BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
10 H
7

EPISTOLAE PAVLI ET ALIORVM APOSTOLORVM AD GRAECAM VERITATEM CASTIGATÆ, ET PER REVERENdiſſimum dominum dominum Thomam de Vio Caietanum Cardinalem ſancti Xiſti iuxta ſenſum literalem enarratę. Recens in lucem editę.

M·D· XXXI·

Seueriore ſummi pontificis & Veneti ſenatus decreto cautum eſt ne quis intra decennium hoc opus excudere uel ab aliis excuſum uendere pręſumat: ut ſequenti pagina liquet.

CLEMENS PAPA. VII.

DILECTE fili ſalutē & apoſtolicā bcñ. Honeſtis votis libēter annuimus, eaqꝫ fauoribus proſequimur opportunis. Cum itaqꝫ ſicut nuper nobis exponi feciſti tu cōmentaria ſeu expoſitiones ſuper pſalmos, necnon ſuper euangelia & epiſtolas pauli, ac illas quas canonicas vocant, per dilectum filium noſtrum thomam tituli ſancti xiſti. S.R.E. præſbyterum cardinalem edita, non abſqꝫ maximis expenſis imprimi facias. Nos dānis & iacturis quibus ſi hmōi cōmētaria per alios medio tēpore imprimerent affici poſſes occurrere volentes. Motu ꝓprio & ex certa ſcientia noſtra volumus & tibi concedimus, vt hmōi cōmentaria tam romæ & venetiis q̄ in quibuſuis aliis ciuitatibus terris & locis, vſqꝫ ad decēnium a data præſentium cōputandum imprimere & imprimi facere libere & licite valeas, tam tu q̄ cōſanguinei tui & pro te agentes. Necnō qbuſuis aliis mercatoribus, librorꝫ impreſſoribus & aliis perſonis etiā cuiuſcūqꝫ dignitatis, ſtatus gradus, ordinis & conditionis exiſtentibus, ſub excōmunicationis latę ſententiæ pœna, & in terris noſtris etiā perditionis dictorꝫ librorꝫ contra præſentiū tenorem impreſſorꝫ, ac mille ducatorꝫ auri de camera, pro vna fabricę principis apl'orum de vrbe, & alia partibus tibi applicandis pœnis, necnon dānis & intereſſe quę ꝓpterea patereris, ne durante hmōi decennio dicta cōmentaria ſeu expoſitiones etiā in quacūqꝫ forma, & in quibuſcūqꝫ characteribus abſqꝫ ſpeciali licentia tua imprimere ſeu imprimi facere, aut vendere vel alias de illis diſponere quoquo mō prēſumant inhibemus. Hortantes nihilominus dilectum filium nobilē virum modernū & pro tēpore exiſtentem ducem venetiarū, gubernatori vero ac ſenatori & bariſello almę vrbis, curiæqꝫ cauſarum camerę apoſtolicæ auditori ac oībus aliis & ſingulis terrarū. S.R.E. gubernatoribus, poteſtatibus, officialibus & executoribus. Necnon tā venetiis q̄ in aliis etiam italiæ germanię & francię partibus exiſtentibus prēſentibus & futuris quorūuis archiepiſcoporꝫ & epiſcoporum vicariis in ſpūalibus generalibus quos duxeris tu ac agentes tui duxerint per te vel illos ſeu alios eligendos ſub excōmunicationis pœna ipſo facto per ipſos incurrenda mandamus, quatenus tibi ac ipſis in p̄miſſis & circa præmiſſa aſſiſtentes non ꝑmittant vos aut aliquē veſtrum ſup prēmiſſis aut aliquo prēmiſſorū impediri, aut quouis mō turbari & dānificari. inuocato etiā ad hoc ſi opus fuerit auxilio brachii ſęcularis, & alia faciendo & exequendo in p̄miſſis & circa ea neceſſaria & opportuna. Volentes etiā prēſentium trāſumptis, manu notarii publici ſubſcriptis & ſigillo alicuius prēlati ſeu perſonę in dignitate eccleſiaſtica cōſtitutę munitis plenam vbiqꝫ fidem perinde ac ipſis originalibus adhiberi, tam in iudicio q̄ extra. Non obſtantibus cōſtitutionibus & ordinationibus apl'icis cęteriſqꝫ cōtrariis quibuſcūqꝫ. Datū romę apud ſanctum petrū ſub anulo piſcatoris. Die. viii. Auguſti. M.D.XXX. pontificatus nr̄i anno ſeptimo.

A tergo | Bloſius.

Dilecto filio Lucantonio Iuntæ bibliopolę Florentino Venetiis cōmoranti.

ANDREAS gritti dei gr̄a dux venetiarꝫ &c̄. Vniuerſis & ſingulis p̄ſentes literas inſpecturis notū eſſe volumus, ꝙ heri in cōſilio noſtro rogatorꝫ lecta fuit ſupplicatio tenoris infraſcripti. Hauēdoſe el fidel ſeruitor di. V. ſublimita lucantonio giōta affaticato cō ſomma vigilantia in ogni tēpo di ſtampare opere noue & degne ad vtile & cōmodo de ſtudenti & gloria di. V. ſublimita. hora etiā nō ceſſando da tali fatiche, ha hauuto dal Reuerēdiſſimo Cardinal Caietano tre opere noue ꝑ ſua. R.S. cōpoſte: vez expoſitione ſopra pſalmi, ſopra euāgelii, & ſopra epiſtole di. S. Paulo viſte & approbate dalli excellentiſſimi ſignori capi del illuſtriſſimo conſeglio de. X. qual vorria īprimere. Et ꝑ che come ben. V. ſublimita ītēde nō ſaria cōueniēte che delle fatiche ſue altri ne coglieſſi el frutto, ꝑ tanto humilmēte ſupplica voſtra illuſtriſſima ſignoria ſe degni cōcederli che altri che lui ſupplicāte o ſui agenti nel dñio di quella, per anni dieci almanco non poſſino ſtāpare o in altri loci ſtāpati vēdere ditte opere ſotto quelle graue pene parera a. V. ſublimita imponerli come in ſimilibus ſe conſueta. Et alla gratia di quella humilmente ſi ricomanda. Et ſubinde capta fuit pars infraſcripta: videlicet ꝙ ſupraſcripto ſupplicāti cōcedatur quātū petit pro annis decē proxime futuris, ſub pœna cōtrafacientibus amiſſionis omnium librorꝫ applicandorꝫ arſenatui noſtro. Quare autoritate p̄fati conſilii, vobis & vnicuiqꝫ veſtrum ad quos præſentium literarū executio ſpectat mandamus vt ſupraſcriptam partem & quātum in ea continetur obſeruetis obſeruariqꝫ inuiolabiliter faciatis. Dat. in noſtro ducali palatio Die. xxiii. octobris, indictione. iiii. M.D.XXX.

Denunciata fuerunt hæc omnia excuſoribus bibliopoliſqꝫ venetiis per publicum nuncium, Decimoquinto kalen. Decembris. M.D.XXX.

Theſſalonicẽſes primi fuerunt gentiles:qui ꝓ chriſti fide afflicti ſunt:quoniam adhuc ꝑſecutio ab imperatoribus contra chriſtianos mota nõ fuerat.Ad theſſa.1.a tergo li.25. 136.

Terrã ꝓmiſſionis ioſue & chaleb vtpote deo accepti igreſſi ſũt:moyſes aũt & aaron ac cęteri excluſi fuere.Ad corin.x.a fron.li.47. 55.

Teſtamẽtũ nouum a veteri in hoc differt ꝙ vetus teſtamẽtũ eſt lr̃a cõſtãs ex p̃ceptis legis, nouum aũt eſt ſpũs fidei:ſpei:& charitatis &c̃.2.ad cor.3.a fron.li.1. 76.

Teſtm̃ vetus occidit tũ augẽdo cõcupiſcentiam/ tũ addendo ꝑuaricationẽ. Nouũ aũt viuificat/tũ ferendo ſecũ vitã gratię/tũ adiuuãdo ĩfirmitatem nr̃am & domãdo cõcupiſcẽtiã tũ operando meritorie ad vitã ęternã.2.ad cor.3.a frõ.li.8. 76.

Teſtm̃ vetus eſt diſpoſitio terrenę hęreditatis vtpote terrę ꝓmiſſionis cũ abũdãtia bonoꝝ tẽporaliũ:nouũ vero teſtm̃ eſt diſpõ hęreditatis coeleſtis/q̃ æterna eſt.2.ad cor.3.a tergo li.9. 76.

Teſtamentum nouũ non eſt lex aliqua ſcripta:ſed eſt lex infuſa mẽtibus & in cordibus ſcripta. Ad hebre.8.a tergo li.25. 164.

Timor diuini intuitus ſolus retrahit ab interna aĩ deordinatione.Ad roma.3.a fron.li.21. 8.

Traditionibus apoſtoloꝝ p ſermonem habemus aploꝝ ſymbolũ/habemus ſignare nos ſigno crucis/habemus feſtiuitatẽ diei dominice/per ſacrificiũ altaris &c̃.2.ad theſ.2.a tergo li.17. 138.

Triſtitia ſm deum eſt vel ratione diuinę iniuriæ vel ratiõe damni ſpiritualis in eccleſia occurrẽtis 2.ad cor.7.a tergo li.51. 84.

Triſtitia ſm deum operatur poenitentiam internam:quam cõſtat integrari ex tribus animi actibus.primus eſt diſplicere ſibi ꝙ homicidium cõmiſit:ſecũdus eſt velle de cætero nõ cõmittere homicidium:tertius velle ſatiſfacere illis quibus ꝓpterea irrogata eſt iniuria:deo.ſ.& hominibus leſis.quicquid horum defuerit/non eſt poenitentia in ſalutẽ.2.ad cor.7.a fron.li.4. 85.

Triſtitia ſm deum a poenitẽtia ſalutari differt:qa illa ſonat triſtitiam ex ratione teſtandi deo: iſta aũt ſonat triſtitiam delicti cõmiſſi cũ reliqs duobus actibus.2.ad cor.7.a frõ.li.8. 85.

Triſtitia ſecundũ deũ actus eſt charitatis/ſicut delectatio ſecũdum deum:triſtitia autẽ quam poenitentia ſignificat/inferioris virtutis eſt actus.2.ad cor.7.a fron.li.8. 85.

Turpilucris eſt qui ex iis ex quibus non decet lucrari lucratur:vt ſi cũ ex ſpiritualibus officiis nõ ſufficiat habere neceſſaria ad victũ ſed opũ augmentum cupit, talis turpilucris eſt.Ad titum.1. 153.a fron.li.53. 153.

Turpitudo/ſtultiloquium & ſcurilitas ſecundum ſuum genus nõ ſunt peccata mortalia. Ad eph.5.a tergo li.28. 114.

¶ Velle.Nec velle nec operari quæ ſunt propriæ ſalutis ſpiritualis/in noſtris viribus conſiſtit:ſed deus eſt qui gratuita voluntate ſua bona erga nos/operatur tam velle intus q̃ operari extra. Ad philip.2.a fron.li.51. 120.

Veritatem detinere in iniuſtitia eſt occludere veritatem notam in intellectu velut ſeris iniuſtitię in voluntate:itaq intellectus verus iniqua volũtate claudit.Ad roma.1.a fron.li.x. 3.

Vetuſtatẽ vnico vocabulo paulus appellauit quicquid ex peccato hoibus ſecũdum aĩam illatũ eſt. Ad roma.6.a fron.li.50. 14.

Vie dei(gratia ſcilicet & veritas/ad quas reducuntur vniuerſę vię domini)non ſolum ab hominibus:ſed nec ab angelis ꝑfecte ĩueſtigari poſſunt. Ad roma.xi.a tergo li.45. 32.

Viſio inuenitur in iis quę de deo ſub fide ſcimus, non ꝙ videamus res ipſas ſed earum credibilitatem.nam nõ videmus ꝙ deus ſit trinus & vnus/ ꝙ verbum caro factum eſt & reliqua huiuſmodi, ſed videamus ꝙ hæc ſint credibilia & hæc viſio cauſatur ex tot teſtimonioꝝ accumulatione.1.ad cor.13.a fron.li.32. 64.

Vitę chriſtianę perfectio ex duabus partibus integrat.ſ.facere bona opa/& pp bonũ opus male pati.Ad roma.2.a fron.li.14. 5.

Vita dei ꝓprie appellat inchoatiue qdẽ vita fidei: iuxta illud/iuſtus ex fide viuet. cõſũmate aũt vita coeleſtis patriæ.Ad ephe.4.a fron.li.43. 113.

Vitiis cum reliquis congreſſus haberi poteſt / rationibus pugnando. cum vitiis autem carnalibus pugnandum non eſt(quoniam ſerpũt in cogitantes etiam contra illa)ſed victoria per fugã habetur,fugiendo ſcilicet etiam cogitationes talis generis.1.ad cor.6.a tergo.li.21. 49.

Vnio deitatis cũ humana natura in chr̃o duo valde mirabilia habet:alterũ eſt ꝙ ipſa deitas ſubſtãtiale corporeũ in illo habet:dicẽte ioãne verbum caro factũ eſt:alterũ ꝙ abſq ſui mutatione deitas in chr̃o illud rei ſubſtãtiale corporeũ habet. Ad coloſſ.2.a tergo li.56. 127.

Vocare & p̃definire ac pręſcire manifeſte inter ſe differũt.nã vocatio ĩ tpe fit:p̃ſcire ãt & p̃definire ab æterno fuerunt. Ad roma.8.a fron.li.31. 24.

Volũtas diuina ſibi ipſi lex eſt:ac p hoc ab extriſeco ſupiori bonitatẽ nõ mẽdicat/nec a nr̃is meritis obiectiue:& id eſt bñplacere quod ipſa vult eẽ beneplacitũ. Ad ephe.1.a fron.li.12. 106.

Volũtatis diuinę arcana ſũt in diſpẽſandis tẽporibus nõ impfecte/ſed plene.nã plenũ tẽpus diſpẽſauit cuiq rei quam efficere diſpoſuit:& in myſterio diuinę voluntatis cuiuſq tpis plenitudo latet,&c̃.q̃ ſequunt. Ad eph.1.a tergo li.1. 106.

Volũtas dei duplex:voluntas beneplaciti: & voluntas ſigni.1.ad timo.2.a frõ.li.45. 141.

Vulua ſonat matricẽ.Ad ro.4.a tergo li.54. x.

FINIS.

AD CAROLVM QVINTVM, ROMANORVM IMPERATOREM ETC. THOMAS DE VIO CARDINALIS SANCTI XISTI.

INter prȩclariſſimas animi tui dotes plurimas tua ſingularis ab uniuerſis prȩdicata religio, coegit me ut Commentarios in pauli aliorumq; apoſtolorum epiſtolas nuper editos tibi dicarem, quo & religioſum opus talis tantiq; Cȩſaris ſplenderet nomine, & officium meum quod perſoluere nequiui ueniendo ad Maieſtatis tuȩ manus oſculandas uel ſic ſupplerem. Et quoniam intentionis meȩ fuit ſenſum dumtaxat germanum proſequi, ideo apocalypſim ioannis omiſi: fateor enim ingenue me non penetrare illius myſteria iuxta ſenſum literalem. Suſcipe itaq; humaniſſime princeps munuſculum hoc ſolita benignitate: & in eo me ſeruum deditiſſimũ complectere. Vale fœlix ſemper Auguſte.

¶Index cōmētarioꝝ thomę de uio caietani cardinalis ſancti xiſti in epiſtolas pauli & aliorum apoſtolorum.

ABBA ſyra dictio eſt/pater vero latina ex gręcis tñ mutuata:& idē ſignificant. Ad roma.8.a fron.li.38. 21.
Actiones hoium q̄tūcūq; ex debito naturali aut legali fiant,ſi ex dei dilectione fiāt vitę ęterne meritorię ſunt.Ad col.3.a fron.li.3. 131.
Accuſationē pſbyteri paulus nō facile admittēdā cenſuit propter ſtatus reuerentiam. Ad colo.3.a fron.li.3. 131.
Adā in ſtatu inocētię q̄tū ad humidi naturalis fluxū hēbat corpus corruptibile ſed non mortale/ſi n.in illo ſtatu pſtitiſſet/nūq̄ fuiſſet mortuꝰ:mors n.illi in pctm̄ indicta eſt vñ poſtea ad peccati ſtatū trāſiens corpus corruptibile & mortale habuit 1.ad cor.15.a fron.li.2. 71.
Adoptiōis gr̄a cōis eſt ſupnis ſpiritibus & hoībus ab vno eodēq; patre dñi noſtri ieſu chr̄i:ita ꝙ oēs tam/ſpūs cœleſtes q̄ hoīes adoptiui filii dei ſunt. Ad ephe. a fron.li.20. 111.
Aeris appellatione q̄nq; non elementum aeris:ſed ſubtile:corpus noſtris ſenſibus ignotū venit:natū localiter ab aīa moueri ad oēs poſitiōis dr̄ias abſq; aliqua ex parte corporis repugnantia. Ad epheſ.2.a fron.li.49. 108.
Affectus ſuperbię aut iuidię ſocietatis deſertionē parit.Ad heb.x.a tergo li.4. 167.
Afflictio eſt materia patiētię & occaſio vt patientiæ virtus exerceaſ; ſicut reꝝ copia eſt liberalitatis materia/& exercendę liberalitatis occaſio. Ad roma.5.a tergo li.19. xi.
Allegoria eſt ſenſus quo verba aliud ſignificant & aliud ſonāt.Ad gala.4.a tergo li.53. 101.
Amen vere ſignificat.Ad roma.1.a fron.li.32. 4.
Amor ꝓprius ſiue carnalis ſiue mūdanus pr̄ eſt iuidię diuerſis rōnibus:charitas aūt oēm iuidiā excludit rā circa cōſortiū in pcipuo amato q̄ circa alia alioꝝ bona.gaudet.n.& ſi alii plus pticipēt. & alia q̄ ſequunſ.1.ad cor.13.a fron.li.43. 63.
Amor pferēs ꝓpria iis q̄ ieſu chr̄i/ē pctm̄ mortale ſed amor q̄rens propria cōmoda/nō aūt ieſu chr̄i icremēta ſtudiū impfectoꝝ eſt:q ad q̄rēdū merito tū augmētū in aliis nō ſtudet,ſed ſat ē eis i ꝓpriis manere.Ad philip.2.a tergo li.54. 120.
Anathema gręca dictio ē/p trāſlationē ſepatū ſignificans:quēadmodū deo dicata a cōmuni vſu ſeparata ſunt.& ꝓpterea hoc nomē excōicantes appellatos. Ad roma.9.a fron.li.8.26.&.1.ad corin.16.a tergo li.52. 71.
Angelus infimaꝝ ſubaꝝ ſpūaliū nomen eſt:pricipatus āt ordinis illaꝝ q̄ pcuratis pſunt: virtutes vero ordinis ſupremi miniſtrātiū ſeu exequētiū. Ad roma.8.a tergo li.16. 25.
Angeli i ſacris ſcripturis ſępe itroducunſ loq̄ntes, nō ſolū hoībꝰ ſed q̄nq; iter ſeipſos:quā locutionē theologi itelligibilē irerptāſ.ad cor.13.a t.li.40.62
Angeli in cœlo multa ineffabilia diſcere dicunſ.1.ad cor.12.a fron.li.42.93.
Angeli ſupmi imediate ad nos vēturi nō mittunſ: ſed p alios medios ſubdelegatos:iferiores āt q̄nq; ordines immediate ad nos venturi mittunſ. Ad hebre.1.a tergo li.13. 158.
Animę in iferno velut in anguſtia & preſſura cruciantur:quorum neutrum cōſumit:& tñ cruciat. Ad roma.2.a fron.li.32. 5.
Aīa nr̄a & eſt aīa & eſt ſpūs.eſt aīa ꝓ quāto aīat corpus:eſt ſpūs ꝓ q̄to itellectualis ordinis eſt/& ſupnis cōicat.1.ad cor.15.a fron.li.19. 70.
Aīa ēt ipſa in eē aīę viuit ꝓpriis officiis quatenus eſt aīa:ita ꝙ nō ſolū corpus nr̄m viuit officiis aīę q̄tenꝰ aīat corpꝰ&c̄.1.ad cor.15.a frō.li.x1. 70.
Aīus cōcupiſcēs vetita/in hoc differt ab aīo cōcupiſcēre illa met nō vetita:ꝙ nō vetitus aīus ſimplici appetitiōe cognoſcit:vetitus aūt aīus nō ſimplici ſed vt appareat liber &c̄.qm̄ certat velut ꝓ gloria cōtra mādatū libertatis eius reſtrictiuum. Ad ro. a tergo li.19. 17.
Apoſtaſia gręca dictio eſt:& ſignificat defectionē ſeu rebellionē ab obediētia/ſtatu/profeſſione &c̄. 2.ad theſ.2.a tergo li.8. 137.
Apl̄i ad hoc a chr̄o miſſi ſunt & ad hoc ſtuduerūt vt iſererēt obiam fidei/vt in captiuitatē reducerēt oēm itell'm in obſeqū chr̄i.ad ro.1.a ter.li.35.1
Apoſtoli chr̄i dū pdicādo diſcurrerent/circūducebāt mulierē aliquā miniſtrātē eis ſūptus neceſſarios.1.ad cor.9.a fron.li.50. 53.
Apl'oꝝ ē vl'is eccl'ię regimē nō ſolū verbo & actione ſed ēt ſcriptura.vñ ſola ſcripta ab apl'is ſeu ab eis approbata/ſacrę ſcripturæ autoritatē hñt.1. ad cor.12.a fron.li.52. 62.
Arra in ſecuritatē cōtractus tā ſpōſis q̄ negociatoribus daſ.2.ad cor.2.a fron.li.9. 74.
Auaritiā vt iuſtitiæ opponiſ/apud gētiles nō reputari pctm̄,patet ex eo ꝙ rōnabilē belli cām dicebāt rōnē ꝓpagādi iperii pter hoc ꝙ leges ciuiles auaritiā citra iuſti pcii dimidium in cōtractibus pmittunt.Ad ephe.5.a tergo li.6. 114.
Auaritia appellaſ ſimulacroꝝ cultus,eo ꝙ auarus colit auꝝ & argētū quēadmodū colēs ſimulacra: cōueniūt ſiq̄dē in materia & in affectu/aurū ipm̄ deo pponētes.Ad theſ.3.a fron.li.1. 130.
¶Barbaꝝ eē eſt eē relatiuū,& nullus hō eſt abſolute barbarus:qm̄ in oī genere ſunt hoīes in idiomate cōicantes:ac p hoc inter ſe nullus eſt barbarus.1.ad cor.14.a fron.li.37. 65.
Barbarus eſt audiēs loquētē & ecōuerſo quū ſeiuicē nō itelligūt.1.ad cor.14.a fron.li.40. 65.
In baptiſmo gr̄a dei cōfert aīę vt ſignaculū q̄ddā pmiſſę hęreditatis æternę a ſpū ſctō: quēadmodū ſi inter hoīes adoptionis tabella ſigno notarioꝝ & teſtiū aut ipius adoptātis anulo ſignareſ. ad ephe.1.a fron.li.6. 107.

Bellal ſonat abſq̧ iugo.2.ad cor.6.a ter.li.39. 83.

Benedicere ſpiritu eſt laudare deũ aliena lingua ex dono ſpũs.1.ad corin.14.a tergo li.21. 65.

Bñdicere deo eſt bñfacere.Ad ephe.1.a ter.li.23.105

Benefacere inimico in particulari non ꝑcipit niſi in neceſſitatis articulo.& tunc ꝑcipit qđ neceſſariũ eſt tribui dicendo ciba illũ:potũ da illi.qm̃ ꝑcępta dei rõnabilia ſunt vt naturę & indigentiis ſubueniat.Ad ro.12.a tergo li.8. 34.

Blaſphemia cõtra deum,turpis ſermo cõtra ſeipm̃ & mendaciũ cõtra ꝓximũ vniuerſa oris peccata comprehendũt.Ad coloſ.3.a fron.li.16. 130.

Boni gr̃a nullũ malũ faciẽdũ ẽ.& multo minus lꝫ facere mala vt euitem⁹ peiora.ad ro.3.a ter.li.35.7

Bonũ ſpũale & bonũ corporeũ in hoc differũt:ꝙ bonũ ſpũale nõ eſt ita meum qn alterius ſit (qm̃ ſuapte natura abſq̧ damno meo cõe eſt) bonũ ãt corporeũ ꝓprie eſt ita meũ ꝙ nõ alteri⁹:& ſi alteri cõicat a me tollit.1.ad cor.x.a frõ.li.33. 57.

Bonus nõ fuit qui malos tolerare non potuit.1.ad cor.13.a tergo li.28. 63.

¶ Calicis vſus eſt cõicatio ſanguĩs chr̃i bibẽtib⁹: qa tm̃ ſacr̃aliter ſumẽtibus ẽ ſanguinis chr̃i cõicatio ſacr̃aliter tm̃:ſumẽtibus ãt ſacr̃aliter & ſpiritualiter ẽ ſanguinis chr̃i cõicatio ſacr̃alis & ſpiritualis.1.ad cor.x.a fron.li.23. 56.

Caput myſticũ alicuius eſt qđ gerit vicẽ capitis reſpectu illius:qm̃ caput eſt mẽbrũ ꝑfectius vniuerſos ſenſus hñs:& eſt velut oĩum actionum gubernator & ꝓpterea ẽt vir mulieris caput dicit:vt pote longe ꝑfectior & ipſius gubernator & alia pulchra q̃ ſequunt.Ad cor.x1.a fron.li.21. 58.

Cauſę extrinſecę ſunt duę:finalis & efficiens. Ad roma.8.a fron.li.25. 22.

Cœli tertii noĩe intellexit paulus ſuꝑmũ cœlũ:qm̃ in ſacra ſcriptura triũ cœloꝝ fit mẽtio, infimum eſt cœlũ aereũ,mediũ eſt cœlũ,tertiũ eſt aquę oẽs q̃ ſup cœlos ſunt:empyreum ſiqdẽ cœlum a poſterioribus traditum nullibi in ſacra ſcriptura inuenit.2.ad cor.12.a fron.li.25. 93.

Cœna domini qũo antiquitus repręſentabat.1.ad cor.xi.a fronte li.37. 59.

Cœnę dominicę repręſentationi,duo abuſus admixti alter ꝙ vnus alium nõ expectabat:ſecũdus ꝙ diuites epulis abundãtes ad ſacietatẽ & ebrietatẽ vſq̧ comedebãt & bibebãt: paupibus ãt nihil mittebãt.1.ad cor.x1.a fron.li.42.& infra.59.

Charitas iuxta textũ gręcum.1.ad cor.13.dilectio noĩat.1.ad cor.13.a tergo li.30. 62.

Charitas q̃tum eſt ex parte tpis neſcit caſum:q̃ tñ perdit ex pc̃tõ mortali.1.ad cor.13.a terg.li.44.63

Charitas eſt maior reliqs duabus virtutibus theologicis.principat enim fidẽ mouendo ad credendum oĩa:& ſpem mouendo ad ſperãdum oĩa &c. 1.ad cor.13.a tergo li.26. 62.

Chriſtus ſicut mediator eſt dũ hoĩbus a deo dona cõferunt,ita mediator eſt in actione gr̃aꝝ. vñ eccleſia in orõnibus ſuis ſemꝑ adiungit ꝑ dñm noſtrũ ieſum chr̃m &c.Ad ro.1.a fron.li.3. 2.

Chriſtus niſi reſurrexiſſet, hoĩes a peccatis ſuis iuſtificati non fuiſſent:qm̃ non credidiſſent. Ad ro.4.a fron.li.30. xi.

Chriſti iuſtificatio in cruce ſuapte natura fuit in oẽs hoĩes qm̃ ipſe eſt caput totius eccleſiæ a principio mundi vſq̧ ad finẽ:& ꝓpterea ipſius meritũ eſt ſuapte natura meritũ oĩum q̃tum ad ſufficientiã.Ad roma.5.a fron.li.47. 13.

Chriſtus nullũ vnq̃ habuit in ſeipſo peccatũ ſed peccatum induit:aſſumẽdo ſimilitudinem carnis pc̃ti.Ad roma.8.a tergo li.28. 19.

Chriſtus ꝙ ſit finis legis etiã iudęi increduli fatentur:dũ dicũt prophetas vſq̧ ad meſiam propheraſſe.Ad ro.x.a fron.li.30. 29.

Chr̃s nõ elegit ea q̃ ſibi ſm naturalẽ affectũ voluntatis placebãt,ſed quę ſũme diſplicebãt ad ędificationẽ eccleſiæ.Ad ro.15.a terg.li.28. 37.

Chriſtus a principio conceptionis ſuę tãtam virtutem habuit vt potuerit reddere corpus ſuũ ſpirituale.1.ad cor.15.a fron.li.23. 70.

Chr̃s nomẽ eſt regię dignitatis,ſm humanã naturã cõpetens.imago aũt dei ſm naturã diuinã nomẽ eſt filii:qm̃ filius ex mõ ꝓductionis ſuę in patris ſimilitudinem generat.& in hoc a ſpũſancto differt.2.ad cor.4.a terg.li.37. 77.

Chriſti ætas plena eſt quo ad aſſecutionem oĩum ſpectantiũ ad virilitatẽ:cũ fuerit.30.annoꝝ. Ad ephe.4.a tergo.li.18. 112.

Chr̃s corporaliũ actionũ & paſſionum (.ſ.comedẽdi,bibẽdi,laborandi,patiẽdi & hmõi) experientiã habuit.Ad philip.2.a fron.li.14. 120.

Chr̃s q̃tũ ad ſufficientiã vnus ꝓ oĩum ſalute mortuus eſt.quãtũ vero ad effectum,ẽt vnus ꝓ oĩbus mortuus eſt,ꝓ quãto vitã corꝑalẽ oĩbus ꝑ ſuam mortẽ in generali reſurrectiõe cõferet,q̃q̃ non oĩbus vitã glorioſam.2.ad cor.5.a tergo li.43. 80.

Chr̃i corpus aliq ſacr̃aliter tm̃ mãducãt & bibũt: quos paulus appellat mãducare vel bibere indigne aliqui vero ſumũt ſacramẽtaliter & ſpiritualiter:qui a paulo appellant mãducãtes ſeu bibentes digne.1.ad cor.xi.a fron.li.14. 60.

Chriſtus eſt velut hypoſtaſis ſui corporis myſtici qđ eſt eccleſia.1.ad cor.12.a terg.li.25. 61.

Chriſtiani oẽs ſpũ ſancto agẽte ꝓfitent ieſum dominũ.1.ad cor.12.a tergo li.53. 60.

Chriſtiani omnes,domeſtici fidei appellantur:qa vniuerſa eccleſia chriſtiana,vna eſt domus dei viui.Ad gala.6. a tergo li.44. 104.

Chriſtiani templum ſunt domini:& ſi chriſto coaptant,creſcunt in tẽplũ ſanctum,in habitaculũ mũdũ corã deo.Ad ephe.2.a fron.li.14. 110.

Cibus nullus ſm ſe ſeu per chriſtum eſt immundus:relatus autem ad conſcientiam exiſtimantẽ eum immundum,eſt immundus illi. Ad roma.14.a tergo li.30. 36.

Circuncifio apud iudęos erat ſignũ profeſſionis legis.Ad roma.2.a tergo li.xi. 6.

Circuncisionem accipiebant conuerſi ex gẽtibus tanq̃ neceſſariam ad ſalutem iudęi autẽ etiam ſi nõ reputarent ipſam neceſſariam ad ſalutẽ/rõne cuiuſdam pgatiuę ſui generis circũcidebanť. Ad gala.5.a fron.li.55. 102.

Circũciſio & feſtoꝝ obſeruatio apud iudęos q̃dã cerimonialia erãt. Ad gala.5.a terg.li.26. 102.

Cõplantatio apud apoſtolum pro inſitione ſumitur. Ad ro.6.a fron.li.36. 14.

Confidẽtia eſt audacię fundamẽtũ:imo ꝓpriũ vť eẽ cõfidentium audere.2.ad cor.x.a frõ.li.4 89.

Coniugia inter diſpares cultu prohibentur. 1.ad cor.7.a fron.li.18. 52.

Coniugi negare debitum(ſiue fraude/fingẽdo aliquam excuſationem : ſiue aperte negando) peccatum iniuſtitiæ eſt: & eſt ex ſuo genere mortale ſicut q̃libet alia iniuſtitia.1.ad cor.7.a frõ.li.4.50.

Coniugis infidelis diſceſſus an prębeat coniugi fideli libertatem ineundi aliud cõiugium ſm pauli doctrinã.1.ad cor.7.a tergo li.50. 50.

Cogitationes ſunt prima munimenta diabolica in qbus cõprehendiť tota pars cognoſcitiua,oẽs aſtutię/oẽs artes contra chri fidem & bonos mores.2.ad cor.x.a fron.li.33. 89.

Cõflictus hoïs aduerſus dęmones fictio apud gẽtiles habeť. Ad ephe.6.a tergo li.43. 116.

Cordis dilatatio ex duobus cõſtat.alterum eſt humanum ſtudium ad cor ampliãdum/ne inter humanos reſpectus anguſtetur. alterum eſt diuinæ donum gratiæ huiuſmodi delectationem complens:qua homo dilatato iã corde/& libere delectabiliter quę dei ſunt exequitur. Ad corin.6.a tergo li.19. 83.

Conſcientia in hoc differt a cogitationibus accuſantibus vel defendentibus ꝙ conſcientia ſonat applicationem ſcientiæ ad factum ſeu faciendũ examinando illud an factum vel non factum/an bene vel male factum &c̃.cogitationes autem accuſantes vel defendentes ſunt velut partes hinc & inde ad ſcientiæ examen concurrentes velut allegantes rationes pro & contra ex naturalibus rationibus. Ad ro.2.a tergo.li.54. 5.

Conſcientia erronea ligat. Ad ro.14.a ter.li.33.36.

Conſuetudo pręcipuum locum habere debet in iis quæ non ſunt in ſacra ſcriptura diffinita.1.ad cor.xi.a fron.li.3. 59.

Corpus humanum quod ſeminatur animale.1.viuẽs ex officiis aïę vegetantis ipſum,reſurgit corpus ſpirituale:hoc eſt non ex officiis vegetationis ſed ex virtute ſpiritus viuẽs.1.ad cor.15.a tergo li.52.& infra. 69.

Corpora damnatoꝝ poſt reſurrectionẽ icorruptibilia erũt ſine vſu venereoꝝ/ciborum & humidi fluxu:ſed non erunt glorioſa & impoſſibilia.1.ad cor.15.a tergo li.14. 70.

Corpus verſus mortem tendens vt cõtinua reſolutiõe nõ ęqualiter deficit ſed quo plus verſus mortẽ veteraſcit plus augeť deficere,ita animę profectus lõge maior ſignificať qnãto magis renouať & magis cœleſti nouitati appropinquat.2.ad corin.4.a tergo.li.57. 78.

Corpora glorioſa ſplendentia/in die iudicii nubẽ glorię efficiẽt:queadmodũ videmus in cœlo in illa parte quæ vocatur via lactea. Ad ephe.4. a fron.li.32. 135.

Corpora humana in reſurrectione induent ab extrinſeco dono incorruptibilitatem & immortalitatem/& non in aliam intimã trãſibũt naturã. 1.ad cor.15.a fron.li.8. 71.

Creaturę nomine oïs natio/oïs hoïum cõditio appellať. Ad roma.8.a fron.li.9. 22.

Creatura oïs q̃tũcunq; imortalis imo ẽt beata/alicui ſubiacet mutatiõi.1.ad timo.6.a ter.li.33.146

Credendi tota ratio eſt deus,qui oïum quę credimus reuelator crediť vniuerſę quoq; ſpei noſtræ ratio eſt deus,qui btitudinem ꝓmiſit nec minus vniuerſę dilectionis nræ ratio deus eſt, quẽ ſup oïa & in oïb⁹ diligimus.1.ad cor.13.a ter.li.14.64

Credere eſt donum dei gratuitum. Ad ephe.2.a frõte li.1. car.109.

Cultus diſparitas abſolute inter coniuges eſt quædam illegalitas:nõ ſolũ cõiuges adinuicem referendo ſed etiã ad prolem:& alia pulchra quæ ſequunť.1.ad cor.7.a tergo li.12. 50.

Cymbalũ qd.1.ad cor.13.a tergo li.52. 62.

¶ Delectatio naturalis nihil aliud eſt q̃ qes in bona diſpoſitione.1.ad cor.12.a frõ.li.39. 62.

Delictũ peccatum eſt a pręceptis affirmatiuis declinans. Ad gala.6.a fron.li.28. 104.

Demeritũ & icredulitas hoïum nõ tollit veritatẽ dei q̃uis qñq; tollat executiões q̃ ſm eoꝝ merita futurę erãt:vt pnia niniuitarũ niniues ſubuerſionẽ ſuſtulit. Ad roma.3.a fron.li.31. 7.

Dęmões ob euidẽtiã factoꝝ coacti myſteria fidei credũt,ſed nõ ad iuſtitiã. Ad ro.2.a tergo.li.43.29

Dęmones principum huius ſęculi appellatione itelliguntť.1.ad cor.2.a fron.li.39. 43.

Dęmones habitare in aere/admittitur. Ad ephes. 2.a fron.li.41. 108.

Dęmones eſſe ſpũs aereos credibile eſt & naturali phiæ conſonum. Ad ephe.2.a fron.li.44. 108.

Dei iuiſibilia q̃ in ſeipſis videri nõ pñt/ab aliis cõſpici pñt p ea q̃ a deo effecta ſunt:vt cã p ꝓprios effectus cõſpiciť. Ad ro.1.a fron.li.44. 3.

Deus relucet in effectis ab eo velut in ſpeculis:& queadmodũ reqriť ad videndũ relucẽs in ſpeculo intuitus ſpeculi,ita ad cõſpiciendũ deũ p ea q̃ facta ſũt itellectio factoꝝ a deo reqriť.& alia multa pulchra de hoc. Ad ro. a fron.li.48. 3.

Deo ſoli naturale eſt noſſe quod eſt deus:qm ipſi ſoli naturale eſt videre deũ in ſeipſo: angelis aũt & hominibus nõ niſi p effecta conſpicere deũ datũ eſt naturali facultate. Ad ro.1.a terg.li.x. 3.

Deus benedictione laudis bñdicendus eſt. Ad ro. 1.a fronte li.32. 4.

Deus notitia approbatiõis eas tm̃ petitiões nouit

quę ſunt ſecūdum deum:& propterea eas approbat qa ſunt ſm deū. Ad ro.8.a tergo li.41. 23.
Deū ēt ipſi phi confitenť eſſe extra & ſupra vniuerſum.1.ad cor.1.a tergo li.35. 41.
Dii multi quo ſenſu dicanť.1.ad cor.8.a ter.li.2.52.
Deus ꝓpriū principiū noſtrarꝫ opationū a paulo accōmodať(cuius ē itime efficere ēt ipa nra opa, nō ſine nobis ſed in nobis,nō ſine cauſis ſecūdis ſed in ipſis cauſis ſecūdis)ad illorꝫ ſtultitiā tollēdā q cauſis ſecūdis ꝓprias actiones ſubtrahebāt, ex eo ꝙ deus efficit oīa.1.ad cor.12.a fron.li.21.61
Deus nihil itueť niſi in ſeipō deo.ſed ille ituitus eſt lōge clarior q̄ videre facie ad faciē;& eminēter in ſe icludit qcqd pfectionis & claritatis eſt in videre facie ad faciem intelligibili intuitu.1.ad corin. 13.a tergo li.6. 64.
Deus aliter eſt pater ieſu chri:& aliter pr̄ miſericordiarū:quia ieſu chri eſt pater naturalis,miſericordiarꝫ vero eſt pater voluntarius:qm̄ illū genuit ex ſua eſſentia ſibi cōſubſtantialē;iſtas vero generat ſua volūtate.1.ad cor.1.a frō.li.50. 72.
Deus q cor intueť,factū nō diligit ſed cor penſat: cuius eſt hilaritas vel triſtitia,cui⁹eſt eē ſpōtaneū vel coactū.2.ad cor.9.a fron.li.14. 88.
Deus nō ſimplr miſericors ſed diues in miſericordia deſcribiť eo ꝙ nulla ex parte deeſt aliqua miſerēdi efficacia,ſed oī carens ſupiore & oīum creator ac dominus pōt quemcūqꝫ & quantumcūqꝫ miſericordiæ effectum exercere. Ad epheſ.2.a tergo li.12. 108.
Deus q̄uis oīa creauerit,ac p hoc rerꝫ oīum rōnes angelis manifeſtauerit & rerū naturas intelligendas porrexerit hoībus,reſeruauit tn̄ in arcano ſuo notitiam certis temporibus agendorum: iuxta illud:non eſt veſtrum noſſe &c̄. Ad ephe.3.a tergo li.34. 110.
Deus ſecundum ſe nomine caret: quoniam innominabilis eſt.& ꝓpterea nomen chriſto datum ſimpliciter & abſolute eſt ſuper omne nomē,qm̄ eſt ſuper omne nominabile. Ad philip.2.a fronte li.29. 120.
Deus nō ſolum ab hoībus inuiſibilis eſt ſed a quibuſcunqꝫ ſubſtantiis ſpiritualibus q̄tumcunqꝫ excellentibus:iuxta illud.nemo deū vidit vnq̄.& hoc ſecūdū vires naturales cuiuſcunqꝫ creaturæ. Ad coloſ.1.a fron.li.24. 125.
Deus tribus modis loquitur homini: ſcilicet vel intelligibiliter vel imaginabiliter vel ſenſibiliter Ad heb.1.a fron.li.30. 157.
Deum eſſe & ꝙ inquirentibus ſe remunerator ſit, neceſſarium fuit credere omni tempore a principio mundi:alia autem in ſpeciali non fuit omni tempore neceſſarium credere,ſed prout deus ſucceſſiue reuelauit creuit explicatio fidei, creuit & extenſio credendorum neceſſario. Ad hebre.11.a tergo li.18. 168.
Dictio interpretata modo græci modo gentiles, eadem dictio eſt:& proprie ſignificat græcos, extenditur autem ad ſignificandum gentiles.1.ad cor.1.a fron.li.24. 42.
Dies immediate ſequere diem ſeptimum eſt vna ſabbatorum, qui ſemper apud hebręos ſabbatū eſt:dies dominicus vna ſabbatorum appellatur, quia eſt vnus in ordine ad dies qui ſemp ſunt ſabbata.1.cor.16.a tergo li.4. 71.
Dilectio chriſtiana in hoc ſuperat reliquos amores ꝙ non ſolum eſt ad diligentes ſe,eſt,ad omnes etiam ignotos & inimicos.1.ad theſſal.3.a fronte li.8. 134.
Differentia inter vetus & nouum teſtamentum,inter ſtatum euangelicum & ſtatum legis, explicať penes gr̄am & eſcas. Ad heb.13.a ter.li.33. 17
Diffinitio diuina conformium filio dei prior eſt diuina præſcientia eorundem. Ad roma.8.a.tergo.li.7. car.24.
Diligere debet vnuſquiſqꝫ proximum ſuum ſicut ſeipſum hoc eſt amore amicitiæ.quod eſt velle illi bonum honeſtum,bonum vtile,bonumqꝫ delectabile propter illum non propter te: ſicut vis tibiipſi bona hæc propter teipſum. Ad roma.13. a fronte li.40. 35.
Diſcipuli aliqui primitiuæ eccleſię etiam ſecundū ſciam acquiſitam docti fuerūt:vt nicodemus(q erat magiſter in iſrael)& paulus & lucas medic & apollos &c.1.ad cor.1.a tergo li.6. 42.
Diuina videri a nobis,per ſpeculum in ęnigmate,duobus modis verificatur.nā & videmus deū non in ſeipſo ſed in eius ſimilitudinibus quæ ſunt creaturę:nec ex hac inſpectione ſimilitudinum claram habemus de dei & cœleſtis patriæ conditionibus notitiam ſed obſcuram & videmus ex parte noſtri per ſpecies a ſenſibilibus abſtractas quaſi per ocularia ſpecula cum difficultate & obſcuritate quæ dei & cœleſtis patrię ſūt. 1.ad cor.13.a fron.li.37. 64.
Diuitiæ chriſti inueſtigabiles dona ſunt chriſti quę omnem naturalem inquiſitionem excedūt. nullus enim requirere pōt verbū caro factum eſt, chriſtus reſurrexit & ſedet ad dexterā dei,& huiuſ modi Ad ephe.3.a tergo li.28. 110.
Doctores ſcandalizantes,nō ſolū ſeipſos vituperant,ſed quātū ex eis eſt in dubiū vertunt ſanctū aliorum miniſteriū.1.Ad cor.6.a tergo.li.6. 82.
Dominiū dei triplex:ſcilicet commune quo deus omnium eſt,ſpeciale quo eſt eorū dominus q ei ſponte ſeruiūt,& ſpecialiſſimum quo ſolus eſt dominus occultorū cordis:ad quod dominium ſpectat iudicium operum ſm ſe licitorum, inquantum pendent ex corde operantis. Ad roma.14.a fron.li.13. 36.
Donum ſecundum ſuam ſignificationem cōmune eſt nomen omnibus ſpiritus ſancti effectibus: accōmodatur autem gratiis gratis datis.1.ad corin.12.a fron.li.11.61.
Donum linguarū non habet ex ſui ratione vt ipſe loquēs itelligat verba ſua. Ad cor.14.a frō.li.9.65.

Durum eſt quod tangenti non cedit.& ad animũ tráſlatum eſt:vt durus dicat̃ qui magna benigni tate prouocatus nõ emollit̃ nec cedit ꝓuocatio/ ni:Ad roma.2.a tergo.li.53. 4

¶ Eccleſia in primitiua erant prophete publice ꝓ phetantes ſicut & linguis loquẽtes: Ad cor.11.a fron.li.40. 58.

Eccleſia in primitiua alii a ſpũ.ſancto linguarũ do nũ accipiebãt:alii ꝓphetiæ donũ.aplĩ aũt nõ ſo/ lũ linguarũ dono donati ſunt:ſed ſpiritu ſancto repleti donũ interꝑtandi ſimul habebãt: quĩ ad hoc date ſũt illis linguæ:vt interꝑte nõ egerẽt di/ uerſis linguarum hoĩbus ꝑdicantes. Ad corin.4. a tergo.li.37. 64.

Eccleſia in primitiua per manus apoſtolorum im/ poſitionem ſpiritus ſanctus dabatur ſenſibiles ef fectus facere vt ĩ actibus apoſtolorum patet: Ad gala.3.a tergo li.51. 98.

Eccleſia nõ ſolũ ẽ corpus chri:ſed eſt corpus forma tũ de carne & oſſibus chriſti in cruce:&c. quę ſe/ cuntur:Ad ephe.5.a fron.li.2. 116.

Eccleſia in orõnibus ſuis quatuor ptes ſeruat.ſ.ora tionẽ:obſecrationẽ:gratiarũ actionẽ & petitionẽ exẽpla ĩ lr̃a patẽt:Ad phi.4.a fron.li.33. 123.

Electio beneficiũ eſt reſpectiue ad alios nõ electos: ſanctitas mũditia eſt a peccatis:dilectio aũt be/ neficium eſt:quo deus vult eiſdẽ bonũ vitæ eter/ næ:Ad coloſ.3.a fron.li.46.car.130.

Eleemoſinæ opulente ſuſceptæ reddũt quãdoq; ſu ſcipiẽtes remiſſos & tepidos tum ad debita exerci tia:tum ad ſanctiores mores:vt expientia in opu lentis monaſteriis & eccleſiis teſtatur: Ad corin. 8.a tergo.li.40. 86.

Eleemoſina ſuapte natura debet eſſe non ſolũ be/ neficentia: ſed benedicentia:debet enĩ cõſtare nõ ſolũ ex benefacto:ſed ex benedicto: quoniam cũ benefactis bona verba ad eſſe debẽt: Ad corin.9. a tergo.li.48. 87.

Epheſum nomen eſt ciuitatis in aſia minori: Ad epheſ.1.a tergo li.9. 105.

Epiſtola pauli ad laodicenſes nõ ĩuenit̃:ſicut non inuenitur quę fuit vere prima ad corin.Ad coloſ ſen.4.a tergo.li.13. 131.

Epiſtola pauli ad hębreos nõ hębraico ſed græco ſermone cõdita fuit:& an paulus illius autor fue/ rit:incertũ eſt.Ad hęb.1.a tergo.li.27. 156.

Epiſtolę ad hębreos clemens etiam autor dicitur: q & ipſe in vinculis fuit:Ad hębr.x.a frõ.li.1.168.

Epiſtola ad colloſſenſes mutila eſſe cognoſcit̃: Ad theſſalo.1. 139.

Epiſcopatũ deſiderare ex proprio genere nullũ pec catũ eſt:ſecus autẽ eſt de appetitu gradus:hono/ ris:prouentuũ:& huiuſmodi:nihil enim horum opus eſt:Ad thimo.3. 142.

Epiſcopos & omnes prælatos irreprehenſibiles eẽ oportet:quã quia fronte alios reprehẽdere põt:q reprehenſibilis eſt: diceret̃ nãq; ſibi medice cura te ipſum:Ad thimo.3. 142.

Epiſcopi in primitiua eccleſia vxores habebãt pa/ tres veteris teſtamẽti imitantes:cum nullibi hoc prohibitum legatur:Ad thimo.3.142.

Epiſcopis rara hoſpitalitas eſt:Ad thi.3. 142.

Epiſcopus a turpi lucro alienus eſſe debet:quod ſi ſeruaretur:nõ audirẽtur tam turpia lucra vt ea di cere turpe ſit:nec tantum de ſimonia intelligitur: ſed proprie de turpi lucro nimis ſparſo in epis ec cleſiarum chriſti:Ad thimo.3. 142.

Eſus ſubſtantiæ panis nõ eſt cõmunicatio corpo/ ris chriſti:ſed eſus panis: hoc eſt ſpeciei panis eſt ĩ veritate cõmunicatio corporis chriſti,vt rei cõ/ municate participãtibus illum:vna eademq; res ſcilicet verum corpus chriſti in ſubſtantia panis cõmunicatur oĩbus edẹntibus: quibus frangit̃: Ad corin.x.a fronti.li.30. 56.

Euãgelica potẽtia ad ſalutẽ:nõ ad perditionẽ ten/ dit:quicũq; enim perdunt̃:ex ſeipſis ꝑdunt̃: q au tẽ ſaluant̃:ex ſola euangelica potẽtia ſaluantur: Ad ro.1.a tergo li.x.car.2.

Euãgelicæ doctrinę ad ſeruitiũ vti qñq; elegãtia ẽ ſermone aut doctrina philoſophica pro loco & tempore prohibitũ non eſt:alioqui conſtituere tam ſubiectum q̃ vim pręedicationis euãgelicæ ĩ doctrina philoſophica:vel in cõpoſita:ornata & pulchra orõne ſacrilegũ ẽ:Ad co.1.a frõ.li.50.41.

Euãgelica ꝑdicatio q̃uis in ſe ſtulta nõ ſit:cõparati ue tñ ad philoſophicã doctrinã ſtultitia appella/ tur:tũ ex parte modi:tum ratione materiæ & alia pulchra quæ ſecunt̃:Ad cor.1.a frõ.li.1.42.

Euãgelizare quẽadmodũ aplĩ ex iniuncto ſibi offõ tenebant̃:ita nõ plati tenẽt̃:qbus ex offõ ꝑdicat̃ incũbit:& ve eſt ipſis niſi euangelizent: Ad cori. 9.a fron.li.28. 54.

Euchariſtiæ ritum & vſum paulus corinthios do/ cuit:anteq̃ eis epiſtolã ſcriberet:& vſq; adeo pau li traditio apud gręcos perſeuerat: vt vſq; in ho diernum diem in ſacrificio miſſæ conſecrando corpus chriſti græci pauli verbis vtant̃:hoc eſt. corpus meum quod pro vobis frangitur:Ad co/ rin.11.a tergo.li.26. 59.

Euchariſtiam ad hoc vt homo non indigne ſu/ mat neceſſarium non eſt:ipſum ſimpliciter & ab ſolute a cõfeſſore probatum eſſe:ſed diuinæ gra/ tiæ iuſtificatio requiritur:ad quã ſeipſum probare nõ ſufficit:ſat tñ eſt probatio ad non indigne ſu/ mendũ:Ad corin.11.a fron.li.31. 61.

Excõmunicabant̃ in primitiua eccleſia ẽt propter ocium nõ ſe corrigentes:vt erubeſcerent:non ta/ men eccleſiaſticis cẽſuris:quibus modo eccleſia vtitur:ſed quibus clauſtrales vtunt̃:quæ ſunt pe ne quædam a templo: vel fratrum conuerſatio/ ne vel menſa ſeparantes.Ad theſſalo.vlti.139.

Exẽplar cuius imitatione artifex aliquid facit eſt ĩ quo imitatiue res fit:ſed nõ eſt p quod res fit:qm̃ exẽplar artificiatũ nõ ẽ:ſed artifex illud efficit exẽ plar imitãdo:filius aũt dei eſt nõ ſolum:in cuius imitatione omnia creant̃:ſed ẽt ꝙ ſimul cũ patre

efficit eã q̃ creanẽ & ꝓpterea de ipſo vtrũq; dicit: ꝙ omnia per ipſum & ĩ ipſo creata ſunt: Ad coloſen.x.a tergo.li.18.car.125.
Exiſtimare aliquẽ ſe aliqd ſcire dupli cõtingit: vel ſpeculatiue:& tũc ꝓprie nullus ſcit aliqd:niſi qui ſcit ſe illud ſcire: vel affectiue: hoc eſt cũ affectionibus eleuaẽ ex hoc ꝙ ſcit: vel deſpiciendo alios: vel ſe ꝓferẽdo & huiuſmodi: Ad cor. a fr.li.40.52
Exterminator dr̃ ignis egreſſus a dño:q pplm con ſumebat:niſi aaron ĩter mortuos & viuos medi⁹ occurriſſet ad dñm placãdũ.ad cor.x.a ter.li.16.55
℄ Facere ea q̃ legis ſũt aliud ẽ:aliud vero meritorie facere:& vtrũq; declaraẽ: Ad ro.2.a ter.li.35. 5.
Facere naturalr̃ omnia moralia q̃ legis ſũt: eſt hõis ſani: qualis nõ eſt hõ in naturalibus conſtitutus poſt naturę in primo patẽte lapſum facere aũt naturaliter aliqua moralia q̃ legis ſunt: homini etiã imbecilli cõuenit: qualis eſt hõ poſt primi parentis lapſum: Ad roma.2.a tergo.li.38. 5.
Facta ſuperiorũ nõ tam inuitãt q̃ cogũt ſubditos ad imitationẽ: Ad gala.2.a fron.li.5. 98.
Factionũ capita apud corinthios pauli tp̃e in tribus ſe extollebãt.ſ.ĩ baptiſmo:ſapiẽtia ſermõis:& ſapiẽtia reꝝ. Ad cor.1.a fron.li.42. 41.
Farina mixta aquæ conſperſio ſeu maſſa vocatur: Ad corin.5.a tergo.li.26. 47.
Fideles velut mẽbra chriſti ſunt:ac ꝑ hoc congregatio fideliũ:quã eccleſię nomen ſignificat:ẽ corpus chriſti: Ad epheſ.1.a fron.li.6. 108.
Fides ieſu chri ab initio mũdi cũ ſemp explicite vl̃ implicite fuerit in oĩbus: q peccatorũ remiſſionẽ cõſecuti ſũt: ex hoc ꝙ virtus fidei ad iuſtificãdum cõmendaẽ & declaraẽ: lex moyſi nõ aboleẽ: nec deſtruiẽ: ſed declaraẽ: ꝙ nec ĩ lege: nec in legis opib⁹ vis peccatorũ remiſſiua eſt: Ad ro.3.a frõ.li. 46.9.
Fides eſt velut eſſe ſubſtãtiale in chriſtiano & fũdamentum: reliquarum virtutum reſpectu: Ad cor. 4.a fron.li.14. 47.
Fides: vt ad epheſ.2.dicit: donũ dei eſt & non creaturæ quoad ipſam volũtatẽ credẽdi: ipſũq; credere in deũ verũ quo ad explicationẽ horũ credibiliũ determinate fides ex auditu eſt: qm̃ audiendo doctrinam euangelicam homines diſcunt quæ ſunt determinate credenda. Ad roma.x. a fron. linea.35. 30.
Fide infirmus ſecũdum paulũ quis dicaẽ. Ad roma.14.a tergo.li.43. 35.
Fidem chriſti paulus apud corinthios plantauit. apollos autem rigauit: quoniã poſtmodũ multũ illis cõtulit: vt patet actuum.18.Ad corin.3.a tergo.li.17. 44.
Fides credẽdorũ oĩbus chriſtianis cõmunis eſt: fides aũt agẽdorũ quibuſdam tm̃ conuenit de qua eſt habere fidem dei: quicũq; dixerit monti tollere: mittere in mare:& in corde ſuo non hęſitauerit:&c̃. Ad cor.12.a fron.li.39. 61.
Fidei actus charitati attribuitur imperatiue ſicut & actus patientię:& ſimiliter ſpei. Ad corin. 13.a tergo.li.29. 63.
Fides: ſpes & charitas ſũt virtutes theologales: habentes.ſ.deũ pro proximo obiecto: fine & regula: & hæc tria ſola in anima principatum obtinent: reliqua vero quæ virtute aliarum ſunt: ad manifeſtandum ſeu exequendum exiſtunt: Ad cor.13.a tergo.li.19. 64.
Fidei ſpiritualis: ſpei ac charitatis quod intus homines habent: chriſtus in ipſis dictat & ſcribit: nõ alieno ſed ꝓprio nomine:& ipſe chriſtus eſt: q̃ crediẽ: qui ſperatur: qui amatur ab ipſis: Ad cori. 3.a tergo.li.7. 75.
Fides q̃ ꝑ charitatẽ: ſiue dilectionẽ opatur: hoc eſt vim ſuam exercet: a theologis fides formata appellaẽ: contraria vero fides informis dicitur: Ad gala.5.a tergo.li.7. 102.
Fides eſt virtus moralis: qua dicta ſũt: ſicut & manſuetudo virtus moralis eſt iraſcibilis moderatrix: Ad gala.5.a tergo.li.38. 103.
Fides vniuerſa in hoc cõſiſtit: vt ieſus chriſtus: credatur verus deus & verus homo: qui eñ hoc credit: ſtultus eſt: ſi reliqua fidei chriſtianę non credit: quæ ipſe ieſus chriſtus ſequendo fecit: docuit mandauit:&c̃. Ad hęb.13.a tergo.li.25. 170.
Fide homines etiã ſine operibus iuſtificãtur: vt patet in infantibus baptizatis:& in adulto baptizato: ſi ſtatim moreretur:& ſi fides quæ operari peccata non eſt: mortua ſit: quoniã ſuapte natura ꝑ dilectionẽ operaẽ: Iacobi.2.a tergo.li. 30. 174.
Filius dei æternus dicitur filius dilectionis patris: qm̃ eſt filius dilectionis eſſentialis: genitus enim eſt nõ ex vno eſſentiali ſic & alio non: ſed ex omnibus eſſentialibus natura eſſe: potentia: intellectu: voluntate & reliquis: alioquin integer deus genitus non fuiſſet: Ad coloſſen.1.a fron.li.13. 125.
Fornicationis nomine paulus vt genere vtitur ad adulterium: inceſtum & huiuſmodi: Ad corin.5. a fron.li.36. 47.
Fornicatio ſimplex apud gentiles peccatum non reputabatur: Ad corin.6.a fron.li.30. 49. & ad theſſalo.4.li.44. 134.
Fundamentum apoſtoli & prophetę appellantur poſteriorum reſpectu: chriſtus autem ſimpliciter & abſolute fundamentum extat: quoniam nullus vnq̃ ſaluatus eſt: niſi in fide ieſu chriſti: Ad corin.3.a fron.li.1. 45.
℄ Gloriatio iuſtificatorum quo ad bona animæ futuram gloriam reſpicit: quo ad bona vero corporis præſentem afflictionem: itaq; non gloriantur de bonis corporis: aut exteriorum rerum: ſed de afflictionibus tam in corpore q̃ in rebus: Ad roma.5.a tergo.li.x. 11.
Glorificationis diuinę materia fidei confeſſionẽ cum mandatorum euangelicorum obedientia complectitur: vt obedientia effectus cõfeſſionis deſcribiẽ: Ad corin.9.a tergo.li.28. 88.
Gemitus ineffabiles illi dicũtur: quorum termini ad quos tendũt: ſunt nobis incogniti:& alia pul

chra quæ ſecunť.Ad ro.8.a tergo.li.15. 23.
Generatio eſt finis primus coniugii: fornicatio vitanda ſecundum eſt bonum: licet in eſſe naturali nõ eſt bonũ hominem eſſe ſolum: quoniã naturalem multiplicationẽ tollit: in eſſe autẽ ſpũali bonum eſt vxorem non ducere: quoniã ex coniugio vitę ſpirituali impedimentum præſtatur: Ad corin.7.a tergo.li.50. 49.
Gratia rõ eſt omniũ donorũ bñficiũ ſine meritis pax autẽ fructus omniũ gratiarum. Ad cor.1.a tergo li.49. 1.
Gratia dei tũc opera efficit: cũ homo cooperatur gratię hominis cooperãtis eſt dicere gratia dei: q̃ eſt mecũ: hõ vero ẽt vacãs põt dicere: gratia dei quæ eſt in me: Ad cor.15.a tergo.li. 67.
Gratię dei potẽtia exiſtentis in hominibus quantũ ad executionẽ in imbecillitatibus noſtris ꝑficitur qm̃ in ꝓſperitatis ſtatu ꝓpria hoĩs potentia augeť: exerceť & ꝑficiť: potẽtia vero gr̃ę dei nihil aut parũ cognoſciť: appetiť: & regnť: in ſtatu aũt aduerſitatis diuinę potẽtię executio habeť: appetiť: & cognoſciť nõ ſecũdũ liberationis ab aduerſitatibus: ſed ſecũdũ effectũ roborationis aĩ ad oĩa vincẽdũ pp deũ: Ad cor.12.a tergo.li.20. 93.
Gregoriũ in prĩo dialogoꝝ refert quẽdã gregoriũ monuiſſe mente: Ad cor.13.a fron.li.8. 63.
¶ Hębreoꝝ genus ad hęb.cuius tẽpore ſectæ diuiſæ ſunt: proceſſiſſe ex eo apparet: ꝙ ẽt abrahã hębreus appellať: Ad cor.11.a fron.li.42. 92.
Hębreoꝝ appellatiõe: q̃d eſt cognomen gręcorũ ẽt gẽtiles veniũt: Ad roma.3.a tergo.li.44. 7.
Hæreſes in gręco vſu ſectę appellanť: qm̃ gręci appellãt hęreſim platonicã: peripateticã: ſtoicã &c. quas itali dicũt ſectã platonicã: ſectam peripateticã &c. Ad cor.11.a fron.li.22. 59.
Hyppocritę ſunt: qui pietatem in apparẽtia ꝓfitẽtur: ſed pietatis potẽtiã nõ exercent: qm̃ negãt illius intimã vim: q̃ per opa exercetur: & in ſola apparẽtia pii exiſtunt: Ad timo.3.a fron.li.57. 150.
Homines ꝙ ex peccatoribus iuſti fiũt: duo cõcurrũt.ſ.gratia dei & iuſtitia dei: Ad ro.3.a ter.li.20. 8.
Hominẽ ad iuſtificandũ primũ ex parte dei gratia cõcurrit: deinde ex parte chriſti iuſtitia redẽptionis: & demũ ex parte noſtri fides in ſanguine chriſti: & gratia primũ locũ tenet: vtpote cã ſecundi & tertii: ſecũdũ aũt ita eſt gr̃ę: quod tñ rationẽ iuſtitiæ dei conſtituit: tertiũ.ſ.fides applicatio eſt & cõiunctio vtriuſq; nobiſcum. Ad roma.3.a tergo li.43. 8.
Homo quãtũcũq; ſe in bonis operibus moralib⁹ & cerimonialibus exerceat: nũq̃ tñ ꝑ hoc peccatorum remiſſionẽ conſequitur: ſed ſecundum habitus operum in operibus & in ſeipſo iuſtificať: & ppea habet virtutũ merita: vñ glorietur: ſed nõ apud deũ: apud quẽ adhuc peccati ratione implicitus remanet: Ad roma.4.a tergo.li.12. 9.
Homines ſine lege moyſi cognouerũt nõ ſolũ homicidia: & ſimilia eſſe peccata: ſed etiã interiores actus: vt in libris philoſophoꝝ patet: ſed nõ cognouerũt peccatũ ſecundum primã rationẽ culpę: q̃ eſt offenſa dei: nec ſecundũ primum pœnę reatũ: quo mereť dãnationẽ ęternã: quod ꝑ legem cõmuniter eſt cognitũ: Ad roma.7.a fron.li.4. 17
Hõ interior appellať ſuperior animi pars: eoꝙ operatiões ſuas in ſeipſo intus ꝑficit abſq; corporis organis: exterior aũt homo ſecũdũ partes ſenſitiuas tam interiores q̃ exteriores: eo ꝙ carnalibus officiis immerſę ſũt: Ad ro.7.a ter.li.12. 18.
Homines quãuis ſciãt quid orent: nõ tñ ſciũt: quo res petenda expedit: ſeu ipſis neceſſaria eſt: ſuper qua propoſitione vide pulcherrimũ in litera aſſignatũ: Ad roma.8.a fron.li.52. 23.
Hominũ viuoꝝ corpora qui in ſecũdo chriſti aduẽtu repeniẽtur: nõ mortua: ſed mortalia viuificabunť: Ad roma.8.a tergo.li.vlti.20.
Hõ animalis ab anima appellať: qui.ſ.ea tantum ſectať: ad q̃ aĩæ vires ſe extendũt: hoc eſt qui tãtũmodo naturale lumen ratiõis ſequitur: Ad corin.2.a fron.li.4. 44.
Homines in reſurrectione morte intercedẽte viuificabunť: & acquirẽt corpora: non qualia modo habent: ſed q̃ vendicať ſibi ꝓpria: ſicut vnicuiq; deus dedit ſibi corpus ꝓprium: hoc eſt quod ſibi ꝓprium ex ꝓpria natura vendicat: ſuper qua cõcluſiõe vide pulchrũ exẽplum in litera aſſignatũ: Ad corin.15.a tergo.li.8. 69.
Homo latine & adam hębraice ſynonima ſunt: Ad corin.15.a fron.li.9. 70.
Homo quilibet ſecũdum animi conditiones internus appellať: ſecũdũ aũt corporis cõditiones externus. Ad corin.3.a tergo.li.50. 78.
Hominibus in chriſtianis tria ſunt: voluntas.ſ.ad quam dilectio ſpectat: fides & potentia: ad quas robur ſpiritus: Ad ephe.3.a fron.li.34. 111.
Homines mali dicunť pœnes malam voluntatis diſpoſitionẽ: abſurdi autem pœnes malã diſpoſitionem rõnis: qm̃ abſurda inconuenientia ſecũdum rõnẽ dicunť. Ad theſſa.3.a tergo.li.36. 138.
Horæ canonicæ & miſſę eligibilius eſt: vt in eccleſia dei ſine melodia: ſine muſica intelligibiliter dicantur q̃ ſic vt intelligi nõ poſſint: qualiter ſunt tam particulę: quę organorũ ſonis cõmittũtur q̃ quas cantus impceptibiles reddit: vel clamoris multitudine occupãtis: vel quantitate concẽtus notas magis q̃ verba cõcinẽtis: hęc enim oĩa magis extranea ſunt: q̃ decem millia verborũ in lingua: Ad corin.14.a tergo.li.38. 65.
Hoſtiã ꝓ peccato ſcriptura ſacra peccatũ appellat iuxta illud oſeę.4.& peccata populi mei comedent: Ad cor.5.a fron.li.41. 81.
Hũilitas eſt animi virtus ſupbię cõtraria: & ẽ pria virtus neceſſaria ad digne in vnitate viuẽdũ: qm̃ iter ſupbos ſemp ſũt iurgia: & huic adiũgiť manſuetudo: q̃ ire cõtraria ẽ: Ad ephe.4.a ter.li.22. 111.
¶ Iacobus alphei cur frater dñi appelletur: tot diuerſa dicunť: vt nihil certi habeať: niſi ꝙ conſan

guineus erat dñi ieſu: dr nihilominus frater dñi ad differētiā iacobi fratris ioannis:& forte nulla magis quadrare videtur ratio:ꝙ filius fuerit ioſeph ex alia vxore:Ad gala.1.a fron.li.3. 97.

Iconium ciuitas eſt pſidie lyſtris vicina:quæ ciuitas lycaonie eſt:in qua paulus lapidatus fuit:Ad timo.3.a tergo.li.48. 150.

Idolatria duplex a phis orta dr.vna.ſ.colere imagines hoīum:volatiliū:quadrupedū:& huiuſmodi:alia colere creaturas:puta:ſolem:lunā:elementa &c.pria a formantibus imagines ſignoꝝ coeleſtiū:puta arietis:cācri &c.ſecūda a dicentibus deberi cultum partibus mūdi beneficis:ſeu anima mundi animatis:Ad roma.1.a fron.li.24. 4.

Idolatria ſūma īter mala opa locum tenet: vtpote deo cōtraria:Ad cor.x.a fron.li.vlti.55.

Idiota græca dictio eſt:& illiteratū ſignificat. Ad cor.14.a tergo.li.22. 65.

Idiota nō ſolū pro illiterato ſumif: ſed ēt pro plebeio:Ad corin.11.a fron.li.22. 91.

Ignis appellatiōe ſecūdum apoſtolū non corporeus ignis:nec tormētū aliquod:ſed rigoroſum: ac vndiq; exactum diuini iudicii examen ſignificaf. Ad corin.3.a fron.li.15. 45.

Ignis īferni ignis emulatio appellaf:pro q̄to a zelo diuino pcedit:Ad hebr.x.a tergo.li.20.167.

Imago cōformitatis ad filium dei in quibus conditionibus conſiſtat. Ad ro.8.a tergo.li.13. 24.

Imago dei:ad quē hō nouus creatus eſt:quatenus nouus eſt imago ordinis gratię: quēadmodum imago:ad quā homo creatus eſt:eſt imago in ordine nature:Ad coloſſen.3.a fron.li.32. 130.

Impetꝰ iiuſtitiæ ſpēs ē pietati cōtraria q̄ parētibꝰ pfię:coꝝq; bñuolꝰ cultū exhibet:Ad ro.1.a fr.li.5.3

Impudicitia pprie actus libidinoſoꝝ reſpicit oſculoꝝ.ſ.tactuū:& hmōi:Immūditia aūt concubitū contra naturā:qm̄ hoc vitiū apud corin. regnaſſe ferf:Ad cor.12.a tergo.li.4. 94.

Indui & ſupīdui ī hoc differūt:ꝙ indui ē animā ſeparatā corpi glioſo vniri:qm̄ igif aīa ſepata eſt velut aīa nuda corpe nō veſtita:ſupindui vero eſt nūq̄ aiam a corpe ſepatā donare glioſa īmortalitate corpis:aīa ſiqdē iīcta ē corpi velut aīa veſtita:& ſupinduif corpe glioſo quantū glioſū ē:cū abſq; diſſolutionē a corpore:immortalis & īpaſſibilis corpis gloria donaf:Ad cor.5.a ter.li.32. 79.

Inqnamētū carnis appellaf īmunditia q̄cūq; aī ex carne tā ppria q̄ ppinquoꝝ pueniēs:inqnamentū vero ſpūs appellaf īmūditia q̄cūq; aī ex ſpūalibus pueniēs:qualia ſunt honor:gloria & huiuſmodi:Ad cor.7.a fron.li.38. 84.

Inſipiētia ſapiētię eſt cōtraria:q̄ rectæ iudicat ſecūdū vltimū finē iuxta ſupremā cām quæ deus eſt Ad roma.1.a tergo.li.31. 3.

Intellectus humanus naturali lumine de deo cognoſcit:ꝙ eſt vnus priceps omniū:actus purus: æternus &c.oppoſitū aūt tenentes phiæ & paulo aplo cōtradicūt:& hoc cōditiōibus mltiplicatis videlicet tāq̄ deus aliqd habeat de illo qđ cognoſcimus:nō vt ē ſimpliciſſimus ī ſe:&c.pulchra q̄ ſecunf:Ad roma.1.a fron.li.18.& infra. 3.

Intellectū habēs:ſicut habet qcqd ē viſus:auditus guſtus odoratus & tactus:ita poſſeſſor ſpūalium oium corpaliū poſſeſſor ē:experientia.n.teſtaf:ꝙ poſſeſſoribus ſpiritualiū pricipes & quæcūq; corporalia ſunt ſubiiciunf:vt ſanctorū geſta legenti paret.Ad cor.6.a fron.li.44. 83.

Irregularis ſecūdū ātiquā legis ceremoniā corpus aqua mūda abluebaf:poſtq̄ aqua ſacra aſperſus fuerat:Ad heb.x.a fron.li.44. 167.

Iſraelite pauli tēpore iudęi nominabantur:ſicut & hodie:qm̄ ipſi iudęi genus ſuū magnificabant: Ad roma.2.a fron.li.16. 6.

Iudaicū cognomē a tribu iuda ad oēs tribus iſrael deriuatū fuit:ab eo tēpore quo tribus iuda in tanto pcio habita ē:vt cōceſſum ſit ei redire in hieruſalē:& ſub cyro pſaꝝ tēplū reedificare:& extūc iſraelite redeūtes ad terā pmiſſiōis a gētiliū principibus iudęi appellati fuere.Ad ro.2.a frō.li.18. 6.

Iudęoꝝ ex obſtinatiōe duę maxie vtilitates pcipiunt:q̄s in lfa vide:Ad roma.11.a frō.li.54. 30.

Iudæi oēs vti credif ppe finē mūdi:in quo erit vita ex mortuis:ad chriſtum reducentur:Ad roma. 11.a fron.li.54. 30.

Iudicia pñtis vitę nō ſunt ad puniēdū:hoc.n.futurę vitę iudiciis reſeruaf:ſed ad pmouēdum ſpiritualę bonum vel in eo qui punif: vel in eccleſia: Ad corin.13.a fron.li.32. 95.

Iurabant olim homines per maiores ſe: vt ioſeph per ſalutem pharaonis: & dauid: viuit dominus:Ad heb.6.a ter.li.44.167.

Iurādi modus apud antiquos q fuerat:deus aūt iurat p ſeipſū.Ad roma.14.a tergo.li.10. 36.

Iuſtitia opis a iuſtitia dei in hoc differt ꝙ iuſtitia opis iuſtificat tm̄ opus illud:cuius ē:& ſecūdū illius operis habitū operantem:iuſtitia aūt dei hominē abſolute iuſtificat:Ad ro.3.a fron.li.31. 8.

Iuſtitia dei ē redēptio facta p chriſtum non iuſtitia noſtra:quoniā ipſe ieſus chriſtus verus deus eſt.Ad roma.3.a tergo.li.31. 8.

Iuſtitia ex fide eſt iuſtitia chriſti communicata nobis per fidē:hac enim iuſtificamur:& hanc gētes credendo apprehenderunt:Ad ro.9.a ter.li.2. 28.

Iuſtitia dei eſt iuſtitia ſatiſfactionis deo pro humano genere p chriſti mortem:& hæc appellaf iuſtitia ex fide:ſeu iuſtitia fidei:Iuſtitia aūt legis ē ipſa pceptoꝝ legis obſeruatio:iudicialium.ſ.cęrimonialiū & moraliū:Ad roma.x.a fron.li.20. 29.

Iuſtitia dei in deo eſt: qua deus iuſtus eſt:iuſtitia dei in reprobis eſt iuſta reproborū punitio:iuſtitia dei in chriſto eſt meritū chriſti:ſufficiens ēt ad ſatiſfaciendū pro nobis:& ad nos iuſtificandum: Ad corin.5.a tergo.li.46. 81.

Iuſtitię arma metaphoricę appellāf duę iuſtitiæ actiōes:altera habens vim armoꝝ defenſiuorum videlicet a malo declinare:altera habens vim ar-

morũ offenſiuorum:videlicet facere bonum:Ad corin.6.a tergo.li.46. 82.

Iuſtus dr̄ nõ a iuſtitia:q̄ ē virtus ad alterũ:ſed a iuſtitia:vt ē recta diſpõ totius animi:ſecũdũ quam frequẽti vſu in ſacris lr̃is iuſtus ab iniuſto diſtinguitur: hoc eſt bonus ſecundum deum ad differentiam in peccato mortali exiſtẽtis:Ad roma.1.a tergo.li.34. 2.

Iuſto quẽadmodũ naturale ē gaudere de iuſtis operibus tam ſuis q̄ alioꝝ:& liberali de liberalitatibus & ſimilibus:ita naturale ē amori mũdano gaudere de mũdanis opibus:& carnali de carnalibus & ꝓprio de ſibi cõferẽtibus:ſiue iuſta:ſiue iniuſta fuerint:Ad cor.13.a tergo.li.x. 63.

¶ Laudare ſeipſum regulariter eſt inſipiẽtię:ī aliquibus aũt euentibus neceſſariũ eſt:vt hõ ſeipſũ laudet:& tũc hõ ſecũdũ rei veritatẽ ſapientis officiũ exercet:Ad cor.11.a tergo.li.26.90.

Laus propria nõ reddit hominem vere laudatum in rei veritate:ſed laus hoīs a deo ꝓficiſcens hominẽ vere laudatũ reddit:qm̃ gloriatio ꝓpria tũc a deo ꝓficiſcit̄:qñ in dño fit:qñ ratione dei:ſecundũ deũ:propter deum homines de donis dei gloriantur:Ad roma.x.a ter.li.13. 90.

Lex moyſi non eſt data vniuerſo humano generi ſed iſmaelitis tñ:iuxta illud:nõ fecit taliter omni nationi:Ad roma.2.a tergo.li.29. 5.

Lex factorũ quoad moralia:cerimõialia & iudicialia lex moyſi appellat̄:qm̃ lex operum erat: ſicut & quælibet alia lex ſcripta:& in hoc cõprehenditur etiam lex naturalis:quæ lex factorum eſſe dicitur:Ad roma.3.a fron.li.17. 9.

Legis mediũ quo.ſ.lex trahit hoīes ē pœna & experiẽtia teſtat̄:qm̃ ī locis ſeu in actiõibus a lege exẽptis ꝑuaricatio ad pœnam non imputatur. Ad roma.4.a fron.li.5. 10.

Lex ſi quidem quãuis ſancta ex intentione data eſt a deo ad bonũ:quoad illũ tñ effectũ ſubiũctum: ſcilicet abundãtiã peccati:& ꝓter intẽtionem aduenit:qm̃ ea non ad hoc legiſlator dedit:vt peccatum abundaret:Ad ro.5.a tergo.li.15. 13.

Legis appellatiõe lex moyſi intelligit̄:lex aũt moyſi non ſecundũ partẽ:puta ꝓcępta cęrimonialia: aut iudicialia:ſed īcegra cõcludẽdo etiã realia cõprehenditur:Ad roma.6.a fron.li.39. 15.

Legi eſſe ſubiectum vt ad eſſe ſub gr̃a opponit̄: eſt nomẽ ſtatus legalis:q ex tribus cõditionibus īcegrat̄:vt in lr̃a patet:Ad ro.6.a fron.li.51. 15.

Legi ſubiici & debitũ ſeruãdi aliqua:q̄ in lege continent̄:valde inter ſe diſtant:nã eſſe ſub lege eſt eſſe ſubditũ legi:teneri aũt ad ſeruandũ multa q̄ cõtinent̄ in lege:aliunde ortũ: vĩculũq; habere põt:& ſtat cũ abſolutiõe a lege:vt patet de gentilibus:q tenebãt ad ꝓuãdũ moralia:honora patrẽ tuũ &c. nõ occides:nõ cõcupiſces &c.ñ ex eo ꝙ legi moyſi ſubiecti eẽnt:in qua hęc ꝓcepta cõtinẽt: ſed ex regula naturalis rationis ita exigente:ad roma. 6.a fron.li.42. 15.

Lex carnis e regione legis mẽtis:& lex peccati e regione legis dei a paulo locãtur:& ſicut lex mẽtis ſubdit hominem legi dei:ita lex carnis ſubdit hominem legi peccati:Ad roma.7.a tergo.li.25. 18.

Lex carnis ē naturalis ordinatio viriũ inferiorum ad ꝓpria bona:lex vero peccati eſt pœna peccati originalis:& ē deordinatio earũdẽ virium ex ꝑditione iuſtitiæ originalis derelicta:qa leges diſtinguũtur nõ materialr̃:non ſubiecto:ſed formalr̃ & pœnes principia:Ad ro.7.a tergo.li.27. 18.

Lex ſpiritus eſt ordinatio:diſpoſitio: dominiumq; ſpiritus ſancti in nobis proueniens ex ſpiritu ſancto viuificante in fide:ſpe:& dilectione ieſu chriſti:Ad roma. a fron.li.41. 19.

Lex ſecundum paulum vetus teſtamentum appellatur:Ad cor.14.a tergo.li.48. 65.

Legis in ſtatu diabolus aduerſus hominẽ pugnauit:imo & legis occaſione:cũ dixit:cur præcæpit vobis deus:vt non comederetis ex omni ligno paradiſi: & hinc hominem vicit: Ad roma.15.a fron.li.38. 71.

Lex nulla ꝓcipit aduerſus virtutis actus:ac ꝑ hoc nullus princeps etiã eccleſiaſticus aduerſus virtutis actus ꝓcipere põt:Ad gala.5.a ter.li.44. 103.

Lex chr̃i lex ē ſpiritus vitę:q alio nomīe lex charitatis dicitur:Ad gala.6.a fron.li.45. 104.

Lex moſaica a lege chriſti in quibus differat. Ad ephe.2.a tergo.li.4.& infra.109.

Libri teſtamenti veteris:quos canonicos appellamus:apud hæbreos ſcripturæ ſanctæ appellant̄: Ad roma.1.a fron.li.34. 1.

Liber vite metaphoricæ diuinus intellectus appellatur:continens nomen omnium prædeſtinatorum ad vitã ęternã:Ad philip.4.a li.17.123.

Libertas euangelica non eſt libertas ab adimpletione legis moralis:qm̃ vniuerſa lex moralis hac vna obſeruatione impletur.Diliges proximũ tuum &c.& alia pulchra quæ ſecuntur:Ad gala. 5. a fron.li.11. 103.

Libertas euãgelica eſt libertas ſpiritus ſancti ꝑficientis ſpm̃ noſtrũ:& hoc ſpiritu demonſtrante:dirigẽte:atq; impellente:Ad gala 5.a frõ.li.30. 103.

Licaonici in paulo & barnaba diuinitatis numẽ eſſe reputarunt ex his quę videbãt in ipſis eſſe:videbãt enim ipſos eſſe mortales:& tñ eos deos reputabãt:Ad cor.12.a tergo.li.1. 93.

Lingua græca apoſtolorũ tẽporibus velut lingua cõmonis oĩbus erat: & propterea barbaros cõtra græcos apoſtolus diſtinguit: dicendo græcis & barbaris.Ad roma.1.a fron.li.41. 2.

Locus primus:in quo habemus a paulo explicite chriſtum eſſe deum:non qualitercunq;:ſed ſuper omnia benedictum in ſecula amen contra arrianos:Ad ro. a fronte.li.36. 26.

Locutio ptis rõnalis officiũ eſt:iraſci aũt eſt appetitus:q iraſcibilis vocat̄:Ad ephe.4.a ter.li.vl.113

¶ Mali peioris vitatio eſt quodã bonum:& eiuſdem rationis eſt cum bono quoad iuſtum & iniuſtum honeſtum vel inhoneſtum:vt etiam philoſophi ſenſerunt:Ad roma.3.a tergo.li.21. 7

Malũ ꝑ malo reddere ꝓprie ex intẽtione ẽ reddere malũ:ita ꝙ intẽtio tendit ad malũ alteri redden/dum:Ad roma.12.a fron.li.34. 34.

Malũ ꝑ malo reddere a vindicta in hoc differt:ꝙ malũ ꝑ malo reddere eſt formaliter & ex intẽtio/ne velle malũ pro malo reddere:vindicare autem ẽ materialr̃ qdẽ malũ:formalr̃ aũt iuſtũ velle red/dere:vnde & vindicare eſt actus iuſtitię:velle au tẽ malum ẽ actus odii:Ad roma.12.a frõ.li.34.7.

Malũ ex ſingularibus defectibus cõtingit:bonũ ãt ex cã integra:Ad gala.5.a tergo.li.31. 103.

Malitia cõis ẽ oĩbus peccatis:q̃ ex ꝓpoſito ledẽdi fiũt:neqtia autẽ ꝓprie ad peccata remiſſionis ſpe ctat:ſicut homo neq̃ eſt homo proprie inutilis velut nihil valens:Ad cor.5.a tergo.li.50. 47.

Malitia paruuli ſunt q maligno aĩo carẽt ĩ hoc pue ros imitãtes:pfecti ſenſibus ſunt:q ꝑ cõſuetudi/ne ſancta exercitatos habẽt ſenſus mentis ad di/ſcretionẽ boni & mali:queãdmodũ viri pfecti in ętate maiori ſenſus cõmunes habent ad boni & mali hũani diſcretionẽ:Ad cor.14.a ter.li.45.65.

Maran atha duę dictiões cuius idiomatis ſunt:& qd ſignificẽt:Ad cor.16.a tergo.li.54. 71.

Maria ex dauid ſemine deſcẽdit:alioq verũ nõ eẽt ꝙ chriſtus ſecundũ carnẽ ex dauid ſemine factus eſſet:Ad roma.1.a fron.li.42. 1.

Mr̃imoniũ ex lege veteri oẽs cõtrahere debebãt ad multiplicãdũ ſemẽ iſrael. Ad cor.7.a ter.li.11.51.

Matrimoniũ ſecundũ veteris teſtamẽti legẽ q tan/gebat aſpergebatur aqua cineris vitule ruffe:Ad heb.x.a fron.li.45. 167.

Melchiſedech nõ fuit ꝓpriũ nomẽ alicui⁹ viri:ſed illis regibus nomẽ cõe erat:ſicut cęſar romanis ĩpatorib⁹:pharao regib⁹ ęgypti & credit̃:ipm fu iſſe priogẽitũ noe:q ſẽ vocat̃.ad hę.7.a fr.li.7.163

Mẽbra oĩa vnius naturalis corpis duas cõditiões habẽt:pria eſt:ꝙ oĩa ex eodẽ principio virtute ſe/minis in corpus vnũ organicũ generant̃:ſecũda ẽ:ꝙ oĩa ex eodẽ principio:imo ẽt eodẽ alimẽto p oĩa mẽbra diſtributo alũt̃.Ad cor.12.a ter.li.31.61

Mẽbra corpis chriſti in tantũ chriſtiani ſũt:inq̃tũ ex eodẽ ſpũ generant̃:& nutriunt̃:& alia quę ſecũ tur:Ad cor.12.a tergo.li.42. 61.

Menãdri carmẽ citat̃ a pau.1.ad cor.15.a fr.li.29.69

Mens ſuppma ẽ ps aĩę:q̃ in ꝓgreſſu cognoſcitiue pris ĩfimũ locũ tenet:vtpote termin⁹ cognitiõis tã practicę q̃ ſpeculatiue:Ad cor.1.a ter.li.43.40

Michael archãgelus eccleſię pręeſſe credit̃:Ad theſ ſalo.4.a fron.li.2. 135.

Miniſtro duo operũ genera cõſiderãda ſunt:alterũ ad quod tenet̃:alterũ ad quod nõ tenet̃:ſed ſpõte intuitu dñi ſupaddit:& ex his opibus:ad quę mi niſter tenet̃:nõ debet̃ ei noua merces:neq; habet vnde gloriet̃:qa tm̃ quod debuit fecit:ex his vero q̃ ſpõte ſuperrogauit habet vnde gloriet̃:& noua ei debetur merces:Ad cor.9.a fron.li.18. 54.

Miniſtri noui teſtamẽti nõ ſunt iſtituti puri legati ſed legati deo & chriſto cooperatores:Ad corin. 6.a fron.li.18. 82.

Miniſtros noui t.ſti oportet eẽ tũ benignos hoc ẽ feraces bonoꝝ:cũ nõ niſi bona ex interno theſau ro ꝓferre poſſint in verbis:in geſtibus & in factis tum ſuaues diuerſis hominũ complexionibus:di uerſarũ ętatũ:diuerſorũ ſexuũ:diuerſarũ cõſuetu/dinũ &c.hominibus ſeipſos accõmodãdo:vt om nibus proſint:Ad cor.6.a tergo.li.35. 82.

Miniſtros eccleſię oportet habere intus animum fidei conformẽ:& miniſtrando ſacramentum ad opus applicare:Ad timo.3. 142.

Miſteria dei manifeſtata ad dei gloriã appellãt̃ glo ria dei:vt ꝙ deus ẽ pr̃:filius ac ſpũs ſanctus:ꝙ de us creauit mũdũ:ꝙ verbũ caro factũ ẽ:ꝙ reſtau/rat oĩa in chriſto ieſu & huiuſmodi:Clara aũt ho rũ notitia a deo infuſa ſpeculatio appellat̃ quoad ſuſceptionẽ reuelata facie &c.Et ſilr̃ clara eorũ no titia:q̃ ab aplis aliis tradit̃:qd appellet̃:&c. pul/chra q̃ ſecũtur.Ad cor.3.a fron.li.26. 77.

Moyſes poſt creatum cęlum & terram omnia ex pręiacenti materia fieri deſcribit:Ad heb.11.a fr. li.47. 168.

Modus quo in ꝑdicatiõe ſua paulus ſpm̃ ſanctum oſtẽdebat:q fuerit:Ad corin.2.a fron.li.15.43.

Monitiones ante excõmunicationẽ vnde eccleſia traxerit:Ad titũ.3.a fron.li.vlti.56.

Motus primi nõ reddũt ſactos viros dãnabiles tũ ob eoꝝ impfectionẽ:tũ qa a copia ſanctarũ actio nũ cõtinuaꝝ abſorbent̃:Ad ro.8.a li.19. 19.

Mulieres apud corinthios nõ velato capite queãd modũ & viri in publica orõne:ſeu lectione pro actionũ veneratõe cõparebãt:qm̃ adhuc ſublatũ nõ erat a muliebri ſexu publice orare:aut legere ſeu docere:vt ẽt ſanctaꝝ mulierũ illius tẽporis ge ſta teſtantur.Ad corin.11.a fron.li.7. 58.

Munda ſunt oĩa ex euangelica libertate apud mũ/dos mente in conſcientia:Ad ti.1. 153.

¶ Natio pria ĩ chr̃o credẽs poſt iudęos natio gręcoꝝ fuit:ĩ qua primũ cognominati ſũt chr̃iani:quod gręcũ cõſtat eẽ nomẽ:Ad ro.1.a ter.li.24. 2

Naturale ẽ vnicuiq; iſurgere in ſuũ cõtrariũ appro ximatũ:vt patet in naturalibus calore.ſ.& frigo/re:ideo lex vetans cõcupiſcere ẽ velut cõtrariũ ap proximatũ pti animi cõcupiſcẽti:ac ꝑ hoc hõ oc caſionẽ accipit irruẽdi in ꝑcęptũ:& ſic cõcupiſcẽ tiã ꝑ mãdatũ vetitã:Ad ro.7.a fron.li.23. 17.

Naturę opus eſt opus intelligẽtię primę quæ de/us eſt:Ad corin.12.a tergo li. vlti.61.

Noĩa quatuor humani generis:primo appellant̃ infirmi cõtra potẽtiã:impii cõtra bonã volũtatẽ peccatores cõtra mẽtis rectitudinẽ:& inimici cõ tra ſtatũ:in quo cõditi ſũt:Ad ro.5.a fron.li.25.12

¶ Obedire actus eſt interior voluntatis:exhibere autem membra actus eſt exterioris executionis: Ad roma.6.a fron.li.22. 15.

Offendiculũ a ſcãdalo nihil differt niſi in græca & latina dictione:Ad roma.14.a tergo.li.16. 56.

Operibus nõ ex noſtris:ſed dei voluntate eligẽtis & vocãtis vnus eligit̃:& alter reprobatur:Ad ro/ma.9.a tergo.li.37. 26.

Opera mala dum ponuntur:laudantur bona:quoniam ipſa punitio malorum laus bonorum exiſtit.Ad roma.13.a fron.li.8. 35.

Opera virtutū dupl'r librant:vel ſm ꝙ ſunt ꝓpria virtutū opera:& ſic a paulo a iuſtificando hominē excludunt:& e regione legis fidei locent:vtpote cōmunē ēt infidelibus:ſeu nō iuſtificatis:vel vt a charitate imperantur:& ſic tam virtutum moraliū cōmuniū etiā infidelibus ꝗ theologaliū cōmuniū etiā nō iuſtificatis opera & iuſtificāt & viuificant æterna vita hominem : & ſine ipſis fides mortua eſt:&c̄.quæ ſeciitur pulcherrima:Ad corin.13.a fron.li.32. 63.

Opinio falſa dicentium duas in chriſto hyppoſtaſes:alterā.ſ.filii dei:alterā filii hominis:qm̄ ſi duę eſſent hypposſtaſes falſum eſſet:ꝙ filius hominis: filius dei diffinitus eſſet:Ad roma.1.a frō.li.40. 1.

Opinio falſa tam ponentium circulum animarū ꝗ opinātium animas creatas priuſꝗ corporibus infundātur:& in illo priori aliquid boni aut mali egiſſe:Ad roma.9.a tergo.li.31. 26.

Opinio falſa dicentium:ꝙ apoſtolorum tempore eucharistia non erat ſacrificium:ſed ſacramentū tantum:Ad corin.1.a fron.li.9. 57.

Opinio hęreticoꝝ cōfutatur:dicētiū nō eſſe niſi ſignū corpis & ſanguinis chriſti dū a paulo dr̄ reus erit corpis & ſāguinis dn̄i. Ad cor.11.a fr.li.20.60.

Opinio nōnullorū inſipientiū attribuentium diuerſa dona diuerſis diis ex quibus confutatur:Ad corin.12.a fron.li.13. 61.

Opinio dogmatizantium & negantium ſanctos vſꝗ ad diem iudicii eſſe beatos ex dictis pauli erronea:Ad philip.1.a fron.li.15. 119.& ad corin. 5.a fron.li.42. 80.

Opinio arriana cōtra filii deitatem cōfutatur. Ad coloſſen.1.a fron.li.44. 125.

Opinio erronea Neſtoris deitatē tanꝗ in templo in chriſto habitare.Ad coloſſen.2.a fron.li.5.128.

Opiniones erroneæ:ꝙ chriſtus tranſiuit per vterꝗ mulieris velut ꝑ fiſtulā:ꝙ virgo maria non fuerit mater dei ſed chriſti:Ad gala.4.a tergo.li.48.100.

Omnia licent quę nō ſunt ex ſuo genere præcępta nec prohibita:puta defendere cauſam ſuam abſolute:& nō abſolute omnia:ſed nō omnia expediunt:ideſt ad vitam ſpiritus conducūt:puta litigare:ea enim ꝗ non ſunt ad vitā ſpiritualem vtilia:quāuis ſecundum ſe ſint licita:omittenda ſūt: Ad corin.6.a fron.li.4. 49.

Operationū noīe ſecūdū apl'm intelligūtur gratię gratum facientis:Ad corin.12.a fron.li. 18. 61.

Orādi publicus modus:q modo in templis dei ſeruatur pauli apl'i apud corinthios tēpore introductus nō erat:ſed vnus pro omnibus publica voce orabat:cæteris tacētibus:& alia pulchra quæ ſecuntur:Ad corin.11.li.29. 58.

Orātis mēs neꝗ ſenſū verborū meditās quatenus mentis officiū exercet penetrādo ſignificata eorū ꝗ dicit orando eſt ſine fructu proprio:q eſt paſci ſenſibus:ſeu oratiōis ſignificatis:licet deuotione ad deū accendatur:& ad ſpiritualem gratiam remiſſionis peccatorum.Ad corin.14.a ter.li.5. 65.

Orare ſpiritu bonū eſt:melius tñ ē orare ſpiritu & mente etiā in oratione pure interna:vt cū perſona indocta ſpirituali feruore orat:intus tantum animū eleuādo in deū:quaſi in genere & in cōfuſo:pſona aūt erudita nō ſolū ſpiritū ſed mētē diſtincte cōtēplantē diuina myſteria eleuāte &c̄.docta quæ ſecuntur:Ad corin.14.a tergo.li.16. 65.

Oratiōes alioꝝ peccātibus ex ignorātia vtiles ſūt: vnde & dn̄s orauit:pr̄ ignoſce illis:qa neſciūt qd faciūt:Ad roma.x.a fron.li.7. 29.

Orōnes publicas:ꝗ ad eccleſiæ ędificationē audiēte ꝑplo dn̄r:melius eſt dici lingua cōmuni clericis & pplo ꝗ dici latine:Ad cor.14.a ter.li.28. 65.

Orōnes ecclę nūꝗ aliqd tēporale petūt in ordine ad ſpūale:vt patet diſcurrēdo ꝑ orōnes ꝗdrageſimales & dominicales:Ad philip.4.a frō.li.38. 123.

Ordo atq; lex diuinę prouidētiæ hoc habet:vt ea quę diſpoſuit deus ſe factuꝝ mediantibus cauſis ſecūdis adimpleat:quatenus in nobis habitans gemitibus ineffabilibus pro ſanctis poſtulat:Ad roma.8.a fron.li.6. 24.

Oſculū pacis īter miſſarū ſolēnia ex antiquo eccleſię more dat.Ad corin.13.a fron.li.42. 95.

¶ Pactū diuinū cū abraham geneſis.17.de circūciſione in meſię aduētu cōſumatū pfectę eſt:ita vt abſoluti ſint a fęderis vinculo ac pœna filii abraham &c.quæ ſeciitur.Ad corin.7.a fron.li.32. 51.

Panis fractione primeuo illo tēpore eccleſiā vſam fuiſſe cōnumerando populū etiā actus apl'orū teſtātur ad imitationē chriſti:q acceptum panē benedixit:fregit & dedit diſcipulis:poſtea aūt eccleſię vſe ſunt hoſtiis ſigillatim quas frangere non oportet.Ad corin.x.a fron.li.32. 56.

Paſcha prout ab hębreo deriuat:trāſitū ſignificat: prout aūt a græco paſſionem importat:Ad cor. 5.a tergo.linea.37. 47.

Paſſiones animi dicuntur ira: triſtitia:delectatio: cupiditas immoderatæ:quæ etiam affectus dicūtur:Ad roma.7.a tergo.li.26. 16.

Paſſio quælibet corporis mortificationis ſpecies eſt.Ad roma.8.a fron.li.51. 25.

Paſſiōis nomē apd theologos vſurpatū ē ad ſignificādū animi paſſiōes:Ad theſ.4.a frō.li.51. 134.

Paſtorē eccleſię nō ſufficit ꝓbatū eſſe intus & foris operariū abſꝗ erubeſcentia:ſed oportet vt verbū euangelizet veritatis abſꝗ obligatione aliqua & auditoribus diſtribuat nō declinādo ad dextram vel ad ſiniſtrā:Ad timothe.2.a fron.li.41. 149.

Paulus apl's an binomius fuerit:vel ſaulus a principio:& tēporis proceſſu paulus nominatus fuerit:& alia multa de hoc.Ad roma.1.a fron.li.9. 1.

Paulus a parum ſecundum grammaticos diminutiuum eſt.Ad roma.1.a fron.li.18. 1.

Paulus apoſtolus ad apoſtolatum vocatus fuit: Ad roma.1.a fron.li.22. 1.

Paulus apl'ſus hȩbreo ſermoni aſſuetus erat qm̃ in græco ſermone ſubſtãtiuũ verbũ ſępiſſime ſubintelligit. Ad corin.4.a tergo li.32. 46.
Paulus apoſtolus primus corinthiis fidem chriſti prædicauit: Ad corin.9.a fron.li.33. 53.
Paulus apl's nõ fuit cõuerſatus cũ chriſto in carne paſſibili exiſtẽte: vidit tñ ipſum in carne imortali in ſtatu dñi; data ſibi poteſtate qualibet in cœlo & in terra: iuxta illud: nouiſſimo aũt tanq̃ abortiuo viſus eſt & mihi: licet viſionis tempus nõ ſit Ad corin.9.a fron.li.23. 53.
Pauli apoſtoli anima an raptus tempore a corpore ſeparata fuerit: Ad corin.12.a frõ.li.17. 93.
Paulus apl'ſus vixit vſq; ad quintũdecimũ neronis annũ: ſed an poſt romæ captiuitatẽ ad philippenſes reuerſus fuerit: nõ clare cõſtat: licet in fine ſecũdę ad timotheũ ep̃le coniiciat ꝙ reuerſus fuerit: Ad philip.2.a fron.li.24. 119.
Paulus apl's de tribu beniamĩ: in qua erat hieruſalẽ ciuitas regia: & diuini cultus fuit: hæbreus nõ aũt ſamaritanus: ſecta vero phariſeus, erat.n.phariſeorũ ſecta politica & p̃cipua inter iudęos ad differẽtiã ſectę eẽ eorũ: q̃ politica ñ erat: vt pote ſine cõiugio more mõacoꝝ: Ad phi.3.a ter.li.7.121
Paulus apl'ſus an vxorẽ habuerit: diſputare ſupfluũ eſt: cũ ex ep̃lis ſuis nihil certi habeat: licet ex aliq̃bus locis vnuſq̃ſq; cogat nõ rõne demõſtratiua: ſed ſenſu valde rõnabili ꝙ paulus vxorẽ habuerit quod nõ ſolũ multi græcorũ affirmarũt: ſed ẽt ex ignatii ep̃lis manifeſte patet: Ad philip.4.a fron. li.x. 123.&.1.ad cor.7.a fron.li.18. 50.
Paulus apl's a fine adoleſcẽtiæ: q̃ vſq; ad vigeſimũ octauũ annũ extẽdit: vocatus ad p̃dicãdũ credit: qm̃ eodẽ quo chr̃s mortuus eſt: adoleſcẽs in ſtephãi lapidatõe deſcribat: ad phile.1.a fr.li.16.156
Paulinus nolanus hominis ſe ſeruũ fecit ꝓ filio viduę redimendo: Ad corin.7.a fron.li.55. 51.
Paulus apoſtolus an eſſet apoſtolus chriſti: ꝙ corinthii in dubiũ verterent: vnde trahitur: Ad corin.9.a fron.li.41. 53.
Paupertas apoſtolorũ multos diuitiis tẽporalibꝰ ditauit: q̃bus vtinã eccl'iæ primates nõ abuterentur: Ad corin.6.a fron.li.39. 83.
Pax nõ actionẽ aut paſſionẽ ſignificat: ſed tranq̃lli ſtatus bonũ: Ad roma.5.a fron.li.83. 12.
Pacis de ſancto oſculo in eccleſia infra miſſarũ ſolẽnia antiqua eſt conſuetudo eccleſiarum: Ad corin.16.a tergo li.45. 71.
Peccare reddit hoiem ſeruũ peccati: euãgelice vero viuere reddit hominem ſeruum iuſtitię: Ad roma.6.a tergo li.47. 15.
Peccare ex ignorãtia nõnulla ſiquidẽ ratio venię eſt: qm̃ affectus peccãtis ex ignorãtia nõ tẽdit p ſe ad malũ: vt pote q in illud nõ tẽderet: ſi malũ eſſe ſciret: Ad timo.1.a tergo li.7. 140.
Peccata ad quẽcũq; bonũ finẽ vt media eligenda non ſũt: quia ſuapte natura repugnat peccato ꝙ eligibile ſit: & propterea nec propter ſe: nec propter aliud bonum eligibile extat: Ad roma.3.a tergo li.15. 7.
Peccata ſũt materia diuinæ iuſtitiæ: & mendaciũ noſtrũ eſt cauſa diuinę glorię: ſicut crimina latronũ & parricidarũ ſunt materia iuſtitię iudicis humani: & ſũt occaſiões eius gl'ię: & q̃nq; ẽt materia miſericordiæ principis. Ad ro.3.a tergo li.19.7.
Peccatũ adę apte inobediẽtia appellat: qm̃ nõ fuit peccatũ ex obo ſeu materia: comeſtio eni illa fuit nõ ex ſe mala: ſed q̃a ꝓhibita: & ꝓpterea inobediẽtię aſcribit: Ad roma.5.a fron.li.54. 13.
Peccatũ originale & adę inobediẽtia explicat: qm̃ peccatũ cõe ẽ oĩbus hoĩbus: & ꝓpterea chriſti iuſtitia oĩbus hoĩbus cõis exiſtit: ac p hoc ẽt infantibus: alioq̃n potentius eſſet peccatũ adę chriſti iuſtitia: q̃a illud ad infantes ſe extẽderet: iuſtitia aũt nõ: Ad roma.5.a tergo li.7. 12.
Peccatũ habitãs appellat pronitas inferioris p̃tis animi ad peccatũ: q̃ peccatũ dr̃: & eſt: q̃a eſt pars originalis peccati: q̃ etiã in baptizatis remanet: & iniuſtis ac ſanctis viris: &c̃. pulchra quę ſequũtur: Ad roma.7.a frõ.li.25. 18.
Peccata q̃ ſũt tenebrarum op̃a: q̃a oĩs q male agit odit lucẽ: ſũt tñ op̃a nr̃a: ęternę aũt ſalutis meritoria op̃a: q̃ lucis arma appellant: nõ ſolum ſunt op̃a luci conſona; ſed ſunt arma tum defenſiuæ tum offenſiua hoſtiũ diuinæ gratiæ virtute: Ad roma.13.a tergo li.21. 35.
Peccatis ſub carnalibus oĩa in ſeip̃m peccata comprehẽdunt: ſub auaritia aũt & rapacitate oĩa peccata in ꝓximũ: ſub idolatria vero oĩa peccata in deũ: Ad corin.5.a fron.li.12.48.
Peccato mors hũani generis introiuit: & ꝓpea peccatũ ſtimulus dr̃: lex vero non ponit niſi peccare potentibus: vnde poſſe peccare & lex eodẽ tẽpore cõcurrũt: Ad roma.16.a fron.li.25. 71.
Peccatũ aũt & poſſe peccare i electis ceſſabit: dãnati aũt i peccato pſeuerabũt: & blaſphemabũt deũ q̃uis nõ demeritorie: hoc eſt ad meritũ nouę pœnę: quoniam amplius viatores nõ erunt: Ad cor.15.a fron.li.40. 71.
Peccatũ quodlibet conſiſtit in corruptione debiti modi: aut debiti ordinis: aut debiti obiecti operãdi: Ad ephe.4.a tergo li.19. 113.
Peccatũ q̃d p p̃niam nõ diluit: ſuo põdere ad aliud trahit: Ad timo.2.a fron.li.38. 150.
Peccat grauius chr̃ianus eodẽ peccati gener̃ puta adulterii ſeu furti q̃ nõ chr̃ianus qm̃ ſolũ peccatũ mortale ꝓprie loquendo iniuriã infert ſpiritus gr̃æ filio dei: Ad heb.x.a tergo li.32. 167.
Pedes aureis ſocul'ãtiq opiebãt: & vſq; hodie in aures ſuſp̃dunt aureę. Ad cor.12.a fron.li.13. 62.
Pœnitẽtię pœnitẽdę ſũt innumerę humanę pœnitẽtię diuerſorũ geſtorũ tum pœnitẽtiæ diſpenſatorũ: nã & vide p̃nia indę pœnitẽtia penitenda & p̃nię multę beneficiorum collatorum: & veniarum conceſſarum aliis pœnitendę ſunt. Ad cor.7.a fron.li.12. 85.

Pœnitentia quã deus dat non ſiſtit in intellectu nec in veritatis cognitione: ſed ad voluntatẽ ac effectũ ſe extendit: vt veritate cognita ab oppreſ/ ſione & diaboli vinculo reſipiſcaẽ. Ad timoth.z. a fron.30. 150.

Peripſema in penultima per e productum proferẽ da eſt: & ſignificat multarum rerũ imunditiem: puta rubiginem ferri: ſcorium argẽti: lutum cal/ ceorũ: & id genus multa quodãmodo excremẽta: Alii tranſferũt hoc vocabulũ ad ſignificandũ ob noxiũ iugibus malis. Ad cor.4.a tergo.li.55. 46.

Perſecutio prima cõtra chriſtianos a nerone mota fuit. qui poſt tẽpus epiſtole. Ad corin. per paulũ apoſtolũ miſſe regnauit: interim enim ſole iudai cę perſecutiones in corinthios & alios chriſtia/ nos mote leguntur. Ad cor.10. a tergo.li.35. 55.

Petrus ſe ſimonem petrum nominat. Ad roma.1.a fron.linea.13. 1.

Petrus ſexto aut forte ſeptimo anno. claudii ceſaris hieroſolymis erat: nam quattus decimus annus a conuerſione pauli: ſextus ſaltem: aut ſeptimus annus imperii claudii fuit: quoniam tyberio qui annis virginti duobus cũ dimidio imperauerat: ſucceſſit caius imperans annis tribus & mẽſibus octo: cui claudi⁹ ſucceſſit: decimo octauo aũt vel decimo nono anno imperii tyberii paulus cõuer ſus ẽ: cũ p̃dicationem ioãnis baptiſtæ conſtet an no quintodecimo imperii tyberii incępiſſe: Ad gala.z.a tergo.li.31. 97.

Perſecutio nulla adhuc fuerat a romanis principi/ bus contra chriſtianos mota tempore quo pau/ lus epiſtolam poſteriorẽ ad corinth. ſcripſit: quo niam conſtat primã mouiſſe neronem: ſub cuius imperii principio paulus romam iuit: Ad corin. 6.a fron.linea.20. 83.

Perfecti quicunq; in hac vita ad terminum meriti nũq̃ perueniunt: ſed ſemper amplius mereri poſ/ ſunt: Ad philip.3.a fron.li.51. 122.

Pietas cultum ac officium parẽtibus exhibet: ſan/ guine iunctis: patriæ: eiuſq; beneuolis: & breuiter pietas ad faciendum alteri bonũ tendit quod di/ uini officii eſt maxime imitatiuũ. & homini dif/ ficile: cum non niſi ad bonũ proprium inclineẽ, Ad timoth.4.a tergo.li.20. 143.

Plagatum modus quãuis ex lege eſſet iuxta delicti menſurã, inhibitũ tñ erat quadragenarium nu/ merum plagarum excedere.z.ad cor.11.a fron.li/ nea.56. 92.

Plagiarii ſunt fures hominum in mancipia vel vẽ denda: vel redimenda ab ipſis met captis. ſeu ſi/ bi coniunctis. Ad timo.1.a fron.li.35. 140.

Poteſtas eccleſiaſtica nihil poteſt aduerſus bonos mores: immo nec aduerſus meliora bona: qualia ſunt conſilia chriſti: quoniã hoc non eſſet poſſe in edificationem: ſed in deſtructionem ſpiritua/ lem. Ad corin.10.a tergo.linea.17. 89.

Poſtulare iferioris ẽ: vnde & filio dei nõ cõuenit: ni ſi rõne hũane naturæ: & ideo ipſe in nobis habi/ tãs ſcḋm actus nr̃os poſtulat: Ad ro.8.a ter.li 9. 23.

Præcępta affirmatiua minus malũ ẽ q̃ negatiua: q̃a negatiua nullã excuſationẽ admittũt: vtpote obligatiua ſemp̱ & ad ſemp̱: & peccatũ contra ea nõ cõmittiẽ niſi agẽdo: affirmatiue aũt obligat pro loco & tempore & peccatum cõtra ea ſola ob miſſione cõmittiẽ: Ad gala.6.a fron.li.30. 104.

Præcępta oĩa obligãt ad peccata: ſed nõ ad morta/ lia niſi gratia materie: cõtra charitatẽ dei: ſui ipſi us: aut proximi: Ad theſſa.vlti.139.

Prędicare q̃ dei ſunt: aut q̃ ſunt diuini conſilii nul/ lus recte attentat niſi a deo miſſus. ſicut nullus miſſus a rege abſq; temeritate regiũ cõſiliũ p̃dica re põt: Ad roma.10.a fron.li.15. 30.

Prędicatores inter bonos & malos euãgelii hoc in tereſt: q̄ mali notitiá tm̃ dei tradũt: boni aũt ma nifeſtãt ẽt diuinæ notitiæ odorẽ: ideſt ſuauitatẽ: appetibilitatẽ: delectabilitatẽ &c. Ad cor.z.a ter/ go.li.54. 74.

Prædicatores euãgeliũ xp̃i in q̃ſtum vertẽtes pau/ lus corripit qm̃ longe a mercenariis lucris veri chriſti p̃dicatores eẽ debẽt. Ad cor.z.a fr.li.26.75

Prædicatores q̃ſtus damnat ap̃lus petrus: q̃ chri/ ſtiani populi deuotiõe ad q̃ſtũ abutũẽ: & q̃ igno/ rãter: aut temere p̃dicare audẽt: q̄ ſoluentes carli/ nũ: aut ducatũ pro vocata indulgẽtia plenaria. ſũt ĩ eo ſtatu: ac ſi tũc baptizati fuiſſent: & ſiłr q̃ li berãt animã vnã a purgatorio: qm̃ hæc monſtra ſũt: & negociatores de chr̃iano pp̃lo: neſcit chr̃ia na religio hæc figmẽta: ſed adinuẽtiões eorũ ſũt: q̃ ĩ auaritia fictis verbis de chriſtianis negociãẽ: abutẽtes illis ad q̃ſtum: Petri.z.a fron.li.26. 182.

Prælatorũ pres ſunt autoritate p̃eſſe: laborare ope monere doctrina. Ad theſ.5.a tergo.li.42. 155.

Prælatis maxĩe miſericordia neceſſaria ẽ tãq̃ loco dei: cui ꝑpriũ ẽ miſereri p̱ſint: Ad timo.1.39.

Præſb̃ri & ep̃i appellatiõe idẽ gradus a paulo ſigni ficaẽ: neutrũ ſiq̃dẽ horũ nomẽ ẽ ordinis: ſed po/ tius officii: ep̃s ſecũdũ ꝑprietatẽ: ſenior ſecũdum tráſlationẽ: qm̃ cõiter ſenior aliis ĩrẽdit. Ad ti.153

Præſciẽtia dei euẽtuũ rerũ nõ p̃cedit diuinã p̃diffi/ nitionẽ euẽtuũ eorũdẽ: ſed illã ſeq̃tur: prius enim nõ tẽpore ſed rõnis ordĩe deus volẽdo hos euẽtus diffinit: q̃ illos fore ſciat: ĩmo totus q̄ ſciat illos fore eſt quia volẽdo illos diffinit: & alia pulchra quæ ſecuntur: Ad roma.8.a fron.li.30. 24.

Prĩogenitus filius dei in multis fratribus q̃uo me taphorice dicaẽ: Ad roma.8.a fron.li.21. 24.

Propheta quo ad cognoſcẽdi modũ caret euiden tia rerꝝ: q̃s p̃nũciat: exẽplũ patet de eſaia: quod p̱ te vide: Ad corin.13.a tergo.li.57. 63.

Prophetis multis caremus quorũ libri regũ ſeu pa ralipomenẽ meminerũt: Ad cor.6.a frõ.li. 27.84.

Prophetas multos in teſtamẽto nouo fuiſſe: ĩmo paulũ ap̃lm fuiſſe ꝑphetã ex actibus ap̃lorꝝ & ip/ ſius pauli ep̃lis conſtat: ex ſimbolo quoq; ap̃lorꝝ apparet oẽs ap̃los fuiſſe ꝑp̃has reſurrectiõis mor tuorũ: vẽturiq; ſeculi; Ad ephe.3.a frõ.li.53. 110.

Prophetię materia non eſt loqui varia:ſed q̃ ſunt ędificationis:aut exortationis: aut cõſolationis ſp̃ualis.Ad cor.14.a fron.li.2. 65.
Propitiatoriũ qd ꝓprie apud hebręos dicebaẽ:& cur ita appellareẽ.Ad heb.9.a frõ.li.30. 165.
Prudẽtia carnis eſt hoĩs affecti ad carnẽ ratio:qui enim finẽ carnẽ habet cogitat/ratiocinaẽ/conſu/ lit/iudicat/& pręcipit relatiue ad carnem:& ſimi/ le eſt proportionaliter de prudentia ſpũs.Ad ro. 8.a fron.li.23. 20.
¶ Quęſtio:quomodo angeli:& reliquę ſupiores nobis ĩtelligẽtię p ea q̃ facta ſunt ĩtellecta deũ cõ ſpiciunt.Ad ro.1.a fron.li.58. 3.
Quęſtio:quid eſt illud a quo inexcuſabilem dicit apl's iudicem facientem ſimilia iis quæ iudicat. Ad roma.2.a tergo li.23. 4.
Quęſtio: quomodo ſumus iuſtificati per gratiã dei:& per redemptionem quę eſt in chr̃o ieſu.Ad roma.3.a tergo li.25. 8.
Quęſtio:quo pacto lex fidei diſtinguiẽ a paulo cõ tra legem operum etiã moraliũ: cum tamẽ fides in genere operum comprehendaẽ:qm̃ credere nõ ſtrũ eſt.Ad ro.3.a fron.li.22. 9.
Quęſtio:cur paulus dixit aliqñ abrahã p̃rem om/ niũ noſtrũ:qa pr̃ multarꝫ gentium poſitus eſt:lo quens ꝓculdubio de paternitate ſpũali:& paulo poſt aſſerit ip̃m fore patrẽ multarꝫ gentiũ gene/ ratione carnali.Ad ro.4.a tergo li.35. x.
Quęſtio:an abrahã emortuũ corpus:vt paulus aſ ſerit cõſiderauerit.Ad ro.4.a tergo li.55. x.
Quęſtio cum heres nõ ſit: niſi mortui:quo pacto paulus dicit dei heredes:cum deus ĩmortalis ſit. Ad ro.8.a tergo li.14. 21.
Quæſtio:an ex dictis a paulo rei ſperatę repugnet videri:& alia pulchra quę ſequunẽ. Ad roma.8.a tergo li.48. 22.
Quęſtio:circa verba/vocauit/iuſtificauit/glorifica uit in diuinis executiõib⁹.Ad ro.8.a ter.li.34. 24.
Quæſtio:circa veritatẽ diuinarꝫ executionũ:an.ſ. falſum ſit:ꝙ quoſcũq; de⁹ iuſtificauit:illos & glo rificauit:cũ multi iuſtificati a iuſtitia ceciderĩt & damnati ſint.Ad ro. a tergo li.40. 24.
Quęſtio:flebi'is/dura/& amara valde:quonam pa cto verificetur:ꝙ deus velit malum alicui nõ ex operibus illius.Ad romã.9.a tergo li.41.26.& eo. cap.9.a tergo li 38. 27.
Quęſtio:de p̃deſtinatione & reprobatiõe:de qua totus mũdus crocitat.Ad ro.9.a tergo li.38 27.
Quęſtio:quonã pacto paulus ꝓhibeat:ne maledi camus pſequẽtibus nos:cum ipſe actuũ.23. male dixerit pſecutorẽ dicendo:ꝑcutiat te deus paries dealbate.Ad ro.12.a fron.li.16. 34.
Quęſtio:an in vero xp̃iano locũ habeat debitũ ti moris reſpectu pricipũ.Ad ro.13.a fron.li.25. 35.
Quęſtio:an in dilectione proximi tm̃ vel in dile/ ctione dei & ꝓximi lex & ꝓphetę pendeãt.Ad ro ma.13.a fronte li.50. 35.
Quęſtio:an oẽ quod nõ eſt ex fide peccatum ſit. Ad roma.14.a fron.li.42. 37.
Quęſtio:qũo corinthiorum eccleſia dicta ſit:& qs ille modus fuerit.Ad cor.1.a tergo li.6. 40.
Quæſtio:qũo incriminabilitas corinthiis ꝑmiſſa fuerit:cũ multis electis firmitatis donũ qñq; nege tur:vt patuit de petro. Ad cor.1.a ter.li.18. 40.
Quæſtio:qua ratione paulus afferat contra corin thiorum ſectas:ꝙ ipſe illos non baptizauerit ex quo nec ipẽ inter ſectorꝫ capita reputabaẽ & alia quę ſequunẽ.Ad cor.1.a fron.li.26. 41.
Qõ:an xp̃s apl'os miſerit nõ ſolũ ad docẽdũ ſed ẽt ad baptizãdũ &c̃.q̃ ſequuũẽ.Ad cor.1.a fr.li.34.41
Quæſtio:cur paulus ſollicitus fuit vt vnuſqſq; in ſuo ritu pſeueraret.Ad cor.7.a fron.li.30. 51.
Quęſtio:ꝙ apl'i doctrina ſibi nõ cõſtat:cũ ad ro/ manos ſcripſerit:hoĩem ſine opibus fide iuſtifica ri:ad corinthios oẽm ſine dilectiõe nõ cõferre ho minũ aĩs diuinũ eẽ.Ad cor.13.a frõ.li.9. 63.
Quęſtio:cũ verꝫ ſit ꝙ ex pte diligim⁹:cur nõ eadẽ rõne inferri poſſit:ḡ dilectio ceſſabit:ḡ cũ venerit qđ pfectũ eſt:euacuabiẽ qđ ex parte eſt ẽt in ipſa charitate.Ad cor.13.a fron.li.x1. 64.
Quæſtio:quo pacto dictũ pauli verificeẽ ꝙ chr̃s poſt reſurrectionẽ.xii.apl'is apparuit:cũ nõ eſſent niſi vndecim.Ad cor. a fron.li.46. 67.
Quæſtio:qũo dictũ pauli ſalueẽ ſi tm̃ in hac vita ſapiẽtes ſumus:miſerabiliores ſumus oĩbus hoĩ/ bus.Ad cor.15.a fron.li.12. 68.
Qõ:quo pacto rogam⁹ recõciliamini deo ſi iã mũ dus deo recõciliat⁹ ẽ:qm̃ eſt recõciliatus recõcilia tione nõ indiget.Ad cor.5.a tergo li.29. 81.
Quæſtio:an ex pręcepto domini dicentis:vende omnia &c̃.talis eleemoſyna exceſſiua dicatur.Ad corin.8.a tergo li.15. 86.
Quæſtio:cũ deus penſet affectũ magiſq̃ cenſum: ac p hoc volũtas deo grata ſit nõ ſolũ ſecũdũ id qđ habet:ſed ẽt ſecũdũ id qđ nõ habet:&c̃.Ad ro ma.8.a tergo li.20. 86.
Qõ ex fctõ viduę a dño laudatę luc.21.ꝙ oẽm vi/ ctũ ſuũ obtulit:& tñ ſtat⁹ mutatio non ĩteruenit: &c̃.quę ſequunẽ.Ad ro.8.a tergo li.26. 86.
Quęſtio:ex dictis pauli:recte ſuſtinuiſſetis &c̃.quo nã pacto verificeẽ cum ipſe ad gala.1.excõicet ẽt angelos:ſi aliud euangeliũ prędicauerint. Ad co rin.x1.a fron.li.1. 91.
Qõ:qũo apl'os & angelos paulus excõicauerit:cũ par in parẽ nõ habeat ĩperiũ:& multominus in maiorẽ.Ad galat.1.a fron.li.34. 96.
Quęſtio: quo pacto dictum pauli valet: oẽs qui ex legis operibus conſtant:ſub maledictione eẽ. Ad gala.3.a fron.li.44. 99.
Quęſtio:quo pacto verificeẽ ꝙ adulteriũ/fornica tio/idolatria:&c.opa carnis ſint:cũ multa horꝫ ſi/ ſtãt in mẽte.Ad gal.5.a tergo li.12. 103.
Quęſtio:qũo dictũ pauli verꝫ ſit:q talia agunt:q̃ in textu cõnũerauit:regnũ dei nõ cõſequunẽ:cũ cõſtet:eorum aliqua nõ eẽ peccata mortalia &c. quę ſequuntur.Ad gala.5.a tergo li.16. 103.

Queſtio:quomodo illud dictum verificet non ve
ni ſoluere legem:ſed adimplere:&c̃. Ad ephe.2.a
tergo li.14. 109.

Queſtio de infernorum locis quomodo ex pauli di
ctis ſoluat. Ad philip.2.a fron.li.34. 120.

Queſtio:quo pacto paulus ſupra vires grauatum
deſcribat:cum alias dixerit:fidelis deus qui non
patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis. Ad
roma.1.a fron.li.x. 75.

Quæſtio:cum omnis diuina datio qua deus ali
quid nobis dedit temporalis ſit:quomodo verifi
cetur:ꝙ gratia data eſt nobis ante tempora æter
na. Ad timoth.1.a tergo li.43. 147.

Queſtio:ſi nõ ſint condignę paſſiones huius tem
poris quomodo iuſtitia exigente corona gloriæ
debeat. Ad timoth.4.a tergo li.26. 151.

Queſtio:an ſacerdotiũ leuiticũ ſacerdotio melchi
ſedech īferius ſit. Ad heb.7.a fron.li.47. 163.

Queſtus denigrat:& nõ parũ exautorat eccleſiam:
quo plena hodie eſt ꝑ īdulgẽtias:cruciatas:hoſpi
talia &c̃. Ad cor.16.a tergo li.xi. 71.

¶ Rationes rerum radii ſunt diuinę ſapientię q̃
tali tãtoꝗ ordine condidit:gubernatq; mũdum:
ita vt in rerum ordine participata ſicut ars in ar
tificialibus ſplendet:quę eſt totius philoſophię
materia. Ad cor.1.a tergo li.54. 41.

Rõnes ſpectantes ad nãlem ordinẽ vniuerſi ſunt
velut manifeſtę apparentia in deo:oẽs aũt ſpectã
tes ad myſteriũ verbi īcarnati ſunt velut intime
ꝓfunditates dei. Ad cor.2.a tergo li.24. 43.

Regnũ dei appellat:quo deus ī nobꝭ regnat:cõſtat
ſiqdẽ ꝙ ęternis virtutibꝰ ī nobis regnat & ꝑ ipſas
regni dei partes ſumus. Ad ro.14.a fron.li.2. 37.

Regnũ filii dei ſpãle eſt qđ appellat regnũ dei cor
pus eccleſiæ tam triumphãtis q̃ militantis: qm̃
in his per gratiam peculiariter regnat: primo fi
dei & iuſtitiæ: deinde gloriæ æternę fœlicitatis.
Ad coloſſ.1.a tergo li.35. 125.

Reſurrectionis myſteria quattuor a paulo explica
ta. Ad theſ.4.a fron.li.22. 135.

¶ Sabaoth gręca dictio eſt:& ſignificat virtutes
nõ vt virtus eſt nomen moralis habitus:ſed ſum
mę ptãtis. Ad roma.9.a fron.li.43. 28.

Sacerdotes in ſacra ſcriptura angeli appellantur.
Ad cor.xi.a tergo li.26. 58.

Sacramẽta cõferũt gratiã faciendo vel augẽdo:qđ
quantũ eſt ex ſe intelligit:quia niſi patiens diſpo
ſitũ ſit effectus nõ fit ꝓp impedimẽtũ ex ſuſcipiẽ
tis parte. Ad cor.x.a tergo.li.3. 56.

Sacra oĩa eccleſię nihil aliud ſunt q̃ applicationis
paſſiõis chři ad ſuſcipiẽtes:nã aliud ẽ iterare paſ
ſionẽ xp̃i:& aliud iterare cõmemorationẽ & ap
plicationẽ paſſionis xp̃i. Ad heb.x.a frõ.li.18.167.

Sacrarium nomen eſt loci:in quo ſacra fiunt. Ad
cor.9.a tergo li.49. 53.

Sacrificium expiationis decima die menſis ſepti
mi a ſummo põtifice ſingulis annis offerebatur.
Ad hebre.x.a tergo.li.6. 166.

Sacrificiũ quotidianũ agni cuilibet ſacerdoti of
ferri cõe erat. Ad heb.x.a tergo li.51. 166.

Sacrificium altaris quod quotidie offert in chriſti
eccleſię nõ eſt nouũ ſacrificium ſed illudmet:qđ
chriſtus obtulit:cõmemoratum:ipſo pręcipiente:
hoc facite in meam commemorationem. Ad he
bre.x.a fron.li.17. 167.

Saluari põt aliqs duplr:vel ꝙ īmediate in rẽ termi
ni trãſferat:vel ꝙ mediãte ſtatu ſpei trãſferendus
ſit:chřs.n.nõ ſaluauit genus humanũ primo mõ
qa nec ipſe ſeipm̃ tali mõ ſaluauit:ſed ſecũdo mõ
per merita ad gloriam ſuã puenire voluit. Ad ro
ma.8.a tergo li.36. 22.

Sancti a corpore migrãtes ius q̃ſitũ corporis glo
rioſi hñt:qđ non eſt habere in ſpe vt hic habent:
ſed eſt hẽte iure q̃ſito:& ſolũ executionẽ q̃ modi
co differt tẽpore donec cõpleat numerus electorum
expectãs. Ad cor.5.a tergo li.13. 79.

Sanctificatio idem eſt quod mundificatio. Ad co
rin.7.a fron.li.44. 84.

Sancta ſanctorum vltima templi pars erat quæ ve
lamine a reliquo templo ſeparabat. Ad hebr.6.
a tergo li.42. 162.

Sapiẽtia ſermonis ars dicendi appellat:qualis eſt
ars oratoria:& huiuſmodi artes quibus conſtrui
tur ornata locutio:& ius dicendi exercetur. Ad co
rin.1.a fron.li.48. 41.

Sapientia rerum vocatur ſapientia humanarum
ſcientiarum de rebus cœlorum: elementorum:mixtorũ:
& reliquorum hmõi:quę philoſophicę ſcientię do
cent. Ad cor.1.a fron.li.48. 41.

Sapientia huius ſęculi a ſapientia principũ huius
ſęculi in hoc differt: ꝙ illa eſt circa tranſitorias
actiões:& diſpões:qualis eſt vniuerſa ars dicen
di & regendi cũ partibus ſuis:hæc aũt vita æter
na: qualis eſt phia ſpeculatiua: illa multis cõis:
hæc paucorum hoium:q principes huius ſęculi in
materia:de qua eſt ſermo ſapientię merito appel
lant. Ad cor.2.a fron.li.26. 43.

Sapientiã diuinã paulus nõ ex doctrina legis ſub
gamaliele:ſed ꝑ ſpm̃ ſanctũ ſibi īfuſum ſe cogno
uiſſe fatetur. Ad cor.2.a tergo li.20. 43.

Sapiẽtia & ſcia in hoc differũt:ꝙ ſapia eſt de diui
nis vt pricipiis & regulis:ſcientia vero ex creatu
ris ad diuina ꝓcedit. Ad cor.12.a fron.li.37. 61.

Sapientia dei multiuaria per eccleſiam variis mo
dis & viis ſparſa:non qualitercunq; ſed ſecundũ
pręfinitionem ſęculorum:hoc eſt periodorum:
qui executionibus ſingulorum effectuum diuinę ſa
piẽtię in eccleſia diffiniti ſũt:eſt illa q̃ nunc eſt:&
vſq; ad tempus iudicii vniuerſalis notificat per
chřm ſupnis ſpiritibus:qm̃ modo reuelat vnum
modo aliud. Ad ephe.3.a tergo.li.51. 110.

Sciẽtia dei quatenus eſt rerum abſolute:& quatenus
eſt rerum euẽtuũ differũt: nõ q̃uis vtraq; ſit æterna:
prima tñ nõ pſupponit deũ velle creare res: ſecũ
da aũt ecõtrario: & alia ſubtilia quę ſequuntur.
Ad ro.8.a fron.li.48. 24.

Scriba proprie iudęoꝝ eſt:ſapiens autem gręcorum. Ad cor.1.a tergo li.45. 41.

Scripturę oēs ſacrę ſūt pp tps meſiæ:ī quo nos ſumꝰ:qd ē finis oīum ſęculoꝝ:hoc ē tā ſęculi ante diluuiū q̄ ſęculi vſq; ad abrahā:& ſæculi patriarcharum & ſęculi ꝓphetarum:& deinceps vſq; ad chriſtū. Ad cor.x.a tergo li.22. 55.

Scriptura ſacra trāſumptiue ad ſpūales materias vti poſſumus:ſicut paulus fecit. Ad corin.4.a tergo li.19. 78.

Scurilitas ē eutrapelia:quā ariſtoteles.4.ethi.virtutē dicit mediū in ludis & iocis tenētē:apud paulū vero nomē eſt officii ſeu actus ad delectationē ꝓuocādā. Ad ephe.5.a fron.li.x1. 114.

Semē vitā hēt in potētia & nō in actu:aegrit āt vitā in actu:qd paulus vocat viuificari:quū pullulat & vegetat. ad cor.15.a frō.li.50. 69.

Semen nihil aliud eſt:niſi ſanguis coctus: vt phi tradunt. Ad cor.15.a fron.li.56. 70.

Senſus a cognitione differt penes vniuerſale & particulare:penes ſpeculatiuum & practicū. Ad philip.1.a fron.li.29. 118.

Sermonis rei ad integritatem duo exiguntur:alterum ex parte rei quę dicitur:ꝙ ſcilicet ſic ſit:alterum ex parte dicentis:ꝙ non mentiatur:nam cōtingit & abſq; mendacio proferri non verum in re:& mentiendo dicere quod in re verum eſt. Ad roma.9.a tergo li.51. 25.

Sermones docti ſunt ſermones vehentes humanā doctrinam:ſiue ſapiētiam humanam: ſermones autem ſpūſſancti,ſpiritusſancti ſapiētiam vehūt. Ad cor.2.a tergo li.52. 43.

Sila alio nomine ſiluanus dictus eſt:& in actibus apl'oꝝ legit. Ad cor.1.a tergo li.43. 73.

Simulachrū:idolū ſeu imago:formalit nihil ē:qa nullus alius eſt deus niſi vnus:quē cōſtat repñtari nō poſſe. Ad cor.8.a fron.li.57. 52.

Simplicitas animi magna pars eſt virtutis:& optima diſpoſitio ad ea q̄ ſunt fidei: ſpei:charitatis: obediētię:religionis &c̄. Ad cor.9.a ter.li.18. 88.

Sion appellata eſt ciuitas dauid:& in ea erat ſedes regia regni dauidis. Ad roma.x1.a fron.li.44. 32.

Spūſſctūs in hoībus habitās eſt ſpūs vitę in chro ieſu:qm̄ eſt ſpūs chri in nobis:ac p hoc iūgit homines chro ꝓculdubio ſm aīam:ſecūdum credere:ſperare:diligere,imitari &c. dicitur aūt ſpiritus ſanctus ſpūs dei, quia a deo deus eſt:& ad deum nos inſpirat:mouet ac impellit habitans in nobis,ſpūs aūt chri:qa & a chro rōne diuinę naturę:& chriſti merito ab ipſo eſt nobis datus:& ad chrm inſpirat:mouet ac īpellit illos:in qbus habitat. Ad roma.8.a tergo li.2. 20.

Spiritum ſanctum ſm aplm eſt ſapientia dei de his quæ excedunt totum vniuerſum:ſpūs autem mundi eſt ſpiritus infra vniuerſi latitudinem cōprehenſus. Ad cor. a tergo li.37. 43.

Spiritusſanctus apoſtolis infuſus certā notitiam donoꝝ dei in illis cauſauit: qm̄ ſicut hieremias certā habebat notitiam:ꝙ deus miſiſſet eū:affirmās in veritate miſit me dñs:ita apl'i certā habebāt notitiā:ꝙ fides:ſpes:charitas & alia dona grata eis a deo data erāt. Ad cor.2.a terg.li.45. 43.

Spūs ſancti manifeſtatio nō eſt:niſi ad id qđ confert:vt ex dictis pauli colligit:ex qbus confutant abutētes ſacris qbuſcūq; ſiue pſalmis:ſiue aliis ad q̄cūq; vana efficiēda. Ad cor.12.a fron.li.33. 61.

Spūs ſancti voluntas pro rōne reddit:qm̄ ſpūs ſanctus eſt verus deus: & ſolius dei eſt facere prout vult:reliqua aūt voluntatem hñtia ſuę volūtatis regulā hñt:ſoliꝗ deo ꝓpriū ꝙ illi ſua volūtas regula exiſtat. Ad cor.12.a tergo li.4. 61.

Spiritus ſapientiæ ſpiritus eſt notitiæ diuinorum. Ad ephe.1.a fron.li.54. 107.

Spiritus ſanctus licet ſit ꝓductus deus inuiſibilis: nō tñ imago dei inuiſibiliter:ſed vt ſpūs vt amor dei inuiſibilis quia filius ex modo ſuæ ꝓductionis ꝓducit vt ſimilis:vtpote vnus ab vno p modū verbi ītellectualis:ſpūſſctūs ex modo ſuę ꝓductionis nō ꝓducit vt ſimilis: vtpote vnus a duobus p modū amoris. Ad col.1.a frō.li.40. 125.

Spūs & aīa penes officia differūt:vna ſiqdē res eſt & aīa & ſpūs:ſed aīa ſm officiū viuificādi corpus dicitur:ſpiritus vero ſm officium intelligendi & volendi ſpiritualia:quam animę partē philoſophi mētē appellarunt. ad theſ.5.a fron.li.24. 136.

Spūs ſeu illa pars:q̄ mēs appellat:ex ītellectu & volūtate ītegrat. Ad theſ.5.a fron.li.27. 36.

Stipēdia ſuſtētatiōis euāgelizātibus & īſtituētibꝰ debent ab iis q īſtruunt:in cibo.ſ.potu:veſtibus & reliqs neceſſariis. Ad gala.6.a terg.li.15. 104.

Subuentionū appellatione intelligit ordo eorum qui in eccleſia dei operibus miſericordię vacant. Ad cor.12.a tergo.li.4. 62.

¶ Templū dei chriſtiani dicūt non ſm materiā ſed ſm officiū actiue & paſſiue: paſſiue qdē quatenus in illis deus habitat:actiue vero q̄tenꝰ iſi ipſis ī ſuoꝝ cordiū penetralibꝰ colūt deū fide:ſpe & charitate ī quo officiū nō ſolū tēpli:ſed ſacerdotū in tēplo exercēt. Ad cor.6.a ter.li.53. 83.

Tēpus pñtis vitę eſt tēpus miſericordię:futurę āt eſt acti iudicii:& ꝑpea horrēdū eſt peccatorē incidere in vita alia in manus dei viuētis quibus in hac vita optādum eſt in eiuſdē dei manus ſuſcipi. Ad heb.x.a tergo li.41. 167.

Tētatiōes ꝙ hō ſufferre poſſit:īfiniti modi ſunt:qbus deus vtit:aliqñ.n.facit euenire aliquē occurſum extrīſecū:ſiue īpediēdo tētatiōes:ſiue adiuuādo tētatos & mō intus in corpore:mō in aīo motus aliquos ad hoc conferentes:modo angelicas exhibet excubias:modo gras aliquas in aīa efficit. Ad cor.x.a tergo li.56. 55.

Tētatiōes ad poſſe ſufferre deus de euētibꝰ neceſſariis ꝓuidet:ī arbitrio āt tētatoꝝ ē ſufferre velle:ſat ē.n.fidelitati diuinę:vt tribuat poſſe ſufferre:velle āt ſufferre & ipm ſufferre:alteriꝰ grę ē q̄ electis cōfert:& nō eſt oībus cōis. Ad cor.x.a frō.li.3. 56.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI: IN OMNES DIVI PAVLI ET ALIORVM APOSTOLORVM EPISTOLAS COMMENTARII· ET PRIMVM IN EPISTOLAM PAVLI AD ROMANOS.

PAVLVS. Expoſito textu quattuor euangeliſtarum/occurrũt epiſtolæ pauli. Et in primis ad romanos. Quę prima ſui diuiſione diuidiť in ſalutationẽ, & narrationem/ibi primũ quidem. ¶ Incertum eſt an a principio paulus fuerit binomius, an a principio nominatus fuerit ſaulus & ꝓgreſſu tp̄is noĩatus fuerit paulus. Ex eo.n.ꝙ ipſe ſemꝑ paulum ſe nominat in oĩbus ſuis epiſtolis, apparet ꝙ noĩatus fuerit paulus a principio: alioquin nouo nomine ſe nominans, ambiguũ ſe reddidiſſet. Vnde & petrus nouiter appellatus, noĩat ſe/ſimon petrus. Et conſequenter paulus debuiſſet ſe noĩare/ſaulus paulus. Ex eo vero ꝙ in actibus apoſtolorum vſq; ad.13.capl'm/imo vſq; ad conuerſionẽ ſergii pauli ꝓconſulis ſemꝑ nominať ſaulus/& ex tunc incipit a luca nominari paulus, apparet ꝙ pauli nomen a ꝓconſule accepit. ¶ Vndecũq; autẽ nominatus fuerit paulus, conſtat ꝙ regio noĩe (.ſ. ſaul ſeu ſaulus) vti noluit ſed noĩe humili. Paulus enim diminutiuũ eſt a paruum ſm grãmaticam. inde ſiqdem paulum/paululũ/pauxillum &c̄. SERVVS ieſu chriſti. } Seruus quicqd eſt/dñi ſui eſt. totũq; ſe eſſe ieſu chriſti ſignificat. VOCATVS apoſtolus. } Nõ eſt ſenſus/noĩatus apoſtolus, ſed accitus apoſtolus: hoc eſt vocatus ad apoſtolatũ. Non meipſum feci apoſtolum, ſed ad apoſtolatũ vocatus ſum/act.9. vas electionis eſt mihi iſte vt portet nomen meũ &c̄. SEGREGATVS in euangeliũ dei. } Act.13. dixit ſpiritus ſanctus. ſegregate mihi barnabã & ſaulum in opus ad qđ aſſumpſi eos. Ita ꝙ meminit vtriuſq; rei geſtę. & primę electionis/dicendo vocatus ap̄ls: & ſubſecutę ſegregationis ad prędicandũ euangeliũ/dicendo ſegregatus in euangeliũ dei. QVOD ante ꝓmiſerat. } Vnuſquiſq; põt fingere euangelium dei eſſe id quod ipſe annunciat. & ꝓpterea ad hmõi fictiones & adinuentiones excludendas/declarat conditiones euangelii ad quod prędicandũ ipſe eſt miſſus. Declarat autẽ non eſſe humanum figmẽtum/non eſſe nouiter adinuentũ aut ex improuiſo ortum, ſed olim ꝓmiſſum a deo. PER PROPHETAS ſuos. } Citat teſtes ꝓmiſſionis diuinæ prophetas, non idolorũ/ſed ſuos: hoc eſt qui indubie fuerunt prophetæ eius. IN SCRIPTVRIS ſanctis. } Promiſſio hęc diuina per ꝓphetas/demandata eſt ſcripturę: vt excludatur omnis figmenti ſuſpicio. & non in quibuſcũq; ſcripturis, ſed in ſcripturis ſanctis/mũdis ab omni errore/ab omni admixtione. Et intendit ad literã ſcripturas quę apud hebręos appellantur ſcripturę ſanctę: vtpote mundę ab omni ꝑmixtione humani ſenſus. Et hę ſunt libri veteris teſtamenti quos canonicos appellamus. Magna eſt euangelii cõmendatio/ex hoc ꝙ ꝓmiſſum eſt a deo per eius ꝓphetas in ſanctis ſcripturis. nulla ſiqdem recta imo nec ipſa vera fides patrum legis moſaicę ſimili ꝑrogatiua donata eſt. DE FILIO ſuo. } Materia euangelii explicať. refertur.n. hoc quod diciť de filio ſuo/ad id qđ dixerat in euangelium dei. Declarat ſiquidẽ quid annũciat euangelium dei. ¶ QVI factus eſt ei. } Sup̄fluit pronomen ei. Et ſi verbum verbo reddendũ eſt, non eſt legendũ qui factus eſt/ſed. FACTO ex ſemine dauid ſm carnem. } Intẽdit apoſtolus/materiã euangelii declarare eſſe filium dei ſm duas naturas & ſm duos aduentus. Et ꝓpterea incipit explicare ſimul naturam humanã & primum aduentũ filii dei. Et hinc apparet beatam virginẽ ex qua natus eſt ieſus/ex ſemine dauid deſcendiſſe: alioqn non eſſet verum ꝙ ieſus ſm carnem factus eſſet ex ſemine dauid. QVI prędeſtinatus eſt filius dei. } Legendũ eſt. DEFINITO filio dei. } verbum verbo reddendo. Et oportet ꝓpter hereticos, textum ipſum pauli (non interpretes) exponere. Aiunt.n. arriani & ſimiles. paulus dicit ſic/quicqd expoſitores interpretenť. Eſt itaq; ſenſus literalis ꝙ factus ſm carnẽ ex ſemine dauid, eſt definitus/determinatus/decretus filius dei. ¶ Et bene nota ꝙ non dicit/facto filio dei, ſed definito filio dei. filius ſiqdem dei factus eſt filius hoĩs/quum verbũ caro factum eſt ex ſemine dauid: & filius hoĩs factus ex ſemine dauid definitus eſt filius dei. Declaratur enim per hoc/decretum definitũq; eſſe vt filius hoĩs ſit filius dei. Per quod excluditur etiã error dicentium duas in chriſto hypoſtaſes: alterã filii dei/alteram filii hoĩs. nam ſi duę eſſent hypoſtaſes, falſum eſſet ꝙ filius hoĩs definitus eſſet filius dei. Et hęc ſint dicta cõcurrendo cum facientibus punctũ in hac ſententia. mihi.n. videť

ſm planũ literę ſenſum non eſſe ibi quodcũq; puncti genus faciendũ:ſed pendente ſenſu cõtinuandum cum ſequẽtibus. IN VIRTVTE.} Non ſumiť hic virtus vt diſtinguiť contra vitium:ſed vt diſtinguiť contra imbecillitatẽ ſeu impotentiam. Et eſt ſenſus/in poteſtate ſeu potentia. SECVNDVM ſpiritum.} Eadem præpoſitio ſuperius interpretata ſm(quũ dictum eſt ſm carnẽ)& quę poniť in principio euangeliorũ(quum dr̃ ſm matthęũ ſeu ioãnẽ)hť hic:& ꝓpterea optime quadrat ſm ſpũm. SANCTIFICATIONIS .pro. ſanctitatis/ex reſurrectione mortuorũ.} Non dicit ex reſurrectione eius a mortuis/ſed ex reſurrectione mortuorũ:vt intelligamus ꝙ de ſtatu conſurgente ex generali reſurrectione mortuorũ loquiť. Literalis itaq; ſenſus eſt ſecũdus chriſti aduentus definitus in potentia executiua non qualiſcũq; ſed ſm ſpiritũ ſanctitatis. Ita ꝙ nõ eſt ſenſus ꝙ definitus eſt filius dei,ſed ꝙ definitus eſt filius dei in hoc.ſ.in potentia non ad creandũ cœlum aut terram ſed in potentia ſm ſpũm ſanctitatis/in potentia conformi ſpiritui ſanctitatis,ſanctitatis autẽ non qualiſcũq; ſed ex reſurrectione mortuorũ:hoc eſt ſanctitatis cõgruę ſtatui qui erit ex reſurrectione mortuorũ.¶ Et ꝙ iſte ſit ſenſus intentus ab apoſtolo,patet primo ex eo ꝙ iam dixerat de filio ſuo/iam dixerat filium dei:& diuinã naturam filii ſignificauerat.& ꝓpterea non erat opus ad ſignificandã diuinam naturã filii dicere definito filio dei:ſed bene opus erat declarare quæ potentia executiua decreta erat filio dei in carne. Apparet ſecũdo ex eo ꝙ filius dei oĩpotens eſt/& ad nullam definitur potentiã ex diuina natura/& nulla eius potentia impeditur ex humana natura:ac per hoc male ſonat/dicere ꝙ eſt definitus filius dei in potentia,niſi ad diuinę diſpoſitionis ordinem de potentia exequenda in ſtatu illo reſurrectionis referatur. Et eſt ſenſus ꝙ ille filius eius factus ex ſemine dauid ſm carnẽ/decretus eſt filius dei in potentia:hoc eſt decretus eſt ad vtendũ filiatione dei in potentia nõ creandi mundũ/non violentiæ & armorũ,ſed cõſona ſpiritui ſanctitatis. Et vere ieſus qui in primo aduẽtu apparuit humilis ſm carnẽ/decretus eſt vt veniat ſm diuinã potentiam cõgruam ſpiritui ſanctitatis futurę in ſtatu reſurrectionis mortuorũ. Non poterat breuius ſimul & clarius deſcribi potẽtia qua vteť ieſus in ſecũdo aduentu/q̃ deſcribere eam ex autoritate filii dei & ex cõgruitate ad ſpũm ſanctitatis quę erit ex reſurrectione mortuorũ.ſub hac.n.potentia cõpręhenduntť oẽs actiones tũ iuſtitię(ſiue puniendo ſiue pręmiando)tum grãæ renouationis mundi & perpetui ſtatus &c̃. Apparet & tertio:qa ſic ſemper hmõi participia(ſed facto & definito)referuntur ſm ſuauiſſimã literę conſtructionẽ ad illud ablatiuũ/de filio ſuo. IESV chriſti dñi noſtri.pro.ieſu chriſto dño noſtro.} Explicat.n.apl'us quod dixerat de filio ſuo/facto/definito,apponendo ꝓprium nomen/ieſu:& nomen dignitatis/chriſto:& nomen ptãtis/dño noſtro. ¶ PER quẽ accępimus grãm.} Dixerat ſe vocatum ad apoſtolatũ & ſegregatũ in euangeliũ dei,ſed nõ dixerat per quẽ:& ꝓpterea mõ explicat. Et dicit accępimus/cõnumerans ſe aliis apl'is. Et dicit grãm/ad excludendũ merita ꝓpria:ad ſignificandũ ꝙ per ieſum ex grã accęperunt ſalutẽ. ET apoſtolatũ.} Non ſolum per ipſum accępimus quę ſunt grãæ internę,ſed etiã officium apoſtolatus. AD obediendũ.pro.ad obedientiã/fidei.} Fructus officii apl'ici primus deſcribiť ꝓpaganda obedientia fidei:hoc eſt ꝙ gentes obediant fidei.ad hoc.n.miſſi ſunt/& ad hoc ſtuduerunt apl'i,vt inſererent obedientiã fidei/vt redderent hoĩes obedientes fidei/vt in captiuitatẽ reducerent oẽm intellectũ in obſequium chriſti. IN oĩbus gentibus.} Extenſio fructus explicať non in vna regione/nõ in aphrica aut aſia,ſed in oĩbus gẽtibus. PRO noĩe eius.} Finis tũ officii apl'ici tum fructus obedientię gentiũ deſcribiť,non nomen ꝓprium/nõ fama aut gloria pauli & apl'orũ/ſed notitia & gloria chři. IN q̃bus eſtis & vos vocati ieſu chriſti.} Vocati nõ eſt participiũ ſed nomen.nec ſignificat noĩati,ſed acciti ſeu accerſiti. Et eſt ſenſus. inter quas gentes eſtis & vos accerſiti ad cõſortium ieſu chři.¶ Forte genitiuus ieſu chriſti referť ad obedientiã fidei. Ita vt ſit ſenſus.ad obedientiã fidei ieſu chriſti in oĩbus gentibus in q̃bus eſtis & vos vocati.¶ OMNIBVS qui ſunt.pro.exiſtentibus/romæ.} Ecce ad quos ſcribit. Non dicit omnibus romanis ſed oĩbus exiſtẽtibus romæ:ne ſparſis per orbẽ romanis,ſed eccleſię quę in loco vrbis romę erat(ſiue ex romanis ſiue ex peregrinis cõſtanti)explicet ſe ſcribere. DILECTIS dei.} Duabus cõditionib' diſcernit ad quos ſcribit ab aliis romę exiſtentibus Altera eſt dilectionis diuinę:qua.ſ.deus diligit eos,volendo eis tantũ bonũ quãtum eſt æterna beatitudo. Et dilectis non eſt participiũ ſed nomen. Altera eſt. VOCATIS ſanctis.} hoc eſt accitis ad ſanctitatẽ.nomen ſiq̃dem eſt vocatis ſignificans vt ſupra:vt intelligant quos deus diligit/vocare etiã ad ſanctitatẽ,non ad imundiciam morũ/ſuperſtitionũ/errorũ &c̃. GRATIA vobis & pax.} Ecce ſalutatio continens extrema dona:primũ.ſ.& vltimũ. Gratia rõ eſt oĩum donorũ/bñficium eſt ſine meritis:pax autẽ fructus eſt omniũ gratiarũ. A DEO patre. Deeſt.noſtro/& dño noſtro.} Superfluit noſtro. IESV chriſto.} Ne grãm aut pacem ab hoĩe imprecari videať, adiungit a deo. Et ne difficile aliquid a deo obtinẽdum ſignificet,adiungit patre noſtro:vt paterno affectu audito in deo/facile eſſe bñficium exiſtimetur. Et vt oĩa ſimul a deo & ieſu chriſto fieri ſignificet,addidit & dño ieſu chriſto.

PRIMVM quidẽ.} Poſt ſalutationẽ inchoat narrationẽ.ſed anteq̃ ad epiſtolæ materiã veniať,præmittit deſcriptionẽ ſuiipſius erga exñtes romę. In ſalutatione ſiq̃dem deſcribendo pſonã ſalutantẽ/deſcripſerat ſeipſum erga oẽs gentes:nunc aũt cõſequenter deſcribit ſeipſum ſpãliter erga exñtes romæ/ad quos ſcribit. Et ꝓpterea dicit primũ:hoc eſt anteq̃ ad materiã epiſtolæ perueniať. GRATIAS ago.} A q̃nq; actionibus ſuis deſcribit ſeipſum erga illos. Prima eſt grãs agere deo. Et hęc reſpicit dona diuina

illis iam collata. DEO meo.) Sic deſcribit ſeipſum erga exiſtes romæ, vt ſimul ſeipſum aperiat qualis eſt erga deū. Et hoc immiſcet ad vtilitatē eorū. Dicendo.n.deo meo, ſignificat deū eſſe ſuum fide, ſpe, charitate. PER ieſum chrm.) Quēadmodū ieſus chriſtus mediator eſt dum cōferunt a deo dona hoibus, ita mediator eſt in gratiarūactione. Vñ & eccleſia ſemp adiungit orōnibus ſuis, per dñm noſtrū ieſum chriſtū. Merita ſiqdē ieſu chri recognoſcēda ſunt in gratiarūactione, quæ nobis obtinent cōferri diuina dona. PRO oībus vobis.) hoc eſt loco veſtri, tanq̄ reputans dona vobis collata tanq̄ ꝓpria. vel pro oībus vobis dilectis dei & vocatis ſanctis, tanq̄ materia gratiarūactionis. QVIA fides veſtra annūciat in vniuerſo mundo.) Huic ſecūdo ſenſui magis quadrat hęc rō. ideo gr̄as ago deo pro vobis oībus tanq̄ donis dei, qa fides veſtra annūciat in vniuerſo mūdo, quia tanti doni odor ſpirat in vniuerſo mundo, vtilis eſt vniuerſo mūdo: vtpote ꝓuocans vndequaq; ad fidē. Primo aūt ſenſui magis quadrat legere ꝙ fides vr̄a annūciat in vniuerſo mūdo. explicat.n. materiā gratiarūactionis eſſe famā fidei eorū vtilē vniuerſo mundo. Roma.n. tunc tpis caput erat mūdi. & ꝓpterea fama chrianę fidei romę exiſtis diuulgabat ad vniuerſos, & vtilis erat vniuerſis. ¶ TESTIS.n.mihi eſt deus.) Hac ſecūda deſcribit ſe actionē: quę eſt ſēp in ſpē orare pro aduētu ſuo ad eos. Et ad hoc (ſiue narratiue ſiue inuocatiue) affert deū teſtem: qui ſolus pōt eſſe huius actionis teſtis. Et ſi verbū verbo redderet, appet ꝙ narratiue paulus hęc dicit. Legēdum ſiqdē eſſet teſtis.n. meus eſt deus. Vbi narrat deū eſſe teſtē, non inuocat: ac per hoc nō iurat. (CVI ſeruio.) Dictio gręca ſpālem illā ſeruitutē ſigñat quę ſoli deo exhibet, quā theologi latriā ſolent appellare: ſed nos in lingua latina caremus ꝓprio vocabulo. Et hic iterū paulus immiſcet qualis eſt ipſe apud deū. IN ſpū meo.) ad dr̄iam ſeruientiū deo exteriori tm̄ ſeruitute. IN euāgelio filii eius.) Ecce exterior actio in qua ſeruit ex intimo corde: bona.ſ. annūciatio filii dei tanq̄ rei annūciatę.) QVOD ſine intermiſſione memoriā vr̄i facio in orōnibus meis.) Aduerte ꝙ nō dicit abſolute ſine intermiſſione, ſed in orōnibus meis: ad ſignificandū ꝙ qñcunq; orabat, nunq̄ intermittebat facere memoriā ſeu mentionē exiſtētium romę. OBSECRANS. pro. rogans.) Ecce ſcda actio. SIQVO modo tandē aliqñ.) Inculcatio hęc aduerbiorū cōtinuatū affectū ſignificat. PROSPERVM iter hēam in volūtate dei veniēdi ad vos.) Qualificat apl's petitionē ſuā, implendā ſm volūtatē dei: quę oīa diſponit ſuauiter. ¶ DESIDERO.n. videre vos.) Ecce tertia actio. VT aliqd impertiat gratię ſpūalis. pro. donū ſpūale.) Et ꝓpterea legendū eſt. vt aliqd impertiat vobis donū ſpūale. Non.n. vane deſiderabat eos videre, ſed ad cōicandū eis aliqd ſpūale donū, ſcię eorū quę ſpectant ad fidē & mores &c̄. AD cōfirmandos vos.) Gratiarūactio, recepta reſpicit bñficia: orō aūt & deſideriū videndi, reſpicit recipiēda firmitatis bñficia. ID aūt eſt ſimul cōſolari in vobis per eā quę inuicē eſt fidē veſtrā atq; meā.) Pacit paulus futuro fructui: ne offendant exiſtes romę a quaſi pſumente & arrogāte ſibi officiū firmādi illos, ne inquā in principio eplę offendiculū hoc incurreret, quū dixiſſet ad cōfirmādum vos, tanq̄ moderādo ſubiungit ꝓpriam cōſolationē in eis per mutuā fidē. Nec ꝓpterea minuit quā dixerat firmitatē: qm̄ ipſa cōfirmatio eorū futura erat materia cōſolationis pauli. Et qm̄ cōſolari in paſſiua ſumit ſignationē qua caret, legendū eſſet accipe cōſolationē. ¶ NOLO aūt vos ignorare frēs: ꝙ ſępe ꝓpoſui venire ad vos, & ꝓhibitus ſum vſq; adhuc.) Quartā actionē apponit.ſ. ꝙ ꝓpoſuit ire ad eos. VT aliquē fructū hēam in vobis ſicut & in ceteris gētibus.) Iſta particula quo ad ſenſum iungēda eſt cū illa, ſępe ꝓpoſui venire ad vos. Declarat.n. quorſum: vt.ſ. aliquē fructū hēam in vobis ſicut & in cæteris gentibus. inter has.n. interpoſita eſt illa pticula, & ꝓhibitus ſum vſq; adhuc. Prohibitū aūt intellige occupationibus aliis apl'icis. GRÆCIS ac barbaris, ſapiētibus & inſipiētibus debitor ſum.) Explicat impedimēta ꝓhibentia ex eo ꝙ debitor eſt ex iniūcto ſibi officio apl'atus, oībus. Deſcribit aūt oēs penes duas drīas. Altera eſt lingue, dicendo gręcis ac barbaris. Lingua ſiqdē gręca tunc tpis erat velut lingua cōis oībus. & ꝓpterea barbaros q non intelligunt diſtinguit cōtra grecos: vt hinc cōprehendat oēs nationes tam cōicantiū in lingua q̄ non cōicantiū. Altera eſt penes mentē, dicēdo ſapiētibus & inſipientibus: hoc eſt doctis & indoctis. Siue intelligas de doctrina phica, morali & hmōi, ſiue de doctrina verę ſapiētię ſm deū. vtriſq;.n. debitor erat apl's. ¶ ITA qd in me.) Subintellige eſt. Infert ſiqdē apl's ex ſupradictis (ꝙ ſine intermiſſione orat, ꝙ deſiderat videre, ꝙ ſępe ꝓpoſuit & impeditus eſt vſq; adhuc) infert inquā quintā actionē ſuam erga exiſtes romæ, ꝙ quātum in me eſt, quātum eſt ex pte mei. PROMPTVM eſt & vobis q romę eſtis euāgelizare.) Putant multi ſubſtātiue accipiendū eſſe ꝓmptū, pro ꝓmptitudine. Ita vt ſit ſenſus. quātum in me eſt, ꝓmptitudo adeſt. Sed parui refert adiectiue vel ſubſtantiue legere. Senſus.n. eſt ꝙ quātum in me eſt, paratus ſum & vobis q romę eſtis euāgelizare. Ita ꝙ hęc qnta actio diſpoſitio eſt ad agendū potius q̄ actio. NON.n. erubeſco euangeliū. Deeſt. chri.) Reddit rōnē ſuæ ꝓmptitudinis, excludendo internū impedimentū. Potuiſſet forte qſpiam cōputare inter impedimēta internas paſſiones, quę maxime tollunt ꝓmptitudinē. Et qa euangeliū chriſti eſt euangeliū crucifixi (qui iudæis eſt ſcandalū, gentibus aūt ſtultitia) iō paſſio erubeſcētię præcipuū tenet locū ad impediendū promptitudinē euangelizandi chrm. prædicare.n. ea quę exiſtimant ſtulta & ignominioſa, annexū habet timorē vituperationis paſſiuę, qui erubeſcentia dr̄. Et ꝓpterea paulus ꝓfitens ſe ꝓmptū ad euāgelizandū ēt romę chrm, excluſum a ſe impedimentū erubeſcētię ꝓfitet: vt ſolis externis impedimētis ꝓhibitus intelligat.

VIRTVS.n.dei eſt.) Hic ꝓprie icipit epl'a quātū ad materiā ꝓpriā. vnde & in his verbis vniuerſam eplę materiā cōprehēdēdo ꝓponit. ¶ Sed aduerte prius viā qua ingredit paulus materia eplę: atti-

ficioſa ſiqdẽ eſt. Incœpit a principio deſcribẽdo ſalutãtis pſonã ſe aplm̃ vocatũ & ſegregatũ ad euãgeliũ
chri:deinde deſcribẽdo ſeipm̃ in ſpẽ erga exñtes romę,deſideriũ/orõnẽ/ꝓpoſitũ atqꝫ pmptitudinẽ demũ
ad euãgeliũ chri declarauit.vt hinc ingrederet̃ ad euãgeliũ materiã huius eplę: hoc eſt ad rẽ euãgelizatã/
ad rẽ annũciatã euãgelio,q̃ eſt materia huius eplę. Vñ & cõtinuãdo apponit cõiunctionẽ enĩ/ad ſignifi
cãdũ ꝙ res annũciata euãgelio excludit oẽm erubeſcẽtiã.¶ Quũ dr̃ itaqꝫ virtus eſt.n.& ſubaudit̃ ꝓculdu
bio euangeliũ(nã eſt ſenſus/euãgeliũ.n.eſt virtus)intellige euãgeliũ ſm rẽ euangelizatã/ſm rẽ annũciatã
euãgelio.Et ſumit̃ virtus pro ptãte ſeu potẽtia/vt opponit̃ imbecillitati ſeu ipotentię:& nõ vt virtus di/
ſtinguit̃ cõtra vitiũ.Nec dicit potẽs eſt.n.ſed potẽtia eſt.n.vt intelligamus rẽ annũciatã euãgelio/nõ ſolũ
eẽ potentẽ ſed eẽ ipſam potentiã,nõ hoĩs/nõ cœloꝝ aut angeloꝝ ſed dei. IN ſalutẽ.} Ecce ad qd eſt euã/
gelica potẽtia.ſ.ad ſalutẽ. Vere ad hoc venit filius in mundũ vt ſaluet mundũ/vere potẽtia euãgelica ad
ſalutẽ tendit,non ad pditionẽ.qcũqꝫ.n.pdunt̃/ex ſeipſis pdunt̃:q̃ aũt ſaluant̃/ex ſola hac potẽtia ſaluant̃.
OMNI credẽti.} Abſqꝫ exceptione aliqua(cõditionis/ſexus/qualitatis &c̃.)dr̃ oĩ credẽti.Sola fides exi/
git̃ ad ſalutẽ.IVDÆO.} Deeſt cõiunctio qꝫ.PRIMVM & gręco.} Executio ſaluationis deſcribit̃ ordine
quodã:qꝫ.ſ.inchoauit in natiõe iudęoꝝ.Et hoc paruit ad ſenſum.nã ieſus chrs pſonalr̃ pdicauit iudęis:
& apli primũ pdicauerũt iudęis.pp qd primi credẽtes fuerũt iudęi:ipſi.ſ.apli/& inumera alia multitudo.
Et qa iudęoꝝ fidẽ ſecuti ſũt imediate gręci,iõ dicit iudęoqꝫ primũ & gręco.Ita ꝙ duplex ordo executio
nis ſignat̃.alter inter iudęos gręcoſqꝫ ex vna/& reliqs natiões ex altera pte.Alter iter iudęũ & gręcũ inter
ſe.Et hic qdẽ ordo ſignat̃ ex ipõ ordine noĩandi iudęũ ac gręcũ:ille vero tũ,ex illo aduerbio primũ.nõ.n.
dicit iudęo primũ & deide gręco/qd ſignaret ordinẽ inter iudęũ & gręcũ tm̃mõ:ſed dicit iudęoqꝫ primũ
& gręco,clare cõpręhẽdendo ſub primũ vtrũqꝫ.tum ex geminata cõiunctione,dicẽdo iudęoqꝫ primũ &
gręco:hoc eſt primũ tũ iudęo tũ gręco.Quũ.n.dixiſſet in ſalutẽ oĩ credẽti,ſubiungit executionis ordinẽ
eſſe inchoãdo & a iudęo & a gręco ad reliquos oẽs.iudęo qdẽ vtpote fide abrahę & ꝓphetaꝝ pollente:
gręco aũt vtpote ſapiẽtiã quęrẽte.Et ſm rei geſtę ordinẽ prima natio credẽs poſt iudęos fuit natio gręꝯ
coꝝ.in qua primũ cognominati ſunt chriani:quod gręcũ cõſtat eẽ nomẽ.Et licet iſte fuerit executionis
ordo lrãlis tñ ſenſus appellatione gręci intẽdit gentilẽ/a gręco noĩatũ pp dictã rõnẽ:qa.ſ.gentiũ ſalus a
gręcã incœpit natione.Et ſignat̃ ad literã ordo executionis inter iudęũ & gręcũ hoc eſt gentilẽ:qa idem
paulus ꝓponit qd poſtea tractat.Nõ cõſtat autẽ in tota hac eplã aliquã ſpãlẽ de gręcis mẽtionẽ fieri:niſi
quũ paulo añ dictũ eſt gręcis ac barbaris.ſed fit ſpãlis tractatus iferiꝰ de primatu ſalutis iudęoꝝ reſpectu
gentiũ/tũ tpe tũ dignitate:vt patet a ca.9.vſqꝫ ad.xi.Eſt itaqꝫ lrãlis ſenſus. Iudęoqꝫ primũ/tpe & dignita/
te:& deide gręco/ideſt gentili. Ita ꝙ gemina cõiũctio/pariter ſine merito electas ambas nationes,primũ
vero ordinẽ executionis & dignitatis hic habitũ ſignat. IVSTITIA.n.dei.} Nõ dicit iuſtitia ſed iuſtitia
dei:ad drĩam tũ iuſtitię humanę,tũ iuſtitię legis/circũciſionis & cuiuſcũqꝫ alterius.Et eſt ſenſus.iuſtitia
dei/hoc eſt iuſtitia qua hõ iuſtus eſt apud deũ. Iuſtus dico nõ ſm qd,ſed ſimplr̃ & abſolute. Iuſtus rurſus
nõ a iuſtitia quę eſt virtus ad alteꝝ:ſed a iuſtitia vt eſt recta diſpõ totius aĩ.ſm quã frequẽti vſu in ſacris
lr̃is iuſtus diſtinguit̃ ab iniuſto:hoc eſt bonus ſm deũ/ad drĩam exñtis in pctõ mortali.Hęc iuſtitia dei
(vt inferius declarabit̃)appellat̃ aľs iuſtitia fidei. IN EO reuelat̃.} In eo.ſ.euãgelio.Probat.n.ꝙ euange
liũ ſm rẽ annũciatã eſt ptãs ſalutaris oĩ credẽti:qa in euãgelio reuelat̃ iuſtitia dei,q̃ hoĩes iuſti ſunt apud
deũ/qua hoĩes ſaluant̃. EX fide in fidẽ.} Põt hoc referri tã ad verbũ reuelat̃(& eſt ſenſus.reuelat̃ ex fide
in fidẽ/ex fide patrũ veteris teſtĩ in fidẽ hoĩum noui teſtĩ)q̃ ad nomẽ iuſtitia. & eſt ſenſus ꝙ dei iuſtitia ex
fide in fidẽ/hoc eſt ex fide veteris teſtĩ in fidẽ noui teſtĩ reuelat̃ in euãgelio.Et vtrũqꝫ eſt veꝝ.euãgeliũ nãqꝫ
chri ex fide patrũ ꝓficiſcit̃/fidẽqꝫ patrũ firmat,manifeſtatqꝫ iuſtitiã patrũ eſſe iuſtitiã eiuſdẽ fidei.Neqꝫ.n.
dr̃ ex fide in fidẽ/ad ſignãdũ diuerſas fides,ſed ad ſignãdũ ſucceſſionẽ credentiũ ſm eandẽ fidẽ.Nec va
cat myſterio reuelatio ex fide in fidẽ/ſeu reuelatio iuſtitię ex fide in fidẽ.Explicat̃.n.p hoc ꝙ euangeliũ/qd
erat occultũ in fide patrũ/detegit & in manifeſto ponit in fide filioꝝ.Quod ipſe paulus efficit i hac eplã/
qd ieſus in euãgelio manifeſtat. SICVT ſcriptũ eſt.} apud abbacuc.2. IVSTVS aũt ex fide/viuit.pro.vi
uet.} Tres res in hac autoritate ſcripturę ordinant̃.ſ.vita/iuſtitia & fides.Ita ꝙ cõſtruit̃.vita ex iuſtitia q̃
eſt ex fide.Et cõplectit̃ quodãmõ oĩa q̃ ꝓpoſuerat.Et pũctanda eẽt lr̃a ſic.iuſtus aũt ex fide(ita ꝙ determi
net̃ nõ vndecũqꝫ iuſtus ſed iuſtus ex fide)eſt ille qui viuet/vita ꝓculdubio ſalutis æternæ. Et excludit̃ per
hoc a vera vita, tũ non ſolũ quicũqꝫ iniuſtus/ſed etiã quicũqꝫ qũolibet iuſtus non ex fide.tum habẽs fi/
dem/non tamẽ ex fide iuſtus:qualis eſt habens fidẽ mortuã/fidem informem.

¶REVELATVR.n.ira dei.} Propoſita materia eplę/incipit per ptes ſingulas tractare.Et primo qdem
tractat illã particulã/reuelat̃.n.in eo iuſtitia dei/vſqꝫ ad.5.ca.ibi iuſtificati igit̃ ex fide.¶ Vbi pro aliquali
noritia pgreſſus eplãris ſcito intẽtionẽ apli eẽ tractare de euãgelica grã ſeu potẽtia.& inde deprimere tũ
ethnicos tũ iudęos:monſtrãdo eos eẽ pares relatos ad rẽ euãgelicã,ꝓrogatiuis tñ multis penes modum
pręferẽdo iudęos. Vñ a principio vſqꝫ ad finẽ ꝓrogatiuas aliquas interſerit iudęoꝝ.Ad ꝓſequendũ aũt
hãc ſuã intẽtionẽ ꝓpoſuit ꝙ euãgeliũ eſt potẽtia dei in ſalutẽ oĩ credẽti &c̃.Intẽdens quaſi pro themate
hęc ꝓponere:& poſtea ſigillatim ꝓpoſita enucleare.¶ Incipiẽs itaqꝫ ab illa pticula reuelat̃.n.in eo iuſti/
tia dei/declarat prio ipſam reuelationẽ ex reuelatione punitionis cõtrarii. Cõtrariat̃ ſiqdẽ manifeſte in/
iuſtitia iuſtitię dei.Et iõ a reuelatione punitionis iniuſtitię tã in gẽtilibus q̃ in iudęis incipit ſili ſtylo.ſ.

proponēdo prius velut ſummariū quoddam hmōi punitionis,& deinde per ꝑtes exequēdo. Sūmarium
ſiqdē eſt,reuelari irā dei ſup impietatē & iniuſtitiā hoīm q veritatē in iniuſtitia detinent. Et appellaꝫ ira
dei iuſtitia vindicatiua,metaphorice noīata ita. DE coelo.} Pōt referri vel ad vindictā:vt ſignificꝫ vindi/
cta de coelo,ad dñiam vindictaꝝ quas facit deus ꝑ hoies.ita ſiqdē dei de coelo,vindicta eſt æternę dāna/
tionis. Vel pōt referri ad verbū reuelaꝫ.vt qđ prius dixerat,reuelaꝫ in eo (.ſ. euāgelio) mō explicet reuela/
tionē euāgelicā eſſe a deo. SVPER oēm impietatē & iniuſtitiā.} Impietas ſpēs eſt iniuſtitię.a ſpē aſcē/
dit ad genus. Noīanda aūt fuit hęc ſpēs pp magnitudinē criminis.impietas.n.cōtraria eſt pietati:q pa/
rentibus,pſię eorūq; beneuolis cultū officiūq; exhibet. HOMINVM eoꝝ qui veritatē dei.} Supfluit dei.
IN iniuſtitia detinēt.} Cām impietatis & iniuſtitię taliū hoīum tāgit eē detinere veritatē in iniuſtitia.
ita ꝙ ex hoc ꝙ detinēt veritatē in iniuſtitia,efficiunꝫ iniuſti & impii. Detinere aūt veritatē in iniuſtitia,
eſt occludere veritatē notā in intellectu velut ſeris iniuſtitiæ in volūtate:ita ꝙ intellectū veꝝ claudūt ini
qua volūtate. Detinēt inquā ne exeat ad affectus & opa cōformia veritati notę.hoc.n.ꝓprie eſt detinere
veritatē in iniuſtitia,hoc eſt iniuriari veritati notę. Et hinc patet ꝙ nō de quacūq; veritate eſt ſermo,ſed
de veritate diuinoꝝ:cui maxīa irrogaꝫ iniuria,eo ipſo ꝙ iniuſte detineꝫ ne cognoſcaꝫ ab aliis,ne venereꝫ
affectibus verbis & opibus. QVIA qđ notū eſt dei.} Intēdens ꝓbare veritatis detētionē,inchoat a ꝓba
tione ꝙ veritas diuinoꝝ eſt illis nota. Detineri ſiqdē nō pōt qđ nō habeꝫ.inchoat aūt a notitia cōi fide/
libus & infidelibus:qm̄ inchoat executionē ab iniuſtitia ethnicoꝝ ſeu gentiliū. Et dicit qđ notū eſt dei,
ad dñiam eaꝝ cōditionū dei q̄ ignotę ſunt:vtputa ꝙ eſt trinus & vnus,& alia quoꝝ intellectus human⁹
nō eſt aliquo mō capax.vt intelligamus per notū dei ſignari id qđ naturali lumine humani intellectus
cognoſciꝫ de deo:puta ꝙ eſt vnus,pñceps oīum,actus purus,ęternus,& cætera hmōi. MANIFESTVM
eſt in illis.} hoc eſt in intimis ipſoꝝ. Et bñ nota dici manifeſtū eſt,cōtra eos q nulla putāt rōne demon/
ſtrata eē ea q̄ ſunt de deo,ꝙ nō ſolū cōtradicūt phię ſed aplico textui.nā ſi manifeſtū eſt,demōſtratū eſſe
oportet. DEVS.n.illis manifeſtauit.} Nō dicit reuelauit,ne lumē gr̄æ immiſceat:ſed dicit manifeſtauit,vt
diuinū cōcurſum mediāte lumine naturali (qđ dei donū eſt) ſignet. INVISIBILIA.n.ipſius.} Subiūgit
modū quo deus illis manifeſtauit. Et eſt modus naturalis intelligētię ex effectu. Inuiſibilia,hoc eſt inuiſi
biles cōditiones,ipſius dei. Et dicit inuiſibilia pl'r quę prius dixerat qđ notū eſt dei,& nunq̄ dixit deus:qa
queadmodū ex eo ꝙ res illa ſimpliciſſima quæ de⁹ eſt,nō nota ē nobis ſub ſua illa vnica & ſimpliciſſima
rōne ſed multiplicatis cōditionibus (puta ꝙ eſt actus purus,ꝙ eſt imutabilis,ꝙ eſt æternus & ſi'ia) dicit
pl'r inuiſibilia dei,ita ex eo ꝙ collecta vniuerſa notitia quā de deo hēmus non cognoſcimus deū,hoc eſt
illā rē ſimpliciſſimā vt in ſe eſt,ſed tanq̄ hñtē aliqd qđ de illo cognoſcimus, dixit qđ notū eſt dei.huma/
nus ſiqdē intellectus rē ſimpliciſſimā natus eſt cognoſcere diſtinctis rōnibus & ꝑ modū reꝝ cōpoſitarū.
A CREATVRA mūdi.} Ecce declarat reſpectu cui⁹ dixit inuiſibilia.nulla.n.diuina cōditio eſt inuiſibilis
oīno: qm̄ oēs ſunt viſibiles deo.ſed cōditiones dei ſunt inuiſibiles creaturæ mūdi,nō alicui ſed cuilꝫ.nul
lus.n.intellectus creatus tātę eſt facultatis naturalis vt poſſit videre deū.& ꝑpea cōditiones dei dñr inuiſi
biles a creatura mūdi. ¶ Pōt tñ hic textus alr̄ pūctari:vt hoc qđ dr̄ a creatura mūdi,nō referaꝫ ad inuiſibi/
lia dei,ſed referaꝫ ad verbū cōſpiciunꝫ.vt ſit ſenſus,cōſpiciunꝫ a creatura mundi. Et ſic creatura mūdi in/
telligiꝫ limitari ꝑ id qđ ſubiūgiꝫ.ſ.intellecta. Eſt.n.ſenſus.ꝑ ea q̄ facta ſunt intellecta a creatura mundi:vt
nō oporteat vagari ꝑ oēm mūdi creaturā, ſed eā tm̄ cuius eſt intelligere. Et cōprehendit nō ſolos hoīes,
ſed oēs creaturas hñtes intellectū.de oībus ſiqdem veꝝ eſt qđ hic dr̄. Et ſic reſtat infinite dictū inuiſibilia
dei:qa in rei veritate ſunt in ſeipſis inuiſibilia naturali facultate cuiuſcunq; intellectus creati. ¶ Scito tñ
cū his ꝙ dictio græca anceps eſt ad creaturā vel creationē. Et ꝑpea aliq interpretes legūt a creatione mū
di.magis tñ quadrare vr̄ legere a creatura mūdi:ex eo ꝙ ſubdiꝫ. PER EA q̄ facta ſunt.} In qbus cōprę/
hendiꝫ creatio mūdi. Ecce modus quo diuina cōſpici ab aliis pñt.ſ.ꝑ ea q̄ facta ſunt.apte ꝑ hoc dicens ꝙ
inuiſibilia dei,q̄ in ſeipſis videri non pñt,ab aliis pñt conſpici ꝑ ea q̄ facta ſunt q̄ ſunt effecta a deo:vt cā
cōſpiciꝫ per effectus ꝓprios. INTELLECTA.} Dictio græca pñtis ē tpis,nō pti:ſed nos caremus ptici/
pio paſſiuo pñtis tpis. Declarat modū quo ꝑ ea q̄ facta ſunt cōſpiciunꝫ diuina.modus eſt ꝑ ea quę facta
ſunt intellecta in pñti,nō ſenſata,nō imaginata,nō ſufficieter⁹ cognita ſ penetrata intellectu. Et eſt ſil'e
quū qs videꝫ per ſpeculū qđ videꝫ. Deus.n.relucet in effectis ab eo velut in ſpeculis. Et queadmodū req/
riꝫ ad videndū relucens in ſpeculo,intuitus ſpeculi,ita ad cōſpiciendū deū per ea q̄ facta ſunt,reqriꝫ intel
lectio factoꝝ a deo. Et ꝓprie loquiꝫ vtendo ꝓpoſitione ꝑ,dicendo ꝑ ea q̄ facta ſunt intellecta:qm̄ ꝓprie
loquēdo deus non cōſpiciꝫ in creaturis factis queadmodū res cōſpiciꝫ in ſpeculo:ſed ꝑ ipſa effecta quū
intelliguntꝫ,aſcēdimus ad cōſpiciendū cōditiones ipſius dei:puta ꝙ eſt ęternus,ꝙ eſt actus purus &c̄. Vñ
magis ſil'e exēplū eſt,quū ex diligētius ꝑſpectis artificiatis cōſpicim⁹ artē qua effecta ſunt:& q ꝑſpicaci⁹
artificiata ꝑcipit,meli⁹ & plus artis q̄ efficit cōſpicit. CONSPICIVNTVR.} Quæ prius dixit inuiſibilia
mō dicit cōſpici ꝑ ea q̄ facta ſunt ītellecta,vt intelligam⁹ hinc duos modos manifeſte cognoſcēdi. Alteꝝ
per modū viſionis ſeu intuitus rei in ſeipſa.& penes hūc dixit inuiſibilia. Alteꝝ per modū clarę qdē ſed
tñ in alio videndi:ſicut videmus res in ſpeculo,ſicut cōſpicimus artem videndo effecta ab arte.& penes
hunc modū dicit cōſpiciunꝫ. ¶ Si q̄ris qūo angeli & reliquæ ſupiores nobis intelligētiæ cōſpiciunt deū
per ea q̄ facta ſunt intellecta. In ꝓmptu eſt rñſio,ꝙ intuendo ſeipſas factas a deo intelligētiæ cōſpiciunt

deum:loquēdo de naturali cognitione de qua eſt ſermo. SEMPITERNA quoq;.pro.ꝙ/eius virtus & diuinitas.} Nō ſuffecit paulo dixiſſe in genere ꝙ inuiſibilia dei conſpecta ſunt,ſed explicauit in ſpē tria.ſ. ſempiternitatē/potentia/& diuinitatē.Et denoīauit tā potētiā q̃ diuinitatē ſempiternā/ad drīam nouoꝝ deoꝝ aut cuiuſcūq; nouæ potētiæ. Quāuis formalius adiectiuū ſempiterna intelligať determinare ſolā potentiā:vt explicenť tria de deo nota.Primū in genere/inuiſibilia dei.ſ.ꝙ eſt incorporeus/immālis/vn⁹/viuens/intelligēs/beatus in ſeipſo.Deinde in ſpē potētia eius ſempiterna quatenus ptās:vtpote & q̃ nunq̃ exhauriť faciendo/& q̃ pōt ſempiternū facere effectū.Et demū eſſentia eius/dicendo & diuinitas.Quā io vltimo ſupputat,ga ex aliis cōditionibus & potentia ſempiterna nobis nota eſt. Manifeſte gdē quātum ad hoc ꝙ eſt/& quātū ad multas cōditiones negatiuas & poſitiuas.Ex gbus tñ oībus ſimul iunctis neſciť quid eſt ꝓprie loquendo.Nec mirū:ga ſoli deo naturale eſt noſſe gd eſt deus.qm̄ ipſi ſoli naturale eſt videre deū in ſeipſo:angelis.n.& nobis nō niſi ꝑ effecta cōſpicere deū datū eſt naturali facultate.Et diſtīxit inter potentiā dei & diuinitatē:nō ꝙ duę res ſint dei potētia & dei diuinitas, ſed pp ſupius dictā rōnem: quia.ſ.multiplicatis rōnib⁹ res illa vna atq; ſimpliciſſima q̃ eſt deus & eius quæcūq; cōditio(potentia/ſapientia &c̄.)inoteſcit nobis.Eſt itaq; cōſpecta diuinitas dei ga cōſpectū eſt ꝙ eſt actus purus ab oī potentialitate,a qua nullū aliud ens exēptū eſt:ꝙ eſt ipm̄ eſſe nulla ꝑticipatione eſſendi ſed ꝑ eſſentiā/in ſeipſo ſubſiſtēs,a quo pēdet vniuerſitas entiū. ITA.pro.in hoc/vt ſint inexcuſabiles.} Et eſt ſenſus.vt ſint inexcuſabiles in hoc/inferius ſubiūcto. QVIA.pro.ꝙ/quū cognouiſſent deū nō ſicut deū gl'ificauerūt.} Ecce in quo reddunť inexcuſabiles/ecce quō veritatē in iniuſtitia detinent:hn̄do in intellectu notitiā/& non gl'ificando ipm̄ vt deū.Et ſpectat hęc negatio gl'ificationis tū ad verba laudis/tū ad facta ſacrificiorū & cultus. AVT gr̄as egerūt.} Altera negatio gr̄arūactionis. Cognoſcētes ſiqdē de deo ſūmā excellētiā/tenebanť gl'ificare:& cognoſcētes illius liberaliſſimā bn̄ficentiā in oēs/tenebanť gr̄as agere. SED euanuerunt.pro.ſed vani facti ſunt.} Nō ſolū peccauerūt omiſſione,ſed ēt ope internę intētionis & affectus.factū.n.eſſe vanū,eſt redditū eē ſtudioſum eoꝝ q̃ vana ſunt/eoꝝ q̃ friuola ſunt:q̄lia ſunt fama/honor/& gl'ia hūana/cū reliqs trāſitoriis.Sign̄ať.n.ꝑ hoc pc̄tm̄ ph'oꝝ quo affecti fuerūt ad humanā gl'iā & ſilia friuola. IN cogitationib⁹ ſuis.} Materia affectus ad vana/rōcinationes acuteq; mētis cogitationes dn̄r. Acſi aptius dixiſſet ꝙ acumē ingenii eoꝝ quo aſcēderūt ad notitiā dei/fuit illis materia delectationis in gl'iā humana,qua facti ſunt vani:& vn̄ deū gl'ificare debebāt & gr̄as agere/inde in ꝓpriā vanitatē ruerūt. ET obſcuratū eſt inſipiēs cor eoꝝ.} Ex culpa tū omiſſæ gl'ificationis dei & gr̄arūactionis/tū admiſſi affect⁹ ad ꝓpriā gl'iam ſubſecuta deſcribiť pœna obtenebrationis cordis.Et appellat cor eoꝝ inſipiēs rōne culpę vtriuſq;.Ita ꝙ ſenſus eſt.& cor eoꝝ inſipiēs.i.intimū eoꝝ inſipiēs/nō gl'ificando nec gr̄as agēdo,& affectū ad vana(inſipiētia.n.cōtraria eſt ſapię,q̃ recte iudicat ſm̄ vltimū finē/ſm̄ ſupremā cām q̃ deus eſt) obtenebratū eſt/pœnā incūrrit obtenebrationis/priuationis luminis quo reſipiſceret a culpa ſua. Et dixit hoc ad tollendā admirationē hoīum circa hm̄oi iniquā detētionē veritatis apud ph'os.tolliť ſiqdem admiratio ex hoc ꝙ iuſto dei iudicio obtenebratū eſt intimū eoꝝ poſtq̃ affecti ad ꝓpriā gl'iā/deo negarūt gl'ificationē & gr̄arūactiones. DICENTES.n.ſe eē ſapiētes.} Supfluūt duę ꝑticulę:eni & ſe. Veꝝ ꝓnomē ſe coactus eſt addere interpres ad exprimendū ſenſum.Nec eſt ſermo de quocūq; dicere:ſed de dicere ꝓfitēdo.Declarat ſiqdē paulus qd̄ dixerat/vani facti ſunt in cogitationib⁹ ſuis:dicēdo ꝓfitētes ſe eſſe ſapiētes. vt intelligamus cogitationes eoꝝ eſſe cogitationes ſapiæ quā ꝓfitebanť. STVLTI facti ſunt.} hoc eſt incurrerūt cōtrariū ſapiæ veræ:vtpote diſponētes cōtraria iis q̃ diſponēda erāt a vera ſapiā.vn̄ & hęc cōtraria ſubiūgit. ET mutauerūt gl'iā incorruptibilis dei.} Ecce actiones ſtultitię.Et eſt ſenſus.mutauerūt gl'iā debitā incorruptibili deo. IN ſilitudinē.pro.in ſilitudinē.} Nō.n.ſign̄ať terminus ad quē mutationis/non eſt ſenſus ꝙ mutauerint gl'iā debitā deo in ſilitudinē &c̄.tanq̃ in terminū in quē mutata ſit gl'ia dei.Sed mutatio gl'ię debitę deo/abſq; termino ad quē ſign̄ať in textu:& ſilitudo deſcribiť cōcurrēs tanq̃ occaſio mutationis/tanq̃ res in qua occaſionē ſortita eſt mutatio gl'iæ deo debitæ.Eſt.n.planus lr̄æ ſenſus ꝙ colendo ſimulacra ſiue hoīum ſiue aīaliū mutauerunt gloriā debitā deo.Et vere ſic fuit.q̄uis.n.ph'i non figurarint deū nec dei gloriā ſimulacris hoīum & aīaliū,qa tñ hęc ſimulacra colenda fecerūt aut coluerūt/mutauerūt gl'iā deo debitā.Mutauerūt aūt tū ſubtrahēdo:qm̄ hinc ſubtracta eſt gl'ia deo debita a genere humano.tū impēdendo alteri gloriā deo debitā.gloria.n.ſacrificioꝝ ſoli deo debeť. IMAGINIS. Ad explicandū de qua ſimilitudine eſt ſermo/adiungit imaginis:vt intelligamus ꝙ de ſimilitudine per modum imaginis eſt ſermo. CORRVPTIBILIS hoīs/& volucrū & quadrupedū & ſerpentium.} Oīa genera aīalium cōplectitur hac triplici differentia inſtrumentoꝝ ad motum ꝓgreſſiuum.

PROPTER qd̄ tradidit illos deus.} Pœnā tanti ſceleris cōmiſſi cōtra gloriā dei ſubiūgit. Quū aūt audis deū tradidiſſe illos in ſubiūcta,intellige ꝙ tradidit ſubtrahēdo gr̄am/retractiuā a ſubiūctis deſideriis & factis. IN deſideria.pro.in cōcupiſcētiis/cordis.pro.cordiū/eoꝝ in imūdiciā.} Ecce pœna cōgrua. Ipſi ſiqdē eleuati fuerāt in notitiā dei/& noluerūt ꝯn̄r ſe diſponere ſm̄ illā notitiā:& ꝓpea meruerūt ſubiici ꝑti ſenſitiuæ.cōgruū ſiqdē eſt vt q noluerunt vti celſitudine intellectus/ſubiicianť vilitati & ignominię ſenſuum. Nec ſunt derelicti in cōcupiſcētiis ꝓprioꝝ cordiū:ſed(qd̄ peius eſt)in illis cōcupiſcētiis ꝓprioꝝ cordiū quę tēdunt ad imūdiciā:q̃ ſunt viliſſimę.Et merito:vt q deſideria mūda ex diuina notitia ꝓdeūtia refutarūt/in cōcupiſcētias imūdas tradanť vt ſubditi illis.¶ Vbi nota rōne ſign̄atę rei ſcriptū eē/tradidit

illos in cõcupiſcẽtiis:vt ex hocipſo intelligeret deum tradere derelinquẽdo illos in ppriis cõcupiſcẽtiis.
Et ſignificanter dr̃ cordiũ:qm̃ praui hoĩs nõ vnũ eſt cor,ſed cõtrarii ſunt appetitus. VT cõtumeliis.pro/
ignominia/afficiãt corpora ſua in ſeipſis.} Explicat in actibus exterioribꝰ qđ dixerat/in ĩmũdiciã:decla
rãdo ſe loq̃ de ĩmũdicia venerea,nõ quacũq; ſed ignominioſa/hoc eſt cõtra naturã:vt magis explicabit.
Deſcribit ãt eã ab ignominia,q̃a vere ignominioſa eſt:vt oẽs natiões teſtant̃.Et apponit̃ vt cõgrua pœ/
na ſubtractæ glĩæ deo:vt p ſubtracta glĩa deo/incurrãt ignominiã pprioꝝ corpoꝝ.Et dicit in ſeipſis/ad
dr̃iã hmõi ignominię q̃ infert̃ qñq; in hoſtes ad fœdãdũ eos.ſignãt.n.ꝙ icurrerũt hãc pœnã vt amicoꝝ/
vt cõciuiũ/vt ſuoꝝ corpa fœdarẽt tali ignominia.QVIA cõmutauerũt.p.q̃ trãſmutauerũt/veritatẽ dei.}
Accumulat crimẽ crimini anteq̃ explicet in ſpẽ pœnã quã deſcripſit in genere. Dixerat ꝙ mutauerunt
gloriã dei:adiũgit mõ aliud crimẽ ꝙ mutauerũt veritatẽ dei:hoc eſt veritatẽ notã eis de deo.veritatẽ ſiq̃
dem dei in ſeipſa mutare nõ potuerũt:ſed veritatẽ dei ſibi notã mutauerũt. IN mẽdaciũ.pro.in menda/
cio.} Sil'is eſt.n.cõſtructio ſiliſq; ſenſus ſupiori pticulę/quũ dictũ eſt mutauerunt gloriã dei in ſilitudine
imaginis.Nõ.n.ſignãt terminus ad quẽ mutationis/nõ dr̃ ꝙ mutauerint veritatẽ in mendaciũ:ſed dr̃ ꝙ
in mẽdacio/hoc eſt ꝙ vtẽdo mẽdaciis mutauerũt veritatẽ dei. Vtendo ſiq̃dẽ falſis doctrinis/mutauerũt
veritatẽ notã de deo.mutauerũt aũt tũ adimẽdo ea q̃ intellectus diuini aut potẽtię ſunt.nã ex mẽdaciis
phoꝝ ſubſecutũ eſt ꝙ q̃ vere nota erãt de deo,aut in dubiũ verſa ſunt/aut ignota aliis remãſerunt.tũ fin
gendo ea q̃ ppria ſunt deo/cõuenire aliis. In his.n.mẽdaciis veritas diuinoꝝ prius nota/mutata eſt aut
in ambiguũ aut in negationẽ apud hoĩes. ET coluerunt & ſeruierũt.} Hic inſinuat̃ mendaciũ fuiſſe in
hoc ꝙ finxerũt numen quoddã in ptibus mũdi,ſiue corporeis ſiue incorporeis.Et dico finxerũt:q̃a clare
dr̃ in mẽdacio nõ in falſitate.vt intelligamus nõ ſolũ falſo ſed mẽdaciter hoc eſt ex induſtria falſum dixiſ
ſe:dicẽdo creaturas hr̃e aliq̃d diuinitatis ſeu eẽ deos/deberiq; illis cultũ. Et duos actus explicat.alteꝝ ve/
nerationis/alteꝝ ſeruitutis.Et eſt ſermo de ſeruitute latrię:hoc eſt ſoli deo debita.Et ſil'r eſt ſermo de vene
ratione diuina. CREATVRÆ.} Ecce aliud crimẽ.Prius deſcripſerat crimẽ colentiũ imagines hoĩum/
volatiliũ/quadrupedũ & hmõi:mõ deſcribit crimẽ colentiũ creaturas:puta ſolẽ/lunã/elemẽta/dæmones
& hmõi. Vtraq;.n.idolatria orta videt̃ a phĩs.prima q̃dẽ a formãtibus imagines ſignoꝝ cœleſtiũ:puta
arietis/cancri/librę &c̃.altera aũt a dicentibꝰ deberi cultũ ptibus mũdi bñficis ſeu aĩatis aĩa mundi. PO/
TIVS q̃ creatori.pro.p̃ter eũ qui cõdidit.} hoc eſt p̃termiſſo deo qui cõdidit creaturas.hmõi.n.p̃termiſ/
ſio cõplet rõnẽ inexcuſabilis criminis. Tolerabile ſiq̃dẽ fuiſſet venerari creaturas/ſub creatore tñ:ſed ve/
nerari eas p̃termiſſo creatore/oĩno inexcuſabile eſt.¶ Aduerte ꝙ iuxta duas omiſſiones(.ſ.nõ glĩficauerũt
nec gr̃as egerunt)ſubiunxit duo opa.ſ.mutauerũt gloriã in ſimilitudine imaginis/& mutauerũt veritatẽ
in mẽdacio ſeruiendo creaturæ p̃termiſſo creatore.hoc.n.directe opponit̃ gr̃arũactioni deo debitę:ſicut
illud glorię deo debitę. QVI eſt bñdictus.} bñdictione laudis. IN ſęcula Amẽ.} hoc eſt vere.
PROPTEREA tradidit illos deus.} Incipit explicare in ſpẽ pœnas. IN paſſiones.pro.in affectus/igno
minię.} Affectus actuũ ignominioſoꝝ/appellat affectus ignominiæ. NAM fœminę eoꝝ ĩmutauerunt
nãlẽ vſum in eũ vſum q̃ eſt cõtra naturã.} Intellige ſexꝰ.SIMILITER ãt & maſculi relicto nãli vſu fœię/
exarſerũt in deſideriis ſuis.p.in cõcupiſcẽtia ſua/inuicẽ:maſculi i maſculos turpitudinẽ opantes/& mer
cedẽ quã oportuit erroris ſui in ſeipſis recipiẽtes.} Sicut merces merito rñdet in bonis,ita trãſfert̃ etiã
ad mala:& pœna quã meruit error/dr̃ merces erroris. Ita ꝙ p eo ꝙ errauerũt ſubtrahẽdo debitã deo glĩã/
puniti ſunt hmõi ignominiis. ET ſicut nõ pbauerũt deũ hr̃e in notitia.} hoc eſt & ſicut nõ laudauerũt
factis deũ illis notũ/nõ laudauerũt factis tm̃ bñficiũ ꝙ hr̃ent in ſua notitia deũ.qđ eſt eos nõ egiſſe gr̃as
deo/qđ eſt eos neglexiſſe tm̃ bñficiũ. TRADIDIT illos deus in reprobũ ſenſum.pro.in reprobã mentẽ.}
Declarat cõgruitatẽ pœnæ ſubiũctæ:ex hoc ꝙ queadmodũ ipſi hñtes notitiã dei nõ vſi ſunt illa/pbãdo
factis illã,ita deus tradidit illos in mentẽ reprobã:hoc eſt reprobatione dignã:hoc eſt eligentẽ reproba.
Congruũ.n.eſt vt ſicut ipſi reprobarũt deũ notũ/ita incurrãt mentẽ reprobã. VT faciant ea q̃ non cõue
niunt.} Declarat̃ in exterioribꝰ actibus reproba mens. REPLETOS oĩ iniq̃tate.pro.iniuſtitia.} Reliq̃
interpres hos actõs cõſtruendos poſt pnomẽ illos. MALICIA/fornicatione.} Trãſpoſitio eſt noĩum.nã
in textu prius noĩat̃ fornicatio & deinde malicia. AVARICIA.} Non pprie ſumit̃ vt opponit̃ liberali/
tati:ſed vt eſt ps iniuſtitiæ qua hõ plus ſibi vſurpat q̃ iure cõueniat. NEQVITIA.pro.vitio.} ſeu vitio/
ſitate. PLENOS inuidia/homicidiis.pro.cęde/cõtentione/dolo/malignitate.pro.malo more,ſuſurrones/
detractores/deo odibiles.pro.dei oſores/cõtumelioſos.} ſeu potius iniurioſos. SVPERBOS/elatos.} ſeu
potius glĩoſos. INVENTORES maloꝝ/parẽtibus nõ obediẽtes/inſipientes/incõpoſitos,ſine affectione
pro.ſine dilectiõis affectu/abſq; fœdere.pro.fœdifragos/ſine miſericordia. Qui quũ iuſtitiã dei cognouiſ
ſent.pro.qui iuſtitiã dei cognoſcẽtes/nõ intellexerũt qm̃ qui talia agunt,digni ſunt morte/non ſolũ qui
ea faciunt,ſed ẽt qui cõſentiunt facientibus.} Corrupta eſt lr̃a:nec hr̃ ſenſus ſignãtus in textu ab aplo.
Debet legi ſic. QVI iuſtitiã dei cognoſcẽtes ꝙ qui talia agunt digni ſunt morte,nõ ſolũ ea faciunt ſed ẽt
cõſentiunt faciẽtibus.} Vbi patet planũ ſẽſum lr̃æ eſſe ꝙ iſti ſupradicti cognoſcẽtes dei iuſtitiã(hãc.ſ.
q̃ talia ſupradicta agunt digni ſunt morte)nihilominus nõ ſolũ ipſi hęc morte digna faciunt/ſed etiã
cõſentiunt aliis eadẽ morte digna facientibus/Vbi ex duplici capite crimẽ hoꝝ phoꝝ exaggerat̃.primo

ex hoc ꝙ cognouerũt ſm diuinã iuſtitiã agentes talia eẽ dignos morte. ſcḋo ex B ꝙ nõ ſolũ adducti ſunt vt ipſi facerẽt hęc mala, ſed vſqꝫ adeo exorbitanũt vt cõſentirẽt ꝙ alii facerẽt ſiſia. minus.n. malũ fuiſſet ſi ipſi mala hęc ꝑpetraſſent/& tñ repręhẽdiſſent alios hęc faciẽtes. Dũ.n. non ſolũ ipſi faciũt ſed aliis cõſentiũt, efficiunť tanꝗ docẽtes ꝙ hæc ſint licita. & ſic trahũt ſecũ genus humanũ in hmõi vitia quaſi licita.

CAPVT .II.

PROPTER quod inexcuſabilis es hõ oĩs qui iudicas.} Ex hoc ꝙ ꝓfitentes ſe eſſe ſapiẽtes nõ ſolũ faciũt ſed ẽt cõſentiunt aliis vt faciãt digna morte, vniuerſum hoĩum genus infectũ eſſe apl's ſignaſſe ſe apit: inde inferẽs inexcuſabilẽ eſſe oẽm hoĩem iudicẽ alioꝝ: alioqñ non inferret cũ ꝓpoſitione cauſalitatis/dicẽdo ꝑꝑ qḋ. Et vere rõnabile eſt vt ſapiẽtibus nõ ſolum mala agentibus ſed alioꝝ mala ꝓbãtibus/oẽs fuerint mali. Et ꝑꝑ hoc inexcuſabilis reddiť oĩs hõ iudicãs aliũ. ¶ Apoſtrophãdo itaqꝫ ad oẽm hoĩem iudicis officio fungentẽ/dicit ꝑꝑ qḋ inexcuſabilis es &c̄. Vbi aduerte ꝙ quũ apl's tractet illã ꝑticulã reuelať.n. in eo iuſtitia dei/ab oppoſito (.ſ. iniuſtitia) & ꝓpoſuerit ad hoc ſũmarie ꝙ reuelať ira dei ſuꝑ oẽm ĩpietatẽ & iniuſtitiã hoĩum eoꝝ q veritatẽ in iniuſtitia detinẽt/& hactenus exequẽdo hoc per ꝑtes declarauerit in ꝓfeſſorib⁹ ſapiẽtię quo pacto veritatẽ in iniuſtitia detinent & qua dei ira puniti ſunt, mõ cõſequẽter idẽ declarat in iudicib⁹. poſt ſapiẽtes ſiqdẽ mũdi/primũ locum tenẽt iudices terrę. Et ꝑꝑea ſicut ſapiẽtes dixit inexcuſabiles/ex ꝓpria ſapia collata cũ opibus, ita iudices cõuincit inexcuſabiles ex ꝓprio iudicio collato cũ eorũ factis. retinent ſiqdẽ & iſti iudices veritatẽ quã norũt in iniuſtitia: dũ illa vtunť iudicãdo alios in iniuſtitia ꝓprioꝝ factoꝝ. IN QVO.n. alterũ iudicas/teipſum cõdẽnas.} hoc eſt ipſe actus iudicii quo alterũ iudicas/eſt tua cõdẽnatio. nõ formaliter ſed virtualiter/qm̃ cõtinet cõdenationẽ tui. Et ꝙ hoc ſit verũ/ꝓbat. EADEM .n. agis quę. pro. qui/iudicas.} hoc eſt qa tu qui iudicas facis eadẽ quę fecit reus a te iudicatus. ex hoc.n. clare ſequiť ꝙ ſnĩa cõtra illũ/cõtinet condenationẽ tuã: hoc eſt ſnĩam ſeu pœnã quã tu mereris. Si.n. tu adulter iudicas alterũ adulterũ, iudiciũ illud cõtinet pœnã quã tu mereris. ¶ Sed occurrit hic qõ. qd eſt illud a quo inexcuſabilẽ dicit apl's iudicẽ facientẽ ſimilia iis quę iudicat. nã ſi illud eſt impœnitẽtia, videreť ſeq ꝙ alii excuſabiles eẽnt ab impœnitẽtia. Si vero illud eſt noua culpa ex hoc ꝙ iudicat exñs in ſili crimine, ſequereť ꝙ iudex quãtũcunqꝫ ex officio & iuſte iudicaret adulteꝝ/ſi ipſe cõmiſiſſet adulteriũ faciẽdo iuſtitiã de nouo peccaret. qḋ vř durũ. ¶ Solutio eſt ꝙ inexcuſabilis eſt a licẽtia ſuoꝝ criminũ. ex hoc.n. ꝙ iudicat adulterũ, redditur oĩno inexcuſabilis ab allegãdo ꝙ fuerit deceptus a ſapiẽtibus/putãdo eſſe licitũ. iudicãdo,n. alium, dicit quoqꝫ ſeipſum dignũ ſili pœna. Et hęc eſt dr̃ia inter iudicẽ & alios: ꝙ iudex iudicãdo excludit a ſe omnẽ excuſationẽ: alii aũt nõ iudicãtes nõ excludũt a ſe oẽm excuſationẽ. Et cũ hoc inexcuſabilis quoqꝫ reddiť a noua culpa quã cõtrahit iudicãdo ꝑſeuerans in eodẽ crimine. Vñ & paulus verbo pñtis tp̄is vtiť, dicẽdo eadẽ.n, agis q iudicas. Nec hoc eſt duꝝ: qm̃ ſi turpe eſt doctori quũ culpa redarguit ipſum, multo turpius eſt iudici. Nec ꝑꝑea inferas nouũ peccatũ mortale, nõ.n. oĩs culpa eſt peccatũ mortale. SCIMVS.n. qm̃. pro. ꝙ/iudiciũ dei eſt.} Ne iudex aliqs excipe poſſit ꝙ eſt exẽptus a legibus & legũ pœnis/ac per hoc nõ eſſe eandẽ rõnẽ de ipſo & de ſubdito: & ꝓpterea iudicãdo ſubditũ nõ dãnare ſeipſum, qa alia rõ eſt de ipſo & alia de ſubdito. Ad tollendã inquã hmõi exceptionẽ/reddit rõnẽ eius qḋ dixerat ex certitudine diuini iudicii aduerſus oẽs talia faciẽtes: ſiue ſint iudices ſiue ſubditi. SECVNDVM veritatẽ in eos q talia agunt.} Iudicia humana ſunt ſm ꝑtãtem & ſubiectionẽ: & ꝓpterea principes remanent indẽnati. Iudicium aũt dei eſt ſm veritatẽ meritoꝝ. & ꝓpterea quũ iudices in veritate hẽant merita dãnationis, remanet iudiciũ dei aduerſus eos. Et dixit hęc/non ſolũ ad reddendã rõnẽ dicti: ſed ad manifeſtandã diuinam vindictam aduerſus iudices/ſicut manifeſtauerat eandem aduerſus ſapientes.

¶ EXISTIMAS aũt hoc o hõ qui iudicas eos q talia agũt & facis ea, qa. pro. ꝙ/tu effugies iudiciũ dei?} Dr̃ia inter vindictã aduerſus ſapientes & vindictam aduerſus iudices eſt, ꝙ illa in pñti ẽt vita inflicta eſt (vt patet ex ſupradictis) iſta aũt differť ad futurã vitã. & ꝑꝑea ex duob⁹ capitibus (.ſ. ex ꝑte intellectus vel ex ꝑte volũtatis) dilationẽ diuinę vindictæ nõ paruipẽdendã docet. Et incipiẽs ab intellectu/dicit. exiſtimas aũt/nõ credendo futurũ poſt mortẽ diuinũ iudiciũ: qḋ eſt peccatũ infidelitatis. Hęc.n. eſt prima radix qua iudex ꝓmittit ſibi impunitatẽ. AN diuitias bonitatis. pro. benignitatis/eius?} Altera radix ſpectat ad volũtatẽ, contẽnentẽ/pro nihilo hñrẽ, diuitias/hoc eſt abũdantiã/magnã copiã, benignitatis/dũ deus differt punire & cõtinue effluit in hoĩes ꝗuis malos abũdantes fructus benignitatis feracis bonoꝝ. ET patiẽtię.} hoc eſt tolerãtię reſpectu maloꝝ noſtroꝝ q̃ fecimus. ET lõganimitatis.} in longũ ꝓtrahentis vindictã. Hęc.n. tria expimur in deo reſpectu pc̄tõꝝ in pñti vita. CONTEMNIS/ignorãs.} Non eſt legendũ ignoras ſed ignorãs. QVONIAM. pro. ꝙ/benignitas dei.} ferax cõtinue bonoꝝ. AD pnĩam te adducit. pro. ducit.} ideſt ꝓuocat. SECVNDVM aũt duriciã tuã.} Durum eſt qḋ nõ cedit tangẽti. & trãſlatũ eſt ad aĩum: vt dicať durus qui ꝓuocatus tanta benignitate, nõ emolliť/nõ cedit diuinæ ꝓuocationi. Et intẽdit ꝑ hoc declarare ꝙ dilatio vindictę ex parte qdẽ dei fit ꝓpter bonũ peccatoꝝ/vt ꝓuocenť ad pnĩam: ſed ex abuſu/ſed ex ꝑte hoĩum impœnitentiũ eſt ad cumulũ pœnę. ET impœnitẽs cor.} Si verbũ verbo reddendũ eſt, legendũ eſſet/& impœnitibile cor. vt durũ dicať relatũ ad diuinã ꝓuocationẽ: impœnitibile aũt relatũ ad male facta. vt non ſolũ non pœniteat, ſed tam alienũ a pnĩa ſit vt pœnitere

non poſſit.Quod in obſtinate perſeuerantibus apparet.Nõ tamẽ per hoc intelligas ligatas manus di/
uinę gratiæ:ſed peſſimam indurati diſpoſitionẽ. THESAVRIZAS.} Gręcã dictionẽ reliqt interpres:
quum potuiſſet latine dicere recõdis.TIBI.Deeſt.ipſi/ iram.} ad explicandũ hoiem ſingularem nõ ſuę
ſpei ſed ſibiipſi accumulare malum pœnę/appellatũ irã.IN die irę.} Explicat tẽpus vindictę a tribus.
primo ab ira/dicẽdo in die irę:hoc eſt in die iuſtitiæ vĩdicatiuę ſine miſericordia.ET reuelationis.} Ec/
ce ſecũdũ:hoc eſt detectionis & in manifeſtũ deductionis quæcũꝙ erãt crimina occulta. Hæc enim eſt
ſecũda cõditio illius diei. IVSTI iudicii.} Deeſt et.Legendũ eſt. ET iuſti iudicii dei.} Tertia ſiquidẽ il
lius diei cõditio eſt iuſtum iudiciũ diuinum:hoc eſt nõ ſm allegata & ꝓbata ſed ſm iuſtitiã dei. Vnde
tanq̃ hoc declarans ſubiungit. QVI reddet vnicuiꝙ ſm opa eius.} Hoc eſt iuſtũ iudiciũ dei.Et aduerte
ꝙ more ſuo paulus explicat per partes qđ dixit ſummarie/reddet vnicuiꝙ ſm opa eius. IIS QVIDEM
q ſm patiẽtiã boni operis.} Patiẽtia nõ dicit̃ boni opis obiectiue(qm̃ patiẽtię obm nõ eſt bonũ ſed
malũ)ſed cãliter:hoc eſt rõne boni opis ad drĩam patiẽtiæ rõne mali opis:puta furti/adulterii & hmõi.
Deſcribit ſiquidẽ apoſtolus patientes mala/rõne boni operis.ita ꝙ claudit in iis vtranꝙ partẽ:ſcilicet
facere bona opa/& pati mala ꝓpter bonũ opus.Ex his.n.duabus partibus integrat̃ perfectio vitæ chri/
ſtianæ/integrat̃ vita electoꝶ. GLORIAM & honorẽ & ĩcorruptionẽ quærẽtibus.pro. quęrũt.} Alioqn
nomẽ relatiuũ qui careret verbo ad quod referret̃.Et eſt planus ſenſus ꝙ iis qui ſm patientiã boni opis
quęrũt gloriã apud deũ/& honorẽ cœleſtẽ/& ĩcorruptionẽ carnis futurã in reſurrectione.VITAM æter/
nã.} Cõſtruit̃ hoc accuſatiuũ cũ verbo reddet/antepoſito.Ita ꝙ ſenſus eſt.reddet vitã æternam iis qui
quærunt &c̃. IIS AVTEM qui ſunt ex cõtẽtione.} Ecce ſecunda pars. Quẽadmodum deſcripſit bene
operantes/ab omnibus partibus,ita modo deſcribit male operantes ab omnibus manifeſte partibus
mali operis.Deſcribit nanꝙ eos a tribus:ſcilicet ex eo ꝙ nõ adhęrẽt veritati / ex eo ꝙ adhærent iniuſti/
tiæ/& ex contentione qua exterius pugnant contra veritatem.vt ex his extremis/illis quidem in bono
opere/iſtis autem in malo opere,reliquos intelligamus.Appellant̃ qui ſunt ex contentione/illi qui ſm
animum cõſtant ex hoc ꝙ cõtendunt aduerſus euãgelicã veritatẽ,tanq̃ eorum cõſiſtentia fundet̃ ſuper
cõtentionẽ.ET QVI non acquieſcũt.pro. obtemperant/veritati.} quod eſt peccatũ omiſſionis valde
neceſſarii. CREDVNT.pro.obtẽperãt/aũt iniquitati.} Seu iniuſtitię.quod eſt peccatũ manifeſti ope/
ris iniqui.IRA & indignatio/tribulatio & anguſtia.pro.indignatio & ira/præſſura & anguſtia.} ſup/
ple erit poſt hanc vitam.Et duo prima ſe tenẽt ex parte diuinæ iuſtitiæ.indignatio quidem cenſoriam
indignos diuino conſortio hos habentem/ita vero ipſam punitiuam iuſtitiam ſignificat.Reliqua vero
duo qualitatem iudicii ſeu pœnę tangunt.nam pręſſura ſubtilitatem examinis ad ſimilitudinem pręſ/
ſionis/vel pœnam ad ſimilitudinem pręſſorum & in anguſtia locali poſitorũ explicat. Ex his enim cor/
poralibus ſimilitudinibus pœnas inferni paulus deſcribit:vt cogitemus ibidem animas cruciãdas ve/
lut in anguſtia & velut in preſſura.quorum neutrum cõſumit & tamen cruciat. IN OMNEM aĩam ho/
minis operantis malum.} Dixerat duo.alterum eſt vnicuiꝙ:alterum ſm opera eius.Et declarauit ſm
opera tam bona q̃ mala:ſupererat vt declararet vnicuiꝙ.& ꝓpterea modo declarat illud,dicendo in om/
nem animam:hoc eſt aduerſus omnem animam/abſꝙ aliqua exceptione.Et dicit animam : vt intelli/
gamus non expectari reſurrectionem corporum in punitione operantium malum. IVDÆI. Deeſt.q
primum & græci.} Quemadmodum ſalus euangelica primum data eſt iudæo & græco,ita vindicta
primum dat̃ iudæo & græco male operanti.Et videtur primum non ordinem executionis ſed ordinem
gradus ſignificare. Acſi dictum fuiſſet/potiſſimum & iudæi & græci:vt qui prius acceperunt donum/
grauius puniantur:vtpote magis ingrati. GLORIA autem & honor & pax omni operanti bonum.}
Quemadmodum vnicuiꝙ male operanti vindictam deſcripſit,ita vnicuiꝙ bene operanti præmium
deſcribit eadẽ ſeruata adiectione:ſcilicet. IVDÆOQVE primum & græco.} Vt parem vindictæ &
pręmii reſpectu vniuſcuiuſꝙ & ſpecialiter reſpectu iudæi & græci regulam intelligamus. NON.n.eſt
acceptio perſonarum apud deum.} Reddit rõnem totius iudicii deſcripti(ſcilicet reddet vnicuiꝙ ſm
opa eius)qa nõ eſt acceptio pſonarũ apud deũ.Cõſidera ꝙ loquit̃ de deo iudice quatenus eſt iudex,nõ
quatenus eſt donator/ſed quatenus eſt reddẽs vnicuiꝙ ius ſuũ.acceptio ſiqdẽ pſonarũ vitiũ ẽ cõtrariũ
iuſtitię:& nõ hẽt locũ in liberalibus donis.Et ꝓpea paulus de iudicio loquẽs/dicit ꝙ reddet vnicuiꝙ ſm
opa eius,qa nõ eſt apud deũ pſonarũ acceptio ſiue reſpectus:vt textus græcus ſonat.Et vocat̃ acceptio
ſiue reſpectus perſonarũ vt perſona opponit̃ cauſę:ita ꝙ non ad cauſam meritoriã ſed pſonã ĩtuitus iu/
dicis fert̃.& ꝓpterea crimen eſt/vitians iudicium:quod ad merita cauſę tm̃ ſpectare debet.

QVICVNQVE.n.ſine lege peccauerũt.} Intẽdit paulus amplius ſtabilire doctrinã huius capl'i qua di/
xerat ꝙ deus reddet vnicuiꝙ ſm opa eius/ad qđ attulerat rõnẽ qa nõ ẽ apud deũ reſpectus pſonaꝶ.Pro/
bat ſiqdẽ mõ hoc vltimo dictũ:ex hoc ꝙ qcũꝙ ſine lege peccauerũt/hoc eſt peccauerũt ſine offenſiõe le/
gis ſcriptę a moyſe. SINE lege peribunt.} hoc eſt ſine imputatione ꝙ legem ſcriptam tranſgreſſi fue/
rint peribunt in diuino iudicio. ET QVICVNQVE in lege peccauerunt.} hoc eſt peccando offen
derunt legem ſcriptam moyſi. PER LEGEM iudicabuntur.} hoc eſt iudicabuntur etiã per deme/
ritũ tranſgreſſionis legis. Et intendit directe per hanc differentiã ꝙ diuinũ iudiciũ erit ſm merita operũ

& ſine vllo reſpectu pſonaꝝ: vſq; adeo vt gẽtiles nõ ſubditi legi moyſi peccãtes nõ punient̃ ꝙ trãſgreſſi fuerit legẽ, & iſraelitę ſubditi legi moyſi peccãtes/ puniet̃ de trãſgreſſiõe legis. Hic.n. clare habet̃ ꝙ nullus ẽ reſpect⁹ pſonaꝝ apud diuinũ iudiciũ: ſed ſm merita reddet vnicuiq;. NON.n. auditores legis iuſti ſunt apud deũ. ℈ Rõ cõtextus põt accipi duplex. Altera ſm verba lrẽ: vt.ſ. reddat̃ rõ vltimo dicti.ſ.& qcunq; in lege peccauerũt p legẽ iudicabunt̃. reddit̃.n. rõ huius ex hoc ꝙ nõ ſufficit audire legẽ ſed oportet ſeruare illã. Et iuxta hũc cõtextũ obrepit ſequẽs doctrina de iuſtitia gẽtiliũ/ occaſiõe huius ꝓbatiõis. ¶ Altera rõ cõtextus ſpectat ad iplicite dicta. Quũ.n. dictũ eſt/ qcũq; ſine lege peccauerũt ſine lege pibunt, ſignificatũ ſimul eſt eius cõtrariũ.ſ. qcũq; ſine lege bona opa fecerunt ſine merito legis iuſtificabunt̃. & ſilr quũ dictũ eſt/ & qcunq; ĩ lege peccauerũt p legẽ iudicabunt̃, ſignificatũ quoq; ẽ illius cõtrariũ.ſ.& qcũq; in lege bñ opati ſũt p meritũ legis iuſtificabunt̃. cõtrarioꝝ ſiqdẽ eadẽ eſt ſcia. Ita ꝙ quũ mõ ſubiũgit̃ nõ n. auditores legis/ explicat̃ rõ meriti factoꝝ. qđ eſt pcipale itẽtũ pauli. Parui ãt refert vtro mõ itroducat̃ textus. nã ſenſus ſemp redit idẽ/ ꝙ apud deũ nõ pẽſat̃ audit⁹ legis ſed factũ/ ꝙ apud deũ nõ penſat̃ pſona audiẽs legẽ ſed factũ. Et ppea hr̃ rõ tũ iudicii eorũ q peccauerũt in lege/ tum iudicii cõis oibus ſm facta. SED factores legis iuſtificabunt̃. ℈ Eſſet hic magna qſtio aduerſus doctrinã eiuſdẽ aplı/ ſi nõ haberet̃ rõ materię de qua ẽ ſermo: qm̃ expſſe iferius ipẽ dãnabit dicẽtes iuſtificari hoies ex opibus legis, cui⁹ cõtrariũ ſonat hæc lra. Sed ceſſat qõ/ pſpiciẽdo ꝙ tractat̃ hic de diuino iudicio reddẽre vnicuiq; ſm opa eius: ac p hoc tractatur nõ de meritis abſolute/ ſed de meritis operũ. Cõſtat ãt ꝙ loqndo de meritis operũ/ veriſſime dr̃ ꝙ factores legis iuſtificabunt̃ apud deũ. ſubitelligit̃ ſiqdẽ quãtũ ẽ ex rõne opeꝝ. Nec excluditur p hoc meritũ fidei: qđ ſupexcedit meritũ opis. Appellãtur ãt factores legis, nõ cõditores legis ſed factis exercẽtes ea q̃ ſunt legis/ ſiue ſciãt legẽ ſcriptã ſiue non. ¶ QVVM enĩ gẽtes. ℈ Nota prudens lector textũ ꝓgredi iã quarto adiiciẽdo cõiũctionẽ.n. vt itelligamus ꝓgreſſum fieri reddẽdo ſemp rõnẽ rõnis, & pcipiamus ſtare ſp ĩ eadẽ materia ſermonẽ. Probat itaq; ꝙ factores legis iuſtificabũt̃ apud deũ/ ex hoc ꝙ gẽtiles faciẽtes opa legis iuſtificabunt̃ apud deũ. Vbi licet itueri artẽ pauli: ſimul declarantis ꝓpoſitã materiã & exeqũtis officia mõ deprimẽdi mõ erigẽdi tũ gentiles tũ iudęos. Quũ.n. potuiſſet declarare ꝙ factores legis iuſtificabunt̃/ ex opibus multoꝝ veteris teſti, elegit ex induſtria declarare hoc ex opib⁹ gẽtiliũ: vt qa iã depſſerat gẽtes (tũ ĩ ſapiẽtib⁹ extẽdẽdo vſq; ad fœminas/ tũ ĩ iudicib⁹) mõ erigat eas. Veꝝ altior adhuc eſt rõ hui⁹ artis: vt.ſ. iuſtitias legis moſaicę mõſtret eẽ nõ niſi iuſtitias opeꝝ/ ex hoc ipſo ꝙ pñt fieri a gẽtibus q̃ nec legẽ nec circũciſionẽ hñt. QVÆ legẽ. ℈ .ſ. moyſi ſcriptã. NON hñt. ℈ ſupple vt legẽ: hoc ẽ quũ nõ ſint ſubditi legi moyſi. Lex.n. moyſi nõ ẽ data vniuerſo generi humano/ ſed iſraelitis tm̃: iuxta illud. nõ fecit taliter oĩ natiõi. NATVRALITER. ℈ hoc ẽ ſine legis adminiculo/ naturali lumine rõnis. EA q̃ legis ſũt faciũt. ℈ Nõ dicit oĩa q̃ legis ſũt faciũt/ ſed idefinite ea q̃ legis ſũt: vt itelligam⁹ ꝙ de moralibus q̃ lũine naturali inoteſcũt loqt̃, nõ de cęrimõialib⁹ nec iudicialib⁹ legis. Ea igit̃ q̃ legis ſũt, itellige nõ ſolũ honorare parẽtes/ nõ furari/ nõ adulterari/ & hmõi, ſed ẽt colere vnũ deũ/ & reuereri nomẽ ei⁹. hęc.n. ſũt moralia q̃ legis ſunt/ hęc ſũt q̃ naturali lumĩe gẽtes faciũt. ¶ Et bñ nota ꝙ aliud ẽ facer̃ ea q̃ legis ſũt/ aliud eſt meritorie facere ea q̃ legis ſũt. Aplus dicit primũ, & nõ dicit ſecundũ. Primũ.n. ſignificat ſeruare pcępta moralia quãtũ ad ſubam opis: ſecũdũ ãt adiungit ſeruare quãtũ ad modũ opandi, & adiũgit modũ excedẽtẽ vires naturalis lumĩs & humãę facultatis. ¶ Rurſus nota ꝙ aplus nõ dicit ẽt de moralib⁹ (q̃ naturali lumĩe inoteſcũt) ꝙ oĩa/ ſed dicit ea. Et hoc iõ librãdũ ẽ, qa naturalr̃ facer̃ oĩa moralia q̃ legis ſunt/ ẽ hoĩs ſani: qlis nõ ẽ hõ ĩ naturalib⁹ cõſtitut⁹ poſt lapſum naturę ĩ prio parẽte. facere ãt naturalr̃ aliq̃ moralia q̃ ſũt legis/ cõuẽit ẽt hoĩ ĩbecilli: qlis ẽ hõ poſt lapſum primi parẽtis. ¶ Et hæc ſint notata pp qõnes theologoꝝ ex hoc textu. Hinc.n. neq; hr̃ ꝙ meritorie reſpectu vitæ æternę neq; ꝙ oĩa moralia gẽtes naturalr̃ facerẽt, quãuis ſingula q̃ legis ſunt naturalr̃ facerẽt. ĩ hoc.n. ęqles erãt gentiles iudęis qten⁹ ex lege pẽdebãt. EIVSMODI. pro. ii/ legẽ nõ hñtes. ℈ Cõſtructio ẽ de ſignificato/ trãſiẽs ad ꝑticulares hoĩes gẽtiles: vt itelligam⁹ hic exceptionẽ aliquoꝝ ꝑticulariũ a prius dãnato genere gẽtilium. IPSI ſibi ſunt lex. ℈ Carẽtes lege ſcripta docẽte pcępta moralia, ipſimet ſm naturale lumẽ ſupplẽt vicẽ legis ſibiipſis: p quãto vtũt̃ recta rõne naturali vt regula ſuaꝝ affectionũ ſuarũq; opationũ. QVI oñdũt opus legis ſcriptũ in cordibus ſuis. ℈ hoc ẽ q oſtẽdũt factis & verbis opus legis (.ſ. nõ furari/ nõ mœchari/ nõ occidere/ nõ piurare/ colere deum/ honorare parẽtes/ ſeruare fidẽ/ & reliqua hmõi) tãq̃ ſcriptum/ a ratione naturali firmatũ, in cordibus ſuis. ¶ Et ſcito ꝙ ſcriptũ nõ eſt participium ſed nomẽ: ad ſignificandum ꝙ mõſtrat̃ ab his opus legis tãq̃ qđ decretum ac fixum in cordibus ſuis ad ſilitudinẽ legis ſcriptę. TESTIMONIVM reddẽte illis. pro. ſimul teſtificãte. ℈ Supfluit.n. illis. CONSCIENTIA ipſoꝝ. ℈ Foris verbis & factis mõſtrãt opus legis ſcriptũ in cordibus ſuis: intus vero huius legis in corde ſcriptę teſtimonium reddit cõſcia ipſoꝝ. ET INTER ſe uicẽ/ cogitationũ accuſantium aut ẽt defendẽtium. pro. & iter ſe iuicẽ cogitationibus accuſantibus aut ẽt defendẽtibus. ℈ Inter cõſcientiã & cogitationes accuſantes vel defendẽtes hæc eſt differẽtia. ꝙ cõſcia ſonat applicationẽ ſcię ad factum ſeu faciẽdum, examinando illud an factum vel nõ factum/ an bene vel male factum, & ſimiliter an faciendum vel nõ faciẽdum/ bene vel male. cogitationes ãt accuſantes vel defendẽtes ſunt velut partes hĩc & inde ad cõſcię examẽ cõcurrẽtes/ velut allegãtes rõnes p & cõtra ex rõnibus naturalibus. Sunt.n. qñq; cogitatiões de-

fendētes/excuſando factū ex aliq̄ circūſtātia ſm rectā rōnē.& ſilr ſūt cogitatiōes accuſātes,cōuicendo ꝙ ſm rectā rōnē eſt male factū.hmōi.n.cōſcīa cū his cogitatiōibus teſtis ē īternæ legis. IN DIE quū iudicabit deus occulta hoīum.℈ Merita conſciæ & cogitationum accuſantium aut defendentium intellige deſcribi ī die quo iudicabit deus occulta hoīum.ītēdit.n.aplus ꝙ ī illo die librabunť apud diuinū iudiciū merita cōſciarū & rōnū accuſātiū ſeu excuſātiū.& ꝓpea meminit occultoꝝ.hmōi.n.occulta ſūt ī hac vita ī cordib⁹hoīū.SECVNDVM euāgeliū meū.℈ hoc ē a me ꝑdicatū. Et dicit hoc ne ītelligeres ex ꝓpriis ꝓphetare de futuro iudicio. PER ieſū chrm.Referť hęc ꝑticula ad verbū iudicabit.Eſt.n.ſenſus.in die quū deus ꝑ ieſū chrm iudicabit.pr.n.oē iudiciū dedit filio hoīs.& ipe ē q̄ cōſtitutus ē a deo iudex viuoꝝ et mortuoꝝ.Et ſic pꝫ ꝙ factores legis apd dnū iudiciū iuſtificabūť q̄tū ē ex meritis opeꝝ ꝓprioꝝ.

¶SI AVTEM.pro.ecce ̄tu iudę⁹cognoīaris.℈ Declarauit ꝙ factores legis iuſtificātur apud deū ex opibus gētiliū:declarat mō idē ex malis factis iudęoꝝ,audiētiū q̄dē legē ſed nō faciētiū ſm eam. In quo ſimul īcipit deprimere iudęos:& ſilīs crimīs arguit crimini iudicū. Vbi ēt nota artē pauli ꝙ ad erigēdas gētes deprimēdoſq iudęos reſpectu diuini iudicii penes opa/affert mala opa iudęoꝝ & ē diuerſo bona opa gētiliū.ita ꝙ quo ad opa bona vtiť gētibus:quo ad mala vero vtiť iudęis.Et rōnabilr:qa difficile apparebat laudare gētes de bono ope.Mōſtrat itaqꝫ nō ex ꝓfeſſiōe legis ſed ex factis dānari iudęos:incipiēs a ꝓrogatiuis iudęoꝝ.Inter q̄s prima deſcribiť generis:dicēdo ecce tu iudæus cognoīaris.Tpe pauli aplī iſraelitę noīabanť iudęi,ſicut & hodie.Et ꝓpea vſitato noīe vtiť dicēdo iudęus/loco noīs gn̄is.magnifaciebāt ſiqdē iudęi gen⁹ſuū.Rōnabile āt ē ꝙ cognomē iudaicū a tribu iuda deriuatū ſit ad oēs tribus iſrael/ab eo tpe quo tribus iuda ī tāto ꝓcio ē habita vt cōceſſum ſit ei redire ī hierlm & reedificare tēplū &c̄.ſub cyro rege pſaꝝ.ex tūc.n.iſraelitę redeūtes ad terrā ꝓmiſſiōis appellati videnť iudęi a ꝑncipibus & magnatibus gētiliū.Et ſic deriuatū ē iudaicū cognomē ad oēs iſraelitas vbicunqꝫ eēnt.ita ꝙ vſqꝫ hodie vocanť oēs iudęi.Et tali ēt noīe appellanť a ſcriptoribus gētilibus. ET requieſcis ī lege.℈ Requieſcis inquā ītellu tā circa credēda q̄ circa agēda.Quę ē ſecūda ꝓrogatiua. ET gl̄iaris ī deo.℈ legiſlatore & cultore.Quod ad tertiā ꝓrogatiuā ſpectat. ET noſti volūtatē eius.℈ Ecce q̄rta:qua cōmēdať notitia reuelatorū depēdētiū ex ſola diuia volūtate.q̄le ē myſteriū meſię & hmōi. ET ꝓbas vtiliora.pro.eximia.℈ vt multis vr̄ eſſe legēdū. INSTRVCTVS ꝑ legē.pro.īſtitutus ꝑ legē.℈ Et eſt q̄nta ꝓrogatiua:q̄ iudæus ꝓferť gētili ī hoc ꝙ gētilis ꝓbat ea q̄ ſunt neceſſaria,iudęus āt ꝓbat ēt egregia in opibus/q̄ etiā ꝑnt dici vtiliora:q̄lia ſūt bona ſuperogatiōis.Quāuis ēt hoc poſſit referri ad ſpālia opa dei/ad ſpāles rōnes diuinoꝝ opeꝝ:q̄ velut res egregię laudatæ ſunt a iudæis.Et dicit īſtitutus/hoc eſt viua voce īſtructus cōformiter ad legē:ad explicādā notitiā legis quātū ad veꝝ & ſpūalē ſenſum q̄ explicabať a doctoribus viua voce.vt ītelligamus ꝓrogatiuā iudęoꝝ fuiſſe nō ſolū hr̄e legē ſcriptā,ſed ēt erudiri ī ſenſu illi⁹viua voce.

CONFIDIS teipm.℈ Deſcriptis ꝓrogatiuis q̄nqꝫ adiungit q̄nqꝫ actiones quas iudęus ex his ſibi attorgat.DVCEM eſſe cęcoꝝ.℈ Metaphoricus eſt ſermo.Et r̄ndet primę ꝓrogatiuę.Ex hoc.n.ꝙ iudæus erat, cōſiderēter ꝓfitebať ſe eſſe ducē gētiliū cęcoꝝ:hoc ē īpotētiū dirigere greſſus ꝓprios.cōfidit.n.iudæus exhibere ſe ducē taliū ſola directione/fac ſic & fac ſic.LVMEN eoꝝ q̄ ī tenebris ſūt.℈ Secūda actio illuminatiua gētiliū capaciū rōnis.vñ nō cęci ſed ī tenebris deſcribunť:& nō duce ſed lumine īdigētes.Et hæc illuminatio reſpondet ſecundę ꝓrogatiuę.ſ.requieſcis ī lege.ex lege.n.cōfidit iudęus illuminare gentiles/lumē q̄rentes. ERVDITOREM īſipiētiū.℈ Tertia actio:q̄ eruditio eſt nō amētiū/ſed priuatoꝝ ſapīa/ſed errātiū ī iis q̄ ſunt ſapię q̄ de deo eſt. Vñ & hæc eruditio r̄ndet tertiæ ꝓrogatiuę.ſ.gl̄iaris ī deo.ex deo ſiqdē noto iudęis/cōfidit iudæus eruditorē ſe eē errātiū ī notitia dei. MAGISTRVM īfantiū.℈ nō corpe ſed mēte/egētiū adhuc lacte ad diſciplinā.Et r̄ndet hęc q̄rta doctrinæ actio q̄rtę ꝓrogatiuę.ſ.noſti volūtatē dei.ex notitia ſiqdē diuinę volūtatis prima rudimēta tradēda ſūt. HABENTEM formā.pro formatione/ſcię & veritatis ī lege.℈ hoc eſt hn̄tē rōnē formādi alios ſm notitiā legis,& ſm veꝝ ſenſum legis. Et directe r̄ndet hæc actio formatiōis q̄ntę ꝓrogatiuæ:q̄ īſtitutus iudæus eſt ī ſenſu legis viua voce a doctorib⁹.

¶QVI ergo aliū doces/teipꝫ nō doces.q̄ ꝑdicas nō furādū/furaris.q̄ dicis nō mœchādū mœcharis.q̄ abominaris idola/ſacrilegiū facis.℈ Repheñſiue legēda videnť hæc oīa ſubiuncta.Ita ꝙ ex his īfert deteſtabilē ꝑuerſitatē.quā prīo aſſerit ī genere:dicēdo q̄ ergo aliū doces teipm nō doces.Deīde explicat ī ſpēbus duabus offēſarū ꝓximi.quo ad res q̄dē de furto:quo ad pſonas āt de adulterio.Et duabus cōtra deū.quarū prima ē ſacrilegiū:altera vero trāſgreſſio legis:nō q̄liſcūqꝫ,ſed talis ac tāta vt cedat ī dehoneſtationē dei/dicēdo. QVI ī lege gl̄iaris/ꝑ ꝑuaricationē legis deū īhonoras.pro.dehoneſtas.℈ Et ꝓprie vr̄ ſignificari vel ex cōtēptu vel frequēs vel notabilis ſeu ſcādaloſa trāſgreſſio legis:vt hoc crimē diſtīguať cōtra alia ſupradicta crimia.hmōi.n.crimē ē illud q̄d ꝓprie cauſat vt deus a gētilibus dehoneſtetur. Vidētes.n.gētiles ꝙ q̄ gloriāť ī lege dei/cōtēnūt illā factis deſpiciūtqꝫ deū,putāt nō eē vera q̄ de illo dicunt ꝓfitentes dei legē.vñ & ad hoc afferť autoritas ſcripturę. NOMEN.n.dei ꝑ vos.pro.ꝑp vos/blaſphemať īter gētes.℈ rōne dicta.Et ſumpta eſt hæc autoritas ex eſa.52.ca.& ezech.36.Quod hodie ad literā verificatur apud exteras nationes videntes abundare ſcelera chriſtianorum. SICVT ſcriptum eſt.

CIRCVNCISIO q̄dē ꝓdeſt.℈ Duo ſunt pria ꝑncipia iudęorū.alterū eſt lex moyſi:alteꝝ circūciſio data abrahę.Et ꝓpea poſtq̄ ꝓbauit hactenus apud diuinū iudiciū facta pēſari/ex eo ꝙ nō legē ſed opa ſm legē tā ī iudęis q̄ ī gētilib⁹ diuinū pōderat iudiciū:mō idē mōſtrat declarādo ſilr ī gētilib⁹& iudęis relatis

ad circũciſionẽ. Ita ꝙ ſicut referẽdo vtroſq; ad legẽ ſcriptã, ꝓbauit nõ eſſe apud diuinũ iudiciũ reſpectũ ꝑſonaꝝ ſed factorũ, ita referẽdo vtroſq; ad circũciſionẽ, idẽ ꝓbat: vt queadmodũ depꝛẽſſit iudęos ęquando illis gẽtiles quo ad merita factoꝝ legis, ita eoſdẽ deprimat ęquãdo illis gẽtiles quo ad facta circunciſionis. Et tẽdit ad altiorẽ finẽ. ſ. ꝙ iuſtitia circũciſionis nõ eſt niſi iuſtitia opis ex ſili rõne. ſ. ex hoc ꝙ gẽtiles aſſeq pñt factis iuſtitiã circũciſionis, & circũciſio ſine factis nõ ꝓdeſt. CIRCVNCISIO qdẽ ꝓdeſt, ſi legẽ obſerues.} Aduerte hic ꝙ ſenſus verborũ ex rõne dicẽdi itelligiť. & ꝓpea hæc pauli verba, circũciſio qdẽ ꝓdeſt, ex rõne dicẽdi librãda ſunt. cõſtat aũt ꝙ rõ dicẽdi eſt e regione diſtiguere, hic iudęos circũciſos idẽ gẽtiles in ꝑputio ſm lumen naturale. nã manifeſte explicať, & iudicabit id qđ ex natura eſt ꝑputiũ. Ex hoc. n. manifeſte hŕ ꝙ ſermo ꝑſens eſt de circũciſiõe & ꝑputio abſolute: & nõ ꝑ ſtatu in quo erant tũc chriani cõuerſi ex iudęis & gẽtilibus. Et ꝓpea veꝝ dicit apl's, abſolute loquẽdo ꝙ circũciſio ꝓdeſt (ꝓculdubio ad ęternã ſalutẽ) ſi legẽ obſerues factis. circũciſio. n. ſignũ erat cuiuſdã ꝓfeſſiõis. vñ & ad gala. ſcribit, teſtificor oĩ circũcidẽti ſe qm̃ debitor ẽ vniuerſæ legis. Et ſicut dicimus ꝙ ꝓfeſſio põtificatus aut religionis ꝓdeſt ſi factis cõprobatur, ita apl'us dicit ꝙ circũciſio mãdata abrahæ ꝓdeſt ſi legẽ obſerues. SI AVTEM ꝑuaricator legis es, circũciſio tua ꝑputiũ facta eſt.} hoc eſt circũciſio tua carnalis verſa eſt in ꝑputiũ: hoc eſt nihil hẽt meriti ſicut nec ꝑputium. Et declarauit ꝑ hęc ꝙ ſicut lex ita circũciſio nihil ꝓdeſt ſine meritis factoꝝ. SI IGITVR ꝑputiũ iuſtitias legis cuſtodiat.} Intellige morales: vt prius declaratũ fuit. Et appellatione ꝑputii itellige gẽtiles in naturalibus. NONNE ꝑputiũ illius in circunciſionẽ reputabiť?} Quaſi dicat, ẽt: hoc eſt, nõne gẽtilis ille meritũ hẽbit tãq̃ circũciſus? Sicut ſupius monſtrauit gẽtiles eẽ factores legis, ita mõ mõſtrat eoſdẽ hr̃e meritũ circunciſoꝝ. ET IVDICABIT id qđ ex natura eſt ꝑputiũ.} hoc eſt gẽtilis ſm lumẽ naturale. LEGEM cõſũmãs.} hoc ẽ moralẽ iuſtitiã legis adiplẽs. TE?} Accuſatiuũ te cõſtruiť cũ verbo iudicabit. Eſt. n. ſenſus & id qđ ex natura eſt ꝑputiũ legẽ cõſũmãs iudicabit te, ꝓculdubio cõparatiue: ſicut viri niniuite ſurgẽt in iudicio & cõdẽnabũt generationẽ iſtã. QVI ꝑ lr̃am & circũciſionẽ ꝑuaricator legis es.} Dicit ꝑ lr̃am rõne legis ſcriptę: & dicit circũciſionẽ rõne carnalis circũciſionis. Et eſt ſenſus. cõdẽnabit te q ꝓfitẽdo legẽ ſcriptã & ꝓfitẽdo circũciſionẽ ꝑuaricator quo ad facta es legis. NON. n. q ĩ manifeſto iudęus ẽ.} Reddit rõnẽ vtriuſq; ęq̃litatis iter iudęos & gẽtiles penes facta. Et primo tãgit ꝓfeſſionẽ legis moſaicę: dicẽdo. nõ. n. q ĩ manifeſto, hoc eſt publica ꝓfeſſione iudęus eſt. Suſpẽſus ẽ ſermo ſine verbo pͥcipali vſq; ad calcẽ. NEQVE q̃ ĩ manifeſto in carne circũciſio.} hoc ẽ neq; publica ꝓfeſſio carnalis circũciſionis. SED q ĩ abſcõdito iudęus eſt.} hoc eſt ſed q factis obſeruat iuſtitias morales q̃ ſũt in lege iudæoꝝ. Et talis appellať ab apl'o in abſcõdito iudęus, ꝑ quãto nõ ꝓfiteť ſe iudęũ ſed factis eſt vere obediẽs legi datę a deo iudęis. ET circũciſio cordis.} nõ carnis: q̃. ſ. tollit ſupflua a corde. IN SPIRITV nõ litera.} Nõ ſufficit dicere circũciſio cordis, ſed adiecit in ſpũ nõ lr̃a: ad declarãdũ circũciſionẽ carnalẽ eſſe nõ ſolũ circũciſionẽ carnis, ſed ſpectare ad lr̃am, vt lr̃a diſtinguiť cõtra ſpm̃. Q. n. ſit carnis habuit ab abrahã: ꝙ ãt ſit lr̃ę, habuit a moyſe q primus ſcripſit illã. Quo cõtra circũciſio dŕ cordis cõtra carnẽ: & dŕ in ſpũ, hoc ẽ in ſpũali ſenſu itellecta, cõtra lr̃am: ne itelligeres circũciſionẽ ꝑcęptã in lege, habitam a gẽtilibus voto etſi nõ facto: vel habẽdã voto fuiſſe aut fore ab oĩbus. CVIVS laus nõ ex hoĩbus ſed ex deo eſt.} Vſq; ad hũc locũ ſuſpẽſus fuit ſermo: hic aũt verbũ pͥcipale ſubĩtelligiť verbũ ſubſtãtiuũ ẽ: dicẽdo eſt cuius laus nõ ex hoĩbus ſed ex deo ẽ. Ita ꝙ eſt ſenſus. nõ q ĩ manifeſto iudę9, nec q̃ in manifeſto circũciſio, ſed q iudęus in abſcõdito & cordis circũciſio eſt cuius laus nõ ex hoĩbus ſed ex deo ẽ. hic pẽdet tota rõ: ꝙ. ſ. a deo laudať nõ legis aut circũciſionis carnalis ꝓfeſſor, ſed q facto & iterno ſpũ iudęus & circũciſus eſt. Diuina ſiqdẽ laus nõ humana eſt q̃ veris meritis rñdet. Et ꝑ hęc depꝛẽſſit paulus gẽtiles dupliciter: & rõne ſapientũ & rõne iudicũ. depꝛẽſſit quoq; iudęos dupl'r: tũ quo ad legẽ tũ quo ad circunciſionẽ ſine factis: mr̃ando gẽtiles ęq̃les eis ſm merita factoꝝ. Et hęc oĩa dixit declarãdo reuelatã irã dei ĩ euãgelio ſup oẽs q retinẽt veritatẽ ĩ iniuſtitia. declarauit ſiqdẽ irã & cõtra ſapiẽtes & ꝯ iudices & ꝯ oẽs ẽt iudęos reddẽdo vnicuiq; ſm opa ei9,

CAPVT .III.

QVID ergo amplius iudęo ẽ?} Poſtq̃ illã ꝑticulã, iuſtitia. n. dei reuelať in eo, declarauit ex ꝯ̃rio (. ſ. iniuſtitia punita & puniẽda a deo) & mira arte declarauit ſimul ex deficiẽte iuſtitia. ſ. iuſtitia opis, in qua quodãmõ ęq̃ti ſũt gẽtiles iudęis, mõ directe declarat ipſam iuſtitiã dei reuelatã ĩ euãgelio ex pte ipſi9 iuſtitię dei. Introducit aũt ad hoc mouẽdo q̃ões circa prius dictã ęq̃litatẽ gẽtiliũ & iudęorũ quo ad iuſtitiã opis. ¶ Et mouet q̃ões duas. alterã ſpectãtẽ ad tp̃s legis: dicẽdo, qd ergo amplius iudęo ẽ. iã. n. dictũ eſt ꝙ ꝑ cognoĩe ppl'i iſraelitici vtiť noĩe iudęi. Tẽpus ãt quo iſraelitę icœperũt eẽ ppl'us, idẽ fuit cũ tp̃e legis. Eſt itaq; q̃ſtio prima. ſi gẽtilis ſine lege aſſeqtur iuſtitiam opeꝝ legis, qd plus hẽt iudęus populus ex lege? Altera ãt q̃ſtio ſpectat ad circunciſionẽ dicẽdo. AVT q̃ vtilitas circũciſionis?} Et eſt ſilis primę. ſi gẽtilis abſq; circũciſione aſſeqtur iuſtitiã & meritũ operũ q̃ aſſequiť circũciſus, ad qd eſt vtilis circunciſio? MVLTVM ꝑ oẽm modũ.} Rñdet paulus vtriq; quęſtioni. primo ſũmarie & in genere, duo dicẽs: & ꝙ multũ & ꝙ ꝑ oẽm modũ: hoc eſt ꝙ multo plus, multũ vtilitatis habet iudęus, habet circũciſus ſupra gẽtilẽ, & hoc nõ ſolũ vno modo ſed oĩ modo. Quid aũt ſit hoc multũ, & q ſint iſti oẽs modi, inferius narrãdo ꝑrogatiuas iudęorũ (quę vſq; ad finẽ epiſtolæ extendunť) declarabit. PRIMVM quidem.} Incipit in ſpãli declarare multum ac modũ. Et aduerbiũ

primū/ordinē enumeratōis ſignificat.ſubiūget.n.multas alias iudeoꝝ ꝓrogatiuas.QVIA.pro.ꝙ/credita ſūt illis.} Sup̄fluit illis.ELOQVIA dei.} Ecce magna ꝓrogatiua qua iudeus p̄ſtat gētili:qa nō gētili ſed iudaico pplo credita/hoc ē cōmiſſa,ſūt eloqa dei.lex.n.moſaica & ꝓphetię datę ſunt a deo pplo iudaico & nō gētili. QVID.n.ſi qdā illoꝝ nō crediderūt.} Cōtra hāc ꝓrogatiuā iudaici ppli pōt obiici ꝙ licet deus crediderit illi pplo ſua eloqa/reuelādo ei q̄ facturus erat,hac tn̄ ꝓrogatiua reddiderūt ſe idignos:qa multi iudeoꝝ nō crediderūt diuinis eloqis:vt clare patet ī libris ſacrę ſcripturæ.Hāc iquā obiectionē excludit aplus/nō defendēdo īdignitatē:ſed defendēdo pſeuerātiā diuinę veracitatis nō obſtāte īdignitate īcreduloꝝ.Et ꝓpea ſubdit.NVNQVID īcredulitas illoꝝ fidē.} hoc ē fidelitatē/veracitatē.ſumit̄.n.hic fides ꝑ fide qua fiūt dicta. DEI euacuauit.pro.euacuabit?} hoc ē tollet/abolebit. ABSIT.} Aſſertio cū horrore eſt.horrēdū ſiqdē eſt vt īcredulitas hoīum tollat fidē diuinā/tollat a deo vt faciat dicta a ſe. EST.pro.ſit.} ſeu fiat. AVTEM deus verax:oīs āt hō mēdax.} Aduerte ꝙ īperatiui modi eſt ſit ſeu fiat.Et ſicut horrēdo dixit abſit/ītēdēs aſſerere,ita mō ītēdēs quoqꝫ aſſerere dep̄catiuo mō ſubiūgit ꝙ deꝰ ſit ſeu fiat verax/quātūcūqꝫ oīs hō ſit ſeu fiat mēdax.Pōt tn̄ imꝑatiue legi:vt ſignificet̄ īperiū ad īterpretes ſacrę ſcripturę,vt fiat deus verax/oīs aūt hō mēdax:hoc ē vt ī īterp̄tādis diuinis eloqis/ītelligāt ſemꝑ deū eē veracē/quātūcūqꝫ oporteret coītelligere oēm hoiem mēdacē. SICVT ſcriptū eſt.} in pſalmo.51. VT iuſtificeris in ſermōibus tuis.} Aduerte ꝙ paulus affert autoritatē pſalmi iuxta īterp̄tationē gręcā. ſenſus tn̄ in idē redit.Iuſtificari.n.in ſermonibus nihil aliud eſt q̄ iuſtū fieri in dictis:qd ē facere dicta/qd eſt eē veracē.Et ad lrām pſalmus loquit̄ de oī iuſtificatiōe in ſermōe:q̄ nihil aliud eſt q̄ facere dictū.Quo aūt hęc ſnīa cōſtruat̄ cū reliqs pſalmi/ſcripſimus ibi.ET VINCAS quū iudicaris.} In hebręo hęc ſnīa verbū verbo reddēdo hꝫ.ꝓpea iuſtificaberis ī loq tuo/mūdaberis in iudicare tuo. In gręco tn̄ hoc textus hꝫ & vincas quū iudicaris/paſſiue.& eſt ſenſus ꝙ dū verax es faciēs dicta,vices alioꝝ iudicia/cēſentiū ꝙ nō facies dicta.Et fuit directe ad ꝓpoſitū apli/ītēdētis ad hoc ꝙ demerita & īcredulitas hoīum vīcunt̄ a veracitate diuina.ita ꝙ quātūcūqꝫ ſꝫm humana iudicia nō eēnt ſeruāda ꝓmiſſa ꝑꝑ demerita hoīum, veracitas tn̄ diuina vicit oīa.⁋Aduerte hic ꝙ hęc doctrina eſt vera & ītelligēda in iis q̄ dicunt̄ a deo abſolute:nō aūt in iis q̄ dicunt̄ rōne meritoꝝ humanoꝝ.Vn̄ hiere.18.dicit deus.repēte loquar aduerſus gentē & aduerſus regnū vt eradicē & deſtruā & diſꝑdā:ſi egerit pniam gens illa/pniam agā et ego ſuꝑ malo qđ locutus ſum &c̄.Vn̄ hæc a theologis dnr̄ dicta ſꝫm cōminationē:illa āt ſꝫm p̄deſtinationē. In illis āt ītellige īcredulitatē & demerita hoīum nō euacuare fidē dei:qm̄ in illis ſolū hēt locū fides dei:qn̄qdē illa ſola deus dicit ex ſe.Quæ.n.dicit cōmīnādo aut ꝓmittēdo ſꝫm merita mutabilia, nō dicit ſꝫm ſe ſed ſꝫm illa merita:& ꝓpea illis mutatis nō mutat̄ veracitas dei . Simplr̄ ergo & abſolute loquēdo, veriſſimū eſt ꝙ demeritū & īcredulitas hoīum nō tollit veracitatē dei:quāuis tollat quādoqꝫ executiones q̄ erant futurę ſꝫm eorū merita:vt pœnitētia niniuitarū ſuſtulit niniues ſubuerſionē/& ſic de ſimilibus.

SI AVTEM iniqtas.pro. iniuſtitia/nr̄a iuſtitiā dei cōmēdat.} Aduerte ꝙ textus iſte pōt duplr̄ ītroduci. Vel ꝑ modū q̄ōnis naſcētis ex dictis.& ſic quęſtio in lr̄a nō ſoluit̄,ſed īſoluta relinqtur:vt patet ītuenti textū. Vel ꝑ modū excluſiōis falſi ſenſus q ex verbis pſalmi allatis ꝑcipi poſſet.& ſic oīa q̄drāt. ⁋Et ꝓpea ſic exponēdo textū ſcito ꝙ ſuꝑ cōiūctionē vt(quū dictū eſt vt iuſtificeris)& multo magis iuxta hebręū ſuꝑ cōiūctionē ꝓpea/fundari pōt falſus ſenſus.Adiūgit̄.n.illa cōiunctio vt ſeu ꝓpea/ad cōmiſſum pcт̄ī. nā quū dixiſſet tibi ſoli tibi peccaui & malū corā te feci,adiūxit vt iuſtificeris/ſeu ꝓpea iuſtificaberis. hic .n.ītelligi poſſet ꝙ pctm̄ noſtrū eſſet directe ad cōmendationē diuinę iuſtitię/ꝑꝑ illā cōiunctionē vt ſeu ꝓpea.Et hūc ſenſum vtpote falſum ītēdit excludere aplus.& ꝓpea ꝓponit hūc ſenſum cum aduerſatiua cōiūctione dicēdo/ſi aūt iniuſtitia nr̄a iuſtitiā dei cōmēdat:vt hic ſenſus dicit. QVID dicemus?} Ecce incōueniēs:qa ſeqtur ꝙ caremus reſpōſione.qd dicemus:quaſi dicat/nihil habemus qđ dicamus.NVNQVID iniquus.pro.iniuſtus/eſt deus qui infert irā?} Manifeſtat quare nō habemus quid dicamus/ex hoc ꝙ cōſequēter loquendo oporteret dicere deū eſſe iniuſtū:vtpote qui infert vindictam peccatorum cōmendantium iuſtitiam ipſius dei.Nullus enim princeps iuſte punit quæ fiūt in laudem ipſius principis:ac per hoc deus nō iuſte puniret iniuſtitiam noſtram ſi iniuſtitia noſtra cōmendat iuſtitiam dei. Hoc incōueniens interrogatiue ſubiungit/tanq̄ manifeſte falſum & vitandum. SECVNDVM hoīem dico.} hoc eſt ſꝫm humanā diſceptationem loquor.Scio enim nō eſſe vertēdū in quæſtionem an deus ſit iuſtus. ABSIT.} Horrentis eſt etiā audire deum iniuſtum. ALIOQVIN quomodo iudicabit deus hunc mundum?} Superfluit hūc.Et humanę diſceptationi ſatiſfaciendo/affert rationem ab officio iudicandi mundum ꝙ in deo nō inuenitur iniuſtitia.Iudex enim non tantum huius aut illius ſed mundi/oportet ꝙ ſit iuſtus:quum ſit ſup̄mus iudex/hoc eſt dicens ius.oportet.n.primum dicentem ius/ſua ꝑte natura ab omni eſſe iniuria eleuatū:ſicut primum alterans oportet eſſe inalterabile/& primum mouens oportet eſſe immobile.SI ENIM veritas dei in meo mēdacio abūdauit in gloriam ipſius.} Quēadmodum deduxit īconueniens(ſcilicet ꝙ deus dicēdus eſſet iniuſtus)ex illo falſo ſenſu in materia iniuſtitię noſtrę & iuſtitię dei,ita modo deducit īcōuenientia ſequētia ex eodē falſo ſenſu applicato ad materiā mēdacii nr̄i & veritatis diuinę.Et diſtincte deducit in materia iniuſtitię ac iuſtitiæ/& in materia mēdacii ac veritatis:qa vtraqꝫ materia ītroducta fuerat.Materia qdē iniuſtitię nr̄ę & iuſtitię dei/in au-

toritate allata ex pſalmo:materia vero mēdacii & veritatis/in ipſius pauli verbis.ſit deus verax/oīs āt hō
mēdax.Excludit itaq; eundē falſum ſenſū in materia mēdacii nr̄i relati ad diuinā veracitatē. Referendo
ipm falſum ſenſum ꝑ añcedēte cōditionalis,cuius cōſeques ē īcōueniēs ad qđ deducit.Eſt ſiqdē cōditio/
nalis iſta.ſi in meo mēdacio veritas diuina abūdauit in gloriā:hoc eſt creuit ſm gloriā/effecta eſt glorio
ſior.totū hoc eſt añs.Et ſubdiť cōſequēs primū. QVID adhuc & ego tanq̄ pctōr iudicor!} hoc eſt non
debeo ego mēdax iudicari tanq̄ pctōr,ſed tanq̄ ꝑmotor gloriæ diuinę veritatis.qđ cōſtat eē manifeſtū
incōueniēs & falſum.igiť añs ex quo ſeqtur ē falſum.ET NON (ſicut blaſphemamur/ & ſicut aiūt qdā
nos dicere)faciamus mala vt veniāt bona!} Alterū īcōueniēs ex eodē añte & ſenſu cōſequēs ſubiūgiť
vlr̄.ſ.licere facere mala vt eueniāt bona.Et hoc ſubdit nō ſimplr̄ ſed vt īpoſitū doctrinę aplicę.Prædicā/
tibus ſiqdē apl'is ꝙ vbi abundāt delicta ſupabūdat gr̄a dei/& ſil'ia,nō defuerūt puerſi ſenſus hoīes q im
ponerēt apl'is ꝙ docebāt faciēda eſſe mala vt eueniāt bona.pp quos arguēdos fecit paulus hic quaſi di
greſſionē tractādo hęc.Cōſtat āt hoc falſum & horrēdū/ſeq ex illo falſo ſenſu.ſ.iniuſtitia nr̄a & mēdaciū
nr̄um cōmēdāt iuſtitiā & ꝑmouēt gloriā veritatis diuinę.Ex hoc.n.ſenſu hr̄ ꝙ hæc licita ſūt ad gl'iam
dei:& ſilr̄ licita ſūt alia mala vt eueniāt bona.¶ Intellige nouicie ꝙ ſm ſanā verāq; doctrinā peccata nō
ſūt eligēda vt media ad quēcūq; bonū finē:qa ſuapte natura repugnat pctō ꝙ ſit eligibile.& ppea nec pp
ſe nec pp aliud bonū ē eligibile.& ppea hūc ſenſum dānat aplus quē puerſi accępant.ſ.ꝙ iniuſtitia nr̄a
eēt mediū ad cōmēdādū iuſtitiā dei,& ſilr̄ mēdaciū noſtrū eēt mediū ad augmētū gl'ię diuinę veritatis:
& vlr̄ ꝙ mala culpę ſint media faciēda ad hoc vt eueniāt bona.Cū hac tn̄ ſana doctrina ītellige quoq;
verū eē ꝙ pctā ſūt materia diuinę iuſtitię/ꝙ mēdaciū noſtrū eſt materia diuinę glorię.Sicut crimina la
tronū et parricidarū ſūt materia iuſtitię iudicis humani/& ſūt occaſiōes glorię iuſtitię eius. & ſūt qñq;
materia miſericordię pricipis:vt patet.Quū ergo dixit ꝑpheta vt iuſtificeris & ſil'ia,nō ſignificať tribu/
tū eē mediū cōgruū ad finē:ſed īcurſam eē materiā ī qua ſupluceret veracitas & ſil'ia.ſicut q cōmiſit par/
ricidiū & petit veniā a pricipe/vt ſupluceat ī tāto crimine potētię eius ſublimitas ſoluta a lege.¶ Aduer
te & tu erudite lector ꝙ qa vitatio mali peioris eſt quoddā bonū,& eiuſdē eſt rōnis cū bono quo ad iu/
ſtū & iniuſtū/honeſtū vel inhoneſtū(vt ēt ph'i ſenſerūt) iō eadē doctrina qua horremus facere mala vt
eueniāt bona,eadē horrere debemus facere mala vt euitemus peiora.euitare.n.peiora qddā bonū eſt,et
multo minus bonū q̄ euenire bonū.Et ppea ſi pp bonū nō eſt faciēdū malū,neceſſario ſequiť ꝙ nec pp
vitādū maius malū.Vn̄ & paulus ſubdit. QVORVM dānatio iuſta eſt.} Et relatiuū quorū refert facien
tes mala vt eueniāt bona.Nec putes contrariū ſenſiſſe gregorium/aut toletanū concilium in.13.diſt.de/
creti.Sed gregorius cōdōnalr̄ loqtur(cōditiōe pēdēte nō ex pte rerū ſed ex pte hoīs) dicēs.ſi oīno nullus
ſine pctō aditus patet.Nō.n.dať pplexio ex pte rerū:ſed cōtingere pōt ex pte hoīs,neſciētis euadere/nō vi
dētis aditū euadēdi abſq; aliquo peccato.Et in illo caſu cōſulit ſm idulgētiā/eligere minus malū: vtens
autoritate apl'i de vxore pp fornicationē vitandā.Cōciliū āt toletanū nō docet eligere minus pctm̄,ſed
ſolutionem minoris nexus ſeu vinculi.quod conſtat ſine peccato fieri:vt patet in exemplo de ſolutione
iuramenti vel malę promiſſionis.Nulla ergo ratione faciendum eſt malum vt eueniat bonū quodcūq;
vitationis peioris/abſolute loquendo ſm apoſtoli doctrinam.

QVID ergo!} Poſt rn̄ſionē datā ad primā q̄ōnē de ꝑrogatiuis iudęorū,mouet aliā q̄ōnē naſcētē ex da
ta rn̄ſione qua dictū eſt ꝙ multū oī modo collatū eſt iudęo amplius q̄ gētili.Hinc.n.ſurgit alia quæſtio.
quid ergo/hoc eſt qd ex hac rn̄ſione inferť! PRÆCELLIMVS eos!} ſupfluit eos.Et explicat q̄ſitū:an.ſ.
ꝑcellimus nos iudęi.Eſt itaq; q̄ōnis ſenſus.ſeqturne ex dictis ꝙ nos iudęi ꝑcellim⁹/pculdubio alios.Et ē
ſermo de ꝑſtātia qua hō ꝑſtat alteri nō ſm aliquā ꝑrogatiuā/ſed ſimplr̄ & abſolute.NEQVAQVAM}.
Ecce rn̄ſio ad hāc q̄ōnē. CAVSATI.pro.ꝑcauſati/enim ſumus iudęos & gręcos oēs ſub peccato eſſe.}
hoc eſt qa attulimus prius cauſam huius negatiuę,& eſt ꝙ tā iudęi q̄ græci oēs ſub peccato ſunt.Hinc
apparet primo ꝙ appellatione hellenorū(quod eſt cognomē græcorū)paulus intendit gētiles.vel qa
vocabulū extendiť ad ſignificandos gentiles vt hieronymus cenſet:vel quia eiuſdem rōnis ſunt græci e
regione iudęorū/cum reliquis gētilibus.Apparet ſecūdo ꝙ de peccato actuali paulus loqtur dicēs oēs
eſſe ſub peccato:qm̄ de illo peccato loquiť quod prius dixerat ineſſe iudęis & gētilibus,dicēte ipſo prę/
cauſati enim ſumus &c̄.conſtat autem ꝙ hactenus nō eſt locutus niſi de peccatis actualibus. Intendit
itaq; ex hoc ꝙ cōmune eſt iudæis & gentilibus ſub peccato eſſe/haberi ꝙ iudęi non ꝑſtant ſimpliciter
& abſolute gentilibus,quāuis præſtent ſm aliquas prętogatiuas. ¶ Significantius autē dicit ſub pec
cato eſſe/& nō dicit peccatores eſſe aut peccaſſe.Intendit.n.ſignificare & ſignificat ꝙ cōmune eſt iudæis
& gentilibus manere ſub peccato ab ipſis patrato:vt clarius manifeſtabit. SICVT ſcriptum eſt.} non
in vno ſed in multis ſacræ ſcripturæ locis.nam quæ ſubduntur ex diuerſis ſcripturę libris ſumpſit pau
lus:ſed ignorans neſcio qs adiunxit hæc pſalmo.14. vt ibi diffuſius declarauimus.QVIA.pro.ꝙ/nō eſt
iuſtus quiſq̄ .pro. ne vnus quidem .} Hoc ſumptū eſt ex.7.capitulo eccleſiaſtis.Et eſt ſenſus (vt ibi/
dem ſubiungitur) ꝙ non eſt homo qui non peccet. NON eſt intelligens.} Hoc cum aliquibus ſe/
quētibus ſumptū eſt ex pſalmo.14.vbi dr̄ vt videat ſi eſt ītelligēs aut requirēs deū, oēs declinauerūt &c̄.
Et ſicut negata eſt oīmoda iuſtitia in volūtate,ita negať oīmoda prudētia.NON eſt reqrens deum.}

totaliter. OMNES declinauerũt.} a recto: SIMVL inutiles facti ſunt.} ad ꝯſeqndũ finẽ ęternũ. NON eſt
q faciat bonũ.} ſupple ſine peccato. NON eſt vſq; ad vnum.} īcluſiue. nullus. n. puras hõ excipiẗ. ⁋ SE/
PVLCHRVM patens eſt guttur eorũ. Hoc ex quinto pſalmo ſumptum eſt. Et hactenus negationes
& receſſus a recto & bono cõmemorauit: modo vero accedẽdo ad malũ, q̃ cõmittunẗ mala in locutiõe
cõmemorat. īcipiens a turpilogo, cõparãdo guttur eorũ ſepulchro patẽti: ac p hoc fetẽti. LINGVIS ſuis
doloſe agebãt.} Mendax quomodolibet ſermo, doloſa lingua deſcribitur. VENENVM aſpidum ſub
labiis eorum.} Hoc ex pſalmo. 140. ſumptum eſt. Et ſermo nociuus ſignificaẗ a ſimilitudine veneni in
ſupremo culmine: ſcilicet aſpidũ, quod dicitur incurabile. QVORVM os maledictione & amaritudine
plenũ eſt.} Hoc ſũptũ eſt ex pſalmo. 10. vbi diciẗ cuius maledictione os plenũ eſt & amaritudine. Et ap
pellaẗ os plenũ maledicẽtia imprecatiua & deteſtatiua, & ſimiliter amaritudine erga alios: dũ & impre/
canẗ mala aliis & execranẗ aliorum facta: & quod peius eſt amaritudinem aliis ſua lingua ingerũt, non
hinc aut inde ſed vndiq;. plenum enim amaritudine, effluit vndiq;. ⁋ VELOCES pedes eorum ad effun
dendũ ſanguinem.} Hęc cũ aliquibus ſequẽtibus ex eſaię. 59. ca. ſumptũ eſt. Poſt peccata omiſſionis
& oris adiungit peccata operis, inchoando a peſſimo cõtra proximum opere: homicidio ſcilicet. & non
ſimplici ſed cũ velocitate pedũ, cum feſtinatione ad humani ſanguinis effuſionem. CONTRITIO.}
hoĩum aliorum. ET infœlicitas.} hominum aliorum. IN viis.} hoc eſt variis ſtudiis & operibus. EO
RVM.} ad hoc ſtudent vt opprimant ĩmo conterant alios & ad miſeriam deducant. ET VIAM pacis
non cognouerũt.} notitia practica & affectiua: ſed ſolis ſeditionibus aut bellis ſtudent. Tollunt itaq;
vitam, res, honoreſq; atq; pacem. ⁋ Non eſt timor dei ante oculos eorum.} Hoc ſumptum eſt ex pſal/
mo. 36. Et in hoc vno omnia peccata cogitationis ſeu cordis comprę henduntur: vtpote in quo conſi/
ſtit frænum omnium internorum motuum. ſolus enim timor diuini intuitus retrahit ab interna ani/
mi deordinatione: quum homines omnes lateat.

SCIMVS aũt ꝙ q̃cũq; lex loquiẗ, iis qui in lege ſunt loquiẗ.} Applicat allata ex ſcriptura ad iudęos. Ap
pellatiõe legis ītellige vniuerſam ſcripturã veteris teſti. Et eſt ſermo de iis q̃ īdeterminate dicunẗ in ſcri/
ptura, ad dñiam eorum q̃ ſpãliter de aliqua natione dicunẗ: vt apud eſaiã onus tyri, onus babylonis, &
ſimilia. VT OMNE os obſtruaẗ.} Quorſum hęc ſcripta ſint, declarat ex fructu. Ideo enim declaranẗ oẽs
eſſe ſub peccato, vt obſtruaẗ omne os, tã iudęorũ q̃ gẽtiliũ pſumentiũ de ꝓpria iuſtitia. ET SVBDITVS
fiat oĩs mundus deo.} Quãuis mundus vniuerſus velit nolit ſubiciaẗ deo, hæc tñ ſcripta ſunt vt ſpõ
te, vt laudabiliter vniuerſus mũdus ſe ſubiciat deo pro iuſtificatiõe gratuita: ſeu (vt alii īterp̃tantur)
vniuerſus mundus obnoxiũ ſe reddat deo ꝑ iuſtificatione. QVIA. pro. ꝓpterea ꝙ, ex operibus legis non
iuſtificabiẗ oĩs caro corã eo.} Inter iuſtitiã operis & iuſtitiam dei hæc eſt differentia: ꝙ iuſtitia operis
iuſtificat tm̃ illud opus cuius eſt & operantẽ ſm habitũ illius opis: iuſtitia aũt dei iuſtificat hoĩem abſo
lute. Et hoc eſt dictu ꝙ iuſtitia opis nõ iuſtificat hoĩem abſolute: qm̃ nõ delet peccata, ſed relinqt hoĩem
in peccatis q̃ fecit. iuſtitia aũt dei iuſtificat hoĩem abſolute: qm̃ delet peccata quæ inuenit in hoĩe. Et pe
nes hanc diſtinctionẽ (quã manifeſtius aplŭs ſubiũget) verifica quæ nũc dicunẗ & dicta in p̃cedẽti ca
pitulo. Quũ. n. dictũ fuit ꝙ factores legis iuſtificabunẗ apud deũ, intellige de iuſtificatione hoĩum ſm
opa: quũ aũt mõ diciẗ ꝙ ex opibus legis nõ iuſtificabiẗ oĩs caro coram eo, ītellige de iuſtificatione hoĩs
abſolute. Et dicit oĩs caro, ad cõpręhendẽdũ oẽm nationẽ, ſiue iudęam ſiue gentilem: quã ſupius iuſtifi/
cari dixerat ſm facta. PER legem. n. cognitio peccati.} Probat ꝙ lex nõ iuſtificat, qa per legẽ habeẗ co/
gnitio peccati. Et ſumitur cognitio vt opponitur remiſſioni. Ita ꝙ eſt ſenſus. per legem habeẗ cognitio
non autem remiſſio peccati. Iuſtificatio aũt abſolute oportet ꝙ ſit cum remiſſione peccati.

NVNC autem.} hoc eſt tẽpore meſiæ. SINE lege.} hoc eſt abſq; iugo legis moſaicę. IVSTITIA dei.}
diſtincta a iuſtitia opis: de qua in principio dictũ eſt, iuſtitia. n. dei in eo reuelaẗ. MANIFESTATA eſt.}
In die pẽtecoſtes, & deiceps manifeſtata eſt ſine iugo legis veteris iuſtitia dei, iuſtificãs hoĩem abſolute.
⁋ Et ſignificãtius dicit manifeſtata eſt, & nõ dicit creata aut facta eſt: qm̃ iuſtitia dei fuit ab initio iuſtifi/
cãs oẽs ſanctos, & nõ eſt de nouo facta: ſed eſt de nouo manifeſtata. erat ſiqdẽ iuſtitia fidei in pr̃ibus, erat
& in aliqbus gẽtilibus: vt patet de iob. Sed erat tãq̃ occulta, tũ quo ad rẽ creditã. ſ. ieſum chr̃m. tũ quo
ad ꝓmulgationẽ: qm̃ non erat mundo ꝓmulgata. TESTIFICATA a lege & ꝓphetis.} Ne iuſtitiã dei
tãq̃ rẽ nouã fingere aut ītroducere videreẗ, appoſuit ꝙ eſt teſtificata a lege moyſi & ꝓphetis: vt ẽt ex te/
ſtimonio legis & ꝓphetarum declaret nõ ex opibus legis (hoc eſt nõ ex iuſtitia quorumcunq; operum
moralium, cęrimonialium & iudicialiũ) iuſtificari ſimpliciter & abſolute homines, ſed ex iuſtitia dei.
IVSTITIA autem dei per fidem ieſu chriſti.} Dixerat iuſtitia dei, & dixerat ex fide in fidem: ſed non
explicauerat materiam fidei, non explicauerat modum quo iuſtitia dei nobis iungitur. Et propter/
ea vtrunq; modo explicat: dicendo, iuſtitia autem dei per fidem. ecce modus quo applicatur nobis
iuſtitia dei. IESV chriſti.} Ecce materia fidei. IN OMNES & ſuper omnes qui credunt in eum.}
Superfluit in eum. Et vere ſuperfluit: quoniam eſt in omnes & ſuper omnes qui credunt: vt intelliga/
mus iuſtitiã dei ꝑ fidẽ ieſu chr̃i eſſe fuiſſe & fore in omnes & ſup omnes qui credũt. Et nõ quemlibet ſal/
uari in fide ſua, ſed iuſtificari tm̃ per fidẽ ieſu chr̃i. hm̃oi enim iuſtitia dei ſemp fuit ſic: ſed modo eſt ma/

nifeſtata/teſtificata a lege & ꝓphetis.¶ Dicit aūt in oēs & ſup oēs:ad ſignificandū extenſionem iuſtitiæ
dei erga oēs/& cum hoc ſupioritatem.Supeminet.n.iuſtitia dei per fidē ieſu chri/iuſtitiis operum.NON
enim eſt diſtinctio.} Probat id qđ dixerat in oēs & ſup oēs:qm̄ nō eſt diſtinctio in hoc.OMNES.n.pec
cauerūt.} Hinc videre potes antedictā differentiam eſſe de intentione apoſtoli.ex hoc enim ꝙ cōmu/
ne eſt oībus(tam iudęis q̄ gentilibus)peccaſſe,probat apoſtolus iuſtitiā dei per fidem ieſu chri in oēs
& ſuper oēs:aperte ſignificans ꝙ per iuſtitias operum nec iudęi nec gētiles iuſtificabant̄ iuſtitia remit/
tēte peccata:ſed ſola iuſtitia dei per fidem ieſu chriſti hoc fiebat:vt clare ſubiunget.ET EGENT.pro.ca/
rent/gloria dei.} Siue per gloriam dei intelligas gloriam cœleſtis patriæ/ſiue magis ad literam gloriā
apud deum. Qui enim peccauit,quouſq; remittatur ei peccatum, non laudatur/non clarus eſt apud
deum.Et dixit hoc directe ad differentiam gloriæ quę habetur apud homines quum quis quāuis olim
peccauerit/iuſtitias operum exercet.talis enim caret gloria dei ex hoc ꝙ non eſt cōſecutus veniā pecca/
ti,q̄uis habeat gloriā hominum.Et hunc eſſe ſenſum lſalem/in ſequenti patere poteſt capitulo: vbi de
abraham dicetur ꝙ ex operibus gloriam quidem habet ſed nō apud deum. IVSTIFICATI gratis per
grām ipſius.} Dictio interpretata iuſtificati/participium eſt paſſiuū præſentis temporis, quo lingua
latina caret.Et propterea aliqui interpretes vertunt iuſtificant̄.Et dicit ꝙ omnes peccauerunt & carēt
gloria apud deum:iuſtificant̄ autem/hoc eſt ex peccatoribus iuſti fiunt,gratis/hoc eſt non ex operibus
ſed gratuito.Et ne quæras cuius eſt hoc gratuitum beneficium,explicat per gratiam ipſius/ ſcilicet dei.
Vbi clare explicatur/iuſtitiam dei iuſtificantem peccatorem/non ex operibus ſed per gratiam dei habe/
ri. PER redemptionem quæ eſt in chriſto ieſu.} Declarat rationem iuſtitiæ dei ex interueniente redē/
ptione hominum facta per ieſum chriſtū.Vbi aduerte ꝙ in hoc ꝙ homines ex peccatoribus fiunt iu/
ſti/concurrūt gratia dei & iuſtitia dei.Ita ꝙ non cōcurrit ſola gratia:quæ tunc ſola concurreret quan/
do deus remitteret peccata ſine aliqua ſolutione.Sed hoc deus nunq̄ fecit neq; facit:ſed gratiæ ſuæ
inſerit iuſtitiam ſuam.quam totiens apoſtolus nominat iuſtitiam dei. Et modo explicat ꝙ iſta iu/
ſtitia conſiſtit in redemptione/ hoc eſt in ſolutione precii quam fecit ieſus ad abſoluendum nos a ca
ptiuitate ſeu ſeruitute peccati. ¶ At ſi contra hoc inſtetur/ ꝙ hæc duo ſibiinuicem aduerſantur:ſci/
licet ꝙ ſimus iuſtificati gratis per gratiam dei/& ꝙ ſimus iuſtificati per redemptionem quæ eſt in chri
ſto ieſu.nam ſi per redemptionem/ergo nō gratis:& ſi per grām/ergo non per iuſtitiam redemptionis.
Solutio eſt ꝙ ſcriptura ſacra non dicit nos iuſtificari per ſolā gratiā/ſed per gratiam ſimul & iuſtitiā,ſed
vtrāq; dei:hoc eſt per gratiā dei & iuſtitiā dei/& nō per iuſtitiam hoīum.Et ꝓpterea toties apoſtolus re/
petit iuſtitiā dei.Ita ꝙ gratia dei non excludit iuſtitiam dei/ſed iuſtitiam hoīum.Redemptio aūt facta
per chrm̄,iuſtitia dei eſt/nō iuſtitia noſtra:quia ipſe ieſus chriſtus verus deus eſt. ¶ Et ſignificanter non
dicit quæ eſt facta a chriſto ieſu/ſed quæ eſt in chriſto ieſu:vt redemptionem non rebus aut pecunia fa/
ctam,ſed exiſtentem in carne & ſanguine & aīa ipſius itellegeremus.QVEM propoſuit deus ꝓpitiato/
rem.} Dictio gręca anceps eſt ad ꝓpitiatoriū maſculino vel neutro genere:qm̄ eſt accuſatiui caſus.
magis tamē quadrare ꝓpoſito videt̄ maſculinū genus:vt ſit ſenſus.quem ꝓpoſuit deus placatorem. Et
appoſuit hoc ad ſignificandū ꝙ redemptio ieſu chri nō minuit ſed potius auget grām dei erga nos:vt
itelligamus ex diuina gratia nō ſolum dari nobis veniā/ſed ēt dari nobis placatorem.Et ꝓpterea ex par
te dei introducit hmōi redemptorem,dicendo.quem ꝓpoſuit deus ꝓpitiatorem ſeu placatorem/ꝓcul/
dubio redimēdo.PER fidem in ſanguine ipſius.} Paulatim explicat myſteria.In principio.n. dixerat/
ex fide in fidem:poſtea explicauit per fidem ieſu chri.modo dearticulando clarius explanat fidem mor
tis ieſu chri:dicendo per fidē in ſanguine ipſius.Fides.n.in ſanguine ieſu/eſt fides q̄ initit̄ morti q̄ p effu
ſionē ſanguinis ieſu fuit.¶ Et aduerte tria per/ attuliſſe apl'um in hac ſentētia. Primū dicēdo p gratiā
ipſius/ſecūdū p redemptionē/& tertiū per fidem in ſanguine. vt intelligamus ad iuſtificādū nos cōcur/
rere primū ex parte dei/gratiā:deinde ex parte ieſu chri iuſtitiā redēptionis:& demū ex parte noſtri fidē
in ſanguine ieſu chri.Et grā quidem primum tenet locum:vtpote ēt cā ſecūdi & tertii.ſecūdum aūt ită
eſt gratię ꝙ tm̄ rōnem iuſtitię dei cōſtituit. tertiū(:ſ.fides) applicatio & cōiunctio eſt vtriuſq; nobiſcū.
AD OSTENSIONEM iuſtitię ſuæ.} Iungunt̄ hæc verba cū p̄cedētibus.ſ.in ſanguine ipſius.Et ſubiū/
gunt̄ ad reddendā rōnē quare in ſanguine ipſius/quare deus poſuit ieſum placatorē in ſanguine ipſius
ieſu.Et explicat̄ ratio.ſ.ad oſtenſionē iuſtitiæ ſuę.ſ.dei.ad demonſtrādum enim iuſtitiā diuinam ſtatuit
deus ieſum placare deum in ꝓprio ſanguine/tanq̄ ſoluēdo p̄cium redemptionis humanę.PROPTER
remiſſionem p̄cedentium delictorum.} Subdit̄ hic rō iuſtitię eius.Et eſt remiſſio p̄cedentium delicto/
rū/ad hoc vt remitterent̄ p̄cedentia delicta exegit iuſtitia diuina hmōi ſupradictā redemptionem:alio/
quin remiſſio delictorum nō eſſet fructus iuſtitiæ diuinæ.Vbi clariſſime videre potes quod ſuperius di/
ximus de intentione apoſtoli/in hoc differre iuſtitiam dei a iuſtitia operū:ꝙ iuſtitia operū nō eſt remiſ/
ſiua p̄cedentium delictorū, iuſtitia autem dei eſt remiſſiua pręcedentiū delictorum.¶ Et ſignificāter ap
poſuit p̄cedentium:vt intelligamus etiā p̄teritorum hoīum ante aduentum chri peccata. Propter qđ
declarandum apertius ſubiūgit. IN SVSTENTATIONE.pro.tolerātia/dei ad oſtēſionem iuſtitię ſuæ
in hoc tēpore.} Dixerat ad oſtenſionem iuſtitię ſuę ꝓpter remiſſionem p̄cedentium delictorū: ſubdit

modo

modo rationem quare inter præcedentia delicta & oſtenſionem iuſtitiæ diuinę interceſſit tantum temporis ſpatiũ.& explicat ꝙ ratio eſt tolerãtia diuina qua pręcedentia delicta tolerauit ad hoc vt in hoc tẽpore a ſe diffinito oſtẽderet iuſtitiã diuinã.Et ne quęras quorſum iſta tolerantia dilatiua iuſtitię/ſubiungit rationem.VT SIT ipſe iuſtus & iuſtificans eũ qui eſt ex fide ieſu chriſti.} Superfluit chriſti.hoc eſt propter duo ſimul implenda.Alterum eſt vt ſit in executione ipſe deus iuſtus,& non ſolũ miſericors ſeu gratiam conferens.& hoc directe eſt ratio oſtẽſę diuinę iuſtitię.Alterum eſt vt ſit iuſtificans eum q eſt ex fide ieſu.& hoc directe reſpicit diffinitionem iuſtitiæ ad tempus hoc/ſcilicet mortis ieſu:ad hoc vt iuſtificetur homo a deo non qualitercunq ſed ratione fidei in ſanguine ieſu . oportuit enim expectari ipſam mortem ieſu in qua executioni mandata eſt redemptio & placatio.Expectari aũt fide:quia oportet omnes qui iuſtificãtur,eſſe/hoc eſt cõſtare ſm mentem & animum,ex fide ieſu.¶ VBI eſt ergo gloriatio tua?} Superfluunt duę dictiones;ſcilicet eſt & tua.Ita ꝙ legendum eſt. VBI ergo gloriatio?} Infinite infert arguẽdo/vbi ergo gloriatio?Et eſt ſermo de gloria iuſtitię.infert aũt ex dictis:ſcilicet ꝙ propter remiſſionem pcedẽtium peccatorum poſuit deus placatorem ieſum in fide ſanguinis ipſius. hinc enim excluditur omnis gloria humanę iuſtitiæ.Et ſermo iſte quanuis communis eſſe poſſit iudęo & gẽtili,dirigitur tamen directe ad iudęum/de quo mouerat quęſtionem an excelleret:quiq gloriabatur de iuſtitia legis a deo accęptę per moyſen. EXCLVSA eſt.} ſcilicet gloriatio. PER quam legem?} Interrogatiue legendum eſt. FACTORVM?} Interrogatiue legendum eſt.Legem factorum appellat legem moyſi/& quo ad moralia & cęrimonialia & iudicialia:quoniam erat lex operum,ſicut & quęlibet alia lex ſcripta.Et in hoc etiam cõpręhenditur lex naturalis:quæ ſimiliter eſt lex factorum. NON.} Ecce reſponſio quo ad partem negatiuam. SED per legem fidei.} Et eſt reſpõſio quo ad partem affirmatiuam.Legem fidei appellat vniuerſam ſtructurã prius dictorum concurrentium ad iuſtitiam dei iuſtificantem homines.¶ Si quęris quo pacto lex fidei diſtinguitur a paulo contra legem operum etiã moralium:quum etiam fides in gẽnere operum compręhendat.credere.n.opus eſt noſtrũ. Solutio eſt ꝙ credere in eum qui iuſtificat impios/innititur iuſtitię alienę.ſ.dei per chriſtum : reliqua vero opera innituntur iuſtitiis propriis:vt ſcilicet quodlibet opus ſm ſe bonum eſt/& bonum reddit habentem.& ideo iuſtitia fidei diſtinguitur contra iuſtitiam operum.

ARBITRAMVR enim.pro.igitur/iuſtificari hoĩem per fidem ſine operibus legis.} Explicat clarius intentam concluſionem ex pmiſſis/dicendo.arbitramur igitur iuſtificari hominem per fidem ſine operibus legis/iuſtificãtibus.Nõ.n.intendit excludere opera legis de quibus ſupra dixit ꝙ factores legis iuſtificabunt apud deum.non intẽdit inquã excludere ab executione ſed a iuſtificatione:hoc eſt a virtute iuſtificatiua hoĩs abſolute:quod eſt dicere a virtute remiſſiua peccatorũ. de tali.n. iuſtificatione eſt ſermo. AN iudęorum deus tm̃?} Directe affertur hæc ratio aduerſus cęrimonialia & iudicialia pcępta legis moyſi:quoniam hæc erant propria iudęis.moralia ſiquidem cõmunia erãt illis & gentibus.Et intẽdit ꝙ ſi ad iuſtificandũ hoĩem requirerẽtur opera legis iudicialia & cęrimonialia/in qbus tanq̃ ꝓpriis gloriabant iudęi,ſequeret ꝙ iudęorũ tm̃ eſſet deus/ſupple iuſtificator.Et ꝓpterea ad hoc excludẽdũ dicit/an iudęorũ deus tm̃.ſicut mõ vere dicimus ꝙ credẽtiũ tantum eſt deus : quoniam ſolos credẽtes iuſtificat. NONNE & gentium?imo & gentium.} Et rationem ſubdit. QVANDOQVIDEM vnus eſt deus.} Ex hoc ꝙ vnus atq idẽ deus eſt q fide iuſtificat tã iudęos q̃ gẽtiles/manifeſtat ꝙ deus eſt & iudęorum & gẽtiliũ:hoc eſt ꝙ nõ oportet gẽtiles effici iudęos/nõ oportet eos ſubire iugũ legis moyſi ad hoc vt iuſtificentur. QVI iuſtificat.pro.iuſtificabit.} Futuri eſt tpis/ad ſignificãdũ pſeuerantiã:hoc eſt ꝙ nõ mõ tm̃/nõ pteritos aut pſentes tm̃,ſed ſemp in hoc pſeuerabit ꝙ iuſtificabit fide .Et dixit hoc in futuro,qa iã dixerat de pterito/pp remiſſionẽ pcedẽtiũ delictorum. CIRCVNCISIONEM ex fide.} hoc eſt circũciſos nõ ex ipſa circũciſione ſed ex fide ſupius explicata. ET pputium.} hoc eſt gẽtiles pſeuerãtes incircunciſos. PER fidem .} eãdem:& non p iuſtitias operũ moraliũ. ¶ Legẽ ergo deſtruimus per fidẽ?} Interrogatiue legendum eſt.mouet enim aduerſus dicta qõnem:tanq̃ ex his ſequat ꝙ fides deſtruat legem moyſi. ABSIT.} Reſponſio eſt horrentis. SED legem ſtatuimus.} hoc eſt firmamus. Aduerte hic ꝙ quũ fides ieſu chriſti ſemper fuerit explicite vel implicite in oĩbus qui conſecuti ſunt remiſſionẽ peccatorũ ab initio mũdi,ex hoc ꝙ cõmendat & declarat virtus fidei ad iuſtificandum/nõ deſtruitur nec aboletur lex moyſi(alioquin oportuiſſet legem moyſi nunq̃ habuiſſe locum apud fideles)ſed declaratur ꝙ nec in lege nec in operibus legis eſt vis remiſſiua peccatorum.& propterea optime paulus horret dicendo abſit. Quod autem ſubdit/ſed legem ſtatuimus(hoc eſt firmamus)non eſt ſic intelligendum ꝙ per hãc doctrinam firmitatẽ aliquam lex moyſi accęperit:ſed ꝙ cõmendata fides redundat in fulcimentũ legis.Et vere ſic eſt.nam niſi fides fulciret legem,vacillaret & nutaret in mentibus hominum tanq̃ humana adinuentio:vt patet ex hoc ꝙ talis habetur lex moyſi apud infideles.

CAPVT .IIII.

QVid ergo dicemus inueniſſe abraham patrem noſtrum ſm carnem?} Mouerat in principio capituli tertii quęſtiones duas:alteram de iudęo / alteram de circunciſione. Et ſoluta prima quęſtione mõ intendit tractare ſecundam:ſcilicet quæ vtilitas circunciſionis. Vn/

de & reſumit eam in patre circuncisionis abraham/ſub aliis verbis:dicendo quid ergo dicemus inueniſſe abraham patrem noſtrum ſm carnem: hoc eſt ſm carnalem circuncisionem.ita ꝙ ſm carnem refertur ad verbum inueniſſe.Et emergit hæc quæſtio ex dictis:ſcilicet ꝙ non ex operibus ſed ex fide ieſu chriſti iuſtitia dei eſt in omnes & ſuper omnes.Hinc enim quæſtio conſurgit.quid ergo abraham inuenit ſm circuncisionem in carne/ſi non inuenit iuſtitiam dei? ❡SI ENIM abraham ex operibus legis iuſtificatus eſt.} Reſpondet queſtioni.primo negatiue quo ad iuſtificationem: hoc eſt ꝙ per circuncisionem non eſt iuſtificatus.Et ad hoc declarandum aſſumit conditionalem cuius antecedens eſt/ abraham ex operibus iuſtificatus eſt: conſequens autem eſt. HABET gloriam. pro. gloriationem/ ſed non apud deum.} Quia enim circuncisio carnalis inter opera eſt,ideo cōprehendendo etiam circuncisionem & reliqua moralia opera aſſumit ꝙ ſi abraham eſt iuſtificatus ex operibus ſiue moralibus ſiue cerimonialibus/habet quidem gloriationem (quoniam ex operibus iuſtis habet vnde glorietur) ſed non apud deum:quia remanerent adhuc delicta eius.Quantumcunque enim (vt prius dictū fuit) homo exerceat ſe in bonis operibus moralibus & cerimonialibus,nunq̄ tn̄ per hæc cōſequitur remiſſionē peccatorum: ſed iuſtificatur tātum in operibus & in ſeipſo ſm habitus operum.& propterea habet merita virtutum vnde glorietur:ſed non apud deum/apud quem remanet adhuc inglorius ratione peccatorum. QVID enim dicit ſcriptura?} Propoſita conditionali/progreditur a deſtructione cōſequentis autoritate ſcripturę.Cōſequēs fuerat/nō habet gloriationem apud deum.hoc intendit deſtruere,monſtrando ex autoritate ſcripturę veritatem ſui contrarii:ſcilicet ꝙ abraham habuit iuſtitiam apud deū. CREDIDIT abraham deo,& reputatum eſt illi ad iuſtitiam.} Ex gen̄.15.ca.ſumpta eſt hæc ſententia.In qua apparet ꝙ fides abrahæ reputata eſt illi ad iuſtitiam apud deum.ita ꝙ iuſtitia apud deum non ex operibus ſed ex fide imputata eſt abrahę. EI AVTEM qui operatur.} Declarat ex inducto textu differentiam intentam inter iuſtitiam ex operibus & iuſtitiam ex fide.Declarat autem hoc dupliciter.primo ponderando verba ſcripturę:ſcilicet credidit & imputatum eſt.deinde confirmat autoritate dauid.Et vtitur ratione tali.operanti merces non gratuito ſed ex debito datur:non operanti autem ſed credenti/gratuito imputatur fides eius ad iuſtitiam:ergo abraham non ex operibus ſed ex fide iuſtificatus eſt. Vide ſingula. EI AVTEM qui operatur.} hoc eſt qui per opera meretur,ſiue moralia ſiue cerimonialia &c̄. MERCES non imputatur ſm gratiam,ſed ſm debitum.} Hęc vniuerſalis eſt clariſſima. EI VERO qui nō operatur.} Non dicit qui contraria operatur/ſed ſolum negat merita operum:hoc eſt etiam ſi non operetur/etiam non concurrentibus meritis operum. CREDENTI autem in eum qui iuſtificat impium.} remittendo peccata. REPVTATVR.pro.imputatur.} Interpres mutauit vocabula:modo imputatur/modo reputatur:quum tamen paulus eodem vtatur vocabulo.Quod potius ſignificat imputari q̄ reputari.ſignificat enim aſcribi/attribui. FIDES eius ad iuſtitiam.} In hoc ipſo ꝙ fides imputatur ad iuſtitiam,ſignificatur ꝙ non ex debito/non ex merito cōfertur iuſtitia:cuius oppoſitum dictū eſt de operante.Ita ꝙ inter credentem & operantem elicit paulus differentiam:ꝙ credens non meretur/ꝙ credenti nō debetur iuſtitia,ex hoc ipſo ꝙ ſcriptura dicit ꝙ fides eius imputatur ad iuſtitiam. operās vero inquantū operans/ex debito ſortitur mercedem iuſtificationis ſuę,nō remiſſiue tamen peccati:vt ſępe dictum eſt. SECVNDVM propoſitū gratię dei} Hę quattuor dictiones ſuperfluę ſunt: adiunctę forte ab aliquo ad explicandū quid importat imputari fidem ad iuſtitiam.vere ſiquidem importat gratuitā iuſtitię collationē. ❡SICVT & dauid dicit.} Cōfirmat idē autoritate dauidis:primo explicās ſn̄iam quæ habetur ex verbis dauidis ad ꝓpoſitū/ſubiūgēdo. BEATITVDINEM hoīs.} ſupple eſſe. CVI deus accepto fert.pro.īputat.} Idē.n.eſt vocabulū apud paulū. IVSTITIAM ſine opibus.} Hęc ſunt apoſtoli verba/dicta a dauide quo ad ſenſum.verba aūt ipſius dauidis ſubiunguntur. BEATI quorū remiſſę ſunt iniq̄tates.} Et eſt ſermo de beatitudine in ſpe.Remiſſę aūt iniq̄tates dicuntur quo ad offenſam ſm quā iniuria illata eſt deo. ET QVORVM tecta ſunt peccata.} quo ad turpitudinem actuum:ne ſcilicet eorū turpitudo redundet amplius in eos qui peccauerūt:hoc eſt ne ſint amplius turpes. BEATVS vir cui nō imputabit dominus peccatū.} ad reatū ęterne pœnę.Ex his oībus & ſpāliter ex hoc vltimo (ſcilicet nō imputatione peccati) accępit aplūs dauidē dicere ꝙ deus imputat iuſtitiā ſine opibus/ita ꝙ beatū illū reddit.nullius.n.opis noſtri mētio a dauide fit,ſed ſolius diuini opis remittentis/tegētis & nō īputātis. ❡BEATITVDO ergo hęc.} Applicat autoritatē dauidis ad ꝓpoſitā materiā de iuſtitia abrahę.IN CIRCVNCISIONE tm̄ manet.} Sup̄fluūt duę dictiones.ſ.tm̄ manet. AN ēt in ꝑputio?} Ex hac dauidis autoritate arguit ad ꝓpoſitā materiā,quęrendo an hęc ꝓmulgata a dauide beatitudo habeat locū in ſolis circūciſis an ēt in nō circūciſis.Et ſtatim ꝓbat ꝙ habet locū in nō circūciſis/ex tp̄e quo fides abrahę reputata eſt ei ad iuſtitiā:qa.ſ.tūc tēporis hoc fuit qn̄ abraham nō erat circūciſus,ſed adhuc erat in ꝑputio.Et ꝓgreſſus lr̄æ eſt clarus.primo repetens qđ dictū eſt.ſ. DICIMVS .n.qa.pro.ꝙ/ reputata eſt fides abrahę ad iuſtitiā.} & deīde dicēs. QVOMODO ergo reputata ē.} Inq̄rit ſtatū abrahę. IN circūciſione.} hoc eſt in ſtatu circunciſionis. AN in ꝑputio?} hoc eſt in ſtatu ꝑputii.Et ſubdit reſpōſionē clariſſimā. NON in circūciſione ſed in ꝑputio.} vt patet gen̄.15.

ET SIGNVM accępit circunciſionis.} Poſtq̄ reſpondit negatiue quo ad iuſtificationem queſtio/

ni morę quid inuenit abraham in carnali circuncisione.ſ̃ndet modo affirmatiue:hoc eſt declarat quid aſſecutus eſt abraham per circũciſionem/declarat quę vtilitas circunciſionis.oportebat enim non ſolum dicere quid non confert,ſed etiam quid confert. Et explicat vtilitatem circunciſionis eſſe vtilitatem ſigni.Et hoc accæpit apoſtolus ex geñ.17.ca. Vbi clare dicitur a deo ad abraham de circunciſione. & erit in ſignum pacti inter me & vos.Ita ꝙ abraham accępit carnalis circunciſionis ſignum:hoc eſt circunciſionem in ſignum. SIGNACVLVM iuſtitiæ fidei quæ eſt in præputio.} Superfluit eſt. Per hoc ꝙ circunciſionem accępit in ſignum pacti fœderis inter deum &c̃. accępit ipſam in ſignaculum/hoc eſt tanq̃ characterem ſeu impreſſam notam, non cuiuſcunq; rei ſed iuſtitiæ habitę ex fide in prępuţio.Ita ꝙ cireñcisionem dicit non ſolum ſignum diſtinctiuum populi aſciti á deo, ſed etiam in ſpecie eſſe velut characterem iuſtitiæ imputatę abrahę in præputio quia credidit deo.Hæ ſunt igitur duę vtilitates circunciſionis/ hæc ſunt quæ conſecutus eſt abraham in circunciſione carnali. VT SIT pater omnium credentium per præputium.} Ex re ſignificata ſignaculo circunciſionis (ſcilicet iuſtitia fidei imputatę abrahę in prępuţio) deducit apoſtolus veram paternitatem abrahę tam reſpectu incircunciſorum q̃ circunciſorum.Et primo reſpectu incircunciſorum: dicendo vt ſit pater omnium credentium per prępuţium/ vt ab ipſo ſm fidem generentur omnes credentes incircunciſi: vtpote imitantes fidem abrahæ adhuc incircunciſi. Et hæc paternitas ſit illis vtilis,ſicut fuit vtilis fides ipſi abrahæ:ſcilicet. VT REPVTETVR & illis ad iuſtitiam.} illorum credere, ſicut reputatum fuit abrahæ patri. ET SIT pater circunciſionis.} Ex eadem re ſignificata ſit etiam verus pater/ non carnalis ſed ſpiritualis circunciſionis:hoc eſt circunciſorum. NON IIS tantum qui ſunt ex circunciſione.} Corruptus eſt textus.Legendum eſt. IIS QVI non tantum ſunt ex circunciſione.} Sola enim carnali circunciſione abrahę ſm legem gaudentes illi ſunt qui tantum ſunt ex circunciſione: hoc eſt qui ſolum conſtant ex hoc ꝙ ſunt circunciſi. Quos apoſtolus non compręhendit inter filios abrahę:immo ad differentiam talium dicit.iis qui non tantum ſunt ex circunciſione, ſubiungendo. SED ET iis qui ſectantur veſtigia fidei quę eſt in prępuţio patris noſtri abrahę.} Superfluit verbum eſt. Ecce quorum in circunciſione eſt pater abraham.Non ſufficit enim ad huiuſmodi filiationem ꝙ ſint circunciſi, ſed oportet ꝙ imitentur fidem quam habuit abraham in prępuţio. Hæc vera paternitas abrahę reſpectu vtrorumq; deducitur ex re cuius ſignaculum eſt circunciſio:ſcilicet iuſtitia fidei abrahę in prępuţio.Et dixit hoc ad excludendam proprietatem quam ſibi iudęi vſurpabant paternitatis abrahę reſpectu circunciſionis:hoc eſt ꝙ abraham ſit ꝓprius pater circunciſorũ.Ex hoc enim ꝙ non ſufficit circunciſio ad hoc vt ſit quis filius abrahę/ſed exigitur imitatio fidei abrahę,habetur ꝙ paternitas abrahę non eſt carnalis/non eſt legalis ſm circunciſionẽ, ſed eſt ſpiritualis conſiſtens formaliter in generatione filiorum in eadem fide:quę generatio cõmunis eſt circunciſis & incircunciſis.¶ NON enim per legem promiſſio abrahę aut ſemini eius vt hęres eſſet mundi.} Coniunctio enim teſtatur ꝙ hęc particula inducitur ad probandum prędicta:ſcilicet ꝙ abraham ratione iuſtitię fidei eſt cõmunis pater credentium tam circunciſorum q̃ incircunciſorum. Et quum prius hoc probaſſet ex iuſtitia imputata abrahę tempore quo erat in prępuţio, modo hoc probat ex promiſſione facta abrahę iam circunciſo:vt arctius ad idem cogat iudęos. promiſſio ſiquidem hęreditandi mundum facta legitur abrahę geñ. 22. in illis verbis/in te benedicentur omnes gentes. In ipſius enim abrahę ſemine (ſcilicet meſia) benedictę ſunt vniuerſę nationes quum meſias prius per fidem & demum per regnum conſtitutus eſt heres/non terrę promiſſionis/non aſię/non totius terrę/aquę aut aeris,ſed mundi:iuxta illud.quem conſtituit hęredem vniuerſorum. Et apte ex adimpletione promiſſę hęreditatis probatur paternitas abrahę.nam in ſuo ſemine futurus erat hęres:ac per hoc illo modo comprobatur pater quo futura erat hęreditas.Quum itaq; dicit promiſſio non per legem/ non ſubauditur participium facta,ſed participium adimplenda:vt clare comprobat ſubiuncta ratio. affert enim pro ratione ꝙ promiſſio facta abrahę de hęreditate mundi/non erat adimplenda per legem moyſi. SED PER iuſtitiam fidei.} communis tam circunciſis q̃ incircunciſis ad imitationem fidei abrahę.¶ SI ENIM qui ex lege hęredes ſunt.} Ecce ratio partis negatiuę:ſcilicet ꝙ non per legem adimplenda erat promiſſio. Et eſt ratio ducens ad inconueniens/immo ad contrarium adimplendę promiſſionis.Si enim qui ex lege hoc eſt qui ſubditi ſunt legi moyſi,conſtituti ſunt hęredes mundi. EXINANITA eſt fides.} Ecce inconueniens contrarium promiſſioni hęreditatis.euacuata eſt fides(qua ſiunt dicta)a veracitare. ABOLITA eſt promiſſio.} Addit promiſſio ſupra fidem. fides enim ſpectat ad executionem promiſſionis:promiſſio autem prior eſt.Et propterea augendo inconueniens dicit non ſolum euacuari fidem, ſed etiam aboleri ſeu irritari promiſſionem. Quomodo autem vtrunq; ſequatur, manifeſtat ſubiungendo. LEX ENIM iram operatur.} hoc eſt lex enim punit. operari enim iram eſt efficere vindictam. Et hanc actionem legis probat ſubiungendo. VBI ENIM non eſt lex/ nec præuaricatio.} Supple imputatur ad pœnam. Vtrunq; horum clarum ex ſe eſt. nam medium legis (quo ſcilicet lex trahit homines) eſt pœna.Et experientia teſtatur ꝙ in locis ſeu in actionibus exẽptis a lege

præuaricatio non imputatur ad pœnam.Quocirca vis rationis conſiſtit in hoc ꝙ quia legis eſt pu/nire;imo quia proprium legis eſt punire,ad legem ſpectat exhæredare;idignos hæreditate priuare illos: ac per hoc ad legis actionem conſequitur non adimpletio promiſſionis.priuatis enim hæreditate non eſt adimplenda promiſſio.& ſic exinanitur fides;& aboletur promiſſio ex propria actione legis.

IDEO ex fide.} Supponit apoſtolus ſufficientem diuiſionem;aut per legem aut per fidem adimplen/da eſt promiſſio:& excluſa lege tanꝗ propria actione tendente ad contrarium,infert a ſufficienti diui/ſione;ideo ex fide. Et tamen ſubiungit accommodam rationem quare per fidem adimplenda eſt pro/miſſio,ſubiungendo. VT SECVNDVM gratiam firma ſit promiſſio omni ſemini.} Lex ſcripta non ſolum minuit promiſſionem puniendo, ſed etiam non niſi ſm rationem debiti implet promiſſa: & hoc etiam ſolis ſubditis.Quo contra fides quemadmodum eſt diſpoſitio hominis ad hoc vt deus illi promittat ita eſt firmatiua promiſſionis: ex iiſdem enim res firmatur ex quibus ſit. Vnde quum pro/miſſio facta abrahæ fuerit ex fide;optime quadrat vt fide quoqꝫ firmetur executio. Rurſus quum ita fi/des diſponat ad promiſſionem vt non ex debito ſed ex gratia fuerit promiſſio,conſequens eſt vt etiam adimpletio firmetur fide vt ſit firma ſm gratiam:ac per hoc omni ſemini.Reddit ergo rationem quare ex fide;tangendo hæc omnia.Dicēdo enim vt ſm gratiam;excludit debitum.fides enim imputatur ad iuſtitiam ſm gratiam.Dicendo autem firma ſit;tangit actum congruum fidei.Et dicendo omni ſemi/ni;compræhendit tam ſub lege ꝗ ſine lege:vt ipſemet declarat,ſubiungendo. NON EI qui.pro.quod.} refertur enim ſemen neutri generis. EX LEGE eſt ſolum :ſed & ei qui.pro. quod / ex fide eſt abrahæ qui pater eſt omnium noſtrum.} ſcilicet credentium. SICVT ſcriptum eſt.} gen̄.17. QVIA pa/trem multarum gentium poſui te.} Verba hæc ſunt dei ad abraham;ſcripta ibidem. ANTE deum cui credidiſti.pro.coram deo cui credidit.} Non ſunt verba hæc ſumpta ex geneſi, ſed ſunt adiecta a paulo ad exponendum quali paternitate deus poſuit abraham patrem multarum gentium. exponit ſi/quidem ꝙ non paternitate carnali quæ eſt coram hominibus,ſed paternitate ſpirituali quæ eſt coram deo cui ipſe abraham credidit;poſitus eſt pater multarum gentium.Hæc eſt enim paternitas qua abra/ham eſt pater omnium credentium. QVI viuificat mortuos, & vocat ea quę non ſunt tanꝗ ea quæ ſunt.} Si verbum verbo reddendum eſt;legendum eſſet.& vocat non entia tanꝗ entia. Primum ho/rum duorum(ſcilicet qui viuificat mortuos)miraculum ſignificat rei geſtę: quoniam tunc viuifica/uit ad generandum tam mortuum corpus abrahæ ꝗ mortuam matricem ſarę. hoc enim fuit quum deus dixit;patrem multarum gentium conſtitui te.Alterum vero (ſcilicet & vocat non entia tanꝗ en/tia) ad promiſſos filios multarum gētium ſpectat.inter eos enim quidam futuri erant filii ſm carnem; quidam vero non:& tamen deus vocat non entia tanꝗ entia;vocat nō filios abrahæ tanꝗ filios abra/hæ.Vt in hoc ipſo ſignificetur paternitas ſpiritualis. QVI contra ſpem in ſpem credidit. Græci tex/tus non omnino concordant in verbis:verumtamen ſenſus in idem redit;legendo. QVI pręter ſpem in ſpe credidit vt fieret pater multarum gentium.} Significatur enim ad literam ꝙ præter ſpem natu/rę credidit ſe fore patrem multarum gentium in ſpe diuinę promiſſionis.Vbi occurrit quęſtio quonā pacto paulus nunc nūc dixit abraham patrem oīum noſtrū quia pater multaꝝ gentium poſitus eſt;lo/quens proculdubio de paternitate ſpirituali,modo autem eundem abraham dicit fore patrem multa/rum gentium mediante generatione carnali.nā proculdubio de generatione carnali loquitur,quum di/cit ꝙ pręter ſpem in ſpe credidit:immo & expreſſe ſubiūgit de mortuis corpore eius & vulua ſarę.¶So/lutio eſt ꝙ abrahę paternitas ſpiritualis adimplēda pręcipue erat per fidem chriſti:chriſtus autem ſm carnalem generationem promiſſus erat filius abrahæ per iſaac. & propterea ad paternitatem ſpiritua/lem abrahę exacta eſt fides carnalis generationis chriſti ex abraham per iſaac.Vnde hęc duo non ſibi inuicem aduerſantur,ſed magis cohærent: vt ex hoc ꝙ ſperabat generando filium ſe futurum patrem multarum gentium;intelligamus ꝙ ſperauit generando chriſtum ſe fore patrem omnium credentium.

SECVNDVM ꝙ dictum eſt ei.} Superfluit ei.Applicat apoſtolus ad ſpem abrahę quum nonaginta/noue eſſet annoꝝ ea quę longe ante fuerāt reuelata eidē.Et ad hoc ſignificādū dicit ſm ꝙ dictū eſt:hoc eſt ſm ꝙ dictū fuerat pręterito tp̄e. SIC ERIT ſemē tuū.} Hęc verba fuerūt dicta a deo abrahę ca. 15.pręmittente;ſuſpice cœlum & numera ſtellas ſi potes.his enim dictis ſubiunxit;ſic erit ſemen tuum: ſcilicet innumerabile ad ſimilitudinem ſtellarum. SICVT ſtellę cœli & arena maris.} Hę ſex dictio/nes ſuperfluę ſunt. ET NON infirmatus eſt in fide.} Superfluunt verbum eſt & præpoſitio in. NEC conſiderauit.} Continuanda eſt oratio. Et non legendum nec / ſed non. Ita ꝙ textus eſt. ET NON infirmatus fide,non conſiderauit corpus ſuum emortuum quum iam fere centum eſſet annorum, & emortuam vuluam ſaræ.} Sententia eſt clara / legenti hiſtoriam ſcriptam gene. 17. & . 18. & intelligenti ꝙ eſt ſermo de mortuo quo ad generandum & ꝙ nomine vuluæ non pudibundum muliebre ſed quæ a medicis vocatur matrix intelligitur. ¶At ſi obiiciatur contra hæc pauli ver/ba;non conſiderauit emortuum corpus &c̄.ꝙ abraham conſiderauit hæc. nam ſcriptum eſt gen̄.17. ꝙ abraham audita promiſſione filii ex ſara cecidit ſuper faciem ſuam & riſit,& dixit in corde ſuo;nun/

quid centenario naſcetur filius & ſara nonagenaria pariet! In quibus verbis apparet abraham minus
credidiſſe conſiderando hæc. ¶ Solutio eſt ꝙ abraham ab initio illius reuelationis non perceperat eſſe
reuelationem aſſertiuam;& propterea contulit ſecum (reuerenter tamen) impedimenta naturæ tam
in ſe q̄ in ſara.contulit autem non minus credendo aut dubitando de promiſſione dei,ſed percontan/
do ſenſum diuinorum verborum an vere ad ſignificandum hoc quod ſonabant dicta eſſent. Cuius ſi/
gnum eſt ꝙ ſubiungit ſcriptura deum poſtea dixiſſe,vere ſara vxor tua pariet tibi filium.& tunc abra/
ham non conſiderauit vt dicit apoſtolus &c̄. Ita ꝙ verba apoſtoli referenda ſunt ad tempus completę
reuelationis. IN REPROMISSIONE.pro. in promiſſione. } ſeu ad promiſſionē. ETIAM dei nō hæ/
ſitauit diffidentia.} Ex ſubiunctis verbis,ideo & reputatum eſt illi ad iuſtitiam,habetur ꝙ hic eſt ſermo
de promiſſione ſcripta geñ.15.quando dictum eſt ei.ſic erit ſemen tuū,& credidit abraham deo & repu
tatum eſt ei ad iuſtitiam. Poſtq̄ enim commendauit fidem abrahæ abſq; aliqua vacillatione quum
99.eſſet annorum,commendat modo fidem abrahæ etiā abſq; vacillatione.quum longe prius fuerat
ei facta promiſſio ꝙ ſemen eius foret innumerabile ſicut multitudo ſtellarum .Et adiunxit hanc com/
mendationem,ne forte commendatio poſterioris fidei interpretaretur minoratio prioris fidei : præ/
ſertim quia poſteriorem fidem commendauerat, recolendo priorem reuelationem . Ad excludendam
itaq; hanc ſiniſtram interpretationem,commendat magis fidem abrahæ in prima promiſſione ſemi/
nis eius innumerabilis.vnde & plus dicit ſubiungendo . SED confortatus eſt fide. }. Ibi dixerat non
infirmatus fide:hic dicit confortatum fide. DANS gloriam deo.} Ipſum credere deo,eſt dare gloriam
deo tanq̄ veraci & potenti adimplere. PLENISSIME ſciens.pro. certus factus. } ſeu certificatus , ꝙ
quæcunq; promiſit deus,potens eſt & facere.Et inſinuatur per hoc ꝙ viſio hæc non fuit ſimplex viſio,
ſed cū effectu certificationis potētiæ ſupernaturalis dei ſpecialiter ad adimplendam illam promiſſio/
nem.abraham ſiquidem ante illam viſionem certus erat de potētia dei ſupernaturali in genere:ſed tūc
certior eſt effectus in ſpecie de ſupnaturali potentia dei reſpectu illius promiſſionis adimplendę. IDEO
& reputatum eſt illi ad iuſtitiam.]Non eſt autem ſcriptum tantum propter ipſum,ꝙ imputatum eſt il
li ad iuſtitiam:ſed & propter nos,quibus imputabitur credentibus in eum qui ſuſcitauit ieſum chriſtū
dominum noſtrum a mortuis.} Repetit fidem ſimilem fidei abrahæ eſſe non reſpectu cuiuſcunq; cre/
diti,ſed ieſu chriſti reſuſcitati a deo.Et rationem rei creditę ſubiungit. QVI traditus eſt propter delicta
noſtra.} hoc eſt qui traditus eſt morti a deo, a ſeipſo propter delicta noſtra delenda.iam enim dictum
eſt ꝙ ſanguis chriſti eſt precium redemptionis noſtrę a ſeruitute peccati. ET RESVRREXIT propter
iuſtificationē noſtrā.} Niſi chriſtus reſurrexiſſet non fuiſſemus nos iuſtificati a peccatis noſtris , q̄uis
mortuus fuiſſet & ſoluiſſet precium pro nobis:quoniam non credidiſſemus.Sed ex eo ꝙ reſurrexit cre/
dimus;ac per hoc peruenit ad nos iuſtificatio.& propterea dicitur ꝙ reſurrexit propter iuſtificationem
noſtram:hoc eſt propter hoc vt perueniret ad nos iuſtificatio.Et aptiſſime imitatores fidei abrahæ ipu
tatæ ad iuſtitiam remiſſiuam peccati,ſurrogat credentes in deum per mediatorē ieſum iuſtificātem nos
a peccatis:vt fides fidei,imputatio imputationi,& iuſtitia iuſtitiæ reſpondeat.

CAPVT .V.

IVSTIFICATI igitur ex fide.} Declarata illa particula,iuſtitia enim dei reuelatur in eo,de/
claratur modo illa alia ibidem propoſita:ſcilicet virtus ſeu potentia enim dei eſt in ſalutem
omni credēti.tractat autem hoc vſq; ad capitulum nonum. Vnde & in principio huius ca/
pituli proponit ſalutem in quattuor bonis quæ habent iuſtificati ex fide per ieſum chri/
ſtum,tractaturus per hæc capitula,hæc quattuor bona quæ habemus per gratiam annunciatam euan
gelio.in hoc enim manifeſte apparet ꝙ euangelium ſm rem euangelizatam potētia dei eſt in ſalutem
omni credenti. PACEM habeamus.pro.habemus,ad deum . } Hoc eſt primum bonum ex quo con
ſtat ſalus iuſtificatorum ex fide.ex ſtatu ſiquidem inimicitiæ ad deum,tranſlati ſunt in ſtatum pacis ad
deum:vt ſcilicet viuant cum deo tanq̄ pacem habentes : vt ſolent viuere homines apud principes ad
quos habent pacem. PER dominum noſtrum ieſum chriſtum. } Declarat mediatorē pacis. PER
quem habemus.} Legendum eſt habuimus:& deeſt coniunctio et . Ita ꝙ legendum eſt. PER quē &
habuimus,acceſſum.} ſeu aditum.Declarat ieſum mediatorem non ſolum pacis iuſtificatorum , ſed
etiam acceſſus ſeu aditus in ipſam gratiam iuſtificationis:vt intelligamus vnum atq; eundem media/
torem in via & in termino:hoc eſt in acceſſu & in pace ſubſecuta. PER fidem.pro.fide . } Explicat ſi/
quidem modum acceſſus fuiſſe fide.Ita ꝙ per ieſum vt mediatorem, fide,hoc eſt credendo , habuimus
acceſſum. IN GRATIAM iſtam.} ſcilicet iuſtificationis.Iam enim dictum eſt ꝙ ex diuina gratia fides
imputatur ad iuſtificationem.& propterea fide aditum habuimus in gratiam iſtam iuſtificationis. IN
qua ſtamus.pro.ſtetimus.} Paulus in pſona iuſtificatorum perſeuerantium loquit,cōnumerans ſe il/
lis(vt vere erat vnus ex illis) non abſq; myſterio:ſed vt percipiamus ꝙ de iuſtificatis ſimilibus ſibi ve
rificantur hæc quattuor bona , & non de imperfectis q̄uis iuſtificatis : vt hinc quilibet chriſtia/
nus diſcat q̄tum ſibi deeſt iuſtificationis perfectæ. contemplando enim hæc iuſtificatorum bona,
videmus imperfectiones noſtras. ET GLORIAMVR in ſpe gloriæ filiorum dei. } Superfluit filiorū.

Secundum bonum ex quo conſtat ſalus credentium quod habent iuſtificati/eſt hoc:ſcilicet gloriari in
ſpe gloriæ dei.Et directe gloriatio hæc reſpicit cœleſtis patriæ gloriam , quam iuſtificati ſperant . illa
enim proprie eſt gloria dei quæ ſperatur a nobis.Ita ꝙ hoc ſecundum bonum non ſolum comprę hen
dit ſpem diuinæ gloriæ adipiſcẽde in cœleſti patria,ſed etiam gloriationem & velut iactantiam quan/
dam noſtram in tali ſpe.In qua gloriatione ſignificatur ſecuritas aſſequendi rem ſperatam. NON ſo/
lum autem.} Supple hanc gloriationem habemus. SED ET gloriamur in tribulationibus.pro.affli
ctionibus .} Ecce tertium bonum ſalutis noſtræ quod habent hic iuſtificati:ſcilicet gloriari in affli/
ctionibus.Prima gloriatio eſt reſpectu futurę in alia vita fœlicitatis : hæc autem eſt reſpectu præſen/
tium malorum poenę.Rurſus prima gloriatio eſt ratione animæ ſperantis:hæc autem eſt ratione cor/
poris & reliquorum exteriorum bonorum.Inſinuat ſiquidem apoſtolus per hæc ꝙ gloriatio iuſtifica/
torum quo ad bona animę reſpicit futuram gloriam:quo ad bona vero corporis reſpicit præſentem
afflictionem.ita ꝙ non gloriãtur de bonis corporis aut exteriorum rerum,ſed de afflictionibus tam in
corpore q̃ in rebus.¶ SCIENTES.} Manifeſtat vtranq; gloriationem dupliciter:ſcilicet ex p̃te ſp̃us ſan
cti & ex parte filii dei.Manifeſtat autem rationem ꝙ gloriatio vtraq; non eſt vana , ſed eſt bene funda/
ta / firma & certa . Procedit vero primum declarando , artificioſo progreſſu inchoans ab afflictione
quæ eſt materia ſecundæ gloriationis:& trãſiens per ſpem quæ eſt materia primæ gloriationis:& per/
ueniens ad charitatem dei per ſpiritum ſanctum,quæ eſt ratio ſtabiliens vtranq; gloriationem . Vide
ſingula. ℞ TRIBVLATIO.pro.afflictio/patientiã operatur.} Intellige materialiter & occaſionali/
ter.afflictio enim materia eſt patientiæ & eſt occaſio vt patientiæ virtus exerceatur : ſicut copia rerum
eſt materia liberalitatis & occaſio exercendæ liberalitatis. PATIENTIA autem probationem. vt cau
ſa effectum.Siue probatio ſumatur pro experimentum facere,ſiue pro illius termino / qui eſt laudatio
ſeu commendatio.Patientia ſiquidem vtrunq; efficit.nam et experimentum facit animi patientis , &
probatum ſeu laudatum reddit animum ſufferentem. PROBATIO vero ſpem.} occaſionaliter con/
fortando & augendo ſpem.probatus enim animus/& roboratur & augetur in ſpe gloriæ dei. SPES au
tem non confundit .pro.non pudefacit.} hoc eſt non afficit hominem verecundia/non facit vt pu/
deat hominem ſuę ſpei.Ad hoc enim tendit vis progreſſus.nam diligenter intuenti/artificioſe paulus
reduxit vtranq; gloriationem ad ſpem.Et de ipſa dicit ꝙ non facit hominem pudere/proculdubio ſuæ
ſpei. QVIA charitas.pro. dilectio/dei diffuſa .pro. effuſa/eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum
qui datus eſt nobis.} Efficeret ſpes vt puderet nos ſpei quam habemus de gloria/niſi haberemus fir/
mitatem noſtræ ſpei.Huiuſmodi autem firmitas vt poſſimus aſſequi gloriam dei/pendet ex amore dei
erga nos.certum eſt enim ꝙ deus poteſt & ſcit communicare gloriam ſuam nobis:ſed in hoc pẽdet to/
tum an velit illam nobis:quod eſt amare nos ad illam.Et propterea ſolidum ſpei fundamentum ex di/
lectione dei erga nos manifeſtat:dicendo quia dilectio dei . Et quoniam dilectio dei erga nos / diſtin/
guitur ſm genera bonorum quæ nobis vult deus(alia eſt enim dilectio qua vult deus nobis bona na/
turalia/& alia qua vult nobis bona ſupernaturalis gratiæ & beatitudinis)ideo ad differẽtiam dilectio/
nis diuinę qua condita ſunt corda noſtra/ſubiungit.effuſa eſt in cordibus noſtris/hoc eſt largiter colla/
ta eſt ſm ſuos effectus & ſimilitudinem ,in cordibus noſtris/in intimis animarum noſtrarum . Et mo/
dum effuſionis ſubiungit:dicendo per ſpiritum ſanctum/non per ſpiritum naturæ . Et ne ambiguum
quid aut opinatum ſuſpiceris/ſubiungit qui datus eſt nobis.acceperat ſiquidem paulus (ſicut & alii
apoſtoli & iuſtificati perſeuerantes in principio eccleſiæ) ſpiritum ſanctum cum tanta donorum ſu/
pernaturalium affluentia, vt experirentur in ſeipſis dilectionem dei effuſam in propriis cordibus/tum
in multis donis ſupernaturalibus/tum in præcipuo dono ſimilitudinis dilectionis dei:hoc eſt dilectio/
nis eorum erga deum.Vnde patet ꝙ primum fundamentum ſpei explicat dilectionem dei erga nos/
large effuſam in nobis per ſpiritum ſanctum habitantẽ in nobis.in quo clauditur reciproca dilectio
noſtra erga deum tanq̃ pars effuſionis.

VT QVID enim chriſtus quum adhuc infirmi eſſemus .} Dictio interpretata vt quid/anceps eſt ad
adhuc vel etiam ſeu præterea.Et quod dicitur quum adhuc infirmi eſſemus , verbum verbo reddendo/
legendum eſt exiſtentibus nobis infirmis.Quo fit vt varia ſit textus interpretatio:dum quidam legũt/
adhuc enim chriſtus exiſtentibus nobis infirmis.Et referunt illud adhuc ad participium exiſtentibus.
ita ꝙ ſenſus eſt/quia chriſtus exiſtentibus adhuc nobis infirmis.Alii autem legunt.præterea ſeu etiam
ſeu amplius enim chriſtus exiſtentibus nobis infirmis . Et eſt ſenſus.præter hoc quod diximus de dile
ctione dei erga nos per ſpiritum ſanctum / ſubeſt alia ratio : quia chriſtus exiſtentibus nobis infir/
mis &c̃. Vſitata dicitur dictio hæc in hoc vltimo ſenſu / quum continuatur ratio rationi.quemad/
modum ſcriptores latini vtuntur præterea ſeu amplius ſeu etiam.Et ſenſu meo ſatis quadrat huic lo/
co.addit enim ad idem rationem ex parte chriſti/rationi dictæ ex parte ſpiritus ſancti.Clarior tamen le
ctio eſſet ſi legeretur præterea quia chriſtus exiſtentibus nobis infirmis: hoc eſt impotentibus (pro/
culdubio ſm animam) ad opera ſalutis. SECVNDVM tempus .} Dictio interpretata tempus,
plus ſignificat q̃ tempus . ſignificat enim tempus opportunum ; eo modo quo dicimus de aliquo

qui quum oportuit tũ aduenit/ꝙ venit in tẽpore:ſignificantes ꝙ venit tẽpore congruo / tempore quo oportuit. Intendit.n.& ſignificat paulus ꝙ chrs tpe congruo/tpe quo oportuit(ita ꝙ nec tardauit nec præuenit)redemit nos morte ſua. PRO impiis mortuus eſt.℈ Collige tres conditiones.prima eſt indigentiæ humanæ/ſignificatę per infirmitatem:ſecunda eſt congruitas temporis: & tertia eſt impietas hominum.Et appellantur homines impii impietate verſus cœleſtem patrẽ & patriam. VIX enim pro iuſto qs moriẽ.pro.morietur.℈ Librat paulus pro impiis/ex eo ꝙ raros inuenitur qui moriatur pro iuſto.& ſi raros aut nullus inuenitur qui moriatur pro iuſto,conſequens eſt vt nullus inueniatur qui moriatur pro impio. NAM PRO bono forſitan quis audeat.pro. audet/mori.℈ Vniuerſus iſte ſermo intra latitudinem mortis voluntariæ ſubeundæ pro altero homine/ intelligendus eſt. Ita ꝙ duabus conditionibus vallatur. Altera eſt vt quis eligat mori.& hoc ad differentiam præliantium. præliantes enim non eligunt mori,ſed pugnant vt vincant/mallentes euadere ſi poſſent. Altera eſt vt eligatur mors pro altero/hoc eſt ſalute alterius.propterea enim dicit ꝙ raros aut nullus eſt qui pro iuſto moriatur.pro bono autem/hoc eſt pro viro autem non ſolum iuſto ſed etiã ſupererogationis bonis prædito, forſitan inuenietur aliquis audens eligere mortem.verbi gratia pro ſaluando elia forte inuentus fuiſſet eligens mori/ſed pro ſaluando homine quocunꝙ iuſto vix inuenietur qui eliget mortem.Et in hoc commendatur chriſtus qui elegit mori,non pro bono nec pro iuſto/ſed pro ipiis. ¶COMMENDAT autem charitatem ſuam deus in nobis.pro.in nos.℈ Vim rationis intentę / narrato facto chriſti explicat ꝙ hac etiam alia via dilectionem ſuam erga nos deus commendat. In priore ſiquidem ratione declarata eſt charitas dei erga nos penes itima in nobis:in hac autem ratione declaratur penes extrinſeca,qualis eſt mors chriſti. QVONIAM quum adhuc peccatores eſſemus ẽm tempus chriſtus pro nobis mortuus eſt.℈ Manifeſta eſt charitas hæc:& manifeſtata amplius ex dictis.Et ſuperfluunt illę duæ dictiones ẽm tempus. MVLTO igitur magis nunc iuſtificati in ſanguine ipſius.℈ Ecce alterum fundamentum ſpei/ſatis clare deductum in litera.Ad ſpem enim ſpectat quod dicitur. SALVI erimus ab ira.℈ hoc eſt a vidicta vltimi iudicii. PER ipſum.Si enim quum inimici eſſemus/reconciliati ſumus deo per mortem filii eius,multo magis reconciliati/ſalui erimus in vita ipſius.℈ Collige prudens lector quattuor nomina humani generis in hac ratione.appellanẽ ſiquidem infirmi/contra potentiam: impii/cõtra bonã voluntatẽ:peccatores/contra rectitudinẽ mentis:& inimici contra ſtatum in quo cõditi ſunt.Et multiplicat argumenta.nam vbi prius argumentatus eſt ex contrarietate qualitatum noſtrarum(penes hæc ꝙ ſi pro infirmis/impiis / peccatoribus ac inimicis &c̃.)modo colligendo arguit ex contrarietate mortis & vitę ipſius chriſti:ꝙ ſi mors chriſti tantum valuit pro inimicis / multo magis vita chriſti qui reſurrexit valebit pro iam reconciliatis ad ſalutem ęternam quam ſperant.Hoc eſt enim ſolidum ſpei noſtrę fundamẽtum. ¶NON ſolum autem.℈ Reſpectu duplicis gloriationis antedictę & fundatę dicit non ſolum.intendens ſiquidem adiungere quartum bonum quod iuſtificati ex fide habent/continuat dicendo non ſolum autem:ſcilicet gloriamur in tribulationibus. SED ET gloriamur in deo.℈ Tertia hęc eſt gloriatio.Ita ꝙ primũ bonum proueniens iuſtificatis eſt pax ad deum. & huic adiungitur triplex gloriatio.prima in ſpe gloriæ dei:ſecunda in afflictionibus: & tertia in deo. Et per hæc conſtituunẽ quattuor bona iuſtificatorum/per quę euangelium potentia dei eſt ad ſalutem efficiendam.Tantum autem differt gloriatio in ſpe gloriæ dei a gloriatione in deo,q̃tum differt gloria dei a deo/q̃tum diſtat effectus a cauſa.nam quam ſperamus gloriam dei effectus dei eſt:vtpote ipſa cœleſtis patriæ beatitudo.gloriantur autem iuſtificati non ſolum ratione ſperatę beatitudinis,ſed ratione ipſius dei(in quo totius ſalutis ſumma conſiſtit)q eſt pro ipſis. Ex his talibus tamꝙ magnis bonis iuſtificatorum apparet ꝙ de effectibus iuſtificationis non qualitercũꝙ ſed(ſi dicere licet)in ſummo paulus loquitur.Hi enim effectus non ſunt proprie loquendo in omnibus iuſtificatis/vt patet: ſed quantum eſt ex parte iuſtificationis,ſunt in omnibus iuſtificatis ſtantibus(hoc eſt perſeuerãtibus)niſi impedimentum ipſimet ponant.Propter quod ſignificãter dixit in qua ſtetimus:vt ſcilicet ſignificaret iuſtificatos perſeuerantes,non qualitercũꝙ ſed ſicut ipſe paulus & ſibi ſimiles perſeuerabãt.ad hoc enim in prima perſona loquitur connumerans ſe aliis iuſtificatis ſtantibus habentibus huiuſmodi dona:vt pretactum eſt. PER dominum noſtrum ieſum chriſtum.℈ Idem mediator in hac vltima gloriatione deſcribitur:quia ipſe eſt ratio ꝙ gloriemur in deo. PER QVEM nunc.℈ Tempus demonſtratur noui teſtamenti. RECONCILIATIONEM accepimus.℈ de ſtatu inimicitię in ſtatũ pacis mutati. PROPTEREA ſicut per vnum hominem .℈ Hic incipit tractare prædicta quattuor bona iuſtificatorum:inchoans a pace. Vnde dicit propterea/hoc eſt propter hanc reconciliationem quam accepimus faciendam. reconciliationis ſiquidem terminus pax eſt. Et quum pax ſignificet non actionem aut paſſionem/ſed bonum tranquilli ſtatus, intendit apoſtolus deſcribere pacem iuſtificatorum a ſtatu contrario(hoc eſt à ſtatu peccati)& aperire iuſtificatos cõſecutos ſtatũ pacis p ieſum chriſtum a ſtatu peccati/tali ordine.Primo.n.oſtendit liberatos eſſe a peccato/deinde ab augmento peccati/poſtea ab extriſeca occaſiõe augẽdi peccatũ q̃ eſt lex moyſi,& demũ a lege peccati/quis nõ ex parte carnis: vt ſic patefaciat a cõtrario quãtũ bonũ aſſequunẽ iuſtificati. Declarat itaꝙ cõem hoĩum ſtatũ in pctõ

aſſumendo vnam ſimilitudinem cuius altera pars differtur/adeo ꝙ videtur textus mancus. non tamen eſt mancus:ſed inchoata ſimilitudine proſequitur hoc membrum / vſquequo reſumendo hoc membrum explicet aliud membrum ſimilitudinis,ibi igitur ſicut per vnius delictum. Maneat ergo ſuſpenſum in mente lectoris aduerbium ſicut/quantum ad id in quo tenet ſimilitudo:& interim aduertat eruditus lector paulū excludere ea in quibus nō tenet ſimilitudo.Quod vt clarius penetres/ſimilitudo itē ta eſt inter delictum primi hominis & iuſtitiam chriſti : & anteq̄ declaret penes quid verificetur ſicut/ excludit duo in quibus non verificatur ſicut.& propterea mancus apparet ſermo : qui in veritate non eſt mancus, ſed ſuſpenſus propter dictas excluſiones medias. Et dicit per vnum hominem (ſcilicet adam) quum tamen duo fuerint homines,primi parentes ſcilicet eua & adam:quia pro nihilo ſupputat mulierem.vt hinc intelligamus ꝙ ſi adā non peccaſſet/q̄uis eua peccaſſet non fuiſſet propterea infectum genus humanum. PECCATVM in hunc mundum intrauit.} Superfluit hunc. Certum eſt ꝙ de peccato adæ eſt ſermo.Quod quum fuerit ſimul actuale ac originale, vtroq; modo vtitur illo in hoc loco paulus. dicendo enim per vnum hominem intraſſe peccatum / quatenus originale eſt tractat:nam actuale prius per euam/& prius per diabolum intrauerat. ET PER peccatum mors.} In geneſi clare habetur.in quacunq; die comederis/morte morieris : hoc eſt neceſſitatem moriendi incurres.Et ſic per peccatum ſecuta eſt pœna mortis. Et ex hac pœna iterum apparet ꝙ de peccato adæ quatenus originali/eſt ſermo. nam pœna mortis inflicta ei pro tota poſteritate/teſtatur peccatum cuius eſt pœna ip̄utari ei & toti poſteritati. ET ITA in omnes homines mors pertranſiit.} Non ſuffecit paulo dixiſſe hæc duo (ſcilicet peccatum & mortem)per vnum hominem intraſſe in mūdum : ſed ne ſuſpicareris intraſſe quidem hæc in mundum ſed non ſparſa in omnes, adiunxit ꝙ ſic non ſolum intrauerunt hæc in mundum ſed in omnes homines. Et hoc retrogrado ordine ſubiungit : inchoando ſcilicet à morte,dum dicit.& ita in omnes homines mors pertranſiit. Subſequenter vero redit ad peccatum : dicendo. IN QVO omnes peccauerūt}. Dictio græca interpretata in/anceps eſt ad propter vel in.Et propterea vtroq; modo poteſt legi:vel propter quod omnes peccauerunt/vel in quo omnes peccauerunt.Et ſi legitur in quo,ſcito ꝙ coniunctio harum dictionum in græco parit ſenſum quodammodo vnius aduerbii ſeu coniunctionis.Ita ꝙ idem eſt ſenſus legendo propter quod & in quo.Teſtis affertur cicero/qui has iunctas dictiones interpretatur in eo ꝙ.Et hic ſenſus aptiſſime quadrat contextui & vero ſenſui.nam ſignificatur mortem pertranſiſſe in omnes in eo ꝙ omnes peccauerunt / hoc eſt propter hoc ꝙ omnes peccauerūt.Ita ꝙ ſignificatur mors cōmunis omnibus ratione peccati communis oībus:ne intelligeres mortis quidem pœnam cōem oībus/peccatū autē non cōe oībus.Non ſic vult intelligi paulus:ſed pœnam mortis cōmunem oībus ratione peccati cōis omnibus.

VSQVE ad legem enim.} Declarata communitate tam peccati q̄ mortis/ ſubiungit diuerſos ſtatus vtriuſq; in mundo.Alter eſt ab adam vſq; ad moyſen:alter poſtea. Et quanuis vtrunq; ſtatum ſimul patefaciat/pro quanto manifeſtato vno manifeſtatur ex conſequenti alter, directe tamen & explicite modo proſequitur ſtatum ante legem:poſtea autem proſequetur ſtatum ſub lege/ ibi lex autem.

¶Ratio autem quare paulus proponit non ſolum peccatum primi hominis ſed diuerſos illius ſtatus/eſt duplex.Altera eſt vt hinc patefaciat per gratiam chriſti liberari homines non ſolum a peccato: ſed ab abundantia peccati quæ fuit ſub lege.altera eſt vt hinc occaſionem habeat patefaciendi ꝙ gratia chriſti ſicut liberat ab abundantia peccati ita liberat a iugo legis quæ eſt occaſio augmenti peccati.Differentia itaq; implicite & ex conſequēti hic prælibata eſt duplex.& quo ad peccatum quidem differentia conſiſtit penes imputationem & non imputationem/non penes eſſe.Et propterea dicit ꝙ vſq; ad legem/quod comprehendit tempus primi ſtatus. PECCATVM erat in mundo.}. Ita ꝙ moyſes qui tradidit hoc peccatū in geneſi/non finxit hoc peccatum,ſed erat ſparſum in mundo ita ante legem ſicut poſt legem extenſum eſt : & in hoc non eſt differentia. PECCATVM autem non imputabatur quum lex non eſſet.pro.peccatum autem non imputatur lege non exiſtente.} Ecce differentia ex communi ratione legis declarata. Commune eſt omni loco ac omni tempori ꝙ non exiſtente lege/cuius eſt punire,peccatum non imputatur ad pœnam:& propterea habetur iſta differentia in propoſito ꝙ non exiſtente lege moyſi / peccatum quod erat in mundo commune omnibus non imputabatur ad pœnam.minus dicit:quia nec cognoſcebatur.Adueniente autem lege moyſi/peccatum quod erat in mundo imputatum eſt ad pœnam : declarante hoc lege. eſt enim ſermo de imputatione humana. SED REGNAVIT mors ab adam vſq; ad moyſen.} Ecce differentia quo ad mortem .Et conſiſtit in hoc ꝙ ab adam vſq; ad moyſen mors regnauit,poſtea vero habita eſt pœna. Ita ꝙ mors non reputabatur pœna peccati,ſed velut habēs regnū iure naturæ in oēs.adueniente aūt lege moyſi cognita & habita eſt pœna peccati cōis humano generi. ETIAM in eos qui nō peccauerunt in ſimilitudinem.pro. in ſimilitudine/præuaricationis adæ.} Ad clare explicādum cōitatem pc̄ti in oībus abſq; exceptione tam paruulorum q̄ iuſtorum dicit ēt in eos qui non peccauerunt in ſimilitudine præuaricationis adæ. Paruuli.n.etſi pc̄tm̄ hn̄t,nō tn̄ peccauerūt ſili trāſgreſſiōe trāſgreſſiōi adæ:qm̄ nūq̄ peccauerūt actualiter.Iuſti quoq; etſi peccauerunt ēt actualiter,non tn̄ peccauerunt ſimili tranſgreſſione tranſgreſſioni

adæ:vtpote qui nunq̃ tranſgreſſi ſunt actuali peccato præceptũ dei:qualis tamẽ fuit tranſgreſſio adæ. nam diuinum præceptũ ſibi factum tranſgreſſus eſt. QVI EST forma futuri.} Græca dictio anceps eſt ad futurũ in maſculino vel neutro genere:ſicut & latina. Et propterea põt eſſe ſenſus duplex. Alter eſt. qui eſt typus ſeu figura futuri adæ/hoc eſt chriſti. inchoata ſiquidẽ eſt ſimilitudo ſicut per vnum hominem &c̃. Et tenet figuratio penes hoc ꝙ adam fuit pater peccati & mortis/chriſtus autẽ pater iuſtitiæ & vitæ. Alter eſt. adam eſt typus/hoc eſt velut forma exemplaris/futuri peccati:qm̃ ab eo deductũ eſt peccatum totius humani generis velut a typo exprimiť forma. Vtrũꝗ eſt verum:elige lector ſenſum quẽ vis. In vtroꝗ tamẽ ſenſu futurum dicitur reſpectiue non ad tempus pauli ſed adæ.

SED NON ſicut delictum ita & donum.} Anteq̃(vt dictum eſt)explicet ſimilitudinẽ, excludit ſimilitudinem quo ad vtrũꝗ. ſ. & quo ad peccatũ & quo ad mortem. Et prima diſſimilitudo cõſiſtit referendo hinc peccatum adæ ad limitatã poenam(.ſ. mortem)inde vero referendo gratiã chriſti ex gratia dei ad exuberandum in donum:vt intelligamus longe diſſimile eſſe donũ per chriſtum collatũ humano generi/morti illatæ humano generi per delictum adæ:quoniã mors certa quædã poena eſt, donum autẽ chriſti ĩmenſum eſt. Et ad hoc inferuntur cauſę tantę redundantię duę. altera principalis. ſ. gratia dei. altera inſtrumentalis. ſ. gratia ieſu chriſti hominis. ❡ Vide ſingula. Sed non ſicut delictũ. Nota aduerbiũ ſicut: quoniam diſſimilitudo explicatur penes modũ. Ita & donum:ſupple chriſti. ❡ SI ENIM vnius delicto multi mortui ſunt.} Ecce modus quo delictũ infert mortem:ꝙ. ſ. delictũ vnius(adæ)tam potens fuit ꝙ conſtituit mortuos multos:multitudinẽ. ſ. humani generis. MVLTO magis.} Ecce principium diſſimilitudinis multo maiori potentia. GRATIA dei & donum.} E regione mortis ponit hęc duo/gratiam dei & donum:ad cõprehendendum omnia tam extrinſeca q̃ intrinſeca beneficia diuina collata humano generi per chriſtum. IN GRATIA vnius hominis ieſu chriſti.} Contra delictũ vnius hominis(.ſ. adę)locat gratiã vnius hominis ieſu chriſti:vt quãto potentior eſt gratia delicto/quãto excellentior eſt chriſtus adam, tanto clarior appareat diſſimilitudo. IN PLVRES. pro. in multos.} Nulla ſignificatur differentia penes multitudinẽ hominum:quoniã hinc & inde deſcribuntur multi. ABVNDAVIT. pro. exuberauit. Et non ſicut per vnum peccatũ/ita & donum.} Interpretes addiderunt aduerbium & coniunctionẽ. ſ. ita &. Et neſcio quo errore legitur peccatũ/pro qui peccauit. Legendum itaꝗ eſt ſic. ET NON ſicut per vnum qui peccauit/donum.} Et eſt ſenſus. & donũ non eſt ſicut per vnum qui peccauit. Altera ſimilitudo excluditur. Et cõſiſtit diſſimilitudo in hoc/ꝙ peccatũ adæ vnius meruit diuinum iudicium in cõdemnationẽ:donum autẽ chriſti multis reſpondet delictis in iuſtificationẽ. Intendit enim magnificare donum chriſti ex hoc ꝙ reſpõdet ſufficienter innumerabili multitudini delictorũ humani generis:condẽnatio autem adæ/vnius tantũ hominis delicto reſpondet. Vnde & dicit. NAM iudicium quidem.} diuinum ſcriptũ in geneſi contra adam. EX vno.} ſcilicet peccante. IN condẽnationem.} ibi latam. GRATIA. pro. donum.} ſupple chriſti. AVTEM ex multis delictis.} ex multitudine delictoꝝ humani generis. IN iuſtificationẽ.} multitudinis hoĩum. ❡ SI ENIM vnius delicto mors regnauit per vnum.} Tanq̃ colligens vtranꝗ diſſimilitudinẽ ad amplius explicandum & adiungendum/format argumentũ:ꝙ ſi vnius delicto mors regnauit per vnum. MVLTO magis abundantiã pro. exuberantiam/gratię.} proculdubio diuinæ. ET DONATIONIS & iuſtitiæ. pro. & doni iuſtitiæ/ accipientes.} Dicit doni iuſtitiæ contra peccatũ diffuſum per vnum. IN VITA regnabunt.} contra regnum mortis. PER VNVM ieſum chriſtum.} contra vnum adam.

IGITVR ſicut per vnius delictum.} Declaratis diſſimilitudinibus reſumit inchoatã ſimilitudinem vt integret illam. IN OMNES homines.} Ecce vis ſimilitudinis ꝙ delictũ adę fuit delictum in oẽs homines ſuapte natura redundans:quoniã peccauit q̃uis vnus, tamen vt caput naturę humanę. Quod autẽ dicit in omnes homines/intellige puros homines:ad differentiã illius qui homo & deus ſimul eſt. IN cõdemnationem.} Vtrunꝗ dicit:& ꝙ delictũ adæ fuit in omnes homines/& ꝙ fuit in cõdemnationẽ. vt explicet amboꝝ cõmunitatem. ſ. delicti & cõdemnationis/hoc eſt poenæ. SIC ET per vnius iuſtitiã. pro iuſtificationem.} Declarat ſimilitudinẽ proportionalẽ, e regione delicti vnius hominis locans iuſtificationem etiã vnius ꝓculdubio ieſu chriſti. IN OMNES homines.} Suapte natura iuſtificatio chriſti in cruce fuit in omnes homines:quoniã ipſe eſt caput totius eccleſię a principio mundi vſꝗ ad finẽ. & propterea meritum ipſius eſt ſuapte natura meritũ omnium quãtum ad ſufficientiã. IN iuſtificationẽ vitæ.} E regione cõdemnationis ponit non vitam ſed iuſtificationẽ vitæ:quoniã in hoc tempore per meritum chriſti non cõſequimur vitam corporis ſed iuſtificationẽ vitæ/ſed iuſtificationẽ vitalem etiam ſm corpus in futuro ſęculo. SICVT enim per inobedientiã vnius hominis.} Explicat ſimilitudinem a ſpecie peccati. & quod totiens delictũ adę nominauit/mõ ſpeciem delicti patefacit fuiſſe inobedientiã. Et apte inobedientia appellatur peccatũ adę, quoniã non fuit peccatum ex obiecto ſeu materia. Comeſtio enim illa fuit non ex ſe mala, ſed quia ꝓhibita. & ꝓpterea inobedientię aſcribitur. PECCATORES conſtituti ſunt. pro. ſumus/multi.} Non ſolũ explicat ſpeciẽ delicti adę, ſed etiam explicat modum quo delictum illud imputatur reliquis:dicendo ꝙ ſumus cõſtituti peccatores. vt abſꝗ vlla ambiguitate intelligamus nõ ſolum poenam peccati/ſed peccatũ ipſum omnes nos incurriſſe per inobedientiã vnius.

Vbi clariſſime explicatur peccatum originale.dicendo enim ꝙ per inobedientiam vnius ſumus conſtituti peccatores,apertiſſime ſignificat ꝙ per illam inobedientiã concępti ſumus peccatores.Dicendo ſiquidem cõſtituti ſumus/manifeſtat ꝙ ſine operibus noſtris cõſtituti ſumus peccatores per illius inobedientiam:quod eſt omnes nos habere peccatũ originale.vnde & cõmemorauit ſeipſum paulus in hoc multitudini humanę. ITA ET per vnius obeditionẽ.pro.obedientiam.} proculdubio qua factus eſt obediens vſq; ad mortẽ mortem aũt crucis. IVSTI conſtituentur multi.} etiam ſine ꝓpriis operibus: vt patet in baptiſmo.Ita ꝙ ſicut per hoc ꝙ homines generanẽ ab adam cõſtituuntur peccatores,ita per hoc ꝙ generantur a chriſto per baptiſmum cõſtituuntur iuſti.¶Et ex hac pauli doctrina habes non ſolum peccatum originale cõmune omnibus hominibus,ſed etiam iuſtitiam chriſti cõmunem omnibus hominibus:ac per hoc infantibus.alioquin potentius eſſet peccatum adę iuſtitia chriſti:quia illud extenderet ſe ad infantes/& iuſtitia chriſti non ſe extenderet ad illos.cuius oppoſitum paulus docet aperte. Et hęc nota pro baptiſmo infantum.

LEX AVTEM ſubintrauit.} Verbum verbo reddendo legendũ eſſet/lex autẽ præteraduenit. Intendit enim & ſignificat malam cõditionem aduentus legis.malam autẽ dico/hoc eſt pręter intentionẽ.Lex ſiquidem q̄uis ſancta & ex intentione data a deo ad bonum,quo ad illum tamen effectum ſubiunctũ(.ſ. abundantiam peccati)aduenit pręter intentionẽ:quoniam non ad hoc dedit eam legiſlator vt abũdaret peccatum. Et ꝓpterea paulus intẽdens tractare de lege quo ad hunc effectũ,formaliſſime locutus eſt/dicens.lex autẽ pręteraduenit.Continuatur itaq; hęc particula ſuperiori particulæ qua dictũ eſt/vſq; ad legem enim peccatũ erat in mundo.ibi enim cœpit paulus tractare diuerſos ſtatus peccati.ſ.ante legẽ & ſub lege.& declarato ibidem ſtatu peccati ante legẽ, poſt ꝓſecutas diſſimilitudines & ſimilitudines peruenit ad alterum mẽbrum ſtatus peccati.ſ.ſub lege. VT ABVNDARET delictum.} Ecce effectus p̃ter intentionem/ecce ſtatus peccati ſub lege.Abundaret autẽ fructificando.delictum enim originale abundauit plus fructificãdo ſub lege:vt inferius paulus declarabit.¶VBI AVTEM abundauit delictũ/ſuperabundauit & gratia.} Superfluit &.Ecce ratio quare apoſtolus tractauit diuerſos ſtatus peccati:ante legem & ſub lege. Quia enim tractat de peccato vt a quo per chriſtũ liberati ſumus,par fuit vt mõſtraret ꝙ ſumus liberati & a peccato & ab augmento ſeu abundantia peccati.& ꝓpterea oportuit ſtatũ peccati ante legem & ſtatum abundantię peccati ſub lege patefacere:vt ſicut ex ſtatu peccati manifeſtauit gratiam chriſti/ita ex ſtatu abundantię peccati manifeſtet ſuperabundantẽ gratiam chriſti. VT SICVT regnauit peccatũ in morte.pro.in mortẽ.} Aduerte ꝙ in ſtatu ante legem dixerat/regnauit mors:modo in ſtatu ſub lege/dicit regnauit peccatũ in mortem. Nam tunc peccatũ non cognoſcebaẽ/& mors quaſi regnans reputabatur:ſub lege autẽ cognitis peccato & mortis pœna/non regnauit mors ſed exiſtimata eſt pœna.regnauit tamen peccatũ:quia abundauit peccatũ.& regnauit in mortem:q̃a regnauit ad multiplicandam mortẽ/adiungendo mortẽ animæ morti corporis. ITA ET gratia regnet per iuſtitiam.} E regione ad regnũ peccati abundantis ſub lege locat gratiã contra legem & iuſtitiã contra peccatum. vt etiam intelligas nõ ſic abundare gratiam vt excludat iuſtitiam:ſed ſic vt regnet in hominibus noui teſtamenti per iuſtitiam fidei. IN VITAM æternam.} Hinc apparet ꝙ intendit æternã mortem quũ dixit regnauit peccatum in mortem.non enim gratia regnat in perpetuitatẽ præſentis vitæ, ſed in vitam illam quæ ex ſe eſt æterna. PER IESVM chriſtum.} Ecce mediator per quem ſuperabundat gratia & regnat in vitam æternam.

CAPVT .VI.

QVID ERGO dicemus.} Duo ſimul officia exercet paulus.nam & efficaciam doni chriſti reſpectu peccati q̄uis abundantis explicat:& ſolicitus eſt ad excludendã calũniam imponentium ei ꝙ doceret facienda mala vt venirent bona.vnde & hinc occaſionẽ accipit cõtinuandi textum. Dixerat enim ꝙ vbi abundauit delictum/ſupabundauit gratia.& poterat quiſpiã ex hoc bono fructu & fine(.ſ.vt abundaret gratia)licentiã accipere multiplicandi peccata vt abũdaret gratia.Hanc itaq; licentiam excludens/ſubdit quid ergo dicemus. MANEBIMVS in peccato vt gratia abundet?} Hęc eſt licentia. Vbi nota ꝙ manere in peccato & multiplicare peccatũ/pro eodem vtitur: quoniam mutuo ſe inferunt.Patet autẽ ꝙ pro eodem vtitur:quoniã quod prius dixerat abũdare peccatum/modo appellat manere in peccato.& hinc habes ꝙ hęc duo inuicẽ ſe inferunt. ABSIT.} Horrentis eſt. QVI enim.} Superfluit enim. MORTVI ſumus peccato.} Datiui caſus eſt peccato/tam hic q̃ inferius vbi millies repetitur ſimilis ſermo variis verbis.Rationẽ reddit duplicẽ ex ipſa abundantia gratię ꝙ non eſt manendũ in peccato.Ita ꝙ intendit patefacere ꝙ repugnat rationi ſeu cauſę abundantiæ gratiæ manere in peccato.Propter quod aſſumit duos effectus abundantis gratię cũ ſuis cauſis:ex quibus format duas rationes. Alter eſt ꝙ nos mortui ſumus peccato. Et penes hunc effectũ primo ꝓcedit: intendens ꝙ ſicut chriſtus mortuus eſt vitæ mortali &c̃.ita percipientes abundantẽ gratiam ex morte chriſti/mortui ſunt peccato. Mortuus enim alicui, non viuit amplius illi/non ſentit illi/non fructificat illi:ac per hoc mortui peccato dicuntur & ſunt qui non fructificant peccato,qui vita ſubiecta rõni non viuunt peccato. QVOMODO adhuc viuemus in illo?} Optimum argumentũ conſequẽter ad mortẽ.

Sicut enim mortuus non redit ad vitam priſtinã, ita mortuus peccato non debet amplius viuere pec/
cato: alioquin nõ vere mortuus ẽ aut nõ vere officium mortui exequit̃. ¶ AN IGNORATIS fratres.}
Superfluit fratres. Declarat aſſumptũ. ſ. ꝙ mortui ſumus peccato. ꝙ QVICVNQVE baptizati ſumus
in chriſtum ieſum.} Ad differentiã baptiſmi ioãnis dicit in chriſtum ieſum. Et affert baptiſmũ ad pro/
bandum ꝙ mortui ſumus peccato: vt intelligamus in baptiſmo cõferri abundantiã gratiæ tantam vt
moriamur peccato. IN MORTEM ipſius baptizati ſumus.} Grçcus textus anceps eſt tam hic q̃ infe
rius ad in morte vel in mortẽ. Sed hic nihil refert: qm̃ & in ſimilitudine mortis chriſti & in virtute mor/
tis chriſti baptizati ſumus. CONSEPVLTI enim ſumus cum illo per baptiſmũ in morte.} ſeu mortẽ.
Ex ſepultura declarat mortẽ, ex ritu baptizandi: quia. ſ. qui baptizatur ſub aqua ponitur: ac per hoc ſimi
litudinem gerit eius qui ſepelitur, qui ſub terra ponitur. Quia itaqꝫ ſepeliri non eſt niſi mortuoꝝ, ex hoc
ipſo ꝙ in baptiſmo ſepelimur aſſimilamur chriſto ſepulto, ſeu quũ ſepultus eſt. hoc enim ſignificat cõſe/
pulti enim ſumus cum illo per baptiſmũ. Quod autẽ addit in morte ſeu mortẽ, vel ſimilitudinẽ explicat
ꝙ ſepulti ſumus tanq̃ cõmortui: vel vim baptiſmi explicat ꝙ eſt in mortẽ peccato, hoc eſt ꝙ facit nos
mortuos peccato. Quẽ ſenſum accuſatiuus caſus ſonat. ſ. in mortẽ. vt intelligamus baptiſmũ non prç/
ſupponere nos mortuos peccato, ſed efficere nos mortuos peccato: & in hoc eſſe diſſimilitudinem inter
mortem & ſepulturã noſtram, & mortem & ſepulturã chriſti. chriſtus. n. prius mortuus eſt & deinde ſepul
tus: nos autẽ dum baptizamur in morte chriſti, ſepelimur in mortem: hoc eſt dum ſepelimur reddimur
mortui peccato. Et hic videt̃ ſenſus directe intentus a paulo. ¶ VT QVOMODO chriſtus ſurrexit a mor
tuis per gloriam patris.} Declarato modo quo mortui ſumus peccato, declarat ſequelam debiti nõ vi/
uendi poſthac in peccato. Declarat autẽ proſequendo aſſimilationẽ ad chriſtum. vt q̃ño chriſtus ex ſe/
pulchro ſurrexit nõ ad priſtinç vitç cõditiones ſed per gloriã patris: hoc eſt per glorioſam & ad glorio/
ſam vitam. prior enim vita chriſti fuit vita per infirmitatẽ carnis inter ignominias & vilitates multas:
de ſepulchro autẽ ſurrexit, hoc eſt ad vitam venit, non per infirmitatẽ carnis exigẽdam ſed per patris glo
riam perſeueraturã. tangendo enim cauſam, deſcribit cõditiones vitç glorioſç. ITA ET nos in nouita/
te vitç ambulemus.} Vita chriſti glorioſa in quã ſurrexit, noua vita fuit. Et ꝓpterea paulus nõ dicit ita
& in glorioſa vita ambulemus: ſed ſobrie moderatus eſt ſimilitudinẽ non quo ad gloriam ſed quo ad no
uitatem imitandã: vt qui non poſſumus imitari gloriam vitç chriſti imitemur nouitatẽ. SI ENIM cõ/
plantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius.} Ordo literç eſt. ſi enim facti ſumus cõplantati ſimilitu/
dini mortis eius. Et cõplantati non eſt participium, ſed vim habet nominis verbalis. Et intendit paulus
aperire facultatẽ eius quod ĩmediate dixerat, in nouitate vitç ambulemus. Et quoniã ambulare in vita
noua, proficere eſt in vita gratiç, ideo nouam metaphorã aſſumpſit ſignificantẽ huiuſmodi profectum.
aſſumpſit autẽ metaphoram cõplantatarum arboꝝ: tanq̃ mors chriſti ſit vna arbor &, eiuſdẽ reſurrectio
ſit altera arbor. Et intendit ac dicit ꝙ ſi facti ſumus tanq̃ cõplantati chriſto mortuo, erimus ſimul com/
plantati chriſto reſurgenti. Et quoniã cõplantationis ſimilitudo ſi ad cõplantationem proprie ſpectetur
minus congruit ꝓpoſito (nam ex hoc ꝙ vna arbor ſimul plantatur alteri, vim ex altera non trahit) ideo
cõplantatio pro inſitione hic poſita intelligitur. Transfertur enim apud grçcos vocabulũ hoc ad ſigni/
ficandum inſitionẽ, ea ratione quia quod inſitum eſt arbori alteri cõplantatum eſt illi, pro quãto in ean
dem coit plantam. In cuius ſenſus ſignum non dicit cõplantati cum morte. Et quãtum ad ſenſum recte
interpretati ſunt qui pro cõplantati dixerunt inſititii. Eſt. n. ſenſus ꝙ ſi ſumus facti inſititii aſſimilatione
ad mortem chriſti erimus quoqꝫ inſititii aſſimilatione ad reſurrectionem eius: ſi habemus vim ex morte
eius velut inſiti, habebimus quoqꝫ vim ex reſurrectione eius, ſicut ramus inſitus vim habet a planta cui
eſt inſitus. SIMVL & reſurrectionis erimus.} Supple ſimilitudini cõplantati. Et hæc complantatio eſt
illa quç facultatẽ nobis p̄bet ambulandi in nouitate vitç: qm̃ prçbet facultatem ꝓficiẽdi. Cõplantatio
enim reſurrectioni chriſti, vim trahit ex chriſti reſurrectione ad vitam ſimilẽ nouç vitç chriſti.
HOC SCIENTES quia. pro. ꝙ, vetus homo noſter.} Prima ratio non manendi in peccato vt abũdet
gratia, ſumpta eſt ex hoc effectu abundantis gratiç ꝙ nos mortui ſumus peccato: hçc autẽ ſecũda ratio
ſumitur ex parte eoꝝ quç ſunt peccati. Et bene nota ꝙ non dico ex parte peccati, ſed ex parte eorum quç
ſunt peccati: qualia ſunt cõſequentia ad peccatum. ſiue ſint malæ inclinationes, ſiue reatus, ſiue quouis
alio nomine appellentur reliquiæ peccati. Et dicit ꝙ non ſolũ nos mortui ſumus peccato, ſed etiã vetus
homo noſter: hoc eſt reliquiç peccati in nobis. Quicq̃d enim ex peccato illatum eſt nobis ſm̄ animum,
totum vnico vocabulo vetuſtatẽ paulus appellauit. Et merito: quoniã vetuſtas defectus eſt, prçter intẽ/
tionem eſt, & in coordinatione mali cõtinetur: & ſm̄ veritatẽ ab antiquo peccato primi parentis nobis
ineſt. Quũ itaqꝫ dicit vetus homo noſter, animũ non ſm̄ ſubſtantiam ſed ſm̄ vetuſtatẽ ex peccato cõtra/
ctam ſignificat. SIMVL crucifixus eſt.} Aduerbiũ ſimul refertur tũ ad tp̃s quo mortui ſumus peccato,
tum prçcipue ad crucifixionẽ chriſti. ac ſi dictum fuiſſet, ſimul cum chriſto crucifixus eſt. Non dicit mor
tuus eſt ſed fixus cruci eſt: vt intelligamus ꝙ q̃uis nos mortui ſimus peccato, vetus tñ homo noſter non
eſt mortuus ſed eſt crucifixus. Et quidẽ ꝙ non ſit mortuus experimur. vnde & inferius clamabit paulus,
infœlix ego homo &c̄. Sed eſt velut fixus cruci, impeditus ab operibus vetuſtatis. Et vt hanc conditionẽ

non mortis ſed crucifixionis clarius explicaret, ſubiungit duos fructus ſeu fines huius crucifixionis. Alter eſt. VT DESTRVATVR corpus peccati.} Quantũcunq; per baptiſmũ mortui ſimus peccato ſm animam, noſtrum tamẽ corpus remanet corpus peccati. vnde & inferius dicit/ video aliam legem in mẽbris meis repugnantẽ legi mentis meę. Ad deſtruendum autẽ corpus noſtrum/ non ſm ſubſtantiam ſed ſm ꝙ eſt peccati, vetus homo noſter crucifixus eſt: hoc eſt diminutio & impedimentum ex cruce chriſti pręſtitum animo noſtro ſm id quod habet vetuſtatis, ad hoc præſtitũ eſt vt redundet ad deſtruendum etiam in corpore id quod eſt peccati. Quod fit continue ſubiiciendo carnẽ ſpiritui ex chriſti cruce. VT VLTRA non ſeruiamus peccato.} Ecce alter fructus ſeu finis: cui ſubordinatur pręcedẽs. ad hoc enim deſtruendum eſt corpus peccati vt vltra non ſeruiamus peccato. Non dicit vt vltra nõ peccemus (quũ hoc ſit impoſſibile ſm pręſentẽ ſtatum) ſed dicit vt vltra non ſeruiamus peccato/ tanq̃ ſerui dño. Et per hunc finem poſſibilẽ in hac vita modificauit anteriorẽ finem. ſ. deſtruere corpus peccati. hoc. n. videtur impoſſibile in pręſenti ſtatu/ ſicut & nõ peccare. Sed deſtruere quãtum exigitur ad hoc vt nõ ſeruiamus peccato/ non eſt impoſſibile: ſed cõmunicatum multis viris perfectis.

QVI ENIM mortuus eſt/ iuſtificatus eſt a peccato.} Allatis duabus rationibus ꝙ non eſt manendũ in peccato vt gratia abundet/ quia ratio abundantis gratię tam in nobis q̃ in veteri noſtro homine repugnat manſioni in peccato, proſequit̃ modo paulus ſigillatim ſingulas rõnes/ deſcendendo ad res ipſas. Et primo primã. ¶ Vbi aduerte ꝙ prima ratio (. ſ. ex hoc ꝙ mortui ſumus peccato per baptiſmum &c̃.) eſt ratio ſm formã ſermonis/ magis ſonans vinculum ꝓfeſſionis & debitum ex profeſſione cõſurgens q̃ rem ipſam. nam ſonat ritum baptiſmi in ſimilitudinẽ mortis & ſepulturę chriſti ex huiuſmodi aſſimilationibus: quẽadmodum ſi diceremus ꝓfitentibus ꝙ induti ſunt veſte nigra/ ꝙ ꝓſtrauerunt ſe pronos in terram/ & ſimilia. Modo autẽ proſequitur huiuſmodi mortẽ & vitam explicando res ipſas. Et propterea dicit. qui mortuus eſt/ iuſtificatus eſt a peccato. Ecce res baptiſmi/ ecce res mortis. ſ. iuſtificatio a peccato. vt ex ipſa iuſtificatione percępta/ metaphora mortis noſtræ ad ſimilitudinẽ mortis chriſti plenius intelligatur & ꝓcedatur. SI AVTEM mortui ſumus cum chriſto.} Proportionaliter intellige, illũ mortuum vitę priori/ nos mortuos peccato. CREDIMVS.} Quod prius dixerat debitum ex ſuſcępto baptiſmo/ modo explicat futurũ ex gratia chriſti. Et ꝓpterea dicit credimus/ iam iuſtificati & mortui cum chriſto indubitanter cõfidimus. QVIA. pro. ꝙ/ & viuemus cum illo.} vita gratię. Et dicit viuemus cum chriſto/ q̃uis in cœlis exiſtente: quoniã confidimus ꝙ vita noſtra hic cõuerſatio erit cœleſtis. Et nihilominus ſicut mori cum chriſto/ eſt imitari mortẽ eius, ita viuere cum chriſto eſt imitari nouitatẽ vitę eius. Et rurſus ſicut mori cum chriſto/ eſt inniti morti chriſti, ita viuere cum chriſto eſt inniti vitæ chriſti/ qua viuit & regnat. ¶ SCIENTES ꝙ chriſtus.} Proſequendo explicat cõditiones nouę vitæ imitandę. RESVRGENS. pro. excitatus/ ex mortuis.} Chriſtus enim non reſurgit ſed reſurrexit. IAM NON moritur, mors illi vltra non dominabit̃.} Interpres eandem dictionẽ varie interpretatus eſt. Vtrobiq; enim in textu gręco habetur idem. pręter hoc ꝙ p̃ſens mutatũ eſt in futurum. Legendũ itaq; eſt. NON AMPLIVS moritur, mors illi non amplius dominatur.} Et excludit a chriſto excitato a mortuis duo. ſ. actualẽ mortẽ & dñium mortis in eum. Et non ſuffecit excludere mortem: quoniã cõmune erit omnibus hoĩbus poſt iudicium vniuerſale non amplius mori, ſed non erit cõmunis omnibus excẽptio a dñio mortis. dominabitur enim mors tunc in omnibus illis qui pœnas cõtinue dabunt/ & nunq̃ morientur. Ad excludendũ omnem itaq; poſſibilem pœnalitatẽ adiunctum eſt. mors illi non amplius dominat̃. Sunt enim pœnalitates de dñio mortis. ¶ QVOD. n. mortuus eſt.} Declarat ex cauſis ꝓpriis mortis & vitę chriſti conditiones dictas. Et primo ex cauſa mortis: quia qđ mortuus eſt chriſtus. PECCATO mortuus eſt ſemel.} hoc eſt peccato tollendo ſufficit mortuũ eſſe ſemel. Vbi ſimul tangit cauſam mortis chriſti fuiſſe tollere peccatum/ & ſufficere ad tollendum peccatũ ꝙ ſemel ſit mortuus. Et hoc non aliter ꝓbauit: quoniã hinc ſufficientia mortis chriſti/ inde imbecillitate peccati notoriis exiſtẽtibus, per ſe notum eſt velut ex terminis ꝙ ſufficit ſemel mortuũ eſſe. In idem aũt redit ſenſus (q̃uis non ita clare) ſi legatur in neutro genere. quod enim mortuũ eſt. ſ. in chriſto, peccato mortuũ eſt ſemel. Vtranq; ſiquidẽ lectionem textus græcus admittit. QVOD autem viuit/ viuit deo.} Hinc apparet punctandũ eſſe vt punctauimus. nã ſicut dicit quod autẽ viuit/ ita ante dixit quod enim mortuus eſt: & quẽadmodum mõ ſubiungit viuit deo/ ita tũc ſubiunxit peccato mortuus eſt. E regione peccati cauſæ mortis chriſti/ locat deũ cauſam vitæ nouæ in quã chriſtus reſurrexit: vt intelligamus rõne ab oppoſitis ꝙ chriſtus mortuus eſt conſone ad peccatum moriendo ſemel, & ſimiliter viuit cõſone ad deum viuendo ſemp. Deus enim quãtum ex ſe eſt, indeficiẽs eſt autor/ finis & ratio vitę: ac per hoc q̃ viuit deo/ indeficientẽ rationem vitæ habet. Quo cõtra qui moritur ad tollendum peccatũ, eoipſo ꝙ peccatũ abſtulit/ nullã habet rationẽ iterum moriendi. ¶ ITA ET vos exiſtimate.} Vnico aduerbio ſimilitudinis cõplectitur omnia ſupradicta de chriſto tam mortuo q̃ excitato a mortuis. VOS IPSOS mortuos quidẽ eſſe peccato.} Non ſufficit eſſe mortuum peccato, ſed oportet reputare ſe mortuũ eſſe peccato/ oportet ita ſe habere in vita & actionibus ſuis tanq̃ reputãtem ſe mortuum peccato. Ita ꝙ huiuſmodi exiſtimatio non ſpeculatiua ſed practica ſit. Perinde ac ſi dictum fuiſſet. exiſtimate in vita/ moribus & vniuerſis actibus veſtris voſipſos mortuos eſſe peccato, ita (hoc eſt

ſicut)chriſtus mortuus eſt ſemel ſine reditu ad mortē/ſine mortis dominio. VIVENTES autem deo.}
indeſinenter quæcunq̃ ſunt veſtrę vitæ exercentes propter deum/ad honorem diuini nominis &c̄. IN
CHRISTO ieſu.Deeſt.domino noſtro.} hoc eſt innitentes nō propriis viribus ſed meritis ac præſidio
chriſti ieſu domini noſtri/cui cura eſt de nobis.

NON ERGO regnet peccatū.} Proſequitur ſpectantia ad ſecundam rationē de crucifixo noſtro veteri
homine.Et quoniā dixerat ꝙ abundante ſub lege peccato regnauit peccatū,e regione modo dicit ꝙ cru
cifixo veteri noſtro homine(quod eſt diminuta rōne peccandi hinc/& inde exiſtentibus nobis mortuis
peccato)cōſequens eſt ſic vos habere vt non regnet peccatū.Non dicit vt non ſit peccatum ſed vt non
regnet peccatū/vt non teneat principatū & dñium. IN VESTRO mortali corpore vt obediatis cōcu/
piſcentiis eius.} Deſunt duæ dictiones. Legendū eſt. VT OBEDIATIS ei in cōcupiſcentiis eius.} Et
pronomen ei fœminini eſt generis in gręco:hoc eſt refertur ad peccatū. Pronomen autē eius neutri eſt
generis:& refertur ad corpus.Dixerat ſuperius/vetus noſter homo crucifixus eſt vt deſtruatur corpus pec
cati vt vltra non ſeruiamus peccato:explicat mō corpus peccati eſſe corpus mortale,& ſeruire peccato/
eſſe ſeruire peccato ſm cōcupiſcentias corporis. Et ſicut ibi ita & hic modificando adiungit/vt obedia/
tiſ &c̄.exigit enim vt peccatū non regnet in corpore mortali,nō totaliter excludendo a regno(quū hoc
ſit impoſſibile in hac vita)ſed ſic excludendo a regno vt ſubtrahaẗ obedientia peccato ſm cōcupiſcen/
tias corporis.obedientia enim ſeruitutis eſt ſpecies. Ac ſi apertius dixiſſet.nō exigo exterminari regnum
peccati a corpore veſtro,ſed exigo ſubtrahi ei obedientiā:voluntariam.ſ.obſecutionē in concupiſcētiis
corporis.vt q̃uis corpus peccati cōcupiſcat,vos tamē non obediatis peccato in huiuſmodi cōcupiſcen
tiis. Vbi apte vtrunq̃ cōiungit.ſ.concupiſcentias corporis & peccatum:vt intelligamus pro tanto eſſe
malum obedire cōcupiſcentiis corporis/pro quāto ſunt velut præcępta peccati. Et hoc ad differentiam
earūdem affectionum quatenus ſunt naturales. NEQVE exhibeatis.pro.exhibete/mēbra veſtra.} Obe
dire actus eſt interior voluntatis:exhibere autē membra/actus eſt exterioris executionis. Vtrūq̃ paulus
prohibens adiungit.neq̃ exhibete mēbra veſtra. ARMA iniquitatis peccato.} Peccatū(vtpote ex ſe
inualidum & impotens)eget vt armetur ad exercendas iniquitates.armatur autē quum mēbra quæ ad
naturę officia cōdita ſunt transferunẗ in obſequium peccati.hoc eſt enim ipſa mēbra fieri arma pecca/
ti/reddentia ipſum validū & bellicoſum.Et adiungit iniquitatis ad explicandā iniuſtitiam exhibitionis.
exhibere enim arma iniquitatis/ex ſuo genere eſt iniuſtū. ¶SED EXHIBETE vos deo tanq̃ ex mortuis
viuentes,& mēbra veſtra arma iuſtitię deo.} Iuxta duo quę dixerat(.ſ.vos & mēbra veſtra)reſpectu pec
cati/ambo repetit exhibenda deo. PECCATVM enim vobis non dominabiẗ.} Vide diſparitatē pec
cati relati ad mortale corpus noſtrū/vel relati ad nos. De peccato enī relato ad corpus mortale/monuit
nos vt ſtudeamus ne regnet in noſtro mortali corpore ſic vt obediamus ei in concupiſcentiis corporis:
de peccato vero relato ad nos/baptizatos &c̄.aſſerit ꝙ nō dominabiẗ nobis.nec ſolum aſſerit,ſed pro ra/
tione affert pręmoniti ſtudii/ſignificante hoc cōiunctione enim. Ita ꝙ ex hoc ꝙ peccatū non dñabitur
vobis/facultas ſtudendi vt peccatū non regnet in veſtro mortali corpore ſic &c̄.ſignificatur. Hanc autē
aſſertionem(.ſ.ꝙ peccatū non dominabiẗ vobis)probat ſubiungendo. NON ENIM ſub lege eſtis, ſed
ſub gratia.} Quadrat hęc ratio ſententię quā ſupra dixit ꝙ ſub lege regnauit peccatū.ex oppoſito.n.
ſequitur ꝙ non ſub lege careat dñio peccatū.Et quoniā clare paulus vtitur lege cōtra gratiam/& eſſe ſub
lege vt opponitur ad eſſe ſub gratia,aduerte primū ꝙ appellatione legis intelligiẗ lex moyſi:vt patet ex
eo ꝙ ſubdit legem dicere non cōcupiſces.lex aūt moyſi non ſm partē(puta præcępta cęrimonialia aut
iudicialia)ſed integra/includendo etiā moralia.vt cōuincunt dicta verba/non cōcupiſces.conſtat ſiqui
dem morale eſſe hoc negatiuū legis præcęptum.¶Aduerte ſecūdo differentiam inter eſſe ſub lege/& de/
bitum ſeruandi aliqua quę cōtinentur in lege:quū valde diſtant inter ſe.nam eſſe ſub lege eſt eſſe ſubditū
legi:vt patet.teneri autē ad ſeruandum multa quæ cōtinentur in lege/pōt aliunde ortum vinculūq̃ ha/
bere.& ſtaẗ cum abſolutione ſeu libertate a lege:vt patet de gentilibus.qui tenebantur ad ſeruandū mo/
ralia(honora patrē tuum/non occides/non cōcupiſces &c̄.)nō ex eo ꝙ ſubiecti eſſent legi moyſi in qua
hęc pręcępta cōtinentur,ſed aliunde.ſ.ex regula naturalis rationis exigente hæc. Paulus non dicit/non
tenemini ad quęcunq̃ cōtinentur in lege,ſed dicit nō eſtis ſub lege:vt intelligamus nos baptizatos ab/
ſolutos quidem a ſubiectione legis moyſi,non tamē propterea liberos a vinculo ſeruandi multa quę cō
tinentur in lege.nam & ſumus obligati tum quo ad culpā & offenſam dei:tum quo ad pœnam & reatū
ęternę dānationis.¶Aduerte tertio ꝙ eſſe ſub lege vt opponitur ad eſſe ſub gratia/eſt nomē ſtatus lega/
lis:qui integratur ex tribus cōditionibus.prima eſt ſubiectio hominis legi moſaicę. Secūda eſt negatio
diuinę gratię adiutricis:pro quāto lex pręcipiebat ſed per ſua opera quęcūq̃ non afferebat gratiā adiu
tricem:vt patet ex dictis ſupius a paulo/ꝙ ex operibus legis nemo iuſtificatus eſt. Tertia hinc cōſequens
eſt ꝙ homo ſub lege relinquebaẗ ſibiipſi:vtpote nō adiutus interno dono diuinę gratię.¶Nec per hæc
intelligas nouicie ꝙ iudęi ante chriſti aduentū ſub lege exiſtentes caruerint gratia,quoniā hoc non di/
cimus:ſed intellige ꝙ ex illo ſtatu non habebant gratiā:ſed habebant gratiā qui illam hēbant/ex parti/
cipatione ſtatus noui reuelandi per chriſtū.Participabant autē ſtatum noui teſtamēti fide & deuotione

ad mediatorem dei & hominum meſiam. Et patent nihilominus duę vltimę conditiones quę non ex/plicantur vocabulo eſſe ſub lege/ex ipſa oppoſitione ad eſſe ſub gratia. Conſtat nanq; ꝙ eſſe ſub gratia/nomen eſt ſtatus hominū ſub diuinę gratię vmbra ꝓtectione ac dono quo intus viuimus ſp̄uali vita. Et ex hocipſo ꝙ opponit̄ ad eſſe ſub lege/monſtrat negationē gratię ſub lege. Vnde iungendo hęc duo (ſcilicet non eſtis ſub lege ſed ſub gratia) & ſignificatur ſtatus exēptus a legis iugo diuina fultus gratia/& ratio redditur quare peccatū vobis non dominabit̄: quia.ſ.non eſtis in ſtatu abūdantis peccati/negationis gratię/vobiſipſis relicti, ſed in ſtatu ꝓtectionis ac doni diuinę gratię. hinc enim fit vt peccatum non habeat dn̄ium ſuper nos/ſuper voluntarias vires & actiones noſtras.

QVID ERGO? peccabimus quoniā non ſumus ſub lege ſed ſub gratia? Duo bona ex chriſti gratia reſpectu legis collata nobis dixerat. alterū eſt abundantia gratię: alterum exēptio a lege. Et reſpectu primi mouerat & ſoluerat quęſtionē/nunqd manebimus in peccato vt abundet gratia? mō mouet quęſtionē ſimilem reſpectu ſecūdi/nunqd peccabimus qa exēpti ſumus a lege. Significanter aūt dicit peccabimus/& non dicit tranſgrediemur pcępta legis. Soluto enim a lege non eſt timenda tranſgreſſio præceptorū legis, ſed cauendum eſt ne peccet: peccare ſiquidē eſt a rectitudine rationis obliquas efficere actiones. Vt hinc intelligamus ꝙ de iis quę ſunt ſm̄ ſe peccata loquit̄: qualia ſunt mala moraliter. Et eſt ratio quæſtionis, ne quiſpiam intelligeret licitum eſſe baptizatis in chriſto ieſu operari mala moralia ex eo ꝙ non ſunt ſub lege. ABSIT. Reſponſio horrentis eſt. ¶ AN NESCITIS quoniā. pro. ꝙ/cui exhibetis vos ſeruos ad obediendū, ſerui eſtis eius cui obediſtis. Rationem reſpōſionis reddit. Et cōſiſtit in hoc ꝙ peccare reducit hominē in ſeruitutem peccati, recte autē viuere ducit in ſeruitutē iuſtitię & dei. vt hinc intelligamus ꝙ exēptio a lege per donum chriſti cōtrariatur peccato & ecōuerſo: recte autē viuere/conſonat exemptioni a lege & ecōuerſo. Inchoat itaq; velut a cōmuni conditione actionum noſtrarū voluntariarum: ꝙ.ſ.cui homo ſe ſubiicit obediendo/in illius emergit ſeruū. Et ſpecificans in vtroq; genere ſubdit. SIVE PECCATI ad mortē, ſiue obeditionis. pro. obedientię/ad iuſtitiā? Vbi diſparitas nōnulla interuenit: quoniā in genere malorū nōminantur duo.ſ.peccatū, & pœna peccati mors. in genere vero bonoꝝ e regione peccati locatur obedientia: e regione vero mortis nō locatur pręmiū vitę/ſed iuſtitia. Et apte quidē peccato opponitur obedientia (quoniā peccatum omne eſt inobedientia aliqua) morti vero opponitur iuſtitia: vt intelligamus ꝙ non de morte corporis ſed de morte animę eſt ſermo (morti ſiquidem animę opponit̄ vita iuſtitię) & perpendamus ꝙ actualis peccati pœna eſt mors animę: quēadmodum ex oppoſito/actualis obedientię pręmiū pręſens eſt animā viuere vita iuſtitię. Stat ergo vis aſſumptę huius ꝓpoſitionis in hoc: ꝙ ſi homo ſemetipſum exhibet ad obediendū peccato/ex hocipſo fit ſeruus peccati ad mortem: & ſimiliter ſi exhibet ſe ad obediendū (hoc eſt ad obſequēdum) deo, ex hoc ipſo fit ſeruus obedientię ad iuſtitiam. GRATIAS. pro. gratia/autē deo. Subſumit minorē quo ad ipſos quibus ſcribit romanos: dicendo. gratia autē deo/ſupple ſit ſeu debetur. gratia. n. pro gratiarū actione ſumitur. ¶ Vbi nota ꝙ quū maiorem huius argumenti ꝓpoſuiſſet abſolute, minorē ſubſumit addendo gratiarū actiones deo: vt intelligamus non ex ꝓpriis ſtudio ac viribus ſed ex dono dei illos obediſſe ſm̄ formam euangelicā: iuxta illud oſeę. 13. perditio tua ex te, ſalus autē ex me. QꝪ FVISTIS ſerui peccati; obediſtis autē ex corde. Non eſt materia gratiarū actionis ꝙ fuiſtis ſerui peccati abſolute, ſed iunctum cum ſequenti obedientia: hoc eſt ꝙ tranſlati eſtis de ſeruitute peccati/obediendo non ficte ſed ex corde. IN EAM formā doctrinę. hoc eſt ſm̄ eam formā doctrinę. IN QVAM traditi eſtis. Grecus ſermo hunc modum loquendi admittit/latinis ineptū: ſed ratione myſterii īmutatum. Significatur enim ꝙ nō tam euangelicę doctrinę forma tradita eſt hominibus q̄ hoīes traditi ſunt formę doctrinę euangelicę: vt euangelicę doctrinę formatio principatū ac dn̄ium in homines obtinere ſignificet̄, & non ecōuerſo. LIBERATI autem a peccato/ſerui facti eſtis iuſtitię. Et eſt caſus datiui iuſtitię. Iuxta duo aſſumptā in maiore (.ſ.actionē & ſtatum cōſequentem) duo ſimiliter ſubſumpſit. primo actionē/obediſtis in eam formam &c̄. modo ſtatum conſequentē ad huiuſmodi obedientiā.ſ.exemptionis a peccato & ſeruitutis ſeu addictionis ad iuſtitiam. Ex quibus oībus habes prudens lector quā ſummauimus reſponſionē.ſ.ꝙ peccare reddit hominem ſeruum peccati, euangelice vero viuere reddit hominē ſeruum iuſtitię.

HVMANVM dico. Quum arctius exigendū eſſet officium, temperando tamē mandatum humano more dico. PROPTER infirmitatē carnis veſtrę. Ecce ratio moderationis. Et intendit manifeſtius explicare quo ducit peccatū & quo ducit euangelica obedientia. Ea autē eſt neceſſitas ſubiunctæ huius monitionis: vt qa ſuperius duo mandauerat (alterum exhibete vos deo: alterū & membra veſtra arma iuſtitię deo) poſtq̄ proſecutus eſt primū: declarando ꝙ cui vos exhibetis ad obediendū &c̄. modo proſequitur ſecūdum. & propterea dicit. SICVT enim exhibuiſtis membra veſtra. Ad executionē exteriorem quę per corporea mēbra fit/manifeſte hoc ſpectat. Et dicendo ſicut, monet modum ꝓportionalem tam penes cogitationes q̄ affectus/ſtudia & vigilantias, quibus vſi ſunt ad exhibendū membra ꝓpria. SERVIRE īmundicię. Hinc apparet ꝙ de peccatis venereis loquitur. ET iniquitati. Adiungit ſpeciei genus/augendo orationē. Et nihilominus ꝓpter ſpecialem turpitudinē venereoꝝ/meminit ſpecialiter īmundicię, tanq̄ ſit peculiaris quędam fœditas membroꝝ. AD iniquitatē. Refert̄ hoc vtriq;

prædictoꝝ.Et eſt ſenſus/ad iniquitatem conſummandam.affectatę ſiquidem īmundicię & vniuerſaliter
iniquitati exhibentur mēbra ſeruientia ad cōſummandam iniquitatē,vel ad iniquitatis ſtatum incur/
rendum. ITA.} proportionaliter. NVNC.} baptizati & addicti iuſtitiæ. EXHIBETE mēbra veſtra
ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationē.} E regione tam īmundicię ꝗ iniquitatis locat iuſtitiā:e regione vero
ad iniquitatem locat in ſanctificationē. Fructus ſiquidem iuſtitiæ actualis quæ per mēbra exercetur/eſt
ſanctificatio:hoc eſt mundum fieri/mundus ſtatus. Monet itaqꝫ vt ſimili ꝓportionaliter diligentia/ſtu/
dio/affectu/vigilantia &c̄.nunc exhibeant mēbra corporis ad ſeruiendū cognitæ iuſtitię ad executioni
mandandum bona opera in ſanctificationē/in mundificationē propriam/in aſſecutionē ſtatus mundi.
de quo ſcriptū eſt/beati mundo corde. ❡ QVVM enim ſerui eſſetis peccati,liberi fuiſtis iuſtitię.} Et eſt
caſus datiui iuſtitię.Et eſt ſenſus ꝙ ſtatus ſeruitutis peccati exemit vos a iuſtitia. Liber.n.iuſtitiæ appel/
latur exemptus a iuſtitia:in quē.ſ.iuſtitia nō dominaꝰ,& quem forte iuſtitia nulla fręnat.Propoſita nāqꝫ
monitione tam humana,ſubiungit cōditiones partium.ſ.hinc peccati/inde iuſtitię.vt innoteſcat ꝗ hu
manum fuerit non plus exigere.Et prima cōditio penes ſtatum ſeruitutis deſcribitur:ſecūda vero penes
fructum,dicendo. QVEM ergo fructum habuiſtis tunc in illis,in quibus nunc erubeſcitis?} Non ſolū
ſeruitus peccati eximit a iuſtitia ſed fructū inducit annexam ſemper habentē pœnitudinem īmo & tur/
pitudinem:dicendo in quibus nunc erubeſcitis. Tertia autē conditio penes finem deſcribiꝰ,ſubiungen
do. NAM FINIS illorū mors eſt.} Intellige finem illorū/non intentum ab hominibus peccantibus,
ſed finem ad quē ſuapte natura ducunt peccata.mors enim tum animę tum ęternę dānationis/finis eſt
proportionatiſſimus peccatis. NVNC vero liberati a peccato/ſerui autē facti deo,habetis fructum ve
ſtrum in ſanctificationē:finem vero vitam æternā.} Ordinate tres cōditiones oppoſitas e regione po/
nit/ſatis claras.Nam cōtra ſtatum de quo dixerat/ſerui peccati liberi fuiſtis iuſtitię,directe opponit/libe/
rati a peccato ſerui autē facti deo.contra id vero quod dixerat/quē ergo fructum,opponit habetis fructū
veſtrum in ſanctificationē.contra id demum quod dixerat/nam finis illoꝝ mors eſt,opponit finem vero
vitam ęternam. STIPENDIA enim peccati mors.} Memor paulus ſimilitudinis paſſumptæ(quum
dixit/nec exhibete mēbra veſtra arma iniquitatis peccato)meminit modo ſtipendii/dicendo ſtipendia
enim peccati mors.Exhibentibus ſiquidē arma peccato/ſtipendia debenꝰ a peccato.Non recedens ergo
a membroꝝ officiis/& ſimul declarans quod dixerat finis illoꝝ mors finem vero veſtrū vitam æternam,
explicat ꝙ merces quę a peccato redditur tanꝗ ſtipendium iis qui mēbris ſuis illud armant/qui mēbris
ſuis illi militant eſt mors.tam animę(quę cōſiſtit in ſeparatione animę a deo)ꝗ æterni cruciatus:quæ
conſiſtit in pœnis inferni.Et hoc de peccato actuali loquendo.nam cōpręhendendo etiā peccatum ori/
ginale/inter ſtipendia peccati eſt etiam mors corporis. GRATIA.pro.donum/autem dei vita æterna.}
Non dicit ꝙ ſtipendia iuſtitiæ vita æterna/ſed donū dei vita æterna:vt intelligamus non ex noſtris me/
ritis ſed ex gratuito dei dono aſſequi nos pro fine vitam æternā.Propter quod & ſubdit. IN CHRISTO
ieſu domino noſtro.} Ecce meritum/ecce iuſtitia cuius ſtipendium eſt vita æterna:nobis autem eſt do
num ratione ipſius chriſti ieſu.

CAPVT .VII.

IN IGNORATIS fratres. Dixerat ſuperius/nō eſtis ſub lege:nec hoc manifeſtauerat, ſed ſta
tim quęſtionē tractauit nunqd ex hac libertate peccabimus? Tractata itaqꝫ quęſtione ma/
nifeſtat quod aſſumpſerat.ſ.non eſtis ſub lege. Et ad hoc manifeſtandū inducit regulam ge/
neralem de lege/ſatis notam iis qui aſſueti ſunt viuere ſub lege (SCIENTIBVS enim legem
loquor)ꝙ lex in homine dominaꝰ quanto tēpore viuit.} Hęc eſt regula generalis. In qua verbū viuit
anceps eſt ad hominē vel ad legem. Veruntamen parui aut nihil refert ad vim ſenſus.nam in eūdem ſen/
ſum redit vtraqꝫ cōſtructio.Si enim intelligitur quanto tēpore viuit lex/hoc eſt habet vim coactiuā,ve/
rum diciꝰ.& ſimiliter ſi intelligitur quāto tēpore viuit homo/verū dicitur:dūmodo intelligas de vita nō
naturę ſed de vita ſtatus. Quāto tēpore enim homo viuit in ſtatu militari/dominaꝰ in eo lex militaris:
& quanto tēpore homo viuit in ſtatu coniugali dominaꝰ in eo lex coniugii:& ſic de ſimilibus.Hoc autē
conſtat in idem redire cum prius dicto/quanto tēpore viuit lex.ceſſante ſiquidē ſtatu coniugali in hoīe/
non viuit amplius illi lex coniugii.Et ꝗuis hęc coincidentia vera ſit,ſubiuncta tamē in textu aſtruūt ꝙ
viuit refertur ad hominē.nam tam in exēplo de muliere coniugata ꝗ applicando ad principale intentū/
ſubſumitur mutatio ſtatus hominis ſub lege:ſm quā mutationem iudicat paulus exemptionē a lege.
Eſt itaqꝫ ſenſus regulę/ꝙ lex dominaꝰ in homine quādiu homo viuit ſm illum ſtatum quem dirigit lex.
NAM QVÆ ſub viro eſt mulier,viuente viro alligata eſt legi:ſi autē mortuus fuerit vir eius,ſoluta eſt a
lege viri. Igitur viuente viro,vocabitur adultera ſi fuerit cum alio viro:ſi autē mortuus fuerit vir eius,li
berata eſt a lege viri:vt non ſit adultera/ſi fuerit cum alio viro.} Manifeſtat regulam ab exēplo mulieris
coniugatę,quę ſoluitur a lege ex mutatione ſtatus. Et quū multa ſuppeterent exēpla,elegit hoc paulus/
quoniam iuxta hoc exēplum intendit manifeſtare intentum principale. Litera ſatis clara eſt.In qua in/
terpres aliquas dictiones addidit non nociuas.❡ Aduerte tn̄ caute lector ꝙ hęc pauli verba intelliguntꝰ
regulariter:ſecus vero in caſu. Sciebat paulus/ſciunt & docti in lege moyſi(quos alloquiꝰ)ꝙ ſm legem

verum eſt regulariter ꝙ mulier alligata eſt quanto tempore viuit vir eius:& cum hoc ſciant ꝙ in caſu li
belli repudii ſm legem mulier ſoluta erat a lege viri etiam viuente viro. Paulus enim legis regula vtitur
tacens exceptiones caſuales. ¶ITAQVE fratres mei.} Applicat ad ꝓpoſitũ tam regulam q̄ exẽplum.
ET VOS mortificati eſtis legi.} Non vſquaquaꝙ applicat exemplum explicite. In exemplo ſiquidẽ ſunt
velut quattuor perſonę.ſ.lex/mulier/vir eius/& vir alter cui mortuo primo iungi poterat. in hac autẽ ap
plicatione lex quidẽ eſt:& ſimiliter loco mulieris ſunt baptizati: loco ſecũdi viri eſt chriſtus qui reſurre/
xit a mortuis. ſed loco primi viri inſinuatur mors, quũ ſubiungetur/ad fructificandũ morti. mulier enim
fructificat marito. Quum itaꝙ dicit/& vos mortificati eſtis legi, non introducit lex tanq̄ vir primus/ſed
more ſuo paulus proponit concluſionẽ intentam: dicendo ꝙ vos baptizati mortificati eſtis legi moyſi.
hęc eſt enim concluſio ad quã tendit. Et idem eſt dicere vos eſtis mortificati legi/& dicere vos eſtis exem
pti a lege. ipſa enim mortificatio exemptio eſt. PER corpus chriſti.} non per veſtra opera/ſed per mor
tem quã ſuſtinuit corpus chriſti. mors ſiquidẽ chriſti reddit omnes baptizatos mortuos legi: qđ eſt mor
tificare eos legi. VT SITIS alterius qui ex mortuis reſurrexit.} Alludit ad exemplum inductum. Sicut
coniugata per mortẽ viri mortificat legi coniugii/vt licite ſit alterius viri, ita vos per mortẽ chriſti mor
tificati eſtis legi moſaicę vt ſitis alterius.ſ.noui hominis qui reſurrexit a mortuis. VT FRVCTIFICE/
TIS. pro. vt fructificemus/deo.} Et hoc ad idem exemplum ſpectat. mulier enim ſecundo viro iuncta illi
fructificat.& ſic nos fructificemus deo/non morti.

QVVM enim eſſemus in carne.} Hactenus narrauit; modo ꝓbat ex differentia inter vtrũꝙ ſtatum. Et
quem prius appellauit ſtatũ ſub lege, modo appellat ſtatum carnalem; quoniã vt ſuperius dixit & infra
declarabit/lex ꝑ̄terauenit vt abundaret peccatũ:& eſſe ſub lege vt opponitur ad eſſe ſub gratia(vt prę/
declaratum eſt)claudit in ſe negationẽ gratię/& hominẽ ſibipſi in ſua carnalitate relictũ. Nec dicendo
quum enim eſſemus in carne/loquitur de eſſe ſubſtantię(quoniã etiam baptizati ſunt in carne ſm ſub/
ſtantiam)ſed loquitur de eſſe in carne ſm ſtatum: hoc eſt quũ eſſemus in ſtatu pure carnali/abſꝙ admi/
niculo gratię. talis enim erat ſtatus ſub lege. PASSIONES peccatoꝝ.} Cenſent multi legendum eſſe
affectus peccatoꝝ. Et certe confert claritati literę. quo ad rem tamen ſignificatã nihil refert: quoniã tam
paſſiones q̄ affectus ſignificant eas quas paſſiones animi dicimus: iram/triſtitiam/delectationem/cupi/
ditatem &c. imoderatas. tales enim ꝓprie ſunt paſſiones peccatoꝝ/affectiones peccatoꝝ/morbi animi/&
huiuſmodi. QVÆ PER legem erant.} Si legitur affectus peccatoꝝ, legendum cõſequenter eſt qui per
legem erant. nam relatiuũ non refertur ad peccata, ſed ad paſſiones. Modus autẽ quo affectus peccatorũ
erant per legem/inferius a paulo declarabit: pro nunc autẽ ſufficiat noſſe ꝙ modus eſt quia nitimur in
vetitum. affectiones ſiquidẽ animi noſtri vetante lege excitãtur ad peccandũ:& propterea deſcribuntur
eſſe per legem. Eſt enim ſenſus ꝙ paſſiones peccatoꝝ erant per legẽ excitatę. OPERABANTVR in mẽ/
bris noſtris.} Affectiones ſiquidẽ animi pręter hoc ꝙ cum corporali ſunt mutatione/operantur intus
mouendo mẽbra noſtra: ſiue iraſcendo/ſiue timendo/ſiue cõcupiſcendo &c. VT fructificarent morti.}
hoc eſt vt mẽbra noſtra fructum facerent non deo ſed morti. Ecce conditio ſtatus ſub lege: ꝙ.ſ. ex hoc ꝙ
eramus in pura carne, affectiones imoderatę occaſione legis excitatę/operabant non ſolũ in animis no/
ſtris ſed etiam in mẽbris noſtris vt fructus ꝑferrent morti animę & ęternę dãnationis. ¶Vbi erudite le/
ctor ꝑcipere potes rationẽ ex ſtatu carnali & occaſione legis. ¶NVNC autẽ.} Ecce cõditio noui ſtatus
per chrm. SOLVTI ſumus a lege mortis.} Corrupta eſt litera. Legẽdum eſt morientes. Ita ꝙ integra
litera eſt. SOLVTI ſumus a lege morientes in qua detinebamur.} Et participiũ morientes refertur ad
ſoluti. Ita ꝙ ſenſus eſt. nunc autẽ a lege in qua detinebamur ſoluti ſumus morientes. E regione eius quod
dixerat quum eſſemus in carne/dicit nunc autẽ morientes:& e regione eius quod dixerat affectus q per
legem erant, dicit ſoluti ſumus a lege in qua detinebamur. Et intẽdit ꝙ morientes in baptiſmo peccato
& iis quę peccati ſunt(quod fit per virtutem mortis chriſti)ſoluti ſumus a lege moyſi in qua detineba/
mur creſcentibus paſſionibus. ITA VT ſeruiamus in nouitate ſpiritus.} Non ſumus ſoluti a lege vt
licentiam carnis habeamus, ſed vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus. Et dicit hoc cõtra id quod dixerat/ope
rabantur in mẽbris noſtris ad fructificandũ morti. Nec ſolum dicit in nouitate, ſed in nouitate ſpũs: vt
intelligamus nouitatem ſpiritualẽ/nouitatem vitę ſm ſpiritũ: cuius eſt tendere ad ſuprema bona. ET
NON in vetuſtate literę.} Directe cõtra legem moyſi dicit hoc: non detrahendo illi, ſed declarando ſta
tum eius eſſe ſtatũ vetuſtatis. quod eſt verũ tum ratione vetuſtatis quã relinquit in hoie/non cõferendo
gratiam: tum rõne vetuſtatis quã occaſionaliter excitat ſeu auget. Vt intelligamus ex hac differẽtia in/
ter nouitatem ſpũs & vetuſtatẽ legis ſcriptę(quę ꝓpterea litera appellat)repugnare ſtatum quẽ adepti
ſumus per chriſtũ/ſtatui ſub lege: queadmodum nouitas ſpiritus repugnat vetuſtati literę.

QVID ergo dicemus.} Poſtq̄ declarauit ꝙ baptizati non ſunt ſub lege/ex imperfectis conditionibus
ſtatus ſub lege repugnantibus perfectis cõditionibus ſtatus ſub gratia, quęſtionẽ ſubiungit. LEX pec/
catum eſt?} hoc eſt nunqđ lex mala eſt? Et eſt occaſio quęſtionis, tum quia dictũ eſt ꝙ lex ꝑ̄terauenit vt
abundaret peccatũ. tum quia dictum eſt ꝙ affectus peccatoꝝ qui per legem erãt operabant in membris
noſtris ad fructificãdum morti. Ex his enim apparenter prima fronte videt ꝙ lex eſt mala:& propterea

mouit

monit q̃ōnem ad excludendũ hunc ſenſum. ABSIT.} Horrentis eſt. SED peccatũ non cognoui niſi per legem.} Siue vniuerſal'r de pctō ſiue ſpāliter de aliquo peccati genere(puta actus interioris)ſit ſermo, ſenſus eſt ꝙ peccatũ quatenus eſt offenſa dei/quatenus puniendũ eſt a deo,nō cognoui niſi per legē.nā ſine lege moyſi(de qua eſt ſermo/vt patet ex ſubiunctis)cognouerunt hoīes non ſolũ homicidia & ſilia eſſe pctā,ſed ēt interiores actus:vt patet in libris phoꝝ.ſed nō cognouerūt pctm̄ ſm primā rōnem culpæ qua eſt offenſa dei,nec ſm primũ reatũ pœnę quo meret̃ ęternā dānationē.hoc.n.per legē cōiter cognitum eſt.Et dico cōiter/ad drīam aliquoꝝ fideliũ extra legē:qui diuinitus fuerūt inſtructi. Et eſt ſermo de notitia nō tam ſpeculatiue q̃ practice:qua illa quę ſunt per legē vetita cognoſcimus vt nō attētanda a nobis.hmōi.n.notitiā directe parit lex ēt quo ad illa quę prius nota erāt eſſe mala.nā per legē tm̄ cognoſcunt̃ vt vitanda,qa punienda.mediũ.n.ꝓpriũ legis eſt pœna.Lex itaqꝫ parit notitiā peccati vt vitādi/vt puniendi.¶ NAM cōcupiſcentiā neſciebā.} Probat ab exēplo in vno ſpāli genere peccati. Et affert peccatũ internę cōcupiſcentię:in quo manifeſtius apparet vis legis notificātis.nā nulla lex humana punit actus interiores.vñ dicendo nā concupiſcentiā neſciebā/non intēdit de ipſa cōcupiſcentia abſolute:ſed de ipſa vt pctm̄ punibile. Et eſt ſermo de cōcupiſcētia tā rei alienę q̃ venerea:vt patet ex autoritate legis ſubiunctę. NISI lex diceret non cōcupiſces.} Hinc clare apparet ꝙ de lege moyſi loquit̃:in qua ſcriptũ eſt exo.zo.hoc ꝑceptũ. OCCASIONE aũt accępta.} Nō dicit occaſione aũt data(qm̄ lex nō dat occaſionē peccandi)ſed dicit occaſione accępta:qa ex notitia habita per legē occaſionē accipimus peccādi. PECCATVM.} Ecce qs accępit occaſionē.& noīe peccati ſignificat̃ fomes internus:hoc eſt inferior ps animi tendens ad bonũ delectabile ſm ſenſum ſeu mũdum.Hęc.n.pars appellat̃ peccatũ multiplici ratione.tũ cauſal'r,vel qa eſt cā peccati/vel qa eſt effectus pcti primi parentis.tũ formal'r,pro quāto eſt pars pcti originalis.Hęc inquā pars animi appellata pctm̄/eſt illa quę accępit occaſionē. PER mandatũ.} non vt inſtrumentũ/non vt mediũ ad hoc adhibitũ, ſed vt per cōtrariũ depellendũ.¶ Quod vt clarius intelligas/aduerte ꝙ qa naturale eſt vnicuiqꝫ inſurgere in ſuũ cōtrariũ approximatũ ſibi(vt pꝫ in nālib⁹/calore.ſ.& frigore)& lex vetās cōcupiſcere/eſt velut cōtrariũ approximatũ pti animi cōcupiſcēti,repñtat̃ cōcupiſcēti aīo ꝑceptũ legis vt cōtrariũ libertati eius:ac p hoc occaſionē accipit irruēdi in ꝑceptũ:& ſic nitit̃ ad cōcupiſcentiā vetitā per mandatũ. Vbi cernere potes ꝙ cōcupiſcens aīus non vtit̃ mandato vt inſtrumēto aut medio ad cōcupiſcendũ,ſed occaſionē concupiſcēdi accipit/tanq̃ defendens libertatem cui cōtrariat̃ mandatũ.Et hoc ne oporteat repetere/ſit dictũ pro ſemꝑ. OPERATVM eſt in me omnem concupiſcentiā.} oē genus cōcupiſcentię.habet.n.multas ꝑtes cōcupiſcentia. Vñ & in exodo dr̃.non cōcupiſces vxorē ꝓximi tui,non bouē/non aſinũ/non ancillā &c̄. Et eſt ſermo de cōcupiſcentia actuali. nitens.n.aīus pro libertate/a nulla frenat̃ cōcupiſcentia:ſed qñqꝫ qđ prius non cōcupiſcebat,ęgre ferens per mandatũ coerceri/incipit cōcupiſcere.¶ SINE lege.n.} Coniunctio.n.cogit me ad interpretādum pauli verba vt rōnē eius qđ dictũ eſt.ſ.ꝙ peccatũ occaſionē accępit per mandatũ opandi cōcupiſcentiā. Et ꝓpterea altius repetēda occurrunt:ꝑnotando ꝙ paulus duas vitas & duas mortes inducit in his verbis.ſ.vitā peccati/vitā meam,mortē peccati/& mortē meā. Vitāqꝫ meā & vitā peccati contrarias ponit: atqꝫ ita ordinat vt vita mea ſit mors peccati,& vita peccati ſit mors mea.hęc enim clare in textu lucent. ¶ Reddit itaqꝫ rōnē eius quod dixerat de lege moyſi ex geſtis in principio humani generis.Creatis ſiqdē deus primis parētibus anteq̃ deus mādatũ daret de non comedendo fructũ arboris illius vetitę/hō ſine lege viuebat,& peccatũ mortuũ erat. Qꝫ hō quidē viueret tūc vita boni moris & ſine lege,ex hoc cōſtat ꝙ de ſtatu eius ante factũ ſibi ꝑceptũ eſt ſermo. Qꝫ vero tunc peccatũ mortuũ fuerit,ex eo patet ꝙ pars illa inferior animi quę cā peccati in nobis eſt/& ꝓpterea peccatũ appellat̃,mortua erat quātum ad hoc ꝙ exiret in actũ peccati.erat.n.velut ſopita per donũ iuſtitię originalis, in qua creatus eſt hō. Ex primo itaqꝫ ſtatu hoīs per locũ a maiori ꝓbat intentũ:dicēdo.ſine lege.n.hoc eſt ante mandatũ aliqđ poſitiuũ. PECCATVM.} hoc eſt inferior ps animi quatenus ad peccādũ eſt. MORTVVM erat.} velut mortuũ ſopitũ erat p iuſtitiā originalē.¶ EGO aũt.} In ꝑſona humani generis loquit̃. VIVEBAM.} vita ſpũs & corporis abſqꝫ neceſſitate moriēdi/vita ꝯtraria vitę pcti. SINE lege aliqñ.} in illo primęuo ſtatu ſine lege poſitiua etiā a deo lata. SED quũ veniſſet mādatũ.} in quacũqꝫ die comederis ex ea arbore morte morieris.hoc.n.fuit lex ſeu mādatũ legis poſitiuę/diuinę tm̄. PECCATVM reuixit.} Sopita pars animi ad peccandũ reuixit. Nec dicit reuixit eo ꝙ antea peccādo vixerit:ſed qa deſcripſerat pctm̄ mortuũ/nec morit̃ niſi qđ viuit,oportuit dicere ꝙ reuixit.mortuũ.n.viuere eſt reuiuere.¶ Verificat̃ aũt reuiuere ſicut verificat̃ mortuũ/per priuationē vitę actualis pcti,nō quā hñerat ſed quā habuiſſet. Niſi.n.affuiſſet donũ iuſtitiæ originalis,ſenſualitas hoīs exiſſet in actũ peccādi:qđ eſt actuale viuere pcti.cuius priuatione dr̃ mortuũ pctm̄:& cuius acqſitione mō dr̃ ꝙ reuixit. Vixit.n.cōcupiſcentia in hoīe audito ꝑcępti noīe/cur pręcępit vobis deus &c̄. EGO aũt mortuus ſum.ꝓ.fui.} Vita ſiqdem pcti fuit mors mea.nā vita pcti fuit ipſum actuale peccare.quod fuit mors & aīę & corporis:qa aīa mortua eſt ſpũaliter, & corpus incurrit neceſſitatē moriendi. ET INVENTVM eſt mihi mandatũ.} diuinũ. QVOD erat ad vitam.} animæ & corporis datum a deo. HOC ESSE ad mortē.} animæ & corporis. Modus autē quo quod erat ad vitam verſum eſt in mortē, ſubiungit̃/vt directe applicent̃ dicta ad ꝓpoſitum. NAM peccatum.}

hoc eſt inferior pars animi cā pcti. OCCASIONE accepta per mandatū.} mō ſupius expoſito. SEDV XIT me.} Ad lrām deceptus eſt hō occaſione accepta ex pcepto. inde.n. incoepit deceptio vñ incoepit appetitus libertatis.ſ.cur pcepit vobis deus. Et hō quidē ſeductus eſt in muliere/& abductus eſt a via recta in adā. quā abductionē dictio interptata ſeduxit ppriē ſignificat. ET PER illud occidit.} Ad lrām mortē animæ & corporis intulit inferior ps animi p mandatū excludendū/ velut cōtrariū libertati eius. ¶ Nec huic obſtat φ mulier dixerit/ſerpens decepit me:qm̄ interna deceptionis cā fuit peccatū:hoc eſt inferior pars animi/cōcupiſcēs delectabile.demon aūt eſt cā extrinſeca. ITAQVE.} Manifeſtato intēto (φ occaſione accepta inferior ps animi vertit mādatum phibens pctm̄/ad peccādum) cōcludit rńſionē ad queſitū/φ lex non ſolū nō eſt pctm̄ ſed eſt ſancta. LEX quidē ſancta.} De vniuerſa moyſi lege dicit φ eſt ſancta:qa eſt dicans hoīes deo. ET MANDATVM ſanctū.} In ſpē ſingula genera preceptoꝝ legis deſcribit/incipiens a cerimonialibus:dicendo mādatum ſanctum/relationem ad deum mūdam ſignificans. ET iuſtum.} quo ad iudicialia. ET bonum.} quo ad moralia.

QVOD ergo bonū eſt/mihi factū eſt mors?} Prima qō fuerat de malo culpe querēdo qd ergo dicemus lex pctm̄ eſt?hec qō ſecūda de lege/eſt de malo poene.mors.n.tam aīe q̄ corporis/malū poene eſt. Que dicit qd ergo bonū eſt/tū vt de pceptis moralibus (quæ pcipue ſm ſe bona ſunt/ac p hoc remotiſſima ab illatione mali) qōnē hanc intelligamus.tum qa ipſa rō boni aduerſaē ad efficere malū. Et eſt rō quæſiti id qd ſupra dictū eſt φ per mandatū occidit me. Ne ergo qſpiam intelligeret mandatū legis verſum eſſe velut in inſtrm occidendi mouit hanc qōnē. ¶ ABSIT.} Horrentis eſt. SED pctm̄ vt appeat pctm̄ per bonū opatū.pro.opans/eſt mihi mortē.} Inter aīum cōcupiſcentē vetita & aīum cōcupiſcentē illa met nō vetita/hoc intereſt.φ nō vetitus aīus cōcupiſcit ſimplici appetitione:vetitus aūt aīus cōcupiſcit vetita non ſimplici appetitiōe,ſed vt appareat liber/ſed vt appareat vis eius/ſed vt appareat qd ipſe eſt.certat.n.velut pro ppria glia cōtra mādatum reſtrictiuū libertatis eius. Et hoc eſt qd paulus dicit.ſed pctm̄ vt appareat pctm̄/hoc eſt ps illa animi pna ad peccandū vt appareat qd ipſa eſt/vt mōſtret ſe liberā,per bonū/hoc eſt per mandatū quātūcunq bonū depellendū tanq̄ cōtrarium ſuæ libertati,eſt opans mihi mortē. In quo apparet φ bonū non eſt verſum mihi in mortē:ſed pnitas ad peccādum vt appareat in ſua libertate/inſurgit ad excludēdū bonū:& ſic opaē mihi mortē. ¶ Vbi nota φ efficere mortē mihi/cōe eſt pnitati ad pctm̄ tā ſine mādato q̄ cū mādato:ſed ad ppoſitū pauli erat declarare modū quo cōcurrēte mādato/nō ipſum mandatū ſed libido peccandi efficit mortē. VT fiat ſupra modū peccans pctm̄ per mandatū.} Dictio interptata peccans/nō eſt participiū ſed adiectiuū quo lingua latina caret. Cui9 loco fingunt aliq peccaminoſum:alii interpretanē ſceleſtius. In greco ſonat ac ſi diceretē infirma infirmitas. ita φ queadmodum diceretē vt infirmitas fiat ſupra modū infirma per mādatum,ita dicit vt peccatum fiat ſupra modū ſeu per exceſſum.i.exceſſiue/habens peccatū occaſione mandati. Et deſcribiē ac declaraē per hoc pprius effectus occaſionis accepte ex mandato:φ.ſ.non eſt peccare ſed exceſſiue peccare/declarando id quod ppoſuerat.lex autē præteraduenit vt abundaret peccatum.

SCIMVS.n.} Cōiunctio enī ad reddendā rōnem vtriuſq referē.ſ.φ lex eſt bona/& φ pctm̄ (hoc eſt inferior ps animi ad peccādū pna) eſt qd ſeducit & occidit. Quod aūt dicit ſcimus/in pſona ſapientū dicit. QVIA.pro.φ/lex ſpiritalis eſt.} Lex moyſi lex ſpūalis dr/qa eſt regulatiua ſpūs:hoc eſt ſupioris ptis hoīs. ad hoc.n.tēdunt pcepta moralia legis. EGO aūt carnalis ſum.} Cōtra ſpūalitatē legis/e regione diſtinguit ſe carnalē:vt intelligamus φ queadmodū lex tendit ad id qd eſt ſpūs/ita ego tendo ad id qd eſt carnis. Et ne ſit qō quo ſenſu paulus vtiē ſe/qñ dicit ego aūt carnalis ſum,ſubiūgit. VENVNDATVS.pro. vēditus/ſub pctm̄.} vt hinc intelligamus φ vtiē ſe ex illa pte qua vēditus eſt ſub pctm̄:hoc eſt qua ſeru9 eſt pcti. Eſt itaq ſenſus φ ego ſm inferiorē animi ptem carnalis ſum/ad ea q̄ carnis ſunt tendo. Scdm.n. hanc ptē animi hō velit nolit ſeruus eſt pcti/hō quātūcunq iuſtus.& ſm eā dr fomes pcti. Dicit aūt venditus:vt intelligamus hoīem nō eſſe cōditū in ſeruitute pcti,ſed eſſe venditū in ſeruū pcti. A quo aūt fuerit vēditus/nō explicat:qm̄ cōſtat hoīem vēdidiſſe ſeipſum viliſſimo pcio cōcupiti delectabilis ī primis parētibus. Qui.n.facit pctm̄/eoipſo ſe cōſtituit ſeruū pcti.qd eſt vēdi ſub pctm̄/referēdo ad pciū cōcupiti delectabilis ſeu vtilis pp qd hō peccat. QVOD.n.opor nō intelligo.} Probaturus ſigillatim tria pmiſſa/ preponit tanq̄ baſim oīum cōditiones hoīs iuſti:penes hoc φ non eſt ſimplex ſed cōpoſitus ex duobus principiis:mēte.ſ.& carne/ſpū & pctō,hoc eſt fomite. Quocirca cōiunctio enī oīum fundamentū affertri ſignificat/in duabus cōditionibus teſtantibus hoīem eſſe tanq̄ duos.ſ.opari pter intellectū & inobedientiam ac cōtrarietatē opis ad volūtatē. Dicēdo.n.qd.n.opor nō intelligo/ſe opari ſine imperio intellectus aperit:& dicēdo nō.n.qd volo ago/inobedientē ſe ſibi volenti deſcribit:& dicendo ſed qd odi malū hoc facio/cōtrariū ſe ſibi odienti ſeu volenti teſtaē. Sapiēter aūt paulus ex actibus docet principia interna:& ex eo φ pter intellectū & pter ac cōtra volitiones hō multa opaē/mōſtrat hoīem cōſtare ex cōtra ſeſe pugnātibus. ¶ Et nihilominus hac eadē particula textus vtiē paulus ad pbandū illā particulā/ego aūt carnalis ſum.hoc.n. pbat ex hoc φ opaē pter intellectū. Rōnalis ſiqdē hoīs quatenus rōnalis eſt/opatio eſt p intellectū.& ppea ex hocipſo φ nō intelligo id qd opor/ex hocipſo φ opor abſq impio intellectus,experior me eē carnalē. Nec indiget pbatione nos opari abſq impio intellectus:qm̄ expimur ī nobis multas

appetitiones animi multaſq; cogitationes abſq; impio intellectus puenietes ex inclinationibus animi
ad ꝓpria delectabilia.hoc eſt.n.eſſe carnalẽ.Attñ paulus ꝓbat|ſubiũgens. NON.n.quod volo bonũ|hoc
ago.} Superfluit bonũ.Manifeſtat ſe opari ṗter itellectũ|ex hoc ꝙ nõ opaꝛ ẜm volũtatẽ.Intellectus.n.me
diante volũtate impat. SED qd odi malũ|illud facio.} Superfluit malũ.Ex vtroq; actu(.ſ.velle & nolle)
manifeſtat quę expimur quotidie in nobis:dũ ſenſualitas & non facit qd volumus & facit qd nolumus ſ
variis appetitionibus. SI AVTEM qd nolo illud facio.} Ex hoc vltimo dicto(hoc eſt ex contrarietate
opis ad velle)poſtq̃ ꝓbauit ſe carnalẽ|ꝓbat ꝙ lex eſt ſpũalis.Et ſcito ꝙ vis medii termini cõſiſtit in cõ/
trarietate volũtatis ad opus:ſed ꝓcedit ex pte velle,in eo qd dr ſi aũt qd nolo.Ex hoc.n.ꝙ ego nolo id qd
facio ẜm carnẽ|manifeſte ſequiꝛ ꝙ volũtas mea cõcors eſt legi:quę ẽt ꝓhibet id qd facio ego carnalis.Et
propterea optime inferꝛ. CONSENTIO legi qm.pro.ꝙ|bona eſt.} Nota artẽ pgreſſus.Nõ dicit cõſen
tit volũtas ſed cõſentio.poſtq̃.n.ſeipſum diſtinxit in cõtrarios(.ſ.ſe intelligentẽ ac volentẽ|& ſe opantẽ)
itẽdit locare ſe ſimplr & abſolute in loco ſui intelligentis & volentis|& excludere ſe ſimplr & abſolute a
loco ſui opantis,attribuẽdo locũ illũ non ſibi ſed pctõ in carne habitãti.Ita ꝙ vbi hactenus tanq̃ cõfun
dens ſe viſus eſt ſe vtrinq;, mõ diſtinguens ordinans & reſoluẽs in ꝓpria principia|vtiꝛ ſe ẜm id qd eſt &
nõ ẜm id quo ęger eſt:qd nõ eſt eſſe,ſed priuatio|ſed morbus ſed pctm.& ppea dicit cõſentio ego ſimplr
& abſolute.¶ Vbi & alteꝝ nõ minoris artis aduerte ꝙ vbi ſupius ſe contra legẽ locauerat|dicẽdo lex ſpiri
talis eſt ego vero carnalis ſum,mõ ex pte legis ſe locat dicẽdo cõſentio legi ꝙ bona eſt.Simplr ſiqdem &
abſolute nõ ẜm id qd eſt cõſentit legi|atteſtaꝛ ꝙ lex eſt bona,dũ vult cõtrariũ eius qd caro infecta opaꝛ:
qm ſicut hoc velle eſt bonũ ita lex hñs idẽ velle eſt bona. Ita ꝙ ab intimis mẽtis & volũtatis teſtimoniũ
perhibemus ꝙ lex eſt bona. NVNC aũt iam nõ ego opor illud.} Vbi ꝓbauit ꝙ lex eſt bona|vbi loca/
uit ſe ex pte legis,ne ẽt locares ipſum quoq; abſolute ex pte carnis|ſepat ſe abſolute a loco ſeu pte carnis
ſeu ſui opantis. Dicẽdo nunc aũt| tps iuſtificati hoĩs ſignat nunc:& ꝓnomẽ ego demõſtrat ſe nõ ẜm qd
(vt ſupius demõſtrauit|quũ dixit ego carnalis ſum)ſed ſimplr & abſolute|ẜm id qd eſt.& ppterea vere di
cit ꝙ nõ ego opor illud inuolũtariũ. SED qd inhabitat in me pctm.} Ecce opans opus ṗter intellectũ
& volũtatẽ.non ſum ego cã inuolũtarii opis,ſed pctm habitans in me. Appellaꝛ pctm habitans|pnitas
inferioris ptis animi ad pctm.quæ pctm dr & eſt|qa eſt ps originalis pcti, quę remanet ẽt in baptizatis
& iuſtis ac ſanctis viris. Quę etſi naturalis eſt,pro quãto natura ſenſitiua naturalr tendit ad bonũ ſenſi/
bile(qd frequẽter cõtrariaꝛ bono rõnali)eſt tñ pcti originalis ps|pro quãto deſtituta ẽ frẽno originalis
iuſtitię.ex hac.n.priuatione volũtaria volũtate primi parentis|hẽt rõnem pcti:& remanet in baptizatis
& iuſtis ſub rõne effectus inflicti & poenę pcti originalis:ſicut & mortalẽ eſſe.Nec deſinit appellari pctm,
vel qa eſt cã pcti,vel potius qa eſt ex pctõ:ſicut lra manu mea ſcripta|vſitato vocabulo appellaꝛ manus
mea:dicẽtibus oĩbus de lra|iſta eſt manus illius.Et dr inhabitãs,qa iſta deſtitutio p modũ nõ hoſpitãtis
ſed habitãtis manet & pſeuerat in nobis cõtinue.SCIO.n.} & certa ſcĩa & expimẽto.Probat qd imediate
ante dixerat.ſ.ꝙ pctm habitans in me opaꝛ inuolũtariũ. QVIA.pro.ꝙ|nõ habitat in me(hoc eſt in car/
ne mea)bonũ.}Ex hoc ꝙ bonũ gſæ habitans in ſpũ non habitat in carne, ꝓbat ꝙ pctm habitans in
carne|opaꝛ hmõi inuolũtaria. Bonũ ſiqdem gſæ diuinæ p baptiſmũ inhabitat in ſupiori pte hoĩs:non
aũt in inferiore animi pte q̃ appellaꝛ caro.Et ppterea veriſſime dicit ſe ſcire & expiri ꝙ in ſe|hoc eſt in car
ne ſua,nõ habitat bonũ gſę.¶ Vbi clare vides ꝙ exponit ſe carnalẽ reiiciendo in carnẽ & excludẽdo a ſe
abſolute ſe carnalẽ.& ex hoc ꝙ bonũ gſę diuinę nõ reformat carnẽ ſicut reformat mentẽ, relinquiꝛ caro
deordinata|relinquiꝛ fomes pcti. NAM velle adiacet mihi.} Probat hoc vltimo dictũ(.ſ.ꝙ bonum nõ
habitat in carne mea ſed in mẽte mea)ex hoc ꝙ velle adiacet mihi:hoc eſt facultas volendi bonũ eſt in
me iuſtificato. PERFICERE aũt bonũ non inuenio.} hoc eſt facultatẽ exequẽdi bonũ ſpectans ad ptẽ
inferiorẽ|non inuenio.Hoc eſt.n.qd ſub aliis verbis chrs dixit.ſpũs qdem ꝓmptus eſt,caro aũt infirma.
Et ꝙ hoc ſit veꝝ,ꝓbat ab actionibus|vtẽdo ſupius dictis. NON.n.qd volo bonũ hoc facio,ſed qd nolo
malũ hoc ago.} Supius hanc inobedientiã & hanc cõtrarietatẽ explicauerat ſine bono & malo:mõ ap
plicat inobedientiã ad bonũ & cõtrarietatẽ ad malũ:qm ex his euidẽter patet ꝙ q̃uis velle bonũ & nolle
malũ ſit in facultate mea,pficere tñ bonũ & cauere malũ nõ inuenio in carne executiua:hoc eſt in parte
inferiori animi.inueniꝛ.n.inobediẽs quũ volo bonũ,& cõtraria(vtpote faciẽs malũ)quũ nolo malũ. SI
AVTEM qd nolo illud facio.} Reſumẽdo vltio dictũ arguit ad cõcludendũ.ſ.ꝙ non ego ſed inhabitãs
in me pctm opaꝛ malũ inuolũtariũ.Et optime ex cõtrarietate facti ad nolle|infert. IAM nõ ego opor il/
lud,ſed qd hitãt i me pctm.} Ex eo nãq; ꝙ ego nolo malũ aliqd|ſequiꝛ ꝙ ego nõ opor illud:ex eo vero ꝙ
illud malũ facio|hoc eſt exequor ẜm ptẽ inferiorẽ,ſequiꝛ ꝙ hitans in me pctm opaꝛ malũ illud.¶ Recole
hic ꝙ ex hacmet ꝓpõne|ex hacmet cõtrarietate(ſignata dicẽdo|ſi aũt qd nolo illud facio)paulo ſupius
intulit|cõſentio legi ꝙ bona eſt:& mõ infert ꝙ nõ ego opor malũ ſed hitans in me pctm.cõtrarietas.n.
iſta ex pte ſupiori iſert & cõcordiã legi & negationẽ opandi malũ:ex pte vero iferiori infert ꝙ pctm hitãs
in me eſt id qd opaꝛ malũ qd nolo. INVENIO igiꝛ legẽ volenti mihi facere bonũ.} Nõ ſatis fuerat ex
cõditionibus iuſtificati hoĩs declarare legẽ eſſe bonã,ſed oportebat ex eiſdẽ declarare legẽ eſſe ſpũalem:
quũ hoc ꝓpoſitũ fuerit. Et ppea mõ infert ex eiſdẽ cõditionibus cõtrariis ſpũalitatẽ ſimul & neceſſitatẽ

legis.Spūalitatē qdem/inferēdo.inuenio igiť legē mihi volenti facere bonū. Iam.n.patet ex ſupiorib⁹ ꝙ ego volens facere bonū ſum ego ƀm ſpūm.Et ppea ex hoc ipſo ꝙ mihi volenti facere bonū inuenio legē, appet ꝙ lex eſt ſpūalis:aliogn inuenirē legē cōtra me volentē facere bonū:ſed nō inuenio legē cōtra me ſed mihi volenti facere bonū/hoc eſt ſpūali:igiť lex ſpūalis eſt/vtilis eſt mihi ſpūali.Neceſſitatē aūt ſubiūgendo. QVONIAM mihi malū adiacet.ꝑ Ideo inuenio legē vtilē mihi ſpūali/qa malū mihi adiacere neceſſitas ſiqdē legis eſt ex pte mali mihi adiacētis.Si.n.bonū gr̄ę eſſet in vtraqꝫ pte iuſtificati hoīs,inueniret qdem hō ſpūalis legē vtilē/ſed nō neceſſariā ex pte cōtrarietatis in hoīe:ſed ex eo ꝙ malū adiacet ēt iuſtificato,lex inueniť tanq̄ frenū/ad cohibendū ꝓnitatē ad peccandū. CONDELECTOR.n.legi dei ƀm interiorē hoīem.ꝑ Rōnē reddendo vtriuſqꝫ vltimo dicti/ꝓgrediť ad declarādum qđ reliquū erat.ſ.vēdit⁹ ſub pctm̄.declaratis duobus priotibus.ſ.lex ſpiritalis eſt/& ego carnalis ſum. Qꝛ.n.verū ſit/inuenio legē mihi volenti bonum facere,hinc patet qa cōdelector legi dei ƀm interiorē hoīem:hoc eſt ƀm mentē/ƀm ſpūm.Et appellauit ſupiorē ptē animi interiorē hoīem/eo ꝙ opationes ſuas pficit intus:in ſeipſa.ſ.abſqꝫ organis corporeis.intellectus.n.& volūtas ſupeminēt ſepati ab vniuerſo corpore.Et p oppoſitū exterior hō vocareť hō ƀm ptes ſenſitiuas tā interiores q̄ exteriores/eo ꝙ carnalib⁹ officiis imerſę ſunt.℄ VIDEO aūt aliam legē in mēbris meis.ꝑ Ecce ptes exterioris hoīs/ecce ex qbus cōponiť exterior hō.ſ.mēbra carnalia tā interna q̄ externa. REPVGNANTEM legi mētis meę.ꝑ Lex dei & lex mētis meę ſunt cōcordes. nā per legē mētis meę intelligit naturalē legē inditā menti:lex aūt in mēbris/eſt ipſa ordinatio affectuū carnaliū ad delectabilia & vtilia ƀm ſenſum.hmōi.n.inclinatio lex noiať qa eſt tanq̄ lex naturalis partis ſenſitiuę quatenus ſenſitiua eſt. Repugnat autē hęc lex legi mētis:qa inclinatio ptis ſenſitiuę tendit ad bonū vtile ac delectabile ƀm ſenſum,inclinatio aūt mētis & ſpūs tēdit ad bonū ƀm rectā rōnē & ſpūale: conſtat aūt ꝙ hęc duo bona ſępe ſibi inuicē aduerſanť:vt expientia teſtať.Et ppea veriſſime dicit paulus q̄uis iuſtificatus & ſanctus,video aliā legē in mēbris meis repugnantē legi mētis meę. ET captiuātem me in lege pcti quę eſt in mēbris meis.ꝑ Ecce qđ dixerat vēditus ſub pctm̄.Cōſiderare libet ꝙ quēadmodum ex pte animi ſupiore meminit duaꝝ legū(.ſ.legis dei/& legis mentis meę)ita ex pte quoqꝫ inferiori meminit duaꝝ legū.ſ.legis mēbroꝝ meoꝝ & legis pcti.vt lex carnis e regione legis mentis/& lex pcti e regione legis dei loceť.Et ſicut lex mētis ſubdit hoīem legi dei,ita lex carnis ſubdit hoīem legi pcti. Et q̄uis tā lex carnis q̄ lex pcti ſit in mēbris meis vt paulus clare dicit,differūt tñ in hoc:ꝙ lex carnis eſt naturalis/ eſt inclinatio naturalis viriū inferioꝝ ad ꝓpria bona:lex vero pcti eſt pœna pcti originalis,& eſt deordinatio earūdem viriū derelicta ex ꝑditione iuſtitię originalis. Diſtinguunť ergo lex carnis & lex pcti nō materialr̄ nō ſubiecto,ſed formalr̄ & penes principia:qa illa a natura/iſta a pctō,illa iclinatio eſt/hæc priuatio.vñ & illa captiuū me reddit ſub iſta,vt paulus dicit.Et vere:qa inclinatio naturalis ptis ſenſitiuæ in bonū delectabile ƀm ſenſum/reddit me captiuū ſub peccato.Scrutare modū quo peccauerūt primi parentes,& videbis ꝙ nos peccamus ſicut & illi:quos naturalis inclinatio ad delectabile bonū duxit in ſeruitutē pcti.Cōuenit aūt legis nomē huic pœnę pcti,qa tanq̄ lex a pctō ędita ad peccādum ducit.illo tñ mō quo priuatio fręni ducit.ſ.licētiando ſeu remouēdo ꝓhibens.Senſualis itaqꝫ inclinatio captiuū reddit hoīem iuſtū ſub lege pcti,dū inuitū malis appetitionibus ſubiicit in primis motibus inuolūtariis. INFOELIX ego hō.ꝑ Hinc appet clarius ꝙ in pſona iuſtificati hoīs locutus eſt.nā affectus hmōi ſuſpirantis ęgre ferēdo ſtatū carnis/manifeſte affectus eſt nō ſolū iuſtificati ſed ſcī viri:miſeꝝ ſe pfitentis rōne affectuū carnaliū/& ſuſpirātis pro liberatione. Vñ & dicit. QVIS me liberabit de corpore mortis hui⁹.ꝑ In textu gręco ꝓnomē huius anceps eſt ad corpus vel mortis.Ita ꝙ pōt legi de corpore mortis hoc:vt ſignificeť hoc corpus eſſe corpus mortis.Et pōt legi de corpore mortis huius:ſignificando ꝙ nō ſuſpirat vt libereť a corpore abſolute,ſed a corpore mortis huius:hoc eſt a corpore quatenus eſt miniſtrans mortē hāc. eſt.n.nōnulla mors pati hmōi ſenſuales motus. Et eſt ſenſus.ex quo donum gratiæ chriſti nō me liberat ab hac carnis cōditione mortifera/qs me ab illa liberabit:quaſi dicat nullus. Et veꝝ dicit pro ſtatu præſentis vitę.ꝓpter qđ dicit me iuſtificatū/de quo loquiť.℄ GRATIA dei.pro.gr̄as ago deo/p ieſum chr̄m dn̄m nr̄m.ꝑ Non ſignificať gr̄a dei liberans ſed gr̄aꝝ actio.ne puipendentis iuſtificatū ſtatū ſuum pp miſeriā carnis/& deſperati voce dictū intelligeres infœlix ego hō qs me liberabit,ſubiungit gr̄aꝝ actiones deo p ieſum:vt ex hoc ꝙ gr̄as agit deo p ieſum intelligamus bñficiū eſſe vocē hanc/intelligamus bñficiū dei p ieſum chr̄m collatū eſſe vocē dictā.Et vere bñficiū magnū eſt/ꝙ hō iuſtificatus non ſolū cognoſcit ſed ęſtimat qđ carnis in ſe videt vt miſeriā & ęſtuat deſiderio rei cōiter impoſſibilis,nō ſimplr̄ ſed in hac vita.hmōi.n.velleitas acceſa vt hō totus ſeruiat deo meritoria eſt:& vtilis eſt ad magis ac magis recedēdum a ſeruitute carnis.Eſt itaqꝫ ſenſus.q̄uis ex pte carnis miſerū & non liberādum in hac vita cognoſcā me,de hoc tñ ipſo ꝙ ęſtimo hāc miſeriā & ęſtuo deſiderio libertatis gr̄as ago deo p ieſum chr̄m.qa hoc eſt bñficiū collatū mihi ex dono gr̄ę ieſu chr̄i reformātis mentē meā,ideo gr̄as ago deo p ieſum chr̄m qa ipſe mediator eſt:vtpote p quē cōſecutus hoc mētis bñficiū ſum. ℄ IGITVR egoipſe mente ſeruio legi dei,carne aūt legi pcti.ꝑ Cōcluſio iſta cōfinium eſt pcedentiū & ſubſequētium.Tranſire ſiqdem hinc incipit paulus ad mōſtrādū donū pacis qđ iuſtificati p chr̄m hñt ad deū/extendi ad liberandū a lege pcti: extēdi aūt p volūtariū vſum legis ſpūs.Ita ꝙ vbi hactenus declarauit donū chr̄i nō liberare iuſtificatos

a carne/nobis inuitis opante motus preter intellectũ,modo cõſequenter intẽdit docere qd donũ chriſti in iuſtificatis efficit in carne/voluntario interueniente vſu ipſius doni.Et ꝓpterea ex dictis infert ambaꝝ libertatũ actiones & fructus:dicẽdo ꝙ ex dictis ſequit̃ in me iuſtificato eẽ duo principia inclinatiua ad cõtraria,mentẽ.ſ.& carnẽ:ac per hoc ego iuſtificatus/mẽte inclinor ad ſeruiendũ voluntarie legi dei,carne aũt inclinor ad ſeruiendũ voluntarie legi pctĩ.& vtrũq; clarũ eſt.¶ Crediderimq; ego hanc particulã aptius iungi & effici principiũ capituli ſequẽtis q̃ finem ꝑcedentis:qm̃ materiã ſequentis inchoat.

CAPVT .VIII.

NIHIL ergo nũc eſt dãnationis.} Quũ in antedictis docuiſſet iuſtificatos per donũ chr̃i non carere malo carnis pugnãtis aduerſus ſpũm,ne donũ chriſti putares imꝑfectũ vt donũ legis antique(eo ꝙ iuſtificatis in chr̃o & ſectantibus iuſtitiã legis diuine per moyſen date/cõe apparet mẽte ſeruire legi dei carne aũt legi pctĩ/cõe eſt habere carnẽ & ſpũm contra ſeinuicẽ pugnantes)ideo ſubiungit drĩam inter iuſtificatos in chr̃o ambulantes ſm ſpũm/& ſectantes legẽ dei ambulantes ſm legẽ.Et cõſiſtit drĩa in hoc ꝙ in illis nihil cõmittit̃ dãnabile pp donũ chriſti tam externũ q̃ internũ:in iſtis cõmittunt̃ multa dãnabilia/pp impotentiã legis vigente carne:vtpote nõ cõferente legẽ grãm & non dãnante pctm̃ in carne.Intendit itaq; per nullã dãnationẽ nullum actũ quo meremur dãnari:vt patet ex eo ꝙ non dr̃ hoc de exñtibus in ieſu chr̃o,ſed de ambulãtibus in ieſu chr̃o ſm ſpũm:qd manifeſte ſonat exercitiũ opeꝝ nr̃oꝝ.Et dixit hoc ad drĩam primoꝝ motuũ q ſunt ẽt apud iuſtificatos in chr̃o:vt intelligamus illos nõ eſſe materiã dãnationis/vt intelligamus illos non cõtrariari exẽptis ab oĩ condẽnationis merito.primi.n.motus nõ reddunt ſanctos viros dãnabiles,tum ob eoꝝ imꝑfectionẽ/tum qa abſorbent̃ a copia ſanctaꝝ actionũ continuaꝝ.Et dicit nunc vt intelligamus ꝙ de pñ̃tis vitæ ſtatu loquit̃:ne intelligeres ꝙ rõne ſtatus future btĩtudinis excludit oẽm dãnationẽ ab iſtis. IIS q ſunt.} Superfluit ſunt. IN chriſto ieſu qui.} Supfluit qui. NON ſm carnem ambulant.} Deſunt tres dictiones. SED ſm ſpũm.} Vnica eſt in textu pauli orõ:ſed interpres diſtinxit in duas. Paulus.n.hẽt/iis qui in chr̃o ieſu non ſm carnẽ ambulant ſed ſm ſpũm.q̃uis ad ſenſum nõ interſit.Ne oĩbus iuſtificatis in chr̃o cõem intelligeres exẽptionem ab oĩ dãnatione/explicauit qbus illa cõuenit:vt intelligamus hanc exemptionẽ non ſeruari cum opibus qbuſlibet/ſed cum cõtinuo ꝓgreſſu,nõ ſm carnales affectus ſed ſm ſpũs inclinationẽ:& hoc in chr̃o ieſu.Et dixit in chr̃o ieſu/ad drĩam ſectatoꝝ legis diuinæ ſecluſo ieſu.Et dicit ambulant/vt continuũ vite rectæ non ſtatũ ſed ꝓgreſſum excluſa negligentia ac deſidia ſignẽt:ad drĩam chriſtianoꝝ qui ab oĩ dãnatione exẽptos parũ curant ſe ſeruare.Et adiungit negationẽ opeꝝ carnalium ad cõfutationẽ hereticoꝝ ambulantiũ ſm ſpũm ſimul & carnẽ:dum opa carnalia ꝑficiunt ſub prætextu ſpũs.Et adiungit negationi operũ carnalium opa ſm ſpũm/ad excitationẽ tepẽtium qbus magnum vr̃ ꝙ abſtinent a ꝓſecutione carnaliũ:vt intelligamus nõ ſufficere ad euitãdam oẽm dãnationẽ abſtinere a carnalibus/ſed oportere ꝑficere in ſpũalibus.¶ LEX.n.ſpũs vite in chr̃o ieſu.} Quinta eſt hec lex inter noĩatas hic a paulo.nã quattuor ꝑnoĩatis(.ſ.legi dei/legi mẽtis mee/legi mẽbroꝝ ſeu carnis/& legi pctĩ)modo ſupaddit̃ lex ſpũs vite in chriſto ieſu.Et eſt ordo.lex ſpũs/non cuiuſcũq;,ſed ſpũs vite/hoc eſt ſpũs vitalis/ſpũs viuificantis/ſpũs ferentis ſecũ vitam:vite aũt non naturalis ſed vite in chr̃o ieſu,vitæ qua viuimus in fide/ſpe/dilectione & imitatione ieſu chr̃i. Et appoſuit hoc ad drĩam legis dei per moyſen/quã appellauerat legem ſpũalem.Ac ſi aptius dixiſſet.q̃uis vtraq; ſit lex ſpũs,iſta tñ de qua loquor eſt lex ſpũs vite in chr̃o ieſu/illa nõ:vtraq; eſt ſpũs ſancti vt actoris/vtraq; eſt ſpũs noſtri directiua,ſed hæc eſt ſpũs ſancti quatenus eſt viuificator nr̃ in ieſu chr̃o/quatenus habitando in nobis viuificat nos in ieſu chr̃o. Et eſt iſta lex ordinatio/diſpoſitio dñiumq; ſpũs ſancti in nobis ꝓueniens ex ſpũ ſancto viuificãte nos in fide/ſpe & dilectione ieſu chr̃i.De hac ſiqdem ordinatione verificat̃ qd ſubdit̃. Vbi erudite lector cerne q̃ proprie ꝓbat nihil dãnabile cõmitti ab ambulãtibus in chr̃o ſm ſpũm/ex efficacia legis ſpũs viuificãtis in ieſu chr̃o. LIBERAVIT me a lege pctĩ.} Pronomẽ me demõſtrat ipſum in chr̃o ambulantẽ non ſm carnẽ ſed ſm ſpũm.perſonã ſiqdem taliũ induit.Non dicit liberauit me a corpore mortis huius:de quo ſupius ſuſpirauerat/qs me liberabit de corpore mortis huius.nã a corpore huius mortis nemo in pñ̃ti vita liberat̃:a pctĩ aũt lege liberant̃ oẽs baptizati ambulantes ſm ſpũm:dũ abſoluunt̃ a dñio peccati ſup ipſos/ab obligatione cõformandi volũtarias ſuas opationes legi peccati.a quo vinculo non abſoluebat lex. Spũs.n.ſanctus viuificans nos in ieſu chriſto/ordinat ita intus aĩos noſtros vt tali auxilio fulti legẽ peccati non ſequamur.ob cuius doni priuationẽ ſectantes legẽ/ſibiipſis derelicti, velut ſubditi pctõ/fere coguntur cõformare opa ſua volũtaria legi peccati. ET mortis.} Non dicit liberauit a morte/ſed a lege mortis.que lex ipſo paulo inferius exponente eſt ꝑmanentia in morte.nã lex mortis/lex mortẽ ſequens, eſt mortuum perſeuerare mortuũ/eſt de morte non eſſe reditum ad vitam. Et ab hac lege liberati ſumus per ſpiritum ſanctum habitantem in nobis:vt patet inferius.

NAM qd impoſſibile erat legi.} Multa more ſuo paulus ꝓpoſuit in hac materia ambulantiũ ſm ſpũm in chriſto ieſu.& ꝓpterea more quoq; ſuo intẽdens ſingula ꝓpoſita declarare/incipit a primo.ſ.nihil dãnationis eſt ambulãtibus in chriſto &c.& directe ꝓbat per chr̃m effectum eſſe vt nihil dãnabile incurramus:qd lex moyſi efficere nequit.Et vt clarius hec intelligant̃,duo quãtũ ad ꝓpoſitũ ſpectat ſubordina

ta ſunt q̃ lex nequit efficere. Alterũ eſt dñium ſpũs ſup carnem: alterũ hinc cõſequens/eſt pfecta pceptoꝝ
legis executio. Ratio aũt quare lex neutrum hoꝝ potuit/ſubiungiť. IN QVO infirmabať per carnem. ⁊
hoc eſt in eo ꝙ impotẽs erat rõne ſtatus carnalis. lex.n. moyſi q̃uis ſpũalis eſſet (hoc eſt ad regulandũ ſpi-
ritum hoĩs data a deo) qa tñ nõ adiuuabat intus per grãm/lex erat infirma & imbecillis ob ſtatũ carnalẽ
hoĩum in quo relinquebat illos. ex hac.n. legis imbecillitate clare patet ꝓuenire ꝙ lex nõ poterat efficere
illa duo quę explicauimus. DEVS filium ſuũ mittens in ſilitudine carnis peccati. ⁊ Dictio interpretata
mittens participiũ eſt pręteriti tp̃is actiuum/quo latini carent. & ꝓpterea ad ſeruandum & participiũ &
tp̃s, aliqui interpretes vertерũt (& recte) actiuum in paſſiuũ: legendo ſic. deus filio ſuo miſſo in ſilitudine
carnis peccati. Non dicit in ſilitudine carnis: qa miſſus eſt in vera carne/& non in ſilitudine carnis. ſed
determinat qualitatẽ carnis de qua loquitur/adiungendo peccati: qa miſſus eſt non in vera carne pcti/
hoc eſt ſubiecta pctõ, ſed in ſilitudine carnis quę ſubiecta eſt pctõ. Caro ſiqdem noſtra caro pcti eſt poſtq̃
adã peccauit: filius aũt dei miſſus eſt in carne ſili carni noſtrę ſubiectę pctõ, pro quanto miſſus eſt in car
ne paſſibili & mortali. per has.n. cõditiones caro chriſti in hac vita fuit ſilis carni pcti. nam caro ex pctõ
ſubiecta eſt paſſionibus & morti: vt patet in principio geneſis. ET DE peccato dãnauit pctm̃ in carne,
vt iuſtificatio legis impleretť in nobis. ⁊ Aduerte in pmis ꝙ nec in gręco nec in latino appet ordo lrẽ
perfectus: niſi vtendo cõiunctione & pro etiam/vel ſimili ęqualente cõiunctione. Appoſitã ſiqdem intel
ligimus cõiunctionẽ ad ſignificandã ſequelam alterius bñficii: vt.ſ. notemus deũ non tantũ miſiſſe filiũ
ſuum in ſilitudine carnis pcti, ſed & de pctõ dãnaſſe pctm̃ in carne. Et nihilominus ſenſus remanet obſcu
rus. apparet aũt penetrando cauſas ꝓprias reꝝ/& reſoluendo effectus in ꝓprias cauſas (vt tantum decet
doctorẽ) ꝙ qa dixerat legem imbecillẽ ob carnem ad iuſtificationẽ implendam/quę impleť in ambulan
tibus in chr̃o, affert mõ ex pte chriſti efficaciam ſup carnẽ/vt iuſtificatio legis impleať in nobis ambulã
tibus in ipſo &c̃. Et quũ multis mediis hanc efficaciã potuiſſet mõſtrare paulus/elegit hanc viam: qm̃ in
hac explicatur ꝓpria cã ſubactę carnis noſtrę a deo per chr̃m/non via potentię ſed iuſtitię. In hoc ipſo
itaq; ꝙ filius dei habuit in hac vita carnẽ ſilẽm carni pcti, cõſtat ꝙ filius dei veſtitus eſt pctõ ſeu pſonam
induit pctm̃ habẽtis/multo magis q̃ indutus veſtes laruãq; cęſaris induit pſonam cęſaris: quãto caro
paſſionibus mortiq; ſubiecta ſignum cõiſſimum eſt hoĩs pctm̃ hñtis. nec in aliquo fefellit niſi in chriſto.
Vnde quũ diciť de pctõ/ſignificať pctm̃ non inexiſtens ſed indutũ. eſt.n. ſenſus & de pctõ induto. chr̃s.n.
nullum vnq̃ habuit in ſeipſo pctm̃ ſed induit pctm̃ aſſumendo ſilitudinẽ carnis pcti. Et quẽadmodum
reddendo ſingula ſingulis/chriſtus morte ſua mortẽ noſtrã deſtruxit/& vita ſua ĩmortali vitam nr̃am re
parauit, ita pctõ induto ex ſilitudine carnis pcti dãnauit pctm̃ in carne. hoc.n. eſt effectus in ꝓprias cãs
reſoluere. Et hinc hẽs ꝙ paulus meminit miſſi in ſilitudine carnis pcti, tum ad explicandũ modum quo
chriſtus induit pctm̃, tum ad explicandũ innocentẽ carnem chr̃i dãnantẽ pctm̃ in carne nr̃a. Aptiſſime
ſiqdem pctm̃ in carne nr̃a dãnať merito ĩnocentis carnis indutę pctm̃: ſicut mors merito mortis. Inten
dit.n. ꝙ ſicut chr̃s ſua morte meruit deſtructionem mortis noſtrę, ita in hoc ꝙ volũtarie induit pctm̃ in
carne ſimili carni pcti meruit dãnationẽ pcti in carne nr̃a. Nec interceſſit meritũ tantũmodo/cõſequens
aſſumptã carnẽ (prius.n. aſſumpta eſt caro, & deinde meritũ eſt volũtarium ſuſtinẽdi indumentũ pcti in
chriſto iam hoĩe) ſed interceſſit actio dãnatiua: ſicut moriẽdo non ſolũ interfuit meritũ/ſed actio diuina
deſtruens mortẽ. Propter qđ paulus attribuit dãnationis actionẽ non chr̃o/ſed deo per chr̃i carnẽ indu-
tam pctõ. dicit.n. ꝙ deus miſſo filio &c̃. dãnauit pctm̃ in carne: vt intelligamus diuinã actionẽ dãno affi
cientem pctm̃ in carne nr̃a/& ex tali carne filii ſui/& ex merito induti pcti. Nec dixit extinxit ſed dãnauit
pctm̃ in carne: qa loquiť reſpectu noſtri/qui ambulamus p ſpũm &c̃. in carne ſiqdem nr̃a dũ hic ſumus/
nõ eſt penitus per chr̃m extinctũ pctm̃ (nã remanet fomes) ſed eſt dãnatũ/eſt addictũ dãno. dãnari.n. eſt
iudicialiter addici dãno: & pctm̃ in carne nr̃a (hoc eſt in baptizatis oĩbus) ex iuſtitia innocentis carnis
chriſti ſub iniuria pcti induti dãnatum eſt/addictũ eſt extinctioni. ſed extinctio non pficiť in hac vita: ſed
ſatis eſt ꝙ interim ſubiectũ & affectũ eſt dãno diminutionis tali ac tanto vt iuſtificatio legis impleretť in
nobis ambulãtibus. Et nõ dicit vt iuſtificatio impleretť in nobis, ſed vt iuſtificatio legis/ꝓculdubio mo-
ſaice. vt intelligamus ꝙ de iuſtificatione (hoc eſt perfecta executione legis) loquiť: quã lex obſtãte carnis
pctõ indẽnato & vigente non poterat pficere. ¶ Et ꝙ de iſta iuſtificatione ſit ſermo, patet ex eo ꝙ ſubdit
hãc iuſtificationẽ nõ adimpleri in oĩbus baptizatis, ſed in ambulãtibus ẽm ſpũm. Hinc.n. duo hñr. & de
qua iuſtificatione loquiť. ſ. quę ambulãtibus in chr̃o ẽm ſpũm ꝓpria eſt: quę eſt pfecte adimplere pcepta
legis/ꝓculdubio quo ad moralia. & modus quo dãnatio facta pcti per chr̃m ſortiť hunc effectũ/pducitur
ad hunc finẽ qui eſt iuſtificationẽ legis impleri in nobis. habeť.n. hinc ꝙ modus eſt/ꝙ mediãte lege ſpũs
ambulatio fit. Ita ꝙ dãnatum eſt peccatum in carne noſtra per meritum chriſti, dum dãno extinctionis
addictum eſt & ſubiectus fomes/ita vt in ambulantibus ẽm ſpiritũ impleatur legis iuſtificatio. quod cõ-
ſtat fieri per donum internę gratię per chriſtũ habitę. Ita ꝙ cõcurrere ſignificanť duo dona chriſti. alte-
rum ex parte carnis, quod principaliter in hac rõne intendit. ſ. ꝙ peccato induto in carne ſimili dãnatũ
eſt peccatum in carne noſtra. alterũ ex parte ſpũs tanq̃ modus pducendi donum carnis ad talem effectũ
qui eſt plena legis iuſtificatio. ¶ Declarata itaq; materia/collige ſenſum. Patefacit paulus ꝙ ambulantes

in chriſto ſm ſpũm/nihil cõmittunt dãnabile, quẽadmodum ambulantes ſm ſpũm in lege/cõmittebãt
aliquid dãnabile:qa plena adimpletio legis quã lex ꝓpter ſtatum carnalẽ efficere nequibat/efficiẽ in am
bulantibus in chriſto ſm ſpũm. Efficitur aũt hoc modo:qa ſtatum carnalẽ quem lex tollere non poterat
deus abſtulit in nobis miſſo filio ſuo in ſimilitudine carnis peccati:ac ꝑ hoc de peccato induto dãnauit/
iuſte addixit dãno extinctionis & affecit dãno diminutionis peccatũ in carne noſtra/qđ faciebat ſtatum
carnalem, vt ſic iuſtificatio legis impleref in nobis:hoc eſt vt facultatẽ etiam ex ꝑte carnis minus impe
dientis haberemus implendi iuſtificationes legis, & ſic nulli in nobis dãnationi locum relinqueremus/
ꝗui s primi motus inſurgant. QVI nõ ſm carnẽ ambulamus ſed ſm ſpũm.] Explicat quos demõſtrat
pronomen nobis:vt explicite cõcludat intentum quod ꝓpoſuerat. ¶ QVI.n.ſm carnẽ ſunt.] Declarat
dñam ambulantium ſm carnẽ ab ambulantibus ſm ſpũm/vt notitiam terminoꝝ quibus vtiẽ explicet.
Vnde quũ diciẽ qui ſm carnẽ ſunt/& ſimiliter quũ ſubdiẽ qui ſm ſpũm ſunt, non eſt ſermo de eſſe ſubſtã
tiali/ſed de eſſe morali.nã ſenſus eſt.qui animũ habent diſpoſitũ ſm carnem:& ſilr qui animũ habent di
ſpoſitum ſm ſpũm. QVÆ carnis ſunt ſapiunt.] Dictio interpretata ſapiunt/a qua deriuaẽ nomẽ ver/
bale qđ inferius interpretaẽ mõ ſapientia mõ prudentia, ꝓprie ſignificat aliqd ſub genere cognitionis:
cui nulla latina dictio apparet rñdens. Et qm̃ vtuntur ea ad ſignificandũ adiunctum affectũ animi, ideo
nulla occurrit ꝓpinquior interpretatio q̃ cura & curare.vt ſenſus ſit/quæ carnis ſunt curant. ¶ Et ſimilr
quum ſubiungiẽ quę ſunt ſpũs ſentiunt, adimendũ eſt ſentiunt:qa in textu gręco nullum verbũ habeẽ:
ſed ſubintelligiẽ idem verbũ. Cura.n.actus eſt intellectus adiunctus animi affectui. Et veriſſima eſt dña
ꝙ diſpoſiti in aĩo ſm carnem, vacant curę ſpectantiũ ad carnem/vtilium ac delectabiliũ:diſpoſiti aũt in
aĩo ſm ſpũm/vacant curę ſpectantium ad ſpũm:honeſtoꝝ.ſ.& vtilium ac delectabilium ad ſpũm. QVI
vero ſm ſpũm ſunt/quę ſunt ſpũs ſentiunt. Nam prudentia carnis/mors eſt.] hoc eſt mortem infert aĩę
& dãnationis ęternę. Scito ꝙ prudentię nomen ꝓpinquũ eſt dictioni gręcę ꝑdictę, & cõſonat ſenſui in/
tento.nam ad intellectũ ſpectat ex affectu ad finem.vñ prudentia carnis eſt rõ hoĩs affecti ad carnem vt
finem.qui.n.finẽ habet carnẽ, cogitat/ratiocinaẽ/conſulit/iudicat/præcipit relatiue ad carnẽ. Et ſimile eſt
proportionaliter de prudentia ſpũs. PRVDENTIA aũt ſpũs/vita & pax.] Rõnem reddit congruentis
actionis. Ex eo.n.ꝙ cura ſeu prudentia carnis mortifera eſt/habeẽ ꝙ congruit diſpoſitis in aĩo carnaliter.
caro ſiqdem ipſa mortifera eſt. Et ſilr ex eo ꝙ cura ſeu prudentia ſpũs infert vitam aĩę & pacem aĩę/habeẽ
ꝙ congruit hñtibus animũ ſpũalem.nam ipſe ſpũs/vitę & pacis parens eſt. QVONIAM ſapientia.pro.
cura.] ſeu prudentia. CARNIS inimica eſt deo.pro.inimicitia eſt in deũ.] Vt intelligamus curã car/
nis non eſſe actum naturæ qui põt bene & male fieri/ſed eſſe peccatũ quod non põt bene fieri, dixit ꝙ eſt
inimicitia in deum. LEGI.n.dei non eſt ſubiecta.] Ecce manifeſta inimicitię rõ. Non dicit/deo non eſt
ſubiecta(qm̃ etiam peccata ſubdunẽ dei ptãti)ſed legi dei negat eſſe ſubiectã:vtpote formam legis non
ſuſcipientẽ. NEC.n.põt.] Ne putares ꝙ qñqꝫ ſubiiceref legi dei, excludit hoc poſſe.incõpoſſibile ſiqdẽ eſt
vt coeant forma legis & peccatũ. QVI autẽ in carne ſunt.] Subiungit habentes prudẽtiam carnis eſſe
carnales ſm animũ:vt patefaceret ꝙ non ſolũ ipſa cura carnis ſed etiam ipſi carnales inimici ſunt deo.
DEO placere non pñt.] Hoc non eſt intelligendũ ſicut de cura carnis, ſed intelligendũ eſt formalr:hoc
eſt quatenus ſunt in tali ſtatu carnali ſm aĩum.ſic.n.deo placere non pñt. Cum quo tñ ſtat ꝙ per diuinã
grãm pñt mutari de eſſe ſm carnẽ/hoc eſt de diſpoſitione carnali animi.& ſic pñt placere deo. VOS aũt
in carne non eſtis, ſed in ſpũ.] Hinc clare apparet non loqui paulũ de eſſe in carne ſm ſubſtantiã.nam
cõſtat romanos qbus ſcribebat/fuiſſe tũc in carne ſm ſubſtantiã.& tñ dicit eis/vos aũt in carne nõ eſtis:
hoc eſt non eſtis ſm animũ carnales ſed ſpũales. Et ſimili rõne dicit vos/qua hactenus dixerat nos, dicen
do vt impleref in nobis qui non ſm carnẽ ambulamus &c̃. Loquendo ſiqdem modo in prima perſona
& modo in ſecũda/ſignificat cõem eſſe hanc diſpoſitionẽ etiam aliis non apoſtolis. Quãuis etiã ex indu
ſtria hoc dixerit, vt ex ſeipſis intelligerent romani qui qualeſqꝫ ſunt quos appellauit eſſe ſm ſpiritum:ne
putarent altius quid latere ſub hac appellatione.

SI TAMEN.] Poſtq̃ paulus declarauit duo eorũ quæ in principio capituli propoſuit(.ſ.nihil dãna/
tionis eſt/& ambulantes ſm ſpiritũ non ſm carnem)modo declarat tertiũ.ſ.lex ſpiritus vitę in chri/
ſto ieſu. Declarat autem hoc/ſimul rõnem reddendo quare ipſi romani ſunt in ſpiritu & non in carne. Et
rationẽ reddit ſub conditione/dicendo ſi tñ:vt intelligant romani ꝙ ad non eſſe in carne ſed in ſpiritu/
non ſufficit fuiſſe baptizatos(quales oẽs ipſi erant)ſed exigitur ꝙ ꝑſeueret ſpiritus ſanctus. Et ꝓpterea
vtendo verbo pręſentis tẽporis & vocabulo inhabitationis vtitur ſubdendo. SPIRITVS dei habitat
in vobis.] Dicendo ſpiritus dei, aperit ꝙ quũ dixit lex ſpiritus/ſermo fuit de ſpiritu dei habitante nõ ho
ſpitante in animis hominũ. Et ꝓpterea dicit habitat. Niſi.n.per modum habitantis quieſcat in animo/
efficacem legem in homine nõ ſortitur:ac per hoc non habet locũ lex ſpiritus. ¶ SIQVIS autẽ ſpiritum
chriſti non habet/hic nõ eſt eius.] Particula illa/lex ſpiritus vitę in chriſto ieſu, declarãda erat non ſolũ
quo ad ſpiritũ/ſed etiam quo ad vitam in chriſto ieſu.& ꝓpterea ad eius declarationẽ ſubiungit ꝙ vita
in chriſto ieſu/eſt per habere ſpiritũ chriſti:vt intelligamus eundẽ eſſe ſpiritum dei & ſpiritũ chriſti, nec
haberi ſpiritũ dei niſi habeatur ſpiritus chriſti:hoc eſt ꝙ nunq̃ ſpiritus dei habitat in nobis niſi iungat

nos chriſto. Vnde ꝓnomen eius demonſtrat ſpiritū dei. Eſt.n.ſenſus ꝙ ſiquis ſpiritum chriſti nō habet, hic non eſt ſpiritus dei/vt tēplum in quo habitat ſpiritus dei. Et iuxta hunc ſenſum directe habeť ꝙ ſpiritus ſanctus habitans in hoībus/eſt ſpiritus vitæ in chriſto ieſu:qm̄ eſt ſpiritus chriſti in nobis.ac per hoc iungit hoīes chriſto/ꝓculdubio ſm animā:ſm credere/ſperare/diligere/imitari &c̄. Dicitur aūt & eſt ſpiritus ſanctus ſpūs dei:quia a deo deus eſt,& ad deum nos inſpirat/mouet ac impellit habitans in nobis.ſpiritus autē chriſti quia & a chriſto rōne diuinę naturę eſt,& chriſti merito ab ipſo eſt nobis datus, & ad chrm inſpirat mouet ac impellit illos in qbus habitat. ℂ SI AVTEM chriſtus in vobis eſt.℈ Declarat illud aliud ꝓpoſitum(.ſ.liberauit me a lege peccati)cōtinuando ſenſus cōſequenter ſe habētes. Et pro eodē vtitur chriſtus in vobis eſt/& ſpūs chriſti in vobis eſt:qm̄ de eſſe in animo eſt ſermo:in quo idē eſt eſſe chriſtum & eſſe ſpiritū chriſti.nam chriſtus habitat in animo per fidē/ſpem & charitatē:& ſimiliter ſpiritus ſanctus qui eſt dei & chriſti,habitat in nobis per eandē fidem/ſpem & charitatē. CORPVS quidem mortuū eſt ꝓpter peccatū.℈ Breuitati ſtudens paulus/ſimiles nos chriſto deſcribit ex chro inhabitante in nobis:vt queadmodum chriſtus habuit corpus mortale & ſpūm viuum,ita corpus noſtrū eſt mortuum/hoc eſt mortale,ſpiritus vero viuus. Sed diſſimilitudo eſt penes cauſam:ꝙ corpus noſtrū eſt mortuum propter peccatū proprium.peccatū.n.originale eſt cōmune peccatū omnium hominū excepto chriſto. SPIRITVS vero viuit.pro.vita/ꝓpter iuſtificationē.pro.iuſtitiam.℈ Et hic quoqꝫ eſt diſſimilitudo penes cām:quia vita ſpūs chriſti non pendet a iuſtitia,ſed ab initio beata fuit:vita vero ſpūs eoꝝ in quibus habitat chriſtus eſt ꝓpter iuſtitiam chriſti/qua ſatiſfecit deo ſoluēdo p̄cium redēptionis humanę.ꝓpter illam.n.iuſtitiam extrinſece & per participationē eius intrinſece eſt vita eoꝝ in qbus habitat chriſtus. Et hoc eſt liberatos hos eſſe a lege peccati:vt ſuperius declaratū eſt.☞ Sed pro lr̄a aduerte ꝙ ſpiritus eſt noīatiuꝰ quū dicitur ſpūs vero vita:& ſubintelligiť eſt. Et verificať de ſpiritu noſtro in actu: hoc eſt actualiter operante.ſpiritus ſiquidē noſter credens/ſperans/diligēs/prudens,eſt vita gratię ꝓpter iuſtitiā chriſti participatā ex habitatiōe chri in nobis. ℂ Qꝫ SI ſpūs eius.℈ Declarat particulā vltimo ꝓpoſitam(.ſ.liberauit me a lege mortis)cōtinuādo nihilominus cōſequenter ſe hn̄tes ſenſus. Vbi recole in principio capituli quinti ꝓpoſita fuiſſe quattuor bona quę habent iuſtificati ex fide ieſu.& aduerte ꝙ illoꝝ quattuor primum(.ſ.pacē ad deum)ab illo loco huculqꝫ paulus declarauit:manifeſtando ꝙ per donum chriſti liberati ſumus a peccato originali/ab abundantia peccati actualis/a ſeruitute legis moyſi & a lege peccati.modo autē tria reliqua(.ſ.ꝙ gloriamur in ſpe glorię dei/ꝙ gloriamur in tribulationibꝰ/ & ꝙ gloriamur in deo)intendit declarare:ſimul cōtinuando & declarando quō lex ſpiritus vitæ in chriſto ieſu/liberauit nos a lege mortis. Intendit.n.patefacere ꝙ per ſpiritū dei & chriſti habitantē in nobis cōſequimur hęc tria.Quoꝝ primum coincidit cum liberatione a lege mortis. Et ꝓpterea ſimul declarat ꝙ lex ſpūs habitantis in nobis/liberauit nos a lege mortis, & ꝙ tribuit nobis gloriari in ſpe gloriæ dei. immortalis.n.vita pręparata nobis poſt reſurrectionē eſt liberatio a lege mortis/& eſt gloria dei in cuius ſpe gloriamur. Vnde a ſpiritu dei inchoat:dicendo ꝙ ſi ſpūs eius/ꝓculdubio dei. QVI ſuſcitauit ieſum a mortuis.℈ Ieſus quatenus hō ſuſcitatus eſt a deo:quatenus vero deus ſuſcitauit ſeipſum. HABITAT in vobis.℈ Totum hoc eſt antecedens ꝓpoſitionis cōditionalis.cuius cōſequens ſubiungiť. QVI ſuſcitauit chriſtum ieſum a mortuis.℈ Relatiuum qui refert deum. Et eſt ſenſus.deus qui ſuſcitauit ieſum chriſtum a mortuis. VIVIFICABIT & mortalia corpora veſtra ꝓpter inhabitantē ſpiritum eius in vobis.℈ Iuxta duo aſſumpta in antecedente(.ſ.habitationē ſpiritus dei in nobis/& ſuſcitationē ieſu chriſti a mortuis)duo quoqꝫ infert in cōſequente.ſ.viuificationē noſtroꝝ mortalium corpoꝝ/& hanc ex ſuſcitatione ieſu chriſti:& cām iuſtificationis/& hanc ex inhabitante ſpū dei in nobis. Reddit.n.cām futurę imortalitatis noſtrę ex cōcomitantia qualitatis corporis ad qualitatē ſpūs, ex quaſi naturali ſequela donoꝝ in corpore ad dona ſpūs/vitę corporis ad vitam ſpūs.vt quia ſpūs dei qui ſuſcitauit ieſum(hoc eſt & datus a deo per ſuſcitationē ieſu/& ſpirans & impellens ad deum non qualitercūqꝫ ſed quatenus ſuſcitauit chriſtū ieſum a mortuis)habitat in vobis,ideo cōſequens eſſe oportet vt illemet deus qui ſuſcitauit ieſum/ꝓpter dignitatē dicti ſpūs habitantis in vobis viuificet tpe congruo mortalia corpora veſtra.ſic.n.donis ſpūs correſpōdebunt dona corporis:ſic.n.reſurrectio chriſti cōicata prius in nobis fide/ ſpe & charitate ſpūs ſancti habitantis in nobis/cōicabitur poſtea in corpore:ſic demū nos qui in carne poſiti tantū dignitatis obtinuimus ꝙ ſpiritū ſanctum habitatorē habuimus ſm animā/etiā ſm corpus propter dignitatē tanti habitatoris viuificabimur. Hanc.n.rōnem ad lr̄am ſonat textus/ reddēdo rōnē imortalitatis futurę pp inhabitantē ſpūm eius in nobis.☞ Quum autē dicit viuificabit/intellige nō de ſolius vitę dono(qm̄ viuere cōe erit in futuro ſęculo tam bonis q̄ malis)ſed intellige viuificationē pfectam/quę excludit omnem paſſibilitatē.Sola.n.talis viuificatio liberat totaliter a lege mortis.nam ſub lege mortis erunt dānati:q̄uis non quo ad hoc ꝙ moriantur iterū/ſed quo ad hoc ꝙ cōtinue patientur. quod eſt cōtinue mori. Viuificatio aūt corpoꝝ propter inhabitantē ſpiritum ſanctum/excludet non ſolum mori ſed quodcūqꝫ pati,non ſolū in actu ſed in potētia.reddet.n.corpora imortalia & impaſſibilia. ☞ Nec dicit corpora veſtra mortua ſed mortalia,ad cōprehendendum oēs. Quod dico ꝓpter illos qui in ſecundo chriſti aduentu inuenienť viui.nam illoꝝ corpora nō mortua ſed mortalia viuificabuntur.

ERGO fratres debitores ſumus non carni,vt ſm carnem viuamus.} Ex tot differẽtiis dictis inter car/
nem & ſpũm/& ex tot donis ſpũs ad liberandum nos ab iis quę ſunt carnis,infert cui ex duabus in no/
bis partibus ſimus debitores:vt hinc progrediaẽ ad manifeſtandũ modum quo dictam viuificationẽ
conſequimur/quoue gloriamur in ſpe gloriæ dei.Cauſa.n.dicta eſt ſpũs ſanctus habitans in nobis:mo
dus autem eſt operari ſm ſpũm.Et propterea debitum talis operis infert. SI ENIM ſecũdũ carnem vi
xeritis/moriemini.} Ex fructu operis ꝓbat debitum noſtrum non carni ſed ſpũi.fructus enim vitę car
nalis deſcribitur mors/& aïæ & corporis ſm æternam paſſionem. SI AVTEM ſpũ.} Intellige ſpũ ſan
cto habitante in ſpũ veſtro:ſeu(quod idem eſt)ſpũ veſtro fulto ſpũ ſancto. FACTA.pro.actus/carnis
mortificaueritis.} Contra viuere ſm carnẽ/opponit ſpũ mortificare actus carnales.Nõ dicit occiden
tis ſed mortificaueritis:vt itelligamus cõformem doctrinam ſuperius dictis.Actus ſiqdem carnales ex/
tinguere nõ poſſumus ſed mortificare.tum inſurgentes cõpeſcendo:tum ne inſurgant domãdo carnẽ/
& continue exercendo ea quæ ſunt ſpũs vel ad ſpũm. VIVETIS.} Ecce fructus cõtrarius. Et eſt ſermo
de vita aïæ & corporis beata. ¶ QVICVNQVE enim ſpũ dei aguntur.} Probat hoc vltimo dictũ:ꝙ
ſi ſpũ actus carnis mortificaueritis viuetis.Probat autẽ ex parte ſpũs/iungens hmõi viuere cum gloria
filiorum dei.tendit.n.vt dictum eſt/ad declarandum ꝙ per donũ chriſti habemus hoc bonum quod eſt
gloriari in ſpe gloriæ dei.Et ꝓpterea probat ꝙ viuetis/ꝓbando ꝙ eſtis filii dei.vita enim beata eſt filio/
rum dei.¶ Quum audis ſpũ dei aguntur,caue ne furorem intelligas/ne velut amentes agi hoïes a ſpiri
tu dei intelligas:ſed obedientiã talem ac tantam ſpũs noſtri exhiberi ſpũi ſancto habitanti in viris pfe/
ctis vt parendo aganẽ obſequentiſſimi a ſpũ ſancto habitante in eis.agitur aũt non ſolum inuitus aut
neſcius,ſed etiã promptiſſime obſequens.Et iuxta hunc modum ſancti viri dicunẽ agi a ſpiritu dei. HI
SVNT filii dei.} De filiis adoptiuis eſt ſermo.Et apte iungit hæc duo:eſſe filios dei/& agi ſpũ dei. nam
filiorum eſt tam obſequẽtiſſimos ſe exhibere patri vt aganẽ ſpũ patris/vt operentur ad nutum patris.
¶ NON enim accępiſtis ſpũm ſeruitutis iterum in timore.} Probat eos qui aguntur ſpũ dei eſſe filios
dei:ex hoc ꝙ ſpũs dei habitans in illis eſt ſpũs adoptionis,& non ſpiritus ſeruitutis & timoris quemad
modum fuit ſtatus veteris legis.Ex hoc enim ꝙ dicit iterum/monſtrat ſe loqui reſpectiue ad accęptio/
nem legis veteris.tunc enim prima vice accęperũt a deo ſpũm,ſed ſeruitutis in timore. Seruitutis qdẽ
legalis/& in timore tũ extriſeco:qm̃ ad lſam territi ſunt tonitruis ſonãtibus,adeo vt reſilirent & dicerẽt
moyſi non loquaẽ nobis dominus ne moriamur &c̃.Et interno:qm̃ non accęperunt per legem gratiã,
ſed in timore tranſgrediẽdi & pœnas incurrendi ſibiipſis dimiſſi ſunt. Nec huiuſmodi ſpũs ſeruitutis
& timoris donum gratiæ gratum facientis ſignificat:ſed motionem diuinam ad accęptandam legem.
Non ſic nunc vobiſcum agiẽ inquit paulus:ſed vos ideo dixi filios dei quia nõ accępiſtis hac ſecũda vi
ce ſpũm ſeruitutis in timore/non eſtis moti a deo ad accęptandam ſeruitutem legis ſine gratia. SED ac
cępiſtis ſpũm adoptionis filiorum dei.} Superfluit filiorũ.Contra ſpũm ſeruitutis in timore/e regio/
ne locat ſpũm adoptionis:hoc eſt ſpũm filiorum adoptiuorum:hoc eſt accępiſtis ſpũm ſanctum in vo
bis habitantem ad mouendum vos ad actiones conſonas filiis dei adoptiuis.Nec opus fuit dicere ſpi/
ritum amoris/ſeu adoptionis in amore/ſicut dixerat ſeruitutis in timore:quoniam adoptio filiationẽ
ponit & amorem,tanto exactius quanto adoptio gratuitam fert filiationem excitantem amorem ver/
ſus adoptãtem. IN QVO clamamus abba pater.} Abba ſyra dictio eſt:pater vero latina ex græcis ta/
mẽ mutuata.& idem ſignificãt.Et quia pater eſt caſus nominatiui,rõnabile eſt vt abba quoq; ſit caſus
nominatiui.Nec dicit in quo dicimus(quod cõmune eſt chriſtianis oïbus)ſed in quo clamamus/ma/
gnitudine affectus,quod eſt ꝓprium vere filiorum:vt ex hoc ꝙ clamamus(hoc eſt affectu magno ꝓfi/
temur)in ſpũ ſancto/pater pr̃,ſignũ habere cognoſcamus internũ ꝙ accępimus ſpũm adoptionis.Nã
ſi non eſſet adoptionis ſpũs,non inſpiraret nobis tã confidenter appellare deũ patrem.Et geminaẽ pr̃is
nomen ad ſignificandum firmitatem ac certitudinẽ fiduciæ.¶ IPSE enim ſpũs.} ſupple ſanctus habi/
tans in nobis. TESTIMONIVM reddit.pro.conteſtaẽ/ſpũi noſtro ꝙ ſumus filii dei.} Ecce ratio cla/
moris:hoc eſt magnę confidentię recognoſcendi deum vt patrem.¶ Vbi aduerte ꝙ in textu græco nõ
eſt directe illemet ſenſus quẽ latinus interpres ſonat:quoniam græcus ſonat duos cõteſtes(ſcilicet ſpiri
tum ſanctum & ſpũm noſtrum)de eadem re/ſcilicet ꝙ ſumus filii dei.latinus autẽ vnum teſtem (ſcili/
cet ſpũm ſanctum)teſtificantem nõ nobis ſed ſpũi noſtro ꝙ ſumus filii dei.Et q̃uis vtrunq; ſit verum &
in idem tedeant:quia tamẽ paulus græce ſcripſit,ille eſt literalis ſenſus quẽ græcus textus ſonat: ſcilicet
ꝙ ſpũs ſanctus conteſtis eſt ſpũi noſtro/ambobus teſtificantibus nobis ꝙ ſumus fili dei.Teſtimonium
hoc ꝙ ſpũs ſanctus reddit ſimul cũ ſpũ noſtro de hoc ꝙ ſumus filii dei/internum eſſe ſignificaẽ ex eo ꝙ
ab vtroq; interno ſpũ perhibeẽ non aliis ſed nobiſipſis.Et quoniam teſtimonium hoc non eſt de poſſi/
bili ſed de facto(hoc eſt non eſt de hoc ſcilicet ꝙ poſſumus eſſe filii dei/ſed eſt de hoc ꝙ ſumus filii dei)
ideo donum ſpeciale eſt.Nam teſtimonium ꝙ poſſimus eſſe filii dei/inter teſtimonia cõmunia fidei cõ/
prahẽditur:teſtimonium autem ꝙ ego ſum filius dei/ſpeciale donum eſt. Et quoniã nullius teſtimonii
effectus eſt videre ſeu ſcire rem teſtificatam ſed credere(nõ enim inducit teſtimonium/ſed lumen aut rõ
euidentiam faciens/ad hoc vt videatur aut ſciatur res:ſed teſtimonium inducit ad hoc vt credatur res

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

teſtificata/ad hoc vt videatur eſſe credendum ſic eſſe quod teſtificatur)ideo ex hoc teſtimonio ſpũs ſan/ cti & noſtri ꝙ ſumus filii dei,non intelligas me videre aut ſcire,ſed credere ꝙ ſum filius dei/ſed videre eſſe mihi credendum ꝙ ſum filius dei.¶ Media aũt quibus vtitur ſpũs ſanctus/quæ aſſumit ſpũs ſanctus ſi/ mul cum noſtro in teſtimonium ꝙ ſumus filii dei, ſunt regulariter duo.Alterum eſt amor dei prom/ ptus ad obſequendum ſpũi ſancto.quem efficit ſpũs ſanctus in iis qui ſpiritu dei aguntur: alioquin nõ agerentur ſpũ dei,niſi forte ad momentum.Alterum eſt experta continuatio diuinæ gubernationis:cu ſtodiendo a dãnabilibus,illuſtrando/inſpirãdo/excitando/mouendo/fouendo & hmõi . Nam quum ex perimur tam prompte nos diligere deum/& tali tantaq; cura gubernari a deo,teſtimonium a ſpũ ſan/ cto & noſtro habemus ſufficientiſſimum ad hoc vt credamus ꝙ ſumus filii dei.nam ex hoc teſtimonio clare videmus credendum nobis eſſe ꝙ ſumus filii dei.At ſi non tãtũ ꝓfecimus vt teſtimonium hoc ha beamus a ſpũ ſancto & noſtro,ſtudeamus ad efficiendum in nobis promptitudinem exequendi q̃ ſpi ritus ſunt & mortificandi q̃ carnis ac mundi ſunt,ne deſimus gratiæ tanti teſtimonii. ¶ SI AVTEM filii & hæredes.} ad hoc enim adoptaẽ quis in filium vt ſit hæres. HÆREDES quidẽ dei.} Quũ hæ/ res non ſit niſi mortui,quo pacto paulus dicit dei hæredes:quum deus ĩmortalis ſit?Solutio eſt. Hære/ ditare iter hoĩes duas habet cõditiones:alteram perfectionis/alteram imperfectionis .nam perfectionis eſt ꝙ hæres vniuerſa bona patris acqrat ac poſſideat vt dominus:impfectionis vero eſt ꝙ ad hunc effe ctum mors interueniat patris.Quã oportet ĩteruenire:quia vniuerſitatis bonorum nõ poſſunt eſſe am bo ſimul domini ſine dãno alterius:puta patris/expoliãtis ſe libertate dominii/ex hoc ipſo ꝙ aſciſcit fi/ lium in cõdominum oĩum.Quocirca filii dei ſunt hæredes dei/ſm ꝙ hæreditas pfectionem ſecluſa im/ perfectione ſignificat.nam filii dei ſup oĩa bona dei cõſtituuntur domini abſq; vllo detrimento dei pa/ tris:& quod plus eſt abſq; vlla diminutiõe in quolibet hærede. COHÆREDES aũt chriſti.} De chri/ ſto hoĩe eſt ſermo:ſub cuius pedibus oĩa ſubiecta ſunt.Cohæredes autẽ non partitione ſed cõmunione hæreditatis decreti ſumus. SI TAMEN cõpatimur.} Infert ꝙ gloriamur in afflictionibus/ei quod eſt gloriamur in ſpe gloriæ dei,vtrũq; bonum ſimul tractando:quoniam per afflictiones aſſequimur glo/ riam filiorũ dei.Nec ſumitur compati pro cõmiſerari,ſed pro ſimul pati/pro ſimul ſuſtinere afflictiones & preſſuras.Simul autem relatiue ad chriſtum.Eſt enim ſenſus.Si tamen ſimul compatimur : hoc eſt ſi imitando chriſtum patimur afflictiones mundi. VT ET conglorificemur.} Hanc enim conditio/ nem appoſuit cohæredibus chriſti:vt ſcilicet ſint ſimiles chriſto in vita iſta qui inſtituti ſunt cohære des chriſti in vita futura.

EXISTIMO enim.} Obuiat querelis de hac appoſitione tanq̃ dura : ꝙ ſcilicet oporteat pati in hac vita ꝑpter cõſequendam hæreditatem in futura.obuiat autem patefaciendo ꝙ pſentes afflictiones nõ ſunt condignę ad gloriam futuram.Nec dicit exiſtimo opinatiue,ſed cognitionẽ quã habet manifeſtã do.dictio ſiqdem græca rectius ĩterp̃tata fuiſſet reputo ſeu arbitror,vt certa cognitio explicata fuiſſet. QVOD NON ſunt cõdignę paſſiones huius tẽporis.} hoc eſt non hę vel illę ſed vniuerſaliter quæcunq; paſſiones:hoc eſt afflictiones/cruciatus/tormenta &c̃.nõ vnius horę aut diei ſed totius huius temporis. AD FVTVRAM gloriam.} Non dicit ad pœnam peccatorum ſed ad futuram gloriam: ne contradi/ cat iob dicenti .vtinam appenderenẽ peccata mea quibus iram merui & calamitas quam patior in ſta tera,quaſi arena maris hæc grauior appareret.iob.7.Rurſus non dicit/non ſunt cõdigni actus merito/ rii/non eſt cõdigna patientia meritoria ad futuram gloriã,ſed dicit nõ ſunt condignę paſſiones:ne con tradicat ſibiipſi ſcribẽti ad timo.bonum certamẽ certaui/curſum cõſummaui/fidem ſeruaui , in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ quã reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex.Significatur itaq; ꝙ paſſiones ipſę quatenus tales ſunt/nõ merenẽ de condigno futuram gloriam.quod eſt dicere malũ paſ/ ſionum huius tẽporis nõ eſſe par bono futuræ gloriæ,ſed multo mĩnus eſſe malũ quod patimur in hoc tempore/bono futuræ gloriæ.Hic eſt ſenſus literalis QVÆ reuelabiẽ in nobis.} Quanuis textus græ cus anceps ſit ad in nobis vel in nos,cõtextui tamen magis quadrat in nobis/ad ſignificandum gloriã quæ in futuro manebit in nobis.Erit enim intus in animis & in corporibus noſtris inexiſtens:ad diffe rentiam gloriæ pſentis.quæ quum clara ſit fama cũ laude,nõ in nobis ſed in aliorum actibus conſiſtit. Et dicit reuelabitur:quoniam tunc manifeſta fiet gloria ſanctorũ quæ nunc occulta eſt velut in radice in eorum meritis. NAM expectatio.} Deeſt vna dictio.Legẽdum eſt. NAM anxia expectatio creatu/ rę.} Duplici rõne intendẽs ꝓbare hoc vltimo dictum(ſcilicet ꝙ paſſiones huius tẽporis nõ ſunt con/ dignę ad futuram gloriam)primo probat ex vehementia appetitus ſeu expectationis cõmuni omni/ bus nationibus:deinde ex vehementia appetitus ſeu expectationis ipſorum apoſtolorum . Et conſiſtit vtraq; ratio in hoc/ꝙ expectatio anxia cõmunis tam omnĩ nationi q̃ apoſtolis(quæ ſcilicet ſimplici/ ter & abſolute viget in illis)eſt expectatio gloriæ adoptiõis,& nõ boni quod tolliẽ per paſſiones huius temporis quas patiẽter ſuſtinent expectando illam adoptionis gloriam.Ex hac enim vehemẽtia expe/ ctationis cõmuni tum omni nationi tum apoſtolis,ſignum in hac vita habemus/cõteſtans ꝙ paſſio/ nes pſentis temporis nõ ſunt cõdignę ad futuram in nobis gloriam.Et artificioſe paulus magnitudi/ nem futurę gloriæ ex magnitudine non purę appetitionis ſed expectatiuę/non alicuius vnius ſed cõis

tum omni nationi tum apoſtolis, docet: quoniam magnitudo boni quod eſt finis & obiectum appetitus, ex vehemẽtia cõmuni nõ velleitatis ſed expectationis cognoſcit, ſm verę philoſophiæ rõnẽ. ¶ Vide ſingula. Significanter dicit expectatio, non ſolum ad excludendum velleitatem (quæ eſt ẽt impoſſibiliũ) ſed ẽt deſideriũ dubii adhuc hoĩs de futuro bono. expectare enim eſt hoĩs certificati de futuro bono. Et nõ de qualicũq; expectatione ſed de anxia expectatione loquit: vt ex ipſa anxietate maximam vehementiam expectationis deſcribat. expectatio nanq; anxia importat tam vehemẽs deſiderium vt ſemper ſeipſam ſolicitet & mœrorẽ pariat ob carere re expectata. Poterat ſiqdẽ paulus alio vocabulo vehementiam expectationis ſignificare, ſed maluit per anxietatem illam ſignificare: quoniã magnitudinem affectus noſtri erga bonum, ſolicitus mœror maxime teſtat: vt ad ſenſum experimur. Creaturę vero nomine quum cõſtet non intelligi creaturam oẽm (vt teſtant angeli beati: qbus cõſtat hæc ſubiuncta nõ competere) & in euangelio inueniamus oĩs creaturę noĩe oẽm nationem ſignificatam (dicente chriſto prędicate euangeliũ omni creaturę) cõſequens eſt vt quadret ſacrę ſcripturę qđ quadrat cõtextui pręſentis literę: ſcilicet creaturę noĩe nationẽ oẽm, conditionem omnem hoĩum appellari. Et appellat omnis cõditio ſeu natio hic (quemadmodum & in euãgelio) creatura, ad explicandum rõnem qua de ipſis nationibus eſt ſermo: ſcilicet ratione eius quod habent a deo creatore. excludit enim per hoc nomen qcquid peccati eſt in natione & cõditione quacunq; hoĩum, & cõſequenter quicquid comitat peccatum. Et eſt ſenſus. anxia expectatio nationum ſm id quod habent a creatore, nõ ſm id quod habent admixtum peccati. REVELATIONEM filiorũ dei expectat.} Et in hoc clauditur negatiua: ꝙ ſcilicet creaturę anxia expectatio nõ tendit ad bonum huius temporis, quo priuant paſſiones huius temporis. Ex hoc enim ꝙ tendit indubia expectatione ad ſtatũ manifeſtationis filiorum dei, manifeſte ſequit ꝙ non tendit ad bonum p̃ſentis temporis: ac per hoc manifeſte habet ꝙ anxia expectatio creaturę præfert futuram gloriã bonis p̃ſentis tẽporis. quod eſt mala præſentis tẽporis minoris eſſe q̃ bonum futurę gloriæ. ¶ VANITATI enim creatura ſubiecta eſt: non volens, ſed propter eũ qui ſubiecit eam in ſpe.} Superfluit eam. Probat ex cauſa extrinſeca primũ ꝙ anxia expectatio creaturę expectat manifeſtum ſtatum filiorũ dei. Extrinſecę autem cauſę ſunt duæ: finalis & efficiens. & ꝓpterea vtranq; tangit. Finalem quidem, dicendo ꝓpter eum: ſcilicet deum. effectiuam vero dicendo qui ſubiecit. Et iuxta tria aſſumpta (ſcilicet expectationẽ, anxietatem, & gloriã filioꝝ dei) tria quoq; affert: ſcilicet ſpẽ, qua probatur expectatio. & ſtatum ſubiectum vanitati, cõtrarium gloriæ adoptionis. vanitatis enim noĩe conſtat in ſcriptura intelligi varietates huius tẽporis tam contrarias quibus oẽs ſubiicimur. & modum: ſcilicet non volens ſed ꝓpter deum, ad ꝓbandum anxietatem. Et dicit non volens, nõ ſolum quia nec ex apppetitu aut electione voluit, ſed potius quia non placet creaturę ſtatus iſte: nõ volũtarie manet in ſtatu iſto, ſed ꝓpter deum vt finem ꝓmerendum. ¶ Et eſt ſenſus ac vis probationis: ꝙ qa creatura ſubiecta eſt vanitati huius temporis (ſub qua claudunt oĩa bona & mala temporalia) & talem ſtatũ habet creatura non volens (ſi enim ei placeret iſte ſtatus non eſſet vera anxia expectatio futuri ſtatus) ſed hũc ſtatum ſuſtinet ꝓpter deum tanq̃ finem ꝓmerendum, & quia ipſe deus ſtatuit hãc ſubiectionem non ſemꝑ duraturam ſed in ſpe tranſeundi ad ipſum, ad ſtatum gloriæ filiorum dei, ideo ex hoc optime infert ꝙ creaturę expectatio anxia eſt ad ſtatum gloriæ adoptionis. Nam hinc habet ratio expectationis ex ſtatuta ſibi ſpe. hinc habet ratio anxietatis, ex eo ꝙ caret ſperato: vtpote non volens ſubiecta cõtrario ſtatui ad ꝓmerendum deum. QVIA & ipſa creatura liberabit a ſeruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum dei.} Probat ex cauſa intrinſeca idem. directe tamẽ tendit hæc probatio ad probandum illud, ſcilicet expectatio creaturę: & eius ꝓbationem, ſcilicet ſubiecit in ſpe. Probat ſiqdem ex futura liberatione creaturę ab itrinſeco corruptionis malo. Minus dico, imo ab vniuerſa ſeruitute corruptionis. ſumus enim nunc nõ ſolum corruptibiles ſed ſerui corruptionis. Cuiuſlibet ſiqdem mali non ſolum incurſus ſed timor, quædam corruptionis ſeruitus eſt: quãdoquidem velimus nolimus ſubiicimur corruptionis dominio. Adueniente autem gloria filiorum dei, liberabimur ab hac ſeruitute, tranſlati in libertatem non ſolum a corruptione & corruptionis iugo, ſed (quod amplius eſt) in libertatem talem: ſcilicet gloriæ filiorum dei. quæ longe plus continet q̃ libertatem a ſeruitute corruptionis. ¶ SCIMVS enim ꝙ omnis creatura ingemiſcit & parturit vſq; adhuc. pro. congemiſcit & comparturit vſq; nunc.} Poſtq̃ declarauit cauſas extrinſecas & intrinſecas anxie expectationis creaturę, declarat modo ipſam anxiã expectationem creaturæ ab effectu anxietatis manifeſtante vehementiam ſummam expectationis. Et quoniã ſermo eius fuit non de hac vel illa creatura ſed cõmuniter, ideo explicat modo tum omnem creaturam tum cõmunem anxietatem, dicẽdo congemiſcit & comparturit. Ex autoritate autem certę notitiæ quã apoſtoli & ſimiles paſtores curam gerẽtes eccleſiarum habent, manifeſtat dicendo. ſcimus, nos apoſtoli, ꝙ omnis, non aliqua creatura, hoc eſt natio rõne eius quod habet a deo, congemiſcit & comparturit, cõuenit in hoc effectu expectationis ꝙ prorumpit in gemitum & dolorem velut parturiẽtis expectãdo gloriam adoptionis. ex hoc enim ꝙ carere expectata gloria, infert illis hos effectus, manifeſte monſtratur vehemens valde ſeu anxia expectatio. Et attulit ſimilitudinem doloris partus nõ ratione cauſæ (ſcilicet quia venit hora eius) ſed ratione fructus expectati: ad ſignificãdũ dolorẽ in ſpe fructus. Aduerbiũ

autem nunc/demõſtrat tempus hoc pręſentis vitę.perinde ac dixerit durante præſentis vitæ tempore. vſquequo nanq; durat hoc tẽpus,cõgemiſcit & cõparturit omnis natio/non omnis nationis quilibet homo,expectãdo gloriam filiorum dei.Nulla ſiqdem natio/nulla cõditio/nullus gradus/nullus ſtatus/nullus ſexus/nulla ętas rõnalis/ab hac anxia expectatione excipitur:vt teſtantur martyria:teſtaturq; pſectio ſpiritualis inuẽta vigẽs in qualibet hoĩum cõditione/in quolibet ſtatu/in quolibet ſexu &c̃. NON ſolum aũt illa.} Alteram apponit rõnem ex ſimili anxia expectatione in apoſtolis.quam manifeſtat ex eodem effectu/ſcilicet cõgemiſcẽdi:vt ex teſtimonio quoq; prima tũ/incomparabilitas gloriæ ad paſſiones huius temporis inoteſcat. SED & nosipſi/primitias ſpiritus habẽtes.} Ad ſimilitudinem primitiarum fructuũ terræ deſcribuntur maiora ſpũs dona(nam primitiæ ſunt magis deſideratę ꝓcioſę ac gratę:vnde et deo dicabantur)vt ſignificaret ꝙ ꝓcioſiora & quæ magis deſiderabilia ſunt ab hoĩbus/quæue ſunt deo magis grata ſpũs ſancti dona habuerũt apoſtoli.Et dixit hoc/vt ex tãta apoſtolorum celſitudine teſtimonium de magnitudine gloriæ autoritatem haberet maiorem. ET IPSI intra nos gemimus pro.cõgemiſcimus.} Communis ſiqdem ſignificatur apoſtolis gemitus:non exteriori ſono/ſed interna promptitudo prorũpens in actum gemẽdi. ADOPTIONEM filiorum dei expectãtes.} Interpres addidit ad maiorẽ explicationẽ duas dictiões.ſ.filioꝝ dei.Legẽdũ eſt/adoptionẽ expectãtes. vbi tũ rõnem cõgemitus tã ipſorum q̃ oĩs creaturę explicat eſſe expectationem adoptionis.tum tempus cõgemiſcendi explicat eſſe tempus expectationis:vt intelligamus ꝙ toto tempore hoc cõgemitus eſt ob carere expectata adoptione. REDEMPTIONEM corporis noſtri.} Niſi appoſitiue ſubiũxiſſet redemptionẽ corporis nr̃i/fluctuaſſes quo pacto paulus dicit ſe & alios expectare adoptionẽ,q̃ dixit iã accępiſſe nos ſpũm adoptiõis & eẽ filios adoptiõis:ſed mõ ex eo ꝙ dicẽdo expectãtes adoptionẽ/appoſitiue explicat redẽptionẽ corporis noſtri,oẽm tollit ambiguitatẽ:explicãdo ꝙ adoptio expectata dicitur & eſt quantũ ad corporis redẽptionẽ.Corpus ſiqdẽ noſtrũ qđ vſq; ad reſurrectionis gloriam detinetur ſub captiuitate & dñio corruptionis,redimetur ſm effectũ liberationis ex ſoluto prius in cruce ꝓcio/quũ reſurget aut fiet imortale per donum gloriæ ad quam adoptati ſumus hæreditandam.

SPE ENIM ſalui facti ſumus.} Probat ſimul duo.alterum eſt ꝙ cõgruit hmõi expectatio ſtatui ſalutis noſtræ:quia ſaluati ſumus a chr̃o in ſpe nõ in re hæreditatis æterne.hinc enim manifeſte habetur conſonantia expectationis ad ſtatum ſalutis noſtræ in hac vita.Alterum(quod principalius intendit paulus)eſt quod ſuperius dixerat/ſi tñ cõpatimur vt & cõglorificemur.Quę cõtextum vt eruditus lector penetret,cõferat huius particulę cõcluſionem(ſcilicet per patiẽtiam expectamus) cum verbis illis/ſcilicet ſi tamẽ compatimur adhuc nõ ꝓbatis:& cũ oĩbus interpoſitis in textu.Perſpiciet ſiquidem ꝙ poſtq̃ cõditionem illam adiecit(ſcilicet ſi tamen cõpatimur)ſtatim nõ ꝓbauit ſed obuiauit,ne dura haberetur cõditio adiecta.Obuiauit autem monſtrãdo impares eſſe paſſiones huius temporis ad futuram in nobis gloriã ex anxia expectatione tum omnis creaturę tum apoſtolorum.Vnde ordo ipſe contextus exigebat,vt cõpleta obuiatione rediret/imo proſequeretur ꝓbando adiectam cõditionem:ſcilicet ſi tamẽ cõpatimur vt ſimul glorificemur.Et hãc cõditionem adiectam directe probat,afferẽdo pro rõne quia ſpe ſalui facti ſumus. Dupliciter põt aliqs ſaluari.vel ꝙ imediate trãfferatur in rem termini:vel ꝙ mediãte ſtatu ſpei trãfferendus ſit in rem termini.chriſtus nõ ſaluauit nos primo modo(quia nec ipſe ſeipſum ſaluauit primo modo,ſed voluit per merita peruenire ad gloriã ſuam)ſed ſecundo modo.Et vtrunq; dicit/ſcilicet & ꝙ ſalui facti ſumus(hoc eſt ſalutis ſtatum nõ acquiſiuimus ſed ab alio habuimus: hoc enim paſſiua locutio ſignificat)& ꝙ nõ in re termini ſed in ſpe donati ſumus ſtatu ſalutis.hinc enim inchoat paulus rõnem ad ꝓbandum ſi tamen compatimur.Vnde ſubiungit. SPES autem quæ videtur/ non eſt ſpes.} Ratio textus cõſiſtit in duabus illationibus:ſpe ſalui facti ſumus/ergo quod nõ videmus ſperamus/ergo per patientiam expectamus.probat primam illationem ex hoc ꝙ ſpes/hoc eſt res ſperata q̃ videtur nõ eſt ſpes: hoc eſt non ſperatur.Et hoc ꝓbat ſubdendo. NAM quod videt quis/quid ſperat?} Legendum eſt. QVID ẽt ſperat?} Significatur enim ꝙ non eſt amplius locus ſpei accedente viſione. SI AVTEM quod nõ videmus ſperamus/per patiẽtiam expectamus.} Hæc ſecunda illatio abſq; ꝓbatione relinquitur ꝓ conſtanti.¶ Vide ſingula. Queſtio in primis occurrit circa veritatẽ aſſumptorum: eo ꝙ rei ſperatę nõ repugnat videri.Speratur enim regnum romanum quod videtur/ſperatur magnũ præmium propoſitum aliquibus militibus &c̃.quod videtur.¶ Nec ſatiſfit queſtioni/dicendo ꝙ ſermo præſens eſt de ſpe theologica:qm̃ paulus manifeſte probat ex cõmunibus omni ſpei:vt clare teſtantur vniuerſaliſſima verba eius.nam quod videt quis/quid etiam ſperat? ¶ Solutio eſt ꝙ res ſperata integratur ex duobus:ſcilicet ex ipſa re quandoq; ꝓexiſtẽte(puta deo/regno/ciuitate & hmõi)& ex cõſecutione rei. Speratur enim cõſecutio regni ſeu ciuitatis:& ſimiliter cõſecutio dei.Et hæc cõſecutio eſt propriiſſime res ſperata.ſpe enim directę tendimus ad regnum vt cõſequendum:& ſic de aliis.Et de hac re ſperata loquitur paulus/dicens quod nõ videtur.Vnde nõ intendit dicere ꝙ res ꝓexiſtẽs ad quam cõſequendam tendit ſpes/non videtur:ſed ꝙ res ſperata formaliter (hoc eſt cõſecutio ſperata)nõ videtur.Videre autem & videri in ꝓpoſito/commune eſt viſioni tam oculis corporis q̃ oculis mentis.Et eſt ſenſus ꝙ conſecutio quæ ſperatur nõ euidenter cernitur ꝙ erit:quia quod euidẽter cõſpicitur habẽdum/hoc eſt ꝙ habebitur,ex

hoc ipſo ꝙ euidenter cognoſcitur ꝙ erit, perdit rõnem ardui, perdit rõnem difficilis:ac per hoc nõ amplius ſubeſt ſpei.cõſecutio enim quantumcunqꝫ in ſeipſa ardua ſi euidenter cernitur ꝙ erit, iam ſecura eſt, iam non habet rationem difficilis, iam non ſperatᷓ. Vnde dux exercitus quū pugna eo deducta eſt vt euidẽter non ꝓbabili coniectura cõſpiciat conſecutionem victoriæ,non amplius ſperat victoriam, ſed alio animi affectu (ſcilicet amore, deſiderio ac inchoata delectatione) ꝓſequitur illam.¶ Et per hæc patet ꝙ vis primę illationis cõſtat ex ꝓpria cõditione rei quæ ſperatᷓ:quoniam fundatᷓ ſuper arduitatem conſecutionis.Ex hoc enim ꝙ conſecutio q̄diu ſperatᷓ eſt ardua,ſequitᷓ ꝙ nõ eſt viſa:hoc eſt non euidẽter nota ꝙ erit.ſi enim euidenter cõſpiceretur ꝙ erit, deſineret eſſe ardua illi a quo videtᷓ:vtpote euidenter ſecura.❡ Secũda aũt illatio abſqꝫ probatione in textu ſub forma conditionalis poſita, difficultatem habet:quia formalis nõ apparet ex eo ꝙ non tenet in omni materia.Sperãt ſiquidem imperatores exercituum, victoriam quam nõ vident,& tamen non expectant illam per patientiam. Nec latuit paulum hoc,imo inter has duas illationes differẽtiam ex modo loquendi inſinuauit:dum primam tanq̄ formalem ex cõmuni ratione ſpei ꝓbauit:vtendo tam ſpe abſolute (ſpes quæ videtur nõ eſt ſpes) q̄ ſperantibus cõmuniſſime, quod videt quis quid etiam ſperat.Hanc autem inducit applicando ad nos, dicendo ſi autem quod non videmus ſperamus:vt hinc intelligeremus ꝙ hanc introducit deſcendẽdo & applicando ad materiam propoſitam:ſcilicet ad noſtram ſpem hæreditatis diuinę.vt intelligamus illationem primam eſſe ex cõmunibus cõmunem:hanc eſſe propriam ꝓpoſitę materię,& fundari non ſuper ſpem abſolute, ſed ſuper ſpem cõtractam ad materiam ꝓpoſitã.Et ꝓpterea q̄uis non ſit formalis de ſpe abſolute,eſt tamen formalis de ſpe contracta ad materiam ꝓpoſitam .¶ Quod vt penetres,ſcito ꝙ in cõmuni loquendo ex hoc ꝙ conſecutio ſperata non videtur, ſequitur ꝙ non eſt euidenter ſecura:ac per hoc eſt anceps difficili periculo ſubiecta.Et hinc ſequitᷓ ꝙ oportet ſperantem ad pericula ſuperanda paratum eſſe:ſed quia iſta promptitudo ad pericula ſuperanda, non vno ſed multis modis põt eſſe (nam põt eſſe vel per magnanimitatem aggrediendi:vt contingit in hmõi regnis temporalibus quæ homines ꝓpriis actionibus cõſequuntᷓ. vel per patientiam ſuſtinendi omnia mala ne impediatur cõſecutio tanti boni:vt cõtingit in bonis ſperatis non ex propriis actionibus ſed ex dono alterius:quale eſt bonum quod nos ſperamus) ideo non ex cõmunibus ſpei inquantum ſpes,ſed ex contracta & applicata ſpe ad hęreditatẽ diuinã ſperatã a nobis, intulit paulus per patientiã expectamus.Sperando enim ancipitem multis periculis conſecutionem non noſtris ingenio viribus atqꝫ actionibus, ſed ex dei dono habendam,oportet nos expectare ab alio (deo ſcilicet) per patientiam tolerando mala periculorũ omniũ. patienter ſiqdem tolerando mala huius tẽporis, ſuperamus difficilia pericula conſecutionis.Et ſic ꝓbauit adiectam cõditionem ſi tamen cõpatimur vt et cõglorificemur,ex hoc ꝙ ſpe ſalui facti ſumus:ſpe inferente non videri conſecutionem ſperatam,& conſecutione ſperata non viſa a nobis inferente expectationem per patientiam.

❡SIMILITER autem & ſpũs adiuuat infirmitatem noſtram.pro. infirmitates noſtras.ꝧ Hic incipit tractare bonum quartum iuſtificatorum, ſcilicet gloriamur in deo:continuando ſimul p̄cedentia . Nã quum declarauit ꝙ per ſpũm ſanctum gloriamur in ſpe gloriæ dei, quia eſt ſpũs adoptionis, ſubiungit cõſequenter modo ꝙ quemadmodum eſt ſpiritus adoptionis ſimili modo eſt ſpiritus adiutorii infirmitatum noſtrarum. Vt ex hoc ꝙ eſt ſpiritus adoptionis, filiationem dei habere nos intelligamus: ex hoc vero ꝙ eſt ſpũs adiuuãs infirmitates noſtras, ꝓgreſſum noſtrum adiuuari ab eodem ſpiritu cognoſcamus.& ꝙ ſicut per ſpũm ſanctum inhabitãtem in nobis pro quanto eſt ſpũs adoptionis gloriamur in ſpe gloriæ dei, patientes,ita per eundem habitantem in nobis ſpiritum ſanctum, pro quanto eſt ſpiritus adiuuans imbecillitates noſtras gloriamur in deo.Et apte hoc officium ſpũs habitantis in nobis diſtulit explicandum poſt oſtenſam neceſſitatem patiendi cum chriſto:vt intelligamus ſpũm ſanctum adiuuare infirmitates noſtras non ſolum circa bona agenda, ſed etiam circa mala toleranda.Modus autem quo adiuuat (tum ex parte noſtri, tũ ex parte dei exequentis) ſubiũgitur. NAM quid oremus ſicut oportet neſcimus.ꝧ Non ſaltat paulus ab adiutorio imbecillitatum ad ignorantiam orationis:ſed ex hoc ꝙ ſupplet ſpũs ſanctus ignorantiam orationum noſtrarum, probat ſpũm ſanctum adiuuare imbecillitates noſtras:vt doceat nos nõ noſtris ingenio viribus aut operibus poſſe adiuuare infirmitates noſtras, ſed mediante oratione expectare adiuuari a deo . Quia itaqꝫ prima arma noſtra ad auxiliandũ imbecillitatibus noſtris ſunt orationes,ideo ex ſupplemento harum, ſpũm ſanctum, ſpiritum eſſe adiutorii declarat.¶ Quod autem dicitur neſcire nos quid oremus ſicut oportet, itellige modum ſignificatum per ſicut oportet ex parte rei petendę.Et eſt ſenſus ꝙ quãuis ſciamus quid oremus,non tamen ſcimus modum quo res petenda expedit ſeu neceſſaria eſt nobis.Verbi gratia ſcimus ꝙ petenda eſt ſalus ęterna,ſed neſcio modum quo ſalutem æternam oportet ſeu expedit cõmunicari mihi, acquiri a me.infiniti.n.ſunt modi quibus poteſt acquiri:& modus qui eſt vtilis vni nõ eſt vtilis alteri:& credimus quãdoqꝫ modum aliquem eſſe nobis vtilem qui ẜm veritatem non expedit nobis.vt patet de paulo qui petiit angelum ſatanę auferri a ſe, putans talem modum eſſe ſibi vtilem,& tamen non erat in veritate ei expediens.Ignorantiam itaqꝫ particularium modorũ expedientium ſingulis edocet, dicẽdo ꝙ ignora-

mus quid oremus ſicut oportet: vt hinc indigentiam adiutorii ſpūs ſancti ſignificet. ¶ Intellige autem
ignorantiam reſpectu eorum quorum tam affirmatio q̄ negatio ſtat cum ſalute æterna/& nō reſpectu
eorum quæ ſunt de neceſſitate ſalutis: qualia ſunt credere/ſperare/diligere deum ac proximum propter
deum, miſericordem/patientem/benignum/pœnitentē manſuetū ꝗ eſſe/& ſimilia. Hęc enim ſcimus eſſe
petenda ſed expedientes ſeu neceſſarios mihi ad cōſeruationem & profectum horū modos/euentus/oc/
curſus & hmōi, in particulari ignoro. & ꝓpterea neſcio quid orem ſicut oportet me illud aſſequi. SED
ipſe ſpūs poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. } Ecce ſupplementū quo modos ſalutis æter
nę nobis incognitos ſpūs ſanctus poſtulat pro nobis. ¶ Caue hic in primis ne argumentum ſumas ꝙ
ſpūs ſanctus nō eſt deus: eo ꝙ poſtulare pro nobis/repugnat deo: quoniam poſtulare eſt īferioris. vnde
& filio dei nō cōuenit niſi ratione naturæ humanę. Non enim intendit paulus ꝙ ipſe ſpūs ſanctus in
ſeipſo ſeu ſm ſeipſum orat aut poſtulat: ſed ꝙ in nobis habitans/ſm actus noſtros poſtulat. Quod per/
inde eſt ac dicere/poſtulantes nos facit: ſeu ad poſtulādū nos mouet/poſtulationes nobis inſpirat. ¶ Et
ꝙ hic ſenſus ſit intētus a paulo, cōuincit̄ ex verbis ſubiunctis: ſcilicet gemitibus inenarrabilibus. Opor
tet enim aut fateri ꝙ ſpiritui ſancto ſm ſe conueniant gemitus inenarrabiles (quod eſt ridiculum) aut
ꝙ de poſtulatione in nobis quæ fit noſtris gemitibus inenarrabilibus/eſt ſermo. Et appellant̄ gemitus
ineffabiles/gemitus illi quorum termini ad quos tendūt ſunt nobis incogniti. ꝓpterea ſiqdem ineffabi
les dicunt̄ & ſunt/quia nobis eorum materia ad quam tendūt ignota eſt. quæ enim ſunt nobis ignota
ſunt etiam nobis ineffabilia. Experimur autē in nobis tales gemitus, quum ardēti deſiderio orantes pe/
timus dirigi ſeu duci ad æternam ſalutem & ſimilia/neſciētes quid nobis de occurrentibus magis expe
diat. Talibus ſiquidem gemitibus nobis ineffabilibus, quia neſcimus particulares terminos/particula
ria remedia ſeu adminicula ad quæ impetranda tendunt/ſpūs ſanctus poſtulat pro nobis: quoniam
ſpūs ſanctus habitans in nobis dirigit eos ad vtilia nobis īpetranda. QVI autem ſcrutatur corda, ſcit.
pro. ſciuit/quid deſideret ſpūs. } Dictio interpretata deſideret nō eſt verbum ſed nomen in græco: & eſt
illamet dictio ſuperius interpretata prudentia/ſapientia/ſenſus/affectus/cura/cogitatio a diuerſis inter/
pretibus. Vnde & hic diuerſitas eſt: alii quæ prudentia ſpūs/alii quis ſenſus ſpūs/alii quis affectus ſpiri/
tus/alii quæ cura ſpūs interpretātur. Sed parui refert ad ſententiam: quia in eādem coeunt. eſt enim ſen/
ſus ꝙ deus ſcrutator cordium ſciuit quo in particulari tendit cura ſpūs ſancti ſic in nobis poſtulantis.
Vana ſiquidem eſſet ſpūs ſancti cura poſtulare nos facientis tanq̄ in confuſo, niſi adeſſet deus a quo pe
tit̄/intelligēs quid in particulari intendit obtinere ſpūs ſanctus in nobis pro nobis. ¶ Et dicit ſciuit in
ꝑterito/ne noua aliqua notitia in deo credat̄. Et eſt ſermo de notitia approbatiōis. quo cōtra dicitur fa
tuis virginibus/neſcio vos. Eſt enim ſenſus ꝙ deus cognouit approbando id quod intendit petere ſpi/
ritus ſanctus per noſtros ineffabiles nobis gemitus. ¶ Meminit autem dei ſm officium ſcrutandi cor/
da: quia approbare petita in particulari/pēdet ab exacta notitia cordium in profundiſſimo corū. opor/
tet nanq̄ illum qui mihi de vere expedientibus prouidet, noſſe cor meum quid faceret in illo euentu &
quid in alio: & quid poſt alterum tertiū ꝗ ac deinceps euentum, non in hac vel illa materia/ſed in om/
nibus occurſibus. alioquin cōtingeret aliquam inutilem aut nociuam q̄uis per accidens petitionē ad/
mittere ſeu prouiſionem efficere. Et hic incipit fructus ſupplentis ſpūs ſancti: nihil enim prodeſſet ad
auxilium imbecillitatum noſtrarum poſtulare pro nobis niſi poſtulatio approbaret̄. hæc enim appro/
batio/eſt ex parte dei initium adiutorii quo ſpūs ſanctus dicitur adiuuare nos poſtulando illud. QVIA
ſm deū poſtulat ꝓ ſctis. } Hic apparet ꝙ de notitia approbationis ſermo eſt/dicēdo ſciuit q̄ prudētia
ſpūs. nā falſa eſſet hæc redditio cāæ ſi de ſimplici notitia eēt ſermo. ſimplici ſiqdē notitia nouit deus po
ſtulatiōes ēt q̄ nō ſunt ſm deū: ſed notitia approbationis ſolas nouit petitiones quę ſunt ſm deum: &
ideo approbat eas q̄ ſunt ſm deum. Reddit itaq̄ rōnem quare deus ab ęterno approbauit quæ poſtu
lat ſpūs ſanctus in nobis, quia ſpiritus ſanctus poſtulat ſm deum pro ſanctis. Vnico verbo (ſcilicet ſm
deum) ſignificat apoſtolus vniuerſa petita ſicut oportet: hoc eſt quę omnibus cōſideratis ſunt neceſſa/
ria cuiuſq̄ ſancti ſaluti. Quod enim prius dixerat ſicut oportet/modo dicit ſm deum. Et continet quic
quid ſm diuini ordinis diſpoſitionem in veritate ſingulis ſanctis expedit.

SCIMVS autem quoniam. pro. ꝙ. } Non enim redditur ratio prius dicti (vt cōtinuatio per coniun/
ctionem autem inſinuat) ſed quum dixiſſet ſm deum/declarat quid ſignificatur per hanc formam ſm
deum. & propterea optime cōtinuatur textus/legendo ſcimus autem ꝙ diligentibus deum. OMNIA
cooperantur in bonum. } Textus græcus anceps eſt ad omnia in nominatiuo vel accuſatiuo: & rur/
ſus ad cooperantur pluraliter vel cooperat̄ ſingulariter. Interpres intellexit in ntō omnia & pluraliter
cooperant̄. Legere autem omnia in accuſatiuo & cooperat̄ in ſingulari/vndiq̄ quadrat tum ſententiæ
tum cōtextui. Eſt enim ſenſus. ſcimus autem ꝙ deus cooperatur omnia in bonum diligētibus deū &c̄.
Et hic ſenſus quadrat ſequenti ſtatim rōni/nam quos pręſciuit & ꝓdeſtinauit. Certum eſt enim ꝙ deus
ſubintelligitur dicendo pręſciuit & prędeſtinauit. & ita deus ꝙ nō ſpūs ſanctus: quum expreſſe ſubiun/
gatur filii ſui. Quadrat & pręcedentibus/quum dixit qui autem ſcrutatur corda ſciuit &c̄. nam conſtat
ꝙ deus ibi ſubītelligitur. Et ſimiliter quadrat vltimo dictę formę: ſcilicet ſm deū. aſſerit ſiquidem pau/

lus ſe cum aliis apoſtolis ſcire quid eſt hoc ſm deum. Et declarat illud nobis, ꝙ ſcilicet deus cooperatur
omnia in bonum diligētibus deum &c̄. Iuxta hanc enim formam petit ſpūs ſanctus in nobis pro ſan/
ctis:& ſimul explicat ex parte dei ſcrutatoris cordium executiōnem adiutorii imbecillitatum noſtrarū
quod ſpūs ſanctus efficit petēdo in nobis. vt hinc perpēdamus ad hoc dirigi inenarrabiles gemitus no
ſtros a ſpiritu ſancto vt executioni mandet deus hoc: ſcilicet cooperari oīa in bonum ſanctis. habet. n.
diuinę prouidentię lex atq; ordo vt ēt q̄ diſpoſuit deus ſe facturū, adimpleat mediantibus cauſis ſecun/
dis: de quarū numero eſt ſpūs ſanctus quatenus habitans in nobis poſtulat gemitibus ineffabilibus ꝑ
ſanctis. ¶ Et dicendo omnia, nihil excludit ſpectantiū quomodolibet ad ſingulos ſanctos. ſermo enim
pręſens directe eſt de ſanctis diſtributiue, & nō de vniuerſa collectione ſanctorum: ad cuius bonum nō
eſt dubium deum oīa ordinare, etiam infernum. nam & ad gloriam ſanctorum cedet īfernus. Sed ſermo
præſens eſt de ſingulis ſanctis: de quorum quolibet licet verificetur illud euangelicum ſuper oīa bona
ſua cōſtituet eum, pręſentis tamē textus intentio directe tendit ad hoc ꝙ deus etiam in hac vita coef/
ficit oīa quomodolibet ſpectantia ad ſanctum quemcunq;, ſiue quomōlibet redūdantia in illum, in bo
num illius. ¶ Dicit autem cooperatur & non dicit operatꝛ: vt intelligamus gratiam dei non ſolam ſed ſi/
mul cum libero electorū arbitrio coefficere ad bonum electorum. ¶ Et dicit diligentibus deum, ad diffe
rentiam ſanctorum pro quādo nō ſunt diligentes deum. reſtrictio enim fit dicendo diligētibus deum.
Vnde nō oportet quæſtiones mouere de iis q̄ occurrerūt paulo, auguſtino, & ſimilibus anteq̄ eſſent in
ſtatu diligentium deum: textu ipſo exprę́ſſe reſtringente ad diligētes deum. IIS QVI ſm ꝓpoſitum vo
cati ſunt ſancti. ꝯ Superfluit ſancti. & vocati non eſt participium ſed nomen: perinde ac ſi diceretur
aſcititii. Altera conditio reſtrictiua adiungitꝛ: vt non de oībus diligētibus deum ſed de ſolis illis qui aſci
titii ſunt ſm propoſitum diuinum intelligatur. Vbi perpendere potes has duas cōditiones ad hoc iun
ctas vt altera alteram reſtringat. nam ſtatus diligendi deum reſtringit aſcititios: vt non de p̄deſtinatis
ſm oēm eorum ſtatum ſed ſm ſtatum quo diligunt deum ſermo p̄ſens intelligatur. & ſimiliter non de
omnibus diligētibus deum, ſed de ſolis illis qui ſunt diligētes deum & prædeſtinati ſermo præſens ītel/
ligatur. Multi enim ſunt quādoq; in ſtatu diligendi deum qui tamen nō ſunt prædeſtinati. & de his nō
dicit ꝙ deus cooperetur omnia in bonum illis: ſed tantummodo habentibus ambas conditiones ſi/
mul. Quid aūt ſit diuinum ꝓpoſitum, ſtatim paulus ſubiungit. NAM quos p̄ſciuit & p̄deſtinauit. pro.
& p̄diffiniuit, conformes fieri. ꝯ Superfluit fieri. IMAGINIS filii ſui, vt ſit ipſe primogenitus in mul/
tis fratribus. ꝯ Aduerte circa literam differentiam inter coniunctionem horum duorum (pręſciuit &
prædiffiniuit) & reliquorum ſubſequentium. nam in reliquis ſubſequētibus habetur ſemper relatiuum
quos & pronomen hos: dicendo, quos autem p̄diffiniuit hos vocauit, et quos vocauit hos & iuſtifica/
uit &c̄. coniungendo aūt hæc duo nullum ꝓnomen in textu græco inuenitꝛ: ita ꝙ non dicitꝛ quos præ/
ſciuit hos & p̄diffiniuit, ſed dicitꝛ quos p̄ſciuit & p̄diffiniuit. vt ipſa differentia myſterium aliquod inſi/
nuet. ¶ Aduerte deinde ꝙ in reliquis verba (vocauit, iuſtificauit, glorificauit) abſolute ſine appoſito ali/
quo dicuntꝛ: hæc autem duo habent appoſitum, ſcilicet cōformes imaginis filii ſui &c̄. ¶ Aduerte tertio
ꝙ non dicit cōformes imagini in datiuo, ſed imaginis in genitiuo. & ita habetꝛ in græco. Non enim ſi/
gnificantur cōformes imagini filii dei. eſſet enim cōformitas huiuſmodi ad filium dei mediata: qa eſſet
cōformitas imagini eius, & mediante imagine cōformitas ad ipſum. ſicut ſiquis fingeretꝛ conformis ſta
tuę cęſaris, eſſet cōformis cæſari mediate: & vere diceretꝛ cōformis imagini cæſaris. Et hunc in propoſi/
to ſenſum neſcirem intelligere: quoniam neſcio aliquam imaginem filii dei cui ſancti decreti ſint cōfor
mes. ſed ſenſus eſt, cōformes īter ſe ratione imaginis filii dei. Hoc enim quadrat veritati & doctrinę apo
ſtolicę. 1. ad cor. 15. quemadmodum geſtauimus imaginem terreni geſtabimus & imaginem cœleſtis,
hoīs chriſti. Ad explicandum enim in quo ſunt decreti cōformes, ſubiungitur imaginis: hoc eſt ſm ima
ginem ſeu rōne imaginis ſm vſum græcę cōſtructionis, nō cuiuſcūq; ſed filii dei. Decreti ſunt enim oēs
cōformes ſm hanc imaginem pro quanto ad imitationem filii naturalis omnes erūt filii dei, vt ipſe fi/
lius dei ſit primogenitus in multis fratribus. ¶ Aduerte quarto ꝙ quum paulus more ſuo ꝓpoſuerit ſci
mus ꝙ diligentibus deum &c̄. modo ſubiungit declarationem ſingularum particularum: incipiēdo ab
illa, ſcilicet ꝓpoſitum. ℭ His prælibatis, ſcito ex theologia ſpeculatiua dr̄iam inter ſciam dei quatenus
eſt rerum abſolute, & quatenus eſt rerum euentuum. nam q̄uis vtraq; ſit ęterna, prima tn̄ non p̄ſuppo/
nit deum velle creare res: ſecunda autem pręſupponit deum velle creare res. Et hinc ſequitꝛ ꝙ p̄ſcientia
horum euentuum (ſcilicet conformes eſſe inter ſe ſanctos ſm imaginem filii dei vt ſit ipſe primogeni/
tus &c̄.) non ꝓcedit diuinam p̄diffinitionem eorundem euentuum, ſed ſequitur illam. prius enim (nō
tempore ſed rationis ordine) deus volendo diffinit hos euentus q̄ ſciat illos fore: imo ratio ꝙ ſciat illos
fore, eſt quia volendo diffinit illos. ¶ Non ſignificat itaq; paulus p̄ſcientiam eſſe rōnem p̄diffinitionis,
ſed ecōuerſo p̄diffinitionem eſſe rationem p̄ſcientiæ. Et ne itelligeres p̄ſciētiam eſſe rōnē p̄diffinitionis,
abſtinuit a pronomine: vt dictum eſt. Si enim dixiſſet quos p̄ſciuit hos & p̄diffiniuit, intellexiſſes ordi/
nem inter p̄ſcientiam & p̄diffinitionem ſimilē ſubſequentibus: ſed abſtinēdo a ꝓnomine, iungendoq;
ſimul, īſinuauit myſterium alterius ordinis. inſinuauit hęc eſſe ſimul tempore imo æternitate, & alterū

inter ſe ordinem habere q̃ ſubſequentia inter ſe ſignificanť habere. Eſt itaq; ſenſus. dixi ſm propoſitum: nã quos ꝑſciuit cõformes &c̃. & ꝑdiffiniuit, hoc eſt etiã prius diffiniuit q̃ ꝑſciret: vt ꝑpoſitio poſita ante diffiniuit referatur nõ ſolum ad diffinitos ſed ad ꝑſciẽtiam, diſpari tamen ordine. nã ad illos ordine durationis, ad iſtam ordine quaſi cauſalitatis. probando ſiquidem ꝙ ſm ꝓpoſitum dixit hęc, ad cõfutandum dogma eorũ qui primum ſalutis noſtræ locum tribuunt diuinę ꝑſcientię futurorum, qui ꝑſcientiã meritorum ponunt rõnem diffinitionis diuinæ: ad cõfutandum inquam hæc, primum noſtræ ſalutis locum tribuit diuino ꝓpoſito, dicẽdo iis qui ſm ꝓpoſitum. Et ꝓbãdo hoc manifeſtat ꝙ diuina diffinitio cõformium filio dei, prior eſt diuina ꝑſcientia eorundem, dicẽs. nam quos ꝑſciuit & ꝑdiffiniuit, hoc ẽ ẽt prius q̃ ꝑſciret diffiniuit. ¶ At ſi opprimeris a maieſtate tã alti ſenſus, potes planiore vti ſenſu: exponendo ꝑſcientiam de ꝑſcientia approbationis. vt quemadmodum dicendo qui autem ſcrutatur corda ſciuit quæ prudẽtia ſpũs, loquiť de ſcientia approbationis, ita nunc loquať de præſciẽtia approbationis. Et ſic planus eſt oĩbus ſenſus ꝙ quos ꝑſciuit præſcientia approbationis, non ſolum approbauit, ſed etiam ꝑdiffiniuit: quod maius eſt. nam diffinitio adiungit firmitatem approbationi. ¶ Conſiſtit autem imago cõformitatis ad filium dei, in duabus cõditionibus. Altera eſt participatio gloriæ filii dei ſm ꝙ homo beatus &c̃. & hæc conditio compræhendit corpus noſtrum configuratum corpori claritatis chriſti, & animam noſtram ſimilem aĩæ chriſti in gloria &c̃. Altera eſt participatio gloriæ filii dei ſm ꝙ eſt filius dei. & hęc conditio eſt ꝙ nunc ſumus filii dei, tandem autem apparebit glorioſa hęc filiatio. Et hanc conditionem eſſe principaliter intentã a paulo hic, apparet ex eo ꝙ loquitur de filio dei & de fratribus. ¶ Primogenitura vero filio dei attributa inter multos fratres, nõ ꝓprio ſed metaphorico ſermone eſt intelligenda: quia tam ſm diuinam q̃ ſm humanã natiuitatem naturalem, eſt non ſolũ primogenitus ſed vnigenitus, ac per hoc carẽs fratribus. Vnde dicitur primogenitus in multis fratribus ſm aſſimilationem ad primogenitũ inter multos fratres: ꝙ ipſe filius dei & multi alii ſunt filii dei, ac ꝑ hoc multi fratres ipſius filii dei. & quia ipſe eſt prius cæteris genitus, ei attribuunť iura ſimilia iuri primogeniti: vt ſcilicet fratres alii ſint ſub ipſo, & ab ipſo alanť, & huiuſmodi. hæc enim dignitas chriſti ſignificať reſpectu noſtri, per hoc ꝙ diffinitus eſt primogenitus in multis fratribus. Et dixit hoc, ne errares intelligendo nos cohęredes chriſti ex ęquo, quum dixerat cohæredes autem chriſti. explicat enim ꝙ ſumus cohæredes chriſti vt primogeniti iter omnes fratres. quod eſt dicere chriſtum quidem eſſe hęredem vniuerſorum: & ſub ipſo & per ipſum nos eſſe cohæredes, nos participare bona diuinę hęreditatis. hæc enim lex primogenitorum in principibus ẽt hodie apparet.

QVOS aũt prędeſtinauit. pro. prædiffiniuit, hos & vocauit.⁊ interna vocatione. Declarata ſiquidem illa particula, ſm ꝓpoſitum, declarat conſequenter illam aliam vocati. Differentia autem inter vocare & ꝑdiffinire ac pręſcire manifeſta eſt. nam vocatio, in tempore fit: præſcire autem & prædiffinire ab ęterno fuerunt, & exequendo prędiffinitionem, vocat. ET QVOS vocauit, hos & iuſtificauit: quos autem iuſtificauit, illos & magnificauit. pro. glorificauit.⁊ Quęſtiones duę occurrunt. Altera eſt circa verba pręteriti temporis in hmõi executionibus (vocauit, iuſtificauit, glorificauit) quũ executiones iſtę futurę ſint. ¶ Solutio eſt ꝙ executiones iſtę reſpectu multoꝝ ſunt ꝑteritę & reſpectu multorum ſunt futurę. multi enim iam ſunt vocati, iuſtificati, & glorificati: multi quoq; ſuperſunt vocandi, iuſtificandi & glorificandi. Par autem fuit vt doctrina a certioribus quę iam facta ſunt tradereť. & propterea vtiť verbis pręteriti tẽporis. ¶ Põt nihilominus dici ꝙ ꝓpter certitudinem futurarum executionum ſignificantur abſolute in prętertito: ſicut ꝓphetę faciunt. ¶ Altera eſt circa veritatem harum executionum. nam falſum conſtat eſſet ꝙ quoſcunq; iuſtificauit illos & glorificauit: quum multi iuſtificati ceciderint a iuſtitia & ſint damnati. ¶ Solutio eſt duplex. Vel penes differentiam inter vocatos & iuſtificatos ſimpliciter vel ad tempus: & ꝙ hic eſt ſermo de vocatione & iuſtificatione ſimpliciter: obiectio autẽ procedit de vocatis & iuſtificatis ad tempus. tales enim ſunt qui a iuſtitia cadentes damnanť. Vel penes differẽtiam inter vocationem & iuſtificationẽ vt ſunt executiones ꝑdiffinitionis aut vt ſunt ſm ſe quędã diuina dona: & ꝙ ſermo pręſens eſt de iſtis quatenus ſunt executiones diuinę ꝑdiffinitionis: ſic enim veriſſimum eſt ꝙ oẽs iuſtificati ſunt ẽt glorificati. obiectio aũt ꝓcedit de iuſtificatione & vocatiõe vt ſunt quędam gratię, nõ vt ſunt executiuę diuinę ꝑdeſtinationis. ¶ Dicendo itaq; hos & iuſtificauit, declarat illã particulam diligẽtibus deũ. iuſtificamur enim fide per dilectionem operãte. Et dicẽdo hos & glorificauit, declarat bonum ad quod oĩa pro electis deus coefficit.

QVID ergo dicemus ad hæc?⁊ Declarat illam particulam deus cooperatur: declarando efficaciam diuinę cooperationis, pręmittendo ſtuporem ſeu contrarię linguę excluſionem. Quid ergo dicemus ad hæc? hoc eſt quid ergo dicemus contra hæc? quaſi dicat nihil. vel qd ergo dicemus aſpicientes ad hæc? quaſi dicat, nõ dicendũ ſed ſtupendũ nobis eſt ſpectãtibus ad hæc. SI DEVS pro nobis, qs cõtra nos?⁊ hoc eſt ſi deus coefficit noſtrũ bonũ tot modis, tãta efficacia, quis contra nos, quis contra bonum noſtrum ſupple præualebit? quaſi dicat nullus. QVI etiam proprio filio ſuo.⁊ Superfluit ſuo. NON pepercit.⁊ hoc eſt non abſtinuit ab exinanitione & afflictione proprii filii. SED pro nobis oĩbus.⁊ electis. TRADIDIT illum.⁊ liberali dono dedit illum. QVOMODO non etiã cũ illo oĩa nobis donauit. pro. donabit?⁊

donabit?} Animaduerterat paulus ꝙ pręallegata ratio tot donorũ nõ efficaciter inferebat deum oĩa coopari in bonũ electis, ſed deũ illis coopari in bonũ. & ꝓpterea vt efficaciter cõcluderet ꝙ oĩa, adiunxit ꝙ deus liberaliter donauit et filiũ pro electis: vt hinc inferret ſicut & infert, ꝙ oĩa cũ filio electis donata ſunt: ac ꝑ hoc oĩa in bonũ electorũ diſpoſita ſunt. Et dicit in futuro donabit, ad ſignificandum ꝙ cõſummata executio boni in qd̃ oĩa electis cooperatur deus, nõ eſt in p̃ſenti ſed in futuro ſtatu glię. QVIS accuſabit aduerſus electos dei?} Obuiat obiectioni poſſibili fieri ꝓpter peccata cõmiſſa ab electis. multi. n. electorũ multa crimina cõmiſerũt, ꝓpter quę obiicere poſſet aliqs ꝙ remanẽt puniẽdi: vt ſic ipedirẽtur glorificatio eorũ. Et directe dicunt̃ hæc verba ꝓpter illã ſequelã, quos aũt iuſtificauit illos & glorificauit. Quis inqt accuſabit, qs erit accuſator p̃teritorũ criminũ aduerſus electos dei, vt non glorificent̃? quaſi dicat nullus. Et rõnem ſubdit. DEVS qui iuſtificat.} hoc eſt, deus eſt (nõ homo, nõ angelus) qui iuſtificat, qui iuſtos facit electos ex peccatoribus. QVIS eſt qui cõdemnet?} Verbum verbo reddendo legendũ eſt. quis cõdemnãs? deo iuſtificante electos ab oĩbus eorũ criminibus qs cõdemnans erit? quaſi dicat nullus. ℣ Vbi aduerte ꝙ excludit tã accuſatorẽ q̃ iudicẽ cõdemnãtem, ex hoc ꝙ deus eſt qui iuſtificat: quã nullus relinquit̃ accuſationi aut cõdemnationi deo iuſtificãte locus. Quia tñ poſſet quiſpiam obiicere ꝙ chr̃s cõparebit accuſator & condẽnator (accuſator quidẽ, qa cõtra p̃cępta eius fecerũt: ſicut & moyſes accuſator iudęorũ dicit̃ ioan. 5. cõdemnator vero qa ipſe eſt cõſtitutus a deo iudex viuorũ & mortuorũ) ꝓpter hanc iniquã obiectionẽ ſubiũgit. CHRISTVS qui mortuus eſt, imo qui & reſurrexit, qui. Deeſt. et, eſt ad dexterã dei, qui etiã interpellat. pro. poſtulat, pro nobis?} Totum hoc ſub vno puncto interrogatiuo legendum eſt. Eſt enim ſenſus. nunquid chriſtus electos accuſabit aut condemnabit, qui contulit nobis hæc beneficia, qui habet has conditiones? Quaſi dicat. hæc beneficia, hæ conditiones teſtant̃ ꝙ non. ℣ Vbi aduerte ꝙ vltima verba (ſcilicet pro nobis) reſpiciuntur ab oĩbus & ſingulis quattuor beneficiis: qui mortuus eſt pro nobis, qui reſurrexit pro nobis, qui ſedet in dextera dei pro nobis, qui poſtulat pro nobis. Et pronomen electos demonſtrat.

QVIS ergo nos ſeparabit a charitate chriſti. pro. dei?} Et ſuperfluit ergo. Recole ſuperius propoſitorũ & dictorum: & perpende ꝙ quum tractauerit bona quę habent iuſtificati tria (ſcilicet pacem ad deum, gloriationem in gloria dei, & gloriationem in deo) modo tractat quę ſupererat gloriationem in tribulationibus. Diuiſit nanq; paulus hunc tractatum de gloriatione in afflictionibus inſerendo partem illius (ſcilicet neceſſitatẽ patiendi) cum ſecundo bono, ſcilicet gloriamur in gloria dei: & partem alteram (ſcilicet ipſam gloriationẽ) inſerẽdo quarto bono, ſcilicet gloriamur in deo. quod mõ tam diffuſe declarauit, ex hoc ꝙ deus oĩa nobis cooperat̃ in bonum: diffiniendo, vocando, iuſtificando, donãdo filiũ &c̃. Fecit autem hanc partitionem, vt intelligamus per ſpiritum ſanctum & quatenus eſt ſpiritus adoptionis & quatenus eſt ſpiritus adiuuans imbecillitates noſtras poſtulando, conſurgere in nobis gloriationẽ in afflictionibus, comitem aliarum duarum gloriationum in hac vita. Per modũ itaq; quęſtionis tractat gloriationem noſtram in afflictionibus: mouendo ſcilicet & ſoluendo quæſtionem an aliquis ſeparabit electos a charitate dei. Quocirca pronomen nos, demonſtrat electos. & a charitate ſeu dilectione dei ſignificat dilectionem dei erga electos. Narrata ſiquidem tanta erga electos dei dilectione vt prædiffiniuerit, præſciuerit, vocauerit, iuſtificauerit, glorificauerit, ac filium proprium donauerit, omnia in bonum eorum vertendo, aptiſſime ſubiungit quęſtionem quis nos ſeparabit a dilectione dei, tali ac tanta? intendens (vt ſubiungit) ꝙ nullus, nulla vis ſeparabit electos a dei erga illos dilectione. Separarentur autem ſi ab illius effectibus (ſcilicet fide, ſpe, charitate, patientia, reliquiſq; virtutibus) finaliter caderent. TRIBVLATIO?} Mota quæſtione quis, diſcurrit inducendo interrogatiue ſeptem malorum genera: ad quæ mala omnia quæ hoc tempore pati poſſumus reducuntur. vt perpendamus ꝙ tractat de gloriatione electorum in tribulationibus. Et tribulatio ſeu afflictio vniuerſos comprehendit cruciatus ſm pœnam ſenſus, ſeu dolorem ſenſibilem citra mortem. AN ANGVSTIA?} priuans libertate corporis. AN fames?} priuans cibo. AN nuditas?} priuans veſtimento. AN periculum?} quod timorem ponit imminentis mali. AN perſecutio?} Quæ tertio loco in textu græco ſita, neſcio a quo apud latinos tranſlata ſit in ſextum. Et ponit perſecutio perſeuerantiam actionis contra electos. AN GLADIVS?} priuans vita. ℣ SICVT ſcriptum eſt.} electos pati in pſalmo. 44. Et citauit ſcripturę teſtimonium, ne hic per mala diſcurſus ſuperfluus putaretur. QVIA propter te.} deus quia tui ſumus cultores. MORTIFICAMVR.} Electi loquuntur deo. Et quæcunq; patiendo in corpore, mortificari ſe dicunt: quia quælibet paſſio corporis ſpecies eſt mortificationis. TOTA die.} Continuitas ſignificatur perſeuerans. ÆSTIMATI ſumus.} Malo corporis adiungitur malum vilipenſionis talis ac tantæ. SICVT OVES occiſionis.} hoc eſt vt occidere nos, æſtimetur vtile ad vitam hominum, ſicut occiſio ouium in macello vtilis eſt ad vitam hominum. Et vere ſic æſtimati ſunt chriſtiani primitiui: vt patet legentibus hiſtorias. ¶ SED IN his omnibus ſuperamus. pro. ſuperuincimus.} Reſpondẽdo quęſtioni, declarat gloriationem noſtrã in tribulationibus: non cõtentus dicere vincimus ſed ſuperuincimus. Vere gloriatio noſtra eſt in his nõ aliquibus ſed oĩbus, non vincere ſed plus q̃ vin-

cere.eſt enim plus q̄ vincere/ſuperare mala & gaudere patiendo mala. Quod impletum legimus in apoſtolis & martyribus multis. PROPTER.pro.per/eum qui dilexit nos.} Non ſignificatur cauſa finalis,ſed efficiens adiuuando & cooperādo.Et quadrat dilectioni dei erga nos.nam deum diligere nos/eſt ratio faciendi nobis bonum.eſt enim dilectio qua deus diligit/efficax.Et ex hac particula apparet ꝙ de dilectione dei erga nos dixit/quis nos ſeparabit a charitate dei?eadem ſiquidem dilectio pro cauſa affertur noſtrę ſuperuictorię quia non ſeparamur ab ipſa dei erga nos dilectione.ita ꝙ non noſtris viribus/non noſtra charitate/ſed adiutorio gratuito dei ſuperuincimus:vt intelligamus nō habitualis gratię ſed dei adiuuantis gratuito/hanc ſuperuictoriam noſtram effectum eſſe. Hoc enim ſignificatur dicēdo/per eū qui dilexit nos. ¶ CERTVS ſum.pro.perſuaſus ſum/enim.} Non enim de certitudine euidentię ſed de certitudine perſuaſionis(quam conſtat eſſe certitudinem fidei) eſt ſermo.Nec explicat a quo perſuaſus eſt:quoniam ab autore fidei conſtat hāc perſuaſionem eſſe. ¶ NEQVE mors neqꝫ vita neqꝫ angeli neqꝫ principatus neqꝫ virtutes.} Quattuor differentias terū explicat paulus quibus præcipue attribui poſſet vis ſeparandi electos a charitate dei. Prima eſt differētia vitæ & mortis.vita ſiqdem ſummum eſt appetibile,& mors vltimum terribilium.Sub quibus duobus cōpręhenduntur reliqua appetibilia & refutabilia. ¶ Secunda differentia eſt ſpiritualium ſubſtantiarum ſm tres diuerſitates.ſ. angelos/principatus & virtutes.Et angelus quidem nomen eſt infimarum ſubſtantiarum ſpūalium:principatus autem nomen eſt ordinis illarum quę p̄ſunt ꝓinciis:virtutes demum nomē eſt ſupremi ordinis ſpūalium ſubſtantiarum miniſtrantium ſeu exequentium.Et quēadmodū per mortem & vitam excludit oēs creatas cauſas finales,ita per differētiam harum ſubſtātiarū excludit oēs creatas cauſas effectiuas ſpūales.Quas ternario compręhendit numero,vt omnes includi intelligant.numerus.n. ternarius pfectionis eſt. ¶ Nec obſtat ꝙ de ſanctis angelis & non ſolum de damnatis ſpiritibus hæc itelligantur:qm̄ non dicitur ꝙ velint ſeparare nos a charitate dei,ſed ꝙ nō poſſint.quod eſt veriſſimū. ¶ Tertia differentia eſt penes tēpus. NEQVE inſtātia neqꝫ futura.} De p̄teritis.n.nulla poterat eſſe ambiguitas. Et hæc differētia tēporis qm̄ ſpālem ingerit difficultatē & facilitatē/& cōiſſima eſt cauſis oībus, merito adiecta eſt.Magni ſiqdem refert præſentibus vel futuris allici:& ſimiliter pręſentibus vel futuris terreri. magni refert p̄ſentem vel futuram eſſe actionē/eſſe formā/eſſe materiā. NEQVE fortitudo.} Supfluit. Et neſcit quis addidit:quū in textu gręco nō iueniat. ¶ NEQVE altitudo neqꝫ profundū.} Quarta dr̄ia eſt penes dr̄ias vniuerſi corporei ſm celſitudinē & ꝓfunditatem.videturqꝫ ꝙ paulus dr̄ias tm̄ eas aſſumpſerit q̄ attendunt penes cōia oībus hoībus:qualia ſunt mors & vita/ſubſtātiæ ſpūales/tēpus/& vniuerſum corporeū.Ita ꝙ ſub altitudinis noīe intelligunt ſupiora corpora:profundi vero inferiora. NEQVE creatura alia.} More eorum qui cōputatis p̄cipuis ſubiungunt clauſulam generalem vt intelligat ꝙ de oībus intendunt,paulus ſubiungit neqꝫ creatura alia:vt hinc itelligamus ꝙ nullam excipit creaturam. POTERIT.} Superius dixerat de facto/qs nos ſeparabit:& ſimiliter de facto/ſed in his oībus ſupuincimus.modo vero loquit de poſſibili/dicendo poterit.Ita ꝙ non ſolū negat creaturā quācunqꝫ ſeparare electos a charitate dei,ſed negat poſſe ſeparare.Et rō eſt in promptu:quia charitas dei erga nos eſt ſuprema cā/ſupior omni creatura/ſuperans potentiā cuiuſcunqꝫ creaturę. NOS ſeparare.} Pronomen nos demōſtrat electos.Et eſt ſermo de ſeparatione totali/nō de ſeparatione ad tēpus.quę nō eſt cōtraria dilectioni dei erga electos:vt patet de lapſu petri. A CHARITATE dei.} actiua:hoc eſt a charitate dei erga nos. QVÆ eſt in chr̄o ieſu dn̄o noſtro.} tanq̄ in mediatore & executore ipſius charitatis dei erga nos:vt intelligamus nō ſolum ſimilem eſſe ieſu chriſti erga electos charitatem charitati diuinę,ſed etiā in ipſius ieſu myſterio ope paſſione reſurrectione &c̄. adimpleri charitatem dei erga electos.

CAPVT .IX.

VERITATEM dico in chr̄o/nō mentior:teſtimoniū mihi ꝑhibente cōſcientia mea in ſpiritu ſancto.} Nō ſaltat/nō noua inſerit paulus:ſed poſtq̄ tractauit ꝓpoſita in pricipio (.ſ.ꝙ euāgeliū quo ad rē euangelizatā/ptās dei eſt in ſalutē oī credenti)cōſequēter tractat reliqua ibidē ꝓpoſita(.ſ.iudęoqꝫ primū & gręco,cū adiūcta autoritate/iuſtus ex fide viuet) ī his tribus capl'is.Et in hoc qdē capl'o declarat modū ſimul & cām quo & quare primū tū iudęo tū gētili eſt in ſalutē.Et modus eſt:qa paucis iudęis ꝓfuit,gētibus vero cōiter.cā vero ex pte dei eſt diuinum ꝓpoſitū:ex pte vero exequētiū/eſt qa gētes cōfiſę ſunt in fide chr̄i,iudęi vero in iuſtitia legis. ¶ Ruinā itaqꝫ iudęorū cōiter paucis exceptis ꝓponit cōdolēdo:ne videat ex malo ad iudęos affectu loq.Et chr̄m ac ſpūm ſanctū teſtē iducit cū ꝓpria cōſciētia.ai.n.mei ſolus deus eſt cōſcius.Et qm̄ ad itegritatē veri ſermonis duo exigunt(alterū ex parte rei q̄ dicit:ꝙ.ſ.ſic ſit.alterū ex parte dicētis.ſ.ꝙ nō mētiat.nam cōtingit/& abſqꝫ mendacio ꝓferri nō verum in re/& mentiēdo dicere quod in re verum eſt)ideo paulus vtrunqꝫ compręhendit.& ex parte rei dicit veritatem dico in chriſto:hoc eſt illam cuius chriſtus eſt conſcius.& ex parte ſui dicit non mentior. QVONIAM.pro.ꝙ/triſtitia mihi.} Ecce res dicta. MAGNA.} intenſiue. EST & continuus dolor.} non ad horam ſed perſeuerans. CORDI meo.} non ſuperficietenus,ſed in corde/in intimis animi mei. ¶ OPTABAM enim.} Simul manifeſtat materiam & cauſam tantę triſtitię in ſe: afferendo ſtatum iudęorū cōmunē olim ſibi. Talis enim iudęorū ſtatus materia eſt tātę triſtitię.

Et qm̄ ipſe ſtatum illū valde dilexerāt,ideo magna ſubſecuta ē triſtitia.quum enim videmus ruinam rei
valde amatę,dolemus valde.Reddendo itaq̃ rōnem magnę in ſe triſtitiæ,ſimul patefacit materiam tri
ſtitiæ eſſe illam quę olim fuit ſibi maxime dilecta.¶ Vbi & nota modeſtiam . Intēdit dicere cauſam tā/
tę triſtitiæ eſſe,ꝙ iudęi eligunt anathemata eſſe a chriſto.modeſte loquens,dicit hoc implicite: explicā
do ꝙ ipſemet elegit olim anathema eſſe a chriſto: vt ex ipſius crimine intelligamus cæterorum iudęo/
rum perſeuerantium in iudaiſmo,peccatum ſimile. Nec dicit opto modo habens ſancta deſideria , ſed
optabam ſeu optaui olim in ſtatu iudaiſmi. EGO ipſe.} vt intelligamus loco deſiderii ſucceſſiſſe do
lorē ex eo ꝙ eſt ipſemet. ANATHEMA eſſe a chriſto.} Græca dictio dicitur anathema ſignificans per
tranſlationem ſeparatum,quemadmodum deo dicata ſeparata ſunt a communi vſu . elegit ſiquidem
paulus olim in iudaiſmo ſeparationem a chriſto potius q̄ ſeparationem a iudaiſmo. Vnde abſolute &
non ad tempus anathema ſe eſſe a chriſto dicit ſe optaſſe. PRO fratribus meis.} Aperit ipſe paulus
zelum ſuum quem habuerat in iudaiſmo contra chriſtum,fuiſſe propter iudęos: ne ſcilicet iudęi a ſta/
tu iudaiſmi tanq̄ ſeducti tranſirent ad ſtatum chriſtianum. Iudęos ſiquidem fratres ſuos appellat : vt/
pote ex eodem patre,ſcilicet iacob. QVI ſunt cognati mei ſm carnem.} hoc eſt(ſi dicere licet)conge/
neres,ex vno genere ſm carnem. Quos conſanguineos appellantes,non oportet addere ſm carnem.
QVI ſunt iſraelitę.} Explicat a communi patre generis carnalis nomē. ¶ QVORVM adoptio eſt filio/
rum.} ſuperfluunt duę vltimę dictiones: eſt filiorum. Incipit exponere priuilegia iudęorum: vt tanto
maior materia ſignificetur triſtitię,ex maiori perditione: & ſimul primitas iudęi ſm dignitatē priui/
legiorum diuinorum explicetur. Vtraq̃ adoptio fuit iſraelitarum: & vetus exo.4. primogenitus meus
iſrael.& noua,non eſt bonum ſumere panem filiorum & dare canibus.& rurſus apoſtolis iſraelitis dicit
ieſus,filioli adhuc modicum &c̄. ET gloria.} Vtraq̃ ſimiliter gloria iſraelitarum fuit.tum vetus: ap/
parente gloria domini apud illos, & ſuper tabernaculum,& in monte ſina ,& in columna &c̄.tum no/
ua: quum apparuit gloria chriſti coram tribus apoſtolis. ET TESTAMENTVM. pro.& teſtamenta.}
Ipſemet paulus ad galatas duo explicat teſtamenta . alterum vetus in monte ſina ; alterum nouum,
quod chriſtus fecit. Et vtrunq̃ conſtat iſraelitis datum. ET legiſlatio.} Lex nanq̃ vetus conſtituta
eſt ad iſraelitas : & ſimiliter lex euangelica per chriſtum iſraelitis data eſt tam verbo q̄ ſpiritu in pen/
tecoſte. ET OBSEQVIVM.pro.& cultus.} Nam & vetus cultus diuinus & nouus ad euchariſtiæ ſa/
crificium baptiſmiq̃ ritum,datus eſt iſraelitis. ET PROMISSA.pro.& promiſſiones.} tum tot bo/
norum,& præcipue meſiæ.tum æternę vitæ & reſurrectionis a chriſto . In his enim omnibus priuile/
giati ſunt iſraelitę.nam & vetera propria eorum fuerunt: & noua primum fuerūt. Ita ꝙ per eos ad alios
deriuantur.quod ad ipſorum magnam ſpectat dignitatem : & maiorem monſtrat eſſe iſraelitarum ia/
cturam. QVORVM patres.} Septimum priuilegium iſraelitarum proprium ac maximum poſtre/
mo ſcribitur : ꝙ ſcilicet chriſtus natus eſt ex eorum patribus , ꝙ chriſtus ſm carnem eſt frater eorum.
EX QVIBVS eſt.} ſuperfluit eſt.} CHRISTVS ſm carnem .} non ſm totum id quod eſt,non ſm
diuinam ſed humanam naturam. QVI eſt.} Verbum verbo reddendo legendum eſt. EX QVIBVS
chriſtus ſm carnem,ens ſuper omnia deus benedictus in ſecula: amen.} Hic eſt primus locus in quo
habemus a paulo,chriſtum eſſe deum: hoc eſt ꝙ explicite appellat chriſtum deū,non qualitercunq̃ ſed
ſuper omnia benedictum in ſecula amen.vt nulla relinquatur arrianis exceptio: quum hę conditiones
non niſi de ſummo deo verificent,& de ſolo ſummo deo fas ſit hęc dicere.

¶ NON autem.pro. non ſic autem .} ſupple iſraelitę optant anathemata eſſe a chriſto Qꝛ EX/
CIDERIT verbum dei.} a veracitate adoptionis iſrael. NON enim omnes qui ex iſrael ſunt,hi ſunt
iſraelitę.} Interpres addidit pro claritate vtrobiq̃ ſunt : & loco iſrael poſuit iſraelitę , ſenſum ma/
gis q̄ verba ſectatus . Intentio pauli eſt patefacere ꝙ ob tantam ruinam iudæorum,non eſt diminu/
ta veracitas diuinæ promiſſionis,quia iſraelitę quotcunq̃ ruentes non ſunt in numero iſraelitarum
quibus facta eſt promiſſio: quia non ſunt filii promiſſionis ſed carnis . Quum ergo dicit non omnes
qui ex iſrael,intelligit ſm carnem deſcendunt . & quum ſubdit hi iſrael , intendit hi computantur
iſraelitę . NEQVE qui.pro. quia,ſemen ſunt abrahæ , omnes filii .} Similis eſt ſenſus ꝙ non pro/
pterea ꝙ carnaliter deſcendunt ab abraham , ideo omnes tales computantur filii abrahæ. SED IN
iſaac vocabitur tibi ſemen .} Ne putares ſine ſcripturę autoritate inducere paulum hanc diſtin/
ctionem inter deſcendentes tam ex iſrael q̄ ex abraham , ꝙ aliqui computantur in filios & aliqui non,
attulit autoritatem geñ.21.in qua expreſſe non omnes filii abrahę ſed iſaac tantum in ſemen aſciſci/
tur. ID EST non qui filii carnis , hi filii dei .} Iuxta duos patres (ſcilicet iſrael & abraham) expo/
nit ſenſum diſtinctionis dupliciter,ad idem tamen . primum inter filios carnis & filios dei . & hinc ha/
bet ꝙ non omnes deſcendentes carnaliter ab iſrael ſunt filii adoptiui dei : ac per hoc adoptio diuina
reſpectu iſrael non defecit ex ruina multorum filiorum iſrael ſm carnem: vtpote non filiorum ado
ptionis diuinæ. SED qui filii ſunt promiſſionis.} Ne locum inquirendi relinqueret qui ſunt filii dei:
declarat hoc,dicendo ꝙ ſunt filii promiſſionis.ita ꝙ contra filios carnis,filios promiſſionis diſtinguit.

Nec opus eſt laborare circa ſenſum diſtinctionis: quoniam ipſe paulus ad galatas.4. explicat iſmahelē natum ſm carnem, iſaac vero per promiſſionem. ¶ Res geſta patet in geneſi, vbi promittitur cōceptio natiuitaſq; iſaac a deo. Nec ſis adeo rudis, vt dubites iſaac carnaliter conceptum & genitum. Sed differentia conſiſtit in hoc ꝙ iſmahel ſm carnem p̄ciſe: iſaac autem non p̄ciſe ſm carnē, ſed ratione diuini miraculi promiſſi a deo. miraculoſe enim reſtituta eſt virtus generatiua tam ſarę q̄ abrahę ꝓmittendo filium abrahę ex ſara. ÆSTIMANTVR in ſemen.} Vitio ſcriptorum legitur æſtimantur pro exiſtimantur ſeu reputantur. Non ſat fuit paulo diſtinguere in re, ſed etiam in reputatione: vt hinc haberet ꝙ omnes iſraelitę ruentes non reputātur in ſemen iſrael & abrahę: ac per hoc ob illorum perditionem nihil perit veracitatis diuinę. Igitur filii abrahę & iſrael diſtinguunt̄ in filios carnis & filios dei, qui ſunt filii promiſſionis: qui ſoli reputantur in ſemen abrahę & iſrael. Hoc eſt quod intendit & dicit paulus. ¶ PROMISSIONIS enim verbum hoc eſt. ſecundum hoc tempus veniam, & erit ſarę filius.} Probat filios promiſſionis ex verbis domini gen̄.18. NON ſolum autem illa.} ſuperfluit illa. Ne electio diuina inter filios abrahę ſolos ſcripta credatur, affert diuinam quoq; electionem inter filios iſaac: vt ex his duobus teſtimoniis credatur quam docte intendit diuina electio inter filios iſrael, quorum tam magna pars ruit. Non ſolum autem in ſarę filio apparuit diuina promiſſio. SED & rebecca.} vxor iſaac. EX vno concubitu habens iſaac patris noſtri.} Corrupta eſt litera. nam in textu græco nec habetur concubitus nec poteſt dictio illa coniungi cum ex vno: quia vno eſt generis maſculini, & caſus genitiui pro ablatiuo: dictio vero interpretata cōcubitu quæ ſignificat cubile eſt generis fœminini & caſus accuſatiui, & regit̄ a participio habens. Legendum eſt. EX VNO cubile habens.} Sed ambiguitate non caret an iſaac in genitiuo poſitum quoq; ſit loco ablatiui, & iungatur cum ex vno, ita ꝙ litera ſit ex vno cubile habens iſaac patre noſtro: an legendum ſit, ex vno cubile habens iſaac patris noſtri. Si omnes illi genitiui mutant̄ in ablatiuū, excluditur pluralitas patrum reſpectu plurium filiorum rebeccę, idētitaſq; patris & matris reſpectu duorum filiorum explicat̄. Si vero in genitiuo relinquit̄ iſaac patris noſtri, magis quadrat explicatio ꝙ electus ſit vnus filius. ita ꝙ nō ſolum ex vno filio abrahę (nempe quem genuit illi ſara) ſed etiam ex vno filio quem genuit rebecca habens cubile iſaac patris noſtri, electio diuina patet. Honeſto autem vocabulo a loco (hoc eſt cubili) actum matrimonii ſignificauit: vt diſcamus de venereis pudice loqui. Iuxta hunc ſiquidem ſenſum non ſolum pater iſaac, ſed etiam vnus filiorum electus ſignificatur. Et quadrat huic ſenſui coniunctio .n. ſubiuncta dicendo. ¶ QVVM enim nondum nati fuiſſent.} Redditur ſiquidem manifeſte ratio vnius filiorum electi. Et dicit hoc ad excludendum præſagium futurorum ex hora natiuitatis. AVT aliquid boni egiſſent aut mali.} Adiunxit hoc ad excludendum errorem tam ponentium circulum animarum, q̄ opinātiū animas creatas prius q̄ infundantur corporibus, & in illo priori aliquid boni aut mali egiſſe. VT SECVNDVM electionem propoſitum dei maneret.} Anteq̄ proferat autoritatē ſcripturę, reddit rōnem illius. Quam magis explicat ſubiungendo. NON ex opibus.} filiorū. SED ex vocāte.} deo. DICTVM eſt ei.} ſcilicet rebeccę. gen̄.25. QVIA. pro. ꝙ, maior ſeruiet minori.} Non eget expoſitione locus iſte, ſed applicatione mētis: ad quā ipſemet paulus explicauit rationem. Nihil enim aliud ex hac autoritate paulus intendit, niſi ꝙ hinc appareret, ꝙ nō ex operibus noſtris ſed ex voluntate dei eligentis & vocantis vnus eligit̄ & alter reprobat̄. Et quoniam hæc autoritas monſtrat vnum pręeligi alteri, adiungit alteram autoritatem, teſtātem de eiſdem ꝙ vnus eligitur & alter odio habet̄. SICVT ſcriptū eſt.} mala.1. IACOB dilexi, eſau aūt odio habui.} Vbi aduerte ꝙ odio habere non ſonat ſolam priuationem dilectionis, ſed ſignificat velle malum. Et propterea dura quæſtio occurrit quo pacto verificatur ꝙ deus velit malum alicui non ex operibus illius. ¶ Solutio eſt ꝙ deus ab æterno vere quoſdam eligit & quoſdam reprobat, quoſdam diligit & quoſdam odio habet: pro quanto quibuſdam ab æterno vult conferre opem gratiæ ſuæ & adiuuare illos vſq; ad gloriam æternam, quoſdam autem ab æterno quoq; vult permittere ſibiipſis, nec adiuuare eos gratuito auxilio quod electis decreuit conferre. Et hoc eſt deum illos odio habere, hoc eſt deum reprobare illos non ex operibus. Cum quo tamen ſtat ꝙ nullus damnatur niſi ex propriis operibus. nec ſententia ſiquidem nec executio damnationis fit anteq̄ huiuſmodi reprobi peccent. Nec ex hac æterna diſpoſitione diuina poteſt inferri iniuſticia in deo, ſed libertas ſumma: quoniā neutris tenetur, & ex ſua mera libertate pendet velle dare gratuitum bonum aliquibus, & velle non dare aliquibus, ſed permittere eos in ſuis naturalibus.

QVID ergo dicemus?} Animaduertit paulus quam tetigimus quęſtionem a multis inferendam. Et propterea pręuenit eos, mouendo eandem quæſtionem. NVNQVID iniquitas apud deum?} Apparet enim prima fronte ꝙ velle vni malum & alteri bonum abſq; quacunq; diuerſitate meritorum, iniuſtitiæ ſit. ¶ ABSIT.} Horrentis eſt rńſio. MOYSI. n. dicit.} exo.33. MISEREBOR cui miſertus ſum pro. cuius miſereor, & miſericordiam præſtabo cui miſerebor. pro. & miſerabor quem miſeror.} Primum enim verbum eſt miſereor, ſecundū autem miſeror. Et hoc quidem affectionem ai condolentis ꝓprie ſonat: illud autem ad effectus gratuiti collationē transfert̄, quū in miſeria aliqua conſtitutis cōfert̄.

Et ad hoc inducitur hæc autoritas, vt libertas diuina tam ad miſerendum q̄ ad miſerandum explicetur. Dicendo ſiquidem miſerebor cuius miſereor, monſtrat effectum miſericordiæ ſe daturum non omnibus ſed illis quorum miſeretur: hoc eſt quorum eligit miſereri ab æterno. Et ſimilis ſententia eſt de miſeratione. quę non cadit in deum niſi metaphorice: ſicut ira & reliquæ paſſiones alię. Et ponitur in deo reſpectu malorum noſtrorum, illud autem reſpectu bonorum gratuitorum ſm literalem ſenſum exodi: penuria vocabulorum vtente miſereri, quod etiam paſſionis animi conſtat eſſe verbum. Tota ergo reſponſio conſiſtit in manifeſtando libertatem dei: quoniam conſtat iniuſtitiam non habere locum in mere gratuitorum collatione & negatione: iuxta parabolam euangelicam. an non licet mihi quod volo facere? tolle quod tuum eſt. IGITVR non volentis.} hoc eſt non operum internorum. NEQVE currentis.} hoc eſt neq̧ operum exteriorum. SED miſerentis eſt dei.} ſupple electio: hoc eſt ꝙ homo ſit electus. ¶ DICIT enim ſcriptura pharaoni.} exo.9. Poſtq̄ enim paulus autoritate ſcripturę monſtrauit non eſſe iniuſtitiam in deo ex hoc ꝙ aliquos eligit, nūc conſequēter autoritate quoq̧ ſcripturę mōſtrat non eſſe iniuſtitiam in deo in hoc ꝙ aliquos odio habet ſeu reprobat. QVIA in hoc ipſum excitaui te.} vt dimittas populum meum: hoc eſt ideo excitaui te per moyſen & aaron vt dimittas populū meum. VT OSTENDAM in te potentiam meam.} Acſi apertius dixiſſet. nō ideo excitaui te vt cum effectu dimittas (ſcio enim te non dimiſſurum) ſed ideo excitaui te ad dimittendum vt oſtendam in te potentiam meam, per tot miracula & ſubmerſionem tandem tui & tuorum. ET VT annuncietur nomen meū in vniuerſa terra. Quod & ſubſecutū eſt. Ex qua autoritate habet paulus non iniuſtam ſed bonam dei voluntatem etiam in intentione & gubernatione reproborum, quum illos excitat & ordinat ad demonſtrationem potentię ſuę & glorię nōīs ſui etiam illis nolentibus. ERGO cui. pro. cuius, vult miſeretur, & quem vult indurat.} Concludit conſiſtere negocium tam electionis q̄ reprobationis in velle ipſius dei. Et nota ꝙ vtrobiq̧ ponit actū poſitiuū volūtatis diuinę: & q̄ ſuperius noīauit dilectionē & odiū, mō vtrunq̧ noīat velle. Et vt declaratū eſt, vtrobiq̧ cōcurrit velle diuinū: ſed in electione velle diuinū habet pro volito hoīem cū gratuito auxilio vſq̧ ad ęternā gloriā: in reprobatione aūt habet ꝓ volito hoīem cū dimiſſione ſuiipſius in ſuis naturalibus. In hoc. n. volito clauditur negatio gratuiti auxilii ad vitā ęternā, clauditur permiſſio caſus. Et ꝓpterea dicit ꝙ illius miſeretur cuius vult miſereri: & ſimiliter illum indurat quem vult indurare. Indurare autem intellige relinquere hoīem ſibi ipſi. Ita ꝙ ſenſus eſt. illum relinquit ſibiipſi homini quem vult ſibiiſi homini relinquere.

DICIS itaq̧ mihi.} Mouet paulus aliam quęſtionē quę naſcitur ex dictis. QVID adhuc queritur.} Nō a quęro queris, ſed a queror quereris dictio hęc formatur. Ita ꝙ non eſt ſenſus quid adhuc interrogatur: ſed quid adhuc conqueritur. & ſubauditur deus. Et dicit adhuc, ſignificans pſeuerantiam querele diuinę quam per prophetas & apoſtolos cōtinue exercet. Significatur. n. ꝙ nō remanet deo locus querele de ꝑditione reproborum. Et rōnem ſubdit, in pſona diſputantis contra deum. VOLVNTATI enim eius qs reſiſtit. pro. reſtitit?} quaſi dicat nullus. Ex hoc. n. ꝙ fit voluntas dei tā in reprobatione q̄ in electione, ex hoc ꝙ nullus vnq̄ reſtitit voluntati eius (nam electus ꝓceſſit ſm electionem dei, & reprobus proceſſit ſm reprobationem adimplendo voluntatem dei) conſequens eſt ꝙ deus non habet vnde cōqueratur de perditione reproborum. ¶ Vbi aduerte ꝙ quum dicitur voluntati enim eius quis reſtitit, pronomē eius monſtrat ꝙ in pręcedenti particula (ſcilicet quid adhuc queritur) ſubintelligitur deus. alioquin ſubiunxiſſet voluntati enim dei: ſed ſubiungendo pronomē eius, deus repetitur. ¶ O HOMO.} Deeſt vna dictio: quā alii interpretantur vere, alii quinimo, alii atqui. & deinde ſubiſigitur o homo. Dupliciter cōfutat paulus hanc quęſtionem. Primo arguendo pręſumptionis. TV QVIS es qui reſpōdeas deo. pro. cōtrareſpōdens deo?} Pręſumptionis eſſe dicit ꝙ homo nō ſolum reſpōdeat ſed ex aduerſo reſpondeat deo. hmōi ſiquidem verba quid adhuc deus cōqueritur, nihil aliud ſunt q̄ reſpondere deo eligenti & reprobanti, tanq̄ ſi homo homini ex aduerſo reſpondeat inquirendo cauſam querele: arguendo cōtra, quia fit quod vult. NVNQVID dicit figmentum ei qui ſe finxit.} Superfluit ſe. QVID me feciſti ſic?} Probat crimē pſumptionis ab exēplo opis figuli: vt itelligamus pinde eſſe hoīem q̄rere a deo rōnē volūtatis eius acſi figmētū rńdeat figulo cur me ſic feciſti? hō ſiqdē figmētū eſt dei. AN nō hēt ptātē figulus luti ex eadē maſſa facere aliud qdē vas in honorē, aliud vero in cōtumeliā?} Diceret forte aliquis ꝙ ſi figmentum haberet rōnem diceret figulo, cur me ſic feciſti? Et ꝓpterea rōnem pręſumptuoſi huius dicti ſubiungit liberam poteſtatem figuli ex eodē luto faciēdi vas vnū ad honorabiles vſus (puta ad bibendum) alterum vero ad vſus inhonorabiles: puta ad feces. Ex hac enim libera poteſtate irreprehenſibilis mōſtratur figulus: & q̄rela figmēti mōſtratur nō fūdata ſup ius aliquod. ¶ Q. SI. pro. ſi aūt, deus.} Vbi prius repſſit pſumptionē hoīs audētis quodāmō iputare deo ſupfluā q̄relā, ſoluit qōnē, reddēdo rōnem ex parte finis: & declarando diuerſitatem actionis diuinę hinc & inde. Et prius patefacit finem propinquum reprobationis: dicēdo. VOLENS oſtēdere iram.} Obiectū diuini velle non deſcribitur ira (hoc eſt vindicatiua iuſtitia) ſed oſtendere illam. Quod directe ſpectat ad gloriam dei inter creaturas, & ad vtilitatem creaturarum: quibus monſtratur in re hic diuinæ bonitatis radius, qui eſt iuſtitia vindicatiua. Quæ in hac vita non monſtratur. tum quia non exercetur a deo in hac vita: q̄m præſentis

temporis pœnę non ſunt congruę peccatis.tum quia illa paruula vindicta quæ quãdoq; fit in hac vita a deo,nõ aperte mõſtrat ſe eſſe iuſtitiam dei/ſed aliis cauſis aſcribit. Vindicta aũt reproborũ mõſtrabit deus vniuerſis & ſingulis iuſtitiã ſuã vĩdicatiuam. Vnde & nũc quia nõ mõſtrat hęc iuſtitia,nõ glorificatur deus vt vindex:ſed tunc glorificabitur vt iuſtus vindex. ET NOTAM facere potentiam ſuã.} Hic eſt alter finis ꝓpinquus ſimilis p̃dicto:qa.ſ.vult deus notificare in ope potentiã ſuam. Quis deus exercuerit potentiã ſuam creãdo & miracula faciendo/& exerceat cõtinue conſeruando ac gubernando vniuerſum,hominibus tamen non fit euidenter nota potẽtia dei:quum autem rebelles præceptis ſuis reprobos ſubiiciet æternis pœnis inuitos,notam euidẽter omnibus etiam ipſis incredulis faciet potẽtiam ſuam. Quæ notitia & creaturis vtilis/& diuinæ eſt gloriæ in creaturis. glorificabitur enim tunc deus potens. SVSTINVIT in multa patientia.} Nota verba:quoniam hinc pendet quæſtionis ſolutio/hinc patefit ratio querele diuinæ.nam ſignificatur ꝙ peccata quæ reprobi committunt ratione quorum exercenda eſt vindicta & potentia diuina manifeſte,non ſunt volita a deo. Non dicit ꝙ propter hos fines voluit aut fecit vaſa iræ:ſed dicit ſuſtinuit.quæ enim volumus, non toleramus patienter/ſed probamus.Et longe plus ſignificatur q̃ deum non velle illa:quoniam ſignificatur ꝙ ſuſtinuit/ꝙ permiſit illos peccare,non qualitercunq; ſed in multa patientia/non ſtatim exterminando vt merentur:quod gratiæ eſt/vt homines mutabilis voluntatis ſpatium haberent mutandi voluntatem a patrandis criminibus. VASA irę.} Alludẽdo ad ſimilitudinem diuerſorum vaſorum figuli dicit vaſa irę.Et vere reprobi ſunt vaſa irę.ſunt enim contentiua in ſeipſis diuinæ iuſtitiæ vindicatiuæ:quoniam in eis locabitur ſicut aqua in vaſe. huiuſmodi enim vaſa ſuſtinet patienter deus in hac vita. APTA. pro.aptata/in interitum.} Non dicit quæ deus aptauit in interitum,ſed dicit aptata in interitum:vt intelligamus ꝙ ab eodem ſunt vaſa irę a quo ſunt aptata in interitum/proculdubio æterne mortis. Conſtat autem ꝙ propriis peccatis/propriis meritis quæ deus non vult ſed ſuſtinet patienter,reprobi ſunt vaſa vindictę.non enim deus prius eſt vltor q̃ homo ſit peccator. & conſequenter a ſeipſis reprobi ſunt vaſa aptata ſuis meritis in interitum æternũ. ¶ VT.} Deeſt copulatiua coniunctio.Legẽdum eſt. ET VT oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ.} Poſt propinquos reprobationis fines diuinamq; circa reprobos tolerantiam/ſubiungit finem propinquum electionis,conſiſtentem ſimiliter in oſtenſione.Sed vbi in reprobis determinatum quid monſtratur,in electis per diuitias multitudo & abundantia bonorum ſpectantium ad gloriam dei pręparatę electis ſignificãtur. IN VASA miſericordiæ.} proculdubio diuinæ/ſicut reprobi vaſa iræ. QVÆ præparauit in gloriam.} Vide differentiam. Totum quod eſt electorum attribuitur deo.ipſe præparator gloriæ/ipſe præparator vaſorum ad gloriam.In reprobis autem aliquid aſcribitur deo:ſcilicet velle oſtendere iram & potentiam & patienter tolerare.aliquid non deo ſed ipſis:ſcilicet agere toleranda ob quæ ſunt vaſa irę & aptantur in interitum. ¶ Aduerte erudite lector ꝙ tota hæc particula(ſi autem deus volens &c̃.)manca apparet,& ꝙ ſubintelligi exigat aliquid confutans reſpondentem deo:puta vana eſt obiectio tua.Ex his enim libratis elucet falſum eſſe ꝙ reprobi faciant placita voluntati diuinę/ſuper quod fundabatur obiectio. & propterea merito deus per prophetas & apoſtolos continue conqueritur de iniuriis quæ ſibi irrogantur a peccantibus: vtpote quæ deus non vult facientibus. & cum his omnibus deus ad bonos fines omnia diſponit.

¶ Anteq̃ ad reliqua procedatur,occurrit continuę hominum curioſitati de prædeſtinatione & reprobatione reſpondere. Aiunt enim.ſi ego ſum de numero electorum/tandem ita erit in re ꝙ ſaluus ero: & ſimiliter ſi ſum de numero reproborum/tandem ita erit ꝙ damnatus ero.Et tollendo reſponſiones theologorum ſubiungitur. non eſt mihi curę an neceſſario an contingenter ſic eueniet:ſatis eſt mihi ꝙ ſic erit,quocunq; modo id erit.Et propterea nihil ad hanc curioſitatem diſtinctio de ſenſu compoſito vel diuiſo/ſeu de neceſſitate conſequentię vel conſequentis.non curo vt dixi de neceſſario vel contingenter:ſed vt propono noſſe velim an vera ſint quæ propono.¶ Reſpondeo ꝙ dupliciter poſſumus in hac curioſa quęſtione loqui.vel inchoando ab iis quæ ſe tenent ex parte dei & deſcendendo ad nos: vel econuerſo inchoando ab iis quæ ſe tenent ex parte noſtri & aſcendendo ad deum. Si inchoamus a deo,profitemur primo ꝙ deus ab æterno elegit ſingulariter hunc& illum/quia ſic ei placet. ſecundo ꝙ electio huiuſ infallibiliter(non dico neceſſario ſed ꝙ tandem)habebit effectum ſuum:ſcilicet ſalutem iſtius.Inchoando vero a nobis, profitemur primo ꝙ quilibet eſt liberi arbitrii ad bonum & malum eligendum. ſecundo ꝙ quilibet faciens q̃tum in ſe eſt ad ſalutem conſequendam æternam, ſaluus erit per diuinam gratiam. Quo pacto autem ſeu quo vinculo/quo glutino aſcenſus & deſcenſus iungantur,non apparet.nam aſcendendo deficit gradus coniungens hanc noſtram libertatem & ſecuritatem(ꝙ faciendo quantum in nobis eſt/diuina non deerit gratia ſaluans)cum æternitate & immutabilitate diuinę electionis, quę habet ꝙ ſoli electi ſaluantur. Et ſimiliter deſcendendo ab æterna immutabili & efficaci diuina electione deficit gradus coniungens cum his noſtris libertatibus & ſecuritatibus. Et propterea non eſt mirum ſi non quietamus intellectus quærentium & inducentium inconuenientia:ſcilicet faciat quiſq; quod vult/tandem implebitur electio:& ſimilia horrenda.Quocirca ad curioſitatem dico illa eſſe vera ex parte diuinę electionis ſeu reprobationis,ſed non eſſe vera ſola

ſed aſſociata aliis veritatibus ex parte noſtri:ſcilicet ꝙ ſumus liberi arbitrii/ꝙ faciẽdo quod ex nobis eſt
erimus ꝑ diuinã gratiam ſalui/& ꝙ noſtris meritis ſaluamur aut dãnamur nos adulti.Et quum obiicies
cõiũge hęc vera ſimul,reſpõdebo me ſcire ꝙ verũ vero nõ eſt cõtrariũ/ſed neſcire hęc iũgere:ſicut neſcio
myſteriũ trinitatis/ſicut neſcio aĩam ĩmortalẽ/ſicut neſcio verbũ caro factũ eſt/& ſimilia,quę tñ oĩa cre/
do.Et ſicut credo reliqua fidei myſteria,ita credo & hæc myſteria ꝑdeſtinationis & reprobationis. Meũ
eſt tenere quod mihi certum eſt(ſcilicet vti libero arbitrio & reliquis bonis mihi a deo conceſſis oĩ ſtu/
dio ad cõſequẽdã vitam ęternam)& expectare vt videam in patria myſterium diuinę electionis mihi
modo ignotum:ſicut & reliqua fidei myſteria.Hęc ignorantia quietat intellectum meum.

QVOS & vocauit.Deeſt.nos.] Explicat vaſa miſericordiæ/cõnumerãdo ſeipſum aliis. NON ſolum ex
iudęis ſed etiã ex gẽtibus.] Vnitatẽ ſignificauit ꝑnoĩe nos in electis ac vocatis ex vtraq; natione: vt
doceat vocatos tã ex gẽtibus q̃ ex iudęis eẽ filios ꝓmiſſionis/eſſe filios dei/eſſe eos qui cõputanť in ſemi
ne abrahę & iſrael. SICVT in oſee dicit.] circa primũ & ſecundũ capitulũ. VOCABO nõ plebẽ meam
plebẽ meã,& nõ dilectam dilectã.] Propter electos ex gentilibus afferť hęc autoritas.qua ſignificať ꝙ
gẽtiliũ populus qui nõ erat populus dei ſm cultũ/nec dilectus ad dona grãe,vocabiť populus dei & dile
ctus a deo:vt experientia teſtať. ET NON miſericordiã cõſecutã/miſericordiã cõſecutã.] Tota hęc par/
ticula ſuperfluit.Adiũcta eſt forte ab aliquo qui legit hãc particulã in oſee: & non aduertit ꝙ loco eius
paulus dixerat & nõ dilectã dilectã. ET erit.] Proſequiť paulus verba oſee.& faciendũ eſt punctũ ibi/&
erit.ſignificat ꝙ erit hoc qđ ſubiungã. IN LOCO vbi dictũ eſt eis nõ plebs mea vos/ibi vocabunť filii
dei viui.pro.viuẽtis.] Nõ ſolũ ꝓphetať mutatio gẽtiliũ de nõ populo dei in populũ dei/de nõ dilecto
in dilectũ,ſed ẽt ꝓphetať identitas loci.ita ꝙ abſq; trãſmigratione locali ipſarũ gentium mutabunť in
filios dei.Et dixit hoc ꝓpheta ad drĩam iudęorũ q in determinato loco(ſcilicet in hierl'm/in terra ꝓmiſ
ſionis tantũmõ) habebãt ĩtegritatẽ diuini cultus & obſeruationis legalis.Ac ſi aptius diceret. abſq; eo
ꝙ trãſmigrẽt in iudęã/abſq; eo ꝙ veniãt in hieruſalem,gẽtiles in ſuis ꝓpriis locis erũt populus dei/dile/
ctus a deo/filii dei viuẽtis.Et eſt hęc ſnĩa eadẽ cũ illa quã dixit dñs ſamaritanę.venit hora qñ nec in hie
roſolymis nec in mõte hoc adorabitis pr̃em,ſpũs eſt deus &c̃.] ¶ESAIAS aũt clamat pro iſrael.] ca.
10.Dixerat ex iudęis & gẽtibus:& poſtq̃ ex ſcriptura declarauit illã particulã ex gẽtibus,declarat ex ſcri/
ptura quoq; illã particulã ex iudęis.& ĩducit eſaiã clamãtẽ/clamore ſuſpirii ſeu doloris ꝓpter paucitatẽ
electoꝝ ex iudęis. SI FVERIT numerus filioꝝ iſrael tanq̃ arena maris/reliquę ſaluę fient.] Cõiũctio ſi/
nõ teneť cõditionaliter,ſed aduerſatiue.Et eſt ſenſus.quãuis fuerit numerus filioꝝ iſrael tanq̃ arena ma/
ris/reliquę ſaluę fiẽt:hoc eſt tã pauci ſalui fiẽt vt ſint ſimiles reliqiis,q̃ paucę cõiter ſunt.Reliqarũ ſiquidẽ
noĩe ſolemus appellare reſidua quaſi fragmẽta.Intẽdit.n.ad lrãm ſignificare paucitatẽ electoꝝ ad chri
fidẽ ex iſrael,quãuis populus iſrael eſſet ĩnumerabilis tanq̃ arena maris. VERBVM autem.pro.enim.]
Proſequiť paulus autoritatẽ eſaię.Vbi aduerte nõ errorẽ ſed obſcuritatẽ textus latini:qa interpres vſus
eſt vocabulo verbi qđ eſt neutri generis/ſimilẽ hñs ntũm actõ.poterat remouere hãc obſcuritatẽ dicen/
do/ſermonẽ.n.qm̃ verbũ acti caſus eſt. CONSVMMANS & abbreuiãs.] Vtrũq; eſt ntĩ caſus.& ſignifi/
cať deus ꝑficiens & cõcidẽs ſermonẽ.Dictio ſiquidẽ græca ĩterpretata ab breuiãs/concidentẽ ſignificat
ꝓprie.& transferť ad abbreuiantẽ:qa cõcidendo fit abbreuiatio. IN ÆQVITATE.pro.in iuſtitia.] Rõ
ſubiungitur reliquiarum ex hoc ꝙ deus iuſtitia exigẽte cõcidit & ꝑficit ſermonem ſuum.ipſa ſiquidem
derelictio innumerabilis populi iſrael ſaluando tam paucos ex eis/conciſio eſt ex iuſtitia procedens me/
ritorum eorum qui derelinquunť:& eſt perfectio ſermonis diuini de iuſtitia eius. QVIA verbum bre/
uiatum faciet dominus ſuper terram.] hoc eſt quia ſermonẽ conciſum & ſic breuiatum in paucorum
ſalute faciet dominus ſup terram ex ſua gratia.Et redditur ratio ſalutis reliquiarum/poſtq̃ reddita eſt ra
tio derelictionis tantę multitudinis. ¶ET SICVT prædixit eſaias.ca.1.Niſi dominus ſebaoth.] He/
bręa dictione vtitur paulus.& ſignificat virtutum:non vt virtus eſt nomen moralis habitus,ſed ſum/
mę poteſtatis. RELIQVISSET nobis ſemen.] Diuina gratia commendatur in hoc ꝙ etiam paucos
ſaluauit. QVASI ſodoma facti eſſemus:& ſicut gomorra ſimiles fuiſſemus.] Merita iudęorum ſimilia
meritis ſodomę & gomorrę per hoc ſignificantur:ad cõmendandam diuinam gratiam relinquentem
gratuito ſemen/ſaluantem gratuito aliquos.¶Quanuis etiam hoc poſſit referri ad diuinam ſeruatio/
nem innumerabilis populi relicti, pro quanto non eſt deletus in hac vita ſicut ſodomitę & gomorręi
deleti ſunt.Derelictum ſiquidem eſt ſemen eorum nõ ex eorum meritis ſed ex diuina gratia:vt quãdoq;
(in fine ſcilicet mundi)fructificet chriſto.

QVID ergo?] Interrogando intendit cõcludere.Et eſt ſenſus.quid ergo ex allatis vis inferre? Et ſtatim
ſubiungit reſponſionem. DICEMVS.pro.dicimus/ꝙ gentes.] & reliqua.Aduerte iterũ erudite lector
ꝙ ideo dixi apparere(nõ dixi eſſe)defectiuam literam ab illa particula ſi autem deus volens: quoniam
non deſunt dicentes perſpicaciter pendere literam ab illo loco vſq; ad hæc verba quid ergo.Ita ꝙ or/
do literæ eſt.ſi autem deus volens oſtendere & reliqua/quid ergo.ſupple dici põt aduerſus eum.Apparet
enim ex dictis confutatam argumentationem,& rationabiliter deũ eligere ac reprobare.Et deinde ſub/
ditur quid nos intelligimus rõnis eſſe ex parte gentium & iſrael:dicendo dicimus ꝙ gentes. QVÆ nõ

ſectabant iuſtitiam.} vtpote ſine cultu dei & ſine lege. APPREHENDERVNT iuſtitiam.} Et decla rando qualem ſubiungit. IVSTITIAM autem quæ ex fide eſt.} Interpres addidit eſt. Quę ſit iuſtitia ex fide/ſuperius declaratum eſt. eſt enim iuſtitia chriſti/communicata nobis per fidem. hac enim iuſtificamur:& hanc appręhenderunt gentes credendo. ¶ ISRAEL vero ſectando legem iuſtitiæ.} Quæ eſt lex moyſi: quæ præcipit iuſtitiam,& in iis quę ſunt ad deū in tribus primis pręceptis,& in iis quę ſunt ad homines in reliquis præceptis. IN LEGEM iuſtitię non peruenit. pro. pręuenit.} Vbi nota duo. Primum ꝙ ſermo eſt de multitudine innumerabili populi iſrael. De hac enim dicitur ꝙ in legem iuſtitię non pręuenit. Secūdum ꝙ paulus vtitur metaphora eūtium ad terminum aliquem ad quem alter pręoccupat alterum.& gentes introducit euntes nō ſectando pręcepta iuſtitiæ,& tamen appręhendētes iuſtitiam fidei: iſraelitas vero euntes ſeruando pręcepta legis,& tamen non pręuenerunt gentiles. quum appareat ꝙ debuiſſent preuenire: vtpote expeditiores per pręcepta legis incedētes. Et dicit nō pręuenit: vt intelligamus populum iſrael quādoq͂ licet ſero/peruenturum: ſcilicet quum intrauerit plenitudo gentium a qua pręuentus eſt. ¶ Quod autem dicit in legem iuſtitię/poteſt dupliciter exponi. vel ītelligēdo per legem iuſtitiæ/iuſtitiam quæ eſt ex fide. vel (quod magis quadrat vſitatis verbis pauli)intelligitur plena executio ipſius legis moyſi: de qua in pręcedenti ca. dixit vt iuſtificatio legis impleretur in nobis. Et eſt ſenſus ꝙ iſrael ſectando legem pręceptorum iuſtitię/non pręuenit gentiles ad plenam obſeruationem pręceptorum iuſtitię. Et hoc eſt verum: quia adhuc nō peruenerunt ad huiuſmodi plenam obſeruationem: vt ſuperius monſtratum eſt. gentiles autem mediante fide peruenerunt ad plenam obſeruationem legis iuſtitiæ. Ita ꝙ gentiles non ſolum appręhenderunt iuſtitiam chriſti, ſed etiam pręuenerunt ad plenam obſeruationem legis iuſtitiæ. Nec propterea mutatur terminus quo tendunt gentes & quo iſrael: quoniam hæc duo (ſcilicet iuſtitia ex fide & plena legis obſeruatio) mutuo ſe ſe inferunt: vt in pręcedenti patet ca. non enim aliter q̃ per iuſtitiam fidei/q̃ per legem ſpūs vitę in chriſto iuſtificatio legis impleri poteſt. Sed paulus ex induſtria ſeruata identitate termini ſēm rem/deſcripſit vnum atq; eundem terminum ſub diuerſis rationibus, vnicuiq; ſēm aſpectum & ītentionem ſuam correſpondentibus. gentiles quidem ad iuſtitiam chriſti/iudęi vero ad plenam legis obſeruationem tendunt directe. ¶ QVARE?} Quęrit cauſam huius diſparitatis. QVIA non ex fide.} Reddit rationē diſparitatis. primo ex radice: dicendo q̄a nō ex fide/iſraelitę iuerunt. SED quaſi ex operibus. deeſt legis.} Radicalis ratio diſparitatis eſt: quia iſraelitę non fundarunt greſſum animi ſui ſuper fidem, ſed progreſſi ſunt tanq̃ fundantes iter ſuum ſuper opera legis. Et appoſuit quaſi ſeu tanq̃/ad ſignificādum affectū iudęorum citra excluſionem fidei a mentibus eorum. Sicut enim videmus ſuperbos chriſtianos abſq; perditione fidei operari tanq̃ confidentes in ſeipſis ratione affectus ad ſeipſos, ita deſcribit paulus iſraelitas q̄uis habentes fidem vnius veri dei &c. affectum tamen ſuū fundātes non ex parte fidei ſed ex parte operum legis: quum tamen pręcipuum fundamentum debuiſſet eſſe fides. OFFENDERVNT enim in lapidem offenſionis. pro. offendiculi.} Manifeſtat diſparitatem ex ipſo progreſſu. Iam enim dictū eſt ꝙ iuxta metaphorā itinerantium loquitur. Et propterea quid ſubſecutum eſt in itinere ex antedicta radice/modo affert: aperte monſtrans rationem non pręueniendi, quia impegerunt in itinere in lapidem offendiculi/qui chriſtus eſt. Et vere impegerunt in ſuam ruinam, dum occurrentem chriſtum/infidelitatis actu attigerunt. SICVT ſcriptum eſt.} Affert teſtimonium ſcripturę ex eſaia. Vbi aduerte ꝙ tam prima q̃ vltima pars ſubiunctę ſententiæ ſumpta eſt ex eſa. 28 ca. media autem pars ſumpta eſt ex eſa. ca. 8. Nec ſumpta ſunt verba omnino: ſed partim verba partim ſenſus. ECCE pono in ſion lapidem.} Hæc eſt prima pars. Et loquitur deus de chriſto. ecce fundo lapidem in ſion/ecce pono fundamentalem lapidem in ſion. Ad literam enim chriſtus in iudęa & ex iudęis originem duxit. ibiq; tantum prædicauit:& in hieruſalem crucifixus eſt ac reſurrexit. OFFENSIONIS. pro. offendiculi/& petram ſcandali. pro. offenſionis.} Hæc eſt media pars. Vbi in hebręo haberi dicitur lapidem percuſſionis/loco eius quod nos habemus offenſionis. Sed hoc parui refert. chriſtus enim eſt lapis & offenſionis & percuſſionis & offendiculi. nam eſt in quem poteſt impingi & in quem impingitur/& a quo percutitur in ipſum impingens. Quę omnia impleta videmus in iudęis cęcitate & induratione percuſſis ex eo ꝙ infidelitatis motu impegerunt in chriſtum. ET OMNIS qui credit in eum non cōfundetur. pro. non pudefiet.} Hanc vltimam particulam paulus ex induſtria non attulit ſēm verba ſed ſenſum: vt ſcilicet exponeret ſenſum prophetię. In eſaia ſiquidem habetur qui credit non feſtinet vt videat hoc. paulus exponit non pudefiet: vt intelligamus prophetam idem ſignificare metaphora feſtinantis ad videndū. monendo. n. ꝙ credens non feſtinet ad videndū/timorē tollit confuſionis ſeu verecundię. Qui enim feſtinat ad videndum quod credit, ſolicitus eſt ne forte aliter ſit:& timet pudore ſeu verecundia affici credendo. Et propterea propheta monēs ꝙ credens non feſtinet ad videndum hoc, ſecurum eum reddit ꝙ non pudefiet credens & expectans. Vt itaq; nos liberaret paulus a labore intelligendi prophetam/poſuit ipſe non verba ſed ſenſum. Et per hoc habet ꝙ chriſtus ita eſt incredulis lapis offenſionis & petra ſcandali, ꝙ tamen credentibus in eum eſt ſalus credita & expectata: ita ꝙ nullus credens in eum erubeſcet de expectatione ſua.

FRATRES voluntas quidem cordis mei.} Quum declaraſſet euangelium eſſe in ſalutem iu
dæis & gentilibus(verum paucos ex iudęis electos/multos autē ex gentibus)& ex parte gen
tium ac iudæoꝝ reddidiſſet quādam rationē ꝙ gentes ex fide/iudæi vero tanq̄ ex operibus le
gis progreſſi ſunt,proſequit̄ modo hanc rationē caſus iudæoꝝ:monſtrās ignorantiā habe/
re annexam/non tamē excuſantem.hoc enim intendit in hoc capitulo:inſerens declarationem illius in
principio ꝓpoſitæ particulæ/iuſtus ex fide viuet.Et merito:quoniā ratio iudæoꝝ/iuſtitiæ innitit̄.¶ Indu
cturus autē ignorantiam iudęoꝝ/modeſtiſſime affert eam vt rationē orandi pro ipſis.peccātibus enim
ex ignorantia vtiles ſunt alioꝝ orationes.vnde & dn̄s orauit/pater ignoſce illis quia neſciunt qd faciūt.
Ad hoc enim ſpectat ꝙ romanā eccleſiam alloquens(ex iudæis & gentibus cōflatam)explicat eis duas
conditiones ſuiipſius pauli erga iudęos qui non ſunt cōuerſi ad chriſtum.Prima conditio eſt voluntas
cordis:hoc eſt ꝓpenſus animus ad ſalutem eoꝝ. ET OBSECRATIO ad deum fit pro illis.pro.& depre
catio ad deum pro iſrael/eſt ad ſalutē.} Secunda cōditio eſt ꝙ preces effundit pro iſrael/non deſperatas
ſed ſalutares.hinc enim ingreditur ad propalandā ignorantiam eoꝝ. TESTIMONIVM enim ꝑhibeo
illis.} Reddit rationē quare preces pro iſrael ſunt ad ſalutem. Qꝛ EMVLATIONEM quidē dei hn̄t.}
Superfluit quidē.Et hęc emulatio laudabilis eſt. SED NON ſm̄ ſcientiā.pro.cognitionē.} hoc eſt ha/
bent zelum dei ſed non regulatū neceſſaria cognitione.& hęc eſt iudęoꝝ ignorantia. IGNORANTES
enim iuſtitiam dei & ſuam.Deeſt.iuſtitiā/quętentes ſtatuere,iuſtitię dei non ſunt.pro.fuerunt/ſubiecti.}
Iuſtitiam ſecat paulus in iuſtitiā dei & iuſtitiam legis:quā appellat iuſtitiam propriam iudęoꝝ.& dicit
iudęos ignorare iuſtitiam dei & ſtudere ad ſtatuendū iuſtitiam legis.Et ne inuoluatur lector obſcuritate
terminoꝝ,recolat ſuperius dicta/ꝙ iuſtitia dei eſt iuſtitia ſatiſfactionis deo pro humano genere per mor
tem chriſti.Et hęc appellat̄ iuſtitia ex fide ſeu iuſtitia fidei. Iuſtitia vero legis eſt ipſa obſeruatio pcępto/
rum legis,iudicialium/cęrimonialiū & moralium. Hanc dei iuſtitiam quā ſolus chriſtus exercuit/iudæi
increduli ignorauerunt, & ſectando legē moyſi/quęrunt ſtabilire iuſtitiam pręceptorū legis tanq̄ ſuffi/
cientem ad ſalutē ſine iuſtitia dei per chriſtū facta.Hic eſt ſenſus prę oculis habendus in iſta materia.Et
propterea de illis dicit̄ ꝙ iuſtitię dei non fuerunt ſubditi:hoc eſt noluerunt ſubiici.Subiicitur.n.quilibet
iuſtitię dei/credendo in chriſtū,& non aliter. FINIS enim legis chriſtus ad iuſtitiā omni credenti.} Ne
intelligeremus has duas iuſtitias diſparatas & tanq̄ e regione ſepatas aut cōfictas abſq; teſtimonio ſcri/
pturarum,ſubiungit ordinē. Minus dico/probat ex ordine cauſę finalis inter has iuſtitias particulā vlti
mo dictam.ſ.iuſtitię dei nō fuerunt ſubiecti.huiuſmodi ſiquidē ordo ſignificatur dicendo ꝙ chriſtus eſt
finis legis,non qualitercūq; ſed ad iuſtitiam cōmunicandam omni credenti.Et quidē ꝙ chriſtus ſit finis
legis/etiam increduli iudæi fatentur:dum dicunt ꝓphetas vſq; ad meſiam prophetaſſe. Qꝛ vero meſias
per propriam iuſtitiam ſaluet omnes credentes/forte iudæi increduli negant:ſed hoc paulus ſupius ma/
nifeſtauit. Et per hoc ꝙ chriſtus finis eſt ad quem ordinatur lex vt omnis credens cōſequatur iuſtitiam,
probatur ꝙ iudęi non fuerunt ſubditi iuſtitię dei.nam repellendo finem legis chriſtum/repulerunt iuſti/
tiam dei.Hæc more ſuo paulus propoſuit/declaraturus ſingula.

MOYSES enim ſcripſit.pro.ſcribit.} leui.18.Simul declarat dictas duas iuſtitias & earū ordinem ex au/
toritate moyſi. QVONIAM.} Supfluit quoniā. IVSTITIAM quę ex lege eſt.} Hęc ſunt verba pauli/
non moyſi.prędeclarat enim ſubiuncta moyſi verba deſcribere iuſtitiam quę ex lege eſt. QVI fecerit.}
Deeſt coniunctio ꝙ.Legendū eſt. Qꝛ QVI fecerit hęc homo/viuet in eis.} & non in ea. Eſt ſenſus ꝙ fa
ciens ſm̄ pręcępta legis viuet in illis:hoc eſt vitam tēporalem habebit.ad differentiā enim futuræ vitæ
dicit̄ in illis.Et hoc eſt quod intendit paulus ex hac autoritate habere:ꝙ.ſ.iuſtitia legis pręſtat pſentem
vitam, dum pręſtat viuere in pręcęptis legis.iuſtitia autē dei præſtat ſalutem æternam:vt ſubiunget.
¶ Perſpicacius autē intelligitur viuet in illis/hoc eſt ſm̄ illoꝝ merita:ad differentiam vitæ ſimpliciter &
abſolute. Et hoc directius quadrat paulo:iuxta ſuperius dicta ꝙ factores legis iuſtificabunt̄/non ſimpli/
citer ſed quātum eſt ex operibus.¶ QVÆ autē ex fide eſt iuſtitia ſic dicit.} Aduerte ꝙ paulus non indu
cit moyſen dicentē quæ ſubiungunt̄/ſumpta ex deute.30.ca.ſed inducit iuſtitiam quæ eſt ex fide loquen/
tem,non ſine myſterio.Sciebat ſiquidē verba iſta aperte dici in perſona moyſi:ſed quoniā acutiſſime vi/
dit ꝙ hęc dicebant̄ ratione iuſtitię fidei/ideo induxit iuſtitiam fidei dicentē quæ pro ipſa dicunt̄.Quod
vt penetres,conſidera diligentius textum deutero.& perſpicies ꝙ quū moyſes in ſcriptis redegiſſet legem
continentē tot pręcępta(tum moralia tum cęrimonialia tum iudicialia)prædixit populo ꝙ ſi recede/
ret a deo diſpergeret̄ per orbem,& cum hoc vbicūq; eſſent per orbem diſperſi ſi ex toto corde reuerterent̄
ad deum deus reduceret eos de captiuitate/diſperſione &c̄. Et de hac mentis cōuerſione ad deum ex toto
corde & ex tota mente diligendo eū loquens/dicit hæc quæ paulus affert.¶ Vbi perſpicax lector intueri
facile poteſt ꝙ ad differentiā iuſtitiæ legis moyſes ſcripſit hæc de iuſtitia internę cōuerſionis ad deum.&
illam(.ſ.legis iuſtitiam)pendere ex iſta & ordinari ad iſtam/ſatis ſignificat,ſcribendo ſequelam illius ex
iſta:ꝙ quum ad deum cōuerſus fuerit/ſeruabit cęrimonias & iudicia &c̄. et librando vſq; adeo iſtam vt
inexcuſabiles ab iſta vbicūq; forent prædiceret. Intendit.n.moyſes ad literam ꝙ q̄uis diſperſi per orbem
poſſint excuſari a iuſtitia legis ſcriptæ/propterea ꝙ carerent ea,non tamē poſſunt excuſari a iuſtitia quę

eſt ex interna conuerſione ad deum: quoniã hęc non eſt diſtans loco, ſed eſt prope quęlibet in corde & in ore ipſius. Nec eſt dubium quin hęc ſit finis totius legis ſcriptæ: & propterea tantopere a moyſe ponderata. ¶ His ſi adiunxeris diſtinctionẽ pauli inter iuſtitiam legis & iuſtitiam dei quæ ex fide eſt, videbis ꝙ ad literam moyſes loquitur de iuſtitia ex fide/de iuſtitia quã paulus appellat dei. Et ſi vltra progreſſus cõſideraueris ꝙ iuſtitia ex fide etiam ante moyſi tẽpora implicite ſaltem erat iuſtitia ex fide chriſti (nullus enim vnq̃ ſaluatus eſt ſine fide chriſti explicite vel implicite) videbis ꝙ non digredit̃ paulus explicando hanc dictam a moyſe eſſe iuſtitiam ex fide quã apoſtoli prædicant applicãdo ad chriſtũ. ¶ Hanc autem diſtinctionem ſi prę oculis habueris/habebis clarum intellectum diuerſarũ ſcripturarum de iuſtitia ſeruantium legem. Nam quãdoq; ſcriptura loquitur de ipſa lege ſm ſe ſolam. & ſic de ea dicitur & ꝙ nullus vnq̃ iuſtificatus eſt ex operibus legis/& ꝙ qui fecerit pręcepta legis viuet in illis: & ſimilia multa imperfectionis. Quandoq; autẽ eſt ſermo de lege iuncta internę iuſtitię fidei. & ſic de ea dicitur/ſi vis ad vitam ingredi ſerua mandata: & ſimilia promittentia vitam ęternam obſeruantibus legem.

NE DIXERIS in corde tuo.} Pręceptum negatiuũ velut latum a iuſtitia fidei introducitur/ſpectans ad cor, in quo eſt ſedes iuſtitię fidei. QVIS aſcendet in cœlum?} In deutero. tanq̃ refugiũ reputatum neceſſarium quidẽ ſed impoſſibile prohibet̃: paulus autẽ tanq̃ refugium incredibile ꝓhibitum dicit/exponendo de chriſto, quum ſubiungit. HOC EST chriſtum deducere.} Et eſt ſenſus. quis aſcendet in cœlum ad deducẽdum meſiam. Quod eſt dubitare ſeu impoſſibile reputare deum fieri hominẽ: hoc eſt enim aſcendere ad deducendũ chriſtum. AVT QVIS deſcendet in abyſſum: hoc eſt chriſtum a mortuis reuocare. pro. reducere.} Et eſt ſenſus. quis deſcẽdet in abyſſum ad reducendũ chriſtum a mortuis. quod eſt dubitare aut impoſſibilem reputare reſurrectionẽ chriſti ex mortuis. Ita ꝙ in his duobus myſterium incarnationis verbi & reſurrectionis chriſti (in quibus reliqua fides cõprehenditur) negatur. Quod q̃a ſm ſenſum myſticum paulus ex deute. traxit, ideo non inducit moyſen loquentem. Nec mireris paulum afferre quis deſcendet in abyſſum, quũ in deute. legatur quis tranſfretabit. quoniã hebręi quam interpretes tranſfretationẽ vocant/deſcenſionẽ in abyſſum (hoc eſt in profundas aquas) appellant: iuxta illud. qui deſcendunt in mare in nauibus &c̃. ¶ SED QVID dicit ſcriptura?} Superfluit ſcriptura. Quoniã primum dictum fuit negatiuũ, ſubiungit/ſed quid dicit. ac ſi dixiſſet ſed quid affirmat. PROPE. Deeſt, te/eſt verbum in ore tuo & in corde tuo.} Hęc ſunt verba deute. de verbo internæ cõuerſionis ad deũ. prope te eſt/in promptu vbicũq; fueris apud te eſt/non eſt opus libris aut tranſmigratione aliqua, verbũ inquã corde credendum & ore cõfitendum. HOC EST verbum fidei quod pręđicamus.} Hoc de quo loquitur deutero. inquit paulus/eſt verbũ fidei quod nos apoſtoli chriſti pręđicamus. non pręđicamus nouum aliquid, ſed illud idem quod moyſes tantopere cõmendauit/quod vbiq; apud oẽs propinquum inuenitur. Qꝛ SI confitearis.} Declarat illa verba deutero. in ore tuo & in corde tuo/quo ad materiã tunc implicite ſignificatam. IN ORE tuo dominũ ieſum.} Duobus nominibus integrũ incarnationis myſterium ſignificat. Dicẽdo dominũ/diuinitatem, dicẽdo ieſum/humanitatẽ ſignificat. Perinde ac dixiſſet. ſi cõfitearis verum deum/ieſum verum hominẽ. ET IN corde tuo credideris ꝙ deus illum ſuſcitauit a mortuis.} Myſterium mortis/reſurrectionis & glorię chriſti his verbis cõprehendit. SALVVS eris.} De iuſtitia legis dictum eſt/viuet in eis: de iuſtitia fidei dicit̃/ſaluus eris. vt intelligamus æternam ſalutem dari per iſtam, per illam vero vitam pręſentẽ. Et per hoc declaratum eſt illud. iuſtus autẽ ex fide viuet. CORDE enim creditur ad iuſtitiã.} Declarat eadem verba (ſcilicet in ore & in corde) ex parte neceſſitatis: explicãdo ꝙ oportet corde credere ad habendã iuſtitiam quę appellatur iuſtitia dei & iuſtitia fidei. Et attribuitur cordi credere. tum ad excludendã fictionem ſimulantiũ ſe credere. tum ad ſignificandum ꝙ a voluntate imperatur credere cõferens iuſtitiam. Et hoc ad differentiã fidei coactę: qualis eſt in demonibus, qui coacti ab euidentia factoꝝ credunt myſteria fidei/ſed non ad iuſtitiã. ORE AVTEM confeſſio fit ad ſalutem.} Neceſſitas cõfitendi veritatem creditam etiã ſermone vocali/explicatur neceſſitas ſalutis. Quando enim oportet loqui ad ſalutem ſeruãdam/tunc neceſſe eſt ore cõfiteri: alioquin qui me erubuerit coram hominibus, & filius hominis erubeſcet eum coram angelis dei. DICIT enim ſcriptura.} eſa. 28. ſuperius quoq; inducta. OMNIS qui credit in eum non cõfundetur. pro. nõ pudefiet.} Et repetit hoc ad declarandũ hoc quod aſſumpſerat/ꝙ ſi credideris ſaluus eris. futura ſiquidem ſalus credentis explicat̃ dicẽdo ꝙ oĩs qui credit nõ pudefiet. NON enim eſt diſtinctio iudæi & gręci. pro. iudęiq; & græci.} hoc eſt gentilis. Proſequitur declarando illam particulã/omnis. Et hoc vt declaret quod ſuperius propoſuit. ſ. ad iuſtitiam omni credenti. Iam enim declarauerat & duas iuſtitias & ordinem earum/ adiuncta neceſſitate iuſtitię dei. Tractat itaq; modo vniuerſalitatẽ. dicendo ꝙ non eſt diſtinctio iudęi & gentilis/quo ad fructum fidei: hoc eſt iuſtitiam & ſalutẽ ex fide hñdam. Quãuis enim quo ad multa priuilegia diſtinctio ſit inter iudęum & gentilẽ, quo ad fructum tamẽ fidei non eſt diſtinctio iudæi & gentilis. Et hoc probat. NAM idem dñs omniũ, diues in omnes qui inuocant illum.} Tangitur in hac ratione tum identitas domini iudæorũ & gentilium. tum affluentia diuitiarũ ipſius domini erga omnes inuocantes ipſum. Vtraq; enim cõditio exigitur. nam quantũcunq; quis affluat diuitiis ſatis ei eſt cura de ſibi ſubditis: & ſimiliter quantũcunq; idem ſit dominus/excuſatur ſi nõ affluit diuitiis vſq; adeo vt in

omnes ſubditos poſſit effundere. Vtraq; itaq; conditione iuncta/probatur non eſſe diſtinctionem circa fructus fidei ex parte dei. OMNIS enim quicunq; inuocauerit nomen dñi/ſaluus erit.] Quũ prius autoritate ſcripturę declaraſſet ſalutẽ credentis, modo cõſequenter declarat ſalutem confitentis. Et propterea tranſit a credentibus ad inuocantes. inuocatio. n. cõfeſſionis eſt ſpecies. Et affert autoritatem ioelis. 2. de inuocantibus. hęc. n. verba/omnis quicũq; inuocauerit nomen dñi ſaluus erit, ſcripta ſunt ioelis. 2.

QVOMODO ergo inuocabunt.] Tractata illa autoritate deuteronomii quo ad illas particulas/in ore tuo & in corde tuo, tractat cõſequenter quo ad illam particulã/prope te eſt: ſimul declarando quod ipſe paulus adiunxerat. ſ. quod prædicamus. Declarat enim neceſſitatẽ prædicationis apoſtolicæ, qua verbũ fidei eſt prope quẽlibet. Declarat autem prædicationis neceſſitatẽ inchoando ab vltimo. ſ. a confeſſione oris ſub inuocationis nomine: dicendo. Quõ ergo inuocabunt, IN QVEM non crediderunt?] Inuocatio enim pręſupponit fidem. QVOMODO autẽ credent ei quẽ non audierunt?] Secũdum cõmunẽ curſum credere pręſupponit auditionẽ corporalem. quis deus quãdoq; intus doceat ſine exteriori auditu: vt docuit paulum. QVOMODO autẽ audient ſine prædicante?] Hinc clare patet ꝙ de auditione exteriori eſt ſermo/ſicut & de prędicatione. QVOMODO vero prędicabunt niſi mittantur?] Supple a deo. prędicare enim quę dei ſunt/quę diuini cõſilii ſunt, nullus recte attentat niſi miſſus a deo: ſicut nullus niſi miſſus a rege/abſq; temeritate cõſilium regium prędicare poteſt. SICVT ſcriptum eſt.] Affert ad hoc vltimum autoritatẽ eſaię. 52. ſ. Quã SPECIOSI pedes euangelizantiũ pacem/euangelizantium bona?] Ex ſpecioſitate ſeu pulchritudine pedum declarat ꝙ mittuntur. nam ſiue affectus ſiue ꝑgreſſus ſignificentur per pedes, ex hoc ipſo ꝙ pulchri ſunt/omnẽ habent rectę rationis proportionẽ & formam: qua niſi mitterentur cõſtat ꝙ carerent. Vnde quotquot ꝓſumpſerunt aut pręſumunt euangelizare, tandem fallaces inuenti ſunt: vt & chriſtus dixit apoſtolis. ſicut me miſit pater & ego mitto vos. ¶ Per pacẽ autem & bona/vniuerſa materia euangelica ſignificatur: vt facile eſt applicare. ¶ SED NON oẽs obediunt. pro. obedierunt/euangelio.] Quod ideo ſubiungit/vt inſerat declarationẽ illius particulæ propoſitæ. ſ. iuſtitię dei non fuerunt ſubiecti. hoc eſt enim quod modo explicat ꝙ nõ omnes obedierunt euãgelio: q̃uis per prędicatores euangelicos verbum fidei prope quẽlibet ſit, non tamẽ omnes obedierunt euangelio. Et dicit obedierunt: quoniã credere in chriſtum/obediẽtia quędam eſt intellectus imperati a voluntate affecta paci & euangelicis bonis. ESAIAS enim dicit.] ca. 53. DOMINE quis credidit auditui noſtro?] Quãuis in eſaia non habeatur dñe: quia tamẽ. 70. addiderunt hanc dictionem, paulus ſecutus interpretationẽ. 70. attulit/dñe quis credidit auditui noſtro? Et eſt ſenſus. dñe quis credidit auditis a nobis dicentibus? appellat enim eſaias auditum noſtrũ (hoc eſt prophetaꝝ) auditionem populi ex ore prophetarũ. ¶ Quãuis etiam ꝓnomen noſtro/monſtrare poſſit deum & ꝓphetam. Et ſic auditio populi ex ore eſaię ex parte dei/appellatur auditus noſter. ¶ Et dicit quis credidit/nõ quaſi dicat nullus, ſed quaſi dicat pauci iudęoꝝ. ERGO fides ex auditu.] Hinc clare apparet ꝙ non de auditione paſſiua ipſius eſaię (qua. ſ. ipſe audiuit a deo) ſed de auditione paſſiua populi/qua. ſ. populus audiuit ab eſaia, dixit quis credidit auditui noſtro. nam cõſtat ꝙ ex auditu populi a ꝓphetis naſcitur fides. ¶ Vbi & nota ꝙ fides vt (dicitur ad ephe. 2.) donum dei eſt/& non creaturę, quo ad ipſam voluntatẽ credendi ipſumq; credere in deum. Verum quo ad explicationẽ hoꝝ credibilium determinate/fides eſt ex auditu. audiendo ſiquidem doctrinã euangelicam/diſcimus quę ſunt nobis determinate credenda. Vnde & cornelius centurio dono fidei iam credens in deum/miſit pro petro, & ab eo didicit quę ſibi erant determinate credenda: vt patet in actibus apoſtoloꝝ. & ſic eſt de ſimilibus. AVDITVS autem per verbum chriſti. pro. dei.] Auditus populi deriuatur a verbo dei reuelato ꝓphetis atq; apoſtolis: vt de primo ad vltimum fides ex verbo dei non hominũ intelligatur procedere quo ad determinationẽ credendoꝝ. Ita ꝙ fides vtrinq; eſt a deo. vnde nulla hominũ autoritate poſſunt credenda noua introduci: ſed ea tantum explicari quæ per verbum dei reuelata ſunt apoſtolis & ꝓphetis. ¶ SED dico/nunqd non audierunt?] Ne excuſatio afferretur dicẽdo verbũ fidei non eſſe prope oẽs, adiungit auditũ prædicationis apoſtolicę extenſum eſſe ad vniuerſum orbem. Et ad hoc vtitur verbis pſalmi: ſubiungendo. ET QVIDEM in omnẽ terram exiuit ſonus eorũ, & in fines orbis terræ verba eoꝝ.] Quod dicit in omnẽ terram/in omnẽ plagam terræ intellige: nec oportet arctare hunc textũ ad ſingulas terras. Et ſimiliter quod dicit in fines orbis terrę/intellige de finibus habitabilis terrę noſtrę quartæ: lato vocabulo per fines intelligendo extremas regiones. ¶ Et hoc dixerim vtendo hac autoritate ad tẽpus pauli. quod tñ non oportet: ſed ſufficit ſic eſſe in decurſu tẽporis. nam ſic ſufficit intelligere prope quẽlibet eſſe verbũ fidei: quod intendit paulus. ¶ Nec obſtat autoritas pſalmi/qm̃ ad lr̃am non loquitur de apoſtoloꝝ prędicatione ſed de corporeis cœlis. nec in hebreo habetur ſonus ſed filum ſeu linea. Verũ quia apoſtoli cœli ſunt ſpũales, myſtico ſenſu vſus paulus applicauit hoc ad apoſtolos: vſus cõmuni apud grecos textu. & propterea dixit ſonus eorum.

¶ SED DICO nunqd iſrael non cognouit?] Poſtq̃ tractauit plene verba deutero. ad declarãdam rationem caſus iudęoꝝ, redit modo ad proſequẽdum inexcuſabilitatẽ caſus. Dixerat enim ꝙ ignorantes ceciderunt. ne autẽ ignorantia excuſans intelligeretur, ſubiungit modo ipſam ignorantiã non excuſare/quia habuerunt in promptu vnde cognoſcerent. habuerunt enim verba prophetarũ ex quibus potue/

runt cognoſcere euangelizata ab apoſtolis/eſſe vera.Quum itaꝗ dicit nunqd iſrael non cognouit/hoc eſt non cognoſcere potuit? PRIMVS moyſes dicit.} Primus tempore inter ſcriptores ſacræ ſcripturæ/ primus autoritate inter prophetas:iuxta illud deutero.vlti.& non ſurrexit propheta vltra in iſrael ſicut moyſes &c. EGO AD emulationē vos adducam.pro.ꝓuocabo/in non gentē.pro.in non gente.} Ver/ba hęc ex deutero.32.ſumpta ſunt.vbi nos habemus.ego ꝓuocabo eos in eo qui non eſt populus,& in gente ſtulta irritabo illos.Et eſt ſenſus ꝙ tantum boni conferā ego deus non genti/hoc eſt gentilibus,ꝙ prouocabo iſraelitas ad inuidiam.Et ſimiliter quod ſequiť. IN GENTEM inſipientē in iram vos mit/tam.pro.& in gente inſipiente irritabo vos.} Ex inuidia ſiquidē naſcitur ira.& propterea ſubiungitur/ cōmouebo vos ad iram ob magnitudinē boni quod cōferam genti inſipienti.Gentiles ſiquidē appellā/tur tum non gens tum gens inſipiens:pro quāto ſine lege diuina viuebant.hinc enim & peruerſum iudi/cium de iis quę ſm deum ſunt(quod inſipientia eſt)incurrerunt,& dignitatē generis humani ſm rectæ rationis vſum ꝑdiderunt:propter quod dicunť non gens.¶ Dicitur aūt deus prouocare ad inuidiam & cōmouere ad iram,non excitando ad peccatū ſed largiendo gentilibus bona vnde occaſionē inuidiæ & irę iudęi accipere poſſunt.Per hanc enim autoritatē intendit paulus prędicta eſſe duo a moyſe:& exalta tionem gentium & caſum iudęoꝝ.Quoꝝ vtrunꝗ quū viderent iudęi adimpletum/cognoſcere poterāt impletam ꝓphetiam.¶ ESAIAS autē audet & dicit.} ca.64.hoc eſt audenter dicit in perſona dei. IN/VENTVS ſum a non quęrentibus me.} Salus gentiliū prędicitur.& gentes non quęrētes deum cultu & iuſtitia appellantur:ad differentiā iudęoꝝ diuino cultu & iuſtitia legis quærentium deum. PALAM apparui.pro.manifeſtus factus ſum/us qui me non interrogabant.} Magnitudinē gratię collatę gen/tilibus deſcribit inuentionē a non quęrentibus/manifeſtationē non interrogantibus: vt totū diuinæ gratię aſcribatur, & ſtatus gentium ante ſuſcęptā fidem chriſti declaretur diuerſimode a moyſe & eſaia. ¶ AD ISRAEL aūt dicit.} 65.ca.Quod dicit ad iſrael/quātum ad ſenſum verboꝝ ad pro cōtra ſumiť. aduerſus eū in iſrael hęc quę ſubiunguntur dicit. Quāuis directio ſermonis ad increpationē iſraelis ſit. TOTA die.} Verba ſunt dei apud eſaiam.& tota die.i.toto tēpore. EXPANDI manus meas.} cōfe/rendo beneficia tot tanta & talia. AD POPVLVM non credentē.} ad populum incredulū.Appellatur populus iſrael/populus incredulus:vt experientia teſtatur. SED.pro.&/contradicentē mihi.} Super/fluit mihi.Non ſolum iſrael incredulus eſt meſię,ſed cōtradicit/impugnat quātum poteſt veritatē diui/nam de ieſu chriſto miſſo ad ſalutē mundi.Per has ſcripturas intendit paulus patefacere ꝙ iudęi potue/runt cognoſcere tam ſalutē gentium ꝗ ruinam ꝓpriam quā vident ſubſecutā in aduentu ieſu chriſti prophetatam eſſe in ſacris prophetis. Ita ꝙ præter euangelicam prædicationē habent ſcripturas teſtes vnde ignorantia eorum redditur non excuſans eos.

CAPVT .XI.

DICO ergo.} Proſequiť caſum iſrael ex parte dei.Poſtꝗ enim deſcripſit ipſum ex parte ipſoꝝ iudęoꝝ,modo proſequitur eundē ex parte dei:declarando ex diuina gratia nō eſſe repulſum totum populum iſrael.Et hoc per modū quęſtionis introducit:ſubiungendo. NVNQVID deus repulit populū ſuum?} ſupple totum.¶ ABSIT.} Rñſio eſt horrētis. NAM & ego.} Tripliciter probat reſponſionē.primo ex ſeipſo non repulſo. ISRAELITA ſum.} genere. EX ſemine abraham.} Hoc addidit ad explicandū ꝙ eſt iſraelita non tanꝗ ꝓſelytus,ſed naturali genere. DE tribu beniamin.} ad magis certificādum ſuum genus. NON repulit deus plebem ſuam quā pręſciuit.pro. pręcognouit.} Ne obiicereť ꝙ hirundo non facit ver,probat ſecūdo ratione.ſ.quia deus pręcognouit populum ſuum iſrael. Vbi clare vides paulū vti cognitionis nomine pro notitia approbationis.nam ſenſus eſt ꝙ ideo non repulit deus populū quia pręcognouit notitia approbationis/quia ſemel appro/bauit illum ideo nō repulit ipſum ex integro.¶ AN NESCITIS in elia quid dicit ſcriptura.} Probat tertio ab exēplo multitudinis:afferendo hiſtoriam ſcriptā.3.reg.19.ſatis clarā. QVEMADMODVM in/terpellat.pro.colloquitur.} ſeu poſtulat. DEVM aduerſus iſrael? Dn̄e prophetas tuos occiderunt/al/taria tua ſuffoderūt:& ego relictus ſum ſolus,& quęrunt animā meam. Sed quid dicit illi diuinū reſpon ſum?} Superfluit diuinū.Et reſponſum/interpretatū clarius eſſet oraculum. RELIQVI mihiipſi ſeptē milia viroꝝ qui non curuauerunt genua.pro.genu/ante baal. Sic ergo & in hoc tēpore reliquiæ ſm ele/ctionem gratię dei ſaluę factę ſunt.} Supfluunt duę dictiones:dei ſaluę.Ita ꝙ litera eſt/reliquię ſm ele ctionem gratiæ factæ ſunt:ſed interpres ad claritatē ſenſus addidit illas duas dictiones. Paulus tn̄ abſꝗ illis docet ꝙ in hac cōditione temporis,reliquię/hoc eſt pauci iudæoꝝ velut reliquię,factę ſunt ſm ele/ctionem gratię:hoc eſt factę ſunt conformes electioni gratuitę/factę ſunt prout diuina electio gratuita diſpoſuit eas eſſe. SI AVTEM gratia.} Et eſt caſus ablatiui gratia:& ſignificat/ſi autē ex gratia. IAM NON ex operibus.} Et eſt ſermo de proprio effectu gratiæ. ALIOQVIN gratia non iam eſt gratia.} ſed merces ſeu pręmiū.Et deeſt in latino textu integra vna ſn̄ia. SI AVTEM ex opibus/non iam eſt gr̄a: alioqn opus non iam eſt opus.} E regione ſiquidē diſtinguit opus & gratiā:& quod datur gratuito ad id quod dať ex opere.nam quod dať ex opere merces ꝓprie eſt:iuxta illud.voca oparios & redde illis mer cedem.Quod aūt datur gratuito,liberaliter dať & non ex debito. Ꝙ ſi hęc cōfundimus,gr̄a non eſt gr̄a

& opus non eſt opus.perdunt.n.rões pprias.Quorſum aũt hęc adiecerit paulus,declarat quærendo. QVID ergo.} hinc dicit! Et ſtatim ſubiungit reſponſioné. QVOD quærebat.pro.inquirit/iſrael,hoc non eſt cōſecutus.} Recole ſuperius dictum in fine capituli.9.ꝙ iſrael ſectando legem iuſtitiæ quęrit ſalutem.ad illud enim reſpiciunt hęc verba/quod inquirit iſrael hoc non eſt cōſecutus.Inquirit.n.quaſi ex operibus legis:vt ibidem dixit.& ppterea hoc non eſt cōſecutus:quia aſſecutio iſta eſt ex gratia & nõ ex operibus. ELECTIO autẽ conſecuta eſt.} Contra inquiſitioné per opera/opponit electioné ex gratia. Et ppterea dicit ꝙ electio reliquiarũ conſecuta eſt/ſalutem. CÆTERI vero.} nõ electi. EXCÆCATI ſunt.} Ecce pœna excęcationis internæ,qua non viderunt iuſtitiã dei factam per chriſtũ. SICVT ſcriptum eſt.} eſa.29. DEDIT illis deus ſpiritum cõpunctionis.} vbi litera noſtra habet/miſcuit vobis dominus ſpiritũ ſoporis.Nec diuerſus eſt ſenſus pphetæ & pauli.nam cõpunctio ſumitur hic pro percuſſione.ſicut etiã in euangelio dicit ꝙ vnus militũ latus chriſti lancea pupugit.& in apoc.videbunt eum qui eum pupugerunt.Et ppterea in idem redit ſpiritus ſoporis & ſpiritus cõpunctionis.ſpiritus ſiquidẽ ſoporis eſt ſpiritus hominis tanꝗ ſopore affecti:& ſimiliter ſpiritus cõpunctionis eſt ſpiritus hoīs tanꝗ percuſſi.Cõmune ſiquidem eſt vtriſqꝫ(.ſ.ſoporatis & percuſſis)tanꝗ extra ſe eſſe & fere exanimes. Hunc autem eſſe literalẽ ſenſum/ſequentia & hic & apud pphetam teſtantur.nam tanꝗ priuatio ſenſus cõcomitans ſubiungitur. OCVLOS vt non videant & aures vt non audiant.} Hæc ſumpta ſunt ex.6.ca. eſaię.conflauit enim paulus ex vtroqꝫ loco ſententiã vnam. Ad ſpiritum ſiquidẽ ſimilem percuſſis,cõſequitur habere oculos & non videre/aures & non audire:vt experientia teſtatur in corpore. Et pportionaliter deſcribit ſtatum interiorẽ animi,ꝙ velut percuſſi/ſunt ſopiti ita vt nec oculis mentis nec auribus mentis vtantur ad videndũ & audiendum myſteria meſię.Aſcribitur aũt deo infligere hęc omnia,quia hæc oĩa facit negatiue:non tribuendo.ſ.eis gratiam. VSQVE in hodiernũ diem.} Verba ſunt pauli:quia experientia teſte pſeuerare videbat velut ſopitum genus iudęorꝫ erga myſteria meſię. ¶ ET DAVID dicit.} pſal.69. FIAT menſa eorũ coram ipſis.} Superfluit coram ipſis.ꝗuis in textu pſalmi habeat. IN laqueum,& in captioné.pro.venationem. Hæc quæ hic dicuntur optatiue/in hebręo habentur in futuro indicatiui:ſed paulus vſus videt interpretatione cõmuni. Et eſt ſenſus.fiet menſa/fidei iudæorũ (hoc eſt ſacra ſcriptura/quæ eſt menſa credulitatis eorum) illis in laqueum. Ordo præpoſterus.fiet illis in venationem/& deinde in laqueum. ET IN ſcandalũ.} hoc eſt offendiculũ/ad impingendũ. ET IN retributionem illis.} hoc eſt iuſte prout exigunt eorũ merita.Sacra enim ſcriptura quæ data eſt iudæis ad fomẽtum fidei/ad illuminandũ eos circa credenda,verſa eſt ppter peccatum iudęorꝫ illis in laqueum/ligantem eos ne credant meſiæ.& ſimiliter in venationẽ velut perſequentẽ eos ad idem.& ſimiliter in offendiculum.Et ratio ſubdit. OBSCVRENTVR oculi eorꝫ ne videant.} hoc eſt quia obſcurabunt interni oculi eorũ ne videant/ne perſpiciant in ſacris literis iam verificata myſteria meſię. ET DORSVM eorꝫ ſemper incurua.} Hoc eſt etiam imperatiuũ in hebręo. Vbi habetur/& lumbos eorũ continue fac labi. In quo ſignificantur iudęi quaſi pondus ferentes,& pręſſi pondere/continue labentes.Et vere præmuntur continue maiori pondere peccatorꝫ:ac per hoc ſemper incuruantur.

DICO ergo/nunqd ſic offenderunt vt caderent!} Superfluit ſic. Et finis/ vt caderent exprimitur.tum ad excludendum vtilitatẽ.tum ad excludendum reparationẽ. Ita ꝙ ſenſus eſt.nunqd impegerunt vt caderent abſqꝫ vtilitate!& ſimiliter vt caderent abſqꝫ reparatione! Iuxta vtrunqꝫ ſiquidẽ ſenſum paulus reſpondet. ¶ ABSIT.} Horrentis eſt reſpõſio iuxta vtrũqꝫ ſenſum. ¶ Aduerte ꝙ a tẽpore chriſti duo extrema & vnum mediũ diſtinguenda ſunt. Alterum extremũ eſt delictum iudæorũ incipiens a perſecutione & occiſione chriſti.alterum eſt plena cõuerſio iudęorꝫ ad chriſtum quæ erit in fine mundi.medium vero conuerſio aliquorꝫ ex iudæis ad fidem chriſti.Paulus itaqꝫ ex extremis cõditionibus intendit pcedere/& declarare ex vtilitate extremorũ vtilitatem etiã medii. Et a primi extremi vtilitate inchoat dicens. SED illorꝫ delicto.} Simul vtrunqꝫ ſenſum tractat:quia verificatio vtilitatis/infert veram quoqꝫ eſſe reparationem:vt patebit.Deſcribit itaqꝫ vtilitatẽ(tum gentium/tum iudęorꝫ)concomitantẽ caſum iudæorꝫ. Et vtilitas quidẽ gentium ſignificatur ſubiungendo. SALVS gentibus.} Vbi expreſſe dicit ꝙ iudæorꝫ delicto ſalus gentibus:ſed non explicatur verbũ:puta eſt aut fit. Et põt intelligi verbum ſubſtantiuũ,referendo ad delictum quo occiderunt chriſtum.ex illo enim delicto ſalus gentium eſt/occaſionaliter. Nec illud delictum eſt extra rationẽ caſus iudęorũ:quoniam illud fuit meritorium ruinæ iudæorũ. Et poteſt intelligi verbum ſeruatur:quoniã ex delicto perſeuerantis pertinaciæ iudæorũ ſeruatur ſalus gentium. nam ſicut diuina prouidentia ppter ſalutẽ gentium diſperſit iſrael per vniuerſum mũdum multis antea ſęculis,vt quũ prædicaretur meſias per apoſtolos alioſqꝫ chriſti diſcipulos/teſtes eſſent iudæi ipſi diſperſi ꝙ promiſſus eſt meſias eorũ patribus &c.ita ordinat obſtinationem iudęorũ ad ſeruandam fidem gentium.Duas ſiquidẽ maximas vtilitates ex illorũ obſtinatione percipimus. altera eſt fides librorꝫ ſacrorũ. altera eſt promiſſio meſiæ.Si enim omnes iudæi cõuerſi eſſent ad chriſtum,putaret iam mũdus adinuentionẽm iudæorꝫ fuiſſe approbare iſtos quos habemus libros veteris teſtamenti:& ſimiliter crederet humanam fuiſſe adinuentionẽ ꝙ fuerit promiſſus meſias. Sed vbi inimici chriſti iudęi perſeuerant/& teſtantur nullos alios apud patres fuiſſe libros canonice ſacros niſi iſtos/& vſqꝫ hodie expectant meſiam.

tollitur omnis humana ſuſpicio ꝙ chriſtiani confixerint autoritatem ſacrę ſcripturę aut promiſſionem meſiæ. tollitur & omnis obliuionis occaſio cuicunqꝫ poſteritati de crucifixo chriſto/& aliis huiuſmodi: quorum memoria periculo obliuionis ſubiaceret niſi iudęorū obſtinata natio inimica chriſto perſeue/raret. Ex illorū itaqꝫ delicto ſalus gentium & eſt & ſeruatur: occaſionaliter tamē. VT ILLOS emulent.} Ecce vtilitas iudęorū. Si verbum verbo reddendum eſt, legendū eſt ad emulari ipſos. Et pronomen ipſos non congruit ſm grāmaticā cum nomine gentibus: quoniā neutri generis eſt apud gręcos/& ipſos maſculini. vnde iudęos demonſtrare videt, qui demonſtrati fuerant pronomine illorū. Perinde ac ſi dictū fuiſſet. ad hoc vt iudęi emulentur/proculdubio gentes. Hęc ſiquidem eſt vtilitas iudęorū concomitans eorum caſum. Quēadmodum enim caſum iudęorū diuina prouidentia ordinat in ſalutē gentium vti/litatibus dictis, ita etiam ordinat ſalutē gentium in ſalutem ipſoꝝ iudęoꝝ/vt emulatione gentium ex/citentur ad ſalutē. tum aliqui particulares interim, tum demū omnes. Hæc more ſuo paulus proponit. & poſtea ſingula declarat/incipiens ab vltimo. ſ. vtilitate emulātium iudęorū. ¶ SI AVTEM delictum illorum/diuitię ſunt mundi.} Dicendo mundi/monſtrat ꝙ de delicto iudęorū vtili vniuerſo mūdo lo/quitur: & non ſolum de delicto iudęorū vtili gentibus. Conſtat autē delictum iudęorū ditans mūdum eſſe occiſionem chriſti. ET DIMINVTIO eorū diuitię gentium.} Diminutio iudęorū intelligit vel pœna qua obſtinati iudęi diminuti ſunt a vera cognitione ſcripturę: vel pars minima iudęoꝝ conuer/ſa ad chriſtum. Iuxta vtrunqꝫ ſiquidē intellectum verificatur ꝙ diminutio iudęorū ſunt diuitiæ gentiū. Et iuxta primum quidē iam declaratum eſt. iuxta ſecūdum vero clare patet: quia apoſtoli & primi eccle/ſię patres pars minima iudæorū/ditarunt gentes diuitiis ſpiritualibus. QVANTO magis plenitudo eorum?} Quum duo præmiſiſſet (. ſ. de delicto & de diminutione) non tamē dicit quanto magis non delictum ſeu innocentia ſeu iuſtitia/cōtra delictum: quia ſine morte chriſti patrata delicto iudęoꝝ care/ret mundus diuitiis ſpiritus. ſed tantūmodo dicit/quanto magis plenitudo/contra diminutionē. Et ar/gumentum eſt formale ꝙ ſi diminuta pars ditat gentes/quāto magis integrum genus iudęorū ditaret gentes. Per ſe loquendo argumentū quadrat & concludit: q̄uis per accidens nocuiſſet gentibus conuer/ſio omnium iudæorū/propter cauſas ſupradictas. ¶ Et vtitur hoc argumento paulus/ad ſignificandum quātum per ſe loquendo vtilis ſit mundo conuerſio iudęorū ad chriſtum/quātum vtilis ſit gentibus ꝙ iudęi ſaltem emulatione veniant ad chriſtū. Et dicendo plenitudo/monſtrat ꝙ ex vltimi extremi condi/tione procedit. ¶ VOBIS enim dico gentibus.} Apoſtrophat ad gentiles: hoc eſt cōuerſos ad fidem ex gentilibus. QVANDIV. pro. inquātum.} ſic enim ſonat textus gręcus. Verum illud inquātum/anceps eſt ad quādiu & ad quatenus. magis tamē quadrare videt propoſito quatenus. QVIDEM ego ſum gē/tium apoſtolus.} Apoſtolatū pauli reſpectu gentium/nominatū legimus primum in hieruſalē quum paulus eſſet cum aliis apoſtolis: vt ſcribitur ad gal. z. Deſtinatus tamē apoſtolus gentium a ſpiritu ſan/cto/ex actibus apoſtolorū colligitur: vbi paulus miſſus a ſpiritu ſancto/primitias gentium obtulit deo ſergium paulum procōſulem. Et in cōuerſione ipſius pauli a chriſto/dictum eſt ananię de paulo. vas ele/ctionis eſt mihi iſte vt portet nomen meum coram gentibus. Ita ꝙ primū in officio pauli noīatæ ſunt a chriſto gentes: non tamē ſole. ſubditur enim & filiis iſrael. Dicitur itaqꝫ apoſtolus gentium, qm̄ præci/puum officium eius erat circa ſalutē gentium. MINISTERIVM meum honorificabo. pro. glorifico.} Quod duplici ex capite verificatur. Tum ex parte ſalutis gentium. in hoc enim ꝙ promouebat ſalutem gentium/glorificabat miniſteriū ſuum. & ipſa aucta ſalus gentium/maior erat occaſio emulationis iu/deorum. Tum ex parte generis ſui. in hoc enim ꝙ cōmendat conuerſionē iudęoꝝ tam vtilem eſſe gen/tibus, glorificat miniſteriū apoſtolatus ſui ad gētes. Et hinc quoqꝫ augetur occaſio emulationis iudęo/rum: vt ſaltem videndo paulū iudęum tantū fructum proferre in gentibus/excitentur ſancta inuidia ad chriſtum. Vtriqꝫ ſiquidē capiti congruit quod ſubiungit. SIQVO modo ad emulandū prouocem car/nem meam.} hoc eſt iudęos. ET SALVOS faciam aliquos ex illis.} Clare apparet ꝙ ex extremis ve/nit ad medium. vtilitas enim iudęorū propoſita fuit emulatio, tam futura in extremo q̄ media quę quo/tidie in aliquo fit. ¶ SI ENIM amiſſio eorū reconciliatio eſt mundi.} Declarat ſuperius dictum. ſ. ꝙ ſi delictum eoꝝ diuitię ſunt mundi. Ibi dixit delictū/hic dicit amiſſio quę eſt effectus delicti. Ibi dixit di/uitię ſunt mundi: hic explicat diuitias mundi, dicendo reconciliatio eſt mundi. Et quoniā ibi nihil inde intulit proprium correſpōdens, ideo nunc declarando explicat. QVÆ aſſumptio niſi vita ex mortuis?} Et eſt ſenſus. quid aliud eſt adiunctio totius iſrael ad chriſtū niſi vita ex mortuis/niſi ſtatus qui erit ex re/ſurrectione mortuoꝝ! Argumentum ſiquidē procedit ad maius ex maiore. ſi enim perditio iudęoꝝ tan/ti boni (. ſ. recōciliationis mundi) occaſio eſt, reparatio eoꝝ multo maiori bono reſeruatur. ſ. vitę ex mor/tuis. credimus enim iudęos omnes prope finē mundi (in quo erit vita ex mortuis) reducendos ad chri/ſtum. Q. SI delibatio ſancta.} Dictio interpretata delibatio/anceps eſt etiā ad primitias: & frequen/ter interpretata inuenitur primitię. & quadrat ꝓpoſito legere. SI AVTEM primitię ſanctę/& maſſa.} Quadrat ſiquidē contextui ꝙ de principio maſſę intendit loqui paulus. conſtat autē ꝙ primitiæ frugū ſunt principiū maſſę. & ꝓpterea optime arguit ſi aūt primitię ſunt ſanctę/etiā maſſa eſt ſancta. Intēdit enim ex hac metaphora dicere ꝙ quia principium iudæorū eſt ſanctum, tota quoqꝫ maſſa iudæorū ha/

bet vnde ſit ſancta:ſicut in lege oblatis ac per hoc ſanctificatis primitiis frumenti deo, vniuerſa maſſa
panis quę poſtmodū fiebat habebat vnde eſſet ſancta. Et hoc idem clariori metaphora ſubiungit. ET
SI radix ſancta/& rami.} Supple ſancti ſunt. Et intendit per has metaphoras ꝙ vniuerſum genus iu/
dęoꝝ habet tanq̄ legalem & naturalē ſanctitatem:q̄uis de facto ad tempus careat illa. Metaphora.n.pri
mitiarum & maſſæ legalitatē/metaphora vero radicis & ramorū naturalitatem monſtrat ſanctitatis. Et
dixit hęc oīa non ad aggrauandū delictum iudęoꝝ,ſed ad monſtrandū tam legalem q̄ naturalē habili/
tatem iudęoꝝ ad hoc vt iunganť chriſto.tractat.n.de eoꝝ adiunctione demum futura.

SI AVTEM aliqui ex ramis fracti ſunt.} Declarat vnum modū quo delictum iudæoꝝ ſalus fuit gen/
tibus.ſ.ꝙ ſurrogati ſunt gentiles in ramos patriarchalis radicis loco fractoꝝ ramoꝝ.ſ.iudæoꝝ. Surroga
ti enim ſunt gentiles in filios abrahæ/in filios iſrael,quibus facta eſt ꝓmiſſio ſalutis per meſiam;& ſic fra
ctio ramoꝝ naturalium ceſſit in ſalutem ramoꝝ inſitoꝝ.Et intellige hæc de facto.nā de poſſibili loquen
do etiam ſi non eſſent obſtinati iudæi/etiā ſi non eſſent fracti naturales rami,inſiti fuiſſent gentiles. TV
autem.} Gentiles alloquitur. QVVM oleaſter eſſes/inſertus es in illis, & ſocius.pro. & cōparticeps/ra/
dicis & pinguedinis oliuæ factus es.} Oliua ſumitur pro arbore. NOLI gloriari aduerſus ramos.} Re
prehendit gentiles ne glorientur aduerſus iudęos ex vtilitate cōſecuta in ipſis gentilibus. SI AVTEM
gloriaris.} aduerte ꝙ. NON tu radicem portas,ſed radix te.} Prius inhibuit gloriationē aduerſus ra/
mos ex cōditionibus ramoꝝ:quia illi naturales/ipſi inſiti.Et quoniā hoc non ſufficiebat ad reprimendā
gloriationem aduerſus ramos,ideo adiungit irrefragabilem rationē ex parte radicis. Ac ſi apertius dixiſ
ſet.ſi permittiť tibi gloriari aduerſus iudęos ramos,animaduerte ꝙ radix iudęa quoq; eſt:& ipſa te por/
tat/non tu ipſam:& ſic ceſſabit gloriatio tua aduerſus iudęos. Patriarchę ſiquidē & prophetę/radicis lo
cum tenent:& ipſi ſuſtinent viridem veritatē fidei omnium ramoꝝ.Vnde alibi paulus dicit/ſupedifica/
ti ſuper fundamentum apoſtoloꝝ & prophetarū. ¶ DICIS ergo.} Proſequiť dearticulate diſputatio/
nem cum gentilibus,afferens verba eoꝝ gloriationis aduerſus iudęos. FRACTI ſunt rami vt ego inſe
rar.} Reſpondet paulus. BENE.} hoc eſt probo quod dicis.verūtamen aduerte quę ſubiūgo. PRO/
PTER incredulitatē.pro.incredulitate/fracti ſunt:tu autē fide ſtas.pro.ſteriſti.} Conſidera rationē fra/
ctionis illoꝝ & rationē inſitionis tui. NOLI altum ſapere,ſed time.} Hinc excluditur ſuperbia & incu
titur timor. SI enim deus naturalibus ramis non pepercit,ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem
& ſeueritatem dei. In eos quidē qui ceciderunt ſeueritatē:in te autē bonitatem dei/ſi permanſeris in bo/
nitate.alioquin & tu excideris. Sed & illi ſi non ꝑmanſerint in incredulitate/inſerentur.potens eſt enim
deus iterū inſerere illos. Nam ſi tu ex naturali exciſus es oleaſtro/& cōtra naturam inſertus es in bonam
oliuam,quāto magis hi qui ſm naturā/inſerenť ſuę oliuę?} Textus ē ſatis clarus cū ſimilitudine oliuę &
oleaſtri:penes quas arbores intellige quod dr̄ ſm naturā & contra naturā.Et eſt aliqd ꝓportionaliter ſilē
in iudęis & gentibus:pro quāto iudęi hn̄t ſanctitatē tanq̄ naturalem & legalē,gentiles aūt neutro mō.

¶ NOLO.n.vos ignorare fratres myſteriū hoc.} Quod tot metaphoris hactenus deſcripſit/myſteriū
futurę tandem ſalutis iudęorū modo explicat. VT NON ſitis vobiſmetipſis ſapientes.pro.vt non ſitis
apud voſipſos prudentes.} ſeu potius elati. Dictio.n.græca anceps eſt, & ad elationē animi quandoq;
ſpectans,q̄uis quod eſt partis cognoſcitiuę ſignificet. Et vere ꝓpoſito ſatis quadrat ſignificari hoc my/
ſterium futurum ad reprimēdam elationē gentium aduerſus iudęos. QVIA.pro.ꝙ/cecitas ex parte cōti
git in iſrael.} Non eſt hoc myſteriū, ſed quod ſequiť. DONEC plenitudo gentium intraret.pro.intret,
& ſic omnis iſrael ſaluꝰ fieret.pro.fiet.} Duas nouas res pandit hoc myſterium declaratū.Altera eſt tem
poralitas cęcitatis populi iſrael.per hoc.n.ſcitur ꝙ non eſt ꝑpetua,ſed ad tēpus.ſ.donec intret plenitudo
gentium.Altera eſt ꝙ cōpleto hoc tēpore non aliqui iſraelitę/ſed oīs iſrael qui tūc inuenietur ſaluus fiet.
SICVT ſcriptū eſt.} eſa.59. VENIET ex ſion qui eripiat.pro.eripiens:& auertat.pro.auertet/impietatē
pro.impietates/a iacob.} Meſias prędiciť venturus ex ſion:hoc eſt de ſtirpe dauidis. Sion.n.appellata
eſt ciuitas dauid:& in ea erat ſedes regia regni dauidis.Eripiens autē diciť ad ſignificandā difficultatem
liberandi iudęos a ſua perfidia. Effectus autē ſignificatur manifeſte dicendo ꝙ auertet impietates/non
paupertatem & quęcūq; reliqua corporis mala ſed peccata:non ab vno aut multis ſed a iacob/ab vni/
uerſo populo iſrael. ET HOC illis a me teſtamentū/quum abſtulero peccata eoꝝ.} Aduerte ꝙ paulus
expoſitiue adiunxit hæc verba/quū abſtulero peccata eoꝝ.In eſaia ſiquidē ſic legitur.veniet ex ſion redē/
ptor,& eis qui redeunt ab iniqtate in iacob/hoc fœdus meū cum eis.nec amplius ibi habeť. Veꝝ paulus
ad declarandam cōditionem noui teſtamenti/ad differētiam veteris, adiunxit declarationē ꝙ tunc eſſet
nouum fœdus inter deum & homines quum veniret ad auferendū peccata. Primum nāq; fœdus fuit in
monte ſina,quū non abſtulit peccata/ſed corporalē ſeruitutem iſraelis ab ægyptiis. SECVNDVM euan
gelium quidē inimici.} Rationē reddit tantæ intercapedinis qua differť adimpletio huius ꝓmiſſi ad
populum iſrael.Et dicit ꝙ iudæi habent duas cōditiones relati ad deū. Altera eſt ꝙ ſm euangelium/hoc
eſt ſm formā euangelicæ fidei ac doctrinæ,ſunt inimici ipſius dei. PROPTER vos.} gentiles:hoc eſt
ratione ſalutis veſtræ q̄ ex iudæoꝝ caſu eſt & ſeruať:vt prædeclaratū eſt.Altera cōditio eſt. SECVNDVM
electionem aūt.} hoc eſt ꝑut ſubſtant diuinę electioni qua elegit in fide oēs ſaluare. CHARISSIMI.pro.

dilecti.} ſunt a deo. PROPTER patres.} propter merita patrum/propter ꝓmiſſiones diuinas diſpo ſitas patribus eorū. SINE pœnitentia.pro.impœnitenda/enim ſunt dona & vocatio dei.} Interpres addidit ſunt.Paulus.n.quātum reor aſſuetus hebræo ſermoni ſæpe loquiť ſine copula verbali.Probat ele ctionem diuinā erga iudæos in fine/imobiliter firmā:quia dona dei & vocatio dei(intellige ex electione procedentia)ſunt impœnitenda/ſunt quoqꝫ deum nunq̄ pœnitet.Et dixit hoc/ad differētiam donorū & vocationum quę non ꝓcedunt ex electione:ſed ſunt tantū ſm pręſentē iuſtitiam/vel ſunt dona ſpectā tia ad corpus ſeu res exteriores. Huiuſmodi.n.effectus quia deſtruunť/ſunt velut pœnitenda.ita ꝙ deus ad ſimilitudinē pœnitentis ſe habet reſpectu illoꝝ:iuxta id quod ſcriptum eſt/pœnitet me feciſſe hoīem.

¶ SICVT.n.aliqn̄ & vos non credidiſtis deo.} Declarat tanq̄ viciſſitudinē quādam diuina ꝓuidentia diſpoſitam in hac dilata conuerſione iudęoꝝ.Quā vt clarius perſpicias, pone ante mentis oculos hinc progreſſum cōuerſionis gentium habere tres terminos(.ſ.infidelitatē gentium pro termino a quo:erāt enim infideles.miſericordiā conſecutam pro termino ad quē.& incredulitatē iudæorū pro occaſione vt declaratum eſt)inde vero ꝓgreſſum cōuerſionis futurę iudęoꝝ,ſimiliter ſm tres terminos.ſ.incredulita tem iudęoꝝ pro termino a quo/miſericordiā conſequendā pro termino ad quem/& miſericordiam quā conſecutę ſunt gentes pro occaſione cōuerſionis iudęorū. Superius.n.iam dictum eſt vt iudęi emulenť vt prouoceńť ad emulandū ſalutem gentium.Hęc paulus in hoc textu aſſimilatiuo horū progreſſuum/ hinc gentium inde iudęoꝝ,ſm hos terminos explicat:incipiens a ꝓgreſſu gentium:qa aſſimilat ꝓgreſ ſum iudęoꝝ progreſſui gentium penes hos terminos.Dicendo.n.gentibus non credidiſtis/terminum a quo monſtrat. NVNC autē miſericordiam cōſecuti eſtis.} Ecce terminus ad quē. PROPTER incre dulitatem.pro.incredulitate/illoꝝ.} ſcilicet iudęoꝝ.Ecce mediū occaſionale. ITA & iſti.} ſcilꝫ iudæi NVNC non crediderunt.} Ecce terminus a quo. IN veſtram miſericordiā.pro.veſtra miſericordia.} Ablatiuus eſt.& eſt mediū occaſionale. Eſt.n.ſenſus occaſione veſtrę miſericordię:hoc eſt vt ꝓuocentur veſtra miſericordia. Ideo.n.permiſſi ſunt iudęi non credere in chriſtū/vt exēplo miſericordię conſecutæ a gentilibus ꝓuocarentur ad chriſtū:vt fiet in fine mundi/& quotidie in aliqbus fit. VT ET ipſi miſeri cordiam cōſequantur.} Ecce terminus ad quē. CONCLVSIT.n.deus omnia.pro.oēs/in incredulitate pro.in incredulitatē:vt omnium miſereatur.} Rationē ex parte dei huiuſmodi ꝓgreſſuum quo ad pec cata permiſſa reddit,attribuendo deo ꝙ cōcluſit permiſſiue oēs tam iudeos q̄ gentiles in peccatū infide litatis/quaſi in quoddam rete:ad hunc finem vt vtroruꝙ miſereatur/ſubleuando a miſero infidelitatis ſtatu,& conſequenter a miſeria pœnarum debitarum infidelibus.

O ALTITVDO.} Hactenus reddidit paulus rōnem diuinę electionis/reprobationis/vocationis/ꝑmiſ ſionis/&c̄.Et ne putares intentionis eius fuiſſe cōpletam doctrinam tradere de huiuſmodi operibus dei, ſubiungit eoꝝ incōpręhenſibilitatē.Subiungit aūt admirationis exclamatione/vt etiā ex mō loquendi propriam fateatur ignorantiā:dicendo o altitudinē/hoc eſt celſitudinem.Dictio tñ gręca ſignificat etiā profunditatē. DIVITIARVM ſapientię.} Deeſt &. Legendū eſt. ET ſapientię & ſcientię.pro.cogni tionis/dei.} Admiratur ſublimitatē non ſapientię & cognitionis ſed diuitiarū tum ſapientię tum co gnitionis diuinę:vt diuitiarū nomine imenſam copiam tum ſapientię tum cognitionis diuinę ſignifi caret. Balbutiendo ſiqdem vt pōt/excelſa dei reſonat.ꝓfunditas.n.diuitiarum imenſitatem inteſiuam & extenſiuam tam ſapientię q̄ cognitionis diuinę circūloquiť.Differentia autē inter ſapientiam & cogni tionem eſt ſimilis differentię inter ſpeciē & genus.ſapientia ſiqdem ſpecies eſt cognitionis:ſignificans il lam ſpeciem cognitionis qua ſupremū fit iudicium & ordo diſponiť. Vnde a ſpecie ad genus aſcēdit:& non ſolum diuinoꝝ iudicioꝝ & ordinum rōnes,ſed vniuerſaliter totius diuinę notitię admiratur imen ſas diuitias. ¶ INcomprehenſibilia. pro. inſcrutabilia/ſunt iudicia eius. } Explicat effectum ſapien tię.nam ſapientię effectus ſunt iudicia. Et hęc admirať tanq̄ inſcrutabilia:qm̄ nulla creatura ſufficit ad ſcrutandum ex integro rōnes diuinoꝝ iudicioꝝ. ET inueſtigabiles vię eius.} Negatiue teneť in.Et eſt ſenſus.& non veſtigabiles vię eius. Vię dei(gratia.ſ.& veritas:ad quas reducunť vniuerſę vię dñi)non ſolum ab hoībus/ſed nec ab angelis veſtigari pñt. intellige perfecte. ¶ QVIS.n.cognouit ſenſum.pro. mentem/dñi?aut quis cōſiliarius eius fuit?} Probat quę dixit.Et directe quidē primo ꝓbat altitudinē, deinde diuitias. Concomitanter autē probat etiā inſcrutabilia iudicia/& non veſtigabiles vias. horū.n. rationes prima ſunt:ac per hoc ꝓbatis primis/ꝓbata ſunt & hæc.Altitudinē itaqꝫ ꝓbat autoritate eſaię 40.vbi habetur clare ſecūda pars huius ſententię.Sed prima ſub aliis verbis.Nam lr̄a noſtra habet quis adiuuit ſpiritum dñi?Noua ex hebræo interpretatio habet/quis direxit ſpūm dñi?Paulus affert quis co gnouit mentem dñi?Et vere quadrat quis direxit/cū diſiunctione aut qs conſiliarius,ad excludendū tam ſuperiorem dirigētem q̄ parem conſulentē. Et quia hic ſenſus quadrat cōtextui pauli(qñquidē per hæc duo directe ꝓbatur celſitudo:excludiť.n.& ſuperior & par)ideo quū paulus dicit cognouit/de cognitio ne approbationis ſuperiori ꝓpria intelligendus eſt:tanto verius quāto dictione græca hic poſita vtunť qñqꝫ ad ſignificādum ſtatuere ſeu decernere.hoc.n.redit in idem quod dirigere:& ſuperioris eſt notitiæ. AVT quis prior.pro.ante/dedit illi & retribueť ei?} Hæc ſententia ſumpta eſt ex iob.41.& inducta ad probandū diuitias. Non.n.eſſet plenitudo diuitiarū dei ſi quis ante dediſſet illi/ſi debitor eſſet alicui pro

prius

prius acceptis.In hoc.n.ipſo minus hñs inueniret,ſi aliqs ante dediſſet illi/ſi aliquis ius haberet petendi
reſtitutionem. Quo cõtra ex hoc ꝙ nullus potuit ante dare illi,nihil deeſſe diuitiis ꝓpriis cõprobatur.
QVONIAM ex ipſo.} Duplr plenitudo diuitiarũ cõprobat̃.Primo ex negatione indigentiæ ab alio.&
hinc iam ꝓbatũ eſt ex dicta ſnĩa iob. Secũdo ex effuſione in alios.& hinc mõ ſubiungit ꝓbatio:dicẽdo.
qm̃ ex ipſo/effectiue.ET per ipſum.} formalr forma exẽplari. ET in ipſo.pro.& in ipſum.} finẽ. SVNT
oĩa.} Interpres addidit ſunt.Paulus.n.ſine verbo declarat diuinas diuitias vſq; adeo ꝙ ex ipſo efficiẽter/
& ꝑ ipſum exẽplariter/& in ipſum finalr,nõ aliqua ſed oĩa.Et vere ſubaudiri põt verbũ ſubſtãtiuũ ſunt:&
quodcũq; aliud verbũ hmõi ſubſeruiens cauſalitatibus. IPSI honor & glia.} Supfluit honor cũ cõiun
ctione. IN ſcla ſcloꝝ.} Supfluit ſeculoꝝ.Subaudi verbũ ſubſtantiuũ tam eſt q̃ ſit. AMEN.} Terminã
tis eſt tractatum ꝓpoſitũ de euangelio ꝙ virtus dei eſt in ſalutẽ oĩ credenti iudęoq; primũ & græco &c̃.

CAPVT .XII.

OBSECRO.pro.adhortor/itaq; vos fratres.} Incipit hic paulus morali doctrina inſtruere ro
manos. Poſtq̃.n.inſtruxit de gr̃a euangelica,cõſequens fuit vt de vſu gr̃æ illos inſtrueret/qui
moralis eſt.Et inchoat ab vſu corpoꝝ proprioꝝ. PER miſericordiã.pro.miſerationes/dei.}
Hortatur ſiqdem eos per modũ adiurantis miſerationes diuinas illis collatas:vt efficacior
reddat̃ exhortatio. VT exhibeatis corpora vr̃a.} Ecce vſus corpoꝝ proprioꝝ. HOSTIAM.} Hortat̃ vt
corpora nr̃a vertamus in ſacrificiũ.ad hunc.n.vſum declarat data corpora chriſtianis. VIVENTEM.}
Prima cõditio huius hoſtię deſcribit̃ vita/ad drĩam martyrũ:qui corpora ſua exhibent hoſtiã occiden/
dam.Acſi aptius dixiſſet.nõ loquor mõ de vſu corpoꝝ veſtroꝝ ad ſacrificiũ per martyriũ,ſed vt vtamini
corporibus veſtris in ſacrificiũ viuens:hoc eſt dũ hanc degitis vitam/exhibete corpora vr̃a hoſtiã. SAN
CTAM.} Secũda cõditio eſt mundicia/ꝓculdubio ab inqnamentis peccatoꝝ. DEO placentẽ.} Tertia
cõditio eſt exercitatio operũ quę ẜm ſe grata ſunt deo. RATIONABILE obſequiũ veſtrũ.} Dictio in/
terpretata obſequiũ/latria eſt.quã cultum ſoli deo debitũ intelligimus ſonare. Et ꝓpterea legendum eſt.
RATIONABILEM cultũ veſtrũ.} Senſus tñ in idẽ redit:qm̃ non eſt ad ꝓpoſitũ ſermo de cultu diuino
generalr:ſed directe ad ꝓpoſitũ pauli,eſt loq de cultu diuino in exhibendo corpora nr̃a hoſtiã viuẽtem/
ſanctã/deo placentẽ.Et ſignificat̃ per hanc cõditionẽ ꝙ non ſufficiũt ſacrificio corpoꝝ noſtroꝝ prędictę
cõditiones niſi addat̃ & hęc quarta.nã q̃uis hõ vtat̃ corpore ſuo cũ mundicia ab iis quę ſunt ẜm ſe pc̃tã/
& cũ opibus quę ſunt ẜm ſe grata,niſi addat̃ rõ relatiua/contingeret cultũ nr̃m in hac hoſtia eſſe minus
rõnabilẽ. Verbigr̃a.ſi ep̃s aut doctor cęteris ſeruatis minus conſideraret impedimẽta maioris vtilitatis
vacãdo ſacrificio corporis,irrõnabilis eſſet cultus.Et ſic de ſilibus reſpectibus quos opꝫ cõferre rõnẽ quũ
offert corpus ſuũ deo,caſtitate/abſtinẽtia/vigiliis/laboribus & aliis hmõi. ET nolite cõformari.pro.& ne
cõformamini/huic ſęculo.} Poſt vſum corporis imediate ſequit̃ vſus exterioꝝ reꝝ.De qbus vnico ver/
bo dicit & ne cõformamini huic ſęculo/in vſu reꝝ tpaliũ:pecuniaꝝ/honoꝝ/& id genus reliquoꝝ.Quid
ſit aũt cõformari huic ſęculo,quotidiana expientia docet.eſt.n.cõformari in affectu & vſu ꝓut hoies af/
fecti huic ſęculo/afficiunt̃ & vtunt̃. SED reformamini.pro.transformamini/in nouitate.} Supfluit in.
SENSVS vr̃i.pro.mentis vr̃æ.} Duo difficilia ꝓpoſuerat.ſ.vſum corpoꝝ in ſacrificiũ/& negationẽ con
formitatis huic ſęculo in vſu reꝝ. Et ꝓpterea ad monſtrãdam facilitatẽ explicat modũ quo vtrunq; fieri
põt.ſ.per redundantiã nouitatis quã hñt in mente ad transformandũ eos in hos vſus. Quãuis.n.ambo
vſus difficiles ſint abſolute,nõ tñ difficiles ſunt renouatis mẽte per diuinã gr̃am:qm̃ ex illa mẽtis noui/
tate deriuat̃ trãsformatio hoĩs in nouũ vſum corporis & reꝝ.Pręſupponens itaq; paulus romanos iam
mente renouatos ꝑ gr̃am diuinã quã tantope ſupius tractauit,monet mõ vt illa mẽtis nouitate tranſ/
forment̃/tranſeant in nouã formã vtendi tam corpore q̃ rębus. VT ꝓbetis.} hoc eſt vt expimento ſen
tiatis. QVÆ ſit volũtas.} Supfluit ſit. DEI bona.} hoc eſt volens bona. ET bñplacens.} Non ſolũ
vult voluntas dei bona,ſed etiã quãtum eſt ex ſe/grata ſeu ſuauis eſt oĩbus. ET pfecta.} Tum qa nihil ei
deeſt,tum qa ad pfectionẽ adducit quæcũq; vult bona.Et deſcribit per hęc fructum vtriuſq; vſus.Decla
rat ſiqdem ꝙ per hmõi vſus corpoꝝ & rerum ꝑueniunt hoies ad internũ guſtum tam bene diſpoſitũ vt
tanq̃ ſentiendo experimento cognoſcant voluntatẽ dei bonam/& ita bonã vt nulli malam,& bñ placen
tem/quaſi ſuauẽ guſtui, & pfectam/non deficientẽ ſed fouentẽ atq; ad pfectionem ducentẽ. Quod eſt in
hac vita inchoare vitam cœleſtẽ.hoc.n.in patria beati perfecte habent:ſed viatores tales experiunt̃ vt/
cunq; illud.Oportuit.n.tam difficilibus mandatis fructum adiicere precioſum in hac vita.

DICO.n.per gr̃am quę data eſt mihi.} Poſt vſum corporis & reꝝ/ad vſum donoꝝ quę qſq; a deo accę/
pit trãſit.Et intẽdit per gr̃am ſibi datã apoſtolatũ ſuum.Et pmittit hoc,qm̃ ad modeſte cogitare moni/
turus eſt:ne qs ei obiiceret ꝙ tu excedis modeſtiã/ꝙ non tuũ eſt ordinare noſtra argueretq; nos.ad occur
rendũ ſiqdem huic obiectioni/præmittit ꝙ loquit̃ ex autoritate nõ vſurpata ſed data ſibi.Quę vere gr̃a
eſt:qa nõ ex meritis ſed gratuito a chriſto eſt ei collata. OMNIBVS qui ſunt inter vos.} nullo excępto/
gentili aut iudęo.Et dixit hoc,qa in pcedenti caplõ apoſtrophauerat ad gentiles/ne qs putaret ꝙ ad ſo/
los gẽtiles loqueret̃. NON plus ſape.} Dictio ter hic interpretata ſapere/eſt illa qua frequẽter hic vtitur
paulus:de qua ſuperius diximus ꝙ ſignificat actionem partis cognoſcitiuæ.quã latina lingua proprio

non explicat vocabulo. Vnde fit vt cogitare/curare/ſentire/ſapere/& prudentiæ atq́ elationis noīa aſſu/
mantur. Inter circūloquendum igiṫ q̄uis nec ſapere nec ſentire ſignificeṫ, magis tñ videṫ vtendum ſen/
tire: ea rōne quia ſapere ſonat actum virtutis, ſentire aūt (non exteriori ſenſu ſed intellectu) ſonat actum
indifferentē ad virtutē vel vitium. Legēdum itaq; eſſet. NON ſupſentire q̄ oportet ſentire, ſed ſentire ad
modeſtum eſſe.} Sic.n. habet textus grecus. q̄uis cōiter interpreteṫ ad ſobrietatē ſeu modeſtiam. Prima
culpa circa vſum donoꝝ/quędam ſupbiæ ſpēs eſt applicata ad actionē intellectus, quæ ſignificatur per
ſupſentire. Nō dicit paulus ſupſentire de ſeipſo aut de alio: vt intelligamus in oī materia (hoc eſt ſiue de
ſe ſiue de alio/ſiue de vſu doni: & hoc directe eſt ad ꝓpoſitum) non eſſe ſupſentiendū. Et ad quid referatur
prępoſitio ſup/explicat ipſemet ſubiungendo q̄ oportet ſentire: hoc eſt q̄ exigit donū/officium/miniſte/
rium/& hmōi. Et ne in ſola ꝓhibitione exceſſus ſiſteret monitio, adiungit affirmationē modi ſentiendi;
quē dicit. ſed ſentire ad modeſtū eſſe. Ecce limes vt cogites/ſentias/& iudices infra limites modeſtiæ tibi
congruę. Si dixiſſet ad modeſtiā/latior relinquereṫ campus: ſed dicendo ad modeſtū eſſe/arctat ad mode
ſtiam cuiq; cōgruam. aliq̄d eſt.n. modeſtū viro quod non eſſet modeſtū mulieri: & aliq̄d eſt modeſtū do/
ctori/quod non eſt modeſtū diſcipulo. ET vnicuiq;.} Supfluit &. Iungitur ſiq̄dem hęc particula ime/
diate ꝓcedenti. explanat.n. tum ꝙ de vſu donoꝝ diuinoꝝ loquiṫ. tum rōnem nō excedendi ſed modeſtiā
ſeruandi. SICVT deus diuiſit menſurā fidei.} Ecce materia. ſ. diuiſa dona dei. Ecce menſura inter exceſ
ſum & defectum ſm quā ſeruatur medium. Appellat aūt diuina dona diuiſam a deo menſurā fidei, eo ꝙ
primum donū eſt fides/& reliqua dona ſunt quędā menſurę primi doni. Menſurę aūt quia ad mēſuram
danṫ: ſolo chriſto excępto. de quo ſcriptū eſt/ꝙ non ad menſurā illi datur. Iubet itaq; ꝙ nullus ſupra mē
ſuram doni ſibi dati in fide ieſu chriſti ſuperſentiat in vſu donorum. Hic enim exceſſus valde nociuus eſt
cuicunq; collegio/etiam prophano: vt experientia teſtatur.

SICVT.n. in vno corpore multa membra habemus/oīa aūt mēbra non eundē actum hn̄t.} Probat ex
ſilitudine naturalis corporis ſeruādam eſſe hmōi mēſurā. Similitudo aūt eſt clara. ITA multi vnum cor
pus ſumus in chriſto.} Non vnū corpus naturale/ſed vnū corpus myſticū. Ita ꝙ quātūcunq; multi, oēs
tñ ſumus vnum corpus myſticū in chriſto: hoc eſt in fide/in ſpe/in charitate/in imitatiōe/& (q̄d ſummū
eſt) in ſpū chriſti. Chriſtus.n. eſt velut aīa viuificans ſpū ſancto totū corpus myſticū. SINGVLI autē al/
ter alterius. pro. inuicē/mēbra.} Non ſolū ſumus vnū corpus relati ad chriſtū, ſed etiā ſinguli relati inter
nos mutuo/ſumus inuicē mēbra: hoc eſt quēadmodum mēbra naturalia eiuſdē corporis nō ſolū vniun
tur in corpore vno/ſed ēt inter ſe mēbra ſunt inuicē mēbra (oculus.n. videt pedi & manui reliquiſq; mē/
bris: & ecōuerſo manus operaṫ oculo & pedi &c̄. & ſic de aliis) ita ſinguli chriſtiani ſunt inuicem mēbra.
vnus.n. operaṫ alteri & ecōuerſo. Hęc eſt.n. ſanctoꝝ cōio. ¶ HABENTES autē donationes ſm gr̄am q̄
data eſt nobis differētes.} Dixerat de mēbris naturalibus/oīa aūt mēbra non eundē actum hn̄t: & huic
ſile nōdum explicauerat in corpore chr̄i myſtico. Et ꝓpterea mō explicat hanc ſilitudinē: declarando ꝙ
ſic ſinguli ſumus inuicē mēbra/ꝙ non hēmus eadē dona, ſed dona diuerſa. Ita ꝙ nomē differētes eſt actī
caſus, & referṫ ad donationes. Et eſt ordo lr̄æ. hn̄tes aūt donationes differentes. Interponiṫ aūt ſm gr̄am
datam nobis: vt intelligamus tam dona q̄ dr̄iam donoꝝ eſſe ſm gr̄am nobis datā, & non eſſe ex meritis
noſtris ſed ex gratuita diuina diſtributione. ¶ SIVE ꝓphetiā.} Explicat in ſpē diuerſa dona dei gratuita/
mēbris chriſti collata: & ſimul explicat modeſtiā ſeruādam in vſu eoꝝ, inchoans a dono ꝓphetiæ. SE/
CVNDVM rōnem fidei.} Dictio gręca interpretata rōnem/analogiā ſignificat: hoc eſt rōnem ꝓportio/
nalē. Optimus vſus doni ꝓphetię eſt ſemp inſpicere ad ea quę ꝓportionata ſunt fidei. Prophetas.n. de/
clinantes a rōne quadrantiū fidei, pſeudoprophetas potius q̄ ꝓphetas habeto. Et q̄m vana & indecētia
a ꝓportione chriſtianę fidei diſcrepant, oēs vaticinantes talia abiiciēdi ſunt. ¶ SIVE miniſteriū.} Ecce
donū officii. IN miniſtrādo.} Ecce vſus: vt. ſ. & miniſtret & cōtentus ſit miniſtratione. SIVE q docet.}
Ecce donū doctoris. IN doctrina.} Ecce vſus: vt. ſ. doceat/& ſat ſit ei docere. QVI exhortaṫ.} Ecce do/
num gr̄æ exhortatoriæ. IN exhortando.} Ecce vſus: vt. ſ. exhorteṫ/limites exhortationis non exeundo.
QVI tribuit.} Ecce donū facultatis, qua pōt donare res vel officia. IN ſimplicitate.} Ecce vſus: vt. ſ.
ſimplici corde, non tanq̄ redhibiturus/aut ad aliq̄d machinans donet. QVI pēſt.} Ecce donū quo aliis
pręeſt. IN ſolicitudine. pro. in ſtudio.} Ecce vſus. oportet.n. pręſidentē ſtudioſum eſſe ad ea quę ei incū
bunt. QVI miſereṫ.} Ecce donū quo & pōt miſereri & exercet miſericordiæ opa. IN hilaritate.} Ecce
vſus. Subuenientē ſiq̄dem miſeris iubet paulus non mœſte/nō quaſi faſtidio habentē miſeros, ſed hilari/
ter ſubleuare miſerias: q̄a ex parte miſerentis pficiṫ affectus, & ex parte miſeri recipiṫ cum cōſolatione
ſubleuatio. Et ſcito ꝙ in gręco participia ſunt/qui docet/qui exhortaṫ & reliqua. Ita ꝙ clarius ſonat do/
na textus gręcus: dicendo docens/exhortans/tribuēs/præſidens/miſerens. quæ interpres latinus reſoluit
in verbum & relatiuū. ¶ DILECTIO.} Et hoc donum eſt. SINE ſimulatione.} Ecce vſus dilectionis.
ODIENTES.} Et hoc donū eſt. MALVM.} Ecce vſus odii: vt. ſ. vtamur eo verſus malum. propria.n.
materia odii eſt malum quod eſt vere malum. ADHÆRENTES.} Et hoc donum eſt. BONO.} Ecce
vſus adhæſionis. CHARITATEM. pro. charitate/fraternitatis.} Ecce donum/dilectio fraterna. INVI
CEM diligentes.} Ecce vſus. Iubet paulus vt fraternum amorem extendamus ad omnes mutuo: quod

eſt chriſtianos omnes inuicem ſe diligere vt fratres. HONORE.} Ecce donum. INVICEM prçue-nientes.pro.pcedentes.} Ecce vſus honoris,vt vnuſquiſq̧ pcedat alterum honorãdo actiue. SOLICITVDINE.pro.ſtudio.} Ecce donum. NON pigri.} Ecce vſus.oportet.n.ſtudio vti abſq̧ pigritia in exequendo. SPIRITV.} Ecce donum. FERVENTES.} Ecce vſus:vt nõ ferueat caro ſed ſpũs/vt vta-mur ſpiritu ad feruendũ in ſpũalibus. DOMINO.} Et hoc magnũ donum eſt/recognoſcere deum dñm. SERVIENTES.} Ecce vſus. SPE.} Ecce donũ. GAVDENTES.} Ecce vſus.ſpes.n.q̃uis annexã ha-beat afflictionem rõne dilationis,abſolute tñ vt reſpicit rem ſperatã/gaudium parit:& ꝓprius vſus eius inquãtum ſpes/eſt gaudere. IN tribulatione.} Supfluit in. Et parui refert legere tribulationẽ vel affli-ctionem vel pſſuram.mala ſiqdem huius mundi ſignificant̃.Et hęc inter dona dei ſunt.vñ & ſuperius di ctum eſt/gloriãtes in tribulationibus. PATIENTES.} Ecce vſus, nõ a patiendo/ſed a patiẽtiæ virtute. ORATIONI.} Ecce donum. INSTANTES.} Ecce vſus aſſiduitatis. NECESSITATIBVS ſanctoꝝ cõicantes.¶Hoſpitalitatẽ.} Et hoc donũ eſt. SECTANTES.} optimus vſus.¶BENEDICITE.} Vſus præponit̃ hic. PERSEQVENTIBVS vos.} Et hoc dei donũ eſt. Iubet.n.vt pſecutoribus vtamur ad benedicendũ eis:hoc eſt ad imprecandũ eis bona. BENEDICITE & nolite maledicere.pro.& ne maledi cite.} Exaggerat paulus mandatũ hoc/ꝓhibendo quaſcũq̧ maledicẽtias(ſiue imprecãdo ſiue detrahẽ-do/ſiue cõuitium aut cõtumeliã dicendo)ſed iteꝝ mandando bñdicẽtiam.¶Occurrit tñ hic qõ quo pa cto paulus ꝓhibet ne maledicamus pſequentibus nos:quũ ipſe act.23.maledixerit pſecutorẽ ſuum.pcu-tiet te deus paries dealbate.Solutio eſt φ paulus nõ imprecãdo ſed arguẽdo & pdicando diuinã iuſtitiã verba illa dixit:vt manifeſte teſtant̃ ſubiuncta verba. Non ꝓhibemur aũt hoc mandato qn arguẽdo & diuinam pdicando iuſtitiam,mala futura pſecutoribus pnunciemus/& culpas pñtes reprehendamus. Quę duo paulus fecit.a qbus abſtinuiſſet ob reuerentiã gradus/ſi ſciuiſſet illũ ſummũ ſacerdotẽ. GAV-DERE cum gaudentibus.} Vti gaudentiũ bono/iubet gaudendo. ET flere cũ flentibus.} Siĺis eſt ſnĩa. IDIPSVM.pro.idẽ/inuicẽ ſentientes.} Optimus vſus ſenſus interni cuiuſcũq̧ collegii eſt vt idem mutuo ſentiant.ſola.n.hac rõne cõcordia ſeruat̃. NON alta ſapientes.pro.ſentientes.} Impedimentũ idẽ ſentiendi eſt altũ ſentire.Et eſt ſermo de alto reſpectiue:hoc eſt altius q̃ oporteat/q̃ deceat/q̃ expediat. SED humilibus cõſentientes.} Dictio interpretata cõſentientes/qa eſt participiũ paſſiuum pñtis tpis, nõ potuit latine vna dictione ſignificari.Et ꝓpterea circũloquendo legendũ eſt. ACCOMMODANTES vos.} Sic.n.ſeruatur tps pñs:& accõmodari per ꝓnomen vos in actõ ſignificat̃. Ita φ lr̃alis ſenſus eſt. ſed humilibus/hoc eſt abiectis ſeu infimis, voſipſos accõmodantes.hoc.n.tollit impedimentũ alta ſapiẽ di,& eſt fomẽtum cõcordię. NOLITE eſſe prudentes apud voſmetipſos.} Verbũ verbo reddendo le-gendũ eſſet/ne fite prudentes.Et hoc ad pfecte tollendũ impedimenta diſcordię.Putant aliq imprudẽtię eſſe accõmodare ſentire ſuũ minoribus & infimis.Et ꝓpterea huic opinioni obuiando/adiungit.nõ fite prudẽtes apud voſmetipſos.Et eſt ſiĺe pcepto illi.ne innitaris prudẽtiæ tuæ. NVLLI malũ pro malo reddẽ tes.} Reddere malũ pro malo ꝓprie eſt ex intẽtione reddere malũ.ita φ intẽtio tendit ad malũ alteri red-dendũ.Et eſt actus illicitus cuicũq̧.Et p hoc monet nõ vti actu reddẽdi(qui ꝓprie eſt actus iuſtitię)hac intẽtiõe.ſ.ad malũ,q̃uis alter mereat̃.debet.n.reddi malũ ſub rõne iuſti/qñ reddit̃ licite. PROVIDENTES bona nõ tñ corã deo/ſed ẽt oĩbus hoĩbus.} Sex dictiones ſunt ſupfluę.ſ.nõ tñ corã deo ſed etiã. Monet vſum pudentię vt hẽat pro materia bona & nõ mala.nec ſolũ terminet̃ puiſio ad bona,ſed ẽt ad bona corã oĩbus hoĩbus:hoc eſt ad bona q̃ ſint talia vt corã oĩbus hẽant vñ ſint bona:ad dñiam eoꝝ qui pui dent qdem bona ſed nõ talibus circũſtantiis vallata vt corã oĩbus habeant vñ appareant bona,ſed locũ relinquũt ſuſpicionibꝰ alicuius mali admixti.Et qm̃ valde difficile eſt hoc ſeruare reſpectu oĩum hoĩum, ideo paulus adiungit. SI FIERI põt.} Inſtruit.n.per hoc vt puideamus ſm vires bona corã oĩbus.Et ſi fieri neqt vt oĩbus videant̃ bona,relinquamus ipſis curã. QVOD ex vobis eſt.} Quod pro quãtum. Et ſupfluit eſt.in veritate tñ ſubaudit̃. CVM oĩbus hoĩbus pacem hñtes.} Vſus pacis cũ oĩbus pcipit̃ quãtum eſt ex parte noſtra.vſus.n.pacis pendet non ſolũ ex nobis ſed ex aliis:qui cũ hoĩbus pacis nolũt pacẽ,ſed vtunt̃ inimicitia aut pſecutione & hmõi. NON voſmetipſos defendentes chariſſimi.pro.vin dicantes dilecti.} Inter vindictã & reddere malũ pro malo/hoc intereſt:φ reddere malũ pro malo eſt for maliter & ex intẽtione velle malũ reddere:vindicare aũt eſt materialiter qdem malũ,formaliter aũt iuſtũ velle reddere.Vñ & vindicare eſt actus iuſtitię:velle aũt malũ eſt actus odii. Non ſuffecit paulo inhibere nulli malũ pro malo reddendũ,ſed etiam inhibuit nõ voſmetipſos vindicantes.¶Et qm̃ inhibitio illici toꝝ eſt,hinc clare patet illicitũ eſſe quod ꝓhibet.Sed bene nota qd ꝓhibet, Non.n.dicit non vindican-tes/ſed non voſipſos vindicantes:ad ſignificandũ φ ꝓhibet hominẽ per ſeipſum ꝓpriam exercere vindi ctam.Cum quo ſtat φ poſſit exercere vindictã brachio prętoris vel principis. Nec princeps trãſgreſſor eſt huius mandati quia priuatorũ ſeu reipublicę vlciſcit̃ iniurias etiã ſi fuerint cõmiſſę cõtra perſonam propriam:qm̃ non ipſe priuatus ſed autoritate publica principẽ vlciſcitur.Et adiũgit dilecti/ad demul-cendum romanos in hoc pręcepto cõiter cõtrario humano impetui. SED date locum iræ.} Duplex poteſt eſſe ſenſus.vel cedite irę iniuriantiũ.vel reſeruate locum iuſtitiæ vindicatiuæ:quæ non eſt virtus priuatoꝝ ſed publica fungentium poteſtate. Vtrunq̧ enim hoꝝ fit abſtinendo ab vltione per noſipſos.

SCRIPTVM eſt.n.} deute.32. MIHI vindictã.pro.vindicta/& ego retribuã,dicit dñs.} Superfluit &. Affert autoritatē ex cantico moyſi.vbi clarius legimus mea eſt vltio & ego retribuã. Propriam ſibi deus aſſerit eſſe vltionē:qui ſolus oĩum vindictas exercere põt/qui ſolus nihil relinquit impune. Ipſi ergo deo ſaltem reſeruandam cenſet vindictam:cui proprium eſt omnia mala punire.

SED SI eſurierit.} Superfluit ſed. INIMICVS tuus/ciba illũ:ſi ſitit/da potũ illi.} Sumpta eſt hęc ſententia ex puer.ca.25.Superius dixerat vt bñdicerent iniuriantibus:mõ mandat vt etiam bñfaciant illis. ¶ Sed aduerte φ non abſolute ſed in articulo neceſſitatis hoc mandaƭ:dicendo ſi eſurierit/ſi ſitit.vt intelligamus φ inimico in particulari bñfacere non pręcipiƭ niſi in articulo neceſſitatis.Et tunc præcipitur quod neceſſariũ eſt tribui:dicendo ciba illum/potũ da illi.Non.n.dicit dita illũ/exalta illum.præcępta ſiquidem dei rõnabilia ſunt,vt ſubueniaƭ naturæ & indigentiis. HOC ENIM faciens,carbones ignis cõgeres ſup caput eius.} Duplex põt eſſe ſenſus. Vel referendo ad reſeruatã deo vindictam.& ſic eſt ſermo prænũciatiuus augendæ vindictę quãto inimicus fit amico ingratior ex bñficio cibi & potus.vt quẽadmodum prius monuit non vindicandũ quia deus vindicat,ita modo moneat eſurientē inimicum paſcendũ:quia per hoc non minuiƭ ſed augetur vindicta diuina inimici quatenus inimici.de tali enim eſt ſermo. Vel ſignificando occaſionē conuerſionis inimici ab inimicitia ad amicitiã. Nullum ſiquidē medium accõmodatius eſt ad ꝓuocandũ amorem q̃ bñficium ſpontaneũ tempore neceſſitatis conferre.& ſic ſermo iſte rõnem mandati affert ex natura beneficii:qa.ſ.cõgregabit velut prunas ſuper caput/incentiuas cauſas amoris erga te in ipſo inimico.Et hic ſenſus valde quadrat tam prouerbiorꝫ textui q̃ paulo apponenti coniunctionē enim.dicens hoc enim faciens:vt intelligamus rõnem reddi mandati. NOLI vinci.pro.ne vincaris à malo,ſed vince in bono malũ.} Omni ex parte paulus cõſulit.Apparet hoĩbus filiis huius ſęculi/φ ſuccũbere quoddam eſt non vlciſci:& inſuper bñfacere eſurienti inimico.Quo contra paulus monſtrat oppoſitum:& φ tam vlciſci q̃ non paſcere inimicũ eſurientem eſt ſuccũbere malo/eſt vinci a malo. Viliſſimus & debiliſſimus hoſtis eſt malum nõ ſolum inimicitiæ/ſed quodcũqꝫ malũ: vtpote quod nihil eſt/quod exoſum oĩbus ſuapte natura eſt.victoria aũt eſt,bona volũtate/bono affectu atqꝫ beneficio ſuperare malum inimicitię.Ac ſi apertius dixiſſet.Si turpe putatis ſuccũbere ac vinci,hoc ipſum ego moneo vt non vincamini a malo,ſed vincatis in bono malum.

CAPVT :XIII.

OMNIS anima.} Poſtq̃ paulus inſtruxit romanos circa vſum corporis/rerum & donorꝫ dei, proſequitur inſtructionē circa vſum libertatis reſpectu principum. Cauet ſiquidē ne occaſione libertatis cõſecutę per chriſtũ/romani exẽptos ſe putent a iuriſdictione principũ ſęcularium.ꝓpterea.n.inſtruit eos vt ſubditi ſint ſęcularibus principibus.Et ſignificantius dicit omnis anima/qñ debuiſſet dici omnis homo:vt intelligeremus non ſolũ res noſtras/non ſolũ corpora noſtra,ſed etiã animas debere ſubiici principibus ſęcularibus in iis quę poſſunt legitime imperare.Et dicendo omnis/neminē excępit. POTESTATIBVS ſublimioribus.pro.pręcellentibus/ſubdita ſit.} Nõ dicit poteſtatibus ſed poteſtatibus p̃cellentibus/ad differentiã poteſtatum tyrannicarũ:hoc eſt eorꝫ qui non vere ſunt dñi ſed tyranni.Eorꝫ ſiqdem poteſtates ſunt poteſtates,ſed nõ ſunt poteſtates præcellẽtes: ſed poteſtates hoſtiles/poteſtates latronicę.Ad differentiã.n.hoſtilium poteſtatũ/dicit poteſtatibus pręcellentibus:vt intelligerent non mãdari ſibi vt oĩs anima ſubiiciaƭ poteſtatibus tyrãnicis,ſed poteſtatibus pręcellentibus.& vt vno verbo dicaƭ poteſtatibus legitimis. NON EST enim poteſtas niſi a deo.} Quãuis hęc ſententia ſolitaria vera ſit vniuerſaliſſime,ad ꝓpoſitum tñ pauli non eſt niſi arctata ad poteſtatem de qua eſt ſermo:hoc eſt poteſtatē pręcellentē/poteſtatem legitimã.nam ex hoc φ eſt a deo/probat φ neceſſario debemus illi ſubiici.conſtat aũt hanc rõnem non habere locũ ſi applicareƭ ad omnem qñolibet poteſtatē.non eſt.n.neceſſe vt ſubiiciamur poteſtati hoſtili,quę tñ eſt etiam a deo.Subintellige igitur p̃cellens.Ita φ ſenſus eſt.non eſt.n.poteſtas p̃cellens niſi a deo.Et hoc(ne oporteat repeti)in ſubſequentibus ſubintelligaƭ. QVÆ autē ſunt.Deeſt.poteſtates.} Totum hoc/ſubiectũ eſt enunciationis. A DEO ordinata.pro.ordinatę/ſunt.} Prius dixerat oẽs poteſtates pręcellentes eſſe a deo:mõ adiungit eaſdem eſſe quoqꝫ ordinatas a deo.vt intelligamus nõ ſolũ poteſtates ipſas quãtum ad earũ ſubſtantiã eſſe a deo,ſed etiã quãtum ad ſubordinationē aliorꝫ ipſis.ad poteſtatis ſiqdem ordinē ſpectat ſubordinatio aliorꝫ:alioqn ſine ordine eſſet poteſtas.¶ ITAQVE qui reſiſtit.pro.reſiſtens/poteſtati,dei ordinationi reſiſtit.pro.reſtitit.} Infert paulus φ reſiſtens poteſtati p̃cellenti,dum putat ſe reſiſtere homini/in veritate tamē reſtitit ordinationi dei. Deſcribit autē participio præſenti reſiſtentiã poteſtati,reſiſtentiam autē dei ordinationi verbo p̃terito:quia dum illa ex intentione fit/poſt factum cõprehenditur a ſciẽtia fuiſſe cõmiſſam reſiſtentiam in dei ordinationē. QVI aũt reſiſtunt.pro.reſtiterunt,ipſi ſibi dãnationē acqrunt pro.ſibiipſis iudiciũ ſument.} Non ſolũ culpam cõtra dei ordinationē,ſed etiã poenam ex demerito patratę reſiſtentię deſcribit.Et qm̃ prænũciat ſumpturos iudiciũ ſibiipſis/& in hac vita ſępe hoc nõ verificaƭ,ideo de diuino iudicio ſermo iſte loquiƭ.nihil.n.impune diuinũ relinqt iudiciũ. Cõſtat aũt φ ſumere iudiciũ/eſt accipe qđ ſibi iure pro merito debeƭ. ¶ NAM principes.} Occurrit tacitę obiectioni.qua ratione tu dicis oĩs anima poteſtatibus præcellentibus ſubiiciaƭ/ingerendo nobis timorem ſęcularium:

poteſtatum: quũ lex euangelica ſit lex amoris & chriſtianis ſolus deus timẽdus ſit. Huic inquã obiectioni obuiat paulus: dicendo in ſubſtantia ꝙ principes ſęculares nõ ſunt ad timorẽ bonis ſed malis: ac per hoc non ſunt timendi veris chriſtianis nõ ſolum nomĩe ſed re. NON ſunt timori boni operis ſed mali pro. non ſunt timor bonoꝝ opeꝝ ſed maloꝝ.} Et veꝝ dicit quãtum eſt ex natura extremoꝝ. ſ. principatus & operũ. Secus autẽ euenit ſæpe ex abuſu: vt patet in martyribus, qui ꝓpter bona opera a principibus puniebanť. ſed non ex natura operũ erat timor ſiquis erat in aliq̃bus, ſed quia principes abutebãtur poteſtate. Et iuxta hunc ſenſum intellige ſubiuncta. VIS AVTEM non timere poteſtatẽ? bonum fac.} Quod autẽ interſerit. ET HABEBIS laudẽ ex illa.} relatiue verificať. dum. n. mala opera puniunť, laudantur bona. ipſa. n. punitio maloꝝ, laus eſt bonorũ. DEI ENIM miniſter eſt.} Rationẽ reddit quare principes nõ ſunt timor bonoꝝ ſed maloꝝ operũ, ex hoc ꝙ ſunt miniſtri dei: ac per hoc imitantes deũ. TIBI IN bonũ. Si autẽ malum feceris, time. non. n. ſine cã gladiũ portat.]Dei. n. miniſter eſt, vindex in iram ei qui male agit.} Ecce ad q̃d eſt miniſter dei, ad vindicandũ, ad iuſtitiam vindicatiuã exercẽdam in punitionẽ eius qui male facit. Et hinc apparet quo ſenſu dictum ſit, omnis anima poteſtatibus pręcellentibus ſubiiciať. ſ. pro quãto princeps miniſter dei eſt. In iis enim quæ pręcipit exorbitans a miniſterio dei, nullus ei ſubiicit. IDEOQVE neceſſitate ſubditi eſtote. pro. ideoq; neceſſe eſt ſubiici, non ſolum ꝓpter iram.} hoc eſt punitionẽ quã poteſt inferre princeps. SED ETIAM ꝓpter cõſcientiã.} Et hęc eſt concluſio principaliter intenta.

IDEO enim & tributa p̃ſtatis. pro. penditis. Poſtq̃ inſtruxit de ſubiectione principibus debita in genere, mõ deſcendit ad ſpẽm tributoꝝ, deducendo ex eodem fonte debitũ tributoꝝ. MINISTRI. n. dei ſunt, in hocipſum ſeruientes. pro. inſeruientes.} Manifeſtat illam cõem cãm vtriuſq; (. ſ. ſubiectionis & tributorum) eſſe hanc. ſ. ꝙ miniſtri dei ſunt principes inſeruientes in hocipſum, dei miniſterium. ex eo nãq; ꝙ incũbunt diuino miniſterio, debemus tanq̃ ſtipendia eorũ, ſoluere tributa illis. REDDITE ergo oĩbus debita.} Monſtrato debito & ſubiectionis & tributoꝝ, mandat extendendo executionẽ iuſtitiæ quo ad omnia debita oĩbus reſpectiue. CVI tributũ, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorẽ, timorẽ: cui honorem, honorẽ.} Enumerat in ſpecie quattuor: tributum, vectigal, timorẽ & honorem. Nec caret q̃õne quod dicit de timore. quũ in vero chriſtiano locũ non habeat debitũ timoris reſpectu principũ: vt ipſemet paulus nunc nũc docuit. ¶ Solutio eſt ꝙ paulus nõ dicit romanis ꝙ debeant timere, ſed ꝙ cui debẽt timorẽ reddant timorẽ. ita ꝙ p̃ſuppoſito debito timoris p̃cipit timere: hoc aũt ſanctũ eſt p̃cęptum, pręſuppoſito ꝙ aliq̃ chriſtiani agant malũ: q̃d in tanta multitudine ineuitabile eſt. dixerat. n. ſi malũ agis, time. Poſſet nihilominus timor offendendi intelligi. minus ꝓprie tñ timor hẽt pro materia malũ culpę.

¶ NEMINI q̃cq̃ debeatis niſi vt inuicẽ diligatis.} Ne multitudo debitoꝝ homini onerosa appareret, debita oĩa monſtrat eſſe vnum tantũ debitũ. Et ꝓpterea ſummando oĩa debita cuicũq; homini, dicit ꝙ nemini quicq̃ debeant niſi vnum. ſ. inuicẽ diligere. Et hoc ꝓbat ſubiungendo. QVI. n. diligit ꝓximum pro. alterũ, legem impleuit.} Optima rõ: quia in hoc vno impleť vniuerſa lex. Et ꝙ hoc ſit verũ, probat inductiue diſcurrẽdo per ſingula p̃cępta legis. NAM non adulterabis.} Deeſt ꝓnomen illud. Legendum eſt. NAM illud non adulterabis, non occides, nõ furaberis, non falſum teſtimoniũ dices, non cõcupiſces, & ſiquod eſt aliud mandatũ, in hoc verbo inſtaurať. pro. ſummať.} ſeu cõſummať: hoc eſt ſũmatim colligitur. DILIGES.} Deeſt videlicet. Legendũ eſt. VIDELICET diliges ꝓximum tuũ ſicut teipſum.} In hoc vno p̃cępto ſcripto leui. 19. cõtineri oĩa, intendit ꝓbare paulus. Senſus aũt huius p̃cępti ad lr̃am eſt vt diligas ꝓximum tuũ, & diligas illum eo mõ quo diligis teipſum: hoc eſt amore amicitiæ. q̃d eſt velle illi bonũ honeſtum, bonũ vtile, bonũq; delectabile ꝓpter illũ, non ꝓpter te: ſicut vis tibiipſi bona hęc ꝓpter teipſum. In hoc. n. ſenſu ſi impletur hoc mandatũ, vniuerſa lex ad ꝓximum impleta eſt. ¶ DILECTIO proximi. pro. ꝓximo, malũ non operať.} Manifeſtat paulus probationẽ aſſumptã. ſ. ꝙ omnia mandata in hoc vno cõtinentur, ex hoc ꝙ dilectio (ſupple amicitiæ) non operať malum ꝓximo. Minus dicit & plus ſignificat. nam nõ ſolum non operať malum alteri, ſed etiã efficit illi bonũ. Verum quia efficere bonũ non ſemꝑ eſt in poteſtate diligentis, ideo non dixit dilectio efficit bonum ꝓximo, ſed dixit non operať malum ꝓximo: quod ſemper & vbiq; eſt in poteſtate diligentis. Et in hocipſo quod eſt non operari malũ proximo, claudiť non ſubtrahere bonũ debitum quando & vbi põt. nã ſubtrahere debitum bonũ, eſt operari malũ. Non eſt ergo diminuta ſed totum cõplectens debitum hęc rõ. PLENITVDO ergo legis eſt dilectio.} Si obiicis ꝙ dñs dixit nõ in hoc vno ſed in duobus mandatis (dilectionis ſcilicet dei & proximi) pendere legẽ & prophetas, ſcito dupliciter q̃õnem ſolui. Primo ꝙ paulus loquiť de lege relata ad hoĩes: quũ tractat de debitis homini. Cuius ſignũ eſt ꝙ non attulit niſi p̃cępta debitoꝝ hoĩbus: dñs vero loquiť de lege abſolute. Et hic videť ſenſus literalis. nã de dilectione dei ſuperius docuerat. ¶ Poteſt nihilominus dici ꝙ in mandato dilectionis ꝓximi, clauditur mandatũ dilectionis dei ſicut cã in effectu. Vel ꝙ paulus nõ dicit plenitudo ergo legis eſt dilectio proximi, ſed dilectio: vt ꝓportionaliter ſignificaret ꝙ quẽadmodum dilectio ꝓximi implet vniuerſa debita homini, ita dilectio dei implet vniuerſa debita deo. vt ſic ꝓportionaliter oĩ ex pte cõcludať, plenitudo ergo legis ẽ dilectio. ¶ ET hoc.} Aduerte ꝙ ꝓnomẽ hoc, non põt referri ad nomen tp̃s in textu gręco. nã alteꝝ eſt generis maſculini, alte-

tum neutri. Et ꝑpterea cõmate punctandũ eſt ꝑnomen.Exaggerat ſiqdem paulus adimplendũ eſſe hoc
præceptũ mutuę dilectionis ex pte oblatę opportunitatis. Eſt itaqꝫ ſenſus.& hoc tanto magis adimple
re debemus. SCIENTES tp̃s.] Tẽporis nomẽ hoc in loco accõmodum tp̃s ſignificat/tanq̃ occaſionẽ
dans recte opandi. Sicut ẽt quũ offertur nobis cõgrua occaſio alicuius negociationis,cõſueuimus dice/
re ecce tp̃s:intẽdentes non tam tp̃s q̃ occaſionẽ congruã.QVIA hora eſt iam nos de ſomno ſurgere.pro.
excitari.] Metaphora vtiť noctis & diei/ſomni & vigiliæ:cõparans ſtatum culpę nocti & ſomno,ſtatũ
vero gratię/vigilię & diei.Et qm̃ negligentia ex pte ſtatus culpę ſe tenẽs ſicut ſomnus congruit nocti/&
tp̃s gratię ex pte diei velut diei pĩcipiũ ſe tenet(clarus.n.dies vſqꝫ ad futurã vitam non erit)ideo tanq̃
principium diei ſit/dicit qa hora eſt iam nos de ſomno negligentię excitari.Intẽdens ꝙ qa ſcimus occa
ſionem nobis dari ex tpe vt abiiciamus nocturna,oportet nos ſectari diurna per quę impletur vniuerſa
lex. NVNC.n.ꝑpior eſt noſtra ſalus q̃ quũ credidimus.] Dictio q̃ non eſt nomen relatiuũ ſed aduerbiũ
rñdens cõparatiuo ꝑpior.Aſſignat rõnem accõmodi tpis ex maiore ꝑpinquitate ſalutis mõ q̃ qñ incoe
pimus credere.Et verificať ꝑpinquitas maior.tum ſm tp̃s:quia cõtinue accedimus ad mortẽ in qua erit
noſtra ſalus.tum ſm diſpoſitionẽ meritoꝝ:qa continue ꝓficimus in meritis.Conſiſtit itaqꝫ rõ ſurgendi
ab oĩ neglectu,quia ꝑpinquiores ſumus ſaluti æternæ mõ q̃ quũ incœpimus ſurgere a peccato/credẽdo
in chriſtũ.¶NOX ꝓceſſit.] peccatoꝝ nox iam ꝓterijt. DIES aũt appropinquauit.] dies clarus ęternę
ſalutis appropinquauit ꝑ grãm.Et vere appropinquauit nobis:qm̃ in nobis iam inchoauit/& incremẽ
ta cõtinue ſuſcipit ſi nos non deſimus gratię dei. ABIICIAMVS ergo opa tenebrarũ.] Ex hoc ꝙ nox
prçceſſit,cõgrue infertur abiectio operũ conuenientiũ tenebris. ET induamur arma lucis.] Ex hoc ꝙ
dies appropinquauit/ꝙ iam eſt aurora,cõgrue inferť induamur arma lucis. Opera luci cõſona appella/
uit arma lucis:qa non ſolũ ſunt opa/ſed ſunt arma.Et dixit hoc ad dr̃iam operum tenebraꝝ.nam pecca/
ta quę ſunt tenebrarũ opa(quia oĩs qui male agit odit lucẽ)ſunt tñ opera noſtra. Æternæ autẽ ſalutis
meritoria opa(quæ appellanť arma lucis)non ſolũ ſunt opa luci conſona,ſed ſunt arma/tum defenſiua
tum offenſiua hoſtium/virtute diuinę gratię. SICVT in die honeſte ambulemus.] Vna dictio eſt ſi/
cut.Cõſequenter adiungit prçceptũ ambulandi contra quietem ſomni/& prçceptũ modi:dicendo ho/
neſte ſicut in die/hoc eſt quẽadmodum exigit dies hominẽ compoſite incedere.Quãuis.n.nox ſit ſomni
tempus,ſi tñ contingit nocte ambulare minus cõpoſite incedimus,tanq̃ nox licentiã tribuat qualiter/
cunqꝫ eundi:ſed in die morale eſt oĩbus ſe cõponere/tanq̃ dies exigat honeſtatẽ compoſitę pſonę. NON
in comeſſationibus & ebrietatibus/nõ in cubilibus & impudicitiis/non in cõtentione & emulatione.]
Ecce opera tenebrarũ,quoꝝ prima duo ſunt gulę:duo ſequentia ſunt venereę rei.Cubilia.n.honeſto vo
cabulo opus venereũ ſignificant:impudicitiæ aũt laſciuias tactuũ. Duo vero vltima q̃uis alterius ſint
naturę,cõcomitantur tñ prçdicta.nã tam contentio ſiue lis(verbo vel facto)q̃ inuidia interna/crapula/
tiones & venerea comitať: vt experientia teſtatur.& ꝑpterea inter opera nocturna cõputantur. SED in/
duimini dñm ieſum chriſtum.] Ecce arma lucis/imitari opera dñi ieſu chriſti.Poſtq̃.n.per baptiſmũ in/
duti ſumus meritis chriſti,oportet nos imitatione opeꝝ induere nos ieſu chriſti patientia/mãſuetudine/
humilitate/charitate &c̃. ET carnis curã ne feceritis in deſideriis.pro.in cõcupiſcentias.] Non ꝓhibet
carnis curã haberi,ſed ad talem finẽ.ſ.ad cõcupiſcentias.Sufficere debet chr̃iano ꝓuidere carni ad neceſſi
tates/ad cõmoditates ſm rectam rõnem:& non extẽdat ꝓuidentiam carnis vt cõcupiſcentię poſcunt.

CAPVT .XIIII.

INFIRMVM autẽ in fide.] Supfluit in.Proſequens paulus inſtructionẽ vſus gratię,inſtruit
in hoc caplõ vſum gratiæ erga infirmos fide/quo ad duo.ſ.& quo ad actus animæ/qui ſunt
diſcernere & iudicare,& quo ad executionẽ operis habentis annexum ſcãdalum. More autẽ
ſuo prius ꝓponit/declaraturus poſtea ꝓpoſita. Infirmum fide(non corpore)appellat eum
qui minus adhuc inſtructus in libertate fidei/reputat aliqua ſibi illicita quę tñ ſm fidei libertatem licita
ſunt.Talis.n.ideo infirmus fide dr̃/quia minus eſt firmatus in iis quę ſunt libertatis fidei.ASSVMITE.]
hoc eſt adiungite vobis.Non ſolũ non eſſe eiiciendos/ſed etiã iubet adiungẽdos aliis chriſtianis.vult.n.
eos foueri ipſa adiunctione,vt ꝓficiant in fide. NON in diſceptationibus cogitationũ.pro.non ad diiu
dicationes diſceptationũ.] Ne intelligerent romani aſſumendos eſſe hmõi infirmos ad diſcernendum
diſputationes hinc inde,prohibet hoc expreſſe paulus/volens illos aſſumi abſqꝫ huiuſmodi iudicio di/
ſputationum.Quare aũt hæc dicat/inferius ſubiungit.Hæc ſunt quę proponit ſummarie.

ALIVS enim credit.] Incipit declarare propoſita,inchoans a primis terminis:ſcilicet quem appellat
infirmum fide,ſimul explicans materiam diſceptationũ. Declarat itaqꝫ infirmum fide/aſſignando diffe/
rentiam inter infirmum & firmũ in materia intenta.Et de firmo quidẽ dicit.alius enim credit, SE MAN
DVCARE omnia.] Superfluit ſe.Nec culpandus eſt interpres ꝙ obſcure tranſtulit:quia ſic iacet in te/
xtu græco. Senſus tamẽ eſt/ꝙ alius credit edenda eſſe omnia. Et hic eſt firmus fide, qui libertate fidei ful/
tus credit quęuis eſſe edenda/nullam faciens differentiã inter cibum & cibum. QVI autẽ infirmus eſt.]
non corpore ſed fide. OLVS manducet.pro.olera manducat.] Ecce quẽ appellauit infirmum fide,qui
diſcernit inter cibum & cibum/diſcernit inter carnẽ & carnem.& ꝑpterea dicit/mãducat olera:inter quę

nulla eſt diſcretio. Et hinc apparet ꝙ de iudęis loquit̃ conuerſis ad chriſtum: quoꝝ aliqui integri fide/co medebant oĩa quantũcunq; ꝓhibita eſſent in lege iudęoꝝ. alii aũt infirmi fide/abſtinebant ab eſu aĩaliũ imundoꝝ apud iudęos: apud quos q̃a nullũ olus imundum erat/ideo deſcribunt̃ veſci oleribus. IS QVI manducat/non manducantẽ non ſpernat. Declaratis primis terminis cũ materia, declarat cõſequenter quod ſubiũxerat ꝓhibendo/non in diiudicationibus. Hanc. n. particulã modo ꝓſequitur: inhibendo firmo deſpectionẽ infirmi: dicendo. is qui manducat non manducantẽ non ſpernat. Deinde inhibendo infirmo iudiciũ firmi, quũ ſubiungit. ET QVI non mãducat/manducantẽ non iudicet. Æqua lance librat paulus vtrũq;. pronus eſt. n. integer fide (qui oĩbus veſcit̃) ad ſpernendũ ſcrupuloſos: & econuerſo pronus eſt abſtinens/ad temerarie iudicandũ quaſi voracem veſcentẽ indifferenter oĩbus. DEVS. n. illũ aſſumpſit. Proſequitur monitionẽ infirmi vt non iudicet firmũ, ex hoc ꝙ deus illum firmũ aſſumpſit: hoc eſt ſub ſuo adiunxit dñio. Vbi diligentius aduerte ꝙ non eſt hic ſermo de dñio cõi quo deus dñs eſt oĩum/nec de dñio ſpeciali quo eſt dñs eoꝝ qui ei ſponte ſeruiunt: ſed eſt ſermo de dñio ſpãliſſimo/quo ſolus deus eſt dñs occultoꝝ cordis. Ad quod dñium ſpectat iudicium operũ ſm ſe licitoꝝ/inquãtum pendent ex corde operantis. Vnde ad hoc dñium ſpectant integri fide indifferenter veſcentes oĩbus: pro eo bono ne an malo aĩo hoc faciãt. Quo ad hoc. n. ſolius dei ſunt ſerui/ſoli diuino iudicio reſeruant̃: nec pñt a quouis hoĩe iudicari. De hoc itaq; dñio ac iudicio intellige textũ hunc. TV QVIS es q iudicas alienũ ſeruũ? Ad ſimilitudinẽ alieni ſerui deſcribitur hõ firmus qui iudicat̃ vorax/non diſcernens inter cibos. DOMINO ſuo ſtat aut cadit. Occurrit obiectioni excuſantis temeritatẽ iudicii ꝓpter vtilitatẽ fratris. Ac ſi apertius dixiſſet. nõ tua intereſt: nã alienus ſeruus dño ſuo ſtat/q̃diu ſtat, & dño ſuo cadit/ſi caderet. Hæc tñ de alieno ſeruo applicata ad ꝓpoſitum non ſic ſunt intelligenda vt noſtrũ ſtare ꝓſit deo/aut cadere noſtrũ noceat deo: qm̃ vtrunq; eſt falſum/loquendo de deo ſm ſe. & vtrũq; eſt verũ loquendo de gloria dei ad extra. hæc. n. ſuſcipit augmenta & decrementa. STABIT aũt. pro. ſtabilietur aũt. In fauorẽ firmoꝝ adiungit hoc paulus. Et merito: qm̃ deus ꝓpenſus eſt ad ꝓmouendum cõceſſa bona. POTENS eſt. n. deus ſtatuere illum. Ne intelligeres ꝙ ꝓpriis viribus aut ẽt meritis ſtabiliat̃ homo, diuinã affert potentiam: vt intelligamus ꝙ ſola diuina potentia cõceditur ꝑſeuerantia. nulla ſiquidem eſt in hoĩe virtus ſufficiens ad hoc: vt patet ex eo ꝙ quilibet viator põt cadere. hoc. n. reſeruat̃ diuinę gubernationi/potentiſſimę ad præſeruandũ ne cadamus. ¶ NAM alius. pro. alius quidẽ/iudicat diẽ inter diem. pro. iuxta ſeu ad ſeu ꝑter. DIEM, alius iudicat oẽm diem. Explicauerat firmum & infirmũ in materia cibi, explicat mõ eoſdem in materia dierũ. In his. n. duobus apud iudęos diſcretio conſtituta erat. nã & ſecreti ſunt cibi mundi a cibis imũdis, & dies ſeruiles a diebus nõ ſeruilibus. Diſcernens. n. inter diem & diem/appellatur iudicans diem ad ſeu iuxta ſeu ꝑter diem: qui aũt omni die indifferenter vtit̃, dicitur iudicans oẽm diem: quaſi æquans oẽm diem. Sicut. n. dictum eſt/de iudęis cõuerſis eſt ſermo iſte: quoꝝ aliqui libertatẽ chriſtianam a legis moyſi inſtitutis ſectabant̃, aliqui vero ſeruabant ſabbatũ/inſtitutum in lege moyſi. & hęc ſunt materię diſceptationũ de quibus. ſ. diſputabant. VNVSQVISQVE in ſuo ſenſu abundet. pro. vnuſq;ſq; ꝓpriæ menti ſatiſfaciat. Neutros vituperat aut dãnat paulus. Et rõnem ſubdit. QVI ſapit diem/dño ſapit. Deeſt hic cõtraria: videlʒ. ET QVI non ſapit diem/dño non ſapit. Vterq; militat dño, tam iudicans inter diem & diem q̃ ęquans oẽm diem. ¶ Vbi aduerte ꝙ dictio interpretata ſapit/eſt illa dictio ſpectans ad ptẽ cognoſcitiuã, quæ forte adhuc nõ inuenit vocabulũ ꝓprium latinũ. Vñ dici põt qui cogitat/qui ſentit/qui curat diem &c̃. ET QVI manducat/dño manducat: gratias. n. agit deo. & qui non manducat/dño non manducat, & grãs agit deo. Aduerte prudens lector ꝙ pria rõ circa manducationẽ ſumpta ex ſimilitudine alieni ſerui/ꝓpria fuit contra temerariũ iudicium: hæc autẽ cõis eſt/& contra iudiciũ & contra deſpectionẽ in materia cibi/& ſimiliter in materia dierũ. Et ꝓpterea oĩa hic paulus cõplectitur: monſtrans vniuerſa hęc quattuor poſſe abſq; peccato fieri, mõ referant̃ ad deum. ¶ Et ꝙ hoc ſit verũ/declarat ex ſimilibus. ſ. viuere & mori. Poſſumus. n. tam vita q̃ morte vti relatiue ad deum. & pari rõne poſſumus & manducare & abſtinere & diſcernere & ęquare dies/vti relatiue ad deum. Minus dico: qm̃ paulus non loquit̃ de poſſe ſed de facto. Et merito: qm̃ loquit̃ in prima perſona. vt itelligamus ꝙ de ſibi ſimilibus (hoc eſt in dei gratia & charitate cõſtitutis) loquit̃. tales. n. ſe & ſua oĩa dedunt deo. Et propterea de his dicit. NEMO. n. noſtrũ ſibi viuit, & nemo ſibi moritur. hoc eſt dictu ꝙ nullus nobis ſimilis/nullus vere chriſtianus vita ſua vtitur ꝓpter ſe, ſed eam dirigit ad dei gloriã: & ſimiliter nullus eligit mori ꝓpter ſe ſed ꝓpter dei gloriam. Et iuxta hunc ſenſum intellige ſequentia. SIVE. n. viuimus/dño viuimus: ſiue morimur/dño morimur. Ex quo infert. SIVE ergo viuimus ſiue morimur, dñi ſumus. Ex quo tam vitam q̃ mortẽ noſtram ꝓpter deum dirigimus, cõſequens eſt ꝙ noſipſi ſumus non noſtrimet ſed dñi. Quod & congruit fini ipſius chriſti. IN HOC enim chriſtus mortuus eſt & reſurrexit, vt & viuorum & mortuoꝝ dominet̃. Ex vtraq; via cõcludit paulus nos eſſe chriſti. prius enim concluſit ex hoc ꝙ dño viuimus & morimur: modo autẽ idem infert ex hoc ꝙ chriſtus ad hoc ipſum mortuus eſt & reſurrexit vt dominus ſit viuoꝝ atq; mortuorũ. Aduerte ꝙ in textu latino poſt reſurrexit/deeſt & reuixit. Quod adiunxit paulus ad ſignificandum ꝙ non ſurrexit iterum moriturus quemadmodum lazarus: ſed ꝙ reſurrexit ad hoc vt reuiueret. TV AVTEM quid iudicas fratrem tuum? Declarata imunitate

a peccato in vniuerſis his quattuor, rationem cōmunem aduerſus omnes tam iudicantes q̄ ſpernentes
in vtraq; materia affert. Et primo alloquit̃ infirmū. tu aũt infirme in vtraq; materia, qd iudicas fratrem
tuum firmū? Deinde alloquit̃ firmū. AVT tu quare ſpernis fratrē tuum.} infirmū? OMNES.n.ſtabimus
ante tribunal chriſti.} Ex eo ꝙ cōe erit oĩbus puniri ſi peccamus, monet oēs abſtinere a peccato teme-
rarii iudicii & deſpectionis.¶ Nec contrariat̃ hęc pauli ſnīa verbis dñi ꝓmittentis ſedebitis ſuper ſedes
duodecim &c̃. Vtrunq; ſiqdem eſt verꝝ. nam oēs ſiſtemur chriſti iudicio quo ad pœnā vel præmiū: non
oēs aũt ſtabunt, ſed qdam ſedebunt & qdam ſtabunt quo ad diſcuſſionē. Quorū.n.merita oĩ ſunt excę-
ptione maiora, ſedebūt: mediocres aũt & impfecti (vtpote diſcutiendi) nō ſedentes ſed ſtantes p̄dicunt̃.
In relatione ergo ad pœnā & p̄miū paulus loqtur.¶ SCRIPTVM eſt.n.} eſa.45. VIVO ego dicit dñs.}
Vbi textus hēt, in memetipſo iuraui. Sed idē eſt: qa iſte erat iurādi modus tunc tpis. hoies.n.iurabant, vi-
uit dñs: deus aũt iurat p ſeipm̄, viuo ego. Reliqua ſunt clara. QVONIAM mihi flectet̃ oē genu, & oĩs lin-
gua cōfitebit̃ deo. Itaq; vnuſqſq; noſtrū pro ſe rōnem reddet deo. Nō ergo amplius inuicē iudicemus.
SED hoc iudicate magis.} Poſtq̄ inſtruxit in infirmitate fidei cauenda eſſe iudiciū temerariū & deſpe-
ctionem, mō inſtruit vt caueant ab executione opis hñtis annexum ſcandalū. Et continuat iudiciū iudi-
cio. Non exerceamus iudicia perſonaꝝ, ſed iudicate hoc potius, ſed tranſite ad iudiciū opis. Et explicādo
qualis opis ſubiungit. NE PONATIS offendiculū fratri vel ſcandalū.} Inter offendiculū & ſcandalū
neſcio dñiam niſi græcę & latinę dictionis. Et ꝓpea latine legendū cenſent. OFFENSIONEM fratri vel
offendiculū.} vt offenſio referat̃ ad opus faciens ſtatim impactionē, offendiculū vero ad opus qd pōt
parere impactionē. Qñ.n.aliquis pñtibus infirmis quos nouit ſcādalizari ex ſua comeſtione comedit,
ponit offenſionē: qñ vero abſentibus talibus hoc facit, ponit offendiculū. qm̄ in primo caſu ſimul eſt
actus & offenſio: in ſecūdo aũt pōt ſequi & non ſeq impactio. Et dicendo ne ponatis, explicat ꝙ nō de cre-
dere aut iudicare, ſed de executione opis loquit̃. hactenus.n.tractauit actiones animi: quæ ſunt credere,
iudicare & ſpernere. mō aũt deſcendit ad facta. SCIO & cōfido. pro. & pſuaſus ſum, in dño ieſu, qa. pro. ꝙ
nihil cōe per ipſum.} Determinat paulus ſe ſm̄ chriſti ſciam noſſe nihil eſſe cōe, hoc eſt imūdum. Vtit̃
vocabulo apud hebręos ſolito, ad ſignificādum imundū: vt etiā hinc ꝑpendamus de qua materia loq-
tur. Dictio aũt interpretata per ipſum, anceps eſt ad per ipſum vel per ſe. Et ſi legit̃ per ſe, refert̃ materia. Et
eſt ſenſus. nullus cibus, nullum tps eſt imūdum per ſe: hoc eſt ſm̄ ſe. oĩs.n.creatura dei bona eſt. Si autē le-
git̃ per ipſum, refert̃ chriſtus. Et eſt ſenſus ꝙ per chr̄m nihil eſt imūdum. donauit ſiqdem chriſtus oēs hac
libertate legalium: & nullū cibum vetuit, nullū tps diſcreuit. NISI ei qui exiſtimat aliqd cōe eſſe, illi cōe
eſt.} Secūdum ſe ſeu per chr̄m nihil hmōi eſt imūdum: verūtñ ex cōſcientia alicuius reputantis aliquē
cibum imūdum, illi reddit̃ imūdus. Ita ꝙ abſolute nullus cibus eſt imundus, relatus aũt ad conſciētiam
exiſtimantē imūdum, aliqd eſt imūdum illi. Cibus.n.non ꝓpter cōſcientiam reddit̃ imundus: ſed illi red-
ditur imūdus, reddit̃ illicitus ex ꝓpria cōſcientia. Hinc hēs a paulo ꝙ cōſcientia erronea ligat. Et in ꝓō-
ptu eſt rō: quia hēt illud pro illicito. ¶ SI AVTEM ꝓpter cibū.} Monet quadruplici rōne ad id qđ ꝓpo-
ſuit. ſ. ne ponatur offendiculū fratri. Prima rō ex parte dilectionis debitę fratri ſe tenet. Si aũt ꝓpter cibū
FRATER tuus cōtriſtat̃, iam nō ſm̄ charitatē ambulas.} Et eſt ſenſus. Si ꝓpter tuū cibum indifferentē
frater tuus infirmus fide contriſtat̃, tanq̄ videns aliqd illicitū, tu qui non curas de triſtitia eius nō ambu-
las ſm̄ dilectionē qua debes ꝓſequi fratrē, qua debes cauere ne triſtitia illū afficias. Triſtitia.n.quoddā
malū eſt.¶ NOLI cibo tuo illum pdere. pro. ne cibo tuo illum pdas, pro quo chriſtus mortuus eſt.} Se-
cunda rō ex parte dilectionis exhibitę fratri a chriſto, ſe tenet. & cōmemorat dilectionem tantam vt pro
illo mortuus fuerit: aperte monens ꝙ redēptum tanto precio quātum eſt mors chriſti, ne perdas ob tam
minimā rem. ſ. cibum. Perdi autē dicitur vel propter peccatū ſcandali paſſiui, vel ꝓpter periculum apo-
ſtaſiæ. Huiuſmodi enim infirmi poſt triſtitiam prorūpunt in temeraria iudicia: & quandoq; retrocedunt
a fide, exiſtimantes chriſtianos non ſm̄ deum viuere.

NON ergo blaſphemet̃ bonum noſtrū. pro. veſtrum.} Tertia rō ex parte ſtatus (quia. ſ. ſtatus chrianus
eſt regnū dei) ſumit̃. In qua artificioſe vertit paulus rōnem chriſtianorū libere viuentium aduerſus eos.
Tuebantur.n.libertatē vitæ ſuæ ex eo ꝙ inchoauerat tps regni dei, quod eſt liberū ab oĩbus hmōi legali-
bus: & ꝓpterea tanq̄ regno dei vtentes, libere viuebant. Retorquet paulus rōnem ex parte regni dei ad-
uerſus eos. tum declarando ꝙ regnū dei principalius cōſtat ex internis virtutibus, & ſecūdario habet hu-
iuſmodi libertates cibi & potus: ac per hoc vt vacent iis in qbus ſubſtantialiter cōſiſtit regnū, & non hu-
iuſmodi annexis & velut accidentalibus libertatibus. Tum declarando vitandum eſſe periculum infa-
miæ immo blaſphemiæ in ſtatum chriſtianū. audientes ſiquidē ꝙ pretextu regni dei veſcimini quibuſ-
cūq;, vituperant imo blaſphemant regnū dei, tanq̄ regnū cibi & potus. Vnde ad vitandā hanc blaſphe-
miam, monet vt abſtineant potius q̄ tali libertate vtantur. ¶ NON EST enim regnum dei eſca & po-
tus.} non conſiſtit ſubſtantiale regni dei in libertate ſeu potius in vſu libertatis eſcæ & potus indiffe-
renter. SED IVSTITIA.} ſed ſubſtantiale regni dei eſt iuſtitia reddens vnicuiq; debitū. ET PAX.}
tranquillitas ſine occaſione perturbandi quęcunq;. ET GAVDIVM.} Hæc enim tria interna (ſcilicet
iuſtitia continens omnem virtutē, & pax tollens omnem perturbationē tam intus q̄ extra, & gaudium

nõ ſeculare ſed. IN ſpũ ſancto) pficiunt ſubſtãtiã regni dei/tã in ſingularibus hoĩbus q̃ in collegiis. Ap
pellat̃ aũt regnũ dei quo deus regnat in nobis.cõſtat ſiqdẽ ꝙ internis virtutibus regnat in nobis:& per
ipſas ſimus partes regni dei. QVI.n.in hoc.pro.in his.} ſcilicet iuſtitia/pace/& gaudio in ſpũ ſancto.
SERVIT chr̃o,placet deo & ꝓbatus eſt hoĩbus } Ecce ꝓbatio ꝙ in his cõſiſtat regnũ dei.Regnũ ſiqdẽ
dei & gratũ eſt deo & ꝓbatũ hoĩbus.vtrãqꝫ aũt cõditionẽ habet q in his ſeruit chr̃o. regnũ igit̃ dei in
his cõſiſtit. ¶ITAQVE q̃ pacis ſunt ſectemur.} Quarta rõ ſumit̃ ex pte opis diuini:hoc eſt ex pte mu/
tuę ędificationis ac pacis.Mutua ſiqdẽ ædificatio eſt opus dei:ad qđ ſeruãdũ incũbere debemus.Quod
directe deſtruit qui ſcãdalizat.Huius itaqꝫ rõnis primo qđ eſt illud opus dei ſub ſpẽ ſectãdi declarat:di/
cẽdo.itaqꝫ q̃ pacis ſunt ſectemur. ET q̃ ædificatiõis ſũt inuicẽ/cuſtodiamus.} Supfluit ſunt & cuſtodia/
mus. Legendũ eſt. ET q̃ ædificationis mutuę.} Subaudit̃.n.ſectemur. NOLI ꝑpter eſcã deſtruere re/
gnũ dei.pro.ne pp eſcã deſtruas opus dei.} ſcilicet ædificationẽ mutuã ac pacẽ.Et quum oĩa opera tam
naturæ q̃ aiæ ſint opera dei,ſingulariſſime tñ mutua ædificatio ac pax appellat̃ opus dei.tum quia hoc
eſt proprium diſcipulorum chriſti:dicente ipſo/in hoc cognoſcent homines ꝙ diſcipuli mei eritis &c̃.
Tum quia pax eſt etiam ꝓpria ipſi:dicente ipſomet/pacem meam do vobis.

OMNIA qdẽ ſunt munda.} Si ſupius dicta pſpiciant̃,paulus dixit & oĩa eſſe licita tã q̃ firmoꝝ q̃ q̃ ĩfir/
moꝝ ſunt:& nihilominus ꝓhibuit multis rõnibus firmos qdẽ a ſuę libertatis vſu pp ſcãdalum,& ꝓhi/
buit ĩfirmos a iudicãdo.ideo mõ cõcludẽdo declarat licita vel illicita firmis,& deinde infirmis.Reſumit
ergo in primis ꝙ oĩa ſunt mũda/ꝙ oĩa ſunt licita ẽm ſe & abſolute/tã mãducare q̃ nõ mãducare &c̃.Et
hoc reſumit cõiter tã firmis q̃ ĩfirmis.Deĩde ſpãliter ad firmos qd bonũ & qd malũ p accidẽs(hoc eſt rõ/
ne ſcãdali)dicẽdo. SED malũ eſt hoĩ q p offendiculum manducat.} Et eſt ſermo de bono & malo mo/
rali: clare dicens malũ eſſe actũ mãducãdi rõne accidẽtis offendiculi.¶Et ecõuerſo.BONVM eſt nõ mã
ducare carnẽ & nõ bibere vinũ.} & vniuerſaliter. NEQVE in quo frater tuus offendit̃.pro. offendit.}
hoc eſt impingit. AVT ſcãdalizat̃.} Quod latine dr̃ offendit̃. Vr̃ paulus p hæc duo(offendit aut offẽ
dit̃)ſignificare aut dr̃iam ſupius dictã iter ſtatim ĩpingẽtẽ & eũ cui occaſio dat̃ ĩpingẽdi q̃uis non ĩpin/
gat:aut ſignificare dr̃iam eoꝝ q ſcãdalizant̃,penes hoc ꝙ alii de facto ĩpingũt/alii excitant̃ ad ĩpingen/
dũ.Quę duę dr̃iæ fere in idẽ redeũt:qm̃ ſolũ differũt penes ꝓpe vel nõ ꝓpe. AVT infirmat̃.} Etiã ſi nõ
ĩpigat/ẽt ſi nõ ſit periculũ ꝙ ĩpingat ſed hoc ſolũ hẽat ĩfirmus ꝙ ĩfirmat̃ fide in hmõi/bonũ eſt abſtinere.
Noĩauit aũt carnẽ & vinũ q̃ ſunt pcipua iter appetibilia cibi et potus:vt ex his ĩtelligas quẽcũqꝫ cibũ &
quẽcũqꝫ potũ. ¶TV fidẽ habes.} Obuiat obiectioni qua aliquis potuiſſet dicere/ego comedo q̃cũqꝫ
ſpectant ad profeſſionem fidei meæ. Huic obiectioni occurrit. tu fidem habes rectam de libertate ci/
borum. PENES teipſum habe coram deo.} hoc eſt non opere tali ipſam profitearis coram homini/
bus,ſed ſufficit tibi habere illam coram deo.Et dixit hoc paulus,quia opus hoc non eſt de neceſſitate fi/
dei:vt patet in iis qui veſcunt̃ ſolo pane & aqua.

BEATVS q nõ iudicat ſemetipm̃ in eo qđ ꝓbat.} Poſtq̃ mõſtrauit firmis qd eſt eis p accidẽs bonũ vel
malũ,mõſtrat mõ ĩfirmis qbus ꝓhibuerat iudiciũ/qd eſt eis bonũ & malũ:imo qd beatũ & qd miſerũ.
Et quo ad actũ iudicii/beatos eos eẽ dicit ſi abſtinẽt nõ ſolũ a iudicãdo alios in materia diſceptabili,ſed
ẽt ſi abſtinẽt a iudicãdo ſeipſos in materia certa & laudata.Vult.n.eos eſſe imitatores ſui.i.pauli/q dice/
bat/nihil mihi cõſcius ſum ſed tñ neqꝫ meipm̃ iudico.Tales iubet eẽ ĩfirmos,vt ẽt in oĩbus opibus ꝓba
tis(hoc eſt laudatis)abſqꝫ diſceptatione nõ ſeipſos iudicẽt/nõ ſibiipſis ius dicãt iuſtificãdo ſeipſos,ſed
relinquãt iudiciũ deo.& ſic nõ ſolũ bñ ſed beate agẽt. QVI aũt diſcernit.} inter cibũ & cibum.Declarat
qd miſeꝝ euenire põt iſtis ĩfirmis. SI mãducauerit.} qđ reputat illicitũ. DAMNATVS eſt.} Ecce mi/
ſeria. QVIA nõ ex fide.Oẽ aũt qđ nõ eſt ex fide/pctm̃ eſt.} Nõ caret qõne hęc pauli rõ:eo ꝙ multa opa
humana nõ ex fide fiũt,& tñ peccata nõ ſunt. Quũ.n.gẽtiles reddũt depoſita aut debita creditoribus/&
ſimilia alia opa bona ex ſuo genere exercẽt,nõ peccãt:& tñ nõ ex fide opant̃. ¶Solutio ẽ duplex. Altera
ꝙ nõ ex fide/põt ſumi negatiue vel cõtrarie:obiectio ãt pcedit ĩtelligẽdo negatiue:paulus aũt ĩtẽdit cõ/
trarie.Infirmi.n.fide cõtra dictamẽ fidei ſue comedũt q̃ illicita reputãt. et ꝑpterea abſqꝫ dubio peccant.
¶Altera eſt ſumẽdo nõ ex fide negatiue,in genere tñ opeꝝ q̃ debẽt pcedere ex fide.Ita ꝙ ſenſus eſt.oẽ qđ
debet pcedere ex fide/& nõ eſt ex fide,pctm̃ eſt.Et hic ſenſus eſt magis lr̃alis:qm̃ nõ trahit negationẽ in
cõtrarietatẽ.& quadrat materię:vniuerſus ſiqdẽ huius capl̃i ſermo eſt de opibus natis ex fide pcedere.li
bertas.n.ab ĩmũdis & diſcretio ĩter mũdũ & ĩmundũ/ad fidẽ manifeſte ſpectãt. Quocirca qa hmõi mã
ducare pcedere debet ex fide/& nõ pcedit ex fide,pctm̃ manifeſte eſt.Et ſil'r eſt vniuerſaliter de oĩbus q̃ de/
bẽt ex fide pcedere. Vñ patet ceſſare obiectionẽ de opibus bonis ẽm ſuũ genus q̃ exercẽt gentiles.nã illa
ex recta rõne ſuapte natura pcedũt ẽt ſi fides nõ adſit.¶Aduerte prudẽs lector hęc pauli dicta ĩtelligi de
illicitis ẽm cõpletã rõnẽ illiciti:hoc eſt ꝙ hmõi ĩfirmi reputẽt aliquos cibos ſeu dies illicitos ẽm cõpletã
rõnẽ pctĩ:qđ tm̃modo eſt pctm̃ mortale.Siqs.n.reputaret illicitũ vt veniale/& tñ comederet,nõ niſi ve/
nialiter peccaret.Et ſimiliter intellige de ponere offendiculũ formaliter ẽm ꝓpriã rõnem ſcãdali ad rui/
nã mortalẽ alterius.Patet aũt hũc eſſe ſenſum pauli,ex eo ꝙ manifeſte dicit/ne perdas illũ pro quo chr̃s
mortuus fuit.Et rurſus.qui autẽ diſcernit,ſi manducauerit/damnatus eſt.

CAPVT .XV.

DEBEMVS aũt nos.} Propoſuerat in principio.14.capl'i/iſirmũ fide aſſumite nõ ad diiudicationes diſceptationũ.& tractatis particulis cęteris/declarat mõ illã q̃ ſuperat:ſcilicet aſſumite. Tractat aũt hãc particulã in prima pſona pluraliter.tũ pp difficultatẽ actionis. tũ ad diſcernendũ pfectiores ab aliis: vt intelligeremus pceptum hoc ad viros dirigi pfectiores. vñ ſeipm aliis cõnumerans nõ ait bñfacimus, ſed debemus: ad ſignificãdũ nõ ſpectare ad bonũ ſuperogationis ſed ad debitũ. FIRMIORES.pro.potẽtes.} ſpũ & actibus virtutũ. IMBECILLITATES. pro.iñfirmitates/iſirmoꝝ.pro.ĩpotẽtiũ.} Appellãt ĩfirmitates ĩpotẽtiũ nõ ęgritudies corpoꝝ ĩualidoꝝ, ſed ęgritudines aĩ qbus ſubiciũt minusſpũales/& minus pditi virtutibus. q̃les apparẽt inumerę ĩter oues chri. SVSTINERE.pro.portare.} Qđ multipliciter adipleť : qñq; tolerãdo/qñq; cõpatiẽdo/qñq; opẽ ferẽdo verbo & exẽplo vel ẽt ope. ET nõ nobis placere.} Deeſt ipſis. Legẽdũ eſt. ET nõ nobiſipſis placere.} Duo officia debita paulus ĩdicit pfectioribus. Alteꝝ eſt affirmatiuũ.ſ.portare ĩfirmitates inualidorum. Alterum eſt negatiuũ.ſ.& nõ nobiſipſis placere. Et adiũxit hoc negatiuũ, qa eius cõtrariũ pſtat ĩpedimẽtũ pceptę affirmationi. diſplicẽt ſiqdẽ nobis naturaliter alioꝝ defectus: & iõ ſi quę nobis inſunt placita proſequimur/non portabimus aliorum defectus. Ad tollendum itaq; impedimentum portandi aliorum infirmitates/optimum adhibuit remedium nõ ſequi quę nobis ſunt placita. Vtrunq; horum difficile eſt inſuetis operibus adimplere: & tamen eſt debitum.

VNVSQVISQVE veſtrum.pro.noſtrum.} Retrogrado ordine hæc duo pſequiť paulus. PROXIMO ſuo.} Supfluit ſuo. PLACEAT in bonũ ad ędificationem.} Declarat quo ſenſu dixerit ꝙ nobiſipſis nõ placeamus in hmõi toleratiõe ĩfirmorũ: & cõtra nõ nobiſipſis placere/dicit ꝙ vnuſqſq; noſtrum placeat pximo. In quo docet ſtudiũ noſtrũ debere eſſe in hmõi ad placendum pximo ẽt ſi nobiſipſis diſpliceat. ¶ Verũ duo grana ſalis apponit. Alteꝝ ex parte materiæ, dicẽdo in bonũ: vt ĩtelligamus in materia bona/vel ſaltẽ nõ mala relata tñ ad bonũ, placẽdũ eſſe pximo. ita ꝙ actio placẽtis nõ ſit mala, ſed bona. Alteꝝ eſt/ad ædificationẽ. præter bonũ actionis in ſe/habeat quoq; ꝙ ſit vtilis ad ędificationẽ. huc n. tẽdit toleratio defectuũ: vt.ſ.ſit vtilis ad ędificationẽ. Et cũ hoc ſit bona & placens pximo. ETENIM chřs nõ ſibi placuit.} Probat dictũ exẽplo chři. SED ſicut ſcriptũ ẽ.} pſal.69. IMPROPERIA ĩproperãtium tibi, ceciderũt.pro.inciderũt/ſup me.} Et afferunť hæc verba in pſona chři directa ad přem. In qbus manifeſte apparet chřm nõ elegiſſe ea q̃ ſibi placebãt, ſed q̃ ſũme diſplicebãt ad ędificationẽ eccleſię. Et ẽ ſermo de placere & diſplicere ſm naturalẽ affectũ volũtatis. Sic.n. dicimus mortẽ/flagella/crucẽ/opprobria/& reliqua hmõi diſplicuiſſe chřo: q̃ tñ dilectione ſũma pp nřam ſalutẽ elegit & q̃ſiuit pati.

QVÆCVNQVE.n.ſcripta ſunt.pro.pſcripta ſunt, ad nřam doctrinã ſcripta ſunt.pro.pſcripta ſunt: vt p patiẽtiã.} in malis. ET cõſolationem.} in bonis. SCRIPTVRARVM.} hoc eſt in ſcripturis ſacris cõmemoratã ſeu doctã. SPEM habeamus.} Ecce finis doctrinę ſacrę/cõfidere in deo tã in aduerſis q̃ in proſperis. ¶ DEVS aũt patiẽtię & ſolatii.pro. cõſolationis.} Adiũgit paulus pces ad deũ p romanis ad effectũ adimplẽdi hoc mãdatũ. et ad ppoſitum ĩuocat deũ actorẽ patiẽtię neceſſarię ad tolerandum/& cõſolationis neceſſarię ad cõplacẽdũ pximo. DET vobis idipſũ.pro.idẽ/ſapere.} Dictio illa tã frequenter diuerſimode interpretata eſt. et hoc in loco rectius diceret ſentire. IN alterutrum.} Petit identitatẽ mutui ſenſus interni, non qualitercunq; ſed adiungendo formam. SECVNDVM ieſum chriſtum: vt vnanimes.pro.vnanimiter.} Non ſolũ petit eundẽ ſenſum in parte cognoſcitiua ſed eundem aĩum in parte affectiua: & quod plus eſt. IN vno ore.} etiã exteriorem cõcordiam pręcatur. HONORIFICETIS.pro.glorificetis/deum & patrem domini noſtri ieſu chriſti.

PROPTER qđ aſſumite.} Tractat primã particulã.ſ.debemus nos potẽtes ĩfirmitates ĩpotentiũ portare. Et vt diximus/nõ placere ſibiipſi hoĩem, ĩpedimẽtum tollit portãdi defectus alienos: ſtudere aũt ad placẽdũ pximo in bonũ ad ædificationẽ, pxima cã eſt portãdi alienos defectus. ppterea paulus ſublato ĩpedimento & appoſita cã redit ad ppoſitũ pceptum, ĩferẽdo. ppter qđ aſſumite. INVICEM. Deeſt. vos, ſicut & chřs ſuſcępit.pro.aſſumpſit/vos.pro.nos/in honorẽ.pro.in gloriã/dei.} Ordo literę eſt. pp qđ aſſumite voſinuicẽ in gloriã dei quẽadmodũ & chřs aſſumpſit nos. In quo ſimul declarat qđ ſignificet hmõi aſſumere.ſ.ſimilẽ aſſũptionẽ illi q̃ chřs aſſũpſit nos. q̃ fuit pati p nobis/cõpati nobis/cõſolari nos/iſtruere & docere, iſup & ſociũ ſe exhibere &c. hæc ãt oĩa ad gloriã dei ordinari a nobis pcipit, vt etiã in hoc imitemur chřm. ¶ DICO aũt chřm ieſum.} Declarat quod dixerat ſicut & chřs aſſumpſit nos; prius quo ad nationẽ iudęorum/& deĩde quo ad gẽtes: nõ nullã in mõ dñiam ſignificãs. MINISTRVM fuiſſe circũciſionis.} hoc eſt pſonaliter functũ fuiſſe officio miniſtri reſpectu nationis iudęorum: iuxta verbum ipſius. nõ ſum miſſus niſi ad oues q̃ perierunt domus iſrael. Cõſtat.n. chřm ieſum miniſtraſſe ſoli nationi iudęoꝝ, tum verbũ doctrinę, tũ opationes miraculoꝝ, tũ cõuerſationẽ ſocialẽ. PROPTER veritatẽ dei ad cõfirmãdas pmiſſiones patrum.} Ecce ratio ppria quare chřs ſolos iudęos aſſumpſit hoc mõ.ſ. miniſtrãdo pſonaliter. Veracitas ſiqdem dei ſeruãs pmiſſa přibus/cã ppria eſt. Promiſerat ſiqdem deus patribus daturum ſe illis ex & in pprio genere meſiã. GENTES aũt ſup miſericordia honorare.pro.glorificare/deum.} Quia hmõi promiſſio non fuerat facta gentibus, ideo rõ illa fundata ſup

veritatē dei nō habet locū vt ſimili mō chřs aſſumeret gētes. Et ꝑpterea chřs nō fuit in ꝑpria pſona miniſter gentiū, ſed p diſcipulos ſuos aſſumpſit eas. Et quēadmodū dña eſt in hoc mō, ita eſt dña in rōne. Ratio ſiqdē illius modi aſſumēdi iudęos/eſt veritas ſeu fides ſeruās ꝑmiſſa přibus iudęorū: rō aūt aſſumēdi gētes eſt miſericordia. Et eſt ſermo de miſericordia vt diſtinguit̄ contra veracitatē dictę ꝑmiſſionis. q̄ tñ miſericordia nō fuit repētina, ſed ēt lōge ante p ꝑphetas pnunciata. Et ꝑpterea hic dr̄ ꝙ gētes ſic aſſumptę ſunt a chřo vt ſup miſericordia glorificēt deū. Et adiūgit̄. SICVT ſcriptū eſt. propterea cōfitebor tibi in gētibus dñe.} ſupfluit dñe. ET noī tuo cātabo.} Sñia hæc ſumpta eſt ex fine pſalmi. 18. Et ſunt verba dauidis poſtq̄ gr̄as egit deo ꝑ ereptione ab oībus inimicis ſuis & ſui ſublimatione. Terminat ſiqdē gratiarū actiones ad futuꝝ bñficium meſię ſibi iā ꝑmiſſi: vt receptis bñficiis accumulet ſuū mū bñficioꝝ recipiēdū. Vnde ad literā textus ille loquit̄ de tpe meſiæ. ꝑphetat. n. dauid ſe cōfeſſuꝝ deū p filiū ſuū meſiā in gētibus, & cātatuꝝ noī diuino. Quod ad literā quotidie īpleri videmus: dū quotidie dauid laudat deū & cātat nomē diuinū vbiq; gētium p ſuos pſalmos. Quod ꝑculdubio meſias & fecit & facit. ¶ ET ITERVM dicit. lętamini gētes cū plebe. pro. populo/eius.} Sñia hęc ex eſaia ſumpta vr̄. In his tñ verbis nō īuenit̄. & credimus paulū ſenſum nō verba attuliſſe: aut forte in hebręo ſunt q̄ non hēmus ſic interp̄tata. ET iteꝝ. Laudate dñm oēs gētes: & magnificate. pro. & ſuplaudate/eum oēs populi.} Verba hęc pſalmi ſunt. 117. ad literā de ſalute gētium p meſiā ſcripti. Et ꝑpterea īuitant̄ gētes oēs ad laudādū deū. ET RVRSVS eſaias ait.} ca. xi. ERIT radix ieſſe, & q exurget regere gētes. pro. īpare gentibus.} Vtraq; chřī natura ꝑphetat̄. humana qdē/dicendo radix ieſſe. fuit. n. ieſſe pater dauidis. Et meſias appellat̄ radix ieſſe: hoc eſt ex radice/ex virtute generatiua ieſſe, ꝑ quāto ſm̄ humanam naturam īde duxit originē. Diuina aūt ex eo ꝙ dicit̄ copulatiue & q exurget/a mortuis, ad imperandū gētibus. Quę ēt magis explicat̄ quū ſubiungit̄. IN EO gētes ſperabūt.} Ita ꝙ incarnatio/reſurrectio/regnū deitaſq; chřī ſignificant̄ ad gentes. ¶ DEVS aūt ſpei.} Quēadmodum mādato negatiuo adiunxit p̄ces p romanis, ita ēt mādato affirmatiuo adiungit p̄ces pro eiſdē. Inuocat aūt deum actorē rōnem & finē ſpei, ad cōtinuandum p̄ces ſuas cum fructu prophetato ab eſaia: p̄ter hoc ꝙ adimpletio mādati oportet ꝙ īnitatur ſpei. REPLEAT vos omni gaudio & pace in credēdo.} Egent portantes defectus alioꝝ his duobus p̄cipue. ſ. gaudio & pace. ne ipm̄ portare triſte ſit nec perturbet mentis tranquillitatem. Addit autem in credendo, vt tam gaudium q̄ pacē ſup fidem ſtabiliri poſcat. VT ABVNDETIS in ſpe, &. pro. in/virtute ſpiritus ſancti.} Ecce finis ꝑpter quē petit pacē & gaudium in credendo/abundātia ſpei, nō quę īnititur virtuti humanę ſed quę īnititur virtuti ſpiritus ſancti.

CERTVS ſum. pro. pſuaſus ſum/aūt fratres mei & ego ipſe de vobis.} Terminata doctrina quam intēdebat tradere de gr̄a euāgelica & vſu illius, excuſat ſe paulus/īmo excludit a ſe paulus quā potuiſſent romani cōcipere de eo opinionē. ſ. ꝙ exiſtimaret deeſſe romanis doctores & īſtructores de hmōi. Hāc inquā opinionē excludit, fatendo inter romanos eſſe viros bonitate & cognitione plenos/ſufficientes ad admonēdum alios. QVONIAM. pro. q:/& ipſi pleni eſtis dilectione. pro. bonitate.} Et hoc quo ad affectū. REPLETI oī ſcia. pro. cognitione.} Et hoc quo ad īrellectū. ITA vt poſſitis alterutrum. pro. potētes & alios/monere. ¶ Audacius aūt ſcripſi vobis fratres ex parte.} Excluſa opinabili falſa tñ cā/aſſignat cām veram quare auſus fuit eis ſcribere ſciēs inter eos eſſe viros tā idoneos. Et dicit audacius autem ex parte: hoc eſt aliquātulum audacia vſus ſum/aliqua ex parte audacior fui ſcribēdo vobis. TANQVAM in memoriā vos reducēs.} Nō dicit ī memoriā vos reducēs (qm̄ ī veritate nō cōmemorādo ſed docēdo ſcripſit) ſed dicit tanq̄: qm̄ ad ſimilitudinē cōmemorātis ſcripſit. Et hoc ēt nō paruę eſt īduſtrię vt doctor tanq̄ cōmemorans doceat pares ſeu alios doctores. PROPTER gr̄am q̄ data eſt mihi a deo.} Quāuis audaciuſculus fuerim, autoritas tñ apl'atus mei hāc peperit audaciā. VT SIM miniſter chriſti ieſu in gētibus.} Ecce gratia data ei nō ab hoībus ſed a deo. Nec dicit vt ſim apl'us, ſed humiliori nomine dicit vt ſim miniſter. ſeruitutē. n. ſuā recognoſcit. Et ſignificāter dicit in gētibus: vt hinc rōnem audacię ſuę mōſtret/ſcribendo gentibus. SANCTIFICANS euangelium dei.} Nota qualis miniſter: pręaduertēdo ꝙ dictio īterpretata ſanctificās/nō deriuat̄ a ſanctitate ſed a ſacro. & ſignificat ſacrū operās. Perinde ac dixiſſet/ſacrificās euāgelium dei. Ita ꝙ ad hoc ſe electum dicit vt ſic euāgelizet in gētibus vt euāgeliū vertat in ſacrificiū. Quod tunc fit quū euāgelizamus tāta reuerentia vitę & moꝝ quāta ad celebrādū fructuoſe tātum ſacrificium exigit̄. ꝑpter qđ & ſubiungit̄ fructus. VT fiat oblatio gentiū.} tanq̄ reꝝ oblataꝝ a me ſacrificio euangelico. ACCÆPTA & ſanctificata in ſpū ſancto.} Supfluit et. Fructus intētus eſt vt p euāgeliū velut quoddā ſacrificiū offerant̄ gentes deo, nō qualitercunq;/ſed hmōi oblatio habeat duas cōditiones. altera eſt ꝙ ſit accępta deo. altera (quę eſt rō prioris) eſt vt ſit ſanctificata in ſpiritu ſancto. Non enim eſt oblatio hæc rerum ſed animarum. Et ꝑpterea accęptabilitas eius non ex quacunq; ſanctificatione, ſed ex ſanctificatione in ſpū ſancto habitante in aīabus pēdet. Hic eſt enim fructus quo tendere debet prędicans euangelium dei.

HABEO igit̄ gloriam. pro. gloriationem/in chriſto ieſu.} Vt intelligerent romani vſum gratię apoſtolicę qui fuit in paulo apud alios, vt hinc autoritatē ſuā facilius recipiāt/ſubiūgit qualiter vſus eſt apoſtolico miniſterio: ante oīa/oīa referens ad gloriam chřī: vt oīs ſuſpicio humanę vanitatis fugaretur in

ſubiunctis. Affirmat itaqꝫ ꝙ habet vnde glorieṫ, non in ſe ſed in chřo ieſu. AD deum.} Deſunt hic aliquę dictiones. Verbū.n. verbo reddēdo legēdum eſſet. IN QVÆ ad deū.} Hebręo more truncate loqꝰtur. Senſus eſt/in iis q̄ ad deum. Explicat materiā gloriationis eſſe ea q̄ ad deū: ad differētiā materiæ gloriationis de qua alibi/libēter gloriabor in īfirmitatibus meis &c̄. nunc.n. de opibus directis ad deū tam doctrinę q̄ miraculoꝝ & hmōi eſt ſermo. NON.n. audeo. pro. audebo/aliqd loq eoꝝ q̄ per me nō efficit pro. nō effecit/chřs.} Magna cura fuit paulo vndiqꝫ tueri gloriationē hanc. nā primo retulit ad chřm: deinde materiā ad deum. mō excludit oēm falſitatē recēſendorum. Quæ ſunt aūt quæ per illum effecit chriſtus/quæ ſunt materia gloriationis in chriſto, ſubiungit pręmiſſo fine.ſ. IN obediētiam gentiū.} hoc eſt ad hoc vt gētes obediant euāgelio. IN verbo.} prædicationis/doctrinę/euangelii &c̄. ET factis.} ſanctę vitę & ſanctorum morū. IN virtute ſignorū & ꝓdigiorum.} ad cōpręhendendum maiora & minora miracula quæ fecerat. IN virtute ſpūs ſancti.} Nō eſt ſancti/ſed. DEI.} Et refertur hæc particula ad oēs & ſingulas p̄cedentes: hoc eſt verba/facta/ſigna & ꝓdigia. Hęc enim oīa, in virtute ſpūs dei/nō magicis artibus/nō humanis figmētis aut īduſtriis/narrat chriſtum feciſſe per ſe. ITA vt ab hieruſalē per circūitum. pro. & in circūitu/vſqꝫ ad illyricū repleuerim euangeliū chři.} Non dicit paulus ita vt in hieruſalem & in circūitu/ſed hieruſalem vtitur vt termino a quo, dicendo vt ab hieruſalem: & illyricum vtiṫ vt termino ad quem, dicendo vſqꝫ ad illyricum. Et in hoc itinere circunquaqꝫ affirmat ſe p̄dicaſſe. Qui ēt apponit poſtmodum vnā aliam limitationem, ſubiungendo. SIC aūt p̄dicaui. pro. ſic porro annitens prędicare/euangelium.} Adiungit enim ſtudium ſuum fuiſſe ēt in circūiacentibus regionibus ab hieruſalem vſqꝫ ad illyricū/prædicare euangelium vbi ante non erat prædicatum. Quod nō ſic intellige ꝙ renuerit paulus p̄dicare in locis vbi iam chriſtus erat annūciatus. nā vt patet in actis apoſtolorum/p̄dicauit antiochiæ, in qua chriſtus erat annunciatus: vt patet act. xi. Sed ꝙ p̄ferebat paulus loca in quibus annunciatus nō erat chriſtus aliis locis. Quod ēt intelligo poſtq̄ a ſpū ſancto ſegregatus eſt cū barnaba ad p̄dicandum gentibus. ꝓpter quod forte p̄poſuit illam particulam/in obedientiam gentium. Ex tunc enim ad hoc ſtuduit p̄cipue vt gentes ad obedientiā euangelii duceret. NE SVPER alienum fundamentum ædificarē.} Nō ſunt ſpernētis ſed p̄ferentis verba hæc: hoc eſt nō ꝙ malum reputaret ædificare ſuper alienum fundamētum, ſed quia melius exiſtimabat p̄dicare vbi chři fides nō erat ab aliis fundata. Et ad hoc melius directe ſeruit ſcriptura ſubiūcta ex eſa. 52. SED ſicut ſcriptum eſt. qm̄ quibus nō eſt annunciatum de eo/videbunt.} Superfluit quoniam. Et eſt ſenſus ꝙ gentiles quibus nō eſt per ꝓphetas annunciatum de chřo/videbūt oculis mētis. Quo cōtra de iudęis dictum eſt/ne videāt. ET QVI nō audierunt de eo.} Supfluit de eo. INTELLIGENT.} penetrabūt gētiles qui non audierunt per voces prophetarum. Cuius oppoſitū dictum eſt de iudęis induratis.

PROPTER quod & impediebar plurimū venire ad vos.} Narrato vſu apoſtolici miniſterii, inde explicat rationem quam propoſuerat in principio epiſtolę/īpedimēti ſui acceſſus ad romanos. ET prohibitus ſum vſqꝫ adhuc.} Oēs hæ dictiones ſunt ſupfluę. NVNC vero vlterius locum nō habens in his regionibus/cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedētibus annis.} Superfluit iam p̄cedētibus. & cōſequenter exponit ſe executurum antiquum deſiderium eundi ad romanos. QVVM in hiſpaniā proficiſci cœpero. pro. vt ſi iero in hiſpaniā/veniam ad vos.} Adhuc.n. īcertus futuri euētus conditionaliter loquiṫ. SPERO ꝙ præteriens videam vos. pro. Spero.n. pertranſiens videre vos: & a vobis deducar illuc. pro. & a vobis deduci illuc: ſi vobis primū ex parte fruitus fuero. pro. ſaciatus fuero.} Nō dicit abſolute ſi vobis prius ſaciatus fuero, ſed limitate ex parte. Ac ſi aperte diceret. Saciari totaliter vobis/hoc eſt veſtra cōſuetudine, eſſet impoſſibile/tam vehemēti afficior deſiderio: ſed ſaltem ex parte aliqua ſaciabor veſtra cōſuetudine. ¶ NVNC igitur proficiſcar.} Intermediū adhuc tēpus ante aggreſſum itineris verſus romam narrat. Et legendum eſt. NVNC autem eo in hieruſalē miniſtrare. pro. miniſtrans/ſanctis.} Et miniſterium declarando ſubiungit. PROBAVERVNT.n. macedonia & achaia collationē. pro. cōicationē/aliquā facere.} Eleemoſynā cōicationem appellat. IN pauperes ſanctorum qui ſunt in hieruſalē.} Nō dicit oēs ſanctos in hieruſalem pauperes/non dicit in pauperes ſanctos, ſed in pauperes ſanctorum. multi ſiquidem chřiani in hieruſalem habebant vnde viuerent: vt in actis apoſtolorum diffuſius declarabitur ex eiſdem. Reliqua clara ſunt. PLACVIT enim eis: & debitores ſunt eorum. nā ſi ſpiritualium eorū participes facti ſunt gentiles, debent & in carnalibus miniſtrare eis. Hoc igitur quū conſummauero/& aſſignauero eis fructum hunc, per vos proficiſcar.} Legendum eſſet. REDIBO per vos in hiſpaniā.} Dicit quod intēdit, ſed aliud diſpoſuit ſpūs ſanctus. quandoquidem vinctus fuit in hieruſalē &c̄. SCIO aūt ꝙ veniens ad vos, in abundātia. pro. in plenitudine benedictionis chriſti.} Deeſt euangelii. Legendum eſt. IN plenitudine benedictionis euangelii chriſti veniā.} Et eſt ſenſus ꝙ in plenitudine multiplicationis ſeu multiplicati euangelii chriſti veniā. Pręſagit euangelicum fructum interim multiplicādum romę: ita ꝙ veniens inueniet romam plenā euangelio chriſti. Quāuis etiam hoc poſſit referri ad fructum aduentus eius/ꝙ veniens implebit multiplicationem euangelii iam romę fundati. ¶ OBSECRO ergo. pro. adhortor aūt/vos fratres per dñm noſtrū ieſum chriſtum.} Cōmendat ſe & negocia prædicta orationibus romanorū. ET PER charitatē ſanc-

cti ſpũs.} Superfluit ſancti. Rogat.n.eos per dilectionem ſpũalem:hoc eſt rõne dilectionis ſpiritualis.
VT adiuuetis me in orationibus veſtris.} Superfluit veſtris. PRO me ad deum:vt liberer ab infideli/
bus.pro.ab incredulis/qui ſunt in iudęa,& obſequii mei oblatio accepta fiat in hieruſalem ſanctis.pro.
& vt miniſterium meum hieruſalem acceptabile fiat ſanctis.} Niſi hieruſalem cum aliqua ꝓpoſitio/
ne ſubintellecta cõſtruatur(puta erga hieruſalem)vel locum ſignificet miniſterii (pro quanto exhibi/
tio facienda erat hieruſalem) mancus eſt ſermo. VT VENIAM ad vos in gaudio per volũtatem dei &
refrigerer.pro.refocciller/vobiſcum.} Vide tum humilitatem tanti apoſtoli poſcẽtis orationum ſuffra/
gia etiã in his quodãmodo minimis.tum fiduciã quam habebat in orõnibus eccleſię romanę. DEVS
autẽ pacis ſit cũ oĩbus vobis;amen.} Et ſic terminat tractatum epiſtolę.

CAPVT .XVI.

COMMENDO autẽ vobis.} Vltimũ hoc capitulũ modica eget expoſitione. PHOEBEN
ſororem noſtrã:quæ eſt in miniſterio eccleſiæ quæ eſt in cẽchreis.} Mulier hæc q̃(vt infra
patebit)detulit epiſtolã hãc ad romanos/erat in cenchreis:hoc eſt in portu corinthiorum.
Et erat miniſtra eccleſię chri ibidẽ. Per quod ſignificatur ꝙ erat mulier hoſpitalitati ſanctorũ
& eleemoſynis vacãs. Subditur enim de ea ꝙ fuit aſtitrix tũ multis tum ipſi paulo. In textu ſiquidẽ græ
co nõ habentur verba ſed noĩa:ſcilicet miniſtra & aſtitrix.vt itelligeremus ex ipſis officiis aſſiſtendi & mi/
niſtrãdi/& fauoribus & facultatibus fouiſſe eccleſiam. VT EAM ſuſcipiatis in dño digne ſanctis:& aſſi/
ſtatis ei in quocunq; negocio veſtri ĩdiguerit.} Hinc apparet ꝙ iſta ibat romã tunc. Quod autẽ dicitur
digne ſanctis/ſignificat ſuſcipiendã prout dignũ eſt ſuſcipi ſanctos. ETENIM ipſa quoq; aſtitit mul/
tis,& mihiipſi. ¶ Salutate priſcã & aquilam adiutores meos in chřo ieſu:qui pro aĩa mea ſuas ceruices
ſuppoſuerunt.} Act.18.ca. narrantur priſca vxor & aquila vir corinthi & deinde epheſi morantes:cũ
qbus paulus ſimul habitauit corinthi aliquandiu.ſed tẽpore huius epiſtolę redierant iſti romam:alio/
quin paulus nõ iuberet eos ſalutari romę. Laudantur autem & ꝙ fuerint adiutores pauli in chriſto ieſu.
Quod ideo dixit ne intelligeremus de adiutorio operis manualis.erant enim eiuſdem artis cuius pau/
lus. Intendit ſiquidẽ eos cõmendare ꝙ ſe adiuuerunt ſuadẽdo viam dei/& ꝙ ſuppoſuerũt ceruices ſuas
pro vita pauli. Quod tunc creditur fuiſſe qñ fuerunt corinthi.nam tunc paulus iudęos habuit ſibi repu/
gnantes:& paulus receſſit ex habitaculo in quo manebat cũ priſca & aquila.& aliquis nõ aliter ſcriptus
caſus forte tunc obuenit,in quo hi cõiuges expoſuerũt ſe periculo mortis pro vita pauli. QVIBVS non
ſolũ.pro.nõ ſolus/ego gratias ago,ſed & cunctę eccleſię gentiũ.} Hinc apparet ꝙ in magno diſcrimi/
ne fuit vita pauli tunc. Et ꝓpterea cũctę eccleſię gentiũ qbus vita pauli fuit tãto poſt tẽpore vtilis de/
bẽt agere gratias priſcę & aquilę. ET domeſticã eccleſiã eorũ.} ſcilicet priſcę & aquilę.& refertur ad ſa/
lutate. ¶ SALVTATE epęnetũ dilectũ meũ q eſt primitiuus eccleſiæ aſię.pro.qui eſt primitię achaiæ
in chřo ieſu.} Errore ſcriptorũ videtur mutatũ nomẽ achaiæ in aſię.iſtę.n.epęnetus dr̃ primitię achaiæ/
qa fuit primus fructus achaiæ. ¶ SALVTATE mariã:q̃ multũ laborauit in nobis.pro.in nos.} Maria
iſta laudatur ꝙ multũ laborauit erga paulum & pauli comites. Vbi aũt aut quo genere laboris hoc fuerit/
ſcriptũ nõ eſt. ¶ SALVTATE andronicum & iuliã.pro.iuniã.} Nomẽ eſt ꝓpriũ viri iudęi. COGNA/
TOS meos.} Intellige tã hic q̃ inferius cognationis nomẽ a genere:ſicut & ſupius dixit oẽs iudęos ſi/
bi cognatos ꝓpter vnitatẽ generis.perĩde ac diceret cõgeneres meos. ET cõcaptiuos meos.} Vbi &
qñ fuerit iſta cõcaptiuitas/ſcriptũ nõ eſt. QVI ſunt nobiles.pro.ĩſignes/in apoſtolis:qui & ante me fue/
runt in chřo.} Andronicus & iunias genere iudęi/diſcipuli chři adhuc in vita mortali viuẽtis videntur
fuiſſe:ex eo ꝙ paulus dicit eos inſignes inter apoſtolos/ꝓculdubio chři. Vnde etiã habetur qui chři diſci/
puli forte etiã ante petrũ romę fidẽ chriſti docuerint. ¶ SALVTATE ampliatũ dilectiſſimũ mihi.pro.
ampliã dilectũ meum/in dño. ¶ Salutate vrbanũ adiutorem.pro.coopatorẽ/noſtrũ in chřo: & ſtachyn
dilectũ meũ. ¶ Salutate appellẽ ꝓbatũ in chřo. ¶ Salutate eos qui ſunt ex ariſtobuli domo.} Supfluit
domo.& articulus ꝓpoſitus dictioni ariſtobuli/inſinuat ſubintelligendũ ꝓnomẽ illis. Ita ꝙ ſenſus eſt.q
ſunt ex illis ariſtobuli. Et ſimile itellige quũ ſubiũgitur ex narciſſi domo.nã ſupfluit domo:& eſt ſimilis ar/
ticulus. ¶ SALVTATE herodionẽ cognatũ meũ. ¶ Salutate eos q ſunt ex narciſſi domo,q ſũt in dño.
¶ Salutate tryphęnã & tryphoſam:q̃ laborãt ĩ dño. ¶ Salutate ꝑſidẽ chariſſimã.pro.dilectã:q̃ multũ la
borauit in dño. ¶ Salutate rufũ electũ in dño:& matrẽ eius ac meã. ¶ Salutate aſyncritũ/phlegontẽ/her
mam/patrobã/hermem:& q cũ eis ſunt fratres. ¶ Salutate philologũ & iuliã/nereũ & ſororẽ eius,& olim
piadem.pro.olimpam:& qui cũ eis ſunt omnes ſanctos. ¶ Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant
vos omnes eccleſiæ chriſti.} Superfluit omnes.

ROGO aũt vos fratres vt obſeruetis eos qui diſſenſiones & offendicula præter doctrinã quã vos didici/
ſtis faciũt:& declinate ab illis. Huiuſcemodi.n.chřo dño nřo nõ ſeruiunt,ſed ſuo ventri:& ꝑ dulces ſer/
mones & bñdictiones.pro.& ꝑ blandiloquiũ & benedicẽtiã/ſeducũt corda inocẽtiũ.} Iudęos notat,q
ſub ſpẽ boni ſeminabãt legalia legis moyſi:& ſic diſſenſiones ac ſcãdala ĩter chřianos ſerebãt. VESTRA
enim obediẽtia in oĩ loco diuulgata eſt.pro.in oẽs ꝑuenit.} proculdubio noĩe & fama. GAVDEO igi
tur in vobis:ſed volo vos ſapiẽtes eẽ in bono.pro.in bonũ,& ſimplices in malo.pro.ſynceros autem ad

malum.} hoc eſt nõ vitiatos, nõ cõtaminatos ad malum. Et eſt ſermo de malo moris. DEVS aũt pacis cõterat.pro.cõteret, ſatanã ſub pedibus veſtris velociter.} Aſſerit & ꝓnũciat affuturũ diuinũ auxilium ad cõterendũ cito ſatanã: hoc eſt diabolũ hoſtẽ chrianoꝝ. GRATIA dñi nñi ieſu chriſti vobiſcum. SALVTAT.pro.ſalutant, vos timotheus.} Hic eſt timotheus ille pauli diſcipulus. ADIVTOR.pro. cooperator, meus.} Sonat enim ſocium & cõſortem opis. ET lucius & iaſon & ſoſipater cognati mei. ¶ Saluto vos ego tertius qui ſcripſi epiſtolã hãc.} Alicubi legit ego terentius. videt tñ legendum tertius. Et eſt nomẽ ꝓpriũ ſcribæ qui ſcripſit hãc epiſtolã dictãte paulo. hic.n. accepta licẽtia a paulo, iter poſuit hãc ſalutationẽ ꝓpriã. IN dño.} Referri põt ad ſcripſi, ad excludendũ preciũ: & põt referri ad ſaluto vos. ¶ SALVTAT vos gaius hoſpes meus & vniuerſa eccleſia.pro.& totius eccleſię.} Diuerſis in domibus hoſpitatus legit paulus corinthi diuerſis tẽporibus: vt patet act.18. Et hic gaius, ille eſt quem paulus dicit ſe baptizaſſe in primo ca.eplę ad corin. Qui erat hoſpes nõ ſolũ ipſius ſed ẽt oĩum chrianorum trãſeuntium. Et hinc apparet ꝙ corinthi ſcripſit hãc epiſtolã, adhuc hoſpes apud gaium. ¶ SALVTAT vos eraſtus arcarius ciuitatis.} Abominãtes arcarii nomen, officium hoc ſignificant vel quęſtorgratius vel ꝓcurator. Curam ſiqdem habebat rerũ ciuitatis corinthi ſicut diſpenſator ſeu œconomus: vt textus græcus ſonat. ET quartus frater.} Nomen proprium eſt quartus. GRATIA domini noſtri ieſu chriſti cum omnibus vobis: amen.

EI AVTEM qui potẽs eſt vos cõfirmare.} Aduerte prudẽs lector ꝙ tota hæc particula vſq; ad finẽ nõ hẽt clarã cõſtructionẽ ꝓpter relatiuũ cui ĩ calce adiũctũ. ſine verbo.n. inuenit ꝓlata hęc ſnĩa. Propter qđ nõ icõgrue cõtinuaret particula hæc cũ p̃cedẽte. Ita ꝙ dicat. gr̃a dñi nñi ieſu chr̃i cũ oĩbus vobis amen, potẽti aũt vos cõfirmare: hoc eſt vobiſcũ qdem ſit dñi nñi ieſu chr̃i gratia, ſit aũt potenti vos cõfirmare, hoc eſt ad gloriã potentis vos cõfirmare. Vt quẽadmodũ ſupius dixit ſiue viuimus ſiue morimur, dño viuimus & dño morimur, ita mõ dicat de eſſe gratiæ in eis ꝙ ſit dño potenti eos cõfirmare. ¶ Aduerte tñ hic ꝙ hæc particula in pleriſq; gręcorũ codicibus oĩno nõ inuenit. in pleriſq; aũt inuenitur hic: in nõnullis vero inuenit in calce.14.capl'i. IVXTA euangeliũ meum & p̃dicationem ieſu chriſti.} Confirmatio chriſtianorum deſcribitur a potentia dei tum euangelizata ab ipſo paulo, tum p̃dicata a ieſu chriſto: vt vndiq; intelligãt romani nõ defecturã firmitatẽ chrianorum. SECVNDVM reuelationem myſterii.} An appellatione myſterii intelligatur hoc in loco myſterium verbi icarnati an myſteriũ firmitatis chriſtianorũ, nõ facile eſt diſtinguere. Ad lr̃am tñ intelligendũ videt myſteriũ verbi incarnati nõ ſolũ in ſeipſo ſed in ſuo fructu. Et ſic cõpręhendit vtrũq;. firmitas ſiquidẽ chriſtianorũ eſt ſm reuelationẽ myſterii incarnati verbi. TEMPORIBVS æternis taciti.} hoc ẽ oĩbus retroactis tẽporibus ab æterno occulti. Nõ ꝙ p̃ceſſerint æterna tẽpora ſm rẽ, ſed imaginaria. Æternitas.n. ſupexcedit æterna tẽpora, realia ſi fuiſſent, & imaginaria quę intelligimus dicẽdo ante, ante, ante. QVOD nunc patefactũ eſt.pro.patefacti aũt nũc, per ſcripturas ꝓphetarũ.} Myſteriũ verbi ĩcarnati æternis tẽporibus fuit tacitum, apud deũ ſolum cõſiſtens: patefactũ aũt eſt nũc in aduẽtu meſię per ſcripturas ꝓphetaꝝ. Duo tẽpora deſignat. Alterũ prophetarũ qui p̃dixerũt hoc myſteriũ, ſed tñ tũc non eſt patefactũ: quoniã ſub velamine ſcriptũ eſt a prophetis. Alterũ eſt tẽpus apoſtolorũ, incipiẽs a chriſto. Et hoc demonſtratur: dicendo nunc patefacti, teſtimonio ẽt ſcripturarũ ꝓphetarũ. SECVNDVM præceptũ æterni dei.} Tertiã cõditionẽ tãti myſterii apponit. Poſtq̃.n. dixit ꝙ eſt tacitum æternis temporibus, & ꝙ eſt nũc patefactum per ſcripturas ꝓphetarum, adiungit ꝙ eſt cognitũ in cũctis gẽtibus non temere aut caſu, ſed ſm pręceptum æterni dei. nec infructuoſe ſed ad obediẽtiam fidei: hoc eſt ad hoc vt oẽs gentes obediant fidei. AD obeditionem.pro.ad obedientiam, fidei in cunctis gentibus.pro.in cunctas gentes, cogniti. Soli ſapienti deo.} Datiuus iſte iungitur datiuo illi in principio huius particulę. ſ.ei autem. Et dictio ſoli ſi referatur ad deo (ſoli deo ſapienti) non eget gloſa. Si aũt iungat ſapienti, ſic ſolus eſt ſapiens ſicut ſolus eſt bonus: hoc eſt ſolus ex ſua natura eſt bonus & ſapiens. PER ieſum chriſtũ, cui honor & gloria.} Superfluunt honor et. & ſimiliter ſuperfluit ſęculoꝝ. Legendũ eſt. PER ieſum chriſtum cui gloria in ſęcula amen.} Et planus literę ordo eſt. cui deo, per ieſum chriſtum gloria in ſęcula: amen. ſubintelligitur eſt aut ſit. Et ſic finitur textus epiſtolę ad romanos. ¶ Inueniuntur tamen apud græcos ſubiuncta hæc verba. Ad romanos ſcripta fuit a corintho per phœben miniſtram eccleſiæ cenchreenſis. Ex qua ſubſcriptione clare patet locus in quo ſcripta fuit epiſtola hæc, conſonans ſupradictis. Et ꝙ miſſa fuit per mulierem illam nomine phœben quę erat miniſtra eccleſię cenchreenſis. ¶ Nec dedecuit paulum vti oblata cõmoditate mulieris honeſtę ac ſm mundi huius ſtatum non infimę, euntis romam. tutiſſimus enim ſimul & certiſſimus lator epiſtolę electus eſt: ob reuerentiã ſolitã exhiberi hmõi matronis & certitudinem non vagandi ſeu alio diuertendi, vt viris accidere potuiſſet. Amen.

Caietę in die ſancti xiſti anno domini. M.D.XXVIII.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI: IN PRIOREM PAVLI EPISTOLAM AD CORINTHIOS COMMENTARII.

PAVLVS vocatus apoſtolus ieſu chriſti.] In pricipio epiſtolę ad ro. declaratum eſt pauli nomen. Et ſimiliter dicitur vocatus apoſtolus queadmodum & ibi. nam vocatus nō eſt participium, ſed nomē. Nec ſignificatur vocatus apoſtolus, ſed aſcititius apoſtolus. a chriſto. n. aſcitus eſt ad apoſtolatū: vt patet in actis apoſtolorum. PER voluntatē dei.] Voluntas bñplaciti apponit/vt donū apoſtolatus ſine pœnitudine ſignificetur. ET ſoſthenes frater.] Quia alium neſcio/ſoſthenes hic princeps fuit ſynagogę qui cū paulo coram gallione comparuit:& percuſſus eſt a grçcis/act. 18. Hūc ergo velut collegā paulus inducit conſalutantem eccleſiā corinthiorum. ECCLESIÆ dei q̄ eſt corinthi.] Ecce cui ſcribit. SANCTIFICATIS in chſo ieſu.] proculdubio per baptiſmū. Et addidit hanc cōditionē ad differētiam ſynagogæ iudęorum quæ erat corinthi, quæ ēt erat eccleſia dei/nō idolorum. ſed non erāt membra ſynagogę ſanctificati in chriſto ieſu: quia nō erant baptizati in nomine ieſu. VOCATIS ſanctis.] Nō eſt participium ſed nomen vocatis. & effectus cōſequens baptiſmum ſignificat: ꝙ non ſolum per baptiſmum mundamur/ſed etiam eleuamur, vt tanq̄ patres cōſcripti ſimus aſcititii ſancti. quod magnę eſt dignitatis. CVM oībus qui inuocāt nomen dñi noſtri ieſu chriſti.] Extēdit ſalutationē ad omnes chriſtianos morātes in diſtrictu corinthiorum: quem modo dicimus diocœſim. Vnde reſtringendo inuocātes nomen chriſti/ſubiungit. IN OMNI loco ipſorū & noſtro.] Deeſt altera coniunctio. Legendum eſt. IN omni loco ipſorumq; & noſtro.] manifeſte ſignificans ꝙ non ſcribit omnibus inuocantibus nomen chriſti: ſed omnibus inuocantibus nomen chriſti in omni loco corinthiorum & noſtro. Et addidit & noſtro, vt quemcunq; locum qui eſt corinthiorum inuocantiū nomen chriſti explicaret eſſe etiam apoſtolorum. Quod eſt verum non ſolum propter vnitatem charitatis/ſed etiam propter extenſionem iuriſdictionis apoſtolicę. GRATIA vobis & pax.] Similis ſalutatio in principio epiſtolę ad ro. poſita eſt, principium & finem totius boni compræhendens. gratia ſiquidem initium eſt: pax vero terminus. A DEO patre noſtro et domino ieſu chriſto.] Apponit deo dominus ieſus chriſtus/propter naturam humanam explicatam nomine ieſu: vt vniuerſum bonum intelligamus communicari nobis a deo mediante ieſu homine.

GRATIAS ago deo meo.] Poſt ſalutationem epiſtolarem aggreditur tractatum. Cuius non eſt vna materia/ſicut eſt vna materia epiſtolę ad romanos. ſed diuerſorum generum res in hac epiſtola tractant: quarum diuerſitas ſuis locis apparet. Prima autem materia eſt reprçhenſio diſſenſionum velut ſectarum quæ erant apud corinthios: quam quattuor capitulis tractat. Et quia nō omnes erant in crimine diſſenſionis/& multi inter eos erant viri diuinis gratiis præditi/nec intendit deſcendere ad particulares ſed in cōmuni reprçhendere, ideo inchoat a laudibus ratione eorum qui prçſtabant ſapientia & aliis diuinis donis: vt laudata virtus collegii corinthiorum prçpararet animos ad facilius ſuſcipiendum reprçhenſionem. Laudat itaq; eccleſiam corinthiorum per modū gratias agentis deo de illorum bonis: vt hinc etiam perpenderent corinthii q̄ magnifaciat paulus eorum virtutes. SEMPER pro vobis.] nō ſolum habitu gratitudinis ſed etiam actu. ex eo nanq; ꝙ paulus vniuerſas ſuas tam actiones q̄ paſſiones etiam ipſum dormire/offerebat deo pro vniuerſis beneficiis ſibi ſuiſq; omnibus (inter quos erant corinthii) collatis, ſufficienter habet ꝙ ſemper actu gratias agebat deo ꝑ corinthiis: non ꝙ actu ſemper cogitaret de corinthiis, ſed virtualiter (virtute. ſ. primæ intētionis) vniuerſa eius opera erāt gratiarūactiones. IN gratia dei. pro. ob gratiā dei/quę data eſt vobis in chriſto ieſu.] Materia enim gratiarumactionis ſignificatur in genere. QVIA in oībus. pro. in omni.] Nullum ſubſtātiuum in græco apponitur: & multi interpretes appoſuerunt re: vt ſignificent corinthii ditati in omni re/ſubintelligendo ſpectante ad ſalutem æternam. Expeditius tñ ſine omni ſubſtantiuo ipſa dictio omni/ſubſtantiue intelligitur: ac ſi dictum fuiſſet in vniuerſo. Et ſignificatur per hoc ꝙ ditati ſunt in vniuerſo: hoc eſt ꝙ nō ſinguli ditati ſunt, ſed vniuerſum collegii corpus ditatum eſt abundantia gratiarū. Hunc. n. ſenſum oportet vel ex hac dictione habere/vel per modum gloſſę apponere: quoniam conſtat paulum non ea rōne dicere ꝙ diuites facti eſtis/eo ꝙ ſinguli ditati fuerint, ſed ꝙ vniuerſitas eccleſiæ illius diuitias gra

tiarum conſequuta ſit. DIVITES facti eſtis, in illo.} proculdubio ieſu perſeuerantes. IN omni verbo/ & in omni ſcientia. pro. cognitione.} Hę duę materiæ explicanſ: ſcilicet ſermo & notitia. abundabāt enim notitia rerum ſacrarum/ & ſermone earundem. Et in his duobus donis cōſiſtit perfectio doctrinę. SICVT teſtimonium.} Clarius legendum eſt. QVEMADMODVM teſtimonium chriſti confirmatū eſt in vobis.} Et ſignificaſ ꝙ illo eodem modo ditati eſtis in omni verbo & in omni cognitione/ quo modo teſtimonium chriſti cōfirmatum eſt in vobis. ¶ Si quæris quis ſit ille modus. in promptu eſt ſtudioſitas bonorum morum & ſacrarum literarum. Tali ſiquidem ſtudioſitate confirmatum eſt teſtimonium chriſti conſiſtens in fide quæ per dilectionem operatur. & eadem & ſimili ſtudioſitate ditamur in omni ſermone & cognitione ſacrorum. ITA vt nihil vobis deſit in vlla gratia.} Verbū verbo reddēdo dicendum eſt. ITA vt nō deſtituamini vllo dono expectātes reuelationem domini noſtri ieſu chriſti.} Sed hoc parui refert: niſi ꝙ explicatur magis diuina largitas cōſeruatiua omnium donorum in eis. Et quantum verba pauli ſignificāt/ deſcribuntur corinthii nullo deſtituti dono gratię. Per quod apparet ꝙ erat in eccleſia illa gratia prophetiæ & donum linguarum/ & reliquę gratię gratis datæ. Quod et cōſonat inferius ſubiunctis ca. 14. ¶ De donis autē gratiæ gratū faciētis collatis eiſdē/ ſubiūgit expectātes reuelationē. Expectare ſiqdem manifeſtationē meritoꝝ quā efficiet chrs reuelando ſeu detegendo hoīum merita, electoꝝ eſt. Vñ ad eiuſdē grãe īfallibilē terminū ſpectat ſubiūcta firmitas: vt ī vtriuſq; grãe donis corīthios laudari ītelligamus. QVI & cōfirmabit vos vſq; ī finē ſine crimine. pro. īcriminabiles.} Magna eſt hęc ꝓmiſſio, & nō carens quęſtione: quū multis electis firmitatis donū negetur quandoq;: vt patet de petro. Solutio eſt ꝙ dictio incriminabiles iungitur cum ſubiuncto tempore: ſcilicet in die domini noſtri ieſu chriſti. Et eſt ſenſus ꝙ confirmabit vos vſq; in finē ſic ꝙ reddet incriminabiles in die domini noſtri ieſu chriſti. Et tale firmitatis donum cōmune eſt omnibus electis. Et non eſt ſenſus ꝙ cōfirmabit vos incriminabiles vſq; in finem. IN die aduentus.} Superfluit aduentus/ dñi noſtri ieſu chriſti. Dies domini ieſu chriſti quāuis principaliter appelleſ dies ſecundi aduentus eius, extendiſ tamē ad ſignificandū diem iudicii in morte vniuſcuiuſq;: quoniā tūc apparet claritas meritorum eius in ſaluatione electorum. ¶ FIDELIS deus.} Ad ꝓbandum veritatem futurę ſalutis in die domini noſtri ieſu chriſti/ affert paulus rōnem ex fidelitate dei: quia ſcilicet verax ac promiſſa ſeruās eſt deus. PER quē.} hoc eſt cuius imperio/ & nō humana adinuentione. VOCATI eſtis in ſocietatem. pro. in conſortium ſeu cōmunionem/ filii eius ieſu chriſti domini noſtri.} Electi enim vocati ſunt ad participationem/ ad cōmunionem/ ad cōſortium glorię chriſti diuino imperio. & ꝓpterea faciet deus dicta.

OBSECRO. pro. adhortor/ autē vos fratres.} Laudata corinthiorum eccleſia, aggreditur repręhenſionem eorū de ipſorum ſectis: præponēdo more ſuo ſummatim illa quæ intēdit tractare. Per modum autem hortantis inchoat præponendo quattuor ſeu quinq;. PER nomē dñi noſtri ieſu chriſti.} Peccantes in nomine huius vel illius præcęptoris/ aptiſſime monet per nomen ieſu chriſti: vt ex reuerentia debita nomini ieſu chriſti/ incipiant reſipiſcere a peccatis pręferendi nomen iſtius vel illius. VT IDIPSVM. pro. idem/ dicatis omnes.} Ecce primum quod exigit: concordiam ſcilicet in ſermone. ET NON ſint in vobis ſchiſmata.} Interpres reliquit dictionem græcam: quum potuiſſet dicere diſſidia. Et hoc eſt ſecundum. SITIS autem perfecti in eodē ſenſu. pro. in eadem mente/ et in eadem ſcientia. pro. ſentētia.} Cōtineſ in his tria reliqua. ſ. cōcurſus omnium ad eandem tam mentē q̄ ſententiam: quum perfectum ſignificet id cui nihil deeſt de requiſitis ad illius integritatē/ quod conſtat ex oībus ex quibus cōſtare debet. Nō ſat fuit paulo exigere negationem diſſenſionum, ſed exegit vt ex omnibus ſuis membris cōſtet eccleſia nullo deficiente. cōſtet inquā ſub vna mēte & vna ſentētia. Parum eſt vt concordēt in ſermone exteriori: & ꝓpterea adiunxit concordiam in vna mente/ circa cognoſcenda, & in vna ſententia/ circa agenda. Mens ſuprema eſt pars animæ: ſententia infimū tenet in ꝓgreſſu cognoſcitiuę partis locum: vtpote terminus cognitionis/ tam ſpeculatiuę q̄ practicę. Et ideo cōcordantes in his duobus/ ſufficienter conueniūt ad ſeruandam vnitatem corporis myſtici.

SIGNIFICATVM eſt enī mihi de vobis fratres mei.} Rōnem reddit ꝓpoſitorum ex facto ipſorum. AB iis qui ſunt chloes. pro. ab illis chloes.} Interpres addidit duas dictiones medias. Et ſonat a domeſticis ſeu familiaribus mulieris illius nūcupatę chloes. Mulier ſiquidē corinthiis nota/ nō aliter circūſcribitur. Amplector autem hāc expoſitionem, quia conſtat chloe nomen eſſe mulieris/ & non conſtat nomen eſſe alicuius oppidi ſeu vici. QVIA. pro. ꝙ/ cōtentiones ſunt inter vos.} In hoc narrato facto apparet inter corinthios diſſenſiones fuiſſe nō in ſermone, ſed in ſectis diuerſarum mentium & ſententiarum iuxta diuerſitatē præcęptorum. HOC autē dico qđ vnuſquiſq; veſtrum dicit. ego quidem ſum pauli: ego autem apollo: ego vero cephę: ego autem chriſti.} Aduerte hic (ꝙ vt ipſemet paulus explicat in 4. ca. huius epiſtolæ) perſonę iſtę (. ſ. paulus/ apollos/ cęphas/ & chriſtus) ſunt perſonę ex induſtria fictæ ab ipſo paulo loco perſonarum illarum quæ erant capita factionum inter corinthios. noluit ſiquidem paulus nominare illos, ſed ſeipſum & apollo &c. nominauit loco illorum: vt vel ſic inuitarentur ad reſipiſcendum, nec ad peiora procederent propriis noībus dehoneſtati/ ſciſſuraſq; augerent. Nō eſt ergo intelligendum ꝙ apud corinthios erant ſectę paulinorū & apolloniſtarum, ſed ꝙ erāt ſectę quorundam

innominatorū

innominatorum capitũ:loco quorũ paulus ſeipm̃/apollo/petrũ & chr̃m noiat rõne dicta.
℄ DIVISVS eſt chriſtus?} Execrando inconueniens diuiſionis factum/incipit proſequi propoſita in/
choando a ſecundo:ſcilicet & non ſint in vobis ſchiſmata:quod bis tractat.primo ex parte rei:& iterũ i
3.ca.ex parte principii.Arguit itaqꝫ ſchiſma ex parte ipſius ſciſſionis:quia.ſ.repugnat vnitati chriſti.Et
non dicit diuiſi ſunt chriſtiani ſed diuiſus eſt chriſtus.tum quia corpus chriſti myſticum ſcinditur.tũ
quia ſpiritus chr̃i vniens eccleſiam/per huiuſmodi ſectas ſignificatur ſciſſus.Chriſtus quãuis multa ha
beat membra,nullam tamen compatitur ſciſſionem membrorum:& perinde eſt diuidere eius membra
ac diuidere chriſtum/quod eſt impoſſibile:quia ipſa diuiſio ſeparat a chriſto.Et ꝓpterea ab huiuſmodi
diuiſionis execratione inchoat paulus:nõ ꝙ diſſenſiones corinthiorum eſſent tam malę,ſed quia erant
initia & vię ad tantum malum.Si enim fuiſſent manifeſtę ſciſſiones chriſti,non pepercisset paulus no/
minibus capitum/nõ tacuiſſet dogmata eorum contra chriſtum.Sed tacendo dogmata & noĩa/factio/
nes autem & inflationes tm̃ ſcribendo,inſinuat ꝙ talia erant huiuſmodi diſſidia qualia ſępe apparent
in eccleſia dei inter diuerſarũ religionum profeſſores:dum gloriant̃ in patribus/aut præfert quiſqꝫ ſtatũ
religionis ſuę.& hinc lites/tixę/& reliqua:quę melius eſt nõ videre.Huiuſmodi enim diſſidia ad literam
arguit paulus in hac prima parte epiſtolę huius.& propterea in perſonas ſanctas transfigurat capita.
Immo & ipſum chriſtum caput factionis vnius introducit/dicendo ego autem chriſti:vt intelligamus
factionem etiam illorum non eſſe exemptam a peccato.qui quamuis verum caput/tamen vt ſectionis
cuiuſdam caput prǽferunt.Quales ſunt illi qui ſe aliis prǽferunt quia in ſolo euãgelio conſiſtunt,tanq̃
ſpernentes quęcũqꝫ adiuncta a ſanctis patribus. NVNQVID paulus crucifixus eſt pro vobis?} Secũ/
da ratio cõtra ſectas ex parte chriſti,qui ſolus redemit illos crucifixus.inſinuans per hoc ꝙ fit iniuria be
neficio chriſti crucifixi vſurpando alterius quaſi capitis nomen/ego ſum pauli. AVT in noĩe pauli ba/
ptizati eſtis?} Tertia ratio cõtra ſectas ex p̃te inuocati noĩs in ipſorũ baptiſmo eſt hęc.Si in alterius q̃
chr̃i noĩe fuiſſent baptizati/excuſationẽ hẽrent militãdi ſub illius alterius noĩe:ſed ex eo ꝙ tã bñficiũ re/
dẽptionis q̃ baptiſmi myſteriũ nullius eſt niſi chr̃i,iniuria fit chr̃o alienũ vſurpando nomen.
℄ GRATIAS ago deo meo.} Superfluit meo. Q. NEMINEM veſtrum baptizaui,niſi criſpũ & gaiũ.}
Occurrit hic obiectio qua rõne paulus affert cõtra ſectas corinthiorum ꝙ ipſe nõ baptizauerit illos,ex
quo nõ reputabat̃ nec erat ipſe inter capita ſectarũ/ſed ipſe perſonã ſuã loco alterius noĩat:ſi perſonam
alienã induit,ĩpertinens apparet ꝙ afferat actus proprios ad excuſandũ ꝙ nõ dedit occaſionem ſciſſio/
ni ex eo ꝙ nõ baptizauit.℣ Solutio eſt ꝙ paulus non diuertit a ꝓpoſito,ſed affert tã actiones q̃ paſſio/
nes & omiſſiones ſuas artificioſe:vt.ſ.corinthii perpendãt ꝙ ipſe nõ fuit apud ipſos talis quales erant
illi quorũ noĩbus gloriabant̃.Ad hũc.n.effectũ ſubiunget geſta ſua multa apud illos.& modo affert ge/
ſta ſua circa baptizãdũ:ꝙ.ſ.abſtinuit a baptizãdo:per hoc iſinuans ꝙ capita ſectarũ faciebant oppoſitũ
vacãdo baptizationi/vt multos filios acqrerẽt ſibi. NE qs dicat ꝙ in noĩe meo baptizati eſtis.pro.bapti
zaui.} Nõ ſumitur eodẽ ſenſu in noĩe meo hic/& paulo ante quũ dictũ eſt nunquid in noĩe pauli ba/
ptizati eſtis.Ibi.n.fuit ſermo de noĩe inuocato baptizando:hic autem eſt ſermo de noĩe intento ſeu ꝓ/
curato ex officio baptizandi.Et eſt ſenſus.ne quis dicat ꝙ ego baptizaui ad extendendum nomen meũ/
efficiendum me patrem multitudinis per baptiſmũ. BAPTIZAVI aũt & ſtephanę domum:cęterũ ne/
ſcio ſi quem alium veſtrum baptizauerim.℣ Non enim miſit me chriſtus baptizare,ſed euangelizare.}
Occurrit obiectio:qa chr̃s matth.vlt.miſit ap̃ſos nõ ſolũ ad docẽdũ ſed baptizandũ.docete oẽs gẽtes
baptizantes eos.Solutio eſt ꝙ non abſolute ſed reſpectiue negat paulus miſſum ſe ad baptizandũ:hoc
eſt ꝙ principaliter eſt miſſus non ad baptizandum ſed euangelizandum.Vnde & petrus non baptiza/
uit centurionem cum ſuis,ſed iuſſit eos baptizari/act.10. NON in ſapientia verbi.} Quantum ex tra/
ctatu iſto colligitur,iſti qui capita factionum erant apud corinthios in tribus ſe extollebant.primum
eſt baptizare.ſecundum eſt ſapientia ſermonis.tertium ſapientia rerum.Et primum quidem paulus bre
ui argumẽto tractauit:vtpote minoris ęſtimatũ.reliqua vero duo diffuſius tractat,incipiens a ſapiẽtia
ſermonis.Et intendit excludere vtranqꝫ ſapientiam ab euangelica prædicatione.Appellat̃ autem ſapiẽ
tia ſermonis ars dicẽdi:qualis eſt ars oratoria/& hm̃oi artes q̃bus cõſtruit̃ ornata locutio & vis dicendi
exercet̃.Sapientia autẽ rerum vocat̃ ſapientia humana:& ſciẽtiarũ:de rebus cœlorũ/elemẽtorũ/mixtorũ/
& reliquorũ hm̃oi quę philoſophicę ſcientię docent.Sobrie vero ĩtellige hęc excludi ab euãgelica p̃di/
catione:qm̃ ĩtelligunt̃ nõ totaliter excludi,ſed vt ſubſtantialia illius.Sacrilegũ ſiquidẽ eſt tã ſubiectum
prædicationis euangelicę efficere doctrinam philoſophicam,q̃ vim prædicationis euangelicę conſti/
tuere in vi dicendi/in compoſita ornata & pulchra locutione.Vti aũt quãdoqꝫ eloquẽtia ſermonis aut
doctrina philoſophica ad ſeruitiũ euangelicę doctrinę ꝓ loco & tẽpore/nõ eſt ꝓhibitũ.Officium itaqꝫ
ſuũ paulus ꝓponit ſpectãdũ in qualitate euãgelizandi/dicendo ꝙ eſt miſſus ad euãgelizãdũ non in ſa/
piẽtia verbi:hoc eſt nõ in eloquẽtię ornatu/nõ vt aſſumerẽ modum euangelizandi ornato ſermone &
arte dicendi cõpoſitũ,ſed ſimpliciter & abſolute ad euãgelizandũ.Vnde chr̃s dixit/euntes p̃dicate euan
geliũ.& nõ addidit in ſapientia ſermonis.In cuius p̃cępti interp̃tationẽ & executionẽ/euãgeliſtę nudã
narrationẽ geſtorũ ſcripſerũt omiſſa arte dicẽdi. VT nõ euacuet̃ crux chr̃i.} Plena eſt crux chr̃i poten/

tiæ diuinæ,& euacuaẽ(non in ſeipſa/ſed quantum eſt ex parte ꝑdicantis illam)quum ꝑdicatio fundaẽ ſuper humanam ſapientiam:qm̃ vis ꝑdicationis nõ cruci chriſti ꝑdicatę ſed arti dicendi tribuitur. Ne ergo crux chriſti(quę eſt materia ꝑdicationis euangelicę)euacueẽ quãtũ eſt ex parte tam ꝑdicatoris q̃ auditorũ diuina potentia ad conuertẽdos aĩos hoĩum ad chriſtum,nõ miſit me chriſtus ad euangelizãdum in ſapientia ſermonis. Vbi erudite lector clare perpende ꝙ ex parte iniurię quę irrogareẽ materię euangelicę/probat paulus reiectam artem dicendi ab euangelio.

VERBVM enim crucis.} Declarat cuius rei plena eſt crux:qđ eſt declarare rẽ qua euacuaretur crux. Et qm̃ crux chriſti plenitudinem ſuam nõ effundit in ſalutem omnium quo ad effectum,ideo diſcernendo filios perditionis a filiis regni dicit ꝙ verbum/hoc eſt ſermo ꝑdicans crucem chriſti vt eam in qua ſalus mundi conſiſtit. PEREVNTIBVS quidem.} Ecce filii perditionis. STVLTITIA eſt.} hoc eſt reputaẽ ſtultitia. IIS AVTEM qui ſalui fiunt,ideſt nobis.} Interpres coactus a penuria participii appoſuit id eſt.Sed nihil refert ad ſententiam.electi enim ſignificanẽ:inter quos enumerat ſeipm̃ paulus. VIRTVS dei eſt.} Non ſumiẽ virtus vt diſtinguiẽ contra vitium,ſed vt ſignificat potentiam.ita ꝙ ſignificatur ꝙ crux eſt potentia dei/ſaluatrix oĩum qui ſaluantur.filii perditionis ignorantes dei potentiam in chriſti cruce ſitã/reputant euangelium crucis ſtultitiã,nos autem qui ſaluamur recognoſcimus illam eſſe potentiam dei:hoc eſt qua mediante deus exercet potentiã ſuam ad ſaluandum omnes quotquot ſaluantur.Ecce res qua plena eſt crux/ſcilicet potentia dei ſaluatrix.ecce res qua euacuareẽ crux ſi in ſapientia verbi euangelizaretur. ¶ SCRIPTVM eſt enim.} Ex.29.ca.eſaię affert teſtimonium excludendę ſapientię mundanę ab euangelio. PERDAM ſapientiam ſapientium:& prudentiã prudentiũ. pro.intelligẽtiã ĩtelligẽtiũ/reprobabo.} Vbi vulgata ęditio habet.peribit ſapientia a ſapiẽtibus eius,& intellectus prudentium eius abſcõdetur. Vertit.n.paulus paſſiuũ in actiuum(peribit in perdam) vt deum actorem perditionis & interitus huius explicaret.¶ Significanter nõ dicit perdam ſapientiam & intelligentiam/ſed adiungit ſapientium & intelligentium:quia nec ſapientia nec intelligentia contrariatur cruci chriſti:qm̃ verum vero nõ aduerſatur.ſed ſapientia ſapientium(hoc eſt vt vtuntur illa homines habentes illam)& ſimiliter intelligentia intelligentium(hoc eſt vt vtuntur illa homines habentes illam)qui vocantur in mundo ſapientes & intelligentes,eſt quæ cõtrariatur euangelio/eſt quam ꝑdit & reprobat deus.nulla enim philoſophiæ aut cuiusvis ſcientię pars cõtrariaẽ ſm̃ ſe euãgelio ratione dicta:quia nullũ verum cõtrariatur alteri vero:ſcientiæ aũt ſunt ſm̃ ſe verę & euãgelium eſt verum. Sed præſumptio hominũ ad extendendũ propoſitiões & media extra ꝓprios limites/contrarietatem patit veritati fidei chriſtianę.Verbi gratia tradit philoſophia veritates has/accidens non põt eſſe ſine ſubiecto/mortuus nõ põt reſurgere/& ſimiles:abutitur ꝑſumptio philoſophorũ iſtis veritatibus extendendo illas ꝙ nec per diuinam potentiam poteſt accidens eſſe ſine ſubiecto/poteſt mortuus reſurgere.Hanc extenſionem nõ tradit philoſophia:ſed ex officina ꝓdit philoſophantium exeuntiũ fines philoſophiæ/tradentis ꝙ per potentiã exiſtentẽ in rebus ex qbus integraẽ vniuerſum nõ poſſunt hęc fieri. Diuina aũt omnipotẽtia extra & ſupra vniuerſum eſt.Deum.n.etiã ipſi philoſophi cõfitentur eſſe extra & ſupra vniuerſum.Deſtruit itaꝗ deus per crucis euangeliũ ſapientiam ſapientiũ,dum illorũ ſapientiã extenſam vltra ſuos fines/vtpote falſam deſtruit.& ſilr̃ intelligẽtiã intelligentiũ reprobat. ¶ VBI ſapiẽs! vbi ſcriba! vbi inquiſitor huius ſeculi!} Eſa.33.apud æditionem vulgatam habetur.Vbi eſt literatus! vbi verba legis ponderans! vbi doctor paruulorum! Ita ꝙ quum dixit ſcriptum eſt/refert vtrunꝗ eſaiæ textum.Et apte deſcripta futura deſtructione ſapiẽtium & intelligentium/ſubiũgitur vbi ſunt!quaſi dicat non ſunt in locis eminentibus in reputatione & veneratione.ex eo enim ꝙ potentia euangelii detexit & monſtrauit præſumptionem & falſam extenſionem ſapientiæ & intelligentiæ eorum(reſuſcitando mortuos/& tot miracula adhibendo in teſtimonium)abiecti ſunt huiuſmodi ſapientes a locis primis/quos in humano genere obtinebãt.& ꝓpterea diciẽ.vbi ſapiens/vbi ſcriba!ſicut de abiectis ex celſo ſtatu dicere cõſueuimus/vbi ſunt illi! Scriba ꝓprie iudęorum eſt:ſapiens græcoꝝ.Indagator aũt huius ſeculi/ſcrutatores ſignificat viarum diuerſarum ad beate hic viuendũ.Sub quo genere innumera multitudo pollentiũ ingenio cõpręhendiẽ. NONNE ſtultam fecit.pro.infatuauit/deus ſapiam huius mundi!} Manifeſtat modũ quo perdidit deus ſapientiã ſapientium.Ex hoc.n.ipſo ꝙ deus mõſtrauit ꝑſumptionẽ ac falſitatẽ ſapientium ꝑ miracula crucis chr̃i,reddidit ſapiam/nõ abſolute & in ſeipſa ſed mũdi huius(hoc eſt vt ea vtiẽ iſte mũdus)fatuã/hoc eſt ſine ſapore verę notitię:effecit vt tanq̃ ſnĩa ſtultorum habereẽ ſnĩa ſapientum mundi huius.Et hoc modo perdidit ac reprobauit eam.

NAM quia.} Declarato modo/reddit cauſam meritoriam ex parte mundi quare deus eiecit ſapientes. IN DEI ſapientia.} qua ſcilicet deus cum tali tantoꝗ ordine condidit gubernatꝗ mundum: quę in rerũ ordine participata ſicut ars in artificialibus ſplendet.q̃ eſt totius philoſophię materia. Rõnes enim rerum radii ſunt diuinę ſapientię. NON cognouit mundus.} Nõ dicit nõ cognouit aliqs: qm̃ ad ro.1.dicit ꝙ deus a multis cognitus eſt.ſed dicit nõ cognouit mũdus:qm̃ philoſophi qui cognouerunt veritatem dei in iniuſtitia detinuerunt:& ſic mundus cõmuniter non cognouit deũ. PER ſapiẽtiã.} per verã ſapiam q̃ lumine naturali habeẽ. DEVM.} actorẽ & gubernatorẽ oĩum. PLACVIT deo

per ſtultitiam prędicationis.} Prędicatio euāgelica quāuis in ſe nō ſit ſtulta, comparatiue tamen ad doctrinam philoſophicā ſtultitia appellatur a paulo. tum ex parte modi, contra id quod dixerat per ſapientiam: quia doctrina philoſophica procedit per rationem demonſtratiuam, quæ facit euidentiam rerum: prædicatio autem per narrationem. ſtultum enim ſeu improuidum eſt reſpectiue ad demonſtrationem, narrare. Tum ratione materiæ, contra id quod dixerat in ſapientia dei: quia materia prædicationis eſt crux chriſti: materia autem philoſophiæ eſt ſapientia diuina effuſa in rerum vniuerſitate, ad quam relata crux ſtultitiæ rationem habet. nam ſapientia dei ſparſa per vniuerſum, rationibus fulget: crux autem ſine ratione in rerum ordine eſt. & propterea improuida ſtultaq; dicitur prædicatio crucis relatiue ad diuinam ſapientiam relucentem in ordine rerum. Et merito ex eo ꝙ ſapientia tam vt materia q̄ vt modus neglecta eſt a mundo, placuit deo eligere ſtultitiam prædicationis tam quo ad materiam q̄ quo ad modum. SALVOS facere credentes.} Ecce ad quid elegit deus ſtultitiam prædicationis vt medium ad ſalutem credentium. omnia enim etiam noſtros defectus, deus optimus vertit in bonum. ¶ QVONIAM & iudęi ſigna. pro. ſignum, petūt: & græci ſapientiam quærunt.} Quanta ſit vis ſtultitiæ prædicationis, manifeſtat ex contrariis victis ab ipſa tam iudęis q̄ græcis. Et quidem ꝙ ſint contrarii ambo euangelio, explicat ex mediis quæſitis ab vtriſq;. Iudęi enim aſſueti miraculis petunt ſignum, hoc eſt miraculum aliquod vt medium certificans ꝙ deus reuelauit. græci autem ſolum rationem naturalem ſectantes, quærunt ſapientiam: hoc eſt rationem demonſtratiuam, aut ſaltem rationi naturali conſonam vt medium ad aſſentiendum auditis. NOS autem prædicamus chriſtum crucifixum.} Tota enim materia euangelica in hoc compręhenditur virtualiter. IVDÆIS quidem ſcandalum.} Ecce contrarietas. illi petunt ſignum, & nos offerimus ſcādalum. Vere chriſtus eſt iudæis ſcādalum: hoc eſt offendiculum, in quod impingunt & cadunt īperſuaſibiles ꝙ ſit meſias crucifixus. GENTIBVS.} ſeu græcis. AVTEM ſtultitiam.} Quemadmodum iudęis ex ꝑpria incredulitate eſt chriſtus crucifixus offendiculum, ita gētibus ex propriæ ſapientiæ præſumptione, eſt ſtultitia. iudicāt enim alienum a ratione eſſe ꝙ damnatus homo ad ſupplicium crucis ſit deus, ſit adorandus &c̄. ¶ Aduerte hic ꝙ vt ſuper epiſtolam ad ro. diximus dictio interpretata modo græci modo gentiles, eadem. eſt & ꝓprie ſignificat græcos, extenditur autem ad ſignificandum gentiles. & propterea interpres varie transfert. IPSIS autem vocatis iudęiſq; & græcis.} Ecce vis crucifixi vincens vtroſq; contrarios: tam ſcilicet iudæos q̄ græcos. Sed conſidera victos non omnes ſed vocatos. Tam iudęi itaq; q̄ græci ex ſe aduerſantur crucifixo: ſed vocationis diuinę gratia quotquot donati ſunt, non aduerſantur, ſed ſuſcipiunt. CHRISTVM.} crucifixum. DEI virtutem.} ſeu potentiam. ET dei ſapientiam.} Contra ſcandalum dicit dei potentiam: contra ſtultitiam dicit dei ſapientiam. Et ſapientia quidem manifeſte opponitur ſtultitiæ: potentia autem opponitur non ſcandalo abſolute, ſed ſcandalo crucifixi ratione materiæ: quia ſcilicet crucifigi impotentiæ ſuccumbentis eſt, cui potētia directe opponitur. Nec dicit dei patris potentiam ac ſapientiam chriſtum, ſed dei potentiam & ſapientiam. Quod etſi ſm̄ chriſti naturā diuinam verum eſt (quia eſt deus & ſapientia ac potentia diuina) ſenſus tamen literalis p̄ſentis textus eſt de chriſto homine, ꝙ ipſius paſſio, crucifixio ac mors eſt potentia ac ſapientia dei patientis crucifixi ac mortui: quia vſus eſt paſſione cruce ac morte propria vt potentia ac ſapientia ad vincendum mundum ac diabolum, ad redimendum humanum genus, ad immortales reddendos homines, ad inſtaurandum quæ in terris & quæ in cœlis ſunt.

QVIA quod ſtultū eſt dei, ſapiētius eſt hoībus: & quod infirmū eſt dei, fortius eſt hoībus.} Quare chr̄s crucifixus iudęis ſcādalū, gręcis ſtultitia ſit, rō reddita ex parte ipſorū eſt, q̄a illi potētiā, iſti ſapiām quęrūt. Quare aūt tā iudęis q̄ gręcis vocatis chr̄s crucifixus eſt dei potentia & dei ſapīa, rōnem mō reddit ex parte dei: q̄a quodcunq; quantūcūq; infirmū, ībecille, īpotēs ſit, dūmodo ſit dei, eſt potētius hoībus. & ſilr̄ quodcūq; quātūcunq; ſtultū, ſeu īprouidū & abſq; rōne in rez ordine ſit, dūmodo ſit dei, ſapiētius eſt q̄ hoīes vniuerſi. Ita ꝙ cuiuſq; rei tā īfirmę q̄ ſtultę cōiūctio ad deū efficit illā potentiorē & ſapiētiorem vniuerſa potētia & ſapīa hoīum: ac ꝑ hoc q̄d eſt īfirmū in chr̄o (paſſo, crucifixo, mortuo &c̄.) ex hoc ipō ꝙ eſt dei, eſt potētius q̄ hoīes. et ſilr̄ q̄cq̄d eſt ſtultū in chr̄o crucifixo, eſt ſapiētius oībus hoībus. ¶ Et ſcito ꝙ dicēdo īfirmū dei ſeu ſtultū dei, nō arctaƒ ad modū eſſendi ꝑſonaliter dei vt paſſio fuit dei coniunctione ꝑſonali: ſed latius ſumiƒ formaliter vt eſt dei. ſiue ſit dei vt inſtr̄m cōiunctū: qualia ſunt ad humanitatē chr̄i ſpectantia. ſiue vt inſtr̄m ſeparatū ad ea q̄ ſunt ordinis gr̄æ: qualia ſunt p̄dicatio euāgelica, apoſtoli, ſacra eccleſia, & id genus reliqua. Eſſe. n. dei ſumiƒ hic vt opponitur ad eſſe hoīs vel cuiuſcunq; creaturę: ac ꝑ hoc eſt ſermo de deo vt ſpāliter p̄ſidet ordini gr̄æ ſaluatricis ad beatitudinē ſupnaturalē. Reddit. n. paulus rōnem ex hac vniuerſali veritate ꝙ quęcūq; res actio aut paſſio ſm̄ ſe īpotēs aut īprouida, ex hoc ipſo ꝙ eſt dei (hoc eſt vtiƒ illa deus vt ſuo inſtr̄o ad myſteria gratię) eſt potentior & ſapientior omni potentia & ſapientia hoīum. Et hoc apparet nō ſolū in cruce chr̄i, ſed in p̄dicatione apoſtolorū & martyrū &c̄. VIDETE. pro. videtis. n. vocationē veſtrā fratres.} Cōiūctio. n. mōſtrat ꝙ ad reddēdū rōnem dictorū ſubiunguƒ hęc. Et vere ꝓbat aſſumptā vniuerſalē (īfirmū dei fortius eſt, & ſtultū dei ſapiētius eſt) ex experiētia quam vident in vocatis ad fidem chriſti. QVIA. pro. ꝙ, non multi ſapientes

ſm carnem/non multi potentes/non multi nobiles.} Appellant hic ſapiētes ſm carnem/ſapientes ſapientia humanitus acquiſita: quam denominauit a carne, quia per carnales ſenſus acquiritur. Et non dicit per quos vocati eſtis, ſed abſolute ꝙ non multi ſm carnem ſapiētes. ſubintelligitur enim ſunt electi/propter verbum elegit ſubiunctum. Loquitur enim directe de conuerſis ad fidem: comprehendendo ipſos corinthios/in quibus hæc experientia etiam apparebat. Non dicit nulli ſapientes ſm carnem/ſed non multi: quia aliqui ex diſcipulis primitiuę eccleſiæ fuerunt docti etiam ſm ſcientiam acquiſitā: vt nicodemus (qui erat magiſter in iſrael) & ipſe paulus & lucas medicus & apollos & cē. Et ſimile eſt de potentibus ſm humanam potentiam & nobilibus ſm generis nobilitatem. SED quæ ſtulta ſunt mūdi.} Non dicit ſtulta abſolute/ſed ſtulta mundi: hoc eſt homines abſq; ſcientia humana qui apud mūdum ſtulti habentur ad docendum alios. quales erant piſcatores/petrus & reliqui. ELEGIT deus.} Nō ex inopia hominum non ex ignorantia aut impotentia, ſed ex electione deus iſtos voluit. VT confundat. pro. pudore ſuffundat/ſapientes.} proculdubio mundi huius. Ecce ſtultum dei ſapientius ꝙ homines. Sunt autem verecundia multa affecti ſapientes mundi, ex hoc ꝙ detecta philoſophorum vanitas eſt & ad veram beatitudinis viam homines conuerſi ſunt per piſcatores & ſimiles indoctos/doctos autem a ſpiritu ſancto. Coniunctio autem vt (dicendo vt confundat ſapientes) cauſam finalem/quanuis non vltimam notat. Ad hoc enim deus elegit ignorantes vt erubeſcāt ſapientes prēſumentes de beatitudine hominum iudicare & docere: ac per hoc omnis vis ac ratio trahendi homines ad ſalutē tribuatur diuino beneplacito manifeſtato per hoc ꝙ per indoctos non per ſapientes mundi homines edocet ac trahit. Et ſimilis eſt ſenſus eorum quæ ſubiungūtur in textu de īfirmis & ignobilibus electis. ET INFIRMA mundi elegit deus vt confundat fortia. & ignobilia mundi & contemptibilia. pro. contempta/elegit deus.} non ſolum obſcuros genere ſed etiā deſpectos a mundo elegit. ET ea quę non ſunt.} Non intelligūtur nihila abſolute/ſed in eſſe religioſo. Et ſignificantur gentiles/qui nihil erant ſm religionem (vtpote idolatrę) ad differentiam iudęorum qui erant aliquid in eſſe religioſo. Vera ſiquidem religio in ſolis iudęis fuerat. & ꝓpterea ſubdit. VT EA quę ſunt deſtrueret. pro. obliteraret.} hoc eſt vt iudęorū religionem aboleret. Hoc inter alia teſtimonia ꝙ infirmum dei eſt fortius hominibus/nō eſt minimū: videlicet ꝙ illi qui alieni a religione erant/præſtent per chriſtum crucifixum iudęis, immo peſſundent iudęos/qui ſoli religioſi erant. VT NON glorietur omnis caro in conſpectu eius.} Ecce finis abiectionis fortium/ſapientium/nobilium & religioſorum, vt nullus ſit locus gloriationis cuicunq; homini coram deo: hoc eſt in iis quæ ſunt ad deum, ſed vniuerſa gloria ſit dei. EX IPSO aūt. pro. enim/vos eſtis in chr̄o ieſu.} Propoſuerat experientiā in vocatione ipſorū corinthiorū (dicēdo videtis. n. vocationē veſtrā fratres) & nihil in ſpecie de ipſis corinthiis ſubiūxerat/ſed tm̄ in genere ꝙ nō multi ſapientes & reliqua: & ꝓpterea modo redeundo ad ſpēm dicit/ex ipſo enim vos. Ac ſi apertius dixiſſet. Merito dixi ꝙ vos videtis vocationē veſtram quia ex ipſo deo eligēte ſtulta/infirma/ignobilia & cē. eſtis: hoc eſt cōſtatis/cōſtituimini vos, non ſm eſſe hoc vel illud ſed in chr̄o ieſu: hoc eſt ſm eſſe gratię/fidei/ſpei ac charitatis in chr̄o ieſu. In vobis itaq; ipſis diuinū hoc opus habetis. QVI factus eſt nobis.} nō vobis corinthiis tm̄ ſed oībus nobis chr̄ianis. SAPIENTIA.} in intellectu. Et deeſt. A DEO.} Vere chr̄s a deo factus eſt nobis ſapiā ꝑficiēs intellectū noſtrū. ET iuſtitia.} in volūtate. ET ſctificatio.} in ope. ET redēptio.} in ſtatu. Et vniuerſus hic ſermo eſt ſermo cauſalis. Chr̄s ſiqdē factus eſt nobis a deo rō ſapiendi/& iuſte volēdi/& ſanctę operādi/& redēptionis de ſtatu ſeruitutis in ſtatū libertatis filiorū dei. VT quēadmodū ſcriptū eſt.} hiere. 9. QVI gloriat/in dn̄o glorietur.} Ibidē apud hieremiā vulgata æditio habet. in hoc glorieť qui gloriať/ſcire & noſſe me. Ad hoc inqt paulus deus fecit chr̄m nobis ſapientiā/iuſtitiā/ſanctificationē ac redemptionem, vt qcunq; recte gloriať/nō in ſapientia/potentia/nobilitate & cē. glorietur, ſed in dn̄o/quo ſapimus/iuſtificamur/ſanctificamur & redimimur.

CAPVT. .II.

ET EGO quū veniſſem ad vos fratres.} Dixerat ſe miſſum ad euāgelizādū nō in ſapia verbi, & rōnē allatā (ne euacueť crux chr̄i) tractauerat mōſtrādo vim crucifixi ēt in cōditioībus electorū/ēt in ipſis corīthiis. Cōtexit mō eādē vim in cōditionibus ſuiipſius pauli/ad mōſtrādū in ſeipſo qualē debet exhibere ſeipm̄ euāgelicus doctor. Et ꝓbat ſe ſeruaſſe modū in quo miſſus eſt: vt ſpectato ipſo a corinthiis/& ſpectatis aliis doctoribus in qbus gloriabanť, ꝑpēdāt & diſcernāt īter doctores: & vt doctores illi erubeſcāt exhibētes ſe cū cōditionibus cōtrariis. Iuxta duo aūt prius dicta (.ſ. ſtultū dei & īfirmū dei) cōmemorat ſeipm̄, prius ſm ſtultitiam/deīde ſm īfirmitatem. VENI nō in ſublimitate ſermonis aut ſapiētię.} Quia vtrāq; ſapiam dixerat reiectā a deo, idcirco cōmemorat ſe cū neutra ꝑdicaſſe illis. ita ꝙ nec cū arte dicēdi/cū eminētia eloquētiæ, nec cū excellētia ſapientię docuit. ANNVNCIANS vobis teſtimoniū chriſti. pro. dei.} Documenta fidei chr̄ianæ ſunt teſtimonia dei: quoniam teſtātur diuinum eſſe/poſſe/noſſe/velle/prouidere. Significanter aūt dicit dei: vt intelligamus ꝙ docendo ea ꝙ dei ſunt/digniſſima omni eloquentia & ſapientia, abdicauit a ſuo ſermone ſapientiam & ſermonis & rerum. NON enim iudicaui me ſcire aliquid inter vos.} Non dixit iudicaui ſed iudicaui: vt ſignificet ſe dixiſſe iuſ/ſe iuſtitia exigente abſtinuiſſe. vt intelligamus prædicationi euangelicæ

deberi abſtinentiam a reliquis. NISI ieſum chriſtum,& hunc crucifixum.} Reliqua ergo/ab imita/tione apoſtolica ſunt aliena in prædicatione. Ieſus enim ſalutis humanæ actorem ſignificat: chriſtus aūt regem ęterno regnātem. crucifixio vero ad īfirmitatē naturę aſſumptę/ad modū quo redemit hu/manū genus ſpectat. Et hęc cōſtat ſat eſſe noſſe ad noſtrā ſalutē. ET EGO in infirmitate.} Ecce īfirmum dei in paulo. Tū exterioris ſtatus.erat.n.nō ſm ſtatū potētium mūdi huius,ſed ſm ſtatū īpotētiū. Tum interni affectus.& pptetea ſubdit. ET IN timore} īminētiū maloꝝ. Tū corporalis aſpectus. ET IN tre more multo fui apud vos.} Internus ſiqdē timor redūdabat in exteriorē tremorē. Quēadmodū ieſus ti muit in teſtimoniū ſui aī paſſibilis,ita paulus apud corīthios & timuit & tremuit/humanę īfirmitatis paſſiones ſuſtinēs:citra tōnis tñ ꝑiudiciū. Quādo aūt hoc fuerit/nō ſcribit̄ in actis aplōꝝ. Hęc.n.oīa cō memorātur hic ad mōſtrandū īfirmū quo deus vſus eſt in paulo. ¶ ET ſermo meus & pdicatio mea.} More ſuo exequitur ppoſita,ichoās a primo ppoſito.ſ.nō in ſublimitate ſermonis. NON in pſuaſibili/bus.pro.ſuaſoriis/humanę ſapię verbis.} Humanę ſapię verba vim magnā habētia ad ſuadēdum ex/cludunt̄:q̄ ſunt verba cōpoſita & ornata ſm artē dicēdi. SED in oſtēſione ſpūs & virtutis.} hoc eſt po tētię. Loco eloquētię fuit demōſtratio ſpūs ſancti loquētis per me/& potētię diuinę cōfirmātis ſermo/nem miraculis. ¶ Si quęris modū quo oſtēdebat in pdicatione ſua ſpūm ſanctū. In prōptu eſt reſpōſio ꝙ īpoſitione manuum ſup baptizatos dabatur ſpūs ſanctus loquēs linguis variis p illos magnalia dei. VT fides veſtra.} q̄ ex auditu pdicationis meæ in vobis eſt. NON ſit in ſapīa hoīum.} fundata. SED in virtute dei.} hoc eſt in potentia dei:vt patet in textu græco/tam hic q̄ paulo ante. In potentia in/quam tum operante miracula/tum operante intus in ſpiritibus veſtris.

¶ SAPIENTIAM aūt loqmur inter pfectos.} Exequēdo quod ſecūdo ppoſuerat(.ſ.nō in ſublimitate ſapię)nō abdicat a ſua doctrina ſapiam vt abdicauit eloquētiā:ſed duplici vtitur diſtīctione.altera au/ditorū in pfectos & īperfectos. altera ſapiarum/in ſapiam huius ſęculi & ſapiam in myſterio recōditam. Et itēdit ꝙ neutra vſus eſt ſapīa pdicādo corinthiis,ſed tñ ſapiam ī myſterio recōditam reſeruat ſermōi nō cōi ſed inter pfectos. Et hinc clare corinthios qbus pdicauit īſinuat diſtingui a pfectis inter quos lo/quitur ſapiam. SAPIENTIAM vero.} quā loqmur cum pfectis. NON huius ſęculi,neq; principum huius ſęculi qui deſtruunt̄.} Inter ſapiam huius ſęculi & ſapiam principū huius ſęculi/hoc itereſt.ꝙ illa eſt circa trāſitorias actiones & diſpōnes:qualis eſt vniuerſa ars dicēdi & regendi cum partibus ſuis. hęc aūt circa ęterna:qualis eſt philoſophia ſpeculatiua. Illa multis cōis:hęc paucorū hoīum qui prin/cipes ſęculi huius in materia de qua eſt ſermo(ſcilicet ſapiētię)merito appellant̄. Et adiungitur q de/ſtruuntur/ad drīam principum huius ſæculi qui ſunt immortales,de quibus infra loqtur. SED loqmur dei ſapīam.} hoc eſt deo ppriā/qua deus vtitur. IN myſterio quę abſcōdita eſt.} hoc eſt in myſterio abſcōditā/nō in ordine rerū participatā/nō creaturis cōicatam,ſed in ſecreto ſacratiſſimo diuini cōſilii recōditā. Et in hoc ſignificatur excellētia huius ſapię ſupra ſapiam cōicatā qbuſcunq; naturalibus itel/lectibus tā hoīum q̄ angelorū. QVAM pdeſtinauit.pro.pdiffiniuit/deus ante ſęcula in gloriā noſtrā.} Nō eſt hęc ſapīa noua/ſed ante ſęcula pdiffinita a deo,dux ad gloriā noſtrā/ad gloriā æternæ fœlicitatis nobis paratā. participatione ſiqdē hmōi ſapię ducimur ad gloriā æternam. hæc.n.ſapīa eſt de myſterio īcarnationis verbi dei ad ducēdū in æternā gloriā filios adoptionis. QVAM nemo principū huius ſæ/culi cognouit. Si.n.cognouiſſent,nunq̄ dñm glorię crucifixiſſent.} Ex hoc ꝙ paulus pbat hanc vni/uerſalē(quā nullus principū huius ſęculi cognouit)p hoc ꝙ crucifixerūt chr̄m,cogor appellatione prin cipū huius ſęculi intelligere dęmones.nā de hoībus loquēdo pbatio inualida eſſet. Ex eo.n.ꝙ illi princi pes(puta herodes/pilatus pōtifices & primates iudęorū)nō cognouerūt ieſum dñm gloriæ,nō pōt cō/cludi ꝙ nullus principū huius ſęculi cognouerit:vt clare patet. De dęmonibus aūt ītelligēdo/validiſſi/ma eſt rō ꝙ nullus eoꝝ cognouit hāc ſapiam:qa ſi cognouiſſent/dñm gloriæ nō crucifixiſſent. Conſtat aūt dęmōes crucifixiſſe chr̄m:dicēte dño. venit prīceps mūdi huius/& in me nō habet quicq̄. Et rurſus. nūc princeps huius mundi eiicief foras. Ioānes quoq; euāgeliſta teſtatur ꝙ diabolus miſit in cor iudę vt traderet ieſum. Vnde de pħis loquēs paulus dixit/neq; prīcipū huius ſęculi q deſtruunt̄:nō āt dicit/nemo prīcipū huius ſęculi,nō addēdo q deſtruunt̄.vt ex eius verbis drīam iter hos & illos principes di/ſcernamus.dęmones.n.ſūt prīcipes huius ſęculi/nō q pereunt ſed īmortales. ¶ Et aduerte erudite lector ꝙ nō dicit ſi cognouiſſent chr̄m aut deū/ſed ſi cognouiſſent ſapiam quā pdiffiniuit deus in gloriā nr̄am: vt diſcernamus ꝙ nō ex reuerētia deſtitiſſent a crucifixiōe dñi glīę ſi hāc ſapiam cognouiſſent,ſed ex inui dia glīę nr̄ę/& timore deiectiōis pprię. Dęmōes.n.ēt ſi cognouiſſent dñm glorię verū deū ieſum chr̄m, nihilominus conati fuiſſent crucifigere eū ex odio ad deū & diuina:ſed ſi cognouiſſent ordinē diuinæ ſapiētię de gloria nr̄a & de ſubiectione dęmonū/adiplēdū p crucifixionē chr̄i,nunq̄ dñm glorię crucifi xiſſent. Et ob hoc ſignificāter noīat ieſum dñm gloriæ.tangit.n.qđ retraxiſſet dęmones a crucifixione: dominium ſcilicet glorię/tum triūphando de dęmonibus/tū cōicando æternā gloriā humano generi. ¶ SICVT ſcriptum eſt.} Deficit coniunctio ſed. Legendum eſt. SED ſicut ſcriptū eſt.} Dixerat hāc ſapientiam abſconditam & prędiffinitā in gloriam noſtram/ignotāq; dęmonibus:& pbauit hoc vlti/mum.modo aūt probat primū autoritate ſacrę ſcripturę ſumptę ex eſa.64. QVOD oculus nō vidit nec

auris audiuit.} Cōiunctio aduerſatiua ꝓpoſita(dicendo ſed ſicut ſcriptū eſt quod oculus nō vidit &c̄.)
cogit me ad intelligendū per oculum & aurē/oculos & aures cōes angelis & hoībus,ad hoc vt cōtextus
literę planius currat. Et cōfirmatur hic ſenſus ex eo ꝙ apud eſaiam dicit̄ oculus non vidit deus abſq; te.
nam dicendo abſq; te/monſtrat ꝙ de oculo cuiuſcūq; creaturæ loquit̄. Ita ꝙ vbi prius ꝓbauit ab effectu
ꝙ hanc ſapientiā nemo principū huius ſęculi cognouit,modo autoritate ſcripturæ contexit eam fuiſſe
omnino occultam vniuerſis oculis & auribus cuiuſcūq; naturę createę/ꝓut dixerat eam eſſe in myſterio
abſcōditam. Et intendit ꝙ parata nobis gloria quę eſt materia huius ſapientię/nullo naturali oculo eſt
viſa:&(quod plus eſt)nulla naturali inſtitutione eſt audita. ET IN cor hoīs non aſcendit.} Cor pro
volūtate in ſacra ſcriptura ponit̄. Et ſignificat̄ ꝙ excedit oē deſiderabile voluntate hoīs. Vtitur aūt voca
bulo aſcēdendi,qa appetibile ſupeminet appetitui:vtpote primū mouens ipſum.¶ Et dicit in cor hoīs
ad ſignificandū appetitum intellectualē/qui vocatur volūtas,cōis homini & reliquis ſubſtantiis intelle
ctualibus.¶ Aduerte ſm grāmaticam legēdū eſſe aſcēderunt.ſubiungit̄.n. QVÆ pręparauit deus iis qui
diligunt illū.} Aduerte rurſus ſubaudiendū eſſe ꝓnomen(puta illa)vt pfecta ſit oratio.& vt vniformis
ſit lectio,relatiuum quod vertendum eſſet in numerū pluralem/dicendo quę oculus non vidit &c̄.
NOBIS autē reuelauit deus.} Dixerat ſapientiā dei abſcōditam in myſterio:& ꝓbauerat hoc dupl'r. Et
propterea ne forte obiiceres quid aut qūo ſcis tu hanc ſapientiā?occurrit explicando modū quo ſcit/di
cens reuelauit deus.& ꝓnomen nobis/demōſtrat pfectos. PER ſpūm ſuum.} Quia multis modis pōt
fieri reuelatio diuina,explicat in ſpecie ꝙ per ſpūm ſanctum datū perfectis reuelauit deus hāc ſapientiā.
Conformis eſt paulus ꝓmiſſioni chriſti.paracletus ſpūs ſanctus quē mittet pater in noīe meo ille docet
vos in oēm veritatē. Vnde paulus nō ex doctrina legis ſub gamaliele/ſed per ſpūm ſanctum ſibi īfuſum
fatetur ſe cognouiſſe hanc ſapientiā. SPIRITVS.n.oīa ſcrutatur.} Manifeſtat ſpūm dei ſufficientē eſſe
ad hęc reuelandū,quia oīa ſcrutat̄. Scrutat̄ aūt non ingrendo/ſed nihil improſpectū deſerendo. ETIAM
profunda.pro.ꝓfunditates/dei.} Sicut metaphorice dixit ſcrutat̄,ita metaphorice dicit profunditates
dei:vt nihil dei incognitū ſpiritui ſignificet̄. Spectantes ſiqdem rōnes ad naturalem ordinē vniuerſi/ſunt
velut manifeſte apparentia in deo:rōnes autē ſpectantes ad myſteriū verbi incarnati/ſunt velut intimæ
profunditates dei,velut latentes in intimo cōſilio dei.¶ QVIS.n.ſcit hoīum quæ ſunt hoīs niſi ſpiritus
hoīs.} Probat per ſimilitudinē plusꝗ propoſuit nunc:qm̄ probat ꝙ ſpūs dei & ꝙ ſolus ſpūs dei nouit
has ꝓfunditates. Et hinc habetur rō tertia ad manifeſtādam ſapientiam hanc abſcōditam in myſterio.
Similitudo eſt clara de ſpū hoīs. QVI in ipſo eſt.} Nō ſolū determinat̄ ſpūs ꝓprius cuiuſq; hoīs ꝑ hęc
verba,ſed tāgit̄ rō ꝗre ꝓprius ſpūs cuiuſq; hoīs nouit ꝗ ſūt ipſius hoīs:qa.ſ.in ipſo eſt.vt ꝑ hoc ītelliga/
mus reliquos ſpūs tā hoīum ꝗ angeloꝝ qa ī ipſo nō ſūt neſcire ꝗ ipſius ſūt:hoc ē ꝗ ī ipſi⁹ ſūt corde. ITA
& ꝗ ſūt dei.} velut ītima cordis. NEMO cognouit niſi ſpūs dei.} Recole nō excludi filiū:qm̄ dictio tā
excluſiua ꝗ exceptiua adiūcta termino ꝑſonali reſpectu eſſentialiū nō excludit ſeu excipit ab alia ꝑſona
diuina:ſicut nec quū dr̄ in euāgelio nemo nouit filiū niſi pr̄/excludunt̄ filius & ſpiritus ſanctus.
¶ NOS aūt nō ſpūm huius mūdi accępimus.} Supfluit huius. Manifeſtata ſufficiētia ſpūs dei ad re/
uelādū,manifeſtat ꝙ de facto reuelauit eis/ex hoc ꝙ accęperūt ſpūm nō mūdi ſed dei.ita ꝙ ex accęptio/
ne manifeſtat reuelationē.accęptionē aūt manifeſtat ex dr̄ia īter ſpūm mūdi & ſpūm ex deo. Ex eo ꝙ nō
dicit mūdi huius ſed mūdi/& materia de qua eſt ſermo eſt ſapīa dei de iis ꝗ excedūt totū vniuerſum,inſi
nuat̄ ꝙ ſpūm mūdi appellat ſpūm īfra vniuerſi latitudinē cōpręhēſum. Intēdit.n.ꝙ nō accępimus ſpi
ritū ex afflatu ſyderū aut ex cōplexione humana aut ex vi aīe aut ex dęmonibus/ſeu qbuſcūq; ſpūalibus
creaturis. Et itēdit ad lr̄am explicare ꝙ ſpūs īfuſus apl'is nō fuit ſpūs ꝓdiens ex quacūq; mūdi parte. Vñ
& ſubiūgit ex oppoſito ad vniuerſum mundū. SED ſpūm q ex deo eſt.} hoc eſt qui ex ſolo deo eſt/qui
ꝓprius eſt deo/q eſt extra & ſupra totū vniuerſum. VT ſciamus ꝗ a deo donata ſunt nobis.} Ecce effe/
ctus ſpūs quē accępimus,nō impetus/nō furor/nō ecſtaſis neſciētium qd patiātur aut agant,ſed vt ſcia/
mus. Nō dicit vt credamus:qa ſpūs ſanctus infuſus apl'is cauſauit in illis notitiā certā donoꝝ dei in eiſ
dē. Sicut.n. hieremias certā hēbat notitiā ꝙ deus miſiſſet eū/affirmans in veritate miſit me dñs, ita apl'i
certā habebāt notitiā ꝙ fides/ſpes/charitas/& alia dona gratis data eis erant a deo.
¶ QVÆ & loquimur.} Exequit̄ aliud ꝓpoſitū(.ſ.loqmur)declarata ſapīa. Et ītellige ꝙ loquunt̄ dona/
ta ſibi quo ad materiā ſeu obiecta donoꝝ. Loquunt̄.n. materiā fidei/materiā ſpei/obiectū charitatis/& re/
liqua hmōi. NON in doctis humanę ſapię verbis:ſed in doctrina.pro.doctis/ſpūs. Deeſt.ſancti.} Expli
cat modū quo loquit̄ ſapīam dei in myſterio abſcōditā,dicendo ꝙ nec eā loqtur ſermonibus doctis hu
manę ſapię. Appellant̄ aūt ſermones docti/ſermōes ſignificādo vehētes doctrinā:& cōſequēter ſermōes
docti humanę ſapię/ſunt qui ſignificādo humanā vehūt ſapīam. Docti vero ſermōes ſpūs ſancti ſunt
q ſignificādo vehūt ſapīam ſpūs ſc̄ti. Et ī his dicit paulus ſe loq & nō ī doctis hūanę ſapię. SPIRITVA/
LIBVS ſpūalia cōparātes.} Explicat modū ſimul & materiā doctoꝝ ſmonū ſpūs ſc̄ti. Materiam qdem/
dicendo ſpiritualia.modum vero dicendo ſpiritualibus cōparantes:hoc eſt conferentes. Et intendit ꝙ
docti ſpiritus ſancti ſermones/ſunt de ſpūalibus,& ſunt collatiui ſpūalium rerum cum rebus ſpūalibus.
ita ꝙ vniuerſa doctrina infra ſpūalia verſatur/ex ſpiritualibus diſcurrit ad ſpiritualia.

¶ ANIMALIS autem homo.} Declarat illam particulam/inter perfectos: quam vltimo propoſuerat. Declarat autem diſcernendo inter capaces & nõ capaces huius ſpũalis ſapię: & diſtinguit inter hominem animalem & hoiem ſpũalem. Intendens ꝙ animalis hõ nõ eſt capax/ſed ſpũalis: vt quos ſuperius noĩauerat pfectos/itelligamus modo ſpũales. Appellaṫ aũt in ꝓpoſito homo aĩalis ab aĩa.q.ſ.ſectaṫ ea tantũ ad quę ſe extendũt vires aĩę: hoc eſt qui tantũmõ naturale lumẽ rõnis ſequiṫ. NON pcipit.pro. accipit/ea quę ſunt ſpũs dei.} Iam.n.dictũ eſt ꝙ ea quę ſunt ſpũs dei ſunt ea q̃ excedũt vniuerſum ordinẽ creaturarũ: q̃ ſunt ſupra lumẽ cuiuſcunq; creati oculi intellectualis. ¶ STVLTITIA.n.eſt illi.} Homo ſola naturali rõne vtens ſtultũ reputat totũ quod dr̃ de hmõi reuelatis p ſpũm ſctm̃.& ꝓpterea non eſt capax eorũ. ET nõ põt itelligere qa.pro.ꝙ/ſpũaliter examinatur.pro.diiudicatur.} Altera eſt hęc cõditio animalis hoĩs: & eſt circa intelligentiam ſuiipſius/ꝙ non põt intelligere ſeipſum diiudicari ſpũaliter. putat enim ſeipſum diſcuti tantũ rõnibus luminis naturalis/non rõnibus ſpũs ſancti. putat nãq; ſe nõ eſſe reũ ob repulſionẽ ſpũaliũ reuelatorũ p ſpũm ſanctũ apl'is: quũ tñ in rei veritate continue accumulẽtur ei iudicia ſpũaliter/hoc eſt ſm rõnes ſpũs ſancti. ¶ SPIRITVALIS aũt.} Denoiaṫ in ꝓpoſito hõ ſpũalis a ſpũ ſctõ: q.ſ. lumine & ſapiẽtia ſpũs ſctĩ donatus ẽ. IVDICAT oĩa.} Ex oppoſito ad primã cõditionẽ aĩalis dicit/iudicat oĩa. Ille ſiqdẽ nõ eſt capax alicuius ſpũaliũ: iſte ãt iudicat oĩa/& ſpũalia & nõ ſpũalia. Rectũ.n.eſt iudex ſui & obliq. Tãta ſiqdẽ certitudine nouit oĩa vt diſcernere poſſit oĩa. intellige quatenus referunṫ ad ſalutẽ ęternã. ET ipſe a nemine diiudicaṫ.} Ex oppoſito ad alterã aĩalis cõditionẽ dicit ꝙ ſpũalis a nemine diiudicaṫ. itellige a nemine a nullo hoĩe. nõ.n. diuinũ excludiṫ iudiciũ. SICVT ſcriptũ eſt.} Oẽs hę tres dictiões ſupfluę ſunt. ¶ QVIS.n.cognouit ſenſum.pro.mentẽ/ dñi, aut qs iſtruxit eũ.pro.q̃ inſtruet eũ?} Cõiũctio diſiũctiua in textu grȩco nõ ĩueniṫ. Dictio aũt iterpretata qs/anceps eſt ad q̃ vel qui. põt.n. referre tã mẽtẽ dñi q̃ ipm dñm: eo ꝙ eiuſdẽ generis ſunt apud grȩcos mens & dñs. Vñ ſequiṫ ꝙ ꝓnomen eum demõſtrat hoiem ſpũalem. Probat itaq; paulus ſpũalẽ hoiem a nullo iudicari: qa mẽs dñi inſtruẽs ſpũalẽ/ſeu mens dñi iſtruẽtis ſpũalẽ a nullo cognoſciṫ. qd.n. nõ cognoſciṫ nõ põt diiudicari. Et dicit iſtruet futuri tpis/ad ſignificãdũ pſeuerãtiã iſtructionis diuinȩ. NOS aũt ſenſum.pro.mentẽ/chři hẽmus.} Ad iferẽdũ intẽtã cõcluſionẽ (.ſ.ꝙ ſpũalis a nullo diiudicaṫ) nõ ſufficit ꝙ mens dñi inducaṫ iſtruens ſpũalẽ: ſed oportet addere ꝙ ita iſtruat vt mens dñi cõiceṫ ſpũali/ſic ꝙ habeaṫ ab eodẽ. tũc.n. optime iferṫ ꝙ ſicut mens dñi nõ põt diiudicari ab aliquo/ita nec ſpũalis ꝓditus mẽte dñi. & ꝑpea paulus ſubſumit ꝙ nos ſpũales hẽmus mẽtẽ chři. Et i hoc tãgit medium quo nos hẽmus mentẽ dei.ſ. mediãte chřo. Et itellige hęc de hoĩe ſpũali formaliter: hoc eſt quatenus ſpũalis eſt/quatenus ſpiritu ſancto ſibi ĩfuſo vtitur: alioquin ſpiritualis iudicaṫ ab altero ſpirituali. ſicut petrus diiudicatus eſt a paulo: quia nõ quatenus ſpiritualis in facto illo operabatur. Vbi autem quatenus ſpiritualis operatus eſt petrus circa domũ cornelii centurionis, a nullo potuit diiudicari.

CAPVT .III.

ET EGO fratres.} Dixerat veni ad vos nõ in ſublimitate ſapię/ſed ꝙ ſapiam loqṫ iter pfectos. explicat mõ q̃liter ad eos venit.ſ. alẽs eos lacte nõ cibo ſolido. NON potui.} nõ ex mea ipotẽtia/ſed ex vr̃a ĩeptitudine. VOBIS loq q̃ſi ſpũalibus ſed q̃ſi carnalibꝰ.} Spũalis hõ prius diſtinctus eſt cõtra hoĩem aĩalẽ: & mõ diſtinguiṫ cõtra hoĩem carnalẽ. vterq; ſiqdẽ opponitur ſpũali. ille ex parte aĩę: iſte ex pte carnis. Ille ſolũ naturale lumẽ ſequiṫ: iſte opibus carnis adhęret: qualia ſunt irę/rixę/diſſenſiones/ſectę/& reliqua q̃ apl'us ad galatas cõmemorat. Corĩthios vtpote fidẽ chři habẽtes/nõ cognoiat aĩales ſed carnales: qa opibus carnis adhęrebãt. ¶ TANQVAM paruulis in chřo.} Tẽperat cognomẽ ne ęgreferrẽt ſe carnales noĩatos: dicẽs eos carnales, nõ tanq̃ alienos a chřo/ſed tanq̃ infantes in chřo/tãq̃ icipiẽtes & iperfectos in chřo. LAC vobis potũ dedi.} doctrina humiliore cuius capaces eratis vos alui/queãdmodũ infantes lacte potanṫ. NON eſcã.} Nõ referṫ ad potare, ſed ad ſubintellectũ verbũ: puta dedi. Eſt.n. ſenſus ꝙ nõ dedit cibũ ſolidũ (pfectoꝝ.n. ſolidus ẽ cibus) nõ dedit doctrinã ſublimẽ quã loquiṫ iter pfectos. NONDVM.n.poteratis.} Ecce tõ ex pte ipſoꝝ. SED nec nunc qdẽ poteſtis.} Deeſt adhuc. legẽdũ ẽ. SED nec adhuc nũc poteſtis.}.ſ. paſci ſolido cibo. Et hoc ſtatim ꝓbat/ſubiũgẽdo. ADHVC.n.carnales eſtis.} Solidus cibus eſt ſpũaliũ: vos ãt adhuc eſtis carnales. Et hoc ꝓbat ſubiũgẽdo. QVVM.n.ſint iter vos zelus & cõtẽtio. Deeſt. & diſſẽſiones.} Tria mala opa in eis cõmemorat. in aĩo zelũ/emulationẽ/iuidiã: in ſermõe cõtẽtionẽ: in factis factiones. NONNE carnales eſtis.} Hęc.n. oĩa ex affectu carnali ſũt. Affectus.n. ſpũalis caret iuidia: qa gaudet ꝙ bonũ aliqd ſit cõe multis. & ſilr̃ excludit cõtẽtiões & factiões. Carnalis ãt affectus qa tẽdit ad bonũ qd cõicatiõe minuiṫ, parit liuorẽ/cõtẽtionẽ & diſſenſionẽ. Erãt.n. iter corĩthios hęc mala ſequẽdo glías diuerſoꝝ pceptoꝝ: ſicuti vtinã nõ videremus iter religioſos diuerſarũ religionũ. ET ſm hoĩem ambulatis?} vt hõ diſtiguiṫ a deo/ vt ãbulare ſm deũ diſtiguiṫ cõtra ambulare ſm hoĩem/ſm affectiões hũanas nõ ſm regulas diuinas. Et addidit hoc ad tẽperãdũ qd dixerat/nõne carnales eſtis. ¶ QVVM.n.qs dicat.} Probat ex eoꝝ verbis ꝙ ſint carnales: explicãdo q̃litatẽ emulatiõis/cõtẽtiõis & diſſẽſionũ. EGO qdẽ ſũ pauli/alius ãt ego apollo, nõne carnales eſtis?} Emulari.n. cõtẽdere & diſſentire p pceptoribus/ex carnali ꝓcedit affectu. QVID igitur eſt apollos/qd vero paulus?} Tã ordo q̃ verba egẽt correctiõe. Legẽdũ eſt. QVIS igiṫ

eſt paulus/qs vero apollos.} Hactenus tanq̄ ſpectaculum ſeipm̄ deſcripſit paulus,tum in officio baptizādi,tū in officio euāgelizādi/nō in ſapiētia ſæculari tā verboꝝ q̄ terū nec in ſublimitate ſapiē dei reſeruatę ꝑfectis:vt in ipſo ſpectaret̃ qualis debet eſſe euāgelizatio.nō iterū ſeipm̄ ſpectaculum exhibet penes gradū officii:vt explicato gradu auertat corinthios ab hmōi gloriatiōibus in ꝓceptoribus. Et itēdit ꝙ tā ipſe q̄ alii apoſtoli & ꝓdicatores nō ſunt niſi miniſtri & operarii/quorū opa ſunt examināda apud diuinū tribunal &c̄.Ne igit̃ celſioris gradus reputent̃ doctores eccleſiarū dicit/qs eſt paulus/qs vero apollos.Et breuiādo qōnē ſubiūgit ſol'onē.MINISTRI ei⁹ cui.} Deeſt niſi.& corrupta eſt lr̃a.Legēdū ē.NISI miniſtri ꝑ quos credidiſtis.} Nō ſuffecit paulo affirmare ꝙ ſunt miniſtri,ſed excluſit ꝙ nō ſunt plus q̄ miniſtri/dicendo niſi miniſtri.Et explicat ad quid & quibus miniſtrāt/dicendo per quos credidiſtis.Ac ſi apertius dixiſſet(vt etiā infra declarabit) niſi miniſtri fidei ad veſtrā vtilitatē. Et per hoc excludit ꝙ nō ſunt domini/nō ſunt capita,ſed miniſtri vnius cōmunis domini ac capitis. ET vnicuiqꝫ ſicut dominus dedit.} Explicatio eſt diuerſi miniſterii diuerſorū miniſtrorū/prout cōis dominus nō cōmiſit ſed dedit.vt etiam hunc infimum gradum ꝙ ſunt miniſtri & diuerſitatem miniſterii ſignificet non habere ex ſeipſis/ſed ex dono cōmunis domini. ¶ EGO plantaui/apollos rigauit.} More ſuo paulus exequtur ꝓpoſita,inchoans ab vltimo:ſcilicet a diuerſitate miniſteriorum.Et primo tractat adhibita metaphora agriculturę.plātare.n.& rigare agricolarum eſt.Et ſub his ſimilitudinibus explicat officia diuerſa miniſtrorum. Et cum hoc ſm rei geſtę hiſtoriam verum fuit ꝙ apud corinthios paulus plantauit & apollos rigauit:vt patet act.18.qm̄ paulus plantauit fidem chr̄i apud eos,& apollos poſtmodū multum illis cōtulit/ſicut rigatio plātis. SED deus nunc incrementum dedit.} Superfluit nunc.Vide differentiam actionum.miniſtri exterius operantur plantādo & rigando:deus autem interius incrementum dando. Solus enim deus eſt qui in corde hoīs operari pōt. ¶ ITAQVE neqꝫ qui plātat eſt aliquid neqꝫ qui rigat.} hoc eſt neuter eſt aliqd quo ad efficaciā efficiendi. Vana ſiquidē eſt tā plantatio q̄ rigatio/niſi intus det̃ incrementum.& propterea ſubiungit. SED qui incrementū dat deus.} Ipſe.n. ſolus eſt aliquid quo ad vim ꝓducendi effectum. QVI aūt plantat & qui rigat vnum ſunt.} Referendo plātātem & rigantem ad vim facti/dixit ꝙ neuter aliquid eſt:referendo aūt eos inter ſe dicit ꝙ vnum ſunt in eſſe miniſtri.neuter enim eſt niſi miniſter. Vel vnum ſunt in termino ad quem tendunt.ambo enim tendūt ad opus quod intus operat̃ deus. VNVSQVISQVE aūt ꝓpriam mercedem accipiet ſm ſuum laborem.} Ne errares intelligendo eos etiā eſſe vnum ſm mercedem,ſubiungit diuerſitatem tam laboris q̄ mercedis:vt intelligamus ꝙ quāuis ſint indiſtincti in hoc ꝙ vterqꝫ eſt tantum miniſter/& in effectu ad quem tendunt,ſunt tamē diſtincti ſm laborem & mercedem.vnuſquiſqꝫ.n.ꝓprium ſortitur laborem operis/& propriam ſm laborem habebit mercedem.quod vltimū intellige ꝓportionaliter. ¶ DEI enim ſumus adiutores.pro.cooperarii.} Rōnem reddit vtriuſqꝫ dicti:ſcilicet & ꝙ vnū ſunt/& ꝙ vnuſquiſqꝫ ꝓpriam mercedem accipiet ſm ꝓprium laborem. nam ex hoc ꝙ dei ſumus cooperarii/infertur & ꝙ vnum ſunt (vtpote cooperarii ad vnum tendentes)& ꝙ eis a deo merces ſm operis laborem dabitur. DEI agricultura.pro.agricolatio/eſtis.} Superfluit eſtis:quoniam in græco iungit̃ parabola parabolę ſub eodem verbo.Ita ꝙ legit̃ dei ædificatio eſtis. Verum ſimilitudo de agricultura ad concluſionem pręcędentium affertur.Similitudo vero de ædificio/initium eſt ſubſequentium.& ad cōtexendum ſequentia præcedentibus paulus ſub eodem verbo iunxit: vt etiam ſm vtranqꝫ parabolam/labores & mercedes diſtingui intelligeremus. ¶ Quum dixiſſet ergo ꝙ dei ſumus cooperarii plantando & rigando,explicat ꝙ dei agricolatio eſtis:vt intelligāt in quo plantant & rigant/ſcilicet in ipſis corinthiis:qui ſunt tanq̄ agricolatio dei/paſſiue ſumpta agricolatione.ſunt enim velut ager qui colit̃ a deo & ad deū:& ad hoc adhibet ſibi deus cooperarios hoīes plantantes rigantes & reliq̄ra extrinſeca huiuſmodi efficientes. DEI ædificatio eſtis.Completa prima parabola/inchoat alteram ad idē:aſſimilans corinthios ædificationi paſſiuę,nō cuiuſcunqꝫ ſed dei/tum vt ædificatoris itrinſeci/tum vt dn̄i ædificii:vt ſimiliter intelligant apl'os dei eſſe miniſtros cooperantes extrinſece ad hmōi ædificationem.

¶ SECVNDVM gratiā dei quę data eſt mihi.} hoc eſt ſm gratiam apoſtolatus. VT ſapiens architectus fundamentū poſui.} Intellige extrinſeca operatione.ſ.docēdo fidem chr̄i. ALIVS aūt ſuperædificat.} Ecce diuerſitas miniſteriorum.Quēadmodum in agricultura dixerat/ego plantaui apollos rigauit,ita modo in ædificio diſtinguit/ego fundamentū poſui,alius aūt miniſter ſuperædificat/docēdo ea quę ſunt vitę/morum & hmōi. VNVSQVISQVE aūt videat qūo ſuperædificet.} Quia diuerſimode pōt ſuperędificari/& de hmōi ſuperędificatione erat tota quęſtio,ideo monet in genere doctores corinthiorum/vt vnuſquiſqꝫ diligenter attendat qūo ædificat ſuper fidei fundamentum:hoc eſt qūo doceat ea quę ſpectāt ad vitam/ad mores/ad notitiamqꝫ fidelium. FVNDAMENTVM enim aliud nemo pōt ponere ꝑter id quod poſitum eſt.} Occurrit tacitę quęſtioni quare mones de varia ſupędificatione & nō mones de diuerſo fundamento!occurrit inquā excludēdo poſſibilē diuerſitatem fundamēti. QVOD eſt chriſtus ieſus.} Et eſt ſermo de fundamēto ſimpliciter & abſolute.hoc.n.ſolus chr̄s eſt. Quod dico ꝓpter fundamētum relatiue ad aliquos.hmōi.n.fundamentū multiplicatū eſt.nā & apl'i apoc.21.& apl'i ſimul & ꝓphetę ad ephe.2.fundamēta appellantur reſpectu poſterioꝝ.Chr̄s aūt eſt fundamētum ſim-

plicitet & abſolute:qm̄ nullus vnq̄ ſaluatus eſt niſi in fide chri. ¶ SI QVIS aūt ſupędificat ſup fundamētū hoc.) De miniſtris loquit̄,de q̄bus dixerat alius aūt ſupędificat.& cōſequenter loquit̄ de ſupędificatione doctrinę:q̄ fit nō tm̄ verbo,ſed p̄cipue exēplari vita. Nec loquit̄ de quacūq; doctrina,ſed q̄ apponit̄ fundamēto huic:hoc ē q̄ p̄ſupponit fidē ieſu chri:alioqn nō dixiſſet ſup fundamētū hoc. AVRVM argētū/lapides p̄cioſos,ligna/fœnū/ſtipulā.) Quātū ad metaphorā,ędificātur ſup fundamētum materiale aurum argentū & lapides p̄cioſi:vt olim factū eſt in tēplo ſalomonis.& ſimiliter ligna.fœnū aūt & ſtipula ſupędificant̄/dū cooperiunt̄ ædificia ex ipſis:vt pauperes faciūt. Quantū vero ad ſenſum metaphorę,ipſe paulus explicabit ſtatim qd itēdit p hęc. VNIVSCVIVSQVE opus manifeſtū erit.pro.fiet.) Quādo aūt erit manifeſtū & qūo ſubiūgit. DIES.n.dn̄i declarabit.) Supfluit dn̄i.& in textu gręco dictioni dies p̄ponit̄ articulus:vt itelligamus ꝙ ille dies declarabit q̄ erit claritas oīum operū. Quē diē cōſtat regulariter nō eē diē aliquē p̄ſentis vitę,ſed diē diuini iudicii:in quo ſingulorū opa manifeſta fient. ¶ Et quāuis nihil referat ad hm̄oi manifeſtationē dies vl̄is iudicii aut dies ſingularis iudicii vniuſcuiuſq; ſtatim poſt eius mortē,ad lr̄am tn̄ videt̄ paulus loq de die ſingularis iudicii cuiuſq;. Quod ex eo īſinuat̄ ꝙ vtit̄ verbo p̄ſentis tp̄is ſubiūgēdo. QVIA in igne reuelabit̄.pro.reuelat̄.) Hinc.n.īſinuat̄ ꝙ de die qui cōtinue reuelat̄ in morte cuiuſq;/dicit ꝙ manifeſtabit quale ſit cuiuſq; opus. Appellatione autē ignis/nō corporeus ignis nec tormētū aliquod,ſed rigoroſum ac vndiq; exactū examē diuini iudicii ſignificat̄. Quod ex eo patet ꝙ ēt aurū argentū & lapides p̄cioſos dicit igne ꝓbandos. Cōſtat.n.ꝙ hm̄oi pfectę doctrinę opa nec corporeo igne nec tormēto aliquo/ſed rigore diuini iudicii examināda ſunt. Et ꝓpterea dicit̄. ET vniuſcuiuſq; opus quale ſit ignis ꝓbabit.) nullā faciēdo dr̄iam inter opa auri/argēti/lapides/lignū fœnū & ſtipulā,quo ad hoc ꝙ ꝓbāda ſint igne. Apte aūt rōnem reddit quare ille dies manifeſtabit qualitatē opis cuiuſq;,ex eo ꝙ in igne/hoc eſt exacto diuino iudicio,claritas illius diei detegitur. Nec minus apte rigoroſum examē dei noīat̄ ignis metaphorice: qm̄ queādmodū ignis ſupremum obtinet in examinādo locū,ita diuinū iudiciū cunctas opis conditiones quātūcunq; minimas ſcrutat̄/librat ac diſcutit,& dicēdo ius & exequēdo. ¶ SI cuius opus manſerit.pro.manet/qd̄ ſupędificauit.) Poſtq̄ deſcripſit in quo cōueniunt oīa dicta opera,modo deſcribit in quo differūt:dicēdo ꝙ ſi cuius miniſtri opus qd̄ ſupędificauit manet in igne/pſeuerat illęſum in igne. Metaphorica ē locutio. itēdit.n.ꝙ ſi opus ſuſtinet examē diuini iudicii:vtpote nihil hn̄s rep̄hēſibile. MERCEDEM accipiet.) nō opus ſed miniſter q ſupędificauit. SI cuius opus arſerit.) Ecce dr̄ia quam ītendit inter opera,ꝙ aliqua manent in igne illęſa/aliqua cōburunt̄ in igne:hoc eſt repræhēſibilia īueniunt̄ in examine diuini iudicii:ac per hoc non manent remunerabilia a diuino iudicio. Et propterea ſubdit. DETRIMENTVM patietur.) proculdubio ipſum opus,dum repelletur tanq̄ quod cōburitur. IPSE autem ſaluus erit.) Hinc clare patet ꝙ de opere dixit detrimentum patietur.aduerſatiue enim ſubiungit de perſona cuius eſt opus/ipſe autem ſaluus erit. Et hinc habetur ꝙ non loquitur de miniſtris docentibus hęreſes/aut corrūpentibus vitam & mores chriſtianoꝝ,ſed de docentibus carioſa & minus vtilia & ſimilia vana occupantia chriſtianas mentes:ac per hoc impedientia a profectu ſpiritualis vitæ/& a notitia vtilium & expedientiū ad progreſſum ſpiritualis vitæ. SIC TAMEN quaſi per ignē.) Ne errares intelligendo opus doctoris curioſi ſeu vani examinari & detrimentū pati repulſionis/ipſum autē doctorem impunem euadere ex eo ꝙ dixerat ipſe vero ſaluus erit, ſubiungit modum quo ſaluus erit:dicendo ſic tamē quaſi per ignē. Quod ſm̄ planum ſuauēq; literæ ſenſum ſignificat pœnam aliquā purgatoriam poſt hanc vitam. Quod ex eo conuincitur ꝙ loquitur de tēpore illius diei quo manifeſtabit̄ cuiuſq; opus.dies enim ille poſt hanc vitam erit.& pro tunc dicitur ꝙ non ſolum opus examinabit̄,ſed ꝙ perſona operis non ſuſtinentis ignem ſalua erit/ſic tamē tanq̄ per ignem tranſiens ad ſalutē.quod ſub proprietate verborū diceretur ſic tamen vt purgetur:nōn curando quod genus pœnæ ſignificetur per ignē. Ignis enim vt dictum eſt/rigoroſum examen diuini iudicii in altera vita ſignificat:ac per hoc extēditur ad ſignificandū pœnam huiuſmodi iudicio inflictam. Sicut peccatum ſignificat & ipſum peccatū & fomitem effectum peccati:& manus ſignificat manum & literā manu factam. Dicant quęſo refutantes pœnam ſignificari,quid pręter ignem probantem opera(cōmunem perfectis & imperfectis)intendit paulus per ignem quo perſona cōbuſti operis ſalua erit. Iſte enim ſalutis modus non eſt cōmunis vtriſq;,ſed ꝓprius iſtis deficientibus in opere/proprius autē perſonis:vt textus dicit. Alioquin ſi ratione ignis probantis opera intelligitur ipſe ſaluus erit ſic tamē quaſi per ignem,etiā de primis dici poteſt ꝙ ſalui erunt quaſi per ignem:quoniā omnium opera igne probata deſcribunt̄. Quorſum ergo paulus inter opera & perſonas tam ſubtiliter diſtinxit? quorſum ignem nō ad perſonas ſed opera tantum prioꝝ applicauit,in aliis autē ignem & operibus & perſonis cum diuerſis effectibus applicauit? Nam deſcribit ignem afficere detrimento opera horū/ipſos autem ſaluare.& hęc omnia in illa die qua manifeſtum fiet cuiuſq; opus quale ſit. Fateamur ergo ex hac vltima particula haberi aliquā in altera vita pœnam purgatoriam qualiſcunq; illa ſit.

NESCITIS quia.pro.ꝙ/templum dei eſtis.) Aduerte erudite lector paulum tractando diuerſitatē miniſtrorū trifariam diſtinxiſſe.nam prius ſub metaphora agricolarū bonos tantum diſtinxit, & vnicuiq; iuxta ſuum laborē mercedem. Deinde ſub metaphora ædificatorū diſtinxit inter bonos & deficientes a

bono:curioſos.ſ.& vanos.attribuendo bonis opera manentia in igne:deficientibus autē opera quæ in igne cōburuntur.Et in vtroq; genere gradus diſtinxit.bonorum quidem per aurum argentū & lapides precioſos:deficientium autē per lignum fœnum & ſtipulā. Vtrunq; aūt genus ternario diſtinxit numero/vt vtriuſq; diuerſos gradus intelligeres. Modo autē quia eadem eſt ſcientia contrariorū/tertia vtitur diſtinctione.ſ.inter miniſtros bonos & malos.non dico deficientes ſed malos:corruptiuos.ſ.ædificii ſpiritualis.Et ad hoc declarandū deſcendit ab ędificio ad ſpeciē ędificii.Superius enim dixerat dei ædificatio eſtis:modo in ſpecie explicat/neſcitis q̄ templum dei eſtis.non eſtis ędificium prophanum ſed ſacrum/ſed templum dei. ET SPIRITVS dei habitat in vobis?} Declarat q̄ ſunt templum dei ex hoc q̄ ſpiritus dei habitat in illis.Et nō dicit hoſpitatur ſed habitat,ad ſignificandū q̄ per modum habitantis ſpiritus ſanctus eſt in eccleſia fidelium:vtens.ſ.animis eorum ad vſus ſpirituales/ſicut habitans in domo vtitur ea ad proprios vſus.Et dixit hoc,quia cōmunis confeſſio eſt q̄ in tēplo dei habitat deus.¶ SIQVIS autem templum dei violauerit.pro.corrūpit,diſperdet.pro.corrūpet/illum deus.} Ecce miniſtri mali:propter quos tractat de fidelibus/vt templo.corrūpere enim actio peſſima eſt,& velut pœnam talionis deſcribit paulus:vt ſicut fecit fiat ei/vt ſicut miniſter corrūpit templum ita deus corrūpat illum.Corrūpunt autē praui miniſtri tēplum dei doctrina & exēplo cōtrariis fidei/vitæ aut moribus chriſtianis.¶ TEMPLVM enim dei ſanctum eſt quod eſtis vos.} Iuſta pœna probatur ex hoc q̄ corrūpunt rem ſanctā:multo ergo magis merenẽ ipſi non ſancti corrūpi ſeu deſtrui.Appellanẽ aūt fideles ſancti,quia mundi ac deo dicati per baptiſmū ſunt.Et eſt ſermo de fidelibus fide formata.hi.n.ſoli ſunt tēplum in quo habitat ſpūs ſanctus. ¶ NEMO vos.pro.ſeipſum/ſeducat.}Diſtinctis trifariā miniſtris/conuertit ſermonē ad inſtructionem miniſtrorum in quibus gloriabantur corinthii.& de illis dicit nemo ſeipſum fallat/ſub ſpecie boni errādo. SIQVIS videt inter vos ſapiens eſſe in hoc ſęculo.} Ecce materia in qua monet huiuſmodi primates non decipere ſeipſos.ſ.in materia ſapientiæ. STVLTVS fiat vt ſit ſapiens.} Et eſt ſenſus q̄ ſapientes mundana ſapientia caueant a metiendo ea quæ ſunt diuinitus reuelata ſm regulas humanæ rationis, ſed quātum ad huiuſmodi reuelata exhibeant ſeipſos ſtultos:hoc eſt ſine ratione humanæ ſapientię/ad hoc vt fiant ſapientes ſm rationes diuinas.Et rationē ſubdit. SAPIENTIA enim huius mūdi ſtultitia eſt apud deum.} hoc eſt rationibus caret apud deum quatenus eſt autor ſupernaturaliū.ſtultum eſt.n. quod ſine ratione eſt.¶ SCRIPTVM eſt enim.} Probat quod dixit autoritate ſcripturę.& primo autoritate ſumpta ex iob.5.ca. COMPRÆHENDAM.pro.qui cōpręhendit/ſapientes in aſtutia eorum.} Extendentes.n.ſapiētiam humanā ad metiendum myſteria fidei/cōpręhenduntur a deo in ſua aſtutia,qua callide decipiunt mundum extenſione humanarū rationum ad diuina. ET iterum.} Affert alia autoritas ex pſal. DOMINVS nouit cogitationes ſapientium qm̄.pro.q̄/vanę ſunt.} Et eſt ſermo de cogitationibus ſapientum extenſis ad metiendū diuina.Sunt.n.manifeſte vanę:vtpote oīno inutiles.

NEMO itaq; glorietur in hominibus.} Inſtructis miniſtris/redit ad inſtruendū populum de gloriatione in miniſtris:inhibendo vniuerſaliter vt nemo glorietur in hominibus quibuſcunq;. Et rationem ſubdit declarando alterā particulam propoſitam.ſ.per quos credidiſtis.vtrunq;.n.ſimul exequitẽ. OMNIA enim veſtra ſunt.} Ratio quare nullus debet gloriari in hominibus/redditur quia omnia ſunt eorum:hoc eſt ordinata ad veſtram vtilitatē.nullus enim rationabiliter gloriatur de iis quæ ſunt propter ipſum. Qualiter autē omnia ſint eorum, iam tetigerat dicendo per quos crediſtis. SIVE paulus ſiue apollos/ſiue cephas.} Et in his cōpręhendit omnes chriſti miniſtros. SIVE mundus.} vniuerſitas creaturarum/que proculdubio eſt propter electos. SIVE vita/ſiue mors.} Vtraq; enim ſeruit electis. SIVE pręſentia ſiue futura.} in alia vita. OMNIA enim veſtra ſunt.} Superfluit enim. Colligit ſiquidem ſingula enumerata complendo ſententiā inchoatam inde/ſiue paulus. VOS AVTEM chriſti.} Oīa ſunt propter vos,vos autē eſtis chriſti vt domini ac capitis. CHRISTVS autem dei.} Et eſt ſermo de chriſto ſm q̄ homo.ſic enim eſt dei vt domini & capitis.

CAPVT .IIII.

SIC NOS exiſtimet homo.} Magis quadrat vt legatur ęſtimet.dictio enim gręca vtrunq; ſignificat.Poſtq̄ paulus proſecutus eſt reliquas duas particulas propoſitas(.ſ.vnicuiq; ſicut dominus dedit/& per quos crediſtis)modo exequitur reliquā.ſ.niſi miniſtri,inchoando a reputatione qua debent haberi.Sic inqt nos/apoſtolos/paſtores & doctores,ęſtimet homo. VT MINISTROS chriſti.} non vt principes/non vt dn̄os ſed vt miniſtros,non cuiuſcunq; domini ſed chriſti. ET DISPENSATORES miniſteriorum.pro.myſteriorum/dei.} diſpenſatores archanorum dei:qualia ſunt reuelata in ſacra ſcriptura.hoc enim pręcipuū eſt officium apoſtolorum & ſucceſſorum.diſpenſare ſiquidem cibum animarū prout cuiq; expedit,hoc eſt quod ſuperius dixerat/miſit me chriſtus euangelizare. Et hoc officium diſpenſationē nominat:quia iuxta dn̄i ſententiā ſeruus conſtitutus ſuper familiam ad hoc debet eſſe prudens vt det illis tritici menſuram in tēpore. Et in hoc paulus cōfutat miniſtros chriſti diſpenſatores ſapientię humanę aut aliorum vanorum:quēadmodum per hoc q̄ dicit miniſtros chriſti cōfutat illos qui pręedicando aut docendo ſunt miniſtri ſuiipſorum non chriſti.¶ HIC iam quęritẽ inter diſpenſatores.pro.quod autē reliquū requirẽ in diſpenſatoribus eſt.} Senſus clarus eſt ex ſubiunctis. VT

fidelis qs inueniat.} Hoc eſt illud reliquū quod requirit in officio/in executione diſpenſatorꝫ.ſ.vt inueniat fidelis:hoc eſt abſq; fallacia diſpenſans.fidelis.n.eſt qui nō fallit,ſed exequit iuſſa ꝓut iuſſa ſunt.
¶ MIHI autē pro minimo eſt.} Circa hanc conditionē requiſitam ad diſpenſatores inſtruit cōſequenter paulus tam ipſos diſpenſatores q̄ eos quibus diſpenſatur. Et diſpenſatores quidē inſtruit quēadmodum ſuperius in reliquis fecit exhibendo ſeipſum ſpectaculū.& ꝓpterea ſeipſum deſcribit qualiter ſe habet circa hoc ꝙ ęſtimet diſpenſator fidelis.Et prima eius conditio eſt/pro minimo habere hominū iudicia de ſeipſo.Non dicit pro nihilo eſt/ſed pro minimo eſt:vt intelligamus ꝙ etſi humana iudicia de nobis magnifacere non debemus/non tamē pro nihilo habere:ſed medium amplectendo aliquātuli æſtimare ea. VT A vobis iudicer.pro.diiudicer/aut ab humano die.} Minimi pēdit non ſolū corinthiorꝫ iudicia/ſed quorūcunq; hominū.humanus enim dies/humana cognitio ſeu claritas appellatur. ¶ SED neq; meipſum iudico.pro.diiudico.} Hęc eſt ſecūda conditio ſatis clara. NIHIL enim mihi conſcius ſum,ſed non in hoc iuſtificatus ſum.} Occurrit tacitę quęſtioni cur teipſum non iudicas fidelē diſpenſatorem/quū cognoſcas de teipſo fideliter ne an infideliter diſpenſes.Occurrit inquā:quia cōſcientia nō accuſans me coram me/non ſufficit ad iuſtificationē mei.Ego.n.nihil mihi cōſcius ſum infidelis diſpenſationis,ſed non in hoc/non in hac cōſcientia,iuſtificatus ſum in veritate.& ideo non iudico meipſum. QVI autem iudicat me dñs eſt.} iudicia veſtra minimi pendo:iudicio meo non vtor:reliquū ergo eſt vt diuino reſeruer iudicio.Hæc eſt forma diſpenſatorum circa iudicium ipſorūmet. ¶ ITAQVE nolite ante tempus iudicare.pro.itaq; ne ante tempus quicq̄ iudicetis.} Inſtructis ab exemplo ſuo diſpēſatoribus/inſtruit populum inhibendo eis iudicium huiuſmodi occultorꝫ:quis.ſ.eſt fidus chriſti miniſter & diſpenſator/& quis non.ſeu quis eſt magis chriſti miniſter/& quis minus. Et hic ſenſus magis videt literalis. Vtroq; tamē ſenſu ſermo eſt de cōditionibus animi:quoniā exteriora poſſunt libere iudicari.& hoc ſignificatur in textu/dicendo ante tēpus.tempus enim iudicandi non eſt ante certā notitiam.Quātum autem duret hoc tēpus ſubiungit. QVOADVSQVE veniat dñs.} proculdubio ad iudiciū vniuerſale. QVI & illuminabit abſcondita tenebrarū.} hoc eſt clara reddet quæcūq; fuerunt occulta hominibus, tanq̄ in tenebris abſcondita/exteriora facta. ET manifeſtabit cōſilia cordium.} Tam opera exteriora latentia q̄ interiora cordium palam producet corā vniuerſo:& tūc erit tēpus notitię geſtorꝫ quę modo latent. ET tunc laus erit vnicuiq; a deo.} non a iudicio humano/ſed a diuino iudicio vnuſquiſq; miniſter ſm opera ſua laudabit plus vel minus.ꝓpter varia.n.iudicia q̄ corinthii faciebant de miniſtris ꝓponendo hunc illi/attulit hęc apl's.Et ꝓpterea tanq̄ oēs ſint boni dicit/& tūc erit vnicuiq; laus a deo.

HÆC AVTEM fratres tranſfiguraui in meipſum & apollo.} Manifeſtat hic paulus corinthios nō fuiſſe diuiſos ꝓpter ipſum paulum/apollo & petrū:ſed propter alios pręceptores quorū nomina tacet/& loco ipſorū nominauit ſeipſum & apollo ratione ſuperius dicta,quā ſubiungit dicendo. PROPTER vos vt in vobis.pro.nobis/diſcatis.} Ecce ratio quare nos bonos pręceptores nominaui/vt in nobis ſpectatis diſceretis tria ſubiūcta. NE SVPRA q̄ ſcriptum eſt.pro.non ſupra id quod ſcriptū eſt/ſentire.} Hoc eſt primū a vobis diſcendum ſpectatis nobis a cōditionibus noſtris.& pertinet ad intellectum.ſ.nō ſentire ſupra id quod ſcriptū eſt/ſupra id quod traditum eſt in ſacris libris.propterea.n.toties repręhendit ſapientię mundanę vſum.Inſinuatur nāq; hinc ꝙ pręceptores illi innitebantur ſapientię humanę:paulus autē vult ipſos eſſe contentos doctrina ſacrę ſcripturę,quēadmodū ipſe & alii apoſtoli docebant. VNVS aduerſus alterum infletur pro alio.} In græco habentur duæ ſententiæ.legitur enim ſic. VT NON vnus pro vno/ne inflamini aduerſus alterū.} Vbi duo diſcenda ſubiungit.Alterum eſt vt vnus pro vno non certet.& in hoc ꝓhibet ſciſſiones:ſm quas vnus certabat pro vno præceptore/& alius pro alio. Alterum eſt ne inflamini aduerſus alterū.& in hoc ꝓhibetur vana gloriatio,non pura ſed aduerſus alterū.non ſolum enim ſcindebant diuerſis pceptoribus,ſed vna ſecta gloriabat aduerſus alteram/ſe exaltando & alterā deprimendo.Hęc tria ſunt ob quę diſcenda in ipſis apoſtolis paulus ſe & apoſtolos quaſi ſpectaculū fecit.non enim docebant niſi ſacras ſcripturas/nec vlla erat inter eos ſciſſura:nulla erat inflatio vnius aduerſus alterū. ¶ QVIS.n.te diſcernit.pro.diiudicat? More ſuo poſtq̄ ꝓpoſuit/exequitur ꝓpoſita.Et inchoat ab vltimis.ſ.ſchiſmate & inflatione.Et primo mōſtrat incōueniens quod naſcitur ex huiuſmodi ſciſſura:dicendo quis enim te diiudicat.Demonſtrat aūt pronomen te/quēlibet pręceptorꝫ qui erant capita ſciſſionū & inflationū:vt contextus ſubiunctorꝫ inſinuat. ¶ Et dicit quis enim te diiudicat?quaſi dicat nullus.nullum relinquis iudicē ſcindendo:quoniā omnes efficimini partes.Primum ergo incōueniens eſt ꝙ priuatis eccleſiam iudice. QVID autē habes quod non accępiſti?} Directe aduerſus doctores inflatos dicit arguendo de abuſu donorꝫ quæ in veritate habebant. SI AVTEM accępiſti quid gloriaris quaſi non accęperis?} Dicit tanq̄ non accęperis reddendo rationē eius quod dixerat/quid gloriaris.Et intendit ꝙ ideo eſt peccatū gloriari de bonis quę quis habet,qa ipſa gloriatio pręſe fert tanq̄ non accęperit.Quum enim qs gloriatur ſe ſapientē,in hoc ipſo ꝙ gloriatur/tanq̄ ꝓpria vtitur ſapientia.& q̄uis nec affectu nec verbo ſentiat ſe non accępiſſe ſapientiam a deo,facto tamē gloriationis tanq̄ non accęperit vſurpat ſibi gloriam:dum gloriam illam non refert in autorem/dum non quęrit gloriam relatiue ad deum,ſicut habet in veritate ſapientiam relatiue ad deum.

¶ IAM ſaturati eſtis.} Arguit eoſdem doctores de bonis quæ non habebant, & tamen tanq̃ illa haberent ſe gerebant. Et quantum textus inſinuat arguit eos de vſurpata excellentia bonorũ. Verbi gratia erant ſapientes, & tamẽ gerebant ſe tanq̃ excellenter ſapiẽtes. & ſic de ſimilibus donis. Vnde prius reprẽhendit eos de gloriatione ſm id quod habebant: modo aũt de vſurpata excellentia habitorum. Et alloquitur eos ironice, tres excellẽtias irridendo. prima eſt iam ſaturati eſtis, vſq; ad ſacietatẽ repleti ſapientia & reliquis donis. IAM diuites facti eſtis.} Ecce ſecũda: in qua tanta exuberantia bonorum deſcribitur vt ſint ad effundendũ aliis diuites. SINE nobis regnatis. pro. regnaſtis.} Tertia irridet excellentia p̃ſidentiæ & regiminis ſine apoſtolis. Et in hoc ſignificatur q; velut regnabant in populo chriſtiano abſq; dependentia ab apoſtolis. ET VTINAM regnetis. pro. regnauiſſetis.} Adiungit ironiẽ veritatẽ proprii deſiderii circa excellentiam illorum doctorum: manifeſtãdo q; deſiderat vt in veritate regnaſſent, hoc eſt prẽfuiſſent regimini populi. VT ET nos vobiſcum regnemus.} hoc eſt quia hic eſſet fructus regni veſtri ſi fuiſſet in veritate q; corregnaremus. eſſemus enim cõcordes in præſidendo & regendo. Ac ſi apertius dixiſſet. non ineſt nobis deſiderium excludendi vos a vero regimine, ſicut vos ſine nobis exiſtimaſtis regnare: ſed libenter vellemus vos recte prẽſidere & regere vt conueniremus vobiſcum.

PVTO enim.} Proſequitur primo ꝓpoſitam particulã, vt in nobis diſcatis. Et proſequitur ironiam. Ironico ſiquidẽ ſermone dicit ſe putare quod ſequitur. Q. DEVS nos apoſtolos nouiſſimos oſtendit.} hoc eſt oſtendit poſtremos hominũ. poſtremos autẽ non ordine tẽporis ſed precii & ẽſtimationis: quum tñ ſm veritatem deus oſtenderit apoſtolos primos hominũ. TANQVAM morti deſtinatos. pro. deputatos.} Explicat quod dixerat nouiſſimos tanq̃ homines addictos neci: hoc eſt tanq̃ hoĩes ad nihil vtiles niſi ad hoc vt necentur, vel tanq̃ homines dãnatos ad mortẽ. Et appoſuit hanc ironiam, tum quia dixerat ſine nobis regnaſtis. ſubiungit enim ironice q; merito ſine nobis quia deus oſtendit nos poſtremos hominum tanq̃ morti deputatos. tum ad inchoandã aliam ſubiungendã ironiam, nos ſtulti &c̃. QVIA ſpectaculum facti ſumus mundo.} Non eſt ſermo ironicus iſte, ſed verus ac ꝓprius fundans tam præcedentia q̃ ſequentia. Ex hoc enim q; ſpectaculũ facti ſumus, opinio conſurgit iudæorum & gentilium quã paulus ironice aſſumpſit, q; deus apoſtolos oſtenderit nouiſſimos tanq̃ morti deputatos. Ex hoc rurſus q; ſpectaculũ facti ſumus, cõſurgit opinio ſubſequentiũ. ſ. q; nos ſtulti &c̃. Facti ſunt apoſtoli ſpectaculũ, dum ad ſpectandũ paſſiones & cruciatus eorum concurrebatur. MVNDO.} non vni ciuitati aut regioni, non deniq; orbi terrarũ ſed mundo, vniuerſas cõprẽhendenti creaturas ſpectare valentes. ET angelis.} Exponit vtrãq; partem mundi ſpectatricẽ: inchoans ab angelis. ſub quibus cõprẽhenduntur tam boni angeli ſpectantes pro eis, q̃ mali ſpectantes cõtra eos. ET hominibus.} Similiter tam bonis q̃ malis. hæc eſt enim altera potentium ſpectatrice pars. ¶ NOS ſtulti propter chriſtũ.} Aduerte q; quia paulus nullum apponit verbũ aſſuetus hebrẽo ſermoni, ſubſtantiuũ verbum ſubintelligit. & eſt ſenſus, nos ſumus ſtulti propter chriſtũ. Ironicum ſiquidẽ eſſe hunc ſermonẽ, teſtantur contraria affirmata in illis doctoribus. ſ. vos autẽ prudentes, vos autẽ fortes &c̃. Conſtat enim ironice hẽc affirmata: & idem verbũ ſubintelligendum eſſe vtrobiq;. Eſt itaq; ſenſus q; quia ſpectaculũ facti ſumus mundo patiendo, ideo differimus a vobis doctoribus inflatis. nos enim (ironice loquendo) ſumus ſtulti ꝓpter chriſtũ, ſtulte patimur propter chriſtum. VOS autẽ prudentes in chriſto.} ſupple eſtis: quũ in veritate ſit totum oppoſitũ. Et pronomen vos, demonſtrat doctores qui non fiunt ſpectaculũ mundo. Et appellat prudentes in chriſto, tanq̃ ſic prẽdicantes chriſtũ vt non patiantur. Et hẽc quo ad intellectum: quo ad vires vero ſubiungit etiam ironice. NOS infirmi.} ſubaudi ſumus ꝓpter chriſtũ: vtpote non reſiſtentes. VOS aũt fortes.} ſubaudi in chriſto eſtis. quũ etiam ſit totum oppoſitũ. Et conſiſtit hẽc fortitudo nõ in ſuſtinendo, ſed in reſiſtendo aut aggrediendo ſi qui impugnant. VOS nobiles. pro. glorioſi.} ſubaudi eſtis in chriſto. eſt enim ſimilis ironia. NOS autẽ ignobiles. pro. inhonorati.} quũ etiam totum ſit cõtrarium: iuxta illud. nimis honorati ſunt amici tui deus. Et hic finitur tertius & vltimus ſermo ironicus. Deinceps abſq; figura proprio ſermone proſequitur: exponendo actiones & paſſiones proprias in veritate, quibus differunt ipſi apoſtoli a doctoribus corinthiorum in quibus gloriantur.

VSQVE in hanc horam.} Non acciderunt hẽc ſubiungenda vno certo menſe, aut vno olim anno, ſed crebro vſq; in hanc horam. ET eſurimus & ſitimus.} quo ad alimenta. ET NVDI ſumus.} quo ad veſtes. ET COLAPHIS cẽdimur.} quo ad ludibrium. ET INSTABILES ſumus.} quo ad locũ habitandi. ET laboramus, operantes manibus noſtris.} quo ad modũ acquirẽdi victum. MALEDICIMVR.} ore. ET bñdicimus.} bonitate ac benignitate tum affectus tum ſermonis. PERSECVTIONEM patimur.} factis. ET ſuſtinemus.} patienter. BLASPHEMAMVR.} inimici dei dicimur. habebantur enim magi & ſacrilegi. ET obſecramus.} ſacris orationibus vtimur, non magicis artibus. TANQVAM purgamenta huius mundi.} Superfluit huius. FACTI ſumus omnium peripſima vſq; adhuc.} Peripſima grẽca dictio eſt: & ſi in latino relinquenda erat, ſcribenda & ꝓferenda in penultima ſyllaba per e productũ peripſema. Dicitur autẽ ſignificare multarũ rerum ĩmundiciam: puta rubiginem ferri, ſcoriam argenti, lutũ calceorum, & id genus multa quodãmodo excremẽta. Nec deſunt dicentes apud græcos ſolitum trãſſerri hoc vocabulum ad ſignificandũ obnoxium iugibus malis. Inquit itaq; paulus

quodámodo ſummando vniuerſam ignominiam quam patiuntur apoſtoli, ꝙ vſq; ad hanc diem facti ſumus peripſema non aliquoꝝ ſed omnium tanq̃ purgamenta mundi/tanq̃ fimus impuritates & im/mundiciæ omnium quibus purgandus eſt mundus. Dicebant enim inimici fidei chriſtianæ ꝙ chriſti diſcipuli inficiebant mũdum.& propterea exterminandos eſſe:& tanq̃ purgamenta eiiciendos de mundo/& non de hac vel illa ciuitate.

NON VT confundam vos hęc ſcribo.} Quia hęc omnia ſpectata in ipſis apoſtolis redũdabant in verecundiam non imitantiũ/imo ingratoꝝ tot malis quæ patiebãtur apoſtoli pro electis, ideo manifeſtat ꝙ non ea intentione hęc ſcribit vt pudore ſuffundat eos. SED VT filios meos chariſſimos pro.dilectos/moneo.} Intentio mea tendit per hæc ad monendũ vos paterne. NAM ſi decem milia pedagogoꝝ habeatis in chriſto.} Numerus finitus pro infinito ponit̃.& metaphora paruuloꝝ vtitur/dicendo eos habere pedagogos velut duces & inſtructores paruuloꝝ in via chriſti. SED NON multos patres.} Pedagogus mercenarius eſt:pater naturali amore ad filios ſe habet. NAM in chriſto ieſu per euangelium ego vos genui.} Probat ſe patrẽ in chriſto/& illos filios. Et proprie dicit genui, pro quãto velut ſubſtantiale eſſe contulit:dum primus fuit apud eos p̃dicator fidei chriſti.fides enim eſt velut eſſe ſubſtantiale in chriſtiano:ſicut & ſuperius dictũ eſt fundamentũ reſpectu reliquaꝝ virtutum. ¶ROGO pro.adhortor/ergo vos.} Concluſionẽ infert ex ſupradictis. IMITATORES mei eſtote.pro.efficiamini/ſicut & ego chriſti.} Sup̃fluunt hę quattuor dictiones. Concluſio exhortatoria eſt vt ipſum imitent̃/non illos p̃cęptores in quibus gloriantur. IDEO miſi ad vos timotheũ qui eſt filius meus chariſſimus pro.dilectus/& fidelis in dño:qui vos cõmonefaciat vias meas quę ſunt in chriſto ieſu, ſicut vbiq; in oĩ eccleſia doceo.} Sententia eſt clara. ¶TANQVAM nõ venturus ſim ad vos ſic inflati ſunt quidam.} Superfluit ſic. VENIAM autẽ ad vos cito ſi dñs voluerit:& cognoſcã non ſermonẽ eoꝝ qui inflati ſunt ſed virtutẽ.non enim in ſermone eſt regnũ dei, ſed in virtute.} Sententia eſt clara. Verũtamen vbi dicit̃ ſed virtutem/& ſimiliter quũ ſubiungit̃ in virtute, vtrobiq; eſt ſermo non de virtute vt diſtinguit̃ contra vitium ſed de poteſtate ſeu potentia.hanc enim dictio gręca ſonat. Et intendit manifeſtare differẽtiam inter ſe & illos p̃cęptores inflatos.ꝙ illi ſolo ſermone/ipſe vero ſermone & poteſtate miraculoꝝ docet:& ꝙ regnum coeloꝝ euangelizatũ nõ firmatur in ſermone ſed in poteſtate miraculoꝝ. Sermo enim cõis eſt oĩbus doctoribus, ſed potentia miraculoꝝ propria eſt euangelio regni coeloꝝ. QVID vultis?in virga veniam ad vos an in charitate & ſpiritu manſuetudinis?} Particula hęc cõtinuatiua eſt ſequentis materię cum p̃cedentibus.iam enim inchoauerat neceſſitatẽ aduentus ſui ad cõpeſcendum inflatos:& nũc ſubiungit modũ veniendi.tum vt ante ſuum aduẽtum emendent ſe inflati.tum ꝓpter crimen ad quod tranſit corrigendũ.Dat itaq; eis optionem:vtrũ malint vſum virgę/hoc eſt caſtigationẽ & punitionem perſeuerando in delictis, an vſum dilectionis & manſuetudinis.emẽdando enim ſeipſos ante ipſius ad/uentum redderent ſeipſos materiam dilectionis & manſuetudinis.diliguntur ſiquidem boni/& manſuetudine vtimur erga poenitentes.

CAPVT .V.

OMNINO auditur inter vos fornicatio.} Non vago rumore ſed penitus audiri dicit. Forni/cationis autẽ nomine vt genere vtitur ad adulteriũ/inceſtum & huiuſmodi. Vnde & ſubdit ſpeciem. ET TALIS fornicatio qualis nec inter gentes. Deeſt.nominatur.} Exaggerando grauitatẽ criminis, non dicit qualis nec inter gentes eſt/ſed qualis nec inter gẽtes nominat̃. ITA VT vxorem patris ſui aliquis habeat.} Superfluit ita. Ecce crimen. Non dicit vt matrẽ/ſed vt vxorem patris:vt intelligamus ꝙ de nouerca loquit̃. Nec dicit vt relictam patris/ſed vt vxorẽ patris:vt intelligamus inceſtum ſimul & adulteriũ in eodem crimine. ¶ET VOS inflati eſtis.} Inflatio reſpiciẽs hoc crimen/inflatio inculpabilitatis eſt. Alii enim corinthii chriſtiani videntes tantũ ſcelus inter ſeipſos nõ ſolum excuſabant ſe, ſed etiã iactabant ſe inculpabiles:ſicut vere culpa carebant cõmiſſi criminis. ET NON magis luctum habuiſtis.} de ruina fratris. VT TOLLATVR de medio veſtrum.} hoc eſt vt eiiceretur e veſtra conuerſatione/vt eiiceretur ab eccleſia. QVI HOC opus fecit.} Hic eſt effectus pro/pter quem debuiſſent ingemiſcere.

¶EGO quidem.} Hactenus propoſuit crimen inceſtus & adulterii ſimul cum cõmiſſis & omiſſis quo ad hoc ab ipſis corinthiis:modo more ſuo per partes tractat propoſita, incipiens ab vltimo.ſ.tollere e medio eoꝝ virum illum ſceleſtum. Inchoat aũt explicando ꝙ ipſe ſupplet id in quo corinthii defecerũt: immo ꝙ ipſe inchoat eiectionẽ illius exequendam a corinthiis, ne videatur pręcipere eis odioſum offi/cium/ſeipſum eximendo ab huiuſmodi exoſis officiis. Primus itaq; ipſe paulus eiectionẽ illius inchoat dictando ſententiã. ABSENS corpore/pręſens autẽ ſpiritu.} hoc eſt affectu & ſolicitudine. Iudicare.n. pręſentis eſt officium. IAM iudicaui.} hoc eſt iam ius dixi decernendo ſententiã. VT pręſens.} nõ vt abſens. EVM qui ſic. Deeſt.hoc/operatus eſt.} Quid autẽ decreuerit ſubiungit. IN NOMINE dñi noſtri ieſu chriſti cõgregatis vobis & meo ſpiritu.} Vbi inquit ieſus fuerint duo vel tres congregati in nomine meo in medio eoꝝ ſum. Et ꝓpterea paulus in nomine ieſu chriſti cõgregari corinthios & ſuum ſpiritũ diſponit;hoc eſt vt corinthii cõgregati ſint corporaliter/& ſolicitudo atq; affectus pauli habeat̃

ibi preſens. CVM virtute domini ieſu tradere huiuſmodi hominem ſatanæ.} Superfluit hominem;
ꝗuis ſubintelligatur. Duo diſponit paulus: modum.ſ.pronũciandæ ſententiæ quã decreuit.ſ.congrega/
tis vobis &c.& punitionẽ decretam.ſ.tradere illum ſatanæ.declarando qua poteſtate fiet iſta punitio.ſ.
cum poteſtate dñi ieſu. Significat enim per hęc paulus corinthiis ꝙ ipſe decreuit vt corinthus pauli ſo/
licitudine congregatis tanq̃ præſens eſſet paulus/tradatur ſatanæ huiuſmodi homo poteſtate dñi ieſu.
Et non ſignificat ꝙ ipſe iam tradiderit huiuſmodi hominẽ ſatanæ. In cuius ſenſus teſtimoniũ non ſo/
lum ſubiunget expurgate vetus fermentũ, ſed in calce capituli explicite mãdat ꝙ auferant illum malum
hoiem a ſemetipſis: quod non oporteret iuberi ſi iam paulus tradidiſſet ipſum ſatanę. Voluit autẽ pſen
tiam ſuam ſpiritualẽ interuenire in pronũciatione ſententię; vt confiderent corinthii affuturã poteſtatẽ
domini ieſu ad tradendũ illum ſatanæ. hæc enim poteſtas videtur cõmunicata non omnibus ſed apo/
ſtolis. IN interitum carnis.} Hinc apparet punitionem hanc fuiſſe vexationẽ corporalem illius ho/
minis vſq; ad mortẽ. non tamen repentinã/ſicut petrus ananiam & ſapphirã tradidit ſatanę: quoniam
ſubiungitur. VT SPIRITVS ſaluus ſit in die domini ieſu.} Ex hoc nãq; ꝙ punitio illa ordinabaẗ ad
ſalutem ſpiritus/intelligimus punitionẽ illam habuiſſe duas conditiones altera eſt ꝙ non repente inte/
emit. altera eſt ꝙ fuit in ſolo corpore: ita ꝙ non abſtulit vſum mentis. Vtrunq; enim horum neceſſariũ
fuit ad hoc vt ille vexatus & moriturus reſipiſceret/& pœnitens ſaluus fieret.

NON EST bona gloriatio veſtra.} Reprehendit quod ſupra narrauit/& vos inflati eſtis. Simulq; mo
net ad exequendum quod decreuit. Gloriatio inquit veſtra/qua gloriamini ꝙ non eſtis in culpa patrati
criminis, non eſt bona/eccleſiæ. Et rationẽ ſubdit. NESCITIS quia.pro.ꝙ/modicum fermentum totam
maſſam corrũpit.pro.fermentat.} ideo nõ eſt bona gloriatio veſtra, quia inde exponi periculo vniuer/
ſum corpus eccleſiæ/ſimilitudo fermenti teſtatur. ¶ EXPVRGATE vetus fermentũ.} Occaſione ſum/
pta ex ſimilitudine fermenti monet ad faciendũ quod prius facere debuerant: eiicere.ſ.illum ab eccleſia.
Expurgate inquit/hoc eſt purgando eiicite, vetus fermẽtum/hoc eſt vetuſtatis mixtionẽ. Fornicarius.n.
ille mixtus aliis erat velut fermentũ vetuſtatis: hoc eſt defectus corruptioniſq; morũ. VT SITIS noua
cõſperſio.} Eadem in græco dictio eſt interpretata prius maſſa/modo cõſperſio. clarius fuiſſet vtrobiq;
aut maſſam aut vtrobiq; conſperſionẽ latine dicere. Mixta farina aquæ/cõſperſio ſeu maſſa vocaẗ. Quæ
ſi fermenti aliquid habeat/non eſt omnino noua. quãtum enim habet fermenti/tantũ habet rei veteris.
Si autẽ ſine fermento ſit/eſt omnino noua. Et ad hanc alludens ſimilitudinẽ dicit paulus eiecto fermẽto
eſſe nouam conſperſionẽ. Res vero ſignificata eſt noua vita. SICVT eſtis azimi.} Gręcam dictionem
interpres reliquit. potuiſſet dicere ſicut eſtis infermẽtati. Et affert ſimilitudinẽ a ſtatu. Et eſt ſenſus. vt ſitis
vitæ nouæ queadmodum eſtis infermẽtati ſm ſtatum/quẽadmodum eſtis in ſtatu infermentatoꝝ: hoc
eſt in ſtatu puritatis/ſine mixtione cuiuſq; criminis. per baptiſmũ ſiquidem ponimur in ſtatu puritatis.
Verum ad figurã alludendo/infermentatus ſtatus eſt ſtatus chriſtianoꝝ: vtpote continuã profitentium
celebritatem paſchalem: quẽadmodum iudęoꝝ infermentatus erat ſtatus tota hebdomada ſolẽnitatis
paſchalis. Monet itaq; vt vita cõſonet ſtatui. Et probat infermentatũ ſtatum chriſtianoꝝ ſubiungẽdo.
ETENIM paſcha noſtrũ. Deeſt. pro nobis/imolatus eſt chriſtus.} Paſcha inquit noſtrũ ad differẽtiam
agni paſchalis qui erat paſcha iudęoꝝ. Paſcha autẽ prout ab hebręo deriuatur trãſitum ſignificat: put
autem a græco/paſſionẽ importat. Et quoniã hebræa figura inducitur/hebræo ſenſu credimus paulum
vſum. Paſchalis enim agnus in tranſitu dñi percutientis primogenitos ægyptioꝝ ad educendum popu/
lum iſrael ex ægyptiaca ſeruitute imolatus eſt. Et ideo chriſtus imolatus in cruce in tranſitu ſuo ex hoc
mundo ad patrem ad redimendũ genus humanum ex ſeruitute diaboli, paſcha noſtrũ/pro nobis imola
tum diciẗ. Clare per hoc probans chriſtianos eſſe in ſtatu ſine fermento/hoc eſt puritatis: quia tẽpus eſt
paſchale quo noſtrũ paſcha pro nobis imolatus eſt chriſtus. adhuc enim ſumus in trãſitu ex ægypto ad
cœleſtem patriam nobis ꝓmiſſam/ad quã per hoc paſcha imolatum redẽpti ſumus deducendi. ¶ ITA/
QVE epulemur.pro.feſtum celebremus.} Infert ex paſchate imolato agendam celebritatẽ/alludens ad
cęrimonias veteris teſtamenti. NON in fermento veteri neq; in fermento maliciæ & nequitiæ.} hoc
eſt non in admixtione vetuſtatis: ideſt defectus ſeu corruptionis vitæ & morũ. Et in hoc tangitur cõmu
niſſima radix omnium malorũ: per admixtionem autẽ maliciæ & nequitiæ tanguntur ꝓpinquæ cauſæ
peccatoꝝ/tanq̃ primi rami cõmunis radicis. Et malicia quidem cõmunis eſt omnibus peccatis quæ ex
propoſito lędendi fiunt: nequitia autẽ proprie ſpectat ad peccata omiſſionis: ſicut homo neq̃ ꝓprie eſt
homo inutilis/velut nihil valens. Quia tñ omiſſiones cauſantur ex luxu, nequitia vitiũm eſt cõprehen/
dens non ſolũ omiſſiones ſed carnalia peccata & alia huiuſmodi vana/ex quibus homo reddiẗ inutilis.
Vnde ſub his cõprehendit paulus vniuerſa peccata. SED IN azimis ſynceritatis & veritatis.} Fermẽ
tatis panibus opponũtur azimi/& admixtioni vitiorũ opponitur puritas. ſynceritatis quidẽ in affectu;
veritatis autem in intellectu: vt & affectus admixtionẽ reiiciat cuiuſcunq; imondicię aut detrimenti; &
intellectus admixtionem falſitatis fallaciæ & id genus reliquorum.

SCRIPSI vobis in epiſtola.} Correctis corinthiis de gloriatione & omiſſione, monet eos qualiter
de cętero cum criminoſis ſe habere debent. monet autẽ repetendo qđ per aliam epiſtolam (quę non

habetur hodie)ſcripſerat illis:vt explicet ſuum mandatũ/& adiungat. NE cõmiſceamini fornicariis.} Ecce quod ſcripſi ne cõmiſceamini non ſolum peccando ſed etiam cõuerſando. NON vtiꝙ.pro.& non omnino.} hoc eſt & non penitus/non totaliter.Eſt enim ſenſus ꝙ ſcripſi vobis ne cõmiſceamini & non omnino.Si dixiſſet ne cõmiſceamini omnino/prohibuiſſet omnimodã conuerſationẽ cum criminoſis: dicendo autẽ & non omnino/prohibuit conuerſationẽ cum illis ſed non omnimodã. Hæc fuit vna cõditio prioris mandati.Altera vero cõditio ſubiungitur. FORNICARIIS huius mũdi.} hoc eſt ſcripſi de fornicariis in cõmuni cuiuſcunqꝫ nationis/profeſſionis/cõditionis,non tantũ patriæ veſtræ aut profeſſionis chriſtianæ ſed mundi:hoc eſt locutus ſum de oĩbus criminoſis in genere. AVT auaris/aut rapacibus/aut idolis ſeruientibus.} Non ſcripſi tantũ de criminoſis peccato carnis,ſed de auaris auaricia (quę eſt ſpecies iniuſtitię)fraudibus furtis & huiuſmodi ſe exercente.Rapacitas autẽ violentiam ſupaddit.Et in his cõprębenditur vniuerſitas criminoſoꝝ.Sub peccatis carnalibus cõprębenduntur oĩa peccata in ſeipſum:ſub auaricia aũt & rapacitate/omnia peccata in proximũ:ſub idolatria vero omnia peccata in deum. ¶ALIOQVIN debueratis de hoc mundo exiſſe.pro.qm̃ debetis vtiꝙ ex mundo exiſſe.} Ratio quare mandaui olim hoc fuit:quoniã debetis vtiꝙ ex mundo/ex affectibus mundanis,exiſſe/non exire ſed exiſſe tunc quum fuiſtis baptizati.Hęc ſunt quę olim ſcripſerat.

NVNC autem ſcripſi vobis.} in hac epiſtola. NON cõmiſceri.} Olim appoſui & nõ omnino:nunc autem abſolute dico non cõmiſceri/tanq̃ tollens illam particulã non omnino. SI IS QVI frater nominatur inter vos.} Superfluit inter vos.loquitur enim de oĩbus qui nominanť chriſtiani vbiꝙ terrarũ/ & non inter corinthios tantũ. Tunc enim quilibet chriſtianus nominabať frater alius chriſtiani:iuxta verbum chriſti/omnes vos fratres eſtis. Limitat id quod dixerat non cõmiſceri/ad chriſtianos:vbi olim dixerat in cõmuni de fornicariis mũdi/ſiue chriſtianis ſiue non chriſtianis. EST fornicator aut auarus aut idolis ſeruiẽs/aut maledicus aut ebrioſus aut rapax.} Vbi patet ꝙ omnes criminoſos chriſtianos cõprębendit. CVM huiuſmodi nec cibum ſumere.} Ecce ꝙ omnino prohibet cõmiſceri huiuſmodi: quod prius non ꝓhibuerat omnino.Vbi cõſiderandum eſt/domini ſententiã mitiorem eſſe.nam dñs dixit.ſi eccleſiam non audierit/ſit tibi vt ethnicus.paulus autẽ plus vitandum q̃ ethnicũ cenſet. ¶QVID enim mihi de iis qui foris ſunt iudicare?} Rationẽ reddit limitationis ad chriſtianos,quia nihil ad me attinet iudicare non chriſtianos.ſubtractio ſiquidem cõuerſationis in pœnam criminoſoꝝ indicitur.Et ꝓpterea paulus diſtinguit inter chriſtianos criminoſos/& non chriſtianos criminoſos.Et chriſtianos quidem tanq̃ ſubiectos ſuo iudicio punit,mandando aliis vt cum eo non cõuerſentur/vſqꝫ adeo vt nec ſimul comedant.non chriſtianos autem tanq̃ foris(tanq̃ extra iuriſditionẽ ſuam)exiſtentes non punit, quia non ſpectat ad eum iudicare illos. NONNE de iis qui intus ſunt vos iudicatis?} Manifeſtat diſcretionem quã fecit/ex cõmuni vſu iudicum. Pronomen enim vos/demõſtrat homines quum exercent officium iudicis.Cõmune ſiquidem eſt omnibus iudicare eos qui cõprębenduntur infra terminos ſuæ iuriſditionis. Vel ꝓnomen vos/demonſtrat iudices in eccleſia corinthioꝝ:& ex vſu eorum(ꝙ iudicant tantum chriſtianos)probat rationabilẽ eſſe diſcretionem quã fecit. NAM eos qui foris ſunt deus iudicabit.} Ne impunes putares relinqui non chriſtianos/aut melioris cõditionis q̃ chriſtiani puniti per huiuſmodi excõmunicationẽ,ſubiungit paulus ꝙ ſeueriori relinquũtur iudicio non chriſtiani:quoniã deus illos iudicabit.horrendum ſiquidẽ eſt incidere in manus dei viuentis. AVFERTE malum ex vobiſipſis.} Concludendo redit ad mandandũ corinthiis vt exequanť decretam ſnĩam/vt tollant illũ fornicarium a cõſortio ſuo:hoc eſt vt excõicent illum.Eſt.n.maſculini generis malũ/quum diciť auferte malum:vt textus grecus manifeſtat.Et eſt(vt dictum eſt)ſenſus/auferte illũ malum hominem.

CAPVT .VI.

AVDET aliquis veſtrum habens negocium aduerſus alterum/iudicari apud iniquos, & non apud ſanctos?} Inflatis corinthiis in nouis doctoribus poſtq̃ obiecit paulus negligentiã excõmunicationis,modo conſequenter obiicit audaciam recurrendi ad iudices prophanos aduerſus chriſtianos:vt vtrinqꝫ eos humiliet.Et dicendo audet/ſignificat ſe de illis loqui qui actores erant in iudiciis:hoc eſt qui propria voluntate ad ꝓphanos ibant iudices. Et hoc ad differentiã conuentoꝝ,in quoꝝ libertate nõ erat declinare a iudicibus. AN NESCITIS qm̃.pro.ꝙ/ſancti mũdum iudicabunt?} Manifeſtat quare reprębendit:quia.ſ.derogat autoritati ſanctoꝝ:quoniã ſancti iudicabunt mundum/quoniã erunt iudices vniuerſales.ac per hoc eoꝝ autoritati detrahitur/poſtponẽdo eos infidelibus iudicibus.Iudicabunt autẽ ſancti mundum/tum cõparatiue/tum vt aſſeſſores chriſti. ET SI in vobis iudicabitur.pro.iudicatur/mundus.} Hinc apparet ꝙ de iudicio cõparatiue loquiť.nam mũdus in pręſenti iudicatur cõparatiue in vita/cõſtantia/fortitudine/patientia & aliis virtutibus ac meritis ſanctoꝝ:ꝙ illi quum non pluſq̃ homines ſint,tot virtutibus ac meritis fulgeant/& mundus non reſipiſcat. INDIGNI eſtis qui de minimis iudicetis?} Interrogatiue legendum eſt. Interpres ſenſum bene interpretatus eſt:ſꝫm tamẽ pauli verba legendũ eſt. INDIGNI eſtis minimis foris?} vt forum eſt locus iudicii.minimę enim ſedes iudicii ſunt quæ ſunt iudicioꝝ de his minimis:puta ſpectantibus ad victũ ſeu ad facultates,de qbus ſunt quotidianæ lites. NESCITIS qm̃.pro.ꝙ/angelos iudicabimus?} Auget

autoritatem ſanctoꝝ ꝙ non ſolum homines mundanos ſed etiã angelos iudicabũnt. Quod intelligen dum eſt de angelis apoſtatis. quos etiam cõparatiue iudicabunt: ꝙ ipſi in fragili corpore inter tot flagel la/oppreſſiones &c. vicerint hoſtes, dæmones autẽ tam excellentis naturæ fuerint. QVANTO magis ſę cularia?} Et hic quoqꝫ interpres ſenſum retulit. nec facile dictio gręca in ſua amplitudine potuit aliter interpretari. Significat enim ſpectantia ad vitã/ad victum/& ad facultates: quę omnia cõpręhendit in/ terpres ſub nomine ſęculariũ: hoc eſt ſpectantium ad ſęculũ cuiuſqꝫ. Proprie enim dicendũ forte fuiſſet, nedum pertinẽtia ad vſum vitę. circa quę verſantur quotidianę lites. ¶ SAECVLARIA igitur iudicia ſi habueritis.} Eędem dictiones repetuntur in paulo. Et eſt ſenſus. pertinentiũ igitur ad vſum vitę ſi ha bueritis fora: loca. ſ. iudicii. Et dicit ſi habueritis, quia nollet illos habere: vt inferius ſubiunget. Repręhẽ ſis ſiquidem corinthiis ꝙ vocarent in ius chriſtianos ſub iudicibus infidelibus, inſtruit eos quid facere debent: incipiens a iudice ꝙ ſi fora habeant ratione huiuſmodi litium. CONTEMPTIBILES qui ſunt in eccleſia hos conſtituite ad iudicandũ.} In paulo habetur cõtemptos in eccleſia hos facite ſedere. Et dicendo facite ſedere, clare monſtrat ꝙ de locis iudicii pręlocutus eſt. Appellat autẽ contẽptos in eccle/ ſia eos qui quodãmodo pro nihilo habentur in eccleſia. Et quorſum hos dicat cõſtituendos iudices/ex/ ponit ſubiungendo. AD verecũdiam veſtram dico.} Vt erubeſcatis dico huiuſmodi deſpectos cõſti/ tuendos iudices. Et magis explicando ſubiungit. SIC.} Rectius diceret ſiccine. NON eſt inter vos ſa/ piens quiſq̃ qui poſſit iudicare inter fratrẽ ſuum?} Hebręo forte more paulus multitudinẽ fratrum ſin gulari ſignificat nomine/dicendo fratrẽ ſuum: hoc eſt multitudinẽ fratrum ſuoꝝ. Monet itaqꝫ vt ſapiẽs aliquis inſtituatur iudex multitudinis fratrũ. SED frater cum fratre iudicio contendit.} In græco ha/ betur iudicatur/ vbi interpres dicit iudicio cõtendit: & ſenſum expreſſit. Repręhendit tamẽ paulus per/ ſeuerantiam ꝙ non ſolum attentabant ſed proſequebanť litem vſqꝫ ad ſententiam incluſiue. hoc enim ſignificat/dicendo iudicatur, ET HOC apud infideles.} Repetit exaggerando, vt explicet multiplex peccatum in hoc facto.

¶ IAM quidem omnino delictũ eſt in vobis ꝙ iudicia habetis inter vos.} Hactenus repręhendebat ꝙ ad prophanos iudices recurrebant/inſtruens ꝙ ſi iudicari vellent ſapiens aliquis inſtitueretur iudex chri ſtianus: modo repręhendit ipſas lites. Et dicit peccatũ eſſe ꝙ iudicia materialiter (hoc eſt lites/materias iudicioꝝ) habetis. vel potius ꝙ iudiciarias lites habetis. Quod caute paulus dicit: dum non ait ꝙ vtriqꝫ litigantes peccent, ſed ꝙ in eis eſt peccatũ. hoc enim regulariter eſt verum: quoniã cõmuniter lis oriť ex peccato, ſaltem vnius partis: & ſic peccatũ eſt in eis confuſe loquẽdo de eis. Quod ideo oportet ſic intel/ ligere: quia contingit quãdoqꝫ (q̃uis forte raro) alteram partem litigare ſine peccato vllo. QVARE non magis iniuriam accipitis?} Diſcerne prudens lector ꝙ vbi prius dixit omnino interuenire peccatũ in litigantibus/ambobus vel ſaltem altero, modo ad inculpabiles dicit. quare nõ magis iniuriam manife/ ſtam accipitis: hoc eſt patienter ſuſtinetis. Et ſimiliter. QVARE non magis fraudẽ patimini?} quo ad iniurias occultas. Lites enim aut ꝑpter iniuriam manifeſtã aut propter iniuriam occultã fiunt. Nec mã dat ꝙ potius iniuriam patiantur q̃ litigent: ſed raram inſinuat fore cauſam quare nõ debeant potius ſu/ ſtinere iniuriam q̃ litigare. Quæ autẽ ſint huiuſmodi raritatis cauſę/inferius ſubiunget, quum dicet/oĩa mihi licent. ¶ SED vos iniuriã facitis.} nõ ſolum peccatũ in vobis eſt ꝙ litigatis, ſed peius ꝙ vos iniu riam facitis manifeſtã. ET fraudatis.} iniuria occulta. ET hoc fratribus.} Exaggerat ꝙ vtrãqꝫ iniu riam inferrent fratribus: ideſt chriſtianis qui debent magis amari.

¶ AN neſcitis.} Duo propoſuit. alterũ quare non magis &c. alterum ſed vos iniuriam facitis &c. Tra ctaturus vtrunqꝫ incipit ab vltimo. Q. INIQVI regnũ dei non poſſidebunt?} Quare autẽ hanc pœ nam explicauerit ſubiungit. ¶ NOLITE errare. pro. ne erretis.} Ex his enim inſinuari videť ꝙ aut error erat inter aliquos ibi ꝙ chriſtiani omnes ſaluarenť/aut ꝙ blandiebãtur ſibiipſis chriſtiani peccantesqꝫ tandem ꝑuenirent ad regnũ dei: vel (quod potius crediderim) prçcaueť paulus/ne ex peccatis ducanť in errorem promittentiũ regnum dei chriſtianis q̃uis peccatoribus. NEQVE fornicarii/neqꝫ idolis ſeruiẽ/ tes/neqꝫ adulteri/neqꝫ molles/neqꝫ maſculoꝝ concubitores/neqꝫ fures/neqꝫ auari/neqꝫ ebrioſi/neqꝫ maledi ci/neqꝫ rapaces regnũ dei poſſidebunt.} Sententia clara eſt. Hic tamẽ eſt aduertendũ ꝙ ebrioſos paulus excludit a regno dei: ſignificans per hanc cõnumerationẽ peccare eos mortaliter. nullus enĩ chriſtianus excludetur a regno dei niſi ꝑpter peccatum mortale. ¶ ET HAEC aliqñ quidem fuiſtis. pro. & hęc aliqui fuiſtis.} Non dicit abſolute & hęc fuiſtis: ſed dicit vage de quibuſdã/ſed hęc aliqui fuiſtis. SED abluti eſtis.} per baptiſmũ a ſordibus peccatoꝝ. SED ſanctificati eſtis.} Multa. n. abluuntur quę non perfe cte mundanť. & ꝑpterea ablutioni adiungit paulus ſanctificationẽ: ſignificantẽ ꝙ non ſolũ abluti ſunt, ſed facti ſunt mundi ab ĩmundicia peccatoꝝ. SED iuſtificati eſtis.} Tam ablutio q̃ ſanctificatio abii/ cit terminũ a quo: hoc eſt ĩmundiciam peccati. Iuſtificatio añt terminum ad quẽ (hoc eſt iuſtitiã) indu cit. Non ſolũ eſtis abluti & ſanctificati, ſed eſtis facti iuſti apud deũ per infuſam gratiam charitatis fidei ac ſpei ęternę. IN NOMINE domini ieſu.} quãtum ad inuocationẽ exteriorem in baptiſmo factam. ET IN ſpiritu dei noſtri.} quãtum ad internam cauſam ſpiritualis gratiæ.

¶ OMNIA mihi licent.} Tractat alterum prius propoſitũ. ſ. quare non magis iniuriam accipitis &c. explicando

explicando duas cauſas rarę excuſationis.Licitum ſiqdem eſſe inſinuat vexato defendere cãm ſuam iudi cialiter/dicendo oĩa mihi licent. verũ raram eſſe rõnabilem cãm exequendi hoc licitũ/manifeſtat ex hoc ꝙ raro cõtingit hm̃oi executio abſq; altero duoꝝ accidentiũ quæ debent retrahere ab hm̃oi executione. Quum aũt legis oĩa mihi licent,memento diſtributionis accõmodę.oĩa quę nõ ſunt ex ſuo genere prę cepta nec ꝓhibita/& non omnia abſolute mihi licent. SED NON omnia expediunt.pro.cõducunt.} ſubaudi ad vitam ſpũs. Et hoc eſt primũ accidens retractiuũ vexati a litigando.ſ.ſi litigare non eſt vtile ad vitam ſpũs.Ea.n.quæ nõ ſunt vtilia ad vitã ſpũalem,q̃uis ſm̃ ſe ſint licita/omittẽda cenſet. OMNIA mihi licent,ſed ego ſub nullius redigar ptãtem.} Aduerte circa lrãm erudite lector ꝙ in græco vnũ ver bum habeṫ loco cuius interpres poſuit redigar ptãtem:& ſcito ꝙ verbũ illud deriuaṫ a dictione interpre tata licent. Ita ꝙ conſtat eiuſdẽ eſſe ſignificationis vtrãq; dictionẽ/primitiuã & deriuatiuã:& cõſequen ter recta interpretatio alterã dictionẽ debet mutare/aut ptãtem aut licent.¶ Cogor autẽ ex aduerſatiua cõiunctione ſed/ſentire ꝙ nõ eſt vertenda dictio licent/vt ſignificet poſſe,dicendo oĩa in mea ſunt ptãte/ ſed ego ſub nullius redigar ptãtem:qm̃ minus quadrat aduerſatiua cõiunctio. Diceẽt.n.oĩa in mea ſunt ptãte/non cõgruit ſubiungere ſed ego ſub nullius redigar ptãtem:imo ſubiungere debuiſſet/ideo ego ſub nullius redigar ptãtẽ.Accedit ad hęc ꝙ gręca dictio primitiua ꝑprie ſignificat licere:ac per hoc deriua tiua dictio ſignificat ꝑprie ſpectans ad licere.q̃uis per extenſionem ſeu tranſlationẽ plures hm̃oi dictio proprie ſignificans licentiã interpretata ſit ptãs,ea rõne quia quod licet poſſumus.Amplectendo igitur propriam ſignificationẽ/& ſeruando cõgruitatẽ ſermonis aduerſatiui,mutanda eſt dictio deriuatiua in terpretata redigar ptãtem/& interpretanda eſt aliqd ſpectans ad licentiã.Et legendũ eſſet. SED non ego ab vllo fiam licentioſus.} Prępoſitio ſiqdem interptata ſub/nõ magis ſignat ſub q̃ ab.Et eſt ſenſus.oĩa non ꝓhibita mihi licent,ſed non ꝑpterea ego ab vlla re/ab vllo negocio/ab vllo occurſu fiam licẽtioſus. Et hoc eſt alteꝝ retractiuũ vexati a litigando,ſi litigãdo fieret licẽtioſus:puta ſi ꝑpter litẽ religioſus fieret curialis ſeu vagus/& hm̃oi. Et hoc ſecundum accidens eſt peius primo:qm̃ primũ cõſiſtit in negatione vtilitatis ad vitam ſpũalem:hoc aũt ſecũdũ in implicatione diſtrahentiũ/ſeu minus decentiũ.Hęc itaq; duo vult paulus cõſideranda eſſe ante executionem licitoꝝ:& vbi nullum iſtoꝝ accidit(quod non fre quens videtur)exequi poteſt homo quod licitum eſt.

ESCA.pro.eſcę/ventri,& venter eſcis:deus aũt & hũc & hanc.pro.& has/deſtruet.} Inter peccata pri uantia a regno cœloꝝ annumerauerat paulo ſupius fornicationẽ diſtinctã contra adulteriũ & alias ſpẽs luxurię:& qm̃ apud gẽtiles ſimplex fornicatio nõ reputabaṫ peccatũ,ideo paulus rõnẽ intendit red dere quare ſimplex fornicatio peccatũ eſt excludẽs a regno dei. Et qm̃ fundat rõnẽ ſuam ſup ſtatũ ſpũalẽ ad quẽ ordinati ſumus(hic inchoatiue/& in futuro conſũmate)ideo incipit a dĩa inter ſtatũ gratiæ & ſtatũ naturę/inter ſtatũ ſpũalem & ſtatum aĩalẽ:vt oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcãt.Et ꝑpterea a ſtatu naturę ſeu aĩali inchoat deſcribẽdo ipſum tã in p̃nti vita q̃ in futura.Et quo ad p̃ntem qdẽ vitã de ſcribit dicẽdo/eſcę ventri & vẽter eſcis.quo ad futurã vero/ꝙ deus deſtruet & ventrẽ & eſcas. Vſus vẽtris in hac vita decoctio eſcaꝝ eſt:& ecõuerſo vſus eſcaꝝ in ventre fit.Et ꝑpterea venter ordinaṫ ſuapte natu ra ad alimentũ,& ecõuerſo alimentũ ordinaṫ ad ventrẽ tanq̃ ꝑprium locũ.Et in hoc conſiſtit vita aĩalis, vt patet.In futura aũt vita in qua reſumptis corporibus hoĩes erunt ſil'es angelis,deus deſtruet ventrem (non quãtum ad ſubſtantiã/ſed quãtum ad vſum decoctionis eſcaꝝ)& deſtruet eſcas non ſolũ quaten⁹ eſcę ſunt/ſed ſimpl'r.credimus.n.mixta oĩa ex qbus nutrimur deſtruẽda. Ecce ſtatus aĩalis:vide ſpiritualẽ. CORPVS aũt non fornicationi ſed dño,& dñs corpori.} E regione ad id qđ dixerat eſcę ventri & ven ter eſcis dicit/corpus aũt non fornicationi ſed dño & dñs corpori:e regione vero ad id quod dixerat deus aũt & hunc & has deſtruet/mõ dicit. DEVS vero & dñm ſuſcitauit & nos ſuſcitabit per virtutẽ ſuam.} hoc eſt potentiã ſuam.Et deſcribiṫ ſtatus gratię ſeu ſtatus ſpũalis,& in p̃ſenti vita & in futura.Et quo ad pręſentem quidẽ vitam dicit ꝙ corpus nõ fornicationi ſed dño & dñs corpori:hoc eſt corpus non ordi natur ad fornicandũ ſed ad dñi gloriã/& dñs eſt ad vtilitatẽ corporis.¶ Vbi aduerte prudens lector ꝙ in ſtatu aĩali nihil peccati narrauit,ſed tantũ naturalia officia ventris & eſcarũ:in ſtatu quoq; ſpũs illa tm̃ quæ ꝑtinent ad ſpũalia officia affert.& ꝑpterea excludit ordinẽ corporis ad peccatũ fornicationis:& af firmat ordinẽ corporis ad dñm & ecõuerſo.vt hinc intelligamus ꝙ nõ loquiṫ de naturali ordine corpo ris ad actũ generandi,ſed de nõ ordine corporis ad peccatũ fornicandi. Ordo.n.corporis ad generãdum ſpectat ad ſtatũ aĩalem:ſed qa non ab oĩbus exerceṫ/ſed ab oĩbus exerceṫ vſus ventris & alimẽti,ideo ſta tum animalẽ ab officio ventris & alimẽti/& non ab officio generãdi deſcripſit. Q̃o aũt hęc verificenṫ, ſigillatim paulus declarat in textu/more ſuo ꝑpoſita exequens. NESCITIS qm̃.pro.ꝙ/corpora vr̃a mẽ bra ſunt chriſti?} Declarat illã particulã corpus dño:explicando modũ quo corpora nr̃a ſunt ordinata ad dñm.ſ.vt mẽbra chriſti.ſm̃ id quod alibi dicit/multi vnum corpus ſumus in chriſto.Ita ꝙ chriſtus eſt ſicut pſona/& eccleſia eſt corpus eius:ac per hoc nos mẽbra eius. Corpora ergo nr̃a ex vi ſtatus chriani ſunt ordinata vt ſint mẽbra chriſti:& niſi ex parte noſtra ponaṫ obex peccati,ſunt per baptiſmũ mẽbra chriſti.¶ TOLLENS ergo mẽbra chriſti faciam mẽbra meretricis?} Horrendo declarat illam aduerſa tiuam non fornicationi ſed chriſto/declarãs contrarietatẽ inter corpus dño & corpus fornicationi.Et ſi

gnificanter dicit meretricis: vt intelligamus ꝙ de ſimplici fornicatione tractat. ABSIT.} Horrẽtis eſt.
¶ AN neſcitis.} Duo intẽdit paulus declarare. alterũ eſt quõ mẽbra fornicãtis ſunt mẽbra meretricis.
alterum quõ nos ſumus mẽbra chriſti. Et inchoans a p̃io/dicit. QVONIAM.pro.ꝙ/q adhęret meretri/
ci, vnum corpus efficiť.pro.eſt: erunt.n.inquit duo in carne vna.} Verbum adæ geñ.2.ſcriptũ affert ad
declarandũ fornicantis & meretricis eſſe corpus vnũ. Vbi aduerte ꝙ q̃uis adam dixerit hęc verba de cõ/
iugibus, paulus rñ extendit ad fornicantes ꝑpter idẽtitatem rõnis. Non.n.differunt niſi ſm qd & ſimplr.
Coniuges.n.ponunt ſimplr corpora ſua in cõi: fornicantes aũt ponunt pro tũc corpora ſua in cõi. Sen/
ſus.n.literalis (vt in euangeliis declarauimus) eſt ꝙ ſicut alii ponẽtes facultates ſuas in cõi/ſunt multi in
vna facultate/& ſic de ſimilibus ſocietatibus, ita cõiuges ponunt carnes ſuas in cõi.& ꝑpterea dicuntur
vna caro/pro indiuiſo habentes carnes: ſicut pro indiuiſo exiſtẽtibus facultatibus diciť vna facultas. Et
coniuges quidẽ habent hanc indiuiſionẽ non ad tẽpus ſed ſimplr: fornicantes aũt pro tunc.& ꝑpterea
paulus dixit etiã fornicantiũ eſſe carnem vnã. ¶ QVI aũt adhęret dño.} Declarat alterũ ex ſimilitudine
primi. ſicut cõicantes carnes ſunt vna caro, ita adhęrens ſpiritu dño. VNVS ſpũs eſt.} ſcilicet ipſius
adhęrentis & dñi. In quo declarat quõ ſumus mẽbra chriſti.ſ.non vnione corporali, ſed vnione ſpiritus.
Vnus ſiquidẽ atq; idem eſt ſpiritus meus/& meoꝝ membrorũ: & vnus ꝑportionaliter eſt ſpũs chriſti &
ſpiritus adhęrentiũ ei. Intellige aũt vnum quẽadmodum diximus de vnitate carnis & de vnitate facul/
tatis indiuiſę. adhęrentes ſiqdem dño & dñs ponunt quodãmodo ſpiritus in cõi/vt tanq̃ pro indiuiſo
habeãt ſpũm cõem vtrinq;: & ſic vnus ſpũs eſt adhęrentis dño & dñi. Quod in hac vita inchoatiue ap/
paret in ſanctis, cõformantibus ſpũm ſuum in oĩbus deo/& deo faciente voluntatẽ timentium ſe.
¶ FVGITE fornicationẽ.} Declarat ſeorſum illã particulã corpus non fornicationi. Et ſignificãter di
cit fugite/tanq̃ inſequentẽ & ſerpentẽ in non fugientes. Cum reliquis.n.vitiis cõgreſſus haberi põt rõni/
bus pugnando, cũ vitiis aũt carnalibus non eſt pugnãdum: qm̃ ſerpunt in cogitantes etiã cõtra illa. ſed
victoria per fugam habeť: fugiendo.ſ.etiã cogitationes oẽs talis generis. ¶ OMNE peccatũ quodcũq; fe
cerit hõ.} hoc eſt oẽ genus humani peccati. EXTRA corpus eſt.} hoc eſt extra iniuriã corporis eſt. Et
ſignificanter dicit peccatũ/non dicit effectus peccati. Quod dicimus ꝑpter peccatũ gulę: quod nõ eſt in
iniuriã corporis niſi rõne effectus nocentis corpori. QVI aũt fornicať, in corpus ſuũ peccat.} Iniuriã
ſiqdem facit corpori ſuo pro indiuiſo ponendo illud cũ corpore meretricis. dehonorať.n.corpus: ſicut ſi
aliqs poneret pro indiuiſo rem nobilẽ cum re vili/iniuriã faceret rei nobili. ¶ AN neſcitis qm̃.pro.ꝙ/mẽ
bra.pro.corpora/veſtra.} Declarat illam particulã/& dñs corpori. TEMPLVM ſunt ſpũs ſancti qui in
vobis eſt, quẽ habetis a deo.} Ecce quõ dñs corpori.ſ.cõſtituendo corpora nr̃a tẽplum ſpũs ſancti, non
futuri ſed exiſtentis in nobis, non vndecũq; ſed ex dono dei. Per hoc.n.declarať ꝙ dñs corpori adeſt maxi
mo dono ſpũs ſancti/vtentis corporibus noſtris vt tẽplo: ad ſacros.ſ.vſus. ET nõ eſtis veſtri.} Accumu
lat dona qbus dñs corpori: ſimul reddens rõnem cur merito ſpũs ſanctus vtitur nobis vt tẽplo ſuo (hoc
eſt ad vſus ſpũales dicauit nos & corpora nr̃a) qa nos nõ ſumus noſtri, ſed dñi. Et rõ ſubdiť. ¶ EMPTI.n.
eſtis p̃cio magno.} Sup̃fluit magno. Ecce ſimul rõ quare nõ ſimus noſtri ſed dñi qui emit nos/& donũ
precii pro redẽptione nr̃a: vt vere videamus ꝙ dñs corpori/fundendo preciũ ſanguinis ſui pro redẽptio/
ne nr̃a. GLORIFICATE & portate.} Sup̃fluunt duæ dictiones/& portate. DEVM in corpore vr̃o.}
Concludit paulus declaratis oĩbus ꝑpoſitis deſcribentibus corporis ſtatũ ſpũalem in præſenti vita/vt
glorificent deũ in corporibus ſuis. quod fit ſeruando corpus mundũ a peccatis carnalibus/& exhibendo
corpus ad obſequia ſpũs. Deſunt ſeptẽ dictiones. ET IN ſpũ veſtro quę dei ſunt.} Quia corpora no/
ſtra declarauerat eſſe dño vinculo ſpũs, ideo concludit vtrũq;.ſ.glorificate deũ in corpore veſtro/& in ſpi
ritu veſtro quæ dei ſunt. Spiritus.n.noſter nõ corpus/diſcernit quæ dei ſunt.& ꝑpterea mandat ꝙ in ſpi/
ritu noſtro glorificemus ea quę dei ſunt/tanq̃ in cognoſcente illa, tam extrinſeca (vt creatio/redemptio/
ſapientia/prouidentia) q̃ intrinſeca: vt virtutes & dona ſpiritus ſancti.

CAPVT .VII.

DE QVIBVS aũt ſcripſiſtis mihi.} Imp̃fecta eſt oratio/ſubaudiens rñdebo. ſcripſerant ſiqdẽ
corinthii paulo/neſcio quas q̃ones de matrimonio. BONVM eſt hoĩ mulierẽ non tãgere.}
hoc eſt vxorẽ non ducere. Nec aduerſať paulus verbo dei geñ.2. ſcripto/non eſt bonũ hoĩem
eſſe ſolum: qm̃ ſñia illa loquiť de hoĩe ſm eſſe naturæ. non eſt aũt bonum in eſſe naturali ho
minem eſſe ſolum: qm̃ tollit naturalẽ multiplicationẽ. Paulus vero loquiť de hoĩe relato ad vitã ſpũalẽ
in qua bonũ eſt non ducere vxorẽ. non nihil.n.impedimẽti p̃ſtatur ſpũali vitæ ex cõiugio. PROPTER
fornicationẽ.pro.fornicationes/aũt vnuſqſq; ſuam vxorẽ habeat, & vnaquęq; ſuum virũ habeat.} Nõ
dicit ꝑpter generationẽ quę eſt primus finis cõiugii, ſed ꝑpter fornicationes vitandas/quod eſt bonum
ſecundariũ coniugii: qm̃ non tractat de cõiugio in eſſe naturali, ſed (vt dictum eſt) in ordine ad vitã ſpi
ritus. cui longe magis aduerſať fornicatio q̃ cõiugium.& ꝑpterea vt ſalueť vita ſpũalis dicit ꝑpter forni
cationes aũt vitãdas contrahať coniugiũ. Et dicit plr fornicationes/ad cõpręhẽdendũ oẽs luxurię ſpẽs.
¶ VXORI vir debitum.pro.debitam beneuolentiã/reddat: ſimiliter aũt & vxor viro.} Poſtq̃ inſtruxit
de contractu cõiugii/inſtruit de vſu coniugii. Et honeſtiſſimo vtiť vocabulo/dicendo debitã beneuolẽ/

tiam reddat:ſignificando eſſe actum iuſtitię vſum cõiugii. MVLIER.pro.vxor|ſui corporis poteſtatem non habet|ſed vir.ſimiliter autẽ & vir ſui corporis poteſtatẽ non habet|ſed mulier.} Rationẽ aſſignat debiti mutui inter coniuges.& vtrobiq; legendum eſt non mulier ſed vxor.⁋NOLITE fraudare.pro.ne fraudetis.} ſeu priuetis. INVICEM.} hoc eſt ne ſubtrahatis debitũ inuicem. Peccatũ.n.iniuſtitiæ eſt negare coniugi debitũ.ſiue fraude(fingendo aliquã excuſationẽ)ſiue aperte negando. Et eſt ex ſuo genere peccatũ mortale|ſicut quælibet iniuſtitia. NISI forte.pro.quid.} ſeu aliquãtulum. EX conſenſu ad tempus.} Ex hac exceptione apparet ꝙ dictio gręca potius interpretatᷣ priuetis q̃ fraudetis.exceptio enim hęc non fit a fraude ſed a mutuã priuatione. VT VACETIS orationi.} Deſunt duæ dictiones. Legendum eſt. VT VACETIS ieiunio & orationi } Collige tres cõditiones a paulo appoſitas vacationi ab vſu coniugii.prima eſt ex cõſenſu vtriuſq;:ſecũda eſt ad tẽpus breue:tertia eſt vt vacent ieiunio & orationi. Talis.n.cõtinentia vtilis eſt ad vitam ſpiritualẽ. ET ITERVM reuertimini in idipſum.pro. cõueniatis ad idẽ.} Completo illo breui tẽpore iterum redeant ad vſum cõiugii.Et cauſam ſubdit. NE TENTET vos ſatanas ꝑpter incõtinentiam veſtrã.} Sententia clara eſt.¶HOC autẽ dico.} Pronomen hoc non arctatᷣ ad vltimo dictum,ſed cõpręhendit totum.ſ.& cõtractum cõiugii|& vſum eiuſdem. SECVNDVM indulgentiã.} minus boni. NON ſm imperium.} quo imperantᷣ neceſſario agenda. VOLO autẽ.pro.enim|oẽs vos.pro.omnes hoies|eſſe ſicut meipſum.} Hortantis eſt.& non electionem ſed velleitatẽ ſignificat. Vellet.n.ſi fieri poſſet|oẽs homines eſſe cõtinentes ſicut ipſe erat:ſicut de deo ſcribitur ꝙ vult oẽs homines ſaluos fieri.Et per hoc rõnem reddit quare dixit non ſm imperiũ.⁋Et aduerte ꝙ hic eſt vnus textus ex quo a nõnullis argumentũ ſumitur ꝙ paulus habuerit vxorẽ. Arguunt enim ꝙ loquens de vſu coniugii|quũ dixiſſet hoc autẽ ſm indulgentiã & non ſm imperium dico,reddit rõnem. volo.n.omnes hoies eſſe ſicut meipſum|cõiugatum & abſtinentẽ ab vſu coniugii. Sed argumentũ non habet ſolidum fundamentũ:quia ꝓnomen hoc|demonſtrat totum quod dictũ eſt de contractu & vſu cõiugii:& vtrũq; dictum eſt ſm indulgentiã|non ſm imperiũ. Et ratio quadrat,quia vellem oẽs homines eſſe ſicut meipſum incõiugatum.Et ꝙ iſte ſit ſenſus literalis|nũc nunc verba pauli teſtabuntᷣ. SED vnuſquiſq; ꝑprium donũ habet ex deo.} q̃uis ego vellem omnes hoies eſſe incõiugatos, tamen ſcio non eſſe cõe tantum donum oĩbus|ſed vnuſquiſq; ꝑpriũ donũ habet ex deo. ALIVS quidẽ ſic|alius aũt ſic.} puta vnus habet donũ caſtitatis cõiugalis|alius caſtitatis virgineę|alius caſtitatis vidualis &c̃.

DICO autẽ.} Hactenus paulus docuit hoies in genere:mõ incipit deſcendere ad ſingulas ſpecies, inchoans a viduis. NON nuptis.pro.incõiugatis.} Non.n.arctatᷣ ſermo ad fœmineũ ſexum. articulus.n.gręcus indicat ꝙ viros alloquitᷣ. ET viduis.} Omittit virgines,reſeruans eas ſpãli ſermoni inferius hñdo. BONVM eſt illis.} Superius in cõi dixerat bonũ eſt homini:mõ in ſpecie dicit bonum eſt illis|expertis rem venereã. SI SIC ꝑmanſerint ſicut & ego.} bonũ ad ſpũalem vitam eſt illis ꝑſeuerare ſine coniugio ſicut & ego. Vbi manifeſte paulus cõmemorat ſe inter incõiugatos:& cõprobat ſuperioris literę expoſitũ ſenſum.non tñ ex hoc textu habetᷣ ꝙ paulus fuerit virgo. Q. SI non ſe continent, nubant.melius.pro.ſatius|eſt.n.nubere q̃ vri.} Non de mulieribus tñ ſed de vtroq; ſexu dicuntᷣ hęc:q̃q̃ interpres vſus eſt vocabulo ꝑprio mulieribus.ſ.nubere. Nec dicit paulus melius eſſe(quod contineret tã nubere q̃ vri bonũ eſſe)ſed dicit ſatius eſt nubere q̃ vri igne cõcupiſcentię ſuperantis hoiem incõtinentem:hoc eſt ſuperari a cõcupiſcentia. Si tñ legitur melius,non oportet admittere ꝙ vtrũq; eſt bonũ:ſed conſueto loquẽdi more hoc dictũ.dicimus.n.melius eſt facere iacturã rerum q̃ perſonarũ|& id genus innumerabilia.perſpicuumq; eſt neutrum eſſe bonum.

¶IIS AVTEM qui matrimonio iuncti ſunt.} Poſtq̃ de cõtractu & vſu coniugii docuit:mõ docet corinthios de diuortiis.Et primo alloquitᷣ coniuges chriſtianos ambos. PRÆCIPIO non ego ſed dñs.} hoc eſt non ꝑmulgo ego hoc p̃cęptum,ſed dñs ꝑmulgauit illud.Et primo quãtum ad vxorẽ.VXOREM a viro non diſcedere.} abſolute loquẽdo. Q. SI diſceſſerit.} in aliquo caſu rõnabili. MANERE innuptam.} quo ad vſum cõiugii:hoc eſt maneat tanq̃ innupta expers maritalis cõſortii. AVT viro ſuo reconciliari.} vt maneat nupta quo ad vſum cõiugii. ET VIR vxorẽ non dimittat.} Vniuerſa hæc ſub pręcępto dñi continentᷣ. Tacet tñ hic paulus exceptionem quã adiecit dñs matth.19.vir vxorẽ non dimittat excepta fornicationis cã:quæ ibidẽ declarauimus.⁋NAM cęteris.pro.cęteris aũt.} ſcilicet cõiugatis diſparis cultus. EGO dico non dñs.} ego ꝑmulgo doctrinã hanc non dñs ꝑmulgauit illam. SIQVIS frater vxorẽ habet infidelẽ|& hęc cõſentit habitare cum illo,nõ dimittat illam. Et ſiqua mulier fidelis hẽt virum infidelẽ|& hic conſentit habitare cũ illa,non dimittat virũ.} Snĩa doctrinæ clara eſt. Aduerte ꝙ doctrina hęc non aduerſatᷣ doctrinę & facto eſdrę,quũ diuortia fecit iudęoꝝ & alienigenaꝝ: vt legitᷣ in fine primi eſdrę. Caſus.n.ille diuerſus eſt ab iſto.nã in caſu illo fideles cõtraxerant mrĩmonia cum infidelibus cõtra diuinam ꝓhibitionẽ deute.7.in caſu aũt iſto ambo cõiuges tpe cõtractus matrimonii erant infideles|& poſtea alter effectus eſt fidelis:vt patet ex verbis textus.nã clare ſonat cõſenſum infidelis cũ habito cõiuge nõ cum hñdo,ſubiungẽdo non dimittat illũ|ꝑculdubio prius habitũ. SANCTIFICATVS eſt.n.vir infidelis.} Rõnem reddit dictę doctrinę:qa infidelis cõiux ſanctificatᷣ(hoc eſt purificatᷣ|fit mũdus)in cõiuge fideli. PER mulierẽ fidelẽ.} Supfluit fidelẽ|tam hic q̃ quũ ſubiungitᷣ per

virum fidelem:& ꝓpoſitio ꝑ vtrobiq; eſt ꝓpoſitio in. Ita ꝙ legendũ eſt. IN MVLIERE:& ſanctificata eſt
mulier infidelis in viro.} Et dixit hoc tum ad tollendũ timorem cõtagionis ne timeret fidelis cõiux in/
fici ex cõmercio cum infideli.tum ad ꝓuocandũ affectum ad cõmanendum ſimul,ex hoc ꝙ tanta eſt vis
chriſtianæ gratię in altero coniugũ ꝙ vincit ĩmundiciam alterius/& mundat alteꝝ inquãtum cõiugem
ſi cõſenſus adeſt vtriuſq; ad ꝑmanendũ in coniugio. ALIOQVIN filii veſtri ĩmundi eſſent.pro.ſunt:nũc
aũt ſancti ſunt.} Hinc apparet primo ꝙ ſanctitas hoc in loco pro mũdicia ſumit̃.ita ꝙ ſanctificari eſt
mundũ fieri/& eſſe ſanctũ eſt eſſe mũdum. Apparet aũt clare ex eo ꝙ dr̃ aliogn ĩmundi ſunt. præter hoc ꝙ
ſanctitas proprie ſignificat mundiciã.¶ Apparet ſecũdo de quali ſanctitate ſeu mundicia eſt ſermo.ſ.de
illa quę euidenter inuenit̃ in filiis eoꝝ. Vniuerſa enim ratio fundat̃ in hoc/nunc autẽ ſancti ſunt.ad hoc
enim tanꝗ euidenter patens reſoluit̃ tota ratio. Conſtat autẽ ꝙ in filiis iſtoꝝ nulla inuenit̃ ſanctitas gra
tię:quũ non ſit ſermo de baptizatis filiis/ſed de filiis.& breuiter diſcurrendo/nulla eſt alia euidens ſancti/
tas ſeu mundicia in filiis niſi legalis. ¶ Ad cuius intellectum cõſiderandum eſt ꝙ diſparitas cultus abſo/
lute inter cõiuges eſt quędam illegalitas/non ſolũ referendo coniuges adinuicẽ ſed etiam ad ꝓlem. Ra/
tionis.n.ordo expoſcit cõformitatẽ coniugum inter ſe queadmodum in nobilitate & moribus/ita & in
religione:& redundat huiuſmodi diſparitas in diſparem eruditionẽ prolis. Et hinc oritur ꝙ abſolute lo/
quendo/filii parentũ diſparis cultus ĩmundi ſunt ĩmundicia legali.ſunt.n.minus legitimi:vtpote variã
trahentes a parentibus eruditionẽ ad quã ordinatur cõiugium. Hanc illegalitatẽ dicit paulus tolli ex cõ
ſenſu infidelis ad cõmanendum cum fideli cõiuge.& ob abiectionẽ talis ĩmundicię legalis dicit̃ ſanctifi
catus infidelis in coniuge fideli. Et hoc ab effectu manifeſtat.alioquin.ſ.ſi non ſanctificatus eſſet,filii ve/
ſtri ĩmundi ſunt/ĩmundicia legali:conſtat autẽ ꝙ nunc ſancti ſunt/hoc eſt mundi ab ĩmundicia legali.
¶ Ratio autẽ quare fidelis coniux mundificet infidelem nõ ſimpliciter ſed quo ad cõiugium,a paulo nõ
aliter inſinuatur ꝗ in cõſenſu infidelis ad perſeuerandũ cum coniuge fideli. Innuit.n.per hoc ꝙ cõſenſus
talis quo non horret chriſtianã fidem/vitãq; ſpiritualem in coniuge,efficit vt non abominaturus quoq;
ſit chriſtianã eruditionẽ in prole:ac per hoc quatenus cõiux ſanctificatus eſt vtens cõiugio cũ fideli.
¶ Q. SI infidelis diſcedit.} Poſtꝗ docuit quid agendũ quũ infidelis cõſentit,modo cõſequenter docet
quid agendũ ſi infidelis non vult ꝑſeuerare in coniugio ſed ſeparat̃. DISCEDAT.} ſeparet̃. ¶ NON.n.
ſeruituti ſubiectus eſt frater vel ſoror in eiuſmodi.} hoc eſt in hmõi euentu nõ eſt ſeruituti cõiugii ſubie
ctus frater vel ſoror:hoc eſt chriſtianus ſeu chriſtiana coniux. In hoc ſenſu cõiter intelligit hęc pauli ver
ba eccleſia.hinc.n.intelligit liberum eſſe tam chriſtianũ ꝗ chriſtianã coniugem ſi infidelis coniux ſepa/
ratur/ad contrahendũ cum alio ſeu alia cõiugium.¶ Dico aũt hoc:quia paulus non aperte explicat talẽ
libertatẽ,ſed negat ſubiectum eſſe ſeruituti in hmõi. Quę verba ſi exacte diſcutiant̃,ſolum ſignificant ꝙ
in hmõi diſceſſibus ſeu ſeparationibus infidelis a fideli(infidelis coniugis a fideli cõiuge/infidelis filii a fi/
deli patre/infidelis patris a fideli filio/infidelis filię a fideli matre & ecõuerſo/& ſic de aliis)nullus frater aut
ſoror(hoc eſt nullus chriſtianus aut chr̃iana)eſt ſubiectus ſeruituti priori:puta qua filius tenet̃ patri &
ecõuerſo/qua filia tenet̃ matri & ecõuerſo/qua vxor marito & ecõuerſo. Sed hinc non cõuincitur ꝙ ſit ſo/
lutum vinculũ coniugale/ſicut nõ ſoluitur vinculũ filiale aut paternũ. ¶ Et ſi præciſe ĩ materia coniugii
intelligunt̃,in promptu eſt lr̃alis ſenſus ꝙ in hmõi diſceſſibus non eſt ſeruituti morem gerendi cõiugi
ſubiectus frater aut ſoror/chriſtianus aut chriſtiana cõiux.ſed hinc non habet̃ ſolutio cõiugii:vt patet.
Et non ſolũ miror ſed ſtupeo ꝙ chriſto clare excipiente cãm fornicationis, torrens doctoꝝ non admittit
illam mariti libertatẽ:paulo autẽ non clare dicente interpretata ſit ſolutio cõiugii ex cauſa alia ab expli/
cata a chriſto & ſola excepta. Quia tñ antiquo eccleſię vſu ſenſum cõem textus huius firmatũ credo/&
textus capax eſt huius ſenſus cõis,ideo dicendũ eſt ꝙ dñs in euangelio non cõem vtriq; coniugi/ſed ma
rito ꝓpriam tradidit libertatis legem:vt textus ipſe manifeſte dicit. Paulus autẽ cõem vtriq; coniugi le/
gem libertatis ꝓmulgat,autoritate ꝓculdubio diuina:qua ſola ſeparari põt quod deus coniunxit:iuxta
verbum dñi de coniugio/non chriſtianoꝝ ſed ab initio mundi inſtituto.quod deus cõiunxit homo nõ
ſepet. Et ꝓpterea diuerſę libertatis cauſę aſſignant̃.a dño quidem cã propria marito:a paulo autẽ cauſa
vtriq; coniugi cõis. Imparẽ.n.dñs iudicat maritum & vxorẽ quo ad fornicationẽ:quia impar eſt ſm na
turalem horrorẽ/& repugnantiam ad certitudinẽ patris ꝓlis. Infidelitas aũt quę ad animã ſpectat,paris
cenſet̃ iuris in vtroq; cõiuge a paulo. Et hęc dicta ſint ad ſatiſfaciendũ quęſtioni de cõtrarietate doctrinę
pauli ad doctrinã chriſti. Chriſtus.n.ſolam fornicationis cãm excipit:paulus aũt alteram docens cãm/
docet nõ eſſe ſolam fornicationis cãm. Paulus dico/vt cõiter exponit̃:quia vt dictũ eſt(& textus ſonat)
paulus non ſonat ſolutionẽ coniugii. IN PACE aũt vocauit vos.pto.nos/deus.} Duo poterant ob/
ſtare libero diſceſſui infidelis coniugis. Alterũ ex parte vinculi remanentis in chriſtiano.& hoc excluſit di
cendo/non.n.ſeruituti &c̃. Alterũ ex parte iuris quod habet chriſtianus cõtra infidelem diſcedentẽ.& hoc
mõ excludit:dicendo ꝙ in pace vocauit nos deus. Ac ſi apertius dixiſſet.nolite litigare cõtra diſcedẽtem
petendo ius veſtrũ,ſed ſi diſcedit diſcedat:qa deus vocauit nos non ad litigandũ ſed ad pacem.
VNDE.pto.quid/enim ſcis mulier ſi virum ſaluũ facies.} Propoſuerat ſimplicem cõcluſionem ꝙ ſi infi
delis cõſentit non dimittat̃.mõ reddit rationẽ quare nõ debet infidelẽ dimittere. Et ſumitur rõ ex ſpe ſal/

uandi infidelem. AVT VNDE.pro.quid/ſcis vir ſi mulierem ſaluam facies:niſi vnicuiq; ſicut diuiſit dñs pro.deus/ vnũquẽq; ſicut vocauit deus.pro.dñs,ita ambulet.} Et eſt ordo literę quid ſcis de futura ſalute coniugis niſi quilibet ambulet tam ſicut diuiſit illi deus q̃ ſicut vocauit illum deus. Acſi pendeat ſcire coniugem ſaluandũ ex perſeuerantia in ſtatu in quo vocatus eſt. Et vere perſeuerantia in ſtatu coniugis confert ſtatim ſcire futurã coniugis ſalutem inchoari in hocipſo ꝙ perſeuerant ſimul.quod eſt ſcire futuram ſalutẽ in eius principio.nõnullum enim ſalutis alterius coniugis principiũ eſt perſeuerãtia cum coniuge fideli:pręſtatq; poſtea experiri an deus ſaluũ faciet infidelem cõiugem per fidelem. Vtraq; autẽ ſcientia tolleretur ſi fidelis coniux non pſeueraret cum infideli cõſentiente. Et propterea exceptiua dictio niſi/optime quadrat cum pręiacente ꝓpoſitione/quid ſcis vtrum ſaluũ facies. Quaſi dicat.nihil potes ſcire niſi perſeueres/niſi ſeruetur illa generalis regula,vnuſquiſq; ſicut diuiſit deus/ vnuſquiſq; ſicut vocauit deus ita ambulet.affert ſiquidẽ ad hoc particulare regulam vniuerſalem. Et intendit paulus per hoc ante oculos mentis fidelis coniugis ponere diſpoſitionẽ diuinam/quid ſcis an deus diſpoſuerit ſaluare infidelem coniugem per te niſi acceptes diſpoſitionẽ diuinam circa principiũ ſaluandi cõiugem. Dicendo autẽ ſicut diuiſit deus/diuerſitatem donoꝝ quæ deus diſtribuit hominibus ſignificat:de quibus dixerat vnuſquiſq; propriũ donum habet,& alius ſic/alius ſic. Quũ vero ſubdit ſicut vocauit dñs/diuerſitatẽ ſtatuum ſeu conditionũ non malarũ in quibus diuerſi vocati ſunt/ſignificat. Ita ꝙ vocatio referẽ ad ſtatus inuentos:diuiſio autẽ ad dona adiuncta. Docet enim paulus ꝙ vnuſquiſq; ſi quũ vocatur a deo eſt in ſtatu ſeruili &c̃.in illo maneat. & ſimiliter cui diſtribuit deus donum cõtinentię coniugalis/ vidualis aut virgineę,in illo maneat. ET SICVT.pro.ſic/in oĩbus eccleſiis doceo.pro.diſpono.} Ne corinthii ſpecialem ordinationem putarent ſibi fieri,adiungit ꝙ ſic in omnibus eccleſiis ordino.

¶ CIRCVNCISVS aliquis vocatus eſt?non adducat pręputiũ.} Duo ꝓpoſuerat in regula allata.alterum ſicut deus diuiſit:alterũ ſicut deus vocauit. Inchoat ꝓſequendo ab vltimo.tum in differentia ſtatus ſm circuncisionẽ vel pręputium.tum in differentia ſtatus ſm ſeruitutẽ vel libertatem. Et quidẽ ſententiam poſuit interpres.in paulo enim non habetur pręputiũ:ſed habetur ne aſciſcat/ſine aliqua additione. ¶ Sed quid intelligat paulus/non video,niſi ꝙ perſeueret circũcidendo filios.in ſeipſo.n.impoſſibile eſt aſciſcere pręputiũ.tunc enim iudęos circuncisione vti/& factis & his verbis docebat paulus. IN pręputio aliquis vocatus eſt?non circũcidatur.} Vult enim vnũquẽq; quo ad hęc ſeruare ſuum ritum: ſicut etiã romanis ſcribit ꝙ vnuſquiſq; circa cibos & dies diſcernendos vel nõ diſcernendos/in ſuo ſenſu abundet. CIRCVNCISIO nihil eſt,& pręputiũ nihil eſt.} Ne putarent ꝙ hęc ordinaret paulus tanq̃ myſteria quædam ſalutis, declarat ꝙ vterq; ritus nihil eſt ad ſalutem ſpiritualẽ. ¶ At ſi obieceris.ſi nihil ſunt,cur tibi curę eſt vt vnuſquiſq; pſeueret in ſuo ritu? Solutio eſt,quia ſuauior eſt homini ritus ſibi cõſuetus. ¶ Ex hac pauli ſentẽtia habetur ꝙ pactum diuinũ cum abraham geñ.17.de circũciſione/conſũmatum pfecte eſt in aduẽtu meſſię:ita vt abſoluti ſint a fœderis vinculo ac pœna/filii abraham. Nam ſi circũciſio nihil eſt/ſed pro cõſuetudine ſeruanda eſt iudęis,manifeſte habet ꝙ deſiit eſſe materia fœderis pręceptiq; diuini. Blaſphemum ſiquidẽ eſt/dicere,id quod diuini eſt fœderis/quod diuini eſt mandati nihil eſt ad ſalutẽ. ¶ Nec põt fugiendo fingi ꝙ paulus loquiẽ de circũciſione ſm ſe & non mãdata olim a deo.nam clare idem iudiciũ profert de circũciſione & pręputio:dicens circũciſio nihil eſt & pręputium nihil eſt.manifeſtando ꝙ tam ſtatus legalis circũciſionis q̃ ſtatus gentilis pręputii/nihil eſt ad ſalutem. Conſtat aũt ꝙ legalis circũciſio eſt circũciſio mãdata olim a deo.ergo de mandata olim circũciſione loquitur:de qua dixerat.circunciſus aliqs vocatus eſt/proculdubio circũciſione mandata ſeu legali. SED obſeruatio mandatorũ dei.} hæc eſt quæ ſalutẽ ſpiritus affert. ¶ VNVSQVISQVE in qua vocatione vocatus eſt,in ea pmaneat.pro.maneat.} Non enim ordinat vt in ea pſeueret vſq; ad mortẽ,ſed ꝙ maneat in ea. Vnde & ſubdit de ſeruo. SERVVS vocatus es?non ſit tibi curę.} hoc eſt non ſis anxius propter ſeruitutem. SED & ſi potes fieri liber,magis vtere.} hoc eſt poſtq̃ fueris liber magis vtere ſeruitute quo ad opera,nõ fias delicatus ſed magis te exerceas in ſeruilibus operibus tibi cõgruis q̃ ſi eſſes ſeruus. QVI enim in dño vocatus eſt ſeruus,libertus eſt dñi.} Reddit rationẽ eius quod dixerat/nõ ſit tibi curę: ex eo ꝙ qui vocatus eſt in dño ſeruus(hoc eſt qui vocatus eſt ad chriſtianã fidem in ſtatu ſeruili,ita ꝙ in dño/hoc eſt ſalua chriſtianitate/eſt ſeruus)ſciat ſe eſſe libertum dñi:hoc eſt exẽptum a ſeruitute/& tranſlatum in libertũ ieſu chriſti. Conſolatur ergo ſeruos ex hoc ꝙ q̃uis ſint ſerui ſm carnem,ſunt tñ ſm ſpiritum liberti ſupremi dñi. SIMILITER qui liber vocatus eſt,ſeruus eſt chriſti.} Ne melioris cõditionis in chriſto videreẽ liber q̃ ſeruus,adiunxit ꝙ qui liber vocatus eſt ad chriſti fidẽ effectus eſt ſeruus chriſti: vt cõis in chriſto ſtatus tam ſeruis q̃ liberis intelligatur. ¶ PRECIO empti eſtis.} Seruitutẽ ſignificat chriſti cõem vtriſq;:quia empti ſunt precio/ꝓculdubio ſanguinis chriſti. NOLITE fieri ſerui hoĩum.} Inde infert pręceptũ vt recuſent fieri ſerui hoĩum ex quo iam ſunt ſerui chriſti. Nec cõtra hoc pceptum fecit paulinus nolanus eps qui ſe fecit ſeruum hominis pro redimendo filio viduę:qm̃ non de ſeruitute corporis ſed de ſeruitute animæ ad literã paulus loquiẽ. Quod patet ex hoc ꝙ ſm id ꝓhibet fieri ſeruos hominũ ſm quod empti ſunt a chriſto:hoc eſt ſm illam partẽ qua ſunt ſerui chriſti. Conſtat autẽ ꝙ ſm animam ſumus chriſti ſerui,ſm quã nullus fit ſeruus hoĩs niſi qui conſentit homini aduerſus chriſtum:

¶ VNVSQVISQVE ergo in quo vocatus eſt frater.pro.fratres.} in caſu vocatiuo. IN HOC ꝑmaneat pro.maneat/apud deum.} Supius abſolute dixerat vnuſquiſq; in ſua vocatione maneat:nõ adiungit ꝙ apud deum maneat.vt intelligamus tum perſeuerantiã apud deum/tum precipue rationem perſeue randi eſſe deum:vt intelligamus ꝙ ſi deſineret grata eſſe deo ob aliquod accidens perſeuerantia in tali ſtatu/non conſuli a paulo vt maneat.

DE VIRGINIBVS autẽ.} Exequit̃ alterum ꝓpoſitum/vnicuiq; ſicut deus diuiſit:incipiendo a cõ tinentia virginali. PRÆCÆPTVM dñi non habeo.} ꝙ perſeuerẽt vel non pſeuerent virgines. CONSILIVM autẽ.pro.tñ/do,tanq̃ miſericordiã conſecutus a dño vt ſim fidelis.} non do humanum conſilium ſed pcedens ex dono mihi cõceſſo miſericorditer,quod eſt me eſſe fidelem diſpenſatorẽ myſte/ riorum creditoꝝ mihi.Et appoſuit hęc:qm̃ aduerſus veteris legis morem cõſilium erat platurus.In ve/ teri ſiquidẽ lege omnes debebant cõtrahere matrimonium ad multiplicandũ ſemen iſrael. EXISTIMO igitur bonũ eſſe ꝓpter inſtantẽ.pro.pręſentem/neceſſitatẽ.} Ecce cõſilium,ſeu(vt gręcus textus ſonat) ſententia/bonum eſſe ſeruare virginitatẽ propter pſentem neceſſitatẽ vitandam.multę.n.ſunt præſentis vitæ neceſſitates cõſequentes cõiugium ad quas euitandas bonũ eſt ſeruare virginitatẽ.Verũtamen qa hęc ratio cõmunis erat veteri & nouo teſtamento,ſubiungit id quod eſt ꝓprium teſtamenti noui.ſ.vita ſpiritualis. QVONIAM bonũ eſt homini ſic eſſe.} Ac ſi apertius dixiſſet.ideo vtor rõne vitandæ præ/ ſentis neceſſitatis,quia bonũ eſt homini ſic eſſe.Iam tertio paulus repetiit in hoc caplõ hanc ꝓpoſitio/ nem tanq̃ nouã,vt magis imbiberet̃ in animis hominũ ꝙ bonum eſt homini ad vitam ſpiritualẽ abſti nere a coniugio.Hoc autẽ ideo ꝓprium eſt ſtatui noui teſtamenti:tum qa gratia interna per ieſum chri ſtum facta eſt ſemp.tum qa plenitudo gratię ad quã ſpectat ſtatus virgineus ꝓpria eſt nouo teſtamẽto.

¶ ALLIGATVS es vxori:noli quęrere ſolutionẽ.Solutus es ab vxore:noli quęrere vxorẽ.} Permanen tiam vniuſcuiuſq; ſicut diuiſit deus ſpecialius explicat. SI AVTEM acceperis vxorẽ, non peccaſti:& ſi nupſerit virgo/non peccauit.} Hinc cõfutantur hęretici phibentes nubere. TRIBVLATIONEM tñ carnis.pro.carne/habebunt hmõi.} hoc eſt tribulationes quas parit carnale cõnubium habebunt cõ/ iuges. Sunt aũt manifeſte incõmoda multa quę naſcunt̃ ex hmõi carnali cõmercio:vt in muliere dolo/ res partus,in viro aũt curę multę. EGO aũt vobis parco.} ſeu indulgeo/tanq̃ pater cõpatior vobis ꝙ eligitis ſtatum tribulationum:hoc eſt non retraho vos ab huiuſmodi electione.

HOC itaq; dico fratres,tẽpus breue.pro.breuiatũ/eſt.} hoc eſt tẽpus vitę pñtis vniuſcuiuſq; decurtatũ eſt & mutilũ a tpe ſperato.vnuſquiſq;.n.longiori tpe ſperat viuere q̃ viuit.& ꝓpterea tẽpus cuiuſq; bre/ uiatum eſt.Et eſt ſenſus ꝙ q̃uis vos non retrahã ab electione carnalis ſtatus,id tñ non omitto monere ꝙ tempus vitę cuiuſq; mutilũ eſt.¶ RELIQVVM eſt vt & qui hñt vxores/tanq̃ non hñtes ſint:& qui flent/ tanq̃ nõ flentes:& qui gaudent/tanq̃ nõ gaudentes:& qui emunt/tanq̃ nõ poſſidentes.} hoc eſt ſupeſt vt moniti ſitis circa vſum cõiugii & paſſionũ animi & rerum exterioꝝ.Et paſſiones qdem oẽs cõpręhen dit ſub pcipuis:delectatione.ſ.& triſtitia.hę.n.reliquarũ paſſionum rõnes ſunt. ET QVI vtunt̃ hoc mũ do/tanq̃ non vtant̃.pro.tanq̃ nõ abutentes.} Per hanc vltimã declarauit ipſemet paulus ſenſum oĩum pręcedentiũ:vt intelligendũ ſit(quũ dixit tanq̃ non hñtes vxorẽ,& ſimiliter tanq̃ non flentes/tanq̃ non gaudentes/tanq̃ nõ poſſidentes)ſignificari ꝙ nõ abutantur cõiugiis/gaudiis/fletibus & poſſeſſis. PRÆ TERIT.pro.decipit.n.figura huius mundi.} Ratio reddit̃ quare cauere ſibi debent ab abuſu hmõi re/ rum:quia fallax eſt figura(hoc eſt forma,ſeu habitus apparens)mundi huius.habet enim ſub ſua ſpecie aliquid fallaciæ:vt quotidie experimur.

VOLO aũt vos.} Rationẽ reddit toties repetitæ ſnĩæ/bonum eſt homini ſic eſſe.ſ.ſine cõiugio. SINE ſolicitudine eſſe.} Ecce rõ vt homo ſit ſine ſolicitudine reꝝ tranſeuntiũ:& ſic ſolicitudinẽ ſuam occupet circa ea quæ dei ſunt. Snĩa eſt clara. QVI ſine vxore eſt,ſolicitus eſt quæ dñi ſunt/qũo placeat deo. Qui autẽ cum vxore eſt,ſolicitus eſt quæ ſunt mundi/qũo placeat vxori.¶ Et diuiſus eſt & mulier innupta & virgo.pro.diuiſa eſt vxor & virgo.} Poſtq̃ dixit de viro,mõ incipit loqui ſilr̃ de muliere/dicendo diuiſa eſt vxor & virgo:hoc eſt diuerſis viis incedunt vxor & virgo.Et de vtraq; ſigillatim exequitur,incipiens a virgine. COGITAT.Deeſt.innupta.} Legendũ eſt. INNVPTA cogitat quę dñi ſunt:vt ſit ſancta cor/ pore & ſpũ.} Quãuis ꝓpoſuerit de virgine,latius tñ exequitur cõpręhendendo oẽm innuptã.Reliqua clara ſunt. QVÆ aũt nupta eſt,cogitat quę ſunt mundi/qũo placeat viro.¶ Porro hoc ad vtilitatẽ ve/ ſtram dico:non vt laqueũ vobis iniiciam/ſed ad id quod honeſtũ/& quod facultatẽ prębeat ſine impedi mento dñm obſecrandi.} Aduerte ꝙ particula hęc cenſet̃ fere impoſſibilis vt reddat̃ latina vt iacet in gręco.Fecimus aũt eam transferri fere ad verbũ ſic. SED ad decoꝝ & aſſidendũ dño ſine diſtractione.} Per quę ſignificat̃ ꝙ abſtinere a cõiugio nullum eſt indecens ſed decoꝝ,& pter hoc eſt vtile ad continuã aſſiduitatẽ ſuiipſius coram dño ſine diſtractione/ſine retractione quã patiuntur cõiugati,quos oportet retrahi a curis cõſequentibus cõiugium/quos eſt impoſſibile aſſidua mente vacare iis quę ſunt dñi:quũ oporteat eos cogitare qũo placeant ſibiinuicẽ &c̃.¶ SIQVIS aũt turpem ſe videri exiſtimat ſup virgine ſua/ꝙ ſit ſupadulta,& ita opꝫ fieri.} Directe hoc rñdet ad id qđ dixerat ſed ad decoꝝ.Ac ſi aptius dixiſſet. ego vos inuito ad id qđ eſt ſm rem decoꝝ:ſiquis aũt ſm ſuam exiſtimationẽ putat apparere ſe indecoꝝ

In chriſto ſm ſpũm/nihil cõmittunt dãnabile,quẽadmodum ambulantes ſm ſpũm in lege/cõmittebãt aliquid dãnabile:qa plena adimpletio legis quã lex ꝓpter ſtatum carnalẽ efficere nequibat/efficit̃ in ambulantibus in chriſto ſm ſpũm.Efficitur aũt hoc modo:qa ſtatum carnalẽ quem lex tollere non poterat deus abſtulit in nobis miſſo filio ſuo in ſimilitudine carnis peccati:ac ꝑ hoc de peccato induto dãnauit/ iuſte addixit dãno extinctionis & affecit dãno diminutionis peccatũ in carne noſtra/qđ faciebat ſtatum carnalem,vt ſic iuſtificatio legis implerer̃ in nobis:hoc eſt vt facultatẽ etiam ex pte carnis minus impedientis haberemus implendi iuſtificationes legis, & ſic nulli in nobis dãnationi locum relinqueremus/ ꝗuis primi motus inſurgant. QVI nõ ſm carnẽ ambulamus ſed ſm ſpũm.} Explicat quos demõſtrat pronomen nobis:vt explicite cõcludat intentum quod ꝓpoſuerat. ¶ QVI.n.ſm carnẽ ſunt.} Declarat dr̃iam ambulantium ſm carnẽ ab ambulantibus ſm ſpũm/vt notitiam terminoꝝ quibus vtit̃ explicet. Vnde quũ dicit̃ qui ſm carnẽ ſunt/& ſimiliter quũ ſubdit̃ qui ſm ſpũm ſunt,non eſt ſermo de eſſe ſubſtãtiali/ſed de eſſe morali.nã ſenſus eſt.qui animũ habent diſpoſitũ ſm carnem:& ſilr̃ qui animũ habent diſpoſitum ſm ſpũm. QVÆ carnis ſunt ſapiunt.} Dictio interpretata ſapiunt/a qua deriuat̃ nomẽ verbale qđ inferius interpretat̃ mõ ſapientia mõ prudentia,ꝓprie ſignificat aliqd ſub genere cognitionis: cui nulla latina dictio apparet rñdens.Et qm̃ vtuntur ea ad ſignificandũ adiunctum affectũ animi,ideo nulla occurrit ꝓpinquior interpretatio q̃ cura & curare.vt ſenſus ſit/quæ carnis ſunt curant. ¶ Et ſimilr̃ quum ſubiungit̃ quę ſunt ſpũs ſentiunt,adimendũ eſt ſentiunt:qa in textu gręco nullum verbũ habet̃: ſed ſubintelligit̃ idem verbũ. Cura.n.actus eſt intellectus adiunctus animi affectui.Et veriſſima eſt dr̃ia ꝙ diſpoſiti in aĩo ſm carnem,vacant curę ſpectantiũ ad carnem/vtilium ac delectabiliũ:diſpoſiti aũt in aĩo ſm ſpũm/vacant curę ſpectantium ad ſpũm:honeſtoꝝ.ſ.& vtilium ac delectabilium ad ſpũm. QVI vero ſm ſpũm ſunt/quę ſunt ſpũs ſentiunt.Nam prudentia carnis/mors eſt.} hoc eſt mortem infert aĩę & dãnationis ęternę.Scito ꝙ prudentię nomen ꝓpinquũ eſt dictioni gręcę ꝑdictę,& cõſonat ſenſui intento.nam ad intellectũ ſpectat ex affectu ad finem.vñ prudentia carnis eſt rõ hoĩs affecti ad carnem vt finem.qui.n.finẽ habet carnẽ,cogitat/ratiocinat̃/conſulit/iudicat/præcipit relatiue ad carnẽ. Et ſimile eſt proportionaliter de prudentia ſpũs. PRVDENTIA aũt ſpũs/vita & pax.} Rõnem reddit congruentis actionis.Ex eo.n.ꝙ cura ſeu prudentia carnis mortifera eſt/habet̃ ꝙ congruit diſpoſitis in aĩo carnaliter. caro ſiqdem ipſa mortifera eſt.Et ſilr̃ ex eo ꝙ cura ſeu prudentia ſpũs infert vitam aĩę & pacem aĩę/habet̃ ꝙ congruit hñtibus animũ ſpũalem.nam ipſe ſpũs/vitę & pacis parens eſt. QVONIAM ſapientia.pro. cura.} ſeu prudentia. CARNIS inimica eſt deo.pro.inimicitia eſt in deũ.} Vt intelligamus curã carnis non eſſe actum naturæ qui põt bene & male fieri/ſed eſſe peccatũ quod non põt bene fieri,dixit ꝙ eſt inimicitia in deum. LEGI.n.dei non eſt ſubiecta.} Ecce manifeſta inimicitię rõ.Non dicit/deo non eſt ſubiecta(qm̃ etiam peccata ſubdunt̃ dei ptãti)ſed legi dei negat eſſe ſubiectã:vtpote formam legis non ſuſcipientẽ. NEC.n.põt.} Ne putares ꝙ qñqꝫ ſubiiceret̃ legi dei,excludit hoc poſſe.incõpoſſibile ſiqdẽ eſt vt coeant forma legis & peccatũ. QVI autẽ in carne ſunt.} Subiungit habentes prudẽtiam carnis eſſe carnales ſm animũ:vt patefaceret ꝙ non ſolũ ipſa cura carnis ſed etiam ipſi carnales inimici ſunt deo. DEO placere non pñt.} Hoc non eſt intelligendũ ſicut de cura carnis,ſed intelligendũ eſt formalr̃:hoc eſt quatenus ſunt in tali ſtatu carnali ſm aĩum.ſic.n.deo placere non pñt. Cum quo tñ ſtat ꝙ per diuinã grãm pñt mutari de eſſe ſm carnẽ/hoc eſt de diſpoſitione carnali animi.& ſic pñt placere deo. VOS aũt in carne non eſtis,ſed in ſpũ.} Hinc clare apparet non loqui paulũ de eſſe in carne ſm ſubſtantiã.nam cõſtat romanos ꝗbus ſcribebat/fuiſſe tũc in carne ſm ſubſtantiã.& tñ dicit eis/vos aũt in carne nõ eſtis: hoc eſt non eſtis ſm animũ carnales ſed ſpũales.Et ſimili rõne dicit vos/qua hactenus dixerat nos,dicendo vt impleret̃ in nobis qui non ſm carnẽ ambulamus &c̃. Loquendo ſiqdem modo in prima perſona & modo in ſecũda/ſignificat cõem eſſe hanc diſpoſitionẽ etiam aliis non apoſtolis. Quãuis etiã ex induſtria hoc dixerit,vt ex ſeipſis intelligerent romani qui qualeſqꝫ ſunt quos appellauit eſſe ſm ſpiritum:ne putarent altius quid latere ſub hac appellatione.

SI TAMEN.} Poſtq̃ paulus declarauit duo eorũ quæ in principio capituli propoſuit(.ſ.nihil dãnationis eſt/& ambulantes ſm ſpiritũ non ſm carnem)modo declarat tertiũ.ſ.lex ſpiritus vitę in chriſto ieſu.Declarat autem hoc/ſimul rõnem reddendo quare ipſi romani ſunt in ſpiritu & non in carne.Et rationẽ reddit ſub conditione/dicendo ſi tñ:vt intelligant romani ꝙ ad non eſſe in carne ſed in ſpiritu/ non ſufficit fuiſſe baptizatos(quales oẽs ipſi erant)ſed exigitur ꝙ ꝑſeueret ſpiritus ſanctus. Et ꝓpterea vtendo verbo pręſentis tẽporis & vocabulo inhabitationis vtitur ſubdendo. SPIRITVS dei habitat in vobis.} Dicendo ſpiritus dei,aperit ꝙ quũ dixit lex ſpiritus/ſermo fuit de ſpiritu dei habitante nõ ho ſpitãte in animis hominũ.Et ꝓpterea dicit habitat.Niſi.n.per modum habitantis quieſcat in animo/ efficacem legem in homine nõ ſortitur:ac per hoc non habet locũ lex ſpiritus. ¶ SIQVIS autẽ ſpiritum chriſti non habet/hic nõ eſt eius.} Particula illa/lex ſpiritus vitę in chriſto ieſu,declarãda erat non ſolũ quo ad ſpiritũ/ſed etiam quo ad vitam in chriſto ieſu.& ꝓpterea ad eius declarationẽ ſubiungit ꝙ vita in chriſto ieſu/eſt per habere ſpiritũ chriſti:vt intelligamus eundẽ eſſe ſpiritum dei & ſpiritũ chriſti,nec haberi ſpiritũ dei niſi habeatur ſpiritus chriſti:hoc eſt ꝙ nunq̃ ſpiritus dei habitat in nobis niſi iungat

nos chriſto. Vnde ꝓnomen eius demonſtrat ſpiritũ dei. Eſt.n.ſenſus ꝙ ſiquis ſpiritum chriſti nõ habet, hic non eſt ſpiritus dei/vt tẽplum in quo habitat ſpiritus dei. Et iuxta hunc ſenſum directe habet ꝙ ſpiritus ſanctus habitans in hoĩbus/eſt ſpiritus vitæ in chriſto ieſu: qm̃ eſt ſpiritus chriſti in nobis. ac per hoc iungit hoĩes chriſto/ꝓculdubio ſm animã: ſm credere/ſperare/diligere/imitari &c̃. Dicitur aũt & eſt ſpiritus ſanctus ſpũs dei: quia a deo deus eſt, & ad deum nos inſpirat/mouet ac impellit habitans in nobis. ſpiritus autẽ chriſti quia & a chriſto rõne diuinę naturę eſt, & chriſti merito ab ipſo eſt nobis datus, & ad chr̃m inſpirat mouet ac impellit illos in qbus habitat. ¶ SI AVTEM chriſtus in vobis eſt. Declarat illud aliud ꝓpoſitum (.ſ. liberauit me a lege peccati) cõtinuando ſenſus cõſequenter ſe habẽtes. Et pro eodẽ vtitur chriſtus in vobis eſt/& ſpũs chriſti in vobis eſt: qm̃ de eſſe in animo eſt ſermo: in quo idẽ eſt eſſe chriſtum & eſſe ſpiritũ chriſti. nam chriſtus habitat in animo per fidẽ/ſpem & charitatẽ: & ſimiliter ſpiritus ſanctus qui eſt dei & chriſti, habitat in nobis per eandẽ fidem/ſpem & charitatẽ. CORPVS quidem mortuũ eſt propter peccatũ. Breuitati ſtudens paulus/ſimiles nos chriſto deſcribit ex chr̃o inhabitante in nobis: vt quẽadmodum chriſtus habuit corpus mortale & ſpũm viuum, ita corpus noſtrũ eſt mortuum/hoc eſt mortale, ſpiritus vero viuus. Sed diſſimilitudo eſt penes cauſam: ꝙ corpus noſtrũ eſt mortuum propter peccatũ proprium. peccatũ.n. originale eſt cõmune peccatũ omnium hominũ excępto chriſto. SPIRITVS vero viuit. pro. vita/ꝓpter iuſtificationẽ. pro. iuſtitiam. Et hic quoq; eſt diſſimilitudo penes cãm: quia vita ſpũs chriſti non pendet a iuſtitia, ſed ab initio beata fuit: vita vero ſpũs eoꝝ in quibus habitat chriſtus eſt ꝓpter iuſtitiam chriſti/qua ſatiſfecit deo ſoluẽdo p̃cium redẽptionis humanę. ꝓpter illam.n. iuſtitiam extrinſece & per participationẽ eius intrinſece eſt vita eoꝝ in qbus habitat chriſtus. Et hoc eſt liberatos hos eſſe a lege peccati: vt ſuperius declaratũ eſt. ¶ Sed pro lr̃a aduerte ꝙ ſpiritus eſt noĩatiuꝰ. quoniam dicitur ſpũs vero vita: & ſubintelligit̃ eſt. Et verificat̃ de ſpiritu noſtro in actu: hoc eſt actualiter operante. ſpiritus ſiquidẽ noſter credens/ſperans/diligẽs/prudens, eſt vita gratię ꝓpter iuſtitiã chriſti participatã ex habitatiõe chr̃i in nobis. ¶ Quod SI ſpũs eius. Declarat particulã vltimo ꝓpoſitam (.ſ. liberauit me a lege mortis) cõtinuãdo nihilominus cõſequenter ſe hñtes ſenſus. Vbi recole in principio capituli quinti ꝓpoſita fuiſſe quattuor bona quę habent iuſtificati ex fide ieſu. & aduerte ꝙ illoꝝ quattuor primum (.ſ. pacẽ ad deum) ab illo loco hucuſq; paulus declarauit: manifeſtando ꝙ per donum chriſti liberati ſumus a peccato originali/ab abundantia peccati actualis/a ſeruitute legis moyſi & a lege peccati. modo autẽ tria reliqua (.ſ. ꝙ gloriamur in ſpe glorię dei/ꝙ gloriamur in tribulationibꝰ/& ꝙ gloriamur in deo) intendit declarare: ſimul cõtinuando & declarando quõ lex ſpiritus vitæ in chriſto ieſu/liberauit nos a lege mortis. Intendit.n. patefacere ꝙ per ſpiritũ dei & chriſti habitantẽ in nobis cõſequimur hęc tria. Quoꝝ primum coincidit cum liberatione a lege mortis. Et ꝓpterea ſimul declarat ꝙ lex ſpũs habitantis in nobis/liberauit nos a lege mortis, & ꝙ tribuit nobis gloriari in ſpe gloriæ dei. immortalis.n. vita pręparata nobis poſt reſurrectionẽ eſt liberatio a lege mortis/& eſt gloria dei in cuius ſpe gloriamur. Vnde a ſpiritu dei inchoat: dicendo quod ſi ſpũs eius/ꝓculdubio dei. QVI ſuſcitauit ieſum a mortuis. Ieſus quatenus hõ ſuſcitatus eſt a deo: quatenus vero deus ſuſcitauit ſeipſum. HABITAT in vobis. Totum hoc eſt antecedens ꝓpoſitionis cõditionalis. cuius cõſequens ſubiungit̃. QVI ſuſcitauit chriſtum ieſum a mortuis. Relatiuum qui refert deum. Et eſt ſenſus. deus qui ſuſcitauit ieſum chriſtum a mortuis. VIVIFICABIT & mortalia corpora veſtra ꝓpter inhabitantẽ ſpiritum eius in vobis. Iuxta duo aſſumpta in antecedente (.ſ. habitationẽ ſpiritus dei in nobis/& ſuſcitationẽ ieſu chriſti a mortuis) duo quoq; infert in cõſequente. ſ. viuificationẽ noſtroꝝ mortalium corpoꝝ/& hanc ex ſuſcitatione ieſu chriſti: & cãm iuſtificationis/& hanc ex inhabitante ſpũ dei in nobis. Reddit.n. cãm futurę imortalitatis noſtrę ex cõcomitantia qualitatis corporis ad qualitatẽ ſpũs, ex quaſi naturali ſequela donoꝝ in corpore ad dona ſpũs/vitę corporis ad vitam ſpũs. vt quia ſpũs dei qui ſuſcitauit ieſum (hoc eſt & datus a deo per ſuſcitationẽ ieſu/& ſpirans & impellens ad deum non qualitercunq; ſed quatenus ſuſcitauit chriſtũ ieſum a mortuis) habitat in vobis, ideo cõſequens eſſe oportet vt illemet deus qui ſuſcitauit ieſum/ꝓpter dignitatẽ dicti ſpũs habitantis in vobis viuificet tpe congruo mortalia corpora veſtra. ſic.n. donis ſpũs correſpõdebunt dona corporis: ſic.n. reſurrectio chriſti cõicata prius in nobis fide/ſpe & charitate ſpũs ſancti habitantis in nobis/cõicabitur poſtea in corpore: ſic demũ nos qui in carne poſiti tantũ dignitatis obtinuimus ꝙ ſpiritũ ſanctum habitatorẽ habuimus ſm animã/etiã ſm corpus propter dignitatẽ tanti habitatoris viuificabimur. Hanc.n. rõnem ad lr̃am ſonat textus/reddẽdo rõnẽ imortalitatis futurę ꝓp inhabitantẽ ſpũm eius in nobis. ¶ Quum autẽ dicit viuificabit/intellige nõ de ſolius vitę dono (qm̃ viuere cõe erit in futuro ſęculo tam bonis q̃ malis) ſed intellige viuificationẽ pfectam/quę excludit omnem paſſibilitatẽ. Sola.n. talis viuificatio liberat totaliter a lege mortis. nam ſub lege mortis erunt dãnati: q̃uis non quo ad hoc ꝙ moriantur iterũ/ſed quo ad hoc ꝙ cõtinue patientur. quod eſt cõtinue mori. Viuificatio aũt corpoꝝ propter inhabitantẽ ſpiritum ſanctum/excludet non ſolum mori ſed quodcũq; pati, non ſolũ in actu ſed in potẽtia. reddet.n. corpora imortalia & impaſſibilia. ¶ Nec dicit corpora veſtra mortua ſed mortalia, ad cõpręhendendum oẽs. Quod dico ꝓpter illos qui in ſecundo chriſti aduentu inuenient̃ viui. nam illoꝝ corpora nõ mortua ſed mortalia viuificabuntur.

ERGO fratres debitores ſumus non carni,vt ſm carnem viuamus.} Ex tot differētiis dictis inter car/nem & ſpũm,& ex tot donis ſpũs ad liberandum nos ab iis quę ſunt carnis,infert cui ex duabus in no/bis partibus ſimus debitores:vt hinc progrediat̃ ad manifeſtandũ modum quo dictam viuificationē conſequimur,quoue gloriamur in ſpe gloriæ dei.Cauſa.n.dicta eſt ſpũs ſanctus habitans in nobis:mo dus autem eſt operari ſm ſpũm.Et propterea debitum talis operis infert. SI ENIM ſecũdũ carnem vi xeritis,moriemini.} Ex fructu operis ꝓbat debitum noſtrum non carni ſed ſpũi.fructus enim vitę car nalis deſcribitur mors,& aïæ & corporis ſm æternam paſſionem. SI AVTEM ſpũ.} Intellige ſpũ ſan cto habitante in ſpũ veſtro:ſeu(quod idem eſt)ſpũ veſtro fulto ſpũ ſancto. FACTA.pro.actus,carnis mortificaueritis.} Contra viuere ſm carnē,opponit ſpũ mortificare actus carnales.Nō dicit occideri tis ſed mortificaueritis:vt itelligamus cōformem doctrinam ſuperius dictis.Actus ſiqdem carnales ex/tinguere nō poſſumus ſed mortificare.tum inſurgentes cōpeſcendo:tum ne inſurgant domādo carnē, & continue exercendo ea quæ ſunt ſpũs vel ad ſpũm. VIVETIS.} Ecce fructus cōtrarius. Et eſt ſermo de vita aïæ & corporis beata. ¶QVICVNQVE enim ſpũ dei aguntur.} Probat hoc vltimo dictũ:ꝙ ſi ſpũ actus carnis mortificaueritis viuetis.Probat autē ex parte ſpũs,iungens hmõi viuere cum gloria filiorum dei.tendit.n.vt dictum eſt,ad declarandum ꝙ per donũ chriſti habemus hoc bonum quod eſt gloriari in ſpe gloriæ dei.Et ꝓpterea probat ꝙ viuetis,ꝓbando ꝙ eſtis filii dei.vita enim beata eſt filio/rum dei.¶Quum audis ſpũ dei aguntur,caue ne furorem intelligas,ne velut amentes agi hoïes a ſpiri tu dei intelligas:ſed obedientiā talem ac tantam ſpũs noſtri exhiberi ſpũi ſancto habitanti in viris pfe/ctis vt parendo agant̃ obſequentiſſimi a ſpũ ſancto habitante in eis.agitur aũt non ſolum inuitus aut neſcius,ſed etiā promptiſſime obſequens.Et iuxta hunc modum ſancti viri dicunt̃ agi a ſpiritu dei. HI SVNT filii dei.} De filiis adoptiuis eſt ſermo.Et apte iungit hæc duo:eſſe filios dei,& agi ſpũ dei. nam filiorum eſt tam obſequētiſſimos ſe exhibere patri vt agant̃ ſpũ patris,vt operentur ad nutum patris.

¶NON enim accępiſtis ſpũm ſeruitutis iterum in timore.} Probat eos qui aguntur ſpũ dei eſſe filios dei:ex hoc ꝙ ſpũs dei habitans in illis eſt ſpũs adoptionis,& non ſpiritus ſeruitutis & timoris quemad modum fuit ſtatus veteris legis.Ex hoc enim ꝙ dicit iterum,monſtrat ſe loqui reſpectiue ad accęptio/nem legis veteris.tunc enim prima vice accęperũt a deo ſpũm,ſed ſeruitutis in timore. Seruitutis qdē legalis,& in timore tũ extrīſeco:qm̃ ad lr̃am territi ſunt tonitruis ſonātibus,adeo vt reſilirent & dicerēt moyſi non loquat̃ nobis dominus ne moriamur &c̄.Et interno:qm̃ non accęperunt per legem gratiā, ſed in timore tranſgrediēdi & pœnas incurrendi ſibiipſis dimiſſi ſunt. Nec huiuſmodi ſpũs ſeruitutis & timoris donum gratiæ gratum facientis ſignificat:ſed motionem diuinam ad accęptandam legem. Non ſic nunc vobiſcum agit̃ inquit paulus:ſed vos ideo dixi filios dei quia nō accępiſtis hac ſecũda vi ce ſpũm ſeruitutis in timore,non eſtis moti a deo ad accęptandam ſeruitutem legis ſine gratia. SED ac cępiſtis ſpũm adoptionis filiorum dei.} Superfluit filiorũ.Contra ſpũm ſeruitutis in timore,e regio/ne locat ſpũm adoptionis:hoc eſt ſpũm filiorum adoptiuorum:hoc eſt accępiſtis ſpũm ſanctum in vo bis habitantem ad mouendum vos ad actiones conſonas filiis dei adoptiuis.Nec opus fuit dicere ſpi/ritum amoris,ſeu adoptionis in amore,ſicut dixerat ſeruitutis in timore:quoniam adoptio filiationē ponit & amorem,tanto exactius quanto adoptio gratuitam fert filiationem excitantem amorem ver/ſus adoptātem. IN QVO clamamus abba pater.} Abba ſyra dictio eſt:pater vero latina ex græcis ta/mē mutuata.& idem ſignificāt.Et quia pater eſt caſus nominatiui,rōnabile eſt vt abba quoq; ſit caſus nominatiui.Nec dicit in quo dicimus(quod cōmune eſt chriſtianis oïbus)ſed in quo clamamus,ma/gnitudine affectus,quod eſt ꝓprium vere filiorum:vt ex hoc ꝙ clamamus(hoc eſt affectu magno ꝓfi/temur)in ſpũ ſancto,pater pr̄,ſignũ habere cognoſcamus internũ ꝙ accępimus ſpũm adoptionis.Nā ſi non eſſet adoptionis ſpũs,non inſpiraret nobis tā confidenter appellare deũ patrem.Et geminat̃ pr̄is nomen ad ſignificandum firmitatem ac certitudinē fiduciæ.¶IPSE enim ſpũs.} ſupple ſanctus habi/tans in nobis. TESTIMONIVM reddit.pro.conteſtat̃,ſpũi noſtro ꝙ ſumus filii dei.} Ecce ratio cla/moris:hoc eſt magnę confidentię recognoſcendi deum vt patrem.¶Vbi aduerte ꝙ in textu græco nō eſt directe idem et ſenſus quē latinus interpres ſonat:quoniam græcus ſonat duos cōteſtes(ſcilicet ſpiri tum ſanctum & ſpũm noſtrum)de eadem re,ſcilicet ꝙ ſumus filii dei.latinus autē vnum teſtem (ſcili/cet ſpũm ſanctum)teſtificantem nō nobis ſed ſpũi noſtro ꝙ ſumus filii dei.Et quis vtrunq; ſit verum & in idem redeant:quia tamē paulus græce ſcripſit,ille eſt literalis ſenſus quē græcus textus ſonat: ſcilicet ꝙ ſpũs ſanctus conteſtis eſt ſpũi noſtro,ambobus teſtificantibus nobis ꝙ ſumus filii dei.Teſtimonium hoc ꝙ ſpũs ſanctus reddit ſimul cũ ſpũ noſtro de hoc ꝙ ſumus filii dei,internum eſſe ſignificat̃ ex eo ꝙ ab vtroq; interno ſpũ perhibet̃ non aliis ſed nobiſipſis.Et quoniam teſtimonium hoc non eſt de poſſi/bili ſed de facto(hoc eſt non eſt de hoc ſcilicet ꝙ poſſumus eſſe filii dei,ſed eſt de hoc ꝙ ſumus filii dei) ideo donum ſpeciale eſt.Nam teſtimonium ꝙ poſſimus eſſe filii dei,inter teſtimonia cōmunia fidei cō/prahēditur:teſtimonium autem ꝙ ego ſum filius dei,ſpeciale donum eſt. Et quoniā nullius teſtimonii effectus eſt videre ſeu ſcire rem teſtificatam ſed credere(nō enim inducit̃ teſtimonium,ſed lumen aut eu identiam faciens,ad hoc vt videatur aut ſciatur res:ſed teſtimonium inducit̃ ad hoc vt credatur res

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

manifeſtando ſe eſſe apoſtolum/& habere poteſtatem apoſtolicam quam habent cęteri apoſtoli,modo
incipit declarare particulā ſecūdo propoſitam:ſcilicet nō ſum liber!Et primo quidem declarat ſe eſſe li/
berum.deīde qualiter vſus fuerit ſua libertate/ibi nam quum eſſem liber. Quod autē dicit nullo horum
vſus ſum/refertur ad tot argumenta quibus manifeſte cōuincitur ꝙ etiam ſi nō eſſem apoſtolus chriſti.
poſſem tanq̄ prædicator euāgelii viuere alieno ſumptu.Et hinc manifeſtat ſe eſſe liberum ab huiuſmo
di ſeruitute quę eſt viuere alieno ſumptu.Eſt enim hæc nōnulla ſeruitutis ſpēs,quā etiam pro nobis ſu/
ſcipere voluit chriſtus. NON aūt ſcripſi hæc vt ita fiant.pro.fiat/in me.} Non ſolum hactenus fui li/
ber,ſed talis volo perſeuerare.nō putetis ꝙ hæc ideo ſcripſerim vt ꝓuocem vos ad dandum mihi ſum/
ptus. BONVM eſt enim mihi magis mori q̄ vt gloriam.pro.gloriationem/meā quis euacuet.} Glo/
riatio ſignificat materiam ſeu meritum gloriationis:hoc eſt bonum ſupererogationis. Tale ſiquidem
eſt materia & meritum gloriationis. eſt enim vnde debetur operanti gloria. Et eſt ſenſus ꝙ eligibilius
eſt mihi perdere vitam corporis q̄ abſtinere a bono ſupererogationis.Si enim incœpiſſet poſt hāc epi/
ſtolam accipere ſumptus ab aliis/nō perſeueraſſet in tali bono ſupererogationis: ac per hoc gloriatio
eius de bono ſupererogationis euacuata fuiſſet.fuiſſet enim reddita vacua ab opere.¶ NAM ſi euangeli
zauero.} Declarat materiā ſeu meritum gloriationis penes differētiam inter euangelizare & abſtine/
re ab alieno ſumptu.Et intēdit ꝙ euangelizare eſt debitum:& cōſequenter non eſt materia gloriationis
nec mercedis.abſtinentia aūt ab alieno ſumptu adiſiꝗta euangelio/non eſt debita ſed ſpontanea:ac per
hoc meritum gloriationis & mercedis eſt.¶ Et ſi vis penetrare hęc,cōſidera in miniſtro duo operū ge/
nera.alterum ad quod tenet̃:alterum ad quod non tenetur,ſed ſpōte ſuperaddit intuitu domini. Et quū
perſpexeris ꝙ ex his operibus ad quę tenetur miniſter/non debetur ei noua merces/nō habet vnde glo/
rietur,ſed tantū quod debuit fecit: ex iis vero quę ſponte ſuperogauit,habet vnde glorietur/& noua ei
debet̃ merces.Quum hęc inquā perſpexeris,intelliges quę hic dicit paulus:quæ ſine intellectu hoꝝ ob/
ſcuriuſcula ſunt.Vide ſingula. NON eſt mihi gloria.pro.gloriatio.} non habeo vnde glorier. Et pro/
bationem ſubiungit. NECESSITAS enim mihi incūbit.} neceſſitas debiti/neceſſitas iuſtitiæ incum
bit mihi quo ad officium euangelizandi.Quam neceſſitatem ſtatim probat/ſubiungēdo. VÆ ENIM
mihi eſt ſi non euangelizauero.} Probat a contrario :hoc eſt a pœna incurrenda ſi non euangelizet.
ex hoc enim ꝙ omiſſioni debet̃ pœna,clare patet ꝙ opus quod omiſſum eſt erat debitum.nullus enim
meretur puniri omittendo opus ad quod nō tenetur.Et hinc patet ꝙ quemadmodum apoſtoli tenebā
tur ad euangelizandū ex iniuncto ſibi officio,ita tenentur modo ꝓlati quibus ex officio incumbit præ
dicare:& vę eſt nobis niſi euāgelizemus. SI ENIM volens hoc ago/mercedem habeo.} Reſoluit diffe/
rentiā inter debitum actum & actum ſupererogationis in propria pricipia.Et actus quidem ſuperero/
gationis principium ponit ꝓpriā voluntatem:hoc eſt ſua ſponte iniuſſum operari.hoc enim ſignifica/
tur dicendo volens hoc ago.Et hinc nouā deberi mercedem pro tali opere aperit.dicendo enim merce/
dem habeo/meritum ſeu ius mercedis ſignificat ſe habere.Et quoniā in textu adiſigit̃ coniunctio enim
(dicendo ſi enim volens)ſignificatur ꝙ ratio reddit̃ per hęc præcedentium.Et vere ſic eſt: quoniam ex
hoc ꝙ propria voluntate nō alieno iuſſu aliquid facimus,ſupererogationis opus eſt/& nouę mercedis
meritorium/& gloriationis materia eſt.Et ex oppoſito ſubiungit̃. SI AVTEM inuitus,diſpenſatio mi/
hi credita eſt.} Ecce ex oppoſito ꝓpriū principiū actus debiti.Et quod dicit inuitus ago/nō ſignificat
inuitum abſolute(nā abſolute inuitus nullus agit,ſed patitur)ſed ſignificat alieno iuſſu agentem.Et ta
lis appellat̃ inuitus per priuationem nō voluntatis/ſed ſpontaneæ voluntatis:hoc eſt ꝙ nō a ſe ſed obe
diens alteri agit.hoc enim directe opponitur ad id quod dixerat ſponte ago.Et hunc ſenſum manifeſte
aperit adiuncta particula/diſpenſatio mihi credita eſt.} Hoc enim nō ſequit̃ ad inuitum abſolute/nec
ad coactum timore,ſed optime ſequit̃ ad non operantem a ſe.ſi enim ago/& non a me,diſpēſatio mihi
credita eſt a iubente.Et ſub hoc membro cōpræhendit actum euangelizandi:reddens rōnem quare ne/
ceſſitas ſibi incumbit,quia diſpenſatio ei credita eſt.quare non debetur ei hinc noua merces,quia inui/
tus(hoc eſt non a ſe ſed iuſſus)hoc agit. Sub altero vero membro cōpræhenditur abſtinere a ſumptu
alieno:quia volens/nō iuſſus hoc agit.& ideo merces ei debetur. Vnde & hoc explicando ſubiungit.
¶ QVÆ eſt ergo merces mea?} Interrogatiue legendum eſt.explicauerat enim alterum membrum.ſ.
ſi euangelizauero nō eſt mihi gloriatio.ſupererat vt explicaret alterum membrum.Et propterea interro
gatiue infert/quæ eſt ergo merces mea:hoc eſt meritum mercedis meæ? VT EVANGELIVM prædicās
ſine ſumptu ponam euangelium.Deeſt.chriſti.} Ecce meritum mercedis/ecce bonum ſupererogatio/
nis,ſine ſumptu ponere euāgelium chriſti/ſine acceptione ſumptuum euāgelizare chriſtum.hoc enim
erat abundatioris charitatis nō ſolum donare euangelium ſed donare ſumptus ſibi debitos. VT NON
abutar poteſtate mea in euangelio.} Non ſignificat̃ ꝙ accipere ſumptus eſſet abuti poteſtate euange
lizantis(quum dominus nō ordinauerit abuſum aliquem)ſed ſignificat̃ excellens cautela abſtinentis
ſe totaliter ab huiuſmodi poteſtatis vſu,ne forte vtendo incideret in aliquem abuſum propter aliquam
circunſtantiam extrinſecam. NAM quum liber eſſem ex omnibus.} Quum declaraſſet ſe eſſe apoſto/
lum liberū,modo declarat qualiter ſuo apoſtolatu libero vſus eſt ad alios.Et introducit hunc vſum per

modum probationis eius quod dixerat ꝙ merces ſibi debetur, ex hoc ꝙ euangelium chriſti ponit ſi/
ne ſumptu. Probat enim hoc a laudabili vſu talis libertatis: ne putaret quiſpiam ꝙ paulus ꝑ ſua glo/
ria noluiſſet ſubire hanc ſeruitutem accipiendi ſumptus. hãc inquam humanam opinionem excludit
mõſtrando ꝙ propter chriſtum hoc fecit. Et monſtrat hoc ex vſu ſuæ libertatis ad ſeruitutem aliorum.
hoc enim ſignificatur dicendo nam quum liber eſſem ex oĩbus/a nullo accipiens ſumptus. OMNIVM
me ſeruũ feci.} Ecce voluntaria ſeruitus. VT PLVRES lucrifacerem.} Ecce finis. ET factus ſum iu/
dęis tanq̃ iudęus, vt iudęos lucrarer.} Explicat in ſpecie huiuſmodi ſeruitutes, incipiens a iudęis. ¶ Et
ne male intelligeres quid ſignificat factus ſum iudęis tanq̃ iudęus/ explicat ſubiũgẽdo. IIS QVI ſub
lege ſunt.} Quos appellauerat iudęos/modo explicat iis qui ſub lege ſunt. QVASI ſub lege eſſem.}
Ecce in quo factus ſum tanq̃ iudęus, nõ in pſecutionibus chriſtianorum/nõ in pertinacia/ſed in obſer/
uatione legalium. Circũcidit enim timotheum/& in hieruſalem purificauit ſe more iudęorum: & ſupe/
rius ſcripſit qui in circunciſione vocatus eſt non aſciſcat præputium. QVVM ipſe nõ eſſem ſub lege.}
Omnes iſte ſex dictiones ſunt ſuperfluę. VT EOS qui ſub lege erant lucrifacerem. pro. lucrifaciã.} Ecce
quorſum ſeruabat legalia. ¶ IIS QVI ſine lege erant.} hoc eſt gentilibus qui erant ſine lege dei.
TANQVAM ſine lege eſſem.} hoc eſt tanq̃ liber a lege moyſi, veſcens oĩbus cibis/non diſcernẽs diem
a die & huiuſmodi. QVVM ſine lege dei. pro. deo/ non eſſem, ſed in lege eſſem chriſti.} Ne ma/
le intelligeres factus ſum gentilibus tanq̃ ſine lege eſſem, declarat ꝙ hoc fecit ſeruando ſemper ſe deo
legitime. Et explicando ſm̃ quam legem legitime/dicit ſed in lege eſſem chriſti: nõ omittendo ſeruare le/
gem chriſti quã omitterem ſeruando legem moyſi. VT lucrifacerem. pro. lucrifaciam/eos qui ſine lege
erant. pro. exleges.} Nõ enim arctatur ſermo ad pteritum. FACTVS ſum infirmis tanq̃ infirmus.}
Et eſt ſermo de infirmis animo quos dixerat nõ ſcandalizandos. factus eſt enim infirmis tanq̃ ĩfirmus
abſtinendo a licitis quæ potuiſſent parere aliquid ſcandali in mẽtibus aut actibus infirmorum. VT I/
firmos lucrifacerem.} Ecce finis. ¶ OMNIBVS omnia factus ſum.} Ne longius vagaretur diſcurrẽ/
do per ſingula, ſummatim comprehẽdit omnium cõditiones. VT oẽs. pro. vt omnino/aliquos ſaluos
facerem. pro. faciã.} Extendit. n. ſermo ad futurũ. Et apparet vere ampliſſima cura ac volũtaria ſeruitus
pauli in hoc ꝙ oĩum cõditionibus ſe accõmodabat vt ex oĩ cõditione hoĩum aliquos ſaluos faceret.
¶ OMNIA. pro. hoc/autem facio ꝑpter euãgelium.} Hactenus paulus declarauit vſum ſui liberi apo
ſtolatus ad ſalutem aliorum: modo intẽdit declarare quomodo vtitur apoſtolatu ſuo ad ſalutem pro/
priam. Et inchoat retorquẽdo hæc omnia opera ordinata ad ſalutem aliorum in propriam ſalutẽ. pro/
nomen enim hoc/demõſtrat ſupradictum apoſtolatus vſum. Et quum dicitur propter euangeliũ/ſigni/
ficatur finis ꝑpter quem hoc facit. Et eſt ſenſus. hoc aũt facio vt idoneum me reddam euangelio quod
prædico. Vnde & ſubiungit. VT particeps eius efficiar.} Qui prædicat euangelium aliis/& nõ ſeipm̃
idoneum reddens euangelio, non efficit particeps eius: quoniã aliis prodeſt euangelium/nõ pdicanti.
Et ꝑpterea paulus dicit ſe hoc facere ꝑpter euangelium, vt ſit euangelii particeps/vt proſit ſibi non mi
nus q̃ aliis. ¶ NESCITIS ꝙ ii qui in ſtadio currunt.} Ad declarãdum qualiter vtitur apoſtolatu ad
ꝑpriam ſalutem/qualiter euangelizat vt particeps ſit euangelii, affert duas ſimilitudines. Alterã de cur/
rentibus in ſtadio. OMNES quidem currunt, ſed vnus accipit brauium.} Sentẽtia clara eſt. SIC cur/
rite vt cõpręhendatis.} Anteq̃ applicet ſimilitudinem ad ſeipſum vt intendit/interponit monitionẽ
cõmunem. qua duo ſignificat: & ꝙ currendum eſt eis omni conatu ad ſimilitudinem illius qui accipit
brauium/& ꝙ brauium coeleſte nõ eſt vnius tantum ſed cõmune omnibus currẽtibus ex omnibus vi/
ribus ſuis. Hanc enim cõditionem ſignificauit dicendo in numero plurali/vt cõpręhendatis. primam
aũt cõditionem ſignificauit/dicendo ſic currite. ¶ OMNIS aũt qui in agone cõtendit. pro. qui certat.}
Altera ſimilitudo eſt de certantibus pugilibus, vt conſueuerunt militares homines certare exercendo
ſe bellica pugna. AB omnibus ſe abſtinet.} Diſcerne: & perſpice in currentibus conatum, in pugilum
vero exercitio abſtinentiã. conſueuerunt enim tales parciſſime veſci. ET ILLI quidem vt corruptibilẽ
coronam accipiant.} qua donabantur victores. NOS aũt incorruptam. pro. incorruptibilem.} Dif
ferentia manifeſta eſt. ¶ EGO igitur ſic curro.} Applicat vtrãq; ſimilitudinem ad vſum ſui apoſtola/
tus ad ꝑpriam ſalutem. Et quantum ad primam/affirmat ſe currere ad brauium coeleſte. nõ ſolum non
ſedet/non ambulat, ſed currit: nõ qualitercũq;/ſed ſic. ¶ Et declarando qd ſignificat ſic/ſubiungit. NON
quaſi in incertum.} Currentes in ſtadio currũt ambigui quis eorũ accipiat brauium: ac per hoc om/
nes currũt tanq̃ in incertum. Ego autẽ inquit paulus nõ curro ſic/tanq̃ ambiguus ſed certus de brauio,
Et intendit per hoc ꝙ curſus ſuus apoſtolicus certus eſt futuri brauii. ſciebat enim ꝙ ex omnibus viri/
bus ſuis currebat expeditus ab omnibus quæ quomodolibet impedire poſſent. Et petrus. ad hoc inq̃t
ſatagite per bona opera certam veſtram vocationem facere. SIC pugno.} hoc eſt pugilũ certamen
exerceo. Applicat ſecundam ſimilitudinẽ/affirmans ſe pugnare. Et vere pugnabat cum mũdo/carne &
demone. Curſus reſpicit coeleſte pmium: pugna autem præſentes reſpicit impugnantes & retrahentes
a ſpirituali curſu. NON quaſi aerem verberans.} Pugnat quaſi aerem verberans qui pugnãdo percu
tit aerem, non eum cõtra quem pugnat: vt exercentes ſe bellicis actibus ſępe faciunt. Nõ ſic inquit ego

pugno ſolis verbis verberãtibus aerẽ euangelizando. ¶ Attende & diſcerne ꝙ paulus ex his actionibus prophanis accępit quo ad cõmunem quidem inſtructionem ſimilitudines: ex curſu quidẽ aſſimilationem ad peruenientem ad brauiũ: ex pugna vero ſimilitudinẽ coronę longe excellentioris. quo ad ſeipm autẽ diſſimilitudines ad currentes ambiguos/ ad pugiles verberantes aerẽ. ¶ SED caſtigo corpus meũ.} Ecce percuſſio hoſtis contra quem pugnat. tum priuando delectabilibus ẽt licitis. tum affligendo variis modis. ET IN ſeruitutem redigo.} Nõ ſolum percutio corpus, ſed etiam pugno vſqꝫ adeo ꝙ ipm in ſeruitutem redigo. non eſt enim perfecta pugnãtis victoria/ niſi hoſtis in ſeruitutẽ redactus fuerit. redigitur aũt corpus in ſeruitutem ſpũs diuturnis actibus & habitibus virtutum, temperantiæ/ religionis & huiuſmodi. ¶ Vbi nota ꝙ triplicem hoſtem quum habeat (diabolum/ mũdum & corpus ꝓprium) ſolius proprii corporis meminit quantum ad percuſſionẽ vſqꝫ ad ſeruitutem: vt ex hoc ꝙ ꝓpinquiorẽ imo internum continueqꝫ impugnãtem hoſtem vinci a ſe explicat, intelligatur quid cõtra externos hoſtes pugnãdo efficit. Qui enim carni ꝓprię nõ parcit, multo amplius externos mundum ac dęmonem percutit. NE forte. pro. ne quo modo.} ne aliquo quouis modo. QVVM aliis prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.} ꝑdicando aliis euangelicã doctrinam/ & nõ adimplendo eam factis.

CAPVT .X.

VOLO enim. pro. autem/ vos ignorare fratres.} Poſtq̃ apoſtolus admonẽdo corinthios circa eſum imolatorum ſimulacris poſuit ſe exẽplum illis/ declarans qualiter ipe vſus eſt & vtitur ſuo apoſtolatu tam ad alios q̃ ad ſeipſum, conſequẽter modo declarat corinthiis qualiter ipſi vti debent chriſtiano ſtatu quem accęperãt ab eius apoſtolatu. Declarat aũt huiuſmodi chriſtiani ſtatus vſum debitum tum cõmuniter, tum ſpãliter circa eſum imolatorũ ſimulacris. Et incipit ab exemplo iudęorum antiquorum qui egreſſi ſunt de ægypto. hmõi enim exempla ad vtrũqꝫ ptinẽt: cõmune. ſ. & ſpeciale. Q. PATRES noſtri oẽs.} Cõmunes patres appellat hebręos: qm̃ patres ſunt fidei. Et dicit oẽs vt compręhendat omnibus tam bonis q̃ malis communia fuiſſe beneficia ſubiuncta. Quorum tria priora ſpectant ad ipm exitum ex ægypto: duo vero reliqua ad moram in deſerto. SVB nube fuerũt.} Primũ beneficium cõmune fuit nubes lucens in nocte/ & protegens in die. ET oẽs mare tranſierunt.} proculdubio rubrum ſicco veſtigio. Hæc duo beneficia ſcripta ſunt. exo. 13. & . 14. Vbi in calce ſcribit̃ & tertium. ET omnes in moyſe baptizati ſunt in nube & in mari.} Scribit̃ ibidẽ ꝙ ptrãſito mari timuit populus dominũ qui prius murmurauerat, & credidit domino & moyſi ſeruo eius: & cõſequenter cecinerunt canticum domino. hoc eſt enim baptizatos (hoc eſt ablutos) fuiſſe omnes in moyſe, cõfortante eos/ & in nube tuente eos/ & in mari ꝓbente ſe eis pro muro a dextris & a ſiniſtris: ſubmergente autem ægyptios. ex his enim abluti ſunt a diffidentia diuinę protectionis. ET OMNES eandem eſcam ſpiritalem manducauerunt.} Beneficium hoc ſcriptum eſt exo. 16. Appellat enim paulus mãna quo omnes aliti ſunt/ eſcam ſpiritualẽ. non ꝙ eſſet in ſe ſpiritualis (quum eſſet corporeus cibus) ſed quoniam erat ſpũalis quo ad cauſam: hoc eſt a ſpũali nõ naturali virtute ꝓducta. myſterio ſiquidẽ angelorum producebat̃ manna: vt patet ex hoc ꝙ. 40. annis pauit totum populũ. ET omnes eundem potum ſpiritalem biberunt.} Hic potus ſcriptus eſt exo. 17. & nu. 20. de aqua quę fluxit ex petra. Et appellat̃ potus ſpũalis quo ad cauſam: quia nõ ex cauſa naturali ſed ſpirituali fluxit aqua ex petra. BIBEBANT aũt de ſpiritali conſequente eos petra.} Legẽdum eſt. BIBEBANT enim de ſpiritali ſequente petra.} Cõiũctio enim/ rõnem reddi ſignificat. & eſt ratio ſpiritualis potus quia bibebãt de ſpirituali petra ſequente. Quę eſt autem iſta ſpũalis petra ſequens ſubiungit. PETRA aũt erat chriſtus.} Cõſiſtit ergo ratio in hoc quia bibebant de meſia/ hoc eſt ex beneficio meſię qui appellatur petra: nõ corporea ſed ſpũalis. eſt enim petra ſpiritualiter. Et appellatur ſequens vel quia futurus in carne, vel quia indiuiduus comes ſm diuinitatẽ. ¶ SED non in pluribus eorum.} Dixerat in ſingulis recitatis beneficiis ꝙ oĩbus cõmunia fuerunt: differentiam modo recitat quo ad terminum. ſ. igreſſum in terram ꝓmiſſionis. Quãuis omnibus deus cõtulerit ſupradicta beneficia, nõ tamen in pluribus eorum/ ſed in pauciſſimis: vtpote in duobus tantum/ ioſue & chaleb. BENEPLACITVM eſt deo.} vt patet nu. 14. Soli eñi hi duo accępti fuerunt deo vt ingrederent̃ terram promiſſionis: ita ꝙ etiã moyſes & aaron excluſi ſunt. NAM proſtrati ſunt in deſerto.} omnes qui egreſſi ſunt ex ægypto numerati (hoc eſt a vigiti annis & ſupra) excęptis ioſue & chaleb: vt patet nu. 14. & deutero. 1.

HÆC autem in figura facta ſunt noſtri. pro. hæc aũt figuræ noſtri fuerunt.} Eſt. n. numeri pluralis figurę. Et ſignificatur ꝙ hæc omnia (tam ſm cõmunia quę contigerunt iudęis/ q̃ ſm cõmunia beneficia/ q̃ ſm beneplacitum dei ſpeciale in quibuſdã & punitionem aliorum) fuerũt figurę noſtri: hoc eſt eorum quę fiũt circa nos/ quę ſunt agenda per nos/ quęue patienda a nobis. VT NON ſimus cõcupiſcẽtes malorum, ſicut & illi cõcupierũt.} Fructus figurationis ſubiũgit̃ vt caueamus a peccatis/ vt caueamus ab imitatione patrum quo ad peccandũ. ¶ Vbi aduerte ꝙ ſummarie primo cõmemorat extrema crimina & deinde media. Alterum extremum eſt peccatũ cordis. quod tangit̃ dicendo/ vt non ſimus cõcupiſcentes malorum: hoc eſt malorum operum. Alterum extremum tangit̃ dicendo. NEQVE idolatrę efficiamini. pro. ſitis/ ſicut quidam ex ipſis.} Idolatria enim ſummum inter mala opera tenet locum: vtpote

contraria deo vero. QVEMADMODVM ſcriptum eſt.exo.32.Sedit populus mãducare & bibere.} Imo/
lata vitulo aureo. ET ſurrexerũt ludere.} cantando/choreas ducendo/& huiuſmodi feſtiua agendo ꝑ
ſolennitate idoli .¶ NEQVE fornicemur.} Cõmemorat crimina media:inchoans a peccatis carnali/
bus. SICVT quidam ex ipſis fornicati ſunt:& ceciderũt vna die vigintitria milia.} Hiſtoria hęc ſcri
bitur nu.25. Verum intereſt numeri:quia ibi cõmemorant.24.milia mortuorũ,hic aũt.23.milia. quod
ſcriptorum errore credendum eſt eueniſſe.Quãuis nulla falſitas incurrat dicẽdo .23.milia : quoniam in
numero maiori includit minor. ¶ NEQVE tentemus chriſtũ,ſicut quidã eorum.pro.eum/tentauerũt,
& a ſerpentibus perierunt.} Vbi aduerte ꝙ paulus dicit expreſſe ꝙ illi hebręi in deſerto tẽtauerũt me/
ſiam.hinc enim habet ꝙ meſias eſt deus.deum enim illi tentauerũt.Hiſtoria hęc ſcripta eſt nu.21. quan
do populo dicẽte aĩa noſtra nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo &c̃.morſi ſunt a ſerpẽtibus &c̃. ¶ NEQVE
murmuraueritis: ſicut quidã eorum murmurauerunt,& perierũt ab exterminatore.} Nõ ſemel ſed plu
ries peccatum murmuris fuit in deſerto . vnde nõ eſt vſquequaq; certum de quo murmure paulus loq/
tur.Verum ſi vniuerſitas mediorum peccatorum his tribus criminibus compręhenſa eſt,quum forni
catio ſit peccatum hoĩs in ſeipm/tentatio vero chriſti peccatum in deum,cõſequens eſt vt murmuratio
peccatum in proximũ ſignificet.Et ſm hoc eſt ſermo de murmure cõtra moyſen & aaron/ſcripto nu. 16.
in calce.Et appellat exterminator ignis egreſſus a domino qui conſumebat populum,niſi aaron occur
riſſet medius inter mortuos & viuos ad placãdũ dominum. ¶ HÆC aũt omnia in figura.pro.figurę
contingebant illis.} Explicat paulus ꝙ hæc oĩa non ſolum fuerunt in veritate res geſtę/ſed etiam fue/
runt ꝑſignantia futurorũ.Et eſt ſermo tã de peccatis ꝗ de pœnis. SCRIPTA ſunt aũt ad correctionem.
pro.admonitionem/noſtri.} Non ſolum qualiter ſint facta/ſed etiam quorſum ſint ſcripta ſignificat.
IN QVOS fines ſęculorum deuenerunt.} Ratio quare ꝓpter nos ſcripta ſunt redditur quia ꝓpter nos
omnia ſcripta ſunt.Omnes enim ſacrę ſcripturę ſunt ꝓpter tempus meſię in quo ſumus nos. quod eſt
finis oĩum ſęculorum:hoc eſt tam ſęculi ante diluuium ꝗ ſęculi vſq; ad abraham/& ſęculi patriarcha/
rum/& ſęculi prophetarum & deinceps vſq; ad chriſtum.

¶ ITAQVE qui ſe exiſtimat ſtare,videat ne cadat.} Prępoſitis geſtis tempore patrum:vbi declarauit
ad admonitionem noſtri ſcripta eſſe,incipit ex illis admonere.primo in genere,vt vnuſquiſq; videat &
caueat ne cadat.Et dixit hoc præcipue ꝓpter maiores inter corinthios , qui exiſtimabant ſe ſtare in ſua
ſcientia & libertate.Clare aũt patet deduci hanc admonitionẽ ex geſtis tempore patrum.nam tunc ce/
ciderunt lapſu peccati fere oẽs,tum maiores tum minores. TENTATIO vos nõ appręhendat.pro.ap/
pręhendit/niſi humana.} Neſcit quo errore legat in codicibus latinis appręhendat:quum textus grę
cus habeat appręhendit in ꝑterito.Et eſt ratio quare quilibet corinthiorum timere & cauere deberet ne
cadat in futuro:qm̃ hactenus nulla eſtis tentatione pulſati niſi humana/niſi leui/niſi mediocri. huma/
num enim appellat cõtemperatum hoĩ:iuxta illud ad ro.humanum dico ꝓpter infirmitatem carnis ve
ſtrę.Adhuc enim corinthii non erant vexati ꝓpter chriſti fidem a ꝑfectis prouinciarum ſeu ciuitatum:
quoniam prima perſecutio cõtra chriſtianos mota fuit a nerone,qui poſt tẽpus huius epiſtolę regna/
uit.interim enim ſolę perſecutiones iudaicę legunt in chriſtianos. FIDELIS aũt deus eſt , qui non pa/
tietur.pro.ſinet/vos tentari ſupra id quod poteſtis.Ne terrerent ex ꝑdicta admonitione & ratione (quia
tentationes hactenus expertę/ſunt humanę:tanꝗ ſuperuenturę ſint ſupra vires humanas)declarat ſup
uenturas tentationes/ſiue in facultatibus tẽporalibus/ſiue in corporibus/ſiue in honoribus & magiſtra
tibus.omnes enim huiuſmodi afflictiones ſuperuenerũt chriſtianis.Quæ appellantur tẽtationes:quia
vtit illis deus ad quodammodo experiendum & probandũ electos ſuos:& diabolus ac mundus vtebã/
tur eis ad tentandum chriſtianorum animos vt relinquerent chriſtianitatem.Declarat itaq; eis ꝙ deus
nõ ſinet illos tentari ſupra vires proprias.¶ Et dicit non ſinet:quia ſi ſineret/diabolus tentaret homines
ſupra vires proprias.Sed (vt patet ex tentationibus diaboli contra iob)tantũ tentare potuit quãtum
ꝑmiſit deus.¶ Et dicit fidelis deus/attribuens huiuſmodi nõ permiſſionem fidelitati diuinę:qua.ſ.facit
quod dixit.fidelis eſt enim in oĩbus verbis ſuis .Dixit aũt millies in ſacra ſcriptura/ſe eſſe adiutorem ho/
minum in tribulationibus.alienũ autem cõſtat eſſe ab officio adiutoris hominum permittere vt homi
nes tentent ſupra vires. SED faciet cum tentatione prouentum.pro.euentum/vt poſſitis ſuſtinere.pro.
ſufferre.} Non ſolum nõ ſinet vos tentari ſupra vires ſed adiiciet hoc ꝙ faciet cum tentatione euentũ
vt poſſitis ſufferre:hoc eſt ſed adiuuabit vt poſſitis ſufferre tentationem.Nõ enim dicit ſed faciet tenta/
tionis euentum:quia nõ loquit de termino tentationis.ſed dicit ſed faciet cũ tentatione (hoc eſt ſimul
cum tentatione.loquitur enim de eo quod faciet deus tempore tentationis dum homo tentat:vt con/
uincit etiam ex ſubiuncto effectu)vt poſſitis ſufferre/proculdubio ipſam tentationẽ:quę non eſt tolerã
da poſt terminum. Vnde ſenſus eſt.ſed faciet tempore tentationis euentum:hoc eſt tot & talia euenire
(ſiue intus ſiue extra)vt poſſitis ſufferre.Nõ dixit cõferet vobis tale donum/ſed dixit faciet euentum:qa
infiniti ſunt modi quibus deus vtitur ad faciendũ ꝙ homo poſſit ſufferre tentationes. aliquando enim
facit euenire aliquem occurſum extrinſecum:ſiue impediendo tentationes/ſiue adiuuando tẽtatos.mo/
do facit euenire intus in corpore vel in animo motus aliquos ad hoc conferẽtes.mõ angelicas adhibet

excubias.modo gratias aliquas efficit in aīa &c̄.Propter huiuſmodi enim infinitatem modorum dixit faciet euentum ſimul cum tentatione.¶Et dixit vt poſſitis ſufferre & non dixit vt ſufferatis.deus enim prouidet de euentibus neceſſariis ad poſſe ſufferre tentationes:in arbitrio aũt tentatorum eſt velle ſufferre.Sat eſt enim fidelitati diuinę vt tribuat poſſe ſufferre:velle autē ſufferre & ipſum ſufferre alterius gratiæ eſt,quæ electis confertur & non eſt omnibus cōmunis.

PROPTER quod chariſſimi mihi.pro.dilecti mei.} Poſt admonitionē in genere ne homo cadat,ſubiungit admonitionem in ſpecie ne cadat in idolatriam.Et optime cōtinuat.propter quod.ſ.vt quilibet caueat ne cadat. FVGITE ab idolorum cultura.} Optima ſpecies cauēdi(vtpote ſecura) vt idolorũ cultura nō ſolum diſpliceat,ſed etiam ab illa fugiatur. Et dixit hoc inchoando inſtructionem circa id quod dixerat in ca.8.ſi quis enim viderit te qui habes ſcientiam in idoleo accumbentē &c̄.¶Propoſuerat ſiquidem paulus actionē illam valde turpem,& damnauerat illam ex ſolo ſcādalo.nullam enim aliã rōnem tunc attulit niſi rōnem ſcandali. Intendit modo declarare actionem illam eſſe malam aliunde.ſ. ex ſpecie actionis ex parte agentium.Et ꝓpterea ſignificātius dixit fugite ab idolorum cultura:vt tales actiones ꝓpinquas idolatrię,immo ſpeciem idolatrię habentes vitarent.Ille enim a cultura idolorũ nō fugit qui tam propinque accedit ad cultum idolorum.accumbere nanqꝫ in idoleo ,valde ꝓpinquũ eſt ipſi cultui idolorum,valde ꝓpinquum ad ſacrificare idolis. ¶VT prudētibus loquor.} ſubiungenda. VOS ipſi iudicate quę dico.} Nō dubitando de veritate eorum quæ dicit,ſubmittit eorum iudicio dicenda,ſed beneuole volens illos cōuincere proprio ipſorum iudicio:vt veritas facilius executioni mandet̄ quaſi a ſeipſis. CALIX benedictionis.} hoc eſt gratiarum actionis,qui offertur pro gratiarũ actione deo. CVI benedicimus.} tum nos ſacerdotes cōſecrando tum omnes laudando. NONNE cōmunicatio ſanguinis chriſti eſt.} vt rei cōmunicatę participantibus de calice:quaſi dicat,conſtat ꝙ ſic. Nō dicit ſignificat cōmunicationem,ſed eſt cōmunicatio:quia vere eſt cōmunicatio ſanguinis chriſti (non vini)participantibus calicem.Significatur enim clare ꝙ ipſe calicis vſus a multis(ideo enim numero vtitur plurali)eſt cōmunicatio ſanguinis chriſti illis qui bibunt.Quod eſt verum omnino:quia ſumentibus ſacramentaliter tantum,eſt ſanguinis chriſti cōmunicatio ſacramentaliter tm̃:& ſumentibus ſacramentaliter & ſpiritualiter ſimul,eſt ſanguinis chriſti cōmunicatio ſacramētalis & ſpiritualis. ET panis quem frangimus.} ſacrificando & diſtribuēdo.Sicut dixit calix ſeu poculum vtens vaſe cōtinente pro contēto,ita modo dicit panis pro ſpecie panis.Qui ſenſus cōuicitur ex verbo eſt,quũ ſubdit. NONNE participatio.pro.cōmunicatio,corporis domini.pro.chriſti,eſt?Nō dicit ſignificat ſed eſt. Cōſtat nāqꝫ ꝙ eſus ſubſtantię panis nō eſt cōmunicatio corporis chriſti:ſed eſus panis hoc eſt ſpeciei panis eſt in veritate cōmunicatio corporis chriſti,vt rei cōmunicatę participantibus illum.vna eademqꝫ res.ſ.verum chriſti corpus nō ſubſtantia panis cōmunicatur oīb9 edentibus quibus frangitur.Primęuo illo tēpore eccleſiam fractione vſam fuiſſe cōmunicando populum,etiam actus apoſtolorũ teſtantur ad imitationem (vt reor) chriſti , qui acceptum panem benedixit,fregit & dedit diſcipulis.poſtea autem eccleſię vſę ſunt hoſtiis ſigillatim:quas nō oportet frāgere.¶Meminit aũt paulus fractiōis,quia loquitur de vſu plurium quibus cōmunicatur corpus chriſti.ꝓpterea etiam vtitur numero plurali,dicendo frangimus.Intendit enim explicare cōiunctionem omnium in vno tertio.ſ.corpore ac ſanguine chriſti vero.Et hoc clare ſignificant pauli verba. QVONIAM vnus panis,& vnum corpus multi ſumus.} Superfluit et.Reddi rōnem,coniunctio quoniam manifeſtat.Reddit̄ autem ratio non coniunctionis corporis chriſti ad ſumentem,ſed cōmunitatis corporis chriſti ad ſumentes:quia de tali cōmunitate fuit directe & proprie ſermo,dicendo quem frangimus nonne cōmunicatio corporis chriſti eſt? Q itaqꝫ corpus chriſti verum cōmunicetur multitudini ſumentium ratio affert̄ ex vnitate myſtici corporis chriſti,dicendo.quoniam multi ſumus vnus panis,vnum corpus.Ita ꝙ vnitas inter ſe fideliũ eſt ratio ꝙ cōmune ſit per ſacramentum euchariſtię verum chriſti corpus.Et vere ſic eſt:quia ſolis illis qui ſunt vnum charitate cōmunicatur ſpiritualiter corpus chriſti verum . Significat̄ autem vnitas fideliũ vnitate panis ac vnitate corporis metaphorice ad ſimilitudinem multorum granorum ex quibus conficitur panis vnus,& multorum membrorum ex quibus conficit̄ corpus vnum.Et attulit panem ꝓpter id quod dixerat panis quem frāgimus.Attulit quoqꝫ corpus propter id quod dixerat calix benedictionis . vnitas enim membrorum corporis viui ſanguine fit & fouet̄. OMNES qui.pro.enim,de vno pane & de vno calice participamus.} Sup̄fluũt illę quattuor dictiones:& de vno calice.Solius panis meminit paulus.Coniũctio enim (dicēdo omnes enim)monſtrat ꝙ ratio reddit̄ prius dicti (hoc eſt vnitatis corporis myſtici)participatio vnius panis ab omnibus:hoc eſt ſpiritualis pceptio vnius ſacramenti euchariſtiæ ab omnibus.panis enim pro ſpecie panis(vt prius dictum eſt) ponitur . Et vere ſic eſt:quoniam ſacramentum euchariſtię & facit in omnibus mediante ſua nō ſolum ſacramentali ſed ēt ſpirituali participatione vnitatem corporis myſtici,& eſt ſimul eiſdem cōmunicatio veri chriſti corporis.Et intendit per totum hunc progreſſum manifeſtare quantę vis eſt cōmunis perceptio euchariſtiæ: dum in ipſam euchariſtiæ cōmunitatem reſoluit vnitatem corporis chriſti myſtici & cōmunitatē corporis chriſti veri.vt intelligamus ꝙ in hoc ꝙ oēs ex vno pane ſacramētali participamus,& ſumus vnũ

chriſti corpus myſticum/& cõmuníe habemus verum chriſti corpus.Quom aũt audis facit,intellige ꝙ
facit vnitatem ſi non inuenit factam/aut facit augendo factam.Iuxta hunc ſiquidem ſenſum cõmunis
theologorum doctrina dicit ſacramenta cõferre gratiam.ſ.faciendo vel augendo.Quod etiam intelli/
ge quantũ eſt ex ſe:qa niſi ſit patiens diſpoſitũ,non fit effectus propter ĩpedimẽtũ ex parte ſuſcipiẽtis.

¶ VIDETE iſrael ſm carnẽ.} Accuſatiui caſus eſt iſrael hoc in loco.Et dicit ſm carnẽ:hoc eſt ſm carna
les hoſtias/carnalia ſacrificia illorum.adhuc enim extabat templum iudæorum/& offerebantur in eo ſa
crificia.Dixit inquam hoc vt intelligeremus differentiam inter noſtra & iudęorũ ſacrificia:ꝙ noſtrũ eſt
ſpũale,illorũ vero ſunt carnalia.& ꝙ de cõmunicatione ſpũali deq; participatione ſpũali loquutus eſt:
modo aũt carnalia affert. Intendit ꝑponere corã corinthiorũ prudentia & cenſura cõmunionem om/
nium ſacrificiorum:& incœpit a ſacrificio chriſtianorum ſpũaliſſimo.& ꝑpterea conſequenter ꝑponit
ſacrificia iudęorum,carnalia quidem/quæ tamẽ vero deo offeruntur. NONNE qui edunt hoſtias par/
ticipes ſunt altaris? Ecce intẽta cõmunitas/ in hoc ꝙ omnes edentes ĩmolata deo participes ſunt alta/
ris dei:hoc eſt participes ſunt ĩmolationis factę in altari.Nota verba:quia in hoc cõſiſtit neruus pauli.
Quemadmodum in ſacrificio chriſtiano dixit/ꝙ quia omnes de vno pane participamus ſumus vnum
& cõmunicatur nobis corpus chri,ita in ſacrificio iudęorum dicit ꝙ qui edunt hoſtias/cõmunicant al
tari:hoc eſt ſacrificio.Hinc enim vult intelligi illatum poſtea eſſe ꝙ participãtes in menſa aut calice dę
moniorũ/cõmunicant dęmoniis. ¶ QVID ergo dico,ꝙ idolis ĩmolatum ſit aliquid/aut ꝙ idolum ſit
aliquid?} Trãſpoſitę ſunt particulę.prius enim in textu pauli eſt ꝙ idolum ſit aliquid/& deinde aut ꝙ
idolis ĩmolatum ſit aliquid. Memor paulus eorum quę dixerat ca.8.ꝙ idolum nihil eſt in mundo,quũ
modo ꝑgrederef a participantibus quæ ĩmolantur in ſacrificio chriſtianorũ & a participantibus ĩmo/
lata in ſacrificiis iudęorũ ad participantes ĩmolata idolis/& dicẽdum ei ſucceſſiue fuiſſet ꝙ edẽtes ĩmo/
lata idolis cõicabant idolis,tanꝗ inueniens ĩpedimẽtum/quaſi offendẽs in obſtaculum ꝑgreſſus(vtpo
te cõtrarium doctrinę ſupradictę ꝙ idolum eſt nihil)quodãmodo ſubſtitit:& explicat ꝙ hoc ſibi cõſe/
quẽter dicendum fuiſſet.ſ.ꝙ edentes ĩmolata idolis/eſſent participes idolorum:quod continet in ſe ido
lum aliquid eſſe/ & ĩmolatum idolis eſſe aliquid:quod cõtrariaf doctrinę ſupradictæ.Explicat inquam
ſe nõ dicere hoc.hoc.n.ſignificatur huiuſmodi illatione interrogatiua/qd ergo dico?inferebaf.n.ex pmiſ
ſis ꝙ diceret hoc:videlicet ꝙ idolũ ſit aliqd aut ꝙ idolis ĩmolatũ ſit aliqd.Intellige idolis ĩmolatũ vt ſic
nihil eſſe/quẽadmodum vt ſic idolum nihil eſt:vt ſuperius declaratum eſt. SED quæ.} Legendum eſt.
SED ꝙ quæ ĩmolant gentes,dęmoniis ĩmolant & nõ deo.} Ordo literę eſt.non dico ꝙ idolum eſt ali/
quid/aut ꝙ ĩmolatum idolis eſt aliquid:ſed dico ꝙ quæ ĩmolant gentes,dęmoniis ĩmolant & non deo.
¶ Aduerte hic ſubtilitatem pauli.Sacrificia idolorum cõſiderãtur dupliciter:vel ſm ſe/vel ex parte ĩmo/
lantium.Si cõſiderẽf ſm ſe/ſic nihil ſunt:ſicut & ſimulacrum cui ĩmolantur nihil eſt.nam ſimulacrũ nul/
lius dei eſt rñſentatiuum:ac per hoc nihilo ĩmolanf ſm veritatem rei.Si autem cõſiderenf ex parte im
molantiũ,ſic illa ſacrificia ĩmolanf dęmoniis.gentiles enim intendũt ĩmolare deo repræſentato per ſi/
mulacrũ.talis autem deus nõ eſt niſi dæmon.Vnde intẽdendo ĩmolare deo repręſentato per ſimulacrũ/
duo incurrunt.alterum negatiuum ꝙ nulli deo ĩmolant:quum nõ ſit niſi vnus deus,cui nõ immolant:
vtpote nõ repręſentato per ſimulacrũ.Alterũ affirmatiuum.ſ.ꝙ ĩmolant dęmoniis:dum cõtendũt nu/
minis ſeu diuini aliquid eſſe in ſimulacro/& illi ĩmolãt.Conſtat enim nihil aliud in ſimulacris eſſe pter
materiã formamq; ſenſibilem niſi dęmoniacum:iuxta illud/oẽs dii gentium dęmonia.Et ꝑpterea pau
lus in ca.8.& nunc iudicans idola & ĩmolata idolis ſm ſe/dixit nihil eſſe.& cum hoc modo ſubiungit ꝙ
quæ ĩmolantur idolis ĩmolanf dęmoniis,iudicans ſacrificia idolorum ex pertinacia ĩmolantium. Pro/
pter quod ſignificanter dixit quæ gentes ĩmolant, vt ex parte ĩmolantium intelligeremus quod dicit.
Et dixit hoc vt progreſſus ſuus intelligeref ꝙ non tendit ad inferendum ꝙ edentes de ſacrificiis ſimula/
crorũ participes ſunt ſimulacrorũ:ſed ad inferendũ ꝙ edentes de ſacrificiis ſimulacrorũ participes ſunt
dęmoniorũ.¶ Et intendit per hoc manifeſtare ꝙ edentes de iis quę ĩmolata ſunt ſimulacris ꝗuis ex par
te rei nihil ſuperſtitionis ĩcurrãt(quia idolum nihil eſt/& ĩmolatum idolis nihil eſt)ex parte tamẽ ĩmo/
lantium & veſcentium/crimẽ incurrũt idolatrię veſcendo illis in idoleo:hoc eſt in loco vbi ſacrificatur
idolis.veſci enim in menſa ſeu loco ſacrificiorum ꝑprium eſt ꝑfitentium ſe participare ĩmolatis quate
nus ĩmolata ſunt:ac per hoc participare cum dęmoniis quibus gentes immolant. Et vere ſic eſt ꝙ in
idoleo veſcentes etiam ſi ipſi non intenderent,tamẽ profitentur ratione loci ſe ĩmolatis vt ĩmolatis ve/
ſci.quod eſt incurrere facto crimen idolatrię.

¶ NOLO aũt vos ſocios.pro.cõmunicantes/fieri dęmoniorũ.} Poſtꝗ propoſuit quales ſint participã
tes tam in ſacrificio chriſtianorũ ꝗ in ſacrificiis iudęorum/& demum in ſacrificiis gentilium, ſubiun/
git in quo cõſiſtit crimen participantiũ in ſacrificiis gentilium.Et explicat crimen illud eſſe participa/
re ſeu cõmunicare cum dęmoniis.Explicat autem hoc prohibendo eis talem cõmunionem. NON po
teſtis calicem domini bibere/& calicem dęmoniorum.} Non dicit nõ poteſtis ſacrificare domino &
ſacrificare idolis(hoc enim tanꝗ euidentiſſimum crimen omittit)ſed dicit nõ poteſtis calicem domi/
ni bibere & calicem dęmoniorum:vt intelligamus ꝙ nõ de ſacrificantibus ſed de participantibus bi/

bendo de imolato calice loquitur.vt intelligant corinthii ꝙ directe arguit illos chriſtianos qui non ſacrificãtes idolis ſed inuitati/in idoleo bibebant de calice ĩmolato:vt intelligant ꝙ incurrunt crimen cõmunicationis cum dęmoniis/vt intelligant ꝙ nõ ſolum tales peccant ratione ſcandali(quod ſuperius in.8.ca.dixerat)ſed ratione cõmunionis cum dęmoniis. NON poteſtis menſę domini participes eſſe & menſę dęmoniorum.} Quod dixit de bibentibus/idem dicit de comedẽtibus in menſa dęmoniorum:quam ſuperius appellauerat in idoleo.Et dixit hoc directe vt intelligant ꝙ q̃uis licitum ſit eis veſci ĩmolatis ſimulacro ex ea parte qua ſimulacrum nihil eſt/& ĩmolatum ſimulacro nihil eſt, nõ tamen licitum eſt eis in menſa dęmoniorum veſci:quoniam inde incurrit participatio cum dęmonibus, etſi nõ intentione/tamen facto. ¶ Aduerte hic prudẽs lector errorem nouiter exortum dicentium ꝙ tẽpore apoſtolorum euchariſtia non erat ſacrificium ſed tantum ſacramẽtum/ex hoc loco manifeſte confutari.nam hic clare de euchariſtia quatenus ſacrificium/eſt ſermo.Expreſſe enim connumerat ſacrificia iudęorum & ſacrificia gentilium/ad nihil aliud niſi ad oſtendendũ ſacrificium chriſtianorum non poſſe ſimul participari cum ſacrificio gentilium.Vnde & eiſdem vtitur nominibus/menſę domini & menſę dęmoniorum &c̃. ¶ AN emulamur.pro.prouocamus/dominum?} Exaggerat crimẽ huiuſmodi participationis/ne leue putaretur peccatum:declarando ꝙ eſt irritare deum/eſt prouocare deum ad iram ſeu ad emulationem: hoc eſt prouocare deum quaſi dando ei emulum/ tanq̃ dando ei parem. de quo ipſe conqueritur/ ipſi me prouocauerunt in eo qui non erat deus.Damus enim quaſi parem deo Immolando alteri q̃ ipſi: quoniam honorem diuinum impendimus alteri. NVNQVID fortiores illo ſumus?} Ad timendum irritationem diuinam hoc dicitur. fortioris ſiquidem eſt abſq; timore irritare aliquem:debilior autem male ſibipſi conſulit irritando eum cui nõ poteſt reſiſtere. ¶ Vndiq; itaq; paulus exaggerat crimen edendi in idoleo/tum ex menſa domini/tum ex irritatione domini/tum ex timore punitionis proprię.Et ſic compleuit doctrinam de ĩmolatis ſimulacris quantum ad chriſtianos edentes & bibentes in idoleo:ſequentia autem ſpectant ad docendum extra idoleum qualiter licet & qualiter non licet veſci iis quæ immolata ſunt ſimulacris.

OMNIA MIHI licent ſed non omnia expediũt.pro.conducunt.} ſeu conferunt. Duas radices præponit ex quibus naſcitur peccatum in huiuſmodi. Altera eſt.ſed non omnia conducunt/non omnia vtilia ſunt ad gloriam dei. OMNIA mihi licent,ſed non omnia ædificant.} Ecce altera radix/ ꝙ non omnia ſunt ad ædificationem proximorum.In vtraq; autem præmittitur/omnia mihi licent:ad ſignificandum licitum eſſe veſci iis quæ immolata ſunt ſimulacris,extra tamen idoleum. de hoc enim iã dictũ eſt. ¶ NEMO quod ſuum eſt quęrat, ſed quod.} Deficit quiſq;. legendum eſt. SED quiſq; quod alterius.} Ad declarandum quanti facienda eſt ędificatio proximi (de qua dixerat ſed non omnia ædificant) ſubiungit mandatũ vt nullus præponat proprium bonum ædificationi aliorum.Et eſt ſermo non de bono ſpirituali/ſed de bono corporali.Et hoc verba ſonant. nam inter ſpirituale & corporeum bonum hæc eſt differentia:ꝙ bonum ſpirituale non eſt ita meum quin ſit alterius(quoniam ſuapte natura eſt commune abſq; damno meo) bonum autem corporeum proprie eſt meum;quia ita eſt meum ꝙ non alterius:& ſi alteri communicatur/a me tollitur.Perinde ergo dictum eſt/nemo quod ſuum eſt quęrat ſed quiſq; quod alterius,ac ſi dictum fuiſſet/nemo ſtudeat proprio ſed quilibet ſtudeat communi bono.Quamuis etiam poſſit exceptione ſeu excluſione ſubintellecta ſenſus eſſe.nemo quod ſuum eſt quęrat tantum/ſed etiam quod alterius.

¶ OMNE quod in macello venit.} hoc eſt venditur. MANDVCATE.} Ecce omnia mihi licent. NIHIL interrogantes.} an ſit immolatum idolis. Non dicit nihil ſciẽtes:quia ſcire apud ſeipſum eſt & non eſt ratio ſcandali, interrogare autem apud alios. PROPTER conſcientiam.} Quomodo hoc intelligitur/inferius declarabit. ¶ DOMINI eſt terra & plenitudo eius.} Affertur autoritas iſta ex pſalmo ad declarandum omne quod in macello venit manducate/ ad declarandum licite poſſe omnibus veſci: quia domini non dęmonum eſt terra/ & vniuerſa animalia & quæ naſcuntur in terra. hoc enim ſufficit ad hoc vt non incurratur peccatum aliquod ex parte rerum edendo illas. quicquid enim eſt domini/ mundum eſt. ¶ SI QVIS vocat vos infidelium ad cœnam & vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate.} Ecce iterum omnia mihi licent. ¶ Vbi aduerte ꝙ primo de loco omnibus communi (macello ſcilicet) & modo de loco priuato (habitaculo ſcilicet viri infidelis) doctrinam tradit: vt omnia loca compræhendat extra idoleum. Et dicit hoc ad monſtrandam libertatem noui teſtamenti. In veteri ſiquidem lege conſtat prohiberi inuitatum iudæum a gentili comedere quæcunq; apponuntur. prohibetur enim comedere immolata: vt patet exo.34. NIHIL interrogantes.} an id quod apponitur fuerit immolatum ſimulacro. PROPTER conſcientiam.} quam inferius declarabit.

SI QVIS autem dixerit hoc ĩmolatum eſt idolis,nolite mãducare.} Simpliciter & abſolute dixerat: mãducate:in euentum autem ꝙ aliquis dixerit de aliquo cibo hoc ĩmolatum eſt idolis/dicit nolite manducare. PROPTER illum qui indicauit.} Videtur enim ex propoſito hoc indicaſſe vt non comedatis

ad experiendum ſi in veritate horretis ſimulacra.putat enim hoc dicens/ꝙ ſi comederitis ĩmolata idolis participes ſitis idolorum. Quo fit ꝙ ſi poſtq̃ dixerit hoc immolatum eſt idolis comederitis illud/dicat vos non eſſe alienos a cultura idolorum. ET propter conſcientiam.} Duas rationes affert paulus ad retrahendum a manducando id quod indicatum eſt immolatum eſſe idolis.Et vtraq; (vt patebit)ſe tenet ex parte proximi:nulla autem ex parte edentis.Vnde & ſubdit quod in latino textu deficit. DOMINI eſt terra & plenitudo eius.} Repetit verſiculum ſuperius recitatum ad ſignificandum ꝙ ꝓpter neutram harum cauſarum tollitur licitum eſſe veſci quibuſcunq; rebus ſiue ĩmolatis ſiue non immolatis,ſed perſeuerat libera facultas veſcendi illis abſolute loquendo:quia perſeuerat ꝙ domini eſt terra & plenitudo eius/quia perſeuerat mundicia rerum. CONSCIENTIAM autem dico nõ tuam ſed alterius.} Declarat quod toties dixerat propter conſcientiam/ꝙ non loquitur de conſcientia propria comedentis ſeu comeſturi,ſed de conſcientia alterius:hoc eſt conſcientia infirmorum/non corpore ſed mente:de quibus in.8.ca.dixit.conſcientia eius qui infirmus eſt ędificabitur ad manducandum idolothytum.Et conſiſtit ratio in hoc ꝙ ne infirmus ꝓuocetur ad malum(quod eſſet veſci immolatis ſimulacro vt ĩmolatis)debet homo abſtinere ab eſu ſibi alias licito. ¶VT QVID enĩ libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia?} Ecce omnia mihi licent ſed non omnia ędificant.Eſt enim ſenſus.vt quid ego liber ad edendum huiuſmodi cibos/cur ex vſu libertatis meæ incurro iudicium damnationis propter cõſcientiã infirmi?Quaſi dicat.omnino mihi vitãdum eſt/ſeu nullo modo in hoc incidam.hoc enim directe eſt ſeruare illud/omnia mihi licent ſed non omnia ędificant.

SI EGO cum gratia participo,quid blaſphemor pro eo ꝙ gratias ago?} Declarauit alterã cauſam:videlicet ꝓpter conſcientiam.declarat modo reliquã(videlicet propter illũ q indicauit)iuxta aliam radicem/omnia mihi licent ſed non omnia conducunt.Eſt enim ſenſus.ſi ego cum gratia participo/veſcendo rebus creatis a deo cum gratiarũactione.Et in hoc tangitur ratio liciti eſus/ratio qua ſe excuſabant,addens ſupra libertatem religionem gratiarũactionis deo.quid blaſphemor:hoc eſt quare incurrã notam ꝙ ſim tanq̃ blaſphemus veſcendo indicatis ꝙ ſunt immolata ſimulacro?Quaſi dicat.nullo pacto incurram hanc infamiam pro eo ꝙ gratias ago deo:hoc eſt loco gratiarũactionis quam exhibeo deo. Tãq̃ blaſphemari cõtrarium ſit gratiarumactioni/dicit cur loco gratiarũactionis meę ad deũ blaſphemor.Et dixit blaſphemor,vt intelligamus ꝙ de infamia cõtra deũ eſt ſermo.talis ſiquidẽ incurrebatur infamia veſcẽdo indicatis.nã dicebatur ꝙ iſti veſcentes ĩdicatis nõ abominabantur culturam idolorum.qđ eſt cõtra honorẽ dei/qđ eſt cõtra religionẽ.Vnde abſtinere ab indicatis/erat ſeruare illud.oĩa mihi licẽt ſed nõ oĩa cõducunt ad dei gloriã.hoc.n.quãuis in ſe licitũ eſſet nõ cõferebat ſed nocebat potius,pro quanto violabat chrĩanum nomẽ. ¶SIVE ergo mãducatis ſiue bibitis ſiue aliud qd facitis,oĩa in gloriã dei facite.} Iuxta duas rõnes illiciti vſus licitorũ(alteram ex parte nois/alterã ex parte ſcandali)duo ĩfert extendendo documenta vniuerſalia in oĩ materiã.Quorum altero ĩſtruimur vt oĩa in dei(nõ noſtram) gloriã faciamus,& nõ ſolum intẽdamus:hoc eſt ſic faciamus vt vere ſint ad gloriam dei intẽtã.Et dicit ſiue comeditis &c̃.vt intelligamus ꝙ oẽs liberas actiones quantũcunq; naturali neceſſitate oportunas debemus ſic exercere vt ſint ad dei gloriam.Et hoc quãtũ ad habilitatẽ actionũ eſt ꝑceptum:qm̃ actiones quæ nõ ſunt habiles vt ſint in gloriã dei,peccata ſunt vel mortalia vel venialia.Quantum vero ad intẽtionem dirigentẽ actualiter vel virtualiter oĩa ad dei gloriã,conſiliũ eſſe conſtat:ex eo ꝙ nec ĩfidelis nec fidelis cõſtitutus in peccati mortalis ſtatu peccat honorãdo parentes/reddẽdo depoſitũ/comedẽdo bibẽdo &c̃.& tñ neuter oĩa refert in gloriã dei. ¶SINE offenſione eſtote.} Ecce alterũ documentũ quo inſtruimur vt neminem ſcãdalizemus/vt tales nos exhibeamus vt nullis ſimus offendiculo. ET iudęis & gentibus & eccleſię dei.} Nullũ excipit genus hoium/cõmuniem hãc iubet ſeruari cautelam ad oẽs: quia ſcandalum actiuũ reſpectu cuiuſcunq; ſemꝑ eſt peccatum. SICVT ego.} exemplũ prębet ſeipm̃. PER omnia.} per oẽs actiones meas. OMNIBVS. iudęis/gentibus & chriſtianis. PLACEO.} nõ ſolum ſine offenſione me exhibeo/ſed placeo quantũ eſt ex me. NON quęrens quod mihi vtile eſt,ſed qđ multis.} Ne paulum blandũ aſſentatorem aut adulatorẽ intelligeres oĩbus placere,explicat in quo cõſiſtit ſtudiũ ſuũ placendi oĩbus.ſ.quęrẽdo nõ ꝓpriam ſed aliorum vtilitatẽ.Et ne ĩtelligeremus ꝙ de mũdi huius negociis vtilibus loquatur,explicat. VT ſalui fiant.} Ecce quorſum quęro aliorũ vtilitatẽ/ecce qualẽ vtilitatẽ aliorũ quęro vt ſalui fiant,nõ vt ditentur/nõ vt principentur in hoc mũdo. ¶IMITATORES mei eſtote ſicut & ego chriſti.} Explicat ꝙ nõ ſibi arrogat formã exẽplarẽ chrĩanę vitę ꝓponẽdo ſe toties in exemplũ:qñquidẽ nõ ſe vt ſe/ſed vt imitatorẽ chri proponit in exemplum.

CAPVT .XI.

LAVDO autem vos fratres.} Diſtinctor capitulorum/q̃uis inchoauerit.xi.caplm̃ ab antecedẽte particula/imitatores mei:quia tamen particula hæc clare ſpectat ad præcedentia,correximus hanc ſegregationem/& in calce præcedẽtis capituli eã locauimus:vt hinc cum noua materia incipiat capitulum. Q. PER omnia/mei memores eſtis.pro.ꝙ omnia mea meminiſtis.} Sicut in principio epiſtolę cõmendauit corinthios ratione multorum qui erant inter

eos perfecti, ita modo laudat quoqꝫ in genere corinthios ratione illorum qui ſeruabant documēta ſua. Prudenter autem traditurus nouum documentum laudat ꝙ ſeruauerint olim a ſe datas inſtructiones, tanq̄ per hoc preparans eos ad ſeruandum noua documenta que ſubiungit. Laudat aūt eos primo de memoria non alicuius ſed omnium ſuarum inſtructionum ſeu ſuorum exemplorum. Deinde. ET SICVT tradidi vobis praecepta mea. pro. traditiones meas ⁄ tenetis.} De obſeruatione inſtitutionum ſuarum laudem adiungit.

VOLO autem vos ſcire.} Nouum inchoat documētum circa capitis velamen, ea ratione ꝙ apud corinthios mulieres non velato capite (quemadmodum & viri) in publica oratione ſeu lectione comparebant pro veneratione actionum. adhuc enim ſublatum non erat a muliebri ſexu publice orare aut legere ſeu docere: vt etiam ſanctarum mulierum illius temporis geſta teſtantur. Hæc enim videtur literalis ratio quare paulus accepit hanc prouinciam inſtruendi corinthios circa diſcrimen viri & mulieris publice orantis aut prophetantis penes velamen capitis. Q. OMNIS viri caput chriſtus eſt: caput autem mulieris vir: caput vero chriſti deus.} Aduerte pro claritate huius doctrine ꝙ paulus conſiderat velamen capitis in viro & muliere tum relatiue ad capita eorum myſtica ⁄ tum relatiue ad capita eorum naturalia. & vtrinqꝫ monſtrat contrariam habitudinem velaminis in capite viri & mulieris. Monſtrat enim vtrinqꝫ indecens eſſe velamen in capite viri orantis aut prophetantis: decens autem eſſe in capite mulieris orantis aut prophetantis. Et propterea inchoat a diuerſitate capitum myſticorum reſpectu viri & mulieris: dicendo ⁄ ꝙ caput myſticum mulieris eſt vir, caput autem myſticum viri eſt chriſtus, caput vero myſticū chriſti eſt deus. Et hoc vltimū addit ne videatur fingere hunc ordinē capitū myſticorum: ſed ipſa reſolutio capitum vſqꝫ ad deum atteſtetur ꝙ rationabilis eſt diſtinctio capitum myſticorum reſpectu viri & mulieris. Dicitur autem caput myſticum quod gerit vicem capitis reſpectu illius. Caput enim eſt perfectius membrum (vtpote vniuerſos habens ſenſus) & eſt velut gubernator omnium actionum. & propterea vir dicitur caput mulieris: vtpote longe perfectior & gubernator ipſius. & tanto magis chriſtus eſt caput viri: quum in eo ſolo ſit omnis plenitudo gratie & ab ipſo deriuetur gratia in omnes. De deo autem ꝙ ſit caput chriſti ſm ꝙ homo ⁄ nulla eſt queſtio: quū omnes perfectiones ſint in ſolo deo & ab ipſo in chriſtum hominem deriuentur.

OMNIS vir.} Declarata diuerſitate capitis myſtici reſpectu viri & mulieris, declarat diuerſam immo contrariam habitudinem velaminis in capite viri & mulieris ad propria capita myſtica: inchoans a viro. ORANS.} oratione publica. Tempore huius epiſtole non erat adhuc introductus hic modus orandi publicus qui modo in templis dei ſeruatur, ſcilicet ꝙ alternis choris oraretur: ſed vnus pro omnibus orabat publica voce ceteris tacentibus. Et reor ſic eſſe ex iis que legunt de pſalmodia monachorum ⁄ ꝙ vnus legebat pſalmos reliquis tacentibus. Et ad hoc forte inſinuandum ſingulari numero vtitur paulus, dicēdo vir & ſimiliter mulier. Cuius etiam ſignū eſt ꝙ eccleſie dei (a pauli doctrina non recedentes) non ſeruant hoc documentum in iis que communiter chorus orat, ſed ſeruat quum vnus pro omnibus orat ſeu legit: vt patet in ſacerdote dicente orationem, ac diacono & ſubdiacono legentibus euangelium & epiſtolas. hi enim detecto capite orant & prophetant: chorus autem cooperto capite orat pſallendo &c. abſqꝫ inobedientia pauli. Quum ergo dicit orans ⁄ ſermo eſt de publice orante vno pro omnibus. AVT prophetans.} De vere prophetātibus (hoc eſt ſpiritu prophetie publice in eccleſia loquentibus tunc temporis) loquitur: vt infra ex ca. 14. colligitur. vbi vere prophetantes deſcribuntur ſtantes prophetare aliis ſedentibus. Hic ſiquidē detectum caput ⁄ ibi vero ſitus eorum deſcribit. erāt enim (vt infra patet) in illa primitiua eccleſia prophetantes ⁄ ſicut & loquentes linguis. VELATO capite. pro. in capite habens.} Ita in textu græco habetur ⁄ ad excludendum omne quod poſſet haberi in capite, cuiuſcuqꝫ figure ac materie fuerit. DETVRPAT. pro. dedecorat ⁄ caput ſuum.} myſticum quod eſt chriſtus. OMNIS autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat. pro. dedecorat ⁄ caput ſuum.} myſticum quod eſt vir. Cerne differentiam viri & mulieris penes velamen capitis. Vir velatus caput ⁄ dedecorat caput ſuum: mulier non velata dedecorat caput ſuum. Carere velo mulieri eſt ad dedecus capitis ſui myſtici: habere velum viro eſt ad dedecus capitis ſui myſtici. ¶ VNVM enim eſt ac ſi decaluetur.} Deſunt alique dictiones: nec de caluitio textus loquitur. Legendum eſt. VNVM enim eſt & idem cum raſa.} Poſtq̄ declarauit velamen capitis in ſacris relatum ad capita myſtica, declarat relationem veli ad naturale caput mulieris. Et eſt ſenſus ꝙ vnius atqꝫ eiuſdem rationis eſt muliebre caput carere velo & radi: quod eſt priuari capillis. ita ꝙ velum reſpectu mulieris equiparat capillis. Et hanc equiparantiam magis explicat formando conditionalem. NAM ſi non velatur mulier, tondeatur. pro. etiam tondeatur.} Infert hoc conſequens (etiam tondeatur) ex negatione veli: vt quemadmodum vir qui non velatur tondetur, ita mulier ſi imitatur virum in hoc ꝙ non velat ⁄ imitet quoqꝫ ipm in hoc ꝙ tondeat. Deinde pſequit dictā cōditionalē a deſtructione cōſequētis. ¶ SI vero turpe eſt mulieri tōderi aut decaluari. pro. radi.} Hec eſt deſtructio cōſequētis: vnde īfert deſtructionē antecedentis ſubiūgēdo. VELET caput ſuū. pro. veletur.} Hec ſola dictio ē in paulo. & argumētū pauli ſatis cla

te innititur communi vſui,quo turpe cenſetur mulierem tonderi aut radi. Vnde & mulieres abrenun/
ciantes coniugiis & profitentes luctuoſam vitam/laudabiliter tondentur,in ſignum ꝙ abdicant a ſe
quod ad ornatum & gloriam illarum ſpectat.

¶ VIR quidē.} Declarata habitudine velationis capitis tum ad caput myſticum/tum ad caput na/
turale,procedit applicando ad propoſitum.primo de viro,deinde de muliere. NON debet velare caput
ſuum.} Superfluit ſuum. QVONIAM imago & gloria dei eſt.} Q. ſit imago dei,ex geneſis teſtimo/
nio comprobatur. faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Et verificatur ex eo ꝙ
eſt creatus in natura rationali. Q. autem ſit gloria/paulus dicit:& verificatur ſicut pulchrum opificium
eſt gloria artificis.Et dicitur hoc ſpecialiter de viro, quia vir narratur in ſcriptura factus immediate a
deo.Rurſus quemadmodum filius ſapiens eſt gloria patris,ita vir in quo viget ingenium & vis ſcien/
di & ſapiendi/gloria eſt dei plaſmatoris.¶ Quomodo autem ex hoc ꝙ vir eſt imago & gloria dei infera
tur ꝙ non debet velare caput,in textu non aliter dicitur:niſi quia ſuperius dictum eſt ꝙ vir orans aut
prophetans in capite habens dedecorat caput ſuum.vt itelligamus ꝙ quia vir eſt imago ac gloria dei
non debet in capite habere ſignum dedecoris diuinę gloriæ. Velum ſiquidem in capite viri/ſignum eſt
velationis ſui capitis myſtici.velatio autem directe contrariatur gloriæ:vtpote conſiſtenti in manife/
ſtatione.Sic enim vir orans aut prophetans(hoc eſt exercendo officium glorificandi deum) ſi tegmen
habet in capite,ſignificat ſuum caput myſticum ingloriū. ¶ MVLIER autem gloria viri eſt.} tanq̄
opificium factum ex viro/tanq̄ facta ad gloriam viri. NON enim vir ex muliere.} in prima rerū crea/
tione. SED mulier ex viro.} vtpote facta ex coſta viri. ETENIM non eſt creatus vir propter mulie/
rem,ſed mulier propter virum.} non eſt bonum hominem eſſe ſolum/faciamus ei adiutorium. IDEO
debet mulier velamen.pro.poteſtatem/habere ſupra caput ſuum.pro.in capite/& propter angelos.}
ſuperfluit et.Ita ꝙ vnica eſt ſententia in paulo.& legendum eſt. IDEO debet mulier habere poteſtatem
in capite propter angelos.} Et eſt ſenſus.ideo quia mulier gloria viri eſt debet mulier habere in capite
poteſtatem:hoc eſt ſignum poteſtatis viri ſupra ſe propter angelos:hoc eſt nō propter poteſtatem quā
habet maritus reſpectu vxoris,ſed propter poteſtatem quam habet ſexus virilis in angelis:hoc eſt ſacer
dotibus,qui in ſacra ſcriptura appellātur angeli.Et addidit propter angelos,tum propter mulieres innu
ptas exemptas a viri poteſtate.tum vt in ſpiritualibus actionibus orandi & prophetandi mulier ſit glo
ria viri in ſpiritualibus agentis.Et ſubauditur hic ꝙ velamen in capite mulieris orantis aut prophetan
tis ſignum eſt ſubiectionis mulierum ad viros qui ſunt angeli:quod eſt habere ſignum poteſtatis viri/
lis ſupra mulierē. ¶ VERVNTAMEN neq; vir ſine muliere/nec mulier ſine viro in domino.} hoc eſt
quāuis in huiuſmodi actionibus inter virum & mulierem diſcrimen hoc ſit penes velamē & caput my/
ſticum,in domino tamen(hoc eſt ſm eſſe chriſtianum/ſm fidem ſpem charitatem/ſm eſſe gratū deo)
pares ſunt vir & mulier:neq; vir excludit mulierem neq; mulier excludit virum.Et ad hoc adaptat ꝓdu/
ctiones tanq̄ reciprocas,ſubiungendo. NAM ſicut mulier de viro.} in prima cōditione rerū. ITA &
per mulierem vir.} ſupple naſcitur:vt quotidie videmus. OMNIA autem ex deo.Et vir mulieris eſt pri
cipium particulare/& mulier viri eſt particulare pricipiū:cōe autem oīum pricipiū eſt deus.Et dixit hoc
ad reddendū rōnem paritatis quā dixerat in dn̄o:vtpote quia eſt cōe principium omnium.

VOS IPSI iudicate.pro.in vobiſipſis iudicate.} Adhuc paulus non plene declarauerat relationem
velaminis in viro & muliere ad caput naturale/ꝙ dedeceat virum & deceat mulierem:ſed multum ſe oc
cupauit circa relationem velaminis ad capita myſtica.Et propterea modo complet declarationem ve
laminis relati ad capita naturalia viri & mulieris propria:& ad proprias ipſorum mentes remittit iudi
cium ſubiunctę rationis. DECET mulierem non velatam orare deum?} Interrogatiue legendum eſt.
Proponit quæſtionem coram ipſis de muliere/non de viro:vt hinc intelligamus ꝙ vniuerſus iſte tra/
ctatus eſt ad tollendum vſum quo mulieres detecto capite quemadmodum & viri orabant.Quod (vt
dictum eſt) reor pro veneratione ſacrarum actionum a mulieribus factum fuiſſe. ¶ NEC.pro.an non
ipſa natura.} hoc eſt naturalis mos. DOCET vos ꝙ vir quidem ſi comam nutriat.pro.ſi comatus
eſt,ignominia.pro.dedecus/eſt illi.} Apparet enim ꝙ mollis ꝙ muliebris ſit vir comatus:vtpote proli/
xo ac fulto capillo more mulierum. MVLIER vero ſi comam nutriat.pro.ſi comata eſt,gloria eſt illi.}
ad decorem ſiquidem mulieris ſpectare comam ad ſenſum videmus.Et attulit hanc rationem ex com/
munibus,vt ex naturali more conſideremus q̄ cōformiter tradiderit documēta in eccleſiaſticis actibus.
QVONIAM capilli.pro.coma/pro velamine ei dati ſunt.pro.data eſt.} Ecce vnde vult trahi argumen
tum tam in viro q̄ in muliere:vt ſcilicet argumentum trahatur ex coma ad velamen.vt mulier quia eā
decet coma debeat in ſacris habere velamen:& vir quem dedecet coma/debet in ſacris detecto eſſe capi
te,tanq̄ coma ſit pro velamine.

¶ SI QVIS autem videtur contentioſus eſſe.} Sciens paulus has accommodationes tum ad caput
myſticum tū ad naturalem comam/nō eſſe rōnes cogentes/& non oībus forte ſatiſfacturas,vtit ratione
efficaciore non ſine reprehenſione eorum qui obſtarent.ad eorum enim reprehēſionem ſpectat ſi quis

autem videtur contentioſus eſſe. tanq̃ velint non ratiocinari/ſed contendere. NOS.} ſubaudi in dei. TALEM cõſuetudinem non habemus.} vt mulieres detecto capite publice orent aut propheteнt. NEQVE eccleſia.pro.eccleſię dei.} Ratio ab autoritate conſuetudinis tum in veteri teſtamento tum in eccleſiis dei in nouo teſtamento affertur:quę pręcipuum locũ debet habere in iis quę non ſunt in ſacra ſcriptura diffinita.Et adiunxit hoc,vt ſi nollent rationem pauli ſuſcipere/ſuſcipiant autoritatem conſuetudinis eccleſiarum & veteris teſtamenti.

HOC AVTEM præcipio non laudans.pro.hoc autem præcipiens non laudo.} Et dictio interpretata præcipiens/a nonnullis interpretatur admonens ſeu denuncians.ita ꝙ non eſt vſquequaq; clarum paulum pręcipere hoc quod ſupra dixit de velamine mulieris in ſacris.Continuando itaq; dicta dicendis,ait ꝙ præcipiens ſeu admonens ſeu denuncians hoc de velamine mulieris in ſacris actionibus/non laudo ſubiuncta:videlicet. Q. NON in melius ſed in deterius conuenitis.} Quum eſſent vituperandi,parce loquens paulus/dicit non laudo,vituperio enim dignum eſt conuenire in vnum in deterius:quum conuentus ad augmentum boni/aut ſaltem ad conſeruationem ordinetur. ¶ PRIMVM quidem.} Incipit enumerare deteriores euentus eorum. CONVENIENTIBVS vobis in eccleſiam.} Prius dixerat conuenitis:modo explicat conuentum non politicum/non ad negocium ciuile,ſed eccleſiaſticum/ad actus fidelium quatenus fideles ſunt.hoc enim ſignificatur dicendo in eccleſiam. AVDIO ſciſſuras eſſe inter vos.} Primus euentus deterior directe contrariatur conuentui. diſſidium enim directe tollit vnitatem. ET EX parte credo.} Ne omnes reos accuſaret diſſidii/dicit partim ſe credere:quoniam quo ad aliquos credebat eſſe verum.Et rationem ſuę credulitatis ſubdit. NAM oportet & hęreſes eſſe.} Deſunt duę dictiones:in vobis.Legendum eſt. NAM oportet & hęreſes in vobis eſſe.} Dictionem græcam interpres reliquit:quum potuiſſet latine dicere oportet ſectas in vobis eſſe. Non enim ſumitur hic hęreſis vt ſumitur a theologis pro errore pertinaci in fide:ſed græco vſu hęreſes appellantur ſectę.appellant enim hęreſim platonicam/peripateticam/ſtoicam &c̃. quas nos dicimus ſectam peripateticam/ſectam platonicam &c̃. ¶ Et ꝙ hic ſit literalis ſenſus monſtrat hoc quod dicitur in vobis.non enim in eis oportebat eſſe hæreſes theologicas/ſed ſectas.cognoſcebat enim paulus eos pronos ad ſectas:vt geſta eorum teſtantur,ego ſum pauli/ego apollo/ego cephę. Et ex neceſſitate pronitatis eorum dicit ꝙ oportet in eis eſſe ſectas:& propterea non eẽ mirum ſi dum conueniunt diſſident.diuerſitas enim ſectarum mater eſt diſcordiæ. VT ET qui probati ſunt,manifeſti fiant in vobis.} Quamuis diſſidia & ſectę in genere ſint malorum,deus tamen hæc mala ordinat ad hoc bonum vt viri probi manifeſtentur in vobis comparatione malorum. probi enim viri non declinant ad ſectas,immo conciliant ſi poſſunt eas:& ſic relatiue ad alios manifeſtantur. ¶ CONVENIENTIBVS ergo vobis in vnum.} Tranſit ad aliud crimen quod in quodam ſpeciali conuentu incurrebant.primum.n.crimẽ diſſidii in communi dictum eſt de conuentibus eccleſiaſticis:hoc autem ſecundum de conuentu in ſpecie anniuerſario in cœna domini/dicitur:vt patet ex ſubiunctis. IAM non eſt dominicam cœnam manducare.} Et dicendo iam monſtrat nouum eſſe hoc crimen.ſignificat enim ꝙ olim conuenientes illo die in vnum/vere dominicam cœnam manducabant:ſed ex eo ꝙ abuſus ſuperuenit/iam non eſt dominicam cœnam manducare.Mos ſiquidem illius temporis ſignificatur,ꝙ in anniuerſario die cœnę domini conueniebant fideles in vnum ad cœnandum vt repræſentarent cœnam dominicam:& a principio quidem ordinate hoc fiebat:poſtea autem duo abuſus admixti ſunt quos paulus ſubiungit.& propterea dicit ꝙ iam non eſt dominicam cœnam manducare. ¶ VNVSQVISQVE enim ſuam cœnam præſumit ad manducandum. pro.in manducando.} Ecce primus abuſus qui redditur pro ratione ꝙ non eſt dominicam cœnam manducare. Vbi aduerte ꝙ præſumit habet vim duarum dictionum:ſcilicet ante ſumit. Olim ſiquidem conuenientes ad huiuſmodi cœnam/ſimul incipiebant cœnare:tunc autem vnus non expectabat alium,ſed vnuſquiſq; incipiebat propriam cœnam abſq; totius conuentus expectatione.Et hic erat primus abuſus.Et ꝙ hic ſit vere literalis ſenſus, patet ex calce huius capituli:vbi paulus præcipit cõcludendo ꝙ inuicem ſe expectent,quum conueniunt ad manducandum. ¶ ET ALIVS quidem eſurit,alius autem ebrius eſt.} Ecce ſecundus abuſus ꝙ conuenientibus in vnum vnus abundabat epulis/alius vero pauperculam ſumebat cœnam. Verum paulus non diuitiis & paupertati abuſum imputat,ſed ebrietati & fami:vt intelligamus abuſum non conſiſtere in hoc ꝙ diuites abundantes menſas/pauperes autem tenues haberent(quoniam hoc ſemper fuerat)ſed in hoc ꝙ diuites comedebant & bibebant vſq; ad ſacietatem immo ebrietatem, pauperibus autem deerat quod comederent ita vt eſurirent: quum debuiſſent diuites impertiri pauperibus. Ita ꝙ in defectu impertitionis conſiſtit abuſus. facile ſiquidem poterant impertiri,quum abundarent vſq; ad ebrietatem. Hinc enim ſignificatur ꝙ olim in cœna illa non ſolum ſinguli expectabant vniuerſum conuentum vt ſimul inciperent cœnare: ſed etiam diuites mittebant partes pauperibus, vt ſic viderentur concœnare/ac dominicam repræſentare cœnam. NVNQVID domos non habetis ad manducandum & bibendum?} Textus iſte quo ad ſenſum recte interpreta-

tus eſt:in paulo tamen aliter eſt.habet enim ſic. NON.pro.nonne/habetis domos ad manducandum & bibendum?aut eccleſiam dei contemnitis?& confunditis.pro. pudefacitis/eos qui non habent?℈ Interrogatiue enim legendus eſt textus iſte in omnibus ſuis particulis.his ſiquidem verbis inexcuſa/biles reddit corinthios circa prædicta.Et quoniam anticipatio cœnę excuſari forte potuiſſet ex eſurie & ſiti præueniente,ideo ad hanc excuſationem tollendam dicit nonne habetis domos ad manducan dum & bibendum?quaſi dicat. habetis domos proprias in quibus poteſtis anticipare cibum & po/tum. ¶ Quod autem adiungit & eccleſiam dei contemnitis/ad exaggerationem eiuſdem abuſus ſpe/ctat.Non expectare ſiquidem alios/eſt facto contemnere eccleſiam:hoc eſt congregationem ſeu conuen tum fidelium. Vnde quo ad factum inexcuſabiles erant a contemptu eccleſiæ.quo ad intentionem ve ro interrogatiue additur/& contemnitis eccleſiam dei?hoc eſt nonne & contemnitis eccleſiam dei? ¶ Simili quoq; ſenſu ſubiungitur/& pudefacitis eos qui non habent? Declarat enim per hoc pecca/tum ſecundi abuſus/q; erat pudefacere pauperes. Quod quia facto faciebant, inexcuſabiles erant. ra/tione vero intentionis quam forte non habebant confundendi alios,interrogatiue dicitur & confun/ditis eos qui non habent? hoc eſt nonne & pudefacitis eos qui non habent? ¶ QVID dicam vobis? laudo.pro.laudabo vos in hoc?℈ Vt magis corinthii ſuſcipiant monitionem pauli non vult expreſ/ſe vituperare eos:ſed proponit quid dicam vobis? & dicendum ſubiungit/ nunquid laudabo vos in hoc? quum potuiſſet dicere vituperabo vos in hoc. Et concludendo ſubiungit. NON laudo.℈ Non ſolum non laudabo ſed nec laudo. Sic in codicibus græcis diſtinguuntur iſtę particulę. Si quis tamen latinorum codicum more aliter diſtinxerit (dicendo laudabo vos/& deinde in hoc non laudo)agat vt ſibi videtur.

EGO ENIM accepi a domino.℈ Poſtq̄ reprehendit peccata interuenientia in cœna repræſentan/te dominicam cœnam, accedit ad inſtruendum & arguendum eos circa ſumptionem euchari/ſtiæ,quam poſt cœnam illam ſumebant tunc temporis.Et coniunctio enim/ſignificat ſpecialem ra/tionem reddi peccati eorum in cœnando:tanq̄ minus idonee ſe præparantium ad perceptionem eu/chariſtiæ.Cuius ritum dicit ſe accepiſſe a domino,non ab apoſtolis aliis/ſed per reuelationem ab ipſo domino. QVOD & tradidi vobis.℈ Nota ex iſto textu clare haberi paulum docuiſſe corinthios de ri tu & vſu euchariſtiæ anteq̄ ſcriberet eis hanc epiſtolam.Et niſi paulus hoc teſtificaretur,non crederent lutherani doctrinam pauli fuiſſe/& tamen in rei veritate fuiſſet doctrina pauli.Et vſqueadeo hæc pau/li traditio apud græcos perſeuerat vt vſq; in hodiernum diem in ſacrificio miſſe gręci vtantur his pau li verbis conſecrando corpus chriſti/hoc eſt corpus meum quod pro vobis frangitur.hæc enim verba commemorat hic paulus. QVONIAM.pro.q;/dominus ieſus in qua nocte tradebatur accepit pa/nem & gratias agens.pro. & gratiis actis/fregit.℈ Ita q; prius gratiarum actiones egit q̄ fregerit pa/nem in tot buccellas quot erant apoſtoli. ET DIXIT.accipite & manducate.℈ Superfluit et. HOC eſt corpus meum quod pro vobis tradetur.pro.frangitur.℈ Vniuerſa hæc declarata ſunt in euange/liis:excepta hac particula / quod pro vobis frangitur: quoniam ſolus paulus illius meminit. Nec eſt cur latinis horrori ſit hæc particula:quum veriſſimum fuerit verum chriſti corpus multipliciter fra/ctum fuiſſe.nam & fractum fuit quantum ad cutem/quum flagellatus eſt a pilati militibus. fractum quoq; fuit quantū ad carnē/& in manibus & in pedibus clauis quibus fixus eſt in cruce.& fractum de/inde eſt in latere,dum vnus militum lancea latus eius pupugit. ¶ At ſi præſentis temporis verbum frangitur in quæſtionem quis deducat,animaduertat ſcripta ab aliis euangeliſtis:& ceſſabit quæſtio. Tres ſiquidem euangeliſtę(mattheus.26.marcus.14.& lucas.22.)narrando verba conſecrationis ca/licis vtuntur verbo præſentis temporis, dicendo qui effunditur pro vobis ſeu pro multis.eadem ſiqui/dem ratione qua illi euangeliſtę futuram in cruce effuſionem ſanguinis ſignificauerunt in præſenti ef/funditur,eadem ratione paulus futuram in cruce fractionem carnis chriſti ſignificat in præſenti/dicen do frangitur.Et quod lucas ſub generico nomine narrauit dicendo hoc eſt corpus meum quod pro vobis datur,paulus ſpecifico nomine dixit/quod pro vobis frangitur. Communis autem omnium horum ratio(quare ſcilicet dominus ieſus in cœna expreſſit futuram in cruce ſanguinis effuſionem & carnis fractionem verbis præſentis temporis)eſt vt manifeſtaret diſcipulis huiuſmodi effuſionem & fractionem non diſtantem tempore ſed tanq̄ præſentem eſſe.Et vere loquendo de tempore præſen/ti grammatico more / tempus effuſionis & fractionis erat tunc pręſens: quoniam iam inchoatum erat tempus paſſionis eius:ac per hoc ſicut inchoato die poteſt ſignificari verbo temporis præſen/tis quicquid fit illo die,ita inchoato iam die paſſionis eius potuit ſignificari verbo præſentis tempo/ris omnis eius paſſio.præſens enim grammatice non eſt inſtans, ſed quoddam confuſum præſens. HOC facite in meam. pro. mei / commemorationem.℈ Pręceptum ſignificatur ſimilis ſacrificii. In cuius ſignum quum pręcepit baptiſmum, quia purum ſacramentum erat / pręcepit tantummo/do factum / dicendo baptizate omnes gentes. pręcipiens autem euchariſtiam, non ſolum præcipit hoc facite ſed adiungit in mei memoriam:vt intelligamus non tantū ſacramentū ſed ſacrificiū pcipi.

hoſtiæ ſiquidem & ſacrificia/ſunt quæ in memoriam fiunt. ¶ SIMILITER & calicem poſtq̄ cœnauit, dicens.hic calix nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine.} Non refert paulus integram conſecrationis formam, eo ꝙ tradiderat eis illam ore ad os: refert tamen ſenſum. Et hæc explanata ſunt in euangeliis. HOC facite quotienſcunq; bibetis in meā.pro.mei/cōmemorationem.

¶ QVOTIENSCVNQVE enim māducabitis.} Hactenus narrata ſunt verba chriſti: hæc autem verba ſunt pauli. Et primo declarat illam particulam/in mei commemorationem: explicando ꝙ intelligitur de ieſu chriſto crucifixo ſeu mortuo pro nobis. PANEM hunc.} vere cœleſtem. ET calicem bibetis, mortem dn̄i annunciabitis.} facto. DONEC veniat.} Durationē ac extenſionem temporis quo durabit hoc ſacrificium declarat/dicendo ꝙ durabit vſq; ad ſecundum domini aduentum. Et dixit hoc ne quiſq̄ putaret terminandum citius aut ſaltem ante mundi finem chriſtianum ſacrificium. ¶ ITAQVE quicunq; manducauerit panē. Deeſt.hunc.} qui de cœlo deſcendit. ET biberit calicē domini indigne.} Declarat aliam particulam verborum domini: ſcilicet manducate & bibite. Declarat autem diſtinguendo duplicem manducandi & bibendi modum: videlicet digne vel indigne. Et hinc ſumunt theologi diſtinctionem illam de manducatione ſeu bibitione ſacramentali vel ſpirituali. Et vere hinc habetur ꝙ aliqui manducant & bibunt ſacramentaliter tantum: quos paulus appellat manducare vel bibere indigne. aliqui vero ſumunt & ſacramentaliter & ſpiritualiter: qui hic appellantur manducantes ſeu bibentes digne. REVS erit corporis & ſanguinis domini.} Ecce culpa ſumentis indigne. Nec dicit reus erit tanq̄ corporis & ſanguinis domini/ſed dicit reus erit corporis & ſanguinis domini: vt intelligant chriſtiani vere reum eſſe corporis & ſanguinis domini, quia vere q̄uis indigne/ſumit corpus & ſanguinem domini: & confutentur hæretici dicentes non eſſe niſi ſignum corporis & ſanguinis domini. Iniuria itaq; irrogatur corpori & ſanguini domini indigne ſumendo. & propterea reus eſt corporis & ſanguinis domini. ¶ PROBET autem ſeipſum homo: & ſic de pane illo edat & de calice bibat.} Quanuis in textu græco non habeatur pronomen illo: quia tamen articulus ibi habetur, loco articuli pronomen ab interpretibus latinis apponitur ad explicandam vim articuli. vt intelligamus non eſſe ſermonem de pane ſed de illo pane quem non dedit moyſes/ſed pater ieſu chriſti dat panem de cœlo verum. ¶ Declarat igitur in quo conſiſtit differentia digne vel indigne ſumentis: explicando ꝙ conſiſtit in mundicia vel immundicia interna. Probare enim ſeipſum/eſt diſcutiēdo purgare ſeipſum: vel potius diſcutiendo ſeipſum probum decernere. Et vtroq; modo vnicuiq; committitur ſuimet iudicium: ſed tale ꝙ terminetur ad probum eſſe. vt intelligamus ꝙ niſi proprio iudicio diſcuſſus ac probus quis inuentus fuerit/indigne ſumit. Et dicendo & ſic/ſignificat ꝙ ad non indigne ſumendum ſufficit ꝙ homo ſeipſum probauerit. Et hinc trahitur argumentum ꝙ non eſt neceſſarium ſimpliciter & abſolute hominem probatum eſſe a confeſſore ad hoc vt ſumat non indigne euchariſtiam. ¶ Significantiuſq; dicit & ſic/nec dicit & digne: quoniam plus requiritur ad digne ſumendum q̄ probare ſeipſum. requiritur enim iuſtificatio per diuinam gratiam, ad quam non ſufficit probare ſeipſum: iuxta illud ſuperius dictum. nihil mihi conſcius ſum ſed non in hoc iuſtificatus ſum. Et quanuis probare ſeipſum non ſufficiat ad digne ſumendum, ſufficit tamen ad non indigne ſumendum. Et propterea paulus non plus requirens ab homine q̄ ꝙ non indigne ſumat/dicit & ſic de pane illo edat & de calice bibat. ¶ QVI enim manducat & bibit indigne, iudicium ſibi manducat & bibit.} Prius declarauerat indigne ſumentis culpam dicendo reus erit corporis & ſanguinis domini. modo declarat pœnam dicendo ꝙ iudicium ſibi manducat: iudicium proculdubio proprię punitionis ſignificans. Incurrit enim iuxta qualitatem indignitatis pœnam/vel æternę damnationis vel temporalis afflictionis. Qui enim indigne ratione peccati mortalis cogniti ſumere præſumit/in iudicium æternę damnationis ſibi ſumit: qui autem indigne ratione venialium peccatorum (minoris reuerentiæ/modicę deuotionis & huiuſmodi) ſumit, in iudicium ſibi temporalis pœnę ſumit. NON diiudicans corpus domini.} Ecce ratio iudicii, quia non diſcernit corpus domini quanta dignum ſit animi mundicia/deuotione ac reuerentia. Et non dicit non diiudicans ſignum corporis domini, ſed non diiudicans corpus domini: vt intelligamus ꝙ ipſum corpus domini eſt quod ſumitur/quod non diiudicatur ab indigne ſumente. ¶ IDEO inter vos multi infirmi & imbecilles.} Tranſpoſitę ſunt forte iſtę duæ dictiones/infirmi & imbecilles. ET DORMIVNT multi.} Declarat iudicium quod dixerat ex illa parte qua ad temporales pœnas ſpectat. Et dicendo ideo/manifeſtat eis hanc occultam cauſam multarum ægritudinum corporis. Eſt enim ſenſus. propter hoc ꝙ indigne ſumitis euchariſtiam/ſunt inter vos imbecilles/debiles corporalibus viribus, & ſunt inter vos multi infirmi ſeu ęgri corpore: & (quod amplius eſt) multi dormiunt ſomno mortis. Niſi paulus dixiſſet, credidiſſent corinthii non fuiſſe hæc pœnas indignę ſumptionis ſed pure naturalia accidentia/ſicut modo obuenientes ægritudines minus digne ſumentibus nō attribuimus minus dignę cōioni, & tamē in rei veritate ita eſſe paulus declarauit. ¶ Q. SI.pro.ſi.n.noſmetipſos diiudicaremus, nō vtiq; iudicaremur.} Declarat quantę vis/quantę vtilitatis eſt probare ſeipſum ex euitatione punitionis, tantę enim efficacię

dicit vt nõ puniremur diuino iudicio ſi nõſmetipſos diſcuteremus. DVM iudicamur autẽ,a dño corripimur.} Ne intelligerent corinthii ꝙ huiuſmodi punitiones temporales eſſent initia dãnationis ęternę,declarat ꝙ ſunt caſtigationes & correctiones temporales ad euitandam dãnationẽ ęternã.Eſt.n.ſenſus.dum iudicamur in hac vita ob aliqualẽ indignitatem, a domino in pſenti corripimur/ caſtigamur huiuſmodi ęgritudinibus. VT nõ cum hoc mundo damnemur.} Superfluit hoc.hoc eſt vt nõ fiamus peiores & incurramus damnationẽ paratam hominibus mundanis.

¶ ITAQVE fratres mei.} Poſtq̃ docuit qualiter ſe habeant ſumendo eucharistiã,redit ad docendum qualiter ſe habeant ſumendo cœnam repręſentatiuam cœnę dominicę de qua prius loquutus fuerat. QVVM cõueniris ad mãducandũ.} in anniuerſario dominicę cœnę. INVICEM expectatę.} Ecce ordo contra primum abuſum quo vnuſquiſq; ſuam cœnam ante ſumebat. ¶ SI QVIS eſurit.} impotens expectare. DOMI manducet.} & non anticipet cœnam in conuentu. VT NON in iudicium cõueniatis.} Declarat imminere eis pœnale iudicium ſi ſecus fecerint:ne putarent impunes ſe non expectare integrum conuentum ante principium cœnę. ¶ CÆTERA autẽ quum venero, diſponam.} Narrauerat præter abuſum anticipationis cœnę alium abuſum.ſ.& alius quidem eſurit alius ebrius eſt/narrauerat ꝙ quum conuenirent diſſidia erant inter eos:& neutri horum remedium adhibuerat. & propterea dicit cętera/ pręnarrata, quum venero ordinabo.Et dixit hoc ne putarent paulum paruipendere cætera:& ideo omiſiſſe in epiſtola ordinationem eorum.

CAPVT .XII.

DE SPIRITVALIBVS autem.} Nouam aggreditur materiam ad compeſcendum maiorum ſupercilium & erigendum minorum animos,vt vnitas ſeruetur. Appellat autem ſpiritualia proprios effectus ſpiritus ſancti / vt diſtinguuntur contra & ſuper effectus tam ſpiritus humani q̃ ſpiritus dęmoniaci. NOLO vos ignorare fratres.} Ex horum ſiquidem ignorantia inter corinthios erant (vt creditur) diſcordiæ & emulationes. SCITIS autem quoniam.pro.ꝙ/quum gentes eſſetis.pro.fuiſtis,ad ſimulacra muta prout ducebamini euntes.pro. abeuntes.} Subaudi fuiſtis,vt perfecta ſit oratio.Declaraturus effectus ſpiritus ſancti,& inchoaturus a communi in omnibus chriſtianis effectu ſpiritus ſancti qui eſt confeſſio fidei chriſtianę/incipit a contraria profeſſione ſcilicet idolorum cultura:vt oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcant/vt principium chriſtianæ profeſſionis ex pricipio iductiuo ad culturã idolorꝫ manifeſtius innoteſcat. Vnde & ipſoſmet corinthios(vtpote expertos teſtes ex certa ſcientia) inducit ꝙ fuerunt olim abeuntes a recto prout ducebantur.non ex diuina autoritate/non ex diuina inſpiratione:ſed prout contingebat illos duci ex traditione ſacerdotum/vel autoritate principum/vel affectu aliquo & aliis huiuſmodi occaſionibus. Et quod omnium peſſimum eſt/ad ſimulacra muta:hoc eſt non ad colendum aliquid rationale, ſed ſimulacra inanimata & muta/aliena ab intellectu & ratione.Et dixit hoc propter illos qui ſimulacra quãuis ſine ſenſu/non tamen ſine ratione dicebant:& propterea loqui reſponſa dãdo.loquutio enim interpres eſt itellectus.

¶ IDEO notũ vobis facio.} propter hanc in vobiſipſis experientiam qua experti eſtis nullo diuino ſpiritu ſed prout ducebamini ire ad cultum ſimulacrorum, ad notitiam veſtram deduco/capaces vos reddo ad cognoſcendum.. QVOD NEMO in ſpiritu dei loquens dicit anathema ieſu.pro.ieſum.} Deſcribit effectum ſpiritus ſancti primum qui eſt profeſſio chriſtianæ fidei/eſſe ita proprium effectum ſpiritus ſancti ꝙ contrarium eius non poteſt eſſe a ſpiritu ſancto:vt intelligamus confeſſionem chriſtianæ fidei non eſſe ita a ſpiritu dei vt etiam illius contraria profeſſio pro alio tempore vel loco ſit etiam a ſpiritu dei/ſed hæc profeſſio eſt ita propria ſpiritui dei ꝙ nemo loquens in ſpiritu dei dicit ieſum eſſe anathema:hoc eſt execratum & remotum ab hominum fide/ſpe/charitate. ¶ Et dixit hoc vt intelligerent corinthii,tum ꝙ quum fuiſſent olim gentiles & dixiſſent anathema ieſum/non loquuti ſunt ſpiritu dei. Tum præcipue ꝙ iudęi qui dicunt anathema ieſum/non loquuntur ſpiritu dei.ex eo enim ꝙ vtitur modo loquendi quo vtebantur iudęi(appellando anathema ſeparata ab vſu velut execrata) inſinuat ꝙ iudęos præcipue tangit qui ſe ſpiritu dei in ſcripturis ſanctis reuelato loqui dicebant contra ieſum:vt & intelligerent ꝙ etiam iudęi prout ducuntur & non ſpiritu dei/dicunt ieſum anathema. ¶ ET NEMO poteſt dicere dominus ieſus.pro.dominum ieſum/niſi in ſpiritu ſancto.} Ecce profeſſio chriſtianæ fidei propria ſpiritui ſancto.nemo inquit poteſt confiteri ieſum eſſe dominum/non huius vel illius ſed ſimpliciter dominum(ſic enim ſolus deus appellatur/qui ſolus eſt omniũ dominus) niſi agatur ſpiritu ſancto.Spiritus ergo ſanctus proprium principium eſt huius effectus qui eſt dicere ieſum dominum:hoc eſt qui eſt confeſſio fidei chriſtianę. ¶ Et quum hic effectus cõis ſit omnibus chriſtianis,hinc ſcimus ꝙ omnes chriſtiani ſpiritu ſancto agente profitẽtur dominũ ieſum. Cũ qua veritate cõſtat ſtare ſimul ꝙ multi chriſtiani dicunt ieſu domine dñe & damnabuntur. dono enim fidei & ſpiritu ſancto donati dicunt dominum ieſum,ſed charitate carentes damnantur.Nec obſtat ꝙ aliqui ficte dicunt dñm ieſum non ex ſpiritu ſancto:qm̃ tales non dicunt niſi ore.quod non eſt proprie aſſerere/ſed mentiri. Similiter non obſtat ꝙ aliqui ꝑpter quęſtum dicunt dñm ieſum:qm̃ ꝙ vero corde

& ore profiteanť dñm ieſum/eſt a ſpiritu ſancto:ꝙ vero tali ſermone abutanť ad queſtum aut aliud malum aliunde eſt.Nec obſtat demũ ꝙ dęmones coacte dicunt dñm ieſum:quũ & hoc a ſpũ ſancto eſt cogente ad hoc. Conformius tñ ad rõnem ſpũs ſancti videtur ꝙ ſermo pauli eſt de dicere voluntario/non coacto:quũ dicere coactũ habeat ſuam cãm manifeſtã.ſ.coactorẽ.Paulus aũt docet ꝙ dicere voluntariũ habet pro principio ꝓprio ſpũm ſanctum intus mouentẽ ad ꝓfeſſionem chriſtianæ fidei.

DIVISIONES vero gratiarũ.pro.donoꝝ/ſunt:idem aũt ſpiritus.} Declarato primo ac cõmuni oĩbus chriſtianis effectu ſpũali/declarantur conſequenter ſpeciales effectus ſpirituales. Et exponit triplex illorũ genus:videlicet genus donoꝝ/genus miniſteriorũ/& genus operationum. Et inchoans a primo dicit ꝙ quis non ſit diuiſio profeſſionũ ieſu a ſpiritu ſancto,ſunt tñ ab eo diuiſiones donoꝝ. Quas vſitato vocabulo appellamus gratias gratis datas/paulus nuncupauit dona.tum quia donũ ſignificat quod gratis datur.tum quia genericũ nomen ſępe minus perfecto generis mẽbro attribuitur.donum ſiqdem ẽm ſuam ſignificationẽ cõmune eſt nomẽ oĩbus ſpiritus ſancti effectibus:accõmodatur autẽ gratis gratis datis.Et dicit idem autẽ ſpiritus,ad cõfutandam inſipientiã attribuentiũ diuerſa dona diuerſis diis. ET diuiſiones miniſtrationũ ſunt:idem aũt dñs.} Ecce ſecũdum genus. Mallem ꝙ legereť miniſteriorũ:vt gradus officioꝝ explicarentur.Apoſtolatum nãq; doctoratũ & ſimilia appellat miniſtrationes ſeu miniſteria:eo ꝙ ſunt apoſtoli/prophetę/doctores & hmõi/miniſtri dñi ad eccleſię ędificationẽ.propter quod accõmode dixit.idem autem dñs/cuius ſunt miniſtri. ET diuiſiones operationũ ſunt:idem vero deus.} Ecce tertium genus.Operationum autẽ nomine intelliguntť operationes gratiæ gratum facientis.In cuius ſignum ſubiungiť. QVI operatur omnia in oĩbus.} Dicendo in oĩbus/inſinuat ꝙ de noſtris intimis operationibus in nobiſipſis manentibus intendit:quales ſunt diligere/ſperare ac credere in deum & huiuſmodi. Optime aũt accõmodat tanq̃ ꝓprium principium operationũ deum:cuius eſt intime efficere etiã ipſa noſtra opera,non ſine nobis ſed in nobis,non ſine cauſis ſecũdis ſed in ipſis cauſis ſecundis. ad tollendam ſtultitiam illoꝝ qui ſubtrahebant cauſis ſecũdis proprias actiones/ex eo ꝙ deus efficit oĩa. Ab vno ergo atq; eodem deo qui efficit omnia in omnibus cauſis ſecundis dicit procedere diuerſitatem operationum ſpectantium ad gratiam gratum facientem.

¶ VNICVIQVE autẽ.} Stabilitis tribus generibus effectuũ ſpũalium,incipit more ſuo proſequi ſingula/inchoans a primo genere.ſ.diuiſiones donoꝝ ſunt/idem autẽ ſpiritus.Et primo declarat diuerſitatẽ donoꝝ procedentiũ ab eodem ſpiritu. Et ne ſępius repetat finem ad quẽ dantur huiuſmodi dona/dicit de omnibus & ſingulis quorſum dentur. DATVR manifeſtatio ſpiritus ad vtilitatẽ.} Si verbũ verbo reddendum eſſet,legendũ eſſet ad id quod cõfert/loco eius quod dicitur ad vtilitatem. Quodlibet donũ appellatur manifeſtatio ſpiritus,quia manifeſtat ſpiritũ ſanctum datorem.& ſic datur ſub rõne manifeſtantis ipſum ſpiritũ ſanctum,vt cum hoc detur ad id quod confert:hoc eſt non ad nocendũ/non ad vanum quodcũq;,ſed ad vtile ꝓculdubio chriſtianæ reipublicę.¶ Et hinc confutanť abutentes ſacris quibuſcunq;(ſiue pſalmis ſiue aliis)ad efficienda quędam vana.manifeſtatio ſiquidẽ ſpiritus ſancti nõ eſt niſi ad id quod confert.¶ ALII quidẽ per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ.} Non dicit ſapientia ſed ſermo ſapientiæ:vt externus donum/vt manifeſtationẽ ſpiritus in ſermone ſapientię ſignificet. ALII autẽ ſermo ſcientiæ ẽm eundẽ ſpiritum.} Differunt ſapientia & ſcientia in hoc ꝙ ſapientia eſt de diuinis vt principiis & regulis:ſcientia vero ex creaturis ꝓcedit ad diuina.¶ ALTERI fides in eodẽ ſpiritu.} Non eſt hic ſermo de fide credendoꝝ,ſed de fide agendorum.Illa enim cõmunis eſt oĩbus chriſtianis:hęc vero quibuſdam tantũ conuenit.De qua ſcriptum eſt.habete fidem dei:quicũq;.n.dixerit monti tollere/mittere in mare & non hęſitauerit in corde ſuo &c̃.mar.xi. ALII gratia ſanitatũ.pro.dona ſanationum,in vno.pro.in eodem/ſpiritu.} Et vere clarius explicatur donum miraculoſe ſanandi ęgros dicendo dona ſanationum. ALII operatio virtutũ.pro.operationes potentiarũ.} Et hæ ſunt quibus fiunt mirabilia vel circa corpora cœleſtia/vel circa ignem aquã aut terram & reliquã hmõi. ALII prophetia,alii diſcretio.pro.diſcretiones/ſpirituũ.} Magnum donum ſpiritus ſancti in multis ſanctis apparuit,quũ diſcreuerunt quo ſpiritu aliquis locutus aut operatus eſt:an ſpiritu bono vel malo/an ſpiritu inuidię vel verę cõpaſſionis/& ſic de aliis. ALII genera linguarũ,alii interpretatio ſermonum.pro.linguarum.} Docet paulus diuerſa eſſe dona donum loquẽdi diuerſis linguis & donũ interpretandi linguas:& hęc dona ſeparari.Ita ꝙ alicui cõceditur loqui linguis qui neſcit ſignificata verborũ quæ dicit(vt in ca.14.explicabit)ſed tantũ nouit in genere ꝙ diuina loquiť:vtpote motus a ſpiritu ſancto ad loquẽdum.Docebit.n. in ca.14.ꝙ qui loquiť linguis,taceat in eccleſia ſi deſit interpres.hoc.n.clare ſignificat ab interpretatione linguarũ ſeparari donum loquendi linguis.HÆC autẽ oĩa operatur vnus atq; idem ſpũs.} In gręco præponitur articulus,vt ſignificeť ille ſpiritus qui eſt ſummus. DIVIDENS ſingulis.pro.diuidens priuatim vnicuiq;.} Non ſufficit paulo aperuiſſe diuerſitatem donoꝝ ſimul cum identitate ſpũs largientis:ſed ad cumulum doctrinę declarat diuerſitatẽ quoq; perſonarũ quibus idem ſpiritus impartitur hęc dona. Vnde ex hoc ꝙ diuidit vnicuiq;/ſignificatur omnia nõ dari vni. Ex hoc vero ꝙ diuidit priuatim/ſignificatur ꝙ diuiſio iſta non eſt ſicut diuiſio publica qua humani principes publice diſtribuunt donatiua:nec eſt ſicut diſtributio cõmunis qua deus in creatione mundi diſtribuit naturas & cõditiones

rerum.fuit enim illa velut diſtributio publica. Sed ſpūs ſanctus diſtribuit priuatim vnicuiqꝫ/diſtribuit ſeorſum,modo iſti modo illi.Et hinc ſignificatur ſumma libertas ſpiritus ſancti,velut non arctati ad citandum omnes in huiuſmodi donationibus.Vnde & ſubiungiẜ. PROVT vult.} Non reliquit tibi locum quęrendi cur huic dat aut cur tunc dat/& ſic de aliis quęſtionibus,dicendo prout vult.voluntas.n. ſpiritus ſancti pro ratione reddiẜ.Et hinc apparet ſpiritum ſanctum eſſe verum deum.ſolius enim dei eſt facere prout vult.Reliqua nanqꝫ voluntatem habentia/habent regulam ſuæ voluntatis:ſoliqꝫ deo proprium eſt ꝙ ſua voluntas eſt regula.

¶SICVT enim corpus vnum eſt/& mēbra habet multa.} Ne intelligeres diuiſionem donoꝝ a ſpiritu ſancto fieri diuerſis perſonis totaliter diuerſis/ſed fieri diuerſis perſonis quæ ſic ſunt diuerſæ perſonę ꝙ tñ iungantur ſimul in vnum queadmodum naturalia membra vnius corporis vniuntur in vno corpore, ſubiungit ex ſimilitudine corporis naturalis vnum corpus chriſti myſticum/cōſtans ex oībus fidelibus: quibus diſtribuuntur hęc dona ab vno & eodē ſpiritu ſancto. Ratio autē ſubiungendi hęc/non ſolum eſt accumulatio doctrinæ ſed vt intelligeremus hęc dona non diſtribui extra corpus chriſti myſticum. Duas cōditiones inter corpus naturale & mēbra naturalia deſcribit.Altera eſt/vnū corpus habet multa mēbra.& hęc primo deſcribiẜ.Altera eſt.vniuerſa mēbra vnius corporis retinēt multitudinē corpore retinente vnitatem.& hęc deſcribitur ſubiungendo. OMNIA autē mēbra.} &c̄. Vbi aduerte quo ad literam ꝙ deficit dictio vnius.Legendū eſt. OMNIA membra vnius corporis quū ſint multa,vnum tamē corpus ſunt.} Et ſuperfluit dictio tamē/quum diciẜ vnum tamē corpus:& verbum ſubſtantiuū ſunt/legendum eſſet in ſingulari eſt.Prius enim paulus vnitatem & multitudinē/deinde vniuerſitatē membrorum retinere multitudinē corpore retinente vnitatem deſcribit:vt nec vnitas corporis tollat diuerſitatē non ſolum multorū ſed nec vniuerſoꝝ membroꝝ/nec multitudo vniuerſoꝝ membroꝝ tollat vnitatem corporis. ITA & chriſtus.} Quum debuiſſet dicere ita & corpus chriſti/dixit ita & chriſtus:quia chriſtus eſt velut hypoſtaſis ſui corporis myſtici/quod eſt eccleſia. Sicut enim dicendo ita & ego/cōpręhenditur corpus meū cum omnibus ſuis mēbris(quia ego nomē eſt hypoſtaſis meę)ita dicendo ita & chriſtus/cōpręhendit corpus eius myſticum cum vniuerſis mēbris eius:quia chriſtus tenet locū hypoſtaſis ſui corporis myſtici. ¶ETENIM in vno.} non diuerſo. SPIRITV.} ſancto ſanctificante ſpūaliter animas noſtras. OMNES.} nullo excępto. NOS.} chriſtiani. IN VNVM corpus.} non in diuerſa corpora chriſti/in vnam eccleſiam chriſti non in diuerſas eccleſias. BAPTIZATI ſumus.} geniti ſumus. SIVE iudęi ſiue gentiles,ſiue ſerui ſiue liberi.} Dixi omnes nos chriſtiani,quia nulla obſtat huic omnium vnitati diuerſitas. ET OMNES in vno ſpiritu potati ſumus.} Apta perfectaqꝫ ꝓbatio vnitatis omnium chriſtianoꝝ tanꝗ membroꝝ in vno corpore. Duas enim cōditiones habent omnia mēbra vnius corporis naturalis.prima eſt ꝙ omnia ex eodē principio(virtute.ſ.ſeminis)generanẜ in corpus vnum organicū.ſecunda eſt ꝙ omnia ex eodē principio imo etiam eodem alimento aluntur diſtributo per mēbra omnia.Ex ambabus cōditionibus paulus probat omnes chriſtianos eſſe vnum corpus chriſti.Ex prima quia omnes in vno ſpiritu in vnum corpus geniti ſumus per baptiſmū.ex ſecūda quia omnes ſumus in vno ſpiritu potati,ad ſimilitudinē membroꝝ naturalium/quę omnia potantur ex eodem alimento.Optimus philoſophus paulus/cōformiter ad philoſophos in naturalibus loquitur. Alimentum ſiquidē ſm philoſophos conſiſtit in humido:& per modū ſuctus alitur corpus.conſtat autē ſuctum ſpeciem eſſe potandi.Aptiſſime itaqꝫ ac ꝑfecte manifeſtat nos oēs eſſe corpus vnū ex generatione & nutritione ab eodem principio in vnum corpus.& ſicut generamur per baptiſmū, ita nutrimur per euchariſtiā/tanꝗ per ſacramenta.Intus autē idem eſt ſpiritus quo generamur ſpiritualiter/& quo nutrimur in vita ſpirituali.¶Cōſidera hæc pauli verba:& perpende intantū chriſtianos eſſe mēbra corporis chriſti,inquātum generantur ex eodem ſpiritu/inquātum nutriuntur ex eodem ſpiritu.alioquin ſolis ſacramentis ſunt de corpore chriſti. Verum his omiſſis paulus ab iis qui vere ſm interiorē hominē ſunt membra chriſti/doctrinā tradit.& ꝓpterea vtitur pronomine primæ perſonæ/dicendo nos omnes qui vere intus & extra ſumus chriſtiani:hoc eſt non ſolum profeſſione ſed factis.

¶NAM ET corpus non eſt vnum mēbrum ſed multa.} Poſtꝗ declarauit nos omnes eſſe vnum corpus chriſti,intendit declarare nos omnes eſſe tanꝗ membra diuerſa vnius corporis.& breuitati ſtudens proſequitur ſimilitudinē corporis naturalis:declarando primū ꝙ membra oportet eſſe diuerſa ſm eſſe/ſecundo quo ad agere/tertio quo ad pati in vno & eodē corpore. Et hæc ita tangit in ſimilitudine vt ſimul inſinuet documenta membroꝝ myſticoꝝ.imo forte ſimul deſcribit peccata corinthioꝝ. SI DIXERIT pes quoniā non ſum manus/non ſum de corpore,num ideo non eſt de corpore?} Metaphora clara eſt.Et infimos monet ne inuideant mediocribus/ne ęgre ferant ꝙ non ſunt manus:quę pedibus præſtant in medio cōſtitutæ. SI DIXERIT auris quī non ſum oculus/non ſum de corpore,num ideo non eſt de corpore?} Inter ipſa ſuprema membra inuidia tangitur.¶SI TOTVM corpus oculus/vbi auditus?[Si totum auditus/vbi odoratus?] Ecce ratio ducens ad incōueniens/ſi omnia membra eſſent ſummum mēbrum:puta oculus. NVNC autē poſuit deus membra/vnūquodqꝫ eoꝝ in corpore.} Non dixit poſuit natura.tum quia opus naturæ eſt opus intelligentiæ primæ quæ deus eſt.tum quia intelliga

vult ꝙ deus poſuit in eccleſia quoſdam infimos/quoſdam mediocres/quoſdam ſupremos quẽadmodũ
poſuit in corpore naturali. SICVT voluit.} Ne vltra moleſtus ſis quęrendo, volũtas dei(quæ vere eſt
prima omnium ratio)aſſignat pro ratione tam naturalium q̃ myſticoꝝ membroꝝ.¶ Q. SI eſſent oĩa
vnum mẽbrum/vbi corpus?} Prius deduxerat ad inconueniens ꝙ careremus aliis mẽbris:mõ deducit
ad aliud incõueniens.ſ.ꝙ careremus corpore. NVNC aũt multa qdem mẽbra, vnum aũt corpus.
¶ NON poteſt autẽ oculus dicere manui/opera tua non indigeo:aut iterum caput pedibus/non eſtis
mihi neceſſarii.} Monſtrata neceſſitate diuerſitatis membroꝝ ſm eſſe in vno corpore/monſtrat neceſ/
ſitatem corũdem ſm actiones eoꝝ. Sententia clara eſt. SED multo magis quæ videntur mẽbra corpo/
ris infirmiora eſſe, neceſſariora.pro.neceſſaria/ſunt.} Appellat mẽbra infirmiora quæ imbecillia ſpũt:vt
venter/epar/ſplen.hęc enim inualidiſſima quũ ſint(facile enim lęduntur)ſunt magis neceſſaria q̃ oculi
& manus. ET QVÆ putamus ignobiliora mẽbra eſſe corporis, his honorem abundantiorẽ circunda/
mus.} Appellat mẽbra ignobiliora pedes reſpectu manuũ/aures reſpectu oculoꝝ.hęc enim magis or/
nare cõſueuerunt qui ornatui ſtudent.Operiebant.n.pedes aureis ſocculis antiqui:& vſq; hodie inaures
ſuſpenduntur aurę. ET QVÆ inhoneſta ſunt noſtra, abundantiorẽ honeſtatem habent.} Inhoneſta
ſeu turpia ſeu indecora mẽbra appellat pudẽda.hęc enim etiã hodie decorãtur ſericis & aureis braccis
apud multas nationes. HONESTA autẽ noſtra nullius egent.pro.non egent.} proculdubio decorari
aliunde.quę enim ſunt ſm ſe decora(vt facies/vt oculi)non egent vt decorentur. Et diſtinxit has tres na
turalium membroꝝ differentias penes robur/nobilitatem & decus;vt myſticoꝝ membroꝝ differentias
omnes cõpręhenderet.¶ SED deus temperauit.pro.contẽperauit/corpus.} hoc eſt ſed deus ſimul iun/
xit membra in vnum corpus tali & tanta temperantia vt mẽbrum cui aliquid deeſt nobilitatis aut de/
coris ſuppleatur abundantiore honore.hoc enim ſignificat dicendo. EI CVI deerat/abundantiorẽ tri
buendo honorem.} tum ex ſocietate imo ex cõiunctione cũm aliis mẽbris in vnum corpus.honorant
ſiquidem naturali honore a deo huiuſmodi mẽbra/ex hocipſo ꝙ nobilibus iuncta ſunt mẽbris. Tum ex
eo ꝙ deſeruiunt etiam nobiliſſimis operibus & totius corporis & nobiliorũ membrorũ. VT NON ſit
ſchiſma in corpore.} Huiuſmodi enim redundantia naturalis honoris in membra infirma/ignobilia/
indecora, tollit diſcordiam in corpore.efficit enim honorem cõmunem. SED IN idipſum.pro.in idem/
pro ſeinuicem ſolicita ſint mẽbra.} Cõmunitas honoris nõ ſolum tollit diſcordiã in corpore ſm eſſe,
ſed etiam efficit vt ſm actiones mẽbra ſint pro ſeinuicẽ ſolicita ad idem ad quod quodlibet membrum
ſm ſe tendit. Sunt.n.ſolicita vt viſus videat/vt olfactus odoret/& ſic de aliis:qm̃ ad hoc agunt actiones
ſuas vt & totũ corpus & ſingula mẽbra ſint bene diſpoſita. Vnde naturaliter opponimus manũ pro tu/
tela capitis &c̃. ¶ ET SIQVID patitur vnum mẽbrum.} Ecce cõnexio membroꝝ ſm paſſionẽ. COM
PATIVNTVR omnia mẽbra.} Teſtatur cõcurſus ſanguinis ad percuſſum mẽbrum ꝙ compatiantur
omnia membra percuſſo vno mẽbro. Reliquis enim mẽbris adimitur ſanguis ad ſuccurrẽdum pcuſſo.
SIVE gloriatur.pro.glorificatur/vnum mẽbrum, cõgaudent omnia mẽbra.} Tractatus de cõpaſſione
membroꝝ tam in malum q̃ in bonum/ſimul cum cõtextu ſubiungente paſſionẽ delectationis in reliqs
membris, cogit me ad interpretandũ glorificationẽ naturalem:quæ eſt quum mẽbrum ſit dignum glo/
ria:quod eſt quũm mẽbrum bene diſponitur ex ægritudine trãſeundo in ſanitatẽ/ſeu roboratur dum ex
imbecilli ſit robuſtum.tunc enim mẽbrum dignum ſit gloria naturali:& tunc omnia mẽbra cõdelectan
tur, redeũtia ad priſtinum corporis ſani ex integro ſtatum. Delectatio ſiquidẽ naturalis nihil aliud eſt q̃
quies in bona diſpoſitione:ac per hoc huiuſmodi congaudere eſt in meliori diſpoſitione iam quieſcere
membra/quæ ex vnius paſſione quietẽ amiſerant.Et(vt iam dictum eſt)ad inſtruendũ membra myſtica
proſecutus eſt tam diffuſe paulus hęc de mẽbris naturalibus.iuxta hęc enim ipſe ſentiebat in ſeipſo/quis
infirmatur & ego non infirmor &c̃.¶ VOS autẽ.} ratione vnitatis. ESTIS corpus chriſti.} Ratione
vero diuerſoꝝ meritoꝝ/officioꝝ/donoꝝ &c̃.eſtis ET MEMBRA de mẽbro.pro.ex parte.} Non eſtis mẽ
bra oĩa corporis chriſti(ſunt.n.alia membra corporis chriſti in aliis locis vbiq; per orbem ſparſa/imo &
aliqua in cœlo)ſed eſtis membra ex parte/eſtis aliqua pars membroꝝ chriſti.
¶ ET QVOSDAM quidem poſuit deus in eccleſia.} Hic incipit proſequi ſecundi generis diuiſionem:
illam.ſ.& diuiſiones miniſtrationũ ſunt.ita ꝙ ſimul explicat diuiſionẽ illam/& applicat ad propoſitum
corporis chriſti myſtici diuerſitatem membroꝝ. Vnde quẽadmodum de mẽbris corporis naturalis di/
xerat/poſuit deus mẽbra vnũquodq; in corpore ſicut voluit, ita modo dicit de mẽbris myſticis/& poſuit
deus quoſdam quaſi mẽbra in eccleſia quaſi corpore. PRIMVM apoſtolos.} Suprema mẽbra apoſto
los explicat.ad eos enim ſpectat vniuerſalis eccleſię regimen non ſolũ verbo & actione/ſed etiã ſcriptura.
Vnde ſola ſcripta ab apoſtolis(ſeu ab eis approbata)ſacrę ſcripturæ autoritatem habent. SECVNDO
prophetas.} qui a deo imediate inſtruuntur per reuelationẽ. TERTIO doctores.} qui interpretãtur
tradita ab apoſtolis & pphetis. DEINDE virtutes.} Miſcet paulus mẽbra primę diuiſionis membris
ſecundę, ea ratione vt intelligamus tam primæ q̃ ſecundæ diuiſionis mẽbra nõ eſſe cõmunia omnibus/
ſed hoc vni hoc alii dari. Quod dicit virtutes(hoc eſt potentiæ)ſupius dixerat in prima diuiſione ope/
rationes potentiarũ. Quarto itaq; loco donum poteſtatis faciendi miracula circa cœlũ & elementa non

ſub ratione doni ſed ſub ratione miniſterii locat. Et hoc idem intellige de aliis ſubiunctis donis, omnia enim hic inducũtur quatenus miniſteria ſunt ad vtilitatem eccleſiæ. EXINDE gratias curationũ. pro. dona ſanationum. } De quo ſuperius dictum eſt. OPITVLATIONES. pro. ſubuentiones. } Hoc non fuit numeratum inter dona. & appellatione ſubuentionũ intelligo ordinem eoꝝ qui in eccleſia dei operibus miſericordiæ vacant. qui enim huiuſmodi officium ꝓfitentur factis, ſextum in eccleſia tenent locũ ſubueniendo aliis. GVBERNATIONES. } Et hoc quoq; non fuit inter dona cõputatum: ſed miniſterium eſt quo aliqui pręſunt gubernationi tẽporalium. qui in primo principio eccleſiæ hieroſolymis vocati ſunt diaconi, hoc eſt miniſtri. GENERA linguarũ. } Vltimo loco poſuit paulus miniſtrantes eccleſiæ generibus linguarũ. Nam quod ſequitur interpretationes ſermonũ, in textu non habetur: ſed adiectitium eſt. ¶ NVNQVID omnes apoſtoli? nunqd omnes prophetę? nunqd omnes doctores? nunquid omnes virtutes? nunqd omnes gratiam habent curationũ? nunqd omnes linguis loquuntur? nunquid omnes interpretantur? } Explicata diuerſitate miniſterioꝝ, explicat ꝙ nõ omnia omnibus, ſed hoc his: illud aliis in eccleſia tributum eſt a deo. Et ſententia clara eſt: aduertendo ꝙ vbi dicitur gratiam habent curationum, legendum eſt dona habent ſanationum.

¶ EMVLAMINI chariſmata meliora. pro. potiora. } Et dictionẽ græcam chariſmata, interpres reliquit: quum potuiſſet dicere dona. Quum diſtinxiſſet tum dona, tum miniſteria, non dicit emulamini miniſteria potiora (hoc enim eſſet materia diſſidii: pręter hoc ꝙ eſſet emulatio pręſumptuoſa) ſed dicit emulamini dona potiora. Illud enim eſſet ambitionis: hoc vero eſt proficientis affectus & tendentis de bono in melius. ET ADHVC excellentiorẽ viam vobis demonſtro. } Niti ad potiora dona laudabilis eſt via: ſed excellentior via monſtranda ſupereſt. & hęc (vt dicetur) eſt via dilectionis. ¶ Aduerte ꝙ hęc particula emulamini &c. deberet eſſe principium capituli ſequentis. nam in his verbis paulus ꝓponit more ſuo dicenda. Proponit autẽ dicenda in duobus capitulis. nam dicendo emulamini dona potiora, proponit tractanda in capitulo. 14. & dicendo & adhuc excellentiorem viam vobis demonſtro, proponit tractanda in ca. 13. Incipit enim exequi ab vltimo propoſito.

CAPVT .XIII.

SI LINGVIS. } Proſequitur tertium genus. diuiſiones operationum ſunt, idem vero deus. Et intendit diuiſiones operationum quę ſunt diligere ſperare & credere. Et incipit a dilectione. ita ꝙ primo tractat de dilectione: & vltimo diſtinguit dilectionẽ a credere & ſperare. Aduertendum eſt enim ꝙ vbicunq; interpres in hoc caplo nominat charitatẽ, iuxta gręcum textũ nominatur dilectio: & articulus prępoſitus in gręco monſtrat ꝙ non de quacunq; dilectione ſed de illa dilectione eſt ſermo quæ diuidit filios dei a filiis perditionis, quã latini theologi appellant charitatem. ¶ Ordinate autẽ procedens ad ſeruandũ promiſſum (.ſ. excellentiorẽ viam vobis demonſtro) monſtrat primo excellentiam charitatis reſpectu omnium tam donoꝝ q̃ miniſterioꝝ de quibus in pręcedenti capitulo tractauit. & incipit a dono linguarũ & a miniſterio apoſtolatus. Et donum quidẽ linguarũ explicat proprio nomine, dicendo ſi linguis: miniſterium autẽ apoſtolatus inſinuat loquendo in ꝓpria perſona, loquar, factus ſum, ſi habuero, ſi nouerim, ſi diſtribuero &c. vniuerſum enim hunc primũ tractatum ideo in prima perſona ꝓſequitur, vt intelligamus verificari quę dicit etiã de ipſomet aplo. HOMINVM loquar. } Non dicit hominũ aſię aut europę aut aphricę ſed abſolute hominũ, vt cõprehendat oĩum humanarum linguarũ genera. ET angeloꝝ. } In ſacris ſcripturis inducunt̃ ſępe angeli loquentes: nec ſolum hominibus, ſed quãdoq; inter ſeipſos. quã locutionem theologi interpretantur locutionẽ intelligibilem. Ita ꝙ per linguas hominũ intelligit̃ omnis locutio ſenſibilis, per linguas vero angeloꝝ omnis locutio intelligibilis: vt ex his duobus generibus loquendi oĩs loquẽdi modus cõprehendatur. nam etſi inuenit̃ locutio imaginaria, ad intellectualẽ reducit̃. Quod ideo dixerim, vt cuicũq; opinioni de natura angeloꝝ ſatiſfiat. Non eſt pręſentis negocii diſcutere naturas ſpiritualiũ ſubſtantiarũ quas dęmones & angelos dicimus, an omnes ſint incorporeę, an loquantur ſolis intellectibus aut etiã cogitatiuis ſeu ęſtimatiuis virtutibus. Sat eſt pręſenti ꝓpoſito intelligere ꝙ ſiue loquar linguis, hoc eſt ſermonibus hominum, ſiue ſermonibus angeloꝝ &c. nõ.n. eſt hic ſermo de corporeo mẽbro linguę, ſed de modis loquẽdi. CHARITATEM autẽ non habeam. } Ecce ſecunda pars antecedentis huius cõditionalis: conſequens autẽ eſt quod ſubiungit̃. FACTVS ſum velut ęs ſonans. pro. reſonans. } Et ſupfluit velut. Aſſimilat ſe ſine charitate loquentẽ omnibus humanis aut etiam angelicis linguis, non terrę non ligno, ſed ęri non cuicunq; (quia non male ſonanti) ſed reſonanti, bene reddenti ſonum. tanquã ſic loquens perinde ſit ac inanimatum bene reddens ſonũ, tanq̃ non ſibi ſed aliis pręclare ſonet. AVT cymbalũ tinniens. } Cymbalum eſt inſtrumentũ notum quo vtuntur puellę choreas ducentes, geſtando ſiniſtra manu cymbalũ, & dextera percutiendo illud. & eius ſonus proprie eſt tinnitus multoꝝ circuloꝝ ęreoꝝ qui in circunferentia lignea cymbali filis ferreis ſuſtentãtur. ſimul enim tota illa circuloꝝ multitudo tinnitus emittit percuſſa pergamena planicie cymbali. Huiuſmodi enĩ cymbala tinnitus emittunt multos pro choreas ducentibus, non pro ſeipſis. Et attulit ſimilitudinem ęris & cymbali, hoc eſt naturalis & artificialis ſoni: vt artificiale referatur ad linguas hominum (quoꝝ omnia linguarũ genera arte cõſtant) naturale vero ad

linguas angelorum,quorum ſermones naturales ſunt.¶ ET SI habuero prophetiam.} Ecce excellētia charitatis ad prophetiam & prophetas. ET NOVERIM myſteria omnia.} Ecce excellentia charitatis ad ſapientiam & doctores. ET OMNEM ſcientiam.} Ecce excellentia reſpectu doni ſcientiæ. ET SI habuero omnem fidem ita vt montes transferam.} Ecce excellentia charitatis reſpectu trium donoꝝ.ſ. fidei de agendis/poteſtatū & ſanationum. Hęc enim tria cōprę̄henduntur ſub hoc vno/ſi habuero oēm fidem:quoniā omnia dona circa miracula innituntur fidei.& propterea dixit omnē fidem,vt omnē gradum huiuſmodi fiducię cōprę̄henderet. Et explicauit effectum qui nunq̄ aut rariſſime adhuc factus eſt. Dico autem rariſſime:quoniā grego.in primo dialo.refert quędam gregorium mouiſſe montem. CHARITATEM autē non habuero,nihil ſum.} in eſſe diuini cōſortii.¶ Obiicitur apoſtoli doctrinæ ꝙ nō conſtat ſibiipſi:eo ꝙ ad ro.ſcripſerit iuſtificari hominē fide ſine operibus:ad corin.autē fidem omnē ſine dilectione non cōferre diuinum eſſe hominū animis.¶ Solutio eſt/ꝙ diuerſimode vtitur paulus fidei nomine.Nam ad ro.ſub fidei nomine cōprę̄hendit fidem ſpem & dilectionē. In cuius ſignum tanq̄ ſynonymis vtitur fide & lege fidei:vt patet ad ro.3.certum eſt aūt ſub lege fidei quæ diſtinguitur cōtra legem factoꝝ/cōprę̄hendi etiam ſpem & dilectionē:quēadmodum ſub lege factoꝝ/opera etiam omniū virtutum moralium(prudentiæ/iuſtitiæ/temperantiæ/fortitudinis/& partium earū)quæ gentes ſine ſcripta lege faciūt.Et in promptu eſt ratio:quia ſicut fides diſtinguitur cōtra opus quia innititur deo cui credit, ita ſpes innititur deo in quo ſperat/& dilectio innititur deo qui diligitur:opera autē virtutum moraliū innituntur proprię & operantis rectitudini. Atteſtantur quoq; verba dn̄i/tanq̄ pro eodem vtentis fide & dilectione:dum peccatrici dixit/fides tua te ſaluam fecit:& de ipſa dixit/dimiſſa ſunt ei peccata multa quoniam dilexit multū. Hoc vero in loco/ſub fidei nomine ſolam ipſam fidē ſeorſum a dilectione ſignificat:vt clare patet in textu.nulla igitur eſt diſſonantia.¶ ET SI diſtribuero in cibos pauperū omnes facultates meas.} Interpres addidit pauperū ob claritatem ſenſus. Ecce excellentia charitatis ad miniſteria ſubuentionum & gubernationū. Vtrunq; enim ſub hoc vno cōprę̄henditur. ET SI tradidero corpus meum ita vt ardeam.} Superfluit ita.& ardere pro cōburi interpres poſuit.Eſt enim ſenſus.& ſi tradidero corpus meū ad hoc vt cōburatur.¶ Vbi nota ꝙ non dicit ꝙ ſi tolerauero corpus meum cōburi, ſed longe plus.ſpontaneā enim oblationē corporis ſui ad hoc vt cōburatur ſignificat:quod multi martyres fecerunt.Et hoc ſupaddidit donis & miniſteriis ſuperius numeratis:quoniā ſciebat apoſtolos miſſos ſicut oues inter lupos,ad docendū ꝙ ſi etiam ipſe apoſtolus ſeruaret hoc vſq;adeo ꝙ ſponte ſe traderet vt cōbureretur/abſq; charitate nihil ſibi ꝓdeſſet.Et verū dicit.poſſunt.n.hęc fieri ab hęreticis & ab infidelibus ꝑtinacibus in ſectis ſuis. CHARITATEM aūt non habuero,nihil mihi ꝓdeſt.} meritorie ad vitam æternā.Ex his oībus patet excellentia charitatis reſpectu oīum tam miniſterioꝝ q̄ donoꝝ.

¶ CHARITAS patiens.pro.longanimis/eſt.} Aduerte prudens lector/ꝙ opera virtutum dupliciter librantur.vel ſm ꝙ ſunt propria virtutū opera.& ſic a paulo excludunt a iuſtificando hominē:& e regione legis fidei locantur:vtpote cōmunia etiā infidelibus/ſeu non iuſtificatis. Vel vt imperant a charitate. & ſic tam virtutū moralium cōmunium etiā infidelibus/q̄ theologalium cōmunium etiam non iuſtificatis opera,& iuſtificant & viuificant æterna vita hominē:& ſine ipſis fides mortua eſt.& ſępiſſime in ſacra ſcriptura præcipiuntur ac cōmendantur vſq;adeo/vt ſine ipſis dilectio dei ſalua eſſe non poſſit & ſine ipſis vana omnia ad æternā cenſeantur vitam.Et ſic librando/opera reliquaꝝ virtutum paulus attribuit charitati hoc in loco.¶ Igitur declarata excellentia charitatis reſpectu tam donoꝝ q̄ miniſterioꝝ,declarat modo excellentiam eiuſdem ex fructu.in quo ſimul manifeſtando effectus charitatis deſcribit ipſam qualis eſt in actionibus & paſſionibus tam intus q̄ extra. Deſcribit autē ipſam ex cōtrariis effectibus ad amorem proprium/ad amorē carnalem/ad amorem mundanū.¶ Primus ergo effectus eius eſt internus. & eſt reddere hominē longanimē. Vere enim in longum extendit animū/ad veram æternitatē extendendo affectum ipſius:quo cōtra carnalis aut mundanus amor cōtrahit animū ad tranſitoria. BENIGNA eſt.} Exterior effectus eſt reſpectu prę̄ſentiū.benignitas enim ferax eſt boni:quo cōtra amor ꝓprius tenax eſt boni ſi quod habet. Efficit enim charitas hominē propenſum ad donandū/ad comiter atq; ſuauiter ſe gerendū cum aliis.¶ CHARITAS non emulatur.} Amor proprius ſiue carnalis ſiue mundanus/pater eſt inuidiæ diuerſis rationibus:charitas autē inuidiam omnē excludit tam circa cōſortium in præcipuo amato q̄ circa alia alioꝝ bona. Gaudet enim etiā ſi alii plus participent tam præcipuum q̄ alia bona. NON agit perperam.} Aduerte ꝙ interpres non vtitur perperā latine,ſed gręce.gręcam ſiquidem dictionē relinquere voluit:non tamē integram reliquit. Vnde non eſt ſenſus huius particulæ ille quem dictiones iſtę latinę ſignificant,ſed quē dictio gręca ſignificat.de cuius ſignificatione etſi varia dicuntur,illa tamē huic textui conſonat vt incōſtantia leuitaſq; mentis ac actionū excludatur.Amor enim proprius incōſtans valde eſt:vt crebra fidei violatio in principibus teſtatur. Charitas autem non agit incōſtanter.habet enim optimū illud gratiæ quod eſt ſtabilire cor. NON inflatur.} Superbiā excludit/amori proprio indiuiduam comitem. NON eſt ambitioſa.pro.non agit inhoneſte.} ſeu turpe. Erubeſcentię omnis materiā excludit charitas:dum tam quo ad opus quod facit q̄ quo ad modū agendi nunq̄ agit vnde tūc vel poſtea erubeſcat.erubeſcimus.n.de turpibus/de inhoneſte aut indecore geſtis.

Quo contra carnalis amor ea & ſic efficit vt erubeſcendum ſit. NON quærit quæ ſua ſunt.} Interpres addidit ſunt.in græco legitur non quærit quæ ſua ipſius.Exterior ſolicitudo ad acquirendum gloriam/honorem/laudes/amicos/miniſtros/ac res delectabiles aut vtiles pro ſeipſo, excluditur. Cuius oppoſitũ in aliis amoribus euidẽter apparet. NON irritať.} ꝓculdubio laceſſito iniuriis homine. Iram.n.excludit/ vſq; adeo vt nec prouocetur ad iram ex iniuriis.Cuius cõtrarium in aliis cõſpicimus euenire amoribus. NON cogitat.pro.imputat/malum.} Temeritatẽ excludit, qua ſeipſum aut carnẽ aut mundũ amans imputat malum illi quem neſcit malum feciſſe/aut imputat alicui malum in animo quo quis caret.habent enim temeritatẽ annexam huiuſmodi amores in iis præcipue quæ tangunt amata. Charitas autẽ ſicut eſt exterius conſtans in actione/ita eſt cõſtans in mente:vt nõ permittat præcipitem ferri ad imputandum malum illi quẽ non conſtat peccaſſe. NON gaudet ſuper iniquitate.} Quẽadmodum naturale eſt iuſto gaudere de iuſtis operibus tam ſuis q̄ aliorũ/& liberali gaudere de liberalibus/& ſic de ſimilibus,ita naturale eſt amori mundano gaudere de mũdanis operibus/& carnali de carnalibus/& proprio de conferentibus ſibi,ſiue iuſta ſiue iniuſta ſint:& propterea de quolibet horũ vere dicitur ꝙ gaudet ſuper iniquitate. Charitas autem non gaudet de iniquitate:vtpote ſibi abominabili/vtpote inimica dilecto deo.De iniquitate autẽ proculdubio aliena:propriam enim non cõpatitur. CONGAVDET autẽ veritati.} Expectabas vt diceret/congaudet autem iuſtitiæ.non hoc dixit,ſed quod amplius eſt/congaudet autem veritati. Et ꝓpriiſſime dixit:vt intelligeremus ꝙ charitas ſeu dilectio hæc de qua eſt ſermo eſt dilectio non vanitatis ſed veritatis.Amori cuiq; reſpondet ſua delectatio & econuerſo:amori carnali delectatio carnalis reſpondet/& ecõuerſo:& ſic de aliis.quo fit vt delectatio veritatis reſpondeat amori charitatis/& ecõuerſo.Dilectio chriſtiana eſt dilectio veritatis non figmentorꝫ,eſt dilectio verorꝫ bonorꝫ/non vanorꝫ quæ apparent bona:eſt dilectio veritatis etiam ſi deiectionẽ honoris proprii ſonet/ſi priuationẽ corporalis vitæ inducat.& ꝓpterea cõgaudet veritati vitæ/doctrinæ & iuſtitiæ. ¶ OMNIA ſuffert.} Intus congaudet veritati:exterius quoq; omnia ſuffert.plena eſt patientiæ charitas vſq; adeo vt non quædam ſed omnia toleret,nõ ſolum tormenta & mala pœnæ ſed etiã mala culpæ,non quatenus ſunt mala culpæ(ſic enim non cõprehenduntur ſub genere tolerabilium pro quibus diſtribuit omnia quũ dicit omnia ſuffert)ſed quatenus ſunt pœnalia.nam aliorꝫ crimina triſtitiam ingerunt non mediocrem diligentibus deum. Vnde & de lot petrus apoſtolus dicit.animã iuſtam iniquis operibus cruciabant.2.petri.2.Et hinc diciť ꝙ non fuit bonus qui non potuit tolerare malos. OMNIA credit.} reuelata a deo in ſacra ſcriptura.Actus fidei attribuitur charitati imperatiue:ſicut & actus patientiæ/& ſilr ſpei. OMNIA ſperat.} promiſſa a deo. OMNIA ſuſtinet.} hoc eſt manutenet/ſuſtentat.Hoc quartũ charitatis officium conſeruatiuũ eſt trium præmiſſorũ.nam oĩa manutenere & ſuſtentare eſt omnibus periclitãtibus ſuccurrere ne malis pœnæ ſuccũbant/ne a reuelatis excidant/ne promiſſis deſint. ¶ Nec dicit omnes ſuſtinet/ſed omnia:vt intelligamus ꝙ q̄quis ad omnes manutenendos non ſufficiat;ſufficit tamẽ ad manutenendum & ſuſtentandũ omnia illata/reuelata & ꝓmiſſa.tum in illo in quo eſt/tum in eccleſia dei. Eſt.n. hoc charitatis officium intendens omnibus animæ partibus:quia charitas vniuerſis animæ partibus præſidet.eſt & cõſeruans in eccleſia integritatẽ virtutum quas opus eſt illam habere.

¶ CHARITAS nunq̄ excidit.} Declarat tertio loco excellentiam charitatis quãtum ad permanentiã. Quum autẽ legis ꝙ dilectio nunq̄ cadit,caue ne intelligas charitatem ſemel habitam nunq̄ amitti/incidendo in huiuſmodi errorẽ:ſed intellige pauli verba tum ex contextu,tum ex ipſis verbis formaliter intellectis,ꝙ charitas quãtum eſt ex parte tẽporis neſcit caſum.hoc enim formaliter ſignificat aduerbiũ temporis nunq̄.Et hoc directe intendit:quoniã in hoc conſiſtit differentia inter charitatẽ & ſubiuncta dona prophetiæ/linguarũ & ſcientiæ.Hæc enim dona adueniente tẽpore expectatæ fœlicitatis ceſſabunt:charitas autẽ adueniente huiuſmodi toto æternitatis tẽpore/non ceſſabit.Et cum hac veritate conſtat ſtare ſimul ꝙ aliunde q̄ ex tẽpore charitas poſſit cadere a ſuo eſſe.perditur.n.ex peccato mortali. SIVE ꝓphetiæ euacuabuntur.} Non erit in patria cœleſti opus dono prophetiæ,vbi omnes videbunt clare deum. SIVE linguæ ceſſabunt.} Non dicit ꝙ ceſſabit lingua ſed ceſſabunt linguæ:quoniã non ceſſabit ſenſibilis locutio/ſed ceſſabit diuerſitas idiomatũ. Erit enim labium ſolum vnum,multo magis q̄ fuerit olim ante confuſionẽ linguarum. SIVE ſcientia deſtruetur.} Non eſt hic ſermo de ſcientia mathematica & huiuſmodi,ſed de ſcientia ſanctorꝫ quæ innititur fidei:quæ quoniã caret euidentia rerum ſcitarũ ſicut & prophetia caret euidẽtia rerũ quæ prophetantur,ideo ceſſabunt ſicut & fides. ¶ EX PARTE enim cognoſcimus.} Rationem reddit quare ſcientia deſtruetur.Et quod dicit ex parte/referri poteſt vel ad rem cognitam vel ad modum cognoſcendi.Et quidem ſi referatur ad rem cognitam,ſenſus eſt ꝙ rem cognitam per donum ſcientiæ/partim ſcimus & partim neſcimus. Et vere de cœleſti patria/de deo &c. partim ſcimus & partim neſcimus:& multo maius eſt quod neſcimus. Si vero referatur ad modum cognoſcendi,partim quoq; cognoſcimus & partim non:nam deeſt euidenter cognoſcere/& adeſt aliquo modo cognoſcere. ET EX parte prophetamus.} Similis diſtinctio ex parte rei prophetatæ vel ex parte modi fieri poteſt.nam propheta quo ad modum cognoſcendi caret euidentia rerum quas prænunciat.Quamuis enim eſaias certus fuerit ꝙ venturus eſſet meſſias verus deus/quia certus erat deum ſibi hoc reuelare,

non tamen euidentem notitiam habebat mysterii incarnationis:& ſic de ſimilibus. Rem quoq; prænunciatam non ſm omnes conditiones rationeſq; rei cognoſcebant, non reuelante deo totum. Quãuis autem diſtinctio hęc veritati innitatur, ad literalem tamen ſenſum textus huius directe ſpectat modus cognoſcendi ex parte: quoniam hinc directe infertur ceſſatio. QVVM AVTEM venerit quod perfectum eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. ℈ E regione ad ex parte locat paulus perfectum. ac ſi dixiſſet quum autem venerit quod integrum eſt euacuabitur quod cõſtat ex aliqua tantũ parte. Nec dicit tolletur defectus partis, ſed tolletur quod eſt ex parte, quod cõſtat ex parte: vt intelligamus ꝙ non ſupplebit ei quod ex parte eſt altera pars, ſed ipſum quod ex parte eſt tolletur. vt intelligamus ꝙ non ſupplebit ſcientię aut prophetię quod ei deeſt, ſed ꝙ ceſſabit tam ipſa ſcientia ꝗ ipſa prophetia cõſtans ex parte, queadmodũ tolletur ipſa fides ac ſpes. Et ratio eſt quã diximus: quia conſtant ex ineuidentia. hoc enim eſt cognitiones prophetiã & ſcientiam conſtare ex parte. ℭ Sed occurrit quęſtio: quũ verum ſit ꝙ diligimus ex pte, cur non eadem ratione inferri poteſt, ergo dilectio ceſſabit: ergo quum venerit quod perfectum eſt euacuabitur quoq; quod ex parte eſt etiã in ipſa charitate, hoc eſt etiam ipſa dilectio ex parte? Q. enim diligamus ex parte, clare patet ex hoc ꝙ nullus in hac vita diligit deum ex toto corde, ex tota mente, ex tota fortitudine &c̃. ¶ Solutio eſt ꝙ huiuſmodi ex parte quod inuenitur in dilectione, non ei conuenit ſm ſe, ſed redũdat in eam ex notitia ex parte. ſi enim illam perfectam notitiam quæ in patria erit de deo hic haberetur diligeremus non ex parte. & ideo notitia per ſe ex parte cõſtans, tolletur: dilectio autem quæ hic patitur hanc redundantiam, non tolletur.

ℭ QVVM eſſem paruulus, loquebar vt paruulus, ſapiebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus. ℈ Relationem præſentis ſtatus ad ſtatum futurę fœlicitatis poſtꝗ declarauit ex relatione conſtantis ex parte ad perfectum, vt plenius doceret declarat ex relatione ætatis puerilis ad ætatem virilem: vt intelligamus congruere nobis quaſi puerulis huiuſmodi notitias imperfectas prophetiæ & ſcientiæ quæ eſt ſm fidẽ. Vnde ſolos actus puerorũ ſpectantes ad notitiam inducit: loqui, ſapere & cogitare. Et nihilominus pueriliter loqui relatiue ad genera linguarũ, ſapere ad prophetiam & cogitare ad ſcientiam inducit tollẽda: vt ſimul intelligamus in nobis ex ſucceſſione ætatis virilis ad puerilem, nõ eſſe mirum ꝙ in ſtatu futurę fœlicitatis tollentur quę ſunt pręſentis ſtatus imperfecta. Ad hoc. n. clare ſubiungitur. QVANDO autẽ factus ſum vir, euacuaui quę erant paruuli. ℈ Quod ſuperius dixerat tolletur quod ex parte eſt, modo per metaphoram dicit abſtuli quę erant paruuli. ℭ VIDEMVS nunc per ſpeculũ in ęnigmate. ℈ Non ſufficit paulo dupliciter declaraſſe relationẽ pręſentis notitię ad futuram, ſed tertio declarat ex alia ſimilitudine. Aſſimilat enim pręſentẽ notitiam quã de diuinis habemus viſioni per ſpeculum in ęnigmate. Ita ꝙ tres cõditiones ſonat. prima eſt ꝙ videmus: ſecũda ꝙ per ſpeculum: & tertia ꝙ in ęnigmate. Sępe declarauimus quo pacto viſio inuenitur in huiuſmodi quę de deo ſcimus ſub fide. Videmus enim non res ipſas ſed credibilitatẽ earum. non videmus ꝙ deus ſit trinus & vnus, ꝙ verbum caro factum eſt, & reliqua huiuſmodi, ſed videmus ꝙ hęc ſunt credibilia: ſicut nõ video pariſius, ſed video credibile eſſe ꝙ pariſius ſit. & hęc viſio cauſatur ex accumulatione tot teſtimoniorũ. ¶ Per ſpeculum vero videre põt intelligi dupliciter. vel vt videmus in ſpeculo reſultantes ſimilitudines hominum, arborũ &c̃. vel vt videmus per vitrea ocularia. Et vtroq; mõ verificatur ꝙ videmus per ſpeculum in ęnigmate diuina. nam & videmus deum non in ſeipſo, ſed in eius ſimilitudinibus quę ſunt creaturę: nec ex harũ inſpectione ſimilitudinum claram habemus de dei & cœleſtis patriæ cõditionibus notitiam, ſed obſcurã. & videmus ex pte noſtri per ſpecies abſtractas à ſenſibilibus quaſi per ocularia ſpecula, quę dei & cœleſtis ſunt patrię cum difficultate & obſcuritate. TVNC autẽ facie ad faciem. ℈ Contra videre per ſpeculum in ęnigmate, deſcribit viſionem dei in ſtatu futurę fœlicitatis facie ad faciem: hoc eſt ſine medio. Vtrinq; excluditur medium: tam ex parte videntis dicẽdo facie, ꝗ ex parte rei viſę dicendo ad faciem. & ſimul claritas viſionis ſignificatur ex intuitu facie ad faciem. Non potuit ſimilitudine ſenſibili ſignificari clarius viſio intelligibilis ĩmediata & clara ꝗ per viſionẽ facie ad faciem. ¶ Et quoniã paulus vtitur hac viſione vt opponit ad viſionem per ſimilitudinẽ in ęnigmate, euidenter conſtat ꝙ in alio ſenſu vſus eſt iacob hac viſione quum dixit geñ. 32. vidi dominũ facie ad faciem. Nam cõſtat ꝙ per ſimilitudinẽ viri luctantis cum eo & cum ignorantia nominis illius, vidit dñm. quod eſt videre per ſpeculum in ęnigmate apud paulum. Sed iacob ad ſignificandũ excellentiam illius apparitionis vſus eſt tali modo loquendi: intẽdens per dominum non deum in ſeipſo, ſed deum in illo apparẽte viro, quẽ virum vidit facie ad faciem. ℭ NVNC cognoſco ex parte, tunc autẽ cognoſcam ſicut & cognitus ſum. ℈ Quarto paulus manifeſtat qualis eſt differentia inter notitiam pręſentẽ & futuram de deo: penes differentiã ſupra poſitam de eo quod eſt ex parte & perfecto. Declarat ſiquidẽ ſimul, & quid eſt illud perfectum in notitia, & quid eſt videre deũ facie ad faciem, diſtinctum cõtra videre deum per ſpeculũ in ęnigmate. Quod nãq; dixerat videmus nũc per ſpeculum in ęnigmate, modo dicit nunc cognoſco ex parte. Et quod prius dixerat tunc aũt facie ad faciem, modo dicit tunc cognoſcam ſicut cognitus ſum. & hoc quoq; eſt perfectum quod tunc veniet. Videntes ſe facie ad faciem ita ſe habent ꝙ quilibet eorũ cognoſcit alium illo eodem mõ quo cognoſcitur ab alio, quãtum eſt ex modo videndi. & propterea paulus dicit tunc cognoſcam deum ſicut & cognitus

ſum a deo. Nec dicit quãtum cognitus ſum/ſed ſicut cognitus ſum: ſcilicet ſine aliquo medio offuſcante ſeu diminuente notitiam. Imo eodem medio. nam cognoſcam deum per ipſam & in ipſa deitate vt me/ dio, quẽadmodum ego cognitus ſum a deo per ipſam & in ipſa eadẽ deitate. Et ſimiliter ex parte cogniti cognoſcam deum ſicuti eſt/ſicut cognitus ſum ab eo ſicuti ſum. Ad quoꝝ neutrum ſufficit quęcũq; na/ turalis de deo notitia quã habent intelligentię quas angelos dicimus. ¶ Dixi autẽ erudite lector de mõ videndi ſine medio offuſcante ſeu diminuente notitiam: quoniã deus nihil intuetur niſi in ſeipſo deo. ſed ille intuitus eſt longe clarior q̃ videre facie ad faciem: & eminenter includit in ſe quicqd perfectionis & claritatis eſt in videre facie ad faciem intelligibili intuitu. Sed paulo ſufficit vti illo intuitu prout ha bet id quod eſt viſionis facie ad faciem. Et ideo dicit tunc cognoſcam ſicut & cognitus ſum: hoc eſt in/ tuendo deum ſicuti eſt: ſiquidem & ipſe intuetur me ſicuti ſum.

¶ NVNC autem manent.) In pręſenti tẽpore manent in omnibus chriſtianis nomine & factis/non in quibuſdam ſic & in quibuſdã non. FIDES ſpes charitas/tria hęc.) Ecce diuiſiones operationũ ſunt idem autẽ deus. & vere idem deus eſt harum operationũ non ſolum autor/ſed regula & obiectum. tota. n. credendi ratio eſt deus/qui creditur reuelator omniũ quę credimus: quem credimus trinum in perſonis/ vnum in ſubſtantia, creatorẽ coeli & terrę &c̃. Vniuerſę quoq; ſpei noſtrę ratio eſt deus/qui ꝓmiſit bea/ titudinem: qui ſperatur beaturus nos per ſeipſum. Nec minus vniuerſę dilectionis noſtrę ratio eſt deus/ quem ſuper omnia & in omnibus diligimus: cui quęrimus gloriam &c̃. ¶ Et dixit tria hęc, nõ vt nume randi tibi tolleret laborem/ſed vt intelligamus ex induſtria tria hęc tantũ proponere: quia ſola hęc tria ſunt virtutes theologales, habentes. ſ. deum pro proximo obiecto/fine & regula. Sola hęc tria principatũ obtinent in anima. reliqua enim quę virtutum aliarũ ſunt/ad manifeſtandũ ſeu exequẽdum ſunt. Dixit tria hęc: ne errares putando hęc eſſe vnũ & idem cum charitate, propterea quia de charitate dixerat oĩa credit/omnia ſperat: ſed intelligeres nec vnũ nec duo ſed tria eſſe, vt non cõfundamus has virtutes. MA/ IOR AVTEM horum eſt charitas.) Vel gręco more interpres locutus eſt: vel (quod magis quadrat) pronomen horum non cõſtruitur cum comparatiuo maior: ſed ordo literę eſt. horum autẽ charitas eſt maior. nõ enim ſignificatur ꝙ maior his tribus eſt charitas (eſſet enim maior ſeipſa) ſed ꝙ inter hęc cha ritas eſt maior: ſicut monſtrando duos gemellos fratres dicimus/horum duorum fratrum hic eſt maior. Nec oportuit explicare qualiter ſit charitas maior: quia ex dictis ſatis habet̃ ꝙ principatur fidei/mouen do ad credendum omnia, & ſpei/mouendo ad ſperandum omnia &c̃.

CAPVT .XIIII.

SECTAMINI charitatem.) Propoſuerat duo: emulationem melioꝝ donoꝝ/& excellentio/ rem viam. Tractauit ſecũdum in pręcedente capitulo: intendit modo tractare primum. Et propterea cõtinuando dicta dicendis iterum reſumit primũ, ſubiungendo. EMVLAMINI ſpiritalia.) proculdubio dona. MAGIS autẽ vt prophetetis.) Quod proponendo in ge nere dixerat potiora, modo in ſpecie dicit/magis autẽ vt prophetetis. Et eſt ratio dicti: qa corinthii ma/ gnipendebant donum linguarũ nimis. propterea enim paulus pręponit prophetiam vt doceat corin/ thios magis appetere donum prophetię q̃ donum linguaꝝ. In primitiua ſiquidem eccleſia alii accipie/ bant a ſpiritu ſancto donum linguarũ/alii donum prophetię. corinthii autẽ valde appetebant donum linguarum. ¶ Vbi aduerte ꝙ vniuerſus textus iſte loquitur proprie de dono linguarũ & dono ꝓphetiæ: vt tractando textus ipſe teſtatur. Et ſcito ex eodem tractatu ꝙ de ratione doni linguarũ nec erat intelligi ab aliis/nec etiã intelligi ab ipſo loquente verba quę donum porrigebat: ſed accipiens donum linguaꝝ mouebatur a ſpiritu ſancto ad loquẽdum magnalia dei prout ſpiritus ſanctus dabat ei eloqui: nec ſolũ mouebatur lingua ad proferendũ illa verba, ſed ſimul mouebatur a ſpiritu ſancto affectus loquentis in deum motu cuiuſdã deuotionis ad laudandũ deum. Hęc omnia ex textu habẽtur. ¶ Nec ex his accipias ꝙ apoſtoli loquentes linguis non intelligebant quæ dicebant: quoniã apoſtoli non ſolum linguarum dono donati ſed ſpũ ſancto repleti ſunt, & donũ interpꝛtandi ſimul habebant: qm̃ ad hoc datę ſunt illis linguę vt non egerent interprete pręedicantes diuerſarũ linguaꝝ hominibus. hęc enim quę hic a paulo dicuntur/ſunt de dono linguarũ puro intelligẽda: vt textus etiã explicat. ¶ QVI enim loquit̃ lingua.) Anteq̃ probet/magis autẽ vt prophetetis, pręmittit differentiã duplicem inter donum ꝓphetię & donũ linguarum. Altera eſt ꝙ qui loquit̃ lingua. NON hominibus loquit̃.) nec ſibi nec alteri homini intel/ ligenti quãdoq;. SED deo.) intelligenti. NEMO enim audit.) Ecce quare hominibus nõ loquitur, quia contingit quãdoq; ꝙ nullus homo intelligibiliter audit. SPIRITVS. pro. ſpiritu/autẽ loquitur my/ ſteria.) Ad excludendũ etiam loquentẽ intelligere/dicit ꝙ loquitur myſteria/occulta dei, non ex propria mente ſed ſpiritu/proculdubio ſancto mouente ſpiritum hominis loquentis ad loquẽdum occulta dei. ¶ NAM qui. pro. qui autẽ/prophetat, hominibus loquitur.) Ecce differentia. AD ędificationẽ.) Su/ perfluit ad. Bene nota ꝙ loquens lingua nõ ſolum differt a ꝓphetante/quia ille non hominibus iſte ho minibus loquit̃: ſed etiam quia ille loquitur myſteria (hoc eſt occulta) iſte vero loquitur ædificationẽ. ET exhortationẽ & conſolationẽ.) Loquitur ꝓphetans manifeſta verba ædificatoria & exhortatoria & conſolatoria. Et ędificatio quidem ad affectum ſpectat/exhortatio vero ad robur in bono: conſolatio

autem

autem ad refrigerium in perpeſſione malorum. Vbi cerne materiam verę ꝓphetiæ non eſſe loqui vana, ſed q̄ ſunt ędificationis aut exhortationis aut cõſolationis ſpiritualis. Hęc eſt prima differentia. ¶ QVI loquitur lingua.} Ecce ſecunda differentia. SEMETIPSVM ædificat.} Accendit enim affectus proprius loquentis erga deum, largitorem tanti doni. QVI AVTEM prophetat, eccleſiam dei ędificat.} Superfluit dei: quãuis ſubintelligatur. Differentia clara eſt. ¶ VOLO autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare.} Ne ex dictis differentiis aſpernari videretur donum linguarum, aſſerit placere ſibi ꝙ in omnibus ſit donum linguarũ: magis tamen placere ꝙ in eis ſit donum prophetię. NAM maior eſt qui prophetat q̄ qui loquitur linguis.} Ecce ratio. NISI forte interpretetur.} Superfluit forte. Hic eſt textus vñ clare ſumit ꝙ de rõne doni linguarũ non eſt ꝙ ipſe loquens intelligat ſua verba. nã ſi intelligeret non diceret paulus de loquẽte linguis niſi interpretetur: hoc eſt niſi exponat verba quę loquit, niſi habeat donũ interpretãdi verba quę loquit. Talis.n. qui habet vtrũq; donũ non poſtponit prophetę: q̃ interpretatio eſt ad ædificationem eccleſiæ: vt clare ſubdit, dicendo. VT eccleſia ædificationem accipiat.} Hic eſt enim fructus interpretationis quẽ non habet donum linguæ purum.

¶ NVNC aũt fratres.} Declarat paulus q̃d dixerat ꝙ loquẽs linguis non ædificat eccleſiã, multiplici argumẽto. & primo a ſeipſo. SI VENERO ad vos linguis loquens, q̃d vobis ꝓdero.} quaſi dicat nihil. NISI vobis loquar.} intelligentibus. AVT in reuelatione.} diuinorꝝ ſecretorꝝ quę ſola reuelatiõe noſcuntur. AVT in ſcientia.} eorꝝ quę ſpectant ad ſacras ſcripturas. hęc eſt.n. ſcientia ſanctorꝝ. AVT in prophetia.} futurorꝝ ſeu occultorꝝ cordium. AVT in doctrina.} morꝝ. ¶ TAMEN. pro. qn &.} Secũdum argumentũ ad idem ex inſtrumentis muſicis affert. QVÆ ſine anima ſunt vocẽ dantia.} hoc eſt inſtrumẽta muſica: quę dicunt emittere vocem pro quãto ſimilitudines quaſdã vocum ingerunt, dum arte humana muſicam reſonant. SIVE tibia.} Et in hoc intellige genus inſtrumentorũ muſicorꝝ quæ flatu ſonant. SIVE cithara.} Et in hoc cõpręhendunt inſtrumenta quę tactu ſonãt. NISI diſtinctionẽ ſonituũ. pro. ſonis, dederint.} hoc eſt niſi ſoni dearticulent ad ſimilitudinẽ vocum muſicarũ. QVOMODO ſciet id quod canit. Deeſt. tibia, aut citharizat?} Clarum eſt.n. ꝙ niſi dearticulet ſonus citharę non diſcernit quod canit. Si nãq; confuſe ſonaret, nullus cantus diſcerneret in eo. ETENIM ſi incertam vocem tuba dederit, quis parabit ſe ad bellum?} Declarat amplius exemplo a ſono tubę: quę aliter ſonat quum vocat ad prœlium, aliter quũ cauſa lętitię, aliter quum ad conueniendum. Et propterea ſi vocem non determinatam ad hoc vel illud ſed incertam dederit, nullus accinget ſe ad prœlium. ITA ET vos per linguam.} hoc eſt per donum linguę. NISI manifeſtum ſermonẽ dederitis.} hoc eſt niſi intelligibilem aliis ſermonẽ protuleritis aut interpretati fueritis. QVOMODO ſcietur id quod dicit?} Quaſi dicat nullo modo. ERITIS enim in aera loquentes.} Prouerbium vſitatum inducit pro incõuenienti comitante loquentes linguis ſine intellectu aut interprete. ¶ TAM multa.} Tertium affert argumẽtum ad idem ducens ad incõueniens. VTPVTA.} Dictionẽ gręcam interpretatã vtputa, alii interpretantur verbi gratia, alii vt contingit. Et hoc magis quadrat ſententię textus. ſignificat.n. innumera multitudo idiomatũ vt contingit. GENERA linguarũ. pro. vocum, ſunt in hoc mũdo.} Sup̃fluit hoc. ET nihil ſine voce eſt.} hoc eſt & nullum hominũ genus ſine idiomate ſuo eſt. Et affert hęc vt intelligamus ꝙ eſſe barbarũ eſt eſſe relatiuũ, & nullum hominẽ eſſe abſolute barbarum: q̃ in omni genere ſunt hoĩes cõicantes in idiomate: ac per hoc inter ſe nullus eſt barbarus. hinc.n. ꝓperat ad deducendũ incõueniens, dicendo. SI ERGO neſciero virtutẽ vocis, ero ei cui loquar. pro. qui loquit.} hoc eſt loquẽti. BARBARVS.} ego audiens & nõ intelligens ſignificatũ vocis ero barbarus loquẽti & ecõuerſo. ET q loquit.} erit. MIHI barbarus.} hoc eſt illud incõueniens ad q̃d deducit, ꝙ quũ qs loquit linguis nõ intelligẽti vterq; eſt alteri barbarus: & loquẽs audienti, & audiens loquẽti. vt vel ex hoc abominabili nõie abducat corinthios a tanto affectu doni linguarꝝ. ¶ SIC & vos q̃ emulatores eſtis ſpirituũ.} Prudens paulus tacita applicatione barbari ad corinthios loquẽtes linguis nõ intelligentibus & abſq; interprete, vertit applicationẽ cum illorꝝ laude ad ſuadendũ vt quęrãt maius bonũ. Ac ſi aptius dixiſſet. ſic & vos vitãtes hęc qa emulatores eſtis donorꝝ ſp̃ualium. hoc.n. ad laudẽ illorꝝ ſpectat. AD ędificationẽ eccleſię quęrite vt abũdetis.} Nõ dicit quęrite vt ꝓphetetis ad ędificationẽ eccleſię, ſed abſolutius quęrite vt abũdetis donis ſp̃ualibus ad ędificationẽ eccleſię. poterant enim hoc habere etiam ſine ꝓphetia, habendo cum dono linguarũ donum interpretandi. Vnde & ſubiungit. ET ideo.} vt abundet ad ędificationẽ eccleſię. QVI loquitur lingua, oret vt interpretetur.} Ecce via qua quęrendum eſt abundare ad eccleſiæ ædificationem, oratio deprecatiua ad deum pro dono interpretandi.

¶ NAM SI orem lingua.} Hactenus paulus declarauit ꝙ qui loquitur lingua nõ ædificat eccleſiam niſi interpretetur: quod in ſecunda differentia inter linguam & prophetiam dictum fuerat. modo declarat illud quod in prima differentia dixerat: ſcilicet qui loquitur lingua nõ loquitur hominibus ſed deo. & primo ꝙ non loquitur ſibiipſi qui orat lingua. SPIRITVS meus orat, mens autem mea ſine fructu eſt.} Ne intelligeres de ſpiritu ſancto ſed de proprio orantis ſpiritu dicit ſpiritus meus. Quemadmodũ loqui lingua eſt loqui ſm donum linguæ purum, ita orare lingua eſt orationem vocalem ad deum fundere ſm donum linguæ purum. Spiritus meus vt diſtinguitur contra mentem meam, eſt pars affectiua

vt ad ſpiritualia/ad deum ſumme ſpiritualem affecta eſt impulſu ſpiritus ſancti: mens vero mea, pars eſt intellectiua vt meditatur/contemplatur & penetrat. Teſtatur enim experientia ꝙ quū aliquis latinæ linguæ expers/a ſpiritu ſancto mouetur ad orandum latine (puta ad dicendū pſalmum miſerere mei deus) ſpiritus quidem eius/hoc eſt pars affectiua, orat (deuotione ſiquidem accenditur ad deum & ſpiritualē gratiam remiſſionis peccatorum) mens autē eius/hoc eſt intellectus, non meditatur ſenſum verborum quæ dicit/non contemplatur ſignificata per illa/non penetrat illa. & propterea mens quatenus mentis exercet officium penetrandi ſignificata eorum quæ dicit orando, eſt ſine fructu proprio qui eſt paſci ſenſibus ſeu ſignificatis orationis. Hæc eſt ſententia pauli. Cum qua tamen ſtat ꝙ plus fructus communis (qui eſt lumen dei circa ea quæ ſunt propriæ ſalutis) percipiat mens talis orantis ex feruore ſpiritus in deum q̄ percipiat orans theologus ſciens & penetrans ſenſus omnes illius pſalmi. ¶ QVID ergo eſt? } Interrogatio eſt ad inquirēdum an propterea non eſt bonum orare lingua quam orans non intelligit. ORABO ſpiritu/orabo & mente: pſallam ſpiritu/pſallam & mente. } Sufficiebat propoſito dicere pſallam ſpiritu pſallam & mente. nam de vocali oratione ſermo erat: & pſallere quum idem ſit quod canere orationem ſonat vocalē. Verum abundans doctrina paulus explicat ꝙ melius eſt tam ſola interna oratione q̄ oratione vocali orare vtroq; modo (ſcilicet ſpiritu & mente) q̄ ſpiritu tantum: vt ſimul doceret & bonum eſſe orare ſpiritu/& melius eſſe orare ſpiritu & mente etiam in oratione pure interna: vt quum perſona indocta ſpirituali feruore orat/intus tantum animum eleuando in deum quaſi in genere & in confuſo, perſona autem erudita non ſolum ſpiritum ſed mentem diſtincte cōtemplantem diuina myſteria eleuante. de hoc enim orandi modo dicit orabo ſpiritu/orabo & mente. ¶ CÆTERVM ſi benedixeris ſpiritu. } Oſtendit ꝙ nec hominibus aliis loquitur ex hoc ꝙ vtens dono linguæ in oratione publica incurrit inconueniens: ſcilicet ꝙ caret reſpondente. Benedicere ſpiritu eſt laudare deum aliena lingua ex dono ſpiritus. QVIS ſupplet. pro. qui implet/locum idiotæ, quomodo dicet amen. } Idiota græca dictio eſt: & illiteratū ſignificat. Et de tali dicit quomodo dicet amen: quod ſignificat fiat ſeu vere. quomodo conſentiet affirmando ſeu cupiendo. SVPER tuam benedictionē. pro. gratiarū actionem? } Et rationem ſubdit. QVONIAM quid dicas neſcit. } Et ne intelligeres repręhendi a paulo huiuſmodi diuinas laudes ſubiungit. NAM TV quidem bene gratias agis. } In quo & laudat opus & explicat quod dixerat ꝙ loquens lingua loquitur deo. SED alter non ędificatur. } in quo deficit lingua a prophetia. Ex hac pauli doctrina habetur ꝙ melius ad ædificationē eccleſiæ eſt orationes publicas quæ audiente populo dicuntur dici lingua cōmuni clericis & populo q̄ dici latine.

GRATIAS ago deo. } Deeſt meo. Expeditis differētiis inter prophetiam & linguam, tractat quod principaliter propoſuerat/magis autem vt propheteis. Et primo ab exemplo proprio. Qꝫ OMNIVM veſtrum lingua loquor. pro. omnibus vobis magis linguis loquens. } ego magis loquens linguis q̄ omnes vos gratias ago deo meo. Vbi aperit ꝙ donum linguarum ipſe ſolus maius habet q̄ omnes illi/& ꝙ gratias agendo deo vtitur illis non inutiliter coram aliis. & propterea ſubiūgit aduerſatiue. SED in eccleſia. } in conuentu aliorum. VOLO quinq; verba ſenſu meo. pro. mente mea/loqui, vt & alios inſtruam q̄ decem milia verborum in lingua. } malo pauca verba a me intellecta & ad eruditionem aliorum in eccleſia dicere q̄ innumera ſolo dono linguæ. Ecce exemplum proprium. Vnde diſcere debemus eligibilius eſſe vt in eccleſia dicanť diuina (horę ſcilicet canonicę & miſſę) intelligibiliter ſine melodia muſica q̄ ſic vt non intelligi poſſint. qualiter ſunt tam particulę quę ſonis cōmittuntur organorum q̄ quas cantus reddit imperceptibiles, vel multitudine clamoris occupantis/vel qualitate cantus notas magis q̄ verba cōcinētis. Hęc enim omnia magis extranea ſunt q̄ decem milia verborum in lingua. ¶ FRATRES nolite pueri effici ſenſibus. } Si nō mouemini ab exemplo meo, moueamini ex puerili ętate quā induitis ſi non diſcernitis inter donū linguę & prophetię quod eorum eſt melius. Pueri ſenſibus fiunt qui imitantur pueros in hoc ꝙ non diſcernunt inter bonum & melius. SED malicia paruuli eſtote. } Paruuli malicia ſunt qui maligno carent animo imitātes in hoc pueros. SENSIBVS autem perfecti eſtote. } Perfecti ſenſibus ſunt qui pro cōſuetudine ſancta exercitatos habent ſenſus mētis ad diſcretionem boni & mali: quēadmodum viri perfecti in ętate maiori habēt ſenſus humanos ad diſcretionem boni & mali humani. ¶ IN LEGE enim ſcriptum eſt. } eſa. 28. Appellat enim legem totum vetus teſtamentū. QVONIAM. pro. ꝙ/in aliis linguis. } hoc eſt variis linguis. ET labiis aliis. } hoc eſt diuerſis modis proferendi. LOQVAR populo huic. } hebręo. ET nec ſic exaudient me. } obediendo. DICIT dn̄s. } Vbi aduerte ꝙ paulus induxit hęc ex eſaia quo ad ſenſum: & coniunxit illā particulam & nec ſic exaudient me/quæ ibidē habetur interpoſitis tamē quibuſdam verbis: particulā vero illam dicit dn̄s/paulus appoſuit exponendo hęc verba in perſona dei dicta. Quorſum aūt hanc ſnīam attulerit/ſubiungit. ¶ ITAQVE linguę in ſignū ſunt non fidelibus. } ideſt non credentibus. SED infidelibus. } hoc eſt incredulis. PROPHETIÆ. pro. ꝓphetia/aūt non infidelibus ſed fidelibus. } Ex allata eſaię ſnīa deducit paulus dr̄iam inter ꝓphetiam & linguas, penes eos q̄bus hęc in ſignū data ſunt a deo. Et intendit ad lr̄am ꝙ donum linguarū datum eſt a deo in ſignū hebręo populo tp̄e infidelitatis eoꝝ ad confutandū eoꝝ incredulitatē, propheria vero data eſt eidē populo tp̄e fidelitatis eoꝝ. Si diſtinxeris ſta-

tum hebręi populi in ſtatũ quo verum habuit fidem/& ſtatũ quo de ſtatu fidelium tranſiuit ad ſtatũ infi/
deliũ, percipies hęc.nã perſpicies ꝙ innumeri ꝓphetę dati ſunt populo illi dum erat in ſtatu veræ fidei:
quũ autem occiſo chriſto increduli/ac in cõſortium infidelium tranſirent,aduenit ſpũs ſanctus in dono
variarũ linguarum in die pentecoſtes.Ita ꝙ dñia linguarũ & prophetiæ quã ponit hic paulus/penes ſta
tum iudaici populi intelligitur. Et dixit hoc vt corinthii non pueri ſenſibus ſed perfecti diſcernerent ex
diuerſo ſtatu populi hebręi quo data eſt eis prophetia & quo datum eſt eis donum linguarũ/quantum
prępminet ꝓphetia linguis.Deſcribit enim prophetiã fructuoſam populo illi/vtpote fideli:donum autẽ
linguarum infructuoſum eidem populo/vtpote nec ſic credenti vero meſiæ.imo ex tunc transferens eos
in genus infidelium.Hoc enim deducit paulus dicendo ꝙ in ſignum ſunt incredulis,in ſignũ proculdu/
bio meſiæ incredulis iudęis.Et hunc eſſe ſenſum intentũ a paulo,apparet ex hoc ꝙ in genere loquendo
de credentibus & incredulis ſtatim ſubiungit oppoſitũ de prophetia/dicendo ꝙ prophetia incredulos
conuertit.Et in actis apoſt.donum linguarũ datum eſſe conſtat cornelio & ſuis credentibus & corã cre/
dentibus:imo in ſignum petro & eccleſiæ fideliũ ꝙ ſpiritus ſanctus effuſus eſſet in nationes:vt patet act.
10.&.11.¶SI ERGO conueniat vniuerſa eccleſia in vnũ/& omnes linguis loquãtur.} Accumulat ra/
tiones ad præferendũ prophetiam linguis ex accidentibus in publica eccleſia eorũ:vt vel ſic præferant
prophetiam linguis. Sententia eſt clara. INTRENT autẽ idiotę aut infideles,nõne dicent qd inſanitis
pro.ꝙ inſanitis.} eſt enim ſenſus eos affirmaturos ꝙ inſanitis. SI AVTEM omnes prophetent/intret
autem quis infidelis vel idiota, cõuincitur.pro.coarguitur/ab omnibus,diiudicatur ab omnibus.} Si
omnes loquimini linguis vos arguemini ab idiota ſeu infideli ꝙ inſanitis:ſi vero omnes ꝓphetetis erit
ecõuerſo:quãdoquidem ipſe idiota aut infidelis coarguitur ab omnibus/diiudicatur ab omnibus.pro/
phetis(vt in hoc eodem capitulo paulus dixit)loquentibus ædificationẽ & exhortationem & conſola/
tionem ſpiritualẽ,idiota aut infidelis audiens cõferendo vitam ſuam ſuperſtitiones ſuas & affectus ſuos
cum iis quæ audit/arguitur in ſeipſo & diſcutitur in ſeipſo. OCCVLTA enim.pro.& ſic occulta/cordis
eius manifeſta fiunt.} Non dicit cui manifeſtantur:progreſſus tamẽ ſuſcęptę repręhenſionis & diſcuſ/
ſionis habet vt ſibiipſi manifeſtet occulta cordis proprii:hoc eſt peccata quæ neſciebat eſſe peccata ma
nifeſtet ſibi ꝙ ſunt peccata. Culturam ſiquidẽ idolorũ infidelis reputabat eſſe religionẽ:idiota vero ali/
quod aliud ſibi occultũ peccatũ diſcit. ET ITA cadens in faciem adorabit deum.} Ecce vlterior pro/
greſſus ad conuertẽdum infidelem vel ad illuminãdum ineruditum.primo enim arguitur & diſcutitur.
& hinc deinde in notitiam occulti proprii criminis venit:atq; inde procidit in faciem adorans deum.&
demum PRONVNCIANS ꝙ vere deus in vobis ſit.

QVID ERGO eſt fratres?} Poſtq̃ declarauit magis autẽ vt prophetetis,declarat quod primo pro/
poſuerat/æmulamini ſpiritualia:inſtructurus eos circa vſum ſpiritualiũ donorũ.Continuat autem
dicta dicendis,ſub quęſtione inferendo/quid ergo ex dictis eſt agendũ? Et ſubiũgens quomodo agendũ
in eccleſia ait. QVVM cõuenitis.} Ecce eccleſia. VNVSQVISQVE veſtrum.} Non dicit aliquis ve
ſtrum,ſed quilibet veſtrũ. PSALMVM habet.} non dicit pſallit.Et ſimiliter ſubiungendo. DOCTRI
NAM habet/apocalypſim habet/linguã habet/interpretationẽ habet.} Nõ dicit docet/reuelat/loquit/
interpretatur:vt intelligamus ꝙ loquitur de habere cõmunem pſalmũ/doctrinam/reuelationẽ/linguã
ac interpretationẽ.Et eſt ſenſus ꝙ quum cõuenitis/vnuſquiſq; veſtrum habet in cõuentu hæc quinq;.ad
quod verificandũ ſufficit ꝙ in conuentu ſit aliquis doctor/aliquis habens donũ linguæ/aliquis habens
donum interpretandi/& ſic de reliquis.hoc enim ſufficit ad hoc vt quilibet habeat hęc in cõmuni. Spi/
rituales ſiquidem diuitias eccleſię corinthiorũ deſcribit paulus/dicendo quum cõuenitis:ad ſignifican/
dum qualiter vnuſquiſq; hęc habet,ſcilicet in cõuentu. Quorſum autẽ hæc deſcribat explicat dicendo.
OMNIA ad ædificationẽ fiant.} nihil fiat vane/ſed ad eccleſię chriſti promotionẽ in ſpirituali vita.In/
terpres gręcas dictiones reliquit pſalmum & apocalypſim:quum potuiſſet latine dicere canticum loco
pſalmi/& reuelationẽ loco apocalypſis.Et intellige per reuelationẽ reuelationes quę tunc tẽporis fiebant
illis qui ꝓphetabant:ſubiungit enim de iſtis/ꝙ ſi alteri fuerit reuelatũ.per canticum vero non ſolum da/
uidicos pſalmos/ſed quoſcũq; diuinos hymnos.per doctrinam aũt non ſolum morũ ſed ſacrorũ quorũ/
cunq;.¶SIVE lingua quis loquitur.} Diſponit modum vtendi dono linguarũ.primo quãtum ad nu
merum loquẽtium. SECVNDVM duos aut multum.pro.plurimũ/tres.} Numerum ſtatuit binarium
aut ad ſummum ternariũ/qualibet vice qua fit cõuentus. Deinde quãtum ad tempus. ET PER par/
tes.pro.& ſeparatim.} hoc eſt & non ſimul duo loquantur ſed ſeparatim. Poſtea quantum ad fructum.
ET VNVS interpretetur.} quod aliena lingua dictum eſt/vt ab omnibus intelligatur quid dictũ fue/
rit. Deniq; in cõuentu abſentis interpretis. SI AVTEM non fuerit interpres,taceat in eccleſia.} Hinc
clare habetur ꝙ de ratione doni linguæ non erat ꝙ ipſe loquens ſciret interpretari in materna lingua
quæ dicebat.Corinthiis enim loquentibus linguis dicit.ſi autẽ non fuerit interpres taceat in eccleſia. Si
corinthius quilibet habens linguarum donum ſciuiſſet interpretari idiomate corinthio quæ dono lin/
guarum dicebat, non oportuiſſet ſolicitum eſſe paulum ſi defuerit interpres/non impoſuiſſet illi ſilen/
tium in eccleſia:quoniã ipſemet loquens aderat interpres ad eccleſiæ ædificationẽ. SIBI autẽ loquaſ &

deo.} Dixi taceat in eccleſia/& non dico vt taceat penitus: qm̃ poteſt vti dono linguarũ priuatim loquendo ſibiipſi in ſpiritu non in mente, vt ſupra dictũ eſt.& ꝓpterea adiungit & deo: vt intelligamus ꝙ concedit non vanũ vſum doni linguarũ, ſed vſum religioſum in oratione in qua homo loquitur deo & ſibiipſi in ſpiritu.¶ PROPHETÆ autẽ duo aut tres dicant.} Diſponit de vſu doni ꝓphetię in cõuentu. Et intellige dicant/non ſimul ſed ſucceſſiue. ET CÆTERI diiudicent.} Ne ꝓfitens ſe ꝓphetam fallat aut fallatur, ſtatuit ꝙ cæteri diſcernant/diſcutiantue dicta.¶ QVOD ſi alii reuelatum fuerit ſedenti.} Audientes ſedere ꝓphetante ſtante ſignificat/dicendo ꝙ ſi alii ſedenti.& cum hoc ſignificat nouã tunc in actu ſedendi reuelationẽ factam. Ita ꝙ duos modos ꝓphetandi inſinuat. alterũ velut ordinarie ꝓphetantium dicendo præparata ex præhabitis reuelationibus.& de talibus ſtatuit/duo vel tres dicant. Alterum repentina tunc ibidem reuelatione motoꝝ ad prophetandũ.& de talibus ſtatuit hoc. PRIOR taceat.} Statuit ꝙ cedat præparata perlaturus repentinæ reuelationi tunc ibidẽ factæ. tanq̃ ſpiritus ſanctus elegerit locũ ac tẽpus manifeſtandi illam reuelationẽ. POTESTIS enim oẽs per ſingulos. pro. ſingillatim/prophetare.} Ne aut ęgre ferat qui cœperat pręparata dicere ꝓphetando impoſitũ ſibi ex hoc ſtatuto ſilentiũ pro tunc/aut eccleſia cauſetur ꝙ impedit doctrina per hoc ſtatutũ, ſubiungit ꝙ tempus ſuppetet quo omnes ſigillatim poterunt ꝓphetare.& hoc quo ad ꝓphetantes impeditos tunc. VT oẽs diſcant & omnes exhortentur.} Et hoc quo ad ꝓfectum eccleſię tam quo ad intellectũ diſcendo/q̃ quo ad affectum exhortationẽ accipiendo. ET SPIRITVS prophetarũ prophetis ſubiectus eſt. pro. ſubiiciuntur.} Eſt enim numeri pluralis ſpiritus. & nõ ſignificatur ſpiritus ſanctus, ſed ſignificant ſpiritus proprii/dona propria prophetarũ quæ a ſpiritu ſancto accipiunt. Non ſunt veri ꝓphetæ furioſi nec ſui compotes quũ prophetant: ſed dona ſpiritus ſancti quę accipiunt ſubiiciunt libertati prophetaꝝ quo ad vſum, poſſunt habito dono vti & non vti dicendo vel ſilendo. Et dixit hoc occurrendo obiicere volentibus contra ſtatutũ ꝙ prophetantes non poſſunt ſe cõtinere quin ꝓſequãtur cępta. NON enim eſt diſſenſionis deus ſed pacis.} Si prophetarũ ſpiritus nõ ſubiicerentur ꝓphetis, deus motor prophetarũ eſſet actor diſſenſionis. eſſet enim cauſa turbati ordinis & cõfuſionis/multis ſimul ꝓphetantibus inuitis. vbi enim multitudo ſine ordine ibi confuſio/ibi diſſenſionis materia. Et ꝓpterea paulus rõnem reddit ſui dicti, quia deus non eſt deus diſſenſionis/turbationis & confuſionis ſed pacis.

¶ SICVT in omnibus eccleſiis ſanctoꝝ doceo.} Superfluit doceo. MVLIERES. Deeſt. veſtræ/in eccleſiis taceant.} Superius monuerat ꝙ mulier orans aut ꝓphetans nudo capite male facit/& per illud documentũ correxit modum orandi aut ꝓphetandi in mulieribus: modo penitus tollit a mulieribus prophetare in cõuentu cõmuni. vt intelligamus vtrũq; quod apud corinthios agebatur repręhendi a paulo: tum modum ꝓphetandi nudo capite, tum actum ꝓphetandi in mulieribus. Et quẽadmodum ſuperius repręhendendo modũ illum attulit pro autoritate cõſuetudinem eccleſiarũ dei, ita modo a more omniũ aliarum eccleſiarũ inchoat monitionẽ: inſtruens & dicens. Mulieres veſtræ taceant in eccleſiis/hoc eſt in cõgregationibus cõmunibus (ſecus in conuentu aliquo particulari) quẽadmodum in oĩbus eccleſiis ſanctoꝝ mulieres tacent.¶ NON enim permittitur eis loqui.} ſermone publico qui cõuenit præſidentibus: quale eſt ꝓphetare in eccleſia/aut loqui linguis in eccleſia. SED ſubditas eſſe.} oportet. SICVT & lex dicit.} in geñ. ſub viri poteſtate eris. SIQVID autem volunt diſcere/domi viros ſuos interrogent.} Quia ratio allata inhibet mulieribus loqui docendo publice/& paulus intendit imponere ſilentiũ totale mulieribus in eccleſia, ideo adiungit de ſermone diſciplinæ ꝙ nec interrogando vt diſcant loquantur in eccleſia: & ne in ignorantia maneant ſiqd volunt diſcere/domi interrogent viros ſuos.¶ Noli ꝓpter hoc documentũ repręhendere chriſtianũ morem quo mulieres interrogant in tẽplo dei patres ſpirituales vt diſcant: quoniã hic mos ſanctus eſt, nec eſt contra pauli documẽtũ. Æquiuocatur enim de eccleſia. nam paulus docet ꝙ in eccleſia/hoc eſt in cõmuni conuentu, mulier nec ad docendũ nec ad diſcendũ loquatur: & hoc vbiq; ſeruatur. mos autẽ chriſtianus habet ꝙ mulieres in eccleſia/hoc eſt in templo, loquantur: & cõfitendo peccata ſua/& interrogando priuate vt diſcant. Q. aũt ꝑtermiſſis viris ſuis interrogant ſpirituales patres, hoc ex defectu virorũ accidit/qui neſciunt mulieres docere: doctrina autẽ pauli reſpicit ad id quod deberet eſſe. ſ. ꝙ viri ſint adeo inſtructi vt poſſint ẽt mulieres docere. TVRPE eſt enim mulieri loq in eccleſia.} Conſuetudini eccleſiarũ ſanctarum autoritatiq; legis/adiungit rationẽ ex turpitudine actus. Inuerecundia ſiquidẽ turpis eſt mulieri: loqui aũt in publico conuentu ſiue docendo ſiue diſcẽdo/inuerecundę eſſet mulieris: & propterea turpe eſt mulieri loqui in eccleſia.

¶ AN A VOBIS ſermo dei profectus eſt?} Si vos eſſetis caput diuini ſermonis (vt eſt eccleſia hieroſolymitana) poſſetis dicere ꝙ aliæ eccleſiæ debent imitari vos & non econuerſo: ſed vos non eſtis a quibus ſermo diuinus incœpit. AN IN vos ſolos peruenit?} Ruſus ſi ſoli ſuſcępiſſetis ſermonem dei, adhuc poſſetis dicere quid ad nos de cõſuetudine alioꝝ/quum aliæ eccleſiæ non ſuſcęperint verbũ dei? ſed nec hoc eſt verum.¶ SIQVIS videtur ꝓpheta eſſe aut ſpiritualis, cognoſcat quæ ſcribo vobis quoniam. pro. q/domini ſunt mandata.} Demum autoritatẽ domini apponit oĩbus huiuſmodi mandatis de numero loquentiũ linguis & reliquis, conſtituendo cenſores talis autoritatis tam prophetas (qui diuinis inſtruuntur reuelatiõibus) q̃ ſpirituales, qui ſectantur ſpũalia dona/qui delectantur ſpiritualibus

doctrinis moribus actionibus ac honeſtatibus.hi ſiquidem idonei ſunt ad cognoſcendũ ꝙ hęc non voluntate aut autoritate ſed dominicis cõformando me documentis ſcribo:ac per hoc domini ſunt mãdata vt a quo proficiſcunt̃,non imediate ſed mediantibus principiis quę tradidit nobis. SIQVIS autem ignorat ignorabitur.pro.ignoret.} Nolo cõtendere cum nõ cognoſcentibus hęc eſſe mãdata domini, ſed ſiquis ignorat ignoret.¶ITAQVE fratres emulamini ꝓphetare, & loqui linguis nolite prohibere.} Tanq̃ perorando/ſummatim duo principaliter intenta documenta cõcludit. Alterũ de affectu ad ſpiritualia dona/ꝓferendo ꝓphetiam linguis.quod vi verboꝝ inſinuat:dum ꝓphetiam emulari/linguis aũt loqui non ꝓhibendũ dicit.Alterũ de modo. OMNIA aũt honeſte & ſm ordinẽ fiant in vobis.} Superfluit in vobis. Ecce modus ſeruandus, tum vt quęlibet pſona ac quęlibet actio habeat quod ipſam decet,tum vt ordinate omnia fiant.hęc.n.ſunt quę mandauit per tot documenta.

CAPVT .XV.

NOTVM autẽ vobis facio fratres euangeliũ quod ꝑdicaui.pro.euangelizaui/vobis.} Poſtq̃ repręhendit paulus quoſdã corinthioꝝ abuſus,demũ quoſdam eorũ circa ipſam fidẽ errantes repręhendit.Errabant ſiqdem quidã non credendo generalem reſurrectionẽ mortuoꝝ futuram.Et ne putarent aut obiicerent noua dogmata ſeu nouam doctrinã ingeri a paulo ad aſtruendam reſurrectionẽ mortuoꝝ futuram,inchoat ſermonẽ hunc ab hoc.ſ.ꝙ non notificat eis nouã doctrinam/ſed illudmet euangeliũ quod olim eis ꝑdicauit. QVOD & accępiſtis.} illudmet euangeliũ vobis notifico circa reſurrectionẽ mortuorũ non ſolũ quod ego prædicaui/ſed quod & vos accęptaſtis fide. IN QVO & ſtatis.} illudmet eſt euangeliũ cuius vos non pœnitet/ſed in quo cõſiſtitis. PER qđ & ſaluamini.} illudmet notifico euangeliũ quod eſt adeo vtile ꝙ per ipſum ſaluamini. QVA ratione prædicauerim vobis ſi tenetis.} Quia ꝙ ſaluarent̃ per euangeliũ pendet ex mõ & forma credendi euangelium(ꝙ.ſ.non ſolũ mente,ſed integre/ſed factis teneat̃)ideo huic effectui vltimo dicto(.ſ.per quod & ſaluamini)apponit conditionẽ ſi tenetis qua rõne prędicauerim vobis:hoc eſt ſi tenetis euangeliũ illamet ratione qua ego prędicaui vobis. Ac ſi apertius dixiſſet.ego quidẽ prędicaui vobis ea rõne.ſ.vt ſaluemini.& ꝓpterea dico ꝙ vos ſaluamini ſi tenetis eadẽ qua prędicaui vobis rõne:hoc eſt ſi tenetis euangelium ad ſalutẽ veſtram pro qua ego prędicaui. NISI fruſtra credidiſtis.} Appoſitio eſt exaggeratiua: ſubintelligendo repeti/qua ratione ꝑdicauerim vobis niſi fruſtra credidiſtis. Eſt enim ſenſus.per quod & ſaluamini ſi non fruſtra credidiſtis qua ratione ꝑdicauerim vobis.fruſtra enim credidiſſent ſi non credidiſſent ad ſalutem propriam,cuius ratione paulus eis prædicauerat.

¶TRADIDI enim vobis in primis.} Declaraturus futurã reſurrectionẽ mortuoꝝ contineri in euangelio ꝑdicato/accęptato &c.reſumit illa cõtenta in euangelio & illis prędicata ex qbus habetur reſurrectio futura mortuorũ:myſteria.ſ.mortis & reſurrectionis chriſti. Et dicit hęc tradidiſſe in primis/ordine doctrinę.incœpit.n.euangelizare a myſteriis chriſti hoĩs vt ſic deduceret ad myſteria chriſti dei. QVOD & accepi.} non ego adinueni ſed accępi per reuelationẽ ieſu chriſti. QVONIAM.pro.ꝙ/chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris.} ꝙ meſias ꝓmiſſus in lege & ꝓphetis mortuus eſt vere ſm carnẽ non pro aliquo ſuo peccato ſiue actuali ſiue originali/ſed pro peccatis noſtris. SECVNDVM ſcripturas.} Ne figmentũ iudęi obiiciãt eſſe ꝙ meſias mortuus eſt pro peccatis noſtris/dicit hoc fuiſſe prędictũ ſcripturis prophetarũ. ET QVIA.pro.ꝙ/ſepultus eſt.} Hoc explicauit tum ad ſignificandã veritatem mortis, tum ad firmandã veritatem reſurrectionis.non ſepelit̃.n.niſi vere mortuus:& mirabilius eſt ſepultũ reſurgere. ET QVIA.pro.ꝙ/reſurrexit tertia die ſm ſcripturas.} Rurſus dicit ſm ſcripturas,ne inexpectata reſurrectio chriſti crederet̃/ſed longe ante ꝑdicta in ſcripturis prophetarũ. Ita ꝙ ꝓphetæ non ſolũ prophetauerunt ſed etiã in ſcriptis reliquerunt hæc duo meſiæ myſteria:& mortẽ pro peccatis noſtris & reſurrectionẽ tertia die. ET QVIA.pro.ꝙ/viſus eſt cephę.} hoc eſt petro/principi apoſtoloꝝ. Lucas meminit huius apparitionis.& omittit paulus ꝙ apparuit mulieribus:qm̃ non ſunt idoneę teſtes reſurrectionis mulieres. ET POST hoc vndecim.pro.deinde duodecim.} Huius apparitionis meminit ioãnes.Sed quia nõ erant tunc duodecim ſed vndecim/quęſtio oritur quo pacto verificat̃ quod paulus dicit deinde duodecim. Solutio eſt ꝙ duodecim nõ eſt hic nomen numeri,ſed nomen ordinis apoſtolici. Ipſe.n.ieſus ſtatuit primũ apoſtolicum ordinẽ duodenariũ.Nec ſolus paulus/ſed etiã ioãnes vtitur noĩe duodecim pro noĩe illius primi apoſtolici ordinis:dicens/thomas autẽ vnus de duodecim.conſtat.n.ꝙ tunc nõ erant niſi vndecim numero:ſed erat vnus ex ordine illo duodeno. Quũ ergo dicit̃ deinde duodecim,perinde eſt ac ſi dixiſſet.deinde ordini duodeno,ſeu illis qui erant duodeni ordinis. DEINDE viſus eſt plusq̃ quingentis fratribus ſimul.pro.ſemel.} Hęc apparitio aut in euangelio ſcripta non fuit/aut illa eſt quã matthæus cõmemorat in monte galilęę cõſtituto a ieſu. Et hoc rõnabilius creditur:quia illa in galilęa apparitio eſt q̃ ab angelo ſeu angelis in die reſurrectionis dñi fuit pollicita.& dñs ad hoc cõſtituiſſe videtur locũ illum quo cõuenirent,vt oẽs diſcipuli(hoc eſt credentes in eũ)ſimul ibidem adeſſent/ quo abſq; ſuſpicione ꝙ factioſi eſſent poſſent vndiq; ſimul cõuenire ad videndũ ieſum.nõ.n.erant adhuc virtute firmati ex alto. EX qbus multi manent vſq; adhuc.} Ad cõfirmationẽ teſtimonii ſpectat ꝙ ſuperſtites aliq ſunt teſtes. QVIDAM aũt dormierũt.} Ad fidẽ reſurrectionis futuræ ſpectat ꝙ mors ſomnus

appellaẗ:quia ſurrecturi ſunt a morte/ſicut qui dormiūt ſurgent a ſomno. DEINDE viſus eſt iacobo.} Hęc nō eſt ab aliquo euangeliſta ſcripta. Et crediẗ iacobus iſte non frater ioānis,ſed qui dictus eſt frater dñi/qui hieroſolymitanā rexit eccleſiam. DEINDE apoſtolis oībus.} tam duodenarii q̄ ſeptuagenarii ordinis.Hęc viſio in die aſcenſionis fuiſſe videẗ:quæ a luca ſcripta eſt.Cerne inter hęc ꝙ paulus nō collegit oēs apparitiones diſcipulis factas.multas.n.omittit relatas ab euangeliſtis. NOVISSIME autem oīum tanq̄ abortiuo viſus eſt & mihi.} Qñ hoc fuerit & vbi/neſcitur.nam in actis apoſtoloꝝ quāuis narreẗ ieſum allocutū fuiſſe paulum & auditū a paulo,nunq̄ tñ narratur ieſus viſus a paulo:ſed potius oppoſitū,narrando ꝙ meridie circūfulſit paulū & ſocios lux de cœlo/& lux tanta inuaſit paulum vt priuauerit ipſum actu videndi.Ne intelligeres ꝙ ſibi tanq̄ optimo reſeruauerit vltimam apparitionē/dixit tanq̄ abortiuo,tum extra legitimū tempus/tum ṗternaturali accidente nato.Paulus.n.& extra tempus quo apoſtoli inſtituti ſunt/& tanq̄ violentia intercedente vocatus ac inſtitutus eſt:vt patet act.9. EGO enim ſum minimus apoſtoloꝝ.} Ex humilitate qdem animi/ſed non mēdaciter nec falſe dicit:quoniā quo ad aliqd erat minimus:puta quo ad hoc ꝙ non fuerat cōuerſatus cum ieſu/ꝙ poſtremo extra tēpus legitimū aſcitus fuit ad apoſtolatū. QVI non ſum dignus.pro.idoneus/vocari apoſtolus.} Non ſolū ſum minimus/ſed nec minimū locum inter apoſtolos mereor:imo nō ſum idoneus ſeu ſufficiens vt nomen habeam apoſtoli/nec ipſum nomē apoſtoli mereor. QVONIAM pſecutus ſum eccleſiā dei.} Ecce ratio indignitatis/cōmiſſum olim crimen cōtra eccleſiam dei. Hiſtoria pſecutionis ſcribiẗ in actis apoſtoloꝝ. GRATIA autē dei ſum id quod ſum.} Partiẗ ſeipſum paulus:& inde ſe ex ſe/hinc ſe ex gr̄a dei conſiderat.Et penes ſe ex ſe dixit nō ſum idoneus/& pſecutionis crimen recognouit:penes ſe vero ex gr̄a/totum quod eſt arrogat gratiæ. ET GRATIA eius in me.} Legendū eſt. QVÆ eſt in me/vacua.pro.inanis/non fuit.} Prius gratiā dei vt conſtitutiuā ipſius pauli in eſſe ſpūali/in eſſe apoſtolico dixit:mō autē collatum ſibi eſſe apoſtolicū/collatum ſibi eſſe ſpūale(hoc.n.ſignificaẗ dicendo gratia eius quæ eſt in me)deſcribit nō fuiſſe inane relatū ad opus:hoc eſt non fuiſſe ocioſum. SED abundantius illis oībus laboraui.} Non ſolū dicit ſed laboraui/ad explicandū ꝙ non fuit inanis:ſed dicit ſed abundantius reſpectu alioꝝ apoſtoloꝝ,non aliquoꝝ ſed oīum/non collectiue ſed ſinguloꝝ. Non dicit ſed abundantius illis oībus fructificaui ſed laboraui.quod teſtanẗ geſta ac perpeſſa ab ipſo & aliis quę ſcripta ſunt. NON ego autē ſed gratia dei mecum.} Deſunt quoq; hic duę dictiones.Legendū eſt. SED gratia dei quæ eſt mecum.} Corrigit paulus quod dixerat ego laboraui/tanq̄ ſibiipſi arrogans ꝙ laborauerit plus aliis:corrigit autē attribuēdo laborandi opas nō ſibi ſm ſeipſum,ſed gratię dei quę eſt cū eo/laborare faciens ipſum.Et ſignificanter dixit quę eſt mecū/non quę eſt in me:vt intelligamus gratiā dei tunc opa efficere quū homo cooperaẗ gratię.hominis.n.coopantis eſt dicere gratia dei quę eſt mecū:homo vero etiā vacans pōt dicere gratia dei quę eſt in me.⁋SIVE igiẗ ego ſiue illi.} Tanq̄ digreſſus ab euangelizata reſurrectione chriſti & viſione eius a tot/dixerat paulus de ſeipſo ꝙ eſt minimus &c̄.Et ꝓpterea rediens mō ad euangelium euangelizatū tam illis q̄ aliis/tam ab ipſo paulo q̄ ab aliis apoſtolis,dicit ꝙ ſiue ego ſiue apoſtoli alii/euangelizauerimus. SIC prędicauimus.pro.prędicamus.} hoc eſt pſeueramus ṗdicantes ſic eſſe:videlicet ꝙ chriſtus mortuus eſt pro nobis/ꝙ reſurrexit &c̄. ET SIC credidiſtis.} non ṗdicamus noua vobis aut nouiter credenda,ſed voſmet credidiſtis ſic eſſe vt diximus.

⁋SI AVTEM chriſtus prędicaẗ ꝙ reſurrexit a mortuis, qūo quidā dicunt in vobis qm̄.pro.ꝙ/reſurrectio non eſt?} Incipit declarare ꝙ reſurrectio mortuoꝝ contineẗ in euangelio illis ṗdicato,manifeſtando ꝙ cōtinetur in reſurrectione chriſti.& ꝓpterea arguendo nōnullos inter corinthios ſeminantes ꝙ nō erit reſurrectio mortuorū/format conditionalē explicatis tantum antecedente & oppoſito cōſequentis. Conditionalis ſiquidē intenta eſt/ſi chriſtus reſurrexit reſurgent & mortui:oppoſitū autē conſequentis eſt ꝙ reſurrectio mortuoꝝ non eſt.Paulus ſolū explicat añs:& ſubintellecto cōſequente arguit contra affirmantes oppoſitū cōſequentis:vt clare patet in textu.⁋SI AVTEM reſurrectio mortuoꝝ non eſt,neq; chriſtus reſurrexit.} Arguit ab oppoſito cōſequentis ad oppoſitū antecedentis.& vltra ꝓgreditur afferendo incōuenientia quæ ſequunẗ ex oppoſito antecedentis/dicendo. SI AVTEM chriſtus non reſurrexit.} Ecce oppoſitū antecedentis. INANIS eſt ṗdicatio noſtra.} Ecce primū incōueniens. INANIS eſt & fides veſtra.} Ecce ſecūdum incōueniens.Et circa hęc duo incōuenientia aliquātulum paulus immoraẗ. Et prius exaggerando primum incōueniens dicit. INVENIMVR aūt & falſi teſtes dei.} quod longe peius eſt q̄ eſſe ṗdicatores inanes. QVONIAM teſtimoniū diximus aduerſus deum ꝙ ſuſcitauerit chriſtum quē non ſuſcitauit ſi mortui nō reſurgunt.} Et hoc vltimum confirmans ſubiungit. NAM ſi mortui nō reſurgunt neq; chriſtus reſurrexit.} Eiuſdē rationis cenſet paulus eſſe ꝙ chriſtus reſurrexerit & ꝙ mortui reſurgent.& ſimiliter cōtradictorias ꝙ mortui non reſurgent/& ꝙ chriſtus nō reſurrexit. ⁋Q. SI chriſtus non reſurrexit.} Proſequitur ſecūdum incōueniens.ſ.inanis eſt & fides veſtra.proſequitur autē reſumendo ex quo ſequitur & ipſum:dum ſubiungit. VANA eſt fides veſtra.} Et ratio repetendi eſt vt declaret quod dixit. ADHVC enim eſtis in peccatis veſtris.} Superfluit enim.Exaggerando ſiquidem adiungit ꝙ non ſolum eſt vana fides veſtra,ſed adhuc eſtis in peccatis veſtris ſi chriſtus non reſurrexit.Et vere ſic eſſet,quia non eſſent deleta peccata eorū fide chriſti. ERGO & qui dormierunt

in chriſto.} Auget ex hac pte incōuenientia.nō ſolū vos eſtis in peccatis veſtris ſed ēt & qui iā mortui ſunt in fide chriſti. PERIERVNT.} nō migrauerūt ad vitā ſed pierunt pdentes & hanc & illā vitā: vtpote in peccatis ſuis mortui.¶ SI IN hac vita tm̄ in chriſto ſperātes ſumus.} Accumulat incōuenientia. prius.n.ab ipſis corinthiis p̄ntibus/deinde a p̄teritis in chriſto/& mō a ſeipſo & vniuerſis in chriſto ſperantibus incōuenientia affert.Et aduerte ꝙ dictio excluſiua tm̄/iungenda eſt cū hac vita.ita ꝙ diſtinctio faciēda eſt poſt dictionē tm̄.Et eſt ſermo de ſpe nō ex pte actus ſperādi(quē conſtat eſſe ſolū in hac vita) ſed ex pte rei ſperatę.de hac.n.inqt paulus ꝙ ſi in chriſto ſperantes ſumus illud tm̄ quod eſt in hac vita, MISERABILIORES ſumus oībus hoībus.} Et vere ſic eſt:qm̄ in hac vita quicūq; ſunt in chriſto ſperantes nihil hn̄t ſibi ꝓmiſſum niſi ſupplicia/tormēta/vincula/carceres &c̄. Aliis ſiqdem hoībus hn̄tibus ſaltē bona huius vitę nos miſerabiliores eſſemus/carentes & futuris & p̄ntibus bonis.¶ Et ſcito ꝙ interpres dictionē interpretatā ſperantes/nō potuit participio p̄teriti tpis actiuo reddere:eo ꝙ lingua latina caret illo.¶ Aduerte ꝙ hęc vltima cōditionalis pauli(ſi tantū in vita hac ſperantes ſumus in chr̄o miſerabiliores ſumus oībus hoībus)ſolitarie dicta caret oī ſcrupulo:vt patet ex dictis.ſed relata ad ꝓpoſitam materiam de reſurrectione habet difficultatē:eo ꝙ dato ꝙ nullus mortuus reſurrexerit neq; reſurrecturus eſſet,adhuc poſſemus eſſe ſperantes in chriſto in alia vita rōne aīæ imortalis:nimis itaq; ampliaſſe videt̄ paulus negationē reſurrectionis/ęquiparando ipſam negationi alterius vitæ. Solutio eſt ꝙ paulus non ęquiparat negationē reſurrectionis negationi alterius vitæ aut ecōuerſo loquēdo abſolute/ſed loquēdo relatiue ad hoīes.Significanter.n.dicit/ſperantes ſumus miſerabiliores ſumus/ꝓculdubio nos homines. Et ſignificantius explicat oībus hoībus,vt de ipſis hominibus intelligamus/non de animabus hoīum. ego enim non ſum anima mea.Conſtat autē relatiue ad ipſos homines loquendo paria eſſe non reſurgere homines/& non eſſe aliam vitam hominum niſi iſtam.

¶ NVNC aūt.} Propoſitę cōditionalis hactenus paulus ꝓſecutus eſt ꝓgreſſum,a deſtructione conſequentis ad deſtructionē antecedentis mōſtrando incōuenientia quę inde ſequunt̄. Et ſuperat adhuc ꝓbanda ipſa cōditionalis.ſ.ſi chriſtus reſurrexit reſurrectio mortuoꝝ erit.& ꝓpterea hanc cōditionalē mō manifeſtat affirmās ants. CHRISTVS reſurrexit a mortuis.} Ecce affirmatio antecedētis. PRIMITIÆ dormientiū.} Deficit. FACTVS eſt.} ſiue fuit.} Ecce vis probationis cōditionalis. ex hoc.n.ꝙ chr̄s reſurrexit a mortuis nō qualitercūq;/ſed reſurrexit factus primitię dormientiū,hinc ſequit̄ ex reſurrectione chriſti reſurrectio mortuoꝝ.primitię.n.relatiuę ſunt ad ea quoꝝ ſunt primitię. Et appellat̄ chriſtus reſurgens primus dormientiū,eo ꝙ primus reſurrexit ad vitam imortalē.Lazarus.n.& reliqui prius reſuſcitati ſurrexerūt ad vitam mortalē. Illi quoq; de qbus matthæus dicit & multa corpora ſanctoꝝ qui dormierant ſurrexerūt/non ante chriſtū ſurrexerunt ſed chriſti reſurrectionē ſubſecuti ſunt:vt ibidē declarauimus.¶ QVANDOQVIDEM per hoīem mors.} Ne ſine rōne affirmatū appareat ꝙ chriſtus reſurrexit factus primitię,ꝓbat hoc rōne. ET PER hoīem reſurrectio mortuoꝝ.} Rō ſatis quadrat,vt qa vis hominis in malo tanta fuit vt inferret mortē vniuerſo generi humano peccante primo parente/par quoq; eſt vt redintegret̄ genus humanū/vt non minor ſit vis hoīs ad vitā generis humani q̄ fuerit ad mortem eiuſdē:alioqn non redintegraſſet deus hoīem. ET ſicut.pro.ſicut.n.in adam oēs moriunt̄,ita & in chriſto oēs viuificabunt̄.} Ecce rō & explicatio ſimul quare per hoīem oporteat eſſe reſurrectionē mortuoꝝ/quum per hoīem fuerit mors:qa in chriſto reparatio eſt bonoꝝ oīum quæ per peccatū adæ perdita fuerunt.Et quēadmodum nō ipſe ſolus adam mortuus eſt/ſed omnes ob peccatum ipſius mortui ſunt, ita chriſtus non reſurrexit ſibiipſi ſolum/ſed per reſurrectionē eius omnes viuificabūtur vita corporali quā omnes perdiderunt propter peccatū adæ.non enim peccatū adæ potentius eſt ad hoc vt omnes moriamur q̄ reſurrectio chriſti ad hoc vt omnes corpore viuamus:quod erit per reſurrectionem.

¶ VNVSQVISQVE aūt in ſuo ordine.} Dixerat ꝙ oēs viuificabunt̄:ne hoc ęqualiter intelligeret̄/dicit ꝙ vnuſquiſq; viuificabit̄ in ſuo ordine.Et quātum ſubiuncta pandunt/ſermo eſt de ordine tpis.Et eſt ſenſus ꝙ vnuſqſq; viuificabit̄ tpe congruo ſtatui ſui ordinis. Tres ſiqdem ordines reſurgētium tpe non eodem ſubiungit.Et dixit hmōi ſucceſſionis ordinē ad declarandam rōnem tpis medii inter primitias & vniuerſitatem fructuū ſeu frugum/inter reſurrectionē chriſti & reſurrectionē oīum hoīum. Rō.n.tangit̄ in hoc ꝙ rōni cōgruit ſeruari ordinē,vt vnuſqſq; tunc reſurgat qn̄ congruit ſtatui ordinis eius.PRIMITIÆ chriſtus.} Ecce primus ordo in quo cū ipſo ſurrexerunt multa corpora ſanctoꝝ qui dormierant. ad quem etiā ordinē ſpectare pie credimus reſurrectionē beatę marię virginis. DEINDE ii qui ſunt chr̄i qui in aduentū eius crediderūt.} Legendū eſt. DEINDE ii qui ſunt chriſti in aduentu ipſius.} hoc eſt iuſti:ad dr̄iam eoꝝ qui ſunt chriſti in hac vita ꝓfeſſione chriſtiana/ſed nō ſunt chriſti in aduentu ipſius; quū.ſ.chriſtus venit ad diſcutiendū facta eoꝝ:quia tunc non inueniunt̄ chriſti/ſed ſuimet/ſed diaboli.Et hic eſt ſecūdus ordo. DEINDE finis.} Ecce tertius ordo in quo reſurgent etiam iniuſti:& tūc erit finis vniuerſalis.quē deſcribit a duabus actionibus chriſti ꝑexigentibus multū tp̄s inter primitias & vniuerſitatē fructuū oportere intercedere:vt clare pateat rō intermedii tpis.Altera eſt. QVVM tradiderit regnū deo & patri.} Chriſtū tradere regnū deo & patri eſt chriſtū ex vi ſui meriti ꝑficere tunc mēbra regni ſui in ea diſpoſitione qua & ſit & appareat in oībus deū regnare in illis.hoc.n.tunc primū erit/quū perfecta

erit reſurrectio mortuoꝝ:& oẽs tam ſm aĩam q̃ ſm corpus ſic erunt diſpoſiti,vt & in iis quæ ſm aĩam & in iis q̃ ſm corpus ſunt/& regnet deus & appareat deũ regnare in illis.hoc eſt.n.chſm hoĩem tradere regnũ deo & patri ꝓprio,ꝓ quãto hęc nõ merito pure humano ſed ex vi filialis hypoſtaſis efficiet. QVVM euacuauerit oẽm principatũ & ptãtem & virtutẽ.} Ecce altera chriſti actio,abolere oẽm principatũ/oẽm ptãtem & oẽm potẽtiã. Virtus.n.potentiã hoc in loco ſigñat. Et ſiue intelligaꝰ de magſratibus angelicis/ſiue de magſratibꝰ eccl'iaſticis ſeu humanis,lſalis ſenſus eſt ꝙ quũ erit finis tollet chſs oẽs magiſtratus q̃ mõ ſunt ad regimẽ humani generis.Ita ꝙ duo faciet:& aſſignabit regnũ deo/& tollet oẽ regimen qđ mõ eſt.Cõcludit aũt oẽ regimẽ in his tribus principatu ptãte & potẽtia:vt intelligamus & ſupremos & medios & infimos magſratus auferendos,cõprehendendo ẽt miniſtros exequẽtes publica ptãte/appellatos potentiã tanq̃ nihil aliud hẽant magſratus niſi ꝙ pñt. OPORTET aũt.pro.nã oportet/illũ regnare donec ponat oẽs inimicos ſub pedibus ſuis.} Rõnem reddit tpis medii inter chſm ĩmortalẽ primitias & finem deſcriptũ a duabus chři actionibus. Et cõſiſtit rõ in hoc ꝙ oportet chřm regnare donec ſubiiciat & deſtruat oẽs inimicos ſuos.Et ſignificaꝰ per regnare exercere vt regẽ decet regni regimẽ.Ita ꝙ ſenſus eſt. quia oportet illũ/chſm hoĩem,humano more exercere regni regimẽ.i.diſponere de regno,donec ſubiiciat oĩa.Hinc.n.habeꝰ in primis ꝙ oportuit chřm reſurgere vt primitias:aliogn non regnaret ipſe hõ.vñ & tunc dixit data eſt mihi oĩs ptãs in cœlo & in terra.Habeꝰ ſecũdo ꝙ oportet medium intercedere tp̃s donec ponat inimicos ſuos &c̃.inter reſurrectionẽ eius & reſurrectionẽ reliquoꝝ:aliogn tp̃s finis & tẽpus quo ꝓficit chriſti regnũ confunderenꝰ:qm̃ durante donec/eſt tp̃s ꝓfectus, & reſurrectio generalis eſt tp̃s finis.Habeꝰ tertio ꝙ durante donec/tp̃s eſt ꝓfectus regni chriſti.nã ponere inimicos ſub ꝓpriis pedibus continet etiã conuerſionẽ inimicoꝝ ad ipſius deuotionẽ/ac ſubiectionẽ voluntariã. Habetur quarto ꝙ durante donec/oportet eſſe principatus & ptãtes & potentias:hoc eſt vniuerſos magſratus in regno chři per quos chriſtus exercẽt ad ꝓfectũ regni/regni regimen:& hoc donec cõpleto/abolebit oẽs magſratus,& aſſignabit regnũ deo.¶ Dicit autẽ oportet neceſſitate diuinę diffinitionis:quã inſerta pſalmi particula inſinuat vtendo ꝓphetia dauidis donec ponat OMNES inimicos.} Significãterq; dicit oẽs vt nullũ excludamus inimicũ tam pœnalẽ q̃ rõnalẽ:& iniuſti(qui inuiti ſubiiciunꝰ)& trãſeuntes ad iuſtitiã qui volũtarie ſubiiciunꝰ/cõprehendanꝰ.Oẽs.n.hoĩes inimicos eſſe chriſti alibi paulus manifeſtat:dicens ad ro.5.cõmendat aũt charitatẽ ſuã deus/ꝙ quũ adhuc inimici eſſemus &c̃.¶ Et dicit ſub pedibus ſuis:hoc eſt pleniſſime ſubiiciat ſibi oẽs inimicos.nũc.n.q̃uis oĩa ſubiecta ſint eius ptãti,nõn tñ erga oĩa exequiꝰ ea quæ ſunt ſuæ ptãtis/ſed paulatim exequiꝰ:iſtos ſaluãdo illos dãnando/nũc hęc nũc illa faciẽdo.Perfecta aũt executio nõ eritˀ niſi in fine. Propter qđ & ſubdiꝰ. NOVISSIME.pro.nouiſſima/autẽ inimica deſtrueꝰ mors.} Ne ambigeres qñ perfecta ꝓficieꝰ ſubiectio plena oĩum inimicoꝝ,declarat ꝙ nouiſſimus inimicus deſtrueꝰ mors:qđ erit in reſurrectione mortuoꝝ.tũc.n.mors deſtrueꝰ.Quę inter inimicos chři numeraꝰ, tum qa ẽt chſm inuaſit.tum qa mẽbra eius(electos.ſ.)& vniuerſos hoĩes fratres eius ſm carnem occupat. Locatur aũt nouiſſima inter inimicos:qm̃ vere vltimus fuit chriſti/vltimus eſt oĩum electoꝝ/vltimus eſt ipſoꝝ hoĩum inimicus inter inimicos pñtis vitæ.Reliqui ſiqdem inimici(ſiue dæmones ſiue hoĩes,ſiue ægritudines/dolores/tormenta, ſiue peccata)prius nos aggrediunꝰ:mors poſtremus eſt hoſtis. OMNIA.n.ſubiecit ſub pedibus eius.pro.ſuis.} Qđ dixerat de oĩbus inimicis ex vno pſalmo, extẽdit ad oĩa ex alio pſalmo:vt intelligamus tũ non eſſe extortam expõnẽ intelligere mortẽ inter inimicos chři.tũ nõ deſinere regnũ chři cõpleto tali regimine regni more humano p magſratus:ſed tũc maxime oĩa ſubiecta,nõ qualitercũq; ſed ſub pedibus/hoc eſt pleniſſima executione ſubiecta fore chriſto hoĩ.

¶ QVVM aũt dicat oĩa ſubiecta ſunt ei,ſine dubio p̃ter eũ qui ſubiecit ei oĩa.} Declarat ſtatũ finalem qualis erit (dixerat.n.deinde finis)ne aliqd ꝓpoſitoꝝ remaneat imanifeſtũ:& qa prius deſcripſit actiões duas chriſti in fine,mõ deſcribit ipſum ſtatũ chriſti finalẽ.& incipit ab hoc ꝙ oĩa abſq; vlla exceptione intelliguntꝰ ſubiecta chřo a deo.Et appoſuit p̃ter ipſum deũ qui ſubiecit,nõ vt hoc quaſi dubiũ excluderet(quũ hoc nõ poſſet verti in dubiũ)ſed vt ipſius ſolius dei exceptione explicata/reliqua oĩa abſq; exceptione aliqua intelligamus ſubiecta chřo:ne intelligeres de oĩbus ſenſibilibus tm̃.¶ QVVM aũt ſubiecta fuerint illi oĩa.} ſm pleniſſimã executionẽ. TVNC & ipſe filius ſubiectus erit.} quatenus hõ. ILLI qui ſubiecit ſibi oĩa.} hoc eſt deo. Tunc aũt erit ſubiectus nõ ꝙ tunc incipiat ſubiici deo,ſed qa tũc incipiet nouo mõ ſubiici deo.Nam vſq; ad illud tũc filius dei hõ ſubiiciꝰ deo vt ꝓficiens in regno:ex tũc aũt & vſq; in æternũ erit ſubiectus deo vt de ꝓfecto regno gſas agens deo. VT ſit deus oĩa.} hoc eſt omniũ euidens rõ. IN oĩbus.} nõ in aliqbus tm̃:hoc eſt regnũ dei/hoc eſt regnare deũ/hoc eſt eſſe aſſignatum regnũ deo.¶ Vbi erudite lector perpẽdere potes in hac pauli doctrina prius oportere regnare chriſtum hoĩem tanq̃ humano more p diuerſos magiſtratus & angelicos & eccleſiaſticos ad ꝓfectum ſui regni:& hoc regnare extendiꝰ vſq; ad vniuerſale iudiciũ in quo erit reſurrectio generalis &c̃.Deinde erit regnũ dei qñ deus erit oĩa in oĩbus,qñ chriſto pleniſſime erunt oĩa ſubiecta/& ipſe nouo mõ deo ſubiectus erit.

ALIOQVIN quid faciẽt qui baptizantur pro mortuis?} Completa ratione ſumpta ex reſurrectione chriſti ad probandum reſurrectionẽ mortuorum,adiungit paulus aliam ad idem rationẽ ſumptam ex aliis etiam in euangelio cõtentis.Hæc.n.ratio ex baptiſmo ſumpta eſt,quę conſtat in euãgelio

cõtineri.Et qd̓ dicit ꝑ mortuis,ꝓinde eſt ac ſi dixiſſet agẽtes mortuos/repſentantes mortuos.In hoc.n. ꝙ mergunt᷑ ſub aq̃/mortuos agũt:& in hoc ꝙ ad hoc mergunt᷑ vt emergãt/agũt mortuorũ reſurrectionẽ.Et ſilr̃ in hoc ꝙ ꝓfitent᷑ ſe mortuos mũdo/agunt mortuos:& in hoc ꝙ ad hoc ꝓfitent᷑ ſe mortuos vt traſeãt in nouitatẽ vitę/ꝓfitent᷑ reſurrectionẽ mortuorũ. SI oĩno mortui nõ reſurgũt,vt qd̓ & baptizantur pro illis?⁊ Dixerat qd̓ faciẽt in futura vita.explicat mõ ꝙ decępti vane baptizantur ꝑ illis:hoc eſt agẽtes illos/hoc ẽ mortuos reſurrecturos. SI mortui nõ reſurgũt.⁊ Nec hoc eget expõne:qa clare cõſtat baptiſmi vanitas ſi mortuoꝝ reſurrectio nõ eſt. ¶ VT QVID & nos ꝑiclitamur oĩ hora?⁊ Quaſi dicat. fruſtra ſi mortui nõ reſurgũt.Et hæc quoqꝫ rõ ex euãgelio ſumpta eſt:qm̃ dñs expoſuit diſcipulos euãgelizãtes cõtinuis ꝑiculis.Et ĩtellige hęc tã de baptiſmi q̃ de ꝑiculoꝝ vanitate in ſenſu antedicto.ſ.de nobisipſis/de hoĩbus nõ de parte noſtri q̃ eſt aĩa.Eſſent.n.hęc oĩa vana quantũ ad ſalutẽ & vitã noſtrã,qui ſumus homines nõ aĩæ:qui ſumus ſubſtantiæ corporeæ ſenſitiuę/nõ ſubſtãtię ſpirituales.

¶ QVOTIDIE morior ꝓpter veſtrã gloriã fratres.⁊ Legẽdũ eſt. QVOTIDIE morior ꝑ gloriationẽ noſtrã quã habeo in chrõ ieſu dño noſtro.⁊ Poſt rõnes ex cõtẽtis in euãgelio/adiũgit exẽpla ꝓpria.Et iurãtis eſt ſermo iſte.Iurat paulus ꝑ gloriationẽ &c̃.ꝙ quotidie morit᷑.Quũ dixit ꝙ ꝑiclitamur omni hora/nõ adhibuit iuramẽtũ,qa ꝑicula exterius cognoſci poterãt:quũ aũt adiũgit ꝙ quotidie morit᷑ interna paſſione(q̃ exterius nõ apparet/q̃ põt fingi/cuius ſolus deus eſt teſtis)adhibet iuramẽtũ.Iurat aũt ꝑ rẽ ſibi valde charã & deo gratã:videlicet ꝑ gloriationẽ quã habet in chrõ de bono ſuperogationis. de qua ſupius dixerat/ſatius eſt mihi mori q̃ vt gloriationẽ meã aliqs euacuet.Et dicit noſtram eo ꝙ charitas oĩa cõia reddit.vnde & vtrũqꝫ dixit/& habeo & noſtrã:vt ĩtelligamus ꝙ ꝓpriã cõicat gloriationem. ¶ SI ſm hoĩem ad beſtias pugnaui epheſi?⁊ Interrogatiue legẽdũ eſt/ad ſignificãdã negationẽ:videlicet ꝙ nõ ſm hoĩem ſed ſm chrm̃/nõ humana ſed diuina rõne pugnaui ad beſtias epheſi:hoc eſt pugnę ferarũ expoſitus ſum apud epheſum.Quãdo res hęc geſta fuerit neſcit᷑.nullibi.n.legit᷑ niſi hic paulũ expoſitũ fuiſſe vorandũ a feris:vt de multis aliis ſctĩs in eorũ geſtis legit᷑. QVID mihi ꝓdeſt ſi mortui nõ reſurgũt?⁊ q̃ſi dicat nihil.Et nota mihi.¶ MANDVCEMVS & bibamus:cras.n. moriemur.pro. morimur.⁊ Ex eſaię ca.22.ſumpta ſunt hęc verba:qbus ſeductores chrianorũ vtebant᷑ vt fruerent᷑ huiꝰ vitę bonis,qa morimur nũq̃ rediuiui futuri.Et ĩducit ĩ hac mã hãc erroneã ſnĩam,tũ vt reſurrectionẽ mortuorũ ex hac carnali ſnĩa(vtpote ꝯ̃ria)cõfirmet,tũ vt moneat corĩthios vt caueãt ab hmõi colloquiis vtpote cõtra fidẽ reſurrectiõis mortuorũ. ¶ NOLITE ſeduci.⁊ ab hmõi carnalibus colloquiis. CORRVMPVNT bonos mores colloqa mala.⁊ Carmẽ eſt menãdri.Nõ dedignat᷑ paulus vti menandri carmine ad monitionẽ ſanctã.Vñ apparet ꝙ ſnĩa illa(mãducemus & bibamus/cras.n.morimur)verſabat᷑ in ore multorũ velut ꝓuerbiũ.& ꝓpterea paulus vetat hmõi ꝓuerbiis vti chrianos,qa ipſa colloqa mala ẽt ſi vane dicant᷑ corrũpũt bonos mores.¶ EVIGILATE iuſti.pro.iuſte/& nolite peccare.⁊ Duo monet.alterũ vt velut a ſomno euigilẽt,nõ qualitercũqꝫ ſed iuſte:ad drĩam eorũ q vigilãt vtiliter ad lucra tẽporalia/aut vane ad ludos & hmõi.Et dixit hoc vt audiẽtes hmõi ꝓuerbia mala euigilarẽt ab incurię ſomno iuſte:hoc eſt ſic vt attẽderẽt ſeruãdę iuſtitię.& hoc quo ad itellectũ.Alterũ ſpectans ad affectiuã ptẽ eſt.nolite peccare/hmõi ſentẽtiis allecti.¶ IGNORANTIAM.n.dei qdã hñt.⁊ Ecce ꝙ nõ ſola dicacitas eſt in culpa ſed ignorãtia dei.& ppea magis eſt vobis vigilãdũ:qa qdã ignorãtiã dei hñtes dicũt ſerio hęc ꝓuerbia ad tollẽdã fidẽ reſurrectionis mortuorũ:& ſic ĩducũt ad libertatẽ carnaliũ delectationũ hoĩes. AD reuerentiã.pro.ad erubeſcentiã/vobis loquor.⁊ vt erubeſcatis de hoc ꝙ inter vos ſunt tales ignorantes/& ſic reſipiſcant qui tales ſunt,loquor vobis hæc.

SED DICIT aliqs.⁊ Firmata fide reſurrectionis mortuorũ/trãſit ad manifeſtãdũ qualia ſunt corpora hoĩum in reſurrectiõe.QVOMODO reſurgunt mortui?⁊ Hæc eſt prima quęſtio de modo reſurrectionis.& quantũ reſponſio pandit,in qõnẽ vertit᷑ an reſurrectio mortuorum fiet ſucceſſione tẽporis (prout viuentia naturalia fiunt) an erit velut in tempore imperceptibili. QVALI autem corpore veniẽt?⁊ Hæc eſt ſecũda quęſtio de qualitate corporis reſurgentium..

INSIPIENS.⁊ Incipit ſoluere qõnes,ĩchoãdo a ſecũda.Et dicit ĩſipiẽs/nõ cõtumelię ſed correctiõis ĩmo manifeſtãdę ignorãtię gra.Appet.n.hic ꝙ nõ ingrẽdo ſed obiiciẽdo cõtra reſurrectionẽ mortuorũ hę qõnes ĩgerebant᷑.hoc.n.ĩſinuat appellãdo ĩſipiens.Ad qd̓ ẽt ĩſinuãdũ nõ dixit ſed dicet aliqs quaſi ĩterrogãs,ſed dixit ſed dicit aliqs quaſi obiiciẽs.parcẽs.n.noluit noĩare obiiciẽtem hęc. TV qd̓ ſeminas nõ viuificat᷑.⁊ hoc eſt nõ actu vitã hẽt.Semẽ.n.vitã habet in potẽtia nõ in actu.acqrit aũt vitã in actu (qd̓ paulus vocat viuificari)quũ pullulat & vegetat᷑ &c̃. NISI prius moriat᷑.⁊ Supfluit prius. Per quãdã extẽſionẽ ſemẽ mori dicit᷑ ꝓ quãto eſt in latitudine vitã hñtiũ. Pręmittit paulus tres ſilitudines añq̃ rñdeat.Quarũ prima eſt de ſemine.Ex qua ſilitudine duo ĩtẽdit.alterũ eſt ꝙ morte ĩtercedẽte qd̓ ſeminat᷑ acqrit vitã.Et hoc his verbis declarat arguẽs ĩſipientię q hoc nõ aduertit.Alterũ eſt ꝙ non eſt ſimile ſed tñ ꝓpriũ corpus viuũ qd̓ acqrit᷑ a ſemine corpori qd̓ ſeminat᷑.Et hæc ſubiũgit dicẽdo. ET QVOD ſeminas non corpus qd̓ futurũ eſt ſeminas,ſed nudũ granũ:puta tritici aut alicuius cęteroꝝ.⁊ Corpus qd̓ ſeminat᷑ paulus ipſe declarat exẽplo grani tritici.corpus aũt qd̓ futurũ eſt ex ſemine/nõ declarat exẽplo, relinquẽs ꝓ manifeſto illud eſſe arborẽ ſeu culmũ ſpicatũ. Hmõi.n.ſunt corpora ex ſemine naſcentia q̃

ꝑducit fructus,& ad ꝑpetuitatē ſpēi ſemina:queadmodū hō genitus ex ſemine poſtq̄ ꝑfectus eſt ꝑfert
ſemē ad cōſeruationē ſpeciei.Ecce corpus futurū nō ſimile corpori ſeminato. DEVS aūt dat illi corpus
ſicut vult.pro.voluit.} De corpore naſcēte ex ſemine dicit ꝙ deus dat illi ſemini corpus naſcēs ſicut vo
luit ęterna diſpōne.Diſpoſuit.n.ſemini oliuę dare corpus arboris oleę.ſemini āt tritici dare corpus cul
mi ſpicati:& ſemini braſſicę dare corpus plātę q̄ dr̄ braſſica:& ſic de aliis. ET vnicuiq; ſeminū ꝓprium
corpus.} Volūtas dei ſuauiter diſponēs oīa dat cuiq; ſemini corpus ſicut voluit.ita ꝙ voluit vnicuiq;
ſeminū dare corpus ꝓpriū:hoc eſt qđ vēdicat ſibi ꝓpriū ex ꝓpria natura:vt expientia clare teſtať.Et in/
tēdit paulus ex hoc exēplo in materia reſurrectionis corporū itelligi,ꝙ morte itercedēte hoīes viuifica/
bunť & acqrēt corpora nō qualia mō hñt ſed q̄ vēdicant ſibi ꝓpria. Ita ꝙ ex hac ſilitudine ſuadet tria.ſ.
acqſitionē vitę itercedēte morte|& dr̄iam corporis futuri reſpectu pñtis|& ꝓprietatē corporis futuri re/
ſpectu pñtis. ¶NON oīs caro eadē caro,ſed alia hoīum|alia pecorū|alia volucrum|alia piſcium.} Se/
cundū affert exēplū de vniuerſitate carniū.cōphēdit ſiqdē oē carnis genus ſub quattuor generibus.ſ.
volatiliū|natātiū|hoīum & reliquoꝝ greſſibiliū.Sub qbus itelligunť ēt q̄cunq; ſerpūt aut reptāt. ¶Et i/
tēdit ex hoc declarare ꝙ corpus futurū in reſurrectione erit caro:qđ p primū exēplū nō declarabať. vult
n.itelligi ex tāta diuerſitate carniū|imo ex hoc ꝙ oīs diuerſitas carnis poſſibilis in hoc mūdo inueniť,ꝙ
ēt iueniať in futura nouitate mūdi caro cōgruēs nouo mūdi ſtatui|in oī quoq; dr̄ia carnis cōgruētis illi
nouitati:qđ & iferius ꝓbabit.¶ET corpora cœleſtia & corpora terreſtria.} Tertiū exēplū a dr̄ia inter
corpora cœleſtia & terreſtria affert.Et appellanť cœleſtia corpora ſol|luna & ſtellę. Terreſtria āt arbores
& reliqua vegetabilia ac mineralia q̄ fixa ſunt terrę. SED alia qdē cœleſtiū gloria|alia aūt terreſtriū.}
Gloria metaphorice corporibus attribuiť,p quāto hñt i ſe vñ laudeť & quodāmō glorificenť.vñ ipa eo/
rū diſpō ex qua laudanť|eoꝝ gloria appellať,qa eſt materia glorię.Cōſtat aūt aliā eſſe diſpōnē qua lau/
danť corpora cœleſtia:& lōge iferiorē eſſe qua laudanť corpora terreſtria. ALIA claritas.pro.gloria|ſo/
lis:alia claritas.pro.gloria|lunę:& alia claritas.pro.gloria|ſtellaꝝ.} Diuerſitatē iter ipſa cœleſtia corpo
ra quo ad gloriā in tres ſecat ordines.Et tertiū.ſ.(ſtellaꝝ)ordinē ſubdiſtiguit. STELLA.n.a ſtella differt
in claritate.pro.in gloria.} Ne pares eſſe itelligeres ſtellas quo ad gloriā|explicat ꝙ vna antecellit aliā
in gloria.De dr̄ia.n.inter ſolem lunā & ſtellas nulla apparet ambiguitas:ſed de ſtellis iter ſe.Et eſt ſermo
de naturali gloria:hoc eſt de naturali materia glorię.Ad ſenſum.n.apparet laudabilior diſpō ſolis q̄ lu/
nę &c.Et ex hoc tertio exēplo vult itelligi(vt poſtea ꝓſequetur)gloriā corpoꝝ in reſurrectione diſtare a
gloria corpoꝝ noſtroꝝ nūc|queadmodū gloria cœleſtiū corpoꝝ diſtat a gloria terrenoꝝ:& ꝙ inter ipa
corpora reſurgentiū erit dr̄ia|p quanto erit in eis diſpar gloria queadmodū eſt diſpar gloria in cœleſti/
bus corporibus.Vbi prudens lector colligere potes ꝙ ex ſeminibus paulus corpus viuū poſt mortem|
ex carnibus corpus illud carneum|ex corporibus cœleſtibus corpus illud glorioſum itēdit docere.
SIC ET reſurrectio mortuorū.} Ad oēs tres ſilitudines referť ſic. Siquidē ſimilē affirmat reſurrectionē
mortuoꝝ his tribus in cōi:deīde exequitur ſm ſingula ſingillatim ordine quo īducta ſunt.Vñ ichoās a
ſeminibus ait. SEMINATVR in corruptione.} Eſt ſermo nō de naturali ſemine|ſed de corpore noſtro
ad ſimilitudinē ſeminis.& eſt ſenſus ſeminať hoc eſt moriť ad ſimilitudinē ſeminis.Significantius autē
noſtrū mori appellat ſeminari:ad dr̄iam mortis alioꝝ aīaliū|quoꝝ mori eſt totaliter ſibi mori.Noſtrum
aūt mori nō eſt mori nobiſipſis totaliter,ſed eſt mori ad ſimilitudinem mortis ſeminū:q̄ quatenus ſemi
na ſunt & exercēt ſeminū officia|moriunť ſic vt ſibipſis vitā meliori mō acqrāt.Sic.n.paulus in vera ac
ſumma theologia loquēs|ſermone theologo & formali dicit corpora noſtra mori ſeminaliter,qa ad vi/
tā meliori mō habendā moriūtur.Et qđ dicitur in corruptione,determinat nō ſeminationē|ſed rē ſemi
natā:hoc eſt corpus noſtrū.Deſcribit.n.cōditiones corporis noſtri qđ tanq̄ ſemen moritur.& primā no
ſtri corporis cōditionē ponit eſſe corruptibile:qđ quotidie experimur. SVRGET.pro.reſurgit|in icorru
ptione.pro.in icorruptibilitate.} Magna acqſitio|vt corpus corruptibile reſurgat (hoc eſt iterum ſeu
poſt mortē ſurgat)icorruptibile.¶SEMINATVR in ignobilitate.pro.ignominia.} Corpus noſtrum
mō multis ſubiectū eē fœditatibus expimur.SVRGET.pro.reſurgit|in gloria.} nihil hñs fœdi|nihil tur
pis|nihil ignominia dignū,ſed ſm partes ſingulas glorioſum. ¶SEMINATVR in īfirmitate.} Quot
ībecillitatibus corpus noſtrū ſubiiciť expimur.SVRGET.pro.reſurgit|in virtute.pro.in potētia.} oīs
vigor viriū motiuarū|oīs vigor ſenſuū & reliquarū partiū corporis tūc acqritur. ¶SEMINATVR cor/
pus.} Ecce in hac vltima cōditione explicat corpus ſubītellectū in cęteris tribus. ANIMALE.} hoc ē
qđ ſuſtētatur actionibus aīę vt aīat corpus:quas cōſtat eſſe actiones partis vegetatiuę.viuimus.n. nu/
tritione.Vñ idē eſt dicere corpus aīale & corpus īdigens alimēto.quale eſſe noſtrū corpus vtinā nō expe
tiremur.Hic habes ꝙ nō de ſeminatione ſed de re q̄ ſeminatur dicit paulus hęc quattuor:qm̄ cōſtat ſe/
minari(hoc eſt ad modum ſeminis ſepeliri)nō corpus aīale|ſed corpus exanime.SVRGET.pro.reſurgit|
corpus ſpūale.} Nō dicit reſurgit ſpūale|ſed reſurgit corpus ſpūale:ne errares itelligēdo corpus eſſe ver
tendū in ſpūm ſed rediuiuū futurū corpus nō aīale(quale nūc eſt)ſed ſpūale:vt ſpūale ꝯtra aīale in cor/
pore diuidať.Et qa corpus aīale eſt qđ viuit ex officiis aīę vegetātis ipm̄,itelligendum eſt corpus ſpūale
qđ nō ex officiis vegetatiōis ſed ex virtute ſpūs viuit.De quo aūt ſpū ſit ſermo inferius ſubiunget.

¶ SI EST corpus aīale.} Sup̄fluit ſi. Poſt applicatā primā ſimilitudinē de ſeminibus/pſeqtur ad appli
cādā ſecūdā de carnibus. Similiq; mō arguit quo vniuerſitas carniū in hoc mūdo iuenit. Quēadmodū
n. qa eſt caro greſſibiliū īfertur ꝙ eſt ēt caro volucrū & ꝙ eſt caro piſciū/ne aliqua caro deſit pfectiōi vni/
uerſi, ita mō paulus pcedit ex hoc ꝙ eſt corpus aīale ad īferēdū ꝙ eſt ēt corpus ſpūale/ne vlla dr̄ia carnis
deſit pfectiōi vniuerſi. Hic. n. pceſſus ſignificat ſubiūgēdo. EST & corpus ſpūale.} Et ne diſtictio corpis
in aīale & ſpūale fictitia exiſtimet, affert autoritatē ſcripturę. ¶ SICVT. pro. &/ſcriptum eſt.} gen̄. z. FA/
CTVS ē primus hō adā in aīam viuētē.} Quadrat ꝙ dictio hō ſup̄fluit: quāuis in nōnullis codicibus
græcis iueniat. apte. n. ſubiūget e regione nō nouiſſimus hō adā ſed nouiſſimus adam: vt hinc ēt appa/
reat ꝙ legēdū eſt factus eſt primus adā in aīam viuētē. pter hoc ꝙ hō latine & adā hebraice ſynonyma
ſunt. ¶ Et qđ dicitur in aīam viuētē/ſignificat in aīam vegetātē. formalius tn̄ loquēdo ſignificat rē q̄ eſt
aīa in eſſe aīę viuere officiis aīę quatenus aīat corpus. Ita ꝙ hic habet ꝙ nō ſolū corpus noſtrū viuit of
ficiis aīę quatenus aīat corpus, ſed ēt ꝙ ipſa aīa in eſſe aīę viuit pprijs officijs quatenus eſt aīa. Et vere ſic
eſſe expimur: qm̄ aīa ipſa tādiu durat ſm̄ eſſe aīę quādiu durat officiū alendi. deficiente. n. ea ab officio
alēdi pdit quoq; eſſe aīam: qđ eſt aīare corpus. NOVISSIMVS adā in ſpūm viuificātē.} Primus adam
ipſe eſt de quo geneſis loqtur primus parēs humani generis: nouiſſimus adā chr̄s eſt. Ille primus parēs
in eſſe naturæ/iſte primus parēs in eē gr̄æ. Et appellat nouiſſimus qa nō eſt futurus tertius. Ille factus eſt
in aīam viuētē vt tādiu viueret q̄diu aīa pprijs officijs in eſſe aīę viueret. iſte factus eſt in ſpūm viuificā/
tē: hoc eſt in rē q̄ eſt aīa quatenus ſpūs eſt tāta virtute pditus vt ſit ēt ſpūs viuificās corpus. Quod vt in/
telligas, ſcito ꝙ res q̄ eſt aīa nr̄a/& eſt aīa & eſt ſpūs. Eſt aīa p quāto aīat corpus: eſt ſpūs p quanto itelle/
ctualis ordinis eſt & ſupnis cōicat. Significatur. n. p hoc ad lr̄am ꝙ chr̄s factus eſt ſm̄ aīam quatenus eſt
ſpūs/cū tāta plenitudine ſupnoꝝ donoꝝ vt poſſet viuificare corpus abſq; officiis aīę qbus vegetat cor/
pus: qđ eſt poſſe reddere corpus ppriū ſpūale. hoc eſt. n. factū eſſe in ſpūm viuificātē. Et hoc pculdubio
habuit chr̄s a pricipio cōceptionis ſuę. nā ex tūc ſpūs eius tātā habuit virtutē vt potuiſſet reddere cor/
pus ſuū ſpūale. ¶ SED nō prius. pro. primū/qđ ſpūale eſt, ſed qđ aīale: deide qđ ſpūale.} Dixerat ꝙ no/
uiſſimus adā hoc eſt chr̄s factus eſt in ſpūm viuificātē. Cōtra qđ qa expientia militauit/qa chr̄s factus
eſt in corpore nō ſolū aīali (quale habuerat adā in ſtatu inocētiæ) ſed ēt paſſiōibus ſubiecto, ideo occur
rēdo huic obiectioni dicit ꝙ chr̄s qdem a pricipio quo factus eſt/factus eſt in ſpūm viuificātem, ſed nō
ſtatim ſpūs eius viuificauit ſuum corpus ſed ordine ſeruato, nō habuit primum corpus ſpūale ſed ani/
male/& poſtea reſurrectiōis ſuę tempore habuit & habet corpus ſpūale. Suſpēſa eſt. n. redundātia viuifi
cationis a ſpū in corpus, vt primum hn̄s corpus aīale redemptionis humanę opus pficeret.

PRIMVS hō de terra terrenus.} Proſeqtur tertiā ſilitudinē de corporibus terrenis & cœleſtibus, ichoā
do ab altera dr̄ia iter primū adā & nouiſſimū adā/penes terrā & cœlū. Primus inqt hō de terra formatus
eſt: vt patet gen̄. z. Et hic cōſequēter terrenus eſt, & natura corporis & affectibus & cognitionis modo.
SECVNDVS hō.} hoc eſt chr̄s. DE cœlo cœleſtis. pro. dn̄s e cœlo.} Parum fuiſſet dicere de cœlo cœle
ſtis: lōge plus dixit. e cœlo qdē/ſed dn̄s, nō dn̄s horū aut illorum/ſed ſimpliciter & abſolute dn̄s: vt verus
deus itelligat q ſolus eſt ſimpliciter & abſolute dn̄s. Et appoſuit e cœlo, vt ad ppoſitā ſimilitudinem de
terrenis & cœleſtibus alluderet. Et nihilominus veritatē dicit: teſtāte dn̄o ieſu/deſcēdi de cœlo. et rurſus
nemo aſcendit in cœlū niſi q deſcēdit de cœlo. Prima dr̄ia inter adā & chr̄m fuit quo ad virtutem rei q̄
eſt aīa ad viuificādū corpus: hæc aūt ſecūda eſt quo ad hypoſtaſim ſiue pſonam. Adā. n. de terra plaſma
tus fuit pſona terrena: chr̄s autem e cœlo deſcendens eſt perſona diuina.

¶ QVALIS terrenus.} Applicat ad nos. Et ſcito in gręco pponi articulū dictioni terrenus: vt itelliga/
mus ꝙ de primo hoīe loqtur qualis fuit ille terrenus primus hō. TALES & terreni.} mō nos ſumus: vt
expimur. Et eſt ſermo de q̄litate corporis. ET qualis cœleſtis.} ēt cū articulo: hoc eſt ille cœleſtis dn̄s e
cœlo. TALES & cœleſtes.} Et eſt ſermo de qualitate corpoꝝ. Et eſt ſenſus. qualis ſm̄ corpus eſt chr̄s cœ
leſtis ſm̄ hypoſtaſim, tales ſm̄ corpus erūt cœleſtes deſcēdētes a primo cœleſti/imitatione vitę doctri
nę &c̄. ¶ IGITVR. pro. et/ſicut portauimus imaginē terreni, portemus. pro. portabimus/& imaginē cœ
leſtis.} Subiūgit hęc ad declarādū qđ dixerat qualis tales: ne erraremus intelligēdo nos ęquales futu
ros chr̄o. Sicut geſtauimus primi parētis terreni imaginē/quo ad peccatū & paſſiones tū aī tū corporis
ſimiles illi geniti & affecti (hęc. n. eſt in nobis oībus imago adę) ita geſtabimus in reſurrectiōe/cœleſtis
chr̄i imaginē quo ad ſpūm viuificātē corpus/quo ad gloriā corporis & aīę. Ecce multitudo corpoꝝ cœ
leſtiū/ecce nō hypbolica cōparatio nr̄oꝝ corporum in reſurrectione ad corpora cœleſtia.

¶ HOC aūt dico fratres qa. pro. ꝙ/caro & ſanguis regnū dei poſſidere. pro. hęreditare/nō pn̄t.} Salua/
tor poſt ſuā reſurrectionē dicēs palpate & videte qa ſpūs carnē & oſſa nō hēt ſicut me videtis hr̄e/mani/
feſtat ꝙ caro & ſanguis in pposito nō ſunt noīa ſubarū ſed officioꝝ: nō excludit p hęc verba pauli ſuba
carnis aut ſuba ſanguinis a regno dei in reſurrectione mortuorū/ſed excludunt carnalia & ſanguinea
officia. Vn̄ appellatione ſanguinis itelligit officiū ſanguinis qđ eſt generare. ſemē. n. eſt ſanguis pfecte
coctus: vt phī tradūt. Carnis aūt officiū/alimētorū vſus itelligit: eo ꝙ in carne maxime nutritio manife
ſtat. Dicēdo itaq; caro & ſanguis regnū dei hęreditare nō pn̄t/ſignificat ꝙ neq; vſus ciborum neq; vſus

venereorū pōt hęreditare regnū dei. Et explicauit hoc tū ad excludēdū figmēta eorū q̄ has delectatiōes fingūt in reſurrectōe futuras. tū ad declarādū viuificationē corporis ſpūalis nō hře hęc officia q̄ dat viuificatio corporis aīalis. NEQVE corruptio icorruptelā poſſidebit. pro. icorruptibilitatem hęreditat. Pręter hęc duo officia corporis aīalis īuenit̄ tertio in corpore aīali defluxus q̄dā humidi iterni, q̄ in q̄dā corruptiōe cōſiſtit. & ppea hūc quoq; paulus tollit a corporibus ſpūalibus, dicēs ꝙ neq; corruptio naturalis humidi hęreditat icorruptibilitatē. Corpus. n. poſt reſurrectionē icorruptibile declarat̄ caret̄ his tribus. ſ. quacūq; depditiōe humidi, & vſu ciborū ac venereorū: q̄ oīa cōpetūt corpori aīali. Ita ꝙ ipſemet paulus ex his declarat differētes cōditiones corporis aīalis & ſpūalis. ℂ Aduerte hic ꝙ hęc oīa q̄ paulus dixit de qualitate corporū reſurgētiū, itelligēda ſunt de corporibus iuſtoꝝ. More ſiqdē ſuo paulus a pfectiori parte deſcribit corpora reſurrectiōis: queadmodū paulo ſupius a pfectiori parte deſcripſit regnū dei, dicēdo vt ſit deus oīa in oībus. hoc. n. nō total'r verificat̄ de dānatis. et ſilr ad ro. deſcribit iuſtificatos ex fide a pfectiori parte iuſtificatorū, hoc eſt a perfectis iter iuſtificatos: vt ibidē patet. Vnde nō oportet ſolicitū eſſe quempiam q̄ō omnes hę qualitates verificant̄ de corporibus damnatorū. aliquas enim harum qualitatum habebunt nō omnes. Erunt. n. corpora damnatorum incorruptibilia, ſine vſu venereorū, ciborū & fluxu humidi: ſed non erunt glorioſa & impaſſibilia.

ECCE myſteriū vobis dico. Particula hęc in cōfinio eſt duarū q̄ōnū motaꝝ in textu. eſt. n. in calce tractatus de q̄litate corpoꝝ reſurgētiū, & in pricipio mīſionis ad q̄ōnē primā q̄ō mortui reſurgūt. Et vere vtriq; tractatui particula hęc ſeruit. ſequēti q̄dē ad declarādū nō reſurgere vniuerſos: pręcedenti aūt ad declarādū ꝙ nō oportet mortē itercedere ad aſſequēdā imutationē deſcriptā corporū. Et q̄m ambo hęc veriſſime myſteria ſunt (vtpote valde occulta diuina opa) ideo paulus hęc dicturus pmittit ecce myſteriū vobis dico. OMNES q̄dē reſurgem⁹, ſed nō oēs imutabimur. pro. oēs q̄dem nō dormiemus, ſed oēs imutabimur. Quāuis apud gręcos codices vtraq; lectio iueniat̄ (vt hiero. teſtat̄ in epl'a ad minerīū, & diuerſas opiōes circa hęc affert) legēdū tñ arbitror vt ſecūdo loco ſcriptū ē: videlicet oēs q̄dē nō dormiem⁹, ſed oēs imutabimur. tū q̄a cōſtat ſibiipſi paulus abſq; vlla cōtrouerſia hic & ad theſſa. vbi clare explicat quoſdā nō eſſe morituros: quā ſniam difficile eſt cōcordare cū prima lectura. ſ. oēs q̄dē reſurgemus. Tū q̄a valde diſſonat ꝙ paulus cōmemorauerit ſeipm cū dānatis, dicēdo ſed nō oēs imutabimur in pria pſona. immo cōſueuit paulus in pria pſona pluraliter tūc loq̄ q̄ū aut de electis aut de cōib⁹ ſibi & aliis loq̄t. Ad euitāda itaq; hęc icōueniētia legam⁹ myſteriū magnū ꝙ oēs q̄dē electi nō dormiemus ſōno mortis corpalis: hoc. n. ē q̄d ad theſſalo. ſcribit. ℣ Nec fit demōſtratio pſonaꝝ q̄ū dr̄ oēs nō dormiemus (nō. n. perſonā ſuā eximit a dormitione mortis) ſed fit demōſtratio ſimplex, hoc eſt electorum. eximit. n. a morte multos ſui ordinis: hoc eſt multos electos. ſed oēs electi imutabimur mutationibus deſcriptis. Vere hoc eſt magnū myſterium ꝙ aliqui electoꝝ abſq; morte itercedēte aſſequent̄ imutationes oēs has ſupraſcriptas: icorruptibilitatis, glorię, potentię &c̄.

IN MOMENTO. Rñdet primę q̄ōni: videlicet q̄ō mortui reſurgūt. tū quo ad modū tpis: dicendo ꝙ in momēto, hoc eſt in idiuiſibili tpis. IN ictu oculi. Tū quo ad modū efficiēdi. ictu. n. oculi modus efficiēdi deſcribit̄: vt itelligamus ꝙ queadmodū nos aliq̄ efficimus ſolo ictu oculi (dū prōptiſſime hēmus obediētes nobis ad ictū oculi) ita chr̄s adueniēs tāta iuſſionis efficacia efficiet vt velut ſolo ictu (hoc eſt pcuſſiōe) actus vidēdi efficiat. ac ſi aptius dixiſſet in radio viſiōis, ad efficacię modū explicādū. IN nouiſſima tuba. Canet. n. tuba. Supfluit hoc vltio loco tuba. Sermo metaphoricus eſt. Quia. n. tuba publice canit vocādo ſuauiter ad cōuētū, publicū cōuētū totius humāi generis appellat tubā. & nouiſſimā q̄a poſt illū cōuētū nō eſt futurus alter oīum hoīum cōuētus. Et ſignificat̄ modus quo reſurgēt mortui quo ad locū: q. ſ. reſurgēt in cōuētu publico ac nouiſſimo. Si diceret ad nouiſſimā tubā, itelligerē ꝙ reſuſcitati hoīes in ſuis monumētis reſurgerēt ventur ad publicū cōuentū: ſed ex eo ꝙ dicit in tuba nouiſſima, itelligo ꝙ i ipſo cōuētu reſurgēt oēs mortui. & ppea adiūxit paulus. canet. n. hoc eſt ad ſiſitudinē canētis tubę cōgregabit chr̄s ſuauiter oēs. ET mortui reſurgēt icorrupti. pro. icorruptibiles, & nos imutabimur. Tribus iſtis cōcurrētibus (momēto tpis, ictu oculi, & nouiſſima tuba) fiēt hęc duo. alteꝝ eſt ꝙ mortui ſurgēt icorruptibiles: alteꝝ ꝙ nos imutabimur. Diſcerne prudēs lector ꝙ in tertia pſona dicit mortui ſurgēt icorruptibiles: vt intelligamus hoc eſſe cōe oībus hoībus mortuis tā electis q̄ reprobis. in prima vero pſona dicit nos imutabimur: vt q̄d erit ppriū electis (de quoꝝ numero eſt ipſe) itelligamus. Et repetit q̄d prius dixerat oēs imutabimur, nō abūdātia ſermōis: ſed vbi prius hoc dixerat relatiue ad nō morituros electos vt ēt illos declararet imutādos, mō idē dicit relatiue ad oēs mortuos ad dr̄iam reproboꝝ. Inter cōe itaq; mortuis oībus & ppriū electis diſcimus itereſſe ꝙ id q̄d eſt icorruptibilitatis, cōe erit oībus: q̄d aūt eſt glorię ppriū erit electis. Mutationē. n. ad ſtatū glorię appellat paulus imutationē ſimplr̄ & abſolute: vt itelligamus mutationē q̄ erit in corporibus reproborū appellari imutationē ſm q̄d. Mutabunt̄ ſiq̄dē reprobi de ſtatu corruptibili ad ſtatū icorruptibilē dūtaxat: electi aūt imutabunt̄ ad ſtatū icorruptibilē, ipaſſibilē, vigoroſum, glorioſum, & vlr̄ ad ea q̄ fœlicitatis ſupmę ſunt. & ppterea merito appellant̄ imutari ſimplr̄ & abſolute. OPORTET. n. corruptibile hoc iduere icorruptionē. pro. icorruptibilitatē, & mortale hoc iduere imortalitatē. Pronomē hoc corpus humanū idē

in ſuba qđ mõ eſt demõſtrat.Drıam aũt ĩter corruptibilitatẽ & mortalıtatẽ pſpice in dıuerſo ſtatu pri/
mi parẽtis.Nã ın ſtatu inocẽtiæ corpus hẽbat corruptibile q̃tũ ad fluxũ humıdı naturalıs/ſed nõ mor/
tale.Si.n.ın illo ſtatu pſtitiſſet,nunq̃ fuiſſet mortuus.mors.n.ın pœnam eſt illı idicta/ın quacũq; dıe co
medens morieris.Vñ poſtea ad ſtatũ pc̄tı̃ tranſiẽs/habuıt corpus & corruptibile & mortale. Quę ergo
hic dıcunt,cõia ſunt electis & reprobis/mortuis & viuis.Dixit ſiqdẽ hęc ad reddẽdũ rõnẽ quare ea q̃ ad
ĩcorruptibilıtatẽ ſpectãt ſunt cõia oĩbus:vt cõiũctio.n.teſtat,dicẽdo oportet.n.Et eſt ſermo de neceſſita
te rõne ſtatus æterni ad ſupplicia vel p̃mia. ex hoc.n.ꝙ ſtatus oıum ẽ æternus a parte poſt,oportet cor/
pus hoc reddi æternũ ĩduẽdo ĩcorruptibilitatẽ & ĩmortalitatẽ.¶ Et ſignificãter dicit ĩduere:vt ıntelliga/
mus nõ ĩteruenire mutationẽ ſm ſubſtãtiã quũ hoc corpus fit ĩcorruptibile & ĩmortale,ſed accñtalem
quẽad modũ quũ mutamus ĩdumẽtũ.Et dixıt hoc ne a phis chrıani fallerent,tradẽtibus ꝙ corruptibile
& ĩcorruptibile differũt plus q̃ genere.Docet.n.paulus ꝙ corpora hęc(non alıa/ſed hęc eadẽ q̃ mõ nr̃a
ſunt)ĩnduent ab extriſeco dono ĩcorruptibilitatẽ & ĩmortalitatẽ,& nõ in aliã ĩtımã trãſibũt naturã.

QVVM aũt.} Deſunt hic quinq; dictıões.Legẽdũ eſt. QVVM aũt corruptibile hoc ĩduerit ĩcorruptibi
litatẽ & mortale hoc ĩduerit ĩmortalıtatẽ,tũc fiet ſermo q ſcriptus eſt.} Duo dixerat.Alterũ ꝙ reſurgũt
ĩcorruptibiles:& reddıdit rõnẽ.Alterũ ꝙ nos ĩmutabimur.& ad hoc affert ſcripturam. ABSORPTA eſt
mors ın victoria.} Et eſt ſermo de victoria chrı:qua mortẽ deglutiẽdo in ſeipm dũ mortuus eſt & re/
ſurrexit/ſupauit & de ea triũphauit.Declarat paulus hoc nõ cõſummari vſq; ad tẽpus illud reſurrectiõis
generalıs:qm̃ virtus illius victorię nõ eſt extẽſa ad ſuũ effectũ hactenus ſed tũc extẽdet. VBI eſt mors vi
ctoria tua!} Oẽs iſtę qnq; dictiões ſunt ſupfluę. VBI eſt mors ſtimulus tuus!} Interp̃s addidit eſt. Et
deſunt q̃ttuor dictiones:videlicet. VBI tua ĩferne victoria!} Hęc oĩa ex ĩterp̃tationę ſeptuagita paulus
aſſũpſit ex oſee.13.loco quoꝝ nos hẽmus.de manu mortis liberabo eos/de morte redimã eos:ero mors
tua o mors,morſus tuus ero ĩferne.Eſt aũt ſenſus ꝙ ceſſauit nõ ſolũ mors ex chrı victoria ſed ẽt mortis
ſtimulus ſeu aculeus,ſimul cũ ĩferni(hoc eſt diaboli)victoria.Et ne obſcure relinquant hę ſnię/ſubiũgit
paulus de ſuo.¶ STIMVLVS ãt mortis pc̄tm̃ eſt.} Interp̃s addidit ẽ.Ad declarãdũ ſtimulũ ſeu aculeũ
mortis explicat illũ eẽ pc̄tm̃.Et eſt ſermo de ſtimulo ſeu aculeo mortis hoc eſt mortifero. Cõſtat n.ꝙ p
pc̄tm̃ ĩtroiuit mors generis humani.& ppea pc̄tm̃ dr̃ ſtimulus/aculeus/pfictio mortis:hoc ẽ mortẽ affe/
rẽs.pc̄tũ.n.primi parẽtis mortẽ attulit ad ſam. VIRTVS.pro.potẽtia/vero pc̄ti lex.} Nõ digredit pau
lus/nihil ĩpertinẽs affert,ſed qđ maxime ad ppoſitũ erat neceſſariũ:declarare.ſ ꝙ nõ ſolũ mors cũ pc̄tõ/
ſed ẽt poſſe peccare ceſſat in illo reſurrectiõis ſtatu ex victoria chrı.Status.n.potẽtiũ peccar deſcribit a le
ge.& aptiſſime:qm̃ lex nõ ponit niſi potẽtibus peccare.vñ poſſe peccare & lex eodẽ cõcurrũt tpe.Et ſi p/
ſpicacius ĩtuiti fuerim⁹,ad vtrũq; primi parẽtis ſtatũ alludit.nã quẽadmodũ dixit aculeũ mortis pc̄tm̃/
qa pc̄tm̃ primi parẽtis ĩtulit mortẽ,ita dicit potẽtiã pc̄tı̃ hoc eſt poſſe peccare legẽ/eo ꝙ primus parens
anteq̃ peccaret hẽbat potẽtiã peccãdi ſimul cũ lege a deo ędita.in q̃cũq; dıe comederis de ligno illo/mo
rieris.Intẽdit.n.p hęc ꝙ chrı victoria nõ ſolũ abſorbet mortẽ ſed & tollit pc̄tm̃ & poſſe peccare cũ vni/
uerſis legibus:vt ĩtelligamus nõ fore ſtatũ illũ reſurrectiõis ſimilẽ ſtatui ĩnocẽtię anteq̃ adã peccaret,ſed
lõge fœliciorẽ:vtpote ſine potẽtia peccãdi,ac p hoc ſine lege.Et hęc duo e regiõe dr̃r duoꝝ q̃ dixerat.Nã
qđ dr̃ ſtimulus mortis pc̄tm̃/reſpicit qđ dixerat vbi mors ſtimulus tuus! qđ vero dicit potẽtia pc̄tı̃ lex/
reſpicit id qđ dixerat vbi ĩferne victoria tua!Diabolus.n.pugnauit aduerſus hoiem ĩ ſtatu legis/imo &
occaſiõe legis quũ dixit ad mulierẽ.cur p̃cępit vobis deus vt nõ comederetis ex oĩ ligno paradiſi!& hic
vicit hoiem.Ex his oĩbus clare apparet ꝙ hęc dicit paulus pp electos.ĩ his.n.ceſſabit pc̄tm̃ & poſſe pec
care.Dãnati ãt pſeuerabũt in pc̄tõ & blaſphemabũt deũ.quãuis nõ demeritorie/hoc ẽ nõ ad meritũ no
ue pœnę:qa nõ ſũt amplius viatores.Dixit.n.(vt p̃dictũ ẽ)hoc ad pleniorẽ declarationẽ illius particulę/
& nos ĩmutabimur.magna ſiqdẽ ĩmutatio ſupadiũgit ex hoc ꝙ trãſferemur ın ſtatũ ĩ quo nõ poterim⁹
peccare.¶ DEO aũt grãs.pro.grã.} ſupple ſit.De grãrũ actiõe eſt ſermo.Poſt tot declarata bñficia cõ/
ferẽda electis in reſurrectiõe cõſequẽter grãrũ actiões refert deo. QVI dedit nobis victoriã.} Nobis dicit
electis:hoc eſt q cõicauit nobis electis victoriã mortis/pc̄ti & ſtatus poſſe peccare. PER dñm noſtrũ ie/
ſum chrm.} qui eſt victor:nobis aũt cõicat victoria eius.Et dixit hoc ad declarandũ qđ dixerat abſor
ptã eſſe mortẽ in victoria. declarat.n. victoriã illã eſſe factã p chrm,& p ipm cõmunicatã nobis a deo.
Significãtiuſq; noiat ıpm dñm noſtrum,eo ꝙ in ſtatu dñi victoriã reſurgendo effecit.

ITAQVE frẽs mei dilecti.} Poſtremo ad exhortationẽ corinthioꝝ ex ſpe tãtoꝝ p̃mioꝝ pcedit. STABI/
LES eſtote.} in fide. ET ĩmobiles.Supfluit et.Monet paulus vt nõ q̃litercũq; ſint ſtabiles,ſed apponit ĩ/
mobiles:vt nõ moueant a fide & ſpe reſurrectiõis falſis doctrinis. ABVNDANTES ĩ oĩ ope dñi ſp.} Sup
fluit oĩ.Exigit paulus vltra ĩmobilitatẽ fidei ac ſpei abũdãtiã opeꝝ,nõ carnaliũ nõ hũanoꝝ/ſed dñi, nõ
ad horã diẽ mẽſem aut annũ/ſed ſemp. ¶ SCIENTES ꝙ labor veſter nõ eſt inanis in domino.} Non
ſuſpicãdo nõ opinãdo,ſed ſciendo/certa notitia fidei tenẽdo ꝙ labor veſter exequẽdo ſemp opa dñi nõ
eſt inanis in domino:quãuis ſit inanis ın hoc mundo.

CAPVT XVI.

DE COLLECTIS.pro.collecta/aũt q̃ fiũt in ſanctos.} Supfluit fiũt.nullũ verbũ expſſit paulus.
SICVT ordinaui ĩ eccleſiis galatię.} In ep̃la ad galatas ca.2.meminit paulus ꝙ ap̃li hieroſo/

lymis exiſtẽtes inīūxerūt paulo & barnabę vt p̄dicãtes in gẽtibus memores eēnt pauperꝝ q erãt hieroſo
lymis: quos hic paulus appellat ſctõs. ꝑꝑ qd̄ paulus ordinat hic de collecta pecuniarꝝ ꝑ vſu ſctõꝝ pau/
perꝝ in hierl'm, q̃ erat mr̄ cūctarꝝ eccleſiarū. ITA & vos facite ꝑ vnã ſabbati. pro. ſabbatoꝝ.} In euãge/
liis latius declarauimus ꝙ ad lr̄am vna ſabbatoꝝ eſt dies īmediate ſequẽs diẽ ſeptimū, q ſemꝑ eſt ſabba
tū apud hebręos. Dies ergo dominicus appellaẗ vna ſabbatoꝝ: qa eſt vnus in ordine ad dies q ſemꝑ ſūt
ſabbata. & ꝑpea dr̄ pluraliter ſabbatoꝝ. Diſponit ergo primo ꝙ collecta fiat die dn̄ico quo chr̄iani cõue
niebãt ad diuina. VNVSQVISQVE veſtrū apud ſe reponat, recõdẽs qd̄ ei bn̄ placuerit.} Secūdo ordi/
nat ꝙ eleemoſyna oblata ꝑ ſctis in hierl'm recõdaẗ nõ in cõi depoſito, nõ apud aliquos ad hoc electos:
ſed qlibet apud ſeipm̄ recõdat qd̄ dedit: vt qlibet pecunię datę cui⁹ erat dn̄s ſit depoſitarius. Et hui⁹ ſta/
tuti rõ crediẗ ne qſq̃ obiiceret ꝙ q̄ſtor eſſet paulus, ꝙ q̄ſtores eēnt clerici p̄dicatores & vlr̄ chr̄iani. denu/
grat ſiqdẽ nõ parꝝ & exautorat chr̄ianã eccleſiã q̄ſtus: quo plena hodie ẽ ꝑꝑ idulgẽtias, cruciatas, hoſpi/
talia &c. VT nõ qū venero, tūc collectę fiãt. Qū ãt pn̄s fuero, quos ꝓbaueritis ꝑ epl'as, hos mittã ꝑfer
re grãm veſtrã ī hierl'm. Q. ſi dignū fuerit vt ego eã, mecū ibūt. Veniã ãt ad vos, qū macedoniã ꝑtrãſie
ro. nã macedoniã ꝑtrãſibo. Apud vos ãt forſan manebo, vel ẽt hyemabo: vt vos me deducatis quocūꝗ
iero. Nolo. n. vos mõ ī trãſitu videre. ſpero. n. me aliquãtulū tꝑis manere apud vos, ſi dn̄s ꝑmiſerit. ¶ Per/
manebo ãt epheſi vſꝗ ad pẽtecoſtẽ.} Nõ cõſtat an de feſto pẽtecoſtes loq̄ẗ an de mora vſꝗ ad qnq̄geſi
mū diẽ. OSTIVM. n. mihi aptū ẽ magnū & euidẽs. pro. efficax, & aduerſarii multi.} Sermõe metapho/
rico deſcribit aditū ſibi ad cõuertẽdū alios aptū, tū magnū tū efficacẽ. Forte aliquẽ ꝯuerterat ꝑ quẽ mul
titudo magna erat efficaciter cõuertẽda. Dico ãt ꝑ quẽ nõ p̄dicãtẽ, ſed cui⁹ imitatiõe ob illi⁹ autoritatẽ.
qū cõuertiẗ. n. aliqs p̄ceps aut ph̄s ianua magna apiẗ: q̃ tūc ẽ efficax qū multitudo imitari cõſpiciẗ.
SI ãt venerit timothe⁹, videte vt ſine timore ſit apud vos. Opus. n. dn̄i opaẗ ſicut & ego. Ne qs ergo illū
ſꝑnat. Deducite ãt illū ī pace, vt veniat ad me. expecto. n. illū cū fr̄ibus. ¶ De apollo ãt fr̄e vobis notū fa/
cio ꝙ mlt̄ū rogaui eū vt veniret ad vos cū fr̄ib⁹: & vtiꝗ nõ fuit volūtas ei⁹ vt nūc veniret. Vẽiet ãt qū
ei vacuū fuerit. ¶ Vigilate, ſtate ī fide, viriliter agite & cõfortamini. Oīa. n. veſtra ī charitate fiãt.} Sup/
fluit eni. Excitat ſiqdem paulus ad qnꝗ ſine aliqua cõiunctione. ita ꝙ ſupfluit tã & q̃ enim.

¶ OBSECRO ãt vos fr̄es: noſtis domū ſtephanę, & fortūati & achaici.} Supfluit & fortunati & achai
ci. Nec ẽ nomẽ mulieris ſtephanas, ſicut nec ęneas nec ãdreas. QVONIAM. pro. ꝙ, ſūt primitię achaię.}
De ſtephana & ei⁹ familia dicit ꝙ ſūt primitię achaię: hoc ẽ p̄io cõuerſi ad fidẽ chr̄i. ET ī miniſteriū ſã
ctoꝝ ordinauerūt ſeipſos.} Nõ ab ap̄lo ſed a ſeipſis ordinauerūt ſe ad miniſtrãdū ſctis hoſpitalitatis of
ficio. Exẽplū aliis dabãt iſti p̄io ꝯuerſi. VT & vos ſubditi ſitis eiuſmodi: & oī cooꝑanti & laborãti.} Nõ
īꝑat ſed obſecrat paulus vt corīthii nõ ſolū talib⁹ q̄les erãt q de familia erãt ſtephanę, ſed ẽt oī cooꝑan
ti ac laborãti ad miniſtrãdū ſctis ſint ſubditi ſubiectiõe morali, q̃ obſequẽtes ac reuerẽtes nos exhibem⁹
viris ꝓbiorib⁹ ac magis ſpūalib⁹, nõ ſubiectiõe legali, quã ep̄is debem⁹. ¶ GAVDEO ãt ī p̄n̄tia ſtephãę
& fortunati & achaici.} Dictio gręca īterp̄tata p̄n̄tia, anceps ẽ ad p̄n̄tiã & ad aduẽtū: ſed ī idẽ redit ſen
ſus. ītelligẽdo p̄n̄tiã hoꝝ triū viroꝝ apd̄ paulū ad quẽ ex corītho venerãt. QVONIAM id qd̄ vob̄ deerat.
pro. qm̄ defectū veſtrū, ipſi. pro. hi, ſuppleuerūt.} Et eſt ſenſus. qm̄ p̄n̄tiã veſtrã q̃ mihi deerat hi ſupple/
uerūt. REFECERVNT. n. meū ſpūm & veſtrum.} Vt ītelligamus in quo p̄ſentia iſtorū triū ſuppleue/
rat explicat ꝙ refocillauerūt nõ corp⁹ ſed ſpūm tū meū tū veſtrū. Iſti ſiqdẽ notificãdo paulo diſpõnẽ co
rīthioꝝ, duo bona fecerūt. nã & pauli ſpūalẽ affectū cõtriſtatū ob tot culpas corīthioꝝ cõſolati ſunt &
ꝓuocarunt paulum ad inſtructionem & exhortationem corinthiorum. & ꝓpterea dicūtur refocillaſſe
ſpiritum tam pauli q̃ illorum. Et quoniam tam vtile officium iſti exercuerunt, ideo monet vt charos il
los habeant, ſubiungendo. COGNOSCITE ergo qui eiuſmodi ſunt.

SALVTANT vos eccleſię aſiæ. Salutant vos in domino multum aquila & priſca, cum domeſtica ſua
eccleſia: apud quos & hoſpitor.} neſcitur quis has vltimas quattuor dictiones addidit textui. SALV
TANT vos omnes fratres. ¶ Salutate inuicem in oſculo ſancto.} Antiqua eſt cõſuetudo eccleſiarum
de ſancto oſculo pacis in eccleſia infra miſſarum ſolennia.

¶ SALVTATIO, mea manu pauli.} Pronomen mea ablatiui eſt caſus. & propterea diſtinctio ſignan
da eſt poſt ſalutatio. Et eſt ſenſus ꝙ manu mea pauli ſalutatio eſt quę ſubiūgitur. ab hinc enim vſꝗ ad
finem manu ꝓpria paulus ſcripſit more ſubſcribentium epiſtolas. Et poſt omnes ſalutationes aliorū
nomine, propriam ſubiungit, declarando ꝙ ſcribit eam manu propria: ne literæ falſificarentur, ne aliqs
nomine pauli aliquid aliud ſcriberet. ¶ SI QVIS non amat dominum noſtrum ieſum chriſtum.} Ec/
ce prima pars ſalutationis proprię. SIT anathema.} Græca dictio eſt anathema: & ſignificat ſegrega
tum ab vſu hominum. & propterea hoc nomine appellamus excõmunicatos. Et intendit per hoc pau/
lus ꝙ quiſquis non amat ieſum dominum ſit ſegregatus ab eccleſia. MARAN atha.} Duę dictiones
ſunt. altera maran, & altera atha. Et vt hieronymus ad marcellam dicit, magis ſyrum q̃ hebręum ſonat
idioma. ex confinio ſiquidem duarum linguarum conſtare videtur. Et maran ſignificat dominus no/
ſter: atha vero ſignificat venit. Et vt hieronymus ibidem exponit eſt præteriti temporis. Ratio ſiquidẽ
apponitur anathematis, quia dominus noſter iam venit. & propterea amandus eſt vt dominus, pro/
pterea anathema iam erit qui non amat ipſum vt dominū. ¶ GRATIA dn̄i noſtri ieſu chr̄i vobiſcū.}

Ad non amantem dominum ieſum retulit aduētum eius in anathema: ad corinthios autem refert eundem in gratiam. CHARITAS mea cum omnibus vobis in chriſto ieſu.} Tertia ſalutationis propriȩ pars eſt optatiua vt ꝓpria ipſius pauli dilectio qua eos diligit in chriſto ieſu ſit cū oībus ipſis, inſeratur illis tum ſimilis tum quo ad bonum ad quod illos diligit. AMEN.} fiat. ¶ Vbi & ſcito apud græcos inueniri ſubſcriptionem talem. Scripta philippis, miſſa per ſtephanam, fortunatum & achaicū. Horū enim triū paulus meminerat in hoc vltimo capitulo laudabiliter. Caietȩ. 1528. mēſe octobri.

¶ COMMENTARIORVM IN PRIOREM AD CORINTHIOS FINIS.

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN POSTERIOREM PAVLI EPISTOLAM AD CORINTHIOS COMMENTARII.

PAVLVS APOSTOLVS ieſu chriſti per voluntatem dei.} Non oportet repetere in principio expoſita. ET TIMOTHEVS frater.} Iſte eſt timotheus ad quē poſtea paulus duas ſcripſit epiſtolas: hic eſt cuius in fine prioris ad corinthios epiſtolȩ paulus meminit laudando ipſum. Hic ſecūdū aliquos codices fuit vnus ex illis per quos paulus priorē epiſtolam miſit e philippis ad corinthios: & aliquanto tempore conuerſatus in eccleſia corinthiorum, retulit paulo (vt par eſt credere) tum obedientiam corinthiorum erga illum inceſtuoſum, tum querimoniam ꝙ paulus non iuiſſet perſonaliter ad corinthios vt promiſerat, tum documenta quibus vetus teſtamentum magnificabatur apud corinthios a doctoribus iudȩis, tum oblocutiones de paulo quæ a iudȩis doctoribus etiam chriſtianȩ fidei inſerebantur. et breuiter ea quȩ apud corinthios gerebantur. Et propterea timotheus non tanq̄ delator, ſed tanq̄ coinſtructor eorum in principio epiſtolȩ nominatur. Et appellatur frater, ob fraternum officium erga corinthios: ſtudendo & procurando vt amplius inſtruerentur per hanc epiſtolā. ECCLESIÆ dei quæ eſt corinthi, cum omnibus ſanctis qui ſunt in vniuerſa achaia, gratia vobis & pax.} Sub primo & vltimo dono, reliqua media comprȩhendit. A DEO patre noſtro.} iuxta illud. pater noſter qui es in cœlis. ET DOMINO ieſu chriſto.} hoc eſt a ieſu chriſto in ſtatu dominii, quem reſurgendo acquiſiuit. Gratiam & pacem imprecatur corinthiis non ſolum a deo ſed a ieſu chriſto iam domino: vt intelligamus eundem effectum, eadem dona effluere a deo & homine ieſu, & perpēdamus deum per hominem ieſum gubernare eccleſiam.

BENEDICTVS deus.} Poſt ſalutationem, inchoat tractatum epiſtolarem, prȩmittendo materiā totius epiſtolȩ ſummarie. Et ſummarium incipit a laude dei. eſt enim ſermo de benedictione laudis. ET PATER domini noſtri ieſu chriſti.} Deus impartibilis vnus atq; idem eſt non ſolum pater, ſed eſt filius, ſed eſt ſpiritus ſanctus: verum ad propoſitum pauli erat nominare deum, tum deum, dicendo benedictus deus. tum patrem ieſu chriſti, & pater domini &c̄. Et eſt ſenſus. benedictus deus quatenus deus, & benedictus idem deus quatenus eſt pater domini noſtri ieſu chr̄i. proponit enim hæc diſtincte, quia diſtincte intendit tum hæc duo, tum alia duo ſubiuncta tractare. PATER miſericordiarū.} Ecce tertium. Sed aliter deus eſt pater ieſu chriſti, & aliter eſt pater miſericordiarum: quia ieſu chriſti eſt pater naturalis, miſericordiarū vero eſt pater voluntarius. illum ſiquidem genuit ex ſua eſſentia conſubſtantialem ſibi: iſtas vero generat ſua voluntate. Et vere ſolus deus dicitur & eſt pater miſericordiarū, q̄a ipſe ſolus eſt ſuapte natura expers omnis miſeriȩ, creaturis omnibus ſubiectis alicui miſeriȩ: ac ꝑ hoc creatura qualibet indigente vt deus miſereatur eius. ꝓpter quod ēt beati angeli deſcribunt tremētes. omnia enim in nihilum redirent, niſi ea manus oīpotentis miſericorditer conſeruaret. ET DEVS totius conſolationis.} Benedicitur deus abſolute, dicendo benedictus deus. benedicitur autem deus relatiue ad integram conſolationem dicendo & deus totius conſolationis, non & actor ſeu pater totius cōſolationis ſed deus: ad ſignificandū ꝙ ſicut proprium eſt deo eſſe patrem miſericordiarum, ita propriū eſt deo agnoſci venerari ac coli vt deū totius ſeu oīs cōſolationis: q̄a reuera ipſe eſt ratio tum totius. i. integræ cōſolationis. nullus enim omni ex parte conſolationem accipere poteſt niſi in deo: vt experientia teſta-

tur. Tum omnis conſolationis q̃tum eſt ex parte rei, q̃uis non ſic ſit ex parte accipientiũ cõſolationẽ. quorum plurimi nec in deum referunt cõſolationes nec recte vtuntur illis. propter quod planior eſt lectio totius q̃ oïs in hoc textu. Et hoc eſt quartum a paulo propoſitum.

¶ QVI conſolatur nos.] Incipit more ſuo paulus exequi ꝓpoſita, inchoando ab vltimo: ſcilicet & deus totius cõſolationis. Et declarat hoc in ſeipſo & ſibi ſimilibus: hoc eſt veris ac idoneis miniſtris noui teſtamenti. ¶ Quod vt plenius intelligas, ſcito ꝙ hæc epiſtola directe & artificialiter eſt cõpoſita cõtra iudęos doctores, chriſtianos tamẽ: qui & vetus teſtamentum adeo efferebãt vt nouo ꝑiudicium fieret, & ſeipſos paulo pręferebant: vnde multa inconuenientia ſequebantur. Paulus enim in hac epiſtola intendit & noui teſtamẽti gloriam ꝑferre gloriæ veteris, & miniſtros noui teſtamenti pręferre miniſtris veteris, & deſcribere ſeipſum ac alios idoneos miniſtros noui teſtamenti: vt vel ex deſcriptionibus iſtis corinthii diſcernerent inter veros miniſtros euangelii & fictos. Ex hac itaꝗ rõne tractat deum totius cõſolationis in ſe & ſibi ſimilibus: hoc eſt in veris miniſtris noui teſtamenti. Nam ꝓnomen nos, nõ demonſtrat oẽs chriſtianos, ſed miniſtros noui teſtamenti: vt clare teſtatur contextus ſubiũgens extẽſionem ad reliquos chriſtianos. IN OMNI.] nõ aliqua ſic & aliqua nõ. TRIBVLATIONE.] ſeu afflictione ſeu prĕſſura. NOSTRA.] De corporalibus afflictionibus in genere eſt ſermo, quouis noïe appellentur. Hoc eſt primum in quo deſcribuntur miniſtri euãgelii ꝙ nullam patiuntur afflictionem abſꝗ diuina conſolatione. non eximuntur ab afflictionibus, ſed adiungitur cuilibet afflictioni diuina conſolatio.

VT poſſimus & ipſi conſolari eos qui in omni prĕſſura ſunt.] Non qualitercunꝗ percipimus afflicti diuinã conſolationẽ, ſed talem ac tantã vt nõ ſolis nobis ſufficiat, ſed vt vires prĕſtet & potẽtes nos efficiat ad cõſolandum alios cõſtitutos in quauis prĕſſura, in quauis afflictione. PER exhortationem qua exhortamur. pro. per cõſolationem qua conſolamur, & ipſi a deo.] Ita tamẽ ꝙ liceat vſurpare cõſolamur vt verbum cõmune, nũc actiue nunc paſſiue: alioquin grãmatice legendum eſt. QVA conſolationem accipimus & ipſi a deo.] Dixerat vt poſſimus: explicat qua rõne poſſumus, dicendo ꝙ ꝑ cõſolationem propriam acceptam a deo poſſumus alios conſolari. Medios ſeipſos miniſtros euangelii declarat inter deum & alios chriſtianos, non ſolum quo ad docendum ſed etiam quo ad cõſolandũ eodem tenore: vt quemadmodũ ipſi docti a deo per illãmet doctrinã docẽt alios, ita ipſi cõſolationem accipientes a deo, nõ alia cõſolandi ratione cõſolentur reliquos. Et dixit hoc, ne intelligerent ꝙ miniſtroꝝ euangelicorũ eſſet cõſolari alios afflictos cõſolatione mũdana (eo mõ quo hoïes cõſueuerunt alios cõſolari) ſed cõſolatione ſpũali: quæ ſcilicet rõnibus ſpũalibus fidei, ſpei ac charitatis innititur. Tali enim cõſolatione ipſos miniſtros cõſolatur deus in quauis afflictione eorum. QVONIAM ſicut abundant paſſiones chriſti in nobis, ita & per chriſtum abundat cõſolatio noſtra.] Rõnem reddit tantę conſolationis, gratiæ quę cõfertur miniſtris euangelii, ex eo ꝙ par eſt vt afflictionum abundantię reſpondeat abundantia conſolationis. Verum aduerte ꝙ vtrobiꝗ apponit chriſtum. tum vt intelligamus ꝙ cõſolatio diuina nõ comitatur afflictiones oẽs, ſed eas quę pro chriſto patimur. tum vt intelligamus chr̃m eſſe mediũ in abundantia conſolationis, quẽadmodum eſt ratio abundantis afflictionis.

SIVE autem tribulamur pro veſtra exhortatione. pro. cõſolatione, & ſalute.] Duo dixerat. alterum de propria cõſolatione: alterum de facultate cõſolandi alios. ¶ Et reddendo rõnem primi, tanq̃ contrariis vſus eſt afflictionibus & cõſolationibus: vtpote illis tanq̃ plagis, iſtis tanq̃ medicamẽtis. modo proſequendo alterum, aperit ꝙ miniſtrorũ euangelii tam afflictiones q̃ cõſolationes relatę ad alios chriſtianos, ſunt nõ contrarię ſed ad vnum atꝗ eundem effectum: conſolationem. ſ. & ſalutem illorũ. Ac ſi aptius dixiſſet. videte qua ratione vtitur deus miniſtris euangelicis, ꝙ etiam afflictiones ipſorum ſtatuit eſſe veſtras cõſolationes. Et reuera magna eſt cõſolatio fidelium ex hoc ꝙ apoſtoli aliiꝗ chriſti diſcipuli, inter tot afflictiones & ꝑſecutiones euangelizarunt. Nec ſolum hinc redundat in nos cõſolatio fidei ſed etiam ſalus: q̃ꝛ hinc accendimur ad vitam ſpũalem, ad perferenda mala, ad perſeuerãdum & ſaluamur. ¶ SIVE cõſolamur.] hoc eſt cõſolationem accipimus a deo per chr̃m. PRO veſtra conſolatione.] In aliquibus græcis codicibus additur. ET ſalute.] Quod iam declaratum eſt. Quod autem in latinis codicibus ſequitur. SIVE exhortamur pro veſtra exhortatione & ſalute.] nõ eſt de textu pauli Inſuper ſcito ꝙ in quibuſdã græcis codicibus inter hæc duo ſiue, interponuntur quæ ſequuntur. Ita ꝙ poſt ſiue tribulamur pro veſtra cõſolatione & ſalute, habent quę operatur in tolerantia earundem paſſionũ quas & nos patimur. deinde habent, ſiue conſolamur pro veſtra cõſolatione &c. Vnde acciderit trãſpoſitio, neſcio: ſed parui refert. QVÆ operatur tolerantiam. pro. in tolerantia, earundem paſſionum quas & nos patimur.] Declarat quantę efficaciæ eſt cõſolatio diſcipulorum ꝙ operatur, ꝗ vim ſuam exercet in tolerãdo ſimiles afflictiones afflictionibus quas patiuntur euangelici miniſtri: vt intelligamus cõſolationem deſcẽdẽtem ab apoſtolis in alios chr̃i fideles nõ eſſe minimam, nõ eſſe alterius generis a cõſolatione apoſtolorum. VT. pro. etiam, ſpes noſtra firma ſit. pro. eſt, pro vobis.] nõ ſolum afflictiones noſtrę & cõſolationes noſtrę militant vobis, ſed etiam ſpes noſtra firma eſt. PRO vobis.] hoc eſt non ſperamus nobis tantum, ſed & ſperamus ſtabili ſpe pro vobis, vt intelligatis oïa noſtra eſſe pro vobis.

SCIENTES quoniam. pro. ꝙ, ſicut ſocii paſſionum eſtis, ſic eritis & cõſolationis.] Superfluit eritis. Ec-

ce fundamētū firmę ſpei ꝑ vobis/certitudo(nō opio)ꝙ queadmodū ꝑticipes eſtis afflictionū ita & cōſo latiōis,ſupple ꝑticipes eſtis.certi ſumus ꝙ queadmodū i nob abūdātiā afflictionū comitaꝛ abūdātia cō ſolatōis,ita i vob ꝑticipationē afflictionū comitaꝛ ꝑticipatio ꝯſolatiōis.De pn̄ti ꝯſolatōe ſpūali ē ſmo. NON.n.volumus ignorare vos fr̄es de tribulatiōe nr̄a quę facta eſt.Deficit.nobis,i aſia.} Quia ſermo/ nes morales in cōi ſunt minus efficaces,iō poſtq̄ in genere dixit de cōſolatiōe diuina i afflictiōibus mi/ niſtroꝝ euāgelii/deſcēdit nō ad ſpēm ſed ad idiuiduū.Probat itaq; ex collata ſibi cōſolatiōe/q̄ dixerat in genere.Hāc āt tātā pauli afflictionē in aſia minore/nullibi niſi hic autētice legi.QVONIAM ſupra mo/ dū grauati ſumus ſupra virtutē.pro.vires.} Exceſſus afflictiōis deſcribiꝛ ad ſilitudinē oneris grauātis ſu pra modū ſupra vires eius cui īpoſitū ē:vt itelligamus onus grauare ſupra vires nō parꝝ ſed ſupra mo/ dū:hoc ē valde exceſſiue/ſine moderamine aliquo.¶ Si obiiciꝛ quo pacto ſupra vires tā exceſſiue paulus deſcribit ſe grauatū/& tn̄ ipemet i priore ep̄la dixit fidelis deus q̄ nō ſinet vos tētari ſupra id qđ poteſtis. Solō eſt ꝙ hic eſt ſermo de viribus naturalibus:ibi vero fuit ſermo de potētia oī tā naturę q̄ gr̄ae. Vnde & paulus q̄uis fuerit afflictus ſupra vires naturę valde exceſſiue,nō tn̄ fuit afflictus ſupra id qđ potuit tā ex natura q̄ ex gr̄a. ITA vt tederet ēt nos viuere.} Caue ne itelligas paulū ęgre tuliſſe ꝙ viueret(hoc enim mollis ac ipatiētis eſt aī)ſed itellige paulū tedio vitę affectū:hoc eſt ꝙ eius viuere erat tot malis ſubiectū ꝙ tediū ſui q̄tū ex ſe erat igerebat.Sic.n.valde afflicta manus tediū ſui ingerit,ita valde afflicta vita tediū ſui parit/ſed nō ſupat fortē aīum.Et qm̄ numero plurali primę pſonę vtiꝛ,itelligendum eſt ꝙ paulus nō ſolus ſuſtinuit hāc tātā afflictionē. SED ipſi in nobiſipſis r̄n̄ſum mortis habuimus.} Non ſolū ex parte afflictionū exceſſus fuit,ſed ēt ex p̄te nr̄i aī eouſq; deducti ſumus vt exiſtimaremus nos mo/ ri.hmōi.n.intima exiſtimatio r̄n̄ſum appellaꝛ mortis in nobiſipſis.tanq̄ aīus r̄nderet eis ꝙ eſſent mo/ rituri.¶ VT nō ſimus fidētes in nobis,ſed in deo q̄ ſuſcitat mortuos.} Rōnem reddit tāti grauaminis intus & extra.Et meminit q̄ ſuſcitat mortuos/ad explicādū ꝙ velut mortui egebāt diuino auxilio. QVI de tātis piculis.pro.de tāta morte.} Exaggeratio eſt afflictionis/ad cōmēdādū diuinū bn̄ficiū. NOS eru puit.} Ecce cōſolatio in tribulationibus. ET eruit.pro.& eripit.} Cōtinue.n.(vt iferius ſubdet)picu la mortis iminebāt. IN quē ſperamus.pro.ſpem fiximus,qm̄.pro.ꝙ/& adhuc eripiet.} Cōſolationē de/ ſcribit comitē tribulationis,p̄terita/p̄n̄tis & futurę. ADIVVANTIBVS.pro.cōſupplicātibus/& vobis in orōne ꝑ nobis.} Hęc cōſupplicatio nō ſolū referꝛ ad futurū eripiet,ſed ad p̄teritū eripuit/& ad prae/ ſens eripit.attribuit.n.paulus liberationē ſui ēt cōſupplicatiōibus corinthiorū. VT ex multarꝝ.pro.mul tis/pſonis facierꝝ eius q̄ in nobis eſt donationis.pro.de dono in me collato.} Ita ꝙ litera eſt.vt ex mul/ tis pſonis de dono in me collato/ꝑ multos gr̄ę aganꝛ ꝑ vobis.& nō pro nobis,vt latinus textus habet. Et eſt ordo lr̄ę.vt de dono in me ꝑ vobis collato ex multis pſonis/ꝑ multos gr̄ę aganꝛ. Explicat.n.tum ꝙ donū liberationis ſibi collatū eſt ei collatū ꝑ eis:hoc eſt ꝑ bono eoꝝ.tum ꝙ hmōi donū eſt ſibi colla/ tū ex multis pſonis:hoc eſt ex cōſupplicationibus multarꝝ pſonarꝝ:hoc eſt diuerſarꝝ cōditionū hoīum. Tū ꝙ ꝑ tali dono debenꝛ gr̄arūactiones deo ꝑ multos:vt queadmodū hoc donū eſt bn̄ficiū cōceſſum multis,ita a multis gr̄ę aganꝛ.Et dixit haec/ad explicādū efficaciā illius particulę cōſupplicātibus & vo bis.¶ Quia tn̄ nō deſunt cōrēdentes legendū eſſe in nos/& ꝑ nobis.parui refert ad ſenſum pauli/ſibi vel ſibi & aliis commemorare donum collatum:& ꝙ gratias agendas cenſeat vice ſui & aliorum qui be/ neficii participes fuerant.

NAM gloria.pro.gloriatio nr̄a haec eſt.} Queadmodū ſupius dixerat ꝙ ſicut abūdāt paſſiones chr̄i in nobis:ita & ꝑ chr̄m abūdat cōſolatio,ſic mō deſcēdēdo ad idiuiduū poſtq̄ deſcripſit afflictionē & libera tionē/deſcribit ꝙ hmōi afflictiōes fuerūt ꝑ chr̄o.Et ppea rōnē reddēdo ſuę cōſolatiōis dicit/nā gloriatio nr̄a haec eſt/ſubiūgēs cām chr̄i. TESTIMONIVM cōſciē nr̄ę,ꝙ i ſimplicitate cordis & ſynceritate dei.} Supfluit cordis.Rō ꝙ gl̄iemur liberati/ē qa nō ob aliqđ pctm̄ paſſi ſumus.cōſcia ſiqdē nr̄a teſte certi ſu m⁹ꝙ i ſimplicitate & ſynceritate dei:hoc ē ꝙ nō ſolū i ſimplicitate & ſynceritate hūana/nō ſolū i ſimpli citate & ſynceritate corā hoīb⁹,ſed i ſimplicitate excludēte a pte cognitiua oēm duplicitatē/oē mēdaciū/ oēm fallaciā,& ſynceritate excludēte a parte affectiua oēm ipuritatē & imūdiciā ſm deū & corā deo. ET nō in ſapia carnali.} quę a ſimplicitate & ſynceritate dei recedit,vtēs fallaciis & admiſcēs immunda. SED in gr̄a dei.} Nō ſolū ad excludēdā arrogātiā ſimplicitatis & ſynceritatis dei in ſeipſis attribuit il/ las gratię dei,ſed ad ſignificādū ꝑꝑriū officiū ꝑꝑter qđ afflictus eſt dicit ſed in gratia dei:hoc eſt ſed ad ꝑpagādā dei gr̄am/ſed exercēdo officiū gratię dei.De executione ſiqdē ap̄latus eius ſcriptū eſt ꝙ tradi/ tus eſt gr̄ę dei.act.15. CONVERSATI ſumus i hoc mūdo.} nō ſolū in vna ciuitate aut patria ſed ſim/ pliciter & abſolute in mūdo. ABVNDANTIVS aūt ad vos.} hoc eſt abundātius aūt vſi ſumus erga vos gr̄a dei.Et dixit hoc,qa corinthios nō grauauit ſumptu:& in hoc ſuperogauit.& ꝑpterea magis er ga ipſos vſus eſt gratia dei.¶ NON enim alia ſcribimus vobis q̄ q̄ legiſtis & cognouiſtis.pro.legitis & cognoſcitis.} Et eſt ſenſus ꝙ res quas dicimus de nr̄a ſimplicitate ſynceritate & vſu gr̄ę dei & abundā tiori vſu erga vos,nō diſſonāt ab iis q̄ legitis i p̄n̄ti ep̄la & i priore/& ab iis q̄ cognoſcitis de nobis. Ac ſi aptius dixiſſet ꝙ facta r̄n̄dēt iis q̄ legitis & iis q̄ cognoſcitis. SPERO āt ꝙ vſq; in finē cognoſcetis ſicut & cognouiſtis nos ex pte qa.pro.ꝙ/gloria.pro.gloriatio/veſtra ſumus,ſicut & vos nr̄a in die dn̄i nr̄i ieſu

chri.} Superfluũt duę dictiões:nrĩ & chri.Et eſt ſenſus ꝙ ſpero ꝙ vſq; ad finẽ cognoſcetis hoc(.ſ.ꝙ ſu mus gloriatio vr̃a ſicut & vos nr̃a)nõ in die hoĩs ſed in die dñi ieſu:hoc eſt nõ in notitia & claritate hu mana ſed in notitia & claritate dñi ieſu. cognoſcetis ĩquã hoc queadmodũ iã cognouiſtis nos, etſi nõ totalr̃ tñ ex pte:hoc ẽ ptim.Sunt ãt paulus& ei ſil'es mã gl'iatiõis corĩthiis,ꝑ q̃to tales ſortiti ſunt mini ſtros euãgelii q̃les ꝓ eoꝝ ſalute ac gl'ia ęterna oportebat hẽre:corĩthii vero ſunt materia gl'iationis pau lo apollo & timotheo,ꝑ q̃to dociles ſe exhibuerũt diſcipulos euãgelii.Et adiecit hæc paulus nõ ſolũ ad cumulũ teſtimonii ꝓprię ĩnocẽtię ac ſanctę cõuerſatiõis,ſed ad ſignificãdũ ex hac mutua gl'iatione fru ctum ex ſuo miniſterio ſubſequutũ in ſe & in corinthiis,velint nolint æmuli miniſtri.

ET HAC cõfidẽtia.} mutuę gl'iatiõis. VOLVI prius venire ad vos.} Nõ ſaltat paulus, ſed tracta/ tui de cõſolatiõe diuina/ſupponit excuſationẽ negati regreſſus ad corĩthios:eo ꝙ extra materiã con ſolatiõis nõ eſt negociũ hoc,ſed ꝓ illoꝝ erat cõſolatiõe deliberatus regreſſus/& ꝓ eorũdẽ cõſolatiõe retra ctatus.¶Qñ ãt aut qũo(verbo vel ſcripto)paulus deliberauerit hęc q̃ ſcribit hic/neſcit. Crediderim tñ ego hãc deliberationẽ fuiſſe anteq̃ priorẽ ep'am ſcripſerit.Quod ex eo coniicio ꝙ ĩ calce prioris ep'ę di cit.veniã ad vos quũ macedoniã ꝑtrãſiero,nolo vos nũc in trãſitu videre &c̃.hęc.n.iõ dixiſſe vr̃ qa prius ꝓmiſerat qd̃ hic refert.ſ.ꝑ corĩthios trãſire ĩ macedoniã.retractãdo ſiqdẽ illud ꝓpoſitũ dicit ꝙ prius vult ire in macedoniã q̃ corinthũ. VT ſecũdã grãm hẽretis.} ſecũdę viſitatiõis & p̃dicatiõis ꝑſonalis. ET ꝑ vos trãſire ĩ macedoniã:& iteꝝ a macedonia venire ad vos,& a vobis deduci in iudęã. Quum ergo hoc voluiſſem.pro.deliberarẽ/nunqd leuitate vſus ſum.} mutando ꝓpoſitũ. AVT quę cogito.pro.delibe/ ro/ſm carnẽ cogito.pro.delibero.} Mutãte paulo ꝓpoſitũ & nõ ſeruãte ꝓmiſſum regreſſũ,oblocutiões huiuſmodi de paulo exortę ac ab ęmulis ſatę videt̃/ꝙ paulus leuitate aut carnali affectu vel ĩcõmodi vitãdi vel cõmodi oblati mutauit ꝓpoſitũ. In cuius ſignũ harꝫ duarꝫ cauſarꝫ meminit excludẽdo illas. VT ſit apud me eſt & nõ.pro.ẽt ẽt/nõ nõ.} Explicat actus leuitatis & carnalis affectus,abiiciẽdo a ſe il/ los. Tã leuis ſiqdẽ q̃ carnalẽ agẽs affectũ occurrẽti ẽt/dicit ẽt,& occurrẽti nõ/dicit nõ:ad ſil'itudinẽ gna/ thonis. aiunt aio,negant nego. Quod ille aſſetatorio officio,hoc paulus leui ſeu carnali officio diuerſa rõne tribuit.Eſt itaq; ſenſus lr̃æ.num leuis nũ carnalis ſum,vt apud me occurrẽs ſeu ſuggeſta affirmatio pariat affirmationẽ/& occurrẽs ſeu ſuggeſta negatio pariat negationẽ:hoc ẽ vt muter de affirmatiõe in negationem ob leuitatem aut carnalem affectum.

FIDELIS ãt deus.} Timẽs ſeu p̃cauẽs paulus ne oblocutiões hmõi de ipõ ĩ hac re minima/retorq̃rent ab ęmulis ĩ p̃iudiciũ p̃dicatiõis ſuę:dicẽdo ꝙ ſicut ĩ hac re paulus mutat̃ mõ affirmãdo ſe ventuꝝ mõ ne/ gãdo,ita ĩ docẽdo ĩcõſtãs ẽ:qd̃ ĩ maximũ euãgelicę p̃dicatiõis p̃iudiciũ fuiſſet.p̃cauẽs inquã anq̃ reddat rõnẽ mutati ꝓpoſiti circa regreſſũ ad corĩthios/explicat ꝙ in p̃dicatiõe ſua nulla ẽ mutatio,tũ ex pte rei p̃dicatę,tũ ex pte miniſtroꝝ p̃dicãtiũ.A fidelitate ãt diuina ĩchoat/vt a rõne ĩmutabilis p̃dicationis. fi/ delis ſiqdẽ eſt q facit dicta.Acſi aptius dixiſſet.qcqd ſit de fidelitate hoĩum,fidelis ẽ deus rõ p̃dicationis nr̃æ,ex cuius fidelitate ꝓcedit ſermo p̃dicationis nr̃ę. QVIA.pro.ꝙ/ſermo noſter qui fuit apud vos.} euãgelizando ꝑſonaliter. NON eſt in illo eſt & nõ,ſed eſt in illo eſt.} Sup̃flua eſt vltima ꝑticula.& prior legẽda eſt ſic. NON fuit ẽt & nõ.} hoc eſt nõ fuit affirmatiuus & negatiuus/nõ habuit mutationẽ de affirmatiõe ĩ negatiõe3,nõ mõ affirmauit qd̃ poſtea negauit aut ecõuerſo.¶DEI.n.filius ieſus chr̃s/qui in vobis ꝑ nos p̃dicatus eſt(ꝑ me & ſiluanũ & timotheũ)nõ fuit ẽt & nõ.} Quis latinus textus habeat nõ fuit in illo eſt & nõ.Ecce ex parte rei p̃dicatę ꝓbat p̃dicationẽ carere mutatione:qa res prædicata eſt dei filius ieſus chr̃s.nos enim(.ſ.ego paulus & ſiluanus & timotheus)p̃dicauimus filiũ dei ieſum chri/ ſtũ,in quo nunq̃ fuit etiã & nõ:hoc eſt affirmati negatio aut negati affirmatio.Et meminit tã dei filii q̃ ieſu chriſti,ad ſignificãdũ ꝙ nec ſm diuinã nec ſm humanã naturã inſtabilis fuit/affirmãdo negatum aut negãdo affirmatũ.Ex eo quoq; ꝙ ſiluani(quẽ ſilã eſſe aiunt in actis apoſtolorũ celebrẽ)& timothei meminit,inſinuat ꝙ iſti quoq; in inuidiã obloquẽtium redacti erant. SED eſt.pro.etiã/in illo fuit.} hoc eſt ſed tãtũmodo etiã.i.affirmatio/veracitas,in illo(chriſto)fuit. ¶QVOTQVOT enim ꝓmiſſiones dei/ ſunt in illo eſt.} Loco harum quattuor dictionũ(ſunt in illo eſt)legendũ eſt. IN ipſo ẽt.} Et reddit̃ ratio dicti.ſ.ſed ẽt in illo fuit:qa quotcũq; ꝓmiſſiones dei adimplent̃ ꝑ chr̃m(adimpletio.n.ꝓmiſſionũ ſignificat̃ dicendo in ipſo.ſ.chr̃o,etiã:hoc eſt ſunt ẽt)ſunt affirmatio/ſunt verificatio/ſunt executio.per chriſtum.n.inſtaurant̃ & quæ in cœlis & quę in terris ſunt iuxta ꝓmiſſiones diuinas. IDEO & per ipm̃ pro.& in ipſo.} Reliqua addidit iterpres.& ꝓnomẽ ipſo/demõſtrat chr̃m. AMEN,deo ad gloriã veſtrã pro.ꝑ nos.} Et eſt ordo lr̃ę.& in ipſo amen/ꝑ nos deo ad gloriã.Quod hactenus ſignificauit ꝑ ẽt/mõ ſignificat ꝑ amẽ hebręo vocabulo.Et eſt ſenſus ꝙ nõ ſolũ in chr̃o oẽs dei ꝓmiſſiões ſunt ẽt(hoc ẽ adim pletio)ſed ẽt in ipſo chr̃o ſunt amẽ/hoc eſt executio,ꝑ nos/ꝑ miniſteriũ noſtrũ,deo ad gloriã/in ſeruitiũ dei/ad dei gloriã.¶QVI ãt cõfirmat nos vobiſcũ in chr̃o.} Poſtq̃ ex parte rei p̃dicatę manifeſtauit ꝙ in p̃dicatione ſua nõ eſt mutabilitas,mõ mõſtrat hoc ex parte p̃dicãtiũ:afferẽdo quattuor dona diuina in ipſis p̃dicãtibus cũ qbus nõ ſtat mutabilitas p̃dicationis.¶Primũ aũt donũ ẽ cõfirmatio.quã circũ/ uallat vndiq;:dicẽdo nos/euãgelicos miniſtros,vobiſcũ/hoc ẽ in miniſterio euãgelii qd̃ vobiſcũ egim9 & agimus,in chr̃o/nõ in lucro aut ꝓprio bono ſed in iis quę chri ſunt.ET qui vnxit nos.} Ecce ſecũdũ

donū.nō ſolum firmitatē ſed vnctionē gratiæ dedit nobis/ad mollificandū aīos noſtros vt ſequeremur chrm.vnctionē.n.cōtra duriciā cordis nolentiū amplecti viā chri deſcribit. DEVS.} ſupple eſt q hæc dona cōceſſit,olim vnctionis & cōſequēter cōfirmationis.vt nō ſit dubitādum de mutabilitate:qa ſine pœnitētia ſunt dona dei. ET qui ſignauit nos.} Ecce tertiū donū ab eodē deo.Et ſumitur ſignauit pro obſignauit tanq̄ imprimendo ſigillū.Et hoc ad firmitatis ſignū ſpectat.Apoſtolica gratia tū in virtute miraculorū/tū in dono linguaꝝ/tū in imitatione charitatis & patiētię chri,velut ſigillū erat in teſtimoniū verorū miniſtrorū euāgelii. ET dedit pignus.pro.arram/ſpūs in cordibus nris.} Ecce quartum donum quo ꝓfitentur ſe habere certitudinē futurę fœlicitatis ęternę,habendo in ꝓpriis cordibus ſpūalē arram.arra.n.tam ſponſis q̄ negociatoribus datur in ſecuritatē contractus. Certitudo ergo ſpei tanta diffuſa eſt in eorum cordibus,vt cognoſcant ſe habere arrā ſpiritus ſancti de æterna fœlicitate. Cū his ſiquidem donis non ſtat varia prędicatio:vt clare patet.

EGO aūt teſtem deum inuoco in aīam meā.} Redit ad reddendā rōnem quare mutauerit ꝓpoſitū circa regreſſum ad corinthios.Et qm̄ cordis ſolus deus eſt teſtis,ideo iuramētum adhibet duplici vīculo. tum directe inocādo deū in teſtē.tū per modū execrationis īprecando in aīam meā:hoc eſt in iudicium aīæ meæ.Neceſſitas autem iurādi fuit ꝓpter emulos obloquētes:vt ex iuramēto adhibito indubie crederẽ vera excuſatio ſubiūcta.Q. PARCENS vobis nōdū veni corinthū.} Ecce ꝙ nō leuitate nec carnali affectu mutaui ꝓpoſitū,ſed paterna rōne parcens vobis.In quo aūt cōſiſtat hoc parcere/ ſubiūget inferius. NON qa dominamur fidei veſtræ.} Explicaturus rōnem ex parte cōſolationis & letitiæ corinthiorum,ſolicitus fuit vt excluderet tertiā calumniā ſeu oblocutionem:puta ꝙ paulus tanq̄ dñs mutabat ꝓpoſitū.Et hāc oblocutionē hucuſq; reſeruauit excludendā:qa ēt verba pauli(.ſ.parcens vobis)nōnullū ſonabāt dominiū.Excludit itaq; hanc rōnem dicendo.nō qa dominamur fidei veſtræ/hoc eſt vobis fidelibus:ſupple mutaui ꝓpoſitum ad parcendum vobis. SED adiutores ſumus gaudii veſtri.} hoc eſt ſed qa ſumus adiutores ſeu cooperatores gaudii vrī,iō mutaui parcēs vobis.ita ꝙ nō dñium ſed cooperatio ad gaudiū veſtrū rō eſt totius facti.NAM fide ſtatis.} egetis gaudio,qm̄ fide cōſtātes eſtis.

CAPVT .II.

STATVI autem apud meipſum hoc.} Explicauerat ſuū parcere per adiutoriū gaudii corinthiorum:explicat modo quale fuerit adiutoriū gaudii/per nō accumulationē triſtitiæ. NE.pro.nō/iterū in triſtitia venirē.pro.venire/ad vos.} Ecce qd apud ſe decreuit.ſ.nō venire ad cōtriſtandū eos.& hæc fuit ratio mutati ꝓpoſiti.Et aduerbiū iterum/non determinat venire in triſtitia,ſed venire.nō.n.prima vice iuerat ad eos in triſtitia:ſed explicat ꝙ decreuit ſecundū ad illos aduentū nō fore in triſtitia. Erat aūt triſtitia quā euitabat paulus triſtitia q̄ fuiſſet & in ipſo paulo & ī corīthiis ſi paulus tūc iuiſſet adhuc īceſtuoſo nō purgato:& forte adhuc non correctis aliis corīthiorū peccatis quorū in priore epl'a meminit. Fuiſſet.n.triſtitia & pauli/quē pręſentia peccati ꝓuocaſſet ad maiorē triſtitiā:& corinthiorū,tū quos oportuiſſet pœnitere,tū quos oportuiſſet cōpaſſionis affectu moueri. SI.n.ego cōtriſto vos.} Ne leuis rō hæc exiſtimeẽ,exaggerat illā vtrinq;.Ex parte qdē corinthiorū ſermone mutilo.ſi ego cōtriſto vos/ſubaudiēdo qs vos cōſolabiẽ! officiū ſiquidem meū eſt cōſolari vos.Et ꝓpterea indecēs iudicaui vt vos cōtriſtarē:nā ſi ego vos cōtriſto qs vos conſolabiẽ!Ex parte vero ipſius pauli. ET qs eſt qui me lętificet,niſi q contriſtaẽ ex me!} Paſſiue ſumiẽ contriſtaẽ pro triſtitia afficiẽ.Retorquet in ſeipm̄ paulus eandē priuationē cōſolatoris.Intēdit.n.ꝙ ſi ego vos cōtriſto & vos carebitis cōſolatore/& ſimiliter ego carebo cōſolatore:quia nullus eſt qui me lętificet niſi lęta diſpoſitio illorū qui triſtitia afficiunẽ ex mea triſtitia/ex mea correctione.Impertinentes ſiquidem & duri,q̄tūcunq; ſint lęti/nō me lętificāt:ſed lętitia illorū qui ex mea triſtitia aut rephenſione triſtitia afficiuntur/eſt quę lętificat me.ac per hoc quū vos ſitis de numero illorū q mœrore afficiunẽ ex me,ſi a me efficeremini mœſti/quis me lętificaret,vobis exiſtentibus mœſtis! ¶ ET hoc ipm̄ ſcripſi vobis.} Pronomē hoc demonſtrat vniuerſam hāc rōnē triſtitiæ. et ſcripſi vobis/demonſtrat hāc epiſtolam ſignificantem hęc. VT nō quum venero triſtitiam ſuper triſtitiam habeam.} Superfluūt duę dictiones: ſuper triſtitiā.Ideo pręmonui per epiſtolam hanc,vt quū venero nō habeā triſtitiā:hoc eſt vt interim ſubtrahatis materiam triſtitiæ corrigendo errata. DE quibus oportuerat me gaudere.} Vniuerſa pauli triſtitia erat de hominibus peccātibus/de quibus oportuiſſet ſecūdum rectum ordinem gaudere: qui debebāt bene agere/& ſic eſſe materia gaudii paulo. CONFIDENS in oībus vobis quia.pro.ꝙ/meum gaudiū oīum veſtrū eſt.} Scripſi inquā hæc ad fugandā futurā triſtitiā meam,cōfidens nō in aliqbus ſed in omnibus vobis ꝙ meū gaudiū æſtimatis vt veſtrum.Cōfidit paulus in oībus corinthiis,pręſumendo bonū de omnibus/ex eo ꝙ nō cōſtabat ei cōtrarium de aliquo. ¶ NAM ex multa tribulatione & anguſtia cordis ſcripſi vobis per multas lachrymas:non vt contriſtemini , ſed vt ſciatis quam charitatem habeam .pro. habeo / abundantius in vobis .pro. vos .} Occurrit obiectioni quæ a corinthiis aut emulis fieri poterat contra paulum profitentem ꝙ non vult triſtitia eos afficere. qua fronte hoc dicis , quum tu tanta corinthios mœſtitia affeceris in priore epiſtola ! Occurrit paulus , tum ex parte intentionis/ꝙ non ea ratione ſcripſerit vt mœrore corinthios afficeret. tum ex parte cogentis affe-

ctus.ita ꝙ non tanq̄ liber ſed tanq̄ preſſus multa afflictione & coartatione cordis rōne inceſtus auditi
(vt multitudo lachrymarum teſtat̃)coactus ſum mœſtam ſcribere epl'am ad teſtificandum vobis magni/
tudinē amoris quē erga vos gero. SIQVIS aūt cōtriſtauit me.} Sup̄fluit me.De iceſtuoſo loquit̃,q tri/
ſtitię materiā ītulerat:tm̄.ſ.crimē. NON me cōtriſtauit,ſed ex parte.} hoc eſt nō mihi tm̄ triſtitiā ītu/
lit,ſed ēt multis veſtrū:ac ꝑ hoc mihi partē triſtitiæ intulit & partē vobis. VT nō onerē oēs vos. Rōnē
reddit quare dixit ex parte:vt.ſ.nō eximā oēs vos a participatione mœſtitię,qd' fuiſſet onerare eos duri
cia cordis.Sciebat.n.ꝙ multis eorum diſplicuerat factum,& mœrore affecti fuerāt.

¶SVFFICIT illi q eiuſmodi eſt.} Ad cōſolationem deſcēdit pœnitētis iceſtuoſi:hoc ēt facto cōteſtās
q̄tū ſtudeat cōſolationi corithiorum.Recōciliādū itaq; eccleſiæ diſponit iam eſſe iceſtuoſum pœnitētem.
OBIVRGATIO.pro.increpatio/hęc q̄ fit.pro.facta eſt/a pluribus.} Cēſet paulus ſufficere ꝑ pnīa exte/
riore excōicationē factā publice illius iceſtuoſi iuxta mādatū ipſius in priore epl'a.fuit.n.nō ſolū publi/
ca eiectio,ſed ēt traditio ſatanę. ITA vt ecōtrario magis donetis & cōſolemini.} Nō ſolū ſufficere ad
punitionē,ſed ēt exigi tū cōdonationē lōgioris pœnę lnēdę ſecūdū rigorē iuſtitię tū cōſolationē eiuſ/
dē pœnitētis/cēſet paulus.Et rōnē ſubiungit tā ꝙ ſufficiat q̄ ꝙ cōdonēt & cōſolent̃ pœnitētē. NE forte
pro.ne quo mō/abūdātiori triſtitia abſorbeat̃ q eiuſmodi eſt.} Moderatā oportere eſſe pœnitētis triſti/
tiā manifeſtat,ne nimia triſtitia quodāmō abſorbeat pœnitētē:hoc eſt ne nimia triſtitia oēm ſuū effe/
ctū in pœnitēte pariat.Inter effectus ſiqdē triſtitię eſt deſpatio/eſt puſillanimitas,imo deiectio aī ab oī
bono. PROPTER qd' obſecro vos vt cōfirmetis in illū charitatē.} Nō eſt ſermo de charitate ſeu dile/
ctione quā hēt ille pœnitēs:ſed de dilectiōe corithiorū erga illū.vñ qd' iterp̄s ātiquus dixit vt cōfirmetis,
moderni iterp̄tāt̃ reſumite/vel validā efficite.Nō mādat ſed obſecrat paulus:vt efficaci⁹ moueat corithi/
os ad efficiēdū dilectionē ſuā erga pœnitētē illū validā,vt valeat/vt efficax ſit ad cōſolādū illū. ¶IDEO.
pro.adhoc.n.& ſcripſi vobis,vt cognoſcā expimētū veſtrū.} hoc eſt vt piculū veſtri faciā/vt expimen
tū veſtrū cognoſcā. AN in oībus obediētes ſitis.} hoc eſt quēadmodū fuiſtis obediētes excōicādo illū/
ita mō ſitis obediētes cōdonādo & cōſolādo eūdē. ¶CVI aūt aliqd donaſtis.pro.cōdonatis/& ego.}
Explicat paulus ꝙ nō ſic mādat corithiis hoc efficere vt velit ſeipm̄ eximere,ſed ꝙ cōcurrit cū eis.ita ꝙ
cui corithii cōdonāt/& ipſe cōdonat. NAM & ego qd.pro.cui/donaui.pro.cōdonaui/ſiqd cōdonaui pp
vos in pſona chſi.} Rōnē cōcurſus ſui cū corithiis reddit,ex eo ꝙ ipe in pſona chr̄i cōdonauit pœnā
ſeu culpā eidē & cuicūq; alteri(ſi qñ accidit me cōdonaſſe)pp vos/vr̄i grā/ad cōſolationē veſtri.Ac ſi ap/
tius dixiſſet.nō icipio mō cōcurrere ad cōſolationē vr̄i:nā & in ſilibus cōdonatiōibus q̄s in pſona chr̄i
exercui,vos habui añ oculos/pp vos illas faciēdo. VT nō circūueniamur.pro.occupemur/a ſatana.}
Rō cōdonatiōis tā illorū q̄ ipſi⁹ reddit̃ ex alio capite.ſ.ex pte ſatāę.Pri⁹.n.reddiderat rōnē ex pte nimiæ
triſtitię,q̄ ſuapte nā malū patit:mō vero ex pte ſatanę rōnē reddit/ne nos chr̄iani occupemur a ſatana:
hoc ē ab aduerſario iniuſte poſſideamur.vexabat̃ ſiqdē tūc excōicat⁹ ille a ſatana.Cauet paulus ne vexa
tio trāſeat ī occupationē/trāſeat ī poſſeſſionē occupātis.qd fuiſſet ſi pœnitēs ille iduct⁹ fuiſſet in deſpa/
tionē. NON.n.ignoramus cogitatiōes eius.} machinātes ſp ad occupādū hoīes/oībus qbus pōt viis.

QVVM veniſſem aūt troadē.} Declarauit hactenus deū totius cōſolatiōis ī piculis aſię/in dilatiōe
regreſſus ſui/in cōdonatiōe pœnitētis iceſtuoſi:pſequit̃ mō declarādo eūdē deū totius cōſolatiōis
in ſucceſſu itineris.Et q̄tū coniicio,hęc oīa in aſia geſta & q̄ mō ſubiūgit/euenerūt medio tpe iter prio/
rē epiſtolā & hāc:illo.ſ.tpe quo vēturus erat iuxta pmiſſionē ad corithios.¶Deſcripturus aūt cōſolatio/
nē pmittit mœſtitiā. PROPTER euāgeliū chr̄i.} ppagādū. ET oſtiū mihi aptū eſſet in dño.} hoc eſt
aditus pateret pdicationi meę ad corda hoīum. NON habui requiē ſpūi meo.} Ex pte mea/itētio erat
ppagādi euāgeliū:ex parte auditorū/diſpoſiti erāt ad audiēdū:nō tñ qeuit ſpūs meus.Mœſtitia interna
ſpūalis ſignificatur ex ipedimento occurrente ſubiūcto. EO ꝙ nō inuenerim titū fratrē meū.} Fateor
me nō penetrare qd impedimēti attulerit abſentia titi intērę & paratę pdicationi. Video.n.ꝙ impedi/
mentū pſtitit tm̄ inqetās ſpūm pauli,ſed quare/nō iuenio. SED valefaciēs eis pfectus ſum in macedo/
niā.} Impeditus troade/ad pdicādū alibi pgreſſus ē:ne tēpus abſq; euāgelio ptrāſiret. ¶DEO āt grās:
pro.grā.} hoc eſt gratiarūactio ſit. QVI ſp triūphat nos in chr̄o.} hoc eſt q ſemp exercet p nos triūm
phū ſuū in chr̄o.Nō dicit q ſemp vicit ſed(qd' plus eſt)q ſemp triūphat/parta victoria:pro q̄to p ipos
apl'os triūphat in cordibus hoīum/debellatis dęmoniis.Deſcripta.n.mœſtitia ex ipedimēto apud troa
dē,cōſolationē habitā in macedonia deſcribit ex triūpho dei in cordibus macedonū p aplorum miniſte/
rium. ET odorē notitię ſuę manifeſtat p nos in omni loco.} Alterum deſcribit beneficium diuinū col/
latū veris miniſtris euāgelii.Nō ſolū per nos triūphat de dęmonibus/vtendo nobis velut ad pugnam
cōtra mundū ad illius ſubiectionē:ſed etiā p nos manifeſtat nō ſolū notitiā ſuā ſed ēt odorem notitiæ
ſuæ.Inter bonos & malos euangelii pdicatores hoc intereſt/ꝙ mali notitiam tantum dei tradunt:boni
aūt manifeſtant etiā notitię diuinæ odorem:hoc eſt ſuauitatem/appetibilitatem/delectabilitatem.ſua/
uitas enim diuinæ notitiæ conſiſtit in operibus conformibus notitiæ:& ad hoc eſt appetibilis/& in
hoc eſt delectabilis. Illi qui dicunt nō faciunt/manifeſtāt tm̄ doctrinā fidei:qui aūt & dicunt & faciunt/
manifeſtāt in ſeipſis odorē ſuauiſſimū notitię quā habēt de deo. Vnde ad hoc explicādū ſubdit. QVIA

chr̃i bonus odor.pro.bona fragrãtia/ſumus deo.} Rõ quare ꝑ nos manifeſtat deus odorẽ notitię ſuę
vbiq̃/reddit̃ ex hoc ꝙ ſumus in veritate operũ & meritorũ deo intima penetrãti bona fragrãtia chr̃i:ad
dr̃iam malorũ miniſtrorum/qui ſunt mala fragrãtia chr̃i.nã per eos chr̃s male olet:vtpote ꝑſonã chr̃i cũ
malis opibus gerentes,& quãtum in ipſis eſt/chr̃m ipſis ſimilẽ(dicentẽ & nõ facientẽ)agentes. IN iis q
ſalui fiunt & in iis qui pereũt.} Nõ variatur chr̃i fragrãtia in nobis corã deo ex diuerſitate auditorum
(quorũ aliq ſunt electi/aliq reprobi)ſed ĩ vtriſq̃ ſumus deo bona chr̃i fragrãtia:qm̃ in vtriſq̃ recte exer
cemus miniſteriũ a chr̃o nobis delegatũ. ALIIS qdẽ odor mortis in mortẽ,aliis aũt odor vitę in vitã.}
Quis relati ad deũ/ex parte nr̃a ſemꝑ ĩueniamur bñ olẽtes,ex parte tñ auditorũ/ex diuerſa diſpõne audi/
torũ cõtrarii ſentiunt̃ effectus.nã chr̃i in nobis beneolentia ab iis q pereunt,ſentit̃ odor mortis/ hoc eſt
mortifera,ĩ mortẽ/hoc eſt ad ęternã eorũ mortẽ.audiẽtes ſiqdẽ apl'os/ſermone & factis prædicantes chr̃i
crucem paupertatem &c̃. ſentiunt hæc vt mortifera mundo:vtpote tollentia quę ſunt commodi/quę
ſunt delectationis/quę ſunt vitę humanę.Ab electis vero qui ſalui fiũt,ſentitur odor vitę ſpũalis/odor
vitę animę,in vitam æternam aĩę/& tandem corporis.

ET AD hæc qs tã idoneus } Supfluit tã.Hinc deberet initiũ ſumere caput tertiũ huius epiſtolę:eo
ꝙ hic ĩcipit nouã tractare materiã.Poſt tractatã.n.illã particulã & deus totius cõſolationis/tractat
illã & pr̃ dñi nr̃i ieſu chr̃i.Tractat aũt hãc,explicãdo ex natura noui teſti/excellẽtiã miniſtrorũ eius reſpe
ctu veteris teſti & miniſtrorũ eius.Quod totũ conſtat eſſe ex hoc ꝙ deus eſt pr̃ dñi nr̃i ieſu chr̃i autoris
noui teſti & miniſtrorũ eius.pr̃is ſiqdẽ officiũ tã ingẽs in filio ſuo ieſu chr̃o dño noſtro in hoc demon/
ſtrat̃,qđ negatũ eſt moyſi & reliquis priſcis pr̃ibus.Dixerat itaq̃ paulus ſe ſibiq̃ ſimiles miniſtros euan
gelii eſſe ꝑ quos deus nullibi ſuccũbit/ſed vbiq̃ nõ ſolũ vincit ſed triũphat:dixerat eoſdẽ eſſe per quos
deus odorẽ ſuę notitię manifeſtat,qa chr̃i ſunt bñolẽtia apud deũ & ĩter bonos & ĩter malos. Vbi hæc
tã eximia dona affirmauit in ſe & ſibi ſimilibus,percuſſurus emulos abutẽtes tãto miniſterio ſubiũxit.&
ad hæc/officia triũphi & bñolentiæ,qs idoneus/ſubaudi aliorum? Quaſi dicat.nullus aliorum nõ ſimiliũ no
bis/eſt idoneus.¶ Et vt clarius ĩtelligat̃ ꝙ de aliis ſibi diſſimilibus loquit̃ ſubiũgit. NON.n. ſumus ſicut
plurimi adulterãtes.pro.multi cauponãtes/verbũ dei.} Ecce quare dixi de aliis & qs idoneus,qa nos ve
ri miniſtri nõ ſumus ſimiles multis cauponãtibus(hoc eſt ad q̃ſtũ abutẽtibus)verbũ dei.Cõtra ꝑdica/
tores euãgeliũ vertẽtes ĩ q̃ſtũ/manifeſte loquit̃,lõge a mercenariis locãs veros chr̃i ꝑdicatores.SED.Defi
cit.tanq̃/ex ſynceritate.} Quattuor cõditiones ꝓprias veris chr̃i ꝑdicatoribus deſcribit in ſeipſis. Pri/
ma eſt tanq̃ ex ſynceritate:excludẽdo oẽm admixtionẽ cuiuſcũq̃ ĩpurę ĩtẽtionis:puta lucri/cõmodi/glo
rię & reliquorum eiuſmodi.SICVT.Deficit ſed.Legẽdũ eſt. SED tanq̃ ex deo.} apponẽdo legationẽ diui/
nã nõ ſolũ ad excludẽdũ quãcũq̃ humanã intẽtionẽ,ſed ad apponẽdũ intẽtionẽ exequẽdi officiũ ꝑdi/
cãdi nõ vt ꝓpriũ/ſed vt delegatũ a deo.Et hæc eſt ſecũda ꝑdicatorũ cõditio. CORAM deo.} Ecce ter/
tia:hoc eſt habẽdo ſemꝑ prę oculis ꝑſentiã dei.Non ſufficit nobis/ſynceros ac legatos dei exhibere nos
corã hoĩbus(q nõ ĩtuent̃ intima cordis)ſed exhibemus nos tales corã deo ipſo/teſte ac iudice. IN chri/
ſto loquimur.} Ecce quarta.non prædicamus vana aut curioſa,ſed in chriſto:hoc eſt habendo chri/
ſtum pro materia ratione ac fine ſermonis loquimur.

CAPVT .III.

INCIPIMVS iterũ noſmetipſos cõmẽdare?} Interrogatiue legẽdũ eſt.& eſt cõfutatio emu/
lorum ĩponẽtiũ paulo ꝙ ſeipm̃ laudauerat ĩ priore epl'a.Aduerſus hãc ſiqdẽ oblocutionẽ opor
tuit paulũ ĩſurgere in pricipio hui⁹ tractat⁹ de excellẽtia verorum miniſtrorum euãgelii(q̃les erãt
ipẽ & ei ſil'es)ne maioris oblocutiõis anſam acciperẽt.Dicit incipimus iterũ/ꝓpter priorem
epl'am,noſmetipſos cõmẽdare?q̃ſi dicat abſit,quũ nec ſemel hoc fecerimus:nã nec olim nec mõ dicim⁹
q̃ de nobis dicimus vt cõmẽdemus noſmetipſos,ſed ad cõmẽdãdũ veros dei legatos/ad cõmẽdãdũ ve/
ros euãgelii miniſtros/ad dr̃iam tã falſorum q̃ mercenariorum. NVNQVID egemus ſicut qdã cõmẽdatitiis
epl'is ad vos,aut ex vobis.Deeſt.cõmẽdatitiis.} Arte vtit̃ paulus ad itroducẽdũ tractatũ de natura no/
ui teſti:dũ facit tria ſimul.& manifeſtat ꝙ nõ eget cõmẽdatione apud corĩthios:vt hic credat̃ ꝙ nõ aĩo
laudãdi ſe ſcribit.& percutit emulos cõmẽdatitiis epl'is vtẽtes.& iannã ſibi apit ad tractãdũ de natura no
ui teſti:qm̃ hic ex epl'is cõmẽdatitiis mãlibus via recto tramite patet ad epl'as cõmẽdatitias ſpũales ſcri
ptas in cordib⁹,q̃ ſũt noui natura teſti.¶ EPISTOLA nr̃a.} hoc eſt nr̃i cõmẽdatitia.VOS eſtis.} Qua
liter corĩthii offm̃ epl'ę ad cõmẽdationẽ pauli exercerẽt/ĩferius ſubiũget.Significãter aũt dicit eſtis:ad ſi/
gnificãdũ ꝙ nõ eloquii ꝑconio ſed rerũ exiſtentia corĩthii epl'a cõmẽdatitia pauli ſunt.SCRIPTA.pro.
īſcripta/in cordibus noſtris.} hoc eſt nõ geſtata manu aut ſinu/ſed in cordibus nr̃is ĩtus recõdita:hoc
eſt tã chara nobis q̃ illud qđ eſt ĩpreſſum in cordibus nr̃is.vt ĩtelligãt corinthii q̃ magnipẽdat paulus
hmõi epiſtolã. QVÆ ſcitur.pro.intelligitur/& legitur ab omnibus hominibus.} Mirabilis ac largiſ/
ſima qualitas huius epiſtolę commendatitiæ pauli.valde enim præſtat cæteris:quia nulla epiſtola ſcri
pta(ſiue hebraice ſiue gręce ſiue latine) intelligitur & legitur ab hominibus omnibus/ſed tantum a co
gnoſcẽtibus illos characteres illudq̃ idioma:hæc autem & legitur & intelligitur ab omnibus homi/
nibus. MANIFESTATI.pro.dum manifeſtamini/quoniam.pro.ꝙ/ epiſtola eſtis chriſti.} Ecce mo/

dus quo epiſtola hæc commendatitia pauli põt legi & ĩtelligi ab omnibus hominibus. ipſa manifeſtatio ꝙ corinthii ſunt epiſtola chriſti/eſt exhibere oĩbus hoĩbus legendam & intelligendã cõmendationem pauli: quemadmodum manifeſtatio miri operis arte facti inſcripto artificis noĩe/eſt exhibere omnibus legendã & intelligendã cõmendationẽ artificis. ¶ Dixerat itaq; corinthios epiſtolam eſſe cõmendatitiã ſui (pauli.ſ. & ſociorũ) ſed nõ explicauerat cõditiones huius epiſtolę: & ꝓpterea deſcribendo cõditiones epiſtolę incipit ab autore, & dicit chriſti. Et eſt ſenſus ꝙ vos eſtis epiſtola: tũ dictata a chriſto/tum ſcripta a chr̃o/tũ titulata a chr̃o/tum ſignificãs chr̃m. Quod.n. intus habemus ſpũalis fidei/ſpei ac charitatis, chr̃s in nobis & dictat & ſcribit/nõ alieno ſed ꝓprio noĩe. & ipſe chriſtus eſt qui creditur/qui ſperatᷣ/qui amatᷣ a nobis. Merito ergo corinthii appellantur epiſtola pauli cõmendatitia, ſed chr̃i autoris & materię. MINISTRATA. pro. ſubminiſtrata/a nobis.} Eſtis quidẽ chr̃i epiſtola, ſed nõ ĩmediate a chr̃o/ſed noſtro miniſterio ĩmo ſubminiſterio: ad d̃nam miniſtrorũ chr̃i ex parte ſuperiore. ex qua parte angeli miniſtrãt chriſto ad ſcribẽdas hmõi epiſtolas. Apoſtoli.n. & reliqui veri miniſtri euãgelii miniſtrãt chriſto ad hmõi epiſtolas ex parte iferiore: dũ ex parte ſenſuũ/media ſenſibili p̃dicatione/mediis ſenſibilibus exẽplis ꝓpriorũ operũ/mediis ſacramẽtis ſenſibilibus miniſtrãt. SCRIPTA. pro. ĩſcripta.} A quo fuerit ĩſcripta/textus nõ clare mõſtrat. nec deſunt iungentes pronomẽ a nobis cũ verbo ĩſcriptæ legendo a nobis ĩſcripta. Sed punctũ faciat quiſq; vt placet. veritas eſt ꝙ ĩpreſſio ſiue intima ſcriptio eſt opera & chr̃i & ſubminiſtrãtiũ p̃dicatorum. Duo.n. inueniunᷣ in illa. Primũ eſt ꝙ credẽda ſperãda atq; diligẽda ꝓponunᷣ mentibus auditorũ/diſtincte declaranᷣ/ꝓbanᷣ &c̃. & quo ad hoc interna ſcriptio fit a ſubminiſtrãtibus. Alterũ eſt ꝙ auditores aſſenſum/ſpem dilectionẽq; adhibeãt ꝓpoſitis. & quo ad hoc chr̃s eſt qui intus ſcribit: nõ excluſo tamẽ miniſterio angelico. de quo q̃a nõ fit in textu mẽtio pertrãſimus.} NON atramento.} Omne genus cuiuſcũq; liquoris quo ſcribi pingiue põt excludiᷣ, excluſo nigro cuius eſt p̃cipuus in ſcribẽdo vſus. SED ſpiritu dei viui.} loco atramẽti ſpũs eſt dei, nõ opinati ſed viuẽtis. Et chr̃s operãdo in aĩo hoĩs aſſenſum/ſpem/atq; dilectionẽ vtiᷣ ſpũali efficacia ſpũs ſancti: & ſubminiſtrãtes p̃dicatores manifeſtationẽ ac ſuaſionẽ ſingulorũ quę credẽda ſperanda ac diligenda ſunt, nõ ſolum a ſpũ ſancto ad hoc mouenᷣ/ſed ſpũi ſancto in ĩtimis auditorũ operanti materiã ſubminiſtrãt: ac per hoc & ipſi ſubminiſterialiter ĩprimũt in aĩos hoĩum nõ per atramentum ſed p ſpm̃ dei viuentis. NON in tabulis lapideis.} Directe hoc dicit ad differentiam legis veteris: quę fuit ſcripta in tabulis lapideis/afferẽte moyſe tabulas lapideas ſcriptas digito dei. Deſcribit.n. paulus in corinthiis differentem naturã noui teſtamẽti a natura veteris teſtamenti penes multa: & ſpãliter penes hoc ꝙ illud eſt ſcriptum in tabulis lapideis/hoc in aĩs hoĩum. Vnde e regiõe apponiᷣ. SED in tabulis cordis carneis.} Iuxta ezechielis ꝓphetiã paulus loquiᷣ. ſcriptũ ſiquidẽ eſt ezech. 36. auferã cor lapideũ de carne veſtra/& dabo vobis cor carneũ. Propter hoc.n. nõ dixit in tabulis cordis ſed appoſuit carneis, vt molles/vt facile receptiuas ĩpreſſionum tabulas cordis deſcribat in electis dei. In quorũ cordibus ſpũs ſanctus imprimit quę chr̃i ſunt. Collige prudẽs lector has cõditiones: et percipe naturã noui teſti cõſiſtere in iis quę ĩprimunᷣ in aĩs hoĩum a chr̃o per ſpũm ſanctũ. quod in nobis fit ſubminiſtrãtibus euãgelicis viris credẽda/ſperãda/diligenda/operanda ac cauenda. Quod dico propter illos qui ĩmediate a chriſto omnia habent: vt apoſtoli & ſimiles.

FIDVCIAM aũt talẽ.} Propoſita natura noui teſti/ĩtẽdit ſingulas particulas declarare. ſed optima arte declarat illas vt ſunt in eſſe p̃fecto/vt ſunt in viris p̃fectis, quales ſũt miniſtri euãgelici: q̃m hinc cognoſcunᷣ ẽt vt ſunt in ꝓficientibus & ĩcipiẽtibus, quales erãt corinthii. Ita ꝙ ſimul manifeſtat noui teſti naturã & miniſtros eius: & hoc ſecũdũ ex primo. Inchoat aũt ab illa ꝑticula ſubminiſtrata a nobis/excludẽdo p̃ſumptionẽ. valde.n. p̃ſumptuoſum apparet prima frõte ꝙ hõ cõfidat ſe delegatũ ad ĩprimẽdũ in cordibus hoĩum ſubminiſtrãdo ſpũi ſc̃tõ. Et ꝓpterea dicit. fiduciã talẽ/ſubminiſtrãdo inſcribẽdi ſpũ dei viui in cordibus aliorũ. hęc.n. eſt maximi op̃is fiducia. HABEMVS.} nos miniſtri euãgelici. PER chr̃m.} merito & dono chr̃i hoĩs. AD deũ.} qui opaᷣ oĩa in oĩbus. ¶ NON ꝙ ſufficientes ſimus cogitare.} nõ ſolũ facere aut dicere aut deliberare. ALIQVID.} q̃dcũq; ſit illud ſpectãs ad nr̃m miniſteriũ/& nõ ſolũ tã arduũ opus. A NOBIS.} miniſtris euãgelicis. QVASI ex nobis.} tanq̃ ex ꝓpria officina/tãq̃ ex ꝓpriis viribus. SED ſufficiẽtia nr̃a.} ad cogitãdũ/volẽdũ/operandũ/p̃dicãdũ/& vl̃r ad oĩa cõcernẽtia euãgelicũ miniſteriũ. EX deo eſt.} E regione a nobis tanq̃ ex nobis/locat ex deo: ad ſignificãdũ ꝙ ſeipſos ſecũdũ naturales vires ĩgenii/doctrinę/morũ &c̃. hĩc, gratuita vero dei dona ĩde locat. Et ſeipſos nõ negat poſſe cogitare, ſed negat ſufficiẽtiã ad cogitãdũ. poſſumus.n. ĩſufficiẽter & cogitare & op̃ari aliq̃d ad miniſteriũ euãgelicũ ſpectãs: vt expiẽtia teſtaᷣ in malis miniſtris. ¶ QVI & idoneos nos fecit miniſtros noui teſti, nõ litera. pro. literæ/ſed ſpũ. pro. ſpũs.} Excluſa p̃ſumptiõe declarat ꝙ de facto deus effecit ipſos idoneos ad manifeſtãdũ ſpũm. vt merito dixerit ſupius, ſubminiſtrata a nobis/inſcripta ſpũ dei viuẽtis. Vide prudentiam pauli ſimul explicat ſe eſſe effectos idoneos miniſtros noui teſtamenti/et ipſum nouum teſtamentum eſſe non literam ſed ſpiritum: vt ſimul intelligamus ꝙ ſunt effecti idonei ad miniſtrandum ſpiritum/& ꝙ nouum teſtamentum eſt ſpiritus in carneis tabulis cordis impreſſus, de quo ſuperius ſub epiſtolę ſpecie meminit. Et eſt appoſitiua conſtructio dicendo noui

teſtamenti non literæ ſed ſpũs:hoc eſt ꝙ non eſt litera ſed ſpiritus.Et vere in hoc differt nouum a veteri teſtõ:ꝙ vetus eſt litera/cõſtans ex p̃ceptis legis,nouũ aũt eſt ſpũs fidei ſpei ac charitatis.Et ꝓpea in theologia ſpeculatiua dicit̃ ꝙ oẽs ſancti ab initio mũdi quatenus habuerũt gr̃am fidei ſpei ac charitatis/ſpectarũt ad nouũ teſtm̃.ꝓpterea dicit̃ ꝙ nouũ teſtm̃ adiuuat hoĩem ĩtus/vetus vero nõ.ꝓpea dicit̃ ꝙ euãgelica ſcripta & apoſtolica(quę vulgo appellant̃ nouũ teſtm̃)nõ ſunt ip̃m nouum teſtm̃/ſed doctrina noui teſtamẽti:docẽt.n.credenda/ſperãda/diligenda.ſcripta vero moyſi ſunt ip̃m vetus teſtm̃/adiũctis ꝓphetis. LITERA enim occidit.} Differentiã inter vetus & nouũ teſtm̃ penes effectus cõtrarios deſcribit.Occidit aũt tum augendo cõcupiſcẽtiã:quia nitimur in vetitum.Tum addẽdo p̄uaricationem:qa furtũ cõmittens contra legẽ ſcriptã/duplicẽ incurrit p̄uaricationẽ:& legis naturę & legis ſcriptę. SPIritus aũt viuificat.} Tum ferendo ſecũ vitam gratię.tum adiuuando infirmitatem noſtram & domãdo concupiſcentiam.tum operando meritorie ad vitam æternam.

Q SI miniſtratio mortis literis deformata in lapidibus.} Declarata ſubſtantia noui teſtĩ,intendit ex excellentia noui teſtĩ relati ad vetus/gloriam ac qualitatẽ miniſtrorũ noui teſtamenti deſcribere.Et propterea affert initium veteris teſtamẽti:quãdo.ſ.moyſes vt miniſter dei intulit illud populo.¶ A re geſta argumentat̃ ſcripta exo.34.narrat̃ ſiquidẽ ibi ꝙ moyſes ſecundo deferens tabulas lapideas q̄bus inſcripta erant p̃cępta decalogi,deſcẽdit a diuino colloquio ad populũ habẽs faciẽ radiantẽ claritate tãta vt nõ poſſent filii iſrael figere oculos in faciẽ moyſi.et ꝓpterea moyſes alloquendo populũ velabat faciem ſuã:quũ ibat aũt ad loquendũ cum deo tollebat velamẽ de facie ſua.¶ Quia inquam iſta fuit miniſtratio veteris teſtamenti,ideo ex iſta argumentat̃ paulus excellentiã adminiſtrationis noui teſtĩ/cõferendo conditiones conditionibus.Et qm̃ iam dixerat tres differentias ĩter nouũ & vetus teſtm̃(primã in ſubſtãtia,ꝙ nouũ ſpũs/vetus lr̃a.ſecundã in ſubiecto:qa nouũ in carneis tabulis cordis/vetus in tabulis lapideis.tertiã in actione:ꝙ nouũ viuificat/vetus occidit)ideo his tribus ſimul collectis,dicit ꝙ ſi miniſtratio mortis.Vetus teſtm̃ appellat mortem:iuxta id quod dixerat occidit.Et ſubiũgẽdo literis/ſubſtãtiam ſignificat eiuſdem.& addẽdo deformata in lapidibus/ſubiectũ demõſtrat.Miniſtrationem autem appellat ipſam exhibitionem,qua moyſes exhibuit populo vetus teſtamentũ in tabulis lapideis.FVIT in gloria.} corporali reſplendente in facie moyſi. ITA vt nõ poſſent ĩtẽdere filii iſrael in faciẽ moyſi.} Excellẽtia gloriæ deſcribitur vſqueadeo reſplendẽtis/vt nõ poſſent corporeis oculis intentã aciẽ videndi figere filii iſrael in faciem moyſi. PROPTER gloriã vultus eius.} propter excellẽtiã ſplẽdoris vultus eius. QVÆ euacuat̃.} Hoc addit paulus/ad reddẽdũ argumentũ a minori ad maius.Et nouã per hoc explicat cõditionẽ veteris teſtĩ;ꝙ.ſ.aboletur/ꝙ quãdoq; finẽ eſſet habiturũ.gloria ſiquidẽ illa apparẽs in facie moyſi/gloria tranſitoria erat.& ꝓpterea dicit̃ quę euacuat̃ ſeu aboletur. QVOMODO non magis miniſtratio ſpũs erit in gloria?} Attẽde prudens lector ꝙ in añte huius conditionalis quinq; paulus collegit ſpectãtia ad miniſtrationẽ veteris teſtĩ:videlicet literã/mortẽ/gloriã/excellentiam gloriæ/& euacuationẽ.Quorũ quinq;/gloriã ſemp repetit,arguẽdo ſemper ex gloria miniſtrationis veteris teſtĩ maiorẽ gloriã miniſtrationis noui.ſingillatim aũt reliqua quattuor exequit̃:inchoãdo a litera.Cõtra literã.n.primũ argumentat̃,qũo nõ magis miniſtratio ſpũs erit in gloria?Ita ꝙ vis argumentationis huius cõſiſtit in collatione ſpũs ad lr̃am.Et eſt argumẽtum a minori:ꝙ ſi miniſtratio literę fuit glorioſa/multo magis miniſtratio ſpũs erit glorioſa. ¶ NAM ſi miniſtratio dãnationis in gloria eſt.} Interpres adiũxit duas dictiones:in & eſt.Legendũ eſt. GLORIA.} Ordinate ꝓcedit paulus.primo.n.cõtulit ſpũm literę:vtpote ſubſtantiã noui/ſubſtantiæ veteris teſtĩ.modo cõſequẽter cõfert effectum effectui.Et qđ ſuperius appellauit mortis,modo appellat dãnationis eadẽ rõne.Ex illa.n.particula arguit ꝙ ſi miniſtratio dãnationis(hoc eſt literæ dãnationẽ inferẽtis/augendo cõcupiſcentiã & addẽdo p̄uaricationẽ)gloria/hoc eſt glorioſa fuit. MVLTO magis abundat miniſterium.pro. miniſtratio/iuſtitiæ in gloria.} Loco eius quod ſuperius dixerat viuificat/mõ dicit iuſtitiæ.Ita ꝙ e regione occiſionis/mortis & dãnationis locat iuſtitiã:vt intelligamus vitã iuſtitiæ eſſe illã de qua dixit ſpũs viuificat/eſſe illã quę opponitur occiſioni damnationi & morti quã infert litera:& ꝑcipiamus nouũ teſtm̃ eſſe ſpũm viuificantem vita iuſtitiæ,de qua ſcriptũ eſt/iuſtus ex fide viuet.Et vtitur argumento ſimili p̃cedenti:cõferendo miniſterium mortis ſeu dãnationis/cũ miniſterio iuſtitiæ vitalis. ¶ NAM nec glorificatum eſt quod claruit.pro.glorificatum eſt/in hac parte,propter excellentẽ gloriã.} Auget argumẽtationem maioris gloriæ in miniſtratione noui ꝗ̃ veteris ex illa particula/ita vt non poſſent filii iſrael intendere in faciem moyſi.monſtrat enim excellentiam gloriæ in facie moyſi præſtitiſſe impedimentum gloriæ.Et vere ſic fuit:quoniam excellentia ſplendoris impediebat gloriam ab ipſius gloriæ intuitu.quod eſt minuere glorificationem.Excellens enim ſenſibile ex ſua excellentia minuit ſenſationem ſui:quod eſt minuere ſeipſum in eſſe ſenſibili.Et ſimiliter excellens gloria moyſi in hac parte(id eſt in facie)ex ſua excellentia minuit gloriam quia minuit illius ſenſationem.Reddere enim gloriam inuiſibilem ſeu minus viſibilem/eſt tollere ſeu minuere illam.Eſt itaq; ſenſus literæ.ꝙ id quod glorificatum eſt in hac parte/hoc eſt in facie moyſi,non eſt glorificatum ſimpliciter & abſolute:quia impeditum eſt ab intuitu propter excellentem gloriam/hoc eſt propter excellentiam gloriæ nimio ſplendore opprimentis viſum.

Et intẽdit ꝑ hanc cõditionẽ q̃ fuit in gloria faciei moyſi/non ſolũ monſtrare ꝙ vnde fuit maior gloria inde reddita eſt minor,ſed inchoare differentiam inter ipſam & gloriam miniſterii noui teſtamenti:penes hoc ꝙ excellens gloria moyſi impedit ſeipſam ab intuitu, excellens autem gloria miniſtri noui teſtamenti nullum pręſtat impedimentum percęptioni ſui:vtpote ſpiritualis & ſpiritu conſpicienda. ¶ SI ENIM quod euacuatur per gloriam .pro. in gloria/eſt.} Argumentatur demum ex vltima particula/quę euacuatur. Et ſimili praecedentibus vtitur argumento.ſi teſtamentum quod aboletur/quod finitur quandoq; , eſt in gloria. MVLTO magis quod manet/ in gloria eſt.} Differentia haec inter vetus & nouum teſtamentum penes tolli & manere/itelligitur ſecũdũ proprias hęreditates ſingulorũ. Vetus ſiqdem teſtamentũ diſpoſitio eſt hęreditatis terrenę:vtpote terrę ꝓmiſſionis cũ abũdãtia bonorũ tẽporalium: vt clare patet in fine deutero. Et ꝓpterea de illo dicitur quod euacuatur ſeu aboletur. Temporalia.n. trãſeunt.et ad literam in aduentu meſiae ſublata ſunt iudęis. Nouũ vero teſtamentum diſpoſitio eſt hęreditatis coeleſtis:quae aeterna eſt. Et propterea dicitur quod manet:vtpote manens in aeterna foelicitate ſibi propria.

HABENTES igitur talẽ ſpem.} Hactenus paulus ꝓponẽtis officio trifariã vſus eſt.primo ſub ſpecie epiſtolę:deinde ſub ſpẽ noui teſti nõ literae ſed ſpũs:& demum ſub differentibus cõditionibus ab illis q̃ fuerunt in miniſtratione veteris teſtamẽti miniſtrãte illud moyſe. Ab hinc aũt vſq; ad ſextum caplm tractat ſingula/inchoãs a gloria. Inchoãdo a dña iter miniſtros veteris & noui teſti,penes hoc ꝙ miniſtri veteris velant gloriã:miniſtri vero noui/abſq; velo gloriam domini exhibent populo. Incipit autem ab habita ſpe nõ ſolum ad ſignificandum rõnem libertatis noui teſtamenti/eſſe ſpem aeternę gloriae quae eſt propria nouo teſtamento,ſed vt incipiat ab ipſa ſubſtantia noui teſtamenti habita in ipſis miniſtris. Iam enim dixerat nouum teſtamẽtum eſſe ſpiritum.& propterea ab ipſo ſpũ ſpei habito incipit. Vnde & inferius eodem tenore proſequetur de ſpũ fidei.multa enim ante tractat paulus ſingula propoſita. Illam nãq; particulam qua dictũ eſt nouũ teſtamentum eſſe ſpũm/tractat pluries repetendo habitum ſpũm ſpei/ſpũm fidei/ſpũm fiducię/ſpũm charitatis:q̃uis nõ ſemꝑ vtatur vocabulo ſpũs. vñ hic dicendo habẽtes igitur talem ſpem/perinde eſt acſi dixiſſet habẽtes igit̃ ſpũm ſpei talis.ſ.manentis in aeternũ gloriae,cuius ĩmediate ante meminerat. MVLTA fiducia.pro.libertate/vtimur.} De qua aũt libertate loquatur,ipſemet explicat ſubiungendo.¶ ET NON ſicut moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam.} Suſpende intellectum vſq; ad illam particulam/nos vero oẽs:quoniam paulus ſuſpẽdit explanationem libertatis huius illucuſq;. VT NON intenderent filii iſrael in faciem.pro. finem/eius quod euacuatur.} Attende diligenter ꝙ paulus res geſtas corporaliter in moyſe trahit ad ſenſum ſpiritualẽ. Ita ꝙ ex corporaliter geſtis tunc in moyſe/intendit declarare ſpũalem ſtatum iudęorum. Et interpretatur appoſitionem velaminis quam ſecundum rem geſtam exercebat moyſes ad hoc vt excellens claritas non offenderet oculos filiorum iſrael/ſignificare obcęcationem filiorum iſrael ad hoc vt non intuerent̃ finem veteris teſti:hoc eſt vt non intẽdant in chriſtum qui eſt finis veteris teſtamenti quod abolet̃. Eſt itaq; ſenſus literę ꝙ nos miniſtri noui teſtamenti vtimur multa libertate,& non ſumus ſicut moyſes ponendo velamen ſuper faciem ſuam. Hoc factum eſt corporaliter:ſed quod ſequitur/ſenſus eſt ſpũalis.ſ.vt non intenderent filii in finem:hoc eſt chriſtum/qui eſt finis eius quod euacuatur:hoc eſt veteris teſtamenti,de quo ſuperius dixerat quod euacuatur.

SED obtuſi.pro.obcęcati/ſunt ſenſus eorũ.} Explicat paulus ſpũalẽ ſtatum iudęorũ quẽ deſcribere cœperat dicẽdo vt nõ intenderẽt &c̃.declarãdo hoc nõ intẽdere eſſe obcęcationẽ iternorũ ſenſuũ filioꝝ iſrael. Similẽ huic ſnĩam habes in eſaia:habes & in euãgelio ioãnis.} VSQVE in hodiernũ.n.diẽ idipm velamẽ in lectione veteris teſti manet.} Obcęcationẽ iudęorũ amplius explicat ex hoc ꝙ cõtinue pſeuerat velamẽ in iudęis dũ legũt vetus teſtamentũ/dũ non intelligunt in eo verũ meſiã.velamẽ itaq; in facie moyſi poſitum figuram eſſe cęcitatis filiorũ iſrael in lectione veteris teſti interp̃tat̃ paulus. NON reuelatũ:qm̃ in chfo euacuat̃.} In facie moyſi velamen erat nõ ſemper/ſed quandoq; detegebat̃ facies eius. Et ꝓpterea adiũgit paulus nõ reuelatũ/nõ detectũ:vt velamen ipm nõ ablatum declaret pſeuerare. Et rõnem adiũgit.qm̃ in chfo/ſubaudi tm̃,tollit̃ velamẽ. Iſti aũt adhuc nõ hñt lumen chfi. Vñ & declarãdo pſeuerantiã nõ reuelati velaminis ſubiũgit. SED vſq; in hodiernũ diẽ quũ legit̃ moyſes.} tanq̃ alloquẽs filios iſrael. VELAMEN poſitũ eſt ſup cor eorũ.} Velamẽ corporeũ in facie moyſi pſeuerat in figurato ſpũali velamine poſito ſup cor filioꝝ iſrael:qd̃ eſt obcęcatio eorũ/qd̃ eſt obduratio eorũ,ſubtrahẽte deo illis gr̃am ſui luminis ad cognoſcendũ chfm. QVVM aũt cõuerſus fuerit ad deũ.pro.cõuerſi fuerit ad dñm/auferet̃ velamẽ.} Iuxta hiſtoriã moyſes quũ loquebat̃ ad populũ/velatus loquebatur: quum vero vertebat̃ ad alloquẽdum deum/tollebat velamen & detectus loquebatur. Et ꝓpterea paulus quemadmodum interpretatus eſt velatum moyſen alloquentem populum figuram eſſe obcęcati populi,ita modo interpretatur detectum moyſen verſum ad deum figuram eſſe illuminati populi iudęorum.ad hoc enim alludunt haec verba.quum aũt conuerſi fuerint ad dominum/in ſimilitudinem moyſi qui a colloquio populi vertebatur ad alloquendum dominum,tunc auferetur velamen/in ſimilitudinem moyſi qui auferẽdo velamen cõuertebat̃ ad deũ. ¶ DOMINVS aũt ſpũs eſt.} Dixerat quũ autẽ

conuerſi fuerint ad dñm. & propterea ex qualitate domini procedit. Et quum multas habeat dñs conditiones (eſt enim omnipotens, æternus, ſapiens &c̃.) vna tantum vtitur dicendo dñs autẽ ſpiritus eſt: qm̃ intendit propriam rationẽ reddere ſpiritualis ſtatus. Queadmodum enim ex eo ꝙ deus vita eſt, propria ratio reddit̃ viuentiũ, & ex eo ꝙ deus ſapientia eſt propria ratio redditur ſapientũ, & ſic de ſimilibus, ita ex eo ꝙ deus ſpiritus eſt, propria ratio redditur ſpiritualiũ. Tanq̃ ſi apertius dixiſſet. quãdiu filii iſrael erunt tanq̃ corporaliter intendentes in moyſen corporeũ, velamen eſt ſuper cor eoꝝ: quum autẽ verſi fuerint ad dñm qui ſpiritus eſt, tanq̃ ſpiritualibus ſenſibus vtentes, tolletur velamen. Propter quod cõſequenter ſubiungit. VBI autẽ ſpiritus dñi, ibi libertas.} Ablationẽ velaminis probat ex conuerſione ad dñm, qa dñs ſpiritus eſt. Ex cõuerſione.n. ad ſpũm qui dñs eſt, ſpiritus dñi emanat in conuerſos, quo fiunt ſpũales: ac per hoc fit in eis libertas a velamine. Aduerbia ſiquidẽ loci vbi & ibi, circũloquunt̃ humanas mẽtes. Eſt.n. ſenſus ꝙ in iis animis in qbus eſt ſpiritus dñi in eis eſt libertas a velamine obcęcationis & obdurationis. quod in cordibus iudæoꝝ perſeuerare deſcriptũ eſt vſqꝫ quo cõuertantur ad dñm.

¶ NOS vero omnes.} miniſtri euangelici, ad differentiam tam iudęorum quum conuerſi fuerint (in quibus ſpiritus dñi ac libertas erit) q̃ moyſi qui abſqꝫ quidem velamine cum dño ſed velatus cum populo loquebatur. REVELATA facie gloriam domini ſpeculantes. pro. inſpeculãtes, in eãdem imaginẽ.} Superfluit in. Et eſt ſenſus. nos miniſtri noui teſtamenti inſpeculantes, hoc eſt inſtar ſpeculi ſuſcipientes & reddentes, officiũ ſpeculi exercentes tam ſuſcipiendo q̃ reddendo. ſuſcipiendo quidẽ gloriam domini: reddendo vero eandem imaginem, quã. ſ. ſuſcępimus. Vnico participio (inſpeculantes) vtrũqꝫ officium ſpeculi paulus ſignificauit: ſuſcipere & reddere. Et duos appoſuit accuſatiuos. alterũ ſignificans gloriam dñi quę ſuſcipitur: alterum ſignificans eandẽ gloriam vt redditam. & ꝑpterea ſignificatur nomine imaginis eiuſdem. Speculum ſiquidẽ corporeum ſuſcipiens crucifixum, reddit eandem imaginẽ. Et ſimiliter miniſtri noui teſtamenti detecta facie ſuſcipientes gloriam dñi, ac eandem imaginẽ (hoc eſt eiuſdẽ glorię imaginẽ) reddentes aliis deſcribuntur: ad differentiã moyſi, qui licet reuelata facie gloriam dñi ſuſciperet, non tamẽ eandem reddebat imaginẽ aliis, ſed oportebat velari faciem eius ſi alios alloq voluiſſet. Quãuis etiam illa moyſi gloria fuerit corporalis, & non gloria dñi qui eſt ſpiritus. Miniſtrorũ ſiquidem noui teſtamenti gloria eſt gloria ſpiritualis, quę eſt vere gloria dñi qui eſt ſpiritus. Myſteria ſiquidem dei manifeſtata ad dei gloriã, appellant̃ gloria dei: vt ꝙ deus eſt pater, filius ac ſpiritus ſanctus: ꝙ deus creauit mundum, ꝙ verbũ caro factum eſt, ꝙ reſtaurat omnia in ieſu chriſto, & huiuſmodi. Clara aũt horum notitia infuſa a deo, appellatur inſpeculatio quo ad ſuſcęptionẽ reuelata facie: & ſimiliter clara eorundẽ notitia quę ab apoſtolis, aliis traditur, appellatur inſpeculatio quo ad redditionẽ ſimiliter reuelata facie. Hęc vere fuiſſe in apoſtolis, doctrina eoꝝ teſtatur: dum diuina myſteria quę tam occulte tradita erant in veteri teſtamento, aperuerunt omnibus. TRANSFORMAMVR a claritate in claritatẽ. pro. a gloria in gloriã, tanq̃ a dñi ſpiritu.} Declarat per oppoſitũ ad moyſen huiuſmodi inſpeculationẽ. Quod vt intelligas, recole ꝙ paulo ſuperius dixerat de moyſe nec glorificatũ eſt quod glorificatũ eſt &c̃. huius oppoſitum modo deſcribit in miniſtris noui teſtamenti. Moyſes tranſformatus a gloria quidẽ eſt (nam in formam glorioſam mutatus ſm̃ faciem eſt) ſed nõ in gloriam: qm̃ quod glorificatũ in eo eſt, non eſt glorificatum ꝑpter excellentiã glorię. Miniſtri vero euangelii tranſformant̃, non perditione formę naturalis ſed ſupuentione formę glorioſę (hoc eſt cœleſtis glorię participatione in intellectu illuminato, in volũtate accẽſa, in viribus animi cõfirmatis virtute ex alto) in gliam exteriorẽ, manifeſtãdo aliis nõ ſolum q̃ nouerunt diuina myſteria, ſed etiã interna ſpei charitatis fortitudinis &c̃. dona: q̃ lucebant in factis eoꝝ. Vnde ne intelligeres in gloriam mundanã, adiunxit tanq̃ a dñi ſpiritu. Actorem ſiquidẽ tranſformationis talis (.ſ. a gloria interna ad gloriam externã intuendam ab aliis) explicat dñi ſpiritum, vſqꝫ adeo vt ſimul explicet dñi ſpiritum eſſe moderatorẽ dicendo tanq̃. Transformamur inquit a dñi ſpiritu, vt & quãtum & qñ & qualiter decet dñi ſpiritum tranſformare, a gloria in gloriam. Et reduxit effectum ſpiritualis tranſformationis in dñi ſpiritũ tanq̃ in ꝑpriam cauſam: vt declarauimus. Et dixit ſpecialiter hoc cõtra obloquentes imponendo ei iactantiam: vt perpendant corinthii ꝙ tranſformati a ſpiritu ſancto, & faciunt & dicunt paulus & ei ſimiles quæ ad laudem eorum ſpectare videntur.

CAPVT .IIII.

IDEO habentes hanc adminiſtrationẽ, iuxta ꝙ miſericordiam conſecuti ſumus.} Intendit ex dictis cõditionibus rationẽ reddere duoꝝ emergentium. quoꝝ alterum conſiſtit in facto eoꝝ: alterum in facto incredulo. Dicendo ideo, tranſformationẽ refert antedictam. Et eſt ſenſus. quia nos reuelata facie tranſformamur &c̃. habẽtes talem adminiſtrationẽ non ex nobis ſed ꝑ diuinam ſumus miſericordiã conſecuti. NON deficimus.} non ſegneſcimus, nõ negligimus. SED abdicamus. pro. abdicauimus, occulta dedecoris.} Conformes ſunt actiones noſtræ internę claritati officii. Queadmodum enim officium miniſtrandi nouum teſtamentũ gloria plenum eſt, ita nos in actionibus noſtris internis exhibemus abſqꝫ negligẽtia, & cum abiectione cuiuſcũqꝫ occulti dedecoris: ita ꝙ nihil in intimis noſtris relinqmus quod pudeat manifeſtũ fieri. NON ambulantes in aſtutia.} Ecce vnum occultũ dedecus, aſtuta diſpoſitio operum. NEQVE adulterantes. pro. doloſe tradentes, ver

bum dei.] Ecce alterum occultũ dedecus/interno dolo vti euangelizando. Et aſtutia qdem in ambulan do/ad mores refertur: doloſa aũt traditio/ad intentionẽ perducendi ad malũ aliqd mediante pdicatione refertur: puta ad iudaizandum. SED IN manifeſtatione.] Superfluit in. VERITATIS.] tum doctri nę tum vitæ. Et hoc ſpectat ad inſpeculationem reuelata facie. COMMENDANTES noſmetipſos ad omnem cõſcientiam hominũ coram deo.] Et hoc ex tranſformatione a gloria in gloriam tanq̃ a dñi ſpiritu. non cõmendamus noſmetipſos iactantia: ſed manifeſtatione veritatis/& vitæ & doctrinæ & iu ſtitiæ, nõ apud quoſdam ſed apud omnem cõſcientiam hominũ, non qualẽcunq̃ ſed coram deo. Apud conſcientiam ſiquidẽ eoꝝ qui ſecũdum deum res diſcutiunt/cõmendamus noſmetipſos manifeſtando veritatem. Et hoc eſt primũ factum cuius rationẽ reddit ex conformitate ad officium. Alterũ vero (quod ex increduloꝝ facto conſurgit) ſubiungitur. Q. SI etiam opertũ. pro. velatum/eſt euangeliũ noſtrum, in iis qui pereunt/eſt opertũ. pro. velatum.] Declarauerat paulus differentiã inter nouum & vetus teſta mentum penes hoc q̃ vetus erat velatum/nouum autẽ eſt ſine velamine. poterat quiſpiam obiicere etiã in nouo teſtamento velamen inueniri obcęcationis multoꝝ/queadmodum de obcęcatione iudæorũ dictum eſt. Et propterea huic obiectioni occurrit, reddendo rationẽ talis velaminis inuenti apud quoſ dam in nouo teſtamento. Et ex duobus capitibus ſaluat differentiã antedictam. primũ quia in veteri te ſtamento velamen erat cõmune omnibus loquente moyſe ad populum: in euangelio aũt velamen non eſt cõmune ſed proprium illis tantũ qui pereunt. Et hinc habetur q̃ velamen non ſe tenet ex parte euan gelii aut miniſtroꝝ eius/queadmodum in veteri teſtamento. quod eſt aliud caput ſe tenens ex pte filioꝝ perditionis. Et ad hoc ſignificandũ ſubiungit. IN QVIBVS deus huius ſęculi excęcauit mentes infide lium.] Queadmodũ ſcribit ad phil. de quibuſdã/quoꝝ deus venter eſt, ita corinthiis ſcribit deũ huius ſęculi dilectum quęq̃ finem ab hominibus affectis his tranſitoriis: ſiue ille finis ſit delectatio carnis/ſiue gloria/ſiue quodcũq̃ aliud tranſitoriũ. omnes enim huiuſmodi fines cõueniunt ſub ratione vnius finis qui eſt bonum ꝓprium tranſitoriũ. & talis finis deus huius ſęculi appellatur, ſicut venter appellaẽ deus deditoꝝ gulę. Et talis finis excęcat ꝓculdubio mentes infidelium. affectatũ enim quodcũq̃ trãſitorium bonum priuat mentes hominũ lumine ad videndum claritatẽ ſpiritualium bonorũ quę per miniſtros euangelii predicantur. VT NON fulgeat. pro. infulgeat. Deficit. ipſis/illuminatio euangelii glorię chri ſti qui eſt imago dei.] hoc eſt vt ſint indiſpoſiti ad ſuſcipiendũ fulgorem euangelii/nõ cuiuſcũq̃ rei ſed glorię chriſti. chriſti enim gloria euangelizaẽ. Non eſt ergo velamen ex parte euangelii, ſed ex parte excę catoꝝ indiſpoſitoꝝ ad ſuſcipiendum apertum fulgorẽ gloriæ chriſti euangelizatæ. audiunt ſiquidẽ iſti euangelica verba/vident corporeis oculis euangelica facta & miracula: & tñ ex affectu ad trãſitorium ali quod indiſpoſiti ſunt ad ſuſcipiendũ lumen fidei quod vehit ſecum euangeliũ/glorioſi chriſti inſtrumẽ tum. ¶ Apponit autẽ qui eſt imago dei/ad explicandũ vtranq̃ chriſti naturam. chriſtus enim nomen eſt regię dignitatis ſm humanã naturam cõpetens: imago autẽ dei nomen eſt filii ſm naturam diuinam. Generatur enim filius ex modo ꝓductionis ſuæ in ſimilitudinẽ naturæ patris. Et in hoc differt a ſpiritu ſancto: vt theologia ſpeculatiua diffuſe tradit. Et propterea diciẽ imago dei. Propter diſtinctionẽ enim perſonalem inter ipſum & patrẽ/diciẽ imago: quæ non põt intelligi niſi relatiue. Propter cõſubſtantiali tatem autẽ dicitur dei. continet enim in ſe perfecte diuinam naturam.

NON ENIM noſmetipſos prędicamus.] Tractat paulus hic particulam illam/chriſti. Dixerat. n. ſuperius/epiſtola eſtis chriſti. Tractat autẽ chriſtum eſſe illum qui per miniſtros noui teſtamenti tum prędicatur tum geſtatur ſm vtrũq̃ chriſti ſtatum. ſ. mortalem & ĩmortalẽ: vt auctor noui teſtamẽti intelligatur ieſus chriſtus ſm vtrũq̃ ſtatum. In primis itaq̃ tractat ieſum chriſtum eſſe illum qui prædi catur/excludendo ſeipſos. Et inducit hoc per modũ rationis quare dixerit vt non infulgeat gloria chriſti/ continuando textum. SED ieſum chriſtum dñm noſtrum.] Superfluit noſtrũ. Significatur ieſus chri ſtus dñs vt omnium dñs intelligaẽ/vtraq̃ natura ſignificaẽ prędicari. NOS autẽ ſeruos veſtros per. pro. propter/ieſum.] non fratres/nõ ſocios, ſed ſeruos vr̃os nos pdicamus eſſe ꝓpter ieſum. Et vere ſerui ſunt chriſtianoꝝ miniſtri euangelici ſancte exercentes officiũ ſuum. Et eſt ſeruitus magna/bene nota illis qui exercent officium ſolũ propter ieſum. ¶ QVONIAM.] Rationẽ reddit quare prędicamus ieſum dñm. DEVS qui dixit.] primo die creationis mundi. DE tenebris.] quæ erant ſup faciem abyſſi. LVMEN ſplendeſcere.] fiat lux & facta eſt lux. Ordinẽ naturę ſignificat per prępoſitionẽ de/dicendo de tenebris. prius enim natura diaphanũ eſt tenebroſum q̃ illuminetur: quoniã ſm ſe caret lumine. Quare nõ ſplen duit lumen de tenebris tanq̃ de materia, ſed tanq̃ de termino a quo/priore ſm naturæ ordinem. IPSE.] non alius deus. ILLVXIT in cordibus noſtris.] deus qui fuit auctor lucis corporalis in mũdo ſubiecto tenebris, ipſemet ſpiritualẽ lucem edidit in cordibus noſtris/prius tenebris ignorãtiæ & peccatoꝝ ſubie ctis. AD illuminationẽ.] Non ſolum nobis illuxit, ſed etiã ad alioꝝ illuminationẽ. Tanta enim ſpiri tuali luce corda noſtra perfudit vt ſpiritualiter illuminemus alios, queadmodum lucem corporalẽ de te nebris primo fecit ad illuminationẽ alioꝝ. Illuminant autẽ alios dupliciter. tum ex parte obiecti, docen do clare myſteria diuina. tum ex parte ſubiecti/ſubminiſtrando diſpoſitionẽ affectus/qua diſcipuli diſpo nuntur ad hoc vt lumen fidei a chriſto ſuſcipiant. SCIENTIÆ claritatis. pro. cognitionis glorię/dei in

facie.pro.perſona/chriſti ieſu.} Ecce ad quid illuxit in cordibus noſtris/ecce ad quid illuminandum per
nos in cordibus alioꝝ.ſ.ad cognoſcendũ gloriam dei in perſona ieſu chriſti. Gloria in perſona ieſu chri
ſti/deitas eſt in perſona ieſu chriſti.ad cognitionẽ ſiquidem deitatis in perſona ieſu chriſti lux diuina in
cordibus noſtris efficitur/illuminatio alioꝝ per miniſtros euangelii tendit.hac.n.cognita/reliqua clare
patent.Et hinc clare patet ratio quare prędicamus ieſum chriſtum dominum.

HABEMVS aũt theſaurũ iſtum in vaſis fictilibus.ſeu.TESTACEIS.} Declarauit ieſum chr̃m prędicari
per miniſtros noui teſtamẽti:declarat cõſequenter modo ieſum chriſtum geſtari per eoſdem.prędicatio
ſiquidem ſpectat ad verba:geſtatio autẽ ad facta. Declarat enim ꝙ nõ ſolum prędicamus verbo/ſed ge/
ſtamus factis ieſum chriſtũ:factis autẽ manifeſtis in corporibus noſtris fragilibus.Et ad hoc ſignifican/
dum vtitur ſimilitudine precioſi theſauri recõditi in vaſis teſtaceis:quæ & vilia & fragilia ſunt. Theſau/
rum itaꝗ appellat ſpiritualẽ lucem cordium proprioꝝ illuminatiuam alioꝝ:vaſa vero teſtacea propria
corpora/tot miſeriis ſubiecta vt merito & vilia & fragilia dicantur. Et in perſona miniſtroꝝ noui teſta/
menti ſibi ſimilium paulus loquitur:declaraturus hinc ꝙ geſtant chriſtũ. VT SVBLIMITAS ſit virtu
tis dei.} Tranſpoſitio varians ſenſum interuenit. Legendũ eſt. VT EXCELLENTIA potentiæ ſit dei/
& non ex nobis.} Ratio redditur quare tam precioſus theſaurus habetur in vaſis fragilibus:vt.ſ.excel/
lentia potentiæ ſeruantis theſaurũ inter tot occurrentia aduerſa/ſit dei & non ex nobis. Si vaſa eſſent im
paſſibilia,potentia ſeruatiua eſſet ex vaſis:ſed eo ipſo ꝙ vaſa ſunt tam fragilia,non ſolũ potentia ſed ex/
cellentia potentiæ opus eſt aliunde ad ſeruandũ theſaurum.Aliunde aũt in propoſito eſt deus.ideo itaꝗ
in vaſis teſtaceis theſaurũ habemus vt dei ſit excellentia potentiæ ſeruatiuæ qua opus eſt ad ſeruãdum.
Adiungit autẽ & non ex nobis/& non dicit & non noſtra:vt intelligamus nos quidem cõcurrere ad ſer/
uandum theſaurũ/noſtrum quoꝗ opus eſſe ſeruationẽ theſauri, ſed non ex nobis ſeruari illum/ſed ex dei
potentiæ excellentia ſupra fragilitatẽ noſtrã/ſupra omnia aduerſantia.¶ IN OMNIBVS tribulationẽ
patimur, ſed non anguſtiamur.pro.anguſtamur.} Declarat per partes quattuor, tum quod eſt vaſorũ
teſtaceoꝝ,tum quod eſt potentiæ dei.Affligi in omnibus/fragilitatis noſtrę eſt:ſed nõ anguſtari in ani/
mo/diuinæ eſt potentiæ efficientis in nobis vt quantũcunꝗ in omnibus affligamur nunꝗ̃ tamen anxii
(velut in anguſto poſiti vnde euadere non poſſimus)reddimur.hoc enim primũ directe reſpicit diuinã
opem in animo.¶ APORIAMVR.} Gręcam dictionẽ interpres vſurpauit:quũ latine potuiſſet dicere
EGEMVS.} Ecce quod eſt miſerię noſtrę. SED NON deſtituimur.} Ecce quod eſt diuinæ potentiæ
non relinquentis nos in noſtra indigentia.quod clare ſpectat ad res exteriores. ¶ PERSECVTIONEM
patimur.} Ecce quod eſt noſtrum. SED NON derelinquimur.} Ecce quod eſt dei,non deſerentis in
perſecutionibus de loco ad locũ/ſed fouentis cõtinue. HVMILIAMVR, ſed non cõfundimur.} Neſcit
quis hanc particulã pauli textui inſeruit.nã in paulo/quarto & vltimo loco ſubiũgitur.DEIICIMVR.}
Ecce ꝗd miſerię noſtræ eſt. SED nõ perimus.} Ecce ꝗd potentię dei eſt,permittentis quidẽ nos deiici in
pericula mortis/ſed ſuſtinentis ne pereamus.Quod frequentiſſime impletũ legimus in paulo & aliis. Et
hoc intellige vſꝗ ad palmã martyrii excluſiue.non enim intendit paulus ꝙ nunꝗ̃ corpore pereamus in
pręſenti vita:ſed ꝙ deiecti in mortis pericula/non perimus corpore citra palmã. Et tunc etiã non peri/
mus,ſed dormimus corpore vſꝗ ad reſurrectionẽ.¶ SEMPER mortificationẽ. Deficit.dñi/ieſu chriſti.}
Superfluit chriſti. IN CORPORE noſtro.} Superfluit noſtro. CIRCVNFERENTES.} Ecce quor/
ſum tot talia ac tanta patimur,ad hoc vt geſtemus non quãdoꝗ ſed ſemper/non alicubi ſed circũcirca/
non in animo ſed in corpore mortificationẽ qua in hac pſenti vita olim mortificatus eſt multipliciter
ieſus dñs:hoc eſt ꝗ̃uis eſſet dñs vniuerſoꝝ. VT ET vita ieſu manifeſtetur in corporibus noſtris.pro.in
corpore noſtro.} Ecce quorſum excellentia potentiæ dei ſeruat theſaurũ inter tot afflictiones fragilita/
tis noſtrę,ad hoc vt vita imortalis ad quã reſurrexit ieſus(quã habet/qua fruitur & regnat ieſus)manife
ſtetur in corpore noſtro/tanꝗ̃ ꝑtegens & ſuſtentans illud.afflictiones enim & tormenta euangelizantiũ/
tam potenter non ſolum tolerata ſed ſuperata,teſtimonia ſunt ieſu chriſti viuentis & ſeruantis & vincen
tis.propter quod martyria ſunt appellata.

SEMPER enim nos qui viuimus,in mortẽ tradimur propter ieſum.} Declarat quid eſt circũferre mor
tificationem ieſu in corpore.eſt enim nos ꝗ̃diu viuimus/ſemp(hoc eſt tum abſꝗ vlla ętatis exceptione/
tum propter aſſidua imo continua pericula vitę)in mortẽ,hoc eſt in mortis pericula/in mortis amica
ac nuncia(nuditatẽ/eſuriem/tormenta/inſidias &c̃.)tradi,non ꝑpter crimen ſed ꝑpter ieſum:tradi autẽ
a deo examinante nos velut aurum,a nobiſipſis in holocauſtũ diuinum,ab aduerſariis pſecutoribus no
minis chriſtiani. VT ET vita ieſu.} imortalis. MANIFESTETVR in carne noſtra mortali.} Decla
rat ꝗd dixerat in corpore noſtro/ꝙ de corpore noſtro in ſtatu mortalitatis huius loquit̃. ¶ ERGO mors
in nobis operatur,vita autẽ in vobis.} Pronomina nobis & vobis/differentiã inter miniſtros euange/
licos(inter quos erat paulus)& alios chriſtianos denotat.Et põt intelligi vel vt ſonat de vita corporali
& morte corporali. Et eſt ſenſus.ex iis quę patimur,infert̃ ꝙ in nobis mors/hoc ẽ mortalitas exercet quę
mortis ſunt,vt afflictiones &c̃.in vobis autẽ qui non patimini ꝑpter ieſum/vita operatur:hoc eſt vitalis
pars exercet quæ vitæ ſunt:vtpote non impedita per afflictiones,inediam/tormenta &c̃. Vel de vita &

morte chriſti de qua fuerat locutus.& eſt ſenſus.ex iis quæ patimur/infertur corollarie ꝙ in nobis etiam mors chriſti operatur mortalia afflictiones &c̄.in vobis autē qui non patimini ꝓpter ieſum,vita tantū chriſti operatur vitalia:dona ſcilicet vitalis gratiæ in animabus.Non ꝙ mors chriſti nullo modo operetur in eis(quum cōſtet eam omnium operari ſalutem)ſed quatenus non operatur in illis per modum aſſimilationis:quo mors operatur mortalia/& vita operatur vitalia.Secundū enim talem operandi modum paulus loquitur/exponendo quouis modo.

HABENTES autem eundē ſpiritum fidei.} Declarato chriſto tam pręedicato ꝗ geſtato per miniſtros noui teſtamenti,declarat modū quo miniſtri noui teſtamenti inſcribunt chriſti epiſtolā/illuminant alios/miniſtrāt ipſum teſtamentū nouum. Et quēadmodum prius deſcripſerat ſubſtantiā noui teſtamenti in ſpiritu ſpei/dicendo habentes igitur talem ſpem,ita modo ꝓſequendo eiuſdem ſubſtātiæ deſcriptionem dicit.habentes autē/nos miniſtri euangelici,eundē/non diuerſum,ſpiritum fidei.Noui ſiquidem teſtamenti ſubſtantia eſt ſpiritus & fidei & ſpei & charitatis,nō diſſimilis in diuerſis/ꝗuis maior in vno ꝗ in alio. Et quēadmodū ſpem miniſtroꝝ attulit pro ratione libertatis/quā poſtea declarauit eſſe libertatem a velamine obſcurę doctrinę,ita modo ſpiritū fidei affert pro ratione locutionis euangelicæ ad alios.In qua explicatur modus inſcribendi epiſtolam ſpiritualē.Propter quod ſignificanter non dicit habentes fidem/ſed ſpiritum fidei:vt intelligamus & rationē imprimendi in alioꝝ animos eſſe ſpiritum ſanctum in miniſtris/& rationē impellendi miniſtros ad loquendū eſſe ſanctum ſpiritum fidei.ad hoc.n. ſignificandum ſubiungit. SICVT.prō ſm quod/ſcriptū eſt credidi ꝓpter quod locutus ſum:& nos credimus,propter quod & loquimur.} Fiduciam poſteris prębuit paulus vtendi ſacra ſcriptura tranſumptiue ad ſpirituales materias/ex hoc ipſo ꝙ ipſe vtitur pſalmo tranſumptiue.Dauid enim ad literā explicat ſe crediſſe ſamueli de ſuo regno,& propterea locutum fuiſſe quod crediderat:paulus tranſumit hęc ad credulitatem chriſtianę fidei in miniſtris,propter quam & loquuntur euangelizando quod credunt. ¶ Caute tamē paulus vtitur his verbis pſalmi.nam dicit ſe crediſſe ꝓpter quod & loqui/ſm ꝙ propheta dicit ſe crediſſe & propterea locutū eſſe. Veſtigia enim prophetę ſequi ſe ſignificat:& non aſſerit ꝙ propheta loquatur de credere neceſſario ad ſalutē. Dicendo propter quod & loquimur/actionē manifeſtat qua miniſtri euangelici vtuntur ad illuminandū & inſcribendum.ſuperius ſiquidē explicauerat libertatem ſed non actionē/dicendo habentes talem ſpem multa libertate vtimur:modo explicat actionē dicendo ꝙ propter ſpiritum fidei loquimur/proculdubio euangelizando. SCIENTES.} non opinātes. QVONIAM.pro.ꝙ/qui ſuſcitauit.Deficit.dominū/ieſum,& nos cum ieſu.pro.per ieſum/ſuſcitabit:& cōſtituet vobiſcum.} Ex ſpiritu fidei loquimur ad hoc vt ſalui ſitis:certificati a ſpiritu ſancto ꝙ non ſolus ieſus habet vitam īmortalem,nec ſoli nos miniſtri per ieſum illam habebimus/ſed etiā vos habebitis eandem:& qđ amplius eſt/nos & vos ſimul ſuſcitabimur & cōſtituemur per ieſum.Spiritus itaq; fidei cum hac certitudine veſtrę ſimul futurę īmortalis vitę & ſtatus firmi/impellit nos miniſtros ad loquendum.¶ OMNIA enim ꝓpter vos.} Ex eo ꝙ etiā dona ſpei ac fidei nobis conceſſa impellunt nos ad loquendum & locutio eſt ꝓpter veſtram ſalutē,aſſumit pro ratione ꝙ oīa noſtra(miniſtroꝝ.ſ.)diſponunt a deo propter veſtram ſalutē. VT GRATIA abundans per.pro.propter/multos.pro.multorū/in gratiaꝝ actione.pro.gratiarū actionem/abundet in gloriā dei.} Optima ratio reſoluens in finē vltimum gloriā dei.ideo oīa noſtra diſponunt propter vos,vt gr̄a in nobis exiſtens/exuberans & redūdans in vos,exuberet per hoc in gloriā dei/multiplicatis gratias agentibus iuxta multiplicationē doni in multis.

PROPTER quod non deficimus.} Tractat illam particulā quod manet/ſuperius inter noui & veteris teſtamenti differentias poſitam:dicendo/ſi enim quod euacuatur gloria multo magis qđ manet in gloria eſt. Permanentiā ſiquidem noui teſtamenti declarare intendit ex differentia inter æterna & temporalia.tanꝗ tēporalia ſint promiſſa veteri teſtamento,æterna autē nouo. et propterea merito illud aboletur/hoc manet.Continuat autē præcedentibus tractatum hunc ex identitate cauſę/dicendo ꝓpter quod.refert.n.relatiuum quod/certificationē futuræ īmortalitatis antedictam.propter huiuſmodi inquit certitudinem non deficimus/non vincimur laboribus/non ſegneſcimus/non laſſamur. SED LICET is qui foris eſt noſter homo corrumpatur,tamen is qui intus eſt/renouatur de die in diem.pro.noue.} Internum & externum hominem paulus diſtinguit:nō vt quēlibet hominem aſtruat eſſe duos homines, ſed vt vnum eundemq; hominem ſm diuerſa officia ſeu diuerſas conditiones/internum externumq; ſignificet.quilibet enim homo ſm cōditiones animi appellatur internus homo:ſm autē conditiones corporis appellatur externus homo.¶ Dixerat paulus ꝙ non fatigamur:declarat quo ſenſu & quare hoc dicat.ſ.non corpore ſed animo:quinimo animus magis ac magis renouatur,ꝗuis corpus nō ſolum laſſet ſed quod plus eſt corrūpitur continua reſolutione tendens ad mortem. Dicit autē hominē ſm internas animi conditiones renouari propter cōtinuum ꝓfectum/recedendo a vetuſtate peccati & fomitis & participando nouitatē cœleſtis vitę. Et adiungit aduerbium noue/ad ſignificandū ſtatum nouitatis ſpiritualis:vt intelligamus ꝙ renouatur ſm ſtatum nouitatis ſpiritualis,qui ꝓportionaliter ſimilis eſt ſtatui vetuſtatis naturalis.nam quēadmodum corpus verſus mortem tendens cōtinua reſolutione nō æqualiter deficit/ſed quo plus verſus mortem veteraſcit plus augetur deficere(deficit enī ſeptuagenarius plus

vnó menſe q̃ quinquagenarius vno anno &c̃.)ita ecõuerſo animæ profectus longe maior ſignificatur quãto magis renouatur & appropinquat magis cœleſti nouitati. Ita ꝙ dicendo renouatur noue/ſignificat ꝙ renouatur proportionaliter ſm ſtatum nouitatis.¶ Aduerte prudẽs lector quot & quæ paulus tractando permanentiã noui teſtamenti/proponit:vt diſtinguere ſcias executiones. ID ENIM quod in præſenti eſt momentaneũ & leue.pro.id enim quod trãſeunter eſt leue/tribulationis noſtræ,ſupra modũ in ſublimitate.} Penuria vocabulorũ correſpondentiũ græcis cogit interpretes circũloqui verba pauli ſonantia excellenter ſupra modum. ÆTERNVM gloriæ pondus operať in nobis.} Superfluit in. Rationem reddit quare nõ defatigamur inter cõtinuas externi hominis afflictiones:quia quicq̃d afflictionis noſtræ eſt,eſt leue & tranſeunter/& efficit nobis gloriæ pondus excellenter ſupra modum & æternũ. Singula ſingulis reddit paulus.noſtræ tribulationi/gloriam nobis:leuitati/pondus ſupra modum excellens:& tranſeunti æternum.Et quidẽ ꝙ vniuerſa hominis afflictio in corpore & exterioribus ſit momentanea/clarum eſt:quum vniuerſum tẽpus vitæ hominis relatum ad æternitatẽ nihil ſit.Q. vero leuis ſit/ non tam clare liquet.Verũtamen ſi pauli verba penſentur/clara eſt ſententia:quoniã addit pronomẽ noſtræ.amanti ſiquidem ſpiritualia & affectui alieno ab his tẽporalibus/leuis eſt omnis iactura corporis & reliquorũ quæ tranſeunt,ꝑpter ſpiritualia & æterna.Quãuis etiam abſolute loquendo leue ſit quicquid in hac vita pati homo põt/relatum ad id quod pati poteſt anima ſeparata:quẽadmodum exiguum eſt quicquid eſt riuulorũ relatum ad fontem.animus ipſe purus quũ patitur/incõparabiliter patiť reſpectu eius quod imerſus corpori ſentit. Metaphora vero põderis coactus eſt vti/vt leui cõtrarium opponeret. Et quẽadmodum leue vocat tum quod paruipenditur,ita pondus appellat quod magnipenditur.tum quod incõſtans eſt,ita pondus quod conſtans eſt.Dicit enim pondus gloriæ/gloriam cõſtantem ſignificando:ad differentiã mundanæ glorię,quæ vere incõſtans & leuis eſt:vtpote in opinione hominũ conſiſtens.Nec ſat fuit explicare gloriam non mundi huius(quę incõſtans & paruipendenda eſt)ſed q̃ vere conſtat & magnihabenda eſt,ſed appoſuit excellenter excellentẽ:vt ineffabilem excellentiã veræ gl'iæ cœleſtis quæ acquiritur per has afflictiones/ſignificaret. NON cõtemplantibus nobis quæ videnť,ſed quę non videntur.} De quali gloria loquitur/explicat ex qualitate præmiorũ quę per fidem nouimus expectanda.ſimulq; explicat qua ratione præſentes afflictiones operantur nobis tam excelſum pondus gloriæ:quia ſcilicet nos non cõſideramus præmia quæ videntur in præſenti vita/ſed quæ non videntur in præſenti vita.Et ꝙ de præmiis paulus loquatur/teſtantur ſubiuncta.

QVÆ enim videntur/tẽporalia ſunt:quæ aũt non videntur/æterna.} Sciebat paulus multas res videri corporeis oculis quæ non ſunt tẽporales(vt ſolem & ſtellas)ſed quia de præmiis loquebať,ideo differentiam adiunxit veriſſimã ꝙ præmia quæ videnť modo tẽporalia ſunt.ſiue videanť per ſe:vt ſenſibilia extenſo viſionis nomine ad omnem ſenſationẽ.ſiue per accidens:vt gloria cęſaris in opinione hominum laudantium cernitur.Pręmia autẽ quę non videnť modo(ſiue ſint viſibilia & ſenſibilia/vt corporũ gloria futura:ſiue ſint inuiſibilia ac ſupra omnia ſenſibilia longe eleuata)ſunt æterna. Beatitudo.n.æterna animę intelligibilis eſt ordinis/& ęterna a parte poſt:& ipſa eſt cuius cõtemplatione principaliter afflictiones oẽs hic ſuſtinemus.gloria quoq; corporũ ęterna ſimiliter eſt.¶ Cerne prudens lector permanentiam noui teſtamenti in ꝓprio pręmio declaratã:cum inſinuata differentia ad pręmia veteris teſtamẽti promittentis quę hic videntur/quæ tẽporalia ſunt.propter illud enim hanc differentiã appoſuit paulus inter quę videntur & quę non videntur/inter temporalia & ęterna pręmia.

CAPVT .V.

SCIMVS enim qm̃.pro.ꝙ/ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis.pro.tabernaculi.} Et ſuperfluit huius. DISSOLVATVR.} Declarat illud tam excellens põdus glorię ęternę. primo quãtum ad gloriam corporis:& deinde quãtum ad gloriam animę ſepatę a corpore. Rationẽ itaq; eius tantę glorię futurę ſubiungit,non ex opinione ſed ex certitudine,dicẽdo ſcimus enim ꝙ ſi terreſtris.¶ Nota ſingulas conditiones corruptibilis corporis quod modo habemus. prima eſt terreſtris.ſecũda noſtra domus.tertia tabernaculi.quarta diſſoluta fuerit.Et cõſidera quę ſubiũgit. ÆDIFICATIONEM ex deo habemus domũ non manufactã ęternam in cœlis.} E regione nãq; ſingularum conditionũ corporis corruptibilis locat cõditiones corporis glorioſi. Cõtra terreſtris dicit in cœlis.contra noſtra domus/dicit ędificationẽ ex deo habemus.contra tabernaculi/dicit domum nõ manufactam.contra diſſoluatur dicit ęternã.¶ Vide ſingula.Corpus in primis noſtrum corruptibile/ terreſtre hic diciť,non ſm ſubſtantiam(quia eiuſdẽ etiam erit naturę quãdo erit glorioſum)ſed ſm grauitatis dñium.ob quod fatigamũr ambulantes:& pręcipue aſcendentes.Et nihilominus ſicut terra contra cœlum diſtincta omnia cõtinet elementa,ita terreſtre diciť corpus noſtrũ quod eſt elementorũ dominiis ſubiectum. glorioſum aũt futurum noſtrum corpus non diciť cœleſte ſed in cœlis,vt dñium terrę ex loco cœli ſublatum intelligas per gloriam. Dicitur domus noſtra,domus quidem quia velut in quo habitat anima:noſtra autẽ/quia cõnaturalis eſt nobis.glorioſum autẽ dicitur habitatio quã habemus ex deo:quoniã & eſt velut in quo habitat anima glorioſa/& nõ habemus illud habitaculũ ex natura ſed ex diuino miraculo mutante corpus in tam diuinas cõditiones.Corruptibile corpus dicitur domus ta/

bernaculi,ad ſignificandum ꝙ eſt animę domus vt ab extrinſeco ei facta/quēadmodum tabernaculum. nullius enim hominis anima efficit ſibiipſi corpus ꝗuis alat & augeat. Quo contra glorioſum corpus quatenus glorioſum dicit̃ domus non manufacta:quia ab ipſa anima glorioſa fit corpus glorioſum & non ab extrinſeco.fieri ſiquidē ab extrinſeco ſignificat̃ per fieri manu:quia manufacta fiunt manifeſtiſſime ab extrinſeco.Et demū illud diſſolui/hoc ęternum dicit̃.¶ Collige cuncta. Noſtrū corruptibile corpus deſcribit̃ ad ſimilitudinē domus noſtræ/hoc eſt domus naturalis reſpectu animę,non quolibet ſed ad modum tabernaculi:hoc eſt ita naturalis domus ꝙ tamē non eſt facta ab ipſa anima ſibimet/ſed ad modum extrinſecus factoꝝ. Terreſtris aūt/hoc eſt ſubiectę elemētoꝝ potentiis & diſſolubilis ab anima. ĩmo ꝙ ſi diſſoluetur habemus corpus glorioſum/ad ſimilitudinē quoq; domus reſpectu animę,ſed non a natura ſed a deo miraculoſe ędificatę/non tamē manufactæ:hoc eſt velut ab extrinſeco ſed ab intima animę gloria ꝓuenientis.in cœlis/ſupra omnes elementoꝝ poteſtates,& ęternę ex tunc durationis.Et dicit ſi diſſoluta fuerit/ad differentiam illoꝝ electoꝝ quoꝝ terreſtris hęc domus nunꝗ diſſoluetur/illoꝝ videlicet qui reſidui erunt in aduentu dñi.Et dicit habemus:quoniā ſancti migrantes a corpore habēt ius quęſitum corporis glorioſi.quod non eſt habere in ſpe(vt habent hic)ſed eſt habere iure quęſito,& ſolā executionem(quę modico differtur tēpore/donec cōpleatur numerus electorū)expectare.¶ NAM & in hoc ingemiſcimus.pro.gemimus/habitationē noſtram quę.pro.domicilium noſtrū quod/de cœlo eſt ſuperindui cupiētes.} Dixerat ſcimus ꝙ ſi terreſtris &c̄.probat noſtrū ſcire ex noſtro gemitu. Ardētis enim affectus gemitus teſtis eſt certitudinis noſtrę reſpectu rei deſideratæ:qm̄(vt infra ſubiunget)deus eſt qui effecit in nobis talem affectum.Et ſubiungit noſtrū gemitum ſuſpirare ad domiciliū cœleſte:hoc eſt ad glorioſum corpus ſuperinduendū.iam enim dixerat ſe ſcire corpus glorioſum eſſe domicilium in cœlis a deo ędificatum &c̄.illud enim idem gemētes cupimus. Et quod prius dixerat a deo in cœlis &c̄. modo vnico cōplectitur verbo/dicendo quod de cœlo eſt.¶ Si miraris domicilium indui(quia non domicilium ſed veſtem induimur)conſidera ꝙ de ſpiritualibus eſt ſermo metaphoricus.nam neq; domicilium proprie neq; indui aut ſuperindui proprie cōuenit animę:ſed ad diuerſas cōditiones explicandas diuerſis vtitur ſimilitudinibus.Ad explicandū enim ꝙ de corpore noſtro velut de eo in quo anima habitat loquitur/vtitur nomine domus ſeu domicilii.ad explicandum autē ꝙ non de ſeparato ab anima ſed adiacente/ſed vnito habitaculo ipſi animę loquitur,vtitur verbo indui. Cur autē non dixerit indui ſed ſuperindui/ipſemet paulus explanat ſubiungens. SI TAMEN veſtiti & non nudi inueniamur.} Dixi ꝙ cupimus ſuperindui/explicando affectū non rei impoſſibilis ſed rei poſſibilis quę in quibuſdā implebitur pure.Quod vt intelligas,ſcito differentiā inter indui & ſuperindui domiciliū quod eſt e cœlo/cōſiſtere in hoc.ꝙ indui eſt animam ſeparatā vniri corpori glorioſo:anima enim ſeparata eſt velut anima nuda nō veſtita corpore.Et hoc appellauit paulus habere,quū dixit ſi terreſtris diſſoluta fuerit habemus ędificationem &c̄.Superindui vero eſt animā nunꝗ a corpore ſeparatā donari glorioſa imortalitate corporis.anima enim iuncta corpori eſt velut anima veſtita:& ſuperinduit̃ corpore glorioſo quatenus glorioſum eſt,quū abſq; diſſolutione a corpore donatur gloria imortalis & impaſſibilis corporis.¶ Vtroq; modo habebimus corpora glorioſa.nam electi modo migrantes,nudi inueniētur tēpore reſurrectionis/& induentur corpore glorioſo.Electi vero reſidui in aduētu dñi inuenientur veſtiti(vtpote habētes corpus)& ſuperinduent̃:quia abſq; hoc ꝙ moriantur/induent̃ gloriam imortalis & impaſſibilis corporis. Quod apta ſimilitudine appellatur ſuperindui:quia ſuper veſtem corporis adiacentē adiungit̃ velut ſupremum indumentū.Quia inquā poſſibilis res eſt ſuperindui gloriam impaſſibilitatis corporalis/& de facto quibuſdam cōcedenda,ideo dicit paulus.dixi ſuperindui,ſi tñ veſtiti corpore/vt reſidui in aduentu dñi,& nō nudi/corporea exuta veſte vt reliqui ſancti,inueniamur/tempore aduentus dñi quo corporali donabimur gloria.¶ Et aduerte prudens lector ꝙ quēadmodum dixit ſub cōditionali ſi terreſtris &c̄.ita dicit ſub conditionali ſi tamē veſtiti:ad ſignificandū ꝙ neutrum eſt neceſſarium ad domicilium cœleſte habendum/ad ſignificādum ꝙ altero etiā modo poſſumus aſſequi cœleſte illud domicilium.nā & abſq; diſſolutione terreſtris corporis habebimus illud qui reſidui ſumus in aduentu dñi/& abſq; hoc ꝙ inueniamur veſtiti habebimus illud etiam nos qui nudi inueniemur electi migrātes a corpore.¶ Si miraris cur ſcientiam habendi domiciliū glorioſi corporis diſſoluta terreſtri domo ꝓbet ex gemitu ſuꝑinduendi idem domicilium,ſcito ꝙ paulus ex eo quod formaliter & per ſe deſideratur doctrinā tradit. In corporis glorioſi appetitu noſtro corpus materialiter concurrit:ipſa autē gloria impaſſibilitatis corporalis cōcurrit formaliter.quo fit vt qui inuenientur nudi/ſimul induentur & ſuperinduent̃:quia ſimul reſument materiale & formale:corpus & gloriam corporis/quę eſt velut ſupremū indumentum.illi vero qui inuenient̃ veſtiti corpore/tantūmodo ſuperinduent̃ gloriam. Quia itaq; formale in deſiderato corpore glorioſo eſt ipſa gloria quę eſt ſuperindumentū,ideo paulus ab appetitu ſuperinduēdi(vt tantū doctorem decet)ſubtiliter ſcientiam noſtram habendi cœleſte domicilium probauit.

NAM ET qui ſumus in hoc tabernaculo.} Superfluit hoc. INGEMISCIMVS.pro.gemimus/grauati: eo ꝙ nolumus expoliari/ſed ſuperueſtiri,vt abſorbeat̃ quod mortale eſt a vita.} Propoſuerat cupidinē ſuperinduendi/& declarauerat quibus conuenit ſuꝑindui pure(.ſ.qui inuenient̃ tunc veſtiti)ac per hoc

quibus conuenit mixtũ cum veſtiri:videlicet qui inuenient nudi.eadẽ.n.eſt doctrina & diſciplina oppoſitoꝝ.Explicat mõ rõnem huius cõcupiſcentis gemitus:& ſimul qd eſt ſupindui. Rõ cupiendi ſupindutionẽ quę formalr appetiẽ,eſt ꝙ nos q ſumus in tabernaculo(corpus nr̃m corruptibile qd prius tot cõditionibus deſcripſit dicẽdo domus terreſtris &c̃.mõ vnico cõplectiẽ vocabulo,dicendo in tabernaculo vtpote ſuapte natura deponendo)gemimus grauati. Ecce rõ gemitus/grauedo corporis:hoc eſt corruptibiles cõditiones corporis.hę.n.ſunt q̃ nos grauant/quæ ſunt nobis oneroſæ/ob quas gemimus eo ꝙ nolumus expoliari.Ecce clare reddiẽ rõ formalis appetiti.gemimus grauati mortalitate,non ꝙ velimus mori/ſed qa nolumus expoliari corpore ſed ſupueſtiri glĩa corporis.Et vere nolle expoliari eſt adeo nobis congenitũ vt ẽt ipſe ſaluator orauerit.pr̃ ſi poſſibile eſt/ verũtñ nõ ſicut ego volo &c̃.¶ Quid vero eſt hoc ſupinduĩ/ſubiũgit:dicẽdo vt abſorbeaẽ qd mortale eſt.i.qcqd mortalitatis eſt in tabernaculo corporis a vita/vt tanta ſit vis tanta efficacia vitæ aĩæ vt velut abſorbendo tollat qcqd eſt mortalitatis in corpore. Sub mortalitate aũt claudiẽ oĩs paſſibilitas.Hoc aũt formale qd ſupindui vocaẽ/aſſequemur oẽs tam veſtiti q̃ nudi:diuerſimode tñ,vt dictũ eſt.¶ QVI aũt effecit nos in hocipſum deus.} Probauerat ſciam ex deſiderio:& poterat obiici ꝙ deſideriũ eſt ad id qd excedit mẽſurã deſiderii humani.Et ꝓpterea huic obiectioni occurrit:dicens ꝙ nõ natura ſed deus eſt q effecit nos ad hocipſum.ſ.ad induendũ ſeu ſupinduendum domiciliũ cœleſte/ad habendũ corpus glĩoſum. Ex hoc.n.ꝙ deus ꝑparauit nos ad hoc,cõſtat ꝙ nõ ad exceſſiua & incõmẽſurata tendimus. QVI etiã dedit nobis pignus.pro.arrã/ſpũs.} Quia nõ ſufficit ad certitudinẽ præmii cõmenſuratio ſed requiriẽ aliqua ſecuritas,iõ ſubiunxit ꝙ idẽ deus nõ ſolũ ꝑparauit nos ad habendũ corpus glĩoſum,ſed ẽt dedit nobis tanti ꝑmii arrã/non corporeã ſed ſpũalem.Spũs enim ſanctus in nr̃o ſpũ habitans/nõ ſolũ facit nos deſiderantes & amãtes,ſed etiã ſecuros tanti ꝑmii.& hæc ſecuritas/arra ſpũs vocatur.Vt dictum eſt/paulus deſcribit hęc in ſummo gradu viatoꝝ:in quo gradu ipſe erat.& ꝓpterea ſecurum ſe dicit. In aliis autẽ proficientibus & incipientibus, arra ſpũs/ipſa ſpes charitate informata eſt,maior in vno q̃ in alio.

AVDENTES.pro.cõfidentes/igiẽ ſemp & ſciẽtes.} Declarata certitudine ꝑmanẽtię noui teſtĩ quo ad ꝑmiũ qd eſt glĩa corporis æterna,declarat cõſequenter certitudinẽ & cõfidentiã ꝑmanẽtiæ quo ad ꝑmiũ interim aĩæ ſeparæ a corpore.Et ſcito quãtũ ad textũ/ꝙ interpres antiquus mutauit vocabula, nolens forte toties repetere abſñtes & pñtes.Dicit itaqȝ cõfidentes/in affectiua pte,& ſciẽtes/in pte intellectiua. QVONIAM dũ ſumus in hoc corpore.pro.ꝙ pñtes in corpore/pegrinamur.pro.abſñtes ſumus/a dño.} Duo ꝓpoſuit:cõfidentes & ſcientes.Exequiẽ mõ rem ſcitã.deinde rẽ cuius habeẽ fiducia.Res itaqȝ ſcita eſt/ꝙ pñtes in corpore abſñtes ſumus a dño.Et ne libera cuiqȝ vt libet interpretãdi ſit facultas de quo corpore de qua pñtia de quaue abſñtia loquiẽ,ſubiungit rõnẽ oĩa explanantẽ.¶ PER fidẽ.n.ambulamus & nõ per ſpẽm.} Ecce de quali corpore loquiẽ.ſ.corruptibili.quo durãte ambulamus/hoc eſt ſumus viatores.Ecce de quali abſñtia.ambulare.n.per fidem/eſt abſñtia a dño diſtincta cõtra pñtiam apud dñm per ſpẽm.Ex hoc itaqȝ ꝙ ambulamus(hoc eſt viatores ſumus ad cœleſtẽ patriã)per fidẽ/& nõ clare videmus deũ,manifeſtat paulus ꝙ nos pñtes in corpore corruptibili/ſumus abſñtes a dño:vt intelligamus ꝑſentiã apud dñm fore/qñ videbimus ipſum p ſpẽm:hoc eſt p naturã & pulchritudinẽ ꝓpriã ipſius dei.Illud idẽ qd in priore epiſtola noĩauit videre facie ad faciẽ/mõ noĩat per ſpẽm:vtrobiqȝ hoc locans e regione fidei.

¶ AVDEMVS.pro.cõfidimus/aũt.} Exequiẽ cõfidentes:declarãdo rẽ cuius hñt cõfidentiã. ET bonam volũtatẽ hẽmus.pro.& volumus/magis pegrinari.pro.abſñtes eſſe/a corpore & pñtes eẽ apd dñm.} Ecce quid cõfidenter volumus.Scimus ꝑſentiã nr̃am in hoc corpe eſſe abſentiã a deo/& ecõuerſo pñtiã nr̃am apud dñm eſſe abſñtiã a corpore:& cũ hac certitudine cõfidenter malumus abſñtes eſſe a corpore & pñtes eſſe apud dñm q̃ ecõuerſo. Vbi clare paulus cõfutat errorẽ dicẽtium aĩas a corpore ſeparatas nõ beari vſqȝ ad reſurrectionẽ corpoꝝ.clare.n.dicit ꝙ magis volumus abſñtes eſſe a corpore & ꝑſentes apud dñm:quã pñtiã declarauerat eſſe videre p ſpẽm/quã pñtiã cõſtat eſſe btitudinẽ.Et dicit volumus magis,qa dixerat nolumus expoliari:apte ſignificãdo ꝙ q̃uis abſolute nolimus expoliari,relatiue tñ ad pñtiã apud deũ & abſñtiã a deo/malumus expoliari vt pñtes ſimus apud deũ q̃ manere in corpore abſñtes a deo.¶ ET iõ cõtendimus.} hoc eſt certamus tanq̃ ambientes arduũ honorẽ. SIVE abſñtes ſiue pñtes placere illi.} Illã particulã quã prius ꝓpoſuerat dicẽdo noui teſtĩ/quãqȝ reſumpſerat clarius dicẽdo interior nr̃ hõ renouaẽ noue,tractare incipit:explicãs prĩo id in quo cõſiſtit interni hoĩs renouatio:vȝ in ſtudio nõ qualicũqȝ ſed vehemẽti ad ſiſitudinẽ certãtis ꝓ honore.In tali inquã ſtudio placẽdi deo tã in pñti ſtatu q̃ in futuro poſt hãc vitã(vtrũqȝ ſiqdẽ ſtatũ ſignãt p abſñtiã & pñtiã)cõſiſtit renouatio animi nr̃i.hoc.n.eſt ꝓpriũ noſtrę erga deũ verę ac feruẽtis dilectionis ſtudiũ:hoc eſt ꝓpriũ verę amicitię nr̃ę cũ deo offm̃ redũdans in nr̃i renouationẽ.¶ OMNES.n.nos manifeſtari opȝ añ tribunal chr̃i:vt referat vnuſqſqȝ ꝓpria corpis.p. quę p corpus.} ſubaudi euenirũt. PROVT.pro.ad q̃ geſſit,ſiue bonũ ſiue malũ.} Nõ ea ſola q̃ egimus ſiue bona moralr ſiue mala moralr fuerint,ſed ẽt quæ p corpus euenerũt cõtriſtantia aut delectãtia referẽda añ tribunal chr̃i dicit.& hæc p corpus eueniẽtia non qſolibet ſed collata ad moralia q̃ egimus bona vel mala manifeſtanda eſſe dicit ante tribunal chriſti. Et dixit hoc tum reddendo rõnem dicti ĩmediate ante.ſ.cõtendimus placere deo.tum reddendo ſimul rõnem prius dicti/ꝙ afflictiones ꝑſentes operanẽ no

bis mire excellens pondus gloriæ corporis. Niſi.n.eueniẽtiũ per corpus rõ haberetur ante tribunal chriſti, impertinens videretur cauſa corporis afflicti ad operandũ gloriam corporis: ex eo autẽ ꝙ eueniẽtia nobis per corpus ante tribunal chriſti iudicanda ſunt ad præmium vel pœnã/collata ad bonum vel malum voluntarium quod homo hic fecit, omnium dictoꝝ clara ratio habetur.

¶ SCIENTES ergo timorẽ dñi/hoĩbus ſuademus: deo aũt manifeſti.pro.manifeſtati/ſumus.ꝯ Poterat obiici paulo ꝙ minus quadrat antedictis rõ timoris coram tribunali chriſti: qñquidẽ prius dixerat ſe habere arram ſpũs/& multa alia excludentia timorẽ diuini iudicii. Et ꝓpterea huic obiectioni occurrit explicando ꝙ hmõi timorẽ non ꝓpter ſe dici:/ſed ꝓpter alios: qm̃ ipſe non expectat manifeſtari coram tribunali chriſti, qa iam manifeſtatus eſt. Et eſt ſermo de manifeſtatione laudis: & nõ de manifeſtatione notitiæ, qua oẽs manifeſti ſunt deo tam electi q̃ reprobi. Et dicit ſcientes (futura hęc quæ dixi ante tribunal chriſti) ne cõminando ad terrorẽ credatur hęc dicere. SPERO aũt & in conſcientiis veſtris manifeſtos.pro.manifeſtatos/nos eſſe.ꝯ Huic de renouatione interni hoĩs ſm̃ nouitatẽ noui teſtamenti tractatui interſerit paulus differentiam inter ſe ſuiꝙ ſimiles miniſtros noui teſtamenti & miniſtros emulos. Interſerit autẽ abſꝙ digreſſione: eo ꝙ hæc ſpectant ad declarandũ idoneitatem miniſtroꝝ noui teſtamenti, de quibus propoſuerat qui & idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti. Et propterea dicit ꝙ deo quidẽ ſumus iam manifeſtati/hoc eſt apud deum laudabiles declarati: & ſpero ꝙ in futurum etiam in cõſcientiis veſtris/in intimis cõſiderationibus veſtris, erimus manifeſtati/manifeſtatione quoꝙ laudis. Et dixit hoc ꝓpter corinthios aliquos nõ habentes adhuc clarã de ſanctitate pauli credulitatem. ¶ NON iterum cõmendamus nos vobis.ꝯ Solicitus eſt paulus ad excludendum opinionem ꝙ hęc ſcribat ad hoc vt laudet ſe apud corinthios. SED OCCASIONEM damus vobis gloriandi pro nobis.ꝯ non ad laudandũ nos ſcribimus, ſed ad dandum vobis occaſionẽ gloriandi ꝙ habetis nos in apoſtolos ac doctores. VT habeatis ad.pro.aduerſus/eos qui in facie gloriant̃ & non in corde.ꝯ Ecce neceſſitas gloriationis veſtræ de nobis, vt cõtra doctores qui gloriant̃ ſm̃ exteriora & non ſm̃ intima cordis/habeatis qd rñdeatis/vt gloriæ illoꝝ vanę opponatis gl̃iam veſtrã de nobis veram. Apparet ex his ꝙ ęmuli pauli iactantes ſeipſos de ſcia & multis, detrahebant paulo/ad ſubtrahendũ corinthios ab obedientia & veneratione pauli. & ꝓpterea paulus nõ vt ſe cõmendet ſed vt corinthios armet aduerſus iactabundos & detractores/hęc ſcripſit. ¶ SIVE.n.mẽte excedimus deo.ꝯ Supfluit mẽte. Dixerat ꝙ non ad cõmendationem propriã tendit: & ꝓpterea declarat ꝙ nihil pro ſe facit, ſed oĩa facit cõmenſurata vel deo vel ꝓximis. exceſſus.n.nr̃ deo/ſobrietas vero ꝓximis cõmenſurat̃. Et intẽdit per exceſſum ſcribere ꝓprias cõditiones excellenti laude digniſſimas: per ſobrietatẽ vero cõem doctrinã. Ille.n.actus nõ eſt cõmenſuratus ſm̃ humanã rõnem (imo reputat̃ inſanire) ſed ſm̃ deũ ſed rõne dei a nobis fit: hic aũt directe eſt cõmenſuratus vobis. Ratio itaꝙ reddit̃ non tendendi ad ꝓpria: ex hoc ꝙ ſiue excedimus ſeu inſanimus ſcribendo excelſiora q̃ decere videat̃, deo/hoc eſt nõ nobis ſed deo hoc cõferimus. SIVE ſobrii ſumus.ꝯ ſcribendo. VOBIS.ꝯ hoc eſt nõ nobis ſed vobis hoc cõferimus. CHARITAS.n.chriſti vrget.pro.cõſtringit/nos.ꝯ Ecce ratio non ſtudendi nobis ſed deo & vobis, nõ timor iudicii/ſed qa dilectio chriſti erga humanũ genus cõſtringit nos. chriſtus.n.non ſibi ſed humano generi ſed iis quæ dei ſunt/ſtuduit.

ÆSTIMANTES.pro.iudicantes/hoc.ꝯ Redit paulus ad cœptũ tractatũ de renouatione ꝓſequendũ. redit aũt continuando hęc quę renouationis ſunt/cũ interpoſitis aduerſus ęmulos. nam dilectionẽ chriſti erga humanũ genus affert, tum vt rõnem conſtringentẽ ipſos veros miniſtros ad ſtudendũ non ſibi ſed deo & ꝓximis, tum vt initiũ renouationis noſtræ internæ. hmõi ſiqdem initium cõiungit adiungendo. iudicãtes hoc/ꝓculdubio charitatis chriſti opus ſubiunctũ. QVONIAM.pro.ꝙ/ſi vnus pro oĩbus mortuus eſt.ꝯ Ecce charitas chriſti in ope tam excellenti vt vnus ipſe pro oĩbus hoĩbus mortuus ſit. Et qdẽ quãtum ad ſufficientiã vnus pro oĩum ſalute mortuus eſt, quantum vero ad effectũ/etiã vnus pro oĩbus mortuus eſt: pro quãto vitã corporalẽ oĩbus per ſuã mortẽ conferet in reſurrectione generali: q̃q̃ non oĩbus cõferet vitã glorioſam. Vtit̃ aũt cõditionali nõ ambiguitatis gr̃a, ſed ad ſignificandã neceſſariam ſequelam cõſequentis illati ex hoc añte. oĩs.n.conditionalis vera eſt neceſſaria. ERGO oẽs mortui ſunt.ꝯ Ecce cõſequens neceſſario cõfitendũ ex morte chriſti pro oĩbus. Et ꝓculdubio eſt ſermo de oĩum hoĩum morte/morte peccati originalis. Nec a ꝓpoſito digredit̃ paulus, ſed radicẽ ꝓpoſiti affert. Tractat nãꝙ de renouatione interni hoĩs: renouatio aũt nõ eſt nec intelligi põt ſine conſumpta ſeu ꝑdita re ad quã quis renouat̃. Et ꝓpterea paulus de renouatione interni hoĩs ad ſpũalem vitã tractans/declarat oẽs hoĩes ꝑdidiſſe vitã ſpũalem incurrẽdo mortẽ peccati originalis: vt deſcribat verã renouationẽ ſpũalẽ interni nr̃i hoĩs in ſtatu noui teſti ex charitate chriſti erga nos. ¶ ET pro oĩbus mortuus eſt chriſtus: vt qui viuunt, iam nõ ſibi viuant/ſed ei qui pro eis mortuus eſt & reſurrexit.ꝯ Ex morte chriſti pro oĩbus/nõ ſolũ infert paulus in oĩbus hoĩbus indigentiã renouationis, ſed etiã affirmat ea intẽtione chr̃m mortuũ pro oĩbus vt quãdiu in hac vita ſunt hoĩes renouent̃ non ſibiipſis viuendo/non quęrendo quę ſua ſunt/q̃ eis ſunt cõmoda & delectabilia, ſed viuendo ipſi chriſto/rependendo vtcunꝙ vices chriſto: qui pro ipſis mortuus eſt & reſurrexit pro ipſorum vita. hoc eſt enim renouari ſpiritu.

¶ ITAQVE nos ex hoc. Deeſt, nũc.ꝯ hoc eſt ex tp̃e quo reſurrexit chriſtus. tẽpus ſiqdem reſurrectionis

chriſti monſtrat iſtud nunc. NEMINEM nouimus ſm carnē:& ſi cognouimus ſm carnē chriſtum,ſed nunc iam nō nouimus.] Ex hoc ꝙ paulus in numero plurali primę pſonę loquiť dicendo nos,cogor particulam ſm carnē conſtruere cū accuſatiuo neminē:& ſimiliter cum accuſatiuo chriſtū.non.n.video aliquid ad ꝑpoſitum ſpectans cōe paulo & aliis miniſtris ei ſimilibus/ſignificans in eis notitiā ſm carnē reſpectu chriſti. Tractans itaq; de renouatione noſtri intēta per mortē & reſurrectionē chriſti,non egre/diendo a materia/ſubtiliter infert aduerſus iudęos ꝙ ex chriſti reſurrectione didicimus & nouimus renouatorem neminē ſm carnē. Iudæi ſiqdem expectabant & expectant renouatorē ſm carnem:hoc eſt ſm carnis officia viuentē. expectabant.n.& expectāt meſiam ſm carnis officia viuentē ad renouandū iſrael & mūdum.Hoc ſiquidē directe excludit paulus ex hoc ꝙ chriſtus mortuus ē & reſurrexit ad renouandū humanū genus.hinc.n.clare apparuit ꝙ renouatio non erat ꝓmiſſa nec exercenda ab aliquo ſm carnis officia viuente. Quod diciť ad dn̄am chriſti viuentis in corpore poſt reſurrectionē,ſed non ſm carnem (hoc eſt carnis officia)ſed ſm ſpūs officia.viuit.n.ſm carnem vt caro eſt nomen ſubſtantiæ,ſed non ſm carnem vt caro eſt nomen officii. Sic.n.ad co.quoq; vtitur carnis noīe dicendo caro & ſanguis regnum dei nō hęreditabunt.¶ Et qm̄ contra hoc dictū pauli poterat obiici ꝙ etiā ipſi apoſtoli & miniſtri noui teſtamēti ſuſcęperunt chriſtū ſm carnē/hoc eſt ſm carnis officia viuentē.ideo huic obiectioni occurrit: oſtendendo illi ꝙ hoc eſt ad tēpus & non ſimpliciter.Suſcępimus.n. & ſuſcipimus chriſtum ſm carnē modico tēpore:donec ſcilicet cōpleret myſterium redēptionis mundi.ſed de cętero in ęternum iam non nouimus/non ſuſcipimus chriſtum ſm carnem(hoc eſt ſm carnis officia viuentē)ſed viuentē ſm ſpiritū in carne immortali. Apparet autem hunc eſſe ſenſum germanū literę huius, tum ex eo ꝙ ei quæ tractatur materiæ manifeſte quadrat,tum ex eo ꝙ particula ſm carnē abſq; vlla varietate cōuenit tam nemini q̄ chriſto. tum ex eo ꝙ ſubiuncta(immo illata)hunc ſenſum exigunt. ſubiungitur enim inferendo. ¶ SIQVA ergo in chriſto/noua creatura.] Et eſt ordo literę.ſiq̄ ergo in chriſto/ſubauditur eſt creatura, noua creatura eſt.Optime inferť ex hoc ꝙ chriſtus non carnalibus officiis ſed nouo mō viuens eſt renouator,ꝙ ſiqua eſt creatura in chriſto eſt creatura noua.Creaturā in chriſto appellat hoīem in fide chriſti formatum.Et appellať creatura,qa gratia fidei creať:vtpote quæ non educiť de potentia materiæ/ſed fit ex nihilo.Noua aūt diciť,quia nunq̄ veteraſcit/ſed cōtinue magis ac magis renouatur. VETERA tranſierunt:ecce facta ſunt oīa noua.] Crediderim ego paulum accępiſſe hęc ex teſtamēto veteri/& forte ex leui.26. vbi diciť/& vetera nouis ſupuenientibus proiicietis:ad myſticū ſenſum trahendo quę de corporeis rebus ſcripta ſunt. Ad ꝑpoſitum.n.huius literæ eſt ꝙ ea quæ ſunt vetuſtatis(qualia ſunt peccata & fomes ad peccandū)tranſierunt per renouationē chriſti,& facta ſunt oīa noua:hic quidē inchoatiue/dū internus hō renouatur,demum aūt conſūmate.Ecce ſtatus noui teſtamēti ſm quē internus noſter hō renouari declarať noue/charitatē chriſti renouatoris imitando. OMNIA aūt ex deo.] Dixerat in chriſto oīa noua:reſoluit mō oīa in deū.chriſtus.n.nomen eſt hoīs qui mortuus eſt & reſurrexit pro nobis. Reſoluendo aūt oīa in deū tanq̄ primum actorē,patrē & filium & ſpūm ſanctū ſub dei noīe cōpręhendit.
¶ QVI NOS recōciliauit ſibi.] Poſtremo tractat illā particulā miniſterium ſeu miniſtratio iuſtitię. Dixerat.n.ſuperius/nā ſi miniſtratio dānationis gloria multo magis miniſtratio iuſtitię in gloria. Tractat aūt & iuſtitiam noui teſtamēti & miniſtrationē eius multipliciter. Cōplet.n.hic tractatum illius quoq; particulę/idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti. Et inchoat a mō quo eſt iuſtitia dei collata ipſis miniſtris/dicens.Deus recōciliauit nos/miniſtros quum inimici eſſemus,ſibi. PER.] Deficit. IESVM/ chriſtum.] Ecce gratia recōciliationis collata a deo per hominē ieſum chriſtū. ET DEDIT nobis miniſterium recōciliationis.] Ecce officiū.non ſolū nos de inimicis fecit amicos/ſed effecit nos miniſtros recōciliationis alioꝝ.Vide hic celſum officiū miniſtroꝝ noui teſtamēti. ¶ QVANDOQVIDEM.pro.ſic ꝙ.] Declarat modū ſimul & rōnem miniſtrationis ſibi cōceſſæ. DEVS erat in chriſto mūdum recōcilians ſibi.] Tripliciter conſtrui pōt litera.vel deus erat in chriſto pſonaliter.vel deus erat recōcilians in chriſto:qa per chriſtum recōciliauit ſibi mūdum.vel in chriſto mūdum/vt limitetur recōciliatio ad mūdum in chriſto:ad differentiā reliquoꝝ qui ſunt in mundo ſed non in chriſto.Simile qd dixit angelus ad ioſeph/ipſe ſaluū faciet populū ſuum.non dixit populū/ſed populum ſuū.¶ Et qa ſm oēm cōſtructionē verificanť verba textus,totum pōt intelligi. Quū.n.prius dixiſſet ꝙ deus recōciliauit nos miniſtros per ieſum,mō declaraturus modū rōnemq; miniſterii dicit ꝙ deus pſonaliter exiſtens in chriſto recōciliauit in ipſo chriſto hoīe vt organo/mūdum in ipſo chriſto:hoc eſt mūdum non ſm oēs ſui partes,ſed ſm ꝙ iungiť chriſto/ſm ꝙ incorporať chriſto/ſm illos(ex quacūq; mūdi natione ſint)qui fiunt mēbra chriſti. Et hęc vltima cōſtructio quadrat tum veritati tum materiæ de miniſterio:qm̄ hinc habetur rō miniſterii/ad adunanda mēbra chriſti per mūdum longe lateq; diſperſa. NON reputans.pro.imputans/illis delicta ipſorum.] Ecce gratuita reconciliatio/abſq; exactione ſatiſfactionis propriæ/ſola non imputatione delictoꝝ proprioꝝ illis.Et ſignificanter dicit illis:qa imputauit delicta hoīum chriſto.voluit.n.ieſum chriſtū pati pœnas debitas alioꝝ peccatis/& pro illis ſatiſfacere. ET poſuit in nobis verbū reconciliationis.] Aduerbiū ſic in principio huius particulę poſitum extendiť huc uſq;.Dixerat ꝙ dedit nobis miniſtrationē recōciliationis. & ꝑpterea declarando modū ac rōnem miniſtrationis ſubiūgit.ſic ꝙ ſeu

quia deus erat tpe mortis chriſti recõcilians ſibi mundũ iungendũ chriſto/nõ imputando illis ſua pctã, & poſuit in nobis ſermonẽ recõciliationis mũdi. Iſte eſt modus miniſtrationis.ſ.delegatio euangelii ad recõciliandũ mundũ.iſta eſt rõ miniſtros nos inſtituendi.ſ.diſperſio per mũdum mẽbrorꝫ chriſti.Diſcerne inter chriſtũ & miniſtros recõciliationis. per chriſtũ facta eſt recõciliatio/in chriſto locaꝭ ipſa recõciliatio:in miniſtris vero ſermo recõciliationis qui eſt euangeliũ chriſti. PRO chriſto ergo legatione ſungimur.} Concludit paulus ꝙ vice chriſti hominis per quẽ deus recõciliauit mundũ/legati ſumus cõſtituti a deo,recõciliationis factæ.Dicit autẽ & fere ſtatim repetit pro chriſto/hoc eſt ratione chriſti:vt tangat id quod eſt proprium miniſtris noui teſtamenti.prophetæ ſiquidem priores legati erant dei ad populum/ſed nõ pro chriſto:miniſtri vero noui teſtamenti nõ ſolum ſunt legati dei/ſed ſunt ſurrogati chriſto.vnde & paulus dixit ego in perſona chriſti donaui.

¶ TANQVAM deo exhortante.pro.obſecrãte/per nos,obſecramus.pro.rogamus/pro chřo.} *Sed ſiſte* pedem prudens lector:& ſcito ꝙ intentio pauli eſt per modũ executionis declarare miniſteriũ iuſtitię cõmiſſum miniſtris noui teſti.Et ſubtiliter vtiꝭ duabus diſtinctionibus.altera ex parte miniſtrorꝫ:altera ex parte rerꝫ.Quędam ſiqdem res iuſtitię dei ſunt quas miniſtrant verbo:vt geſta dei in chriſto nõ imitabilia.quędã vero quas miniſtrant verbo & opere imitando chriſtũ:vt quę ſunt gratię noui teſti. Vtendo autẽ verbis pauli,diſtinguit paulus miniſtros noui teſti vel quatenus funguntur pure officio legati/vel quatenus ſunt etiã coopatores.Et prius tractat qd faciunt quatenus legati:deinde quatenus cooperatores.Tractat aũt vtrũq; per modũ executionis:hoc eſt tanꝗ exequens.¶ Perſpicacius aũt intelligiꝭ ꝙ oĩa quę ſonant executionẽ ſcribunꝭ materialiter. Ita ꝙ dicendo tanꝗ obſecrante per nos deo rogamus pro chriſto,non rogat paulus:ſed deſcribit officium legatorꝫ noui teſti quatenus legati ſunt/eſſe vt obſecrẽt vice chriſti tanꝗ deo per illos obſecrante.¶ Vbi nota multas cõditiones in hac legatione.ſ.ꝙ nõ præcipiendo ſed rogando pro chriſto(hoc eſt vice chriſti hoĩs)tanꝗ deo qui mittit obſecrante p nos:hoc eſt nos chriſti loco rogamus/ac ſi deus per nos nõ rogaret ſed obſecraret vos.Magna demiſſio aplorꝫ ad rogandũ peccatores,ſed longe maius munus legationis diuinæ extẽſum vſq; ad hoc vt deũ per ipſos legatos obſecrantẽ peccatores reddat/ad ſimilitudinẽ patris obſecrantis filios:ad ſignificãdam imenſam dei dilectionẽ erga peccatores/nullum ꝑtermittere modũ vtilem ad cõuertendũ peccatores.Quocirca & dei & apoſtolorꝫ exẽplo inſtruimur ꝑlati ad ſubmiſſas actiones amplectendas/vtiles ad conuerſionẽ peccatorꝫ. RECONCILIAMINI deo.} Ecce ex officio legationis qd rogamus,& quos rogamus:inimicos.ſ. dei.nã hi ſoli egent recõciliatione ad deũ.¶ Sed occurrit qõ. Quo pacto rogamus recõciliamini deo/ſi iam mũdus recõciliatus eſt deo?qui.n.recõciliatus eſt/non eget recõciliatione.dixit aũt ꝙ deus erat recõcilians ſibi mũdum in chriſto.¶ Solutio eſt ꝙ in morte chriſti facta eſt recõciliatio ſed nõ eſt executioni mandata/in morte chriſti oblatũ eſt ſacrificium recõciliationis ſed recõciliatio ipſa nõ eſt applicata:ſed executio & applicatio recõciliationis obtentę per mortẽ chriſti fit per fidẽ ſpem ac charitatẽ ſingulorũ. Vnde rogare recõciliamini/eſt rogare vt recõciliatio facta executionẽ habeat in vobis per fidem ac charitatẽ chriſti.Et tam hęc ꝗ ſequẽtia materialiter intelligenda ſunt:hoc eſt ad explicandũ materiã officii. EVM qui non nouit peccatũ/pro nobis peccatũ fecit:vt nos efficeremur iuſtitia dei in ipſo.} Proſequiꝭ materiam ꝓponendã a legatis:rõnem.ſ.quare debent recõciliari deo. Et explicat ſimul modum recõciliationis quo deus recõciliauit & ipſos miniſtros & mũdum in chriſto:hoc eſt oẽs electos. Et propterea loquiꝭ plr̃ in prima ꝑſona/dicendo vt nos. Modus ac rõ eſt ꝙ deus eũ(.ſ.ieſum)qui non nouit experientia alicuius cõmiſſionis omiſſionis aut originis peccatũ,fecit pro nobis non peccatorẽ ſed peccatũ:hoc eſt hoſtiam pro peccato. Scriptura.n.ſacra hoſtiã pro peccato appellat peccatũ:iuxta illud oſee.4.peccata populi mei comedent. Fecit.n.deus ieſum hoſtiã pro peccatis noſtris/diffiniendo & mãdando hoĩ chriſto vt ſeipſum ex charitate pro mundo offerret in ara crucis. Fecit quoq; deus hoĩem chriſtum peccatũ/ vtendo humana natura ſibi iuncta ꝑſonaliter tanꝗ organo cõiuncto(vt nos vtimur lingua ſeu manu) vtendo inquã illa pro materia ſacrificii ad reconciliandũ nos deo.¶ Tranſtulit aũt peccata nr̃a in chr̃m vt nos efficeremur iuſtitia dei in ipſo ieſu. Iuſtitia dei in deo eſt qua deus iuſtus eſt. Iuſtitia dei in reprobis/eſt iuſta reproborꝫ punitio. Iuſtitia dei in chriſto/eſt meritũ chriſti ſufficiens ẽt ad ſatiſfaciendũ pro nobis/ad iuſtificandũ nos &c̃.Quod diciꝭ dei,tum qa eſt dei ꝑſonaliter,tum qa eſt apud diuinum tribunal vera iuſtitia:ad dr̃iam iuſtitiarꝫ noſtrarꝫ,quę apud diuinum tribunal ſunt velut pãnus menſtruatæ. Quum cõicaꝭ itaq; nobis chriſti meritũ,tunc efficimur iuſtitia dei in chriſto:qa efficimur iuſti nõ iuſtitia ꝓpria/ſed iuſtitia dei in chriſto cõicata nobis. Efficimur.n.corã deo iuſti/ex merito ex ſatiſfactione/ex reconciliatione chriſti.¶ Vtiꝭ aũt paulus hoc loquendi mõ vt efficiamur iuſtitia,ad ſignificandũ ꝙ in cõicatã nobis iuſtitiã dei in chriſto trãſmutãdi ſumus ſic vt nihil aliud ſimus(in intellectu/in affectu/in operatione & in perpeſſione)niſi quod ex iuſtitia dei quæ eſt meritũ chriſti/ſumus. Tunc enĩ & nõ prius facti ſumus iuſtitia dei in chriſto:proficientes aũt & incipientes pedetentim ſimus participando illam. ¶ Perpende prudens lector hic primũ iuſtitiam dei in chriſto penes hoc ꝙ ab ipſo chriſto voluit ſatiſfieri ſibi pro nobis.paſſio ſiquidẽ innocentis pro peccatoribus iuſtitia eſt ſatiſfactoria/ſpẽs eſt iuſtitię cõmutatiuæ pro iniuria ſoluentis pœnã.hæc eſt iuſtitia noui teſtamenti. Deinde iuſtitiam eandẽ cõican

nobis:imo ad hoc illam effectã vt nos tranſmutemur in illam.vere ergo eſt miniſtratio noui teſtamenti miniſtratio iuſtitiæ.Denicꝫ attende ꝗ ꝓuocatiua ſit hominũ ratio hęc ad hoc vt recõcilientur deo. Poſtremo materiã legationis cõſidera:& intuere eſſe geſta dei in chriſto quę nõ ſunt imitabilia ab hoĩbus. propter hoc ſiquidẽ non affert paulus ꝙ chriſtus paſſus & mortuus eſt(hęc.n.ſunt a nobis imitabilia) ſed affert ꝙ omnino abſqꝫ peccato factus eſt hoſtia pro peccatis noſtris:quod conſtat non eſſe ab homine aliquo imitabile.Hæc ſunt quæ miniſtri vt legati euãgelizare debent,obſecrando vice chriſti/& tanꝗ deo per eos obſecrante:ad ſignificandũ etiam ex parte hominum omnimodã libertatem ad reconciliationem:ſicut qui rogatur & obſecratur/liber eſt.

CAPVT .VI.

ADIVVANTES.pro.cooperantes/autẽ.} Ecce alterum diſtinctionis mẽbrum.Prius.n.deſcripſit officium ſuũ quatenus legati ſunt:quoꝝ vt ſiqnõ eſt niſi fideliter prudenterqꝫ ſermone explicare obſecrando vel aliter iuxta formã legationis:mõ vero deſcribit officium quoqꝫ legatorum quatenus ſunt cooperatores dei mittentis/& chriſti cui ſunt ſurrogati.Et propterea dicit cooperantes aũt.Ac ſi apertius dixiſſet.quatenus ſumus legati rogamus recõciliamini,qa chriſtus paſſus eſt pro nobis:quatenus aũt ſumus cooperantes &c̃. Sicut.n.cooperatio diſtinguitur a legatione paſſiua,ita cooperantes a legatis.non eſt diſtinctio hęc perſonarũ/ſed officioꝝ eiuſdem ꝑſonæ.aliud.n. eſt officium exequendi legationẽ/aliud eſt officiũ cooperandi. Illud linguæ/hoc facti eſt.ad illud aliena facta ſat ſunt,ad hoc ꝓpria exigunt̃. Habemus & hinc ꝙ miniſtri noui teſtamenti nõ ſunt inſtituti puri legati,ſed legati coopantes deo & chriſto.Quæ ſint iſtæ coopationes/diffuſe paulus declarabit.EXHORTAMVR.pro.obſecramus.} Siue ex legatione ſiue ex coopatione non p̃cipimus ſed rogamus ĩmo obſecramus. Vtrobiqꝫ ſermo euangelicus per modũ obſecrantis interuenit:vt demiſſio ex parte miniſtroꝝ & libertas ex parte auditoꝝ deſcribatur. NE IN vacuũ gratiam dei recipiatis. Sicut materia legatorũ deſcripta eſt reconciliatio/qa chriſtus paſſus eſt &c̃.ita materia euangelizanda a coopantibus/deſcribit̃ ne in vacuũ gratia dei recipiat̃.Et ne ſit quæſtio de qua gratia dei eſt ſermo/explicat illã. ⸿AIT enim.} proculdubio deus apud eſaiã ca.49. TEMPORE accępto exaudiui te,& in die ſalutis adiuui te.} Duo opera dei in hac gratia dei continent̃.Alterũ exauditionis tp̃e accępto/tp̃e quo oĩa reddita ſunt accępta deo.& hoc directe ſpectat ad ſupplicationẽ/quæ eſt actus religionis.Alterũ adiutorii in die ſalutis.quod eſt idem cum tp̃e accęptabili:ſed dicit̃ accęptum relatiue ad deũ cui eſt gratum:dicit̃ ſalutis relatiue ad hoĩes quibus eſt ſalutiferũ.Significatur.n.per vtrũqꝫ tẽpus noui teſtamenti:qa vere eſt tẽpus redditũ deo accęptum ꝑ aduentũ ieſu chriſti ad exaudiendũ peccatores vbiqꝫ terraꝝ:& vere eſt dies expectatę ſalutis mundi,ad adiuuãdum oẽs vt recte operent̃/vt fortiter ꝑſiſtant in occurrẽtibus aduerſis. Noui itaqꝫ teſtamenti ꝓpria gratia deſcribit̃:gratia autẽ non quæ eſt donum in aĩa,ſed quæ gratuito a deo offert̃ nobis benignitas eius parata hoc tp̃e ad exaudiendũ & adiuuãdum oẽs. Hanc tantam gr̃am dei increduli reſpuentes nullo mõ ſuſcipiunt/ĩmo cõtemnunt:chriſtiani vero mali recipiunt quidẽ ſed in vacuũ.nam recipiunt fide/ſed ſine opibus:recipiũt fide vacua fructibus fidei,& ideo in vanum. Ad hoc.n.offert deus tantam gr̃am vt vtamur illa/ad hoc vt exaudiamur ab ipſo,ꝓculdubio petẽdo ęternã beatitudinẽ(nam ad hoc eſt tẽpus noui teſtamẽti accęptatũ a deo.prius.n.quãtũcunqꝫ peteret̃,non dabat̃)ad hoc vt adiuuemur a deo tum ad bñ operandũ/tum ad fortiter ſuſtinendũ mala pœnæ.nam dies noui teſtamenti eſt dies ſalutis ſp̃ualis.Hanc dei gr̃am nouo ꝓpriã teſtõ/cõem oĩbus volentibus eam/cõplectentem quicqd eſt tam religionis ꝗ moꝝ, tanꝗ ꝓpriam materiã miniſtroꝝ noui teſtamenti quatenus coopantes ſunt/ paulus deſcribit euangelizari:qa in hac gr̃a ſunt vere coopantes deo ac chriſto.Ipſi ſiqdem primo hanc gr̃am dei ſuſcęperũt,non in vacuũ/ſed cum tanta plenitudine vt nõ ſolum pro ſeipſis ſed pro aliis accęperint.Ipſi ſiqdem ſuſcęperunt illã/non ſolũ operantes ſibi ſed etiã deo ac chriſto cooperantes ad aliorũ exauditionem & adiutoriũ.Coopantes intellige factis.ad linguã enim ſpectat quod dicit̃ obſecramus. Coopantes factis/obſecramus verbis:vt intelligamus & noui teſtamenti idoneos miniſtros quũ maxie coopantur/maxime demittere ſeipſos rogando,& auditores liberi eſſe arbitrii:vtpote qui rogant̃.Quid aũt coopantes obſecrent & quos/iam patet. ECCE nunc tẽpus accęptabile,ecce nũc dies ſalutis.} Materiam quã euangelizant miniſtri noui teſtĩ quatenus coopantes/ex veteris teſtĩ teſtimoniis ꝓferunt:& propterea eſaię ſcripturã attulit.Sed non relinquunt ĩmanifeſtã.declarant.n.illam.Et ꝓpterea paulus explicat tempus ꝓphetatum & diem expectatũ eſſe nunc.hęc.n.particula pars eſt materiæ quã euangelizant:vt intelligamus materiã ex teſtimonio prophetarũ haberi,declarari autẽ per miniſtros noui teſtamenti/demonſtrantes ad oculum aduenifſe tẽpus accęptabile & diem ſalutis. NEMINI dantes vllam offenſionem.} Duo ꝓpoſuit de legatis cooperantibus.alterũ eſt cooperantes.alterũ obſecramus. Materiam obſecrationis ſtatim ſubiunxit/dicendo quid obſecrant:videlicet ne in vacuũ &c̃. Materiã vero cooperationis modo ſubiungit/explicans illa in quibus cooperant̃ deo miniſtri idonei noui teſtamenti miniſtrantes iuſtitiæ dei quę eſt in chriſto ieſu. Iungitur itaqꝫ hęc particula quo ad ſñiam illi particulæ cooperantes.ita vt quod tunc ꝓpoſuit/modo exponat. Ac ſi apertius dixiſſet.coopantes ſumus nemini dantes vllam offenſionẽ &c̃.Prima coopationis materia eſt vitare oẽ ſcandalum actiuũ.hoc.n.eſſet dare

alicui offenſionem aliquã qua impingendo caderet a recto. VT NON vitupereť miniſteriũ noſtrum.} Superfluit noſtrũ. Quia de miniſtris quatenus miniſtri ſunt tractat, ratione ita ſe geredi vt nemini dent occaſionem offendendi reddit ex ipſo officio: vt.ſ. ipſum miniſteriũ noui teſtamenti non vitupereť. Redundaſſet ſiquidẽ in vituperium officii ſi primi miniſtri factis ꝓpriis ſcandalizaſſent alios. creditum ſiquidem fuiſſet ab hoĩbus (& rationabiliter) ꝙ non eſſet diuina legatio/ꝙ non eſſent vera quæ ꝑdicabant, ex quo primi fundatores factis ꝓpriis ſcandalizant alios. Quinetiã hodie doctores ſcandalizantes, nõ ſolum ſeipſos vituperant/ſed quãtum ex eis eſt vertunt in dubium ſanctum alioꝝ miniſterium. ¶SED IN omnibus exhibeamus. pro. cõmendantes/noſipſos ſicut dei miniſtros. pro. miniſtri.} Ordo literę eſt. ſed ſicut dei miniſtri cõmendantes noſipſos in oĩbus/ſupple ſumus. Et eſt ſenſus ꝙ ſicut congruit dei miniſtris/ſicut debent dei miniſtri omni ſtudio efficere, ſumus cõmendantes noſipſos: hoc eſt cõmendabilia exercentes in omnibus factis & verbis. Nec ſunt verba hæc laudantis: ſed deſcribentis ſeipſos miniſtros ad deſcribendum perfectionẽ ſtudii circa vitationẽ ſcandali, ꝙ non ſolum vitamus dare occaſionẽ ſcandalizandi vt non vitupereť officium/ſed ita nos gerimus vt quẽadmodum tantũ officium miniſtrorũ dei exigit ſimus nos cõmendantes ex qualitatibus opeꝝ & verboꝝ. Sic.n. cõmendare ſeipſos exigit officium miniſtri dei, & non cõmendare ſeipſos iactantia aut hypocriſi. huiuſmodi.n. cõmendatio ſumpſius ex reuerentia proprii officii ꝓcedit, & e regione ſcandalizantiũ locatur. Nam miniſtri ſcandalizantes ex propriis factis vituperabile reddunt miniſteriũ: miniſtri vero perfecti ecõuerſo ex rõne miniſterii ſeipſos cõmendant in omnibus/propria facta & verba cõmendabilia in omnibus exercent. Ecce materia cooperationis tum quo ad ſtudiũ vitandi ſcandala. tum quo ad ſtudium gerendi ſeipſos cõmendabiles in omnibus vt diuinum exigit miniſteriũ. Et ne tanq̃ verba cõmunia/aut in iis quę parua ſunt intelligas miniſtros noui teſtamenti cõmendabiles ſe exhibere, deſcribit per partes/ſubiungendo. IN MVLTA patientia.} Multa tolerantia pręponiť ſequentibus nouem generibus maloꝝ, ad deſcribendũ miniſtros noui teſtamenti ſupra ſtudium nõ ſcandalizandi vacare vt ſeipſos cõmendabiles reddant in primis in patientia multa: hoc eſt longa & magna. IN tribulationibus.} hoc eſt in variis afflictionibus. IN neceſſitatibus.} eoꝝ quibus indigemus. IN anguſtiis.} corpoꝝ ab extra paratis ne poſſimus euadere. IN plagis.} flagelloꝝ/virgarũ/lapidum. IN carceribus.} dãnandoꝝ ad mortem. IN ſeditionibus.} quæ contra nos excitantur in ciuitatibus. IN laboribus.} itinerum, vel etiam manuũ quandoq; ne quenq̃ grauemus. IN vigiliis.} tum volũtariis orationi vacando. tum coactis ꝓpter inediam vel propter opus vel iter. IN ieiuniis.} ſimiliter vtriſq;: quãdoq; voluntariis quandoq; ꝓpter penuriã. Et hoc eſt nonum maloꝝ genus. In his.n. oĩbus multa patientia cõmendabiles ſe reddunt veri miniſtri noui teſtamenti. Et hæc oĩa proprie ſpectant ad virtutẽ fortitudinis, cuius pręcipuus actus eſt ſuſtinere magna mala. ¶IN caſtitate.} Ecce tẽperantia in pręcipua materia delectabilium.ſ. venereorũ. IN ſcientia.} ſanctoꝝ. In qua continetur etiã prudentia. IN longanimitate.} Ecce virtus ſpei protenſæ in longum æternitatis futuræ beatitudinis. IN ſuauitate.} ſeu vt aliis placet. IN benignitate.} Vtriuſq; actionis laudabilis eſt nomen. Et miniſtros noui teſtamẽti oportet eſſe tum benignos: hoc eſt feraces bonoꝝ: quũ niſi bona ꝓferre poſſint ex interno theſauro in verbis/in geſtibus & in factis. Tum ſuaues diuerſis hominum cõplexionibus/diuerſarũ ætatum/diuerſoꝝ ſexuum/diuerſarũ conſuetudinũ &c. hominibus accõmodando ſeipſos vt oĩbus ꝓſint. IN SPIRITV ſancto.} Non ſm rõnem humani ſpiritus ſeu humanę mentis ſed ſm rationẽ ſpiritus ſancti nos diſponẽtes/illius inſtinctu agimur. IN CHARITATE nõ ficta.} Ecce teſtis ſpũs ſancti infallibilis/ecce comes indiuiduus, dilectio nõ ſimulata exterius ſed vere interna. IN VERBO veritatis.} Intus vera dilectio, foris verus ſermo/vera doctrina. IN virtute dei.} Virtus non vt cõtra vitium ſed vt contra impotentiã diſtinguitur/pro potentia ſumiť. Et potentia dei ad miraculoſa opera ſignificať. Miniſtri.n. illi primi ibant fulti etiã potentia faciendi miracula, quæ eſt potentia dei: quia ſolius dei eſt efficere vera miracula. Cõmendabiles ſiquidẽ ſeſe exhibebant/& patiẽtia tanta/& tot virtutibus/& gratia miraculoꝝ. ¶PER arma iuſtitię.} Metaphorice arma iuſtitiæ appellantur duę iuſtitię actiones. Altera habens vim armoꝝ defenſiuoꝝ: videlicet declinare a malo. altera habens vim armoꝝ offenſiuoꝝ: videlicet facere bonũ. A DEXTRIS & a ſiniſtris. pro. dextrorũ & ſiniſtrorum.} Quãuis non liquido cõſtet an dextroꝝ & ſiniſtroꝝ referat ambas miniſtroꝝ partes armatas (dicendo per iuſtitiæ arma dextroꝝ & ſiniſtroꝝ: hoc eſt dextroꝝ noſtroꝝ membroꝝ & ſiniſtroꝝ) an referat arma dextra & ſiniſtra/an referat res occurrentes dextras & ſiniſtras, ſubiunctæ tamẽ combinationes me trahunt ad tertiũ ſenſum: hoc eſt tam in dextris rebus q̃ in ſiniſtris. Nec oportet ſolicite quærere per dextra & ſiniſtra quid paulus ſignificare intendit: quoniã ipſemet nouem diſtinctiones ſubiungit ſtatim rerum dextrarũ & ſiniſtrarũ, ad deſcribendum ꝙ in omnibus materiis dextroꝝ & ſiniſtroꝝ/miniſtri noui teſtamenti vtuntur armis iuſtitiæ: vt etiã hinc habeas ꝙ ſunt idonei miniſtri noui teſtamenti. quod cõſiſtit in iuſtitia dei in ieſu chriſto. ¶PER gloriam & ignobilitatẽ.} Contrarium glorię interpres circũloqui videtur. Vnde interpretes moderni ignominiam ſeu cõtemptum ſeu inhonorationem interpretantur. In hac diſtinctione gloria dextrum/ignominia ſiniſtrum tenet locum. & armis iuſtitiæ vtimur tam occurrente gloria q̃ occurrente ignominia ſignificat. Lege actus apoſtoloꝝ qñ paulo & barnabæ tanta

occurrit gloria vt vellent ipſos adorare vt deos, & quando tanta ignominia vt publice cęderentur &c̃. ¶PER infamiam.} Ecce ſiniſtrum. ET BONAM famam.} Ecce dextrum.apud aliquos enim erant infames,apud aliquos bonæ famæ.¶VT ſeductores.} Ecce ſiniſtrū. ET veraces.} Ecce dextrū.Aduer te ꝙ interpres variat vt/ſicut/tanq̃/quaſi:quum tñ apud paulū eadem dictio repetať.& ſonat tanq̃. Et eſt ſenſus.tanq̃ ſeductores reputati a multis/& ſm rem veraces.¶SICVT ignoti.} Ecce ſiniſtrum. ET co/gniti.} Ecce dextrū.Et eſt ſenſus.Tanq̃ ignoti habemur,& ſm rem noti ſumus.Nec eſt ſermo de notitia perſonarū,ſed miniſterii diuini.Minus eſt haberi ignotos q̃ infames.apoſtoli apud multos habebantur infames/vt magi ſeu ſuperſtitioſi:apud multos habebanť ignoti vnde hanc ꝓuinciam prędicandi ſum/pſiſſent,an ex deo/an ex quæſtu/an affectu gloriæ/an ex dæmone &c̃. Secūdum rem tñ apparebant mira/cula cōfirmantia doctrinam euangelicā,vnde erant noti apud eos qui volebant eos noſſe.¶QVASI mo/rientes.} Ecce ſiniſtrū.Tanq̃ morientes(quoꝝ non eſt de vita ſpes)habebanť miniſtri noui teſtamenti prędicantes chriſtū,iudęis exiſtimantibus ꝙ miniſtri chriſtianę fidei eſſent tanq̃ morientes/ſtatim deſi/turi:putabant.n.eſſe(vt aiunt)ignē ex paleis. ET ECCE viuimus.} Ecce dextrū/perſeueramus viuētes miniſtri noui teſtamenti. Et dicit ecce/monſtrando ꝓpriam miniſtroꝝ vitam corporalē perſeuerantem cum miniſterio.¶VT caſtigati.} ſeu correpti.Ecce ſiniſtrū. Sępe caſtigationes flagelloꝝ & huiuſmodi paſſos conſtat miniſtros chriſti.Et dicit tanq̃ caſtigati:quia in veritate nō erant caſtigationes ſeu corre ptiones,ſed odioſę punitiones. Caſtigatio.n.ſeu correptio non habet locū niſi in illis qui caſtigatione ſeu correptione indigent,qui imoderati ſunt:quales non ſunt miniſtri noui teſtamenti.verūtñ fuerunt tanq̃ caſtigati.Lege actus apoſtoloꝝ:& inuenies apoſtolos tanq̃ caſtigatos a iudęis. ET NON mortifi cati.} Ecce dextrū.Tempore quo paulus hęc ſcripſit/adhuc nulla fuerat a romanis principibus contra chriſtianos mota pſecutio(quum primā mouerit nero ſub cuius imperii principio paulus iuit romā) ſed tantūmodo a iudęis affligebanť chriſtiani:excitantibus iudæis etiā alios contra apoſtolos, & non contra oēs chriſtianos.vt patet ex eo ꝙ hieroſolymis erant multa milia chriſtianorū in pace,qui adue/niente illuc paulo(vt iacobus dixit)aduerſus paulum tanq̃ legis moſaicę deſtructorē conſurgerent. Et propterea forte dixit ſed non occiſi. Quia tñ occiſus fuerat ſtephanus/& forte iacobus frater ioannis ab herode,tutius intelligitur hęc litera de genere miniſtroꝝ perfectoꝝ noui teſtamenti quos deſcribit,q̃ de ſolis perſonis ꝓpriis pauli/timothei/ſilę/titi &c̃.vt prius deſcripſerit ꝙ non deſinunt ab intrinſeco velut ignis paleę/ſed pſeuerant viuētes in miniſterio:modo aūt ꝙ non deſinunt ab extrinſeco occiſi. Quāuis enim aliqui de facto fuerint occiſi(vt ſtephanus & iacobus)non tñ propterea occiſi ſunt pfecti miniſtri noui teſtamenti,ſed genus talium miniſtroꝝ viuit.¶QVASI triſtes.} Ecce ſiniſtrū.Et dicit quaſi:quia non triſtabanť intus,ſed habentes cauſas mœroris & doloris habebanť tanq̃ mœrentes. SEMPER aūt gaudentes.} Ecce dextrū ꝙ ſm rem non nūq̃ ſed ſemp intus gaudium habebant ſpūs ſancti. Vnde & cęſi ibant gaudentes a cōſpectu cōcilii iudaici qm̄ digni habiti ſunt(ecce materia & rō gaudii interni) pro noīe ieſu contumeliā pati.¶SICVT egentes.} ſeu pauperes ſeu inopes.Ecce ſiniſtrū. Et dicit tanq̃ non ad excludendū veram ſed neceſſariam paupertatē.ſignificatur.n.ꝙ non occupamur paupertate ſed aſſumimus ſtatum pauperū/ꝙ ſimiles nos facimus illis qui ex neceſſitate ſunt pauperes. MVLTOS aūt locupletantes.} Ad literā eſt ſermo de diuitiis ſpūalibus. Et eſt ſenſus ꝙ perfecti noui teſtamenti mini/ſtri induunt perſonas pauperū non vt ſibiipſis ſubueniant/ſed vt alios multos ditent ſpūalibus diuitiis. Et hoc eſt dextrū. Experimur quoqꝫ poſteri ꝙ paupertas apoſtoloꝝ ditauit multos diuitiis tēporalibus: quibus vtinam non abutamur.¶TANQVAM nihil habentes.} Ecce ſiniſtrū.quod expone vt præce/dens.Hoc plus eſt q̃ tanq̃ pauperes.aſſimilamur voluntarie illis qui nihil habent:vtpote qui omnia re/liquimus & ſequimur chriſtū. ET OMNIA poſſidentes.} Ecce dextrum. Poſſidentes ſumus oīa tem/poralia,in ſeipſis quidē ſpe.ſcriptum eſt.n.ſuper omnia bona ſua cōſtituet eum.in eminentioribus vero actu:qm̄ poſſidemus actu omnia ſpūalia,quibus ſubiiciuntur omnia tēporalia. Sicut.n.habens intelle ctum/habet quicqd eſt viſus auditus odoratus guſtus & tactus,ita poſſeſſor ſpūalium eſt poſſeſſor oīum corporalium.Teſtať quoqꝫ experientia ꝙ poſſeſſoribus ſpiritualiū ſubiiciunť principes & quęcūqꝫ ſunt corporalia:vt patet legenti geſta ſanctoꝝ.Et hic finitur tractatus de noui teſtamenti miniſtris.

OS NOSTRVM patet ad vos o corinthii.} Tertia eſt hęc pars tractatus huius epiſtolę:in qua tra ctatur illa particula/pater miſericordiarū.Tractat.n.multas dei miſericordias:tum collatas corin thiis/& efficiendo eos tēplum dei/& efficiendo eos pœnitentes & vindices criminū.tum collatas mace/donibus.tum exequendas in collecta eleemoſynaria in ſanctos.Continuat aūt ſequentia precedētibus ad allocutionē ſpecialem deſcendens.Acſi aptius dixiſſet.hactenus ad oēs fuit ſermo noſter de miniſtris noui teſtamenti,mō vos in ſpecie alloquor o corinthii:nec qualitercūqꝫ alloquor,ſed patēte ore/hoc eſt manifeſte.Et dicit hoc:qm̄ manifeſte intendit illis aperire radicē minus bonę diſpoſitionis cordis eorū circa cōmunionē cum infidelibus. COR noſtrum dilatatū eſt:non anguſtiamini.pro.anguſtamini/in nobis,anguſtiamini.pro.anguſtamini/aūt in viſceribus veſtris.} Et indicatiui eſt modi vtrobiqꝫ angu ſtamini.ꝓpter quod coniunctio aūt clarius præmiſſa fuiſſet,dicendo ſed anguſtamini in viſceribus ve/ſtris:hoc eſt in intimis veſtris.¶Arctauerat paulus in priori epiſtola cōnubia ꝓhibendo noua cum in/

fidelibus coniugia/arctauerat foꝝ cauſarũ prohibendo litigare cum chriſtianis ſub iudice infideli;arcta/ uerat conuiuia pro quãto ꝓhibuit manducare imolata idolis in multis caſibus.ſ.vel pſentibus infirmis vel indicante aliquo illud eſſe imolatum vel in idoleo:ex qbus corinthii videbant ſe arctari quo ad ciui/ lia a paulo,qui forte quũ fidem ſuſceperant/nullũ talium cogitabant.& ꝓpterea mentes eoꝝ erant velut in anguſto poſitæ.Hinc/deſiſtere a conſuetis cõnubiis/a conſuetis foris/a cõſuetis cõuiuiis angebat eos: inde obedientię debitum angebat eoſdẽ.ſicq́ anguſtari videbanť in miniſtris noui teſtamenti tanq̃ du centibus eos in huiuſmodi anguſtiã.Hęc vbi paulus per timotheũ ſeu titum cognouit,declarat corin/ thiis ꝙ anguſtia eoꝝ non eſt occaſione ipſoꝝ miniſtroꝝ ſed occaſione proprioꝝ viſcerũ.Et ꝙ non oriať huiuſmodi anguſtia ab ipſis miniſtris,declarat per hoc ꝙ cor noſtrũ dilatatum eſt.ſi anguſtia hæc eſſet ex nobis,cor noſtrum eſſet etiã in anguſto(quũ nos non doceamus niſi ea quæ facimus)ſed cor noſtrũ non eſt anguſtum imo dilatatũ eſt;inter nullas verſatur anguſtias ſed ſupra oẽs humanos reſpectus ele/ uatum manet amplũ. Vnde non anguſtamini in nobis,non habetis anguſtiã in doctrina noſtra;in mã datis noſtris;in exẽplis noſtris:ſed anguſtamini in viſceribus veſtris;ſed anguſtia veſtra eſt ob intimos veſtros affectus ad reſpectus humanos. Et vere ſic erat.nã affectus ad ſolita cõnubia honorabilia cũ ſibi paribus(quos forte non inueniebant chriſtianos)cã erat hmõi anguſtiæ:& ſic de ſimilibus. EANDEM autẽ habentes remunerationẽ(tanq̃ filiis dico)dilatamini & vos.⁊ Superfluit habentes.Et eſt vna pa/ renthesis totũ hoc;eandẽ autem remunerationẽ tanq̃ filiis dico. Ita ꝙ ordo literæ eſt.dilatamini & vos; Et interponit eandem autẽ remunerationẽ tanq̃ filiis dico,vel ad exponẽdum dilatationis donum eſſe remunerationem quã eis vt filiis indicit.Dilatatio ſiquidẽ cordis conſtat ex duobus. Alterũ eſt ſtudium humanum ad ampliandũ cor;ne inter humanos reſpectus anguſteť.Et quo ad hoc ſtudium mandat co rinthiis vt & ipſi dilatenť.Alterũ eſt diuinę donum gratię cõplens huiuſmodi dilatationẽ:qua hõ dila/ tato iam corde libere & delectabiliter quę dei ſunt exequitur:iuxta illud.viam mandatoꝝ tuoꝝ cucurri quum dilataſti cor meũ.Et quo ad hoc donum dilatatio appellať remuneratio eadẽ remunerationi quã in ſeipſis ſentiebant apoſtoli.¶ Vel ad exponendã intentionẽ pauli quare dicebat dilatamini & vos:ad hoc.ſ.vt habeatis tanq̃ filii eandẽ remunerationẽ quę debeť & nobis quoq́ cor iam eſt dilatatum.

NOLITE iugum ducere.pro.ne iungamini eodẽ iugo;cum infidelibus.⁊ Ecce materia anguſtię;iungi cum infidelibus non qualitercũq́ ſed ſub eodẽ iugo.Infideles hoc in loco appellari idolatras teſtatur cõ binatio quinto ac poſtremo ſubiuncta;quis conſenſus tẽplo dei cum idolis? Identitas aũt iugi inſinuat ꝙ pręcipua anguſtię ratio erat cõnubii iugum ſolitũ cum infidelibus.Et vere durũ valde videbať nobi/ lis generis hoĩbus non inire cõnubia cum ſibi paribus nobilibus:quod oportuiſſet efficere ſi eis pares non erant chriſtiani.Tam durum aũt fuit hoc vt legamus non fuiſſe ſeruatũ.nam cecilia chriſtiana nu pſit valeriano gẽtili:& lucia ſimiliter ſponſo gentili.¶ QVÆ enim participatio iuſtitiæ cum iniqtate?⁊ Ex quinq́ capitibus manifeſtat nõ eſſe iungendos eodẽ iugo chriſtianos idolatris.Primũ ex parte iuſti/ tiæ.Status ſiquidẽ chriſtianus eſt ſtatus iuſtitię(iam.n.dictum eſt ꝙ miniſtratio noui teſtamẽti eſt mini ſtratio iuſtitiæ)ſtatus vero idolatrarũ eſt ſtatus iniuſtitiæ. Et eſt ſermo de iuſtitia dei & iniuſtitia apud deum. AVT quæ ſocietas luci ad tenebras?⁊ Secũdum ex differentia inter lucẽ & tenebras.Chriſtiani enim ſunt filii verę lucis ſpũalis:idolatrę tenebrarũ ſpũalium. QVÆ autẽ conuentio.pro.quis aũt con/ ſenſus;chriſti ad belial?⁊ Tertium ex differentia inter chriſtũ caput chriſtianoꝝ & belial(hoc eſt dęmo nem)caput idolatraꝝ.Appellať aũt diabolus belial hebręo vocabulo,eo ꝙ ſine iugo eſt regulę cuiuſq́; belial.n.ſonat abſq́ iugo. Vnde vir belial appellať cui oĩa licent:vtpote abſq́ quocũq́ rectę rõnis iugo. Et apte e regione chriſti(qui factus eſt obediens vſq́ ad mortem/qui peccatũ non fecit)diabolus quare nus belial abſq́ vllo rectę rõnis abſq́ vllo volũtarię obedientię iugo locať. AVT quæ pars fideli cum infideli?⁊ Quartũ ex differentia inter fidelem & infidelẽ. Penes fidem in deũ differentia iſta attenditur. Chriſtiani.n.& credentes in deũ & fidem debitã deo ſeruantes;vtrinq́ ſunt fideles:idolatræ vero neutrũ habent;& oĩno ſunt infideles. QVIS aũt conſenſus tẽplo dei cum idolis?⁊ Quintum & vltimũ caput eſt ex differentia inter tẽplum dei & idola.Non dicit tẽplo dei cum tẽplo idoloꝝ:ſed templo dei cum ido lis:ad ſignificandã directam contrarietatẽ inter tẽplum dei(in quo.ſ.habitat deus)& illud in quo habi/ tat diabolus;quod eſt ſimulacrũ. Non.n.diabolus eſt habitator templi idolorũ imediate(ſed mediante ſimulacro)ſicut deus eſt imediate habitator templi ſui.Chriſtiani enim(vt declarabit)ſunt tẽplum dei: ac per hoc alieni eſſe debent ab iis qui colunt ſimulacra habitacula dæmonum:vtpote colentibus cõ/ traria chriſtianis;qui ſunt habitaculum dei.

VOS ENIM eſtis tẽplum dei viui.⁊ Applicat vltimã differentiam ad dignitatẽ ipſoꝝ hoĩum. Dicunť enim & ſunt chriſtiani tẽplum nõ ẜm materiã ſed ẜm officium actiue & paſſiue.paſſiue quidẽ quatenus in illis habitat deus:actiue vero quatenus in ſeipſis in ſuoꝝ cordium penetralibus colunt deum fide ſpe charitate.in quo officium nõ ſolum tẽpli ſed ſacerdotũ in tẽplo exercent.¶ SICVT dicit deus.⁊ Nõ ex vno ſcripturę loco paulus ſubiuncta citat:ſed quę primo ſubdit ex leui.c.26.& ezech.c.37. QVONIAM pro.q;inhabitabo in illis.⁊ Senſum nõ verba affert paulus;imo exponit ſcripturæ veteris verba;qd in/ tendit dicendo ponam tabernaculũ meum in medio veſtri:ꝙ.ſ.intendit inhabitabo in vobis.hoc eſt

enim deum ponere tabernaculũ ſuum in quo habitat in medio in intimis hominũ/efficere eos habitaculum ſuum,imo eſt habitare in illis.habemus enim quãdoq; habitaculũ in quo non habitamus.Habitat autẽ deus in hoĩbus quum vtitur hoĩbus ad vſus proprios dei.ſic enim habitat in materiali tẽplo ſicut nos habitamus in domibus. ET inambulabo inter eos.} Superfluit inter eos. Verũtamen inambulare ſignificat non ambulare ſed ambulare in aliquo.ſonat.n.textus ambulabo in eis.Non ſolũ vtitur deus chriſtianis vt tẽplo/habitando in eis,ſed etiam vt via grata:ad ſignificandũ internum ꝑfectum de virtute in virtutẽ de bono in melius chriſtianoꝝ in quibus deus habitat.imo ad ſignificãdum quorſum habitat.ſ.vt ꝑficiant ii in quibus habitat.ambulat.n.deus in hominibus ſm ꝑfectum ſpũalem hoĩum. ET ERO illorũ deus.} hoc eſt qui ſum natura deus ſimpliciter & abſolute,ero deus proprius eorũ/per verum gratũq; cultum.Nam tantũmodo a chriſtianis explicite vel implicite colitur deus interno cultu deo grato:quũ non ſit extra chriſtum ſalus cuiq;. ET IPSI erunt mihi populus.} hoc eſt ego habebo ipſos ita meum populũ.hic enim ſolus eſt populus de quo dixit angelus ad ioſeph/ipſe ſaluum faciet populum ſuum a peccatis eoꝝ.Nobis vere colentibus deum/deus tractat nos vt populũ ſuum:ſed vbi nos deum ſolis labiis colimus/nec ipſe tractat nos vt populum ſuum.

PROPTER quod.} Continuatio hęc pauli eſt/ex hoc q; tẽplum dei eſtis rõnem reddentis eorum quę ſubiungũtur. Et ex eſa.52.ſumpta ſunt. EXITE de medio eorũ/& ſeparamini.} Apud eſaiam repetit, recedite recedite/exite &c̃.paulus vero exponẽdo recedite dicit ſeparamini. Exierant ſiquidẽ corinthii de medio idolatrarũ non relinquendo patriam ſed cultum idolatrarũ:ſed paulus volebat q; ſepararent̃ ab eorũdem iugis/non ineundo cõnubia cum illis.Et propterea affert hanc autoritatẽ ad perſuadendũ omnimodam ſeparationẽ ab idolatris in coniugiis/in foris/in cõuiuiis:vt in priori docuerat epiſtola. DICIT dñs.} Paulus hoc appoſuit/ad exponendũ q; verba hęc dicunt̃ ex parte dei. ET ĩmundũ ne tetigeritis.} Idolatras imũdum appellat:& ne tangi quidẽ vult/ad ſimilitudinẽ prohibiti in lege veteri cõtactus rerum ſeu perſonarũ ĩmundarũ ex quo contactu reddebantur ĩmundi qui tetigerant.ideo ſeparamini,ne tangendo cõicatione eiuſdem iugi/cõtrahatis ĩmundiciã. ET EGO recipiam vos.} Hoc cum ſequenti particula neſcitur ex quo ſcripturę loco paulus accęperit:quũ nullus appareat in quo fiat mentio de promiſſione explicita filioꝝ & filiarũ vt hic affertur/cum adiectione dicit dñs oĩpotens. Sonant.n. hęc verba/prophetę alicuius dicta.forte vnius eoꝝ quibus caremus,quoꝝ meminerunt libri regum ſeu paralipomenon. Promittit oĩpotens deus duo. Primo receptionẽ.dixi exite & ſeparamini:nolo vos vagari,ſed exeuntes ac ſeparatos ego ſuſcipiã vos/in mea domo ſpũali hic & tandem ęterna in coelis. ET ERO vobis in patrem,& vos eritis mihi in filios & filias:dicit dñs omnipotens.} Secũdum quod promittit eſt adoptio diuina.non ſolũ ſuſcipiam vos in domo mea/ſed ego officio paterno erga vos me geram,amando/prouidendo/curam habendo &c̃. & econuerſo vos officia filiorũ & filiarum erga me exercebitis:amando/reuerendo/obſequendo.

CAPVT .VII.

HAS ERGO habentes ꝓmiſſiones.} ſcilicet ſuſcęptionis & adoptionis. CHARISSIMI.pro. dilecti,mundemus nos.} Seipſum cõnumerat paulus inter egentes mũdatione/eo q; nõ ſit homo qui nõ peccet:& cõnumerauit ſe ad pſuaſibilem reddendũ aliis hanc exhortationẽ.} AB OMNI inquinamento carnis & ſpũs.} Inquinamentũ carnis appellat̃ ĩmundicia quęcunq; animi ꝓueniens ex carne tam ꝓpria q̃ propinquoꝝ.inqnamentũ vero ſpũs appellatur ĩmundicia quęcũq; animi ꝓueniens ex ſpũalibus:qualia ſunt honor/gloria & hmõi.¶Et occaſionẽ quidem huius exhortationis ſumpſiſſe videt̃ ex ſubiunctis apud eſaiam verbis/mũdamini qui fertis vaſa dñi.applicat enim ad propoſitã anguſtiam corinthioꝝ qui tum ex affectu carnali ad cõſanguineos & affines/tum ex affectu ſpũs ad gloriam,ĩmundiciam contrahebant. PERFICIENTES ſanctificationẽ in timore dei.} Sanctificatio idẽ eſt qđ mũdificatio.ad hoc.n.monet nihil inquinationis relinqui/vt mũdificatio accępta per baptiſmũ perficiat̃ noſtro ſtudio.Sępe.n.mũdicia per baptiſmũ accępta inquinat̃ affectibus carnis vel ſpũs:& ꝓpterea oportet perficere eam mũdando ab oĩ inquinamẽto. Et qa hoc pręcipue confert timor dei,ideo adiungit in timore dei.timendũ eſt.n.ne deus deſpiciat nos negligẽtes ſtudere mũdicię. CAPITE nos.} hoc eſt capaces eſtote noſtri. Dixerat ſuperius q; erant anguſti in ꝓpriis viſceribus monens vt dilatarẽtur.ad huiuſmodi dilatationẽ alludens dicit capite nos, cõplectimini nos doctores monitores ac patres veſtros.Quod eſt dicere ſuſcipite in vobis noſtram doctrinã/noſtram monitionẽ. NEMINEM lęſimus.pro.iniuria affecimus,neminem corrupimus,neminem circũuenimus.pro.fraudauimus.} Tria impedimenta excludit/quę forte obiiciebant̃ paulo:quę ſi fuiſſent vera,reddidiſſent paulũ minus recęptibilem aut oĩno irrecęptibilẽ a corinthiis.Et quãtum coniicere poſſum muſſitabant forte aliqui q; hęc pauli pcępta erant iniurioſa & tanq̃ ſpeciem fraudis habentia:vtpote paulatim tollentia libertatem politicã.Propter quod paulus extenſo ſermone ad omne mali genus/primũ ex parte actionis excludit omnẽ iniuriam,dicendo neminẽ iniuria affecimus.Et videt̃ hoc directe dicere ad manifeſtandũ intentionem ſuam/q; nõ intentione iniuriandi alicui ꝓhibuit cõnubia cum infidelibus.¶Dicẽdo vero neminem corrupimus/effectũ actionis explicat non fuiſſe abductionẽ a bono.Ita q; nec animus fuit in

luriandi/nec effectus a nobis ꝓficiſcens vnq̃ fuit abducere a bono. Dicendo aũt neminem fraudauimus, fallacem artem a ꝓgreſſu doctrinę/monitionũ/pręceptoꝝ & huiuſmodi excludit. ℂ NON ad condẽnationem veſtram dico.} Supfluit veſtram. hoc eſt non gratia dãnandi vos ꝙ talia de nobis ſuſpicemini dico hęc. PRÆDIXIMVS. pro. prędixi/eni.} ſuperius in hac eadẽ epiſtola/dicendo ꝙ eſtis epiſtola noſtra ſcripta in cordibus noſtris. Q. IN cordibus noſtris eſtis ad cõmoriendum & cõuiuendum.} hoc eſt tam intimo & ardenti affectu eſtis in cordibus noſtris vt parati ſimus vobiſcum mori & viuere. magnitudo hęc amoris teſtis eſt ꝙ non ad condemnationem hęc dico.

MVLTA mihi fiducia apud vos.} Hinc incipit paulus aliam tractare materiã. quã optime continuat cum ꝓcedente monitione/terminata ad ingentem ſuum amorẽ erga eos. Tractare ſiqdem intendit de re geſta a corinthiis recępta priori epiſto!a. Et apte obiurgationẽ pręcedentis monitionis tẽperat ſubſequente hac cõmendatione eorũdem: vt etiã hinc pſuaſibiles reddant̃ ad parendũ monitiom antedictę. Proponit itaq; quattuor/cõmendationẽ corinthioꝝ concernentia. primum eſt multiplicata fiducia ad eos. ſecũdum vero eſt. MVLTA mihi gloriatio pro vobis.} hoc eſt de vobis multiplex mihi ratio ſuppetit gloriandi. REPLETVS ſum cõſolatione.} Ecce tertium. SVPERABVNDO gaudio in omni tribulatione noſtra.} Ecce quartum. Quod tamen dicitur in omni tribulatione noſtra/refertur etiam ad tertium. eſt enim ſenſus ꝙ inter omnes tribulationes noſtras repletus ſum cõſolatione, inſuper & ſuperabundo gaudio: hoc eſt ꝙ gaudium ſuperat tribulationes.

ℂ NAM & quũ veniſſemus in macedoniã.} Tractaturus hęc quattuor ꝓpoſita/incipit more ſuo a ſuperata ab vltimis duobus tribulatione cuius in calce ꝓpoſitoꝝ meminerat. . NVLLAM requiẽ habuit caro nr̃a.} Nõ dicit ſpũs noſter: qm̃ ille quieſcebat. ſed caro afflicta vſq; adeo deſcribit̃ vt nullã habuerit requiem. Quod magis declarans ſubiungit. SED oẽm tribulationẽ paſſi ſumus. pro. ſed in oĩbus tribulati.} ſupple fuimus. Cuius ſpẽi mala fuerint hęc/non aliter ſcriptũ inuenio. ℉ FORIS pugnę, intus timores.} Amplius deſcribit ꝙ in oĩbus externis & internis tribulati ſunt. nã foris pugnę/aduerſus nos intus vero timores/iminentium maloꝝ. foris/in publico, nõ vna ſed multę pugnę: intus vero/in domibus exiſtentibus nobis, timores incutiuntur. & ſic nullibi quieſcimus.

ℂ SED qui cõſolatur humiles/conſolatus eſt nos deus.} Deſcripta tribulatione magna/tractat tertio loco ꝓpoſitum. ſ. repletus ſum cõſolatione, attribuens illam deo. de quo dicit ꝙ cõſolatur humiles/ad differentiam ſuperboꝝ, quibus deus reſiſtit. IN aduentu titi.} Primũ medium quo vſus eſt deus ad cõſolandum paulũ/deſcribitur aduentus titi ad paulum ex corintho. erat. n. titus vir ſpũalis: & naturale eſt ex aduentu ſpũalium viroꝝ conſolationẽ accipere ſpũales viros. ℉ NON ſolum aũt in aduentu eius, ſed & in conſolatione qua cõſolatus eſt in vobis.} Conſolatus eſt/paſſiue vtit̃ interpres. Ecce alterũ medium quo vſus eſt deus ad conſolandũ paulum: relata. ſ. conſolatio quã ipſe titus accęperat ex corinthiis. Ad quã explicandam ſubdit. REFERENS nobis veſtrũ deſideriũ.} reſpectu veri boni. VESTRVM fletũ.} reſpectu mali, tũ inceſtus cõmiſſi ab illo priuigno, tũ negligentię veſtrę prioris erga correctionẽ illius. VESTRAM emulationẽ. pro. veſtrum zelũ/pro me.} hoc eſt veſtrũ loco mei (noĩe meo) zelum ecclesiæ aduerſus illum fornicariũ. ITA vt magis gauderẽ.} ex hmõi relatis q̃ dolerẽ ex carnis afflictione: hoc eſt ita ꝙ gaudium ſuperaret dolorẽ. ℂ QVONIAM & ſi cõtriſtaui vos in epiſtola.} Rationẽ tanti gaudii ex ſpũali fructu corinthioꝝ reddit. Contriſtauerat paulus corinthios in priore epiſtola/arguẽdo illos negligẽtię erga correctionẽ inceſtus. NON me pœnitet, & ſi pœniteret. pro. pœnituerit.} Res geſta ſic eſt. paulus audito illo inceſtu inter corinthios tolerato &c̃. ſcripſit/arguẽdo &c̃. in priore epiſtola. poſtea pœnituit paulum ſcripſiſſe cõtriſtantia illos, eo ꝙ timuerit ne male ſuccederet: vt plęrũq; contingit. mõ vero vt aduenit ex corintho titus/& rem bñ ſucceſſiſſe narrauit, paulus lętat̃ ſe ſcripſiſſe ſic corinthiis in priore epiſtola. Et ꝓpterea dicit non me pœnitet/in pſenti tpe, q̃uis me pœnituerit in prætérito medio tpe inter epiſtolã miſſam & aduentũ titi ad me. VIDENS. pro. video eni.} Rationẽ reddit quare in pręſenti non pœnitet. Q. EPISTOLA illa etſi ad horam vos cõtriſtauit.} quod mihi diſplicuit. NVNC gaudeo non quia cõtriſtati eſtis.} triſtitia ſiqdem veſtra/quantũcunq; ad horã non eſt materia gaudii mei. SED qa cõtriſtati eſtis ad pniam.} Non gaudeo de veſtra triſtitia ꝺm ſeipſam/ſed ꝺm ſuũ fructum; nõ gaudeo de veſtra triſtitia ſed de veſtrę triſtitię fructu qui eſt pnĩa. CONTRISTATI. n. eſtis ꝺm deũ.} Triſtitiam eoꝝ fructuoſam declarat ex deo. Triſtitia ſiqdem ꝺm ſeipſam inutilis eſt/& naturaliter oĩbus exoſa: & ꝓpterea ſi triſtitia aliqua eſt vtilis ſeu fructifera, aliũde q̃ ex ſeipſa oportet ꝙ hoc habeat. Et ideo paulus ex hoc ꝙ fuit ꝺm deum triſtitia corinthioꝝ/manifeſtat ꝙ fuit fructuoſa. Eſt aũt triſtitia ꝺm deum, quę eſt rõne vel diuinæ iniuriæ (ſiue a ſe ſiue ab aliis cõmiſſæ) vel rõne dãni ſpũalis in eccleſia occurrentis: vt quũ viri iuſti tollunt̃. VT IN nullo detrimentũ patiamini ex nobis.} Pręter fructum qui eſt pœnitentia/alterũ fructum monſtrat paulus eueniſſe. ſ. vitationẽ cuiuſq; dãni ex epiſtola pauli cõtriſtatiua. Quod ſi non penetras, recole ꝙ triſtitia ꝺm ſe eſt inimica naturę/ac per hoc ingerens alicui triſtitiã infert illi nõnullum dãnum in aĩo. Monſtrat aũt paulus ꝙ quia corinthii ex pauli epiſtola non ſunt cõtriſtati ſimpliciter & abſolute/ſed contriſtati ꝺm deũ (quia aſſumpſerunt pro rõne triſtitię non paulum ſed deum) euaſerunt omne triſtitię dãnum ex epiſtola pauli. Et hęc eſt prima vtilitas triſtitię ꝺm deum.

QVÆ enim ſm deum triſtitia eſt, pœnitẽtiam in ſalutem ſtabilem.pro.impœnitendam/operatur.] Ex differentia inter triſtitiam ſm deum & triſtitiã ſm mundum penes contrarios fructus/monſtrat triſtitiam illorum ſm deum eſſe materiã gaudii apoſtolici.Duplicem autem ſubordinatum fructum manifeſtat.alter eſt pœnitentia impœnitẽda:alter eſt ſalus.¶ Vide ſingula. Triſtitia ſm deum operatur pœnitentiam internã:quam conſtat integrari ex tribus actibus animi.primus eſt diſplicere ſibi ꝙ homicidium cõmiſit:ſecundus eſt velle de cætero nõ cõmittere homicidium:tertius eſt velle ſatiſfacere illis quibus propterea irrogata eſt iniuria,deo.ſ.& hoibus læſis.Quicquid horum defuerit/non eſt pœnitẽtia in ſalutem:vt clare patet. Vnde ẽt patet dñia ĩter triſtitiã ſm deum & pœnitentiam ſalutarem:qa illa ſonat triſtitiam ex ratione triſtãdi/ deo.ſ.iſta aũt ſonat triſtitiam cõmiſſi cum reliqs duobus actibus. Vnde illa cauſat iſtam applicatam & cõtractam ad ſpãlem materiam:eo modo quo dilectio dei imperãdo cauſat actus inferiorũ virtutũ .triſtitia.n.ſm deũ/actus eſt charitatis/ſicut delectatio ſm deum.triſtitia autẽ quã ſignificat pœnitentia/actus eſt inferioris virtutis.¶ Apponit autem impœnitendam/ad differẽtiã pœnitẽtię pœnitẽdę:quales ſunt tũ innumere humanę pœnitentię diuerſorũ geſtorũ: tum pœnitẽtiæ deſperatorũ.nam & pœnitentia iudę fuit penitẽtia pœnitẽda:& pœnitẽtiæ multę beneficiorum collatorũ & veniarum conceſſarum aliis pœnitẽdę ſunt.Quã autem operatur triſtitia ſm deum, pœnitentia impœnitẽda eſt:nec ſolum impœnitẽda eſt/ſed eſt in ſalutem aię.Eſt itaqꝫ ꝑgreſſus a triſtitia ſm deũ ad ſalutem aĩæ per mediam pœnitentiam impœnitendam.quã non oportet aliũde mendicare:qa ipſa ſm deum triſtitia efficit illam in ſalutem. SÆCVLI.pro.mundi/autem triſtitia mortem operatur.] Cõtra triſtitiam ſm deũ diſtinguit triſtitiam mundi:hoc eſt habentem pro rõne amorem mundi contrarium amori dei.qualis eſt triſtitia eorum qui impediuntur a fruitione delectabilium per fas & nefas.hæc enim cõſtat ꝙ operatur mortem animæ contrariam ſaluti animæ:quam operatur triſtitia ſm deum.

¶ ECCE enim hoc ipm.Deeſt.ꝙ/ſm deum contriſtati.] Deficit. FVISTIS/vos.] Ex experiẽtia ſubſecuti fructus in eis ex triſtitia ſm deũ/probat ꝙ fructuoſa ſit triſtitia talis. QVANTAM in vobis operatur ſolicitudinem.] Ex negligẽtibus corrigere inceſtuoſum effecit vos ſolicitos. SED defenſionẽ.pro.purgationem.] non ſolum ſolicitudinẽ ſed purgationẽ,tum veſtri delicti ob negligentiam,tum criminis inceſtus. SED indignationem.] Purgatio ad præteritum delictum/indignatio vero ad præſens dedecus refertur.Indignati ſiquidem ſunt ex triſtitia ſm deum corinthii/tantum nõ ſuſtinẽtes ſceleris inter ſe dedecus. SED timorem.] īminentis diuini iudicii niſi corripuiſſent inceſtuoſum. SED deſiderium.] Tria prius dicta(purgatio ĩdignatio & timor)malum reſpiciunt/præteritum præſens & futurum: hęc aũt tria quæ ſubiunguntur,reſpiciunt bonum.Deſiderium/tam boni proprii ꝙ cõmunis. SED emulationem.] quodãmodo certantiũ ad actiones bonas. SED vindictam.] bonum iuſtitiæ exercendo. Et hæc fuit vltimus effectus erga inceſtuoſum.exercuerũt enim iuſtitiam vindicatiuam excõmunicando illum &c.¶ IN OMNIBVS exhibuiſtis.pro.cõmendaſtis/vos.] hoc eſt cõmendabiles vos reddidiſtis. INCONTAMINATOS eſſe negocio.] proculdubio inceſtus.Nec dicit incontaminatos fuiſſe ſed eſſe. purgauerant enim negligentiam qua nõnullam contaminationem cõtraxerant.¶ IGITVR etſi ſcripſi vobis,nõ propter eum qui fecit iniuriam.] inceſtuoſum .ſ.filium. NEC propter eum qui paſſus eſt.] patrem.ſ.maritum qui paſſus eſt adulterii & inceſtus iniuriam.Nec intelligas has negationes referri ad intẽtionem pauli,ſed ad cõmendationem effectus ſubſecuti in ipſis corinthiis.non enim eſt ſenſus/me nõ ſcripſiſſe ꝑpter eum qui fecit iniuriam & ꝑpter eum qui paſſus eſt(quum exprẽſſe ſcripſerit propter correctionem illius)ſed eſt ſenſus ꝙ ſi ex mea epiſtola nõ fuiſſet ſubſecutus effectus correctionis ĩceſtuoſi & vltionis iniuriæ irrogatę patri/iſte tamen effectus ſubiũctus ſubſecutus eſt. SED ad manifeſtãdam ſolicitudinẽ noſtram quã habemus pro vobis coram deo.pro.ſed vt manifeſtetur ſtudium veſtrum qđ pro.nobis eſt erga vos coram deo.] Quando nullus alius fructus fuiſſet ſubſecutus ex noſtra epiſtola/ iſte eſt ſubſecutus:videlicet ꝙ manifeſtatum eſt ſtudium veſtrum erga voſipſos quod habetis pro nobis coram deo. Vere ſiquidem excõmunicãdo illum manifeſtatum eſt corinthiorũ ſtudium erga ſeipſos/erga ꝑpriam eccleſiam,nõ qualecunqꝫ ſed tale quale habebãt nomine autoritate & loco pauli,nõ ſm humanos affectus ſed coram oculis diuinę maieſtatis:hoc eſt in veritate intima quã intuetur deus/ꝙ grata eſt deo.¶ IDEO conſolati ſumus in conſolatione autem veſtra.] Superfluit autem.Cõcludit ex his bene apud corinthios geſtis/quod tertio ꝑpoſuerat conſolati ſumus: hoc eſt conſolationem accepimus.paſſiue ſiquidem interpres vtitur conſolari.Et dicit in conſolatione veſtra actiue:hoc eſt in conſolatione quam dediſtis nobis ex veſtris factis.

ABVNDANTIVS.Deficit.autem/magis gauiſi.] Tractat quarto loco ꝑpoſitum.ſ.ſuperabundo gaudio.quod enim ibi dixit ſuperabundo gaudio/hic dicit abundantius magis gauiſi. Et materiam multo abundãtioris gaudii ſubiũgit. SVPER gaudio titi quia.pro.ꝙ/refectus.pro.refocillatus/eſt ſpiritus eius ab omnibus vobis.] Auxit vehementer gaudium noſtrũ gaudium titi:eo ꝙ tam ſpirituales vos fueritis vt non caro ſed ſpũs titi refocillatus ſit,nõ ab aliquibus ſed ab oĩbus vobis. Vbi patet ꝙ abũdãtia gaudii pauli pro principali materia habet tantam in corinthiis ſpũalitatem vt etiam refocillauerit ſpũm titi.¶ ET ſi quid apud illum de vobis gloriatus ſum.] Tractat ſecundo loco propoſitũ.ſ.multa

mihi gloriatio pro vobis. NON ſum confuſus.pro.pudefactus.} nō ſum pudore affectus/nō erubui.
¶ SED ſicut oīa vobis in veritate locuti ſumus.} docēdo & prædicando.} ITA & gloriatio noſtra q̄
fuit ad titum veritas facta eſt.} verificata eſt ex veſtris geſtis. ¶ ET viſcera eius.} Tractat primo ꝓ/
poſitum/multa mihi fiducia eſt apud vos. Intimos titi affectus viſcera appellat. ABVNDANTIVS in
vobis.pro.in vos/ſunt,reminiſcētis.pro.recordantis/omniū veſtrum obedientiam.} Ecce materia fi/
duciæ pauli in corinthiis:obedientia.ſ.eorū.quam ſimul cōmemorat vt occaſionem affectus titi & ad
eos & relatam atq; laudatam a tito. QVOMODO cum timore.} interno. ET tremore.} externo. EX/
CÆPISTIS illum.} Et eſt ſermo de timore & tremore reuerentiali/cauſato in corinthiis ex autoritate
pauli qui miſerat illum. GAVDEO ꝙ in oībus cōfidam in vobis.} Ecce multiplicata fiducia ex expta
tali obedientia vt de cętero in vobis confidam nō de re aliqua ſed in q̄buſcūq; occurrentibus.

CAPVT .VIII.

NOTAM aūt facimus vobis fratres gratiā dei quæ data eſt in eccleſiis macedonię.} Ad no/
uam trāſit materiam officii ſibi impoſiti ab apoſtolis qui erant hieroſolymis: vt.ſ. procura/
ret eleemoſynas pro pauperibus chriſtianis in hieruſalem degentibus.& intendens ad hoc
hortari corinthios/affert in exemplum macedones.Duplicemq; macedonum virtutē explic/
candam appellat gratiam dei datam in eccleſiis macedonię:ad ſignificandum ꝙ gratuitum donū dei
eſt vtraq; virtus. ET ꝙ in multo experimento tribulationis.} Superfluit et. Incertumq; eſt an tribula/
tio hæc fuerit illamet cuius in p̄cedenti capitulo meminit/an fuerit aliqua alia tribulatio ꝓpria mace/
donibus. Veriſimile eſt ꝙ illamet vexatio qua preſſi ſunt paulus & ſui/in qua foris pugnę & intus ti/
mores,fuerit quoq; tribulatio macedonū chrianorū.vt ꝓpterea macedones dicant expti tribulationē:
q̄a nō ſolū auditu cognouerūt pręſſuras pauli,ſed ipſi expti ſunt illas adherētes paulo.foris.n. pugnas
& itus timores rōnabile eſt extēdi ad adherētes. ABVNDANTIA gaudii ipſoꝝ fuit.} Ecce prima virtus
magnus grāæ diuinę effectus/in ſpūale gaudiū cedere tribulationes mundi. ET altiſſima.pro.ꝓfunda/
pauptas eorū abūdauit in diuitias ſimplicitatis eoꝝ.} Ecce altera virtus/bn̄ficētia in ſanctos talis vt ēt
paupes vſq; ad fundū acq̄ſiuerint ſibi diuitias ſimplicitatis. Meritū q̄dē bn̄ficētię cōmemorat a parua
eleemoſyna(ꝓfundę enim paupertatis viri/nō niſi paruā poſſunt eleemoſynam facere) vt ex præmio
paruę eleemoſynę intelligamus pręmia magnarum eleemoſynarum. Si enim profunda pauptas elee/
moſynam largiendo efficit diuitias ſimplicitatis,q̄to maiores diuitias a maioribus orri eleemoſynis
intelligendū eſt! Quēadmodum diuitię fortitudinis/diuitię ſcię & hmōi conſtant ex copia ſpectantiū
ad fortitudinē ſeu ſcientiam,ita diuitiæ ſimplicitatis conſtāt ex copia actionum delectationum ac vir
tutum ſpectantium ad ſimplicitatem animi. Et approprianꝭ eleemoſynariis,ad ſignificandum ꝙ me
ritum eleemoſynę proprium/in ſimplicitate animi fundatur. ¶ QVIA ſm virtutem.} hoc eſt vires.
(TESTIMONIVM illis reddo)& ſupra virtutem.} hoc eſt vires. VOLVNTARII.pro. ſpontanei/fue/
runt.} Declarat quod dixerat de virtute beneficentiæ extenſę vſq; ad profunde pauperes:quia non ſo
lum ſm vires facultatum ſed etiam ſupra vires earūdem ſpontanei fuerunt ad largiendū. Et de hoc ipſe
paulus teſtatur:vtpote qui interfuerat. ¶ Quum autem audis etiam ſupra vires/intellige infra modera/
men tn̄ rōnis:alioquin nō eſſet materia laudis.habet enim magnam latitudinem quod cenſeꝭ ſupra vi
res:& largiri aliquid ſupra vires/compatitur moderata ratio quæ nō compatereꝭ nimium ſupra vires
exceſſum largitionis. CVM multa exhortatione obſecrantes nos gratiam & cōmunicationem mini/
ſterii quod fit in ſanctos.} Græce legitur. CVM multa obteſtatione rogantes nos vt gratiam & com/
munionem miniſterii quod eſt in ſanctos ſuſciperemus.} Rogabant macedones cum multis obteſta
tionibus(hoc eſt cum multis ſignis ꝙ ex vero corde rogabant)paulum cum ſociis vt non differrēt ſu/
ſcipere eleemoſynas pro ſanctis degentibus in hieruſalem ſed tunc ſuſciperent. In quibus ꝟbis mani
feſtatur ꝙ macedones iā habebāt eleemoſynam in promptu paratam vt poſſet deferri in hieruſalem. Et
hoc cōmouit paulum ad ſcribendum hæc corīthiis. ¶ Et eleemoſynam hanc deſcribit a quattuor.a gra
tuito dantium aīo/gratiā:a pecunia quæ cōmunicatur/cōmunio:a miniſtris quibus opus eſt vt defera/
tur in hieruſalem/miniſtratio:ab illis in quorum ſubuentionem datur/in ſanctos:hoc eſt mūdos ex ba/
ptiſmo. ET NON ſicut ſperauimus.} Non negatur pręcedens ſpes:ſed euentus non ſm menſurā ſed
ſupra menſuram ſpei/ſignificatur.hunc enim ſenſum prę ſe ferūt ſubiuncta. SED ſemetipſos dederūt.}
quod maius donum eſt. PRIMVM domino,deinde nobis per voluntatem dei in hoc.} Nec nos ſom
niauimus has duas dictiones/in hoc(ſed in textu inuenimus,diſiūctas tamē per ſcriptores ab hac par/
ticula & iunctas cum ſequenti)nec aliud niſi punctum mutauimus. Loco ſiquidem harum dictionum
īterpres vetus ſubiunxit has duas ita vt. Eſt itaq; ſenſus(ab ea quæ tractatur materia nullo pacto digre/
diens)ꝙ ideo ſupra ſpem,quia macedones etiam ſeipſos dederunt in hoc miniſterium eundi in hieru/
ſalem comites deferentium eleemoſynam. Deſcribit autem hanc deditionem tum a cauſa ſupra ſpem/
dicendo per voluntatem dei:ſignificans ꝙ deus eſt operatus hāc tam inſperatam deditionem.tum ab
illis quibus donū hoc oblatum eſt,dicendo primum domino deinde nobis: hoc eſt non principaliter
ratione noſtri tanq̄ humano more præſentia noſtra induxiſſet eos ad hoc,ſed principaliter deo/ſecun/

dario autem nobis: quibus ex officio incumbit prouidere de ituris in hieruſalem. ROGAREMVS. pro. adhortaremur, titum.} Durus abſq; coniunctione aliqua contextus induxit veterem interpretē ad exponendū illas dictiones, in hoc: dicendo, ita vt rogaremus titum. Induxit quoq; modernos interpretes vel ad exponendum illas dicendo q̄obrem rogauimus titum: vel ad adiungendū coniunctionem vt, dicendo in hoc vt adhortaremur titum. ¶ Contextus itaq; ipſe in paulo durus pariter videtur: ſiue iungant̄ illę duę dictiones (in hoc) cum pręcedentibus vt nos iunximus (quia vere ille eſt locus earum. ibi enim opportunę ſūt, hic autem ſuperfluę) ſiue iungant̄ cum ſequētibus. non enim iunctę ſequentibus contexunt literam. Verum licet prima fronte ſic durus appareat literę contextus, ſtudioſius tamen circūſpecta litera apparet contextus optatiui adhortaremur cum coniunctione & ꝓpoſita particulę non ſicut ſperauimus. Et eſt ordo literę. & adhortaremur titum non ſicut ſperauimus ſed &c̄. Ita ꝙ inter cōiunctionem &, verbumq; principale adhortaremur, per parentheſim legenda ſunt īterpoſita, declarantia ex euentu ſuperante ſpem ſubortam fuiſſe exhortationem pauli ad titū. Et ſic omnia quadrant: omniſq; duricia contextus excludit̄, nullaq; ſuppletione opus eſt. VT quemadmodū cœpit ita & perficiat in vobis & gratiam iſtam.} In priore epiſtola monuerat corinthios vt eleemoſynę pro ſanctis degentibus in hieruſalem recondereut̄ apud ipſos offerentes: modo videns paulus macedones ſic inſtare vt eleemoſynę deferantur in hieruſalem, nō cenſet amplius differēdā eleemoſynam corinthiorum. Et hinc orit̄ noua hæc exhortatio titi a paulo, vt velit reuerti corinthū ad perficiendum cœptum opus hoc. qđ appellat gratiam ratione ſuperius dicta. Apparetq; ex his apoſtoli verbis ꝙ titus quum eſſet corinthi hortatus fuerat corinthios ad huiuſmodi eleemoſynas. hoc enim ſignificatur dicendo vt quemadmodum cœpit. ¶ SED ſicut in oībus.} Corrigētis eſt imediate ante dictum. tanq̄ minus dixerit dicendo perficiat in vobis etiam gratiā iſtā, corrigit hoc: intendens explicare ꝙ debuiſſet dicere vt & in hac gratia abundetis. Ita ꝙ tota iſta particula referenda eſt ad finem propter quem mittit titum. ABVNDATIS fide.} quæ eſt donum gratiæ gratis datę. ET ſermone.} hoc eſt dono linguarum. ET ſciētia.} ſcripturarum ſacrarum. ET omni ſolicitudine. pro. diligentia.} quæ ꝓprie videtur virtutis actus circa agenda. Et ex eo ꝙ dicit omni cōmendat ſtudioſitatem eorum vniuerſalem. INSVPER & charitate veſtra in nos.} Legendū eſt. ET ea quę ex vobis erga nos eſt dilectione.} Significat enim ſpontaneā corinthiorum erga paulum dilectionem. VT ET in hac gratia abundetis.} Ecce fructus & finis intentus. ad hoc hortatus ſum titum vt efficiat ꝙ quemadmodum abūdatis in oībus his tot donis & virtutibus, ita & abundetis in hac eleemoſynaria gratia.

¶ NON quaſi imperans dico.} Superfluit quaſi. SED per aliorum ſolicitudinem. pro. diligētiā.} titi ſcilicet & eorum qui cum ipſo venient. ET veſtræ charitatis ingenium bonum. pro. ingenuū, cōprobans.} Ita ꝙ in textu nō habent̄ illę duę dictiones (ingenium bonum) ſed vnica tm̄. ſ. ingenuū: hoc eſt ingenuitatem. vtunt̄ enim græci neutro pro abſtracto. ¶ Ne miſſio titi ſpēm pręcepti pręſe ferret, dicit paulus ꝙ non pręcipiendo hoc dicit, ſed ad experimento probatam liberalitatem charitatis corū reddēdam. SCITIS enim gratiam domini noſtri ieſu chriſti.} Gratuitum donum, gratiā vocat. Poſt inſinuatum factum macedonum affert factū chriſti. tum ad monſtrandum efficaciam abdicationis facultatum ad promerendum ſpūalia. tum ad monſtrandum debitū rependendi chriſto in facultatibus tēporalibus. QVONIAM propter vos.} Non excludendo alios & nos ipſos. nā non dicit propter vos tm̄, ſed propter vos. EGENVS. pro. pauper, factus eſt.} vſq; adeo vt vulpes foueas habeant & volucres cœli nidos, filius autem hoīs nō habuerit vbi reclinaret caput ſuum. QVVM eſſet diues.} vtpote dominus omnium diuitiarum mundi. Noluit ieſus vti dominio quod habebat ſuper omnes diuitias ſed aſſumpſit ſtatum pauperem. VT illius inopia. pro. paupertate, vos diuites eſſetis.} Declarat quod dixerat propter vos, vt merito voluntarię paupertatis chriſti vos diteſceretis diuitiis ſpūalibus. Tacet paulus applicationem tanti facti, vt corinthii imitent̄ chriſtum rependantq; chriſto. ¶ ET conſilium in hoc do.} Tertio loco adhibet proprium in hac re eleemoſynaria conſilium. HOC enim vobis vtile eſt.} Ratio cōſilii mei eſt vtilitas veſtra proculdubio ſpiritualis. QVI nō ſolum facere.} huiuſmodi eleemoſynas. SED & velle.} hoc eſt ſpōtanea voluntate facere: quod plus eſt q̄ facere. COEPISTIS ab anno priore.} non moti exemplo macedonum. Ideo ſiquidem paulus hoc explicat, ne corinthii ęgre ferāt exemplum macedonum. Acſi apertius dixiſſet. non attuli macedones vt incipiatis (ſcio. n. ꝙ ab anno priore incœpiſtis, nō qualitercunq; ſed ſponte facere has eleemoſynas) ſed vt celeriter perficiatis cœpta. Vnde ſubiungit. NVNC vero & facto perficite.} hoc eſt perficite, cōſummate etiam facto eleemoſynarum nūc, & non differatur cōſūmatio earum quę mittendę ſunt eleemoſynarū. ¶ VT quēadmodum promptus eſt animus voluntatis.} Nihil refert quo ad ſenſum legere prōptus eſt animus voluntatis, vel promptus eſt animus ad volendum, vel promptitudo eſt voluntatis: modo ītelligas ꝙ voluntas nō pro illa animę vi qua volumus ſed pro actuali volitione ſumit̄. Eſt enim ſenſus. vt quemadmodum animus eſt promptus reſpectu actus volendi. ITA ſit & perficiendi.} hoc eſt ita ſit promptus reſpectu actus conſūmandi. Optime paulus progredit̄. dixerat enim ꝙ ab anno priore fuerāt prōpti ad volendum & faciendum: adiūgit modo vt quemadmodum eſt prōptitudo veſtra ad volendū &

faciendum/ita ſit promptitudo veſtra ad cōſummandum. EX eo quod habetis.} Ne accelerata cōſū/
matio(quam deſiderat paulus)oneroſa alicui reddatur, appoſuit moderamen/ex eo quod habetis. Nō
dicit ex eo quod habituri eſtis/ſed ex eo quod habetis in pſenti.nō vult paulus vt cōſumment eleemoſy
narum harum opus relatione habita futurarum frugum ad quas ſe extendit potentia habentiū agros:
ſed habita relatione ad illa quæ nunc habentur. ¶ SI enim.Deficit.prius/voluntas prompta eſt.} De
pręcedente ſiquidem voluntate loquit̃.pręcedente aũt executionē operis:vt quum quis ante executio/
nis tempus proponit ſe eleemoſynas daturum.De tali ſiquidem ꝓpoſito dicit.ſi prius voluntas prōpta
eſt:ad differentiam eorum qui ꝓpoſuerunt quidem ſed non ſunt modo prompti ad executionem. SE/
CVNDVM id quod habet.pro.iuxta id(quicqd illud eſt)quod habet/accępta eſt:& non ſm.pro.iuxta/
id quod non habet.} Et eſt ſenſus ꝙ voluntas prompta ad eleemoſynarum largitionem grata eſt deo
ſm cōmenſurationem ad id quod homo habet(quicquid ſit illud paruum vel magnū quod homo ha/
bet)& nō ſecūdū cōmēſurationem ad id quo caret.exceſſus ſiquidem eleemoſynarius reſpectu faculta/
tum quas quis habet/appellatur eleemoſyna iuxta id quod nō habet:hoc eſt cōmenſurata facultatibus
quas nō habet.Ex eo enim ꝙ eſt exceſſiua reſpectu facultatum quas habet/dicitur proportionata facul/
tatibus quibus caret.¶ Sed occurrunt hic multę quęſtiones.Prima oritur ex cōſilio domini.ſi vis per/
fectus eſſe/vende oīa quæ habes & da paupibus.huiuſmodi enim eleemoſyna eſt longe exceſſiua.¶ Solu
tio eſt ꝙ dominus loquitur de eleemoſynis volentiū mutare ſtatum/ex ſtatu cōmuni tranſire ad ſtatum
perfectionis:paulus autem loquitur de pura eleemoſynarum largitione non ad mutandum ſtatum ſed
perſeuerantium in ſtatu ſuo.horum.n.eleemoſynę moderatę eſſe debent & commenſuratę facultatibus
quas habēt:illorum vero eleemoſynę debent cōmenſurari mutationi ſtatus.¶ Secunda oritur ex eo ꝙ
deus penſat affectum magis q̃ cenſum:ac per hoc voluntas prompta grata eſt deo nō ſolum ſm id qđ
habet/ſed etiam ſm id quod nō habet & tamen daret ſi haberet.¶ Solutio eſt ꝙ aliud eſt loqui de affe/
ctu/aliud de prōptitudine.affectus eſt enim cōmunis tam volitioni q̃ velleitati:promptitudo autē pro/
prie executionē non quam vellemus ſed quā volumus reſpicit.paulus de promptitudine loquitur:expſ/
ſe dicens/ſi pręcedens voluntas(hoc eſt deliberata voluntas/nō velleitas)prompta eſt ad exequendum.
obiectio autem procedit de velleitate qua appetimus ea quę nō poſſumus.¶ Tertia q̃ſtio orit̃ ex facto
viduę laudatę a domino lucę.21.ꝙ oēm victum ſuum obtulit.Hic enim nō interuenit mutatio ſtatus:
& oblatio illa ſm rem incōmenſurata fuit ei quod habebat mulier illa:& tamē fuit accępta prōpta eius
voluntas & executio ſm id quod non habuit.¶ Solutio eſt ꝙ doctrina pauli tradidit quod regulare eſt/
quod ſm cōmunem morum regulam laudabile eſt.factum autem viduę ſpāle quid fuit/tanq̃ ſupra cō/
munem hominum regulam factū.¶ Poteſt tamen aliter dici ꝙ quia neceſſariū alicui nō conſiſtit in in/
diuiſibili ſed latitudinem habet/ita ꝙ diminuendo aliquid adhuc reſtat neceſſarium ad victum ſeu ſta/
tum,ideo vidua illa de penuria ſua arbitrata eſt ꝙ etiam demptis illis duobus minutis viuere poſſet:
ac per hoc non receſſit a regula iſta,ſed dedit iuxta id(quātulumcūq; fuit)quod habuit.forte enim viue
bat ex eleemoſynis/& quicquid pecuniæ habuit totum dedit. ¶ NON enim vt aliis ſit remiſſio.pro.re/
laxatio/vobis autem tribulatio.} Rōnem reddendo prioris dicti/adiungit aliam circunſtātiā in elee/
moſynarum largitione librandam:vt.ſ.eleemoſynarum largitio non pariat largientibus anguſtiam rei
familiaris.& hoc directe eſt ratio prioris dicti.Nec pariat ſuſcipientibus eleemoſynā relaxationem po/
tius morum q̃ laborum.opulentæ ſiquidem eleemoſynę ſuſceptę/reddunt quādoq; ſuſcipientes remiſ/
ſos & tepidos,tum ad debita exercitia,tum ad ſanctiores mores:vt experientia vtinam nō teſtaretur in
opulentis monaſteriis/eccleſiis & cętera.¶ Vetat paulus huiuſmodi largitatem eleemoſynariam patiē/
tem relaxationem eorum quibus datur.Tamē deuotio principum qui dederunt putātium ſe fouere nō
relaxare quod religionis & morū erat/gratiſſima deo fuit:ſed culpa eſt abutētium,& cautela deberet eſſe
largientium poſtq̃ experientia relaxationem vident. SED ex ęqualitate.} Vtriuſq; moderaminis ra/
tionem aperit,manifeſtans ęqualitatis rationē habendam in eleemoſynarū largitione.Et ne reſtet am/
biguū de qua ęqualitate loquit̃/explicat ipſam vtrinq;:& ex parte.ſ.largientium/& ex parte ſuſcipientiū
eleemoſynam. IN præſenti tempore veſtra abundantia/illorum inopiam ſuppleat, vt & illorum abun
dantia veſtrę inopię ſit ſupplementum.} Ecce ęqualitas.vos abundatis temporalibus facultatibus,
ſancti in hieruſalem indigent:ad æqualitatem res iſta reducitur,ſi veſtra abundantia ſuccurrit illorum
indigentię.¶ Vbi nota ꝙ nō dicit id quod eſt vobis neceſſariū/ſed veſtra abundantia.abūdantia enim
eſt propria eleemoſynę materia:cōformiter ad verbum domini/quod ſupereſt eleemoſynam date. Et ſi/
militer nota non niſi indigentibus eleemoſynas eſſe conferendas. ¶ Et econuerſo ſancti in hieruſalem
abundant ſpūalibus/vos autem indigetis ſpūalibus donis:æqualitas fiet/illorum abundantia in ſpiri/
tualibus ſuccurrente veſtræ indigentię ſpiritualium.prouocati enim veſtris eleemoſynis ſuccurrent ſuf
fragiis orationum apud deum vobis in iis quę ſunt ad ſalutem animę. ¶ Vbi & nota dici vt illorum
abundantia/proculdubio in ſpiritualibus.reddit enim rationē eius quod dixerat/non vt aliis ſit relaxa/
tio.Non ſolū non debet eleemoſyna parere relaxationem/ſed fouere abundantiam ſpiritualiū in ſuſci/
pientibus eleemoſynas:vt non ſolū habeant dona ſpūalia pro ſeipſis ſed etiam pro largiētibus eleemo

ſynas.¶ Vide quales cõditiones deſcribit apoſtolus cõcurrere ad huiuſmodi eleemoſynas quæ fiebant pro victu ſanctorum in hieruſalẽ, vt prouocet corinthios ad celeriter conſũmandas eleemoſynas. VT fiat æqualitas. Sicut ſcriptũ eſt.} exodi.16. QVI multũ/non abundauit:& qui modicũ/nõ minorauit.} Tranſumit paulus factum in collectione mannę/ad perſuadendam ęqualitatem cõmunem eſſe oĩbus tam pauperibus modicum dantibus q̃ diuitibus multũ largientibus. Res geſta ſic eſt. mandante moy/ ſe vt per domos colligerent mãna pro ſingulis perſonis ad menſuram gomor: dum alii plus alii minus colligerent ad ſuas domos, euenit ꝙ in ſingulis domibus tot gomor mannę inuenta ſunt quot perſo/ nę erant. ita ꝙ qui plus collegiſſent/nõ tamen habuerunt plus, ſed numerum gomor iuxta numerum ꝑ/ ſonarum:& ſimiliter qui minus collegiſſent/nihilominus inuenerunt numerum gomor iuxta numerũ perſonarum. Et ſic qui multum collegerat/nõ abundauit:& qui modicum collegerat/nõ eſt minoratus. i. non minus reperit. Et ſic fuit inter eos ęqualitas ꝓportionalis cum ſufficientia.¶ Simile quid vult in/ telligi paulus euenire largientibus eleemoſynas huiuſmodi: vt.ſ. pauper modicũ largiens & diues mul/ tũ largiens/ęquales ſciant ſe inueniri in ſpũalibus ęqualitate ꝓportionis cũ ſufficiẽtia: hoc eſt ꝙ vnuſ/ quiſq; ad ſufficientiã ſuã ſpũalia participabit, ſicut contigit in participatione mannę.

GRATIAS autem ago. pro. gratia autẽ/deo.} Regredit̃ paulus ad eam quam narrare inchoauerat exhortationem a ſe factam tito vt reuerteretur corinthum ad perfectionẽ collectę eleemoſynarię: & gratias agit deo de cõſenſu titi. QVI dedit eandem ſolicitudinem pro vobis in corde titi.} Proprie ſignificatur idem ſtudiũ/eadem cura in corde titi quę erat in corde pauli pro corinthiis vt facerent hoc bonum. ¶ QVONIAM exhortationem quidem ſuſcepit.} quam nos ei fecimus vt veniret ad vos. Nec ſolũ ſuſcepit exhortationẽ noſtram. SED quum ſolicitior. pro. ſtudioſior/eſſet, ſua volũtate. pro. ſua ſpõ/ te/profectus eſt ad vos.} Vltroneus ad tale iter titus cõmendatur. ¶ MISIMVS autem cum illo fra/ trem noſtrum.} Superfluit noſtrum. CVIVS laus eſt in euangelio per oẽs eccleſias.} Non nominat paulus hũc titi collegam: ſed deſcribit a duobus. primum ꝙ laudatur in euangelio per oẽs eccleſias. qđ euãgeliſtę lucę videtur cõgruere/ſparſo euangelio eius per eccleſias omnes. Alter̃ eſt. NON ſolũ aũt. pro. nec id ſolum.} ſupple gratię habet. SED & ordinatus. pro. electus/eſt ab eccleſiis comes peregrinatio/ nis noſtrę in hanc gratiam. pro. cũ gratia hac.} Et hoc quoq; cõgruit lucę euãgeliſtę/qui ſeipſum de/ ſcribit comitem peregrinationis pauli. verum ad ꝓpoſitum negocium nõ dicit comes peregrinationis noſtrę/ſed comes peregrinationis noſtrę cum hac gratia: ad differẽtiã primę peregrinationis pauli ſi/ ne gratia hac. ad ſignificandum ꝙ in hac peregrinatione qua peregrinat̃ cum hoc officio ꝓcurãdi elee/ moſynas pro degẽtibus in hieruſalem/electus eſt lucas ab eccleſiis comes pauli ad ꝓcurãdum huiuſmo eleemoſynas. hoc ſiquidem officium iniunctũ eſt paulo poſt annos.14. vt ipſe dicit ad gal.2. vnde prima eius peregrinatio ad prędicandum/fuit ſine hoc officio ꝓcurandi eleemoſynas. Quod officium appel/ lat gratiam, vt intelligamus nõ imponi onus eccleſiis per hoc officiũ/ſed afferri illis gratiã: vt pro gra/ tuito dono ſuſcipiant peti a ſe eleemoſynas: vtpote excitari ad bonum proprium. Re ſiquidem vera/ gratia beneficium conferebatur ſpũale a paulo corinthiis & aliis quos excitabat ad eleemoſynas faciẽ/ dum degentibus in hieruſalem. Et maius erat beneficium illis collatũ (vtpote ſpirituale) q̃ beneficium corporalis ſubuentionis/quod largientes cõferebãt indigentibus. QVÆ miniſtrat̃ a nobis ad domini. Deeſt. eiuſdem.} Legẽdum eſt. AD eiuſdem domini gloriã.} nõ ad noſtram gloriã hoc a nobis exerce tur officium ſed ad eiuſdem domini gloriã. Et dixit hoc ne quis putaret ꝙ paulus ideo ꝓcuraret eleemo ſynas vt glorioſum ſe redderet apud eccleſiam hieroſolymitanam. ET deſtinatam voluntatem noſtrã. pro. & promptitudinem animi veſtri.} Ecce alter finis ſeu fructus huius noſtri officii/ad prouehendã ac manifeſtandã animi veſtri promptitudinem ad eleemoſynas largiendũ.¶ DEVITANTES hoc. pro. id.} Explicat paulus quare tã egregios viros mittat ad hoc opus. NE QVIS nos vituperet in hac ple/ nitudine. pro. abundãtia/quę miniſtratur a nobis in domini gloriam.} Superfluit in domini gloriam. Abundãtiam appellat magnam pecuniæ ſummam mittẽdã in hieruſalem a tot eccleſiis. Sciebat enim facile patere morſibus oblocutorum miniſtrantes pecuniam in magna præſertim quãtitate. & propter/ ea tã egregiis viris vtebat̃ in hoc miniſterio. Vnde & ſubdit. PROVIDEMVS enim bona non ſolum coram deo/ſed etiam coram hoĩbus.} Nõ dicit ꝓuidemus vana aut fucata/ſed bona: quę.ſ. ſuapte na/ tura ſunt bona/& apud deum & apud hoĩes: quale eſt vti viris omni exceptione maioribus in re pecu/ niaria. ¶ MISIMVS autem cum illis.} tito & luca. ET fratrem noſtrũ.} Nec nominat̃ iſte tertius nec deſcribitur indiciis nobis manifeſtis: veriſimile tamen eſt ꝙ corinthii intelligebãt de quo loquebatur. Suſpicor ſilam aut timotheum eſſe. barnabas enim iam ſeparatus erat a paulo in initio huius peregri/ nationis: vt patet in actis apoſtolorum. QVEM probauimus in multis ſæpe ſolicitum. pro. diligentem eſſe: nunc autem multo ſolicitiorẽ. pro. diligentiorẽ.} Cõmẽdatio clara eſt ex freq̃nti experientia.

¶ CONFIDENTIA multa in vobis.} Particula hæc cũ adiacentibus valde obſcura redditur ex noĩa/ tiuis (q̃tum apparet) dure iunctis. quocirca tanq̃ diuinans conſtruam. Et quia in textu græco confidẽ/ tia caſus eſt datiui quem interpres mutauit in ablatiuum/ſenſus eſt. confidentiæ multę locus eſt in vo bis/aduenientibus his tribus ad vos multum poteſtis confidere. SIVE pro tito.} hoc eſt tam ratione

titi. Et ratio ſubiungitur. QVI eſt ſocius meus & in vobis adiutor. pro. cooperator.} Superfluunt illę
duę dictiones, qui eſt. Ratio quare poteſtis confidere in tito manifeſtatur ex duobus: tum ex ſocietate
pauli: tum ex officio cooperationis euãgelicę quã apud ſe ipſi met corinthii experti ſunt. ¶ SIVE fra-
tres noſtri.} Ratio confidendi in fratribus noſtris aliis duobus miſſis cum tito. Vtrobiq; (videlicet ſi-
ue pro tito ſiue fratres noſtri) ſubintelligendũ eſt verbum aliquod: puta ſiue pro tito exigitur ratio fidu-
ciæ, ſiue fratres noſtri exigantur fideles. Et ſubiũgitur reſpõſio. pro tito quidem, ſocius m[eu]s & in vobis
cooperator: pro fratribus vero noſtris duobus antedictis. APOSTOLI eccleſiarum.} [illegible]obus deſcri-
bit q̃ fide digni ſint hi fratres noſtri. primum eſt quia ſunt apoſtoli eccleſiarum. Ad diſti[n]c[tionem] apoſto-
lorum chriſti dicit apoſtoli eccleſiarum: hoc eſt legati eccleſiarum, miſſi ab eccleſiis. ambo enim hi ab ec-
cleſiis mittebant ad adiuuandum paulũ ad hoc opus. Alterum eſt. GLORIÆ. pro. gloria, chriſti.} nõ
ſolum relati ad eccleſias ſunt apoſtoli earum, ſed etiã relati ad chriſtum ſunt gloria chriſti, ſunt in quibus
cõtinue viget nõ propria ſed chriſti gloria. ¶ OSTENSIONEM ergo quæ eſt charitatis veſtræ.} Su-
perfluit quę eſt. Manifeſtata confidentia quam poſſunt habere in his tribus nunciis, monet corinthios
vt duo erga illos oſtendant. alterum eſt vt indicia proprię dilectionis erga illos oſtendant. alterũ eſt. ET
noſtræ gloriæ. pro. gloriationis, pro vobis.} hoc eſt vt oſtendatis factis noſtram gloriationem de vo-
bis veram eſſe. gloriabatur enim paulus ſancta iactantia de corinthiorũ fide, bonitate &c̃. IN illos oſtẽ-
dite in faciem eccleſiarum.} Dictio græca anceps eſt ad faciem vel perſonam. Et vtroq; modo quadrat
ꝓpoſito. nam legendo in faciem eccleſiarum, adiungitur ratio publicandę rei in cõſpectu eccleſiarum.
legendo autem in perſonam, explicatur ratio quoq; vtrunq; agendi: eo ꝙ perſonam gerunt eccleſiarũ.
iam enim dixerat ꝙ ſunt apoſtoli eccleſiarum: & modo explicat ꝙ in perſonas eccleſiaꝝ confertur quic-
quid his confertur. Elige quod mauis.

CAPVT .IX.

IAM DE miniſterio quod. pro. miniſtratione quę, fit in ſanctos, ex abundanti. pro. ſuperuac-
caneum, eſt mihi ſcribere vobis.} Monuerat corinthios vt oſtenderẽt erga legatos officia
charitatis & factorum: reliquumq; erat vt moneret eos circa eleemoſynariã largitionem in
ſanctos hieruſalem. Et ꝓpterea de hac ſubiungit ꝙ ſuperfluũ cenſet exhortari eos ad hoc. Et
rõnem ſuperfluitatis ſubiungit. SCIO enim prõptum animum veſtrũ, pro quo de vobis glorior apud
macedones.} Non ſolum ſe ſcire promptitudinem animi corinthiorum ad hoc opus, ſed etiam vſq;
adeo certum eſſe ꝙ apud macedones gloriatur de tali corinthiorum promptitudine aſſerit: vt omni-
no intelligant corinthii fiduciam pauli in eis. QVONIAM &. pro. ꝙ, achaia parata eſt ab anno præte-
rito.} Explicat paulus q̃d dicebat in hac gloriatione: videlicet ꝙ achaia (cuius caput erat corinthus)
parata eſt prõptitudine animi ad huiuſmodi opus iam ab anno ſuperiore. ET veſtra. pro. & ex vobis,
emulatio ꝓuocauit plurimos. pro. cõplures.} Nõ parua ſunt hæc calcaria laudis, ꝙ ex ipſis corinthiis
orta eſt ſancta emulatio prouocans multos ad ſimile opus.
¶ MISIMVS. pro. miſi, autem fratres.} Tacite occurrit quæſtioni cur ſi tantum in noſtra promptitu-
dine cõfidis, miſiſti ad nos hos egregios viros pro hoc opere? Rõnem reddit quare hos egregios fratres
miſerit. VT ne quod gloriamur. pro. ne gloriatio noſtra, de vobis, euacuet in hac parte.} Et explicans
ſubiungit. VT quemadmodũ dixi.} macedonibus vos paratos fore. ITA parati ſitis.} Ratio itaq;
ꝙ miſerit fratres eſt vt ſint parati: non vt ſint prompti ad dandum, ſed vt inueniatur pecunia parata.
NE quum. pro. ne ſi, venerint macedones mecum & inuenerint vos imparatos, erubeſcamus nos: vt nõ
dicamus vos.} hoc eſt abſtineo a dicendo erubeſcatis vos. erubeſcentia ſiquidem fuiſſet cõmunis pau-
lo & corinthiis. paulo quidem dicenti illos fore paratos: corinthiis autem inuentis imparatis. IN hac
ſubſtãtia. deficit. gloriationis.} hoc eſt in hoc ſubiecto, in hac materia gloriationis. Nõ timebat pau-
lus erubeſcere in aliis materiis quas gloriatus fuerat inueniri apud corinthios (puta obedientia, chari-
tate, ſcientia &c̃.) ſed circa ſubiectum huius gloriationis ſtudioſus erat ne deficeret. ¶ NECESSARI-
VM ergo exiſtimaui rogare fratres.} antedictos. VT præueniãt ad vos.} anteq̃ ego veniam. ET pręparent repromiſſam. pro. antepromiſſam, benedictionem. Deficit. veſtram, hanc paratam. pro. in promptu, eſſe.} Eleemoſynam appellat benedictionem, eo ꝙ ſuapte natura eleemoſyna debet eſſe non ſolum
beneficentia ſed benedicentia. debet enim conſtare non ſolum ex benefacto, ſed ex benedicto. debent ſiq;
dem adeſſe cum bonis factis bona verba. SIC quaſi benedictionem, non quaſi auariciam.} Explicat
modum quo vult in promptu inueniri eleemoſynam. Et modus iſte reſpicit id quod eſt facti. Quaſi be-
nedictionem ſiquidem appellat multiplicationem, more ſacrę ſcripturę ſępe multiplicationem deſcri-
bentis per benedictionem. in cuius ſignum contra auariciam diſtinguit illã. Eſt itaq; ſenſus. vt inueniat
in promptu eleemoſyna ſic vt ſit velut multiplicatio nõ velut auaricia. multiplicatiõis ſiquidẽ eſt largi-
tas, auaricię vero tenacitas. Intendit ergo paulus hoc quod ſtatim declarat ſubiungendo. HOC autem
dico.} Superfluit dico. nullum verbum in textu apponit. Exponẽdo ſiquidem quod dixerat quaſi be-
nedictionem non quaſi auariciam, ſubiungit hoc autem, ſupple eſt quod ſubiungo. QVI parce ſemi-
nat.} Ecce quaſi auariciam. PARCE & metet.} Fructus enim quãtitas reſpondet quãtitati ſeminis

et ſimiliter quantitas præmii quantitati meriti. ET QVI ſeminat in benedictionibus.} Ecce quaſi benedictionem:hoc eſt qui ſeminat in multiplicationibus. DE.pro.in/benedictionibus & metet.} hoc eſt in multiplicationibus metet. ¶ VNVSQVISQVE prout deſtinauit.pro.pponit.} Non exigit paulus iuxta olim propoſitum (quia forte diminutę ſunt interim alicuius facultates) ſed iuxta pſens ppoſitum. IN corde ſuo.} Superfluit ſuo.nō iuxta ppoſitum in ſermone ſed in corde,ad differentiam eorū qui largioribus verbis pollicenť non ex corde. NON ex triſtitia.} Nota ſingulas cōditiones eleemoſynę.Prima eſt prout in præſenti tempore pponit non in verbis ſed in corde.Secunda eſt non ex triſtitia. Minus dicit & plus ſignificat.non ſufficit euitare cum triſtitia dare ſed oportet delectabiliter dare.nō eſt enim iuſtus qui non gaudet iuſtis operibus:& ſimiliter nō eſt eleemoſynarius qui nō gaudet eleemoſynę largitione.Tertia conditio eſt. AVT ex neceſſitate.} Triſtitia ab intrinſeco oritur:cognataq; eſt auaris animis quum eleemoſynas largiuntur.ſiue ſint auari ex natura ſiue ex mala cōſuetudine.Neceſſitas autem ab extrinſeco eſt:vt quum quis maiorum autoritate fere compellitur ad eleemoſynas largiendum.Neutra placet paulo.Et rōnem ex parte dilectionis diuinę contra vtranq; ſubiungit. HILAREM enim datorem diligit deus.} Hinc apparet quod dixi/paulum minus dicere & plus ſignificare. Deus enim qui intuetur cor,non diligit factum ſed penſat cor.cuius eſt hilaritas vel triſtitia/cuius eſt eſſe ſpōtaneum vel coactum.¶ Et ex eccl.35.ca.videť paulus attuliſſe hanc ſnīam.Ibi enim dicitur/in omni dato hilarem fac vultum tuum.Et ſubiungitur retributio diuina.

¶ POTENS eſt aūt deus. Dixerat q hilarem datorem deus diligit:declarat modo quanti pēdenda eſt dei dilectio erga hilarem datorem,primum ex parte potentię diuinę:& deinde ex parte efficientię.Et ex parte quidem potētię dicit q deus eſt potens OMNEM gratiam abundare facere in vobis.} Non ſolum poteſt efficere in vobis abundantiā huius gratię eleemoſynarię multiplicando facultates & augēdo promptitudinem/ſed etiam oēm aliam gratiam.abundare autem ita. VT in oībus ſemper omnem ſufficientiam habētes/abundetis in omne opus bonum.} Aduerbium ſemper non habetur in omnibus codicibus.ſed vt in oībus/ad vos ſpectantibus,nō aliquam ſed oēm ſufficientiam habētes/ex integro ſufficiētes,abundetis in omne opus bonum.quod eſt finis omnium tā temporalium bonorum q̄ ſpūaliū virtutū. ¶ SICVT ſcriptū eſt.} in pſal.113.DISPERSIT.} vir iuſtus/nō vni tm̄ contulit ſed in multos ſparſit. DEDIT pauperibus.} non diuitibus/non hiſtrionibus.Ecce meritum/ecce hilaris dator. IVSTITIA eius.} qua iuſtus eſt apud deum/cōpręhendēs omnes virtutes. MANET in ſęculum ſęculi.pro.in ęuum.} Ecce pręmium ſupremum ad quod diligit deus.manet ſiquidem in æterno pręmio/& nō deſinit ipſo moriēte. ¶ QVI aūt adminiſtrat.pro.ſuppeditat/ſemen ſeminanti.} Declarata potentia diuinę dilectionis/& ex autoritate ſcripturę declarato ſupremo pręmio ſpectāre ad futurā vitam,declarat modo efficientiā diuinę dilectionis in hac vita:quid.ſ.efficit deus in hac vita erga hilares datores.Declarat aūt hanc efficientiam breuiter ſm ſimilitudinem pportionalem ad efficientiam dei in naturalibus.Et intendit docere q quemadmodum deus cooperatur homini in ſeminibus naturalibus,ita proportionaliter cooperatur etiā homini in ſeminibus ſpūalibus .Apta profecto ſimilitudo,& vere pportionalis.hilaris enim dator eſt tanq̄ ſeminās:& eleemoſyna ipſa eſt velut ſemen ad fructū multiplicem ſatum.habet enim vim ſeminariam ad pducendum fructum multum.Et is qui dat eleemoſynam/tanq̄ ſeminans dare debet:hoc eſt reſpiciēdo ad fructum futurū.Deus aūt quemadmodum homini ſeminā̄ti ſuppeditat ſemen/vires ſemini ſubminiſtrādo (ipſe ſiquidem eſt actor naturę) ita ſubminiſtrat vires eleemoſynę ad fructificandū.Et quemadmodum nō deficit deus ſeminanti in actionibus naturalibus ſeminis,ita nō deficit ſeminā̄ti eleemoſynā in actionibus gratuitis ſm ordinē gratię/eleemoſynę quaſi ſemini diffinitis.Quas actiones pportionaliter ad actiones ſeminis tres paulus ſubiungit. ET panem ad manducandū præſtabit.} Ecce prima.primum enim quod expectatur de ſemine eſt habere panem ad manducandum. ET multiplicabit ſemen veſtrum.} Ecce ſecunda.nā ex ſemine nō ſolum expectatur panis,ſed expectatur multiplicatio ſeminis pro futura maiori ſeminatione. ET augebit incrementa frugum.pro.prouētus/iuſtitię veſtræ.} Ecce tertia.expectatur ſiquidem ex ſemine non ſolum panis pro victu proprię familię ac maior futura ſeminatio,ſed ēt lucrum iuſti pventus. ¶ Proportionaliter aūt ad hæc tria dicit q deus pręſtabit ſeminanti eleemoſynam & panem ad manducandum/hoc eſt neceſſaria ad victum,& multiplicabit actionem eleemoſynariam & augebit pventus iuſtitię:hoc eſt prouētus iuſtos/ad differentiam lucrorum iniuſtorum.vel prouentus ſpūales iuſtitię veſtrę/vt iuſtitia eſt nomen generale.¶ Aduerte hic circa literam q in textu græco hęc tria verba (pręſtabit ſeu ſuppeditabit/multiplicabit & augebit) ſunt infinitiui modi:& antiqui interptetes verterunt ea in futurum indicatiui/ob neſcio quā ſubintellectionem.moderni vero interpretes verterunt in imperatiuum modum tertię perſonę:legēdo ſuppeditet/multiplicet/augeat.Nec eſt differentia in ſenſu,niſi q iuxta antiquos iterptetes paulus affirmat deum efficere hos fructus per eleemoſynam:iuxta modernos vero paulus precatur ſeu imprecatur eoſdem fructus eleemoſynę.Magis autem quadrat q paulus affirmet q̄ q precetur aut imprecetur:quia affirmata diuina dilectione (dicendo hilarem enim datorem diligit deus) & magnificata illa ex potentia dei/ſubiungendo potens eſt autem &c̄.conſentaneum fuit vt

aſſereretur efficientia diuinę dilectionis. Quid enim mihi eſt ꝙ deus poſſit niſi ſimul adſit ꝙ deus efficiat. ¶ At ſi obiicias ꝙ quia incertum eſt an deus hos temporalium bonorum fructus per eleemoſynas efficiat, ideo quadrat deprecatiuus modus. Fateor ꝙ q̃a nõ ſemper deus hos efficit tẽporales fructus, rationem habet pro ſe deprecatiuus modus. quia tamen regulariter deus hos fructus efficit quãdo expedit (teſtantibus inter priſcos hoc iob & tobia: atteſtanteq; hac ſeminis ſimilitudine, imo rõne allata a paulo) ideo antiqui iterpretis textum nõ mutaui. qualem etiam habet ambroſius. Nõ improbo tamẽ deprecatiuam lectionem. VT IN omnibus locupletati abundetis. ℈ Superfluunt duę dictiones: vt & abundetis. paulus ſiquidem hebręo aſſuetus idiomati per participia loquitur ſine verbo, dicendo. IN omnibus locupletati in omnẽ ſimplicitatem. ℈ Sunt qui putãt participium hoc cõſtruendum cũ verbo abundetis ſuperius poſito ante ſicut ſcriptum eſt. Ita ꝙ cõſtructio ſit. abundetis in omne opus bonũ in oĩbus locupletati in oẽm ſimplicitatem. ¶ Crediderim ergo verbum ſubſtantiuum ſubintelligendũ hebręo more: & ꝙ paulus deſcribat per hæc verba corinthios ſeminãtes eleemoſynam. vt ſit ſenſus, qui in oĩbus locupletati eſtis in oẽm ſimplicitatem. Acſi apertius dixiſſet. dixi ꝙ augebit puentus iuſtitiæ veſtræ &c̃. non loquor de oĩbus, ſed de iis qui in oĩbus locupletati eſtis in oẽm ſimplicitatem. Locupletatos in oĩbus ſpũalibus intellige, ad omnem aũt ſimplicitatem aſſequendam. Simplicitatem autem appellat quemadmodum & ſuperius in principio octaui ca. virtutem animi ad munde & pure eleemoſynam largiendũ, & reliqua bona faciendum, audiendum, cõplectendum &c̃. Simplicitas enim animi magna pars eſt virtutis, & optima diſpoſitio ad ea q̃ ſunt fidei, ſpei, charitatis, obedientię, religionis, beneficentiæ, &c̃. QVÆ operat̃ per nos gratiarumactionem deo. ℈ Hinc apparet ꝙ de ſimplicitate quę erat in corinthiis paulus loquit̃: quoniam de ipſa dicit ꝙ eſt materia gratiarumactionis deo a paulo. in tantum enim profecerant ſimplicitatẽ ꝙ inducebant paulũ & ſuos ad gratias agendũ deo. ¶ QVONIAM miniſterium huius officii. pro. miniſtratio huius miniſterii. ℈ hoc eſt res quę miniſtrat̃ (pecunia. ſ.) p hoc miniſterium eleemoſynarium. NON ſolum ſupplet ea quæ deſunt ſanctis. ℈ in hieruſalem. SED etiam abundat per multas gratiarumactiones in domino. pro. per hoc ꝙ multi gratias agunt deo. ℈ hoc eſt non ſolum habet effectum corporalis ſubuentionis indigentię ſanctorum, ſed etiam parit abũdantiam effectus ſpũalis, per hoc ꝙ multi gratias agunt deo. PER probationẽ miniſterii huius. ℈ Ecce occaſio gratiarumactionis apud multos, probatio (hoc eſt experimentum) miniſterii huius eleemoſynarii. GLORIFICANTES deum in obedientia cõfeſſionis veſtrę in euangelio chriſti. ℈ Prima glorificationis diuinę materia complectitur confeſſionem fidei cum obedientia mãdatorum euãgelicoꝝ. obedientia ſiquidem vt effectus cõfeſſionis deſc■bitur, quia vere ſic eſt. primum enim eſt cõfeſſio fidei & inde obedientia mandatorũ. Quod aũt dicitur in euãgelio chriſti, refert̃ tam ad confeſſionẽ q̃ ad obedientiam. ET ſimplicitate cõmunicationis veſtræ in illos & in omnes. ℈ Superfluit veſtrę. Secũda glorificationis diuinę materia eſt ex ſimplici aĩo cõmunicata eleemoſyna in illos qui ſunt in hieruſalem & in omnes pauperes chriſti. ET in ipſorum obſecratione pro vobis. ℈ Tertia glorificatiõis diuinę materia imo actio eſt obſecratio ſanctorum pro vobis. DESIDERANTIVM vos. ℈ Non dicit deſiderantium veſtra, nec vos videre aut audire, ſed abſolute deſiderantium vos. Ad quid orent pro vobis declaro. ſ. pro veſtra vita. deſiderare. n. vos, eſt deſiderare veſtram vitam. PROPTER eminentem gratiam dei in vobis. ℈ Ideo deſiderant vos viuere quia in vobis eminet gratia dei. cognatum eſt enim piis votis deſiderare vitam eorum in quibus eminet diuina gratia. ¶ GRATIAS ago. pro. gratia, deo. ℈ Supple ſit. SVPER inenarrabili dono eius. ℈ in vobis & in illis & nobis. Et dicitur inenarrabile donum, tum ex parte diuini amoris ex quo procedit donum. tum ex parte doni ſuperantis narrationem: vtpote quod longe plus eſt intus q̃ narretur. tum ex parte termini: quia inenarrabile eſt quod oculus non vidit & auris non audiuit &c̃.

CAPVT .X.

IPSE autem ego paulus. ℈ Quarta & vltima eſt hæc pars huius epiſtolę. in qua tractat̃ reſidua particula primo tamen loco ꝑpoſita, benedictus deus. Vniuerſa ſiquidem hæc pars de ipſius pauli perſona tractat, nõ ad ipſius pauli ſed ad dei laudem. tractat enim quę ſuntipſius ſunt vt materiam benedicendi deum benedictione laudis. Vnde & a ſeipſo inchoat dicendo, ipſe ego paulus. hactenus ſiquidem in prima pſona pluralis numeri tractauit de miniſtris noui teſtamenti, & de cõmunibus ſibi & aliis tribulationibus & cõſolationibus: modo vero de ſeipſo tractaturus eſt. OBSECRO vos per manſuetudinem & modeſtiam chriſti. ℈ Quid obſecret, inferius ſubiũget. modo ſacra per quę obſecrat, explicat duo: mãſuetudinem. ſ. & modeſtiam chriſti, cõtra duo quę paulo imponebantur. ſ. audaciam in ſcribendo, & vilitatem in loquẽdo coram. Affert chriſti manſuetudinem cõtra audaciam, & modeſtiam contra vilitatem. ¶ Verum dictio interpretata modeſtiam, varios ſortita eſt interpretes. alii clementiam, alii humanitatem, alii comitatem ſeu lenitatem interpretantur. Verũ modeſtia generale nomen eſt ad modum ſeruandum in exterioribus. Ad literam enim paulus internã manſuetudinem & externum quoddam moderamen in actionibus & modo loquendi, videtur afferre ex chriſto. QVI in faciem. pro. iuxta faciem, quidem. ℈ Seipm̃ paulus refert: deſcribendo id quod in

veritate

veritate erat, ſed in conuitium retorquebatur: deſcribit enim ꝙ iuxta faciem/hoc eſt coram. HVMILIS ſum inter vos.} humilem/deiectum me ago inter vos/coram. ABSENS autem confido in vobis.} Dictio interpretata confido/anceps eſt ad confido vel audeo.ſed parum aut nihil refert ad ſenſum: quoniam confidentia fundamentum eſt audaciç. immo proprium videtur eſſe confidentium audere. Clarior tamen interpretatio eſſet audeo. Et vtrunq; horum (vt dictum eſt) veritati innitebatur: quoniam paulus (vt patet in priore epiſtola) abſens audacter reprçhendit eos:& quum apud eos conuerſatus prius fuerat/humilem ſe egerat. Ab iis ergo deſcribit ſeipſum quæ retorquebantur in eius conuitium.

¶ROGO autem vos.} hoc eſt rogo inquam vos modo abſens. NE prçſens audeam.} Ecce quid rogat/ne eueniat ꝙ prçſens audeam:hoc eſt rogo vt ita vos corrigatis vt non oporteat me prçſentem vti audacia/qui hactenus vſus ſum humilitate. Et intellige audeam/non in omnes ſed in quoſdam: quoniam expreſſe ſubiunget in quoſdam/parentheſi interpoſita. PER eam confidentiam qua exiſtimor audere.} Et tunc ſubiungitur. IN quoſdam.} Quod refertur non ad verbum audere ſed ad verbum audeam. Exiſtimabatur paulus audere magna confidentia abſens.& propterea dicit ne prçſens audeam in quoſdam/illa confidentia qua exiſtimor audere abſens. QVI arbitrantur.} Deſcribit illos quoſdam a mala reputatione non ſolum pauli ſed & ſociorum eius. NOS tanq̃ ſm carnem ambulemus.pro.ambulantes.} hoc eſt ſm carnales affectus exercere actus noſtros. Exiſtimabant iſti ꝙ paulus vel timore humano vel captādi fauoris gratia humilis erat p̃ſens:& ſimiliter abſens erat audax ad vendicandam ſibi autoritatem/gloriam & huiuſmodi.quod fuiſſet ſecundum carnem ambulare: quoniam carnales ſunt huiuſmodi affectus. ¶IN carne enim ambulantes.} vtpote naturam carneam habentes. NON ſm carnem militamus.} non carnalibus affectibus ſed rationibus militamus aduerſus diabolum/aduerſus idola/aduerſus infidelitatem/aduerſus prauos mores. ¶NAM arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt.} Ex natura armorum apoſtolicç militiç probat ꝙ non ſm carnem militamus. Et duo de his armis dicit. Alterum negatiuum/non carnalia.per quod excludūtur affectus & artes omnes ad gloriam/ad lucrum/& ad reliqua huiuſmodi mundana. Alterum affirmatiuum. SED potentia deo.} Per quod explicat ꝙ ſunt fortia ac valida,non carni non mundo ſed deo:tanq̃ ei pro quo aſſumuntur/cui militant/qui principaliter in illis pugnat.eſt enim datiui caſus deo. AD deſtructionem munitionum.} Ecce ad quid valent arma apoſtolicç militiç/ad deſtruendum omnes munitiones. Sermo metaphoricus eſt:deſcribens efficientiam armorum ſpiritualium ad ſimilitudinē corporalium effectuum. Magna ſiquidem eſt potentia armorum corporalium quæ poſſunt deſtruere munitiones ciuitatū/arcium/caſtrorum & huiuſmodi. Verum hæc in genere dixit munitiones quibus & diabolus & homines mundani velut muniti ſunt contra fidem chriſti.in ſpecie autem munitiones per partes explicat/inchoando a cogitationibus. CONSILIA.pro.cogitationes/deſtruentes.} Prima munimenta diabolica ſunt cogitationes.in quibus comprçhenditur tota pars cognoſcitiua/omnes aſtutiç/omnes artes &c̃.contra fidem chriſti & bonos mores. ET omnem altitudinem extollentem ſe.pro.quç ſuſtollitur/aduerſus ſcientiam.pro.cognitionem/dei.} Secundum genus munitionum celſitudo aduerſus cognitionem reuelatam nobis de deo eſt.ſub qua comprçhēditur tam vniuerſus affectus q̃ vniuerſa poteſtas ſeu dignitas quæ eleuatur aduerſus cognitionem dei. Et ambo hæc armis apoſtolicis deſtruuntur. ET IN captiuitatem redigentes omnem intellectum.pro.cogitationem/in obſequium.pro.in obedientiam/chriſti.} Magna vis armorum, quæ non ſolum poſſunt deſtruere contraria tam in intellectu q̃ in quadam celſitudine poteſtatis/affectus/dignitatis &c̃. ſed etiam redigunt in captiuitatem omnem cogitationem/vniuerſam partem intellectiuam ad obedientiam chriſti, credendo/ſperando/amando. ¶Aduerte prudens lector dupliciter cogitationes inueniri. Vel veſtitas contrarietate ad chriſtum ſeu bonos mores. & has apoſtolicis armis deſtrui deſcriptum eſt primo. Vel nudas ab iis quæ aduerſantur chriſto & bonis moribus: quales ſunt intelligentiæ non erroneæ philoſophorum/artium/prudentiæ &c̃. Et has non deſtrui/ſed in captiuitatem eiſdem armis redigi ad obedientiam fidei chriſti modo deſcribitur. ET IN promptu habentes vlciſci omnem inobedientiam quum impleta fuerit veſtra obedientia.} Quartum quod poſſunt apoſtolicis armis, deſcribitur vltio/omnis inobedientiæ. Intelligo ad literam ſignificari ꝙ in promptu habebat paulus punitionem inobedientium apud corinthios, non tunc ſed quum impleta fuerit obedientia illorum qui monitis apoſtolicis parere voluerint. Cenſebat enim paulus expectandum vt impleretur numerus volentium obedire poſtq̃ moniti fuiſſent per hanc epiſtolam: vt tunc velut contra pertinaces in promptu eſſet vindicta aduerſus inobedientes.

QVÆ ſm faciem ſunt/videte.pro.videtis?} Interrogatiue legendum eſt. Poſtq̃ declarauit ex natura armorum ſuorum falſam eſſe exiſtimationem eorum qui reputant eos ſm carnem ambulantes,ad rationem motiuam (quæ ſcilicet ad ſeducendum corinthios afferebatur) ſe conuertit. Ab emulis enim pauli (qui reputabant paulum ſm carnem ambulare) ad ſeducendum corinthios inducebantur ſpectan-

da quæ ſm faciem apparent:hoc eſt quę exterius manifeſta ſunt.Dicebāt enim vos videtis ꝗ audacter ſcribit/videtis ꝗ vilis eſt quum pręſens eſt:vt ex his exterioribus apparentibus auerterent corinthios a doctrina & obedientia pauli.Vnde hāc rōnem paulus interrogatiue arguendo inducit/quæ ſm faciem ſunt videtis:ſignificans ꝙ imprudenter agunt/iudiciū de paulo ſumēdo ex his exterioribus.Vnde & ad confutandum autores huius rationis ſubiungit. ¶SIQVIS confidit ſibiipſi.} De emulorum genere loquitur. CHRISTI ſe eſſe.} Profitebantur enim hi emuli ſe eſſe chriſtianos.&(vt ex inferius ſubiunctis colligitur)hebręi erant/chriſtiani tamē huiuſmodi emuli. HOC cogitet iterum apud ſe.} Quicunqꝫ ſuadet ſpectari ea quæ ſm faciem apparent & confidenter profitetur ſe eſſe chriſti,habeat iſte alterius cogitatiōis apud ſe materiā. QVIA.pro.ꝙ/ſicut ipſe chri eſt ita & nos.Deficit.chriſti.} ſupple ſumus.Ecce materia cogitanda;ecce materia quam debet proponere ſpectandam.Arguit emulos paulus ꝙ ita ſe chriſti proferunt ꝙ paulum excludunt: vt vel ſaltem cogitarent/ita paulum eſſe chriſti ſicut & ipſi ſunt chriſti. Quod eſt dicere ſaltem nos diceret ſpectandos vt pares ſibi.& hoc ad maiorem confutationem emulorum. NAM etſi amplius aliquid gloriatus fuero de poteſtate noſtra.} apoſtolica. QVAM dedit nobis dominus in ędificationem & non in deſtructionem veſtram, non erubeſcam.}. hoc eſt quum maiores ſimus ꝗ iſti emuli qui nec pares ſibi nos reddunt ſpectandos: poſſumus enim abſqꝫ erubeſcentia gloriari de maiori poteſtate accęptam/non ab apoſtolis ſed a domino ad ſpiritualem ędificationem veſtram.¶Hic eſt textus totiens citatus de poteſtate eccleſiaſtica/ꝙ nihil poteſt aduerſus bonos mores,immo nec aduerſus meliora bona (qualia ſunt conſilia chriſti) quoniam hoc non eſſet poſſe in ędificationem ſed in deſtructionem ſpiritualem.

VT AVTEM non exiſtimer.} Superfluunt duę dictiones:vt autem.& dictio non/legenda eſt ne.Ita ꝙ legendum eſt. NE exiſtimer.} Et eſt ſuſpenſus ordo iſtius literæ vſquequo ſubiūgitur/hoc cogitet ſeu reputet qui eiuſmodi eſt. Ita ꝙ ſenſus eſt.ne exiſtimer &c̄. hoc reputet qui eiuſmodi eſt. TANQVAM terrere vos per epiſtolas.} Ecce quid non vult exiſtimari:ꝙ ſcilicet eſſet deterrens per epiſtolas. quod illos de paulo dicere ſubiungit. ¶QVONIAM epiſtolę quidem inquiunt.} emuli. GRAVES ſunt.} quo ad materiam. ET fortes.} ꝗtum ad audaciam. PRÆSENTIA autem corporis infirma.} Infirmitatem pręſentiæ directe contra fortitudinem epiſtolarum locant. ET ſermo contemptibilis.pro. contemptus.} Et directe contra grauitatem epiſtolarū ſermo cōtēptu dignus ponit. ¶HOC cogitet. pro.reputet/qui eiuſmodi eſt.} ne exiſtimer tanꝗ terrens per epiſtolas. QVIA .pro . ꝙ/quales ſumus verbo per epiſtolas abſentes, tales & præſentes in facto.} Superfluit in.Ecce quod reputari volumus ab iſtis emulis ꝙ quales ſumus abſentes epiſtolari ſermone/tales erimus facto quum pręſentes erimus. ita ꝙ non ad terrorem incutiendum ſcribimus ſed ad facto comprobandum in pſentia corporali.

NON enim audemus inſerere aut comparare nos quibuſdam, qui ſeipſos commendant.} Non ſufficit paulo iuſtificare progreſſum ſuum/monſtrando obiecta ſibi conuitia falſa eſſe,ſed contra autores conuitiorum horum inuehitur vt illos exautoret apud corinthios/ne impediatur fructus euangelii. Quum itaqꝫ dicit non audemus/ironia eſt:ad explicandam arrogātiam illorum emulorum,ꝙ tam celſos ſe faciunt vt non audeamus nos connumerare vel comparare illis. SED ipſi in nobis noſmetipſos metientes & comparantes noſmetipſos nobis.} legendum eſt. SED ipſi in ſeipſis ſeipſos metientes & comparantes ſeipſos ſibiipſis non intelligunt.} De emulis iſtis duo dicit.Alterum ꝙ ſeipſos commēdant/alterum ꝙ ſeipſos non intelligunt.lingua ſe laudant/mente ſeipſos non penetrant.Et ſimiliter nō intelligunt ſeipſos comparantes ſibiipſis/non penetrant hanc alteram internam qualitatem ꝙ ſeipſos ſibiipſis comparant.Rurſus quum dicit non intelligunt/relatiue ad commendationem propriam dicit.Ita ꝙ ſenſus eſt.ſed ipſi commendando ſe,non intelligunt ꝙ metiuntur ſeipſos in ſeipſis/& ꝙ comparant ſeipſos ſibiipſis:hoc eſt non penetrant ꝙ ipſorum laus propria in ore proprio redundat in hęc duo:videlicet ꝙ metiuntur ſeipſos in ſeipſis/& ꝙ comparant ſeipſos ſibiipſis. ¶Si quæris quo pacto commendatio horum conuincat in ipſis hęc duo mala & non intellecta ab ipſiſmet. Scito ꝙ vt ex ſubiunctis e regione horum colligi poteſt, iſti falſi legati ſeu prædicatores de quibus eſt ſermo/laudabant ſeipſos tanꝗ prædicatores vniuerſales diſcurrentes per vniuerſas regiones. & quia in veritate non erant a chriſto nec ab apoſtolis miſſi/nec aliquos ad chriſti fidem conuerterant(quin potius conuerſos ab aliis ad chriſti fidem inficiebant)ideo commendatio propria nec innitebatur obedientiæ/ nec innitebatur fructui conuerſorum ſeu promotorum ad chriſtū.& hinc cōuincitur ꝙ huiuſmodi cōmēdatio/ipſiſmet tm̄ innitebat.ex eo.n.ꝙ nec extrinſeca iniunctione nec extrinſeco fructu ſuffulta erat, conuincit ꝙ intus tantūmō(in ipſiſmet ſcilicet)fulciebatur.Et ſic quū debuiſſent laudando ſe de actis/ menſurare ſeipſos ſm obediētiam,menſurant ſe in ſeipſis/nullam habētes legationē. et ſimiliter quum cōmendando ſe de agendis/debuiſſent cōparare ſe ſm fructus priores & poſteriores,cōparant ſe ſibiipſis nullo producto aut producendo fructu chriſto.In hæc mala inciderant iſti:& paſſio affectus nimii ad propriam gloriam/& proprium proſequendi intentum excęcabat illos ne intelligerent ſeipſos tales red di in actu commendandi ſeipſos de actis & de agendis prędicando/docendo/diſcurrendo. ¶NOS

autem non in immenſum gloriabimur.} E regione illorum commendantium ſe nec intelligentium
ſeipſos metientes in ſeipſis/dicit in primis.nos autem gloriabimur/hoc eſt materiam gloriationis ha
bebimus, non in immenſum/ſcilicet terrarum ſpatium: vt teſtatur aduerſatiua ſubiuncta. SED ſm
menſuram regulæ qua menſus. pro. partitus/ eſt nobis deus menſuram pertingendi. Deficit. etiam/
vſq; ad vos.} Clare exponit non in immenſum terrarum ſpatium,aduerſatiue ſubiungendo/ſed ſm
menſuram partitionis diuinę regulę:& exponendo menſuram/ſubiungendo menſuram inquam per-
tingendi etiam vſq; ad vos. ¶ Loquitur paulus ad ſimilitudinem filorum quibus artifices vtuntur
pro regulis operum efficiendorum. Archimagiſter ſiquidem præſidens vniuerſo operi fabricę/ vel co-
lendę terrę/vel efficiendorum aggerum,filis (quæ regulæ vocantur)diſtinguit partes opis:& iuxta re-
gulam cuiq; datam menſura eſt operis cuiuſq;.Hac metaphora vtitur paulus,ad ſignificandum ꝙ ma
teria gloriationis ſuę eſt menſuratum terrarum ſpatium in quo hactenus prædicauerat ſm regulam,
non a ſeipſo / non ab apoſtolis ſed a deo, quod terrarum ſpatium pertingebat tunc vſq; ad corin-
thios.Lege actus apoſtolorum:& inuenies pluries paulum a ſpiritu ſancto actum quo ad loca prædi-
candi.& conferendo illa cum iſtis, intellige deum partitum fuiſſe paulo loca in quibus prædicaret.
¶ Inter hæc autem prudens lector percipe & ꝙ paulus non ſolum ex diuina legatione prædicabat, ſed
etiam velut ex aſſignata ſibi a deo locali regula prædicabat ita in quibuſdam locis ꝙ non in aliis/ ꝙ
gloriatio pauli innitebatur non ipſimet ſed diuinę regulæ paulo aſſignatæ:& ꝙ illi emuli laudabant
ſe tanq̃ vniuerſales doctores/tanq̃ per omnes regiones diſcurrerẽt.hoc eſt enim in immenſum gloria-
ri.Niſi enim illi de immenſo terræ ſpatio gloriati fuiſſent, non ſubiunxiſſet e regione illorum paulus/
nos autem non in immenſum gloriabimur ſed ſm menſuram pertingendi etiam vſq; ad vos.Et vti-
tur futuro gloriabimur,ad ſignificandum ꝙ nec futuro tempore intendit vagari per omnes regiones
abſq; delectu/ſed ſemper ſm menſuram diuinæ regulæ progredi. NON enim quaſi non pertingen-
tes ad vos ſuperextendimus nos.} Superextenſio propriæ poteſtatis & gloriæ eſſet ſi noſtra prędica-
tio non perueniſſet ad vos/ſi non prędicauiſſemus vobis:immo ſi nõ genuiſſemus vos in chriſto per
euangeliũ. VSQVE ad vos.n.} Supple generandos. PERVENIMVS in euangelio chriſti.} ergo
non ſuperextendimus nos gloriando de vobis. NON in immenſum gloriantes in alienis labori-
bus.} Quod dixerat non ſuperextendimus nos, exponit modo non in immenſum gloriantes in
alienis laboribus.Duas deformitates deſcribit extendentium ſeipſos laudibus ob illos conuerſos quos
non genuerunt aut promouerunt in chriſto.Altera eſt gloriari in immenſum : hoc eſt gloriari abſq;
menſura regionum.pari enim ratione qua gloriaret̃ de aliquibus talibus/gloriaret̃ de aliis ſimilibus.
Altera eſt gloriari in alienis laboribus: in laboribus ſcilicet illorum apoſtolorum qui conuerterunt
eos ad chriſtum. Et inſinuant hæc ꝙ illi emuli vtranq; deformitatem incurrebant: & ꝙ ſine menſu-
ra regionum gloriabantur/& ꝙ in alienis laboribus gloriabantur.Hoc enim ſecundum ſequitur ad
primum,nam qui de omnium (ſine delectu) regionum fide/profectu/meritis &c̃.gloriatur, in alienis
proculdubio laboribus gloriatur:quum conſtet non ab eo omnia hæc profecta fuiſſe.Et paulus ſi
corinthios in chriſti euangelio non genuiſſet ſeu promouiſſet, extendiſſet ſe ſupra modum/& in im-
menſum fuiſſet gloriatus ac in alienis laboribus.

¶ SPEM autem habentes.} Hactenus e regione illius particulę/metientes ſeipſos in ſeipſis loqu-
tus eſt: modo e regione alterius particulę(videlicet cõparantes ſeipſos ſibiipſis)loquit̃. Hactenus mõ-
ſtrauit ꝙ menſurat gloriationem ſuam ſm menſuram diuinæ regulę & fructum productum in gen-
tibus quibuſdam vſq; ad corinthios incluſiue. modo monſtrat ꝙ ſm ſuccreſcentes fructus comparat
gloriationem præſentem futurę,contra illos qui comparabant ſeipſos ſibiipſis. CRESCENTIS fidei
veſtrę.} hoc eſt ſperantes ꝙ fides veſtra creſcat numero & merito. IN vobis magnificari.} non in
nobiſipſis.Hęc eſt vera ſm deum glorificatio,quum paſtores & doctores ſperant magnificari in augmẽ
to meritorum eorum qui ſunt eis crediti/non in propria gloria/nõ in diuitiis & opibus. SECVNDVM
regulam noſtram in abundantiam.} Ordo literę eſt.magnificari in vobis in abundantiam/hoc eſt in
exuberantiam ad alios:& deinde ſm regulam noſtram/iũgit exuberantiã cũ regionibus ſubiectis. Spe-
rat paulus creſcere merita corinthiorũ vſq; adeo vt non egeãt paulo,ſed adiuuẽt paulũ ad cõuertendum
vlteriores regiones,nõ quaſcunq; ſed ſm regulã noſtrã paſſiue/hoc eſt regulam a deo nobis datã. Et eſt
ſermo de regula locali,de qua fuit prius ſermo. ETIAM in illa quę vltra vos ſunt euãgelizare.} Expli-
cat exuberantiã in loca illa quę vltra corinthios ſunt progrediendo ab hieruſalem.de huiuſmodi enim
vlteriori videtur loqui. NON in aliena regula in iis quæ parata ſunt gloriari.}. Exponit quid con-
tineatur ſub ea quam dixerat ſm regulam noſtram.exponit ſiquidem ꝙ terræ quæ continentur ſub alie
na regula(hoc eſt ſub regula aſſignata alicui alteri apoſtolo)non continentur ſub ſua regula / exponit
ꝙ deus dedit ſibi localem regulam excludentem terras contentas ſub regulis aſſignatis aliis. Et hoc
eſt quod ad romanos ſcribit ſe euangelizaſſe vſq; ad illyricum vbi chriſtus non fuerat euangelizatus.
Vnde nec romam intendebat ire ad euangelizandum niſi tranſeunter:ſed vt per romam iret in hiſpa-

da quæ ſm faciē apparent: hoc eſt quę exterius manifeſta ſunt. Dicebāt enim vos videtis q̄ audacter ſcribit, videtis q̄ vilis eſt quum pręſens eſt: vt ex his exterioribus apparentibus aueterent corinthios a doctrina & obedientia pauli. Vnde hāc rōnem paulus interrogatiue arguendo inducit, quæ ſm faciem ſunt videtis? ſignificans ꝙ imprudenter agunt, iudiciū de paulo ſumēdo ex his exterioribus. Vnde & ad confutandum autores huius rationis ſubiungit. ¶ SIQVIS confidit ſibiipſi.] De emulorum genere loquitur. CHRISTI ſe eſſe.] Profitebantur enim hi emuli ſe eſſe chriſtianos. & (vt ex inferius ſubiunctis colligitur) hebręi erant, chriſtiani tamē huiuſmodi emuli. HOC cogitet iterum apud ſe.] Quicunq; ſuadet ſpectari ea quæ ſm faciem apparent & confidenter profitetur ſe eſſe chriſti, habeat iſte alterius cogitatiōis apud ſe materiā. QVIA. pro. ꝙ, ſicut ipſe chri eſt ita & nos. Deficit. chriſti.] ſupple ſumus. Ecce materia cogitanda, ecce materia quam debet proponere ſpectandam. Arguit emulos paulus ꝙ ita ſe chriſti proferunt ꝙ paulum excludunt: vt vel ſaltem cogitarent, ita paulum eſſe chriſti ſicut & ipſi ſunt chriſti. Quod eſt dicere ſaltem nos diceret ſpectandos vt pares ſibi. & hoc ad maiorem confutationem emulorum. NAM etſi amplius aliquid gloriatus fuero de poteſtate noſtra.] apoſtolica. QVAM dedit nobis dominus in ędificationem & non in deſtructionem veſtram, non erubeſcam.] hoc eſt quum maiores ſimus q̄ iſti emuli qui nec pares ſibi nos reddunt ſpectandos: poſſumus enim abſq; erubeſcentia gloriari de maiori poteſtate accępta, non ab apoſtolis ſed a domino, ad ſpiritualem ędificationem veſtram. ¶ Hic eſt textus totiens citatus de poteſtate eccleſiaſtica, ꝙ nihil poteſt aduerſus bonos mores, immo nec aduerſus meliora bona (qualia ſunt conſilia chriſti) quoniam hoc non eſſet poſſe in ędificationem ſed in deſtructionem ſpiritualem.

VT AVTEM non exiſtimer.] Superfluunt duę dictiones: vt autem. & dictio non, legenda eſt ne. Ita ꝙ legendum eſt. NE exiſtimer.] Et eſt ſuſpenſus ordo iſtius literæ vſquequo ſubiūgitur, hoc cogitet ſeu reputet qui eiuſmodi eſt. Ita ꝙ ſenſus eſt. ne exiſtimer &c̄. hoc reputet qui eiuſmodi eſt. TANQVAM terrere vos per epiſtolas.] Ecce quid non vult exiſtimari: ꝙ ſcilicet eſſet deterrens per epiſtolas. quod illos de paulo dicere ſubiungit. ¶ QVONIAM epiſtolę quidem inquiunt.] emuli. GRAVES ſunt.] quo ad materiam. ET fortes.] ꝗtum ad audaciam. PRÆSENTIA autem corporis infirma.] Infirmitatem pręſentiæ directe contra fortitudinem epiſtolarum locant. ET ſermo contemptibilis. pro. contemptus.] Et directe contra grauitatem epiſtolarū ſermo cōtēptu dignus ponit. ¶ HOC cogitet. pro. reputet, qui eiuſmodi eſt.] ne exiſtimer tanq̄ terrens per epiſtolas. QVIA. pro. ꝙ, quales ſumus verbo per epiſtolas abſentes, tales & præſentes in facto.] Superfluit in. Ecce quod reputari volumus ab iſtis emulis ꝙ quales ſumus abſentes epiſtolari ſermone, tales erimus facto quum pręſentes erimus. ita ꝙ non ad terrorem incutiendum ſcribimus ſed ad facto comprobandum in p̄ſentia corporali.

NON enim audemus inſerere aut comparare nos quibuſdam, qui ſeipſos commendant.] Non ſufficit paulo iuſtificare progreſſum ſuum, monſtrando obiecta ſibi conuitia falſa eſſe, ſed contra autores conuitiorum horum inuehitur vt illos exautoret apud corinthios, ne impediatur fructus euangelii. Quum itaq; dicit non audemus, ironia eſt: ad explicandam arrogātiam illorum emulorum, ꝙ tam celſos ſe faciunt vt non audeamus nos connumerare vel comparare illis. SED ipſi in nobis noſmetipſos metientes & comparantes noſmetipſos nobis.] legendum eſt. SED ipſi in ſeipſis ſeipſos metientes & comparantes ſeipſos ſibiipſis non intelligunt.] De emulis iſtis duo dicit. Alterum ꝙ ſeipſos commēdant, alterum ꝙ ſeipſos non intelligunt. lingua ſe laudant, mente ſeipſos non penetrant. Et ſimiliter nō intelligunt ſeipſos comparantes ſibiipſis, non penetrant hanc alteram internam qualitatem ꝙ ſeipſos ſibiipſis comparant. Rurſus quum dicit non intelligunt, relatiue ad commendationem propriam dicit. Ita ꝙ ſenſus eſt. ſed ipſi commendando ſe, non intelligunt ꝙ metiuntur ſeipſos in ſeipſis, & ꝙ comparant ſeipſos ſibiipſis: hoc eſt non penetrant ꝙ ipſorum laus propria in ore proprio redundat in hęc duo: videlicet ꝙ metiuntur ſeipſos in ſeipſis, & ꝙ comparant ſeipſos ſibiipſis. ¶ Si quæris quo pacto commendatio horum conuincat in ipſis hęc duo mala & non intellecta ab ipſiſmet. Scito ꝙ vt ex ſubiunctis e regione horum colligi poteſt, iſti falſi legati ſeu prædicatores de quibus eſt ſermo, laudabant ſeipſos tanq̄ prædicatores vniuerſales diſcurrentes per vniuerſas regiones. & quia in veritate non erant a chriſto nec ab apoſtolis miſſi, nec aliquos ad chriſti fidem conuerterant (quin potius conuerſos ab aliis ad chriſti fidem inficiebant) ideo commendatio propria nec innitebatur obedientiæ, nec innitebatur fructui conuerſorum ſeu promotorum ad chriſtū. & hinc cōuincitur ꝙ huiuſmodi cōmēdatio, ipſiſmet tm̄ innitebat. ex eo. n. ꝙ nec extrinſeca iniunctione nec extrinſeco fructu ſuffulta erat, conuincit ꝙ intus tantūmō (in ipſiſmet ſcilicet) fulciebatur. Et ſic quū debuiſſent laudando ſe de actis, menſurare ſeipſos ſm obediētiam, menſurant ſe in ſeipſis, nullam habētes legationē: et ſimiliter quum cōmendando ſe de agendis, debuiſſent cōparare ſe ſm fructus priores & poſteriores, cōparant ſe ſibiipſis nullo producto aut producendo fructu chriſto. In hæc mala inciderant iſti: & paſſio affectus nimii ad propriam gloriam, & proprium proſequendi intentum excęcabat illos ne intelligerent ſeipſos tales reddi in actu commendandi ſeipſos de actis & de agendis prędicando, docendo, diſcurrendo. ¶ NOS

autem non in immenſum gloriabimur.} E regione illorum commendantium ſe nec intelligentium ſeipſos metientes in ſeipſis/dicit in primis.nos autem gloriabimur/hoc eſt materiam gloriationis habebimus, non in immenſum/ſcilicet terrarum ſpatium: vt teſtatur aduerſatiua ſubiuncta. SED ſm menſuram regulæ qua menſus.pro.partitus/ eſt nobis deus menſuram pertingendi. Deficit.etiam/ vſq ad vos.} Clare exponit non in immenſum terrarum ſpatium,aduerſatiue ſubiungendo/ſed ſm menſuram partitionis diuinę regulę:& exponendo menſuram/ſubiungendo menſuram inquam pertingendi etiam vſq ad vos. ¶ Loquitur paulus ad ſimilitudinem filorum quibus artifices vtuntur pro regulis operum efficiendorum. Archimagiſter ſiquidem præſidens vniuerſo operi fabricę / vel colendę terræ/vel efficiendorum aggerum,filis (quæ regulæ vocantur)diſtinguit partes opis:& iuxta regulam cuiq datam menſura eſt operis cuiuſq. Hac metaphora vtitur paulus,ad ſignificandum q materia gloriationis ſuę eſt menſuratum terrarum ſpatium in quo hactenus prædicauerat ſm regulam, non a ſeipſo / non ab apoſtolis ſed a deo, quod terrarum ſpatium pertingebat tunc vſq ad corinthios.Lege actus apoſtolorum:& inuenies plures paulum a ſpiritu ſancto actum quo ad loca prædicandi.& conferendo illa cum iſtis, intellige deum partitum fuiſſe paulo loca in quibus prædicaret. ¶ Inter hæc autem prudens lector percipe & q paulus non ſolum ex diuina legatione prædicabat, ſed etiam velut ex aſſignata ſibi a deo locali regula prædicabat ita in quibuſdam locis q non in aliis / q gloriatio pauli innitebatur non ipſimet ſed diuinę regulæ paulo aſſignatæ:& q illi emuli laudabant ſe tanq vniuerſales doctores/tanq per omnes regiones diſcurrerēt.hoc eſt enim in immenſum gloriari.Niſi enim illi de immenſo terræ ſpatio gloriati fuiſſent, non ſubiunxiſſet e regione illorum paulus/ nos autem non in immenſum gloriabimur ſed ſm menſuram pertingendi etiam vſq ad vos.Et vtitur futuro gloriabimur,ad ſignificandum q nec futuro tempore intendit vagari per omnes regiones abſq delectu/ſed ſemper ſm menſuram diuinæ regulæ progredi. NON enim quaſi non pertingentes ad vos ſuperextendimus nos.} Superextenſio propriæ poteſtatis & gloriæ eſſet ſi noſtra prædicatio non perueniſſet ad vos/ſi non prędicauiſſemus vobis:immo ſi nō genuiſſemus vos in chriſto per euangeliū. VSQVE ad vos.n.} Supple generandos. PERVENIMVS in euangelio chriſti.} ergo non ſuperextendimus nos gloriando de vobis. NON in immenſum gloriantes in alienis laboribus.} Quod dixerat non ſuperextendimus nos, exponit modo non in immenſum gloriantes in alienis laboribus.Duas deformitates deſcribit extendentium ſeipſos laudibus ob illos conuerſos quos non genuerunt aut promouerunt in chriſto.Altera eſt gloriari in immenſum: hoc eſt gloriari abſq menſura regionum.pari enim ratione qua gloriaret de aliquibus talibus/gloriaret de aliis ſimilibus. Altera eſt gloriari in alienis laboribus: in laboribus ſcilicet illorum apoſtolorum qui conuerterunt eos ad chriſtum. Et inſinuant hæc q illi emuli vtranq deformitatem incurrebant: & q ſine menſura regionum gloriabantur/& q in alienis laboribus gloriabantur.Hoc enim ſecundum ſequitur ad primum.nam qui de omnium (ſine delectu) regionum fide/profectu/meritis &c.gloriatur, in alienis proculdubio laboribus gloriatur:quum conſtet non ab eo omnia hæc profecta fuiſſe.Et paulus ſi corinthios in chriſti euangelio non genuiſſet ſeu promouiſſet, extendiſſet ſe ſupra modum/& in immenſum fuiſſet gloriatus ac in alienis laboribus.

¶ SPEM autem habentes.} Hactenus e regione illius particulę/metientes ſeipſos in ſeipſis loquutus eſt: modo e regione alterius particulę(videlicet cōparantes ſeipſos ſibiipſis)loquit. Hactenus mōſtrauit q menſurat gloriationem ſuam ſm menſuram diuinæ regulę & fructum productum in gentibus quibuſdam vſq ad corinthios incluſiue. modo monſtrat q ſm succreſcentes fructus comparat gloriationem præſentem futurę,contra illos qui comparabant ſeipſos ſibiipſis. CRESCENTIS fidei veſtrę.} hoc eſt ſperantes q fides veſtra creſcat numero & merito. IN vobis magnificari.} non in nobiſipſis.Hęc eſt vera ſm deum glorificatio,quum paſtores & doctores ſperant magnificari in augmēto meritorum eorum qui ſunt eis crediti/non in propria gloria/nō in diuitiis & opibus. SECVNDVM regulam noſtram in abundantiam.} Ordo literę eſt.magnificari in vobis in abundantiam/hoc eſt in exuberantiam ad alios:& deinde ſm regulam noſtram/iūgit exuberantiā cū regionibus ſubiūctis. Sperat paulus creſcere merita corinthiorū vſq adeo vt non egeāt paulo,ſed adiuuēt paulū ad cōuertendū vlteriores regiones,nō quaſcunq ſed ſm regulā noſtrā paſſiue/hoc eſt regulam a deo nobis datā. Et eſt ſermo de regula locali,de qua fuit prius ſermo. ETIAM in illa quę vltra vos ſunt euāgelizare.} Explicat exuberantiā in loca illa quę vltra corinthios ſunt progrediendo ab hieruſalem.de huiuſmodi enim vlteriori videtur loqui. NON in aliena regula in iis quæ parata ſunt gloriari.}. Exponit quid contineatur ſub ea quam dixerat ſm regulam noſtram.exponit ſiquidem q terræ quæ continentur ſub aliena regula(hoc eſt ſub regula aſſignata alicui alteri apoſtolo)non continentur ſub ſua regula / exponit q deus dedit ſibi localem regulam excludentem terras contentas ſub regulis aſſignatis aliis. Et hoc eſt quod ad romanos ſcribit ſe euangelizaſſe vſq ad illyricum vbi chriſtus non fuerat euangelizatus. Vnde nec romam intendebat ire ad euangelizandum niſi tranſeunter:ſed vt per romam iret in hiſpa

niam vbi non erat euangelizatus chriſtus. Et dixit hoc, tum ad deſcribendum illa vlteriora loca: ꝙ non ſine delectu ad queçunq; vlteriora loca ſed ad illa vlteriora loca q̄ non ſunt chriſto parata iam in aliena regula. tum ad percutiendum emulos, qui in paratis aliena regula gloriabantur. Et propterea non dixit euangelizare/ſed gloriari. vniuerſa ſiquidem aduerſus emulos proſequitur. In quibus cerne pulchrā ironię proſecutionem. proponit ꝙ non audemus nos connumerare & comparare illis qui ſe commendant &c̄. et monſtrat longe diſtare propria tum acta tum agenda ab illorum gloriatione, tum de actis tum de agendis. Et in vtriſq; tangit omnia illa tria, ſcilicet non in imenſum/accęptam a deo regulam/ & fructum in populis: quia in gloriatione de vtriſq; contraria habebant emuli. ℂ QVI autem gloriatur.} Siue ego ſiue quicunq; alius gloriatur ſiue de actis ſiue de agendis/ſiue de habitis ſiue de habendis. IN domino glorietur.} Hæc gloriatiōis ratio communis eſſe debet omnibus hominibus ſe laudantibus in quacunq; materia. In domino autem tum efficiente tum fine/tum pręcipue forma & ratione gloriationis & materiæ. NON enim qui ſeipſum commendat.} laudibus. ILLE probatus eſt.} in veritate. SED quem deus cōmendat.} Nō propria laus reddit hominem laudatum in veritate: ſed laus hoīs a deo proficiſcens/reddit hoīem vere laudatum. Gloriatio itaq; propria tunc a deo proficiſcitur, quando fit in domino, quādo ratione dei/ſm deum/propter deum gloriamur de donis dei.

CAPVT .XI.

VTINAM ſuſtineretis. pro. ſuſtinuiſſetis. Deficit. me/modicum quid. pro. paululum/inſipientiæ meæ. pro. in inſipientia.} Legendum itaq; eſt. VTINAM ſuſtinuiſſetis me paululū in inſipientia.} Cupit paulus vt corinthii toleraſſent paulisper ſe paulum in inſipientia: hoc eſt cōmendantē ſeipſum, qđ eſt officiū inſipientū. Quod eſt dictu. vtinā ṗterito tpe cōmendaſſem me apud vos fungēdo officio īſipientū, cōmēdaſſem ſic ꝙ vos ſuſtinuiſſetis. Et eſt rō huius vellei tatis, quia ſi ſic fuiſſet nō ſuſtinuiſſetis pſeudapl'os quos toleraſtis ac toleratis. SED & ſupportate. pro. ſuſtinete/me.} Dictio græca anceps eſt ad ſuſtinete vel ſuſtinetis: ſubiūcto tñ timori iminentis piculi quadrat iperatiuū ſuſtinete. quod hactenus non feciſtis/facite mō. ℣ Aduerte pro his & ſubiunctis toties (ne oporteat eadem ſępe repetere) ꝙ regulariter loquendo laudare ſeipſum eſt inſipientię: in aliquibus autem euentibus neceſſarium eſt vt homo laudet ſeipſum. & tunc homo ſapientis ſm rei veritatem officium exercet: ſed quia actum exercet qui communiter eſt actus inſipientis, ideo paulus inſipientiam vocat commendationem propriam quam ſapienter exercebat quia neceſſitatis articulus exigebat. EMVLOR. pro. zelo/enim vos dei emulatione. pro. zelo.} hoc eſt zelotipus ſum erga vos nō humano/non vitioſo ſed diuino zelo. Inchoat rationem quare oportet ipſum commendare ſeipſum. DESPONDI. pro. aptaui/enim vos vni viro.} Quamuis multi ſitis, aptos tamen vos reddidi vni viro/vnius viri fide ſpe atq; charitate. VIRGINEM caſtam exhibere. pro. vt exhibeam/chriſto.} Non aptaui vni viro vt diuerſas ſponſas/vt diuerſas virgines vni viro, ſed omnes vos vt vnicam virginem integritate fidei, & caſtam/ad differentiam virginum abſq; caſtigatione morum. In fide ſiquidem & moribus euangelicis vnicam eccleſiam conſtitui ex omnibus fidelibus deſcribit. & vbi prius vnitatem fidelium ad vnum virum chriſtum deſcripſit, modo vnitatem fidelium inter ſe etiam deſcribit: dicendo ꝙ non vt ſingulę concurrunt ſponſę, ſed vt partes/vt integrantes vnam atq; eandem virginem caſtam: hoc eſt eccleſiam vnicam vere integram fide & caſtam moribus. Ad hoc inquam concinnaui vos vni viro vt exhibeam vos vt vnicam virginem caſtam chriſto: hic quidem offerendo vos in fide, in futuro autem per ſpeciem. exhibeam autem veſtra perſeuerantia in interna diſpoſitione qua vos aptatos reddidi.

TIMEO autem ne. Deficit. quo pacto/ſicut ſerpens euam ſeduxit. Deficit. in/aſtutia ſua.} Explicat rationem zelotipiæ ſuæ accommoda ſimilitudine euę virginis in ſtatu innocentiæ ſeductę a ſerpente magna aſtutia. dixerat enim corinthios virginem caſtam. Hiſtoria de ſeductione euę clara eſt in principio geneſis. ITA corrumpantur ſenſus veſtri.} interni. ET excidant.} Superfluunt ambę dictiones. A SIMPLICITATE quæ eſt in chriſto. pro. in chriſtum.} Simplicitas animi erga chriſtum/eſt puritas euangelica excludens admixtionem ſeruitutis legalium. Timebat enim paulus corinthios a pſeudapoſtolis diuerti a puritate euangelica/admiſſa obſeruatione legalium legis moyſi. hoc ſiquidem fuiſſet corrumpi mentes eorum a ſimplicitate erga chriſtum prætextu legis veteris datę a deo: ſicut ſerpens ſeduxit euam prætextu diuinitatis/eritis ſicut dii &c̄. Et nihilominus intellige in genere a ſimplicitate quæ eſt erga chriſtum in fide/religione/moribus &c̄. ℣ NAM ſi is qui venit.} De pſeudapoſtolis loquitur. quos primo deſcribit non miſſos/ſed propria autoritate veniſſe dicendo qui venit. In ſingulari autem numero deſcribit vt proſequatur ſimilitudinem ſerpentis qui venit ad ſeducendum euam. ſeductorem enim intendit deſcribere. ALIVM chriſtum. pro. ieſum/prædicat quem non prædicauimus.} Non dicit aliū chriſtum (quoniam hoc eſſet intolerabile: hoc enim nihil aliud eſſet q̄ ṗdicare antichriſtū) ſed dicit aliū ieſum. AVT aliū ſpūm accipitis quē nō accępiſtis/aut aliud euāgeliū qđ non recępiſtis, recte pateremini. pro. ſuſtinuiſſetis.} Occurrit ſtatim quęſtio quonam pacto verificent

hæc verba pauli/recte ſuſtinuiſſetis:quum ipſe paulus ad gala.1.excommunicet etiam angelos ſi aliud
euangelium prędicauerint.¶Solutio eſt ꝙ ad gala.ſm proprietatem ſermonis loquitur: in iſto autem
textu loquitur iuxta conſuetum loquendi modum,ſignificantium per nomen aliud/hoc eſſe notabili/
ter pręſtantius illo.Conſueuimus enim frequenti vſu relatiue ad aliam ciuitatem/orationem/conui/
uium ſeu vinum dicere,hæc eſt alia ciuitas/hæc eſt alia oratio/hoc eſt aliud conuiuium/hoc eſt aliud
vinum:ſignificantes ꝙ hæc notabiliter pręſtant illis.Iuxta hunc ſiquidem loquendi morem loquitur
hic paulus,ſignificans per alium ieſum pręſtantiora ſpectantia ad ieſum.et ſimiliter per alium ſpiri/
tum/præſtantiora dona ſpiritus:& per aliud euangelium/præſtātiora promiſſa euangelica.Hunc enim
ſenſum manifeſte docet ſubiuncta ratio de æqualitate pauli ad ſummos apoſtolos. Intendit ſiquidem
paulus excludere a corinthiis omnem excuſationem:explicando ꝙ ad audiendum præſtantiora de ie/
ſu ab iis qui ſe ingerunt tanq̃ apoſtolos/aut ad accipiendum præſtantiora dona ſpiritus ſancti per illos
(accęperant enim per paulum multa ſpiritus ſancti dona/ſcilicet linguarum & prophetiæ) aut excel/
lentiora promiſſa euangelica, recte ſuſtinuiſſent hos nouos prædicatores: vt intelligant corinthii ꝙ
quum nihil horum fuerit/non recte ſuſtinuerunt. Q. autem nihil horum fuerit/manifeſtat ſubiungen
do. EXISTIMO enim nihil me minus feciſſe.pro.habuiſſe/a magnis apoſtolis.} Non ſolum ab
iſtis fictis apoſtolis ſed nec etiam ab illis veris magnis apoſtolis(petro ſcilicet iacobo & ioanne: qui
etiam ab ipſis pſeudapoſtolis dicebantur magni apoſtoli,fingētes ſe vt aiunt ab ipſis miſſos) meliora
& præſtantiora expectanda ſunt q̃ a me: quoniam ego nihil minus habui a chriſto q̃ illi magni apo/
ſtoli.Dicit autem exiſtimo/non dubie ſed moderate loquens. NAM.pro.tametſi/imperitus.pro.idio/
ta/ſermone,ſed non ſcientia.pro.cognitione.} Si interpretes græcam dictionem reliquiſſent quæ
vſurpata iam eſt a latinis(videlicet idiota) nec reſtrinxiſſent textum/nec occaſio fuiſſet præſtita ſu/
ſpicandi paulum balbum aut indoctum.idiota ſiquidem non ſolum ſumitur pro illiterato/ſed etiam
pro plebeio.Ad differentiam enim pſeudapoſtolorū dicit.etſi idiota (hoc eſt plebeius) ſermone, non
tamen cognitione.illi nanq̧ concinnato & ornato ſermone docebant: paulus vero vtebatur plebe/
io ſermone.Et recta ratione plebibus loquebatur plebeio ſermone,accommodans ſe omnibus. Vnde
nulla imperitia pauli ſignificatur/ſed vſus plebei ſermonis, non ſcribendo ſed loquendo. Vnde & in
textu græco articulus præponitur dictioni ſermone:ad ſignificandum ꝙ non de epiſtolis ſed de ipſo ſer
mone qui oretenus profertur loquitur.¶Hunc autem eſſe germanum huius literæ ſenſum/teſtatur
quod de paulo legitur act.14.ſcilicet ꝙ vocabant barnabam iouem/paulum vero mercurium quoniā
ipſe erat dux verbi.¶Concedit ergo paulus(quod ſibi obiiciebatur) ꝙ erat idiota ſermone/non ta/
men notitia rerum:vt intelligamus ꝙ licet vteretur ſermone communi,non tamen notitia communi
ſed notitia excellente ac diuina.Quo contra illi pſeudapoſtoli vtebantur ſermone ornato/notitia au/
tem cōmuni.hoc.n.directe tendit ad confutationem eorum. IN OMNIBVS autem manifeſtus ſum
vobis.pro.ſed in omni manifeſtati in omnibus in vos.} Et eſt ſenſus.ſed in omni materia manife
ſtati ſumus in omnibus erga vos/in omnibus ſpectantibus ad vos.Reddit ſiquidem rationem tam
vſus excellentis notitiæ q̃ vſus plebei ſermonis: ſignificando ꝙ non eſt vſus excellente notitia/velut
autumans ſe habere illam & non explicans eam,ſed in omni materia in omnibus ad vos ſpęctantibus
manifeſtati ſumus.hinc inſinuans ꝙ ad hoc vt manifeſta fierēt vobis oīa veſtræ ſaluti vtilia vſi ſumus
& ſermone plebeio/& notitia non plebeia ſed diuina.
AVT nunquid.} Superfluit aut. PECCATVM feci meipſum humilians vt vos exaltemini!} No/
ta progreſſum literæ.Primo confutauit pſeudapoſtolos ex parte materiæ prædicatę/deinde ex parte au
toritatis prædicantis pauli:ſeminabant enim ꝙ paulus non eſſet tanti pendendus.& in teſtimonium
afferebant tum plebeium pauli eloquium,tum ꝙ deiectus homo eſſet.Et ꝑpterea reddita ratione prio/
rum,modo rationem reddit reliquorum duoꝝ.Quorū alterum eſt ꝙ paulus velut deſpectus iter corin/
thios fuerat.De hac enim deiectione dicit.nunquid peccatum feci meipſum humilians/in cōuerſatio/
ne non cum faſtu & ſine autoritate progrediens.hoc enim illi faſtuoſe incedentes dabant opprobrio:
vt ſuperius dictum eſt.Et propterea paulus dicit an peccatum feci humilians meipſum pro veſtra vti/
litate/non paſſione timoris ductus ſed amore veſtrę ſalutis,vt vos exaltemini/fide.ad hoc enim pau/
lus ſe humilem gerebat vt corinthios prouocaret ad celſitudinem fidei & chriſtianorum morum.¶Al/
terū eſt. QVONIAM.pro.ꝙ/gratis euangelium dei euangelizaui vobis!} Sub eodem interrogatiuo
aduerbio legendum eſt.nunquid peccatum feci ꝙ gratis euangelium dei euangelizaui vobis!Et inten/
dit gratis/hoc eſt ſine ſumptu accępto ſeu accipiendo a vobis.Et huic annectitur circunſtantia ſubiun
cta. ALIAS eccleſias expoliaui.pro.deprędatus ſum/accipiens ſtipendia.pro.ſtipendium/ad miniſte/
rium veſtrum.pro.in hoc vt vobis miniſtrarem!} Et hæc particula ſub eodem interrogatiuo legen
da eſt.nunquid peccatum feci ꝙ alias eccleſias deprędatus ſum accipiens ſtipendium in hoc vt vo/
bis miniſtrarem!Accumulat paulus etiam ea quæ emuli non obiiciebant. Illi enim ægre fere/
bant ꝙ paulus euangelizaſſet corinthiis abſq̧ ſumptu, eo ꝙ ipſi ſumptus volebant.paulus autem

non ſolum hoc refert immune a peccato immo bonum ſuperogationis,ſed adiungit ꝙ tantum circa
hoc ſtuduit vt ab aliis eccleſiis acceperit ſumptus vt veniret ad corinthios.Et hoc vocat deprędari ec
cleſias alias,tanq̃ non pro earum vtilitate ſed pro vtilitate corinthiorum ab eis accipiens.Et dixit hoc
ad retundendum omni ex parte detractiones emulorum. Detrahebant ſiquidem paulo ſine ſumptu
euangelizanti corinthiis,torquendo hoc in denigrationem autoritatis pauli/tanq̃ non haberet pote/
ſtatem ſumptus capiendi.Confutat hoc paulus adiungendo ꝙ ab aliis eccleſiis accepit/non ſolum dū
prędicaret illis eccleſiis ſed etiam ad hoc vt prędicaret corinthiis:quod fuit maioris autoritatis.
ET QVVM eſſem apud vos & egerem/nulli oneroſus fui.} Non ſolum veniens ad vos/ſed etiam
quum diutius manerē apud vos/nec haberem neceſſaria ad victum ſed egerem, neminem tamen ve/
ſtrum grauaui. NAM quod mihi deerat.} neceſſariorum. SVPPLEVERVNT fratres qui venerunt
a macedonia:& in omnibus.} neceſſariis ad victum & habitaculum &c̃. SINE onere me vobis ſer/
uaui & ſeruabo.} Adiunxit & ſeruabo,ne putaretur ꝙ hæc diceret vt corinthii prouiderent ſibi de ſum
ptu exemplo aliarum eccleſiarum. ¶EST VERITAS chriſti in me.} Iurantis eſt.Et oportuit pau/
lum iuramentum adhibere circa particulam dictam & ſeruabo: vt crederent corinthii ꝙ deliberato
ac immobili animo hoc dicit. QVONIAM.pro.ꝙ/ hæc gloriatio.} non accipiendi ſumptus/quod
erat bonum ſuperogationis. NON infringetur.pro.interſepietur/in me.} hoc eſt aduerſus me. IN
regionibus achaiæ.} Non ſolum a corinthiis ſed etiam a quacunq; ciuitate achaiæ renuit paulus
accipere ſumptus.Et ratio inſinuatur in vocabulis quibus paulus vtitur: videlicet quia vt onera ſeu
grauamina hi ſumptus ibidem habebantur. Verum hanc rationem non explicat paulus/ſed verba
eius poſſunt innuere:ipſe autem explicat aliam rationem. ¶QVARE?} Quæſtionem mouet de ra/
tione mouente paulum ad hoc. Et ſtatim ſubiungit reſponſionem falſam quam emuli dicebant.
QVIA non diligo vos?} Dicebant illi paulum non diligere corinthios:& propterea non accipere ab
eis ſumptus/ſed ab aliis quos diligit. DEVS ſcit.} Remittit iudicium in deum:quoniam de actu inte/
riori erat obiectio.ſ.de actu dilectionis quam ſolus deus nouit.Veram autem cauſam ſubiungendo ex/
plicat. QVOD autem facio/& faciam.} abſtinendo a ſumptibus in achaia. VT amputem occaſio/
nem eorum.} pſeudapoſtolorum. QVI volunt occaſionem.} hoc eſt qui cupiunt occaſionem ha/
bere. VT(in quo gloriantur)inueniantur ſicut & nos.} Ordo literæ eſt vt inueniantur ſicut & nos:
in quo(inueniri ſicut & nos)gloriant̃.Cupiebant pſeudapoſtoli vt paulus acciperet ſumptus, vt ipſi
accipientes ſumptus inuenirentur ſicut & paulus/vt non ſuperarentur a paulo.in hoc enim gloriaban
tur ꝙ erant ſimiles apoſtolis.Paulus autem ad tollendum eis hanc occaſionem vt eſſent ſibi ſimiles/no
lebat accipere ſumptus:vt vel ſic agnoſcerent ſe inferiores paulo. NAM eiuſmodi pſeudo apoſtoli.pro.
pſeudapoſtoli.} Eſt enim vna dictio compoſita ſignificans falſo apoſtolos. SVNT operarii ſubdoli:
pro.doloſi.} Aperte deſcribit paulus primum quidem quo ad titulum ꝙ falſo titulo ſunt apoſtoli.nec
dicit apoſtoli chriſti ſed apoſtoli:ad ſignificandum ꝙ nec a chriſto nec ab aliis vere apoſtolis erant
miſſi,ſed ipſi falſo dicebant ſe miſſos. Deinde ꝙ ſunt operarii doloſi,ꝙ non in veritate ſed dolo ope/
rantur/dolo euangelizant. TRANSFIGVRANTES ſe in apoſtolos chriſti.} Tendentes iſti ad quę/
ſtum & gloriam & ſemiiudaiſmum ſumebant perſonas apoſtolorum chriſti:hoc eſt miſſorum a chri/
ſto mediate vel immediate.¶ET non mirum.}Ne corinthii de tanta prę ſumptione mirarentur, tollit
paulus admirandi rationem. IPSE enim ſatanas transfigurat ſe in angelum lucis.} Tum inuiſibili/
ter ſuggerendo quandoq; bona/vt inde ducat ad malum aliquod .tum viſibiliter quandoq; mentien/
do ſe eſſe angelum dei.Et hoc pluries videtur facere in viſione imaginaria:vt in multis perſonis deluſis
apparet. NON eſt ergo magnum ſi. Deficit.et/miniſtri eius transfigurentur velut miniſtri iuſtitiæ.}
Deductio clara eſt/ratione proportionali ſuffulta. QVORVM finis erit ſm opera ipſorū.} Acſi aper/
tius dixiſſet.tolerat deus interim iſtos,ſed finis eorum non erit ſm tolerantiam ſed ſm opera ipſoꝝ.tunc
enim recipient ſm ſua opera quę modo dolis teguntur.

ITERVM dico.} Completa ratione zelotipię propter corruptores pſeudapoſtolos/regreditur ad ꝓ/
poſitam proſequendam commendationem propriā:quā iā oſtēdit eſſe neceſſariam ne corīthii corrū/
pantur a pſeudapoſtolis.Et quoniam multa ad propriam ſpectantia laudē dicturus eſt/& hoc (vt dictū
eſt)ad officium ſpectat inſipientum,ideo iterum monet corinthios vt conſiderent rationem dicendi.
NE quis me putet inſipientem eſſe.} Hoc eſt quod iterum dico:videlicet nullus putet me inſipientem
eſſe/nullus putet ꝙ laudando me deſipiam. ALIOQVIN.} hoc eſt ſin ſecus, ſi non vultis putare me
ſapientem eſſe/me ſapienter proſequi quę laudis meæ ſunt. VELVT inſipientem accipite me.} hoc
eſt tanq̃ inſipientis officium exercentem accipite me. VT ET ego modicum quid.pro.paululum/
glorier.} hoc eſt enim officium inſipientis. ¶QVOD loquor.} Relatiuum quod refert ſubiun/
ctam rationem gloriandi. NON loquor ſm deum .pro. dominum.} Subaudi ſimpliciter & abſo/
lute ſeu regulariter:hoc eſt nō eſt ſm dnm ſimpliciter & abſolute ſeu regulariter. SED quaſi in inſipiē/
tia.} ſed tāq̃ vtens rōne cōgrua inſipientię. IN hac ſubſtātia glorię.pro.gloriationis.} hoc eſt in hoc

ſubiecto gloriationis. ¶QVONIAM multi gloriantur ſm carnem & ego gloriabor.} Ecce ratio quæ regulariter non eſt ſm dominum/ſed conſona inſipientię. Ex eo enim ꝙ alii gloriantur ſm carnalem affectum/non debemus nos ſpiritales prouocari ad laudandum noſipſos. prouocatio ſiquidem hæc non eſt ſm deum regulariter/ſed ſm inſipientiam. Et quoniam hæc fuit ratio prouocatiua pauli ad ſubiunctam gloriationem, ideo appellat ipſam ſubſtantiam gloriationis. ¶Cum his tamen aduerte ꝙ q̄uis ratio regulariter non ſm deum, reiicienda ſit, ſi tamen eadem ratio annexum habeat aliquid ſm deum vincens communis curſus rationem/ſapienter vtitur quis illa ratione. Tale enim quid accidit in propoſito. nam huiuſmodi gloriatio pſeudapoſtolorum annexum habebat periculum corruptionis corinthiorum. & propterea ſapienter paulus inde prouocatur ad gloriationem. Vnde non dicit & ego gloriabor ſm carnem (quod fuiſſet imitari peccatum) ſed dicit, & ego gloriabor: quod ſignificat prouocari ad gloriationem/ſed non ad affectum gloriandi.} LIBENTER enim ſuffertis inſipientes, quum ſitis ipſi ſapientes.} Rationem adiungit ſuę gloriationis ex parte corinthiorum/libenter tolerantium commendantes ſe: vt vtrinq (hoc eſt & ex parte emulorum de ſe gloriantium/& ex parte corinthiorum tolerantium illos non qualitercunq ſed libenter) prouocatum ſe deſcribat. ¶SVSTINETIS enim.} Manifeſtat quod dixerat: corinthios ſcilicet libenter ſuſtinere vere inſipiētes pſeudapoſtolos. SIQVIS vos in ſeruitutem redigit.} legalium obſeruantiarum. Docebant enim pſeudapoſtoli ſimul cum fide chriſti ſeruanda legalia legis moyſi: quod erat liberatos per chriſtum redigere in ſeruitutem legis veteris. SIQVIS deuorat.} Pſeudapoſtolos ſignificat/ſumptus ad ſimilitudinem deuorantium volentes. In quo tum auiditatem tum magnitudinem ſignificat. SIQVIS accipit.} Non erant contenti ſumptibus, ſed ſubdolis artibus accipiebant etiam alias res. SIQVIS extollitur.} Tumor eorundem quo ſeipſos ſupra alios eleuabant ſignificatur. SIQVIS vos in faciem cædit: ſm ignobilitatem dico.} Alia quattuor ſm proprietatem ſermonis expreſſerat: hoc quintum non ſm ꝙ verba ſonant manifeſtat ſe dicere. non intendo dicere ſiquis veſtram maxillam percuſſerit: ſed intendo dicere ſiquis vos ſm ignobilitatem in facie. i. coram vilipendit. Dicebant enim pſeudapoſtoli corinthiis multa ignominioſa: puta ꝙ fuerant idolatrę/ipſi autem colentes deum: ꝙ eſſent ex vili genere/ipſi autem ex nobili abrahę proſapia: & ſimilia in quibus iudęi gloriantur pręferendo ſe gentilibus. Et quia dicebant hæc corinthiis coram, ideo paulus dicit ſiquis vos in faciem cædit/non ſm corporalem percuſſionem ſed ſm ignobilitatem. ¶QVASI nos infirmi fuerimus in hac parte.} Superfluit in hac parte. Ad hanc vltimam particulam refertur/tanq̄ nos infirmi fuerimus. eſt enim ſenſus tanq̄ nos non potuerimus ſm eaſdem ignobilitates pręferre nos vobis/& cędere vos ſimiliter in faciem huiuſmodi ignobilitatibus. ¶Percutit pſeudapoſtolos ꝙ ipſi arrogauerint ſibi has nobilitates tanq̄ proprias: quum ſm veritatem eſſent cōmunes eis & paulo. Imo (vt manifeſtabit) aliquę lōge magis conueniebant paulo. Paulo ſiquidē apud corinthios humiliter conuerſante & hęc tacente, iſti pſeudapoſtoli ſuperuenientes arrogarunt ſibi has nobilitates, tanq̄ paulus non fuerit tanti vt ſciuerit illis vti. & propterea dicit/tanq̄ nos infirmi fuerimus.

IN QVO quis audet.} Aperit paulus non ex impotentia/non ex puſillanimitate hæc tacuiſſe quæ modo velut inſipiens audacter dicit. Eſt enim ſenſus. in quo/id eſt in quocunq nobilitatis genere, quis. i. eorum quiſpiam/audet. & deinde ſubiungitur per parentheſim (IN INSIPIENTIA dico.} officium inſipientis exerceo) AVDEO & ego} audendi rationem habeo & ego. Statimq manifeſtat audendi rationem ſupputando nobilitates in quibus gloriabantur. ¶HEBRÆI ſunt/& ego.} Gloriabantur ex antiquitate generis. hebręorum ſiquidem genus ab heber cuius tempore diuiſę ſunt linguæ, proceſſiſſe ex eo apparet ꝙ etiam abraham appellatur hebręus gen. 14. ISRAELITÆ ſunt/& ego.} A nobilitate populi electi a deo ad diuinum cultum ad terramq promiſſionis poſſidendam/gloriabantur. nam ex omnibus populis ſoli iſraelitę electi ſunt in peculiarem populum dei. SEMEN abrahæ ſunt/& ego.} Gloriabantur tertio ꝙ erant de ſemine illo abrahæ cui promiſſio facta eſt a deo de meſia &c. quod ad magnam nobilitatem ſpectabat. ¶MINISTRI chriſti ſunt.} Quartum in quo gloriabantur eſt/ꝙ erant miniſtri meſię. ET ego.} Superfluunt ambę dictiones. Non dicit paulus (vt in pręcedentibus) & ego: ſed dicit interpoſita parentheſi (VT MINVS ſapiens dico) plus ego.} Sum plus ego miniſter chriſti q̄ ipſi/q̄uis in hac mea commendatione officium minus ſapientis exerceā. Probat autem hoc vltimum (videlicet ꝙ ipſe eſt plus miniſter chriſti) a perpeſſis propter chriſtum. IN LABORIBVS plurimis. pro. abundantius/in carceribus abundantius, in plagis ſupra modum.} Hæ duæ particulæ tranſpoſitæ ſunt. nam in textu græco ſecundo loco ſcribitur in plagis ſupra modum, & tertio loco in carceribus abundantius. IN MORTIBVS frequenter.} hoc eſt in periculis mortis. A IVDÆIS quinquies.} hoc eſt quinq vicibus. QVADRAGENAS.} ſubintellige plagas. VNA minus accępi.} hoc eſt ſingulis quinq vicibus triginta nouem. Deute. ſiquidem. 25. ca. quum ſtatuiſſet moyſes iuxta menſuram delicti plagarū modū, adiecit ita tamen vt quadragenarius numerus nō excedatur. Quocirca iudęi clementes ſe exhibebant quo ad

vnam tm̃ plagam erga paulum. TER virgis cęſus ſum.} Hinc apparet ꝙ non virgis ſed alio inſtrumento iudęi quadragenas dabant. a gentilibus enim ter virgis ſe cęſum, ipſa diſtictione ſignificat. Semel tamen tantum legitur in actibus apoſtolorum. SEMEL lapidatus ſum.} Et hoc quoq; in actibus apoſtolorum legitur. TER naufragium feci, nocte & die in profundum maris fui.} Superfluit maris: & legendum eſt. NOCTEM & diem in profundo feci.} Et hoc non ſolum fuit paſſio ſed diuinum miraculum. IN itineribus ſępe, periculis fluminum.} Primum periculum itineris a fluminum impetu deſcribit. Et deinde ſubiungit. PERICVLIS latronum.} quod erat magis periculum corporum q̃ rerum. PERICVLIS ex genere.} iudęorum inſidiantium. PERICVLIS ex gentibus.} commotis a iudęis. PERICVLIS in ciuitate.} vt ſcribitur de epheſo. PERICVLIS in ſolitudine.} hoc eſt in locis deſertis. PERICVLIS in mari, periculis in falſis fratribus.} hoc eſt in falſis chriſtianis. IN labore & erumna.} hoc eſt non ſolum in labore ſed etiam in difficili & oneroſo labore. IN VIGILIIS multis. pro. ſępe, in fame & ſiti, in ieiuniis multis. pro. ſępe, in frigore & nuditate. ¶ Pręter illa quę extriſecus ſunt.} Numerata ſiquidem mala, adiacentia & imminentia proprio corpori erant: hęc autem quę ſubiungit foris erant, vtpote remota. INSTANTIA: mea quotidiana.} hoc eſt vigilantia mea indefeſſa. SOLICITVDO. pro. cura, omnium eccleſiarum.} Curam ſiquidem paulum habuiſſe etiam eccleſiarum in quibus non fuerat, epiſtolę eius manifeſtant ad romanos & colo. ¶ QVIS infirmatur.} non ęgritudine corporis ſed animi. Qualitatem curę ſuę deſcribit ab effectibus internis.} ET ego nõ infirmor.} compatiendo! QVIS ſcandalizatur.} Infirmatur ab intrinſeca imbecillitate: ſcandalizatur ab extrinſeco offendiculo. Vtriſq; paulus compatitur, propter vtroſq; affligitur. Et propterea ſubditur. ET ego non vror!} Ad ſimilitudinem eius qui conſumitur ab igne, magnitudinem zeli ſui affligentis ipſum, ſignificat. & in his duobus vera forma paſtoris in itetnis affectibus deſcribitur: quoniam in his duobus pendet vniuerſa cura paſtoris.

SI GLORIARI oportet, quę infirmitatis meæ ſunt gloriabor.} Quanuis hactenus ea quæ fortitudinis ſunt (cuius pręcipuus actus conſiſtit in ſuſtinendo) commemorauerit, & modo quod infirmitatis ſeu imbecillitatis animi apparet cõmemoraturus ſit, fugam ſcilicet: quia tamen omnibus commune eſt cõſiſtere in paſſione corporis, propterea dicit. ſi gloriari oportet, propter vos, gloriabor in iis quę ſunt infirmitatis meę. Sententia enim hæc reſpicit etiam antedicta de infirmitate corporali: quoniam omnia quæ patimur, ex parte infirmitatis corporalis ſe tenent. in cuius ſignum eximemur ab omni paſſione reſurgẽtes impaſſibili corpore. Et eſt ſenſus. ſi gloriari oportet, ea quæ paſſus ſum erunt mihi materia gloriationis. Et dixit hoc, ad explicãdum ꝙ hæc quę narrauit ad manifeſtandum ſe eſſe plus miniſtrum chriſti q̃ illos pſeudapoſtolos, ſunt talia ꝙ ſunt illi materia gloriationis ſi gloriari oportet. Et ne quiſq̃ conficta hæc putet, ſubiungit. ¶ DEVS & pater domini noſtri ieſu chriſti ſcit (qui eſt benedictus in ſęcula) ꝙ non mentior.} Superfluit noſtri. Et poteſt particula hæc intelligi narratiue & inuocatiue: hoc eſt inuocando deum in teſtem. DAMASCI.} Hic punctandum eſt: ac ſi dictum fuiſſet in ciuitate damaſcena. PRÆPOSITVS gentis.} pręfectus gentis. ARETÆ regis.} cuius autoritate erat pręfectus. CVSTODIEBAT ciuitatem damaſcenorum.} Ex eo ꝙ damaſcenos diſtinguere videtur a gente aretę regis inſinuatur ꝙ rex areta gentem habebat velut pręſidium ad manutenendam ciuitatem ſub ſe, de cuius gentis pręfecto loquitur paulus. VT ME compręhenderet. pro. compręhendere me volens. & per feneſtram in ſporta demiſſus ſum per murum: & ſic effugi manus eius.} Superfluit ſic. Res hæc geſta ſcribitur act. 9. ca. Et quia fugere eſt actus imbecillitatis, actus eſt timidi, ideo paulus appellauit actum infirmitatis ſuę. in rei tamen veritate fuit actus prudentiæ, vt ſeruaretur vtilitati eccleſiarum.

CAPVT .XII.

SI GLORIARI oportet, non expedit quidem.} Superfluunt ſi & quidem. & loco quidem deficit mihi. Nam in paulo legitur. non expedit mihi. Rurſus circa dictionem oportet non concordant græci codices. communiter enim videtur legi aduerbium affirmatiuum: puta certe aut ſane. Ita ꝙ textus eſt. GLORIARI ſane non expedit mihi.} Aliqui vero codices habent ſic. GLORIARI oportet! non expedit mihi.} Et iuxta hos codices legitur iterrogatiue (tanq̃ quęſtionem proponendo) gloriari oportet! et ſubditur reſpõſio non expedit mihi. ¶ Crediderim ego admittendo huiuſmodi lectionem, vtranq; particulam aſſertiue legẽdam. aſſerit enim ꝙ gloriari oportet, & ꝙ non expedit ſibi. neceſſitas ſiquidem gloriãdi manifeſta eſt ex periculo corruptionis corinthiorum a pſeudapoſtolis. Ratio autem quare non expedit paulo, ſed corinthiis, ſed nobis, in promptu eſt, tum quia periculo ſe exponebat maioris oblocutionis & detractionis: tum quia q̃tum eſt ex ſuo genere, gloriari de accęptis periculum affert perdendi illa. Sequendo priorem lectionem, aſſeritur tantummodo ꝙ gloriari nõ expedit mihi propter rõnes dictas. Et pręmiſit hoc, quoniã de occultis donis erat ſe laudaturus in ſubiũctis. Vnde & ſubdit. VENIAM ãt. pro. enĩ.} Rõnẽ reddit quare dixit nõ expedire ſibi, q̃a ad occulta dei dona trãſit. AD viſiones & reuelationes domini.} hoc eſt ad viſiones claras,

viſſo enim ſine detectione rei viſę/viſio quidem eſt ſed non clara: viſio autẽ cum detectione rei viſę/viſio
eſt clara. Videmus enim quandoꝙ imaginaria viſione aliqua abſꝙ reuelatione viſorum: vt patet in vi
ſione nabuchodonoſor & pharaonis. Quandoꝙ autẽ videmus & viſa intelligimus: & tunc concurrunt
ſimul viſio & reuelatio. Et ne de viſionibus quomodolibet intelligas/adiunxit domini: vt diuinas ſigni/
ficaret viſiones & reuelationes.

SCIO hominẽ in chriſto.} hoc eſt hominẽ chriſtianum/hominẽ internum renouatum in chriſto: ad
differentiam hominis externi nõdum regenerati in chriſto/ſed expectantis regenerationẽ corporꝝ in re/
ſurrectione mortuorꝝ. ANTE annos quattuordecim.} Tum ne nouicium in huiuſmodi excellẽtibus
donis crederent/ante annos quattuordecim cõmemorat ſe hæc habuiſſe. tũ vt intelligant ꝙ tanto tem/
pore tacita/modo coactus aperit. SIVE in corpore. Deeſt. neſcio/ſiue extra corpus neſcio (deus ſcit) ra/
ptum huiuſmodi.} Aduerte perſpicax lector tum ex proprietate ſermonis tum ex diſtinctione literæ ſi/
gnificari ꝙ modus eſſendi animæ propriæ tempore illius raptus ignotus fuit paulo. Dico autem hoc:
quia ex his duobus habetur ꝙ non de modo raptus ſed de modo eſſendi paulus loquit̃. nam iuxta pro/
prietatem ſermonis non verificatur differentia hæc inter raptum abbacuc in babylonem & raptum eze/
chielis in hieruſalem. Raptus ſiquidẽ abbacuc poteſt dici in corpore: ſed raptus ezechielis non poteſt
dici extra corpus, qui tamen ſolo ſpiritu iuit ex chaldęa in hieruſalem. Vnde non ſignificatur ꝙ ſiue
corrapto corpore ſiue non corrapto corpore/neſcio: ſed proprie ſignificatur ꝙ ſiue huiuſmodi internus
homo fuerit tunc in corpore ſiue extra corpus/ita ꝙ anima fuerit ſeparata a corpore (hoc enim pro/
prie ſignificat extra corpus) neſcio. ¶ Patet quoꝙ hic idem ſenſus ex ipſa diſtinctione literæ. nã ſi parti/
cipium raptum retuliſſet paulus ad ſiue in corpore ſiue extra corpus, non ſeparaſſet illud a prioribus di/
ctionibus & cõiunxiſſet illud cum ſequenti dictione huiuſmodi. hæc enim diſtinctio indicat planũ lite
ræ ordinẽ eſſe vt ſiue in corpore ſiue extra corpus neſcio deus ſcit/referatur ad hominẽ in chriſto (hoc eſt
ad hominem internum regeneratũ in chriſto) & deinde participiũ raptum referatur ad ſequentia. raptũ
huiuſmodi hominẽ internum, VSQVE ad tertium cœlum.} hoc eſt vſꝙ ad ſupremũ cœlum/vſꝙ ad
locum in quo deus & beati habitare dicuntur/vſꝙ ad cœleſtem patriam. ¶ Appellauit aũt locum illum
ſummum/cœlum tertium: quia in ſacra ſcriptura trium cœlorũ mentio fit. Infimũ eſt cœlum aereum:
iuxta illud/volucres cœli. Medium eſt cœlũ aſtratum: de quo in principio geñ. & poſuit eas in firmamẽ/
to cœli. Tertium ac ſummũ eſt aquæ oẽs quæ ſuper cœlos ſunt: cuius pluries ſcriptura meminit. quod
appellamus cœlum aqueũ: philoſophi vero appellant primũ mobile. Empyreum ſiquidẽ cœlum/a po/
ſterioribus traditum nullibi inuenitur in ſcriptura. ¶ Nominat autẽ raptum ad ſignificãdum ꝙ ſola vi
eleuantis/nulla ad hoc cõcurrente inclinatione naturæ facta eſt hæc interni hominis eleuatio. ¶ ET ſcio
huiuſmodi hominẽ ſiue in corpore ſiue extra corpus neſcio/deus ſcit.} Non de alio ſed de eodẽ loquit̃
raptu. Et clarius explicat ſenſum antedictũ de modo eſſendi in corpore ignoto: qm̃ manifeſte diſtinguit
raptum a p̃cedentibus, ſubiungendo. QVONIAM. pro. ꝙ/raptus eſt in paradiſum.} Prius dixerat ꝙ ra
ptus eſt in tertium vſꝙ cœlum, mõ dicit ꝙ raptus eſt in paradiſum: hoc eſt in hortũ arboribus conſitũ.
Metaphorico ſermone delectationis locum ſignificauit: imitatus verbum dñi ad latronẽ/hodie mecum
eris in paradiſo. Et manifeſtat per hoc ꝙ eſt raptus non ſolum ſm vim intellectiuã ad intelligendum ſed
etiam ſm voluntatem ad delectationẽ percipiendam: vt perfectũ omniquaꝙ deſcribat interni hominis
raptum. nam in eo non ſunt niſi iſtæ duæ partes: intellectus. ſ. & voluntas. ET AVDIVIT arcana. pro.
ineffabilia/verba.} Nõ dicit & vidit/ſed & audiuit: ad ſignificandũ ꝙ per modum diſciplinę intellexit/
tanꝗ ab alio doceretur. Ad quod etiã clarius explicandũ non dicit & vidit aut audiuit ineffabile verbũ/
ſed in numero plurali ineffabilia verba: vt intelligeremus ꝙ ibi didicit (quẽadmodum etiã angeli diſce/
re dicunt̃) multa ineffabilia. Et declarando ineffabilitatẽ ſubiungit. QVÆ non licet. pro. liceat/homini
loqui.} quę non fas ſit mortali homini cõmunicare aliis/tam excelſa tãꝙ diuina ſunt. Et dixit hoc ad
manifeſtandum ꝙ ea quæ audiuit longe ſuperant quæcũꝙ ipſe cõmunicauit nobis: vt intelligamus ꝙ
non omnia cõmunicauit quæ audiuit, ſed excellentiora ea ratione non cõmunicat quia nõ eſt fas mor/
tali homini illa dicere. ¶ PRO huiuſmodi gloriabor.} hoc eſt pro hoc interno hoĩe rapto gloriabor.
PRO me autẽ nihil. pro. non gloriabor/niſi in infirmitatibus meis.} hoc eſt pro me aũt non rapto/pro
me viuente in carne non gloriabor niſi in iis quæ ſpectant ad ea quæ patior. Quãuis ipſemet ſit ille hõ
raptus: quia tamẽ neſcit vtrum in corpore an extra corpus fuerit tunc, tanꝗ de altero homine dicit ꝙ ra
tione illius habet materiã vnde poſſit gloriari: pro ſe aũt viuente in carne mortali non vult gloriari niſi
in ſpectantibus ad pœnalia. Vnde & ſuperius non niſi pœnalia explicauit. ¶ NAM & ſi voluero gl̃iari.}
ego viuẽs in carne de aliis ꝗ de pœnalibus: hoc eſt de donis diuinis mihi viuẽti in carne collatis. NON
ero inſipiens.} Et rationẽ ſubiungit. VERITATEM enim dicã.} Superius dixerat accipite me tanꝗ
inſipientẽ, modo dicit nõ ero inſipiens: vt intelligamus ꝙ aliud eſt aſſimilari inſipienti in exteriori actu
(hoc eſt in cõmendatione ſuiipſius) & aliud eſt vere deſipere. Manifeſtat hic ꝙ ſi vellet gloriari non vere
deſiperet ex parte rerum dictarũ, quia veritatem diceret. PARCO autẽ.} hoc eſt abſtineo aũt a cõmen
dando meipſum viuentem de donis diuinis internis. NE QVIS me. pro. in me/exiſtimet ſupra id quod

videt in me.} Sup̃fluit in.Et eſt ſenſus.ne quis reputet in me eẽ ſupra id qđ videt me eſſe:ſicut lycaonici reputarunt in paulo & barnaba numen eſſe diuinitatis ſupra id quod videbãt ipſos eſſe.videbant enim ipſos eſſe homines mortales/& tamen reputabant eos deos. AVT audit aliquid ex me.} ne quis reputet ſupra viſum aut ſupra auditam doctrinam ex me procedentem.

ET NE magnitudo.pro.excellentia/reuelationũ extollat me.pro.extollat/datus.pro.data/eſt mihi ſtimulus.pro.ſudes.} Non eſt hic ſermo de inſtrumento quo punguntur boues(de quo in actis apoſtolorũ dicit̃/durum eſt tibi contra ſtimulũ calcitrare)ſed de inſtrumento militari/de telo acuto quod ſudes vocatur.de quo ſcribit̃ iob.40.in ſudibus perforabit nares eius. CARNIS meæ.} Superfluit meæ.Et nõ in caſu genitiuo ſed datiuo legendũ eſt. CARNI.} Ita ꝙ non deſcribitur cato pungens ſed puncta/nõ deſcribitur data ſudes ſpiritui ſed carni. ANGELVS ſatanæ.pro.angelus ſatan. Appoſitiue.n.legenda eſt vtraq; dictio in caſu noĩatiuo/angelus qui eſt ſatan/angelus aduerſarius. Quã dixerat ſudem datam carni/modo dicit angelũ aduerſarium:vt ſignificet diuinam autoritatẽ qua miſſus eſt/qua data eſt. VT ME colaphizet.} Quæ vexatio corporis fuerit non conſtat:qm̃ ſermone metaphorico vtitur paulus. ¶PROPTER qđ.pro.hoc.} Ita ꝙ ꝓnomen non relatiuũ eſt. TER dñm rogaui vt diſcederet a me.} angelus ſatan. ET DIXIT mihi.} dñs.Attende ꝙ ter voluit dñs rogari anteq̃ rñderet paulo. SVFFICIT tibi gratia mea.} Et ratione negationis ſubiungit deus. NAM virtus.pro.potentia/mea in infirmitate perficitur.} volo te pœnam hanc ſuſtinere/quia potentia mea perficit̃ in infirmitate:hoc eſt in impotentia. Et directe eſt ſermo de potentia gratiæ dei exiſtentis in hoĩbus.hęc.n.potentia quãtum ad executionem perficit̃ in imbecillitatibus noſtris.¶Si hoc nõ intelligis,diſtingue duos ſtatus hoĩs:alterum proſperitatis tẽporalis,alterum aduerſitatis.Et cõſidera ꝙ in ſtatu ꝓſperitatis/propria hominis potentia exercet̃ augetur & perficit̃,potentia vero gratię dei nihil aut parũ cognoſcitur/appetitur/requirit̃: in ſtatu aũt aduerſitatis appetitur executio diuinę potentię/habet̃ & agnoſcit̃,non ſcḋm effectum liberationis ab aduerſitatibus/ſed ſcḋm effectũ roborationis animi ad oia vincendum ꝓpter deũ. Et hoc ꝓprie eſt diuinam potentiã in infirmitate perfici.perficit̃.n.executio diuinæ potentiæ roborando vires animi ad ſuperandum quęcũq;.Et ꝓpterea non abſtulit deus a paulo vexationẽ illam vt potentia gratię dei in ipſo continua executione perficeretur magis ac magis roborando animũ eius in iis quæ dei ſunt.

¶LIBENTER igitur.pro.libentiſſime igit̃.} Et deficit. MAGIS/ gloriabor in infirmitatibus meis,vt inhabitet in me virtus.pro.potentia/chriſti.} Hinc habes ꝙ de potentia dei habitante in hoĩe dictum eſt potentia mea in infirmitate perficit̃.Infert paulus ꝙ non libenter ſed libentiſſime acceptat pro materia gloriandi imo magis gloriandi in infirmitatibus(hoc eſt in pœnalibus/in propriis pœnis)ad hunc fructum non vt hoſpitetur ſed inhabitet/vt firmetur & per modũ habitantis vtatur me potentia chriſti/ non potentia ꝓpria. PROPTER quod placeo mihi.} Superfluit mihi. Velut alterũ corolariũ deducit. IN infirmitatibus meis.} Sup̃fluit meis.Primo deduxit materiã gloriationis fore ꝓprias infirmitates: modo deducit materiam cõplacentię internę eſſe infirmitates. Et ne ambiguũ relinquat quid intelligit nomine infirmitatũ quas toties repetiit/ſubiungit explicando per ſpecies. IN contumeliis.} quę ſunt pœnę animi tollentes honorẽ. IN neceſſitatibus.} victus & veſtitus. IN ꝑſecutionibus.} de loco ad locum. IN anguſtiis.} inſidiatum/vexationũ & pręſſurarũ hincinde. PRO chriſto.} Hoc eſt condimentum omniũ.nam nulla eſt ratio ꝙ placeant hęc pœnalia abſolute ſed pro chriſto ſumma eſt ratio. ¶Et ex his perpendere potes erudite lector ꝙ ſudes data pauli carni angelus ſatan/ſub hoc genere continetur.niſi.n.ſub infirmitatis genere cõtineretur,non attuliſſet deus pro ratione nã potentia mea in infirmitate perficitur. Ad quod declarandũ paulus infirmitatum genera ſubiunxit. Et vere(vt prius dictum eſt)pœnalia omnia infirmitates dicuntur:quia omne pati/infirmitatis ſeu impotentiæ eſt.¶QVVM.n. infirmor.} hoc eſt quũ patior contumelias/neceſſitates/perſecutiones &c̃. TVNC potens ſum.} animo/potentia diuina in me habitante tunc roboror eadem potentia.Prius dixerat dei potentiã roborari in infirmitate hominis,modo dicit ſeipſum roborari quum infirmatur:vt intelligamus idem eſſe potẽtiam dei in nobis perfici/& nos potentes effici ſcḋm illam potentiam.

¶FACTVS ſum inſipiens.pro.glorians,vos me coegiſtis.} hoc eſt gloriando factus ſum ſimilis inſipienti,ſed non abſq; cauſa qm̃ vos me cõpuliſtis/zelus erga vos cõpulit me ad hoc. EGO enim a vobis debui cõmendari.} Rationẽ aliam accumulat quare cõpulſus ſit ſeipſum cõmendare.Et affert nouam rõnem ex parte defectus corinthioꝝ qui ſupuenientibus pſeudapoſtolis debuiſſent obiicere laudes pauli ad confutandũ illos.& ꝓpterea dicit ego a vobis debui cõmendari.Et merita iuſtę cõmendationis ſubiũgit primo ex parte ipſius pauli. NIHIL enim minus feci.pro.habui/ab iis qui ſunt ſupra modum apl'i.} hoc eſt nõ minora dona diuina habui q̃ habuerint petrus/iacobus & ioãnes,qui ſunt ſupremi apoſtoli. Et dixit hoc,qm̃ pſeudapoſtoli dicebant paulũ non eſſe ęqualem apoſtolis qui fuerunt cum chriſto in carne. TAMETSI nihil ſum.} Cum pręcedenti ſentẽtia iungitur hęc particula.temperat enim quod dixerat. Alibi ſiquidẽ dicit ego ſum minimus apoſtoloꝝ/qui nõ ſum dignus vocari apoſtolus:& modo eandem humilitatis temperantiã adiecit.æqualia.n.dona dei ſe dicit habuiſſe tametſi nihil eſt:qđ inferius eſt q̃ eſſe minimum apoſtoloꝝ.Et vere dicit nihil ſum/quãtum eſt ex me,qui ſum æqualis ſupremis

apoſtolis ex donis dei in me. SIGNA tamen.pro.quidem/apoſtolatus mei.pro.apoſtoli/facta ſunt ſuper vos.pro.in vobis.} Manifeſtat ab effectibus ſenſibilibus promiſſis veris chriſti apoſtolis ſe eſſe verum apoſtolum. IN OMNI patientia/in ſignis & ꝓdigiis & virtutibus.pro.potentiis.} Quattuor genera effectuum ſenſibilium apud corinthios patrata ſupputat.quoꝝ primum ac precipuum chriſti teſtimonium eſt patientia in omnibus.hoc eſt enim primum quod chriſtus apoſtolis mandauit.Deinde miracula,tum in ſignis.nam impoſitione manuū dabat ſpiritum ſanctum ſenſibiliter apparentem in ſignis linguarum ſeu prophetię. Tum in ꝓdigiis mirabilium operum:quale fuit & magum excęcare/& fornicarium tradere ſatanæ/ſeu aliquid huiuſmodi.hęc enim exempli gratia afferimus. Tum in potentiis curationum/diuerſas ſanando ægritudines & huiuſmodi.neſcimus enim in ſpecie quæ apud corinthios facta ſunt:nec hæc in genere ſciremus niſi paulus ipſe ſcripſiſſet.¶ QVID eſt enim quod minus habuiſtis præ cæteris eccleſiis.pro.q̄ cæteræ eccleſiæ:niſi ꝙ egoipſe nō grauaui vos.} ſumptibus.Iam.n.dictū eſt ꝙ ab aliis eccleſiis accipiebat ſumptus. DONATE mihi hanc iniuriam.} Ironia eſt.

ECCE tertio hoc paratus ſum venire ad vos,& non ero grauis vobis.} Superfluit hoc. NON enim quæro quæ veſtra ſunt ſed vos.} non mihi ſed chriſto.Ratio ſiquidem eſt noua quare non vult ab eis bona temporalia. NEC enim debent filii parentibus theſaurizare.} Aliam accumulat rationē ad idem. SED parentes filiis.} Ad percutiendū pſeudapoſtolos(de quibus ſuperius dixerat ſuſtinetis ſiqs accipit)hęc dicit:vt vel hinc diſcernant ꝙ non ipſi patribus/ſed patres ipſis debent recōdere neceſſaria. Regulariter ſiquidem parentes recondunt filiis/ſicut & generarūt & aluerunt:preterregulariter vero filii debent parentibus prouidere/in articulo.ſ.neceſſitatis.Paulus quod regulare eſt aſſumit. EGO AVTEM libentiſſime impendam.} vobis quęcūq; habuero vt verus pater. ET SVPERIMPENDAR ipſe.pro. & expendar/pro animabus veſtris.} non ſolum impendam quę habuero,ſed expendar egomet officiis/ paſſionibus/& demum(ſi opus fuerit)morte pro ſalute animarū veſtrarum. LICET plus.pro.abundantius/vos diligens,minus diligar.} Prouocantis eſt ad repēdendam æquā dilectionem:vt auertat eos a pſeudapoſtolis.¶ SED eſto.} Inchoantis eſt nouam obiectionem. EGO vos non grauaui.} in temporalibus bonis. SED QVVM eſſem aſtutus/dolo vos cępi.} Ecce alia obiectio ꝙ q̄uis ego perſonaliter non grauauerim vos,aſtute tamē & doloſe per meos internuncios decępi vos accipiendo veſtra.Suſpicor ego paulum hæc dicere ꝙ his artibus vterentur pſeudapoſtoli.erant enim(vt dictum eſt)doloſi operarii:& hęc eſt ars doloſorū,vt vtantur intermediis hominibus ſuggerentibus vt porrigant/vt donent &c̄.cum multis figmentis.¶ NVNQVID per aliquem eoꝝ quos miſi ad vos/circūueni vos?} Nullus interpres(quem viderim)interpretatus eſt textum pauli vt iacet:eo ꝙ mutilus apparet.iacet enī ſic. NVM aliquem eorum quem miſi ad vos/per hunc circūueni vos?} Prima enim particula mutila manifeſte eſt:ſed intentus ſenſus habetur. ROGAVI titum & miſi cum illo fratrem.} Neſcitur quis fuerit iſte frater. NVNQVID titus vos circūuenit?} Certus enim erat ꝙ non. Vnde & manifeſtat hoc tum ab internis,dicendo NONNE eodem ſpiritu ambulauimus?} Spiritus enim intus eſt.Tum ab exter/nis, NONNE eiſdem veſtigiis?} Veſtigia ſiquidem ad exteriora ſpectant opera.¶ OLIM.pro. rurſus/ putatis/ꝙ excuſemus nos apud vos?} Anceps eſt lectio/an narratiue an interrogatiue legendum ſit.Et narratiue quidem ſignificat ꝙ alias etiam hoc putauerant.magis tamen quadrat vt legatur interrogatiue.Et aduerbium rurſus/aliud dicendi caput ſignificat. nam hic incipit materiam iudicialem.Ita ꝙ punctandum eſt poſt rurſus:& ſubiungendum interrogatiue.putatis ꝙ excuſemus nos apud vos?hoc eſt putatiſne ꝙ hęc quę diximus excuſatorie apud vos homines & non vere dicamus? Hunc enim ſenſum ſubiuncta pręſeferunt. CORAM deo in chriſto loquimur.} Non excuſatorie apud vos homines ſed vere teſte deo,loquimur in chriſto/loquimur ſꝫm chriſtum:vt non ſolū vere ſed etiam recte hęc ſe loqui ſignificet. OMNIA enim chariſſimi.pro.omnia autē dilecti/propter ædificationē veſtram.} Non ſolum vere & recte ſed etiam neceſſario propter ædificationē veſtram in ſpiritualibus loquimur non quædam ſed omnia. Dixerat enim tot talia & tanta de ſeipſo vt opus fuerit iuramento/& explicatione cauſæ finalis mouentis ipſum ad dicendum.¶ TIMEO enim ne forte quum venero.} Rationem reddit neceſſitatis dictę propter ędificationē veſtram.ſimulq; explicat materiam timoris ſuperius propoſiti/quum dixerat timeo ne corrūpantur ſenſus veſtri a ſimplicitate quę eſt in chriſtū.tunc enim in genere dixit a ſimplicitate/modo in ſpecie explicat a ſimplicitate morum & fidei. NON quales volo.} corruptos in fide vel moribus. INVENIAM vos.} Et timeo ꝙ ET EGO inueniar a vobis.} Superfluit a.ſignificat enim ꝙ ego inueniar erga vos. QVALEM non vultis.} mœſtum & iudicem rigidum. NE forte.} Deficit ſint.& legendum eſt. NEQVO pacto ſint contentiones.} Quod dixerat in genere non quales volo/explicat in ſpecie multoꝝ vitiorum.& primo cōtentiones in verbis. EMVLATIONES.} hoc eſt inuidię in animis. ANIMOSITATES.pro.irę.} ad vlciſcendum. DISSENSIONES.pro.cōcertationes.} in ſtudiis & factis. DETRACTIONES.} contra famam. SVSVRRATIONES.} cōtra amicitias. INFLATIONES.} tumores ſuperbi/deſpiciendo alios. SEDITIONES.} contra eccleſię pacē. SINT inter vos.} Superfluunt hę tres dictiones.¶ NE ITERVM quum venero.} Explicata illa particula non quales volo quo ad mores/incipit explicare illam aliam qualem non vultis. Vnde incipit

qualem non vultis quo ad mœſtitiam. HVMILIET me deus. Deeſt. meus/apud vos.} Bonus paſtor inueniens ſubditos in peccatis/deiicitur, tum extra exterioribus.ſ.ſignis, tum intus/mœrore. vnde & ſubditur. ET LVGEAM multos qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiã ſuper imundicia & fornicatione & impudicitia quã geſſerunt.} De venereis eſt ſermo. Et impudicitia proprie reſpicit actus libidinoſoꝝ oſculoꝝ/tactuum & huiuſmodi. fornicatio autẽ ipſum concubitũ naturalem. Immundicia autem forte ſignificat cõcubitum contra naturã. aiunt.n. apud corinthios vitium hoc regnaſſe.

CAPVT .XIII.

ECCE tertio hoc venio ad vos.} Superfluit ecce. Et eſt ſenſus/tertia hac vice. Tractauit illã particulam qualem non vultis quo ad mœſtitiam, proſequitur modo eandem quo ad iudicium. ¶ Et dicit venio/tanq̃ pręſentem propinquum aduentum ſuum ad eos denũcians. VT IN ORE duorum vel trium teſtium ſtabit omne verbum.} Superfluit vt. Ne putent corinthii ꝙ vel pręceps iudicabit vel ꝙ magna vtetur multitudine teſtium, explicat eis ꝙ ſm formã diuinæ legis procedet/duobus aut tribus teſtibus reqſitis & ſufficientibus. PRÆDIXI ergo.} Supfluit ergo. ET prædico vt pręſens vobis. pro. iterum/& nunc abſens. Deeſt. ſcribo.} Senſus eſt ꝙ bis pręſens apud vos pędixi & pręDico: hoc eſt pędixi & vtor pędicentia vt perſeuerante. Intendit enim ꝙ duę pſentię ſunt duę pędicentię perſeuerantes (hoc eſt non abolitę) tanq̃ duę monitiones canonicę, tertia vero ſit quã nunc abſens ſcribit: vt trina monitione pęmiſſa/in aduentu ſuo procedat ad iudicium. ¶ Aduerte tamen difficultatem nõnullam in verbis literę: ex eo ꝙ non dicit & pędico pręſens iterum/ſed apponit aduerbialiter coniunctionẽ vt, dicendo & pędico vt pręſens iterũ: tanq̃ non fuerit ſecundo pręſens/ſed tanq̃ pręſens ſecũdo pędicat. Quia tamẽ clare bis dixit tertio ſe ire ad eos, potius quadrat ſignificari ꝙ vtiť ſecũda pręſentia vt pędicentia: & ꝙ propterea appoſuerit ſimilitudinis aduerbium. IIS QVI ante peccauerũt & cęteris omnibus.} Ad omnes extendit has tres monitiones more iudiciũ/vna pro trina canonica monitione pęmiſſa. QVONIAM. pro. ꝙ/ſi venero iterũ non parcam.} Non conſtat an iterum/cõſtruatur cum venero an cum parcã. Quod enim alias pepercerit, ex ſuperioribus inſinuatur/quũ dixit & ego ſiquid donaui ppter vos in perſona chriſti. AN. pro. qñquidem.} Non dubitando ſed arguẽdo loquitur. EXPERIMENTVM quęritis.} hoc eſt documentũ in executione quęritis. EIVS qui in me loquiť chriſtus. pro. loquentis in me chriſti.} Affirmat paulus ꝙ corinthii non ſe emẽdantes quęrunt facto experiri chriſtum loquentẽ in ipſo paulo: hoc eſt experiri effectum ſenſibilis vltionis chriſti loquentis in paulo. Et dicit hoc ad prouocandũ eos ad pœnitentiam ante ſuum aduentũ: ne experianť huiuſmodi vltionem. Tradebat ſiquidem chriſtus in paulo quos paulus dãnabat vexationi ſenſibili a ſatana. QVI in vobis. pro. in vos/non infirmatur, ſed potens eſt in vobis. pro. in vos.} Chriſtus erga corinthios non quę infirmitatis ſuę fuerant (paupertatẽ/perſecutiones & eius generis reliqua) exercebat, ſed quę potentię ſuę erant/donando eis dona linguarũ & prophetiæ: puniendo etiam traditione ſatanæ. Et propterea paulus dicit ꝙ chriſtus non infirmatur erga vos/ſed potens eſt erga vos. ¶ Et adiungit hoc ad hoc vt timeant experiri vltionẽ chriſti loquẽtis in paulo. Acſi aptius dixiſſet. experti iam eſtis per me in vobiſipſis potentiã chriſti. ¶ NAM etſi crucifixus eſt ex infirmitate.} hoc eſt ex eo ꝙ habuit carnẽ paſſibilem/ſubiectam poteſtatibus mundi huius. SED viuit. pro. viuit tñ/ex virtute. pro. ex potentia/dei.} vita imortali & potentiſſima: vnde puenit ꝙ eſt potens erga vos. ¶ NAM & nos infirmi ſumus in illo.} Conſidera hęc duo. chriſtus crucifixus eſt ex infirmitate/& nos ſumus infirmi in illo: hoc eſt & nos aſſimilamur chriſto infirmo afflicti/vexati in tot & tantis. SED viuimus cũ eo ex virtute. pro. potentia/dei in vobis. pro. in vos.} hoc eſt attamen aſſimilamur quoq; chriſto viuenti ex potentia dei, in hoc ꝙ viuimus cum chriſto vita ſpiritus ex eadem potentia dei erga vos. Et intendit explicare vitam ſpiritus ſui perſeuerare potentem erga corinthios ad puniendum, potentia autem non humana ſed diuina. Declarat ſiquidem eis ꝙ non expedit eis expectare experimẽtum chriſti in ſe loquentis, quia perſeuerat in vita ſpiritus eius diuina potentia.

VOSMETIPSOS tentate.} Quęritis experimentũ chriſti in me loquẽtis: male facitis ſpectando in me/ſpectate voſmetipſos, examinãdo/diſcutiẽdo voſipſos. SI ESTIS in fide.} Prius dixerat nõ quales volo/& explicauerat quo ad mores: modo idem explicat quo ad fidem. An autẽ ſermo ſit de fide neceſſaria ad ſalutem an de fide quę eſt gratia gratis data (qua.ſ. fiunt miracula) non vſquequaq; liquet. IPSI vos probate.} Niſi ſit exaggeratio/ad mores refertur. monet ſiquidẽ vt diſcutiant ſeipſos tam in fide q̃ in moribus. AN NON cognoſcitis voſmetipſos quia. pro. ꝙ/chriſtus ieſus in vobis eſt?} Quaſi dicat. certum eſt ꝙ cognoſcitis voſmetipſos quo ad hoc ꝙ chriſtus ieſus eſt in vobis. Quod põt intelligi de eſſe chriſti in eis per fidem/vel per dona linguarũ & prophetiæ, vel per ſenſibilem punitionem quã experti ſunt in inceſtuoſo/ipſiſmet corinthiis mediantibus. NISI forte reprobi eſtis.} Quod poteſt referri vel ad verbum cognoſcitis vel ad verbum eſt in vobis. magis tamẽ quadrat vt referatur ad verbum cognoſcitis. Et eſt ſenſus ꝙ certum eſt vos cognoſcere ex tot effectibus voſmetipſos quo ad hoc ꝙ chriſtus eſt in vobis ſm tot effectus, niſi forte reprobi eſtis: hoc eſt niſi forte dati ſitis in reprobum ſenſum vt hoc non cognoſcatis/niſi forte excideritis a tali gratia cognoſcendi voſmetipſos in hoc. hoc.n. eſſet eſſe reprobum.

SPERO autē ꝙ cognoſcitis.pro.cognoſcetis/quia.pro.ꝙ/nos non ſumus reprobi.} hoc eſt ꝙ nos non excidimus a gratia nobis data. Cadens enim a gratia ſibi cōceſſa/reprobus eſt:vtpote reprobatus a deo quo ad illam gratiam. Et intendit per hoc paulus declarare ꝙ dato ꝙ aliqui corinthii exciderint a gratia eis data/& ꝙ non cognoſcant ſeipſos,cognoſcent tamen paulum non excidiſſe a gratia ſibi data/ſed perſeuerare in eo omnem quam accęperat gratiam.

ORAMVS autem deum.pro.opto autem apud deum/vt nihil mali faciatis.} Dixerat ꝙ q̄uis corinthii reprobi inuenirentur ipſe tamen non inuenietur reprobus:ne putaretur paulum deſiderare demonſtrationem ſuæ potentiæ puniendo alios vt ſic appareret experientia reſte probatus a deo,explicat ſe deſiderare totum contrarium.Et propterea dicit ꝙ cupio apud deum/non ſolum dico coram hominibus ſed etiam apud deum in veritate pręcupio/prædeſidero vt nihil mali faciatis:quod eſt ſubtrahere mihi materiam punitionis.Et hoc ex parte veſtri. NON VT nos probati appareamus.} iudicando & puniendo diuina potentia. SED VT vos quod bonum eſt faciatis.} Vtranq; iuſtitiæ partem optat eis.primam/vt nihil mali faciatis.alteram/vt quod bonum eſt faciatis. NOS autē vt reprobi ſimus.} Non dicit nos autem reprobi ſimus, ſed aduerbiū ſimilitudinis apponit vt reprobi/tanq̄ reprobi ſimus:hoc eſt nos autem aſſimilemur reprobis/non demonſtrando chriſtum in nobis loquentem effectu vltionis. Exercendo ſiquidem vltionem per diuinam potentiam apparerent probati:non exercēdo autem apparerent reprobi. Cupio inquit paulus apparere reprobus/ſubtrahētibus vobis mihi materiam vltionis. NON ENIM poſſumus aliquid aduerſus veritatem, ſed pro veritate.} Rationem reddit quare oporteret ipſum apparere vt reprobum,quia non poſſumus aduerſus veritatem bonorum operum exercere potentiam dei in nobis ſed pro veritate:ac per hoc ſi vos nihil mali feceritis ſed bona,nō poterimus vti poteſtate noſtra punitiua. GAVDEMVS enim quoniam.pro.quandocunq;/nos infirmi ſumus,vos autem potentes eſtis.} Non ſolum alieni ſumus ab appetitu vt appareamus probati puniendo vos: ſed interno gaudio afficimur,quum ſm rem vos quidem eſtis potentes/bonis operibus, nos autem infirmi/hoc eſt impotentes ad iudicandum ad puniendum & huiuſmodi. HOC. Deeſt.autem/& oramus pro.optamus/veſtram conſummationem.} Appoſitiua conſtructione pronomen hoc explicat veſtrā conſummationem. Perſpice augmētum.prius optauit corinthiis ambas iuſtitiæ partes. deinde(quod plus eſt)vt eſſent potentes:& demum perfectionē.¶ IDEO enim hæc abſens ſcribo:vt non præſens durius agam ſm poteſtatem.pro.vt non præſens rigide vtar poteſtate.} Manifeſtat deſiderium & gaudiū prædicta ex hoc facto:videlicet quia ad hoc ſcribo vt non ad rigorē iudicii vtar poteſtate. QVAM dominus dedit mihi in ædificationem & non in deſtructionem.} Repetit vſum poteſtatis vt corinthii ſe corrigant/& non ſit paulo opus vtendi ſua poteſtate:quoniam non ad nocendum ſed ad ædificandum/ non ad inferendum mala ſed promouendum bona ſpiritualia data eſt a domino hæc poteſtas. Iudicia ſiquidem præſentis vitæ non ſunt ad puniendum(hoc enim reſeruatur iudiciis futuræ vitæ)ſed ad promouendum ſpirituale bonum,vel in eo qui punitur vel in eccleſia.

DE CÆTERO.pro.quod ſupereſt/fratres gaudete.pro. valete. } officium ſalutationis ſupereſt in calce epiſtolæ peragendum. PERFECTI eſtote.} Aiunt dictionem græcam ſonare redintegrationem/ad ſimilitudinem reſarcientium. Acſi dixiſſet.integritatem acquirite. EXHORTAMINI.pro. conſolamini.} Paſſiue tamen intellige/hoc eſt cōſolationem accipite. IDIPSVM ſapite.pro.idem ſentite.} interno ſenſu concordate. PACEM habete.pro.in pace viuite.ſeu agite.} Exteriores actus reſpicit. ET DEVS pacis & dilectionis.} Tranſpoſitæ ſunt dictiones. Legendum eſt. ET DEVS dilectionis & pacis.} Sic enim creſcit oratio. ERIT vobiſcum.} Ecce pręmium.¶ SALVTATE inuicem in oſculo ſancto.} Antiquus mos eccleſiæ dandi pacem inter miſſarum ſolennia tangitur. SALVTANT vos ſancti.} Subaudi qui mecum ſunt. GRATIA domini noſtri ieſu chriſti.} qua ſemetipſum gratuito dedit pro nobis hoſtiam &c̄. ET CHARITAS dei.} qua ſic dilexit mundum vt filium ſuum vnigenitum daret. ET cōmunicatio ſancti ſpiritus.} qua cōmunicauit tot ſpiritualia dona hominibus.Ecce tota trinitas. SIT CVM omnibus vobis:amen.} Et ſic finitur epiſtola.¶ Cuius ſubſcriptio apud græcos eſt hæc. Ad corinthios ſecunda, ſcripta philippis quæ eſt in macedonia, miſſa per titum & lucam. Quis hanc ſubſcriptionem appoſuerit/neſcio.non multum tamen antiqua videtur ex eo ꝙ dicit ſecunda.nam ſm veritatem eſt tertia pauli epiſtola ad corinthios.hinc enim apparet ꝙ ſubſcriptio hęc appoſita eſt poſtq̄ perdita fuit prima. ¶ Caietæ.1528.menſe decembri.

¶ COMMENTARIORVM THOMÆ DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS.

FINIS.

THOMAE DE VIO CAIETA- NI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN EPISTOLAM PAVLI AD GALATAS COMMENTARII.

PAVLVS apoſtolus non ab hominibus.) Quum galatę ſeducerētur a pſeudapoſtolis vt circunciderent & ſeruarent dies feſtos iudæoꝝ, detrahebatur paulo ꝙ non eſſet chriſti apoſtolus ſed diſcipulus apoſtolorū: ne autoritati pauli inniterent galatę. Et propterea paulus in capite epiſtolæ autoritatem ſuam tuetur: quoniā hoc erat fundamētum totius doctrinæ eius apud gētes. Et proinde dicit apoſtolus non ab hoībus: hoc eſt non a collegio apoſtoloꝝ aut alicuius eccleſię: puta antiochenę, vnde exierat ad prędicandum gentibus. NEQVE per hominē.) aliquem ſingularē apoſtolum. SED PER ieſum chriſtum.) hominē. ET DEVM patrem.) naturalem ieſu chriſti: ad ſignificandū ꝙ a deo mediante ieſu chriſto homine eſt apoſtolus. QVI ſuſcitauit eum a mortuis.) Ad ſignificandum ꝙ non eſt factus apl's chriſti quādo erat in carne mortali, ſed poſtq̄ reſurrexit a mortuis (vocatus eſt.n.a chriſto imortali) dicit qui ſuſcitauit eum a mortuis. Et hoc ad occurrendū oblocutionibus de eo ꝙ nunq̄ fuerat cum chriſto. Ac ſi apertius dixiſſet. q̄uis non ſim apoſtolus per chriſtum mortalem, ſum tñ per chriſtum imortalem: & in hoc differo a cęteris apoſtolis. ET QVI mecum ſunt omnes fratres.) Obiiciebatur quoq; ꝙ paulus ſolus ꝓhibebat ſeruari legalia: & ꝓpterea ad ſignificandum ꝙ nō ſolus dicit ꝙ fratres omnes qui ſecum ſunt ad idem cōcurrunt. ECCLESIIS galatię.) Lege principia reliquarū pauli epiſtolaꝝ miſſarum ad eccleſias: & inuenies duo ſingularia hic. Alterum ꝙ in numero plurali dicit eccleſiis. in reliquis enim ſi eccleſiæ nomine vtitur, vtitur in numero ſingulari. Et q̄uis ex induſtria forte ſignificauerit per hoc diſſenſiones conuentuū apud eos, crediderim tamē ego ideo pluraliter dictum eccleſiis, quia galatia nō eſt nomen ciuitatis ſed regionis: corinthus autē & theſſalonica nomina ſunt ciuitatū. Alterum eſt ꝙ in cęteris epiſtolis paulus nominādo eos quibus ſcribit, adiectiua ſanctitatis aut dei apponit, ad galatas vero nudo vocabulo dicit eccleſiis galatiæ, non adiungens in deo vel dei vel chriſti: ad ſignificādum proculdubio eorum inſtabilitatem in gratia euangelica. GRATIA vobis & pax.) Solita ſalutatione in omniū ad eccleſias epiſtolarū principiis noluit eos priuare: ad ſignificandū affectum ſuum vt omnia ſpiritualia bona haberēt ſicut & cęteri. Sub gratia enim quę eſt primū donum, & pace quę eſt vltimus fructus, omnia media bona ſpiritualia cōtinent. A DEO patre noſtro.) Superfluit noſtro. ET dño.) Deficit. NOSTRO ieſu chriſto.) Myſterium ſimul trinitatis perſonarū & incarnati verbi ſignificat: vt ſpem gratię & pacis in hanc fidem figant. QVI dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris.) Prælibat efficaciam paſſionis chriſti: quoniā hinc pendet cōfutatio erroris galatarū. Vt.n. inferius dicet, ſi ex lege moyſi eſt iuſtificatio, chriſtus fruſtra mortuus eſt. Fructum ergo paſſionis chriſti ponit, vt reducant mentis oculos ad intuendum ꝙ remiſſio peccatoꝝ fit per mortem chriſti & non per legalia. VT ERIPERET nos de pręſenti ſæculo nequā.) Non concordant interpretes in dictione interpretata nequā: alii malum, alii miſerū, alii verſutum interpretant. Sed quocūq; modo interpretetur, non ad naturā ſęculi ſed ad vitium refertur. pręſens enim ſęculum ſm naturā neq; malum neq; miſerū neq; verſutum eſt, ſed quicqd eiuſmodi eſt in eo, ex vitio admixto eſt. Et chriſtus dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, ad delendū peccata noſtra, vt eximeret nos a vitiis pſentis ſęculi: vt conſecuta remiſſione peccatoꝝ per mortem eius, viueremus vita exempta a vitiis pręſentis ſęculi. SECVNDVM voluntatē dei & patris noſtri.) Beneplacitū dei in obedientia chriſti explicatur, ad ſignificandum libertatem quā donauit nos chriſtus per mortē ſuam proceſſiſſe a volūtate dei qui dedit veterē legem. ¶ Et appellat deum, patrē noſtrum, ad ſignificandū paternum dei erga nos amorem in hoc facto. Dicit enim hęc omnia aduerſus pſeudapoſtolos, qui dicebant voluntatē dei adimplendam in obſeruatione legalium. Contra inquit paulus, chriſtus ſm voluntatē dei & patris dedit ſeipſum vt libertate nos donaret. CVI eſt gloria in ſęcula ſęculorū.) Superfluit eſt. Appoſuit hoc vt intelligant ꝙ nihil aliud appetit q̄ gloriam dei, ꝙ nihil cōtra gloriam dei prędicat, ꝙ nullum ſęculū adimit glorię dei prędicādo non ſeruari legalia a gentilibus. AMEN.) Confirmantis eſt, & finē imponentis ſalutationi.

MIROR ꝙ ſic.) Superfluit ſic. Completa ſalutatione tractatum epiſtolarē inchoat, proponendo materiam tractandam. TAM cito transferimini.) Quoniam abſq; cauſa effectus videbat, dicit

miror.Effectus autem eſt ꝙ tam cito/quod eſt ſignum magnæ inſtabilitatis. Nec dicit tranſlati eſtis/ſed
transferimini:ad ſignificandum rem eſſe in fieri. AB EO qui vos vocauit.} Non dicit a me aut ab ho
mine quocunq;,ſed a deo qui vos vocauit interna vocatione. IN GRATIAM.pro.in gratia/chriſti.}
Vocari a deo in gratia chriſti,eſt vocari a deo cum remiſſione peccatorum in fide chriſti/eſt in gratuito
dono chriſti homines interna vocatione iuſtificari.a deo enim hoc donante transferebātur galatę,tanq̃
migrantes a tantę libertatis gratia. IN ALIVD euangelium.} Ecce quo transferebantur.Prædicabāt
pſeudapoſtoli euāgelium quidem chriſti/ſed admixtū obſeruationi legalium. Et propterea paulus ſub/
dit. QVOD non eſt aliud,niſi ſunt aliqui qui vos cōturbant,& volunt conuertere.pro.tranſuertere/euā/
gelium chriſti.} Corrigit declarando quod dixerat in aliud euangeliū: declarando quomodo eſt aliud
& quomodo non aliud. Dicit enim ꝙ non eſt aliud niſi quātum ad duo.ſ.veſtri turbationē & euangelii
chriſti tranſmutationē.ſunt enim aliqui pſeudapoſtoli qui quietem ac ſerenitatē mentis veſtræ in euan
gelio/perturbant imiſcendo legalia:& hi euangelium chriſti euangelizati cupiunt trāſmutare adiungē/
do euangelio obſeruationē legalium. Quo ad huiuſmodi ergo adiunctionē eſt euangeliū aliud,nō quo
ad ſubſtātiam & geſta chriſti:ſed hęc alietas tollit effectum mortis chriſti.tollit.n.libertatem donatam
nobis per chriſti mortem.¶ Aduerte hic ꝙ tunc tēporis euangelium chriſti in iudęis cōpatiebatur ob/
ſeruationem legalium tanq̃ conſuetorꝝ/ſed non tanq̃ neceſſariorꝝ ad ſalutem.& propterea illa iudæorū
chriſtianorꝝ obſeruatio non erat cōtraria libertati adeptæ per chriſtum.In gentilibus autē euangelium
chriſti non cōpatiebatur obſeruationē legalium,quia ipſi non erant in illis aſſueti:ac per hoc non indi/
cebantur illis niſi vt neceſſaria ad ſalutē.quod erat tendere ad tranſmutationē euangelii chriſti annun/
ciantis libertatem a lege veteri datam per chriſti mortē. Et ꝓpterea paulus caute loquitur/dicēdo ꝙ iſti
volunt tranſuertere euangelium chriſti:vt intentionē pſeudapoſtoloꝝ in culpa eſſe oñdat. Dixit.n.hoc
ad ſignificandū ꝙ non eſt aliud euangeliū apud iudæos chriſtianos & aliud qđ ipſe p̄dicat ſeruādum in
gentibus:ſed vnū atq; idem eſt.in illis cōpatiens conſuetudines legales:in vobis vero reſpuens legalia,q̃
ad veſtri conturbationē & ad tranſmutationē euangelii tendunt. Callidi ſiqdem pſeudapoſtoli volebāt
gentiles chriſtianos ſeruare legalia/allegātes ꝙ iudęi chriſtiani ſeruabāt legalia. ¶ Aduerte ꝙ in iſtis ver
bis(miror ꝙ tā cito)& reliquis hucuſq; paulus ꝓponit totā epiſtolę huius materiā. Vnde ſtatim tracta/
re incipit particulā illam in aliud euangeliū:longo ſermone mōſtrando ꝙ nulla autoritate ſuſcipiēdum
eſt aliud euangelium.ad hoc.n.affert autoritatē euangelii ſui/& geſta cū apoſtolis & petro. ¶ SED licet
nos.} apoſtoli/etiā meipſum cōputando. AVT angelus de coelo.} hoc eſt angelus ſanctus. EVANGE
LIZET vobis pręterq̃.pro.pręter id/qđ euangelizauimus vobis,anathema ſit.} Obiiciebatur prædi/
cationi pauli ꝙ alii apoſtoli docebant oppoſitum:imo ꝙ ipſemet paulus incōſtans erat,modo docens
non ſeruari legalia & modo docens oppoſitū. Et propterea ad has obiectiones excludendas/excōmuni/
cat ſeipſum & reliquos apoſtolos & etiā angelos ſanctos/ſi euangelizauerint aliud pręter id quod euan/
gelizauerat paulus galatis.¶ Si obiicis ꝙ par in parem & multo minus in maiorē caret imperio:ac per
hoc paulus non potuit excōmunicare apoſtolos & angelos. reſpōdebit ipſemet paulus ꝙ diuina auto/
ritate hęc dicit.¶ At ſi quęris autoritatē diuinam,in promptu eſt euangeliū chriſti habens diuinā auto
ritatem:vtpote non a ꝓphetis nec ab angelis/ſed ab ipſo verbo incarnato īmediate traditū. Euangelica
itaq; autoritate ſupra omnes apoſtolos & angelos exiſtentę vtitur paulus. Et cōditionalis eſt vera,q̄uis
tam antecedens q̃ cōſequens ſit impoſſibile/ſi angelus de coelo euangelizauerit pręter euangeliū chriſti
eſſet anathema.¶ Et bene nota ꝙ non dicit ſiquis vos aliquid docuerit quod non docuimus vos/ſed ſi
quis euangelizauerit pręter id quod euangelizauimus:ad ſignificandū ꝙ de ſpectantibus ad euangelicā
veritatē/de tollentibus euangelicā veritatem loquitur,ad differentiā alioꝝ impertinentiū ad euangelicā
veritatem.¶ Anathema autē gręca dictio eſt/ſignificans ſeiunctionē a cōmuni vſu:quod in hominibus
dicimus excōmunicatū.¶ SICVT prędixi.pro.prędiximus/& nunc iterū dico.} Repetit ſentētiam,ad
ſignificandum matura deliberatione & imobili animo ſententiā hanc dicere:ne putaret̄ tanq̃ ex impetu
hęc ſcripſiſſe. SIQVIS vobis euangelizauerit pręter id quod accępiſtis/anathema ſit.} vt hinc oīno
galatę cognoſcant imutabilitatē euangelii. ¶ MODO enim hominibus ſuadeo.pro.confido/an deo?}
Rationem reddit ſuę autoritatis qua audet & alios apoſtolos & angelos excōmunicare.Et interrogatiue
ſignificat ſe in hoc cōfidere non hominibus ſed deo.Eſt enim ſenſus.quia cōfidentia autoritatis meę nō
innititur hominibus ſed deo. Coniunctio enim/monſtrat ꝙ rationē reddit excōmunicationis prolatæ.
Et dicit interrogatiue modo enim/ad confutandū dicentes ꝙ ipſe innititur autoritati hominum.modo
excōmunicans angelos confido ne in hominibus an deo? Quaſi dicat aperte. videris ꝙ non homini/
bus ſed deo confido/excōmunicans non ſolum apoſtolos ſed angelos. AN QVÆRO hoībus placere?}
Non ſolum alienū eſt a me inniti autoritati humanę/ſed etiā aliena eſt a me intentio placendi hoībus.
Intellige vt homines diſtinguunt̄ contra deum.hominibus enim relatiue ad deum paulus alibi dicit ſe
placere.Et iuxta hanc diſtinctionē ſubiungit. SI. Deficit. enim/ adhuc hominibus placerem,chriſti
ſeruus non eſſem.} Loquit̄.n.de hoībus e regione dei & chriſti locatis.Et dicit ꝙ chriſti ſeruus non eſſet,
quia ſi placeret hoībus e regione ad chriſtū/diſpliceret chriſto.Et dixit hoc,vt quicqđ humani eſt/alienū

explicaret ab apoſtolatu ſuo/ab euangelizatione ſua. Crediderim quoq; addidiſſe hoc, ad ſignificandũ ꝙ non vt cõplaceat gentilibus prędicat libertatẽ a legalibus/ſed ſolũmodo vt qđ chriſti eſt euangelizet.

NOTVM enim vobis facio fratres euãgelium quod euangelizatũ eſt a me.} Coniunctio enim/rõnem reddi ſignificat excluſoꝝ hominum tam ab autoritate q̃ a ſtudio placendi. manifeſtat ſiquidẽ hoc ex eo ꝙ euangelium nec habuit nec didicit ab homine. QVIA. pro. ꝙ/non eſt ſm hominẽ.} Prius declarauerat ꝙ apoſtolatus ſuus neq; ab hominibus neq; per hominẽ fuerat, modo declarat idem de euãgelio. Apoſtolatus enim legationẽ ſignificat euangelium autẽ executionem & doctrinã. NEQVE enim ego ab homine accępi illud neq; didici.} Quod dixerat non eſt ſm hominẽ/manifeſtat per partes diſtinguendo ꝙ nec accępi nec didici ab homine. Quod dicit non didici/ad intellectũ plane ſpectat. vnde & gręce proprie dicit non doctus fui. Quod vero dicit non accępi/ad res quę ſola narratione cognoſcunt refertur. Et eſt ſenſus ꝙ nõ accępi euangeliũ quo ad notitiam rerum geſtarũ neq; doctus fui quo ad notitiam myſterioꝝ difficilium/ab homine. ita ꝙ nec geſta chriſti nec myſteria fidei habuit ab homine. Et hunc eſſe ſenſum teſtatur ſubiunctũ e regione vnicum oppoſitum. SED PER reuelationẽ ieſu chriſti.} Reuelatio ſiquidem ieſu chriſti cõtraponitur tam ad non accępiſſe q̃ ad non didiciſſe ab homine. Ita ꝙ chriſtus reuelauit paulo non ſolum myſteria difficilium rerum fidei/ſed etiam res geſtas ab ipſo chriſto. ¶ AVDISTIS enim conuerſationẽ meam aliquãdo in iudaiſmo.} Manifeſtat ꝙ non ab homine didicit aut accępit euangeliũ ſed per reuelationẽ ieſu chriſti ex iis quę ipſe paulus egit ante cõuerſionem ſuam & in ipſa & poſt ipſam ordinate. Qꝛ SVPRA modũ perſequebar eccleſiam dei.} hoc eſt ꝙ exceſſiue perſequebar eccleſiam dei. ET expugnabã illam.} Intellige non quo ad ſpiritũ ſed quo ad corpus. Non enim expugnauit ſpiritualia eccleſię (imo ipſe vnus fuerat ex illis qui non poterant reſiſtere ſapientię & ſpiritui qui loquebat in ſtephano) ſed expugnabat eccleſiam quo ad corpora. nec quo ad corpora in totum ſed in parte/expugnabã illam partialiter quo ad corpora. occiderat enim ſtephanũ/& trahebat vinctos in carcerem: vt patet act. 8. ET proficiebã in iudaiſmo ſupra multos coętaneos meos.} Superfluit meos. Profectum olim ſuũ in iudaiſmo narrat ſupra multos coętaneos: tum ad ſignificãdum ꝙ tunc non didicit res geſtas chriſti: tum ad manifeſtandũ ꝙ vacabat literis anteq̃ cõuerteretur. Inferius enim oppoſitum inſinuabit de aliis apoſtolis: vt cognoſcãt galatę ꝙ ante conuerſionẽ non erat minor ſed maior aliis apoſtolis: vt vndiq; deferatur autoritati eius. IN GENERE meo abundantius emulator exiſtens paternarũ mearum traditionum.} hoc eſt inter iudęos non prędicando gentilibus zelator eram eorum documentoꝝ quę mihi tradita erant a patribus. Prius profectum ſuum in lege & ꝓphetis (quibus fulcitur iudaiſmus) modo zelum ſuum circa documẽta phariſaica cõmemorat. fuerat enim vt ipſe alibi dicit/phariſęus: quorum ſecta tunc valde ęſtimabatur.

QVVM autẽ placuit ei. pro. deo.} Manifeſtauerat ꝙ ante conuerſionẽ non didicerat euangeliũ chriſti ſed iudaiſmũ: modo manifeſtat a quo didicit in cõuerſione. QVI me ſegregauit ex vtero matris meę.} Eundem deũ eſſe deſcribit a quo vocatus eſt qui eſt actor naturę. Hanc enim identitatẽ ſignificat ex naturali opere natiuitatis ſuę ex vtero matris/attribuẽs opus illud deo: quia vere eſt dei vt actoris naturæ. ET VOCAVIT per gratiã ſuam.} Vocationem internã ſignificat non ex meritis ſed gratuito habitã. VT REVELARET filium ſuum in me.} Internam reuelationẽ/internum diſcere deſcribit dicendo in memore prophetarum multorũ qui ſic locuti ſunt deſcribendo internas reuelationes. ¶ Vbi & aduerte eundem deum actorem naturę vocantẽ ſe paulum/& patrem ieſu chriſti appellare. VT euangelizarem illum in gentibus.} Non ſolum explicat a quo & quomodo didicit ſed quorſum/ad euangelizandũ filium dei in gentibus. Ad differentiam iudęoꝝ dixit in gentibus: qm̃ pręcipua pauli legatio pręcipuũq; ſtudium eius fuit ad euangelizandũ in gentibus. ¶ CONTINVO non acquieui. pro. contuli/carni & ſanguini.} Subiungit tertium. ſ. ꝙ poſt conuerſionẽ a nullo homine didicit. Et propterea explicat quid ſtatim poſt conuerſionẽ egerit/duabus negationibus & vna affirmatione. Prima negatio eſt non contuli carni nec ſanguini: hoc eſt non contuli reuelata mihi cum iudęis cõiunctis mihi carne & ſanguine/nõ cõſului cõſanguineos quid mihi agendũ eſſet. Altera negatio eſt. NEQVE veni. pro. redii/hieroſolymã ad anteceſſores meos apoſtolos. pro. ad eos qui ante me fuerunt apoſtoli.} Si obiicis ꝙ act. 9. ſcribitur paulum poſt conuerſionẽ veniſſe in hieruſalem. Scito ꝙ ea quę refert ibi lucas fuerunt poſt reditũ pauli de arabia. tacet ſiquidẽ lucas peregrinationẽ pauli in arabia, quã paulus hic explicat. Ita ꝙ hiſtorię ordo ex integro geſta ſupputando hinc accipiendus eſt. SED abii in arabiam.} Ecce affirmatio, ad ſignificandum ꝙ illuc iuit vbi non erat locus diſcendi euãgelium chriſti ab homine. Tacet autem hic paulus prędicationem ſuam in arabia. ET ITERVM reuerſus ſum damaſcum.} Et ibi (vt lucas dicit) multis diebus prędicabat/& confundebat iudęos vſq; adeo vt per murum in ſporta demiſſus ſit.

DEINDE poſt annos tres.} A cõuerſione ſupputandi ſunt anni. VENI. pro. redii/hieroſolymã videre petrum.} Non redii hieroſolymã ad diſcendum/ſed ad viſendũ petrum. Et tunc geſta ſunt quæ lucas narrat hieroſolymis. ET MANSI apud eum diebus quindecim.} vt ipſa breuitas temporis monſtret ꝙ non didicit. Immo (vt lucas refert) loquebatur & diſputabat ibidem cum gręcis. Et illi quęrebant eum occidere. propter quod tam paruo tẽpore ibidem fuit: ne. ſ. turbaretur eccleſia/in partibus illis

pacifice

pacifice agens:vt lucas exp̄reſſe narrat. ALIVM autem apoſtoloꝝ vidi neminem niſi iacobum fratrem dn̄i.] Intellige ꝙ illa vice/illis quindecim diebus nullum aliom apoſtolorū vidit.alia ſiquidē vice poſt annos.14.vidit etiā ioānem:vt ipſe ſubiunget.¶ Cur autē iacobus alphęi frater dn̄i appelleť/tot diuerſa dicuntur vt nihil certi habeatur:niſi ꝙ cōſanguineus erat dn̄i ieſu. Dicit̄ nihilominus frater dn̄i ad diffe rentiam iacobi fratris ioānis. Et forte nulla magis quadrare videtur ratio q̄ ꝙ filius fuerit ioſeph ex alia vxore. QVÆ autē ſcribo vobis,ecce coram deo quia.pro.ꝙ/non mentior.] Deum in teſtem inuocat ꝙ vera ſunt quę ſcribit,propterea ꝙ pſeudapoſtoli hoc pręcipue imponebant paulo ꝙ erat diſcipulus apoſtoloꝝ. DEINDE veni in partes.pro.regiones/ſyriæ & ciliciæ.] Lucas ſub aliis verbis dicit ꝙ dedu xerunt paulum cęſaream & dimiſerunt tarſum/proculdubio ciliciæ. ERAM autē ignotus facie eccleſiis iudęę quę erant in chriſto.] hoc eſt conuentibus chriſtianoꝝ.] Narrat ꝙ in via egrediens ab hieru ſalem per iudęam nec etiam erat cognitus:vt intelligamus ꝙ nullibi didicit. TANTVM autē auditum habebant.] hoc eſt auditione pceperant. QVONIAM.pro.ꝙ/qui perſequebatur nos aliqn̄,nūc euan gelizat fidem quā aliqn̄ expugnabat.] Intellige expugnare nitebať.Expugnabat affectu nō effectu,niſi quo ad corpora credentiū:vt ſupius declarauimus. ET IN me clarificabant.pro.glorificabant/deum.

CAPVT .II.

DEINDE poſt annos quattuordecim.] A cōuerſione pauli ſupputa quattuordecim annos. ITERVM aſcendi hieroſolymā cum barnaba/aſſumpto & tito.] Narrat ita ſingulariter vt hiſtoria credatur.Et quū plures habuerit ſocios in hoc itinere/hoꝝ tantum duorū meminit, quia hi tantū ſpectant ad ea quæ ſubiuncturus eſt. ASCENDI autē ſm reuelationē.] De clarat paulus ꝙ aſcenſus iſte principaliter fuit ex reuelatione ſpiritus ſancti:vt intelligamus ꝙ non fuit principaliter ex decreto eccleſiæ antiochēſis. Narrat ſiquidē lucas act.15.ꝙ facta ſeditione non minima in antiochia de circuncıſione gentilium ſtatuerunt vt aſcenderent paulus & barnabas ad apoſtolos & præſbyteros in hieruſalē ſuper hac quęſtione:verum paulus diuina reuelatione motus aſcendit tunc in hieruſalem ad conferendū euangelium ſuū cum apoſtolis.vt intelligamus ꝙ aſcēſus ille ad conferendū/ fuit ex diuina reuelatione:ad tutandam autem libertatem gentiliū/fuit ex decreto eccleſiæ antiochenæ. ET contuli cum illis euangeliū quod pręđico in gentibus.] Non dicit & cōtuli cum illis euangelium quod pręđico/ſed adiungit in gentibus:ad ſignificandū ꝙ contulit cum illis euangelicā libertatem ab onere legalium/quā pręđicabat in gentibus. Verū quia non cum oībus hoc contulit,ſubiungit. SEOR SVM autē iis qui videbantur aliqđ eſſe.] Supfluit aliqđ eſſe. Explicat quo mō(.ſ.ſecreto)& cū quibus contulit:videlicet cum iis qui videbanť/hoc eſt cum iis qui ſpectabanť tanq̄ pręcipui. Cur autē contu lerit ſubiungit. NE forte.pro.ne aliquo pacto/in vacuum currerē aut cucurriſſem.] hoc eſt ne aliquo modo fruſtra laborarē aut laboraſſem pręđicando hanc libertatē gentibus. Non ſunt hęc verba dubi tantis an verū euangelizauerit/ſed dubitantis de fructu:an.ſ.fructuoſe euangelizauit & euangelizaturus eſſet hanc libertatē.de fructu.n.aperte loquiť dicendo ne in vacuum. Dubitabat ſiquidē impediri fructū libertatis in gentibus ſi alii apoſtoli non approbaſſent eandē libertatem. Et merito erat dubitandū/tot iudæis chriſtianis reſiſtentibus paulo & pręđicantibus oppoſitum. Ideo itaꝗ reuelatione ſpiritus ſancti motus eſt ad conferendū hanc libertatem euangelicam cum aliis apoſtolis:vt illis laudantibus hanc li bertatem excluderetur timor infructuoſę(quo ad hoc)pręđicationis pauli apud gentes.

SED neꝗ titus qui mecū erat.] Manifeſtat ex facto concluſionē apoſtoloꝝ & ſenioꝝ in hieruſalē circa circuncıſionē gentilium. Aſcenderat.n.paulus(vt dictū eſt)ꝓpter duo.ſ.ad cōferendum euangeliū/& ad tutandam libertatē gentium a circuncıſione. Et ꝓpterea ex facto circa titū manifeſtat libertatē gentium probatā ab apoſtolis. QVVM eſſet gentilis.] genere. COMPVLSVS eſt circūcidi.] ab apl'is & ſenio ribus. Tunc ſiqdem facta eſt illa diffinitio de libertate gentilium a legalibus,quæ ſcripta eſt act.15. SED propter ſubintroductos falſos fratres,qui ſubintroierūt explorare libertatē noſtrā quā habemus in chr̄o ieſu vt nos in ſeruitutē redigerent.] Dictio aduerſatiua ſed/quadā ſequela ſtyli annexa eſt poſt primū ſed neꝗ titus. Verū alio referť.nam referť ad reddendā rōnem eius qđ dixerat ſeorſum aūt iis qui videbātur. Ita ꝙ quēadmodum diffinitionē apoſtolicā manifeſtauit dicendo ſed neꝗ titus,ita rōnem ſecreto cōfe rendi cū primatibus refert dicendo ſed ꝓpter ſubintroductos. Acſi aptius dixiſſet.non ob pudorē/non ꝙ alios ſpernerē ſecreto contuli cū primatibus,ſed ad euitādum ſubītroductos falſos fratres. Chriſtianos ex iudæis cōuerſos ad baptiſmū/eo ꝙ legalia velut neceſſaria putabant ſeruāda falſos fratres appellat:vt pote nō vere chriſtianos. Hęc ſiqdem fuit vera rō quare nō in publica ſynodo paulus cōtulit euangeliū quod pđicabat in gētibus. QVIBVS nec ad horā ceſſimus ſubiectioni.] In illa ſynodo(vt refert lucas act.15.)multi chriſtiani de ſecta phariſæoꝝ dicebant ꝙ oportet circūcidi gentiles & ſeruari legē moyſi. inquit paulus ꝙ non ſolū abſolute ſed nec ad horā ceſſimus ſubiectioni:hoc eſt vt ſubiicerenť gētes legi moyſi & circūciſioni.¶ Et ſignificanter addidit ſubiectioni/ad dr̄iam ceſſionis quā in ꝓpriis factis fecit: ſeruando in ꝓpria perſona legalia.hoc.n.non erat cedere ſubiectioni gentiū neꝗ etiam iudęoꝝ:ſed erat cedere cōſuetudini iudęoꝝ. VT veritas euangelii pmaneat apud vos.] gētiles. Si.n.ſubiectioni ceſſiſ ſemus quātūcunꝗ parū/veritas euangelicę libertatis periclitaretur apud vos gentiles.

AB IIS autem qui videbãtur eſſe aliquid.} Proſequitur paulus effectum collationis. Interpoſuerat ſiquidem effectum ſynodi in tito rationi quare ſecreto cõtulerat:modo autẽ proſequitur effectum collationis,interſerens tamẽ quales olim fuerant illi primates cum quibus contulerat.Et quos ſuperius dixit abſolute qui videbantur|modo dicit qui videbantur eſſe aliquid:hoc eſt qui ſpectabãtur tanq̃ in precio habiti. QVALES aliquãdo fuerint.} hoc eſt q̃ alteri aliquãdo fuerint a ſeipſis qui modo videbanẽ eſſe aliquid:fuerant enim idiotę|piſcatores|& in nullo habiti precio.Quo cõtra de ſeipſo ſuperius dixerat ꝙ proficiebat in iudaiſmo ſupra multos coętaneos &c̃.ad magnificandã ſiquidem autoritatẽ ſuam interſerit hęc paulus. NIHIL mea intereſt.} conſiderare.ſ.iſtam differentiã.Acſi apertius dixiſſet.contuli cũ illis euangelium,non conſiderando quales aliqñ fuerint|ſed quales effecti ſunt per gratiam dei.Vnde & ſubiungit rationẽ quare nihil ſua intereſt cõſiderare ſtatum præteritum apoſtoloꝝ. DEVS enim perſonam hominis non accipit.} deus ad merita reſpicit non ad perſonas|gratia ſua metitur nõ qualitatibus perſonarũ.¶ MIHI enim qui videbantur eſſe aliquid.} Superfluit eſſe aliquid. Et explicat fructum collationis. NIHIL contulerunt.} nihil appoſuerunt|nihil tradiderunt notitię.ad hoc.n.hæc omnia refert vt monſtret ꝙ nihil ab ẽis didicit. SED econtra quũ vidiſſent ꝙ creditum eſt mihi euangeliũ pręputii.} hoc eſt inter gentiles.Non ſufficit paulo manifeſtare negatiuũ fructũ collationis(ꝙ.ſ.nihil ſibi contulerint)ſed adiungit fructum affirmatiuũ.ſ.ſocietatis. SICVT & petro circũciſionis.} hoc eſt iudęorum.Diſcurrebat ſiquidẽ petrus per regionem iudęoꝝ euangelizans iudęis:paulus autẽ ad euangelizandum gentibus ꝓfectus erat. QVI enim operatus eſt petro in apoſtolatũ circunciſionis,operatus eſt & mihi inter gentes.pro.in gentes.} Per hanc parentheſim effectum manifeſtat in quo viderunt ꝙ paulo creditum eſt euangeliũ pręputii ſicut & petro circunciſionis.Fuit autẽ effectus iſte ꝙ illemet deus qui operatus eſt(hoc eſt qui exercuit vim ſuę efficacię)per petrum in apoſtolatu inter circũciſos,idem operatus eſt|exercuit vim ſuam per me inter gentes.Videbant.n.fructum cõuerſionis iudęoꝝ per petrũ|& fructum cõuerſionis gentilium per paulũ.videbant deum conferre dona ſpiritus ſancti(puta donum linguarum)per petrum inter circũciſos|& per paulũ inter gentes.videbant miracula per petrũ fieri inter circunciſos,per paulũ inter gentes.In his.n.effectibus videbant deum operari|hoc eſt exercere vim operis ſui:per petrum quidẽ inter circunciſos,per paulum autẽ inter gentes.¶ Et intellige hanc differẽtiam penes multitudinẽ:hoc eſt ille in multitudine circunciſoꝝ|iſte in multitudine gẽtium.Quod ideo oportet intelligere,ne pręcidamus a petro gẽtiles & a paulo iudęos|ſed quod multitudinis erat intelligamus ſignificari.¶ ET QVVM cognouiſſent gratiam quę data eſt mihi.} Dixerat quũ vidiſſent:proſequitur & quũ cognouiſſent gratiã apoſtolatus quę data eſt mihi a chriſto. IACOBVS & cephas & ioãnes.} euãgeliſta.¶ Hinc clare habes prudens lector ꝙ petrus ſexto aut forte ſeptimo anno claudii cæſaris erat hieroſolymis.Nam quartuſdecimus annus a cõuerſione pauli|ſextus ſaltem ſeu ſeptimus annus imperii claudii fuit.nam tiberio(qui annis vigintiduobus cum dimidio imperauerat)ſucceſſit caius imperans annis tribus & menſibus octo:cui ſucceſſit claudius.decimooctauo autẽ vel decimonono anno imperii tiberii paulus conuerſus eſt:quum pręedicationẽ ioannis baptiſtæ conſtet anno quintodecimo imperii tiberii incœpiſſe. QVI videbantur colũnæ eſſe.} hoc eſt qui ſpectabantur tanq̃ colũnæ ſuſtentantes eccleſiam chriſti. DEXTRAS dederunt mihi & barnabæ ſocietatis.} Ecce fructus collationis|non ſumus effecti diſcipuli ſed ſocii pręcipuoꝝ apoſtoloꝝ. VT nos.} iremus prædicatũ. IN GENTES,ipſi autem in circũciſionem.} hoc eſt in iudæos. TANTVM vt pauperũ memores eſſemus.} Hoc charitatis officium ſocialiter initum eſt,vt pro pauperibus qui erant hieroſolymis procurarẽt eleemoſynas a gentilibus. QVOD etiam ſolicitus.pro.diligens|fui hocipſum facere.} Hanc pauli diligentiam habes in vtraqꝫ epiſtola ad corinthios.

QVVM autem veniſſet cephas.pro.petrus|antiochiam.} Non ſufficit paulo monſtraſſe ſe æqualẽ aliis apoſtolis primis,ſed monſtrat ſe quoqꝫ exhibuiſſe maiorem in actione ſummo apoſtoloꝝ vertice petro. IN FACIEM.pro.in facie|ei reſtiti:qa repręhenſibilis.pro.repręhenſus|erat.} Hanc rem geſtam ſummarie paulus proponit:& deinde per partes explicat. Duo ꝑpoſuit:& ꝙ antiochiæ in facie reſtitit petro|& ꝙ repręhenſus erat petrus.¶ Et ab hoc ſecũdo inchoat dicendo. PRIVSQVAM enim venirent quidam a iacobo.} hieroſolymitanam eccleſiam gubernante. CVM gentibus edebat.} quod iudæis nefas erat. QVVM autẽ veniſſent.} illi a iacobo. SVBTRAHEBAT & ſegregabat ſe.} petrus ab eſu cum gentilibus. TIMENS eos qui ex circũciſione erant.} Fuerat enim alias petrus repręhẽſus a iudæis de hoc ꝙ cum gentilibus(cornelio.ſ.centurione & ſuis)mãducaſſet. ET ſimulationi eius cõſenſerunt.pro.& vna cum illo ſimulauerunt|& cęteri iudęi.} qui erant antiochię chriſtiani. ITA vt & barnabas.} Vide quãtum progrediebaẽ hoc malũ. DVCERETVR ab illis in illam ſimulationẽ.pro.pariter abduceretur in illorũ ſimulationem.} Appellat paulus hanc petri & ſequacium ſubductionem a comedendo cum gentilibus|ſimulationem referendo ad obſeruationẽ legis:quoniam hoc in veritate non faciebant vt obſeruarent legem,ſed erat ſimulata obſeruatio legis.¶ SED quum vidiſſem ꝙ non recte ambularent ad veritatem euangelii.} Nota modum loquendi ſed quũ vidiſſem.inſinuantis ſiquidem eſt ꝙ aliquãtulum tolerauit paulus(puta per triduum)ſed quũ vidiſſem ꝙ hæc non erat recta via

ad veritatem euangelii.Hinc enim intelligo petrum reprehenſum.Gentiles ſiquidẽ hanc nouitatem videntes reprehendebant(non tamẽ coram)quod petrus faciebat:& ideo paulus proponens hanc hiſtoriam dixit quia reprehenſus erat.ſ.a gentilibus egre ferentibus hanc nouitatẽ. DIXI cephe.pro.petro/coram omnibus.} Declarata illa particula quia reprehẽſus erat/declarat aliam.ſ.in facie ei reſtiti.quod enim dixerat in facie/modo dicit coram omnibus. SI TV quũ iudeus ſis/gentiliter viuis & nõ iudaice, quomodo gentes cogis iudaizare?} Cogis inquit exemplo facti tui. facta enim ſuperioꝝ non tam inuitant q̄ cogunt ſubditos ad imitationem. NOS natura iudei.} Dixerat ꝙ nõ recte ambulabant ad veritatem euangelii:& propterea declarat ꝙ hec vergebant in detrimẽtum veritatis euangelice. Et ſunt hec verba pauli ad petrum/longam habentia conſtructionẽ. Nos inquit natura iudæi/hoc eſt nati obſeruatores legis.Nõ dicit nos natura iuſti,ſed iudei ſub legis diuine regula nati. ET NON ex gentibus peccatores.} hoc eſt & non ex parentibus gentilibus nati peccatores.i.ſine legis diuine regula viuẽtes. Ex hoc enim ꝙ ex gentibus homines naſcebantur/habebant ꝙ ſine diuinæ legis regula viuerent peccatores.hoc enim e regione reſpõdet ad nos natura iudæi. SCIENTES autem.} Superfluit autem. Qꝫ NON iuſtificatur homo ex operibus legis niſi per fidem ieſu chriſti.} Duas conditiones ipſoꝝ apoſtolorum premittit.Alterã tanq̄ ex naturali origine a patribus dei cultoribus.nos natura iudæi non ex gentibus peccatores. Alteram ſcientie infuſe/ꝙ non ex operibus legis ſed per fidem chriſti iuſtificaẽ homo. Et tunc ſubiungitur tertia cõditio,quæ eſt executionis ſcientiæ. ET NOS in chriſtũ ieſũ credimus.pro. credidimus/vt iuſtificemur ex fide chriſti & non ex operibus legis.} Credere enim in chriſtum ad cõſequendam iuſtificationẽ/eſt exequi quod ſcimus de iuſtificatione cõſequenda mediante fide chriſti.Et ad maiorem explicationem idem quod ſuperius dixit ſcitum/modo ſubiungendo repetit vt rationẽ intentionis. PROPTER.pro.propterea/ꝙ ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro.} Vt dictum eſt/quod erat ſcitum modo explicatur intentum,imo vt ratio intẽtionis.Et dicit omnis caro/ad cõprehendendum tam iudæos q̄ gentiles.caro enim pro homine ponitur. ¶ Qꝫ SI querentes iuſtificari in chriſto.} Poſt tres conditiones ipſoꝝ apoſtoloꝝ/argumentum intentum format paulus aduerſus ſimulationem petri.ꝙ ſi nos querentes iuſtificari in chriſto, INVENTI ſumus & ipſi peccatores.} deſerendo legem/non ſeruando legem. Nota & ipſi:quoniam refertur ad id quod dixerat/& non ex gentibus peccatores.Significat enim ꝙ ſi nos quoq; in chriſto deſerentes obſeruationẽ legis inuenti ſumus peccatores/quẽadmodum nati ex gentibus inuenti ſunt peccatores:vtpote ſine obſeruatione diuine legis.Factum ſiquidem petri & ſequacium quãtum ex propria natura facti eſt,ſignificat iudæos in chriſto peccatores: quoniam ſignificat libertatem euangelicã eſſe peccatum:quoniam ſignificat nõ ſeruare legalia eſſe materiam timoris corã viris iuſtis qui venerãt a iacobo. NVNQVID chriſtus peccati miniſter eſt?} Quũ debuiſſet inferre ergo chriſtus peccati miniſter eſt,reuerẽtius loquens interrogatiue exaggerauit/nunquid chriſtus peccati miniſter eſt!Et vere chriſtus peccati miniſter fuiſſet/ſi iudæos cõuerſos non obſeruare legem peccatum eſſet:quoniã fuiſſet miniſter libertatis peccandi. ABSIT.} Horrentis eſt.

SI ENIM que deſtruxi/iterum hec reedifico.pro.edifico,preuaricatorem me conſtituo.} Crediderim ego ab hoc loco verba pauli ad galatas eſſe declaratiua eoꝝ que dixerat petro. In cuius ſignũ hactenus locutus eſt pluraliter,modo incipit loqui ſingulariter.In primis ſiquidẽ declarat illam particulã inuenti ſumus & ipſi peccatores,ex eo ꝙ ſi legalia que credendo in chriſtũ deſtruxi iterũ edifico ſeruãdo illa/præuaricatorem me conſtituo credendo in chriſtum/meipſum definio facto reedificationis preuaricatorẽ credendo in chriſtum. EGO enim per legem/legi mortuus ſum.} Prius declarauit qua ratione illa particula inuenti ſumus & ipſi peccatores/ſequitur ex reditu ipſoꝝ ad legalia:modo manifeſtat ꝙ ſm̄ veritatẽ non inueniunẽ peccatores iudei deſerentes legalia in fide chriſti.ex hoc.n.ꝙ ipſius legis veteris autoritate ego iudeus credens in chriſtũ mortuus ſum ipſi legi veteri/non debeo amplius viuere ſm̄ cerimonias legis veteris. Nec oportet afferre loca legis in quibus hoc ſancitum eſt:quoniam vniuerſa de meſia prophetata huc tendunt. VT DEO viuam/chriſto confixus ſum cruci.pro.chriſto cõcrucifixus ſum.} Manifeſtat poſtremo quod dixerat/non ex operibus legis ſed per fidẽ ieſu chriſti iuſtificari homines:manifeſtando vitam animæ per mortem chriſti/mediante fide iuſtificante prouenire. Vnde & duo extrema proponit.Alterum tanq̄ vltimum fructum/vt deo viuam. Alterum tanq̄ principium/chriſto concrucifixus ſum.Imo tanq̄ & principium & meritum.In eo enim ꝙ dicit chriſto/principiũ,in eo vero ꝙ dicit cõcrucifixus ſum/meritũ ſignificat. Concrucifixũ intellige fide per dilectionẽ operante:hoc eſt fide/affectu ac factis imitantibus chriſtũ crucifixum. ¶ VIVO autẽ iam nõ ego,viuit vero in me chriſtus.} Explicat illam particulã vt deo viuam. Explicat autẽ tanq̄ corrigens quod dixerat in prima ꝑſona viuam,dicẽdo ꝙ iam nõ ego viuo ſed viuit in me chriſtus:hoc eſt actiones vitales meæ(intelligere/cogitare/amare/delectari/triſtari/cupere/opati)iam nõ ſunt meæ/iam non procedunt a me:ſed ſunt chriſti in me/ſed ꝓcedũt a chriſto in me.Qui.n.chriſto cõcrucifixus eſt,pro ratione oĩum ſuarũ actionum habet chriſtum:& ita chriſtus in eo regit/diſponit ac vtitur oĩbus internis & externis actionibus vt chriſtus in eo viuere merito dicatur. ¶ Qꝫ AVTEM nunc viuo in carne.} Explicat alteram particulam/chriſto concrucifixus ſum. Et per viuere in carne/intellige viuere viatoꝝ in carne mortali. IN FIDE viuo filii dei qui dilexit

me.} interno amore. ET tradidit.} externa oblatione in ara crucis. SEIPSVM pro me.} In textu græco articulus præponitur dictioni fide/ad ſignificandũ ſpecialem articulum fidei de morte filii dei.Eſt.n. ſenſus.viuo in ea fide quę eſt filii dei/qui dilexit &c̃. Intendit.n.& ſignificat ꝙ vita animæ eſt ex fide articuli mortis chriſti.Quem penes tria ad propoſitum deſcribit.Primo ſm diuinitatem,dicẽdo filii dei. & in hoc tangit vim efficaciæ vitalis mortis chriſti:hoc eſt efficaciæ ad conferendũ vitam nobis. Deinde ſm internam charitatem chriſti,dicendo qui dilexit me. Et demum ſm externam oblationem ſuiipſius in ara crucis,dicendo & tradidit ſemetipſum pro me. Ex his enim tribus integratur articulus fidei mortis chriſti pro ſalute humani generis. NON abiicio.pro.reiicio/gratiam dei.} vitam mihi ſic conferentem ſine meis meritis/ſine operibus meis.hoc enim ſignificat dicendo gratiam.gratia enim non eſſet gratia ſi ex noſtris operibus ſeu meritis eſſet.Et dicit reiicio/ego chriſtianus qui iam ſuſcępi gratiã hanc dei.¶ Et ſubiunxit hoc non adiectitie/ſed tanq̃ intentam concluſionem.huc enim tendunt omnia dicta.ſ.ꝙ ex fide mortis chriſti iuſtificamur & viuimus:ac per hoc qui ex operibus legis(ſiue iudicialibus ſiue cęrimonialibus ſiue moralibus)docent iuſtificari homines/reiiciunt gratiam dei per mortem chriſti collatam.hi enim ex meritis/ac per hoc non ex gratia mortis chriſti iuſtificari quęrunt. Vnde & apertius hoc manifeſtando ſubiungit. SI ENIM per legem iuſtitia.} hoc eſt ſi per obſeruationẽ legis tam in moralibus q̃ in iudicialibus q̃ in cęrimonialibus iuſtitia hominis qua iuſtificamur/qua remittitur peccata,eſſet. ERGO gratis.pro.fruſtra/chriſtus mortuus eſt.} Et patet ſequela;quia iam haberet iuſtificatio remiſſiua peccatorũ ſine morte chriſti.Ex quibus manifeſte deduxit paulus quod petro dixerat non iuſtificari aliquem per opera legis ſed per fidem ieſu chriſti:declarando per fidem ieſu chriſti mortui pro nobis.¶ Vbi paulus non ſolum declarauit dicta ad petrum:ſed monſtrauit galatis ꝙ ſubeundo ſeruitutem legalium/reiiciunt gratiam dei collatam per mortem chriſti quã accęperunt.

CAPVT .III.

O INSENSATI.pro.ſtulti/galatæ.} Tractat hic illam particulam/miror ꝙ tam cito transferimini ab eo qui vos vocauit in gratia chriſti;longo ſermone tractãs gratiam chriſti etiam ex lege/& qualis ſit,inchoãs a vera ratione admirandi/eo ꝙ velut faſcinati deuiant. Non aũt iniuriando ſed manifeſtando correctionis gratia proprium galatarum defectum/vocat eos ſtultos:hoc eſt imprudentes.tum quia naturaliter galatę imprudentes dicuntur.tum præcipue quia hic defectus eſt ad propoſitum de quo agitur. QVIS vos faſcinauit.} hoc eſt ad ſimilitudinem ludificantis ſenſus/fecit vobis apparere contrarium eius quod eſt. NON obedire veritati. Ecce ad quid vos faſcinauit/ad non obtemperandum veritati. Intendit enim quis vobis fecit apparere fidem chriſti nõ ſufficere ad ſalutem(quod eſt contrarium veritati)ſed oportere ſeruare legalia:quod eſt non obtẽperare veritati/ſed apparentiæ. ANTE quoꝝ oculos.pro.quibus ante oculos/ieſus chriſtus proſcriptus.pro.pręſcriptus/eſt,& in vobis crucifixus.} Superfluit &. Declarat alienam ab omni ratione eſſe huiuſmodi faſcinationẽ,ex eo ꝙ galatis ante eorum oculos prius ſcriptus eſt ieſus chriſtus/in ipſis galatis crucifixus. Metaphoricus eſt ſermo.& metaphora quidem tendit ad hoc ꝙ ludificari in iis quæ ſolum apparuerũt viſui tolerabile eſt,ſed ludificari in iis quæ vidimus non prius ſcripta ſed ſcribi/intolerabile eſt.nihil enĩ certius viſu diſcernitur q̃ quod oculis videmus ſcribi.nam & mora & dearticulatio ſingulorũ characterum plus certificat viſum q̃ ſimpliciter videre rem aliquã ſeu ſcriptum aut pictum aliqd.Et propter hoc dicit quibus ante oculos pr̨ę.i.prius quum eſſetis integri chriſtiani/ſcriptus eſt.ſignificatur enim ꝙ ipſa ſcriptio fuit ante oculos.Senſus autem intentus per hanc metaphoram/eſt ꝙ prius ieſus chriſtus eſt ſcriptus/hoc eſt per ſingula certificatus,vobis ante mentis oculos.Quod quomodo fuerit/inferius ſubiunget.nec qualitercũq; eſt ante veſtræ mentis oculos ieſus chriſtus per ſingula certificatus vobis,ſed crucifixus in vobis:hoc eſt multa patiẽns in vobis/hoc eſt multis malis perpeſſis a vobis pro chriſto.venio iterum romam dixit chriſtus ad petrum/iterum crucifigi:ſignificans ꝙ crucifigendus erat in petro. Iuxta hunc enim ſenſum chriſtus crucifixus in galatis dicitur,eo ꝙ galatę cruciati ſunt propter chriſtum. Acſi apertius dixiſſet.quis vos faſcinauit poſt viſum chriſtum ſcriptum in vobis/& poſt tactum eũdem crucifixum in vobis?quaſi diceret poſt viſum & tactum.

HOC SOLVM a vobis volo diſcere.} Explicat ſingula propoſita:incipiens ab illa particula prius ſcriptus eſt/confortando eos. EX OPERIBVS legis ſpiritum accępiſtis an ex auditu fidei?} Accęperant galatæ ſpiritum ſanctum in dono linguarum ſeu prophetię & miraculorum. Et ex hoc cõuincit eos paulus:quoniam legalia ignota erant galatis,& audientes fidem chriſti imo obedientes fidei chriſti accęperant ſpiritum ſanctum. In primitiua enim eccleſia per impoſitionem manus apoſtoloꝝ dabatur ſpiritus ſanctus ſenſibiles faciẽs effectus:vt in pluribus locis ſcriptũ eſt in actis apoſtoloꝝ & in epiſtolis pauli.Et hoc eſt fuiſſe eis ſcriptũ ieſum chriſtum ante coꝝ oculos.prius.n.per ſpiritũſanctum ſcriptus eſt cum euidentibus ſignis. SIC ſtulti eſtis.} Rationẽ reddit alterius particulę o ſtulti galatę. VT quum ſpũ cœperitis.} Supfluit vt. NVNC carne conſũmamini.} Ecce manifeſtę ſtultitię actus,incœpiſſe a ſpiritu ſancto/& pfici velle in carnalibus.Prudẽtię.n.ordo exigeret vt q incœpiſſent in carnalib⁹ cęrimoniis/pfectionẽ quęrerent in ſpũ,vt a carnalibus aſcẽderent ad ſpũalia. Stultitię aũt eſt/a celſitudine ſpũs

profectam ſalutem velle perficere in carnalibus cęrimoniis. In quod galatæ incurrebant: quoniam ſpiritum ſanctum prius accęperant, & modo inducebantur a pſeudapoſtolis ad perfectionẽ habendam ſeruando carnales legis cęrimonias. ¶ TANTA paſſi eſtis. } Declarat aliam particulam, in vobis crucifixus: cõmemorando quãta paſſi pro chriſto ſunt. SINE cauſa. pro. fruſtra, ſi tamẽ ſine cauſa. pro. fruſtra. } Fruſtra dicit eos paſſos, pro quanto reiiciunt gratiam libertatis euangelicę. Et adiungit ſi tamẽ fruſtra: quia ſperat reducere eos ad viam rectam, & ſic nõ fruſtra paſſi fuiſſent. Significatur enim hic ꝙ quęcunq; facta bona & mala perpeſſa a iuſtis ſunt fruſtra ſi decidunt a gratia ita ꝙ non redeunt ad illam: non aũt ſunt fruſtra ſi redeunt. hoc eſt enim quod conſueuit dici de meritis, illa reuiuiſcunt quę mortificata fuerunt. ¶ Et dicuntur fruſtra: quia corona quã meritis ſibi parauerant priuantur, eo ꝙ ponunt illi obicem. ¶ QVI ergo tribuit. pro. ſuppeditabat, vobis ſpiritum, & operatur. pro. & operabatur, virtutes. pro. potẽtias, in vobis: ex operibus legis an ex auditu fidei? } Infert vt cognoſcant ſui faſcinationem. Conferte pręterita dona dei in vobis cum alterà cauſarum. ſ. legalibus vel fide: & diſcernite an deus qui ſubminiſtrabat vobis tum ſpiritum ſanctum in donis linguarum ſeu prophetię, tum exercebat in vobis virtutes miraculorum, an hoc faciebat ex hoc ꝙ operabamini opera legis (quę tunc omnino erant vobis ignota) an ex hoc ꝙ audiſtis obediendo fidei. ¶ Aduerte ꝙ gręcę dictiones ancipites ſunt ad pręſens vel pręteritum imperfectum: ſuppeditabat, operabatur, ſuppeditat, operatur. & propterea interpretes ſequũtur quod eis magis placet. Nobis viſum eſt quadrare contextui & ſententię pręteritum. ꝙ hęc enim fuerint in pręterito, certum eſt: ꝙ autem tunc perſeuerarent apud galatas, non conſtat. SICVT ſcriptum eſt. } Superfluit ſcriptum eſt. Legendum eſt. SICVT abraham credidit deo. Et eſt ſenſus. vere ex fide habuiſtis ſpiritum a deo quẽadmodum abraham credidit deo: imitamini abraham, vos enim credendo accępiſtis ſpiritum ſanctum ſicut abraham credidit deo. ET REPVTATVM eſt illi ad iuſtitiam. } Similis fructus fidei in vobis eſt fructui fidei in abrahã. nam illi, credere imputatum eſt ad iuſtitiam: & vos credendo accępiſtis ſpiritum ſanctum iuſtificantẽ vos. COGNOSCITE ergo quia. pro. ꝙ, qui ex fide ſunt, hi ſunt filii abrahę. } Dictio gręca anceps eſt ad cognoſcite vel cognoſcitis. Et proculdubio pręcedentibus quadrat cognoſcitis. q̃uis etiam quadret cognoſcite: ex hoc enim ꝙ vos iuſtificati eſtis credendo quemadmodum abraham iuſtificatus eſt credendo, optime excitantur cognoſcite ergo. Et etiã congrue aſſeritur cognoſcitis ergo, hoc eſt habetis vnde cognoſcatis, ꝙ qui ex fide cõſtant hi ſunt filii abrahę: filii proculdubio imitatione. ¶ PROVIDENS. pro. pręuidens, autẽ ſcriptura. } hoc eſt actor ſcripturę deus. QVIA. pro. ꝙ, ex fide iuſtificat gentes deus. } Non ſolum imitatione ſed generatione ſpirituali manifeſtat ꝙ gentiles credentes ſunt fili abrahę. Ad hoc enim inducit ſcripturam pręuidentem deum iuſtificaturum gentes ex fide, & ideo prędicentem. PRÆNVNCIAVIT. pro. pręeuangelizauit. } quod plus eſt q̃ pręnunciare. ABRAHÆ. } geñ. 12. QVIA. pro. ꝙ, benedicentur in te omnes gentes. } non carnali ſed ſpirituali generatione. mediante enim chriſto filio abrahæ, omnes fideles ſunt filii abrahæ geniti ex fide. IGITVR qui ex fide ſunt, benedicentur. pro. benedicuntur, cum fideli abraham. } Filii ſimiles patri, credentes ſimiles credenti, benedicunt̃ in ſcriptura cum fideli (hoc eſt credente) abraham. cui dictum eſt tunc, benedicam tibi eriſq; benedictus.

QVICVNQVE enim ex operibus legis ſunt. } Hactenus manifeſtauit ꝙ ex fide iuſtificati ſunt galatæ quemadmodum abraham, atq; ex eadem fide benedicti ſunt cum abraham: modo manifeſtat alteram partem, ꝙ non ex operibus legis. propoſuerat enim ex operibus legis an ex fide? ¶ Quum autẽ dicit quicunq; enim ex operibus legis ſunt, hoc eſt conſtant, intellige formaliter & pure: hoc eſt quatenus ex operibus legis pręciſe conſtant, cõpręhendendo moralia, iudicialia & cęrimonialia. SVB MALEDICTO pro. ſub maledictione, ſunt. } Et rationem reddit. SCRIPTVM eſt enim. } deute. 27. MALEDICTVS omnis qui non permanſerit. pro. permanet in omnibus quę ſcripta ſunt in libro legis vt faciat ea. } Et occurrit ſtatim quęſtio quo pacto valet textus iſte ad inferendũ quod paulus dixerat omnes qui ex operibus legis conſtant ſub maledictione eſſe. nam textus iſte conſtituit ſub maledictione delinquentes ſolos: paulus autem affert ad probandũ ꝙ omnes ex operibus legis cõſtantes, ſub maledictione ſint. ¶ Solutio eſt ꝙ omnes ex operibus legis conſtantes pręciſe, ſunt delinquentes: ac per hoc omnes ſunt ſub maledictione. omnes autem eſſe delinquentes, & ex verbis petri apoſtoli act. 15. quid tentatis imponere iugum quod neq; nos neq; patres noſtri portare potuimus, & ex ratione patet: quia ſine gratia impoſſibile eſt vniuerſam legem ſeruare. Et paulus ſtatim idẽ manifeſtabit ſubiungendo. ¶ QVONIAM. pro. ꝙ, autem in lege nemo iuſtificatur apud deum. } Equipollere cenſet paulus eſſe ſub maledictione & non eſſe iuſtificatum apud deum. Et vere ſic eſt. quantũcunq; enim homo iuſtificatus ſit apud homines, ſi non eſt apud deum iuſtificatus, ſub maledictione eſt dei: & quo ad culpam & quo ad pœnam. Et propterea ad manifeſtandum ꝙ omnes qui ex operibus legis præciſe conſtant, ſint de numero delinquentium, aſſumit eoſdem non iuſtificari apud deum. Et hoc dicit manifeſtum eſſe ſubiungendo. MANIFESTVM eſt. } Et vnde manifeſtum eſt ſubiungit ex abbacuc ca. 12. QVIA IVSTVS ex fide, viuit. pro. viuet. } Hęc autoritas ex abbacuc. 2. diffuſe tractata eſt in epiſtola ad ro. Et debet fieri punctum poſt ex fide. ad differẽtiam enim iuſti ex lege dicitur ꝙ iuſtus ex fide, eſt ille de quo vere aſſeritur ſimpliciter & ab-

ſolute, viuet. LEX autem non eſt ex fide.] hoc eſt iuſtitia legis non eſt iuſtitia ex fide. imo e regione cõdiuiduntur fides & lex operum, iuſtitia fidei & iuſtitia operum. SED qui fecerit ea. Deeſt. homo, viuet in illis.] Hęc ſententia ſumpta eſt ex leui. ca. 18. E regione ad id qđ dixerat iuſtus ex fide viuet, modo dicit qui fecerit ea, mandata legis (hoc eſt iuſtus ex operibus legis) viuet in illis. in illis operibus, & non ſimpliciter & abſolute, viuet ſm quid, hoc eſt vita quam merentur iuſta opera vel vita præſenti. bona enim præſentis vitæ promittebat lex vetus. Iuſtus autẽ ex fide, viuet abſolute & vita æterna. ¶ CHRISTVS nos redemit de maledicto. pro. maledictione, legis.] Monſtrato defectu operum legis ſimul cum ſufficientia fidei, manifeſtat fidem qua iuſti ſimus eſſe fidem chriſti. ad hoc enim ſubiũgit modum quo chriſtus mercatus eſt nos iudæos de maledictione legis. FACTVS pro nobis maledictũ. pro. maledictio.] Quemadmodum chriſtus mortuus redemit nos a morte, ita chriſtus maledictio redemit nos de maledictione. ¶ QVIA ſcriptum eſt.] deute. 21. MALEDICTVS omnis qui pendet in ligno.] Sic enim in tranſlatione ſeptuaginta habetur. Nec refert quo ad ſententiam dicere maledictus aut maledictio. Et ſimiliter non refert ſubintelligere deum, maledictio dei ſeu maledictus a deo, quẽ paulus tacuit. non refert inquã: quoniam ſermo eſt de maledictione pœnæ, & conſtat omnem pœnam eſſe a deo. Et legendo maledictus, ſenſus eſt planus: quia vere ad malum pœnæ & infamiæ dictus (hoc eſt factus, addictus) eſt a deo omnis qui pendet in ligno. Legendo vero maledictio, proprie ſermo cauſalis eſt: hoc eſt ex maledictione dei quicunq; pendet in ligno. ¶ Nec hęc dedecent chriſtum, qui & mortem & quęcũq; ſunt vituperii & pœnarum ſuſcępit pro nobis. ¶ Poteſt nihilominus ſignificari excellentia nimia maledictionis mali pœnæ, dicẽdo in abſtracto ꝙ factus eſt maledictio: vt intelligamus ꝙ repletus eſt tanta maledictione vt dicatur maledictio. Vere enim ſuſtinuit omne genus maledictionis. & ꝑpterea paulus dixit ꝙ factus eſt maledictio. VT IN gentibus benedictio abrahę fieret in chriſto ieſu.] Non ſolum vt nos iudęos inquit paulus eriperet de maledictione legis factus eſt maledictio, ſed etiã vt inde promiſſa abrahę benedictio adimpleretꝫ in gentilibus. VT pollicitationem. pro. vt promiſſionẽ, ſpiritus accipiamus per fidem.] Exponit benedictionem promiſſam abrahę, eſſe promiſſionẽ ſpiritus non terreni principatus, eſſe promiſſionem ſpiritualium non carnalium bonorũ. Et hanc eſſe cõmunem iudęis & gentilibus ſignificat, dicendo accipiamus. Modum autem explicat dicendo, per fidem. per fidem enim habetur & ſpiritus & multiplicatio ſpiritualium bonorum.

FRATRES ſm hominem dico.] Quia galatæ ſeducebanꝫ autoritate legis moyſi, ideo paulus multiplicat rationes ad monſtrandũ infirmitatem legis & excellentiam fidei ex cõtentis in libris moyſi. Et quoniam attulerat promiſſionẽ factam abrahę, intendit modo ex excellentia illius ꝓmiſſionis monſtrare legem finitam eſſe in aduẽtu chriſti, & nec etiam iudęos (quibus ſolis erat data) teneri amplius ad obſeruationem illius. Ita ꝙ duas differẽtias inter legem & promiſſionẽ intendit. Alteram quo ad tẽpus: quia lex finitur ad chriſtum, promiſſio autẽ incipit impleri in chriſto. Alteram quo ad extẽſionem: quia lex ſolos iudæos ligabat, promiſſio autẽ ad omnes nationes mundi ſe extendit. Inchoat autem hoc, præmittendo ꝙ humano more loquitur de promiſſione dei facta abrahę tanꝙ̃ de teſtamento: vt etiam humana ratione trahat galatas ad reſipiſcendũ. TAMEN hominis confirmatũ teſtamentum.] Ordo literæ eſt. teſtamentum hominis confirmatũ tamen. Et aduerſatur tamen ad hominis. eſt enim ſenſus teſtamentum ꝙ̃uis hominis confirmatũ tamen. Homo enim eſt quid caducum: & nihilominus tantæ eſt autoritatis ꝙ autorizatum eius teſtamentum. NEMO ſpernit. pro. reiicit, aut ſuperordinat.] Vere ſm humanam rationem & ſm humanũ morem ita fit, ꝙ autorizatum teſtamentum hominis nullus reiicit adimendo aliquid, aut ſuperordinat addendo aliquid: ſed executioni demãdatur prout firmatũ eſt. Hinc enim intelligi vult ꝙ multo magis teſtamentũ dei adimpleri debet, nulla demptione nullaue additione facta. Propterea & ſubdit. ABRAHÆ dictę ſunt promiſſiones & ſemini eius.] Geñ, 15. 17. & 22. expſſa fit mentio etiam ſeminis: geñ. autẽ. 12. implicite fit ſeminis mentio. ¶ Promiſſiones autem pluraliter dicit propter multitudinem promiſſoꝝ. Et abrahę quidem tanꝙ̃ ad quem factus eſt ſermo promiſſionum & cui promiſſa ſunt; ſemini autem eius, tanꝙ̃ & cui promiſſa ſunt & in quo adimplenda erant promiſſa; NON dicit & ſeminibus quaſi in multis, ſed quaſi in vno & ſemini tuo: qui eſt chriſtus.] Paulus eodẽ ſpiritu quo condita eſt ſcriptura, interpretatꝫ ex numero ſingulari ſignificari chriſtum. ¶ HOC autẽ dico teſtamentum.] Pronomen hoc, demõſtrat promiſſiones dictas abrahę & ſemini eius. has. n. humano more loquẽdo inquit dico teſtamentũ. Propoſuerat. n. ꝙ hominis teſtamẽtum firmatum &c̃. & ꝑpterea modo ꝓſequendo cœpta de teſtõ dicit, hoc autẽ dico teſtamentũ. CONFIRMATVM a deo.] Deſunt duę dictiones. Legendũ eſt. ANTE confirmatũ a deo in chriſtũ.] Præpoſitio ante, ordinẽ monſtrat tẽporis relatiue ad tẽpus legis, de qua ſubiũget quæ poſt &c̃. Explicat ſiqdem ꝙ hoc teſtamentũ fuit prius autoratum non ab homine, ſed a deo in chriſtũ, vtpote ſemen abrahæ: vt intelligamus huiuſmodi promiſſiones eſſe velut teſtamentariam diſpoſitionem diuinam de chriſto, de adimplendis in chriſto & per chriſtum. QVÆ POST quadringentos & triginta annos facta eſt lex.] Supputatio annorũ horum a tempore primæ promiſſionis factę abrahę geñ. 12. incipit, & terminatur ad tempus quo data eſt lex in monte ſina. NON irritum facit.] Accuſatiui caſus eſt quod præmiſerat, hoc autem dico teſtamẽtum

ante confirmatum a deo in chriſtum.Et ad illud hoc refertur quod modo dicitur/non irritum facit.eſt enim ſenſus ꝙ lex poſterior non reddidit irritum teſtamentum prius factum. AD EVACVANDAM promiſſionem.} Explicat clarius ꝙ lex non irritum reddit teſtamentum ad abrogandam/ad tollẽdam promiſſionem.Et ꝙ hoc ſit verum/probat. NAM ſi ex lege hęreditas/iam non ex promiſſione.} Hęreditas ſemini abrahę ex promiſſione facta abrahę debebatur.& propterea paulus inquit ꝙ ſi ex lege deberetur hęreditas ſemini abrahę/euacuata eſſet promiſſio : quia non ex promiſſione ſed ex lege deberetur. ABRAHÆ autem per repromiſſionem.pro.per promiſſionem/donauit deus.} Ne putares ꝙ lex limitaſſet promiſſionem(verbi gratia definiendo ꝙ ſi ſeruaretur lex/haberetur hæreditas promiſſa abrahæ) ad hanc opinionem excludendam dicit ꝙ deus dono dedit abrahæ per promiſſionem:hoc eſt abſꝗ huiuſmodi limitationibus irreuocabili dono promittendo dedit.

QVID igitur lex?} Quęſtionem mouet paulus ex eo ꝙ lex non eſt data propter hęreditatẽ abrahę promiſſam conſequendam,quorſum ergo data eſt lex?Et reſpondet. PROPTER tranſgreſſionem pro.tranſgreſſiones/poſita eſt.pro.addita eſt.} Proprium effectum legis deſcribit eſſe propter cõpeſcendas & puniendas tranſgreſſiones. DONEC veniret ſemen cui promiſerat.} Aliam conditionem legis deſcribit:videlicet temporalitatem.Ita ꝙ non eſt addita propter arcendas & puniendas tranſgreſſiones in perpetuum,ſed ad tempus/donec veniret ſemen cui promiſerat.quod ſemen iam declarauit eſſe chriſtum. ORDINATA per angelos.} Tertia legis conditio eſt ꝙ non per moyſen nec per chriſtũ filium dei ſed per angelos(medios inter filium dei & moyſen) fuit diſpoſita:iuxta verbum ſtephani act.7.accępiſtis legem in diſpoſitione angelorum.Per hanc enim conditionem declarat legem moyſi pręſtare omnibus humanis legibus:quia hęc per angelos/illę per homines.longe autem inferiorem promiſſione facta abrahę & ſemini eius/quanto inferiores ſunt angeli deo qui promiſit abrahę.propterea enim ſuperius dixit confirmatum a deo. IN MANV mediatoris.} Quarta conditio legis deſcribitur ꝙ eſt ordinata in manu(hoc eſt in opere)dimidiatoris.Lex ſiquidem dimidiauit humanum genus/ſegregando a reliquo humano genere ſolos iſraelitas.hoc eſt enim opus dimidiatoris.¶ Vbi aduerte ꝙ per vniuerſas & ſingulas conditiones differt lex a teſtamento autorato a deo in chriſtum.Illud enim propter hęreditatem/iſta propter tranſgreſſionem:illud ad ęternum(de ęterna enim hęreditate eſt ſermo)iſta temporalis donec veniret ſemen cui promiſerat:illud autoratum a deo/iſta ordinata per angelos:illud(vt declarabit)conſtitutiuum eſt vnitatis in toto genere humano/hęc mediatrix eſt humani generis. Et hoc declarando ſubiungit. MEDIATOR autem vnius non eſt.} hoc eſt dimidiator non eſt factiuus vnius/ſed dimidiando facit multa.Et hoc ad ſenſum patuit ꝙ lex non fecit vnitatem in genere humano/ſed diſtinctionem. Vnde & in pſal.dicit/non fecit taliter omni nationi. DEVS autẽ vnus eſt.} in teſtamẽto ſuo:quoniam teſtamentum & promiſſionem ſuam ad vnitatem generis humani effecit.

LEX ERGO aduerſus promiſſa dei?} Statim profert paulus obiectionem apparentem,quę videtur ſequi ex dictis/& pręcipue ex hoc vltimo:ſcilicet ꝙ deus eſt vnus in promiſſione teſtamẽtali/lex autem eſt dimidiator.hinc enim videtur ſequi ꝙ lex ſit aduerſus promiſſa dei.¶ ABSIT.} Horrẽtis eſt. SI enim data eſſet lex quę poſſet viuificare.} Orditur quodãmodo a capite ad declarãdum ꝙ lex non eſt aduerſus promiſſa dei/ſed pręparans ad promiſſa dei. Et propterea incipit a radicali conditione legis/impotentia ſcilicet viuificandi.Et directe hęc particula reſpicit ad id quod dixerat/propter tranſgreſſiones poſita eſt.allegat enim legem impotentem ad viuificandum. Ac ſi apertius dixiſſet.non ex defectu legis/ſed ex naturali impotentia cõmuni omni legi ſcriptæ hoc prouenit.Quod manifeſtat ex effectu ſubiungendo. VERE EX lege eſſet iuſtitia.} hominis apud deum. Conſtat ſiquidem ꝙ ſi lex poſſet conferre vitam ſimpliciter & abſolute(quæ eſt vita ſpiritualis animæ)ſine dubio ex lege procederet iuſtificatio hominis a peccatis coram deo.hęc.n.duo mutuo ſe conſequuntur:ſpiritualis vita animę/& iuſtitia eiuſdẽ apud deum. SED concluſit ſcriptura omnia ſub peccato.} Quod ſuperius dixerat omnes cõſtantes ex operibus legis ſub maledictione eſſe,modo dicit concluſiſſe ſcripturã omnia ſub peccato.Eſt.n.ſenſus ꝙ ſcriptura/hoc eſt lex ſcripta, concluſit oĩa abſꝗ iuſtificatione/relinquendo oẽs ſub peccato.Pręcipiendo ſiqdem & non adiuuãdo claudit oẽs ſubditos ſibi ſub peccato:qm̃ nullus eſt qui vniuerſa ſeruet. VT pmiſſio/ex fide ieſu chriſti daret̃ credentibus.} Ecce radicalis diuerſitas inter opa legis & fidem/inter pmiſſionem & legem:ꝙ lex ex impotentia viuificandi & iuſtificandi cõcludit omnia ſub peccato,ad hoc vt cognita impotentia legis cognito peccato remanente cum lege/cedant in chriſtum ad acquirẽdam ex fide promiſſionẽ factam abrahę.Et in his paulus non ſolũ excuſat legẽ/ſed monſtrat eam occaſionaliter ſubſeruire promiſſioni:ac per hoc non eſſe aduerſus promiſſa dei/ſed ſubſeruientem illis. Quod manifeſtius declarat ſubiungens. ¶ PRIVS autem q̃ veniret fides.} Intellige manifeſte reuelata.manifeſta.n. fidei reuelatio/reſeruata eſt tempori chriſti. SVB LEGE cuſtodiebamur/concluſi in eam fidem quę reuelanda erat.} Ad ſimilitudinem puerorum dicit de iſraelitis ante aduentum chriſti:ꝙ ſub lege cuſtodiebamur/ab aliis nationibus ſeparati,concluſi/ſimul clauſi velut in occulto concluſi ſub figuris,in eam fidem quæ reuelanda erat:hoc eſt in fidem manifeſtandam per meſiam.Et hoc directe ſpectat ad id quod dixerat donec veniret ſemen/& in manu mediatoris.

ITAQVE lex pedagogus noſter fuit in chriſto.pro.in chriſtum.} Pro quanto lex cuſtodiebat iſraelitas ſub figuris tanq̄ concluſos ad fidem in futuro manifeſtandam/pedagogus iudæorum ad chriſtum fuit. officium ſiquidem pedagogi eſt cuſtodire ſeparatim pueros ad futurum prouectæ ætatis. Et propterea iuxta hanc ſimilitudinem dixit legem pedagogi fungi officio vſq; ad tempus chriſti. VT EX fide iuſtificemur.} non ex ipſa lege.¶ AT VBI venit fides.} manifeſte reuelata. IAM non ſumus ſub pedagogo.} iam exempti ſumus a lege. OMNES enim filii dei eſtis per fidem quæ eſt in chriſto ieſu.} Explicat illam particulam/in manu mediatoris:manifeſtando vnitatē totius humani generis per fidem chriſti,poſtq̄ manifeſtauit ꝙ per legem cuſtodiebantur iudęi tanq̄ concluſi ſub pedagogo/quod eſt opus di midiatoris. Omnes inquit gentiles filii eſtis dei per fidem.ecce manifeſta vnitas/non iudæorꝝ ſed oīum per fidem chriſti.Quod probat ſubiungendo. QVICVNQVE enim in chriſto baptizati eſtis/chriſtum induiſtis.} chriſti conditionem ſuſcępiſtis/tanq̄ indumento chriſto eſtis operti.hoc eſt quod ex baptiſmo conſecuti eſtis ꝙ chriſtus tegit oīa veſtra/tegit omnia peccata/veſtit omnia opa omnes affectus &c̄. Immo conditionibus chriſti affecti,eſtis filii dei/hęredes dei/calcantes mundum/& reliqua huiuſmodi quę ſunt conditiones chriſti. Et vt vnico verbo dicatur, dixit chriſtum induiſtis perinde acſi dixiſſet in chriſtum mutati eſtis/chriſti perſonam ſubiiſtis:ſicut qui ſubit perſonam legati aut pontificis & huiuſmodi. Vnde & apertius ſubdit. NON eſt iudæus neq; græcus.} hoc eſt non eſt differentia baptizatorꝝ ex hoc ꝙ fuit iudæus aut gentilis. NON eſt ſeruus neq; liber.} hoc eſt nullam in baptizatis facit differentiam libertas vel ſeruitus corporalis. NON eſt maſculus neq; fœmina.} hoc eſt nullam facit in baptizatis differentiam diuerſitas ſexus.Et rationem ſubiungit. OMNES enim vos vnum.pro.vnus/eſtis in chriſto ieſu.} Ordo literę eſt.omnes enim vos in chriſto ieſu eſtis vnus.ſ.chriſtus:pro quāto eſtis mēbra chriſti.omnia enim membra vnius hominis ſunt vnus ille homo:ſicut oēs partes domus(parietes/fundamentum/tectum)ſunt vna domus. SI AVTEM vos chriſti.} ſupple membra eſtis. ERGO ſemen abrahæ eſtis.} Chriſtus enim ſemen eſt abrahæ:ac per hoc membra chriſti/ſemen ſunt abrahæ. SECVNDVM promiſſionem hęredes.} Acſi apertius dixiſſet.non loquor de ſemine abrahæ ſm carnē, ſed ſm promiſſionem hęreditatis dico vos ſemen abrahę & hęredes promiſſorum.

CAPVT .IIII.

DICO autem.} . Dixerat de iſraelitis/at vbi venit fides iam nō ſumus ſub pedagogo:& omiſſa proſecutione de iudęis/ſubiunxerat gentiles eſſe hæredes abrahæ ſm promiſſionē.modo ne ſoli gentiles ſed ſimul cum iudæis intelligantur hæredes promiſſorū abrahæ,explicat iudæos fuiſſe prius hæredes/q̄uis in ſtatu ſeruili. QVANTO tēpore hæres paruulus.pro.puer/eſt, nihil differt a ſeruo/quum ſit dominus omniū:ſed ſub tutoribus & actoribus.pro.ſub cōmiſſariis & œconomis/eſt vſq; ad præfinitum tempus a patre.} Metaphoram affert ſatis manifeſtam quotidiana experientia in pupillis minoris ætatis, qui relinquuntur a patre ſub cōmiſſariis(quos tutores appellamus)& procuratoribus ac diſpenſatoribus rei familiaris.¶ ITA & nos.} iudęi. QVVM eſſemus paruuli.pro.pueri.} Vniuerſum ſtatum legis/pueritię aſſimilat,ad declarandū imperfectum ſtatum. SVB elementis mundi huius.} Superfluit huius. ERAMVS ſeruientes.pro.in ſeruitutē redacti.} ſeu ſeruitute aſtricti.Explicat penes quid aſſimilat ſtatum legis pueritię:ꝙ quēadmodum hæres puer eſt ſub cōmiſſariis & œconomis tanq̄ ſeruus,ita nos iudęi eramus ſub elementis mūdi(& hoc reſpondet cōmiſſariis & œconomis)ſeruitute aſtricti:& hoc reſpondet/nihil differt a ſeruo.¶ Per elementa mundi,corporeas res ſacrificiorꝝ/cęrimoniarum & huiuſmodi intellige:quoniam hęc ex elementis proficiſcunt̄ mundi.ſ.ex cœlo/terra & mediis elementis.ſub his enim legali ſanctione erant ſeruitute aſtricti. AT VBI venit plenitudo temporis.} at vbi impletum eſt diffinitum tempus a deo. MISIT.pro.emiſit.Plus enim ſignificatur q̄ ſimplex miſſio.ſignificatur.n.legatio/ꝙ miſit vt legatū. DEVS filium ſuum.} naturalē. FACTVM ex muliere.} Quum potuiſſet dicere in carne/plus explicauit dicēdo factum ex muliere:qm̄ non ſolum carneam naturā ex muliere ſumptam ſed etiam ſine virili ſemine ſignificat/dicēdo factum ex muliere. Quod eni ex muliere/virili ſemine formatur,non proprie factum ſed natum dicit̄:filius autem dei factus ex muliere dicit̄, ad ſignificandum ꝙ ex muliere virgine/ex muliere ſola factus eſt.& ad ſignificandū ꝙ non eſt factus in carne quēadmodum adā/ſed ex muliere. et rurſus ꝙ non tranſiit per vterꝰ mulieris velut per fiſtulā,ſed ꝙ vere factus eſt ex muliere tanq̄ ex matre.Confutat̄ quoq; hinc rurſus alia hęreſis dicentium beatam virginē non eſſe matrem dei ſed chriſti.hic enim clare dicit̄ ꝙ filius dei factus eſt ex muliere.mulier ergo eſt mater filii dei.¶ Mulieris autem nomen memento ꝙ non eſt corruptionis ſed ſexus nomen/a mollicie animi dictum. Vnde & eua virgo/appellata eſt mulier in principio geneſis. Vtranq; itaq; naturam(diuinā.ſ.& humanam)chriſti ſignificauit paulus/dicendo filium ſuū factū ex muliere. FACTVM ſub lege.} Sicut chriſtus factus eſt paſſibilis & mortalis ſm carnē/& ſubditus parentibus,ita factus eſt ſubditus legi. Vnde & circuncisus eſt octauo die,& pręſentatus in templo/quadrageſimo,& obediebat legi. VT eos qui ſub lege erāt redimeret.} Quemadmodum factus eſt peccatum vt peccata noſtra deleret/& factus eſt maledictio vt de maledictione legis alios eximeret, ita factus eſt ſub lege vt de ſubiectione legis redimeret. VT adoptionē filiorꝝ reciperemus.} Superfluit filiorū.

ſatis enim intelligitur in adoptione.Et miſit filium naturalem vt efficeremur nos filii adoptiui : immo vt reciperemus ſtatum adoptionis,qui hactenus fueramus ſub ſtatu ſeruitutis. Intendit ſiquidem paulus ꝙ iudȩi ſub lege erant quidem hȩredes/ſed velut pueri pupilli tanq̄ ſerui:ſed adueniente chriſto legato ad redimendum eos de ſeruitute legis/recȩperunt ſtatum adoptionis.

QVONIAM autem eſtis filii dei.⁊ Superfluit dei. Declaratis iam vtriſq;(gentilibus.ſ. & iudȩis)filius adoptiuis,ſubiungit modo ad gentiles.quoniā autem eſtis filii/quod iā ſuperius concluſerat. MISIT deus ſpūm filii ſui in corda veſtra.pro.noſtra.⁊ Et eſt ſenſus.quoniam aūt eſtis filii/hoc eſt aduenit tempus adoptionis cōmunis iudȩorum & veſtri/hoc eſt gentilium,miſit deus ſpūm filii ſui/hoc eſt ſpūm proprium filio ſuo naturali cōmunicauit,in corda noſtra/tam iudȩorum q̄ gentilium. CLAMANTEM.⁊ non voce ſed affectu. ABBA pater.⁊ Proprium eſt filio naturali clamare ad deum / ꝑſ pater:qm̄ ipſe ſolus eſt naturalis filius dei.Et ꝓpterea dum hic ſpūs cōmunicatur nobis/cōmunicaꝫ ſpiritus filii eius.Et hoc quo ad officium ſpūs.nam ſi de natura eiuſdem ſpiritus intelligimus,dicitur & eſt ſpiritus filii eius/quia ꝓcedit a filio/quia mittitur a filio.⁋Abba idē ſignificat quod pater. Et eſt dictio ſyra.hebraice ſiquidē pater dicitur ab. Et geminatur clamor patris,ad ſignificandum & ꝙ intellectu & ꝙ affectu ſecure & inuocamus deum vt patrem & aſſerimus ipſum eſſe noſtrū patrem.Et ad hoc vtrūq; ſignificandum pater nominatiui quidē eſt caſus,abba vero forte vocatiui. ⁋ITAQVE iā non eſt.pro.es/ſeruus ſed filius.⁊ Ad gentes redit vt cōcludat quod ſuperius ꝓpoſuerat gentes eſſe hȩredes. QꝪ SI filius,& hȩres per deū.pro.& hȩres dei/per chriſtum.⁋ Intulit ſiquidē hoc ad manifeſtandum ꝙ nō ſoli iudȩi ſunt hȩredes ſed etiam gentiles:hȩredes autem dei/tanq̄ eius qui condidit teſtamentū,per chriſtum/per quem & in quo adimpletur teſtamentum:vtpote naturalē filium: ⁋SED tunc quidem ignorantes deū.⁊ vos galatȩ ante baptiſmum. IIS qui natura nō ſunt dii ſeruiebatis.⁊ puta ſoli/lunȩ/elemētis & huiuſmodi.ſeruiebatis aūt adorando & exhibendo cultum. NVNC aūt.⁊ baptizati. QVVM cognoueritis.⁊ Prȩteritū eſt:ideſt poſtq̄ cognouiſtis. DEVM.⁊ verum . IMMO cogniti ſitis a deo.⁊ Corrigit paulus quod dixerat quum cognoueritis:nō corrigendo cognitionem/ſed corrigendo originem.ſignificādo ꝙ nō eo ꝙ cognoueritis ſed eo ꝙ cogniti fueritis.ſignificatur enim ꝙ origo & principiū nō eſt veſtrum meritum ꝙ cognoueritis ſed eſt dei gratia ꝙ cogniti fueritis . Et eſt ſermo de notitia approbationis . deus enim ſimplici notitia oēs nouit,ſed approbationis notitia illos tm̄ nouit quos approbat.Vnde & reprobis dicetur neſcio vos. QVOMODO conuertimini iterum ad infirma & egena elementa,quibus denuo.Deficit.e ſurſum/ſeruire vultis?⁊ Caute intelligendus eſt textus iſte/diſtinguendo diuerſum modum ac rationem ſeruiendi elemētis.Galatȩ ſiquidē quum eſſent idolatræ ſeruiebāt elementis vt diis/ſeruiebāt adorādo ea:modo conuertebanꝫ quidem ad elementa ſed non adorādo/ad ſeruiendū elementis ſed non vt diis.Vnde litera pauli vt ſonat vera eſt:quoniā ad literam cōuertebantur iterū,ſed nō eodem modo /ſed nō eadem rōne.Prius enim(vt dictum eſt)ſeruiebāt elementis vt diis ſeu ſacrificiis deorū:modo autem ſeducti a pſeudapoſtolis conuertebantur ad elemēta(coelum/terram & corporales obſeruationes quȩ ex elemētis ꝓficiſcuntur)hoc eſt ad ritus iudaicos/qui vtpote corporales ex elemētis ꝓficiſcūꝫ.Cōuertebanꝫ autem ad huiuſmodi corporea nō adorando ſed tamen ſeruiendo:hoc eſt ſubeundo ſeruitutem legalem.⁋Et dicit e ſurſum, ſignificās ꝙ ex ſtatu ſuperiori/ex ſtatu libertatis euāgelicȩ volunt declinare in ſeruitutem corporalium cȩrimoniarum.Dicit autem elemēta(hoc eſt corporales cȩrimonias legis)infirma,quia nō poſſunt iuſtificare:egena autem quia non ſolum nō poſſunt obſeruātes iuſtificare ſed ſunt in ſtatu indigentiȩ/proculdubio qa indigent euangelicȩ libertatis gratia. DIES obſeruatis.⁊ Ecce cōuerſio ad ſeruitutē elementorum/dies feſtos iudaiſmi obſeruatis. ET menſes.⁊ neomenias/menſem ſeptimum &c̄. ET tēpora.⁊ ſolēnitatum ſeu cȩrimoniarum,in vere/ȩſtate/autumno & huiuſmodi. ET annos.⁊ annum ſeptimū remiſſionis/annum iubilei. ⁋TIMEO vos.pro.vobis/ne forte ſine cauſa.pro.fruſtra/laborauerim in vobis.⁊ Hinc apparet ꝙ adhuc galatȩ etſi declinarent/nō tamē profeſſi fuerāt ſubiectionem legis.Si enim fuiſſent profeſſi ſeruitutē legis,non dixiſſet paulus timeo vobis ne fruſtra laborauerim/ſed aſſeruiſſet ꝙ fruſtra laborauit in eis: quoniam ſine fructu perſeuerāte. ESTOTE ſicut ego,quia & ego ſicut vos.⁊ Verbo eſtote quadrat vt ſubintelligatur verbum ero,& dicaꝫ eſtote ſicut ego qa ego ero ſicut vos:hoc eſt eſtote liberi a iugo legis ſicut ego quia ego ero ſicut vos:hoc eſt erimus cōformes/nō erit difformitas īter me & vos:puta ꝙ vobis nō ſeruātibus legē ego illā ſeruem,ſed ego ero ſimilis vobis in nō ſeruādo legē.Dixit.n.hoc ad differētiā petri & aliorū de qbus dixerat ꝙ corā iis qui a iacobo venerāt ſimulabāt ſe ſeruare legē.

FRATRES obſecro vos.⁊ Inſerit his monitionibus vt cōſiderent qua rōne monet eos.Multum enim confert ad vim monendi & ſuadēdi/habita ratio amoris vn̄ ꝓcedit monitorius ac ſuaſorius ſermo.Vn̄ & nomine dilectionis eos noīat fratres,& obſecrationem adiungit:vt inde amor/hinc humilitas loquētis ſignificetur. NIHIL me lȩſiſtis.⁊ hoc eſt non iniuriis laceſſitus a vobis hæc ſcribo , immo beneficiis affectus.hæc enim ſubiūgit. SCITIS autem ꝙ per infirmitatem carnis euangelizaui vobis iam pridem.pro.prius.⁊ Infirmitatem carnis appellat perpeſſionem malorū.Acſi apertius dixiſſet.ſcitis ꝙ patiendo multa mala quȩ ſe tenent ex parte infirmitatis corporalis/vobis prius euangelizaui. ET ten/

rationem veſtram.pro.mei / in carne mea.} Tanq̃ aurum in fornace probat electos ſuos deus multis paſſionibus.& propterea paulus perpeſſionem tot malorum appellat tentationem ſui in carne ſua. NON ſpreuiſtis neqꝫ reſpuiſtis.} Laudat galatas ꝙ paulum afflictum non ſpreuerunt neqꝫ repulerunt doctorem & prædicatorem.imo quod plus eſt. SED ſicut angelum dei excępiſtis me.} immo plus. SICVT chriſtum ieſum.} Hæc ſunt.n. beneficia. VBI eſt ergo beatitudo veſtra.pro.quæ ergo erat beatificatio veſtra?} Beatificationem galatarum appellat ꝙ laudabantur/ꝙ beati dicebantur,tam beneuolos & beneficos ſe exhibentes erga paulum euangelizantem eis.Et dicit quæ ergo erat, ad ſignificandũ inchoatam quidem ſed non completã ſed adhuc pendentem eorũ beatificationẽ. TESTIMONIVM enim perhibeo vobis quia.pro.ꝙ/ſi fieri potuiſſet oculos veſtros eruiſſetis & dediſſetis mihi.} Exaggeratio eſt beneuolentię/& beneficentię galatarum erga ipſum. ERGO inimicus vobis factus ſum/verũ dicens vobis?} Tot recęptis a vobis beneficiis & nulla iniuria/ironice cõcludit ergo factus ſum vobis inimicus hac ſola actione dicẽdi veritatem vobis/quę eſt manifeſte actio amicitię. Dicit enim hęc vt conſiderent galatę ꝙ nec ex prę̨cedentibus nec ex prę̨ſentibus vlla eſt ratio dicendi hæc niſi dilectio.

¶EMVLANTVR vos non bene.} De pſeudapoſtolis loquitur ꝙ zelant galatas/ſed non bono zelo. Illi ſiquidem ſub ſpecie ſalutis galatarum ꝓponebant vt ſeruarent legalia.& ꝓpterea paulus dicit ꝙ zelant vos non bene. SED excludere vos volunt.} Codices græci variant.nam in aliquibus legitur excludere,in aliquibus(& rectius)legitur includere. Vere ſiquidem illi volebant includere galatas ſub ſeruitute legis.Et huic ſenſui optime quadrat quod ſubiungitur. VT illos emulemini.} Ad hoc.n.pſeudapoſtoli volebant includere ſub legis iugo galatas,vt galatę emularent̃/ſectarentur illos pſeudapoſtolos. ¶BONVM autem.} Modeſte loquitur de ſeipſo/in tertia quodãmodo perſona loquens ꝙ bonũ doctorem. EMVLAMINI in bono.} Iuſtificate loquit̃/exigendo vt doctorem bonum emulentur nõ in re qualibet ſed in re bona.Nõ enim ſufficit ſectari bonum doctorẽ,ſed oportet ſectari ipſum in bono tantum. SEMPER.} & nõ ad tempus/vt vos facitis. ET non tantum quũ prę̨ſens ſum apud vos.} Acſi apertius dixiſſet.ſectati eſtis me bonum doctorem in bono/ſed non ſemper ſed dum præſens fui apud vos:non ſic eſt agendum, quandoquidem debetis ſemper emulari me doctorem bonum in bono/& non ſolum quum prę̨ſens ſum apud vos.

FILIOLI mei.} Auget ſermonem dilectionis,quos prius appellauerat fratres/modo filiolos ſuos appellans. materno ſiquidem affectu compatiẽs imperfectioni eorum quos prius in chriſto genuerat per euangelium / merito appellat ſuos filiolos. QVOS iterum parturio.} ad ſimilitudinem parturientis dolore & deſiderio agor iterum.Semel enim vos parturiui/& nunc iterum parturio. DONEC formetur chriſtus in vobis.} Prima vice vos parturiui donec chriſtus eſſet in vobis/tãdiu durarunt affectus & dolor parturiẽtis quouſqꝫ chriſtus affuit in vobis:modo autem iterum parturio donec chriſtus iam in vobis factus formetur in vobis/donec chriſtus habeat in vobis formam ſuam: quæ eſt ꝙ ſolus ſufficit ad ſalutem.In vobis quidem eſt chriſtus,ſed nõ in vobis formatus/q̃diu putatis ipſum nõ ſufficere ad ſalutem ſed oportere ſeruari legalia. vnde ego tãdiu parturio vos iterum donec chriſtus formet̃ in vobis/fide reputante ipſum ſolum ſufficere ad ſalutem.Et hoc loquendo de formatione fidei:de qua directe eſt ſermo pauli in præſenti materia.Secus autem eſſet exponẽda formatio chriſti in hoĩbus ſi de moribus aut dilectione eſſet ſermo. VELLEM autem eſſe apud vos modo & mutare vocem meam:quoniã confundor.pro.hę̨ſito/in vobis.} Dictio interpretata ab antiquo interprete confundor/anceps eſt ad hę̨ſitationem vel indigentiam.Quadrat autem contextui hę̨rere ſeu hę̨ſitare.quandoquidem prę̨miſſum eſt timeo vobis &c̃.Quod enim eſt timere in affectu/hoc eſt hæſitare in intellectu. Explicat itaqꝫ paulus ꝙ vellet ipſa mutatione viuę vocis explicare internos motus animi ſui (quoniam intus hæſitat non in ſeipſo ſed in illis) & formare vocem viuam exprimentem hos internos motus tam in intellectu q̃ in affectu.

DICITE mihi qui ſub lege vultis eſſe.} Accumulat ex lege ſuaſiones. LEGEM nõ legiſtis.pro. audiſtis?} Interrogatiue legendũ eſt. SCRIPTVM eſt enim.} in geneſi. QVONIAM.pro.ꝙ/abraham duos filios habuit:vnum de ancilla.} ſcilicet iſmaelem de agar. ET vnum de libera.} iſaac de ſara. SED qui de ancilla/ſm̃ carnem natus eſt.} hoc eſt ſm̃ cõmunem carnis curſum carnis rationẽ natus eſt:quoniam naturalis ratio habet vt ſenex de puella generet. QVI autem de libera per repromiſſionem.} Contra ſm̃ carnem diſtinguit per repromiſſionem:quia ſenex de ſterili ac vetula(cui iam defecerant menſtrua)nõ ſm̃ rõnẽ naturalem generat/ſed ex dono diuinę ꝓmiſſionis.Dicit autem per repromiſſionem,quoniam pluries ꝓmiſſio facta eſt de iſaac:vt patet in ca.17.&.18.geneſis.¶ QVÆ ſunt per allegoriam dicta.} Hæc fuerunt per hiſtoriam dicta vt ſonant:& eadẽ per allegoriam(hoc eſt per ſenſum quo aliud ſignificant & aliud verba ſonant)dicta ſunt iuxta ſubiũcta. HÆC enim ſunt duo teſtamenta.} Pronomen hæc/monſtrat duo genera:genus de ancilla & genus de libera.& per allegoriã ſunt duo teſtamenta/vetus & nouum. VNVM quidem in monte.pro.a monte/ſina in ſeruitutem generãs.} Vnum quidem teſtamentum a monte ſina inchoatum generãs in ſeruitutem legis. QVÆ eſt agar.} Relatiuũ quæ/quũ in textu græco neutri generis ſit/teſtamẽtũ vero fœminini & mons neutri, cõſequẽs

eſt vt legendum ſit latine. QVI eſt agar.} quoniã apud nos mons eſt maſculini generis,& mons ſina
dicitur agar.Deficiunt duę dictiones. NAM agar/ſina enim.} Supfluit enim. MONS eſt in arabia.}
Poteſt nihilominus legi aliter:videlicet. HOC enim agar/ſina mons eſt in arabia.} Et pronomẽ hoc
vertendum eſſet in maſculinum genus:dicẽdo hic enim agar ſina mons eſt in arabia. Ait vulganus ꝙ
mons ſina/arabum lingua nuncupatur agar.Ita ꝙ paulus alluſit ad nomẽ montis arabica lingua:& ex
identitate nominis montis & ancillę,dicit ꝙ ſina eſt agar/non ſolũ allegoria ſed nomine. QVI cõiun/
ctus eſt ei.pro.qui contendit in eã/quę nunc eſt hieruſalẽ.} Dictio gręca interpretata cõtendit/verbum
compoſitũ eſt,ſignificans ordinate procedere.tanq̃ recto calle tẽdat in hieruſalem,non ꝑgreſſu itineris
ſed progreſſu ſimilitudinis.Propter quod ſignificanter non dixit in hieruſalem ſed in eam quæ nũc eſt
hieruſalem:hoc eſt in hieruſalem ſeruam,quia tũc erat ſerua romanorũ.Significatur enim ꝙ lex in mõ/
te ſina aſſimilatur hieruſalem ſeruę. nam illa generat in ſeruitutem legalem,hieruſalem in ſeruitutem
ciuilem.Ita ꝙ ab agar ancilla progreſſus eſt ad montem ſina,a quo ꝓcedit in hieruſalem. Vnde expo/
nẽdo penes quid attenditur hic ꝓceſſus/quare dixerit quæ nũc eſt hieruſalem,ſubdit. ET ſeruit.pro.ſer/
uit aũt/cum filiis ſuis.} Hieruſalem ſeruit duplici ſeruitute:& ſeruitute ciuili romanis,& ſeruitute lega
li ſub lege data in monte ſina. ILLA autem quę ſurſum eſt hieruſalem.} Cœleſtem ſignificat patriam.
De qua ẽt dicit ad hebrę.12.acceſſiſtis ad ciuitatẽ dei viuentis hieruſalẽ cœleſtem. LIBERA eſt.} om/
ni ſeruitutis ſpecie abiecta. QVÆ eſt mater noſtra.pro.mater omnium noſtrum.} Chriſtianorũ ma
ter nõ eſt aliqua ciuitas terreſtris/nec etiam vniuerſus orbis terreſtris,ſed eſt cœleſtis patria:quoniã chri
ſtiani ſpũ conſtant:mater autem ſpũs/cœleſtis eſt patria.Inde enim ſpũs eorum qui generantur in ba/
ptiſmo/inde ſpũs apoſtolorum/inde ſpũs martyrum/inde ſpũs doctorum &c̃.Et propterea paulus dicit
ꝙ illa eſt mater oĩum noſtrum.¶SCRIPTVM eſt enim.} eſa.54. LÆTARE ſterilis.} Si hæc ad lite/
ram exponanť de ſara & agar(quoniam illa ſterilis & deſerta erat a viro quo ad thorum poſtq̃ accępit
agar)allegorice tranſferuntur ad ꝓpoſitum.verũtamen eſaię verba/ex contextu videntur ad literam tra
ctare materiam ꝓpoſitam de qua tractat paulus.ſ.generationem filiorum ſpũalium ex ſterili hieruſalẽ
cœleſti.fuerat.n.tãto tẽpore ſterilis ante chriſti aduẽtum.QVÆ nõ paris.} Explicat nõ eſſe perpetuam
ſterilitatem ſed ad tẽpus. ERVMPE & clama quę nõ parturis.} Poſt reſurrectionem chriſti erupit &
clamauit per apoſtolos. QVIA multi filii deſertę.} Ad ſimilitudinem deſertę erat cœleſtis patria ante
chriſtum.Vnde & in euãgelio dñs deſcribit nonagintanouem oues relictas in deſerto/ſignificans bea/
tos angelos in cœleſti patria.hęc enim poſt chriſtũ multiplicauit filios. MAGIS q̃ eius quę habet vi/
rũ.} magis q̃ ritus iudaicus qui habet virum moyſen legiſlatorem.

NOS autem fratres.} Applicat ad ꝓpoſitum allegoriam.& ꝓnomen nos/demonſtrat chriſtianos oẽs.
SECVNDVM iſaac.} nõ ſm iſmaelem. PROMISSIONIS filii ſumus.} Non ſumus filii carnis ſed
promiſſionis/ſed ſpectãtes ad ꝓmiſſionem factã abrahę. SED quomodo tũc is qui ſm carnem natus
fuerat.} ſcilicet iſmael. PERSEQVEBATVR eũ qui ſm ſpũm.} ſcilicet iſaac.In geneſi nulla perſecu
tio legitur,ſed dũtaxat ꝙ iſmael ludebat cũ iſaac:vt patet gẽ.21.Forte paulus ludum iterpretatur per/
ſecutionem interpretatione ſpũs ſancti,aut aliqua interfuit alia perſecutio nobis incognita. Et forte lu
dus ille erat ludus ad ſimilitudinem perſequentium : vt quandoꝗ pueri more perſequentium ludunt.
Quem perſecutoriũ ludum paulus allegorice interpretatur ſignificare perſecutionẽ chriſtianoꝝ a car/
nalibus.Vnde & ſubdit. ITA & nunc.} carnales perſequunť ſpũales. ¶SED quid dicit ſcriptura.}
ibidem. EIICE ancillam & filium eius. Quod allegorice eſt eiice legem & obſeruatores eius. NON.n.
hęres erit filius ancillę cum filio liberę.} Quod allegorice eſt ꝙ ſeruantes legem nõ erunt hęredes ſi/
mul cũ chriſtianis:vt excludi ſe ab hęreditate intelligãt galatę ſi legẽ moyſi ſectantur. ITAQVE fratres,
nõ ſumus ancillę filii ſed liberę.} Cõcludit ꝙ nos chriſtiani nõ ſumus ſub ſeruitute legis,ſed ſub liber/
tate cœleſtis patriæ.Et hic debet terminari capitulum quartum.

CAPVT .V.

QVA LIBERTATE.pro.libertate igitur qua/chriſtus nos liberauit ſtate.} Ex conditione li/
bertatis ꝓgreditur mõnendo ad ſtãdum ipſa libertate.Stare enim recti eſt. & ꝓpterea ſtatũ
rectitudinis ex libertate monet.Et ipſam libertatẽ declarat nos habuiſſe a chriſto , qui ex ſu/
perna deſcendit hieruſalem ad donãdum nos huiuſmodi libertate. ET nolite.pro.& ne ite/
rum/iugo ſeruitutis contineri.pro.implicemini.} hoc eſt & ne iterum iugo ſeruitutis elemẽtorum im
plicemini.Superius.n.iam dictum eſt/ꝙ quum eſſent gentiles erãt iugo ſeruitutis elemẽtorũ implicati,
alio tamẽ modo & alia ratione. ECCE ego paulus dico vobis.} Ad maiorem aſſeuerationem appo/
nit nomẽ ſuum proprium. QVONIAM.pro.ꝙ/ſi circũcidamini.} Circũciſio ſiquidem legalis quum
corporalis ſit/inter elemẽta computatur. CHRISTVS vobis nihil proderit.} Gentiles alloquitur/nõ
iudęos:quia gẽtiles nõ alia rõne circuncifionem accępiſſent niſi quia neceſſaria eſſet ad ſalutem:iudęi
aũt etiam ſi non reputarent ipſam neceſſariam ad ſalutem/rõne cuiuſdam prerogatiuę ſui generis cir/
cuncidebantur.Et propterea gentilibus dicit ꝙ ſi circũcidamini chriſtus vobis nihil proderit:quod nõ
dicebat iudęis. ¶TESTIFICOR autem rurſus.} Dixi prius damnum/ꝙ chriſtus nihil vobis ꝓderit:

teſtificor autem ab alio principio debitum. OMNI homini circuncidenti.pro. qui circunciditur,quo/niam.pro.ꝙ debitor eſt vniuerſę legis faciendę.} Ipſa ſiquidem circuncíſio profeſſio eſt legis: ac per hoc obligatio ad ſeruandam legem.Et eſt ſemper ſermo de circũciſione legali neceſſaria. EVACVATI pro.aboliti eſtis a chriſto qui in lege iuſtificamini.} Quod dixerat chriſtus nihil vobis proderit in fu turo extendit ad damnum etiam perceptorum donorum in fide chriſti.aboliti inquit eſtis a chriſto a li bro chriſti eſtis oino abraſi,ex eo ꝙ in lege quęritis iuſti fieri.Et amplius explanans ſubdit. A GRATIA excidiſtis.} hoc eſt qui in operibus legis quęritis iuſti fieri perdidiſtis iuſtitiã chriſti quę eſt ex gratia. Vnde & ſubdit. NOS enim ſpiritu.} adoptionis. EX fide.} nõ ex operibus legis. SPEM.} hoc eſt rem ſperatã. IVSTITIÆ expectamus.} pręmium ſperatum ex iuſtitia expectamus. Vnde & alibi di/cebat repoſita eſt mihi corona iuſtitię. NAM in chriſto ieſu.} hoc eſt in chriſtianis. NEQVE circũ/ciſio aliquid valet.} Non dicit aliquid nocet(iam.n.dixerat ꝙ plurimum nocet) ſed dicit ꝙ nihil va/let:vt intelligant galatę ꝙ circunciſio iudęorum qui erãt chriſtiani nihil eis conferebat ad chriſtianita tem ad ſpũalitatem chriſtianorũ. NEQVE ꝑputium.} hoc eſt nec gentilitas chriſtianorum qui ex gẽ tibus cõuerſi ſunt cõfert eis aliquid ad chriſtianitatem. SED fides quę per charitatẽ operatur.} Quæ eſt cõmunis tã circunciſis q̃ incircũciſis:quę nõ eſt in corpore in quo eſt circũciſio & ꝑputium,ſed eſt in aĩa.Et quoniam fides ſine dilectione mortua eſt,ideo declarat de qua fide loquitur(dicendo ꝙ valet in chriſto)videlicet de fide quę per dilectionẽ operatur:hoc eſt exercet vim ſuam . Acſi apertius dixiſſet ꝙ fides non exercẽs vim ſuam per dilectionem nõ eſt illa de qua loquor.Hanc theologi conſueuerunt ap/pellare fidem formatam,illam vero fidem informem.

CVRREBATIS bene.} in fide chriſti ad ſimilitudinem currẽtium bene ꝓficiebatis. QVIS vos impe/diuit veritati nõ obedire.pro.non credere?} Credere ſiquidẽ legalia vt neceſſaria ad ſalutem eſt nõ cre/dere veritati euãgelicę:& hoc eſt impedire curſum fidei. NEMINI cõſenſeritis.} Superflua ſunt hæc verba. PERSVASIO hæc.} Superfluit hæc. NON eſt ex eo qui vocat vos.} hoc eſt nõ eſt ex deo perſuaſio impediẽs curſum euãgelicę fidei. MODICVM fermentum totam maſſam corrumpit.pro.fer mentat.} Dixit modicum fermentum,quia nõ agebatur cum galatis de vniuerſa lege ſeruanda ſed de quibuſdam cęrimonialibus.ſ.circunciſione & obſeruatione feſtorum.Propterea enim terrendo dixerat ꝙ ſm ſequelam qui circũciditur eſt debitor vniuerſę legis faciendę.ꝓpterea modo dicit modicum fer/mentum fermentare totam maſſam:vt intelligant ꝙ huiuſmodi modicum iudaiſmi fermentat totam vitam eorum vt nõ ſit in puritate euãgelica,vt intelligant ꝙ quantũcunq; modicum legalium aduer/ſatur puritati euãgelicę veritatis. EGO cõfido in vobis in domino.} Nõ dicit confido in vobis ſed appoſuit in domino:ad explicandum ꝙ confidit in gratia dei in eis. Q₂ NIHIL aliud ſapietis.pro.ſen tietis.} Segregat paulus galatas a pſeudapoſtolis:& quo ad ipſos galatas ſpem ſe habere ſignificat ꝙ nihil aliud ab euangelica veritate ſentient recepta hac epiſtola.De pſeudapoſtolis autem dicit. QVI autem conturbat vos portabit iudicium,quicunq; eſt ille.} abſq; exceptione punietur (proculdubio a deo) qui conturbat vos a quiete euangelica.

EGO autem fratres ſi circunciſionem adhuc prædico,quid adhuc perſecutionem patior?} Ad exclu/dendum obiectionem detrahentium paulo ꝙ ipſemet prædicabat circunciſionem alibi dicit manifeſte hoc conuinci falſum ex eo ꝙ ipſe perſecutiones tot patiebatur a iudęis propter hoc ꝙ aduerſabatur cir cunciſioni.ſi prædicarem circunciſionem non paterer perſecutiones. ERGO euacuatum. pro. abolitũ eſt ſcandalum crucis?} Interrogatiue legendum eſt.ſi circunciſionem prędico ergo abolitum eſt ſcan/dalum crucis,abrogatum caſſum annullatum eſt offendiculum crucis. Iudęi enim non ęgre ferunt prę dicari chriſtum crucifixum,niſi pro quanto prędicatur ſufficiẽs ad ſalutem ſine legalibus . Et propterea ſi prædicaremus ſimul legalia cum chriſto crucifixo,annullatum eſſet offendiculum crucis non eſſet eis crux chriſti in offendiculum:cuius cõtrarium cõtinue apparet in prædicatione mea:nos enim prædica/mus chriſtum crucifixum iudęis ſcandalum. VTINAM & abſcindantur qui vos conturbant. pro.a ſtatu dimouent.} Imprecatio eſt amputationis pudendorum nõ ex odio ſed ex iuſtitia:Dicẽdo enim vtinam & abſcindantur inſinuat copulationem ad circunciſionem.Et eſt ſenſus . vtinam non ſolum circuncidantur remotione pelliculę,ſed etiam abſcindantur ſectione pudendorũ . Et ſubiũgit peccatũ ꝓpter qđ merent talẽ pœnã, dicendo qui vos a ſtatu dimouent. Dixerat ſuperius libertate ſtate.& pro/pterea modo dicit a ſtatu euangelicę libertatis vos dimouent in ſeruitutem legis.

VOS enim in libertatem vocati eſtis fratres.} Dixerat libertate igitur qua chriſtus nos liberauit ſta te:intendit modo declarare quę ſint officia talis libertatis & quę ſint tali libertati cõtraria.Et quoniam gentiles non erant a ſeruitute legis liberati(vtpote qui nunq̃ ſub lege fuerant)ſed erãt ad libertatis ſta tum aſciti,ideo ad illos dicit vos in libertatem vocati eſtis non qualitercũq; ſed fratres:vt ex hac adie/ctione exprimeretur verę libertatis actio quę eſt fraterna dilectio.Acſi apertius dixiſſet.vos vocati eſtis in libertatem chriſti amore fraterno. Vnde vtrunq; explicando & a libertate inchoãs dicit. TANTVM ne libertatem in occaſionem detis carnis.} Superfluit detis.Et non carnis in genitiuo ſed in datiuo le gendum eſt. CARNI.} Ita ꝙ ſine verbali copula paulus dicit tantum ne libertatẽ in occaſionẽ carni.

Et poteſt cõſtrui particula hæc cum præcedēte cum participio vocati. Ita ꝙ ordo literæ ſit. vos eſtis vo/
cati in libertatem, tantum ne libertatem in occaſionem carnis/ſubaudi intelligatis vos vocatos. Expo/
nit ſiquidem libertatem nõ eſſe interpretãdam in occaſionem carnis/hoc eſt carnali libertati/carnalibus
affectibus. Et hoc eſt primum contrarium libertati euangelicę. SED per charitatē ſpũs ſeruite inuicē.}
Superfluit ſpũs. Explicat officium illius particulę fratres/eſſe dilectione non carne non timore non coa
ctione legis ſeruire inuicem. Talis enim ſeruitus eſt officium congruum euangelicę libertati. ¶ Vbi cer
nis libertati euãgelicę nõ aduerſari oēm ſeruitutem. ſeruitus ſiquidem mutua ex amore/expręſſe dicitur
officium libertatis. Et rurſus cernis aduerſari libertati euangelicę libertatem carnis. OMNIS enim lex
in vno ſermone impletur. Deeſt. ſcilicet/diliges proximum tuum ſicut teipſum. Quod dixerat fratres/&
poſtea ſeruite inuicem per dilectionē, manifeſtat reddendo rõnem quia oĩs lex impletur in hoc vno mã
dato. ¶ Vbi aduerte erudite lector ſignificari ꝙ libertas euangelica nõ eſt libertas ab adimpletione legis
moralis. Probat ſiquidem paulus ꝙ ſeruire inuicem per dilectionem (quod eſt officium euangelicę li/
bertatis) eſt adimplere omnem legem/implendo pręceptum diliges ꝓximum tuum ſicut teipſum. Cõ
ſtat enim ꝙ de lege morali eſt ſermo: quoniã vniuerſa lex moralis hac vna obſeruatione implet. ¶ Non
meminit autem legis eorũ quæ erga deũ ſunt: quoniam tota quodãmodo epiſtola hæc de veritate euã/
gelica (quæ lex eſt eorũ quæ ad deum ſunt) tractauit. ¶ Quod autem dicit diliges proximũ tuum ſicut
teipſum/in euangeliis explanauimus ꝓpriiſſime eſſe dictum: & ſignificare vt amore amicitię quilibet
diligat proximum: hoc eſt velit bonum proximo propter ipſum proximum. Tali enim modo quilibet
diligit ſeipſum. ſ. ꝓpter ſeipſum. ¶ Q; SI inuicem mordetis & comeditis, videte ne abinuicem cõſu/
mamini.} Sub vniuerſa lege morali multa ſunt pręcepta affirmatiua & multa negatiua. Et de pręcę
ptis qdem affirmatiuis pro euidenti reliquit paulus ꝙ oĩa implent implẽdo hoc vnum affirmatiuum
diliges proximum tuum ſicut teipſum: de negatiuis autem (vtpote diſſimilis formę ab hoc affirmati/
uo) manifeſtauit metaphorico ſermone ꝙ etiam implentur in hoc vno. Vnde dicendo metaphorice
ſi inuicem mordetis & comeditis, vniuerſas actiones pręceptis negatiuis prohibitas comprębendit.
morſu ſiquidem nocumenta minora: comeſtione aũt nocumenta maiora ſignificat. Et ab effectu mon
ſtrat contrariari dilectioni proximi/dicendo videte ne abinuicem conſumamini. Vnum enim ab alio
conſumi manifeſte contrariatur dilectioni.

¶ DICO autem in chriſto.} Superfluit in chriſto. Explicat illam particulam/tm̃ ne libertatem in oc/
caſionem carni. manifeſtando modum quo libertas euangelica ſeruanda eſt abſqꝫ libertate carnis. SPI
RITV ambulate, & deſideria. pro. deſiderium/carnis nõ perficietis.} Acſi apertius dixiſſet. Libertas euã
gelica eſt libertas ſpiritus/ambulate ſpũ & hic eſt modus quo cõcupiſcentiam carnis nõ adimplebitis.
¶ Si quęris de quo ſpũ eſt ſermo, ex iis quæ infra ſubiungit (videlicet ſi ſpũ ducimini non eſtis ſub lege:
& poſtea fructus aũt ſpũs eſt charitas &c̃.) apparet ꝙ de ſpũ ſancto perficiēte ſpũm noſtrum eſt ſermo.
Et hoc ſpũ demonſtrãte/dirigente atqꝫ impellente, dicit ambulandum eſſe nõ corporis ſed animi greſ/
ſu. ¶ Significanter autem non dicit & deſiderium carnis nõ habebitis ſed dicit nõ perficietis: quoniam
carere cõcupiſcentia carnis nõ eſt hominis mortalis, ſed nõ executioni mandare/non perficere conſen/
ſu cõcupiſcentiam carnis/opus eſt ſpũs. CARO enim cõcupiſcit aduerſus ſpũm, ſpũs autem aduerſus
carnem.} Probat efficaciam documenti ex contrarietate deſideratorum a carne & ſpiritu. Et eſt ſermo
de carne infecta peccato ſaltē originali. inde enim caro cõcupiſcit aduerſus ſpũm & nõ ex primęua crea/
tione. In cuius ſignum in ſtatu inocentiæ erant adam & eua nudi, nec erubeſcebant. Nec oportet literis
declarare hanc cõtrarietatem, quã quotidie experimur. HÆC enim. pro. autem/ſibiinuicem aduerſan/
tur.} Declarat vehementiam cõtrarietatis inter carnē & ſpũm. VT nõ quæcũqꝫ vultis illa faciatis.}
Non dicit vt nulla quę vultis/ſed dicit vt nõ quęcũqꝫ: ſignificans ꝙ aliqua volumus quę non facimus.
Tam vehemeter enim caro & ſpũs mutuo aduerſantur, vt aliqua velimus & tamē nõ faciamus. Ex par
te ſiquidem carnis tanta eſt inclinatio ad carnalia, vt multa quę ſm rõnem volumus non faciamus: vt
patet apud incontinentes. & ecõuerſo ex parte ſpũs patet apud continentes. In vtriſqꝫ. n. pugna eſt ma
nifeſta: ſed continens facit quod vult quo ad executionem deliberatam, nõ tamen facit quod vult quo
ad affectus quos inuitus patit: incõtinēs autem nec etiam quo ad executionem facit quod vult victus
a paſſione. ¶ Q; SI ſpiritu ducimini, nõ eſtis ſub lege.} Dixerat ſpũ ambulate & deſiderium carnis nõ
perficietis. Et quum hoc declaraſſet ex cõtrarietate ſpũs & carnis, explicat quod ſuppoſuerat: videlicet ꝙ
ambulare ſpũ eſt libertatis euãgelicę. hoc enim ſignificat dicẽdo ꝙ ſi ſpũ ducimini. Quod dixerat ſpiri
tu ambulate/explicat modo officium ſpũs: hoc eſt ſpũ duce ambulate. hoc ſiqdē ſignificat ſpũ ducimi/
ni. Libertas autē euangelica a lege moyſi explicatur, dicendo nõ eſtis ſub lege. De illa ſiquidem lege eſt
ſermo de qua millies in hac epiſtola loquitur. ¶ Et ſi cõtuleris erudite lector hæc verba cum paulo ſupe
rius dictis (omnis enim lex in vno ſermone impletur/diliges proximum tuũ ſicut teipſum) perſpicies
ꝙ vel per ſub lege intelligit legem quo ad legis propria/ad differentiam mutuatorum ex lege naturæ:
qualia ſunt moralia omnia, quæ implētur in hoc vno diliges proximum tuum ſicut teipſum. vel vim
facit in præpoſitione ſub/ſignificando ſeruitutem. Qui enim ſpiritu ducitur, ad legem tenentur ex di/

lectione;non ex ſeruitute.& propterea dicitur non eſtis ſub lege.
MANIFESTA ſunt autem opera carnis.} Propoſuerat duo contraria/carnem & ſpūm:ne hęſitaremus diſcernendo inter opera carnis & ſpūs attulit vtriuſq; opera. QVÆ ſunt.} Decem & ſeptē carnis opera affert paulus:ſed in textu latino deficit primo loco ADVLTERIVM/ fornicatio.} cum ſoluta. IMMVNDICIA.} cōtra naturam. IMPVDICITIA.} laſciuorum tactuum & huiuſmodi. LVXVRIA.} Supfluit. IDOLORVM ſeruitus.} hoc eſt idolatria. VENEFICIA.pro.veneficiū.} venenandi actus. INIMICITIÆ.} odia in animis ſunt. CONTENTIONES.pro.lites.} exterius. EMVLATIONES.} In malam partem vtitur paulus emulationibus pro prauis ſtudiis ad idem tendētium. IRÆ.} appetitiones vindictarū. RIXÆ.} in factis. DISSENSIONES.pro.ſeditiones.} inter conciues. SECTÆ.} ſeu hęreſes .Et hoc etiam in malam partem vtitur paulus. INVIDIÆ.} manifeſtū eſt vitiū. HOMICIDIA.} ſeu cędes.Quod eſt vltimum nocumentum. EBRIETATES.} in potu. COMESSATIONES.} in cibo. ET his ſimilia.} ne putates enumerata oīa.Si quęris quo pacto verificatur q; hęc omnia ſint opera carnis,quum multa horum ſiſtāt in mente.Solutio eſt q; hæc omnia ſunt ex fomite/qui carni aſcribitur.Ex contrarietate ſiquidem fomitis ad ſpūm/proficiſcitur:fomes autē ex peccato eſt originali. QVÆ prædico vobis,ſicut prædixi.} verbo. QVONIAM.pro.q;/qui talia agunt, regnum dei non cōſequentur.pro.hęreditabunt.} Occurrit hic quæſtio quo pacto verificatur q; qui talia agunt regnum dei nō hęreditabunt:quum aliqua horum non ſint peccata mortalia:& conſtat q; tantūmodo peccatum mortale excludit adultos ab hęreditate regni cœleſtis.¶ Solutio eſt q; hæc oīa intelliguntur cum duabus cōditionibus cōmunibus/in materia morali ſubintellectis. Altera eſt ex parte formę,q; eſt ſermo formalis:hoc eſt de his operibus vt ſic/ex intentione factis.Altera eſt ex parte materię,q; non eſt ſermo de iis quę excuſantur a peccato mortali ob cōditionem materię/quę parum nocet. nā ſermo eſt de iſtis operibus in materia nociua mihi vel proximo.His ſiquidē ſubintellectis clare patet oīa hæc eſſe peccata mortalia.Nam lites vt ſic (hoc eſt ad litigandum)nocent proximo.& ſimiliter emulationes vt ſic/ad impediendum ꝓximum tendunt.irę vltionem deo vel iudici reſeruatā appetendo/manifeſte iniuriant̄ deo vel iudici. Sectę ſeu hęreſes communi bono nocēt. nō enim eſt ſermo de hęreſibus in fide chriſti,ſed in ciuilibus ſeu moralibus a cōmuni bono recedētibus.Comeſſationes aūt(hoc ē crapulas) notabiliter hoī nocētes vt ſic,eadē rōne qua ebrietates notabiliter nociuas hoī vt ſic/ex ſuo genere patet eſſe mortalia peccata:apud intelligentes q; formaliter nocere hoī/ex ſuo genere eſt pctm̄ mortale.
FRVCTVS aūt ſpūs eſt.} Nota diſparitatem ſermonis.De carne loquens dixit opera/de ſpū vero dicit fructus.rurſus de operibus carnis dixit pluraliter ſunt,de operibus ſpūs dicit ſingulariter fructus autem ſpūs eſt:ad ſignificandum q; malum cōtingit ex ſingularibus defectibus,bonum autem ex cauſa integra. Inter opera aūt & fructus manifeſta eſt diſparitas:q; illa/opera quidem ſunt ſed nō expectata: fructus autem expectatus eſt. vt intelligamus illa præter intentionem actoris naturę tanq̄ ex neceſſitate materiæ ꝓuenire:hęc aūt ex intētione diuina ꝓficiſci tanq̄ fructus ex ſpūali arbore. CHARITAS/gaudiū/pax/patientia.} Supfluit patiētia. LONGANIMITAS.} qua aīus ad ęternitatis longitudinem ꝓtenditur expectādo. BONITAS/benignitas.} Trāſpoſitę ſunt.& benignitas quidem refertur ad ſertacitatem bonorum ad ꝓximos:bonitas aūt ad rectitudinem appetitus qua bonum hoīem dicimus. MANSVETVDO/fides.} Trāſpoſitę quoq; & hę ſunt.& fides quidem virtus eſt moralis qua fiunt dicta:ſicut & manſuetudo virtus moralis eſt moderatrix iraſcibilis. MODESTIA/continentia/caſtitas.} Nulla harum trium eſt in textu:ſed poſt prædicta octo legitur nono ac poſtremo loco. TEMPERANTIA.} quæ eſt virtus nota. ¶ ADVERSVS huiuſmodi nō eſt lex.} Et dixit hoc ad explicandum rōnē eius quod dixerat,ſi ſpiritu ducimini nō eſtis ſub lege.Ratio ſiquidem eſt/quia aduerſus opera ſpūs non eſt lex:exemptio operum ſpūs a pœna legis/eximit hoīes qui ſpū ducuntur a ſeruitute legis.¶ Et bene nota aduerſus hmōi nō eſſe legē,vt itelligas nullā legē ꝓcipere aduerſus virtutis actus:ac per hoc nullum principē ēt eccleſiaſticum poſſe pręcipere aduerſus virtutis actus.
QVI autem ſunt chriſti,carnem ſuam.} Superfluit ſuam. CRVCIFIXERVNT cū vitiis.pro. affectibus/& concupiſcentiis.} Manifeſtatis iis quæ ſunt carnis & iis quæ ſunt ſpūs/& exemptis ambulantibus ſpū a lege,ſubiungit qualiter iſti met ſe habent ad ea quę ſunt carnis.Et quos prius noīauerat ambulantes ſpū/modo noīat qui ſunt chriſti,ea rōne quia ad imitationem chriſti ſe habent circa ea quæ ſunt carnis.Et dicit de iſtis q; crucifixerunt carnem(proculdubio ꝓpriam)hoc eſt cruciatibus affecerūt ꝓpriam carnem imitando chriſtum vſq; adeo q; etiam cruciatu affecerunt affectus & concupiſcentias: vt affectus referantur ad paſſiones animi,concupiſcentię aūt ad carnales motus. incipiunt.n.quādoq; ab aīa/quādoq; a carne hæc quę domāda ſimul cum carne ſunt.Addidit enim hæc/vt intelligamus nō ſufficere cruciatum carnis abſq; cruciatu paſſionum.
SI SPIRITV viuimus,ſpiritu & ambulemus.pro.incedamus.} Tractat hic illam particulam/ſunt quidam qui cōturbant vos.Dixerat ſpū ambulate/ad excludendum opera carnis:modo reſumendo declarat ipſam ambulationem dupliciter.primo excludendo deformitates morum quę in pſeudapoſtolis apparebāt:deinde ipſam ambulationem exponēdo.Inchoat aūt partem hanc in prima perſona plurali

ter loquẽdo(quum hactenus loquutus fuerit in ſecunda perſona)ad inſinuãdum ꝙ pars hęc de docto/ribus pręcipue tractat.Et quemadmodũ ad corinthios deſcribendo cõditiones miniſtrorum noui te/ſtamẽti/ad hoc deſcribit vt diſcernanť mali miniſtri & caueãt ſibi corinthii ab illis,ita in hac parte vi/tia malorum doctorum tangit deſcribẽdo in prima perſona quales debemus eſſe ad hoc vt galatę vel ex moribus malis agnoſcãt pſeudapoſtolos non eſſe bonos chriſti miniſtros ſed perturbatores ipſorũ. Dictio interpretata ambulemus plus ſignificat.ſignificat enim incedamus:hoc eſt cõpoſito gradu am/bulare.Loquiť enim apoſtolus de ordinata ambulatione ſm ſpũm:& infert ex vita ſpũs(dicendo ſi ſpi/ritu viuimus/intus)ſpũ & incedamus/extra, NON efficiamur inanis gloriæ cupidi.} Quinq; propo/nit:duo affirmatiua(ſi ſpiritu viuimus/ſpũ incedamus)& tria negatiua:vt his quinq; deſcribat mores pſeudapoſtolorum.In vniuerſis ſiquidem his peccabãt.propter quod/primum prohibet cupiditatem inanis glorię quę regnabat in pſeudapoſtolis.Nec dicit nõ efficiamur cupidi glorię ſed glorię inanis: quę.ſ.conſiſtit in opinione hoĩum.eſt enim vacua valde a fructu interno huiuſmodi gloria. Nec etiam dicit non ſuſtineamus gloriam inanem(quoniam aliorum opinio nõ eſt in poteſtate noſtra) ſed dicit nõ efficiamur cupidi:quia cupiditas inanis gloriæ in poteſtate noſtra eſt,& cupiditas talis culpa eſt. INVICEM prouocantes.} Hoc eſt aliud vitium pſeudapoſtolorum/prouocantium veros chriſti mi/niſtros tanq̃ ad certamen.Docendo ſiquidem ſeruari legalia/prouocabant docentes cõtrarium ad cer/tamen.hoc enim familiare eſt nouis doctoribus ꝓuocare priores ad certamẽ:tanq̃ ipſi doceant ea quæ ſunt legis diuinę nec alii poſſint reſiſtere. INVICEM inuidẽtes.} Ex affectu glorię proprię & ex inuidia alienę glorię prouenit prouocatio.Vnde hæc tria vitia pſeudapoſtolorum proponit paulus fugienda ſibi & aliis doctoribus/ad deſcribendum(vt dictum eſt)nouorum doctorum vitia:vt ſi non ex euange/lica veritate ſaltem ex malis moribus cognoſcant illos galatę.

CAPVT .VI.

FRATRES.} Exequiť quinq; propoſita incipiẽdo a negatiuis,ſimul ea tractando in actio/ne vna.ſ.corrigendi delinquẽtes:eo ꝙ in modo exercendi hanc actionem diſcerni poterant huiuſmodi vitia. ET SI pręoccupatus fuerit homo in aliquo delicto.} Duas cõditiones alleuiãtes tangit.Alteram modi peccandi/dicendo ſi occupatus fuerit homo:ad differentiã eius qui ex ꝓpoſito peccat.occupatus enim patiens potius deſcribitur q̃ agens:ad ſignificandum pec/catum ex infirmitate ſeu paſſione ꝓcedens.Alteram generis peccati/dicendo in aliquo delicto.delictum enim peccatum eſt a pceptis affirmatiuis declinans:ad differẽtiam peccati cõtra pcepta negatiua. Mi/nus ſiquidem malũ eſt pretenire affirmatiua q̃ negatiua:quia negatiua nullam admittunt excuſationẽ (vtpote obligantia ſemper & ad ſemper,& peccatum nõ cõmittitur contra ea/niſi agendo)affirmatiua vero obligãt pro loco & tẽpore,& peccatum contra ea/ſola omiſſione cõmittitur. VOS qui ſpirituales eſtis.} profeſſione & officio.doctores ſiquidem alloquitur. HVIVSMODI inſtruite.pro. reparate.} ruinam eius qui cecidit reparate/inſtaurate. IN ſpũ lenitatis.pro.mãſuetudinis.} Hæc eſt forma repa/rãdi lapſos/vt actio correptiua ꝓcedat in ſpũ manſuetudinis:ad differentiam eorum qui impetuoſe ſę/uiunt in delinquentes.Et crediť paulum hæc dixiſſe/eo ꝙ pſeudapoſtoli cõtra delinquẽtes indignabun/di ꝓcedebant.in hoc enim vult cognoſci vere ſpũales paſtores,ꝙ in ſpũ manſuetudinis procedunt/ad reparandum non ad puniendum. CONSIDERANS teipſum ne & tu tenteris.} Mutat loquendi mo/dum alloquẽs quẽlibet paſtorem ſingulariter.Rõ ſpũs manſuetudinis redditur cõſideratio ꝓprię fragi/litatis.ne tu ſimiliter tẽteris ſicut ille qui lapſus eſt. ¶ALTER alterius onera portate.} Rõnem reddit eius quod dixerat/hmõi reparate.fit enim reparatio adiuuando ꝓximum ad portandum onus.quod fit tum affectu cõpaſſionis,tum effectu ſubuentionis,tum ſuffragio orationum,tum moderãdo punitio/nem. ET ſic adimplebitis.pro.adimplete/legem chriſti.} Dictio interpretata adimplete plus ſignifi/cat.ſ.readimplete/denuo implete. Significať enim ꝙ id quod ſubtractum eſt legi chriſti per lapſum redĩ/tegretur huiuſmodi adiutorio.lex autem chriſti/lex eſt ſpũs vitę,quę alio noĩe lex charitatis diciť. Adiu/uãdo ſiquidem ꝓximos readimpletur quod euacuatum erat/quod deficiebat charitati. ¶NAM ſiquis exiſtimat ſe aliquid eſſe.} Rõnem reddit eius quod dixerat conſiderans teipſum. QVVM nihil ſit,ipſe ſe ſeducit.pro.ſeipm mẽtefallit.} Eſt.n.dictio gręca cõpoſita ex mẽte & fallere.¶Aduerte ꝙ ꝓnomen ſe(quum dicitur ſiquis exiſtimat ſe aliquid eſſe)demonſtrat hoĩem ſm id quod eſt ex parte ſui,vt diſtin/guiť contra id quod eſt ex parte diuini doni.Et quia homo ex parte ſui nõ niſi quę imperfectionis ſunt efficit/imo niſi quod imperfectionis eſt habet(ſicut aer ex parte ſui nõ niſi tenebras habet & nihil habet luminis)ideo de ipſo dicit paulus ꝙ quum nihil ſit ſeipſum mentefallit. Siue intelligas ꝙ omnino ni/hil eſt,quia ex nihilo eſt/& ex parte ſui in nihilum rediret:ſiue intelligas de nihilo ſm eſſe gratiæ.quouis enim modo exiſtimans ſe aliquid eſſe ſeipſum intus fallit.Eſt enim manifeſta ratio deceptionis internę, ex eo ꝙ nihil eſt/& ipſe exiſtimat ſe aliquid eſſe:ſiue in eſſe naturę ſiue in eſſe gratię.De quo tamen videť potius intelligendum,eo ꝙ eſt directe ad ꝓpoſitum. ¶OPVS aũt ſuum probet vnuſquiſq;.} Nõ ſuf/ficit paulo vnumquemq; ex ſuipſius cõſideratione monere ad reparationem ꝓximi in ſpũ manſuetudi/nis,ſed etiam monet vt vnuſquiſq; ꝓprium examinet opus:vt ſi fallitur cõſiderando ſeipm/non fallatur

examinando opus proprium.manifeſtius ſiquidem cuiq; eſt proprium opus q̃ proprium eſſe. ET ſic.pro.& tunc/in ſemetipſo tantum.} Superfluit tantum. GLORIAM.pro.gloriationem/ habebit,& nõ in altero.} Qui alteri peccanti nõ compatitur ſed indignatur/gloriatur in defectu alterius:hoc eſt gloriat̃ comparando ſe ad eum qui peccauit.Quo contra qui examinat ſua propria opera/ĩuenit quod ſibi diſplicet,& nõ gloriatur relatiue ad alterum/nec in ſemetipſo.Ironice ſiquidem dictum eſt/& tunc in ſemetipſo gloriationem habebit.Vnde & ſubdit. VNVSQVISQVE enim onus ſuũ portabit.} Rationem enim reddit ꝙ nec in ſemetipſo gloriabitur,quia vnuſquiſq; onus defoꝛmitatum proprii operis portabit coram iudicio chriſti.

COMMVNICET autem.} Poſtq̃ deſcripſit formam correptionis/abſq; ſuperbia & vana gloria cum manſuetudine & charitate ad depręhendẽdum ſupradicta vitia in pſeudapoſtolis,excludit ex parte ſui omnem ſuſpitionem inuidię/adimplens id quod dixerat non efficiamur inuicem inuidentes. Ad hoc enim ſubiũgit hoc pręcęptum,in genere tamen. IS QVI catechizat̃ verbo/ei qui ſe catechizat in omnibus bonis.} Dictionem græcam interpres reliquit:quum potuiſſet dicere qui docetur & qui ſe docet.Pręcipitur ſiquidem vt diſcipulus qui docetur ſermone/communicet doctori in bonis oĩbus: hoc eſt ſuſtentando ipſum in oĩbus tẽporalibus bonis.debẽtur enim euangelizantibus & inſtruentibus ab iis qui inſtruunt̃ ſuſtentationis ſtipendia,in cibo/potu/domo/veſtibus & reliq̃s neceſſariis.Et dixit hoc non vt pſeudapoſtolos demulceret,ſed vt cognoſcerent ꝙ doctoribus veritatis paulus non inuidet/ſed vult eis exhiberi a galatis bona omnia.

¶NOLITE errare.} Exequitur primo ꝓpoſitum/ſi ſpiritu viuimus ſpũ & ĩcedamus. Errare ſiquidem opponitur inceſſui.Si ſpiritu inquit viuimus,nolite errare hincinde ſed ſpiritu incedite. DEVS non irridetur.} Hoĩbus põt illudi/homines poſſunt falli,deus aũt nõ poteſt irrideri:vtpote quem nulla latet ſimulatio.Et ꝙ hoc ſit verum ꝓbat. QVÆ.pro.quod/enim ſeminauerit homo,hæc.pro.hoc/& metet.} Illuderetur deo ſi mali ſeminis fructum bonum homo perciperet/aut ſi boni ſeminis fructum malum perciperet:ſed ex eo ꝙ homo id metet quod ſeminat/apparet ꝙ deus non fallitur.Et vtitur ſimilitudine ſeminationis & meſſionis,ad ſignificandum latentem intẽtionem in opere per ſeminationem/& manifeſtam retributionem in futuro tempore meſſis. ¶QVONIAM qui ſeminat in carne ſua.} Explicat differentiam ſeminantium penes contraria ſuperius poſita/carnem & ſpũm.ſeminare in carne ꝓpria eſt internum ſtudium latenter apponere ad ea quę ſunt carnis,hoc eſt ad ꝓpria bona.ex parte ſiquidem fomitis ſe tenet inordinatus appetitus cuiuſcunq; boni ꝓprii. DE carne & metet corruptionem.} Apte fructus carnis deſcribitur corruptio/vtpote quę corruptibilis manifeſte eſt:& ex qua nõ niſi putreſcendo metunt̃ quodãmodo quę naſcuntur animalia,vermes/veſpę/muſcę & ſimilia.Iuxta hanc metaphoram dicitur ꝙ de carne metet corruptionẽ/hoc eſt ea quæ ſunt corruptionis:qualia ſunt pœnalia in futura vita & vana in pręſenti. QVI aũt ſeminat in ſpiritu.} Intẽtionem ſtudium vimq; omnem ſuam locat in ſpiritu/in iis quę ſunt ſpiritus ſancti. DE ſpũ metet vitam ęternam.} hic inchoatiue & in futuro conſũmare.fructus enim vltimus ſpiritus eſt vita ęterna.Et per hoc declarauit quid eſt ſpũ viuere.& cõſequenter declarat quid eſt ſpũ incedere,ſubiungendo. BONVM autem facientes nõ deficiamus.} Non ſufficit ſeminare,ſed oportet bonum facere exteriori opere:nec hoc qualitercunq;,ſed infatigabiliter/ſed inceſſanter.Et in promptu ratio ſubditur. TEMPORE enim ſuo metemus non deficientes.} Tempus metẽdi (vt in euangelio dicitur)in altera eſt vita:& tunc infatigabiliter metemus/abſq; labore vſq; ad ſacietatem fructus colligemus. ¶ERGO dum tempus habemus.} Cõcludit paulus ꝙ dum tempus eſt meriti. OPERE MVR bonum ad omnes.} hoc eſt enim ſpiritu incedere/ad hoc ſpiritus incitat & ducit. MAXIME aũt ad domeſticos fidei.} Non corrigit quod dixerat ad omnes,ſed inter oẽs ꝑponit reliquis domeſticos fidei.Ita ꝙ non excludit aliquem,ſed arctiori vinculo aſtringit erga domeſticos fidei/procul dubio chriſtianę.Vbi oẽs chriſtiani/domeſtici appellati ſunt fidei,quia vniuerſa eccleſia chriſtiana vna eſt domus dei viui:vt ipſe alibi dicit.

VIDETE qualibus literis ſcripſi vobis mea manu.} Aiũt ꝙ dictio interpretata qualibus/ magnitudinem ſignificat.Ita ꝙ ſenſus eſt.videte q̃ grandibus literis ſcripſi vobis manu mea. A differentia ĩter hanc epiſtolam & ſcriptas ad alias eccleſias(penes hoc ꝙ alias ſubſcribebat paulus manu propria,hanc vero totam manu propria ſcripſit)allicit galatas.Significat enim per hoc ꝙ tanti eorum ſalutem facit/tam vehementer illam affectat vt manu ſua tam grandem epiſtolã ſcripſerit ad eos.¶QVICVNQVE enim.} Superfluit enim. VOLVNT placere in carne.} Ex induſtria paulus interpoſuit excitationem galatarum ad conſiderandum ꝙ propria manu ſcripſit/ſubiungendo vanitatem circunciſionis:vt hinc perpenderent galatę in quo conſiſtit ſumma totius negocii legalium aduerſus quæ paulus ſcribit.Et hactenus quidem vanitatem legalium monſtrauerat/maloſq; mores pſeudapoſtolorũ inſinuauerat:modo demum quod ſupererat monſtrat:ſcilicet ꝙ ficte fugiendoq; perſecutionem pro gloria huiuſmodi noui doctores ingerunt galatis legalia.ait enim ꝙ quicunq; doctores volunt iudęis cõplacere in carne/hoc eſt in carnalibus obſeruationibus, HI cogunt vos circuncidi.} Cogunt dicendo circunciſionem eſſe neceſſariam ad ſalutem. TANTVM vt crucis.pro.cruce/chriſti perſecutionem non patiantur.}

patiantur.} Volunt iſti chriſtiani doctores placere iudęis vt non ſuſtineant perſecutionem a iu/
dęis ob crucem chriſti.vt enim prius dictum eſt iudęi non perſequebantur crucem chriſti niſi vt
abolentem legalia:& propterea iſti doctores volentes complacere iudęis (vt per hoc ſubterfuge/
rent perſecutionem ob efficaciam crucis chriſti) prædicabant circuncisionem. NEQVE enim
qui circunciduntur,legem.Deeſt.ipſi/cuſtodiunt.} Manifeſtat fictam intentionem talium docto/
rum/ꝙ non ſtudent in veritate vt obſeruetur lex: vt patet ex hoc ꝙ ipſi non cuſtodiunt legem ſed
ſtudent ad complacendum iudęis/ vt non commoueantur ad perſequendum eos. SED volunt
vos circuncidi vt in carne veſtra glorientur.} hoc eſt vt apud iudęos glorientur ob circunciſam
carnem veſtram/ꝙ fecerint tot proſelytos.Et hæc ratio vltimo loco reſeruata eſt:vtpote valde valida
ad perſuadendum vt non circuncidantur.

MIHI autem abſit gloriari.} E regione vani animi talium doctorum ſeipſum locat. Mihi inquit
abſit vt glorier in quacunq; re. NISI in cruce domini noſtri ieſu chriſti.} Illi timent efficaciam
crucis euangelizare/immo contra efficaciam eius prędicant:ego autem non ſolum alienus ſum a
timore,ſed in ſola cruce chriſti glorior/in ſola efficacia crucis chriſti gloriam meam loco. PER quē
mihi mundus crucifixus eſt & ego mundo.} Facile eſt gloriari in cruce chriſti, ſed non ſic/ſed nō
eſt hoc effectu vt mundus ſit mortuus mihi & ego mortuus mundo.Eſt ſiquidem mundus mortuus
mihi,in hoc ꝙ nihil mihi dat mundus/nihil appeto a mundo:ego vero ſum mortuus mundo, quā
nihil mei tribuo mundo/quum mundus nihil expectat a me.Et ſumitur hic mundus pro vniuerſi/
tate corporalium vt diſtinguuntur contra ſpiritualia.Ita ꝙ ſub mundo comprehenduntur omnes
etiam legales obſeruationes,vtpote corporales:vt manifeſtat ſubiūcta ratio. IN CHRISTO enim
ieſu neq; circuncisio aliquid valet neq; prępurium.} Ecce ex quibus mundus conſtituitur. SED
noua creatura.} conſtans ex hoc ꝙ mundus eſt mihi crucifixus & ego mundo. Ideo enim mihi mū
dus crucifixus eſt & ego illi,quia in chriſto nihil valent ea quę ſunt mundi(ſiue circuncisio ſiue prę/
putium) ſed tantummodo valet noua creatura:hoc eſt ſpiritualis vita a deo creata per gratiam ieſu
chriſti.quę nunq̄ veteraſcit ſed ſemper eſt noua:& ſemper proficit/magis ac magis appropinquan/
do ad nouitatem futurę fœlicitatis æterne.

ET QVICVNQVE hanc regulam ſecuti fuerint.pro.hac regula inceſſerint.} De doctoribus loqui/
tur ꝙ quicunq; hac regula(ſcilicet gloriationis in cruce chriſti ſic ꝙ mundus ſit ei crucifixus & ipſe
mundo) quicunq; inquam hac regula inceſſum ſuum compoſuerint, PAX ſuper illos & miſeri/
cordia.} Pax vltimum eſt donum/ miſericordia autem quemadmodum & gratia primum: vt in
his comprehendantur omnia diuina dona. ET SVPER iſrael dei.} Accuſatiui caſus eſt iſrael. &
vniuerſum chriſtianum populum ſignificat ex appoſitione dei,ad differentiam iſraelis non dei ſed
carnalis populi/ſcilicet iudaici in legalibus pertinacis .Et nominauit chriſtianos iſraelem dei, vt
intelligant galatę & pſeudapoſtoli ꝙ non aduerſatur iſraelitico populo quatenus eſt dei ſed quate
nus eſt carnis: quandoquidem iſrael dei eſt ipſe populus chriſtianus. eſt enim iſrael non carna/
liter ſed ſpiritualiter.

DE CÆTERO nemo mihi moleſtus ſit.pro.moleſtias exhibeat.} Sufficiant inquit paulus hacte/
nus obiectę mihi falſitates(ꝙ ego foueo circuncisionem alibi & ſimilia) deinceps nemo mihi hu/
iuſmodi moleſtias exhibeat.Et ratio manifeſta omnibus eſt. EGO enim ſtigmata domini ieſu in
corpore meo porto.} Ad ſimilitudinem ſeruorum geſtantium in facie impręſſam notam domi/
norum inuſtione ferri factam/deſcribit ſe paulus portare manifeſte in corpore ſuo nō vnam ſed mul
tas impręſſas notas domini ieſu.Et intendit per huiuſmodi ſtigmata innumeras plagas quas pro
ieſu ſuſtinuerat.hoc eſt manifeſtum coram omnibus ſignum ꝙ ſum ſeruus domini ieſu/ꝙ ſum alie/
nus a legalibus. ¶ GRATIA domini noſtri ieſu chriſti.} condonans peccata & liberans a ſeruitu
te legalium. CVM ſpiritu veſtro fratres.} ſupple ſit. AMEN.} vere/ſeu fiat.Et ſic finitur epiſto/
la ad galatas.Cuius ſubſcriptio apud græcos eſt.ad galatas ſcripta romę.Tradunt itaq; græci hanc
epiſtolam ſcriptam fuiſſe romę. argumentum tamen huius epiſtolę apud latinos tradit ſcriptam
fuiſſe epheſi. ¶ Caietę die.XXIIII.Ianuarii.M.D.XXIX.

COMMENTARIORVM THOMÆ DE VIO CAIETANI CAR/
DINALIS SANCTI XISTI/IN EPISTOLAM AD
GALATAS:FINIS.

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS COMMENTARII.

PAVLVS apoſtolus chriſti ieſu per voluntatem dei.} In exordiis aliarum epiſtolarum dictum eſt tum de nomine pauli, tum de officio apoſtolatus, quem ſpecificat fuiſſe immediate a chriſto, non ſuis meritis ſed per voluntatem dei. OMNIBVS ſanctis.} hoc eſt mundis per baptiſmum. QVI ſunt epheſi.} nomen eſt ciuitatis in aſia minori. ET FIDELIBVS in chriſto ieſu.} Sanctitatis mundicia refertur ad peccata: fidelitas autem refertur ad virtutes. Prima enim virtus eſt fides in chriſto ieſu mater reliquarum virtutum. GRATIA vobis & pax.} Conſueta paulo eſt hæc ſalutatio, compræhendens omnia dona dei ab extremis gratia & pace. A DEO patre noſtro.} tum creatione, tum gubernatione &c. ET DOMINO ieſu chriſto.} redẽptore & ſaluatore noſtro.

BENEDICTVS deus.} Poſt ſalutationem incipit tractatus. in quo primo more ſolito proponit materiam tractandam. Benedictus inquit benedictione laudis, ſupple ſit deus. Nomen naturæ eſt deus. ET pater.} Nomen eſt primę perſonę trinitatis. DOMINI noſtri ieſu chriſti.} Ad vtrunq; poteſt referri (ſcilicet tum deum tum patrem) obliquus iſte: eo ꝙ deus eſt deus dñi noſtri ieſu chriſti ſm humanam naturam, & eſt pater naturalis eiuſdem ſm diuinam: iuxta verbum ipſius. aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, deum meum & deum veſtrum. QVI benedixit nos.} Benedicere dei eſt benefacere. & ſic dictum eſt qui benedixit nos, perinde ac dixiſſet qui benefecit nobis. IN OMNI.} non in aliqua ſic & in aliqua non. BENEDICTIONE.} hoc eſt beneficio. SPIRITVALI} ad differentiam benedictionum corporalium quibus in deutero. benedictus eſt populus iudaicus. non ſic talibus benedictionibus benedixit nos deus, ſed ſpiritualibus beneficiis omnibus. IN cœleſtibus. pro. in ſupercœleſtibus.} ad differentiam donorum ſpiritualium præſentis vitę. IN chriſto.} hoc eſt non in nobiſipſis ſed in chriſto cuius ſumus membra. Loquitur ſiquidem paulus de benedictione qua iam benedicti ſumus, ſuſcepta in chriſto homine omni benedictione ſpirituali in ſupercœleſtibus. nobis enim chriſtianis collata ſunt beneficia omnia quę ſunt iam in chriſto. Et hæc ſunt beneficia nobis collata quæ proponit.

¶ SICVT elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem.} Particula ante mundi conſtitutionem, determinat verbum elegit. & particula in ipſo, determinat pronomen nos: ex parte ſiquidem electorum ſe tenet. Et eſt ſenſus. nos in ipſo, proculdubio chriſto, hoc eſt nos membra ipſius. Explicatur ſiquidem ꝙ non ſumus electi ſeorſum, ſed iuncti chriſto, vt membra chriſti. ratio enim electorum ex parte rei electę ſignificatur chriſtus: & huiuſmodi electio non noua ſed añ fundationẽ mũdi deſcribitur. Affertur autem hoc ad manifeſtãdum ꝙ deus ſic benedixit nos, ſic adimpleuit benedictionem noſtram omnium ſpiritualium beneficiorũ in ſupercœleſtibus in chriſto, quemadmodũ elegit ante fundationem mundi nos membra chriſti: vt intelligamus hmõi benedictionem noſtrã fore omnino conformem ęternę electioni noſtri. ℣. Vbi aduerte per verbum elegit, ſignificari ꝙ diſcreuit nos ab aliis proculdubio non electis. Electio enim ſignificat refutato alio optionem alicuius. Vnde in ipſo electionis beneficio, aliorum reprobatio conſignificat. ſed nunc de noſtrę electionis beneficio eſt ſermo: quę tãto maius eſt beneficium, quanto de maſſa perditionis ſumus diſcreti. VT eſſemus ſancti & imaculati. pro. irrepręhenſibiles, in conſpectu eius in charitate. pro. dilectione.} Ne errares confiſus in beneficio electionis, explicauit ad quid ſumus electi membra chriſti in hac vita. Explicauit autem quattuor. Primum vt eſſemus ſancti. quod per baptiſmum conſequimur: quoniam per ipſum mundamur ab omnibus peccatis. Secundum vt eſſemus irrepręhẽſibiles, in actionibus noſtris. Tertium, in dilectione. Sanctitas ſiquidem & irrepręhenſibilitas ad mala referũtur: dilectio autem ad bona. Quartum in conſpectu eius. ſ. dei, non in apparentia coram hoībus: ad excludendum fictionẽ. Et hinc clare liquet vanã eſſe confidentiam in electione niſi det homo operã vt has habeat electorum cõditiones: quoniam ad has habendas in hac vita electi ſumus inquit paulus. QVI prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum.} Superfluit filiorum. PER IESVM chriſtum in ipſum.} Non

uſficit paulo explicare electionem (per quam diſcernimur a malis) ſed explicat etiam prædeſti
nationem: per quam ſimiliter ab æterno ordinamur ad bonum adoptionis. Et quemadmodum
de noſtra electione dixit elegit nos in ipſo (chriſto) ita de noſtra prædeſtinatione dicit ꝙ præde/
ſtinauit nos in adoptione (hoc eſt vt ſimus filii adoptiui) per ieſum chriſtum filium naturalem.
Conſtat nanqꝫ ꝙ adoptionem adipiſcimur non noſtris meritis ſed per merita ieſu chriſti. ¶ Quod
autem adiungit in ipſum / intellige deum. Carent ſiquidem græci diſtinctiuo pronominis abſo
lute vel reciproci. Et hoc in loco reciprocum intelligendum videtur pronomen: vt ſignificetur ꝙ
deus prædeſtinauit nos in adoptionem ad ſeipſum deum: hoc eſt vt ſimus filii adoptiui ipſius
dei per ieſum chriſtum filium naturalem eiuſdem dei. SECVNDVM propoſitum. pro. benepla/
citum / voluntatis ſuę. } Non ſignificatur placere ſed beneplacere: vt intelligamus ꝙ diuina
voluntas prædeſtinando / non facit quod placet ſed quod beneplacet. Verum quum audis benepla
cere, recole ꝙ voluntas diuina eſt ſibiipſi lex: ac per hoc non mendicat bonitatem ab extrinſeco ſu
periori nec a noſtris meritis ſeu demeritis obiectiue. & id eſt beneplacere quod ipſa vult eſſe bene/
placitum. Explicat ſiquidem paulus in prædeſtinatione beneplacitum diuinę voluntatis / ad tol/
lendas quęſtiones diſputantium de voluntate prædeſtinantis: aperte per hoc ſignificando ꝙ bo/
nitas huiuſmodi propoſiti eſt apud diuinam voluntatem, & non apud merita iſtius vel illius. IN
LAVDEM gloriæ gratiæ ſuæ. } Duplex bonum per prædeſtinationem intentum ſignificat. alte
rum adoptionis noſtræ in filios dei. alterum laudis diuinæ: quę explicatur ꝙ eſt laudatio gloriæ
diuinę non vndecunqꝫ conſurgentis ſed ex gratia eius. & hoc ad differentiam gloriæ diuinę con
ſurgentis ex opere iuſtitiæ. Laudanda ſiquidem eſt diuina gloria non ſolum penes gratiam / ſed
etiam penes iuſtitiam. ex vtraqꝫ enim conſurgit diuina gloria. Sed prædeſtinatio non ordinatur
ad laudem gloriæ conſurgentis ex iuſtitia, ſed in laudem gloriæ conſurgentis ex gratia: quoniam
non noſtris meritis ſed ex dei gratia per ieſum chriſtum erimus filii dei. & propterea dicit in lau/
dem gloriæ gratiæ ſuæ. IN QVA gratificauit nos in dilecto filio ſuo. } Superfluit filio ſuo. Gra
tificauit dicit, hoc eſt gratos reddidit ſeu effecit / proculdubio ſibi. ¶ Et hinc theologi vulga//
tam diſtinctionem accipiunt inter gratiam gratis datam & gratiam gratum facientem. De gra/
tia ſiquidem gratumfaciente hic clare dicitur / in qua gratificauit nos. Et addidit in dilecto / pro/
culdubio naturali ac vnigenito filio (qui ſingulariſſime per antonomaſiam vocatur dilectus)
ad explicandam rationem quare nos gratia impleuit / eſſe filium ſuum dilectum: vt intelligamus gra
tia nos impleri a deo quatenus membra dilecti vnigeniti, vt omnem noſtram gratiam referamus in
chriſtum. Et hęc ſunt quę paulus proponit pro materia huius epiſtolę.

IN QVO habemus redemptionem. } Tractat propoſita incipiens ab vltimo: ſcilicet in qua gra/
tificauit nos in dilecto. hanc enim particulam tractat quater repetendo in quo / proculdubio di/
lecto. Declarat itaqꝫ ex gratia gratificationem noſtram in chriſto: in primis explicando modum,
dicendo in quo habemus redemptionem. per modum ſiquidem redemptionis acquiſiti ſumus:
non precio auri aut argenti, ſed PER SANGVINEM eius. } redempti ſumus. REMISSIO/
nem peccatorum. } Appoſitiue ad redemptionem dicit remiſſionem peccatorum: vt explica//
ret redemptionem a ſeruitute peccati. SECVNDVM diuitias gratiæ eius. } Vere magna gra/
tia fuiſſet ſimplex remiſſio peccatorum: maior autem remittere peccata redimendo / hoc eſt ad/
hibito precio. fuiſſet enim donare nobis vtrunqꝫ. Maxima autem gratia eſt adhibuiſſe ſangui/
nem proprium / dediſſe vitam propriam pro huiuſmodi redemptione. & propterea non dicit ſe/
cundum gratiam eius / ſed ſm̄ diuitias gratiæ eius, vt multiplicem & exuberantem gratiam in
hoc facto agnoſcamus. ¶ QVÆ SVPERABVNDAVIT in nobis. pro. quam exuberare fecit in
nos. } Non ſolum in effectu remiſſionis peccatorum per redemptionem in ſanguine &c̄. ſed etiam
in effectu reuelatę notitię gratificatos nos ſubiungit. Et vere quędam exuberantia gratiæ eſt / vt
non ſolum ſimus ſic redempti ſed etiam ſit reuelatum nobis arcanum diuinę voluntatis. IN OM
NI ſapientia & prudentia, vt notum faceret nobis ſacramentum. pro. patefacto nobis myſterio /
voluntatis ſuæ. } Ordo literæ eſt. quam exuberare fecit in nos / patefacto nobis myſterio volun
tatis ſuę in omni ſapientia & prudentia. Ita ꝙ omnis ſapientia & prudentia ad myſterium vo
luntatis ſuę refertur: ad explicandum ꝙ arcanum diuinę voluntatis eſt in omni ſapientia & pru/
dentia. ſapientia quidem circa diuina & æterna: prudentia autem circa diſpoſitionem actionum
temporalium. SECVNDVM beneplacitum. } Arcanum voluntatis diuinę non ſolum com/
mendatur ab omni ſapiētia & prudentia, ſed etiam a beneplacito / ab eo quod beneplacuit. Et ſtatim
materiam beneplaciti ſubiungit primo in genere, dicendo. EIVS quod propoſuit in eo. } ſcilicet
myſterio. Omne quod propoſitum ſeu deliberatum eſt a deo in huiuſmodi myſterio / deſcribitur
eſſe beneplacitum & in omni ſapientia & prudentia &c̄. IN diſpenſationem plenitudinis tempo/
rum. } Ecce in ſpecie id quod propoſuit in myſterio. Optime quadrat ſententia hæc cum verbo

domini/ non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta quę pater poſuit in ſua poteſtate: Arcana ſiquidem diuinæ voluntatis ſunt in diſpenſandis temporibus/ non imperfecte ſed plene. plenum ſiquidem tempus diſpenſauit cuiq; rei quam diſpoſuit efficere,& cuiuſq; temporis plenitudo latet in myſterio diuinę voluntatis. Verbi gratia aliam plenitudinem temporis diſpēſauit pro inchoanda circuncisione/ aliam pro donatione legis/ aliam pro promiſſione meſiæ dauidi/ aliam pro inſtitutione baptiſmi/ aliam pro vocatione gentium &c̄. hæc enim diſpenſatio plenitudinis temporum/ eſt ea quam pater poſuit in ſua poteſtate/ eſt ea quæ continetur in myſterio voluntatis diuinę. INSTAVRARE. pro. recapitulare/omnia in chriſto.} Quoniam non eſt nobis patefactum myſterium diuinę voluntatis ſm omnia agenda in quacunq; plenitudine temporis, explicat in indiuiduo quod eſt nobis manifeſtatum illius myſterij eſſe recapitulationem omnium in chriſto: hoc eſt ſummariam collectionem omnium in chriſto. Metaphoricus eſt pauli ſermo ad ſimilitudinem aduocatorum ſeu oratorum/ in fine orationis ſeu aduocationis colligentium per capita ſummatim omnia dicta. iuxta hanc ſiquidem ſimilitudinem collectionis dictorum, tradit collectionem omnium factorum/ omnium geſtorum omniumq; dictorum vbicunq; facta geſta ac dicta relatiue ad deum ſint/ dicendo ꝙ deus diſpoſuit recapitulare omnia in chriſto: hoc eſt colligere omnia per quæcunq; ſęcula vbiuis ſparſa/& vnire in chriſto. Et declarando quę ſint hæc omnia ſubiungit. QVÆ IN coelis ſunt, & quæ in terra ſunt in ipſo.} Superfluit hoc vltimum ſunt. Quod dicit in ipſo/ procul dubio deum demonſtrat. Et eſt ſenſus. omnia quæ in coelis & quæ in terra ſunt in deo: hoc eſt relatiue ad deum/ ad differentiam eorundem abſolute. Qualiter autem ea quę in coelis ſunt colliguntur ad chriſtum, ignotum eſt nobis niſi quo ad duo. alterum eſt ꝙ omnes angeli colliguntur ſub chriſto homine tanq̄ capite & domino. alterum eſt ꝙ eorum ruina reparatur per chriſtum/ locando homines in ſedibus eorum qui ceciderunt. De iis autem quæ in terra ſunt, ſcimus genus humanum vniuerſum collectum eſſe ad chriſtum ſub eius redemptione/ ſub eius iudicio &c̄. & præter hoc reliqua in vniuerſa terra colligi ad chriſti imperium in miraculis: & demum in renouatione futuri poſt reſurrectionem ſæculi. ¶ Hoc eſt ergo nobis notificatum arcanum iam aduenisſe plenitudinem temporis quo miſit deus filium ſuū vt in ipſo recapitularet omnia.

IN QVO etiam.} Ecce ſecundum in quo/ ad explicandam gratificationem ſpecialem factam diſcipulis chriſti ex iudęis aſſumptis. ET NOS ſorte vocati ſumus.} Superfluit & nos. nec vſquequaq; liquet an vocati an electi legendum ſit. Verum parui refert quo ad ſenſum. ¶ Et quod dicit ſorte/ non ſignificat fortuito, ſed parte ſeu hæreditate. Alludit enim ad electionem populi in partem ſeu hæreditatem dei: iuxta illud. pars autem domini populus eius/ & iacob funiculus hæreditatis eius. Et ad literam intendit ꝙ abſq; meritis proprijs iudęi conuerſi ad chriſtum velut ſorte hæreditatis & partis diuinę non ſuis meritis aſciti ſeu vocati ſunt. PRÆDESTINATI ſm propoſitum eius qui operatur omnia ſm conſilium voluntatis ſuæ.} Dixerat ſorte. Et propterea ad excludendum intellectum tum fortuiti tum inconſulti adiungit hęc. nam dicendo prędeſtinati/ excludit fortuitum: & dicendo ſm conſilium/ excludit imprudentiam. vt intelligamus ꝙ cum hoc ꝙ ſine meritis, tamen prędeſtinati conſulto fuerunt illi qui ex iudæis vocati ſunt. Vnde eos explicans ſubiungit. VT SIMVS in laudem gloriæ eius nos qui ante ſperauimus in chriſto.} Explicat de quibus loquitur/ eſſe nos qui ante ſperauimus in chriſto. Quos conſtat fuiſſe iudęos, qui ante ſperauerunt in chriſto q̄ chriſtus veniret. Erant enim in natione iudæorum viri iuſti innumeri quorum ſpes erat in chriſto venturo. multi inquit chriſtus reges & prophetę voluerunt videre quę vos videtis &c̄. Vel qui anteq̄ gētiles ſperauimus in chriſto. ¶ Finis autem huius vocationis deſcribitur, vt ſimus in laudem gloriæ eius. ſ. dei. Et ad literā iudęi conuerſi ad chriſtum/ fuerunt & ſunt vſq; hodie in laudem glorię dei.

¶ IN QVO.} Ecce tertium in quo/ ad proſequendum gratificationem noſtram in chriſto. ET VOS cum audiſſetis.} In prima perſona legitur. & participium præteriti temporis actiuum congrue reſoluitur in paſſiuum: quia caremus actiuo. Legendum itaq; eſt. ET NOS audito verbo veritatis/ euangelio ſalutis noſtræ, non veſtræ.} Dixerat in quo & ſorte vocati ſumus/ explicando gratificationem vocatorum ex iudęis ex parte vocantis, modo explicat eandem ex parte vocatorum: ꝙ ſcilicet audito euangelio ſunt in chriſto. Hebraico more paulus ſubſtantiuum verbum ſubintelligit. Ita ꝙ ſenſus eſt. in quo ſumus ſeu fuimus & nos audito verbo veritatis/ appoſitiue euangelio ſalutis noſtræ. Modum explicat quo in chriſto effecti ſunt. ¶ Vbi & aduerte appellari verbum veritatis ſimpliciter & abſolute, quia nihil niſi veritatem continet euāgelium. & hoc quo ad intellectum, qui perficitur ſola veritate. appellari quoq; euāgelium ſalutis noſtrę: quia reuera annunciatio bona eſt/ nō terrenorū bonorum aut carnalium delectationum ſed ſalutis noſtræ. In qua continetur omne appetibile quod vere ſpectat ad ſalutem noſtram. 1

IN QVO.} Ecce quartum in quo/ ad ſignificandum gratificationem gentilium in chriſto. ET credentes.} Dictio græca participium eſt præteriti temporis actiuum,quo caremus.& poſſet adiuncto aduerbio ſignificante præteritum dici in quo & prius credentes. SIGNATI eſtis.pro. obſignati eſtis.} ad ſimilitudinem ſiquidem tabellarum fœderis dicit obſignati eſtis. SPIRITV promiſſionis ſancto.} non eſt obſignatio facta impręſſione anuli aut ſigno notarii,ſed interna obſignatio facta in anima a ſancto ſpiritu promiſſionis. Vt intelligamus obſignationem reſpectu futuræ hęreditatis/ appellat ſpiritum ſanctum promiſſionis. in baptiſmo ſiquidem gratia dei confertur animæ vt ſignaculum quoddam promiſſę hęreditatis ęternę a ſpiritu ſancto: quemadmodum ſi inter homines ſignaret tabella adoptionis ſigno notariorum & teſtium aut anulo ipſius adoptantis.illud enim eſſet ſignum promiſſionis. QVI EST pignus.pro.arrabo/hęreditatis noſtræ in redemptionem acquiſitionis.} Aduerte ꝙ relatiuum qui/ quum in græco ſit maſculini generis & ſpiritus ſit neutri generis,ex parte antecedentium non refert ſpiritum ſanctum ſed chriſtum: de quo dixerat in quo prius credentes &c̄.Verum quoniam arrabo maſculini generis eſt etiam apud græcos/ & relatiuum quo ad genus concordat quandoq; cum conſequente, ideo poteſt & de ſpiritu ſancto intelligi non obſtante differentia generis.Et ſi quidem referatur ad ſpiritum ſanctum,ſenſus eſt ꝙ ſpiritus ſanctus habitans in cordibus noſtris/ eſt pars precii in redemptionem acquiſitionis hæreditatis noſtræ: hoc eſt ad plene emendum acquiſitam hęreditatem noſtram. Et hoc proculdubio verum eſſe conſtat: quoniam requiritur cooperatio noſtra ad aſſequendum acquiſitam iam per chriſtum hęreditatem. Significatur enim ꝙ arrabo (hoc eſt prima pars ſolutionis) eſt gratia ſpiritus ſancti quam habemus in anima. Et per hoc inſinuatur ſubſequens cooperatio noſtra ad hęreditatem noſtram conſequendam. ¶Si autem referatur chriſtus,tunc idem dicitur arrabo/ quia vere eſt initium redemptionis acquiſitę hereditatis noſtræ. Quũuis ſiquidem chriſtus ſit ſufficientiſſimum & integrum precium, nobis tamen viatoribus procedentibus in hac vita poſt baptiſmum/ communicatur vt arrabo: quoniam exigit noſtras cooperationes ad plene aſſequendum acquiſitam per eius redemptionem hęreditatem noſtram: quæ eſt ęterna fœlicitas animæ & corporis. ¶Et ſi aduertens prudens lector ꝙ paulus in poſtremo in quo/ loquitur in ſecunda perſona ad gentiles (dicendo obſignati eſtis ſpiritu promiſſionis ſancto) & modo mutat perſonam (nam loquitur in prima perſona dicendo qui eſt arrabo hæreditatis noſtræ: noſtræ dicit non veſtræ) apparebit ex hac diuerſitate ꝙ vbi quater de dilecto dixerat in quo/ demum quinto loco de eodem dilecto dicit qui eſt arrabo hęreditatis noſtræ &c̄. ad declarandam communem gratificationem in chriſto tam iudæis ꝙ̄ gentilibus chriſtianis ſm hunc effectum qui eſt habere arrabonem redimendę poſſeſſionis hæreditatis noſtræ. vt intelligamus hanc hæreditatem eſſe iam noſtram, ſed supereſſe cooperari ad mercandum poſſeſſorium: hoc eſt vt poſſideamus hæreditatem noſtram. IN LAVDEM gloriæ ipſius.} chriſti.Quẽadmodum de gratificatione propria dixerat in laudẽ gloriæ eius,ita modo de gratificatione gentilium ſeu cõmuni dicit in laudem gloriæ ipſius:vt intelligamus vnum & eundem eſſe finem cõmunem vtriſq;:iudæis ſcilicet & gentilibus chriſtianis.

PROPTEREA.} Tractata illa particula/in qua gratificauit nos in dilecto,tractat illam qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in ſupercœleſtibus in chriſto. Et introducit eam per modum rei concupitę & petitę pro epheſiis. ET EGO audiens fidem veſtram quæ eſt in chriſto ieſu.} Ad id quod dixerat in quo & credentes obſignati eſtis/refertur propterea. Poteſt nihilominus referri ad vltimo explicatam communem gratiam arrabonis: vt intelligamus ꝙ propter perficiendum arrabonem. Quod autem dicit ego audiens/non ſignificat ꝙ nõ etiam viderit(quum ipſe apud epheſios multum fructum fecerit prędicando) ſed ſignificat ꝙ romę exiſtens in vinculis audiuit fidem epheſiorum perſeuerantem. Nec ſolam fidem,ſed ſubiungit. ET DILECTIONEM in omnes ſanctos.} hoc eſt mundos per baptiſmum/in omnes chriſtianos. NON CESSO gratias agens pro vobis.} Vide partes orationis pauli.primum gratias agit pro epheſiis pro diuinis donis in eis.deinde. MEMORIAM veſtri faciens in orationibus meis.} Ad partem orationis petitoriam hoc ſpectat. vnde & petita ſubiungit. VT DEVS domini noſtri ieſu chriſti.} ſm humanam naturam. Ecce quod ſuperius proponendo dixerat ſimul vt deus & pater/modo exequendo diſtinguit.& primum dicit vt deus domini noſtri ieſu chriſti/proculdubio ſm humanam naturam. deinde dicit. PATER gloriæ.} hoc eſt pater eiuſdem ſm ꝙ eſt gloria:hoc ẽ ſm diuinã naturam,quę ſola eſt ſuapte natura gloria. DET VOBIS ſpiritum ſapientiæ & reuelationis.} Non dicit ſapientiam ſed ſpiritum ſapientię,vt clare explicet ꝙ de dono ſpiritus ſancti non de ſapientia humana quæ per ſtudium acquiritur/loquitur. Spiritus ſapientię/ ſpiritus eſt notitię diuinorum. Verum quoniam huiuſmodi notitia habetur quandoq; tecta & quandoq; detecta (hoc eſt obſcura vel clara) ideo adiungit & reuelationis claritatem per amotionem veli ſignificans. IN agnitionem.pro.in agnitione/eius illuminatos oculos cordis veſtri.pro.mẽtis veſtrę.} Quod dixerat det vobis ſpiritum ſapientię & reuelationis/appoſitiue

exponit illuminatos oculos mentis veſtræ in agnitione eius. Dicendo in agnitione eius (ſcilicet dei) explicat ſapientiam. & dicendo illuminatos oculos mentis veſtræ / explicat reuelationem. VT SCIATIS.} Tria cognoſcenda diſtinguit. Primum eſt. QVÆ SIT ſpes vocationis eius.} hoc eſt quid ſperatur ex vocatione dei ad chriſtianitatem. hoc enim multum refert: ne putemus ſperandum eſſe nobis in hac vita ſed in futura. ET QVÆ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in ſanctis.} Hoc eſt ſecundum ſciendum. non ſufficit ſcire ꝙ ſpes chriſtiana non tendit ad ea quæ ſunt præſentis vitę ſed futurę, ſed & oportet ſcire quę ſunt diuitiæ gloriæ: nę fallamur / putantes nos in alia vita habituros ſimiles iſtis terrenis, ſed diuitias ſpirituales gloriæ præparatę hęreditatis in ſctis / in mundis / in iis qui nihil inquinatum habebunt. Et noſſe quæ ſunt hę diuitiæ eſt noſſe in quo conſiſtit fœlicitas cœleſtis patrię: ꝙ ſcilicet conſiſtit in bonis animæ &c̄. ET QVÆ ſit ſupereminens magnitudo virtutis. pro. potentiæ / eius in nos qui credidimus. pro. credimus / ſm operationem potentiæ virtutis. pro. fortitudinis / eius quam operatus eſt in chriſto ieſu.} Tertium cognoſcendum per ſpiritum ſapientię & reuelationis / gloria corporis noſtri poſt reſurrectionem eſt. Ita ꝙ ſecundum ſpectat ad gloriam animæ: & tertium ad gloriam corporis. Hanc autem noſtri corporis gloriam deſcribit vt effectum ſuperexcellentis magnitudinis potentiæ diuinę in nos qui credimus; quoniam reuera tam magnus effectus eſt vt corpus mortale immo mortuum / reuocetur non ſolum ad vitam, ſed ad vitam immortalem / impaſſibilem / glorioſam &c̄. vt non ſufficiat afferre diuinam potentiam (quoniam ea communis eſt omnibus operibus naturæ) ſed afferatur magnitudo diuinæ potentiæ. Et quoniam magnitudo diuinę potentię communis eſt aliis operibus mirabilibus, affertur ſupereminēs ſeu ſuperexcellens magnitudo diuinæ potentiæ. ¶ Et ne incredibilis huiuſmodi ſuperexcellens magnitudo diuinę potentiæ credatur futura in nos, manifeſtat eam a ſimili efficacia quam iam exercuit in chriſto. hanc enim ſimilem efficaciam ſignificat dicendo / ſecundum operationem potentiæ fortitudinis eius quam operatus eſt in chriſto ieſu. Ita ꝙ particula ſm operationem / refertur ad particulam ſupereminens magnitudo potentiæ &c̄. Intendit enim & dicit vt ſciatis quæ ſit ſupereminens illa magnitudo in nos ſm operationem / hoc eſt ſimilis operationi potentiæ fortitudinis eius / dei, quam operatus eſt / hoc eſt exercuit in chriſto ieſu. ¶ Dictio interpretata operationem / clarius interpretata fuiſſet efficaciam. Significat enim non ſimplicem operationem / ſed vim quandam in operando; quę explicatur magis dicendo ſm efficaciam potentiæ fortitudinis ſeu roboris eius / dei. Quam exercuit deus in chriſto ieſu in opere reſuſcitationis & collocationis ad dexteram ſuam. de his enim effectibus eſt ſermo; vt clare ſubiungit. SVSCITANS illum. pro. ſuſcitato illo / a mortuis.} Caremus vt dictum eſt participio præteriti temporis actiuo. & ideo vtcunq fieri poteſt / vertitur in participium prętæritum paſſiuum, dicendo ſuſcitato illo a mortuis. Intellige tamen quam exercuit in chriſto ieſu ſuſcitando illum a mortuis; ET CONSTITVENS. pro. & ſedere fecit / ad dexteram ſuam in cœleſtibus.} Secundum hanc efficaciam diuinæ potentiæ qua ſuſcitauit chriſtum a mortuis & ſedere iam fecit ad dexteram ſuam in cœleſtibus, rogat paulus vt ſciant epheſii quæ ſit excellens magnitudo potentiæ dei in nos reſuſcitandos & glorificandos in corpore. Hic eſt ſenſus literalis. ¶ Deſcribitur autem chriſtus ſedens non corporali poſitione ſed quiete regnans. ſicut nec eſt ibi dextera corporea dei, ſed ſumma bona dei dextera metaphorice appellantur. Significat enim ꝙ chriſtus homo quiete regnat in ſummis bonis dei, & hoc in cœlis exiſtens. SVPRA omnem principatum & poteſtatem & virtutem & dominationem.} Non ſufficit paulo explicaſſe efficaciam diuinæ potentiæ in exaltatione ieſu chriſti / quo ad ipſum ieſum chriſtum & locum eius, ſed explicat etiam relatiue ad angelos & totum vniuerſum. & propterea dicit ſupra omnem principatum. Quattuor angelorum ordines nominat, quorum nomina ab aliqua pręeminentia ſumpta ſunt: vt ex ſuperioritate ad iſtos / intelligatur ſuperioritas ad omnes. Quodlibet enim horum pręeminētiam aliquam ſonat: vt patet intuenti vocabula. ET OMNE nomen quod nominatur / non ſolum in hoc ſęculo ſed etiam in futuro.} Ne quæſtioni locum aliquem relinqueret, generalem particulam ſubiungit ad compręhendendū omnia citra deum. nam dicendo & omne nomen quod nominatur / ſignificat & omnem rem quę nominatur tam in pręſenti q̄ in futuro ſæculo: ad differentiam dei qui ſuapte natura innominabilis eſt, quia eſt incompręhenſibilis: q̄uis nos ab effectibus illum nominemus. ¶ Et dixit ſupra omne nomen quod nominatur / alludens ad nomen dei tetragrammaton, quod non nominatur nec nominari poteſt: vt per hoc clare excluderet deum. ¶ Et dixit ſiue in hoc ſęculo ſiue in futuro / ad compręhendendum innumeras ſubſtantias ſpirituales quæ non nominantur in hoc ſęculo (vtpote ignotę) ſed nominabuntur in futuro ſęculo / quando erunt notę. ET OMNIA ſubiecit ſub pedibus eius.} Vt nihil oīno exemptū a ptāte chrī itelligamus / explicat ꝙ oīa (nullo excepto) ſubiecit ſub pedes eius: vt omnimodam ſubiectionem intelligamus ex ſubiectione ſub pedes. ET IPSVM dedit caput ſuper omnē eccleſiā. pro. ſup oīa eccleſię.} Datiui eſt caſus eccleſię. Inter alios effectus diuinę potētię in chriſto annumerat vltimo ꝙ ipſum dedit eccleſię caput ſup oīa. Hinc gratiā

capitalem in chriſto theologi aſſumunt. verum quia caput tam in corpore naturali q̃ in corpore myſtico (puta collegio/ciuitate aut regno) nũq̃ eſt ſuper omnia/ſed aliqua ſunt in corpore naturali ſiue myſtico ad quę vis capitis non ſufficit, ideo a chriſto quemuis defectum & quamlibet inſufficientiam tollens addidit ſuper omnia. Caput autem metaphorice ad ſimilitudinem capitis naturalis chriſtus dicitur eccleſię, eo ꝙ officia capitis ei conueniant: vt inferius paulus declarabit. QVÆ eſt corpus ipſius.} Eccleſiam appellat corpus chriſti/procul dubio myſticum. Sunt enim fideles velut mẽbra chriſti: ac per hoc cõgregatio fidelium quã eccleſię nomen ſignificat eſt corpus chriſti. ET plenitudo eius.} Superfluit &. appoſitiue ſiquidem dicit plenitudo eius/ad explicandum corpus conſtans ex omnibus membris. QVI omnia in omnibus adimpletur. pro. implet.} Eccleſia eſt corpus eius (vtpote plenitudo eius) qui omnia in omnibus implet: hoc eſt plenitudine vniuerſarum partium correſpondens illi qui implet omnia in omnibus. eccleſia eſt velut plenum ex omnibus partibus corpus/implẽs chriſtum ſicut corpus implet animal membris & partibus. Chriſtus vero implet omnia & ſingula in omnibus partibus & membris ſpiritualiter/multo magis q̃ anima implet omnes partes corporis viuificãdo. Integritas eccleſię per haec deſcribitur ſimul cum efficientia & ſufficientia chriſti ad vniuerſam eccleſiam & ſingula membra.

CAPVT .II.

ET VOS quum eſſetis mortui delictis & peccatis veſtris.} Superfluit veſtris. Quia litera iſta non habet in ſequentibus ad quod verbum referat & vos, conſequens eſt vt referat ad precedens verbum: quo dixit & ipſum dedit caput ſuper omnia/& vos. Ita ꝙ vbi prius in genere dixerat ſuper omnia, modo in ſpecie explicat gentiles/dicẽdo & vos. Nec ſolum explicat gẽtiles/ſed qualitatem eorum ſm quam chriſtus conſtitutus eſt caput ſuper eos, dicendo quũ eſſetis mortui delictis & peccatis: ad ſignificandum ꝙ tunc chriſtus fuit & incoepit eſſe caput ſuper gentiles quum mortui fuerunt delictis & peccatis. Chriſtus enim non viuificat membra aliqua niſi prius (ordine naturę) mortua fuerint delictis & peccatis. ¶ Datiui caſus eſt tam delictis q̃ peccatis. Et manifeſte ſignificat non fructificare/non vtiles eſſe delictis omiſſionum & peccatis commiſſionum. poenitentia ſiquidem ſignificatur qua deteſtamur praeterita & cauemus ne iterum peccemus. IN QVIBVS aliquando ambulaſtis.} Recole prudens lector ꝙ proponendo particulam qui benedixit nos omni benedictione ſpirituali in ſupercoeleſtibus in chriſto/adiunxit electionem dicendo ſicut elegit nos in ipſo &c̃. & perpende ꝙ exequendo illam particulam qui benedixit nos &c̃. ſimiliter inſerit tractatum electionis. eligentis ſiquidem eſt ex maſſa peccatorum aliquos viuificare. Et hoc nunc declarat, primum in gentibus electis: & deinde in iudaeis electis. Gentiles ſiquidem alloquens dicit. in quibus/delictis & peccatis, aliquando ambulaſtis/ſimiles aliis peccatoribus. SECVNDVM ſeculum mundi huius.} hoc eſt ſine ratione futurę vitę. viuere ſiquidem ſm ſeculum mũdi huius/nihil aliud eſt q̃ hominem diſponere & exequi opera ſua ſm periodum quo durat in hoc mundo. quod eſt viuere excluſa relatione ad alteram vitam/habita ſola ratione vitae praeſentis. Et hoc commune erat omnibus gentilibus. vnde & ſummum bonum ſuum ponebant in immortalitate famę huius mundi. SECVNDVM principem poteſtatis aeris huius ſpiritus.} Superfluit huius. Alteram rationem peccãdi apud gẽtiles explicat diabolũ: quem noĩat principem ptãtis aeris ſpũs. Et qdem ꝙ ſit princeps alioꝝ dęmonũ/nullam habet difficultatẽ. Quod vero dicitur aeris ſpũs/dupliciter exponi põt. Primũ vt aeris nomen ſit loci in quo ſunt ſpũs. & tunc eſt ordo literae ſm principẽ poteſtatis ſpiritus/hoc eſt vniuerſitatis ſpirituum, aeris/hoc eſt qui eſt in aere. Et hic ſenſus nullam etiam habet difficultatem: eo ꝙ admittitur dęmones habitare in aere. ¶ Alter ſenſus eſt. aeris ſpiritus/hoc eſt aerei ſpiritus. Ita ꝙ appoſitiue dixit aeris ſpiritus, ad differentiam aeris corporis/aeris qui eſt elementum inanimatum. Et hic ſenſus ingerit quaeſtionem philoſophantibus peripatetice/negantibus huiuſmodi ſpiritus aereos. Crediderim ego daemones eſſe ſpiritus aereos: & id conſonare verę philoſophię rationi. vt quemadmodum inuenitur vegetatiuum ſine ſenſitiuo/& ſenſitiuum ſine ſm locum motiuo/& intellectiuum ſine ſm locum motiuo, ita ĩueniatur ſm locum motiuum ſine ſenſitiuo: quod eſt ponere huiuſmodi aereos ſpiritus conſtantes ex ĩtellectiuo & ſm locum motiuo. Et eſt ſermo de motu progreſſiuo abſq; ſenſitiuo. Sed hęc diffuſiorem exigunt tractatum q̃ locus iſte compatiatur. Verum appellatione aeris non intelligo elementum aeris, ſed ſubtile corpus noſtris ſenſibus ignotum, corpus ſimplex ac incorruptibile/natum moueri localiter ab anima ad omnes differentias poſitionis abſq; repugnantia aliqua ex natura corporis: ſicut corpus coeleſte natum eſt moueri circulariter in ea velocitate qua a ſua anima mouetur/abſq; aliqua repugnantia, vt peripatetici tradunt. vt nullus labor interueniat in motu illo. QVI nunc operatur in filios diffidentię. pro. in filiis inobedientię.} Explicatur modus quo ſm principem ſpirituum ambulauerunt gentiles/ſimilis modo quo operatur idem princeps in filiis inobedientiae. Et intellige per operari inſtigare/ſuadere/tentare &c̃. iſtis enim modis operatur diuerſis viis in iis qui adhuc ſunt filii inobedientię/procul dubio diuinę, qui non obediunt pręceptis diuinis &c̃. ¶ IN QVIBVS & nos.} Iudęos adiungit ſimiles gentilibus quo ad delicta & peccata/& ſimiliter electos de peccatorum maſſa. In quibus/ſcilicet

delictis & peccatis,& nos iudęi. OMNES aliquando conuerſati ſumus.} Neminem excipit dicendo
omnes. IN deſideriis carnis noſtrę.} De gentilibus dixerat ſm ſęculum mundi huius/excludendo
ſpem futurę vitę.in iudęis non eandem dicit rationem peccandi (quoniam in eis erat fides alterius vi/
tæ)ſed dicit in deſideriis carnis noſtræ. Quod magis explicans ſubiungit. FACIENTES voluntatem
pro. voluntates/carnis & cogitationum.} Concupiſcentię carnales inducebant nos ad opere exequē
dum voluntates(hoc eſt appetitus) carnis & appetitus cogitationum.vt voluntates carnis referan/
tur ad peccata carnalia/& voluntates cogitationum referantur ad peccata ſpiritualia. ET eramus na/
tura.} hoc eſt naturali pronitate.fomitem enim naturalem ſignificat. FILII irę ſicut & cæteri.} He
braico more vndiqꝫ dignos ira(hoc eſt punitione) filios irę appellat.Communem radicem peccandi
omnibus tam iudęis q̄ gentilibus innatum fomitem deſcribit:ob cuius exequutionem omnes ſumus
digni diuina vltione. DEVS autem.pro. ſed deus/qui diues eſt in miſericordia.} Non ſimpliciter mi
ſericors ſed diues in miſericordia deſcribitur deus:eo ꝙ nulla ex parte deeſt aliqua miſerendi efficacia;
ſed omni carens ſuperiore & omnium creator ac dominus/poteſt quemcūqꝫ & quantūcunqꝫ miſericor/
dię effectum exercere. PROPTER nimiam.pro. multam/charitatem ſuam qua dilexit nos.} Et hic
quoqꝫ non dicitur propter dilectionem ſuam/ſed adiungitur multam,vt multiplex & magnus effectus
ſignificetur. Et pronomen nos/ iudęos demonſtrat: vt coniunctio ſequens teſtatur. ET. pro.etiam/
quum eſſemus mortui peccatis,conuiuificauit nos chriſto.} Superfluit nos.Recole prudens lector in
principio huius capituli dictum & vos cum eſſetis mortui delictis & peccatis.adiungit nanqꝫ ſimili
diſpoſitione ſeipſos iudęos gentilibus,dicendo etiam quum eſſemus mortui peccatis/hoc eſt non ali/
ter nos q̄ vos. Vos enim quum eſſetis mortui delictis & peccatis, etiam nos quum eſſemus mortui
peccatis conuiuificauit chriſto. Vide q̄ apte/immo q̄ veriſſime dictum fuerit & ipſum dedit caput ſu/
per omnia, et vos quū eſſetis mortui delictis & peccatis. Capitis ſiquidem eſt viuificare membra quo/
rum eſt caput.illi enim viuificationi ſimilem viuificationem adiungit erga iudęos ſimiliter diſpoſitos,
dicendo etiam quum eſſemus mortui peccatis conuiuificauit chriſto.nihil eſt enim aliud conuiuifica/
tos fuiſſe chriſto q̄ accępiſſe chriſtum in caput.Ad vtroſqꝫ ergo tam gentiles q̄ iudęos viuificationem
a capite chriſto proceſſiſſe manifeſtauit,prius vtriſqꝫ ordine naturę pœnitentibus: ſicut prius naturæ
ordine tollitur tenebra q̄ luceat aer.

¶ CVIVS gratia ſaluati eſtis.} Superfluit cuius. Per modum parentheſis excitat epheſios in perſo/
na gentilium ad librandum ꝙ gratia ſaluati ſunt.Et quum communem iudęis ac gentilibus vitam ex
chriſto capite docuiſſet,non abſqꝫ myſterio dixit gratia ſaluati eſtis/ & non dixit gratia ſaluati ſumus.
ſpectat ſiquidem hoc ad differentiam illam inter ſalutem iudęorum & gentilium quam ad ro.15.pau.
explicat:ꝙ ſcilicet iudęi ſaluati ſunt per chriſtum ad verificandas promiſſiones factas patribus/gentes
autem ſuper miſericordia ſperare.tanq̄ ſalus gentium ex capite chriſto ſit omnino ex gratia: ſalus au/
tem iudęorum ſub eodem capite habeat non nihil iuſtitiæ ex promiſſione facta patribus. ET corre/
ſuſcitauit & conſedere fecit in cœleſtibus in chriſto ieſu.} Ad vtroſqꝫ refertur(iudęos ſcilicet & genti/
les)correſuſcitatio & conſeſſio:ſicut vtriqꝫ viuificati ſunt chriſto capiti. ¶ Vbi aduerte ꝙ non dicit &
correſuſcitauit & cōſedere fecit in cœleſtibus(quoniam hoc fuiſſet manifeſte falſum:quoniam adhuc
non erant in cœleſtibus conſedentes correſuſcitati,immo nec ſunt)ſed adiungit in chriſto ieſu:vt intel
ligamus ꝙ chriſto reſuſcitato & eleuato ad ſedendum in dextera patris,omnia membra eius ſunt corre
ſuſcitata & conſedentia non in ſeipſis ſed in chriſto. Humano more loquitur paulus quo ſi vnus de co/
gnatione mea effectus eſſet rex/omnes conſanguinei gloriaremur ꝙ corregnamus in illo. ¶ Et dixit
hæc ad manifeſtandum quod propoſuerat:ſcilicet qui benedixit nos omni benedictione ſpirituali in
ſupcœleſtibus in chr̄o.hę ſunt.n.benedictiones quas habemus in ſupcœleſtibus in chr̄o. VT oſtēderet
in ſęculis ſuperuenientibus.} ab aſcenſione ſua vſqꝫ in ęternum. ABVNDANTES.pro.ſupeminentes/
diuitias gratiæ ſuæ in bonitate.pro.in benignitate/ſuper nos in chriſto ieſu.} Ideo conſedere nos fecit
in cœleſtibus in chriſto vt in venturis ſęculis manifeſtaret deus benignitatem ſuam ſuper nos/membra
chriſti ieſu. Verum benignitatem(quę feracitas beneficiorū eſt)non ſimpliciter ſignificat/ſed adiungit
gratię ſuę: vt beneficia non iuſtitię ſed gratię tribuantur.Nec ſufficit explicare gratiam ſed explicat
diuitias gratię:nec hoc ſufficit ſed deſcribit ſupereminentes diuitias.ad ſignificandū excellentiam mul/
tiplicem beneficiorꝫ gratiæ eius. Et vere monſtrare hæc incœpit deus a die p̄tecoſtes in eccleſia primi/
tiua tot & tanta & talia in membris ſuis,vt iam incœperimus videre ſupeminentes diuitias gratię eius
in benignitate ſuper membra chriſti/& venturis omnibus ſęculis manifeſtę factę ſint.

¶ GRATIA enim.} Dixerat per parentheſim gratia ſaluati eſtis:explicat id quomodo factum eſt.nec
recedit a propoſito:ſed neceſſaria eſt particula hæc ad declarandū modum quo homines efficiuntur mē
bra chriſti.non enim ſufficit dicere gratia eſtis ſaluati/ſed modum oportet explicare:qui explicat ſubiun
gendo. ESTIS ſaluati per fidem.} Ita ꝙ ſalus veſtra ex parte dei procedit a gratia:veruntamen ex parte
veſtra interuenit fides. ET HOC nō ex vobis. Dixi oportere interuenire fidem veſtram,attamē ſcitote
ꝙ fides veſtra non eſt ex vobis.eſt quidem veſtra ſed non ex vobis. Vnde hoc declarans ſubiungit. DEI

enim donum eſt.} Superfluit enim. NON ex operibus.} Ideo dixi ꝙ credere non eſt ex vobis quia eſt donum dei/non ex operibus:hoc eſt non ex merito operum ſed quod gratuito conceditur. NE quis glorietur.} Si credere haberemus ex meritis operum/eſſet locus gloriationi acquirentiũ fidem ex operibus ſuis:ſed ex eo ꝙ credere donum dei eſt gratuitũ,nulla ex parte habemus vnde gloriemur ꝙ ſaluati ſumus.nam gratia qua ſaluamur/dei eſt gratia:& fides qua ſaluamur/gratuito nobis a deo datur.Propter quod ſubiũgit. IPSIVS enim ſumus factura.} quia ipſius dei ſumus factura quatenus chriſtiani ſumus. CREATI in chriſto ieſu.} ad differentiã creationis in eſſe naturæ.hæc ſiquidẽ eſt ratio quare ea ex quibus ſumus ſaluati ſunt dei:quia vt chriſtiani,ſumus creati factura dei/tanq̃ ex nihilo producti in tali eſſe. IN OPERIBVS bonis,quę p̃parauit deus vt in illis ambulemus.} Ne errares ex ſupradictis ꝙ non ex operibus ſaluati ſumus ne quis glorietur,declarat quomodo opera noſtra cõcurrunt ad ſalutẽ noſtram.Et conſiſtit ſententia in hoc ꝙ opera noſtra cõcurrunt cõſequenter.Ita ꝙ ex hac doctrina excluduntur merita operum noſtroꝝ antecedenter reſpectu fidei,& aſſeruntur cõſequentia ad fidẽ. Et ꝓpterea quum prius excluſiſſet antecedenter(dicendo non ex operibus)modo apponit cõſequentia,dicendo ꝙ creati ſumus in chriſto ieſu in operibus bonis.Quod magis explicans/dicit.quæ(opera bona)præparauit deus vt iam chriſtiani ambulemus in illis.hoc enim manifeſte ſonat ſequelam ad fidem,& tanq̃ concomitantia fidem a deo concedi.

PROPTER quod.} Totum poteſt referre.ſ.& ſalutẽ per fidem & progreſſum in bonis operibus. MEMORES eſtote.} Dixerat in principio huius capituli & vos/nec tractauerat aliqd ſpãle quare dixerit & vos.& propterea modo tractat ꝓpriam gentilibus rationẽ/propter quã dixit & vos. Qꝛ VOS aliquando qui eratis gentes in carne.pro.ꝙ vos quondam gentes in carne.} Et declarando quid intẽdit per in carne ſubiungit. QVI dicebamini præputiũ ab ea quę dicit̃ circuncifio in carne manufacta.} hoc eſt qui dicebamini prępunũ ad differentiã circuncifionis carnalis,quę erat apud iudęos. QVI eratis.pro. ꝙ eratis.} hoc eſt quod reuocare debent ad memoriã. ILLO in tẽpore ſine chriſto.} hoc eſt non chriſtiani/anteq̃ eſſetis chriſtiani ſeu carẽtes fide chriſti,eratis. Ita ꝙ totum hoc(videlicet illo in tẽpore ſine chriſto)eſt ſubiectum enunciationis:& verbum eratis iungit prędicatũ alienati &c̃.Et eſt ordo literæ ꝙ illo in tẽpore ſine chriſto/eratis alienati &c̃. ALIENATI a cõuerſatione.pro.a ciuilitate/iſrael.} hoc eſt alieni ab vnitate populi ſub vna diuina lege:ad differentiã etiam iudaici populi/ſub vna politia diuinæ legis viuentis. ET HOSPITES teſtamentoꝝ.} Dictio gręca peregrinos & hoſpites ſignificat.Et vtriuſq; ſenſus capax videt̃ litera.nam ſi legitur hoſpites/refertur ad ꝓſelytos. Si legitur peregrini/refertur ad ipſos gentiles in gentilitate manentes. et ſignificat̃ ꝙ erant extranei a teſtamẽtis.Quod declarans ſubiũgit. PROMISSIONIS ſpem nõ habentes.} Et hinc apparet ꝙ non de hoſpitibus ꝓſelytis ſed de oĩno extraneis loquitur. Qđ autem pluraliter dicit teſtamentoꝝ/refertur ad multitudinẽ promiſſionum.tãq̃ aliud teſtamentũ fuerit promiſſio de ſemine abrahę/aliud promiſſio de terra quę vocatur terra promiſſionis/aliud de perſeuerantia fœlici in eadẽ ſeruando mandata.ab omnibus enim deſcribuntur gentiles extranei:ad differentiã iudęoꝝ/ſpem habentium promiſſionis omnis factæ per huiuſmodi teſtamenta. ¶ Quãuis poſſit referri pluralitas teſtamentoꝝ ad teſtamentũ vetus & nouum:ad differentiã iudæorum chriſtianoꝝ qui ſpem promiſſionis vtriuſq; teſtamenti habebant. ET SINE deo in hoc mundo.} Superfluit hoc.Et demũ inquit paulus eratis ſine deo in mundo.non eratis ſine deo in opinione veſtra/ſed eratis ſine deo exiſtente vere in mundo:quoniã non adorabatis verum deum qui eſt in mũdo vniuerſo, ſed deum opinatum/qui nõ eſt deus:ad differentiã & iudęoꝝ & chriſtianoꝝ colentium vnũ verum deũ. ¶ NVNC autẽ in chriſto ieſu vos.} E regione ad id quod dixerat illo in tẽpore ſine chriſto/dicit nunc autem vos in chriſto ieſu:hoc eſt iam chriſtiani. QVI aliquãdo eratis longe.} Dixerat alienati & extranei,modo dicit longe eratis/non diſtantia locali ſed diſſimilitudine. FACTI eſtis prope.} propinquitate aſſimilationis & coniunctione charitatis. IN ſanguine chriſti.} Mors chriſti in cruce attulit vos de longinquo ad propinquũ/effecit vos de diſſimilibus ſimiles ſibi & aliis iuſtis. ¶ IPSE enĩ eſt pax noſtra.} hoc eſt ipſe eſt ratio & effector pacis noſtrę. QVI fecit vtraq; vnum.} hoc eſt iudęos & gentiles fecit vnum. ET MEDIVM parietẽ macerię ſoluens/inimicitias in carne ſua.} Quũ aſſumpſiſſet pro ratione quia ipſe chriſtus eſt pax noſtra, incœpit hoc manifeſtare ab opere/dicendo qui fecit vtraq; vnum:& modo ſubiungit modum quo fecit ex vtriſq; vnum,dicendo duo.alterũ eſt ꝙ medium parietẽ macerię ſoluit.alterũ ꝙ inimicitias in carne ſua ſoluit.¶ Et primũ quidem ad ſimilitudinẽ dicit ſeparatorum locoꝝ quę ſeparantur ĩterſtitio muro ſeu maceria:tanq̃ loca ex vna parte ſint vnius populi/& loca ex altera ſint alterius. Siquis enim dirueret interſtitiũ illud, faceret vtraq; loca vnum/tollẽdo diſtinctiuũ inter ea.Et quoniã huiuſmodi interſtitium quãdoq; fit pro pace finitimoꝝ/quãdoq; autẽ fit pro inimicitia ad tollendum cõmunionẽ hincinde/& interſtitium de quo paulus loquitur inimicitię erat,ideo ad hoc manifeſtandũ quum dixiſſet & medium parietẽ macerię ſoluens/ſtatim ſubiunxit ſine cõiunctione aliqua velut appoſitiue inimicitias in carne ſua . quod eſt alterũ ſolutum a chriſto faciendo pacem.Et hęc quidem proponẽdo paulus dicit;executiue autem tractando/propoſita ſingula explicat,inchoans a ſolutione interſtitii,dicendo.

LEGEM mandatorũ decretis.pro.in decretis/euacuans vt duos condat in ſemetipſo in vno nouo homine.pro.in vnum nouũ hoiem.} Aduerte quo ad literam ꝙ preteriti temporis deberent eſſe participia ſoluens & euacuãs.ſignificat enim ꝙ ſoluit & euacuauit.⁋ Quod ergo dixit medium parietem maceriȩ ſoluit/modo explicat ꝙ euacuauit legem conſiſtentem in decretis mandatorũ:hoc eſt legem moſaicã.Hæc enim ſicut in epiſtola ad ro.appellatur lex factorum,ita hic appellatur in decretis mandatorum:ad differentiam legis ſpiritus quæ eſt lex chriſti.Illa ſiquidem tantummodo prȩcipit opera/agenda vel cauenda:iſta aũt confert credere & viuere in chriſto.Et appellaẽ interſtitiũ maceriȩ iuxta id quod in epiſtola ad gal.appellaẽ in manu dimidiatoris.Lex enim vetus non erat data mũdo/ſed iſraelitis tm̃/& erat diſtinctiua iſraelitarũ a reliquis populis mũdi:ac per hoc erat velut interſtitiũ maceriæ ĩter populum iſrael & gẽtiles.Et dicitur maceriȩ vt intelligatur interſtitiũ non in perpetuum ſed ad tẽpus donec veniret chriſtus.maceria enim breuis eſt durationis.Dicitur maceriȩ eo ꝙ lex factorum vt diſtinguiẽ cõtra legem ſpũs eſt ſicut maceria,cõſtans ex lapidibus ſine glutino ſpũs. Et eſt interſtitium inimicitiȩ,pro quãto ſingularitas populi iſrael exoſa erat gentilibus/& ipſe populus iſrael abominabaẽ gentiles.Et qm̃ hic diciẽ ꝙ chriſtus ſoluit/abſtulit legem mandatoꝝ,queſtio ſuboriẽ eo ꝙ ipſe dominus dicit non veni ſoluere legem.Solutio eſt.vt ibidem eſt diffuſe expoſitũ/chriſtus negat ſe veniſſe quãdiu erat viator inter homines ad exercendũ officium abſoluendi a vinculo legis veteris;hoc enim reſeruabat futuro tẽpori. quemadmodum negauit ſe miſſum niſi ad oues quæ perierunt domus iſrael. Paulus autẽ affirmat efficaciam mortis chriſti/ſuapte natura ad tollendũ vincula legis veteris. Vnde nulla eſt inter dicta vtriuſqꝫ controuerſia.⁋ Quorſum autẽ aboleuerit legem veterem/explicat:dicendo vt duos populos condat ſeu creet in vnum nouum hominẽ in ſemetipſo chriſto.Quod ad galatas dixit omnes enim vos vnus eſtis in chriſto ieſu,modo dicit ſub aliis verbis vt duos populos creet in ſemetipſo in vnum nouũ hominem. Vnus ſiquidẽ nouus homo integratur ex omnibus chriſtianis:qui eſt ipſum chriſti corpus/quod eſt eccleſia.Et vere homo ſm naturã/vere nouus,quia ſemper nouus nouitate gratiæ(nihil enim dãnationis eſt iis qui in chriſto ieſu ſunt)& vere vnus/vnitate eiuſdẽ ſpiritus. Et hȩc omnia veriſſime ex cõiunctione ad chriſtum maxime verificantur:quũ ipſe ſit vnus nouus homo ſingulariſſime carens ſimili:vtpote qui eſt diuina hypoſtaſis/conceptus & natus ex virgine &c̃.

FACIENS pacem.} Poſtq̃ declarauit modum quo fecit vtraqꝫ vnum dirruẽdo maceriã/abrogando legem quæ diuidebat inter iudæos & gentiles,vt ſubtracto interſtitio duo fierent vnus:declarat mõ aliam particulam(.ſ.ipſe eſt pax nr̃a)cum correſpondenti ſibi/inimicitias ſoluit in carne ſua.faciens inquit pacem/directe cõtrariam inimicitiis. VT recõciliet ambos in vno corpore deo.} Hinc apparet ꝙ inimicitiȩ relatiue ad deum intelligendȩ ſunt:dum dicit vt recõciliet deo.Duo itaqꝫ impedimenta vnitatis & pacis paulus tetigit. alterum ex parte iudȩorũ/interſtitium maceriȩ legem.alterum cõmune vtriſqꝫ(iudȩis.ſ.& gentilibus).ſ.inimicitias ad deum.quȩ cõſiſtũt in peccatis quibus cõtemnitur deus. Et vtrunqꝫ impedimentum ſublatũ eſſe per chriſtum paulus docet ad hoc vt in vno corpore chriſti myſtico vterqꝫ populus recõcilietur deo. PER crucem interficiens inimicitias in ſemetipſo.} Vt alias dictum eſt/ex ſenſu interpretari oportet apud grȩcos quãdo pronomen tenetur reciproce.Et quia ſuperius ꝓpoſuerat inimicitias in carne ſua,congrue interpres ꝓnomen reciprocum reddidit/dicendo in ſemetipſo:vt quod dixerat inimicitias in carne ſua/explicet ꝙ interfecit inimicitias per crucem nõ alterius ſed ſuiipſius.Cõſtat autẽ ꝙ huiuſmodi inimicitiæ quas chriſtus interfecit per mortẽ ſuam in cruce/ſunt inimicitiæ ad deum/tum iudȩoꝝ tum gentilium ob contẽptum dei peccando. ET VENIENS euangelizauit pacem vobis qui longe fuiſtis.} De aduentu chriſti poſt reſurrectionẽ eius loquiẽ.tunc.n.venit & dixit diſcipulis/euntes in mundũ vniuerſum prȩdicate euangeliũ &c̃.tunc euangelizauit(hoc eſt euangelizandã prȩcepit)pacem vobis/gentilibus,qui longe fuiſtis/a diuino cultu. ET PACEM iis qui prope.} Superfluit pacem.hoc eſt & iudæis qui erant prope ratione diuini cultus.

⁋QVONIAM per ipſum habemus acceſſum ambo in vno ſpiritu ad patrẽ,ergo iam nõ eſtis hoſpites & aduenȩ.} Declaratis geſtis per chriſtum ad vnitatem iudȩoꝝ & gentilium,infert paulus ſpiritualem effectum cõmunem vtriſqꝫ/imo ex ſpirituali effectu cõmuni vtriſqꝫ infert nouam gentium cõditionem. Per modum ſiquidẽ rationis & cauſȩ introducit hunc effectum dicendo. quoniã per ipſum/chriſtum, ambo/iudȩi & gentiles,habemus aditum ad patrẽ/cœleſtem,in vno & eodẽ ſpiritu/proculdubio ſancto: ergo iam nõ eſtis/vos gentiles effecti chriſtiani,hoſpites/in domo dei, & aduenȩ/in charitate dei.⁋ Et abhinc incipit tractare illam particulã/qui prædeſtinauit nos in adoptionẽ per ieſum chriſtum in ipſum ſm beneplacitũ voluntatis ſuæ in laudẽ glorię gratię ſuȩ.Inchoat ſiquidẽ hoc a cõi aditu ad patrẽ qui adoptauit per chriſtum in vno ſpiritu. Et hinc optime infert gentes non eſſe amplius hoſpites & aduenas. SED eſtis ciues.} Superfluit eſtis.Et legendũ eſt. SED conciues ſanctoꝝ & domeſtici dei.} E regione ad hoſpites dicit domeſtici:& e regione ad aduenas dicit cõciues.Eccleſia ſiquidẽ & eſt ciuitas dei/& eſt domus dei.& propterea cõpetit & dicere conciues & dicere domeſticos. SVPER ÆDIFICATI ſup fundamentum apoſtoloꝝ & prophetarũ.} Metaphoricus eſt ſermo.Et quod dicit ſuper fundamẽtum apoſtoloꝝ & prophetarũ/intellige formaliter:hoc eſt ſuper chriſtũ ſeu deum quatenus eſt fundamẽtum

apoſtolorum & prophetarum.vere enim non ſumus fundati ſuper chriſtum imediate,ſed quatenus ipſe ſuſtentat apoſtolos & prophetas;hoc eſt mediantibus apoſtolis & prophetis|mediante doctrina miniſtrata per apoſtolos & prophetas. IPSO ſummo angulari lapide.} Supfluit lapide.& vnica dictione compoſita legendũ eſſet. IPSO ſumangulari chriſto ieſu.} Quia de cõiunctione vtriuſq; populi agit, ideo chriſtum ſub metaphora ſumangularis deſcribit. ſumangularis enim iungit vtrũq; parietẽ. Summus autẽ deſcribitur non ſolum quia ſupremus eſt ſm rem,ſed ad inſinuandum q in ſpirituali ædificio quod totum ſuſtinet|nõ eſt in imo(quẽadmodũ in ędificiis corporeis) ſed in ſupremo. Idem eſt autem ipſe ſumangularis qui & fundamentum apoſtolorũ & prophetarũ. Vnde & alibi dicit.fundamentum aliud nemo poteſt ponere pręter id quod poſitum eſt quod eſt chriſtus ieſus. Vtrunq; ergo officiũ chriſto tribuitur:& fundamenti & ſumangularis. IN QVO omnis ędificatio cõſtructa.pro.quę coaptat.} Eſt enim pręſentis tẽporis:& coaptationem ſignificat.Ad lapidem ſiquidẽ angularem refert coaptatio, ad differentiam ędificationis quę nõ coaptatur tali angulari propter difformitatẽ morum. CRESCIT in templum ſanctum in dño.} Ecce quare metaphorã ędificationis imiſcuit,quia chriſtiani templum ſunt dñi:& ſi coaptãtur chriſto,creſcunt in tẽplum ſanctum|in habitaculũ mundum coram deo. Vnde & hoc quod cõmuniter de omnibus dixerat|magis explanãdo applicat ad gentiles dicendo. IN QVO & vos coędificamini in habitaculũ dei.} hoc eſt enim eſſe templum eſſe habitaculũ dei.Sed quomodo fiat iſta coędificatio adiungit. IN SPIRITV ſancto.} Superfluit ſancto . ſubintelligitur tamẽ. Non eſt corporalis huiuſmodi ędificatio,ſed ſpiritualis|ſed ſm opera ſpiritus ſancti.

CAPVT .III.

CVIVS rei gratia.} vt.ſ.vos coędificemini in ſpirituale habitaculũ dei. EGO paulus,} Dixerat ſuperędificari ſuper fundamentum apoſtolorũ & prophetarũ,manifeſtat modo hoc in ſeipſo:q.ſ.ſuper fundamentũ eius|hoc eſt ſuper chriſtum fundantẽ ipſum,ſuperędificantur gentiles.Et ad hoc affert tum ea quę patitur pro chriſto|tum reuelationẽ ſibi factam de myſteriis diuinis:tum officium apoſtolatus ſui ad gentes.Et a paſſionibus incipiens dicit. VINCTVS chriſti ieſu.} Hebręo more ſubaudit ſubſtantiuũ verbum ſum.Eſt enim vinctus nomen.erat ſiquidẽ paulus tunc romę vinctus pro chriſto. PRO vobis gentibus.} Lege actus apoſtolorũ:& inuenies paulũ perſecutionem paſſum tanq̃ deſtructorẽ legis moſaicę propter veritatem euangelicã quã in gentibus pręedicabat.Et propterea hic dicit pro vobis gentibus. SI TAMEN.pro.vtiq; &|audiſtis diſpenſationẽ gratiæ dei quę data eſt mihi in vobis.pro.in vos.} Ne ſe ingeſſiſſe crederetur ad pręedicandum gentibus ob quod patiebatur,cõmemorat auditum iam fuiſſe a gentibus qualiter diuina diſpenſatione gratia apoſtolatus ad gentes ſibi data fuerat. Iam ſiquidem diuulgatus erat modus quo paulus cõuerſus fuerat ad chriſtum:& q in illa cõuerſione chriſtus dixerat|vas electionis eſt mihi vt portet nomẽ meum coram regibus & gentibus. Hęc itaq; diſtributio diuinę gratię in perſonã pauli ad euangelizandũ gentibus|audita deſcribitur. QVONIAM.pro.q;|ſm reuelationẽ notum mihi factum eſt.pro.fecit|ſacramentũ.pro. myſterium.} Et hoc etiã auditum cõmemorat q deus notificauit paulo arcana ſm reuelationem:hoc eſt reuelando per ſeipſum|& non remiſit eum vt inſtrueretur ab aliis apoſtolis. SICVT ſupra.pro.ante|ſcripſi in breui.} De myſterio dicit.quẽadmodum ante ſcripſi in hac eadẽ epiſtola,in breui|hoc eſt paucis verbis. Vere multa myſteria breuibus verbis in hac eadem cõprehenderat epiſtola quę per reuelationem didicerat. PROVT.pro.ob quod.} ſcriptum. POTESTIS legentes intelligere prudentiã.pro.intelligentiam|meã in miniſterio.pro.in myſterio|chriſti.} Explicat officium ſuper quod ędificant,excitando eos ad conſiderandũ excellentem notitiam quã ipſe habebat in myſterio chriſti. Dixerat.n.ſuper fundamentum apoſtolorũ.& propterea oportebat manifeſtare excellentiã doctrinę apoſtolicę,nõ in philoſophia ſed in myſterio chriſti. QVOD aliis generationibus.} hoc eſt ętatibus aliarũ generationum. NON eſt agnitum.pro.notificatũ|filiis hominum.} Ad explicandã maiorem gratiam factę reuelationis|dicit huiuſmodi myſterium chriſti non eſſe notificatũ filiis hominum(ad differentiã angelorũ)prioribus ętatibus.Cum grano tamẽ ſalis intellige.nam ſubiungit. SICVTI nunc reuelatũ eſt.} Ne intelligeres prophetis omnino fuiſſe incognitũ,appoſuit modum|dicendo ſicuti nunc reuelatũ eſt:vt intelligamus non fuiſſe notificatũ priſcis illo modo quo nunc abſq; velo notificatũ eſt. Ac ſi apertius dixiſſet. fuit quidem priſcis notificatum ſub velamine, modo autẽ ſine velamine. SANCTIS apoſtolis eius & prophetis in ſpiritu.Deeſt.ſancto.} Ne ſibi ſoli deſcribat reuelationẽ factam|cõmemorat reuelatum eẽ myſterium ſanctis apoſtolis chriſti & ꝓphetis:reuelatum autẽ in ſpiritu ſancto|nõ in ſpiritu pythonico. ¶Et hinc habes q de prophetis noui teſtamenti loquitur|dicendo ſicut nunc reuelatũ eſt prophetis. Et quidem fuiſſe multos ꝓphetas in teſtamento nouo,clare patet legenti actus apoſtolorũ & epl'as pauli, immo ipſum paulum fuiſſe prophetã teſtantur ſcripta in eius epiſtolis vaticinia de futuris. Ex ſymbolo quoq; apoſtolorũ apparet oẽs apoſtolos fuiſſe prophetas reſurrectionis mortuorũ venturiq; ſeculi. ¶Et dixit hęc ad declarandũ quod dixerat ſuper fundamentum apoſtolorũ & prophetarũ. ESSE gentes cohęredes & cõcorporales.pro.cõcorpores|& cõparticipes ꝓmiſſionis eius in chriſto ieſu per euangeliũ.} Superfluit ieſu. Paulo ſuperius dixerat de propria intelligentia in myſterio chriſti:& poſtea ſubiunxit de

cõmuni ſibi & aliis apoſtolis ac prophetis notitiam eiuſdẽ myſterii quę ſub velamine tradita erat antiquis. Et de proprio quidem dixit ſe ſcripſiſſe: de hoc autem cõmuni, modo explicat quid eſt illud. Et eſt ꝙ gentiles ex extraneis a teſtamẽtis ſunt iam cohęredes ęternę hęreditatis: & quũ eſſent alieni a ciuilitate diuinę legis, ſunt iam cõcorpores corporis chriſti myſtici: & quũ eſſent ſine ſpe ꝑmiſſionis, iam ſunt cõparticipes promiſſionis eius.ſ.dei, participando dona ſpiritus ſancti ꝑmiſſa eccleſię. Hęc autẽ mutatio eſt quia iam ſunt in chriſto per euangeliũ, non per legem moyſi. Hoc eſt myſterium ſub velamine priſcis notificatum: modo autẽ clare manifeſtatum. ¶ Et dicit hęc omnia ad declarandũ illam particulam ſm beneplacitum voluntatis ſuę. per hęc enim omnia manifeſtat beneplacitũ voluntatis diuinæ fuiſſe prædeſtinare gentes in adoptionẽ tali modo: vt.ſ. superędificarent ſuper fundamentũ apoſtoloꝝ & prophetarum. ad hoc enim reuelationes factę apoſtolis & ꝓphetis noui teſtamẽti inducuntur de ſalute gentiũ. Et ad hoc idem ſubiungit. CVIVS factus ſum ego miniſter.} Relatiuũ cuius ſi referat euangeliũ, dicitur paulus miniſter euãgelii, pro quãto prędicator eſt illius: ſi vero (quod potius quadrat) referat chriſtum, clare conſtat cuius.ſ.chriſti factus ſum ego miniſter. Sic nos inquit alibi æſtimet homo vt miniſtros chriſti. Et hoc quadrat ad declarandũ fundamentum ipſius. Quod enim dixit fundamentũ apoſtoloꝝ, hoc eſt dicere chriſtum per miniſtros apoſtolos, ſeu apoſtolos miniſtros chriſti. Ad hoc ergo dixit cuius factus ſum ego miniſter. SECVNDVM donũ gratię dei.} non propriis meritis, nõ virtute propria, ſed dono diuinę gratię. QVÆ data eſt mihi ſm operationem virtutis. pro. potentię, eius.} Vide fundamentum apoſtoloꝝ iunctum ipſis ſm gratiã datam illis non ſm humanas vires ſed ſm operationem potentię dei: quę neſcit menſurã. Et dicit ſm operationẽ: quoniam gratia cõceſſa apoſtolis erat in operatione potentię dei: loquendo linguis, faciendo miracula, interpretando ſcripturas &c. ¶ MIHI.ſ. omnium ſanctoꝝ minimo.} Supfluit enim. Quod dixerat miniſteriũ ſm operationẽ potentię, mõ explicat ſm operationẽ doctrinę. Quod aũt dixit omnium ſanctoꝝ minimo, minus explicatur in lingua latina. nam ſignificatur in græco minor minimo. Recognoſcit ſe paulus & explicat ſe minorẽ minimo omnium ſanctoꝝ quãtum eſt ex parte ſui: dum cõmemorat excellentia dona gratię ſibi collata. vt inde ſeipſum ac ſuiipſius notitiam ante oculos ponat & ſe ad ſeipſum reuocet, ne ex iſtis tam præcipuis donis extollatur, ne aliis ſe pręferre reputetur. DATA eſt gratia hęc.} quã ſubiungo. IN gentibus euãgelizare inueſtigabiles diuitias chriſti.} Negatiue ſumitur in, dicendo inueſtigabiles. ſignificant enim non veſtigabiles. Diuitię chriſti inueſtigabiles, dona ſunt chriſti quę excedunt omnem naturalem inquiſitionem. nullus enim inquirere poteſt verbũ caro factum eſt, chriſtus reſurrexit & ſedet ad dexteram dei, & huiuſmodi. & tamẽ hęc ſunt quę paulus euangelizabat inter gentes. ET illuminare oẽs.} hoc eſt clare manifeſtare omnibus. Quod intellige quãtum erat ex parte ſui. QVÆ ſit diſpenſatio ſacramẽti pro. myſterii, abſconditi a ſęculis in deo qui omnia creauit.} Myſterium abſconditũ a ſęculis in deo, eſt arcanum efficiendoꝝ tali & tali tẽpore in eccleſiaſticis. Quod abſconditum deſcribitur a ſęculis in deo etiam poſtꝗ̃ creauit omnia. Manifeſtat paulus ꝙ ꝗuis deus creauerit oĩa, ac per hoc manifeſtauerit rerũ omnium rationes angelis & naturas rerũ intelligẽdas porrexerit hominibus, reſeruauit tamẽ in arcano ſuo notitiam certis tẽporibus agendorũ. de quibus chriſtus dixit, non eſt veſtrũ noſſe tempora vel momenta quę pater poſuit in ſua poteſtate. Sed aduerte ꝙ non dicit & illuminare oẽs quod ſit myſterium, ſed dicit quę ſit diſpenſatio myſterii abſconditi. non enim manifeſtauit paulus quę latent in illo myſterio: ſed diſpenſationẽ (hoc eſt executionem ordinatã) illius myſterii quę ſit. declarauit ſiquidẽ ꝙ vocatio gentium in vnitatẽ eccleſię ex iudęis & gentilibus eſt non de numero eoꝝ quę deus manifeſtauit, ſed eſt executio myſterii reſeruati in arcano dei. & ſic de ſiſibus ſpectãtibus ad executiones quę fiunt in eccleſia chriſti manifeſtatis per paulũ intellige. VT innoteſcat.} Deſunt quattuor dictiones, in diuerſis tñ locis. Legẽdum eſt. PER IESVM chriſtũ vt innoteſcat nunc.} Deinde ſequit. PRINCIPATIBVS & poteſtatibus in cœleſtibus.} Rationẽ reddit quare myſterium abſconditũ fuerit in deo. Et eſt ordo literę. vt per ieſum chriſtũ innoteſcat nũc principatibus & poteſtatibus in cœleſtibus. Reſeruauit ſibi deus in ſeipſo occultum myſterium ad hoc vt mediante chriſto homine cõmunicaret hoc arcanũ in cœleſtibus ſupernis ſpiritibus. Dicendo enim vt innoteſcat nunc, & explicando per ieſum chriſtum, manifeſtat pręrogatiuam hanc reſeruatã chriſto homini: nec adhuc chriſtum cõmunicaſſe omnia ſupernis ſpiritibus ſed durare nunc quo notum fit. ¶ Quid ſit autẽ illud myſterium quod per chriſtum innoteſcit ſupnis ſpiritibus, manifeſtat ſubiungendo. PER ECCLESIAM multiformis. pro. multiuaria, ſapientia dei ſm prędefinitionẽ ſęculoꝝ.} Sapientia dei multiuaria per eccleſiam, variis modis & viis ſparſa per eccleſiam, non qualitercũqꝫ ſed ſm prędefinitionẽ ſęculoꝝ, hoc eſt periodoꝝ qui executionibus ſingulorũ effectuum diuinę ſapientię in eccleſia diffiniti ſunt, eſt illa quę nunc (hoc eſt vſqꝫ ad tẽpus iudicii vniuerſalis) notificatur per chriſtũ ſupernis ſpiritibus. modo enim reuelat vnum, mõ aliud. QVAM fecit in chriſto ieſu dño noſtro.} Relatiuum quã refert eccleſiam. eccleſia enim nomen eſt cõmune ad oẽs conuentus. & propterea explicat de qua eccleſia loquitur: de illa.ſ. quã fecit deus in chriſto ieſu dño noſtro, quæ eſt eccleſia chriſtiana. Et inſeruit hæc ad declarandũ quod ſuperius dixerat de chriſto ſupra omnẽ principatum & poteſtatem & dominationẽ & virtutem &c. per hoc enim declarauit ꝙ non ſolum eminentia

dignitatis & potentię ſed etiam notitię & doctrinę eſt ſupra omnem principatum omnium cœleſtium ſpirituum. IN QVO habemus fiduciam.pro.auſum.} De libera audacia euãgelizandi eſt ſermo. ET acceſſum.} Auſus refertur ad euangelizandũ hominibus:acceſſus autẽ(hoc eſt aditus ſeu introductio paſſiua)refertur ad eundum ad deum. IN cõfidentia.} Fiducia hęc refertur ad vtrunq̃;tam aditum q̃ auſum. PER fidem eius.} chriſti. Et adiunxit hęc ad declarãdum ꝙ apoſtoli per fidem in chriſto qui reuelat angelis,cõfidenter non ſolũ habent aditum ad deum ſed etiã auſum ad euangelizandũ myſteria. PROPTER quod.} donũ quod in chriſto habemus per fidem propagandũ. PETO.} a vobis. NE deficiatis in tribulationibus meis pro vobis.} ne deficiatis animo/ne erubeſcatis ꝙ ego ſim in tribulationibus pro vobis/pro euangelio ad gentes. QVÆ eſt gloria veſtra.} Ad vtrunq̃ põt referri.ſ.tam ad tribulationem pauli q̃ ad pſeuerantiam eorũ.nam & preſſura pauli patris ac doctoris eoꝝ erat materia gloriæ eoꝝ:ſicut crux chriſti eſt gloria omniũ.& perſeuerantia ipſoꝝ erat meritum gloriæ.

¶ HVIVS rei gratia.} ſcilicet ne deficiatis.ſ.pro gloria veſtra. FLECTO genua mea.} Non ſolum a vobis peto ſed a deo,& hoc flexis genibus. AD PATREM dñi noſtri ieſu chriſti.} Vbi declarauit beneplacitum diuinæ voluntatis circa modũ prædeſtinatæ adoptionis,explicat modo ipſam adoptionẽ. Et propterea meminit patris dñi noſtri ieſu chriſti,qui eſt natura pater dñi noſtri ieſu chriſti/& adoptione pater noſter.Vnde & ſubdit. EX QVO omnis paternitas.pro.familia/in cœlis & in terra noĩatur.} Non loquitur paulus de paternitate ſed de adoptata familia/ſed de familia ab vno eodeq̃ patre denoiata.Et dixit ꝙ ex quo patre dñi noſtri ieſu chriſti omnis familia tam in cœlis q̃ in terra nominatꝰ/tanq̃ ab vno eodeq̃ patre deducta. verbigratia ſicut a cæſare familia cæſarianoꝝ/& ab iſrael familia iſraelitaꝝ/& a chriſto familia chriſtiana. Explicat ſiquidẽ per hoc paulus adoptionis gratiam cõmunem eſſe ſupnis ſpiritibus & hominibus ab vno eodeq̃ deo patre dñi noſtri ieſu chriſti.ita ꝙ omnes(tam ſpũs cœleſtes q̃ nos homines)ſumus adoptiui filii dei. VT DET vobis ſm diuitias glorię ſuę.} in qua conſũmatꝰ adoptio. VIRTVTEM.pro.potentiã/corroborari per ſpũm eius in interiori homine.} Supplicat vt ex diuitiis glorię paternę emanet robur potentię in interiori homine per ſpiritũ dei.Nihil petit corporeum ſed ſpectans ad animã:ꝙ.ſ.potentia quã acceperunt in baptiſmo ad cõfitendum fidem/ad prœliandum cum dęmone/ad vincendum mũdum,corroboretur per ſpiritũ dei.Quę corroboratio qualiter fiat/explicat ſubiungendo. CHRISTVM habitare per fidem in cordibus veſtris.} Non dicit chriſtũ hoſpitari in cordibus veſtris per fidem/ſed habitare:hoc eſt tanq̃ habitantẽ vti cordibus veſtris per fidem.ſic enim corroboratur potentia interni hominis. IN CHARITATE radicati & fundati vt poſſitis.} Nota præcedentia cõſtrui cum verbo det(dicendo det corroborari potentiã/det habitare chriſtum)hęc autem in charitate radicati & fundati/non poſſunt cõſtrui cum eodẽ verbo.& propterea ſequentibus adiungũtur. Et eſt ordo literæ.vt in charitate radicati & fundati poſſitis.Similis ordo paulo ante habitus eſt:dicẽdo per ieſum chriſtum vt innoteſcat.¶ Supplicationi vt roboretur potentia per ſpiritũ vt habitet chriſtus per fidem/adiungit quod reliquũ erat vt in charitate radicati & fundati. Tria enim ſunt in nobis.voluntas/ad quã ſpectat dilectio:intellectus/ad quem ſpectat fides:& potentia/ad quã ſpectat robur ſpiritus.Et queadmodum dixit non hoſpitari ſed habitare chriſtũ,ita de dilectione dicit radicati & fundati.tum ad ſignificandam firmitatẽ/tum ad ſignificandũ ꝙ dilectio eſt radix & fundamentũ.aſſimilatur ſiquidem radici,pro quãto ex ea reliquæ virtutes oriuntur/aſſimilatur fundamẽto pro quãto ſuſtentat merita oĩum & quæ agimus & quę patimur.¶ Radicati aũt & fundati in dilectione ſunt,qui ex imo & pfundiſſimo corde dilectionẽ germinant & ſuſtentant multitudinẽ bonoꝝ operum.Et hinc conſurgit poſſe ad altiorem contẽplationem imo notitiam ſubiunctã. COMPRÆHENDERE cum omnibus ſanctis.} Pro cœleſtis patriæ fœlicitate ſupplicat.nam non hic ſed ibi cõmune eſt oĩbus ſanctis cõprehendere. QVÆ ſit latitudo & longitudo/& ſublimitas & pfundũ.} Tranſpoſitæ ſunt duæ vltimæ dictiones.Legẽdum eſt. ET PROFVNDITAS & ſublimitas.} Metaphorice deũ deſcribit paulus,nõ tribus dimẽſionibus ex quibus cõſtat corpus(ne forte errares intelligendo deum eſſe corpus)ſed addit tribus dimenſionibus quaſi quartam:vt manifeſte intelligas ꝙ metaphorice loquitur.quum cõſtet dimenſiones corporis eſſe tres tantum.¶ Per longitudinẽ itaq̃ dei æternitatem/per latitudinẽ ĩmenſitatem potentię/per pfunditatem ĩmenſitatem ſcientiæ/per ſublimitatẽ excellentiam naturæ intellige. Hæc autẽ dicit poſſitis cõpræhendere,non vt cõprehenſio fines cõplectitur rei(hoc enim impoſſibile eſt)ſed vt cõprehenſio opponitꝰ inſecutioni:iuxta illud ad corin.ſic currite vt cõprehendatis. SCIRE etiam ſupereminentẽ ſcientię charitatẽ chriſti.} Datiui caſus eſt ſcię.& explicatꝰ charitas chriſti ſupans ſcientiã:hoc eſt maior q̃ ſciatꝰ. Supplicat ẽt paulus vt non ſolũ cognoſcant diuinitatẽ ſm eius naturã,ſed etiã cognoſcant dilectionẽ chriſti erga genus humanũ.Et ſi extendatꝰ ad oẽs ſpũales creaturas/non eſt error. VT impleamini in oẽm plenitudinẽ dei.} Et hoc pprie ad patriam ſpectat.in qua ingrediuntꝰ hoĩes in ipſam dei plenitudinẽ/& implentꝰ.Significatꝰ ſiqdem exceſſus plenitudinis diuinę glĩæ ſupra vniuerſum id cuius ſumus capaces.

¶ EI AVTEM qui potens eſt.} Deficit. SVPER/ omnia facere.} Inexhauribilẽ diuinam ſignificat potentiam/dicendo ꝙ eſt potens facere ſup omnia. SVPERABVNDANTER q̃ petimus.pro.ex abundanti ſuper ea quę petimus/aut intelligimus.} Non ſolũ ſuper omnia facta põt facere ſed põt etiam ex

abundanti ſuper ea quę petimus,&(quod plus eſt)ſuper ea quę intelligimus. SECVNDVM virtutem pro.potentiam/quæ operatur in nobis.℈ Ne ficta videatur diuina potẽtia potens ſuper omnia,manifeſtat eandem eſſe potentiam qua poteſt facere ſuper omnia quæ de facto operat̃ in nobis ea quæ nunq̃ aut petiſſemus aut intellexiſſemus:vt ex iis quæ exercet in nobis/credatur ꝙ poteſt ſuper omnia. Si petis quę ſunt illa quę exercebat in apoſtolis,confer quales erant ante ſpiritũ ſanctum receptũ & quales fuerunt poſt in tot mirabilibus operibus:& perſpicies potentiã dei quæ operabatur in illis. IPSI gloria.℈ Superfluit ipſi. IN ECCLESIA & in chriſto ieſu.℈ Sup̃fluit & . Determinat enim eccleſiam in chriſto ieſu. IN OMNES generationes ſęculi ſęculoꝝ.amen.℈ Dicit hęc paulus ad explicandum reliquum/in laudem glorię gratię ſuę.Explicat.n.ꝙ laudabitur gloria gratię in eccleſia chriſti ſine termino.¶ Et dicit in oẽs generationes ad cõpręhendendũ nouam regenerationẽ quę erit in reſurrectione.Et dicit ſęculi ſęculoꝝ:hoc eſt euiternitatis/cõprehendentis reliqua ſęcula:de q̃bus prius dixerat ſm̃ p̃finitionẽ ſęculoꝝ. Et per modum concluſionis dicit amẽ:ad ſignificandũ terminum tractatus ſpeculatiui huius epiſtolæ. ab hinc enim deſcendit ad moralia.

CAPVT .IIII.

OBSECRO.pro.hortor/itaq; vos.℈ In principio epiſtolæ inter myſteria ſpeculatiua inſeruit nos electos mẽbra chriſti vt eſſemus ſancti & irrepręhenſibiles in cõſpectu dei in dilectione. hęc ſunt quę modo tractáda ſuperſunt.Et inchoat a primo. Tractat ſiquidẽ quõ chriſtiani ſunt mẽbra chriſti in vno corpore. EGO vinctus in dño.℈ A propria afflictione prouocat ad ſimiles virtutes. Et dicit in dño,ad ſignificandũ rationem vinculoꝝ/ad ſignificãdum vnionem ſui in chriſto. VT DIGNE ambuletis vocatione qua vocati eſtis.℈ vt condigna ſit vita atq; operatio ſtatui immo corpori ad quod vocati eſtis/vt vita veſtra ſit digna quę ſit pars vitę corporis chriſti. Et explicãs partes huiuſmodi dignę ambulationis/ſubiungit. CVM omni humilitate & manſuetudine.℈ Humilitas hoc in loco nomen eſt virtutis animi/cõtrarię ſuperbię.Et vere prima virtus neceſſaria ad digne viuendum in vnitate eſt humilitas:quoniã inter ſuperbos ſemper ſunt iurgia.Et huic adiungit̃ manſuetudo/cõtraria irę:cuius eſt perturbare ſocietatẽ. CVM patientia.pro.longanimitate.℈ quæ animum ad æternum extendit pręmiũ:ac per hoc facit cõtemptorem p̃ſentium bonoꝝ.ob quoꝝ amorem ſępe ſcinditur vnitas collegii. SVPPORTANTES inuicẽ in charitate.℈ Et hoc inter pręcipua eſt neceſſarium vt tolerent ſeinuicem ſocialiter viuentes. Verũ ne toleratio ſit ex puſillanimitate aut cõſenſu ad malum/adiungit in dilectione.ita ꝙ vera dilectio ꝓximi/veraq; dilectio cõis boni ſit ratio tolerandi. SOLICITI pro.ſtudentes/ſeruare vnitatẽ ſpiritus in vinculo pacis.℈ Primaria intentio ad vnitatẽ cõmunis boni ſpiritualis deſcribitur ſtudio ſeruandę vnitatis non corpoꝝ ſed ſpiritus in colligatione pacis/in colligatione tranquilli ordinis. Vnitas ſiquidẽ ſpiritus niſi colligentur partes multitudinis tranquillo ordine/nequit ſeruari. VNVM corpus & vnus ſpiritus.℈ Subaudi ſitis vel eſtis. SICVT vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtrę.℈ Hortatur ſeu aſſerit paulus chriſtianos eſſe vnũ corpus(proculdubio myſticũ chriſti)& vnum ſpiritũ.& hanc vnitatem declarat ex vnitate rei ſperatę ad quã vocati ſumus. Ita ꝙ quẽadmodum ad vnam & eádem beatitudinẽ ſperandam ſumus vocati,ita ſimus vnũ corpus & vnus ſpiritus.Et vnum quidẽ ſpiritum declarat/ſubiungendo. VNVS dñs.℈ Prima ratio vnitatis ſp̃us in corpore eccleſiaſtico/eſt vnitas dñi qui proculdubio ſpiritus eſt:vt hinc intelligamus oẽs eſſe velut ſeruos vnius & eiuſdem dñi/omnes tendere ad ſeruiendũ ſpiritu vni dño ſpirituali. VNA fides.℈ Dñs res extrinſeca/fides res interna.vnitas fidei/vnitas ſpiritualis eſt cõmunis omnibus:vnum enim atq; idem oẽs credimus. VNVM baptiſma.℈ Tertio loco vnitas ſpiritus ex vnitate baptiſmi(quo oẽs naſcimur ex aqua & ſpiritu)ponitur:vt vnitas ſacramentoꝝ ad vnitatẽ ſpiritus ſpectare intelligatur:quoniã ratione ſpiritus in eccleſia ſunt.¶ Dicitur aũt baptiſma vnum tum quia vnius eſt formę.tum quia irreiterabile eſt. VNVS deus.℈ Vnitatem finis & religionis deſcribit/dicendo vnus deus.Et demum vnitatẽ patris ſubiungit/dicendo. ET pater oĩum.℈ Vt ex his intelligamus oẽs nos eſſe tot ſp̃ualibus vnitatibus iunctos.ſ.quatenus ſeruos vnitate dñi/quatenus credẽtes vnitate fidei/quatenus renatos vnitate baptiſmi/quatenus tendẽtes ad beatitudinẽ & cultui vacantes vnitate dei/& quatenus filii vnitate patris.vt ſic intelligamus nos oẽs fratres. QVI ſuper oẽs & per omnia.pro.& per oẽs/& in omnibus nobis.℈ In textu gręco anceps eſt genus ad maſculinũ & neutrum:verũ quia quum tertio dicit̃ in omnibus/manifeſte eſt maſculinum propter ꝓnomen nobis,quadrat vt pręcedentia etiã maſculine accipiant̃/ſuper oẽs & per omnes.Et quadrat nihilominus materię de qua eſt ſermo.ſ.de nobis qui ſumus mẽbra corporis chriſti. de his ſiquidẽ dicitur ꝙ deus eſt ſuper oẽs/non ſolũ vt eminentia eſſentię ſed vt eminentia potentiæ ſm̃ efficaciam ſpiritualẽ deſcribat̃ ſuper oẽs & per omnes,vt oẽs cõpręhendat efficacia ſuę potentię:vt non ſolũ ſupſit ſed oẽs ambiat tanq̃ circũdando.& demũ in oĩbus interna penetratione/in oĩbus nobis operans:vt nulla ex parte deum nobis deeſſe intelligamus.Hęc eſt vnitas ſpiritus chriſtianoꝝ..

VNICVIQVE autẽ noſtrum.℈ Quum declarauit vnum ſpiritũ declarat vnum corpus.Et primum/quo ad vnitatem capitis.deinde quo ad diuerſitatẽ membroꝝ.& demum quo ad vnitatem totius corporis.¶ Vnitatem quidẽ proponit cum diuerſitate membroꝝ.dicendo enim vnicuiq; aũt noſtrum

diuerſitatem membrorũ ſignificat. DATA eſt gratia ſm menſuram donationis chriſti.} Ecce vnitas
capitis a quo in vnũquodq; mẽbrum datur gratia velut vita. Sed quia nõ cõmunicatur gratia mẽbris
a capite chriſto per modum naturæ (ſicut a capite naturali cõmunicatur membris naturalibus) ſed per
modum liberę collationis, ideo meminit donationis dicens ſm menſurã donationis chriſti. Et qa do/
num chriſti eſt penes quod menſurat̃ gratia, ideo dicit ſm menſurã donationis chriſti. verbi gratia ſi do
num chriſti eſt apoſtolatus/ gratia datur tanta quãta congruit apoſtolatui: ſi donũ eſt doctoratus/ gratia
datur tanta quãta congruit doctori. & ſic de aliis donis chriſti. PROPTER qđ dicit.} Affert ad pro/
poſitum verba pſal. 68. ASCENDENS in altum captiuã duxit captiuitatẽ, dedit dona hominibus.}
Vbi aduerte primũ q; in hebręo habetur aſcẽdiſti in excelſum/ captiuaſti captiuitatẽ, accępiſti dona in
adam. Quocirca paulus non verba ſed ſenſum attulit: declarando q; chriſtũ accipere dona in hominẽ
eſt ipſum dare dona hominibus quia accępit ad dandũ. ¶ Aduerte ſecundo q; vt ex pſalmo illo apparet/
myſtico ſenſu vtitur paulus his verbis. ad literam ſiquidẽ loquitur de moyſe: ſed paulus ad figurã aſcen/
ſionis chriſti tranſtulit. Intendit enim aſcendens in altum/ hoc eſt in coelum, captiuã duxit captiuitatẽ:
pro quãto ſanctos oẽs qui captiui erant in limbo duxit in coelum. quod eſt tanq̃ de captiuitate in capti
uitatem ducere: eo q; velut violẽta fuit hmõi ductio, pro quãto in longe peregrinũ & extraneũ a natura
humana locũ duxit eos. deſcribitur. n. per hoc actio ducentis ſine meritis eorũ qui ducebant̃ tanta vt aſſi
miletur captiuationi. Quid autẽ intendat per dare dona hominibus ipſemet explicabit.
¶ QVOD AVTEM aſcendit.} Declarat illam particulã aſcendens in altum: ne incõgrue videat̃ appli
caſſe hæc verba ad chriſtum. Valde enim diſſonũ apparet vt de chriſto qui eſt verus deus/ legat̃ aſcendit
in coelum: quũ ipſe ſemper ſit in coelo. Et eſt ſenſus. quod autẽ aſcendit. i. quod dictũ eſt aſcendit. QVID
eſt.} Quęſtionẽ proponit. & ſtatim rñdet. NISI quia & deſcendit primũ in inferiores partes terræ.}
Ratio aſcenſus redditur ex hoc q; prius deſcẽderat, non corporali motu/ ſed aſſumendo infimã naturam
inter creaturas rationales. ¶ Quod autẽ dicit in inferiores partes terræ, q̃uis poſſit intelligi de partibus
ipſius terræ/ diſtinguendo in ipſa partes ſuperiores & partes inferiores (appellando partes inferni inferio
res partes/ ad quas chriſtus deſcendit ſm animã) planius tamẽ intelligitur appoſitum terræ ad determi/
nandum inferiores partes: infima. n. pars mundi eſt terra. ad differẽtiam inferiorũ partium coeli quæ ſunt
in aere. Ac ſi apertius dixiſſet. quia deſcendit primum ad inferiorẽ partem mundi terram. QVI deſcẽdit
ipſe eſt & qui aſcendit.} Eandem hypoſtaſim/ eandẽ perſonam diuinã ſignificat deſcẽdiſſe & aſcendiſſe.
deſcendiſſe quidem ſuſcipiendo carnẽ: aſcendiſſe autẽ carnem aſſumptã inferendo coelis. SVPRA oẽs
coelos.} Vt nobiliſſimũ omnium corporũ locaret ſupra omnia coeleſtia corpora. Quãuis. n. ſupra oẽs
coelos non ſit vacuum neq; plenũ/ eſt tamẽ ibi chriſtus homo qui non eget vacuo aut pleno cõtinente.
VT adimpleret omnia.} quæ ſcripta ſunt de eo. ad implendum ſiquidẽ promiſſa & ſcripturas deſcen/
dit & aſcendit. ¶ Quãuis hoc poſſit referri ad effectus in toto vniuerſo pducendos ex aſcenſione chriſti.
vt ſit ſenſus q; aſcendit ſupra oẽs coelos ad hoc vt impleat oĩa effectibus ſuis. Et vterq; ſenſus eſt verus.
¶ ET IPSE dedit quoſdam quidem apoſtolos.} Declarat illam particulam/ dedit dona hominibus:
explicando ſimul diuerſa mẽbra corporis chriſti. Et primo loco ponit apoſtolos: vtpote primatũ in ec/
cleſia habentes/ vtpote proximos chriſto. QVOSDAM autẽ prophetas.} ad prædicendum ventura.
ALIOS vero euangeliſtas.} ad prædicandũ euangelium. ALIOS autẽ paſtores.} ad paſcendũ oues
chriſti. ET doctores.} Iungit doctoratũ paſtorali curæ: ad ſignificandũ q; paſtor annexum habet offi
cium docendi. ¶ Vbi aduerte q; hæc diuerſitas membrorũ eſt intelligenda formaliter/ & non cum præci/
ſione: hoc eſt non eſt intelligendũ q; apoſtoli non fuerint doctores/ paſtores/ euangeliſtæ & pphetæ (qm̃
in apoſtolatu oẽs hæ gratiæ eminenter cõtinentur) ſed eſt intelligendum q; aliud eſt officium apoſtoli/
aliud prophetæ qui tantũ eſt propheta/ aliud eius qui tantũ eſt euangeliſta/ aliud eius qui tantum eſt pa
ſtor & doctor. AD conſũmationẽ. pro. inſtaurationem/ ſanctorũ.} Fructum triplicem diſtinctorũ mem
brorũ in eccleſiaſtico corpore deſcribit. Primus eſt reparatio ſanctorũ. Septies ſiquidẽ in die cadit iuſtus/
& reparatione eget. Reparatio itaq; ſanctorũ (hoc eſt mundorũ per baptiſmum) qm̃ contingit eos labi/
primus fructus ponitur. IN OPVS miniſterii.} Primus fructus reſpicit nos ſm fragilitatẽ humanam
indigentes reparatione: iſte vero ſecũdus reſpicit ipſos apoſtolos/ prophetas euangeliſtas &c̃. officia ſiq̃/
dem eorũ ſunt nõ ad ocium ſed ad opus miniſtrandi chriſto ad vtilitatem aliorũ. Nec ſolum declarat̃ q;
non dantur dona hęc ad ocium, ſed etiã q; non dantur ad dominandũ ſed ad miniſtrandũ. Ita q; dicen/
do opus excludit ocium: & dicendo miniſteriis/ excludit dñium. IN ędificationẽ corporis chriſti.} Ter
tius fructus ipſum corpus chriſti myſticum directe reſpicit quatenus ædificandũ ex nouis mẽbris/ con/
uertendo infideles ad fidem. Hic eſt triplex fructus diſtinctorũ officiorũ in eccleſia dei. DONEC occurra/
mus. pro. perueniamus/ omnes.} Non eſſe exercitia apoſtolorũ/ prophetarũ &c̃. ad dictos fructus perpe/
tua ſed ad tempus, manifeſtat paulus dicendo donec pueniamus oẽs. tandiu ergo durabunt hęc exerci/
tia q̃diu durat tempus quo imus ad terminũ. ¶ Et dicit donec pueniamus non aliqui ſed oẽs. Quod nõ
erit donec impleatur numerus electorũ. tunc. n. & non ante perueniemus oẽs electi. Quo aũt peruenien/
dum eſt ab oĩbus/ deſcribit quadrupliciter. Primum dicendo. IN VNITATEM fidei. Anteq̃ impleatur

numerus electoꝝ aliqui perueniunt in vnitatem fidei/ſed non omnes:tunc autem omnes perueniemus in vnitatem fidei.in vnam.n.& eãdẽ fidem perueniet vltimus electus in quã peruenit primus.Secundũ eſt. ET agnitionis filii dei.} hoc eſt in vnitatẽ agnitionis filii dei.Et hic eſt terminus ſuccedens immediate priori. Quum enim omnes peruenerimus in vnitatẽ fidei/in virum perfectũ vt ſubiũgitur,ſtatim perueniemus & in vnitatẽ agnitionis filii dei.Statim enim agnoſcemus clara viſione filium dei eſſe cui credidimus/in quo ſperauimus &c̃.Et vnitatem quidẽ fidei declarauit vt terminũ intrinſecum viatorũ: vnitatem vero agnitionis filii dei vt terminũ extrinſecum ĩmediate tamẽ ſequẽtem.vt vndiq; certificet tempus ſignificatũ per donec:tunc terminandũ. IN VIRVM perfectum.} Ecce tertium:quod ſpectat etiam ad terminum intrinſecum viatoꝝ omnium.Et eſt ſenſus.donec perueniamus omnes in vnitatem fidei/non qualitercũq; ſed in virum perfectũ.Recole ꝙ de corpore myſtico chriſti loquiť:& intellige hoc corpus myſticum nunq̃ terminari niſi ſit in ſtatu viri perfecti/niſi ſit velut corpus viri pfecti:hoc eſt viri cõſtantis ita ex omnibus vt nihil omnino ei deſit de quolibet ſpectantibus ad perfectionẽ viri.Declarat ſiquidem per hoc ꝙ oportet electoꝝ numerum ad hoc perduci vt habeat quicquid quolibet ſpectat ad perfectionem corporis myſtici/ad ſimilitudinẽ perfecti viri.Et vt intelligas perfectionẽ corporis myſtici ex ſimilitudine perfectionis corporis naturalis/ſubiungit quartũ. IN MENSVRAM ætatis plenitudinis chriſti.} Corpus chriſti myſticum oportet ꝙ perueniat ad hoc vt ſit velut vir perfectus queadmodum chriſtus habuit corpus ſuum naturale perfectũ in plenitudine ętatis.Ætas ſiquidẽ chriſti plena eſt quo ad aſſecutionẽ omnium ſpectãtium ad virilitatẽ:quum fuerit.33.annoꝝ. Ita ꝙ declarat paulus corpus chriſti myſticũ fore ſimile ꝓportionaliter corpori chriſti naturali.ita ꝙ queadmodum corpus chriſti naturale perductum eſt ad plenitudinẽ ętatis virilis,ita corpus chriſti myſticũ perducetur ad pfectionem tanq̃ virilem.& tunc & nõ ante erit terminus. VT IAM non ſimus paruuli.pro.pueri.} Hinc clare apparet ſenſus antecedentis particulæ:ꝙ vc3 viatores vt viri imus vt perueniamus oẽs ad perfectionẽ viri.Niſi enĩ dixiſſet ſub hoc ſenſu in virũ,non deduxiſſet ſtatim vt iam nõ ſimus pueri. hoc.n. manifeſte deducitur ex illa particula.ſ.imus vt viri.hinc.n.manifeſte ſequitur ꝙ iam non ſumus pueri:hoc eſt ꝙ ex quo mẽbra chriſti ſumus/non ſumus pueri. At ſi ſimilitudinẽ corporis cupis proſequi,in promptu eſt ꝙ non ſumus mẽbra puerilia ſed mẽbra virilia. FLVCTVANTES.} Explicat penes quid negatur pueritia.ſ.fluctuationẽ.pueri enim & animo & corpore fluctuant.Et de quali fluctuatione loquatur ſubiũgit. ET circũferamur omni vento doctrinę.} Fluctus ex ventis cõſurgunt:pueri omni doctrina mouentur & agitantur:vtpote inſtabilis iudicii & animi. IN NEQVITIA hominum.} Dictio interpretata nequitia/ſignificat fallacẽ artem vertendi aleas ſeu taxillos ad decipiendũ.vnde clarius interpretareť fallacia ſeu verſutia.Ab hac enim ſimilitudine deſcribit paulus fallacẽ artem doctoꝝ. IN aſtutia.} Auget crimen doctoꝝ,vt non ſolũ ex fallaci arte ſed & ex aſtuto animo ꝓcedant. AD circũuentionẽ erroris.} Tolerabilis eſſet aſtutia ad doloſe fallendũ circa pecunias & hmõi,ſed intolerabilis eſt ad inducendum errores fidei ſeu moꝝ.Et hęc facile patiunť pueri.¶ Stabilitatẽ itaq; ac firmitatem per virũ ſignificauit excludendo pueritiam inſtabilem & fluctuantem omni vento doctrinæ &c̃.

VERITATEM autem facientes.pro.ſectantes.} Stabilitas firmitaſq; virilis chriſtianoꝝ non in voluntariis pertinaciis aut ſectis ſed ſectando veritatẽ deſcribitur e regione ad omnes effectus aſtutiarũ & malarum artium.Dicant illi quicqd velint:ſimus nos firmi ſectando veritatẽ ad hoc vt IN CHARITATE creſcamus.pro.augeamus/in illo per omnia.} Supfluit per. QVI eſt caput chriſtus.} Declarauit influxum chriſti in mẽbra/declarauit & ipſa mẽbra corporis:declarat modo officium membroꝝ eſſe virtute capitis augere omnia mẽbra corporis. Si hoc penetras,perpendes mirabilem ſanctoꝝ cõmunionem explanatam hic a paulo. Augeamus inquit nos mẽbra in illo qui eſt caput/appoſitiue chriſtus,augeamus inquã oĩa/proculdubio mẽbra chriſti. EX QVO totum corpus cõpactum & cõnexum per omnẽ iuncturam ſubminiſtrationis.} Modum declarat quo augere debemus omnia mẽbra chriſti.Et intendit ꝙ queadmodum corpus naturale in ſtatu augmenti auget ſeipſum augendo oẽs ſuas partes ꝓportionaliter,ita corpus chriſti myſticum(quod declaratũ eſt eſſe in ſtatu augmenti vſq; quo oẽs perueniamus in virum perfectũ)ex virtute chriſti cõpactum/cõiunctum,nec ſolum cõiunctum ſed etiã cõnexum ſeu conglutinatũ.Et modum glutini explicat per omnẽ iuncturam ſubminiſtrationis.ad ſimilitudinem iuncturæ partium corporis eſt ipſa ſubminiſtratio ſpiritualis, qua vnus electus ſubminiſtrat alii ſpiritualibus operibus. SECVNDVM operationẽ in menſuram vniuſcuiuſq; mẽbri.pro.partis.} Particula interpretata operationẽ,internum actum/internã efficaciam/internũ officium ſignificat.Et eſt ſenſus. ſm efficaciam cõmenſuratam vnicuiq; parti.hoc enim in augmento naturali fit/ꝙ ſm efficaciam commenſuratam cuilibet parti corporis fit augmentũ. Et idem ꝓportionaliter dicit paulus in corpore myſtico ꝙ ſm efficaciam ſpiritus cõmenſuratam vnicuiq; electo AVGMENTVM corporis facit.} Verbum facit/eſt vnde pendet totius literæ cõſtructio.Eſt enim ordo literæ.ex quo/chriſto capite,totum corpus cõpactum &c̃.facit augmentũ corporis ſm efficaciam in menſurã vniuſcuiuſq; partis.Ita ꝙ totum corpus ſignificatur augmentans:& ipſum corpuſmet ſignificatur augmentari ſm efficaciam cõmenſuratam cuilibet parti.& quod plus eſt adiungitur. IN ædificationẽ ſui.Deeſt.ipſius/in charitate.} Finis

augmẽtationis

augmentationis explicatur conſiſtere non ſolum in augmento omnium partium ſed in ædificatione ſuipſius/totius. Et hoc in dilectione: quia ſine ipſa reliqua ſunt nihil. Vbi nota ꝙ augmentum corporis chriſti myſtici ita eſt augmentũ ꝙ tendit ad charitatis ædificationẽ/ita corpus creſcit ꝙ ipſummet ædificatur nõ ſimpliciter ſed quatenus tendit in dilectionẽ dei & proximi. vt intelligamus corporis eccleſię verum augmentũ non conſiſtere in ædificatione doctrinæ/prædicationis/ꝓphetię & hmõi, ſed in ædificatione ſuipſius in dilectione/in additione dilectionis. quia.n. ędificatio cõtinue auget ædificium, ideo augmentum corporis per ędificationẽ explicauit. Et ſic declarauit paulus vnitatẽ corporis chriſti myſtici. In qua non eſt prętereundũ quod de augmento manifeſtat: videlicet augeri corpus chriſti myſticum ſimul ſm omnes partes ꝓportionaliter. Mirabile ſiquidẽ ẽ, ſi intelligimus ꝙ nunꝗ vna pars augeť quin augeantur oẽs. & paulus quidẽ non dicit negatiuam (.ſ. non augeri partem aliquã ſine augmẽto oium) ſed dicit affirmatiuã. ſ. augeri omnes partes ꝓportionaliter. & hoc qñq; verificari oportet abſq; omni hęſitatione. Sed de negatiua diffinire nõ audeo. augmentũ ſiquidem naturalis corporis ducit ad aſſerendã illam negatiuã. ratio quoq; (quia non eſt maior rõ de vna augmentatione ꝗ de alia) ad idẽ ducit. qua.n. ratione vna augmentatio partis eſt ſimul cũ augmento totius & cuiuſq; partis, eadẽ ratione quodlibet cuiuſuis partis augmentum eſt ſimul cum augmẽto totius ſm ſingulas partes ꝓportionaliter. Oratio quoq; dñica (petens panem noſtrũ/debita noſtra/nos &c̃.) idẽ ſuadet. Et ſi hoc verum eſt, tñ nota ꝙ non de generatione ſed de augmẽto eſt ſermo. & rurſus de partium electarũ augmento tñ intellige. Et recole ꝙ ſicut in corpore naturali non qualibet nutritione fit augmentũ/ſed multis nutritionibus diſponitur corpus & poſt certum tẽpus corpus augetur, ita in corpore chriſti myſtico. Et rurſus ꝙ in augmẽto non ęqualiter non ſimiliter ſed ꝓportionaliter omnes partes creſcunt: ita &c̃. Et demum recole ꝙ quũ naturale corpus augetur, ſingulę partes non impeditę augentur. ſi enim aliqua pars indiſpoſita eſſet ad augmenti motum ſuſcipiendum/non augereť. Ex hac ſiquidem conditione non apparet mirabile admittere negatiuã: quoniã non aſſeriť niſi hęc negatiua, videlicet non augetur aliqua pars corporis chriſti myſtici quin augeantur omnes diſpoſitę ad augmentũ. vt intelligamus per hanc pauli doctrinam non eſſe corpus chriſti myſticum ſicut eſt corpus vnius ſenatus aut ciuitatis/ſed ſicut corpus naturale ex eo ꝙ habet chriſtum per ſpiritum ſuum iungentem illud intus viuificando & augendo: quod nõ inuenitur in humano collegio quodcunq; ſit illud.

HOC IGITVR dico & teſtificor in dño.} Tractat illam particulã/vt eſſemus ſancti: hoc eſt mũdi. Infert aũt hmõi mundiciam ex eo ꝙ ſumus mẽbra chriſti. inde ſiquidẽ & dicit & teſtificať ad maiorem aſſertionis firmitatẽ. VT IAM non ambuletis. pro. iam non ambulate/ſicut & gentes ambulãt.} Hoc eſt quod dicit & teſtificať. iam/hoc eſt ex quo eſtis mẽbra chriſti, nõ eſſe vobis ambulandũ moribus quẽadmodum gentes ambulant. IN VANITATE ſenſus ſui. pro. mentis ſuę.} Explicat mores gentiũ ex fine. Vanitas ſiquidẽ mentis eoꝝ/finis eſt vanus quẽ ſibimet ꝯſtituunt gentes. Et dicit mentis ſuę/ad ſignificandũ finem vanum ſm ſupremã partem aię: vt intelligamus ꝙ loquiť de fine quẽ phi/quem primates ſm ſummũ animę ſuę ꝯſtituerunt ſibi. Qui qm̃ non eſt vnus (ſed ſm diuerſitatẽ opinionũ in diuerſis ſummũ bonum cõſtituerunt) ſed oẽs in hoc cõueniunt ꝙ vanum ſibi finẽ conſtituerunt, ideo paulus vnico verbo cõpręhendit omnes fines gentilium dicendo in vanitate mentis ſuæ. Diſcurre per oẽs philoſophorũ ſectas & per omniũ gentilium ſcriptorũ libros: & tandem inuenies omnes ambulaſſe in vanitate mentis ſuæ. ſiue illa fuerit imortalitas famæ/ſiue gloria præſens/ſiue virtus præſens ſpeculatiua &c̃. TENEBRIS obſcuratum habentes intellectum.} Ne naturæ mentis tribueres vanitatẽ finis, explicat hoc non ex natura ſed ex obtenebrato intellectu prouenire in gentibus. Et oportuit hoc ſubiungere, ne ex eo ꝙ vanitas huiuſmodi cõmunis erat gentilibus omnibus/imputaretur naturæ. ABALIENATI a vita dei.} Vita dei proprie appellatur inchoatiue quidẽ vita fidei: iuxta illud/iuſtus ex fide viuet. conſummate autẽ vita cœleſtis patriæ. Ab huiuſmodi vita conſtat abalienatos eſſe gentiles. relinquentes ſiquidem vitam fidei primis parẽtibus & ſucceſſiue filiis datam/incurrerunt obtenebrationem intellectus. PER. pro. propter/ignorantiam quæ eſt in illis.} Quemadmodũ rationem vani finis reddidit obtenebratum intellectum, ita rationem abalienatæ vitæ a vita ſm deum reddit ignorantiam: vt intelligamus vtrunq; (ſcilicet finem & vitam gentilium) ex obſcuratione intellectus procedere. PROPTER cęcitatem. pro. excęcationẽ/cordis ipſorum.} Rationem ignorantiæ apud gentiles de moribus vitæ ſm deum/reddit excęcationem cordis. Et quum cor pro volũtate ponatur, excęcatio cordis dicitur excęcatio cauſata a corde. excęcatio ſiquidẽ partis eſt cognoſcitiuæ, cor autem partis affectiuæ. vt intelligamus ex affectu ortam excęcationẽ matrem ignorantiæ. Eſt autem excęcatio in intellectu non priuatio intelligendi (ſicut excęcatio viſus eſt priuatio videndi) ſed eſt priuatio luminis diuini quo potuiſſent intelligere abſq; errore & finem rectum habere & vitam rectam. Et hanc excęcationẽ meruerunt ex corde ſuo/praue affecto. QVI DESPERANTES. pro. indolentes.} Ita tamen ꝙ indolentes intelligatur priuatiue: hoc eſt non dolentes/abdicantes a ſe dolorem. Oportet ſiquidem hanc dictionem fingere ad hũc ſenſum vt exprimatur dictio græca. Et explicat per hoc qualitatem cordis gentilium. commune ſiquidem erat eis abdicare a ſe triſtitiam tanquã inutilem. Et hinc ſequebatur ꝙ non triſtabantur

ꝙ peccauerant:ſed euitando triſtitiam. SEMETIPSOS tradiderunt impudicitię.} Acſi apertius dixiſ
ſet.etſi non cauſa delectationis/tamen cauſa vitandæ triſtitiæ ſemetipſos tradiderunt impudicitię laſci/
uorum actuum. IN OPERATIONEM imundiciæ omnis.} Vniuerſa venerea ſm cōſummationem
actus intelligo per imundiciam omnem. IN AVARICIAM.pro.in auaricia.} hoc eſt in auiditate:ad
ſignificandum ꝙ nō paululum prolapſi ſunt, ſed quo ad animū auide/quo ad actus prę
uios impudice/
quo ad actus conſūmatos in omnem imundiciam ſe dederunt.hinc.n.excęcatio & ignorantia.

VOS AVTEM non ita didiciſtis chriſtum.} Duo dixerat.ſ.iam non ambulare/& ſicut gentes ambu/
lant.& declarauerat ſicut gentes ambulant:reſtabatq declarare iam non ambulare ſic. Et hoc nūc decla
rat:dicendo ꝙ vos mēbra chriſti non ita didiciſtis chriſtum. SI TAMEN.pro. ſiquidē/illum audiſtis.}
in euangelio. ET IN ipſo edocti eſtis.} a me & aliis euangelizantibus chriſtū. SICVT eſt veritas in/
ieſu.} Hęc omnia dicit ſpectantia ad perfectionē intellectus/e regione ad ea quę dixerat de obtenebra/
tione/ignorantia & cęcitate gentium. DEPONITE.pro.deponere/vos.} Refertur hoc infinitiuū cum
ſequentibus infinitiuis ad verbum didiciſtis/edocti eſtis. SECVNDVM priſtinam conuerſationē vete/
rem hominem.} Dicendo ſm priſtinam cōuerſationem/declarat vetuſtatē hominis deponēdam.id.n.
eſt vetuſtas hominis quod ex priſtina cōuerſatione effectum eſt in homine.malus habitus/malę inclina
tiones/maculę peccatoꝝ conſtituunt veterem hominē. Cur autē appelletur vetus homo/ſubiungit di/
cendo. QVI corrūpitur ſm deſideria erroris.} Quod veteraſcit ad interitum properat.vetuſtas nanq
ipſa corruptionis ſpecies eſt.& propterea aptiſſime paulus manifeſtat veterem hominē/ex eo ꝙ conſiſtit
in corruptiōe.peccatum enim quodlibet conſiſtit in corruptione debiti modi/aut debiti ordinis/aut de/
biti obiecti operandi.¶ Quod autē dicit ſm deſideria erroris,vtranq tangit cauſam corruptionis quæ
interuenit in peccato.ex parte ſiquidē intellectus dicit erroris:ex parte autē appetitus dicit deſideria. Vt
intelligamus omnem appetitū peccandi eſſe erroris in intellectu:iuxta illud prouer.14.errāt omnes qui
operantur malum.& apud philoſophos omnis malus ignorans.Quę non ſic intelliguntur vt omne pec
catum procedat ex ignorantia(quum multa ꝓcedant ex malicia)ſed ꝙ omne peccatū requirit aliquem
defectum intellectus.propter hoc enim paulus dicit ꝙ ſm deſideria erroris vetus homo corrūpitur:hoc
eſt in corruptione cōſiſtit.¶ RENOVAMINI.pro.renouari/autē ſpiritu mentis veſtræ.} didiciſtis in chri
ſto non ſolum deponere veterem hominē ſed renouari ſpiritu mentis veſtrę.Dixerat gentes ambulare in
vanitate mentis ſuę:ac per hoc epheſios prius gentiles ambulaſſe in vanitate mentis ſuę, didiciſſe autē
in chriſto non ſolum deponere vetuſtatē priſtinæ vitæ ſed renouari mentem(hoc eſt ſupremam partem
animæ)ſpiritu:vt ſpiritus ſignificetur ratio renouationis.Tanq̄ in ipſa mente ſuprema animæ parte ſit
officium ſpiritus/hoc eſt ad ſpiritualia mentē eleuans,e regione ad mētis officium quo ad vanum finem
depręſſa eſt.¶ Et dicit renouari:eo ꝙ huiuſmodi mentis humanæ ſpiritus fuerat iam in homine cōdito
in primis parentibus/& per chriſtū renouatur in hominibus.Tali ſpiritus officio mens noſtra renouatur,
quum tendit tanq̄ in finem in cognitionē vnius veri dei & ieſu chriſti.¶ ET INDVITE.pro.& induere.}
Hoc eſt tertium quod didiciſtis. NOVVM hominē.} Inter deponere veterem hominē & induere no/
uum hominē/non eſt diſparitas penes hominē(nam & vetus & nouus cōueniunt in homine.vterq.n.
dicitur hō)ſed differentia eſt penes nouitatē & vetuſtatem. Non dicit paulus deponere hominē aut in/
duere hominē:ſed quatenus veterem deponere,quatenus nouum induere.poſſumus ſiquidē vetuſtatem
deponere tanq̄ veſtimentū vetus quod corrūpitur,& nouitatem induere tanq̄ veſtimentum nouū. QVI
ſm deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis.} De homine quatenus veteri dixerat qui corrū/
pitur ſm deſideria erroris:de homine vero quatenus nouo dicit qui creatus eſt ſm deū alienus ab omni
corruptione/qui creatus eſt conformis deo. et hoc e regione qui corrūpitur. in iuſtitia & ſanctitate veri/
tatis e regione ad deſideria erroris:iuſtitia cōtra deſideria/mundicia veritatis cōtra erroris. Eſt ergo deſcri
ptio hominis quatenus noui ꝙ ſm diuinam rationē creatus eſt/nō a nobis factus,in iuſtitia quo ad par
tem affectiuam ad reddendū cuiq quod ei debetur:& ſanctitate veritatis/quo ad partē cognoſcitiuam.
Vbi non tantū veritas ſed mundicia veritatis ſignificatur,ad excludendū admixtionem cuiuſcūq erro/
ris:vt intelligamus nouo homini nullū admiſceri errorē circa ea quę ſunt ſalutis.¶ Et dixit hęc de nouo
homine cōpręhendente nouitatem omniū partium hominis quatenus eſt homo(hoc eſt partium ra/
tionalium/ſeu rationem participantium)contra corruptam vitam gentilium in omnibus partibus:in/
tellectu/voluntate/concupiſcibili/iraſcibili.

PROPTER quod deponentes mēdacium.} Quæ velut in genere dixit de homine veteri & nouo,mō
per partes velut in ſpecie exequitur/vtriuſq(veteris.ſ.& noui hominis)partes ſingillatim e regione deſcri/
bendo ſermone hortatiuo.¶ Vnde ex parte veteris hominis dicit deponentes mēdacium:ex parte vero
noui. LOQVIMINI veritatem vnuſquiſq cum proximo ſuo.} Et rationem vtriuſq ſubiūgit. QVO/
NIAM ſumus inuicem membra.} Membra naturalia eiuſdem corporis non ſibiinuicem mentiuntur
facto,ſed ſm veritatem virium vnum alteri ſubuenit. ad horū imitationem debemus: qui membra ſu/
mus chriſti/ſm veritatem quā in corde habemus inuicē cōicare.¶ IRASCIMINI.} Locutio partis ra/
tionalis eſt officiū:iraſci autē eſt appetitus qui iraſcibilis vocatur.Nec eſt alienū a diuinis pręcęptis iraſcimi

ni,quis alienum dicatur a præceptis ſtoicis.iraſci enim actus eſt virtutis ſi moderatum ſit.Et propterea paulus addit. ET NOLITE peccare.] Perinde ac ſi dixiſſet.iraſcimini moderate/quum increpationis ratio exigit. SOL non occidat ſuper iracundiam veſtram.] Si contingat vos iraſci minus moderate, ſaltem non ſit diuturna ira,ſed cito terminetur.celeritas ſiquidē terminandi iram ſignificatur phibendo occaſum ſolis ſuper iracūdiam. Non dat licentiam ſeruandi iram vſq ad ſolis occaſum,ſed vult ſaltem eodem die terminari.Et rationem ſubiungit. NOLITE date locum diabolo.] Motus iræ humana eſt paſſio,ſed quum diutius protenditur/locum parat diabolo ad ſuggerendū quę conſona ſunt irato:& ſic paulatim ad principandū in animo.Qui locus negatur diabolo ſi q̄primū ira terminetur.¶ Et qđ dicit de ira/ſimile intellige de reliquis paſſionibus quum cōtinuantur. QVI furabatur.] Ad facta nociua deſcendit. IAM non furetur.] Et quoniā furari ex indigentia prouenit,ideo remedium vnde indigentię ſuæ ſubuenire poſſit ſubiungit. MAGIS autē laboret operando manibus ſuis quod bonū eſt.] Et addidit quod bonum eſt ad differentiā turpis exercitii. VT HABEAT vnde tribuat neceſſitatē patienti.] non ſolum vt reſtituat quod furatus fuerat/ſed vt cōmunicet aliis indigentibus. OMNIS ſermo malus pro.marcidus.] Ad ſimilitudinē fructuum marcidoꝝ ſermo dicitur marcidus qui inutilis/qui abiiciēdus ſuapte natura eſt. EX ORE veſtro non ꝓcedat.] Vt intelligamus multo magis prohiberi ſermonem peſtiferum. SED ſiquis bonus ad ædificationē fidei.pro.vtilitatis.] Apte contra ſermonē marcidum locat ſermonē bonum ad ædificationē alicuius vtilitatis:vt ſi ſermo ipſe non directe ſit vtilis/tñ ſit ad conſtructionē vtilitatis.quēadmodum ea quæ non intrant ædificium/ſunt tamē vtilia ad ædificationem. VT DET gratiam audientibus.] Sermo marcidus non ſolū inutilis ſed non gratus eſt audiētibus. quo contra ſermo bonus ad ædificationē vtilitatis vt det gratiam audientibus deſcribiť.Et non dicit vt gratus aut acceptus ſit audientibus/ſed vt det audientibus gratiam:ad ſignificandū quorſum tendit vtilitas ſermonis.ſ.vt det audientibus gratuitū aliquod donum:puta inſtructionis aut ſuaſionis/ cautelæ & huiuſmodi. ET NOLITE contriſtare ſpiritū ſanctum dei.] Inter alia veteris hominis officia cōnumerat contriſtare ſpiritū ſanctum dei. Metaphorico ſermone diciť ſpiritus ſanctus contriſtari a nobis quēadmodum dicitur metaphorice deus iratus.ad ſimilitudinē ſiquidem contriſtati ſpiritus ſanctus eſt quum habitaculū ſuum deſerit ob diſplicentē ſibi conditionem ſuperuenientē. Scriptum eſt.n. de ſpiritu ſancto in nobis ꝙ diſciplinę effugiet fictum/& corripietur a ſuꝑueniente iniquitate. Tūc ergo contriſtamus ſpiritū ſanctum dei in nobis quum aliquid diſplicens ei loquimur aut cōmittimus.Mundos iam epheſios alloquitur:vt rationē habeant horrendi īmundiciam ex parte ſpiritus ſancti habitantis in eis. Ac ſi apertius dixiſſet.ꝙ ſi nulla ſubeſſet alia ratio horrendi veterem hominē/hæc ſola ſufficere debet.ſ.vt non contriſtetis ſpiritū ſanctum dei in vobis.Vnde & ſubdit. IN QVO ſignati eſtis in die redemptionis.] Diem baptiſmi diem redēptionis appellat:eo ꝙ tunc redemptio per chriſtum facta applicatur ad eum qui baptizatur:ac per hoc ipſe tunc redimiť executiue.Et in illo die ſignatos intus dicit in ſpiritu ſancto:quoniā vere tunc gratiam quæ eſt velut impręſſio ſpiritus ſancti recipiunt qui baptizantur. OMNIS amaritudo & ira & indignatio.] Legēdum eſt. OMNIS amaritudo & furor & ira.] vt amaritudo referatur ad cor/furor ad impetū,& ira ad vindictam. ET clamor.] in voce/comes ſingulorum trium prædictoꝝ. ET blaſphemia.] ſæpe comes furoris & clamoris. TOLLATVR a vobis cum omni malicia.] Demum quæ ſunt veteris hoīs concludens/dicit cum omni malicia.

ESTOTE autem inuicē benigni/miſericordes/donantes.Deeſt.vobis inuicem.] E regione ad tot mala locat duas vniuerſales virtutes:benignitatē feracem omnium bonoꝝ,& miſericordiā alienis malis ſubleuandis intendentem. Et his duabus virtutibus adiungit mutuam condonationē iniuriarū/exemplo dei ſubiuncto. SICVT & deus in chriſto donauit vobis.] vniuerſa debita/donando ſatiſfactorē chriſtum.Per has enim virtutes iunctas imitationi dei, quæ ſunt noui hominis contraria ſupradictis amaritudini/iræ/furori/&c.induenda ſignificantur.

CAPVT .V.

ESTOTE ergo imitatores dei ſicut filii chariſſimi.pro.dilecti.] Tractat hic illam particulam vt ſimus irrepręhenſibiles. Vbi prudens lector aduerte ꝙ proponendo hæc adiunxit in charitate ſeu dilectione.propterea ſiquidē & tractando vnitatem noſtrā in chriſto inſeruit charitatem:& tractando mundiciā terminauit in charitate.Et ſimiliter mō inchoando tractatum de irrepręhenſibilitate/incipit a dilectione:nō qualicūq ſed ad imitationem dei quēadmodum filii imitatores debent eſſe patris.& ad ſimilitudinē chriſti/ſubiungendo. ET AMBVLATE in dilectione ſicut & chriſtus dilexit nos.] Et explicando qualitatē dilectionis chriſti/ſubiungit. ET TRADIDIT ſemet ipſum pro nobis oblationē.] pro gratiarūactione & bonis obtinendis. ET hoſtiam.] pro peccatis. DEO in odorē ſuauitatis.] Loquiť paulus de ſacrificio chriſti in ara crucis more veterum ſacrificioꝝ:de quibus ſcribiť in odorē ſuauitatis acceptari a deo. Locutio eſt metaphorica, more humano ſignificans acceptiſſimū ſacrificium ad ſimilitudinē accepti ſuauiſſimi odoris.¶ FORNICATIO aūt & oīs īmundicia.] Irrepręhenſibilis reddiť hō vitando ea quę repręhenſione digna ſunt. et ꝓpterea paulus tractās vt irrepręhēſibiles eēnt epheſii/diſcurrit ꝑ vitia,monēdo vitationē eoꝝ. Nec oīa tractat vitia,ſed ea quæ

apud gentiles aut non ęſtimabanť peccata aut paruifiebant.& ꝑpterea meminit fornicationis,quā non ęſtimabant gentiles peccatū.meminit & oīs immundicię carnalis/non autē adulterii & inceſtus:quia hęc reputabantur etiā apud eos peccata,ſed impudicitiæ/mollicies & hmōi paruifiebant. AVT auaritia.℈ Non eſt hic ſermo ꝓprie de auaritia vt opponiť liberalitati, ſed vt opponiť iuſtitiæ:quā apud gentiles nō reputari peccatū/patet ex eo ꝙ rationabilē belli cām dicebant rationē propagandi imperii. vbi cōſtat ſummā auaritiā interuenire.Præter hoc ꝙ leges ciuiles auaritiā citra dimidium iuſti pcii in cōtractibus permittunt. NEC nomineť in vobis.℈ Non ſolū eſſe ſed nec nominari ꝑcipit. SICVT decet ſanctos.℈ Ecce ratio quia non decet mūdos per baptiſmum quouis mō appropinquare huiuſmodi vitiis. AVT turpitudo.℈ Ratione multoꝝ turpium & factoꝝ & verboꝝ quæ apud gentiles admittebātur/dixit aut turpitudo.Et ſimiliter ſubiungit. AVT ſtultiloquiū aut ſcurrilitas.℈ Verū aduerte ꝙ dictio interpretata ſcurrilitas eſt eutrapelia,quā ariſt.4.ethi.virtutem dicit medium tenentē in ludis & iocis.Sed ęquiuoce paulus & ariſt.vtuntur eutrapelia. nam apud paulū eſt nomen officii ſeu actus ad delectationem prouocandam.apud ariſt.vero eſt nomen virtutis quā non prohibet:quia virtus non eſt cōtraria virtuti.Et propterea interpres antiquus tranſtulit ſcurrilitas.rectius tamē tranſferretur iocularitas aut aliquid huiuſmodi quod ē materia virtutis eutrapelię.quod raro cum moderamine virtutis fit. Vnde & ſubdit. QVÆ ad rem non pertinet.pro.non cōuenientia.℈ Complectitur hæc tria apponendo non cōuenientia:vt hinc clare intelligas ꝙ non de eutrapelia virtute ſed de eutrapelię materia loquiť.SED magis gratiarūactio.℈ Contra vitia ſermonis/gratiarūactionem ponit. Hieronymus gratia materię putat non gratiarūactionem ſed gratioſum ſermonē ſignificari:vt e regione vitioꝝ linguæ directe locet gratioſus ſermo.Et vere quadrat materiæ. HOC enim ſcitote intelligentes.℈ Rationē reddit trium primo prohibitoꝝ/ſubiungēdo. Qꝛ OMNIS fornicator aut immundus aut auarus quod eſt idoloꝝ ſeruitus.pro.qui eſt idoloꝝ cultor.℈ Auarum dicit idoloꝝ cultorem,eo ꝙ cōuenit vterꝙ in colendo vnam & eandē rem. idoloꝝ ſiquidem cultor argentū & aurum colit:iuxta illud/ſimulacra gentium argentū & aurum:quum præter argentū & aurum opera manuum hominū/idolum nihil ſit in mundo:vt ad corin.dicit paulus. Auarus quoꝙ argentū & aurum colit:quū illius deus aurum ſit/ſicut guloſoꝝ deus venter eſt.in auro ſiquidem tota auari fiducia cōſiſtit. NON habet hęreditatem in regno chriſti & dei.℈ Manifeſtat hinc hæc eſſe peccata mortalia:vtpote excludentia a regno cœleſti.vnde & non repetit alia tria.ſ.turpitudinē & ſtultiloquium & iocularitatē:qm̄ illa non ſunt ſm̄ ſuum genus peccata mortalia. ¶ Idem autē regnū dicit chri & dei:eo ꝙ dei eſt vt naturalis regis,chriſti aūt hoīs vt inſtitutori regis/vt cōicati ſibi a deo regni. NEMO vos ſeducat inanibus verbis.℈ Hinc apparet non defuiſſe docentes hæc nō eſſe magnipendenda,ſed parua aut nulla eſſe peccata. PROPTER hæc.n.venit ira dei in filios diffidentię.pro.inobedientiæ.ſeu.imperſuaſionis.℈ Et verbū venit præſentis eſt tēporis. Ita ꝙ non citat præteritas vindictas dei, ſed præſentem tanq̄ continuam denūciat.Et poteſt intelligi de vindicta dei,quā in pręſenti vita exercet ob hęc crimina,q̄uis non diſcernamus ꝙ ꝑpter hanc cauſam veniat. Sed quicqd de vindicta pręſenti ſit,continue venit ira dei propter hæc in morte huiuſmodi imperſuaſibiliū hominum. NOLITE ergo effici participes.pro.cōparticipes/eoꝝ.℈ tam in culpa q̄ in pœna.

ERATIS enim aliquādo tenebræ.℈ Accumulat paulus rationē rationi.Et vbi prius ex parte regni dei & deinde ex parte irę/modo ex cōtrarietate ſtatus præteriti ad præſentē nititur eos irreprehēſibiles reddere.Et ſtatum quidem pręteritū deſcribit tenebroſum imo tenebras,ad ſignificandū dñium tenebrarū in eos.ſtatum vero chriſtianū deſcribit ſubiungens. NVNC autē lux in dño.℈ Et dicit in dño,ad ſignificandum lucem gratiæ perficientē lucem naturalem. VT FILII lucis ambulate.℈ Hebraico more filios lucis appellat ſectantes lucem. Et cōſonum eſt vt qui tranſlati ſunt de tenebris in lucem/ſectentur vita & opere lucē. FRVCTVS enim lucis.pro.ſpiritus.℈ Non ſaltat paulus de materia in materiā,ſed declarat lucem per ſpiritū:vt intelligamus idem eſſe ſectari lucem in dño & fructificare ſpiritui.vt intelligamus lucem hanc eſſe lucem ſpiritus/nō lucem corporis. EST IN omni bonitate & iuſtitia & veritate.℈ Non eſt fructus ſpiritus quodcūꝙ opus/ſi aliqua ex parte priuatur bonitate aut iuſtitia aut veritate.exigit ſiquidem fructus ſpiritus ꝙ ſm̄ omnes circūſtantias ſit bonus/ſit iuſtus/ſit verus.& propterea dicit in omni.Differentia inter veritatem & iuſtitiam clara eſt:quia illa ad intellectū/iſta ad volūtatem ſpectat. Vnde relinquitur ꝙ bonitas ſpectat ad mores. ¶ Paulus tamen hæc quæ nunc proponit/ſigillatim exequendo tractabit. PROBANTES quid ſit beneplacitum deo.pro.domino.℈ Ad verbum ambulate/refertur hoc participium probantes. Et eſt ſenſus.vt filii lucis ambulate probantes quid ſit beneplacitū domino. Vere lucis officio fungitur,qui in particularibus occurrentibus examinat/diſcutit ac diſcernit quid ſit beneplacitum domino.

ET NOLITE cōmunicare operibus infructuoſis tenebrarū.℈ Hactenus propoſuit quę vſꝙ ad calcē epiſtolæ tractanda ſunt:mō incipit propoſita ſingillatim tractare. Et primū tractat particulam illā vt filii lucis ambulate/ex contrarietate tenebrarum & lucis quā propoſuerat.extendit ſiquidē tenebras & lucem ad opera,pręcipiens vt operibus tenebrarū nihil habeant cōmune.Et rationē interſerit/quia ſunt opera infructuoſa.Infructuoſitas,ſiquidē ſufficiens eſt rō vt abdicentur opera a cōmercio. MAGIS aūt

redarguite.} Deficit cōiunctio &.& quadrat vt legatur potius. Ita ꝙ legendū eſt. POTIVS autē & redarguite.} Non ſufficit alienū fieri ab operibus tenebrarū ſed oportet etiam & redarguere opera tenebrarum. Et primi quidē(.ſ.non cōicandi)rationē ſubiungit. QVÆ.n.in occulto fiunt ab ipſis turpe eſt & dicere.} Optima non cōicandi ratio ex turpitudine tali ac tanta vt etiā turpe ſit dicere illa ſumit.de venereis loquitur tenebrarū operibus. Rationē autem ſecūdi(.ſ.potius autem & redarguite)ſubiungit. OMNIA autē quæ arguuntur.pro.redarguunt,a lumine.pro.a luce/manifeſtant.} Redargui eſt manifeſtari a luce. igitur quū vos ſitis lux,ad vos ſpectat redarguere tenebrarū opera. OMNE.n.quod manifeſtatur.pro.manifeſtat,lumen.pro.lux/eſt.} Ad probandū paſſiuam(ꝙ quicqd redarguitur manifeſtat a luce)affert vniuerſalē actiuam/ꝙ omne quod manifeſtat eſt lux. Quum aliqd redarguitur,non vere redarguitur niſi manifeſtet error/crimen aut defectus qui ratio eſt ꝙ redarguēdum ſit. Manifeſtare autem/proprium officium lucis paulus dicit:vt hinc cōcludat ꝙ lucis officium eſt redarguere. Qꝺ autē omne quod manifeſtat ſit lux,ad ſenſum patet in corporeis.& idem patet in artibus &.diſciplinis:& idē in ſpiritualibus. PROPTER quod dicit.} Per relatiuū quod/officium lucis ſpūalis refertur. SVRGE qui dormis & exurge a mortuis,& illuminabit te chriſtus.pro.& illuceſcet tibi chriſtus.} Paulus citat hanc ſnīam/proculdubio ex ſcriptura. Et qm̄ non inuenitur in ſacra ſcriptura ex integro hæc ſententia,vel ex aliquo libroꝝ ſacroꝝ quibus caremus(quoꝝ mentio fit in hiſtoria regū ſeu parali.)vel ex cap.60.eſaiæ paulus hanc ſnīam attulit exponendo. Ibi.n.dicit ſurge/abſꝗ aliquo noīe:ꝗuis in latinis codicibus habeatur hieruſalē. Et hoc ſurge paulus exponit qui dormis:declarando ad quē dirigitur ſermo ſurge.ſ.ad dormientem/ꝓculdubio in tenebris:qm̄ qui dormiunt/nocte dormiunt. Et explicando ꝙ ad dormiētem ſomno mortis dirigitur ſermo,adiungit & exurge a mortuis/non corpore ſed aīa.quod eſt ſurgere a tenebris peccatorū. Ita ꝙ totum hoc appoſuit paulus de ſuo/ad declarandū perſonam cui dicitur ſurge/& a quali ſtatu dicitur ſurge. ¶ Quod autē ſequitur & illuceſcet tibi chriſtus,ibidē apud eſaiam habetur ſub aliis verbis/illuminare quia venit lumen tuū. Et ſm tempus futurū ſubditur/ſuper te orietur dn̄s.quod reſpondet tranſlationi hiero.apud quē legitur hoc in loco & orietur tibi chriſtus. Manifeſte ſiqdem eſaias ibi loquitur de differentia inter perſonā hanc & reliquū mundum penes tenebras & lucem.quia ecce tenebrę operient terram & caligo populos,ſuper te autem orietur dn̄s. Vnde conformitas materiæ de qua loquitur propheta ad materiam de qua loquitur paulus/non paruam cōiecturam gignit ꝙ ex illo loco paulus attulit hanc ſententiam:exponendo per dn̄m chriſtum/& reliqua vt diximus.

VIDETE itaꝗ fratres.} Superfluit fratres. Eandem particulā vt filii lucis ambulate/explicat ex alio capite.ſ.quātum ad curam ambulationis ratione multoꝝ impedimentoꝝ. Vnde cōſequenter ad lucē dicit videte QVOMODO caute.pro.accurate/ambuletis.} Præcipit paulus filiis lucis vt vtant luce ad videndum modū ſtudioſe accurateꝗ ambulandi:hoc eſt proficiendi in via dei. NON quaſi inſipientes.} Contrarium officio videndi modū accurate ambulandi/explicat inſipientiam:vt oſtendat neceſſitatem huius curę. Ad ſimilitudinē ſiqdem corpore ambulantiū deſcribit ſpiritualem ambulationē.nam tanꝗ inſipientes ambulant qbus non eſt cura videndi qualiter ambulant. SED vt ſapientes redimentes.pro.ementes/tempus,qm̄ dies mali ſunt.} Sapientiam ſtudioſam circa modū ambulandi explicat quo ad vnum in ſpē effectum/qui eſt emere tēpus:hoc eſt opportunitatē proficiendi in via dei. Pręcipit paulus nobis eſſe ambulandū more viatoꝝ:qui diebus malis(ſiue ex aeris ꝑturbatione ſiue ex hominū inſidiis) itinerantur.tales.n.emunt tēpus opportunum ad ambulandū ne in maliciam dierū incidant:hoc eſt vt euadant pericula in via. Simili nāꝗ mō pręcipit filiis lucis vt ſtudiis/officiis/incōmodis &c̄.emant opportunitatem ꝓficiendi meritis,eo ꝙ dies mali ſunt:hoc eſt dies huius viæ ad cœleſtem patriam pleni ſunt malis ſuaſionibus/tentationibus/inſidiis & reliquis hmōi ꝓuocantibus ad peccatum. Ac ſi aptius dixiſſet.quia periculoſi ſunt dies itineris,vtimini ſapientia/emite opportunitatē euadendi pericula:non expectetis vt vobis offeratur opportunitas/ſed emite illam vt ꝓficiatis in via dei. Simile quid dicit dn̄s in euangelio ꝙ abiit & vendidit omnia quæ habuit & emit agrum ſeu margaritā.niſi ꝙ dn̄s emptionē ad precioſitatē rei retulit:paulus vero rōne periculoꝝ emendam ꝑcipit opportunitatē proficiēdi. ¶ Hoc pręceptum adimplent non ſolū relinquentes mundū & ad eremum ſeu monaſteria ꝓficiſcentes,ſed etiā quicūꝗ opportunitatē bn̄faciendi ꝑponunt dānis rerum tꝑalium aut incōmodis corporis & hmōi.

¶ PROPTEREA.} vt accurate ambuletis. NOLITE fieri.pro.ne ſitis/imprudentes.} Exequit illam particulam/probantes quid ſit bn̄placitum dn̄o. Explicat modū quo fit hmōi probatio:excludendo.ſ.imprudentiam,quā conſtat circa ſingularia verſari. SED intelligentes quæ ſit volūtas dei.pro.dn̄i.} Probando/examinādo ſingularia occurrentia,abſit imprudentia/hoc eſt prudens ſit diſcuſſio,terminus aūt examinationis ſit intelligere quę eſt volūtas dn̄i/quid eſt gratū deo in hoc ſingulari agēdo vel patiendo. ſic.n.ꝓbatio vndiꝗ ꝑfecta eſt. ET nolite inebriari.pro.& ne inebriamini/vino.} Superat vt irrepręhenſibiles redderent epheſii circa ebrietatē:quæ non reputabat peccatum aut valde paruū. Et hoc introducit declaraturus fructū ſpiritus ſuperius ꝓpoſitum/dicendo fructus.n.ſpūs eſt &c̄. Ebrietatem ſiquidē implentem hoīem vino/e regione locat plenitudinis ſpūs. Prohibet itaꝗ ebrietatē tanꝗ rem repręhēſibilē. Et rōnem ſubiungit. IN QVO eſt luxuria.} Luxuria nō eſt ꝓpriū venereoꝝ nomen ſed cōe moribus &

actibus ſupfluitate profuſis.Nec eſt clarum an relatiuũ in quo/referat vinum an referat inebriari vino.nã
ſi refert inebriari,non eget gloſa:qm̃ manifeſte interuenit ibi ſupfluus potus.Si autẽ referatur vinũ,tunc
eſt ſenſus ꝙ vinum eſt prouocatiuũ ad ea quæ ſunt luxus:vt experientia teſtatur in hoĩbus bene potis.
SED implemini ſpiritu ſancto.} Supfluit ſancto:q̃uis ſubintelligaẽ. Tractat(vt dictum eſt)illam par/
ticulam/fructus.n.ſpiritus eſt in omni bonitate.& ꝓpterea incipit tractatũ illius a plenitudine ſpiritus.
Et explicat bonitatẽ ſpiritus triplici relatione.Primũ relatiue ad ſeipſos loquẽdo. LOQVENTES vobiſ/
metipſis in pſalmis & hymnis & canticis ſpũalibus.} Et hoc ꝓprie ſpectat ad partem cõtemplatiuam.
loqui.n.internũ/intellectus eſt.Et ſignificat per hoc ꝙ homo conferat ſecum pſalmos & hymnos diuinæ
laudis/& cantica non ſęcularia ſed ſpũalia:meditando ea quæ ſignificant. CANTANTES & pſallẽtes
in cordibus veſtris dño.} Secunda relatio eſt ad dñm,non per modũ loquentis/ſed per modũ cantantis.
Quem modũ magis explicans dicit in corde veſtro:ad ſignificandũ ꝙ cantus eſt partis affectiuæ relatæ
ad deum,gaudendo & exultando in dño.letantium ſiquidẽ eſt cantare. GRATIAS agentes ſemper pro
oĩbus.} Tertia relatio eſt ad ꝓximos/imo & ad oĩa beneficia gratias agendo.Et dicit ſemp/non actu ſed
animi promptitudine.Et dicit pro oĩbus vt cõmunio ſanctoꝝ exerceatur. IN NOMINE dñi noſtri ieſu
chriſti.} Gratiarũactio inuocato chriſto hoĩe tanq̃ medio mandatur:vt queadmodum eſt medium in
beneficiis ita ſit medium in gratiarũactione. DEO & patri.} Deus nomen eſt naturę:pater pſonę pri/
mę trinitatis.aut eſt nomen amoris ſeu officii quo nos adoptauit. SVBIECTI inuicẽ in timore chri/
ſti.} Vltima bonitatis pars deſcribitur in mutua ſubiectione non legali ſed in timore chriſti.talem.n.
ſubiectionem efficit ſpiritus:extendendo bonitatẽ animi ſinguloꝝ ad mutuam ſubiectionẽ ob reueren/
tiam chriſti in ſingulis habitantis.huiuſmodi.n.ſubiectio cõmunis eſſe debet tam p̃latis q̃ ſubditis/tam
dominis q̃ ſeruis &c̃.quum nihil aliud ſit q̃ ſubiici chriſto habitanti in chriſtiano.
MVLIERES.pro.vxores/viris ſuis.pro.ꝓpriis/ſubditę ſint.pro.eſtote.} Tractat illam particulã & iuſti/
tia,in iuſtitia inter virum & vxorẽ/inter patrem & filium/inter dñm & ſeruũ.vnde ab vxoribus incipiẽs/
mandat vt ſint ſubditę propriis viris.Et modũ ſubiectionis ſubiungit. SICVT dño.} Non dicit ſicut
dñis:quia non mandat vxores eſſe velut ſeruas maritorũ:quod ſignificaret ſi dixiſſet ſicut dñis. Sed dicit
ſicut dño/hoc eſt ſicut chriſto:hoc eſt volũtarie & ex amore.Sic.n.ſubiicimur chriſto. Vnde ad hanc ſimi
litudinẽ(ſicut dño) declarandũ ſubiungit. QVONIAM vir caput eſt mulieris.pro.vxoris/ſicut chriſtus
caput eſt eccleſię.} Rõ ſubiectionis non affertur dñium ſed eſſe caput.& hoc cõe eſſe chriſto & marito
dicit:chriſto reſpectu eccleſię/marito reſpectu vxoris.Et de chriſto quidẽ eccleſię capite ſuperius dictum
eſt:de viro autẽ ne ſit quęſtio penes quid in ꝓpoſito attenditur ſimilitudo capitis,ſubiungit de chriſto.
IPSE ſaluator corporis eius.pro.& ipſe ſaluator corporis eſt.} vt intelligamus de hoc officio capitis
eſſe ſermonẽ.ſ.de officio quo caput ſaluat corpus.Chriſtus quidẽ ſaluator eſt corporis ſui quod eſt eccle
ſia:& maritus ſaluator eſt vxoris,paſcendo/gubernando/regendo/protegendo eam. SED ſicut.pro.ſicut
autẽ/eccleſia ſubiecta eſt chriſto ita & mulieres.pro.vxores/viris ſuis.pro.ꝓpriis/in oĩbus.pro.in omni.}
Explicat clare quod dixerat ſicut dño/adiungendo in omni:vt intelligant vxores in omni re/in vniuerſa
actione debere ſubiici maritis ſicut eccleſia chriſto:hoc eſt vt in nulla re/in nulla actione admittant ali/
quid cõtrarium maritis chriſti lege regulatis:aliogn non eſſent ſubditæ illis ſicut chriſto. Per hoc.n.ex/
cluditur ſubiectio quo ad peccandũ.¶ VIRI diligite vxores veſtras ſicut & chriſtus dilexit eccleſiam.}
Amor amicitię ſpũalis ad vxores exprimitur ex mõ quo chriſtus dilexit eccleſiam. Vnde effectum hmõi
amoris amicitię explicat ſubiungens. ET SEIPSVM tradidit pro ea.} in ara crucis. VT ILLAM ſan
ctificaret.} hoc eſt mũdam redderet.Et explicando modũ quo mundat eccleſiã ſubiungit. MVNDANS
lauacro aquę in verbo vitę.} Supfluit vitę. Baptiſmus ſignificaẽ in verbo/in noĩe patris & filii & ſpũs
ſancti. VT exhiberet.pro.adiungeret/ipſe ſibi glorioſam.} Ad ſimilitudinẽ ſponſę deſcribit eccleſiam
glorioſam meritis/clara laude famaq̨ dignis. ECCLESIAM non habentẽ maculam.} Turpis eſt in
ſponſa macula carnis/& in eccleſia macula peccati. AVT rugam.} fictionis aut duplicitatis. AVT ali
quid hmõi.} quod ſponſam dedecet. SED vt ſit ſancta.} hoc eſt munda. ET ĩmaculata.pro.irreprę/
henſibilis.} in actionibus ſuis.In quo apparet manifeſte amor amicitię. ITA ET viri debent diligere
vxores ſuas vt corpora ſua.} Tractando ſimilitudinẽ inter virum & vxorem ad imitationẽ chriſti & ec/
cleſię,poſtq̃ explicauit eam penes amorẽ amicitię/mõ explicat eandem ſm̃ amorẽ concupiſcentię quo
aliquis amat ſeipſum.ad hoc.n.manifeſte ſpectat ꝙ viri diligant vxores ſuas vt corpora ꝓpria. Vnde &
amplius explicans ſubiungit.¶ QVI ſuam vxorẽ diligit,ſeipſm̃ diligit.} eo ꝙ vxor eſt caro viri. NEMO
enim vnq̃ carnẽ ſuam odio habuit.} Intellige hoc formalr̃ de carne ſua vt ſic.nã ſecus eſt de carne ſua
vt impeditiua eſt vel reputaẽ alicuius magis amati.Sic.n.multi occiderunt ſeipſos/appręhendentes car
nem ſuam tanq̃ impedientẽ eos ab affectata libertate ſeu detinentem eos in malis. Sic chriſtus pręcipit
odio haberi carnem propriam vt retrahentem a ſalute animæ.ſic ſancti caſtigant corpus ſuum vt pu/
gnans aduerſus ſpiritum.& ſic de ſimilibus. Cum his enim omnibus ſtat ſolida formalis veritas, ꝙ ne/
mo vnquã carnem ſuam odio habuit. Vnde & probationem manifeſtam ſubiigit. SED NVTRIT &
fouet eam.} quod cõtinua experientia teſtatur. SICVT & dñs eccleſiam.} dilexit tanq̃ carnem ſuã.Et

ne hoc abſonum videatur,ſubiungit. QVIA mēbra ſumus corporis eius.} Hinc.n.manifeſtum eſt ꝙ eccleſia eſt corpus chriſti. DE CARNE eius & de oſſibus eius.} Eccleſia non ſolum eſt corpus chriſti ſed eſt corpus formatū de carne chriſti & de oſſibus chriſti in cruce.multo.n.plus contulerunt caro chri/ſti & oſſa chriſti in cruce ad formandū corpus chriſti myſticum quod eſt eccleſia q̄ contulerint caro adæ & oſſa adæ ad formandam vxorē eius euam:quoniā caro chriſti & oſſa chriſti in cruce contulerunt vitā propriam ad formandū corpus eccleſiæ:adæ vero caro & oſſa non cōtulerunt ꝓpriam vitam.Ad illam ſiquidem alludens formationē dicit ꝙ ſumus de carne eius & de oſſibus eius. ¶ PROPTER hoc relin/quet homo patrē & matrem.} Affert cōſequenter verba ſcripturæ:quæ fuerunt cōſequenter dicta poſt caro de carne mea & os ex oſſibus meis.Et affert hæc ad manifeſtandum autoritate ſcripturæ ꝙ vxor eſt caro mariti.Et pronomen hoc/vinculū inter virum & vxorē demonſtrat.propter huiuſmodi nāq; vincu lum relinquet(& quo ad conuerſationē & quo ad thoꝝ)homo patrē ſuum & matrem. ET adhærebit vxori ſuæ.} conuerſando/curam gerendo/paſcendo/fouendo &c̄. ET ERVNT duo in carne vna.pro. in carnē vnam.}Hoc eſt quod paulus volebat ex ſcripturę teſtimonio habere ad propoſitū vt vxor caro viri manifeſtaretur.Quomodo autē ad literam hoc intelligatur/in euangeliis expoſuimus. ¶ SACRA/MENTVM.pro.myſterium/hoc magnū eſt.} Non habes ex hoc loco prudens lector a paulo cōiugium eſſe ſacramētum.non.n.dicit ſacramentū ſed myſterium hoc magnū eſt.Et vere myſterium verboꝝ hoꝝ magnum eſt.continēt enim & indiuiſibilitatē coniugii:vt dn̄s explanauit apud matthęum.continēt & ius naturæ/horrendi cōiugium cum patre & matre.continent & officiū debitum a viro plus vxori q̄ pri & matri.cōtinent & hoc quod mō paulus declarauit vxorē eſſe carnem mariti. Vnde vere myſteriū hoc magnū eſt. EGO autē dico in chriſto & eccleſia.pro.in chriſtum & eccleſiam.} Accumulat paulus ma gnitudini myſterii ſm ſenſum literalē/magnitudinem ſm ſenſum ſpiritualē,referendo hæc ad chriſtū & eccleſiam:vt iam retulerat dicendo quia mēbra ſumus corporis eius de carne eius & de oſſibus eius. VE RVNTAMEN & vos ſinguli.pro.ſingulatim/vnuſquiſq; vxorē ſuam ſicut ſeipſum diligat.} Quāuis ego retulerim hæc ad chriſtum & eccleſiam,verūtn̄ iuxta ſenſum literæ vnuſquiſq; diligat vxorē ſuam ſicut ſe/ipſum:vtpote vnam cum eo carnē. VXOR aūt timeat virum.} Et eſt ſermo de timore reuerentiali.

CAPVT .VI.

FILII obedite parentibus veſtris in dn̄o.} Poſt iuſtitiam inter coniuges monet iuſtitiā inter patrem & filium:inchoans a debito filioꝝ.Primum autē quod debent filii parētibus eſt obe dientia,non qualitercūq; ſed in dn̄o. Moderatur paulus debitam obedientiam ad in dn̄o:vt intelligamus non eſſe obediendū parentibus niſi ſm deum præcipiant.magis enim obedire oportet deo q̄ hoībus. HOC enim iuſtum eſt.} Manifeſtat obedientiā eſſe debitam quia eſt iuſta/quia eſt diuina lege ꝑmulgata. HONORA patrē tuum & matrē tuam.} Ecce iuſtum diuinæ legis expoſitū honore obedientiæ.ad literam ſiquidē de obedientia atq; reuerentia pręceptū illud intelligit,ad ſubuen tionem autē extenditur in articulo neceſſitatis:quo.ſ.parentes indigerent. Iuxta hanc.n.extēſionem dn̄s in euangelio vtitur hoc pcępto:paulus autē ſimpliciter & abſolute. QVOD eſt mādatum primum in promiſſione.} Dicit præceptum hoc primū in promiſſione,quia prius adiuncta fuit ꝓmiſſio huic prę cępto q̄ fuerint adiunctę ꝓmiſſiones obſeruatoribus mandatoꝝ diuinæ legis.nam huic præcepto fuit adiuncta promiſſio in ipſa ꝓmulgatione tabularū:vt patet exo.20.promiſſiones autē adiunctę obſerua toribus legis poſtea fuerunt adiunctæ:vt patet in fine deutero. VT BENE ſit tibi & ſis longęuus ſuper terram.} Duplex bonum ꝓmittitur.Primo ipſum bonū:deinde longęuitas vtendi bono habito.tanq̄ parum ſit alterū ſine altero.Longa ſiquidē vita abſq; bonis/parum boni eſt:& ecōuerſo bona ſine diutur nitate/parum pſunt.¶ ET VOS patres nolite ad iracūdiam.pro.ad iram/ꝓuocare filios veſtros.} Debi tum parentū erga filios explicat.primum quod exigit paulus a parentibus negatiuū eſt:vt non ꝓuocent eos ad peccatū aliquod.Et hoc expreſſit in ira:qm̄ parentes in hoc frequenter peccant/ꝓuocando filios ad exercendam vindictam.hoc eſt.n.ꝓuocare filios ad iram aduerſus exoſos parentibus.Vnde e regione incitationis ad malū/ſubiungit adhortatiue. SED educate illos in diſciplina.pro.in eruditione/& corre/ctione.pro.ad monitione/dn̄i.} Eruditio partem reſpicit intellectiuā:admonitio autē partem affectiuā. & vtranq; præcipit ſm legem domini:quæ & directe prohibet vindictas & vniuerſæ vitæ actus compo/nit.Tenentur ſiquidem parentes filios non ſolum alere ſed inſtruere.

¶ SERVI obedite dn̄is carnalibus.} Vltimo loco iuſtitiam inter dn̄m & ſeruū præcipit.non.n.adhuc erat politia aliqua ſed tm̄ familię erant chriſtianę.Et propterea omnes & ſolas cōiugationes familię di/texit quo ad debitum:videlicet inter viros & vxores/parentes & filios/dn̄os & ſeruos. Inter obedientiam autem filioꝝ & ſeruoꝝ quanta ſit differentia,monſtrat ex eo ꝙ obedientiā filioꝝ pręcipit cum vna tan/tum conditione.ſ.in dn̄o.ſeruoꝝ vero obedientiā multiplicatis conditionibus qualificat/adiungendo. CVM TIMORE & tremore.} Timor intus/tremor extra eſt. IN SIMPLICITATE cordis veſtri ſicut chriſto.} Tollit a ſeruis duplicitatem cordis reſpectu dominoꝝ quēadmodum tollitur reſpectu chriſti: vt quemadmodum obeditur chriſto non aliud habendo in corde & aliud in ſeruitio,ita obediat a ſeruis dominis carnalibus, Quod magis explicans dicit. NON ad oculum ſeruientes quaſi hoībus placen/

tes.℈ Seruitium oculare ad placendū exterius hoi non intuenti cor/deſcribitur:quia reuera non exhibet niſi exterius,ita ꝙ ſi careret arbitro non fieret. Vnde e regione ad huiuſmodi oculare ſeruitium ſubiūgit aduerſatiue. SED vt ſerui chriſti.℈ intuentis cor. FACIENTES voluntatē dei.℈ Materiam explicat in qua ſerui tenentur obedire dn̄is carnalibus.ſ.in faciendo voluntatē dei:hoc eſt ea quę non aduerſant voluntati dei. EX animo.℈ Contra id quod dixerat ad oculum/dicit ex animo. CVM bona volūtate pro.cum beneuolentia.℈ Non ſufficit ſeruis chriſtianis timor/ſed exigitur etiā beneuolentia erga dn̄os. SERVIENTES ſicut dn̄o.℈ Superfluit ſicut. ET non hominibus.℈ Pręcipit paulus contra id quod dixerat quaſi placentes/vt ſerui agnoſcant ſe ſeruire dn̄o chriſto:eo ꝙ ipſe pręcipit vt obediant carnalibus dn̄is/eo ꝙ ipſe eſt principalis pręcipiens & cui principaliter obeditur. Quemadmodum dicimus ꝙ ſeruiens inuitato a dn̄o, non ſeruit inuitato ſed dn̄o. Sic enim paulus dicit ſeruientes dn̄o non hominibus. SCIENTES quoniā.pro.ꝙ/vnuſquiſqꝫ quod fecerit bonū hoc recipiet a dn̄o,ſiue ſeruus ſiue liber.℈ Manifeſtat quod dixerat ſeruientes dn̄o & non hominibus ex mercede:quia dn̄s retribuet mercedē vnicuiqꝫ tam ſeruo q̄ libero operis ſui boni:ac per hoc obedientię debitę carnalibus dn̄is:quoniā opus bonum eſt.¶ ET VOS dn̄i eadem facite illis.℈ Eadem intellige ꝓportionaliter.ſ.cum beneuolentia in ſimplicitate ſm voluntatē dei pcipientes illis. REMITTENTES minas.℈ hoc eſt non exequentes minas. Non.n.quod turbato aio ſępe dn̄i minātur/executioni mandandū eſt.multa ſiquidē conſonant aio turbato quæ poſtea diſſonant a quieto. & ꝓpterea rationabiliter dn̄i remittunt minas. SCIENTES qa & illorū & vr̄.pro.ꝙ & vr̄/ipſoꝝ dn̄s eſt in cœlis.℈ Senſum tranſtulit vetus interpres. nam ordo literæ eſt/ ſcientes ꝙ ipſoꝝ & veſter dn̄s eſt in cœlis. Rationē reddit quare debent & remittere minas & eadem facere ſeruis,ex eo ꝙ cōmunis dn̄s eſt in cœlis/ex eo ꝙ redditurí ſunt rationem cōmuni dn̄o de iis q̄ agunt erga ſeruos. ET PERSONARVM acceptio non eſt apud deū.pro.eū.℈ ſcilicet dn̄m qui eſt in cœlis. Non eſt ille cœleſtis dominus vt principes mundi huius,apud quos magis reputantur domini q̄ ſerui: ſed æqua lance librat animos domini & animos ſeruorum.

DE CÆTERO.pro.cæteꝝ/fratres mei confortamini in dn̄o & in potentia virtutis.pro.fortitudinis eius.℈ Supererat tractare illam particulā/& omni veritate.hanc modo tractat/inſtruendo ad pugnam contra diabolum.Et apte fructui ſpiritus in omni veritate/attribuit pugna aduerſus dæmonē:vt intelligamus non eſſe humanæ fictionis bellum inter dæmones & nos,ſed eſſe veritatem:& arma noſtra aduerſus dæmones non eſſe arma imaginata, ſed eē fructum ſpiritus in veritate omni/abſqꝫ vllo cōmento.¶ In duas aūt partes diſtinguit robur chriſtianū aduerſus dæmones. Altera eſt confortamini in dn̄o: hoc eſt inualeſcite non in vobiſipſis ſed in dn̄o. Altera eſt/& in potentia fortitudinis eius. In dn̄o inualeſcimus quatenus dn̄s eſt/ac propterea curam noſtri habet.in potentia vero fortitudinis eius ſimiliter inualeſcimus vtentes fortitudine eius aduerſus hoſtes non infirma aut debili ſed potente.vt vtrinqꝫ cōfortemur ad pugnam imo ad victoriam ſub tali principe/ſub tanta potentia fortitudinis eius non in viribus fortitudinis noſtræ. INDVITE vos.℈ Duorū quæ propoſuit exequitur ſcdm : ARMATVRAM dei.℈ Dictio interpretata armaturā/ſignificat non aliquod ſpeciale genus armoꝝ ſed vniuerſitatem armoꝝ.quod.n.dixerat in potentia fortitudinis eius/mō explicat ab effectu vniuerſæ armaturæ. VT poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli.℈ Manifeſta ratio induendi vniuerſa arma dei/vt nō cadamus ſed habeamus vnde poſſimus ſtare aduerſus diabolū inſidiis contra nos pugnantē. Et ne fictio reputet diabolus inſidians nobis/ſubiungit. QVONIAM non eſt nobis colluctatio.pro.lucta.℈ De cōflictu eſt ſermo non de ludo. ADVERSVS carnem & ſanguinē.℈ Intellige tantū.eſt.n.ſenſus ꝙ non eſt nobis cōflictus tantūmodo aduerſus carnem & ſanguinē:hoc eſt aduerſus cōcupiſcentias carnis & incenſionē ſanguinis quo accēdimur ad iram & alias paſſiones. Dicit.n.hęc aduerſus doctrinā gentilium reputantiū non eſſe nobis cōflictum niſi aduerſus internas paſſiones:& cōflictum aduerſus dęmones reputant fictionē. SED aduerſus principes.℈ Dæmones quadrupl'r deſcribit.Primo a principatu naturę.Eminētia ſiqdē naturæ coꝝ reſpectu viſibilis mūdi ſignificat.& ꝓpterea ſine adiectione aliqua dicit aduerſus principes: vt quātum diſtat ſtatus principū a ſtatu alioꝝ/tm̄ diſtare intelligamus naturā dæmonū a natura hominū & vniuerſoꝝ ſenſibiliū. ET ptātes.pro.aduerſus ptātes.℈ Deſcribit ſecūdo eoſdem ex eminentia potentiæ:& ꝓpterea ſine adiectione aliqua dicit aduerſus ptātes.vt cognoſcamus nr̄os hoſtes lōge eminētiores tum natura tum potentia. ADVERSVS mundi rectores.pro.dn̄os/tenebrarū harꝫ.pro.ſæculi huius.℈ Ita ꝙ textus pauli eſt.aduerſus mundi dn̄os tenebrarū ſæculi huius.Et in textu græco qđ dicimus mundi dn̄os/vnicā eſt dictio cōpoſita ex mundo & dn̄o/coſmocratoras.Propter quod ſubobſcurior redditur litera latina cum tot obliquis ſubſtantiuis.ſ.mundi tenebrarū. Verum ordinari poteſt ſic.aduerſus dn̄os mundi/non abſolute ſed mundi tenebrarū,non æterni tpis ſed ſæculi huius.¶ Deſcribit tertio dęmones a dn̄io vniuerſali quod debellando hoies vbiqꝫ acqſierant:vniuerſali inquā reſpectu mundi tenebrarū/ad dr̄iam mundi lucidi.Mundus ſiqdem tenebrarum non corporaliū ſed ſpūalium/eſt mundus cōſtans ex peccatoribus.Et adiungit ſęculi huius/ad dr̄iam futuri poſt vniuerſale iudiciū ſæculi:in quo dęmones nō erunt dn̄i tenebrarū,ſed ab oībus cognoſcent ſubiecti & ipſi tenebris/dānati & in tormētis,q mō ſunt dn̄i reproboꝝ viuentiū in hoc ſæculo/pro quāto vtunt illis vt ſeruis. CONTRA.pro.aduerſus

ſpūalia nequitiæ in cœleſtibus.} Quarto deſcribit eoſdē a malicia excellentiſſima. Non dicit aduerſus
ſpūales nequitias, ſed (quod plus eſt) aduerſus ſpūalia nequitię. Habet neqtia carnalia/habet & ſpūalia.
Carnalia nequitię ſunt ſtudia mala ſm paſſiones carnales. ſpūalia autem nequitię ſunt ſtudia mala ſm
ſuperiorem animę partē. Quæ tāto ſunt peiora/quanto intellectus altior & maioris eſt vis q̄ ſit vniuer
ſa pars animæ inferior: vt ītelligamus mala ſtudia hoſtium noſtrorum tāto peiora quanto in illis totū
ſtudium ex parte cōſtat ſpirituali, & non eſt partim ſpūale & partim carnale. quale eſt omne humanū
ſtudium. ¶ Quod autem adiungit in cœleſtibus/materiam ſignificat circa quam verſantur ſpiritualia
ſtudia nequitię de qua eſt conflictus. Ad tollendum ſiquidem cœleſtia nobis/ad priuandum nos cœle-
ſtibus, tendunt huiuſmodi ſpiritualia nequitię ſtudia. PROPTEREA accipite armaturam dei.} De-
ſcriptis hoſtibus cum tot terribilibus conditionibus/redit ad armandum nos. Et recole ꝙ de vniuerſis
armis dicit armaturam. VT poſſitis reſiſtere in die malo.} hoc eſt in die periculoſo: ſicut ſuperius di-
xit dies mali ſunt. ad hoc enim armamur vt reſiſtamus in die conflictus: qui dicitur dies malus ratione
periculi incidendi in vere malum mortis aię. ET IN oībus perfecti ſtare. pro. & oībus perfectis ſtare.}
hoc eſt ēt oībus confectis quę pugnę ſunt ſtare in rectitudine/firmiter ſubſiſtere. hic eſt. n. finis pugnę.
¶ STATE ergo.} Ab vniuerſa armatura deſcēdit ad ſingula arma in ſpecie: īcipiens a cingulo quod
baltheum vocant. SVCCINCTI. pro. pręcincti/lumbos veſtros in veritate.} Circūcingi iubet veri-
tate tanq̄ baltheo: vt vndiq; veritate defendamur/vt a veritate īcipiat omnis noſtra pugna, lumbi ſiqui
dem vires animæ ad ſimilitudinem lumborum ſuſtentantium corpus dicuntur. & propterea veritate
cinguntur/quę eſt fundamentū omnium virtutum. Nullā enim fallaciā/nihil fraudis/nihil a veritate diſſo
num admittit chriſtiana religio, nullum verum refutat: quoniam verum vero non eſt contrarium. ET
induti loricā. pro. thoracem/iuſtitiæ.} Loco thoracis tuentis pectus & vitalia membra iuſtitiam veri-
tatis comitem/pręcipit. voluntas ſiquidem cōſtans ad reddendum vnicuiq; quod ſuum eſt/vitalia ani
mę tuetur. ET calceati pedes in pręparationem euangelii pacis.} Loco calceorum tuentium pedes/
affectus quibus incedimus tanq̄ calceatos pręcipit moderationē pręparantē nos ad euāgelium pacis.
Vere poſt volūtatem pręditam iuſtitia/affectiua pars debet eſſe diſpoſita ad tranquillitatem ordinis
euangelici. IN omnibus ſumentes ſcutum fidei in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi. pro. mali/ignea
extinguere.} Loco ſcuti fidem præcipit. Et eius effectum explicat extinguere ignea tela/non aliqua ſed
omnia mali: hoc eſt dęmonis antonomaſice mali. Vbi & arma offenſiua dęmonis aduerſus nos decla-
rat eſſe tela q̄ ſunt percuſſiua/& ignea cōbuſtiua: vt ex his duabus cōditionibus ſenſibiliū percipiamus
magnam armorum vim: vtpote a telis & igne deſcriptorū. vt in igne vim cōſumptionis/& in telo vim
penetrationis intelligamus. Quæ tamen omnia poſſumus ſi volumus vtendo ſcuto fidei extinguere.
¶ Et bene nota ꝙ tunc vtimur fidei ſcuto, quādo ea quę ſunt fidei opponimus obuiam tentationibus
tanq̄ telis etiā igneis anteq̄ ingrediātur in animas noſtras. hoc enim eſt officium ſcuti/ad hoc paulus
dicit ꝙ poſſumus vtendo fide vt ſcuto omnia tela ignea maligni noſtri inimici extinguere. quod plus
eſt q̄ euitare aut propellere. Et vere ſic eſt: quoniam q̄diu ea quę ſunt fidei velut obuiamtia tētationibus
opponimus, extinguuntur tela: hoc eſt nihil nocēt animę. ET GALEAM ſalutis. pro. ſalutaris/aſſumi-
te.} Quēadmodum dixit ſcutū fidei fidem vt ſcutum/& ſimiliter thoracē iuſtitię iuſtitiā vt thoracē,
ita eodem ſenſu nunc dicit galeam ſalutaris hoc eſt ſalutare pro galea. Et ſignificatur ꝙ ſuſcipiant chri-
ſtum in capite ſub rōne ſalutaris: hoc eſt ꝙ in ſupremo noſtri habeamus chriſtum vt ſalutarem in pu-
gna. vt non cōfidamus in nobis ſed ꝙ chriſtus ſit conferens nobis ſalutem in huiuſmodi conflictu.
ET gladium ſpiritus quod eſt verbū dei.} Hactenus de armis defenſiuis, modo de offenſiuis dicit ver-
bum dei loco gladii. Verum aduerte ꝙ verbum dei appellat gladiū non hoīs ſed ſpiritus: quia tunc ha-
bet vim & actionem gladii quando vtitur eo ſpūs/& non quādo vtitur homo tm̄.
¶ PER omnem orationem.} Poſtq̄ tractauit illam particulam in potentia fortitudinis eius/tractat
priorem: videlicet confortamini in domino, explicando modum quo inualeſcimus in domino. Et mo-
dus eſt orādo/ſeruatis debitis circūſtantiis. vnde & dicit per omnem orationem/vt nullam prętermit-
tat rationem eleuandi mentem in deum. ET obſecrationem.} Media orandi non quæ noſtra ſunt
ſed quę ſacra ſunt declarat. Obſecramus enim orantes per paſſionem/per reſurrectionem/per incarna-
tionem chriſti &c. ORANTES omni tēpore.} quantum facultas permittit: quoniam affirmatiuū
eſt pręceptum. IN ſpiritu.} non verbo. per ſe enim ad orationem ſpectat ꝙ ſit in ſpiritu: ꝙ autem ſit
in voce/per accidens eſt. ¶ ET in ipſo. pro. & in hoc ipſum.} ſcilicet ad orandum omni tēpore in ſpū.
VIGILANTES in omni inſtantia.} Non ſufficit vt vigilemus ad hoc ipſum ſed & oportet vt inſte-
mus omni ſedulitate. ET obſecratione. pro. depcatione.} Vult in oratione petitiones fieri. PRO om-
nibus ſanctis.} Vt ſanctorum communio exerceatur/vult omnes orare pro omnibus mūdis: quales
ſunt chriſtiani per baptiſmum. ET pro me.} Ad ꝓpria deſcendit paulus in calce epiſtolę: inchoans
propria ab humili petitione vt epheſii orent pro ipſo. Quid autem petat pro ſe explicat. VT DETVR
mihi ſermo in apertione oris mei cum fiducia. pro. auſu (ſeu libertate) notum facere myſterium euange
lii.} Petit vt detur ſibi ex diuina gratia exterior ſermo cum libero auſu notificandi arcanum euāgelii

Et tanq̃ rõnem ſubdens indigentię ſubiungit. PRO quo legatione fungor in catena iſta.] Superfluit iſta. Tanq̃ dixerit.ideo egeo quia iã pro hac cauſa opprimor vinculis. ITA vt in ipſo audeã ꝓut oportet me loqui.] Superfluit ita. Explicat quod dixerat cum fiducia: declarando ꝙ non petit audaciam ſuperfluam aut temerariam ſed vt in ipſo euangelio audeat loqui prout oportet me. In quo clauduntur omnes circunſtantie rationabiles.

VT AVTEM & vos ſciatis quæ circa me ſunt, quid agam.] Duo cõmemorat & quæ circa ipſum aguntur, & qd ipſe agit. OMNIA vobis nota faciet tychicus chariſſimus .pro.dilectus, frater.] chriſtianus. ET fidelis miniſter in domino.] Forte ꝓpter hoc verbũ miniſter aiunt tychicũ diaconũ. Miniſter tñ in domino cõmune eſt nomen ẽt ipſis apoſtolis: vt ipſe paulus ſcribit ad corin. Cõmendatur ſiquidẽ tychicus de fidelitate miniſterii ſm dominũ. Incertum eſt aũt de quali miniſterio loquatur, ſpirituali an temporali. Crediderim tamen ego ꝙ de ſpirituali miniſtratione loquatur: eo ꝙ ſubiungit de eo. QVEM miſi ad vos in hoc ipſum vt cognoſcatis quę circa nos ſunt & conſoletur corda veſtra.] Ex hoc officio conſolãdi corda epheſiorũ, coniicio ſpũalem miniſtrũ fuiſſe tychicum. ¶ PAX fratribus & charitas cum fide.] Ordine retrogrado numerat hęc tria: pacem, charitatem, fidem. nam prior eſt fides, deinde dilectio, & demum pax. A DEO patre noſtro.] Superfluit noſtro. Paulo ſuperius hęc verba fuerũt expoſita. ET domino ieſu chriſto.] Hęc eſt ſalutatio epheſiorũ. Quam vero ſubiungit, ad oẽs extendit. GRATIA cum oĩbus.] hoc eſt gratia vobis cũ oĩbus vbiq̃. QVI diligũt dominum noſtrũ ieſum chr̃m in incorruptione. pro. in incorruptibilitate.] hoc eſt in ſtatu ĩmortalitatis & ĩcorruptibilitatis corporalis exiſtentẽ & regnantẽ. AMEN.] Concluſio eſt cõfirmatiua. ¶ Et eſt ſubſcriptio epl'ę apud gręcos hęc. Ad epheſios ſcripta romę, miſſa p tychicũ. ¶ Caietę die. IX. februarii. M.D.XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI, IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILIPPENSES COMMENTARII.

AVLVS & thimotheus.] Collegam ſibi iſtituit timotheum, nõ quo ad epiſtolam ſed quo ad ſalutationẽ. noluit ſiquidẽ reſeruare ſalutationẽ timothei in fine cum aliis, ſed ꝓpoſuit: vt hinc etiã cognoſcerent philippenſes quanti faciat ipſe paulus timotheum. SERVI ieſu chriſti.] Omittit apoſtolatus nomen vt communi ſibi & timotheo nomine vtatur. OMNIBVS ſanctis in chriſto ieſu qui ſunt philippis.] Sanctos appellat mundos ex baptiſmo. CVM epiſcopis & diaconibus. pro diaconis.] hoc eſt cũ ſupintendentibus ad ſpiritualia & miniſtris ad temporalia. vtrunq̃ ſiquidem nomen eſt officii. Et ideo pluraliter dicit epiſcopos, qui preerant curę animarum. Diaconos autem cõſtat ex apoſtolorum actibus inſtitutos vt pręſint temporalibus. Et quum communiter omnes ſalutaſſet, meminit ſpecialiter eorum qui pſidebant ſpiritualibus & temporalibus eccleſiæ. GRATIA vobis & pax a deo patre noſtro & domino ieſu chriſto.] Solita pauli ſalutatio ſępe expoſita.

GRATIAS ago deo meo.] Poſt ſalutationem ĩcipit tractatus. in quo primo more ſolito pręmittuntur tractanda. Dicit autẽ deo meo. tum ad ſignificandum ꝙ ſolus non cum timotheo ſcribit q̃uis cum timotheo ſalutauerit. tum ad ſignificandũ ꝙ deus ita eſt cõmunis ſanctis omnibus ꝙ ſimul eſt proprius cuiq̃. IN OMNI memoria veſtri, ſemper in cunctis orationibus meis. pro. in omni oratione mea, p omnibus vobis.] Determinando in omni memoria veſtri, adiungit in omni oratione mea. CVM gaudio deprecationem. pro. orationem, faciẽs ſuper cõmunicatione veſtra in euangelio chriſti.] Superfluit chriſti. A PRIMA die vſq̃ nunc.] Ecce materia tum gaudii, tum gratiarũ actionis, tũ orationis, tum memorię; perſeuerãtia philippenſium imo cõmunicatio in euãgelica veritate & bonitate a prima die quo conuerſi ſunt ad chriſtum vſq̃ nunc. Et vere materia eſt omnium prędictorum: quia nec a pſeudapoſtolis ſeducti ſunt, nec a priſtina gentilitatis conſuetudine reducti ſunt, nec perſecutionibus in paulum ibidem excitatis act. 16. turbati ſunt. ¶ CONFIDENS: pro. ſuaſum habẽs, hoc ipſum quia. pro. ꝙ, qui cœpit. Deficit. in, vobis opus bonum, perficiet vſq̃ in diem chriſti ieſu.] Propoſita perſeueranti cõmunicatione philippenſium in euangelio, proponit futurã in eiſdem perfectionem diuina

efficientia. Proponendo autem aperit vtruꝗ eſſe dei officium: ſcilicet inchoare in hoībus opus bonum & perficere illud nō ad tempus ſed vſq; in diem chři ieſu. Qui reſpectu ſingulorum eſt in morte cuiuſq; reſpectu autem oīum eſt dies vniuerſalis iudicii. Proponit aũt huiuſmodi perfectionem iam perſuaſam ſibi. & vnde ſibi hoc perſuaſerit ſubiungit. SICVT eſt mihi iuſtum hoc ſentire pro omnibus vobis.} Debitum cenſet vt ſic ſentiat/ vt ſic reputet futurum. iuſtum enim debitum ſonat. Et ratio debiti explicatur ſubiungendo. EO ꝙ habeã vos in corde.} proculdubio amando & deſiderando. cor enim pro voluntate ponit. ET IN vinculis meis & in defenſione & confirmatione euangelii ſocios gaudii mei. pro. gratiæ meę/ omnes vos eſſe.} Ordo literæ eſt. & omnes vos eſſe ſocios gratiæ meę in vinculis meis & in defenſione & cõfirmatione euãgelii, repetendo verbum habeam. Ratio quare debitum eſt vt perſuadeã mihi futuram veſtram perfectionem vſq; in diem chriſti eſt, tum quia vos habeo in corde, tũ quia vos habeo ſocios gratiæ meę quam habeo in vinculis meis & in defenſione ac confirmatione euãgelii. Vere ſiquidem iuſtum eſt vt quos ſocios habebat tantę gratiæ/ eoſdem reputaret futuros perfectos vſq; in diem chriſti. ¶ Gratiam ſuam explicat paulus & pati vincula pro chriſto/ & defendere & confirmare euangelium. hoc eſt agere/ illud pati. vtrunq; tñ eſt doni diuini hoī cõceſſi gratuito.

TESTIS enim mihi eſt deus.} Poſtꝗ propoſuit tractanda/ tractat ꝓpoſita, inchoans ab vltimo: videlicet eo ꝙ habeam vos in corde & in vinculis &c̃. Et qm̃ multa in hac particula continentur, incipit ab illo eo ꝙ habeam vos in corde: declarando amorem ſuum erga illos/ tum a deſiderio/ tum ab oratione. Et quoniã cordis ſolus deus eſt inſpector, deum in teſtem affert. QVOMODO cupiam omnes vos eſſe in viſceribus ieſu chriſti.} Superfluit eſſe. Et anceps eſt cõſtructio an in viſceribus ieſu chriſti/ referatur ad cupiam an referaẽ ad vos: vt interpres retulerat apponendo eſſe. Magis tamen quadrat vt referatur ad quomodo cupiam: qm̃ ad cordis ꝓprii teſtificationem affertur ẽt deus in teſtẽ. Et eſt ſenſus. quomodo ſm̃ intima/ nõ humani affectus ſed ieſu chriſti, cupiam vos. ET hoc oro.} non ſolum cupio intus ſed oratione cordis interprete monſtro. Explicat ſiquidem ſimul quod ꝓpoſuerat ſe orare pro illis. VT charitas veſtra.} Ecce quo tẽdunt deſideria hoīs quę ſunt ſm̃ viſcera ieſu chriſti: non ad diuitias aut ſanitatem aut vitam corporis, ſed vt dilectio veſtra/ perficiens partẽ affectiuã. MAGIS.} Deeſt adhuc. Legendum eſt. ADHVC magis ac magis abũdet in omni ſciẽtia. pro. in cognitione.} Orat paulus nõ vt cognitio creſcat ſed vt in cognitione magis ac magis abundet dilectio: hoc eſt vt creſcẽte cognitione magis ac magis abũdet dilectio. Et dicit adhuc magis, quia iam incœperat abundare. ET IN omni ſenſu.} Senſus a cognitione differt penes vniuerſale & particulare/ penes ſpeculatiuum & practicum. orat enim vt charitas magis ac magis abundet tum creſcẽte cognitione ſpeculatiua myſteriorum dei & chriſti & morum, tum creſcente omni ſenſu: hoc eſt omni experientia/ omni prudentia circa agenda. VT ꝓbetis potiora. pro. prę̃ſtãtia.} Ad hoc abundet dilectio vt cognoſcẽdo & experiẽdo ad ſimilitudinem examinãdo ꝓbantiũ/ perueniatis ad illa quę præſtant aliis: hoc eſt vt non ſitis contenti bonis, ſed exercitatione cõtinua aſſequamini meliora. VT ſitis ſynceri & ſine offenſa.} Dixerat probetis: & quia ꝓbatio purgando fit, ideo explicando adiungit vt ſitis ſynceri/ excluſa impuritate, & ſine offenſa/ excluſo ſcandalo actiuo & paſſiuo. anceps ſiquidem ad vtrunq; eſt ſenſus. Synceritas purgat hoīem quo ad ſe, & offenſio quo ad proximum. IN diem chriſti.} Nõ ad tempus ſed ad diem vſq; chriſti/ quo chriſtus iudicabit. REPLETI fructu iuſtitiæ. Deeſt. qui eſt/ per ieſum chriſtum in gloriam & laudem dei.} Ecce prę̃ſtantia probãdo acquirenda. ¶ Et per fructum iuſtitię/ intellige vniuerſum fructum iuſtitię ex fide ieſu chriſti. Orat vt repleti ſint vniuerſo iuſtitiæ fructu, qui non aliter haberi põt ꝗ per meritum ieſu chriſti. Quod aũt ſubditur in gloriam & laudem dei/ reſpicit omnia antedicta: vt dilectio veſtra abundet/ vt probetis/ vt ſitis &c̃. in gloriam/ in excelſis vbi lucet dei gloria, & laudem apud nos: quibus laus potius ꝗ gloria dei manifeſtatur.

SCIRE aũt volo vos fratres.} Tractat illam particulam in ſpecie gratię meæ in vinculis/ multipliciter. tum reſpectu aliorum, tum reſpectu ſuimet, tum reſpectu philippẽſium. Et reſpectu quidem aliorum dicit. QVIA. pro. ꝙ/ quę circa me ſunt, magis ad ꝓfectũ venerunt. pro. ſucceſſerunt/ euangelii.} Et declarans qũo/ ſubiungit. ITA vt vincula mea manifeſta fierent in chriſto.} hoc eſt ita vt vincula mea in chriſto/ non ob crimen ſed ob chriſtum, manifeſta fierent/ ꝙ eſſent ꝓpter chriſtum. IN omni. pro. in toto/ prę̃torio.} hoc eſt apud vniuerſos officiales prę̃torii/ apud vniuerſos agentes in prę̃torio. Paulus vinctus romam miſſus (vt in fine actuũ apoſtolorum dicit) non inuenit ibi accuſatores aut ꝓſecutores cauſę aduerſus eum nomine hieroſolymitarum. vnde permiſſum eſt paulo habitare in ſuo cõducto (cũ cuſtodia tamen) per biennium. Occaſio autem qua ad prę̃torium cauſa eius deducta eſt, nõ eſt ſcripta autentice. tantum ſcimus quod hic paulus de ſe dicit. ET IN cæteris omnibus.} Superfluit in. Amplã & extenſam notitiam ſuorum in chriſto vinculorũ ẽt extra prę̃torium ſignificat/ dicendo & cęteris omnibus. VT plures e fratribus in domino cõfidẽtes in vinculis meis.} Fructum explicat fiducię ab aliis chriſtianis ſumptę/ vidẽdo pauli conſtantiam in vinculis. ABVNDANTIVS auderent ſine timore verbum dei loq.} Ecce gratia vinculorũ pauli quo ad alios. ¶ QVIDAM qdem & ꝓpter inuidiam & contentionem.} Inuidia intus mouet. contentio vero exterior/ ad gloriam tẽdit. Quoſdã per hoc narrat

qui inuidentes apoſtolis officium prędicandi/& confidentes cõtentione acquirere gloriam,prędicabant verbum dei/diſputabant de ſcriptura & huiuſmodi.Et directe inuidia erat ad gloriá verorum apoſtolorum:cõtentio autem ad diſparitatem doctrinę reſpicit.Iudęi ſiquidem fuerant iſti & erãt chriſtiani p̄dicantes chr̄m ſimul cum legalibus.quorum legaliũ ratione dicuntur p̄dicare chr̄m ꝓpter contẽtionem:quũ prędicabant chriſtum ad hoc vt contenderent legalia eſſe ſeruanda. QVIDAM autẽ & ꝓpter boná voluntatem chr̄m prędicant.} Hanc diſtinctionem inter prędicantes chriſtum in genere/intellige p̄miſſam a paulo(vt & verba ſonãt)vt ex hac diuerſitate in genere deſcẽderet ad illam diuerſitatẽ quæ de facto romę ſuſcitata eſt ob ipſius in chriſto vincula manifeſtata. Vnde textus ſequẽs(ſcilicet quidá ex charitate)tráſpoſitus eſt. ſubiũgit ſiquidem paulus diuerſitatem quæ de facto ibi fuit:nec inchoat ab iis qui ex charitate/ſed ab iis qui ex contentione.Legendum itaq; eſt. ALII quidem ex contentione chriſtum annunciant non ſyncere.pro.non pure, exiſtimantes præſſuram ſe ſuſcitare.pro. afferre/ vinculis meis.quidam autem ex charitate,ſcientes quoniá.pro.ꝙ/in defenſione euãgelii poſitus ſum.} Deſcribit in ſpecie cõmotos romę ad prædicandum chriſtũ quoſdam non pure(quo ad cor)ſed ex contẽtione/ex lite/ex diſſenſione in doctrina legalium. et demũ quo ad effectum/exiſtimantes ſe addere afflictionem afflicto,tum ſciendo ꝙ mihi diſplicet prędicatio talium,tum ad irritãdum iudęos aduerſum me. Quoſdam vero ex dilectione.nõ dicit mei/ſed abſolute ex dilectione:vt quos in genere dixerat per boná voluntatem/modo in ſpecie dicat per dilectionem/proculdubio chr̄i:vt teſtant̃ ſubiuncta/ſcientes ꝙ in defenſione euangelii poſitus ſum.hoc enim monſtrat ꝙ adiuuando me ad defenſionem euangelii p̄dicant iſti chriſtum:tanq̃ ſupplentes quod ego vinctus minus poſſum.

QVID enim?} Dixerat primum ꝙ ad ꝓfectum euangelii vincula ſua ſucceſſerunt:& explicãdo modũ dixerat ꝙ aliqui moti ſunt ex contentione augmẽtaturi eius prędicandum chriſtum:qd̃ ſonat cõtrarium profectui euãgelico.& ꝓpterea modo ſubdit quidnam hinc elicitur? Et reſpondendo ſubiungit.DVM. pro.niſi/omni modo(ſiue per occaſionem ſiue per veritatem)chr̄s annuncietur.pro. annunciatur.} Ecce ꝓfectus euangelii ꝙ chriſtus annunciatur:ſiue veritate inducente bonos prędicatores,ſiue occaſione vel inuidię vel diſſenſionis impellẽte malos prædicatores.hoc enim bonum elicit̃ ex vtriſq;,etiam ſi ex malis nihil aliud habeatur. ET IN hoc gaudeo ſed & gaudebo.} In hoc ꝙ chr̄s annunciatur/in hoc ꝙ vincula mea cauſant tam in malis q̃ in bonis annunciationem chr̄i,gaudeo in pręſenti:quinetiam & gaudebo/tam in futuro ſęculo q̃ in pręſenti. SCIO enim.} Rationem reddit ꝓprii gaudii tum pręſentis tũ futuri. Et hic ĩcipit explicare gratiam vinculorum ſuorum reſpectu ſuimet. QVIA hoc mihi ꝓueniet ad ſalutem.} Manifeſta gaudii ratio eſt ſcientia ſalutaris ꝓuentus. Modus autem quo proueniet hoc ad ſalutem eius ſubiungitur. PER veſtram orationem.} Adiuuari ſe paulus manifeſtat ſanctorũ cõmunione:quę ſuffragio orationum fit. ET ſubminiſtrationem ſp̃us ieſu chr̄i.} Altior cauſa adiungitur interna operatio ſp̃us ſancti.Qui dicitur ſp̃us ieſu chriſti,tum quia ꝓcedit a ieſu chriſto ſ̃m diuinam naturam:tum quia ducit ad ieſum chriſtũ. Significãter aũt dicit ſubminiſtrationem ſp̃us,vt intelligamus ꝙ orationes aliorũ proſunt mihi quẽadmodũ officia vnius mẽbri interni ꝓſunt aliis membris:videlicet ſubminiſtrante ſpiritu vitali.Simili nanq; modo docet intelligi ſanctorum cõmunionem membrorum vnius corporis chriſti fieri ſubminiſtrãte ſpiritu chriſti ſancto/qui viuificat corpus eccleſię totum.Ita ꝙ abſq; ſubminiſtrante ſp̃u/deducendo & applicando ad alia membra,nõ ſunt vitales aliis meę orationes.Hoc eſt.n.quod ad epheſios.4. diffuſe docuit paulus. SECVNDVM expectationem & ſpem meam quia.pro.ꝙ/in nullo confundar.} Explicat qualem ſalutem.ſ.ſperatam & vehementer deſideratam.Dictio ſiquidẽ interpretata expectationem/plus ſignificat q̃ latina dictio explicat.ſignificat enim vehementem expectationem.Speratam autem & vehementer concupitá ſic videlicet abſq; vlla cõfuſione.Non dicit abſq; vlla afflictione/abſq; vlla pręſſura/ſed ꝙ in nullo confundar.ſperabat.n.ſalutem futurá nulla interueniente confuſione quantũcunq; ęmuli conarentur affligere eum. Vnde explicando de quali confuſione loquitur,ſubiũgit aduerſatiue. SED in omni fiducia ſicut ſemper &.pro.etiam/nũc magnificabitur chriſtus in corpore meo ſiue per vitam ſiue per mortem.} Totum hoc pars eſt rei expectatę & ſperatę.expecto & ſpero non ſolum ꝙ in nullo confundar,ſed ꝙ magnificabitur chriſtus in corpore meo ſiue per mortem ſiue per vitam quẽadmodum ſemp magnificatus eſt/ẽt nũc in omni fiducia. Vnde apparet ſalutem ſperatá referri ad vtrũq; ſęculum:& poſitam in magnificatione chriſti.¶ Vide ſingula.Dicit in omni fiducia/ad ſignificandum certitudinem ſuę ſpei:e regione confuſionis.Dicit ſicut ſemp/ex præteritis ſumens fiduciam futurorum.Et diſtribuit ſemper/pro omni tempore ex quo conuerſus eſt ad chriſtum . Dicit etiam nunc/propter vincula & conantes augere pręſſuram eius. Magnificari autem chriſtum in corpore pauli/eſt(vt ipſemet explicat) ſiue per vitam exhibendo corpus in ſeruitiũ chriſti/ſiue per mortem exhibendo corpus hoſtiá chriſto, vtroq; modo magnum fieri chr̄m in fide ac laude hominum.

MIHI enim.} Rationem reddit eius quod dixerat proueniet ad ſalutem. VIVERE chriſtus eſt & mori lucrum.} Omnino ſiue in pręſenti viuam ſęculo ſiue moriar,proueniet mihi ad ſalutem hoc quod patior ꝓpter euangelium:nam viuere mihi non eſt aliud q̃ chr̄s & mori eſt lucrum.Sicut dediti delecta

ctionibus venatoriis dicunt ꝙ delectatio venatoria eſt eis viuere/& dediti gulę dicunt ꝙ cibus & potus
eſt eis viuere/& ſic de ſimilibus,ita paulus dicit ꝙ chriſtus eſt ſibi viuere/eo ꝙ vniuerſa ſua ſtudia vniuer
ſoſq; conatus chſo dicauerit.mori autē manifeſte eſt lucrum ęterne fœlicitatis. Q SI.pro.ſi autem.}
& habet vim aduerſatiuę coniunctionis:ac ſi diceret etſi ſeu quis. VIVERE in carne hic.pro.hoc/mihi
fructus opis eſt.} Dixerat mortē lucrū ſibi.& qa lucrari eſt pſentis vitę/in qua ſola meremur,ideo aduer
ſatiue ſubiūgit.dico mortē lucrū nō obſtāte ꝙ viuere in carne ſit ēt mihi lucrū:qñquidē viuere in carne
mihi eſt chſs:& conſequenter hoc viuere in carne eſt mihi fructus cōtinui operis/ſiue agendo ſiue pa/
tiendo.Acſi apertius dixiſſet.nō dico mortē lucrū eo ꝙ viuēdo nō lucrer(quū viuēdo cōtinue opando
lucrer)ſed qa cōferēdo futura pręſentibus mori eſt mihi lucrū:vtpote longe maius. ET QVID eligam
ignoro:coarctor aūt e duobus deſiderium habēs.} Ordo lrę eſt.coarctor aūt e duobus deſideriū habēs
& quid eligā ignoro.Et eſt ſenſus ꝙ coarctor ex duobus deſideratis/vita ſcilicet & mortē,hinc inde ſtrin
gor ac pręmor vtrā velim/& quid eligā ignoro.Et rōnem ignorātię ſubiūgit vtrinq;. DISSOLVI & eſſe
cum chſo multo magis melius:permanere aūt in carne.Deeſt magis/neceſſariū ꝓpter vos.} Sn̄ia eſt
clara.& eſt in ea notandū ꝙ nō dicit diſſolui/ſed diſſolui & eſſe cum chſo:quia mors nō eſt eligibilis ſm
ſe,ſed ratione adiuncti eſſe cū chſo.Per quod cōfutat dogma illorū qui ſanctos vſq; ad diem iudicii ne/
gāt eſſe beatos.manifeſte ſiquidem paulus iungit morti eſſe cū chriſto.nec alia rōne dicit multo magis
melius niſi rōne huius adiūcti:quod nō verificaret ſi diſſolui nō iungeret chriſto.

ET HOC confidens.pro.perſuaſus/ſcio.} Incipit hic tractare grām ſuā in vinculis & defenſione ac cō/
firmatione euāgelii relatiue ad philippēſes. QVIA.pro.ꝙ/manebo & permanebo.Deficit. cū/oībus vo/
bis ad profectum veſtrum & gaudiū fidei:vt gratulatio.pro.gloriatio/veſtra abundet in chriſto ieſu in
me per meum aduentū iterum ad vos.} Hinc apparet ꝙ epiſtola hæc ſcripta fuit a paulo infra illud
biēnium de quo in actibus aplorꝝ dicit ꝙ ſub cuſtodia militis pmiſſum eſt paulo manere/nullo ꝓhibē
te ei ꝙ euāgelizaret chſm.nā dicit & hoc pſuaſus ſcio ꝙ pmanebo &c̄.imo adiungit ſe iterū iturꝝ ad phi
lippēſes.Vixit.n.poſt illud bienniū paulus decēniū:vſq;.ſ.ad quartūdecimū neronis annū.& verificatū
eſt manebo & permanebo/vſq; ad ſeniū.Vtrū aūt reuerſus fuerit ad philippēſes/nō clare conſtat.In fine
autē ſecūdę ad timotheū epiſtolę cōiicit ꝙ reuerſus fuerit:vt ibi explanabit.Quorſum aūt pmanſurus
ſit,explicat gradatim.primo ꝓfectū in meritis.deīde gaudiū nō carnale nō humanū ſed fidei cōſequens
augmentū meritorū.& demū vt gloriatio philippenſiū de tāto magiſtro creſcat abūdāter:gloriatio in/
quā nō vana ſed in chſo/ſed ſm chſm:& rurſus veſtra gloriatio in me/nō quatenus me ſed in chſo ieſu.

TANTVM digne euāgelio chriſti cōuerſamini.} Ex deſiderio fructus apud philippēſes trāſit ad exhor
tādū eos vt tales ſe exhibeāt quales eos ipſe reputat.Propoſuerat.n.ꝙ habet eos in corde tāq̄ ſocios gra
tię ſuę &c̄.Vñ quū dixiſſet ꝙ manebo & pmanebo &c̄.ſubiungit vt ex parte ſua agāt quod ſuū eſt:vt.ſ.
cōuerſent ſeu potius res oēs gerāt ſeu adminiſtrēt pro dignitate euāgelii chſi. VT ſiue quū venero & vi
dero vos ſiue abſens audiā de vobis.} Et ſtatim ſubiūgit qd cupit videre pſens & audire abſens.QVIA
pro.ꝙ/ſtatis in vno ſpū.} Ecce ſocietas grę ſpūalis. VNANIMES/collaborātes.pro.cōcertātes/fidei euā
gelii.} Ecce ſocietas ad cōfirmationē euāgelii.Dicunt.n.cōcertātes fidei tanq̄ militātes ad vtilitatem
fidei euāgelicę. ET in nullo terreamini.pro.cōturbati(ſeu territi)ab aduerſariis.} Ecce ſocietas ad de/
fenſionē euāgelii. QVÆ eſt illis cauſa.} Deficit quidē:& nō cauſa ſed oſtēſio ſignificat.Legendum eſt.
QVÆ eſt illis quidem oſtēſio pditionis,vobis aūt ſalutis.} Cōturbatio ab aduerſariis refert:& aſſerit
ꝙ eſt illis aduerſariis oſtēſio pditionis.ſignū.n.ſeu indiciū pditionis futurę aduerſariorū(ęternę.ſ.dam
nationis)eſt cōturbatio qua chſi fideles pſequunt.& eadē cōturbatio paſſiue eſt fidelibus oſtēſio ſalutis
ęternę:eſt.n.ſignū dilectionis diuinę.Ita ꝙ cōturbatio actiue demōſtrat dānationem aduerſariorꝝ:cō/
turbatio vero paſſiue/demōſtrat ſalutē fidelium. ET hoc a deo.} Hoc ſalutis indiciū/hoc veſtrū nō ter
reri ab aduerſariis,a deo eſt/nō a veſtris viribus. QVIA vobis donatum eſt pro chſo.} hoc eſt gratuito
nō veſtris meritis cōceſſum rōne chſi/meritis chſi.} NON ſolū vt in eū credatis.} Quod ad epheſios
dixerat eſſe fidē donū dei/mō repetit ad philippēſes:vt nec ipm credere ꝓprię menti aſcribāt ſed gratui/
to dei dono. SED ēt vt pro illo patiamini.} Ecce ſocietas grę in vinculis.& inter pcipua dei dona do
cet paulus cōputādū pati pro chſo. IDEM certamē habētes quale & vidiſtis in me.} Vt patet act.16.
paulus fuit cęſus publice philippis.& ꝓpterea hic dicit quale vidiſtis in me/tū in plagis tū in carceri/
bus &c̄. ET nunc audiſtis.pro.auditis/de.pro.in/me.} qui nūc ſum in vinculis romę.Hic apparet phi/
lippenſes paſſos certando pro euangelio:ſed a quibus & quid non eſt ſcriptum.

CAPVT .II.

SI QVA ergo cōſolatio in chriſto.} Proſequit paulus declaratā iam ſocietatem gratię ſuæ
tum in vinculis tum in defenſione & cōfirmatione euangelii:pſequitur autem ex illa inferē
do ſalubres morum monitiones.vnde ex quattuor cōditionibus ſociorum infert monitio/
nem.Acſi apertius dixiſſet.propoſui & declaraui ꝙ habeam vos ſocios gratię meæ &c̄.ſi ſo/
cii ſumus/ſi cōditiones ſociorum inter nos ſunt,implete gaudium meum vt faciatis &c̄. Prima autem
ſociorum cōditio deſcribitur cōſolatio in chriſto.Et hæc directe reſpicit quę patiuntur ſeu paſſi ſunt.

ſi qua ergo inter nos eſt conſolatio in chr̃o/cõmuni rõne tam patiendi q̃ conſolandi. SI QVOD ſolatiũ
charitatis.} Cõmuniter interpres vtitur charitate pro dilectione. Inter ſocios pro chr̃o patientes eſt
& mutua in chr̃o cõſolatio/eſt inter ſeſe mutua dilectio: quod magnum hinc inde pręberet ſolatiũ. Et p/
ptetea adiungit ſi quod inter nos ſocios eſt ſolatium dilectionis. SI QVA ſocietas. pro. cõmunio/ſpiri/
tus.} Res in qua cõſiſtit iſta ſocietas/explicatur ſpũs. non eſt cõmunio merciũ/nõ cõmunio militatis/
non cõmunio imperii, ſed cõmunicatio ſpũs. Cõmunicant ſiquidem ſocii in chriſto ſibiinuicem ſpũa/
lia. & in hoc conſiſtit eorum ſocietas. Et proptetea dicit ſi qua cõmunio inter nos eſt ſpũs: hoc eſt ſpiri/
tualis gratię/prouenientis in nobis ab vno cõmuni ſpũ chriſti capitis noſtri vegetantis nos. SI QVA
viſcera miſerationis. pro. ſi quis viſcera & miſerationes.} Et ſunt nominatiui caſus viſcera & miſera/
tiones. Et eſt ſenſus. ſi quis eſt ita affectus vt nõ qualitercunq; ſed & intus ſit ad ſimilitudinem viſcerum
& extra ad ſimilitudinem miſerationum. quarta ſiqdem conditio ſpũalis ſocietatis deſcribitur penes ef
fectum internũ & externum ad condolendum. Et ſi diligenter perſpexeris, prima & quarta conditio ſo/
ciorum reſpicit mala. conſolatio quidem p̃terita: viſcera vero & miſeratio præſentia. medię autem reſpi
ciunt bonum delectationis & rei. Et omnes afferuntur per modum adiurationis. IMPLETE gaudium
meũ.} Huc tẽdunt omnes dictę adiurationes. Propoſuerat ſuperius q cũ gaudio orationem faciebat
ſuper cõmunicatione philippenſium. et ꝑpterea modo dicit/implete inchoatum gaudium meum. VT
idem ſapiatis. pro. ſentiatis.} Incipit explicare monita. Primum quod petit/ad intellectum pertinet:
videlicet idem ſentire/proculdubio mente. Et eſt ſermo de ſpectantibus ad euangelicam veritatem: vt
non diuerſa ſentiant ſed idem. EANDEM charitatem habentes.} Quemadmodum in intellectu
monet ſentire idem, ita in voluntate monet diligere idem. hoc eſt enim eãdem dilectionem habere, vt
cõueniant & in eodem intellecto & in eodem dilecto. Vnum ſiquidem & idem iubemur credere & ama
re. nec eſt diuerſa veritas euãgelica ſentienda a diuerſis chriſtianis/nec eſt diuerſa res diligenda a diuerſis
chriſtianis, ſed vna & eadem. ſ. deus ꝑpter ſe &c̃. VNANIMES idipſum. pro. idem/ſentiẽtes.} Tertium
quod monet/ad actionem moralem ſpectat. & complectit̃ in eo vtrunq;: & qđ eſt affectus/dicendo vna/
nimes: & quod eſt rationis/dicendo idem ſentientes. Exigit vt in actione conueniant/concordent & ani
mi vnitate & intelligentia vnius & eiuſdem. oportet enim in actionibus eos qui ſunt ſocii & cõcorda/
re animo/& rationibus tandem reſoluere ſe in idem.

NIHIL per cõtentionem neq;. pro. aut/per inanem gloriam.} Tribus affirmationibus adiungit duas
negationes eorum quæ ſolent perturbare cõmunem vnitatem in tribus affirmationibus exactam. Tã
ſiquidem contentio exterior q̃ appetitus inanis glorię interior cõſueuit vel vnitatem impedire cõclu/
ſionis cõmunis vel ſaltem modum cõcludendi cõturbare. SED in humilitate ſuperiores ſibiinuicem ar
bitrantes. pro. ſed humilitate alii alios exiſtimãtes ſuperiores ſeipſis.} Et eſt ſermo de humilitate vt eſt
virtus animi oppoſita ſuperbię. & directe ſubiungitur aduerſatiue ad radicem inanis glorię. Eſt aũt hu
militatis actus exiſtimare alios ſuperiores, pro quãto in quolibet eſt aliquid quo mihi præſtat. in quo/
libet enim chriſtiano eſt chriſtus ſaltem/ſm quem qlibet chriſtianus eſt ſuperior me abſolute. Et nihilo/
minus in quolibet eſt aliqd vel ingenii vel virtutis quo mihi præſtat carenti illo bono. NON quę ſua
ſunt ſinguli. pro. quiſq;/cõſiderantes: ſed & ea. pro. ſed & quiſq;/quæ aliorũ.} Duo monet. Alterum hu/
militatis/exiſtimare alios ſuperiores. Alterum dilectionis. quod eſt vt quiſq; non conſideret propria ſed
aliena. ¶ Et hæc particula ſi formaliter de cõſideratione intelligatur vt ſonat/non continet nouam mo
nitionem, ſed rationem reddit anterioris. ratio ſiquidem exiſtimãdi quemlibet ſuperiorem/eſt q quiſq;
nõ conſideret ꝑpria bona ſed aliena. ſic enim vere exiſtimabit quemlibet ſuperiorem ſe. Si autem conſi
deratio pro cura intelligitur, ſic vt prius expoſuimus/nouam continet monitionem charitatis: vt qſq;
non curet ꝑpria ſed aliena. hoc eſt vt cõmunia ꝑpriis anteponat, vt ſpũalia aliorum p̃ponat corpora/
libus ꝑpriis/vt quę ſunt ſalutis animarum aliorum p̃ponat iis quę ſunt proprię dignitatis. Vterq; ſen
ſus congruit ſubiũctis. HOC enim ſentite. pro. ſentiat/in vobis.} Tertia perſona refert̃ ad relatiuum
quiſq;/hoc enim ſentiat quiſq; in vobis. Rõnem vtriuſq; monitionis (. ſ. humilitatis & dilectionis) red
dit ab exemplo ieſu chriſti. QVOD & in chriſto ieſu.} ſupple fuit. QVI quũ in forma dei eſſet.} No/
ta eſſe/quoniam eſſe in forma dei/eſt eſſe deum. forma ſiquidem dei non diſtinguitur a deo: imo oĩno
idem eſt quod deus; quum deus ſit actus purus. De ieſu chriſto loquit̃ q eſt verus homo. & de eo clare di
cit/quum in forma dei eſſet: ſignificans naturam eius diuinam anteq̃ haberet humanam. NON rapi/
nam arbitratus eſt/eſſe ſe ęqualem deo.} Æqualitatem ieſu chriſti ad deum anteq̃ aſſumeret naturam
humanam/explicat non eſſe rapinã. In quo manifeſte cõfirmatur chriſtiana fides de diuinitate chr̃i/de
ęqualitate chr̃i ad deum. Si enim nõ fuiſſet verus deus, rapina ꝓculdubio fuiſſet ęqualitas eius ad deũ.
Arrianus ergo error manifeſte hic confutatur. Aſſertio autem talis arbitrii affert̃ in propoſito a paulo/
ad oſtendendum cauſam exinanitionis ipſius filii dei. intendit enim q non ꝑpterea fecit ſe minorem
deo/eo q arbitraret̃ rapinam ęqualitatem ſui ad deum: ſed quũ ſciret q abſq; rapina eſſet ęqualis deo/
fecit ſe minorem deo. Hoc enim ſubiungit. SED ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiẽs.} eua
cuauit ſemetipſum puritate ęqualitatis ad deum accipiẽdo formam ſerui/quum eſſet ęqualis deo ſim/

plicitet & abſolute:euacuauit ſe huiuſmodi puritate/faciendo ſe minorem accipiendo naturam ſerui.
Vnde modo chrs eſt ęqualis & minor deo/qui prius erat ſimpliciter ęqualis.Et hoc eſt ꝙ non cõſidera
uit quę ſua ſunt ſed noſtra.Hoc eſt exemplum ſummę humilitatis rariſſimos habẽs imitatores.Cõſide
ramus enim quę dignitatis & autoritatis noſtrę ſunt & tuemur illa:nec vlla ratiõe flectimur vt ea quæ
minuunt autoritatem noſtram nobis iſeramus.Nuſq̃ inuenitur epiſcopus qui epiſcopus quum ſit / mi
nuat ſuum nomẽ. et ſimiliter de quolibet alio principe/imo de quolibet alio hoĩe in ſuo gradu diſcurre.
IN ſimilitudinẽ hominum factus.} Dixerat in genere formam ſerui accipiens/ad explicandum ꝙ de
ęquali ad deum nõ ſolum fecit ſe minorem ſed ſeruum.modo in ſpecie explicat cuius ſerui formam ac/
cępit,explicando hominum/ad differentiam angelorum.Et dicit in ſimilitudinẽ hoĩum:quam attendi
ſm qualitatẽ ſubalẽ ipſa cõiũctio dictionũ (dicẽdo in ſimilitudinẽ hoĩum)explicat.Et dicit factus:qa
vere eſt factus in ſimilitudinẽ hoĩum/nõ ex humano ſemine ſed diuina efficientia. ET habitu.pro.& fi/
gura/inuentus vt homo.} Similitudinem retulit ad aĩam,figuram vero ad corpus. Explicat ſiquidem
vtrũq;:& ꝙ eſt factus in aĩam ſimilem aĩabus aliorum hoĩum/& ꝙ eſt inuẽtus in corpore vt homo.figu
ra ſiquidem proprie eſt rei quantę quantitate molis.Et quod dicit inuentus/experiẽtiam ſignificat cor/
poralium actionum & paſſionum:comedendi/bibẽdi/laborandi/patiẽdi/& huiuſmodi.Dicit autem vt
homo/expſſiue:ad exprimẽdũ corpus ſimile corporibus reliquorũ hoĩum. HVMILIAVIT ſemetipm.}
In hoc ꝙ deus factus eſt homo,deus filius pfem non ſolum exiſtimauit ſed fecit maiorẽ ſe/faciẽdo ſe mi
norẽ.in hoc autem ꝙ factus homo humiliauit ſemetipſum(ſub lege/ſub parentibus/ſub pſide pilato)
propẽſioris humilitatis & dilectionis noſtrę fuit. FACTVS obediens vſq; ad mortem.} Obedientia
primo reſpicit deum:a quo mãdatum accęperat quatenus homo vt exequeretur myſteriũ redemptio/
nis humanę:prędicando/miracula faciendo & tandem moriendo.Reſpicit nihilominus obediẽtia pa/
rentes quibus erat ſubditus in pueritia.Reſpicit pilatum:cui ſe ſubiecit / & ab eo excępit ſniam mortis
tanq̃ a ſuperiore. MORTEM aũt crucis.} Exaggerat obediẽtiam ex ignominioſa morte.PROPTER
quod & deus exaltauit illum.} Dictio interpretata exaltauit/plus ſignificat.nam ſignificat vehemẽter
exaltauit:reſurrectione ad ĩmortalem vitam/& exaltatione ſupra cœlos ad regnandum in dextera pris/
vniuerſaliq; potẽtia ſuper totum vniuerſum.hæc enim meruit chrs homo ꝓpter huiuſmodi obedien/
tiam. ET donauit illi nomen.} Non ſolum exaltauit illum in ſeipſo,ſed quo ad gloriam donauit illi
nomẽ. QVOD eſt ſuper omne nomen.} Proprie ac formaliter loquitur.nec opus eſt excipere deũ:qm̃
deus ſm ſe caret noĩe:vtpote ĩnominabilis.Et ꝓpterea nomen chriſto datum/ſimpliciter & abſolute eſt
ſuper omne nomen:quia eſt ſuper omne nominabile. VT in noĩe ieſu.} Vt intelligas ꝙ de chro qua/
tenus eſt homo loquitur,nomen ꝓprium eius quatenus homo explicat/dicendo ieſu.hoc enim nomen ĩ/
poſitũ ei fuit quum circũciſus eſt. OMNE genu flectat.pro.flectat,cœleſtium.Deficit.&/terreſtrium & ĩ/
fernorum.pro. ſubterraneorũ.} Ordo literę eſt.omne cœleſtium & terreſtrium & ſubterraneorum fle/
ctat genu:hoc eſt adoret.¶ Vbi aduerte ex verbo ſubterraneorum ſolui quęſtionem de loco inferni.Ex
eo .n.ꝙ ſubterranea deſcribuntur flectere genu/rõnales creaturę ſubterraneę deſcribuntur. nã ſolius rõnalis
creaturę eſt flectere genu in noĩe ieſu. ET omnis lingua confiteatur quia.pro.ꝙ/dominus ieſus chriſtus
in gloria.pro.in gloriam/eſt dei pris.} Superfluit eſt.abſq; verbo loqtur paulus:& dominium ieſu chri
ſti confitendum ab omni lingua ꝓculdubio ſignificat.Eſt enim punctum faciẽdum poſt dñs.omnis.n.
lingua confitebitur ꝙ ieſus chrs eſt dominus,nõ hominum vel illorum/non cœli aut terrę, ſed ſimpliciter
& abſolute:dominus aũt nõ ad ęmulationem aut denigrationem dei patris,ſed ad gloriam dei patris.
Hæc autem adimplenda ſunt in futuro ſęculo.

ITAQVE chariſſimi.pro.dilecti/mei.} Poſt exemplum humilitatis & obedientiæ chriſti / pſeqtur mo/
nitionem inchoatam.& qa iam ad humilitatem monuerat,modo ad obediẽtiam proſequendo horta
tur. SICVT ſemper obediſtis.} Et ab amore ꝓprio (dicendo dilecti mei) & a pręterita obediẽtia ipſo/
rum/eos allicit. NON vt in præſentia mea tm̃,ſed multo magis nũc in abſentia mea .} Humilitatem
& obediẽtiam in abſentia/maiorem exigit q̃ olim in pſentia:vtpote vt non habeant rõnem præſentię
ſed incrementi meritorum. CVM metu & tremore veſtram ſalutem operamini.} Metus internus/tre
mor externus eſt.Nec dicit obedite/ſed operamini veſtram ſalutem:vt ꝓprium ipſorũ bonum ingerat/
& non paritionem ipſi paulo . Ratio aũt metus & tremoris ſubiungitur. DEVS eſt enim qui operatur in
vobis & velle & perficere.pro.operari/pro bona voluntate.} Ideo vobis neceſſarius eſt tã metus q̃ tre/
mor quum operamini quę ſunt ꝓprię ſalutis ſpũalis,qa nec velle nec operari in veſtris cõſiſtit viribus;
ſed deus eſt qui gratuita volũtate ſua bona erga vos/operatur in vobis tã velle ĩtus q̃ opari extra. ꝓpterea
ſiquidẽ timendũ ac tremendũ eſt ne ſubtrahat deus opationẽ ſuã qua in vobis hęc operatur.

OMNIA aũt facite.} Poſtq̃ proſequutus eſt monitionem humilitatis,proſequitur modo monitionẽ
illam/nihil per cõtentionem aut inanem gloriam.Et quo ad contentionem dicit. SINE murmuratio/
nibus & hæſitationibus.pro.diſcęptationibus.} Contentionum ſiquidem hæ duę partes ſunt. vacãt
enim contẽtioſi diſcęptationibus & murmurant ſubdetrahendo. VT ſitis ſine querela.} hoc eſt vt ſi/
tis tales ꝙ nullus de vobis cõqueri poſſit / vt non detis occaſionem aliis vt conquerantur de vobis. ET

ſimplices.pro.& ſynceri/filii dei.} hoc eſt filii dei puri cōuerſantes cū puritate cordis.puros.n.decet eſſe dei filios adoptiuos:vtpote ſimiles patri q̄ eſt puriſſimus. SINE repræhēſione.pro. irrepræhenſibiles.} Conſidera prudēs lector hæc tria & cōfer cum contentione:& perſpicies q̄ apte paulus hęc colligat.vt ſint quo ad veritatem puri/quo ad mores irrepręhenſibiles/quo ad proximos ne dent occaſionem quęrelę.horum enim oppoſita familiaria ſunt contentioſis/diſceptātibus & murmurātibus. IN medio nationis prauę & peruerſę.pro.diſtortę.} Tāto magis ſtudendum eſt vobis vt tales vos exhibeatis quāto eſtis in medio nationis tum prauę tū diſtortę,omnia veſtra facile interpretātis tortuoſe aut praue. INTER quos lucetis ſicut luminaria in mūdo.} Propter illam particulam aut per inanem gloriā/explicat eorum gloriam veram in medio gentiliū ad ſimilitudinē ſolis & lunę in mundo:vt ex ipſa ſimilitudine longe alienos(in excelſo tamē)a gētilibus deſcriberet/quemadmodū luminaria mundi aliena ſunt ab īmundiciis mundi. VERBVM vitę cōtinentes.} Vnde lucent explicat:ex eo.ſ.ꝙ retinent verbū vitę in ſeipſis/in ſuis moribus & actionibus. AD gloriam meam.pro.ad gloriationē mihi/in diem chr̄i.} Calcaria addit philippēſibus vt retineāt verbum vitę/vt luceant inter gentiles ſicut luminaria in mundo.Calcaria inquā ex ꝓprio ipſius pauli bono:ſignificādo ꝙ veſtrū lucere nō ſolum eſt veſtrum bonū,ſed erit mihi ad gloriationē in diem chriſti/quo chr̄s iudicabit & examinabit merita.Et explicando rōnem gloriationis ꝓprię ſubiungit.QVIA.pro.ꝙ/non in vacuum cucurri.} curſu prędicationis. NEQVE in vacuū laboraui.} labores aſſumēdo in euāgelio.ratio meæ gloriationis erit fructus in vobis.Quēadmodum agricola gloriatur in fructibus/& in vacuū ſe laboraſſe diceret ſi non ſequutus fuiſſet fructus,ita paulus dicit philippēſibus ꝙ vos lucētes eritis mihi materia gloriationis/nō mundanę ſed in diem chr̄i. SED & ſi ęmulor.pro.īmolor/ſupra ſacrificium & obſequiū.pro.ſuper oblatione & ſacrificio/fidei veſtrę,gaudeo & cōgratulor.pro.cōgaudeo/omnibus vobis.} Duo inducit ſacrificia. alterū īmolationis ſuimet/alterum oblationis fidei philippenſiū,& illud ſuper hoc:intēdens ꝙ in hoc ꝙ philippēſes ſacrificāt & offerunt fidem ſuam deo, īmolatur quoq; ipſe paulus deo.Et vere ſic erat:quoniam fides philippenſiū ex pauli p̄dicatione erat:ac per hoc in hoc ꝙ merita/opera afflictionesq; philippenſium per modum ſacrificii offerebanť deo,offerebať ſimul deo prędicatio paulina tanq̄ ſuper illorū ſacrificiū poſita/quemadmodum doctrina p̄cęptoris ſuper diſcipulorum ſcientiam poſita relucet. Quū dixiſſet itaq; gloriationem ſuā futurā de hoc ꝙ non in vacuum cucurrit ac laborauit, ſubiungit cū triplici cōiūctione:ſed & ſi.& prima quidem aduerſatiue refertur ad non in vacuum/ſed ad hęc duo ſacrificia.ſecūda accumulatiue iungit ſacrificiū ꝓprię īmolationis ſacrificio fidei veſtrę. Tertia cōditionalis ad perſeuerantiā philippenſium ſpectat induendo & retinēdo verbum vitę quod ab ipſo paulo accęperant.nō.n.aliter iungereť ſacrificiū ſacrificio/vt patet.Dicit itaq; nō ſolū gloriabor de meritis veſtris/eo ꝙ nō fruſtra laboraui,ſed ſi in hoc pſeuerauerītis ēt īmolor ego meritis p̄dicationis meæ ſuppoſitę oblationi non qualicunq; ſed per modum ſacrificii fidei veſtrę/& in ſeipſa & in operibus & in afflictionibus pro chr̄o:& rebus ſic ſe habētibus,gaudeo mihi & cōgaudeo omnibus vobis. materia ſiquidem cōmunis mihi & vobis eſt gaudii. ¶ IDIPSVM.pro. ididem/aūt & vos gaudete & congratulamini.pro.congaudete/mihi.} Mutuum debet eſſe gaudere & congaudere: eo ꝙ communis eſt materia/commune eſt ſacrificium.

SPERO autem in domino ieſu timotheum me cito mittere ad vos.} Dixerat nō quę ſua ſunt quiſq; conſiderantes ſed quæ aliorum.vt doctrinam diſcant ab exemplo,incipit exequi opus doctrinę huius cōſiderando quę philippenſium ſunt:ac poſtponendo propria cōmoda/priuando ſe timotheo propter eos. VT ET ego bono animo ſim cognitis quæ circa vos ſunt.} Anxietatem ꝓprii animi de iis quæ apud philippenſes erant/adiungit pro altera cauſa mittendi timotheum:vt vndiq; cognoſcāt magnitudinem affectus eius erga ipſos. NEMINEM enim habeo tam vnanimem. Superfluit tam.qui ſyncera affectione pro vobis ſolicitus ſit.} Non inuenio interpretes concordes circa aduerbium interpretatum ſyncera affectiōe.alii enim īterpretanť ſyncere/ alii īgenue ſeu peculiariter/alii vere ſeu germane. ¶ Quod autem dicitur pro vobis ſolicitus ſit/cōmuniter īterpretatur veſtra curabit. Non dicit paulus neminem enim hēo vnanimem niſi timotheum:ſed dicit neminem enim habeo vnanimem qui ingenue ſeu vere &c̄. veſtra curabit.Cum hac enim veritate ſtat ꝙ multos alios haberet vnanimes ſed non in hoc officio curandi philippenſia peculiariter niſi timotheum. OMNES enim quę ſua ſunt quęrunt non quæ ſunt ieſu chriſti.} Superfluit vtrobiq; dictio ſunt. liberam reliquit paulus facultatem exponendi ſunt vel ſint.Per hæc verba/penuria apud paulum perfectorum diſcipulorū inſinuať.nam particula hęc vt ratio pręcedentis affertur:vt teſtatur cōiūctio enim/dicēdo omnes enim. Nec dicit amāt ſed quęrunt:ne intelligas ſignificari amorem pręferentem ꝓpria iis quæ ieſu chriſti (huiuſmodi enim amor eſſet peccatum mortale)ſed amorem quęrentem ꝓpria cōmoda & nō quęrentem incrementa ieſu chr̄i.huiuſmodi ſiquidem ſtudium eſt ſtudium imperfectorū:qui non ſtudent ad quęrendum augmenta meritorum in aliis/ſed ſat eſt eis manere in propriis. ¶ EXPERIMENTVM autē eius.} ſcilicet timothei. COGNOSCITE ſeu cognoſcitis:quia ſicut patri.pro.cū patre/filius mecū ſeruiuit in euangelio.} Cōmendat timotheum ab experto ſeruitio non in re quacūq; ſed in euangelio,& hoc ſecū: nec

qualrcūq;

qualitercunq; ſecum;ſed tanq̃ filius cum patre.vt ex tot conditionibus cognoſcant magnitudinem be neficii mittēdo timotheum.HVNC igitur ſpero me mittere ad vos,mox vt videro quę circa me ſunt.℈ Supfluit ſunt.Dixerat ſe cito miſſurum timotheũ,explicat modo illud cito fore confeſtim vt viderit ter minum eorũ quę circa ipſum gerunt:hoc eſt terminum perſecutionis morę a iudęis aduerſus eum,ꝓ pter quam adhuc detinebaẽ vinctus. CONFIDO aũt in domino quoniam.pro.ꝙ;& ipſe veniã ad vos cito.℈ Superfluit ad vos:q̃uis ſubintelligatur.Libertatem a vinculis confidit futurã eſſe citò:vt & ipſe ate etiam liber poſſit ad philippenſes.ad declarandum ſiquidem ſperatum celerem exitũ libertatis;ſub iunxit hæc verba.nam ſuperius dixerat ſe ad illos iturum.

NECESSARIVM aũt exiſtimaui.℈ interim ꝙ timotheus venire poſſit. EPAPHRODITVM fratrẽ.℈ hoc eſt chriſtianum. ET cooperatorẽ.℈ in euãgelio. ET cõmilitonem meum.℈ aduerſus hoſtes euan gelii. VESTRVM autem apoſtolum.℈ hoc eſt veſtrum ad me nũciũ;a vobis ad me miſſum. ET mini ſtrum neceſſitatis meæ.℈ hoc eſt miniſtrum ad ſubueniendum indigentię meæ.miniſtrauerat ſiquidẽ iſte nomine philippenſium neceſſaria paulo. MITTERE ad vos.℈ Et rõnem ſubdit. QVANDOQVI DEM omnes vos deſiderabat.℈ ſubaudi viſere. ET mœſtus erat.℈ Ecce altera ratio. PROPTEREA ꝙ audieratis illum infirmatum.℈ Ægre ferebat iſte ꝙ philippenſes mœſti anxiiq; eſſent de ipſius ęgritu dine.Vnde tam deſiderium q̃ mœſtitia amoris erat erga illos. NAM & infirmatus eſt vſq; ad mortem. pro.prope mortem:ſed deus miſertus eſt eius,℈ donando ei ſanitatem. NON ſolum autem eius verũ etiam & mei,ne triſtitiam ſuper triſtitiam haberem.℈ Sententia clara eſt. FESTINANTIVS.pro. dili gentius;ergo miſi illum, vt viſo eo iterum gaudeatis.℈ præſentia illius. ET ego ſine triſtitia.pro.mi nus triſtis;ſim.℈ qui modo triſtor intelligens vos mœſtos & anxios eſſe. ¶EXCIPITE itaq; illum cum omni gaudio in domino.℈ nõ cum gaudio ſęculari. ET eiuſmodi cum honore habetote.℈ Nõ ſolum ipſum epaphroditum ſed omnes ei ſimiles habetote in honore.Penes quid autem attẽdaẽ eiuſ modi;ſubiungit declarãdo perfectionem iſtius. QVONIAM ꝓpter opus chrĩ vſq; ad mortem acceſſit. pro.appropinquauit.℈ Cauſam explicat ęgritudinis prope mortem;fuiſſe opus chriſti:hoc eſt inſiſte re miniſterio neceſſario mihi agẽti ea quę chrĩ ſunt.hoc.n.appellat paulus opus chriſti.Et ne putaretur ꝙ pręter intentionem incurrerit ęgritudinem;ſubiũgit. TRADENS animam ſuam.℈ Superfluit ſuã. Et dictio interpretata tradens;plus ſignificat.nam ſignificat ſponte tradens aĩam:hoc eſt ſpõte ponens vitã. VT impleret id quod ex vobis deerat erga meum obſequiũ.℈ Videbat epaphroditus periculum ſuę ęgritudinis:ſed vt suppleret vices philippenſium erga obſequium pauli;ſponte expoſuit ſe pericu lo vitę propter opus chriſti,tum quod exercebat paulus;tum ꝙ ipſum officium miniſtrandi eſt opus chriſti.Tales ergo iubet paulus honorari.

CAPVT .III.

DE CÆTERO.pro.qđ ſupereſt;fratres mei gaudete in dño.℈ Tractaturus illã particulã in pri cipio ꝓpoſitã ſup cõicatione veſtra in euãgelio a prima die vſq; nũc;icipit a gaudio.q̃nquidẽ materia gaudii eſt pſeuerãtia in euãgelio a prima die vſq; nũc.Et ĩtẽdit hmõi cõicationẽ tra ctare iterata monitione vt caueãt a pſeudaplĩs ſtudẽtibus euãgelio ĩſerere neceſſitatẽ legaliũ: & pcipue circũciſionis. EADEM vobis ſcribere.℈ quę oretenus docui. MIHI qdẽ nõ pigrũ,vobis autẽ neceſſariũ.pro.ſecurũ.℈ ſubaudi eſt.Perſeuerabãt ſiqdẽ philippẽſes in puritate euãgelii.& ꝓpterea nõ ad reſurgendũ a caſu ſed ad tutelã ſtatus in quo erãt;monenẽ de legalibus. VIDETE canes.℈ Pſeudaplõs noiat canes:eo ꝙ ad ſimilitudinẽ canũ latrabãt aduerſus paulũ. VIDETE malos oparios.℈ Eos quos quo ad verba deſcripſit canes,quo ad facta deſcribit malos oparios. Operarios qdẽ qm̃ officiũ opera riorũ exercebãt pdicãdo.malos aũt:qm̃ malis moribus;malis opibus officiũ illud exercebant. VIDETE cõciſionẽ.Circũciſionẽ appellat cõciſionẽ,quia vana erat & nihil aliud q̃ carnis cõciſio: ac per hoc nõ merebaẽ dici circũciſio;nõ vanę data abrahæ.¶Et ab hoc vltimo ĩcipiens proſequi hęc tria ꝓpoſita; ſubiungit. NOS.n.ſumus circũciſio.℈ Cauete a cõciſione carnali,qa nos chriani ſumus circũciſio ve ra. QVI ſpiritu ſeruimus deo.pro.qui ſpũ dei ſeruimus.℈ Nos qui ſpũ dei ſeruimus,ſumus circunciſio. i.ſemen abrahę cui circunciſo promiſſa eſt hęreditas.Ex eo enim ꝙ ſpiritu dei agitur ſeruitium noſtrũ, docet paulus ꝙ nos ſumus ille populus circunciſionis cui tot promiſſa ſunt in lege & prophetis. Spiri tus ſiquidem non mentitur. ET GLORIAMVR in chriſto ieſu.℈ Non ſolum ſpiritu dei ſeruimus ſed & gloriamur in ieſu meſia redemptore & patre noui ſęculi:vt ex vtroq; (ſcilicet ex ſpiritu dei & ex me ſia) appareat manifeſte ꝙ nos chriſtiani ſumus circunciſio. ET NON in carne fiduciam habentes.℈ E regione ſpiritus dei & ieſu chriſti;locat fiduciam in carne:hoc eſt in carnali circunciſione. QVAN QVAM & ego habeam confidentiam.Deficit.&;in carne.℈ Per locum a ſeipſo;cautiores reddit philip penſes circa legalia.Manifeſtat ſiquidem ꝙ ipſemet in legalibus natus & conuerſatus;multis fultus prerogatiuis, legalia omnia abiecit propter chriſtum:vt ab eius exemplo videant philippenſes qui nunq̃ fuerunt ſub lege;non eſſe eis ſubeundam ſeruitutem legis. Dicit ergo ꝙ nos chriſtiani non ha bemus confidentiam in carnali circunciſione,q̃q̃ ego perſonaliter habeam etiam in carne mea confi dentiam:hoc eſt confidentię materiam;circunciſionem ſcilicet.

¶ SI QVIS alius videtur cõfidere in carne.} hoc eſt in carnali circuncisione.de pſeudapoſtolis loquit̃. EGO magis.} ſupple confidere poſſum in carnali circũciſiõne.Et rõnem quare ego magis/ſubiungit. CIRCVNCISVS octauo die.pro.circunciſio octaui diei.} Circunciſionem in abſtracto dicit ſe,ad ſignificandum omni ex parte ſub circunciſione fuiſſe.Et propterea explicat octaui diei:quę fuit primaria inſtitutio circũciſionis infantum, ſm quam circunciſus eſt iſaac octauo die. EX genere iſrael.} Nominatiui caſus eſt iſrael.quemadmodum dixit ſe circunciſionem,ita modo dicit ſe iſrael ex genere/non ex admixtione:quemadmodum proſelyti erant iſraelitę. DE TRIBV beniamin.} in qua erat hieruſalẽ ciuitas regia & diuini cultus. HEBRÆVS ex hebręis.} non ex ſamaritis,non ex admixtis parentibus, ſed ex parentibus hebręis/vnde abraham originem duxit. SECVNDVM legem phariſęus.} hoc eſt ſm ſectam phariſęus.de quorum ſecta in euangeliis diximus.Erat enim ſecta politica/pręcipua inter iudęos.Dico autem politica ad differentiam ſectę eſſęorum:quoniam illa non erat politica:vtpote ſine coniugio more monachorum. SECVNDVM emulationem.} paternarum traditionum. PERSEQVENS eccleſiam dei.} vt patet act.8.&.9. SECVNDVM iuſtitiam quę in lege eſt conuerſatus.pro. factus/ſine querela.} Intellige ſine querela paſſiue: hoc eſt factus vt nullus cõquereretur de me. Vbi bene nota ꝙ non dicit ſm iuſtitiam quæ in lege eſt factus ſine peccato (quoniam ipſemet ad ephe.2.dixit in quibus delictis & peccatis & nos omnes aliquando conuerſati ſumus in deſideriis carnis noſtræ facientes voluntates carnis & cogitationum)ſed dicit ſine querela:ad ſignificandum ꝙ licet peccauerit,non tamen peccauit ſic ꝙ alii quererentur de ipſo ſm legalem iuſtitiã. ¶ SED quę mihi fuerunt lucra.} in ſtatu legali. HÆC arbitratus ſum propter chriſtum detrimenta.pro.detrimentum.} Seruare ſiquidem legalia fuerat olim paulo lucrum,quę poſtmodum reputauit propter chriſtum eſſe damnũ: vtpote impedientia libertatem euangelicam. VERVNTAMEN et exiſtimo omnia.} non ſolum exiſtimaui ſed & in præſenti exiſtimo omnia legalia. DETRIMENTVM eſſe propter eminentem ſcientiam.pro.eminentiam cognitionis/ieſu chriſti domini mei.} Tanta eſt eminentia cognitionis quã cognoſcitur ieſus chriſtus dominus meus,vt propter illam ſeruandam & propagandam omnia legalia exiſtimem eſſe damnum:vtpote nocentia purę notitię ieſu chriſti. PROPTER quem omnia detrimentum feci.} Dixerat arbitratus ſum omnia detrimentum,modo quod plus eſt dicit/omnia feci detrimentum:quanto plus eſt feciſſe q̃ reputaſſe. ET arbitror vt ſtercora.Deficit.eſſe.} Et ſuperfluit vt.Dixerat exiſtimo omnia detrimentum eſſe,modo vilipendens dicit & arbitror ſtercora eſſe:vt non ſolum damnum ſed etiam fœtida eſſe explicet. VT chriſtum lucrifaciam.} Dixit propter quẽ chriſtum/& adiungit vt chriſtum lucrifaciam:ad ſignificandum vtrunq; amorem.amicitię quidem dicendo propter quem:concupiſcentię vero dicendo vt lucrifaciam. VT & inueniar in illo.} Superfluit vt.Non ſolum vt chriſtum mihi lucrer ſed vt & ego inueniar in chriſto , ſic videlicet. NON habens meam iuſtitiam quę ex lege eſt.} Ordo literę eſt.non habens meam quę ex lege eſt iuſtitiam . Deſcribitur ſiquidem iuſtitia ex propriis viribus hominis/tum per pronomẽ meam:quo ſignificatur propria homini ex ꝓpriis viribus.tum ex pręcepto legis ſcriptę:ad ſignificandum iuſtitiam legis non excedere humanas vires. SED illam quę ex fide eſt chriſti ieſu,quę ex deo eſt iuſtitia.pro.iuſtitiã/in fide.} E regione iuſtitię ꝓprię & legis aduerſatiue locat iuſtitiam quę eſt ex fide chriſti ieſu,quęue eſt ex deo in fide. Iuſtitia legis ac ꝓpria obſeruatio eſt mãdatorum legis:iuſtitia autem fidei remiſſio eſt peccatorum . Et hęc dicitur ex fide chriſti ieſu crediti:& dicitur ex deo in fide/ad differentiam iuſtitię legalis , quę eſt quidem ex deo ſed in opere.hæc eſt enim iuſtitia quę imputata eſt abrahę a deo in fide ipſius . Vbi apparet ꝙ iuſtitia hæc non eſt iuſtitia mea ſed fidei:nec eſt ex lege ſed ex chriſto ieſu credito. AD cognoſcẽdum illum.} Inueniar inquam iuſtus ex fide ad cognoſcendum illum/ieſum chriſtum.cognoſcere/ſiquidem illum eſt cognoſcere diuinitatem & humanitatem eius & reliqua ſpectantia ad vtranq; naturam. ET virtutẽ.pro. potentiam/reſurrectionis eius.} Non ſolum ad cognoſcendũ illum ſm ſe ſed etiam ad cognoſcendum potentiam reſurrectionis eius/ad reſuſcitandum omnes ſm corpus & ad viuificandum animas/immo ad inſtaurandum omnia cœleſtia & terreſtria. ET ſocietatem.pro.communionem/paſſionum illius.} Ad cognoſcendum tertio cõmunicationem afflictionum chriſti quantę ſit gratię/quãti ſit meriti.Modus autem cognoſcendi/ex hoc vltimo ſubiungitur. CONFIGVRATVS morti eius.} Huc vſq; pendet verbum vt inueniar in illo non habens &c̃.cõfiguratus morti eius.Ac ſi apertius dixiſſet.ad cognoſcendum cõmunionem paſſionum illius,non cognitione ſpeculatiua ſed experientia/ſed imitatione mortis illius.Affligi ſiquidem pro chriſto/eſt configurari ſeu conformari morti chriſti. SI QVO modo occurram.pro.pertingam/ad reſurrectionem quę eſt ex mortuis.pro.ad reſurrectionem mortuorum.} Pertingere ad reſurrectionem mortuorum nõ eſt reſuſcitari cõmune omnibus,nec eſt reſuſcitari glorioſum quod erit cõmune omnibus mortuis electis:ſed eſt ẽt ex ꝓpriis meritis reſuſcitari glorioſum . quod & excludit pœnas medias inter mortem & reſurrectionem/& ponit in hoĩe meritũ nõ ſolum glorię aĩæ ſed ẽt glorię corporis.Et q̃a hoc eſt valde arduũ,ideo dicit/ſi quo mõ pertingam . paucorũ ſiquidem eſt hoc pertingere.Et inſinuat ꝑ hoc ꝙ ipſa cõfiguratio morti chr̃i eſt via ad hmõi ꝑtactionẽ.Et qm̃ hmõi ꝑtingere valde perfectorũ eſt,ne philippẽſes intelligerent ꝑ hoc paulum ſe ꝓfiteri perfectum/ſubiungit.

NON ꝙ iam acceperim.} De beatitudine corporis dixerat ſi quo modo pertingam ad reſurrectionem
mortuorum:de beatitudine autem aię dicit non ꝙ iam acceperim .Quod videt̃ intelligendum nõ de
ipſa beatitudine in ſeipſa,ſed in termino meriti.& eſt ſenſus,non ꝙ iam acceperim terminũ meriti bea
titudinis aiæ.Et directe reſpondet ſtudio merendi gloriã corporis.nõ ideo intelligatis me ſtudere ſi quo
mõ pertingã ad reſurrectionẽ qm̃ iam acceperim terminum merendi beatitudinem aię,non hinc ꝓue
nit ſtudiũ illud. AVT perfectus ſim.} Perfectus eſt cui nihil deeſt de requiſitis ad eius itegritatem. ſtu/
deo pertingere ad reſurrectionẽ mortuorum,nõ ꝙ acceperim terminum meriti btitudinis aię|nec ꝙ ha
beã iam oĩa reqſita ad perfectionẽ meæ aiæ.hæc.n.duo excludit:qa ex his duobus exiſtimari poterat ꝓ/
uenire ſtudium pauli ad merendũ gloriã corporis.¶ Et hic icipit paulus iſerere tractatum illius parti/
culę in principio epiſtolę ꝓpoſitę|ſuaſum habẽs ꝙ qui cœpit in vobis opus bonum pficiet vſqȝ in diẽ
chri ieſu.ab hinc.n.ordit̃ tractatum de mõ pficiendi meritis in via chri. SEQVOR aũt.} E regione ad
vtrunqȝ dicit ſequor aũt:ſignificãs ſe viã pſequi pfectionis & ad terminum ire. SI QVO mõ cõprehen/
dã.} Quẽadmodum dixerat de gloria corporis|ſi quo mõ pertingã ad reſurrectionẽ &c̃.ita modo dicit
de gloria aię ſi quo modo cõprehendã:difficultatẽ & arduitatem ꝑueniendi ad aiæ gloriã ſignificãs. Et
eſt ſermo de cõprehenſione nõ vt opponitur aſſequutioni ſed vt opponit̃ inſequutioni.qd̃ nihil aliud
eſt q̃ pertingere ad terminũ vię perfectionis.¶ Vtit̃ aũt cõprehenſionis noĩe alludendo ad ſequor. inſe/
quimur.n.aliquẽ vt apprehendamus illum. et paulus ſequit̃ pfectionis viã vt apprehendat illius ter/
minũ.Et dicit cõprehendã|abſtrahendo ab vtroqȝ ſtatu,tum viæ tum pñę:hoc eſt nõ explicando com
prehenſionẽ(.i.terminũ vię perfectionis)an ĩ via huius vitę an ĩ patria primũ ſit. IN quo & cõprehẽ
ſus ſum a chro ieſu.} hoc eſt qua rõne ego a chro ieſu ſum cõprehenſus:hoc eſt vt cõprehendam ſm
aiam ſm quã ego cõprehẽſus ſum a chro|vt cõprehendã per gr̃am per quã & ego cõprehenſus ſum a
chro|vt cõprehendam fœliciter ꝓut fœliciter cõprehẽſus ſum a chro|& demũ vt viciſſitudinẽ reddam
cõprehendendo qm̃ ad hoc cõprehenſus ſum a chro.Ac ſi apertius dixiſſet.vt eadẽ rõne cõprehendam
pculdubio deum vt terminũ vię pfectionis qua & ego cõprehenſus ſum a chro ieſu.fuit enim velut cõ
prehenſus a chro,quum cõuerſus fuit in aĩa per gr̃am fœliciter|ad hoc vt ipſe paulus ſequendo pfectio/
nis viam comprehenderet deum terminum perfectionis.

FRATRES ego me nõ arbitror.} Legendũ eſt. EGO nondũ me arbitror cõprehendiſſe.} Quia hacte
nus nõ explicauerat an terminus pfectionis eſſet cõprehẽdẽdus ĩ ſtatu vię vel reſeruaret̃ cõprehẽdẽdus
in pña|ſed tantũ ſe ſequi vt illum cõprehendat,declarat mõ ꝙ non ſolũ hactenus nõ cõprehendit illũ|
ſed nec cõprehẽſurus eſt durãte hac vita:ſed cõprehẽſio reſeruat̃ vbi eſt pmiũ ſupnę vocationis.Minus
dicit & ad plus tendit dicẽdo ego nõdũ me arbitror cõprehẽdiſſe:qm̃ intendit non ſolum nondum|ſed
nec durãte dum pręſentis vitę.quod explicat in ſubiunctis verbis.Et eſt ſermo vt dictũ eſt de cõprehen/
ſione|hoc eſt aſſequutione termini vię perfectionis.ego nõdum me arbitror comprehendiſſe:hoc eſt ad
terminum pfectionis pueniſſe.Alludit.n.ad peruentionẽ inſequentiũ:q tunc arbitrant̃ ſe cõprehẽdiſſe
quum puenerunt ad terminum. VNVM aũt.} Hebręo more ſine verbo ſubſtãtiuo loquit̃.Et itendit ꝙ
ſumma ſuę vię cõſiſtit in vno:videlicet. QVÆ qdẽ retro ſunt obliuiſcẽs,ad ea vero q̃ ſunt priora.pro.
ante|extendens meipm̃ ad deſtinatũ.pro.ſm ſcopũ|pſequor(ſeu ꝓſequor) ad brauium ſupernę voca/
tionis dei in chro ieſu.} Ad ſilitudinẽ tendentium ad certum ſignũ|deſcribit ſe ire p viã pfectionis ad
terminũ q eſt pmiũ patrię cœleſtis.¶ In qua ſimilitudine more ꝓperantis ad certũ ſignũ|deſcribit pri
mũ obliuionẽ eoꝝ q̃ retro ſunt.propetãs ſiqdẽ ad certum ſignũ,ad modũ obliuiſcẽtis trãſactę vię ſe ha
betdũ nõ põderat quãtum vię poſt ſe relinquat,ſed quantũ ſupeſt ſibi peragendũ.ſilr in via pfectionis
pterita merita nõ pẽſat cõtinue pficiẽs:ſed ſemp quaſi ĩchoans|cõſiderat qd̃ ſupeſt agẽdũ.Et ꝓpterea di
cit q̃ retro ſunt obliuiſcẽs:hoc eſt ad ſilitudinẽ obliuiſcẽtis nõ põderãs.¶ Et adiũgit ſecũdũ.ad ea q̃ ſunt
ante(hoc eſt ad ea q̃ ſupſunt agenda)extẽdẽs meipm|& conſideratione & affectu & factis,quẽadmodũ
ꝓperãs corporaliter extendit ſeipm̃ paſſibus ad ea quę ante ſunt. ¶ Et adiũgit tertiũ dicẽdo ſm ſcopũ
pſequor:hoc eſt ſm determinatum ſignum iter cõtinuo.Et quid ſit ille ſcopus explicat,dicendo ad bra/
uium ſupernę vocationis dei:hoc eſt ad pmium ſupernum ad qd vocat deus in chro ieſu. per chrm̃.n.
& in chriſti imitatione vocat deus homines ad ſupernum pręmium. ¶ QVICVNQVE ergo perfecti
ſumus|hoc ſentiamus.} Inſtruit philippenſes in ſtatu pfectionis vt quantũcunqȝ perfecti ſint ſentiãt
hoc(ſcilicet ꝙ eundum eſt more ꝓperantiũ ſm ſcopum)obliuiſcendo acta & extendendo ſemp ſe ad
agenda.¶ Ex hoc textu clare habes ꝙ nõ ſolum incipientes & proficientes ſed perfecti quicunqȝ in hac
vita nunq̃ perueniunt ad terminum meriti:ſed ſemper poſſunt amplius mereri. ET ſi quid aliter ſapi/
tis.pro.ſentitis.} Non dicit & ſi quid aliud|ſed ſi quid aliter:ſignificans non perfectos.Vnde & in pri/
ma perſona dixerat | quicunqȝ ergo perfecti ſumus hoc ſentiamus:in ſecunda vero perſona ſubiungit|
& ſi quid aliter ſentitis:hoc eſt & ſi quid aliter q̃ perfecti ſentitis. Non perfecti ſiquidem aliter ſentiunt
id quod de perfectione ſentiunt q̃ perfecti:quoniam modus ſentiendi proprius perfectis|non cõmuni/
catur nõ pfectis.alio ſiquidẽ modo guſtat pfectus ea quę pfectionis ſunt|& aliter nõ pfectus:ſicut aliter
expit̃ q̃ virilitatis ſunt vir & aliter adoleſcẽs & aliter puer. ET hoc vobis deus reuelabit.} Ex eo ꝙ reue/

labit in futuro dicit,ꝓnomen hoc nõ demõſtrat illud qd quod dictũ eſt & ſi quid:ſed demõſtrat demon
ſtratum ꝑ idẽ ꝓnomẽ quũ dictũ eſt hoc ſentiamus. Vt ſit ſenſus ꝙ nos quidem perfecti hoc ſentiamus:
vobis aũt nõ perfectis qui aliter ſentitis ẽt deus hoc vobis deteget ꝓficiẽtibus ad meliora. VERVNTA
MEN ad qđ peruenimus.} Dixerat nõ perfectis & ſi quid aliter ſentitis & hoc vobis deus reuelabit:ne
pendẽte futura reuelatione nõ perfecti diuerterẽt ab identitate regulę & pacis/ſubiungit aduerſatiue.ve/
rũtamen ad quod ꝑuenimus, VT idem ſapiamus & in eadẽ permaneamus regula.pro.eadem incedere
regula/idẽ ſentire.} Mutilus eſt ſermo hebręo more.ſubintelligiť.n.ſubſtãtiuũ verbum ſit. Appoſitiue
ſi quidẽ explicando ad quod ꝑuenimus dicit eadẽ incedere regula idẽ ſentire. Hoc eſt.n.ad quod perue/
nimus chřiani oẽs.eadem ĩcedere regula/fidei & morũ,idem ſentire/tam circa credẽda q̃ circa neceſſario
agenda & vitãda:hoc inquã ad qđ ꝑuenimus ſit. Pręcipit ſiqdẽ idẽtitatẽ fidei & morũ ſaluã ſemꝑ fore
in oĩbus,nõobſtãte ꝙ diuerſificenť ſtatus:aliis exiſtẽtibus ꝑfectis/aliis ꝓficiẽtibus/aliis incipiẽtibus.

IMITATORES.pro.coimitatores/mei eſtote fratres.} Tractata illa particula/videte concíſionẽ(cui
inſeruit tractatũ de ꝑfectione)tractat illã/videte malos operarios.Nec ſufficit paulo vt philippenſes
imitenť illũ,ſed exigit ſimul vt cõcorditer imitenť ipm̃ ad diſcernẽdum malos operarios. ET obſeruate
pro.& cõſiderate/eos qui ita ambulãt ſicut habetis formã noſtrã.pro.nos.} Nõ ſolũ coimitatores mei
eſtote ſed ẽt cõſiderate alios qui ſic ambulãt in euãgelio/in fide & moribus ſicut nos habetis ꝑ forma exẽ
plari:hoc eſt q ambulãt ad ſimilitudinẽ noſtri.Ne fallanť philippẽſes in diſcernendo pſeudapoſtolos a
veris viris euãgelicis,p̃cipit paulus vt habeãt ipm̃ & timotheũ & ſimiles certos viros euãgelicos ꝓ for/
ma/pro exẽplo/pro ſpeculo:vt ſic diſcernãt pſeudapl'os a veris euãgeliſtis chriſti. MVLTI.n.ambulant
quos ſępe dicebã vobis(nunc aũt & flens dico)inimicos crucis chři.} Ecce rõ neceſſarię diſcretionis/
ecce mali opaꝛii.Quos primũ deſcribit ab inimicitia crucis,pro quãto inimici ſunt libertatis a legali/
bus quã effecit crux chři.pſeudapl'os ſiquidẽ iudęos chřianos p̃dicantes neceſſitatem legaliũ deſcribit.
QVORVM finis ĩteritus.} tũ ꝓprius tum aliorũ.Et eſt ſermo de ĩteritu aiæ.doctrina.n.eorũ tẽdens ad
neceſſitatẽ legaliũ/habet ꝑ fine interitum aię. QVORVM deus vẽter eſt.} Nõ ſolũ in doctrina ſed ẽt in
moribus malos opaꝛios deſcribit.Qui.n.ſeſe dederũt vẽtri/vẽtrẽ hñt pro deo:vtpote p̃ferẽtes illũ reliq̃s
q̃ amanť. ET gloria in cõfuſione ipſorũ q terrena ſapiũt.pro.ſentiũt.} Quarto deſcribit eos a gloria:
ꝙ gloria eorũ nõ cõſiſtit in illuminatione/in recta diſpõne eorũ qui terrena ſentiũt(quẽadmodum cõſi
ſtit gloria euãgeliſtaꝝ in illuminatiõe/ordinata diſpõne ac releuatiõe hoĩum deditoꝝ terrenis)ſed in cõ
fuſione ipſoꝝ.Et vere in cõfuſione ipſoꝝ:qm̃ quos trahũt ad ſe/cõfuſioni ſubiiciũt.reddũt.n. eos confu/
ſos:vtpote nec chřianos nec iudęos,ſed partim iudęos & partim chřianos. Hęc eſt inquã gloria pſeu
dapoſtoloꝝ:ſed hmõi confuſio nõ ſortiť effectũ in oĩbus,ſed in iis qui terrena ſentiunt/nõ ſenſu corpo/
ris ſed mẽtis. NOSTRA aũt.pro.enim/cõuerſatio in coelis eſt.} Rõnẽ reddit eius qđ dixerat ſicut habe/
tis formã nos,qa noſtra cõuerſatio in coelis eſt.De cõuerſatione mẽtis eſt ſermo.Intelligentia ſiquidẽ &
amore reliq̃ſꝙ iternis actibus mẽtis ꝑfecti cõuerſanť in coelis:q̃uis corpore cõuerſenť in terris. VNDE
pro.ex quo.} Nõ referunť coeli(vt numerus ſingularis teſtať)ſed referť cõuerſari in coelis. ETIAM ſal
uatorẽ expectamus.} Nõ ſolũ in p̃ſenti cõuerſamur in coelis ẽm mentẽ/ſed hinc ẽt expectamus corpo
ris ſaluatorẽ. DOMINVM noſtrum ieſum chřm.} Sup̃fluit noſtrũ.QVI reformabit.pro.trãſfigurabit/
corpus humilitatis nřę.} hoc eſt corpus noſtrũ abiectũ:quale eſt in p̃ſenti vita. CONFIGVRATVM
pro.cõforme/corpi claritatis ſuę.} Dicit trãſfigurabit ad ſignificãdũ ꝙ caducã figurã corporis noſtri
corruptibilis mutabit in figurã ĩmutabilẽ & ĩcorruptibilẽ.dos.n.ĩpaſſibilitatis corporis ꝑ hoc ſignifi/
cať quẽadmodũ ꝑ cõformitatẽ ad claritatẽ chři ſignificať dos claritatis corporalis.Et in his duabus do/
tibus cõpręhendunť reliquę. SECVNDVM operationẽ virtutis ſuę.pro.ẽm efficaciã(ſeu vim)qua ẽt
poſſit ſubiicere ſibi oĩa.} Magnitudinẽ efficacię in chřo ad trãſfigurandũ corpora nřa in corpora glo
rioſa/ſignificat tantã vt eadẽ poſſit ẽt totũ vniuerſum ſibi ſubiicere:ĩmo vt eadẽ ſubiiciat ſibi de facto
oĩa.eſt.n.vis diuina,cui oĩa obediũt/& per quã erũt tunc oĩa chřo ſubdita ſponte vel inuite.

CAPVT .IIII.

ITAQVE fratres mei chariſſimi.pro.dilecti/& deſideratiſſimi.pro.deſiderati,gaudiũ meum &
corona mea.} Triplici actioni(.ſ.dilectionis/deſiderii & delectatiõis) adiũgit tanq̃ ĩſigne
triũphi coronã:vt ex his oĩbus manifeſtet q̃ chari ſint ſibi philippẽſes. Et hoc vt conſeruet
eos in ſtatu in quo erãt. Vnde & ſubiũgit. SIC ſtate in dño chariſſimi.pro.dilecti.} Ex abũ
dãtia cordis repetit dilecti:monẽs vt ꝑſeuerẽt ſtãdo ĩ dño ſicut ſtãt.nõ.n.receꝑant pſeudapl'os.EVCHO
DIAM.pro.euodiã/rogo & ſyntychen dep̃cor.pro.rogo/idipm̃ ſapere.pro.idẽ ſentire/in dño.} Mulieres
duas rogat idẽ ſentire in dño:vel ꝙ ĩtellexerat aliqd diſcordię ĩter eas eſſe/vel ꝙ ẽt mulieres primarias ro
gat vt ꝑſeuerent ſentiendo idem circa legalia qđ ſentiunt viri:cauens ne pſeudapoſtoli inciperent ſedu
cere mulieres. Et hic ſenſus quadrat materię de qua eſt ſermo. ETIAM rogo & te germane compar
adiuua illas quæ mecum laborauerunt.pro.certauerũt/in euangelio.}Ancipitis eſt generis ad maſcu
linum vel foemininũ/quod dicitur germane compar.poteſt ſiquidem legi germana compar & germa/
ne compar. Tres autem coniecturę ſunt ꝙ foeminino genere legendum ſit.Prima eſt quia quadrat vt

mulieribus euodię & ſyntychę iungat mulierem/dicendo ſub eodem verbo etiam rogo. Secunda eſt ꝙ perſonam certam demonſtrat dicendo & te: quę tamen ex ſubiunctis ſi maſculino legantur genere/ non certificatur.ambigua ſiquidem reſtat perſona.Sed ſi fœminino legatur genere certificatur perſona:vxor ſcilicet pauli.Nam dictio interpretata compar/congruiſſime interpretatur cõiux: quoniam ſignificat ſub eodem iugo.& dictio ĩterpretata germane interpretari etiam poteſt vera ſeu ꝓpria. Vnde legendo rogo & te germana coniux/certificatur perſona demonſtrata per pronomen te. Accedit tertio ꝙ quadrat mulieres mulieri committi/ſubiungendo adiuua illas. ¶ Dicit quę mecum certauerunt in euangelio/ſignificans mulieres notas proprię pauli vxori quæ ad propagandum euangelium adiuuerant paulum. Incœperat ſiquidem philippis a conuerſione mulierum:vt patet act.16. Diſputare hic an paulus habuerit vxorem ſuperfluũ duxi:quum ex aliis locis epiſtolarum pauli nihil certi habeam. et hic locus cogere videatur non ratione demonſtratiua ſed ſenſu valde rationabili ꝙ paulus habuerit vxorẽ.Qđ non ſolum multi græcorum ſed etiam ſi epiſtolis ignatii datur fides † affirmarunt. CVM Deficit.&/clemente & cæteris adiutoribus.pro.cooperatiis/meis quorum nomina ſunt in libro vitæ.} Ad verbum certauerũt referuntur iſti.Et eſt ordo literæ.quę mecum cũ & clemente & cęteris cooperatiis meis certauerũt in euangelio.Et quoniam ſolum clementem nominauerat, ne ęgre ferant cęteri cooperatii ꝙ non fuerint nominati/ſubiungit eorum nomina in meliori libro iſta epiſtola eſſe ſcripta: nempe in libro vitę.Appellatur autem liber vitę metaphorice diuinus intellectus continens nomina omnium prędeſtinatorum ad vitam ęternam.

GAVDETE in domino ſemper/iterum dico gaudete.} Poſt ſpeciales exhortationes ad viros & mulieres/adiungit cõmunem vtriſ ꝗ exhortationem ad gaudium ſpirituale:ratione conceſſę eis gratię perſeuerandi in puritate euangelii.Conduplicat autem gaudium,vt gaudeãt & ratione beneficii accepti & ratione ſpei proficiendi. MODESTIA veſtra nota ſit omnibus hominibus.} internum gaudium ita contineatur vt non immoderate extra effluat,ſed moderatio veſtra appareat non ſolum chriſtianis ſed omnibus hominibus.¶ DOMINVS enim prope eſt.} Superfluit enim.Non ratio ꝓcedẽtium ſed noua ſubiũgitur exhortatio cui pręmittiť ꝓpinquitas dñi.de qua ꝓpinquitate ex deutero.tractauit ad ro.10. Dicitur.n.dominus prope eſſe,pro quanto eſt velut aſſiſtens cordi/intellectui/ori & operi noſtro. Monitio autem hinc ſubiungitur. NIHIL ſoliciti ſitis.} Anxietas animi circa futuros euentus eorũ quæ cupimus aut timemus ꝓhibetur,non cura/prouidentia/exercitium aut labor. SED in omni.} hoc eſt ſed in omni re/in omni occurſu. ORATIONE & obſecratione cum gratiarũactione petitiones veſtrę innoteſcant apud deum.} Ex eo ꝙ dominus prope eſt,prohibet ſolicitudinem:mandans ꝙ in omni re recurramus ad dominum petendo cum tribus cõditionibus.oratione/hoc eſt mentis eleuatione in deũ: obſecratione/per miſericordiam/per gratiam/per myſteria chriſti implorando:& gratiarum actione pro beneficiis receptis.¶ Has quattuor partes ſeruat eccleſia in oratiõibus ſuis.orationem quidem dicẽdo deus.obſecrationem vero dicendo per dominum noſtrum ieſum chriſtum.gratiarũactionem autẽ cõmemorando aliquod beneficium:puta victoriam martyris & huiuſmodi.petitionẽ vero petendo augmentũ gratię/vel vitam ęternã & huiuſmodi.¶ Quod aũt dicit innoteſcãt apud deum/ſignificat ꝙ petitiones tales ſint ꝙ ſint dignę vt perferanť coram deo.more humano docet petere talia quę ſint digna vt apud principem approbentur.Propter quod orationes eccleſię nunꝗ̃ petunt aliquid tẽporale niſi in ordine ad ſpũale:vt patet diſcurrendo per oẽs orationes quadrageſimales & dominicales.ſciẽs indignũ eſſe petere tẽporalia non relata ad ſpũalia:quum deus dederit hominibus illa ſuapte natura ꝓpter ſpiritualia. ET pax dei quę exuperat omnem ſenſum.pro.mentem/cuſtodiat.pro.cuſtodiet/corda veſtra & intelligẽtias veſtras in chřo ieſu.} Quũ pax trãquillitas ſit ordinis,apte dicit pax dei(hoc eſt tranquillitas ordinis diuini)quę ſuperat oẽm mentem/etiam angelicam.nullę ſiquidem vires creaturarum ſufficiũt ad tranquillitatem etiam participandam diuini ordinis quo mens inhęret deo charitate & omni ſtudio &c̃.Hæc inquam promittitur cuſtoditura tam partem intellectiuam ꝙ̃ partem affectiuã in chriſto ieſu/ ſi ſeruauerimus antedicta.

DE CÆTERO.pro.quod ſupereſt/fratres.} Tractata illa particula videte malos operarios/tractat illã videte canes.Tractat aũt eam mãdando vt tum cogitationes/tũ actiones occupent ſubiunctis.Acſi apertius diceret.latrãtibus canibus vos hæc cogitate & agite & deus pacis erit vobiſcum ſecuros vos reddens a canibus.Dat aũt eis latum campum cogitandi & agendi in vaſto ſpatio octo rerũ. QVÆCVNQVE ſunt vera.} Quia verum vero non eſt cõtrariũ,nihil veri prohibet. QVÆCVNQVE pudica.pro.honeſta.} Vera ſpectant ad ĩtellectũ:honeſta ad affectum.Omne inhoneſtum cõtrarium eſt religioni chriſtianę,nullũꝗ honeſtũ officiũ chriſtiano ꝓhibeť. QVÆCVNQVE iuſta.} Ad reddendũ vnicuiꝗ debitũ ꝓcipimur vt ſimus ꝓ̃pti. QVÆCVNQVE ſancta.pro.pura.} Admixtionem cuiuſcunꝗ ĩpuritatis aut immundiciæ prohibet. QVÆCVNQVE amabilia.} non compoſita ex amabili & odibili:qualia ſunt vtilia cum alterius damno/delectabilia inordinate. Vult.n.eſſe a chriſtianis amanda quęcunꝗ ſunt amabilia & non quæcũꝗ ſunt ſimul amabilia & odibilia. QVÆCVNQVE bonę famę.} Curã ingt habe de bono nomine.& alibi oportet ſanctos ab iis qui foris ſunt teſtimonium

habere.Et intellige queçunq ſuapte natura ſunt bonę famę,non quæcunq hypocriſi & aliis figmentis ſunt bonę famę. SI QVA virtus.} De virtute vt opponitur vitio eſt ſermo.nullam virtutem renuit christiana religio. SI QVA laus diſciplinę.} Superfluit diſciplinę:& deficit coniunctio et.Legendum eſt vltimo loco. ET SI QVA laus.} Concludit vniuerſalem/& ſiquid eſt laudabile : vt intelligamus nihil in veritate laude dignum prohiberi chriſtiano:ſed qcqd eſt vere laudabile cõſonũ eſſe chriſtianę religioni. HÆC cogitate.} intus animo verſate. QVÆ & didiciſtis.} a me docente. ET accępiſtis.} hoc eſt accęptaſtis/approbaſtis. ET audiſtis & vidiſtis in me.} partim viſu/partim auditu percępiſtis hæc in me eſſe. HÆC agite.} Non ſufficit mandare/hæc cogitate,ſed adiungit hæc agite:vt exequantur opere/ nec a cogitatione nec ab actione ceſſent latrantibus canibus. ET deus pacis erit vobiſcum.} non permittens vos turbari latratu canum.

GAVISVS ſum autem in domino vehementer.} In principio epiſtolę inter alia propoſuit gaudium proprium de philippenſibus:modo illud in ſpecie tractat ſuper charitate philippenſium erga ipſum paulum demonſtrata factis. QVONIAM.pro.ꝙ/tandem. pro. iam/aliquando refloruiſtis. pro.reuiguiſtis/pro me ſentire, ſicut.pro.in quo/& ſentiebatis.} Philippenſes tarde ſubueniſſe paulo vincto romæ ſignificat / dicendo ꝙ iam aliquando.& eos velut vires reſumpſiſſe ad exequendam ſubuentionem ſignificat/dicendo reuiguiſtis ſentire pro me . et eoſdem decreuiſſe prius hanc ſubuentionem ſignificat/ſubiungendo in quo & ſentiebatis.Statimq excuſans tarditatem exequutionis ſubiungit. OCCVPATI autem eratis.} hoc eſt opportunitatem non habebatis exequendi.Deĩde more ſuo ſingula propoſita tractans/declarat illud quod dixerat gauiſus ſum in domino vehementer.

NON quaſi.pro.ꝙ/propter penuriam dico.} non propter penuriam me gauiſum eſſe vehementer dico:hoc eſt non propter releuationem meę penuriæ dico me gauiſum eſſe vehementer.Et anteq̃ dicat veram cauſam tanti gaudii/explicat ꝙ non propter propriam releuationem gauiſus eſt vehementer/dicendo. EGO enim didici in quibus ſum ſufficiens eſſe.} Pulcherrima ſententia.ego didici ſufficere iis quæ habeo/q̃uis ipſa quæ habeo non ſufficiant mihi.& prudentię & modeſtiæ & patientiæ documentum eſt ſingulare in penuria. SCIO & humiliari,ſcio & abundare vbiq.pro.in omni.} In omni re inquit paulus/& non in aliqua ſic & in aliqua non,ſcio vtranq actionem prout res exigit exercere:& humiliari ſcilicet quando opus eſt/& abundare quando opus eſt.Et rationem quare ſcit vtrunq officium exercere ſubiungit. ET IN omnibus inſtitutus ſum.} Non ſolum ſcio ſed & inſtitutus ſum in omnibus contrariis/didici omnia contraria.ideo ſcio quia didici experientia magiſtra. ET SACIARI.pro. & ſaturari/& eſurire.Ecce duo contraria. ET abundare & penuriam pati.} Ecce alia duo contraria. OMNIA poſſum in eo.pro.in chriſto/qui me confortat.pro. roborat.} Quia nõ ſufficit ſcire ſed oportet vires habere ad exequendum,ideo ſcientię adiungit potentiam/non ſecundum proprias vires ſed ſm vires chriſti in ipſo paulo. VERVNTAMEN bene feciſtis communicantes tribulationi meæ.} Q̃uis non propter releuationem penuriæ meæ gauiſus ſim vehementer(quia ſcio & poſſum & inſtitutus ſum ad oĩa ſufferendum)verũtamen vos bene feciſtis ſubuenientes indigentiæ meæ.

¶SCITIS autem & vos philippenſes.} Declarat illam particulam reuiguiſtis/ex hoc ꝙ al'ſ idem fecerunt. Q: IN principio euangelii.} ſupple apud vos. QVANDO profectus ſum a macedonia.} in qua eſt veſtra ciuitas. NVLLA mihi eccleſia communicauit in ratione dati & accępti.} Subuentiones ad victum pauli appellantur communicationes,non abſolute ſed in ratione dati & accępti:ad ſignificandum ꝙ ſunt debitę quemadmodum rationes dati & accępti : hoc eſt commutationes. Erat enim inter paulum & eccleſias ratio dationis & accęptionis : eo ꝙ accipiebant a paulo ſpiritualia & dabant temporalia ad ſuſtentationem vitæ. NISI vos ſoli.} Et hoc manifeſtat. QVIA & theſſalonicam ſemel & bis.pro.& iterum/in vſum mihi miſiſtis.} Hinc enim apparet ꝙ theſſalonicenſis eccleſia non dabat paulo temporalia. Et dicit in vſum,tum ad ſignificandum neceſſitatem . tum ad excludendum rationem mercedis ab eo quod dixerat in ratione dati & accępti. NON quia.pro.ꝙ/quęro datum.pro.donum:ſed requiro.pro.quæro/fructum abundantem in ratione veſtra.pro.in rationem veſtram.} Dixerat ſe non gauiſum vehementer propter ſubleuationem ſuę penuriæ,explicat modo principalem cauſam ſui gaudii : manifeſtando ꝙ non quærit ſibi donari huiuſmodi temporalia, ſed quęrit vt abundet fructus bonorum operum in eis. ¶Et deſcribit hanc abundantiam boni operis per abundantiam in rationem philippenſium/alludendo ad rationem dati & accępti.Significat enim ꝙ quęrit vt ratio (hoc eſt ſupputatio)philippenſium creſcat abundanter : ad ſimilitudinem eorum quorum ratiocinia tanto magis creſcunt quanto magis dant. Iuxta hanc ſiquidem ſimilitudinem inter ratiocinia dati & accępti quęrit paulus fructum tantum vt abundent ratiocinia philippenſium penes dare. Ad illorum ergo bonum non ad proprium principaliter tendebat. HABEO.pro . recipio/aũt oĩa.} Supple quæ miſiſtis.q̃uis non quęrã,recipio tñ oĩa quæ miſiſtis. ET abũdo.} Hoc adiungit tñ ad ſignificãdũ ꝙ nõ oporteret iterũ ſubuenire.tñ ad ſignificãdũ ꝙ abũdãter miſerũt. Vñ & directe ad hoc ſubiũgit. REPLETVS ſum accęptis.pro.quũ accępi/ab epaphrodito quę miſiſtis.pro.q̃ a vobis/in odorem.} Superfluit in. Appoſitiue ſiquidem legendũ eſt. ODOREM ſuauitatis/hoſtiã accęptã.

pro: accęptabilem/placentem deo.} Conditiones ſubuentionis miſſę deſcribit non ſolum relatiue ad ipſum paulum (ꝙ ſcilicet repleuerunt eum abundanter) ſed etiam relatiue ad deum: dicendo ꝙ habent vim ſacrificii in odorem ſuauitatis/ more legis loquendo: & ſimiliter hoſtiæ, quæ accęptatur a deo & habet vnde deo placet. Hæ enim omnes conditiones ad deuotionem philippenſium commendādā dicuntur. DEVS autem meus impleat. pro. implebit/ omne deſiderium veſtrum. pro. omnem indigentiam veſtram/ ſm diuitias ſuas in gloria in chriſto ieſu.} Ecce merces philippenſium/ dare eis omnia quibus īdigent, non ſm merita eorum ſed ſm diuitias dei: & hoc in gloria cœleſtis patrię & in chriſto ieſu/ tanq̄ membris in capite. ¶ DEO autem & patri noſtro gloria in ſęcula ſęculorum amen.} Refert in calce gratias deo in ſummo quod poſſumus deo exhibere/ videlicet gloria.

¶ SALVTATE omnem ſanctum in chriſto ieſu.} hoc eſt omnem mundum per baptiſmum in chriſto. SALVTANT vos qui mecum ſunt fratres. ſalutant vos omnes ſancti.} ſupple qui ſunt romæ. MAXIME autem qui de cæſaris domo ſunt.} Quia ſolo neronis tempore paulus fuit romæ, ideo cæſaris nomine nero intelligendus eſt. Et dixit hoc ad conſolationem philippenſium: vt intelligant etiā in domo neronis eſſe ſanctos (hoc eſt chriſtianos per baptiſmum mundos) & de hoc gaudeāt. ¶ GRATIA domini noſtri ieſu chriſti.} Superfluit noſtri. Hæc eſt ſalutatiua concluſio manu vt credit pauli. CVM ſpiritu veſtro, pro. cum omnibus vobis. Amen.} Et eſt apud gręcos ſubſcriptio. Ad philippēſes ſcripta romę/ miſſa per epaphroditum. ¶ Caietę die. XIX. februarii. M. D. XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI/ CARDINALIS SANCTI XISTI: IN EPISTOLAM PAVLI AD COLOSSENSES COMMENTARII.

PAVLVS apoſtolus ieſu chriſti.} non aliorum apoſtolorum. PER voluntatem dei.} non propriis meritis. ET timotheus frater.} Ad conſalutandum adiungit ſibi timotheum. IIS QVI ſunt coloſſis.} nō oibus ſed SANCTIS.} hoc eſt mundis per baptiſmum. ET fidelibus.} Mundicia a peccatis eſt: fides vero reſpicit ea quæ creduntur. FRATRIBVS.} Sic enim appellabant chriſtiani ſeinuicem. IN chriſto ieſu.} Sup̄fluit ieſu. Quod dicitur in chriſto refertur ad mundiciam/ ad fidem/ ad fraternitatem. GRATIA vobis & pax.} Solita ſalutatio pauli cōprahendens ab extremis omnia dona. A DEO patre noſtro.} Deficiunt quattuor dictiones. ET DOMINO ieſu chriſto.} Dicit a deo/ quod eſt nomen naturę diuinę: patre noſtro per adoptionem: & domino ieſu chriſto ſm humanam naturam.

GRATIAS agimus deo.} Poſt ſalutationem anteq̄ ad tractatum epiſtolarem deſcendat, interponit bona coloſſenſiū tum quæ habent tum quæ eis cupit. Vnde & p̄ponit vtraq;. illa quidem vt materiam gratiarumactionis: hæc autem vt materiam orationis. ¶ Proponēdo itaq; gratiarumactionem & orationem/ gratias inquit agimus deo. ET patri domini noſtri ieſu chriſti ſemper.} Deus nomen eſt naturæ: pater vero nomen eſt perſonę. eſt ſiquidem deus pater naturalis domini noſtri ieſu chriſti. Quod aūt dicit ſemp̄/ limitat ſubiūgendo. PRO vobis orātes.} ſignificat enim ꝙ ſemp̄ gratias agimus qñ p̄ vobis oramus. Q d tñ dicit p̄ vobis/ refertur tā ad orātes q̄ ad gratias agimus. Et eſt ſenſus ꝙ p̄ vobis oramus/ ꝙ pro vobis gratias agimus. Vbi clare vides vtrunq; p̄poni. AVDIENTES.} Participiū actiuū pręteriti temporis eſt: quo nos caremus. Et ne oporteat multa mutare legēdū eſt. QVVM audiuimus fidem veſtram in chriſto ieſu.} Incipit explicare materiam gratiarumactionis/ narrando audita de eis bona: fidem/ charitatem/ ſpem/ fructum/ & augmentum euāgelii. Vnde & ſubiungit de charitate. ET DILECTIONEM quam habetis in ſanctos omnes.} Superfluit quam habetis. Dilectio erga omnes mundos/ eſt propria chriſti dilectio: vtpote extenſa in mundum vniuerſum non ratione ſanguinis/ amicitiæ/ patriæ aut naturæ, ſed ratione mundiciæ in chriſto: hæc enim ſignificatur dicendo in ſanctos omnes. PROPTER ſpem quæ repoſita eſt vobis in cœlis.} Ecce bonum ſpei: quæ quo ad rem ſperatam dicitur repoſita vobis in cœlis. QVAM. Deeſt. ante/ audiſtis in verbo veritatis euangelii.} Quam/ rem ſperatam (beatitudinem ſcilicet cœleſtis patrię) audiſtis/ ante hanc epiſtolam a prędicatoribus euangelii, audiſtis autem in verbo euangelii veritatis. vt epitheton euangelii intelligamus euangelium veritatis: vel veritatis euangelii hoc eſt veritatis manifeſtatę per

euangelium. Et quocunqꝫ modo fiat conſtructio, ſignificatur ꝙ non commento aliquo non adinuentione humana ſed verbo veritatis euangelicę audierunt beatitudinem ſperandam. QVOD peruenit ad vos ſicut & in vniuerſo mundo eſt.} Superfluit eſt. & legendum eſt in accuſatiuo vniuerſum mundum. ¶ De euangelio dicit quod peruenit ad vos quemadmodum & in vniuerſum mundum: hoc eſt in vniuerſas partes mundi, non in vniuerſas ciuitates: quia hoc nec vſqꝫ hodie apparet impletum. Et rurſus intellige de vniuerſo mundo communiter tunc noto. quod dico propter alias quartas terræ tunc communiter ignotas quo ad habitationem. ET FRVCTIFICAT & creſcit ſicut & in vobis.} hoc eſt & fructificat & creſcit in vniuerſo mundo euangelium quemadmodum & in vobis. Quod dicit & creſcit, non inuenitur in omnibus ſed in quibuſdam codicibus græcis. EX EA die qua audiſtis.} Perſeuerantiam fructus & augmēti in coloſſenſibus commemorat ab illo die quo audierūt. ET COGNOVISTIS gratiam dei in veritate.} Non ſufficit audiſſe ſed oportet vere cognoſcere oblatam dei gratiam. Et hoc fuiſſe apud coloſſenſes commemorat. SICVT didiciſtis ab epaphra.} Ecce a quo audiuerunt euangelium. CHARISSIMO. pro. dilecto, conſeruo noſtro: qui eſt fidelis pro vobis miniſter chriſti ieſu.} Superfluit ieſu. Et eſt ordo literæ, qui eſt miniſter chriſti fidelis pro vobis. Commendat ſiquidem epaphram non ſolum ex eo ꝙ eſt dilectus & conſeruus, ſed ex eo ꝙ eſt chriſti miniſter euangelizando & fidelis, fideliter exercens miniſterium pro coloſſenſium ſalute. QVI etiam manifeſtauit nobis dilectionem veſtram in ſpiritu.} Dixerat ſuperius ꝙ audiuerat eorum dilectionē erga ſanctos oēs, explicat modo ꝙ epaphras manifeſtauit eis (paulo & timotheo) dilectionē colloſſenſium ſpiritualē: hoc eſt dilectionem eorum erga paulum ſolo ſpiritu cauſatam: quū nūq̄ vidiſſent eum in carne. IDEO & nos.} Omnia ſupradicta bona refert ideo. EX qua die audiuimus.} Proportionaliter reſpōdet: vt quemadmodum coloſſenſes ex quo die audierunt &c. ideo & nos ex quo die audiuimus hæc veſtra bona. NON ceſſamus pro vobis orantes & poſtulantes.} Oratio ad eleuationem mentis, poſtulatio ad petitionem ſpectat. Poſtq̄ explicauit materiam gratiarumactionis narrando bona quæ habēt, explicat modo materiam orationis narrando bona quæ petit pro eis. VT impleamini agnitione voluntatis eius.} Primum petitum ad perfectionem intellectus ſpectat. Et nō dicit vt cognoſcatis (iā enim cognouerant voluntatem dei) ſed vt impleamini agnitione volūtatis eius, vt nulla ex parte intellectus veſter vacuus maneat cognitione voluntatis diuinę. IN OMNI ſapientia & intellectu ſpirituali.} Intellectus penetrationem, ſapientia iudicium ſignificat ſm rationem ſupremę cauſę. Petit itaqꝫ vt impleantur notitia diuinę voluntatis penetrando & iudicando nō in quibuſdam ſic & in quibuſdam nō, ſed in omni penetratione & omni iudicio non carnali ſed ſpirituali. Ex parte rei cognitę explicat voluntatem dei: ex parte cognoſcentis explicat plenitudinem notitiæ cum omni tam penetratione q̄ iudicio ſpirituali, ad differentiam tam penetrationis q̄ iudicii tum naturalis tum carnalis. Fructum autē tantę notitiæ, ſapientię & intellectus ſubiungit. VT ambuletis digne deo per omnia placentes. pro. domini in omnem placentiam.} hoc eſt vt ambuletis digne in omnem placentiā domini. Ecce ad quid debet eſſe dignitas, ſcilicet ad omne beneplacitum domini. nō ſufficit paulo vt ambulemus pro dignitate alicuius beneplaciti deo, ſed vt ambulemus pro dignitate cuiuſlibet beneplaciti domino. IN OMNI opere bono fructificantes.} Explicat quid eſt ambulare digne ſm omne beneplacitum domini. Explicat ſiquidem hoc eſſe fructificare non in aliquo, ſed in omni opere bono. & hoc directe ſpectat ad voluntatem. Sed & hoc non ſufficere ſubiungit, adiungendo. ET CRESCENTES in ſcientia. pro. cognitione dei.} Non ſufficit ad ambulandum pro dignitate omnis beneplaciti diuini, fructum ferre in oī bono opere ſed & oportet creſcere in cognitione dei: quoniam hoc eſt vnū de beneplacitis dei. IN OMNI virtute confortati. pro. in omni potentia potentes.} Petit paulus non ſolum vt coloſſenſium intellectus impleatur notitia & affectus dignitate ad omne bonum, ſed etiam vt vires ad ſufferendum mala impleantur potentia. & propterea dicit in omni (non in aliqua) potentia ad tolerandum potentes. SECVNDVM potentiam claritatis. pro. gloriæ eius.} Apte rationem potentię ad tolerandum omnia, explicat potentiam gloriæ diuinę. maximę ſiquidem potentiæ eſt diuina gloria ad hoc vt omnia toleremus, hæc enim martyres omnes potentes effecit. IN OMNI patientia & longanimitate.} Patientia ęquat animum in afflictionibus: longanimitas vero extendit eundem ad æternitatis præmium. CVM gaudio.} Valde magnū donum adiungit inter patiendum gaudere. GRATIAS agentes deo patri.} Superfluit deo. In prima perſona legenda ſunt hæc. continuantur enim cum illis non ceſſamus orantes & poſtulantes. Incipit autem hinc proponere materiā tractandam in hac epiſtola, proponendo beneficia vt materiam gratiarumactionis. & huiuſmodi gratiarumactionem introducit eleuando mentem propriā ad deū ſub rōne patris ꝑ adoptionē. QVI dignos. pro. idoneos, nos fecit in partē ſortis ſanctorū in lumine.} Materiā gratiarumactionis cōmunem oībus chriſtianis explicat triplicem. Et primum quidem beneficium cōe chriſtianis oībus eſt ꝙ deus fecit nos idoneos ſeu ſufficientes in lumine, procul dubio fidei, in claritate & manifeſtatione myſteriorum fidei reddidit nos ſufficientes ſeu idoneos ad habēdam partem ſortis ſanctoꝝ. Sors ſanctoꝝ hęreditas eſt ſanctoꝝ. Et eſt ſenſus ad habēdam partem hęreditatis ſanctoꝝ: hoc eſt ad participādū hęreditatem ſanctoꝝ. quæ appellatur ſors, quia

non ex proprio cõſilio non ex ꝓpriis meritis ſed velut ſorte(hoc eſt ſolo diuino munere)obtigit ita illis ꝙ non aliis.per gratiam enim dei in lumine fidei idonei ſimus ad participandũ hereditatem ſanctoꝝ futuram in patria. QVI eripuit nos de poteſtate tenebrarũ.} Primum beneficiũ reſpicit bonum ſperatũ: hoc autẽ reſpicit tum malum præſens/tum bonũ preſens.Et malum quidẽ preſens eſt ꝙ eramus ſubditi tenebris imo poteſtati tenebrarũ/hoc eſt dæmonibus.bonum autẽ præſens e regione ſubiungit. ET trãſtulit in regnum filii dilectionis ſuę.} De patre loquitur:& dicit ꝙ tranſtulit nos ex ſeruitute demonũ in regnum filii.Regnum filii/regnũ dei/regnum coeloꝝ vnum atq; idem eſt.Magnũ beneficium vt de ſeruitute diaboli tranſlati ſimus in regnum filii/imo effecti ipſum regnũ filii:vt in quibus prius regnabat diabolus per opera tenebrarũ/in eiſdem modo regnet filius per opera lucis.¶ Et dicit filii dilectionis ſue hebraico more:hoc eſt filii pleni dilectione ſua/patris ſcilicet.Sicut enim dicitur filius perditionis/filii nuptiarum/filii regni,qui digni ſunt perditione/qui pleni ſunt gaudio nuptiali & huiuſmodi:ita dicitur filius dilectionis ſuę qui vndiq; plenus eſt dilectione ſua. Nihilominus vt exigentibus proprietatẽ ſermonis ſatiſfiat,æternus dei filius dicitur filius dilectionis patris/quia eſt filius dilectionis eſſentialis quẽadmodum eſt filius eſſentiæ.Genitus enim eſt non ex vno eſſentiali ſic & alio non/ſed ex omnibus eſſentialibus:natura/eſſe/potentia/intellectu/voluntate & reliquis.aliogn non fuiſſet genitus integer deus. IN QVO habemus redemptionẽ & remiſſionem peccatoꝝ.} Superfluit &.deficiunt autẽ tres dictiones.Legendum eſt. IN quo habemus redemptionẽ per ſanguinẽ ipſius remiſſionẽ peccatoꝝ.} Tertiũ beneficium redẽptio eſt facta per chriſti ſanguinẽ.Redemptio autẽ non a ſeruitute romanoꝝ ſed remiſſiua peccatorum. appoſitiue ſiquidem ad redemptionẽ dicit remiſſionem peccatoꝝ.¶ Aduerte prudens lector ꝙ vt dictũ eſt/hęc tria beneficia cõmemorata vt materia gratiarũactionis proponuntur a paulo vt materia totius epiſtolę.vnde primo incipit tractare illam particulã tranſtulit in regnum filii dilectionis ſuæ:explicãdo ipſum filium & regnum eius cõmunicatum nobis.De filio itaq; dicit.

QVI EST imago dei inuiſibilis.} Genitiui caſus eſt inuiſibilis:& explicat inacceſſibilitatem dei a quocunq; viſu.non ſolum ſiquidẽ deus inuiſibilis eſt a nobis ſed a quibuſcũq; ſpiritualibus ſubſtantiis quãtũcunq; excellentibus:iuxta illud/deum nemo vidit vnq̃. Et hęc intellige ſm vires naturales cuiuſcunq; creaturæ.nam ſm vires glorię ſcriptũ eſt/videbimus eum ſicuti eſt.& angeli & ſancti beati vident deũ. ¶ Dei itaq; ſm naturã inuiſibilis a quacũq; creatura filius eſt imago.Quẽadmodum.n.eſt filius dei inuiſibilis/ac per hoc eſt filius ipſe inuiſibilis(aliogn non eſſet eiuſdẽ naturę cum deo:& cõſequenter nõ eſſet filius.filius enim eſt illius naturę cuius eſt pater)ita eſt imago dei inuiſibilis:ac per hoc eſt imago inuiſibilis.aliogn non repręſentaret deum inuiſibilẽ. Immo ad hoc ipſum paulus dixit dei inuiſibilis vt non ſolum deitatem ſed inuiſibilitatẽ in imagine intelligeremus:ne putaremus filium eſſe imaginẽ viſibilem ſed imaginem inuiſibilem ſicut deus eſt inuiſibilis. Nec dicitur imago patris ſed imago dei inuiſibilis:quia non paternitatẽ ſed deitatem inuiſibilem accipit filius a patre. eſt enim filius non pater ſed deus inuiſibilis productus a patre ad hoc vt ſit ſimilis ei in deitate inuiſibili. Tam itaq; diſtinctio ꝑſonalis imaginis a patre inuiſibili deo a quo ꝓcedit q̃ ſubſtantialis deitas imaginis ſignificatur, dicendo de filio ꝙ eſt proculdubio non accidentaliter ſed ſubſtantialiter imago dei inuiſibilis a quo ꝓcedit.qui enim ſm eſſe ſubſtantiale eſt imago dei inuiſibilis habet in ſuo ſubſtantiali eſſe & deitatem & inuiſibilitatẽ.nam ſi deeſſet deitas non eſſet ſubſtantialiter imago dei:& ſi deeſſet inuiſibilitas non eſſet ſubſtantialiter imago inuiſibilis.Filium ergo a deo inuiſibili(nẽpe patre)deum inuiſibilẽ vt imaginem hoc eſt ſm ſimilitudinis rationem productũ explicat:ad differentiã ſpiritus ſancti qui etſi ſit productus deus inuiſibilis,non tamẽ vt imago dei inuiſibilis ſed vt ſpiritus vt amor dei inuiſibilis.q͞a filius ex modo ſuę ꝓductionis ꝓducitur vt ſimilis:vtpote vnus ab vno per modũ verbi intellectualis:ſpiritus vero ſanctus ex modo ſuæ productionis non ꝓducitur vt ſimilis,vtpote vnus a duobus per modũ amoris.Quę in theologia ſpeculatiua diffuſe tractantur. PRIMOGENITVS omnis creaturę.} Arriani quẽadmodum argumentũ ſumunt cõtra deitatem filii tum ex hoc ꝙ dicitur filius dilectionis ſuæ(tanq̃ ſit filius ex dilectione libera ꝓductus) tum ex hoc ꝙ dicitur imago dei inuiſibilis/tanq̃ ſit imago per quã videatur deus qui ſm ſe eſt inuiſibilis,ita ſumunt argumentũ ex hoc ꝙ dicitur primogenitus omnis creaturę/tanq̃ ſit inter omnes creaturas primo creatus.Sed quẽadmodũ extorquent ſeu inuertũt antecedentia/ita & hoc.nõ dicit paulus primocreatus omnis creaturę/ſed dicit primogenitus omnis creaturę:vt differentiã etiam inuiti intelligamus in hoc ꝙ omnis creatura vt vox ſonat creata eſt,filius autẽ genitus.quanta eſt ergo differentia inter creatum & genitum/tanta ſignificatur differentia inter filium & omnẽ creaturam ex ipſis pauli verbis.Duplex itaq; ſenſus eſt huius literę.Alter ꝙ eſt genitus ante oẽs creaturas:vt prius ſignificatus fuerit modus quo ꝓductus eſt filius.ſ.vt imago,modo ſignificetur ęternitas eius ex hoc ꝙ eſt genitus ante oẽm creaturam. Et per hoc clare excluditur error arrii ponentis chriſtum primã creaturam. Alter ſenſus eſt ꝙ eſt primogenitus poſſeſſiue omnis creaturæ.ita ꝙ deſcripto modo quo genitus eſt filius deſcribitur eius dñium vniuerſale/non coeli aut terræ ſed vniuerſæ creaturæ. Quemadmodum enim primogenitus regni genitus eſt dñs regni/& primogenitus imperii genitus eſt dominus imperii,ita dicitur primogenitus omnis creaturæ pro quanto eſt genitus dñs omnis creaturæ.ius.n.primogeniti eſt dñium hæreditatis paternę. QVONIAM

In ipſo.} ꝓculdubio primogenito. CONDITA.pro.creata/ſunt vniuerſa in coelis & in terra.pro.quæ in coelis & quæ in terra/viſibilia & inuiſibilia:ſiue throni/ſiue dñationes/ſiue principatus/ſiue ptãtes.} Manifeſtat ab effectu vtrũq; de filio dictum.ſ.& ꝙ eſt imago inuiſibilis dei & ꝙ eſt primogenitus oĩs creaturę, ex eo ꝙ omnia creata ſunt in ipſo:hoc eſt in imitatione ipſius/quẽadmodum exemplata fiunt in imitatione exemplaris.Hinc enim ꝓbatur ꝙ ipſe filius ẽ ſubſtãtialiter imago dei inuiſibilis:quum conſtet oĩa creari ad imitationẽ diuinæ ſubſtantiæ.ex hoc enim ꝙ id quod eſt ꝓprium diuinæ naturæ conuenit filio.ſ.omnia creari in imitatione ipſius/manifeſte infert ꝙ eſt ita imago dei ꝙ eſt deus. et ſimiliter ex hoc ꝙ omnia creata ſunt in imitatione ipſius filii imaginis dei inuiſibilis,infertur & ꝙ eſt genitus ante oẽm creaturam/& ꝙ eſt genitus dñs omnis creaturæ.Et ne ſuboriatur quæſtio an appellatione vniuerſorũ intelligantur terreſtria aut coeleſtia aut viſibilia/explicat paulus oĩa includi & quæ in coelis & quæ in terra & viſibilia & inuiſibilia.Et vt inuiſibilia intelligamus ſpirituales ſubſtantias quas philoſophi vocãt intelligẽtias/explicat quattuor ordines eoꝝ:dicendo.ſiue throni(& in hoc tangit ſupremã hierarchiã)ſiue dñationes &c.in quibus tangit mediam hierarchiã,ſiue principatus.& in his ſm dionyſium tangit infima hierarchia. OMNIA per ipſum & in ipſo creata ſunt.} Extendendo explicat multis habitudinibus quod dixerat in ipſo creata ſunt vniuerſa.explicat enim quattuor relationibus ipſius ad vniuerſa.Prima eſt ꝙ omnia per ipſum efficienter creata ſunt. Et huic iungit ſecũdam quã prius dixerat.& in ipſo/ imitatiue,creata ſunt.Oportuit autẽ hęc duo ſimul explicare ad differentiam exẽplarium quibus nos vtimur. Exemplar enim cuius imitatione artifex aliquid facit eſt in quo imitatiue res fit,ſed non eſt per quod res fit:quoniã exemplar non efficit artificiatum ſed artifex efficit illud imitando exẽplar.filius autem dei eſt non ſolum in cuius imitatione omnia creantur/ſed etiã quod efficit ſimul cum patre ea quæ creantur.Et propterea de ipſo vtrunq; dicit/ꝙ omnia & per ipſum & in ipſo creata ſunt. Non reperit ergo paulus ſuperflue ꝙ in ipſo creata ſunt,ſed neceſſario ad explicandũ ꝙ non pure in ipſo ſed ſic in ipſo ꝙ etiam per ipſum creata ſunt omnia. ET IPSE eſt ante omnes.pro.omnia.} Tertia habitudo eſt prioritatis ſm durationem.quę eſt prioritas ęternitatis ad tẽpus:alioqn non eſſet ante omnia. ET OMNIA in ipſo conſtant.pro.cõſtiterunt.} Prius declarauerat relationes omnium creatoꝝ in fieri ad filium/manifeſtãs ꝙ in fieri dependent ab ipſo dupliciter.ſ.efficienter & imitatiue.modo manifeſtat omniũ dependẽtiam in eſſe ab ipſo,dicendo & omnia in ipſo cõſtiterunt:ita ꝙ nõ ſolum creata ſunt in imitatione ipſius/ſed etiam cõſtiterunt in proprius eſſe in imitatione ipſius.Et vere ſic eſt:quoniã tandiu conſtat noſtrum eſſe quãdiu eſt imitatio diuina. Et per hoc manifeſtat filium eſſe verũ deum:vtpote a quo dependent creata omnia nõ ſolum in fieri ſed in eſſe:quẽadmodum lumen in aere pendet a luce ſolis nõ ſolum in fieri ſed in eſſe.Et dicit conſtiterunt ad ſignificandũ ꝙ cum hoc ꝙ habent naturã non fluentem ſed cõſtantem/cõſtant in imitatione filii.Rurſus dicit cõſtiterunt in præterito/ad ſignificandũ ꝙ non eſt noua hęc dependẽtia ſed ex quo creata ſunt cõſtiterunt in ipſo. ET IPSE eſt caput corꝑis eccleſiæ.} Propoſuerat in regnum filii.& propterea quũ declaraſſet dñium filii reſpectu omnis creaturæ quod cõuenit filio ex eo ꝙ per ipſum & in ipſo omnia creata ſunt/deſcendit ad declarandũ ſpeciale eius regnum in quod tranſlati ſumus.Eſt autẽ ſpeciale filii dei regnum quod appellatur regnum dei corpus eccleſiæ tam triũphantis ꝗ militantis:quoniã in his peculiariter regnat per gratiam primo fidei & iuſtitiæ/& demũ gloriæ æternæ foelicitatis.Ipſe nõ alius eſt caput.Metaphorico ſermone principem deſcribit caput corporis eccleſię,vt ſimul cum eminentia reſpectu corporis eccleſiæ deſcribat ipſum partẽ corporis eccleſiæ. caput enĩ pars eſt corporis. Et in hoc myſteriũ incarnationis ſignificat. Et exinanitionẽ tantam manifeſtat/ſubiungendo. QVI eſt principium.} apertiſſime dicendo & ipſe qui eſt principiũ/omnium(vt declaratum eſt) eſt etiam caput:hoc eſt pars(eminentior tamẽ)corporis eccleſiæ.vt intelligamus ꝙ qui eſt ante omnia & ſupra omnia principium omniũ,dignatus eſt fieri caput corporis eccleſię per myſteriũ incarnationis. PRIMOGENITVS ex mortuis.} Modũ quo factus eſt caput corporis eccleſię deſcribit eſſe reſurrectionem ipſius.reſurgendo ſiquidẽ effectus eſt imortalis ſm corpus/& eccleſiam ſm ſtatum in quo perpetua futura eſt inchoauit in ſuprema illius parte. Appellatur autẽ reſurrectio generatio ex mortuis/qa reuera noua eſt generatio hominis:vtpote ad vitam imortalem etiã ſm corpus. Sic enĩ etiam dñs illam appellauerat dicendo/in regeneratione quũ ſederit filius hominis &c̃. Chriſtus autẽ dicitur primogenitus ex mortuis/quia fuit primus reſurgens ad vitam imortalem.quotquot enĩ ſuſcitati ſunt ante ipſum/ad vitam mortalem ſuſcitati ſunt.vnde & iterũ mortui ſunt.Et ipſe dicit primogenitus nõ ſolum quia nullus ante eum ad vitam ſurrexit imortalem, ſed etiã quia alii ſequũtur ipſum reſurgendo ad vitam imortalẽ. VT SIT in oĩbus ipſe primatũ tenens.} hoc eſt vt vnus atq; idem ipſe filius gerat primatum in oĩbus rerum ordinibus. Ipſe enim qui primatũ tenet in ordine naturali omniũ ex hoc ꝙ eſt caput eccleſiæ,tenet quoq; primatũ in ordine gratię. Vnde quo ad hoc ſubdit. QVIA in ipſo cõplacuit omnem plenitudinem inhabitare.} Rationẽ reddit quare filius homo primatũ tenet in ordine gratiæ/quia in ipſo ſm humanam naturam cõplacuit deo omnem plenitudinẽ gratiæ habitare.Nota ſingula verba:quoniam hic gratia chriſti deſcribitur ex qua habet ꝙ ſit caput eccleſię.Dicit cõplacuit vt excludat meritũ.non.n. meruit chriſti anima plenitudinẽ gratię,ſed ex diuino bñplacito ab initio habuit.Dicit non ſolũ plen-

tudinem,ſed oẽm plenitudinẽ:vt nihil gratiæ intelligamus deeſſe/ſed oẽs gratias & oẽs pleniſſime inten ſiue & extenſiue intelligamus.Dicit habitare,vt intelligamus fixam in eo oẽm gratię plenitudinẽ & non ad tẽpſ/vt aliis ſanctis quædam gratiæ cõceduntᷓ ET PER eum recõciliari oĩa in ipſo.} Queãdmodũ de eodem filio ẽm diuinitatẽ dixit omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt,ita modo de eodem ẽm huma nitatem dicit & per eum & in ipſo recõciliari omnia.Per ipſum quidẽ efficienter:quãdoquidem ipſe eſt reconciliator omnium deo.in ipſo vero inchoatiue:qñquidem in ipſo chriſto capite inchoata eſt recõ/ciliatio omnium in reſurrectione ipſius.Vnde & ſubdit. PACIFICANS.pro.pacificatis/per ſanguinẽ crucis eius.} Deficiunt duę dictiones.PER ipſum,ſiue.pro.&/iis quæ in terris,ſiue.pro.&/quę in cœlis ſunt.} Reconciliatio pacificatos vnit.& propterea recõciliationi præſentis tẽporis adiungit pacifica/tionem tẽporis præteriti.Effecta eſt autẽ pax per ſanguinem crucis chriſti:hoc eſt per ſanguinẽ eius non qualitercũq; ſed fuſum in cruce.Et adiungit per ipſum,tum vt voluntaria ſignificetur effuſio ſanguinis in cruce ad pacificandũ.tum vt eadẽ hominis deiq; hypoſtaſis ſignificetur,quę moriens in cruce ẽm na turam humanã actionem pacificandi exerceret.¶Pacificata autem explicat tum ea quę in terris tum ea quæ in cœlis ſunt.Quum pacificare nihil aliud ſit q̃ tranquillũ ordinem diuinũ efficere,pacificaſſe quæ in terris ſunt eſt tranquillũ ordinem in iis quæ in terris ſunt effeciſſe. Et talem ordinẽ conſtat per chriſti mortem effectum eſſe in hominibus:hic in anima per gratiã inchoatiue/& demũ in reſurrectione mor/tuorum conſũmate. Tranquillum autẽ diuinum ordinẽ in iis quæ in cœlis ſunt effectum per mortem chriſti intelligimus,pro quãto reparata eſt ruina angelorum:& quicquid turbationis in ordine angelo/rum acciderat in tranquillum redactum eſt ordinem.

ET VOS.} Poſtq̃ in genere fructum gratiæ chriſti capitis explicauit,deſcendit ad ſpeciem explicandó fructum eiuſdem gratiæ chriſti capitis ſpecialiter in gentilibus. Et propterea dicit & vos/ſupple gẽtiles. Triplicem autem cõmunicationẽ ſubiungit a chriſto capite ad gentiles extenſam(prima eſt cõmunica tio gratiæ.ſecunda eſt cõmunicatio afflictionũ.tertia eſt cõmunicatio notitiæ ac ſpei glorię ſperandæ) inſinuans hoc tractatu ꝙ per has tres cõmunicationes transferimur in regnũ filii.Cõmunicationẽ itaq; gratię gratum facientis tractans dicit. QVVM eſſetis aliquãdo alienati.} proculdubio a deo:vtpote idolatrę. ET INIMICI ſenſu.pro.menti.} Datiui caſus eſt menti.q̃uis dupliciter exponi poſſit. Vel loco ablatiui.vtuntur enim græci quãdoq; datiuo pro ablatiuo. Et ſic eſt ſenſus.inimici mente/ad expli/candum ꝙ non ſolũ carnalibus operibus ſed etiã mente quę ſuprema pars eſt animę fuerãt inimici dei: vtpote male ſentientes de deo. Vel datiuus pro datiuo intelligatᷓ/ad explicandũ cui fuerant inimici:vi/delicet menti.mali ſiquidẽ homines inimici ſunt menti ꝓprię:quoniã amant & quęrunt malum mẽtis proprię priuationẽ fœlicitatis. IN OPERIBVS malis.} Vtriq; ſenſui ſeruit:& explicatur ratio aliena/tionis & inimicitię fuiſſe opera eoꝝ mala/proculdubio malo culpę. NVNC aũt reconciliauit.} filius caput eccleſię. IN CORPORE carnis eius.} Ad differentiã eius quod dixerat corporis eccleſiæ/dicit in corpore carnis ſuę:vt intelligatur recõciliatio facta in naturali corpore proprio non in corpore myſti co.Modus autẽ quo in corpore carnis proprię recõciliauit omnes/ſubiungitur. PER mortẽ.} Deficit: EIVS.} hoc eſt per mortẽ propriam in corpore ſuo naturali. EXHIBERE.pro.ad exhibendũ/vos.} .ſ. gentiles. SANCTOS.} hoc eſt mundos a peccatis. ET imaculatos.pro.& irrepręhenſibiles.} nõ ſo lum mundos a prætertis peccatis veſtris/ſed irrepręhenſibiles in actionibus ſubſequentibus. ET irre/pręhenſibiles.pro.& inculpabiles.} hoc eſt in iudicio inaccuſabiles. CORAM ipſo.} Ad ſingula triũ refertur:vt.ſ.exhiberet ſanctos coram ipſo/& irrepręhenſibiles coram ipſo/& inculpabiles coram ipſo:ad differentiam mundoꝝ irrepręhenſibilium & inculpabilium ẽm iudicium humanũ. In quibus clare de/ſcribitur cõmunicatio gratię gratum facientis gentilibus. SI TAMEN permanetis in fide.} Ne intel ligerent coloſſenſes huiuſmodi fructus ſe habituros ex gratia chriſti abſq; propria cooperatione,ſubiun git neceſſarium cõcurſum proprię cooperationis:dicendo.ſi tamẽ perſeueratis in fide,non qualitercũq; ſed FVNDATI & ſtabiles.} hoc eſt ſi perſeueratis habendo fidẽ pro fundamento vitæ & actionum ve ſtraꝝ & in illa perſeueratis firmi. ET imobiles a ſpe euangelii.} Non ſufficit perſeuerãtia firma in fide; ſed exigitur imobilitas a ſpe euangelizata:vt.ſ.imobiliter ſperetur futura beatitudo.nihil enim ꝓdeſt cre/dere/niſi adſit imobilis ſpes cœleſtis patriæ.Immobilitatẽ autem ſpei fieri a charitate/alibi paulus decla rat.& propterea dicendo imobiles a ſpe/tertiam virtutẽ fidei ac ſpei adiungit charitatem. QVOD audi/ſtis.} ad differentiam cuiuſcũq; alterius euangelii. Prout etiã ad gal.dicit.ſi quis aliud q̃ audiſtis euan/gelizauerit anathema ſit. QVOD prędicatũ eſt in vniuerſa creatura quę ſub cœlo eſt.} Idem euange lium deſcribit a cõmunitate:quia.ſ.cõmune eſt vniuerſo generi humano. Et dicit hoc ad differentiã par ticularium euangelioꝝ quę diuerſi hęretici prędicant.non enim p̃dicant euangelium cõmune vniuerſo mundo/ſed proprię ſectę.Nec intelligas aſſeri a paulo ꝙ tunc tẽporis iam prędicatũ fuiſſet euangelium vniuerſo generi humano,ita ꝙ ad vniuerſos peruenerit:ſed ꝙ tunc tẽporis prędicatũ eſt extendendum in vniuerſa creatura quę ſub cœlo eſt/hoc eſt in vniuerſo genere humano:ad differentiam vt dictum eſt euangelioꝝ per conuenticulaᷓ CVIVS factus ſum ego paulus miniſter.} Tertiam adiicit conditionẽ euangelii in quo debent perſeuerare. De illo.ſ.euãgelio loquor cuius ego paulus factus ſum miniſter:ad

differentiam euangelii quod prædicabatur a pſeudapoſtolis.cuius paulus non erat miniſter,imo aduer-
ſus illud paulus erat miniſter. QVI nunc gaudeo in paſſionibus meis pro vobis.} Superfluit qui. Vbi
prudens lector aduerte ꝙ ſi dictio græca interpretata factus ſum/rite interpretata eſt cum verbo ſum,te-
xtus iſte continuatur cum paulo ſuperiore vbi dictum eſt & vos quū eſſetis aliquādo alienati & inimici
menti in operibus malis/nunc aūt recōciliauit in corpore carnis &c̄. Ita ꝙ poſtq̄ e regione alienationis
& inimicitiæ coꝝ locauit nunc reconciliationis factæ per chriſtum in carne propria,modo locat nunc
adimpletionis paſſionū chriſti in corpore eius myſtico:vt intelligamus ꝙ non ſolum nunc recōciliauit
chriſtus in carne propria,ſed & nunc per apoſtolos & martyres ſua mēbra/ſupplet reliquas afflictiones:
vt vtrunqꝫ beneficium intelligamus collatum gentilibus:& recōciliationis per chriſtum in carne ꝓpriæ/
& afflictionum ſuoꝝ apoſtoloꝝ vice chriſti.Continuando itaqꝫ ad nunc recōciliationis factæ per chri-
ſtum nūc afflictionis apoſtoloꝝ,dicit nunc/reconciliatis vobis deo,gaudeo in paſſionibus/hoc eſt affli-
ctionibus,meis pro vobis/gentilibus:vtpote pro membris chriſti. Simulqꝫ aduerte aptiſſime ſubiungi
gaudium in afflictionibus miniſterio euangelii.per hoc enim manifeſte cōprobatur verus euangelii mi
niſter ꝙ gaudet in afflictionibus ſuis pro mēbris chriſti. ⁋ET ADIMPLEO ea quæ deſunt paſſionum
chriſti in carne mea.} Dictio interpretata adimpleo/cōpoſita eſt ex tribus:vice/re/impleo. Ita ꝙ ſonat
vice redimpleo:ad ſignificandū ꝙ vice chriſti replet ea quæ in carne ſua deſunt paſſionum chriſti.vel re-
dimplet in carne ſua ea quæ deſunt paſſionum(hoc eſt afflictionū)chriſti. Vtriuſqꝫ cōſtructionis ſenſus
in idem redit:prima tamē omnem quęſtionē excludit.nam dicendo ea paſſionum chriſti quę deſunt in
carne mea/nihil ſignificatur diminutionis in paſſione chriſti:ſed ſignificat̄ ꝙ in carne mea deeſt aliquid
paſſionum chriſti quod a me ſupplendū eſt vice chriſti.quod conſtat abſqꝫ omni ambiguitate veꝝ eſſe.
Dicendo vero adimpleo in carne mea ea quæ deſunt paſſionū chriſti,apparenter ſignificat aliqd dimi-
nutionis in paſſione chriſti.ſm tamē veritatem nō ſignificatur diminuta paſſio chriſti:ſed ſignificatur
ꝙ deeſt illi coniunctio ipſius cum afflictionibus noſtris.Et hoc indubie verum eſt,& a nobis oportet im
pleri:a nobis autē vice chriſti/quēadmodum in virtute capitis operantur mēbra.vt ſicut ex nobis & chri
ſto integratur corpus vnum,ita ex paſſione chriſti & paſſionibus noſtris integretur velut vna paſſio.nā
quēadmodum definiuit chriſtus certum membroꝝ ſuoꝝ numerum certāqꝫ magnitudinē ac multitudi
nem meritorū,ita definiuit determinatū numerum paſſionum iungendarū paſſioni ſuæ. & quātum in
carne pauli/quātum in carne petri/quātum in carne laurentii adiiciendū eſt afflictionum, prædiffinitū
eſt.Et propterea paulus dicit ꝙ ipſe adimplet ea quę in carne ſua deſunt paſſionū chriſti. PRO corpore
eius quod eſt eccleſia.} Hinc clare habet̄ ꝙ non ſolū chriſtus ſed etiā ſancti ex intentione paſſi ſunt pro
corpore chriſti quod eſt eccleſia:hoc eſt ad vtilitatē eccleſiæ. CVIVS factus ſum ego miniſter ſm diſpē-
ſationem dei quæ data eſt mihi in vobis.pro.in vos.} Cuius fœminini eſt generis:ac per hoc eccleſiam
refert.Appellat autē paulus ſe miniſtrum eccleſiæ factum/hoc eſt ad miniſtrandū eccleſię,quēadmodum
appellauit ſe miniſtrum euangelii quia miniſtrat euangeliū.Poteſt & nihilominus dici miniſter eccleſię
quēadmodum mēbrum eſt miniſter totius corporis. Et hunc ſenſum intendere videt̄ ex eo ꝙ dicit ꝙ nō
ſm diſpoſitionē hominum/ſed ſm diſpoſitionē dei factus eſt miniſter eccleſiæ.vt vtrunqꝫ ſignificet:& ꝙ
eſt quidem eccleſiæ miniſter/& ꝙ non eſt eccleſiæ diſtributione factus miniſter ſed dei. Et ſubiungit quæ
data eſt mihi in vos.apoſtolatū ſuum ad gentes denominat a diſpenſatione dei:eo ꝙ nō humana auto-
ritate ſed diuina datus eſt apoſtolus gētibus.⁋VT IMPLEAM verbum dei.} Ecce tertia cōmunicatio
qua tranſlati ſumus in regnum filii:cōmunicatio.ſ.notitiæ gloriæ ſperandæ per chriſtū a gentibus. Offi
cium itaqꝫ euangelizandi hoc gentibus denominat implere verbū/eo ꝙ eſt executio diffiniti ab æterno
conſilii diuini. MYSTERIVM quod abſconditū fuit a ſęculis & generationibus.} Appoſitiue ad ver
bum dei, explicat ꝙ ipſe implet myſterium occultū prætentis ſęculis quo ad tēpora/& generationibus
quo ad ſucceſſiones hominum. NVNC autem manifeſtatū.pro.manifeſtum factum/eſt ſanctis eius.}
Verbum dei quod implet paulus/non ſolū deſcribit a pręterita occultatione ſed a pręſenti executione
manifeſta non omnibus ſed ſanctis dei.& rurſus non omnibus ſanctis dei,ſed QVIBVS voluit deus no
tas facere diuitias.pro.notum facere quæ ſunt diuitię/glorię ſacramēti.pro.myſterii/huius in gētibus.}
Lege actus apoſtoloꝝ:& inuenies admiratos fuiſſe chriſtianos de hoc ꝙ in gentibus diuina gratia diffu
ſa eſſet/quū petrus acceſſit ad cornelium centurionē.inde enim apparet ꝙ non oībus ſanctis/ſed quibus
voluit deus notificauit quę ſunt diuitię glorię latentis in myſterio cōuerſionis gentium.Fuit ſiquidem
in deo velut arcanum recōditum ꝙ gentes cōſecuturę eſſent per euangelium chriſti non ſolum gloriam
ſed diuitias glorię/ſed opulentiam glorię.putabant enim ꝙ gentes futurę eſſent quēadmodum ꝓſelyti
inter iudæos.effectus autē demonſtrauit ꝙ diuitię gloriæ cōmunicatæ ſunt gentibus non vt proſelytis/
ſed ex ęquo ipſis & iudæis:imo magis ipſis q̄ iudæis/vſqꝫ quo introeat plenitudo gentiū.Et ad hoc adim
plendum ſtudebat paulus gentium apoſtolus. QVOD.pro.qui/eſt chriſtus.} Relatiuū qui/diuitias re-
fert.eſt enim dictio interpretata diuitias maſculini generis & ſingularis numeri. Et explicatur ꝙ chriſtus
eſt ipſa opulentia glorię myſterii manifeſtati in gentibus.Et vere eſt opulentia glorię:quoniā non ſolū
in ſeipſo habet omnem plenitudinē glorię/ſed etiā eſt ratio ditandi omnes alios gloria. Vnde & ſubdit.

IN VOBIS ſpes glorię.} Idem chriſtus qui eſt diuitię glorię/eſt in vobis ſpes eiuſdem glorię: pro quãto eſt vobis ratio ſpetandi eandem gloriam. QVEM nos annunciamus.} Non enim noſipſos prædicamus/ſed chriſtũ. CORRIPIENTES.pro.admonentes/omnẽ hominem.} circa agenda. ET docentes.Deeſt.omnem hominẽ.} ſcienda. IN OMNI ſapientia.} Tam monitio excitans affectum ꝙ doctrina aperiens intellectũ/ad omnem hominẽ extendit: vt neceſſaria omni homini & nõ alicui ſic & alicui non explicetur euangelica doctrina ac monitio. Et vtraq; fit in omni ſapientia tam diuinorũ ꝙ humanoꝝ ſpectantium ad ſalutẽ: quia ſm diuinas regulas fit monitio/& ſm diuinam rationẽ fit doctrina. VT EXHIBEAMVS omnem hominẽ perfectum in chriſto ieſu.} Ecce quo tendit euangelicũ officiũ/ ad exhibẽdum omnem hominẽ (abſq; delectu ſexus/cõditionis/nationis &c̃.) perfectũ, ita vt nihil ei deſit in chriſto ieſu. IN QVO.pro.in quod/& laboro.} in quod officium exhibendi quãtum eſt ex parte mea omnem hominẽ perfectum in chriſto & laboro. CERTANDO ſm operationẽ eius.} hoc eſt ſm efficaciam chriſti. Dictio ſiquidem interpretata operationẽ/internam vim ſeu efficaciam ſonat operis. QVAM.pro.quæ.} efficacia chriſti. OPERATVR in me in virtute.pro.potentia.} Ego quidẽ laboro certans ſm efficaciam chriſti: veꝝ ipſa chriſti efficacia operaẽ in me in potentia miraculoꝝ, ad teſtificandum efficaciam chriſti in me/ad teſtificandũ veritatem euangelicæ doctrinæ quã prædico.

CAPVT .II.

VOLO enim vos ſcire.} Tractat illam particulã/in quo habemus redemptionẽ per ſanguinem ipſius remiſſionem peccatoꝝ. Introducit aũt tractatum ipſius per modum certaminis aduerſus diuerſos impugnatores chriſtianæ veritatis.& propter hoc cõtinuat hanc partem cum præcedenti quã finierat dicendo in quod laboro certans &c̃.ad hoc ſiquidẽ addit coniunctionem enim/dicendo volo enim vos ſcire.rationẽ enim reddit laboris ſui certaminis. QVALEM ſolicitudinem.pro.quãtum certamen/habeam pro.pro.de/vobis & iis qui ſunt laodicię,& quicũq; non viderunt faciẽ.pro.perſonã/meam in carne.} Non ſolum certabat paulus tuendo eos quibus prędicauerat, ſed multo ſtudio certabat monitis/inſtructionibus & nunciis vt etiã alii chriſtiani qui eum nunꝙ viderant perſeuerarent ac proficerent in fide chriſti. VT conſolentur.} Paſſiue abutitur conſolentur: hoc eſt conſolationẽ accipiant. CORDA ipſorũ inſtructi pro.cõpactoꝝ/in charitate.} Ecce quorſum tantũ certamen paulus aſſumpſit de iis qui non viderant ipſum: vt.ſ.ipſoꝝ non omnium ſed cõpactorum in charitate corda conſolationẽ accipiant. ET IN omnes diuitias plenitudinis.pro.plenariæ certitudinis/intellectus.} Coniunctio &/denotat accumulationẽ rei conſolatorię.eſt enim ſenſus vt ipſoꝝ compactoꝝ in charitate corda accipiant conſolationẽ/addendo conſolationi charitatis etiam conſolationem acceſſus ad omnes diuitias plenæ certitudinis intellectus.præpoſitio ſiquidẽ in accuſatiuo iuncta/acceſſum denotat. Nec dicit in certitudinẽ intellectus/ſed dicit in plenariam certitudinẽ intellectus: vt non ex parte tollatur hęſitatio intellectus/ſed vndiq;. Nec etiã dicit in plenam certitudinẽ intellectus/ ſed in omnes diuitias in oẽm copiam plenę certitudinis. Certitudo intellectus eſt/quãdo intellectus nõ dubitat de iis quę ſunt fidei. Et hęc eſt cõmunis ac neceſſaria chriſtianis omnibus.dubius enim in fide infidelis eſt. Plenaria autẽ certitudo (ad ſimilitudinẽ teſtimonioꝝ facientium in prętoriis nõ ſemiplenã ſed plenã probationẽ) dr̃ quę ex teſtimoniis fidei ꝓuenit: ſiue externis dictoꝝ aut factoꝝ dei vl' ſanctoꝝ, ſiue ex interna extenſione luminis fidei aut gratuiti auxilii diuini ad cumulũ certitudinis. Diuitię autem plenę certitudinis conſiſtunt in copia teſtimonioꝝ ad diuerſas materias quæ diſputantur in fide: ac per hoc omnes diuitiæ conſiſtunt in vniuerſis teſtimoniis ad materias emergentes in fide: puta ad materiã arrianam/ad materiam photini/& ſic de aliis. Dicit ergo paulus ꝙ certamen tantũ aſſumpſit vt ipſorũ qui conſolati iam ſunt in charitate corda/cõſolentur etiam non habendo ſed accedendo ad omnes diuitias plenarię certitudinis intellectus: hoc eſt ad vniuerſam copiam teſtimoniorũ plene certificantiũ intellectum in omni materia fidei. Vnde & ſubiungit materiam certitudinis/dicendo. IN AGNITIONE pro.in agnitionẽ/myſterii dei.} Deficit. ET/PATRIS & chriſti ieſu.} Supfluit ieſu. Ecce ꝓgreſſus, vt progrediantur in omnes diuitias plenę certitudinis intellectus: non in quacũq; materia ſed ꝓgrediendo in agnitionem myſterii tum dei tum patris tum chriſti. Deus nomen eſt naturę. pater nomen eſt pſonę/ ſi de trinitate eſt ſermo: alioqn nomen eſt amoris quo adoptauit nos deus. Nec vſq;quaq; liquet quo ſenſu paulus vtatur hic patris nomine. nam vtrunq; poteſt ſignificari.ſ.vt agnitioni diuinę naturę adiungatur agnitio trinitatis perſonaꝝ/vel adiungatur agnitio paterni amoris erga nos. Primus tamẽ ſenſus magis videtur quadrare interpoſitioni inter deum & chriſtũ. Quia tamẽ nulla mentio de trinitate inferius fit ſed de officio paterno dei erga nos, abiiciendus non eſt ſecũdus ſenſus. Quot autẽ quãta & qualia cõpręhendantur ſub myſterio dei & patris & chriſti, explicari non poteſt. IN QVO ſunt omnes theſauri ſapientię & ſcientię abſcõditi.} Dixerat ad agnoſcẽdũ myſterium tũ dei tum patris tum chriſti. & quoniã de deo ac de patre nulla erat ambiguitas, de chriſto qui homo eſt ſubiũgit in quo ſunt omnes theſauri &c̃. vt hinc æqualem ſignificet chriſtum deo & patri: vt magnitudo myſterii penſetur non ſolũ in cognitione dei & patris ſed in cognitione chriſti, ex eo ꝙ in ipſo ſunt omnes theſauri ſapientiæ diuinorum & ſcientiæ creatoꝝ/non effuſi ſed abſconditi ab oculis vniuerſæ creaturæ: vel abſconditi natura

humana quaſi occultante diuinitatem eius, ratione cuius habet omnes theſauros ſapientię & ſcientiæ: hoc eſt clari iudicii & claræ notitiæ. Dictio enim interpretata ſcientiæ, cognitionem ſonat.

HOC autem dico. Explanato fine quare certat, explicare incipit materiam certaminis multiplicem. Vnde pronomen hoc, demonſtrat certamen de quo dixerat quãtum certamen habeã. VT NEMO vos decipiat in ſublimitate ſermonũ.pro.in perſuaſibili eloquẽtia. Prima certationis materia deſcribitur oratoria perſuaſio, arte dicendi fulta. Vnde coniicimus ꝙ erant tunc tẽporis qui dicendi arte fulti nitebantur abducere chriſtianos a puritate fidei. & propterea paulus timẽs coloſſenſibus ab huiuſmodi oratoribus, monet vt nemo eoꝝ decipiatur huiuſmodi pſuaſionibus. NAM etſi corpore.pro.carne, abſens ſum. Rationẽ ne decipiantur, intendit ſubiungere ex parte fidei & moꝝ apud eos. & ne videatur diuinare aut ex auditu (qui poteſt falli) loqui de iis quæ apud coloſſenſes ſunt, præmittit modum quo nouit ea quæ apud illos ſunt. Et ppterea dicit. nam etſi carne abſens ſum: ac per hoc corporis oculis non video quæ apud vos ſunt. SED ſpiritu vobiſcum ſum. ſpirituali præſentia apud vos ſum. Et ne hoc intelligeretur ſm affectum charitatis, ſubiungit. GAVDENS & videns. Dicendo videns, manifeſtat ſe ſpirituali intuitu comitante gaudio apud eos eſſe. Quid autẽ videat, ſubiungit. ORDINEM veſtrũ & firmamentum eius quæ in chriſtũ eſt fidei veſtræ. Duo dicit ſe videre: & ſoliditatẽ fidei in chriſtũ, & ordinem. Qui quũ ſit materia gaudii, intelligitur rectus ordo in eccleſia coloſſenſium, tum circa ſpũalia tum circa tẽporalia viduis & pauperibus diſpenſando. Integer ſiquidẽ ordo intelligitur, ex quo ſine adiectione aliqua ſignificatur. Ex eo itaqꝫ ꝙ in coloſſenſibus ſunt hæc tanta bona (ſoliditatis.ſ.fidei & rectitudinis ordinis) monet vt caueant ne fallantur a dicacibus. ¶ SICVT ergo accepiſtis ieſum chriſtum dñm noſtrũ. Superfluit noſtrum. Ex ſoliditate fidei in eis, infert ꝙ ſicut accepiſtis ieſum chriſtum eſſe dñm, non hoꝝ aut illoꝝ ſed omnium. IN IPSO ambulate. hoc eſt conformis fidei ſit ambulatio ſpũalis: quæ eſt proficere. RADICATI & ſuperędificati in ipſo.pro.radicamini & ſuperędificamini in ipſo. ad ſimilitudinem plantarũ radices figite in chriſto, ad ſimilitudinẽ vero templi ſupędificamini in ipſo: hoc eſt chriſtus ſit fundamentũ veſtri tanq̃ templi, & ſit velut terra optima in qua vos tanq̃ plantę radices habeatis. vt continua vegetatio in chriſto ſignificetur, & non ſola ſoliditas ſuſtentationis. ET cõfirmati.pro.& cõfirmamini, in fide. Quæ metaphora radicationis & ædificationis ſignificauerat, explicat proprietate verboꝝ. SICVT & didiciſtis.pro.ſicut edocti eſtis. Modus firmitatis deſcribitur iuxta doctrinam eoꝝ qui docuerant coloſſenſes. ſciebat enim ꝙ plene docti fuerant, ꝙ oportebat abſqꝫ omni hęſitatione & abſqꝫ quacunqꝫ ſuſpicione oppoſiti firmari in fide. ABVNDANTES in illo.pro.in illa. videlicet fide. IN gratiarũactione. hoc eſt vt cognoſcatis magnum vobis collatum beneficium in hoc ꝙ collatum eſt vobis credere in chriſtum &c̃.

VIDETE ne quis vos decipiat.pro.deprędetur. Secunda materia certaminis ſubiungiť aduerſus philoſophos. Nec dicit videte ne quis deprędetur veſtra, ſed ne quis deprędeť vos, ne quis voſipſos in pdam abducat. PER philoſophiam & inanem fallaciam. Philoſophiæ adiungit inanẽ fallaciam quãtum ad officium prędandi homines a fide chriſtiana: quia non veritatis philoſophicæ officium eſt prædari chriſtianos niſi ei adiungať inanis fallacia. Quæ quia dupliciter adiungiť philoſophiæ, ideo ſubiungit. SECVNDVM traditionẽ hominum, ſm elementa mundi. Aut enim inanis fallacia iungitur philoſophiæ ex traditione hominum: puta ex ſecta ſtoicoꝝ vel peripateticoꝝ & huiuſmodi. aut ex elementis mundi: hoc eſt ex metiri & iudicare ea quæ ſunt chriſtianæ fidei ſm elementa mundi: hoc eſt cauſas coeleſtes & elementares & compoſitoꝝ ex his. hoc enim inanis eſt fallaciæ, pro quãto iudicium quod ex huiuſmodi cauſis haberi poteſt non ſe extendit ad excelſa chriſti myſteria quæ fide tenemus. nã chriſti myſteria ſpiritualia ſunt, & independentia ab elementis cõſtituentibus mundũ. Propter quod & ſubdit. ET NON ſm chriſtum. Philoſophia ſm elementa mundi ſi ſiſtit in propriis, non aduerſať chriſto ſed eſt ſm chriſtum, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & cognitionis: ſed ſi præſumit in excelſiora (qualia ſunt myſteria fidei chriſtianæ) non ſm chriſtum ſed aduerſus chriſtũ eſt: vtpote quæ inani innitiť fallaciæ. Quæ ideo diciť inanis, quia fruſtra nititur, quia vanis innititur fundamentis aduerſus ea quæ ſunt fidei. QVIA in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. E regione philoſophię ſm traditionem hominũ ac ſm elementa mundi, dixerat & non ſm chriſtum, manifeſtat mõ præponderare chriſtum elementis mundi, & deinde traditioni hominũ. Et elementis quidẽ mundi pręſtare chriſtũ, manifeſtat per hoc quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. In elementis mũdi inueniri diuinitatẽ & pręcipue in primis elementis quę ſunt corpora cœleſtia, omnes fatentur. & ppterea paulus e regione dicit in chriſto habitare non diuinitatẽ, ſed omnem plenitudinẽ diuinitatis, non qualitercunqꝫ ſed corporaliter. In elemẽtis ſiquidẽ mundi habitat deus ſm efficiẽtiam, ordinẽ, perpetuitatẽ & alios partiales effectus. in chriſto autẽ non plenitudo effectuũ ſed plenitudo diuinitatis habitat, imo omnis plenitudo diuinitatis: vt intelligamus ꝙ deitas ex integro habitat in chriſto corporaliter. ¶ Vbi aduerte prudens lector paulũ dicere ꝙ in chriſto omnis deitatis plenitudo inhabitat corporaliter, & nõ dicere eſt corporaliter. Habet ſiquidem vnio deitatis cum humana natura in chriſto duo valde mirabilia. Alterũ eſt ꝙ ipſa deitas ſubſtantiale eſſe corporeũ in illo habet: dicente ioãne verbũ caro factum eſt.

& hoc ſignificat dicendo corporaliter. Alterum ꝙ abſq; quacunq; ſui mutatione deitas in chriſto habet illud ſubſtantiale eſſe corporeum. & ad hoc ſignificandũ dicitur inhabitat. inhabitatio enim nullam mutationem ſignificat in habitante. Vnde ſi vtrunq; ſimul iungas (.ſ. inhabitat corporaliter) intelliges ꝙ abſq; mutatione quacũq; deitatis nõ extrinſeca denominatione ſed ſm eſſe ſubſtantiale corporis deitas eſt in chriſto. Quod ſi intelligere voluiſſet neſtorius/ non dogmatizaſſet deitatẽ habitare in chriſto tanq̃ in templo. ad hoc enĩ addidit paulus corporaliter vt vnionem ſubſtantialẽ explicaret cum corpore: per quã differt ab habitatione dei in mentibus etiam beatoꝝ/ & non ſolum ab habitatione dei in elementis mundi. ET ESTIS in illo repleti qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis.} E regione ad philoſophiam ſm traditionem hominũ explicat notitiam qua repleti ſunt chriſtiani in chriſto/ eſſe non traditione hominũ ſed traditione illius qui eſt caput etiam omnium angeloꝝ. Quanta ergo eſt differentia inter traditionem hominũ & caput angeloꝝ/ tanta eſt differentia inter philoſophiam traditam ab hominibus & notitiam fidei traditam a chriſto. Et in hoc paulus excellentiã chriſtianæ notitiæ ſignificat: ꝙ nec etiam ab angelis ſed a capite angeloꝝ tradita eſt imediate hominibus/ a chriſto ſcilicet.

IN QVO & circunciſi eſtis.} Tertia materia certaminis aduerſus pſeudapoſtolos cogentes ſeruare legalia/ tractatur declarando in primis circunciſionẽ quæ erat profeſſio totius legis impleri in chriſtianis per chriſtum in baptiſmo: ac per hoc non egere circũciſione carnali. Dicit itaq;. in quo/ chriſto, etiã eſtis circunciſi. CIRCVNCISIONE non manufacta.} Triplici conditione deſcribit circunciſionẽ in chriſto. prima eſt ꝙ non eſt circunciſio facta manu: qualis eſt circũciſio legalis. IN EXPOLIATIONE corporis.} Deficit. PECCATORVM carnis.} Secunda cõditio eſt ꝙ huiuſmodi circunciſio non tollit pelliculam carnis/ ſed tollit corpus peccatoꝝ: hoc eſt vniuerſam congeriem peccatoꝝ. Et denominat corpus peccatoꝝ carnis, eo ꝙ vniuerſa congeries peccatoꝝ ex carnali fomite prouenit. SED IN circunciſione chriſti.} Superfluit ſed. Tertia cõditio eſt ꝙ huiuſmodi non eſt circunciſio moyſi aut patrum/ ſed eſt circunciſio chriſti. Hanc enim ſpiritualẽ circunciſionẽ tollentem corpus peccatoꝝ ſolus chriſtus efficere poteſt. & ideo circunciſio chriſti appellatur. Modus autẽ quo fit huiuſmodi circunciſio chriſti/ explicatur ſubiungendo. CONSEPVLTI ei in baptiſmo.} Per baptiſmũ fit iſta circunciſio, in quo aſſimilamur chriſto ſepulto. In hoc enim ꝙ ſub aqua mergimur in baptiſmo, aſſimilamur chriſto ſub terra cõdito quum ſepultus fuit. Significat enim huiuſmodi aſſimilatio eum qui baptizatur nõ ſolum mortuũ ſed ſepultum priſtinæ peccatoꝝ vitæ/ quẽadmodum corpus chriſti ſepultum totaliter alienũ fuit a priſtina vita aĩali. ¶ IN QVO & cõſurrexiſtis per fidem operationis dei/ qui ſuſcitauit illum a mortuis.} Ritus baptiſmi habet/ vt qui baptizatur ſub aqua mergat̃ & ex aqua leuetur: & quẽadmodum merſio ſub aqua aſſimilat chriſto ſepulto, ita emerſio ex aqua aſſimilat chriſto reſurgenti a morte. Significat̃ ſiquidem per emerſionẽ noua vita per fidem reſurrectionis chriſti: vt quẽadmodum chriſtus ſurrexit in vitam nouam operatiõe dei qui ſuſcitauit illum, ita qui baptizatur/ in nouam ſubit vitam ſpiritualẽ per fidem eiuſdem operationis qua deus ſuſcitauit chriſtum a mortuis. Explicat ſiquidẽ in fide reſurrectionis chriſti contineri tum ꝙ reſurrectio illa facta eſt operatione dei, tum multa dei opera effecta quæ ſubiungit. Ita ꝙ ſuſcitatio chriſti pars eſt operationis dei quã credendo viuificamur. reliquæ vero partes huius operationis ſubiunguntur: videlicet viuificatio noſtra/ condonatio delictoꝝ/ deletio chirographi, & reliquę quę ſubiunguntur. purus enim homo non poteſt ſuſcitare ſeipſum nec alium. ¶ ET VOS quũ mortui eſſetis in delictis & pręputio carnis veſtrę/ cõuiuificauit cum illo.} Ecce alia pars operationis dei: quã gentiles quũ eſſent ſpiritualiter mortui mala morte/ vtpote in delictis, & perſeuerante ſtatu pręputii/ hoc eſt & non eſſetis proſelyti iudęoꝝ, cõuiuificauit/ vita ſpirituali, cum illo/ chriſto ſuſcitato ad vitam immortalem. ¶ Vbi aduerte prudens lector ꝙ ideo meminit paulus vtriuſq; (.ſ. mortis animę ob peccata/ & ſtatus pręputii pſeuerantis in gentilibus) vt monſtret gratiam dei ad viuificandũ illos abſq; carnali circũciſione per fidem operationis dei qua hęc operat̃. ¶ DONANS vobis. pro. nobis/ omnia delicta.} Ecce tertia pars operationis dei cõdonatio omnium peccatoꝝ. Et a ſecunda perſona tranſit in primã. Dixerat enim & vos gentiles, modo autẽ dicit donans nobis: quia ſtatus pręputii ꝓprius erat gentilibus, condonatio autem peccatoꝝ cõmunis eſt gentilibus & iudęis. Et per hoc explicat modũ quo viuificauit deus nos cum chriſto. ſ. cõdonando nobis peccata omnia: hoc eſt non noſtra ſatiſfactione/ nõ noſtris meritis ſed liberali dono. ¶ DELENS. pro. quũ deleuit/ quod aduerſus nos erat chirographũ decreti. pro. decretis/ quod erat contrarium nobis.} Quarta pars operationis dei explicatur. Decretis datiui eſt caſus. Et eſt ordo literę. delens chirographũ quod decretis aduerſus nos erat/ quod erat cõtrarium nobis. Eſt ſiquidem ſenſus ꝙ deleuit chirographum in fauorem decretoꝝ aduerſus nos/ quod erat cõtrarium nobis. Duæ enim conditiones chirographi deſcribuntur. altera ꝙ erat decretis aduerſus nos: hoc eſt in fauorem decretorũ aduerſus nos. altera ꝙ erat cõtrarium nobis: quẽadmodum ſententia in fauorẽ legum cõtraria eſt iis qui deliquerunt. Verum paulus non vtitur metaphora ſententiæ, ſed metaphora chirographi (hoc eſt libelli manu noſtra inſcripti) decretis/ hoc eſt in fidem ſeruandoꝝ decretoꝝ. De lege ſiquidẽ moyſi loquit̃: quę lex mandatoꝝ/ decretoꝝ ac factoꝝ appellatur. Et ad ſimilitudinẽ chirographi erat circunciſio quia quilibet velut manu inſcribebat decretis ſeruandis, pro quanto circunciſio erat profeſſio vniuerſæ legis

habere. Et intellige quęcunq; ſuapte natura ſunt bonę famę, non quæcunq; hypocriſi & aliis figmentis ſunt bonę famę. SI QVA virtus.} De virtute vt opponitur vitio eſt ſermo. nullam virtutem renuit chriſtiana religio. SI QVA laus diſciplinę.} Superfluit diſciplinę: & deficit coniunctio et. Legendum eſt vltimo loco. ET SI QVA laus.} Concludit vniuerſalem, & ſiquid eſt laudabile: vt intelligamus nihil in veritate laude dignum prohiberi chriſtiano: ſed qcqd eſt vere laudabile cõſonũ eſſe chriſtianę religioni. HÆC cogitate.} intus animo verſate. QVÆ & didiciſtis.} a me docente. ET accępiſtis.} hoc eſt accęptaſtis, approbaſtis. ET audiſtis & vidiſtis in me.} partim viſu, partim auditu percępiſtis hæc in me eſſe. HÆC agite.} Non ſufficit mandare, hæc cogitate, ſed adiungit hæc agite: vt exequantur opere, nec a cogitatione nec ab actione ceſſent latrantibus canibus. ET deus pacis erit vobiſcum.} non permittens vos turbari latratu canum.

GAVISVS ſum autem in domino vehementer.} In principio epiſtolę inter alia propoſuit gaudium proprium de philippenſibus: modo illud in ſpecie tractat ſuper charitate philippenſium erga ipſum paulum demonſtrata factis. QVONIAM. pro. ꝙ, tandem. pro. iam, aliquando refloruiſtis. pro. reuiguiſtis, pro me ſentire, ſicut. pro. in quo, & ſentiebatis.} Philippenſes tarde ſubueniſſe paulo vincto romæ ſignificat, dicendo ꝙ iam aliquando. & eos velut vires reſumpſiſſe ad exequendam ſubuentionem ſignificat, dicendo reuiguiſtis ſentire pro me. et eoſdem decreuiſſe prius hanc ſubuentionem ſignificat, ſubiungendo in quo & ſentiebatis. Statimq; excuſans tarditatem exequutionis ſubiungit. OCCVPATI autem eratis.} hoc eſt opportunitatem non habebatis exequendi. Deide more ſuo ſingula propoſita tractans, declarat illud quod dixerat gauiſus ſum in domino vehementer.

NON quaſi. pro. ꝙ, propter penuriam dico.} non propter penuriam me gauiſum eſſe vehementer dico: hoc eſt non propter releuationem męę penuriæ dico me gauiſum eſſe vehementer. Et anteq̃ dicat veram cauſam tanti gaudii, explicat ꝙ non propter propriam releuationem gauiſus eſt vehementer, dicendo. EGO enim didici in quibus ſum ſufficiens eſſe.} Pulcherrima ſententia. ego didici ſufficere iis quæ habeo, q̃uis ipſa quæ habeo non ſufficiant mihi. & prudentię & modeſtiæ & patientiæ documentum eſt ſingulare in penuria. SCIO & humiliari, ſcio & abundare vbiq;. pro. in omni.} In omni re inquit paulus, & non in aliqua ſic & in aliqua non, ſcio vtranq; actionem prout res exigit exercere: & humiliari ſcilicet quando opus eſt, & abundare quando opus eſt. Et rationem quare ſcit vtrunq; officium exercere ſubiungit. ET IN omnibus inſtitutus ſum.} Non ſolum ſcio ſed & inſtitutus ſum in omnibus contrariis, didici omnia contraria. ideo ſcio quia didici experientia magiſtra. ET SACIARI. pro. & ſaturari, & eſurire. Ecce duo contraria. ET abundare & penuriam pati.} Ecce alia duo contraria. OMNIA poſſum in eo. pro. in chriſto, qui me confortat. pro. roborat.} Quia nõ ſufficit ſcire ſed oportet vires habere ad exequendum, ideo ſcientię adiungit potentiam, non ſecundum proprias vires ſed ſm vires chriſti in ipſo paulo. VERVNTAMEN bene feciſtis communicantes tribulationi meæ.} Q̃uis non propter releuationem penuriæ meæ gauiſus ſim vehementer (quia ſcio & poſſum & inſtitutus ſum ad oïa ſufferendum) verũtamen vos bene feciſtis ſubuenientes indigentiæ meæ.

¶ SCITIS autem & vos philippenſes.} Declarat illam particulam reuiguiſtis, ex hoc ꝙ alĩs idem fecerunt. Q; IN principio euangelii.} ſupple apud vos. QVANDO profectus ſum a macedonia.} in qua eſt veſtra ciuitas. NVLLA mihi eccleſia communicauit in ratione dati & accępti.} Subuentiones ad victum pauli appellantur communicationes, non abſolute ſed in ratione dati & accępti: ad ſignificandum ꝙ ſunt debitę quemadmodum rationes dati & accępti: hoc eſt commutationes. Erat enim inter paulum & eccleſias ratio dationis & accęptionis: eo ꝙ accipiebant a paulo ſpiritualia & dabant temporalia ad ſuſtentationem vitæ. NISI vos ſoli.} Et hoc manifeſtat. QVIA & theſſalonicam ſemel & bis. pro. & iterum, in vſum mihi miſiſtis.} Hinc enim apparet ꝙ theſſalonicenſis eccleſia non dabat paulo temporalia. Et dicit in vſum, tum ad ſignificandum neceſſitatem. tum ad excludendum rationem mercedis ab eo quod dixerat in ratione dati & accępti. NON quia. pro. ꝙ, quęro datum. pro. donum: ſed requiro. pro. quæro, fructum abundantem in ratione veſtra. pro. in rationem veſtram.} Dixerat ſe non gauiſum vehementer propter ſubleuationem ſuę penuriæ, explicat modo principalem cauſam ſui gaudii: manifeſtando ꝙ non quærit ſibi donari huiuſmodi temporalia, ſed quęrit vt abundet fructus bonorum operum in eis. ¶ Et deſcribit hanc abundantiam boni operis per abundantiam in rationem philippenſium, alludendo ad rationem dati & accępti. Significat enim ꝙ quęrit vt ratio (hoc eſt supputatio) philippenſium creſcat abundanter: ad ſimilitudinem eorum quorum ratiocinia tanto magis creſcunt quanto magis dant. Iuxta hanc ſiquidem ſimilitudinem inter ratiocinia dati & accępti quęrit paulus fructum tantum vt abundent ratiocinia philippenſium penes dare. Ad illorum ergo bonum non ad proprium principaliter tendebat. HABEO. pro. recipio, aũt oïa.} Supple quæ miſiſtis. q̃uis non quęrã, recipio tñ oïa quæ miſiſtis. ET abũdo.} Hoc adiungit tũ ad ſignificãdũ ꝙ nõ oportet iterũ ſubuenire. tũ ad ſignificãdũ ꝙ abũdãter miſerũt. Vñ & directe ad hoc ſubiũgit. REPLETVS ſum acceptis. pro. quũ accępi, ab epaphrodito quę miſiſtis. pro. q̃ a vobis, in odorem.} Superfluit in. Appoſitiue ſiquidem legendũ eſt. ODOREM ſuauitatis, hoſtiã accęptã

pro: acceptabilem/placentem deo.} Conditiones ſubuentionis miſſę deſcribit non ſolum relatiue ad ipſum paulum (ꝙ ſcilicet repleuerunt eum abundanter) ſed etiam relatiue ad deum: dicendo ꝙ habent vim ſacrificii in odorem ſuauitatis/ more legis loquendo: & ſimiliter hoſtiæ, quæ acceptatur a deo & habet vnde deo placet. Hæ enim omnes conditiones ad deuotionem philippenſium commendādā dicuntur. DEVS autem meus impleat. pro. implebit/omne deſiderium veſtrum. pro. omnem indigentiam veſtram/ſm diuitias ſuas in gloria in chriſto ieſu.} Ecce merces philippenſium/dare eis omnia quibus idigent, non ſm merita eorum ſed ſm diuitias dei:& hoc in gloria cœleſtis patrię & in chriſto ieſu/tanq̃ membris in capite. ¶ DEO autem & patri noſtro gloria in ſęcula ſęculorum amen.} Refert in calce gratias deo in ſummo quod poſſumus deo exhibere/videlicet gloria.

¶ SALVTATE omnem ſanctum in chriſto ieſu.} hoc eſt omnem mundum per baptiſmum in chriſto. SALVTANT vos qui mecum ſunt fratres. ſalutant vos omnes ſancti.} ſupple qui ſunt romæ. MAXIME autem qui de cæſaris domo ſunt.} Quia ſolo neronis tempore paulus fuit romæ, ideo cæſaris nomine nero intelligendus eſt. Et dixit hoc ad conſolationem philippenſium: vt intelligant etiā in domo neronis eſſe ſanctos(hoc eſt chriſtianos per baptiſmum mundos)& de hoc gaudeāt. ¶ GRATIA domini noſtri ieſu chriſti.} Superfluit noſtri. Hæc eſt ſalutatiua concluſio manu vt credit pauli. CVM ſpiritu veſtro, pro. cum omnibus vobis. Amen.} Et eſt apud gręcos ſubſcriptio. Ad philippēſes ſcripta romę/miſſa per epaphroditum. ¶ Caietę die. XIX. februarii. M. D. XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI/CARDINALIS SANCTI XISTI: IN EPISTOLAM PAVLI AD COLOSSENSES COMMENTARII.

PAVLVS apoſtolus ieſu chriſti.} non aliorum apoſtolorum. PER voluntatem dei.} non propriis meritis. ET timotheus frater.} Ad conſalutandum adiungit ſibi timotheum. IIS QVI ſunt coloſſis.} nō oībus ſed SANCTIS.} hoc eſt mundis per baptiſmum. ET fidelibus.} Mundicia a peccatis eſt: fides vero reſpicit ea quæ creduntur. FRATRIBVS.} Sic enim appellabant chriſtiani ſeinuicem. IN chriſto ieſu.} Sup̄fluit ieſu. Quod dicitur in chriſto refertur ad mundiciam/ad fidem/ad fraternitatem. GRATIA vobis & pax.} Solita ſalutatio pauli cōpræhendens ab extremis omnia dona. A DEO patre noſtro.} Deficiunt quattuor dictiones. ET DOMINO ieſu chriſto.} Dicit a deo/quod eſt nomen naturę diuinę: patre noſtro per adoptionem:& domino ieſu chriſto ſm humanam naturam.

GRATIAS agimus deo.} Poſt ſalutationem anteq̃ ad tractatum epiſtolarem deſcendat, interponit bona coloſſenſiū tum quæ habent tum quæ eis cupit. Vnde & p̄ponit vtraq; illa quidem vt materiam gratiarumactionis: hæc autem vt materiam orationis. ¶ Proponēdo itaq; gratiarumactionem & orationem/gratias inquit agimus deo. ET patri domini noſtri ieſu chriſti ſemper.} Deus nomen eſt naturæ: pater vero nomen eſt perſonę. eſt ſiquidem deus pater naturalis domini noſtri ieſu chriſti. Quod aūt dicit ſemp̄/limitat ſubiūgendo. PRO vobis orātes.} ſignificat enim ꝙ ſemp gratias agimus qn̄ p̄ vobis oramus. Qd tn̄ dicit p̄ vobis/refertur tā ad orātes q̃ ad gratias agimus. Et eſt ſenſus ꝙ p̄ vobis oramus/ꝙ pro vobis gratias agimus. Vbi clare vides vtrunq; p̄poni. AVDIENTES.} Participiū actiuū p̄teriti temporis eſt: quo nos caremus. Et ne oporteat multa mutare legēdū eſt. QVVM audiuimus fidem veſtram in chriſto ieſu.} Incipit explicare materiam gratiarumactionis/narrando audita de eis bona: fidem/charitatem/ſpem/fructum/& augmentum euāgelii. Vnde & ſubiungit de charitate. ET DILECTIONEM quam habetis in ſanctos omnes.} Superfluit quam habetis. Dilectio erga omnes mundos/eſt propria chriſti dilectio: vtpote extenſa in mundum vniuerſum non ratione ſanguinis/amicitiæ/patriæ aut naturæ, ſed ratione mundiciæ in chriſto: hæc enim ſignificatur dicendo in ſanctos omnes. PROPTER ſpem quæ repoſita eſt vobis in cœlis.} Ecce bonum ſpei: quæ quo ad rem ſperatam dicitur repoſita vobis in cœlis. QVAM. Deeſt. ante/audiſtis in verbo veritatis euangelii.} Quam/rem ſperatam (beatitudinem ſcilicet cœleſtis patrię) audiſtis/ante hanc epiſtolam a prędicatoribus euangelii, audiſtis autem in verbo euangelii veritatis. vt epitheton euangelii intelligamus euangelium veritatis: vel veritatis euangelii hoc eſt veritatis manifeſtatę per

euangelium. Et quocunq; modo fiat conſtructio, ſignificatur ꝙ non commento aliquo non adinuentione humana ſed verbo veritatis euangelicę audierunt beatitudinem ſperandam. QVOD peruenit ad vos ſicut & in vniuerſo mundo eſt.} Superfluit eſt. & legendum eſt in accuſatiuo vniuerſum mundum. ¶ De euangelio dicit quod peruenit ad vos quemadmodum & in vniuerſum mundum: hoc eſt in vniuerſas partes mundi, non in vniuerſas ciuitates: quia hoc nec vſq; hodie apparet impletum. Et rurſus intellige de vniuerſo mundo communiter tunc noto. quod dico propter alias quartas terræ tunc communiter ignotas quo ad habitationem. ET FRVCTIFICAT & creſcit ſicut & in vobis.} hoc eſt & fructificat & creſcit in vniuerſo mundo euangelium quemadmodum & in vobis. Quod dicit & creſcit, non inuenitur in omnibus ſed in quibuſdam codicibus græcis. EX EA die qua audiſtis.} Perſeuerantiam fructus & augmẽti in coloſſenſibus commemorat ab illo die quo audierũt. ET COGNOVISTIS gratiam dei in veritate.} Non ſufficit audiſſe ſed oportet vere cognoſcere oblatam dei gratiam. Et hoc fuiſſe apud coloſſenſes commemorat. SICVT didiciſtis ab epaphra.} Ecce a quo audiuerunt euangelium. CHARISSIMO. pro. dilecto, conſeruo noſtro: qui eſt fidelis pro vobis miniſter chriſti ieſu.} Superfluit ieſu. Et eſt ordo literæ, qui eſt miniſter chriſti fidelis pro vobis. Commendat ſiquidem epaphram non ſolum ex eo ꝙ eſt dilectus & conſeruus, ſed ex eo ꝙ eſt chriſti miniſter euangelizando & fidelis, fideliter exercens miniſterium pro coloſſenſium ſalute. QVI etiam manifeſtauit nobis dilectionem veſtram in ſpiritu.} Dixerat ſuperius ꝙ audiuerat eorum dilectionẽ erga ſanctos oẽs, explicat modo ꝙ epaphras manifeſtauit eis (paulo & timotheo) dilectionẽ colloſſenſium ſpiritualẽ: hoc eſt dilectionem eorum erga paulum ſolo ſpiritu cauſatam: quũ nũq̃ vidiſſent eum in carne. IDEO & nos.} Omnia ſupradicta bona refert ideo. EX qua die audiuimus.} Proportionaliter reſpõdet: vt quemadmodum coloſſenſes ex quo die audierunt &c. ideo & nos ex quo die audiuimus hæc veſtra bona. NON ceſſamus pro vobis orantes & poſtulantes.} Oratio ad eleuationem mentis, poſtulatio ad petitionem ſpectat. Poſtq̃ explicauit materiam gratiarumactionis narrando bona quæ habẽt, explicat modo materiam orationis narrando bona quæ petit pro eis. VT impleamini agnitione voluntatis eius.} Primum petitum ad perfectionem intellectus ſpectat. Et nõ dicit vt cognoſcatis (iã enim cognouerant voluntatem dei) ſed vt impleamini agnitione volũtatis eius, vt nulla ex parte intellectus veſter vacuus maneat cognitione voluntatis diuinę. IN OMNI ſapientia & intellectu ſpirituali.} Intellectus penetrationem, ſapientia iudicium ſignificat ſm rationem ſupremę cauſę. Petit itaq; vt impleantur notitia diuinę voluntatis penetrando & iudicando nõ in quibuſdam ſic & in quibuſdam nõ, ſed in omni penetratione & omni iudicio non carnali ſed ſpirituali. Ex parte rei cognitę explicat voluntatem dei: ex parte cognoſcẽtis explicat plenitudinem notitiæ cum omni tam penetratione q̃ iudicio ſpirituali, ad differentiam tam penetrationis q̃ iudicii tum naturalis tum carnalis. Fructum autẽ tantę notitiæ, ſapientię & intellectus ſubiungit. VT ambuletis digne deo per omnia placentes. pro. domini in omnem placentiam.} hoc eſt vt ambuletis digne in omnem placentiã domini. Ecce ad quid debet eſſe dignitas, ſcilicet ad omne beneplacitum domini. nõ ſufficit paulo vt ambulemus pro dignitate alicuius beneplaciti deo, ſed vt ambulemus pro dignitate cuiuſlibet beneplaciti domino. IN OMNI opere bono fructificantes.} Explicat quid eſt ambulare digne ſm omne beneplacitum domini. Explicat ſiquidem hoc eſſe fructificare non in aliquo, ſed in omni opere bono. & hoc directe ſpectat ad voluntatem. Sed & hoc non ſufficere ſubiungit, adiungendo. ET CRESCENTES in ſcientia. pro. cognitione dei.} Non ſufficit ad ambulandum pro dignitate omnis beneplaciti diuini, fructum ferre in oĩ bono opere ſed & oportet creſcere in cognitione dei: quoniam hoc eſt vnũ de beneplacitis dei. IN OMNI virtute confortati. pro. in omni potentia potentes.} Petit paulus non ſolum vt coloſſenſium intellectus impleatur notitia & affectus dignitate ad omne bonum, ſed etiam vt vires ad ſufferendum mala impleantur potentia. & propterea dicit in omni (non in aliqua) potentia ad tolerandum potentes. SECVNDVM potentiam claritatis. pro. gloriæ, eius.} Apte rationem potentię ad tolerandum omnia explicat potentiam gloriæ diuinę. maximę ſiquidem potentiæ eſt diuina gloria ad hoc vt omnia toleremus. hæc enim martyres omnes potentes effecit. IN OMNI patientia & longanimitate.} Patientia ęquat animum in afflictionibus: longanimitas vero extendit eundem ad æternitatis præmium. CVM gaudio.} Valde magnũ donum adiungit inter patiendum gaudere. GRATIAS agentes deo patri.} Superfluit deo. In prima perſona legenda ſunt hæc. continuantur enim cum illis non ceſſamus orantes & poſtulantes. Incipit autem hinc proponere materiã tractandam in hac epiſtola, proponendo beneficia vt materiam gratiarumactionis. & huiuſmodi gratiarumactionem introducit eleuando mentem propriã ad deũ ſub rõne patris ꝑ adoptionẽ. QVI dignos. pro. idoneos, nos fecit in partẽ ſortis ſanctorũ in lumine.} Materiã gratiarũactionis cõmunem oĩbus chriſtianis explicat triplicem. Et primum quidem beneficium cõe chriſtianis oĩbus eſt ꝙ deus fecit nos idoneos ſeu ſufficientes in lumine proculdubio fidei, in claritate & manifeſtatione myſteriorum fidei reddidit nos ſufficientes ſeu idoneos ad habẽdam partem ſortis ſanctoꝝ. Sors ſanctoꝝ hęreditas eſt ſanctoꝝ. Et eſt ſenſus ad habẽdam partem hęreditatis ſanctoꝝ: hoc eſt ad participãdũ hęreditatem ſanctoꝝ. quæ appellatur ſors, quia

non ex proprio cõſilio non ex ꝓpriis meritis ſed velut ſorte(hoc eſt ſolo diuino munere)obtigit ita illis ꝙ non aliis.per gratiam enim dei in lumine fidei idonei ſimus ad participandũ hęreditatem ſanctoꝝ fu turam in patria. QVI eripuit nos de poteſtate tenebrarũ.} Primum beneficiũ reſpicit bonum ſperatũ: hoc autẽ reſpicit tum malum praeſens/tum bonũ pręſens.Et malum quidẽ pręſens eſt ꝙ eramus ſubditi tenebris imo poteſtati tenebrarũ/hoc eſt dæmonibus.bonum autẽ præſens e regione ſubiungit. ET trã ſtulit in regnum filii dilectionis ſuę.} De patre loquitur:& dicit ꝙ tranſtulit nos ex ſeruitute dęmonũ in regnum filii.Regnum filii/regnũ dei/regnum coeloꝝ vnum atq; idem eſt.Magnũ beneficium vt de ſerui/ tute diaboli tranſlati ſimus in regnum filii/imo effecti ipſum regnũ filii:vt in quibus prius regnabat dia bolus per opera tenebrarũ/in eiſdem modo regnet filius per opera lucis.¶ Et dicit filii dilectionis ſuę he braico more:hoc eſt filii pleni dilectione ſua/patris ſcilicet.Sicut enim dicit̃ filius perditionis/filii nuptia/ rum/filii regni,qui digni ſunt perditione/qui pleni ſunt gaudio nuptiali & huiuſmodi:ita dicit̃ filius di/ lectionis ſuę qui vndiq; plenus eſt dilectione ſua. Nihilominus vt exigentibus proprietatẽ ſermonis ſa/ tiſfiat,æternus dei filius dicit̃ filius dilectionis patris/quia eſt filius dilectionis eſſentialis quẽadmodum eſt filius eſſentiæ.Genitus enim eſt non ex vno eſſentiali ſic & alio non/ſed ex omnibus eſſentialibus:na/ tura/eſſe/potentia/intellectu/voluntate & reliquis.aliogn non fuiſſet genitus integer deus. IN QVO ha bemus redemptionẽ & remiſſionem peccatoꝝ.} Superfluit &.deficiunt autẽ tres dictiones.Legendum eſt. IN quo habemus redemptionẽ per ſanguinẽ ipſius remiſſionẽ peccatoꝝ.} Tertiũ beneficium redẽ ptio eſt facta per chriſti ſanguinẽ.Redemptio autẽ non a ſeruitute romanoꝝ ſed remiſſiua peccatorum. appoſitiue ſiquidem ad redemptionẽ dicit remiſſionem peccatoꝝ.¶ Aduerte prudens lector ꝙ vt dictũ eſt/hęc tria beneficia cõmemorata vt materia gratiarũactionis proponuntur a paulo vt materia totius epiſtolę.vnde primo incipit tractare illam particulã tranſtulit in regnum filii dilectionis ſuæ:explicãdo ipſum filium & regnum eius cõmunicatum nobis.De filio itaq; dicit.

QVI EST imago dei inuiſibilis.} Genitiui caſus eſt inuiſibilis:& explicat inacceſſibilitatem dei a quo/ cunq; viſu.non ſolum ſiquidẽ deus inuiſibilis eſt a nobis ſed a quibuſcũq; ſpiritualibus ſubſtantiis quã/ tũcunq; excellentibus:iuxta illud/deum nemo vidit vnq̃. Et hęc intellige ẜm vires naturales cuiuſcunq; creaturæ.nam ẜm vires glorię ſcriptũ eſt/videbimus eum ſicuti eſt.& angeli & ſancti beati vident deũ. ¶ Dei itaq; ẜm naturã inuiſibilis a quacũq; creatura filius eſt imago.Quẽadmodum.n.eſt filius dei inui ſibilis/ac per hoc eſt filius ipſe inuiſibilis(aliogn non eſſet eiuſdẽ naturę cum deo:& cõſequenter nõ eſſet filius.filius enim eſt illius naturę cuius eſt pater) ita eſt imago dei inuiſibilis:ac per hoc eſt imago inuiſi bilis.aliogn non repręſentaret deum inuiſibilẽ. Immo ad hoc ipſum paulus dixit dei inuiſibilis vt non ſolum deitatem ſed inuiſibilitatẽ in imagine intelligeremus:ne putaremus filium eſſe imaginẽ viſibilem ſed imaginem inuiſibilem ſicut deus eſt inuiſibilis. Nec dicit̃ imago patris ſed imago dei inuiſibilis:quia non paternitatẽ ſed deitatem inuiſibilem accipit filius a patre. eſt enim filius non pater ſed deus inuiſibi lis productus a patre ad hoc vt ſit ſimilis ei in deitate inuiſibili. Tam itaq; diſtinctio pſonalis imaginis a patre inuiſibili deo a quo ꝓcedit q̃ ſubſtantialis deitas imaginis ſignificat̃, dicendo de filio ꝙ eſt pro/ culdubio non accidentaliter ſed ſubſtantialiter imago dei inuiſibilis a quo ꝓcedit.qui enim ẜm eſſe ſub/ ſtantiale eſt imago dei inuiſibilis habet in ſuo ſubſtantiali eſſe & deitatem & inuiſibilitatẽ.nam ſi deeſſet deitas non eſſet ſubſtantialiter imago dei:& ſi deeſſet inuiſibilitas non eſſet ſubſtantialiter imago inuiſi/ bilis.Filium ergo a deo inuiſibili(nẽpę patre)deum inuiſibilẽ vt imaginem hoc eſt ẜm ſimilitudinis ra/ tionem productũ explicat ad differentiã ſpiritus ſancti qui etſi ſit productus deus inuiſibilis,non tamẽ vt imago dei inuiſibilis ſed vt ſpiritus vt amor dei inuiſibilis.qa filius ex modo ſuę ꝓductionis ꝓducit̃ vt ſimilis:vtpote vnus ab vno per modũ verbi intellectualis:ſpiritus vero ſanctus ex modo ſuæ produ/ ctionis non ꝓducitur vt ſimilis,vtpote vnus a duobus per modũ amoris.Quę in theologia ſpeculatiua diffuſe tractantur. PRIMOGENITVS omnis creaturę.} Arriani quẽadmodum argumentũ ſumunt cõtra deitatem filii tum ex hoc ꝙ dicit̃ filius dilectionis ſuæ(tanq̃ ſit filius ex dilectione libera ꝓductus) tum ex hoc ꝙ dicit̃ imago dei inuiſibilis/tanq̃ ſit imago per quã videat̃ deus qui ẜm ſe eſt inuiſibilis,ita ſumunt argumentũ ex hoc ꝙ dicit̃ primogenitus omnis creaturę/tanq̃ ſit inter omnes creaturas primo creatus.Sed quẽadmodũ extorquent ſeu inuertũt antecedentiã/ita & hoc.nõ dicit paulus primocreatus omnis creaturę/ſed dicit primogenitus omnis creaturę:vt differentiã etiam inuiti intelligamus in hoc ꝙ omnis creatura vt vox ſonat creata eſt,filius autẽ genitus.quanta eſt ergo differentia inter creatum & genitum/tanta ſignificatur differentia inter filium & omnẽ creaturam ex ipſis pauli verbis.Duplex itaq; ſenſus eſt huius literę.Alter ꝙ eſt genitus ante oẽs creaturas:vt prius ſignificatus fuerit modus quo ꝓdu ctus eſt filius.ſ.vt imago,modo ſignificet̃ ęternitas eius ex hoc ꝙ eſt genitus ante oẽm creaturam. Et per hoc clare excluditur error arrii ponentis chriſtum primã creaturam. Alter ſenſus eſt ꝙ eſt primogenitus poſſeſſiue omnis creaturæ.ita ꝙ deſcripto modo quo genitus eſt filius deſcribit̃ eius dñium vniuerſale/ non coeli aut terræ ſed vniuerſæ creaturæ. Quemadmodum enim primogenitus regni genitus eſt dñs regni/& primogenitus imperii genitus eſt dominus imperii,ita dicit̃ primogenitus omnis creaturæ pro quanto eſt genitus dñs omnis creaturæ.ius.n.primogeniti eſt dñium hæreditatis paternę.QVONIAM

in ipſo.} ꝓculdubio primogenito. CONDITA.pro.creata/ſunt vniuerſa in cœlis & in terra.pro.quæ in cœlis & quæ in terra/viſibilia & inuiſibilia:ſiue throni/ſiue dñationes/ſiue principatus/ſiue ptãtes.} Manifeſtat ab effectu vtrũq; de filio dictum.ſ.& ꝙ eſt imago inuiſibilis dei & ꝙ eſt primogenitus oĩs creaturę, ex eo ꝙ omnia creata ſunt in ipſo:hoc eſt in imitatione ipſius/quẽadmodum exemplata fiunt in imitatione exemplaris.Hinc enim ꝓbatur ꝙ ipſe filius ẽ ſubſtãtialiter imago dei inuiſibilis:quum conſtet oĩa creari ad imitationẽ diuinæ ſubſtantiæ.ex hoc enim ꝙ id quod eſt ꝓprium diuinæ naturæ conuenit filio.ſ.omnia creari in imitatione ipſius/manifeſte infert ꝙ eſt ita imago dei ꝙ eſt deus. et ſimiliter ex hoc ꝙ omnia creata ſunt in imitatione ipſius filii imaginis dei inuiſibilis, infertur & ꝙ eſt genitus ante oẽm creaturam/& ꝙ eſt genitus dñs omnis creaturæ.Et ne ſuboriatur quæſtio an appellatione vniuerſorũ intelligantur terreſtria aut cœleſtia aut viſibilia/explicat paulus oĩa includi & quæ in cœlis & quæ in terra & viſibilia & inuiſibilia.Et vt inuiſibilia intelligamus ſpirituales ſubſtantias quas philoſophi vocãt intelligẽtias/explicat quattuor ordines eoꝝ:dicendo.ſiue throni(& in hoc tangit ſupremã hierarchiã)ſiue dñationes &c̃.in quibus tangit mediam hierarchiã,ſiue principatus.& in his ſm dionyſium tangit infima hierarchia. OMNIA per ipſum & in ipſo creata ſunt.} Extendendo explicat multis habitudinibus quod dixerat in ipſo creata ſunt vniuerſa.explicat enim quattuor relationibus ipſius ad vniuerſa.Prima eſt ꝙ omnia per ipſum efficienter creata ſunt. Et huic iungit ſecũdam quã prius dixerat.& in ipſo/ imitatiue,creata ſunt.Oportuit autẽ hęc duo ſimul explicare ad differentiam exẽplarium quibus nos vtimur. Exemplar enim cuius imitatione artifex aliquid facit eſt in quo imitatiue res fit,ſed non eſt per quod res fit:quoniã exemplar non efficit artificiatum ſed artifex efficit illud imitando exẽplar.filius autem dei eſt non ſolum in cuius imitatione omnia creantur/ſed etiã quod efficit ſimul cum patre ea quæ creantur.Et propterea de ipſo vtrunq; dicit/ꝙ omnia & per ipſum & in ipſo creata ſunt. Non repetit ergo paulus ſuperflue ꝙ in ipſo creata ſunt,ſed neceſſario ad explicandũ ꝙ non pure in ipſo ſed ſic in ipſo ꝙ etiam per ipſum creata ſunt omnia. ET IPSE eſt ante omnes.pro.omnia.} Tertia habitudo eſt prioritatis ſm durationem.quę eſt prioritas ęternitatis ad tẽpus:alioqn non eſſet ante omnia. ET OMNIA in ipſo conſtant.pro.cõſtiterunt.} Prius declarauerat relationes omnium creatoꝝ in fieri ad filium/manifeſtãs ꝙ in fieri dependent ab ipſo dupliciter.ſ.efficienter & imitatiue.modo manifeſtat omniũ dependẽtiam in eſſe ab ipſo,dicendo & omnia in ipſo cõſtiterunt:ita ꝙ nõ ſolum creata ſunt in imitatione ipſius/ſed etiam cõſtiterunt in propriis eſſe in imitatione ipſius.Et vere ſic eſt:quoniã tandiu conſtat noſtrum eſſe quãdiu eſt imitatio diuina. Et per hoc manifeſtat filium eſſe verũ deum:vtpote a quo dependent creata omnia nõ ſolum in fieri ſed in eſſe:quẽadmodum lumen in aere pendet a luce ſolis nõ ſolum in fieri ſed in eſſe.Et dicit conſtiterunt ad ſignificandũ ꝙ cum hoc ꝙ habent naturã non fluentem ſed cõſtantem/cõſtant in imitatione filii.Rurſus dicit cõſtiterunt in præterito/ad ſignificandũ ꝙ non eſt noua hęc dependẽtia ſed ex quo creata ſunt cõſtiterunt in ipſo. ET IPSE eſt caput corꝑis eccleſiæ.} Propoſuerat in regnum filii.& propterea quũ declaraſſet dñium filii reſpectu omnis creaturæ quod cõuenit filio ex eo ꝙ per ipſum & in ipſo omnia creata ſunt/deſcendit ad declarandũ ſpeciale eius regnum in quod tranſlati ſumus.Eſt autẽ ſpeciale filii dei regnum quod appellatur regnum dei corpus eccleſiæ tam triũphantis ꝗ̃ militantis:quoniã in his peculiariter regnat per gratiam primo fidei & iuſtitiæ/& demũ gloriæ æternæ fœlicitatis.Ipſe nõ alius eſt caput.Metaphorico ſermone principem deſcribit caput corporis eccleſię,vt ſimul cum eminentia reſpectu corporis eccleſiæ deſcribat ipſum partẽ corporis eccleſiæ. caput enĩ pars eſt corporis. Et in hoc myſteriũ incarnationis ſignificat. Et exinanitionẽ tantam manifeſtat/ſubiungendo. QVI eſt principium.} apertiſſime dicendo & ipſe qui eſt principiũ/omnium(vt declaratum eſt) eſt etiam caput:hoc eſt pars(eminentior tamẽ)corporis eccleſiæ.vt intelligamus ꝙ qui eſt ante omnia & ſupra omnia principium omniũ,dignatus eſt fieri caput corporis eccleſię per myſteriũ incarnationis. PRIMOGENITVS ex mortuis.} Modũ quo factus eſt caput corporis eccleſię deſcribit eſſe reſurrectionem ipſius.reſurgendo ſiquidẽ effectus eſt imortalis ſm corpus/& eccleſiam ſm ſtatum in quo perpetua futura eſt inchoauit in ſuprema illius parte. Appellatur autẽ reſurrectio generatio ex mortuis/qa reuera noua eſt generatio hominis:vtpote ad vitam imortalem etiã ſm corpus. Sic enĩ etiam dñs illam appellauerat dicendo/in regeneratione quũ ſederit filius hominis &c̃. Chriſtus autẽ dicitur primogenitus ex mortuis/quia fuit primus reſurgens ad vitam imortalem.quotquot enĩ ſuſcitati ſunt ante ipſum/ad vitam mortalem ſuſcitati ſunt.vnde & iterũ mortui ſunt.Et ipſe dicit primogenitus nõ ſolum quia nullus ante eum ad vitam ſurrexit imortalem, ſed etiã quia alii ſequũtur ipſum reſurgendo ad vitam imortalẽ. VT SIT in oĩbus ipſe primatũ tenens.} hoc eſt vt vnus atq; idem ipſe filius gerat primatum in oĩbus rerum ordinibus. Ipſe enim qui primatũ tenet in ordine naturali omniũ ex hoc ꝙ eſt caput eccleſiæ,tenet quoq; primatũ in ordine gratię. Vnde quo ad hoc ſubdit. QVIA in ipſo cõplacuit omnem plenitudinem inhabitare.} Rationẽ reddit quare filius homo primatũ tenet in ordine gratiæ/quia in ipſo ſm humanam naturam cõplacuit deo omnem plenitudinẽ gratiæ habitare.Nota ſingula verba:quoniam hic gratia chriſti deſcribitur ex qua habet ꝙ ſit caput eccleſię.Dicit cõplacuit vt excludat meritũ.non.n. meruit chriſti anima plenitudinẽ gratię,ſed ex diuino bñplacito ab initio habuit.Dicit non ſolũ plenitu-

tudinem,ſed oēm plenitudinē:vt nihil gratiæ intelligamus deeſſe,ſed oēs gratias & oēs pleniſſime inten ſiue & extenſiue intelligamus.Dicit habitare,vt intelligamus fixam in eo oēm gratiæ plenitudinē & non ad tps,vt aliis ſanctis quædam gratiæ cōcedunt. ET PER eum recōciliari oīa in ipſo. Queadmodū de eodem filio ſm diuinitatē dixit omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt,ita modo de eodem ſm huma nitatem dicit & per eum & in ipſo recōciliari omnia.Per ipſum quidē efficienter:quādoquidem ipſe eſt reconciliator omnium deo.in ipſo vero inchoatiue:qūquidem in ipſo christo capite inchoata eſt recō/ ciliatio omnium in reſurrectione ipſius.Vnde & ſubdit. PACIFICANS.pro.pacificatis,per ſanguinē crucis eius. Deficiunt duę dictiones.PER ipſum,ſiue.pro.&,iis quæ in terris,ſiue.pro.&,quę in cœlis ſunt. Reconciliatio pacificatos vnit.& propterea recōciliationi præſentis tēporis adiungit pacifica/ tionem tēporis præteriti.Effecta eſt autē pax per ſanguinem crucis chriſti:hoc eſt per ſanguinē eius non qualitercūq; ſed fuſum in cruce.Et adiungit per ipſum,tum vt voluntaria ſignificetur effuſio ſanguinis in cruce ad pacificandū.tum vt eadē hominis deiq; hypoſtaſis ſignificetur,quę moriens in cruce ſm na turam humanā actionem pacificandi exerceret.¶ Pacificata autem explicat tum ea quę in terris tum ea quæ in cœlis ſunt.Quum pacificare nihil aliud ſit q̄ tranquillū ordinem diuinū efficere,pacificaſſe quæ in terris ſunt eſt tranquillū ordinem in iis quæ in terris ſunt effeciſſe. Et talem ordinē conſtat per chriſti mortem effectum eſſe in hominibus:hic in anima per gratiā inchoatiue,& demū in reſurrectione mor/ tuorum conſūmate. Tranquillum autē diuinum ordinē in iis quæ in cœlis ſunt effectum per mortem chriſti intelligimus,pro quāto reparata eſt ruina angelorum:& quicquid turbationis in ordine angelo/ rum acciderat in tranquillum redactum eſt ordinem.

ET VOS. Poſtq̄ in genere fructum gratiæ chriſti capitis explicauit,deſcendit ad ſpeciem explicando fructum eiuſdem gratiæ chriſti capitis ſpecialiter in gentilibus. Et propterea dicit & vos,ſupple gētiles. Triplicem autem cōmunicationē ſubiungit a chriſto capite ad gentiles extenſam(prima eſt cōmunica tio gratiæ.ſecunda eſt cōmunicatio afflictionū.tertia eſt cōmunicatio notitiæ ac ſpei glorię ſperandæ) inſinuans hoc tractatu q; per has tres cōmunicationes transferimur in regnū filii.Cōmunicationē itaq; gratię gratum facientis tractans dicit. QVVM eſſetis aliquādo alienati. proculdubio a deo:vtpote idolatrę. ET INIMICI ſenſu.pro.menti. Datiui caſus eſt menti.q̄uis dupliciter exponi poſſit. Vel loco ablatiui.vtuntur enim græci quādoq; datiuo pro ablatiuo. Et ſic eſt ſenſus.inimici mente,ad expli/ candum q; non ſolū carnalibus operibus ſed etiā mente quę ſuprema pars eſt animę fuerāt inimici dei: vtpote male ſentientes de deo. Vel datiuus pro datiuo intelligat,ad explicandū cui fuerant inimici:vi/ delicet menti.mali ſiquidē homines inimici ſunt menti ꝓprię:quoniā amant & quęrunt malum mētis proprię priuationē fœlicitatis. IN OPERIBVS malis. Vtriq; ſenſui ſeruit:& explicatur ratio aliena/ tionis & inimicitię fuiſſe opera eoꝝ mala,proculdubio malo culpę. NVNC aūt reconciliauit. filius caput eccleſię. IN CORPORE carnis eius. Ad differentiā eius quod dixerat corporis eccleſiæ,dicit in corpore carnis ſuę:vt intelligatur recōciliatio facta in naturali corpore proprio non in corpore myſti co.Modus autē quo in corpore carnis proprię recōciliauit omnes,ſubiungitur. PER mortē. Deficit. EIVS. hoc eſt per mortē propriam in corpore ſuo naturali. EXHIBERE.pro.ad exhibendū,vos. .ſ. gentiles. SANCTOS. hoc eſt mundos a peccatis. ET īmaculatos.pro.& irrepręhenſibiles. nō ſo lum mundos a præteritis peccatis veſtris,ſed irrepręhenſibiles in actionibus ſubſequentibus. ET irre/ pręhenſibiles.pro.& inculpabiles. hoc eſt in iudicio inaccuſabiles. CORAM ipſo. Ad ſingula triū refertur:vt.ſ.exhiberet ſanctos coram ipſo,& irrepręhenſibiles coram ipſo,& inculpabiles coram ipſo:ad differentiam mundoꝝ irrepręhenſibilium & inculpabilium ſm iudicium humanū. In quibus clare de/ ſcribitur cōmunicatio gratię gratum facientis gentilibus. SI TAMEN permanetis in fide. Ne intel ligerent coloſſenſes huiuſmodi fructus ſe habituros ex gratia chriſti abſq; propria cooperatione,ſubiun git neceſſarium cōcurſum proprię cooperationis:dicendo.ſi tamē perſeueratis in fide,non qualitercūq; ſed FVNDATI & ſtabiles. hoc eſt ſi perſeueratis habendo fidē pro fundamento vitæ & actionum ve ſtraꝝ & in illa perſeueratis firmi. ET imobiles a ſpe euangelii. Non ſufficit perſeuerātia firma in fide; ſed exigitur imobilitas a ſpe euangelizata:vt.ſ.imobiliter ſperetur futura beatitudo.nihil enim ꝓdeſt cre/ dere,niſi adſit imobilis ſpes cœleſtis patriæ.Immobilitatē autem ſpei fieri a charitate,alibi paulus decla rat.& propterea dicendo imobiles a ſpe,tertiam virtutē fidei ac ſpei adiungit charitatem. QVOD audi/ ſtis. ad differentiam cuiuſcūq; alterius euangelii. Prout etiā ad gal.dicit.ſi quis aliud q̄ audiſtis euan/ gelizauerit anathema ſit. QVOD prędicatū eſt in vniuerſa creatura quę ſub cœlo eſt. Idem euange lium deſcribit a cōmunitate:quia.ſ.cōmune eſt vniuerſo generi humano. Et dicit hoc ad differentiā par ticularium euangelioꝝ quę diuerſi hęretici prędicant.non enim ꝓdicant euangelium cōmune vniuerſo mundo,ſed proprię ſectę.Nec intelligas aſſeri a paulo q; tunc tēporis iam prędicatū fuiſſet euangelium vniuerſo generi humano,ita q; ad vniuerſos peruenerit:ſed q; tunc tēporis prędicatū eſt extendendum in vniuerſa creatura quę ſub cœlo eſt,hoc eſt in vniuerſo genere humano:ad differentiam vt dictum eſt euangelioꝝ per conuenticula. CVIVS factus ſum ego paulus miniſter. Tertiam adiicit conditionē euangelii in quo debent perſeuerare. De illo.ſ.euāgelio loquor cuius ego paulus factus ſum miniſter:ad

differentiam euangelii quod prædicabatur a pſeudapoſtolis.cuius paulus non erat miniſter,imo aduerſus illud paulus erat miniſter. QVI nunc gaudeo in paſſionibus meis pro vobis.℈ Superfluit qui.Vbi prudens lector aduerte ꝙ ſi dictio græca interpretata factus ſum/rite interpretata eſt cum verbo ſum,textus iſte continuatur cum paulo ſuperiore vbi dictum eſt & vos quũ eſſetis aliquãdo alienati & inimici menti in operibus malis/nunc aũt recõciliauit in corpore carnis &c̃. Ita ꝙ poſtq̃ e regione alienationis & inimicitiæ eoꝝ locauit nunc reconciliationis factæ per chriſtum in carne propria,modo locat nunc adimpletionis paſſionũ chriſti in corpore eius myſtico:vt intelligamus ꝙ non ſolum nunc recõciliauit chriſtus in carne propria,ſed & nunc per apoſtolos & martyres ſua mẽbra/ſupplet reliquas afflictiones:vt vtrunq̃ beneficium intelligamus collatum gentilibus:& recõciliationis per chriſtum in carne ꝓpria/ & afflictionum ſuoꝝ apoſtoloꝝ vice chriſti.Continuando itaq̃ ad nunc recõciliationis factæ per chriſtum nũc afflictionis apoſtoloꝝ,dicit nunc/reconciliatis vobis deo,gaudeo in paſſionibus/hoc eſt afflictionibus,meis pro vobis/gentilibus:vtpote pro membris chriſti. Simulq̃ aduerte aptiſſime ſubiungi gaudium in afflictionibus miniſterio euangelii.per hoc enim manifeſte cõprobatur verus euangelii miniſter ꝙ gaudet in afflictionibus ſuis pro mẽbris chriſti.¶ ET ADIMPLEO ea quæ deſunt paſſionum chriſti in carne mea.℈ Dictio interpretata adimpleo/cõpoſita eſt ex tribus:vice/re/impleo. Ita ꝙ ſonat vice reimpleo:ad ſignificandũ ꝙ vice chriſti replet ea quæ in carne ſua deſunt paſſionum chriſti.vel redimplet in carne ſua ea quæ deſunt paſſionum(hoc eſt afflictionũ)chriſti. Vtriuſq̃ cõſtructionis ſenſus in idem redit:prima tamẽ omnem quęſtionẽ excludit.nam dicendo ea paſſionum chriſti quę deſunt in carne mea/nihil ſignificatur diminutionis in paſſione chriſti:ſed ſignificat̃ ꝙ in carne mea deeſt aliquid paſſionum chriſti quod a me ſupplendũ eſt vice chriſti.quod conſtat abſq̃ omni ambiguitate veꝝ eſſe. Dicendo vero adimpleo in carne mea ea quæ deſunt paſſionũ chriſti,apparenter ſignificat aliqd diminutionis in paſſione chriſti.ſm tamẽ veritatem nõ ſignificatur diminuta paſſio chriſti:ſed ſignificatur ꝙ deeſt illi coniunctio ipſius cum afflictionibus noſtris.Et hoc indubie verum eſt,& a nobis oportet impleri:a nobis autẽ vice chriſti/quẽadmodum in virtute capitis operantur mẽbra.vt ſicut ex nobis & chriſto integratur corpus vnum,ita ex paſſione chriſti & paſſionibus noſtris integretur velut vna paſſio.nã quẽadmodum definiuit chriſtus certum membroꝝ ſuoꝝ numerum certãq̃ magnitudinẽ ac multitudinem meritorũ,ita definiuit determinatũ numerum paſſionum iungendarũ paſſioni ſuæ.& quãtum in carne pauli/quãtum in carne petri/quãtum in carne laurentii adiiciendũ eſt afflictionum, prædiffinitũ eſt.Et propterea paulus dicit ꝙ ipſe adimplet ea quę in carne ſua deſunt paſſionũ chriſti. PRO corpore eius quod eſt eccleſia.℈ Hinc clare habet̃ ꝙ non ſolũ chriſtus ſed etiã ſancti ex intentione paſſi ſunt pro corpore chriſti quod eſt eccleſia:hoc eſt ad vtilitatẽ eccleſiæ. CVIVS factus ſum ego miniſter ſm diſpẽſationem dei quæ data eſt mihi in vobis.pro.in vos.℈ Cuius fœminini eſt generis:ac per hoc eccleſiam refert.Appellat autẽ paulus ſe miniſtrum eccleſiæ factum/hoc eſt ad miniſtrandũ eccleſię,quẽadmodum appellauit ſe miniſtrum euangelii quia miniſtrat euangeliũ.Poteſt & nihilominus dici miniſter eccleſię quẽadmodum mẽbrum eſt miniſter totius corporis. Et hunc ſenſum intendere videt̃ ex eo ꝙ dicit ꝙ nõ ſm diſpoſitionẽ hominum/ſed ſm diſpoſitionẽ dei factus eſt miniſter eccleſiæ.vt vtrunq̃ ſignificet:& ꝙ eſt quidem eccleſiæ miniſter/& ꝙ non eſt eccleſiæ diſtributione factus miniſter ſed dei. Et ſubiungit quæ data eſt mihi in vos.apoſtolatũ ſuum ad gentes denominat a diſpenſatione dei:eo ꝙ nõ humana autoritate ſed diuina datus eſt apoſtolus gẽtibus.¶ VT IMPLEAM verbum dei.℈ Ecce tertia cõmunicatio qua tranſlati ſumus in regnum filii:cõmunicatio.ſ.notitiæ gloriæ ſperandæ per chriſtũ a gentibus. Officium itaq̃ euangelizandi hoc gentibus denominat implere verbũ/eo ꝙ eſt executio diffiniti ab æterno conſilii diuini. MYSTERIVM quod abſconditũ fuit a ſęculis & generationibus.℈ Appoſitiue ad verbum dei, explicat ꝙ ipſe implet myſterium occultũ præteritis ſęculis quo ad tẽpora/& generationibus quo ad ſucceſſiones hominum. NVNC autem manifeſtatũ.pro.manifeſtum factum/eſt ſanctis eius.℈ Verbum dei quod implet paulus/non ſolũ deſcribit a pręterita occultatione ſed a pręſenti executione manifeſta non omnibus ſed ſanctis dei.& rurſus non omnibus ſanctis dei,ſed QVIBVS voluit deus notas facere diuitias.pro.notum facere quæ ſunt diuitię/glorię ſacramẽti.pro.myſterii/huius in gẽtibus.℈ Lege actus apoſtoloꝝ:& inuenies admiratos fuiſſe chriſtianos de hoc ꝙ in gentibus diuina gratia diffuſa eſſet/quũ petrus acceſſit ad cornelium centurionẽ.inde enim apparet ꝙ non oĩbus ſanctis/ſed quibus voluit deus notificauit quę ſunt diuitię glorię latentis in myſterio cõuerſionis gentium.Fuit ſiquidem in deo velut arcanum recõditum ꝙ gentes cõſecuturę eſſent per euangelium chriſti non ſolum gloriam ſed diuitias glorię/ſed opulentiam glorię.putabant enim ꝙ gentes futurę eſſent quẽadmodum ꝓſelyti inter iudæos.effectus autẽ demonſtrauit ꝙ diuitię gloriæ cõmunicatæ ſunt gentibus non vt proſelytis/ſed ex ęquo ipſis & iudæis:imo magis ipſis q̃ iudæis/vſq̃quo introeat plenitudo gentiũ.Et ad hoc adimplendum ſtudebat paulus gentium apoſtolus. QVOD.pro.qui/eſt chriſtus.℈ Relatiuũ qui/diuitias refert.eſt enim dictio interpretata diuitias maſculini generis & ſingularis numeri. Et explicatur ꝙ chriſtus eſt ipſa opulentia glorię myſterii manifeſtati in gentibus.Et vere eſt opulentia glorię:quoniã non ſolũ in ſeipſo habet omnem plenitudinẽ glorię/ſed etiã eſt ratio ditandi omnes alios gloria. Vnde & ſubdit.

IN VOBIS ſpes glorię.} Idem chriſtus qui eſt diuitię glorię/eſt in vobis ſpes eiuſdem glorię: pro quãto eſt vobis ratio ſperandi eandem gloriam. QVEM nos annunciamus.} Non enim noſipſos prædicamus/ſed chriſtũ. CORRIPIENTES.pro.admonentes/omnẽ hominem.} circa agenda. ET docentes.Deeſt.omnem hominẽ.} ſcienda. IN OMNI ſapientia.} Tam monitio excitans affectum q̃ doctrina aperiens intellectũ/ad omnem hominẽ extendit: vt neceſſaria omni homini & nõ alicui ſic & alicui non explicetur euangelica doctrina ac monitio. Et vtraq; fit in omni ſapientia tam diuinorũ q̃ humanoꝝ ſpectantium ad ſalutẽ: quia ſm diuinas regulas fit monitio/& ſm diuinam rationẽ fit doctrina. VT EXHIBEAMVS omnem hominẽ perfectum in chriſto ieſu.} Ecce quo tendit euangelicũ officiũ/ ad exhibẽdum omnem hominẽ (abſq; delectu ſexus/cõditionis/nationis &c̃.) perfectũ, ita vt nihil ei deſit in chriſto ieſu. IN QVO.pro.in quod/& laboro.} in quod officium exhibendi quãtum eſt ex parte mea omnem hominẽ perfectum in chriſto & laboro. CERTANDO ſm operationẽ eius.} hoc eſt ſm efficaciam chriſti. Dictio ſiquidem interpretata operationẽ/internam vim ſeu efficaciam ſonat operis. QVAM.pro.quæ.} efficacia chriſti. OPERATVR in me in virtute.pro.potentia.} Ego quidẽ laboro certans ſm efficaciam chriſti: veꝝ ipſa chriſti efficacia operat in me in potentia miraculoꝝ, ad teſtificandum efficaciam chriſti in me/ad teſtificandũ veritatem euangelicæ doctrinæ quã prædico.

CAPVT .II.

VOLO enim vos ſcire.} Tractat illam particulã/in quo habemus redemptionẽ per ſanguinem ipſius remiſſionem peccatoꝝ. Introducit aũt tractatum ipſius per modum certaminis aduerſus diuerſos impugnatores chriſtianæ veritatis.& propter hoc cõtinuat hanc partem cum præcedenti quã finierat dicendo in quod laboro certans &c̃.ad hoc ſiquidẽ addit coniunctionem enim/dicendo volo enim vos ſcire.rationẽ enim reddit laboris ſui certaminis. QVALEM ſolicitudinem.pro.quãtum certamen/habeam pro.pro.de/vobis & iis qui ſunt laodicię,& quicũq; non viderunt faciẽ.pro.perſonã/meam in carne.} Non ſolum certabat paulus tuendo eos quibus prędicauerat, ſed multo ſtudio certabat monitis/inſtructionibus & nunciis vt etiã alii chriſtiani qui eum nunq̃ viderant perſeuerarent ac proficerent in fide chriſti. VT conſolentur.} Paſſiue abutitur conſolentur: hoc eſt conſolationẽ accipiant. CORDA ipſorũ inſtructi.pro.cõpactoꝝ/in charitate.} Ecce quorſum tantũ certamen paulus aſſumpſit de iis qui non viderant ipſum: vt.ſ.ipſoꝝ non omnium ſed cõpactorum in charitate corda conſolationẽ accipiant. ET IN omnes diuitias plenitudinis.pro.plenariæ certitudinis/intellectus.} Coniunctio &/denotat accumulationẽ rei conſolatorię.eſt enim ſenſus vt ipſoꝝ compactoꝝ in charitate corda accipiant conſolationẽ/addendo conſolationi charitatis etiam conſolationem acceſſus ad omnes diuitias plenæ certitudinis intellectus.præpoſitio ſiquidẽ in accuſatiuo iuncta/acceſſum denotat. Nec dicit in certitudinẽ intellectus/ſed dicit in plenariam certitudinẽ intellectus: vt non ex parte tollatur hęſitatio intellectus/ſed vndiq;. Nec etiã dicit in plenam certitudinẽ intellectus/ ſed in omnes diuitias in oẽm copiam plenę certitudinis. Certitudo intellectus eſt/quãdo intellectus nõ dubitat de iis quę ſunt fidei. Et hęc eſt cõmunis ac neceſſaria chriſtianis omnibus.dubius enim in fide infidelis eſt. Plenaria autẽ certitudo (ad ſimilitudinẽ teſtimonioꝝ facientium in prętoriis nõ ſemiplenã ſed plenã probationẽ) dr̃ quę ex teſtimoniis fidei ꝓuenit: ſiue externis dictoꝝ aut factoꝝ dei vl' ſanctoꝝ, ſiue ex interna extenſione luminis fidei aut gratuiti auxilii diuini ad cumulũ certitudinis. Diuitię autem plenę certitudinis conſiſtunt in copia teſtimonioꝝ ad diuerſas materias quæ diſputantur in fide: ac per hoc omnes diuitiæ conſiſtunt in vniuerſis teſtimoniis ad materias emergentes in fide: puta ad materiã arrianam/ad materiam photini/& ſic de aliis. Dicit ergo paulus ꝙ certamen tantũ aſſumpſit vt ipſorũ qui conſolati iam ſunt in charitate corda/cõſolentur etiam non habendo ſed accedendo ad omnes diuitias plenarię certitudinis intellectus: hoc eſt ad vniuerſam copiam teſtimoniorũ plene certificantiũ intellectum in omni materia fidei. Vnde & ſubiungit materiam certitudinis/dicendo. IN AGNITIONE pro.in agnitionẽ/myſterii dei.} Deficit. ET/PATRIS & chriſti ieſu.} Supfluit ieſu. Ecce ꝓgreſſus, vt progrediantur in omnes diuitias plenę certitudinis intellectus: non in quacũq; materia ſed ꝓgrediendo in agnitionem myſterii tum dei tum patris tum chriſti. Deus nomen eſt naturę. pater nomen eſt pſonę/ ſi de trinitate eſt ſermo: alioqn nomen eſt amoris quo adoptauit nos deus. Nec vſq;quaq; liquet quo ſenſu paulus vtatur hic patris nomine.nam vtrunq; poteſt ſignificari.ſ.vt agnitioni diuinę naturę adiungatur agnitio trinitatis perſonaꝝ/vel adiungatur agnitio paterni amoris erga nos. Primus tamẽ ſenſus magis videtur quadrare interpoſitioni inter deum & chriſtũ. Quia tamẽ nulla mentio de trinitate inferius fit ſed de officio paterno dei erga nos, abiiciendus non eſt ſecũdus ſenſus. Quot autẽ quãta & qualia cõprehendantur ſub myſterio dei & patris & chriſti, explicari non poteſt. IN QVO ſunt omnes theſauri ſapientię & ſcientię abſcõditi.} Dixerat ad agnoſcẽdũ myſterium tũ dei tum patris tum chriſti. & quoniã de deo ac de patre nulla erat ambiguitas, de chriſto qui homo eſt ſubiũgit in quo ſunt omnes theſauri &c̃. vt hinc æqualem ſignificet chriſtum deo & patri: vt magnitudo myſterii penſetur non ſolũ in cognitione dei & patris ſed in cognitione chriſti, ex eo ꝙ in ipſo ſunt omnes theſauri ſapientiæ diuinorum & ſcientiæ creatoꝝ/non effuſi ſed abſconditi ab oculis vniuerſæ creaturæ: vel abſconditi natura

humana quaſi occultante diuinitatem eius, ratione cuius habet omnes theſauros ſapientię & ſcientiæ: hoc eſt clari iudicii & claræ notitiæ. Dictio enim interpretata ſcientiæ/ cognitionem ſonat.

HOC autem dico.} Explanato fine quare certat/ explicare incipit materiam certaminis multiplicem. Vnde pronomen hoc/ demonſtrat certamen de quo dixerat quãtum certamen habeã. VT NEMO vos decipiat in ſublimitate ſermonũ. pro. in perſuaſibili eloquẽtia.} Prima certationis materia deſcribitur oratoria perſuaſio, arte dicendi fulta. Vnde coniicimus ꝙ erant tunc tẽporis qui dicendi arte fulti nitebantur abducere chriſtianos a puritate fidei. & propterea paulus timẽs coloſſenſibus ab huiuſmodi oratoribus/ monet vt nemo eoꝝ decipiatur huiuſmodi ꝑſuaſionibus. NAM etſi corpore. pro. carne/ abſens ſum.} Rationẽ ne decipiantur/ intendit ſubiungere ex parte fidei & moꝝ apud eos. & ne videatur diuinare aut ex auditu (qui poteſt falli) loqui de iis quæ apud coloſſenſes ſunt, præmittit modum quo nouit ea quæ apud illos ſunt. Et ꝓpterea dicit. nam etſi carne abſens ſum: ac per hoc corporis oculis non video quæ apud vos ſunt. SED ſpiritu vobiſcum ſum.} ſpirituali præſentia apud vos ſum. Et ne hoc intelligeretur ſm affectum charitatis/ ſubiungit. GAVDENS & videns.} Dicendo videns/ manifeſtat ſe ſpirituali intuitu comitante gaudio apud eos eſſe. Quid autẽ videat/ ſubiungit. ORDINEM veſtrũ & firmamentum eius quæ in chriſtũ eſt fidei veſtræ.} Duo dicit ſe videre: & ſoliditatẽ fidei in chriſtũ/ & ordinem. Qui quũ ſit materia gaudii, intelligitur rectus ordo in eccleſia coloſſenſium/ tum circa ſpũalia tum circa tẽporalia viduis & pauperibus diſpenſando. Integer ſiquidẽ ordo intelligitur/ ex quo ſine adiectione aliqua ſignificatur. Ex eo itaq; ꝙ in coloſſenſibus ſunt hæc tanta bona (ſoliditatis. ſ. fidei & rectitudinis ordinis) monet vt caueant ne fallantur a dicacibus. ¶ SICVT ergo accępiſtis ieſum chriſtum dñm noſtrũ.} Superfluit noſtrum. Ex ſoliditate fidei in eis/ infert ꝙ ſicut accępiſtis ieſum chriſtum eſſe dñm, non hoꝝ aut illoꝝ ſed omnium. IN IPSO ambulate.} hoc eſt conformis fidei ſit ambulatio ſpũalis: quæ eſt proficere. RADICATI & ſuperędificati in ipſo. pro. radicamini & ſuperędificamini in ipſo.} ad ſimilitudinem plantarũ radices figite in chriſto, ad ſimilitudinẽ vero templi ſupędificamini in ipſo: hoc eſt chriſtus ſit fundamentũ veſtri tanq̃ templi, & ſit velut terra optima in qua vos tanq̃ plantę radices habeatis. vt continua vegetatio in chriſto ſignificetur/ & non ſola ſoliditas ſuſtentationis. ET cõfirmati. pro. & cõfirmamini/ in fide.} Quæ metaphora radicationis & ædificationis ſignificauerat/ explicat proprietate verboꝝ. SICVT & didiciſtis. pro. ſicut edocti eſtis.} Modus firmitatis deſcribitur iuxta doctrinam eoꝝ qui docuerant coloſſenſes. ſciebat enim ꝙ plene docti fuerant/ ꝙ oportebat abſq; omni hęſitatione & abſq; quacunq; ſuſpicione oppoſiti firmari in fide. ABVNDANTES in illo. pro. in illa.} videlicet fide. IN gratiarũactione.} hoc eſt vt cognoſcatis magnum vobis collatum beneficium in hoc ꝙ collatum eſt vobis credere in chriſtum &c̃.

VIDETE ne quis vos decipiat. pro. deprędetur.} Secunda materia certaminis ſubiungit̃ aduerſus philoſophos. Nec dicit videte ne quis deprędetur veſtra, ſed ne quis deprędet̃ vos/ ne quis voſipſos in ꝓdam abducat. PER philoſophiam & inanem fallaciam.} Philoſophiæ adiungit inanẽ fallaciam quãtum ad officium prędandi homines a fide chriſtiana: quia non veritatis philoſophicæ officium eſt prædari chriſtianos niſi ei adiungat̃ inanis fallacia. Quæ quia dupliciter adiungit̃ philoſophiæ, ideo ſubiungit. SECVNDVM traditionẽ hominum/ ſm elementa mundi.} Aut enim inanis fallacia iungitur philoſophiæ ex traditione hominum: puta ex ſecta ſtoicoꝝ vel peripateticoꝝ & huiuſmodi. aut ex elementis mundi: hoc eſt ex metiri & iudicare ea quæ ſunt chriſtianæ fidei ſm elementa mundi: hoc eſt cauſas cœleſtes & elementares & compoſitoꝝ ex his. hoc enim inanis eſt fallaciæ, pro quãto iudicium quod ex huiuſmodi cauſis haberi poteſt non ſe extendit ad excelſa chriſti myſteria quæ fide tenemus. nã chriſti myſteria ſpiritualia ſunt/ & independentia ab elementis cõſtituentibus mundũ. Propter quod & ſubdit. ET NON ſm chriſtum.} Philoſophia ſm elementa mundi ſi ſiſtit in propriis, non aduerſat̃ chriſto ſed eſt ſm chriſtum/ in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & cognitionis: ſed ſi præſumit in excelſiora (qualia ſunt myſteria fidei chriſtianæ) non ſm chriſtum ſed aduerſus chriſtũ eſt: vtpote quæ inani innitit̃ fallaciæ. Quæ ideo dicit̃ inanis, quia fruſtra nititur/ quia vanis innititur fundamentis aduerſus ea quæ ſunt fidei. QVIA in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.} E regione philoſophię ſm traditionem hominũ ac ſm elementa mundi/ dixerat & non ſm chriſtum, manifeſtat mõ præponderare chriſtum elementis mundi/ & deinde traditioni hominũ. Et elementis quidẽ mundi pręſtare chriſtũ/ manifeſtat per hoc quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. In elementis mũdi inueniri diuinitatẽ & pręcipue in primis elementis quę ſunt corpora cœleſtia, omnes fatentur. & ꝓpterea paulus e regione dicit in chriſto habitare non diuinitatẽ/ ſed omnem plenitudinẽ diuinitatis/ non qualitercunq; ſed corporaliter. In elemẽtis ſiquidẽ mundi habitat deus ſm efficiẽtiam/ ordinẽ/ perpetuitatẽ & alios partiales effectus. in chriſto autẽ non plenitudo effectuũ ſed plenitudo diuinitatis habitat/ imo omnis plenitudo diuinitatis: vt intelligamus ꝙ deitas ex integro habitat in chriſto corporaliter. ¶ Vbi aduerte prudens lector paulũ dicere ꝙ in chriſto omnis deitatis plenitudo inhabitat corporaliter/ & nõ dicere eſt corporaliter. Habet ſiquidem vnio deitatis cum humana natura in chriſto duo valde mirabilia. Alterũ eſt ꝙ ipſa deitas ſubſtantiale eſſe corporeũ in illo habet: dicente ioãne verbũ caro factum eſt.

& hoc ſignificaẗ dicendo corporaliter. Alterum ꝙ abſq; quacunq; ſui mutatione deitas in chriſto habet illud ſubſtantiale eſſe corporeum. & ad hoc ſignificandū dicitur inhabitat. inhabitatio enim nullam mutationem ſignificat in habitante. Vnde ſi vtrunq; ſimul iungas(.ſ. inhabitat corporaliter) intelliges ꝙ abſq; mutatione quacūq; deitatis nō extrinſeca denominatione ſed ſm eſſe ſubſtantiale corporis deitas eſt in chriſto. Quod ſi intelligere voluiſſet neſtorius, non dogmatizaſſet deitatē habitare in chriſto tanq̄ in templo. ad hoc enī addidit paulus corporaliter vt vnionem ſubſtantialē explicaret cum corpore: per quā differt ab habitatione dei in mentibus etiam beatoꝝ, & non ſolum ab habitatione dei in elementis mundi. ET ESTIS in illo repleti qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis.} E regione ad philoſophiam ſm traditionem hominū explicat notitiam qua repleti ſunt chriſtiani in chriſto, eſſe non traditione hominū ſed traditione illius qui eſt caput etiam omnium angeloꝝ. Quanta ergo eſt differentia inter traditionem hominū & caput angeloꝝ, tanta eſt differentia inter philoſophiam traditam ab hominibus & notitiam fidei traditam a chriſto. Et in hoc paulus excellentiā chriſtianæ notitiæ ſignificat: ꝙ nec etiam ab angelis ſed a capite angeloꝝ tradita eſt imediate hominibus, a chriſto ſcilicet.

IN QVO & circuncisi eſtis.} Tertia materia certaminis aduerſus pſeudapoſtolos cogentes ſeruare legalia, tractatur declarando in primis circunciſionē quæ erat profeſſio totius legis impleri in chriſtianis per chriſtum in baptiſmo: ac per hoc non egere circūciſione carnali. Dicit itaq;. in quo, chriſto, etiā eſtis circunciſi. CIRCVNCISIONE non manufacta.} Triplici conditione deſcribit circunciſionē in chriſto. prima eſt ꝙ non eſt circunciſio facta manu: qualis eſt circūciſio legalis. IN EXPOLIATIONE corporis.} Deficit. PECCATORVM carnis.} Secunda cōditio eſt ꝙ huiuſmodi circunciſio non tollit pelliculam carnis, ſed tollit corpus peccatoꝝ: hoc eſt vniuerſam congeriem peccatoꝝ. Et denominat corpus peccatoꝝ carnis, eo ꝙ vniuerſa congeries peccatoꝝ ex carnali fomite prouenit. SED IN circunciſione chriſti.} Superfluit ſed. Tertia cōditio eſt ꝙ huiuſmodi non eſt circunciſio moyſi aut patrum, ſed eſt circunciſio chriſti. Hanc enim ſpiritualē circunciſionē tollentem corpus peccatoꝝ ſolus chriſtus efficere poteſt. & ideo circunciſio chriſti appellatur. Modus autē quo fit huiuſmodi circunciſio chriſti, explicatur ſubiungendo. CONSEPVLTI ei in baptiſmo.} Per baptiſmū fit iſta circunciſio, in quo aſſimilamur chriſto ſepulto. In hoc enim ꝙ ſub aqua mergimur in baptiſmo, aſſimilamur chriſto ſub terra cōdito quum ſepultus fuit. Significat enim huiuſmodi aſſimilatio eum qui baptizatur nō ſolam mortuū ſed ſepultum priſtinæ peccatoꝝ vitæ, queādmodum corpus chriſti ſepultum totaliter alienū fuit a priſtina vita aīali. ¶ IN QVO & cōſurrexiſtis per fidem operationis dei, qui ſuſcitauit illum a mortuis.} Ritus baptiſmi habet, vt qui baptizatur ſub aqua mergaẗ & ex aqua leuetur: & queādmodum merſio ſub aqua aſſimilat chriſto ſepulto, ita emerſio ex aqua aſſimilat chriſto reſurgenti a morte. Significaẗ ſiquidem per emerſionē noua vita per fidem reſurrectionis chriſti: vt queādmodum chriſtus ſurrexit in vitam nouam operatiōe dei qui ſuſcitauit illum, ita qui baptizatur, in nouam ſubit vitam ſpiritualē per fidem eiuſdem operationis qua deus ſuſcitauit chriſtum a mortuis. Explicat ſiquidē in fide reſurrectionis chriſti contineri tum ꝙ reſurrectio illa facta eſt operatione dei, tum multa dei opera effecta quæ ſubiungit. Ita ꝙ ſuſcitatio chriſti pars eſt operationis dei quā credendo viuificamur. reliquæ vero partes huius operationis ſubiunguntur: videlicet viuificatio noſtra, condonatio delictoꝝ, deletio chirographi, & reliquę quę ſubiunguntur. purus enim homo non poteſt ſuſcitare ſeipſum nec aliū. ¶ ET VOS quū mortui eſſetis in delictis & prępŭtio carnis veſtrę, cōuiuificauit cum illo.} Ecce alia pars operationis dei: quia gentiles quū eſſent ſpiritualiter mortui mala morte, vtpote in delictis, & perſeuerante ſtatu prępŭtii, hoc eſt & non eſſetis proſelyti iudęoꝝ, cōuiuificauit, vita ſpirituali, cum illo, chriſto ſuſcitato ad vitam imortalem. ¶ Vbi aduerte prudens lector ꝙ ideo meminit paulus vtriuſq;(.ſ. mortis animę ob peccata, & ſtatus prępŭtii perſeuerantis in gentilibus) vt monſtret gratiam dei ad viuificandū illos abſq; carnali circūciſione per fidem operationis dei qua hęc operaẗ. ¶ DONANS vobis. pro. nobis, omnia delicta.} Ecce tertia pars operationis dei cōdonatio omnium peccatoꝝ. Et a ſecunda perſona tranſit in primā. Dixerat enim & vos gentiles, modo autē dicit donans nobis: quia ſtatus prępŭtii ꝑprius erat gentilibus, condonatio autem peccatoꝝ cōmunis eſt gentilibus & iudęis. Et per hoc explicat modū quo viuificauit deus nos cum chriſto. ſ. cōdonando nobis peccata omnia: hoc eſt non noſtra ſatiſfactione, nō noſtris meritis ſed liberali dono. ¶ DELENS. pro. quū deleuit, quod aduerſus nos erat chirographū decreti. pro. decretis, quod erat contrarium nobis.} Quarta pars operationis dei explicatur. Decretis datiui eſt caſus. Et eſt ordo literę. delens chirographū quod decretis aduerſus nos erat, quod erat cōtrarium nobis. Eſt ſiquidem ſenſus ꝙ deleuit chirographum in fauorem decretoꝝ aduerſus nos, quod erat cōtrarium nobis. Duæ enim conditiones chirographi deſcribuntur. altera ꝙ erat decretis aduerſus nos: hoc eſt in fauorem decretorū aduerſus nos. altera ꝙ erat cōtrarium nobis: queādmodum ſententia in fauorē legum cōtraria eſt iis qui deliquerunt. Verum paulus non vtitur metaphora ſententiæ, ſed metaphora chirographi (hoc eſt libelli manu noſtra inſcripti) decretis, hoc eſt in fidem ſeruandoꝝ decretoꝝ. De lege ſiquidē moyſi loquiẗ: quę lex mandatoꝝ, decretoꝝ ac factoꝝ appellatur. Et ad ſimilitudinē chirographi erat circunciſio qua quilibet velut manu inſcribebat decretis ſeruandis, pro quanto circunciſio erat profeſſio vniuerſæ legis

ſeruandæ.Et apte deſcribit decretis aduerſus nos:quia legalia pręcępta & erant intolerabilia(dicente petro ꝙ nec nos nec patres noſtri iugum legis portare potuimus)& excitabant concupiſcentiam/quia nitimur in vetitum,& erant ad puniendum non ad adiuuandum:vtpote non præſtantia auxilium gratię ſed obligando ad poenam trāſgreſſores. Ipſum quoq; chirographum cōtrarium nobis dicit,pro quāto debitores ſeruandæ legis iudæoꝝ/conteſtando reos violatæ legis accuſabat.¶ Conſidera prudens lector materiam de qua eſt ſermo:eſt enim ſermo de libertate a circuncıſione legali & reliquis legalibus.& perpende paulum ſtudere ad hoc vt monſtret gentilibus deleta eſſe a deo per chriſtū legalia. Et beneficium collatum gentibus in ſtatu pręputii, collatum quoq; monſtrat & iudęis/delendo circunciſionē & legalia reliqua. Cōmunia ſiquidē ſunt beneficia viuificationis & cōdonationis peccatoꝝ:ſed modus deſcribitur diuerſus.gentiles enim hęc cōſequuntur in ſuo pręputii ſtatu:iudęi autē deleta obligatione circūciſionis & legalium.¶ ET IPSVM tulit e medio/affigens illud.pro.affixo illo/cruci.) Quinta pars operationis dei deſcribitur.Et proſequendo ſimilitudinē chirographi dicit. Deus non ſolū deleuit chirographum ſed tulit ipſum e medio/hoc eſt ex ordine rerum.nec hoc effecit lacerando illud,ſed affigendo illud cruci/tanq̄ occidendo illud in cruce:quia vere in cruce chriſti anullauit deus omnem obligationē legalium.ideo paulus dicit/illud tulit e medio affigendo cruci.¶ ET EXPOLIANS.pro.expoliatos/principatus & poteſtates traduxit palam cōfidenter, triumphans.pro.quū triumphauit/illos in ſeipſo.) Superfluit ſe.Legendum eſt in ipſo.nam vt clare cōtextus ſonat/deo attribuuntur omnes operationes narratæ cum hac ſexta triumphali. Et quemadmodum deus deſcriptus eſt viuificans/donans/delens/tollens affigenſq; cruci,ita deſcribitur ſpolians traducens & triumphans in chriſto:ad ſignificandū q; non puri hominis ſunt officia hęc/ſed dei in homine chriſto. Et ſcito ꝙ participia delens affigens expolians triumphans,ſunt pręteriti tēporis actiua:quibus latina lingua caret.& propterea vel in paſſiua pręteriti tēporis participia affixo expoliato,vel in verba pręteriti perfecti(quum deleuit/quū triumphauit)mutātur, prout clarius quadrate videnť ſeruato tenore & ſenſu. Dictio quoq; vna interpretata eſt palam cōfidenter/ad explicandum integre ſenſum gręcę dictionis ſignificantis auſum palam.¶ Tertiam itaq; efficaciā dei in chriſto moriente & reſurgente deſcribit.primū enim deſcripſit efficaciam erga gentiles viuificādo cōſepultos chriſto.deinde erga iudęos tollendo obligationē legis per crucem.modo erga dęmones,ſpoliando illos ſanctis omnibus qui erant in limbo/& triūphando de illis ſubactis/& traducendo palam cōfidenter.¶ Dictio gręca interpretata traduxit/proprie ſignificat exemplificare. Et ſi refertur ad dęmones/in malam partem ſumitur:ſignificando ꝙ ad ſimilitudinē triumphantis deus in chriſto dęmones ſubactos fecit exemplum contumelię inuitę ſubiectionis.ſic enim triūphantes duci faciebāt ſubactos reges: quod erat facere eos exēplum aliis.Si autē referatur ad ſanctos qui erant velut ſpolia in triumpho dei in chriſto/ſic in bonam partē ſumitur:ſignificando ꝙ ſanctos poſuit in exemplum vt nos confidamus per eundem chriſtum cum illis ſanctis foelices futuros. Vtriq; autem ſenſui quadrat palam cōfidenter.nam vtrunq; factum eſt palam & audacter abſq; vlla ſuſpicione cuiuſcunq; impedimenti.Et dixit hęc paulus vt conſolaretur coloſſenſes in copia teſtimonioꝝ diuinoꝝ myſterii dei in chriſto:vt hinc certiores redderentur ꝙ plene liberatum eſt genus humanū a ſeruitute peccati/a ſeruitute legis/a ſeruitute diaboli:& vt declararet modum quo eripuit nos de poteſtate tenebrarū/quod inter alia propoſuerat.

NEMO ergo vos iudicet in cibo.) Hęc illatio excluſiua legalium manifeſtat ꝙ de chirographo/hoc eſt inſcriptione facta decretis legis moſaicę,ſermo fuit.inde ſiquidem infert nemo ergo vos iudicet in legalibus de cibo mundo vel īmundo. AVT in potu.) ſimiliter mundo vel īmundo.Erant enim ſm̄ legem cibi aliqui īmundi.& ſimiliter potus ex vaſe carente operculo erat īmundus. AVT in parte diei feſti aut neomenię aut ſabbatorū.) hoc eſt aut in partitione feſti a non feſto tam in diebus q̄ in menſibus q̄ in ſabbatis.Erant enim feſti aliqui dies,erant & principia ſinguloꝝ menſium feſtiua,erant & ſabbata tum ſeptimi diei/tum ſeptimi menſis/tū ſeptimi anni &c. QVÆ ſunt vmbra futuroꝝ,corpus autē chriſti.) Non dicit quę ſunt vmbrę pręcedentium aut ſimultaneoꝝ ſed futuroꝝ/ad ſimilitudinē vmbrę præcedentis corpus.aſſimilat ſiquidē cęrimonialia legis vmbræ ſequentis corporis,ad ſignificandū ꝙ ea quæ ſunt legis ſignificabant ea quę ſunt chriſti tanq̄ vmbra corpus ſequens.Et vtiť ſimilitudine vmbrę tum propter certitudinē:vmbra enim eſt ſignum certum corporis cauſantis ipſam.tum ꝓpter cauſalitatem: vt intelligamus chriſtum fuiſſe cauſam cęrimoniarū legis.tum propter obſcuram ſignificationem qua vmbra repręſentat corpus.obſcure ſiquidē cęrimonialia legis repręſentabant ea quæ ſunt chriſti. Tum præcipue propter ceſſationē.vmbra enim ſequentis corporis adueniente corpore ceſſat.& ſimiliter legalia aduenientibus iis quę ſunt chriſti/ceſſant.Et propter hoc ſignificantius dixit futuroꝝ.vmbra enim futuri iam non eſt quum futurum illud effectum eſt pręſens.Et quēadmodum metaphorice cęrimonias legis appellat vmbram,ita metaphorice appellat myſteria chriſti corpus relatiue ad vmbram.vmbra enī omnis eſt vmbra corporis.Et dixit corpus autē chriſti, perinde ac dixiſſet ſignificata autē chriſti.

NEMO vos ſeducat.pro.brauio priuet.) Quarta materia certaminis ſubiungitur aduerſus capita ſectarū ſub ſpecie religionis.hoc.n.reliquū erat poſt certamina aduerſus oratores/aduerſus philoſophos/aduerſus iudęos. Inducit autem hos vt interceptores currētium ad brauium:quoniā ſub religioſioris

formę

formę ſpecie tanq̄ augmentū religioſæ vitæ ingerentes impediunt & priuant currentes ad brauium ſu/
pernę vocationis. Pingit autē huiuſmodi capita ſectarū quattuor coloribus, vt diſcernanꝫ a capitibus
veræ religioſoꝝ ordinum quę ſpiritus ſanctus ꝓuidebat futura in eccleſia dei: antonium/baſilium/bn̄di/
ctum &c. VOLENS in humilitate & religione angeloꝝ.} Primus color iſtoꝝ eſt ꝙ volunt vos in hu/
militate animi veſtri ſubditos, vt nō audeatis diſcernere ꝑcępta quę dant/ ſed ſimpliciter ſubiiciamini
præceptis. Et præcępta eoꝝ appellat pręcępta religionis angeloꝝ. ſiue per angelos intelligas ſubſtan/
tias ſpirituales eis familiares. ſiue per angelos intelligas ipſoſmet nominantes ſe angelos/hoc eſt nūcios
dei ad inſtitutionē religionis. Alterum ſiquidē hoꝝ finxerunt quotquot religioſarū ſectarum capita fue
runt. In his itaq; duobus (humilitate. ſ. veſtri animi/& religione angeloꝝ) volunt vōſipſos. nam partici/
pium volens refertur ad ꝓnomen vos. Et eſt ordo literę/nemo vos volens in humilitate & religione an/
geloꝝ brauio priuet. Et ſcito ꝙ dictio interpretata religione/poteſt in bonā & in malam partē ſumi: hoc
eſt & pro religione quæ vere eſt virtus/& pro religione quæ eſt ſupſtitio. QVÆ non vidit ambulās. pro.
ingrediens/fruſtra.} Secūda conditio hoꝝ eſt ꝙ intrant ſeu inchoant quæ non vident/& hoc vane. Po
tuiſſet dicere fingunt ſe videre quæ nō vident: ſed ab executione maluit deſcribere ꝙ intrant in pręcępta
ſeu inchoant ꝑcępta quæ non vident/diuino aut angelico lumine. Et id fruſtra faciunt: vtpote nō ad ſa/
lutem animarū, quæ ſuapte natura eſt finis religionis & præcęptoꝝ eius. INFLATVS ſenſu. pro. mēte/
carnis ſuæ.} Tertia conditio hoꝝ eſt ſuperbia ſtudio carnalis affectus. ad carnales ſiquidē obſeruatio/
nes aliis imponendas eleuantur ſupra alios. & ꝓpterea inflati dicuntur ſtudioſa mēte carnis ſuæ: hoc eſt
mente carnali nō ſpirituali. ET NON tenens caput ex quo totū corpus per nexus & cōiunctiones ſub/
miniſtratum & cōſtructum. pro. cōpactum, creſcit in augmētum. pro. auget augmentū/dei.} Quarta cō
ditio tribus affirmatiuis adiuncta negatiua eſt. Et quia tenere cōſeruare eſt, non tenere caput eſt in hmōi
religione non attendere ad caput. ſ. chriſtum. ad caput autē quatenus principium eſt augmenti ſpiritua
lis. nam de augmento dicit ex quo totum corpus per nexus &c̄. auget augmentū dei. hinc enim apparet
ꝙ directe huiuſmodi religio opponitꝫ augmēto ſpirituali. Inſinuatur nāq; per hęc pauli verba ꝙ huiuſ/
modi religio ad augmentum inſtituebatur: quēadmodum religioſoꝝ ordines inter chriſtianos/& ſectæ
phariſæoꝝ & eſſęorum apud iudæos ad melioris vitæ frugem inſtitutæ ſunt. Propterea enim paulus de/
ſcribens huiuſmodi ſectarū capita, errare eos dicit in hoc ꝙ nō tenent caput/ꝙ non ſeruant chriſtum vt
caput: ex quo totum corpus eccleſiæ ad ſimilitudinē corporis naturalis per nexus neruoꝝ & cōiunctio/
nes mutuas cōpactum/& ſubminiſtratū internis operationibus auget. Ecce officium. ex capite totū cor/
pus auget/augendo efficit augmentū in toto & in ſingulis partibus ꝓportionaliter: augmentum inquā
dei, ad differentiā augmenti cęrimonialis/augmenti opinati/augmenti coram hominibus.

¶ SI mortui eſtis cū chr̄o.} Deſcriptis capitibus ſectarū religioſaꝝ abducentiū a chr̄o, arguit ꝯīr ſe/
quaces eoꝝ/argumentū ſumens a qualitate ꝑcęptoꝝ hmōi ſectæ: q̄a. ſ. erāt ꝑcępta nō ſpūalia ſed corpo
ralia. Si mortui inq̄t eſtis cum chr̄o: hoc eſt ſi vos ſpū eſtis mortui cū chr̄o mortuo ſm corpus. AB ele/
mētis huius mūdi.} Supfluit huius. Chr̄s ſm corpus mortuus fuit ab elemētis mūdi/a corporeis oībus:
perdidit. n. vitā corporis. in baptiſmo aūt morimur ſpū ab elemētis mūdi: hoc ē a corporeis oībus/omit
tentes affectū ad oīa corporea. QVID adhuc tanq̄ viuētes in mūdo diſcernitis. pro. dogmatizamini.}
Supfluit adhuc. Cōuincit eos ꝙ cōtra mortē qua cū chr̄o mortui ſunt ſe gerūt/ſuſcipiēdo dogmata cor/
poralia ſubiſicta. NE tetigeritis. pro. tetigeris/neq; guſtaueritis. pro. guſtaueris/neq; cōtrectaueritis. pro.
cōtrectaueris.} Præcępta corpaliū obſeruationū inducit ternario numero ad cōpręhēdendū oīa. Neq;
clare intelligimus hmōi ꝑcępta in ſpecie circa q̄ erant: ſed ſolū ꝙ erāt ꝑcępta corporaliū obſeruationū
tanq̄ religioſaꝝ. Et ꝓpterea paulus dicit ꝙ tanq̄ viuentes in mundo ſuſcipiunt hæc dogmata: hoc eſt ꝙ
tanq̄ affecti ad corporalia ſuſcipiunt hęc religionis præcæpta. ¶ Et caute dicit tanq̄: qm̄ ſequaces ſecta/
rum affectu ſpūali fallebanꝫ, & non affectu ſed facto erant dediti corporalibus obſeruationibus. QVÆ
ſunt oīa in interitu. pro. in interitū/ipſo vſu. pro. abuſu/ſm præcępta & doctrinas hoīum.} Fructum ſi/
mul & autoritatē hoꝝ pręcęptoꝝ manifeſtat. autoritatē quidem ſm præcępta & doctrinas hominū. Et
hoc dicit ad excludendū & nomen angeloꝝ & viſiones veras/prout ꝓpoſuerat dicendo quæ nō vidit in/
grediens: aperte per hoc ſignificando ꝙ non eſt religio angeloꝝ/ſed ſunt ꝑcępta & doctrinæ hoīum. Fru
ctus vero quē ſuperius ꝓpoſuerat fruſtra/explicatꝫ ꝙ oīa ſunt in interitū. Ita ꝙ ſunt fruſtra quo ad bonū
animę: ſed quo ad malū animæ/oīa ſunt in interitū ipſo abuſu: hoc eſt ipſa obſeruatione non ex vi non
obſeruationis/ipſo abuſu ſm ꝑcępta & doctrinas hoīum. ¶ Obſeruationē talium ꝑcęptoꝝ abuſum ap/
pellat: q̄a vere abuſus eſt libertatis vtendi corpalibus. Et dicit ipſam nō interitū ſed in interitū: ad ſignifi/
candū ꝙ ducit ad interitū aīæ. ad explicādum q̄d ſupius dixerat/nemo vos brauio fraudet. Abducunt. n.
hmōi ſupſtitiones ab augmēto in chr̄o/abducunt a ſpū: & ſic ducunt in interitū aīæ. ¶ QVÆ ſunt rōnē
quidē hn̄tia ſapientiæ.} Declaratis autoritate & fructu hmōi ꝑcæptoꝝ/declarat religionē ac humilitatē
in eiſdē: vtrāq;. n. ſupius ꝓpoſuerat. Et dicit ꝙ hn̄t rōnem (hoc eſt ſpēm) ſapientiæ/quo ad tria ſubiūcta.
IN SVPERSTITIONE. pro. in religiōe/& hūilitate & nō ad parcēdū corpori. p. & iparcimonia corpis.}
Vbi ſcito ꝙ eadē dictio eſt hic & ſupius interpretata religione: & eſt cōis vt dictū eſt/veræ & ſupſtitioſæ

religionis.Rurſus dictio interpretata imparcimonia/penuria vocabuloꝝ ſic expꝛſſa eſt.ſignificat.n.ſi dici liceret imparcentiã.Quo ad hęc tria/pͨępta hęc ſpẽm hñt ſapientię.nã pretẽdunt religionẽ in opę/humilitatẽ in animis ſequaciũ/& imparcentiã:hoc eſt ẽt cum incõmodis & afflictionibus exactã executionẽ. NON in honore aliquo.} Explicata ſpẽ ſapientię quo ad tria,ſubiũgit veritatẽ quo ad duo.Quoꝝ primũ eſt nõ in honore aliquo. Et eſt ſenſus ꝙ ꝗuis hęc pͨępta hẽant ſpẽm ſapientię in his tribus,non tñ in honore aliquo. Vbi nõ affirmat cõtumeliam ſeu vituperiũ/ſed negat honorẽ,vt manifeſtet ꝙ vere fruſtra ſunt quo ad bona aię:qa non ſolũ aliena ſunt a bono interno ipſius aię/ſed ẽt a bono externo qđ eſt honor. Tanꝗ ſi aptius diceret.tolerabilia forte eſſent ſi eſſent cũ aliquo honore,ſed ex quo in nullo ſũt honore/indigibilia reddunꝉ. SED ad ſaturitatẽ.pro.ad ſacietatẽ/carnis.} Ecce alterũ inuentũ ſm veritatẽ in his pͨęptis:ꝙ.ſ.ſunt ad ſacietatẽ carnis:hoc eſt ad ſacietatẽ corporaliũ obſeruationũ/ad ſacietatẽ carnalis affectus erga religioſas obſeruationes.vñ & ſupius dixit inflatus mẽte carnis ſuæ. Et inſinuatur per hoc tanta multitudo obſeruationũ carnaliũ ꝙ ſunt vſqꝫ ad ſacietatẽ/tam pͨipientiũ ꝗ obſequentiũ.

¶ Non miteris prudens lector ſi partẽ hanc aduerſus capita ſectaꝝ tractauimus in genere.ignorantia ſiquidem facti(hoc eſt ſectæ illius aduerſus quã paulus loquitur)in cauſa eſt.

CAPVT .III.

E GITVR ſi cõſurrexiſtis cũ chriſto.} Supfluit cũ. Tractat illã particulã/idoneos nos fecit in partẽ ſortis ſanctoꝝ in lumine.vñ ex ipſa ſorte ſanctoꝝ quę in chriſti reſurrectione inchoata eſt/incipit monere,inferẽdo ex eo qđ ſupius dixerat in quo & cõſurrexiſtis. Inde ſiqdem inferendo dicit. Igiꝉ ſi cõſurrexiſtis chriſto. QVÆ ſurſum.pro.ſupra/ſunt quęrite.} Ecce ſors ſanctoꝝ ꝗrẽda ſupra. VBI chꝛs eſt in dextera dei ſedens.} Nõ ſufficit dicere ꝗ ſupra ſunt/ſed oportet adiungere locũ fœlicitatis chriſti:vt nõ vage quęramus ſupna ſed ea ꝗ ibi ſunt vbi chriſtus eſt ſedẽs in dextera dei/hoc eſt in optimis dei bonis qeſcens & regnãs. QVÆ ſurſum.pro.ſupra/ſunt ſapite.pro.ſentite.} Nõ ſolũ quęrere/qđ eſt deſiderii & opis,ſed ẽt ſentire(qđ eſt intellectus)monet ꝗ ſupra ſunt:vt intelligamus oẽs animi vires expediendas eſſe in actionibus ſuis erga ea ꝗ ſunt ſupna. NON quę ſup terrã.} hoc eſt infima.Ac ſi aptius dixiſſet.non poteſtis ſimul ſentire & quęrere ꝗ ſupna ſunt & ꝗ infima ſunt:ſed ſi ſurrexiſtis ſpũ cum chriſto,oportet vos ſic ſentire & quęrere ꝗ ſupra ſunt vt nec ſentiatis nec quęratis ꝗ ſunt ſup terrã:hoc eſt infima.nã infima pars vniuerſi eſt terra.Et hoc intellige vt beatitudinẽ/vt fœlicitatẽ.nõ ꝓhibemur.n.quęrere ꝗ ſunt ſup terrã vt media ad fœlicitatẽ/vt ſubſidia tpalia:ſed ꝓhibemur ea quęrere & appręhẽdere vt fœlicitatẽ/vt beatitudinẽ noſtrã.ſic.n.ſola ea ꝗ ſupra ſunt/quęrẽda & appręhẽdenda ſunt.¶ MORTVI.n.eſtis/& vita veſtra abſcõdita eſt cũ chriſto in deo.} Rõnem reddit vtriuſqꝫ ptis pͨęptę:videlicet nõ quę ſup terrã/dicendo mortui eſtis:& ꝗ ſupra ſunt/dicẽdo & vita vr̃a abſcõdita eſt cum chr̃o in deo. Nã ſenſus eſt ꝙ in baptiſmo morimur vitę terrenę & inchoamus vitã cœleſtẽ quę eſt vita ſpũalis:quę abſcõdita eſt huic mũdo cũ chriſto,abſcõdito huic mũdo ꝗuis in ſupnis manifeſtiſſimo.Et dicit in deo/ad ſignificandũ tum ꝙ in veritate abſcõdita eſt vita nr̃a cum chr̃o.tũ ꝙ abſcõſio nõ eſt per interpoſitionẽ velaminũ aut locoꝝ ſed eſt in ipſo deo:vt nõ miremur de abſcõſione,ſed intelligamus ꝙ quẽadmodũ deus eſt nobis occultus, ita vita nr̃a cum chr̃o in deo recõdita eſt mũdo occulta. QVVM aũt chriſtus apparuerit vita vr̃a.pro.nr̃a.} De apparitione in iudicio vl̃i(qñ chriſtus iam nõ occultus ſed manifeſtus erit vniuerſis)eſt ſermo.Quod aũt dꝛ vita nr̃a/põt referri vel ad apparuerit vel ad chꝛs.Et referẽdo ad apparuerit,effectũ apparitionis ſignificat:qm̃ apparebit tũc viuificans nos in corpore/immortali vita.Si aũt referꝉ ad chriſtus,cauſalis eſt enũciatio:pro quãto chriſtus eſt cã vitę noſtrę ꝗ in deo mõ eſt abſcõdita cum chr̃o. TVNC & vos apparebitis cũ ipſo in gl̃ia.} Ecce fructus ſentiendi & quęrendi quę ſupra ſunt/ecce terminus abſcõditę vitę cum chr̃o.tũc.n.& vos apparebitis vniuerſo mũdo manifeſti cum eodẽ chriſto cũ quo mõ eſtis abſcõditi:apparebitis aũt non qualitercũqꝫ ſed glorioſi.ſub gl̃ia enim intelligunꝉ omnes partes beatitudinis & animæ & corporis.

MORTIFICATE ergo mẽbra veſtra quę ſunt ſup terrã.} Explicatis ꝗ ſupra ſunt/explicat nõ quę ſup terrã,inferendo ex eadẽ radice:qa.ſ.mortui eſtis ſm aiam iis quę ſup terram ſunt,cõſequens eſt vt mẽbra veſtra quoqꝫ quę ſunt ſup terrã(hoc eſt infima mẽbra veſtra)mortificetis.Quę ſunt autẽ iſta membra/ſubiungit. FORNICATIONEM/ ĩmundiciã/libidinẽ/concupiſcentiã malã & auariciã,quæ eſt idolorũ ſeruitus.pro.cultus.} Recole ſupius dictum in expoliatione corporis peccatoꝝ carnis:& nõ miraberis hęc vitia appellari mẽbra. Sicut.n.vniuerſitas peccatoꝝ appellaꝉ corpus,ita particularia peccata appellantur mẽbra.Et noiat ea mẽbra veſtra,qa peccata ex nobis ſunt: iuxta illud/perditio tua iſrael ex te eſt. Et dicit ſup terram/e regione operũ ſpũalium quæ ſunt velut mẽbra ſpũs tendentis ſurſum. Per fornicationẽ aũt & ĩmundiciã vniuerſa peccata venerea in ope intellige.per libidinẽ aũt & concupiſcentiã malam interna delicta intellige. Ita tñ ꝙ cõcupiſcentiã malã non reſtringas ad venerea,ſed put in ſcripturã extendiꝉ,non cõcupiſces vxorẽ/non rẽ &c̃. Dictio autẽ interpretata libidinẽ/diſcordes hẽt interpretes.vꝛ tñ ſonare morbũ aię.Et qm̃ diſtinguitur a cõcupiſcentia mala,abſonũ non eſt vt delectatio mala ſignificeꝉ.ita vt interna peccata deſcribanꝉ a delectatione & concupiſcentia.Delectatio ſiqdem cõis eſt oĩ morbo aię:quum etiã ira quæ ex triſtitia cauſaꝉ in delectationẽ termineꝉ, & triſtes ipſa triſtitia delectentur.

¶ Auariciā aūt appellat cultū ſimulacroꝝ,eo ꝙ auarus colit aurum & argentū/queadmodū colens ſimu/lacra.cōueniunt ſiqdem & in materia & in affectu idolatra & auarus.vterq̄.n.aurum ꝓponit deo in affe/ctu ſuo. PROPTER quę venit ira dei ſup filios incredulitatis.} Venit eſt tẽporis pręſentis. Et dictio interpretata incredulitatis/interpretaṫ inobedientię ſeu inſuaſibilitatis.ſunt.n.hic eadem verba cum ſcri ptis ad ephe.5.Et adiicit minas vt etiā ex timore pœnę moueanṫ:vel potius vt cognoſcāt ita deo placere bona ꝙ diſplicent mala culpę:& ꝑſertim hęc,eo ꝙ etiā in ꝑſenti vita punit ꝑtinaces in his. IN qbus.} ſubaudi vitiis. ET VOS ambulaſtis aliqñ quum viueretis in illis.} dixerat ſiquidem/mortui.n.eſtis. Vbi aduerte ꝙ a principio huius capl'i vſq̄ ad hanc particulā locutus eſt ex cōditione illa ſi conſurrexi/ſtis chriſto,inferendo quęrite/ſentite/mortificate:mō aūt affirmat ipſos coloſſenſes ambulaſſe cum aliis gentilibus in hmōi vitiis.Et ꝓpterea ſignificanter dicit/& vos ambulaſtis.Et ſubiungit nō iam ex condi tione inferendo,ſed abſolute. NVNC aūt deponite & vos oīa.} Quia de facto baptizati eſtis,iō nunc deponite & vos oīa/tam dicta q̄ dicenda vitia. IRAM/ indignationē/maliciam.} Tria animi peccata progreſſu quodā ſupputat.ex ira nanq̄ naſciṫ indignatio/ſeu(vt aliis interpretibus placet)furor:& inde oriṫ malicia,quę machinaṫ ad malū alterius. BLASPHEMIAM.} in deum. TVRPEM ſermonē de ore veſtro.} quia non erat in ꝑtāte eorū tollere turpem ſermonē ex alieno ore. NOLITE mentiri inuicē.} Tertium locutionis peccatū explicat mendaciū,quod eſt ad fallendū proximum:vt his tribus(blaſphe/mia cōtra deum/turpi ſermone cōtra ſeipſum/& mēdacio contra ꝓximum)vniuerſa oris peccata cōprę/hendat. EXPOLIANTES.pro.exuentes.} Sed nec hoc explicat participiū gręcum ꝑteriti tpis actiuū. & clarius ſonaret ſi legereṫ quum exueritis ꝑteriti tpis.& ſimiliter qñ ſubiungeṫ & induentes nouū/legen do & induentis nouū. VOS veterem hominē cum actibus ſuis.} Supfluit vos.Non hortaṫ vt exuant ſed ex eo ꝙ exuerunt in baptiſmo ſeipſos veterem hominē/rōnem reddit deponēdi vitia oīa ſupradicta: In baptiſmo ſiqdem ꝓfitemur exuere nos veterem hoīem:hoc eſt vetuſtatē vitæ cum oībus ꝑtibus ſuis. Vetuſtas vitæ eſt deformitas vitæ per peccata. Quæ ideo vetuſtati aſſimilaṫ/quia defectus eſt & corru/ptio vitæ ſpūalis tendens ad æternā mortem.Et dicendo cū actibus ſuis/inſinuat per veterē hoīem ſigni/ficari ea quæ in nobis ſunt vitia per modū habitus. ET induentes.pro.& quū induentis.} ſimiliter in baptiſmi ꝓfeſſione. NOVVM.} hoc eſt nouā vitam. Hoīem nouū appellat ſpūalem vitam fidei ſpei charitatis &c̄.eo ꝙ initiū eſt vitę ęternę,quę ſemp eſt noua nihil defectus hñs. EVM qui renouaṫ.} Su perfluit eū.Dicit vtrūq̄(.ſ.nouū qui renouaṫ)vt intelligamus non nouū in termino ſed in via.nouus.n. in termino erit quū erimus beati.tunc ſiqdem erit ita nouus ꝙ non amplius renouabiṫ:mō aūt & eſt no uus & renouaṫ cōtinuo ꝓfectu. IN agnitionē dei ſm imaginē eius qui creauit eū.} Supfluit dei.} Pe nes qd renouetur explicat dicendo in agnitionē:hoc eſt magis ac magis accedendo ad agnitionē,non quācūq̄ ſed ſm imaginē dei qui creauit eū. Imago dei ad quā creatus eſt hō nouus quatenus nouus/eſt imago ordinis gratię:queadmodū imago ad quā creatus eſt hō/eſt imago in ordine naturę.Et ſignificaṫ per hoc ꝙ hō nouus quatenus nouus renouaṫ ꝓficiendo in agnitione ſil'itudinis infuſę per fidem ſpem charitatē/miſericordiā/& reliquas virtutes infuſas.in his.n.eſt imago dei in qua creauit nouum hominē quatenus nouū.Et dicit creauit eū,quia imago grę non educiṫ de potentia ſubiecti/ſed creaṫ a deo. VBI non eſt maſculus & fœmina/gentilis & iudęus/circūciſio & pręputiū.} Supfluit maſculus & fœmina. BARBARVS & ſcytha.} Supfluit &. SERVVS & liber.} Supfluit &. SED oīa & in oībus chriſtus.} Aduerbiū vbi nouū hoīem ſeu(quod idē eſt)imaginē in qua creatus eſt/demōſtrat.& explicaṫ ꝙ in no/uitate quā habemus in baptiſmo nulla eſt differētia nationū/profeſſionū/conditionū &c̄.ſed chriſtus in oībus cuiuſcūq̄ nationis cōditionis &c̄.ſint/eſt oīa:hoc eſt/eſt rō oīum actionū & motuū & donoꝝ & re liquoꝝ ſpectantiū ad nouum hominē:vtpote caput,ex quo ſenſus & motus in oībus eſt.

¶ INDVITE vos.pro.ſitis induti/ergo ſicut electi dei.} Ex hoc ꝙ in baptiſmo induerūt nouum hoīem qui renouaṫ,explicat monēdo ea qbus renouaṫ vt ſint ſiles electis dei. SANCTI.} hoc eſt mundi. ET di lecti.} Electio bñficium eſt reſpectiue ad alios non electos:ſanctitas mūdicia eſt a peccatis. dilectio aūt bñficium eſt quo deus vult eiſdē bonum vitæ æternæ. VISCERA miſericordiæ.pro.miſerationum.} Ecce prima pars noui hoīs qua renouaṫ nouus hō/intimi affectus miſerationū,proculdubio ad cōmiſe/randū alios. BENIGNITATEM.} miſeratio mala proximi reſpicit:benignitas bona.eſt.n.feracitas bo noꝝ. HVMILITATEM.} Virtus animi ſupbię oppoſita ſignificaṫ:quę eſt cuſtos hñtis ipſam. MODE/STIAM.pro.māſuetudinem.} moderatricē irę & audacię. PATIENTIAM.pro/longanimitatē.} extē dentē animū ad æternitatis beatitudinē poſt hanc vitā futurā. SVPPORTANTES inuicē.} in onero/ſis cōuerſationibus:dum vnus alteri qñq̄ oneri eſt ob malū pœnę,& ēt qñq̄ ob malū culpę.non fuit.n. bonus qui non potuit tolerare malos. ET DONANTES vobiſmetipſis ſi quis aduerſus aliquē habet querelam.} Quod dicit donantes vobiſipſis/non ſonat ꝙ dones tibiipſi:ſed ꝙ inter voſipſos cōdonetis iniuriam ei qui fecit ſi cōtingat ꝙ aliquis aduerſus alium habeat cauſam querelę. SICVT & dñs.pro. chriſtus/donauit vobis ita & vos.} Ne grauis videreṫ hęc pars noui hominis/exēplum chriſti adiecit: vt imitatio chriſti facilem reddat condonationē.¶ SVPER omnia autē hęc charitatē habete.} Sup/fluit habete.refertur.n.ad verbū ſitis induti.Eſt ſiquidē ſenſus.ſuper omnia autē hęc ſitis induti dilectio/

nem. Et ratio quare dicit ſup oia hæc|ſubiungit. QVOD.pro.quæ|eſt vinculũ perfectionis.} Dilectio
ideo ſuper oẽs antedictas virtutes ponitur,quia in ipſa cõſiſtit perfectio per modũ vinculi.eſt.n.dilectio
ligans amantes. Ita ꝙ duo attribuunt dilectioni:& ꝙ perficit hominẽ(& hoc eſt ſpeciale:quũ nulla vir/
tus moralis conſiſtat in dilectione)& ꝙ perficit per modũ vinculi ligantis amantes,inter quos eſt deus.
eſt.n.ſermo de dilectione qua diligimus deũ in ſeipſo & alios ꝓpter deum.propter quod merito ſup reli/
quas virtutes locatur. ET PAX chriſti.pro.dei|exultet.pro.palmã obtineat|in cordibus veſtris.} Pax
dei fundatur in charitate & reliquis virtutibus:vtpote quę eſt tranquillus ordo charitatis & aliarũ virtu
tum in anima.Et ꝓpterea illi attribuit palma in cordibus noſtris:vt quaſi palmã victorię obtineat tran
quillus ordo charitatis & reliquarũ virtutum.Et vere in tali ordine habet palma. IN QVA.pro.in quã|
& vocati eſtis in vno corpore.} Quẽadmodum pax ſingularis perſonæ conſiſtit in tranquillo ordine
virtutum vnius animæ,ita pax eccleſiæ ſeu pluriũ fidelium conſiſtit in tranquillo ordine eorũdem inter
ſe & ad deum.Et de hac loquens paulus dicit in quã & vocati eſtis in vno corpore:hoc eſt tanq̃ membra
vnius corporis.Et quoniã in hac pace clauditur pax cuiuſlibet ſingularis pſonæ,ideo directe loquẽdo de
pace cõi|implicite loquit de pace cuiuſlibet ſingularis. ET GRATI eſtote.} Vniuerſæ virtutes abole
rent ſi deeſſet gratitudo. ¶ VERBVM chriſti habitet in vobis abũdanter.} Hactenus partes noui ho
minis in parte affectiua mõſtrauit,mõ in parte intellectiua noui hominis partes manifeſtat:vt comple/
te tractet ea quibus reddimur idonei in partẽ ſortis ſanctoꝝ in lumine.¶ Verbum inquit chriſti quod
eſt euangeliũ,non hoſpitet ſed habitet in vobis,non qualitercũq; ſed abundanter. Ipſamq; abundantiã
explicando ſubiungit. IN OMNI ſapientia docentes.} proculdubio indoctos. Et hęc eſt prima abun
dantia. ET cõmonentes voſmetipſos.} Secũda abundantia eſt vt noſipſos in omni ſapientia admo/
neamus. Quod põt dupliciter intelligi.vel vt quilibet moneat ſeipſum|in omni ſapientia excitando ſe/
ipſum.vel vt inter noſipſos monitionẽ exerceamus,vt alter alterum moneat. IN PSALMIS| hymnis &
canticis ſpũalibus.} Superfluit in.& ad ſequentia referunt. IN GRATIA cantantes.} pſalmis|hym
nis & canticis ſpũalibus. IN CORDIBVS veſtris deo.pro.in corde veſtro dño.} Contẽplatio interna
per modum canentis in gratiarũactione deſcribit,non in ſolo intellectu ſed redundans in affectum gau
dentem.Inſtrumenta autẽ aſſumenda ad meditandũ deſcribuntur pſalmi|hymni & cantica ſpũalia:quĩ
meditatio hoꝝ non ſolum intellectũ paſcit|ſed affectum mouet. OMNE quodcũq.} hic faciendũ eſt
punctum. Reliquũ erat poſt partes noui hoīs tam in affectu q̃ in intellectu deſcriptas|vt partẽ eiuſdem
circa operis executionẽ deſcriberet. & ꝓpterea vltimo loco dicit omne quodcũq.Mutilus eſt ſermo.ſub/
auditur.n.verbum ſubſtantiuum ſit. FACITIS.pro.faciatis|in verbo aut in opere,oia in noie dñi noſtri
ieſu chriſti|gratias agentes deo & patri per ipſum.} Ecce generale præceptũ ad oẽs executiones tam in
verbo q̃ in opere,vt fiant in noie dñi ieſu gratias agendo deo & patri per ipſum dñm ieſum.Quod dicit
in noie dñi ieſu|non intelligit oportere actualiter inuocare nomen dñi ieſu in oi opere & locutione:ſed
oportere re inuocare nomen dñi ieſu.Quod tunc fit quũ in fide ieſu|quũ confidendo in ieſu loqmur aut
operamur.Secus aũt ſi contingat fieri,nõ oportet ſemp interuenire peccatũ ſed perditionẽ meriti. Chri/
ſtianus.n.exiſtens in peccato mortali,reddendo depoſitũ|honorando parentes|& ſimiles actus virtutum
informes exercendo abſq; relatione ad chriſtum,non peccat:quum non ſit deterioris cõditionis gentili
hęc eadem exercente.meritorii tamẽ non ſunt huiuſmodi actus. Vnde & paulus nõ vt partes hominis|
ſed vt partes hominis noui hæc præcipit.

MVLIERES.pro.vxores|ſubditę eſtote viris ſicut oportet in dño.} Poſtq̃ explanauit generaliter ad
oẽs|partes noui hoīs,manifeſtat in ſpecie partes eiuſdẽ ad coniuges|ad patres & filios & ſeruos ac
dños &c̃. Non mandat vxoribus ſubiici abſolute maritis,ſed cũ duabus cõditionibus.ſ.ſicut oportet|&
in dño. VIRI diligite vxores & nolite amari eſſe ad.pro.erga|illas.} Pręcępta clara ſunt dilectionis &
dulcedinis. ¶ FILII obedite parẽtibus per oia.} Non poſſumus ſiquidẽ reddere ęquiualens parenti/
bus:& ꝓpterea dicit per oia. HOC.n.placitum eſt in dño.} Sugfluit in.Pręcęptũ legis manifeſtat hoc
eſſe placitũ dño. PATRES nolite ad indignationẽ prouocare filios veſtros.} Sugfluit ad indignatio/
nem. VT NON puſillo aio fiant.pro.ne triſtitia aio cõcidant.} Hinc apparet ꝙ non eſt idẽ pcęptum
patribus hic & ad ephe.ibi.n.prohibet prouocatio filioꝝ ad vindictam:hic autẽ prohibet ꝓuocatio ab/
ſolute.Et ratio ſubiungit|ne triſtitia deiiciat filioꝝ animos:quod perinde eſt ac effici puſillanimes. Vñ
prouocatio crebram ſignificat obiurgationẽ.Quũ.n.filii in oibus aut fere oibus arguunt,appręhẽdunt
ſe nihil boni facere:& inde deiiciunt animo ad aggrediendũ bona opera.& ſic alunt puſillanimes:qđ eſt
peius vitium q̃ nimia aioſitas. Ibi ergo paulus monuit ne patres inducerent filios ad exceſſum animi:
hic vero ne inducerent eos ad defectũ animi. Vtrũq;.n.extremũ|vitii eſt. ¶ SERVI obedite per oia dñis
carnalibus.} Quod dicit per oia|qualiter ſit intelligendũ,explicat quũ ſubiungit timentes deũ. NON
ad oculũ ſeruientes|quaſi hoibus placentes,ſed in ſimplicitate cordis timentes deũ.} Inſtruit ſiquidem
ſeruos non ſolũ circa obedientiam exteriorẽ ſed pręcipue circa internam rationẽ obediendi vt ſit timor
dei excluſa oi duplicitate.Et hoc magis explicans ſubiũgit. ET quodcũq; facitis;ex aio operamini ſicut
dño.} ſupple chriſto ſeu deo. ET NON hoibus.} Nititur in animis ſeruoꝝ non ſolũ timorẽ dei inſe/

tete ſed etiam amorē: vt ex amore ad chriſtum ſeruiant dñis carnalibus. hęc enim eſt pars noui hominis in ſeruo. SCIENTES ꝙ a dño accipietis retributionē hęreditatis.} Manifeſtat per hoc ꝙ ſi ſic ſeruierint carnalibus dñis, ipſa ſeruitia meritoria erunt ęternę hęreditatis. Et ex hoc textu clare habes ꝙ actiones noſtræ quantūcunq; ex debito naturali aut legali fiant, ſi ex dilectione dei fiunt meritoriæ ſunt vitæ æternæ. Et rationē ſubdit. DOMINO. Deficit. enim, chriſto ſeruite. pro. ſeruitis.} Quod enī ex dilectione chriſti fit, q̄uis debitum dño carnali, chriſto exhibetur. & propterea ab ipſo remunerabiꝛ. QVI enim pro. qui autē, iniuriam facit, recipiet quod inique geſſit.} Adiecit hoc ad hoc vt ſerui non deſiſtant a prędictis officiis ſi iniuria afficiuntur a dñis: quoniā ipſi dñi luent pœnas iniuriarū in ſeruos. Vnde & ſubdit. ET NON eſt perſonarū accęptio apud deū.} Superfluit apud deum: quāuis ſubintelligatur. Non impunes euadent domini iniuriantes ſeruis eo ꝙ ſunt domini: quoniam nō erit in illo iudicio accęptio perſonarum, non habebitur ibi ratio domini.

CAPVT .IIII.

DOMINI quod iuſtum eſt & ęquum ſeruis pręſtate: ſcientes ꝙ & vos dñm habetis in cœlis.} Sententia clara eſt, vt nō ſolum debita ſeruis impendant, ſed etiā æquitatē erga eos ſeruent. ¶ ORATIONI inſtate.} Cōplet partes ſupius inchoatas noui hominis, quas nō intercęperat interſerendo partes noui hominis in ſingulis partibus ex quibus cōſtituiꝛ domus: ſed extenderat ad omnes eccleſię partes tunc tēporis. Conſtabat enim tūc eccleſia tantūmodo ex domibus: nec erat ſicut modo cōſtans etiā ex ciuitate. Poſtq̄ ſingulas ergo domos inſtruxit, inſtruit modo omnes ſimul in cōuentu, dicendo orationi inſtate. VIGILANTES in ea.} .ſ. orone. IN gratiarūactione.} Et adiungit materiæ orationis ſe cum ſociis, ſubiūgendo. ORANTES ſimul & pro nobis, vt deus aperiat nobis oſtium ſermonis ad loquendū myſterium chriſti.} Non petit pro ſe orari ad ꝓpriam vtilitatem ſed ad profectū euangelii. Nec dicit vt aperiat nobis oſtium carceris ſed oſtium ſermonis. erat enī quaſi clauſus euangelicus ſermo impedimentis prædicandi. Vnde & ſubiungit. PROPTER quod etiā vinctus ſum.} Non eſt certum an de vinculis primis loquatur quū ex iudęa romam venit, an de aliis vinculis romæ ſibi iniectis. Si de tempore primoꝝ vinculoꝝ intelligitur, quū tunc permiſſum fuerit paulo prædicare in ſuo hoſpitio, oſtium ſermonis clauſum ſignificaꝛ relatiue ad omnes. Si vero de aliis vinculis ſit ſermo, impedimentū nobis ignotum ſignificaꝛ in clauſo oſtio ſermonis. VT manifeſtem illud ita vt oportet me loqui.} Impedimētum in modo euangelizandi inſinuat dicendo ita vt oportet. ¶ IN SAPIENTIA ambulate ad eos qui foris ſunt.} Poſtremo p̄tes noui hominis relatiue ad infideles manifeſtat: inſtruendo prudenter conuerſandū eſſe cum iis qui foris ſunt. i. infidelibus exiſtentibus extra eccleſiam. TEMPVS redimētes. pro. ementes.} Ad ſimilitudinē ementium, vtendū oblata tēporis opportunitate inter pericula cenſet. Et hæc eſt prima explicata pars ſapientiæ ad eos qui foris ſunt, vt ſciant vti opportunitate: imo vt ſciant quodāmodo emere opportunū tp̄s inter pericula. Altera vero pars eſt. SERMO veſter ſemper in gratia ſale ſit cōditus.} Non ſolum intus debet eſſe prudentia, ſed etiam in ſermone. ea enim ſignificatur per ſal. Verum ad excludendū ſal aſtutiæ aut verſutiæ & huiuſmodi in locutione dicit in gratia: vt ſal diſcretionis conforme ſit gratiæ diuinę. VT SCIATIS quomodo oporteat vos vnicuiq; reſpondere.} Ecce ſal in gratia, reſpondens vnicuiq; iuxta cōditionem vniuſcuiuſq;. aliter enim reſpondendum eſt infidelibus dñis, aliter philoſophis, aliter plebeis &c̄.

QVÆ CIRCA me ſunt, oīa vobis nota faciet tychicus chariſſimus. pro. dilectus, frater & fidelis miniſter & cōſeruus in dño.} Ad ꝓpria deſcendit in calce epiſtolę. & per quē mittet epiſtolam noīat, collaudando eum vt illi dent fidē de iis quæ penes paulū erant. Inter alia autem cōmendaꝛ hic tychicus ꝙ eſt fidelis miniſter, p̄culdubio chriſti in euāgelio. QVEM miſi ad vos ad hocipſum vt cognoſcat quę circa vos ſunt.} Pręteritū miſi, non ad tēpus ſcriptionis ſed ad tēpus lectionis epiſtolæ refertur. nam per hunc miſit epiſtolā hanc. ET cōſoletur corda veſtra.} vtpote fidelis miniſter chriſti. CVM oneſimo chariſſimo. pro. dilecto, & fideli fratre.} omnes. n. chriſtiani appellanꝛ fratres. QVI ex vobis eſt.} qui veſtras eſt. OMNIA quę hic aguntꝛ. pro. ſunt, nota facient vobis.} ambo. ¶ SALVTAT vos ariſtarchus cōcaptiuus meus & marcus cōſobrinus barnabę, de quo accępiſtis mandata.} Barnabā refert relatiuum quo: vt teſtantur ſubiuncta. SI VENERIT ad vos, ſuſcipite illū.} Marcus. n. erat conſalutans. Quę autē fuerint hęc mandata, ſcriptū non eſt. ET ieſus qui dr̄ iuſtus: qui ſunt ex circumciſione.} Hi tres. n. erant ex iudęis facti chriſtiani. HI SOLI ſunt adiutores mei.} Loco harū trium dictionū (ſunt adiutores mei) legendum eſt coopatores in regno dei. Inter eos qui erant ex circūciſione, tm̄ hi tres erant coopatores pauli in regno dei quod intra nos eſt. QVI mihi fuerūt ſolatio.} De domeſticis pauli intelligendū hoc eſt. nam romæ erat petrus ex circūciſione magnus coopator in regno dei, ſed non erat domeſticus pauli. Nec ſolus petrus ſed multi alii ex circumciſione erant fideles: vt paret in ep̄la ad ro. quæ prius fuit ſcripta q̄ iſta. ¶ SALVTAT vos epaphras, qui ex vobis eſt ſeruus chriſti.} Hic eſt. n. cuius ſuperius meminerat. SEMPER ſolicitus. pro. certans, pro vobis in orationibus.} Paulus certabat pro eis in doctrina, epaphras in orationibus. VT STETIS. pro. ſitis, perfecti & pleni in oī.} Hic fiat punctus. hoc eſt in re omni. VOLVNTATE dei.} . hoc eſt nō veſtris meritis, ſed diuinæ voluntatis gratia ſitis & conſū-

mati quo ad vos/& pleni quo ad alios in omni re ſpiritnali. TESTIMONIVM enim illi perhibeo ꝙ ha bet multum laborem.pro.zelum/pro vobis & pro iis qui ſunt laodiciæ & qui hierapoli.} Contermine videntur hæ ciuitates.¶ SALVTAT vos lucas medicus chariſſimus.pro.dilectus.} De luca euãgeliſta loquitur.Et cõferendo hoc cum antedicta ſententia ꝙ illi tantũ ex circuncisione erant cum paulo,appa ret ꝙ lucas non fuit ex circũciſione. ET demas.} De quo poſt hęc in calce ſecundę ad timo.ſcribit.de mas me dereliquit diligens hoc ſęculum.¶ SALVTATE fratres qui ſunt laodiciæ,& nympham/& quę in domo eius eſt.pro.& domeſticã eius/eccleſiam.} ad differentiam eccleſię cõmunis conſtantis ex plu ribus familiis.¶ ET QVVM lecta fuerit apud vos epiſtola hęc.} Supfluit hęc. FACITE vt & in laodi cenſium eccleſia legatur.} Cõmunem hanc doctrinam iubet eſſe laodicenſibus. ET EA quę eſt laodi cenſium vobis legatur.pro.& eam ex laodicia & vos quoqꝫ legatis.} hoc eſt facite vt & vos quoqꝫ lega tis illam ex laodicia/ſupple cõmunicãdam.Præcipit coloſſenſibus.facite hanc epiſtolam cõem laodiciæ vt inter illos legatur,& vt vos quoqꝫ legatis illam noſtrã epiſtolam ex laodicia cõmunicandã vobis.Nec inuenitur pauli ad laodicenſes epiſtola digna vt cõmunicetur coloſſenſibus inſtructis per hanc epiſtolã: ſicut nec inuenit quæ vere fuit prima ad corinthios.Ex his clare liquet coloſſas ciuitatẽ eſſe prope laodi ciam in aſia minori. ET DICITE archippo.} Epiſcopus dicit hic coloſſenſium,quẽ paulus monendũ per ſubditos cenſet.tum ad docendũ ꝙ non dedecet ſubditos monere prælatos/ſuggerendo.tum ad por rigendum anſam archippo corrigendi ſubditos per hoc ꝙ ipſimet ſubditi excitant ipſum ad exercendũ officium prælati. VIDE miniſteriũ quod accępiſti in dño vt illud impleas.} Conſidera verboꝝ mode ſtiam.nulla interuenit obiurgatio:ſed excitatio vt ipſemet videat vt impleat officium quod accępit/nõ vſurpauit,nõ in autoritate mundana ſed in dño/vt moneatur intuitu dñi ad implendũ ſuum officium. ¶ SALVTATIO mea manu pauli.} Hinc apparet ꝙ aliena manu ſcripſit epiſtolam,& ſolã hanc ſalu tationem ſcripſit propria manu. MEMORES eſtote vinculoꝝ meoꝝ.} ad exẽplum patientiæ/ad imi tandum conſtantiam in euangelio chriſti/ad conſolationẽ veſtrarum afflictionũ. GRATIA dñi noſtri ieſu chriſti.} Supfluunt hę quattuor dictiones/dñi noſtri ieſu chriſti.Et ſequitur. VOBISCVM,amẽ.} Solum inquit gratia vobiſcũ amen:vt abſolute dicendo gratia/nulla limitatione arctet.¶ Et apud gre cos inuenitur ſubſcriptio hæc.ad coloſſenſes ſcripta romæ/miſſa per tychicum & oneſimum.quis in ar gumento huius epiſtolę apud latinos legatur ſcripta epheſi.Conſtat enim de vinculis romę/ſed non de vinculis epheſi. Caietæ die quinta martii. M.D.XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETA NI CARDINALIS SANCTI XISTI IN PRIOREM PAVLI EPISTOLAM AD THESSALONICENSES COMMENTARII.

PAVLVS & ſiluanus & timotheus.} Solo pprio nomine(nullo adie cto titulo apoſtolatus aut ſeruitutis chriſti)vtitur paulus in ſolis duabus ad theſſa.epiſtolis/propter reuerentiã ſilę qui ſiluanus dicit.cum his enim duobus prædicauerat apud theſſalonicã.Et ſilas loco barnabę iunctus eſt paulo:vt patet in actis apoſtoloꝝ. ECCLESIÆ theſſalonicẽſium in deo patre noſtro & dño ieſu chriſto.} Superfluit noſtro.Qualitatem eccleſiæ theſſalonicenſis deſcribit.in deo/quod eſt nomẽ naturę,patre/quod eſt no men primæ perſonæ trinitatis,& dño ieſu chriſto/quod eſt nomen pſonæ filii quatenus homo eſt in ſtatu glorioſo. Vnde per hęc tria ſignificat ec cleſiam in fide deitatis & trinitatis & myſterii incarnationis ac reſurrectio nis & glorię chriſti. GRATIA vobis & pax.} Deſunt octo dictiones. A DEO patre noſtro & dño ieſu chriſto.} Solita pauli ſalutatio,cõpręhen dens oĩa dona diuina ab extremis/primo & vltimo:gratia & pace. Et dicit patre noſtro per adoptionem. adiungitqꝫ & dño ieſu chriſto/ad ſignificandũ chriſtum hoiem largitorẽ eſſe oium diuinoꝝ donoꝝ.

GRATIAS agimus.} Pluraliter loquitur/ſpecialius propter ſiluanũ:qui cum eo fuerat ręſus/& pa riter fuerant perſecutionẽ paſſi. DEO ſemper pro omnibus vobis.} Quod dicit ſemper/habitu intellige & affectu.Et quod dicit pro omnibus vobis,intellige vtpote acquiſitis per nos deo. Et hinc in cipit paulus proponere materiam tractandã in epiſtola hac. MEMORIAM veſtri faciẽtes in orationibus

noſtris ſine intermiſſione.} Non ſolum gratias agimus,ſed oramus pro vobis:& hoc indeſinenter/horis & tēporibus orandi. MEMORES operis fidei veſtræ.} Materiam in ſpecie gratiarūactionis/explicat in tribus virtutibus(fide/ſpe & charitate)ſingulis virtutibus ſingulos effectus adiūgens.Et fidei quidem adiungit opus/dicendo memores operis fidei veſtræ:hoc eſt memores fidei veſtræ nō ſolum mente & ore ſed factis.monſtrauerāt enim(vt patet etiam in actibus apoſtolorū)theſſalonicenſes fidem ſuam factis. ET LABORIS & charitatis.} Superfluit vltimū &.adiungit enim charitati laborem/ſicut fidei adiunxit opus.memores ſumus dilectionis veſtræ nō ſolum in animo ſed in labore.Laborauerāt ſiqdem ad ſedandum turbam & ad liberandū paulum & ſilam cum timotheo. ET SVSTINENTIÆ ſpei dñi noſtri ieſu chriſti.} Adiungit ſpei ſuſtinentiam:quoniā ſpei eſt efficere tolerantiam & tenere animū ſurſum.paſſi ſiqdem ſunt theſſalonicenſes ob ſpem ſupnæ fœlicitatis.¶ Et quod dicit dñi noſtri ieſu chriſti/ non eſt arctandum ad ſpem:ſed referēdum ad fidei/dilectionis ac ſpei dñi noſtri ieſu chriſti, tanq̃ crediti/ tanq̃ dilecti/tanq̃ ſperati. ANTE deum & patrē noſtrum.} Interpres pluries in hac epiſtola vtit̃ ante pro coram.Et hoc quod dicitur coram deo & patre noſtro/determinat memores. ſignificat enim ꝙ memores coram deo & patre noſtro &c̃.¶ Et adiunxit hoc/ad explicandā non ſolum veritatem ſed rationē memoriæ:vt intelligamus ꝙ memoria prædictarū rerum non ſolum erat materia gratiarūactionis, ſed etiam occaſio incitatiua ad prouidendū theſſalonicenſibus coram deo & patre noſtro per adoptionem. SCIENTES fratres dilecti.} Quēadmodum dixit facientes/memores,ita dicit ſcientes in prima perſona.Et vocatiui eſt caſus fratres.Merito appellat eos fratres dilectos poſtq̃ dixerat patre noſtro.Rem autē ſcitam ſubiungit. A DEO electionē veſtram.} Gratias agimus & oramus ſcientes electionē veſtram a deo:hoc eſt vos electos eſſe a deo.Et hactenus propoſuit tractāda in hac epiſtola. Vnde incipit ab hoc vltimo tractare propoſita.

QVIA euangelium noſtrū non fuit ad vos in ſermone tantum.} Manifeſtat electionem theſſalonicenſium eſſe a deo ex parte vtrorūq;.ſ.ipſorꝫ qui prædicauerunt & theſſalonicenſium qui audierunt. Et dicit hęc ad firmādum theſſalonicenſes.non parua ſiquidē ratio firmitatis eſt/agnoſcere modū quo peruenerant ad fidem chriſtianā:quum modi ipſi fuerint tum mirabiles/tum veritati innixi/tum alieni ab omni admixtione cuiuſq; mali tam intellectus q̃ affectus.¶ Ad hunc igitur finem cōmemorat qualitatē prædicationis,ꝙ non fuit in ſermone tantū/more oratorꝫ. SED & in virtute.pro.potentia.} proculdubio miraculorꝫ. ET IN ſpiritu ſancto.} Dabatur enim per impoſitionē manuum pauli ſpiritus ſanctus: vt patet act.19. ET IN plenitudine multa.} Dictio interpretata plenitudine/non integre explicat̃ niſi addatur certitudinis. Ita ꝙ legendum eſt. ET IN plenitudine certitudinis multa.} Spectat ſiquidem hęc conditio ad intellectū,explicando ꝙ prædicatio fuit collatiua multę plenę certitudinis eorum quæ ſunt fidei:hoc eſt ꝙ erat ablatiua ab eis omnis hęſitationis/non mediocriter ſed plene:propter multitudinem teſtimoniorꝫ inductorꝫ ad ea quæ ſunt fidei. Et inſinuatur per hoc ꝙ multa ſcripturæ ſacræ teſtimonia vltra miracula & ſpiritū ſanctum ad certificandū eos attulerant. SICVT ſcitis quales fuerimus in vobis propter vos.} Ipſoſmet theſſalonicenſes in teſtes dictarū trium conditionū citat:explicando ꝙ hęc omnia fuerāt propter vos/propter veſtrā ſalutem.¶ ET VOS imitatores noſtri facti eſtis & dñi.} Rationi ſumptæ ex parte conditionū euangelizationis adiungit rationē ex parte auditorꝫ:ad monſtrādum.ſ.eos eſſe electos a deo.fructus euangelii noſtri ad vos fuit ꝙ vos imitati eſtis non ſolum nos(paulum & ſilam)ſed etiam dñm ieſum.Penes quid autē attendatur huiuſmodi imitatio/ſubiungit dicendo. EXCIPIENTES verbum in tribulatione multa cum gaudio ſpiritus ſancti.} In mō ſuſcipiendi euangelicum verbum/declaratur hęc imitatio.Et modus integratur ex duobus:altero externo.ſ.tribulatione multa.altero interno.ſ.gaudio ſpiritus ſancti.Vtrunq; enim fuerat in ipſis apoſtolis p̄dicantibus/vtrūq; fuerat in dño ieſu quum prędicaret. & ꝓpterea theſſalonicēſes imitati ſunt & apl'os & chriſtū/ſuſcipiētes cum his duabus conditionibus euangelicū verbū. ITA VT facti ſitis forma.pro.formæ/oībus credētibus in macedonia & achaia.}. hoc eſt vt facti ſitis exēplares formæ.ad ſignificandū ſiqdem ꝙ non in vno tantū ſed in multis erant in exēplum aliis/in plurali numero dicit formæ. A VOBIS enim diffamatus eſt.pro.reſonuit/ſermo dñi nō ſolum in macedonia & achaia,ſed & in omni loco fides veſtra quæ eſt ad deum profecta eſt.pro.dimanauit.} Vide differentiā.ſermo dñi in macedonia & achaia/fides vero eorum in omni loco dimanauit.Primum refertur ad euangelium:ſecūdum ad fructum. ITA VT non ſit nobis neceſſe quicq̃ loqui.} ſupple ad manifeſtandū euangelicum fructum qui in vobis eſt. Vnde & ſubdit. IPSI enim de nobis annūciant qualem introitum habuerimus ad vos.} vnde non oportet nos manifeſtare aliis quales fuerimus ad vos. ET QVOMODO conuerſi eſtis ad deum a ſimulacris.} vnde non oportet nos manifeſtare fructum cōuerſionis. SERVIRE.pro.ad ſeruiendū/deo viuo & vero.} Dicit viuo ad differentiam deorꝫ mortuorꝫ:puta herculis & aliorꝫ huiuſmodi.& ſimiliter ad differētiam ſimulacrorꝫ:quæ non viuunt.Addit autē & vero ad differētiam viuorꝫ dæmonum ſeu hominum qui colebantur vt dii:quos cōſtat non eſſe veros deos. ET EXPECTARE.pro.& expectandum/filium eius de coelis.} in glorioſo eius aduentu ſecundo. Vnde & ſubdit. QVEM ſuſcitauit ex mortuis ieſum.} In vitam enim immortalem & glorioſam ſuſcitatus eſt/& in coelis reſidet. QVI ERIPVIT.pro.eripit/nos

ab ira ventura.} Continue chriſtus eripit nos/miſerando condonandoq; peccata, a ventura iuſtitia vindicatiua(quæ ira appellatur metaphorice)qua punientur iniqui.

CAPVT .II.

IAM ET ipſi ſcitis fratres introitum noſtrū ad vos quia.pro.ꝙ/non inanis fuit.} Poſtq̄ attulit rationes tum ex parte prædicationis tum ex parte ſuſceptionis ad manifeſtandū theſſalonicenſes electos eſſe a deo, affert modo ad idem rationē ex parte factoꝝ/ex parte operū ipſius pauli & ſilæ qui prædicauerant eis. Ad confirmandū ſiquidem theſſalonicenſes/cōmemorat proprias ipſoꝝ qui prædicauerunt conditiones: vt habita earū ratione habeant vnde omni ex parte firmentur in euāgelio quod acceperant.¶ Vnde & primo cōmemorat ipſis theſſalonicenſibus teſtibus ꝙ introitus ſuus ad eos non fuit inanis: hoc eſt non fuit vacuus veritate/ſancto affectu/ſanctis opibus/manifeſtis probationibus.in genere ſiquidē proponit quod per multas partes ſubiungendo explicat. Vnde ſtatim e regione ſubiungit ꝙ plenus fuit probatione & fiducia in deo. SED ANTE paſſi multa.} Superfluit multa. ET cōtumeliis affecti ſicut ſcitis in philippis.} Lege act.16.de huiuſmodi afflictionibus pauli & ſilæ.fuerunt ſiquidē ibi nudati/virgis cęſi publice,& in carcerem poſtmodum redacti/ligno ſtrictis pedibus. FIDVCIAM habuimus in deo noſtro loqui ad vos euāgeliū dei in multa ſolicitudine pro.in multo certamine.} Non obſtante ꝙ prius paſſi fuerimus plagas in corpore & cōtumelias cōtra honorem, auſi ſumus(non in nobis ſed in deo noſtro)prædicare vobis euangeliū: non qualitercūq; ſed prædicare in multo certamine aduerſus iudæos/intendentes impedire euangeliū.¶ EXHORTATIO.n. noſtra.} Manifeſtat ꝙ non fuit inanis velut erronea īmūda aut doloſa. Vnde dicit. NON de errore.} Et hoc quo ad intellectum.nullum ſiquidē errorem continet. NEQVE de īmundicia.} Et hoc quo ad affectum.nullam ſiquidē īmundiciam cuiuſcūq; peccati continet. NEQVE in dolo.} Non ſolū vera & munda fuit exhortatio noſtra in ſeipſa, ſed etiā ex parte noſtri nullus fuit dolus: vt alio tenderemus q̄ ad ipſam veritatem & mundiciam. SED SICVT probati ſumus a deo vt crederet̃ nobis euangeliū.} hoc eſt vt cōmitteretur nobis euangelium. ITA loquimur.} Omnem dolum/omnē errorem/omnem immundiciam excludit modus exequendi cōformis modo quo probati ipſi ſunt a deo ad hoc vt cōmitteretur eis euangelium.probatio ſiquidē diuina ad huiuſmodi officium/hęc excludit.Et explanās talem exequendi modum/dicit. NON quaſi hominibus placentes ſed deo.} Ecce modus ex parte noſtri. Et quātum importet ſed deo/ſubiungit. QVI probat corda noſtra.} qui examinat intima noſtra: nec aliquid poteſt eū latere.Et magis explicando non tanq̄ hoībus placentes/ſubiungit quo ad alios. NEQVE enim fuimus aliquādo in ſermone adulationis ſicut ſcitis.} vos eſtis teſtes ꝙ ſermo noſter nō fuit aſſentatorius. NEQVE in occaſione auariciæ, deus teſtis eſt.} Solus deus intuetur cor.& ideo deū teſtem inducit ꝙ in corde ſuo nullam habuerit occaſionē auariciæ.Et hoc dicit ad declarandū non quaſi ſibiipſis hominibus placentes. Et ad idem ſubiungit. NEC quærentes ab hominibus gloriā.} Quod magis ſpecificans & extendens dicit. NEQVE a vobis neq; ab aliis.} vbicūq; ſint.Et hoc manifeſtat ab abſtinentia autoritatiui ſtatus/ſubiungendo. QVVM poſſemus vobis oneri eſſe vt chriſti apoſtoli.} Superfluit vobis.Et legendum eſt nō oneri ſed in grauitate.Ab abſtinentia ſiquidē autoritatis qua vti potuiſſent vt chriſti apoſtoli/manifeſtant ꝙ nec ab eis nec ab aliis quærunt gloriam.nam quærentes gloriam/gerunt ſeipſos in grauitate: hoc eſt in autoritate. SED FACTI ſumus paruuli.pro.ſuaues/in medio veſtrum.} E regione ad autoritatis ſtatum plus dicit q̄ facti ſumus ſicut vnus veſtrum/dicēdo ꝙ facti ſumus ſuaues in medio veſtrū.ſignificat enim ſeipſos geſſiſſe in medio eorū non ſolum tanq̄ priuatos ſed etiam tanq̄ cuiq; exhibentes ſe morigeros. Vnde & cum hac comitate ſubdit affectum in officio euāgelico. TANQVAM ſi nutrix foueat filios ſuos, ita deſiderātes vos cupide.} Quod dicit deſiderātes vos cupide/circūlocutio eſt interpretis ad explicādum magnitudinē affectus græce ſignificatā.ad hoc enim addidit deſiderio cupiditatem. VOLEBAMVS tradere vobis nō ſolum euangelium dei ſed etiā animas noſtras; quoniam chariſſimi.pro.dilecti/nobis facti eſtis.} Ne non ſeruata autoritas minueret officiū, explicat tum ſimilitudinē nutricis ad filios/tum magnitudinē affectus propenſi vſq; ad impartiendum etiam proprias vitas.& omnium ratio aſſignatur charitas erga eos.

MEMORES enim eſtis fratres laboris noſtri & fatigationis.} Non ſufficit euangeliſtis cōprobare officium ſuum negationibus maloꝝ & charitate affectus, ſed oportet operibus illud cōprobare. Et ꝓpterea externum opus cōtra auariciam cōtra quæſtum victūq; ex eleemoſyna/explicat laborē & fatigationē: vt intelligamus eos nō ſolum operatos eſſe manibus propriis ſed vſq; ad laborē, nec qualitercūq; laboraſſe ſed vſq; ad fatigationem. Modus autem ſubiungitur dicendo. NOCTE.Deeſt.enim/& die operantes.} Vtrunq; tempus manuali operi expendebat̃.Ratio vero ſubiūgitur. NE QVEM veſtrū grauaremus.} propter neceſſarios ſumptus. PRÆDICAVIMVS vobis euangeliū dei.} Horis itaq; vacantibus ab euangelio tam nocte q̄ die manibus operabant̃. VOS teſtes eſtis & deus q̄ ſancte.} hoc eſt mūde. ET iuſte.} A generali virtute iuſte dicit ꝓut iuſtū dicimus virū omni ex parte bonū. ET SINE querela.} Sępe interpres vtitur hoc loquēdi modo/ad ſignificandū nulli datam occaſionē querelę aduerſus eos: vtitur enim paſſiue ſine querela. VOBIS qui credidiſtis.pro.creditis/affuimus.} Officium euangelicū

cōmemorat cōprobatum operibus non ſolum manualibus ſed etiam operibus mundis/iuſtis & irreprę henſibilibus.& ad hoc deum & ipſos teſtes affert.Et ꝙ ipſi ſint teſtes & ſpecies operum ſanctorum ſub/iungit. SICVT ſcitis.} Nemo enim poteſt eſſe teſtis eorum quę neſcit. QVALITER vnumquenqꝫ veſtrum ſicut pater filios ſuos deprecantes.pro.hortantes/vos & conſolantes teſtificati ſumus.pro.& teſti/ficantes.} Quoniam mutilus eſt ſermo,congruit ſubintelligere verbum ſubſtantiuum ante hæc tria participia.Ita ꝙ litera ſit.ſicut ſcitis qualiter vnūquenqꝫ veſtrum ſicut pater filios ſuos fuimus hortan/tes.Et ibi fiat linea . deinde ſubiungat᷑. VOS & conſolantes.pro.& vos cōſolantes/& teſtificantes.} Et tunc ſubiungitur materia exhortationis conſolationis & obteſtationis. VT ambularetis digne deo.} hoc eſt vt proficeretis pro dignitate dei. QVI vocauit.pro.vocat/vos in ſuum regnum & gloriam.} Vndiqꝫ rationes adunat tū ex parte dei/tum ex parte beneficii vocationis,nō ad nuptias ſed ad regnū, nō ad gloriā humanā ſed gloriā diuinā.Vbi & pſpicere potes nullum omiſiſſe officiū:nec matris,dicendo tanꝗ ſi nutrix foueat filios ſuos/nō alienos.nec pr̄is/dicendo ſicut pr̄ filios ſuos.

IDEO & nos gratias agimus.} Tractat illam particulam/gratias agimus deo ſemp pro omnibus vo/bis memores operis fidei veſtrę &c̄.Tractat aūt eā cōtinuādo facta factis:hoc eſt factis ꝓpriis facta theſſalonicēſiū.Et cōmemorat ea vt materiā gratiarūactionis deo:vt ex ꝓpriis quoqꝫ factis cōfirment᷑ in fi/de. DEO ſine intermiſſione.} quo ad habitū & affectū. QVONIAM quum accepiſſetis a nobis verbū auditus dei.} hoc eſt verbū euāgelicū,quo audit᷑ nō hō ſed deus auditu interno. ACCÆPISTIS illud nō vt verbū hoīum ſed (ſicut eſt vere) verbū dei.} In qbuſdā codicibus gręcis nō habet᷑ vt:ſed legit᷑ accæpiſtis illud nō verbū hoīum ſed ſicut vere eſt verbū dei.vt explicet᷑ abſqꝫ ſimilitudinis nota negatum verbū hoīum & acceptatū verbū dei queadmodum in veritate eſt. QVI.Deficit.&/operat᷑ in vobis qui credidiſtis.pro.creditis.} Ab effectu manifeſtat verbū eſſe nō hoīum ſed dei:qa non hō ſed deus opat᷑ intus in vobis qui creditis/faciēs vos nō ſolū credere ſed factis cōprobare fidē.Vnde & facta ſubiungit. ¶VOS enim imitatores facti eſtis fratres eccleſiarū dei quę ſunt in iudęa in chr̄o ieſu.} Primę perſe/qutiones chriſtianorū in iudęa fuerūt & a iudęis.& ꝓpterea paulus theſſalonicēſes dicit imitatos eſſe eccleſias chr̄ianas quę ſunt in iudęa.Et ſubiungēdo in quo imitati ſunt dicit. QVIA eadē paſſi eſtis & vos a.Deficit.ꝓpriis/cōtribulibus veſtris.} Supfluit veſtris. SICVT & ipſi.} ſubaudi chriſtiani eccle/ſiarū in iudęa. A IVDÆIS.} Similitudo clara eſt.Verū de iudęis ſubiungit multas malas cōditiones, ea rōne quia iudęi excitauerāt turbā in theſſalonica mediātibus qbuſdā malis viris aduerſus paulum & ſilam & aduerſus theſſalonicēſes chr̄ianos:vt patet act.17. QVI & dn̄m occiderūt ieſum.} Iudęi ſiquidē impulerunt pilatū ad occidendū ieſum.& ꝓpterea ipſi dicunt᷑ occiſores ieſu. ET.Deficit.ꝓprios/pphētas.}. hieremiā/eſaiā &c̄. ET nos pſequuti ſunt.} et nos chr̄i diſcipulos perſequuti ſunt. ET deo nō placēt.} Ad excludēdū ꝙ iudęi arbitrabant᷑ ſe obſequm pſtare deo pſequendo chr̄ianos/hoc adiunxit. ET oībus hoībus aduerſant᷑.} Et huius exaggerationis rōnem explicat ſubiungēdo. PROHIBENTES nos gētibus loqui vt ſalui fiāt.} hoc eſt.n.aduerſari oībus nationibus mundi. VT impleant peccata ſua ſemp.} vt indeſinēter addāt peccata peccatis/quouſqꝫ ipleant ꝓuiſam ac pmiſſam mēſurā peccatorū.ſimili ſiqdē mō loqtur deus geñ.15.nondū iplete ſunt iniqtates amorręoꝝ. PERVENIT enim ira dei ſup illos vſqꝫ in finē.} Supfluit dei.Rōnem reddit eius qd dixerat vt ipleāt ſemp peccata ſua,qa ira puenit in illos nō ꝯm qd ſed vſqꝫ ad extremū.Ira itercipit᷑/quū nō pmittit᷑ augmentū peccatorū.Eſt enim effectus deſertionis diuinę:ac p hoc plenę vltionis ſubſequētis.Et hoc ipleri cōtinue videmus in obſtinatione iudęorum.¶Si tn̄ intelligatur textus iſte de ira pręſentis vitę,ipleta ſunt hæc pauli verba paulopoſt in excidio hieroſolymitano.Tāꝗ iudęi ipleuerint peccata ſua illis.40.annis ad exequutionem ꝓprii excidii vſqꝫ in finē/ſine termino:eo ꝙ nunꝗ reſtituēdi ſunt in priſtinum gradum.

¶NOS aūt fratres.} Cōmemoraturus pſeuerantiā theſſalonicenſiū,interſerit modum quo nouit eos pſeuerare:cōmemorans ſimul pſeuerātē affectū ꝓprium erga illos. DESOLATI a vobis.pro.orbati vo/bis.} tanꝗ parentes orbati filiis. AD tēpus horę.} hoc eſt ad tēpus modicę morę. exturbatus ſiqdē ex theſſalonica & berrhęa/venerat athenas. ASPECTV non corde.} Orbationē declarat eſſe quo ad aſpectū corpalē/nō quo ad aſpectū cordis. ABVNDANTIVS feſtinauimus.pro.ſtuduimus/faciē veſtrā videre cū multo deſiderio.} Et ſtudium ac deſideriū declarās ſubiungit. QVONIAM voluimus veni/re ad vos.} Pluraliter dicit voluimus/ꝓpter ſocios.Singulariter tn̄ ſubdit de ſeipſo. EGO quidē pau/lus & ſemel & iterū.} Forte ꝙ alii nō totiēs ſtuduerant venire. SED ipediuit nos ſatanas.} hoc eſt ad/uerſarius/pculdubio diabolus.Ratio aūt tāti ſtudii ac deſiderii ſubiungitur.QVÆ eſt.n.noſtra ſpes aut gaudiū aut corona gloriæ.pro.gloriationis.} Ad futurū tēpus aduētus chr̄i hæc tria ſpectare conſtat ex ſubiunctis.Et gradatim ſupputat.Primo ſpem pręmii ex fructificatione in illis.deīde gaudiū de ſalu/te illorū.& demū coronā gloriatiōis in deo de virili certamine habito ab ipſis cōuerſis opera apl̄orum. NONNE.Deficit.&/vos.} Nō dicit nōne vos ſed dicit nōne & vos:vt cōprehēdat cū theſſalonicenſibus alias eccleſias doctas ab ipſo. ANTE dn̄m noſtrum ieſum chr̄m.} Vt pdiximus/iterpres vtit᷑ ante p corā.ſignificat ꝙ corā chr̄o & ipſi & alię eccleſię ab eis doctę/erāt eorum ſpes gaudiū & ratio gloriatio/nis,nō corā vanitate hoīum. ESTIS in aduētu eius.} Supfluit eſtis.Et nō ſolum coram chr̄o ſed & in

aduentu ipſius eos fore hæc tria ſignificat, ad explicandum cōmunē tunc lætitiam & gloriā. VOS enim eſtis gloria noſtra & gaudiū.} hoc eſt q̄a vos in p̄ſenti eſtis materia tū gaudii noſtri, tum gloriæ claritatis & ſplendoris noſtri. filius enim ſapiens eſt & gloria & gaudium patris.

CAPVT .III.

PROPTER quod.} hoc eſt ꝓpter tantum vinculum affectus noſtri vobiſcum. NON ſuſtinentes amplius.} ſupple vos inuiſitatos a nobis. PLACVIT nobis.} paulo & ſilę. REmanere. pro. relinqui athenis ſolis. pro. ſoli.} videlicet abſq; timotheo. ET miſimus timotheū fratrem noſtrum.} ſm fidem & dilectionem. ET miniſtrū dei.} Non dicit miniſtrū noſtrum ſed dei ad ſalutem animarum. IN euangelio.} Deficiunt tres dictiones. legendum eſt. ET cooperatorem noſtrum in euangelio chriſti.} Erat enim timotheus & ipſe prędicator euāgelii. AD cōfirmandos vos.} Ecce ad quid miſimus timotheum. ET exhortandos. pro. & conſolandos, pro fide veſtra.} hoc eſt pro perſeuerantia fidei veſtrę. VT nemo moueatur.} Dictio gręca interp̄tata moueatur non videtur poſſe exprimi vnica dictione: eo ꝙ ſignificat cedere ob blanditias, ſumpta metaphora a motu caudę canis, cuius eſt agitatione caudę blandiri. Vnde poſſet explicari legendo vt nemo moueatur blanditiis, ſubiungēdo. IN tribulationibus iſtis.} Vt enim dictū eſt, exturbati fuerāt paulus, ſilas, timotheus & theſſalonicēſes chriſtiani. & paulus quidē cū ſociis receſſerūt: theſſalonicēſes autem tracti ſunt ad magiſtratus. Et qm̄ dimiſſi fuerāt fideiuſſione data liberi, timebat paulus ne blāditiis alioꝝ theſſalonicēſiū qui fideiuſſerāt mutarent̄. & ꝓpterea miſit ad cōfirmādos eos & cōſolādos vt p̄ſeuerarēt in fide īmoti a quibuſcunq; blanditiis cōſanguineoꝝ, amicorum & huiuſmodi. IPSI enim ſcitis ꝙ in hoc poſiti ſumus.} Accuſatiui caſus eſt hoc. cōmemorat enim ꝙ ipſi iam ſciunt ꝙ nos chriſtiani ad hoc (ſcilicet ad patiendum) poſiti ſumus a chriſto. Acſi apertius dixiſſet. non ſunt afflictiones iſtę improuiſę, ſed ſcitis ꝙ ad afflictiones ſuſtinēdas ſumus decreti. Et hoc ꝙ ſciuerint manifeſtat. NAM & quum apud vos eſſemus, p̄dicabamus vobis paſſuros nos.} ſubaudi chriſtianos. TRIBVLATIONES: ſicut & factum eſt, & ſcitis.} experiētia. ¶PROPTEREA & ego amplius nō ſuſtinēs.} vos īuiſitatos manere. Quū prius dixiſſet pluraliter ꝓpterea nō ſuſtinētes amplius, modo ſingulariter dicit ꝓpterea & ego amplius nō ſuſtinens: ad explicandum magnitudinem affectus in ſeipſo erga eos. vt quēadmodum maior erat ſila & timotheo gradu & dignitate, explicaret quoq; ſe maiorē affectu & officio erga illos. MISI ad cognoſcendā fidem veſtram.} hoc eſt perſeuerantiā veſtram in fide. NE forte tentauerit vos is qui tentat.} Diabolum appellat eū qui tentat: quoniā proprium eſt eius officium tentarę, non ad cognoſcendum ſed ad inclinandū & ducendum ad malum. Et per hoc quas ſuperius dixerat blāditias, modo inſtrumēta eſſe tētationis diabolicę inſinuat. ET inanis fiat labor noſter.} Conſequenter ad fructum tentationis diabolicę, dicit ꝙ inanis redderet̄ labor quem paulus & ſocii aſſumpſerāt euangelizando illis. Inanis aūt redderetur non quo ad ꝓprium meritum, ſed quo ad fructum in eis.

NVNC autem veniente timotheo. pro. nūc autem quum veniſſet timotheus, ad nos a vobis.} Deſcripta miſſione timothei, deſcribit reditum eiuſdem: ex quo cognouit perſeuerantiam theſſalonicenſium. & annunciante. pro. annunciaſſet, nobis.} mihi & ſilę. FIDEM & charitatem veſtram.} Ecce duo p̄cipua bona chriſtianorum. ET quia. pro. ꝙ, memoriam noſtri habetis bonā ſemp.} Ad differentiā memorię in malā partem. Meminerant enim pauli & ſilę, benedicētes horam qua venerūt ad eos & cōuerterunt eos ad deū, ēt poſt afflictiones. & propterea dicit ſemp. DESIDERANTES nos videre ſicut & nos quoq; vos.} ſuperfluit quoq;. Hoc eſt quartum bonum quod retulit timotheus. IDEO cōſolati ſumus fratres in vobis.} Effectum ſubſequutum ex timothei relatione deſcribit. Et vtit̄ (vt al's diximus) īterpres paſſiue cōſolati ſumus: hoc eſt cōſolationem accępimus. IN omni neceſſitate & tribulatione noſtra per fidem veſtrā.} Quāuis nos in afflictione & indigentia ſimus cōſtituti, nihilominus ob veſtrā fidem accępimus cōſolationem multam in vobis: ita ꝙ perſeuerantia veſtra in fide, fuit conſolatio noſtri in iis quę patimur. Vnde & ſubdit. QVONIAM nunc viuimus ſi vos ſtatis in domino.} Non ſolum eſt conſolatio noſtri, ſed etiā eſt vita noſtra. Hyperbolicus eſt ſermo humano more ad explicādum magnitudinē affectus erga perſeuerantiam eorum. QVAM enim gratiarumactionem poſſumus deo retribuere de vobis.} Magnitudinem affectus explicat agnoſcēdo impoſſibilē gratiarumactionē tanti beneficii. ſ. ꝙ ipſi perſeuerent. IN omni gaudio quo gaudemus ꝓpter vos ante deum noſtrū.} hoc eſt coram deo noſtro. Ecce quod dixerat viuimus, vita lęta, nō lętitia mundana ſed in cōſpectu dei. Hic apparet īmenſitas dilectionis pauli & ſociorum: ꝙ nō ſolum conſolationem accęperunt, ſed tāto gaudio repleti ſunt ꝓpter perſeuerantiam theſſalonicenſium vt non inuenirent quas gratias referrent deo, penſantes magnitudinem beneficii.

¶NOCTĒ ac die abundantius orantes.} Tractat cōſequenter illam particulam in principio ꝓpoſitam, memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris ſine intermiſſione. Quod dixerat ſine intermiſſione, exponit modo nocte ac die abundātius (hoc eſt frequentius, attentius, diutius) orantes, imo ſupra modum. Dictio enim interp̄tata abundātius, exceſſum ſignificat ad manifeſtandam quodammodo exceſſiuam orationem. VT videamus faciem veſtram.} non ad carnalem aut humanam conſolatio-

nem ſed ſpūalem fructum.De quo ſubdit. ET cōpleamus ea quæ deſunt fidei veſtrę.} Non ꝙ deeſſent eis aliqua neceſſaria ad fidem,ſed deerant aliqua cognoſcenda circa myſteria fidei vel operum & huiuſ modi. IPSE autem deus & pater noſter & dominus.Deeſt.noſter/ieſus chriſtus dirigat viam noſtram ad vos.} Scribēdo orat/primo pro itinere ad eos.deinde prō augmento donorū in theſſalonicenſibus, ſubiungendo. VOS autem dominus multiplicet.pro.plus habere/& abūdare faciat charitatem veſtrā in inicem & in omnes.} Duo petit.primo ꝙ dominus faciat eos plus habere donorum ſpiritualium. deinde ſpecialiter ꝙ faciat abundare donū dilectionis,tum mutuę/tum in omnes.In hoc enim ſuperat chriſtiana dilectio reliquos amores,ꝙ non ſolum eſt ad diligentes ſe/ſed eſt ad omnes etiam ignotos & inimicos. QVEMADMODVM & nos in vobis.pro.in vos.} hoc eſt ſpiritualiter.Sic enim fuit & eſt dilectio noſtra erga vos. AD confirmāda corda veſtra.} Ecce quorſum petit hæc pro theſſalonicēſibus/ vt confirmentur corda eorū in fide.cōfirment autem cum duabus conditionibus. Altera eſt. SINE querela.} Paſſiue intelligendum eſt:hoc eſt ꝙ nullus ſit aduerſus eos querelę locus.Et in hoc operum irrepręhenſibilitatem compręhendit.Altera eſt. IN ſanctitate.} hoc eſt mundicia interna. ANTE deum & patrem noſtrum.} hoc eſt coram deo & patre noſtro. Vtrāq; conditionem cupit non coram vanitate hoīum ſed in cōſpectu dei tanꝗ dei/& patris noſtri per adoptionem:vt vndiq; adſit reuerentia. IN ADVENTV domini noſtri ieſu chri.} Supfluit chri.Et legendū eſt. IN aduētum domini noſtri ieſu.} hoc eſt accedēdo verſus aduentum domini noſtri ieſu.huiuſmodi enim cōditiones firmatę/ſunt ꝓgreſſus quidam verſus aduentum domini ieſu.paratę ſiquidem in euangelio virgines deſcribuntur euntes obuiam ſponſo.CVM omnibus ſanctis eius amen.} Superfluit amen. Glorioſus chriſti aduentus deſcribitur cum comitatu omnium ſanctorum.

CAPVT. IIII.

DE CÆTERO.pro.quod ſupeſt/ergo fratres rogamus vos & obſecramus.pro. adhortamur in domino ieſu.} Supererat tractare illam particulam ꝓpoſitam/corā deo & patre noſtro: hęc enim particula(vt ibi dictū eſt)refert ad memores.Tractat itaq; in toto reſiduo epiſtolę huius ꝗ memores ſint eorū coram deo & patre noſtro:inſtruendo eos de vniuerſis quibus indigebant corā deo & patre noſtro.hæc eſt enim vera memoria ſubditorum apud ꝓlatos in iis quæ dei ſunt.Vnde & inchoat inſtructionē rogando & exhortando in domino ieſu. VT quemadmodum accępiſtis a nobis.} Superfluit vt. QVOMODO oporteat vos ambulare.} non pedibus/ſed affectibus ac moribus. ET placere deo.} Nihil ꝓdeſſet proficere moribus niſi placeretur deo.Et hęc duo compręhēdunt in genere vniuerſam vitę chriſtianę formam. SIC & ambuletis.} Superfluūt hę tres dictiones: VT abundetis magis.} Hinc ſumendus eſt ordo literæ.hoc eſt enim quod rogant & adhortantur. Eſt ſiquidem ordo literæ.adhortamur in domino ieſu vt abundetis magis quemadmodū accæpiſtis a nobis quomodo oporteat vos ambulare & placere deo.Rogat enim & hortatur theſſalonicēſes bene operantes,vt abundent magis in ambulando & placendo deo iuxta illum modū quo inſtructi fuerāt:quo ſ.oportet chriſtianos ambulare & placere deo.inſtructi ſiqdē fuerant oretenus de modo ambulandi & placendi deo. Vnde & eorūdem ſciētiam citat. SCITIS enim quę pręcępta dederim.pro. dederimus.} ſimul cum ſila. VOBIS per dominum ieſum.} Ad præcępta refertur per dominum ieſum . ſignificat enim ꝙ nō ꝓpria pręcępta ſed pręcępta per dominum ieſum dederunt eis.¶ HÆC eſt enim voluntas dei.} Explicaturus opportuna theſſalonicēſibus pręcępta,reducit ꝓcepta domini ieſu(vtpote hominis)in deum/dicendo hæc eſt enim voluntas dei:vt cognoſcamus ꝓcepta ieſu eſſe ex diuina voluntate. SANCTIFICATIO veſtra.} Primū iter opportuna theſſalonicēſibus pręcępta/carnis mundiciam ab illicitis venereis continet. ſanctificatio veſtra/hoc eſt mūdificatio veſtra.Et quoniam ad diuerſas materias poteſt referri mūdificatio,explicat materiam intentam ſubiūgendo. VT abſtineatis vos a fornicatione.} Vbi prudens lector nota ꝙ quia gentiles reputabant fornicationem non eſſe peccatum,ne crederent ideo eam eſſe peccatum quia ꝓhibita eſt per dominum ieſum/iungit huic ꝓcępto voluntatē dei:vt ſciant ipſam fuiſſe ꝓhibitam a deo/& non incœpiſſe ꝓhibitionem eius per dominum ieſum.VT ſciat vnuſquiſq; veſtrum/vas ſuum poſſidere in ſanctificatione & honore.} Rōnem explicat ꝓhibitę a deo fornicationis:quia videlicet eſt cōtra poſſeſſionem ꝓprii corporis in ſanctificatione(hoc eſt in mūdificatione)& honore.Cōtra mundiciā ac cōtra honorem ꝓprii corporis fornicationē eſſe aſtruit. quod in primę quoq; ad cor.6.dicit:ſed hic aliam aſſignat rōnem,quam ſubiungit. NON in paſſione deſiderii.} Vſurpatum iam eſt apud theologos nomen paſſionis ad ſignificandum perturbationes animi.Signū dehonorationis & immundicię corporis in fornicatione/eſt perturbatio animi cōcupiſcentis impellēs ad fornicandum:imo ipſe vſus corporis ex ꝑturbatione cōcupiſcētię . Vnde per hoc explicauit paulus rōnem immundicię & dedecoris corporis quatenus humanę/rōni naturaliter ſubiecti quo ad illius vſum voluntarium. SICVT & gentes quę ignorant deum } Adiunxit hoc ad excludendum excuſationem gentilium,attribuentium naturę huiuſmodi vſum corporis in cōcupiſcentia perturbāte aīūm.hoc inquit paulus accidit gentibus ex eo ꝙ ignorant deum/ex eo ꝙ nō metiuntur ea quę ſunt animi & vſus corporis ſm deū.Igit ex ignorātia dei & peccant & excuſant peccatum. ET ne quis ſuper

grediatur. Supfluit &. neq;. pro. &/circũueniat in negocio fratrẽ ſuũ.} Prohibitę fornicationi adiungit prohibitum adulterium. quod honeſto ſermone ſignificat a ſupergredi & decipere fratrem ſuũ in negocio huiuſmodi. Cõmuniter ſiquidem in adulteriis interuenit fallacia aliqua qua adulter velut ſupergreditur fratrẽ ſuum abutendo vxore illius. ¶ QVONIAM vindex eſt dominus de his omnibus.} Tres rationes affert ex parte dei aduerſus hæc oĩa. Quarum prima eſt ꝙ deus eſt vltor omnium harum iniuriarum: vt hinc timeant cognoſcendo ꝙ nõ erunt impunes. SICVT. Deeſt. &/prędiximus vobis & teſtificati ſumus.} Non nouiter hoc dicimus, ſed prius & diximus & teſtificati ſumus afferẽdo teſtimonia ſcripturarum ſacrarum. NON enim vocauit nos deus in imundiciam ſed in ſanctificationem.} Secũda ratio ex parte diuinę vocationis ad chriſtianitatis ſtatum eſt: ꝙ deus vocauit nos ad ſtatũ mũdicię a perturbationibus animi/a ſordibus peccatorum, & non ad imundicias venereas. ¶ ITAQVE q̃ hæc ſpernit. pro. reiicit, non hominem ſpernit. pro. reiicit/ſed deum: qui ẽt dedit ſpũm ſuum ſanctum in nobis. pro. in vos.} Superfluit hæc. & ſimiliter ſuperfluit ẽt. Tertia ratio (quę per modum illationis ex duabus ꝓcedentibus inducitur) ex parte ipſius dei habitantis in chriſtianis per ſpũm ſuum ſanctum ſumitur. hinc enim fit vt qui reiicit abſtinentiam a fornicatione & adulterio/nõ reiiciat hominem ſed reiicit deum habitantem in ſeipſo per ſpũm ſuum ſanctũ. Vnde & contra deum iudicem/& contra deũ vocantem/& contra deum habitantem peccat tam fornicator q̃ adulter.

DE CHARITATE autẽ fraternitatis.} Pręcęptis de ſpectãtibus ad ꝓprias mũdicias ſingulorum/adiungit pręcępta de ſpectantibus ad dilectionẽ ꝓximorũ. Quę tacenda dicit, quia theſſalonicẽſes ſeruabãt ea/nec indigebãt amplius moneri. Et ꝓpterea ſubdit. NON neceſſe habuimus. pro. habetis/ſcribere. pro. vt ſcribamus/vobis.} Et ratio ſubiungitur. IPSI enim vos a deo didiciſtis. pro. edocti eſtis/vt diligatis inuicem.} ab ĩterno doctore plene docti nõ egetis externõ præcęptore. ETENIM illud facitis in omnes fratres in vniuerſa macedonia.} Probatio dilectionis exhibitio eſt operis: liberalitas theſſalonicenſium extendebat ſe ad oẽs chriſtianos nõ ſolum in ciuitate ſed ẽt in vniuerſa ꝓuincia macedonię, cuius pars erat theſſalonica. ¶ ROGAMVS autem vos fratres vt abundetis magis.} Facitis quidẽ officium dilectionis: rogamus autem vt creſcat. ET operam detis. pro. & ambiatis.} hoc eſt pro honore ducatis. Adiungit etiam pręcępta opportuna theſſalonicẽſibus. Et quantum cõiicitur ex ſubiunctis, erant inter eos aliqui inquieti/aliena curãtes: aliqui ocioſi. Et illi quidem quietem & aliena poſtponere/velut ignauiã quandam reputabant. Quo cõtra ad eos dicitur. Rogamus vos vt pro honore ducatis. VT quieti ſitis, & vt veſtrum negocium. pro. res ꝓprias/agatis.} hoc eſt vt quieti occupemini circa res veſtras, nec hoc reputetis ignauiam ſed honorabile. Sunt enim homines aliq̃ inquieti/ſemper quęrentes curam alienorum. Ad ocioſos aũt dicitur. ET operemini. Deeſt. propriis/manibus veſtris, ſicut vobis pręcępimus.} Artifices erant iſti: quibus ꝓcęperant voce vt non ſolum manibus ſuboperariorũ ſed ẽt manibus ꝓpriis operarentur. VT honeſte ambuletis ad eos qui foris ſunt.} hoc eſt ad infideles/qui ſunt extra eccleſiam. Volebat enim vt cum eis ſeruaretur decorũ. ET nullius aliquid deſideretis. pro. & nullius indigentiam habeatis.} De infidelibus ĩtelligo, hoc eſt vt chriſtiani ita ſe exhiberent vt nullius infidelis indigentiam haberent: ne ex indigentia eorum/occaſionem incurrerent peccandi.

NOLVMVS autem vos ignorare fratres de dormientibus.} Pręcępta aduerſus triſtitiam & luctũ pro defunctis adiungit/ſciẽs forte ꝙ nimis triſtabanẽ. Dormiẽtes appellat chriſtianos mortuos/eo ꝙ ſurrecturi ſunt ad imortalẽ vitã: ac ꝑ hoc tanq̃ dormiẽtes iterum hñt. VT nõ cõtriſtemini, ſicut & cęteri q̃ ſpem nõ hñt.} Nõ dicit vt nõ cõtriſtemini, ſed adiũcto mõ/ſicut nõ hñtes ſpem imortalis vitę corporis. SI. n. credimus ꝙ ieſus mortuus eſt & reſurrexit, ita & deus eos qui dormierũt/per ieſum adducet cũ eo.} Conditionali vtitur cuius añs tanq̃ notoriũ cõſtat, vt ĩdubitatũ reddat cõſequẽs. Simile quid fecit ad corin. ſcribens ſi chriſtus reſurrexit & nos reſurgemus. Ex eo. n. ꝙ conſtat chriſtum mortuũ eſſe & reſurrexiſſe, aſtruit cõſtare quoq; ꝙ deus per ieſum iudicem ac ducem adducet cum ipſo ieſu eos q̃ dormierunt in ſpẽ futurę reſurrectionis. Et ad cumulum cõſolationis/ordinem manifeſtat ꝙ dormientes ꝑuenient alios. hinc ſiquidem meliore cõditione dormientium audita/merito minorẽ triſtitiam cũ dormientium accępturi erant. Hunc itaq; ordinem pro ratione reddens cõſolationis/ait. ¶ HOC. n. vobis dicimus in verbo dñi.} non in verbo hominum. QVIA. pro. ꝙ/nos qui viuimus qui reſidui ſumus in aduentu. pro. in aduentũ/domini.} Nota duas cõditiones determinãtes ꝓnomẽ. altera eſt vita pręſens/ad differentiam dormientium: hoc eſt mortuorum; altera eſt relinqui in aduẽtum domini/ad differentiam eorum qui añ aduentum domini morientur. Quæ ſimul iunctę conditiones/manifeſtant ꝙ ꝓnomen nos nõ demonſtrat paulum/ſilam/timotheum & reliquos illius ætatis chriſtianos, ſed electos qui tẽpore aduentus domini ad iudicium vniuerſale relinquentur viui. Et dicit qui reſidui ſumus ſeu q̃ relinquimur/propter id quod dictum eſt a domino ieſu. filius hoĩs veniens an ĩueniet fidem ſuper terram? NON pręueniemus eos qui dormierunt.} non pręueniemus inquit quo ad gloriam imortalis vitę/quo ad eſſe ſimul cũ chriſto. Et rõnem ſubdit non pręuentionis, manifeſtando ſimul id quod dixerat/deus per ieſum adducet cum eo eos qui dormierunt. QVONIAM ipſe.} ſupple ieſus. DOMINVS in iuſſu.} Non deſcendet ſeruus vt olim ſed dominus, non ſubditus hominibus vt in primo aduentu/

ſed in iuſſu.veniet ergo dñs iubens. ET in voce archãgeli.} Supfluit &. Vox archãgeli põt itelligi vox angelorum miniſtrantium chriſto ordinate ſub archangelo michaele qui creditur pręeſſe eccleſiæ: vt queadmodũ ſcriptũ eſt in deſcẽſu dei in montẽ ſina/currus dei decem milibus multiplex &c̃.multo magis in aduẽtu pſonali domini ieſu inumera multitudo angelorũ ordinatorum appareat.¶ Quę erit autem huiuſmodi vox,q̃uis nõ ſit ſcripta/itelligi põt vox tum exultationis tum couocationis hominum ad iudiciũ.Põt nihilominus itelligi de voce ipſius chriſti.nã conſtat ei cõpetere archangeli nomen tũc: qm̃ quatenus homo veniet ſupremus nũcius ſupremi cõſilii diuini de ſupma diſpõne totius vniuerſi. Verum ſi de voce corporali eſt ſermo,ſenſus eſt ꝙ veniet in voce ſonante ipſum eſſe archangelũ. ita ꝙ non erit opus indice,nec expectabiť qualitas ſermonis:ſed ipſa eius vox ſonabit ipſum ſupremum nuncium deitatis.Si vero metaphorice ſumitur vox pro manifeſtatione,ſenſus eſt ꝙ deſcẽdet archangelus manifeſte:hoc eſt ꝙ deſcẽdet clare manifeſtus ſupremus nuncius deitatis ad diſponẽdũ de nouitate totius mundi.Et hunc reputo eſſe ſenſum literalem. ET in tuba dei.} hoc eſt diuinitus cõuocans oẽs tã viuos q̃ mortuos.tubę enim officium cõuocare eſt.Et quia nõ humanitus ſed diuinitus erit cõuocatio ideo dicitur dei.Vere autem erit diuinitus:quoniam hæc tuba eſt illa vox filii dei quam audient omnes qui in monumẽtis ſunt.eſt enim reſuſcitatiua mortuorum. DESCENDET de cœlo.} vbi reſidet. deſcendet ſenſibiliter vidẽtibus iis qui viuunt in terra. ET mortui q in chr̃o ſunt/reſurgent primi.pro. primũ.} E regione ad id quod dixerat non pueniemus eos qui dormierunt/dicit ꝙ dormientes pręuenient nos.hunc enim ordinem clare ſignificat aduerbium primũ.Primũ igitur aſſequẽtur electi q mortui fuerãt vitam corporis glorioſam. DEINDE.} Non dicit ſimul/ſed deinde:vt ordo tẽporis ſignificetur. NOS qui viuimus qui relinqmur.} Repetit ambas cõditiones ſupradictas: manifeſte explicãs ꝙ de electis viuẽtibus tunc loquiť. SIMVL rapiemur cum illis in nubibus obuiam chriſto.pro. domino/ in aera.} Clare paulus explicat quattuor myſteria.Primũ eſt ordo tẽporis inter reſurrectionẽ electorũ qui mortui fuerant & raptum ad occurrendum in aera domino.Vbi inſinuatur ſecundum,ꝙ electi qui fuerant mortui reſurgent in terra & nõ in aere:alioquin non deinde ſimul cũ illis raperemur. Tertiũ eſt ſimultas raptus electorum viuentiũ & eorũ qui reſurrexerãt.Quartum eſt ꝙ electi qui relinquimur nõ moriemur,ſed de vita mortali trãſferemur in vitam ĩmortalẽ.hoc enim clare ſignificat/repetendo q viuimus ſimul rapiemur cũ illis.Hoc conſonat verbis petri apoſtoli act.10.ipſe eſt qui cõſtitutus eſt a deo iudex viuorũ & mortuorũ.Et ideo in ſymbolo cantamus/& iterũ vẽturus eſt cum gloria iudicare viuos & mortuos.¶ Nec obſtat ꝙ ſtatutũ ſit homini ſemel mori:quoniã ſtatutũ regulare eſt,illos autem non mori ſingulare eſt.Et ſimiliter nõ obſtat ſcripturã dicere ꝙ oẽs reſurgemus:quoniam hoc verificatur ẽt in illis quo ad terminum reſurrectionis:hoc eſt quo ad ipſam vitam corporalẽ ad quã ordinatur reſurrectio.¶ Quod aũt dicit in nubibus/nubes gloriæ ſignificať.Corpora enim glorioſa ſplendentia/nubẽ gloriæ efficient:quemadmodũ videmus in cœlo in illa parte quæ vocatur via lactea. ET ſic ſemper cũ dño erimus.} Nota & ſic/abſq́ morte intercedente:& non aliquãto tpe ſed ſemper erimus cum domino.Sed non dicit erimus ibi:quia non perſeuerabunt in aere,ſed vbi erit dominus. ITAQVE cõſolamini inuicẽ in verbis iſtis.} vtpote non humanis ſed diuinis.

CAPVT .V.

DE TEMPORIBVS aũt & momentis fratres.} Poſtq̃ deſcripſit qualitatẽ aduentus glorioſi/ tractat tẽpus ipſius aduentus.Et dicit de tẽporibus & momentis,tẽpora referẽdo ad annos ſeu menſes/momẽta aũt ad dies ſeu horas. NON indigetis vt ſcribamus.pro.ſcribatur/ vobis.} Et rationem ſubdit. IPSI enim diligenter.pro.exacte/ ſcitis.} Erant enim theſſalonicenſes ſtudioſi ſcripturarum. QꝪ DIES domini ſicut fur in nocte ita veniet.} Aduerte erudite lector vtrunq́ dictum a paulo :& ꝙ dominus veniet manifeſtus in tuba &c̃.& ꝙ dies domini veniet repente/ ex improuiſo ſicut fur in nocte.Vtrunq́ ſiquidem eſt verum:quoniam certum ac determinatum tempus quãdo veniet/erit ex improuiſo ac repente,ipſe autem veniens tunc repente & ex improuiſo/veniet manifeſtus & glorioſus.Dies itaq́ dñi/hoc eſt modus temporis quãdo veniet dominus,aſſimilatur modo quo fur venit in nocte.ſimilitudinem enim modorũ explicant aduerbia ſicut & ita.Et quoniam immiſcuit noctem,rõnem reddit quibus erit nocturna dies illa ſubiũgendo. QVVM enim dixerint pax & ſecuritas,tunc repentinus eis ſuperueniet.pro.inſtat/interitus.} Ecce ꝙ ex improuiſo/putantibus eſſe pacem pręſentium & ſecuritatem futurorũ:ecce ꝙ repente/ꝙ repẽtinus iniquis nõ futurus ſed præſens inſtat interitus.Et ne intelligeres ꝙ ſtatim repentina morte interibũt corpore/ſubiungit peius. SICVT dolor.Deeſt.partus/in vtero habentis.pro.habenti.} Parum eſſet repente mori.ad cumulum ſiquidem pœnę adiungitur ſenſibilis dolor/quemadmodum dolor partus eſt mulieri habenti in vtero dum parturit & non parit.¶ Scito ꝙ dictio græca interpretata dolor/non plene explicabať:quoniam ſignificat nõ dolorem abſolute ſed dolorem partus.& propterea additum eſt partus. ET non effugient.} Ineuitabilitas mali adiungitur. Interitus itaq́ non ipſa mors ſed terminus vię ſignificatur.Ex tunc enim redduntur obſtinati in ſua malicia tanq̃ mortui in illa.& propterea appellatur interitus abſq́ facultate cui

tandi malum pœnę æternę damnationis.Et hoc ꝓportionaliter intellige de electis viuis tuncꝙ confirmabunt in bono: vtpote in termino vię.ſimul enim & pari ratione iſti iniqui erunt obſtinati in malo & electi cõfirmati in bono,quũ repente veniet dies domini,terminãs viã meriti & demeriti. ¶ VOS autẽ fratres non eſtis in tenebris vt vos dies illa tanq̄ fur cõprębendat.} Non dicit ꝙ vobis non erit repentina dies illa,ſed dicit ꝙ vos nõ cõpręhẽdet dies illa ſicut fur in tenebris.fur.n.ĩ tenebris cõpręhẽdit bona furãdo: vos aũt q̄a nõ eſtis in tenebris peccatoꝝ,nõ compręhẽdemini ab illa die tanq̄ a fure,nihil perdetis adueniente repente illa die. OMNES enim vos.} Sup̄fluit enim. FILII lucis eſtis & filii diei.} Hebręo more paulus hebręus loquitur,habẽtes lucis copiam filios lucis appellando: & ſimiliter habentes claritatis copiam filios diei appellando.Et tamẽ ꝓp̄rie geniti ſunt a luce ſp̄iali & die ſp̄iali: chr̄o ſcilicet.hoc enim dicit e regione ad noctem & tenebras. Vnde clare ſubdit. NON ſumus noctis neq̄ tenebrarũ.} quo ad ſtatum animę. IGITVR non dormiamus.} ſomno negligentię & pc̄ti. Infert exhortationem ex cõtrariis conditionibus chriſtianorum & aliorum antedictis. SICVT & cęteri.} iniqui. SED vigilemus & ſobrii ſimus.} Non de vigilia corporali ſed de vigilãtia mentis eſt ſermo. QVI enim dormiũt,nocte dormiũt: & qui ebrii ſunt,nocte ebrii ſunt.} Accõmodate exhortationis rõnem reddit ex iis quę corporaliter gerunt in nocte.Dixerat enim ꝙ nos non ſumus noctis ſed diei.& ideo ex hoc ꝙ nocturno tẽpore hoĩes corporaliter dormiunt & ebrii ſunt (cõmuniter enim ſup̄ueniẽte nocte inebriabantur, vt nocturno ſomno digererent ebrietatem) ꝓportionaliter iniqui tanq̄ filii noctis,& dormiunt in peccatis & inebriant paſſionibus ꝓpriis. NOS aũt q̄ diei ſumus.} chr̄iani oẽs. SOBRII ſimus.} e regione ad ebrietatem. INDVTI loricã.ſeu thoracem,fidei & charitatis.} E regione dormitionis,vigilantiam deſcribit. vigilum enim eſt indui thoracem ad protegendum pectus,in quo ſunt vitalia membra. Vnde & principales virtutes explicat (fidei ſcilicet & charitatis) præſentem animę vitã ſeruantes. ET galeam ſpem ſalutis.} futurę in ęternitate,ad ꝓtectionem capitis quo erigimur ad ſup̄na. QVONIAM non poſuit nos deus in iram.} Rõnem adiungit ex parte ſtatus ad quem chriſtus nos chriſtianos aſciuit.Et differẽtiam aliam inter electos & reprobos ex parte dei ſignificat.negãdo ſiquidem ꝙ poſuit nos deus in iram,affirmationem inſinuat ꝙ reprobos poſuit deus in iram: iuxta doctrinam eiuſdẽ diffuſe ſcriptam ad ro.Poſiti ſunt enim reprobi ad ſuſcipiendam diuinam iuſtitiam vindicatiuam in ęternum: quę appellatur ſimpliciter & abſolute ira. SED in acquiſitionem ſalutis.} Conſtituit deus chriſtianos ad acquirendam ſalutem ęternam nõ ꝓpriis viribus ſeu meritis, ſed PER dominum nr̄m ieſum chriſtum qui mortuus eſt pro nobis.} Ecce cuius viribus cuius merito acq̄rẽda eſt nobis ſalus. Et vſq̄ adeo. VT ſiue vigilemus ſiue dormiamus.} corpore.hoc eſt vt in quibuſcũq̄ quę agimus ſeu patimur. SIMVL cum illo viuamus.} hic eſt enim modus acquirendę ſalutis per chriſtum,vt in omnibus quę agimus ſiue patimur ſeruemus viuere cum chriſto, immo viuere cũ chriſto ſit ratio vigilandi & dormiendi. Viuere aũt cum chriſto eſt ſe cõformare illi mente & aĩo. PROPTER quod conſolamini inuicem & ędificate alterutrum,ſicut & facitis.} Propter quod,refert diuinum beneficium quo cõſtituit nos in acquiſitionem ſalutis per chr̄m tali modo. hinc enim deducit & mutuam conſolationem ſeu adhortationẽ quę ſpectat ad verba,& mutuã ędificationẽ factis. Adiũgit aũt ſicut & facitis: ne putent latere paulũ virtutes eorũ & intelligant ꝙ ad perſeuerantiam inuitantur.

ROGAMVS aũt vos fratres.} Moniturus in ſpecie qualiter ſubditi in prępelatos,& prelati in ſubditos ſe gerere debent, incipit a ſubditis erga p̄latos.quos deſcribit a tribus actionibus. VT noueritis eos qui laborant inter vos.} Ecce prima prelatorum actio,laborare inter ſubditos: hoc eſt qui nõ parcunt laboribus ꝓpriis in regimine veſtro. ET pręſunt vobis in dño.} Ecce ſecunda actio qua p̄ſunt non tanq̄ dominãtes ſed in domino,tanq̄ ſerui dñi ieſu. ET monent vos.} Pręeſſe eſt autoritatis,laborare operis,monere doctrinę. Hę ſunt partes prelatorum. VT habeatis illos abundantius.pro. in æſtimatione.} Primum quod debetis talibus eſt habere illos in p̄cio. quod eſt officium honoris. IN charitate.} Pręcipit & ꝙ honorent & ꝙ diligantur. PROPTER opus illorum.} non ꝓpter titulum pręſidentię ſed ꝓpter opus multiplex deſcriptum. ET pacem habete cum eis.} Superfluit &. Tertium quod exigit a ſubditis erga tales p̄latos,eſt pax cum illis: vt nõ reſiſtant caſtigationibus monitionibus & huiuſmodi, ſed cum ordinis tranquillitate ſe gerant erga eos exercẽtes officium ſuum. Tria ergo debẽt ſubditi prelatis: honorem,amorem & pacẽ. ¶ ROGAMVS autem vos fratres.} Ad prelatos dirigitur iſte ſermo,quattuor cõtinens pręcępta. CORRIPITE inquietos.pro.monete inordinatos.} vt ſint compoſiti & ordinati in moribus & actionibus ſuis. CONSOLAMINI puſillanimes.} ad aggrediendum ſeu proſequendum bona opera. SVSCIPITE.pro.ſubleuate,infirmos.} nõ corpore ſed aĩo,qui inualidi ſunt ad ſuſtinendum aduerſa,ad reſiſtendũ tentationibus,& huiuſmodi. PATIENTES pro.longanimes,eſtote ad omnes.} Poſt tres ſpecies defectuum (ſcilicet ordinis,animi & virium) generale pręceptum ſubiũgit longanimitatis ſeruandę cũ omnibus. Animum enim extenſum ad æternę fœlicitatis futurũ bonum oportet ſeruare cũ oĩbus: vt nullius occurſus abducat ab huiuſmodi longanimitate,vt omnibus ingerant hmõi lõganimitatẽ,q̄ eſt cibus ſũme neceſſaria. ¶ VIDETE.} Cõmu

nia ſubiungit mandata. NE quis malum pro malo alicui reddat.} Formaliter intellige malum pro malo reddere,hoc eſt intendere reddere malum:ad differentiam intendentis reddere bonum iuſtitię vindicatiuę ſeu punitiuę pro malo quod aliquis fecerat. Non enim reddit deus malum pro malo,quum punit:ſed bonum iuſtitiæ pro malo culpę. SED SEMPER quod bonum eſt ſectamini.} q̄uis non poſſitis quandoꝗ illud efficere. IN INVICEM & in omnes.} Vt ſuperius dictum eſt,proprium eſt chriſtianę dilectionis velle bonum non ſolum mutuo ſed ad omnes. SEMPER gaudete.} ſpirituali gaudio: hoc eſt ſemper materiam gaudii habete. Quod impletur etiam occurrentibus quibuſcunꝗ triſtibus:quoniam in bonum ſibi vertũt ē triſtia viri perfecti:ac per hoc materiam gaudii inde habent. SINE intermiſſione orate.} horis congruis. IN OMNIBVS gratias agite.} reputantes omnia diuina eſſe beneficia. HÆC eſt enim voluntas dei in chriſto ieſu in omnibus vobis.pro.in vos.} Ratio deſcriptę vitę voluntas dei aſſignatur deducta in chriſto ieſu ad vos:hoc eſt in fide chriſti ieſu extenſa ad vos credentes.

¶SPIRITVM nolite extinguere.} Feruorem ſpiritualem in multis quandoꝗ inſurgentem mandat non extingui. ¶Et bene nota ꝙ ſolum ſpiritum nominat,ad differentiam exteriorum feruorum: quos non vetat extingui. PROPHETIAS nolite ſpernere.} Non loquitur de prophetiis eſaię,hieremię & huiuſmodi:ſed de prophetiis quas non profitemur. ¶Nec dicit complectamini ſed nolite ſpernere.& ſi non vultis illas complecti,non tamen iniuriam irrogetis illis ſpernendo. OMNIA autem probate.} Superfluit autem. examinate & diſcutite prophetias ſpiritus & reliqua ſcripta. QVOD bonum eſt tenete.} Optimum atꝗ tutiſſimum documentum. AB OMNI ſpecie mala abſtinete vos.} Superfluit vos. Non ſolum a vere malo opere ſed etiam ab apparenter malo opere abſtinendum pręcipit.& hoc propter aliorum ſcandalũ. ❡IPSE autem deus pacis ſanctificet vos per omnia pro.totos.Orat pro theſſalonicenſibus vt deus mundet illos non in parte aliqua ſed ſm omnes partes.quas ſubiungendo explicat. VT.pro.et,integer ſpiritus veſter & anima & corpus.} In tres partes diſtinguit hominem:ſpiritum ſcilicet,animam & corpus.inter ſpiritum autem & animam differentia eſt penes officia. Vna ſiquidem & eadem res eſt anima & ſpiritus:ſed anima ſecundum officium viuificandi corpus dicit̃:ſpiritus vero ſm officiũ intelligendi & volendi ſpiritualia. quam animę partem philoſophi appellant mentē. ¶Dicit autem de ſpiritu & integer: ad ſignificandum hanc partem quę ſpiritus ſeu mens appellatur,conſtare ex multis partibus.integratur enim ex intellectu & voluntate. Vnde dicendo integer ſpiritus,perinde eſt ac dixiſſet,vt ſpiritus veſter tam ſm intellectum q̄ ſm voluntatem. SINE querela.} Iam pluries diximus paſſiue intelligi:hoc eſt ſine aliqua aduerſus ſpiritum animam & corpus querimonia. IN ADVENTV domini noſtri ieſu chriſti ſeruetur.} Explicat in quo iudicio eos ſine querela cupit eſſe. ¶FIDELIS eſt qui vocauit.pro.vocat,vos:qui etiam.pro.&,faciet.} Orationi adiungit efficaciam non ex propriis orantium aut eorum pro quibus oratur viribus aut meritis,ſed ex diuina promiſſione. fidelis inquit eſt qui vocat vos deus: hoc eſt verax in promiſſis ad quæ vos vocat.Nec ſolum eſt verax ſed etiam effector eorum quæ dicit: immo ꝙ exequetur ea quæ dicit vocando vos.

FRATRES orate pro nobis.} Agnoſcunt ſeipſos q̄uis doctores & tam perfectos,egere orationibus eorum quos conuerterant. SALVTATE fratres omnes in oſculo ſancto.} ad differentiam oſculi amoris humani. ADIVRO vos per dominum.} Apoſtolica autoritate pręcipientis pauli eſt. VT LEGATVR epiſtola hęc omnibus ſanctis fratribus.} Superfluit hæc. Et manu pauli verba hæc ſcripta ſignificantur: eo ꝙ ſingulari numero tacito nomine ſuo dixit adiuro.vt manus propria loco nominis ſignificaret ipſum. Cogit autem adiuratio hæc vt putemus aliquod impedimentum formidatum ad publice legendum conuocatis omnibus hanc epiſtolam:ſed neſcimus quod aut quare. GRATIA domini noſtri ieſu chriſti vobiſcum. Amen.} Sic enim ſolito more terminat epiſtolam paulus. ❡Et apud græcos inuenitur ſubſcriptio talis. Ad theſſalonicenſes prima,ſcripta athenis.

❡Caietę die.12.martii.M.D.XXIX.

❡Commentariorum Thomę de Vio Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in priorem epiſtolam pauli ad theſſalonicenſes: finis.

THOMAE DE VIO CAIETA-NI, CARDINALIS SANCTI XISTI, IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD THESSALONICENSES COMMENTARII.

PAVLVS & ſiluanus & timotheus eccleſiæ theſſalonicẽſium in deo patre noſtro & domino ieſu chriſto, gratia vobis & pax a deo patre noſtro & domino ieſu chriſto.} Quemadmodum in priore epiſtola ſcribũtur perſonę ſalutantes, eccleſia ſalutata & ſalutatio.

GRATIAS agere debemus ſemper deo.} Hinc incipit narratio cõmemoratiua augmẽti fidei, dilectionis & patiẽtię theſſalonicenſiũ vt hinc proponatur materia tractanda. commemorat autẽ vt materiam debitę gratiarum actionis deo de illis. Vnde & ſubiungit. PRO vobis fratres, ita vt dignum eſt.} Superfluit ita. Declarat rõnem debiti dicendo vt dignum eſt. Et explicando ſubiungit. QVONIAM ſupercreſcit fides veſtra.} Non ſolum augetur ſed multum augetur fides veſtra. ET abũdat charitas vniuſcuiuſq́. Deficit omnium, veſtrum in inuicem.} Vt neminem excluderet ab abundantia mutuę dilectionis, non ſuffecit dicere vniuſcuiuſq́ ſed addidit omnium. ITA vt & noſipſi in vobis gloriemur in eccleſiis dei.} Vſqueadeo augetur fides veſtra erga deum, & dilectio veſtra mutua, vt & noſipſi gloriemur de vobis in aliis dei eccleſiis. PRO patientia veſtra & fide in omnibus perſecutionibus veſtris & tribulationibus.} Ecce euidens materia gloriationis noſtrę de vobis, exterior patientia procedens ex conſtantia fidei nõ in aliqua ſed in omnibus perſequutionibus veſtris a cõtribulibus & afflictionibus. hoc enim tunc temporis nouum erat apud gẽtiles: quoniam adhuc nõ fuerat ab imperatoribus mota perſequutio cõtra chriſtianos, & primi gentiles q leguntur afflicti pro fide, fuerunt theſſalonicẽſes. & ideo paulus merito de ipſis gloriabatur in aliis eccleſiis. QVAS ſuſtinetis in exemplum iuſti iudicii dei.} Superfluit in. Nec vſq́quaq́ liquet an exemplum ſit caſus nominatiui, & referatur ad ſuſtinetis: an ſit caſus accuſatiui, & referatur ad quas. Senſus tamen in idem redit. & eſt q́ quatenus toleratis huiuſmodi afflictiones & perſequutiones, eſtis iudiciũ iuſti iudicii dei, in vobis tolerãtibus ſperaẽ futurum iuſtum dei iudicium. Quod qualiter verificetur, ipſe declarabit. incipit enim hic proponere materiam tractandam. VT digni habeamini in regno dei.} Superfluit in. Suſtinetis nõ ſolum ad iudicium iuſti iudicii dei, ſed vt voſipſi digni habeamini regno dei. Non dicit digni ſitis (quoniam non ſunt cõdignę paſſiones huius temporis ad futurum regnum) ſed vt digni habeamini ab ipſo deo. Et hoc eſt alterum quod proponitur tractandum.

PRO QVO & patimini.} Incipit tractare illam particulam, exemplum iuſti iudicii. Et relatiuum quo, refert regnum. hinc enim tolerantia veſtra iudicium eſt iuſti iudicii, q́ vos pro regno dei patimini. In quo clauditur q́ illi a quibus patimini, contra regnum dei agunt. Vere ſiquidem pro regno dei paſſi ſunt martyres omnes, nõ ſolum acquirendo ſed etiam vt ſeipſos ſeruẽt partes regni dei, tales in quibus regnet deus per fidem, ſpem charitatem & reliquas virtutes. SI TAMEN. pro ſiquidem, iuſtum eſt apud deũ retribuere tribulationem iis qui vos tribulant: & vobis qui tribulamini requiem nobiſcum.} Ecce documentũ iuſti iudicii: dum vos affligimini pro regno dei, indicaẽ omnibus q́ deus diſcernet inter vos & eos qui vos affligunt, iuſto iudicio retribuendo affligentibus afflictionem & vobis afflictis refrigerium. niſi enim hoc indicareẽ, ſtultum eſſet & vanum pati pro huiuſmodi cauſa. IN reuelatione domini ieſu de coelo.} Declarat ipſum iuſtum iudicium dei quale erit dicendo in reuelatione. nunc enim tanq̃ tectus eſt nobis dominus ieſus per interſtitium coeli: et ideo tempus aduentus eius appellatur reuelatio de coelo. Et tangiẽ per quem (ſcilicet dominum ieſum) fiet iuſtum dei iudicium. CVM angelis virtutis. pro. potentię, eius in flamma ignis. pro. in igne flammę.} Deſcribit aduẽtum domini ieſu, tum a ſocietate angelorum, tum a potẽtia cui ſubduntur angeli, tum ab inſtrumẽto elementi ignis quo vtetur. Et deſcribit in ſpecie flammę: ad differentiã naturalis ignis tum ex terra cõſurgentis in ſpecie carbonum ardentium, tum in impręſſionibus aeris apparentis in ſpecie vaporum accenſorum. aetreum ſiquidem videẽ ſignificare. vnde & deſcribitur tanq̃ deſcendens de coelo. DANTIS vindictam.} Participium dantis refertur ad dñi ieſu. Officium deſcribitur ad quod exercendum veniet. IIS QVI non

nouerunt

nouerunt deum.} Primum puniendorum genus cõſtat ex infidelibus: qui deum fide non nouerunt. ET QVI non obediunt euangelio domini noſtri ieſu chriſti.} Alterum damnatorum genus eſt inobedientium euangelio, ſub quo comprehenduntur omnes mali chriſtiani, inobedientes mandatis euangelicis. QVI pœnas.pro.pœnam, dabunt in interitu æternas.pro.interitum æternum.} Superfluit ſiquidem in.& appoſitiue ad pœnam dicitur interitum æternum. Semper enim interibunt & nunq̃ deſinent. A FACIE domini & a gloria virtutis.pro.potentiæ, eius. Et tempus & excellẽtia cauſę deſcribitur. Tempus quidem a facie domini: quoniam ex quo incipiet apparere dominus, erunt obſtinati in malo & incipiet tempus ſupplicii eorum. Excellentia vero cauſę: quoniam ſola facies domini in potentia ſua glorioſa, ſufficiens erit ad vindictam omnium. ne putaret quiſpiam ꝙ oportebit ibi laborare aut pugnare pro huiuſmodi vindicta exercenda. ¶ QVVM venerit glorificari in ſanctis ſuis.} Declarata vna parte iuſti iudicii futuri (ſcilicet vindicta) declarat alteram: videlicet pręmium ſanctorum. Quod a duobus deſcribit. primo a glorificatione, quum venerit glorificari in ſanctis ſuis: vt qui iam glorificatus eſt in ſeipſo, glorificetur etiam in ſuis ſanctis, communicando illis etiam corporis immortalem gloriam. ET ADMIRABILIS fieri in omnibus qui crediderunt.} Ecce alterum. Tanta erit glorificatio communicata mundis omnibus qui crediderunt, vt admirabilis reddatur ieſus in illis. Excellentia gloriæ nunc incogitabilis, tunc viſa, admirabilem toti vniuerſo reddet ieſum etiam in minimis qui crediderunt. QVIA creditum eſt teſtimonium noſtrum ſuper vos in die illo.} Proprios effectus propriis adaptat cauſis, propria præmia propriis adaptat meritis. & propterea gloriam admirabilem futuram in die illo, reducit tanq̃ in propriam cauſam meritoriam in fidem a gentibus adhibitam teſtimonio apoſtolico de pręmio in illo futuro. Vnde ordo literæ eſt. quia creditum eſt, ab humano genere, teſtimonium noſtrũ, ſubaudi de futuris, ſuper vos, gentiles, in die illo.

¶ IN QVO.pro. in quod, etiam oramus ſemper pro vobis.} Per modum orantis incipit tractare illam particulam, vt digni habeamini regno dei. Nunc quidem tractat illam vt materiam petitionis apud deum: poſtmodum vero in calce ſecundi capituli tractabit eandem docendo. Dicit itaq;. in quod, referendo præmium futurum, nos etiam vobis ſuffragamur orationibus. VT DIGNETVR vos vocatione ſua deus noſter.} Superfluit ſua. Ecce quid petunt, vt deus dignos reddat theſſalonicenſes vocatione: hoc eſt efficiat tales quales vocatio diuina exigit, & hoc relatiue ad deum. Relatiue autem ad proprias ipſorum vires ſubiungit. ET IMPLEAT omnem voluntatem bonitatis ſuę.} Superfluit ſuę. ET OPVS fidei in virtute.pro.potentia.} Dictio interpretata voluntatem, non plene explicatur. ſignificat enim bonam voluntatem ſeu beneplacitum ſeu bonum propoſitum. Petitur ergo vt deus impleat in parte affectiua omnem bonam voluntatẽ bonitatis, omne bonum propoſitum cuiuſcũq; boni. Significatur enim bonitas tum ex parte actus tũ ex parte obiecti. nam vtrinq; oportet bonitatem adeſſe (& ꝙ bonum velimus, & ꝙ bene velimus bonum) ſed totum nihil eſt niſi efficacia diuina adſit ad adimplendũ huiuſmodi voluntatem. ¶ Ex parte autẽ intellectus vt deus ĩpleat fidei opus in potẽtia. Implere opus fidei in potentia contingit tum potenter tolerando afflictiones & perſequutiones illatas propter fidem, tum potenter operãdo ex fide: quod eſt gratię miraculorum. quæ fidei attribuitur ab ipſo domino, ſi habueritis tantam fidem vt granum ſinapis dicetis monti huic &c̃. VT clarificetur pro.glorificetur, nomen domini noſtri ieſu chriſti in vobis, & vos in illo.} Ratio petitionis explicatur, non vt chriſtus ſed vt nomen chriſti glorificetur in vobis ſic qualificatis, & vos ſic qualificati glorificemini in illo nomine domini noſtri ieſu chriſti, non in vobiſipſis. Et quoniam hoc excedit humanas vires, ſubiungit. SECVNDVM gratiam dei noſtri.} quem colimus. ET domini ieſu chriſti.} per quem deriuatur ad nos diuina gratia.

CAPVT .II.

ROGAMVS autem vos fratres.} Tractat illam particulam iuſti iudicii dei, quantum ad tempus quo eſt futurum illud iuſtum dei iudicium. PER aduẽtum domini noſtri ieſu chriſti.} Obſecratio eſt apta materiæ. ET noſtræ congregationis in ipſum.pro.& noſtram cõgregationem in ipſum.} Et poteſt referri tum noſtra præſens congregatio per fidem in ipſum chriſtum, tum (quod potius quadrat) futura noſtri congregatio in ipſum chriſtum tempore aduentus eius: vt vtrinq; obſecratio fiat per futura tunc. VT NON cito moueamini. pro. dimoueamini, a veſtro ſenſu.pro.a mente.} Ecce quid rogant vt non facile dilabantur a mente: hoc eſt ab eo quod ſm ſupremam intellectus partem tenent de tempore aduentus chriſti. Et dixit hoc: quoniam ex priore epiſtola theſſalonicenſes intellexerant propinquum eſſe aduentum chriſti. & inde tanq̃ dimoti ab eo quod mente tenebant ac turbati fuerant. Vnde & ſubiungit. NEQVE terreamini.pro.turbemini.} Vnde autem turbationem & lapſum huiuſmodi incurrerant, ſignificatur ſubiungendo. NEQVE per ſpiritum neq; per ſermonem neq; per epiſtolam tanq̃ per nos miſſam.} Superfluit miſſam. QVASI inſtet dies domini.pro.chrĩ.} Quod dicit tanq̃ per nos, refertur ad ſingula .ſ. ſpiritum, ſermonem & epiſtolam. Erant enim inter theſſalonicenſes interpretantes per ſpiritum tanq̃

per ſpiritum pauli inſinuatum in epiſtola priore aut in ſermone habito coram eis/ꝙ inſtaret tempus aduentus chriſti. Anſam autem accipiebant ex epiſtola eo ꝙ in prima pſona dixerat/nos qui viuimus qui relinquimur in aduentū domini ſimul rapiemur cum illis. Et hæc videt̃ ad literam ratio huius ſecū/dę epiſtolę:ad tollendum ſcilicet ab eis huiuſmodi intellectum. NEQVIS vos ſeducat vllo modo.} videlicet explicando ſpiritum noſtrum aut ſermonem noſtrum aut epiſtolam noſtrā. QVONIAM niſi venerit diſceſſio.pro.apoſtaſia/primum.} Ad tollendum huiuſmodi opinionem de propinquitate ad/uentus chriſti/manifeſtat eis oportere duo precedere chr̃i aduentum. Alterum eſt apoſtaſia. ſed non di cit a quo. Græca ſiquidem dictio eſt apoſtaſia:& ſignificat defectionem ſeu rebellionem ab obediētia/ ſtatu/profeſſione/principe/&c̃. Intelligitur autem de apoſtaſia ab imperio romano. pędicit eis oporte/re primum deficere gentes ab imperio romano q̃ veniat chriſtus. ET reuelatus fuerit homo peccati.} Ecce alterum quod oportet pręcedere aduentum chriſti.& eſt aduentus antichriſti. Quem deſcribit pri mo a natura/dicendo homo.deinde a plenitudine peccatorum/dicēdo homo peccati. Et de eo dicit/re/uelatus fuerit:quoniam manifeſtus erit homo peccati.non erit hypocrita (vt non poſſit cognoſci/vt lateat peccatum eius)ſed erit manifeſtus homo peccati. FILIVS perditionis.} Hebręo more loquitur, vndiꝙ perditione dignum appellās filium perditionis. QVI aduerſatur & extollitur ſupra omne quod pro.omnem qui/dicitur deus.} Ex hac antichriſti conditione apparet ꝙ machometus non fuit anti/chriſtus.nam fecit ſeipſum flatum dei/non ſupra deum.antichriſtus autem nō ſolum aduerſabitur deo ſed etiam extolletur ſupra oēm qui dicitur deus. AVT quod colitur.} Circunloquitur ītetpres dictio/nem grecam/ſignificantem omne id cui debetur veneratio religioſa:qualia ſunt quęcunꝙ ſacramenta & ſacra,ſiue res ſiue loca ſiue tēpora. Extollet ſiquidem ſe ſuper omnes dies feſtiuos tam chriſtianorum q̃ iudęorum & ſuper reliqua ſacramenta & ſacra &c̃. ITA vt in templo dei ſedeat,oſtēdens ſe tanq̃.pro. ꝙ/ſit deus.} In multis quoꝙ codicibus gręcis inueniunt̃ duę dictiones medię inter dei & ſedeat.ita ꝙ legitur,ita vt in templo dei tanq̃ deus ſedeat oſtendens ſeipſum ꝙ ſit deus. Et ſunt ad clariorem ſenſum. ¶Declarat paulus modum quo antichriſtus extolletur ſupra deum. Et modus eſt ꝙ ipſe ſedebit in tem/plo dei oſtentans ſeipſum eſſe deum.hoc eſt enim extolli ſupra deum. Nec aliquod determinatum tem/plum ſignificatur:ſed in quocunꝙ templo deo dicato ſedebit tanq̃ ſibi dicato.

NON retineris.pro.non meminiſtis.} interrogatiue punctando & legendo. QVVM adhuc eſſem apud vos hæc dicebam vobis?} Reuocat ad memoriam eorum hæc eadem verbo eis ſignificata fuiſ/ſe:arguens per hoc eos ꝙ quum hæc ſciant ab ore eius/non debebant turbari & abduci in opinionē ꝙ inſtaret dies aduentus chriſti. ET NVNC quid detineat ſcitis.} Ordo literę eſt.& ſcitis quid nunc deti neat/quid in pręſenti prohibeat/occaſio ſit morę. VT reueletur. Deficit.ille.} homo peccati. IN ſuo tē pore.} Dicit paulus ꝙ theſſalonicenſes non ſolum hæc pręedicta ſciebant/ſed etiam rationem dilatæ manifeſtationis antichriſti. dixerat enim eis illam rationem paulus. Quam rationem ſubiungit/po/nendo eam in ſcriptis: NAM myſterium iam operatur iniquitatis tantum.pro.ſolum.} Et hic fiat co lon. VT qui tenet nunc teneat.} Superfluunt duę dictiones:vt/& teneat.& dictio interpretata tenet/eſt illamet quę interpretata eſt detineat/dicendo & nunc quid detineat ſcitis. Vnde litera iſta legenda eſt. QVI iam detinet/donec de medio fiat.} Et eſt ordo literę.nam qui iam detinet/iam operat̃ ſolum ini/quitatis myſterium donec de medio fiat. In quibus verbis duo myſteria declarat. Alterū eſt ꝙ ratio de/tinendi eſt non potentia aliqua detentiua aut prohibitiua,ſed vt impleantur iniquitates imperii ro/mani.ſimilis ſiquidem eſt hæc ſententia illi diuinę ſententię gen̄.15.nōdū ſunt cōpletę iniquitates amor/rheorum. Vnde relatiuum qui detinet/imperium romanum refert.de quo modum detinendi explicat; dicendo ꝙ ſolummodo operatur arcanum iniquitatis:aperte ſignificando ꝙ non aliter detinet q̃ ope/rando arcanum iniquitatis. Nominat autem integritatem iniquitatum myſterium iniquitatis, quo/niam vere arcanum eſt & ſoli deo cognitum quantum iniquitatis implēdum eſt ad hoc vt romanum imperium de medio tollatur. Et bene nota formalem ſermonem.non dicit abſolute ꝙ ſolum agit my/ſteriū iniquitatis(quod eſſet nihil boni agere ſed malum ſolummodo)ſed dicit qui detinet/agit tantū/modo myſterium iniquitatis:quod eſt quatenus detinens aduentum antichriſti non detinet autorita/te aut merito ſed ſolum implendo myſterium iniquitatis.cum quo ſtat ꝙ multa bona & ſancta opera etiam efficiat interim/ſed non ad detinendum aduentum antichriſti. ¶Alterum myſterium quod de/clarat eſt ꝙ quū dixiſſet niſi venerit apoſtaſia primū,intellectum fuiſſet nihil aliud ſignificari niſi defe/ctionem multarum gentium ab imperio romano/niſi modo adiungeret donec de medio fiat: aperte ſignificans ꝙ ante aduentum antichriſti oportet non ſolum eſſe defectionem gentium a romano im/perio ſed etiam totaliter aboleri romanum imperium. hoc eſt enim de medio illud tolli. Quocirca quum adhuc non ſit de medio ſublatum romanum imperium,adhuc non eſt impletum quod pau/lus dicit/donec de medio fiat. ET TVNC reuelabitur ille iniquus.} Certum eſt ꝙ aduerbium tunc excludit tempus pręcedens(ſignificat enim ꝙ non prius)ſed non eſt certum an affirmet tempus im/mediate ſequens. Non enim dicit & tunc immediate ſed dicit & tunc/ſublato de medio roma/no imperio reuelabitur ille iniquus. Igitur ex paulo habemus tria pręcedentia aduentum chriſti.pri/

mum eſt apoſtaſiæ:ſecundum extinctio:& tertium aduentus antichriſti.Quæ eo ordine ventura prædicta ſunt quo ſunt enumerata. Quorum primum tantum videmus impletum:reliqua ſuperſunt implenda. QVEM dñs ieſus.} Superfluit ieſus. INTERFICIET.pro.conſumet/ſpiritu oris ſui,& deſtruet illuſtratione.pro.apparitione/aduentus ſui eum.} Prima fronte ſignificatur metaphorice tam facilis conſumptio antichriſti a domino ꝙ ſolo flatu oris dominus conſumet eum:ſecundum tamen proprietatem verborum ſignificatur ꝙ dominus ieſus conſumet antichriſtum non conſumptione corporali ſed conſumptione ſpirituali, ſpiritu oris ſui:hoc eſt ſpiritu ſermonis euangelici/ quod ex proprio chriſti ore exiit.& eundem deſtruet apparitione aduentus ſui. Cerne differentiam inter conſumptionem & deſtructionem.euangelici ſiquidem verbi ſpirituali virtute conſumet paulatim auertendo homines ab antichriſti ſequela & ducendo ad veritatem euangelicam. Et quia non omnes reuocabuntur ſed aliqui poſt aliquos paulatim/multis tamen perſeuerantibus vſq; ad aduentum chriſti in doctrina antichriſti,ideo dicitur ꝙ conſumet quidem ſpiritu oris/deſtruet autem apparitione aduentus ſui. Quum enim aduentus chriſti incœperit apparere,tunc totaliter deſtruetur antichriſtus/pro quanto tunc ab omnibus cognoſcetur fallacia eius. Vnde hinc habes prudẽs lector aliud myſterium:videlicet ꝙ ſequaces antichriſti durabunt vſq; ad apparitionem aduenientis chriſti.

CVIVS eſt aduentus ſm operationem ſatanę.} Deſcriptis principio & fine/ deſcribit progreſſum antichriſti:inchoando a dęmone cuius virtute operabitur.Dixerat ſuperius eũdem hominem peccati:modo deſcribit ipſum ex ſatana (hoc eſt aduerſario dęmone,q antonomaſice dicitur aduerſarius) efficaciã dante actionibus illius hominis. IN OMNI virtute.pro.potentia.} Ecce primum inſtrumentum antichriſti/ potentia omnis:vt e regione chriſti appareat.nam chriſtus ſm operationem ſpiritus ſancti apparuit, ille ſm operationem ſatanę:chriſtus in omni humilitate/ille in omni potentia. eſt enim ſermo de potentia ſęculari.Et dicitur omnis potentia,quia erit potentia tum diuitiarum/ tum vis coactiuę & dominatiuę/tum delitiarum &c̃. ET SIGNIS & prodigiis mendacibus.pro. mendacii.} Signa ſanitatum quas mirabiliter conferet/& prodigia apparentium in elementis, appellantur mendacii/tum quia multa erunt pręſtigioſa & ſpectra potius q̃ vera.tum quia quæ erunt vera facta/erunt mendaciter miracula. Vt enim in euangeliis declarauimus,ea quę vere efficiet antichriſtus mirabilia in conſpectu hominum/non erunt vere miracula:hoc eſt ſupra facultatem omnium cauſarum ſecundarum.& propterea omnia ſunt ſigna & prodigia mendacii. ET IN omni ſeductione iniquitatis.pro.iniuſtitiæ.Ecce tertium organum antichriſti:ſcilicet ſeductio iniuſtitię/vſqueadeo dementabit homines vt iniuſtitias licitas reputent.Et hic erit non aliqua ſed omnis ſeductio/omni genere ſeductionis vtetur ad homines faciendos iniuſtos ſimiles ſibi. IIS QVI.pro.in iis qui/pereunt.} Non ſufficit paulo explicare progreſſum antichriſti,ſed explicat etiam fructum eius:in quibus ſcilicet fructum habebunt hę ſeductiones eius,dicendo in iis qui pereunt/ad differẽtiã electorum.Acſi aperte diceret.non in electis fructificabit,ſed in reprobis/qui ſuapte voluntate pereunt.Vnde & ſubdit rationem quare pereunt.,IN EO ꝙ charitatem veritatis non recęperunt vt ſalui fierent.} ideo pereunt quia non recęperunt dilectionẽ veritatis/non cuiuſcunq; ſed illius qua ſalui fierent.Dilectionem veritatis prędicauit chriſtus/prędicauerunt apoſtoli/prędicat eccleſia chriſti.Qui hanc dilectionẽ recipiunt in mentibus affectibus & operibus propriis,ſalui fiunt.totum enim quod euangelicus ſermo tradit veritas eſt.Qui autem hanc dilectionem non recęperunt ad hoc vt ſalui fierent, ipſimet ſeipſos interimunt eo ipſo ꝙ non recipiunt hanc dilectionem:quæ ſola eſt medium ad ſalutem. Non imputent igitur pereuntes alteri ſed ſibimet ſuum interitũ,quẽadmodum nulli imputare debent ꝙ non recęperũt oblatam eis dilectionem veritatis. IDEO.} Deficit et. Legẽdum eſt. ET IDEO mittet illis deus operationem erroris.} Quemadmodum ad romanos ſcribit:in pœnam peccati tradidit illos deus in reprobum ſenſum &c̃.ita modo ſcribit.& ideo quia non recęperunt dilectionem veritatis,in pœnam huiuſmodi criminis mittet illis deus operationem erroris.Dictio interpretata operationem/non totaliter explicatur nomine operationis.nam ſignificat quandam efficaciam ſiue vim intus operantem.Et eſt ſenſus ꝙ mittet illis deus internam vim ſeu efficaciam ad errandum.Vnde & ſubdit. VT CREDANT mendacio.} Mirabilis eſt hæc pœna:quæ eſt & pœna peccati præcedentis & ratio peccati ſequentis. VT IVDICENTVR omnes qui non crediderunt veritati,ſed conſenſerunt iniquitati.pro.iniuſtitiæ.} Sed nec ſic totum explicatur.nam gręce habetur ſed cõplacentes in iniuſtitia.Ne tantę pœnę peccatum exiſtimetur finis,ſubiungit bonum ad quod hæc mala ordinantur eſſe bonum diuinę iuſtitiæ,dicendo.vt iudicentur omnes de peccato,tum omiſſionis/ꝙ non crediderunt veritati, tum commiſſionis/ꝙ complacentes fuerunt in in iuſtitia.hæc enim duo crimina erunt in ſequacibus antichrĩ.Quorum primum contrariatur bono intellectus, ſecundum bono affectus.

NOS AVTEM debemus gratias agere deo. Deficit. ſemper/ pro vobis fratres dilecti a deo. pro. domino.} E regione reproborũ ad electos theſſalonicenſes ſermonem cõuertit:materiã gratiarũactionis aſtruẽs ſubiũcta bona. QVIA ELEGERIT nos.pro.vos/deus primitias.pro.ab initio/in ſalutẽ.} Magna materia gratiarumactionis/ꝙ ab initio euãgelicę diuulgationis abſq; veſtris meritis deus vos ele/

ab ira ventura.} Continue chriſtus eripit nos/miſerando condonandoꝗ peccata, a ventura iuſtitia vindicatiua(quæ ira appellatur metaphorice)qua punientur iniqui.

CAPVT .II.

IAM ET ipſi ſcitis fratres introitum noſtrũ ad vos quia.pro.ꝙ/non inanis fuit.} Poſtq̄ attulit rationes tum ex parte prædicationis tum ex parte ſuſceptionis ad manifeſtandũ theſſalonicenſes electos eſſe a deo, affert modo ad idem ratione ex parte factoꝝ/ex parte operũ ipſius pauli & ſilæ qui prædicauerant eis. Ad confirmandũ ſiquidem theſſalonicenſes/cõmemorat proprias ipſoꝝ qui prædicauerunt conditiones: vt habita earũ ratione habeant vnde omni ex parte firmentur in euãgelio quod acceperant. ¶ Vnde & primo cõmemorat ipſis theſſalonicenſibus teſtibus ꝙ introitus ſuus ad eos non fuit inanis: hoc eſt non fuit vacuus veritate/ſancto affectu/ſanctis opibus/manifeſtis probationibus. in genere ſiquidẽ proponit quod per multas partes ſubiungendo explicat. Vnde ſtatim e regione ſubiungit ꝙ plenus fuit probatione & fiducia in deo. SED ANTE paſſi multa.} Superfluit multa. ET cõtumeliis affecti ſicut ſcitis in philippis.} Lege act. 16. de huiuſmodi afflictionibus pauli & ſilæ. fuerunt ſiquidẽ ibi nudati/virgis cęſi publice, & in carcerem poſtmodum redacti/ligno ſtrictis pedibus. FIDVCIAM habuimus in deo noſtro loqui ad vos euãgeliũ dei in multa ſolicitudine pro. in multo certamine.} Non obſtante ꝙ prius paſſi fuerimus plagas in corpore & cõtumelias cõtra honorem, auſi ſumus(non in nobis ſed in deo noſtro)prædicare vobis euangeliũ: non qualitercũꝗ ſed prædicare in multo certamine aduerſus iudæos/intendentes impedire euangeliũ. ¶ EXHORTATIO. n. noſtra.} Manifeſtat ꝙ non fuit inanis velut erronea imũda aut doloſa. Vnde dicit. NON de errore.} Et hoc quo ad intellectum. nullum ſiquidẽ errorem continet. NEQVE de imundicia.} Et hoc quo ad affectum. nullam ſiquidẽ imundiciam cuiuſcũꝗ peccati continet. NEQVE in dolo.} Non ſolũ vera & munda fuit exhortatio noſtra in ſeipſa, ſed etiã ex parte noſtri nullus fuit dolus: vt alio tenderemus q̄ ad ipſam veritatem & mundiciam. SED SICVT probati ſumus a deo vt crederet̃ nobis euangeliũ.} hoc eſt vt cõmitteretur nobis euangelium. ITA loquimur.} Omnem dolum/omnẽ errorem/omnẽm immundiciam excludit modus exequendi cõformis modo quo probati ipſi ſunt a deo ad hoc vt cõmitteretur eis euangelium. probatio ſiquidẽ diuina ad huiuſmodi officium/hęc excludit. Et explanãs talem exequendi modum/dicit. NON quaſi hominibus placentes ſed deo.} Ecce modus ex parte noſtri. Et quãtum importet ſed deo/ſubiungit. QVI probat corda noſtra.} qui examinat intima noſtra: nec aliquid poteſt eũ latere. Et magis explicando non tanq̄ hoĩbus placentes/ſubiungit quo ad alios. NEQVE enim fuimus aliquãdo in ſermone adulationis ſicut ſcitis.} vos eſtis teſtes ꝙ ſermo noſter nõ fuit aſſentatorius. NEQVE in occaſione auariciæ, deus teſtis eſt.} Solus deus intuetur cor. & ideo deũ teſtem inducit ꝙ in corde ſuo nullam habuerit occaſionẽ auariciæ. Et hoc dicit ad declarandũ non quaſi ſibiipſis hominibus placentes. Et ad idem ſubiungit. NEC quærentes ab hominibus gloriã.} Quod magis ſpecificans & extendens dicit. NEQVE a vobis neꝗ ab aliis.} vbicũꝗ ſint. Et hoc manifeſtat ab abſtinentia autoritatiui ſtatus/ſubiungendo. QVVM poſſemus vobis oneri eſſe vt chriſti apoſtoli.} Superfluit vobis. Et legendum eſt nõ oneri ſed in grauitate. Ab abſtinentia ſiquidẽ autoritatis qua vti potuiſſent vt chriſti apoſtoli/manifeſtant ꝙ nec ab eis nec ab aliis quærunt gloriam. nam quærentes gloriam/gerunt ſeipſos in grauitate: hoc eſt in autoritate. SED FACTI ſumus paruuli. pro. ſuaues/in medio veſtrum.} E regione ad autoritatis ſtatum plus dicit q̄ facti ſumus ſicut vnus veſtrum/dicẽdo ꝙ facti ſumus ſuaues in medio veſtrũ. ſignificat enim ſeipſos geſſiſſe in medio eorũ non ſolum tanq̄ priuatos ſed etiam tanq̄ cuiꝗ exhibentes ſe morigeros. Vnde & cum hac comitate ſubdit affectum in officio euãgelico. TANQVAM ſi nutrix foueat filios ſuos, ita deſiderãtes vos cupide.} Quod dicit deſiderãtes vos cupide/circũlocutio eſt interpretis ad explicãdum magnitudinẽ affectus græce ſignificatã. ad hoc enim addidit deſiderio cupiditatem. VOLEBAMVS tradere vobis nõ ſolum euangelium dei ſed etiã animas noſtras: quoniam chariſſimi. pro. dilecti/nobis facti eſtis.} Ne non ſeruata autoritas minueret officiũ, explicat tum ſimilitudinẽ nutricis ad filios/tum magnitudinẽ affectus propenſi vſꝗ ad impartiendum etiam proprias vitas. & omnium ratio aſſignatur charitas erga eos.

MEMORES enim eſtis fratres laboris noſtri & fatigationis.} Non ſufficit euangeliſtis cõprobare officium ſuum negationibus maloꝝ & charitate affectus, ſed oportet operibus illud cõprobare. Et ꝓpterea externum opus cõtra auariciam cõtra quæſtum victũꝗ ex eleemoſyna/explicat laborẽ & fatigationẽ: vt intelligamus eos nõ ſolum operatos eſſe manibus propriis ſed vſꝗ ad laborẽ, nec qualitercũꝗ laboraſſe ſed vſꝗ ad fatigationem. Modus autem ſubiungitur dicendo. NOCTE. Deeſt. enim/& die operantes.} Vtrunꝗ tempus manuali operi expendebat̃. Ratio vero ſubiũgitur. NE QVEM veſtrũ grauaremus.} propter neceſſarios ſumptus. PRÆDICAVIMVS vobis euangeliũ dei.} Horis itaꝗ vacantibus ab euangelio tam nocte q̄ die manibus operabant̃. VOS teſtes eſtis & deus q̄ ſancte.} hoc eſt mũde. ET iuſte.} A generali virtute iuſte dicit ꝓut iuſtũ dicimus virũ omni ex parte bonũ. ET SINE querela.} Sępe interpres vtitur hoc loquẽdi modo/ad ſignificandũ nulli datam occaſionẽ querelę aduerſus eos: vtitur enim paſſiue ſine querela. VOBIS qui credidiſtis. pro. creditis/affuimus.} Officium euangelicũ

cōmemorat cōprobatum operibus non ſolum manualibus ſed etiam operibus mundis/iuſtis & irreprę henſibilibus.& ad hoc deum & ipſos teſtes affert.Et ꝙ ipſi ſint teſtes & ſpecies operum ſanctorum ſub/ iungit. SICVT ſcitis.} Nemo enim poteſt eſſe teſtis eorum quę neſcit. QVALITER vnumquenq; ve ſtrum ſicut pater filios ſuos deprecantes.pro.hortantes/vos & conſolantes teſtificati ſumuş.pro.& teſti/ ficantes.} Quoniam mutilus eſt ſermo,congruit ſubintelligere verbum ſubſtantiuum ante hæc tria participia.Ita ꝙ litera ſit.ſicut ſcitis qualiter vnũquenq; veſtrum ſicut pater filios ſuos fuimus hortan/ tes.Et ibi fiat linea . deinde ſubiungaẽ. VOS & conſolantes.pro.& vos cōſolantes/& teſtificantes.} Et tunc ſubiungitur materia exhortationis conſolationis & obteſtationis. VT ambularetis digne deo.} hoc eſt vt proficeretis pro dignitate dei. QVI vocauit.pro.vocat/vos in ſuum regnum & gloriam.} Vndiq; rationes adunat tũ ex parte dei/tum ex parte beneficii vocationis,nō ad nuptias ſed ad regnũ, nō ad gloriā humanā ſed gloriā diuinā. Vbi & pſpicere potes nullum ōmiſiſſe officiũ:nec matris,dicen do tanq̃ ſi nutrix foueat filios ſuos/nō alienos.nec pr̃is/dicendo ſicut pr̃ filios ſuos.

IDEO & nos gratias agimus.} Tractat illam particulam/gratias agimus deo ſemp pro omnibus vo/ bis memores operis fidei veſtrę &c̃.Tractat aũt eā cōtinuādo facta factis:hoc eſt factis ꝓpriis facta theſ ſalonicēſiũ.Et cōmemorat ea vt materiā gratiarũactionis deo:vt ex ꝓpriis quoq; factis cōfirmenẽ in fi/ de. DEO ſine intermiſſione.} quo ad habitũ & affectũ. QVONIAM quum accepiſſetis a nobis verbũ auditus dei.} hoc eſt verbũ euāgelicũ ,quo audiẽ nō hō ſed deus auditu interno. ACCÆPISTIS illud nō vt verbũ hoīum ſed (ſicut eſt vere)verbũ dei.} In qbuſdā codicibus gręcis nō habeẽ vt:ſed legiẽ ac cepiſtis illud nō verbũ hoīum ſed ſicut vere eſt verbũ dei.vt explicee abſq; ſimilitudinis nota negatum verbũ hoīum & acceptatũ verbũ dei queadmodum in veritate eſt. QVI.Deficit.&/operaẽ in vobis qui crediſtis.pro.creditis.} Ab effectu manifeſtat verbũ eſſe nō hoīum ſed dei:qa non hō ſed deus opaẽ intus in vobis qui creditis/faciēs vos nō ſolũ credere ſed factis cōprobare fidē.Vnde & facta ſubiungit.

¶ VOS enim imitatores facti eſtis fratres eccleſiarũ dei quę ſunt in iudęa in chr̃o ieſu.} Primę perſe/ quutiones chriſtianorũ in iudęa fuerũt & a iudęis.& ꝓpterea paulus theſſalonicēſes dicit imitatos eſſe eccleſias chr̃ianas quę ſunt in iudęa.Et ſubiungēdo in quo imitati ſunt dicit. QVIA eadē paſſi eſtis & vos a.Deficit.ꝓpriis/cōtribulibus veſtris.} Supfluit veſtris. SICVT & ipſi.} ſubaudi chriſtiani eccle/ ſiarũ in iudęa. A IVDÆIS.} Similitudo clara eſt.Verũ de iudęis ſubiungit multas malas cōditiones, ea rōne quia iudęi excitauerāt turbā in theſſalonica mediātibus qbuſdā malis viris aduerſus paulum & ſilam & aduerſus theſſalonicēſes chr̃ianos:vt patet act.17. QVI & dñm occiderũt ieſum.} Iudęi ſiqui dē ipulerunt pilatũ ad occidendũ ieſum.& ꝓpterea ipſi dicunẽ occiſores ieſu. ET.Deficit.ꝓprios/ꝓphē tas.}. hieremiā/eſaiā &c̃. ET nos pſequuti ſunt.} et nos chr̃i diſcipulos perſequuti ſunt. ET deo nō placēt.} Ad excludēdũ ꝙ iudęi arbitrabanẽ ſe obſequm pſtare deo pſequendo chr̃ianos/hoc adiunxit. ET oībus hoībus aduerſanẽ.} Et huius exaggerationis rōnem explicat ſubiungēdo. PROHIBENTES nos gētibus loqui vt ſalui fiāt.} hoc eſt.n.aduerſari oībus nationibus mundi. VT impleant peccata ſua ſemp.} vt ideſinēter addāt peccata peccatis/quouſq; ipleant pfiſam ac pmiſſam mēſurā peccato/ rũ.ſimili ſiqdē mō loqtur deus geñ.15.nondũ ipletę ſunt iniqtates amorręoꝝ. PERVENIT enim ira dei ſup illos vſq; in finē.} Supfluit dei.Rōnem reddit eius qd dixerat vt iplēāt ſemp peccata ſua,qa ira p/ uenit in illos nō ſm qd ſed vſq; ad extremũ.Ita itercipiẽ/quũ nō pmittiẽ augmentũ peccatorũ.Eſt enim effectus deſertionis diuinę:ac p hoc plenę vltionis ſubſequētis.Et hoc ipleri cōtinue videmus in obſti/ natione iudęorum.¶ Si tñ intelligatur textus iſte de ira pręſentis vitę,ipleta ſunt hæc pauli verba pau/ lopoſt in excidio hieroſolymitano.Tāq̃ iudęi ipleuerint peccata ſua illis.40.annis ad exequutionem ꝓprii excidii vſq; in finē/ſine termino:eo ꝙ nunq̃ reſtituēdi ſunt in priſtinum gradum.

¶ NOS aũt fratres.} Cōmemoraturus pſeuerantiā theſſalonicenſiũ,iterſerit modum quo nouit eos pſeuerare:cōmemorans ſimul pſeuerātē affectũ ꝓprium erga illos. DESOLATI a vobis.pro.orbati vo/ bis.} tanq̃ parentes orbati filiis. AD tēpus horę.} hoc eſt ad tēpus modicę morę . exturbatus ſiqdē ex theſſalonica & berrhęa/venerat athenas. ASPECTV non corde.} Orbationē declarat eſſe quo ad aſpectũ corpalē/nō quo ad aſpectũ cordis. ABVNDANTIVS feſtinauimus.pro.ſtuduimus/faciē veſtrā videre cũ multo deſiderio.} Et ſtudium ac deſideriũ declarās ſubiungit. QVONIAM voluimus veni/ re ad vos.} Pluraliter dicit voluimus/ꝓpter ſocios.Singulariter tñ ſubdit de ſeipſo . EGO quidē pau/ lus & ſemel & iterũ.} Forte ꝙ alii nō totiēs ſtuduerant venire. SED īpediuit nos ſatanas.} hoc eſt ad/ uerſarius/pculdubio diabolus.Ratio aũt tāti ſtudii ac deſiderii ſubiungitur.QVÆ eſt.n.noſtra ſpes aut gaudiũ aut corona gloriæ.pro.gloriationis.} Ad futurũ tēpus aduētus chr̃i hæc tria ſpectare conſtat ex ſubiunctis.Et gradatim ſupputat.Primo ſpem pręmii ex fructificatione in illis.deīde gaudiũ de ſalu/ te illorũ.& demũ coronā gloriatiōis in deo de virili certamine habito ab ipſis cōuerſis opera apl̃orum. NONNE.Deficit.&/vos.} Nō dicit nōne vos ſed dicit nōne & vos:vt cōprędēdat cũ theſſalonicenſibus alias eccleſias doctas ab ipſo. ANTE dñm noſtrum ieſum chr̃m.} Vt pdiximus/iterptes vtiẽ ante p corā.ſignificat ꝙ corā chr̃o & ipſi & alię eccleſię ab eis doctę/erāt eorum ſpes gaudiũ & ratio gloriatio/ nis,nō corā vanitate hoīum. ESTIS in aduētu eius.} Supfluit eſtis.Et nō ſolum coram chr̃o ſed & in

aduentu ipſius eos fore hæc tria ſignificat/ad explicandum cõmunẽ tunc lætitiam & gloriã. VOS enim eſtis gloria noſtra & gaudiũ.} hoc eſt qa vos in pſenti eſtis materia tũ gaudii noſtri/tum gloriæ claritatis & ſplendoris noſtri.filius enim ſapiens eſt & gloria & gaudium patris.

CAPVT .III.

PROPTER quod.} hoc eſt pꝑter tantum vinculum affectus noſtri vobiſcum. NON ſuſtinentes amplius.} ſupple vos inuiſitatos a nobis. PLACVIT nobis.} paulo & ſilę. REmanere.pro.relinqui/athenis ſolis.pro.ſoli.} videlicet abſq; timotheo. ET miſimus timotheũ fratrem noſtrum.} ſm fidem & dilectionem. ET miniſtrũ dei.} Non dicit miniſtrũ noſtrum ſed dei ad ſalutem animarum. IN euangelio.} Deficiunt tres dictiones.legendum eſt. ET cooperatorem noſtrum in euangelio chriſti.} Erat enim timotheus & ipſe pdicator euãgelii. AD cõfirmandos vos.} Ecce ad quid miſimus timotheum. ET exhortandos.pro.& conſolandos/pro fide veſtra.} hoc eſt pro perſeuerantia fidei veſtrę. VT nemo moueatur.} Dictio gręca interptata moueatur/ non videtur poſſe exprimi vnica dictione:eo ꝙ ſignificat cedere ob blanditias, ſumpta metaphora a motu caudę canis/cuius eſt agitatione caudę blandiri. Vnde poſſet explicari legendo vt nemo moueatur blanditiis/ſubiungẽdo. IN tribulationibus iſtis.} Vt enim dictũ eſt/exturbati fuerãt paulus/ſilas/timotheus & theſſalonicẽſes chriani.& paulus quidẽ cũ ſociis receſſerũt:theſſalonicẽſes autem tracti ſunt ad magiſtratus.Et qm̃ dimiſſi fuerãt fideiuſſione data liberi/timebat paulus ne blãditiis alioꝝ theſſalonicẽſiũ qui fideiuſſerãt mutarent.& pꝑterea miſit ad cõfirmãdos eos & cõſolãdos vt pſeuerarẽt in fide imoti a quibuſcunq; blanditiis cõſanguineoꝝ/amicorum & huiuſmodi. IPSI enim ſcitis ꝙ in hoc poſiti ſumus.} Accuſatiui caſus eſt hoc.cõmemorat enim ꝙ ipſi iam ſciunt ꝙ nos chriſtiani ad hoc (ſcilicet ad patiendum) poſiti ſumus a chriſto. Acſi apertius dixiſſet .non ſunt afflictiones iſtę improuiſę,ſed ſcitis ꝙ ad afflictiones ſuſtinẽdas ſumus decreti.Et hoc ꝙ ſciuerint manifeſtat. NAM & quum apud vos eſſemus,pdicabamus vobis paſſuros nos.} ſubaudi chrianos. TRIBVLATIONES:ſicut & factum eſt,& ſcitis.} experiẽtia. ¶ PROPTEREA & ego amplius nõ ſuſtinẽs.} vos inuiſitatos manere.Quũ prius dixiſſet pluraliter pꝑterea nõ ſuſtinẽtes amplius,modo ſingulariter dicit pꝑterea & ego amplius nõ ſuſtinens:ad explicandum magnitudinem affectus in ſeipſo erga eos.vt quẽadmodum maior erat ſila & timotheo gradu & dignitate,explicaret quoq; ſe maiorẽ affectu & officio erga illos. MISI ad cognoſcendã fidem veſtram.} hoc eſt perſeuerantiã veſtram in fide. NE forte tentauerit vos is qui tentat.} Diabolum appellat eũ qui tentat:quoniã proprium eſt eius officium tentarę,non ad cognoſcendum ſed ad inclinandũ & ducendum ad malum.Et per hoc quas ſuperius dixerat blãditias/ modo inſtrumẽta eſſe tẽtationis diabolicę inſinuat. ET inanis fiat labor noſter.} Conſequenter ad fructum tentationis diabolicę/dicit ꝙ inanis redderet labor quem paulus & ſocii aſſumpſerãt euangelizando illis.Inanis aũt redderetur non quo ad pꝑrium meritum/ſed quo ad fructum in eis.

NVNC autem veniente timotheo.pro.nũc autem quum veniſſet timotheus/ad nos a vobis.} Deſcripta miſſione timothei/deſcribit reditum eiuſdem:ex quo cognouit perſeuerantiam theſſalonicenſium. & annunciante.pro.annunciaſſet/nobis.} mihi & ſilę. FIDEM & charitatem veſtram.} Ecce duo pcipua bona chriſtianorum. ET quia.pro.ꝙ/memoriam noſtri habetis bonã ſemp.} Ad differentiã memorię in malã partem. Meminerant enim pauli & ſilę,benedicẽtes horam qua venerũt ad eos & cõuerterunt eos ad deũ/ẽt poſt afflictiones.& propterea dicit ſemp. DESIDERANTES nos videre ſicut & nos quoq; vos.} ſuperfluit quoq;.Hoc eſt quartum bonum quod retulit timotheus. IDEO cõſolati ſumus fratres in vobis.} Effectum ſubſequutum ex timothei relatione deſcribit.Et vtrũ (vt al's diximus) ĩterptes paſſiue cõſolati ſumus:hoc eſt cõſolationem accępimus. IN omni neceſſitate & tribulatione noſtra per fidem veſtrã.} Quãuis nos in afflictione & indigentia ſimus cõſtituti,nihilominus ob veſtrã fidem accępimus cõſolationem multam in vobis:ita ꝙ perſeuerantia veſtra in fide/fuit conſolatio noſtri in iis quę patimur. Vnde & ſubdit. QVONIAM nunc viuimus ſi vos ſtatis in domino.} Non ſolum eſt conſolatio noſtri/ſed etiã eſt vita noſtra.Hyperbolicus eſt ſermo humano more ad explicãdum magnitudinẽ affectus erga perſeuerantiam eorum. QVAM enim gratiarumactionem poſſumus deo retribuere de vobis.} Magnitudinem affectus explicat agnoſcẽdo impoſſibilẽ gratiarumactionẽ tanti beneficii.ſ.ꝙ ipſi perſeuerent. IN omni gaudio quo gaudemus pꝑter vos ante deum noſtrũ.} hoc eſt coram deo noſtro.Ecce quod dixerat viuimus/vita lęta,nõ lętitia mundana ſed in cõſpectu dei. Hic apparet imenſitas dilectionis pauli & ſociorum:ꝙ nõ ſolum conſolationem accęperunt,ſed tãto gaudio repleti ſunt pꝑter perſeuerantiam theſſalonicenſium vt non inuenirent quas gratias referrent deo/ penſantes magnitudinem beneficii.

¶ NOCTE ac die abundantius orantes.} Tractat cõſequenter illam particulam in principio pꝑpoſitam/memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris ſine intermiſſione. Quod dixerat ſine intermiſſione/exponit modo nocte ac die abundãtius(hoc eſt frequentius/attentius/diutius)orantes,imo ſupra modum. Dictio enim interptetata abundãtius/exceſſum ſignificat ad manifeſtandam quodammodo exceſſiuam orationem. VT videamus faciem veſtram.} non ad carnalem aut humanam conſolatio

nem ſed ſpũalem fructum. De quo ſubdit. ET cõpleamus ea quæ deſunt fidei veſtrę.} Non ꝙ deeſſent eis aliqua neceſſaria ad fidem, ſed deerant aliqua cognoſcenda circa myſteria fidei vel operum & huiuſmodi. IPSE autem deus & pater noſter & dominus. Deeſt. noſter, ieſus chriſtus dirigat viam noſtram ad vos.} Scribẽdo orat, primo pro itinere ad eos. deinde pro augmento donorũ in theſſalonicenſibus, ſubiungendo. VOS autem dominus multiplicet. pro. plus habere, & abũdare faciat charitatem veſtrã in inuicem & in omnes.} Duo petit. primo ꝙ dominus faciat eos plus habere donorum ſpiritualium. deinde ſpecialiter ꝙ faciat abundare donũ dilectionis, tum mutuę, tum in omnes. In hoc enim ſuperat chriſtiana dilectio reliquos amores, ꝙ non ſolum eſt ad diligentes ſe, ſed eſt ad omnes etiam ignotos & inimicos. QVEMADMODVM & nos in vobis. pro. in vos.} hoc eſt ſpiritualiter. Sic enim fuit & eſt dilectio noſtra erga vos. AD confirmãda corda veſtra.} Ecce quorſum petit hæc pro theſſalonicẽſibus, vt confirmentur corda eorũ in fide. cõfirmenť autem cum duabus conditionibus. Altera eſt. SINE querela.} Paſſiue intelligendum eſt; hoc eſt ꝙ nullus ſit aduerſus eos querelę locus. Et in hoc operum irreprębenſibilitatem comprębendit. Altera eſt. IN ſanctitate.} hoc eſt mundicia interna. ANTE deum & patrem noſtrum.} hoc eſt coram deo & patre noſtro. Vtrãq; conditionem cupit non coram vanitate hoĩum ſed in cõſpectu dei tanq̃ dei, & patris noſtri per adoptionem: vt vndiq; adſit reuerentia. IN ADVENTV domini noſtri ieſu chři.} Sup̃fluit chři. Et legendũ eſt. IN aduẽtum domini noſtri ieſu.} hoc eſt accedẽdo verſus aduentum domini noſtri ieſu. huiuſmodi enim cõditiones firmatę, ſunt pgreſſus quidam verſus aduentum domini ieſu. paratę ſiquidem in euangelio virgines deſcribuntur euntes obuiam ſponſo. CVM omnibus ſanctis eius amen.} Superfluit amen. Glorioſus chriſti aduentus deſcribitur cum comitatu omnium ſanctorum.

CAPVT. IIII.

DE CÆTERO. pro. quod ſupeſt, ergo fratres rogamus vos & obſecramus. pro. adhortamur in domino ieſu.} Supererat tractare illam particulam ꝓpoſitam, corã deo & patre noſtro: hęc enim particula (vt ibi dictũ eſt) referť ad memores. Tractat itaq; in toto reſiduo epiſtolę huius q̃ memores ſint eorũ coram deo & patre noſtro: inſtruendo eos de vniuerſis quibus indigebant corã deo & patre noſtro. hæc eſt enim vera memoria ſubditorum apud ꝑlatos in iis quæ dei ſunt. Vnde & inchoat inſtructionẽ rogando & exhortando in domino ieſu. VT quemadmodum accępiſtis a nobis.} Superfluit vt. QVOMODO oporteat vos ambulare.} non pedibus, ſed affectibus ac moribus. ET placere deo.} Nihil ꝓdeſſet proficere moribus niſi placeretur deo. Et hęc duo comprębẽdunt in genere vniuerſam vitę chriſtianę formam. SIC & ambuletis.} Superfluũt hę tres dictiones: VT abundetis magis.} Hinc ſumendus eſt ordo literæ. hoc eſt enim quod rogant & adhortantur. Eſt ſiquidem ordo literæ. adhortamur in domino ieſu vt abundetis magis quemadmodũ accæpiſtis a nobis quomodo oporteat vos ambulare & placere deo. Rogat enim & hortatur theſſalonicẽſes bene operantes, vt abundent magis in ambulando & placendo deo iuxta illum modũ quo inſtructi fuerãt: quo .ſ. oportet chriſtianos ambulare & placere deo. inſtructi ſiqdẽ fuerant oretenus de modo ambulandi & placendi deo. Vnde & eorũdem ſciẽtiam citat. SCITIS enim quę pręcępta dederim. pro. dederimus.} ſimul cum ſila. VOBIS per dominum ieſum.} Ad præcępta refertur per dominum ieſum. ſignificať enim ꝙ nõ ꝓpria pręcępta ſed pręcępta per dominum ieſum dederunt eis.¶ HÆC eſt enim voluntas dei.} Explicaturus opportuna theſſalonicẽſibus pręcępta, reducit ꝓcępta domini ieſu (vtpote hominis) in deum, dicendo hæc eſt enim voluntas dei: vt cognoſcamus ꝓcępta ieſu eſſe ex diuina voluntate. SANCTIFICATIO veſtra.} Primũ ĩter opportuna theſſalonicẽſibus pręcępta, carnis mundiciam ab illicitis venereis continet. ſanctificatio veſtra, hoc eſt mũdificatio veſtra. Et quoniam ad diuerſas materias poteſt referri mũdificatio, explicat materiam intentam ſubiũgendo. VT abſtineatis vos a fornicatione.} Vbi prudens lector nota ꝙ quia gentiles reputabant fornicationem non eſſe peccatum, ne crederent ideo eam eſſe peccatum quia ꝓhibita eſt per dominum ieſum, iungit huic ꝓcępto voluntatẽ dei: vt ſciant ipſam fuiſſe ꝓhibitam a deo, & non incœpiſſe ꝓhibitionem eius per dominum ieſum. VT ſciat vnuſquiſq; veſtrum, vas ſuum poſſidere in ſanctificatione & honore.} Rõnem explicat ꝓhibitę a deo fornicationis: quia videlicet eſt cõtra poſſeſſionem ꝓprii corporis in ſanctificatione (hoc eſt in mũdificatione) & honore. Cõtra mundiciã ac cõtra honorem ꝓprii corporis fornicationẽ eſſe aſtruit. quod in primę quoq; ad cor. 6. dicit: ſed hic aliam aſſignat rõnem, quam ſubiungit. NON in paſſione deſiderii.} Vſurpatum iam eſt apud theologos nomen paſſionis ad ſignificandum perturbationes animi. Signũ dehonorationis & ĩmundicię corporis in fornicatione, eſt perturbatio animi cõcupiſcentis impellẽs ad fornicandum: imo ipſe vſus corporis ex ꝑturbatione cõcupiſcẽtię. Vnde per hoc explicauit paulus rõnem ĩmundicię & dedecoris corporis quatenus humanę, rõni naturaliter ſubiecti quo ad illius vſum voluntarium. SICVT & gentes quę ignorant deum.} Adiunxit hoc ad excludendum excuſationem gentilium, attribuentium naturę huiuſmodi vſum corporis in cõcupiſcentia perturbãte aĩum. hoc inquit paulus accidit gentibus ex eo ꝙ ignorant deum, ex eo ꝙ nõ metiuntur ea quę ſunt animi & vſus corporis ſm deũ. Igiť ex ignorãtia dei & peccant & excuſant peccatum. ET ne quis ſuper-

grediatur. Supfluit &. neq. pro. &| circũueniat in negocio fratrẽ ſuũ.} Prohibitę fornicationi adiungit prohibitum adulterium. quod honeſto ſermone ſignificat a ſupergredi & decipere fratrem ſuũ in negocio huiuſmodi. Cõmuniter ſiquidem in adulteriis interuenit fallacia aliqua qua adulter velut ſupergreditur fratrẽ ſuum abutendo vxore illius. ¶ QVONIAM vindex eſt dominus de his omnibus.} Tres rationes affert ex parte dei aduerſus hæc oĩa. Quarum prima eſt ꝙ deus eſt vltor omnium harum iniuriarum: vt hinc timeant cognoſcendo ꝙ nõ erunt impunes. SICVT. Deeſt. &| prędiximus vobis & teſtificati ſumus.} Non nouiter hoc dicimus, ſed prius & diximus & teſtificati ſumus afferẽdo teſtimonia ſcripturarum ſacrarum. NON enim vocauit nos deus in imundiciam ſed in ſanctificationem.} Secũda ratio ex parte diuinę vocationis ad chriſtianitatis ſtatum eſt: ꝙ deus vocauit nos ad ſtatũ mũdicię a perturbationibus animi| a ſordibus peccatorum, & non ad imundicias venereas. ¶ ITAQVE q hæc ſpernit. pro. reiicit, non hominem ſpernit. pro. reiicit| ſed deum: qui ẽt dedit ſpũm ſuum ſanctum in nobis. pro. in vos.} Superfluit hæc. & ſimiliter ſuperfluit ẽt. Tertia ratio (quę per modum illationis ex duabus pcedentibus inducitur) ex parte ipſius dei habitantis in chriſtianis per ſpũm ſuum ſanctum ſumitur. hinc enim fit vt qui reiicit abſtinentiam a fornicatione & adulterio| nõ reiiciat hominem ſed reiicit deum habitantem in ſeipſo per ſpũm ſuum ſanctũ. Vnde & contra deum iudicem| & contra deũ vocantem| & contra deum habitantem peccat tam fornicator q̃ adulter.

DE CHARITATE autẽ fraternitatis.} Pręcęptis de ſpectãtibus ad pprias mũdicias ſingulorum| adiungit pręcępta de ſpectantibus ad dilectionẽ pximorũ. Quę tacenda dicit, quia theſſalonicẽſes ſeruabãt ea| nec indigebãt amplius moneri. Et ppterea ſubdit. NON neceſſe habuimus. pro. habetis| ſcribere. pro. vt ſcribamus| vobis.} Et ratio ſubiungitur. IPSI enim vos a deo didiciſtis. pro. edocti eſtis| vt diligatis inuicem.} ab ĩterno doctore plene docti nõ egetis externõ pręcęptore. ETENIM illud facitis in omnes fratres in vniuerſa macedonia.} Probatio dilectionis exhibitio eſt operis: liberalitas theſſalonicenſium extendebat ſe ad oẽs chriſtianos nõ ſolum in ciuitate ſed ẽt in vniuerſa puincia macedonię, cuius pars erat theſſalonica. ¶ ROGAMVS autem vos fratres vt abundetis magis.} Facitis quidẽ officium dilectionis: rogamus autem vt creſcat. ET operam detis. pro. & ambiatis.} hoc eſt pro honore ducatis. Adiungit etiam pręcępta opportuna theſſalonicẽſibus. Et quantum cõiicitur ex ſubiunctis, erant inter eos aliqui inquieti| aliena curãtes: aliqui ocioſi. Et illi quidem quietem & aliena poſtponere| velut ignauiã quandam reputabant. Quo cõtra ad eos dicitur. Rogamus vos vt pro honore ducatis. VT quieti ſitis, & vt veſtrum negocium. pro. res pprias| agatis.} hoc eſt vt quieti occupemini circa res veſtras, nec hoc reputetis ignauiam ſed honorabile. Sunt enim homines aliq inquieti| ſemper quęrentes curam alienorum. Ad ocioſos aũt dicitur. ET operemini. Deeſt. propriis| manibus veſtris, ſicut vobis pręcępimus.} Artifices erant iſti: quibus pcęperant voce vt non ſolum manibus ſuboperariorũ ſed ẽt manibus pptiis operarentur. VT honeſte ambuletis ad eos qui foris ſunt.} hoc eſt ad infideles| qui ſunt extra eccleſiam. Volebat enim vt cum eis ſeruaretur decorũ. ET nullius aliquid deſideretis. pro. & nullius indigentiam habeatis.} De infidelibus ĩtelligo, hoc eſt vt chriſtiani ita ſe exhiberent vt nullius infidelis indigentiam haberent: ne ex indigentia eorum| occaſionem incurrerent peccandi.

NOLVMVS autem vos ignorare fratres de dormientibus.} Pręcępta aduerſus triſtitiam & luctũ pro defunctis adiungit| ſciẽs forte ꝙ nimis triſtabant. Dormiẽtes appellat chriſtianos mortuos| eo ꝙ ſurrecturi ſunt ad ĩmortalẽ vitã: ac p hoc tanq̃ dormiẽtes ĩterim hñt. VT nõ cõtriſtemini, ſicut & cęteri q ſpem nõ hñt.} Nõ dicit vt nõ cõtriſtemini, ſed adiũcto mõ| ſicut nõ hñtes ſpem ĩmortalis vitę corporis. SI. n. credimus ꝙ ieſus mortuus eſt & reſurrexit, ita & deus eos qui dormierũt| per ieſum adducet cũ eo.} Conditionali vtitur cuius añs tanq̃ notoriũ cõſtat, vt ĩdubitatũ reddat cõſequẽs. Simile quid fecit ad corin. ſcribens ſi chriſtus reſurrexit & nos reſurgemus. Ex eo. n. ꝙ conſtat chriſtum mortuũ eſſe & reſurrexiſſe, aſtruit cõſtare quoq; ꝙ deus per ieſum iudicem ac ducem adducet cum ipſo ieſu eos q dormierunt in ſpe futurę reſurrectionis. Et ad cumulum cõſolationis| ordinem manifeſtat ꝙ dormientes pueniẽt alios. hinc ſiquidem meliore cõditione dormientium audita| merito minorẽ triſtitiam cũ dormientium accępturi erant. Hunc itaq; ordinem pro ratione reddens cõſolationis| ait. ¶ HOC. n. vobis dicimus in verbo dñi.} non in verbo hominum. QVIA. pro. ꝙ| nos qui viuimus qui reſidui ſumus in aduentu. pro. in aduentũ| domini.} Nota duas cõditiones determinãtes pnomẽ. altera eſt vita pręſens| ad differentiam dormientium: hoc eſt mortuorum. altera eſt relinqui in aduẽtum domini| ad differentiam eorum qui añ aduentum domini morientur. Quæ ſimul iunctę conditiones| manifeſtant ꝙ pnomen nos nõ demonſtrat paulum| ſilam| timotheum & reliquos illius ætatis chriſtianos, ſed electos qui tẽpore aduentus domini ad iudicium vniuerſale relinquentur viui. Et dicit qui reſidui ſumus ſeu q relinquimur| propter id quod dictum eſt a domino ieſu. filius hoĩs veniens an ĩueniet fidem ſuper terram? NON pręueniemus eos qui dormierunt.} non pręueniemus inquit quo ad gloriam ĩmortalis vitę| quo ad eſſe ſimul cũ chriſto. Et rõnem ſubdit non pręuentionis, manifeſtando ſimul id quod dixerat| deus per ieſum adducet cum eo eos qui dormierunt. QVONIAM ipſe.} ſupple ieſus. DOMINVS in iuſſu.} Non deſcendet ſeruus vt olim ſed dominus, non ſubditus hominibus vt in primo aduentu|

ſed in iuſſu.veniet ergo dñs iubens. ET in voce archãgeli.} Supfluit &.Vox archãgeli põt itelligi vox
angelorum miniſtrantium chriſto ordinate ſub archangelo michaele qui creditur preeſſe eccleſiæ: vt
queadmodũ ſcriptũ eſt in deſcẽſu dei in montẽ ſina/currus dei decem milibus multiplex &c̃.multo ma
gis in aduẽtu pſonali domini ieſu ĩnumera multitudo angelorũ ordinatorum appareat.¶ Quę erit au/
tem huiuſmodi vox,q̃uis nõ ſit ſcripta/itelligi põt vox tum exultationis tum cõuocationis hominum
ad iudiciũ.Põt nihilominus itelligi de voce ipſius chriſti.nã conſtat ei cõpetere archangeli nomen tũc:
qm̃ quatenus homo veniet ſupremus nũcius ſupremi cõſilii diuini de ſupma diſpõne totius vniuerſi.
Verum ſi de voce corporali eſt ſermo,ſenſus eſt ꝙ veniet in voce ſonante ipſum eſſe archangelũ.ita ꝙ
non erit opus indice,nec expectabiť qualitas ſermonis:ſed ipſa eius vox ſonabit ipſum ſupremum nun
cium deitatis.Si vero metaphorice ſumitur vox pro manifeſtatione,ſenſus eſt ꝙ deſcẽdet archangelus
manifeſte:hoc eſt ꝙ deſcẽdet clare manifeſtus ſupremus nuncius deitatis ad diſponẽdũ de nouitate to/
tius mundi.Et hunc reputo eſſe ſenſum literalem. ET in tuba dei.} hoc eſt diuinitus cõuocans oẽs tã
viuos q̃ mortuos.tubę enim officium cõuocare eſt.Et quia nõ humanitus ſed diuinitus erit cõuocatio
ideo dicitur dei.Vere autem erit diuinitus:quoniam hæc tuba eſt illa vox filii dei quam audient om/
nes qui in monumẽtis ſunt.eſt enim reſuſcitatiua mortuorum. DESCENDET de cœlo.} vbi reſidet.
deſcendet ſenſibiliter videntibus iis qui viuunt in terra. ET mortui q in chřo ſunt/reſurgent primi.pro.
primũ.} E regione ad id quod dixerat non pueniemus eos qui dormierunt/dicit ꝙ dormientes pręue
nient nos.hunc enim ordinem clare ſignificat aduerbium primũ.Primũ igitur aſſequẽtur electi q mor
tui fuerãt vitam corporis glorioſam. DEINDE.} Non dicit ſimul/ſed deinde:vt ordo tẽporis ſignifice
tur. NOS qui viuimus qui relinqmur.} Repetit ambas cõditiones ſupradictas: manifeſte explicãs ꝙ
de electis viuẽtibus tunc loquiť. SIMVL rapiemur cum illis in nubibus obuiam chriſto.pro. domino/
in aera.} Clare paulus explicat quattuor myſteria.Primũ eſt ordo tẽporis inter reſurrectionẽ electorũ
qui mortui fuerant & raptum ad occurrendum in aera domino.Vbi inſinuatur ſecundum,ꝙ electi qui
fuerant mortui reſurgent in terra & nõ in aere:alioquin non deinde ſimul cũ illis raperemur. Tertiũ eſt
ſimultas raptus electorum viuentiũ & eorũ qui reſurrexerãt. Quartum eſt ꝙ electi qui relinquimur nõ
moriemur,ſed de vita mortali trãſferemur in vitam ĩmortalẽ.hoc enim clare ſignificat/repetendo q vi/
uimus ſimul rapiemur cũ illis.Hoc conſonat verbis petri apoſtoli act.10.ipſe eſt qui cõſtitutus eſt a deo
iudex viuorũ & mortuorũ.Et ideo in ſymbolo cantamus/& iterũ venturus eſt cum gloria iudicare viuos
& mortuos.¶ Nec obſtat ꝙ ſtatutũ ſit homini ſemel mori:quoniã ſtatutũ regulare eſt,illos autem non
mori ſingulare eſt.Et ſimiliter nõ obſtat ſcripturã dicere ꝙ oẽs reſurgemus:quoniam hoc verificatur et
in illis quo ad terminum reſurrectionis:hoc eſt quo ad ipſam vitam corporalẽ ad quã ordinatur reſur/
rectio.¶ Quod aũt dicit in nubibus/nubes gloriæ ſignificať.Corpora enim glorioſa ſplendentia/nubẽ
gloriæ efficient:quemadmodũ videmus in cœlo in illa parte quæ vocatur via lactea. ET ſic ſemper cũ
dño erimus.} Nota & ſic/abſq; morte intercedente:& non aliquãto tpe ſed ſemper erimus cum domi/
no.Sed non dicit erimus ibi:quia non perſeuerabunt in aere,ſed vbi erit dominus. ITAQVE cõſolami
ni inuicẽ in verbis iſtis.} vtpote non humanis ſed diuinis.

CAPVT .V.

DE TEMPORIBVS aũt & momentis fratres.} Poſtq̃ deſcripſit qualitatẽ aduentus glorioſi/
tractat tẽpus ipſius aduentus.Et dicit de tẽporibus & momentis,tẽpora referẽdo ad annos
ſeu menſes/momẽta aũt ad dies ſeu horas. NON indigetis vt ſcribamus.pro.ſcribatur/vo/
bis.} Et rationem ſubdit. IPSI enim diligenter.pro.exacte/ſcitis.} Erant enim theſſaloni
cenſes ſtudioſi ſcripturarum. Quia DIES domini ſicut fur in nocte ita veniet.} Aduerte erudite lector
vtrunq; dictum a paulo:& ꝙ dominus veniet manifeſtus in tuba &c̃.& ꝙ dies domini veniet repente/
ex improuiſo ſicut fur in nocte.Vtrunq; ſiquidem eſt verum:quoniam certum ac determinatum tem/
pus quãdo veniet/erit ex improuiſo ac repente,ipſe autem veniens tunc repente & ex improuiſo/veniet
manifeſtus & glorioſus.Dies itaq; dñi/hoc eſt modus temporis quãdo veniet dominus,aſſimilatur mo
do quo fur venit in nocte.ſimilitudinem enim modorũ explicant aduerbia ſicut & ita.Et quoniam im
miſcuit noctem,rõnem reddit quibus erit nocturna dies illa ſubiũgendo. QVVM enim dixerint pax &
ſecuritas,tunc repentinus eis ſuperueniet.pro.inſtat/interitus.} Ecce ꝙ ex improuiſo/putantibus eſſe
pacem pręſentium & ſecuritatem futurorũ:ecce ꝙ repente/ꝙ repẽtinus iniquis nõ futurus ſed præſens
inſtat interitus.Et ne intelligeres ꝙ ſtatim repentina morte interibũt corpore/ſubiungit peius. SICVT
dolor.Deeſt.partus/in vtero habentis.pro.habenti.} Parum eſſet repente mori.ad cumulum ſiquidem
pœnę adiungitur ſenſibilis dolor/quemadmodum dolor partus eſt mulieri habenti in vtero dum par/
turit & non parit.¶ Scito ꝙ dictio græca interpretata dolor/non plene explicabať:quoniam ſignificat
nõ dolorem abſolutę ſed dolorem partus.& propterea additum eſt partus. ET non effugient.} Ineui/
tabilitas mali adiungitur.Interitus itaq; non ipſa mors ſed terminus vię ſignificatur.Ex tunc enim red
dentur obſtinati in ſua malicia tanq̃ mortui in illa.& propterea appellatur interitus abſq; facultate cui

tandi malum pœnę æternę damnationis. Et hoc ꝓportionaliter intellige de electis viuis tuncq̧ confirmabunt in bono: vtpote in termino vię. ſimul enim & pari ratione iſti iniqui erunt obſtinati in malo & electi cõfirmati in bono, quū repente veniet dies domini, terminãs viã merenti & demerenti. ℂ VOS autẽ fratres non eſtis in tenebris vt vos dies illa tanq̃ fur cõprehendat.} Non dicit ꝙ vobis non erit repentina dies illa, ſed dicit ꝙ vos nõ cõprehẽdet dies illa ſicut fur in tenebris. fur. n. i tenebris cõprehẽdit bona furãdo: vos aũt qa nõ eſtis in tenebris peccatoꝝ, nõ comprehẽdemini ab illa die tanq̃ a fure, nihil perdetis adueniente repente illa die. OMNES enim vos.} Supfluit enim. FILII lucis eſtis & filii diei.} Hebręo more paulus hebręus loquitur, habẽtes lucis copiam filios lucis appellando: & ſimiliter habentes claritatis copiam filios diei appellando. Et tamẽ ꝓprie geniti ſunt a luce ſpũali & die ſpũali: chřo ſcilicet. hoc enim dicit e regione ad noctem & tenebras. Vnde clare ſubdit. NON ſumus noctis neq̧ tenebrarũ.} quo ad ſtatum animę. IGITVR non dormiamus.} ſomno negligentię & pcı̃. Infert exhortationem ex cõtrariis conditionibus chriſtianorum & aliorum antedictis. SICVT & cęteri.} iniqui. SED vigilemus & ſobrii ſimus.} Non de vigilia corporali ſed de vigilãtia mentis eſt ſermo. QVI enim dormiũt, nocte dormiũt: & qui ebrii ſunt, nocte ebrii ſunt.} Accõmodate exhortationis rõnem reddit ex iis quę corporaliter geruntur in nocte. Dixerat enim ꝙ nos non ſumus noctis ſed diei. & ideo ex hoc ꝙ nocturno tẽpore hoĩes corporaliter dormiunt & ebrii ſunt (cõmuniter enim ſupueniẽte nocte inebriabantur, vt nocturno ſomno digererent ebrietatem) ꝓportionaliter iniqui tanq̃ filii noctis & dormiunt in peccatis & inebriantur paſſionibus ꝓpriis. NOS aũt q diei ſumus.} chřiani oẽs. SOBRII ſimus.} e regione ad ebrietatem. INDVTI loricã. ſeu thoracem, fidei & charitatis.} E regione dormitionis, vigilantiam deſcribit. vigilum enim eſt indui thoracem ad protegendum pectus, in quo ſunt vitalia membra. Vnde & principales virtutes explicat (fidei ſcilicet & charitatis) præſentem animę vitã ſeruantes. ET galeam ſpem ſalutis.} futurę in ęternitate, ad ꝓtectionem capitis quo erigimur ad ſupna. QVONIAM non poſuit nos deus in iram.} Rõnem adiungit ex parte ſtatus ad quem chriſtus nos chriſtianos aſciuit. Et differẽtiam aliam inter electos & reprobos ex parte dei ſignificat. negãdo ſiquidem ꝙ poſuit nos deus in iram, affirmationem inſinuat ꝙ reprobos poſuit deus in iram: iuxta doctrinam eiuſdẽ diffuſe ſcriptam ad ro. Poſiti ſunt enim reprobi ad ſuſcipiendam diuinam iuſtitiam vindicatiuam in ęternum: quę appellatur ſimpliciter & abſolute ira. SED in acquiſitionem ſalutis.} Conſtituit deus chriſtianos ad acquirendam ſalutem ęternam nõ ꝓpriis viribus ſeu meritis, ſed PER dominum nřm ieſum chriſtum qui mortuus eſt pro nobis.} Ecce cuius viribus cuius merito acqrẽda eſt nobis ſalus. Et vſq̧ adeo. VT ſiue vigilemus ſiue dormiamus.} corpore. hoc eſt vt in quibuſcũq̧ quę agimus ſeu patimur. SIMVL cum illo viuamus.} hic eſt enim modus acquirendę ſalutis per chriſtum, vt in omnibus quę agimus ſiue patimur ſeruemus viuere cum chriſto, immo viuere cũ chriſto ſit ratio vigilandi & dormiendi. Viuere aũt cum chriſto eſt ſe cõformare illi mente & aĩo. PROPTER quod conſolamini inuicem & ędificate alterutrum, ſicut & facitis.} Propter quod, refert diuinum beneficium quo cõſtituit nos in acquiſitionem ſalutis per chřm tali modo. hinc enim deducit & mutuam conſolationem ſeu adhortationẽ quę ſpectat ad verba, & mutuã ędificationẽ factis. Adiũgit aũt ſicut & facitis: ne putent latere paulũ virtutes eorũ & intelligant ꝙ ad perſeuerantiam inuitantur.

ROGAMVS aũt vos fratres.} Moniturus in ſpecie qualiter ſubditi in prelatos, & prelati in ſubditos ſe gerere debent, incipit a ſubditis erga ꝑlatos. quos deſcribit a tribus actionibus. VT noueritis eos qui laborant inter vos.} Ecce prima prelatorum actio, laborare inter ſubditos: hoc eſt qui nõ parcunt laboribus ꝓpriis in regimine veſtro. ET pręſunt vobis in dño.} Ecce ſecunda actio qua pręſunt non tanq̃ dominãtes ſed in domino, tanq̃ ſerui dñi ieſu. ET monent vos.} Pręeſſe eſt autoritatis, laborare operis, monere doctrinę. Hę ſunt partes prelatorum. VT habeatis illos abundantius. pro. in æſtimatione.} Primum quod debetis talibus eſt habere illos in ꝑcio. quod eſt officium honoris. IN charitate.} Pręcipit & ꝙ honorentur & ꝙ diligantur. PROPTER opus illorum.} non ꝓpter titulum pręſidentię ſed ꝓpter opus multiplex deſcriptum. ET pacem habete cum eis.} Superfluit &. Tertium quod exigit a ſubditis erga tales ꝑlatos, eſt pax cum illis: vt nõ reſiſtant caſtigationibus monitionibus & huiuſmodi, ſed cum ordinis tranquillitate ſe gerant erga eos exercẽtes officium ſuum. Tria ergo debẽt ſubditi prelatis: honorem, amorem & pacẽ. ℂ ROGAMVS autem vos fratres.} Ad prelatos dirigitur iſte ſermo, quattuor cõtinens pręcepta. CORRIPITE inquietos. pro. monete inordinatos.} vt ſint compoſiti & ordinati in moribus & actionibus ſuis. CONSOLAMINI puſillanimes.} ad aggrediendum ſeu proſequendum bona opera. SVSCIPITE. pro. ſubleuate, infirmos.} nõ corpore ſed aĩo, qui inualidi ſunt ad ſuſtinendum aduerſa, ad reſiſtendũ tentationibus, & huiuſmodi. PATIENTES pro. longanimes, eſtote ad omnes.} Poſt tres ſpecies defectuum (ſcilicet ordinis, animi & virium) generale pręcęptum ſubiũgit longanimitatis ſeruandę cũ omnibus. Animum enim extenſum ad æternę fœlicitatis futurũ bonum oportet ſeruare cũ oĩbus: vt nullius occurſus abducat ab huiuſmodi longanimitate, vt omnibus ingerant hmõi lõganimitatẽ, q̃ eſt cibus ſũme neceſſaria. ℂ VIDETE.} Cõmu

nia ſubiungit mandata. NE quis malum pro malo alicui reddat.} Formaliter intellige malum pro malo reddere/hoc eſt intendere reddere malum:ad differentiam intendentis reddere bonum iuſtitię vindicatiuę ſeu punitiuę pro malo quod aliquis fecerat. Non enim reddit deus malum pro malo/quum punit:ſed bonum iuſtitiæ pro malo culpę. SED SEMPER quod bonum eſt ſectamini.} quãuis non poſſitis quandoq; illud efficere. IN INVICEM & in omnes.} Vt ſuperius dictum eſt/proprium eſt chriſtianę dilectionis velle bonum non ſolum mutuo ſed ad omnes. SEMPER gaudete.} ſpiritnali gaudio: hoc eſt ſemper materiam gaudii habete. Quod impletur etiam occurrentibus quibuſcunq; triſtibus:quoniam in bonum ſibi vertūt et triſtia viri perfecti:ac per hoc materiam gaudii inde habent. SINE intermiſſione orate.} horis congruis. IN OMNIBVS gratias agite.} reputantes omnia diuina eſſe beneficia. HÆC eſt enim voluntas dei in chriſto ieſu in omnibus vobis.pro.in vos.} Ratio deſcriptę vitę voluntas dei aſſignatur deducta in chriſto ieſu ad vos:hoc eſt in fide chriſti ieſu extenſa ad vos credentes.

¶SPIRITVM nolite extinguere.} Feruorem ſpiritualem in multis quandoq; inſurgentem mandat non extingui. ¶Et bene nota φ ſolum ſpiritum nominat/ad differentiam exteriorum feruorum: quos non vetat extingui. PROPHETIAS nolite ſpernere.} Non loquitur de prophetiis eſaię/hieremię & huiuſmodi:ſed de prophetiis quas non profitemur. ¶Nec dicit complectamini ſed nolite ſpernere.& ſi non vultis illas complecti,non tamen iniuriam irrogetis illis ſpernendo. OMNIA autem probate.} Superfluit autem. examinate & diſcutite prophetias ſpiritus & reliqua ſcripta. QVOD bonum eſt tenete.} Optimum atq; tutiſſimum documentum. AB OMNI ſpecie mala abſtinete vos.} Superfluit vos. Non ſolum a vere malo opere ſed etiam ab apparenter malo opere abſtinendum pręcipit.& hoc propter aliorum ſcandalū. ¶IPSE autem deus pacis ſanctificet vos per omnia pro.totos.Orat pro theſſalonicenſibus vt deus mundet illos non in parte aliqua ſed ſm omnes partes.quas ſubiungendo explicat. VT.pro.et/integer ſpiritus veſter & anima & corpus.} In tres partes diſtinguit hominem:ſpiritum ſcilicet/animam & corpus.inter ſpiritum autem & animam differentia eſt penes officia. Vna ſiquidem & eadem res eſt anima & ſpiritus:ſed anima ſecundum officium viuificandi corpus dicit:ſpiritus vero ſm officiū intelligendi & volendi ſpiritualia. quam animę partem pħi appellant mentē. ¶Dicit autem de ſpiritu & integer: ad ſignificandum hanc partem quę ſpiritus ſeu mens appellatur/conſtare ex multis partibus.integratur enim ex intellectu & voluntate. Vnde dicendo integer ſpiritus,perinde eſt ac dixiſſet/vt ſpiritus veſter tam ſm intellectum φ̃ ſm voluntatem. SINE querela.} Iam pluries diximus paſſiue intelligi:hoc eſt ſine aliqua aduerſus ſpiritum animam & corpus querimonia. IN ADVENTV domini noſtri ieſu chriſti ſeruetur.} Explicat in quo iudicio eos ſine querela cupit eſſe. ¶FIDELIS eſt qui vocauit.pro.vocat/vos:qui etiam.pro.&/faciet.} Orationi adiungit efficaciam non ex propriis orantium aut eorum pro quibus oratur viribus aut meritis,ſed ex diuina promiſſione. fidelis inquit eſt qui vocat vos deus: hoc eſt verax in promiſſis ad quæ vos vocat.Nec ſolum eſt verax ſed etiam effector eorum quæ dicit: immo φ exequetur ea quæ dicit vocando vos.

FRATRES orate pro nobis.} Agnoſcunt ſeipſos quãuis doctores & tam perfectos/egere orationibus eorum quos conuerterant. SALVTATE fratres omnes in oſculo ſancto.} ad differentiam oſculi amoris humani. ADIVRO vos per dominum.} Apoſtolica autoritate pręcipientis pauli eſt. VT LEGATVR epiſtola hęc omnibus ſanctis fratribus.} Superfluit hæc. Et manu pauli verba hæc ſcripta ſignificantur: eo φ ſingulari numero tacito nomine ſuo dixit adiuro.vt manus propria loco nominis ſignificaret ipſum. Cogit autem adiuratio hæc vt putemus aliquod impedimentum formidatum ad publice legendum conuocatis omnibus hanc epiſtolam :ſed neſcimus quod aut quare. GRATIA domini noſtri ieſu chriſti vobiſcum. Amen.} Sic enim ſolito more terminat epiſtolam paulus. ¶Et apud græcos inuenitur ſubſcriptio talis. Ad theſſalonicenſes prima/ſcripta athenis.

¶Caietę die.12.martii.M.D.XXIX.

¶Commentariorum Thomę de Vio Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in priorem epiſtolam pauli ad theſſalonicenſes: finis.

THOMAE DE VIO CAIETANI/CARDINALIS SANCTI XISTI IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD THESSALONICENSES COMMENTARII.

PAVLVS & ſiluanus & timotheus eccleſiæ theſſalonicẽſium in deo patre noſtro & domino ieſu chriſto,gratia vobis & pax a deo patre noſtro & domino ieſu chriſto.} Quemadmodum in priore epiſtola ſcribũtur perſonę ſalutantes/eccleſia ſalutata & ſalutatio.

GRATIAS agere debemus ſemper deo.} Hinc incipit narratio cõmemoratiua augmẽti fidei/dilectionis & patiẽtię theſſalonicenſiũ vt hinc proponatur materia tractanda.commemorat autẽ vt materiam debitę gratiarum actionis deo de illis.Vnde & ſubiungit. PRO vobis fratres,ita vt dignum eſt.} Superfluit ita. Declarat rõnem debiti dicendo vt dignum eſt.Et explicando ſubiungit. QVONIAM ſupercreſcit fides veſtra.} Non ſolum augetur ſed multum augetur fides veſtra. ET abũdat charitas vniuſcuiuſq;.Deficit.omnium/veſtrum in inuicem.} Vt neminem excluderet ab abundantia mutuę dilectionis,non ſuffecit dicere vniuſcuiuſq; ſed addidit omnium. ITA vt & noſipſi in vobis gloriemur,in eccleſiis dei.} Vſq;adeo augetur fides veſtra erga deum/ & dilectio veſtra mutua, vt & noſipſi gloriemur de vobis in aliis dei eccleſiis. PRO patientia veſtra & fide in omnibus perſecutionibus veſtris & tribulationibus.} Ecce euidens materia gloriationis noſtrę de vobis/exterior patientia procedens ex conſtantia fidei nõ in aliqua ſed in omnibus perſequutionibus veſtris a cõtribulibus & afflictionibus. hoc enim tunc temporis nouum erat apud gẽtiles:quoniam adhuc nõ fuerat ab imperatoribus mota perſequutio cõtra chriſtianos,& primi gentiles q leguntur afflicti pro fide/fuerunt theſſalonicẽſes. & ideo paulus merito de ipſis gloriabatur in aliis eccleſiis. QVAS ſuſtinetis in exemplum iuſti iudicii dei.} Superfluit in.Nec vſq;quaq; liquet an exemplum ſit caſus nominatiui/& referatur ad ſuſtinetis:an ſit caſus accuſatiui/& referatur ad quas.Senſus tamen in idem redit.& eſt ꝙ quatenus toleratis huiuſmodi afflictiones & perſequutiones,eſtis indiciũ iuſti iudicii dei/in vobis tolerãtibus ſperaẽ futurum iuſtum dei iudicium.Quod qualiter verificetur/ipſe declarabit.incipit enim hic proponere materiam tractandam. VT digni habeamini in regno dei.} Superfluit in.Suſtinetis nõ ſolum ad iudicium iuſti iudicii dei,ſed vt vosipſi digni habeamini regno dei.Non dicit digni ſitis(quoniam non ſunt cõdignę paſſiones huius temporis ad futurum regnum)ſed vt digni habeamini ab ipſo deo.Et hoc eſt alterum quod proponitur tractandum.

PRO QVO & patimini.} Incipit tractare illam particulam/exemplum iuſti iudicii.Et relatiuum quo refert regnum.hinc enim tolerantia veſtra indicium eſt iuſti iudicii/ꝙ vos pro regno dei patimini. In quo clauditur ꝙ illi a quibus patimini/contra regnum dei agunt. Vere ſiquidem pro regno dei paſſi ſunt martyres omnes/nõ ſolum acquirendo ſed etiam vt ſeipſos ſeruẽt partes regni dei,tales in quibus regnet deus per fidem/ſpem charitatem & reliquas virtutes. SI TAMEN.pro ſiquidem/iuſtum eſt apud deũ retribuere tribulationem iis qui vos tribulant:& vobis qui tribulamini requiem nobiſcum.} Ecce documentũ iuſti iudicii:dum vos affligimini pro regno dei,indicaẽ omnibus ꝙ deus diſcernet inter vos & eos qui vos affligunt/iuſto iudicio retribuendo affligentibus afflictionem & vobis afflictis refrigerium.niſi enim hoc indicareẽ,ſtultum eſſet & vanum pati pro huiuſmodi cauſa. IN reuelatione domini ieſu de cœlo.}Declarat ipſum iuſtum iudicium dei quale erit dicendo in reuelatione. nunc enim tanq̃ tectus eſt nobis dominus ieſus per interſtitium cœli:et ideo tempus aduentus eius appellatur reuelatio de cœlo . Et tangiẽ per quem (ſcilicet dominum ieſum)fiet iuſtum dei iudicium. CVM angelis virtutis.pro.potentię/eius in flamma ignis.pro.in igne flammę.} Deſcribit aduẽtum domini ieſu/tum a ſocietate angelorum/tum a potẽtia cui ſubduntur angeli/tum ab inſtrumẽto elementi ignis quo vtetur.Et deſcribit in ſpecie flammę:ad differentiã naturalis ignis tum ex terra cõſurgentis in ſpecie carbonum ardentium/tum in impręſſionibus aeris apparentis in ſpecie vaporum accenſorum.aereum ſiquidem videẽ ſignificare. vnde & deſcribitur tanq̃ deſcendens de cœlo. DANTIS vindictam.} Participium dantis refertur ad dñi ieſu . Officium deſcribitur ad quod exercendum veniet. IIS QVI non

nouerunt

nouerunt deum.} Primum puniendorum genus cõſtat ex infidelibus: qui deum fide non noue/
runt. ET QVI non obediunt euangelio domini noſtri ieſu chriſti.} Alterum damnatorum genus
eſt inobedientium euangelio.ſub quo comprehenduntur omnes mali chriſtiani/inobedientes man/
datis euangelicis. QVI pœnas.pro.pœnam/dabunt in interitu æternas.pro.interitum æternum.}
Superfluit ſiquidem in.& appoſitiue ad pœnam dicitur interitum æternum. Semper enim interibunt
& nunq̃ deſinent. A FACIE domini & a gloria virtutis.pro.potentiæ,eius.Et tempus & excellẽtia cau
ſę deſcribitur.Tempus quidem a facie domini:quoniam ex quo incipiet apparere dominus/erunt ob/
ſtinati in malo & incipiet tempus ſupplicii eorum.Excellentia vero cauſę:quoniam ſola facies domi/
ni in potentia ſua glorioſa/ſufficiens erit ad vindictam omnium.ne putaret quiſpiam ꝙ oportebit ibi
laborare aut pugnare pro huiuſmodi vindicta exercenda. ¶ QVVM venerit glorificari in ſanctis ſuis.}
Declarata vna parte iuſti iudicii futuri(ſcilicet vindicta) declarat alteram: videlicet prę̄mium ſancto/
rum.Quod a duobus deſcribit.primo a glorificatione/quum venerit glorificari in ſanctis ſuis:vt qui
iam glorificatus eſt in ſeipſo/glorificetur etiam in ſuis ſanctis, communicando illis etiam corporis
immortalem gloriam. ET ADMIRABILIS fieri in omnibus qui crediderunt.} Ecce alterum. Tan/
ta erit glorificatio communicata mundis omnibus qui crediderunt/vt admirabilis reddatur ieſus in
illis.Excellentia gloriæ nunc incogitabilis/tunc viſa,admirabilem toti vniuerſo reddet ieſum etiam in
minimis qui crediderunt. QVIA creditum eſt teſtimonium noſtrum ſuper vos in die illo.} Propri/
os effectus propriis adaptat cauſis/propria præmia propriis adaptat meritis.& propterea gloriam ad/
mirabilem futuram in die illo/reducit tanq̃ in propriam cauſam meritoriam in fidem a gentibus adhi/
bitam teſtimonio apoſtolico de prę̄mio in illo futuro.Vnde ordo literæ eſt. quia creditum eſt / ab hu/
mano genere,teſtimonium noſtrũ/ſubaudi de futuris,ſuper vos/gentiles,in die illo.

¶ IN QVO.pro. in quod/etiam oramus ſemper pro vobis.} Per modum orantis incipit tractare il/
lam particulam / vt digni habeamini regno dei. Nunc quidem tractat illam vt materiam petitionis
apud deum: poſtmodum vero in calce ſecundi capituli tractabit eandem docendo. Dicit itaq;. in
quod/referendo præmium futurum,nos etiam vobis ſuffragamur orationibus. VT DIGNETVR vos
vocatione ſua deus noſter.} Superfluit ſua.Ecce quid petunt/vt deus dignos reddat theſſalonicenſes
vocatione:hoc eſt efficiat tales quales vocatio diuina exigit,& hoc relatiue ad deum. Relatiue autem
ad proprias ipſorum vires ſubiungit. ET IMPLEAT omnem voluntatem bonitatis ſuę.} Superfluit
ſuę. ET OPVS fidei in virtute.pro.potentia.} Dictio interpretata voluntatem/non plene explicatur.
ſignificat enim bonam voluntatem ſeu beneplacitum ſeu bonum propoſitum. Petitur ergo vt deus
impleat in parte affectiua omnem bonam voluntatẽ bonitatis/omne bonum propoſitum cuiuſcũq;
boni.Significat enim bonitas tum ex parte actus tũ ex parte obiecti. nam vtrinq; oportet bonitatem
adeſſe(& ꝙ bonum velimus/& ꝙ bene velimus bonum) ſed totum nihil eſt niſi efficacia diuina adſit
ad adimplendũ huiuſmodi voluntatem.¶ Ex parte autẽ intellectus vt deus ipleat fidei opus in potẽtia.
Implere opus fidei in potentia/contingit tum potenter tolerando afflictiones & perſequutiones illa/
tas propter fidem/tum potenter operãdo ex fide:quod eſt gratię miraculorum.quæ fidei attribuitur ab
ipſo domino,ſi habueritis tantam fidem vt granum ſinapis dicetis monti huic &c̃. VT clarificetur
pro.glorificetur/nomen domini noſtri ieſu chriſti in vobis,& vos in illo.} Ratio petitionis explica/
tur,non vt chriſtus ſed vt nomen chriſti glorificetur in vobis ſic qualificatis/& vos ſic qualificati glo/
rificemini in illo nomine domini noſtri ieſu chriſti/non in vobiſipſis.Et quoniam hoc excedit huma/
nas vires, ſubiungit. SECVNDVM gratiam dei noſtri.} quem colimus. ET domini ieſu chriſti.}
per quem deriuatur ad nos diuina gratia.

CAPVT .II.

ROGAMVS autem vos fratres.} Tractat illam particulam iuſti iudicii dei/quantum ad
tempus quo eſt futurum illud iuſtum dei iudicium. PER aduẽtum domini noſtri ieſu chri
ſti.} Obſecratio eſt apta materiæ. ET noſtræ congregationis in ipſum.pro.& noſtram cõ
gregationem in ipſum} Et poteſt referri tum noſtra præſens congregatio per fidem in
ipſum chriſtum, tum (quod potius quadrat) futura noſtri congregatio in ipſum chriſtum tem/
pore aduentus eius: vt vtrinq; obſecratio fiat per futura tunc. VT NON cito moueamini.pro. di/
moueamini / a veſtro ſenſu.pro.a mente.} Ecce quid rogant vt non facile dilabantur a mente:hoc
eſt ab eo quod ſm ſupremam intellectus partem tenent de tempore aduentus chriſti. Et dixit hoc:
quoniam ex priore epiſtola theſſalonicenſes intellexerant propinquum eſſe aduentum chriſti. & inde
tanq̃ dimoti ab eo quod mente tenebant ac turbati fuerant.Vnde & ſubiungit. NEQVE terreami/
ni.pro.turbemini.} Vnde autem turbationem & lapſum huiuſmodi incurrerant/ſignificatur ſubiun
gendo. NEQVE per ſpiritum neq; per ſermonem neq; per epiſtolam tanq̃ per nos miſſam.} Super/
fluit miſſam. QVASI inſtet dies domini.pro. chr̃i.} Quod dicit tanq̃ per nos/refertur ad ſingula .ſ.
ſpiritum/ſermonem & epiſtolam.Erant enim inter theſſalonicenſes interpretantes per ſpiritum tanq̃

per ſpiritum pauli inſinuatum in epiſtola priore aut in ſermone habito coram eis/ ꝙ inſtaret tempus
aduentus chriſti. Anſam autem accipiebant ex epiſtola eo ꝙ in prima pſona dixerat/ nos qui viuimus
qui relinquimur in aduentũ domini ſimul rapiemur cum illis. Et hæc videt̃ ad literam ratio huius ſecũ/
dę epiſtolę: ad tollendum ſcilicet ab eis huiuſmodi intellectum. NE QVIS vos ſeducat vllo modo.}
videlicet explicando ſpiritum noſtrum aut ſermonem noſtrum aut epiſtolam noſtrã. QVONIAM niſi
venerit diſceſſio. pro. apoſtaſia/ primum.} Ad tollendum huiuſmodi opinionem de propinquitate ad/
uentus chriſti/ manifeſtat eis oportere duo pręcędere chr̃i aduentum. Alterum eſt apoſtaſia. ſed non di
cit a quo. Græca ſiquidem dictio eſt apoſtaſia: & ſignificat defectionem ſeu rebellionem ab obediẽtia/
ſtatu/ profeſſione/ principe/ &c̃. Intelligitur autem de apoſtaſia ab imperio romano. prędicit eis oporte/
re primum deficere gentes ab imperio romano q̃ veniat chriſtus. ET reuelatus fuerit homo peccati.}
Ecce alterum quod oportet pręcedere aduentum chriſti. & eſt aduentus antichriſti. Quem deſcribit pri
mo a natura/ dicendo homo. deinde a plenitudine peccatorum/ dicẽdo homo peccati. Et de eo dicit/ re/
uelatus fuerit: quoniam manifeſtus erit homo peccati. non erit hypocrita (vt non poſſit cognoſci/ vt
lateat peccatum eius) ſed erit manifeſtus homo peccati. FILIVS perditionis.} Hebręo more loquitur,
vndiq; perditione dignum appellãs filium perditionis. QVI aduerſatur & extollitur ſupra omne quod
pro. omnem qui/ dicitur deus.} Ex hac antichriſti conditione apparet ꝙ machometus non fuit anti/
chriſtus. nam fecit ſeipſum flatum dei/ non ſupra deum. antichriſtus autem nõ ſolum aduerſabitur deo
ſed etiam extolletur ſupra oẽm qui dicitur deus. AVT quod colitur.} Circunloquitur iterpres dictio/
nem grecam/ ſignificantem omne id cui debetur veneratio religioſa: qualia ſunt quęcunq; ſacramenta
& ſacra, ſiue res ſiue loca ſiue tẽpora. Extollet ſiquidem ſe ſuper omnes dies feſtiuos tam chriſtianorum
q̃ iudęorum & ſuper reliqua ſacramenta & ſacra &c̃. ITA vt in templo dei ſedeat, oſtẽdens ſe tanq̃. pro.
ꝙ/ ſit deus.} In multis quoq; codicibus gręcis inueniunt̃ duę dictiones medię inter dei & ſedeat. ita ꝙ
legitur, ita vt in templo dei tanq̃ deus ſedeat oſtendens ſeipſum ꝙ ſit deus. Et ſunt ad clariorem ſenſum.
¶ Declarat paulus modum quo antichriſtus extolletur ſupra deum. Et modus eſt ꝙ ipſe ſedebit in tem/
plo dei oſtentans ſeipſum eſſe deum. hoc eſt enim extolli ſupra deum. Nec aliquod determinatum tem/
plum ſignificatur: ſed in quocunq; templo deo dicato ſedebit tanq̃ ſibi dicato.

NON retinetis. pro. non meminiſtis.} interrogatiue punctando & legendo. Q QVVM adhuc eſſem
apud vos hæc dicebam vobis?} Reuocat ad memoriam eorum hæc eadem verbo eis ſignificata fuiſ/
ſe: arguens per hoc eos ꝙ quum hæc ſciant ab ore eius/ non debebant turbari & abduci in opinionẽ ꝙ
inſtaret dies aduentus chriſti. ET NVNC quid detineat ſcitis.} Ordo literę eſt. & ſcitis quid nunc deti
neat/ quid in pręſenti prohibeat/ occaſio ſit morę. VT reueletur. Deficit. ille.} homo peccati. IN ſuo tẽ
pore.} Dicit paulus ꝙ theſſalonicenſes non ſolum hæc prędicta ſciebant/ ſed etiam rationem dilatæ
manifeſtationis antichriſti. dixerat enim eis illam rationem paulus. Quam rationem ſubiungit/ po/
nendo eam in ſcriptis. NAM myſterium iam operatur iniquitatis tantum. pro. ſolum.} Et hic fiat co
lon. VT qui tenet nunc teneat.} Superfluunt duę dictiones: vt/ & teneat. & dictio interpretata tenet/ eſt
illa met quę interpretata eſt detineat/ dicendo & nunc quid detineat ſcitis. Vnde litera iſta legenda eſt.
QVI iam detinet/ donec de medio fiat.} Et eſt ordo literę. nam qui iam detinet/ iam operat̃ ſolum ini/
quitatis myſterium donec de medio fiat. In quibus verbis duo myſteria declarat. Alterũ eſt ꝙ ratio de/
tinendi eſt non potentia aliqua detentiua aut prohibitiua, ſed vt impleantur iniquitates imperii ro/
mani. ſimilis ſiquidem eſt hæc ſentẽtia illi diuinę ſententię geñ. 15. nõdũ ſunt cõpletę iniquitates amor/
ręorum. Vnde relatiuum qui detinet/ imperium romanum refert. de quo modum detinendi explicat,
dicendo ꝙ ſolummodo operatur arcanum iniquitatis: aperte ſignificando ꝙ non aliter detinet q̃ ope/
rando arcanum iniquitatis. Nominat autem integritatem iniquitatum myſterium iniquitatis, quo/
niam vere arcanum eſt & ſoli deo cognitum quantum iniquitatis implẽdum eſt ad hoc vt romanum
imperium de medio tollatur. Et bene nota formalem ſermonem. non dicit abſolute ꝙ ſolum agit my/
ſteriũ iniquitatis (quod eſſet nihil boni agere ſed malum ſolummodo) ſed dicit qui detinet/ agit tantũ/
modo myſterium iniquitatis: quod eſt quatenus detinens aduentum antichriſti non detinet autorita/
te aut merito ſed ſolum implendo myſterium iniquitatis. cum quo ſtat ꝙ multa bona & ſancta opera
etiam efficiat interim/ ſed non ad detinendum aduentum antichriſti. ¶ Alterum myſterium quod de/
clarat eſt ꝙ quũ dixiſſet niſi venerit apoſtaſia primũ, intellectum fuiſſet nihil aliud ſignificari niſi defe/
ctionem multarum gentium ab imperio romano/ niſi modo adiungeret donec de medio fiat: aperte
ſignificans ꝙ ante aduentum antichriſti oportet non ſolum eſſe defectionem gentium a romano im/
perio ſed etiam totaliter aboleri romanum imperium. hoc eſt enim de medio illud tolli. Quocirca
quum adhuc non ſit de medio ſublatum romanum imperium, adhuc non eſt impletum quod pau/
lus dicit/ donec de medio fiat. ET TVNC reuelabitur ille iniquus.} Certum eſt ꝙ aduerbium tunc
excludit tempus pręcedens (ſignificat enim ꝙ non prius) ſed non eſt certum an affirmet tempus im/
mediate ſequens. Non enim dicit & tunc immediate ſed dicit & tunc/ ſublato de medio roma/
no imperio reuelabitur ille iniquus. Igitur ex paulo habemus tria pręcedentia aduentum chriſti. pri/

mum eſt apoſtaſiæ:ſecundum extinctio:& tertium aduentus antichriſti. Quæ eo ordine ventura prædicta ſunt quo ſunt enumerata. Quorum primum tantum videmus impletum:reliqua ſuperſunt implenda. QVEM dñs ieſus.} Superfluit ieſus. INTERFICIET.pro.conſumet/ſpiritu oris ſui,& deſtruet illuſtratione.pro.apparitione/aduentus ſui eum.} Prima fronte ſignificatur metaphorice tam facilis conſumptio antichriſti a domino ꝙ ſolo flatu oris dominus conſumet eum:ſecundum tamen proprietatem verborum ſignificatur ꝙ dominus ieſus conſumet antichriſtum non conſumptione corporali ſed conſumptione ſpirituali, ſpiritu oris ſui:hoc eſt ſpiritu ſermonis euangelici / quod ex proprio chriſti ore exiit. & eundem deſtruet apparitione aduentus ſui. Cerne differentiam inter conſumptionem & deſtructionem.euangelici ſiquidem verbi ſpirituali virtute conſumet paulatim auertendo homines ab antichriſti ſequela & ducendo ad veritatem euangelicam. Et quia non omnes reuocabuntur ſed aliqui poſt aliquos paulatim/multis tamen perſeuerantibus vſqꝫ ad aduentum chriſti in doctrina antichriſti,ideo dicitur ꝙ conſumet quidem ſpiritu oris/deſtruet autem apparitione aduentus ſui. Quum enim aduentus chriſti incœperit apparere,tunc totaliter deſtruetur antichriſtus/pro quanto tunc ab omnibus cognoſcetur fallacia eius. Vnde hinc habes prudēs lector aliud myſterium:videlicet ꝙ ſequaces antichriſti durabunt vſqꝫ ad apparitionem aduenientis chriſti.

CVIVS eſt aduentus ſm operationem ſatanę.} Deſcriptis principio & fine / deſcribit progreſſum antichriſti:inchoando a dęmone cuius virtute operabit̃. Dixerat ſuperius eúdem hominem peccati:modo deſcribit ipſum ex ſatana (hoc eſt aduerſario dęmone,q antonomaſice dicit̃ aduerſarius) efficaciā dante actionibus illius hominis. IN OMNI virtute.pro.potentia.} Ecce primum inſtrumentum antichriſti / potentia omnis:vt e regione chriſti appareat.nam chriſtus ſm operationem ſpiritus ſancti apparuit, ille ſm operationem ſatanę:chriſtus in omni humilitate/ille in omni potentia. eſt enim ſermo de potentia ſęculari.Et dicitur omnis potentia,quia erit potentia tum diuitiarum/ tum vis coactiuę & dominatiuę/tum delitiarum &c̃. ET SIGNIS & prodigiis mendacibus.pro. mendacii.} Signa ſanitatum quas mirabiliter conferet/& prodigia apparentium in elementis, appellantur mendacii/tum quia multa erunt prętigioſa & ſpectra potius q̃ vera.tum quia quæ erunt vera facta/erunt mendaciter miracula. Vt enim in euangeliis declarauimus,ea quę vere efficiet antichriſtus mirabilia in conſpectu hominum/non erunt vere miracula:hoc eſt ſupra facultatem omnium cauſarum ſecundarum.& propterea omnia ſunt ſigna & prodigia mendacii. ET IN omni ſeductione iniquitatis.pro.iniuſtitiæ.Ecce tertium organum antichriſti:ſcilicet ſeductio iniuſtitię/vſqueadeo dementabit homines vt iniuſtitias licitas reputent.Et hic erit non aliqua ſed omnis ſeductio/omni genere ſeductionis vtetur ad homines faciendos iniuſtos ſimiles ſibi. IIS QVI.pro.in iis qui/pereunt.} Non ſufficit paulo explicare progreſſum antichriſti,ſed explicat etiam fructum eius:in quibus ſcilicet fructum habebunt hę ſeductiones eius,dicendo in iis qui pereunt/ad differētiā electorum. Acſi aperte diceret.non in electis fructificabit,ſed in reprobis/qui ſuapte voluntate pereunt. Vnde & ſubdit rationem quare pereunt.,IN EO ꝙ charitatem veritatis non recęperunt vt ſalui fierent.} ideo pereunt quia non recęperunt dilectionē veritatis/non cuiuſcunqꝫ ſed illius qua ſalui fierent.Dilectionem veritatis prędicauit chriſtus/prędicauerunt apoſtoli/prędicat eccleſia chriſti. Qui hanc dilectionē recipiunt in mentibus affectibus & operibus propriis,ſalui fiunt.totum enim quod euangelicus ſermo tradit veritas eſt.Qui autem hanc dilectionem non recęperunt ad hoc vt ſalui fierent, ipſimet ſeipſos interimunt eoipſo ꝙ non recipiunt hanc dilectionem:quæ ſola eſt medium ad ſalutem. Non imputent igitur pereuntes alteri ſed ſibimet ſuum interitū,queadmodum nulli imputare debent ꝙ non recęperūt oblatam eis dilectionem veritatis. IDEO.} Deficit et. Legēdum eſt. ET IDEO mittet illis deus operationem erroris.} Quemadmodum ad romanos ſcribit/in pœnam peccati tradidit illos deus in reprobum ſenſum &c̃.ita modo ſcribit.& ideo quia non recęperunt dilectionem veritatis,in pœnam huiuſmodi criminis mittet illis deus operationem erroris.Dictio interpretata operationem/non totaliter explicatur nomine operationis.nam ſignificat quandam efficaciam ſiue vim intus operantem.Et eſt ſenſus ꝙ mittet illis deus internam vim ſeu efficaciam ad errandum. Vnde & ſubdit. VT CREDANT mendacio.} Mirabilis eſt hæc pœna:quæ eſt & pœna peccati præcedentis & ratio peccati ſequentis. VT IVDICENTVR omnes qui non crediderunt veritati,ſed conſenſerunt iniquitati.pro.iniuſtitiæ.} Sed nec ſic totum explicatur.nam gręce habetur ſed cōplacentes in iniuſtitia. Ne tantę pœnę peccatum exiſtimetur finis,ſubiungit bonum ad quod hæc mala ordinantur eſſe bonum diuinę iuſtitiæ,dicendo.vt iudicentur omnes de peccato,tum omiſſionis/ꝙ non crediderunt veritati, tum commiſſionis/ꝙ complacentes fuerunt in in iuſtitia.hæc enim duo crimina erunt in ſequacibus antichri. Quorum primum contrariatur bono intellectus, ſecundum bono affectus.

NOS AVTEM debemus gratias agere deo. Deficit. ſemper / pro vobis fratres dilecti a deo. pro. domino.} E regione reproboꝝ ad electos theſſalonicenſes ſermonem cōuertit:materiā gratiarūactionis aſtruēs ſubiūcta bona. Q̃ ELEGERIT nos.pro.vos/deus primitias.pro.ab initio/in ſalutē.} Magna materia gratiarumactionis/ꝙ ab initio euāgelicę diuulgationis abſqꝫ veſtris meritis deus vos ele

gerit prę̄ferendo vos reliquis quos non elegit:elegerit autem non ad temporale bonum ſed in ſalutem æternam. IN ſanctificatione ſpũs.} Non ſolum elegit vos in ſalutem finalem, ſed cum gratuitis mediis.altero ſpectante ad affectum/ſcilicet mundificatione ſpiritus.altero ſpectante ad itellectum:ſcilicet. ET in fide veritatis.} In his enim duobus mediis velut ducibus electi ſumus ad acquirendam ſalutem. IN qua.pro.in quod.} Et refert vniuerſitatem donorum quę comprę̄hendunt ſub ſanctificatione ſpũs & fide veritatis in ſalutem. ET vocauit vos per euangelium noſtrum.} Signum electionis veſtrę ab ęterno/eſt temporalis vocatio qua per euãgelium noſtrum deus vos vocauit ad huiuſmodi dona. IN acquiſitionē glorię domini noſtri ieſu chri.} Omnia hęc ad quę vocati eſtis dona/nihil aliud ſunt q̄ acquiſitio glorię domini noſtri ieſu chriſti:vt.ſ.cõmunicetur vobis gloria chriſti.

ITAQVE fratres ſtate.} Redit ad proſequendam illam particulam/vt digni habeamini regno dei. Diuerſimode ſiquidem tractat eam:hortando/imprecando/monendo &c̄. ¶ Infert itaq; ex electione & vocatione monitionem ad duo. Alterum eſt ſtate:hoc eſt ſpũalem rectitudinem ſeruate. Alterum eſt. ET tenete traditiones quas didiciſtis.pro.edocti eſtis/ſiue per ſermonem ſiue per epiſtolam noſtrã.} Modus ſtandi/eſt ſeruare traditiones. Non dicit noſtras,ſed per ſermonē ſeu per epiſtolam noſtram:quoniã traditiones ſunt euangelicę. ¶ Vbi & nota prudens lector aduerſus exigentes ſcripturam de oĩbus traditionibus apoſtolicis.ecce paulus aperte dicit/traditiones per ſermonem. Tali enim modo habemus ſymbolum apoſtolorũ/habemus ſignare nos ſigno crucis/habemus feſtiuitatem diei dominicę/ſacrificium altaris &c̄. IPSE autem dominus noſter ieſus chriſtus.} Ecce imprecatio. ET deus & pater noſter.} Ieſus chriſtus nomen eſt hominis:deus nomen eſt diuinę naturę cõmune patri & filio & ſpiritui ſancto:pater vero noſter/nomen eſt relatiuum ad nos adoptionis. QVI dilexit nos.} eligendo & vocãdo nos. ET dedit conſolationem æternam.} Spũalis conſolatio ſpũs ſancti qua repleti ſunt apoſtoli in prę̄ſenti vita/appellatur conſolatio æterna:eo ꝙ eſt conſolatio non temporalibus ſed æternis innixa. ET ſpem bonam in gratia.} hoc eſt ſpem non vanam ſed vtilem virtute gratię/nõ propriis noſtris viribus. EXHORTETVR.pro.conſoletur/corda veſtra.} partem affectiuam.extendat quam dedit ęternam conſolationem ad corda veſtra. ET confirmet in omni opere & ſermone bono.} Tranſpoſitę ſunt dictiones opere & ſermone. Imprecatur eis in corde conſolationem:in omni autem tam ſermone q̄ opere bono confirmationem.

CAPVT .III.

DE CÆTERO.pro.cæterum/fratres orate pro nobis.} Mutuam orationem ad dignitatem regni dei ſpectare/non eſt dubium:quũ mutuũ ſit ſuffragium membrorum regni dei. VT ſermo dei.pro.domini/currat. Metaphorice ſignificat orari vt tollantur impedimenta euangelii, vt currat tum ex parte prædicatorum/tum ex parte auditorum. ET clarificetur.pro.& glorificetur/ſicut & apud vos.} vt quemadmodum apud vos ita apud alios & currat & glorificetur. ET vt liberemur ab importunis.pro. abſurdis/& malis hominibus.} Hoies mali dicunt penes malam diſpoſitionem voluntatis:abſurdi aũt penes malam diſpoſitionem rationis. Abſurda enim dicimus inconuenientia ſm rationem.& iudęos ſignificare videtur/impedientes eos ne prę̄dicēt gentibus. Tales enim perſequutionem excitauerãt in paulum & ſilam tum theſſalonicæ tum berrhęæ. Et forte notat gẽtiles qui excitabantur a iudęis aduerſus eos.nam & in actibus apoſtolorum dicitur ꝙ iudęi per malos homines concitauerunt turbam. Vtriq; tamē ſenſui quadrat ſubiuncta ratio. NON enim omnium eſt fides.} hoc enim eſt verum tam de iudęis q̄ de gentilibus. FIDELIS autem deus eſt qui confirmabit vos & cuſtodiet a malo.} Quis oĩbus non ſit datum credere,vos quibus datum eſt credere ſcitote ꝙ fidelis in promiſſis eſt dominus/tam in futura q̄ in prę̄ſenti vita confirmando vos in bono & cuſtodiendo a malo. CONFIDIMVS autem.pro.ſuaſum autem habemus/de vobis fratres in domino.} Superfluit fratres. Et quod dicitur in domino/referri poteſt ad pronomen vobis:hoc eſt de vobis non in vobiſipſis ſed in domino.tum ad ſuaſum habemus:vt ſit ſenſus/ſuaſum habemus in domino de vobis,ad differentiam ſuaſionis humanę. Prima tamen relatio magis quadrat. QVONIAM.pro.ꝙ/quęcũq; prę̄cipimus.deeſt.vobis/& facitis & facietis.} Et dicit hoc propter ſubſequentia prę̄cę̄pta,circa quæ aliq inter theſſalonicenſes deficiebant q̄uis communiter ſeruaretur. Propter itaq; communem obſeruationem dicit & facitis & facietis:ꝓpter aliquos aũt non obſeruantes adiungit prę̄cæpta. DOMINVS autem dirigat corda veſtra in charitate.pro.in charitatem/dei & patientia.pro.& expectationem/chriſti.} Sed nec expectatio integre explicat græcam dictionem: ſignificantem perſeuerantiam expectantem non ſine moleſtia. Et eſt ſermo de dilectione qua diligendus eſt deus: & de expectatione qua expectandus eſt aduentus chriſti. Et eſt ſermo imprecatiuus vtriuſq; doni neceſſarii ad ſeruandum prę̄cę̄pta apoſtolica.

¶ DENVNCIAMVS.pro.præcipimus/autem vobis fratres in nomine domini noſtri ieſu chriſti.} hoc eſt in perſona/vice domini noſtri ieſu chriſti. VT SVBTRAHATIS vos ab omni fratre ambulante inordinate/& non ſm traditionem quam accę̄perunt a nobis.} Conuerſationem prę̄cipit ſubtrahi non infidelibus ſed fratribus (hoc eſt chriſtianis) tum ambulãtibus inordinate, tum ſpecialiter

ambulantibus nō ſm traditionē quam acceperunt a nobis. Nec dicit vt ſubtrahatis veſtra/ſed vos. eſt enim quędam excommunicationis ſpecies/ſubtrahere conuerſationem. Pręcipit enim paulus pro ſalute inordinate ambulantium & ocioſorum adhiberi hanc medelam vt quilibet vitet eos ad hoc vt ſic erubeſcant:vt inferius explicabit. IPSI enim ſcitis.} Declarat traditionē quam acceperūt tum facto tum verbo. Et primo facto/dicendo ipſi enim ſcitis. QVEMADMODVM oporteat imitari nos:quoniā non inquieti.pro.inordinati/fuimus inter vos,neq; gratis panem manducauimus.pro. accępimus/ab aliquo,ſed in labore & fatigatione/nocte & die operantes ne quem veſtrum grauaremus.} Sententia clara eſt exemplaritatis, & quo ad compoſitos mores/& quo ad viuendum ex proprio labore. NON quaſi.pro.ꝙ/non haberemus poteſtatem.} ſcilicet viuendi ſumptibus veſtris vt chriſti apoſtoli. SED vt noſipſos formam daremus vobis ad imitandum nos.} Sententia clarā eſt.nec ſolum facto ſed verbo eadem docuimus. NAM & quū eſſemus apud vos,hoc denunciabamus.pro.pręcipiebamus/vobis quoniam.pro.ꝙ/ſi quis non vult operari nec manducet.} Non dicit ſi quis nō operatur/ſed ſi quis nō vult operari. Et hoc dicit ad differentiam tum inualidorum ad operandum,tum diuitum non indigentium operatione ad hoc vt viuant propriis ſumptibus. In talibus enim locum non habet pœna nec manducet. Validis itaq; ac non habētibus vnde propriis ſumptibus viuant/pręcipitur ſi quis non vult laborare nec manducet. Et eſt ſenſus non manducet alieno ſumptu:vt vel ſic cogatur laborare. ℣ Recole prudens lector pręcępta omnia obligare quidem ad peccatum ſed non mortale niſi gratia materiæ contra charitatem dei/ſuiipſius aut proximi. Vnde quum huiuſmodi pręcępta non ſint in materia cōtra charitatem ſed pręter charitatem/obligāt quidem ſed non ad mortale. ℭ AVDIVIMVS.pro. audiuimus/enim} Rationem reddit pręcępti. INTER vos quoſdam ambulantes inquiete.pro.inordinate: hoc eſt incompoſitis moribus ſeu actibus. NIHIL operantes.} manuali opere. SED curioſe agētes.} vacantes curioſitatibus. hęc enim tria vitia ſeſe comitantur. Et hi de numero eorum erāt qui proprio ſumptu viuere nequibant niſi labore manuum. Et ꝓpterea ipſis in ſpecie paulus pręcipit ſubiungēdo. IIS AVTEM qui eiuſmodi ſunt denunciamus.pro.pręcipimus/& obſecramus in domino ieſu chriſto. pro.per dominum ieſum chriſtum.} Vtroq; fungitur paulus officio/pręcipientis & obſecrantis:vt tū autoritate tum amore flectantur. vt autoritas pręcipientis/nō ab imperioſo dominio ſed ab affectu ſalutis eorum proficiſci cognoſcatur. VT cum ſilētio.} E regione curioſitatis & inordinationis dicit cū ſilentio. nam nec incompoſiti nec curioſi ſilent. OPERANTES.} E regione ad nihil operantes, dicit operātes/proculdubio manibus propriis. Et fructum ſubiungit. SVVM. Deeſt. ipſorum/panem manducent.} Suum nō quūlibet ſed ſuum ipſorum panem:vtpote propriis laboribus partum:ad dr̄iam panis gratis ſibi ab aliis dari,qui poſtq̄ datus eſt eis/eſt quidem panis eorū ſed non eſt ſuuſipſorum.

VOS autem fratres nolite deficere benefacientes.} Ad ſeruantes pręcępta redit. qui quum eſſent benefici,ne propter aliquorum ocium deſiſterent ab eleemoſynis erogandis/monentur a paulo. Qꝫ ſi quis non obedierit verbo noſtro per epiſtolam.} Adiungit pœnam: immo explicat ſuperius decretam pœnam (vt ſubtrahatis vos &c̄.) reſtringendam ad inobedientes poſt hanc epiſtolam. Intendit ſiquidem vt velut abolitę pteritę culpę habeātur:ſed ſi quis non obedierit verbo noſtro per epiſtolam ſcripto. HVNC notate & non commiſceamini cum illo/vt confundatur. pro. vt pudefiat.} Duas pœnas explicat. Alteram. hunc notate/communi diſcuſſione/communi iudicio. Alteram facti. & non commiſceamini cum illo/conuerſatione communi. Et vtrunq; fit vt vel ſic erubeſcat. Vbi & diſcerne inter pœnam corinthii & inobedientis: ille excommunicatus traditus eſt ſatanę propter criminis magnitudinem,iſte ſolum excommunicatur propter paruitatem delicti. & penſa rigorem primitiuę eccleſiæ,ex hoc ꝙ propter ocium & huiuſmodi venialia excommunicabantur moniti non ſe corrigentes/vt erubeſcerent. Intelligoq; non eccleſiaſticas cenſuras quibus hodie eccleſia vtitur:ſed cenſuras religioſas quibus clauſtrales vtuntur:quæ non cenſurę eccleſiaſticę ſed pœnę quędā ſunt,ſeparantes a templo/vel conuerſatione fratrum/vel a menſa fratrum/& huiuſmodi. Tales erant iſtę ad theſſalonicēſes indictę pœnę pro iis vanitatibus,non excōmunicationes decretalium. ET nolite.pro & non/quaſi inimicum exiſtimate.} Dixerat & non commiſceamini:moderatur vt ſane intelligant/vt non reputent eum tanq̄ inimicum. SED corripite.pro.monete/vt fratrem.} Hinc tractum eſt ꝙ licitum eſt monere excōmunicatos & inſtruere & hortari ad ea quę ſalutis ſunt. ℭ IPSE autem deus.pro.dominus/pacis.} Imprecando finit epiſtolam. Et ieſum appellat dominum pacis/a quo pēdet & ſingulorū & vniuerſi pax. DET vobis pacem.} Apte imprecatur vt dominus pacis det pacē. SEMPITERNAM.pro. ſemper/in omni loco.pro.in omni modo.} Pacem eis imprecatur omni tempore & omni modo. qđ impoſſibile eſt regulariter in hac vita. Semper enim durante hac vita aliquis modus aliqualiter turbatur:vel ex fomite interno vel ex externis occurſibus. DOMINVS ſit cum omnibus vobis.} Hæc eſt ſalutatio cōis paulo/ſiluano & timotheo. ꝓpria vero pauli ſubiūgitur. SALVTATIO mea/manu pauli.} Ablatiui caſus eſt mea. QVOD eſt ſignū in omni epiſtola.} Hinc coniicitur calcem epiſtolę ad coloſ. mutilam eſſe:quoniam caret integritate huius ſigni. ITA ſcribo. gr̄a dn̄i nr̄i ieſu chriſti cum oībus vobis:amen.} Hæc.n. ſalutatio ſcripta manu pauli/ſignū dicit̄ in oi ep̄l'a,& in oībus epiſtolis ad eccleſias

miſſis inuenitur huiuſmodi integra ſalutatio in fine niſi in epiſtola ad colo.in qua legitur.gratia cum omnibus vobis amen,& non dicitur domini noſtri ieſu chriſti &c. ¶ Et apud grecos inuenitur ſubſcriptio talis. Ad theſſalonicẽſes ſecũda ſcripta athenis. ¶ Caietę die.XVII.martii.M.D.XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN PRIOREM EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM COMMENTARII.

PAVLVS apoſtolus ieſu chriſti ſm imperium dei ſaluatoris noſtri &c. Deeſt.domini,ieſu chriſti ſpei noſtrę.} Non ſolum ſe apoſtolũ ieſu chriſti explicat ſed apoſtolatum ipſum explicat non quęſitum ſed iniunctũ ſibi a deo ſaluatore noſtro:naturam exprimens diuinam & officium ſaluandi nos.vt intelligamus iniunctum ei fuiſſe apoſtolatum ad exequendum officium ſalutis noſtrae.Nec tantum a deo ſed etiam ab homine domino ieſu chriſto iniunctum ſibi explicat.Et dicit domini,eo ꝙ ad ſtatũ dominii iam peruenerat ieſus chriſtus quum iniunxit apoſtolatum paulo.Adiungitq; ſpei noſtrę, eo ꝙ chriſtus ĩmortalis iam & glorioſus ſm corpus,eſt ſpes noſtrę futurę beatitudinis. chriſti nanq; reſurrectioni innititur ſpes noſtra ꝙ erimus quoq; nos immortales ſm corpus. TIMOTHEO dilecto.pro.germano.} Eadem dictio habetur hic quae habita eſt ad philip.dicendo rogo te germane(ſeu germana)compar.Quadrat autem dictio illa tum ęquali tum minori. vnde & ibi dictum eſt germana compar,& hic dicitur germano filio.Significat enim vere ac conſone eſſe talem.vnde germanus filius eſt qui vere eſt conſonans patri filius. FILIO in fide.} ad differẽtiam filii naturalis.vt enim patet act.16.paulus aſciuit ſibi timotheum.quem ex his verbis apparet a paulo fuiſſe conuerſum ad fidem:alioquin nõ appellaret ipſum filium in fide. GRATIA & miſericordia & pax.} Superfluunt coniunctiones.Noua ſalutatio. nam hactenus ſalutauerat gratia & pax:modo tria dicit gratia miſericordia pax,ea ratione ꝙ prelatis maxime neceſſaria eſt miſericordia:tanq̃ loco dei cui proprium eſt miſereri,prẽſint. A DEO patre &c.Deeſt.domino,ieſu chriſto domino noſtro.} Bis dicit domino.ſemel abſolute,domino ieſu chriſto:iterum relatiue ad nos,domino noſtro. Eſt ſiquidem abſolute dominus omnium,& eſt peculiariter dominus noſter tanq̃ ſponte ſeruorum.

SICVT rogaui te.} Completa ſalutatione inchoat tractatum epiſtolarem.Vbi aduerte ꝙ aduerbium ſicut non habet in textu aliquid correſpondens ad complendam orationem vſq; ad calcem huius capituli, vbi dicitur,hoc precęptum commendo tibi.ita ꝙ illic complet paulus orationem quã hic inchoat.Et eſt ſenſus.ſicut rogaui te &c.ita hoc precęptum commẽdo tibi,quemadmodum olim rogaui te nunc tibi commendo hoc praeceptum. Vnde omnia interiecta ab hinc illucuſq; vere interiecta ſunt ad explicandum neceſſitatem precępti,& quod olim dederat & quod modo commendat. VT remaneres epheſi quum irem in macedoniam,vt denunciares. pro. vt preciperes, quibuſdam ne aliter docerent.} Dictio graeca interpretata aliter docerent,compoſita eſt ex alio & doctor:varietatem doctorum clare ſignificans.Mandauit paulus timotheo vt praeciperet quibuſdam ne eſſent varii doctores:quod eſſet variam inducere doctrinam. Et quantum ſubiuncta inſinuant,aduerſus illos loquitur qui aliam de legalibus doctrinam inducebant.nam tales doctores explicabit paulo inferius. NEQVE intenderent fabulis.} Thalmudicas fictiones prohibet. ET genealogiis interminatis.} Non dicit neq; intenderẽt genealogiis,ſed addit interminatis:quę ſcilicet ſunt ſine termino in ſacris ſeu autenticis ſcripturis.multę enim genealogię tunc temporis erant interminatę.Et rationem huius vltimi ſubdit. QVAE quaeſtiones praeſtant magis q̃ aedificationem.pro.diſpenſationem,dei quae eſt in fide.} Interminatę ſiquidem genealogię ꝙ prębeãt quęſtiones,clarum eſt.Et ꝙ magis multiplicandis quaeſtionibus proſint q̃ diuinę diſpenſationi ſeu gubernationi quam exercet deus in fide,paulus docet. nam ad dei gubernationẽ qua gubernat ea quae ſunt fidei,parum aut nihil prodeſt notitia huiuſmodi genealogiarum:vt patet de multis genealogiis quas hẽmus in libris paralipo. ¶ FINIS autẽ pcepti eſt dilectio.} Dixerat vt pciperes qbuſdã ne varii eſſent doctores,& ppea vnitatẽ finis oĩum pceptoꝝ legis

explicat: vt ex ipſa vnitate finis præceptorum/ varietas arguatur doctorum. Finis inquit præcepti eſt dilectio, nõ qualiſcunq; ſed procedens a triplici fonte. Primus eſt. DE CORDE puro. } hoc eſt affectu puro/ a paſſionibus & a malicia. ET cõſcientia bona. } Secundus fons eſt applicatio ſciẽtię/ applicatio inquã bona, ad agendũ/ ad cauendũ &c̃. Multi.n. hñt applicationẽ ſciæ malam: & inumera mala ide ſequunt̃. ET fide non ficta. } Tertius eſt hic fons vltimo loco ſcriptus: eo ꝙ duo primi naturę ſunt, hic aũt tertius reuelatę eſt gratiæ. Et dicit fide nõ ficta/ ꝓpter hypocritas in fide: qui fingebant ſe chriſtianos/ & nec erant chriſtiani nec iudęi. ¶ Diſcurre per pręcępta: & inuenies omnia ordinari ad dilectionem talem. huiuſmodi enim dilectio eſt dilectio dei & proximi ex vera fide in intellectu/ & ex puro corde in affectu/ & ex conſcientia bona in applicatione & exequutione: quæ perficit & mandata primę & ſecundę tabulę. ¶ Hęc ſunt quæ paulus proponit tractanda in hac epiſtola. Verum anteq̃ ſigillatim particulas ꝓpoſitas tractet, neceſſitatem cõmemorat remãſionis timothei epheſi ad ꝑcipiẽdum quę dixit/ ex caſu aberrantium ab his. Vnde dicit. A QVIBVS. } pręcęptis & cõditionibus finis pręcęptorum. QVIDAM aberrantes. } Similes pſeudapl̃is ſignificat. CONVERSI ſunt in vaniloquiũ. } ab vtili doctrina. VOLENTES eſſe legiſdoctores. } Hinc apparet iudęos eſſe iſtos qui doctrinam legis moyſi ingerebant. Et hinc coniicitur iſtos eſſe quos appellauit alia docentes. Et iungitur vaniloquio non doctrina legis, ſed voluntas vtendi officio doctoris legis verſa dicitur in vaniloquium. Et ratio ſubditur. NON intelligentes neq; quę loquuntur. } ipſimet pręcępta legis. NEQVE de quibus affirmant. } obligari ad pręcępta legis.

❡ SCIMVS aũt ꝙ bona eſt lex. } Intendit paulus cõmemorare vt timotheus nõ ſolum pręcipiat vitari fabulas & quęſtiones de genealogiis/ ſed et̃ doctores legis moyſi male applicãtes illã: quod eſſet ſi applicarent illam ad obligandum iuſtificatos in chr̃o. Et ꝓpter hoc non reprę hendit legem ſed laudat eã: dicendo ſcimus aũt ꝙ lex bona eſt. Vituperat autẽ male applicãtes eam ſubiũgendo. SI QVIS ea legitime vtat̃. } hoc eſt ſi q̃s eã ſm ipſammet legem applicet. Et ne vageris quęrẽdo q̃d eſt legitime applicare/ explicat ſubiungẽdo. SCIENTES. pro. ſciẽs/ hoc. } Ecce legitimus vſus/ ſciens hoc. QVIA. pro. ꝙ/ lex iuſto nõ eſt poſita. } Formalis eſt ſermo pauli. nã quum lex non ſuperflue ponat̃/ & iuſtus quatenus iuſtus nõ indigeat lege, formaliter verificatur ꝙ iuſto nõ eſt lex ſcripta poſita. Rurſus quum medium legis ſit poena/ & iuſtus quatenus iuſtus nulli ſit obnoxius poenę, formaliter verificat̃ ꝙ iuſto nõ eſt lex poſita. ¶ Et intẽdit per hoc ꝙ queãdmodũ male applicatur lex ad iuſtos, ita male applicat̃ ad iuſtificatos in chr̃o. & ꝓpterea ſubiunget de ſeipſo iuſtificato in chriſto. Cũ qua veritate ſtat ꝙ ſi iuſtus recedat a iuſtitia/ ſtatim inuenit̃ in ordine eoꝝ q̃bus eſt lex poſita: vtpote nõ iuſtus. SED iniuſtis. } E regione iuſti vniuerſaliter/ noĩat p̃ partes multa genera iniuſtoꝝ. Et primo iniuſtos in genere. ET non ſubditis. pro. & iis qui ſubdi nolunt, ipſis. } in patriã ac parẽtes &c̃. ET peccatoribus. } a recto recedẽtibus. SCELERATIS. } qui prę aliis copia flagitioꝝ exuberant. ET cõtaminatis. pro. prophanis. } ea q̃ religionis ſunt polluẽtibus. PATRICIDIS & matricidis. } Clara ſunt crimina hęc. HOMICIDIS/ fornicariis/ maſculorum cõcubitoribus/ plagiariis. } Dictio plagiariis ſignificat fures hoĩum in mãcipia, vel vendẽda vel redimẽda ab ipſiſmet captis ſeu ſibi cõiunctis. MENDACIBVS & periuris. Superfluit et. & ſi quid aliud ſanę doctrinę aduerſat̃. } Ne per oẽs ſpecies diſcurrat/ vnico verbo reliqua compręhendit. QVÆ eſt. } Superfluunt hæ duę dictiones/ adiunctę ab aliquo qui reſtringere voluit ſequentẽ particulã ad ſanã doctrinã: quũ tamen poſſit alio referri. nam & põt referri ad id quod dixerat/ ſciẽs hoc: vt mõ explicet ſciẽs hoc. SECVNDVM euãgeliũ glorię beati dei. } ad ſignificãdum vnde ſcit̃ hęc libertas iuſti a lege. ſ. ex euangelio glorię beati dei. & ad diſcernendum vere ſcientes ab illis qui volunt eſſe legiſdoctores & nõ intelligunt q̃d dicant, q̃a neſciũt euangelium glorię dei beati. ¶ Poteſt nihilominus referri ad ſanam doctrinam, ad explicandum quę eſt ſana doctrina: quę ſcilicet eſt ſm euangelium gloriæ non hominis ſed dei/ non ſm ſtatum pręſentem ſed beatum. Et apte loquens de lege/ appellat euangelium euãgeliũ glorię beati dei, quoniã finis iuſti qui vere iuſtus eſt/ eſt gloria apud deum beatum. quam/ oportet eſſe gloriã foelicitatis ęternę. QVOD creditum eſt mihi. } Ad declarãdũ ex facto in ſeipſo paulo quod dixerat (videlicet lex iuſto non eſt poſita) ſubiungit qualis modo eſt in ſtatu euãgelii & qualis prius fuerit/ & vnde &c̃. Ab officio itaq; euangelico inchoat: & vt materiam gratiarumactionis ſupputat multitudinem beneficiorum ſibi collatorum ad euangelicum munus/ ſubiungendo. ¶ GRATIAS ago. pro. & gratiam habeo/ ei qui me confortauit. pro. potentem fęcit/ in chriſto ieſu domino noſtro. } Superfluit in. Et gratiam habeo ei domino noſtro ieſu chriſto. vel gratiam habeo ei/ qui fecit me potentem chriſto ieſu domino noſtro. non fecit me potentẽ mundo aut mihiipſi ſed chriſto: hoc eſt ad ſeruitium chriſti. Q FIDELEM me exiſtimauit. } Ecce aliud beneficium ꝙ me iudicauit fidelem/ ꝙ me vſus eſt vt fideli. PONENS in miniſterio. } proculdubio ſuo ad propagationẽ regni coelorum. QVI prius blaſphemus fui. } Explicatis donis in libertate euangelii, explicat crimina quoq; propria in ſtatu legis. Et dicit ſe fuiſſe blaſphemum/ propter iniurias quas irrogauerat chriſto. Agnoſcens ſiquidem chr̃m eſſe verũ deum/ agnoſcit peccatũ ſuũ in chr̃m fuiſſe blaſphemiam. ET pſequutor. } ſubaudi eccleſię chriſti. ET contumelioſus. pro. & violentus. } Non ſolum perſequutus fuerat paulus eccleſiam

chriſti,ſed & violentiam intulerat:vt patet in actibus apoſtolorũ. SED.Deficit.et|miſericordiam dei cõſequutus ſum.} Superfluit dei. QVIA ignorans feci in incredulitate.} Rõnẽ ex parte qualitatis peccati reddit quare miſericordiam conſequutus ſit|quia ignoranter peccauit in ſtatu incredulitatis.Ita ꝙ ignorãs referť ad vtrunq;:tum ad feci tum ad ĩcredulitatem.nam & peccatũ ĩcredulitatis ex ignorantia in paulo fuit:& factũ blaſphemię|perſequutionis & violentię ex ignorãtia quoq; fuit.In cuius ſignum q̃primum audiuit ego ſum ieſus naſarenus quẽ tu perſequeris|ſtatim dixit domine quid me vis facere? Nonnulla ſiquidem ratio venię eſt ex ignorantia peccare:quoniam affectus peccantis ex ignorantia| non tendit per ſe ad malum:vtpote qui non tenderet in illud ſi ſciret eſſe malum. SVPERABVNDAVIT autem gratia domini noſtri.} Non ſolum miſericordiam cõſequutus ſum condonantem mihi peccata mea,ſed etiam ſuperabundauit gr̃a dñi noſtri:vtpote ꝓmouens me ad apoſtolatum.CVM fide & dilectione quę eſt in chr̃o ieſu.} Intellige ſupabundauit|referri non ſolum ad gr̃am,ſed etiam ad dona fidei & dilectionis in chr̃o.hęc.n.tria abundanter in paulo apparent.nam & gratia apl̃ica in eo exuberat:& fides valde inconcuſſa|tum in perpeſſis tum in miraculis apparet:dilectio quoq; tanta vt ipſe dicat.quis infirmatur & ego non infirmor|quis ſcandalizatur & ego non vror &c̃.

FIDELIS ſermo & omni acceptione dignus.} Ne libertatem iuſti ex ſeipſo tantam ex quodam ſingulari aſtruere videatur,ſubiungit vniuerſalem cauſam huiuſmodi libertatis|aduẽtum chr̃i.Et ſermonem huius cauſę cõmunis ſtatui euangelico pręmittit eſſe tum fidelẽ|hoc eſt veracẽ,tum omni acceptatione dignum:vt tam parti cognoſcitiuę cõgruere ſignificetur ex veracitate|q̃ parti affectiuę ex acceptabilitate. QVIA.pro.ꝙ|chriſtus ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere.} Superfluit hũc. Ecce ſermo fidelis & omni acceptione dignus.Et dicendo venit in mundum|diuinam ieſu chriſti perſonam ſignificat.Quum enim eſſet ſupra mundum,ingreſſus eſt mundum|factus eſt vna mũdi pars quũ factus eſt homo.¶ Et dicendo peccatores ſaluos facere|explicat quorſum venerit.E regione ad legẽ(quę poſita eſt ad puniendos peccatores)dicitur ꝙ ieſus chriſtus venit ad ſaluãdum peccatores.quod eſt eripere eos a ſubiectione legis. QVORVM primus ego ſum.} Relatiuum quorum|non refert peccatores abſolute,ſed peccatores ſaluatos a chr̃o.Et eſt ſenſus.quorum peccatoꝝ qui ſaluantur per chriſti aduẽtum ego ſum primus:hoc eſt p̃cipuus.pc̃tõꝝ ſiquidẽ tunc tẽporis ſaluatoꝝ per chriſtum|duo fuerũt genera.Alterum peccantiũ ex ĩfirmitate:vt mulier q̃ erat in ciuitate peccatrix|vt petrus qui ex timore negauit|& ſimiles.Alteꝝ eorũ qui per ignorantiã crucifixerunt chr̃m|qui poſtea adueniente ſpiritu ſancto pœnitẽtiã egerunt:vt dicitur in actibus apoſtoloꝝ.Paulus his oĩbus ſaluatis peccatoribus p̃ſtat,tum q̃a & blaſphemus & pſequutor & violentus fuerat.tum quia nec per aduentum ſpũs ſc̃ti & p̃dicationẽ apoſtoloꝝ cõuerſus eſt vt alii.Et ꝓpterea merito inter ſaluatos peccatores primum (hoc eſt p̃cipuum) ſe dicit. ET ideo miſericordiam cõſequutus ſum:vt in me primo oſtenderet ieſus chr̃s oẽm patientiã pro.longanimitatem,ad informationem eoꝝ qui credituri ſunt illi.pro.in illum|in vitam ęternam.} Primo nõ eſt aduerbium ſed nomẽ.& ſignificat p̃cipuũ.Reddiderat prius rõnem cõſequutę prius miſericordię ex parte qualitatis peccati ſui:modo aliam rõnem reddit ex parte exempli tribuendi aliis peccatoribus.Ideo inquit miſericordiam cõſecutus ſum vt in me primo(hoc eſt p̃cipuo)monſtraret ieſus chr̃s oẽm lõganimitatẽ ꝓpriam quã ſeruat expectando peccatoꝝ pn̄iam(animi.n.in longum ꝓpenſi eſt h̃ mõi expectatio)ad ſtatuendum me exemplar aliis qui credituri ſunt.Informationem intellige exẽplari forma.Et eſt ſenſus.vt in me pręcipuo oſtenderet longanimitatem ad exemplarem informationẽ itineris in vitam ęternã reſpectu eoꝝ qui credituri ſunt in chr̃m.In ip̃o ſiq̃dẽ paulo habemus prę oculis exemplar eũdi in vitam æternã|q̃uis peccatores ſimus.Modus aũt eũdi explicatur per fidem in chriſtum.Et hęc eſt ꝓpria ratio ꝓpter quã paulus p̃cipuus inter peccatores ſaluatos miſericordiã cõſecutus eſt.¶ REGI aũt ſęculoꝝ.} Superius dixerat|& gr̃am habeo:mõ|exercet grãtiarũactiones,dicendo.regi aũt nõ vnius ſęculi ſed ſęculoꝝ.IMMORTALI.} ad differẽtiã regum lõgęuę vitę:puta noe qui & ſęculo añ diluuium p̃fuit & ſęculo poſt diluuium,qui tñ non fuit ĩmortalis. INVISIBILI.} Hoc ad differẽtiam cœleſtiũ corpoꝝ dicit.cœlum.n.licet regat ſęcula & ſit ĩmortale,eſt tñ viſibile. SOLI deo.} Deficit ſapiẽti.legendũ eſt. SOLI ſapienti.} ſuapte natura.reliquę.n.ſubſtãtię ĩmortales ac inuiſibiles quũ in nudis naturalibus deſipere poſſint peccãdo,nõ ſunt ſuapte natura ſapientes:ſed quęcunq; ſunt ſapiẽtes|ex liberali dono dei ſapiunt.Quũ dixiſſet tot regis cõditiones,par fuit vt plenę ſapię meminerit:explicando nõ ſolum ꝙ eſt ſapiens|ſed ꝙ eſt ſolus ſapiens. DEO.} Faciendũ eſt punctũ poſt ſoli ſapienti,& deinde ſubiungendum deo.quadrat ſiquidẽ poſt tot adiectiua vt natura ipſius regis explicet̃,dicẽdo deo. HONOR & gl̃ia in ſęcula ſęculoꝝ amen.} Hęc de interiectis.Vnde & rediẽs ad pn̄cipiũ epiſtolę: ſicut rogaui te vt remaneres epheſi vt pręciperes quibuſdam &c̃.ſubiungit.

HOC p̃ceptũ cõmẽdo tibi fili timothee.} Illo mõ quo rogaui te vt remaneres & p̃ciperes epheſiẽſic quoq; cõmendo tibi hoc p̃ceptum de fine oĩum præceptoꝝ explicato|de libertate iuſtoꝝ a lege|de dilectione ex corde puro & fide non ficta & conſcientia bona. SECVNDVM præcedentes in te prophetias vt milites in illis bonam militiam.} In actibus apoſtoloꝝ ſcribitur ꝙ de timotheo multa bona reddebantur teſtimonia|quum paulus aſſumpſit eum ſecum,plus autem explicatur hic|dicendo ꝙ

præceſſerunt prophetiæ de timotheo. Et quãtum ex his coniicitur, ab aliqua ſeu aliquibus ſpiritualibus perſonis prædicta fuerant multa bona ſpiritualia timotheo acceſſura, quæ tam paulo q̃ timotheo nota erant. & propterea animum timothei accendit ex talibus pręcedentibus prophetiis. Et eſt ordo literæ. vt ſm̃ pręcedentes in te (ſeu ſuper te ſeu ad te) prophetias milites in illis (prophetiis: hoc eſt in ꝓphetatis per illas ꝓphetias) bonam militiam/agas bonum militem. HABENS fidem & bonam cõſcientiam.} Applicat ad ipſum timotheum quę in genere dixerat de fide & cõſcientia bona, vt timotheus ſit primus ibi habens fidem & cõſcientiam bonam: vtpote qui pręſidebat epheſi. QVAM quidã repellentes. pro: qua quidam repulſa.} Et relatiuũ qua refert bonam cõſcientiam: ad oſtendendum quãti pendenda eſt bona cõſcientia/hoc eſt bona applicatio ſcientię. CIRCA fidem naufragauerunt. pro. naufragium fecerunt.} Ecce periculum ac dãnum non ſeruatę bonę cõſcientię. inde ſiquidẽ iacturam incurrerunt fidei. Male ſiquidẽ applicando ſcientiam/incurritur error in fide: & ſic paulatim perdit̃ fides. EX QVIBVS eſt hymenęus & alexander.} Nihil inuenio autentice ſcriptũ de his duobus qui repulſa bona conſcientia perdiderunt fidem. QVOS tradidi ſatanæ.} corporaliter vexandos: vt de corinthio inceſtuoſo explicatur. VT diſcant nõ blaſphemare.} Quẽadmodum corinthium excõicando tradidit ſatanę ſm̃ carnem vt ſpũs ſaluus fieret, ita iſtos excõicando tradidit ſatanę vt diſcant huiuſmodi pœnis non blaſphemare. Inſinuat. n. hinc ꝙ ieſum chriſtũ blaſphemabant iſti perdita fide. Et forte iſti erant doctores docentes aduerſus chriſtum poſtq̃ a fide ceciderunt. & ꝓpterea dicit vt diſcant non blaſphemare.

CAPVT .II.

OBSECRO. pro. adhortor/igitur primum omnium.} Tractata neceſſitate quare reliquerat timotheum epheſi/incipit proſequi propoſita. Vnde tanq̃ ad propoſita exequẽda rediens/illatiue dicit adhortor igitur. Propoſuerat autẽ ꝙ finis præcępti eſt dilectio de corde puro &c̃. & propterea ab executione dilectionis erga omnes inchoat. Primus autẽ & cõmuniſſimus dilectionis actus erga omnes eſt oratio. & ideo tractans illam particulã dilectio/hortatur ante omnia orari pro oĩbus. FIERI obſecrationes. pro. preces.} petitorias. ORATIONES.} hoc eſt mentis eleuationes in deũ. POSTVLATIONES. pro. interceſſiones.} Quę differunt a precibus/in hoc ꝙ preces reſpiciunt rem petitam: interceſſiones autẽ medię ſunt ad recõciliandum homines deo. GRATIARVMACTIONES.} pro beneficiis accęptis. PRO omnibus hominibus.} Ecce extenſio dilectionis ad omnes homines/ſiue chriſtianos ſiue non chriſtianos. nam nõ dicit pro omnibus fratribus/ſed omnibus hominibus. PRO regibus.} qui tunc nõ erant chriſtiani. Vult pro omnibus hominibus in genere/pro regibus autẽ in ſpecie orari. Nec ſolum pro regibus ſed ET OMNIBVS qui in ſublimitate cõſtituti ſunt.} Omnes temporales dños cõpręhendit/generali nomine ſublimitatis ſeu excellentię. VT QVIETAM & tranquillam vitam agamus.} Non cõcordant omnino interpretes circa hęc vocabula. Verũ parui refert/tranquillam & quietã vitam an placidam & quietã ſeu tacitam dixeris. Id tamẽ aduertendum eſt ꝙ quum dixiſſet tum pro omnibus hoĩbus tum pro regibus & dñis, prius more ſuo declarat poſtremum. ſ. quare pro regibus & in celſitudine cõſtitutis/vt quietam & tranquillã vitam &c̃. Siquidem ſermo pauli formalis eſt/quũ dicit pro regibus & tẽporalibus dñis orandum: videlicet quatenus regunt & dominant̃ vt regimen eorũ iuſtum ſit. nam inde ſequitur iſte fructus vt tranquillã & quietam vitam agamus chriſtiani. IN OMNI pietate & caſtitate. pro. honeſtate.} Ne quietem & tranquillitatẽ vitæ appetãt chriſtiani abſolute ſed relatiue ad virtutũ opa/adiungit virtutem pietatis erga parẽtes patriã &c̃. & vniuerſæ moꝝ grauitatis. Et dicit in oĩ, vt nulla pars pietatis/nulla pars honeſti moris pręętermittatur.

HOC ENIM bonum eſt.} Pronomen hoc demõſtrat orare pro omnibus hominibus. Et quod primo dixerat (. ſ. pro omnibus hominibus orandũ) manifeſtat hoc eſſe bonum in ſe. ET accęptũ coram ſaluatore noſtro deo.} Non ſolum eſt in ſe bonũ ſed gratum deo. Quẽ nominat ſaluatorẽ, quia ex officio ſaluandi manifeſtat intentum/ſubiungens. QVI omnes homines vult ſaluos fieri & ad agnitionẽ veritatis venire.} Non eſt hic ſpeculatiue theologe ſermo de voluntate bñplaciti: de qua ſcriptũ eſt, omnia quę voluit dñs fecit in coelo & in terra. & ꝙ volũtati eius nullus poteſt reſiſtere. vt clare patet ex eo ꝙ videmus non oẽs homines ad agnitionẽ veritatis venire. Sed eſt ſermo de voluntate ſigni: qua deus ꝓponit omnibus hominibus pręcępta ſalutis doctrinãq; euangelicam: & illis imputatur qui nolunt venire ad veritatis cognitionẽ & nolunt ſalui fieri. de qua ſcriptũ eſt, quotiens volui cõgregare filios tuos & noluiſtis. Ex hoc enim ꝙ deus ſalutem & agnitionẽ omnibus vult proponendo, monſtratur gratum illi eſſe ꝙ pro omnibus oremus. & ſimul inſinuatur quid eſt petendũ orando pro omnibus/videlicet vt ſaluent̃.
¶ VNVS enim deus.} Manifeſtat ꝙ deus vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionẽ veritatis venire, tum ex vnitate dei. ex hoc enim ꝙ non niſi vnus eſt deus/omnium hominũ curam illi vni incũbere manifeſtatur: & quũ ſit natura bonus, conſequens eſt vt omnibus proponat ſalutẽ & agnitionem veritatis. Si nãq; eſſent plures dii, cogitari poſſet ꝙ vnus deus haberet curã ſaluandi aliquos homines/& alius haberet curam ſaluandi alios: ſed vbi vnus tantũ eſt deus, illi vni incumbit cura omnium. Tum ex vnitate mediatoris/ſubiungendo. VNVS mediator dei & hominũ homo chriſtus ieſus.} Si plures eſſent mediatores inter deũ & hominẽ, exiſtimaretur ꝙ vnus eſſet mediator pro quibuſdã & alius pro aliis: ſed

ex quo vnus eſt mediator dei & hominum ad reconciliandum homines deo, illi vni incumbit mediare inter deum & omnes homines. Et propterea idē ſequitur. ſ. ꝙ deus vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire/ex hocipſo ꝙ vnum conſtituit mediatorē dei & hominum. Qui tanto magis omnium hominū mediator eſt ad deum quāto ipſe eſt homo/quāto ab ipſo nihil humani alienum eſt. QVI dedit redemptionē ſemetipſum pro omnibus.} Ab effectu manifeſtat ꝙ etiam mediator vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionē veritatis venire/ex hocipſo ꝙ dedit ſemetipſum precium ad redimendum nō aliquos ſed omnes. Quod veriſſimum eſt non ſolum quātum ad ſufficientiam ſed etiā quātum ad efficientiam: pro quāto omnes redemit a morte corporis reſuſcitando oēs in nouiſſimo die. ¶ CVIVS teſtimonium tēporibus ſuis confirmatū eſt.} Superfluunt tres dictiones: cuius cōfirmatum eſt. Legendum ſiquidē eſt appoſitiue. dedit redemptionē ſemetipſum pro omnibus/appoſitiue teſtimonium tēporibus ſuis. Vere teſtimoniū diuinæ voluntatis ꝙ vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire/dedit chriſtus dando ſeipſum redemptionē pro omnibus. dedit autē hoc teſtimonium tēporibus propriis/definitis a diuina ſapientia. Et addidit hoc, ne quiſq̄ diceret tardum fuiſſe teſtimonium reſpectiue ad eos qui præceſſerāt aduentū chriſti. omnis enim tam tarditas q̄ anticipatio excluditur dicendo tꝑibus ſuis. IN QVO. pro. in quod.} videlicet teſtimonium ꝓmulgandū mundo. POSITVS ſum ego p̄dicator. pro. pręco.} Officium p̄conis eſt publicare: & paulus publicabat teſtimonium datum a chriſto. ET apoſtolus.} Ne vſurpatū aut vile pręconis officium putaretur, adiunxit & apoſtolus/proculdubio chriſti. ¶ VERITATEM dico.} Deficit. IN chriſto/nō mentior.} Parentheſis eſt hęc, explicans officium pręconis & apoſtoli paulū agere vtrunq; cōplectendo partē: videlicet non mentiri & veritatē dicere chriſto teſte. vt nulla falſitas mixta veritati intelligatur. DOCTOR gētium in fide & veritate.} Non ſolum pręco & apoſtolus ſum veritatis, ſed ſum ſpecialiter doctor gentiū in fide/non in phia, ſed non in fide vana/ſed & veritate. Doceo gentes veritatē/non figmenta: verum non in euidentia ſcientifica ſed in fide. & hæc oīa ago ad publicandū teſtimonium quod dedit chriſtus.

VOLO ERGO viros.} Tractat illam particulam/de corde puro. Continuat aūt exercens officium doctoris gentium. ORARE in omni loco, leuantes puras manus ſine ira & diſceptatione.} Dixerat dñs/ſi offers munus tuum ante altare & recordatus fueris ꝙ frater tuus habet aliqd aduerſum te &c̄. extendit paulus ad omnē locum idem pręcęptum. Docet ſiquidē ꝙ non ſolum ante altare ſed in omni loco in quo qs orauerit oportet leuari manus mundas ſine ira & diſceptatione. Nec eſt ſermo de mēbris corporeis/ſed de operibus. impedimenta ſiquidē orationis vbicūq; orent, impuritas operū/ira & contentio ſunt. ¶ Et excluduntur ad literam duo crimina. Alterum auariciæ occupantis, dicēdo puras manus. cōmuni ſiquidem vſu occupantes aliena dicimus nō habere manus puras. Alterum diſcordiæ cum ꝓximo: dicendo ſine ira/intus, & diſceptatione extra. hæc enim duo purganda ſunt ante orationē. auaricia reſtituendo/& diſcordia recōciliatione. Et meminit mundiciæ ab his criminibus tantū: quia reliqua crimina interna pœnitentia purgantur, hęc autē exigunt etiam externam reſtitutionē & reconciliationē.

¶ SIMILITER & mulieres in habitu. pro. amictu/ornato cum verecundia & ſobrietate. pro. modeſtia/ornantes. pro. ornare/ſeipſas.} Quēadmodum a viris abſtulit impedimēta orationis tanq̄ ꝓpria viris, ita a mulieribus tollit impedimenta orationis quæ ſunt velut propria mulieribus. Vnde quod dicit in amictu ornato, ſic dicit quēadmodum dixerat in omni loco. Vtrūq; enim recenſetur ad explicandū modum ſeruandū/a viris quidem in quocūq; loco orauerint: a mulieribus vero in quocūq; amictu ornato. Et explicatur modus/dicendo. cum verecūdia & modeſtia ornare ſeipſas. Vtraq; pars valde cōgruit mulieribus: ne ornatus ſit inuerecūdus, & ſimiliter ne ſit īmoderatus. Vnde īmoderationē ornatus explicando ſubiungit. NON in tortis crinibus aut auro aut margaritis.} Primitiuę eccleſię tēpori congruebat hoc pręcęptum: eo ꝙ tunc mulieres quæ ſe chriſtianas ꝓfitebantur/omnia huiuſmodi a ſe abdicabant tanq̄ ſuperflua & vana. Vnde hodie quū multę principes & reginę quibus ſm ſtatum cōgruit ornare ſe auro & margaritis/chriſtianę ſint, non contra pauli præcęptū his vtuntur. VEL veſte precioſa. pro. ſumptuoſa.} Dixerat in amictu ornato/& declarauerat īmoderatum ornatum: declarat modo amictum, inhibendo veſtem ſumptuoſam. Et ꝙ tēporale fuerit huiuſmodi pręcęptū/aurea veſtis ceciliæ teſtatur. SED QVOD. pro. quę/decet mulieres ꝓmittentes. pro. profitentes/pietatē per opera bona.} Relatiuum quę/ad veſtem refertur. & vult veſtem eē talem quę deceat mulieres profitentes per bona opera (hoc eſt profitentes non tantū verbis ſed factis) pietatē: hoc eſt cultum diuinū. Dictio ſiquidem græca non ſignificat pietatē in genere, ſed eam quæ eſt erga deum. Perpende ex his omnibus impedimenta orationis in mulieribus vbicūq; orent eſſe cōtraria prædictoꝝ: vtpote appetitum muliebrē deprimentia ad hęc vana ne eleuetur illarū mens in deū. ¶ MVLIER in ſilentio diſcat cum omni ſubiectione.} Poſtq̄ cor purum tam in viris q̄ in mulieribus declarauit relatiue ad orationē, declarat in ſpecie puritatem cordis in muliere relatiuē tum ad diſciplinā & doctrinam/tum ad dominiū. Et qm̄ mulier eget vt doceatur, modum explicat tum quo ad linguā/dicendo in ſilentio. Non vult ꝙ in eccleſia interroget doctorem docentem, ſed ꝙ audiat quidem & diſcat ſilendo: ſi quid aūt reſtat dubii/virum domi interroget. Tum quo ad reuerentiā cum omni ſubiectione/interna & externa. ¶ DOCERE autē.} ſupple publice. MVLIERI

non permitto.} Et diximus publice/ad differentiam doctrinę domeſticę:qua mater debet erudire filios & filias. NEQVE dominari.pro.neq; autoritatem habere/in virum.} Directe hoc reſpicit vxores:quas nefas eſt autoritatē habere in maritos. SED eſſe in ſilentio.} vt non ſolum opere ſed nec ſermone autoritatem ſibi vſurpet in virum. ADAM enim primus formatus eſt,deinde eua.} Ex ordine quo moyſes narrat formationem adæ & euæ, probat virum præeſſe mulieri & non econuerſo. ET ADAM non eſt ſeductus,mulier autem ſeducta in pręuaricatione fuit.} Eadem vtitur hiſtoria:in qua mulier ipſa profeſſa eſt ſe ſeductā a ſerpente.adam vero nō ſe excuſauit vt deceptum/ſed vt allectum ab vxore:vt ibi patet.Præſtat itaq; vir mulieri tum ordine formationis/tum vigore rationis. SALVABITVR autem per filiorum generationem ſi permanſerit.pro. ſi manſerint/in fide & dilectione & ſanctificatione cum ſobrietate.pro.modeſtia.} Ordo literæ eſt.ſaluabitur autem ſi manſerint(ipſa & vir)per filiorum generationem in fide &c̄.¶ Meritorium ſalutis aſtruit eſſe coniugium mulieri:ex hoc ꝙ ſi ob filiorum generationem manſerit ſimul cum viro in fide &c̄.ſaluabitur ipſa mulier. Et per hoc intellige explicari proprium munus ſexus. Non docet paulus ſalutem mulieris pēdere a generatione filiorum(quum facilius ſaluetur virgo q̄ coniugata)ſed docet ꝙ vtendo officio ſexus/habet vnde ex ipſo vſu ſexus ſaluetur:hoc eſt ꝙ ad ſalutem eis operatur ſi ob filioꝝ generationem mãſerint cum viris ſuis in fide &c̄. Et ſi vis oēm ſcrupulum ab hac lectione excludere,ordina ſaluabitur pro ꝑdicato totius enunciationis:ordinando literam ſic.ſi permanſerint aūt per filioꝝ generationem in fide & dilectione & ſanctificatione cum modeſtia/ ſaluabitur. Sic.n.clare ſignificatur ꝙ non pendet ſalus mulieris a filioꝝ generatione,ſed ꝙ acquirit̄ ei ſalus ſi ſic manſerint.¶ Et nihilominus aduerte ꝙ nō de muliere ſed de vxore eſt ſermo:de qua dixerat neq; autoritatē habere in virum.de ipſa.n. ſubiungit̄ ſaluabitur aūt &c̄.¶ Et meminit ſpecialiter ſanctitatis ac modeſtię:quoniam tam mundicia in vſu coniugii q̄ moderatio in vſu rerum & gubernatione familiæ/peculiaris eſſe debet coniugatis.

CAPVT .III.

FIDELIS ſermo.} Proſequitur paulus particulam de corde puro/quo ad conſtitutos in eccleſiaſticis miniſteriis. Præponit autem huic tractatui fidelis ſermo/ad ſignificandam veritatem dicendorum:ne quis imputaret paulo ꝙ nimis exigeret ex ꝓprio capite in epiſcopis & diaconis. Totum hoc excluditur/dicendo fidelis ſermo.ſignificatur enim ꝙ eſt ſermo fidelis domino,ꝙ eſt iuxta fidem quam debet paulus domino/& non ſm propriam ſententiam. SI QVIS epiſcopatum deſiderat/bonum opus deſiderat.} Initium fidelis ſermonis eſt.ſi quis ſuperintendentiā cupit,bonum(ſeu præclarum)opus deſiderat.Non dicit ſi quis dignitatem/ſi quis gradum/ſi quis prouentus/ſi quis honores/ſi quis gloriam epiſcopatus:ſed ſi quis ipſum epiſcopatū(hoc eſt ipſam ſuperintendentiam/ipſum ſuperintendere)deſiderat,proculdubio deſiderat opus/quum ſuperintēdere ſit opus, non qualecunq; ſed opus bonum ex ſuo genere/immo opus pręclarum ex proprio genere.Nec hoc eget probatione aliqua:quoniam manifeſte conſtat ſic eſſe.Nullum itaq; peccatū eſt ex proprio genere/deſiderare epiſcopatum:hoc eſt ipſum ſuperintendere.Secus autem eſt de appetitu gradus/honoris/prouentuum & huiuſmodi.nihil enim horum eſt opus bonū:quum nec ſit opus. OPORTET enim.pro.igit̄/ epiſcopum irrepręhenſibilem eſſe.} Ex ratione excellentis bonitatis huiuſmodi operis quod eſt ſupintendere/illatiue dicit oportet igitur epiſcopū eſſe irrepręhenſibilem.Et hæc eſt prima conditio epiſcopi relatiue ad malos mores/vt nihil in eo ſit repręhenſibile.Et vere ex eo ꝙ aliis ſuperintendit repręhendēdis,manifeſte infertur ꝙ oportet ipſum eſſe irrepręhenſibilē.qua enim fronte poteſt alios repręhendere qui repręhenſibilis eſt.diceretur nãq; ei/medice cura teipſum. VNIVS vxoris virum.} Secūda conditio negatiue intelligenda eſt:hoc eſt non plurium vxoꝝ virum.Non enim exigit paulus ab epiſcopo ꝙ fuerit aut ſit coniugatus(qui conſulit meliorē eſſe cœlibatum/ſcribendo ad corin.)ſed exigit ꝙ ſi habet vxorē ſit vir vnius vxoris.Sic.n.litera ſonat/dicendo eſſe.Quo contra de vidua inferius dicet in ca.5.nō præſenti ſed p̄terito vtens tēpore/quæ fuerit vnius viri vxor.Et dixit hoc,quia tunc tēporis multi plures vxores habebant/imitantes patres veteris teſtamenti:quū nullibi legamus hoc prohibitū. SOBRIVM pro.vigilem.} Tertia cōditio vigilantiā ſumme neceſſariam ſupintendenti explicat. PRVDENTEM pro.modeſtum.} Quarta conditio ſumme quoq; eſt neceſſaria ſupintendenti.vt vigilantia comitem habeat moderationē:vt ipſe ſic ſit vigil vt tñ ſit modeſtus/& ſic modeſtus vt tñ ſit vigil. ORNATVM.} proculdubio cōpoſitione geſtuum/actionū/eloquii/& aliis bonis moribus. PVDICVM.} Superfluit pudicum.Sexto.n.loco dr̄. HOSPITALEM.} Rara eſt hęc hodie virtus. DOCTOREM.} nō laurea, ſed ſcientia ſufficiente ad docendū. NON vinolentū.pro.non vinoſum.} hoc eſt deditū vino. NON percuſſorē.} Quãuis paulus de iniuſta ꝑcuſſione loquatur,turpe tñ eſt epō etiam iuſte ꝑcutere.debet.n. aliena non ꝓpria manu ꝑcutere delinquentes.¶ Poſt non ꝑcuſſorem/deficit vna particula.ſ. NON turpilucrem.} Hęc eſt.n.decima cōditio in textu pauli:clare ſonans ꝙ epſ alienus eſſe a turpi lucro debet. Quod ſi ſeruaret̄,non audirent̄ lucra tam turpia vt turpe ſit ea dicere. Nec loquor de ſimonia,ſed ꝓprie de turpi lucro ſparſo nimis in epis eccleſiarū chriſti. SED modeſtū.pro.ſed mitem.} Eſſe mitem plus eſt q̄ eſſe manſuetū.mitis enim non ſolum iram tēperat,ſed dulcedinē quãdam adhibet. NON litigio/

ſum.} Valde repugnat officio ſupintendentis aliis/vt ipſe litibus incumbat.alienus.n.eſſe debet ab oi
pugna tam verboꝝ q̄ factoꝝ.Sola ſiqdem pugna fidei & pietatis ei ſufficit. NON cupidum.pro.non
auarū.} Non eſt ſermo de quacūq; cupiditate/ſed de cupiditate argenti/auri & hmōi:quā auaritiā di-
cimus.¶SVÆ domui bn̄ prępoſitū.pro.præſidentē.} hoc eſt ppriam domū bene regentē.vult.n.pau-
lus experientia cōprobatū fuiſſe ꝙ is qui fit eps̄ ſit idoneus ad bene regendū eccleſiam:experientiam aūt
ſumi ex hoc ꝙ bn̄ regit ppriam domū. FILIOS habentē ſubditos cum oī caſtitate.pro.reuerētia.} ſeu
honeſtate.Ne intelligas ꝙ oporteat ep̄m habere filios(qm̄ hoc paulus nō dicit)ſed ꝙ eps̄ habens filios
habeat illos ſubditos cum oī reuerentia ſeu honeſtate.Ex hac.n.experientia tenendi filios ſubditos cum
oī honeſtate ſeu reuerentia/ſpes gignit̄ ꝙ tenebit chriſtianos ac clericos ſubditos cū oī honeſtate ſeu re-
uerentia ſicut rexit filios. SI QVIS aūt domui ſuæ p̄eſſe neſcit,qūo eccleſiæ dei diligentiā habebit.pro.
curam aget?} Rō clara,ſolido innixa fundamento.¶NON neophytū.} Græcam dictionē reliqt in-
terpres:quū potuiſſet dicere non nouitiū in miniſterio eccleſiaſtico vel in fide.Et rōnem reddit. NE IN
ſuperbiā elatus/in iudiciū incidat diaboli.} Occaſio ſupbiendi eſt ſi qs noniter cōuerſus ad fidem/ſeu
non initiatus in miniſteriis eccleſiæ,præferat̄ ad ſupintendendū eccleſiæ:& ſic merito ſuperbiæ incidat
in dānationē ſimilem dānationi diaboli,qui ppter ſupbiam dānatus eſt.Loqui aūt paulum de nouitio
in miniſterio eccleſiæ/ex ſubiunctis de pmotione diaconoꝝ ſatis patet.nam ſi illos vult primū probari,
multo magis pmouendos in ep̄os.¶OPORTET aūt illum & teſtimoniū bonū habere ab iis qui foris
ſunt.} Vltima cōditio ep̄i eſt vt ſit bonæ famæ etiā apud infideles.Et rōnem ſubdit. VT nō in oppro
brium incidat.} hoc eſt vt nō incidat in vituperationē.vituperaret̄.n.ſi eſſet apud eos malæ famæ. ET
in laqueū diaboli.} Dictionē græcam reliqt interpres:forte rectius dixiſſet calūniatoris.Nam ſi malæ
famæ eſt apud infideles,laqueis exponitur hominū calumniatoꝝ:ex ipſa mala fama audentium etiam
quæ nō fecit imputare,& illaqueare eum detractionibus/accuſationibus & aliis huiuſmodi.

¶DIACONES.pro.diaconos/ſimiliter pudicos.pro.cōpoſitos.} Dictionē quoq; græcā interpres reli
quit diacones:quū potuiſſet latine dicere miniſtros. Et qm̄ non legimus alios in ſacra ſcriptura diaco-
nos q̄ illos in actis ap̄loꝝ inſtitutos miniſtros tp̄aliū eccleſiæ,ideo de eiſdē intelligo paulū loqui.nam
etiā ephesi fuiſſe diaconos diſpēſationis tp̄alium/patet ex ſubiunctis:vbi dicet̄ ne grauet̄ eccleſia viduis
quibuſdā.Vbi & aduerte nō loqui paulū de ordinibus ſacris,ſed de officiis.vn̄ nullam mentionē facit ſa
cerdotis,ſed ep̄i & diaconi:quoꝝ vtrunq; nomen eſt officii.illud ſupintendendi/hoc miniſtrandi.¶Pri-
mam itaq; cōditionē miniſtroꝝ eccleſiæ,explicat cōpoſitionē in moribus/in actibus/in geſtibus. NON
bilingues.} duplici vtentes ſermone:mō vnum mō contrariū vni ſiue pluribus dicendo.NON multo
vino deditos.} Non phibet eis vſum vini ſed multū. NON turpe lucrū ſectantes.} Non ſolum ab
illicito ſed ēt a turpi lucro vult eſſe alienos.ſunt.n.multa lucra licita quæ tn̄ ſunt turpia. HABENTES
myſteriū fidei in cōſcientia pura.} Non ſufficit vt diaconi hēant fidē/ſed exigit̄ ab eis vt habeant inti-
mum fidei arcanū.Quod conſiſtit in cōformitate animi ad fidem/in cōformitate voluntatis & affectus
ad fidem.hoc eſt.n.intimū fidei.Et hoc non eſt habendū qualitercūq; ſed in cōſcientia pura/ſed in appli
catione ſcientiæ pura ab oī errore & paſſione.oportet.n.miniſtros eccleſiæ & intus habere animū cōfor-
mem fidei/& miniſtrādo applicare pure ſcientiā ad opus.¶ET hi aūt.pro.quidē/probent̄ primū:& ſic.}
Loco harū duarum dictionū legendū eſt. DEINDE/ miniſtrent.Deficit.ſic,nullū crimen habētes.} De
ep̄o dixerat non nouitiū:de diaconis aūt dicit ꝙ primū examinent̄/experientia opeꝝ diſcernant̄.poſtea
miniſtrent ſic.ſ.probati ꝙ nullū habeant crimen/ꝙ nullus poſſit illos criminari.¶MVLIERES.pro.vxo
res.} proculdubio ep̄oꝝ & diaconoꝝ.de aliis ſiqdem mulieribus ſuperius locutus fuerat.SIMILITER
pudicas,nō detrahentes.pro.non calūniatrices,ſobrias.pro.vigiles,fideles in oībus.} Conditiones cla
ręſunt.¶DIACONES.pro.diaconi/ſint vnius vxoris viri.} Intellige hoc ſicut de ep̄o expoſitū eſt.QVI
filiis ſuis bn̄ præſint.} Supfluit ſuis. ET ſuis domibus.} Exigit a pmouendis in diaconos ſimilē ex-
perientiā circa regimen domus & filioꝝ qualem exegerat a pmouendo in ep̄m.¶QVI.n.bn̄ miniſtraue
rint.} Poſt cōditiones reqſitas ad diaconos fructū eorū ſubiungit. Nec dicit q.n.miniſtrauerint/ſed q
bn̄ miniſtrauerint.GRADVM bonū ſibi acqrent.pro.acqrunt.} hoc eſt altiori officio dignos ſe conſti
tuūt.hic.n.fructus ſuapte natura ſequit̄ bonā miniſtrationē inferioris officii. ET multā fiduciā in fide
quæ eſt in chr̄o ieſu.} Actiue & paſſiue verificat̄ ꝙ acqrunt ſibi multā fiduciā in fide ieſu chriſti. Actiue
quidē:quia bn̄ miniſtrādo,magis ac magis cōfidunt & audēt in iis quæ ſunt fidei:vt patet de ſtephano.
Paſſiue vero:quia bn̄ miniſtrando acqrunt vt alii multū confidant in ipſis in iis quæ ſunt fidei.

HÆC TIBI ſcribo fili timothee/ſperans me venire ad te cito.} Superfluit fili timothee.Ne putaret
timotheus epiſtolā hanc ſignum eſſe ꝙ paulus nō eſſet ad eum venturus,hanc opinionē excludit.
SI AVTEM tardauero.} Ecce quare ſcripſi,vt ſi tardauero. VT SCIAS qūo oporteat te in domo dei
cōuerſari,quę eſt eccleſia dei viui.} Aduerte prudens lector ꝙ eccleſiā dei appellat domū dei:eo ꝙ vni-
uerſa eccleſia vna domus eſt/vna familia eſt/vnum hn̄s patrēfamilias.oīum.n.chriſtianoꝝ cōio ſpūalis
mutua eſt/queadmodū eoꝝ qui ſunt vnius domus ſeu vnius familię. COLVMNA & firmamentū.pro.
fundamentū/veritatis.} Eccleſia appellat̄ colūna & fundamentū veritatis:pro quāto ſuſtentat veritatē

ecclſiam, non qualitercūq; ſed vt in qua fundata eſt ipſa veritas. nam veritas diuinoꝝ myſterioꝝ velut excelſa ſuſtentatur in eccleſia, dum ſupra omnia aſſeritur, veneratur & colitur. & in ipſa eccleſia ita fundata eſt vt extra eam non inueniatur. ET manifeſte. pro. & confeſſe.} hoc eſt omnium confeſſione. MAGNVM eſt pietatis ſacramentū. pro. myſterium.} De eccleſia dicit confeſſum eſſe ꝙ eſt myſterium pietatis. Pietas proprie officium cultū'q; exhibet parentibus & ſanguine iunctis. & quia eccleſiam domum dei dixerat, apte & proprie ſubiungit ꝙ eſt magnū myſterium pietatis. Officia ſiquidē eccleſiæ ſunt officia pietatis: vtpote domeſticorū in domo. Et quia in domo dei tanq̄ patriſfamilias, officia eccleſiæ ſunt officia pietatis erga deum vt patrēfamilias. Et quoniā hoc in congregatione fidelium eſt intimum, ideo myſterium appellatur. Et quia tum extenſiua tum intenſiua quantitate præſtat, ideo magnū dicit. ¶ Habes ergo eccleſiam dei viuentis (hoc eſt congregationē fidelium in deo viuente) relatiue ad deū eſſe domum dei: relatiue ad veritatem, eſſe columnā & fundamentū veritatis: relatiue vero ad pietatem eſſe magnum myſterium pietatis, & hoc confeſſe. vt per vltimū intelligamus officium chriſti fidelium cōſiſtere in pietate, exhibendo patriſfamilias cultum & aliis domeſticis officium. Vere ſiquidē talis pietatis eccleſia eſt myſterium magnum. QVOD manifeſtatū eſt.} Vniuerſa hæc litera vſq; ad finē huius capituli neſcitur quō corrupta ſit. Tum adimendo ſubſtantiuū. nam in textu græco non habetur relatiuū quod, ſed habetur ſubſtantiuū deus. Tum cōſequenter mutando genus. nam oīa quæ in neutro genere legūtur (manifeſtatum, iuſtificatum, prædicatū, creditum, aſſumptum) maſculini ſunt generis, ſicut & deus. ¶ Legendum itaq; eſt, DEVS manifeſtatus eſt in carne, iuſtificatus eſt in ſpiritu, viſus eſt angelis, prędicatus eſt gentibus, creditus eſt in mūdo, aſſumptus eſt in gloria.} Et dicunt hęc a paulo tum ad manifeſtandā illam particulā domo dei, & particulā & confeſſe: vt cōfeſſione oīum iſtoꝝ pateat qđ dixerat & confeſſe. Tum ad explicandū deum patrēfamilias erga quē eſt pietas eccleſiæ. dixerat. n. ꝙ eccleſia eſt magnū myſterium pietatis. ¶ Manifeſtat autē modo ipſum deum ſub rōne patriſfamilias. dixerat. n. in domo dei. Et vere hic pſfamilias deſcribit dicēdo. deus manifeſtatus eſt in carne, tum quū verbum caro factū eſt, & coruſcauit tot miraculis viuens in carne mortali: tū in reſurrectione manifeſtatus eſt in carne īmortali. ſm vtrūq; nāq; ſtatū deus manifeſtatus eſt in carne. Et hoc eſt primū qđ colit pietas eccleſiæ in domo dei patriſfamilias: quoniā per hoc deus factus eſt paterfamilias, per hoc factus eſt eiuſdē naturæ nobiſcum cōmunicans nobiſcum etiā in carne. IVSTIFICATVS eſt in ſpiritu.} Si miraris deum iuſtificatū eſſe, recole dictum eſſe deo anteq̄ manifeſtaretur in carne, iuſtificeris in ſermonibus tuis. Multo ergo magis poſtq̄ manifeſtatus eſt in carne, dici de eo poteſt iuſtificatus eſt in ſpiritu. Et eſt ſenſus ꝙ in ſpiritu ſancto quem dedit diſcipulis & cōſequenter aliis, iuſtificatus eſt a calumniis iudæoꝝ & alioꝝ qui crucifixerunt & perſecuti ſunt eum. Vnde in die pentecoſtes apud ipſoſmet qui crucifixerant eum linguis clamando crucifige, incœpit iuſtificari: vt patet, in actis apoſtoloꝝ. Et nihilominus adhuc mortalis iuſtificatus eſt in ſpiritu vitæ, operum ac doctrinæ ab obiectionibus iudæorū. VISVS eſt angelis.} Deus in carne & ſimiliter deus in ſpiritu, ab hominibus credi potuit: non autē viſus eſt hominibus. ab angelis autē beatis viſus eſt. Et inſeruit hoc, ad afferendū teſtimonium angelicū de noſtro patrefamilias. Et hoc verificatum eſt de deo in vtroq; ſtatu, carnis paſſibilis & impaſſibilis. PRÆDICATVS eſt gentibus.} Ecce domus dei cōpręhendens gentes. CREDITVS eſt in mundo.} Ecce latitudo domus dei, cōpręhendens vniuerſum mundum. ASSVMPTVS eſt in gloria.} vt manifeſte intelligamus patremfamilias domus eccleſiaſticę regnare glorioſum in gloria ad quā aſſumptus eſt in die aſcenſionis. Hæc ſunt beneficia patriſfamilias erga quem eſt pietas eccleſię. Et ſimul perpende quod dixerat & confeſſe, explicatum a carne, a ſpiritu, ab angelis, a gentibus, a mundo, a gloria cœleſti.

CAPVT .IIII.

SPIRITVS autem manifeſte. pro. loquibiliter, dicit.} Tractat illam particulam, de fide non ficta. & dicit ꝙ ſpiritus ſanctus non obſcure ſed loquēdo vt poſſit intelligi dicit hęc ſubiuncta. QVIA. pro. ꝙ, in nouiſſimis. pro. in poſterioribus, tēporibus diſcedent quidam a fide.} Pręmonemur, vt iacula pręuiſa minus feriant. ATTENDENTES ſpiritibus erroris. pro. erroneis.} Spiritus chriſti eſt ſpiritus veritatis: ſpiritus autē iſti ſunt ſpiritus a vero errantes. quales ſunt omnes ſpiritus hęreticoꝝ. omnium enim hęreticoꝝ ſpiritus a vero declinant & errāt hac atq; illac. ET doctrinis dæmonioꝝ.} Spiritus hęreticoꝝ pingit ab errore, doctrinas vero a dæmoniis: ad ſignificandum ꝙ doctrinę talium hominū non tam ſunt doctrinæ hominum q̄ dæmonioꝝ. ipſos nāq; homines appellat dæmonia: eo ꝙ officio ſunt dęmonia, eo ꝙ diſcipuli ſunt & imitatores dæmoniorū. Et vt clare percipias ꝙ huiuſmodi hęreticos nominat dæmonia, ſubiungit de eiſdem. IN HYPOCRISI loquentium mendacium. pro. in ſimulatione falſiloquoꝝ.} Vbi duas cōditiones eorūdem iungit: & ꝙ falſum loquuntur, & ꝙ non ignoranter ſed ſimulate. ET cauteriatam habentium ſuam cōſcientiam.} Quoniam metaphoricus eſt ſermo, obſtinata horum conſcientia intelligi poteſt ad ſimilitudinē indelebilis notæ quæ ex cauterio facta eſt in hominibus ſeu iumentis. vt ſignificetur cōſcientiam hoꝝ cauterio diaboli penetratam eſſe, vt indelebiliter eandem retineant cōſcientiam, vt nulla ſit ſpes emendationis eorū. Eſt enim ſermo de hęreſiarchis, de capitibus errorū. PROHIBENTIVM nubere.} Depictis magiſtris

errorum/deſcribuntur eorũdem pręcepta circa nuptias & cibos.Et quo ad nuptias dicitur ꝓhibentium nubere.quo ad cibos vero. IVBENTIVM abſtinere a cibis.} Vtrunq; pręceptũ dicit᷑ eſſe manichęorum. QVOS deus creauit.} Contra pręceptũ abſtinentię a cibis/affert paulus rationẽ ex inſtitutione diuina. AD PERCIPIENDVM cum gratiarũactione fidelibus & iis qui cognouerunt veritatem quia pro.ꝙ/omnis creatura dei bona eſt:& nihil reiiciendũ quod cum gratiarũactione percipitur.} Ne quęreres vbi habetur ꝙ deus creauit omnia ad percipiendũ cum gratiarũactione:declarat paulus ꝙ in hoc ipſo ꝙ omnis creatura dei munda eſt ſm ſe/& ꝙ nullius vſus illicitus eſt ſi cum gratiarumactione fit,habetur ꝙ deus creauit omnia comeſtibilia ad percipiendum cum gratiarumactione.Et primum quidem (ſcilicet ꝙ omnis creatura dei bona eſt)tanq̃ manifeſtum relinquit.alterum vero ſpectans ad vſum/probat reddendo rationem. SANCTIFICATVR enim per verbũ dei & orationem.pro.interceſſionem.} Propter iudæos videtur hoc dicere:apud quos cibi aliqui erant ĩmundi quo ad vſum.Aduerſus ſiq̃dem hoc dicit ꝙ mundificatur vſus ciboꝝ qui reputantur ĩmundi,per verbum dei quo vtimur benedicendo ipſos/& per interceſſionẽ.Radix vnde verbum dei mundificat/ſignificatur interceſſio(hoc eſt mediatio) chriſti inter legem & non diſcernentes inter cibos.¶ Et extendit ad legalem prohibitionẽ ſermonem ſuũ paulus:eo ꝙ cõueniunt quo ad hoc in materia pręcepti/hęretici & iudęi ſectatores legis:dum vtriq; iubent abſtinere a cibis quibuſdam.¶ HÆC proponens fratribus.pro.hæc admonens fratres,bonus eris miniſter chriſti ieſu enutritus.pro.enutriens/verbis fidei & bonę doctrinę quã aſſecutus es.} Vndiq; cõmendat officium admonendi fratres de prędictis,tum ex parte officii relati ad chriſtum.tum ex parte officii relati ad rem dictam & auditores:manifeſtando nutritionem animarum in fide & bona doctrina. Quod autẽ dicitur quã aſſecutus es/non plene explicat textum græcũ:ſignificãtem quã hucuſq; ſecutus es. INEPTAS.pro.prophanas/autẽ & aniles fabulas deuita.} Fabellas aduerſus religionem/aniles appellat:quoniam ſimiles ſunt fabellis quas anus narrant pueris.

EXERCE autem teipſum ad pietatem.} Tractat illam particulam/cõſcientia bona. Et inchoat officium conſcientiæ bonæ a pietate:quæ cultum ac officium exhibet parentibus/ſanguine iunctis/patriæ eiuſq; beneuolis. NAM corporalis exercitatio ad modicum vtilis eſt.} Non vituperat corporale exercitium,ſed præponit illi pietatem.Et hæc intellige cõparando hęc ſm ꝓpria genera.nam ſecus eſt ſi ſm charitatem imperantẽ aut ſm occurrentem articulum neceſſitatis cõparatio fieret.Ex maiori nanq; charitate ſi proueniret corporalis exercitatio,vtilior eſſet q̃ pietas ex minore charitate.& ſimiliter in articulo neceſſitatis vrgentis ad ieiunium ſeu aliquid huiuſmodi corporale/vtilior eſſet corporalis exercitatio q̃ pietas.Sed hæc ſunt per accidens.nam ſm genus ꝓprium corporalis exercitatio in ieiuniis & abſtinentiis/peregrinationibus/ciliciis & huiuſmodi,ad modicũ vtilis eſt:quia tantũ valet ad domandũ corpus proprium. PIETAS autẽ ad omnia vtilis eſt.} Officia pietatis erga eccleſiæ mẽbra/& cultus erga patrẽfamilias domus quæ eſt eccleſia,ſunt vtilia ad omnia/tam tẽporalia q̃ ſpiritualia. Vnde hoc manifeſtat ſubiungendo. PROMISSIONEM.pro.ꝓmiſſiones/habens vitæ quæ nunc eſt & futuræ.} Ex hoc ipſo ꝙ in lege diuina in pręcepto pietatis(honora patrẽ tuum & matrẽ tuam)exo.20.adiungitur promiſſio vitæ præſentis & futuræ,manifeſtat paulus ꝙ pietas ex ſuo genere ad omnia vtilis eſt. Interpretat᷑ autem paulus verba legis partim ad literam & partim myſtice.& propterea pluraliter dicit ꝓmiſſiones & vtriuſq; vitæ meminit. In exodo nãq; dicitur vt ſis longęuus ſup terram quã dñs deus tuus dabit tibi. paulus vero etiã myſtice terram promiſſionis cœleſtem patriam interpretatur.& ꝓpterea dicit vitæ pręſentis & futuræ. ¶ Nec hinc arguas inferendo abſtinentiã & ieiunia inutilia eſſe ad vitam æternam:q̃m hoc hinc non habetur:ſicut nec habetur reliqua virtutũ opera inutilia eſſe ad vitam æternam. Tantum hinc habetur ſpeciale priuilegium pietatis/ꝙ in illius pręcepto explicatur promiſſio vtriuſq; vitæ.cum hoc enim priuilegio ſtat & reliquarũ virtutum opera(inter quæ eſt exercitatio abſtinentiæ corporalis) meritoria eſſe vitæ æternæ.¶ At ſi quæris cur pietas donata eſt hoc priuilegio.ratio eſt quia pietas ad faciendum alteri bonum tendit,quod diuini officii eſt maxime imitatiuũ & homini difficile:quum naturaliter non inclinetur niſi ad proprium bonum. ¶ FIDELIS ſermo & omni acceptione dignus.} Ad declarandũ quod ipſe interpretatus fuerat(videlicet & futurę)adiungit ꝙ ſermo iſte dicens ꝙ pietas habet promiſſionẽ vitę futurę/eſt ſermo fidelis & omni acceptione dignus.Et hoc ab experiẽtia in ſeipſis manifeſtat, ſubiungendo. IN HOC enim.} Deficit. ET/ laboramus & maledicimur.} hoc eſt nam ad hoc pietatis opus & laboramus aſſidue & maledictis afficimur. QVIA ſperamus.pro.ſperauimus/in deum viuum.pro.in deo viuente:qui eſt ſaluator omnium hominũ,maxime fidelium.} Ab experientia qua ſuſtinent tum proprios labores tum maledicta exercendo ea quæ pietatis ſunt,manifeſtat promiſſionem vitę futurę:ex eo ꝙ hęc omnia ꝓcedunt ex ſpe in deo viuente ꝙ ſaluaturus eſt omnes homines pręcipue fideles. In vita futura ſaluabit deus omnes homines quo ad vitam corporis/ſuſcitãdo omnes: maxime autẽ ſaluabit fideles:quoniã ſuſcitabit eos ad vitam fœlicẽ.Hęc eſt res ſperata:de qua dicit.ſperauimus in deo viuente qui eſt ſaluator &c̃.pro qua & laboramus & maledicimur/vacando pietati eccleſiaſticę. ¶ PRÆCIPE hęc & doce.} doce vt ſciant,pręcipe vt imitentur. NEMO adoleſcentiã.pro. iuuentutem/tuam cõtemnat.} hoc eſt ſic te habe vt nemo contemnat ætatem iuuentutis tuæ. Vnde &

ſtatim aduerſatiue ſubiungit. SED exemplum eſto fidelium in verbo.} hoc eſt in loquendo. IN con-
uerſatione,in charitate.} Præcipit paulus vt locutio ſit exemplaris,conuerſatio ſit exēplaris,dilectio ſit
exemplaris.Et pręter hęc adiungit tria alia.Quoꝝ primum deficit in textu latino:videlicet. IN SPIRI-
TV,in fide,in caſtitate.} In ſpiritualibus,in iis quę ſunt fidei & in corporis caſtitate,pręcipit etiã timo-
theo vt exhibeat ſe exēplum fidelium.Et hæc ſunt partes ex q̄bus effici debet vt nemo eius iuuentutē con-
temnat.Et multo magis hę partes in prelato ꝑuectę ętatis efficient vt non deſpiciatur.

¶DVM venio attende lectioni.} ad paſcendum teipſum. EXHORTATIONI.} alioꝝ ad bona ope-
ra. ET doctrinę.} Superfluit &.non ſolum exhortare ſed doce alios ea quę ſunt ſacrarũ ſcripturarum.
NOLI negligere gratiam quę.pro.donum quod,in te eſt:quę data.pro.quod datum,eſt tibi per prophe-
tiam cum impoſitione manuũ presbyterii.} Epiſcopalem gradum appellat donum datum timotheo
duplici cõcurrente cauſa. Altera eſt prophetia ꝙ futurus eſſet epiſcopus.a quo autē fuerit facta hęc pro-
phetia ſeu cui fuerit reuelata,ſcriptum nõ eſt.Simile quid in.1.ca.dixerat,ſm̄ pręcedentes ad te ꝓphetias.
¶Altera eſt impoſitio manuum preſbyterii:hoc eſt officii preſbyteratus.ad ſignificandũ impoſitionem
non eſſe humanę manus,ſed manus ſacrę,manus ſacerdotalis officii. Et dicit pluraliter manuũ preſby-
terii,forte ad ſignificandum plurium ſacerdotũ concurſum.fiebant ſiquidem epiſcopi per impoſitionem
manuum,ſicut & hodie fiunt.¶HÆC meditare.pro.exerce.} Dixerat pręceptum negatiuũ,ne neglexe-
ris:adiungit modo affirmatiuũ,hęc exerce. Et pronomen hęc,monſtrat tria antedicta epiſcopi officia:
legere,exhortari & docere. IN HIS eſto vt profectus tuus manifeſtus ſit omnibus pro.in oĩbus.} Fru-
ctus cõſequens ſuapte natura explicatur.Nec hic fructus vacat ſalute alioꝝ.¶ATTENDE tibiipſi & do-
ctrinę.} Adiungit vt ſic attendat ſaluti alioꝝ vt ſimul incumbat proprię ſaluti. INSTA.pro.perſiſte,
in illis.} vtriſq;:ſcilicet quæ ſunt ad ſalutem tuam & aliorum. HOC ENIM faciens.} Attentionem
ad vtraq; demonſtrat pronomen hoc. ET TEIPSVM ſaluum facies & eos qui te audiunt.} Ecce fru-
ctus attentionis ad vtrunq;:& vere fructus perfectus.

CAPVT .V.

SENIOREM ne increpaueris,ſed obſecra.pro.exhortare,vt patrem.} Nomen ætatis eſſe hoc
in loco ſeniorē,ex aliis ætatibus ſubiunctis apparet. Et propter alioꝝ ætates ſubiunctas,ma-
gis quadrare videtur exhortare q̄ obſecra:quoniã ad omnes ſubſequentes idem verbũ refert.
¶Peccantem itaq; ſenem,mandat paulus non increpandũ ſed exhortandum:vt veluti filiali
vtatur in eum reuerentia.ſic enim facilius corrigitur ſenex. IVVENES vt fratres,anus vt matres,iuuen-
culas vt ſorores.} Repete exhortare. IN OMNI caſtitate.} hoc opus fuit addere in exhortatione iu-
uencularum propter periculum ętatis.Et dicit in omni,vt ſit caſtitas in oculis,in geſtibus,in verbis &c̄.
¶VIDVAS honora.} Honorem in ſcripturis ſacris referri non ſolum ad officia ſed etiã ad ſubſidia,do-
cet dñs exponendo pręceptum honora parentes tuos de ſubuentione. Nec ambigendum eſt vtrũq; hic
comprehendi.verum ſub ratione honoris pręceptũ datur:quoniã honor per ſe exhibendus eſt,ſubuen-
tio autē per accidens:videlicet ſi ſunt indigentes.¶Viduis autē honorem exhibendum iubet nõ omni-
bus,ſed QVÆ vere viduę ſunt.} Et eſt aduerbium vere tam hic q̄ in ſequentibus ſimilibus.Quas autē
vere intelligat viduas,ipſemet explicabit ex duplici differentia.altera penes naturalia.altera penes volũ-
taria. Vnde a naturali neceſſitudine inchoans dicit. SI QVA autem vidua filios aut nepotes habet.}
Prima differentia inter viduas tangitur:conſiſtens in hoc ꝙ aliqua vidua eſt quæ habet vinculũ natu-
ralis neceſſitudinis cum filiis aut nepotibus(hoc eſt filiis filioꝝ)aliqua autē caret huiuſmodi vinculo.
Et de habente huiuſmodi vinculum ſubiungit. DISCAT.pro.diſcant,primũ domum ſuam regere.pro.
pie curare,& mutuam vicem reddere parentibus.} Dicendo diſcant,manifeſte loquitur de filiis & nepo-
tibus.Dicendo primũ,ſignificat ꝙ vidua non prius recipiatur ad profeſſionē vidualem q̄ filii ſeu nepo-
tes didicerint curam habere domus & mutuam vicem parentibus reddere.Et in promptu eſt ratio huius
pręcepti:quoniã quãdiu filii ſeu nepotes non peruenerint ad ætatem & virtutē regendæ domus,incũ-
bit viduæ cura familię:& hinc impeditur ad vacandũ diuinis & eccleſiæ.quibus vacabant ꝓfeſſę vidui-
tatem. Tales enim viduę q̄uis forte affectu ſint vere viduę:quia tamē alligatę ſunt curæ filioꝝ non ſunt
recipiendę ad profeſſionē vidualem,donec filii ſeu nepotes diſcant domũ ſuam regere & mutuam vicem
reddere parentibus,habendo curam parentum qualem parentes habuerunt de eis:hoc eſt donec filii ha-
beant curam viduæ.vt ſic vidua exēpta ab omni cura domeſtica poſſit profiteri ſtatum vidualem ad va-
candum diuinis,hoſpitibus,& aliis miſericordiæ operibus. HOC enim.} Deficiunt duæ dictiones. BO-
NVM &,acceptum eſt coram deo.} Ne vidua talis ęgre ferat dilationē profeſſionis,explicat paulus hu-
iuſmodi dilationē bonam eſſe in ſe & gratam deo:quoniã innititur neceſſariæ pietati.¶QVÆ autē vere
vidua eſt.} Officia eius quæ vere eſt vidua deſcribit,tum ad declarandũ quod dixerat vere viduæ ſunt:
tum ad explicandum incõpoſſibilitatem viduæ habentis curam nepotum ac filiorũ ad officia vere vi-
duæ. ET DESOLATA ſperet.pro.ſperauit,in deum.pro.in deo, & inſtet.pro.& perſiſtit,in obſecrationi-
bus & orationibus nocte & die.} Ecce duo officia vere viduæ.tum ꝙ deſolata locauit ſpem ſuã in deo,
non in futuro coniuge,non in diuitiis & reliquis quæ mũdi ſunt.tum ꝙ tempus omne occupat oratio-

nibus & obſecrationibus.quod non poteſt facere vidua alligata curæ filiorum minorum. NAM QVÆ
in delitiis eſt,viuens mortua eſt.} Alteram tangit differentiam viduarum penes voluntaria. E regione
ſiquidem ad perſiſtentem die ac nocte in orationibus/deſcribit eam quę delitiis vacat. Et de hac dicit ꝙ
viuens mortua eſt:hoc eſt vtriq; ſubiacet contrario.nam & viuit ſtatu,mortua eſt autē opere. Ita ꝙ qua/
tenus vidua/monſtruoſa eſt.nā & viuit & mortua eſt.viuit nomine & ſtatu viduę:mortua eſt carens ope
ribus viduarū.¶ ET HOC pręcipe,vt irrepręhenſibiles ſint.} Ne parui fieret huiuſmodi mors & vita,
ſubiungit hoc ſpectare ad repręhenſibilitatē viduarum.Et propterea mandat timotheo vt pręcipiat vi
duas abſtinere a delitiis/vt irrepręhenſibiles ſint. SI QVIS autem ſuorum & maxime domeſticorum curam
non habet.pro.ſi quis autē ſuis & maxime domeſticis non prouidet,fidē negauit & eſt infideli deterior.}
Relatiuum quis ꝗuis græce anceps ſit ad maſculinū & fœmininum/& propterea legi poſſit ſi qua refe/
rendo viduam(nam de viduis eſt ſermo)& ſic legendum crediderim(tum propter ſubiuncta de officiis
viduarum.tum propter præcedentia de officio viduæ habentis filios.de quo quū dixiſſet hoc enim bo/
num & acceptum eſt coram deo,ne putaretur illud ſic eſſe bonum gratūq; deo ꝙ etiam ꝓfiteri viduita/
tem eſſet bonum/explicat modo ꝙ eſſet magnū facinus)fateor tamē ꝙ ſi relatiuum cōmunis generis ha
beremus/magis quadraret:vt ex vniuerſali canone cōmuni vtriq; ſexui monſtraretur quātum crimē eſt
non prouidere filiis & nepotibus. In cuius ſignum non loquitur canon de filiis aut nepotibus ſed vni/
uerſaliſſime de ſuis/pręponendo domeſticos. ¶ Quod autē dicit fidem negauit/ad exaggerationē ſcele/
ris dicitur.& verificatur quia fidem negauit facto. Quod vero ſubiungitur & eſt infideli deterior/expōne nō
indiget:quia manifeſtū eſt.nam infideles ꝓuident ſuis/hoc eſt ſpectantibus ad ſe,& maxime domeſticis.
¶ VIDVA eligatur nō minus ſexaginta annorum.} Dixerat viduas honora quæ vere viduæ ſunt:& de/
ſcripſerat eas quæ vere ſunt viduæ/& quæ mortuæ viduæ/& quæ impeditæ ad tempus.declarat mō quæ
inter vere viduas pręhonorāda ſit/quæ eligenda ſit in caput viduarū.Et multas exigit cōditiones.Qua/
rum prima eſt ætatis.Et hæc tantæ ætatis exactio manifeſtat ꝙ de electione capitis eſt ſermo. QVÆ fue
rit vnius viri vxor.} Caſtitatis muliebris decor eſt poſt primum virum non nupſiſſe. IN OPERIBVS
bonis teſtimonium habens.} Non dicit teſtes/ſed teſtimonium ſui habens in ipſis operibus bonis.Et
quæ ſint illa bona opera explicat/ſubiungendo. SI FILIOS educauit.} Intellige de ea quæ habuit fi/
lios.Si enim filios neglexiſſet/malum haberetur de ea teſtimonium. SI HOSPITIO recępit.} Hoſpi/
talitas magnum eſt teſtimonium charitatis. SI SANCTORVM pedes lauit.} Pedites ibant prædica
tores & euangelici viri(quos paulus ſanctos/hoc eſt mundos appellat)quorum pedes lauare tunc cōſuene
rant viduæ,aut recipientes eos hoſpitio:aut ſi alibi hoſpitabantur/illuc veniebant ad lauādum eorum
pedes. SI TRIBVLATIONEM patientibus ſubminiſtrauit.} Et hoc eſt aliud miſericordiæ opus/ſub/
uenire afflictis.Et demum SI OMNE opus bonum ſubſecuta.pro.ſecuta/eſt.} Ne per ſingula moraretur
vniuerſaliter ſubdit ſi omne opus bonum eſt ſecuta,faciēdo/procurando &c̄. Et in his officiis perſpicere
potes quę ſunt officia vere viduarū relatiue ad hoīes.nam relatiue ad ſeipſas deſcripſerat abiiciendas de/
litias:& relatiue ad deum/ꝙ perſiſtit in orationibus & obſecrationibus die ac nocte.
ADOLESCENTIORES.pro.iuniores/autē viduas deuita.} Poſt impedimentū temporale(videlicet ꝙ
vidua habet filios aut nepotes educandos)impedimentū aliud maius edocet:ætatis.ſ.iuuenilis. Quam
vitandam dicit quo ad profeſſionē vidualis ſtatus.Non dicit differendam eſſe profeſſionē(ſicut dixerat
de habente filios)ſed abſolute dicit deuita.Et rationē ſubdit. QVVM enim luxuriatæ fuerint in chr̄o.}
Superfluit in.& iuxta textum gręcum genitiui eſt caſus chriſto.Et ſumitur luxuriari proprie/pro ſupfluo
vſu.Et dicit quum enim luxuriatæ fuerint chriſti,non ꝙ ſuperfluitates vere fuerint chriſti,ſed ꝙ vſæ ſunt
chriſto in ſuperfluitatibus.Significatur enim ad literam ꝙ quum in ſuperfluitatibus vſæ fuerint viduali
velo chriſti,tunc NVBERE volunt.} Hæc eſt itaq; vera ratio repellendi iuuenculas viduas a profeſ/
ſione viduali:quia quū vſæ fuerint aliquāto tempore velo chriſti in ſuperfluitatibus/mutāt voluntatem
& volunt nubere. HABENTES damnationē.pro.iudicium/quia primā fidem irritam fecerunt.pro.abie
cerunt.} Tria propoſuerat.ſ.deuita/quū luxuriatæ fuerint/& volunt nubere.Et retrogrado ordine illa ex/
planat:dicendo ꝙ nubendo incurrunt iudicium iuſtæ dānationis eo ꝙ repulerunt primā fidem. Mani/
feſtant autē ſubiuncta de eiſdē(volo igitur iuniores nubere)ꝙ non eſt ſermo de fide primi coniugis ab/
ſolute,ſed de eadem firmata profeſſione viduitatis.hæc eſt enim prima fides cuius abiectione incurrunt
iudicium.Et hinc ſumitur ꝙ profitebantur viduitatem voto in manu epiſcopi.& a tali voto vitandas ado
leſcentiores viduas paulus cenſet propter periculum inſtabilitatis:quia poſtea volunt nubere. SIMVL
autem & ocioſæ diſcunt circūire domos.} Declarat luxuriatæ fuerint chriſti,explicando in quibus cō/
ſiſtit hmōi ſuperfluitas vtēdo chriſto in huiuſmodi ſuperfluitatibus. Et primū ſupputat ocioſe circūire
domos.Coniicitur hinc ꝙ officium vere viduarū quæ erant profeſſæ viduitatem/erat ire per domos,nō
ocioſe ſed pietatis cauſa.& propterea dicit paulus ꝙ harum exemplo iſtæ adoleſcentiores viduæ diſcunt
circūire domos,non tamen pie ſed ocioſe.Et hic eſt primus luxus. NON ſolum.Deeſt.autē/ocioſę ſed &
verboſę.pro.nugaces/& curioſę,loquentes quæ non oportet.} Ecce multitudo luxuū in nugis & curio/
ſitate,&(quod peius eſt)in verbis indecentibus.hoc eſt.n.vti chriſto in ſuperfluitatibus.¶ VOLO autē

pro igitur/

pro.igitur/iuniores nubere.} Declarat illam particulam de uita:inferendo ad euitandũ tum periculum damnationis earum tum huiuſmodi luxus/ꝙ non admittantur ad profeſſionẽ viduitatis ſed nubant.Et hinc vt dictum eſt/manifeſte patet ꝙ licite nubebant ante profeſſionem viduitatis. FILIOS ꝓcreare.} Et hinc manifeſte patet ꝙ de iunioribus vere iuuenculis loquitur, non de iunioribus.i.minoribus ſexagenariis.nam de illis nõ fuiſſet dictum filios procreare. MATRESFAMILIAS eſſe.pro.familiam administrare.} Et hoc contra ocium & diſcurſum. NVLLAM occaſionem dare aduerſario maledicti gratia.} Dabatur occaſio maledicendi/murmurandi ac detrahendi,ex diſcurſu iuuencularum viduarum per domos.& propterea ad hoc euitandũ dicit ꝙ tales iuuenculę nullam occaſionẽ dent aduerſario(ſiue gentili ſiue chriſtiano aduerſanti)maledicẽtiæ. IAM enim quędã conuerſę ſunt retro.} Loco harũ trium dictionũ(conuerſę ſunt retro)legendũ eſt. DEFLVXERVNT/ poſt ſatanã.} Ecce effectus manifeſtans non ſolum periculum ſed caſum quarũdam talium/& ſimul occaſionem datam maledicentiæ.Et ex hoc textu apparet ꝙ ante hanc pauli inhibitionẽ admittebantur iuniores viduę ad profeſſionem vidualem, & ſequebantur huiuſmodi inconuenientia prædicta:quibus cognitis paulus inhibuit huiuſmodi iuuẽculas viduas admitti ad profeſſionẽ viduitatis.¶ Didicit ab experientia paulus non conducere illis iuuenculis viduis/nec conducere eccleſiæ huiuſmodi profeſſionem. Vtinam hodie diſceremus ab huiuſmodi experientiis an proſint iuuenilis ętatis vtriuſq; ſexus perſonarum ſolennia vota/tum ſacrorum ordinum tum religionum.

SI QVIS fidelis.} Deſunt hic quattuor dictiones. AVT ſi qua fidelis/habet viduas,ſubminiſtret illis vt.pro.&/non grauetur eccleſia:vt iis quę vere viduę ſunt ſufficiat.} Hactenus de ſpiritualibus circa viduas locutus fuerat in ſpecie/multa inſtruendo:modo de tẽporalibus ſubuentionibus inſtruit diſtinguẽdo inter viduas vere deſolatas & vere viduas non deſolatas. Et non deſolatas appellat illas quæ habent ſuos iam chriſtianos:vere autem viduas(hoc eſt deſolatas)appellat quarum ſui aut non ſunt/aut nõ ſunt chriſtiani.Et de illis quidem mandat vt ſui fideles ſubminiſtrent illis temporalia,& non grauetur eccleſia in cõmuni pro illis:vt eccleſia ſufficiat ad ſubueniẽdum iis quæ vere deſolatæ ſunt.Perpende hinc ꝙ abſq; delectu eccleſia in cõmuni prouidebat viduis indigẽtibus.& quoniam hoc oneroſum erat eccleſiæ, ordinat paulus vt filii/nepotes/cognati & huiuſmodi prouideant ſuis viduis:& curæ eccleſiæ relinquantur ſolæ vere deſolatæ. Et ratio mandati huius eſt vt ſuauiter continuari poſſit eccleſię communis cura circa viduas.

QVI BENE præſunt preſbyteri.} Nomen ordinis eſt preſbyteri hoc in loco. Quod ex eo patet ꝙ deſcribuntur præeſſe bene.præeſſe enim eſt epiſcoporũ ſeu ſuperintendentium.¶ Nec dicit qui pręſunt ſed qui bene præſunt. DVPLICI honore digni habeantur.} videlicet reuerentialis officii & ſubuentionis.hic eſt enim duplex honor in ſcripturis. MAXIME qui laborant in verbo & doctrina.} Inter bene præſidentes præferendi ſunt illi qui ſuper officium ſuperintendendi adiungunt laborem in verbo exhortatorio affectus,& in doctrina inſtruente intellectum.Et ad hoc affert autoritatẽ ſcripturæ deutero.25. DIXIT.pro.dicit/enim ſcriptura.non alligabis os boui trituranti.} Nota trituranti:quoniam propter hanc particulam affertur autoritas ad eos qui laborant in verbo & doctrina. ET DIGNVS eſt operarius mercede ſua.} Hoc ſcriptum eſt in euangelio lucę.10.Et ad idem affertur operarius/non ocioſus.¶ ADVERSVS preſbyterũ.} Conſequenter preſbyteri nomen non ætatis ſed ordinis apparet:quoniam de talibus eſt præſens tractatus. ACCVSATIONEM noli recipere.pro.nõ admitte/niſi ſub duobus aut tribus teſtibus.} Non facile admittendam cenſet accuſationem preſbyteri ratione ſtatus.non enim vult vt accuſatione admiſſa ſubiaceat diſcrimini progreſſus an ſint teſtes ſufficientes an deficiant teſtes,ſed ꝙ ipſa accuſatio non admittatur niſi conſtet de ſufficientibus & idoneis teſtibus.Et hoc eſt priuilegium preſbyterorum ex hac pauli ordinatione. PECCANTES coram omnibus, argue:vt & cæteri timorem habeant.} Anceps eſt conſtructio an coram omnibus referatur ad peccantes an ad argue. Et ſi quidem ad peccantes refertur, de punitione peccatorum publicorum inſtruit timotheum vt peccantes coram omnibus(quorum nõ oportet accuſationem & teſtes expectare)arguat/puniendo. Et quadrat ratio/vt & cæteri timorem habeant. Si autem refertur ad argue, quum dixiſſet de preſbyteris ꝙ accuſationem aduerſus eos non admittat niſi ſub duobus aut tribus teſtibus,conſequenter ſubiungit ꝙ eos conuictos in peccato/publice puniat vt cæteri timorem habeant.¶ Verum ſi participium peccantes ponderatum fuerit, ſola prima lectio quadrare videtur.non enim dicit eos qui peccauerunt ſed peccantes.& ideo adiungit coram omnibus, ad differentiam peccantis in te/peccantis ſecreto:quem dominus corrigendum inter te & ipſum præcipit. ¶TESTOR coram deo &. Deeſt.domino/chriſto ieſu & electis angelis vt hæc cuſtodias.} Cerne quanto vinculo aſtringit timotheum in materia iudicii. SINE præiudicio.} hoc eſt ſine anteiudicio/ſine præuio iudicio. Præcipitationem/ inconſultationem indiſcuſſionẽq; prohibet.præcipit diſcerni prius/examinari & diſcuti cauſam anteq̃ procedatur ad ſententiam. NIHIL FACIENS/ in alteram partem declinando.} Loco iſtarum quattuor dictionum (in alteram partem declinando)legendum eſt. PER ADVOCATIONEM.} Ex parte ſui errat ſi procedit abſq; pręuio iudicio:ex parte autem aliorum errat ſi aliquid facit per aduocationem:hoc eſt ad in-

ſtantiam aduocati/ad inſtantiam cuiuſcunq; fauoris/patrocinii & reliquorum huiuſmodi. Hęc ſunt propter quæ tanto vinculo aſtringit timotheũ in iudiciis. ¶ MANVS cito nemini impoſueris.} Circa promotionem diaconorum & preſbyterorum inſtruit ipſum. fiebat enim per impoſitionẽ manuum. Et rationem ſubdit. NEQVE cõmunicaueris peccatis alienis.} peccata ſiquidem illius cõmunia erũt tibi ſi minus idoneum ꝓmoueris. TEIPSVM caſtum cuſtodi.} ſic curam gere aliorum vt non recedas a cuſtodia tuiipſius. ¶ NOLI adhuc aquã bibere.} Non ſolum animę ſed corporis timothei curam exercet paulus. SED modico vino vtere ꝑpter ſtomachũ tuum & frequẽtes tuas infirmitates.} Sñia eſt clara.

¶ QVORVNDAM hominum peccata manifeſta.pro.præmanifeſta/ſunt præcedẽtia ad iudiciũ: quoſdam autem & ſubſequuntur.} Dixerat vt nihil faceret in iudiciis ſine præuio iudicio: ne hæc intelligerentur vniformiter/ſed ſm diuerſitatem materiæ ſubiectæ diuerſimode ſeruanda, diſtinguit peccata hominum iudicanda dupliciter inueniri. vel ante iudicium manifeſta/vel quorũ manifeſtatio ſequitur iudicium. Et eſt ſermo de iudicio diſcuſſionis: ſine quo pręcęperat nihil fieri. vt ex hoc diuerſo modo manifeſtationis diſcerneret timotheus diuerſum modum pręuii iudicii. nam in iis quæ anteq̃ diſcutiantur manifeſta ſũt, ſola notitia apud iudicem opus eſt; in aliis autẽ notitia iudicis pendet ex diſcuſſione pręuia. Eſt itaq; ordo literæ. Quorũdam hominum peccata pręcedentia ad iudiciũ/hoc eſt quę iudicanda ſunt, præmanifeſta ſunt/ante ſcilicet q̃ veniant in iudicium: quoſdam autẽ/iudicandos, & ſubſequuntur/ſcilicet peccata quatenus manifeſta. Ita ꝙ peccata quatenus manifeſta ſubſequũtur iudicium diſcuſſionis. SIMILITER & facta bona manifeſta.pro.p̃manifeſta ſunt: & quæ aliter ſe habent.} Superfluit ſe. ABSCONDI non poſſunt.} Dixerat nemini cito manum impoſueris: diſtinguit modo de bonis factis ſicut diſtinxit de peccatis. Et dicit quorũdam facta bona præmanifeſta ſunt/anteq̃ homines diſcutiantur vt intelligat timotheus ꝙ in iis qui ſunt notorie boni quo ad facta/non eſt opus diſcuſſione ad hoc vt imponantur eis manus. Quidam autem ſunt qui habent aliter bona: hoc eſt non notorie bona habent opera. & hi diſcutiendi ſunt: quoniam latere non poſſunt/ſi diligens adhibeatur diſcuſſio. ¶ Et intellige ipſos latere non poſſe regulariter loquendo. cõmuniter enim diligenti diſcuſſione inuenitur veritas talium. contingere tamen poteſt præter regulariter ꝙ veritas occultaretur. Et ꝑpterea circa hos promouendos vtendum eſt tarditate, vt veritas inueniatur.

CAPVT .VI.

QVICVNQVE ſunt ſub iugo ſerui.} De corporaliter ſeruis loquitur. DOMINOS ſuos omni honore dignos arbitrentur.} Et loquitur de dominis etiã paganis. baptiſma enim non abſoluit ſeruos a ſeruitutis corporalis vinculo. Vnde & rationẽ ſubdit. NE NOMEN domini pro.dei/& doctrina blaſphemetur.} Si ſerui facti chriſtiani non honorarent dominos ſuos, periculo blaſphemię exponeretur tam nomen dei q̃ doctrina dei. conquererentur ſiquidẽ domini de tali doctrina quæ ſubducit ſeruos a debito ſeruitio dominorum: et ſimiliter detraherẽt tali deo cui placent huiuſmodi iniuſtitiæ. Quo contra ſi ſerui chriſtiani omni honore dignos exiſtimant dominos ſuos, occaſionem dant laudandi nomen & doctrinam dei chriſtianorũ. ¶ QVI autem fideles habent dominos, nõ contemnant.} ſupple ipſos dominos. QVIA fratres ſunt.} in chriſto. SED magis ſeruiant quia fideles ſunt & dilecti quia.pro.qui/ beneficii participes ſunt.} Ordo literæ eſt. ſed magis ſeruiant qui beneficii participes ſunt, quia fideles & dilecti ſunt eorũ domini. Et eſt ſenſus ꝙ fraternitas in chriſto nõ inducat contemptum dominorũ tanq̃ parium: ſed ſerui qui ſimul cum dominis participes ſunt beneficii diuini, magis ſeruiant dominis/eo ꝙ nõ ſolum domini ſed fideles ſunt & dilecti a deo. Et meminit participationis beneficii, vt intelligant ſerui fraternitate nõ eſſe ſubtractum dominiũ/ſed conſtitutos eſſe ſeruos & dominos participes diuini beneficii ſpiritualis vitæ. & intelligant augeri debere ſeruitia exhibẽda dominis fidelibus/eo ipſo ꝙ domini aucti ſunt: dũ ex dominis effecti ſunt domini fideles & dilecti a deo.

¶ HÆC doce & exhortare.} doce neſcientes: ſcientes vero exhortare ad exequendum. SI QVIS aliter docet.} tanq̃ in fauorem libertatis. ET NON acquieſcit.pro.accedit/ſanis ſermonibus domini noſtri ieſu chriſti.} Et non accedit docendo. explicat enim quid eſt aliter docere. Et appellat ſermones domini ſermones ſanos, quia vere ſunt ſani non ſolum per elongationẽ ab omni inſania/ſed per affirmationem verę ſanitatis mentis. ET EI quæ ſm pietatem eſt doctrinæ.} Sermonibus chriſti adiungit doctrinã ſm pietatem, ad ſignificandũ ꝙ doctrina verarum virtutum comes eſt ſermonũ chriſti: vt intelligamus ꝙ ſeruos paruifacere dominos ſuos/& aduerſatur ſermonibus chriſti & doctrinæ pietatis. Sub pietate ſiquidem cõpręhenduntur in ſcriptura omnia officia debita proximis: vt ex eo patet ꝙ vnicum tantum pręcęptum officiorum debitorũ proximo datum eſt in ſecũda tabula ſub pręcipuo pietatis actu qui eſt honorare parentes. Loquitur enim ad literam textus hic de pietate quæ virtus eſt exhibens cultũ & officium parentibus/patrię/ſanguine iunctis/patrięq; beneuolis: extenſa tamẽ vt dictum eſt ad omnia officia debita proximis. SVPERBVS eſt.pro.ſuperbiuit.} Si quis aliter docet &c̃. ſuperbiuit/iam ex præcedenti ſuperbia aliter docet. NIHIL ſciens.} Superbiuit in affectu, nihil ſit in intellectu. SED LANGVENS circa quęſtiones & pugnas verborum.} Nihil ſcit rei veritatis, ſed eſt ad ſimilitudinem ægro-

tantis circa inquiſitiones & pugnas verborum:puta quia chriſtus nos liberauit,habent mentem velut ęgrotam ad inquirendam vim vocabuli libertatis/ad diſcernēdum pugnam verboꝝ libertatis & ſeruitutis.tanq̄ non ſtet ſimul libertas qua chriſtus nos donauit/cum ſeruitute ciuili. Ex ſuperbia enī talium doctoꝝ ꝓuenit & ꝙ nihil ſciunt quo ad veritatē rei/& ꝙ circa inquiſitiones & pugnas verboꝝ non habent mentem ſanam ſed ægrotantē:ac per hoc deficientem etiā a veritate circa verba.& propterea oīno nihil ſciunt:qa nec res nec verba. EX QVIBVS.} ſuperbia/quæſtionibus & pugnis verboꝝ. ORIVNTVR inuidiæ.pro.inuidia/cōtentiones.pro.contentio/blaſphemiæ/ſuſpiciones malæ/cōflictationes.} Vide quot mala inde ſequunt̄. HOMINVM mente corruptoꝝ & qui veritate priuati ſunt/exiſtimantium quæſtum eſſe pietatē.} Dixerat ꝙ ex his oriunt̄ tot mala:explicat mō in quibus hoībus ortus horum maloꝝ locum inuenit. Quū mens ſit incorruptibilis, mēte corruptos appellat non ſm ſubſtantiā/ſed ſm ignorantiā prauæ diſpoſitionis. Vnde effectū huius corruptionis explicat dicendo a veritate deſtitutoꝝ.ſunt.n.tales velut deſerti a veritate/& rerum & verboꝝ.Et quod in genere dixerat de corruptione mentis & deſtitutione a veritate, manifeſtat in indiuiduo quū dicit exiſtimantiū quęſtum eſſe pietatem. Nunq̄ chriſtus docuit diſcipulos ſuos quęſtū,nunq̄ ordinauit vt quęrerent/nunq̄ vt mendicarent. Paulus mente corruptis & a veritate deſtitutis attribuit doctrinā dicentem quęſtum eſſe pietatē.quæſtus.n.eſt aut neceſſitatis aut auariciæ:nunq̄ autē pietatis. Et eſt ſermo de quęſtu pro ſe:ſecus autē eſt de quęſtu pro pauperibus in hieruſalē.¶ Deficiunt in textu latino tres dictiones iſtę. ABSISTITO a talibus.} Non ſolū vitandos ſed procul eſſe a talibus mandat paulus. EST autē quęſtus magnus pietas cum ſufficientia.} Illi corruptæ mentis hoīes exiſtimabant quęſtum tēporalium rerū eſſe pium.paulus e regione docet non ſolū quęſtum ſed magnū quęſtum eſſe pietatem:qm̄ eſt quęſtus magnoꝝ bonorū/eſt quęſtus ſpūalium,quę ſola ſunt vere magna bona.¶ Adiungit autē pietati ſufficientiā ad eradicandum quęſtum tēporalium:vt intelligamus ſufficientiā victus & veſtitus non quęri a pietate,ſed concomitari pietatem.Et vere ſic dn̄s ordinauit,vt diſcipuli pietatem exercentes prędicando/ſufficientiā haberent non quęrerent.edentes inquit & bibentes quę apud illos ſunt.offerri vult pietati/nō quæri ab illa. NIHIL enim intulimus in hunc mundū.} Superfluit hunc. HAVD dubiū quia.pro.ꝙ/nec auferre aliquid poſſumus.} Declarat comitē pietatis ſufficientiā quæ cōpręhendat:diſcurrendo ab ingreſſu noſtro in mundū vſq; ad egreſſum per mediam vitam.Et quia in ingreſſu nihil facultatū temporaliū intulimus,non eſt dubiū ꝙ ſimiliter in egreſſu nihil auferre poſſimus.in vita vero media. HABENTES autē alimenta & qbus tegamur his cōtenti ſimus.pro.erimus.} Ecce quę cōpręhendit ſufficientia:alimenta ſcilicet & tegumenta.qn̄quidē his cōtenti erimus ſm neceſſitatē naturæ.Ex hoc.n.ꝙ natura cōtenta erit in hac vita alimentis & tegumētis,monſtrat has eſſe partes ſufficientiæ quę eſt comes pietatis.

NAM QVI volunt diuites fieri.} E regione non contentoꝝ alimentis & tegumentis/locat eos qui volunt diteſcere.& eos pingit ſuis coloribus valde malis. INCIDVNT in tentationē.} auaricię/fraudis/& hmōi. ET IN laqueū diaboli.} Superfluit diaboli & ꝑpoſitio in.Non ſolum ſuccūbunt tentationi allicientium diuitiarū ad ſuperfluitatē,ſed etiam illaqueant̄ laqueo pene inſolubili:eo ꝙ obnoxia reſtitutioni tales nunq̄ reſtituunt.ſunt.n.velut illaqueati affectu rerū. ET deſideria multa inutilia.pro.irrationabilia.} Et vere ſic eſſe apparet:qm̄ in multa incidunt deſideria aliena a recta ratione.Et quod peius eſt. ET nociua.} aliis.Hæc.n.cōiter videntur accidere iis qui volunt diteſcere. Et bene nota ne ꝑ iſtos intelligas eos qui pro neceſſitate familię ſuę induſtrias exercent mercaturę.hi.n.non ſunt qui volunt diteſcere ſed lucrari vt poſſint ſm ſtatum ꝓprium viuere filii &c̄. QVÆ demergunt hoīes in interitum.} animę in ꝑſenti. ET perditionē.} in futuro. RADIX enim oīum maloꝝ eſt cupiditas.pro.auaricia.} Dictio gręca non eſt nomen cupiditatis in genere ſed cupiditatis argenti,quā vnico vocabulo auariciā dicimus:qm̄ de inordinata cupiditate eſt ſermo. Et hęc metaphorice dicit̄ radix maloꝝ oīum,qm̄ ex ea pullulant mala oīa. Sex.n.genera maloꝝ paulus iam ſupputauit ex tali radice oriri:incidere in tentationem & laqueū/deſideria multa irrationabilia & nociua/interitum & perditionē.Sub his generibus mala omnia cōtinentur. QVAM quidā appetentes aberrauerunt a fide.} Manifeſtat ab experientia auariciā radicem eſſe oīum maloꝝ/vſq; adeo vt ſit etiā radix infidelitatis. Vehementer ſiquidē animus affectus diuitiis etiā a fide apoſtatat. ET inſeruerūt ſe doloribus multis.} Nihil paulus ꝑtermittit.Declarauit ꝙ auaricia eſt radix oīum maloꝝ culpę ex experientia/quia abducit etiā a fide:declarat mō ꝙ eſt etiā radix multoꝝ maloꝝ pœnæ in hac vita,dicendo ꝙ immiſcuerunt ſe doloribus multis.Perturbationes animi quas auari incurrunt/conſtat eſſe multas:quoniā ęſtuant continuo appetitu lucri. Et multo plures perturbationes animi incurrunt tales aberrantes a fide.nam non ſolum perturbantur propter diuitias/mō perditas modo periclitantes &c̄.ſed etiam propter ſynderesim ob fidem relictam.

TV AVTEM o homo dei hæc fuge.} Appellat eum hominē dei ad reddendam rationē fugę:iuxta chriſti pręceptum/non poteſtis deo ſeruire & māmonæ. SECTARE vero iuſtitiam/pietatē/fidem/charitatem/patientiam/manſuetudinē.} Et cur has virtutes ſectari pręcipiat/ſubiungit ſummando ad duo capita. CERTA bonum certamen fidei,appręhende vitam æternā.} Ad hæc duo reducit̄ omnis ſequela cuiuſq; virtutis.Et primum quidē ſpectat ad viam præſentis vitæ.alterum autē ad terminū eiuſ

dem. Sectando ſiquidē virtutes/certamus certamen fidei bonū:& in termino apprehendimus vitā æternam/pmium certaminis. IN QVA.pro.in quā.Deeſt.&/vocatus es & confeſſus es bonam cōfeſſionem coram multis teſtibus.} Ne impoſſibile reputaretur tam arduum præmiū/dicit.in quā/vitam æternā, tum vocatus es a deo/tum tuipſe confeſſus es confeſſionē bonam coram multis teſtibus. Profeſſionem quā facit epiſcopus ſupintendendi aliis/appellat confeſſionē bonam factam coram multis teſtibus:qm̄ non ſecreto ſed palam fit huiuſmodi profeſſio. Et hanc quoq; affert factam in vitam æternā. Ita q̄ tam ex vocatione dei q̄ ex pfeſſione tua certādum eſt tibi certamen fidei ad apprehendendā vitam æternam. ¶PRÆCIPIO tibi coram deo.} Vinculo vocationis & propriæ pfeſſionis adiungit vinculū præcepti adhibitis teſtibus deo & chriſto. QVI viuificat omnia.} Quoniā præcipit media ad vitam æternam,ideo deū inducit quatenus viuificat omnia. ET CHRISTO ieſu qui teſtimoniū reddidit.pro.teſtatus eſt/ſub pontio pilato bonam cōfeſſionem.} Dixerat & cōfeſſus es bonam confeſſionē coram multis teſtibus.& propterea præcipiendo executionē illius affert chriſtum ieſum quatenus teſtatus eſt ſub pōtio pilato bonam cōfeſſionem. Facto ſiquidē & verbo chriſtus bonam cōfeſſionem teſtatus eſt ſub pontio pilato. Verbo quidē teſtatus eſt confeſſionē propriæ innocentiæ/non haberes aduerſum me poteſtatem vllam &c̄.futuræ vitæ/regnū meum non eſt de hoc mundo.propriæ deitatis/ego ad hoc veni in mundū. & demum propriæ doctrinæ/vt teſtimoniū perhibeam veritati.Facto autē/patiendo vſq; ad crucem. Vñ vere de ipſo dicit̄ q̄ confeſſionē bonam non ſolum ꝓtulit,ſed & teſtatus eſt/certando facto paſſionis ſuæ & verbis teſtificando illam. VT SERVES.pro.ſeruate te.} Ecce actus præceptus. MANDATVM.} proculdubio tibi impoſitū in tua profeſſione.Mandatur ſiqdem epō quum ordinat̄ vt prædicet populo dei.ita q̄ non ſolū ex profeſſione ꝓpria ſed ex mandato obligat̄.Et ꝓpterea paulus dicit/præcipio tibi ſeruare te mandatū. SINE macula/irreprehenſibile.pro.imaculatū/irreprehenſum.} Et refertur vtrūq; ad pronomen te.Et eſt ſenſus.præcipio tibi te īmaculatū/irreprehenſum ſeruare mandatū.Non ſufficit mihi vt ſerues mandatū,ſed exigo vt imaculatus intus & irreprehenſibilis foris ſerues mandatū. Serues autē non ad diem aut annū,ſed VSQVE in aduentum.pro.apparitionē/dñi noſtri ieſu chriſti.} hoc eſt vſq; in finem/rationē habendo apparitionis dñi noſtri ieſu chriſti ad iudicandū omnes & ſcrutandū ſingula hominum opera. QVEM.pro.quā.} Refert enim apparitionem. SVIS tēporibus.} ſoli deo notis. OSTENDET beatus.} Ad apprehenſionē vitæ æternæ inuitans/apte deſcribit deum beatū.Rurſus apparitionem chriſti ad iudiciū ad beandū electos deſcribens ab autore deo/aptiſſime noīat deum beatū, vt ꝓpriam cām oīs beatitudinis tāgat. ET ſolus potens.} Vere ſolus pōt:cuius poteſtas ad oīa ſe extendit,& a quo omniū poteſtates ſic pendēt vt ſi velit nihil poſſint.Et vtrūq; hoꝝ(.ſ.eſſe beatū & eſſe ſolum potentē)naturale eſt deo. REX regum.pro.regnantiū/& dñs dñantiū.} Vtrūq; hoꝝ ad gubernationem ſpectat vniuerſi. QVI ſolus habet imortalitatē.} Omnis mutatio/quædā mortis ſpecies eſt.& perinde dictū eſt q̄ ſolus habet imortalitatē/ac ſi dictum fuiſſet qui ſolus viuit abſq; oī mutabilitate.nā omnis creatura quātūcunq; imortalis imo etiā beata/alicui ſubiacet mutationi.nam & de facto motus mentis aliquos habet ſucceſſiue:præter hoc q̄ mutabilis eſt per potentiā diuinam. ET LVCEM inhabitat.pro.inhabitans/inacceſſibilē.} Superfluit &.De luce ſpūali eſt ſermo. Et diuina ſubſtantia appellatur intelligibilis lux inacceſſibilis/tantæ excellentiæ vt nullus poſſit ad eam accedere.Quēadmodū lux ſolis eſt inacceſſibilis relatiue ad corporea,ita lux diuina eſt inacceſſibilis relatiue ad totum vniuerſum. Metaphorico autē ſermone dicit q̄ inhabitat.nulla ſiquidē eſt ibi proprie inhabitatio:ſed ad ſimilitudinem habitantis in luce inacceſſibili/excellentiā diuinæ lucis hoībus deſcribit. QVEM nullus hoīum vidit:ſed nec videri.pro.videre/pōt.} Ex hac ſecūda particula apparet q̄ de hoīe ſm naturæ vires loquit̄. nam ſic abſq; omni cōtrouerſia verificatur q̄ nullus hoīum deum vidit & q̄ nec videre eum pōt. Et hoc intellige de videre deū ſm ſeipſum:ad differentiā eius quod eſt videre deum in alio/ſiue intelligibili ſiue imaginabili ſiue ſenſibili.nam ſic ꝓphetæ viderunt deū:& philoſophi & angeli naturaliter vident deū. CVI honor & imperium ſempiternū:amen.} Par fuit vt deſcripto deo ſm tot præclaras conditiones/in gratiarūactiones prorumperet:cupiendo exhiberi illi honorem/& aduenire imperium ſempiternum quemadmodum in cœlo ita & in terra.Poſſunt tamen & hæc aſſertiue intelligi:vt etiam deſcribat deum & honorari & imperare ſempiterno tempore.

¶DIVITIBVS huius ſæculi præcipe non ſublime ſapere.pro.ſentire.} Neceſſaria mōſtrat hæc eſſe dicendo præcipe.Et vere primum præceptū negatiuum quo egent diuites/eſt non alte ſentire.Diuitias enī magnipendunt:ac per hoc efferūt animum magnipendentiū illas & poſſidentium.Elata ergo mens primo inhibetur.deinde. NEQVE ſperare in incerto.pro.in incertitudine/diuitiarū.} Et hoc quoq; familiare eſt diuitibus vt confidant in auro. Et vere dicit in incertitudine diuitiarū:quoniam incerta eſt earū ſtabilitas/incertus eſt earū futurus vſus/& incertior fructus. SED IN deo viuo,qui præſtat nobis omnia abunde ad fruendum.} hoc eſt ad delectabiliter ſuauiterq; vtendū. Et quod dicit abunde/intellige quātum eſt ex parte dei.nam ſecus quādoq; accidit ex parte noſtri:vel ꝓpter demerita noſtra/vel propter aliquod ſpirituale bonum. BENE agere.} Refertur ad præcipe diuitibus huius ſæculi.Nec dicit bona ſed bene agere,vt modum agendi ex parte agentis explicet bonū. DIVITES fieri in operibus bonis.} mul-

tiplicando bona opera. FACILE tribuere.} non ſolum tribuere ſed facile. COMMVNICARE.} Rationem facile tribuendi explicat adiungendo cōmunicationē. Diuites ſiquidem vtpote abundantes bonis fortunæ, conſiderare debent ꝙ ideo ſm ordinē diuinæ prouidentiæ abundant vt cōmunicent. non enim eis eſt data abūdantia vt tot propria retineant, ſed vt propria quibus abundant cōmunia efficiāt. & propterea faciles debent eſſe ad tribuendum. Et ne hoc reputarent eſſe ſibi dānum, ſubiungit. THESAVRIZARE ſibi fundamentū bonum in futurum.} Ecce fructus cōmunicandi. ipſum ſiquidem cōmunicare eſt recondere ſibiipſis bonū fundamentū in futurum. Et ad qd ſit hoc fundamentū ſubiungit, VT apprehendant veram. pro. æternā, vitam.} Electionis recondiẗ fundamentū ſuper quod cōſurget aſcenſus ad apprehendendū vitam æternā. hoc eſt. n. ꝓprium meritū diuitum quatenus ſunt diuites.

¶O TIMOTHEE.} Ad excitandum timotheum, adiungit articulum. DEPOSITVM cuſtodi.} Cōmiſſum gregem ſub depoſiti ratione cuſtodiendū mandat: vt etiā de leui culpa teneatur. DEVITANS prophanas vocum nouitates. pro. inanitates.} Inter alias vigilantias neceſſarias ad cuſtodiā depoſiti, oportet te euitare prophanas vocum inanitates. Inanitates vocum aliæ ſunt ꝓphanæ, hoc eſt ſacris aduerſæ: aliæ ſunt tanq̄ indifferentes, vt nugæ. & propterea paulus addidit prophanas. Oportet ſiquidē epiſcopum cuſtodire depoſitum ſibi gregem etiā a vanis vocibus ſi prophanæ ſunt, ſi aduerſus ſacras literas ſunt, ſi aduerſus ſacra myſteria ſunt. ET oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ.} hoc eſt falſo nominatæ ſcientiæ. Forte ſcientiam cabaliſticam appellat falſo nominatam ſcientiam. verum quācunq; intelligas, perpende ſoliditatem veritatis euangelicæ. nam non cōtrariantur ei oppoſitiones cuiuſcūq; ſcientiæ, dūmodo non falſo nominetur ſcientia: ſed ſolum oppoſitiones falſo nominatæ ſcientiæ, aduerſantur veritati chriſtianæ. Et in promptu ratio eſt: quia verum vero non eſt cōtrarium. omnis autē vere nominata ſcientia eſt veroꝝ. QVAM quidam promittentes. pro. profitentes, circa fidem exciderūt. pro. a fide aberrauerunt.} Experientiam affert quo ducit illa falſo nominata ſcientia. Et hinc habemus ꝙ de quadam certa ſcientia loquitur: alioquin non diceret quā quidam profitentes a fide aberrauerunt. Et ſi collegeris hæc omnia (videlicet ꝙ falſo nominaẗ ſcientia, ꝙ cōplexa eſt a fidelibus cum periculo profitentiū illam ita ꝙ quidam illam profitentes aberrarunt a fide: & ꝙ paulus non dicit illam omnino vitandā, ſed dicit illius vitandas eſſe duas partes. ſ. prophanas vacuitates vocum & oppoſitiones ad cuſtodiendū depoſitum gregem) ſuſpicaberis forte mecum cabaliſticā pingi ſcientiam. Meę ſiquidē ſuſpitioni alia non occurrit ſcientia his picta coloribus. GRATIA tecum amen.} Hæc eſt ſalutatio manu pauli. ¶ Et apud græcos inueniẗ ſubſcriptio talis. Ad timotheū prima ſcripta laodicię. Caietę die vltimo martii. 1529.

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM COMMENTARII.

PAVLVS apoſtolus ieſu chriſti.} non alioꝝ apoſtoloꝝ. PER voluntatem dei.} non meritis propriis. SECVNDVM promiſſionē vitę quę eſt in chriſto ieſu.} apoſtolus per voluntatē dei non ſm ꝙ diſponit & gubernat naturalem rerū ordinem, ſed ſm ꝙ ꝓmittit vitam quæ eſt in chriſto ieſu nunc per fidem, poſtremo autē per imortalem gloriam etiā corporis. Materia ſiquidē apoſtolatus ſignificatur: explicando ꝙ eſt miſſus per voluntatē dei quatenus promittit vitam quę eſt in chriſto ieſu. ad hanc ſiquidem promiſſionē promulgandā, ad illam inuitandū &c. legatus eſt. TIMOTHEO chariſſimo. pro. dilecto, filio.} per euangelium. GRATIA & miſericordia & pax.} Superfluunt ambę cōiunctiones. Imprecaẗ non ſolum extrema dona (gratiam & pacem) ſed etiā miſericordiam, donum medium ſumme neceſſarium prælatis. A DEO patre noſtro.} Superfluit noſtro. ET CHRISTO ieſu domino noſtro.} Expoſita ſæpe ſunt hæc.

GRATIAS ago. pro. gratiam habeo, deo meo.} Superfluit meo. Perfecta ſalutatione inchoat narrationem a cōmendatione timothei. Et cōmendationē inchoat explicando ſe recognoſcere vt diuinum beneficium ꝙ aſſidue eſt memor ipſius timothei, memor autē in orationibus & in deſiderio vidēdi ob virtutes eius & matris & auiæ. CVI ſeruio a progenitoribus meis in cōſcientia pura.} Sup̄fluit

meis. Et non eſt ſermo de qualicūq; ſeruitute,ſed de ſeruitute cultus. Ac ſi diceretur.quē colo non noui/
tius,ſed a via progenitoꝝ:abrahæ,iſaac,iacob &c̄.ſed nec externo tantū honore,ſed in conſcientia pura.
Ꝙ SINE intermiſſione habeam tui memoriā in orationibus meis nocte ac die.} Ad orationes refert
aſſiduitas non ad tēpus:hoc eſt ꝙ nunq̄ paulus orabat abſq; admixta memoria timothei,ſiue in die ſiue
in nocte. DESIDERANS te videre,memor lachrymarū tuarum.} Lachrymas fidei fuiſſe has manife/
ſtant ſubiuncta.& ꝓpterea non īmerito accēdebant deſiderium pauli ad videndū illum. VT GAVDIO
implear,recordationē accipiens eius fidei quæ in te eſt non ficta:quæ & habitauit primum in auia tua
loide,& matre tua eunica.ꝑſuaſum autē habeo ꝙ & in te.} Lachrymæ timothei accēdebant pauli deſi/
derium:cauſa autē lachrymaꝝ interna fides timothei non ficta ab auia & matre ꝑfecta,replebat gaudio
animū pauli. Vt patet in actis apoſtoloꝝ,timotheus ex materno genere erat iudæus.& ꝓpterea paulus
meminit matris & auiæ. PROPTER quā cauſam.} fidei in te habitantis. ADMONEO te vt ſuſcites
gratiam.pro.donum,dei quod eſt in te per impoſitionē manuum mearum.} Niſi teporem aliquem in
timotheo paulus cognouiſſet,non monuiſſet vt ſuſcitaret velut ſopitum ignem donum dei epiſcopalis
gradus:quod erat datum timotheo per impoſitionē manuum pauli,ſicut & hodie datur.¶ NON enim
dedit nobis deus ſpiritum timoris.pro.timiditatis.} Inſinuatur hinc cauſa teporis circa curam epiſco
palem fuiſſe timiditatem quādam. SED virtutis.pro.potentiæ.} ad fortiter operandū magno animi
robore. ET dilectionis.} Nihil prodeſſet ſpūs fortitudinis ad euangelizandū,arguendum,docendū &c̄.
niſi ſimul eſſet ſpiritus dilectionis impellentis ad operādum. ET ſobrietatis.} Non eſt ſermo de ſobrie/
tate potus ſed de ſobrietate doctrinæ:prout ipſemet paulus dicit in actis apoſtoloꝝ ad feſtum verba ſua
eſſe ſobrietatis.Hæc ſunt quæ proponit paulus tractanda in hac epiſtola.

NOLI itaq; erubeſcere.pro.non igitur erubeſcas.} Incipit tractare propoſita,inchoans ab illa par/
ticula,ſpiritum timiditatis. Timidi ſiquidē eſt erubeſcere. TESTIMONIVM dñi noſtri neq; me
vinctum eius.} Quādiu paulus perſecutiones paſſus eſt a iudæis,timotheus non indiguit exhortatio/
ne vt libere teſtificaretur ea quæ ſunt ieſu chriſti,& vt paulo etiā vincto ad inſtantiā iudæoꝝ adhæreret:
ſed vbi paulus abſolutus a primis vinculis cum quibus miſſus fuerat romā(vt in calce epiſtolæ huius
explicabitur)iterū vinctus eſt romæ a nerone primam contra chriſtianos perſecutionē mouente, occa/
ſio timendi data eſt epiſcopis vbiq; exiſtentibus tum teſtificari ea quæ ſunt ieſu chriſti,tum adhęrere
paulo.vnde in calce epiſtolæ dicet ꝙ in prima defenſione nemo mihi affuit.Et propterea paulus ſecūdo
vinctus in fine vitę ſuę & imperii neronis,monet timotheū(qui poſt prima vincula diſceſſerat ab ipſo,
miſſus ad philippenſes:vt illis paulus in epiſtola ꝓmittit)vt auditis iſtis nouis vinculis,non timeat nō
erubeſcat teſtimoniū chriſti crucifixi neq; me vinctum tanq̄ maleficum.vtrūq;.n.erat materia pudendi
in conſpectu gentilium & iudęoꝝ. SED collabora euangelio.} hoc eſt patiendo afflictiones vna me/
cum incūbe euangelio tuendo ac ꝓpagando. SECVNDVM virtutē.pro.potentiam,dei.} ſcio ꝙ hoc
excedit vires tuas,noui timiditatē tuam:& ideo adiungo ſm potētiam dei quæ tibi non deerit cōfidenti
in illa. QVI nos liberauit.pro.ſaluauit.} Ecce ratio non erubeſcendi teſtimonium domini beneficiū ſal/
uationis collatum electis.pronomen ſiquidē nos demonſtrare electos,ſubiuncta teſtantur. ET vocauit
vocatione ſua ſancta.} Superfluit ſua.Ecce aliud beneficium vocationis non qualicūq; vocatione,ſed
vocatione ſancta:hoc eſt munda quātum ad ſtatum ad quē vocauit.vocauit ſiquidē ad ſtatum mundi/
cię ab erroribus & peccatis. NON ſm opa noſtra.} Ad vtrunq; beneficiū(ſaluationis & vocationis)
refertur ꝙ non noſtris meritis. SED ſm propoſitū ſuum.} ab æterno definitum.Prima radix ſaluatio/
nis & vocationis electoꝝ eſt diuina voluntas qua ꝓpoſuit iſtos ſaluare & vocare. ET GRATIAM quę
data eſt nobis in chriſto ieſu ante tēpora ſęcularia.pro.æterna.} Multa ſunt hic myſteria. Dicit in pri/
mis data eſt nobis ante tēpora æterna.& propterea quęſtio oritur:quū omnis diuina datio qua deus de/
dit nobis aliquid ſit datio tēporalis,quō verificatur ꝙ gratia data eſt nobis ante tēpora æterna. Solutio
eſt ꝙ licet effectus dationis ſit in tēpore,ipſa tamen datio quæ eſt actio diuina,quæ eſt eſſentia diuina eſt
æterna ante omnia tēpora.& ex parte actionis dicit paulus ꝙ gratia(hoc eſt gratuita dei volūtas)data
eſt nobis ante tēpora æterna.Hanc doctrinā de omni actione diuina nunq̄ in potentia ſed ab æterno in
actu ex parte actionis,ſi nō percipis minus docte in metaphyſica ſeu theologia ſpeculatiua,ꝑcipe hanc
faciliorem.Paulus non ſolum dicens ſm propoſitum ſed gratiam datam ante tēpora,explicauit ꝙ non
ſm quodcūq; propoſitum,ſed ſm propoſitū gratuito(non ex debito)datum nobis ante tēpora æterna.
Ita ꝙ data eſt non ſignificat actionem tranſeuntē(quia non habet pro materia donū aliquod creatum)
ſed ſignificat actionem īmanentem:quia habet pro materia gratuitā dei voluntatē.& quēadmodum ab
æterno dilexit nos,ita ab æterno dedit nobis ſuum propoſitū gratuito. Et ſi hanc rurſus nō percipis,in/
tellige gr̄am datam nobis ante tpa,datam in ꝑdeſtinatione diuina:q̄uis in effectu data ſit in tpe.¶ Dicit
quoq; ante tpa ęterna.& habet q̄ōnem:tum q̄a ipſa nō fuerunt ęterna:tum q̄a ſi fuiſſent ęterna,non daṫ
ante. Solutio eſt ꝙ paulus non dicit tpa ęterna a p̄te ante,ſed abſolute.q̄d verificaṫ in tpibus inchoatis
durantibus in perpetuū:durabunt aūt in ꝑpetuum tpa in ſucceſſionibus actionū humanaꝝ.& hoc ſuffi
cit textui ꝙ ante tpa data ſit nobis gr̄a. At ſi quadrare vis oīno textū de tpibus æternis a p̄te ante,dicito

ꝙ loquitur de tēporibus non quæ fuerunt æterna niſi imaginarie/ſed etiā ſi fuiſſent æterna.Et vere ante
tpa etiā ſi fuiſſent ęterna/gratia dei data eſt nobis:qm̄ data eſt nobis in æternitate,quæ eſt ante oīa tēpo
ra etiā æterna/vt cauſa omnis tēporis etiam æterni.¶ Dicit quoqꝫ in chriſto ieſu . difficile autē eſt intel/
ligere quo pacto verificat̄ ꝙ gratia dei data eſt nobis in chriſto ieſu ante tēpora æterna:quum chriſtus
ieſus nomen ſit hominis:& certum ſit ꝙ filius dei.non fuit homo ante æterna tēpora,ſed vbi venit ple/
nitudo tēporis miſit deus filium ſuum &c̄.Solutio eſt ꝙ ſiue in chriſto ieſu referatur ad gratiam(& ſit ſen
ſus/gratiam in chriſto ieſu quæ data eſt nobis)ſiue referatur ad ꝓnomen nobis(& ſit ſenſus/nobis non
abſolute ſed mēbris chriſti ieſu)vtroqꝫ modo ſignificatur idem:videlicet modus participandi ſalutē &
gratiam diuinę prędeſtinationis,ꝙ ꝓpoſuit deus gratuito per ieſum chriſtum ſaluare nos & dedit mo/
dis expoſitis ante ęterna tēpora nobis gratiam tali modo habēdam.cum qua veritate ſtat ꝙ ſm̄ effectū
peruenit ad nos hoc beneficium & hic modus in tēpore. MANIFESTATA eſt autē nunc.} Supfluit
eſt. PER illuminationem.pro.apparitionē/ſaluatoris noſtri ieſu chriſti.} Ante tēpora/data quidē eſt
nobis in chriſto ieſu gratia dei,verū ab ęterno non eſt manifeſtata/ſed manifeſtata eſt nunc in plenitudi
ne temporis per apparitionē in carne prius mortali & deinde īmortali ieſu chriſti. Vere per hanc appari
tionem manifeſtata eſt gratuita dei voluntas ab ęterno erga electos,ob quoꝝ ſalutem miſit deus filium
ſuū &c̄.QVI deſtruxit.pro.aboleuit/quidē mortem,illuminauit autē vitam & incorruptionē.pro.incor
ruptibilitatem/per euangeliū.} Ab effectibus ꝓbat manifeſtatā gratiam per apparitionem ieſu chriſti.
Alter effectus eſt aboleuiſſe mortē tam aīę q̄ corporis.alter in lucē protuliſſe vitā tam animę q̄ corporis
& incorruptibilitatē vtriuſqꝫ vitę fœlicis. Vtrunqꝫ autē effecit ieſus chriſtus per euangeliū/ſubaudi credi
tum.mediante ſiquidē euangelio credentibus & amplectentibus illud ieſus obliterauit mortē & in lucē
protulit vitam & incorruptibilitatē.Recte intellige ꝙ non eſt hic ſermo de effectibus paſſionis & reſurre
ctionis chri ſm̄ ſe,ſed de applicatione eorūdē ad credentes per euāgelium prędicatū/creditū ac cōplexū.
¶ IN QVO.pro.in qđ.} euangeliū. POSITVS ſum ego.} nō ego me poſui. PRÆDICATOR.pro.
pręco.} ad publicandū. ET apoſtolus.} in ſupremo eccleſię ordine. ET magiſter.pro.& doctor/gen
tium.} pręco & apoſtolus abſolute,doctor vero gentium peculiariter. Propoſuerat vt non erubeſceret
teſtimonium dn̄i neqꝫ me vinctum eius.& propterea expeditis ſpectantibus ad teſtimonium dn̄i,tractat
modo ſpectantia ad me vinctum eius:cōmemorando ꝙ q̄uis ſim vinctus,ſum tamē poſitus in euange
lium pręco & apoſtolus ac doctor gentium. OB QVAM cauſam.} videlicet euangelii. ETIAM.pro.
&/ hęc patior.} ſupple vincula. SED non cōfundor.pro.erubeſco.} vincula & carceres.multo igitur
minus tu debes erubeſcere me vinctum chriſti.¶ SCIO enim cui credidi.} Ecce ratio quare nō erubeſco
vincula propter euangeliū.Et dicit ſcio,quia ipſe euidentem habuit notitiam quū raptus fuit ꝙ deus eſt
ille cui credimus.nos autē q̄uis euidentia demonſtratiua ſciamus deum eſſe,non tamē euidenter ſcimus
ꝙ ipſe eſt cui credimus/ſed fide tenemus hoc. ET CERTVS ſum.pro.& pſuaſum habeo,quia.pro.ꝙ/po
tens eſt depoſitū meum ſeruare in illum diem.} Merita propria tam bene operando q̄ mala patiendo ap/
pellat depoſitū ſuum apud deum:vt intelligamus ꝙ non pereunt/non tranſeunt cum tēpore actionum
& paſſionum,ſed cōmendātur in depoſitū non apud hominē ſed apud deum potentē ſeruare hęc ad prę
miandum illo die quo ipſum iudicabit.vnde merito non erubeſco/ſed continue augeo depoſitū meum.
¶ FORMAM habe ſanoꝝ verboꝝ quę a me audiſti in fide & in dilectione in chriſto ieſu.} Poſtq̄ ex/
plicauit quare non debet timotheus erubeſcere ipſum paulū vinctum ratione officii/cauſę & certi p̄mii
ipſius pauli,adiungit rationē relatiue ad ipſum timotheū ꝙ inſtructus fuerit a paulo.De forma itaqꝫ exē
plari ſeu in exemplū expoſita/dicit.habeto/in vſu,formam ſermonum ſanitatem animi præbentiū,quos
a me non per ſcripturas didiciſti ſed audiſti,nō in philoſophia morali/ſed in fide & dilectione in chriſto.
Hęc forma faciet te nō erubeſcere teſtimoniū chriſti. BONVM depoſitum cuſtodi per ſpiritū ſanctum
qui habitat in nobis.} Ipſa forma ſanorum verboꝝ quæ audierat a paulo &c̄.appellatur depoſitū bo/
num.depoſitum quidē pauli apud timotheum:bonum autē timotheo & aliis chriſtianis.Hoc inquam
depoſitum cuſtodi/non per propriū ſpiritum ſed ſpiritū ſanctum.curam depoſiti habe/parendo non ſpi
tui timiditatis ſed ſpūi ſancto,qui nō eſt longe a nobis nec hoſpes in nobis/ſed habitat in nobis electis.
¶ SCIS enim hoc.} Superfluit enim. Ad excitandum timotheum vt cuſtodiat depoſitum, ſubiungit
& quoſdam profeciſſe in malum/& quoſdam profeciſſe in bonum:vt in illis periculū/in iſtis profectum
conſiderando excitetur. Ꝙ AVERSI ſunt a me.pro.auerſati ſunt me/omnes qui in aſia ſunt.} Super/
fluit hoc vltimū ſunt. EX QVIBVS eſt phygelus & hermogenes.} Ordo literæ eſt.ꝙ auerſati ſunt me
romæ omnes qui in aſia quoqꝫ auerſati fuerant me.Et dicit ſcis,quia cōmemorat id quod timotheo no/
tum erat:videlicet ꝙ quemadmodum in aſia minore iſti paulum aſpernati fuerant,ita & romæ/de malo
in peius procedentes.De quorum numero duos tantum nominat.¶ DET MISERICORDIAM domi
nus oneſiphori domui.} Ecce proficiens oneſiphorus & gratus.Paulus nō orat pro oneſiphoro tantū/
ſed pro vniuerſa illius familia. QVIA ſæpe.} non ſemel aut bis. ME REFRIGERAVIT.pro.refocil/
lauit.} ſm̄ corpus. ET CATENAM meam non erubuit.} Hoc eſt quod præcipue intendit paulus
ſignificare timotheo,vt ab exēplo animoſior reddatur ad non erubeſcendū ipſum vinctum. SED quū

romam veniſſet.pro.romæ eſſet,ſolicite.pro.ſtudioſius/me quæſiuit & inuenit.} Quod longe ꝓpenſioris animi fuit q̄ ſi me caſu repertum cum catena non erubuiſſet. DET illi dñs inuenire miſericordiam a dño.pro.apud dñm/in illa die.} Ratione huius maioris officii orat pro æterna retributione in die iudicii. ET QVANTA.pro. & quæ/epheſi miniſtrauit mihi tu melius noſti.} Vt credat timotheus hæc oneſiphori officia erga paulum romæ/cõmemorat epheſina nota timotheo:vt & hinc profectus oneſiphori innoteſcat & trahat exemplo.

CAPVT .II.

TV ERGO fili mi confortare.pro.inualeſce/in gratia quæ eſt in chriſto ieſu.} Tractat illam particulam/ſed ſpiritum potentiæ.propoſuerat enim ꝙ nõ dedit nobis deus ſpiritum timiditatis ſed potentię. Vnde & a robore incipit,inferẽdo ex dictis.tu ergo inualeſce, nõ in propriis viribus ſed in gratia quę ſm ſeipſam eſt data nutrita & aucta fide chriſti ieſu. ET QVÆ audiſti a me.} Duo exigit ſpectantia ad ſpiritum potentiæ euangelicæ.alterum ꝙ inualeſcat in gratia chriſti.alterum ꝙ aſciſcat ad officium euangelicũ alios. Euangelicos ſiquidẽ ſermones ſignificat dicendo & quæ audiſti a me. PER MVLTOS teſtes hæc cõmenda.} In calce præcedentis epiſtolæ dicitur timotheo & confeſſus es bonam confeſſionẽ coram multis teſtibus.quod itaq; ſeruatum eſt in promotione timothei/idem ſeruandũ a timotheo ſtatuit in promotione aliorũ. Ita ꝙ modo explicat modum cõmendandi,qui prius explicauerat rem cõmendandam:videlicet quæ audiſti a me. Et tertio ſubiungit quibus cõmendandum eſt. FIDELIBVS hominibus qui idonei erunt & alios docere.} Fidelitas voluntatis eſt virtus ad non fallendum:idoneitas vero ad docendũ alios/intellectiuæ partis eſt ſimul & executiuę.puta linguæ expeditæ & huiuſmodi. LABORA.pro.tu igitur fatigare.} Pręcęperat primum tu ergo fili mi inualeſce in gratia.hoc pręcęptũ proſequitur explicando potentiam ad ſufferendũ afflictiones occurrentes propter militiam euangelicã. SICVT bonus miles chriſti ieſu.} pugnando/tuendo/expugnando. NEMO militans deo implicat ſe negociis ſęcularibus.} Superfluit deo. & legẽdum eſt. NEMO militans implicatur negociationibus vitæ.} Quia dixerat ſicut bonus miles chriſti,affert cõditionem militum in qua vult chriſti militẽ aſſimilari militibus armatæ militiæ. Et de militibus armatę militię refert nemo militans,implicať negociationibus vitę.prohibitę ſunt enim negociationes militibus,vt ſe totos expeditos militię dedant.Et hinc pręcipit paulus vt chriſti milites proportionaliter ſe totos dedant militię euangelicę/alieni ab omni ſolicitudine tẽporalium,etiã proprię vitę/famę &c̄. VT EI placeat cui ſe probauit.pro.qui ipſum ad militiam elegit.} Hęc enim eſt cõmunis militantibus animis ratio bene militandi. NAM & qui certat in agone.pro.ſi autẽ & certat quiſpiam,non coronabitur pro.coronať/niſi legitime certauerit.} Dixerat ſicut bonus miles, & explicauit quo ad partes negatiuas ex ſimilitudine militum:modo explicat quo ad partes affirmatiuas ex alia ſimilitudine.prius indecentes occupationes abſtulit,modo actiones legitimas aſtruit exemplo certãtium ſingularium:puta athletarũ. Nulli enim certanti datur corona laurea aut quęuis alia/niſi certamen eius legi ſtatutę conforme approbatum fuerit:vt hinc intelligamus nullum ex certamine euangelico coronandũ/niſi certatio fuerit legitima ſm ipſam legem euangelicã.¶ LABORANTEM agricolam oportet primũ de fructibus percipere.} Tertia eſt hæc ſimilitudo agricolæ primitias fructuũ ex culto agro iuſtitia fouente percipientis:vt intelligamus ꝙ in agro euangelico laborantẽ exterioribus officiis colendo mentes hoĩum,primitias fructuũ ſpiritualium & tẽporalium hic & æternorũ in futura vita percępturũ neceſſitate iuſtitię.

INTELLIGE quę dico.} Tres has ſimilitudines non applicauerat.& ꝓpterea dicit intellige quę dico. DABIT.pro.det/enim tibi dñs in omnibus intellectum.} Imprecãtis ſeu potius orantis pro timotheo eſt,vt deus det illi intellectum nõ ſolum in iſtis ſed in omnibus. Et coniunctio enim/vſurpatur ad ſignificandum quia oratio ſupplebit vt intelligas & hęc quę dixi & alia. MEMOR eſto dñm ieſum chriſtũ reſurrexiſſe a mortuis ex ſemine dauid ſm euangelium meum.} Superfluit dñm. Pręcęperat tu ergo fili mi inualeſce in gratia quę eſt in chriſto ieſu,& declarauit inualeſce:declarat mõ gratiam quę eſt in chriſto ieſu,inchoans ab ipſo ieſu & deriuans eam ad mẽbra. Et eſt ordo literę.ieſum chriſtum ex ſemine dauid reſurrexiſſe ex mortuis. Meminit originis dauidicę,vt naturam carnis ſm quã reſurrexit/& ꝓphetias teſtamenti veteris ꝓmittentes meſiam ex ſemine dauid vnico cõplectatur vocabulo. Quod autem dicit ſm euangelium meum/refertur ad memento,reuoca ad memoriã quod meo euangelio didiciſti.& ſimul conſonantiam prophetarũ & euangelii ſignificat. Et dicit meũ/non mei ſolius/nõ cuius ego ſum autor, ſed mihi cõmiſſi ad pręedicandũ/tuendum &c̄. IN QVO laboro.} afflictiones ſuſtinẽdo. VSQVE ad vincula.} incluſiue. QVASI male operans.pro.maleficus.} Vinctus erat paulus impoſito ei titulo malefici. Vnde & ſueto.in vita neronis dicit.afflicti ſuppliciis chriſtiani/genus hoĩum ſuꝑſtitionis nouę ac maleficę. Mirũ aũt eſt cur paulũ alioſq; tam optimis moribus ꝑditos chriſtianos appellauerit maleficos:quum cõſtet oẽ maleficii genus execrati a chriſtiana religione.nec ſcio colorem aliquẽ huius tituli: niſi forte maleficos appellarint qa miracula faciebant/quę magicis artibus imputabant. SED verbũ dei non eſt alligatũ.} Quãuis ego ſim aſtrictus vinculis,verbũ tamen dei(euangeliũ ſcilicet)non eſt aſtrictum vinculis/ſed inter mea vincula ſolutũ perſeuerat:quoniam non deſiſto tum verbis/tum epiſtolis/

tum factis euangelizare chriſtum. IDEO omnia ſuſtineo ꝑpter electos.} hoc eſt ne verbum dei allige/
tur ſuſtineo omnia euangelizando/ſuſtinentia omnium propter electos.mea fortitudo in ſuſtinendo/ad
hoc ordinaꝉ vt verbum euangelicum liberum apud alios ſit propter ſalutē non omnium ſed electorũ.
VT ET ipſi ſalutem conſequanꝉ quæ eſt in chriſto ieſu cũ gloria cœleſti.pro.ęterna.} Quid ſtulte di/
ſputas de operibus neceſſariis ad ſalutē electorum, ecce paulus ad hoc ſe ſuſtinere omnia dicit propter
electos vt vna ſecum ipſi electi cõſequanꝉ ſalutem æternam.¶FIDELIS ſermo.} Gratiam īmortali/
tatis in chriſto iam per reſurrectionem habitã & habēdam ab illius mēbris expoſuerat:expoſiturus ve
ro modum conſequendi præmittit.Fidelis/hoc eſt verax & conſonus chriſto,ſermo. NAM ſi cõmortui
ſumus.} proculdubio ieſu chr̃o qui mortuus fuit. ET cõuiuemus.} cum ip̃o qui reſurrexit & viuit vi
ta īmortali/ſicut chr̃s mortuus fuit vitę trãſitoriæ.Et verbũ ſumus/præſens qdem tp̃s deſignat, ſed p̃ns
huius vitę.nã ſenſus eſt ſi in hac vita cõmorimur corpore ꝑpter chr̃m, cõuiuemus in alia vita cũ ipſo
vita īmortali. SI ſuſtinebimus.pro. ſuſtinemus.} Præſentis ſiquidē tp̄is eſt:& atteſtatur ꝙ in toto hoc
ſermone paulus vtitur præſentibus extenſis ad præſens totius vitę vſqꝫ ad vltimũ.alioquin non eſſent
verę conditionales. ET corregnabimus.} Niſi quis ſuſtinuerit vſqꝫ in finē hic/non corregnabit in fu/
turo cum chriſto.Cõſidera appropriationes.ſi cõmorimur conuiuemus/ſi ſuſtinemus corregnabimus.
ſicut vitam morti/ita regnũ tolerantiæ appropriat. SI negauerimus.pro.negamus.} eum coram ho/
minibus. ET ille negabit nos.} coram angelis dei & vniuerſo mũdo. SI NON credimus.} interna fi
de. ILLE fidelis permanet.} in cõminatis ſuppliciis. NEGARE ſeipſum nõ põt.} Quemadmodum
deus nõ poteſt peccare/& tamē eſt oĩpotens (quia poſſe peccare non eſt poſſe ſed defectus potentię)ita
cum eiuſdem oĩpotentia ſtat ꝙ negare ſeipſum nõ põt:quia poſſe negare ſeipſum nõ eſt poſſe/ſed defe/
ctus potētiæ.eſt enim mutabilitatis.omnis enim qui põt negare ſeipſum,eſt mutabilis a prima delibe/
ratione in alterã.Puniet ergo incredulos vt decreuit.

¶HÆC cõmone.} Quum declarauit tu ergo fili mi īualeſce in gratia quę eſt in chriſto ieſu, ꝓſequiꝉ
modo reliquam pręcępti partem/& quæ audiſti a me cõmenda per multos teſtes fidelibus hoĩbus qui
id onei erũt & alios docere:ꝑcipiēdo vt admoneat illos hæc chr̃i & mēbrorũ eius. TESTIFICANS corã
deo.pro.dño.} hoc ſubiunctũ pręcęptũ.Non ſufficit paulo vt corã multis hoĩbus teſtibus/ſed exigit
vt etiã coram deo(qui intuetur cor & videt ex corde officium exerceri)timotheus teſtificeꝉ ſubiunctum
pręcęptum. NOLI cõtendere verbis.pro.nõ pugnare verbis.} Hoc eſt pręcęptum a te teſtificandum
aliis quos aſciueris ad euangelizandum,nõ pugnare verbis ſed doctrina.Et rõnem ſubdit ex conditio/
nibus pugnę verborum. AD nihil enim vtile eſt niſi ad ſubuerſionē audientium.pro.ad nihil vtile/ad
ſubuerſionē audientiũ.} Exaggeratio eſt cõditionum pugnę verbalis.Et vere experimur ꝙ in materia
euangelica pugnare verbis ad nihil eſt vtile,& auditorum mentes ſubuertit nõ penetrantium veritatē.

¶SOLICITE aũt cura.} Loco harum trium dictionum vnica eſt. STVDE/teipſum probabilem exhi
bere deo.} Tractat illam particulam in principio ꝓpoſitam/ſed ſpiritum dilectionis,ꝓculdubio diui/
nę.Vnde & relatiue ad deum inchoãs proſecutionem illius,ſtude inqt exhibere teip̃m deo dignum ap/
probatione.quod conſtat ſolo dilectionis ſpiritu fieri.nam ſoli diligētes deum digni ſunt approbatio/
ne diuina. OPERARIVM incõfuſibilem.pro.nõ erubeſcentem.} Probatio dilectionis exhibitio eſt
operis.intus oportet eſſe probabilē deo:foris autem oportet eſſe operarium eorũ quæ in euangelio mã/
danꝉ,operarium autem non erubeſcentem ignominias/vincula & reliquas vilitates crucis chriſti. RE/
CTE tractantem verbũ veritatis.} Ad ſimilitudinem ſecantium ligna ſ̃m lineam rectam / dicit recte
ſecãtem verbum veritatis.Nõ ſufficit paſtorē eccleſię probatum eſſe intus/& foris operariũ abſqꝫ erube
ſcētia:ſed oportet tertio vt verbũ euãgelicę veritatis abſqꝫ obliqtate aliqua diſtribuat auditoribus,nõ
declinãdo ad dextram vel ad ſiniſtram.Et merito.nã veritas in medio eſt:& tam hinc q̃ inde ad falſum/
ad incõueniens ſeu abſurdũ declinaꝉ. Tria hæc ꝑcipit pro ſpiritu dilectionis.& ſingula proſequitur or/
dine retrogrado.inchoat enim ſtatim ab vltimo,ſubiungendo.

PROPHANA aũt & vaniloquia deuita.} Supfluit &.nec vaniloqa ſed inaniloqa ſignificanꝉ:q̃ in cal/
ce pręcedentis epiſtolę vocum inanitates appellanꝉ.idem ſiqdem ꝑcęptum repetit mandando vt eui/
tet prophana inaniloquia.Sunt ſiqdem inaniloquia vitanda(vtpote ocioſa)ſed quũ ſunt prophana/
procul abiicienda .Et dixit hoc ad proſequendũ tertium propoſitũ:ſcilicet recte tractantem verbũ veri/
tatis.iſtmi ſiqdem ꝙ ad recte tractare verbũ veritatis ſpectat euitare prophana inaniloquia.Et hoc ab
effectu explicat ſubiungendo. MVLTVM.pro.amplius/enim proficiũt.pro.proficient/ad impietatē.}
Inaniloquia contraria ſacris dogmatibus non ſiſtũt in inani,ſed magis proficient in animis auditorũ
ad impietatem fouendam/tanq̃ vana ſit pietas euãgelica. ET ſermo eorum vt cancer ſerpit.pro.pabu
lum habebit.} Aſſimilat ſermonem horũ morbo cancri qui paſciꝉ in carne vlcerata:vt intelligamus
horũ ſermonē vbi auditores inuenerit paſci in vulneratis animis.Et hinc apparet ꝙ de quadam certa
ſecta doctorũ inanitates vocum prophanas docētium loqtur. Quod etiam apparet ex repetita pauli
monitione. nam & in priore epiſtola idem monuit timotheum. EX qbus.} doctoribus & ſectatori/
bus prophanarũ inanitatũ vocum. EST hymenęus & philetus.} Si nouiſſemus nos iſtos ſicut no/

uerat illos timotheus, intelligeremus de qua ſecta paulus loqtur. QVI a veritate exciderunt. pro. aberrauerũt.} Chriſtiani igitur erant iſti. Vide quo ducit prophanũ inaniloquium: & hinc perpende quantum aduerſetur veritati. DICENTES reſurrectionem iam eſſe factam.} Quia doctores erant iſti inanium vocum, ideo eorum argumenta tanq̃ innixa inaniloquio tacet paulus. ET ſubuerterunt quorũdam fidem.} Ecce longe peius. tolerabilis magis erat profectus impietatis: ſed intolerabilis oĩno eſt ſubuerſio vſq; ad fundamentum quod eſt fides. SED firmum fundamentum dei ſtat. pro. chriſti ſtetit. Quãuis in quibuſdam euerſum ſit fundamentum, non tamẽ ꝓpterea putes firmum chri fundamẽtum euerſum. Fundamentum ſiquidem infirmum euerſum eſt: firmum aũt fundamentum a chriſto firmatum (quod eſt non ad tẽpus ſed ſimpliciter & abſolute chriſti) non eſt euerſum, ſed ſtetit in ſua ſoliditate. HABENS ſignaculũ hoc. cognouit dominus qui ſunt eius. pro. ſui.} Aduerte (vt penetres doctrinã hanc) ꝙ in humanis id quod ſparſim inuenitur in multis diuerſarum nationum & locorum, q̃uis deſinat eſſe apud quoſdam remanet apud alios: verum & contingere poſſet ꝙ deſineret apud oẽs, & remanendo incerti ſunt illi apud quos remanebit. In fide autẽ chriſti ſparſa iam pauli tẽpore per multas nationes & loca inumera, intẽdit paulus docere non ſic eſſe: ſed quãuis aliquoꝝ fides ſubuertaẜ, nec põt in oĩbus ſubuerti, nec incerti ſunt apud quos fides remanet: qm̃ firmum chriſti fundamẽtum fidei nõ ſubuertiẜ. Et ſi quęris qui ſunt illi hoĩes in quibus eſt firmum fundamentum chriſti, reſpondet ꝙ ſunt illi in quibus fides inuenitur cũ hoc ſignaculo: videlicet nouit dominus qui ſui ſunt. ſunt illi hoĩes qui ſũt ĩſignitj notitia dei tanq̃ ſtigmate ꝙ ſunt dei: ſicut equi, boues & oues ſignum impꝛeſſum habent ꝙ ſunt talis domini. Et bene nota ꝙ nõ habent ſignaculum inhęrẽs. nam notitia diuina nihil ponit in rebus notis: ſed eſt ſignum diſtinguens illos qui ſunt dei, ab illis qui nõ ſunt dei. Vnde patet ꝙ noti & certi ſunt apud deum (quãuis nõ apud hoĩes) illi in quibus eſt firmum chriſti fundamentum: ac per hoc & ĩpoſſibile eſt deficere fidem in oĩbus, & nõ in incerto periclitaẜ. ET diſcedat ab iniqtate oĩs qui inuocat. pro. nominat, nomen domini.} Ne certitudo ſignatorum hoĩum diuina notitia, occaſio fieret negligendi ſtudium fugiendi mala & proſequendi bona, adiungit alteram ſignaculi partem. prima nanq; ſignaculi pars ex parte ſe tenet diuinę notitię, hæc autẽ ex parte liberi arbitrii: vt non ſolum apud deũ ſed apud homines ſaltem ſemetipſum, cuiuſq; ſignaculum notum ſit per elongationem ab iniquitate cum profeſſione nominis domini ieſu. Hoc eſt fundamentum chriſti firmum ſignatum in hominibus: aduerſus quod non prævalent hęreſes.

IN MAGNA aũt domo non ſolum ſunt vaſa aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia. pro. teſtacea.} Dixerat quoſdam a fide aberraſſe & quorũdam fidem ſubuertiſſe: ne mireris cur deus in domo ſuę eccleſiæ habet quoſdam infirmos & quoſdã firmos, rationem affert ab exemplo magnę domus, vt diuinę ꝓuidentiæ ratio ex ipſa ſimilitudine ĩnoteſcat. Et accõmodum attulit exẽplũ. nã eccleſia, magna domus eſt: & firmi ſunt velut vaſa aurea & argentea, infirmi vero velut vaſa lignea & teſtacea. ET quędam quidem in honorem, quędam autem in contumeliam.} Ab hinc incipit proſequi ſecundũ pꝛęceptũ, operarium nõ erubeſcentem. dedecus enim & ignominia materia eſt erubeſcẽtiæ. Prior differentia attenditur penes materiam: hęc autem penes vſum. Et in vaſis quidem neutra differẽtia imputatur vaſis: ſed illis cõuenit ex materia vel artifice qui effecit vnum vas in vſum decorum, alterum in vſum ſordidũ. in chriſtianis aũt prima differentia penes chriſti donum maius vel minus participatũ attenditur: altera penes liberum arbitrium cuius eſt vti attendiẜ. ex meo ſiqdem libero eſt arbitrio ꝙ ego vtar meipſo in officiis turpibus, dedecentibus, ignominioſis. ℭ Vnde & ſubdit. SI qs ergo emũdauerit ſeipm̃ ab iſtis.} proculdubio ĩfidelitatibus, prophanis inaniloqꝛs & hmõi. Et niſi hoc ſpectaret ad liberũ arbitrium, nõ dixiſſet ſi quis ergo emũdauerit ſe ab iſtis. Et vtitur illationis nota, quoniam hoc dicit ſpectãs ad prius pręceptũ ſtude teipm̃ exhibere deo operarium abſq; erubeſcentia. monſtrat ſiquidem modo hoc eſſe in facultate ſtudii noſtri cõcurrente diuina gratia. Et ſimul declarat alteram ſignaculi partem: videlicet vt diſcedat ab iniquitate oĩs qui nominat nomẽ domini. ERIT vas in honorẽ ſanctificatum & vtile dño ad omne opus bonũ paratum.} Superfluit et. Cerne fructũ mundantis ſeipſum. Erit inquit vas in honorem: ergo a noſtro libero arbitrio depẽdet vſus vaſis in honorem vel ignominiam. Et ne ambigas ꝙ de vaſe contumelię transfertur in vas honoris, ſubiungit ſanctificatum, hoc eſt mũdificatum. Et rationem honorabilis vſus explicando dicit vtile domino: non in ſeipſo domino ſed ad ipſius domini gloriã. Vnde vtilitatis ratio ſubditur, ad omne opus bonum paratũ. Participiũ eſt paratum. ſignificaẜ enĩ ꝙ per huiuſmodi mundiciam redditur vas præparatum ad omne non aliquod opus bonum neceſſarium ad ſalutem æternam.

IVVENILIA autem deſideria fuge.} Reſtabat proſequi primo pręceptum, ſtude teipſum probabilem exhibere deo. & hoc modo proſequiẜ, mõſtrando tũ negatiua tum affirmatiua opportuna ad hoc. Et negatiua quidem vnico compræhendit nomine iuuenilium affectuũ. & hos non vitãdos ſed fugiendos mandat: qm̃ illos qui prope ſunt alliciunt ac trahunt. vigent ſiqdem in iuuenibus perturbationes animi quas paſſiones vocamus. SECTARE vero iuſtitiam.} reddendo vnicuiq; quod debeẜ illi. FIDEM.} ieſu chriſti: ſine qua impoſſibile eſt placere deo. SPEM, charitatem.} Superfluit ſpem. tertio

ſiquidem loco dilectionẽ nominat/ꝓculdubio ad omnes.hæc enim dilectio chriſtiana eſt. ET pacem.]
Superfluit et.Pax quæ tranqllitas eſt ordinis quarto loco nominat̃.verum limitat̃ pax. CVM iis qui
inuocant dominũ de puro corde.] nolo te habere pacem cũ hymenęo & phileto & reliquis inimicis
veritatis,ſed cum inuocãtibus dominũ ieſum nõ verbo ſed de puro corde.Poteſt nihilominus hęc par/
ticula referri nõ ad pacem/ſed ad ſectare:vt cõſectatores intelligamus deſcriptos illos qui inuocant do
minum ex corde puro.

STVLTAS aũt & ſine diſciplina quęſtiones deuita.] Tractat illam particulam in pricipio propo/
ſitam/ſed ſpẽm ſobrietatis.aduerſus ſobrietatẽ ſiquidem doctrinę militant ſtultę & inerudite quę/
ſtiones.Et dicit ſtultas per priuationẽ rõnis q̃rendi:indiſciplinatas vero ſeu ineruditas per priuationẽ
rõnis quęſitę.Stulta quęſtio eſt quę nõ habet rationabilẽ cauſam dubitandi:vt ſi in quęſtionem vertã
tur ea quę ſunt per ſe nota.& ſimiliter ſi inter fideles vertat̃ in quæſtionem deũ eſſe/aut beatam virginẽ
concępiſſe & peperiſſe, & ſimilia quę ſunt in fide vt principia per ſe nota.Inerudita vero quęſtio eſt ſi
quęrat̃ ratio euidens eorum quę credimus,& non ſufficiat autoritas diuinę ſcripturę:quemadmodum
ſi in ſciẽtificis quęrat̃ ratio demõſtratiua eorum quę ſunt probabilia.Vtraſq; quęſtiões paulus reiiciẽ
das mandat. SCIENS ꝙ generant lites.pro.pugnas.] Ecce rõ reſpuẽdi vtriũq; quęſtionis genus/ab ef/
fectu pugnę quę ex his gignit̃. SERVVM aũt dei non oportet litigare.pro.pugnare.] De pugna ver/
borũ eſt ſermo.Hmõi quęſtiones ſm ſe ſunt ſtultę aut ineruditę,ſm effectum ſunt pugnaces,ſm ſubie
ctum ſunt dedecentes.nam dedecet dei ſeruũ pugnare verbis:quũ debeat pugnare virtutibus & doctri/
na.Vnde de pugna virtutũ ſubdit. SED manſuetũ.pro.mitẽ.] qui pręſtat mãſueto. ESSE.] nõ appa
rere. AD omnes.] nõ ad aliquem, ne diceres ꝙ ad iſtos mouẽtes ſtultas quęſtiones nõ oportet eſſe mi/
tẽ.Quo ad pugnam vero doctrinę ſubdit.DOCIBILEM.] Et ſumit̃ actiue:hoc eſt potẽtem ad docẽdũ.
PATIENTEM,cũ modeſtia.pro.manſuetudine/corripientem eos qui reſiſtunt veritati.] Supfluit ve/
ritati.Poteſt patiẽtia iungi & cum precedenti particula,dicendo docibilem patientem/ad tollendã im/
patientiam a doctore catholico.poteſt & iũgi cũ corripientem:vt officio correptionis adiũgant̃ comi/
tes patientia & manſuetudo.illa qua toleret mala qui corripit alios:intolerantia ſiquidem malorũ tol/
lit ſpatiũ pœnitendi.iſta qua iram moderetur,vt correptio habilis reddat̃ ad hoc vt ſuſcipiat̃ ab iis
qui corripiunt̃ eo ꝙ reſiſtunt ſanę doctrinę. NE quãdo deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendũ ve
ritatem.] Nõ prohibentis ſed dubitantis aduerbiũ eſt ne/hoc in loco:perinde ac diceret̃ ſi quando.hic
eſt finis moderatę correptionis. ET reſipiſcãt a diaboli laqueis.pro.laqueo.] Pœnitẽtia quã dat deus,
non ſiſtit in intellectu/non in cognitione veritatis:ſed extendit ſe ad volũtatem ac effectũ.vt veritate co
gnita reſipiſcãt ab oppreſſione & vinculo diaboli. A QVO captiui tenent̃ ad ipſius volũtatem.] Græ
cus ſermo plus ſignificat.nam ſignificat captiuos viuos teneri.Quod in latino ſubintelligit̃.nam pro/
prie loquendo ſoli viui tenent̃ captiui.Timenda valde ſententia ꝙ ad nutũ diaboli aliq in hac vita te/
nent̃ captiui ab eo.hoc enim eſt captiuos eſſe ad ſeruiendum diabolo.Quod verum eſt pro quanto nõ
eſt in poteſtate hoĩs qui iam ſe ſubdidit diabolo per mortale peccatũ liberare ſe ab huiuſmodi ſeruitu/
te,ſed oportet ipſum obſequi diabolo ad ipſius volũtatem peccando . & propterea dixit ſi quando det
deus illis pœnitentiam:& nõ dixit ſi quãdo ipſos pœniteat.diuinę ſiqdem gratiæ donũ eſt pœnitentia
in remiſſionem peccati.Hinc habes theologe a paulo apoſtolo ſententiam illam gregorianam.pecca/
tum quod per pœnitentiam non diluitur/ſuo pondere ad aliud trahit.

CAPVT .IIII.

HOC AVTEM ſcito.] Dixerat eos qui reſiſtũt:modo reſiſtẽtes deſcribit. QVIA.pro. ꝙ/in no
uiſſimis diebus inſtabũt tempora periculoſa.] noli putare hac ętate noſtra reſiſtentes ve/
ritati & correptionibus ac doctrinis exterminãdos:ſed ſcito ꝙ in peius ꝓceditur vſq; adeo
ꝙ in nouiſſimis prope finem huius mũdi diebus erunt tempora difficilia plena periculorũ.
ET.pro.nam/erũt hoĩes ſeipſos amantes.] Nõ computat inter vitia naturalem ſuiipſius amorem/(de
quo alibi ſcripſit/nemo vnq̃ carnem ſuam odio habuit)ſed ſolius ſuiipſius amorem: vtpote excluden/
tem amorem & erga deũ & erga alios hoĩes. CVPIDI.pro.pecunię cupidi.] Auaricia enim ex ſuiipſius
amore naſcit̃. ELATI.pro.iactabundi.] Nec minus gloriatio inde oritur. SVPERBI.] Hæc velut
truncus arboris ex illa proprii amoris radice ꝓdit. BLASPHEMI.] aduerſus honorem diuinum. PA/
RENTIBVS non obedientes.] nõ ſolum deum quem nõ vident/ſed parentes quos cernũt deſpiciunt.
INGRATI.] beneficis. SCELESTI.] promiſcue. SINE affectione.] ad coniunctos. SINE pace.pro.
fœdere.] ad cõfœderatos. CRIMINATORES.pro.calumniatores.] innocentum. INCONTINEN
TES.] irę. IMMITES.] infirmis. SINE benignitate.pro.nõ amici.] bonis hoĩbus. PRODITORES/
proterui.pro.ꝓcipites.] ſine conſilio operantes. TVMIDI.] iflato aĩo. CÆCI/& voluptatum amatores
magiſq̃ dei.] Superfluit &. Horum infinitus eſt numerus ſi ad facta ſpectet̃:ſecus autem ſi ad inten/
tionem. HABENTES ſpeciem quidem pietatis,virtutem.pro.vim/aũt eius abnegantes.pro.inficiati.]
eſt enim præteriti temporis.Hypocritę ſunt qui ꝓfitent̃ pietatem in apparẽtia/ſed pietatis potẽtiam
nõ exercent,qui negauerunt illius itimam vim quę per opera exercet̃/& in ſola apparẽtia ſunt pii.

¶ ET HOS deuita.pro.auerſare.} hi eni reſiſtũt verbo vel ſaltẽ facto ſanę doctrinę. EX his enim ſunt.}
Pronomẽ his/peculiariter reſpicit habentes ſpẽm pietatis ſed potentiam illius negantes.nam ex illo ge/
nere proprie ſunt. QVI penetrant domos.} proculdubio alienas ſub pietatis ſpecie.Et nterpres dixit
penetrant/ad ſignificandum improbitatẽ illorum:quum pauli textus habeat ſubeunt. ET captiuas du
cunt mulierculas. Vide officium pietatis/priuare libertate mulieres. ONERATAS peccatis.} Ecce ca
ptiuitatis ratio.abducunt ſiquidẽ mulieres a rectitudine rationis,fallendo eas & ſubiiciẽdo illas nouis
pręceptis/nouis documentis/nouis profeſſionibus:ex quibus nõ ſolum peccant/ſed onuſtę pecatis red
dunt.quo fit vt & ſeruitutem peccati/& ſeruitutem dogmatum patiẽtium peccata incurrant.QVÆ du/
cuntur variis deſideriis.} Dixerat nõ mulieres ſed mulierculas,vt inter mulieres ſignificaret illas quæ
minoris ſunt iudicii/quę leuiores ſunt.verum ne mulierculas humano more intelligeres, deſcribit eaſ/
dẽ tũ ab affectu/tum ab intellectu.Et ab affectu quidem ꝙ non ſolum patiuntur varias cõcupiſcentias
(hoc enim imputaret ſexui)ſed ꝙ variis deſideriis ſuccumbunt.imo ꝙ a variis deſideriis ducunt prom
ptę ad varia deſideranda.hoc enim inſtabilitatis eſt. Hę ſunt quę facile falluntur. Ab intellectu vero.
SEMPER diſcẽtes.} Nõ vituperatur ſemper diſcere(quoniam & laudabile & neceſſarium eſt pręcipue
mulieribus)ſed vituperatur ſemp diſcere abſq; fructu.nam diſcere quodam tempore ita ꝙ perueniat ad
notitiã alicuius veri/& poſtea diſcendo cognoſcere aliud verum & ſic deinceps,laudabile ſtudium eſt:ſed
ſemper diſcere & nunq̃ ad notitiã veritatis amplectendę peruenire/vituperabile eſt:& ex mala diſpoſitio/
ne diſcentis hoc peruenit. Vnde & ſubdit. ET nunq̃ ad ſciam veritatis peruenientes.pro.venire potẽtes.}
Ex varietate deſideriorum prouenit vt ſemp diſcant migrando de diſcere in diſcere.& ex eadem varia ac
inſtabili mẽtis diſpoſitione prouenit ꝙ nunq̃ poſſunt venire ad notitiam veritatis:quoniam inde pue
nit ꝙ nõ figunt mentis aciẽ ad penetrandum/examinandum/diſcutiẽdum & ſiſtendum,ſed in fluxu eſt
talium mens.Indeq; metenẽ vt ex diuina gratia nõ ſortiantur fixionem iudicii circa ea quę diſcunt: vtpo
te ad hmõi donum contrarie diſpoſitę. ¶ QVEMADMODVM autẽ iannes & mambres. pro.iambres/
reſtiterunt moyſi.} Magorum pharaonis nõia ſunt hæc,qui coram pharaone reſtiterunt moyſi probã
ti ſe miſſum a deo teſtimonio ſignorum. Reſtiterunt inquã efficiẽdo ſimilia ſigna tria:videlicet cõuer/
ſionis virgę in ſerpentem/aquę in ſanguinem/& productionis ranarum.vt hinc appareret ꝙ moyſes non
eſſet miſſus a deo,ſed arte efficiebat hæc mira. ITA & hi reſiſtunt veritati.} euãgelicę/quã ipſe deus re/
uelauit.HOMINES.} nõ dęmones. CORRVPTI mente.} ignorantia prauę diſpoſitionis. REPRO/
BI circa fidem.} Corruptio mentis reſpicit prauam mentis diſpoſitionem circa veritatem in genere:
reprobatio aũt malam in eis ſignificat diſpoſitionẽ circa fidem in ſpecie.Tales ſiquidẽ deſcribit eſſe reſi
ſtentes euangelicę veritati. SED vltra.pro.amplius/nõ proficient.} De his ſubdolis ſeductoribus mu/
liercularum dicit.ſed nõ proficient amplius/q̃ ſeducẽdo mulierculas,nõ proficient extendẽdo ſeductio/
nes ſuas ad mulieres cordatas/nõ ad viros,ſed ſiſtet eorum ſeductio in mulierculis. INSIPIENTIA eni
eorum manifeſta erit oĩbus.} Ratio quare nõ proficient amplius q̃ in mulierculis eſt, quia quum am/
plius ſe extendent/manifeſta erit oĩbus(etiam ipſis mulierculis ſeductis) illorum inſipientia. SICVT &
illorum fuit.} Simili ſiquidem modo quum iannes & iambres extendere tentarẽt ſuas artes ad amplio/
ra ſigna facienda quæ fecit moyſes,manifeſtata eſt eorum inſipientia qua nuncio dei moyſi reſiſtebant.
impotẽtia.ſiqdẽ ipſorũ ad faciẽdũ quartum ſignum manifeſtauit ipſorum inſipiẽtiam cõtra deum.

TV AVTEM aſſecutus es.} Tractat primam particulam in principio propoſitam/vt ſuſcites do/
num dei quod eſt in te per impoſitionem manuum mearum.Et dictio aſſecutus nõ ſignificat ade/
ptus/ſed iuxta ſecutus.propter quod cautius interpretes moderni legũt ſectatus ſeu aſſectatus es. MEAM
doctrinam.} Non ſolum ĩpoſitione manuum mearum dignus es habitus,ſed aſſectatus es in comita
tu meo tum doctrinam meam qua tot eccleſias docui; tum inſtitutionem qua verbo erudiui ac ordi/
naui eccleſias & paſtores earum. PROPOSITVM.} cõforme diuinę voluntati. FIDEM.} & eã qua
credimus in ieſum/& eam qua fiunt dicta. LONGANIMITATEM.} qua ãius meus in æternitatis lon
gitudinem premia reſeruat. DILECTIONEM.} erga oẽs propter deum. PATIENTIAM.} tolerãdo
mala frigoris/famis/nuditatis &c. PERSECVTIONES.} de loco ad locũ. PASSIONES.} illatas mi/
hi a multis. QVALIA.pro.quales/mihi factę ſunt antiochię.} De antiochia piſidię eſt ſermo,nõ de an/
tiochia ſyrię/vnde paulus & barnabas egreſſi ſunt ad prędicandum gentibus. ICONII.} quæ etiã eſt
piſidię ciuitas. LYSTRIS.} Hæc ẽ lycaõię ciuitas(vicina tñ ſupradictis)in qua paulus fuit lapidatus.
Lege act.apoſtolorũ capitula.13.&.14. QVALES perſecutiones ſuſtinui:& ex oĩbus eripuit me dñs.}
Hę ſunt mea quę tu ſectatus es. ET omnes qui pie volũt viuere in chřo ieſu,perſecutionem patienẽ.}
cõmune eſt mihi & tibi & oĩbus volentibus viuere vt membra chři ieſu(exercendo officia pietatis in
coeleſtem patrẽ/in domeſticos dei & cõciues ſanctorũ)perſecutionem quandoq; pati. MALI aũt homi/
nes & ſeductores proficient in peius.} omnibus pie in chriſto viuentibus commune eſt proficere in
melius tolerãdo mala poenę:malis vero hoĩbus cõmune eſt proficere in peius malũ culpę. ERRANTES
& in errorẽ mittentes.} Tranſpoſitę ſunt particulę iſtę.nam primum in textu locaẽ actiua(ſcilicet in
errorẽ mittentes/proculdubio alios)& deinde paſſiua:ſcilicet errantes ipſi.verum eadem ſententia eſt.

proficient enim in vtroqꝫ:& in errando/& in ducendo alios ad errorē.Et hoc quidem dicit̃ in genere de
malis & ſeductoribus.cũ quo ſtat ꝙ in ſpecie de ſeductoribus mulierculanum quę vanis ducunt̃ deſide
riis paulo ante dictũ ſit ꝙ nõ proficient amplius q̃ in mulierculis.
¶TV VERO permane in iis quę didiciſti & credita ſunt tibi.} Deſcriptis in genere conditionibus
bonorũ & malorum & in ſpecie donis timothei imitãdo paulum,hortatur vt perſeueret tã in iis quę di
dicit q̃ in iis quę ſunt ſibi cõmiſſa officiis.Et rõnem ſubdit. SCIENS a quo didiceris.} videlicet a me
apoſtolo chr̃i.ET quia.pro.ꝙ/ab infantia ſacras literas noſti.} Ad participiũ ſciens refert̃ etiam hoc/
ſciens & ꝙ ab infantia ſacras literas noſti.Et eſt ſermo de ſacris literis veteris teſtamenti.mater enim ti/
mothei iudęa/ſtuduit vt filius ſacris literis imbueret̃.QVÆ te poſſunt inſtruere.pro.ſapientiam docere/
ad ſalutem per fidē quę eſt in chriſto ieſu.} Sacrę veteris teſtamẽti literę habent facultatem docẽdi ſa
pientiam nõ huius mundi ſed ad æternam ſalutem intercedẽre fide quę eſt in chr̃o ieſu.ſine hm̃oi nãqꝫ
fide non docẽt ſapientiam ad ſalutem.Et ꝙ hoc ſit verũ,manifeſtat ex cõditione oĩs ſcripturę ſacrę(ad
comprȩhendendum nõ ſolum veteris ſed etiam noui teſtamenti ſcripturam)dicens.OMNIS ſcriptura
diuinitus inſpirata.} Nota diuinitus inſpirata/ad differentiã reliquarum quę humana adinuentione
aut diſciplina ſunt ſcriptę .autor ſiqdem ſcripturę ſpũs ſanctus ſignificat̃ dicendo diuinitus inſpirata.
VTILIS.} Deeſt et.Legẽdum eſt. ET vtilis eſt.} Significat̃ enim ꝙ nõ ſolum in ſe eſt honorabilis ſed
etiam ꝙ vtilis eſt. AD docendũ/ad arguendum/ad corripiendum/ad erudiendum.} Quattuor hæc ge
rundia apud paulum ſunt noĩa.Ita ꝙ legendũ eſſet. AD doctrinam/ad redargutionē/ad correctionē/ad
inſtitutionē in iuſtitia.}Et eſt repetẽdũ in ſingulis ĩ iuſtitia.vt ſit ſenſus,vtilis eſt ad doctrinã in iuſtitia/
ad redargutionem in iuſtitia/ad correctionē in iuſtitia/ad inſtitutionem in iuſtitia. Et vere ꝓprium eſt
ſacrę ſcripturę,ignorantes docere ea quę ſunt iuſtitię diuinę/reſiſtentes redarguere cum diuina iuſtitia/
errantes corrigere ẽt in iuſtitia/& demũ inſtituere gradus oĩs homines in iuſtitia. VT perfectus.pro. inte
ger/ſit homo dei.} vtpote conſtans ex oĩbus requiſitis ad perficiendum hoĩem dei. AD omne opus bo
nũ inſtructus.pro.cõſũmatus.} Prima perfectio declarat̃ per hanc ſecũdã relatiue ad omne opus bonũ.
Ecce quo tendit vtilitas diuinę ſcripturę/ad perfectionem hoĩs dei(hoc eſt qui totũ ſeipſum deo dat)
perfectionem inquã talē vt ſit perfectus ad omne opus bonũ exercẽdũ.Ad vtrãqꝫ ergo partem vtilis eſt
diuina ſcriptura/& ad partem intellectiuam & ad partem operatiuam.

CAPVT .IIII.

TESTIFICOR coram deo &.Deeſt.domino/ieſu chr̃o q iudicaturus eſt viuos & mortuos.}
Nõ ſufficit paulo ſimplici monitione excitare timotheũ:ſed addit atteſtationem tum dei
tum hoĩs glorioſi domini ieſu chriſti,apponendo terribile officium iudicii eius tam reſpe
ctu viuorum q̃ mortuorum. Ab ambobus apoſtolis (petro ſcilicet & paulo)habemus ꝙ
chriſtus iudicaturus eſt viuos & mortuos:vt intelligamus ꝙ quũ chriſtus veniet ad iudicandum/ quos
inueniet viuos iudicabit viuos.Et de electis quidem tunc viuis in ſecunda ad theſſa.ipſemet paulus di/
xit/deinde nos qui viuimus &c̃.De reprobis autem tunc viuis/hinc inſinuat̃ ꝙ etiam viui iudicabunt̃:
alioquin nõ ius diceret tũc chr̃s viuis,ſed quibuſdam viuis/ſcilicet electis.vterqꝫ aũt apoſtolus dicit ꝙ
iudicaturus eſt viuos/abſqꝫ exceptione aliqua . Vnde ſicut omnes mortuos (tam electos q̃ reprobos)
tunc reſuſcitatos iudicabit,ita omnes tam electos q̃ reprobos tunc viuos iudicabit. ET per aduentum
ipſius.} Superfluit et.Legendumqꝫ ꝓprie eſſet. PER apparitionē ipſius.} veniet enim nõ latens ſed
apparẽs vniuerſis. ET regnum eius.} Per hęc duo(apparitionē ſcilicet chriſti/& regnum ipſius cuius
tunc poſſeſſionem plenã accipiet)obteſtat̃ timotheum. PRÆDICA verbum.} Ecce quid exigit.hoc
ſiqdem eſt ꝓprium epĩ officium.Quod in pĩcipio dixerat proponẽdo ſuſcita donum dei quod eſt in te
per impoſitionem manuũ mearum,modo explicat diſtinguendo ſingulas actiones: inchoans a prædi
catione euangelii. INSTA opportune/ĩportune.} Ecce alia actio.Nec dicit inſta/incũbe ĩportune,ſed
iſigit ſimul opportune importune:vt alterum alterum aduerbiũ temperet,et aſſiduitas ſtudii ad incũ/
bendum ſaluti animarum nulla negligentia/nulla timiditate aut quauis alia paſſione interpolletur.
ARGVE.} errantes & reſiſtentes. OBSECRA/increpa.} Tranſpoſitę ſunt dictiones.nam prius eſt ĩ/
crepa/ ꝑculdubio delinquentes.Quod aũt dicit obſecra , rectius interpretat̃ exhortare/puſillanimes / ti/
midos/tepidos. IN omni patientia & doctrina.} Duę partes & ambę neceſſarię epiſcopo , patientia
qua toleret ea quę ſibi diſplicent:& doctrina qua alios inſtruat.Et dicit in omni,vt nulli aduerſitati ſuc
cumbat/vt nullum documentum neceſſarium prętermittat. ¶ERIT enim tempus quũ ſanam doctri/
nam nõ ſuſtinebunt.} chriſtiani.SED ad ſua deſideria coacernabunt ſibi magiſtros.pro. doctores.}
Intuere e regione ſanę doctrinę locari doctores conformes deſideriis diuerſis auditorum . Erubeſcũt ſi/
qdē chriſtiani auditores dicere ſe nolle ſanã doctrinam:ſed tamē facto dum quęrunt doctores ſeu ꝓdi/
catores conformes ſuis deſideriis/a ſana doctrina declinãt.Qualia autē ſint eoꝝ deſideria/declarat ſub/
iungendo. PRVRIENTES auribus.pro.auditum.} Eadem enim dictio eſt quę poſtmodum ſubditur/
auditum auertent.Quemadmodum in pręcedenti capitulo deſcripſit mulierculas ex eo ꝙ ducunt̃ va/
riis deſideriis,ita modo deſcribit auditoꝝ deſideria ex pruritu auditus. Eſt enim nominatiui caſus pru/

riētes.& nō ad doctores,ſed ad eos qui ſanam doctrinā nō ſuſtinebūt ſed ad ſua deſideria coaceruabūt ſibi doctores,manifeſte refertur.Et pruritus quidem auditus non ſanam cupit doctrinam,ſed confricationē auditus,ſed delectationem audiendo:quemadmodū prurientes membrum aliquod,cupiūt cōfricationem illius delectantem. ET a veritate quidem auditum auertent:ad fabulas aūt conuertentur.} Tolerabile eſſet ſi prurientes auditum non auerterent illum a veritate,non preferrēt delectationem auditus veritati: intolerabile autem eſt ꝙ euſq; ducat eos pruritus auditus vt ad fabulas cōuertantur, aueiſo a veritate auditu.

¶ TV vero vigila.} aliis vacantibus fabulis,tu vigila ſuper gregem tuum. IN omnibus labora.} in nulla re omitte difficilia ſtudia. OPVS fac euangeliſtę.} Ecce quorſum vigilię & labores. euangeliſtę opus eſt verbo & facto euangelium regni prædicare,tueri,propagare. MINISTERIVM tuum imple.} debitum ſolue hæc faciendo,qm̄ hæc ad tuum ſpectant miniſterium. SOBRIVS eſto.} Superfluunt ambę dictiones. EGO enim iam delibor.pro.imolor.} tanto magis tu debes incūbere euangelio,quāto inſtat diminutio prædicatorum.ego enim tam vniuerſalis prædicator iam imolor deo velut hoſtia quæ mactat̃.Et ne de afflictionibus quas tunc patiebatur ſed de morte iminente itelligeret timotheus, ſubiungit. ET tempus meæ reſolutionis inſtat.} reſoluēdus ſiquidem erat in aīam reddendam deo,& corpus reddendum terrę.¶ BONVM certamen certaui.} Ad tuum & aliorum exemplum explico ſummarie mea merita.aduerſus reſiſtentes euangelio,aduerſus mundum me perſequentem bonum certamē certaui. CVRSVM cōſummaui.} Non fui tepidus ſed cucurri:nec defeci in medio itinere euāgelii, ſed curſum conſummaui mihi a ſpiritu ſancto decretum. FIDEM ſeruaui.} tam fidem qua fiūt dicta ſeruaui domino meo,fideliter certans & currens:q̄ fidem qua credimus & iuſtificamur in chriſto ieſu ſeruaui,nullis perturbationibus,nullis poteſtatibus valentibus me ſeparare a fide chriſti habenda & ꝓpagāda. IN reliquo.pro.quod ſupereſt.} poſt hāc vitam,poſt hæc merita. REPOSITA eſt mihi corona iuſtitiæ.} Quū audis coronam,triumphum intellige.velut triumphanti repoſita eſt mihi corona.Et dicit iuſtitię,qm̄ ſibi debitam ſignificat. Vnde hoc debitum magis explicans ſubdit.QVAM reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex.} Dicendo reddet iuſtus iudex,manifeſte debitum ius ſignificat.¶ Verum occurrit quęſtio ex ipſius pauli ſententia ad ro.8.vbi dicit,nō ſunt condignę paſſiones huius temporis ad ſuperuenturam gloriam.Si enim non ſunt condignę,quomodo iuſtitia exigente debet̃ eis corona gloriæ? Solutio eſt ꝙ opera noſtra meritoria conſiderant̃ vel ſm̄ conditiones quas habent ex proprio genere quatenus ſunt humanarum opera virtutū.& ſic nō ſunt condigna ad ſuperuenturam gloriam. Vel ſm̄ conditiones quas habēt ex gratia ſpiritus ſancti habitantis in nobis.& ſic ſunt cōdigna, & ſic debetur eis corona gloriæ a iuſto iudice.¶ Quod autem dicit in illa die,diem iudicii vniuerſalis ſignificat:in qua integra corona,integer triumphus erit ſanctorū in anima & corpore.Et ꝙ de illa die loquatur ad literam,manifeſtant ſubiuncta. NON ſolum autem mihi.ſed &.Deeſt. omnibus,iis qui diligunt.pro.dilexerunt,aduentum.pro.apparitionem,eius.} Cōmunis ei & omnibus qui dilexerūt apparitionē iuſti iudicis reddenda corona iuſtitiæ,teſtat̃ ꝙ de illa die loquitur in qua ei & omnibus immortalitatis corporalis coronam reddet.

FESTINA.pro.ſtude,ad me venire cito.} Iunge iſtis ſcripta ad philip.& clare comperies paulum epiſtolam hanc ſcripſiſſe in ſecundis vinculis.Nam quum ſcripſit epiſtolam ad philip.erat in primis vinculis cum quibus ex iudęa miſſus fuerat romā:& erat tunc cū eo romę timotheus.de quo ſcribit ſpero autem in domino ieſu timotheum me cito mittere ad vos.& rurſus,hunc igitur ſpero mittere ad vos mox vt videro quę circa me.Ex his iūctis abſentiæ timothei(cui modo ſcribit ſtude ad me venire cito)clare apparet ꝙ timotheus receſſerat miſſus a paulo.DEMAS enim me reliquit.} Ratio indigētię timothei redditur ex abſentia ſubiunctorum. DILIGENS hoc ſęculum.pro.amplexus præſens ſęculum.} Eſt enim præteriti temporis. ET abiit theſſalonicam.} Iſte nō ſolum abſens ſed etiam apoſtata fuit a paulo. CRESCENS.pro.creſces,in galatiam,titus in dalmatiam.} Nō intelligas hos ſimiliter amplexos pręſens ſęculum. LVCAS eſt mecum ſolus.} De luca euangeliſta loqtur. ſolus aūt dicitur inter miniſtros pauli. MARCVM aſſume & adduc tecū:eſt enim mihi vtilis in miniſterio.} Marcus iſte videtur conſobrinus barnabę qui erat cum paulo romę quum ſcripſit epiſtolam ad colo.tūc enim etiam erat cum eo demas. TYCHICVM autem miſi epheſum.} Hæc omnia ſcribit vt cognoſcat timotheus ꝙ indiget miniſtris. PENVLAM quam reliqui troade apud carpum, veniens affer tecum,& libros:maxime aūt membranas.} Superfluit tecum. Veſtem qua ſuperinduimur contra pluuiam dicit ſe reliquiſſe troade,& egebat illa in ſuperuentura hyeme.Erat itaq; tam pauper paulus romę vt egeret dimiſſa veſte contra pluuiam in tāta terrarum diſtantia. apparetq; paulū non ſic arctatum carcere vt non graderetur per ciuitatem;alioquin quorſum egebat penula? niſi forte dicatur ꝙ propter frigus. nam et romanos penulis quādoq; vſos propter frigus legimus. ¶ Vbi diligentius aduerte ꝙ ex hoc textu iuncto ſequentibus(eraſtus remanſit corinthi,trophimū autem reliq infirmum mileti) apparet ꝙ paulus ſolutus a vinculis quibus ex iudęa vinctus venerat romā,reuerſus eſt in macedoniam achaiā & loca in quibus prius pręedicauerat,prout ipſe promiſerat bis in epiſtola ad phil.imo dixerat,& hoc

ꝑſuaſum habẽs ꝙ manebo & ꝑmanebo vt gratulatio veſtra abũdet ꝑ meũ aduentũ iterũ ad vos. Apparet autem hinc paulũm rediſſe ad partes illas, ex eo ꝙ dicit ſe reliquiſſe penulam troade & eraſtum remanſiſſe corinthi, trophimũ autem mileti. Quod enim hæc non fuerint geſta in itinere quo vinctus ductus eſt e iudęa romam, teſtanť actus apoſtolorum. Lege totam illam nauigationem, & perſpicies quod dico. Quãuis etiam hoc idem appareat ex magna temporis diſtantia. nam paulus ſecũdo neronis anno vinctus ex iudęa venit romam: vt hiero. dicit in lib. de viris illuſtribus. hæc autem epiſtola ſcripta eſt anno. 13. vel. 14. neronis, quando tempus mortis pauli prope erat. Nam conſtat ipſum decollatum fuiſſe anno. 14. neronis. nec eſt veriſimile ꝙ relictam ante. xi. annos veſtem pluuialem modo moriturus petat. Et tanto minus eſt veriſimile quanto timotheus prius iam venerat ad ipſum romam, & potuiſſet hanc afferre. Rurſus quum timotheus fuerit cum paulo romę, oretenus ei dixiſſet ꝙ eraſtus remãſit corinthi & trophimum reliquit mileti infirmum, ſi ante per. xi. annos geſta commemoraret. Ridiculum quoque eſt ꝙ poſt. xi. annos dicat trophimũ reliqui infirmum mileti. nunquid trophimi ęgritudo tam longa fuit! Quocirca abſque omni hęſitatione intelligendum eſt ꝙ loquitur de ſecundo itinere ad vrbẽ romam ex partibus illis. ita ꝙ ſeruauit quod promiſit philippenſibus & ſperauit ad philemonem. Et rediens romam reliquit troade penulam cum libris & membranis, forte epiſtolarum quas ſcripſerat. et in eadem via eraſtus remanſit corinthi, & trophimum reliquit mileti ęgrotum. ¶ ALEXANDER ęrarius multa mala mihi oſtendit. } Quis fuerit iſte alexander neſcitur: hoc tantũ ſcitur ꝙ erat faber ęrarius. REDDET. pro. reddat, illi dominus ſm opera eius. } Imperantis ſeu cupientis diuinam iuſtitiam, ſunt verba. QVEM & tu deuita. pro. obſerua. } Hinc coniectura non nulla eſt hunc alexãdrum foris in partibus illis in quibus tunc erat timotheus multa mala contra paulum egiſſe. hoc enim inſinuat monitio hæc, quem & tu obſerua, a quo & tu caue. neſcimus enim ſecundorum vinculorũ pauli occaſionẽ neque ſcimus an in vrbe an extra vrbem fuerit accępta occaſio. VALDE enim reſtitit verbis noſtris. } Forte ſiſi occaſione qua demetrius argẽtarius populũ excitauit aduerſus paulũ epheſi, vt ſcribiť act. 19. ¶ IN PRIMA mea defenſione. } Confer tp̄s epiſtolę huius cum ſcriptis in epiſtola ad philip. pręſente timotheo romę: & percipies primam eius defenſionem appellari eam quę fuit poſt ſecunda vincula. Nam in primis vinculis dicit mittam ad vos timotheum quum cognouero quę circa me: modo vero poſt tot annos poſtq̄ rediit ex partibus gręcię, ſignificat timotheo quid ſibi acciderit in prima defenſione ſua. NEMO mihi affuit, ſed omnes me dereliquerũt. } Intellige de iis qui potuiſſent ipſum adiuuare. iam enim dixerat ꝙ lucas erat ſecũ, & petrus tunc erat romę: ſed hi non erant de numero eorum qui potuiſſent ipſum adiuuare. Sed quum magna multitudo chriſtianorum eſſet tunc romę quorum aliq potuiſſent ipſi aſſiſtere & adiuuare, nullus eorũ comparuit pro paulo, timore vt creditur neronis. Et ꝑpterea ſubdit. NON illis imputeť. } Compatiens enim humanę fragilitati, cupit vt deus nõ imputet illis hanc omiſſionem. ¶ DOMINVS autem mihi aſtitit. } loco hominum. ET confortauit. pro. corroborauit, me. } quod homines facere nequiuiſſent. VT per me pręedicatio. pro. pręconium, impleatur. } Si homines alii mihi affuiſſẽt, pręconium chriſti per alios fuiſſet probatũ: ex eo autem ꝙ nullus mihi affuit, deus mihi vires pręſtitit ad hoc vt ꝑ meipſum pręconium chriſti complereť, a quo cœptũ fuerat: vt egomet qui incœperam illud perficerem, tuendo illud diuina virtute in prima mea defenſione coram iudice. ET audiant omnes gentes. } hoc factum quod dominus per me adimpleuit. ET liberatus ſum. pro. fui, de ore leonis. } Neronem leonem appellat: vt ſubſcriptio huius epiſtolę teſtať. LIBERAVIT. } Deeſt et. nec eſt pręteriti ſed futuri temporis. Legendum eſt. ET liberabit me dominus ab omni opere malo. } Non dicit liberabit me dominus a vinculis, ab afflictionibus, a morte, ſed ab omni opere malo: quod conſtat eſſe peccatum. ET ſaluum faciet in regnum ſuum cœleſte. } Non ſolum hic liberabit ab ope malo, ſed poſtea ſaluũ faciet in regnũ ſuũ cœleſte. CVI gloria in ſęcula ſęculorũ: amẽ. ¶ SALVTA priſcam & aquilam & oneſiphori domum. } Apud epheſum videtur ꝙ fuerit tunc timotheus. nam de oneſiphoro dixerat, & quę epheſi mihi miniſtrauit tu melius noſti. Nec dicit ſaluta oneſiphorum (qm̃ forte romę adhuc erat) ſed oneſiphori familiam. ¶ ERASTVS remanſit corinthi: trophimum autem reliqui ĩfirmũ mileti. } De his ſatis diximus. FESTINA. pro. ſtude, ante hyemem venire. } Hinc apparet ꝙ pro hyeme volebat penulam. ¶ SALVTANT te eubulus & pudens. } Hic fuit pater ſanctarum virginum potentianę & praxedis. ET linus. } qui ſucceſſit petro. ET claudia. } Timotheus ſiquidem fuerat romę & amicitia iũctus cum iſtis. ET fratres omnes. ¶ DOMINVS ieſus chr̄s cũ ſpũ tuo. } Hęc eſt ſalutatio manu pauli. GRATIA vobiſcum: amen. } Prius epiſcopum deinde eccleſiã ſalutat manu propria. ¶ Et apud gręcos inuenitur ſubſcriptio hæc. Secũda ad timotheum ſcripta romę quum ſecundo pręſentatus eſt paulus neroni cæſari romanorum. ¶ Ex qua ſubſcriptione apparet quod diximus de ſecundis vinculis pauli. Nam quod dicit quum ſecundo pręſentatus eſt, non refertur ad actiones iudiciales (nam ipſe ſcripſit non in ſecunda ſed in prima ſua defenſione) ſed refertur ad iterata vincula. primo enim pręſentatus eſt quum ex iudęa vinctus appellauit ad cęſarem: ſecundo antẽ quum in fine imperii neronis iterum vinctus eſt. ¶ Caietę die. 29. aprilis. M. D. XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETA-NI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN EPISTOLAM PAVLI AD TITVM COMMENTARII.

PAVLVS ſeruus dei.} Appellat ſe ſeruum dei non rõne naturę (quæ ſeruitus cõmunis eſt oĩbus creaturis) ſed rõne officiorum quę ſponte addixit ſeruitio diuino. Ideo autẽ appellat ſe ſeruum dei, vt excludat obiectiones iudęorum, dicẽtium paulum apoſtataſſe a ſeruitute dei. Diſpoſuerat enim hanc epiſtolam ſcribere pręcipue aduerſus traditiones iudęorum. APOSTOLVS aũt ieſu chriſti.} Dei quidẽ ſeruus: hoĩs aũt ieſu chriſti apoſtolus. SECVNDVM fidem electorũ dei.} Non ſm legem moſaicã apoſtolus ſed ſm fidem electorum dei, non ad ꝓpagandam legem moyſi ſed ad ꝓpagandam fidem electorũ dei eſt apoſtolatus meus. ¶ Significãter aũt dicit electoꝝ dei. electorum quidem: quoniam ꝓpter electos inſtituti ſunt apoſtoli & euangeliſtę & prophetę &c. dei aũt ad ſignificãdum eoſdem eſſe electos a deo qui ſaluanť in fide quã prędicat apoſtolus. ET agnitionẽ veritatis.} Non ſolum ad fidem ſed ad agnitionem veritatis ꝓpagandam ordinatur apoſtolatus meus. Cuius aũt veritatis ſubiungit. QVÆ ſm pietatẽ eſt in ſpem. pro. ſpe, vitę æternę.} Ad ꝓpagandam notitiam veritatis non cuiuſcunq; ſed quæ eſt ſm pietatẽ quo ad ea quę ſunt pręſentis ſeculi. Veritas ſm pietatem eſt veritas oĩum pręceptorum moraliũ: vt intelligamus apoſtolos deſtinatos nõ ſolum ad ꝓpagandam fidem qua ſaluãtur electi dei, ſed etiam ad agnitionem veritatis oĩs quę eſt conformis pietati, quę eſt ſm omnem virtutem moralem. ſub pietate enim cõpręhenduntur oĩa quę debemus proximis. Erat ſiquidẽ mundus obſcuratus & priuatus notitia verę pietatis, innumeris ſceleribus offuſcatus. Et ꝓpterea poſtq̃ dixit fidem electoꝝ, adiũxit & agnitionẽ (nõ fidem) veritatis quę eſt ſm pietatem. ¶ Verũ qa veritas ſm pietatem, dupliciter põt cognoſci (vel abſolute: vt philoſophi morales tradiderunt & docuerũt. vel relatiue ad fœlicitatẽ ęternã futurę vitę) ideo adiungit: in ſpe vitę ęternę: vt ĩtelligamus differẽtiam inter apoſtolos & philoſophos morales quo ad ꝓpagandam notitiam veritatis moralium. Philoſophi enim hmõi notitiam ad pręſentem fœlicitatẽ referebant: apoſtoli aũt ad vitam nõ tẽporalẽ ſed ęternam, nõ in re in hac præſenti vita habitam ſed in ſpe. relatiue ſiqdem ad vitam ęternam doctrina moralium inſerta eſt doctrinę fidei. QVAM repromiſit pro. ꝓmiſit, qui non mentiť. DEVS ante tempora ſęcularia. pro. ęterna.} Ne ęquiuocatio accideret legentibus, declarat de qua ęterna vita loquitur: dicẽdo quam ꝓmiſit deus ante tẽpora ęterna. Et hoc ad differẽtiam philoſophoꝝ quorũdam qui vitam ęternam animarũ poſt hanc vitam dicebãt: ſed illi de vita ęterna naturali loquebantur: paulus aũt de vita ęterna ſupernaturali, quam nõ ex beneficio naturę ſed ex beneficio liberalis ꝓmiſſionis ſtatuit deus electis ſuis non de nouo ſed ante tẽpora ęterna. Nõ quę fuerint ſed ſi fuiſſent. dicit enim hoc aduerſus philoſophãtes, ponẽtes æterna tẽpora. Superãs hos dicit ꝙ ẽt ſi tempora fuiſſent ęterna, deus promiſit hanc vitam æternã ante tẽpora æterna: quoniã eam ꝓmiſit in æternitate, quæ ſupereminet omnibus tẽporibus quãtumcũq; ęternis: vtpote a qua emanaſſent æterna tẽpora. ¶ Quũ autem audis ꝙ ꝓmiſit ab ęterno, intellige ꝙ in ſeipſo deus hoc definiuit ad ſimilitudinẽ firmę & imobilis ꝓmiſſionis. ¶ Et dicit qui nõ mẽtitur deus, ad ſignificandum imobilitatẽm decreti. MANIFESTAVIT autẽ temporibus ſuis verbum ſuũ.} Ecce quid ſignificat ꝓmiſit. ſ. verbũ ſuum. qui. n. promiſit dare dicit ſe daturum. Ipſum ergo verbum ĩmobilis diſpoſitionis ſuę de dãda vita æterna electis, eſt ꝓmiſſio quã manifeſtauit nõ ab æterno ſed tẽporibus ꝓpriis: hoc eſt temporibus diffinitis cõgruis ad hoc. Et dicit hoc ne quis quærat quare iſto tẽpore & non illo manifeſtauit. IN prędicatione quæ credita eſt mihi.} Ne intelligeres manifeſtatam diuinam ꝓmiſſionem in lege moyſi; explicat ꝙ manifeſtata eſt nõ in libris (chriſtus. n. nullum ſcripſit librum) ſed in prædicatione euangelica. ideo dicit ꝙ manifeſtauit verbum ſuum temporibus ꝓpriis & modo ꝓprio: videlicet in prędicatione euãgelica quę credita eſt mihi & aliis apoſtolis. SECVNDVM pceptum. pro. iniunctionẽ, ſaluatoris noſtri dei.} Non vſurpaui hoc officium ſed credita eſt mihi prędicatio ſm iniunctionem dei quatenus exercet officiũ ſaluandi nos. ¶ TITO.} Hactenus nõ ad extendendos titulos ꝓprios ſed vt ſimul explicaret materiã apoſtolatus & materiam epiſtolę huius, accumulauit hęc: mõ aũt perſonam cui ſcribit primo ex noĩe ſignificat. deĩde ex integritate. DILECTO. pro. germano, filio ſm cõem fidem.} Eadẽ

eſt dictio

eſt dictio qua vſus eſt tũ ad timotheũ tũ ad phil. quũ dixit rogo & te germane cõpar. Peride ac dixiſſet. tito vero/nõ adulterino/nõ degeneri, filio/nõ ſm carnẽ ſed ſm cõem fidẽ. fuerat.n.gẽtilis & erat diſcipu/lus pauli. GRATIA. Deeſt. miſericordia/& pax. Quẽadmodũ timotheo hæc tria in ſalutatione impre caſ ita & tito eadẽ rõne: qa vterqꝫ erat eps, cui opus eſt miſericordia tã actiue q̃ paſſiue. oportet.n.ipm imitari deũ pcipue in miſericordia erga ſubditos: & qm̃ ꝓ alienis ẽt redditurus eſt rõnẽ/eget vt miſeri/cordiã conſequatur. A DEO patre &. Deeſt. dño/ieſu chſo ſaluatore noſtro. Hæc pluries ſunt habita.

HVIVS rei gratia. Demõſtrat huius rei/exequutionẽ apoſtolatus ad fidem electorũ & agnitionẽ veritatis &c. Ad executioni mandandum officium mihi iniunctum quum non potuiſſem ple/ne illud exequi in inſula cretæ. RELIQVI te cretę. pro. in creta. Et in his verbis cõpręhendit materiã epiſtolę huius in genere: explicatam tamen in parte quum dictum eſt ſecundum fidem electorum dei & agnitionem veritatis &c. in parte autem explicatur per ſubiuncta. VT EA que deſunt corrigas. pro. ſu/percorrigas. Appellat ea quæ deſunt ea quæ ſubterfugerũt correctionem ipſius pauli. Et dicit ſuper/corrigas ad ſignificandum vel indigentiam iterandę correctionis tanq̃ per paulum non plene fuerint correcta. vel ad ſignificandum indigentiam autoritatis: tanq̃ per paulum leniter fuerit correcta, ſed ex/perientia teſte aſperiore egent correctione. Et hoc magis quadrat ſubſequentibus. ET CONSTITVAS per ciuitates. pro. ciuitatem/preſbyteros. In ſingulari numero paulus ſcribit per ciuitatem: ſed expo/nitur ꝑ ciuitatẽ vnamquanqꝫ. vt ſingulis ciuitatibus ſingulos preſbyteros conſtituat. Non aduerſa/tur tamẽ ſacris eloquiis plures in vna ciuitate appellari tunc temporis preſbyteros ſeu epiſcopos: vt patet act. 20. SICVT & ego diſpoſui tibi. Non ſolum vt conſtituas epiſcopos commiſi tibi/ſed etiam modum explicaui.

¶ SI QVIS ſine crimine eſt. Ne putet quiſpiam latere ſecretas regulas quas tradidi tibi, explico eas in ſcriptis. Vbi aduerte pro ordine epiſtolę/qꝫ hic icipit tractare propoſita, inchoans ab vltimo: vide/licet & conſtituas per ciuitatem preſbyteros ſicut & ego diſpoſui tibi. ¶ Quum autem audis ſi quis ſi/ne crimine eſt/intellige ſi quis eſt ſine culpa imputabili in iudicio. Quod clarius fuiſſet iterpretatum ſi quis inculpabilis ſiue inculpatus exiſtit. VNIVS vxoris vir. Non dicit qui fuerit vnius vxoris vir (quemadmodum de vidua dixit ad timotheum quæ fuit vnius viri vxor) ſed abſolute dicit vnius vxo/ris vir: hoc eſt non plurium vxorum vir. Signum ſiquidem minoris continentię tam in vidua q̃ in vi/ro eſſet. Et multo magis indignus epiſcopatu eẽt, nõ ſolũ ſi plures concubinas ſed ſi vnam haberet. FI/LIOS habens fideles. Nec qꝫ habeat filios nec qꝫ habeat aut habuerit vxorem exigitur: ſed qꝫ ſi habet vxorem habeat vnam, & ſi habet filios habeat fideles. Non vult hominem habẽtem filios ethnicos ꝓ/moueri in epiſcopũ. Appareret.n. nonnulla ſpecies turpitudinis/vt is eſſet chriſtianorum pater qui fi/lios non erudiuit in fide. NON in accuſatione luxurię. Secunda filiorum conditio eſt qꝫ non ſint ac/cuſabiles de luxu/de delectatione in ſuprfluis: ſiue venereis/ſiue veſtibus/ſiue cibis/& ſimilibus. AVT nõ ſubditos. Tertia filiorum conditio requiſita eſt vt ſint ſubditi paternis monitis. Qui enim filios ha/bet non cum his conditionibus, prę ſe fert qꝫ domum ſuam minus regere ſciuit: ac per hoc minus bene reget eccleſiam dei. Id quod ad timo. paulus dicit domum ſuam bene regentem/modo ad titum expli cat his tribus conditionibus. ¶ OPORTET enim epiſcopum. Rationem reddit regulę datę cir/ca promotionem preſbyterorum. Vbi aduerte eundem gradum idemqꝫ officium ſignificari a paulo no mine preſbyteri & nomine epiſcopi. nam præmiſit idcirco reliqui te in creta vt conſtituas preſbyteros: & modo probando regulam/dicit oportet enim epiſcopum. neutrum ſiquidem horum nomen eſt or/dinis, ſed potius officii. epiſcopus quidem ſm proprietatem: preſbyter autem ſm tranſlationem. ſigni/ficat enim ſeniorem, qui cõmuniter conſueuit ſuperintendere aliis. Quomodo autem nomen preſbyte/ri tranſlatum ſit ad ſignificandum ſacerdotem/non eſt pręſentis negocii. SINE crimine eſſe. hoc eſt inculpatum eſſe. Ideo diſpoſui tibi vt cõſtituas preſbyteros ſi quis ſine crimine eſt, quia oportet epiſco/pum natura officii eius exigente eſſe ſine crimine. Et hoc probat. SICVT dei diſpenſatorem. Si eſſet diſpenſator hominis, quum homo poſſit eſſe culpatus/tolerabile foret vt etiam ipſe eſſet culpatus: ſed ex eo qꝫ eſt diſpenſator dei, ipſa relatio ad deum/exigit vt ſine crimine ſit: vt is qui vice dei diſpẽſat/per/ſonam dei quam gerit non inquinet proprio crimine. Vnde & ad corin. ſcribit/ſic nos ęſtimet homo vt diſpenſatores myſteriorum dei. NON ſuperbum. pro. proteruum. qui omnia velut pede proterat: ac per hoc omnia ſibi licere exiſtimet. NON iracundum. Proteruia in voluntate/ iracundia in ira/ſcibili appetitu eſt. NON vinolentum. pro. vinoſum. Delectari multo vino/concupiſcibilis partis eſt. NON percuſſorem. Turpe eſt epiſcopo etiam iuſte percutere manu ꝓpria. NON turpis lucri cu/pidum. pro. turpilucrem. Sic.n. habetur in paulo. ita qꝫ nõ de cupiditate ſed de actione loquitur. Tur/pilucris aũt eſt qui ex iis in quibus non decet lucrari lucratur: vt ſi cui ex ſpũalibus officiis nõ ſufficiat habere neceſſaria ad victum ſed augmentum vult opum/talis turpilucris eſt. vt taceam ſi ex malis arti/bus lucretur. SED hoſpitalem. Liberalitatem in hoſpites e regione turpilucris locat. BENIGNVM pro. amatorem bonorum. Magna pars pręlati eſt eſſe amatorem bonorum: magna fœlicitas ſubdi/torũ eſt bonos amari ab eo qui præſidet. fiunt ſiquidẽ & quaſi pullulantes germinant boni vbi amant.

PRVDENTEM ſobriũ.} Interpres duo poſuit pro vno.forte quia dictio(ad prudentem.ſ. & ſobriũ) anceps eſt.Moderatum ſiquidem quid ſonat:quod in prudente & ſobrio iuenitur.IVSTVM.} ius ſuũ vnicuiq reddentẽ. SANCTVM.} hoc ęſt mundũ in ſeipſo. CONTINENTEM.} Loco cuius modera/ni ponũt tẽperantẽ:vt tẽperare ſe extẽdit ad oĩa quę frẽno indigent.ad quæ etiam ſe extẽdit continẽtia/ diffuſe tractata a phĩs. AMPLECTENTEM eũ.pro.tenacẽ eius/q ẽm doctrinã eſt fidelẽ ſermonẽ.pro.fi/delis ſermonis.} Declarat oportere epm ita fixũ eẽ in fideli ſermone doctrinali vt ſit tenax illius/vt nul/la rõne pmittat illũ dilabi a ſe.Nec dicit tenacẽ fidelis ſermõis(hæc.n.tenacitas exigit a quolibet chrĩa/no)ſed dicit fidelis ſermonis q ẽm doctrinã eſt.hæc.n.tenacitas ꝓpria eſt epo.Et quare ſubdit. VT potẽs ſit.Deeſt.&/exhortari.Deeſt.in/doctrina ſana & eos q cõtradicunt arguere.Ad duo officia neceſſariã hu/iuſmodi tenacitatem explicat:& ad exhortandum bene diſpoſitos/& ad arguendũ aduerſarios.& vtrũq in doctrina ſana,abſq vlla labe corruptionis/diminutionis ſeu ęgritudinis.

SVNT.n.multi ẽt inobediẽtes vanilog &.Deeſt.mentiũ/ſeductores.} Rõnem reddit eius qđ dixerat & eos q cõtradicũt arguere,ex eo ꝙ multi ſunt cõtradictores.Quos a tribus deſcribit:ab inobediẽtia/a va niloqo/a ſeductione pniciosiſſima:vtpote mẽtiũ.ita ꝙ vſq ad ſummã alę partẽ(quę mẽs eſt)penetrat coꝝ ſeductio. MAXIME qui de circũciſione ſunt.} ſupple pſeudochrĩani.Nõ dicit eſſe ſolos ſed pci/pue. QVOS oportet redargui.pro.quoꝝ oportet os obturare.} autoritate & doctrina. QVI vniuerſas domos ſubuertũt.} Nõ docẽt publice ſed priuatim p domos.qđ eſt ꝓpriũ hęreticoꝝ/vt facilius ſedu/cere poſſint.DOCENTES quę nõ oportet.} vtputa legalia eſſe ſeruãda. TVRPIS lucri gfa.} Nec hoc ipm ꝙ vana docẽt/ſimplici intẽtione agũt,ſed ob qſtũ.quẽ turpe lucrũ appellat:qm̃ ex turpi cã quęrit. ¶ DIXIT qdã ex illis ꝓprius ipſoꝝ ꝓpheta.} Dixerat eſſe multos inobediẽtes/pcipue q ex iudęis con uerſi fuerãt:& hos depinxerat.reſtabat vt pingeret inobediẽtes ex gẽtibus cõuerſos.Et qm̃ hi erãt creten ſes,ideo illos deſcribit ex autoritate epimenidis cretẽſis.Quẽ appellat nõ ꝓphetã abſolute/ſed ꝓprium ipſorũ ꝓphetã:tanq̃ vaticinatus fuerit veritatẽ coꝝ q tũc tpis erãt cretẽſiũ. CRETENSES ſemp mẽda/ces.} quo ad vitiũ linguę. MALÆ beſtię.} quo ad vitium aĩ ſimiles feris nociuis quo ad facta. VENTRES pigri.} Quo ad corpus ingluuie & pigritia notant.Et hæc oĩa vno heroico carmine ſcribunt ab illo:ſed interptes ſententiam non metrum tranſtulit.¶ TESTIMONIVM hoc verum eſt.} Appro bat dictum illius poetę:vt exinde rationem reddat ſubiunctorum.

QVAM ob cauſam.} quia ſunt taliũ cõditionũ. INCREPA illos dure.} Tractat illã particulã/vt ea q̃ deſunt ſupcorrigas.feralis.n.cõditionis hoĩes/dure ſunt arguẽdi. VT ſani ſint in fide.} Ad materiã primo ꝓpoſitã refert correctionẽ.primũ.n.ꝓpoſuit fidẽ electoꝝ dei . & ꝓpterea primo dicit vt ſani ſint in fide/vt nõ iſaniãt in iis q̃ ſũt fidei.Et explicãs piculũ iſanię/ſubiũgit. NON itẽdẽtes iudaicis fabulis.} hoc eſt primũ piculũ iſaniẽdi in iis q̃ ſunt fidei,eſt itẽdere iudaicis nõ hiſtoriis/nõ doctrinis ſed fabulis. Et qm̃ nihil aliud explicat,itelligẽdę vident fabulę thalmudicę. ET mãdatis hoĩum auertẽtiũ ſe a veri/tate.pro.auerſantiũ veritatẽ.} Nõ dicit ſimplr & mãdatis hoĩum/ſed hoĩum aſpernãtiũ veritatẽ.Et in/tẽdit ad lram ꝙ nõ itẽdãt mãdatis hoĩum reiiciẽtiũ licẽtiã libertatis euãgelicę:ac p hoc mãdãtiũ ſerua/ri legalia. Vñ & ſubiũgit. OMNIA mũda mũdis.} Formaliter loquit de oĩbus cibis/veſtibus & ſimili/bus q̃ in lege moyſi habebant imũda.Oĩa inqt mũda ſũt/ex euãgelica libertate,apud mũdos/mẽte & cõ ſciẽtia.¶ Nec obſtat ꝙ apľi mãdauerit abſtinẽtiã a ſanguine & ſuffocato/& ipſe paulus mãdauerit hoc ſeruari,vt patet in actibus apľoꝝ:qm̃ hoc nõ fuit decretũ & factũ eo ꝙ ſanguis aut ſuffocatũ eſſet imun dũ,ſed ad vitãdũ abominationẽ iter cõuiuẽtes iudęos cũ gẽtilibus tũc tpis. COINQVINATIS aũt & iſidelibus nihil eſt mũdũ.} Formalis eſt ſermo de inqnatis quatenus inqnati/& de iſidelibus quatenus iſideles ſunt.Quod dicit ad drĩam eorũdẽ quatenus exercẽt naturalia officia aut multas ẽt actiones vir tutis.hæc.n.quũ nõ ex inqnatione mẽtis nec ex iſidelitate pcedãt/nõ ſunt imũda illis:ſed nihil eoꝝ qđ inqnationẽ aut iſidelitatẽ coꝝ cõcernit/eſt illis mũdũ:eo ꝙ ex inqnatiõe cõſciẽtię aut infidelitate vñ ꝓ/cedũt/imũda reddunt illis.Et ꝓpterea aduerſatiue ſubiũgit. SED inqnata eſt eoꝝ & mẽs & cõſcĩa.} Mens inquinatur errore circa credenda ſeu agenda:conſcientia autẽ inquinatur applicatione ad opus contra regulam rectę rationis quæ eſt conformis veritati euangelicę.¶ CONFITENTVR ſe noſſe deũ, factis autem negant.} Probat inquinationem tam mentis q̃ conſcientię ex opere.licet lingua fatean tur ſe noſſe deum notitia fidei,factis tamen illum negant:quoniam opera contrariantur pręceptis dei. QVVM ſint abominati & incredibiles .pro. abominabiles & increduli/& ad omne opus bonum re/probi.} De iudęis conuerſis ſeducentibus chriſtianos ad obſeruationem legalium/hæc omnia di/cunt.ꝙ ſunt abominabiles:vtpote nec iudęi nec chrĩani.& ſunt increduli veritati euãgelicę:& ſunt ad oẽ opus bonũ non ſolũ inepti ſed reprobi/tum a deo tum ab apoſtolis chrĩ & illius ſequacibus.

CAPVT .II.

TV AVTEM loquere.} Tractata illa particula/fidẽ electorũ dei/aggredit alterã ꝓpoſitã:vide/licet & agnitionẽ veritatis q̃ ẽm pietatẽ eſt in ſpe vitę ęterne.Ad huius.n.veritatis cognitio/nẽ ꝓpagãdã reliquũ epľę huius ſcribit:docẽs titũ vt iſtruat oẽs hoĩum cõditiones veritatem mo ꝝ cõformiũ pietati relatiue ad vitã ęternã. Vñ & dicit.tu aũt loquere. QVÆ decent ſanã

doctrinā.} Doctrina euangelica appellať doctrina ſana a ſanitate mentis:qm̄ cōtinet & quicquid ſpectat ad mētis ſanitatem/& nihil docet contrariū ſanitati mētis.Recti ergo mores ſunt qui decēt ſanam doctrinā.¶SENES vt ſobrii ſint.} Per partes diſtinguit doctrinā morū.primo ſm ętates:īcipiens a ſenibus.De quibus dicit vt ſint ſobrii ſeu vigiles.Et vigilantia quidē indicenda eſt ſenibus/ꝓpter ętatē reddentē eos negligentes.ſobrietas aūt,qm̄ vino multū alitur ætas illa. PVDICI.} valde.n. dedecet illā ętatem īpudicitia. PRVDENTES.pro.modeſti.} Sępe.n.modū excedunt ſenes/tanq̄ ex autoritate. SANI in fide.} vt nulla ex parte inſaniāt in iis q̄ ſunt fidei. IN dilectione/in patientia.} Nō ſolū in fide ſed in dilectione chr̄iana(q̄ ad oēs extēdiť)& ſiliter in tolerātia iubet ſanitatem aīe ſeruari.Senes.n.qa vident ſe minus diligi/& multis malis ſubiiciunť ſenectutis,periclitanť tum in dilectione tum in patiētia.¶ANVS ſimiliter.} In eadē ſenectutis ętate inſtruit mulieres. IN habitu ſancto.} vel in ſtatu ſc̄tō ſm alios codices græcos.Et ꝓprie ſignificat nō ſancto/ ſed ſacridecenti. Iubet itaq; vt habitus ſeu ſtatus ſit ſacridecēs:hoc eſt vt decet religioſas ſacraſq; mulieres.tāq̄ ſenectus tribuat illis quod aliis tribuit votū ſacrū/addictio ad ſacra. Vt ītelligamus ꝙ in ſtatu/īceſſu/habitu/veſte & in oībus motibus ſuis agāt perſonā addictā ſacris. NON criminatrices.pro.calūniatrices.} Pronus eſt enim ſexus ille(& ex ætate ſenili ſuſpitionis plena lōge ꝓnior)ad calumniādū. NON multo vino ſeruientes.} queadmodum dē ſenibus dixit vt ſint ſobrii.BENE docentes.pro.honeſta docētes.} Nō publice(mulieribus.n.interdictum eſt docere publice)ſed domeſtice,vt domeſticā familiā doceāt ea quę honeſta ſūt . Quo cōtra per poetā dicitur.hoc docent vetulę pueris poſcētibus aſſem. ¶VT prudentiam doceant.pro.vt modeſtas reddāt/adoleſcentulas.} Hoc debet eſſe vetularum ſtudiū vt adoleſcentulas īmoderatio nō poſſideat: prona eſt.n.adoleſcētia ad imoderantiā. VT viros ſuos ament.} Ad adoleſcentulas hoc referť. & ſimiliter q̄ ſequunť. FILIOS ſuos diligāt.} Decet.n.puellas diſcere hoc a vetulis. PRVDENTES.} quātū ſexus & ætas ꝑmittit. CASTAS.} moribus. SOBRIAS.} Supfluit ſobrias. DOMVS curam habētes. pro.domus cuſtodes.} Vult.n.vt vetulę doceāt adoleſcētulas vt domi ſe cōtineāt tanq̄ domus cuſtodes. BENIGNAS.} feraces bonorū & verboꝝ & factoꝝ. SVBDITAS viris ſuis} hoc.n.ius naturę exigit. VT nō blaſphemeť verbū dei.} Occaſio blaſphemādi euāgeliū chr̄i(quod eſt verbū dei)aſſumeretur a maritis & aliis ſi adoleſcentulę chriſtianę nō eſſent prędirę bonis moribus & debitis conditionibus quę exiguntur ad modeſtas vxores.crederetur enim ꝙ euangelium pareret hæc mōſtra/ꝙ daret libertatem peccandi.¶IVVENES.pro.iuniores.} Deſcripta doctrina ſenū & anuum & adoleſcentularū/ſupererat deſcribere doctrinā iuuenū.& propterea dicit.IVNIORES ſimiliter hortare vt ſobrii ſint.} Vel ſm modernos interpretes vt modeſte ſentiant.Moderamine eget iuuētus:quod modeſtia & ſobrietas importat. IN oībus teipm̄ prębe.pro.ꝑbens/exemplum bonorū operum.} Inter inſtruēdū iuniores/inſtruit ipſummet titū:vt hinc ītelligamus ipſum eſſe in numero iuniorū/& vt iuniores doceat magis exēplo q̄ verbo.vt videntes alii iuuenes titum iuuenem/bonoꝝ operū exemplum,diſcāt & ipſi incūbere bonis operibus.Propter quod dicit in oībus/vt nulla ex parte deſit exemplū. IN doctrina/in ītegritate/in grauitate.} Deficit hic vna dictio .& legēda ſunt poſt in doctrina/reliqua qnq; in accuſatiuo ſine aliqua prępoſitione.Ita ꝙ legendū eſt. IN doctrina integritatem / grauitatem/incorruptibilitatem/ verbum ſanum irrepręhenſibile.} Nec adiicitur verbum aliquod.Et propterea referenda ſunt ad participium prębens:vt intelligatur repetitum.prębens in doctrina integritatem/grauitatem &c̄.Quinq; tribuenda in doctrina mandat. Et tria quidem prima conditiones docentis ſignificant:vt ſit integer quo ad vitam etiam ſm intima quæ ab aliis videri non poſſunt:vt ſit grauis in actibus / motibus/geſtibus/& vniuerſis quæ ad commendationem autoritatis ſpectant:vt ſit incorruptibilis/ab extrinſecis tam proſperis q̄ aduerſis,a muneribus/a minis/a tormentis &c̄.Reliqua vero duo ad materiam doctrinę ſpectant:vt non doceatur verbum ſapiens aliquid inſanię,ſed verbum ad animi ſanitatem ſpectās. & cum hoc ſit irrepręhēſibile a qbuſcūq; ad quos peruenerit etiam aduerſarios. Vnde & ſubdit. VT IS qui ex aduerſo eſt vereatur.pro.pudefiat,nihil habens malum dicere de nobis.} Aduerſarii non inuenientes quod reprehendant in nobis , ſuffunduntur pudore:eo ꝙ nullum habent quod aduerſus nos malum dicant . ¶SERVOS dominis ſuis ſubditos eſſe.} Poſtq̄ diuerſas ætates inſtruxit/deſcendit ad inſtruendum genus ſeruorum qui conuerſi erant ad fidem chriſtianam.Fuit autem opus/ſpecialiter tradi doctrinam ſeruorum,ne adepti libertatē euangelicam/exiſtimarent ſe adeptos libertatem a dominis carnalibus & paruifacerēt dn̄os:& ſic euāgeliū fuiſſet blaſphematū a dn̄is.Vnde & primū documētū eſt ſeruos eſſe ſubditos ſuis dn̄is.Baptiſmus.n.ſoluit crimina/& cōfert libertatem ſpūs:nō ſoluit aūt debita corporis aut rerū/nec cōfert libertatē corporis . cōſtat āt ſm corpus in hoc mūdo eſſe dn̄os & ſeruos.IN oībus placētes.} Nō ſolū ſubditos ſed cōplacētes dn̄is eē iubet.Quod āt dicit in oībus/ītellige licitis. NON cōtradicētes.} Facile genus ſeruoꝝ/e regione rńdet. NON fraudātes.} Quod familiare vř eē ſeruis. SED in oībus.pro.ſed oēm/fidem bonā oſtēdentes.} Fides pro fidelitate hic ſumiť/e regione fraudis.fidelis.n. eſt nō fraudare nec fallere.¶Et dicit oſtēdentes bonā:vt ītelligamus ꝙ ſerui non ſolum debent oſtēdere fidelitatem ſed fidelitatem bonam:vtpote non coactā ſed ex bonitate procedentem. VT doctrinam ſaluatoris noſtri dei ornent in oībus.} Quemadmodum ſerui chriſtiani ſi malis moribus

pręditi ſunt(fraudantes/inobedientes &c̃.)quãtum in ſe eſt vituperant doctrinam chriſtianam, ita bõ
nis moribus pręditi ornant doctrinam ſaluatoris/chriſtianorum dei.
APPARVIT enim gr̃a dei.] Ad manifeſtandũ ꝙ tã ſerui q̃ cuiuſcꝫ ętatis hoĩes recte ſe gerẽtes ornant
doctrinã ſaluatoris noſtri dei, affert bñficium diuinũ cõe tam dñis q̃ ſeruis q̃ cuiuſcũcꝫ cõditionis hoĩ-
bus. SALVATORIS noſtri.pro.ſalutifera.] Nominatiui.n. eſt caſus:& referť ad gr̃am. Apparuit inq̃t
gr̃a dei ſalutifera ſeu ſalutaris. OMNIBVS hoĩbus.] ſub q̃bus compræhenduntur & ſerui. ERVDIENS
nos.] Ecce de qua gratia loquiť/de gr̃a doctrinę ſalutaris.ad eam.n.ſpectat erudire nos. Apparuit aũt
per chr̃m. VT abnegantes.] Præteriti tẽporis eſt in textu græco:ſed nos caremus participiis actiuis
p̃teriti tẽporis.potuiſſet tñ trãſferri vt abnegatis ĩpietate & mũdanis deſideriis. Sequẽdo tñ textum ĩter-
pretis legimus pręſens ꝑ p̃terito. IMPIETATEM & ſęcularia.pro.mundana/deſideria.] impietatẽ in
opere/mũdana deſideria in aĩo:impietatẽ cõtrariã ꝓximis/mũdana deſideria contraria ſanitati aĩę. SO
BRIE & iuſte & pie viuamus in hoc ſęculo.] Abiectis tanq̃ termino a quo ĩpietate & mũdanis deſi-
deriis, viuamus in pręſenti ſęculo ſobrie/ quo ad nos:hoc eſt moderando noſipſos.& iuſte/quo ad pri
mos, reddendo vnicuicꝫ quod ei debeť.& pie/relatiue ad cœleſtẽ patriam/patrẽ & cõciues. EXPECTAN
TES beatam ſpem.] Eruditio iſta vere eſt ſalutifera, nec fruſtra erudit ſed ad hoc vt ſic viuentes expecte
mus beatã ſpem. Spes ꝑ re ſperata hic poniť/vt expectemus btĩtudinem ſperatã. ET aduentũ.pro. & ap
paritionem/glorię magni dei.] Non ſolũ expectamus btĩtudinem noſtrã/ſed expectamus apparitio-
nem gloriæ dei magni.non ꝙ inueniať etiam deus nõ magnus, ſed ꝙ apparitio gloriæ erit magnitudi-
nis diuinę. Apparuit.n.gloria dei ſępe priſcorum patrũ tempore:ſed nũq̃ apparuit gloria dei quatenus
magnus. ſed hmõi gloria apparebit apparẽte chr̃o in ſuo aduentu glorioſo.tunc enim vere apparebit
gloria dei magni/quĩ apud oẽs manifeſta erit gloria dei magni ſupra oĩa. Vſcꝫ.n.ad illam horã verteť
in dubium apud aliquos gloria dei ꝙ ſit magnus ſupra oĩa & in oĩbus & per oĩa. ¶ Nec tu ſpeculatiue
theologe reſtringas nomen dei ad perſonam aliquã(puta patrẽ/filiũ vel ſpm̃ ſanctũ)ſed queadmodum
in reliq̃s locis ſcripturę vbi nomẽ dei abſolute vel cũ terminis eſſentialibus(magnitudine/potẽtia/mi-
ſericordia/bonitate/prudẽtia & ſimilibus)poniť/appellatione dei itelligiť idiuiduũ deitatis/hoc eſt hic
deus, ita & in pręſenti loco ſignificať hic deus:q̃ cõis eſt pr̃i & filio & ſpũi ſancto. ET ſaluatoris noſtri ie
ſu chr̃i.] Simul erit apparitio magnitudinis dei & apparitio glorię hoĩs ieſu chr̃i quatenus ſaluator
noſter eſt.nã vſcꝫ ad illã horã/ſilr̃ apud aliquos verteť in dubiũ ꝙ ieſus chr̃s ſit ſaluator nr̃:tũc aũt appa-
rebit omnibus gloria ipſius ieſu chriſti ſaluatoris. ¶ QVI dedit ſemetip̃m ꝓ nobis.] Merita ſaluatoris
ieſu chr̃i q̃bus meruit & corporis gloriã & manifeſtationẽ ſuę glorię q̃ tũc cõſũmabiť apponit. & vni-
co verbo cõp̃hẽdit paſſionẽ & mortẽ eius & charitatẽ erga nos/dicẽdo q̃ dedit ſemetip̃m ꝓ nobis. VT
nos redimeret ab oĩ iniq̃tate.] vt nos a ſeruitute cuiuſcũcꝫ pc̃ti p̃cio ſuiipſius redimẽdo liberaret:& nõ
vt liberaret a ſeruitute hoĩum in pñti vita. ET mũdaret ſibi populũ accęptabilẽ.pro.peculiarẽ.] & mũ
dũ redderet ab oĩbus imundiciis legalibus populũ peculiarẽ ſibi, nõ populũ iudaicũ nõ nationẽ aliquã
ſed populũ ꝓpriũ ſibi:qualis eſt populus chr̃ianus. SECTATOREM.pro.ęmulatorẽ/bonoꝝ operꝫ.]
Etſi chr̃s redemit ac mũdauit ſibi populũ, ea tñ lege illũ redemit ac mundauit vt ſeip̃m quocꝫ ppl̃s ſer
uet ac ꝓmoueat/vt ſit ęmulator bonoꝝ operũ:nõ vacet ocio/nõ tepeſcat, ſed velut ęmulãdo ĩcũbat bo-
nis opibus.hoc eſt cõe ſeruis & dñis/hoc ſenibus & vetulis/hoc iuuenibus & adoleſcẽtulis &c̃. HÆC lo-
quere.] docẽdo. ET exhortare.] diſpoſitos. ET argue.] cõtradicẽtes. CVM oĩ ĩperio.] Modeſtia titi
mãdato egebat ad hoc vt autoritate ſua vteretur aduerſus cõtradicentes. NEMO te contemnat.] Ratio
quare cum omni imperio/redditur nõ ex ſupercilio faſtuoſo ſed ex vtilitate quę non proueniret ſi pręla
tus contemneretur non vtendo imperio quando/vbi & erga quos oportet.

CAPVT .III.

ADMONE illos p̃ricipibus.pro.p̃ricipatibus/& p̃tãtibus ſubditos eẽ.] Pronomẽ illos cretẽſes
demõſtrat:quos ſupius eodẽ ꝓnoĩe demõſtrauit/dicẽdo ĩcrepa illos dure. Poſt doctrinã ſiq̃dẽ
ętatũ & ſexuũ/redit ad doctrinã cõem oĩbus. Et primo monet ſubiectionẽ magiſtratibus &
reliq̃s p̃tãtẽ hñtibus/q̃ tũc erãt ethnici:ne chr̃iani putarẽt ſe liberos ꝑ baptiſmũ a ſubiectione
coꝝ/ꝓpꝑca ꝙ erãt idolatrę. DICTO obedire.pro.magiſtratibus parere.] Parũ aut nihil eſt eſſe ſubditos
niſi ſubſequať obediẽtia. AD oẽ opus bonũ paratos eſſe]. Explicat obediẽtiã debere itelligi in opib⁹ bo
nis q̃buſcunq̃. NEMINEM blaſphemare.] Gręca dictio vſurpata iã a latinis eſt blaſphemare.& q̃uis
apud latinos iniuriis aduerſus deũ appropriať, ſuapte tñ nã cõe ẽ maledicẽtię in cuiuſcũcꝫ honorẽ. Vñ
ad lr̃am ꝓhibenť chr̃iani maledica verba ꝓferre aduerſus p̃ricipatus & p̃tãtes & alios honore dignos.
NON litigioſos.pro.pugnaces/eſſe.] tã verbis q̃ factis. SED modeſtos.] vel humanos/vt aliis placet. E
regiõe ad pugnaces locanť modeſti ſeu humani/moderãtes tã verba q̃ facta. OMNEM oñdẽtes mãſue-
tudinẽ ad oẽs hoĩes.] Optimus chr̃i apl̃us p̃cęptũ chr̃i ꝓpagare nitiť/diſcite a me q̃a mitis ſum. Ma
gna chr̃ianorũ cõmendatio eſt, prę ſe ferre manſuetudinẽ nõ aliquam ſed omnẽ/ſm̃ omnes manſuetu-
dinis partes & materias, non erga aliquem ſeu aliquos ſed erga omnes homines/cuiuſcunq̃ ſectę fuerit.
Et rationem huius vltimę particulę(ad oẽs homines)ſubiungit. ERAMVS enim aliquando & nos iſi

pientes.pro.ſtulti.} Intendit ab exemplo docere māſuetudinem erga omnes,quia qui hodie ſunt malis moribus prẹditi & incredulị,cras forte erunt fideles & boni:ſicut experientia docet de nobiſipſis. Ex conſideratione itaq; noſtri quales aliquando fuerimus & quales modo ſimus,docet rōnem habendam aliorum qui modo ſunt tales quales nos olim fuimus. Hanc itaq; rationem tractat dicendo. eramus enī aliqñ & nos ſtulti,in aliq̄bus a vera prudentia deſtituti. INCREDVLI.} euāgelio. ERRANTES.} a vera intelligentia ſcripturarum,ab ipſa veritate. SERVIENTES deſideriis & voluptatibus variis.} Tria prẹcedentia ad partem ſpectant intellectiuam: hoc autem ad partem exequutiuam.ſeruire ſiquidem cōcupiſcentiis & delectationibus,eſt exequi ea quẹ ſunt cōcupiſcētiẹ & delectationis. IN malicia & inuidia agentes,odibiles,odientes inuicem.} Hæc ad partem affectiuam ad malum ſpectant:quemadmodum deſideria & voluptates partis ſunt affectiuẹ ad bonum vtile vel delectabile.Malicia enim affectū ſonat nociuum alteri:inuidia triſtitiam de bono alieno:odium quoq; aduerſus alienum bonum tendit.Vndiq; ergo eramus malis moribus pleni.¶ Et computat ſeipſum paulus inter iſtos:quoniam talis fuerat anteq̄ conuerteret̃. Verum peccata aduerſus proximum(vt ipſe alibi dicit) fuerunt aduerſus chriſtianos:quoniam ſine querela conuerſatus eſt in lege moyſi.Et ſimiliter peccata partis intellectiuẹ,aduerſus veritatem euangelicam intelliguntur.

QVVM aūt benignitas & humanitas.} Non eſt nomen naturæ humanẹ hoc in loco humanitas:ſed eſt nomen affectus amoris erga hoīes,diſtincti contra vitium inhumanitatis.Et eſt ſenſus. quum autē benignitas(quẹ eſt feracitas boni)& amor erga homines.generi adiungitur ſpecies,benignitati amor ad hoīes.} APPARVIT ſaluatoris noſtri dei.} Nomen naturẹ eſt dei:& ſignificat (vt dictum eſt) hunc deum. NON ex operibus iuſtitiæ.pro.in iuſtitia,quæ fecimus nos.} hoc eſt nō ex operibus quæ in iuſtitia legis moyſi ſeruauimus.Intendit enim excludere merita ſeruatẹ legis:& a fortiori reliqua merita. SED ſm ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit.} Ecce effectus apparentis benignitatis & humanitatis. PER lauacrum regenerationis & renouationis ſpiritus ſancti.} Ecce modus quo ſaluos nos fecit:videlicet per baptiſmum .Ecce tempus quando apparuit benignitas & humanitas ſaluatoris noſtri dei:videlicet tp̄s baptiſmi.qđ incœpit in chriſto.Lauacrum autem dicit regenerationis. oportet inquit chriſtus vos naſci denuo.primo nati ſumus ſm carnem:ſecundo naſcimur ſm ſpiritum.Et renouationis.niſi perdidiſſemus priorem nouitatem ,non diceret paulus & renouationis. Quemadmodū enim regeneratio ſupponit aliā generationem,ita renouatio ſupponit aliam nouationem.Et hẹc fuit quum primi parentes creati fuerunt in ſtatu innocentiæ. Renouamur igitur per baptiſmum ſm ſpiritum,in meliorem nouitatem q̄ illa fuerat in qua creatum fuit primum humanum genus. Vnde ne male intelligeretur tam regeneratio q̄ renouatio,adiungit ſpiritus ſancti:vt intelligeremus regenerationē & renouationem ſpiritualem,vtpote cōformem ſuẹ appropriatẹ cauſẹ ſpiritui ſancto. QVEM effudit in nos abunde.} non auare ſed copioſe:& tam abunde vt in alios deriuet̃. PER ieſum chr̄m ſaluatorē noſtrum.} Benignitas & humanitas ſaluatoris noſtri dei apparuit per hominem ieſum chriſtum ſaluatorem noſtrum. Vbi perſpice erudite lector ſaluatorem noſtrum appellari deum,& ſaluatorē noſtrū appellari hominem ieſum chriſtum:vt intelligamus deum pricipaliter,hominem vero ieſum tanq̄ dei organū eſſe ſaluatorem noſtrum. VT iuſtificati gratia ipſius} non noſtris operibus. HÆREDES ſimus ſm ſpem vitẹ ẹternẹ.} In prẹſenti vita ſm ſpem hẹredes ſumus vitẹ ẹternẹ:in futura autem hẹredes erimus ſm rem vitẹ eternẹ. Vtrūq; aūt dicit:& φ gratia dei,& φ hẹreditatio iuẹ vitā ẹternā adipiſcimur.qa gr̄a dei iuſtificamur & ſimus filii dei:effecti autem filii,hæredes ſumus ẹternẹ vitẹ.

FIDELIS ſermo eſt.} Superfluit eſt.More ſuo interponit paulus veracitatem ſermonis: quæ prẹcipue refertur ad prẹcedentia promittentia æternam vitam.¶ ET DE his volo te confirmare.} Iuxta textū græcum tam actiue q̄ paſſiue legi poteſt confirmatio:ſubiuncta tamē præ ſe ferunt actiuam ſignificationem. VT curent bonis operibus prẹeſſe.} Volo inquit te confirmare alios etiam de his antedictis vt curent prẹeſſe bonis operibus.Datiui caſus eſt bonis operibus.Nec de p̄latis ſed de ſingulis chriſtianis loquitur,ſubiungendo. QVI credunt.pro.crediderunt,deo.} Dicit enim hoc ad differentiā eorum quorum ſtudium eſt erga ludos & alia opera minus decentia aut licita. Vult enim chriſtianos omnes ad hoc ſtudere vt tam in propriis q̄ in alienis præſint bonis operibus, non ludicris aut indecentibus aut illicitis.Quis ſi datiuo p ablatiuo vtamur,ſenſus ſit φ ſinguli chr̄iani curent p̄ſtare gentilibus non titulis aut ſacris ſed opibus bonis. HÆC ſunt bona.} ſm ſe honeſta. ET vtilia hoībus.} Vere vtilia ad ſalutē æternā.¶ STVLTAS aūt qōnes.} quẹ carēt rōnabili cā quẹrēdi aut q̄ſiti. ET genealogias.} tribuū & familiaꝝ iudẹoꝝ.ET cōtentiones.} clamoribus plenas. ET pugnas legis.} coꝝ.ſ.q̄ videnẗ in libris moyſi inter ſe cōtraria. DEVITA.} Et rōnē ſubdit. SVNT.n.inutiles & vanẹ.} Nō igiẗ loquitur paulus de rōnabilibus pugnis legis,ſed de iutilibus & vanis.Et dixit hoc:qa tūc tpis iudẹi cōuerſi ingerebāt has dubitationes vt monſtrarēt ſe doctos in lege. Vñ vanas dicit,qa ad vanitatē gloriẹ fiebāt: inutiles aūt qa nec moribus nec fidei pſunt.¶ HÆRETICVM hoīem.} hoc eſt ptinacē in ppria electione credēdoꝝ.POST vnā & ſecūdā correptionē.pro. admonitionē,deuita.pro.reiice.} Hinc traxit eccleſia monitiones ante excommunicationem. SCIENS quia.pro.φ, ſubuerſus eſt qui eiuſmodi

eſt.} Ideo reiiciendũ mando, quia nõ eſt amplius locus monitioni/ſed iam ſubuerſus eſt intus qui tot monitiones ſpreuit. ET delinquit, quum ſit proprio iudicio condemnatus. pro. & peccat/per ſe damnatus.} Non peccat a te damnatus, ſed peccat per ſeipſum damnatus/ propria pertinacia ſeparans ſe a catholica eccleſia.

¶ QVVM miſero ad te artemam aut tychicum, feſtina ad me venire nicopolim. ibi enim ſtatui hyemare.} Non anteq̃ ſurrogauerit alium ſuper cretenſes/vult titum ad ſe venire: ne cretenſes derelicti videantur a paulo. ZENAM legiſperitum.} Aiunt hunc anteq̃ eſſet chriſtianus hoc titulo inſignitum: & propterea paulus appellat eum legiſperitum. Et eſt ſermo de lege moyſi. ET apollo.} De quo in actibus apoſtolorum & ad corin. mentio fit. SOLICITE pręmitte. pro. ſtudioſe proſequere, vt nihil illis deſit.} Mandat vt titus prouideat iſtis viatoribus de neceſſariis in via. ¶ DISCANT autẽ & veſtri. pro. noſtri.} ſcilicet chriſtiani ex gentibus conuerſi, ad imitationem iudęorum prouidentium ſuis doctoribus. BONIS operibus pręeſſe ad vſus neceſſarios.} Eleemoſynas bona opera appellat, & vult illos pręeſſe eleemoſynis/non ad luxum ſed ad vſus neceſſarios hoſpitum & viatorum. VT non ſint infructuoſi.} Infructuoſi eſſent ſi eleemoſynarios fructus non proferrent in neceſſarios vſus. ¶ SALVTANT te qui mecum ſunt omnes. ſaluta eos qui nos amant in fide.} ieſu chriſti. GRATIA dei cum omnibus vobis: amen.} Superfluit dei. Et hæc ſalutatio manu pauli non ad titum ſolum ſed ad omnes in creta chriſtianos dirigitur: pro quorum ſalute hanc tito ſcripſit epiſtolam. ¶ Et apud græcos inuenitur ſubſcriptio hæc. Ad titum eccleſiæ cretenſium primum delectum epiſcopum, ſcripta nicopoli macedonię. ¶ Caietę die quinta maii. M.D.XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILEMONEM COMMENTARII.

PAVLVS vinctus chriſti ieſu & timotheus frater.} Ex præſentia timothei & vinculis pauli collatis cum ſcriptis ad coloſſen. & ſecunda ad timotheum/ facile apparet ꝙ hæc epiſtola ſimul ſcripta eſt cum epiſtola ad colo. tempore priorum vinculorum pauli. Vnde & ad colo. ſcribit ꝙ cum tychico mittit oneſimum pro quo ſcribit hanc epiſtolam. & vtrobiqꝫ commemoratur demas præſens cum paulo: qui in ſecunda ad timo. ſcribitur amplexus mundum relicto paulo. ¶ Adiungit autem ſibi timotheum in titulo epiſtolę huius quemadmodum & in illa ad colo. vt & publicum & priuatum negocium vtriuſqꝫ noĩe autoretur. PHILEMONI dilecto adiutori. pro. & cooperario/noſtro.} Dilecto nõ eſt participium ſed nomen. & tam a diligi q̃ a cooperari commendatur: vt intelligamus ipſum eſſe cooperarium euãgelii/etſi non prędicatione tamẽ facto, & communiter amabilem. ET apphię ſorori chariſſimę. pro. dilectę.} Loco ſorori chariſſimę legendum eſt dilectę. Vxor philemonis ſalutatur & commẽdatur. ET archippo commilitoni noſtro.} Hic erat epiſcopus coloſſenſium. ET eccleſiæ quę in domo tua eſt.} Familiam ipſius philemonis/domeſticam eccleſiam eius appellat. GRATIA vobis & pax a deo patre noſtro & domino ieſu chriſto.} Solita paulo eſt hęc ſalutatio.

GRATIAS ago deo meo/ſemper memoriam tui faciens in orationibus meis.} Petiturus veniam oneſimo incipit a commemoratione immo a recognitione beneficiorum ipſius philemonis erga chriſti fideles. & propterea commemorat ſe & gratias agere deo & orare pro ipſo philemone. AVDIENS charitatem tuam & fidem.} Dilectionem & fidem ſpecialiter refert: quoniam erga fideles ſpecialiter refulgebat dilectio philemonis. QVAM habes in domino ieſu. pro. in dominũ ieſum/& in omnes ſanctos.} Diuerſimode intellige fidem & dilectionem referri in dominum ieſum & in omnes ſanctos. nam in ieſum refertur vt rationem credendi & amandi: in omnes vero ſanctos (hoc eſt chriſtianos) tanq̃ in amatos & conſortes fidei. VT cõmunicatio fidei tuę euidens. pro. efficax/fiat in agnitione omnis opis boni.} Superfluit operis: & deſunt quattuor dictiones poſt boni. QVOD eſt in vobis/in chriſto ieſu. pro. in chriſtum ieſum.} Talem ac tantam audio dilectionem tuam & fidem vt fidei tuæ cõicatio nobiſcum ĩ agnitioẽ oĩs boni quod in vobis vel nobis eſt eſſe debitũ chr̃o ieſu/nõ ſit ocioſa,

ſed fiat efficax ad exercendum opera pietatis in ſanctos:vt illud quod ex fide cōe tibi & nobis eſt(videlicet cognoſcere omne bonũ qđ in vobis ſeu nobis eſt eſſe in chſm)fiat efficax ad facta:ad dñam illorũ in qbus hęc notitia ocioſa eſt,nēpe ſine opę. GAVDIVM.n.magnũ habui.pro.gr̃am.n.hēmus multã|& cõſolationē in dilectione tua:qa viſcera ſanctorũ regenerũt.pro.refocillata ſunt|ꝑ te frater.} Vt cōe declaret bñficium collatũ aliis chñanis,quũ dixiſſet prius ſingulariter gr̃as ago deo|mō plr̃ dicit habemus gr̃am multã:hoc eſt gratuitum bñficium multũ habemus noſipſi in dilectione tua,qa aliorum ſanctoꝝ viſcera corporea per te refocillata ſunt cibo corporeo.Et dicēdo refocillata|mõſtrat chñanorũ indigentiã.¶ PROPTER quod multã fiduciã habens in chr̃o ieſu impandi tibi qđ ad rē pertinet.pro.conueniēs|ſeu decens.} Ita ꝙ loco illarũ quattuor dictionũ(quod ad rē ꝑtinet) vnica legatur dictio. Propter tantã fidei ac charitatis cõicationē tuam|audere poſſem vt īperarem tibi qđ cõueniens eſt.nullus enim põt imperare quod dedecet aut qđ incõuenit. PROPTER charitatē magis obſecro.} malo vti dilectione obſecrando q̄ autoritate īperando. QVVM ſis.pro.ſim|talis, vt paulus ſenex|nunc aũt & vinctus ieſu chr̃i.} Explicat quod in genere dixerat talis|quattuor qualitatibus.Primo paulus.erat eñi noīatus imo noīatiſſimus paulus.Q̃uis ad ip̄m nomē pauli alludere videaẗ. paulus enim diminutiuũ eſt a parũ.Ac ſi apertius dixiſſet vt minimus.decet.n.obſecrantē|ea q̄ ſunt paruitatis ſuę ꝓferre. ¶ Deinde ſenex.Ætas defectuũ plena facilius īpetrat.Si miraris paulũ in primis ex iudęa viculis ſenē:quũ anno eodē quo mortuus eſt dñs ieſus deſcribaẗ adoleſcēs in lapidatione ſtephani.recole ꝙ a fine adoleſcētię(quę vſq; ad.28.ætatis annũ extēditur)in qua paulus vocatus crediẗ ad ꝑdicãdũ|vſq; ad tēpus iſtius epiſtolę fluxerunt fere anni trigita,ſi qnto vel ſexto neronis anno ſcripta eſt:vt patet ſupputãdo annos a decimooctauo tiberii|quo chr̃s crediẗ crucifixus. Trãſierat igiẗ paulus annos 55 ad minus|qñ ſcripſit hãc epiſtolã.Et ꝓpterea merito potuit appellari ſenex:eo magis quo corpus tot afflictionibus ac laboribus affectum habebat vt iã eſſet ampliſſime ſenex.¶ Tertio adiũgit|nũc aũt & vinctus.Afflicti.n.facilius īpetrant.Et demũ addit ieſu chr̃i|ad cõſummandũ rõnem īpetrãdi. OBSECRO te pro meo filio.} obſecro inquã te ꝓ meo nõ miniſtro ſed filio. QVEM genui in vinculis meis oneſimo.} per euãgelium genui ipſum in vinculis.Et hic locus ad īpetrandũ nõ eſt minimus.tãto.n.eſt mihi magis charus quãto inter ipſa vincula(q̄ adhuc patior)ip̄m genui. QVI tibi aliqñ inutilis fuit,nũc aũt tibi & mihi perutilis.} Oneſimus græcis ſonat vtilis.& ꝓpterea paulus alludēdo ad nomen oneſimi|dicit q tibi aliqñ fuit inutilis(vtpote fugiēs)nunc aũt factus chr̃ianus tam mihi q̄ tibi perutilis.In meliorē ergo euaſit. QVEM remiſi tibi.} Supfluit tibi.Q̃uis mihi ſit perutilis|remiſi tñ. TV aũt illum vt.pro. hoc eſt|mea viſcera ſuſcipe.} Exponit illũ|hoc eſt mea viſcera,vt ītelligat philemon q̄ charus ſit paulo oneſimus. ¶ QVEM ego voluerã mecum detinere|vt pro te mihi miniſtraret in vinculis euãgelii.} Dicit vt ꝓ te,cõfidens de philemone ꝙ ſi affuiſſet romę|ipſe miniſtraſſet paulo in vinculis qbus euãgelii gratia vinctus erat. SINE cõſilio aũt tuo.pro.ſine ſnĩa aũt tua|nihil volui facere.} nolui vti autoritate|nolui vti fiducia. NE velut ex neceſſitate bonum tuũ eſſet,ſed voluntarium.} ne opus tuũ bonum|concedendi mihi oneſimũ,eſſet tanq̄ ex neceſſitate|qua ego retinuiſſem illum,ſed eſſet oĩno ſpontaneum. FORSITAN enim ideo diſceſſit ad horã a te vt æternũ illũ reciperes.} Damnũ diſceſſus tēporalis nitiẗ penſare lucro ęternitatis.Et dicit forſitan,quia neſcit ꝑſeuerantiã oneſimi futuram qua redderetur ęternus:vtpote adeptus vitam æternã. Q̃uis ęternum poſſit aduerbialiter intelligi:hoc eſt æterne reciperes.ſed ſententia eadem redit. IAM non vt ſeruum ſed pro ſeruo.pro.ſed ſupra ſeruum.} æternum illum reciperes iam non vt ſeruum(non enim erit ſeruitus in illa æterna fœlicitate)ſed ſupra ſeruum|ſupra conditionem ſeruilem eleuatum. CHARISSIMVM.pro.dilectum|fratrem,maxime mihi: quanto autem magis tibi & in carne & in domino?} Aduerbium maxime non referri ad dilectum aut fratrem,manifeſtat argumentum|quanto magis tibi:ſed referri ad pronomen mihi|idem argumentum teſtatur.Et eſt ſenſus.mihi maxime inter reliquos vinctos dilectum fratrem,quanto magis tibi dilectum fratrem|qui duplicato vinculo illi iungeris:nempe & in carne & in domino.Mihi iunctus eſt in domino:tibi iunctus & in carne|hoc eſt ſꝫm ſeruitutem carnalem,& in domino|ſꝫm ſpiritualem communionem ſanctorum. ¶ SI ERGO habes me ſocium.pro.conſortem.} ſubaudi euangelii & æternę hæreditatis. SVSCIPE illum ſicut me.} Continue auget loca ad impetrãdum.Prius dixerat ſuſcipe illum|hoc eſt viſcera mea:modo dicit ſuſcipe illum ſicut meipſum:hoc eſt vt fratrem dilectum|vt conſortem regni cœleſtis.¶ Si autem aliquid nocuit tibi aut debet,hoc mihi imputa.} tam nocumentum q̄ debitum. EGO paulus ſcripſi mea manu.} vt plenius credas ex meis intimis hæc ꝓcedere.EGO reddã:vt nõ dicã tibi ꝙ & teipſum mihi debes.} quum poſſim dicere ꝙ tu es mihi debitor tuiipſius(quia te genui in chriſto)dico tamē ꝙ ego dependam.Hinc apparet ꝙ philemon aut non erat coloſſenſis aut alibi a paulo conuerſus ſeu eruditus eſt.paulus enim(vt patet ex epiſtola ad colo.)non fuerat coloſſis,& tamen dicit philemoni ꝙ debes teipſum mihi. ITA FRATER ego te fruar in domino, refice.pro.refocilla|viſcera mea in chriſto.pro.in domino.} Rurſus ad oneſimi nomen alludit.Oneſimus enim a fruitione nominatur. Et eſt ſermo blandus imprecantis concupitam dulcedinem pręſentię fraternę|concludendo affirmatiue. ita frater ego te fruar in domino,tantum tu recipiendo oneſimum

refocilla viſcera mea/non corporea ſed in domino,conſolare intima deſideria mea in domino. CONFIDENS in obedientia tua ſcripſi tibi:ſciens quoniam.pro.q̃/& ſupra id quod dico facies. Si q̃s ſupputare velit loca q̃bus vtitur paulus in hac epiſtola pro re tā minima , obſtupeſcet:& nulli oratori imparem paulum putabit. Vnde & demum ſubiungit. SIMVL autē & para mihi hoſpitium. Non eget p̄paratione tanta hoſpitium pauli(cui ſat erat habere alimentum & quibus tegeret)ſed & hic locus ad amplitudinem fiducię ſpectat/& maioris familiaritatis ſpem. NAM ſpero q̃ p̄ orationes veſtras donabor vobis. Et hinc apparet epiſtolam hanc ſcriptam in prioribus pauli vinculis.eandē.n.ſpem in epiſtola ad phil.habere ſe ſcripſit.Nec fraudatus eſt ſua ſpe:q̃m vt declarauimus in ſecūda ad timo.liberatus fuit paulus ab iſtis vinculis,& rediit ad partes in quibus prius prędicauerat.

SALVTANT te epaphras concaptiuus meus in chriſto ieſu. Epaphras hic fuerat doctor coloſſenſium:vt patet in epiſtola ad colo.& erat coloſſenſis.& vt hic dicitur/propter chriſtum ieſum erat & ipſe captiuus. MARCVS. cōſobrinus barnabę:vt explicatur in epiſtola ad colo. ARISTARCHVS. ēt concaptiuus pauli:vt ibidem dicit̃. DEMAS. qui poſtea complexus hunc mūdum apoſtatauit a paulo:vt in ſecunda ad timo. habet̃. ET lucas. euangeliſta. ADIVTORES.pro.coopatores/mei. in ope euangelico. GRATIA domini noſtri ieſu chriſti cū ſpiritu veſtro :amen. Hæc eſt ſolita pauli concluſio. Quia enim vniuerſam congregationem domeſticam & archippum nominauerat in principio, ideo in calce dicit cum ſpiritu veſtro. Et apud gręcos ſubſcriptio eſt hæc. Ad philemonem , ſcripta romę/miſſa per oneſimū famulum ſeu ſeruum. Caietę die.7.maii.M.D.XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI,CARDINALIS SANCTI XISTI:

IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS COMMENTARII.

MVLTIFARIAM. Circa hanc epiſtolam ad hebręos/duo occurrūt pretractanda.alterum an hæc epiſtola fuerit condita hebraico ſermone:vt cōmuniter ſupponit̃.alterū an certū ſit paulū fuiſſe autorē huius ep̃lę. Et quo ad primam quęſtionem/textus ipſe ca.7.teſtat̃ nō eſſe conditam hebraice.Nam ibidem de melchiſedec dicitur.primum quidem interpretatur rex iuſtitiæ.Si hebraice ſcripta eſt epiſtola,in quo quęſo idiomate interpretat̃ melchiſedec rex iuſtitiæ! Melchiſedec.n.apud hebręos dictio compoſita eſt;ex rex & iuſtitiæ. Vnde in hebręo debuiſſet dicere: melchiſedec interpretatur melchiſedec.Et tanto magis quanto ſcribitur apud hebręos diuiſim:primo malchi & deinde ſedec. Et quoniam hæc ratio me conuincit(ſicut conuicit & de matthęo)ideo hanc epiſtolā nō eſſe cōditā hebraico idiomate īdubie credo.In cuius ſignum nec hebręa inuenit̃ epiſtola/nec ſcit̃ certus eius interpres ex hebręo in gręcum.

De autore vero huius epiſtolę/certum eſt cōmunem vſum eccleſiæ & doctorum noīare paulum.Hieronymus tm̄ in epiſtola ad paulinū de omnibus diuinę hiſtorię libris/nō audet affirmare illam eſſe pauli.ait enim.paulus apoſtolus ad ſeptem ſcribit eccleſias:octaua.n.ad hebręos/a pleriſq; extra numerum ponit̃.Septē itaq; tm̄ affirmat hieronymus ep̃as ad eccleſias. Et in ep̃a ad euagrium de melchiſedec: explicat qui ſunt iſti pleriq; a quibus nō acceptat̃:dicendo de hac ep̃a ad hebręos.quā oēs gręci recipiunt & nōnulli latinorū. De qua in li.de vi.illu.dicit.Epiſtola aūt quę fertur ad hebręos/non eius (.ſ. pauli) credit̃ p̄pter ſtyli ſermoniſq; diſtātiā:ſed vel barnabę iuxta tertullianū/vel lucę euangeliſtę iuxta quoſdā/vel clementis romanę eccleſiæ ep̃i &c̃. Super hieremię aūt.31.cap.(tractādo illud/ecce dies venient & feriam pactum nouū)ait. hoc teſtimonio apoſtolus paulus/ſiue quiſquis alius ſcripſit epiſtolā,vſus eſt ad hebręos. Rurſus ī li.de vi.illu.ī gaio/de hac ep̃a loquēs dicit.ſed & apud romanos vſq; hodie quaſi pauli nō habet̃. Et eſa.6.exponēs textum ſeraphim ſtabāt/ ait.vnde & paulus apoſtolus in epiſtola ad hebręos , quam latina conſuetudo non recipit &c̃. Item eſa.8.exponens textum/ego & pueri mei ,cæterum inquit beatus apoſtolus in epiſtola quæ ad hebręos ſcribitur(licet eam latina conſuetudo inter canonicas ſcripturas nō recipiat)docet &c̃. Quę omnia ideo attulerim/vt ex his & aliis hieronymi verbis alibi prudēs lector aduertat hieronymum nō fuiſſe oīno certū de autore huius epiſtolæ.Et quoniam hieronymum ſortiti ſumus regulam ne erremus in diſcretione librorum canonicorum

(nam quos ille canonicos tradidit/canonicos habemus:& quos ille a canonicis diſcreuit/extra canonē habemus)ideo dubio apud hieronymū autore huius epiſtolæ exiſtente/dubia quoqꝫ reddiť epiſtola:quĩ niſi ſit pauli/non perſpicuū eſt canonicam eſſe.Quo fit vt ex ſola huius epiſtolæ autoritate non poſſit ſi quod dubium in fide accideret/determinari.Ecce quātum parit malum liber ſine autoris titulo.℄ Cōie ctutam quoqꝫ nōnullam efficiunt duo in hac epiſtola cōtenta/ꝙ non ſit pauli. Alterum eſt in principio epiſtolæ:vbi ad probandum chriſtum eſſe ſuperiorē angelis,quum dixiſſet cui aliqñ dixit angelorꝫ filius meus es tu ego hodie genui te/addidit.& rurſus ego ero illi in pr̃em & ipſe erit mihi in filium.Quę verba ſcripta ſunt.2.reg.7.&.1.parali.28.ad lr̃am de ſalomone. Vñ dauid dicit expſſe.ſalomon filius tuus ędificabit domū meam & atria mea:ipſum.n.elegi mihi in filiū & ego ero illi in patrē &c̄. Et in.2.reg.ſubiungitur.ꝙ ſi inique aliqd geſſerit/arguā eum in virga virorꝫ &c̄.Minus ſiqdem decet/in tanta re tantū apoſtolum vti tali argumento:quū potuiſſent hebręi facile rñdere ꝙ non de filio dei ſed de puro hoīe & qui potuit peccare & de facto poſtea peccauit/dicta ſunt hęc verba a deo per nathan & dauidē. Vnde ex tali filiatione non ꝓbatur ſupioritas ad angelos. Vti aūt his verbis in ſenſu myſtico/minorē reddit autoritatem ꝓbantis:in principio p̃ſertim epiſtolæ & apud hebręos.℄ Alterū eſt in ca.9.vbi de teſtamento propriiſſime loquiť vt diſtinguitur cōtra pactum.nam pactū eſt inter viuos:teſtamētum autē niſi mors intercedat teſtatoris/nōdum valet.Et de teſtō ſic proprie ſumpto loquens/dicit.vbi.n.teſtm̄ eſt/mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris:teſtamentū.n.in mortuis confirmatū eſt:alioqn nōdum valet dum viuit q teſtatus eſt.Et ſubiungit.vnde nec primū quidē ſine ſanguine dedicatū eſt:lecto enim omni mandato legis a moyſē vniuerſo populo,accipiens ſanguinē vitulorꝫ & hircorꝫ cum aqua & lana coccina & hyſopo/ipſum quoqꝫ librum & omnē populum aſperſit dicens.hic ſanguis teſtamenti qđ mandauit ad vos deus. Ex exo.24.hæc afferunť:vbi non eſt ſermo de teſtō ſed de pacto. Vnde rñderi poteſt autori huius epiſtolæ ꝙ de teſtō proprie ſumpto migrat ad pactum:aut ꝙ errat/putando in exodo eſſe ſermonē de teſtamento. Quorꝫ vtrunqꝫ dedecet tantū apoſtolum:ad hebręos præſertim/verborꝫ textus hebraici ꝓprietatē ſcientes.℄ Sed quid per cōiecturas vagor? In ſecūdo huius epiſtolæ capitulo autor huius epiſtolæ numerat ſe inter illos in quos euangelica ſalus confirmata eſt per illos qui audierunt a dño ieſu.paulus autē clamat ꝙ non ab homine neqꝫ per hominē didicit,ſed per reuelationē ieſu chriſti:& ꝙ apoſtoli nihil ſibi contulerunt &c̄. ℄ Nos tamen loquentes vt plures/paulum autorem nominabimus.nam & ſic quoqꝫ hieronymus fecit/vtendo ſcriptis in hac epiſtola.

MVLTIFARIAM multiſqꝫ modis.} Inter multifariam & multos modos loquendi/hæc eſt differētia:ꝙ multitudo modorꝫ ad differētiam ſpectat genericam modorꝫ loquendi,vel intelligibiliter/vel imaginabiliter/vel ſenſibiliter.his.n.tribus modis loquiť deus homini:in quo ſunt tres partes cognoſcitiuæ:videlicet intellectus/ęſtimatiua & ſenſus. Multifariam autē ad multitudinē ſpectat ſignorꝫ quibus vtitur deus loquendo in quocunqꝫ horꝫ trium generū:puta hieremiæ locutus eſt per ſignū ollę ſuccenſę/eſaiæ per dñm ſedentem &c̄. OLIM deus loquens.pro.locutus/patribus in ꝓphetis.} Patres appellat hebręos veteris teſtamenti.illis.n.mediantibus ꝓphetis deus locutus eſt. NOVISSIME.} Lex.n. & prophetæ vſqꝫ ad meſiam.& ꝓpterea tēpus meſiæ appellat nouiſſimū. DIEBVS iſtis.} Ætate ſiquidem pauli chriſtus cœpit prædicare. LOCVTVS eſt nobis.} Idem deus qui olim loquebať patribus/diebus iſtis locutus eſt nobis.Pronomē nobis/hebręos illius ætatis & in illa regione mōſtrat. IN filio.} Non eſt locutus nobis per ꝓphetas ſed per filium:qui tot annis p̃dicauit & miracula fecit in galilæa & iudæa.Apte nouiſſimū tempus reſeruatum deſcribiť filio:vtpote ꝓpter quem fuerunt omnes prophetę. ℄ QVEM conſtituit hęredem vniuerſorꝫ.} Nomen filii/nomen ꝓprium eſt meſiæ ſm̄ diuinā naturam in veritate:ſed apud hebręos non penetrantes myſteriū trinitatis/admittebať nomen filii dei tanq̃ proprium epitheton meſiæ.vnde & pontifices iudęorꝫ accuſabant chriſtū ꝙ filium dei ſe fecit. Paulus itaqꝫ nomen filii dei quod admittebať eſſe ꝓprium meſiæ/primū ingeſſit:dicendo de deo/locutus eſt nobis in filio.deinde cōditiones huius filii adiungit.Quarꝫ prima eſt.quem cōſtituit hęredem vniuerſorꝫ.Et hæc proprie ſpectat ad filium ſm̄ ꝙ homo/ex rōne tñ diuinæ filiationis.Conſtitui.n.hęredem/hoīs eſt:conſtitui autē hęredem vniuerſorꝫ/eſt quidem hoīs ſed non puri ſed hoīs filii dei.Ex eo nāqꝫ ꝙ eſt filius dei/conuenit eidem ꝙ ipſemet homo cōſtituatur hęres vniuerſorꝫ.ita ꝙ naturale ius filiationis parit in eadē hypoſtaſi hoīe ius hęreditādi vniuerſa/abſqꝫ exceptione aliqua.Duas itaqꝫ naturas implicite paulus ſignificat in filio dei.alterā qua eſt filius dei.alteram ſm̄ quā conſtituiť hęres vniuerſorꝫ. Et vt clarius diuinam filii naturam explicaret/ſubiūgit. PER QVEM fecit & ſęcula.} Deum oportet eſſe illum per quē deus fecit ſęcula/non aliqua ſic & aliqua nō ſed abſqꝫ quacunqꝫ exceptione.nam ſi creatura eſſet/ſęculū ipſius non eſſet factum per eum. Ex hoc igiť ꝙ per filium deus fecit etiā ſęcula/manifeſtať ꝙ filius ſupra ſæcula eſt:ac per hoc æternus.℄ Fecit autē deus per filium ſuum ſęcula quēadmodum artifex per excogitatam in mente formam facit artificialia.eſt enim filius verbum dei.℄ Et ſi librarieris coniunctionē &,idem dicit hic paulus quod dixit ioānes omnia per ipſum facta ſunt.nam difficillimū omnium quod factum fuerit/apud philoſophos eſt tempus.Et propterea dicendo per quē fecit & ſęcula/dicit vſqꝫ adeo per eum fecit omnia ꝙ per eum fecit & ſęcula.

QVI QVVM ſit.pro.exiſtens/ſplendor gloriæ.} Et hęc conditio conuenit filio dei ſm diuinā natu
Et aiunt nōnulli/clarius gręca ſonare: videlicet qui exiſtens refulgentia ſeu relucentia gloriæ. Sol.n.ſ
det:ſed non eſt lux refulgens ſeu relucens ex alio. Vnde magis ꝓprie explicat originem filii relucentia
refulgentia gloriæ: vtpote qui gloriam a patre habet/& in quo relucet gloria quā a patre accipit per
nerationem. Et in hoc intellectualis natura ac intellectualis origo inſinuať.non.n. gloria ſenſibilis
gloria intelligibilis cuius filius eſt relucentia/ſignificať.nam & ipſe deus non eſt naturæ ſenſibilis ſed
telligibilis. Per hoc itaqꝫ ꝙ eſt ſplendor gloriæ/declarať ꝙ in eo relucet diuina claritas.quod de nulla c
tura dici fas eſt: quū diuina claritas in quacūqꝫ creatura obūbretur. ET FIGVRA ſubſtantiæ eius.p
& character hypoſtaſis eius.} referendo græcū vt iacet/ad tollendas quęſtiones. Et hæc quoqꝫ condi
conuenit filio dei ſm diuinā naturam.¶ Inter filium & creaturas hęc eſt differentia.ꝙ creaturæ ꝓcedu
a deo etiā ſi non eſſet ſeu ſi non intelligereť trinitas perſonarū: filius aūt nec eſſe nec intelligi poteſt fili
dei/niſi ſit & intelligať pluralitas perſonarū diuinarum. Et hinc fit vt nulla creatura ſit character alicui
diuinæ perſonæ ſed eſt character dei/filius aūt ſit character hypoſtaſis dei: vtpote ab hypoſtaſi dei pro
dens. Ad declarandū itaqꝫ proceſſionē filii eſſe infra terminos deitatis/& non eſſe ad extra, ſubtiliſſime c
xit ꝙ eſt ad ſimilitudinē characteris hypoſtaſis eius.ſ.dei.nam ꝓnomen eius/maſculini eſt generis:& de
refert in principio ꝓpoſitum & repetitum per nomen relatiuū.¶ Et dicendo hypoſtaſis/differētiam inſi
nuat inter filium & ſpiritū ſanctum.nam ſpiritus ſanctus eſt character hypoſtaſum dei/quia ꝓcedit a p
tre & filio: filius aūt eſt character hypoſtaſis in numero ſingulari/quia ꝓcedit a ſolo patre.¶ Vtitur aut
metaphora characteris(quod ꝓprie ſignificat notam ſeu ſignum impreſſum)ad ſignificandū ꝙ eſt velu
propria nota ab hypoſtaſi diuina impreſſa: vt intelligamus realem diſtinctionē inter filium & hypoſta
ſim illam: quēadmodum inter imprimentē characterem & impreſſum characterē/oportet realem intelli
gere diſtinctionē. Et ne aliquā compoſitionē intelligeres/non dicit eſt habens characterem ſed eſt chara
cter: vt ſubſiſtentiam characteris in ſua ſimplicitate ſignificaret. PORTANSQVE omnia verbo virtutis
pro.potentiæ/ſuæ.} Si legiť portans ſeu ferens/ſignificatur cōſeruatio oīum: ad ſimilitudinē ſuſtentan
tis oīa.ſi vero(vt alii putant)legitur agens/gubernatio oīum ſignificať. Et vterqꝫ ſenſus quadrat adiun
ctis verbis: videlicet verbo potentiæ ſuæ.nam & cōſeruat omnia eodem potentiæ ſuæ verbo quo dixit &
creata ſunt:& ſimiliter gubernat oīa verbo potentiæ ſuæ quo imperat & oīa quęcūqꝫ vult facit.¶ Et ſpe
ctat etiam hęc cōditio ad diuinam filii naturā.nam & cōſeruatio & gubernatio vniuerſi/rōne diuinæ na
turæ ei cōpetit. Propter quod & dicit potentiæ ſuæ/non alienæ: ad ſignificandū eandem eſſe potentiam
filii & dei. PVRGATIONEM peccatoꝶ faciens.} Deficit noſtrorum:& deficit per ſeipſum.& partici
pium faciens deberet eſſe participiū actiuum præteriti tēporis/quo caremus. Et ꝓpterea debuiſſet inter
pretari. QVVM(ſeu poſtꝗ)per ſeipſum purgationē peccatoꝶ noſtroꝶ fecit.} Et hęc eſt cōditio filii ſm
humanam naturam: ſm quā paſſus & mortuus pro nobis/purgauit peccata noſtra per ſeipſum, efficaciā
ad purgandū prębente diuina eius hypoſtaſi. SEDET.pro.ſedit/ad dexterā.pro.in dextera/maieſtatis in
excelſis.} Poſtꝗ noſtra(non ſua)peccata per mortē ſuam purgauit/merito ſuæ mortis exaltatus eſt ſm
humanam naturam:& iam ſedit/non poſitione corporis ſed quiete & autoritate, in dextera/hoc eſt in ſū
mis bonis/in ſummo honore & gloria, maieſtatis/hoc eſt dei regnantis/dei quatenus regnat, in excelſis/
ad differentiā dei regnantis in oībus. Chriſtus.n.adhuc non ſedit in dextera maieſtatis in omnibus, ſed
maieſtatis in excelſis: qa adhuc non accępit poſſeſſionē regni dei in oībus, ſed poſſeſſionē regni in excel
ſis. Sedebit autē quum tradiderit regnū deo & patri & deus erit oīa in oībus/in dextera maieſtatis in om
nibus.accipiet.n.in ſecūdo aduentu poſſeſſionē oīum. TANTO melior angelis effectus quāto differen
tius prę illis nomē hęreditauit.} Et hęc quoqꝫ cōditio conuenit filio ſm humanā naturā: ſm quā con
ſtitutus eſt hęres vniuerſoꝶ. Nomen differentius ſeu p̄eminentius(vtrūqꝫ.n.ſonare pōt dictio gręca)eſt
nomen filii dei/eſt nomen dei/eſt nomen dñi.hęc.n.oīa noīa/autoritate ſcripturę ꝓbabit apoſtolus.¶ Eſt
autē ſm ꝙ homo/melior angelis effectus: pro quāto effectus eſt filius dei ꝑſonaliter/effectus eſt deus ꝑſo
naliter/& ſimiliter dñs ac creator cœloꝶ perſonaliter.¶ Quum autē audis ꝙ homo factus eſt deus perſo
naliter, nō aliam intelligas factionē ꝗ illam de qua dicit ioānes/verbum caro factū eſt.eadem.n.factione
qua verbū factum eſt caro/homo factus eſt deus ꝑſonaliter. Et ꝓpterea hic dicit/tanto melior angelis fa
ctus quanto p̄eminentius ſeu differentius prę angelis nomen hęreditauit.¶ Prius eſt eſſe ꝗ noīari/prius
eſt factum eſſe pręſtantiorē angelis ꝗ hęreditare nomen. Ex eo.n.ꝙ homo factus eſt melior angelis perſo
naliter(vtpote deus filius dei)conſequens fuit vt hęreditario iure/vt naturalis filiationis iure(filio.n.de
betur hęreditas)nomen præeminentius & longe differentius hęreditaret. et ipſum nomen hęreditate
acceptum/manifeſtat præſtantiorem angelis factum ſm eſſe.

CVI ENIM dixit aliqñ angeloꝶ.} Tractat particulam vltimo ꝓpoſitam/quanto differentius præ
illis nomen hęreditauit. Et primo quo ad nomē filii. FILIVS meus es tu, ego hodie genui te.} Ex
ſecundo pſalmo afferť hęc autoritas.in qua ꝓpheta introducit deum loquentē ad meſiam/& duo dicen
tem. Alterum/filius meus es tu. Quod deus etiā de aliis dixit.nam & de populo iſrael dixit/primogenitus
meus iſrael.exo.4. Sed totū conſtans ex his duobus(filius meus es tu/ego hodie genui te)incōicabile eſt.

Menſura.n.& perfectio generationis ſignificata per hodie & genui/æternitatem monſtrat generationis. æternitas ſiquidem ſemp eſt hodie:nec habet heri aut cras.¶ Et ne errares/intelligendo imperfectã generationem quæ ſemp eſt præſens,dicit verbo preteriti tẽporis genui.vt dicendo genui/intelligas pfectam generationẽ:& dicendo hodie/intelligas ita pfectam ꝙ ſemp eſt preſens generatio.ita ꝙ ſemp generatur & genitus eſt. Vnde reddendo rõnem quare filius meus es tu/dicit ego hodie genui te.ideo filius meus es tu/quia ego deus in æternitatis menſura genui te.Quod nulli creaturæ cõicari poteſt.nullius.n.creaturę productio menſuratˀ æternitate.Prætereo ꝙ genui eſt actio naturalis/non volũtaria.¶ ET rurſum.} ſupple deus dixit de eodem.2.reg.7.&.1.parali.28. EGO ERO illi in patrẽ & ipſe erit mihi in filium.} Hæc verba vt pdiximus/ad lram dicta ſunt de ſalomone:vt ipſe dauid teſtatur,& ſubiuncta verba cõuincunt. nam vtrobiq ſubiũgitur cõditionalis de eodẽ/ſi non peccauerit &c̃. Propter quod autor huius epiſtolæ/hanc traxit autoritatẽ ad ſuum ppoſitum in ſenſu myſtico:vt non ſolũ ex ſenſu literali ſed etiã ex myſtico monſtraret ppoſitum. ¶ ET QVVM iterũ introducit primogenitũ in orbem terræ.} Bis ſcriptura introducit meſiam in orbem terræ:hoc eſt & pdicendo primum aduentũ & predicendo ſecũdum aduentum. Vnde dicendo & quũ iterum:hoc eſt in iterato aduentu introducit prædicẽdo primogenitum dei meſiam.non ꝙ ſit alter ſecundogenitus(ipſe enim eſt & primogenitus & vnigenitus)ſed ideo nominat eum primogenitum/quia apparebit vt primogenitꝰ(vtpote heres regni dei)qui primo venit vt ſeruus. Et propterea ſignificantius dicit primogenitum in orbem terrę:quoniam ad literam veniet ad accipiendam poſſeſſionem orbis terrarum,qui mõ regnat in dextera maieſtatis in excelſis. DICIT.} in pſal.96. ET ADORENT eum omnes angeli dei.} Tunc enim veniet in maieſtate ſua cum manifeſta omnibus ſubiectione angelorum:quæ explicatur per adorationem.

ET AD angelos quidẽ dicit.} ſupple ſcriptura ſeu ppheta.De ſcriptura.n.dictum eſt ꝙ introducit primogenitum. QVI facit angelos ſuos ſpiritus.} hoc eſt qui ſpiritus facit angelos ſuos. ET miniſtros ſuos flãmam ignis.} Ex pſal.103.ſumptũ eſt hoc. Et prima eius pars clara eſt:ſignificans ꝙ deus vtitur ſpiritibus ad officium nunciorum:ac per hoc ꝙ illi qui vocantur angeli/ſpiritualis naturæ ſunt. Altera autem pars metaphorica eſt:aſſimilans eoſdem angelos quatenus ſunt miniſtri dei/flammæ igneæ. In qua ſimilitudine efficacia miniſterii ſignificatur:ad ſimilitudinem efficaciæ ignis in forma flammæ, in qua maximam efficaciam habet ignis.

AD FILIVM autem.} ſupple dicit ſcriptura in pſal.44. THRONVS tuus deus in ſæculum ſæculi.} Ad meſiam dirigunt ad literam hæc verba.In qbus meſias appellatˀ deus regnans.& ppterea deſcribitˀ a throno.Sedes ſiquidẽ regia eius deſcribitur in ſęculũ ſęculi:hoc eſt ſine fine.iuxta quod dixit angelus ad mariam/& regni eius non erit finis. VIRGA ęquitatis virga regni tui.} ſedes perpetua/regimen rectitudinis. Et hoc eſt ſingulariſſimũ in regno meſiæ,ꝙ virga regiminis eius eſt in oĩbus & per omnia regimen ęqui/recti/iuſti:vtpote nullũ bonum ĩmune & nullũ malum impune relinquens,ſed oĩa ad rectum reducens. DILEXISTI iuſtitiam & odiſti iniquitatẽ.} Non ſufficit facere rectũ ſed oportet ex aĩo illud efficere. Et ppterea declarando virgã ęquitatis/declarat eam ex primis affectibus:dilectione erga iuſtitiã/& odio erga iniquitatẽ. Multi.n.ſunt qui efficiunt rectũ & diligunt iuſtitiã:ſed non odio habent iniqtatem/impunẽ relinquendo aliqnã iniqtatem.meſias aũt & exercet regimen rectum,& diligit iuſtitiã/præmiando & honorando iuſtos,& odio habet iniquitatẽ/puniendo iniquos oẽs/ĩmo & omnẽ iniquitatẽ. PROPTEREA vnxit te deus deus tuus/oleo exultationis pre participibus tuis.} Duplex põt eſſe ſenſus. Alter.propterea/hoc eſt vt diligas iuſtitiam & odio habeas iniquitatẽ,vnxit te deus &c̃. Et ſic eſſet ſermo de vnctione gratię/quã ab initio cõcęptionis ſuę habuit.¶ Alter eſt.propterea/qa dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatẽ,vnxit te deus &c̃. Et ſic eſt ſermo de vnctione glorię/quã chriſtus meruit diligendo iuſtitiam & odio habendo iniquitatẽ. Ad morem hebręoꝝ alludit/quo reges vngebantˀ.vnde meſię nomẽ & gręce chriſtus deriuatur.¶ Vnxit aũt oleo exultationis(ſiue gratiæ ſiue gloriæ)præ participibus/præ oĩbus creaturis quas effecit participantes te.nam non ſolũ hoĩes ſed angeli participes ſunt meſię.¶ Vbi & nota ꝙ eodẽ contextu noĩat meſiam deũ & vnctum a deo:vtrunq in eo naturã manifeſte ſignificans. Nec abſolute dixit vnxit te deus/ſed appoſuit deus tuus:ad ſignificãdum ſingulariſſimum modum quo deus eſt meſiæ hoĩs.eſt.n.deus eius pſonaliter:quo mõ nullius alterius eſt.¶ ET TV in principio dñe.} Tranſit ad pſal.101.ex illius autoritate mõſtrans meſiam eſſe dñm qui creauit cœlum & terrã. Meſiam alloquitˀ.& tu in principio/tẽporis,dñe/non huius aut illius ſed ſimpliciter. TERRAM fundaſti.} a fundamentis creaſti. ET OPERA manuũ tuarum ſunt cœli.} iuxta illud/in principio creauit deus cœlũ & terram. Metaphorice aũt attribuuntˀ deo manus opatrices cœloꝝ:ad ſignificandũ ꝙ per ſeipſum tanq̃ artifex qui ppriis manibus operatˀ/creauit cœlos. Et hoc contra phos:qui putant cœlos factos ab angelis. IPSI peribunt.} non quo ad ſubſtantiã ſed quo ad motum. TV AVTEM permanebis.pro.permanes.} quod eſt pprium ęternitatis. ET OMNES vt veſtimentũ veteraſcent.} non ſubſtantiæ diminutione ſed tẽporis.nam cõtinue minuitur tẽpus/& appropinquant fini pſentis ſtatus. ET VELVT amictum mutabis.pro.volues/eos.} ad ſimilitudinẽ opertorii vertes eos. In quo facilitas virtutis meſię ad mutandum ſtatum cœloꝝ monſtratˀ:ſicut facile quis cõuoluit opertoria. ET mutabuntˀ.} hoc eſt

PRVDENTEM ſobriũ.} Interpres duo poſuit pro vno.forte quia dictio(ad prudentem.ſ. & ſobriũ) anceps eſt.Moderatum ſiquidem quid ſonat:quod in prudente & ſobrio iuenitur.IVSTVM.} ius ſuũ vnicuiq; reddentẽ. SANCTVM.} hoc eſt mundũ in ſeipſo. CONTINENTEM.} Loco cuius moderni ponũt tẽperantẽ:vt tẽperãtie ſe extẽdit ad oĩa quę frẽno indigent.ad quæ etiam ſe extẽdit continẽtia diffuſe tractata a phĩs. AMPLECTENTEM eũ.pro.tenacẽ eius/q̃ ẜm doctrinã eſt fidelẽ ſermonẽ.pro.fidelis ſermonis.} Declarat oportere epm̃ ita fixũ eẽ in fideli ſermone doctrinali vt ſit tenax illius/vt nulla rõne ꝑmittat illũ dilabi a ſe.Nec dicit tenacẽ fidelis ſermõis(hæc.n.tenacitas exigit a quolibet chrĩano)ſed dicit fidelis ſermonis q̃ ẜm doctrinã eſt.hæc.n.tenacitas ꝓpria eſt epõ.Et quare ſubdit. VT potẽs ſit.Deeſt.&/exhortari.Deeſt.in/doctrina ſana & eos q̃ cõtradicunt arguere.Ad duo officia neceſſariã huiuſmodi tenacitatem explicat:& ad exhortandum bene diſpoſitos/& ad arguendũ aduerſarios.& vtrũq; in doctrina ſana,abſq; vlla labe corruptionis/diminutionis ſeu ęgritudinis.

SVNT.n.multi ẽt inobediẽtes vaniloq̃ &.Deeſt.mentiũ/ſeductores.} Rõnem reddit eius q̃d dixerat & eos q̃ cõtradicũt arguere,ex eo q̃ multi ſunt cõtradictores.Quos a tribus deſcribit:ab inobediẽtia/a vanilogo/a ſeductione ꝑniciosiſſima:vtpote mẽtiũ.ita q̃ vſq; ad ſummã aĩę partẽ(quę mẽs eſt)penetrat eoꝝ ſeductio. MAXIME qui de circũciſione ſunt.} ſupple pſeudochrĩani.Nõ dicit eſſe ſolos ſed pcipue. QVOS oportet redargui.pro.quoꝝ oportet os obturare.} autoritate & doctrina. QVI vniuerſas domos ſubuertũt.} Nõ docẽt publice ſed priuatim ꝑ domos.q̃d eſt ꝓpriũ hęreticoꝝ/vt facilius ſeducere poſſint.DOCENTES quę nõ oportet.} vtputa legalia eſſe ſeruãda. TVRPIS lucri gr̃a.} Nec hoc ipm̃ q̃ vana docẽt/ſimplici intẽtione agũt,ſed ob q̃ſtũ.quẽ turpe lucrũ appellat:q̃m ex turpi cã quęrit.

¶DIXIT q̃dã ex illis ꝓprius ipſoꝝ ꝓpheta.} Dixerat eſſe multos inobediẽtes/pcipue q̃ ex iudęis conuerſi fuerãt:& hos depinxerat.reſtabat vt pingeret inobediẽtes ex gẽtibus cõuerſos.Et q̃m hi erãt creteſes,ideo illos deſcribit ex autoritate epimenidis cretẽſis.Quẽ appellat nõ ꝓphetã abſolute/ſed ꝓprium ipſorũ ꝓphetã:tanq̃ vaticinatus fuerit veritatẽ eoꝝ q̃ tũc tp̃is erãt cretẽſiũ. CRETENSES ſemꝑ mẽdaces.} quo ad vitiũ linguę. MALÆ beſtię.} quo ad vitium aĩ ſimiles feris nociuis quo ad facta. VENTRES pigri.} Quo ad corpus ingluuie & pigritia notant.Et hæc oĩa vno heroico carmine ſcribunt ab illo:ſed interpres ſententiam non metrum tranſtulit.¶TESTIMONIVM hoc verum eſt.} Approbat dictum illius poetę:vt exinde rationem reddat ſubiunctorum.

QVAM ob cauſam.} quia ſunt taliũ cõditionũ. INCREPA illos dure.} Tractat illã particulã/vt ea q̃ deſunt ſupcorrigas.feralis.n.cõditionis hoies/dure ſunt arguẽdi. VT ſani ſint in fide.} Ad materiã primo ꝓpoſitã refert correctionẽ.primũ.n.ꝓpoſuit fidẽ electoꝝ dei. & ꝓpterea primo dicit vt ſani ſint in fide/vt nõ iſaniãt in iis q̃ ſũt fidei.Et explicãs ꝑiculũ iſanię/ſubiũgit. NON itẽdẽtes iudaicis fabulis.} hoc eſt primũ ꝑiculũ iſaniẽdi in iis q̃ ſunt fidei,eſt itẽdere iudaicis nõ hiſtoriis/nõ doctrinis ſed fabulis. Et q̃m nihil aliud explicat,itelligẽdę vident fabulę thalmudicę. ET mãdatis hoium auertẽtiũ ſe a veritate.pro.auerſantiũ veritatẽ.} Nõ dicit ſimpl'r & mãdatis hoium/ſed hoium aſpernãtiũ veritatẽ.Et intẽdit ad lrãm q̃ nõ itẽdãt mãdatis hoium reiiciẽtiũ licẽtiã libertatis euãgelicę:ac ꝑ hoc mãdãtiũ ſeruari legalia. Vñ & ſubiũgit. OMNIA mũda mũdis.} Formaliter loquit de oĩbus cibis/veſtibus & ſimilibus q̃ in lege moyſi habebant imũda.Oĩa inq̃t mũda ſũt/ex euãgelica libertate,apud mũdos/mẽte & cõſciẽtia.¶Nec obſtat q̃ apl'i mãdauerit abſtinẽtiã a ſanguine & ſuffocato/& ipſe paulus mãdauerit hoc ſeruari,vt patet in actibus apl'oꝝ:q̃m hoc nõ fuit decretũ & factũ eo q̃ ſanguis aut ſuffocatũ eſſet imundũ,ſed ad vitãdũ abominationẽ iter cõuiuẽtes iudęos cũ gẽtilibus tũc tp̃is. COINQVINATIS aũt & iſidelibus nihil eſt mũdũ.} Formalis eſt ſermo de iqnatis quatenus iqnati/& de iſidelibus quatenus iſideles ſunt.Quod dicit ad drĩam eorũdẽ quatenus exercẽt naturalia officia aut multas ẽt actiones virtutis.hæc.n.quũ nõ ex iqnatione mẽtis nec ex iſidelitate ꝓcedãt/nõ ſunt imũda illis:ſed nihil eoꝝ q̃d iqnationẽ aut iſidelitatẽ eoꝝ cõcernit/eſt illis mũdũ:eo q̃ ex iqnatiõe cõſciẽtię aut infidelitate vñ ꝓcedũt/imũda reddunt illis.Et ꝓpterea aduerſatiue ſubiũgit. SED iqnata eſt eoꝝ & mẽs & cõſcĩa.} Mens inquinatur errore circa credenda ſeu agenda:conſcientia autẽ inquinatur applicatione ad opus contra regulam rectę rationis quæ eſt conformis veritati euangelicę.¶CONFITENTVR ſe noſſe deũ, factis autem negant.} Probat inquinationem tam mentis q̃ conſcientię ex opere.licet lingua fateantur ſe noſſe deum notitia fidei,factis tamen illum negant:quoniam opera contrariantur pręceptis dei. QVVM ſint abominati & incredibiles.pro. abominabiles & increduli/& ad omne opus bonum reprobi.} De iudęis conuerſis ſeducentibus chriſtianos ad obſeruationem legalium/hæc omnia dicunt.q̃ ſunt abominabiles:vtpote nec iudęi nec chrĩani.& ſunt increduli veritati euãgelicę:& ſunt ad oẽ opus bonũ non ſolũ inepti ſed reprobi/tum a deo tum ab apoſtolis chrĩ & illius ſequacibus.

CAPVT .II.

TV AVTEM loquere.} Tractata illa particula/fidẽ electorũ dei/aggredit alterã ꝓpoſitã:videlicet & agnitionẽ veritatis q̃ ẜm pietatẽ eſt in ſpe vitę ęternę.Ad huius.n.veritatis cognitionẽ ꝓpagãdã reliquũ epl'ę huius ſcribit:docẽs titũ vt iſtruat oẽs hoium cõditiones veritatem moꝝ cõformiũ pietati relatiue ad vitã ęternã. Vñ & dicit.tu aũt loquere. QVÆ decent ſanã

doctrinā.} Doctrina euangelica appellaꝭ doctrina ſana a ſanitate mentis:qm̄ cōtinet & quicquid ſpe
ctat ad mētis ſanitatem/& nihil docet contrariū ſanitati mētis.Recti ergo mores ſunt qui decēt ſanam
doctrinā.¶SENES vt ſobrii ſint.} Per partes diſtinguit doctrinā morū.primo ſm̄ ętates:īcipiens a
ſenibus.De quibus dicit vt ſint ſobrii ſeu vigiles.Et vigilantia quidē indicenda eſt ſenibus/ꝓpter ętatē
reddentē eos negligentes.ſobrietas aūt,qm̄ vino multū alitur ætas illa. PVDICI.} valde.n. dedecet il/
lā ętatem īpudicitia. PRVDENTES.pro.modeſti.} Sępe.n.modū excedunt ſenes/tanq̄ ex autoritate.
SANI in fide.} vt nulla ex parte inſaniāt in iis q̄ ſunt fidei. IN dilectione/in patientia.} Nō ſolū in fi/
de ſed in dilectione chr̄iana(q̄ ad oēs extēdiꝭ)& ſiliter in tolerātia iubet ſanitatem aīe ſeruari.Senes.n.qa
vident ſe minus diligi/& multis malis ſubiiciunꝭ ſenectutis,periclitanꝭ tum in dilectione tum in patiē/
tia.¶ANVS ſimiliter.} In eadē ſenectutis ętate inſtruit mulieres. IN habitu ſancto.} vel in ſtatu ſctō
ſm̄ alios codices græcos.Et ꝓprie ſignificat nō ſancto/ ſed ſacridecenti. Iubet itaq; vt habitus ſeu ſta/
tus ſit ſacridecēs:hoc eſt vt decet religioſas ſacraſq; mulieres.tāq̄ ſenectus tribuat illis quod aliis tribuit
votū ſacrū/addictio ad ſacra. Vt itelligamus ꝙ in ſtatu/īceſſu/habitu/veſte & in oībus motibus ſuis agāt
perſonā addictā ſacris. NON criminatrices.pro.calūniatrices.} Pronus eſt enim ſexus ille(& ex ætate
ſenili ſuſpitionis plena lōge ꝓnior)ad calumniādū. NON multo vino ſeruientes.} quēadmodum de
ſenibus dixit vt ſint ſobrii.BENE docentes.pro.honeſta docētes.} Nō publice(mulieribus.n.interdi/
ctum eſt docere publice)ſed domeſtice,vt domeſticā familiā doceāt ea quę honeſta ſūt. Quo cōtra per
poetā dicitur.hoc docent vetulę pueris poſcētibus aſſem. ¶VT prudentiam doceant.pro.vt modeſtas
reddāt/adoleſcentulas.} Hoc debet eſſe vetularum ſtudiū vt adoleſcentulas īmoderatio nō poſſideat.
prona eſt.n.adoleſcētia ad imoderantiā. VT viros ſuos ament.} Ad adoleſcentulas hoc referꝭ. & ſimi/
liter q̄ ſequunꝭ. FILIOS ſuos diligāt.} Decet.n.puellas diſcere hoc a vetulis. PRVDENTES.} quātū
ſexus & ætas ꝑmittit. CASTAS.} moribus. SOBRIAS.} Sup̄fluit ſobrias. DOMVS curam habētes.
pro.domus cuſtodes.} Vult.n.vt vetulę doceāt adoleſcētulas vt domi ſe cōtineāt tanq̄ domus cuſto/
des. BENIGNAS.} feraces bonorū & verboꝝ & factoꝝ. SVBDITAS viris ſuis} hoc.n.ius naturę exi
git. VT nō blaſphemeꝭ verbū dei.} Occaſio blaſphemādi euāgeliū chr̄i(quod eſt verbū dei)aſſume/
retur a maritis & aliis ſi adoleſcentulę chriſtianę nō eſſent prędirę bonis moribus & debitis conditio/
nibus quę exiguntur ad modeſtas vxores.crederetur enim ꝙ euangelium pateret hæc mōſtra/ꝙ daret
libertatem peccandi.¶IVVENES.pro.iuniores.} Deſcripta doctrina ſenū & anuum & adoleſcentula/
rū/ſupererat deſcribere doctrinā iuuenū.& propterea dicit.IVNIORES ſimiliter hortare vt ſobrii ſint.}
Vel ſm̄ modernos interpretes vt modeſte ſentiant.Moderamine eget iuuētus:quod modeſtia & ſobrie
tas importat. IN oībus teip̄m prębe.pro.p̄bens/exemplum bonorū operum.} Inter inſtruēdū iunio/
res/inſtruit ipſummet titū:vt hinc itelligamus ipſum eſſe in numero iuniorū/& vt iuniores doceat ma
gis exēplo q̄ verbo.vt videntes alii iuuenes titum iuuenem/bonoꝝ operū exemplum,diſcāt & ipſi incū
bere bonis operibus.Propter quod dicit in oībus/vt nulla ex parte deſit exemplū. IN doctrina/in itegri/
tate/in grauitate.} Deficit hic vna dictio .& legēda ſunt poſt in doctrina/reliqua qnq; in accuſatiuo ſi/
ne aliqua prępoſitione.Ita ꝙ legendū eſt. IN doctrina integritatem / grauitatem/incorruptibilitatem/
verbum ſanum irrepręhenſibile.} Nec adiicitur verbum aliquod.Et propterea referenda ſunt ad par/
ticipium prębens:vt intelligatur repetitum.prębens in doctrina integritatem/grauitatem &c̄.Quinq;
tribuenda in doctrina mandat. Et tria quidem prima conditiones docentis ſignificant:vt ſit integer
quo ad vitam etiam ſm̄ intima quæ ab aliis videri non poſſunt:vt ſit grauis in actibus/ motibus/ge/
ſtibus/& vniuerſis quæ ad commendationem autoritatis ſpectant:vt ſit incorruptibilis/ab extrinſecis
tam proſperis q̄ aduerſis,a muneribus/a minis/a tormentis &c̄.Reliqua vero duo ad materiam doctri/
nę ſpectant:vt non doceatur verbum ſapiens aliquid inſanię,ſed verbum ad animi ſanitatem ſpectās.
& cum hoc ſit irrepręhēſibile a q̄buſcūq; ad quos peruenerit etiam aduerſarios. Vnde & ſubdit. VT IS
qui ex aduerſo eſt vereatur.pro.pudeſiat,nihil habens malum dicere de nobis.} Aduerſarii non inue/
nientes quod repręhendant in nobis, ſuffunduntur pudore:eo ꝙ nullum habent quod aduerſus nos
malum dicant. ¶SERVOS dominis ſuis ſubditos eſſe.} Poſtq̄ diuerſas ætates inſtruxit/deſcendit ad
inſtruendum genus ſeruorum qui conuerſi erant ad fidem chriſtianam.Fuit autem opus/ſpecialiter tra
di doctrinam ſeruorum,ne adepti libertatē euangelicam/exiſtimarent ſe adeptos libertatem a dominis
carnalibus & paruiſacerēt dn̄os:& ſic euāgeliū fuiſſet blaſphematū a dn̄is.Vnde & primū documētū eſt
ſeruos eſſe ſubditos ſuis dn̄is.Baptiſmus.n.ſoluit crimina/& cōfert libertatem ſp̄us:nō ſoluit aūt debita
corporis aut rerū/nec cōfert libertatē corporis. cōſtat āt ſm̄ corpus in hoc mūdo eſſe dn̄os & ſeruos.IN
oībus placētes.} Nō ſolū ſubditos ſed cōplacētes dn̄is eē iubet.Quod āt dicit in oībus/itellige licitis.
NON cōtradicētes.} Facile genus ſeruoꝝ/e regione rīdet. NON fraudātes.} Quod familiare vꝭ eē ſer
uis. SED in oībus.pro.ſed oēm/fidem bonā oſtēdentes.} Fides pro fidelitate hic ſumiꝭ/e regione frau/
dis.fidelis.n. eſt nō fraudare nec fallere.¶Et dicit oſtēdentes bonā:vt itelligamus ꝙ ſerui non ſolum de/
bent oſtēdere fidelitatem ſed fidelitatem bonam:vtpote non coactā ſed ex bonitate procedentem. VT
doctrinam ſaluatoris noſtri dei ornent in oībus.} Quemadmodum ſerui chriſtiani ſi malis moribus

pientes.pro.ſtulti.} Intendit ab exemplo docere māſuetudinem erga omnes,quia qui hodie ſunt malis moribus prędit & increduli/cras forte erunt fideles & boni:ſicut experientia docet de nobiſipſis. Ex conſideratione itaq; noſtri quales aliquando fuerimus & quales modo ſimus,docet rōnem habendam aliorum qui modo ſunt tales quales nos olim fuimus. Hanc itaq; rationem tractat dicendo. eramus enī aliqñ & nos ſtulti/in aliqbus a vera prudentia deſtituti. INCREDVLI.} euāgelio. ERRANTES.} a vera intelligentia ſcripturarum/ab ipſa veritate. SERVIENTES deſideriis & voluptatibus variis.} Tria pręcedentia ad partem ſpectant intellectiuam: hoc autem ad partem exequutiuam.ſeruire ſiquidem cōcupiſcentiis & delectationibus/eſt exequi ea quę ſunt cōcupiſcētię & delectationis. IN malicia & inuidia agentes/odibiles/odientes inuicem.} Hæc ad partem affectiuam ad malum ſpectant:quemadmodum deſideria & voluptates partis ſunt affectiuę ad bonum vtile vel delectabile.Malicia enim affectū ſonat nociuum alteri:inuidia triſticiam de bono alieno:odium quoq; aduerſus alienum bonum tendit.Vndiq; ergo eramus malis moribus pleni.¶Et computat ſeipſum paulus inter iſtos:quoniam talis fuerat anteq̄ conuerteret. Verum peccata aduerſus proximum(vt ipſe alibi dicit) fuerunt aduerſus chriſtianos:quoniam ſine querela conuerſatus eſt in lege moyſi.Et ſimiliter peccata partis intellectiuę/aduerſus veritatem euangelicam intelliguntur.

QVVM aūt benignitas & humanitas.} Non eſt nomen naturæ humanę hoc in loco humanitas:ſed eſt nomen affectus amoris erga hoīes/diſtincti contra vitium inhumanitatis.Et eſt ſenſus. quum autē benignitas(quę eſt feracitas boni)& amor erga homines.generi adiungitur ſpecies/benignitati amor ad hoīes.} APPARVIT ſaluatoris noſtri dei.} Nomen naturę eſt dei:& ſignificat (vt dictum eſt) hunc deum. NON ex operibus iuſtitiæ.pro.in iuſtitia/quæ fecimus nos.} hoc eſt nō ex operibus quæ in iuſtitia legis moyſi ſeruauimus.Intendit enim excludere merita ſeruatę legis:& a fortiori reliqua merita. SED ſm ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit.} Ecce effectus apparentis benignitatis & humanitatis. PER lauacrum regenerationis & renouationis ſpiritus ſancti.} Ecce modus quo ſaluos nos fecit:videlicet per baptiſmum.Ecce tempus quando apparuit benignitas & humanitas ſaluatoris noſtri dei:videlicet tp̄s baptiſmi.qđ incœpit in chriſto.Lauacrum autem dicit regenerationis. oportet inquit chriſtus vos naſci denuo.primo nati ſumus ſm carnem:ſecundo naſcimur ſm ſpiritum.Et renouationis.niſi perdidiſſemus priorem nouitatem ,non diceret paulus & renouationis. Quemadmodū enim regeneratio ſupponit aliā generationem,ita renouatio ſupponit aliam nouationem.Et hęc fuit quum primi parentes creati fuerunt in ſtatu innocentiæ. Renouamur igitur per baptiſmum ſm ſpiritum/in meliorem nouitatem q̄ illa fuerat in qua creatum fuit primum humanum genus.Vnde ne male intelligeretur tam regeneratio q̄ renouatio/adiungit ſpiritus ſancti:vt intelligeremus regenerationē & renouationem ſpiritualem,vtpote cōformem ſuę appropriatę cauſę ſpiritui ſancto. QVEM effudit in nos abunde.} non auare ſed copioſe:& tam abunde vt in alios deriuet. PER ieſum chr̄m ſaluatorē noſtrum.} Benignitas & humanitas ſaluatoris noſtri dei apparuit per hominem ieſum chriſtum ſaluatorem noſtrum. Vbi perſpice erudite lector ſaluatorem noſtrum appellari deum/& ſaluatorē noſtrū appellari hominem ieſum chriſtum:vt intelligamus deum pricipaliter/hominem vero ieſum tanq̄ dei organū eſſe ſaluatorem noſtrum. VT iuſtificati gratia ipſius} non noſtris operibus. HÆREDES ſimus ſm ſpem vitę ęternę.} In pręſenti vita ſm ſpem hęredes ſumus vitę ęternę:in futura autem hęredes erimus ſm rem vitę eternę. Vtrūq; aūt dicit:& ꝙ gratia dei/& ꝙ hęreditario iure vitā ęternā adipiſcimur.qa gr̄a dei iuſtificamur & ſimus filii dei:effecti autem filii/hæredes ſumus ęternę vitę.

FIDELIS ſermo eſt.} Superfluit eſt.More ſuo interponit paulus veracitatem ſermonis: quæ pręcipue refertur ad pręcedentia promittentia æternam vitam.¶ ET DE his volo te confirmare.} Iuxta textū græcum tam actiue q̄ paſſiue legi poteſt confirmatio:ſubiuncta tamē præ ſe ferunt actiuam ſignificationem. VT curent bonis operibus pręeſſe.} Volo inquit te confirmare alios etiam de his antedictis vt curent pręeſſe bonis operibus.Datiui caſus eſt bonis operibus.Nec de p̄latis ſed de ſingulis chriſtianis loquitur,ſubiungendo. QVI credunt.pro.crediderunt/deo.} Dicit enim hoc ad differentiā eorum quorum ſtudium eſt erga ludos & alia opera minus decentia aut licita. Vult enim chriſtianos omnes ad hoc ſtudere vt tam in propriis q̄ in alienis præſint bonis operibus/non ludicris aut indecentibus aut illicitis.Quis ſi datiuo ꝓ ablatiuo vtamur,ſenſus fit ꝙ ſinguli chr̄iani curent p̄ſtare gentilibus non titulis aut faſcis ſed opibus bonis. HÆC ſunt bona.} ſm ſe honeſta. ET vtilia hoībus.} Vere vtilia ad ſalutē æternā.¶STVLTAS aūt qōnes.} quę carēt rōnabili cā quęrēdi aut q̄ſiti. ET genealogias.} tribuū & familiaꝝ iudęoꝝ.ET cōtentiones.} clamoribus plenas. ET pugnas legis.} eoꝝ.ſ.q̄ videnť in libris moyſi inter ſe cōtraria. DEVITA.} Et rōnē ſubdit. SVNT.n.inutiles & vanę.} Nō igiť loquitur paulus de rōnabilibus pugnis legis,ſed de iutilibus & vanis.Et dixit hoc:qa tūc tp̄is iudęi cōuerſi īgerebāt has dubitationes vt monſtrarēt ſe doctos in lege. Vñ vanas dicit/qa ad vanitatē glorię fiebāt: inutiles aūt qa nec moribus nec fidei p̄ſunt.¶HÆRETICVM hoīem.} hoc eſt ptinacē in ꝓpria electione credēdoꝝ.POST vnā & ſecūdā correptionē.pro. admonitionē/deuita.pro.reiice.} Hinc traxit eccleſia monitiones ante excommunicationem. SCIENS quia.pro.ꝙ/ſubuerſus eſt qui eiuſmodi

eſt.} Ideo reiiciendū mando, quia nō eſt amplius locus monitioni/ſed iam ſubuerſus eſt intus qui t monitiones ſpreuit. ET delinquit, quum ſit proprio iudicio condemnatus.pro.& peccat/per ſe damn tus.} Non peccat a te damnatus, ſed peccat per ſeipſum damnatus/ propria pertinacia ſeparai ſe a catholica eccleſia.

¶ QVVM miſero ad te artemam aut tychicum, feſtina ad me venire nicopolim.ibi enim ſtatui hy mare.} Non anteq̃ ſurrogauerit alium ſuper cretenſes/vult titum ad ſe venire:ne cretenſes derelicti v detentur a paulo. ZENAM legiſperitum.} Aiunt hunc anteq̃ eſſet chriſtianus hoc titulo inſignitum & propterea paulus appellat eum legiſperitum.Et eſt ſermo de lege moyſi. ET apollo.} De quo in act bus apoſtolorum & ad corin. mentio fit. SOLICITE pręmitte.pro.ſtudioſe proſequere, vt nihil illis de ſit.} Mandat vt titus prouideat iſtis viatoribus de neceſſariis in via. ¶ DISCANT autē & veſtri.pro noſtri.} ſcilicet chriſtiani ex gentibus conuerſi, ad imitationem iudęorum prouidentium ſuis docto ribus. BONIS operibus pręeſſe ad vſus neceſſarios.} Eleemoſynas bona opera appellat. & vult illos pręeſſe eleemoſynis/non ad luxum ſed ad vſus neceſſarios hoſpitum & viatorum. VT non ſint infructuoſi.} Infructuoſi eſſent ſi eleemoſynarios fructus non proferrent in neceſſarios vſus. ¶ SALVTANT te qui mecum ſunt omnes.ſaluta eos qui nos amant in fide.} ieſu chriſti. GRATIA dei cum omnibus vobis:amen.} Superfluit dei. Et hæc ſalutatio manu pauli non ad titum ſolum ſed ad omnes in creta chriſtianos dirigitur:pro quorum ſalute hanc tito ſcripſit epiſtolam. ¶ Et apud græcos inuenitur ſubſcriptio hæc. Ad titum eccleſiæ cretenſium primum delectum epiſcopum, ſcripta nicopoli macedonię. ¶ Caietę die quinta maii.M.D.XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILEMONEM COMMENTARII.

PAVLVS vinctus chriſti ieſu & timotheus frater.} Ex præſentia timothei & vinculis pauli collatis cum ſcriptis ad coloſſen.& ſecunda ad timotheum/facile apparet ꝙ hæc epiſtola ſimul ſcripta eſt cum epiſtola ad colo.tempore priorum vinculorum pauli. Vnde & ad colo.ſcribit ꝙ cum tychico mittit oneſimum pro quo ſcribit hanc epiſtolam. & vtrobiꝗ commemoratur demas præſens cum paulo:qui in ſecunda ad timo.ſcribitur amplexus mundum relicto paulo. ¶ Adiungit autem ſibi timotheum in titulo epiſtolę huius quemadmodum & in illa ad colo. vt & publicum & priuatum negocium vtriuſꝗ noīe autoretur. PHILEMONI dilecto adiutori.pro.& cooperario/noſtro.} Dilecto nō eſt participium ſed nomen.& tam a diligi q̃ a cooperari commendatur:vt intelligamus ipſum eſſe cooperarium euāgelii/etſi non prędicatione tamē facto,& communiter amabilem. ET apphię ſorori chariſſimę.pro. dilectę.} Loco ſorori chariſſimę legendum eſt dilectę. Vxor philemonis ſalutatur & commēdatur. ET archippo commilitoni noſtro.} Hic erat epiſcopus coloſſenſium. ET eccleſiæ quę in domo tua eſt.} Familiam ipſius philemonis/domeſticam eccleſiam eius appellat. GRATIA vobis & pax a deo patre noſtro & domino ieſu chriſto.} Solita paulo eſt hęc ſalutatio.

GRATIAS ago deo meo/ſemper memoriam tui faciens in orationibus meis.} Petiturus veniam oneſimo incipit a commemoratione immo a recognitione beneficiorum ipſius philemonis erga chriſti fideles.& propterea commemorat ſe & gratias agere deo & orare pro ipſo philemone. AVDIENS charitatem tuam & fidem.} Dilectionem & fidem ſpecialiter refert:quoniam erga fideles ſpecialiter refulgebat dilectio philemonis. QVAM habes in domino ieſu.pro.in dominū ieſum/& in omnes ſanctos.} Diuerſimode intellige fidem & dilectionem referri in dominum ieſum & in omnes ſanctos.nam in ieſum refertur vt rationem credendi & amandi: in omnes vero ſanctos (hoc eſt chriſtianos) tanq̃ in amatos & conſortes fidei. VT cōmunicatio fidei tuę euidens.pro.efficax/fiat in agnitione omnis opis boni.} Superfluit operis:& deſunt quattuor dictiones poſt boni. QVOD eſt in vobis/in chriſto ieſu.pro.in chriſtum ieſum.} Talem ac tantam audio dilectionem tuam & fidem vt fidei tuæ cōicatio nobiſcum ī agnitione oīs boni quod in vobis vel nobis eſt eſſe debitū chrō ieſu/nō ſit ocioſa,

ſed fiat efficax ad exercendum opera pietatis in ſanctos: vt illud quod ex fide cõe tibi & nobis eſt (videlicet cognoſcere omne bonũ qđ in vobis ſeu nobis eſt eſſe in chrm) fiat efficax ad facta: ad driam illorũ in qbus hec notitia ocioſa eſt, nẽpe ſine ope. GAVDIVM.n. magnũ habui. pro. grãm.n. hẽmus multã & cõſolationẽ in dilectione tua: qa viſcera ſanctorũ regenerũt. pro. refocillata ſunt / p te frater. ℈ Vt cõe declaret bñficium collatũ aliis chrianis, quũ dixiſſet prius ſingulariter gras ago deo / mõ plr dicit habemus grãm multã: hoc eſt gratuitum bñficium multũ habemus noſipſi in dilectione tua, qa aliorum ſanctoꝝ viſcera corporea per te refocillata ſunt cibo corporeo. Et dicẽdo refocillata / mõſtrat chrianorũ indigentiã. ¶ PROPTER quod multã fiduciã habens in chrõ ieſu impandi tibi qđ ad rẽ pertinet. pro. conueniẽs / ſeu decens. ℈ Ita ꝙ loco illarũ qũattuor dictionũ (quod ad rẽ ptinet) vnica legatur dictio. Propter tantã fidei ac charitatis cõicationẽ tuam / audere poſſem vt ĩperatem tibi qđ cõueniens eſt. nullus enim põt imperare quod dedecet aut qđ incõuenit. PROPTER charitatẽ magis obſecro. ℈ malo vti dilectione obſecrando q̃ autoritate ĩperando. QVVM ſis. pro. ſim / talis, vt paulus ſenex / nunc aũt & vinctus ieſu chri. ℈ Explicat quod in genere dixerat talis / quattuor qualitatibus. Primo paulus. erat enĩ noiatus imo noiatiſſimus paulus. Q̃uis ad ipm nomẽ pauli alludere videat. paulus enim diminutiuũ eſt a parũ. Acſi apertius dixiſſet vt minimus. decet.n. obſecrantẽ / ea q̃ ſunt paruitatis ſuę pferre. ¶ Deinde ſenex. Ætas defectuũ plena facilius ĩpetrat. Si miraris paulũ in primis ex iudęa viculis ſenẽ: quũ anno eodẽ quo mortuus eſt dñs ieſus deſcribat adoleſcẽs in lapidatione ſtephani. recole ꝙ a fine adoleſcẽtię (quę vſq ad. 28. ætatis annũ extẽditur) in qua paulus vocatus credit ad pdicãdũ / vſq ad tẽpus iſtius epiſtolę fluxerunt fere anni trigita, ſi qnto vel ſexto neronis anno ſcripta eſt: vt patet ſupputãdo annos a decimooctauo tiberii / quo chrs credit crucifixus. Trãſierat igit paulus annos. 55. ad minus / qñ ſcripſit hãc epiſtolã. Et ppterea merito potuit appellari ſenex: eo magis quo corpus tot afflictionibus ac laboribus affectum habebat vt iã eſſet ampliſſime ſenex. ¶ Tertio adiũgit / nũc aũt & vinctus. Afflicti.n. facilius ĩpetrant. Et demũ addit ieſu chri / ad cõſummandũ rõnem ĩpetrãdi. OBSECRO te pro meo filio. ℈ obſecro inquã te p meo nõ miniſtro ſed filio. QVEM genui in vinculis meis oneſimo. ℈ per euãgelium genui ipſum in vinculis. Et hic locus ad ĩpetrandũ nõ eſt minimus. tãto.n. eſt mihi magis charus quãto inter ipſa vincula (q̃ adhuc patior) ipm genui. QVI tibi aliqñ inutilis fuit, nũc aũt tibi & mihi perutilis. ℈ Oneſimus græcis ſonat vtilis. & ppterea paulus alludẽdo ad nomen oneſimi / dicit q tibi aliqñ fuit inutilis (vtpote fugiẽs) nunc aũt factus chrianus tam mihi q̃ tibi perutilis. In meliorẽ ergo euaſit. QVEM remiſi tibi. ℈ Supfluit tibi. Q̃uis mihi ſit perutilis / remiſi tñ. TV aũt illum vt. pro. hoc eſt / mea viſcera ſuſcipe. ℈ Exponit illũ / hoc eſt mea viſcera, vt ĩtelligat philemon q̃ charus ſit paulo oneſimus. ¶ QVEM ego voluerã mecum detinere / vt pro te mihi miniſtraret in vinculis euãgelii. ℈ Dicit vt p te, cõfidens de philemone ꝙ ſi affuiſſet rõmę / ipſe miniſtraſſet paulo in vinculis qbus euãgelii gratia vinctus erat. SINE cõſilio aũt tuo. pro. ſine ſnĩa aũt tua / nihil volui facere. ℈ nolui vti autoritate / nolui vti fiducia. NE velut ex neceſſitate bonum tuũ eſſet, ſed voluntarium. ℈ ne opus tuũ bonum / concedendi mihi oneſimũ, eſſet tanq̃ ex neceſſitate / qua ego retinuiſſem illum, ſed eſſet oĩno ſpontaneum. FORSITAN enim ideo diſceſſit ad horã a te vt æternũ illũ reciperes. ℈ Damnũ diſceſſus tẽporalis nitit penſare lucro ęternitatis. Et dicit forſitan, quia neſcit pſeuerantiã oneſimi futuram qua redderetur ęternus: vtpote adeptus vitam æternã. Q̃uis ęternum poſſit aduerbialiter intelligi: hoc eſt æterne reciperes. ſed ſententia eadem redit. IAM non vt ſeruum ſed pro ſeruo. pro. ſed ſupra ſeruum. ℈ æternum illum reciperes iam non vt ſeruum (non enim erit ſeruitus in illa æterna fœlicitate) ſed ſupra ſeruum / ſupra conditionem ſeruilem eleuatum. CHARISSIMVM. pro. dilectum / fratrem, maxime mihi: quanto autem magis tibi & in carne & in domino! ℈ Aduerbium maxime non referri ad dilectum aut fratrem, manifeſtat argumentum / quanto magis tibi: ſed referri ad pronomen mihi / idem argumentum teſtatur. Et eſt ſenſus. mihi maxime inter reliquos vinctos dilectum fratrem, quanto magis tibi dilectum fratrem / qui duplicato vinculo illi iungeris: nempe & in carne & in domino. Mihi iunctus eſt in domino: tibi iunctus & in carne / hoc eſt ẽm ſeruitutem carnalem, & in domino / ẽm ſpiritualem communionem ſanctorum. ¶ SI ERGO habes me ſocium. pro. conſortem. ℈ ſubaudi euangelii & æternę hæreditatis. SVSCIPE illum ſicut me. ℈ Continue auget loca ad impetrãdum. Prius dixerat ſuſcipe illum / hoc eſt viſcera mea: modo dicit ſuſcipe illum ſicut meipſum: hoc eſt vt fratrem dilectum / vt conſortem regni cœleſtis. ¶ Si autem aliquid nocuit tibi aut debet, hoc mihi imputa. ℈ tam nocumentum q̃ debitum. EGO paulus ſcripſi mea manu. ℈ vt plenius credas ex meis intimis hæc pcedere. EGO reddã: vt nõ dicã tibi ꝙ & teipſum mihi debes. ℈ quum poſſim dicere ꝙ tu es mihi debitor tuipſius (quia te genui in chriſto) dico tamẽ ꝙ ego dependam. Hinc apparet ꝙ philemon aut non erat coloſſenſis aut alibi a paulo conuerſus ſeu eruditus eſt. paulus enim (vt patet ex epiſtola ad colo.) non fuerat coloſſis, & tamen dicit philemoni ꝙ debes teipſum mihi. ITA FRATER ego te fruar in domino, refice. pro. refocilla / viſcera mea in chriſto. pro. in domino. ℈ Rurſus ad oneſimi nomen alludit. Oneſimus enim a fruitione nominatur. Et eſt ſermo blandus imprecantis concupitam dulcedinem pręſentię fraternę / concludendo affirmatiue: ita frater ego te fruar in domino, tantum tu recipiendo oneſimum

refocilla viſcera mea/non corporea ſed in domino, conſolare intima deſideria mea in domino. CONFIDENS in obedientia tua ſcripſi tibi: ſciens quoniam. pro. φ/& ſupra id quod dico facies. } Si qs ſupputare velit loca qbus vtitur paulus in hac epiſtola pro re tā minima, obſtupeſcet: & nulli oratori imparem paulum putabit. Vnde & demum ſubiungit. SIMVL autē & para mihi hoſpitium. } Non eget ꝑparatione tanta hoſpitium pauli (cui ſat erat habere alimentum & quibus tegeret) ſed & hic locus ad amplitudinem fiducię ſpectat/& maioris familiaritatis ſpem. NAM ſpero φ ꝑ orationes veſtras donabor vobis. } Et hinc apparet epiſtolam hanc ſcriptam in prioribus pauli vinculis. eandē. n. ſpem in epiſtola ad phil. habere ſe ſcripſit. Nec fraudatus eſt ſua ſpe: qm̄ vt declarauimus in ſecūda ad timo. liberatus fuit paulus ab iſtis vinculis, & rediit ad partes in quibus prius prędicauerat.

SALVTANT te epaphras concaptiuus meus in chriſto ieſu. } Epaphras hic fuerat doctor coloſſenſium: vt patet in epiſtola ad colo. & erat coloſſenſis. & vt hic dicitur/propter chriſtum ieſum erat & ipſe captiuus. MARCVS. } cōſobrinus barnabę: vt explicatur in epiſtola ad colo. ARISTARCHVS. } ēt concaptiuus pauli: vt ibidem dicit̃. DEMAS. } qui poſtea complexus hunc mūdum apoſtatauit a paulo: vt in ſecunda ad timo. habet̃. ET lucas. } euangeliſta. ADIVTORES. pro. cooꝑatores/mei. } in opere euangelico. ¶ GRATIA domini noſtri ieſu chriſti cū ſpiritu veſtro: amen. } Hæc eſt ſolita pauli concluſio. Quia enim vniuerſam congregationem domeſticam & archippum nominauerat in principio, ideo in calce dicit cum ſpiritu veſtro. ¶ Et apud gręcos ſubſcriptio eſt hæc. Ad philemonem, ſcripta romę/miſſa per oneſimū famulum ſeu ſeruum. ¶ Caietę die. 7. maii. M. D. XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI:

IN EPISTOLAM AD HEBRÆOS COMMENTARII.

MVLTIFARIAM. } Circa hanc epiſtolam ad hebręos/duo occurrūt pretractanda. alterum an hæc epiſtola fuerit condita hebraico ſermone: vt cōmuniter ſupponit̃. alterū an certū ſit paulū fuiſſe autorē huius ep̄lę. ¶ Et quo ad primam quęſtionem/textus ipſe ca. 7. teſtat̃ nō eſſe conditam hebraice. Nam ibidem de melchiſedec dicitur. primum quidem interpretatur rex iuſtitiæ. Si hebraice ſcripta eſt epiſtola, in quo quęſo idiomate interpretat̃ melchiſedec rex iuſtitiæ? Melchiſedec. n. apud hebręos dictio compoſita eſt ex rex & iuſtitiæ. Vnde in hebręo debuiſſet dicere/melchiſedec interpretatur melchiſedec. Et tanto magis quanto ſcribitur apud hebręos diuiſim: primo malchi & deinde ſedec. Et quoniam hæc ratio me conuincit (ſicut conuicit & de matthęo) ideo hanc epiſtolā nō eſſe cōditā hebraico idiomate indubie credo. In cuius ſignum nec hebręa inuenit̃ epiſtola/nec ſcit̃ certus eius interpres ex hebręo in gręcum.

¶ De autore vero huius epiſtolę/certum eſt cōmunem vſum eccleſiæ & doctorum noīare paulum. Hieronymus tn̄ in epiſtola ad paulinū de omnibus diuinę hiſtorię libris/nō audet affirmare illam eſſe pauli. ait enim. paulus apoſtolus ad ſeptem ſcribit eccleſias: octaua. n. ad hebręos/a pleriſq; extra numerum ponit̃. Septē itaq; tm̄ affirmat hieronymus ep̄las ad eccleſias. ¶ Et in ep̄la ad euagrium de melchiſedec/explicat qui ſunt iſti pleriq; a quibus nō accęptat̃; dicendo de hac ep̄la ad hebręos. quā oēs gręci recipiunt & nōnulli latinorū. ¶ De qua in li. de vi. illu. dicit. Epiſtola aūt quę fertur ad hebręos/non eius (ſ. pauli) credit̃ ꝑpter ſtyli ſermoniſq; diſtātiā: ſed vel barnabę iuxta tertullianū/vel lucę euangeliſtę iuxta quoſdā/vel clementis romanę eccleſiæ epi &c̄. ¶ Super hieremię aūt. 31. cap. (tractādo illud/ecce dies venient & feriam pactum nouū) ait. hoc teſtimonio apoſtolus paulus/ſiue quiſquis alius ſcripſit epiſtolā, vſus eſt ad hebręos. ¶ Rurſus ī li. de vi. illu. ī gaio/de hac ep̄la loquēs dicit. ſed & apud romanos vſq; hodie quaſi pauli nō habet̃. ¶ Et eſa. 6. exponēs textum ſeraphim ſtabāt/ ait. vnde & paulus apoſtolus in epiſtola ad hebręos, quam latina conſuetudo non recipit &c̄. Item eſa. 8. exponens textum/ego & pueri mei, cæterum inquit beatus apoſtolus in epiſtola quæ ad hebręos ſcribitur (licet eam latina conſuetudo inter canonicas ſcripturas nō recipiat) docet &c̄. ¶ Quę omnia ideo attulerim/vt ex his & aliis hieronymi verbis alibi prudēs lector aduertat hieronymum nō fuiſſe oīno certū de autore huius epiſtolæ. Et quoniam hieronymum ſortiti ſumus regulam ne erremus in diſcretione librorum canonicorum

(nam quos ille canonicos tradidit/canonicos habemus:& quos ille a canonicis diſcreuit/extra canonē habemus)ideo dubio apud hieronymū autore huius epiſtolæ exiſtente/dubia quoq; reddit̃ epiſtola:quũ niſi ſit pauli/non perſpicuũ eſt canonicam eſſe.Quo fit vt ex ſola huius epiſtolæ autoritate non poſſit ſi quod dubium in fide accideret/determinari.Ecce quātum patit̃ malum liber ſine autoris titulo.℄ Cõiecturam quoq; nõnullam efficiunt duo in hac epiſtola cõtenta/ꝙ non ſit pauli. Alterum eſt in principio epiſtolæ:vbi ad probandum chriſtum eſſe ſuperiorē angelis,quum dixiſſet cui aliqñ dixit angelorum: filius meus es tu ego hodie genui te/addidit.& rurſus ego ero illi in pr̃em & ipſe erit mihi in filium.Quę verba ſcripta ſunt.2.reg.7.&.1.parali.28.ad lr̃am de ſalomone. Vñ dauid dicit exp̃ſſe.ſalomon filius tuus ędificabit domũ meam & atria mea:ipſum.n.elegi mihi in filiũ & ego ero illi in patrē &c̃. Et in.2.reg.ſubiungitur.ꝙ ſi inique aliqd geſſerit/arguā eum in virga virorum &c̃.Minus ſiqdem decet/in tanta re tantũ apoſtolum vti tali argumento:quũ potuiſſent hebręi facile rñdere ꝙ non de filio dei ſed de puro hoïe & qui potuit peccare & de facto poſtea peccauit/dicta ſunt hęc verba a deo per nathan & dauidē. Vnde ex tali filiatione non ꝓbatur ſupioritas ad angelos. Vti aũt his verbis in ſenſu myſtico/minorē reddit autoritatem ꝓbantis:in principio p̃ſertim epiſtolæ & apud hebręos.¶ Alterũ eſt in ca.9.vbi de teſtamento propriiſſime loquit̃ vt diſtinguitur cõtra pactum.nam pactũ eſt inter viuos:teſtamētum autē niſi mors intercedat teſtatoris/nõdum valet.Et de teſtõ ſic proprie ſumpto loquens/dicit.vbi.n.teſtm̃ eſt/mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris:teſtamentũ.n.in mortuis confirmatũ eſt:alioqn nõdum valet dum viuit q teſtatus eſt.Et ſubiungit.vnde nec primũ quidē ſine ſanguine dedicatũ eſt:lecto enim omni mandato legis a moyſe vniuerſo populo,accipiens ſanguinē vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccina & hyſopo/ipſum quoq; librum & omnē populum aſperſit dicens.hic ſanguis teſtamenti qd̃ mandauit ad vos deus. Ex exo.24.hæc afferunt̃:vbi non eſt ſermo de teſtõ ſed de pacto. Vnde rñderi poteſt autori huius epiſtolæ ꝙ de teſtõ proprie ſumpto migrat ad pactum:aut ꝙ errat/putando in exodo eſſe ſermonē de teſtamento. Quorum vtrunq; dedecet tantũ apoſtolum:ad hebręos præſertim/verborum textus hebraici ꝓprietatē ſcientes.¶ Sed quid per cõiecturas vagor? In ſecũdo huius epiſtolæ capitulo autor huius epiſtolæ numerat ſe inter illos in quos euangelica ſalus confirmata eſt per illos qui audierunt a dño ieſu.paulus autē clamat ꝙ non ab homine neq; per hominē didicit,ſed per reuelationē ieſu chriſti:& ꝙ apoſtoli nihil ſibi contulerunt &c̃. ℄ Nos tamen loquentes vt plures/paulum autorem nominabimus.nam & ſic quoq; hieronymus fecit/vtendo ſcriptis in hac epiſtola.

MVLTIFARIAM multiſq; modis.} Inter multifariam & multos modos loquendi/hæc eſt differētia:ꝙ multitudo modorum ad differētiam ſpectat genericam modorum loquendi,vel intelligibiliter/vel imaginabiliter/vel ſenſibiliter.his.n.tribus modis loquit̃ deus homini:in quo ſunt tres partes cognoſcitiuæ:videlicet intellectus/ęſtimatiua & ſenſus. Multifariam autē ad multitudinē ſpectat ſignorum quibus vtitur deus loquendo in quocunq; horum trium generũ:puta hieremiæ locutus eſt per ſignũ ollę ſuccenſę/eſaiæ per dñm ſedentem &c̃. OLIM deus loquens.pro.locutus/patribus in ꝓphetis.} Patres appellat hebręos veteris teſtamenti.illis.n.mediantibus ꝓphetis deus locutus eſt. NOVISSIME.} Lex.n. & prophetæ vſq; ad meſiam.& ꝓpterea tēpus meſiæ appellat nouiſſimũ. DIEBVS iſtis.} Ætate ſiquidem pauli chriſtus cœpit prædicare. LOCVTVS eſt nobis.} Idem deus qui olim loquebat̃ patribus/diebus iſtis locutus eſt nobis.Pronomē nobis/hebręos illius ætatis & in illa regione mõſtrat. IN filio.} Non eſt locutus nobis per ꝓphetas ſed per filium:qui tot annis p̃dicauit & miracula fecit in galilæa & iudæa.Apte nouiſſimũ tempus reſeruatum deſcribit̃ filio:vtpote ꝓpter quem fuerunt omnes prophetę. ¶ QVEM conſtituit hęredem vniuerſorum.} Nomen filii/nomen ꝓprium eſt meſiæ ſm̃ diuinā naturam in veritate:ſed apud hebręos non penetrantes myſteriũ trinitatis/admittebat̃ nomen filii dei tanq̃ proprium epitheton meſiæ.vnde & pontifices iudęorum accuſabant chriſtũ ꝙ filium dei ſe fecit. Paulus itaq; nomen filii dei quod admittebat̃ eſſe ꝓprium meſiæ/primũ ingeſſit:dicendo de deo/locutus eſt nobis in filio,deinde cõditiones huius filii adiungit.Quarum prima eſt.quem cõſtituit hęredem vniuerſorum.Et hæc proprie ſpectat ad filium ſm̃ ꝙ homo/ex rõne tñ diuinæ filiationis.Conſtitui.n.hęredem/hoïs eſt:conſtitui autē hęredem vniuerſorum/eſt quidem hoïs ſed non puri ſed hoïs filii dei.Ex eo nāq; ꝙ eſt filius dei/conuenit eidem ꝙ ipſemet homo cõſtituatur hęres vniuerſorum.ita ꝙ naturale ius filiationis parit in eadē hypoſtaſi hoïe ius hęreditādi vniuerſa/abſq; exceptione aliqua.Duas itaq; naturas implicite paulus ſignificat in filio dei.alterā qua eſt filius dei.alteram ſm̃ quā conſtituit̃ hęres vniuerſorum. Et vt clarius diuinam filii naturam explicaret/ſubiũgit. PER QVEM fecit & ſęcula.} Deum oportet eſſe illum per quē deus fecit ſęcula/non aliqua ſic & aliqua nõ ſed abſq; quacunq; exceptione.nam ſi creatura eſſet/ſęculũ ipſius non eſſet factum per eum. Ex hoc igit̃ ꝙ per filium deus fecit etiā ſęcula/manifeſtat̃ ꝙ filius ſupra ſæcula eſt:ac per hoc æternus.¶ Fecit autē deus per filium ſuum ſęcula quēadmodum artifex per excogitatam in mente formam facit artificialia.eſt enim filius verbum dei.¶ Et ſi librauerís coniunctionē &,idem dicit hic paulus quod dixit ioānes omnia per ipſum facta ſunt.nam difficillimũ omnium quod factum fuerit/apud philoſophos eſt tempus.Et propterea dicendo per quē fecit & ſęcula/dicit vſq; adeo per eum fecit omnia ꝙ per eum fecit & ſęcula.

QVI QVVM ſit.pro.exiſtens/ſplendor gloriæ.} Et hęc conditio conuenit filio dei ſm diuinā naturam. Et aiunt nōnulli/clarius gręca ſonare: videlicet qui exiſtens refulgentia ſeu relucentia gloriæ. Sol.n.ſplendet: ſed non eſt lux refulgens ſeu relucens ex alio. Vnde magis ꝓprie explicat originem filii relucentia ſeu refulgentia gloriæ: vtpote qui gloriam a patre habet/& in quo relucet gloria quā a patre accipit per generationem. Et in hoc intellectualis natura ac intellectualis origo inſinuat.non.n. gloria ſenſibilis ſed gloria intelligibilis cuius filius eſt relucentia/ſignificat.nam & ipſe deus non eſt naturæ ſenſibilis ſed intelligibilis. Per hoc itaqꝫ ꝙ eſt ſplendor gloriæ/declarat ꝙ in eo relucet diuina claritas.quod de nulla creatura dici fas eſt: quū diuina claritas in quacūqꝫ creatura obūbretur. ET FIGVRA ſubſtantiæ eius.pro. & character hypoſtaſis eius.} referendo græcū vt iacet/ad tollendas quęſtiones. Et hæc quoqꝫ conditio conuenit filio dei ſm diuinā naturam.¶ Inter filium & creaturas hęc eſt differentia.ꝙ creaturæ ꝓcedunt a deo etiā ſi non eſſet ſeu ſi non intelligeret trinitas perſonarū: filius aūt nec eſſe nec intelligi poteſt filius dei/niſi ſit & intelligat pluralitas perſonarū diuinarum. Et hinc fit vt nulla creatura ſit character alicuius diuinæ perſonæ ſed eſt character dei/filius aūt ſit character hypoſtaſis dei: vtpote ab hypoſtaſi dei procedens. Ad declarandū itaqꝫ proceſſionē filii eſſe infra terminos deitatis/& non eſſe ad extra, ſubtiliſſime dixit ꝙ eſt ad ſimilitudinē characteris hypoſtaſis eius.ſ.dei.nam ꝓnomen eius/maſculini eſt generis: & deū refert in principio ꝓpoſitum & repetitum per nomen relatiuū.¶ Et dicendo hypoſtaſis/differētiam inſinuat inter filium & ſpiritū ſanctum.nam ſpiritus ſanctus eſt character hypoſtaſum dei/quia ꝓcedit a patre & filio: filius aūt eſt character hypoſtaſis in numero ſingulari/quia ꝓcedit a ſolo patre.¶ Vtitur autē metaphora characteris (quod ꝓprie ſignificat notam ſeu ſignum impreſſum) ad ſignificandū ꝙ eſt velut propria nota ab hypoſtaſi diuina impreſſa: vt intelligamus realem diſtinctionē inter filium & hypoſtaſim illam: quēadmodum inter imprimentē characterem & impreſſum characterē/oportet realem intelligere diſtinctionē. Et ne aliquā compoſitionē intelligeres/non dicit eſt habens characterem ſed eſt character: vt ſubſiſtentiam characteris in ſua ſimplicitate ſignificaret. PORTANSQVE omnia verbo virtutis pro.potentiæ/ſuæ.} Si legit portans ſeu ferens/ſignificatur cōſeruatio oīum: ad ſimilitudinē ſuſtentantis oīa.ſi vero (vt alii putant) legitur agens/gubernatio oīum ſignificat. Et vterqꝫ ſenſus quadrat adiunctis verbis: videlicet verbo potentiæ ſuæ.nam & cōſeruat omnia eodem potentiæ ſuæ verbo quo dixit & creata ſunt: & ſimiliter gubernat oīa verbo potentiæ ſuæ quo imperat & oīa quęcūqꝫ vult facit.¶ Et ſpectat etiam hęc cōditio ad diuinam filii naturā.nam & cōſeruatio & gubernatio vniuerſi/rōne diuinæ naturæ ei cōpetit. Propter quod & dicit potentiæ ſuæ/non alienæ: ad ſignificandū eandem eſſe potentiam filii & dei. PVRGATIONEM peccatoꝝ faciens.} Deficit noſtrorum: & deficit per ſeipſum.& participium faciens deberet eſſe participiū actiuum præteriti tēporis/quo caremus. Et ꝓpterea debuiſſet interpretari. QVVM (ſeu poſtq̄) per ſeipſum purgationē peccatoꝝ noſtroꝝ fecit.} Et hęc eſt cōditio filii ſm humanam naturam: ſm quā paſſus & mortuus pro nobis/purgauit peccata noſtra per ſeipſum, efficaciā ad purgandū prębente diuina eius hypoſtaſi. SEDET.pro.ſedit/ad dexterā.pro.in dextera/maieſtatis in excelſis.} Poſtq̄ noſtra (non ſua) peccata per mortē ſuam purgauit/merito ſuæ mortis exaltatus eſt ſm humanam naturam: & iam ſedit/non poſitione corporis ſed quiete & autoritate, in dextera/hoc eſt in ſūmis bonis/in ſummo honore & gloria, maieſtatis/hoc eſt dei regnantis/dei quatenus regnat, in excelſis/ ad differentiā dei regnantis in oībus. Chriſtus.n.adhuc non ſedit in dextera maieſtatis in omnibus, ſed maieſtatis in excelſis: qa adhuc non accępit poſſeſſionē regni dei in oībus, ſed poſſeſſionē regni in excelſis. Sedebit autē quum tradiderit regnū deo & patri & deus erit oīa in oībus/in dextera maieſtatis in omnibus.accipiet.n.in ſecūdo aduentu poſſeſſionē oīum. TANTO melior angelis effectus quāto differentius pręillis nomē hęreditauit.} Et hęc quoqꝫ cōditio conuenit filio ſm humanā naturā: ſm quā conſtitutus eſt hęres vniuerſoꝝ. Nomen differentius ſeu p̄eminentius (vtrūqꝫ.n.ſonare pōt dictio gręca) eſt nomen filii dei/eſt nomen dei/eſt nomen dñi.hęc.n.oīa noīa/autoritate ſcripturę ꝓbabit apoſtolus.¶ Eſt autē ſm ꝙ homo/melior angelis effectus: pro quāto effectus eſt filius dei pſonaliter/effectus eſt deus pſonaliter/& ſimiliter dñs ac creator cœloꝝ perſonaliter.¶ Quum autē audis ꝙ homo factus eſt deus perſonaliter, nō aliam intelligas factionē q̄ illam de qua dicit ioānes/verbum caro factū eſt.eadem.n.factione qua verbū factum eſt caro/homo factus eſt deus pſonaliter. Et ꝓpterea hic dicit/tanto melior angelis factus quanto p̄eminentius ſeu differentius pręangelis nomen hęreditauit.¶ Prius eſt eſſe q̄ noīari/prius eſt factum eſſe pręſtantiorē angelis q̄ hęreditare nomen. Ex eo.n.ꝙ homo factus eſt melior angelis perſonaliter (vtpote deus filius dei) conſequēs fuit vt hęreditario iure/vt naturalis filiationis iure (filio.n.debetur hęreditas) nomen præeminentius & longe differentius hęreditaret. et ipſum nomen hęreditatē acceptum/manifeſtat præſtantiorem angelis factum ſm eſſe.

CVI ENIM dixit aliqn̄ angeloꝝ.} Tractat particulam vltimo ꝓpoſitam/quanto differentius præ illis nomen hęreditauit. Et primo quo ad nomē filii. FILIVS meus es tu, ego hodie genui te.} Ex ſecundo pſalmo affert hęc autoritas.in qua ꝓpheta introducit deum loquentē ad meſiam/& duo dicentem. Alterum/filius meus es tu. Quod deus etiā de aliis dixit.nam & de populo iſrael dixit/primogenitus meus iſrael.exo.4. Sed totū conſtans ex his duobus (filius meus es tu/ego hodie genui te) incōicabile eſt.

Menſura.n.& perfectio generationis ſignificata per hodie & genui/æternitatem monſtrat generationis. æternitas ſiquidem ſemp eſt hodie:nec habet heri aut cras.¶ Et ne errares/intelligendo imperfectã generationem quæ ſemp eſt præſens,dicit verbo preteriti tẽporis genui.vt dicendo genui/intelligas pfectam generationẽ:& dicendo hodie/intelligas ita pfectam ꝙ ſemp eſt preſens generatio.ita ꝙ ſemp generatur & genitus eſt. Vnde reddendo rõnem quare filius meus es tu/dicit ego hodie genui te.ideo filius meus es tu/quia ego deus in æternitatis menſura genui te.Quod nulli creaturæ cõicari poteſt.nullius.n.creature productio menſurať æternitate.Præterea ꝙ genui eſt actio naturalis/non volũtaria.¶ ET rurſum.} ſupple deus dixit de eodem.2.reg.7.&.1.parali.28. EGO ERO illi in patrẽ & ipſe erit mihi in filium.} Hæc verba vt pdiximus/ad lram dicta ſunt de ſalomone:vt ipſe dauid teſtatur,& ſubiuncta verba cõuincunt. nam vtrobiꝙ ſubiũgitur cõditionalis de eodẽ/ſi non peccauerit &c̃. Propter quod autor huius epiſtolæ/ hanc traxit autoritatẽ ad ſuum ppoſitum in ſenſu myſtico:vt non ſolũ ex ſenſu literali ſed etiã ex myſtico monſtraret ppoſitum. ¶ ET QVVM iterũ introducit primogenitũ in orbem terræ.} Bis ſcriptura introducit meſiam in orbem terræ:hoc eſt & pdicendo primum aduentũ & predicendo ſecũdum aduentum. Vnde dicendo & quũ iterum:hoc eſt in iterato aduentu introducit prædicẽdo primogenitum dei meſiam.non ꝙ ſit alter ſecundogenitus(ipſe enim eſt & primogenitus & vnigenitus)ſed ideo nominat eum primogenitum/quia apparebit vt primogenit⁹(vtpote heres regni dei)qui primo venit vt ſeruus. Et propterea ſignificantius dicit primogenitum in orbem terre:quoniam ad literam veniet ad accipiendam poſſeſſionem orbis terrarum,qui mõ regnat in dextera maieſtatis in excelſis. DICIT.} in pſal.96. ET ADORENT eum omnes angeli dei.} Tunc enim veniet in maieſtate ſua cum manifeſta omnibus ſubiectione angelorum:quæ explicatur per adorationem.

ET AD angelos quidẽ dicit.} ſupple ſcriptura ſeu ppheta.De ſcriptura.n.dictum eſt ꝙ introducit primogenitum. QVI facit angelos ſuos ſpiritus.} hoc eſt qui ſpiritus facit angelos ſuos. ET miniſtros ſuos flãmam ignis.} Ex pſal.103.ſumptũ eſt hoc. Et prima eius pars clara eſt:ſignificans ꝙ deus vtitur ſpiritibus ad officium nunciorum:ac per hoc ꝙ illi qui vocantur angeli/ſpiritualis naturæ ſunt. Altera autem pars metaphorica eſt:aſſimilans eoſdem angelos quatenus ſunt miniſtri dei/flammæ igneæ. In qua ſimilitudine efficacia miniſterii ſignificatur:ad ſimilitudinem efficaciæ ignis in forma flammæ, in qua maximam efficaciam habet ignis.

AD FILIVM autem.} ſupple dicit ſcriptura in pſal.44. THRONVS tuus deus in ſæculum ſæculi.} Ad meſiam diriguntur ad literam hæc verba.In qbus meſias appellať deus regnans.& pptera deſcribiť a throno.Sedes ſiquidẽ regia eius deſcribitur in ſeculũ ſeculi:hoc eſt ſine fine.iuxta quod dixit angelus ad mariam/& regni eius non erit finis. VIRGA equitatis virga regni tui.} ſedes perpetua/regimen rectitudinis. Et hoc eſt ſingulariſſimũ in regno meſiæ,ꝙ virga regiminis eius eſt in oĩbus & per omnia regimen equi/recti/iuſti:vtpote nullũ bonum imune & nullũ malum impune relinquens,ſed oĩa ad rectum reducens. DILEXISTI iuſtitiam & odiſti iniquitatẽ.} Non ſufficit facere rectũ ſed oportet ex aĩo illud efficere.Et pptera declarando virgã equitatis/declarat eam ex primis affectibus:dilectione erga iuſtitiã/ & odio erga iniquitatẽ. Multi.n.ſunt qui efficiunt rectũ & diligunt iuſtitiã:ſed non odio habent iniqtatem/impunẽ relinquendo aliqnã iniqtatem.meſias aũt & exercet regimen rectum,& diligit iuſtitiã/præmiando & honorando iuſtos,& odio habet iniquitatẽ/puniendo iniquos oẽs/imo & omnẽ iniquitatẽ. PROPTEREA vnxit te deus deus tuus/oleo exultationis pre participibus tuis.} Duplex põt eſſe ſenſus.Alter.propterea/hoc eſt vt diligas iuſtitiam & odio habeas iniquitatẽ,vnxit te deus &c̃. Et ſic eſſet ſermo de vnctione gratie/quã ab initio cõceptionis ſue habuit.¶ Alter eſt.propterea/qa dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatẽ,vnxit te deus &c̃.Et ſic eſt ſermo de vnctione glorie/quã chriſtus meruit diligendo iuſtitiam & odio habendo iniquitatẽ.Ad morem hebreoꝝ alludit/quo reges vngebanť.vnde meſie nomẽ & grece chriſtus deriuatur.¶ Vnxit aũt oleo exultationis(ſiue gratiæ ſiue gloriæ)præ participibus/præ oĩbus creaturis quas effecit participantes te.nam non ſolũ hoĩes ſed angeli participes ſunt meſie.¶ Vbi & nota ꝙ eodẽ contextu noĩat meſiam deũ & vnctum a deo:vtrãꝙ in eo naturã manifeſte ſignificans. Nec abſolute dixit vnxit te deus/ſed appoſuit deus tuus:ad ſignificãdum ſingulariſſimum modum quo deus eſt meſiæ hoĩs.eſt.n.deus eius pſonaliter:quo mõ nullius alterius eſt.¶ ET TV in principio dñe.} Tranſit ad pſal.101.ex illius autoritate mõſtrans meſiam eſſe dñm qui creauit cœlum & terrã.Meſiam alloquiť.& tu in principio/tẽporis,dñe/non huius aut illius ſed ſimpliciter. TERRAM fundaſti.} a fundamentis creaſti. ET OPERA manuũ tuarum ſunt cœli.} iuxta illud/in principio creauit deus cœlũ & terram.Metaphorice aũt attribuunť deo manus opatrices cœloꝝ:ad ſignificandũ ꝙ per ſeipſum tanꝗ artifex qui ppriis manibus operať/creauit cœlos.Et hoc contra phos:qui putant cœlos factos ab angelis. IPSI peribunt.} non quo ad ſubſtantiã ſed quo ad motum. TV AVTEM permanebis.pro.permanes.} quod eſt pprium eternitatis. ET OMNES vt veſtimentũ veteraſcent.} non ſubſtantiæ diminutione ſed tẽporis.nam cõtinue minuitur tẽpus/& appropinquant fini pſentis ſtatus. ET VELVT amictum mutabis.pro.volues/eos.} ad ſimilitudinẽ opertorii vertes eos.In quo facilitas virtutis meſie ad mutandum ſtatum cœloꝝ monſtrať:ſicut facile quis cõuoluit opertoria. ET mutabunť.} hoc eſt

obedient mutationi. TV AVTEM idem ipſe es.} Sup̃fluit altera dictio/ipſe aut idem. Senſus eſt. tu aũt ſine omni mutatione es idem. ET ANNI tui non deficient.} Indeficientia annoꝝ meſiæ ſequitur ad ipſius imortalitatem imo ęternitatẽ ſm diuinam perſonã. Et humano more loquitur de ęternitate per annos: quũ in æternitate nulla ſit differentia tẽporis/nullus annus/nullus menſis &c̃.

AD QVEM autem angeloꝝ dixit aliqñ.} ſupple deus. SEDE a dextris meis.} Hoc iam declaratũ eſt. QVOVSQVE ponam inimicos tuos ſcabellũ pedum tuoꝝ.} Ex pſal. 109. ſumptũ eſt hoc. Et iuxta pręᐟdicta ſenſus eſt. regna a dextris meis in excelſis vſq; ad diem iudicii vniuerſalis quo ponã inimicos tuos totaliter tibi ſubiectos/regnaturus poſtmodũ non ſolum in excelſis ſed in oĩbus. ¶ NONNE omnes ſunt adminiſtratorii ſpũs.} E regione ad ſede a dextris meis/oẽs angelos dicit eſſe adminiſtratorios: vt clare pateat differentia inter regnare & adminiſtrare. IN MINISTERIVM miſſi.} Non eſt participiũ præteriti tẽporis ſed pręſentis: quo caremus. & ꝓpterea interpretari debuit qui in miniſteriũ mittunt. Quod (propter quæſtionẽ quę contra hanc literã mouet/a tenentibus ſupremos angeloꝝ ordines non mitti) intellige mediate vel imediate. Supremi nãq; angeli non mittunt venturi imediate ad nos, ſed per alios medios ſubdelegatos: inferiores autẽ quinq; ordines mittunt/imediate per ſeipſos vẽturi ad nos. PROPTER eos qui hæreditatem capiunt. pro. capient/ſalutis.} propter electos/qui ſoli capiẽt hæreditatem ſalutis æternæ. hic enim eſt finis miniſterii angelorum.

CAPVT .II.

PROPTEREA abundantius oportet obſeruare nos ea quę audiuimus.} Propterea/magnitudinem filii declaratã in toto hoc capl'o ſupra angelos refert. Declarata. n. excellentia chriſti ſupra angelos, ex illa deducit debitum noſtrũ ad ſeruandum doctrinã euangelicã longe maius q̃ debitum ſeruandi doctrinã veteris teſtamenti: q̃a euangelica doctrina ab ipſo dño/illa autẽ per angelos data eſt. Et hoc ꝓponit/adiungendo periculũ. NE FORTE pereffluamus.} hoc eſt penitus effluamus/ad ſimilitudinẽ vaſoꝝ rimas habentium: quæ ſic effluunt ꝙ tandẽ pereffluunt/nihil aquæ retinentia. Iuxta hanc metaphorã dicit ꝙ oportet nos ſeruare ea quæ audiuimus, ne audita oĩno pereffluant/& nos vacui remaneamus. ¶ SI ENIM qui per angelos dictus eſt ſermo.} veteris teſtamẽti, FACTVS eſt firmus.} Firmatus eſt. n. ſignis in monte ſina: vt patet in exodo. ET OMNIS ꝑuaricatio & inobedientia.} Pręuaricatio fuit adoratio vituli/& crimen core & dathan & abiron. inobediẽtia aũt fuit populi nolentis ꝓgredi ad terram ꝓmiſſionis. ACCÆPIT iuſtam mercedis retributionẽ.} Puniti. n. oẽs narrant in ſcriptura. QVOMODO nos effugiemus ſi tantã neglexerimus ſalutẽ?} Non dicit ſi tantũ neglexerimus ſermonẽ/ſed dicit ſi tantam neglexerimus ſalutẽ: vt intelligamus ſermonẽ noui teſtamenti ſalutiferũ eſſe. Vnde & dñs dicit/vos mũdi eſtis ꝓpter ſermonẽ quem locutus ſum vobis. Salutis. n. gratia/ꝓpria eſt nouo teſtõ. QVÆ quũ initium accępiſſet enarrandi. pro. enarrari/per dñm.} Et vtitur infinitiuo noĩaliter. Eſt. n. ſenſus. quæ quũ initium accępiſſet enarrationis per dñm/proculdubio ieſum chriſtũ. Et hæc excellentia attendit ex parte ꝓximi autoris: q̃a veteris angelus/noui aũt dñs eſt ꝓximus narrator. AB EIS qui audierũt in nos cõfirmata eſt.} hoc eſt ab illis q̃ audierunt a dño ieſu cõfirmata eſt in nos qui nõ audiuimus ab ipſo ieſu. Ecce textus teſtimoniũ perhibens ꝙ autor huius epiſtolę non fuit paulus, ſed aliq̃s qui non audiuit ab ipſo ieſu ſalutem euangelicã. nam autor numerat ſe inter illos in quos cõfirmata eſt ſalus euangelica ab eis qui audierunt a dño ieſu. Paulus aũt clare dicit ꝙ nihil cõtulerunt ſibi apoſtoli: & ꝙ ipſe didicit non ab hoĩe neq; per hominẽ ſed per reuelationem ieſu chriſti. CONTESTANTE deo ſignis & portentis & variis virtutibus. pro. potentiis/& ſpũs ſancti diſtributionibus ſm ſuam voluntatẽ.} Quattuor genera teſtimonioꝝ quibus apoſtoli vſi ſunt/autor epiſtolæ inducit. Primo ſigna: quæ cõia miracula ſanitatũ ſignificare videntur. Deinde ꝓdigia/maiora miracula: vt reſuſcitare mortuũ/& ſimilia. Tertio varias potentias: expellendo dæmones/& circa inanimata: puta ignẽ aut aquã & hmõi. Et demum ſpũs ſancti diſtributiones: in dono linguaꝝ/in dono ꝓphetiæ &c. ¶ Quod aũt dicit ſm ſuam voluntatẽ/refertur ad cõteſtante deo. ¶ Lege pauli ep̃las: & inuenies ipſum plures dicere de ſeipſo ꝙ per ipſum deus effecit ſigna & prodigia & varias potentias &c̃. Quo fit vt paulus ſit de numero eoꝝ quoꝝ autor huius epiſtolæ meminit, qui cõfirmauerunt veritatẽ euangelicam etiã ad autorem huius epiſtolæ. Et hinc etiã patet ꝙ barnabas nõ fuit autor huius epiſtolæ; ſed aliquis poſterioꝝ.

NON ENIM angelis ſubiecit deus orbem terræ futurũ, de quo loq̃mur.} Superfluit deus. Qꝫ chriſtus ſm ꝙ homo ſit dñs angelis ſuperior/ꝓbat ex ſubiectis chriſto homini. non. n. angelis ſubiecit orbẽ terræ futurum/poſt vniuerſale iudiciũ. Futurum autẽ non ſm nouitatẽ ſubſtantiæ, ſed ſm nouitatẽ ſtatus. Et hic futurus orbis terræ eſt de quo loq̃mur. hic aũt non eſt ſubiectus a deo angelis, ſed meſię hoĩ. ¶ Quod manifeſtat ſubiungendo. TESTATVS eſt aũt in quodam loco q̃s dicens.} Pſalmũ. 8. tanq̃ manifeſtũ locum/appellat in quodã loco. QVID eſt hõ ꝙ memor es eius, aut filius hoĩs q̃m. pro. ꝙ/viſitas eum?} Inter hominẽ & filium hoĩs clara eſt differentia: ex eo ꝙ adam fuit hõ & non filius hoĩs. Viliuſq; eſt eſſe filium hoĩs q̃ hominẽ. Vnde & iob quũ dixiſſet homo/ad cumulum miſeriæ appoſuit natus de muliere. Augendo ergo admirationẽ propheta dicit/quid eſt hõ ꝙ memor es eius aut filius hoĩs ꝙ viſitas eum! Et pariter augendo vilitatẽ auget bñficium diuinũ. nam plus eſt viſitare q̃ recordari: quũ recordari fit in

mente,viſitare ſit in executione. MINVISTI eum paulominus ab angelis.} Et hinc apparet autorē huius epiſtolæ græce ſcripſiſſe:vtpote ſecutum tranſlationē.70.interpretū qui ſic tranſtulerunt.nam in hebręo habetꝛ/minuiſti eum paulominus a deo. Et ſic tranſtulit hiero.in pſalterio ſm hebraicā veritatē. Et eſt formalior locutio ꝑphetæ:& vera ſm eſſe ſubſtantiale. Paulominus.n.a deo minutus eſt chriſtus ſm eſſe ſubſtantiale:qm̄ eſt deus pſonaliter,deus aūt eſt deus & naturaliter & pſonaliter. Paululum ergo minus eſt īminutus a deo:quia eſt quidē deus ſm eſſe pſonale(quod conſtat eſſe ſubſtantiale)non autē eſt deus ſm naturā ſeu eſſentiam.¶ Verum ſm intentionē autoris huius epiſtolę loquendo/minutus eſt paulominus ab angelis:pro quāto ſm id quod eſt paulū/minutus eſt ab angelis. Ita ꝙ aduerbium non minoratione reſpicit,ſed rem in qua minoratus eſt.Eſt.n.minoratus ſm corpus & partē animi inferiorē. Et totum hoc eſt paulū.eſt.n.minima pars chriſti:vtpote quæ continet tm̄ corpus & partē animæ inferioribus intendentē.Et in hoc paulo īminutus eſt ab angelis/non paulū ſed valde multum:īmo & minoratus eſt valde ab hoībus.nam factus eſt opprobrium hominū & abiectio plebis:& triſtitiam maximā habuit in animo/cruciatuſq; in corpore. GLORIA & honore coronaſti eum.} In reſurrectione qdem gloria corporis:in aſcenſione aūt & ſeſſione ad dexterā/honore coronatus tanq̄ victor eſt. ET cōſtituiſti eum ſup opera manuū tuarum.} Iam dixerat/opera manuū tuarum ſunt cœli:mō ergo explicat conſtituiſti eum ſup cœlos. OMNIA ſubieciſti ſub pedibus eius.} hoc eſt plena ſubiectione.Omnia aūt prę ter eum qui ſubiecit ei oīa:vt paulus.1.ad cor.15.explicat.Propter quod & ſubdit.

IN EO enim ꝙ oīa ei ſubiecit/nihil dimiſit non ſubiectū ei.} Incipit explicare autoritatē pſal.inductā inchoando ab vltima particula/oīa ſubieciſti ſub pedibus eius. NVNC autē.} hoc eſt in præſenti tpe vſq; ad diem iudicii. NECDVM videmus oīa ſubiecta ei.} Conformis eſt ſnīa hæc doctrinæ pauli in allegato loco.adhuc.n.non videmus oīa ſubiecta chriſto homini quātum ad executionē.q̄uis oīa ſint ei ſubdita quātum ad poteſtatē:dicente ipſo ſtatim poſt reſurrectionē/data eſt mihi omnis ptās in cœlo & in terra.A die.n.iudicii oīa & erunt & videbunť ſubiecta chriſto homini.¶ EVM autē qui modico q̄ angeli minoratus eſt/videmus ieſum.} Exponit aliam particulā/minuiſti eum paulominus ab angelis. Et quo ad perſonam dicit videmus ieſum. Quo ad illud minoratus eſt paulominus ab angelis/ſubiungit. PROPTER paſſionē mortis.} Et iungendo aliam particulā ſubdit. GLORIA & honore coronatū.} Exponit hic autor minorationē ab angelis/fuiſſe meritū coronationis gloriæ & honoris. VT GRATIA dei pro oībus guſtaret mortem.} Ne neceſſitate cōpulſus intelligatur minoratus ab angelis,explicat ꝙ non per neceſſitatē ſed per gratiam dei(gratia.n.ablatiui caſus eſt)effectū eſt vt pro oībus guſtaret mortem. Ipſa.n.gratia manifeſtať/dicendo vt pro oībus.¶ Et dicit guſtaret:qm̄ modico tēpore mortuus fuit. tertio nāq; die ſurrexit.❡ DECEBAT enim eum propter quē omnia & per quē omnia/qui multos filios in gloriam adduxerat,autorem ſalutis eoꝝ per paſſionē conſummari.pro.cōſummare.} Ita aiunt debere legi/& ſcriptoꝝ errore mutatū actiuum in paſſiuū.Et iuxta hunc ſenſum ꝓnomen eum/demōſtrat non meſiam ſed deum.Et ſignificať ꝙ decebat deum ꝑpter quē ſunt omnia vt finē/& per quem effectiue ſunt omnia/qui multitudinē filioꝝ adoptiuoꝝ in gloriam æternam adduxerat prædeſtinando,cōſummare/perficere/perfectum reddere,per paſſionē/mortis,autorem ſalutis eoꝝ/meſiam:qui eſt autor ſalutis filiorū adoptiuoꝝ.¶ Et in idē redit ſi legať paſſiue.Decebat.n.eum/filiū dei,propter quē oīa & per quē oīa & qui multos filios adducebat in ſalutem, cōſummari/pfici & perfectum reddi,per paſſionē(mortis)agendo ſalutem alioꝝ.Ratio autē huius decentiæ ſubiungitur. QVI enim ſanctificat & qui ſanctificanť/ex vno omnes.} Quia ex vno patre/ex vno adā ſunt tam meſias ſanctificans adoptionis filios q̄ filii adoptionis qui ſanctificantur,ideo decuit vt humano more(ſcilicet per paſſionē mortis)etiā ipſe qui ſanctificat perficeretur.perfectionem enim immortalitatis ſic adeptus eſt.

PROPTER quā cauſam.} ſcilicet quia ex vno oēs. NON cōfunditur fratres eos vocare dicens.} in pſal.21. NVNCIABO nomen tuū fratribus meis,in medio eccleſiæ laudabo te.} Propter identitatem naturæ carnalis/appellat chriſtus diſcipulos fratres. ET ITERVM.ego ero fidens in eum.} Ex eſaię vel octauo(vbi diciť expectabo dn̄m)vel duodecimo(vbi diciť/fiducialiter agam & non timebo)ſumpta apparet hæc autoritas.In qua meſias homo dicit.ego ero fidens in eum/deū:hoc eſt patiar & moriar cō fidens in deo ꝙ gloria & honore ꝑficiet me. ET iterū.} eſa.8. ECCE ego & pueri mei quos dedit mihi deus.} . Superſunt mei. Quos prius appellauerat fratres/eoſdē appellat pueros,non ætate ſed qualitate ſimiles pueris:nēpe ſimplices & puri. De apoſtolis.n.eſt ſermo.quos in euangelio ieſus dicit ſibi datos a deo.¶ Afferť autē hęc autoritas ad ſignificandū conſortium ieſu chriſti & diſcipuloꝝ eius. Vñ & ſubdit.

❡ QVIA ergo pueri cōicauerunt carni & ſanguini,& ipſe ſimiliter participauit eiſdē.} carni & ſanguini/vel pueris.Ex hoc ꝙ dixerat vt de cōſortibus ecce ego & pueri/argumentať autor epiſtolę ꝙ quia pueri habuerunt naturam carnis & ſanguinis & ſm ſubſtantiam & ſm corruptibilitatē,conſequens eſt vt ipſe ſimiliter habuerit naturā carnis & ſanguinis & ſm ſubſtantiam & ſm mortalitatē. Vnde & ſubdit. VT PER mortem deſtrueret eum qui habebat mortis imperiū.i.diabolum.} Dicitur aūt diabolus habere mortis imperium/eo ꝙ imperium diaboli ex morte hominis fuit cauſatū.in quacūq; die(inquit deus) comederis/morte morieris.Diciť quoq; habere mortis imperium/quoniā regnum eius conſiſtit in morte

animæ.& conſiſtebat in morte corporis,pro quanto omnium animæ ad inferos deſcendebant tanq̃ in locum regni eius.¶ Deſtruxit antẽ eum ieſus per mortem,& rollendo imperium occaſionatũ ex peccato primi parentis,& expoliando eam inferni partẽ quæ dicebatur limbus patrum. ET LIBERARET eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant ſeruituti.} Non ſolũ aduerſus diabolũ fuit fructuoſa mors chriſti,ſed humano generi ꝓfuit ad liberandũ homines a ſeruitute peccati,qui timore mortis per totam vitam erant ſerui. Cõmuniter.n.humanum genus ad euadendũ mortem corporis,ad fruendum pręſenti vita,per totam vitam obnoxii erant ſeruituti peccati. Deſcribit autẽ amorem præſentis vitæ a timore mortis,quia maxime manifeſtat amorẽ pręſentis vitę timor mortis.¶ NVSQVAM enim angelos appręhendit,ſed ſemen abrahę appręhendit.} Pręſentis tẽporis eſt vtrunq; appręhendit.Manifeſtat ꝙ pro liberatione hominũ filius dei deſcendit:ex eo ꝙ non naturam angelicam habet ſibi iunctam ſed naturam humanã ex ſemine abrahę.¶ VNDE debuit per oĩa fratribus ſimilari.} & non tm̃ in carne & ſanguine.Per oĩa autem intellige quę cõſequuntur carnem & ſanguinẽ corruptibilem. VT miſericors fieret & fidelis pontifex.} Deſunt tres dictiones. IN IIS quæ,ad deũ:vt repropitiaret delicta populi.} Ad hoc debuit per oĩa fratribus ſimilari vt experiendo mala poenę fieret miſericors,cuius miſericordiæ efficacia eſſet ꝙ fieret fidelis pontifex in iis quæ ad deum:efficiendo cuncta quæ ſpectant ad deum ad expiandum delicta populi. Parum eſſet eſſe miſericordẽ niſi miſericordiam ipſam opere cõprobaret,veraciter exercendo pontificatũ relatiue ad deum pro expiandis peccatis populi:quod fecit per mortem,offerendo ſeipſum.Vnde & ſubiungit. IN EO enim in quo paſſus eſt ipſe & tentatus.} Superfluit &. POTENS eſt & eis qui tentantur auxiliari.} Hic quoq; ſuperfluit &.hoc eſt nam in quo paſſus eſt ipſe tentatus,probatus,examinatus. Ita ꝙ hoc ipſum ꝙ paſſus eſt,eſt eſſe ipſum tentatum:hoc eſt probatum,diſcuſſum,examinatum. Et hinc potens eſt potentia experti,ſuccurrere eis qui tentantur:nobis ſcilicet qui variis tentationibus & probamur & examinamur.

CAPVT .III.

VNDE FRATRES ſancti,vocationis coeleſtis participes.} Poſtq̃ ieſum prętulit angelis,intendit mõ præferre ipſum moyſi & aaron:vt omni ex pte nouum teſtamentũ præferat veteri. Vnde,ex tanta chriſti dignitate & gratia,fratres ſancti,hoc eſt mundi,participes vocationis coeleſtis,tum quo ad finem(qm̃ ad coeleſtem patriã eſtis vocati)tum quo ad principiũ:quia ab eo qui deſcendit de coelis vocati eſtis. CONSIDERATE apoſtolũ & pontificem confeſſionis noſtrę ieſum.} Apoſtolum dicit e regione moyſi:pontificẽ vero e regione aaron.Appellatur autẽ apoſtolus & pontifex cõfeſſionis noſtræ:qm̃ ipſe vt legatus dei attulit ad nos confeſſionẽ fidei noſtrę,& ipſe vt pontifex ſeipſum offerens meruit nobis confeſſionẽ fidei noſtrę. QVI fidelis eſt ei qui fecit illum.} Incipit cõparare ieſum moyſi.Et primo quãtum ad id in quo conueniunt.ſ.in fidelitate.Ieſus.n.homo,fidelis eſt deo qui fecit ipſum.fidelis inquã quęrens tum gloriam tum voluntatẽ ipſius dei,& ſemꝑ faciens ea quæ deo placita ſunt. SICVT & moyſes in omni.pro.tota,domo eius.} Ex nu.12.ſumpta ſunt verba hæc: vbi dicit.at non talis ſeruus meus moyſes qui in omni domo mea fideliſſimus eſt.¶ Et domus nõ ſumit hic pro ędificio ſed pro familia.Vterq; igit fidelis eſt in tota familia dei.¶ AMPLIORIS enĩ glorię.pro. ampliori enim gloria,iſte.} ſcilicet ieſus. PRÆ moyſe dignus habitus eſt.} Excellentiã ieſu reſpectu moyſi explicat. QVANTO ampliorem honorẽ habet domus.pro.domo.} hoc eſt quãto ampliorem honorem habet q̃ domus QVI fabricauit illam.} Arguit ꝙ tanto ampliori gloria pręmoyſe ieſus dignus habitus eſt quãto ampliorem honorẽ habet fabricator domus q̃ ipſa domus.Supputat.n.moyſen inter mẽbra domus:ieſum aũt eſſe fabricatorẽ domus.Vnde & ſubdit. OMNIS nãq; domus fabricatur ab aliquo.} Quãuis de domo hoc eſt familia loquatur:alludens tamẽ ad nomen domus,fabricatione vtitur.Et quia nulla domus fabricat ſeipſam,dicit.omnis nãq; domus ab aliquo fabricatur. QVI autẽ omnia creauit,deus eſt.} Quum debuiſſet dicere ieſus eſt,dixit deus eſt:vt intelligamus ieſum eſſe illum deum qui omnia creauit:ac per hoc vtranq; domum,& illam veteris teſtamenti & iſtam noui.

ET MOYSES quidem fidelis erat in tota domo eius.} ſcilicet dei. TANQVAM famulus.} nam ibidẽ dicit,ſeruus meus moyſes. IN TESTIMONIVM eorũ quę dicẽda erant.} a deo populo. CHRISTVS vero tanq̃ filius in domo ſua.} Eadem.n.eſt domus dei & ipſius:qa ipſe eſt deus. Ita ꝙ duæ differentiæ tanguntur hic. Altera.ille tanq̃ famulus,iſte tanq̃ filius.altera:ille in domo dñi,iſte in domo ſua. QVÆ domus.pro.cuius domus,ſumus nos.} Et cuius refert filiũ.i.cuius filii domus ſumus nos. Vbi clare vides ꝙ per domũ familiam intelligit.nos.n.ſumus domus viua & viui lapides filii dei. Vnde ad timo.ſcribit paulus,in domo dei quæ eſt eccleſia. SI FIDVCIAM & gloriam.pro.gloriationẽ,ſpei vſq; ad finem firmã retineamus.} Nos ſumus viua domus filii dei ſi fiduciã in ipſo filio dei,& gloriationẽ ſpei,nõ reꝝ quas hic habemus ſed ſpei futurę foelicitatis,firmã,non fluctuantẽ,retineamus nõ ad tp̃s ſed vſq; in finẽ. QVAPROPTER ſicut dicit ſpũs ſanctus.} in pſal.94. HODIE ſi vocem eius audieritis,nolite obdurare.pro.ne obdurarę,corda veſtra:ſicut in exacerbatione ſm diem.pro.in die,tentationis in deſerto:vbi tentauerunt me patres veſtri,ꝓbauerunt.Deeſt.me,& viderunt opera mea.} Et hic fiat punctũ:q̃uis nõ apud græcos.deinde ſubiungat. QVADRAGINTA annis ꝓpter quod.} ideſt ꝓpter quod.40.annis.

Hunc enim eſſe ſenſum intentum etiam ab autore epiſtolæ/patet ex ſubiunctis explanãdo: quum dicet/ quibus autẽ infenſus eſt quadraginta annis nonne illis &c̄. Ibi enim ipſe explicabit ꝙ quadraginta annis/iungitur ſequentibus nõ præcedentibus. INFENSVS fui generationi huic.pro.illi:& dixi/ ſemper hi errant corde.} Superfluit hi. IPSI autem non cognouerunt vias meas: quibus.pro.ſicut/iuraui in ira mea ſi introibunt in requiem meam.} Ex hoc quoq; textu apparet ꝙ græce ſcripſit autor.nam ſi hebraice/hebræum textum ſecutus fuiſſet,& nõ attuliſſet ambiguum textum/ſicut in exacerbatione in die tentationis: ſed attuliſſet textum clarum vt eſt in hebręo.in quo bis habetur ſicut/& dicit̃. ſicut in exacerbatione/ſicut in die tentationis. Vbi clare explicantur duo crimina.¶ Nec pro nunc fiat vis an proprie habeatur in hebręo exacerbatio/an irritatio/an lis.Cõſtat enim ꝙ de crimine illo eſt ſermo/quo filii iſrael auditis exploratoribus renuerunt progredi in terram promiſſionis.nu.13.et.14.Et deinde eſt ſermo de peccato tentationis,non ſemel aut bis ſed(vt dicitur nu.14.)decies: dicente deo/& tentauerunt me per decem vices.

VIDETE fratres.} Incipit tractare inducta prophetę verba/applicando ea ad propoſitũ: inchoans ab illa particula/hodie ſi vocem eius &c̄. NE FORTE ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis diſcedendi a deo viuo.} Quale fuit in illis incredulis nolentibus progredi: qua incredulitate defecerunt a deo viuo. SED adhortamini voſmetipſos.} imitantes ioſue & chaleb: qui tunc adhortabant̃ alios. PER ſingulos dies donec hodie cognominatur.pro.vocatur.} Totum enim tẽpus gratiæ vocatur hodie. VT NON obduretur quis ex vobis fallacia peccati.} ad ſimilitudinẽ eorum qui obdurati ſunt/territi ab exploratoribus. PARTICIPES enim chriſti effecti ſumus.} vt mẽbra capitis. SI TAMEN initiũ ſubſtantiæ eius vſq; ad finem firmum retineamus.} Superfluit eius.Membra chriſti facti ſumus ſi tñ hoc initium ſubſtantiæ.i.initium ſubſiſtendi in participatione chriſti(quod cõſtat eſſe fidem/proculdubio non mortuam ſed viuam)firmum vſq; ad finem retinuerimus.Quãtum autem extenditur iſta retentio/ſubiungit. DVM dicit̃.hodie ſi vocem eius audieritis,nolite obdurare.pro.ne obdurate/corda veſtra.} hoc eſt durante tẽpore huius viæ & gratiæ.¶ QVEMADMODVM in illa exacerbatione.} Proſequitur aliam particulã pſalmi/ſicut in exacerbatione: diſtinguendo. QVIDAM enim audientes exacerbauerunt: ſed non vniuerſi qui pfecti ſunt ab ægypto per moyſen.} Omnes numerati a viginti annis & ſupra/audientes exploratores exacerbauerunt deũ: exceptis moyſe & aaron cum duobus exploratoribus/ioſue & chaleb.& propterea dicit ſed non vniuerſi.¶ QVIBVS autem infenſus eſt.} puniendo. QVADRAGINTA annis.} Proſequitur aliam pſalmi particulam/quadraginta annis &c̄. Hinc apparet quod ſuperius diximus de hac particula. NONNE illis qui peccauerunt,quorum cadauera.pro.membra/proſtrata ſunt in deſerto?} Non vſq;quaq; liquet an ſit ſermo de omnibus mortuis in deſerto/an de illis qui occiſi ibidem fuerunt.Si enim legitur membra/ad occiſos videtur alludere,tum morſos a ſerpentibus ignitis/tum interfectos gladio.Si autem legitur cadauera(aiunt enim & hoc poſſe legi)ad omnes extenditur.¶ QVIBVS autem iurauit non introire.pro.non introituros/in requiem ſuam,niſi illis qui increduli fuerunt?} Proſequitur aliam pſalmi particulam/ſicut iuraui &c̄.Per vtraq; hæc/reddit vtriuſq; pœnæ rationem fuiſſe culpam peccati & incredulitatis.Et ex ipſa diſtinctione inter peccatum & incredulitatem/inſinuat diuerſitatem criminum. ET VIDEMVS ꝙ non potuerunt introire in requiem ipſius propter incredulitatem.} Superfluit in requiem ipſius. Rem geſtam ac viſam refert: ꝙ nullus illorum incredulorũ introiuit in terram promiſſionis.

CAPVT .IIII.

TIMEAMVS ergo ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius.} Tractat illã particulam/in requiem meã. EXISTIMETVR aliquis ex vobis.pro.ex nobis,deeſſe.pro.poſtponi.} ne iudicetur poſtergandus & poſthabendus in ingreſſu ad requiem æternam. ¶ ETENIM & nobis.} Superfluit vltimũ &. NVNCIATVM eſt quẽadmodum & illis.} Rationem timendi reddit: quia cõmune eſt vtriſq;(nobis.ſ.& illis)nunciatum eſſe ſermonem promiſſę requiei. SED non profuit illis ſermo auditus.} Genitiui caſus eſt auditus.acſi dictum fuiſſet ſed non profuit illis ſermo auditionis. NON admixtus.pro.non admixtis/fidei ex iis quę audierunt.} Superfluit ex.& legendum eſt. IIS QVI audierunt.} Vt autẽ clarus ſit ordo literę,datiuus admixtis pro ablatiuo ſimul cum pronomine iis/accipiendus eſt.Ita ꝙ ordo literæ eſt.ſed non profuit illis ſermo auditionis/quo audierunt pmiſſam requiem,non admixtis fidei iis qui audierunt. Ratio redditur quare nõ profuit illis ſermo auditionis/per ablatiua abſolute poſita,iis qui audierunt non admixtis fidei: hoc eſt eo ꝙ illi qui audierunt non erant admixti fidei.habuerunt ergo ſermonẽ auditionis abſq; admixta fide. & ideo non profuit illis.Quo cõtra ſubiungitur. INGREDIEMVR.pro.ingredimur/enim in requiem eius qui credimus.pro.credidimus.} Fides quæ defecit in illis/eſt ea qua nos ingredimur in requiẽ eius. QVEMADMODVM dixit.ſicut iuraui in ira mea ſi introibunt in requiem meam.} Repetit particulã pſalmi propter pronomen meam.Propter quod ſubdit. ET QVIDEM operibus ab inſtitutione mũdi perfectis.} Explicat requiem meam/illam in quã meam.ſ.operibus ab inſtitutione mundi huius perfectis.Et vt clarius intelligamus quod dicit/ſubiungit. DIXIT enim in quodam loco.} ſcilicet in prin

cipio geneſis. DE DIE ſeptima ſic/& requieuit deus die ſeptimo ab omnibus opibus ſuis.Et in iſto.}
ſupple loco pſalmi. RVRSVS, ſi introibunt in requiem meam.} Vbi clare vides ꝙ ex vtroq̃ textu ex/
plicat ꝙ dum deus dicit ſi introibũt in requiem meam/intelligitur illa eadem requies qua requieuit die
ſeptimo ab omni opere quod patrarat.Et eſt non literalis ſed myſtica expoſitio:queadmodum & requiẽ
ſcriptam in illo pſalmo myſtice exponit pro requie æterna.
QVONIAM ergo ſupereſt quoſdam introire in illam.} Myſticum ſenſum proſequendo/argumẽtatur
ex eo ꝙ quidam adhuc ſunt ingreſſuri in requiem illam. ET II quibus prioribus.pro.prius/annuncia/
tum eſt non introierunt propter incredulitatem, iterum terminat.pro.definit/diem quendam hodie in
dauid:dicẽdo poſt tantum tẽporis ſicut dictum eſt.hodie ſi vocem eius audieritis,nolite obdurare.pro.
ne obdurate/corda veſtra.} Sententia clara eſt.Et hinc habetur ꝙ pſalmus ille(venite exultemus dño)
qui eſt ſine titulo/ęditus eſt a dauide. ¶ NAM ſi eis ieſus requiem præſtitiſſet.} De ioſue eſt ſermo:qui
appellatur ieſus naue.Et argumentatur ꝙ ſi ioſue promiſſam requiem pręſtitiſſet filiis iſrael introductis
in terram promiſſionis. NVNQVAM de alia loqueretur poſt hac.pro.hæc/die.} Non dicit nunq̃ de
alia requie,ſed nunq̃ de alia die.Pſalmus enim non loquitur de alia requie ſed de altero die/longe diſtan
te a tempore moyſi & ioſue:dicendo tempore dauidis hodie. ITAQVE relinquitur ſabbatiſmus popu
lo dei.} Ex diuerſitate diei infert diuerſitatem quietis.Et propterea illatiue dicit/itaq̃ relinquitur ſabba
tiſmus.Hebraica dictio eſt/ſignificans quietem poſt laborem.¶ Relinquitur aũt futura poſt hanc vitã.
vñ & ſubdit. QVI enim ingreſſus eſt in requiẽ eius.} ſcilicet dei. ETIAM ipſe requieuit ab operibus
ſuis.} laborioſis & meritoriis. SICVT & a ſuis deus.} Proportionali ſimilitudine vtitur.
FESTINEMVS ergo ingredi in illam requiem:vt non in idipſum.pro.in idem/quis incidat increduli/
tatis exemplum.} Si non feſtinamus/ſi non ſtudemus vt ingrediamur in illam requiem,periculũ im/
minet negligentię ne quis incidat in idem incredulitatis exemplum/ne quis incidat in incredulitatem
ſimilem incredulitati priſcorum:ob quã non introierunt in requiem promiſſam. ¶ VIVVS eſt enim ſer
mo dei.} Quod apud ioãnem dicitur in principio erat verbum/id appellatur ſermo dei.eadem enim eſt
dictio.Ita ꝙ quum in hoc textu dicitur ſermo dei/de filio dei intelligitur. Et ratio redditur quare ſtuden/
dum eſt nobis vt ingrediamur in illam requiem ne incidamus in incredulitatem & pœnam incredulo/
rum/ex conditionibus autoris,qui eſt filius dei/verbum dei/ſermo dei.ipſe nanq̃ eſt autor ſalutis & quie
tis æternæ.¶ Et de ipſo dicit in primis ꝙ viuus eſt,& vere viuus/vita diuina/intellectuali/æterna. EFFI/
CAX.} Deficit &.Legendum eſt. ET efficax.} ad omnia quæ vult efficienda/ad præmiandum & pu
niendum/ad pollicitam requiem & cominatas pœnas. ET penetrabilior omni gladio ancipiti.} hoc
eſt vndiq̃ acuto.& ideo appellatur anceps. Virtutem eius explicat ſuperare omnem penetrationem/ex
metaphora penetrantis gladii hinc inde acuti. Et vere eſt penetrabilior,quoniam penetrat intima cu/
iuſq̃ rei diuina operatio. ET PERTINGENS vſq̃ ad diuiſionem animæ ac ſpiritus.} Magis expli/
cat penetrationem ex rebus penetratis:anima ſcilicet & ſpiritu. Quod poteſt dupliciter intelligi:vel ad
diuidendum inter animam & ſpiritum/vel ad diuidendum animam & ad diuidendum ſpiritum. Iuxta
primum ſenſum diuidiť anima a ſpiritu & ſm rem:dum in brutis inueniť anima ſine ſpiritu.& ſm po/
tentias:qm̃ in homine vna met res eſt anima & ſpũs. Secũdum potentias animales quibus corpus vi/
uificat/aía:ſm vero potentias ſpũales quibus ſupergrediť corpus omne/ſpiritus eſt.Iuxta ſecũdum vero
ſenſum ptingit ad diuiſionẽ animę in multas eius vires:& ptingit ad diuiſionem ſpũs in eius vires/in/
tellectũ.ſ.& voluntatẽ. COMPAGVM quoq̃ ac medullarũ.} Ad corpus vtraq̃ hęc ſpectant. Medul/
læ.n.ſunt intra oſſa:cõpages vero cõiunctiones ſunt partiũ corporis.quæ per totũ corpus diffuſæ ſunt.
ET diſcretor.} Hactenus de opatione:mõ de cognitione eiuſdem diuini verbi loquiť.& quod dicit di
ſcretor/proprie diciť iudex. COGITATIONVM & intentionũ cordis.} Maxime occulta ſunt hęc duo.
Adeo vt ſcriptũ ſit.prauũ eſt cor hoīs & inſcrutabile/quis cognoſcet illud!& ſubiũgať/ego dñs. Intima
ergo notitia & pfecta explicať dicendo & diſcretor ſeu iudex cogitationũ & intentionũ cordis. Iudicare
enim pfectam exigit notitiã. ET non eſt vlla creatura inuiſibilis.pro.latens/in cõſpectu eius:ſed oĩa nu
da & aperta.pro.detecta/ſunt oculis eius.} Non ſolũ ad cogitationes & intentiones volũtatis extendiť
eius cognitio,ſed oĩs creatura manifeſta eſt in cõſpectu eius tanq̃ res nudę & detectę.ita ꝙ nullo operi/
mento/nullo tegmine impediť oculus eius. AD quẽ nobis ſermo.pro.ratio.} hoc eſt ad quem referre
debemus rõnem & ſupputationẽ omnium operum noſtrorum.dixerat.n.ꝙ eſt iudex.

HABENTES ergo pontificẽ magnũ qui penetrauit cœlos ieſum filiũ dei,teneamus confeſſionẽ no
ſtræ ſpei.} Supfluit noſtræ ſpei.Dixerat ſupius/conſiderate apoſtolũ & pontificem cõfeſſionis no
ſtræ ieſum:& hactenus tractauit de ieſu tanq̃ legato relatiue ad moyſen.mõ tractat de eodẽ tanq̃ ponti/
fice relatiue ad aaron.Et incipit eum deſcribere pontificẽ magnum ſupra oẽs pontifices,qui penetrauit
non terram ꝓmiſſionis ſed cœlos:exhortãdo ad tenendũ confeſſionẽ fidei. NON.n.habemus pontificẽ
qui non poſſit cõpati infirmitatibus noſtris.} hoc eſt imbecillitatibus noſtris. TENTATVM autẽ
pro.ſed tentatum/per oĩa.} hoc eſt ꝓbatum/examinatũ pœnis per oĩa pœnarũ genera. PRO ſimilitu
dine abſq̃ peccato.} hoc eſt ad ſimilitudinem noſtri/citra tamen peccatum. Eſt enim paſſus quemad/

modum & nos patimur,ſed non ob proprium peccatum ſicut nos:quoniã ipſe immunis fuit ab omni peccato.¶ ADEAMVS ergo cum fiducia ad thronum gratię eius.} Superfluit eius. Thronum gratię qua chriſtus paſſus eſt pro nobis/contra cathedram legis dicit. Ad pontificẽ enim legalem cum timore eundum eſt/propter legis ſeueritatem:ad pontificem autem magnum ieſum/cum fiducia eũdum eſt:qa ſedes eius eſt ſedes gratię. VT MISERICORDIAM conſequamur & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.pro.in auxilium opportunum.} Vt inueniamus miſericordiã in malis/& gratiam in bonis:& vtrunq; ad opportunum auxilium tempore pręſentis vitę quo opus eſt.

CAPVT .V.

OMNIS nanq; pontifex.} Proſequens tractatum de pontificatu ieſu/a cõmunibus incipit conditionibus cuiuſq; pontificis. EX HOMINIBVS aſſumptus.} Prima itaq; cõditio eſt cõmunicatio in natura:videlicet q eſt non angelus ſed homo. PRO hominibus.} Non ſolum eſt homo ſed loco hominum. CONSTITVITVR in iis quæ ſunt ad deum.} oblationibus/hoſtiis/pcibus &c̃. Vnde & explicat. VT OFFERAT dona & ſacrificia pro peccatis.} dona rerum/ſacrificia animalium. QVI condolere poſſit iis qui ignorant & errant.} Dictio interpretata cõdolere/aliqui malunt vt interpretetur moderate ferre. Plus autem ſignificat condolere q̃ moderate ferre. is enim qui affectu compatitur/moderate fert:ſed non econuerſo.¶ Ignorantes autem & errantes(qui ſcilicet non ex malicia peccant)deſcribuntur tolerandi. QVONIAM & ipſe circundatus eſt infirmitate.} hoc eſt imbecillitate naturę carnalis. ET PROPTEREA debet quemadmodum pro populo/ita etiam pro ſemetipſo offerre pro peccatis.} Ex hoc q cõmune eſt omni pontifici habere naturam imbecillem,conſequens eſt vt non ſolum pro peccatis populi(pro quo conſtitutus eſt)ſed etiam pro propriis peccatis offerat. Et hoc ſumit ex lege:in qua conſtitutum eſt ſacrificium etiam pro peccatis pontificis. NEC quiſq̃ ſumit ſibi honorẽ.} pontificatus. SED qui vocat a deo tanq̃ aaron.} Deeſt &. Legendũ eſt. TANQVAM & aaron.} qui vocatus fuit a deo iudicio virgę florentis & incendii inuidorũ.

SIC ET chriſtus.} Incipit applicare ea quę in cõmuni de pontifice dixit/ad chriſtum. Et inchoat a conditione vltimo dicta.quæ in veritate eſt prima:quoniam ſpectat ad modum quo fit pontifex. NON ſeipſum clarificauit.pro.glorificauit/vt pontifex fieret.} non ſibi vſurpauit pontificis gloriam. SED QVI locutus eſt ad eum/filius meus es tu ego hodie genui te.} ſupple glorificauit eum pontificatu. Filii enim primogeniti erat iure hęreditario ſacerdotium. QVEMADMODVM & in alio loco dicit tu es ſacerdos in ęternum ſm ordinem melchiſedec.} Hęc verba pſalmi diffuſe tractabit.& propterea modo tranſimus.¶ QVI in diebus carnis ſuę.} Alias conditiones pontificis applicat ad chriſtum. Et quidem q ſit ex hominibus aſſumptus/dicendo qui in diebus carnis ſuæ. Q vero in iis quę ad deum ſunt/ſubiungendo. PRECES ſupplicationeſq; ad eum qui poſſet illum ſaluum facere a morte.} Et in hoc applicat illam conditionem/quoniam & ipſe circũdatus eſt infirmitate. Mortalis ſiquidẽ chriſtus preces & ſupplicationes obtulit deo vt ſaluum ſe faceret a morte:non ne moreretur ſed ne detineretur a morte ſed ſuſcitaretur. CVM clamore valido.} In euãgelio legitur/in cruce chriſtum clamaſſe. ET lachrymis offerens.} Quãq̃ in euangelio non leguntur chriſti lachrymę in cruce:ſicut tñ ſitiuit ex natura/ita lachrymatum quoq; fuiſſe rationabile eſt ex naturali naturæ curſu.pręſertim quum pmiſerit vnicuiq; virium exercere proprium officium:ac per hoc oculos lachrymari. EXAVDITVS eſt pro ſua reuerentia.} Superfluit ſua. Et eſt ſermo de reuerentia actiue:qua ſcilicet ipſe reueritus eſt patrem.¶ Dictio tamen interpretata reuerẽtia/interpretari poteſt pietate. Et magis quadrat legere pro pietate:quoniam vere pro pietate erga cœleſtem patrem/erga filios adoptionis/erga ciues cœleſtis patriæ/erga deniq; cœleſtem patriam chriſtus & obtulit ſeipſum & exaudiri meruit.

ET QVIDEM quum eſſet filius dei.} Superfluit dei. Proſequitur applicationem conditionum pontificis quo ad rationem compatiendi aliis. DIDICIT ex iis quę paſſus eſt obedientiam.} Quãuis eſſet filius dei(omnia ſciens/omnem pręhabens virtutem)tamen experimento didicit. Patiendo didicit obedientiam.factus eſt enim obediens vſq; ad mortem. ET conſummatus/factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis ęternę.} Non ſolum patiendo obediuit,ſed etiam patiendo conſummatus(hoc eſt perfectus)eſt.ad perfectionem enim(non habituum ſed actionum)peruenit patiendo:& per hęc ad perfectionem immortalitatis. Et ſic faciendo factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis ęternę/offerendo ſeipſum pro ęterna ſalute obtemperantium ſibi. APPELLATVS a deo pontifex ſm ordinem melchiſedec.} Ad differẽtiam ſacerdotii legalis/dicit q eſt appellatus pontifex ſm ordinẽ non legis ſed melchiſedec.¶ DE QVO nobis grandis ſermo.} Relatiuũ quo/refert totũ quod dixerat, appellatus a deo pontifex ſm ordinẽ melchiſedec. De hoc enim grandis/hoc eſt copioſus, eſt ſermo habendus a nobis:vt infra patebit. ET interpretabilis ad dicendum.pro.& difficilis interpretatu ad dicendum.} erit enim interpretatio ſpiritualis/non facilis hebręis. QVONIAM imbecilles.pro.ſegnes/facti eſtis ad audiendum.pro.auditionibus.} Ideo difficilis interpretatu/quoniam effecti eſtis tardi auditionibus ſcripturarum.aſſueti enim ad audiendum interpretationes ſcripturarum/facilius percipiũt ſpirituales interpretationes. ETENIM quum deberetis magiſtri eſſe propter tempus.} quia natio he

bręa prius ꝙ alię nationes credidit chriſto. RVRSVS indigetis vt vos doceamini.pro.doceamus|quæ ſint elementa exordii ſermonum dei.} Elementa in qualibet ſcientia|appellantur principia illius:ſicut elementa grammaticę literę|&c̄. Elementa itaq; ſermonum dei ſunt ea principia quę docemus cate/ chumenos.ET FACTI eſtis quibus lacte opus ſit,non ſolido cibo.} Quod dixerat elementa exordii, modo appellat lac metaphorice:vt ex metaphora ætatis indigentis lacte|agnoſcant ſe eſſe velut infan/ tes. OMNIS enim qui lactis eſt particeps,expers eſt ſermonis iuſtitiæ.} Quid ſit ſolidus cibus|decla/ rat dicendo ſermonis iuſtitiæ.Et intendit per ſermonem iuſtitiæ doctrinam de profectu in operibus iu/ ſtis.Et hoc dicit ad differētiam tam incipientium ꝙ proficientium:quoꝝ ſtudium eſt declinare a malo| pugnare contra vitia.Hi enim adhuc non ſunt experti ſermonem iuſtitiæ:hoc eſt ſtudium circa opera/ tiones iuſtas|alieni iam a vitiis. PARVVLVS enim eſt.} Ad ſimilitudinem infantis qui paſcitur la/ cte|ratio redditur. PERFECTORVM autem eſt ſolidus cibus.} ideſt ſtudium iuſtitiæ. Et declarando qui ſunt perfecti|ſubiungit. EORVM qui pro conſuetudine.pro.habitu|exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni ac mali.} qui iam non qualitercūq; ſed ex habitu habent ſenſus animi(cōprehen/ dentes partem & perceptiuā & affectiuam.oportet.n.perfectos habituatos eſſe in oībus animi viribus) ad diſcretionem boni & mali:ad diſcretionē autem tam in affectu ꝙ in opere.Qui.n.iam ſunt exercitati & habituati in diſcernēdo factis bonū a malo vniuerſaliter in omni materia,ii ſunt perfecti|ii ſolido pa ſcuntur cibo:ſtudio.ſ.ſolius iuſtitiæ ad reddendum tum deo tum proximis quod cuiq; debetur.

CAPVT .VI.

QVAPROPTER intermittentes.pro.omittentes|inchoationis.pro.principii|chriſti ſermo/ nem,ad perfectionem feramur.} Dixerat ꝙ ſermo futurus erat difficilis interpretatu ad di/ cendum propter eorum tarditatem|quoniam facti ſunt velut infantes egentes lacte:& adiū xerat ꝙ facti ſunt egentes doctrina elementoꝝ.intendit modo monere eos vt ſtudeant per/ fectioni|cauentes a reditu ad preteritum ſtatum pœnitentium. Et hoc intendens dicit ſe omittere do/ ctrinam elementoꝝ.¶ Vbi aduerte prudens lector ꝙ medium elegit inter duo extrema:videlicet perfe/ ctos & incipientes.neq; doctrinam perfectoꝝ neq; doctrinam incipientium tradit,ſed doctrinam profi cientium.hęc eſt enim via qua ferimur ad perfectionem. Et interponit hanc proficientium doctrinam in toto hoc capitulo:tanꝙ per hoc reddens eos idoneos ad ſermonem promiſſum de pontificatu chri/ ſti ſm ordinem melchiſedec.¶ Ait itaq;.Quapropter|quia ſegnes eſtis & copioſus inſtat ſermo de pon tificatu chriſti ſm ordinem melchiſedec,omiſſo ſermone principii chriſti|hoc eſt ſpectātium ad eos qui initiantur chriſto, feramur ad perfectionem|feramur factis velut proficientes ad ea quę ſunt perfectio/ nis. & dicit in prima perſona feramur|vt magis trahat eos vna ſecum. NON rurſus iacientes funda/ mentum pœnitentię ab operibus mortuis.} Explicat modum quo proficientes ferimur ad perfectio/ nem. et conſiſtit modus in hoc ꝙ non redeamus ad priorem ſtatum.Prior enim ſtatus fuit ſtatus pœni tentię ab operibus mortuis:hoc eſt a peccatis.peccata nanq; ſunt opera mortua relatiue ad vitam ęter nam.nihil ſiquidem participant ęternę vitę.¶ Et appellat reſipiſcentiam a peccatis|fundamentū:quo/ niam eſt primum quod fit in ędificio ſpirituali.Quum enim homo incipit ędificium ſpiritualium vir/ tutum|primum occurrit ei reſipiſcere a peccatis:& hoc iacit pro fundamento. Proficientes debent mul/ tum cauere ne ad hoc redeant vt iterum oporteat eos reſipiſcere a peccatis. ET FIDEI in deum baptiſ matum.} Ad id quod dixerat fundamentum refertur fidei:non rurſus iacientes fundamētum fidei ad deum.Non dicit non proſequentes fidem|ſed non iterum iacientes fundamentum fidei in deum.hoc.n. eſſet eorum qui perdidiſſent fidem dei & redirent ad fidem.¶ Nec dicit fidei ad deum abſolute,ſed expli/ cat quinq; credita.Quorum primum eſt baptiſma.ſecūdum doctrina.tertium impoſitio manuū.quar/ tum reſurrectio mortuoꝝ.& quintum iudicium ęternum.Hęc enim omnia referuntur ad dictionē fidei tanꝙ credita.Et eſt ſenſus.non iterum iacientes fundamentum fidei ad deum horum creditoꝝ:videlicet baptiſmatum &c̄.iacere enim fundamentū fidei horum eſt illoꝝ qui initiantur in fide|qui fiunt chriſtia ni.Et dixit pluraliter baptiſmatum|quia triplex eſt baptiſma:fluminis|flaminis|& ſanguinis.Cogimur autem in vero ſenſu ſaluare baptiſmata|ex eo ꝙ dicit non rurſus iacientes.de recta ergo fide baptiſmatū loquitur:cuius ſemel iecimus fundamentum|& prohibemur iterum iacere idem fundamentum. DO/ CTRINÆ.} proculdubio euangelicæ.Ad primum enim fundamentum fidei ad deum|ſpectat crede/ re non ſolum baptiſma ſed euangelicam doctrinam eſſe a deo nō ab homine. IMPOSITIONIS quoq; manuum.} Et hęc ad prima fidei fundamenta in primitiua ſpectabat eccleſia. Vnde & paulus quæ/ ſiuit|ſi ſpiritum ſanctum accępiſtis credentes?Dabatur enim per illam ſpiritus ſanctus in teſtimonium fidei.& dabatur ſtatim poſt baptiſmū adultis:vt patet in actis apoſtolorū|quum audierunt ꝙ ſamaria recępiſſet verbum dei|miſerunt ad illam petrum & ioānem.& paulus quū veniſſet epheſum,ſuper tunc baptizatos in nomine ieſu|impoſuit manus. AC RESVRRECTIONIS mortuorum & iudicii æter/ ni.} Ad prima fidei fundamenta ſpectat credere non ſolum prædicta tria pręſentis vitę|ſed etiam hęc duo futuræ vitæ:videlicet reſurrectionem mortuorum & iudicium æternum|quo ad præmia & ſuppli/ cia.Hęc enim ſunt prima ab omnibus credenda:& horum omnium fundamentum fidei non hominū

ſed deo iacere oportet in principio quum chriſtiani ſimus. ET HOC faciemus ſi quidem permiſerit deus.} Pronomē hoc demonſtrat quod dixerat/ad perfectionē feramur non rurſus iacientes &c̄.Quod autem adiungit ſi quidem permiſerit deus/minus dicit & plus ſignificat.permiſſio enim eſt malorum:ſignificat autem ſi deus conceſſerit.¶IMPOSSIBILE enim eſt.} Rationem reddit negationis antedictæ:videlicet non rurſus iacientes fundamentum &c̄.Et dicit impoſſibile/quoniam de renouatione per ſecundum baptiſma loquitur:quam conſtat eſſe impoſſibilem. EOS QVI ſemel ſunt illuminati.} Iuxta antedicta reddit ſingula ſingulis:non tamen eodem ordine.vnde fundamento pœnitentiæ reddit illuminationem. Fundamentum enim pœnitentiæ conſiſtit in hoc ꝙ homo reſipiſcat:quod diuina illuminatione conſtat fieri. Ad fidem autem ad deum baptiſmatum/reddit quod ſequitur. GVSTAVERVNT etiam donum cœleſte.} Nec refert ſi econuerſo hoc referatur ad fundamentum pœnitentiæ/& illud ad fidem baptiſmatum.nam vtrobiꝙ eſt & cœleſte donum & lumen. Et illuminatio quidem directe ſpectat ad intellectum:guſtatio autem ad experientiam ſaporis,quæ in affectu perficitur. ET PARTICIPES facti ſunt ſpiritus ſancti.} Reddit hoc impoſitioni manuum:per quam participabatur ſpiritus ſanctus. GVSTAVERVNT nihilominus bonum dei verbum.} Reddit hoc doctrinę euangelicæ.enim doctrina eſt bonum dei verbum,quod ab illis guſtatum eſt qui cœperunt mente ſentire ꝗ bonum eſt & vtile animæ. VIRTVTESQVE.pro.potentiaſꝙ/ſęculi venturi.} Reddit hoc reſurrectioni mortuorum & iudicio æterno. Ita ꝙ guſtare potentias venturi ſæculi,eſt propter venturum ſæculum/propter futuram reſurrectionem & æternum iudicium inchoare hic dominium ſpiritus ſuper corpus & ſe exercere iudicem ſuiipſius.hę enim ſunt potentię futuri ſęculi prægustatę.Hi quinꝙ effectus explicati/ſunt ſacramentorum & reliquorum prius numeratorum.& ſunt effectus inuenti in iis qui ex toto corde fiunt chriſtiani/baptizantur ac cōfirmantur. Hic igitur de pœnitentibus inſtructis/baptizatis ac confirmatis(eo ꝙ ſemel hęc bona peperunt per hęc ſacramenta)ſubiungit. ET PROLAPSI ſunt.} Quod ſignificat non purum lapſum/ſed lapſum vltra.magnus enim ſignificatur lapſus. RVRSVS renouari ad pœnitentiam:rurſum crucifigentes.pro.recrucifigentes/ſibimetipſis filium dei, & oſtentui habentes.pro.& diffamantes.} Si diceret impoſſibile eſt eos rurſus renouari ad pœnitentiam/ſine aliqua additione, difficilis eſſet ſermo:immo ſi non eſſet ſermo autoritatis/cenſeretur hereticus. Quia tamen autoritatem obtinuit hæc epiſtola, gloſaretur ꝙ non de quacunꝙ renouatione ſed de renouatione baptiſmali intelligitur.Quia tamen expreſſe adiungit recrucifigentes ſibimetipſis filium dei,limitat renouari ad pœnitentiam non qualitercunꝙ ſed recrucifigendo ſibimetipſis filium dei. Ita ꝙ ſenſus eſt.impoſſibile eſt ſemel baptizatos rurſus renouari ad pœnitentiā recrucifigendo ſibimetipſis filium dei. Recrucifixio nanꝙ modum renouandi explicat.perinde ac ſi dixiſſet/impoſſibile eſt rurſus renouari ad pœnitentiam per baptiſmum.iteratum enim baptiſma recrucifixionem ſibimetipſis filii dei appellat. Et ſubtiliter ac docte/ad ſignificandum rationem quare non poteſt iterari renouatio per baptiſmum:quia eſſet recrucifigere filium dei, non in carne propria ipſius filii dei ſed in ſemetipſis qui rebaptizarentur. nam baptizamur in morte chriſti & conſepelimur illi per baptiſmum,& emergimus ex baptiſmo in nouitatem vitę/conreſurgentes chriſto : ac per hoc iterare baptiſma eſt recrucifigere chriſtum immortalē, non in ſeipſo(vt dictum eſt)ſed in eo qui rebaptizatur.Quum tamen conforme debeat eſſe ſignum ſignificato:ac per hoc ſicut ſemel chriſtus mortuus eſt & reſurrexit non amplius moriturus,ita ſemel debet mihi crucifigi/& ſemel conceſſum eſt ſurgere cum ipſo in nouam vitam.¶Quod autem ſubditur oſtentui habentes ſeu diffamantes/ſeu(per circulocutionem)exemplum ignominiæ facientes,ad idem ſpectat.immo & explicat huiuſmodi recrucifixionem ſpectare ad publicam ignominiam filii dei:tanꝗ filius dei pluries crucifigatur alicui.¶Vbi aduerte ꝙ niſi aliqui tunc temporis fuiſſent iterantes baptiſma,non tam accurate autor huius epiſtolæ hanc materiam interloquendo tractaſſet.¶TERRA enim ſępe venientem ſuper ſe bibens himbrem & germinans herbam opportunam illis a quibus.pro.ꝑpter quos/colitur,accipit benedictionem a deo:proferens autem ſpinas ac tribulos/reproba eſt & maledicto proxima:cuius conſummatio in combuſtionem.} Adiungit ſimilitudinem ſatis claram ex differentia inter terram fructuoſam & inutilem.¶Aduerte prudens lector ꝙ coniunctio cauſalis enim(dicendo terra enim)non refertur ad immediate præcedentia:ſed quum dixiſſet ꝙ ſemel baptizati & prolapſi nō poſſunt renouari iterando baptiſma, monet eoſdem prolapſos ex differentia terrarum/vt timeant ſibi: vtpote ſępe moniti a paſtoribus eccleſiarum/a ſacris literis/ab exemplis ſanctorū/a diuinis inſtigationibus(hę enim ſunt himber ſępe veniens ſuper terram)& inde aduertant an germinant herbam opportunam/an ſpinas & tribulos. Hinc enim conlicere poterunt de exitu an erit benedictus a deo/an in combuſtionem æterni ignis.

CONFIDIMVS autē de vobis dilectiſſimi.pro.dilecti/meliora & viciniora.pro. adhærentia/ſaluti: tametſi ita loquimur.} Ne præmiſſa cōmemoratio pareret in animis hebręorum opinionē ꝙ autor huius epiſtolæ male ſentiat de illis, moderamen adiungit ꝙ quāuis ita loquatur tamen confidit ꝙ in eis ſint meliores partes & ſaluti propinquę:hoc eſt ꝙ in eis ſit pars illa melior/ſcilicet feramur ad perfectionem.& ſimiliter pars illa melior:videlicet terra proferens herbam opportunam. Ad differentiam

partium deteriorum: ſcilicet terræ proferentis ſpinas, & tribulos/& eorum qui rurſum iaciunt fundamẽ/
tum pœnitentiæ/fidei &c̃. ¶ NON ENIM iniuſtus eſt deus.} Rationem reddit quare meliores partes
de eis ſibi perſuadet. VT OBLIVISCATVR operis veſtri & dilectionis.} Deeſt laboris. Legendum
eſt. ET LABORIS dilectionis/quam oſtenditis.pro.oſtendiſtis/in nomine.pro.in nomen/ipſius, qui
miniſtraſtis ſanctis & miniſtratis.} Ecce ratio adhærentium ſaluti ex parte operum miſericordiæ quę
erga nomen chriſti & fecerant & faciebant/miniſtrando ſanctis. ¶ Et in hoc commendat exterius opus
& laborem: vt labor referatur ad exercitium corporis/& opus ad eleemoſynam rerum. vtrunq; enim con
currit ad miniſtrandum ſanctis. Interius autem amorem erga nomen dei. Ex parte vero dei/affert ꝙ in
eũ non cadit iniuſtitia vt obliuiſcatur præmiare hæc. & propterea vtrinq; concipit meliora de illis.
CVPIMVS autem vnumquenq; veſtrum eandem oſtentare.pro.oſtendere/ſolicitudinem ad expletio/
nem ſpei vſq; in finem.} Dixerat tametſi ita loquimur: reddit modo rationem quare ita loquitur/quia
cupimus vnumquenq; veſtrum. ¶ Vbi diſcerne ꝙ prius in genere dixit de operibus bonis & dilectio/
ne: modo acrioris ſermonis rationem reddit. vt ſingillatim ſinguli eandem (hoc eſt ſimilem/parem)
monſtrent & exhibeant diligentiam, ad expletionem ſpei vſq; in finem/ad plene perficiẽdam ſpem vſq;
ad finem vitæ. Et explicando diligentiam ac modum perficiendæ ſpei/ſubiungit. VT NON ſegnes ef/
ficiamini.} Dixerat ſuperius quoniam ſegnes facti eſtis auditionibus: modo dicit vt non ſegnes effi/
ciamini ad opera. VERVM imitatores eorum qui fide & patientia.pro.longanimitate/hęreditabunt
pro. hæreditant/promiſſiones.} Non dicit imitatores eorum qui genere & circuncisione hæreditant
promiſſiones, ſed qui fide & longanimitate hæreditant promiſſiones factas abrahæ. illi enim ſunt iſrae
litę ſm carnem, iſti autem ſm ſpiritum. ¶ ABRAHÆ nãq; promittens deus.} geñ. 22. Dixerat ſe cupe/
re vt ſinguli ſimilem exhiberent diligentiam ad perficiendam ſpem. & quoniam ſpes ad promiſſa ten/
dit, declarat modo immobilem promiſſionem factam a deo cui innititur ſpes. QVONIAM neminem
habuit per quem iuraret maiorem/iurauit per ſemetipſum/dicens. niſi.pro.etiam/benedicẽs benedicam
te & multiplicans multiplicabo te. & ſic longanimiter ferens adeptus eſt promiſſionem.} Hiſtoria
habetur in loco allegato poſt immolationem iſaac. HOMINES enim per maiorem ſui iurant.} Su/
perfluit ſui. Exponere incipit ſcripturam allatam: inchoans ab illa particula/per memetipſum iuraui di
cit dominus. Ideo enim per memetipſum quia careo maiore. conſueuerunt enim homines iurare per
maiores ſe: vt ioſeph per ſalutem pharaonis: & dauid/viuit dominus. ET OMNIS.} Deeſt illis. Legen
dum eſt. ET ILLIS omnis controuerſiæ finis ad confirmationem eſt iuramentum.} Rationem red/
dit quare iurauit: inchoans rationem ex hoc ꝙ inter homines finis omnis controuerſiæ quo ad confir/
mationem (non quo ad executionem) eſt iuramentum. ¶ IN QVO abundantius volens deus oſten/
dere pollicitationis hæredibus immobilitatem conſilii ſui/interpoſuit iuſiurandum: vt per duas res
immobiles quibus.pro.in quibus/impoſſibile eſt mentiri deum, fortiſſimum.pro.validum/ſolatium ha
beamus.} Duas res immutabiles dicit/promiſſionem & iuſiurandum. Vtraq; enim res in deo eſt im/
mutabilis. & ambæ inueniuntur in hac promiſſione. Effecit autem deus hæc vt conſolatio hæredum
expectantium promiſſum/eſſet valida. Vnde & ſubdit. QVI CONFVGIMVS ad tenendam propoſi/
tam ſpem: quam velut ancoram habemus animæ tutam ac firmam/& incedentem vſq; ad interiora ve
laminis.} Aſſimilat ſpem ancoræ firmanti nauem: explicans ſpem e[illegible] tanq̃ ancoram animæ haben/
tem tres conditiones. Primo ꝙ eſt tuta/ab aduerſantibus. deinde ꝙ eſt firma/in ſeipſa habens rationem
firmitatis. & demum ꝙ ingreditur/ꝙ penetrat vſq; ad intima velaminis. Ancora enim tunc eſt tuta &
firma quando ad intima profunditatis penetrat. & ſimiliter ſpes penetrat vſq; ad intima cœlorum/vſq;
ad fœlicitatem futuram ſanctorum. Quam appellat interiora velaminis: hoc eſt ſanctaſanctorum/vlti
mam templi partem quæ velamine ſeparabatur a reliquo templo. VBI PRÆCVRSOR pro nobis in/
troiuit ieſus ſm ordinem melchiſedec pontifex factus in æternum.} Ad interiora velaminis ſoli pon/
tifici patebat aditus. & propterea redeundo ad pontificatum ieſu tractandum/explicat quæ ſunt inte/
riora velaminis: ſcilicet interna cœlorum quo pro nobis præcurſor (tum quia ante nos, tum quia ad
præparandum nobis ibidem locum) ingreſſus eſt ieſus factus pontifex verus non ad tempus ſed in ęter
num/ſm ordinem melchiſedec.

CAPVT .VII.

HIC ENIM melchiſedec rex ſalem ſacerdos dei ſummi.pro.excelſi/qui obuiauit abrahæ re/
greſſo.pro.regredienti/a cęde regum.} Hiſtoriam refert ſcriptam geñ. 14. ET BENEDI/
XIT ei.} Melchiſedec benedixit abrahæ. CVI.} videlicet melchiſedec. ET DECIMAS
omnium diuiſit abraham.} Hæc omnia ex textu geneſis ſumpta ſunt. ¶ PRIMVM qui/
dem qui interpretatur rex iuſtitiæ.} Hic eſt textus ex quo (vt prædiximus) apparet ꝙ epiſtola hæc nõ
eſt ſcripta hebraice. Melchiſedec enim dictio compoſita eſt (ſi tamen vnica dictio eſt) ex duobus inte/
gris: videlicet rex iuſtitiæ. Vnde ſcribendo hebraice nulla erat ratio dicendi ꝙ interpretatur rex iuſtitiæ/
ſed ꝙ interpretatur melchiſedec. In alio itaq; idiomate dicendo rex iuſtitiæ/monſtrat ꝙ non hebraice

ſcribebat:ſed hebraicam hanc dictionem græce ſcribens interpretatus eſt græce.¶ Et ſcito ꝙ (vt ſuper pſalterium diximus) melchiſedec non erat nomen proprium illius viri/ ſed erat nomen cōe regibus illis:ſicut cæſar eſt nomen cōmune romanis imperatoribus/& pharao regibus ægypti &c̄. Nomen proprium illius viri ſcriptura tacet vt ſubſtratum melchiſedec. Quod dico/quia creditur ipſum fuiſſe primogenitum noe qui vocatur ſem. DEINDE autem & rex ſalem.} A loco cuius erat rex deſcribit. Nec eſt præſentis diſcuſſionis ſed ſpectantis ad librum geneſis/diſcutere ſitum ſalem:an ſcilicet ſit hieruſalem/an ſit ſalim. QVOD eſt rex pacis.} Rurſus in alio idiomate interpretatur hebræum. SINE patre/ſine matre/ſine genealogia/neq; initium dierum neq; finem vitæ habens:aſſimilatus autem filio dei manet ſacerdos in perpetuum.} Quæ dicuntur hic de melchiſedec ſine patre/ſine matre &c̄. ſunt intelligenda formaliter quatenus melchiſedec. Sub tali enim titulo inuenitur in ſcriptura abſq; ſcripto patre/abſq; ſcripta matre/abſq; ſcripta genealogia/abſq; initio dierum (non enim ſcribitur quando natus fuit)& abſq; fine vitæ:quia nec ſcribitur quanto tempore vixit. Et propterea aſſimilatur filio dei:qui eſt rex iuſtitiæ & rex pacis/ſine patre ſm ꝙ homo/& ſine matre ſm ꝙ deus. ſine genealogia : vtpote carens auis & attauis ſm ꝙ deus. neq; initium dierum habens neq; finem:vtpote ęternus.& vere manens ſacerdos in perpetuum poſitiue. Melchiſedec autem manet ſacerdos in perpetuum negatiue:quia deſcribitur ſacerdos & non deſcribitur terminus illius ſacerdotii. Vndiq; ergo eſt figura filii dei.

INTVEMINI autem quantus ſit hic, cui & decimas dedit de pręcipuis.pro.primitiis/abraham patriarcha.} Proſequitur declarando rem geſtam & applicando myſtice ad ieſum. Prius enim declarauit & applicauit melchiſedec rex ſalem ſacerdos : nunc vero declarat & applicat/cui & decimas omnium diuiſit abraham. Conſiderate inquit quātus eſt hic/melchiſedec, cui abraham patriarcha/tot nationum/ pater tot patrum, dedit decimas ex primitiis. Primitias appellat exuuias ſeu ſpolia detracta hoſtibus. ¶ ET QVIDEM de filiis leui ſacerdotium accipientes/mādatum habent decimas ſumere a populo ſm legem.i.a fratribus ſuis:q̄q̄ & ipſi exierunt de lumbis abrahæ. cuius autem generatio non annumeratur in eis/decimas ſumpſit ab abraham.} Dixerat intuemini quantus ſit iſte. explicat modo magnitudinem ipſius ex differentia inter ſacerdotium leuiticum & ſacerdotium melchiſedec quo ad accęptionem decimarum. Nam ſacerdotes legales qui erāt ex tribu leui/decimas accipiebant a populo qui etiam deſcenderat ab abraham : ita ꝙ tam ſacerdotes quibus debebantur decimæ q̄ populus debens decimas/ erant filii abrahæ. iſte autem melchiſedec non ex genere abrahæ/tantus eſt ꝙ ipſe abraham pater ſacerdotum legalium & totius populi dedit ei decimas. ET HVNC qui habebat promiſſiones benedixit.} Proſequitur declarādo aliam particulam/& benedixit ei.& librat ꝙ melchiſedec benedixerit abrahæ habenti a deo promiſſiones. nam ante hæc gen̄. 12. promiſerat deus abrahæ/faciam te in gentem magnam & in te benedicentur omnes cognationes terræ. & rurſus gen̄. 13. promiſit illi deus omnem terram quam videbat/& multiplicationem ſeminis &c̄. Propter quod merito dicitur ꝙ iam habebat promiſſiones in numero plurali. SINE vlla.pro.omni/autem contradictione quod minus eſt a meliore benedicitur.} Formalis eſt ſermo ꝙ quatenus benedicens potior eſt eo qui benedicitur vt ſic:nec hoc habet contradictionem aliquam. quāuis ſm alias conditiones contingat maiorem eſſe eum qui benedicitur q̄ is qui benedicit.

ET HIC quidem.} hoc eſt in ſtatu legis. DECIMAS/ morientes homines accipiunt.} nempe ſacerdotes & leuitæ qui moriuntur. IBI autem.} videlicet in melchiſedec. CONTESTATVR.} ſupple ſcriptura. QVIA.pro ꝙ/viuit.} ſcilicet melchiſedec/nihil dicens de illius morte. Præfert melchiſedec ſacerdotibus leuiticis : quia ſcriptura loquitur de ſuccedentibus ſacerdotibus & leuitis, non autem loquitur de ſucceſſore melchiſedec/ſed de eo tantum viuo. ¶ ET VT ita dictum ſit.pro.dicam/per abraham & leui.} hoc eſt etiam leui. QVI DECIMAS accipit.} in ſtatu legis. DECIMATVS eſt.} Non ſolum abraham decimatus eſt, ſed per ipſum abraham etiam leui qui ab eo deſcendit/qui eſt pater ſacerdotalis tribus/cui debentur in lege decimæ, decimatus eſt:vt inferior comprobetur ipſo melchiſedec. ADHVC enim in lumbis patris erat quando obuiauit ei melchiſedec.} Decimato patre decimantur filii qui in lumbis eius ſunt. Sed occurrit hic quæſtio contra hanc rationem:quoniam ſequeretur etiam chriſtum decimatum fuiſſe per abraham:quoniā & ipſe tunc erat in lumbis abrahæ. ac per hoc concluderetur chriſtum eſſe minorem melchiſedec/quemadmodum concluditur ſacerdotium leuiticum inferius eſſe ſacerdotio melchiſedec.¶ Solutio eſt ꝙ ratio valet in iis qui totaliter erant in lumbis abrahæ. chriſtus autem non totaliter fuit in lumbis abrahæ:quia hypoſtaſis chriſti de cœlo deſcendit. aliorum autem perſonæ in lumbis erant abrahæ.

SI ERGO conſummatio per ſacerdotium leuiticum erat.} Intēdit iungere allatis ex geneſi ſcripturam dauidicā, iurauit dominus & nō pœnitebit eum/tu es ſacerdos in æternum ſm ordinē melchiſedec.& hinc explicare ſacerdotium chriſti maius eſſe ſacerdotio legali.¶ Et ordinate procedit. nam hactenus mōſtrauit ſacerdotium melchiſedec eſſe maius ſacerdotio leuitico/& figurare ſacerdotiū filii dei:mō ipſum figuratum chriſti ſacerdotium monſtrat maius eſſe ſacerdotio leuitico/vtens illa autoritate pſal/

mi.Inde enim arguit.ſi ergo cōſummatio/hoc eſt perfectio(& eſt ſermo de perfectione animarum)per
ſacerdotium leuiticum erat (POPVLVS enim ſub ipſo.} ſcilicet ſacerdotio leuitico:hoc eſt ſub ipſius
regimine/efficacia & patrocinio. LEGEM accępit.} Vbi cōplectitur legem & ſacerdotium.& rōnem
reddendo quare perfectionē exigit a ſacerdotio/dicit quia populus ſub ipſo ſacerdotio legem accępit.
Lex enim ad perficiendū homines ordinatur non ſola ſed ſub patrocinio ſacerdotii. Et quia lex reſpicit
homines/ſacerdotium vero deum,ideo ſi qua eſt perfectio legis per ſacerdotium fit.& propterea dicit ꝙ
ſi perfectio per ſacerdotium leuiticum fit, quia ſub ipſius patrocinio populus accępit legem) QVID
adhuc neceſſarium fuit.} Ecce argumentatio. SECVNDVM ordinem melchiſedec alium ſurgere ſa/
cerdotem & non ſm ordinem aaron dici?} Vtitur ſcriptura illa/tu es ſacerdos in æternū ſm ordinem
melchiſedec.hoc enim poſt aaron ſacerdotium tempore dauidis prophetatur.Et quia neceſſe eſt impleri
ſcripturam,ideo dicit quid neceſſe fuit ſurgere alium ſacerdotē/non ſm ordinem aaron ſed ſm ordinem
melchiſedec:ſignificando ꝙ ſi perfectio erat per ſacerdotium leuiticū/non erat opus ſurgere alium ſacer/
dotem ſm ordinem melchiſedec.Et hoc etiam manifeſtat ex parte legis ſubiungendo. TRANSLATO
enī ſacerdotio neceſſe eſt vt & legis tranſlatio fiat.} Ac ſi apertius dixiſſet.quid neceſſe fuit ſurgere aliū
ſacerdotem ſm ordinem melchiſedec & ſurgere aliam legem,quū tranſlato ſacerdotio neceſſe eſſet tranſ
ferri legem.Dixerat enim ꝙ ſub ſacerdotio leuitico data erat lex moſaica.igit̄ tranſlato ſacerdotio tranſ/
fertur & lex. IN QVO enim hæc dicuntur/de alia tribu eſt:de qua nullus altario pręſto fuit.} Mōſtrat
tranſlationem ſacerdotii prophetatā & factam(quo ad ordinem/quia ſm ordinem melchiſedec & non
ſm ordinem aaron)ex hoc ipſo ꝙ tranſlatū eſt ſacerdotium ex tribu leui in tribū iuda. MANIFESTVM
eſt enī ꝙ ex iuda ortus ſit dn̄s noſter:in qua.pro.de qua/tribu nihil de ſacerdotibus.pro.ſacerdotio/moy/
ſes locutus eſt.} Moyſes enim ſolum in tribu leuitica ſacerdotium diſpoſuit.

ET AMPLIVS adhuc manifeſtum eſt.} Anteq̄ compleat argumentationē inchoatam ex illa parti/
cula ſm ordinem melchiſedec/confirmat idem ex adiuncta particula in æternū:dum dicitur tu es ſacer/
dos in æternum.vt vtraqꝫ particula manifeſtata cōpleat rationem. SI SECVNDVM ſimilitudinem
melchiſedec exurgat alius ſacerdos qui non ſm legem mandati carnalis factus eſt.} Lex moyſi appel/
latur lex mandati carnalis/quia mandat ea quæ carnalia ſunt:oblationes pecorū/purificationes carna/
les & huiuſmodi.& iam dictum eſt ꝙ iſte alius ſacerdos non eſt factus ſm legem moyſi:vtpote in tribu
iuda. SED ſm virtutem.pro.potentiam/vitæ inſolubilis.} E regione legis mandati carnalis locat po
tentiam vitæ inſolubilis:potentiam cōtra legem/vitæ inſolubilis cōtra mandati carnalis. Quod intel/
ligitur ad literam quo ad efficaciam ſacerdotii/quia habet potentiam cōferendi vitam īmortalem:quū
ſacerdotium leuiticum ad carnalia & terrena hæc in terra promiſſionis ordinatū eſſet (CONTESTA/
TVR enim.} in pſal.109. QVONIAM.pro.ꝙ/tu es ſacerdos in æternum ſm ordinem melchiſedec.}
Vtranqꝫ particulam ſimul attulit.& ad cōplendam rationem ſe conuertit) REPROBATIO quidem
fit præcedentis mandati/propter eius imbecillitatem & inutilitatē.nihil enim ad perfectū adduxit lex.}
Inchoauerat rationem.ſi perfectio per ſacerdotium leuiticum erat quia ſub ipſo lex data ē/quid neceſſe
fuit ſurgere alium ſacerdotem & aliam legem.Reddit modo rationem quare neceſſe fuit ſurgere aliam le
gem:quia ſcilicet ad perfectionem non ducebat lex cum ſuo ſacerdotio. Eſt itaqꝫ ſenſus ꝙ prophetante
ſcriptura nouum ſacerdotē in æternum ſm ordinem melchiſedec/fit reprobatio præcedentis mandati:
legis ſcilicet moyſi.non ꝙ fuerit mala ſed ꝙ fuerit infirma & inutilis. Infirma quidem,quia nō poteſt iu/
ſtificare/quia non confert remiſſionem peccatorū.inutilis autem/quia non introducit in ęternam fœli/
citatem. Vnde & vtriuſqꝫ rationē reddens dicit.nam lex nihil adduxit ad perfectum:hoc eſt nihil addu/
xit ad perfectionem iuſtitiæ in hac vita,& nihil adduxit ad perfectionē patriæ immediate poſt hanc vi/
tam. INTRODVCTIO vero melioris ſpei.} ſupple fit prophetando tu es ſacerdos in æternū ſm or/
dinem melchiſedec:vtpote ſpei non terræ promiſſionis ſed æternę patrię(per ſacerdotium enim chriſti
hæc ſpes introducta eſt)īmo melioris ſpei reſurrectionis corporum:quā per chriſti ſacerdotium ſumus
explicite conſecuti. PER quā proximamus ad deum.} E regione inutilis dixit melioris ſpei.e regione
vero infirmi dicit per quā proximamus deo.Spes enim iuſtificans/propinquos nos reddit deo ſm ſpiri/
tum in hac vita:& eadem ſpes eſt melioris boni/patriæ ſcilicet cœleſtis.

ET QVANTVM eſt non ſine iureiurando.} Proſequitur verba dauidica quo ad illam particulam/iu
rauit dominus. ALII QVIDEM ſine iureiurando ſacerdotes facti ſunt:hic autē cum iureiurando per
eum qui dixit ad illum.iurauit dominus & non pœnitebit eum/tu es ſacerdos in æternum.Deeſt.ſm or
dinem melchiſedec.} & ſuperfluit eum. INTANTVM melioris teſtamenti ſponſor factus eſt ieſus.}
Sententia eſt clara ꝙ quanto eſt differentia inter ieſum & ſacerdotes leuiticos in hoc ꝙ illi ſine iureiu/
rando/ieſus cum iureiurando factus eſt ſacerdos in æternum,tanto ex ipſo iureiurando adhibito factus
eſt promiſſor melioris teſtamenti. Iuſiurandum enim ad firmitatem promiſſionis hæreditatis melioris
ſpectat.¶ Quod autem dicit per eum qui dixit ad illum/iuſiurandum ſignificat per deum. Et qui dixit
ad illum/refertur ad tu es ſacerdos in æternum ſm ordinem melchiſedec.

ET ALII quidẽ plures facti ſunt ſacerdotes.} ſucceſſiue. IDCIRCO ꝙ morte ꝓhiberẽtur permanere: hic autẽ.} ieſus. EO ꝙ maneat in æternũ.} viuens in ęternũ. SEMPITERNVM hẽt ſacerdotium.} abſq; ſucceſſore. Aduerte ꝙ prius tractauit ieſum ſacerdotẽ in æternum quo ad efficaciã ſacerdotii. mõ aũt tractat eundẽ ſacerdotem in ęternũ ſm vitam ipſius ſacerdotis. Et hinc deducit. VNDE & ſaluare in perpetuum põt.} Dictio interpretata in perpetuũ/dicitur magis ſonare ad plenum. ACCEDENS per ſemetipſum. pro. accedentes per ipſum/ad deum: ſemper viuens ad interpellandũ pro nobis. pro. ipſis.} Ex hoc ꝙ manet in æternum/ſequitur ꝙ poteſt accedẽtes per ipſum ad deum/ſaluare plene: vtpote ſemp viuens ad interpellandũ pro ipſis accedentibus. ¶ Formaliter loquitur de ieſu quatenus pontifice: cuius officiũ eſt poſtulare a deo pro accedẽtibus ad deũ per ipſum. Poſtulat aũt pro ſuis mẽbris ieſus in cœlo exiſtens, tum facto/monſtrãdo ſigna paſſionis. tũ merito/offerendo pietatẽ qua paſſus eſt pro illis.

TALIS enim decebat vt eſſet nobis pontifex, ſanctus. pro. pius.} erga cœleſtem patrẽ/patriam ac ciues. INNOCENS.} qui neminẽ lęſerit. IMPOLLVTVS.} in ſeipſo. SEGREGATVS a peccatoribus.} quatenus peccatores. quod eſt eſſe oĩno ſegregatũ a peccatis. ET excelſior cœlis factus.} aſcendit enim ſupra oẽs cœlos. QVI non habet neceſſitatem quotidie queãdmodum ſacerdotes.} leuitici. PRIVS pro ſuis delictis hoſtias offerre/deinde pro populi. hoc enim fecit ſemel ſeipſum offerendo.} Pronomen hoc/demõſtrat particulam ĩmediate præcedentẽ: videlicet pro delictis populi. hoc enim (ſcilicet offerre pro delictis populi) fecit ſemel/offerendo ſeipſum in ara crucis. Iam ſiquidẽ excluſerat a ieſu oblationem pro proprio peccato: dum dixit/tentatum autẽ per omnia pro ſimilitudine abſq; peccato. ¶ LEX enim conſtituit homines ſacerdotes infirmitatẽ habentes.} Ratio differentię inter ieſum & ſacerdotes leuiticos eſt: quia lex moyſi cõſtituit ſacerdotes homines habentes imbecillitatẽ/& naturæ & peccati. SERMO autẽ iuriſiurandi qui. pro. quod/poſt legem eſt.} ſermo propheticus in pſalmo cum iureiurando quod longe poſt legem eſt. FILIVM in æternũ perfectum.} conſtituit ſacerdotẽ. Lex homines/ſermo autem iuriſiurandi filium: illa ſacerdotes imbecilles/iſte perfectum in æternum: hoc eſt ex omnibus ad ſacerdotem requiſitis conſtantem non ad tempus ſed in æternum.

CAPVT .VIII.

CAPITVLVM. pro. ſumma/autẽ ſuper ea quę dicuntur.} ſupple eſt. TALEM habemus pontificem qui cõſedit in dextera ſedis magnitudinis. pro. maieſtatis/in cœlis.} Hoc declaratũ eſt ſuperius. SANCTORVM miniſter & tabernaculi veri quod fixit deus & non homo.} Incertum eſt an ſanctoꝝ ſit maſculini vel neutri generis. nam vtroq; modo verificari poteſt. eſt enim ieſus pontifex miniſter ſanctoꝝ/hoc eſt ſanctarũ rerum: ſpiritualium gratiaꝝ & glorię cœleſtis. vtraq; enim & ſancta ſunt/& miniſterialiter ieſus quatenus homo illa confert. Eſt & rurſus miniſter ſanctorum hominũ/miniſtrando eos vt pontifex deo. hic quidẽ per dona gratiæ: ibi vero per dona gloriæ. Et hic ſenſus magis quadrat miniſterio: quoniã relatiue ad deum miniſter ſignificatur/tanq̃ miniſtrans deo mundos homines. In primo autẽ ſenſu ad homines refertur miniſterium gratię & glorię. pontificis autem miniſteriũ pręcipue eſt relatiue ad deum. ¶ Appellatur quoq; miniſter tabernaculi/alludendo ad pontificem legalem qui erat miniſter tabernaculi tanq̃ loci in quo miniſtrabat. Verum ille erat miniſter tabernaculi figuralis: ieſus autẽ miniſter tabernaculi veri. quod eſt eccleſia tam militans q̃ triumphans. Vnde & dupliciter ieſus eſt miniſter hominum electoꝝ. primo tanq̃ rerum quas offert deo. ſecũdo tanq̃ tabernaculi in quo miniſtrat. Habitat enim ieſus in cordibus electoꝝ. & propterea eccleſia tabernaculũ eius dicitur. Et eſt tabernaculũ verum/non figurale. & eſt quod fixit deus & non homo. Deus enim eſt qui figit electos: & nullus homo eſt qui poſſit huiuſmodi tabernaculũ efficere. ad differentiã tabernaculi materialis quod fecit moyſes/in quo miniſtrabat aaron. ¶ OMNIS enim pontifex ad offerendũ munera & hoſtias conſtituitur.} Ex cõmuni officio omni pontifici/manifeſtat quod dixerat miniſter ſanctorum. VNDE neceſſe eſt.} Superfluit eſt. ET HVNC habere aliquid quod offerat.} Illatio eſt manifeſta/ex eo ꝙ hic (ſcilicet ieſus) eſt pontifex. ¶ SI ERGO. pro. ſi enim/eſſet ſuper terram.} illud quod ieſus pontifex offert: hoc eſt ſi eſſet aliquod animal aut aliquis terrę fructus. hæc. n. ſunt ſuper terram/& ſunt ea quæ offerunt ſacerdotes legales. NEC eſſet ſacerdos.} Illatio eſt ducens ad cõtrarium: hoc eſt ſequeretur ꝙ ieſus non ſolũ non eſſet pontifex maior legali pontifice/ſed nec eſſet ſacerdos. Et ſequelæ probationem ſubiungit. QVVM eſſent qui offerrent ſm legem munera.} hoc eſt quũ eſſent ſacerdotes legales offerentes munera ex iis quę ſunt ſuper terram. exiſtentibus enim illis ad offerẽdum hęc/non oportebat nec oportet nouum ſacerdotẽ ſurgere ad offerendũ eadem. QVI exẽplari & vmbræ deſeruiunt cœleſtium.} De exemplato eſt ſermo/quocũq; id nomine appelles. Duo dixerat. alterum ſanctoꝝ miniſter. alterum & tabernaculi veri quod fixit deus. Et quo ad primũ dixit ꝙ id quod offert ieſus non eſt ſup terram/ad differentiam ſacerdotũ legalium. Quod & verificatur tam de eo quod obtulit (hoc eſt ſemetipſo. nam ipſe de cœlis deſcendit) q̃ de iis quæ cõtinue offert deo: ſanctis. ſ. qui non ſunt ſup terram ſed cœleſtes. cœleſti. n. gratia conſtituunt & cœleſti gloria cõſummantur. ¶ Modo differentiã tabernaculi ꝓſequitur/dicendo de ſacerdotibus legalibus qui deſeruiunt exẽplari & vmbrę cœleſtium. Tabernaculum ſiquidẽ illud erat

exēplatum a tabernaculo cœleſti:& erat velut vmbra illius/erat quædā repręſentatio illius velut vmbra
repręſentat corpus.Et ꝙ hoc ſit verū/affert autoritatē ſcripturæ. SICVT reſponſum eſt moyſi.} exo.25.
QVVM conſummaret.pro.conſūmaturus eſſet/tabernaculū.vide inquit omnia facito ſm exēplar quod
tibi oſtenſum eſt in monte.} Dictio interpretata exēplar/ſignificat typum ſeu formā.Quod dixerat cœ
leſtium/mō dicit formā moyſi oſtenſam in monte:qm̄ cœlitus formata erat ſimilitudo tabernaculi oſtē
ſa moyſi quū eſſet in monte. Hinc.n.myſtice intendit exponere autor ꝙ tam tabernaculū pontificis ieſu
ꝗ oblata per eum/cœleſtia ſunt:tabernaculum autē & oblata per ſacerdotes legales/terreſtria & exēplata
ac vmbræ cœleſtium.¶ NVNC autē melius.pro.præſtantius/ſortitus eſt miniſterium.} Probat ex alio
capite miniſterium ieſu pontificis/eſſe excellentius miniſterio pontificis legalis.imo quum prius dixiſſet
eſſe præſtantius/modo quātitatem excellentiæ manifeſtat:tanto excellentius dicens miniſteriū ieſu quā/
to melius eſt teſtamentū cuius eſt mediator.hoc enim ſubdit. QVANTO & melioris teſtamenti media/
tor eſt.} Manifeſtat autē melius eſſe teſtamētum cuius mediator eſt chriſtus teſtamento veteri/ſubiun/
gendo. QVOD in melioribus repromiſſionibus ſancitum eſt.} Ex hoc ꝙ teſtamentū nouum firma/
tum eſt promiſſis melioribus(vtpote cœleſtibus.promittit enī cœleſtem gratiam & cœleſtem gloriam)
melius dicit̃ antiquo teſtamento/promittente vitam & bona in terra promiſſionis.

NAM SI illud prius.pro.primum/culpa vacaſſet.pro.fuiſſet irrepręhenſibile.} nō tanꝗ malū ſed tanꝗ
imperfectum. NON vtiq; ſecundi locus inquireret̃.} habito enim perfecto quieſcit inquiſitio:ſed ſe/
cundum exquiſitum eſt:ergo. Qꝫ autē illud primū fuerit repręhenſibile & ſecūdum quęſitum/monſtrat
ſubiungens.¶ VITVPERANS.pro.repręhendens/enim eos.pro.eis/dicit.} Repręhendens enim teſta/
mentum primū deus dicit eis/iſraelitis hiere.31. ECCE dies venient dicit dn̄s,& cōſummabo ſuper do/
mum iſrael & ſuper domum iuda teſtamentū nouum:non ſm teſtamentū quod feci patribus eoꝝ in die
quo appręhendi manum eoꝝ vt educerem illos de terra ægypti.} Et rationē ſubdit. QVONIAM ipſi
non permanſerunt in teſtamēto meo & ego neglexi eos/dicit dn̄s.} Quale autē ſit teſtamentū nouum
ſubiungit. QVIA hoc eſt teſtamentū quod diſponam domui iſrael poſt dies illos(dicit dn̄s)dans leges
meas in mentem eorū & in corde eorum ſuperſcribā.pro.inſcribam/eas.} Hinc ſumitur ꝙ nouū teſta/
mentum nō eſt lex aliqua ſcripta:ſed eſt lex infuſa mentibus & ſculpta in cordibus.¶ Vbi & ſcito ꝙ hūc
hieremiæ textum autor huius epiſtolæ attulit iuxta interpretationē.70.& non iuxta textum hebræum.
Et hoc eſt ſignum ꝙ græce ſcripſit. In hebræo enim(vt hiero.teſtatur)pactum non teſtamentū habet̃.
Quoꝝ tanta eſt differentia ꝙ illud eſt inter viuos:hoc autē non eſt firmum viuente teſtatore. ET ERO
illis in deum/& ipſi erunt mihi in populum.} Prius dicta ſpectant ad teſtamentū nouum in hac vita:
hæc autē cum ſequentibus(dicta quoq; a hieremia)ſpectant ad effectum teſtamēti noui in futura vita.
in qua deus habebitur ex integro a nobis in deum:& ſimiliter nos habebimur a deo in populū. Quorū
vtrunq; hic etiam verificatur participatiue & imperfecte. Quod aūt ſequitur/cœleſti patriæ eſt ꝓprium.
¶ ET NON docebit vnuſquiſq; proximū ſuum & vnuſquiſq; fratrē ſuum/dicens cognoſce dominū.}
Effectus proprius noui teſtamenti poſt hanc vitam/deſcribitur excluſio doctrinę humanę,nō ad quod/
cunq; ſed ad cognoſcendū dn̄m.In cœleſti enim patria ꝗuis vnus inſtruatur ab alio de aliquibus myſte
riis/non tamē de notitia dei. Et ratio ſubditur. QVONIAM omnes ſcient me.} Non dicit oēs ſcient
omnia/ſed ſcient me. A MINORE vſq; ad maiorē.pro.a paruo eorū vſq; ad magnum eoꝝ.} Erunt.n.
ibi magni & parui/beati & magis beati:ſed videre deum erit cōmune omnibus. QVIA propitius ero
iniquitatibus eorū.} hoc eſt non ob eoꝝ merita ſed propter meam propitiationē peruenient ad viden
dum me. ET PECCATORVM eoꝝ.} Deſunt tres dictiones. ET INIQVITATVM eorum/iam non
memorabor.} Talis autē ac tanta erit propitiatio mea ꝙ dabo obliuioni(quo ad punitionē)peccata
eorum & iniquitates eorū. Per quod ſignificatur propitiatio non pendens/non ambigui exitus:qualis
eſt propitiatio in præſenti vita reſpectu eorū qui recidiuant & in recidiuo moriunt̃.illis enim ꝗuis deus
fuerit propitius/tamē propter recidiuū imputat etiā peccata pręterita:iuxta parabolam ingrati ſerui tra
diti tortoribus donec reddat vniuerſum quadrantē.¶ DICENDO autē nouum.} Non ſunt hæc ver/
ba hieremiæ/ſed autoris epiſtolæ:applicantis verba dei per prophetam ad propoſitum. Et arguit ab illa
particula teſtamentum nouum. ANTIQVATVR.pro.antiquauit/prius.pro.primum.} Dicens deus
teſtm̄ nouum/antiquauit primum teſtm̄. QVOD aūt antiquatur & ſeneſcit/ꝓpe interitum eſt.} Non
eget ꝓbatione argumentatio iſta:qm̄ cōtinua experientia cōprobat̃. Vnde hinc autor intelligi vult ꝙ
teſtm̄ primum(vtpote antiquationi & ſenectuti ſubiectum)ad interitum tendebat/ ſicut & iam inte/
riit:teſtamentum autem nouum(vtpote ſemper nouum)manet in æternū.æterna enim eſt gratia,quę
hic inchoatur & in patria conſummatur:ſemper nouos reddens eos in quibus eſt.

CAPVT .IX.

HABVIT quidem.Deeſt.igitur/& prius.pro.primum.} ſupple teſtamentum. IVSTIFICA/
TIONES culturę & ſanctum ſęculare.pro.mundanum.} Appellat iuſtificationes culturę
cęrimonias & cōditiones requiſitas ad dei cultum.ſanctum vero mūdanum appellat mū/
diciam in oculis mundi huius:ad differētiam mundicię ſpiritualis/quę eſt in oculis dei ſo/

lius.nam vetus teſtamentum exigebat huiuſmodi mundiciam mundanã ſm iudiciũ ſacerdotum:puta mundiciam per aquã aſperſionis/& hmõi.Et qm̃ tam ad iuſtificationes cultus q̃ ad mũdiciam mundanam magna ex parte(& fere ex toto)ſpectabat tabernaculum,ideo vt rationem horum ſubiungit.

¶TABERNACVLVM enim factum eſt primum:in quo erãt candelabra.pro.candelabrum/& menſa & ꝓpoſitio panum.} Quum vnicum fuerit tabernaculum/autor diſtinguit illud in duo tabernacula: primum.ſ.& ſecundum.& propterea nominat tabernaculum primum:hoc eſt ſm primã partem in primo ingreſſu.In quo erant hæc tria:candelabrum a ſiniſtris/ex ſeptem cõſtans lucernis &c̃.& propoſitio panum a dextris:hoc eſt menſa quędam in qua ꝓponebantur panes ſeptem ſingulis ſabbatis.& menſa/hoc eſt altare thymiamatis in medio.Hæc intellige relatiue ad intrantem. QVÆ dicit̃ ſancta.} Hęc pars prima appellatur ſctã.& eſt pluralis numeri ſancta. ⁋ Poſt velamentũ aũt.} In tabernaculo erãt duo velamenta.alterũ velamẽtum erat velut murus tabernaculi in parte anteriori ꝑ quã aditus erat tabernaculi .Et a primo velamẽto vſq; ad ſecũdum velamẽtum erat ſpatium longitudinis. zo. cubitorũ. et hoc totum appellabat̃ ſancta.Poſt ſecundum aũt velamentum/totum reſiduum erat ſpatium lõgitudinis decem cubitorum. et de hoc velamẽto loqtur autor.Et ſpatium poſt appellat SECVNDVM tabernaculum quod dicitur ſanctaſanctoꝝ:aureum habẽs thuribulum.} Neſcit̃ vnde autor huius epiſtolę hoc accęperit.ſ.ꝙ in ſanctisſanctorum eſſet aureum thuribulum. ET arcã teſtamenti circuntectã ex oĩ parte auro.} Hoc ſatis cõſtat ex ſacra ſcriptura. IN qua vrna aurea habens manna/& virga aaron quę frõduerat/& tabulę teſti.} Horum triũ q̃ dicit eſſe in arca/vltimũ tm̃ autoritate ſacrę ſcripturę habetur.Et ita habetur hoc tm̃ ꝙ excludunt̃ reliqua duo.nam.3.reg.8.expreſſe dicitur ꝙ in arca nõ erãt niſi tabulę tſtimonii.Vnde iſte textus vt ſonat/manifeſte cõtradicit ſacrę ſcripturę.nã ſonat abſq; vlla differẽtia modi hæc tria eſſe in arca.quod perinde eſt acſi apertius dixiſſet hæc tria eſſe intus in arca.⁋ Si tamen pro reuerentia quia iam autoritatem obtinuit/placet gloſare ꝙ hæc erãt in arca ſed nõ eodem mõ (quia ſolę tabulę intus/virga aũt & vrna mannę exterius erãt in ea)eſto.⁋ Forte tñ autorem huius epiſtolę fefellit intelligentia ſcripturę exo.16.de phiala mannę:& nu.17.de virga quę frõduerat. mãdat̃.n. vtrobiq; vt ſeruent̃ coram teſtimonio dñi/ſeu coram domino.Ex his enim forte credidit hæc in arca ſeruari.Neſcio.n.literam tertii regum ad lſam ſaluare cũ hac/niſi iuxta gloſam prædictam. SVPER q̃.pro. ſuper quam.} videlicet arcam.ERANT cherubim gloriæ.} Intellige cherubinos ſuꝑ arcam ſm alas. arca.n.erat inter cherubinos:& alę erant ſuperiores arca.Appellat autem cherubinos gloriæ/ad differentiam adorationis.nõ.n.erant vt adorarent̃ ſed ad gloriam dei. OBVMBRANTIA propitiatorium.} Tabella quædam inter duos cherubinos tanq̃ geſtata ab ipſis(in qua ſi quis ſediſſet/pedes poſuiſſet ſuꝑ arcã,appellat̃ ꝓpitiatorium.erat.n.velut ſedes dei ſine ſedente.De qua ad deum dicit̃/qui ſedes ſuꝑ cherubim.Sic.n.moyſes deum oĩno infigurabilem adorandum depinxit:nõ figurando ipm̃ ſed figurãdo ſedem eius ſuper cherubim & arcam pręcęptorum ſub pedibus eius.Et dicunt̃ cherubini obumbrãtes ꝓpitiatorium:quia alę eorum duę extentę vmbram faciebant tabellę illi .Quę ideo appellat̃ ꝓpitiatorium/quia ex adoratione dei ibi ꝓpitiatio ſperabat̃ diuina. DE quibus nõ eſt modo dicendum ꝑ ſingula.} ſed quantum ad ꝓpoſitum ſufficit. ¶HIS vero ita cõpoſitis,in priori. pro. primum/quidem tabernaculum ſemper introibant ſacerdotes.} non laici/nõ leuitę. SACRIFICIORVM officia.pro.cultus.} Paraphraſi vſus eſt interpres/dicendo ſacrificiorum officia. CONSVMMANTES.} Incipiebat quotidie tam mane q̃ veſperi/cultus in altari holocauſtorum(quod erat ſub diuo ante tabernaculum) offerẽdo agnum in holocauſtum:perficiebat̃ autem cultus tam mane q̃ veſperi in altari thymiamatis (quod erat in primo tabernaculo)ſacerdote adolente ibi thymiama.Et propterea dicit ꝙ ſemper ĩtroibant ſacerdotes cultus cõſummantes. IN ſecundo.pro.ſecundum/autẽ ſemel in anno ſolus põtifex nõ ſine ſanguine.} qui inferius explicatur. QVEM offerret.pro.offert/pro ſua.} Legendum eſt. PRO ſe & populi ignorantia.pro.ignorantiis.} Hactenus retulit & dñiam tabernaculorũ/& diuerſitatẽ officioꝝ atq; dignitatũ miniſtrãtiũ in illis tabernaculis.modo incipit explanare,inchoãs ab hoc vltimo:videlicet ꝙ ſolus pontifex ingrediebatur ſanctaſanctorũ &c̃. HOC ſignificante ſpiritu ſancto, nondum propalatam eſſe ſanctorum viam/adhuc priore tabernaculo habẽte ſtatum.} Hoc facto ꝙ in ſanctaſanctoꝝ non patebat aditus ſignificauit ſpiritus ſanctus ꝙ dum durat primum tabernaculum/dum durat ſtatus veteris teſtamenti/dum durat ſtatus cęrimoniarũ legalium,non eſt manifeſtata ſanctoꝝ via.via enim ſanctoꝝ ad cœleſtem patriam/per mortẽ chriſti aperta eſt:per quã chriſti mortẽ ceſſauerunt legalia.Vnde & in morte chriſti hoc velum tẽpli ſciſſum eſt a ſummo vſq; deorſum.

QVÆ parabola eſt tẽporis inſtantis.pro.quæ ſimilitudo fuit in tẽpore quod inſtitit.} Status illius tabernaculi exponitur ꝙ fuit ſimilitudo illius tẽporis quod tunc currebat.Ita ꝙ habere velamentũ reprę ſentabat diſpoſitionẽ tẽporis coęui ſibi:ꝙ.ſ.quẽadmodum velamen claudebat aditum/ita tempus illud erat tempus clauſi aditus ad cœlum. IVXTA quã.pro.quod.} ſupple tempus. MVNERA & hoſtiæ offerunt̃ quæ non poſſunt iuxta cõſcientiam.} hoc eſt intus in anima. PERFECTVM facere ſeruientem.} cultu latrię.Et rationẽ quare non poſſunt huiuſmodi perfectionẽ donare ſubdit. SOLVMMODO in cibis & potibus & variis baptiſmatibus & iuſtitiis.pro.iuſtificationibus/carnis vſq; ad tempus

correctionis impoſitis.pro.impoſita.} Refertur enim participium hoc ad munera & hoſtię.reddit ſiq
dem rõnem quare munera & hoſtię non poſſunt perfectum facere/quia impoſita ſunt ſolũmodo in ci/
bis & potibus & hmõi exterioribus.Et ne obiiceres quorſum ergo impoſita hæc ſunt, reſpondẽdo huic
tacitę quæſtioni ſubiungit ꝙ nõ ſunt impoſita ſimpliciter ſed vſq; ad tẽpus correctionis/vſq; ad tẽpus
quo omnia corrigẽda erant,non ſolum mala ſed imperfecta.hæc enim erant corrigenda non tanq̃ ma
la ſed tanq̃ imperfecta.impoſita ſiquidem ſunt hæc tanq̃ ætati puerili:vt ex his imperfectis paulatim
ducerentur ad perfecta.

CHRISTVS autem.} Explanata ſignificatione velati tabernaculi,conſequenter explanat officiũ
chři/alludendo ad officium legalis pontificis & pręferendo. ASSISTENS .pro.adueniens/ ponti/
fex futurorum bonorum.} Ille erat pontifex pręſentium bonorũ:chriſtus autem futurorum in cœle/
ſti patria.PER amplius.} Duę dictiones ſunt. ET perfectius tabernaculum.} Legalis põtifex pergẽs
ad ſanctaſanctorum /tranſibat per tabernaculum. et ꝓpterea de ieſu pontifice dicit ꝙ iuit per taberna/
culum tum amplius tum ꝑfectius.Et ſubiungendo differẽtiam inter tabernaculum chriſti & tabernacu
lum legalis pontificis dicit. NON manufactum.i.non huius creationis.} Ne errares intelligendo per
non manufactum hoc eſt increatum,explicat ipſemet ꝙ non intendit increatũ ſed non huius creatio/
nis.ſ.artificio hoĩum.huiuſce enim creationis erat tabernaculum legalis ſacerdotis.Tabernaculum ve/
ro per quod noſter ingreſſus eſt pontifex/nõ eſt artis opus.¶Et potes per tabernaculum iſtud intellige/
re eccleſiam:quę eſt & longe amplior templo iudęorum(vtpote compręhẽdens vniuerſum mundũ)
& longe perfectior:vtpote cõſtans ex perfectione animarum.Hãc enim ſuperius appellauit tabernacu
lum quod fixit deus & nõ homo.Nihilominus ſi cœlum intelligas,conſtat tabernaculũ eſſe & amplius
& perfectius:per quod ieſus intrauit in ſanctiſſima.Et vtrunq; cõſtat nõ eſſe huius creationis. NEQVE
per ſanguinem hircorum aut.pro.et/vitulorꝫ} .Legalis põtifex intrabat ſanctaſanctorꝫ cum ſanguine
hircorꝫ & vitulorum:vt ꝑcipitur leui.16. SED per ꝓprium ſanguinem.} Vide excellentiam. INTROI/
VIT ſemel in ſancta.} Ille quotannis intrabat/iſte ſemel tm̃:non in ſanctaſanctorꝫ ſed in ſancta/non
in ea quę relatiue ad minus ſancta dicunt̃ ſanctaſanctorum, ſed in ea quæ ſimpliciter & abſolute ſunt
ſancta/oĩno munda & eleuata ẽt a poſſibilitate cõtrahendi aliquam ĩmundiciam . talia enim ſunt ea q̃
ſunt cœleſtis patriæ,in quæ introiuit ieſus merito ꝓprii ſanguinis in cruce fuſi. ÆTERNA redemptio/
ne inuenta:pro.æternã redemptionẽ inueniẽs.} Quia caremus participio actiuo ꝑteriti tpis/dicimus
inueniens:intellige tamẽ quum inuenit æternam redemptionẽ per ꝓprium ſanguinem .Alii põtifices
pro redemptione tẽporali intercedebãt:chriſtus autem redemptionem inuenit æternam/non ſolũ quo
ad effectum(quia inuenit redemptionem hoĩum ad vitam æternam)ſed ẽt quo ad menſuram effica/
cię:quia inuenit redemptionẽ habentem efficaciam non reſpectu ꝑteritorum tm̃ ſed reſpectu futurorꝫ
nõ ad tempus ſed in ęternũ ſi in ęternum duraret mũdus iſte. ¶SI ENIM ſanguis hircorum aut tau/
rorum.} Hic eſt ſanguis de quo ſuperius dixit/ſolus põtifex nõ ſine ſanguine .de quo ẽt paulo ante di/
xit/per ſanguinem hircorum & vitulorꝫ.Hoc enim ſanguine vtebatur pontifex in die expiationis:vt di
cit̃ leui.16. ET cinis vitulę.} Alterum tangit emũdationis genus.quod fiebat ex aqua in qua erãt ci/
neres vitulę rufę:vt dicit̃ nu.16. ASPERSVS.} Ad vtrunq; refert̃:ſanguinem ſcilicet & cinerem.nõ ꝙ
ipſe cinis aſpergeretur ſed aqua in qua erat cinis. INQVINATOS ſanctificat ad emũdationẽ carnis.}
hoc eſt non ad emundationem aĩæ ſed ad emundationem irregularitatum. QVANTO magis ſanguis
chriſti qui per ſpũm ſanctum.pro.æternum.} Sanguis chriſti contra ſanguinem & cinerem aĩalium,
qui per ſpũm æternum/cõtra mandatum ad pontifices.Pontifex enim legalis ex ſtatuto legis/ieſus aũt
nõ ex ſtatuto ſed ex ſpũ nõ temporali ſed æterno.Et hoc directe dicit ad reddendam cauſam æterne redẽ
ptionis.Acſi apertius diceret.nõ eſt mirum ſi inuenit æternam redemptionem,qm̃ ex æterno ſpiritu.
SEMETIPSVM obtulit ĩmaculatum deo.} Et eſt ſermo de ſpũ ſancto qui eſt ęternus.vnde redemptio
facta per chriſtum habet efficaciam æternam.Et dicit obtulit ſeipſum/cõtra oblata a pontifice legali.
EMVNDABIT cõſcientiam noſtram.pro. veſtram.} non corpora veſtra. AB operibus mortuis.}
hoc eſt peccatis:quę vere ſunt opera priuata vita æterna. AD ſeruiendum deo viuenti.} ad idoneos
reddendum cultui interno ipſius dei viuentis. ¶ET ideo noui teſtamenti mediator eſt.} Quia obtu/
lit ſeipſum per ꝓprium ſanguinem ad emundationem animarum a peccatis/ideo mediator eſt noui te/
ſtamenti.vetus enim teſtamentum externarum erat mundationum:hoc autem quia intus mũdat/ideo
nouum.Et illud qdem terrenę hæreditatis erat diſpoſitio:hoc autem cœleſtis hæreditatis diſpoſitio eſt.
& ideo nouum teſtamentum. ¶Eſt autem ieſus mediator noui teſtamenti ẜm ꝙ homo/prout obtulit
ſeipſum deo,medius inter deum & nos ad noui teſtamenti participationem . VT morte intercedẽte.}
ipſius mediatoris. IN redemptionem earum prævaricationum quæ erant ſub priori.pro.primo / teſta/
mento.} Imperfectionem legis explicat/mortem chriſti ſpecialiter applicans ad redimendum præua
ricationes etiam iſraelitarum qui erant ſub lege.hoc enim ſonat ꝙ per legem non fiebat remiſſio pecca
torum. REPROMISSIONEM accipiant qui vocati ſunt æterne hęreditatis.} hoc eſt promiſſionem
accipiãt æterne hæreditatis/nõ terrenę,nõ ſolum iſraelitę ſed omnes qui vocati ſunt.Et eſt ſermo de vo/

catione quę eſt effectus ꝑdeſtinationis:non de illa qua multi ſunt vocati/pauci vero electi.
VBI enim teſtamentum eſt.} Manifeſtat illam particulam/vt morte intercedente. MORS neceſſe eſt
intercedat teſtatoris.} Vbi clare vides ꝙ de teſtamento proprie vt diſtinguiẜ contra pactum loquiẜ.
TESTAMENTVM enim in mortuis confirmatum.pro.firmum/eſt:alioquin nondum valet dum viuit
qui teſtatus eſt.} Quod conſtat non habere locum in fœdere ſeu pacto. VNDE nec primum quidem
ſine ſanguine dedicatum eſt.} Quia mors chři cũ effuſione fuit ſanguinis(non enim fuit pręfocatus
ſed clauis crucifixus)ideo illam quoq; particulam per proprium ſanguinem / manifeſtat alludendo ad
cęrimoniam veteris fœderis.Et quia pactum illud autor iſte appellat teſtamentum(ſequens textũ grę
cum.70.)ideo dicit/vnde nec primum teſtamentum ſine ſanguine dedicatum eſt.Et hoc declarans nar
rat rem geſtam. LECTO enim omni mandato legis a moyſe vniuerſo populo/accipiens ſanguinem vi
tulorum & hircorum cum aqua & lana coccina & hyſopo,ipſum quoq; librum.} in quo legerat. ET
omnem populum aſperſit/dicens.hic ſanguis teſtamenti quod mandauit ad vos deus} In hebręo ta
men habetur ſanguis fœderis:vt patet exo.24.Et hinc(vt prædiximus)non paruum argumentum ſu/
mitur & ꝙ græce ſcripta eſt epiſtola/& ꝙ paulus nunq̃ viderit illam. ETIAM autem tabernaculum &
oĩa vaſa miniſterii.} ſubaudi ſacri. SANGVINE ſimiliter aſperſit.Et omnia pene in ſanguine ſm legẽ
mundantur.& ſine ſanguinis effuſione.} quæ ſcilicet fiebat in ſacrificio/offerendo animalia. NON fit
remiſſio.} irregularitatum & immundiciarum quas homines incurrebant.ita ꝙ non ſolum emun/
datio tabernaculi/vaſoꝝ &c̃.ſed ẽt mũdatio hoĩum reqrebat effuſionẽ ſanguinis alicuius aĩalis oblati.
¶NECESSE eſt ergo exemplaria qdem cœleſtium his mundari:ipſa aũt cœleſtia melioribus hoſtiis q̃
iſtis.} Exemplaria cœleſtium appellat quę exemplata ſunt ex cœleſtibus/tabernaculum & ea quę ſpe/
ctabant ad tabernaculum.talia enim(vt ſupra dixit)exemplata ſunt a cœleſtibus, & neceſſe eſt ipſa
mundari his:ſcilicet ſanguine vitulorum & hircorum &c̃.Et inde infert ꝙ cœleſtia ipſa neceſſe eſt mũ/
dari melioribus hoſtiis.¶Cœleſtia appellat hoĩes cœleſtes:hoc eſt electos ad habitãdum in cœlis. hęc
enim ſunt vera cœleſtia/figurata per priſca illa exemplata a cœleſtibus Et hæc cœleſtia neceſſe eſt mun
dari/quoniam omnes homines ĩmundi ſumus.mundari autem melioribus hoſtiis q̃ hoſtię hircorum
& vitulorum.Fuit autem hæc longe melior hoſtia ipſe chriſtus crucifixus.qui dicitur in numero plura
li melioribus hoſtiis/qa virtualiter habet vim omnium hoſtiarum. ¶NON enim in manufacta ſan/
cta ieſus introiuit exemplaria verorum/ſed in ipſum cœlum:vt appareat nunc vultui. pro.faciei/dei pro
nobis.} Rationem reddit eius quod dixerat ipſa autem cœleſtia/ex hoc ꝙ ieſus noſter pontifex introi
uit in ipſum cœlum ad apparendum deo pro nobis.Hinc enim apparet nos electos eſſe ciues cœleſtes:
vtpote pro qbus introducendis in cœlum/ieſus introiuit in cœlum. ¶Quæ prius dixerat exemplaria
cœleſtium/modo appellat ſancta manufacta exemplaria verorum. Tabernaculum nanq; inſtitutum
a moyſe manufactum erat/& ſanctum/& exemplum figurale veri tabernaculi cœleſtis in quo deus ha/
bitat in hominibus. NEQVE vt ſępe offerat ſemetipſum:quemadmodum pontifex intrat in ſancta ꝑ
ſingulos annos in ſanguine alieno.} Sententia clara eſt. ALIOQVIN oportebat ipſum frequenter
pati ab origine mundi.} Et hæc ſequela manifeſta eſt. NVNC autem ſemel.} ſupple tantum. IN con
ſummatione ſęculorum.} non in principio mundi ſed in perfectione ſęculorum definitorum a diui/
na prouidentia. AD deſtitutionem peccati.} quod eſt in anima. PER hoſtiam ſuam apparuit.} Ho
ſtiam ſuam appellat immolationem ſuiipſius in ara crucis. ¶ET quemadmodum ſtatutum eſt ho/
minibus ſemel mori.} in quacunq; die comederis/morte morieris. POST hoc autem iudicium.}
quo iudicatur homo. SIC & chriſtus ſemel oblatus eſt.} moriendo in cruce. AD multorum exhauriẽ
da.pro.tollenda/peccata.} electorum ſcilicet. SECVNDO ſine peccato apparebit.} hoc eſt ſine ſimi/
litudine carnis peccati apparebit.apparebit enim ſine carne corruptibili/ad differentiam primi aduen
tus:in quo apparuit in ſimilitudine carnis peccati.OMNIBVS expectantibus ſe in ſalutem.} Super/
fluit omnibus. Et eſt ſenſus.apparebit in ſalutem expectantibus ſe:ad differentiam reproborum /non
expectantium ieſum,imo nolẽtium ꝙ veniret.quibus & apparebit ſed non in ſalutem/ſed in iudicium
damnationis æternę.

CAPVT .X.

VMBRAM enim habens lex futurorum bonorum/non ipſam imaginem rerum,per ſingulos
annos eiſdem ipſis hoſtiis quas offerunt indeſinenter/nunq̃ poteſt accedentes perfectos fa/
cere.} Aduerte ꝙ de lege loquitur.Non enim ait ꝙ vmbram habent ſacrificia/ſed vmbram
habens lex.¶Lex ergo moyſi deſcribitur habens futurorum bonorum in cœleſti patria vm
bram/non ipſam imaginem rerum.Non dicit non ipſas res/ſed non ipſam imaginem rerum:vt intelli/
gamus differẽtiam inter legem veterem & nouam.ꝙ illa habet vmbram bonorum cœleſtis patrię/hęc
aũt eſt vera imago eorundem.Vmbra ſiquidem imperfectiſſime reprę ſentat id cuius eſt vmbra:ima/
go autem propinque reprę ſentat id cuius eſt imago:quoniam aſſimilatur illi.& multa per veram ima/
ginem alicuius hominis cognoſcimus de ipſo homine,quæ per vmbram non cognoſcuntur.Lex qui/
dem promittendo bona in terra promiſſionis / vmbram quandam promittit bonorum cœleſtis pa/

triæ:lex autem noua & verbis ipſam cœleſtem patriam promittiq& in ſua ſubſtantia (quę eſt gratia ſpiritus ſancti diffuſi per charitatem in cordibus noſtris)eſt ſimilitudo vitę cœleſtis. Ipſa igitur lex ta/ lis exiſtens naturæ ꝙ vmbram habet futurorum bonorum,proportionaliter etiam præſentia bona ſpi ritualia nec conferre poteſt per ſacrificia ſua.non poteſt enim perfectos facere accedentes ad ſua ſacrifi/ cia,quæ per ſingulos annos indeſinenter offerũt. Et loquitur ad literam de ſacrificio expiationis. quod decima die menſis ſeptimi a ſummo pontifice offerebatur ſingulis annis. Perfectos autem dicit quo ad animam .Et hanc legis impotentiam manifeſtat ſubiungendo. ALIOQVIN ceſſaſſent offerri: ideo ꝙ nullam haberent vltra conſcientiam peccati cultores ſemel mundati.} hoc eſt alioquin lex iuſſiſſet ceſſare oblationem pro mundatis,eo ꝙ cultores ſemel mundati nullam haberent vltra conſcientiã pec cati. Intellige formaliter.cõſiſtit enim vis rationis in hoc ꝙ lex ordinauit cultores etiam eoſdem ſingu/ lis annis offerre idem ſacrificium.hinc nanq; ſequitur ꝙ ſi ſacrificium illud mundaſſet cultores a pecca to/non iuſſiſſet lex cultores ſemel mundatos idem offerre:quoniam tales non indiguiſſent iterato ſacri/ ficio.Et propterea ſequitur ꝙ ceſſaſſent offerri a ſemel mundatis. ¶ Nec minuitur efficacia rationis ex hoc ꝙ ſemel mundati poterant iterum peccare/ac per hoc indigerent iterata oblatione: quoniam vis rationis conſiſtit in formali ratione cultorum ſemel mundatorum,quos lex nõ iuberet ſingulis annis offerre ſi fuiſſent mundati.Et propterea in principio huius capituli dixi notãdum eſſe ꝙ de lege loqui/ tur. Vnde & mandatum legis ſubiungit aduerſatiue. SED in ipſis.} ſcilicet hoſtiis. COMMEMORA TIO.} non remiſſio. PECCATORVM per ſingulos annos fit.} Superfluit fit, ſine verbo textus eſt. Ex hoc enim ꝙ per ſingulos annos exiſtente eodem pontifice/cõmemoratio peccatorum fit in illo ſa/ crificio/& multi de populo ſunt illimet,habetur ꝙ nec pontificis nec illorum facta eſt remiſſio peccato/ rum. Quare autem per huiuſmodi ſacrificium non aufertur peccatum/ ſubiungit. IMPOSSIBILE enim eſt ſanguinem taurorum & hircorum auferre peccata.} Non ſic eſt in noua lege: in qua ſan/ guine chriſti auferuntur peccata.

IDEO ingrediens mundum dicit} Cõfirmat hæc autoritate pſalmi.40.Et de meſia dicit.ideo ingre/ diens mundum:eo ꝙ filius dei ingreſſus eſt mundum quum verbum caro factum eſt. prius enim erat ſupra mundum:& factus eſt caro/factus eſt pars mundi. HOSTIAM & oblationem noluiſti.} Deum alloquitur meſias. Et per hoſtiam intelligit ſacrificia pacifica:per oblationem vero inanimatorũ obla tionem:vt thymiamatis/thuris &c̃. CORPVS autem aptaſti mihi.} Et hinc quoq; apparet ꝙ græce ſcripſit autor huius epiſtolę iuxta tranſlationem.70.nam in hebręo habetur aures fodiſti mihi. Cor/ pus habile ad obedientiam datum ſibi confitetur. HOLOCAVSTOMATA & pro peccato non tibi placuerunt.} Omnia ſacrificiorum genera complexus eſt quę in lege habentur: dicendo hoſtiam & oblationem/holocauſtomata & pro peccato. & cuncta repulſa a deo dicit. TVNC.} quum hæc tibi non placuerunt. DIXI.} ego filius. ECCE venio.} in mundum.Hoc enim fuit tempus incarnatio/ nis. IN capite libri.} In hebręo habetur in volumine libri. SCRIPTVM eſt de me.} Non venio ex improuiſo/non faciam niſi prout ſcriptum eſt de me.filius quidem hominis vadit ſicut ſcriptum eſt de illo. VT faciam deus voluntatem tuam.} Ecce ad quid venio/ecce quid ſcriptum eſt de me. ¶ SVPE/ RIVS dicens.} Applicat autor ad propoſitum autoritatem inductam. QVIA hoſtias & oblationes/ & holocauſtomata & pro peccato noluiſti/nec placita ſunt tibi quæ ſm legem offeruntur.} vtpote imperfecta & non habentia vim tollendi peccata. TVNC dixi. pro.dixit.} ſcilicet meſias. ECCE ve/ nio vt faciam deus voluntatem tuam:aufert primum vt ſequens.pro.ſecundum/ ſtatuat.} Ad hoc.n. prophetica verba attulit vt oſtenderet meſiam ex aduerbio tunc/auferre primum teſtamentum vt ſta/ tueret ſecundum:quia tunc aduenerat tempus vt faceret dei voluntatem/quam non faciebant ſacrifi/ cia veteris teſtamenti. Vnde & de iſta voluntate ſubiungit. IN QVA voluntate ſanctificati ſumus per oblationem corporis chriſti ieſu ſemel.} Explicat eſſe voluntatem dei voluntatem mundationis no/ ſtrę a peccatis.quam non efficiebant antiqua ſacrificia:ſed eam effecit oblatio corporis chriſti ieſu in cruce/non iterata nec iteranda ſed ſemel.

ET OMNIS quidem ſacerdos pręſto eſt.pro.ſtat/quotidie miniſtrans,& eaſdem ſępe offerens hoſtias quæ non.pro.nunq̃/poſſunt auferre peccata.} Hactenus de ſacrificio expiationis quod ſemel in anno per põtificem fiebat/proſecutus eſt.modo de iugi ſacrificio(quod tum mane tum veſperi fiebat) idem dicit quo ad efficaciã remittendi peccata.Et propterea dicit & omnis ſacerdos.offerre enim quo/ tidianum ſacrificium agni/commune erat cuilibet ſacerdoti. ¶ Et dicit ac quotidie miniſtrans (bis in die)& eaſdem hoſtias/quia ſemper offerebat agnum. HIC autem vnam pro peccatis offerens.pro. vt obtulit/hoſtiam in ſempiternum.} Eſt enim participium præteritum actiuum/quo caremus. Diffe/ rentiam explicat inter ieſum & ſacerdotem quotidianum.ille ſæpe eaſdem hoſtias & quotidie/hic autẽ vnam pro peccatis vt obtulit hoſtiam ſemetipſum,non quotidianam ſed in ſempiternum:hoc eſt ſem piternę efficaciæ. SEDET.pro.ſedit/in dextera dei.} De illo dixit ꝙ ſtat miniſtrans: de hoc dicit ꝙ vt vnam obtulit hoſtiam ſedit in dextera dei.quod ſuperius expoſitum eſt. DE cætero expectans donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius.} Ne putares ꝙ ſedit in dextera dei iterum quãdoq; ſa/

crificaturus/dicit ꝙ expectat ad perfectionem ſui regni donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius: hoc eſt totaliter ſubiecti illi. tunc enim regnabit in omnibus & non ſolum in dextera dei. VNA.n. oblatione conſummauit in ſempiternum/ſanctificatos. pro. eos qui ſanctificantur.} eſt enim partici pium paſſiuum præſentis temporis quo caremus. Ideo poſt vnam oblationem ſedit in dextera dei expectans &c̄. quia vnica oblatione perfecit eos qui mundantur, perfecit autem in ſempiternū. Et propterea non eſt opus vt iterum offerat. ¶ CONTESTATVR autem nos. pro. teſtatur autem nobis/& ſpiritus ſanctus.} Tractat repetendo autoritatem ſuperius inductam ex hiere. 31. ca. tractando illud verbū poſt. Vnde & ſubiungit. POSTQVAM enim dixit. pro. poſt enim prædixit.} Teſtatur ſiquidem nobis ſpūs ſanctus, quia prædixit poſt/dies illos. verba ſunt ſpiritus ſancti apud hiere. HOC autem teſtamentum quod teſtabor ad illos poſt dies illos dicit dominus.} hoc eſt dies veteris teſtamenti. DABO. pro. dans/leges meas in corde eorum & in mētibus eorum ſuperſcribam eas: & peccatorum & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius.} Superfluit iam. Ad hoc attulit hæc verba ſpiritus ſancti: videlicet poſt dies illos quum dabo legem nouam, peccatorum & iniquitatum eorum nō recordabor amplius. Vnde & ſubdit. VBI autem horum remiſſio/iam non eſt oblatio pro peccato.} Hoc eſt quo tēdebat autor: ꝙ ex eo ꝙ in lege noua facta eſt remiſſio peccatorum per oblationem chriſti/iam nulla ſupereſt oblatio pro peccato. fieret enim iniuria oblationi chriſti/tanꝗ minus ſufficiēti. ¶ Nec propterea nouicie mireris quotidie offerri ſacrificium altaris in chriſti eccleſia: quoniam non eſt nouum ſacrificium/ſed illudmet quod chriſtus obtulit commemoratur: pręcipiente ipſo/hoc facite in mei commemorationem. Sacramenta quoqꝫ omnia nihil aliud ſunt ꝗ applicationes paſſionis chriſti ad ſuſcipientes. Aliud autem eſt iterare paſſionem chriſti/ & aliud iterare commemorationem & applicationem paſſionis chriſti.

HABENTES itaqꝫ fratres fiduciam in introitu} (ſeu in introitum) SANCTORVM in ſanguine chriſti. pro. ieſu/quam. pro. quem/initiauit nobis viam nouam & viuentem per velamen. i. carnem ſuam & ſacerdotem magnum ſuper domū dei.} Hortari incipit ex dictis/ex eo ꝙ habemus duo. alterum eſt fiducia in introitum ſanctorum. alterum eſt ſacerdos magnus ſuper domum dei. ¶ Et fiduciam quidem habere nos dicit ad introeundum in ſancta/non ob propria merita ſed in ſanguine ieſu. Et dicit hęc alludendo ad ritum veteris teſtamenti. tunc enim fiducia ingrediendi in ſancta erat in ſanguine vituli & hirci/& erat propria pōtifici: nunc autem fiducia hæc communis eſt omnibus ingrediēdi in ſancta (quæ vere ſunt ſancta) cœleſtia in ſanguine ieſu. ¶ Et de eodem introitu ſubiungit. quem initiauit nobis: hoc eſt quem innouauit nobis. Quia ſoli pontifici olim conceſſus erat introitus, ideo autorem tante nouitatis explicat/quem initiauit nobis/proculdubio ieſus. ¶ Et ne introitum corporalem intelligeres, explicauit eundem eſſe viam nouam & viuentem. Viam charitatis & gratiæ (quæ perficitur per gloriam) viam nouam & viuentem appellat. Et nouam quidem contra vetuſtatem peccati. viuentem autem quoniam in actibus vitalibus animę conſiſtit: dilectione ſcilicet & intelligentia dei. ¶ Et vt nihil prętermittat figurę/adiungit per velamen: exponendo. i. carnem ſuam. Per velamen enim erat ingreſſus in ſancta ſanctorum: & ieſus per carnem ſuam qua velatur eius diuinitas/ innouauit nobis introitum in ſancta. ¶ De ſacerdote autem dicit ꝙ eſt magnus: vtpote ſuper omnes pontifices. & ꝙ eſt ſuper domum dei, compręhendentem vniuerſam eccleſiam/& non tantum domum iſrael. Et rurſus dicendo ſuper domum dei/colligit ſuperioritatem quam dixerat reſpectu moyſi. ieſus enim magnus ſacerdos ſuper domum dei: ille vero famulus in domo dei. ACCEDAMVS. pro. accedimus/cum vero corde in plenitudine fidei.} Explicat qualis eſt acceſſus ad introeundum in ſancta/habentium duo prædicta. & dicit ꝙ habentes hæc duo/accedimus ad ipſa ſancta cum his conditionibus. Prima eſt cum vero corde in plenitudine fidei. in qua compręhenditur plena fides (quæ eſt in intellectu) cum veracitate cordis: hoc eſt voluntatis. Ita ꝙ non ficto ſed vero corde/non fides ſed plena fides habetur ab accedentibus. ASPERSI corda a conſcientia mala.} Ad ritum veteris teſtamenti alludit: in quo qui tetigerat morticinum/aſpergebatur aqua cineris vitulę rufę. Aſperſi inquit non corpora ſed corda, non a corporali tactu morticini ſed a conſciētia mala/accedimus. Et hæc eſt ſecunda conditio: addens ad plenā ex vero corde fidem/mundiciam a conſcientia mala. ET abluti corpus aqua munda.} Et hoc alludit ad veterem cęrimoniam: qua irregularis abluebatur corpus aqua munda/poſtꝗ aſperſus fuerat aqua ſacra. Et intendit per hoc ꝙ accedimus intus bene diſpoſiti quo ad fidem & quo ad conſcientiam/& tertio abluti corpus per ſacramentum baptiſmi aqua munda. Talis eſt enim acceſſus ad introeundum in ſācta. & pro his ſeruādis hortatur ad ea quę ſequunt̄. TENEAMVS ſpei noſtræ confeſſionē indeclinabilem.} Superfluit noſtræ. Non dicit teneamus ſpem (quoniam hæc in fiducia claudebatur) ſed dicit ſpei confeſſionem: quæ poteſt multipliciter impediri ob varias aduerſitates. Et exigit tenendam confeſſionem ſpei inflexibilem: vt nec proſperis nec aduerſis nutet/vacillet aut flectatur (FIDELIS enim eſt qui promiſit.} Optima ratio ad ſeruandam cōfeſſionem ſpei) ET conſideremus inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operum.} Præter extrinſeca impedimenta confeſſionis ſperatę fœlicitatis per chriſtum/interna tollit impedimenta inuidię ac ſuperbiæ: qua quis conſiderat aliū me-

liorē aut magis acceptū aliis/& inuide ꝓuocat eū aut alios aduerſus eū. Cōtra hanc peſtē dicit. conſiderātes īuicē in ꝓuocationē charitatis/nō īuidię:& cōſequēter in ꝓuocationē bonoꝝ operū/& nō in ꝓuocationē offenſionū ſeu leſionū. Vñ & ſequit. NON deſerentes collectionē.pro.cōgregationē/noſtrā: ſicut conſuetudinis eſt quibuſdā.} Affectus enim ſuperbię aut inuidię parit deſertionem ſocietatis. Et vt textus inſinuare uidetur/quidam tunc temporis huiuſmodi paſſionibus acti deſerebant eccleſiam: vidētes alios præferri ſibi/aut ſe minus æſtimari. Quod pluries accidere videmus in collegiis. SED conſolantes.} Non ſolum non deſerentes ſed conſolantes exigit eccleſiam. ET tanto magis quanto videritis.pro.videtis/appropinquantem diem.} De die retributionis pœnę vel pręmii eſt ſermo. Et continue magis appropinquare videmus diem talem: eo ꝙ videmus continue magis appropinquare diem mortis.nam tunc erit cuiuſq; iudicium æternum.

VOLVNTARIÆ enim peccantibus nobis poſt acceptam notitiam veritatis/iam nō relinquitur pro peccatis hoſtia.} Quemadmodum ſuperius dixit ꝙ impoſſibile eſt ſemel baptizatos renouari iterum ad pœnitentiam/recrucifigentes &c̄. ita modo dicit ꝙ ſi poſt acceptam notitiam veritatis peccamus non relinquitur pro peccatis hoſtia: quoniam chriſtus non eſt iterum crucifigendus. Eadem ſiquidem ſententia eſt ſub aliis verbis: ibi ſub recrucifixionis nomine/hic ſub nomine hoſtię pro peccatis. ibi renouatio baptiſmi recrucifixionem/hic iterata hoſtia pro peccatis rebaptizationem infert. Peccātes.n. ante baptiſmum/manet hoſtia pro peccatis quę cōmunicatur in baptiſmo: peccantibus autem poſt baptiſmum non relinquitur hoſtia pro peccatis/quia nō poteſt eis cōmunicari per baptiſmum. TERRIBILIS autem quædam expectatio iudicii.} ſubaudi relinquitur. ET ignis ęmulatio.} Ignis inferni appellatur ignis ęmulatio, pro quanto a zelo diuino procedit. QVÆ.pro.qui/conſumpturus eſt aduerſarios.} Explicat de quo igne loquitur: de illo ſcilicet qui voraturus eſt inimicos chriſti. ¶ IRRITAM quis faciēs legem moyſi, ſine vlla miſeratione duobus vel tribus teſtibus moritur.} Argumentatur ex pœna ſtatuta trāſgreſſoribus legis moyſi/argumēto a minori. Vnde & ſubdit. QVANTO magis putatis deteriora mereri.pro.merebitur/ſupplicia qui filium dei conculcauerit.} hoc eſt beneficiū gratiæ per filium dei collatum conculcauerit peccato. ET ſanguinem teſtamenti pollutum.pro. communem (ſeu īmūdum) duxerit, in quo ſanctificatus eſt.} Hebręi īmundum appellant cōmune. Prius dixerat iniuriam irrogatam diuinitati chriſti/ nominando filium dei. modo iniuriam irrogatam humanitati eiuſdem explicat/nominando ſanguinem noui teſtamenti: in quo ſanguine mundificati ſumus. Et demum iniuriam ſpiritui ſancto irrogatam ſubiungit/ dicendo. ET ſpiritui gratię contumeliam fecerit!} Et eſt ſermo exaggeratiuus peccati quod committitur a baptizatis. has enim omnes deformitates aggrauantes illud habet/quantum eſt ex circūſtantia ingratitudinis contra beneficium in baptiſmo ſuſceptum. Et hinc habes q̄ grauius peccet chriſtianus eodem peccati genere (puta adulterii ſeu furti) q̄ non chriſtianus. Et eſt ſermo de peccatis mortalibus: quoniam ſolum peccatum mortale proprie loquendo, iniuriam infert ſpiritui gratiæ/filio dei &c̄. SCIMVS enim eum qui dixit/mihi vindictam.pro.vindicta.} ſupple reſeruatur. nullus enim iuſte vindicat niſi deus aut diuina autoritate. ET ego retribuam.} Superfluit et. Ex cantico moyſi ſumpta eſt hæc ſentētia. ET iterum.} Aliam affert ex pſalmis autoritatem. QVIA iudicabit dominus populum ſuum.} Superfluit quia. Ne putares vindictam diuinam in extraneos tantum fore, ſubiunxit ꝙ etiam iudicabit dominus populum ſuum/& vindicādo & præmiando. HORRENDVM eſt incidere in manus dei viuentis.} Non contradicit dauidi qui elegit incidere potius in manus dei. Sed iſte loquitur in futura vita: dauid autem in præſenti. Præſentis enim vitę tempus eſt tempus miſericordię: futurę aūt eſt tempus exacti iudicii. Et ꝓpterea horrendum eſt peccatoribus incidere in vita alia in manus dei viuentis, q̄bus optandum eſt in hac vita ſuſcipi in manus dei viuentis.

REMEMORAMINI aūt priſtinos dies.} Tēperat tot minas/recordatione bonoꝝ operū & paſſionū. IN qb⁹ illuminati.} Explicat quos priſtinos dies ad mēoriā reuocat. ſ. poſt gr̄am baptiſmi habitā. hāc n. gratiā ꝑ illuminationē ſignificat. MAGNVM certamē ſuſtinuiſtis paſſionū.} Illos recolite dies in q̄bus poſt baptiſmi gratiā ſuſtinuiſtis magnū certamē afflictionū/dupliciter. ET IN altero q̄dē opprobriis & tribulationibus ſpectaculum facti.} Ecce primus modus quo publicis afflictionibus & contumeliis eſtis facti ſpectaculum/proculdubio populis. IN altero autem ſocii taliter conuerſantium effecti.} Alter modus eſt ꝙ eſtis aſſociati chriſtianis conuerſantibus taliter vt fierent ſpectaculum & ludibrium populi. Et hoc ſecundum ab experientia declarat. NAM & vinctis.pro.vinculis meis/compaſſi eſtis.} De primo autem ſubiungit. ET rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis.} Confiſcationem bonorum rapinam appellat: quia vere rapina eſt quum ex iniuſta cauſa fit. vt in propoſito/quia chriſtiani erant ſic affligebantur. COGNOSCENTES vos habere meliorem & manentem ſubſtantiam. Deeſt. in cœlis.} Ideo cum gaudio, quia cognoſcebatis vos habere ſubſtantiam omniū temporalium facultatum tum meliorem tum manentē: vtpote in cœlis. Cœleſtes enim diuitię longe ſunt meliores terreſtribus: & illę æternę/iſtę temporales. ¶ Aduerte prudēs lector ne ex eo ꝙ autor dicit nam & vinculis meis compaſſi eſtis/arguas paulum intelligi: quoniam vincula communia fuerunt

multis.& clemens ipſe cuius dicitur hęc epiſtola/in vinculis fuit.

NOLITE itaq; amittere.pro.ne itaq; abiiciatis/confidentiam veſtram:quæ magnam habet remunerationem.} Sententia clara eſt:& clare pendet ex dictis. PATIENTIA enim vobis neceſſaria eſt} Modum perſeuerandi in dicta confidentia/aſtruit pendere ex patientia. VT voluntatem dei facientes.} tolerando aduerſa. REPORTETIS promiſſionem.} remunerationis magnę. ADHVC enim modicum aliquantulum/qui venturus eſt veniet & non tardabit.} Ex abbacuc ſecũdo ſumpta eſt hæc ſententia.Et affertur ad prouocandum ad patientiam ex appropinquatione aduentus ieſu. facilius enim toleratur quod modico tempore tolerandum prędicitur. IVSTVS autem meus ex fide/viuit.pro.viuet.} et ſuperfluit meus. Et hoc ex abbacuc ibidem.quod declaratum eſt ad ro.1.Eſt enim ſenſus q; iuſtus ex fide/non iuſtus ex operibus legis,eſt ille qui viuet. Q; SI ſubtraxerit ſe.pro.q; ſi ſubtrahetur/nõ placebit animę meę.pro.non complacebit anima mea in illo.} Sententia tamen eadem redit.q; ſi vir iuſtus ex fide/ſubtraxerit ſe a iuſtitia fidei,anima mea inquit deus non complacebit in illo. NOS autem non ſumus ſubtractionis filii in perditionem.} Superfluit filii.q̃uis aptiſſime ſubintelligatur. SED fidei in acquiſitionem animæ.} Si prudens lector aduerteris citata/quattuor attulerat: videlicet fidem & vitam/ſubtractionem & non complacentiam diuinam.Et propterea iuxta duo vltima dicit negatiuam/non ſumus ſubtractionis in perditionem.diſplicentiam enim diuinam perditionem hominis declarat. Et loco primorum duorum dicit affirmatiue/ſed fidei in acquiſitionem aĩæ:explicando q; illud viuet/eſt acquiſitio aĩæ.vt & hinc accendat hebręos ad perſeuerandum in confidentia cœpta.

CAPVT .XI.

EST AVTEM fides.} Dixerat q; iuſtus ex fide/viuet:& explicauerat nos eſſe fidei ad acquirendam animam.totum ergo pondus rei in fide conſiſtere dixerat.& propterea tractatum de fide aggreditur. SPERANDARVM.pro.earum quæ ſperantur.} Eſt enim participium prę ſentis temporis paſſiuum/quo caremus. SVBSTANTIA rerum/argumentum non apparentium.} hoc eſt fides eſt ſuſtentatio earum rerum quæ ſperantur.hypoſtaſis enim & id quod ſuſtentat ſignificat.Nec hæc particula eget probatione:quoniam quaſcunq; res ſperamus in alia vita/ſuſtentantur in nobis fide.¶ Quod autem dicitur argumentum non apparentium/latiorẽ campum oſtendit eſſe fidei quatenus argumentum q̃ quatenus ſubſtantia. Nam ſub non apparentibus compræhenduntur & res quę ſperantur & res quæ nõ ſperantur.pœnas enim inferni/æterna ſupplicia nullus ſperat: & tamen ſunt ſub numero eorum quę non videntur in præſenti ſtatu.Fides itaq; quatenus ſuſtẽtatio noſtra eſt/eas res reſpicit quæ ſperantur:quatenus autem argumentum(hoc eſt ratio quædã)eſt/non parit euidentiam vt parit ratio demonſtratiua,ſed terminatur ad res quæ non videntur dum creduntur/ dum earũ eſt fides. ¶ IN hac enim teſtimonium conſecuti ſunt ſenes.pro.ſeniores.} Dixerat nos autem ſumus fidei.& propterea decurrendo ab exordio mundi/intendit monſtrare iuſtos omnes fuiſſe fidei.Et propterea dicit primo in genere q; ſeniores in hac(ſcilicet fide)acceperunt teſtimoniũ. Nec explicat cuius rei:quoniam diuerſarũ rerum teſtimoniũ diuerſi accęperunt a deo per fidem.

FIDE itelligimus aptata eſſe ſęcula verbo dei,vt ex iuiſibilibus viſibilia.pro.vt ex non apparentibus apparentia/fierent.} Magnã differentiã eſſe conſtat inter inuiſibilia & non apparẽtia.multa enim ſunt ſm ſe viſibilia quæ tamen ſunt non apparentia.Et ſimiliter inter viſibilia & apparentia.nam multa viſibilia ſunt q̃ nõ apparẽt. ¶ Modũ deſcriptũ a moyſe in principio geneſis dicit autor a nobis fide itelligi.Fide inqt itelligimus/& nos & ſeniores,aptata eſſe ſęcula.Nõ dicit creatũ eſſe mũdũ ſed aptata eẽ ſęcula.opera enim diſtinctionis & ornatus(quibus tempora aptata ſunt)ſignificat.nam in aptatis ſex diebus aptata intelligimus omnia ſęcula.¶ Quod autem dicit verbo dei/ad literam ſignificat verbum dei expreſſum a moyſe/dixit dominus fiat lux.& idem in ſingulis ſex diebus repetendo:dixit deus fiat firmamentum/fiant luminaria &c̃.Hoc enim verbo aptauit ſex dies.¶ Quod autem ſubdit vt ex non apparentibus apparentia fierent,ſignificat & primo quidem die ex non apparentibus creatis cœlo & terra cooperta aquis/facta apparentia creando lucem.& ſimiliter in ſingulis diebus non apparentia facta ſunt apparentia.Autor enim ad modum quem moyſes refert ſpectat.Et quia moyſes poſt creatum cœlum & terram omnia ex pręiacenti materia fieri deſcribit,ideo autor dicit q; intelligimus aptata eſſe ſęcula verbo dei ſic vt ex non apparentibus(quaſi latentibus)fierent apparentia. Si autem perſpicaciorem ſenſum exigis/ſcrutare principium geneſis.ſatis eſt hic ſuperficietenus tetigiſſe.

FIDE plurimam hoſtiam abel q̃ cain obtulit deo.} Interpres dictionem comparatiuam mutauit in ſuperlatiuam:ne diceret plurem hoſtiam dixit plurimam hoſtiam.Et ex hac dictione apparet differẽtia iter hoſtiam abel & cain:q; ille parum obtulit fructus terrę deo/iſte autem plus obtulit fructuum ouiũ. Et propterea ſignificatur auaricia cain & liberalitas abel erga religioſam oblationem. PER quam teſtimonium conſecutus eſt/eſſe iuſtus.} per quam hoſtiam fide oblatam conſecutus eſt teſtimonium q; eſt iuſtus.Quomodo autem conſecutus ſit hoc teſtimonium/ſubiungit. TESTIMONIVM perhibente.Deficit.de/muneribus eius deo.} Dicitur enim in geneſi q; reſpexit deus ad abel & munera eius. Et ſignum ſenſibile quo reſpexit/creditur ignis cœleſtis accẽdens ſacrificium.Sic enim teſtimonium ma

niſeſtum perhibuit de muneribus eius deus:ac per hoc ꝙ eſſet iuſtus. ET per illam defunctus adhuc loquitur.} hoc eſt & ꝑ meritum illius fidei defunctus abel adhuc loquitur,in geneſi dicente deo. ecce ſanguis fratris tui abel clamat ad me de terra.

FIDE enoch tranſlatus eſt.} vt creditur in paradiſum terreſtrem. NE videret mortem.} ſicut alii tūc tēporis.ET non inueniebatur.} nec viuus nec mortuus.QVIA tranſtulit eum dominus.} Res geſta narratur ſcripta gen̄.5. ANTE tranſlationem enim.Deficit.ſuam|teſtimonium habuit placuiſſe deo.} Probat ꝙ fide tranſlatus eſt|quia in geneſi anteq̄ transferretur ſcribitur de ipſo ꝙ placuit deo. SINE fide autem īpoſſibile eſt placere deo.} Superfluit deo.q̄uis ſubintelligatur. CREDERE enim oportet accedentem ad deum quia eſt|& inquirentibus ſe remunerator ſit.} Duo oportet credi non a quolibet grato deo ſed a quolibet accedente ad deum.ad differentiam eorum qui iam ſunt coniuncti cum deo: quos non oportet hæc credere.¶ Alterum eſt ꝙ deus eſt.Qui enim non credit deum eſſe|nunq̄ accedet ad eum.At ſi obieceris hoc non congruere iis qui euidenter cognoſcunt demonſtratiua ſcientia deum eſſe.tales enim quum videant deum eſſe|impoſſibile eſt ꝙ credant deum eſſe:quum fides ſit argumentum rerum non apparētium.Solutio eſt ꝙ doctrina hæc in communi datur:& propterea dicitur in cōmuni ꝙ oportet credere quia eſt.Longe autem melius eſſet ſi non crederet ſed ſciret quia eſt.ſed hoc rarū aut rariſſimum eſt.¶ Alterum eſt ꝙ inquirentibus ſe remunerator ſit|procul dubio ſingulis ſingillatim in futura vita.Et hoc oportet fide teneri:quoniam nulla ſcientia ſpeculatiua ad hoc attingere poteſt:& ſine huius rei fide nullus accedit ad deum.Hæc duo credere neceſſarium fuit omni tempore a principio mundi.alia autem in ſpeciali(vt deum eſſe trinum & vnum|& myſterium incarnationis|& alia huiuſmodi)non fuit omni tempore neceſſarium credere:ſed prout deus ſucceſſiue reuelauit, creuit explicatio fidei|creuit & extenſio credendorum neceſſario.

FIDE noe reſponſo accepto.} Tertius ante diluuium iuſtus inducitur noe. DE iis quæ adhuc non videbantur.} quæ ſcilicet in diluuio euenerunt.Et hinc apparet diuino oraculo edoctum fuiſſe noe. METVENS aptauit arcam in ſalutem domus ſuæ.} id eſt familiæ ſuæ. PER quam.} ſcilicet fidem. DAMNAVIT mundum.} damnabilem mundum monſtrauit non credentem ſibi. ET iuſtitiæ quæ per fidem eſt|hęres eſt inſtitutus.} In ipſo enim ſolo(connumerando ſuos cum eo) remanſit iuſtitia quæ per fidem eſt|mortuis omnibus in diluuio.& propterea ipſe fuit inſtitutus hęres omnium priſcorum iuſtorum quatenus iuſti iuſtitia fidei.

FIDE qui vocatur abraham|obediuit in locum exire quem accepturus erat in hereditatem.} Res geſta ſcripta gen̄.12.(egredere de terra tua &c̄.)tangitur.vnde & ſubdit. ET exiit neſciens quo iret.} Dixerat enim deus|& veni in terram quam monſtrauero tibi. ¶ FIDE demoratus eſt in terra promiſſionis tanq̄ aliena,in caſulis.pro.tentoriis|habitando:cū iſaac & iacob cohæredibus promiſſionis eiuſdem.} hoc eſt ꝙ ſimiliter iſaac & ſimiliter iacob habitauit in tentoriis in terra promiſſionis tanq̄ aliena.Et rationem modi habitandi(videlicet in tentoriis peregrino more)ſubiungit fidem|dicendo. EXPECTABAT enim fundamenta habentem ciuitatem.} Verbis pſalmiſtę vtitur|fundamenta eius in montibus ſanctis.De hac enim ciuitate loquitur|expectabat ciuitatem habentem fundamenta. quæ proculdubio eſt eccleſia triumphans. CVIVS artifex & conditor deus.} Deus enim conditor eſt cœleſtis ciuitatis:& miro ſpiritus ſancti artificio ipſam diſpoſuit. ¶ FIDE & ipſa ſara ſterilis virtutem in conceptione ſeminis accepit.} Superfluit ſterilis. ET pręter tempus ætatis.Deeſt.peperit.} Rem geſtam narrat ſatis notam. QVONIAM fidelem credidit eſſe eum qui ꝓmiſerat.Propter quod & ab vno orti.pro.nata|ſunt:& hoc.pro.& ipſa.} Eſt enim nominatiuus pluralis neutri generis. E MORTVO tanq̄ ſydera cœli in multitudinem|& ſicut arena quæ eſt ad oram maris innumerabilis.} Senſus eſt ꝙ propterea ab vno abraham nata ſunt multa milia hominum|& ipſa multa milia nata ſunt ex mortuo: hoc eſt ex effœto & mortuo corpore quo ad vim generatiuam.Et multitudinem iuxta promiſſiones factas abrahę|explicat ex multitudine ſyderum & arenę.

IVXTA fidem defuncti ſunt omnes iſti.} abraham|iſaac & iacob. NON acceptis.pro.non accipientes|promiſſiones.tum poſſeſſionis terræ|tum pręcipue gloriæ meſiæ. SED a longe eas aſpicientes.} Directe pronomen eas|demonſtrat ſpectantia ad meſiam. ET ſalutantes.} Non ſolum ſpectabant eas a longe|ſed etiam a longe venerabantur velut ſalutando. ET confitentes quia.pro.ꝙ|peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram.} Confitebantur enim facto(habitando ſcilicet in tentoriis & non in domibus)ſe eſſe hoſpites & peregrinos in terra. Et hinc arguit.QVI.n.hæc dicunt.} & facto & verbo:vt patet gen̄.23.de abraham.&.26.de iſaac.&.47.de iacob. SIGNIFICANT ſe patriam inquirere.} Non enim homo peregrinatur vt ſemper peregrinetur.¶ ET ſi quidem illius meminiſſent de qua exierant, habebant vtiq; tempus reuertendi.} Argumentatur ꝙ ratio quare dicebant ſe & verbo & facto peregrinos|non erat ex eo ꝙ intenderent reuerti ad ꝓpriam patriam terreſtrem:videlicet chaldęam ſeu meſopotamiam.quia habebant oportunitatem reuertendi in illam:ac per hoc non peregrinandi. NVNC autem meliorem appetunt|id eſt cœleſtem.} Ideo ſe peregrinos toto tempore dicebant quia meliorē patriam appetebant|ſcilicet cœleſtem.Et hoc manifeſtat ex diuino teſtimonio. IDEO non cōfunditur.

pro.erubeſcit|

pro.erubeſcit/deus vocari deus eorum.} Magna gr̃a & quodammodo demiſſio dei, vt qui natura eſt vniuerſoꝝ deus/nõ erubeſcat hãc appropriationem vt vocet deus iſtorum trium: deus abraham/deus iſaac/deus iacob. PARAVIT.n.illis ciuitatẽ.} Ideo nõ erubeſcit vocari deus iſtorum/quia eſt deus iſto/rum vt ciuium cœleſtis patrię quã illis parauit.quo modo non põt vocari deus omnium.

FIDE obtulit abrahã iſaac quum tentaret.} Hiſtoria clara eſt. ET vnigenitũ offerebat.} Vnigenitũ appellat ex ſara: quę ſola erat ꝓprie vxor.nã alię cõcubinę erãt. IN quo.pro.qui.} De abraham.n.loq/tur. PROMISSIONES ſuſceperat.} Et declarãdo ꝓmiſſiones ſubiũgit. AD quem.} ſcilicet abrahã. DICTVM eſt quia.pro.ꝙ/in iſaac vocabit̃ tibi ſemẽ.} Ad magnificandum abrahę fidẽ hæc explicat. ARBITRANS.pro.arbitratus/q̃a.pro.ꝙ/& a mortuis ſuſcitare potens eſt deus.} Fidem abrahæ tantã explicat ꝙ arbitrabat̃ oĩno verificandã ꝓmiſſionẽ ſibi factã a deo(in iſaac vocabit̃ tibi ſemẽ)ẽt ĩmolando ipm̃ iſaac.Et ne hãc fidẽ ĩpoſſibilẽ putares,dicit ꝙ perpẽdebat deũ poſſe reſuſcitare a mortuis ipſum iſaac ĩmolatũ/ad hoc vt ĩpleretur ꝓmiſſio ſeminis. VNDE eum & in parabolam.pro.ſimilitudine/accę/pit.} hoc eſt & ꝓpter tantam fidem accępit ipſum iſaac in ſimilitudine futuri meſiæ. Immolatio.n. illa/ſalua iſaac vita,immolationis meſiæ ſimilitudo fuit:in qua caro per arietem ſignificata / occiſa eſt, ipſa autem meſię perſona viua manſit:vtpote hypoſtaſis diuina.

FIDE & de futuris benedixit iſaac iacob & eſau.} Exponit vtrãq; benedictionẽ ſpectaſſe ad futura.Spectabat.n.ad populos naſcituros ex ipſis.Hiſtoriã cum bñdictionibus diffuſe habes in geneſi.¶FIDE iacob moriens/ſingulos filioꝝ ioſeph bñdixit.} Et hoc circa finẽ geneſis habet̃. ET adorauit faſtigium virgę eius.pro.& adorauit in faſtigiũ virgę ſuę.} Sic habet̃ in græco.Et eſt ſenſus ꝙ iacob adorauit/incuruauit ſe adorando,verſus faſtigiũ virgę ꝓprię:in qua ſuſtẽtabat̃.In hebreo tñ habet̃ & ĩcuruauit ſe iſrael ad caput lecti.ita ꝙ faſtigiũ virgę/poſuit loco caput lecti.¶FIDE ioſeph moriens/de profectione. pro.exitu/filioꝝ iſrael memoratus eſt,& de oſſibus ſuis mãdauit.} Gen̄.vlt.ioſeph mandat oſſa ſua trãſportari quãdo exibunt de ægypto filii iſrael.

FIDE moyſes natus occultatus eſt menſibus tribus a parentibus ſuis/eo ꝙ vidiſſent elegantem infan/tem:& non timuerunt regis edictum.} Fides in hoc opere intelligitur quo ad opem diuinam ad ſaluãdum infantem.in hac enim fide per tres menſes fecerunt cõtra regis edictum. ¶FIDE moyſes grandis factus negauit ſe eſſe filium filię pharaonis.pro.negauit dicere/filius ſum filię pharaonis.} Hõc ex ſcriptura non habet̃. MAGIS eligens affligi cũ populo dei.} Hoc dicit ad declarandũ ꝙ fide moyſes ne/gauit dicere. QVAM temporalis.pro.temporalem/peccati habere iucunditatem.} Negando dicere filius ſum filię pharaonis/cum hebręis reputatus eſt:ac ꝓpterea cum populo dei afflictus. Et ſi dixiſſet filius ſum filiæ pharaonis/temporalem habuiſſet iucunditatem peccati.fuiſſet enim conſors curiæ re/gię:ac per hoc affligentium hebræos. MAIORES diuitias æſtimans theſauro ægyptiorum. pro.the/ſauris qui in ægypto/improperium chriſti.} Improperium populi iſraelitici appellat improperium chriſti: quoniam ad hoc populus ille erat electus e cunctis populis / vt ex eo expectaretur chriſtus. ASPICIEBAT enim in remunerationem.} futuram per chriſtum. ¶FIDE reliquit ægyptum.} tranſferens populum. NON veritus animoſitatem regis.} pharaonis. INVISIBILEM enim tanq̃ vi/dens ſuſtinuit.} idest deum inuiſibilem expectauit fide tanq̃ videns/tam certe q̃ ſi videret inuiſibilem. ¶FIDE celebrauit paſcha.} offerendo agnum paſchalem. ET ſanguinis effuſionem.} in ſuperlimi/naribus & poſtibus. NE qui vaſtabat primitiua.pro.primogenita.} angelus.ſ. TANGERET eos.} Res geſta ſcribitur in exodo. ¶FIDE tranſierunt mare rubrum tanq̃ per aridam terram.} Hiſtoria ibidem clara eſt. QVOD.} ſcilicet mare. EXPERTI.pro.experientes/ ægyptii deuorati ſunt.} ſubmerſione. Et hoc ibidem clare ſcribitur. ¶FIDE muri hierico corruerunt.} tẽpore ioſue. CIR/CVMITV dierũ ſeptem.} Res geſta ſcribitur in libro ioſue. Vbi etiam ſcribitur ſequens. ¶FIDE raab meretrix non periit cum incredulis:excipiens exploratores cum pace.} Excipiẽs ꝑteriti temporis par/ticipiũ actiuũ eſſe deberet:quo caremus.Ratio redditur:quia excępit exploratores/ideo non periit.

ET QVID adhuc dicam?Deficiet enim me tẽpus enarrantem,de gedeon/barac/ſamſon/iephthe/dauid/ſamuel & prophetis.} Lege librum iudicũm de primis quattuor:libros autem regum de ſamuele & da uide & aliquibus prophetis.Et quoniam autor non explicat in ſpecie geſta ſingulorum ex fide, ideo in/telligendum eſt intantum eos ad propoſitum afferri inquantum aliquid fide operati ſunt aut recępe/runt.In genere aũt ſubiungit. QVI per fidem vicerũt regna.} chananęorũ/moabitaꝝ/idumęorũ &c̃. OPERATI ſunt iuſtitiã.} Ne putares ꝙ de vincere regna eo mõ loquit̃ quo mũdani principes ẽt vice/rũt regna(vt alexander/nabuchodonoſor &c̃.)ſed de illo vincere qd̃ fit ꝑ fidẽ quæ opatur iuſtitiã/q̃ nulli facit iniuriã ſed ius ſuũ vnicuiq; reddit/loqtur,ideo ſtatim ſubiungit.opati ſunt iuſtitiã/nõ oppreſſerũt inocẽtes ſed diuinã exercuerũt iuſtitiã. ADEPTI ſunt promiſſionem.} Quod negatum fuit primis patribus(abrahę/iſaac & iacob)conceſſum eſt poſterioribus:vt poſſiderent ſcilicet terrã ꝓmiſſionis. OBTVRAVERVNT ora leonum.} Samſon enim (vt patet iudi.14.) & dauid(vt ipſe refert primi reg.17.) & daniel (vt in ipſo patet) obturauerunt ora leonum. EXTINXERVNT impetum.pro.potentiam/ignis.} Aaron & moyſes nu.xi.&.16.& danie.3. tres pueri in fornace / extinxerunt / poten/

tiam ignis. EFFVGAVERVNT aciem.pro.ora/gladii.} Et hoc frequenter factũ eſt a multis/effugantibus gladios hoſtiles. CONVALVERVNT de īfirmitate.} hoc eſt de īpotētia.Et eſt ſenſus.ex īpotētibus facti ſunt potētes.Quod nõ ſolũ in maccabęis legimus/ſed ēt in libro iudicũ & regũ pluries ex īpotētib⁹ facti ſunt potētes.FORTES facti ſũt in bello.} vt patuit tpe ioſue & ēt ſaulis.CASTRA verterũt exterorum.} hoc eſt verterunt in fugã caſtra alienoꝝ.Et hoc quoq; pluries fuit:& tempore ſaulis & dauidis & maccabęorum. ACCÆPERVNT mulieres de reſurrectione mortuos ſuos.} Per eliſeum & eliã mulieres filios ſuos mortuos/reſuſcitatos recęperunt:vt patet in.3.&.4.regum.

ALII aũt diſtēti ſunt.} A diſtēdor accipe diſtēti.Qui fuerit iſti extēſi in eculeo aut ſimili tormēto/non inuenio ſcriptũ.niſi forte ad maccabęoꝝ afflictiones referaẽ.NON ſuſcipientes redēptionem.} Patres prius noīati fide fecerũt:iſti aũt fide paſſi ſunt.Inter quos primo loco cõmemoranẽ diſtēti/nõ ſuſcipientes redēptionẽ a malis in hac vita. VT inuenirẽt meliorẽ reſurrectionẽ.} in alia vita.Illa.n.erit reſurrectio ad vitã īmortalem:reſuſcitati aũt ab elia & eliſeo redierũt ad vitã mortalẽ. ¶ ALII vero ludibria & verbera expti.} vt iob quo ad ludibria/eſaias & hieremias:quo ad verbera vero micheas. INSVPER & vincula & carceres.} Hieremias.n.poſitus eſt in neruo/& micheas in carcere. LAPIDATI ſunt.} naboth & hieremias in ægypto/& zacharias filius ioiadę.SECTI ſunt.} De eſaia accępimus ꝙ manaſſes fecit eũ ſecari ſerra lignea. TENTATI ſunt.} vt maccabęi & ſeptẽ fratres. IN occiſione gladii mortui ſunt.} Innumerabiles hi fuerunt:& ſpāliter tēpore manaſſę/qui ſanguine ꝓphetarũ impleuit hieruſalẽ. CIRCVMIERVNT in melotis.} Græcã dictionẽ īterpres reliquit.& ſignificat pellẽ ab oue detractã cum lana.talibus.n.pellibus veſtiebanẽ hmõi eremitæ. IN pellibus caprinis.} aliq in pellibus ouinis/aliq in caprinis.EGENTES.} ꝓculdubio neceſſariis.Et hæc de elia(& forte aliis nobis ignotis) dicunẽ. ANGVSTIATI.} vt patet de elia quũ fugit a facie iezabel:& de dauide a facie ſaulis. AFFLICTI.} Generale nomẽ eſt:cõprahēdēs afflictiones frigoris/ęſtus/accubitus &c̃. QVIBVS dignus non erat mũdus.} Hinc apparet ꝙ ad literam loquiẽ de ſanctis.de quibus ſubiungit. IN ſolitudinibus errantes in montibus & ſpeluncis & in cauernis terrę.} Qui ad noſtram notitiam non peruenerunt.

ET HI oẽs teſtimonio fidei ꝓbati.} hoc eſt laudati/cõmendati. NON accęperunt ꝓmiſſionẽ} vitæ æternę/ſi referẽ ad tēpus quo ꝓbati ſunt.vel ꝓmiſſionẽ reſurrectionis corporalis.Et ſic nõ accęperunt/ refert ẽt tēpus p̄ſens:qa nec hactenus accęperunt illã. DEO pro nobis.pro.de nobis/melius aliqd ꝓuidẽte.} Participium p̄teriti tpis actiuũ deberet eſſe.Eſt.n.ſenſus.quũ deus aliqd melius de nobis ꝓuidit. Quod eſt illud melius ſubiũgit. VT nõ ſine nobis cõſummarenẽ.} hoc eſt ꝑficerenẽ.Et hoc verificatur tũ quo ad ꝑfici btitudine aīæ:qa hæc btitudo dilata eſt vſq; ad mortẽ chr̄i,in qua & nos noui teſti ſimul btitudinẽ aīę aſſeqmur.Tũ quo ad btitudinẽ corporis:qa illa differẽ vſq; ad diem iudicii, in quo omnes ſimul btificabimur.¶ Nec ea rõne diciẽ ꝙ deus melius aliqd nobis ꝓuidit/tanq̃ dilatio glorię priſcorũ fuerit aliqd melius nobis.Nõ eſt hic ſenſus literę: ſed cõparatiuũ melius referẽ ad ſtatũ priſcoꝝ patrũ. Et eſt ſenſus ꝙ illi nõ ſunt btificati tũc quũ mortui ſunt:eo ꝙ deus tempus btificationis(quod eſt lõge melius q̃ tēpus mortis priſcoꝝ)diſpoſuit fore in ſtatu noui teſti/in quo ſumus nos.Quum ꝓuidit ergo deus ſtatũ meliorẽ nobis/diſtulit illoꝝ btitudinem.Et hinc ſequiẽ ꝙ nõ ſine nobis perficiuntur.

CAPVT .XII.

IDEOQVE & nos tãtam habētes impoſitã.pro.circumpoſitã/nubẽ teſtium.} Ex allatis fidei teſtibus deſcēdit ad exhortãdum ad tolerantiã maloꝝ/p̄cipue mortis.Et multitudinẽ teſtiũ allatã/appellat metaphorice nubẽ circũpoſitã teſtiũ.nubem qdem ꝓpter celſitudinẽ: circũpoſitam autem vt nulla ex parte(hoc eſt in nulla actione/in nulla paſſione) deeſſe nobis teſtes fidei ſignificet. DEPONENTES oẽ põdus & circũſtans nos peccatum.} Superfluit nos. Et dictio interpretata circunſtans/plus ſignificat.nam ſignificat circunſtans facile. PER patientiam curramus ad ꝓpoſitum nobis certamẽ.} Superfluit ad.Metaphorico ſermone vtiẽ ad ſimilitudinẽ ꝓſequẽtium currẽdo certamen.Talibus.n.deponẽda ſunt ꝑmũ põdera:qm̃ īpedirẽt curſum . deponẽda quoq; ſunt quęcũq; circũſtãtia ipſos:ſiue ſint veſtes/ſiue ſint ī via rami fruticũ aut vepres:& ſimilia q̃ hic & ide īpedirẽt curſum.Sub qua metaphora põdus pctõꝝ & q̃ facile circũdãt nos affectiones ad conſanguineos/ ad carnẽ ꝓpriã,deponi oportere ſignificaẽ.Hmõi aũt affectiones appellanẽ facile circũſtãs pct̃m/qm̃ facile emergũt in pct̃m:vt ītelligamus nõ p̄cipi vt deponamus affectiões carnis niſi ꝓ quãto emergũt in pct̃m facile.hoc.n.cõuenit īperfectis.¶ Nec dicit ad ꝓpoſitũ certamẽ/ſed dicit curramus ip̄m ꝓpoſitũ certamẽ:curramus ãt ꝑ patiẽtiã/tolerãdo mala.militia.n.ẽ vita hoīs ſuꝑ terrã.Directe tñ ad lr̃am de certamine fidei ẽ ſermo.qđ tũc ītet afflictiões & tormẽta vſq; ad mortẽ/currendũ īminebat. Vnde & ſubdit. ¶ ASPICIENTES in autorẽ fidei & cõſũmatorẽ ieſum.} hoc ẽ ītuẽdo ducẽ nr̃m ieſum q eſt & īchoator & finitor fidei.ipſe.n.īchoat fidẽ in cordibus ꝑ gr̃am & finit ꝑ p̄mium. QVI pro ꝓpoſito ſibi gaudio.} īmortalitatis ſibi paratę. SVSTINVIT crucẽ cõfuſione cõtempta.} Nõ ſolũ ſuſtinuit tormentũ crucis ſed ẽt ignominiã.erat.n.ignominioſum tormẽtũ. Vñ cõtempſit vitã corporis & gloriã mũdanã ꝑ gloriã ſibi paratã. Vñ & p̄miũ ſtatim ſubdit.ATQVE in dextera ſedis dei ſedet.pro.ſedit.} Declaratũ eſt ī p̄ricipio ep̄ł̄ę hoc.Meruit.n.chr̄s ꝑ paſſionẽ & mortẽ ſuã vt ſtatiꝫ(hoc ẽ poſt triduũ)reſuſcitareẽ īmor-

talis & regnaret in præcipuis bonis regni dei:qualia ſunt ſpūalia & cœleſtia. RECOGITATE.n.eum qui talē ſuſtinuit a peccatoribus aduerſus ſemetipſum cōtradictionem. Dixerat aſpicientes:adiūgit modo aſpectui meditationem tanti ducis/qui talia ſuſtinuit &c̄. VT non fatigemini/aīs veſtris deficiētes. Non ſolū pp ꝓpriam gloriam promerendam hæc ſuſtinuit,ſed ꝑpter vos:vt non langueatis/languore non corporis ſed animæ,deficiendo/in certamine fidei paulatim declinando. Quod eſt dicere ꝙ ideo hęc ſuſtinuit vt vos animis veſtris conualeſcatis/fortes ſitis.

NONDVM.n.vſꝗ ad ſanguinē reſtitiſtis/aduerſus pctm̄ repugnātes. Supfluit.n. Initiū eſt ſequentis particulę/exhortationi adiungēdo reprēhēſionē.Et iungēda eſt ſequēti literæ. ET obliti eſtis cōſolationis(ſeu adhortationis)quę vobis tanꝗ filiis loquiť dicēs. Integra ſnīa reprēhenſiua ex ambabus particulis cōſtat:videlicet nōdū vſꝗ ad ſanguinē reſtitiſtis/& obliti eſtis adhortationis cœleſtis pris.Manifeſte reprehendit eos ꝙ tā cito obliti ſunt paternę adhortationis.tā cito/hoc ē anteꝗ ſuſtinuerint vſꝗ ad ſanguinem/anteꝗ afflictiones pſonales cū ſanguinis effuſione ptulerint. FILI mi noli negligere diſciplinam.pro.caſtigationem/dñi,neꝗ fatigeris dū ab eo argueris . quē.n.diligit dñs caſtigat:flagellat aūt oēm filiū quē recipit. Supfluit mi.Et ex prouer.3.ca.ſnīam hanc attulit.quā ptractādo ad ꝓpoſitum/ſubiūgit. IN diſciplina perſeuerate,tanꝗ filiis vobis offert ſe deus.pro.ſi caſtigationē ſuſtinetis/tanꝗ filiis vobis offertur deus. Ex eo ꝙ ſacra ſcriptura deū caſtigātē introducit tanꝗ patrē caſtigantem filiū in quo ſibi cōplacet,argumentať(& bene)ꝙ ſi caſtigationē dñi ſuſcipitis/habetis hāc progatiuā ꝙ deus offerť vobis tanꝗ filiis.Et ne putares filium aliquē dei abſꝗ caſtigatione trāſire,ſubiungit. QVIS.n.filius quē non corripit pater? quaſi dicat nullus. SI extra diſciplinam.pro.caſtigationem/eſtis,cuius participes facti ſunt omnes. ſupple filii. ERGO adulteri.pro. adulterini/& non filii eſtis. Illatio optima eſt ꝙ non eſtis filii ſed filii viciati/maculati quaſi alieno thoro:ex eo ꝙ nō habetis conditionem cōmunem oībus filiis/videlicet caſtigationem.

DEINDE patres qdem carnis noſtræ. hoc eſt patres carnales. ERVDITORES. pro. correptores/habuimus,& reuerebamur eos. Supfluit eos. NON.pro.nōne/multo magis obtēperabimus patri ſpirituū & viuemus? Argumēto vtitur ab expertis & minoribus . ſi ſuſtinuimus patres carnales caſtigatores/& hoc cū timore,multo magis ſuſtinenda eſt caſtigatio patris ſpūalis/& hoc ad vitam:quāto maior eſt pater ſpūs patre carnis/& quanto maior eſt fructus vitę fructu timoris ſeu reuerentię.Deus enim eſt pater ſpūs/tum quia donat aīam ītellectiuam de foris veniētem.tum quia eſt largitor ſpūalis gratiæ qua vitā ęternam habemus. ET illi quidem in tēpore paucorum dierum ſm voluntatem ſuam erudiebant.pro.corripiebant/nos:hic aūt. videlicet pater ſpirituum. AD id quod vtile eſt in recipiēdo ſanctificationē eius.pro.vt participes fiamus ſanctificationis eius. E regione ad id quod dixerat de patribus carnalibus ꝙ corripiebant ſm voluntatem ſuam/dicit de patre ſpirituum ꝙ hic corripit ad id quod eſt vtile nobis vt participes fiamus mūdificationis eius:qua mūdos reddit oēs electos. Tractādo vero id quod dixerat & illi qdem in tempore paucoꝝ dierum/ſubiungit. OMNIS autem diſciplina pro.caſtigatio/in præſenti quidem videť nō eſſe gaudii ſed mœroris. Queadmodum pueris illo pauco tēpore quo caſtigātur a patribus carnalibus/caſtigatio ipſa mœſta ē,ita & omnis diuina caſtigatio in pſenti tēpore nō ē ſm genus ꝓpriū materia gaudii ſed materia mœroris. ET queadmodū caſtigatio pueroꝝ relata ad futuros bonos mores fructuoſa eſt,ita & de diuina caſtigatiōe ſubiūgit. POSTEA aūt fructū pacatiſſimū.pro.pacatū/exercitatis p eā reddit iuſtitię. Poſt hāc aūt vitā diuina ꝗ hic fuit caſtigatio:reddit exercitatis p eā pacatū fructū iuſtitię.Nō dicit ꝙ reddit caſtigatis,ſed exercitatis per ipſam caſtigationem.exercemur.n.per flagella diuina in operibus iuſtitiæ,vt iuſtitia cōmune nomen eſt omnis virtutis/qua boni diſtinguunť a malis.His enim in alia vita reddit pſentis iuſtitiæ fructum plenū pacis/alienum ab oī perturbatione:imo cum tranquillitate oīs ordinis.

PROPTER qd remiſſas manus & ſoluta genua erigite. Propoſuerat/p patiētiā curramus ꝓpoſitū nobis certamē:& declarauit patiētiā multipliciter.mō pſeqtur exhortando ad ipm curſum. Vñ dicēdo pp qd/ꝓpoſitū certaminis curſum refert.& vtēs autoritate eſa.35.monet ad erigendū tū manus remiſſas tū genua ſoluta. Vtrūꝗ.n.in corporali certamine oportet fieri.Et ſub metaphora manuū/opa ītelliguntſ:ſub metaphora aūt genuū ītelliguntſ robora aī.oportet nāꝗ & cōfortare aīum & erigere opa exteriora. ET greſſus rectos facite pedibus vris. Nō ſufficit fortē aīum & opa īdefeſſa exhibere niſi affectus oēs aī recti ſint.q p pedes ſignificanť.Et huius tertii rō ſubdiť. VT nō claudicās qs erret.pro. vt nō claudū abducat/magis aūt ſanet. Si.n.aliqs affectus obliquus eſſet, in modū claudicationis abducere poſſet a recto.& ppea ſtudēdū eſt vt nihil claudi īueniať:& ſi īueniť,ſtudēdū ē vt ſaneť. PACEM ſeqmini cū oībus & ſctīmoniā. ſic curſum certamis fidei currite vt cū oībus ſectemini pacē.Qd ītellige quātū ex vobis ē.Et cū pace ſctīmoniā/hoc ē puritatē. SINE qua. puritate. NEMO videbit deū. iuxta illud.bti mūdo corde qm̄ ipſi deū videbunt. CONTEMPLANTES ne qs deſit gře dei.pro.ne quis deſtituatur a gratia dei. Tres negationes conſiderandas docet . Prima eſt ne quis deſtituatur a gratia dei.deſtitui enim a diuina gratia/peſſima oīum pœnarum eſt. Et hoc eſt primum cōſiderādū a quolibet in ſeipſo. Quod potes ex effectibus(pręcipue internis) percipere.Deſtituiť ſiquidē aliqs a diuina gřa/

quum ſibiipſi in propriis viribus relinqtur.hinc.n.facile & crebro ruit. NE qua radix amaritudinis ſur ſum germinans ipediat.} proculdubio grãm dei .ipediat tum quo ad pacem/tũ quo ad puritatem.Ex parte dei dixerat ne qs deſtituatur a gr̃a dei:ex parte vero hoĩs dicit.ne qua radix amaritudinis/irę/odii/ inuidię & huiuſmodi.Hę.n.ſunt radices amaritudinis:q̃ quũ pullulãt & germinãt ad ſimilitudinẽ vege tabiliũ ſurſum,ipediũt pacẽ cõem/ipediunt puritatẽ cõem.Et ꝑpterea ſubdit. ET per illam.} ſcilicet ra dicẽ amaritudinis germinantẽ. INQVINENTVR multi.} & nõ ſolus ille in quo ortũ habuit amari/ tudo.¶NE QVIS fornicator aut prophanus.} Tertia cõſiderãda negatio/ad opus ſpectat externum. Et duo explicat opera:fornicationẽ/in pollutione carnis cõſiſtẽtẽ:& ꝑphanã actionẽ/in pollutione ſa/ croꝝ cõſiſtẽtẽ.vt ex his duobus extremis(carne.ſ.& ſacris)reliqua media itelligant. VT eſau qui ꝑpter vnã eſcã vẽdidit primitiua.pro.primogenita/ſua.} Exẽplũ ſubdit de ꝑphano:afferens rẽ geſtã ſcriptã in geneſi/ſatis notã.Fuit aũt ꝑphana vẽditio illa:eo ꝙ primogeniturę ius ſacrũ erat.erãt.n. primogeni/ ti ſacerdotes ante legẽ. SCITOTE.n.qm̃.pro.ꝙ/& poſtea cupiẽs hæreditare bñdictionẽ/reprobatus eſt. nõ.n.iuenit pœnitẽtię locũ:q̃q̃ cũ lachrymis inqſiſſet eã.} Res geſta ſcribitur geñ.27.Et qđ dicit ꝙ nõ iuenit locũ pœnitẽtię/ad lrãm veꝝ eſt ab hoĩe iſaac pr̃e ſuo.ab ipſo.n.cũ lachrymis nõ ipetrauit benedi ctionẽ primogeniti:q̃uis ipetrauerit bñdictionẽ minorẽ.Simile qd accidit pœnitẽtibus poſt ꝑditã vir ginitatẽ aut aliquod ſimile donum.nunq̃.n.inueniũt locũ pœnitentię apud deum quo ad priorem di/ gnitatem:ſicut nec eſau quo ad primogenituram.Et hæc dicuntur vt caueat quiſꝙ ne cadat:quoniam incerta eſt futura pœnitentia:& multo incertior eſt fructus eius.

NON.n.acceſſiſtis.} Supfluit.n.Dixerat/cõtẽplãtes ne qs deſtituatur a gr̃a dei.declarat mõ dei gratiã erga nos noui teſti/relatiue ad grãm dei in veteri teſtõ.Vñ & primo refert diuinã grãm qua deus legem dedit populo iſraelitico in mõte ſina:afferẽdo ſcripta exo.19.Et inducit illã negatiue:hoc eſt nõ talẽ da/ tã nobis grãm/ſed lõge diſſimiliter meliorẽ.Nõ inqt acceſſiſtis/vos chr̃iani. AD tractabilẽ.Deeſt. mon/ tẽ.} Mõtẽ ſina appellat mõtẽ tractabilẽ:hoc eſt q corporali tactu poterat tãgi. ET acceſſibilẽ.pro.ac/ cẽſum/ignẽ.} Scribit.n.ibi ꝙ mõs ſina totus fumabat eo ꝙ deſcẽdiſſet dñs deus ſup eũ in igne/& aſcẽ deret fumus ex eo quaſi de fornace. ET turbiñẽ & caliginẽ & ꝑcellã.} Nec turbinis nec ꝑcellę fit ibi mẽ tio:niſi forte autor ꝑpter tonitrua & micãtia fulgura dixerit turbinẽ & ꝑcellã. De caligine aũt legit ibi nubẽ dẽſiſſimã operuiſſe mõtẽ. ET tubę ſonũ.} Hic clare ibi narratur. ET vocẽ verboꝝ.} De hac voce dicitur exo.20.cũctus aũt populus videbat voces.Hę voces erãt voces p̃ceptoꝝ. QVAM q audierũt.} ſupple populi. EXCVSAVERVNT ſc.pro.petierũt/ne eis fieret verbũ.pro.ne ſibi adderet verbũ.Non.n. portabãt.pro.ferebãt/qđ dicebat.pro.diſtinguebatur.} In exodo ſubiũgitur ꝙ pterriti ac pauore con/ cuſſi dixerũt/nõ loqtur nobis dñs.Hoc eſt.n.qđ autor dicit/petierũt ne ſibi adderet verbũ.ſ.a dño,ſed ceſ ſaret dñs eis loq.Rõ aũt hic ſubiũcta(.ſ.nõ.n.ferebãt qđ diſtinguebat)videt illa q̃ in exodo ſubiũgitur/ ne forte moriamur.Et eſt ſenſus.nõ.n.tãti erãt animi vt ſufferre poſſent deũ diſtiguẽtẽ p̃cepta ſigillatim/ dubitãtes mori ſi pſeueraſſent audiẽdo diuinã vocẽ. ET ſi beſtia tetigerit mõtẽ/lapidabit.} Pręceptũ hoc habetur exo.19.Veꝝ nõ itegre affertur/niſi itelligẽdo & accumulatiue:ꝙ nõ ſolum ſi hõ ſed & ſi be/ ſtia tetigerit mõtem lapidabitur.aut(vt ibi dicitur)iaculis cõfodietur.Et affertur hoc ad oſtendẽdum terribilitatẽ mõtis tũc.Vñ & ſubditur. ET ita terribile erat quod videbat.pro.qđ videri videbat.} Ad dñm loquẽtem refertur qđ videri videbatur:qm̃ ſimilitudo quædã erat loquẽtis/& nõ erat ibi verus lo/ quẽs quo ad veritatẽ naturaliũ inſtroꝝ qbus loqmur. MOYSES dixit/exterritus ſum & tremebundus.} Scriptura exodi nõ teſtatur ꝙ moyſes hæc dixerit:imo potius oppoſitum, pro quanto dicit ꝙ moyſes dixit tũc ad populũ pterritũ.nolite timere:vt.n.ꝓbaret vos venit deus/& vt terror illius eſſet in vobis. Solutio eſt ꝙ moyſes aĩando populũ pterritũ/cõmemorauerit ab exẽplo ſuo qđ olim ei acciderat:pri/ ma.ſ.vice qñ apparuit ei deus in rubo.ego quoꝙ exterritus ſum/intus,& tremebundus/foris:& ꝑpterea nolite timere&c. Qꝛ autem moyſes exterritus in apparitione rubi fuerit,colligi põt ex eo ꝙ ibi ſcribitur exo.3.abſcõdit moyſes faciẽ ſuã:nõ.n.audebat aſpicere contra deum. ¶Et ꝙ iſte ſit ſenſus literalis/ex ver bis ſtephani act.7.innuitur.ait enim de moyſe apud rubum . tremefactus autem moyſes non audebat conſiderare. ¶SED acceſſiſtis ad ſion montem.} non corporeum ſed ſpiritualem. ET ad ciuitatem dei viuentis hieruſalem cœleſtem.} Intellige acceſſiſtis fide ac ſpe & dilectione. ET multorum miliũ angelorum frequentiã.pro.cõgregationẽ.} qui ſunt ciues cœleſtis hieruſalẽ. ET eccleſiã primitiuorũ. pro.primogenitorũ/qui cõſcripti ſunt in cœlis.} Eccleſiã apl'oꝝ & diſcipuloꝝ imediatoꝝ chr̃i appel/ lat eccleſiã primogenitoꝝ qui cõſcripti ſunt in cœlis:iuxta verbũ dñi ad eos.gaudete ꝙa noĩa veſtra ſcri pta ſunt cœlis:hoc eſt in libro diuinę ꝑdeſtinationis. ET iudicẽ oĩum deũ.} qui intuet corda & nihil mali relinquit inultũ:& ſimiliter nihil boni ſine p̃mio. ET ſpũm.pro.& ad ſpũs/iuſtoꝝ perfectorum.} Non ſolũ acceſſiſtis ad eccleſiam primogenitoꝝ/ſed ẽt ad ſpũs alioꝝ iuſtorum perfectorum imitandos. ET teſtamenti noui mediatorem ieſum.} Hoc ſuperius declaratum eſt. ET ſanguinis aſperſionẽ.pro. & ſanguinem aſperſionis .} hoc eſt ſanguinem qui aſperſus eſt ſeu aſpergitur.De ſanguine chriſti eſt ſermo:quo intercedente ieſus fuit mediator noui teſtamenti. MELIVS loquẽtem q̃ abel.} hoc eſt me/ liorem rem dicentẽ q̃ ſanguis abel.Sanguis.n.abel loquebatur clamans vindictam;ſanguis aũt chriſti

aſperſus clamat nobis veniam.& ꝓpterea meliora loquitur q̃ ſanguis abel.

VIDETE ne recuſetis loquentem.} Recenſita tam longa diuerſitate eorum ad quæ acceſſerunt patres iſraelitę accipiendo legem/& eorum ad quæ acceſſimus nos ſuſcipiendo chriſtianitatem, argumentat̃ ex his monendo vt audiamus nobis loquentem ieſum. ¶ SI ENIM illi non effugerunt.} proculdu/bio vltionem diuinam. RECVSANTES eum qui ſuper terram loquebatur.pro. oracula reddebat.} Moyſes demonſtratur per pronomen eum.ipſe enim reſponſa ſeu oracula diuina reddebat populo:dicẽte populo.loquere tu nobis & nõ loquatur nobis dominus.Argumentatur itaq; ꝙ ſi iſraelitę qui recu/ſarunt obedire moyſi qui ſuper terram exiſtens reddebat populo diuina oracula/ non euaſerunt vltio/nem diuinam ſed ſępe puniti leguntur in deſerto. MVLTO MAGIS nos qui de cœlis loquentem no/bis auertimus.pro.auerſamur.} Superfluunt duę dictiones:loquẽtem/nobis.Ita ꝙ textus mutilus ap/paret.multo magis nos qui de cœlis auerſamur.CVIVS vox mouit terram tunc.} Et videtur ſenſus li/teræ.multo magis nos puniemur qui auerſamur eum qui de cœlis/ſubaudi reſpõſa dat.E regione enim moyſi(qui ſuper terram diuina reddebat oracula)locat ieſum de cœlis diuina reddentem oracula . Et appellatur ieſus de cœlis.tum quia non eſt purus homo/ſed homo de cœlis:iuxta verbum ioannis ba/ptiſtę de ieſu/qui de cœlo venit ſupra omnes eſt. et ipſe ieſus dicit/deſcendi de cœlo.Tum quia tempore quo ſcripta eſt hæc epiſtola /& quo hebręi iſti venerũt ad fidem chriſti,ieſus etiam localiter de cœlis di/uina patefaciebat oracula:mittendo ſpiritum ſanctum/dando dona linguarum & propheriæ &c̃.¶ De illo de cœlis loquitur cuius vox mouit terram tunc/ſcilicet tẽpore moyſi.In pluribus locis ſacrę ſcriptu/rę ſcribit̃ de motu terrę poſt egreſſum populi de ægypto anteq̃ venirẽt ad iordanẽ.Nam & in pſal.dicit̃ montes exultauerunt vt arietes & colles ſicut agni ouium:a facie domini mota eſt terra.Et rurſus.deus quũ egrederetis in cõſpectu populi tui/quum pertranſires per deſertum terra mota eſt.Et de hoc motu hic textus loquitur.& aperit eundem eſſe illum cuius vox tunc mouit terram/& hunc qui nobis de cœlo reſpondet. ¶ NVNC autem reprõmittit dicens.adhuc ſemel & ego mouebo.pro. concutio.} Supfluit &. NON ſolum terram ſed & cœlum.} Ex aggęi.2.ca.ſumpta eſt hæc ſententia. Vbi aduerte ꝙ autor huius epiſtolę loco ſpeciei poſuit genus.In aggęo enim habetur/adhuc vnum modicũ.quod eſt quaſi ſpecies reſpectu ſemel.vnum enim modicum nõ niſi ſemel eſt:q̃uis nõ econuerſo.ad hoc enim ꝙ plusq̃ ſemel modicũ eſſet/oporteret plura modica eſſe. Vnde dicẽdo adhuc vnum modicum/dicit adhuc ſe/mel.Quod ideo diligentius notandum duxi/quia ſuper hoc autor fundat rationem ſuam. Vnde & ſub/dit. QVOD.pro.hoc/autem adhuc ſemel dicit.} Superfluit dicit. DECLARAT mobilium.pro. eorum quę mouent̃/tranſlationem(tanq̃ factorum)vt maneant ea quę ſunt ĩmobilia.pro.quæ nõ mouent̃.} Argumentatur ex illa particula/adhuc ſemel(& nõ pluries)ꝙ illa particula declarat tranſlationem eo/rũ quæ mouent̃ vt maneant ea quæ non mouentur.Si pluries concutiendus eſſet orbis , tranſlatio eo/rũ quę mouentur,fieret in alia quæ etiam mouenda eſſent/ eo ꝙ ſupereſſet adhuc alia concuſſio : & ſic deinceps.Sed ſi ſemel concutiẽdus eſt orbis,ex hoc ipſo ꝙ ſemel tantum concutiendus eſt / ſignificatur ꝙ tranſlatio eorum quę mutantur fiet in ea quæ non mutantur:vtpote nullam expectantia concuſſio/nem.Et hæc eſt ſententia literæ.per quam intelligimus tum ꝙ per myſterium incarnationis concuſſa ſunt oĩa:& facta eſt tranſlatio eorum quæ mouentur(hoc eſt legalium)in ea quæ non mutantur/euan/gelicam legem & dona.Tum ꝙ per idem myſterium in ſecundo aduentu quum cœlum & terra muta/buntur,transferentur ea quæ mutantur motu generationis & corruptionis in ea quæ non mutantur: hoc eſt nec generantur nec corrumpuntur.¶ Quod autem interponit tanq̃ factorum/rationem expli/cat facilis tranſlationis.ex eo enim ꝙ hęc ſunt facta a ieſu chriſto/apparet ꝙ facile poteſt transferre illa: vtpote dominus opificii proprii.

ITAQVE regnum immobile ſuſcipientes,habemus gratiam per quam ſeruiamus.pro.ſeruimus/placẽ/tes deo.} Immobile regnum propriiſſime appellatur futurum regnum chriſti:participatiue autẽ euã/gelicus ſtatus.Suſcipimus autem fide & ſpe ac dilectione futurum ĩmobile regnum.¶ Quod autem di/citur habemus gratiã/intelligi poteſt & ꝙ gratias agimus & ꝙ habemus internũ donũ grãe. Vtrũq;.n. eſt verũ:& vtriq; cõſonãt ſequẽtia.nã ꝑ grãm vtroq; mõ ſumptam ſeruimus deo & placemus illi. CVM metu & reuerẽtia.pro.cũ reuerẽtia & religione.} Et rõnem horũ ſubdit. ETENIM deus noſter ignis cõ/ſumẽs eſt.} Ex deute.4.ſumpta eſt hæc ſñia/deſcribẽs deũ ſub metaphora ignis cõſumẽtis:hoc eſt ſub ſpecie ꝑcipui ac velociſſimi cõſumptiui.vt qui in tot locis ſacrę ſcripturę deſcribitur tam ꝓfuſus in lar/gitate bonorũ,hic quoq; cognoſcat̃ ꝙ habet & ſupremã & velociſſimã efficaciam nõ ſolum ad punien/dũ ſed ad conſumendũ:vt hinc non ſolum religio ſed & reuerentialis timor ei debeatur.

CAPVT .XIII.

CHARITAS fraternitatis maneat in vobis & hoſpitalitatem nolite obliuiſci.} Superfluunt tres dictiones:in vobis &.Fraternitatem appellat illã de qua dominus dicit chriſtianis/ oẽs vos fratres eſtis.Hæc omnibus chriſtianis cõmunis fraternitas mandat̃ amanda ĩdeſeſſe/& exterius exercenda hoſpitalitate. PER hanc enim placuerunt.pro.latuerunt/quidam ange/

lis hoſpitio receptis.pro.angelos hoſpitio excipientes.} Vbi aduerte peritos in lingua græca dicere
ꝙ ſic ad verbum iacet in textu græco:ſed quadam græcis ꝓpria figura ſignificari per latuerunt neſcien
tes.perinde acſi latine diceref/per hanc enim quidam neſcientes hoſpitio angelos exceperunt.Et iuxta
hunc ſenſum intelligendum eſt ad cumulum beneficii dictum ꝙ neſcientes(putando ſe excipere homi
nes)angelos exceperunt.Si enim ſciuiſſent eos eſſe angelos/nõ excæpiſſent eos hoſpitio:vt patet de ge
deone & de moyſe.ac per hoc fuiſſent priuati tanto beneficio familiaris cõuerſationis tanq̃ cum hoſpi/
tibus.¶ MEMENTOTE vinctorum tanq̃ ſimul vincti.} affectu cõmiſerationis. ET laborãtium.pro.
afflictorum/tanq̃ & ipſi in corpore morantes.} in quo poteſtis & vos affligi.¶ HONORABILE cõnu
bium in omnibus.} & non in aliquibus ſic & aliquibus non. ET thorus imaculatus.} ſimiliter in
omnibus. FORNICATORES enim.pro.autem/& adulteros iudicabit deus.} Cõtra honorabile con
nubium dicit fornicatores/qui ſoluti nõ ſunt cõtinentes.mauult enim eos ſubire honorabile connu/
bium q̃ fornicari.Et cõtra thorum imaculatum dicit adulteros:quorum eſt alienum thorum maculare.
¶ SINT mores.pro.ſit modus/ſine auaricia.} Turpe eſt ꝙ auaricia imponat modum: CONTENTI
præſentibus.} Rarus eſt qui contentus ſit iis quæ adſunt/qui non cupiat craſtina. IPSE enim dixit.}
ioſue primo ca. NON te deſeram pro.deſero/neq; derelinquam.pro.derelinquo.} Verba dei ſunt hæc
ad ioſue. ITA vt cõfidenter dicamus.dominus mihi adiutor,& nõ timebo quid faciat mihi homo.}
Ex pſal.hoc ſumpſit.Et attulit hæc ad perſuadendum ꝙ ſimus contenti præſentibus:quoniá habemus
deum prouidentem nobis/non ſolum aduerſus dæmones ſed etiam aduerſus hoies. ¶ MEMENTOTE
præpoſitorum veſtrorum.} Præteritorum quum ſit memoria/de defunctis præpoſitis loquitur. QVI
vobis locuti ſunt verbum dei.} proculdubio euangelicum. QVORVM intuentes exitum conuerſa/
tionis.} Hic clare apparet ꝙ de mortuis loquif/apoſtolis & chriſti diſcipulis:quorum conuerſationis
exitus iam viſus fuerat. IMITAMINI fidem.} Cõſiderate exitum fœlicem illorum: & imitamini eo/
rũdem fidem. IESVS chriſtus heri & hodie/ipſe & in ſæcula.} Põt hæc clauſula appoſita ne legi. imita/
mini fidem/hanc videlicet:ieſus chriſtus heri & hodie/ipſe & in ſæcula. Æternitas ieſu chriſti ſignificatur
per tria tẽpora:præteritum/præſens & futurum.Et in hoc conſiſtit vniuerſa fides noſtra/vt ieſus chriſtus
credatur verus deus & verus homo.qui enim hoc credit/ſtultus eſt ſi reliquá fidei chriſtianæ non credit:
quæ ipſe ieſus chriſtus fecit/docuit/mãdauit &c̃.¶ Põt & legi vt ratio exhortationis præmiſſæ:vt ex hoc
ꝙ ieſus chriſtus heri hodie & in ſæcula/intelligant nõ defuturum ipſis ſicut nec defuit præpoſitis quo/
rum exitus apparuit.
DOCTRINIS variis & peregrinis nolite abduci.pro.ne circunferamini.} Vt ſequentia teſtan/
tur/ad literam loqui videtur de varietate dogmatum quæ hebræi ſeminabant. Huiuſmodi dogma/
ta & varia erãt & peregrina ab euangelio. OPTIMVM.pro.bonum/eſt enim gratia ſtabilire cor,
non eſcis:quæ non profuerunt ambulantibus in eis.} Differentia inter nouum & vetus teſtamen/
tum/inter euangelicum ſtatum & ſtatum legis, explicat penes gratiam & eſcas. Euangelio propria
eſt gratia, legi propria eſt eſca: hoc eſt euangelium conſiſtit in gratia; lex autem in ſacrificiis cibo/
rum/in abſtinentia a cibis immundis/& breuiter in cærimoniis corporalibus. Et propterea dicit.nam
bonum eſt ſtabilire cor gratia euangelii/& non ſtabilire ipſum eſcis legalibus: hoc eſt obſeruatione
legalium.quæ non profuerunt ambulantibus in eis/quia non contulerunt illis gratiam internam.
¶ HABEMVS altare de quo edere non habent poteſtatem qui tabernaculo deſeruiunt.} Rationem
reddit quare non eſcis legalibus ſtabiliendum eſt cor: quia altare chriſtianum eſt ſimile altari lega/
li/non cuicunq; ſed illi de quo edere non habebant poteſtatem etiam ipſi pontifices & quicunq; ta
bernaculo deſeruiebant:ac per hoc altare chriſtianum habemus de quo non habent poteſtatem ede
re qui tabernaculo deſeruiunt/hoc eſt ſeruantes legalia. Alludendo enim ad altare diei expiationis
hæc dicit.de illo nanq; altari nulli fas erat comedere.¶ Eſt autem altare chriſtianum/altare corporis
& ſanguinis chriſti.hoc enim tantum habemus altare:& eſt de quo edere non habent poteſtatem
qui tabernaculo legali deſeruiunt. QVORVM enim animalium infertur ſanguis pro peccato in ſan
cta per pontificem/horum corpora cremantur extra caſtra.} Rationem reddit quare de altari il/
lo legali non habebant poteſtatem edendi miniſtri tabernaculi:quia illorum animalium(vituli ſci/
licet & hirci.vituli quidem pro peccato ſacerdotis/hirci vero pro peccato populi)corpora crema/
bantur extra caſtra.eorundem enim animalium ſanguis non per ſacerdotem ſimplicem ſed per pon/
tificem inferebatur in ſancta ſanctorum: vt ſuperius dictum fuit. PROPTER quod & ieſus vt ſan/
ctificaret per ſuum ſanguinem populum/extra portam paſſus eſt.} Ecce altare crucis in quo pro/
prio ſanguine ieſus mundauit populũ/non iudæorũ ſed totius mundi & oĩum ſæculorũ,extra portã hie
ruſalẽ fuit/ad hoc vt veritas ipleret figuram antedictá.¶ EXEAMVS igiẽ ad eum extra caſtra.} Exhor/
tationem infert ſpiritualem,vt ad ieſum imitãdũ exeamus extra caſtra/deliciarum/commoditatum/ſo/
cietatũ/& aliorum huiuſmodi quæ humana ſocietas præſtat. IMPROPERIVM eius portantes.} Ad
ſimilitudinem ieſu qui ſuſtinuit tot ignominias moriendo in cruce/dicit improperium eius portãtes:

proculdubio imitando ipſum in toleratione ignominiarũ/ludibriorum/& aliorum huiuſmodi pro eo.
NON enim habemus hic manentem ciuitatem/ſed futuram inquirimus.} Rationem reddit eius qđ
dixerat/exeamus extra caſtra.manentium enim in propria ciuitate eſt frui cõmoditatibus illius/& non
eſt exire ad quęrendum aliam:carentium autem propria ciuitate eſt peregrinari donec perueniant ad
ciuitatem ſuam.Non eſt ergo corporalis exitus:ſed eſt exitus animi ab affectibus & impedimentis qui/
buſlibet ad eundum in cœleſtem ciuitatem/mediante patientia imitatrice paſſionis chriſti. PER ipm
ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper/deo.i.fructum labiorum confitentium nomini eius.} Hæc eſt
ergo hoſtia laudis quæ in eccleſia dei ſemper offertur ſepties in die. ⁋BENEFICENTIÆ autem & cõ
munionis nolite obliuiſci.} Quo ad verba/dixerat offeramus hoſtiam laudis:quo ad facta vero dicit.
ne obliuiſcamini beneficentiæ/qua vnus alii benefacit,& cõmunionis/qua res ꝓprias aliis cõicamus.
vt in beneficentia opera/in cõmunione res tribui intelligamus. TALIBVS enim hoſtiis promeret̃.pro.
conciliatur/deus.} non hoſtiis legalibus.

OBEDITE præpoſitis veſtris & ſubiacete eis.} Superfluit eis.Præſentibus prępoſitis mandat prępo/
ſtero ordine & ſubiici & obedire.Et rationem ſubdit. IPSI enim peruigilant.pro. vigilant/quaſi ratio/
nem pro animabus veſtris reddituri.} Significanter dicit quaſi ſeu tanq̃:eo ꝙ ꝑpoſiti non tenent̃ red/
dere rationem pro animabus ſubditorum abſolute,ſed quatenus ex eorũ admonitione/doctrina & exẽ/
plo pendent. VT cum gaudio hoc faciant & non gementes.} Obedientia ſubditorum/occaſio eſt vt
pręlati vigilent cum gaudio:vtpote videntes fructuoſum eſſe officium ſuum.& econuerſo mali mores
ſubditorum q̃uis non tollant vigilantiam a pręlatis bonis,efficiunt tamen vt prælati vigilent gemen
tes perditionem filiorum. HOC enim non expedit vobis.} Etſi gaudio prelatorum non conſulitis/cõ
ſulite tamen vobiſipſis: quia vigilantia eorum cum gemitu inutilis eſt vobis.

ORATE pro nobis. confidimus enim ꝙ bonam conſcientiam habemus/in omnibus bene volentes
conuerſari.} Variant græci codices.alii habẽt in prima habemus/alii in ſecunda perſona habetis. Et
hæc ſecunda litera magis quadrat:vt quia dixerat orate pro nobis/ſubiungat rationem confidentiæ in
orationibus eorum:quia confidit eos habere bonã conſciẽtiam ad volendum bene conuerſari in om/
nibus.Et hoc eſt temperamentum quoddam repræhenſionis ſuperioris. AMPLIVS autem deprecor
vos hoc facere,quo celerius reſtituar vobis.} Superfluit vos:q̃uis ſubintelligatur.Et qđ dicit amplius
ſignificat plus:non ſignificat item.Dicendo autem quo celerius reſtituar vobis/hebręum ſe eſſe ſignifi/
cat.nec ſonat paulum/quem hebręi ſeruantes legalia non expectabant eum ſibi reſtituendum: quum
paulus ad euadendum eorum manus cęſarẽ appellauerit. Vnde & hinc coniici põt nec clemẽtem fuiſ/
ſe autorem huius epiſtolę:quum ipſe eſſet romanus pontifex:nec expectabat reſtituendus iudęis longe
poſitis.⁋DEVS autem pacis qui eduxit de mortuis paſtorem magnum ouium in ſanguine teſtamenti
æterni dominum noſtrum ieſum chriſtum.} Dicit̃ eductus de mortuis in ſanguine/ quia reſuſcitatus
eſt merito effuſi ſanguinis,in ſanctificationem ęterni teſtamenti/hoc eſt ſanctificationem diſpõnis hę
reditatis æternę. APTET.pro.perficiat/vos in omni.} Deeſt vna dictio.Legendum eſt. IN omni ope/
re bono/vt faciatis eius voluntatem.} Petit vt deus perficiat eos nõ in aliquo ſed in omni opere. erant
enim hebręi iſti ex parte chriſtiani & ex parte legales/ſimul cum euangelio ſeruãtes legalia. Et propter/
ea petit pro eis vt in omni bono opere perficiantur.FACIENS in vobis.pro.in nobis/quod placeat co
ram ſe per ieſum chriſtum.} De ſui a vinculis abſolutione dicit hæc. CVI eſt gloria in ſęcula ſęculoꝝ
amen.} Siue ad deum ſiue ad ieſum chriſtum/referri põt relatiuum cui.

ROGO autem vos fratres vt ſufferatis verbum ſolatii.pro.exhortationis.} Quoniam exhortatio
fuit repręhenſiua & ablatiua legis ac ſacerdotii legalis,ideo rogat vt ſufferant verbum exhorta/
tionis. ETENIM perpaucis ſcripſi vobis.} Relatiue ad materiam tot myſteriorũ/paucis vſus eſt ver/
bis. COGNOSCITE fratrem veſtrum.pro.noſtrum/timotheum dimiſſum.} Hinc quiſquis argumen
tum ſumpſerit ꝙ paulus fuerit autor epiſtolę vtpote mittens timotheũ,recolat ꝙ dionyſius areopagita
diſcipulus quoq; pauli a clemente romano pontifice directus eſt in gallias:ſimiliq; ratione timotheum
a clemente(ſeu illo qui ſcripſit epiſtolam)dimiſſum fuiſſe. CVM quo ſi celerius venerit/videbo vos.}
Non ſonat hæc promiſſio paulum.alienum enim a ratione videtur vt poſtq̃ appellauerit ad cæſarem/
iterum in manus iudęorum ſpondeat ſe dare:quum vbiq; in actis apoſtolorum legatur perſecutionẽ
paſſus a iudęis/& oportuiſſe ipſum pluries eos fugere. ⁋SALVTATE omnes prępoſitos veſtros & om
nes ſanctos.Salutant vos de italia fratres.pro.ſalutant vos itali.Gratia cum omnibus vobis:amen.}
Concluſio eſt ſiſis cõcluſionibus paulinis.⁋Et apud gręcos habet̃ ſubſcriptio hęc.Ad hebręos ſcripta
ex italia/miſſa ꝑ timotheũ.¶Et ſic ſit finis cõmentariorum epiſtolaꝝ pauli. Caietę die.1.iunii.1529.

¶Commẽtariorum Thomę de Vio Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in
omnes germanas epiſtolas pauli & eam quę ad he/
bręos inſcribitur:finis.

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN SEPTEM EPISTOLAS QVAS VOCANT CANONICAS, ET PRIMVM IN EAM QVÆ DIVO IACOBO INSCRIBITVR COMMENTARII.

¶ Epiſtola ſancti Iacobi.

IACOBVS dei & domini noſtri ieſu chriſti ſeruus/ duodecim tribubus quę ſunt in diſperſione ſalutem.} Non eſt vſquequaq; certum an epiſtola hæc ſit iacobi fratris domini: dicente hiero. in li. de vi. illu. de eo. vnã tantum ſcripſit epiſtolam quæ de ſeptẽ canonicis eſt: quæ & ipſa ab alio quodam ſub nomine eius edita aſſeritur, licet paulatim tempore procedente obtinuerit autoritatem. ¶ Salutatio hic poſita tam pura eſt vt nulli ſalutationi cuiuſcũq; alterius apoſtolicæ epiſtolę conformis ſit. nam nihil dei/ nihil ieſu chriſti/ nihil gratię nihilue pacis ſonat: ſed prophano more ſalutem. Nec ipẽ ſeipſum nominat apoſtolum, ſed tantum ſeruum ieſu chriſti. Ex quibus ſimul iunctis minus certus redditur autor. ¶ ET mittitur ad duodecim tribus diſperſas: quoniam ex qualibet tribu erant aliqui diſperſi p mundũ. Vnde magis libri q̃ epiſtolę titulum merebat̃. ſcripta eſt enim non vt deferret̃ duodecim tribubus diſperſis (quum hoc eſſet impoſſibile) ſed ad inſtruendum eos. Et qm̃ ſe ſeruum ieſu chriſti dicit/ & inferius dicet nolite in perſonarum acceptione habere fidem domini noſtri ieſu chriſti, conſequens eſt vt ad diſperſos duodecim tribuum iam chriſtianos intelligamus hanc epiſtolam ſcriptam.

OMNE gaudium exiſtimate fratres mei quum in tentationes varias incideritis.} Tentationes exploratiuę ſunt virtutum animi: & ex ſuo genere triſtitiam natę ſunt inferre. & propterea iacobus materiam triſtitię vertit in gaudium, monens vt triſtia exiſtiment materiam gaudii. Et rationem ſubdit. SCIENTES q probatio fidei veſtræ patientiam operatur.} Materia gaudii eſt acquirere virtutem patientiæ. & quas nominauit tentationes modo nominat probationes fidei. examinant enim fidem animi quemadmodum ignis examinat aurum. Et huiuſmodi examinatio quoniã afflictiua eſt/ operatur patientiam (materiam patientiæ miniſtrando) quantum eſt ex genere operis. Ex parte vero dei operatur patientiam/ illam infundendo. PATIENTIA autem opus perfectum habet. pro. habeat: vt ſitis perfecti & integri in nullo deficientes.} Ne forte quæreres quæ materia gaudii eſt acquirere patientiam, explicat excellentiam ipſius: dicendo/ quum ipſa habeat perfectionem operis ad hoc vt ſitis perfecti & integri. Quia patientia non in operando ſed in patiendo conſiſtere videtur, ne hinc erra res attribuit patientię opus/ non qualecunq; ſed perfectum. Et eſt ſermo de opere animi quod intus eſt. Non enim eſt idem pati & patientiam habere: ſed patientia adiungit pati actionem animi/ voluntariæ tolerantis quod patitur, imo etiam cum gaudio tolerantis quod patitur. ibãt enim apoſtoli a cõſpectu concilii gaudentes quoniam digni habiti ſunt pro nomine ieſu contumeliam pati. Tantam autem perfectionem operis habet patiẽtia vt præſtet homini poſſidere proprium animum. quod plus eſt q̃ poſſidere imperium olim romanum. Vnde & dicit/ vt ſitis perfecti & integri. Perfectum opponitur imperfecto, & integrum opponitur mutilo. vtrunq; præſtat patientia: & perfectionem vitę/ & integritatem virtutum. et quod plus eſt/ pręſtat in nulla actione neceſſaria deficere. SI QVIS aũt veſtrum indiget ſapientia. pro. ſi cui veſtrum deficit ſapientia, poſtulet a deo. pro. poſtulet ab eo qui dat deo.} Dixerat patientiam habere opus perfectum vt in nullo deficiamus. & quoniam hoc contrariam videtur habere experientiam/ dum contingit patientes in aliqua actione deficere, ideo de ea virtute a qua ſæpius contingit deficere & q̃ difficillime impetrat̃/ ſubiũgit modũ habẽdi. ¶ Spãliter quoq; meminit ſapiẽtię: qm̃ q̃uis affectus plenus ſit patiẽtię, itellectus tñ carere põt ſapiẽtia. Ait itaq;. Dixi in nullo deficientes quia nec in ſapientia permittit deficere: ſi cui tamen deficit ſapientia (quod põt cõtingere ex minus perfecta patientia) poſtulet a deo qui dat. OMNIBVS affluenter. pro. ſimpliciter/ & non iproperat, & dabit̃ ei.} Adminiculo orationis impetrandam docet ſapientiam. Et eſt ſermo de ſapiẽtia circa regulã viuendi & operandi. ¶ Quod aũt dicit & nõ improperat ſeu exprobrat/ intelligendum eſt quantũ eſt ex parte dei.

nam ex parte ingratorum teſtatur ſcriptura quandoq; exprobrare beneficia collata. POSTVLET autē
in fide/nihil hęſitans.pro.diiudicans.} Ex ſententia dñi in euangelio ſumptū eſt hoc.oportet.n.peten/
tem nō diſcernere ex parte dei potentiā ac miſericordiā.qui.n.potentiam aut miſericordiā dei metiſ in
ſuo affectu aut intellectu,minus cōfidit. QVI aūt hæſitat.pro.diiudicat,ſilis eſt fluctui maris:q a vento
moueſ & circūfertur.pro.iactatur.} Animum diuerſoꝝ iudicioꝝ circa potentiam aut gratiam dei/aſſi/
milat mari fluctuanti a ventis agitato & iactato.eſt enim talis animus hęſitans,& diuerſis iudiciis huc
atq; illuc impellitur.Et de eo ſubiungit. NON ergo.pro.non enim/exiſtimet homo ille ꝙ accipiat.pro.
accipiet/aliquid a dño.} vtpote indiſpoſitus ad impetrandum. ⁋ VIR duplex animo/inconſtans eſt
in omnibus viis ſuis.} Manifeſtat indiſpoſitionē hęſitantis ad impetrandum relatiue ad deum ex di/
ſpoſitione animi duplicis ad alia opera. Videmus.n.ꝙ homo duplex animo(hoc eſt tanq̃ habens duos
animos:alterum inclinantem ad hoc/& alterum inclinantem ad cōtrarium)inconſtans eſt in omnibus
viis ſuis:pro quanto modo ad iſtam viam modo ad aliam tendit.Simile enim quid cōtingit in animo
poſtulantis hęſitando a deo. ⁋ At ſi obieceris perpaucos inueniri poſtulantes abſq; omni hęſitatione,
ſcito donum dei eſſe poſtulare nihil hęſitando.quod nullus nouit niſi qui accipit. ⁋ Quod autem iaco
bus dicit ſolos non hęſitantes impetrare(dicendo non.n.exiſtimet homo ille ꝙ accipiet aliquid a dño)
intellige quātum eſt ex parte orantis.nam diuinæ miſericordiæ largitas non eſt alligata his regulis.vñ
in euangelio ſupplex homo ante ieſum/credo inquit dñe adiuua incredulitatem meam.

¶ GLORIETVR autē frater humilis in exaltatione.pro.ſublimitate/ſua:diues autē in humilitate.pro.
humiliatione/ſui.} Declarauerat gaudium in tentationibus ex lucro virtutis patientiæ &c̄.modo de/
clarat illud idem gaudium relatiue ad cōtrarios ſtatus hominum:paupertatis ſcilicet & diuitiarum. Et
quum debuiſſet dicere gaudeat aūt/plus dicit,dicendo.glorietur aūt frater(chriſtianū quēlibet appellat
fratrem)humilis/hoc eſt abiectus propter paupertatē(humilitas non eſt hic nomen virtutis ſed condi/
tionis)in ſublimitate promiſſa ſibi in cœleſti regno:diues autem glorietur in humiliatione ſui/hoc eſt
dum contingit ipſum humiliari deiici & cadere a ſtatu diuitiarum ob aliquā tentationem,& non in di
uitiis. QVONIVM ſicut flos fœni tranſibit.} Hęc omnia quæ ſubiunguntur de caduco ſtatu diuitū,
tendunt ad hoc ꝙ diuitiæ nō ſunt materia gloriationis/ſed humiliatio propter fidem & virtutē. EXOR
TVS eſt enim ſol cum ardore/& areſecit fœnum:& flos eius decidit,& decor vultus.pro.aſpectus.} ſeu
ſpēi(ē enī ſermo de aſpectu paſſiue) EIVS DEPERIIT. Ita & diues ī itineribus ſuis marceſcet. ⁋ Beatus
vir qui ſuffert tentationem.} Dixerat ꝙ diues glorietur in ſui humiliatione,extendit modo ad omnes
ꝙ vir qui ſuffert tentationem eſt beatus.Dicendo ſuffert/fortitudinem ſignificat,ad differentiam ſuccū/
bentis.Et eſt ſenſus.qui ſuffert tentationem:hoc eſt qui nō ſuccūbit tentationi ſed fortiter tolerat illam.
Et eſt ſermo de beatitudine hic in ſpe & in futuro in re. Tentationis autē nomine afflictiones quaſcūq;
compręhendit/tam internas q̃ externas:ſiue ſenſui ſiue rationi rectę contrariæ ſint. QVONIAM quum
probatus fuerit.} Examinatur homo priuatione rerum/afflictione perſonæ/& afflictione incitantium
ad ea quæ ſunt contraria rectæ rationi.affligunt enim & non parum rectum animum/incitantia intus
vel extra ad ea quæ ſunt cōtraria rectæ rōni. Vñ & de lot petrus apl's dicit.habitans apud eos qui aīam
iuſtam iniquis operibus cruciabant. ACCIPIET coronam vitæ,quā repromiſit deus diligentibus ſe.

NEMO quum tentatur,dicat quoniam.pro.ꝙ/a deo tentetur.pro.tentor.deus enim intentator.pro.
intentabilis/eſt malis.} hoc eſt deus non poteſt tentari malis. IPSE enim.pro.autem/neminem
tentat.} Vtrunq; negat iacobus a deo.ſ.& tentari & tentare.Et primum quidem verum eſt/quātum eſt
ex parte dei.nam ex parte noſtra tentamus quandoq; deum:contra illud præcęptum/non tentabis dñm
deum tuum. Alterum autem(videlicet ꝙ deus neminē tentat)q̃uis eadem ratione verificari poſſit(qa
deus ex parte ſua neminem tentat.non enim indiget tentationis examine ad notitiam animoꝝ & euen
tuum)proſequendo tamen intentionem autoris/ſenſus eſt ꝙ ipſe neminem tentat formaliter loquēdo
tentatione ad peccandum.De hac enim e regione ſubiungit. VNVSQVISQVE vero tentatur a cōcu/
piſcentia ſua abſtractus & illectus.pro.ineſcatus.} Deberent tamen eſſe participia paſſiua pſentis tem
poris quibus caremus. Vbi clare patet ꝙ de tentatione ad peccādum & de tentatione interna eſt ſermo.
nam & tentauit deus abraham ſed non ad peccādum.& ieſus tentatus eſt ad peccandum a diabolo nō
intercedente propria ieſu concupiſcentia ſed externa tantū tentatione.Appellatur autem cōcupiſcentia
appetitus boni vel apparentis boni.mediante ſiquidem huiuſmodi appetitione tam diabolus q̃ mun/
dus q̃ caro nos interna pulſat tentatione. Vbi & recole eiuſdem rationis eſſe appetere bonum & fugere
malum:vt intelligas concupiſcentiæ nomine vtranq; appetitionem cōpręhendi.nominatam tamen a
bono,ratione cuius diſplicet malum verum vel apparens.Et duplex officium concupiſcentiæ deſcribiſ:
abſtrahere & ineſcare.abſtrahere quidem a recto:ineſcare autē ad delectabile ſeu vtile.Et vtrūq; vtinam
non experiremur. DEINDE concupiſcentia quum concęperit.} Præteriti tēporis eſt concęperit. Ad
ſimilitudinem concipientis deſcribitur animus concupiſcentia diſtractus & ineſcatus.Si enī concupi/
ſcentiam tanq̃ ſemen ſuſcipit ex quo velut concipiat prolem intentam a cōcupiſcentia(quod eſt quū
animus cōformis eſt cōcupiſcentię:& hęc proles delectatio eſt ſeu cōſenſus) PARIT peccatū.} Recte

ordine progreditur poſt conceptionem deſcribens partum. mediante enim cōcepta delectatione parit peccatum. Peccatum vero quū conſūmatum fuerit, generat mortē. } ęternā. Generat aūt meritorie.

¶ NOLITE itaq; errare. pro. ne erretis, fratres mei dilectiſſimi. pro. dilecti. } attribuēdo deo vſas tentationes. OMNE datum optimum. pro. omnis donatio bona, & omne donum perfectū de ſurſum eſt deſcendens a patre luminum. } Non ſuffecit iacobo declaraſſe vnūquenq; tentari a propria cōcupiſcentia ad manifeſtandum ꝙ deus neminem tentat, ſed adiecit ꝙ deus eſt actor omnis boni: vt e regione cōtrariorum effectuum appareret interūm. Effectus tentationis dixerat peccatum & mortem: effectus dei modo dicit omnem donationē bonam & omne donum perfectum. vt ex his appareat deum neminem tentare, neminem incitare ad peccatū & mortem æternam: ſed ecōuerſo omnem donationē bonam (ad differentiam donationum malarū quas nos facimus) & omne donum perfectum (ad differentiā imperfectionum: quales ſunt imperfectiones ſignificatę nominibus peccatorum) e ſurſum, e ſupernis manat, deſcendens a patre luminum. Rationem tangit emanationis bonorum a deo, dicendo a patre luminū. Genitor ſiquidem luminum non eſt genitor tenebrarū ſed luminum: omnia autem dona bonorum &c. radii quidam ſunt diuini luminis. APVD quem non eſt tranſmutatio nec. pro. aut, viciſſitudinis. pro. cōuerſionis, obumbratio. } Dixerat a patre luminum. & quoniā pater luminū ſenſibilium ſol, facit tenebras dupliciter (primo ſuo motu diurno: hac enim trāſmutatione locali facit vbi fuit dies noctem & ecōuerſo. deinde cōuerſione ex tropicis cancri & capricorni variat obumbrationē ęſtiuam & hyemalē) vtranq; mutationem iacobus excludit a deo patre luminū: ne putaretur ꝙ eſſet pater luminum quēadmodum ſol ſenſibilis, & ſuis trāſmutationibus faceret tenebras & varias vmbras. Et propterea dicit apud quem non eſt tranſmutatio, quo ad primum, nec conuerſionis obumbratio, quo ad ſecundum. Modum autem quo deſcendunt ab iſto patre luminum donationes bonæ & dona perfecta, ſubiungit. ¶ VOLVNTARIE enim. pro. volens, progenuit nos verbo veritatis, vt ſimus initium aliquod. pro. primitiæ quædam, creaturæ. pro. creaturarum, eius. } Ecce modus quo deſcendunt lumina a ſpirituali patre luminum. non natura ſed volūtate progenuit nos, ſm eſſe gratiæ, verbo veritatis. Datiui caſus eſt, explicans ad quid geniti ſumus ſm eſſe gratiæ: videlicet ad verbum veritatis credendum, amandum, ſectandum, opere implendum ac propagandū. Non ſumus ꝓgeniti ad fabellas ſed ad ſermonem veritatis vt ſimus quædam primitiæ: hoc eſt inter creaturas æſtimati, precioſi, grati velut primitię. Et rurſus quoniam primitię offerebantur deo, vt offeramur deo tanꝗ primitię omnium creaturarum.

SCITIS fratres mei. pro. itaq; fratres mei, dilectiſſimi. pro. dilecti, ſit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquēdum, & tardus ad iram. } Superfluit autem. Dixerat ꝙ genuit nos verbo veritatis vt ſimus primitiæ creaturarū eius. & propterea inde infert diſpoſitiones ad verbum veritatis: Quarum prima eſt velocitas ad audiendum. ſecunda tarditas ad loquendum. & tertia tarditas ad iram. IRA enim viri iuſtitiam dei non operatur. } Ab vltima diſpoſitione incipit ſingulas tractare. Et quoniam ira appetitus eſt vindictæ quæ actus eſt iuſtitiæ, ideo ne quiſꝗ putaret ꝙ ira conformis eſſet verbo veritatis (vtpote executrix iuſtitiæ) clare dicit ꝙ ira viri, ad differentiā iræ diuinæ, non operatur, hoc eſt non exequitur, iuſtitiam dei. Deus enim non ordinauit iram hominis ad exequendam diuinā iuſtitiam: ſed ad hoc ordinauit iudices. ¶ PROPTER quod abiicientes omnem immundiciam & abundantiam maliciæ, in manſuetudine ſuſcipite inſitum verbū quod poteſt ſaluare animas veſtras. } Ordinate tractat de ira hominis. prius enim excluſit ab ea bonum executionis diuinæ iuſtitiæ: modo explicat mala illi annexa: videlicet īmundiciam ſeu ſordes, proculdubio animi, & exuberantiam ſeu ſuperfluitatē maliciæ. Ira enim vtrunq; malum habet annexum. nam & ſordidat animum offuſcando rationem, & accēdit voluntatem ad malum proximorum: quod ſignificat malicia abundans ſeu exuberans ad perniciem aliorum. Et quia iræ vt eſt nomen vitii contraria eſt manſuetudo, ideo abiectis iis quæ ſunt vitii iræ, aptiſſime ſubiungit in manſuetudine ſuſcipite verbū inſitum. ideo de ira tractat, quia impedit ſuſceptionem verbi veritatis inſiti, ad differentiā verbi congeniti. Verbum veritatis congenitū nobis eſt quicꝗd naturali lumine cognoſcere ſufficimus: verbum autē veritatis inſitum eſt quod de foris inſitum eſt verbum fidei, verbum euangelicū: ad quod non ſufficit naturale lumē niſi adiutum lumine inſito quod eſt lumen diuinæ gratiæ. Vnde de hoc verbo ſubiungit quod poteſt ſaluare animas veſtras.

ESTOTE autem factores verbi & nō auditores tantum. } Superfluit tantum: ꝗuis ſubintelligat. Proſequitur aliam diſpoſitionē ad verbum veritatis: illam. ſ. ſit omnis homo velox ad audiendum. Et explicat de quali auditione loquitur: videlicet de auditione factiua verbi veritatis quod auditur, & nō de auditione pura. Et rationē ſubiungit. FALLENTES voſmetipſos. } putando ꝙ ſolus auditus ſufficiat. QVIA ſi quis auditor eſt verbi & non factor, hic cōparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo. conſiderauit enim ſe & abiit: & ſtatim oblitus eſt qualis fuerit. ¶ Qui autē perſpexerit in lege perfectæ libertatis. pro. qui autem proſpexerit in legem perfectam libertatis. } hoc eſt in legem pfectam quæ eſt libertatis. E regione conſiderationis propriæ faciei in ſpeculo, locat proſpectionem ſui in legem perfectam quæ eſt lex libertatis, quę eſt lex euangelica. eſt enim lex amoris & libertatis ſpiritualis. Et e regione eius quod dixerat & abiit & ſtatim oblitus eſt, dicit ET PERMANSERIT in ea. pro. & pmanſerit

ſic non auditor obliuioſus factus ſed factor operis, hic beatus in facto ſuo erit.} Intellige meritorie: hoc eſt hic meretur ex facto ſuo beatitudinem futuram.

¶ SI QVIS autem putat ſe religioſum eſſe. Deeſt. inter vos, non refrenans linguam ſuam ſed ſeducens cor ſuum, huius vana eſt religio. Religio munda & imaculata apud deum & patrem, hæc eſt: viſitare pupillos & viduas in tribulatione eorum.} Tractat tertiam cõditionem: videlicet tardus ad loquẽdum: monſtrando ꝙ religioſitas ſine fręno linguę vana eſt: ꝙ ſi quis ſecus putat, ſeducit ſeipſum. Et e regione religionis vanæ explicat religionem mundam apud deum cõſtare ex operibus miſericordiæ. Quod intellige imperatiue. religio enim proprias actiones habet diuini cultus: imperat autem opera miſericordiæ, eo modo quo vna virtus imperat alteri. ET IMMACVLATVM ſe cuſtodire ab hoc ſęculo. pro. a mundo.} Viſitationi pupillorum & viduarum, annectit iacobus cuſtodiam hominis ab hoc mundo: eo ꝙ periculoſum eſt pupillorum curam gerere ſine aliqua lucri macula. nec minus periculoſum viduas viſitare abſq; macula carnis.

CAPVT .II.

FRATRES mei nolite in perſonarum accęptione habere. pro. ne in perſonarum accęptione habeatis, fidem domini noſtri ieſu chriſti glorię.} Quãuis cõſtrui poſſit diuerſimode genitiuus gloriæ, materia tamen de qua eſt ſermo inuitat ad cõſtruendum cum accęptione perſonarum. Ita vt ordo literæ ſit. ne habeatis in accęptione perſonarum gloriæ (hoc eſt penes gloriam) fidem dñi noſtri ieſu chriſti. Accęptio ſiquidem perſonarum habetur penes diuerſa. nam qñq; penes magiſtratus, qñq; penes opes, qñq; penes honores &c̃. habetur. In ꝓpoſito autẽ eſt ſermo de accęptione perſonaꝝ penes gloriam ſeu honorem pręſentẽ. Inhibere autẽ fidem ieſu chriſti haberi in accęptione perſonaꝝ, eſt inhibere actionẽ hanc quę eſt accęptio perſonaꝝ iungi fidei ieſu chriſti. Ac ſi dixiſſet. nolite in adulterio ſeu fornicatione habere fidem dñi noſtri ieſu chriſti. ¶ ETENIM ſi introierit in cõuentum veſtrũ vir aureũ anulum hñs in veſte candida. pro. ſplendida, introierit aũt & pauper in ſordido habitu: & intẽdatis in eũ qui indutus eſt veſte ꝑclara. pro. ſplendida, & dixeritis ei, tu ſede hic bñ: pauperi autem dicatis, tu ſta illic aut ſede ſub ſcabello pedum meorum. pro. aut ſede hic ſub ſcabellum meum. nõne iudicatis apud voſmetipſos. pro. & non iudicati eſtis in vobiſipſis.} Explicat negationẽ iudicii perſonalis. Et eſt ſenſus. & hæc faciendo non eſtis iudicati in vobiſipſis, ſed eſtis iudicati in veſtibus & diuitiis & paupertate. nam vere aliud eſt iudicari homines ſm ſeipſos, & aliud iudicari eoſdem ſm veſtes (ſplendidas vel ſordidas) & alia huiuſmodi extrinſeca. ET FACTI eſtis iudices cogitationum iniquarum. pro. malarum.} Malas cogitationes appellat penſare in hominibus veſtes & huiuſmodi. Et facti eſtis malarum cogitationum, tanq̃ dirigentium, iudices. Ita ꝙ dupliciter errastis: & non iudicando homines ſm ſeipſos, & iudicando ſm malas cogitationes. ¶ AVDITE fratres dilectiſſimi. pro. dilecti, nõne deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide & hæredes regni quod repromiſit deus diligentibus ſe? vos autem exhonoraſtis. pro. ignominia affeciſtis, pauperem. Nõne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipſi trahunt vos ad iudicia. pro. tribunalia? ¶ nõne ipſi blaſphemant bonũ nomẽ quod inuocatum eſt ſuper vos?} hoc eſt nomen chriſti ſalutiferum. Et hęc mala quę de diuitibus iacobus dicit, ideo dicit quia ex diuitiis tumeſcunt & faciunt hęc. q̃uis non omnes.

SI TAMEN. pro. ſi quidem, legem perficitis regalem ſm ſcripturam (diliges proximum tuum ſicut teipſum) benefacitis. ſi autem perſonam accipitis, peccatũ operamini.} Diuitem honorari, ex multis cauſis prouenire poteſt. quarum duas tangit hic iacobus. Altera eſt ex accęptione perſonarũ: hoc eſt præciſe quia diuites ſunt. Altera eſt ex lege regia: hoc eſt quia ſunt ꝑfecti a rege, vel q̃a ſunt nuncii regis, vel q̃a ſic ſtatuit rex: vt patet de mardocheo, ſic honorabitur quem rex honorare voluerit. Et ex prima quidem cauſa honorare diuites, peccatum eſſe definit: ex ſecunda autem dicit eſſe bonum opus. & ad hoc affert conformitatem ſcripturæ, diliges proximũ tuum ſicut teipſum. Et intẽdit ꝙ ſeruare legem regiam circa honores diuitum, prouenit in chriſtianis ex pręcępto ſcripturę diliges proximum tuum ſicut teipſum. vtendo aduerbio ſicut, proportionaliter: hoc eſt diliges proximũ tuum in gradu, in officio, in dignitate, in priuilegio ſuo, ſicut teipſum in gradu dignitate & priuilegio. REDARGVTI a lege quaſi trangreſſores. pro. & redarguimini a lege tanq̃ tranſgreſſores.} Et eſt ſermo non de lege regia, ſed de lege diuina ſcripta leui. 19. & deute. 1. Vtrobiq; enim prohibetur accęptio perſonarũ. QVICVMQVE enim totam legem ſeruauerit, offenderit autem in vno, factus eſt omniũ reus.} Qua ratione hoc dixerit, ipſe ſubiungit: videlicet ex identitate legiſlatoris. hanc enim identitatẽ clare ſubiungit. Et ex hac parte qui in vno offenderit legiſlatorem, incurrit reatum omnium: quoniam contemnit latorem legis omnium. Hic eſt ſenſus literalis intentus a iacobo. QVI enim dixit non mœchaberis, dixit & non occides. Q; ſi nõ mœchaberis, occideris autem, factus es tranſgreſſor legis.

SIC LOQVIMINI & ſic facite tanq̃ per legem libertatis incipientes iudicari. pro. iudicãdi.} Loco duarum dictionum incipientes iudicari, legendum eſt iudicandi. Tranſit ad aliam materiam: videlicet bonoꝝ operum. Inhibuit prius iungi fidei accęptionem perſonarum: monet mõ iungi fidei bona opera, incipiens a pręmio & pœna futuri iudicii: quod dicit futurũ per legem libertatis quo ad merita.

Et eſt ſenſus.ſic loquimini/ſic operamini vt iudicandi tandē ſm̄ merita in lege libertatis. Conſonat hoc
ſententię euangelicę.eſuriui & non dediſtis mihi mādu care/& reliqua.hæc enim ſunt merita legis liber/
tatis/ſm̄ quę iudicandi ſumus. IVDICIVM enim ſine miſericordia fiet ei qui nō facit miſericordiā.}
Miſericordia ſaluatrix excluditur/non oīs miſericordia.nam nullum diuinum iudicium caret miſericor/
dia aliqua:ſed vltimū iudicium reproborꝫ caret miſericordia ſaluatrice eorūdem. ET ſuperexaltat.pro.
gloriatur/miſericordia iudicium.pro.aduerſus iudicium.} hoc eſt miſericordia eo ꝙ vincit iudicium/
gloriatur aduerſus illud tanꝗ victrix.Et e regione iudicii ſine miſericordia/locat miſericordiā victricem
iudicii:vt ſignificet ꝙ immiſericordium iudicium erit ſine miſericordia,miſericordiū autem iudicium erit
tale ꝙ miſericordia gloriabitur aduerſus iudicium.Significans per hoc ꝙ miſericordia vincet exactam
iuſticiam ſm̄ merita:iuxta illud.non intres in iudicium cum ſeruo tuo dñe/quia non iuſtificabitur in cō
ſpectu tuo omnis viuens.¶ QVID proderit fratres mei ſi fidem quis dicat ſe habere,opera autē non ha/
beat?nunquid poterit fides ſaluare eum?} De operibus miſericordię eſt ſermo.vnde & ſubdit de egen/
tibus &c̄. SI AVTEM frater &.pro.aut/ſoror nudi ſint & indigeant victu quotidiano,dicat autem ali/
quis ex vobis illis ite in pace/calefacimini.pro.calefiatis/& ſaturamini:non dederitis autem eis quæ ne/
ceſſaria ſunt corpori.} proculdubio operimenta. QVID proderit?Sic & fides ſi non habeat opa,mor
tua eſt in ſemetipſa.pro.per ſe.} hoc eſt ſola.

¶SED dicet quis/tu fidem habes & ego opera habeo.oſtende mihi fidem tuā ſine operibus.pro.ex ope
ribus/tuis.} Quaſi dicat,non potes ex operibus tuis(vtpote carens illis)oſtendere mihi illam.fides.n.
intus latet. ET EGO oſtendam tibi ex operibus meis fidem meā.¶ Tu credis ꝙ vnus eſt deus?bene fa/
cis:& dęmones credunt.} Solam fidem minoris pendendam/multipliciter iacobus oſtendit:inter alia
afferens ꝙ fides cōmunis eſt etiam dęmonibus.Et eſt verum loquendo de ipſo actu credendi. dęmones
enim coacti ab euidentia miraculorū quę ipſi cernunt fieri a ieſu chriſto & apoſtolis &c̄.credunt velint
nolint verum eſſe ꝙ verbum caro factum eſt &c̄. Et quo ad hoc iacobus verū dicit ꝙ fides cōmunis eſt
etiam dęmonibus.ſed nos voluntarie credimus,illi autem inuiti. Vnde de ipſis ſubditur. ET cōtremi/
ſcunt.} quod eſt inuiti. ¶VIS autem ſcire o homo inanis quoniā.pro.ꝙ/fides ſine operibus mortua
eſt?} In calce huius capituli ipſemet declarabit hoc. ABRAHAM pater noſter nōne ex operibus iuſti/
ficatus eſt/offerens iſaac filium ſuum ſuper altare? Vides quoniā.pro.ꝙ/fides cooperabatur operibus il/
lius,& ex operibus fides conſummata eſt?Et ſuppleta.pro.impleta/eſt ſcriptura dicens.credidit abraham
deo,& reputatum eſt illi ad iuſtitiam:& amicus dei appellatus eſt.} Aduerte hic prudens lector ꝙ iaco
bus non ſentit fidem abſꝗ operibus mortuam eſſe &c̄.(quoniam conſtat nos iuſtificari per fidem et ſine
operibus:vt patet in infantibus baptizatis/& in adulto baptizato ſi ſtatim moreretur)ſed ſentit fidem ſine
operibus/hoc eſt renuentem operari,eſſe mortuam/eſſe vanam & non iuſtificare.Et recte ſentit:quoniam
fides quę non eſt parata operari mortua eſt.ſuapte enim natura operatur per dilectionem:vt paulus di
cit.¶ Qꝫ ergo iacobus affert verbum geñ.15.credidit abraham deo/ad hoc affert ꝙ credidit paratus
operari.Et propterea dicit ꝙ in opere oblationis filii impleta eſt ſcriptura:loquens de fide abrahę parata
operari. Impleta inquā eſt quo ad executionem maximi operis ad quod parata erat fides abrahę.¶ Nec
cōtrariatur ſententia hęc ſententię pauli ad ro.docentis ex fide non ex factis hominē iuſtificari:quoniā
paulus loquitur de factis ſm̄ ſe/e regione diſtinctis a fide:iacobus autē loquitur de factis vt ſunt filii fidei.
Vterꝗ enim verum docuit:paulus quidē ꝙ non factis moralibus cęrimonialibus aut iudicialibus ſm̄
ſe ſed fidei gratia iuſtificamur:iacobus aūt ꝙ non fide ſterili ſed fide fœcunda operibus iuſtificamur. vñ
patet contrarias nō eſſe eorꝫ ſententias. VIDETIS igitur ꝙ ex operibus iuſtificatur homo & nō ex fide
tantū.¶ Similiter & rhaab meretrix nōne ex operibus iuſtificata eſt/ſuſcipiens nuncios & alia via eiiciēs
pro.emittens?Sicut enim corpus ſine ſpiritu mortuum eſt,ita fides ſine operibus mortua eſt.} Appella
tione ſpiritus non ſignificatur anima ſed halitus ſeu flatus. Et apte cōparat opera flatui.quēadmodum
enim corpus animalis ſi non ſpirat mortuū eſt/ita fides ſi non parit opus mortua eſt.flatus ſiquidem eſt
effectus corporis viui:& ſimiliter operatio eſt ꝓprius effectus fidei viuę. Vnde apparet quo ſenſu ſupius
dixerit fidem ſine operibus mortuā eſſe:non ꝙ ſentiat opera eſſe formam fidei,ſed ꝙ ſentit opera eſſe con
comitantia fidem ſicut halitus concomitatur vitam corporis.

CAPVT .III.

NOLITE plures.pro.multi/magiſtri fieri fratres mei.} Voluntatem prohibet nō magiſterii
ſed multitudinis magiſtrorꝫ/dicendo nolite fieri multi magiſtri.Et rōnem ſubiungit. SCIEN
TES quoniā.pro.ꝙ/maius iudicium ſumitis.pro.accipiemus.} nos magiſtri. Quod eſt per
ſe manifeſtum. IN MVLTIS enim offendimus omnes.} Ad excludendā pręſumptionem
putantium ſe fore magiſtros abſꝗ aliquo lapſu,aſſignat pro ratione maioris iudicii/quia in multis oēs
offendimus:vt intelligamus etiā magiſtros labi & maius expectare iudicium ex affectato magiſterio ec
cleſię. SI QVIS in verbo non offendit,hic perfectus eſt vir.} Et vtrobiꝗ offendere eſt pręſentis tēpo/
ris.Et ſubiungit hoc ad ſignificandū ꝙ ad minus in ſermone labimur omnes:& ad explicādum ꝙ non
ita dicit oēs quin aliquis vir perfectus inueniri poſſit qui nec in verbo labitur. POTENS fręno circū/

ducere totum corpus.} Non ſolum eſt vir perfectus ſed eſt etiã potens circũducere totum corpus actionum ſuarum tanq̃ fręno. ¶ SI AVTEM.pro.ecce/fręnos equis in ora mittimus ad conſentiendum nobis.pro.vt nobis pareant, omne corpus.pro .& omne corpus/illorum circũferimus.pro.circũagimus.} Similitudo clara eſt. ET ECCE naues quum magnę.pro.tantę/ſint,& a ventis validis mineãtur.pro. a ventis duris vehantur/circũferunt a modico gubernaculo.} hoc eſt a temone. QVOCVNQVE impetus dirigentis voluerit.Ita & lingua modicũ quidem mẽbrum eſt:& magna exaltat.pro.iactat.} facienda/cõturbanda/acquirenda &c̃. ECCE quãtus.pro.exiguus/ignis.} Prius aſſimilauit linguã fręno & temoni:mõ aſſimilat ipſam exiguo igni. QVAM magnã ſyluam incendit?} Potes legere loco ſyluã (& forte melius)materiam.græca.n.dictio ſignificat & ſyluam & materiã. ET lingua ignis eſt.} Superfluit eſt. VNIVERSITAS iniquitatis.pro.mundus iniuſtitiæ.} Sine verbo aliquo in textu græco habentur hæc. ¶ Poteſt nihilominus appoſitiue dictũ intelligi ꝙ lingua non ſolum eſt ignis ſed mundus iniuſtitiæ:vtpote non vnam aut plures cõtinens iniuſtitias,ſed mũdus iniuſtitiæ/vtpote continens oẽs iniuſtitias.Quod eſt verũ virtualiter. LINGVA.} Deeſt ſic. Legendũ eſt. SIC lingua conſtituitur in mẽbris noſtris:quę maculat totũ corpus.} Duo dixerat de lingua.alterũ ꝙ eſt ignis:alterum ꝙ eſt mũdus iniuſtitiæ.Intendens mõ declarare vtrunq; incipit ab vltimo:dicendo ꝙ ſic/hoc eſt queãdmodum eſt mundus iniuſtitiæ, ſic eſt lingua conſtituta in mẽbris noſtris:quod hinc apparet ꝙ maculat totum corpus actionum & paſſionum noſtrarũ.Penes hoc ergo aſſimilat mundo iniuſtitiæ. ¶ De aſſimilatione vero ad ignem ſubiungit. ET inflãmat rotam natiuitatis noſtrę.} Superfluit noſtræ. INFLAMMATA a gehẽna.pro.& inflãmans ſub gehẽna.} Vniuerſum vitæ curſum rotam appellat natiuitatis:ea forte ratione quia circulationibus cœleſtibus agitur curſus vitæ noſtræ.Inflãmare autẽ eſt merita flãmæ efficere.perinde ac dictũ fuerit rotam natiuitatis meritoriam flãmæ conſtituit. Vnde declarando ſeipſum ſubiungit. & inflãmans ſub gehẽna:hoc eſt igne inextinguibili.lingua ſiquidẽ ſuis vitiis vniuerſam vitam inflãmat nõ igne huius vitæ ſed igne gehẽnæ.Et ſic inflãmatio hæc eſt quidẽ culpæ quo ad merita:eſt autẽ pœnæ gehẽnæ quo ad futuram executionẽ. OMNIS enim natura & beſtiarũ.pro.ferarum/& volucrum & ſerpentium & cæterorꝫ.pro.marinorũ/ domatur & domita eſt a natura humana: linguam aũt nullus hominũ domare põt.inquietum.pro.incoercibile/malum,plena veneno mortifero. In ipſa benedicimus deum & patrẽ:& in ipſa maledicimus homines qui ad imaginem & ſimilitudinẽ dei facti ſunt.ex eodem ore ꝓcedit benedictio & maledictio. ¶ Non oportet fratres mei hęc ita fieri. Nũquid fons de eodẽ foramine emanat.pro.ſcatebra emittit/dulcẽ & amaram aquã? Nunq̃d poteſt fratres mei ficus vuas.pro.oleas/facere,aut vitis ficus?ſic nullus fons ſalſam ac dulcem poteſt facere aquam.} Similitudines clarę ſunt ad deteſtationem linguę inductæ.

QVIS ſapiens & diſciplinatus.pro.& ſcientificus/inter vos?} Hactenus vetuit fieri multos magiſtros eccleſiæ ꝓpter periculũ maioris iudicii:& ad hoc attulit vitia linguæ.mõ eandẽ monitionẽ proſequit̃ quo ad viros doctos:inſtruẽdo illos qualiter debeant cõuerſari.Et q̄a rari ſunt viri docti,ideo dicit q̄s ſapiens & ſciens inter vos? OSTENDAT ex bona cõuerſatione opationẽ ſuam pro.opa ſua/in manſuetudine ſapientiæ.} ſi q̄s eſt doctus,nõ affectet magiſteriũ/ſed factis cõuerſationis ſuæ oſtendat ſapientiã in manſuetudine.Et ſtatim manifeſtat manſuetudinẽ eſſe comitẽ ſapientiæ,ad manifeſtandũ q̄d dixerat in mãſuetudine ſapiẽtię. QVOD SI zelum amarꝫ habetis/& cõtentiones ſunt in cordibus veſtris pro. & contentionẽ.} Et ibi fiat punctũ.deinde ſubiungat. IN corde veſtro nolite gl'iari.} Manſuetudini opponit̃ intus ęmulatio amara:foris aũt contentio.Et ex his cõtrariis deducit oppoſitũ ſapientię: excludendo duo vitia.Alterꝫ internũ/nolite gl'iari in corde vr̃o de ſapientia & ſciẽtia quã habetis.Alterꝫ externum. ET MENDACES eſſe aduerſus veritatem.} Inuidia & cõtentio ad vtrũq; ducunt viros doctos:& ad gloriandũ intus/& ad mentiendũ foris. NON eſt enim iſta ſapientia de ſurſum deſcendens a patre luminum.} Superfluit a patre luminũ. SED terrena/animalis/diabolica.pro.dæmoniaca.} hoc eſt ſed ab affectu terrenorum/a paſſionibus(quas perturbationes animi vocant)a dæmone. Iuxta tres partes hominis(corpus videlicet/& animã qua ſentimus/& intellectũ quo inflamur.ſcientia.n.inflat) triplicem denominationẽ dedit huic ſapientiæ.Et vltima denoĩatio a dæmone ſumpta eſt/ne intellectũ culpabilem ſignificaret. Intellectus.n.in culpa non eſt,ſed abuſus intellectus quo quis de eo inflatur:in quo imitatur dæmonem. VBI enim zelus & cõtentio,ibi incõſtantia & omne opus prauũ. Quæ autẽ de ſurſum eſt ſapientia,primũ quidem pudica eſt.pro.caſta eſt, deinde pacifica/modeſta/ſuadibilis.pro. ſuaſibilis,bonis conſentiens.} Hę duę dictiones ſupfluunt. PLENA miſericordia & fructibus bonis iudicans ſine ſimulatione.pro.non diiudicans & nõ ſimulans.} Diiudicare incõſtantiæ eſt.nam eſt cõtraria iudicia efficere.q̄d conſtat ſpectare ad inconſtantiã:quę comes declarata eſt ſapientię terrenæ &c̃. FRVCTVS aũt iuſtitię in pace ſeminat̃ facientibus pacẽ.} Dixerat ſapientiã e ſupnis deſcendentẽ plenam fructibus bonis.Et q̄m fructus boni ad iuſtitiã ſpectant,iunctã eſſe ſapientiã iuſtitię ſubiungit:dicendo ꝙ fructus iuſtitię ſeminat̃ in pace facientibus pacẽ.Quod eſt dicere ꝙ fructus iuſtitię ſeminat̃ in pace a ſapientia.nã de illa dictum eſt ꝙ incipit a caſtitate & terminat̃ ad eſſe pacificũ:quod eſt eſſe factricem pacis.Idem ergo eſt fructus iuſtitiæ & fructus ſapientiæ:vtpote ſeminatus in pace.

VNDE bella & lites.pro.& pugnę/in vobis?nōne ex concupiſcentiis.pro.nōne hinc.} & po
ſtea appoſitiue ſubiungendū eſt. EX voluptatibus veſtris.} Delectationes ſiquidē prima
principia ſunt & pugnaꝝ & belloꝝ &c̄. QVÆ militant in membris veſtris?} Imperando
membris humanis ad bella & lites & ſimilia/delectationes militant in membris humanis.
CONCVPISCITIS & non habetis.} Vanitatem paſſionū & actionum humanarū deſcribit per hęc
tria:concupiſcentiam/inuidiam/pugnam. OCCIDITIS & zelatis.pro.inuidetis & ęmulamini.} vt
inuidia referatur ad triſtitiam interiorem:ęmulatio autē ad conatum cōformem inuidiæ. LITIGATIS
& belligeratis.pro.pugnatis & bellatis/& non habetis ꝓpter quod non poſtulatis.pro.ꝓpterea ꝙ non
poſtulatis.} Ratio redditur quare hęc omnia vana ſint/quia non innituntur poſtulationi a deo:hoc
eſt quia innituntur viribus tantum humanis & non habetur ratio diuinæ gratię. Vnde & ioſue errauit
cum gabaonitis fœdus feriendo/quia os dn̄i non conſuluit:vt ibidem dicit. PETITIS & non accipi/
tis:eo ꝙ male petatis/vt in cōcupiſcentiis veſtris inſumatis.pro.vt in voluptatibus veſtris inſumatis.}
hoc eſt perficiatis veſtra oīa.hic.n.finis efficit vt q̄uis petamus a deo/male petamus:vtpote nō ad hoc
vt perficiatur voluntas diuina/ſed vt perficiatur volūtas noſtra.oportet enim ſupplicando præferre vo
luntatem diuinam noſtræ:alioquin male petitur.

¶ADVLTERI.Deeſt.& adulterę neſcitis quia.pro.ꝙ/amicitia huius mundi.} Superfluit huius. INI
MICA eſt deo.pro.inimicitia dei eſt?} Et interrogatiue legendum eſt.Quod autē dicit adulteri & adul
terę/de adulterio animæ quo anima relicta adheſione ad deum adhęret mundo/intelligendū teſtantur
ſubiuncta de amicitia mundi & inimicitia dei. QVICVNQVE ergo voluerit amicus eſſe ſeculi huius
pro.mundi,inimicus dei cōſtituitur.An putatis quia.pro.ꝙ/inaniter ſcriptura dicat.ad inuidiam cōcu/
piſcit ſpiritus qui habitat.pro.habitauit/in vobis?} Ex exo.20.ca.ſumpta eſt hæc ſententia. Vbi deus
primo dicit ſe eſſe deū qui eduxit eos de terra ægypti:quod iſte dicit habitauit in vobis. Deinde ſubdit
ego ſum deus zelotes:quod iſte dicit ad inuidiam cōcupiſcit ſpiritus.deus enim ſpiritus eſt:vt dr̄ ioā.4.
Et directe ad ꝓpoſitū contra adulteros & adulteras tendit:ſignificans ꝙ deus more zelotipi inuidet mū
do trahenti animas ſibi fide deſponſatas ad ipſius mūdi amicitiam & dei inimicitiā. Non putetis inqt
vane ſcriptum eſſe hoc ꝙ diuinus ſpiritus cōcupiſcit ad inuidiam zelotipiæ:quoniā hoc eſt ſcriptū ad
ſignificandum tum amicitiam mundi eſſe inimicitiā dei/tum ad ſignificandū vindictam diuinam cōſe
quentem huiuſmodi zelum.Et apte ſubiungitur. MAIOREM autē dat gratiam.} nam & ibidem in
exodo ſubiungitur/faciens miſericordiā in milia iis qui diligunt me. Relatiue ad adulteros & adulteras
dicitur ꝙ ad inuidiam cōcupiſcit ſpiritus,non qui habitat ſed qui habitauit olim in vobis:relatiue aūt
ad amicos dei dicit̄ maiorem autē dat gratiam/maiorem ꝓculdubio q̄ mereantur.¶PROPTER quod
dicit.} prouer.3.Deus ſuperbis reſiſtit,humilibus autē dat gratiam.Aut iacobus alia tranſlatione vſus
eſt/aut ſenſum attulit.nam in calce illius capituli dicit̄/ipſe deludet illuſores & māſuetis(ſeu humilibus)
dabit gratiam. Illuſores diuinoꝝ proculdubio ſuperbi ſunt.& plus eſt illudere illis q̄ reſiſtere eiſdē.Et hęc
ſententia ad cōfirmationem affertur allatę prius doctrinę de diuino zelo reſpectu amicoꝝ mūdi/& diui/
na gratia reſpectu amicorum dei. Qui enim prius dicti ſunt amici mundi/nō dicuntur ſuperbi:& qui
prius dicti ſunt amici dei modo dicuntur humiles.

SVBDITI ergo eſtote deo:reſiſtite autem diabolo,& fugiet a vobis.} Magna gratia vt ſola reſiſtentia
ſufficiat ad fugandū diabolum. APPROPINQVATE deo,& appropinquabit vobis.} Nō ꝙ noſtra
appropinquatio pręueniat dei gratiā ſimpliciter & abſolute:ſed appropinquatio noſtra effectus gratiæ
præuenientis præuenit hanc ſpecialē gratiam appropinquationis diuinæ,vel per gratiam gratum fa/
cientem vel per augmentū gratiæ. EMVNDATE manus.} hoc eſt oīa organa operandi/a malis ope/
ribus. PECCATORES:& purificate corda duplices aīo.Miſeri eſtote.pro.affligite vos.} Hæc oīa quę
ſequuntur/deſcribunt ſtatum pœnitentialē. ET lugete & plorate:riſus veſter in luctum conuertatur/&
gaudium in mœrorē. humiliamini in conſpectu dn̄i:& exaltabit vos.¶Nolite detrahere alterutrū.pro.
inuicē/fratres mei.Qui detrahit fratri aut qui iudicat fratrem ſuum,detrahit legi & iudicat legem.Si aūt
iudicas legē, non es factor legis ſed iudex.} Directe verificatur hęc ſnīa de detractione & iudicio qua
bonum opus vituperatur aut dānatur.quia bonū opus lege ꝓbatur:ac per hoc ſi vituperat̄ aut dānat̄/
dānatur & vituperat̄ lex.Et talis detrahens aut iudicans/veriſſime eſt iudex legis,non executor.iudex aūt
facto/non autoritate aut intentione.Et quoniā facto vſurpat ſibi iudicium legis,exaggerat̄ eius crimen
ex hoc ꝙ vnus tantū eſt legiſlator/dicendo. VNVS eſt.n.legiſlator & iudex.} Superfluit enim : ſuper/
fluunt & iudex. QVI poteſt perdere & liberare.pro.ſeruare & perdere.Tu autem quis es qui iudicas pro/
ximum tuum.pro.tu quis es qui iudicas alium?

¶ECCE nunc.pro.age nunc/qui dicitis.hodie aut craſtino.pro.hodie & cras/ibimus in hanc ciuitatē:
& faciemus ibi annū vnum,& mercabimur/& lucrū faciemus.qui ignoratis quid erit in craſtinū.pro.po
ſtero die. Quæ eſt.n.vita veſtra?vapor eſt ad modicū apparens,& deinceps exterminabit̄.pro.& deinde
euaneſcens.Pro eo vt dicatis.pro.pro eo qd̄ dicere debuiſtis.ſi dn̄s voluerit & ſi vixerimus/faciemus hoc
aut illud.Nunc autē exultatis.pro.gloriamini/in ſuperbiis veſtris. Omnis exultatio.pro.gloriatio/talis

maligna.pro.mala/eſt.Scienti igitur bonum facere & non facienti/peccatum eſt illi.℈ De bono debito ſententia hæc verificatur:& non de bono ſupererogationis.

CAPVT .V.

AGITE nunc diuites,plorate vlulantes in miſeriis veſtris quæ aduenient vobis.Diuitiæ vſæ putrefactæ ſunt:& veſtiméta veſtra a tineis comeſta ſunt.aurũ & argentum veſtrũ ærugina/uit:& ærugo eoꝝ in teſtimoniũ vobis erit,& manducabit carnes veſtras ſicut ignis.℈ E re/gione culpę diuitũ quo ad hoc ꝙ potius rodi faciũt veſtiméta a tineis & argentũ ærugina/re ꝙ cõicent ꝓximis/locat pœnã ꝙ carnes eoꝝ comedenẽ tanꝙ ab ærugine & tinea velut ab igne. Et hoc vltimũ tanꝙ ignis/expreſſiue intelligendũ eſt:hoc eſt ꝙ ignis comedet carnes eoꝝ,non tñ conſumendo. THESAVRIZASTIS vobis irã in nouiſſimis diebus.℈ Supfluit itam. De theſauro rerũ quæ ſunt ad vſum eſt ſermo.& e regione culpę theſaurizantis pro ſenectute/locaẽ clamor operarioꝝ quibus non eſt ſoluta merces. ECCE merces operarioꝝ qui meſſuerunt regiones veſtras,quę fraudata.pro.ablata/eſt a vobis,clamat:& clamor.pro.clamores/eoꝝ in aures dñi ſabaoth introiuit.pro.introiuerũt. Epulati eſtis ſuper terrã,& in luxuriis enutriſtis corda veſtra.pro.delitiati eſtis in terra & laſciuiſtis & enutriſtis corda veſtra.℈ laſciuiis & delitiis. IN DIE occiſionis.pro.vt in die mactationis.℈ hoc eſt vt in die feſto in quo mactabaẽ hoſtia. ADDVXISTIS.pro.condẽnaſtis/& occidiſtis iuſtũ,& non reſtitit.pro.reſiſtit/vo/bis.℈ Præſentis tẽporis eſt.non iuſtum ſed deũ refert. Iuſtus.n.occiſus non põt reſiſtere:ſed deus poteſt reſiſtere & non reſiſtit,ſed permittit abire impune in hac vita. Vnde & infert.

PATIENTES.pro.longanimes/igitur eſtote fratres vſ ad aduẽtum dñi.℈ quo occiſos iuſtos vindi/cabit & vobis pmia ęterna dabit. ECCE agricola expectat pcioſum fructũ terræ,patienter ferens.pro. longanimis in illũ.℈ proculdubio fructũ/vel in illũ cœleſtem agricolã. DONEC accipiat tẽporaneũ & ſerotinũ.pro.donec accipiat pluuiam tẽpeſtiuã & ſerotinã.℈ Similitudo clara eſt.PATIENTES.pro. longanimes/igiẽ eſtote & vos,& cõfirmate corda veſtra:qm̃ aduentus dñi appropinquabit.pro.appro/pinquauit. Nolite ingemiſcere fratres in alterutrũ.pro.iuxta inuicẽ.℈ Et eſt ſenſus.ne aliqs ingemiſcat relatus ad alium fratrẽ:puta cõparando ſe ad eũ qui minus patiẽ & tñ ęque aut magis mereẽ pati,& ſic de ſimilibus.VT NON iudicemini.℈ vt inde nõ incurratis iudiciũ vltionis diuinę.ECCE iudex añ ianuã aſſiſtit.¶ Exẽplum accipite frẽs exitus mali.pro.afflictionis/& lõganimitatis ꝓphetas,qui locuti ſunt in noĩe dñi.Ecce btificamus.pro.beatos dicimus/eos q ſuſtinuerũt.pro.ſuſtinent.Sufferentiã.pro.patientiã/ iob audiſtis:& finẽ dñi vidiſtis qm̃.pro.ꝙ/miſericors.℈ Deeſt valde.Legẽdũ eſt. Qꝛ VALDE miſericors eſt dñs ac miſerator.℈ Et eſt ſermo de fine dñi quo terminauit ea q cõtigerũt iob.Reſtituit ſiqdem ei fi/lios & filias & duplicauit facultates.hoc fine vidim⁹ ꝙ valde miſericors & miſerator ẽ dñs erga patiẽtes.

ANTE oĩa aũt fratres mei nolite iurare neq p cœlũ neq per terrã neq aliud quodcũq iuramentũ.℈ Hoc qualiter ſit intelligendũ,in euangeliis declaratũ eſt. SIT aũt ſermo vr̃ eſt eſt/non non.pro.ſit aũt vr̃m etiã etiã,& non nõ.Et ſnĩa eſt clara ſi recte puncta fiant.Quũ.n.dr̃ ſit vr̃m ẽt ẽt,ordo lr̃ę eſt.vr̃m etiã ſit ẽt:& vr̃m non ſit nõ.Vñ & rõnẽ ſubiũgit. VT nõ ſub iudicio decidatis.pro.vt nõ in ſimulationẽ incidatis.Si meũ etiã non eſt ẽt/in ſimulationẽ incido:& ſilr̃ ſi meũ nõ nõ eſt non/in ſimulationẽ incido. ¶ TRISTATVR.pro.affligiẽ/aliqs inter vos:oret.℈ Remediũ afflictionis dicit recurſum ad deũ orãdo. ÆQVO aĩo & pſallat.℈ Deprauata eſt lr̃a latina & mutila.Legendũ eſt. ÆQVO aĩo eſt aliqs:pſallat.℈ Afflicto dixit vt oret:ęquo aĩo vero exñti dicit vt pſallat/gr̃as agendo deo.¶ INFIRMATVR qs in vo/bis:inducat pr̃ſbyteros eccleſiæ,& orent ſup eum/vngentes eũ oleo in noĩe dñi. Et oĩo fidei ſaluabit infir/mum:& alleuiabit eũ dñs:& ſi in peccatis ſit/remittenẽ ei. Nec ex verbis nec ex effectu verba hęc loquũ/tur de ſacr̃ali vnctione extremę vnctionis:ſed magis de vnctione quã inſtituit dñs ieſus in euãgelio/a di/ſcipulis exercẽdã in ægrotis. Textus.n.nõ dicit infirmaẽ qs ad mortẽ/ſed abſolute infirmaẽ qs:& effectũ dicit infirmi alleuiationẽ:& de remiſſione peccatoꝝ nõ niſi cõditionalr̃ loquiẽ.quũ extrema vnctio non niſi ꝓpe articulũ mortis deẽ,& directe(vt eius forma ſonat)tendit ad remiſſionẽ peccatoꝝ.pręter hoc ꝙ iacobus ad vnũ ęgrũ multos pr̃ſbyteros tũ orantes tũ vngentes/mãdat vocari:qđ ab extremę vnctionis ritu alienũ eſt.¶ CONFITEMINI alterutrũ.pro.inuicẽ/peccata vr̃a.℈ Supfluit vr̃a.Nec hic eſt ſermo de cõfeſſione ſacr̃ali:vt patet ex eo ꝙ dicit cõfitemini inuicẽ.Sacr̃alis.n.cõfeſſio non fit inuicẽ,ſed ſacerdo/tibus tm̃.ſed de cõfeſſione qua mutuo fatemur nos pctõres vt oreẽ pro nobis:& de cõfeſſione hinc & in/de erratoꝝ:pro mutua placatione & recõciliatione. ET orate pro vobiſinuicẽ,vt ſaluemini.pro.vt ſane/mini.℈ Ægritudo animi cõis eſt oĩbus.& ꝓpterea dicẽdo orate p vobiſinuicẽ vt ſanemini/de ægritudi/ne aĩ loquiẽ. MVLTVM.n.valet depcatio iuſti aſſidua.pro.agens.℈ ad dr̃iam depcationũ q fiunt nõ ad hoc vt agaẽ aliqd ſed ad ꝓprię aĩę ſalutẽ/dẽ deprecatio agens. Vñ & induciẽ oratio elię ad cohibendũ & dandũ pluuiã. ELIAS hõ erat ſimilis nobis paſſibilis:& oĩone orauit vt nõ plueret ſup terrã,& non pluit annos tres & mẽſes ſex.& rurſum orauit:& cœlũ dedit pluuiã,& terra dedit fructũ ſuũ.¶ Fratres mei ſi qs ex vobis errauerit a veritate/& cõuerterit qs eũ:ſciat ꝙ qui cõuerti fecerit peccatorẽ ab errore vię ſuæ,ſal/uabit animã eius a morte,& operit.pro.operiet/multitudinẽ peccatoꝝ.℈ ne videantur ab ęterno iudice ad pœnam æternam.Amen. Caietæ die. III. Iunii. M.D.XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN PRIOREM EPISOTLAM PETRI COMMENTARII.

¶Prima beati petri apoſtoli epiſtola. De qua nullus unq̄ dubitauit an ſit petri.

PETRVS apl's ieſu chriſti.} Nomine quod chriſtus ei impoſuit vtit ſolo. non. n. dicit ſimon petrus, ſed petrus. Et ne hęſitet quis petrus ſit, explicat ſe apoſtolū ieſu chriſti. ELECTIS aduenis diſperſionis ponti, galatiæ, cappadociæ, aſię & bithynię.} Eſſe aduenam apud has ꝓuincias, ſufficienter indicat eſſe ibidem diſperſos. & propterea eſſe aduenā hoc in loco peregrinationē ſignificat reſpectu cœleſtis patrię. Dauid. n. ſeipſum ſic appellauit peregrinum cum oībus patribus ſuis. Et iuxta hoc petrus dicit electis peregrinis: vt electio beneficiū indicet diuinū, peregrinatio autem vſum electionis. propriū. n. eſt electoꝝ viuere in hoc mundo tanq̄ peregrinos. Electis aūt in his prouinciis, qm̄ iudæis habitantibus in his prouinciis ꝑdicauerat: vt hiero. dicit in li. de viris illu. Et ad ſignificandū ꝙ iudæis qui crediderant in ieſu fidē ſcribit, dicit diſperſionis. SECVNDVM præſcientiā dei patris.} Rationē tanti beneficii (videlicet ꝙ ſint electi peregrini) redditurus ex ſingulis trinitatis perſonis, incipit a ꝑſona patris. Et ne coꝝ electio repentina credatur, dicit electis ſm præſcientiā dei patris. IN ſanctificationē. pro. in ſanctificatione ſpūs.} Ecce perſona ſpiritus ſancti. Quāuis etiā ſpiritus ſignificare poſſit rem ſanctificatā: vt ſit ſenſus. electis in ſanctificatione non corporis ſed ſpiritus. quādiu enī peregrinamur, licet ſanctificatus ſit ſpiritus noſter, manet tamē caro peccati. IN OBEDIENTIAM & aſperſionē ſanguinis ieſu chriſti.} Ecce ꝑſona filii. Et explicat ſanctificationem electoꝝ fieri per obedientiam & aſperſionem ſanguinis dñi noſtri ieſu chriſti. Obedientiam dicit ex parte animæ. factus eſt. n. obediens vſq; ad mortē. Aſperſionem vero ſanguinis dicit ex parte corporis eiuſdem dñi nr̄i. GRATIA vobis & pax multiplicet.} Gratia initiū diuinoꝝ donoꝝ, pax terminus eorūdem oīa media cōprehendunt. Vbi & vide eadē vſos ſalutatione petrū & paulū in ſuis epiſtolis: vt merito cōcludere poſſimus ex gratia & pace cōſtare ſalutationē apl'icam.

BENEDICTVS deus & pater dñi noſtri ieſu chriſti: qui ſm miſericordiā ſuam magnam. pro. multam.} proculdubio effectiue: hoc eſt multoꝝ effectricē. REGENERAVIT nos in ſpem viuam.} Ad ſimilitudinem differentiæ inter aquā viuam & aquā mortuam dicit in ſpem viuam, ad differētiam ſpei mortuę. Et eſt ſermo de regeneratione baptiſmali. per baptiſmū enim renaſcimur ſpe viua, ſpe ſemꝑ ſcaturiente. Et vnde oriatur hęc ſpes viua ſubiungit. PER reſurrectionē ieſu chriſti ex mortuis.} Si. n. chriſtus non reſurrexit (ſicut inquit paulus) inanis eſt omnis ſpes noſtra. IN HÆREDITATEM incorruptibilem.} Res ſperatas explicat in ſpem viuam hęreditatis. Et hoc refertur ad id quod dixerat regenerauit. filiis enim debetur hęreditas. Incorruptibilem aūt dicit ad ſignificandū ꝙ nunq̄ eſt finienda. ET incōtaminatam.} nihil enim inquinationis cōpatitur. & propterea nullus coinquinatus accipiet illam. ET imarceſſibilem.} vt intelligamus incorruptibilē ſm ſubſtantiam, imarceſſibilem autē ſm perfectionem. CONSERVATAM in cœlis in vobis. pro. in vos.} Hęreditas electoꝝ non in terra ſed in cœlis ſeruatur, nimirum æterna beatitudo. ſeruatur autē in vos electos: hoc eſt non ſeruatur in cœlis ocioſe aut abſolute (vt theſauri occulti) ſed in vos transferenda. Et ſignificanter dicit in vos, non in veſtram poteſtatem: vt intelligamus ꝙ hæreditas illa intra noſipſos erit. QVI in virtute dei cuſtodimini per fidem.} Pondera cōditionem electoꝝ ꝙ per fidem in aīa cuſtodiunt a malis animę non in virtute propria ſed in virtute dei. Cuſtodiuntur aūt IN SALVTEM paratā reuelari in tpe nouiſſimo.} Plena ſalus tecta quodāmodo eſt vſq; ad tempus vniuerſalis iudicii, ſed tunc detegetur. & ex nunc parata eſt vt tunc detegatur, quom ſalus animaꝝ & corpoꝝ īmortalium & glorioſoꝝ manifeſta erit omnibus.

IN QVO exultabitis. pro. exultatis.} ſeu potius exultate. Dictio enim græca anceps eſt ad exultatis vel exultate: ſubiunctis autē magis quadrat exultate. monet enim vt ex nunc exultent in ſpe illius nouiſſimi temporis. MODICVM nunc ſi opus eſt afflicti variis tentationibus.} Quadrat monitioni exultate in ſpe

in ſpe nouiſſimi temporis/modicum nunc afflicti ſi opus eſt variis tentationibus.Rationē tangit exultandi ſpe futurę fœlicitatis perpetuę/ex eo ꝙ modicū nunc(quod cōprehendit vniuerſum vitæ pręſentis tempus)affligimini variis afflictionibus ſi opus eſt.Et quare opus ſit ſubiungit. VT probatio fidei veſtræ multo precioſior ſit auro quod per ignem ꝓbatur.} Superfluit ſit:& deficiunt tres dictiones. Legendum eſt. QVOD perditur & tamē per ignem ꝓbatur.} Et quoniam caret verbo/iungendum eſt. INVENIATVR in laudē & gloriam & honorē.} Clara redditur ratio quare variis tentationibus nūc affligimur,vt fides ꝓbata inueniatur multo ꝑcioſior auro/digna laude/digna gloria & digna honore.Et inſeritur ratio a minori ꝙ ſi aurū quod perit examinatur per ignem, fides quæ permanet multo magis probanda eſt.Intellige autē fidem ꝑmanere quo ad effectum:æternā.ſ.ſalutem. IN reuelatione ieſu chriſti.} Tempus deſcribitur qn̄ fides ꝓbata inuenieť in honore & gloria:videlicet qn̄ reuelabiť ieſus chriſtus/qui nunc velut interſtitio cœli tegiť nobis. QVEM quū non videatis diligitis.in quē nunc quoq; non videntes creditis/credentes aūt exultabitis.pro.in quem nunc nō videntes/credentes tn̄ exultatis.} Non ſolū diligere ſed & credere & exultare abſq; viſione affirmat.quos actus experiētia in viris perfectis teſtať. LÆTITIA inenarrabili & glorificata.} Internū perfectoꝝ gaudium in chriſto eſt & inenarrabile(qđ nemo nouit niſi q accipit)eſt & glorificatū,tum ex parte materię:qa eſt de glorificato ieſu:tum ex parte formę,qa eſt participatio quędā glorioſi gaudii. REPORTANTES finē fidei veſtrę ſalutem animarū.} credendo/diligendo/exultando in chriſto,reportatis fructū fidei veſtrę ſalutem animaꝝ veſtrarū.¶ DE qua ſalute exqſierunt atq; ſcrutati ſunt ꝓphetę qui de futura in vos gratia ꝓphetauerunt.} Supfluit futura.& legendū eſt. QVI de in vos gratia ꝓphetauerunt.} Et eſt ſenſus.q de gratia dei erga & intra vos ꝓphetauerunt. SCRVTANTES in qđ vel quale tēpus.} Conditiones tēporis aduentus meſię,ꝓphetę quodāmodo ſcrutati ſunt/diuerſas ſuſcipiendo reuelationes de cōditionibus eiuſdē tpis. Vnde eſaias tēpus pacis/daniel tēpus poſt tot hebdomadas/iacob tēpus ſceptri iudę &c̄.prædixit. SIGNIFICARET in eis ſpūs chriſti.} Ordo lſæ eſt.chriſti ſpūs in eis/ſubaudi exiſtens ſignificaret.vel in qđ vel quale tp̄s chriſti ſpūs in eis exn̄s ſignificaret. Oīa.n.tpa chriſti ſunt:ſed in qđ vel quale tp̄s ipſius ſpūs ꝓpheticus in eis exn̄s ſignificaret ſalutē venturā/ſcrutati ſunt. PRÆNVNCIANS eas q̄ in chriſto ſunt paſſiones/& poſteriores glorias.} Duo ꝑcipue pręnūciauit ſpūs ꝓphetarū.alterū conſiſtit in afflictionibus chriſti.alteꝝ in gloriis quas conſecutus eſt chr̄s ex ſuis afflictionibus. Et dicit plr̄ glorias:qm̄ multas meruit gl̄ias:puta corporis īmortalis/aſcenſionis in cœlū/iudicii mūdi &c̄.¶ QVIBVS reuelatū eſt.} Prophetę referunť per relatiuū. QVIA.pro.ꝙ/nō ſibimetipſis,vobis aūt.pro.ſed vobis/miniſtrabāt ea q̄ nūc nūciata ſunt vobis.} myſteria verbi icarnati/mortui/ac q reſurrexit ex mortuis &c̄.hoc eſt fuit illis reuelatū ꝙ nō eoꝝ tpe/ſed vr̄o tpe hmōi myſteria implerenť.} PER eos qui euāgelizauerūt vobis ſpiritu ſancto miſſo de cœlo.} in die pētecoſtes. IN quē.pro.in.quę/deſiderant angeli ꝓſpicere.} in q̄ myſteria verbi incarnati & fœlicitatis ꝑpetuę vobis euāgelizata deſiderāt angeli ꝓſpicere.Et quidē quo ad ea myſteria q̄ iam impleta ſunt angeli ꝓſpicere deſiderant/nō eo ꝙ careant viſione eoꝝ,ſed eo ꝙ ſine faſtidio ꝑſeuerant videndo.Quo ad myſteria vero adhuc non cōpleta ſed cōplenda in reſurrectione generali,angeli ꝓſpicere deſiderant/eo ꝙ non vident ea & cupiunt illa impleri & videre.

PROPTER qđ ſuccincti lūbos mētis vr̄ę.} Intellectū & voluntatē lūbos mētis appellat:& ad ſilitudinē lūboꝝ corporaliū præparari iubet tanq̄ ſuccinctione. Pręparanť autē virtutibus. Vn̄ ſuccinctionē explicans ſubdit. SOBRII,ꝑfecti.pro.ꝑfecte/ſperate in eam q̄ offerť vobis gr̄am in reuelationē.p.in reuelatione/ieſu chr̄i.} Sobrietas intelligētię & ſpes cui nihil deſit ex pte ſperantis/ſuccingūt mentē ad adipiſcendū gr̄am q̄ electis offerť hn̄da in manifeſtatione ieſu chr̄i:q̄ eſt gr̄a fœlicitatis ęternę tā aīæ q̄ corpis. QVASI filii obię.} Nō ſufficit ſobrietas atq; ꝑfecte ſperare niſi adſit virtutū oīum patēs obia. NON cōfigurati prioribus ignorātię vr̄ę deſideriis.pro.nō accōmodantes vos prioribus ignorātię vr̄ę cōcupiſcētiis.} Priores cōcupiſcētię ſpectātes ad ſtatum ignorātię/ſunt cōcupiſcētię carnales quas ſtatus legis veteris nō plene refrę nabat:q̄ tpe reuelatę gr̄ę manifeſtatę ſunt oībus. Vn̄ & ſubdit. SED ſm eū qui vocauit vos ſanctū.pro.ſed quēadmodū is q vos vocauit ſanctus eſt,ita & ipſi ſcti in oī conuerſatione ſitis.} Hinc appet ꝙ de īmūdis cōcupiſcētiis fuit ſermo.nā ſanctū opponiť īmūdo. QVONIAM ſcriptū eſt.} leui.19. SANCTI eritis,qm̄ ego ſanctus ſum.} Hinc appet petrū apl'm ſentire ꝙ ieſus q vocauit iſtos ad fidē eſt ille verus deus q dicit in leuitico/ſcti eritis qm̄ ego ſanctus ſum.¶ ET ſi patrē inuocatis eū qui ſine accęptione ꝑſonaꝝ iudicat ſm vniuſcuiuſq; opus.} Non ſolū a ſanctitate ieſu ſed a paternitate eiuſdē rectiſſimi iudicis/monet ad cōuerſandū in timore filiali. Vn̄ lr̄a ſic diſtinguenda eſt. IN timore/incolatus veſtri tēpore cōuerſamini.} Totum tēpus præſentis vitæ/tēpus peregrinationis noſtræ appellat:& cōuerſandum in timore filiali toto hoc tpe monet/ex eo ꝙ iudicē noſtrum inuocamus. SCIENTES ꝙ non corruptibilibus auro vel argento redempti eſtis de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis:ſed precioſo ſanguine quaſi agni incontaminati & immaculati chriſti.} Conuerſationem legalem iuxta legem moyſi appellat conuerſationem vanam paternæ traditionis:hoc eſt a patribus traditam. Vanam autem ad finem vitæ æternæ.opera ſiquidem legalia tam moralia q̄ iudicialia q̄ cęrimonialia ſm ſe non iuſtificabant animas remittendo peccata, & propterea vana dicuntur ad fi

nem qui eſt ſalus animarum. De hac enim vana conuerſatione redēpti erant iudæi facti chriſtiani, non
auro vel argento, ſed precioſo ſanguine ieſu chriſti tanq̃ agni incontaminati & immaculati: cuius ſan-
guine redempti ſunt filii iſrael de ſeruitute ægyptiaca in nocte qua angelus percuſſit ægyptios. PRÆ-
COGNITI quidem ante mũdi cõſtitutionem: manifeſtati autem nouiſſimis temporibus propter vos
qui per ipſum fideles eſtis in deo. pro. crediditis in deum. qui ſuſcitauit eum a mortuis: & dedit ei glo-
riam. ꝯ proculdubio non ſolum corporis, ſed nominis: vt in inuocatione nominis ieſu tot mirabilia
fiant. VT FIDES veſtra ac ſpes eſſet in deum. ꝯ non in purum hominem. ANIMAS veſtras caſtifi-
cātes. pro. qui aīas veſtras caſtificaſtis, in obia. pro. obiam, charitatis. pro. veritatis. ꝯ Deſunt duę dictio-
nes. PER ſpiritum. ꝯ Recte accõmodat caſtigationem animarum in obedientiā veritatis. animæ. n.
eſt verum imitari. Et ad excludendam coactionem humanãq; autoritatem, dicit per ſpiritum. ¶ IN fra-
ternitatis amore. ꝯ Ad aliam tranſit monitionem: vt intelligamus non ſufficere ad ſalutem quaſcũq;
virtutes erga deum & chriſtum niſi adſit proximorũ dilectio. Et deſunt hic duæ dictiones. NON ſimu-
lato. ꝯ Et tunc ſequitur. SIMPLICI. pro. puro, ex corde inuicē vos diligite attentius. pro. intēſe. ¶ RE-
NATI non ex ſemine corruptibili ſed incorruptibili. ꝯ Quod in principio huius epiſtolæ dixerat qui
regenerauit nos, mõ declarat explicādo modum quo renati ſumus. Explicat autem penes differentiā ad
ea quæ generantur naturaliter. vnde dicit renati non ex ſemine corruptibili ſed incorruptibili. Quę na-
tura generat, generat per ſemen, & illud corruptibile. vos quidē renati eſtis per ſemen ſed incorruptibile.
Quod autem ſit hoc ſemen incorruptibile ſubiungit. PER VERBVM dei viui & permanētis in ęter-
num: quia omnis caro vt fœnũ. ꝯ Vtrunq; declarat: & corruptibile & incorruptibile. corruptibile qui-
dem ex verbis eſaię. 40. ET OMNIS gloria eius. pro. hominis, tanquā flos fœni. ꝯ Sententia eſt clara.
EXARVIT fœnũ, & flos eius decidit. ſed verbum dñi manet in ęternũ. ꝯ Et declarando de quo verbo
loquiť ſubiungit. HOC eſt aũt verbum quod euangelizatũ eſt in vos. ꝯ Verbum non ꝑ ipſa voce, ſed
pro re ſignificata accipit. Ieſus chriſtus deus & homo, crucifixus, mortuus, ſepultus, qui reſurrexit &c̃. eſt
verbum euangelizatũ quod manet in ęternũ: & ipſum eſt ſemen incorruptibile ex quo renati ſumus.

CAPVT .II.

DEPONENTES igitur omnem maliciam & omnē dolum, & ſimulationes & inuidias & om-
nes detractiones, ſicut modo geniti infantes rationabiles. pro. rationabile, ſine dolo lac cõcu-
piſcite. ꝯ Duas lactis conditiones explicat. altera ꝙ ſit rationabile. altera ꝙ ſit doli expers. Et
lac quidem appetendum conſonat ſimilitudini infantiæ. eſſe autem rationabile, ad differen-
tiam non ſolum lactis corporei ſed etiā lactis indifferentis. Intendit enim ꝙ prima rudimenta quę ſunt
lac, ſint conformia rationi rectæ: & non ſint vana aliqua. Sine dolo autem prima rudimenta tunc ſunt
quādo ſub eis non tegitur mali aliquid. Lac itaq; rationabile reſpectu intellectus, & expers doli reſpectu
voluntatis concupiſcendum mandatur: vt paſcatur mens & non fallatur. VT IN eo creſcatis in ſalu-
tem. ꝯ Superfluit in ſalutem. Ratio appetendi rationabile & expers doli lac, eſt augmentum proculdu-
bio animi in eſſe gratiæ. SI TAMEN guſtatis. pro. ſiquidem guſtaſtis. ꝯ Affirmantis eſt ꝙ guſtarunt.
QVONIAM. pro. ꝙ, dulcis. pro. benignus, eſt dominus. ꝯ In gratia baptiſmali remiſſiua peccatorũ gu-
ſtant adulti ꝙ dñs ſit benignus, abſq; vllis meritis baptizati condonans peccata.

AD QVEM accedentes lapidem viuum. ꝯ Dixerat vt in eo creſcatis, declarat modo illud augmentum
tranſeundo ad aliam metaphoram. ex metaphora enim naturalis nutrimenti tranſit ad metaphorā ar-
tificialis augmēti. Et vtitur metaphora lapidis angularis ex eſa. 28. c. AB hominibus quidem reproba-
tum: a deo autem electum & honorificatũ. pro. & precioſum. ꝯ De ieſu chriſto loquitur qui ab hoībus
reprobatus eſt in paſſione ſua: qui & eſt lapis. lapis quidem ſtabilitate ſolida: viuus autem in ęternum.
Quem conſtat a deo eſſe electum & in precio habitum ſupra omnes creaturas. ET IPSI tanq̃ lapides
viui ſuperędificamini domos ſpirituales. pro. domus ſpiritualis. ꝯ Nominatiuus eſt ſingularis nume-
ri, appoſitiue explicans quid ipſi lapides viui ędificantur: videlicet domus ſpiritualis, in qua habitat
ſpiritus ſanctus. Hęc eſt domus dei quę vocatur eccleſia. IN ſacerdotium ſanctum. ꝯ Superfluit in. Et
eſt etiam nominatiui caſus per appoſitionem adiunctum. Non ſolum ędificamini domus ſpiritualis,
ſed etiam ſacerdotium ſanctum. ¶ Aduerte hic prudens lector ne in hęreticorũ laqueum incidas, dicen-
tium ex hoc loco chriſtianos omnes eſſe proprie ſacerdotes. Depręhende cęcitatem iſtorũ ex hoc ꝙ eo-
dem contextu vtrũq; dicit, ędificemini domus ſpiritualis, ſacerdotiũ ſanctum. quēadmodum metapho-
ra eſt ędificemini domus ſpiritualis, ita metaphora eſt ędificemini ſacerdotium ſanctum. Et ne quis ne-
gare hoc poſſit, actio ſacerdotii ſubiuncta conuincit, dum ſubditur. OFFERENTES. pro. ad offerendũ,
ſpiritales hoſtias, accęptabiles deo per ieſum chriſtum. ꝯ Offerre ſiquidem ſpirituales hoſtias oratio-
num ſanctarũq; meditationum ac ſpiritualium inſtructionum, cõmune eſt oībus ſicut offerre ſeipſum
deo in hoſtiam ſuauitatis. Nullus eſt itaq; hic ſermo de ſacerdotio quo offerť euchariſtia. ¶ PROPTER
quod continet ſcriptura. ꝯ eſa. 28. ECCE ponam. pro. pono, in ſion lapidem ſummũ angularem. ꝯ ad
hoc vt connectat vtrunq; parietem. PROBATVM, electum, precioſum. ꝯ Superfluit probatum. ET
QVI crediderit in eum, non confundetur. pro. non pudefiet. ¶ Vobis igitur credentibus. pro. qui credi-

diſtis/honor.} Exponit petrus ꝙ lapis iſte ab hominibus reprobatus & a deo electus/vobis qui credidiſtis eſt honor:iuxta allatam prophetiam/qui credit in eum non pudefiet. Eſt autem honor non mundanus/ſed coram deo & angelis eius. NON credentibus autem lapis quem reprobauerunt ædificãtes, hic factus eſt in caput anguli.} Verba pſalmi applicat/prophetam prophetæ iungens. ET LAPIS offenſionis & petra ſcandali.} Ex eſa.8. hoc ſumptum eſt. Quod declarando ſubiungit. IIS qui offendunt verbo.pro.iis qui impingunt in verbũ.} proculdubio filium dei/verbũ euangelicũ.in quo.n.deberent ſaluari/in illud impingunt. Et ꝓpterea relatiue ad eos eſt lapis offenſionis & petra ſcandali/qui deberet eis eſſe petra ſalutis. Vñ & ſubditur. NEC credunt in quo.pro.in qđ/& poſiti ſunt.} hoc eſt in qđ inſtituti erant a lege & ꝓphetis acceſſuri vt ſaluarentur.medicinã ſiqdem verterunt in venenũ propriũ. VOS AVTEM genus electum.} Ex exo.19.ſumpta ſunt hæc verba dei ad populũ iſrael. Et quod deus olim dando legem populo iſrael dixit ſub cõditione ſi audieritis vocem meam & cuſtodieritis pactum meum, petrus explicat verificari tempore gratiæ in ſolis credentibus in ieſum: eo ꝙ non credentes in eum non cuſtodiunt mandata dei neq; ſeruant pactum eius.¶ Genus autem electum,non carnali propagatione ſed per baptiſmi regenerationem. REGALE ſacerdotium.} Sciebat petrus ꝙ in exodo dicitur regnum ſacerdotale, vertit tamen ipſe dicendo regale ſacerdotium:quia tempore priſco regnum erat præcipuum formatum ſacerdotio ad offerendum vni deo:tempore autem reuelatæ gratiæ ſacerdotium eſt ꝑcipuum quo chriſtus obtulit ſeipſum,regnum vero ſpirituale eſt.¶ Vbi & aduerte cõtra hęreticos fingentes ex ſimilibus autoritatibus ſcripturę chriſtianos omnes eſſe ſacerdotes. Conuincit eos hic textus.quo ad vniuerſum populum dictum eſt eritis mihi regnum ſacerdotale. Conſtat enim amẽtis eſſe intelligere vniuerſum populum iſrael fuiſſe reges & ſacerdotes. Sed hæc & tunc dicta ſunt & nũc dicuntur vt ſignificetur vtraq; dignitas collata populo non vt ſingulis ſed vt vniuerſis:hoc eſt ꝙ eſſet in vniuerſitate & dignitas ſacerdotii & dignitas regalis. Quod tunc verificatum eſt quo ad ſacerdotiũ ratione tribus leuiticę:quo ad regnum vero ratione diuerſarum tribuum ſucceſſiue.modo autem verificatur in vniuerſo populo chriſtiano:ſacerdotium quidem ſm quoſdam conſecratos, regnum autem ſpirituale. Quãuis etiam vniuerſus populus chriſtianus habeat regale ſacerdotium in ſummo pontifice:cui ſuapte natura conuenit pręeſſe regibus oĩbus/& relatiue ad ſpiritualia de eis diſponere. GENS ſancta.} Vere ſancta:hoc eſt munda ab erroribus quo ad intellectum/& a peccatis quo ad volũtatem. POPVLVS acquiſitionis.} Vere acquiſitionis,quoniam acquiſitus eſt per ſanguinem proprium ipſius dei. VT VIRTVTES annuncietis eius qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum.} Alludit ad figuram acquiſiti & vocati populi iſrael de ægypto. Ægyptus enim a tenebris nomẽ habet: & vocati ad chriſtianitatem, de tenebris peccatorum & errorum vocantur in admirabile lumen fidei filii dei.¶ QVI aliquando non populus dei.} Superfluit dei. Ex oſee.1.ca.ſumpſit hæc petrus.& ad iudæos applicat:quoniam quum eſſent increduli euangelio/erant non populus. NVNC autem populus dei.} proculdubio acquiſitus ſanguine ieſu chriſti. Et ſimiliter intellige quod ſubiungitur. QVI non conſecuti miſericordiam,nunc autem miſericordiam conſecuti.

CHARISSIMI.pro.dilecti/obſecro tanq̃ aduenas & peregrinos abſtinere a carnalibꝰ deſideriis:quę militant aduerſus animam.} Dixerat in principio epiſtolæ/electis aduenis:ad id modo alludit, monens vt agnoſcant ſtatum peregrinationis ſuæ in hac vita ad cœleſtem patriam/& more peregrinorum abſtineant a concupiſcentiis quę militant aduerſus animam. Peregrinãtium ſiquidem eſt non vacare deliciis/& neceſſariis contentos eſſe:immo abſtinere ab iis quę impediunt iter ſuum.hęc autem conſtat eſſe ea quę militant aduerſus animam:quoniam peregrinatio eſt ſm animam non habere hic ciuitatem ſed tendere ad ſupernam patriam. CONVERSATIONEM veſtram habentes bonam.pro. honeſtã/inter gentes:vt in eo ꝙ detractant de vobis.pro.detrahunt vobis/tanq̃ de malefactoribus.pro. maleficis,ex bonis operibus ęſtimantes vos/glorificent deum in die viſitationis.} quo ſcilicet deus viſitat interna inſpiratione gentiles. Mandat petrus vt honeſtis moribus vincant oblocutiones detrahẽtium,vt hęc ſit quędam pręparatio incredulorum ad glorificãdum deum quum deus viſitauerit illos. ¶ SVBIECTI igitur eſtote omni humanę creaturę propter deum.} Non dicit ſubiecti eſtote omni homini/nec dicit omni tyranno, ſed omni creaturę humanæ. officium regiminis humanam creaturam appellat, eo ꝙ humanis ſuffragiis creatur. Et dicit omni, non diſtinguendo inter ethnicos & fideles. Et adiungit propter deum, vt ſciant hac relatione teneri in foro conſcientiæ ad ſubiectionem: ſunt enim miniſtri dei. SIVE REGI quaſi præcellenti.} Quod dixerat in genere omni humanæ creaturæ/explicat per partes: reges & duces &c. SIVE DVCIBVS. pro. præſidibus/tanquã ab eo.pro. per eum/miſſis.} Nec eſt clarum an per eum referat regem an deum. AD VINDICTAM malefactorum, laudem vero bonorum.pro.benefacientium. quia ſic eſt voluntas dei, vt benefacientes/obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. Quaſi liberi: & non quaſi velamen habentes maliciæ libertatem.} hoc eſt tanq̃ liberi quidem/ſed non habentes libertatẽ pro velamine maliciæ:ꝙ ſub prætextu libertatis ſpiritus ſeu euangelicæ velemus maliciam carnaliũ affectuum & ſimiliũ. SED.} ſic liberi. SICVT ſerui dei.} Seruitus nanq; diuina/libertate ſpiritus non abutitur. ¶ OMNES hono

tate,fraternitatem diligite,deum timete,regem honorificate.} Non ſuffecit petro pręcępiſſe in genere omnes honorate|proculdubio vnũquenq; ſm̃ gradum & meritum eius,ſed adiungit ſpeciale p̄ceptum honoris exhibendi regi:quia ſpecialis ratio vrget ad honorandum regem.Subiectionem itaq; & honorem pręcipit in ſpecie exhiberi regi,vt nihil detrahatur regi debitum ex chriſtiana doctrina.

¶SERVI ſubiecti eſtote in omni timore dominis.} Hactenus in genere omnes inſtruxit:modo ad ſpecies deſcendit|inchoans a ſeruis. NON TANTVM bonis & modeſtis.pro.& æquis. Sed & dyſcolis pro.aſperis.} Interpres enim græcam vocem nec reliquit nec interpretatus eſt latine ſed græce|dicẽdo dyſcolis.¶HÆC EST enim gratia.} Prædicatio eſt cauſalis. Et eſt ſenſus.hic eſt effectus gratiæ|proculdubio diuinæ. SI PROPTER conſcientiam dei.} hoc eſt propter applicationẽ ſcientiæ quã habet de iis quæ ſunt grata deo. SVSTINET quis triſtitias.pro.moleſtias|patiens iniuſte.} hęc eſt enim virtus patientiæ. QVÆ EST enim gratia.pro.laus|ſi peccantes & colaphizati ſuffertis? Sed ſi benefacientes patienter ſuſtinetis:hæc eſt gratia apud deum.¶In hoc enim vocati eſtis.} Proprium enim chriſtianæ religionis eſt vocare ad benefaciendum & mala patiendum.Et ad hoc ſubiungit exemplum chriſti. QVIA & chriſtus paſſus eſt pro nobis,vobis relinquens exẽplum vt ſequamini veſtigia eius.} Variant græci codices.alii vobis alii nobis relinquens exẽplum hñt. Et ſanior lectio eſt ſecunda:quoniam quẽadmodum pro nobis paſſus eſt,ita & nobis reliquit exemplum. Tolerari tamen poteſt vobis: ſubaudiendo ꝙ nobis qui vidimus dedit exemplum,vobis autem qui non vidiſtis reliquit exemplum. QVI PECCATVM non fecit:nec inuentus eſt dolus in ore eius.} Vniuerſa hæc vſq; ad finem capituli ex eſa.53.ſumpta ſunt mutato ordine. QVI QVVM malediceretur,nõ maledicebat.pro.non remaledicebat:quum pateretur|non cõminabatur.} Hæc in eſaia ſub aliis verbis dicuntur.quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet,& non aperiet os ſuum &c̃. TRADEBAT autem affligenti ſe iniuſte.pro. ſed tradebat iudicanti iuſte.} Hoc petrus exponẽdo addidit.Et eſt ſenſus ꝙ ieſus chriſtus quum malediceretur & pateretur,non rependebat malum|ſed tradebat cauſam ſuam iudicanti iuſte|proculdubio deo. Vnde & in textu gręco ꝓponitur articulus dictioni iudicanti:ſignificans ꝙ illi iudicanti iuſte(hoc eſt deo)reſeruabat cauſam ſuam. Et hoc addidit petrus ad conſolationem patientium, vt patienter tolerantes ſciant cauſam ſuam reſeruari iuſto iudici. QVI PECCATA noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper lignum:vt peccatis mortui|iuſtitiæ viuamus. [Cuius liuore ſanati eſtis.} Appellatione liuoris vniuerſas plagas in chriſti corpore intellige,quẽadmodum enim eius mors eſt vita noſtra, ita eius plagæ ſunt noſtra ſanitas.¶ERATIS enim ſicut oues errantes.} Et hoc ex eſaia ſumptum eſt,vbi dicitur omnes nos quaſi oues errauimus. SED CONVERSI eſtis nunc ad paſtorem & epiſcopum animarum veſtrarum.} non corporum|ieſum chriſtum:qui & paſcit animas verbo vitæ ac gratia interna,& ſuperintendit gubernando,tuendo|pugnando &c̃.

CAPVT .III.

SIMILITER & mulieres.pro.vxores|ſubditę ſint viris ſuis.pro.ſubditę ſitis viris propriis.} etiam ethnicis. Vnde & rationẽ ſubdit.vt & mariti qui non cõuertuntur per verbum euangelicum|lucrifiant per facta ſanctæ cõuerſationis vxorum. VT ET qui non credunt verbo, per mulierum.pro.vxorum|cõuerſationem ſine verbo lucrifiant:conſiderantes in timore ſanctam.pro.puram(ſeu caſtam)conuerſationem veſtram.} Tres conditiones exigit petrus in vxoribus: prima eſt ſubiectionis propriis viris.ſecunda eſt vt earum conuerſatio ſit pura|per excluſionem omnis fallaciæ & omnis contagionis.tertia ꝙ eadem cõuerſatio ſit in timore|proculdubio dei. Et ex his tribus ſperat conuerti poſſe maritos. QVARVM non ſit.pro. quarum ſit non extrinſecus ex innexione capillorũ & circũpoſitione auri aut amictu veſtium ornatus, ſed abſcõditus homo cordis in incorruptibili manſueti & quieti ſpiritus qui eſt corã deo precioſus.} Et ordo literæ eſt. quarum ornatus ſit nõ extrinſecus &c̃.ſed ipſe ornatus ſit occultus homo cordis &c̃.Monet petrus vt ornatus mulierum non cõſtituatur in exterioribus(explicando tria exteriora:interſertionẽ crinium|appoſitionem auri|& demum amictum veſtium)ſed conſtituatur in internis:hoc eſt vt ſit internus homo cordis in parte incorruptili:hoc eſt animus immortalis.hunc enim circũloquitur appellando hominem cordis abſconditum in incorruptibili.latet ſiquidem in corpore.Et dicitur cordis:quoniam eſt is in quo eſt cor, nõ membrum corporeum ſed voluntas principium omnium noſtrorũ operum.in incorruptibili autem ad ſignificandum naturam eius ĩmortalem.¶In hoc itaq; interno homine cõſtituendus eſt ornatus mulierum.ita ꝙ ornatus mulierum ſit earũ internus homo, non qualiſcũq; ſed manſueti & quieti ſpiritus qui precioſus eſt coram deo.Dicit manſueti contra iracũdiam,quæ familiaris eſt mulieribus. & dicit quieti cõtra inconſtantiam|longe familiariorẽ mulieribus.Et ne huiuſmodi animi diſpoſitio paruipendatur a mulieribus,ſubiungit ꝙ precioſus eſt coram deo ſpiritus manſuetus & quietus.& multo precioſior eſt coram deo q̃ ſit exterior ornatus coram hoĩbus.¶Vbi aduerte ꝙ ad literam petrus non prohibet exteriorẽ mulierum ornatũ iuxta ſtatum & conditionem earũ:ſed prohibet exteriorẽ ornatum haberi a mulieribus vt præcipuum ornatum earum.mãdat enim præferri ornatum interni hominis:& ornatum internum

æſtimari ſimpliciter & abſolute pro ornatu,externum vero non æſtimari pro ornatu ſed pro ornatu ſm
quid.Hic eſt enim literalis ſenſus & veriſſimus abſq; vlla exceptione. Vnde & ſubdit exẽplum ſanctarũ
mulierum ornantium ſe. SIC ENIM aliquãdo & ſanctæ mulieres ſperantes in deo/ornabant ſe ſubie/
ctę propriis viris.} Sic/hoc eſt pręferẽdo ornatum internum externo,mulieres ſanctæ ornabant ſe.Cer
tum eſt enim ꝙ auro ornabant ſe:vt patet de rebecca geñ.24. De qua dicitur.ſuſpendi inaures ad ornan
dum faciem eius/& armillas poſui in manibus eius.Et vtraſq; fuiſſe aureas ſupius ſcriptura dixerat. SI/
CVT ſara obediebat abrahę,dominũ eum vocans.cuius eſtis filiæ.} Relatiuum cuius/ſaram refert.eſt
enim fœminini generis.Filias autẽ dicit imitatione bonorũ operum. BENEFACIENTES, & non per/
timentes vllam perturbationẽ.pro.non territę vllo pauore.} Imitatrices ſaræ explicat & ſm benefacę
re & ſm negationem pauoris,non ſimpliciter ſed ita ꝙ non terreantur.legitur ſiquidem ſaram non ter/
ritam aliquo pauore ſequendo virum in tot peregrinationibus.Ita ꝙ ad ſubiectionem viro/ſpectat hu/
iuſmodi excluſio terroris.

VIRI SIMILITER cohabitantes ſm ſcientiam.} Maritos inſtruit quo ad tria.primo ad regulãdum
cohabitationem ſm prudentiam. Viri ſiquidẽ eſt ſcire inſtruere ac dirigere:vxorum autẽ eſt dirigi & in/
ſtrui. QVASI infirmiori vaſculo muliebri impertientes honorem.} Ecce ſecũdum. Paulus monet vi/
ros vt diligant vxores:petrus autẽ vt impertiantur vxoribus honorem. Vtroq; eget vxor:& amari & ho
norari.honorari autẽ hoc eſt participem fieri honoris.periculoſum enim eſt ſi vxor deſpicit/ſi mariti ho
noris non eſt particeps.Et rationẽ reddit non ex parte eminentię ſed ex parte defectus,dicendo tanꝗ in/
firmiori vaſi muliebri. Vas enim muliebre ſtatum ſignificat cõiugalem:tanꝗ officium eius ſit officium
vaſis ſeminis ac prolis. Infirmitas autem impotentiam ſignificat parandi ſibiipſi honorem:ac per hoc
indigentiam vt maritus impertiatur ei honorem. TANQVAM cohæredibus.pro.tanꝗ & cohæredes/
gratiæ vitæ:vt non impediantur orationes veſtrę. Ecce tertium/vt mariti cohabitent tanꝗ cohęredes
gratiæ æternæ vitæ.Prima duo ad præſentẽ ſpectant ſtatum:hoc autẽ tertium directe reſpicit cœleſtem
patriam.Et in hoc cõpręhenditur quicquid eſt fidei/quicquid ſpei/quicquid charitatis/quicquid miſe/
ricordiæ ſpectans ad coniuges.Vnde & explicat ab effectu hoc cohabitare tanꝗ cohęredes gratiæ vitę.
& effectus eſt ne impediantur orationes veſtrę.Impeditur oratio ſolo peccato.nam ſemp orat/qui ſemp
bene facit.abſtinentiam a peccato claudi in cohabitatione cohęredum explicauit per hoc.

IN FIDE autem.pro.in ſumma autem.} Inſtructis nãq; ſigillatim diuerſis conditionibus/nunc oẽs
ſimul colligendo monet. OMNES vnanimes/cõpatientes.} Plus ſignificat dictio gręca:videlicet
non ſolum qui mutuo cõmiſerationis affectu,ſed etiã qui mutuo amore/mutua gratulatione/& vniuer
ſaliter qui mutuo tanguntur affectu. FRATERNITATIS.pro.fratrũ/amatores.} Chriſtianos appel/
lat fratres. MISERICORDES/ modeſti.pro.affabiles/humiles.} Superfluit humiles. NON reddentes
malum pro malo aut maledictũ pro maledicto,ſed ecõtrario bñdicentes:quia in hoc vocati eſtis vt be/
nedictionẽ hęreditate poſſideatis.} Hęreditario iure chriſtiani a chriſto habent benedicere.Et ad hoc
affertur autoritas pſalmi ſatis clara. QVI ENIM vult vitam diligere & videre dies bonos,coerceat lin
guam ſuam a malo/& labia ſua ne loquantur dolum.Declinet autẽ a malo & faciat bonũ,inquirat pa/
cem & perſequať eam:quia oculi dñi ſuper iuſtos & aures eius in preces eorum,vultus autẽ dñi ſuper fa
cientes mala. Et quis eſt qui vobis noceat/ſi boni ęmulatores fueritis?} Genitiui caſus eſt boni, ſigni
ficans rem ęmulando affectatam. SED ET SI quid patimini propter iuſtitiam,beati. Timorem.pro.
terrore/ autem eorum ne timueritis, vt non conturbemini.pro. neq; conturbemini : dominum autem
deũ ſanctificate in cordibus veſtris.} Non eget deus vt ſanctificetur in ſeipſo,ſed ſanctificandus pręci
pitur in noſtris cordibus:in quibus ſanctificatur quum creditur abſq; immundicia alicuius erroris &
peccati. PARATI ſemper ad ſatiſfactionem.pro.ad reſponſionem/omni poſcenti vos rationem de ea
quę in vobis eſt ſpe & fide.} Superfluit & fide. SED CVM modeſtia & timore.pro.ſed cum manſue/
tudine & reuerentia.} Mandat petrus omnibus vt parati ſint ad rñdendum de cœleſti patria ſperata a
nobis per ieſum chriſtũ.ad reſpondendũ autem manſuete/contra iracũdiam:& reuerenter/ad excluden/
dum omnem ĩmoderantiam. Et hæc exterius:nam interius adiungit tertium. CONSCIENTIAM ha
bentes bonam.} in hac enim conſiſtit internũ teſtimonium.Et hinc ſequitur fructus qui ſubiũgitur.
VT IN eo ꝙ detrahunt de vobis.} Superfluit de.& deficit. TANQVAM malefactoribus/cõfundan/
tur.pro.pudefiant/qui calũniantur veſtram bonam in chriſto cõuerſationem.melius eſt enim bñfacien
tes(ſi voluntas dei velit)pati ꝗ malefacientes.} Sententia eſt clara. QVIA & chriſtus ſemel pro pec/
catis noſtris mortuus eſt/iuſtus pro iniuſtis vt nos offerret deo:mortificatos.pro.mortificatus/ quidem
carne, viuificatos.pro.viuificatus/autem ſpiritu.} De chriſto non de nobis eſt ſermo. Vt ipſe chriſtus
mortificatus carne(nam vere mortuus eſt ſm carnem)viuificatus autẽ ſpiritu(nam & tunc quũ mor/
tuus erat carne/viuificatus erat ſpiritu:vtpote & beatus ſm ſpiritũ & triũphans de dęmonibus ſm ſpi/
ritum.& hic viuificationis actus acceſſit ei quum mortuus eſt carne)offerret nos deo.

IN QVO & iis qui in carcere erant ſpiritu veniens prædicauit.} Corruptus eſt textus latinus. Legen/
dum eſt. IN QVO & iis qui in carcere erant ſpiritibus veniens prædicauit.} Et relatiuũ in quo/ma/

nifeſte refert ſpiritum.pręmiſerat enim viuificatus autẽ ſpiritu,in quo proculdubio ſpiritu,veniens prędicauit & iis ſpiritibus qui in carcere erãt. Et ne libera nobis vagandi relinqueretur facultas,limitat de quibus ſpiritibus loquit̃/ſubiungendo. QVI increduli fuerant aliquãdo.} Et ne hęſitaremus de quo aliquãdo/ſubiungit. QVANDO expectabant dei patientiam in diebus noe quũ fabricaretur arca.pro. quando expectabatur dei longanimitas in diebus noe quũ appararet̃ arca.} Clare petrus dicit ꝙ chriſtus deſcendens ad inferos in anima prædicauit animabus illorũ qui fuerant increduli in diebus noe.Et ex eo ꝙ horum tantũ meminit, ſignificat ꝙ nõ loquitur de prædicatione qua manifeſtauit apud inferos ſeipſum eſſe meſiam/& cõuicit tam dæmones q̃ incredulos omnes.huiuſmodi enim prædicatio cõmunis fuit omnibus apud inferos:hæc autẽ de qua petrus loquitur/peculiaris deſcribitur illis qui fuerant tẽpore quo fabricabatur arca.Vnde inſinuatur ꝙ prædicatio hæc fuit fructuoſa.Et ad hoc faciunt verba illa/quãdo expectabatur dei longanimitas:vt per hoc intelligamus illos nõ fuiſſe incredulos hoc eſt ſine vera dei fide,ſed incredulos noe dicenti diluuium imminere.& cum hac incredulitate expectaſſe dei longanimitatẽ/hoc eſt confiſos fuiſſe in longanimitate dei ꝙ non induceret vniuerſale diluuium. & propter huius cõfidentiæ meritum placuiſſe deo vt anima chriſti prædicaret eis.Et reuelauit nobis hæc petrus vt aperiret ꝙ chriſtus vſq; adeo ſtuduit ad offerendũ nos deo/ꝙ etiã in ſpiritu deſcendens ad inferos ꝑdicauit antiquis q fuerãt tp̄e noe,vt etiã illos deo offerret.IN QVA paucæ(ideſt octo)animæ ſaluæ factæ ſunt per aquã.} Sententia eſt clara ex geneſi. QVOD & vos nunc ſimilis formæ ſaluos facit baptiſma.pro.cui nunc ſimile baptiſma nos quoq; ſaluos facit.} Cui arcæ ſaluatrici per aquã/baptiſma nunc ſimile nos quoq; ſaluos facit.arca in aqua ſaluatrix/figura fuit ſaluantis baptiſmi. NON carnis depoſitio ſordium, ſed cõſcientiæ bonæ interrogatio in deum.} Explicat baptiſma.baptiſma enĩ ablutionem ſonat.Et dicit ꝙ non eſt ſermo de ablutione quæ eſt depoſitio ſordium carnis/hoc eſt quæ mundat corpus:ſed de ablutione cuius effectus eſt inquiſitio cõſcientiæ erga deum bonæ.Quũ debuiſſet petrus effectum baptiſmi dicere purgationẽ ſordium animę/dixit inquiſitionẽ conſcientiæ erga deũ bonæ,ad explicandũ effectum quem habet in adulto cooperante ipſo adulto.hoc eſt enim verũ regenerati ſtudium vt inquirat applicationẽ ſcientiæ erga deum bonã. Et hanc PER reſurrectionẽ ieſu chriſti a mortuis.} hoc eſt per fidem & ſpem reſurrectionis ieſu chriſti. QVI eſt in dextera dei.} Hoc plusies expoſitum eſt. DEGLVTIENS mortẽ vt vitæ æternæ hæredes efficeremur.} Omnes hæ ſeptẽ dictiones ſupfluunt. PROFECTVS in coelũ ſubiectis ſibi angelis & poteſtatibus & virtutibus.

CAPVT .IIII.

CHRISTO igitur paſſo in carne.pro.chriſto igitur paſſo pro nobis carne/& vos eadem cogitatione armamini.} hoc eſt ſimilem vos cogitationẽ aſſumite velut arma. Et explicando ſimilitudinem cogitationis ſubiungit. QVIA QVI paſſus eſt in carne deſiit a peccatis.} Quẽadmodum chriſtus paſſus ſm carnem deſiit a vita mortali,ita quicũq; imitando chriſtum paſſus eſt in carne(affligendo & domando carnẽ voluntarie ad ſubiciendũ eam ſpiritui)deſiit a priori vita peccatoꝝ.Qui enim adhuc perſeuerat peccando,fruſtra imitatur chriſtũ patiendo in carne. nam talis non armat ſe imitatione chriſti. VT NON iam deſideriis hominũ/ſed voluntati dei quod reliquum eſt in carne viuat tẽporis.} Ordo lrę eſt.vt quod reliquum eſt tẽporis in carne non iam deſideriis hominũ ſed voluntati dei viuat.hoc eſt enim perfecte deſtitiſſe a peccatis vt reliquũ vitæ præſentis fructificet deo & non cõcupiſcentiis humanis. SVFFICIT enim præteritũ tempus ad voluntatẽ gentium cõſummandam.} Textus græcus habet hæc in prima perſona. SVFFICIENS eſt enim præteritum vitæ tempus vt voluntatẽ gentium perfecerimus.} Vt monitio facilius admittatur,cõnumerat ſe petrus inter peccatores:non ꝙ ipſe talis fuerit, ſed ꝙ generis ſui peccata vt cõmunia æſtimat. Vñ explicando quid cõprehendatur ſub voluntate gentium ſubiungit. IIS QVI ambulauerunt.pro.quum verſati fuerimus/in luxuriis.pro.laſciuiis/deſideriis/vinolentiis/comeſſationibus/cõpotationibus/ebrietatibus.} Superfluit ebrietatibus. ET illicitis.pro.nefariis/idolorum cultibus.} Hinc clare apparet ꝙ peccata ſui generis(iudæorum ſcilicet quibus ſcribit)vt cõmunia cõmemorat.nam perſonam petri conſtat non fuiſſe immerſam huiuſmodi vitiis:ſed hæc ſunt vitia voluntatis gentium/quas iudæi imitati fuerant. ¶IN QVO admirantur.pro.peregrinantur.} hoc eſt quod peregrinum ſeu abſurdũ cenſent gentiles. Et quid eſt hoc quod abſurdum cenſent/ſubiungit. NON concurrentibus vobis in eandem luxuriæ cõfuſionem.pro.refuſionem/blaſphemantes.} Gentiles blaſphemando abſurdum reputant ꝙ non vna cum eis curratis ad eandem luxus refuſionem/abſurdum reputant veſtræ vitæ emendationem ꝙ non ſequamini patres veſtros imitatores gentilium. aſſueti enim luxibus abſurdum reputant vitam cõtinentium:& ſic de ſimilibus. QVI REDDENT rationem ei qui paratus eſt iudicare viuos & mortuos.} hoc eſt non erunt impunes, ſed hi omnes reddent rationẽ vniuerſali iudici.¶PROPTER.pro.in/hoc enĩ & mortuis euãgelizatum eſt. Dixerat qui paratus eſt iudicare viuos & mortuos: ſubiungit modo ꝙ præparatio quædam iudicii mortuoꝝ fuit ꝙ ieſus prædicauit mortuis quũ deſcendit ad inferos.Quare autẽ ſit huiuſmodi præparatorium/explicat ſubiungendo. VT IVDICENTVR

quidem ſm homines in carne.ꝯ Superfluit in. VIVANT autē ſm deum in ſpiritu.ꝯ Superfluit in. Et ordo literæ eſt. vt iudicentur quidē carne ſm homines. ita ꝙ ſm homines/determinat carne,& nō determinat iudicentur. Et ſimiliter viuant autē ſpiritu ſm deum. ita ꝙ ſm deum/determinat ſpiritu:& nō determinat viuant. Et eſt ſenſus. vt iudicentur quidem ratione carnis in qua vixerunt ſm homines/hoc eſt ſm cōcupiſcentias humanas:viuant autē ratione ſpiritus/quem habuerunt ſm deum:hoc eſt conformem diuinæ voluntati. Ad hoc itaq; euangelizauit chriſtus manifeſtando ſeipſum vniuerſoꝝ iudicem apud inferos vt agnoſcant impii ſe iudicādos ratione carnis quā habuerunt ſm homines:& iuſti agnoſcant ſe percepturos vitam æternā ratione ſpiritus quem habuerunt ſm deum. ¶ Aduerte ꝙ euangelizatū fuiſſe mortuis apud inferos a chriſto ſciebamus,ſed cauſam reuelauit petrus: vt ſcilicet huiuſmodi euangelizatio pararet chriſto iudicium mortuorū. nam iudicium viuoꝝ poſt eius primū aduentum parat ei euangelizatio quæ fit in mundo per apoſtolos & ſucceſſores,vt omnes habeant notitiam vnde iudicandi ſunt. OMNIVM autē finis appropinquabit. pro. appropinquauit.ꝯ Ne longa diſtantia pœnam minuere videretur,adiungit ꝙ appropinquauit finis omnium.

¶ ESTOTE itaq; prudentes. pro. ſobrii.ꝯ Contra huiuſmodi ſupradictos luxus & peccata carnis/mādat ſobrietatem. ET VIGILATE in orationibus.ꝯ pro vſu ſpiritus ſm deū. ANTE oīa autē mutuam in vobiſmetipſis. pro. erga voſipſos/charitatem cōtinuam. pro. vehementē/habentes:quia charitas operit. pro. operiet.ꝯ proculdubio in futuro iudicio. MVLTITVDINEM peccatoꝝ.ꝯ ne pateant ęternę vltioni. HOSPITALES inuicem ſine murmuratione. vnuſquiſq; ſicut accepit gratiam. pro. donū, in alterutrum. pro. in vos inuicē/illam. pro. illud/adminiſtrantes:ſicut boni diſpenſatores multiformis. pro. varię/gratię dei. Si quis loquitur,quaſi ſermones dei. ſi quis miniſtrat,tanq̃ ex virtute. pro. potentia/quā adminiſtrat. pro. ſuppeditat/deus.ꝯ Tam in verbis q̃ in factis noſtris/mandat agnoſci deum vt principalem. VT IN OMNIBVS honorificetur. pro. glorificetur/deus per ieſum chriſtum:cui eſt gloria & imperium in ſæcula ſæculorum:amen.

CHARISSIMI. pro. dilecti/nolite peregrinari. pro. ne peregrinamini/in feruore. pro. in veſtri exuſtione,qui. pro. quæ/ad tentationem vobis fit. pro. fit,quaſi noui aliquid vobis cōtingat.ꝯ Et eſt ſenſus ꝙ quum vos cōtingit affligi & quodāmodo exuri ad probandum vos tanq̃ aurum quod probatur igne/non exiſtimetis hoc peregrinū a chriſtianitate quaſi nouum aliquid cōtingat:hoc eſt quaſi inſolitum aliquid cōtingat. Et rationem ſubdit. SED cōmunicantes pro. ſed in hoc ꝙ cōmunicatis/chriſti paſſionibus gaudete.ꝯ Cōmunicare paternis cōditionibus/nec peregrinū nec inſolitum videri debet: ſed materia gaudii eſt. VT ET in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes. ¶ Si exprobramini in nomine chriſti, beati eritis.ꝯ Superfluit eritis. abſolute dicit̃ beati/hic in ſpe & in futuro in re. Et rationem beatitudinis ſubiungit. QVONIAM quod eſt honoris/gloriæ & virtutis dei & qui eſt eius ſpiritus, ſup vos requieſcit.ꝯ Multa ſunt hic ſuperflua. Legendum eſt. QVONIAM quod eſt gloriæ & ſpiritus dei/ſuper vos requieſcit.ꝯ Et nominatiui caſus eſt ſpiritus. Et eſt ſentētia plana. quoniā ſpiritus dei & quod eſt meritum gloriæ ęternæ requieſcit ſuper vos/cōmunicantes afflictionibus chriſti. Poſt hæc autē verba deſunt latino textui octo dictiones. SECVNDVM illos quidē blaſphematur, ſm vos autē glorificatur.ꝯ Et poteſt referri tam ad nomen chriſti ꝓpter quod probris afficimini/q̃ ad ſpiritum dei requieſcentem ſuper vos. De vtroq; enim verificatur ꝙ per illos opprobrantes blaſphematur/per vos aūt glorificat̃. illoꝝ actio eſt blaſphemia:veſtra paſſio eſt glorificatio. ¶ Deinde ſtatim ſubiungit̃. NEMO autē pro. ne quis enim/veſtrū patiatur quaſi homicida aut fur aut maledicus. pro. maleficus/aut alienorū appetitor.ꝯ Senſum optime tranſtulit interpres,q̃uis gręce habeatur alienorū inſpector:ſed quia inſpectio non eſt in culpa niſi ratione appetitus,ideo culpam optime tranſtulit dicendo appetitor. Et eſt ſenſus ꝙ nemo patiatur ob patratū aliquod crimen,q̃uis obiiciatur/& ſub prætextu criminis patiatur. patiebantur nāq; chriſtiani ſub titulo maleficoꝝ,ſed reuera nō erant malefici. SI AVTEM vt chriſtianus/non erubeſcat:glorificet autē deum in iſto nomine. pro. in parte hac.ꝯ qua videlicet patitur vt chriſtianus. QVONIAM tempus eſt vt incipiat iudiciū a domo dei.ꝯ Iudicium appellat afflictiones/tormenta occiſioneſq;, eo ꝙ iuſto dei iudicio fiant/q̃uis non ſemp propter ꝓpria patientis peccata:vt patet de iob. ¶ Quid autē intelligat per domū dei/explicat ſubiungēdo. SI AVTEM primū a nobis,quis finis eoꝝ qui non credunt dei euangelio?ꝯ Vbi clare vides appellatā domum dei eccleſiam,& e regione illius locatos incredulos. Et eſt ſenſus ꝙ modo eſt tēpus vt deus exerceat iudicia afflictionū & etiam mortis corporalis inchoando a fidelibus:& ſi ſic finit fideles in hac vita,quis finis erit incredulorū?quaſi dicat ꝙ longe maiora mala reſeruantur incredulis. ET SI iuſtus vix ſaluabit̃.ꝯ Ex prouer. xi. ca. ſumpta eſt hęc ſentētia,qua monſtratur difficultas vt ſaluetur vir iuſtus. Et eſt ſermo de iuſto ſm opera. talis enim vix ſaluabitur,eo ꝙ nō eſt facile habere perſeuerantē dei gratiam inter multas tribulationes & afflictiones per quas oportet nos intrare in regnum cœloꝝ. Et hinc formatur argumentū inferens. IMPIVS & peccator vbi parebunt. pro. cōparebit?ꝯ Quaſi dicat/nuſq̃ cōparere poterit. ITAQVE & ii qui patiunt̃ ſm voluntatē dei, fideli creatori. pro. tanq̃ fideli conditori/cōmendent aīas ſuas in benefactis. pro. in benefaciendo.ꝯ Optimum conſilium patientium,quia deus vult(hoc eſt propter fidē/propter vir/

tutem)vt benefaciendo cõmendent animas ſuas velut iure depoſiti deo vt fideli conditori:cuius eſt fideliter ſeruare quod condidit quum apud eum deponitur.

CAPVT .V.

SENIORES ergo.pro.preſbyteros.} Et ſupfluit ergo. QVI in vobis ſunt obſecro conſenior pro.cõpreſbyter,& teſtis chriſti paſſionũ/& gloriæ reuelandæ cõſors.} Preſbyteri/gradus non ætatis eſt hic nomẽ:vt patet ex actione ſubiuncta.ſ.paſcere gregẽ. Seipſum aũt petrus non ſolum cõpreſbyterũ humiliter appellat,ſed duobus non cõibus reliquis pſbyteris cognominibus explicat.nã & teſtem ſe paſſionũ chriſti quas vidit & quibus interfuit & cõſortem glorię reuelandę ſe dicit:eo ꝙ in monte tabor fuerit cõſors glorię chriſti reuelandę mundo.Quãuis hoc poſſit & aliter intelligi:videlicet ꝙ ipſe explicet ſe diffinitũ a deo cõſortem reuelandę glorię cœleſtis:quod eſt ſcire ſe eſſe prędeſtinatũ. PASCITE qui in vobis eſt gregẽ dei.pro.chriſti.} Hoc eſt quod obſecro vos pſbyteros. Et ſcito ꝙ multi legendũ eſſe putant non qui ſed quãtum.Ita ꝙ legatur/paſcite quãtum in vobis eſt gregem chriſti.tanq̃ explicet ꝙ paſcere gregẽ chriſti non pendet totaliter a vobis:qm̃ nullus inuitus hoc paſtu paſcit̃. PROVIDENTES.pro.curã illius agentes/non coacte ſed ſpontanee ſm deũ.} Superfluit ſm deum. NEQVE turpis lucri gratia ſed volũtarie.pro.ſed ꝓmpte:neq; vt dñantes in cleris.pro.in cleros,ſed forma.pro.formæ/facti gregis ex aĩo.} Superfluit ex aĩo. Tres cõditiones petrus exigit a curam gerentibus gregis chriſti.Prima eſt ꝙ nõ coacti euitatione inopię aut cuiuſcũq; alterius tpalis mali/ſed ſponte.voluntas.n.operans non niſi vt euitet malũ inopię & ſimilium/nõ eſt ſpõtanea:vt patet. Secũda eſt vt non affectu augendi gloriã/famam/facultates & ſimilia,ſed ꝓmpte/ſed propenſo aĩo.qui.n.lucrum quærit,prõptum non habet animũ ad gregem ſed ad lucrũ. Tertia eſt ꝙ nõ affectu dñatiuo ad ſubiiciendum ſibi popolũ,ſed ſeipſos formas exẽplares exhibendo ad formandũ gregem fide & moribus inſtruãt. gubernans.n.tanq̃ dñans,ſuperbiæ innititur:nec exẽplo/ſed verbo tm̃ & autoritate gubernat. Nam ſuperbiæ exẽplum dat non virtutũ:quod eſt aduerſus gregem agere.Et hoc petrus ſignificauit/dicendo in cleros.ipſum.n.dñium eſt contra cleros.Nec intelligo per cleros eos quos appellamus clericos,ſed chriſtianos omnes ad diuinã ſortem aſcitos. ET QVVM apparuerit princeps paſtoꝝ,percipietis immarceſſibilem gloriæ coronam.

SIMILITER adoleſcentes ſubditi eſtote ſenioribus.pro.preſbyteris:omnes aũt inuicem.Deeſt.ſubiecti, humilitatem inſinuate.} Eadem eſt hæc ſnĩa cum illa pauli/ſuperiores inuicẽ arbitrantes. Quilibet.n. habet in ſe defectum aliquẽ ratione cuius rite ſubiicit̃ alii rõne diuini in illo doni.& hæc eſt rõ mittendi humilitatis virtutẽ in ſinum cuiuſcũq; animi. QVIA deus ſuperbis reſiſtit,humilibus aũt dat gr̃am.} Eandem ex prouer.affert autoritatem quã attulit iacobus.¶HVMILIAMINI igitur ſub potenti manu dei.} De humiliatione quæ eſt actus virtutis/eſt ſermo. VT VOS exaltet in tẽpore viſitationis.} Superfluit viſitationis.Et eſt ſenſus.vt vos exaltet in tẽpore quo opus eſt exaltari. OMNEM ſolicitudinẽ veſtrã.} proculdubio tpalium. PROIICIENTES in eum.} Similis eſt hęc ſnĩa doctrinæ dñi/ne ſoliciti ſitis de cibo & potu & veſtimẽto.Et rõ eadem ſubiungit̃.ſ.diuina cura noſtri. QVONIAM ipſi cura eſt de vobis.¶Sobrii eſtote & vigilate:quia aduerſarius veſter diabolus, tanq̃ leo rugiens circuit quærens quem deuoret.pro.quærens aliquẽ deuorare. Cui reſiſtite fortes.pro.firmi/in fide:ſcientes eandem paſſionem.pro.eaſdẽ paſſiones/ei quæ in mundo eſt veſtræ fraternitati fieri.pro.perfici.} hoc eſt ſciẽtes eaſdem paſſiones tentationũ illi veſtræ fraternitati quæ eſt in mundo(hoc eſt eccleſiæ chriſtianæ)perfici/ideſt non nocere ſed ad perfectionẽ conducere.Pati ſiquidẽ tentationes diabolicas,nõ in ſua imperfectione relinqui ſed pfici fraternæ eccleſie(hoc eſt pficere ad vtilitatem fraternę eccleſię)aperit:ne quũ ſe tentari a diabolo ſentiunt/puſillanimes fiant.¶Quis pficit huiuſmodi tentationũ paſſiones/ſubiungit. DEVS autẽ omnis gratiæ qui vocauit nos in ęternã ſuam gloriam in chriſto ieſu/modicũ paſſos, ipſe perficiet.Deeſt.fulciet/cõfirmabit ſolidabitq;.} Quũ dixiſſet perficiet reqſita ad perfectionẽ,ſubiungit ꝙ fulciet virtutibus moralibus/cõfirmabit robore fidei/& ſtabiliet tandem aſſiſtentia. donum enim ſtabilitatis non cõceditur niſi diuina aſſiſtentia. IPSI gloria & imperium in ſęcula ſęculoꝝ:amen.

PER SILVANVM fidelem fratrẽ/vobis vt arbitror breuiter ſcripſi.} Vt arbitror non refert̃ ad fidelẽ/ſed refertur ad breuiter ſcripſi. OBSECRANS.pro.adhortans/& cõteſtans hanc eſſe veram gratiã dei in qua ſtatis.} De euangelica gratia loquit̃:& hanc eſſe veram dei gratiam & cõteſtatur vt non expectẽt aliam/& adhortatur cõplectendam. SALVTAT vos eccleſia quæ eſt in babylone collecta.pro.in babylone ſimul electa.} Et appellatione babylonis ſignificat romã.inde enim ſcribebat. Videbat ſiquidẽ romam cõfuſione tum idoloꝝ tum morum preſſam. & ꝓpterea a cõfuſione eam nominauit.¶Quod aũt dicit ſimul electa/alias eccleſias reſpicit.ſignificatur enĩ ꝙ non ſola ſed ſimul cum aliis eccleſiis eſt electa/ꝙ eſt pars electoꝝ. ET MARCVS filius meus.} De marco euangeliſta intelligit̃.¶SALVTATE inuicem in oſculo ſancto.pro.in oſculo charitatis. Gratia.pro.pax/vobis omnibus qui eſtis in chriſto ieſu amen.} Vere frater pauli petrus inuenitur tam in principio q̃ in fine epiſtolæ:vt taceamus de conformitate doctrinę. ¶Caietę.XV.Iulii. M.D.XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN POSTERIOREM DIVI PETRI EPISTOLAM COMMENTARII.

SECVNDA petri apl'i epl'a.] Hęc ſecũda epl'a nõ caret cõtradictoribus: dicẽte hiero. de viris illu. de petro. Scripſit duas epl'as quæ canonicę noïantur: quarum ſecũda a plerisq; eius eſſe negaſ ꝓpter ſtyli cũ priore diſſonãtiam. ¶ Verũ hæc ratio nõ minus infert primã q̃ ſecundã nõ eſſe petri. nam tñ diſſonat prima a ſecũda quantum ſecunda a prima. Quo fit vt ex diſſonantia ſtyli neutra reddatur petri certa, ſi argumẽtum valet. Infirmum itaq; argumentum aſſumiſ: quũ vnum atq; eundẽ hoïem diuerſo ſtylo quãdoq; ſcribere expientia teſteſ. Regiſtrũ gregorii tantum diſſonat ab aliis ſcriptis a gregorio, vt ſi ex ſtylo arguendũ eſſet negaretur gregorii.

SYMON petrus ſeruus & apoſtolus ieſu chři, iis qui coęqualẽ. pro. ęque precioſam, nobiſcum ſortiti ſunt fidẽ.] Niſi ipſe petrus in pricipio tertii capituli diceret, hãc iam vobis ſecũdam ſcribo epiſtolam, ex perſonis hic ſalutatis neſcireſ ad quos epiſtola hæc dirigiſ: qm̃ oïbus chřianis cõmune eſt ꝙ ęque ꝑcioſam ſortiti ſunt fidem. verum petrus explicaturus inferius ꝙ ad eoſdem dirigit hanc ad quos direxit primã epiſtolam, hic a diuino dono eos deſcribit. ¶ Et dicit ſortiti, non caſuali ſorte ſed diuinæ electionis. Nobiſcũ aũt, apoſtolos demõſtrat. IN iuſtitia dei noſtri & ſaluatoris ieſu chriſti.] Nõ in iuſtitia noſtra, non in meritis noſtris, ſed in iuſtitia dei: quæ eſt iuſtitia ſaluatoris noſtri ieſu chři. Satis cõformis imo eadem eſt hæc doctrina doctrinę pauli: diſtinguentis iuſtitiam dei (quæ eſt iuſtitia fidei, quę eſt iuſtitia qua iuſtificamur a peccatis) ab vniuerſis iuſtitiis noſtroꝝ operum. GRATIA vobis & pax adimpleatur in cognitionem. pro. agnitione, dei & ieſu chriſti dñi noſtri.] Salutatio apoſtolica eſt, cõſtans ex gratia & pace. Imprecatur aũt cõplementum ꝑſentium donorum in vita ęterna: quæ conſiſtit in agnitione dei & dñi noſtri ieſu chři. QVOMODO oïa nobis diuinę virtutis ſuæ quæ ad vitã & pietatem donata ſunt. pro. vt eius diuina potentia oïa nobis largita eſt quæ ad vitã ac pietatem ꝑtinent, ꝑ cognitionem. pro. agnitionẽ, eius qui vocauit nos ꝓpria gloria & virtute. pro. ꝑ gloriam & virtutem.] Gratia & pax in agnitione dei & ieſu chři adimpleatur ſic eaq; rõne quemadmodũ diuina eius potentia largita eſt nobis oïa quæ ad vitã aïæ, ad vitam ſpũalem, ac pietatem erga cœleſtem patrẽ, patriã illiuſq; ciues pertinent: largita eſt aũt hæc ꝑ agnitionem ieſu chriſti qui vocauit nos tum gloria tum virtute. ¶ Cõſtat hæc dona largita eſſe nobis ꝑ fidẽ qua agnoſcimus ieſum chřm. Conſtat quoq; ꝙ ieſus chřs vocauit nos tum virtute. Et eſt ſermo de virtute vt diſtinguitur cõtra vitium. vniuerſa. n. vita chři virtus fuit, immunis a quocunq; minimo lapſu a virtute. quo fit vt chriſtiana religio oẽm amplectatur virtutem iure ſuę vocationis. Tum gloria. ſiue gloria referatur ad gloriã tot talium & tantoꝝ miraculorum: ſiue gloria referaſ ad gloriam ĩmortalitatis corporis eius. Ita ꝙ in ſtatu paſſibili vocauit nos virtute: in ſtatu aũt immortali vocauit nos gloria. PER quam. pro. per quę, maxima & ꝑcioſa nobis ꝓmiſſa donauit.] Relatiuum quę refertur ad oïa quę nobis diuina potentia largita eſt. Et eſt ſenſus. per quę, ſpectãtia ad vitam & pietatem, maxima & precioſa ꝓmiſſa nobis ſunt donata. Non ſunt puta dona, ſed deferunt ſecũ longe maiora promiſſa, nõ pollicitatione ſed donatione iã noſtra. Et quę ſint hæc ꝓmiſſa maiora ſubiungit. VT per hæc efficiamini diuinę cõſortes naturæ.] In cœleſti patria adimplebitur hoc. per hæc. n. præſentia dona efficimur in futura vita diuinę naturę cõſortes: vtpote videntes deum ſicuti eſt, quod eſt proprium ipſius diuinę naturę. Nulla. n. creatura fieri põt tam excellens vt ſuapte natura videat deum ſicuti eſt: ſed hoc oportet ex ſupnaturali cõſortio diuinę naturę habere. ¶ Aduerte prudens lector q̃ lõgo cõtextu pendulam effecerit ſniam. Quũ dixiſſet gratia & pax adimpleaſ in agnitione dei &c̃. adiunxit rõnem qua nobis tot in hac vita largitus eſt deus, vt efficiamur diuinę naturę conſortes. qđ eſt redire ad primum ĩprecatum. FVGIENTES eius quę in mũdo eſt cõcupiſcentiæ. pro. in concupiſcentia, corruptionẽ.] Ne errares intelligendo ꝙ diuina dona efficerẽt nos cõſortes diuinę naturę ſine noſtra cooperatione, adiungit ꝙ ſic efficiemini diuinę naturę conſortes ſi refugeritis corruptionem, nõ quę eſt in corpore ſed quę eſt in cõcupiſcẽtia. Corruptas cõcupiſcẽtias vult ĩtelligi cõcupiſcentias diſſonantes a

recta ratione.integritati ſiquidem animi contrariantur.
VOS autem curam oem.pro.& in hoc ipſum aūt curā omnem/cōferentes.} Demonſtrat hoc ipm/qđ dixerat vt per hæc efficiamini diuinę naturę cōſortes.in hoc.n.oportet omne ſtudium noſtrum conferre.Et qđ in genere dixit oēm curā veſtram/explicat diſtinguendo per partes. MINISTRATE in fide veſtra virtutem.} Et eſt ſermo de virtute vt diſtinguiſ cōtra vitium.Fides enim ſine operibus mortua eſt. et ppterea oportet fidei ſubminiſtrare virtutem moralem. IN virtute autem ſciam.} Virtus moralis/ prudentiæ cōnexa ſic eſt vt neutra ſine altera eſſe poſſit. IN ſciētia aūt abſtinentiā.pro.temperātiam.} non prout eſt ſpālis virtus circa delectationes venereas,ſed potius put ſonat generalem modum virtutū:qui cōſiſtit in ſingularum actionū tēperatione.vt per hæc duo(virtutem videlicet & tēperantiam) vterq̧ generalis modus virtutis fuerit ſignificatus.virtute quidem modus īpulſiuus:tēperantia autem modus retractiuus.In his enim duobus modis cōſiſtūt oēs virtutes morales. IN abſtinentia.pro.in tēperantia/aūt patientiam.} Hæc eſt chriſtiana virtus,qua amore dei toleramus mala voluntarie. IN patientia aūt pietatem.} erga fratres &c̄.Vana.n.eſſet patiētia ſi nō annexā haberet pietatem quando & vbi oportet. IN pietate autē amorem fraternitatis.pro.amorē fraternum.} Exterior pietas quæ cultum officiūq̧ exhibet/vana eſſet niſi eſſet intus amor fraternus.IN amore aūt fraternitatis.pro.in amore aūt fraterno/charitatem.pro.dilectionem.} Ex eo q̄ nō determinat cuius/itelligiſ abſolute. dilectio enī abſolute extendit ſe ad oēs.Mādat petrus vt nō ſimus contēti amore fraterno/ſed cū hoc habeamus etiā dilectionem ad oēs.Et eſt dilectio hæc chriſtianis ppria:qbus mandatur diligere etiam inimicos. ¶HÆC enim ſi vobiſcum adſint & ſuperent.pro.exuberent,non vacuos nec ſine fructu. Non vacuos quo ad recipiendū:nec ſine fructu quo ad pducendū. VOS conſtituent in dn̄i noſtri ieſu chriſti cognitione.pro.cognitionē.} quoniā & recipietis & pducetis conferentia ad cognitionem domini noſtri ieſu chr̄i.Hoc eſt bonum ex his pueniens.malum aūt pueniens ex hoꝝ abſentia/ ſubiūgitur. CVI.n.nō præſto ſunt hæc,cęcus eſt & manu tentās.} Cōtraria cognitioni & illius pfectui ſunt cęcitas & manu viam tentare.Per quæ metaphorice deſcribiſ ſtatus chr̄ianorum ſine virtute:q̄ ſunt cęci/non videntes ppriam dānationem,& q̄ pcedunt velut manu tentantes/non videntes impedimēta vię.Et quod tertium eſt. OBLIVIONEM accipiens purgationis veterū ſuorum delictoꝝ.} hoc eſt ad ſimilitudinem obliti acſi nō fuiſſent ei remiſſa peccata in baptiſmo ſe habet:vtpote nō reminiſcens cœpti itineris ad cœleſtē patriā/vtpote igratiſſimus poſt tantū beneficium ſe habēs vt oblitus. ¶QVAPROPTER fratres magis ſatagite.pro.operā date.} Ad id redit vnde cœperat/vt efficiamini diuinę conſortes naturæ. VT per bona opera certam vocationem veſtrā & electionem faciatis.} Superfluit per bona opera. nec eſt certā ſed firmam.Modus aūt quo firma facienda eſt vocatio & electio/ſubiungiſ dicendo. HÆC enim facientes nō peccabitis.pro.nō labemini/aliquādo.} Et pronomen hæc/demonſtrat ſuperius dicta/miniſtrate in fide virtutem &c̄.Hæc.n.faciendo nō labemini/quod eſt cōtrarium firmitati:non labemini a veſtra vocatione & electione,ſed firmi pſeuerabitis in illa. SIC enim abundāter miniſtrabiſ vobis introitus in ęternum regnum domini & ſaluatoris noſtri ieſu chriſti.

PROPTER quod incipiā.pro.nō negligā/vos ſemp cōmonere de his:& quidē.pro.q̄q̄/ſcientes & cōfirmatos vos in pręſenti veritate.iuſtum aūt arbitror q̄diu ſum in hoc tabernaculo excitare vos in cōmonitione.} Docet petrus vt q̄uis ſubditi ſint docti & firmi in veritate fidei,paſtores tn̄ non debēt negligere officiū admonendi eos:imo iuſtum hoc eſſe arbitraſ. CERTVS q̄ velox eſt depoſitio tabernaculi mei:ſḿ q̄ & dn̄s noſter ieſus chriſtus ſignificauit mihi. Dabo autē operam & frequenter.pro.& ſemper.} hoc eſt indefeſſe/q̄diu vixero. HABERE vos poſt obitum.pro.exitum/ meū.} proculdubio de tabernaculo corporis. VT horum omnium memoriam faciatis.} hoc eſt vnde ſeu in quo horum oīum memoriā faciatis.Et eſt ſenſus q̄ dabo ſemp operam vt habeatis tractatus ſeu libros quibus poſſitis ſemp memoriam horum facere.Scriptum eſt enim/& memores ſunt mandatorum eius ad faciendū ea. ¶NON enim indoctas fabulas.pro.fallaces fabulas/ſecuti.} ad differētiam fabularū quæ nō ſunt fallaces:quas videlicet cōmuniter omnes agnoſcūt eſſe fabulas.Fallaces enim fabulę ſunt quę tanta arte ſunt cōfictę vt videantur verę. NOTAM fecimus vobis dn̄i noſtri ieſu chr̄i virtutem & pſcientiam. pro.potentiam & aduentum.} Potentia enim referſ ad diuinitatē/aduētus vero ad humanitatē chr̄i. SED ſpeculatores facti illius magnitudinis.} Illius maſculini eſt generis:& demōſtrat dn̄m ieſum. Eſt enim ordo literę.ſed ſpeculatores facti magnitudinis illius/ieſu chriſti.viderunt nanq̧ magnitudinem illius in monte:qui ſoliti erant videre humilitatē eiuſdem. ACCIPIENS.pro.accepit/enim a deo pře honorem & gloriam voce delapſa ad eum hmōi a magnifica gloria.hic eſt filius meus dilectus in quo mihi cōplacui.} Sn̄ia eſt clara ex relatis in euāgeliis. IPSVM audite.} Supfluunt hę duę dictiones. ET hanc vocē nos audiuimus de cœlo allatā/quum eſſemus cum ipſo in monte ſancto.Et habemus firmiorem ppheticum ſermonem.} Nō dicit veriorē/aut clariorem aut maioris autoritatis,ſed firmiorem.quod cōſtat veriſſimum tūc fuiſſe:qm̄ propheticus ſermo longe magis firmatus erat in mentibus hoīum q̄ ſermo iſte cuius teſtem ſe exhibet petrus. Tā lōgo.n.ęuo & ætatibus multis firmatus iam erat in mētibus hoīum ſermo pphetarū. et ppterea petrus firmiorem appellat ſermonē ppheticum ſermo-

ne nouiter e coelo delato:& nõ ꝙ ſit firmior in ſe. CVI benefacitis attẽdentes quaſi lucernę lucenti in lo
co caliginoſo donec dies illuceſcat & lucifer oriatur in cordibus veſtris.} Vniuerſum pſentis vitæ ſta/
tũ aſſimilat loco caliginoſo egenti lucernę lumine:quod eſt ſacra ſcriptura.futura aũt vita aſſimilatur
diei claro:quo lucifer chrs oritur nõ corporaliter ſed ſpiritualiter in cordibus humanis.Eſt.n.lux nõ cor
porũ ſed mentiũ.HOC primũ intelligẽtes ꝙ oĩs ꝓphetia ſcripturę.} ad differẽtiam prophetię quę nõ
eſt in canone ſacrę ſcripturę.Sic.n.& dñs appellauit vetus teſtm̃:dicendo ſcrutamini ſcripturas. PRO/
PRIA interpretatione nõ fit.} Inter ſcriptas ſcías & ſcriptas prophetias differẽtiam tãgit:penes hoc
ꝙ vir doctus ea q̃ in lumine ĩtellectus agẽtis apparent/iuxta ꝓpriã interpretationẽ & docet & ſcribit:ꝓ/
pheta aũt ea quę ſibi ſub lumine diuinę reuelationis apparent/nõ ſm̃ ꝓprii iudicii interpretationem &
dicit & ſcribit. NON.n.volũtate humana allata eſt aliqñ ꝓphetia.} Quũ debuiſſet dicere nõ.n.intelle
ctu humano allata eſt aliqñ ꝓphetia/dixit volũtate:eo ꝙ prophetię ſunt de ſingularibus cõtingẽtibus
futuris.ad quorũ certitudinem cõſtat nõ ſe extẽdere ĩtellectũ humanũ:ſed ad eorundẽ vaticinia conſtat
ſe extẽdere pſumptionẽ voluntatis humanę:& ideo excluſit voluntatẽ humanã. SED ſpũ ſancto inſpi
rati.pro.ſed a ſpũ ſancto acti.} Et in hoc tãgit dñiam ĩter veros & falſos ꝓphetas.Veri.n.ꝓphetę agunt
a ſpũ ſctõ ad ĩterp̃tandũ q̃ eis reuelant:& ſic totũ qđ eſt ꝓphetię/ſpũi ſctõ tribuit.falſi aũt ꝓphetę agun
tur a ſpiritibus dęmoniacis/a ſpiritibus melancholicis &c̃. LOCVTI ſunt ſancti dei hoĩes.

CAPVT .II.

FVERVNT aũt & pſeudoprophetę in populo.} proculdubio iſraelitico. SICVT & in vo/
bis erũt magiſtri mẽdaces.pro.pſeudomagiſtri:q introducẽt ſectas ꝑditionis,& eũ qui emit
eos deũ.pro.dñm/negãt.pro.negãtes.} De chrõ clare loquit:qui ſanguine ꝓprio hoĩes re/
demit. SVPERINDVCENTES ſibi celerẽ ꝑditionẽ.} Quo facilior eo celerior ſuapte na/
tura eſt ꝑditio.et ꝓpterea iſti qui faciliorẽ inducũt interitũ æternũ/dicunt ĩducere celerẽ ꝑditionem. Hę
retici nãq facillime damnant.q.n.nõ credit iã iudicatus eſt.¶ ET multi ſequent eorum luxurias.pro.exi
tia:per quos via veritatis blaſphemabit.} Tũ ſequaces tũ pſeudomagiſtri referri pñt p relatiuũ quos:
ſequẽtibus tñ magis q̃drat vt referant pſeudomagiſtri.De qbus ſubdit. ET in auaricia fictis verbis de
vobis negociabunt.} Nõ longe ab iſtis ſunt pdicatores quęſtus/qui abutunt populi chriani deuotio/
ne ad quęſtũ:qui ignorãter aut temere pdicare audent ꝙ ſoluentes carlinũ aut ducatũ pro vocata ĩdul/
gentia plenaria/ſunt in eo ſtatu acſi tũc baptizati fuiſſent:& ſimiliter ꝙ liberant aĩam vnã a purgato/
rio.hæc.n.monſtra ſunt/& negociationes de chriano populo.Neſcit chriana religio hæc figmenta:ſed
adinuẽtiones ſunt eorũ q in auaricia fictis verbis de chrianis negociant/abutentes illis ad quęſtũ. QVI
BVS iudiciũ iãolim nõ ceſſat.pro.nõ tardat.} hoc eſt qbus iãolim iudiciũ paratũ/nõ tardat.Et de exe
cutione iudicii ſubiungit. ET ꝑditio eoꝝ nõ dormitat.} Et eſt ſenſus ꝙ paratũ iudiciũ nõ differt vltra
tẽpus ꝓprium:& executio eius nullum patit ĩpedimentũ/ſicut qui dormitat ĩpedit a ſomno. SI.n.deus
angelis peccãtibus.pro.qui peccauerãt/nõ pepcit,ſed rudẽtibus.pro.catenis/inferni.pro.caliginis/detra
ctos in tartarum,tradidit cruciãdos in iudiciũ reſeruari.pro.tradidit ſeruãdos in iudiciũ.} In aliqbus
tñ codicibus græcis legit ſeruatos.Et eſt ſenſus ꝙ ad ſimilitudinẽ principis detrudẽtis aliquos crimino
ſos in carcerẽ vinctos catenis ad priuandũ eos libero vſu mẽbroꝝ/deus tradidit dęmones qui peccaue
rãt in carcerẽ tartari(hoc eſt ĩfernalis loci)& catenis caliginis vinxit eos:hoc eſt virtutem detentiuam
eorũdem dedit caligini.Quod põt referri ad motũ localẽ vel ad alios motus aĩ.Et ſi qdem referat ad mo
tũ localẽ,ſenſus eſt ꝙ dedit caligini corporeę officiũ catenę ad retinendũ virtutẽ motiuam dęmonum
ne poſſint inde exire.Si vero referatur ad alios aĩę motus,ſenſus eſt ꝙ dedit caligini ſpũali officiũ cate/
nę ad detinendũ ĩtellectũ ne poſſit ĩtelligere particularia oĩa quæ ex applicatione ꝓprii ſtudii poſſet in/
telligere.Cõſtat.n.ex euãgelio dęmones habere ligatã vim opatiuam.Qꝫ aũt ligatum habeant intelle
ctũ ad cognoſcendũ aliqua particularia/tentatio chri teſtat.¶ Seruatos aũt ſeu ſeruandos in iudiciũ di
cit:qa adhuc nõ ſunt extremę dãnationi ſubiecti/ſed hoc extremo iudicio reſeruat. Vnde & dñs in euã/
gelio dicit de igne ęterno/qui paratus eſt diabolo & angelis eius.& nõ dicit qui iam datus eſt diabolo
& angelis eius. ET originali.pro.antiquo/mũdo nõ pepcit.} Antiquũ mundũ vocat mundũ ab adã
vſq ad noe.SED octauũ noe iuſtitiæ pconẽ cuſtodiuit/diluuiũ mundo ĩpiorũ ĩducẽs.} Pręconẽ iuſti/
tiæ noe denoĩauit octauũ/ad ſignificãdũ ꝙ non ſolus ſed cum ſeptẽ aĩabus octauus ſaluatus eſt. ET ci/
uitates ſodomorũ & gomorrę in cinerem redactas/euerſione damnauit.} Tã res geſta diluuii q̃ res ge
ſta circa ciuitates ſodomorum/in geneſi ſcribit. EXEMPLVM eorũ qui ĩpie acturi ſunt ponens.} Ad
vtrunq(diluuiũ videlicet & ſubuerſionem ſodomoꝝ)refertur exemplũ. ET iuſtum lot oppreſſum a ne
fariis in laſciuia cõuerſationis/eripuit.} Et hæc hiſtoria in geneſi quoq habet.(ASPECTV.n.& audi
tu iuſtus erat.} Magna laus lot/ꝙ ĩter nefarios viros habitãs nec aſpectu nec auditu peccaret. Verum
aduerte quo ad textũ ꝙ interpres ſenſum reddidit quo textus tẽdit/non ipm̃ textum. Legendum.n.eſſet.
ASPECTV.n.& auditu iuſtus inhabitãs inter illos/quotidie aĩam iuſtã iniquis opibus excruciabat.}
Affectum ipſius lot deſcribit petrus/explicans quãto moerore cõcipiebat iniqua opa illorum ĩter quos
habitabat:vſq adeo ꝙ excruciabat ꝓpriam aĩam viſis ſeu auditis iniquis operibus illorum.) NOVIT

deus.pro.dominus.} Hoc vt cõſequens accipiendũm eſt illius cõditionalis ſuperius inchoatę,ſi enim
deus angelis peccantibus.Ita ꝙ antecedens illius cõditionalis cõſtet ex quattuor partibus:videlicet ex
angelis,ex antiquo mũdo,ex ciuitatibus ſodomoꝝ,& ex oppreſſo lot.cõſequens aũt ſit hoc quod modo
dicitur,nouit dñs.Et habet tres partes.Prima eſt. PIOS de tẽtatione eripere.} Secunda eſt. INIQVOS
vero in diem iudicii reſeruare cruciãdos.} Tertia aũt quæ ſubiungitur. MAGIS aũt.pro.maxime au/
tẽ,illos qui poſt carnem in concupiſcẽtia immundicię ambulant,dominationẽq; contemnunt,audaces,
ſibi placentes.pro.cõtumaces,ſectas nõ metuunt introducere blaſphemantes.pro.opiniones nõ tremũt
blaſphemantes.} Quinq; genera vitiorum familiariũ hęreticis ſupputat.Quorum primũ eſt vitium
carnale.ſecundum cõtemptus nõ ſolum dominorũ ſed dominationũ.tertium audacia.quartũ contu/
macia.& quintũ ꝙ opiniones quantũcunq; blaſphemas nõ metuunt iducere ſeu ſequi.Et q̃uis omnes
hęretici valde puniendi ſint,inuoluros tñ his vitiis petrus maxime puniendos dicit. VBI angeli q ſunt
fortitudine & virtute.pro.robore & potentia,maiores,non portanr.pro.non ferunt,aduerſum ſe.} De/
ſunt duę dictiones. APVD dominum,execrabile. pro. blaſphemum,iudicium.} Grauitatem æternę
dãnationis monſtrat:ex eo ꝙ dęmones robuſtiores natura & potentiores viribus q̃ ſint hoies,non ſuffe
runt iudicium illud.Quod denoiat blaſphemum,ex eo ꝙ blaſphemando recipitur.imo ex hoc declarat
qualiter non ferunt.Quod enim blaſphemando toleratur,non ſuffertur.

HI VERO.} proculdubio. magiſtri erroris. VELVT irrationalia pecora.pro.bruta aiantia.} quæ vi/
delicet nõ loquuntur. NATVRALITER.pro.natura genita,in captionem & perniciem.} Capiuntur
enim & pernecanť animantia quaſi ſuapte natura. IN IIS quæ ignorant blaſphemantes,in corruptio/
ne.pro.pernicie,ſua peribunt.} Ad ſimilitudinem brutorũ quæ capiunť in laqueis quos ignorant,de/
ſcribit iſtos blaſphemãtes perire in ſuis ignorantiis pernicioſis.Et rationem ſubdens ſubiungit. PER/
CIPIENTES mercedẽ iniuſtitiæ.} Merenť enim in ſuis erroribus capi & perire ex propria iniuſtitia:
qua deo iniuriantur.¶ VOLVPTATEM exiſtimantes diei delitias,coingnationis.pro. coingnationes,
& maculę.} Nominatiui pluralis ſunt ambę.Et eſt ſenſus ꝙ iſti hęretici nõ coingnati & maculati ſed
coinquinationes & maculę(ad ſignificandum tum ꝙ eminẽtiſſime ſunt coinquinati & maculati.tum
ꝙ ſunt aliorum coinquinationes & maculę)iſti inquã ſunt exiſtimantes voluptatem delitias diei. Ho
mines qui ſapiũt,putant delectationes carnales eſſe delitias noctis:hoc eſt occulte percipiẽdas. Vnde &
paulus opera tenebrarũ definiuit ipudicitias,comeſſationes,ebrietates & hmõi.iſti vero hæretici carna/
les delectationes cõputãt inter delitias diurnas:quod eſt dicere eas eſſe licitas,honeſtas,tanq̃ ea quę fiũt
in die. DELITIIS affluentes in cõuiuiis ſuis luxuriantes vobiſcũ.pro.delitiantes in decęptionibus ſuis
coepulãtes vobis.} hoc eſt nõ ſolum exiſtimant delectationes eſſe licitas,ſed facto attractiuo veſtri id
monſtrãt.nam inter ſuos errores vacant delitiis & coepulanť ad hoc vt vos alliciãt ad ſimilia. OCV/
LOS habẽtes plenos adulterii.pro.adulterę.} Delectationibus gulę adiungit delectationes venereas:
& eas quas leges deteſtanť.Vnde & oculos eorum dicit plenos adulterę,tanq̃ nihil aliud ſpectẽt niſi ad
adulteria. ET inceſſabilis delicti.pro.& qui non ceſſant a peccato.} vt perſeuerãtia ſignificetur. PEL/
LICIENTES.pro.ineſcantes,aĩas inſtabiles.}. Effectus deſcribitur horum hęreticorum. COR exerci/
tatum in auaricia habẽtes.} Poſt crimina carnalia ad crimen auariciæ eorundem tranſit. MALEDI
CTIONIS filii.} Et ſubiungendo radicem mali ait. DERELINQVENTES viam rectam } proculdu
bio chriſtianę fidei quã profeſſi erant. ERRAVERVNT.} errãt oẽs qui operãtur malum.Et exemplũ
erroris ſubiungit. SECVTI viam balaam ex boſor.pro.filii boſor:qui mercedem iniqtatis amauit.}
Hiſtoria longa eſt:& habeť nu.zz. CORREPTIONEM vero habuit ſuę veſanię.pro.ꝓprię iniquitatis.
ſubiugale mutum in hoĩs voce loquens,prohibuit prophetę inſipientiam.

HI SVNT fontes ſine aqua & nebulę turbinibus exagitatę:quibus caligo tenebrarum reſeruať.pro.in
ęuum ſeruata eſt.} Aſſimilantur hmõi hæretici fontibus ſine aqua quo ad bonum,& nebulis turbine
agitatis quo ad malum:pro quanto ſeruãt obſcuritatem tum fidei tum morum in ęuum iſtius mundi.
Quomodo aũt ſeruent caliginem morum ac fidei,ſubiungit. SVPERBIA.pro. ſuperba,enim vanita/
tis loquentes.} proculdubio verba. PELLICIVNT.pro.ineſcant,in deſideriis carnis,luxuriæ. pro.la/
ſciuiis.} ineſcant laſciuiis in concupiſcentiis carnis. EOS qui paululum effugiunt.pro. aufugerant.}
proculdubio a recto.Vbi conſidera periculum etiam parum declinãdi a recto.tales enim facile ineſcã/
tur.Et hoc eſt primum genus eorum qui facile trahunť ab hęreticis.Alterum vero genus ſubiungitur.
QVI in errore cõuerſantur.} Errantes in intellectu fidei,facile trahunť ab hęreticis ad hęreſes & laſci/
uiam morũ.Vel conuerſantes cum hęreticis appellat eos qui in errore conuerſanť.ipſa enim conuerſa
tio via quędam eſt ad hoc vt ſeducanť. LIBERTATEM illis promittentes.} proculdubio carnis tãq̃
licitam. QVVM ipſi ſerui ſint corruptionis.}proculdubio aĩ.Et hanc ſeruitutem probat.& probatio &
ſententia eſt clara. A QVO.n.quis ſuperatus eſt,huius & ſeruus eſt.pro.huic etiam ſeruus factus eſt.¶ Si
n.refugientes coingnationes mũdi in cognitione domini noſtri & ſaluatoris ieſu chriſti,his rurſus im/
plicati ſupantur,facta ſunt eis poſteriora deteriora prioribus.pro.poſtrema deteriora primis.} Et hoc
probat ſubiungendo. MELIVS enim erat illis non cognoſcere.pro.non cognouiſſe,viã iuſtitię q̃ poſt

cognitionem retrorſum conuerti ab eo quod illis traditum eſt ſancto mandato.℈ Sententia eſt clara. CONTIGIT enim eis illud veri prouerbii. canis reuerſus ad ſuum vomitũ & ſus lota in volutabro. pro. ad volutabrum/luti.℈ Et ſubintelligitur reuerſa.

CAPVT .III.

HANC ecce. pro. iam/chariſſimi. pro. dilecti/ſecũdam vobis ſcribo epiſtolam: in quibus veſtram excito in cõmonitione ſyncerã mentem vt memores ſitis eorum quæ prędixi verborum. pro. ꝑdictorum verboꝝ/a ſanctis prophetis & apoſtolorum veſtrorũ pręceptorũ domini & ſaluatoris. pro. & apoſtolorũ noſtrum mandati domini & ſaluatoris.℈ Et eſt ordo literę. & mandati noſtrum/appoſitiue apoſtolorũ domini & ſaluatoris. Et eſt ſenſus. vt memores ſitis nõ ſolum ꝑdictorum a prophetis ſed ẽt mandatorum quę a nobis apoſtolis domini & ſaluatoris accepiſtis. HOC primum ſcientes ꝙ venient in nouiſſimis diebus in decęptione illuſores.℈ Sꝑfluit in decęptione. IVXTA proprias concupiſcentias ambulantes: dicentes/vbi eſt promiſſio.℈ proculdubio vniuerſalis reſurrectionis/ſeu (quod idem eſt) regni chriſti. AVT aduentus eius?℈ proculdubio glorioſi ad iudicium. Et ratio inſultandi ſubiungitur. EX QVO enim patres dormierunt/omnia ſic perſeuerant ab initio creaturę. pro. cõditionis.℈ Argumento ſolito vtunt/ꝙ ſemper mundus vno modo fuit: & cõſequẽter ſic perſeuerabit diuerſis varietatibus ſubiectus/nunq̃ terminãdus aduentu chriſti. LATET enim eos hoc volentes.℈ Aduerſus ſolitum argumentum dicit petrus ꝙ ipſi ſpõte ignorant hoc/ſubiungendũ. ita ꝙ eſt eorum ignorantia affectata. Res aũt ſponte ignorata ſubiũgitur. Qꝛ COELI erãt prius. pro. iamolim/& terra de aqua & per aquã conſiſtens. pro. conſiſtentes/dei verbo: per quę ille tunc mundus aqua inundatus periit.℈ Et eſt ſenſus ꝙ aer & terra beneficio aquę conſiſtẽtes/ipſum qui tunc erat mundũ inundatione aquę deſtruxerunt. Et hoc directe dicit contra dicentes ꝙ mundus ſemper eodẽ modo perſeuerauit. ❡ Vide ſingula. Dicit ꝙ cœli & terra erant de aqua & per aquã conſiſtentes. Nõ eſt hic ſermo de cœlis. i. corporibus cœleſtibus, ſed de cœlis. i. aere: iuxta illud/volucres cœli: Pluraliter aũt ſignificatur/ꝑpter diuerſas partes aeris. ❡ Quod aũt dicit tã aerem q̃ terram conſiſtere ex aqua/dupliciter põt intelligi. Vel de ipſo aere & de ipſa terra. & ſic ſignificaretur illud in principio geneſis ſcriptum. cõgregent aquę quę ſub cœlo ſunt in locũ vnũ & appareat arida. Per huiuſmodi. n. cõgregationem aquarum et terra quatenus arida cõſiſtit ex aqua ſegregata: & ſimiliter aer qui ſucceſſit loco aquarum ſegregatarum/cõſiſtit ex aqua ſegregata. Si vero (quod potius complectendũ videt) non de ipſa terra & aere ſm ſe ſed ſm plenitudinem eorũ itelligitur, ſic eſt ſenſus clarus: ꝙ aer & terra ſm ſuas plenitudines cõſiſtunt ex aqua & per aquã. Nã volucres cœli implẽtes aerem/ex aquis fuiſſe ꝑductas cõſtat in principio geneſis. & breuiter (vt philoſophi tradũt) oĩum viuẽtium mater eſt aqua: vt teſtantur oĩum aĩantium ſemina naturę liquidę. Et per hanc rõnem aĩantia tam implẽtia terram q̃ aerẽ/ex aqua & per aquã cõſiſtunt: vtpote quę aluntur humido. Et hæc quo ad cauſas naturales. cauſa vero prima tã efficiens q̃ cõſeruãs tangit dicendo dei verbo. ❡ Quũ ſubiũgit per quę, referunt dei verbũ/cœli/terra & aqua. nã per verbũ dei principaliter/& ꝑ apertas catatactas cœli/& ꝑ ruptos in terra fontes abyſſi, inũdatione aquarũ mũdus ille periit qui fuit ante noe/quo ad plenitudinem aĩantium tam in aere q̃ in terra. COELI aũt qui nunc ſunt & terra, eiuſdem verbo repoſiti ſunt/igni reſeruati in diẽ iudicii & perditionis impiorum hominum.℈ Non eſt alia terra neq; alii cœli ſm ſubſtãtiã, ſed ſm plenitudinem aĩalium. & propterea petrus tanq̃ de aliis cœlis & alia terra loquit. Et arguit ex pręterito interitu cœloꝝ & terræ quo ad plenitudinẽ aĩantium/eodem verbo dei reſeruari vt cõſumant per ignẽ in die iudicii. neq; enim minoris poteſtatis eſt verbũ dei ad perdendũ per ignem q̃ fuerit ad perdendum per aquam.

VNVM vero hoc non lateat vos chariſſimi. pro. dilecti/ꝙ vnus dies apud dominũ ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies vnus. Nõ tardat dñs promiſſionem ſuã/ſicut quidã exiſtimant.℈ Duo dixerant illuſores. Alterum ꝙ oĩa ſic perſeuerant. & cõtra hoc attulit diluuium. Alterum vbi eſt promiſſio? quaſi dixerint ꝙ tanta tarditas atteſtat nullitati. Et aduerſus hoc dicit petrus ꝙ apud deum vnus dies ſupputatur pro mille annis & ecõuerſo. Et dixit hoc quoniã relatiue ad æternitatem etiam centum milia annorũ ſupputant vnus dies. Et hinc deducit ꝙ nõ tardat dñs adimplere ꝓmiſſionem ſuã. ❡ Recte dicit nõ tardat: quia nec per vnã horã vltra tempus diffinitũ differt. SED patienter agit. pro. ſed longanimis eſt/propter vos. pro. erga nos.℈ Nõ eſt tarditas ſed lõganimitas/nobis vtilis: vtpote NOLENS aliquos perire, ſed oẽs ad pœnitẽtiam reuerti. pro. recipere.℈ Verba hæc vt ſonãt exponẽda ſunt ſicut illa pauli/deus vult oẽs hoĩes ſaluos fieri. Poſſunt. n. intelligi de voluntate antecedente: hoc eſt de velleitate. poſſunt & intelligi nõ de ſingulis generũ ſed generibus ſingulorum. Poſſunt & limitari ad electos: ꝙ nõ vult aliquos electorũ perire, q perirẽt niſi expectarent. verbi gratia ſi petrus fuiſſet mortuus ſtatim poſtq̃ negauit chrm/ſi paulus fuiſſet mortuus ante ſuam cõuerſionẽ/& ſic de aliis peccatoribus electis. ❡ ADVENIET aũt dies domini ſicut fur. Deeſt. in nocte.℈ Diſtinxerant illuſores inſultationẽ in duas partes: vbi eſt ꝓmiſſio aut aduentus eius? Cõtra dilatã ꝓmiſſionem/poſtq̃ dixit petrus ꝙ non eſt tarditas ſed lõganimitas, ad id quod dicit de aduentu modo reſpondet: ꝙ dies domini non adueniet præcognitus/ſed queãdmodũ fur in nocte. Et ꝑpterea ceſſat inſultatio vbi eſt aduẽtus? IN quo cœli magno impetu trãſient.℈ De corporibus ipſis cœleſtibus põt intelligi ꝙ ad ſimilitudinem impulſorũ magno

impetu tranſibunt/nō a ſubſtãtia ſed a motu. ELEMENTA vero calore ſoluenť.} Aerem & aquã ſol/ui/nō quo ad ſubſtãtiam ſed quo ad mixtionẽ quã habẽt adiunctã intellige.remanebunt.n.elemẽta pu ra. TERRA aũt & oĩa quę in ipſa ſunt opera/exurenť.} Similiter intellige de terra ſicut de aere & aqua diximus.de mixtis aũt quæ in terra ſunt nulla eſt ambiguitas. QVVM igitur hæc oĩa diſſoluenda ſint, quales oportet vos eſſe in ſanctis conuerſationibus & pietatibus:expectantes & ꝑperantes.pro.& acce lerantes/in aduentũ.pro.aduentũ/diei dñi.pro.dei.} Accelerãtes itellige nō tẽpus minuẽtes ſed affectu vrgente.Et appellať dies dei/dies iudicii vniuerſalis:qm̃ tunc manifeſtabiť deus oĩbus,vt nullus poſſit dubitare amplius de ipſo deo. PER quẽ.} diem dei/qui eſt dies iudicii. COELI ardẽtes ſoluentur.} De inferioribus coelis(hoc eſt de partibus aeris)intellige. ET elementa ignis ardore tabeſcẽt.pro. & ele mẽta ęſtuantia liqueſcunt.} Pręſentis eſt tẽporis.repetit monendo prius dicta narrando. NOVOS vero coelos & nouã terrã & ꝓmiſſa.pro.iuxta ꝓmiſſum illius expectamus,in quibus iuſtitia habitat.} Nō dicit alios coelos & aliã terrã,ſed coelos nouos & nouam terram / nouis modis eſſendi.Erunt.n.coeli abſq; motu & terra abſq; mixtura &c̃.¶ Relatiuũ aũt in qbus/pōt referri tum ad nouos coelos & nouam terrã:vt expliceť nouitas ex habitatione iuſtitiæ/excluſo oĩ peccato. vel potius ad nos q expectamus. Et eſt ſenſus ꝙ nō oẽs expectamus ſed ii tm̃ in qbus iuſtitia inhabitat.alii.n.nō expectãt ſed timẽt. PROPTER quod/chariſſimi.pro.dilecti/hæc expectãtes,ſatagite.pro.date operã/imaculati & inuiolati. pro.irrepręhẽſibiles/ei.} hoc eſt ad honorẽ & gloriã eius.INVENIRI in pace:& dñi nři ieſu chři lõga/nimitatẽ.} Supfluit ieſu chři. SALVTEM arbitramini.} Hortať ad id quod ſupius dixerat de diuina lõganimitate.hortať aũt vt lõganimitatẽ dñi nři arbitrentur ſalutẽ/nō dilationẽ,nec pro malo ſed pro optimo:puta ꝓ ſalute noſtra.SICVT & chariſſimus.pro.dilectus/frater noſter paulus ſm̃ datã ſibi ſapiẽ tiã ſcripſit vobis,ſicut & in oĩbus epiſtolis loquẽs in eis de his.} Extendit ſapiẽtiam pauli mõſtratam in epiſtola ad iſtos/ad reliquas epiſtolas pauli de iis q ſpectãt ad euãgelicã doctrinã:ad differentiã priua tarũ epiſtolarum quas forte ſcripſit aut ſcribere potuit paulus de aliis rebus.¶ Si quæris vbi eſt epiſtola pauli ad iſtos:in prõptu eſt reſpõſio ꝙ epiſtola ad epheſios & ad coloſſenſes & ad laodicẽſes/quũ ad ci/uitates aſiæ directę ſint,ſupputanť inter directas ad ipſos.Epiſtola quoq; ad galatas/ſub eadẽ venit ap/pellatione.nã vt patet in principio primę epiſtolę petri/aſia & galatia cõpręhenduntť. IN quibus ſunt quędã difficilia itellectu:quæ indocti & iſtabiles deprauãt.pro.detorquẽt(ſicut & cæteras ſcripturas)ad ſuam ipſorũ perniciẽ. ¶ Vos igitur fratres pręſciẽtes cuſtodite.pro.obſeruate(ſeu cauete) ne inſipiẽtiũ pro.nefariorum/errore traducti.pro.abducti/excidatis a ꝓpria firmitate.} Sententia eſt clara vſq; in fi/nem.CRESCITE vero in gratia & cognitione domini noſtri & ſaluatoris ieſu chriſti.Ipſi gloria & nũc & in diem æternitatis.amen.} ¶ Caietę die.20.iulii.1529.

THOMAE DE VIO CAIETA/NI,CARDINALIS SANCTI XISTI: IN EPISTOLAM SANCTI IOANNIS APOSTOLI COMMENTARII.

¶ Prima ioannis apoſtoli epiſtola.

QVOD FVIT.pro.erat/ab initio.} Verbum dei deum refert:de quo in principio ſui euãgelii dicit in principio erat verbum.de hoc enim ſolo verificatur qđ erat ab initio:vt ibidẽ declaratũ ẽ. QVOD audiuimus.} A tractanda materia incoepit.Et ꝓpterea poſtq̃ propoſuit ęternitatem a parte ante rei tractandę,ſtatim ꝓponit quaſi limitando nō eſſe tractã/dum ꝙ erat ab initio ſm̃ illius incõpręhenſibilitatem ſed ſm̃ id quod notũ eſt ioãni & comparibus apoſtolis. Et ꝓpterea ſubiungit modum notitiæ,tum ex auditu.quod audiuimus/ab ipſo verbo dei. Ieſus enim docuit etiam oretenus ea quę ſuę diuinitatis ſunt:vt patet in euãgelio ioannis. QVOD vidimus oculis noſtris.} De corporeis oculis eſt ſer/mo.Neq; tm̃ id quod audierũt ſed etiam id quod viderũt corporeis ocu lis de verbo dei/tractandum promittitur. Viderunt enim ipſum patien tem crucis ſupplicium/mortuum & poſtea viuẽtem:præter opera mira/bilia innumera teſtificantia illius deitatem. QVOD perſpeximus.} mentis oculis. aperuit enim illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas/aduenit ſpiritus ſanctus:& fecit eos perſpicere mẽte id quod auribus

& oculis teſtificabatur. Vnde thomas deitatem pſpexit chriſti, quū dixit dominus meus & deus meus. ET manus noſtrę cōtrectauerunt. Non ſolum auditu & viſu ac mente ſed ēt palpando ſenſu tactus cognouiſſe ſe teſtatur. palpate īquit dominus & videte qm̄ ſpiritus carnem & oſſa nō habet. DE verbo vitę. Ad vidimus, audiuimus, perſpeximus & cōtrectauerunt, refertur de verbo vitę. In euangelio dixit in ipſo vita erat, hic vero dicit verbum vitę: vt intelligamus ipſum non ſolum eſſe vitam, ſed rationem oīs alterius vitę. ET vita manifeſtata eſt. Ne putares verbum quidē in ſe eſſe verbum vitę ſed non vitę manifeſtatę apoſtolis (ita ꝙ quod audiuimus, quod vidimus, quod perſpeximus, qđ palpauimus eſt quidem ſpectans ad verbum vitę ſed non manifeſtat vitam ipſius verbi) ad hoc excludendum ſubiungit ꝙ ēt vita manifeſtata eſt. Modus aūt quo manifeſtata eſt, ſimilis ſubiungitur. ET vidimus & teſtamur & annunciamus vobis vitam ęternam. Quod dicit vidimus vitam ęternā, intellige participatiue. Vidimus aūt corporeis oculis dupliciter. primo in trāſfiguratione chriſti: in qua ęternā chriſti vitam participatā in illa gloria corporeis oculis viderūt ioannes, petrus & iacobus. ſecundo viderūt chriſtum poſt mortē viuum, vita procul dubio æterna. Et ꝓpterea merito ioānes dicit, & vidimus (corporeis oculis) vitam ęternam. ¶ Si aūt referatur ad viſionē mentis, ſic apoſtoli viderunt vitam ęternā in ſeipſis. Viderunt. n. intellectuali viſu ſeipſos viuere vita gratię: quæ nihil aliud eſt q̄ inchoatio vitæ æternę. Et propterea de oculis mentis loquēdo verum dicūt, & vidimus vitam ęternā. Et quia quod vidimus teſtamur, merito ſubiunxit & teſtamur & annunciamus vobis. QVÆ erat apud patrem & apparuit. pro. & manifeſtata eſt, nobis. Anteq̄ verbum incarnaretur, ęterna vita tā animę q̄ corporis erat apud patrem, nō erat cōmunicata hoībus: incarnato aūt verbo, æterna animę vita cōmunicata eſt homini in aīa chriſti. Æterna autem vita corporis communicata eſt homini in reſurrectione chriſti. & ſic manifeſtata eſt nobis per chriſtum.

QVOD vidimus & audiuimus annunciamus vobis, vt & vos ſocietatem habeatis nobiſcum. Pedetentim deſcendit proponendo. Primum propoſuit quod erat ab initio. deinde quod manifeſtatum eſt viſu &c̄. poſtea explicauit vitā verbi eſſe id quod manifeſtatū eſt. deniq; eandem vitam declarauit eſſe vitam æternam, annunciandā &c̄. Modo explicat quorſum annuncianda ſit: & dicit ꝙ ad vtilitatē noſtrā. explicatq; illā vtilitatem eſſe vt nos ſimus cōſocii apoſtolorum. Ac ſi apertius dixiſſet. vt ſitis pares nobis. ET ſocietas. Deeſt. vero, noſtra ſit cū patre & filio eius ieſu chriſto. Supfluit ſit. ſine verbo loquit̄ ioānes. Et eſt explicatio ſocietatis antedictę. explicat enim ꝙ non qualiſcūq; ſocietas eſt hæc noſtra ad quā inuitamus alios: ſed eſt ſocietas cum patre & filio eius ieſu chr̄o. Quod petrus appellauit cōſortiū diuinæ naturę (dicendo vt ſimus diuinę naturæ cōſortes) ioannes appellat noſtram cum patre & filio ſocietatem. tam ineffabile enim eſt donum gratiæ gratum facientis perſeuerans vt oporteat ipſum diuerſis rationibus explicare: modo cōſortiū diuinę naturæ, modo ſocietatē, modo manere in deo & deū in nobis. Et dicit cum patre quantum ad diuinitatem, & filio eius ieſu chriſto quantum ad humanitatem. ET hæc ſcribimus vobis vt gaudeatis & gaudium veſtrum ſit plenum. Superfluūt duę dictiones: gaudeatis, &. Quo tendat hæc ſocietas deſcribit: videlicet ad plenitudinem gaudii. quę in ſola cœleſti pr̄ia eſt: qm̄ gaudia p̄ſentis vitę quātūcunq; ſpūalia, plena nō ſunt. nā ſemp reſtat gemitus, infœlix ego homo quis me liberabit de carcere mortis huius!

ET HÆC eſt annunciatio quam audiuimus ex ipſo. Hactenus propoſuit ioannes tractanda in hac epiſtola: modo incipit tractare propoſita. Et inchoat a propoſita ſocietate cum patre & filio eius ieſu chriſto. Et quoniam dixerat quod audiuimus, quod vidimus &c̄. inchoat ab eo quod audiuimus. Audiuimus autem ab ipſo, ieſu chriſto. ET annunciamus vobis. exequendo. QVONIAM. pro. ꝙ, deus lux eſt, & tenebrę in eo non ſunt vllę. In euangelio ioannis chriſtus hoc docuit. Et eſt ſermo de luce non ſenſibilis ſed intelligibilis ordinis. Ipſe ſiquidem ſolus eſt lux inter omnes ſubſtantias intellectualis ordinis. reliquę nanq; intellectuales ſubſtātiæ ſunt participationes quędam illius lucis. Et ad hanc differentiam ſignificandam adiunxit & tenebrę in eo non ſunt vllæ. In reliquis enim intellectualibus ſubſtantiis tenebræ aliquę ſunt, ſaltem potentialitatis: vt etiam philoſophi confitentur. nos autem præter has tenebras dicimus in eis eſſe tenebras peccatorum, aut ſaltem potentiæ peccandi. In deo autem nec peccatorum, nec potentiæ peccandi, nec potentialitatis alicuius tam in intellectu q̄ in natura tenebrę aliquę ſunt.

¶ SI DIXERIMVS quoniam. pro. ꝙ, ſocietatem habemus cum eo. Ecce materia quæ tractatur. ET IN tenebris ambulamus. De tenebris tam intellectus q̄ voluntatis eſt ſermo. Et tenebrę quidem intellectus conſiſtunt in ignorantia eius quod quis tenetur ſcire: tenebrę autem voluntatis ſunt ipſa peccata. Vnde ambulare in tenebris q̄uis commune quid ſonet, ſm̄ tamen rem eſt peccare. Nec dicit ambulauimus ſed ambulamus: vt intelligamus ꝙ non de iis qui peccauerunt ſed de iis qui peccant loquitur. MENTIMVR & veritatem non facimus. Quum debuiſſet dicere & veritatem non dicimus, dixit & veritatem non facimus: ad ſignificandum ꝙ de mendacio facti eſt ſermo. ipſo enim facto quo ambulamus in tenebris, alieni a ſocietate dei (qui lux eſt & in quo nullę ſunt tenebrę) nos conſtituimur: ac per hoc factum contrariatur verbis, & conſtituit mendacium in verbo quo profitemur nos

ſocietatem habere cum deo. ¶ SI AVTEM in luce ambulamus ſicut & ipſe eſt in luce, ſocietatem habe/
mus adinuicem.} Nota differentiam. De nobis dicit in luce ambulamus: de deo autem in luce eſt. no/
ſtrum ſiquidem eſt proficere in luce: dei aũt nõ eſt proficere ſed eſſe in luce. ¶ Et dicit ambulamus in prę
ſenti, vt intelligamus ꝙ de iis qui in ſpũali luce progrediuntur eſt ſermo: nõ de illis qui olim in luce am
bulauerunt & modo in tenebris ambulant. ¶ Quod autem dicit ſocietatẽ habemus adinuicem, a con
textu literæ cogor intelligere ſocietatem habemus adinuicem, hoc eſt cum deo & deus nobiſcum. nam
de hac ſocietate conſtat eſſe ſermonẽ. Vnde & ſtatim ſubiungit ſocietatem eius nobiſcum, dicendo.
ET ſanguis ieſu chriſti filii eius emundat nos ab omni peccato.} Acſi apertius dixiſſet. noſtra in luce
ambulatio facit nos habere ſocietatem cũ eo deo patre & econuerſo, & facit nos habere ſocietatẽ cum
filio eius pro quanto ſanguis ieſu chriſti filii eius emundat nos ab omni peccato. Propoſuerat enim ſu
perius & ſocietas vero noſtra cũ patre & filio eius ieſu chr̃o. ¶ Nõ mireris ſpeculatiue theologe ꝙ emũ/
datio a peccato, ponatur cõſequens ad ſocietatem cum deo & ambulationem in luce. Recole ꝙ hæc ſi/
mul tempore fiunt: quemadmodũ aeris illuminatio & remotio tenebrarum, ſed ordine naturę tam for
malis q̃ finalis illuminatio pręcędit remotionẽ tenebrarum. & ſic eſt in propoſito. ¶ Et dixit hoc preoc
cupando obiectionẽ, quo pacto poſſumus in luce ambulare qui inuoluimur tenebris peccatorum? Ex/
cluditur enim obiectio ex hoc ꝙ dum fit iſta noſtra cum deo ſocietas, mundantur nõ per noſtra merita
ſed per meritum ſanguinis chr̃i oĩa noſtra peccata. Vnde & verbo pręſentis tẽporis vtit̃ dicendo emũ
dat. Et dicit ab omni peccato: quia impiũ eſt dimidiam a deo ſperare veniam.

¶ SI DIXERIMVS quoniam. pro. ꝙ, peccatũ nõ habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis non
eſt.} Nõ dicit ſi dixerimus ꝙ nõ peccamus (implicat enim duo cõtraria, in luce ambulamus & pecca/
mus) ſed dicit ꝙ peccatum non habemus. ſtat enim ꝙ non peccamus & tamẽ peccatum habemus cõ/
miſſum vel contractum. Dixerat ꝙ ſanguis chriſti emundat nos ab omni peccato: ne quis erraret intel
ligendo hoc de aliq̃bus hoĩbus & non de omnibus, ideo ſubiungit omnes habere peccatũ ad monſtrã
dum ꝙ omnes indigent mundatione per ſanguinẽ chriſti. Hanc enim indigentiam teſtat̃ hæc ſenten/
tia, comprehendens oẽs ſub habere peccatum. ¶ SI confiteamur peccata noſtra.} E regione negan/
tium ſe habere peccatũ locat nos confitentes peccata noſtra. Et eſt ſermo de confeſſione ſiue interna ſi/
ue externa, qua hõ recognoſcit ſe habere peccatũ. FIDELIS eſt & iuſtus vt remittat nobis peccata no/
ſtra, & emundet nos ab omni iniquitate.} Ne vanam (vt multi garrulant) exiſtimes cõfeſſionem pec/
catorum ad conſequendam eorum remiſſionem, apud deũ preſertim qui omnia nouit abſq; noſtra cõ/
feſſione, ioannes fidelitati diuinę eã tribuit: ad ſignificandum ꝙ ideo noſtra peccatorum cõfeſſio valet
ad remiſſionem peccatorũ quia fidelis eſt deus: hoc eſt quia deus ꝓmiſit veniam confitẽtibus, & fidelis
eſt in ſeruãdis promiſſis. Et propterea cõditionali vtitur, ſi confiteamur fidelis eſt deus. Et ne quiſq̃ obii/
cere poſſit ꝙ promiſſa diuina intelliguntur ſalua iuſtitia, ac per hoc remiſſio peccatorũ non niſi iuſtitia
comite promiſſa eſt, adiungit ꝙ eſt ẽt iuſtus: ad ſignificandum ꝙ remiſſio quam ꝓmiſit confitentibus,
nõ ſtulte, non poſtergãdo iuſtitiam ſed ſeruando iuſtitiã adimplet. Sed iuſtitia eſt, non hoĩum ſed dei. eſt
enim illa qua ſanguis ieſu chriſti emundat nos. Vnde & duos effectus ſubiũgit. Alter eſt vt remittat no
bis peccata noſtra. & hic reſpõdet fidelitati. Alter & emũdet nos ab omni iniquitate. & hic reſpondet iu
ſtitiæ: qm̃ hic ſanguini chriſti paulo ante attributus eſt. ¶ SI dixerimus quoniam. pro. ꝙ, non peccaui/
mus, mendacem facimus eum, & verbum eius nõ eſt in nobis.} Prius dixerat verbo pręſenti ꝙ pecca/
tum nõ habemus: modo dicit verbo pręterito ꝙ non peccauimus. procedit enim reſolutorie. Ideo mẽ/
tiuntur dicẽtes peccatum nõ habemus, quia mentiuntur dicẽtes nõ peccauimus. ¶ Quod autem dicit
mendacem facimus eũ (proculdubio deum) ſignificat deũ dixiſſe ꝙ omnes peccauimus. Quod ex mul
tis ſacrę ſcripturę locis habetur. nã & in pſalmis ſcriptũ eſt, nõ eſt qui faciat bonũ nõ eſt vſq; ad vnum.
& eccę. 7. non eſt homo iuſtus in terra qui faciat bonũ & nõ peccet. Quas autoritates paulus ad ro. 3. ad
hoc affert. ac per hoc verbum dei ſcriptum non eſt in nobis, contrarium dicentibus.

CAPVT .II.

FILIOLI mei hæc ſcribo vobis vt nõ peccetis.} Ne quiſq̃ obiiceret inculpabile eſſe noſtrũ
peccatum tanq̃ ineuitabile a quocunq;, occurrit ioannes dicens ꝙ hęc ſcribo vobis nõ ad
monſtrandam ineuitabilitatem peccati ſed ad oppoſitum: videlicet vt non peccetis. Q̃uis
enim peccaſſe cõmune ſit omnibus, euitabile tamẽ eſt in futurũ. Intellige euitabilia eſſe ſin/
gula & omnia ad tempus, q̃uis nõ omnia toto tempore vitę. & propterea ſubiungit ¶ ET ſi quis pecca
uerit, aduocatum habemus apud patrem ieſum chriſtum iuſtum.} Non ſolum remedium docuit cõ/
tra pręterita peccata confeſſionem, ſed etiã ſi rurſus poſt baptiſma peccamus, remedium docet recur/
ſum ad aduocatum ieſum chriſtum quatenus hoĩem. ipſe enim eſt aduocatus noſter apud patrem. Ad/
uocatus aũt non patrocinium ferens cauſę iniuſtę ſed aduocatus iuſtus. Cuius iuſtitia explicatur ſub/
iungendo. ET ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris.} Ecce iuſtitia ieſu chriſti, ecce iuſtitia aduoca/
ti noſtri, ꝙ ipſe eſt propitiatio ſatiſfaciens pro peccatis noſtris. NON pro noſtris autem tm̃, ſed etiam
pro totius mundi.} Magnus exceſſus iuſtitiæ, vt ſatiſfecerit non pro peccatis electorũ tm̃, ſed etiã pro

peccatis totius mundi:ꝗuis non oĩbus ꝓfuerit quo ad vltimũ effectum qui eſt æterna fœlicitas.
ET IN hoc ſcimus qm̃.pro.ꝙ/cognouimus eum ſi mandata eius obſeruamus.} Non ſaltat ioãnes
ſed tractans de ſocietate noſtra cum deo per hoc ꝙ ambulamus in luce, quũ mõſtraſſet indigentiã
remiſſionis peccatoꝝ quæ ſunt tenebræ primo contrariæ ambulationi in luce/modo ꝓſequitur ipſam
ambulationẽ in luce:declarando ꝙ exigit duo:videlicet ſeruationẽ mandatorũ dei exterius/& dilectio/
nem interius. Et quod ſuperius appellauit ambulare in luce/modo appellat cognoſcere deum.nam qui
ambulat in luce/videndo vtitur luce:ac per hoc qui nouit deum lucem, vtitur deo vt luce operum ſuoꝝ
tam intus ꝗ̃ extra. Et eſt ſermo de notitia affectiua:quã efficit fides infuſa/quæ per dilectionem operat̃.
Dicendo itaqꝫ & in hoc ſcimus ꝙ cognouimus eum(proculdubio deum lucem)perinde eſt ac ſi dixiſſet
& in hoc ſcimus ꝙ ambulamus in luce ſi mandata eius obſeruamus.Si vero legatur in præterito,perin
de eſt & in hoc ſcimus ꝙ cognouimus eum ſi mandata eius obſeruauerimus/in prꝫterito. Quãuis poſ
ſit difformitas temporum ad ſignificandum notitiam præcedere & ſeruationem mandatorũ ſubſequi/
dicta intelligi.intendit ſiquidem ioãnes ad literam monſtrare ſignum infallibile internꝫ lucis diuinꝫ in
nobis eſſe ſi mandata eius ſeruauerimus.Et propterea dicit & in hoc ſcimus/ſcientia experimẽtali. Vnde
& ex oppoſito inferri oppoſitum manifeſtat/ſubiungendo. ¶ QVI dicit ſe noſſe deum & mandata eius
non cuſtodit,mendax eſt & in eo veritas non eſt.} Eodem ſenſu vtitur noſſe deum.ergo ex cuſtodia vel
non cuſtodia mandatoꝝ diuinoꝝ pendet noſtra notitia de interna in nobis luce. QVI AVTEM ſeruat
verbum eius,vere in hoc charitas dei perfecta eſt.} Quũ debuiſſet dicere in hoc notitia dei ſeu lux dei
perfecta eſt/dixit charitas dei,vꝫ oſtendat cõnexionem inſeparabilem horum duorum:videlicet ſeruare
mãdata dei & charitatis dei.pedetentim enim repit ab exterioribus ad intima:tendens ad hoc vt dictũ
eſt/ꝙ ambulatio in luce conſtituens ſocios dei integratur ex charitate & ſeruatione mandatoꝝ. ¶ Perfe/
cta autem dicit̃ charitas dei ſeruans mandata,quia extendit ſe non ſolum ad deum ſed ad oĩa diligenda
propter deum.Extendit autẽ ſe non ſolum habitũ ſed exercitatione.& ideo ꝑfecta cõſtans ex oĩbus.
¶ IN HOC ſcimus quoniam.pro.ꝙ/in ipſo ſumus.} Redit ad primo propoſitum de ſocietate cum
deo.in hoc/ſcilicet in charitate ſeruãte mandata,ſcimus ꝙ ſumus in ipſo/ſocialiter. Perpende prudens
lector progreſſum literæ/ꝙ ſummarie declarauit in quo conſiſtit ſocietas noſtra cum deo. QVI dicit ſe
in eo manere,debet ſicut ille ambulauit & ipſe ambulare.} Hinc apparet ꝙ pronomen in ipſo ſumus
& in ipſo manere/ieſum chriſtum demonſtrat,ita ꝙ iungit perfectꝫ charitati dei eſſe in chriſto:vt intel/
ligamus ꝙ per eandem ſumus in chriſto. Sumus autem tanꝗ̃ membra in capite/ſumus tanꝗ̃ membra
ipſius:quẽadmodũ manus mea ẽ in me.de ipſo nãqꝫ ieſu chriſto cõſtat dici ſicut ille ambulauit.Monue/
rat docẽdo ꝙ debem⁹ ambulare in luce ſicut ipſe deus eſt in luce:vt aũt hoc altius documẽtũ ab exẽplo
inſinuaret/attulit exẽplũ ieſu chri hoĩs ꝙ debemus imitari illũ.hoc eſt.n.ambulare ſicut ille ambulauit.
CHARISSIMI.pro.dilecti.} Poſtꝗ̃ ſummarie declarauit noſtram ſocietatem cum deo ex ambula/
tione in luce(in qua purgantur peccata/ſeruant̃ mandata)ex dilectione dei & incorporatiõe chri
ſti,modo exactius incipit idem declarare/inchoans a dilectione dei. NON mandatum nouum ſcribo
vobis ſed mandatum vetus quod habuiſtis ab initio.} Inferius in ca.3.dicet/hꝫc eſt annunciatio quã
audiſtis ab initio vt diligatis inuicem.igitur mandatum non nouum ſed vetus quod audiuiſtis ab ini/
tio eſt mandatum dilectionis:quod fideles quiqꝫ audiuerunt ab initio conuerſionis ſuæ. Et ideo ioãnes
dicit ꝙ non ingerit nouum mandatũ,ſed illud idem quod habuerunt ab initio. Vnde & ſubdit. MAN
DATVM vetus eſt verbum quod audiſtis ab initio.} fidei veſtræ: ITERVM mandatũ nouum ſcribo
vobis qđ veꝝ eſt & in ipſo.} Sup̃fluit &. ET IN vobis.} Deficiũt tres dictiones.Legendũ eſt. IDEM
veꝝ eſt & in vobis.} Præcꝫptũ de dilectione dei & ꝓximi/non eſt nouũ ſed antiquũ:præcꝫptum aũt de
mõ diligẽdi(videlicet illo mõ quo chriſtus dilexit nos)eſt ꝓcꝫptũ nouum. Vnde & dñs in euangelio
de hoc loquens ait,mãdatum nouũ do vobis vt diligatis inuicẽ ſicut dilexi vos. Vñ & ioãnes hic dicit
de mãdato nouo.qđ eſt veꝝ in ieſu chriſto & idẽ eſt veꝝ in vobis/imitatoribus chriſti. Vtrũqꝫ ergo mã
datum ioãnes ſe ſcribere fatetur.primo vetus,quod etiam in veteri teſtamento traditum eſt:ſecundo no
uum,quod tradidit chriſtus.iuxta duo quæ præmiſerat:videlicet charitatẽ dei & eſſe in chriſto. QVIA
tenebræ tranſierunt.pro.tranſeunt/& verum lumen iam lucet.} Rationem reddit vltimo dicti/idem ve
rum eſt & in vobis.Ratio enim quare verificatur & in vobis id quod eſt verum in chriſto,eſt quia tene/
bræ peccatorum tranſeunt.& ratio quare tranſeunt/ſubiungitur præſentia veri luminis. Iam ſuperius
dictum eſt ꝙ ambulantibus nobis in luce mundantur peccata,ideo in vobis verum eſt/quia in vobis
iam verum lumen lucet & peccatorum tenebræ fugantur.
¶ QVI DICIT ſe in luce eſſe & fratrẽ ſuum odit, in tenebris eſt vſqꝫ adhuc.} Declaraturus diligentẽ
dei qua ambulamus in luce,inchoat a contrario imo a contrariis actibus circa proximũ.ſunt aũt hi cõ
trarii actus amor & odiũ. Ex dña ergo inter odio hñtem & diligentẽ fratrem ſuũ/manifeſtat dilectionẽ
eſſe in luce. Odio ſiqdem hñs fratrem ſuũ eſt in tenebris vſqꝫ adhuc:hoc eſt non obſtante baptiſmo &
quibuſcũqꝫ ſacramentis. QVI diligit fratrẽ ſuum,in lumine manet.} quod eſt cõtrarium ad eſſe in te/
nebris. ET ſcandalũ in eo non eſt.} tam actiue ꝗ̃ paſſiue.Directe tñ intẽdit paſſiue.intẽdit.n.dicere ꝙ

non ſolum manet in luce ſed ambulat in luce abſq; offendiculo videns quo vadit. Vnde vt oppoſitum explicet de oſore fratris, repetit. QVI autem odit fratrem ſuum, in tenebris eſt.} vt adiungat. ET IN tenebris ambulat & neſcit quo eat: quia tenebrę obcęcauerunt oculos eius.} Perpende prudens lector differentiam inter oſorem & dilectorem fratris, deſcribi penes lucem & tenebras: vt intelligamus totum hoc dici ad declarandum quod ſuperius fuit propoſitum, φ ambulās in luce ſocietatē habet cum deo. Non vagatur ioannes, ſed propoſitum directe tractat.

SCRIBO vobis filioli.} Ne quiſq̄ tam ardua putet ſcribi a ioāne vt rari ſint in quibus hæc inueniātur, explicat ioannes multas hominū differentias quibus ſe ſcribere dicit tanq̄ ambulantibus in luce. Tria autem genera hoīum ſūmat: vʒ filiolos, patres & adoleſcentes. Et quantum ipſa noīa innuūt, ſummat incipientes, proficientes & perfectos: incipientes appellando filiolos, proficiētes adoleſcentes, & perfectos patres. Et ſingulis ſtatibus bis ſcribit, vt ipſa repetitio non careat myſterio. QVONIAM remittunt̃ vobis peccata ꝓpter nomen eius.} proculdubio ieſu chriſti. Apte incipientibus remiſſio peccatorum accōmodatur: quoniam ſic ambulant in luce vt eorum ſtudiū ad remiſſionem cōſequendam peccatorum annitatur. SCRIBO vobis patres, quoniā cognouiſtis eū qui ab initio eſt.} De ieſu chriſto eſt ſermo, ad cuius diuinitatis notitiam aſcēdunt perfecti: aſcendunt autem tranſeundo per contēplationē ea quę humanitatis chriſti ſunt ad ipſum qui eſt ab initio. SCRIBO vobis adoleſcentes, quoniā viciſtis malignum. pro. malum.} maſculini tñ generis & cum articulo, ad ſignificandum diabolū qui vere eſt malus humano generi. Quem viciſſe, proficientibus attribuitur: qui iam conſequuti peccatorū veniam aduerſus diabolum pugnam ſuſcęperunt & illum vicerunt, & cum hac victoria ambulant in luce. ¶ SCRIBO vobis infantes. pro. filioli.} Iterū ſcribere ſe ait filiolis alia ratione. QVONIAM cognouiſtis patrem.} Prius dixerat quoniam remittuntur vobis peccata ꝓpter nomē eius: modo dicit. quoniam cognouiſtis, notitia fidei, patrem, domini noſtri ieſu chriſti. vt fidem incipientium intelligamus nō ſiſtere in chr̃o homine ſed extendere ſe ad myſterium trinitatis. vtrunq; enim oportet quantūcunq; incipientes credere. SCRIBO. pro. ſcripſi, vobis patres, quoniam cognouiſtis eum qui ab initio eſt.} Ex itegro repetit ad patres, nulla additione aut diminutione facta niſi mutato ſcribo in ſcripſi: qa quo altius tendat contēplatio perfectorum non habet q̄ ad eum qui ab initio eſt. in cæteris enim repetit aliquid altius. Repetit autem ad patres, vt ipſa repetitio fomentum quoddā ſit ad ſeruandam celſitudinem eorum. SCRIBO vobis iuuenes. pro. ſcripſi vobis adoleſcentes, quoniā fortes eſtis, & verbū dei manet in vobis, & viciſtis malignum. pro. malū.} maſculini generis vt ſupra. Et hic quoq; mutat ſcribo in ſcripſi: quoniam ſm rem repetitio eſt, ſm explicationem autem victoria per partes explicatur: videlicet per verbum dei dirigēs, & per fortitudinem exequentem. poſtremo autem loco reſeruauit victoriam aduerſus diabolum, ad continuandum cum victoria aduerſus mundum.

¶ NOLITE diligere mundum neq; ea quæ in mundo ſunt.} Dilectioni dei non ſolum contrariatur odium proximi ſed etiam dilectio mundi. & ꝓpterea poſtq̄ ioānes a diligente deum excluſit odium fraternum, modo excludit dilectionem mundi & eorum quę in mūdo ſunt. Appellatione mundi nō intelligitur vniuerſitas rerum, ſed vniuerſitas rerum deordinatarum: nō a regula naturę ſed a regula rectę rationis. nam & ipſe ioānes talia explicabit eſſe ea quę ſunt in mūdo quę prohibet diligi. ¶ SI QVIS diligit mundum, nō eſt charitas patris in eo.} Rationē reddit primi dicti, ne diligatis mundum: ex eo φ ſi quis diligit mundum nō eſt charitas patris in eo. Hinc clare patet φ de dilectione mundi quatenus a recta ratione exorbitat, eſt ſermo. nam diuina dilectio, ad mūdum (hoc eſt vniuerſitatem rerum creatarum) ſe extendit: iuxta id quod ſcriptū eſt. miſereris oīum domine & nihil odiſti eorum quæ feciſti. Charitas ergo patris imitanda nobis pręcipitur, non abiicienda: vt intelligamus φ illa prohibetur dilectio mundi quæ cōtrariatur dilectioni qua deus diligit nos. hanc autem cōſtat eſſe quum mundus diligitur in pręiudiciū diuinorum mandatorum. QVONIAM omne quod eſt in mundo, cōcupiſcentia carnis eſt & cōcupiſcentia oculorum & ſuperbia vitę: quę nō eſt ex patre.} Nō iacet ita in textu: ſed legēdum eſt abſq; copula verbali in medio, legendo ſic. QVONIAM omne quod eſt in mūdo, videlicet cōcupiſcētia carnis & cōcupiſcentia oculorū & ſuperbia vitę, non eſt ex patre, ſed ex mūdo eſt.} Ratio redditur quare charitas patris cœleſtis nō eſt in diligente mundum, quia omne quod eſt in mundo &c̄. nō eſt ex ipſo cœleſti patre ſed ex mūdo: vt intelligamus φ cœleſtis pater diligit ſua & non mundi, mundus aūt diligit ſua & nō cœleſtis pr̃is. Et ne ſit quęſtio de quibus exiſtentibus in mundo ioānes loquit̃, ipſemet explicat: dicēdo videlicet cōcupiſcentia carnis & concupiſcentia oculoꝝ & ſuperbia vitę. Res appetibiles deordinatas vt facilior eſſet intelligentia, denominauit a noſtris deordinatis paſſionibus: vt ſic non ambigeres φ de appetibilibus deordinatis loquitur. mutuo enim ſibi correſpondent appetitiones deordinatę & appetibilia deordinata. ¶ Sub concupiſcentia itaq; carnis inordinata delectabilia ſm ſenſum compręhenduntur: ſub cōcupiſcentia autem oculorum inordinata vtilia: ſub ſuperbia vero vitę inordinata gloria, honor, fama & huiuſmodi. ¶ Et hæc dicuntur non eſſe ex patre cœleſti, hoc eſt non conſtare ex diſpoſitione cœleſtis patris. non enim deus diſpoſuit hæc quatenus inordinata. melius dicam non enim hæc quatenus inordinata cōſtant ex diuina diſpoſitione: quoniam diuina diſpoſitio

participata in rebus;nõ diſſonat a recta ratione morali.ſed ſunt ex mundo:hoc eſt conſtant ex mundo .i.ex mundi diſpoſitione vt mundus exorbitat a deo.quod eſt diceręconſtant ex mundo relato ad per/ uerſam rationem.hinc enim omnis deordinatio delectabilium ac vtiliū prouenit. ℣ ET mundus tran ſit & concupiſcentia eius:qui autem facit voluntatem dei;manet in æternum.℈ Non ſufficit ioanni probaſſe mandatum non diligendi mundum ex parte dei,ſed addit alteram rationem ex parte noſtri di ligentium deum.Et conſiſtit ratio in hoc ꝙ mundi & noſtrę contrarię ſunt conditiones. nam mūdus cum ſua concupiſcentia tranſitorius eſt,nos autem diligentes deum ſumus æterni. non debemus ergo nos æterni degenerare diligendo mundum tranſitorium. Vt dictum eſt;non de ſubſtantia mūdi eſt ſer/ mo:ſed de ipſo quatenus exorbitat a recta ratione.Conſtat autem huiuſmodi exorbitationem tranſito/ riam eſſe.terminabitur enim in iudicio.Diligentes autem deum eſſe æternos;conſtat ex eo ꝙ ipſa dile/ ctio dei perſeuerabit in eis in æternum.

FILIOLI mei.℈ Supplnit mei. NOVISSIMA hora eſt.℈ Declarata dilectione dei ex contrariis(odio ſcilicet fraterno & dilectione mundi)cōſequenter declarat ipſum ambulare in luce;ex contrario:vi/ delicet falſitate ſeu mendacio in iis quę ſunt fidei.eſſe enim in luce eſt noſſe veritatem lucis diuinę:ac ꝑ hoc falſitas contraria diuinę veritati;manifeſtat eſſe in luce.Procedit autē a ſeductoribus ad ipſam fal/ ſitatē.Vnde quod dicit nouiſſima hora eſt;ſignificat ꝙ eſt tēpus ſeductionis.nam ſeductio appropria/ tur vltimo tempori. quod erit tempus antichriſti;qui antonomaſice eſt ſeductor.Et propter hunc ſen ſum ſubiungit. ET ſicut audiſtis quia.pro.ꝙ;antichriſtus venit.℈ Præſentis tēporis eſt venit. propter certitudinē enim prophetię futurum ſignificat in præſenti.Ac ſi dixiſſet.nouiſſimam horā appello ho/ ram antichriſti quo ad officium ſeductionis. ET nunc antichriſti multi facti ſunt. vnde ſcimus quia pro.ꝙ;nouiſſima hora eſt.℈ Manifeſtat quo ſenſu loquatur.quemadmodū multi ſunt antichriſti præ/ uenientes illum antichrm̄,ita nouiſſima hora eſt:ſicut præſentes antichriſti officium exercent antichri/ ſti,ita præſens hora exercet officium nouiſſimę horę. EX nobis exierunt,ſed non erāt ex nobis.℈ Præ/ ſentes ſeductores chriſtiani fuerunt;& ex nobis(chrianis)exierunt,verūtamen non erant ex nobis:hoc eſt non cōſtabant ex nobis.Pluries ioannes vtitur hoc loquendi modo.vnde & in euāgelio;vos de mū/ do non eſtis:hoc eſt non conſtatis ex mundo.Ita hic ex nobis non erant:hoc eſt conſtabant ſecundum animum ex aliis affectibus ex aliis cogitationibus q̄ cōſtemus nos;q̄ habuerit a nobis. ℣ Vnde & ſub/ iungit. NAM ſi fuiſſent ex nobis.℈ hoc eſt habentes affectus & cogitatus quos acceperunt a nobis. PERMANSISSENT vtiq; nobiſcum.℈ Sequela manifeſta eſt;manſiſſent vtiq; in vnitate eccleſiaſtica nobiſcum. SED vt manifeſti ſint quoniā.pro.ꝙ;non ſunt omnes ex nobis.℈ Directe eſt ſermo de chri ſtianis ꝙ non oēs qui ſunt quādoq; inter nos ſunt ex nobis.hi enim fuerunt quādoq; inter nos & tamē nō ſunt ex nobis. ℂSED vos vnctionem habetis a ſancto:& noſtis omnia.℈ Iam dixerat q̄bus ſcri/ bit:& propterea ad illos vtpote in gratia cōſtitutos dicit;ſed vos vnctionē habetis a ſancto. An ſigni/ ficetur perſona ſpūs ſancti(cui attribuitur interna vnctio)an ſignificetur perſona chri(qui nomen ha/ bet ab vnctione,a quo chriani omnes vnctionem habemus)parui refert: quoniam eandem vnctionē in anima noſtra vterq; efficit.℣ Quod autem dicit & noſtis omnia;intellige neceſſaria ad ſalutem.Ad/ uerſus ſeductiones hęreticorum duo ſunt remedia.Alterum externę doctrinę:alterum internę vnctio/ nis.Ignorātibus opus eſt externa doctrina ne ſeducantur:ſciētibus autem ſola vnctio interna ſufficit: quoniam illa docet eos refutare quicquid contrarium eſt veritati fidei.Et hanc ſententiam ioānes mo/ do diffuſe proſequitur;dicendo.

NON ſcripſi vobis;quaſi ignorantibus veritatem,ſed quaſi ſcientibus eam.℈ Et propterea dixi ꝙ vn/ ctionem habetis & noſtis omnia. ET quoniam omne mendacium ex veritate non eſt.℈ ex veris enim nō niſi verum proficiſcitur. QVIS eſt mendax niſi is qui negat quoniam.pro.ꝙ;ieſus eſt chriſtus?℈ Vniuerſam fidem complectitur affirmatio ꝙ ieſus eſt chriſtus:& per oppoſitum vniuerſam fidem de/ ſtruit negans ꝙ ieſus eſt chriſtus.& propterea is ſolus dicitur mendax in iis quę ſunt fidei, tanq̄ oīa cir/ ca fidem mendacia in hoc vno comprehendantur.quod eſt verum virtualiter. Et dixit hoc ſcientibus; non ad docendū aliqd qd̄ neſciant;ſed ſummarie ante oculos proponendo vniuerſam doctrinā hęreti/ corum ℂHIC eſt antichriſtus.℈ officio. QVI negat patrē & filiū.℈ Ecce antichriſti officium negare myſterii & trinitatis & incarnationis. OMNIS qui negat filiū nec patrē habet.℈ Manifeſtat qd̄ dixe/ rat:videlicet ꝙ negās ieſum eſſe chrm̄ negat totū.ex eo nāq; ꝙ negat filium dei;neceſſario ſeqtur ꝙ ne/ get patrē:imo plus inferē ꝙ non habet patrem tanq̄ in quo manet nec tanq̄ manentem in ſe.QVI con/ fitetur filiū;& patrem habet.℈ Superfluūt hę ſex dictiones. ℣VOS quod audiſtis ab initio;in vobis ꝑ/ maneat.℈ Supplēda eſt lrā:vos ſic eſtote vt quod audiſtis ab initio in vobis ꝑmaneat;tā de myſterio trinitatis q̄ incarnationis.Et ratio ſubiūgiť. QVIA ſi in vobis ꝑmāſerit quod audiſtis ab initio,& vos in filio & patre manebitis.℈ Ecce fructus:qui pōt & in ꝑſenti & in futura vita intelligi.Et ſi de futura vi ta eſt ſermo,manere nos in patre & filio;intelligiť tanq̄ videntes in viſis;tanq̄ amantes in amatis;tanq̄ fruentes in rebus ſumme delectabilibus.Si vero de hac vita eſt ſermo,intelligitur inchoatiue;per amo/ rē infuſum .ſic enim hic ſumus in patre & filio nō ſolū tanq̄ in contēplatis ſed tanq̄ in amicis. ET hęc

eſt repromiſſio quã ipſe pollicitus eſt nobis vitam æternã.} De vtroq; modo manere in pře & filio/ verificať vita ęterna.Et ꝓpterea vtrũuis ĩtelligas,verificať ꝙ hoc(.ſ.manere in pře & filio) eſt repromiſſio quã pollicitus eſt ieſus:& eſt appoſitiue vita ęterna.hic quidẽ inchoatiue,ibi vero perfecte.

HÆC ſcripſi vobis de iis qui ſeducũt vos:& vnctio quã vos accępiſtis ab eo,maneat.pro.manet/in vobis.} Vtrunq; habetis.nã a me eſtis in ſcriptis cõmoniti de ſeductoribus:& intus manet in vobis vnctio quam accępiſtis ab eo ieſu chřo. ET nõ neceſſe habetis vt aliquis doceat vos.} Recole ꝙ ad ſciẽtes loquitur. SED ſicut vnctio eius.pro.ipſa/docet vos de oĩbus.} Propriũ eſt gratię ſpũs ſancti quæ appellatur vnctio/inclinare intellectũ ad aſſentiẽdum oĩbus quę ſunt fidei & ad diſſentiẽdũ cõtrariis fidei,dũmodo proponantur vt nota.Et ꝓpterea de ſcientibus(qui ignorantia nõ falluntur)plene verificatur ꝙ vnctio docet illos de oĩbus quæ ſunt fidei/tam acceptandis q̃ reſpuendis. Vnde & ſubdit. ET verum eſt & nõ eſt mendaciũ.} qđ ipſa vnctio docet verum & alienum a mendacio.ipſa enim vnctio vtpote ſpũs ſancti actio/verax eſt & mentiri nequit. ET ſicut docuit vos manete in eo.} ieſu chriſto. Monet ioãnes ſcientes ea quæ ſunt fidei vt nõ recedant ab interna vnctione/ vtpote oĩno veraci:& ſic ſentiant de chřo ieſu quo ad ĩtellectũ & ſic maneant in ipſo quo ad affectũ quẽadmodũ vnctio docuit illos.Et ſignificanter dicit docuit in p̃terito, ne fallãtur ſub aliqua ſpecie ſpiritualis affectus ad aſſentiẽdum alicui nouitati. vult enim vt ſequantur id quod iam docuit eos vnctio,nec noui aliquid admittant ſub ſpecie noue inſpirationis. ¶ ET nunc filioli manete in eo.} tanq̃ propria membra eius. VT quum apparuerit,habeamus fiduciam & nõ confundamur.pro.pudeſiamus/ab eo in aduentu eius.} Magna gratia habere fiduciam in aduẽtu ieſu quum apparuerit tam terribilis:ad differentiam eorum qui pudeſient ab eodem tunc/eo ꝙ nunc non ſunt membra eius.

CAPVT .III.

SI SCITIS quoniam.pro.ꝙ/iuſtus eſt.} Hic debet incipere tertiũ capitulum:quoniam hinc inchoat ioãnes materiam tertii capituli.SCITOTE qm̃.pro.ꝙ/& oĩs qui facit iuſtitiã ex ipõ natus eſt.} Poſtq̃ dixit ꝙ ſocietas noſtra ad deũ & ieſum chřm ambulãdo in luce exigit tũ ſeruationem pręceptorum tum charitatẽ/ & charitatẽ declarauit ex contrariis & corruptiuis,modo ipſam ſocietatẽ noſtram cum deo & chriſto qualis ſit aperit ex connexione cũ iuſtitia operũ & charitate interna/vt nec in minimo recedat ab intento.iuſtitia enim eſt ipſa obſeruatio pręceptorũ. Societatem itaq; noſtram ad deum & chriſtum nõ qualitercunq; ſed natiuitate ex deo contrahi declarat.Et ꝓpterea dicit ꝙ ſi ſcitis chriſtum eſſe iuſtum,ſcitote conſequẽter ꝙ omnis iuſtus natus eſt ex chriſto. ita ꝙ nullus eſt iuſtus niſi natus ex chriſto.Et eſt ſermo de chriſto quatenus eſt deus.ab ipõ enim ſm ꝙ deus/vniuerſorum iuſtitia prouenit.¶ Significanter autem dicit natus eſt:vt ĩtelligamus nullum propriis viribus adipiſci iuſtitiam,ſed natiuitate ex chřo illam cõſeqmur.conſtat enim nullum naſci ex ſe ipſo.¶ Significanter quoq; dicit oĩs qui facit iuſtitiã:ne putes ꝙ de aliqua ficta interius iuſtitia loquatur,ſed intelligas ꝙ loquitur de iuſtitia quam facimus opere & veritate. ¶ Fundať autem ſequela(ſi ſcitis ꝙ ille iuſtus eſt/ſcitote quoq; ꝙ oĩs qui facit iuſtitiam ex illo natus eſt)ſuper hoc ꝙ omne quod eſt tale per participationẽ naſcitur a tali per eſſentiam:ac per hoc ab illo iuſto per eſſentiã oportet naſci omnem qui iuſtus eſt participatiue.Ecce ſocietas noſtra cum chřo & deo/ſocietas filialis ſm facere iuſtitiã.

¶ VIDETE qualem charitatem dedit nobis pater vt filii dei noĩemur & ſimus.} Superfluit & ſimus. Parui refert an appellatione patris intelligas perſonam patris an deum ipſam trinitatem quam adoramus dicendo pater noſter.De charitate aũt actiua eſt ſermo:qm̃ cauſa explicatur huius effectus qui eſt nos noĩari filios dei.Deus.n.diligit oĩa quæ fecit,ſed non dilectione tali vt cõicet oĩbus eſſe filios dei.ſed dilectione tali ꝓſeqtur tm̃modo electos:imo per hoc ſunt electi qa ſunt dilecti dilectione tali.Ex natiuitate igitur ſm iuſtitiam monet cõſiderãdam qualitatem diuinę dilectionis erga nos iuſtos:vt videlicet noĩemur filii dei.¶ Iã dixerat iuſtos natos ex ipſo.& ꝓpterea non oportuit repetere & ſimus:ſed ſat fuit explicare dignitatem noĩs poſt explicatam natiuitatem.¶ Nec dixit vt filii chři ſed vt filii dei noĩemur: nõ ꝙ maior ſit deus chřo,ſed vt a ſupremo naturę noĩe noſtram filiationem dignificaret. Perpẽde ſocietatẽ ex vna & eadẽ re cũ chřo & deo.Nati ſumus ſiqdem ex chřo iuſto iuſti.& hinc noĩamur filii dei/ꝓcul dubio veri ſed adoptiui.nõ.n.falſo talẽ filiationẽ diuina nobis cõceſſit charitas.

PROPTER hoc mundus nõ nouit nos.pro.vos/quia non nouit eũ.} Quis contextui quadret legere in prima ꝑſona nos:ioannes tamẽ in modo loquendi vitans iactantiam ſcripſit in ſecũda perſona vos. ¶ Mirum apparet apud philoſophos & ſapientes mundi huius ꝙ tanta dignitate membra chriſti donata ſint/& tñ ignota maneant.rõnem reddit ioannes quare mũdus modo nõ nouit vos in tanta celſitudine cõſtitutos.Et reddit rõnem ex hoc qa non nouit eum:videlicet deũ ſeu chřm. Quod vt facile intelligas,pone ante mentis oculos ſtatũ mundi a iudicio & deinceps futurũ.tũc.n.qa mũdus cognoſcet deũ & chřm,cognoſcet cõſequẽter celſitudinẽ electorũ:& per oppoſitũ qa nũc nõ nouit mundus deũ & chřm dilectorẽ & electorẽ iuſtorũ,ideo nõ nouit celſitudinẽ electorũ. Vnde ad hoc explanãdũ ſubiũgit. CHARISSIMI.pro.dilecti/nunc filii dei ſumus & nõdum apparuit qd erimus.} Acſi apertius dixiſſet. nõ ex defectu filiationis diuinę in nobis ꝓuenit hæc mũdi ignorãtia:qa nũc in hoc mũdi ſtatu in quo

deſpecti a mundo habemur/ſumus filii dei.ſed quo ad apparētiam eſt differētia,quia nōdum apparuit quid erimus.¶ Non dicit nondum apparuit quid ſumus ſed quid erimus:ad ſignificandum futurā cō/ſummationē ſeu perfectionē eius qđ modo ſumus. Sumus.n.filii dei,ſed imperfecte/ ꝓpter cognitionē ænigmaticam:tunc aūt erimus perfecte filii/ꝓpter clarā viſionē.Propter quod ſubiūgit. SCIMVS qm̄ pro.ꝙ/quum apparuerit,ſimiles ei erimus:quoniam videbimus eū ſicuti eſt.} Quod dicit quū appa/ruerit/ſimplex cōtextus ſubintelligēdum exigit illud idē de quo dixit ꝙ nondū apparuit:vt ſit ſenſus.ſci mus ꝙ quū apparuerit id quod erimus(hoc eſt quū venerit ſtatus ille in quo non latebit ſed apparebit quid erimus ſicut mō latet quid ſumus & qđ erimus)tunc ſimiles ei erimus &c̄.¶ At ſi ꝓpter ꝓnomen ei ſubintellexeris chrm̄(vt ſit ſenſus/quū autem apparuerit chrs ſm̄ vtranq; naturam)nō errasti.Proſe/quendo tm̄ ſimplicem cōtextum/ſignificat̃ ꝙ in ſtatu illo ſimiles erimus ei / ꝓculdubio deo cuius ſumus filii.& ratio ſimilitudinis redditur qm̄ videbimus eum ſicuti eſt/& non ſicuti repręſentatur p creaturas.

¶ Profunda valde eſt doctrina hęc/ex viſione dei ſicuti eſt rōnem reddens ſimilitudinis noſtrę ad deum. Nec fundat̃ ratio hæc ſuper hoc ꝙ viſio fit per ſimilitudinē rei quę videt̃.cōmuniter.n. a theologis ſpe/culatiuis negat̃ ibidem huiuſmodi ſimilitudo,vſq; adeo vt dicant ꝙ videre deū per ſimilitudinem crea/tā nō eſt videre ipſum.Et vere nō eſt videre ipſum ſicuti eſt/ſed ſicut rep̄ſentatur per illā ſimilitudinē.Sed fundatur hæc ratio ſup hoc ꝙ oportet diuini ordinis eſſe oēm qui videt eū ſicuti eſt. incommunicabi/lis.n.eſt viſio dei cuicunq; creaturę tā factę q̄ factibili/in ſuis naturalibus quantūcunq; excellentibus.& ꝓpterea oportet videntem deum aſſumptum eſſe ad cōmunionē diuini ordinis & ſimilē deo effectū lu/mine glorię.& ſic diuinę naturę facti cōſortes(qđ eſt eſſe ſimiles deo ſiſ͞itudine diuini ordinis)videt deū ſicuti eſt.¶ Si hæc nō penetras lege theologiā ſpeculatiuā . et bn̄ aduerte quū dr̃ videbimus eū ſicuti eſt/ aduerbium ſicuti non determinare modum rei viſę in ſeipſa:qm̄ ēt mō quęlibet verax cognitio de deo cognoſcit eū ſicuti eſt:qm̄ nō cognoſcit falſum/nō cognoſcit ſicuti nō eſt.ſed hic nō eſt ſenſus intentus in litera.Aduerbium itaq; ſicuti adiungitur ad ſignificandū modū rei viſę quatenus viſę:ad excluden/dum oēm viſionē modificatā per repręſentans.Ita ꝙ germanus ſenſus eſt.videbimus eū non ſicuti re/pręſentat̃/non arctata nō modificata viſione per aliquod repręſentans,ſed ſicuti eſt/ſicut ipſe offert ſe/ipm̄.¶ ET oīs q habet hanc ſpem in eo,ſanctificat.pro.purificat/ſe ſicut & ille ſanctus. pro. purus/eſt.} Declaratis extremis(videlicet ꝙ modo ſumus filii dei/& quid erimus)infert medium per quod ab hoc extremo itur ad illud.Oīs inquit qui habet ſpem hāc perueniēdi ad ſimilitudinē dei & videndi eū ſicuti eſt,purificat ſe/ſtudet tollere a ſe oīum paſſionū affectionū & reliquoꝝ hmōi īpuritates vt accedat ad ſi/militudinē illius qui oino purus eſt.nihil.n.īpurum intrabit in illum ordinem diuinum.

OMNIS qui facit peccatū,& iniqtatem facit.} Declarata ſocietate noſtra cum chr̄o & deo quo ad qualitatem ꝙ eſt filialis/& quo ad opus ꝙ eſt ſm̄ facere iuſtitiā & purificare ſe, declarat cōſequēter nexum huiuſmodi ſocietatis cum facere iuſtitiā:& deinde cū charitate. Declarādo autem cōnexionem huius ſocietatis cū facere iuſtitiam/ declarat illam a cōtrario:hoc eſt a facere peccatū.Et quoniam face re peccatū nō ſonat contrariū eius qđ eſt facere iuſtitiā,iō p̄declarat ꝙ facere pctm̄ eſt facere iniuſtitiā/& pctm̄ eſt iniuſtitia:vt ſic poſtea libere ꝓcedat.Et ꝓpea dicit ꝙ oīs q facit pctm̄/ip̄e idē facit iniqtatem.& ſubiūgit. ET pctm̄ eſt iniqtas.} vt obiectū obiecto & actionē actioni adęquet . Oīnis pctm̄ latius ſe extēdat q̄ iniqtas(qa pctm̄ ēt in naturalibus & in artificialibus īuenit̃.mōſtra.n.ſunt peccata naturę:& errores artificū ſunt pctā in arte)pctm̄ tm̄ reſtrictū ad materiā moralē ęquale eſt iniqtati.in oī.n.pctō re/ctitudo aliq̄ violat̃.& ꝓpea vſurus ioānes pcti noīe vt ꝯtrario iuſtitię/prius adęquit ipm̄ iniqtati et ecō/uerſo. ¶ ET ſcitis ꝙ ille apparuit.} ꝓculdubio ieſus chrs in carne. VT peccata tolleret } crucifixus vere agnus dei tollēs pctā mūdi. ET pctm̄ in eo nō eſt.} Mōſtrata cōtrarietate pcti quēadmodū & iniq/tatis,īcipit ꝓcedere ad īferēdū ꝙ q natus eſt ex chr̄o/pctm̄ nō facit.& inchoat ab hoc ꝙ chrs apparuit in carne ſine pctō ad tollēdū pctā/tāq̄ ſibi cōtraria.Et ꝓpea optime īfert. OMNIS q ī eo manet nō peccat.} hoc eſt oīs q eſt mēbrū eius/q manet in eo vt mēbrū in corpe,vt ſic nō peccat.eſt.n.ſermo formalis,ſigni ficās ꝙ mēbrū chr̄i q̄tenus mēbrū chr̄i nō peccat.Et ꝓ oppoſitū ſubiūgit. ET oīs q peccat,nō vidit eum nec cognouit eū.} Et hic quoq; eſt ſermo formalis.quicūq;.n.peccat,q̄tenus peccat non eſt in chr̄o.Et quū debuiſſet dicere nō eſt in eo/dixit nō vidit eū nec cognouit eū:vt ītelligamus ꝙ hoīem eſſe in chr̄o eſt videre eū & cognoſcere eū.nō.n.ſumus in chr̄o ꝑ eſſe ſubale,ſed ſm̄ mētē qua cognoſcit̃ & vr̃. Et ē ſer/mo de cognitione ac viſione affectiua.Dicit autē nec vidit nec cognouit,ad ſignificādū ꝙ nec notitiā euidētē nec notitiā verę fidei habuit de chr̄o:qm̄ ex vera chr̄i notitia nō ꝓuenit peccare. Mēbra āt chr̄i & cognoſcūt eū notitia fidei & vidēt eū notitia euidētię ſub rōne credibilis:& hic regulant̃ ad nō peccā dū. Vtit̃ āt p̄terito ad ſignificādū cālitatē notitię & viſionis reſpectu actus peccādi vel nō peccādi.

FILIOLI nemo vos ſeducat .} Nititur ioannes inſinuare fidelibus ꝙ non ſolum chriſtus eſt ſine pec cato,ſed tantę eſt efficacię ꝙ natus ex ipſo ſeu exiſtēs in ipſo nō peccat ſed facit iuſtitiam/hoc eſt ſeruat mandata .Et niſi fuiſſent aliqui hæretici docentes chriſtum & peccata ſimul,non dixiſſet ioannes filio/li nemo vos ſeducat.Dixit enim hæc propter nicolaitas/qui chrm̄ cum cōmunitate vxorum prædica/bant:& alios hæreticos qui chrm̄ ſimul cum aliquo illicito prædicant tanq̄ licito. QVI facit iuſtitiam

iuſtus eſt,ſicut & ille.} proculdubio ieſus chrs ſeu deus. IVSTVS eſt.} Facere iuſtitiam quod cõtrapo nit ad facere peccatũ,iũgit cũ ſimilitudine dei iuſti.Ita ꝙ ſenſus eſt.qui facit iuſtitiam aſſimilaſ ſm eſſe iuſtũ deo iuſto.Et per oppoſitũ, QVI facit peccatũ,ex diabolo eſt.} nõ ſm ſubſtantiã ſed ſm affectũ & opus.Perpẽde prudens lector e regione poſita hæc duo;qui facit iuſtitiam ex deo iuſto eſt,qui facit peccatũ ex diabolo eſt.Et ne in hoc mẽbro ſimilitudo deſit,ſubiũgitur. QVONIAM ab initio diabolus peccat.} Queadmodum de deo dixerat ſicut & ille iuſtus eſt,ita ꝓportionaliter modo dicit qa ab initio diabolus peccat.Et intellige ab initio peccati.ab initio ſiqdem quo fuit peccatum,diabolus perſeuerat peccãdo.ante ſiquidem ꝙ diabolus peccaret,nullus peccauerat.Et quia peccauit pſeuerãdo,ideo dicit ꝙ ab initio peccat indeſinẽter.& ꝓpterea oĩs homo peccãs ex illo eſt imitatiue.

¶IN HOC apparuit filius dei vt diſſoluat opera diaboli.} Peccatum vt iã mõſtratũ eſt,eſt opus diaboli:filius aũt dei ad hoc apparuit in carne vt diſſoluat opera diaboli:ergo vt diſſoluat peccata qbus ligatur homo.Vnde & amplius ſequit.OMNIS qui natus eſt ex deo,peccatũ nõ facit.} Intellige formaliter:hoc eſt quatenus natus eſt ex deo.natiuitas.n.ex deo,non dat peccare. QVONIAM ſemen ipſius.} proculdubio dei. IN eo.} proculdubio nato ex deo. MANET.} Ex hoc ꝙ ſemẽ oliuę manet in terra, nõ naſcitur vitis:& ex hoc ꝙ ſemen humanũ eſt in vtero mulieris non naſcitur inde aliud ꝙ hõ.multo magis ex eo ꝙ ſemẽ dei eſt in nato ex ipſo,nõ proficiſcitur ab eo pctũ: qd iã declaratũ eſt eſſe cõtrarium deo.Et quũ debuiſſet dicere qm̃ natura ipſius manet in eo,dixit qm̃ ſemen:ad ſignificãdum ꝙ in nobis viatoribus natis ex deo diuina natura participata,potius habet rõnem ac vim ſeminis diuini ꝙ naturę diuinę:qa cõmunicat nobis potius virtutem qua poſſimus viuere vita diuina(credẽdo,ſperãdo,amãdo,operãdo)ꝙ ipm viuere diuina vita,quod futurę fœlicitatis ſtatui reſeruaſ. ET non põt peccare, qm̃ ex deo natus eſt.Nõ ſolum peccare ſed ẽt poſſe peccare negat ioãnes in natis ex deo.Et vtrũq verisſimũ eſt formaliter:qm̃ nec peccare nec poſſe peccare ꝓuenit a diuino ſemine & diuina natiuitate:ſed vtrũq ꝓuenit ex nobis:Et nõ eſt opus gloſa,ſed attẽtione quorſum hæc dicat ioãnes.dicit.n.hæc aduerſus hæreticos,qui ex eo qd a deo ſe habere prędicabant,& peccabãt & poterãt peccare.Aduerſus hos docet ioãnes ꝙ id gratię quod habemus ex deo,quo ſimus & ſumus filii dei,nec fert ſecum peccare nec fert ſecum poſſe peccare.Et hũc eſſe germanũ ſenſum,manifeſtãt ſubiũcta. IN hoc manifeſti ſunt filii dei & filii diaboli.} Diſcerne hic hæreticos & hypocritas quoſcũq.nam quicunq diuinũ dicũt qd fert peccare aut poſſe peccare,filii ſunt diaboli:qm̃ filii dei cõſtant ex eo qd nec dat peccare nec dat poſſe peccare.ꝗuis ex mea fragilitate peccẽ,& ex mea cõditione poſſim peccare. Quicũq ergo vt licita hñt peccata(vtpote cõſona eorũ dogmatibus)ii filii diaboli ſunt,nõ dei.Et in hoc eſt differentia manifeſta imitatorum dei & diaboli:ꝙ filii dei omne peccatũ ex filiatione dei reſpuũt,filii aũt diaboli peccatum admittunt: vtpote ſimiles patri,vtpote conformes paternę imitationi.

¶OMNIS qui nõ eſt iuſtus,nõ eſt ex deo:& qui nõ diligit fratrẽ ſuũ.} Cõtinuãdo iuſtitiã charitati,cõtinuat nõ iuſtitiã nõ dilectioni:vt ex negatiuis manifeſtenſ affirmatiua.Iũgit ergo nõ iuſtũ cũ non diligẽte,vtrũq dicẽs nõ eſſe ex deo:vt ſimul cõcludat ſolũ iuſtũ eſſe ex deo,& ſchoet ſolũ diligẽtẽ eſſe ex deo, eundemq intelligamus eſſe iuſtũ & diligẽtẽ ac ecõuerſo.vt ex nõ ſeruatione mandatorũ cognoſcamus & iſeramus hoiem talẽ nõ eẽ ex deo ſm affectũ:& ſilr ex nõ dilectione fratris idẽ ſciamus.¶QVONIAM hæc eſt annũciatio quã audiſtis ab initio,vt diligatis alterutrũ.pro.inicẽ.} Expedito tractatu iuſtitię,ſchoatũ tractatũ de dilectione ꝓſeqtur ab autoritate quã ab initio fidei ſuſceperũt.hic.n. ꝓbat ꝙ q nõ diligit fratrẽ ſuũ nõ eſt ex deo.Autoritati aũt adiũgit exẽplũ. NON ſicut cain:qui ex maligno.pro. malo,erat,& occidit fratrem ſuũ.} Vt prius diximus,malo maſculini eſt generis cum articulo:vt itelligamus diabolũ ſignificari.Hiſtoria patet in principio geneſis.¶ET propter quid occidit eũ?Interrogatiue legendũ eſt. QVONIAM opera eius maligna.pro.mala,erant,fratris aũt eius bona. pro.iuſta.} In geneſi nõ legitur quę fuerint hæc mala opera cain:ſed ex diuina repręhẽſione apparet ipm maleſeciſſe. Iuſta ãt opa abel nõ niſi in oblatiõe ſcribunſ:videlicet ꝙ de priogenitis pecudũ & ꝙ adipes carniũ offerebat.Verũtñ ꝗuis neſciamus quę eoꝝ fuerit opa mala & iuſta,ſufficiat ioãnis autoritas ad credẽdũ ꝙ cain fuerunt opera mala,abel aũt iuſta.Et hoc innuitur in geneſi dum pręmittuntur nomina perſonarũ: dicendo ad abel & munera eius reſpexit,ad cain & munera eius nõ reſpexit.pſonalia.n.merita ſignificãtur rõnes ꝙ deus reſpexerit ad munera vnius & nõ alterius:perſonalia aũt merita ex operibus conſtant.

NOLITE mirari.pro.ne miremini,fratres.Deeſt.mei,ſi odit vos mundus.} Declarata mutua dilectione a contrario odio fraterno,eandem declarat etiã a cõtrario:odio ſcilicet mundi. Et inducit hoc excludendo admirationem:vt intelligamus ſimili ratione a mũdo nos odio haberi qua abel odio habitus eſt a fratre:videlicet quia opera mũdi ſunt mala,opera autem electorum ſunt bona.hæc enim ratio excludit admirationem. ¶NOS ſcimus quoniam.pro.ꝙ,trãſlati ſumus de morte ad vitam quoniam diligimus fratres.} Propoſuerat præceptum de mutua dilectione : & declarauit iã ex contrario dilectionem.modo declarat eandem quo ad terminum,videlicet fratres.Declarat autem ex fructu:qui eſt tranſlatos nos eſſe de morte ad vitam,ex hoc ꝙ diligimus fratres.ita ꝙ dilectio fraterna tantę eſt vis vt transferat de morte æterna ad vitam æternam.Et ꝙ hoc ſit verum,manifeſtat primo ex contradictio-

ſio. QVI non diligit/ manet in morte.] Si affirmatio eſt cauſa affirmationis & negatio eſt cauſa negationis. diligere confert vitam, non diligere mortem. OMNIS qui odit fratrem ſuum/ homicida eſt.] De contradictorio (videlicet non diligere) affirmauit manere in morte: de contrario autem (videlicet odio) affirmat homicidium. quod eſt longe peius. ille enim non ſurgit a ſtatu mortis in quo eſt: iſte autem adiungit crimen homicidii. ¶ Homicidam autem intellige affectu/ q̄uis nō actu. Et eſt indubie verum de eo qui odit hominem. Quod dictum ſit ad differentiam eius qui odit diuitem ſeu principem & huiuſmodi. homo enim conſtat ex ſua vita: diues autem ex diuitiis/ princeps ex principatu/ & ſic de aliis. Et propterea odio habens hominem/ appetit illum priuari vita: odio autem habens diuitem/ appetit illum priuari diuitiis: & ſic de aliis. ET ſcitis quoniam. pro. ꝙ/ omnis homicida non habet vitam æternam in ſe manentem.] ergo de primo ad vltimum qui odit fratrem ſuum/ non eſt tranſlatus de morte ad vitam. Appellatur autem (vt ſępe diximus) vita ęterna in nobis ipſum viuere ſm̄ diuinam gratiam.

¶ IN HOC cognouimus charitatem dei.] Superfluit dei. QVONIAM. pro. ꝙ/ ille animam ſuam ꝓ nobis poſuit.] De ieſu chriſto manifeſte loquitur. & animę nomine iuxta ſcripturę conſuetudinem/ vitam ſignificat corporalem. Ab exemplo ieſu chriſti manifeſtat dilectionem fratrū. in hoc enim opere veriſſime cognouimus dilectionem ipſius/ ꝙ ipſe pro nobis vitam ſuam poſuit. ET NOS debemus pro fratribus animas ponere.] Non ſufficit inquit ioannes ꝙ diligamus fratres, ſed oportet dilectionem comprobare opere: vt exemplo chriſti ponamus & nos vitas noſtras pro fratribus. ¶ QVI habuerit ſubſtantiam huius mundi/ & viderit fratrem ſuum neceſſitatem patientem/ & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo charitas dei manet in eo? Dixerat ꝙ non ſufficit diligere fratrem/ ſed debitum eſt vt etiam vitam ponat quis pro fratre: quod erat dicere ꝙ non ſufficit dilectio interna ſed oportet dilectionem opere comprobare vſq; ad extremum opus/ quod eſt ponere vitam. Et quoniam hoc valde arduū videtur, ideo ſimul probat neceſſitatem operis & tempus neceſſitatis manifeſtat. Et neceſſitatem quidem operis adiungendi dilectioni/ probat ex opere eleemoſynario ſatis clare. tempus autem quo oportet opus exterius adhibere (ſiue eleemoſynę ſiue etiam proprię vitę) manifeſtat eſſe tempus neceſſitatis/ dicendo & viderit fratrem ſuum neceſſitatem patientem. ¶ Eſt itaq; ioannis doctrina ꝙ in articulo neceſſitatis quo proximus eget eleemoſyna, debet qui poteſt & ſciuerit/ conferre illi eleemoſynam. & ſimiliter in articulo neceſſitatis quo frater eſt in periculo mortis animę, debet qui ſcit & poteſt/ illi ſubuenire etiam ponendo vitam propriam ſi opus eſt ad illius liberationem ab æterna morte: alioqn interna charitas dei non manet in eo. Et propterea concludit.

FILIOLI mei non diligamus verbo neq; lingua, ſed opere & veritate.] Ex his duobus (opere & veritate) inſinuatur quo ſenſu dixerit non verbo neq; lingua. nam contra linguam fallacem dicit & veritate. & contra verba vana/ dicit ſed opere. Et alterum eſt expoſitiuum alterius. hoc eſt enim diligere in veritate/ diligere opere. falſa enim eſt dilectio quæ opere non comprobatur. IN hoc cognoſcimus quoniam. pro. ꝙ/ ex veritate ſumus.] Pronomen hoc/ dilectionem opere & veritate demonſtrat. Dominus ieſus coram pilato dixit/ omnis qui eſt ex veritate audit vocem meam. ioannes hoc in loco dicit ꝙ in hoc (ſcilicet in dilectione exhibente opus) cognoſcimus ꝙ ſumus ex veritate. Ecce teſtimonium internę noſtrę natiuitatis/ manifeſtatum ab ipo ioanne quo quiſq; poteſt ſeipſum ſcrutari. ET in conſpectu eius ſuadebimus corda noſtra. pro. cordibus noſtris.] Ex eo ꝙ non dicit quid ſuadebimus, ſubintelligenda eſt res cognita. Et eſt ſenſus, ꝙ diligendo opere non ſolum cognoſcimus nos eſſe ex veritate: ſed hoc ipſum qđ eſt nos eſſe ex veritate/ ſuadebimus cordibus noſtris, nō ficte non blandiendo ſed in conſpectu dei. Vnde apparet ꝙ non de notitia euidentię ſed de notitia fidei dixit in hoc cognoſcimus. ex illa enim oritur vt ſuadeamus intimis noſtris coram deo ꝙ ſumus ex veritate, ꝙ accēdantur ad opera cumulanda/ ad confidendum in deo. QVONIAM. pro. ꝙ/ ſi repręhenderit. pro. cōdemnet/ nos cor noſtrū, maior eſt deus corde noſtro & nouit omnia.] Dixerat diligamus opere & veritate: & oſtenderat duo bona interna quæ in nobis inde ſequuntur. monſtrat modo idem ex oppoſito: ꝙ q̄uis lingua aut exteriora reliqua nos non accuſent, ſi tamen cor noſtrum condemnet nos: vt contingit in illis qui non habent animum promptum ſi articulus neceſſitatis accideret operādi quod debent ex dilectione fraterna. Hoc enim condemnari non poteſt ab iis quę extra ſunt. & propterea iudicium hoc reſeruatur cordi proprio. Et dicitur ꝙ ſi cor noſtrum condemnet nos de huiuſmodi minus vero aut tepido amore, multo magis deus condemnabit nos: quum ipſe & nouerit omnia intima/ & ſit longe maior corde noſtro.

¶ CHARISSIMI. pro. dilecti/ ſi cor noſtrum nō repræhenderit. pro. cōdemnet/ nos, fiduciam habemus ad deum/ & quicquid petierimus accipiemus ab eo: quoniam mādata eius cuſtodimus, et ea quę ſunt placita coram eo facimus.] In hac clara ſnīa aduerte ꝙ pro ratione quare cor noſtrum non condemnet nos/ reddit quoniā mandata eius cuſtodimus &c̄. vt intelligas fundamentum interni iudicii cordis eſſe opera. vanum eſt enim cordis teſtimoniū niſi fundetur ſuper opera: tum pręcepta a deo: tum grata

deo/etiam ſi pręcepta non ſint. ET hoc eſt mādatū eius.} Pronomen hoc/demonſtrat pręceptum ſi dei quod ſubiungitur:pronomē vero eius demonſtrat deum. VT credamus in noie filii eius ieſu chri.} Vniuerſum trinitatis & incarnationis myſterium/credendum in hoc comprehenditur pręcepto. ET diligamus alterutrum.pro.inuicem/ſicut dedit mandatum nobis.} Superfluit nobis. Mandato fidei adiungit mandatum charitatis fraternę/modificatū ſicut ieſus dedit nobis:dicendo hoc eſt mandatū meum vt diligatis inuicem ſicut dilexi vos.Hoc mandatum hoc modo non tantum ieſus chriſtus homo ſed deus dedit. ¶ET qui ſeruat mandata eius,in illo manet & ipſe in eo.} Redit cōcludendo ad primo propoſitam ſocietatem noſtram cū deo:concludens ꝙ ſeruando mandata dei/manemus in deo & deus in nobis manet.in quo cōſiſtit ſocietas noſtra cū deo.Et ſeruans quidem mādata manet in deo tanq̄ credens in eo cui credit/tanq̄ cōfidens in eo in quo cōfidit/tanq̄ amicus in amico,ſtudens & operans ꝑpter illum.Deus autem manet in eo nō ſolum tanq̄ amicus in amico,ſed etiam tanq̄ cuſtodiens ab īminentibus periculis/in eo cuius curam ac protectionem ſpecialem ſuſcępit: gubernando/inſpirādo &c̄.¶ET in hoc ſcimus qm̄.pro.ꝙ/manet in nobis,de ſpiritu.pro.ex ſpū/quem dedit nobis.} Reſoluendo procedit ioannes.quum enim ſocietatem noſtram cum deo in operibus & dilectione ſtatuiſſet/& hæc reduxiſſet in natiuitatem ex deo,mō ipſam ex deo natiuitatem reſoluit in ſpiritum:iuxta verbū domini niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpiritu nō poteſt videre regnum dei. Ad tractatum itaq; de ſpū progreſſurus/iungit ſpūm ſocietati noſtrę cum deo.& dicit ꝙ in hoc cognoſcimus ꝙ ipſe deus manet in nobis.& illud hoc explicādo dicit/ex ſpiritu quem dedit nobis. Vniuerſa igitur tum ſocietas tractata tum notitia ſocietatis pendet ex ſpiritu quem dedit nobis.

CAPVT .IIII.

CHARISSIMI.pro.dilecti/nolite credere.pro.ne credatis/omni ſpiritui, ſed probate ſpūs ſi ex deo ſint:qm̄ multi pſeudoprophetę exierunt in mundum.} Dixerat ſpūm dei datū nobis manere in nobis:monet modo ad diſcernendum ſpūs in hoībus manentes an ex deo ſint. Et neceſſitatem explicat:quia multi pſeudoprophetę exierunt in mūdum/dicentes ſe habere ſpūm dei.¶IN hoc cognoſcitur.pro.cognoſcite/ſpūs.pro.ſpūm/dei.} Docet ſigna diſcernendi ſpiritum dei in hoībus a non ſpiritu dei.Et pronomen hoc/demōſtrat ſubiuncta ſigna. Primum itaq; ſignū ſpiritus dei ſpectat ad partem intellectiuā. OMNIS ſpūs qui confitetur ieſum chriſtum in carne veniſſe,ex deo eſt.} Confeſſio myſterii incarnationis impleti in ieſu galileo ꝙ ipſe venerit meſias in carne/ſignum eſt diuini ſpūs in homine. ET omnis ſpiritus qui ſoluit ieſum. pro. qui non confitetur ieſum chriſtum in carne veniſſe, ex deo non eſt.} Sicut confeſſio atteſtatur ſpiritui diuino, ita non confeſſio atteſtatur ſpiritui non diuino. Et eſt ſermo tam de confeſſione q̄ de non confeſſione ab intimis procedente. hoc enim ſignificat ſpiritus nomen, excludens tum fictam tum coactam confeſſionem.Simile quid dixit paulus/ꝙ nemo pōt dicere dominus ieſus niſi in ſpiritu ſancto. ET hic eſt antichriſtus.pro.& hic eſt ille antichriſti.} ſubaudit enim ſpūs.Hic qui dicit ieſum non eſſe chr̄m/eſt ille ſpūs antichriſti:hoc eſt/eſt ille ſpūs qui mouebit antichriſtum. Quem conſtat fore ſpūm diabolicum. DE quo audiſtis qm̄.pro.ꝙ/venit.} Præſenti vtit̄ pro futuro ꝑpter certitudinem prophetię.ET nūc iā in mundo eſt.} non ſ̄m perſonam ſed ſ̄m ſimilitudinem ſpiritus.

VOS ex deo eſtis filioli.} Dixerat ſpiritum manentem in nobis quem dedit nobis: explicauit ſpiritum dei a confeſſione/& ſpiritum diabolicum a non confeſſione ieſu chriſti. applicat modo ſpiritum dei ad ſupra deſcriptos quibus ſcribit:hoc eſt ad membra chriſti. dicendo/vos ex deo eſtis. ET viciſtis eum. pro. eos. } Ad pſeudoprophetas antedictos refertur. QVONIAM maior eſt qui in vobis eſt q̄ qui in mundo.} Ratio victoriæ redditur non ex parte noſtri ſed ex parte ſpiritus habitantis in nobis, quia maior eſt ſpiritus exiſtens in membris chriſti q̄ ſpiritus q exiſtit in mundo. ¶IPSI de mundo. pro. ex mundo/ſunt. ideo de. pro. ex/mundo loquuntur & mundus eos audit.} Appellatione mundi quemadmodum & ſuperius, non vniuerſitas creaturę abſolute ſed quatenus deordinata eſt moraliter/intelligitur. Et de pſeudoprophetis dicitur ꝙ ipſi ſunt ex mundo: hoc eſt ex huiuſmodi deordinatione quo ad affectum.& ideo ex affectu mundano loquuntur, & mundani hoīes eos audiunt. ¶NOS ex deo ſumus.} Cōtra pſeudoprophetas opponit nos/veros doctores & apl̄os chriſti. QVI nouit deū audit nos.} Quemadmodum cōtra prophetas qui ex mūdo ſunt opposuit nos ex deo ſumus,ita contra mundanos illos audientes opponit qui nouit deum audit nos:vt intelligamus mundum non ſolum deordinatum affectu ſed etiam deſtitutum in intellectu, pro quanto priuatur notitia dei. ¶Et penetra ꝙ ioannes iungit confitentem ieſum chriſtum in carne veniſſe/cum nōſcente deum: vt eundem intelligamus eſſe qui confitetur myſterium incarnationis ieſu chriſti & cognoſcentem myſterium dei/nec ſeparari notitiam dei a fide ieſu chriſti. Vnde eadem de noſcente deum ſubiungit quę de confitente chriſtum dixit. QVI non eſt ex deo/non audit nos.}

Non ſm ſubſtantiam ſed ſm intelligentiam & affectum, intellige differre eos qui ſunt ex deo & qui ſunt ex mundo: & eoſdem intellige eſſe ex deo qui nouerunt deum, notitia verę fidei. ¶ IN HOC cognoſcimus ſpiritum veritatis & ſpiritum erroris.} Primum ſignum ad diſcernendum ſpiritus docuit eſſe cõfeſſionem ieſu chriſti: ſecundum autem docet eſſe ex mundo cõſtare & loqui. Et primum quidem refertur ad fidem: ſecundum autem ad affectum ſeu mores. Qui enim ex ſpiritu dei ſunt, omnia mundana tranſcendunt. ita ꝙ nullo trium ſupradictorum quæ ſunt in mundo deprimuntur, nihil rectitudinis diuinorum pręceptorum prętereunt. Et in hoc diſcernimus ſpiritum veritatis & ſpiritum erroris. Pſeudoprophetę enim in aliquo horum trium errant: aut minus ſentiendo de deo, aut de myſterio incarnationis, aut circa mores male affecti.

¶ CHARISSIMI.pro.dilecti, diligamus nos inuicem: quia charitas ex deo eſt: & omnis qui diligit fratrem ſuum, ex deo natus eſt, & cognoſcit deum.} Non ſaltat nec digreditur ioannes, ſed e regione affectuum omnium mundanorum locat charitatem mutuam: vt hinc aperiat qui ſunt ex deo & qui ſunt ex mundo a propriis nobis operibus. ¶ Mutuam itaq; dilectionem definit eſſe illam qua filii dei diſcernuntur a filiis mundi. Et hoc probat, quia dilectio ex deo eſt. Et eſt ſermo de dilectione qua homines diligimus relatiue ad deum & patriam cœleſtem. nam hæc eſt ſola vera dilectio qua & nobiſipſis & aliis volumus ſummum bonum quod eſt vita æterna: reliquę autem dilectiones non malę (puta qua volumus alicui ſanitatem & reliqua huiuſmodi bona temporalia) ſunt dilectiones ſm quid. ¶ De dilectione itaq; ſimpliciter eſt ſermo, ne oporteat idem ſępe repetere. Et de hac ſpecialiter dicitur ꝙ ex deo eſt: quoniam vere eſt infuſa per gratiam (non congenita) a deo in nobis. Nec ſolum ipſa dilectio a deo proficiſcitur, ſed etiam omnis diligens fratrem ſuum natus dicitur ex deo: ac per hoc filius eſt dei. Et in hoc ſignificatur ꝙ dilectio non qualitercunq; eſt ex deo, ſed tanq̃ forma conſtitutiua filiorum dei, tanq̃ forma aſſimilatiua hominum deo vt filiorum patri. Et in hoc ioannes confutat philoſophorum dogmata, tradentium ꝙ penes ſcire, maxime attenditur ſimilitudo hominum ad deum. Dilectio ĩquit ioannes eſt ex deo ſic ꝙ omnis qui diligit fratrem ſuum natus eſt ex deo. Non potes hæc verificare de aliis quę ſunt a deo. non potes vere dicere, ſcientia eſt ex deo ſic ꝙ omnis qui ſcit natus eſt ex deo: & ſic de aliis quę ſunt ex deo. Sed de ſola dilectione verificatur. & propterea ſola dilectio diuidit ĩter filios dei & filios ꝑditionis. ¶ Et ne putares natum ex deo expertẽ eſſe notitię dei, dilectioni comitem iungit notitiam, dicendo & cognoſcit deum. ſed non eſt ſermo de notitia ſcientifica, ſed de notitia fidei qua nouit credendum eſſe myſterium trinitatis &c̃. ¶ QVI non diligit, non nouit deũ: qm̃ deus charitas eſt.} De notitia imitatoria eſt ſermo, quũ dicit̃ qui nõ diligit non nouit deũ: adiũcta rõne qm̃ deus charitas eſt. nã ſecluſa imitatione, ẽt q nõ diligit nouit deũ: ſed qa deus ẽ charitas, nullus eũ nouit imitãdo niſi q diligit. ipſa. n. dilectio ẽ imitatio diuinę charitatis. ¶ Sed cur ſingulr̃ de dilectione hoc dr̃? quũ ſilr̃ dici poſſit q nõ ſcit nõ nouit deũ, qm̃ deus ſcĩa eſt. & ſilr̃ q nõ ſapit, nõ nouit deũ, qm̃ deus ſapĩa eſt. & ſilr̃ qui nõ põt, nõ nouit deũ, qm̃ deus potẽtia eſt. ¶ Solutio eſt ꝙ non eſt hic ſermo de deo abſolute, ſed de deo relato ad nos. Et eſt ſenſus. qui nõ diligit nõ nouit imitatorie deũ, qm̃ deus relatus ad nos ẽ dilectio. Nõ ſic ãt ẽ de ſcĩa, ſapĩa & potẽtia. Primus. n. & ꝓcipuus diuinus erga nos actus eſt dilectio qua in charitate ꝑpetua dilexit nos. Et ſingulariter dicit̃ ꝙ q nõ diligit nõ nouit deũ imitãdo ipm̃ relatũ ad nos, qm̃ ipſe relatus ad nos ẽ dilectio. ¶ Vñ & effectũ tãtę dilectionis ſubiũgit. IN hoc apparuit charitas dei in nobis, qm̃.pro.ꝙ, filiũ ſuũ vnigenitũ miſit deus in mũdũ vt viuamus ꝑ eũ.} Eadẽ ſnĩa habet̃ a dño ioã. 3. vñ ſnĩa vt iã manifeſtata relinquat̃. ¶ IN hoc eſt charitas.} Exaggerat dilectionẽ dei erga nos, ex hoc ꝙ nõ eſt ꝓuentus a nr̃a dilectione. NON quaſi nos dilexerimus deũ.} ad hoc vt mitteret filiũ ſuũ. SED qm̃.pro.ꝙ, ipſe prior dilexit nos.} Supfluit prior. Et ex hac dilectione. ET miſit filiũ ſuũ ꝓpitiationẽ ꝓ pctĩs nr̃is.} Quod prius dixerat vt viuamus ꝑ eũ, mõ explicat ĩdigẽtiã nr̃am: dicẽdo ꝓpitiationẽ pro peccatis noſtris. Et dilectionẽ exaggerat ex cruce in qua fuit ꝓpitiatio pro peccatis noſtris.

CHARISSIMI.pro.dilecti, ſi deus.} Deeſt vna dictio. Legẽdũ eſt. SI ſic deus dilexit nos.} Videlicet ꝓueniẽdo quo ad dilectionẽ, & dãdo filiũ ſuũ in crucis patibulo ꝓ peccatis nr̃is vt ꝑ eũ viuamus in ęternũ, cõſequẽs eſt ꝙ ET nos debemus alterutrũ.pro.inuicẽ, diligere.} Et tenet ſequela: qa nos ſumus inuicẽ ſimiles, a deo aũt lõge differimus. DEVM nemo vidit vnq̃.} Quũ debuiſſet inferre, ſi ſic deus dilexit nos & nos debemus deũ diligere, tñ intulit & nos debemus inuicẽ diligere. intendẽs declarare ꝙ in hac mutua dilectione ꝑficit̃ dei dilectio, tanq̃ excuſando declinationẽ (ꝙ videlicet a deo declinauit ad nos) dicit deũ nemo vidit vnq̃. Ac ſi apertius dixiſſet. ideo nõ intuli & nos debemus deũ diligere, quia deũ nemo vidit vnq̃. ipſe qdẽ videt nos, nos aũt nõ videmus eũ: & ꝓpterea dilectionẽ dei nõ viſi tanq̃ rem valde arduã, nõ ĩtuli in ſeipſa ſed in nr̃a mutua dilectiõe. Ioãnes dicit deũ nemo vidit vnquã. tu ſectator doctoꝝ credẽtiũ ꝙ moyſes & paulus viderũt deũ, vtere his verbis tanq̃ regula patiẽte exceptionem.

SI DILIGIMVS inuicẽ, deus in nobis manet, & charitas eius in nobis ꝑfecta eſt.} Cõſequẽter reddit rõnem quare intulit, ſi ſic deus dilexit nos & nos debemus ĩuicẽ diligere. Et tãgit duo pũcta. alterũ eſt ꝙ mutua dilectio cõfert deũ manere in nobis. alterũ eſt ꝙ mutua dilectio cõfert charitatẽ dei ꝑfectã eſſe in nobis. Et vtrunq; declarat, inchoãdo a primo. IN HOC.pro.ex hoc, cognoſcimus qm̃.pro.ꝙ,

in eo manemus & ipſe in nobis.} Ecce primũ.cuius ratio ſubiũgit̃. QVONIAM de ſpũ ſctõ ſuo dedit
nobis.} Superfluit ſancto. Ioãnes cũ reliqs apl'is vere poterãt affirmare ſe ex hoc clare cognoſcere ꝙ in
deo manebãt & deus in eis qa de ſpũ dei dederat eis.tũ in die reſurrectiõis/accipite ſpũm ſctm̃.tũ in die
pẽtecoſtes. Vnde & de ſeipſis ſubdit. ET nos vidimus & teſtificamur qm̃.pro.ꝙ/pr̃ miſit filiũ ſuũ ſalua/
torẽ mũdi.} Vidimus in effectibus. viderũt.n.apl'i mẽtis oculis in effectibus ieſum chr̃m eſſe ſaluato
rẽ mũdi miſſum a pr̃e:vidẽdo reſuſcitari mortuos & tot miracula ad teſtificãdũ hoc/ſuſcipiẽdo itus diui
nũ lumẽ. Teſtificamur aũt & verbo & ſcripto:& quũ oportet ẽt ſanguine ꝓprio. ℂ QVISQVIS cõfeſſus
fuerit qm̃.pro.ꝙ/ieſus eſt filius dei, deus in eo manet & ipſe in deo.} Dixerat de ſeipſis quo ad notitiã:
dicit mõ vlt quo ad eſſe,ꝙ qcunqꝫ habet ĩtegrã fidẽ filii dei/deus in eo manet & ipſe in deo. In principio
huius capl'i dixerat ꝙ hñs ĩtegrã fidẽ filii dei/ex deo eſt:hic aũt dicit ꝙ manet in deo & deus in eo. Quod
ſignificat̃ ꝑ ꝓpoſitionẽ ex/ inter deũ & nos nõ eſt mutuum.nos.n.ſumus ex deo,ſed deus nõ eſt ex nobis.
Quod aũt ſignificat̃ ꝑ ꝓpoſitionẽ in/mutuũ ẽ.deus.n.manet in nobis & nos manemus in deo. ℣ Aliud
itaqꝫ ibi aliud hic ſignificat̃ de credẽte myſteriũ filii dei. Hic.n.apit̃ ꝓprius dilectionis effectus:q eſt cõſti
tuere amãtẽ in amato.& ſi eſt dilectio amicitię,vtrũqꝫ in altero cõſtituit. Et qm̃ de amore amicitię ẽ ſer/
mo,ideo dr̃ ꝙ deus eſt in eo & ipſe in deo:vt ſupius declarauimus. Vñ & ioãnes ne hoc tanq̃ obſcurũ re/
maneret,ex rõne ipſius charitatis declarat/ſubiungẽdo. ET nos cognouimus & credidimus charitati.
pro.charitatẽ/quã habet deus in nobis.} Dicit cognouimus & credidimus:eo(ꝙ vt pluries declaraui/
mus)cognoſcimus euidẽter ꝙ credẽda ſunt & credimus.hic.n.in pſona membroꝝ chr̃i ioãnes dicit.&
nos cognouimus/ſubaudi credẽdã,& credidimus ipſam charitatẽ diuinã qua deus proſequit̃ nos. Et ex
hac cognitione ac fide dicimus. DEVS charitas eſt:& q manet in charitate,in deo manet & deus i eo.}
Iã expoſitũ eſt cur ſingulariter dr̃ deus charitas eſt. de deo.n.relato ad nos eſt ſermo. Acſi aptius dixiſſet.
deus erga nos cõſiſtit in dilectione.& ꝓpterea q manet in dilectione,in deo manet & deus in eo:vt expo
ſitũ iã eſt. Et ſic cõcluſit primũ quod erat declarãdum:videlicet ꝙ dilectio facit deum manere in nobis.
hoc.n.aperte concluſit dicendo/qui manet in dilectione in deo manet & deus in eo.

IN HOC pfecta eſt charitas nobiſcũ.} Alterũ declarandũ fuerat ꝙ dilectio mutua facit charitatẽ eius
in nobis eſſe perfectã.& hoc eſt qd̃ mõ incipit declarare. Vbi aduerte ꝙ ꝓponẽdo dixit charitatẽ eius/
pculdubio dei obiectiue:hoc eſt tanq̃ amati.mõ aũt declarãdo dicit abſolute charitas,ad ſignificãdum
ꝙ charitas tã dei q̃ alioꝝ pfecta nobiſcũ eſt in hoc qd̃ ſubiũget. ℣ Nec pterẽas nobiſcum. Nõ.n.dicit ꝙ
charitas eſt pfecta/ſed ꝙ eſt pfecta nobiſcũ:ad ſignificãdũ ꝙ pfecte nobiſcũ agitur quo ad charitatem ſi
hoc qd̃ ſubiũgit̃ adeſt. VT fiduciã habeamus in die iudicii qa.pro.ꝙ/ſicut ille eſt & nos ſumus in mun/
do hoc.} Relatiue ad deũ pfectionẽ charitatis definit:vtpote primũ & pcipue diligẽdũ. Definit aũt re/
latiue ad deũ iudicẽ/vt nõ timeamus diẽ iudicii,ſed tãq̃ ſecuri fiduciã hẽamus fundatã ſup hoc ꝙ ſicut
ille eſt dilectio erga nos ita & nos in hoc mũdo ſumus dilectio erga ipm̃. Rurſus ſicut ille eſt faciẽs oriri
ſolẽ ſuũ ſup bonos & malos/& pluens ſup iuſtos & iniuſtos,ita & nos in hoc mũdo ſumus diligẽtes &
amicos & inimicos/bñfaciẽtes ẽt iis q pſequunt̃ nos. Hęc itaqꝫ fiducia fundata ſup iſtã ſilitudinẽ inter
nos & deũ/pfectę eſt charitatis viatorũ. Perfectã aũt nõ ſic intellige qn poſſit augeri:qm̃ ſemp charitas
vię augeri põt:& pfecta charitas latitudinẽ itenſiuã magnã habet. ℂ TIMOR non eſt in charitate.}
ſubaudi perfecta:vt patet ex aduerſatiua ſubiũcta. SED pfecta charitas foras mittit timorẽ.} Probat
ad pfectã charitatẽ exigi antedictã fiduciã erga deũ iudicẽ/ex hoc ꝙ pfecta charitas eiicit timorem iudi
cis. Et hoc ꝓbat. QVONIAM timor pœnã habet.} Timor ſiqdẽ cruciat aĩum:dilectio aũt pfecta lę
tificat aĩum. Nec ꝑ hoc cõtradicit ꝓphetę/dicẽti timor dñi ſanctus ꝑmanet in ſęculũ ſęculi:qm̃ ioãnes
de actu timẽdi loquit̃,q ſicut nõ erit in pr̃ia ita nõ eſt in pfecta charitate vię. ꝓpheta aũt de effectu timo
ris filialis:q eſt reuerẽter ſe habere ad deũ & hmõi. Et hic effectus eſt & in patria(in qua tremunt prãtes)
& multo magis in via in iis q pfectę ſunt charitatis. Vnde & de actu timẽdi ſubiungit. QVI aũt timet,
nõ eſt pfectus in charitate.} ſed magis tẽdit ad pfectionẽ charitatis. ℂ NOS ergo diligamus deũ.}
Supfluit ergo:& legendum eſt in tpe pñti ſic. NOS diligimus eũ,qm̃ deus.pro.ipſe/prior dilexit nos.}
Qualitatẽ amoris noſtri erga deũ definit.& queadmodũ excluſit a perfecta charitate timorem mali,ita
mõ excludit amorẽ boni vtilis.pfecta.n.charitas ſicut nõ timet puniri a deo,ita nõ mouet ad amãdum
deũ vt det nobis bona.qd̃ eſſet amare deũ amore cõcupiſcẽtię/quod nõ eſſet amare deũ ſed noſipos. Ex/
cludit aũt hoc aſſignãdo rõnẽ amoris:& dicẽdo ꝙ nos diligimus eũ qa ipẽ prior dilexit nos:hoc eſt nos
diligimus deũ ad hoc vt rependamus amorẽ amori.quod eſt diligere deũ amore amicitię. Ecce perfecta
charitas erga deũ iã definita eſt. Qꝫ aũt hæc iũcta neceſſario ſit dilectioni fratrũ(quod ſupius ꝓpoſitũ
fuerat)manifeſtat ſubiũgẽdo. ℣ SIQVIS dixerit qm̃.pro.ꝙ/diligo deũ & fratrem ſuum oderit,mendax
eſt.} Et hoc ſtatim ꝓbat. QVI enim nõ diligit fratrẽ ſuũ quẽ videt.pro.vidit,deũ quẽ nõ videt.pro.vi/
dit/qũo põt diligere?} Argumentũ clarũ & efficax eſt,ex cauſa dilectionis ꝓcedẽs. Et nihilominus aliã
adiũgit ad idẽ rõnem. ET hoc mãdatũ habemus a deo.pro.ab eo/vt qui diligit deum diligat & fratrem
ſuum.} propter deum. Fundatur ratio ſuper hoc ꝙ qui ſpernit mandatum dei/mendax eſt dicendo ꝙ
diligit deum. Et ſententia clara eſt.

OMNIS qui credit qm̄.pro.ꝙ/ieſus eſt chriſtus, ex deo natus eſt.} Tertiam adiungit rōnem ad idem:primo ꝓponens minorē,& deinde maiorē. ET oīs qui diligit eum qui genuit,diligit & eū qui natus eſt ex deo.pro.eo.} Sub hac.n.ſubſumit/ſed omnis qui credit ꝙ ieſus eſt chriſtus eſt natus ex deo:igitur oīs qui diligit deū diligit credentē ꝙ ieſus eſt chriſtus.quod erat intentū.nam hmōi credentes appellant fratres.¶ IN hoc cognoſcimus qm̄.pro.ꝙ/diligimus natos dei.} Non ſufficit ioāni reſoluenti natum ex deo in ſpūm/monſtrare hoc ex dilectione dei & dilectione fratrum,niſi ſimul his iungat ſeruationē mandatoꝝ dei.nam & diſcernēdo ſpūs in ꝑcedenti caplo inſeruit dr̄iam inter mundanos & eos qui ſunt ex deo. Vn̄ illud tractans/mō dicit ꝙ in hoc cognoſcimus ꝙ diligimus natos ex deo.qđ eſt mediū inter dilectionē dei & opa. QVVM deū diligamus.pro.diligimus & mādata eius facimus.} Ex his duobus extremis aſſerit cognoſci mediū.¶ Et iungēdo extrema/ſubiūgit. HÆC eſt.n.charitas dei vt mandata eius cuſtodiamus.} Eadem eſt ſnīa chriſti.ſi quis diligit me/ſermonē meum ſeruabit.charitas ſiqdem erga deum/rō eſt ſeruandi mādata eius. ET mādata eius grauia non ſunt.} Ne ſarcinā operū horreres/tollit ab eis ꝙ ſint oneroſa.Et rōnem ſubiungit.QVONIAM oē quod natū eſt ex deo/vincit mūdum.} Non eſt graue quod a quolibet nato ex deo ſuperat.Plus dicit:videlicet ꝙ vniuerſus mūdus vincit a quolibet nato ex deo. ET HÆC eſt victoria quæ vincit mūdum/fides nr̄a.} Intellige de fide viua quæ ſpirat opa,non de fide ſine opibus quæ mortua eſt. Et quū debuiſſet dicere/& hæc eſt victoria quæ vincit mūdum iuſtitia noſtra/dixit fides noſtra:vt iuſta opa intelligant vincere quaſi executiue, fides aūt imperatiue.hoc.n.ſignificat attribuendo victoriā fidei/tanꝙ imperatori militantiū virium & actionū.¶ QVIS eſt aūt qui vincit mūdum,niſi qui credit qm̄.pro.ꝙ/ieſus eſt filius dei?} Ne quēlibet in fide ſua ſaluari putares & vincere mūdum,explicauit fidē quę vincit mundū/eſſe fidem qua credimus ꝙ ieſus eſt filius dei.Et hoc tam contra iudæos ꝙ̄ contra hęreticos.

HIC EST qui venit per aquā & ſanguinē ieſus chriſtus.} Manifeſtata diſcretione ſpirituū ex fide ieſu chriſti & dilectione dei ac fratrū & ſeruatione mandatoꝝ dei, ipſum officium ſpūs manifeſtare intendit:inchoans a ieſu chriſto credito,& afferens de eo tres teſtes:videlicet aquā/ſanguinē & ſpūm. Et explanans qđ dicit/ſubdit. NON in aqua ſolū, ſed in aqua & ſanguine.} Ioānes baptiſta venit in aqua ſolū:vt ipſemet dixit/ego baptizo vos aqua.& dn̄s/quia ioānes quidē baptizauit aqua. Ieſus autē venit ad cōuertendum mūdum in aqua baptiſmali,ſed nō in aqua ſolum(hoc eſt nō in aqua pura)ſed in aqua & ſanguine:hoc eſt in aqua habente virtutem ſanctificatiuā ex eius ſanguine/oblato deo in ara crucis.quicūq.n.inquit apl's baptizari ſumus,in morte chriſti baptizati ſumus.¶ ET ſpūs eſt qui teſtificatur.} Ecce tertius teſtis:imo ecce ille qui eſt ſolus ſufficiens teſtis/ecce ille qui vere teſtificat.aqua eñi non loquit neq ſanguis,ſed ſpūs eſt qui & intelligit & oīa nouit & teſtificatur.& ꝓpterea ſingulariter de ſolo ſpū dixit/& ſpūs eſt qui teſtificatur. QVONIAM chriſtus.pro.ſpūs/eſt veritas.} Ecce rō teſtificationis appropriatę ſpiritui/qa ſpūs eſt ipſa veritas.Ex hoc.n.ꝙ eſt ipſa veritas,ſufficiens eſt ad teſtificandū:nec fallere pōt nec falli.Quid aūt teſtificet/inferius explicabit.¶ QVONIAM tres ſunt qui teſtimonium dant in cœlo:pater verbū & ſpūs ſanctus,& hi tres vnum ſunt.} Si hęc verba ſunt de textu,afferuntur ad manifeſtandū quod dictum eſt ꝙ ſpiritus eſt veritas.Dixi autē ſi ſunt de textu:qm̄ non inueniunt in oībus codicibus græcis,ſed in aliquibus. Vnde aūt iſta diuerſitas ꝓceſſerit neſcimus. ET TRES ſunt qui teſtimoniū dant in terra:ſpūs/aqua & ſanguis, & hi tres vnū ſunt.} Non ſic græce habetur,ſed ſic. QVONIAM tres ſunt qui teſtificant:ſpūs/aqua & ſanguis,& tres in vnum ſunt.} Ita ꝙ poſtꝙ̄ dictum eſt qm̄ ſpiritus eſt veritas/ſubiungit qm̄ tres ſunt qui teſtificant,ſpiritus aqua & ſanguis.directe reddendo rōnem propoſitoꝝ:videlicet ꝙ ieſus venit in aqua & ſanguine/& ſpūs eſt qui teſtificat.Horum.n.dictoꝝ ratio reddit ex hoc qm̄ hi tres(ſanguis aqua & ſpūs)teſtificantur quidē,ſed in vnū coeunt:videlicet teſtimonium ſpūs.Spiritus enim eſt qui teſtificatur:ſanguis autem & aqua ſub ſpiritu teſtificantur. immo ipſe ſpiritus teſtificatur & de ſanguine chriſti oblato in cruce & de aqua baptiſmali. Ecce officiū ſpiritus,quod(vt diximus)intendit manifeſtare.

SI TESTIMONIVM hominū accipimus,teſtimoniū dei maius eſt.} Acceptabilitatē teſtimonii ſpiritus manifeſtat ex cōparatione autoritatis humanę ad autoritatē diuinam.Si teſtimoniū hoīum tantæ eſt autoritatis apud hoīes ꝙ illud acceptamus,multo maioris autoritatis eſt teſtimonium dei. Et in hoc manifeſte ſubintelligit ſpiritū ſanctum eſſe deū:alioqn non de teſtimonio ſpūs dixiſſet/teſtimoniū dei maius eſt. QVONIAM hoc eſt teſtimoniū dei quod maius eſt.} Sup̄fluit quod maius eſt. QVONIAM.pro.qđ/teſtificatus eſt de filio ſuo.} Et non eſt cōiunctio ſed relatiuū quod.Ex materia itaq teſtimonii diuini reddit rōnem dictoꝝ de chriſto. Ita ꝙ ꝓnomen hoc demonſtrat dictum/hic eſt qui venit per aquā & ſanguinem &c̄. Et eſt ſenſus.hæc ita ſe habere quia hoc quod dictū eſt/eſt illud teſtimonium dei quod teſtificatus eſt de filio ſuo.¶ Si quæris qn̄ aut qūo fuerit hmōi teſtificatio,lege actus apoſtoloꝝ & inuenies ꝙ in die pentecoſtes ſpūs ſanctus qui eſt ipſa veritas/teſtificatus eſt de chriſto:vt verba apoſtoloꝝ teſtantur.& illud idē teſtimonium eſt qđ deus pater perhibuit de filio ſuo.indiuiſa.n.ſunt opera trinitatis ad extra.Præter teſtimonia quæ in euangeliis legunt:in baptiſmo/& in transfiguratione & in hieruſalem ꝓpe paſſionē quum vox paterna intonuit & clarificaui & clarificabo.¶ QVI credit in filiū

dei,habet teſtimonium dei in ſe.} Superfluit dei.Proprius teſtimonii effectus ad quem directe tendit eſt fides,eſt vt credatur.teſtimonii enim non eſt facere euidentiam ſed credulitatem.Et propterea ioãnes explicata materia diuini teſtimonii,ſubiungit primum eius effectum:dicẽdo ꝙ qui credit in filium dei teſtificatũ a deo,habet teſtimoniũ ſm proprium illius effectum in ſeipſo credente. QVI vero nõ credit in filiũ.pro.q nõ credit deo.} Expectandũ ſiqdem cõſequenter videbat vt ſubderet(vt latinus textus habet)qui vero non credit in filium:verum ioãnes non hoc ſubiunxit,ſed qui non credit deo.vt intelligamus eiuſdem eſſe rationis non credere deo & nõ credere in filium dei:& vt ex hoc magis abſurdo(videlicet qui non credit deo)oſtendat neceſſitatem credendi in filium dei. Vnde & ſubdit. MENDACEM facit.pro.fecit,eum.} proculdubio deum.Et ratio mendacii ſubiungitur. QVIA non credit.pro.credidit,in teſtimonio.pro.teſtimonium,quod teſtificatus eſt deus de filio ſuo.} Ex natura facti ipſum non credere teſtimonio,redundat in teſtem mendacẽ actu vel potentia.niſi enim putaretur teſtem poſſe mẽtiri,crederetur proculdubio teſtimonio eius.Et hinc fit ꝙ nõ credens teſtimonio dei de chriſto,quãtum eſt ex natura facti facit deum mendacem actu vel potentia.

ET HOC eſt teſtimonium quoniam.pro.ꝙ,vitam æternam dedit nobis deus:& hæc vita in filio eius eſt.} Duplicem diuini teſtimonii materiam ioãnes explicat.Alteram filium dei.& de hac dixit qui credit &c̃.Alteram in nobis:vitam ſcilicet æternam. Et prima quidem materia ſpectat ad intellectum:cuius eſt credere,in quo eſt fides.hæc autem ſpectat ad affectum,ad charitatem,ad volũtatem:cuius eſt diligere.Et propter alietatem materiæ repetit,& hoc eſt teſtimonium.Ac ſi apertius dixiſſet.diuinum teſtimonium non ſolum eſt hoc quod teſtificatus eſt deus de filio ſuo,ſed etiam illud quod teſtificatus eſt de dono nobis collato:videlicet ꝙ deus dedit nobis vitam æternam.Pluries expoſitum eſt ꝙ vita æterna hic habetur a nobis participatiue in eo ꝙ diligimus deum amore amicitiæ.Et ſubiungit ꝙ hęc vita in filio eius eſt: ne errares tanq̃ diſparata dona intelligendo hæc duo dona(videlicet ꝙ deus dedit nobis filium ſuum & ꝙ deus dedit nobis vitam æternam)ſed penetrares ꝙ vnum eſt ratio alterius,ꝙ dando filium dedit vitam æternam:quia vita æterna eſt in ipſo filio. Vnde ad hoc aperte manifeſtandum ſubiungit. QVI HABET filium dei,habet vitam:qui non habet filium dei,vitam non habet.} Habere filium dei complectitur id quod eſt virium omnium:intellectus videlicet,voluntatis & operatiuę potentiæ.nam & ſuperius hæc tria(fidem dilectionem & opera)coexigi ad natum ex deo,ad manẽdum in deo,ad habentem ſpiritum dei definitum eſt.De habente itaq; filium dei fide dilectione & opere,dicit ꝙ habet vitam,proculdubio æternam participatiue.Et vere ſic eſt:quoniam viuit vita diuina,eius conuerſatio in coelis eſt:& viuit ipſe iam non ipſe,viuit autem in eo chriſtus.¶ HÆC ſcribo.pro.ſcripſi,vobis.} Deſunt hic multæ dictiones.græce enim ſubiungitur. QVI creditis in nomine filii dei vt ſciatis ꝙ vitam æternam habetis.} Et hæc eadem habentur in textu latino,tranſpoſita tamen:ſed ſubiuncta non inueniuntur in latino,videlicet. ET VT credatis in nomine filii dei.} Et hæc particula niſi referatur ad perſeuerantiam,adiectitia apparet:quoniam iis qui credunt in nomine filii dei non quadrat ſcribi vt credatis in nomine filii dei niſi vt dictum eſt hortando ad perſeuerantiam.quod in euangelio dominus dicit,ioannes hic explicat.

¶ ET HÆC eſt fiducia quam habemus ad deum.pro.erga,quia.pro.ꝙ,quodcunq; petierimus ſm voluntatem eius audit nos.} Tractato officio ſpiritus quod eſt teſtificari tam de filio dei q̃ de vita æterna nobis data in ipſo in præſenti, tractat demum aliud ſpiritus ſancti officium:quod eſt parere in nobis fiduciam obtinendi a deo quicquid petierimus ſm volũtatem dei.hæc enim fiducia naturali ſequela comitatur amicitiam inter deum & nos.A veris nanq; amicis confidimus obtinere quicqd petimus ſalua ratione honeſti.quæ relatiue ad deum non potuit melius explicari q̃ dicendo ſm eius volũtatem. Voluntas enim dei lex eſt omnis honeſti,omnis rationabilis,omnis iuſti &c̃. ET SCIMVS.pro.& ſi ſcimus,quia pro.ꝙ,audit nos quicquid petierimus, ſcimus quoniã.pro.ꝙ,habemus petitiones quas poſtulamus.pro.quas poſtulauimus,ab eo.} Conſequenter infert ex prædicta fiducia aſſumpta cõditionali ꝙ ſi ſcimus nos audiri a deo in quacunq; petitione(ſubaudi ſm eius voluntatem)cõſequenter ſcimus ꝙ habemus petitiones quas poſtulauimus ab eo:hoc eſt cõſequenter ſcimus ꝙ ſumus exauditi in iis quæ poſtulauimus.¶ Recole ꝙ docuit paulus,hæc eſt voluntas dei ſanctificatio veſtra:& perſpicies ꝙ petitiones noſtræ quas indubie fecimus ſm voluntatẽ dei,ſunt petitiones ſpectantes ad ea quæ ſunt vitæ æternæ.Et de his dicit ioãnes ꝙ ſpiritus ſanctus parit fiduciam obtinendi quicquid petierimus:& ꝙ hæc fiducia parit ſcientiam præteritarum petitionum ꝙ habemus eas reſeruatas vt ſuo tẽpore adimpleantur.¶ Nec ſis ſolicitus de verbo ſcire:qm̃ de ſcientia fidei eſſe ſermonẽ,fiducia parens teſtatur.

QVIS ſcit.pro.ſi quis ſcit,fratrem ſuum peccare peccatum non ad mortem,petat & dabitur ei vita peccanti non ad mortem.pro.petet & dabit ei vitam,peccantibus non ad mortem.} Dixerat fiduciam in nobis eſſe impetrandi quicquid petierimus.& quo ad noſipſos quidem petentes pro nobiſipſis explicauerat:modo eandem fiduciam explicat relatiue ad petitionem pro aliis.& temperat fiduciam penes differentiam peccati ad mortem vel non ad mortem. Docet enim ꝙ fiducia hæc ſe extendit ad petitiones quas pro aliorum vita(proculdubio ſpirituali)facimus,dũmodo illorum peccata non ſint ad mortem.

¶ Et aduerte ꝙ textus ſonat gratiam concedi petenti, effectum vero gratiæ (videlicet vitam petitã) dari peccantibus quoꝝ peccata non erant ad mortẽ. ait enim petet/non ipſe peccator ſed ille qui viderit fratrem peccare, & deus dabit ei/petenti, vitã/non ei ſed peccantibus non ad mortẽ pro quibus petet. EST peccatum ad mortem: non pro illo dico vt roget quis. pro. vt roges.} Ecce moderatio fiduciæ. nõ audet ioãnes extendere fiduciam impetrandi vitam aliis peccantibus ad mortem. Nec tñ prohibet orari pro eis. nam non dicit affirmatiue pro illo dico vt non roges: ſed a negatione incipit/non pro illo dico vt roges. Memini bernardi adiungentis ſed gemas, ſi forte gemitus penetret quo oratio non præſumit tendere. ¶ OMNIS iniquitas peccatum eſt: & eſt peccatum ad mortem.} Corruptus eſt textus. Legendum eſt negatione interiecta. ET EST peccatum non ad mortem.} Et eſt ſenſus ꝙ omnis iniquitas ex proprio genere eſt peccatum, peccatum autem non ad mortem: hoc eſt nulla iniquitas ex proprio genere eſt peccatum ad mortem. Et ex hoc innuit ꝙ peccatũ ad mortem non eſt ſpecies peccati, ſed aliũde habet ꝙ ſit ad mortem. Habet autem ex parte peccantis, ſi tam affectus ſit ad peccatum aliquod (puta fornicationem/vſuram/tyrãnidem &c̃.) vt velit in eo perſeuerare vſq; ad mortem. Acſi apertius dixiſſet ꝙ pro eo qui propoſitum habet perſeuerandi in peccato vſq; ad mortem non dico vt roges. hæc eſt enim peſſima peccatoris conditio: & directe contrariatur tam veniæ q̃ petitioni alienæ pro illius venia.

SCIMVS quoniam. pro. ꝙ/omnis qui natus eſt ex deo non peccat.} Epilogat ioãnes. Et vere dicit ſcimus: quoniam euidentiſſimã notitiam habemus ꝙ omnis qui natus eſt ex deo/vt ſic non peccat. Contra hæreticos hypocritas & deceptos vt prædictum eſt dicit hæc ioãnes. Vtinam noſtra ætate aduertiſſent hoc rectores mulierculaꝝ religioſarum. nam neq; purpura aut ſerico veſtitas/neq; anulum geſtantes/neq; cum viris dormientes in eodem lecto tolerâſſent: quoniam nullum peccatũ tam ex ſuo genere q̃ ex circũſtantia perſonæ prouenit ex eo quod natum eſt ex deo. hoc enim eſt quod ioãnes totiens clamat ꝙ omnis qui natus eſt ex deo non peccat. Non ſunt hæc ex reuelatione aut inſpiratione diuina quæcunq; ſunt ex ſuo genere aut ex conditione perſonæ peccata: imo quod plus eſt nullũ indecens prouenit ex eo quod natum eſt ex deo. SED generatio dei conſeruat eum. pro. ſed genitus ex deo ſeruat ſeipſum: & malignus. pro. & malus/non tanget. pro. tangit/eum.} Vide vſum ſpiritus ſuſcepti per natiuitatem ex deo: ꝙ homo qui genitus eſt, vtitur illo ſic ꝙ malus ille diabolus non tangit eum/tactu qualitatiuo, non alterat eũ/non corrũpit eum. Et vere ſic eſt ꝙ genitus ex deo vt ſic vtit̃ ſpiritu quẽ ſuſcepit: & diabolus nõ maculat eum q̃diu illo vtitur ſpũ. Vnde vtendo illo ſpũ/nunq̃ peccat etiã venialiter.

¶ SCIMVS qm̃. pro. ꝙ/ex deo ſumus.} ſcientia experimẽtali cognoſcimus ꝙ ſumus ex deo. In pſona nõ ſolum apoſtoloꝝ (qui virtute dei vtentes miracula faciebant) ſed etiam in pſona omnium electoꝝ verificat̃ ſcimus. diuerſimode tamẽ: quoniam illi certa experientia, reliqui autem electi cõmuniter certa fide. Et dicit hoc/ne natiuitatem chriſtianoꝝ in baptiſmo humanam adinuentionem aliqui putent. ad hoc enim excludendum dicit ſcimus ꝙ ex deo ſumus. ET MVNDVS totus in maligno. pro. in malo/poſitus eſt.} E regione chriſtianorũ natorum ex deo/locat mundum: epilogando ſuperius dicta, chriſtiani ex deo conſtant: mundus autem totus e regione chriſtianoꝝ conſtitutus eſt in malo/triplici ſuperius explicato. ET SCIMVS quoniam. pro. ꝙ/filius dei venit.} proculdubio in carne in mũdum. ET DEDIT nobis ſenſum. pro. mentem/vt cognoſcamus verũ deum.} Superfluit deum. ET SIMVS in vero filio eius. pro. & ſimus in vero/in filio eius ieſu chriſto.} Ex his effectibus liquet ꝙ mentis nomine non intelligitur ſubſtantia mentis ſed perfectio illius: quã non male antiquus interpres appellauit ſenſum. vnde & lucas dicit ꝙ ieſus in die reſurrectionis aperuit diſcipulis ſenſum vt intelligerẽt ſcripturas. ¶ Dedit ergo per ſpiritum ſanctum nobis mentis lumen ad duo. Alterum eſt vt cognoſcamus verum. Et pręponitur dictioni verum articulus: ne intelligamus vt cognoſcamus verum in cõmuni, ſed vt cognoſcamus illum verum/illum qui ſumme verus eſt: deum. ſ. Alterum eſt. & vt ſimus in illo/eodem vero deo, vt amantes in amato/vt participes naturę diuinę: quod eſt eſſe vt amatos in amãte deo. nec ſolum ſimus in illo vero deo ſed etiam ſimus in filio eius ieſu chriſto/vt membra eius. Ad hæc enim duo dedit nobis dei filius intelligentiam. ¶ In quibus aduerte epilogari ſuperius dicta de fide/notitia & ſocietate noſtra cum deo & ieſu chriſto. HIC EST verus deus & vita ęterna.} Hic eſt ſecũdus locus apud ioãnem in quo ieſus chriſtus affirmatur deus/cum articulo præpoſito in textu gręco ante illas dictiones verus deus: vt arrianis non pateat locus fugæ. Et ipſe eſt vita æterna eſſentialiter, & eſt vita æterna noſtra obiectiue. FILIOLI cuſtodite vos a ſimulacris: amen.} Apertiſſimę affirmationi ꝙ ieſus chriſtus eſt verus deus adiungit excluſionem cultus ſimulacrorum: vtpote non verorum deorum. Ac ſi apertius dixiſſet. nos colendo ieſum chriſtum colimus verum deum/non hominem: & propterea cauete a cultu ſimulacrorum. Amen. Caietæ die. XIII. Auguſti M. D. XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XIXTI: IN PRIOREM IOANNIS SENIORIS EPISTOLAM COMMENTARII.

SECVNDA beati ioãnis epiſtola.⁋ Circa autorẽ tam huius ꝗ ſequẽtis epiſtolę/ſcito ꝙ hiero. de viris illu. ꝑtim in ioãne ꝑtim in papia/manifeſtat autoritate ipſius papię alium eſſe ioãnem euangeliſtã & aliũ ioãnem ſeniorẽ qui ſcripſit has duas ep̃las. Et ꝓpterea ambæ minoris autoritatis ſunt. Et primæ quidẽ doctrina extracta eſt ex ep̃la beati ioãnis ap̃li. Nec tam eget expõne ꝗ correctione: qm̃ in multis differt a textu gręco. Multa.n. latinus textus hẽt in ſecũda ꝑſona quæ græcus hẽt in prima: vt patebit.

SENIOR electę dñę & natis eius/quos ego diligo in veritate(& nõ ego ſolus, ſed & oẽs qui cognouerunt veritatẽ) propter veritatẽ quæ ꝑmanet in vobis & vobiſcum erit in æternũ/ſit vobiſcũ. ꝓ. quæ ꝑmanet in nobis & nobiſcũ erit in æternũ/erit nobiſcũ.⁋ Et totũ ſub vna cõſtructione cõprehendit. GRATIA/ miſericordia/pax a deo patre & a dño ieſu chriſto filio patris in veritate & charitate.⁋ Hęc particula in veritate & charitate/põt referri ad imediate ꝓcedentia. Et eſt ſenſus. & a ieſu chriſto patris filio in veritate/vt ſignificet filiatio vera, & charitate/vt ſignificet filius dilectus a patre iuxta illud/hic eſt filius meus dilectus. Poteſt & referri ad gratiam/miſericordiã & pacem. Et eſt ſenſus. propter veritatẽ quæ permanet in nobis erit nobiſcum gratia miſericordia & pax in veritate & charitate.

GAVISVS ſum valde/ꝙ inueni de filiis tuis ambulãtes in veritate ſicut mandatũ accępimus a pr̃e. ¶ Et nũc rogo te dña(nõ tanꝗ mandatũ nouũ ſcribens tibi/ſed quod habuimus ab initio) vt diligamus alterutrũ. ꝓ. inuicẽ. Et hæc eſt charitas/vt ambulemus ſm̃ ꝓcęptũ eius. Hoc eſt mãdatũ vt quẽadmodũ audiuiſtis ab initio/in eo ambuletis: qm̃ multi ſeductores exierũt. ꝓ. introierũt/i mũdũ. Qui nõ confitentur ieſum chr̃m veniſſe. ꝓ. venturũ/in carne.⁋ Eſt.n. ſermo de ſecũdo aduẽtu. HIC eſt ſeductor & antichr̃s. Videte voſipſos ne ꝑdatis ꝗ oꝑati eſtis/ſed vt mercedẽ plenã accipiatis. ꝓ. ne ꝑdamꝰ quæ oꝑati ſumus/ſed vt mercedẽ plenã accipiamus. ¶ Oĩs qui recedit & nõ ꝑmanet. ꝓ. oĩs q transgreditur & non manet/in doctrina chriſti, deũ non hẽt. qui manet in doctrina chriſti, hic & patrẽ & filiũ habet. ¶ Si quis venit ad vos/& hanc doctrinã nõ affert, ne recipiatis eũ in domũ/nec aue ei dixeritis. Qui.n. dicit ei aue, cõicat opibus eius malignis. ꝓ. malis.⁋ Non cõtrariatur doctrina hæc doctrinæ pauli/cõcedentis cœnare cũ infidelibus, imo ꝓcipientis vt bñfaciamus infidelibus. Nã hic eſt ſermo nõ de infidelibus abſolute, ſed de infidelibus doctoribus: q videlicet veniũt ad docendũ/imo ad ſeducendũ. De his.n. ad lr̃am loquitur hic textus: vt añtia teſtantur. Et hmõi doctores ſeu potius ſeductores ꝓhibet hoſpitio recipi a chriſtianis/ꝓhibet ſalutari a chriſtianis. Et ſubiuncta rõ quo ad hos optime quadrat. nã quicũꝗ ſeductoribus dicit aue(ꝓculdubio gratioſe) cõicat ſeductoribus: quod eſt cõicare opibus eoꝝ malis. oꝑa.n. ſeductoꝝ exercentiũ officium ſeductoꝝ mala ſunt. ¶ Apparet aũt ꝙ de ſolis hmõi doctoribus loquitur/ex hoc ipſo ꝙ dicit & hanc doctrinã non affert. Non dicit & hanc fidẽ non hẽt/ſed hanc doctrinã non affert: vt intelligas ꝙ de afferẽte doctrinã/ꝙ de ſeductore loquitur. ¶ Et hęc ſufficiant ẽt pro ſequenti ep̃la. ECCE pręd ixi vobis, vt in die dñi non confundamini.⁋ Sup̃fluunt hę nouẽ dictiones. ¶ PLVRA hñs vobis ſcribere nolui per chartã & attamentũ. Spero.n. me venturũ ad vos/& ore ad os loq: vt gaudiũ noſtrũ ſit plenum. Salutant te filii ſororis tuę electę. Gratia tecũ: amen.

¶ Tertia beati Ioannis epiſtola: per Thomã de vio Caietanũ cardinalẽ. S. Xiſti correcta.

SENIOR gaio chariſſimo/quẽ ego diligo in veritate. Chariſſime de omnibus orationẽ facio ꝓſpere te ingredi & valere ſicut ꝓſpere agit aĩa tua. Gauiſus ſum.n. valde/venientibus fratribus & teſtimoniũ perhibentibus veritati tuæ ſicut tu in veritate ambulas. Maiorẽ hoꝝ non hẽo gr̃am. ꝓ. maius his non habeo gaudium/ꝗ vt audiã filios meos in veritate ambulare. ¶ Chariſſime fideliter facis/qcq̃d oꝑaris in fratres: & hoc in ꝑegrinos, qui teſtimoniũ reddiderũt charitati tuę in cõſpectu eccleſię. Quos bñ facies/deducens digne deo. pro noĩe.n. eius ꝓfecti ſunt, nihil accipientes a gentilibus. Nos ergo debemus ſuſcipere hmõi: vt cooperatores ſimus veritatis. ¶ Scripſiſſem forſitã eccleſiæ. ꝓ. ſcripſi eccleſiæ.⁋ Qm̃ ignotæ ſunt iſtæ perſonæ tres(gaius/diotrephes & demetrius) ignoramus cõſequenter quæ ſit eccleſia cui dicit ſe ſcripſiſſe. SED IS q amat primatũ gerere i eis diotrephes/nõ recipit nos. Propter hoc ſi venero cõmoneã. ꝑ.idicabo/eius oꝑa ꝗ facit, verbis malignis garriens in nos. Et ꝗſi ei iſta nõ ſufficiãt, neꝗ ipſe ſuſcipit fratres, & eos qui ſuſcipiunt ꝓhibet/& de eccleſia eiicit. ¶ Chariſſime noli ęmulari malum, ſed q̃d bonum eſt. Qui benefacit, ex deo eſt: qui aũt malefacit, non videt deum. Demetrio teſtimoniũ redditur ab oĩbus/& ab ipſa veritate. ſed & nos teſtimoniũ ꝑhibemus: & noſti ꝙ teſtimoniũ nr̃m verũ eſt. ¶ Multa habui tibi ſcribere: ſed nolui per atramentũ & chartam ſcribere tibi. Spero aũt protinus te videre: & ore ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. ſaluta amicos nominatim.

THOMAE DE VIO CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN EPISTOLAM IVDÆ APOSTOLI COMMENTARII.

¶ Diui Iudę apoſtoli epiſtola.

IVDAS IESV chriſti ſeruus/frater autem iacobi.} Hiero. in li. de viris illuſtri. ait. Iudas frater iacobi paruam quidem quæ de ſeptem canonicis eſt epiſtolam reliquit: & qa de libro enoch (qui apocryphus eſt) in ea aſſumit teſtimonium/a plęriſq; reiicitur: tamen autoritatem vetuſtate iam & vſu meruit, & inter ſanctas ſcripturas computatur. Hæc ille. ¶ Ex quibus apparet minoris eſſę autoritatis hanc epiſtolam iis quæ ſunt certe ſcripturę ſacrę. Et de iacobo alphęi qui frater domini appellat̃/eſt hic ſermo. IIS QVI ſunt in deo patre dilecti. pro. ſanctificati.} hoc eſt mũdati. ET CHRISTO ieſu conſeruatis & vocatis.} Superfluit &. Nec eſt participium ſed nomen vocatis. Et eſt ſenſus. & vocatis (hoc eſt aſcititis) ſeruatis in chriſto ieſu. ¶ Meminit tum bñficii dei tum beneficii hominis chriſti. nã in fide dei ac ieſu chriſti vocatio mũdatio & ſaluatio noſtra eſt. Vniuerſis igitur chriſtianis ſcribit. MISERICORDIA vobis & pax & charitas adimpleat̃. pro. multiplicetur.} Hæc eſt ſalutatio conformis ſalutationi aliorum apoſtolorum.

CHARISSIMI. pro. dilecti/omnem ſolicitudinem faciens ſcribendi vobis de cõmuni veſtra ſalute.} hoc eſt adhibendo omne ſtudium ad ſcribendum vobis de veſtra cõmuni ſalute. NECESSE habui ſcribere vobis/deprecans ſupercertare ſemel traditæ ſanctis fidei.} Ex ſtudio ſcribendi de cõmuni ſalute/neceſſitatem natam explicat ſcribendi in ſpecie de certamine aſſumendo pro fide ſemel tradita ſanctis. Et in hoc compręhendit materiam totius epiſtolæ. ¶ Et appellat chriſtianam fidem traditam ſemel ſanctis. Sanctis quidem/quoniam ad ſanctitatem datur. ſemel autem, quoniam ſemel a chriſto tradita eſt/nec eſt repetenda traditio ſed ſucceſſiue ſeruanda. Et rationem neceſſitatis ſubiungit. SVBINTROIERVNT enim quidam homines qui olim præſcripti erant in hoc iudicium impii, domini noſtri. pro. dei noſtri/gratiam transferentes in luxuriam/& ſolum dominatorem & dominũ noſtrum ieſum chriſtum negantes.} Ratio cõcertationis ex iſtis ſeductoribus reddit̃. Qui deſcribunt̃ tum impii/tum præſcripti in hanc cõdemnationẽ/tum transferentes gr̃am libertatis diuinæ in libertatẽ carnis/tum negantes dñm noſtrum ieſum chriſtũ ſolum dñm. ¶ Recole ꝙ dictio excluſiua in myſterio trinitatis adiũcta tam eſſentialibus q̃ cõibus relatiuis ad extra non excludit aliam perſonã. & propterea dicẽdo de ieſu chriſto ꝙ eſt ſolus dñs/non excluditur pater aut ſpiritus ſanctus.

¶ COMMONERE autem vos volo.} Propoſitis tractandis incipit tractare ꝓpoſita: inchoans ab illa particula/qui olim p̄ſcripti erant in hoc iudicium. SCIENTES ſemel omnia. pro. hoc/qm̃ ieſus. pro. ꝙ dñs.} Non eſt hic ſermo de aliquo hoĩe, ſed de deo. POPVLVM de terra ægypti ſaluans/ſecundo eos qui nõ crediderunt perdidit.} Hiſtoria vtraq; clara eſt in libris moyſi. in q̄bus narrat̃ & ꝙ deus eduxit populum de terra ægypti ſaluando ipſum ab impetu pharaonis, quẽ ſubmerſit in mari rubro: & rurſus narrat̃ ꝙ populum eundẽ murmurantẽ & toties non credentẽ deo/puniuit ſæpe in deſerto. ANGELOS vero qui non ſeruauerũt ſuum principatũ. pro. ſuam originẽ.} hoc eſt q non ſeruauerũt ſeipſos in illo decore in quo cõditi ſunt: vtpote maculantes ſeipſos peccato. SED dereliquerũt ſuum domicilium.} In coelo ſiquidẽ erat eoꝝ domicilium ſimul cum angelis qui ibi remãſerunt. dereliquerunt aũt meritorie propria culpa: executione aũt eiecti. IN IVDICIVM magni dei. pro. diei.} Et pręponit̃ articulus diei: ad ſignificandũ illum terribilẽ diem vniuerſalis iudicii. Et dicit̃ dies magnus/qm̃ cõpręhendit merita vniuerſorũ diſcutienda. VINCVLIS æternis ſub caligine reſeruauit.} Datiui caſus eſt vinculis: & põt iungi cum antecedentibus vel cum ſequẽtibus. Et ſi quidẽ præcedentibus iungitur, ſenſus eſt ꝙ reſeruauit angelos in iudicium magni diei ad æterna vincula. Si vero iungit̃ ſequentibus, ſenſus eſt ꝙ reſeruauit eos ſub caligine ad vincula æterna ducendos in iudiciũ magni diei. ¶ Et appellantur vincula

ſub caligine æterna,eo ꝙ aduenientc iudicio magni diei pœna vinculorū non ceſſabit. Nec intelligas corporeos laqueos:ſed vim diuinæ virtutis detinentem vires angelorū tum intellectiuas tum operatiuas.aufert enim ab eis libertatē tum motus tum faciendi tum etiā intelligendi quædam.¶ Appellatione autem caliginis,aer intelligitur cōmuni ſenſu. SICVT ſodoma & gomorra & finitimę ciuitates ſimili modo exfornicatæ & abeuntes poſt carnem alteram facti ſunt exemplum.pro.propoſiti ſunt exemplum,ignis æterni pœnam ſuſtinentes.} Quæcunq; hactenus dixit de populo,de angelis & de ſodomitis, ad hoc dixit vt ab exemplo horum præſcriptos in iudicium iſtos impios ſuaderet. Hiſtoria ſubuerſionis ſodomæ & gomorræ in geneſi habetur.¶ Quod autem dicitur & abeuntes poſt carnem alteram ſeu alienam,caro aliena a concubitu ſignificatur:qualis eſt caro maſculina.prius enim ipſas ciuitates,deinde viros earum cōmemorat ſpecificando crimen,dicendo & abeuntes poſt carnem alteram.& de his ſubiungit ꝙ propoſiti ſunt in exemplum.¶ Quod vero adiungitur ignis æterni,poteſt conſtrui cum p̄cedentibus. Et eſt ſenſus propoſiti ſunt exēplum ignis æterni,qui eſt paratus diabolo & angelis eius.Poteſt & conſtrui cum ſequentibus.Et eſt ſenſus.ſuſtinentes pœnam ignis ęterni.Appellatur enim combuſtio illorum pœna ignis æterni,eo ꝙ irreparabilis eſt & perſeuerabit vſq; in finem mundi patria illa combuſta.¶ SIMILITER & hi.} Deficit. SOMNIANTES.} Demonſtrat impios homines de quibus dixit ſubintroierunt &c̃.tractando propoſita ſuperius eorum crimina. CARNEM quidem maculant.} iuxta id quod ſuperius dixerat dei noſtri gratiam transferentes in luxuriam.Maculant autem peccato. DOMINATIONEM autem ſpernunt.} iuxta id quod ſuperius dixerat,& ſolum dominatorem negantes. MAIESTATEM.pro.glorias,autem blaſphemant.} iuxta id quod ſuperius dixerat,& dominum noſtrum ieſum chriſtum negantes.Dicit autem pluraliter glorias,propter duas ieſu chriſti glorias:diuinam videlicet & humanam. Quāuis etiam gloriæ poſſint referri ad diuerſas rationes gloriæ chriſti : puta ratione miraculorum,ratione miſſi ſpiritus ſancti,ratione doctrinæ &c̃. QVVM michael.pro.michael autem,archangelus quando cum diabolo diſputans altercabatur de corpore moyſi, non eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ ſed dixit.imperet.pro.increpet,tibi.pro.te,deus.} Vltimo propoſitam particulam(glorias blaſphemant)proſequens,arguit eos ex verbo michaelis. Vnde autem iudas hanc altercationem nouerit,neſcitur. Non deſunt tamen qui ex apocryphis hebræorum ſumptā dicant.¶ Altercatio autem de corpore moyſi intelligitur facto potius q̃ verbo. Michael enim princeps populi iſraelis occultauit corpus moyſi ne populus idolatriam cōmitteret adorando moyſen:diabolus autem niſus eſt educere corpus moyſi in publicum.& hæc fuit altercatio ſm facta. Et quoniam michaelis opus præualuit,arguendo diabolum non maledica verba dixit,ſed increpet te deus:quæ ſunt verba iuſtitiæ. HI AVTEM quæcunq; quidem ignorant blaſphemant:quæcunq; autem naturaliter tanquā muta animalia norunt,in his corrumpuntur.} Exaggerat crimen horum extendendo eorum blaſphemias ad quæcunq; ignorant,proculdubio diuina.Et vt omni ex parte animo corruptos hos demōſtret,adiungit qualiter ſe habeant ad ea quæ norunt:vt tam erga ignota q̃ erga nota eos male ſe habere aperiat.Deprimit quoq; eorum cognitionem,dicendo tanq̃ muta animalia.ſignificat enim eorum cognitionem expertem eſſe rationis,quemadmodum notitia animalium brutorum.quæ muta appellat,quia non loquuntur. In ſenſibilibus itaq; rebus quas vt animalia bruta nouerunt,dicit ipſos corrumpi,proculdubio ſm animum:affectu corrupto illis inhęrentes.

VÆ ILLIS.} Tractat illam particulam olim pręſcripti,referēdo figuras eorum. QVI.pro.quia,in via cain abierunt.} De eiſdem ſeductoribus loquitur ꝙ figurati ſunt a cain,imitantes irreligioſitatē eius erga ea quæ dei ſunt. ET ERRORE balaam mercede.pro.mercedis,effuſi ſunt.} hoc eſt & effuſi in libertate peccandi,errore ſeu deceptione mercedis balaam.Auaritiam iſtoꝝ deſcribit,imitantiū balaam mercedis cauſa errantem ad maledicendū populo dei. ET IN contradictione core perierunt.} Ambitionem eorundem notat,imitantium core & ſocios ambientes principatum ſacerdotii.Omnes hæ hiſtorię in libris moyſi habentur.de cain circa principium geñ.de balaam nu.22.&.23.de core nu.17. HI SVNT in epulis ſuis.pro.in dilectionibus veſtris,maculę conuiuantes.} De eiſdem dicit,hi ſunt maculę conuiuantes in dilectionibus veſtris.Appellat illos maculas,quia non ſolū ipſi erant maculati ſed erant etiam maculę aliorum.Et dicit conuiuantes in dilectionibus veſtris:hoc eſt in beneficiis a vobis ſuſceptis conuiuia facientes ad maculandum alios.abuſum enim beneficiorum,eorum maculis ac cōuiuiis inſerit. SINE timore.pro.intrepide,ſemetipſos paſcentes.} veſtrarum ſiquidem dilectionum beneficiis ſed non veſtri ſancti timoris participes intrepide vacant ad hoc vt ſeipſos paſcant. NVBES ſine aqua quę a ventis circūferuntur.} Aſſimilat iſtos nubibus inutilibus & facile motis a variis ventis:vt vanitatem eorum agitatam variis appetitibus glorię,adulationibus & huiuſmodi,deſcribat circa excelſa verſari. ARBORES autumnales.} hoc eſt in autumno florentes:quod eſt contra naturam arborum.& propterea ſubiungit. INFRVCTVOSÆ.} arbores enim florentes in autumno infructuoſę ſunt. BIS mortuę.} Semel ante baptiſmum & iterum poſt baptiſmum. ERADICATÆ.} a fide. Quo ad metaphoram vero arborum dicuntur arbores bis mortuę,eo ꝙ moriuntur quo ad fructum &

deinde quo ad ipſam arborem. Et hoc cõuenire dicitur arboribus florentibus in extremo autũno. aiunt enim ſubſequi arboris mortem. Vnde & merito ſubditur eradicatę: quia ſubſequitur eradicatio earum. FLVCTVS feri/maris, deſpumantes ſuas confuſiones.} Pluralis numeri eſt feri: & determinat fluctus. Aſſimilat ſiquidem eoſdem fluctibus feris deſpumantibus ſua dedecora. Apparet enim fluctuoſas maris vndas feras/propter terrorem, ſpumantes/cum ſpuma proferẽtes ea quę minus decora ſunt. quę ſunt etiam fœda ad videndum: vtpote immundiciæ. Et in hoc peccatum linguæ iſtorum tangit. proferunt enim dedecora ſui cordis. SYDERA errantia.} Non intelligo ſtellas erraticas quas planetas dicimus (quoniam regulares ſunt earum motus) ſed impreſſiones igneas in aere quarum aliquas ſydera volantia appellamus: vt poſt aſſimilatos nubibus/arboribus/ac fluctibus, etiam ignibus errantibus aſſimilauerit eos. ¶ Et apte ſtellis errantibus etiam aſſimilantur, vt momentanea & non ſolum inſtabilis eorum gloria ſignificetur. Huiuſmodi enim ſtellę/ſtatim quum fiunt deſinunt. QVIBVS procella. pro. caligo/tenebrarum ſeruata eſt in æternum.} Ipſos homines refert relatiuum quibus. his enim caligo tenebrarum infernalium ſeruatur pro domo in ęternum. ¶ PROPHETAVIT autem de his ſeptimus ab adam enoch/dicens.} Hic eſt locus vnde hiero. refutari dicit a multis hanc epiſtolam. nec ab re: quoniam etſi citare apocrypha multo magis licet q̃ poetas, autoritati tamen ſacrę ſcripturæ derogat vt apocrypha prophetia vt ſimpliciter & abſolute prophetia inducatur. Quod hic fieri clare apparet: dum abſolute dicitur/prophetauit autem &c̃. ECCE veniet. pro. venit.} præſentis tẽporis. DOMINVS in ſanctis milibus ſuis.} Angeli ſignificantur. FACERE iudicium contra omnes.} ſubaudi iniquos. ET arguere oẽs impios de omnibus operibus impietatis eorũ quibus impie egerũt: & de omnibus duris quæ locuti ſunt contra deum peccatores impii. Hi ſunt murmuratores queruloſi, ſm̃ deſideria ſua ambulantes.} Sententia eſt clara. ET OS illorũ loquitur ſuperbiam. pro. ſuperba, mirantes pſonas quęſtus gratia.} Adulatores ſignificat/per modum admirationis cõmendantes perſonas vtilitatis cauſa.

VOS AVTEM chariſſimi. pro. dilecti/memores eſtote verborum quę prędicta ſunt ab apoſtolis domini noſtri ieſu chriſti.} Non ſolum figuris & prophetiis antiquis/ſed etiam prophetiis apoſtolicis confirmat hos eſſe pręſcriptos. QVI dicebant vobis quoniam. pro. ꝙ/in nouiſſimis temporibus venient illuſores ſm̃ deſideria ſua ambulantes in impietatibus.} Nouiſſima tempora appellant tempora euangelii. HI SVNT qui ſegregant ſemetipſos.} Superfluit ſemetipſos. Eoſdem deſcribit ab officio ſegregandi cõtrario officio apoſtolico/cuius eſt congregare & adunare. hi enim ſegregant ab vnitate eccleſię homines. Et de eiſdem ſubdit. ANIMALES/ſpiritum non habentes.} Vt intelligamus ꝙ animales contra ſpirituales diſtinguuntur/adiunxit ſpiritum non habentes. Animales ſiquidem dicuntur quorum ſtudium eſt ad ea quæ ſunt vegetatiuę & ſenſitiuę partis. ſpirituales vero quorum ſtudium eſt ad ea quæ ſunt conformia rationi ac menti/ad ea quę ſunt ſpũs ſancti. ¶ Vnde e regione ſubiũgit. VOS AVTEM chariſſimi. pro. dilecti/ſuperędificantes voſmetipſos ſanctiſſimę noſtrę. pro. veſtrę/fidei.} hoc eſt ſtatum veſtrum & opera veſtra erigite ſuper fundamentum ſanctiſſimę veſtrę fidei. IN SPIRITV ſancto orantes.} Operibus adiungit orationem: hoc eſt mentis eleuationẽ in deum. VOSMETIPSOS in dilectione dei ſeruate.} His. n. duobus ſeruatur dilectio erga deum. EXPECTANTES miſericordiam domini noſtri ieſu chriſti in vitam æternam.} Ecce ſpes futurę fœlicitatis/adiuncta fidei & charitati. ¶ ET HOS quidem arguite iudicatos: illos vero ſaluate/de igne rapientes: aliis autẽ miſeremini in timore.} Trimembrem hanc diſtinctionem textus non habet, ſed bimembrem tantum. & eſt legendum. ET HOS quidem cõmiſeramini dum diiudicamini: illos vero in timore ſeruate/ex incẽdio rapientes.} Vbi clare patet ꝙ poſtq̃ inſtruxit illos quibus ſcribit de propria ipſorum ſalute, inſtruit eoſdem de aliorum ſalute procuranda dupliciter relatiue ad diuerſos. Quibuſdam enim cõmiſerandum eſſe docet/conſiderando propriam fragilitatem. propria enim fragilitas immo propria ſubiectio ſignificatur dicendo dum diiudicamini: hoc eſt dũ vos quoq; iudicio ſubiecti eſtis/vtimini miſericordia erga illos qui fragilitate peccant. Erga illos vero qui liberius peccant, vtimini autoritate/ſeruantes eos in timore: vt ſic eos expiatis de igne æterno. ODIENTES eam quę carnalis eſt. pro. quæ ex carne/maculatam tunicam.} vtrunq; autem officium efficite/non cum odio perſonarum ſed odio habentes maculatam tunicam quæ eſt ex carne. Sub metaphora maculatæ tunicæ ſordidatam vitiis conuerſationem/ſordida opera quæ ſunt tanq̃ indumẽta animi ſignificat. & dicit maculatam ex carne tunicã, quoniam ex carnali affectu maculantur opera.

¶ EI AVTEM qui potens eſt vos. pro. illos/conſeruare ſine peccato, & conſtituere ante cõſpectum gloriæ ſuæ immaculatos in exultatione/in aduentu domini noſtri ieſu chriſti.} Superfluunt hæ ſex vltimæ dictiones. SOLI deo.} Deeſt vna dictio. Legendum eſt. SOLI ſapienti deo.} Sicut ſolus deus eſt bonus (quia reliqua mendicant bonitatem) ita ſolus deus eſt ſapiens, quia reliqua mẽdicant ſapientiam/ſicut & eſſe. SALVATORI noſtro per ieſum chriſtum dominũ noſtrum.} Superfluit per ieſum chriſtum dominum noſtrum. Saluatio noſtra non nobis ſed deo attribuitur, quoniã vere ab ipſo non a nobis eſt: iuxta illud oſee. ſaluatio tua ex me/perditio autẽ tua ex te. GLORIA & magnificentia.} fa

ctiua magnorum operum. ET imperium.℈ præcipiendi omnibus. ET poteſtas.℈ faciendi omnia. ANTE omnia ſęcula & nunc.℈ Superfluunt quatuor dictiones:ante/omnia/ſęcula/&. Legendum eſt. NVNC & in omnia ſęcula:amen.℈ Et ſic finitur epiſtola iudæ.& eſt finis cõmentariorum noſtrorum ſuper nouum teſtamentum. Caietæ die. X V I I. auguſti. M. D. X X I X. ætatis autem propriæ ſexageſimoprimo.¶ Apocalypſim enim fateor me neſcire exponere iuxta ſenſum literalem:exponat cui deus conceſſerit.

¶ Commentarioꝝ Thomæ de Vio Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in epiſtolas omnes
Pauli & canonicas/per Ioãnem Danielis.S.D.N.pp pœnitentiarium &
autoris operis familiarem ſummo ſtudio recogni/
toꝝ:finis.Laus vni & trino.

¶ Fo.110.pag.priori/li.4.lege ipſo ſummangulari &c̄. ¶ Fo.177.pag.priori/li.30.ibi ac qui reſurrexerit/ lege ac quod &c̄.

¶ Venetiis in ædibus Lucęantonii Iuntæ Flo/
rentini.Anno Domini.M.D.XXXI.
menſe Februario.

REGISTRVM.

✠ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z AA.

Omnes ſunt quaterniones præter AA quinternionem.

L A

Digitized by

Digitized by Google